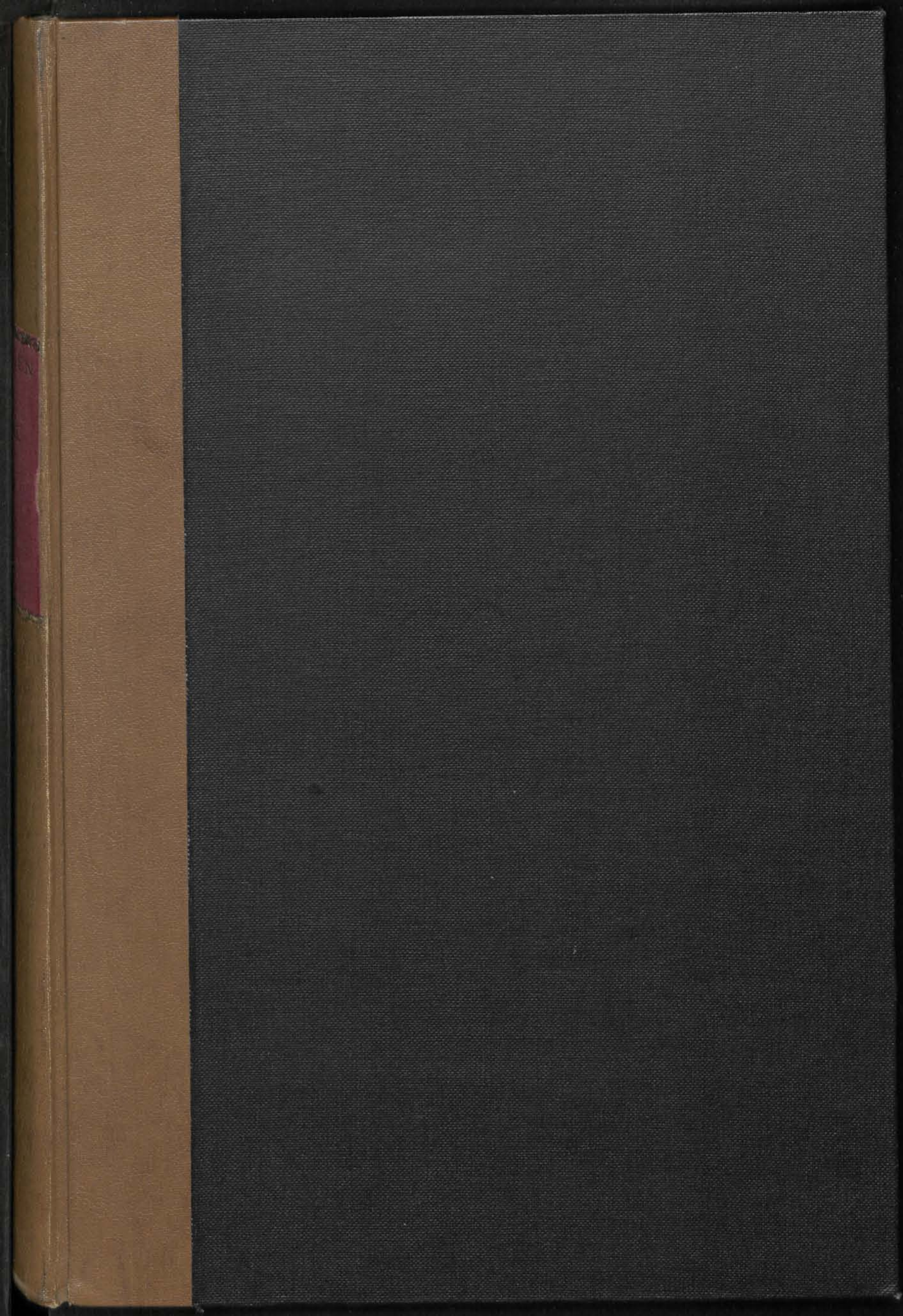

BIJLAGEN

VAN HET

VERSLAG DER HANDELINGEN

VAN DE

TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL.

1878-1879.

Bijlage C. Koloniaal verslag van 1878.

VOORLOOPIGE OPGAAF

DER

BIJLAGEN.

Lit. A. n°. I—VIII. Statistiek der bevolking van Nederlandsch Indie over 1876.

» B. Overzigt van de formatie en de sterkte van het leger aldaar op 31 December 1877.

» C. Numerieke opgave betreffende de mutatien in het officierscorps van het Nederlandsch-Indische leger gedurende de jaren 1873—1877.

» D. Overzigt betreffende de ziekenverpleging bij genoemd leger over de jaren 1876 en 1877, met aanwijzing van den aard der ziekten en van de sterfte.

» E. Recapitulatie van de sterfte- en ziektecijfers bij hetzelfde leger over de jaren 1873—1877.

» F. Overzigt van de formatie der voorloopige bezetting van Atjeh en onderhoorigheden op 15 Februarij 1878.

» G. Overzigt van de zamenstelling der oorlogsmarine in Nederlandsch Indie over 1877.

» H. Overzigt van de op 31 December 1877 in dienst, in aanbouw of in conservatie zijnde vaartuigen der gouvernements-marine aldaar.

» J. Statistiek betreffende het aantal gevangenen in Nederlandsch Indie over 1876.

» K. Idem over 1877.

» L. Overzigt betreffende de, onder de werking der nieuwe bepalingen omtrent het beheer der weeskamers in Nederlandsch Indie (*Indisch Staatsblad* 1872 n°. 166), bij die instellingen in administratie geweest zijnde kapitalen enz. tot 31 December 1877, benevens verdere opgaven omtrent de wees- en boedelkamers, alleen over 1877.

» M. Overzigt betreffende de in 1877 verrigte heerendiensten op Java en Madura (met uitzondering van de vorstenlanden).

» N. Overzigt van den aanslag en de opbrengst der landrente aldaar, over 1877.

» O. Als boven betreffende de bedrijfsbelasting aldaar, met vermelding tevens van den landaard der aangeslagenen.

» P. Overzigt betreffende de in erfpacht aangevraagde gronden op Java, welke op 31 December 1877 voorloopig of definitief toegewezen, maar in de openbare registers nog niet ingeschreven waren, en van die, welke gedurende 1877 aan de aanvragers geweigerd werden.

» Q. Overzigt van de ondernemingen voor welke gedurende 1877 is toegestaan de huur te vervangen door erfpacht.

Lit. R. Overzigt betreffende de in erfpacht aangevraagde gronden in de buitenbezittingen, die gedurende den loop van 1877 werden toegezegd, afgestaan, ingeschreven of geweigerd.

» S. Overzigt van de in 1878 op Java en in de buitenbezittingen in werking getreden aannemingscontracten betreffende het vervoer van producten, goederen, enz., voor zooveel daarbij het departement van binnenlandsch bestuur is betrokken.

» T. Overzigt betreffende de op 31 December 1877 in Nederlandsch Indie aanwezige openbare en bijzondere lagere scholen voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden.

» U. Overzigt betreffende de op 31 December 1876 in Nederlandsch Indie aanwezige openbare en bijzondere inlandsche scholen, benevens eenige voorloopige opgaven omtrent hetzelfde tijdstip van 1877.

» V. Overzigt betreffende de in Nederlandsch Indie bestaande weeshuizen en andere instellingen van liefdadigheid, over 1876 en 1877.

» W. Overzigt van het aantal gedurende 1877 bij den burgerlijken geneeskundigen dienst in Nederlandsch Indie behandelden, met vermelding van den aard hunner ziekten en van de sterfte.

» X. Als boven, met vermelding van het aantal dezer behandelden en overledenen voor elke plaats.

» Y. Overzigt van het aantal gedurende 1877 in Nederlandsch Indie behandelden door doctors djawa, met vermelding van den aard der ziekten en van de sterfte.

» Z. Als boven, met vermelding van het aantal dezer behandelden en overledenen voor elke plaats.

» AA. Opgaaf van het aantal personen in 1877 in de verschillende gewesten omgekomen door bij het bestuur bekend geworden ongelukken (daaronder ook het aantal overledenen ten gevolge van moord of zelfmoord).

» BB. Derde jaarverslag over de opneming en den aanleg van staatsspoorwegen op Java, van 1 Junij 1877 tot 31 Mei 1878.

» CC. Maandelijksch overzigt betreffende het verkeer op de particuliere spoorwegen Samarang-Vorstenlanden en Batavia-Buitenzorg over 1877.

» DD. Opgaven betreffende de op 31 December 1877 in Nederlandsch Indie aanwezige stoomketels in gebruik bij particulieren.

» EE. Statistiek betreffende den gouvernements post- en telegraafdienst over de jaren 1875, 1876 en 1877.

VOORLOOPIGE INHOUDS-OPGAAF.

[5. 1.]

MISSIVE.

's GRAVENHAGE, *den* 16 *September* 1878.

Ingevolge 's Konings magtiging heb ik de eer U Hoog Edel Gestrenge aan te bieden het bij art. 60 der Grondwet bedoeld *Koloniaal verslag* voor 1878, voor zoover het reeds afgewerkt en gedrukt is kunnen worden (namelijk hoofdstuk **A** tot **L** van het Oost Indisch verslag met de bijlagen). De overige gedeelten zullen zoo spoedig mogelijk volgen.

De Minister van Staat, Minister van Kolonien.

VAN BOSSE.

Aan den Heer Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

[5. 2.]

KOLONIAAL VERSLAG van 1878.

A. Grondgebied en bevolking.

§ 1. *Grondgebied.*

Sedert de onderwerping van Samalangan en Merdoe, waarover gehandeld wordt in hoofdstuk **C**, § 3, kan het Nederlandsch oppergezag geacht worden formeel erkend te zijn langs de geheele kust van het voormalig rijk van Atjeh, van Troemon (aan Tapanoli grenzende) af, tot aan de Tamiang-rivier, welke tot dusver aangenomen werd als de grens tusschen Atjeh en het gebied van den pangeran van Langkat. In het afgeloopen jaar heeft echter de pangeran van Langkat zijne regten op de aan den regteroever der Tamiang-rivier gelegen landschappen aan het Gouvernement afgestaan, waardoor het mogelijk is geworden de onderlinge verhouding der landschappen aan beide oevers der rivier beter te regelen en ze onder het toezigt van een en denzelfden Europeschen ambtenaar te stellen. (Verg. hoofdstuk **C**, § 9.)

De administratieve indeeling van het grondgebied van Nederlandsch Indie onderging door deze laatste regeling eenige verandering. Aangaande verdere wijzigingen van de administratieve indeeling raadplege men hoofdstuk **J**, afd. I.

§ 2. *Bevolking.*

De gegevens, in Indie voor de statistiek der bevolking verzameld, zijn opgenomen in de bijlagen A, n°. I-VIII, die, in aansluiting aan de tabellen bij het vorig verslag gevoegd, thans het jaar 1876 betreffen [1]. Slechts van één der tabellen is de vorm eenigszins gewijzigd in zooverre thans, voor de gewesten buiten Java en Madura, de cijfers, aanwijzende het zielental der inlandsche bevolking, in drie rubrieken zijn gesplitst naar gelang van den graad hunner vermoedelijke juistheid, dat is naar gelang de opgaven zijn aan te merken als vrij naauwkeurig, als bij benadering verkregen, dan wel als berustende op loutere gissing.

B. Opperbeheer.

Omstreeks het midden der maand Mei jl. verwijderde zich de Gouverneur-Generaal voor korten tijd van den hoofdzetel des bestuurs, om de openstelling van den eersten staatsspoorweg op Java, van Soerabaija tot Pasoeroean, bij te wonen en tevens een landbouwkundig congres te Soerabaija te openen. Tijdens de reis van den Landvoogd (van 11 tot 25 Mei) was, overeenkomstig art. 13 van het Regeringsreglement, de vice-president van den Raad van Indie belast met het dagelijksch beleid der zaken.

Laatstgenoemde hooge betrekking werd destijds reeds vervuld door den heer H. M. ANDRÉE WILTENS, die daarin den heer O. VAN REES had opgevolgd. Aan den vice-president VAN REES was op zijn verzoek een eervol ontslag uit 's lands dienst verleend bij Koninklijk besluit van 16 Maart 1878, n°. 15. In de eerste dagen van April legde hij zijne betrekking neder en werd de heer ANDRÉE WILTENS, als oudst benoemd lid in den Raad, met hare waarneming belast. Diens benoeming tot vice-president volgde bij Koninklijk besluit van 6 April 1878, n°. 3. Kort te voren was nog eene andere vacature in den Raad van Indie ontstaan, daar de heer mr. H. D. LEVYSSOHN NORMAN op zijn verzoek eervol van zijne betrekking was ontheven wegens ziekte [2], en in Maart 's lands dienst tijdelijk had verlaten. In de beide vacatures werd voorzien door de benoeming van de heeren E. NETSCHER, laatstelijk gouverneur van Sumatra's Westkust, en mr. S. C. H. NEDERBURGH, vroeger resident van Cheribon, tot leden in den Raad van Indie [3].

In het afgeloopen jaar werd eene onregelmatigheid hersteld in de bestaande omschrijving der formatie van het personeel der algemeene secretarie, waarbij de secretaris van den Raad van Indie nog altijd telde onder de gouvernements-secretarissen, niettegenstaande in 1873, ingevolge het nieuwe reglement van orde voor den Raad van Indie, de bepaling was komen te vervallen, dat de secretaris van genoemd collegie moest aangewezen worden uit de gouvernements-secretarissen. Bij Indisch Staatsblad 1877, n°. 280, is nu rekening gehouden met de omstandigheid dat het ambt van secretaris bij den Raad van Indie eene op zich zelf staande betrekking uitmaakt.

C. Mededeelingen van staatkundigen en algemeenen aard.

§ 1. *Betrekkingen met het buitenland.*

Ten vervolge op de mededeelingen in het vorig verslag is slechts weinig aan te teekenen nopens aanrakingen die tusschen de Nederlandsch Indische Regering en naburige vreemde Gouvernementen hebben plaats gevonden.

Het in Februarij 1877 door het bestuur van Portugeesch Timor uitgevaardigd verbod tegen den uitvoer van oorlogsbehoeften naar eenig gedeelte van Nederlandsch Indie (verg. vorig verslag blz. 1) is gebleken op zich zelf weinig aan het oogmerk te voldoen, daar op de binnenlandsche grenzen tusschen Nederlandsch en Portugeesch Timor door de Portugesche autoriteiten evenmin tegen uitvoer als onzerzijds tegen invoer kon worden gewaakt. Wenschelijk was het dus dat ook de *invoer* van oorlogsbehoeften (uit zee) in Portugeesch Timor verboden en op die wijze de handel in dit artikel op het geheele eiland gefnuikt werd. Nadat de wederzijdsche koloniale autoriteiten zich te dier zake hadden verstaan, is van wege de Nederlandsche Regering in den aanvang van dit jaar aan het Portugesche Gouvernement in overweging gegeven om zijn vertegenwoordiger te Dilly in staat te stellen een verbod tegen den invoer van oorlogsbehoeften uit te vaardigen en zoodanig verbod met de noodige maritieme middelen te doen handhaven. Dit aanzoek heeft te Lissabon een gewenscht onthaal gevonden, en het Portugesche Gouvernement heeft zich bereid verklaard daaraan zooveel mogelijk gevolg te geven.

Onzerzijds werd in April jl. bereidwillig voldaan aan een door het Britsche Gouvernement ondersteund verzoek der Zuid-Australische Regering, dat de internationale

[1]) De in 1873 aangenomen termijn van inzending dezer gegevens (verg. het verslag van 1874, blz. 1) brengt mede dat de statistiek der bevolking niet, zoo als met de meeste andere opgaven het geval is, telkens over het *jongst* verloopen jaar kan geleverd worden.

[2]) Indisch besluit dd. 28 Januarij 1878, lit. I, goedgekeurd bij Koninklijk besluit dd. 16 Maart 1878, n°. 13.

[3]) Koninklijke besluiten dd. 16 Maart en 6 April 1878, n° 14 en 3.

telegraaflijn over Java voor den nachtdienst mogt worden opengesteld zoolang de politieke toestand in Europa ten gevolge van de verwikkelingen in het Oosten gespannen bleef. De vaardige inwilliging van den te kennen gegeven wensch werd ook door de Britsche Regering zeer gewaardeerd.

Een verzoek van den Engelschen consul te Batavia, om eenige door hem tot straf veroordeelde zeelieden, behoorende tot de bemanning van Engelsche bodems, hunne straf te doen ondergaan aan boord van het wachtschip, gaf aanleiding tot de behandeling der vraag, of de Britsche consuls, op grond van art. 12 der consulaire overeenkomst met Groot-Brittannie (*Indisch Staatsblad* 1856, n°. 73) kunnen vorderen, dat de Indische autoriteiten uitvoering geven aan door hen gewezen vonnissen. Na overleg met het Opperbestuur heeft echter de Indische Regering (September 1877) aan de reeds in vroegere jaren gehuldigde opvatting vastgehouden, dat de regtsmagt der consuls in Nederlandsch Indie geene andere of meer uitgebreide is dan die van scheidslieden, en dat derhalve de Indische autoriteiten noch verpligt noch bevoegd zijn om uitvoering te geven aan strafvonnissen door consulaire ambtenaren geveld.

De blijkens het vorig verslag (blz. 1 en 75) gerezen quaestie betreffende de toekenning der qualiteit van Nederlandsch onderdaan aan de in Siam verblijf houdende vreemde oosterlingen, uit onze bezittingen afkomstig, gaf der Siamsche Regering aanleiding om een specialen commissaris naar Batavia af te vaardigen, ten einde die aangelegenheid met de autoriteiten op Java te bespreken. In September 1877 werd die commissaris door den Gouverneur-Generaal ten gehoore ontvangen. De Nederlandsche consul te Bangkok, die de quaestie had doen ontstaan, was inmiddels van daar naar Java vertrokken en is sedert door een ander vervangen, aan wien de noodige instructien gegeven zijn om verdere moeijelijkheden te voorkomen.

Aan het Chinesche Gouvernement kon de Indische Regering in Maart jl. een kleinen dienst bewijzen door de toezending van koffijplanten uit Java, op wier ontvangst het getoond had bijzonder prijs te stellen.

Het tusschen Nederland en Zwitserland gesloten verdrag van vestiging en handel dd. 19 Augustus 1875 werd, met het daarbij behoorend additioneel protocol dd. 24 April 1877, ook in Nederlandsch Indie verbindend gemaakt door afkondiging in het Indisch Staatsblad van 1878, n°. 123.

Door middel van de Javasche courant dd. 15 Januarij jl. werd voorts in Indie algemeene bekendheid gegeven aan de verklaring, blijkens de Staatscourant van 4/5 November 1877 tusschen de Nederlandsche Regering en den Sultan van Mascate gewisseld, om aan de wederzijdsche onderdanen, goederen en schepen eene behandeling op den voet der meest begunstigde natie te verzekeren.

§ 2. *Java en Madura.*

Ook in den tijdkring waarover dit verslag loopt, werd de politieke rust op Java en Madura door niets verstoord.

Verschijnselen van godsdienstigen aard onder de inlandsche bevolking, die schadelijk zouden kunnen zijn voor ons gezag, deden zich nergens voor. De godsdienstige beweging, welke, volgens de beide laatste verslagen, door enkele ijveraars in eene der afdeelingen van de residentie Batavia werd opgewekt, vond weinig aanhangers meer. In 't algemeen valt op te merken, dat de massa des volks het voldoende schijnt te achten slechts enkele voorschriften van den koran op te volgen. Zoo is het, vooral in Midden- en Oost-Java, eene zeldzaamheid dat men personen vindt die de dagelijksche gebeden geregeld verrigten. Enkele hoofden van rang evenwel nemen die gebeden en andere godsdienstige voorschriften getrouw in acht, zonder dat men hen daarom fanatiek kan noemen. Het aantal leerlingen op de santri- of priesterscholen wordt gezegd in verscheidene gewesten toenemende te zijn, en daar dit voor de betrokken ouders kosten te weeg brengt, dikwerf ook voor de huisvesting hunner kinderen elders, meenen sommige residenten hierin een bewijs van welvaart te mogen zien.

De verstandhouding met de inlandsche hoven van Soerakarta en Djokjokarta liet niets te wenschen over [1]. In laatstgenoemd rijk overleed op 20 Julij 1877 de Sultan Hamangkoe Boewono VI, die zoowel bij zijne onderdanen als bij de Europesche ingezetenen eene gunstige nagedachtenis achterliet. Van den nieuw opgetreden Sultan [2], reeds in 1872 als troonsopvolger aangewezen (zie het verslag van dat jaar, blz. 5), laat zich verwachten dat hij, onder goede leiding, bereid zal zijn zich te schikken naar de inzigten van het Gouvernement. Hem is, even als met zijne voorgangers is geschied, de rang verleend van generaal-majoor bij het Indische leger. Vóór de aanvaarding van het gezag heeft hij zich bij acte verbonden om zich te zullen onderwerpen aan de regelingen, welke het Gouvernement zou willen maken betreffende: 1°. de verbetering der politie en justitie en der regtspraak in politie- of crimineele zaken in Djokjokarta, zoo door het plaatsen van adsistent-residenten in de binnenlanden als anderszins; 2°. het onderhouden van wegen en bruggen (waartoe de Sultan, zooveel zijne middelen zullen toelaten, zijne medewerking zou verleenen); 3°. de vordering van verpligte persoonlijke diensten op de aan Europeanen verhuurde gronden door de landhuurders, zullende de Sultan de daaruit voortvloeijende geschillen aan de beslissing van het Gouvernement onderwerpen.

De verhouding tusschen het Europeesch bestuur op Madura en de beide panembahans aldaar bleef voortdurend goed. Eenige aanzienlijke personen uit hunne omgeving, die deel genomen hadden aan de krijgsverrigtingen tegen Atjeh, werden begiftigd met de Militaire Willemsorde.

Wat het gehalte der inlandsche hoofden en ambtenaren in de gouvernements-residentien betreft, komen de ontvangen berigten in hoofdzaak met die van vorige jaren overeen. In den regel is bij hen eene ijverige behartiging der dienstbelangen slechts levendig te houden door gestadige contrôle van de zijde van het Europeesch bestuur. Pligtbesef — zoo verklaren de meeste residenten — is bij het inlandsch personeel van hoogen of lagen rang zelden de drijfveer tot handelen; alleen de wensch om in eene goede verstandhouding te staan tot de ambtelijk boven hen geplaatsten maakt de inlandsche hoofden en ambtenaren gevoelig voor lof of blaam. Eene ernstige waarschuwing, op vertrouwelijke wijze aan de nalatigen medegedeeld, bleef in den regel niet zonder goede uitwerking; in vele gevallen kon op die wijze eene openbare bestraffing worden voorkomen. Gevallen van knevelarij, door inlandsche hoofden gepleegd, kwamen slechts zeer zelden voor, en aangaande hunne zedelijkheid kan over het algemeen een gunstig getuigenis worden afgelegd. Velen echter, vooral mindere hoofden, waaronder er zijn die zich te kostbaar hebben ingerigt bij hunne eerste benoeming, gaan gebukt onder geldelijke verpligtingen, welke schadelijk op de waarneming van hun ambt terugwerken, en zelfs enkelen, gelijk de resident van Japara berigt, verleid hebben om opium-smokkelaars te begunstigen. Door den resident van Banjoemas werd medegedeeld dat hij, om aan de neiging tot spel en verkwisting, die aan verscheidene hoofden in zijn gewest sinds lang eigen is, geen voet te geven, het geven van feesten, tenzij waar de adat zulks uitdrukkelijk vorderde, zooveel mogelijk tegenging. Den resident van Kadoe gelukte het enkele van de hoofden in zijn gewest, die diep in schulden staken, tot eene geregelde afbetaling te brengen.

Onder de regenten waren er drie, jegens wie de Regering zich tot ernstige maatregelen genoopt zag. De regent van Ngawi (Madioen) moest ontslagen worden wegens grove verwaarloozing zijner ambtspligten, en die van Ngrowo (Kediri) wegens slecht gedrag, terwijl de regent van Pekalongan, reeds vroeger niet onberispelijk bevonden, in vereeniging met eenige mindere hoofden dusdanig zijn stand-

---

[1] Een paar leden der Djokjosche vorstenfamilie, waaronder één die de betrekking van hoofdregent vervulde, werden door den Sultan wegens misdragingen uit het rijk verbannen. Het Gouvernement wees aan ieder hunner eene afzonderlijke plaats in de buitenbezittingen als ballingsoord aan.

[2] Hij is gehuwd met eene dochter van Prawiro Dirdjo (den bekenden Sentot uit den Javaschen oorlog), die als ratoe kentjono is opgetreden. Tot nu toe is uit dit huwelijk nog geen mannelijke erfgenaam geboren.

punt vergat, dat de Regering tot hunne dadelijke schorsing en voorloopige verwijdering naar Padang besloot, opdat nopens hunne handelingen een onbelemmerd onderzoek kon worden ingesteld.

De ontslagen regenten van Ngawi en Ngrowo werden niet opgevolgd door leden van hun geslacht. In de regentenfamilie van Ngawi was geen geschikt candidaat te vinden, en hoewel voor de betrekking van regent van Ngrowo wel een van diens nabestaanden (een districtshoofd in Samarang) had kunnen in aanmerking komen, achtte de Indische Regering een klemvol inlandsch bestuur, zoo als in dat regentschap thans inzonderheid scheen gevorderd te worden, beter verzekerd door voor het opengevallen ambt te bestemmen den pateh van Blitar, een hoofd van rijpe ervaring, bekend tevens met land en volk in Ngrowo. Naar Ngawi ging over de regent van Soemorotto, wiens betrekking, zoo als reeds in 't vorig verslag (blz. 82) werd vermeld, niet weder vervuld, maar tijdelijk opgedragen werd aan den regent van Ponorogo, in afwachting der opheffing van het regentschap Soemorotto.

Nog vijf andere regentsplaatsen vielen in den laatsten tijd open. De regent van Samarang en die van Keboemen (Bagelen) werden wegens ver gevorderden leeftijd gepensioneerd en vervangen: de eerste door zijn schoonzoon, tot dusver districtshoofd van Perboean (Samarang), de laatste door zijn achterneef, gehuwd met zijne oudste kleindochter, tot dusver districtshoofd van Keboemen. De hoogbejaarde regent van Bandjarnegara (Banjoemas) verzocht zijn ontslag, en de regenten van Bodjonegoro (Rembang) en Berbek (Kediri) overleden; deze laatste heeft tot opvolger gekregen zijn oudsten wettigen zoon, tot dusver districtshoofd van Toeloeng Agoeng in 't zelfde gewest, terwijl als regent van Bodjonegoro is opgetreden de kleinzoon van den overleden titularis, tot dusver djaksa aldaar.

Onder de dessahoofden waren er weder verscheidene die ter zake van wederregtelijke handelingen of pligtverzuim ontslagen of op andere wijze gestraft moesten worden. Het onderzoek van dessaklagten bragt intusschen dikwerf aan het licht dat deze het gevolg waren van opstokerij door eene partij in de dessa, die het fungeerende hoofd vijandig was en naar eene gelegenheid zocht om een ander in zijne plaats te krijgen. Europesche en inlandsche zaakwaarnemers speelden in zulke zaken eene groote rol; de residenten van Cheribon en Kediri beklaagden zich dat in hunne gewesten dit kwaad steeds toenam; in Kediri zijn het mestiezen zonder bekend beroep, die zich met dergelijke praktijken afgeven.

Langdurigen gooden dienst of buitengewone pligtsbetrachting van inlandsche ambtenaren of hoofden erkende de Regering openlijk door de toekenning van eervolle onderscheidingen. Zoo werd — om hier alleen van deze hooge inlandsche ambtenaren te spreken — de regent van Galoe (Cheribon), die reeds bijkans veertig jaren zijn ambt met ijver en bekwaamheid bekleed had, begiftigd met het ridderkruis der orde van den Nederlandschen Leeuw; de regent van Joana (Japara), als zoodanig reeds 25 dienstjaren tellende, ontving de gouden medaille voor burgerlijke verdiensten, terwijl de regenten van Ponorogo (Madioen) en van Lamongan (Soerabaija) ter zake hunner langdurige goede diensten vereerd werden respectievelijk met den gelen songsong en met den titel van adipati.

De meeste zonen van inlandsche hoofden maken uitsluitend van de openbare volksschool gebruik, doch verlaten die gemeenlijk reeds, of bezoeken haar althans zeer ongeregeld, na zich eenmaal de kunst van lezen, schrijven en rekenen eenigermate te hebben eigen gemaakt, om zich dan verder voor het praktische leven te vormen in den dienst van hunne bloedverwanten of van Europesche ambtenaren. Om tot een beter gebruik der gouvernements inlandsche scholen aan te moedigen, werd in Bagelen en Pekalongan, alvorens inlandsche betrekkingen te begeven, nu en dan een examen gehouden, en kwamen dan natuurlijk alleen zij voor plaatsing in aanmerking, die aan de eischen voldaan hadden.

De Europesche school wordt slechts bij uitzondering door zonen van inlandsche hoofden bezocht. Zoo als in hoofdstuk **K**, afd. I, blijken zal, zijn onlangs maatregelen getroffen om op eene meer voldoende wijze in de behoefte aan voortgezet onderwijs voor inlanders van aanzienlijke afkomst te voorzien. Van het middelbaar onderwijs voor Europeanen maakten in 't geheel 4 inlanders van Java en 1 van Menado gebruik. Eene speciale inrigting van onderwijs, die aanvankelijk veel inlanders trekt, is de landbouwschool te Buitenzorg, waarover mede in hoofdstuk **K** gehandeld wordt.

Met de veiligheid van personen en goederen op Java en Madura was het over 't algemeen niet ongunstiger gesteld dan in vorige jaren. Rooverijen door gewapende benden (ketjoe's) kwamen echter in Djokjokarta en Soerakarta weder dikwijls voor [1]) en enkele malen ook in de aangrenzende gewesten Kadoe, Bagelen en Samarang, waar men, wanneer de schuldigen gevat werden, ontdekte dat velen van hen afkomstig waren uit de Vorstenlanden. In Djokjokarta bleven de nasporingen der politie meestal vruchteloos; slechts in 21 gevallen slaagde zij er in de schuldigen, ten getale van 58, voor de regtbank te brengen. In Soerakarta, waar voornamelijk het zuidwestelijk (aan Djokjokarta grenzende) gedeelte werd onveilig gemaakt, werden verscheidene schuldigen achterhaald en daaronder twee beruchte aanvoerders, die men sedert jaren te vergeefs getracht had in handen te krijgen. In den regel gaan bij roofpartijen de aangeranden op de vlugt, maar waar zij stand hielden, gelukte het enkele malen de roovers te doen afdeinzen.

Veediefstallen waren over het algemeen minder talrijk dan vroeger, niettegenstaande het wegvoeren van het vee door de droogte begunstigd werd, omdat het spoor daardoor minder gemakkelijk was na te gaan. De meeste dezer diefstallen kwamen voor op Madura en in Oost-Java, voorts in Cheribon en Krawang. Het achterhalen van de gestolen beesten gelukte zelden op de particuliere landerijen in de twee laatstgenoemde residentien en in Batavia. De dieven vinden er gemakkelijk helers die het gestolen vee voor hen bergen, terwijl de inlandsche politie op die landen gebrekkig werkt.

De diefstallen van goederen (meest van geringe waarde) waren overal op Java vrij talrijk. De residenten van de Preanger regentschappen, Tagal, Soerabaija, Madioen, Kediri en Pasoeroean, dit vermeldende, wezen daarbij op het feit, dat de gezeten klasse der inlandsche maatschappij hierdoor voortdurend verontrust en benadeeld wordt. Den bestolene treft bovendien niet alleen het verlies van zijn goed, maar hem hindert ook de moeite om de politie op 't spoor te brengen en om als getuige op te treden. Kan de bestolene derhalve zich met den dief of heler verstaan, dan is dat voor hem dikwerf verkieslijk, en daarom worden vele misdrijven verzwegen. De berigtgevers knoopen hieraan de opmerking vast, dat om die reden het aantal voor den regter gebragte zaken niet kan dienen als maatstaf van de veiligheid.

Over moedwillige brandstichting ten nadeele van tabaksondernemers of suikerfabriekanten viel minder te klagen dan in vorige jaren [2]). Schuurbranden vonden plaats in Rembang, Kediri en Banjoemas, rietbranden in Bezoeki; soms was daarbij baldadigheid, maar in de meeste gevallen wraakzucht in het spel. Een der brandstichters in Banjoemas verklaarde voor het omgaand geregt dat hij niet was gedreven door wraakzucht tegen een bepaald persoon, maar in 't algemeen er over verstoord was dat, sedert de groote uitbreiding der cultuur van tabak voor de Europesche markt, alles in prijs was gestegen en dus het leven voor den dessabewoner veel duurder was geworden. Naar de meening van verscheidene residenten zou bij de

---

[1]) Het aantal ketjoepartijen bedroeg in 1876 en 1877 respectievelijk 85 en 74 in Djokjokarta, 9 en 17 in Soerakarta.

[2]) In het vorig verslag (blz. 3) is aangeteekend dat eene daar vermelde opmerking (van den resident van Banjoemas) aanleiding had gegeven om te onderzoeken in hoever de vaardige beregting dezer misdrijven bij de regtbanken van omgang te wenschen overliet. Het onderzoek heeft geleerd dat, hoezeer het niet te ontkennen valt dat de omgaande regters in hun uitgestrekt regtsgebied aan het reizen veel tijd moeten besteden, die alzoo voor het beregten van misdrijven verloren gaat, evenwel de feiten waarop 's residents opmerking berustte niet van zoodanigen aard waren, dat zij het nemen van buitengewone maatregelen zouden noodzakelijk maken. Voor algemeene voorzieningen, om tot eene spoediger beregting der tot de bevoegdheid van het omgaand geregt behoorende strafzaken te geraken, zal eerst de tijd zijn gekomen, wanneer het aantal regtskundige voorzitters van landraden in die mate zal zijn toegenomen, dat men onder dezen het werk der omgaande regters zal kunnen verdeelen.

tabaksondernemingen veel ongelegenheid worden voorkomen, wanneer onder de Europeanen, die de eigenaren in dienst hebben, geene personen werden gevonden, — zoo als nog maar al te veel het geval is, — die door onbekendheid met de taal en zeden der inlanders de geschiktheid missen om met de bevolking om te gaan.

De beraamd wordende maatregelen tot verbetering van het politiewezen zullen vooral daarop gerigt moeten zijn dat van de eigenlijke politiebeambten meer diensten kunnen worden verwacht, aangezien de werking van de politie in de dessa zelve over 't algemeen wel steeds veel te wenschen zal overlaten. Moge al het gehalte der dessahoofden door een doeltreffend toezigt op de verkiezingen — met toepassing der onlangs afgekondigde bepalingen (zie hoofdstuk **J**, afd. I) — verbeteren, het bezwaar blijft bestaan, dat de inkomsten van die hoofden in de meeste residentien gering zijn in evenredigheid van de diensten die van hen gevergd worden, niet alleen voor de handhaving der politie, maar ook voor de toepassing der verordening op de ontginningen, voor de verbetering der padicultuur en zoo vele andere aangelegenheden. Ook blijkt voor velen hunner de verzoeking te sterk te zijn, om van de gelden, die voor de landrente geïnd zijn, ten eigen bate gebruik te maken. Om dan de tekorten in hun geldelijk beheer te dekken, verhuren zij hunne sawahs. Is dit of eenig ander middel om aan contanten te komen uitgeput, dan gaan de met schulden bezwaarde dessahoofden er veelal toe over zich met slecht volk, ook met opium-smokkelaars, in te laten. Het is duidelijk dat onder zoodanige omstandigheden van hunne politiezorg weinig uitkomsten zijn te verwachten.

Het gebrekkige van de politie in Soerakarta en Djokjokarta is eensdeels toe te schrijven aan de omstandigheid dat in die rijken een geregeld districts- en dessabestuur ontbreekt, anderdeels ook hieraan dat de inkomsten van het politiepersoneel hoogst onvoldoende zijn, terwijl het den vorsten moeijelijk schijnt te vallen daarin verbetering te brengen. In Soerakarta wil nu de Soesoehoenan de middelen hiertoe trachten te vinden door de invoering eener belasting op de bebouwde gronden. Reeds zijn in de verschillende afdeelingen van zijn gebied commissien benoemd om voor die heffing de noodige gegevens te verzamelen.

De padi-oogst van 1877 was, zoo als nader in hoofdstuk **O** zal blijken, overal waar de bewatering der gronden afhankelijk is van den regen, zeer middelmatig, en aangezien op een zeer laat ingevallen westmoesson eene droogte volgde zonder voorbeeld, die tot laat in het jaar aanhield, was de oogst van tweede gewassen bijzonder ongunstig. Waar de opbrengst van het tweede gewas te kort schoot, moest die van het erf het ontbrekende voor den landbouwer aanvullen. De inkomsten van het erf, welke het geheele jaar genoten worden, zijn voor het landbouwend gezin overal eene bron van welvaart in goede, en een redmiddel in slechte tijden. Dit geldt vooral van die streken, waar de woonerven ruim en goed bebouwd zijn, zoo als Bagelen, Madioen, Kediri, Soerabaija en Pasoeroean. Op de erven is het ook zeer gemakkelijk om het geplante goed te verzorgen en allerlei bemesting aan te wenden. In Rembang en Soerabaija moesten in de twee laatste maanden van 1877 en in het begin van het loopende jaar velen zich met boschproducten voeden, die anders als toespijs worden gebruikt. Dit is trouwens overal, waar de voedingsmiddelen schaarsch zijn vóór het begin van den nieuwen oogst, een gewoon verschijnsel, maar ditmaal wekte het in de genoemde gewesten de aandacht, omdat het zich daar voordeed bij een zeer groot deel van de bevolking. Waar het in die beide residentien, en ook in een klein gedeelte der Preanger regentschappen, noodig was, werd van regeringswege aan de behoeftige bevolking de gelegenheid gegeven om door arbeid aan publieke werken of in 's lands bosschen geld te verdienen voor den aankoop der benoodigde levensmiddelen. Ook in het zuiden van Djokjokarta heerschte gebrek, en aangezien daar velen door ziekte buiten staat waren tot werken, kwam het bestuur er door verstrekking van levensmiddelen aan de behoeftigen te gemoet.

De langdurige droogte deed ook zeer veel nadeel aan den veestapel; vele beesten bezweken, en waar dat niet het geval was, werd toch door het vee een tijd lang gebrek zoo aan voedsel als aan drinkwater geleden.

De tabaksoogst mislukte geheel, en dit veroorzaakte in al die gewesten, waar dit gewas op groote schaal wordt verbouwd, eene aanzienlijke winstderving, vooral in Banjoemas, Kediri, Rembang en Pasoeroean.

Aan de zich thans overal in Java vestigende ondernemers voor de ontginning van woeste gronden kwam de schrale oogst van voedings- en handelsgewassen in zoo ver ten goede, dat zij gemakkelijker arbeiders konden krijgen dan anders het geval zou zijn geweest.

De suikerproductie bereikte een normaal cijfer.

De koffijoogst was wederom overvloedig. Zijn ook de vooruitzigten dezer laatste cultuur voor het loopende jaar niet onbevredigend, op den oogst der veldgewassen in het algemeen zal het welligt een ongunstigen invloed uitoefenen dat de aanplant, uithoofde van de drooge weêrsgesteldheid in 1877, veel later dan gewoonlijk heeft moeten plaats vinden.

De gezondheidstoestand was gedurende het afgeloopen jaar — in algemeenen zin gesproken — redelijk goed. 't Meest kwamen koortsen voor, doch overigens bleef men van ernstige epidemien verschoond. De hoofdplaats Samarang is echter in den laatsten tijd zwaar door koortsen geteisterd geworden, die vooral worden toegeschreven aan de waterwerken welke daar in aanleg zijn geweest.

§ 3. *Atjeh en onderhoorigheden.*

Uit het vorig verslag is gebleken dat de staat van zaken in het noorden van Sumatra in Maart 1877, toen de Gouverneur-Generaal zich derwaarts begaf, deed verwachten dat in Groot-Atjeh geen verdere veroveringen zouden behoeven te worden gemaakt sinds onze strategische positie volgens het plan van wijlen den generaal-majoor Pel volkomen geconsolideerd was, maar dat voorloopig nog eene sterke militaire magt aldaar zou moeten worden aangehouden, om mogelijke aanvallen uit de nog steeds vijandige XXII en XXVI Moekim met kracht te kunnen afweren, om zoo noodig strijdkrachten tegen wederspannige kuststaten te kunnen afzenden en vooral om de in hun verzet volhardende landschappen op de noordkust, Samalangan en Merdoe, van waar onze oorlogschepen aanhoudend beschoten werden, en die nog voortdurend strijders naar Groot-Atjeh zonden, tot rede te kunnen brengen.

Eene vermindering der troepenmagt was dus in de eerste plaats afhankelijk van de onderwerping der beide genoemde kuststaten, weshalve er veel aan gelegen was dat daartoe zoo spoedig mogelijk werd overgegaan. De zaak eischte echter eene zorgvuldige voorbereiding, omdat in Samalangan een krachtige tegenstand te verwachten was. Men begon met eene verscherping der blokkade, zoo als reeds in het vorig verslag (blz. 10) is medegedeeld, en daarmede gingen herhaalde tuchtigingen door het vuur der oorlogschepen gepaard, omdat de hardnekkige bevolking niet ophield deze te beschieten, zoo dikwijls zij daartoe de gelegenheid schoon zag. Tot het zenden van troepen kon, toen de maand April verstreken was, vooreerst niet worden overgegaan, omdat daarvoor het gunstige saizoen moest worden afgewacht.

In het begin van Junij scheen het, zoo als ook reeds ten vorigen jare is berigt, dat Merdoe het hoofd in den schoot wilde leggen, daar zendelingen van den radja zich in Groot-Atjeh kwamen aanmelden. Het doel hunner komst was, om Tongkoe Kadli te verzoeken zich naar Merdoe te begeven, maar de strekking van dit verzoek werd twijfelachtig geacht, en voor 's hands werd dus aan de zendelingen slechts een brief voor den radja ter hand gesteld, welke dezen de gelegenheid gaf zich nader te verklaren. De radja liet echter verder niets van zich hooren.

Den 30sten Junij trad de kolonel K. van der Heyden tijdelijk als militair en civiel bevelhebber in Atjeh op, in de plaats van den generaal-majoor Diemont, die wegens ziekte met verlof naar Java vertrok. Den 8sten Augustus ondernam de kolonel met drie bataillons infanterie en eenige artillerie de lang beraamde expeditie tegen Samalangan.

Van het eerste oogenblik af had deze expeditie, ten gevolge van de geweldige branding op de kust van Samalangan, met overgroote moeijelijkheden te kampen, zoo als nader blijken zal uit de uitvoerige beschrijving der krijgsverrigtingen in hoofdstuk **D**, § 4. De troepen had-

den een bloedigen aanval te verduren toen zij nog slechts gedeeltelijk gedebarkeerd waren, en zij ondervonden een zeer hevigen tegenstand bij het oprukken naar de hoofdplaats Aroengan en naar de Samalangan-rivier. Maar onze wapenen zegevierden volkomen, en toen men de genoemde rivier bereikt had, kwamen afgevaardigden van den radja Toekoe Tji Boegies zijne onderwerping aanbieden. Het kostte nog eenige moeite en geduld om den radja tot het besef te brengen dat hij zich daartoe in persoon moest aanmelden. Den 13den September verscheen hij echter in zijne door onze troepen bezette hoofdplaats, en onderteekende en beëedigde de acte van onderwerping.

Drie dagen te voren was Merdoe door vier oorlogschepen gebombardeerd, met het gevolg dat ook daar het verzet werd opgegeven. Den 17den September kwam de radja Toekoe Tjihik naar Samalangan om zich te onderwerpen, en eenige weken later begaven zich twee compagnien naar Merdoe om er plegtig de Nederlandsche vlag te hijschen.

Het doel der expeditie werd alzoo volledig bereikt. De kolonel van der Heyden, die gewond was geworden toen hij de troepen in den strijd aanvoerde, was naar Groot-Atjeh teruggekeerd zoodra de overwinning verzekerd was. In de tweede helft van October kon het grootste gedeelte der troepen eveneens van Samalangan vertrekken, waar nu slechts twee posten bezet gehouden werden en een controleur gevestigd bleef.

Na de onderwerping van Samalangan en Merdoe zijn ten aanzien van de militaire bezetting en de maritieme middelen in Atjeh en onderhoorigheden maatregelen getroffen, in de hoofdstukken **D** en **E** nader te bespreken, die ten doel hadden om de strijdkrachten in te krimpen voor zoo ver dit geacht werd zonder nadeel te kunnen geschieden, en om een einde te maken aan sommige zeer kostbare maatregelen, die in het belang van het leger en de vloot noodig waren geweest tijdens ze aan alle gevolgen van den actieven oorlog waren blootgesteld, maar die van lieverlede hunne reden van bestaan verloren hadden. Ook werd nu, omdat het gewone burgerlijk bestuur meer en meer in de plaats van het zuiver militaire beheer moest treden, de betrekking van militair en civiel bevelhebber vervangen door die van gouverneur van Atjeh en onderhoorigheden, tevens militair bevelhebber. Als zoodanig werd de kolonel van der Heyden benoemd bij besluit van den Gouverneur-Generaal dd. 13 Januarij jl.

Vooral binnen het door ons bezet gebied in Groot-Atjeh hadden, althans voor een aanzienlijk gedeelte der troepen, de abnormale toestanden plaats gemaakt voor meer gewone, sedert de veiligheid in en om Kotta Radja bezwaarlijk meer bedreigd kon worden, en naar mate de gelegenheid tot huisvesting en verpleging van officieren en minderen was verbeterd en meer en meer Europeanen en Chinezen zich in Atjeh hadden gevestigd om er allerlei neringen en bedrijven uit te oefenen.

Alleen de buitenste linie van versterkingen, die onmiddellijk tegen de XXII en XXVI Moekim aanleunde, was nog aanhoudend aan vijandelijke aanvallen blootgesteld, want de stemming in deze sagi's bleef over 't algemeen onveranderd.

Meermalen scheen het evenwel dat een belangrijke omkeer in die stemming mogt worden verwacht, en vooral was dit het geval toen het invloedrijke hoofd van de VII Moekim — in het vorig verslag Toekoe Baïk, doch in latere Indische stukken Toekoe Moeda Bait genoemd — zich in September 1877 met onze autoriteiten in betrekking stelde, en twee zamenkomsten, te Telok Kroet door den controleur der IV Moekim met hem gehouden, een bevredigenden afloop hadden gehad. Doch de verwachtingen werden niet vervuld. Toekoe Moeda Bait onttrok zich aan verdere ontmoetingen, door hebzuchtige eischen te berde te brengen waaraan geenerlei gehoor kon worden verleend. Ook Panglima Polim en zijne naaste betrekkingen schenen meer dan eens tot toenadering gezind, maar de brieven of berigten, waaruit die gezindheid viel af te leiden, werden niet gevolgd door definitieve stappen tot onderwerping.

Intusschen ontbrak het niet aan bewijzen dat het bewustzijn van de duurzaamheid onzer vestiging bij de Atjehers veld won, daar zich van tijd tot tijd aanzienlijke hoofden kwamen aanmelden, die hunne vroegere woonplaatsen binnen onze liniën weder met hunne onderhoorigen wenschten te betrekken, wat hun steeds gereedelijk werd toegestaan. Zoo werden langzamerhand de IX Moekim (het zuidoostelijk gedeelte van de sagi der XXV Moekim) weder bevolkt, nadat de verwanten van het overleden hoofd dier landstreek, Toekoe Nek Poerba, zich in October 1877 bij onze autoriteiten te Kotta Radja vervoegd hadden. In Maart jl. waren reeds 436 zielen te Oleh Soesoeh, Lamrong en Leher gehuisvest, en de tijd scheen dus gekomen om ten aanzien van het inlandsche bestuur in de IX Moekim regelingen te maken in gelijker voege als, blijkens het vorig verslag (blz. 9), voor de andere deelen van het onder ons gezag gebragt gebied getroffen zijn [1]. Ook de Imams van Tjadé en Silang hebben onze zijde gekozen en aanstalten gemaakt om zich met hunne onderhoorigen weder te vestigen in de door ons bezette kuststreek van de XXVI Moekim.

De algemeene gezindheid in de XXII en XXVI Moekim bleef echter, gelijk gezegd, vijandig jegens ons gezag. Gedurende een groot gedeelte van het afgeloopen jaar uitte zich die vijandige gezindheid niet in agressieve handelingen. Van Maart tot October werden onze posten nergens aangerand. In laatstgenoemde maand evenwel werd de communicatie tusschen Pager Aijer Missigit en Lambaroe onveilig gemaakt door het vuur uit eene aan den regteroever der Atjeh-rivier opgeworpen versterking, en sedert Januarij jl. zijn gestadig weder verschillende posten in onze zuidooster- en noordooster-linie uit de verte beschoten geworden, terwijl nu en dan — en enkele malen met goed gevolg — pogingen werden aangewend om tusschen onze posten door te sluipen, inlanders en Chinezen te berooven en vee te stelen [2]. Het vijandelijk vuur op onze versterkingen bragt ons echter nimmer eenig nadeel toe. Het werd beantwoord en tot zwijgen gebragt waar dit wenschelijk voorkwam, en onzerzijds werden veelvuldig hinderlagen gelegd om het maraudeeren tegen te gaan en te verhinderen dat men onze posten te digt naderde; maar zoolang geen andere vijandelijkheden dan de zoo even bedoelde ondervonden werden, werd het niet noodig noch nuttig geacht onzerzijds op nieuw aanvallenderwijze op te treden.

Dit zou ook geschaad kunnen hebben aan de pogingen, die van verschillende zijden werden aangewend om de voornaamste hoofden in de XXII en XXVI Moekim over te halen hun verzet tegen ons gezag op te geven. In het vorig verslag is reeds van de bemoeijingen van Toeankoe Hoessin in die rigting melding gemaakt. Sedert vonden wij een anderen bondgenoot in een man die tot onze hardnekkigste vijanden had behoord, namelijk in den van zijn gezag vervallen verklaarden radja van Simpang Olim, Toekoe Moeda Nja Malim.

Het is bekend (zie vorig verslag blz. 7) dat die radja naar het binnenland vlugtte nadat in November 1876 Simpang Olim door onze troepen vermeesterd was. Sedert vestigde en versterkte hij zich te Tepin Serin, op weinige uren afstands van Simpang Olim, en men liet hem daar ongemoeid zoolang hij zich rustig hield. In Junij 1877 scheen het echter dat hij den strijd tegen het Nederlandsch gezag wilde hervatten. Althans men vernam dat hij Gajoesche benden om zich heen verzamelde [3], en aan

[1]) Dit gebied werd bij gouvernementsbesluit van den 11den Junij 1877 (*Indisch Staatsblad* n°. 122) ingedeeld in vier districten, — namelijk: 1°. de moekim Missigit Radja; 2°. Marassa en de VI Moekim; 3°. de IV Moekim met onderhoorigheden (aan de westkust); 4°. de IX Moekim, — te besturen door inlandsche hoofden, voorzien van eene aanstelling van den Gouverneur-Generaal en staande onder de leiding van controleurs, ondergeschikt aan den adsistent-resident te Kotta Radja.

[2]) De belangrijkste poging tot roof was die waaraan de veekraal van den aannemer der levensmiddelen te Panditi bloot stond op den 6den Januarij. Bij die gelegenheid werden een Europeesch korporaal en eene inlandsche vrouw gedood en 8 militairen gewond.

[3]) Van de toenadering der Gajoes tot ons gezag, waarop blijkens het vorig verslag (blz. 11) het vooruitzigt scheen te bestaan, is tot dusver nog niets gekomen; de hoofden schijnen met binnenlandsche onlusten de handen vol te hebben, en de inlichtingen die nopens den staat van zaken in Poetih Ambang verkregen zijn, nadat het door eenige zendelingen van den controleur van Langkat was bezocht, hebben de Indische Regering doen besluiten om vooreerst af te zien van pogingen om in nadere aanrakingen met de Gajoesche hoofden te komen, doch eenvoudig af te wachten in hoever de werking van ons gezag aan de Tamiang-rivier van invloed zou zijn op de houding van de bevolking der binnenlanden.

zijn toedoen werden een paar aanvallen toegeschreven, die tegen onzen post te Blangni aan de Arakoendoer-rivier werden ondernomen en aan een officier en twee minderen het leven kostten, terwijl 13 militairen gewond werden. Om hem daarvoor te bestraffen, werden twee compagnien infanterie en eene sectie artillerie uit Kotta Radja naar de oostkust gezonden. Den 9den Julij trokken van Blangni, Simpang Olim en Tandjong Semantoh gelijktijdig eenige troepenafdeelingen en eene marine-landingsdivisie tegen Tepin Serin op, terwijl twee oorlogschepen eene demonstratie maakten aan de monding van de Djamboe Aijer, aan wier linkeroever de versterking van den ex-radja gelegen was. Onder het vuur des vijands werd de rivier overgetrokken, en onmiddellijk daarop werd tegen de versterking storm geloopen, waarop de ex-radja met zijne aanhangers vlugtte, een aanzienlijken voorraad oorlogsbehoeften, voorwerpen van waarde en geld achterlatende. Hij bleef zich echter in de nabijheid van Simpang Olim ophouden, en men vernam dat hij den wensch koesterde om zich daar rustig te komen vestigen, zonder eenig gezag te bekleeden. Inderdaad bewees hij weldra van elk verder verzet te hebben afgezien, want toen in de eerste dagen van 1878 de kolonel VAN DER HEYDEN, die den staat van zaken ter oostkust kwam opnemen, zich te Blangni bevond, kwam TOEKOE MOEDA NJA MALIM, voorzien van een vrijgeleide, dat de controleur te Edi hem door tusschenkomst van een paar inlandsche hoofden verzekerd had, derwaarts, en onderwierp hij zich volkomen aan het Nederlandsch gezag, terwijl hij beloofde zich volstrekt niet meer te zullen mengen in het bestuur van Simpang Olim.

Achtte men het aanvankelijk wenschelijk dat de ex-radja zich, ten bewijze van den ernst zijner bedoelingen, uit zijn land verwijderde om eene bedevaart naar Mekka te ondernemen, later deed de goede gezindheid, waarvan hij blijk gaf, het meer geraden oordeelen hem in de gelegenheid te stellen om, overeenkomstig zijn verlangen, naar Groot-Atjeh te gaan, ten einde de hoofden in de XXII en XXVI Moekim te overreden zijn voorbeeld te volgen en den nutteloozen strijd tegen ons gezag te staken. Hij heeft zich dan ook naar de XXVI Moekim begeven en in het laatst van Junij jl. had men reden om te gelooven dat zijne pogingen aldaar goede vruchten zouden dragen, aangezien vernomen werd dat de onderwerping dezer sagi nog slechts vertraagd werd door den tegenstand van één der hoofden, die opgestookt werd door den uit vorige verslagen bekenden HABIEB ABDUL RACHMAN.

Juist toen echter werd uit de XXII Moekim eene vijandelijke beweging tegen het door ons bezet gebied ondernomen, die, in aanleg en resultaat zonder voorbeeld, welligt gewigtige gevolgen zal hebben, omdat zij onzerzijds krachtiger militaire maatregelen, dan in het laatste jaar zijn toegepast, onvermijdelijk maakt. Blijkens een Indisch telegram van 29 Junij is namelijk door zeer talrijke benden een inval gedaan in Lepong en de IV Moekim, waar zij zich weder van de bergpassen van Glitaroen, Beradoean en Blangkalla meester gemaakt, onze posten in het naauw gebragt, de bevolking beroofd en de passar te Lampagger zoomede de woning van den controleur te Koerong Raba verbrand hebben.

Voor dezen stoutmoedigen aanval — die het betreurenswaardig gevolg had dat de in de IX Moekim teruggekeerde bevolking weder uit die streek vlugtte — was een goed oogenblik gekozen, want de kolonel VAN DER HEYDEN was kort te voren met een groot gedeelte der in Kotta Radja gelegerde veldbataillons naar de oostkust vertrokken om aan het landschap Gedoeng eene tuchtiging toe te dienen, waarover straks nader. Den 23sten Junij van daar teruggekeerd met twee bataillons infanterie en eenige artillerie, kon de bevelhebber dadelijk het noodige doen om onze bedreigde posten in de IV Moekim bij te staan en van levensmiddelen te voorzien, waartoe de pas van Beradoean moest geforceerd worden [1]). Maar opdat hij verder met alle klem, welke het gewigt der omstandigheden vorderde, tegen den overmoedigen vijand zou kunnen optreden, werden hem ruim 2000 man versche troepen van Java toegezonden. Reeds vóór de aankomst dier troepen had echter de vijand (blijkens een Indisch telegram van 13 Julij) de IV Moekim weder ontruimd.

Het hierboven genoemde landschap Gedoeng vormt met acht andere landschappen de federatie van Pasei-Kerti, tusschen Telok Semawe op de noordkust en Simpang Olim op de oostkust van Atjeh gelegen. Twee hoofden van die streek, te Blangmeh en te Moeling bestuur voerende, werden bij hunne onderwerping in 1874, toen aangaande de landsinstellingen nog weinig of geen inlichtingen verkregen waren, als radja's van Pasei en van Kerti aangemerkt. Met de anderen hadden onze autoriteiten weinig aanrakingen, maar zij betoonden zich niet slechtgezind, met uitzondering echter van het hoofd van Gedoeng, omtrent wien reeds sedert geruimen tijd herhaaldelijk vernomen werd dat hij vijandige plannen koesterde. Hij heeft daaraan in Mei jl. eindelijk uitvoering gegeven door aanvallen op onze vestiging in Edi te ondernemen, die zich zoo dikwijls herhaalden, dat het noodig werd geacht hem in zijn land daarvoor te bestraffen. Dit geschiedde, gelijk straks reeds is gezegd, door eene uit Kotta Radja aangevoerde troepenmagt, die in Gedoeng een ongewonen tegenstand gevonden, maar ook een daaraan geëvenredigd succes behaald heeft. Immers een Indisch telegram van 24 Junij berigtte, dat aan onze zijde 2 officieren en 12 minderen sneuvelden en 2 officieren en 77 minderen gewond werden, doch dat de vijand 750 dooden en gewonden kreeg [2]), dat het hoofd van Gedoeng zijn gezag heeft nedergelegd en overgedragen aan zijn zoon, en dat deze zich bij onze autoriteiten is komen onderwerpen.

De houding van Gedoeng buiten rekening gelaten, gaf de staat van zaken op de oostkust over 't algemeen bij voortduring reden tot tevredenheid. Onze ambtenaren, te Edi en te Simpang Olim gevestigd, stonden met de hoofden der verschillende landschappen op den besten voet, en het Nederlandsch gezag werd er meer en meer geëerd, zoo als onder anderen bleek uit de bereidwilligheid waarmede de radja's bij suppletoire acten, geschoeid op de leest der acte die de door ons bestuur aangestelde radja van Simpang Olim geteekend had [3]), verpligtingen aanvaardden, waarvan bij hunne onderwerping geen sprake was geweest, en waaronder begrepen was de voldoening van de vroeger aan de Sultans van Atjeh verschuldigde schatting (een deel der belasting op den uitvoer van peper) aan het Gouvernement, doch eerst van 1 Januarij 1879 af, omdat ook aan Langsar, toen dit landschap door onze wapenen ten onder gebragt was, vergund was om eerst met dat tijdstip de betaling van schatting te doen aanvangen.

Vooral de radja van Edi deed zich bij voortduring kennen als een getrouw aanhanger van ons gezag, geneigd om door zijn invloed en voorbeeld mede te werken tot hetgeen door het bestuur gewenscht werd [4]). Ook deed hij wat in zijn vermogen was om de veiligheid op de onderneming van de Nederlandsche Handelmaatschappij te bevorderen, toen die, na de in het vorig verslag (blz. 11) vermelde staking, weder betrokken werd. Intusschen is het nuttig geoordeeld die onderneming bovendien weder door een militair detachement te doen beschermen [5]).

De landschappen aan den linkeroever der Tamiang-rivier — Karang en Soeroewai met het daaraan onderhoorige Soengei Ijoe — zijn, ingevolge eene beslissing der Indische Regering van April 1877, onder het bestuur van den controleur van Langkat gebragt en worden dus in § 9 besproken. Over het naauwe verband tusschen deze land-

[1]) Bij die gelegenheid werden 4 officieren en 45 minderen gewond, terwijl 4 minderen sneuvelden.

[2]) In ééne versterking werden niet minder dan 180 dooden achtergelaten.

[3]) Zie vorig verslag, bladz. 7/8.

[4]) Bij Koninklijk besluit van 20 Maart 1878 is aan den radja van Edi de ridderorde van den Nederlandschen Leeuw toegekend. In Mei jl. bragt hij, na eerst zijne opwachting te Kotta Radja te hebben gemaakt, een huldebezoek aan den Gouverneur-Generaal. Vóór hem waren, in Junij 1877, reeds eenige hoofden uit Groot-Atjeh, waaronder TONGKOE KADLI, naar Batavia geweest, overeenkomstig den wensch der Indische Regering, die het nuttig achtte dat de Atjehsche hoofden door persoonlijke aanschouwing juiste indrukken verkregen nopens den toestand in streken onder ons geregeld bestuur.

[5]) In vorige verslagen is nog van eene tweede onderneming in Edi, aan den heer SMITH toebehoorende, melding gemaakt. Die ondernemer heeft echter het landschap verlaten en zijne gronden zijn op de Handelmaatschappij overgegaan.

schappen en die aan den regteroever der Tamiang-rivier is reeds uitvoerig gehandeld in het verslag van 1875, blz. 10.

Op de noordkust bragt natuurlijk de onderwerping van Samalangan en Merdoe eene gewigtige verandering in den stand van zaken. Aanvankelijk werd daar de veiligheid van personen nog dikwijls bedreigd, maar de toestand werd beter nadat eenigen tijd streng de hand was gehouden aan het verbod, hier zoowel als te Edi, Simpang Olim en Segli uitgevaardigd, tegen het dragen van wapenen in de nabijheid van onze vestigingen. De radja van Merdoe en de rijksgrooten van Samalangan bragten in November een bezoek te Kotta Radja, en over 't algemeen was de verhouding van de hoofden tot onze ambtenaren zeer voldoende. Voorzigtigheidshalve werd in Samalangan nog niet dadelijk langs de geheele kust de blokkade opgeheven, maar alleen de hoofdrivier voor den handel opengesteld, behoudens het gewone verbod tegen den invoer van oorlogsbehoeften, terwijl ook de invoer van rijst uitgesloten bleef, welk artikel sedert Junij 1877 ook uit de havens van Pedir, Endjoeng en Aijer Laboe werd geweerd, ten einde de gelegenheid te verminderen om onze vijanden in Groot-Atjeh van levensmiddelen te voorzien.

De expeditie tegen Samalangan heeft er toe geleid dat onze betrekkingen tot de twee laatstgenoemde kuststaten, Endjoeng en Aijer Laboe, beter geregeld zijn geworden. Tot dus ver waren de aanrakingen van onze autoriteiten met die beide landschappen zeer schaarsch geweest, en het was niet onbekend dat de gezindheid jegens het Nederlandsch gezag aldaar nog veel te wenschen overliet. Dit bleek wederom uit de omstandigheid dat de naaste bloedverwanten van de radja's zich niet ontzagen om Samalangan met hulptroepen bij te staan in den strijd tegen onze wapenen. Hoewel nu de radja's zelf alle medepligtigheid aan deze handeling van zich afwierpen, en die van Aijer Laboe bovendien van zijne goede bedoelingen blijk gaf door op het beslissende oogenblik zijn invloed te bezigen om den radja van Merdoe tot onderwerping te stemmen, werd het toch wenschelijk geacht om nieuwe waarborgen voor eene gewenschte verstandhouding te vorderen, en zonder moeite werden de radja's in October er toe gebragt om eene suppletoire verklaring af te leggen, als waarvan hierboven sprake was, inhoudende de verpligting om aan het Gouvernement de schatting op te brengen, die vroeger aan de Sultans van Atjeh werd voldaan. Die verklaring werd spoedig daarop ook afgelegd door de radja's van Kloempang Doea en van Telok Semawe.

De verschillende landschappen ter noordkust werden herhaaldelijk door onze ambtenaren bezocht, en vooral met den radja van Telok Semawe, die in November 1877 een bezoek in Kotta Radja aflegde, werd de verhouding veel vriendschappelijker dan zij vroeger geweest was. De radja van Pasangan daarentegen, die opgestookt werd door een fanatieken priester, ontweek alle aanrakingen met onze autoriteiten, ook wanneer die in zijn land kwamen, en daar verschillende minnelijke pogingen om hem tot betere gedachten te brengen niet baatten, werd in Februarij jl. besloten tot de toepassing van een dwangmiddel, hierin bestaande, dat Pasangan voor den algemeenen handel gesloten werd, met uitzondering van de Djanka-rivier, waar de in- en uitvoerregten echter (op het ter reede liggende oorlogschip) geheven zouden worden ten bate van het Gouvernement.

In Pedir bleef de staat van zaken bevredigend, ook na de verplaatsing onzer vestiging naar Segli (zie vorig verslag, blz. 8) [1]). De radja begaf zich in April jl. naar Groot-Atjeh om een bezoek te brengen aan den gouverneur. Over 't algemeen toonde hij een goeden wil, ook door te waarschuwen tegen booze plannen van slechtgezinde hoofden, maar hij was niet bij magte om te verhinderen dat in April en in 't begin van Mei jl. onze vestiging te Segli herhaaldelijk werd aangevallen door kwaadwilligen onder zekeren Tongkoe di Tirou, uit de bovenlanden van Pedir, die sinds lang met vijandelijkheden had gedreigd. Deze aanvallen leidden tot eene tuchtiging door eene troepenmagt uit Kotta Radja, aangevoerd door den majoor Coblijn, doch vergezeld door den gouverneur, die verwachtte dat de radja van Gighen thans wel trachten zou de vriendschappelijke betrekkingen met het Gouvernement, door zijn vertrek naar de XXII Moekim in Augustus 1876 afgebroken, weder te herstellen. Deze verwachting werd vervuld. De radja kwam te Segli zijne opwachting maken bij den gouverneur en vroeg vergiffenis voor zijne houding, welke hij overigens trachtte te verontschuldigen, zooals hij meer gedaan had. Hij bezwoer alsnog de in 1874 door hem geteekende acte van onderwerping en erkende tot het Gouvernement in dezelfde verhouding te staan als vroeger tot de Sultans van Atjeh. In beginsel aanvaardde hij daardoor ook de verpligting tot betaling van schatting.

Op de westkust van Atjeh heeft de legering van een garnizoen te Malaboe nog niet de uitkomst opgeleverd welke daarvan verwacht werd. In het vorig verslag (blz. 10) is reeds melding gemaakt van de vijandelijke aanvallen welke dit garnizoen van den aanvang af had te doorstaan. Al spoedig bleek het dat het verzet tegen ons gezag hoofdzakelijk te wijten was aan Toekoe Kedjoeroean Moeda, oudste zoon van den radja, welke laatste persoonlijk, even als zijn jongste zoon Toekoe Itam, welgezind scheen. Maar toen in Junij 1877 drie compagnien infanterie met eenige artillerie, onder bevel van den majoor du Pon, uit Kotta Radja te Malaboe kwamen om bijstand te verleenen bij eene noodig bevonden verlegging der legerplaats van het garnizoen en om de wederspannige kampongs te tuchtigen, en toen Toekoe Kedjoeroean Moeda op de verschijning dier troepen onmiddellijk van de hoofdplaats vlugtte, volgde de oude radja met zijn jongsten zoon al spoedig diens voorbeeld. Om aan de goedgezinde bevolking vrees aan te jagen, staken de kwaadwilligen de passar van Malaboe in brand, en gestadig werden onze troepen beschookt en in patrouille-gevechten gewikkeld. Daar het vijandelijk vuur hoofdzakelijk uit de kampong Roending kwam, werd deze door de troepen genomen en verbrand, nadat de nieuwe legerplaats voor het garnizoen gereed gekomen en betrokken was, en aangezien hiermede genoeg indruk scheen te zijn gemaakt, keerde de van Groot-Atjeh gezonden krijgsmagt in het laatst van Julij derwaarts terug. Toekoe Kedjoeroean Moeda bleef echter in zijne vijandige gezindheid volharden, en ook de radja vertoonde zich niet weder te Malaboe. Alleen zijn jongste zoon vestigde zich daar op nieuw in de maand October, en onderhield gedurende eenigen tijd de vriendschappelijkste aanrakingen met onze autoriteiten. In Januarij jl. echter nam ook deze wederom eene vijandige houding aan, en telkens stond onze bezetting bloot aan kleine aanvallen, welke eerst verminderden nadat den 14den Februarij de goed versterkte kampong Darat was vermeesterd, bij welke gelegenheid 27 Atjehers sneuvelden, en onze troepen een belangrijken buit maakten ten koste van slechts 3 gewonden.

De voortduring van den gespannen toestand deed het wenschelijk achten om nogmaals eene krachtige militaire demonstratie in Malaboe te maken, en aangezien zulk eene demonstratie ook noodig werd in het noordelijkste gedeelte der westkust, waar zich — tusschen Telok Kroet en Kloeang — kwaadgezinden begonnen te verzamelen onder zekeren Toekoe Aries uit de XXII Moekim, die zeeroof pleegden, de bevolking van Loöng bedreigden en het gezag van het door ons erkende hoofd Toekoe Lampasei ondermijnden, zoo werden, in het laatst van Februarij, twee compagnien infanterie onder den majoor van Liek uit Kotta Radja naar de westkust afgezonden. Door het gouvernements-stoomschip *Siak* naar Telok Kroet overgebragt, marcheerden de troepen van daar naar Lambesi en Kloeang (22—28 Februarij). Tusschen Telok Kroet en Lambesi stuitte men den 24sten Februarij op de bende van Toekoe Aries, die met een verlies van 7 dooden en verscheidene gewonden uit hare versterkte stelling verdreven werd, terwijl onzerzijds slechts 1 militair en 1 bediende gewond werden. Tusschen Lambesi en Kloeang passeerde men eene landstreek, die wegens de vijandige gezindheid der hoofden nog steeds geblokkeerd werd gehouden, en die nog niet lang geleden (Julij 1877) door het oorlogschip *Samarang* was getuchtigd geworden, omdat van daar uit aanslagen werden gepleegd op de goedgezinde bevolking van Lambesi. Thans kwamen de bedoelde hoofden — van Babah Awi en Kwalla Oenga — in onderwerping, en kon de blokkade ook voor dat gedeelte der westkust worden opgeheven.

Te Kloeang weder geëmbarkeerd, werden de troepen

[1]) Alleen een militair detachement is nog voorloopig te Pedir achtergebleven.

naar Malaboe overgebragt, waar gelijktijdig ook de gouverneur van Atjeh aankwam, die zich persoonlijk van den staat van zaken wenschte te overtuigen. De radja en zijne zonen lieten niets van zich hooren, maar overigens kwamen alle voorname hoofden van het landschap hunne opwachting bij den gouverneur maken, en deze verkreeg aangaande den algemeenen toestand een gunstigen indruk, weshalve hij de kolonne onder den majoor VAN LIER slechts tot magtsvertoon een marsch door eenige binnenlandsche kampongs maken en vervolgens weder naar Kotta Radja terugkeeren liet.

Aangaande de hierboven niet besproken gedeelten van de westkust valt in dit verslag weinig aan te teekenen.

In Patty overleed de in vorige verslagen genoemde radja TOEKOE MACHMOED, en zijn opvolger, TOEKOE SJAM, aanvaardde bij zijne optreding (Junij 1877) de verpligtingen jegens het Gouvernement, in de dikwijls genoemde suppletoire acten omschreven. Zijn bestuur was van zeer korten duur. Naar aanleiding van het door TOEKOE MOEDA BAIT te kennen gegeven verlangen uitgenoodigd om tegenwoordig te zijn bij de hooger vermelde onderhandelingen tusschen dezen en den controleur der IV Moekim, verklaarde de radja zich dadelijk bereid om daartoe naar Telok Kroet te komen, maar op het oogenblik dat hij zich wilde inschepen werd hij door het afgaan van een revolver gewond en hij overleed reeds weinige dagen later. Zijn onmondige broeder werd als zijn opvolger aangewezen en onder voogdijschap gesteld van twee hoofden, die voorloopig met het bestuur belast werden. In dit landschap, zoowel als in de andere kuststaten benoorden Malaboe, was de staat van zaken over 't algemeen bevredigend. Ook de meeste landschappen bezuiden Malaboe gaven, bij bezoeken van oorlogschepen en ambtenaren, geen stof tot klagen; alleen bleef de verhouding met Kwalla Batoe en Terbangan steeds gespannen, terwijl zich in Mukki, ondanks de goede gezindheid der plaatselijke hoofden, een zekere TOEKOE ABDULLAH uit Groot-Atjeh in eene versterking nestelde, van waar hij de voorbij varende oorlogschepen beschoot, aan wie het echter telkens weinig moeite kostte om zijn vuur tot zwijgen te brengen.

Over 't algemeen schijnt in den laatsten tijd de verhuizing uit Groot-Atjeh naar de landschappen ter westkust te zijn toegenomen, waarvan de inheemsche bevolking niet weinig last moet ondervonden hebben. Ook werd die bevolking nog meermalen bedreigd met heffingen ten behoeve van de XXII en XXVI Moekim. Eene enkele maal werd van daar uit getracht zoodanige heffingen te doen op Poeloe Way, het grootste der benoorden Groot-Atjeh gelegen eilanden, waarvan in Augustus 1877 ten behoeve van het Nederlandsch Gouvernement formeel bezit genomen was, nadat het oorlogstoomschip *Deli* in Julij een verkenningstogt om het eiland had gemaakt en overal door de hoofden en bevolking goed was ontvangen. De commissie, die aangewezen werd om op Poeloe Way de Nederlandsche vlag te planten [1]), onderzocht tevens zooveel mogelijk de gesteldheid van het eiland, waar men hoopte een gezondheids-etablissement te kunnen vestigen, doch hiervoor werd geen geschikte gelegenheid gevonden, dewijl het terrein zich niet hoog genoeg boven de zee verheft en te weinig water oplevert. Poeloe Way werd dus niet bezet, en toen in Maart jl. vernomen werd dat de bevolking door eene uit de XXVI Moekim overgekomen bende aan requisitien werd onderworpen, moest een detachement militairen uit Kotta Radja gezonden worden om daaraan een einde te maken. Men slaagde er in eenige der indringers op te vatten en een paar prauwen in beslag te nemen, en de veiligheid der bevolking werd sedert niet meer bedreigd.

Aan de voorafgaande mededeelingen, hoofdzakelijk op den loop der politieke gebeurtenissen in Atjeh en onderhoorigheden betrekking hebbende, mogen nog enkele aanteekeningen worden toegevoegd die meer het economisch terrein betreffen.

Reeds is er hierboven op gewezen dat zich allengs een grooter aantal Europeanen en Chinezen in het door onze troepen bezet gebied vestigden om er allerlei neringen en bedrijven uit te oefenen. Nog altijd werd echter het vertier schier uitsluitend gevoed door de vele behoeften van 's lands dienst, van de militaire bezetting en van de ambtenaren. Was er tot dusver voor de talrijke Chinesche immigranten [2]) werk genoeg te vinden, dat werk was uit den aard der zaak van tijdelijken aard, en aangezien het wenschelijk scheen om eene blijvende vestiging van Chinezen te bevorderen, was het bestuur in Atjeh er op bedacht hun de gelegenheid te openen om zich aan den landbouw te wijden op de door de inheemsche bevolking verlaten en weder woest geworden gronden in den omtrek van Kotta Radja en van Penajoeng. Bij wijze van proef werd in October 1877 eene uitgestrektheid van 25 bouws daarvoor beschikbaar gesteld en werden Chinesche kongsies, die de ontginning dezer gronden wilden ondernemen doch daarvoor het noodige bedrijfskapitaal misten, met een voorschot ondersteund. Eene uitbreiding van deze proef is echter door de Indische Regering niet raadzaam geoordeeld; zij achtte het beter om over woeste gronden in Atjeh op gelijke wijze te beschikken als elders in de gouvernementslanden gebruikelijk was, dus door uitgifte in huur of erfpacht, maar zij wenschte zoodanige uitgifte eerst in overweging te nemen nadat aan de vroegere bezitters der woest geworden gronden zooveel mogelijk door openbare aankondigingen een termijn van zes maanden gesteld zou zijn om ze weder in bezit te nemen, en nadat die termijn ongebruikt zou zijn gelaten. In dien zin werden in Januarij jl. instructien aan den gouverneur gegeven.

De voortdurende immigratie van Chinezen oefende een niet onbeduidenden invloed uit op 's lands inkomsten; de verpachting van het opiumdebiet en van de dobbelspelen in Groot-Atjeh voor 1878 bragt f 549 000 op, dat is f 358 680 meer dan de verpachting voor 1877.

Ook de inlandsche bevolking is reeds begonnen belasting op te brengen. Over 1878 rekende men wegens hassil van peper, rijst en koffij in de IV Moekim en Loöng te zullen ontvangen f 6625, en een gedeelte daarvan werd door de Loöngsche hoofden reeds in Februarij jl. afgedragen aan boord van de *Siak*, destijds met troepen onderweg naar Telok Kroet (zie boven). Was de belasting op de peper en de rijst van het sultansbestuur afkomstig, die op de koffij (ten bedrage van een halven dollar per uitgevoerden pikol) werd door ons bestuur tegen het einde van 1877 in Loöng ingevoerd bij gelegenheid dat aan de bevolking een voorschot uit 's lands kas (ten bedrage van f 2500) was verstrekt ten behoeve van de uitbreiding harer koffij- en peper-aanplantingen.

Van de kuststaten hebben nog alleen Simpang Olim en Soengei Raija hassil opgebragt; elders begint de heffing in 1879, zoo als hooger reeds is medegedeeld [3]).

Onder den invloed van ons bestuur zijn in eenige landschappen ter oostkust de uitvoerregten op de peper verlaagd van f 50 tot f 35 per pikol, waardoor dus de handel belangrijk is gebaat. Voor 's hands echter nog alleen de vreemde handel, want van Nederlandsche zijde werden nog geen pogingen aangewend om handelsbetrekkingen aan te knoopen ter oostkust van Atjeh, al werd op de daartoe bestaande gelegenheid voor zooveel mogelijk van regeringswege (zoo hier te lande als in Indie) de aandacht gevestigd [4]). Ook aan den handel ter noordkust nam de Nederlandsche vlag nog geen deel. Ter westkust zijn onlangs door een Chinees van Batavia contracten gesloten voor de levering van aanzienlijke hoeveelheden peper.

1) Zij bestond uit den chef van den staf te Kotta Radja, den adsistent-resident aldaar, den controleur te Oleh-leh en een officier van gezondheid, en werd begeleid door een detachement militairen.

2) In 1877 kwamen 4886 Chinezen van Penang en Singapore naar Atjeh, deels voor eigen rekening, deels op den voet in het vorig verslag, blz. 6, vermeld. Even als in vorige jaren vertrokken van de geimmigreerden velen weder na korten tijd, maar bij het einde van het jaar waren toch omstreeks 3200 Chinezen in Atjeh gevestigd.

3) Men rekent dat de geheele oostkust in 1879 aan hassil zal opbrengen f 26 300, waarvan Simpang Olim f 7000, Djoloh Ketjil f 600, Djoloh Besar f 2500, Edi Ketjil f 600, Edi Besar f 8000, Pedawa Besar f 3750, Perlak f 1250, Langsar f 2500, Soengei Raija f 100.

4) Onder anderen zijn in de Staatscourant van 17/18 Maart 1878 uitvoerige berigten gegeven nopens het handelsverkeer in Atjeh, ontleend aan mededeelingen van den waarnemenden consul der Nederlanden te Penang.

§ 4. *Midden-Sumatra.*

In het verslag van 1876 (blz. 10) is er op gewezen, dat bij de dikwijls voorkomende aanrakingen met de onafhankelijke of nog niet regelmatig onder ons beheer gebragte landschappen in Midden-Sumatra somtijds moeijelijkheden rezen, doordien ambtenaren van de westkust en van de oostkust te gelijker tijd, en zonder iets van elkander te weten, met de hoofden uit hetzelfde landschap in betrekking stonden, en dat de Regering er daarom op bedacht was geworden om eens voor goed uit te maken met welke streken van Midden-Sumatra voortaan aanrakingen, waar die noodig bleken, zouden moeten plaats hebben van de westkust en met welke van de oostkust uit. Aangaande dit punt is eene beslissing genomen bij Indisch besluit dd. 31 October 1877, waarbij, in overeenstemming met de adviezen der betrokken hoofden van gewestelijk bestuur, is bepaald dat casu quo zouden gerekend worden te behooren:

A. tot den kring der bemoeijingen van den gouverneur van Sumatra's Westkust:

1°. de Battaklanden, met uitzondering alleen van die welke onmiddellijk grenzen aan Langkat, Deli en Assahan;
2°. de landschappen aan de Kampar Kanan en Kampar Kiri en hunne zijtakken, met uitzondering echter van de V Kotta; (het aan de monding der Kampar gelegen Poeloe Lawan blijft hier buiten aanmerking;)
3°. de Kwantan-districten;
4°. het landschap IX Kotta, gelegen aan den bovenloop der Kwantan- en Batang Hari-rivieren;
5°. de Batang Hari-districten;
6°. Korintji.

B. tot den kring der bemoeijingen van den resident der Oostkust van Sumatra:

1°. de onder A 1°. uitgezonderde (oostelijke) Battaklanden;
2°. de landschappen aan de boventakken der Rokkanrivier (Tamboesei, Ramba, Kapenoean, Rokkan en Koento, dit laatste bestaande uit Kotta Intan en Kotta Lama);
3°. het landschap V Kotta, aan de Kampar Kanan gelegen;
4°. Poeloe Lawan.

Nadrukkelijk is echter gehandhaafd gebleven de aan beide gewestelijke bestuurders reeds vroeger gerigte aanbeveling om in de aan hun gewest grenzende landschappen niet zonder voorkennis der Regering handelend op te treden, en ze ook niet dan met hare toestemming door eenig ondergeschikt ambtenaar te doen bereizen.

Bij het ontwerpen der nu aangenomen grenslijn hebben de beide bestuurshoofden, inzonderheid de gouverneur van Sumatra's Westkust, zich beijverd omtrent de vroegere en latere aanrakingen met de meeste der hierbedoelde landschappen en omtrent de daarbij opgedane kennis van land en volk een volledig overzigt te leveren. Aan hunne berigten wordt hieronder het een en ander ontleend, wat kan strekken ter aanvulling van de reeds vrij uitvoerige mededeelingen, die ten aanzien van Midden-Sumatra in de beide laatste verslagen zijn opgenomen. Tevens zal dan blijken welke aanrakingen met sommige der hier bedoelde landschappen nu onlangs hebben plaats gevonden.

A 1°. Westelijke Battaklanden.

Deze landschappen kunnen in drie categorien gesplitst worden, namelijk:

a. de zoogenaamde Singkelsche bovenlanden, gewoonlijk naar de rivieren genoemd Simpang Kiri en Simpang Kanan, benevens het daaraan grenzende landschap Pak Pak (Dairi);
b. de landschappen Silindong (met Sipoholon), Sipahoetar, Boetar, Nai Pos Pos, Passarriboe, Sigompoelan, Pangaloan, Pangariboean, Sigottom en verder daaraan grenzende streken (tot aan Toba, dat bij het straks genoemde besluit niet in den kring der bemoeijingen van den gouverneur van Sumatra's Westkust is begrepen geworden, omdat er nog nimmer eenige aanleiding tot aanrakingen met dat onafhankelijk gebied had bestaan);
c. Padang Lawas en aangrenzende streken.

a. In de kleine en schaars bevolkte landschappen aan de Simpangs wordt wel is waar het Nederlandsch gezag reeds sedert jaren erkend, maar onze invloed heeft er zich niet onafgebroken doen gevoelen. Simpang Kiri, waar een 8tal hoofden gezag voeren [1]), moet in 't geheel slechts omstreeks 3400 inwoners tellen, terwijl de bevolking van Simpang Kanan, waar insgelijks 8 hoofden aangetroffen worden [2]), op niet meer dan 800 zielen wordt geschat.

In deze streken heerscht over 't algemeen niet veel welvaart, en de hoofden onderscheiden zich in hunne levenswijze weinig van hunne onderhoorigen. Zij vinden hun hoofdbestaan in den handel, daar hunne ambtsvoordeelen, voornamelijk voortvloeijende uit de opbrengst van boeten en uit huldegiften bij huwelijk of bij het slagten van vee (in de Simpang Kanan ook uit eene belasting van f 0,50 per ingevoerde katti opium), doorgaans gering zijn.

De bevolking woont veelal, vooral in Simpang Kanan, niet in geregelde kampongs vereenigd, maar verspreid aan de oevers der rivier, zich gewoonlijk slechts zóólang op dezelfde plaats ophoudende als de opbrengst der aangelegde ladangs aan de verwachting beantwoordt. Daar de landbouw alléén niet genoeg oplevert (de velden worden nog al dikwerf overstroomd en ook losloopend vee vernielt veel van den aanplant), houdt de bevolking zich voor het overige onledig met de inzameling van boschproducten (kamfer, benzoïn, getah pertjah, enz.), welke artikelen naar Singkel worden afgevoerd. Van de inzameling wordt echter niet meer werk gemaakt dan ter voorziening in het dagelijksch onderhoud noodig is. In Simpang Kanan wordt tamelijk veel opium gebruikt, doch in Simpang Kiri wordt dit heulsap alleen ingevoerd om als ruilmiddel te dienen in den handel met de Battaks.

Onze aanrakingen met de Simpanglanden dagteekenen van het jaar 1840, toen al de hoofden dier streken, gehoor gevende aan eene oproeping van den resident van Aijer Bangies, destijds hoofdgecommitteerde voor de Battaklanden, in eene te Singkel belegde vergadering verklaarden 's Gouvernements gezag te erkennen, zijne bevelen te zullen opvolgen en geregeld twee malen 's jaars te Singkel te zullen verschijnen om daar hunne belangen te komen behandelen. Reeds van den aanvang af zijn echter de hoofden, vooral die van Simpang Kiri, in de vervulling dier beloften te kort geschoten, maar ook zelden werden zij deswege ter verantwoording geroepen. In 1865 wierp zich zekere Radja Gobang als Atjehsch stedehouder in de Simpangs op; hij werd spoedig door eenige uit Singkel gezonden troepen verjaagd, maar van dien tijd af heeft in de Simpangstreken herhaaldelijk onrust geheerscht. Het bestuur mengde zich echter weinig of niet in de geschillen der hoofden, tot dat in 1872 de vrijwillige komst van den voornaamsten hunner, den radja van Tandjong Amas, naar Padang, eene geschikte gelegenheid aanbood om te bewerken dat schier al de radja's en panghoeloe's der beide Simpangs naar Singkel opkwamen, waar in eene door den resident van Tapanoli voorgezeten vergadering verschillende zaken tot afdoening werden gebragt. In datzelfde jaar bereisde de controleur van Singkel zoowel de landschappen aan de Simpang Kanan als die aan de Simpang Kiri, welke laatste nog nimmer door een Europeschen ambtenaar bezocht waren. Tijdens de verwikkelingen met Atjeh kon de controleur van Singkel zijne standplaats moeijelijk verlaten en werden de Simpanglanden ook niet bereisd, wat ten gevolge had dat de hoofden weder meer en meer elk hun eigen weg gingen. In 1876 begonnen verscheidene hoofden aan de Simpang Kiri tol te heffen van alle open afgaande vaartuigen. Door den resident van Tapanoli schriftelijk aangemaand om deze willekeurige heffingen,

1) Namelijk de radja's van Binnanga, Toealang, Kotta Baroe en Kombi en de panghoeloe's van Batoe-Batoe, Bologan, Passir Belok en Longkib.

2) Namelijk de radja's van Tandjong Amas, Soerau, Selatong en Limoes, de kedjoeroean van Selassa (vroeger onderhoorig aan den radja van Soerau, maar die zich thans onafhankelijk heeft gemaakt), zoomede de panghoeloe's van Simsim, Tanah Merah en Kiraman. In het stroomgebied der Simpang Kanan vindt men bovendien het landschap Poenaga, eene onderhoorigheid van het door ons bezoldigde hoofd van Tandjong Baroe, wiens negorij aan de Kwalla Singkel gevestigd is en die steeds de tusschenpersoon was bij onze aanrakingen met de Simpangsche hoofden.

die den handel op de Singkel-rivier belemmerden, te staken, beloofden zij wel is waar zich naar 's residents bevelen te zullen gedragen, maar niet allen kwamen hunne belofte na. Zoo bleef de panghoeloe van Longkib met de tolheffing voortgaan en ook het hoofd van Kotta Baroe begon wederregtelijke handelingen te plegen; onder anderen deed hij eene praauw, met handelsgoederen geladen, aanhouden. In Simpang Kanan geraakte de radja van Tandjong Amas in oorlog met zijne buren, ten gevolge waarvan de kampong van Tanah Merah in de asch gelegd werd. Om aan den onbevredigenden staat van zaken een eind te maken, riep de resident de hoofden naar Singkel op. Een gedeelte hunner gaf aan de oproeping gehoor, en met hen besprak de resident, in eene vergadering in April 1877 te Singkel gehouden, de aangelegenheden van hun land, hun den raad gevende hunne geschillen aan de uitspraak van het bestuur te onderwerpen, indien zij zelf die niet in der minne konden oplossen. Als gewoonlijk gaven de hoofden te kennen dat zij zich naar den raad van den resident zouden gedragen.

Volgens berigten van den aanvang dezes jaars werd toen in de Simpangs weder van Atjehsche zijde onrust gestookt. Te Passir Belok in het noorden van Simpang Kiri was namelijk zekere Pantan Loewas uit Mukki (westkust van Atjeh) aangekomen, vergezeld van eenige volgelingen en een Arabier, geboortig uit Atjeh. Hij liet zich panglima radja Atjeh noemen en riep de hoofden der beide Simpangs op om tot hem te komen. Toen deze aan de oproeping geen gehoor gaven, begon Pantan Loewas de praauwen en menschen, die te Passir Belok aankwamen, aan te houden, terwijl hij de terugblijvende hoofden met een aanval bedreigde. Door den controleur van Singkel werd in Februarij jl. iemand op kondschap uitgezonden, die na eene afwezigheid van vijf dagen terug kwam met het berigt dat het getal Atjehers te Passir Belok niet meer dan 10 bedroeg, maar dat hun aanvoerder naar Mukki was gegaan om meer volk te halen, terwijl zijne volgelingen intusschen voortgingen tol te heffen van de voorbijvarende praauwen » ten behoeve van den oorlog tegen de Hollanders". De panghoeloe van Passir Belok gaf te kennen nog niets tegen de Atjehers te hebben gedaan, omdat hij vooraf met de overige hoofden der Simpangs wilde beraadslagen, waarvan er eenige gezegd werden reeds naar Passir Belok op reis te zijn. De panghoeloe gaf den boodschapper een brief voor den controleur mede, waarin hij geweren, kruid en lood vroeg om de Atjehers te bevechten. De Regering heeft daarop tijdelijk eene stoombarkas ter beschikking van den controleur doen stellen, waarmede die ambtenaar in 't laatst van Maart de Simpang Kiri opvoer, doch de lage waterstand belette hem Passir Belok te bereiken. Zoo ver als hij kwam, vond hij echter de gezindheid van hoofden en bevolking overal bevredigend, en men berigtte dat het aantal Atjehers te Passir Belok niet meer dan 14 bedroeg. In de tweede helft van April is vervolgens een inlandsch zendeling van het bestuur, van oproepingsbrieven aan de verschillende hoofden van Simpang voorzien, te Passir Belok geweest, die de Atjehers daar niet meer aantrof. Hij vernam dat de Arabier, die zich bij hen had bevonden, naar Allas was vertrokken, en dat de anderen, die, zonder politieke bedoelingen, eenvoudig op roof waren uit geweest, over Troemon naar Mukki waren teruggegaan. De panghoeloe van Passir Belok, die hoogstens slechts 20 gewapenden kon op de been brengen, was onmagtig geweest de bende met geweld te verjagen. Aan de oproeping om tegen den 24sten April te Singkel te verschijnen, ten einde met den gouverneur, die van Padang was overgekomen, eene vergadering te houden, gaven al de hoofden van Simpang Kanan gehoor. Eenige dagen later, toen echter de gouverneur reeds vertrokken was, kwamen ook een paar hoofden van Simpang Kiri (die van Kotta Baroe en Toealang). Aan de eersten werden door den gouverneur, aan de laatsten door den controleur hunne verpligtingen voorgehouden, en zij werden aangemaand om vreemde indringers met vereenigde krachten te verjagen, zoo als ook hun adat medebragt. Van allen werd de verzekering ontvangen dat zij voortaan zóó zouden handelen.

Met het landschap Pak Pak, een onderdeel uitmakende van de mede door Battaks bewoonde streek, die onder den naam van Dairi bekend staat, hebben onzerzijds nooit aanrakingen van eenig belang plaats gehad. In Mei 1877 werden door lieden uit Pak Pak, onder aanvoering van een paar kamponghoofden aldaar (die van Si Atas en Si Rapah), gewelddadigheden gepleegd op 's Gouvernements regtstreeksch gebied, namelijk in de strandkampong Si Laboean, weinige uren bezuiden Singkel gelegen, waar eenige huizen geplunderd en enkele bewoners gewond of gedood werden. De aanleiding tot dien strooptogt was echter niet te zoeken in slechte gezindheid jegens het Gouvernement, maar men had hier te doen met eene persoonlijke wraakneming op het kamponghoofd van Si Laboean.

b. Van Silindong en aangrenzende landschappen — waar zendelingen van het Rhijnsche genootschap sinds jaren, en niet zonder vrucht, het Christendom trachten te verspreiden — is herhaaldelijk in vorige verslagen melding gemaakt, en in 't bijzonder is er op gewezen hoe daar het verlangen levendig was naar een geregeld bestuur van Nederlandsche ambtenaren, die er nimmer waren gevestigd geworden, ofschoon deze streken sedert 1840 gerekend werden tot ons gebied ter westkust van Sumatra te behooren. Ook is in vorige verslagen berigt wat de Regering nog weerhield om deze streken onder geregeld bestuur te brengen, niettegenstaande zij de wenschelijkheid van dien maatregel in beginsel erkende. Thans is echter besloten om de landschappen Silindong [1], Sigompoelan, Pangaloan, Pangariboean, Sigottom en Loeboe Sikam [2]) tot eene onderafdeeling van de residentie Tapanoli te vereenigen en er een controleur te plaatsen.

Van de nieuwe onderafdeeling zullen geen deel uitmaken de hooger genoemde landschappen Sipahoetar, Boetar, Nai Pos Pos en Passarriboe. De twee laatste hebben in vroegere jaren wel het Nederlandsch oppergezag erkend, maar aangezien zij sedert niet weder door gouvernements-ambtenaren zijn bezocht, is de band tot ons bestuur er van lieverlede geheel los geworden. Aanzoeken om door gouvernements-ambtenaren te worden bestuurd, zijn van daar nimmer ontvangen. Een geschil met Passarriboe over schending van gouvernements-grondgebied werd in 1875 in der minne beëindigd (verg. het verslag van dat jaar, blz. 15). Nog niet lang geleden (December 1876) werden onze grenzen ook geschonden door lieden uit Nai Pos Pos, die een nachtelijken strooptogt ondernamen in een onzer kampongs aan de Kolang-rivier (iets bezuiden Sorkam), aldaar eenige woningen verbrandden en een drietal personen, waaronder het kamponghoofd, vermoordden. De bedrijvers beweerden tegen de aangevallen kampong grieven te hebben, die zij naar Battaksch gebruik door de wapenen hadden willen beslechten. De eisch, namens den resident van Tapanoli overgebragt, dat voor de gepleegde euveldaden voldoening zou worden geschonken, dan wel dat eene gemengde rapat zou worden bijeengeroepen om in de zaak uitspraak te doen, bleef zonder uitwerking en werd zelfs met zekere vermetelheid bejegend. Wat Sipahoetar en Boetar betreft, uit deze landschappen zijn wel eens in vroegeren tijd hoofden naar Silindong afgevaardigd om daar een Europeeschen ambtenaar te ontmoeten, wanneer deze zich tijdelijk ter plaatse bevond, maar het blijkt niet dat hunnerzijds ooit eene formeele erkenning van het Nederlandsch gezag is afgelegd. Laatstgenoemd landschap, zoomede het daaraan grenzende Loeboe Siregar, hebben onlangs eene zekere vermaardheid gekregen, toen eene expeditie is moeten worden ondernomen om Silindong te beschermen tegen vijandige aanvallen uit Toba, de digt

---

1) Sipoholon (met 70 kampongs), uitmakende het noordergedeelte der vallei van Silindong, daaronder begrepen. Het overig gedeelte dier vallei telt 160 kampongs. Deze 230 kampongs worden naar schatting bewoond door omstreeks 20 000 zielen (verg. het verslag van 1873, blz. 13).

2) Onder dezen naam wordt thans aangeduid de streek tusschen Silindong en Sigompoelan en tusschen Silindong en Siboga, bedoeld in 't verslag van 1873, blz. 13. Het aantal kampongs aldaar bedraagt 28, terwijl het zielental wordt geschat op ruim 3000. Een paar voorname hoofden in de bedoelde streek zijn die van Batoe Gondit (of Loeboe Sikam) en van Rappa, over welke beide zie het vorig verslag, blz. 12. In het afgeloopen jaar werd het gebied van den radja van Rappa door een onzer ambtenaren bezocht, die er gegevens verzamelde voor eene meer naauwkeurige kennis van de toestanden aldaar. Voor elk der landschappen Sigompoelan (met 7 kampongs) en Pangaloan (met 20 kampongs) wordt het bevolkingscijfer gesteld op 2000 zielen, en voor Pangariboean en Sigottom (elk met 7 kampongs) te zamen op 3000 zielen.

bevolkte (mede door Battaks bewoonde) landstreek om het bekende meer van gelijken naam, die de binnenlanden van Atjeh scheidt van de Battaksche landschappen waarvan hierboven sprake was. Uit de hier volgende aanteekeningen zal nader blijken wat de aanleiding tot die expeditie geweest is en in hoeverre zij geleid heeft tot het ontstaan van politieke betrekkingen tusschen het Gouvernement en de tot dusver geheel onafhankelijke Toba-landen.

In November van het afgeloopen jaar werd bij den resident van Tapanoli het berigt ontvangen dat zekere Ompoe Ni Mardopan van Si Manoelang, een onafhankelijk Battaksch hoofd van Toba, ter westkust van Atjeh lieden liet aanwerven, zoo het heette om als voorvechters te dienen bij een binnenlandschen oorlog in Toba. Eene poging, door den resident in het werk gesteld om die werving te verhinderen, had, doordien het bestuur te laat van de zaak onderrigt was geworden, geen gunstig gevolg. Korten tijd daarop werd dan ook vernomen dat de met de werving belaste persoon met een veertigtal Atjehers, deels uit Troemon, deels uit Tampat Toean afkomstig, naar zijn lastgever teruggekeerd was.

In de tweede helft van December werd echter aan het bestuur berigt dat deze bende zich bevond te Bakara, in Toba, bij een heidensch priesterhoofd, genaamd Singa Mangaradja, en dat zij bestemd was om een reeds meermalen door dat hoofd aangekondigden aanval te doen op de Christen-zendelingen en Christenbevolking in Silindong. Deze tijding, waarbij nog allerlei overdreven geruchten gevoegd waren, veroorzaakte in Silindong algemeene ontsteltenis. Wel is waar hield het heidensch gedeelte der bevolking zich rustig en weigerde het aan de opruijingen der boodschappers van Singa Mangaradja gevolg te geven, doch daar de middelen ontbraken om een mogelijken aanval af te slaan, dreigde de toestand der missionarissen, die verklaard hadden in hunne gemeenten te zullen blijven, zoomede die der inlandsche Christenen, zeer hagchelijk te zullen worden wanneer het Gouvernement niet spoedig te hulp kwam.

Voorloopig werden hun van bestuurswege vier vaten buskruid en vijftig gladloopsgeweren met ammunitie toegezonden en hierdoor werden de gemoederen wel eenigszins gerustgesteld, doch de resident achtte deze hulp niet voldoende, en gaf in het laatst van December den gouverneur van Sumatra's Westkust in overweging de noodige maatregelen te nemen, opdat het garnizoen te Siboga versterkt zou worden met eene magt van 75 man infanterie en eenige artillerie, bestemd om, zoodra de omstandigheden zulks zouden vorderen, onverwijld naar Silindong op te rukken.

Ingevolge dit voorstel, nader per telegram met aandrang herhaald toen vernomen werd dat de vijandige Battaks toebereidselen tot den aanval maakten, werden den 9den Januarij 2 officieren met 60 man en het noodige hospitaalpersoneel, zoomede een mortier met bediening, per stoomschip van Padang naar Siboga gezonden.

De berigten uit Toba bleven bij voortduring verontrustend. Hoewel tot dusver geen feitelijke aanranding van Silindong had plaats gehad, begon de toestand meer en meer ongunstig te worden, en het scheen te vreezen dat die steeds zou verergeren wanneer het Gouvernement de zaken aan haren loop overliet. Daarom achtte de gouverneur het, met den resident van Tapanoli, hoogst wenschelijk om de te Siboga aangekomen troepen, zonder op eene openlijke vredebreuk te wachten, naar Silindong te doen oprukken, aan welk voornemen, in afwaching van de kort daarop ontvangen regeringsmagtiging, den 1sten Februarij gevolg gegeven werd. Voor de autoriteiten ter Sumatra's Westkust bestond alle aanleiding om in deze op eigen verantwoordelijkheid te handelen, niet alleen wegens de nadere onrustbarende tijdingen omtrent de voornemens van Singa Mangaradja, maar ook wegens hetgeen vernomen werd omtrent de woelingen die Atjehers uit Mukki in de Singkelsche bovenlanden trachtten gaande te maken (zie blz. 10), en omtrent het optrekken van strijders uit Padang Lawas naar Toba.

Van een gewapend optreden in Silindong verwachtte de gouverneur niet alleen dáár, maar ook in de overige grenslanden een heilzamen invloed, waardoor de wankelmoedigen gerustgesteld, den goedgezinden vertrouwen en den kwaadwilligen ontzag ingeboezemd zou worden.

Na een uiterst moeijelijken togt van zes dagen kwam het uit Siboga gezonden detachement, sterk 75 man infanterie met een mortier en bedieningspersoneel, onder bevel van den kapitein J. E. Scheltens en vergezeld door den controleur der 1ste klasse bij het binnenlandsch bestuur G. W. W. C. baron van Höevell, te Hoeta Pea Radja of Hoeta Damé in Silindong aan, waar het gezigt der troepen een zeer goeden indruk maakte. Welke indruk daardoor onder de vijandige Battaks buiten Silindong werd te weeg gebragt, bleek niet, daar geen spion het nog durfde wagen om tot aan het Toba-meer door te dringen. Dat de oorlogzuchtige gezindheid onder de lieden van Toba eer toe- dan afnam, kon worden afgeleid uit de steeds verspreide geruchten over het aangroeijend getal der voor den strijd aangeworven Atjehers en uit de omstandigheid dat Singa Mangaradja een brief onbeantwoord liet, dien de resident van Tapanoli hem gezonden had.

Nadat de troepen eenige dagen in Silindong hadden vertoefd, ontving de resident een antwoord van Singa Mangaradja, waarbij deze ontkende het voornemen te hebben om Silindong te beoorlogen en aandrong op het terugroepen der militaire magt. Ook vervoegde zich den 9den Februarij een der voornaamste bondgenooten van dat priesterhoofd, de hooger genoemde Ompoe Ni Mardopan, te Sipoholon (waar de troepen op hun marsch door Silindong kwartier hielden) bij den genoemden controleur, en legde onder eede de verklaring af, dat hij met geen kwade bedoelingen jegens het Gouvernement bezield was en dat de door zijn toedoen in Toba aanwezige Atjehers Silindong niet zouden aanvallen, daar hij ze werkelijk aangeworven had ten behoeve van een radja op het schiereiland Samoesir in het Toba-meer, die met een anderen radja van dezelfde marga in oorlog was geraakt en voor het verkrijgen van volk zijne hulp had ingeroepen.

Weinige dagen later echter ontving de controleur eene formeele oorlogsverklaring, volgens haren inhoud afkomstig van Ompoe Ni Mardopan en vier andere radja's uit Toba, terwijl ook Singa Mangaradja alle aanraking met het bestuur afbrak door een brief van genoemden ambtenaar op de passar te Baligé openlijk te verscheuren, zonder dien gelezen te hebben, en door den overbrenger met den dood te dreigen zoo hij het nogmaals waagde tot hem te komen.

Intusschen had de controleur, zoowel gedurende den marsch door Silindong (te Hoeta Damé en te Sipoholon), als later na aankomst te Bahal Batoe (de uiterste zendingspost in Silindong op twee dagreizen van het Toba-meer), met de inlandsche hoofden vergaderingen gehouden, waarbij het bleek dat — hoewel eenige der heidensche hoofden de grief ontwikkelden dat het Gouvernement in vroegere jaren hunne onderwerping en hunnen eed van trouw had aanvaard zonder zich verder om hen te bekommeren of hun ooit de bescherming te verleenen waarop zij aanspraak hadden — verreweg de meesten geen gemeene zaak met Toba wenschten te maken, doch integendeel hoopten en vertrouwden op de hulp van het Gouvernement.

De kolonne, die van 9 tot 15 Februarij te Sipoholon verbleven was, en op laatstgenoemden datum, na een marsch van vijf uren, Bahal Batoe bereikt had, nam hier haren intrek in een goed versterkt dorp dat daartoe door de zorg van het hoofd Pertoean Angin was ontruimd. Daags na de eerste vergadering, hier met de hoofden gehouden, kwamen ook eenige hoofden van Boetar te Bahal Batoe aan. Zij verklaarden geene vijanden te zijn van het Gouvernement, doch waren niet te bewegen een verbond van vriendschap met de getrouwe hoofden van Bahal Batoe te sluiten, voorgevende de zaak eerst met de overige radja's van Boetar te willen bespreken. Blijkbaar wilden zij eene afwachtende houding aannemen.

Eenige hoofden van Bahal Batoe, die de vergadering niet hadden bijgewoond, lieten den controleur weten dat zij niets kwaads in den zin hadden, maar dat zij weggebleven waren uit vrees voor de Battaks van Toba, die hen niet ongemoeid zouden laten wanneer eenmaal de troepen Bahal Batoe weder zouden verlaten hebben. Van lieverlede werd vernomen dat de kwaadwilligen steeds meer aanhangers wonnen en dat hunne benden, waaronder ook lieden van Loeboe Siregar en Boetar, zich gereed maakten de onzen te overvallen. Werkelijk werden in den avond van 19 Februarij talrijke benden gewapend volk gezien, welke zich in verschillende rigtingen in den omtrek van het kampement bewogen, zonder dat zij evenwel iets tegen de

troepen ondernamen. Een viertal zendelingen, die te Bahal Batoe waren bijeengekomen om hunne nabij de kampong gelegen vestiging met behulp van Silindongers te verdedigen, werden aangemaand om zich in de kampong terug te trekken, aangezien deze van te groote uitgestrektheid was om geheel door de troepen te worden bezet en men de krachten te veel zou versnipperen als men ook den zendingspost nog wilde verdedigen. In den namiddag van den 20sten Februarij werden de troepen voor het eerst aangevallen door omstreeks 500 man, uit Loeboe Siregar, Pohan en Boetar, en door eenige hoofden van Baligé met hunne volgelingen. Onder de voorvechters bevonden zich waarschijnlijk ook Atjehers, kenbaar aan hunne witte tulbanden en witte kleederen. Reeds op grooten afstand begon de vijand te vuren, steeds langzaam voorttrekkende.

Meer dan twee uren lang werd Bahal Batoe hevig beschoten, zonder dat van onze zijde een enkel salvo gelost werd. Eerst toen de aanvallers op ongeveer 250 passen gekomen waren, begonnen onze soldaten het vuur te beantwoorden. Nadat eenigen van de voorvechters gewond waren, trok de gansche bende af in de rigting van Loeboe Siregar.

Den volgenden morgen werden op het zendelingsgebouw eenige schoten gerigt, die spoedig ophielden toen de vijand bemerkte dat het station niet onbewaakt was. In den namiddag van dien dag kwam echter eene veel grootere bende, geschat op 1000 à 2000 man, van twee zijden tegen Bahal Batoe opdagen. Thans wachtte de vijand met den aanval tot dat zijne voorvechters op 500 passen genaderd waren en opende toen het vuur, dat tot op 200 passen hevig werd voortgezet. Niettegenstaande de voorvechters zorgden zooveel mogelijk gedekt te blijven, werden toch welligt een 20tal door eenige goed gerigte schoten onzer militairen buiten gevecht gesteld, waarop de benden ijlings de vlugt namen, nog een poos door ettelijke Silindongers (Christenen) nagezet.

Een aantal hoofden van Boetar, Pohan, Bahal Batoe en Silindong, die tot dusverre eene dubbelzinnige houding hadden aangenomen, vervoegden zich thans tot den controleur, hetzij om te verklaren dat zij onzijdig zouden blijven, hetzij om den eed van trouw af te leggen. De vijand hield zich verder rustig en bepaalde zich er toe nu en dan des nachts enkele geweer- en lillaschoten te lossen, maar, naar al hetgeen vernomen werd, scheen hij toch nog niet genegen zijne oorlogzuchtige plannen op te geven.

Daar evenwel de vrees bestond dat het klein aantal troepen te Bahal Batoe (van 2-10 Maart nog voorloopig versterkt geweest met eene patrouille van 1 officier en 25 bajonetten uit Siboga) tegen herhaalde aanvallen der vijandige Battaks niet genoeg bestand zou zijn, was reeds den 27sten Februarij per stoomschip van Padang vertrokken een detachement van 6 officieren en 223 minderen, benevens het noodige intendance- en ambulance-personeel, een en ander onder bevel van den luitenant-kolonel F. T. ENGEL, welke versterking den 1sten Maart te Siboga ontscheepte en den 2den en 4den Maart bij gedeelten naar Silindong oprukte, thans vergezeld door den resident van Tapanoli. Den 7den Maart kwam de kolonne ENGEL te Hoeta Pea Radja, waar den 8sten vergaderingen werden gehouden met de Silindongsche hoofden. Den 9den bereikte de kolonne Bahal Batoe, waar onze troepen, sinds de aanvallen op 20 en 21 Februarij, nog eens (den 3den Maart) een aanval hadden moeten afslaan. De vijand, bestaande uit volk van Boetar, Naga Sariboe, Si Mamora, Lintoeng Ni Hoeta, Pohan en Loeboe Siregar, had het toen voornamelijk gemunt op de kampong van onzen bondgenoot PERTOEAN ANGIN, op omstreeks 100 passen van het kampement gelegen. Toen de aanval voornamelijk door het vuur der troepen was afgeslagen, hadden de lieden van Bahal Batoe de vlugtenden nagezet, hun verscheidene gewonden toegebragt en den zoon van het kamponghoofd van Naga Sariboe gevangen gemaakt.

Daar de aanvallen, waaraan onze troepen te Bahal Batoe tot dusver hadden blootgestaan, steeds waren uitgegaan van het gebied van Boetar en Loeboe Siregar, werden den 12den Maart, toen de kolonne ENGEL behoorlijk gehuisvest was, de hoofden van die beide landschappen aangemaand om zich binnen twee dagen te komen onderwerpen. Inmiddels werd eene vergadering gehouden met de hoofden van Bahal Batoe, die den 13den Maart den eed van trouw aan het Gouvernement aflegden.

Den 15den Maart werd met eene magt van 234 militairen opgerukt naar Boetar, van waar slechts twee hoofden zich waren komen onderwerpen. Drie zendelingen gingen met de kolonne mede en bewezen goede diensten door hunne kennis van land en volk. Men trok de kampong van een der in onderwerping gekomen hoofden voorbij en kwam toen in de kampongs van Hoeta Soit, waar men dadelijk van verschillende kanten werd aangevallen, doch door eenige salvo's den vijand op de vlugt joeg. Drie kampongs, die ook wel als ééne konden beschouwd worden, werden zonder moeite genomen en verbrand. Toen kwam men aan eene kampong die door een hoogen en loodregten wal en eene gracht omgeven was en goed verdedigd werd. Men kon er niet anders in komen dan door de poort open te rameijen; bij de vermeestering werd een Europeesch sergeant zwaar gewond (hij stierf een paar dagen later) en de vijand liet 6 dooden achter.

Na dit gevecht boden verschillende hoofden hunne onderwerping aan en men nam hen mede toen men naar Bahal Batoe terugkeerde.

Met Boetar was dus nu afgerekend. In Loeboe Siregar begonnen de hoofden thans bevreesd te worden en zij zonden één hunner naar Bahal Batoe om hunne onderwerping en eene boete aan te bieden. De resident verlangde dat ze zelf komen zouden, maar hiertoe waren zij niet genegen, omdat zij vreesden, even als hunne te Bahal Batoe aangehouden bondgenooten van Boetar, uit hun land te zullen worden weggevoerd, hetgeen geheel in strijd was met de Battaksche adat, die medebragt dat de overwinnaar zich met boete tevreden stelde. Den 20sten Maart werd alzoo opgerukt naar Loeboe Siregar met 188 man infanterie en eenige artilleristen voor de bediening van een mortier. Men stuitte in een diep ravijn op de zeer versterkte kampong Ompoe Binahar, waar de vijand in grooten getale kwam opzetten. Die kampong werd zonder eenig verlies genomen en verbrand. Volgende kampongs werden niet meer verdedigd, maar de hoofden kwamen zich ook niet onderwerpen; zij vlugtten, uit vrees dat zij in ballingschap zouden gaan als zij zich onderwierpen. De troepen, die onbeschrijfelijk moeijelijke terreinhindernissen hadden te overwinnen gehad, keerden nog denzelfden dag naar Bahal Batoe terug.

De tuchtiging der beide landschappen herstelde blijkbaar het ontzag voor het Gouvernement onder de Battaks in den naasten omtrek, want de hoofden uit de aan Silindong grenzende streken haastten zich hunne goede gezindheid te komen betuigen en trouw te komen zweren te Bahal Batoe. Het was echter te verwachten dat de rust niet voor goed zou worden hersteld alvorens de hoofden van Toba in hun eigen land waren aangetast, en aangezien de ageerende troepen door ziekte en vermoeijenis te zeer waren verzwakt om nog veel te kunnen ondernemen, werd den 17den April de noodige versterking uit Padang gezonden [1].

Intusschen had wederom (den 1sten April) een aanval op de bezetting te Bahal Batoe plaats gevonden, welke echter weinig te beteekenen had. Reeds in de laatste dagen van Maart was bij den resident het berigt ontvangen dat SINGA MANGARADJA, vergezeld door zekeren RADJA DEANG, een hoofd uit Toba, en eene bende Battaks, in het hooger genoemde Loeboe Siregar gekomen was, welk landschap, na de tuchtiging van 20 Maart door bevolking en hoofden geheel verlaten, thans door den vijand als uitgangspunt zijner operatien tegen Bahal Batoe scheen gekozen te zijn. Werkelijk kwam den 1sten April eene bende gewapend volk, naar gissing sterk 500 à 700 man, uit Loeboe Siregar opdagen. Verrast door den staat van tegenweer waarin zij Bahal Batoe vonden, bleven de Battaks op de omliggende hoogten staan, slechts nu en dan een schot lossende, dat door den grooten afstand geen nadeel kon toebrengen, totdat aan de bezetting het bevel tot den aanval gegeven werd, waarop de geheele bende in aller ijl op de vlugt sloeg, achtervolgd door de inwoners van Bahal Batoe en andere Silindongers, waarbij zich ook lieden uit het pas in onderwerping gekomen landschap Pohan voegden. Volgens de daags daarna ingekomen

[1] Zij bestond uit 7 officieren en 282 man infanterie en een detachement artillerie sterk 1 officier en 11 minderen met drie mortieren, benevens uit 2 officieren van gezondheid met 12 man hospitaalpersoneel en een 150tal dwangarbeiders als koelies.

berigten was RADJA DEANG, de aanvoerder der bende, de eerste geweest om te vlugten, en was de aftogt des vijands zóó overhaast geweest, dat bij het overtrekken van een diep ravijn, de Aik Mok Mok, velen zich verwond hadden. Ook werd vernomen dat de naar Toba teruggekeerde vlugtelingen aan SINGA MANGARADJA te kennen gegeven hadden dat zij hem niet langer wilden volgen, en dat dit priesterhoofd zelf zich ook uit Loeboe Siregar naar Toba teruggetrokken had. Toen den 4den April met eene kolonne een togt werd ondernomen van Bahal Batoe naar Loeboe Siregar, was daar dan ook geen spoor van vijanden meer te vinden.

Den 9den April kwamen 65 hoofden uit het landschap Lintoeng Ni Hoeta, in de onmiddellijke nabijheid van het Toba-meer, den eed van onderwerping en trouw aan het Gouvernement afleggen, en eenige dagen later meldden zich de hoofden van Boetar en Naga Sariboe aan om de boeten, hun tot een gezamenlijk bedrag van f 3865 opgelegd wegens gepleegde vijandelijkheden, af te betalen. Om die som bijéén te brengen, had de bevolking o. a. bijna al hare vuurwapenen moeten verkoopen. De overblijvende, een negental geweren, werden als teeken van onderwerping aan den resident uitgeleverd. Den 26sten April kwamen ook eenige hoofden van Loeboe Siregar opdagen, die tot dusver steeds waren weerhouden door de vrees voor eene verbanning uit hun land.

Inmiddels was de uit Padang gezonden troepenversterking in Silindong aangekomen. Den 30sten April rukte eene kolonne, vergezeld door den resident en den controleur, over Lintoeng Ni Hoeta, waar haar eene goede ontvangst te beurt viel, naar Bakara, de gewone verblijfplaats van SINGA MANGARADJA. Langs een zeer moeijelijken weg werd die plaats bereikt, en na een vrij hevig gevecht werd zij vermeesterd, met een verlies van één doode en twee gewonden aan onze zijde, terwijl de vijand twintig dooden, zes gewonden en een aantal gevangenen in onze handen liet. Gedurende den togt was OMPOE NI MARDOPAN, het Battaksche hoofd wiens naam voorkwam in de oorlogsverklaring welke in Februarij bij den controleur VAN HOËVELL was ontvangen, den resident te gemoet gekomen om te betuigen dat het bedoelde stuk niet van hem was uitgegaan. Geen reden hebbende om aan zijne betuigingen geloof te hechten, liet de resident hem aanhouden en naar Siboga opzenden [1].

Nadat de hoofden van Bakara zich onderworpen en de van hen gevorderde belofte afgelegd hadden dat zij zich van het menscheneten zouden onthouden, en de slavernij zouden afschaffen tegen later te bepalen schadeloosstelling [2], trok de kolonne den 4den Mei naar Paranginan; de hoofden van dat en van de omliggende landschappen volgden het voorbeeld van die van Bakara. Den 7den rukte de kolonne van Paranginan naar Goeroer of Goergoer op, de plaats waarheen, volgens spionnenberigten, SINGA MANGARADJA na de inneming van Bakara gevlugt was. Bij het beklimmen van den steilen berg, op welks top het plateau van Goeroer ligt, hadden de troepen een hevig vuur te doorstaan, waardoor één Europeesch en één inlandsch soldaat gedood en één luitenant, de beide aan de expeditie verbonden militaire opnemers, drie Europesche en drie inlandsche soldaten gekwetst werden. Toen ondanks dat vuur het plateau bereikt werd, sloeg de vijand op de vlugt, met achterlating van één doode; SINGA MANGARADJA was intusschen ook hier niet te vinden, en heette thans naar de overzijde van het Toba-meer gevlugt te zijn.

Na een dag rust genomen te hebben, zette de kolonne haren togt voort door de landschappen Lintoeng Ni Hoeta [3]) en Taraboenga naar Tamboenan en Lagoe Boeti, het gebied van RADJA DEANG. In eerstgenoemd landschap, waar de vijand zich teruggetrokken had, werd eenige wederstand ondervonden, waaraan echter zonder verliezen onzerzijds een einde gemaakt kon worden. Ook in het gebied van RADJA DEANG stelde de vijand zich te weer, doch hield hij slechts korten tijd stand. Een aantal kampongs werd in deze digt bevolkte streek in de asch gelegd, ten einde het hoofd op gevoelige wijze voor zijn verzet te straffen. Behalve de onderwerping der hoofden van Baligé en vele andere naburige landschappen, te zamen 156 kampongs tellende, werd nog het resultaat verkregen dat de door de Tobasche hoofden aangeworven en op Samoesir gelegerde benden Atjehers (zie blz. 11) met hunne aanvoerders PANGLIMA SAMPONO en SI WILLEM en al hunne wapenen aan ons werden uitgeleverd.

Den 13den Mei werd de terugtogt naar Bahal Batoe aangevangen over Onan Si Geang Geang, in welk landschap SINGA MANGARADJA's schoonvader gevestigd was, die bij de nadering der troepen zelf zijne kampong in brand stak. Ook de overige hoofden dezer streek, welke een der uitgangspunten was geweest voor de aanvallen op Bahal Batoe, hadden de vlugt genomen en hunne bezittingen in veiligheid gebragt. Tot straf werden eenige kampongs verbrand, hetgeen mede geschiedde in het landschap Pintoe Bosi, dat denzelfden dag bereikt werd en evenzeer door hoofden en bevolking verlaten was.

Den 14den kwam de kolonne, na het landschap Parik Saboengan, dat zich onderwierp, doorgetrokken te zijn, te Bahal Batoe aan.

Daags daarna kwamen eenige hoofden uit Baligé de aan dat landschap opgelegde boete afdragen, waarop de resident aan een veertiental hoofden, die hij van daar had medegevoerd omdat zij weigerachtig waren gebleven die boete te voldoen, vergunde naar hunne woonplaats terug te keeren.

Na reeds den 16den Mei een gedeelte der troepen van Bahal Batoe regtstreeks naar Siboga te hebben teruggezonden, vertrokken de resident en de kolonne-kommandant met de overige troepen den 20sten naar Sipoholon, om daar een geschikt punt te kiezen ter oprigting van eene versterking voor de tijdelijke bezetting in Silindong. Den 26sten Mei was de kolonne, behalve het te Sipoholon achtergelaten detachement, te Siboga verzameld om den volgenden dag naar Padang overgevoerd te worden.

c. Het eigenlijke Padang Lawas, bij den inlander bekend onder den naam van Padang Bolok, d. i. vlak land, bestaat uit de landschappen: Batang Onang, Djandji Ankola, Soenggam (vroeger behoorende onder Djandji Ankola), Poerba Si Nomba (Roemah Dollok), Batang Panei (Pertibi), Si Appas (vroeger deel uitmakende van Boeroemoen Tengah), Boeroemoen Tengah en Holongonan (Oedjoeng Padang). Verder worden echter onder de benaming van Padang Lawas mede begrepen de navolgende, onder den algemeenen naam van Dollok, d. i. bergland, bekende landschappen: Hadjoran, Sandean, Batoe Gon lit of Hoeraba (vroeger behoorende tot Hadjoran), Oeloe Bila (waartoe de in 1872 getuchtigde kampong Goenoeng Tinggi behoort), Goelangan, Si Langgé (Bahap), Si Moendoel, Tapoes en Oeloe Batang Panei (Tambiski). Deze vijf laatste landschappen heeten te zamen Tanah Rambei. En eindelijk worden ook Oeloe Boeroemoen en Sossah veelal gerekend nog tot Padang Lawas te behooren. De oppervlakte van al deze 19 landschappen kan geacht worden even groot te zijn als de geheele afdeeling Mandheling en Ankola; de bevolking meent men, bij benadering, te moeten schatten op slechts 28 000 à 29 000 zielen, waarvan omstreeks de helft voor Oeloe Boeroemoen en Sossah.

Met de berglanden van Padang Lawas heeft het Gouvernement in vroegeren tijd geen regtstreeksche bemoeijenis gehad, maar wel met Padang Bolok, waar in 1838—1843 zelfs gouvernements-ambtenaren zijn gevestigd geweest, die te gelijk ook belast waren met het bestuur over Tamboesei, Panei en Bila, welke streken thans behooren tot de residentie Sumatra's Oostkust.

In laatstgenoemd jaar werden onze civiele en militaire posten in de toenmalige afdeeling Pertibi ingetrokken, en verder hadden geen bemoeijingen met Padang Lawas plaats, totdat in 1851 weder onwillekeurig aanrakingen ontstonden als gevolg van het aanzienlijk volksverloop uit die streek naar het regtstreeksch gouvernementsgebied. In het begin van 1855 werd ter bescherming der bevolking van Boeroemoen, die onze hulp had ingeroepen, en tot

[1]) Later is echter gebleken dat OMPOE NI MARDOPAN werkelijk aan de oorlogsverklaring geen deel had genomen.

[2]) De Indische Regering had haren wensch te kennen gegeven dat deze beloften zouden worden afgenomen aan de Battaksche hoofden die tot onderwerping zouden worden gedwongen.

[3]) Niet te verwarren met het landschap van denzelfden naam, dat den 30sten April door de kolonne op haren marsch naar Bakara bezocht was.

fnuiking van de oorlogen tusschen de Battaks onderling, die altijd de bemeestering van slaven (destijds in 't bijzonder voor de handelaars ter oostkust) ten doel hadden, eene troepenmagt tegen Sossah afgezonden, wier verschijning genoeg was om de rust te herstellen, en ten gevolge had dat de Sossahsche hoofden verklaarden zich aan 's Gouvernements gezag te onderwerpen. Deze gelegenheid werd benuttigd om te trachten den staat van zaken in Padang Lawas duurzaam te verbeteren, en van tal van hoofden uit die streken werden dienaangaande, in eene te Pertibi gehouden vergadering, de beste beloften ontvangen (verg. het verslag van 1855, blz. 14), terwijl met aller toestemming werd bepaald dat de eerste hoofden van Hadjoran, Pertibi en Sossah elk met het opperste gezag in een deel van Padang Lawas zouden bekleed zijn. In 1856 (verg. het verslag van dat jaar, blz. 23) werden aan het eerste hoofd van Pertibi, PERTOEAN DJOEMALAH ALAM, en aan het eerste hoofd van Hadjoran, SOETAN DI BATTA, acten van bevestiging in hunne waardigheid, benevens ambtsstokken uitgereikt, terwijl zij van hun kant schriftelijke verklaringen aflegden en beeëdigden waarin hunne verhouding tot het Gouvernement omschreven werd. In 1857 had hetzelfde plaats met het hoofd van Sossah Djoeloe of Pasir, MACHOEDOEM geheeten, met voorbijgang van het hoofd van Sossah Djai (eerste hoofd van Sossah) PERBOEAN BANGON, omdat deze, ofschoon tot de in 1855 getroffen schikkingen toegetreden, bezwaar had gemaakt tegen het teekenen eener afzonderlijke schriftelijke verklaring als door Pertibi en Hadjoran was afgelegd. Het blijkt niet dat later nog meer andere hoofden van Padang Lawas zijn bevestigd en beëedigd.

Over 't algemeen zijn echter onze bemoeijingen met die streken in latere jaren van zeer geringe beteekenis geweest, en reeds met het overlijden in November 1858 van het straks genoemde hoofd van Hadjoran, wiens zoon en opvolger PERTOEAN NAN SATI te vergeefs door het bestuur werd opgeroepen om zich in zijn ambt te doen bevestigen, herhaalden zich in Padang Lawas de vroegere onlusten en ongeregeldheden. Ook het in Maart 1858 opgetreden nieuwe hoofd van Pertibi, SOETAN KOEMALA, die eene gelijke acte beëedigde als in 1856 door zijn vader en voorganger was geteekend, bleek de aanvaarde verpligting, om rust en orde in zijn gebied te handhaven en zijne naburen niet te beoorlogen, weinig na te komen. Het gemis van een overwegend centraal gezag te midden der verschillende zich van elkander onafhankelijk rekenende hoofden deed zich meer en meer gevoelen. Eene poging, in 1864 door den gouverneur van Sumatra's Westkust aangewend om de hoofden er toe te brengen voortaan op gezette tijden bijeen te komen om hunne geschillen te behandelen en elkanders gebied, zoo als het in onderling overleg zou worden omschreven, voortaan te eerbiedigen, stuitte af op den onwil van enkelen, zoo als de hoofden van Batoe Gondit, Si Moendoel en Goenoeng Tinggi, die voortgingen hunne naburen te bestoken. In de laatste jaren schijnen echter volk en hoofden van lieverlede behoefte te zijn gaan gevoelen aan een meer geregelden toestand, en nu deed zich hier hetzelfde verschijnsel voor als in Silindong: men vroeg met telkens hernieuwden aandrang om te mogen worden bestuurd door gouvernements-ambtenaren. Van die aanzoeken is in vorige verslagen meer uitvoerig melding gemaakt, even als van het bezoek dientengevolge door den adsistent-resident van Mandheling en Ankola in 1874 aan de meeste landschappen van Padang Lawas gebragt. Hier kan volstaan worden met de mededeeling dat de Regering thans besloten heeft om, even als Silindong en aangrenzende landschappen, ook Padang Lawas als eene afzonderlijke onderafdeeling toe te voegen aan de residentie Tapanoli en onder het bestuur van een controleur te stellen.

Aangaande de gesteldheid des lands werd in 1874 door den adsistent-resident van Mandheling en Ankola ongeveer het navolgende medegedeeld.

Eigenlijke welvaart is er onbekend. De voortbrengselen van den landbouw zijn rijst, djagong, oebies, taloes, suikerriet, sirih, tabak en kapas. Klappers worden in en om de kampongs geplant; pisang tusschen ander plantsoen in. Van de teelt van koffij, waarvoor in vele streken goede gelegenheid bestaat, wordt weinig werk gemaakt, maar de hoofden hebben verklaard die cultuur te willen bevorderen, wanneer het Gouvernement hunne landen onder regtstreeksch bestuur mogt nemen. Kapas wordt het meest verbouwd in Boeroemoen, Poerba Si Nomba, Si Langgé, Oeloe Bila en Tapoes; tabak vooral in de vier laatstgenoemde landschappen, zoomede in Sandean en Oeloe Batang Panei. Onderscheidene landschappen leveren tevens boschproducten op, als: verschillende gomsoorten, was, dammar, rotting, terwijl in enkele streken ook gambier en kaneel in het wild groeit. Si Langgé alleen levert wat benzoin op.

Handwerksnijverheid wordt weinig beoefend. Het maken van pandanmatten is algemeen eene bezigheid der vrouwen, even als in sommige landschappen het weven van kleedjes en sarongs. Garen wordt gesponnen in de streken waar men kapas verbouwt en van daar uitgevoerd naar andere landschappen, ook naar Toba. Bidarmatten (gevlochten uit boomschors en rotting) worden mede veel vervaardigd, terwijl in een drietal landschappen (Boeroemoen, Holongonan en Si Moendoel) potten en gendies van aardewerk worden gebakken. Timmerlieden van beroep zijn er weinig; goud- en zilversmeden in het geheel niet, maar wel ijzersmeden, die alleen zeer grof werk verstaan. Langs de oevers der Boeroemoen-rivier worden kleine vaartuigen vervaardigd.

Handel wordt gedreven zoowel met de oost- als met de westkust. Terwijl de landschappen Batang Onang, Djandji Ankola, Soenggam, Hadjoran, Poerba Si Nomba en Oeloe Batang Panei het benoodigde zout uit Ankola verkrijgen, wordt dit artikel overal elders van Kotta Pinang ingevoerd. IJzer- en koperwerk, benevens koralen, worden immer van Ankola aangebragt. Andere artikelen, als lijnwaden, aardewerk en snuisterijen, worden van beide kusten naar Padang Lawas ten handel gebragt, al naar gelang van de ligging der landschappen, echter het meest van de oostkust. De boschproducten gaan mede hoofdzakelijk naar de oostkust; naar de westkust weinig. Daarentegen worden naar Ankola en ook naar Sipirok uitgevoerd: karbouwen en runderen (die in Padang Lawas goed willen tieren, ondanks de weinige zorg die er voor gedragen wordt), pluimvee, gedroogd hertenvleesch, gedroogde visch en matten. Tabak, olifantstanden en rhinoceroshoorn vinden hun weg zoowel naar de oost- als naar de westkust.

In Padang Bolok is het verkeer zeer gemakkelijk, daar zich in alle rigtingen vrij goede wegen (voetpaden) kruisen, die naar de boorden van de Panei- of Boeroemoen-rivieren uitloopen. Ook de weg van uit Ankola naar Padang Lawas is niet moeijelijk. In de berglanden, tot Padang Lawas behoorende, zijn daarentegen de wegen minder begaanbaar. De rivieren worden van Pertibi af bevaren, eerst met vlotten of kleine sampans, lager (bij Oedjoeng Batoe) met grootere vaartuigen, mits niet meer dan 4 kojans metende.

Ofschoon de Mohammedaansche godsdienst ook tot deze streken is doorgedrongen, heeft toch de Islam nog niet diep wortel gevat. Overal openbaren zich nog kenteekenen van het oude heidensche geloof aan geesten, die men tracht te bezweren of door offeranden te bevredigen. Hoe noordelijker men komt, hoe minder men van het Mohammedanisme gewaar wordt. In Oeloe Bila en Tapoes (grenzende aan de Silindongsche landschappen) is de bevolking nog geheel heidensch.

A 2°. Westelijke Kamparlanden.

Over de onmiddellijk aan de Padangsche Bovenlanden grenzende landschappen Kampar nan XII Kotta (of XII Kotta Kampar) en Pangkallan Kotta Baroe (of VI Kotta Pangkallan), beide gelegen in het stroomgebied der Kampar Kanan, is in het vorig verslag zóó uitvoerig gehandeld, dat thans volstaan kan worden met de mededeeling dat de Regering ook daar, even als in Silindong en Padang Lawas, aan de wenschen van hoofden en bevolking wil te gemoet komen door er een controleur met het bestuur te belasten. De aan deze bestuursvestiging verbonden uitgaven zullen ongetwijfeld spoedig door inkomsten opgewogen worden, wanneer aan de bevolking, die zich reeds sinds lang op de koffijcultuur toelegt, de gelegenheid wordt gegeven om haar product in gouvernementspakhuizen in te leveren op gelijken voet als in de Padangsche Bovenlanden, waarvan de beide landschappen voortaan een onderdeel zullen uitmaken.

Ook over het derde aan de Kampar Kanan gelegen landschap, VI Kotta Gloegoer, ook wel genaamd Kampar

di oeloe, is in 't vorig verslag (blz. 16) reeds het een en ander gezegd. Wat betreft onze vroegere aanrakingen met dit landschap kan nog worden aangeteekend dat het in 1845 bezocht is geworden door den toenmaligen civielen gezaghebber te Poeardatar (Padangsche Bovenlanden), nadat de hoofden van drie der zes negorijen (die van Gloegoer, Tandjong Djadjaran en Kotta Tengah) zich onder 's Gouvernements gezag hadden gesteld. Hunne onderwerping werd toen aangenomen door den resident der Padangsche Bovenlanden, die 's Gouvernements vertegenwoordiger te Paijakombo aanwees als de autoriteit tot wie zij zich aangaande hunne belangen in 't vervolg hadden te vervoegen. De hoofden der drie andere negorijen (Kotta Pandjang, Soengei Lolo en Moeara), die zich destijds wilden afscheiden [1]), deden kort daarop (in 1846) mede stappen van toenadering, maar het blijkt niet dat het toen tot eene formeele onderwerping dezer drie kotta's gekomen is. In 't vorig verslag werd er intusschen reeds aan herinnerd dat de VI Kotta Gloegoer ook waren vertegenwoordigd in de algemeene vergadering van hoofden in Januarij 1859 te Moeara Takoes [2]) gehouden, en dat de hoofden van al de zes negorijen zich in die vergadering bij eede aan het Gouvernement verbonden. Van toen af tot 1875 trok dit gedeelte der Kamparlanden weinig meer de aandacht.

Met de aan den bovenloop der Kampar Kiri en hare zijtakken gelegen onafhankelijke landschappen: Pangkallan Kapas, Pangkallan Sari en Pangkallan Indawang, — te zamen veelal Kampar Kiri genoemd, — hebben onze ambtenaren tot dusver nimmer regtstreeksche aanrakingen gehad.

Eene groote bergketen scheidt ze (ten westen) van de residentie Padangsche Bovenlanden; ten noorden worden ze begrensd door VI Kotta Pangkallan en door de V Kotta, ten zuiden door Kwantan, ten oosten door Poeloe Lawan. De bevolking is verwant aan die van de landschappen aan de Kampar Kanan en heeft gelijke zeden en gebruiken als die van de Padangsche Bovenlanden.

Het handelsverkeer met de aangrenzende gouvernementsdistricten (voornamelijk wat lijnwaden en boschproducten betreft) moet niet onbelangrijk zijn, niettegenstaande de moeijelijke gemeenschap over de veelvuldige bergpassen. De Kampar Kiri, die zich bij de negorij Lipat Kain in twee hoofdtakken (de Sengingi en de Sebaijang) splitst, is voor vrij groote praauwen bevaarbaar en is dan ook de voorname communicatieweg tusschen de verschillende negorijen en voor den handel op Poeloe Lawan en Singapore.

Omtrent het cijfer der bevolking bestaan geen zekere gegevens.

De rijstcultuur, die de voornaamste tak van landbouw is, wordt gedreven op drooge velden; de bevolking vindt verder haar bestaan in het verzamelen van boschvoortbrengselen en het graven en wasschen van stofgoud, dat in vrij groote hoeveelheid voorkomt en van zeer goede hoedanigheid is. Dit stofgoud is het gewone ruilmiddel; zilvergeld is slechts zeer weinig in omloop en bestaat uitsluitend uit dollars. De veestapel (voornamelijk buffels en geiten) is van weinig beteekenis.

Toen in 1859 eene commissie van inlandsche hoofden uit het gouvernement van Sumatra's Westkust naar de verschillende Kamparlanden gezonden was om met de hoofden eene regeling te treffen aangaande hunne verhouding tot het Gouvernement, bleef Kampar Kiri onbezocht, omdat de commissie reeds in de V Kotta geen goed onthaal gevonden en vernomen had dat zij in Kampar Kiri niets anders te wachten had [3]). Of nog tegenwoordig dezelfde eenheid van inzigten bestaat (de V Kotta toonden nog in 1875, — verg. het verslag van 1876, blz. 11/12, — op bezoeken van ambtenaren, althans van de Westkust, niet gesteld te zijn), valt moeijelijk te zeggen. Slechts éénmaal hebben zich gouvernements-zendelingen in Kampar Kiri vertoond, en wel in 1872 tot het overbrengen van een brief aan zekeren Radja di Boea, vroeger een aanzienlijk hoofd in de gouvernementsdistricten, doch sedert jaren te Moeara Lemboe in Pangkallan Indawang gevestigd, van wiens goede gezindheid de gouverneur van Sumatra's Westkust zich wenschte te vergewissen voor het geval dat de Europesche commissie, aan wie was opgedragen om de bruikbaarheid der Kwantanrivier voor den afvoer der Ombilien-steenkolen te onderzoeken, en die zich waarschijnlijk in eene streek niet ver van zijne woonplaats zou moeten ophouden, in eenig opzigt zijne hulp mogt behoeven. Zoo als bekend, is echter de reis der bedoelde commissie niet doorgegaan, en dus van de diensten van Radja di Boea, die zich zeer bereidwillig had getoond, geen gebruik gemaakt. Daar deze echter in Kampar Kiri geen gezag uitoefent, viel uit zijne goede gezindheid niets met zekerheid af te leiden aangaande de stemming der hoofden en bevolking jegens het Gouvernement.

A 3°. Kwantan-districten.

Met deze onafhankelijke districten, uitvoerig beschreven in het verslag van 1876, blz. 13, hebben onzerzijds geen bemoeijingen plaats gehad sedert in Mei 1875 een der twee voornaamste hoofden aldaar, Datoe Sireno, den gouverneur te Padang zijne opwachting kwam maken, en daarbij den wensch te kennen gaf dat de landschappen, die hij vertegenwoordigde, onder Nederlandsch bestuur mogten worden gesteld.

In den loop van 1877 kwam een hoofd uit die streken, zich noemende Soetan Alam Doeni van Loeboe Djambi, na zich eerst bij het Nederlandsch consulaat te Singapore te hebben aangemeld, bij den resident van Riouw gehoor vragen, ten einde zich en een 15tal kampongs in de Kwantan-districten, door welke hij beweerde afgevaardigd te zijn, onder de bescherming van het Gouvernement te stellen. Soetan Alam Doeni verzekerde in familiebetrekking te staan tot den in 1874 overleden vorst van Kwantan, den jang di pertoean Nan Sati (verg. het verslag van 1876, blz. 13), in wiens plaats hij wenschte op te treden, bewerende dat diens beide zonen, als gesproten uit vrouwen van lager afkomst, volgens de adat in de Rantau Kwantan hun vader niet konden opvolgen. De resident bepaalde zich tot de belofte om van zijne komst en van de door hem kenbaar gemaakte verlangens aan den Gouverneur-Generaal mededeeling te zullen doen. Soetan Alam Doeni begaf zich daarop naar Padang, ten einde aldaar de beslissing op zijn verzoek af te wachten, terwijl het bestuur zijnerzijds pogingen in het werk stelde om zich nopens de vertrouwbaarheid der mededeelingen van Alam Doeni te vergewissen. Eerst in het voorjaar van 1878 leidden die onderzoekingen tot eene bepaalde uitkomst. Het bleek toen dat men met een gelukzoeker te doen had, die wel is waar behoorde tot de afstammelingen van het Menangkabau'sche vorstengeslacht, waarvan een tak in Kwantan is gevestigd, maar niet in zoodanigen graad dat hij daarop zijne beweerde aanspraken kon steunen. Er bestond dus voor het bestuur geen aanleiding om zich verder met Alam Doeni in te laten, en deze is in de gelegenheid gesteld om terug te gaan naar Singapore, van waar hij gekomen was.

Met betrekking tot de hierbedoelde streken werd in het afgeloopen jaar, door een berigt uit Singapore, te Padang nog bekend dat zekere Toeankoe Nong Klana, die verondersteld werd in Reteh of Mandah (tot de residentie Riouw behoorende) gemagtigde te zijn geweest van den sultan van Lingga, in Kwantan moeijelijkheden veroorzaakte. Waarschijnlijk was deze persoon dezelfde als Mohamad Noer of Noeng, van wien in 1874 vernomen werd dat hij, voorgevende een zoon te zijn van den radja van Riouw, met een gevolg van 40 gewapenden van Poeloe Lawan naar Kwantan was gekomen, zoo als hij zeide met het doel om door Chinezen een landweg te doen maken tusschen Poeloe Lawan en de Kwantansche negorij Inoema. Hij scheen toen ruim van geld voorzien en liet zich door zijne volgelingen vorstelijke eer bewijzen. Sedert 1874 was door het bestuur te Padang

[1]) Tot die afscheiding werden zij aangestookt door hoofden van Rau, die hen tot dat gouvernements-district wenschten te trekken, om zich daardoor een beteren uitweg naar de oostelijke landen te verzekeren. Thans wordt van de zijde van Rau met de VI Kotta Gloegoer geen gemeenschap meer onderhouden.

[2]) Als zetel van het hoofd dat den galar (titel) voert van „datoe di balei" wordt deze plaats (behoorende tot de XII Kotta Kampar) als de voornaamste van geheel Kampar beschouwd.

[3]) Die houding van de V Kotta gaf destijds de ons welgezinde Kamparhoofden aanleiding om bij eene acte dd. Moeara Takoes 6 Maart 1859 dat gebied van de federatie van Kampar uit te sluiten en de betrekkingen daarmede als afgebroken te beschouwen.

van dezen MOHAMAD NOENG of zijn gevolg niets meer vernomen.

A 4° IX Kotta.

De landstreek IX Kotta is gelegen tusschen den bovenloop der Kwantan- en Batang Hari-rivieren, die er de noordelijke en zuidelijke grenzen van uitmaken, en paalt ten westen aan het gouvernementsdistrict Sidjoendjoeng en ten oosten aan Kwantan. Het landschap bestaat, zoo als de naam aanduidt, uit negen negorijen, wier zielental echter niet kan worden opgegeven [1]). De bevolking heeft in zeden en gewoonten overeenkomst met die der Padangsche Bovenlanden; ook is het bestuur er naar dezelfde democratische beginselen ingerigt.

Overigens zijn, bij de schaarsche aanrakingen die met de IX Kotta hebben plaats gehad, omtrent land en volk geene bijzonderheden bekend. Dat de stemming er ons gunstig is, kan hieruit blijken dat in 1873 schier al de negorijen het reeds in 1846 geuit verlangen herhaalden om, als een onderdeel van de laras Sidjoendjoeng, onder 's Gouvernements gezag te mogen worden gesteld. De hoofdpanghoeloe's (datoe berampat) van Aijer Amo en Meloro, tot het overbrengen van dit verzoek naar Sidjoendjoeng overgekomen, herinnerden daarbij dat men zich in de IX Kotta in 1846 reeds beschouwd had als staande onder gouvernementsgezag, en onder anderen een tijd lang aandeel betaald had in de kosten van zekeren weg (eene bijzonderheid door nog in leven zijnde panghoeloe's kapala uit de gouvernementslanden bevestigd), maar dat, na verloop van eenige maanden, die gelden door het bestuur niet meer waren aangenomen, ten gevolge waarvan de IX Kotta zich van toen af (1847) beschouwd hadden als door het Gouvernement te zijn uitgestooten. In den verderen loop van 1873 en 1874 had de controleur van Sidjoendjoeng nog een paar malen ontmoetingen met panghoeloe's uit de IX Kotta, die hem kwamen verzoeken dat hij, in afwachting van 's Gouvernements beslissing, hun land een bezoek mogt brengen. Bij die laatste gelegenheid (Augustus 1874) deelden zij den controleur mede, dat in elke hoofdnegorij een passangrahan was in gereedheid gebragt om hem behoorlijk te kunnen ontvangen. Tot dusver is zoodanig bezoek echter achterwege gebleven, aanvankelijk doordien de ambtenaar, met wien de hoofden der IX Kotta in aanraking waren geweest, was komen te overlijden, en later doordien de Indische Regering haar verlangen te kennen gaf dat alle bezoekreizen in de onafhankelijke landen vooreerst zouden blijven gestaakt.

A 5°. Batang Hari-districten.

De hierbedoelde onafhankelijke landschappen, gelegen aan den bovenloop van de Batang Hari [2]) of aan vertakkingen van deze rivier, zijn in den laatsten tijd meermalen genoemd wanneer sprake was van de wetenschappelijke expeditie van het Aardrijkskundig Genootschap, die, zoo als bekend, hare plannen om deze streken te doorreizen en, van de residentie Padangsche Bovenlanden uit, langs de Batang Hari, de oostkust van Sumatra te bereiken, heeft moeten opgeven, uithoofde van de opgewondenheid die de verwachte komst van Europeanen zoowel in een gedeelte der Batang Hari-districten [3]) als in een aangrenzend deel der Djambische bovenlanden bleek gaande te maken. Niet alleen werden aanstalten gemaakt om de komst der reizigers met geweld te keeren, maar de spanning openbaarde zich ook in aanrandingen op inlanders die uit de gouvernementslanden in het onafhankelijk gebied ten handel kwamen. Geen der landschappen in de Batang Hari-districten heeft immer eenige neiging aan den dag gelegd om met het Europeesch bestuur betrekkingen aan te knoopen, behalve alleen Poeloe Poendjoeng, welks hoofden in 1849 verzocht hebben om onder gezag van het Gouvernement te komen, maar op hun aanzoek een ontwijkend antwoord ontvingen.

De kennis die onze ambtenaren van deze landen bezitten is dan ook betrekkelijk zeer gering. De bevolking wordt gezegd van dezelfde afkomst te zijn en gelijke gebruiken en instellingen te hebben als die der Padangsche Bovenlanden. Het eigenlijke bestuur berust in handen van negorijhoofden, maar alle belangrijke zaken moeten aan het oordeel van een scheidsgeregt onderworpen worden, bestaande uit drie radja's, gezamenlijk radja tan toea geheeten, zijnde BAGINDA RATOE van Si Goentoer [4]), PETO MOHAMAD van Padang Lawas en RADJA ITAM van Si Tioeng, die ook elkander hulp zijn verschuldigd waar het de algemeene belangen geldt. De bevolking vindt haar bestaan in den handel en in den landbouw. Haar grootste rijkdom bestaat in vee (karbouwen en runderen), waarvan jaarlijks groote kudden naar het gouvernementsgebied worden uitgevoerd, veelal als ruilmiddel voor den inkoop van lijnwaden, ijzer- en aardewerk. Zout wordt van de oostkust verkregen. Behalve in vee drijft de bevolking ook handel in stofgoud, was en getah. De bodem moet zeer vruchtbaar zijn, en te Poeloe Poendjoeng, Si Goentoer, Kotta Toea en Si Tioeng en omstreken moeten uitgestrekte sawahvelden worden aangetroffen. De koffijboom wordt geteeld niet ter wille van de vrucht, maar van de bladeren.

A 6°. Korintji.

Omtrent het landschap Korintji, welks bewoners zich nog even als vroeger blijven kenmerken door groote achterdocht tegen vreemdelingen en waar dan ook nog nimmer een Europeesch ambtenaar zich heeft vertoond [5]), zijn onlangs door den controleur van Indrapoera (Padangsche Benedenlanden) eenige narigten ingewonnen, waaraan het volgende te ontleenen is, dat ter aanvulling kan dienen van het medegedeelde in 't verslag van 1872, blz. 9.

Eigenlijk Korintji — ook een deel der Djambische bovenlanden (zie blz. 21) wordt vaak Korintji genoemd — bestaat uit een elftal onderling geheel onafhankelijke mandapoers of districten benevens nog een achttal kleinere mandapoers of negeri's, bekend onder den gezamenlijken naam Selapan Halei Kain, maar toch alle op zich zelfstaande.

---

[1]) De namen zijn: Aijer Amo, Tandjong Kaling, Meloro, Galaga, Koenangan, Kamang, Parit Rondang, Paroe en Soengei Betong.

[2]) Deze rivier ontspringt op gouvernementsgebied bij Soengei Pagoe (afdeeling XIII en IX Kotta der residentie Padangsche Bovenlanden). Meer benedenwaarts, in de voortzetting van haren loop door Djambi, draagt zij den naam van Djambi-rivier.

[3]) Volgens de verkregen opgaven zijn tot die districten te rekenen de volgende landschappen of negorijen: 1°. Poeloe Poendjoeng, met de hoofdkampong van dien naam, benevens Soengei Kamboeh en Soengei Daras; 2°. Si Goentoer met gelijknamige hoofdkampong, gelegen aan de zamenvloeijing van de Batang Hari en de Batang Pangean, benevens Loeboe Hoelong, Si Karbou en Kotta Toea; 3°. Padang Lawas met de hoofdkampong van dien naam, benevens Soengei Longko en Si Malidoe; 4°. Si Tioeng, Tandjong, Talok Kajopoetih, Soengei Mong, Niro en Talok Kiroli. Gezamenlijk grenzen deze landschappen: ten westen aan het gouvernementsgebied (district XII Kotta), ten oosten aan Djambi, ten noorden aan Kwantan en ten zuiden aan Korintji. Het bevolkingscijfer moet in de laatste jaren door epidemische ziekten, vooral pokken, zeer zijn afgenomen en thans nog omtreeks 10 000 zielen bedragen, terwijl vroegere ramingen tot 40 000 à 50 000 liepen.

[4]) Deze radja schijnt zich vooral te willen doen gelden; van hem ging dan ook het verzet uit tegen de aangekondigde komst der leden van de Sumatra-expeditie. Sommige der hoofden, die zich daarin bij hem aansloten, schenen dit meer uit vrees voor Si Goentoer dan wel uit wantrouwen jegens de reizigers te doen. In 1874 had het bestuur eenige aanraking met Si Goentoer wegens het berooven en aanhouden aldaar van een Maleischen handelaar van Sidjoendjoeng (gouvernementsgebied). Voornamelijk door de bemoeijingen van den toenmaligen radja van Poeloe Poendjoeng (vader van BAGINDA RATOE) verkreeg de resident op zijne schriftelijke aanmaningen in zoover voldoening, dat de handelaar zijne vrijheid (echter niet zijne goederen) terug bekwam (verg. het verslag van 1875, blz. 15). Het bestuur heeft het echter raadzaam geoordeeld zich in 't vervolg van dergelijke stappen te onthouden, aangezien zij, die zich buiten onze grenzen ten handel begeven, kunnen weten dat het Gouvernement buiten zijn eigen gebied geen veiligheid van personen en goederen kan waarborgen. Toen dan ook in 1876 een Maleijer van Padang de tusschenkomst van het bestuur inriep om van den radja van Poeloe Poendjoeng (sedert opgevolgd door een zoon van BAGINDA RATOE) goederen terug te krijgen, die aldaar wederregtelijk zouden zijn aangehouden, meende de gouverneur zich met die klagt niet te moeten inlaten.

[5]) In vroeger eeuwen heeft het Nederlandsch gezag eenige aanrakingen met Korintji gehad, welke men ten jare 1840 getracht heeft te vernieuwen, toen de toeankoe van Indrapoera derwaarts werd afgevaardigd om de hoofden nopens 's Gouvernements bedoelingen in te lichten en te pogen eene soort van vriendschaps-verbond te sluiten. Inderdaad is eene daartoe strekkende acte destijds te Indrapoera door gevolmagtigden uit Korintji onderteekend, maar toch is elk politiek verkeer met dat landschap achterwege gebleven, daar de Korintjiërs zoo veel mogelijk trachtten den toegang tot hun gebied voor ons gesloten te houden.

Het geheele gebied vormt een uitgestrekt dal (geschat op eene lengte — in regte lijn — van 15 geografische mijlen bij eene breedte van $1^1/_2$ geografische mijl), waartoe nog behooren eenige kleine en smalle valleijen, wier oppervlakte zelfs bij benadering niet is op te geven. Deze Korintji-landen worden hoofdzakelijk begrensd: ten westen door Indrapoera en Mokko Mokko en ten oosten door de binnenlanden van Djambi [1]. De bestuursvorm is volstrekt democratisch. De meeste mandapoers staan onder een hoofddepati, die echter slechts zoolang in zijne betrekking wordt gelaten, als hij zich daarin weet te handhaven. Onder den hoofddepati staan een grooter of kleiner aantal depati's (eigenlijk doessonhoofden, ook wel rio's of krio's geheeten, gelijk in Palembang), welke laatsten te zamen met de pamangkoe's (zendelingen, tevens doebalangs, in willekeurig aantal aangesteld) regtstreeks het volk moeten besturen. Feitelijk echter gaat ook hun gezag slechts zoover als de dorpsgenooten dit verkiezen te eerbiedigen. Sommige mandapoers hebben alleen depati's. Een dezer, die van Segaran Ago [2], ontvangt zijne aanstelling van den pangeran van Moeara Masoemai in Pangkallan Djamboe, uit naam van den sultan van Djambi.

Regtspraak is in Korintji zoo goed als onbekend. Ieder verschaft zich zelf regt. Straffen van overheidswege of boeten worden zelden opgelegd, omdat zij toch veelal geen toepassing kunnen vinden. De hoofden hebben, behalve het weinige wat nu en dan aan boeten wordt geïnd, geen andere inkomsten dan een aandeel in de heffingen bij huwelijk. Hoe weinig gezag de hoofden ook bezitten, weten zij toch gewoonlijk eenige lieden als pandelingen (orang berhoetang) in hun dienst te houden. De geestelijkheid, die mede een aandeel in de huwelijkskosten krijgt, schijnt nog de meeste voordeelen van den minderen man te trekken, daar zij de opbrengst voor godsdienstige heffingen tot eene groote hoogte weet op te drijven. De meeste Korintjiërs toch zijn uiterst volgzame belijders van den Islam. Op zeer enkele plaatsen nogtans is de voorvaderlijke heidensche afgodendienst in stand gebleven.

De taal, die in Korintji gesproken wordt, schijnt eene verbastering te zijn van het Menangkaban'sch Maleisch.

De bewoners worden — hun onafhankelijkheidszin en politieke achterdocht daargelaten — afgeschilderd als schraapzuchtig, twistziek en weinig waarheidlievend, maar tevens als nijver en ondernemend [3]. Ofschoon kan aangenomen worden dat de Korintjiër eene betrekkelijke mate van welvaart geniet, is zijne levenswijze uiterst sober en zijne kleeding vuil en haveloos; dit laatste is vooral het geval wanneer hij zich in de gouvernementslanden vertoont (waarschijnlijk om geen vermoeden op te wekken omtrent de waarde aan goud, die hij bij zich draagt, en die vaak tot f 2000 beloopt). Ook wat zijn karakter betreft, doet hij zich dan veel onschuldiger voor dan hij werkelijk is en zelfs legt hij tegenover vreemden eenige beschroomdheid aan den dag.

Korintji drijft voornamelijk handel met Indrapoera en met Benkoelen, althans met Mokko Mokko. Ook naar Padang komen vele Korintjiërs ter markt, hetgeen is toegenomen sedert een weg van Padang regtstreeks naar Solok is aangelegd. Het goud, door hen verzameld, ruilen zij in de gouvernementslanden veelal tegen lijnwaden. Het is minder in Korintji zelf, dat dit metaal voorkomt, dan wel in de aangrenzende Djambische onderhoorigheden, waar het verkregen wordt, deels door mijnbouw, deels door wassching van het rivierzand. Andere metalen schijnen noch in Korintji, noch in de omliggende streken geëxploiteerd te worden, daar zoowel koper als ijzer uit de gouvernementslanden worden ingevoerd. Van het koper maken de Korintjiërs hunne pasmunt (ringen van verschillend gewigt), ofschoon die geldsoort langzamerhand door de onze verdrongen wordt. Het ijzer dient als grondstof voor het vervaardigen van uitstekend geharde krissen, messen, klewangs, lansen, kapmessen en bijlen. De zwavel, die in Korintji in niet onbelangrijke hoeveelheid gevonden wordt, gaat voor een klein deel naar elders, maar wordt meer nog plaatselijk gebezigd tot het maken van buskruid, waarin de Korintjiër zeer ervaren is en dat hij voor zijne gedurige kleine oorlogen en in den strijd tegen wilde dieren veel behoeft. (Geweren en lilla's worden niet in Korintji vervaardigd; de eerste worden langs de Djambi-rivier uit Singapore aangevoerd, terwijl de lilla's van Djambi komen.) Van de aanwezigheid van steenkolen in Korintji is niet gebleken.

Boschproducten zijn er in overvloed: lilin, dammar poetih (mata koetjing), rottan, kamajan enz. worden naar alle kanten uitgevoerd. Ook olifantstanden en rhinoceroshoorns worden elders ter markt gebragt, hoofdzakelijk te Mokko Mokko, werwaarts ook eenige kaneel wordt uitgevoerd. De voornaamste landbouwvoortbrengselen zijn rijst koffij en tabak. Eerstbedoeld gewas wordt meest langs de rivieren op sawahs geteeld, ook wel op ladangs, doch deze laatste velden bezigt men over 't algemeen meer voor het verbouwen van obi, djagong, katjang, pisang, enz. De grond moet bij uitstek vruchtbaar zijn. Koffij wordt overal om en in de doessons aangeplant, maar voornamelijk in Karamantan en Sumoeroep. Jaarlijks worden omstreeks 2200 pikols Korintji-koffij door handelaren van Indrapoera te Padang aangevoerd, terwijl is aan te nemen dat eene gelijke hoeveelheid haren weg vindt naar Mokko Mokko; de aanplantingen moeten dus vrij belangrijk zijn, te meer daar de pluk op zeer ruwe en zorgelooze wijze plaats heeft. De tabak uit Korintji vindt haren weg over geheel Zuid-Sumatra en wordt gezegd, na de Ranau- en Delitabak, tot de beste soort te behooren. Benkoelen en de Zuidelijke afdeeling van Padang worden bijna uitsluitend van Korintji-tabak voorzien. Klapperboomen vindt men in Korintji weinig of niet, 't geen misschien is toe te schrijven aan de zeer hooge ligging der vallei. Kapas komt van elders, hoofdzakelijk van Pangkallan Djamboe, en dient om er garen van te spinnen, waarvan de Korintjische vrouwen onoogelijke kains vervaardigen.

Wat eindelijk den veestapel in Korintji betreft, deze bestaat schier uitsluitend uit karbouwen en geiten; van eerstgenoemde dieren worden er naar Mokko Mokko uitgevoerd; voor uitvoer naar Indrapoera is de gemeenschap te moeijelijk.

B 1°. Oostelijke Battaklanden.

Als oostelijke Battaklanden worden hier beschouwd de streken welke zich oost- en noordwaarts van het Toba-meer uitstrekken, en dus — gerekend in de rigting van zuid naar noord — de grenslanden uitmaken der tot de residentie Sumatra's Oostkust behoorende afdeelingen Assahan, Deli en Langkat, wat deze laatste afdeeling betreft

1) Het belangrijkste district is Rawang, in het midden des lands aan de Ajjer Korintji gelegen, met eene bevolking van omstreeks 10 000 zielen. De tien andere (buiten de Selapan Halei Kain) zijn: Tanah Kampoeng (vroeger een deel van Rawang) met 6000, Panawar met 1800, Kotta Baharoe Yang met 4000, Soeleman met 4000, Koebang met 3000, Sumoeroep met 10 000, Karamantan met 10 000, Semarap met 500, Segaran Ago met 500 en Soengei Panoh met 2000 inwoners (naar schatting). De mandapoers (of negeri's), die de Selapan Halei Kain uitmaken, dragen de namen: Lampoeh, Poelou Sangkar, Lolo, Pondog, Tamiai, Pangasei, Talotang en Tandjoeng Batoe, welker gezamenlijke bevolking geschat wordt op niet meer dan 2000 zielen. In 't geheel zou alzoo Korintji omstreeks 54 000 inwoners tellen. De vroeger wel eens gemaakte schatting van 150 000 à 200 000 zielen wordt thans gezegd zeer overdreven te zijn en, in verhouding tot de grootte van het land, ook minder aannemelijk geacht.

2) Vroeger was te Segaran Ago een agent van Djambi en te Soengei Panoh (welke beide plaatsen als „onzijdig terrein" werden beschouwd) een vertegenwoordiger van Indrapoera gevestigd, die ieder voor het hun aangewezen gedeelte van Korintji de geschillen moesten beslechten, waaromtrent men het in den boezem der mandapoers niet eens was kunnen worden of die de mandapoers onderling langs minnelijken weg wenschten uitgemaakt te zien. Dit geschiedt echter in 't geheel niet meer: geschillen, die niet kunnen worden bijgelegd, worden thans slechts door het regt van den sterkste beslist. Van het vroegere gezag van Indrapoera is in Korintji in 't geheel niets meer overgebleven. Dat echter aan invloed van Djambische zijde in Korintji nog wel gehoor gegeven wordt, schijnt af te leiden uit recente berigten (bij het bestuur ter Sumatra's Westkust ontvangen), volgens welke de agent des sultans in de bovenlanden, weinige maanden geleden, er in was geslaagd een bloedigen oorlog te doen bedaren tusschen de mandapoers Rawang en Karamantan, die elkander het bezit van gronden betwist hadden.

3) Misschien wel uit zuinigheid heeft de Korintjiër meestal slechts ééne vrouw, daar het huwelijk bij djoedjoer wordt gesloten (d. i. aan de familie der vrouw zekere som moet worden betaald). Bij overlijden gaan de bezittingen over op de kinderen. De kamanakans of penakans (zusterskinderen) erven alleen bij ontstentenis van kinderen in de regte lijn, hetgeen zelden voorkomt, daar ieder huisgezin gemiddeld minstens 5 kinderen telt.

slechts tot dáár waar (in de Alas- en Gajoelanden) het Atjehsche element een aanvang neemt [1]).

De grenslanden der afdeelingen Assahan en Deli zijn uitsluitend Battaksch en zijn in het algemeen bekend onder den naam van Toba-landen; zij bevatten tal van kleine, op zich zelf staande rijkjes; het is echter niet mogelijk ze allen op te geven. Het voornaamste hoofd in de bovenlanden van Assahan en Batoe Bara is de radja van Tanah Djawa. Diens onderdanen staan als zeer woest en oorlogzuchtig bekend, vooral de bewoners van het onmiddellijk aan Assahan en Batoe Bara grenzende district Semaloengan, waar het kannibalisme nog sterk heerschende is. Gedurende de onlusten in Assahan, ten gevolge van de afzetting en verwijdering van TONGKOE ACHMAD (zie o. a. de verslagen van 1868, bladz. 15/16, en 1869, bladz. 11), nam de radja van Tanah Djawa eene min of meer vijandige houding jegens ons bestuur aan, doch hierin is van lieverlede verbetering gekomen, zoodat nu die radja, zonder echter blijk te geven naar ons gezag te verlangen, met den in Assahan gevestigden ambtenaar op vriendschappelijken voet wenscht te zijn.

De aan een gedeelte van Deli en van Langkat grenzende onafhankelijke Battaks behooren tot de Battak Kara, die in vele opzigten, wat zeden en gewoonten betreft, afwijken van de orang Toba. De voornaamste hoofden zijn de panghoeloe LINGA en de panghoeloe GADJA. Door den invloed der datoes van Deli is de verhouding met deze Battaks vriendschappelijk en onderhouden zij een druk handelsverkeer met Laboean Deli. Voornamelijk brengen zij daar paarden en karbouwen ter markt. Maleische handelaren komen zelden in hun land.

B 2°. Rokkan-landen.

Aangaande deze landschappen — Tamboesei, Kapenoean en Ramba, aan de Rokkan Kanan, en Rokkan of IV Kotta, Kotta Intan en Kotta Lama (de twee laatste te zamen Koento geheeten) aan de Rokkan Kiri, — is in de beide vorige verslagen reeds het een en ander medegedeeld, waarop het navolgende als aanvulling kan strekken.

In 1838, toen uitbreiding van gezag in de binnenlanden de leus was van ons bestuur op Sumatra, gaf de vrijwillige onderwerping van Kapenoean en Ramba, spoedig gevolgd door eene expeditie tegen Tamboesei (van waar uit het gouvernementsgebied van Mandheling en Ankola was aangerand), aanleiding tot de plaatsing van een waarnemenden civielen gezaghebber in laatstgenoemd landschap (te Daloe Daloe, de toenmalige hoofdkampong), welke autoriteit later naar Pertibi verplaatst en toen in Tamboesei vervangen werd door een controleur, tevens belast met het toezigt over Kapenoean en Ramba. Dit duurde echter slechts tot 1843, toen veranderde bestuurs-inzigten er toe leidden dat de gouvernementsvestiging in Tamboesei werd ingetrokken en onze ambtenaren op Sumatra in last kregen om aanrakingen met landen buiten het regtstreeksch gouvernementsgebied gelegen zooveel mogelijk te vermijden. Nu en dan echter bleven Ramba en Kapenoean — welks eerste hoofden (jang di pertoeans) in 1839 van gouvernements-aanstellingen waren voorzien geworden — blijk geven de Nederlandsche souvereiniteit nog altijd te erkennen, zoowel door ook voor later opgetreden jang di pertoeans acten van bevestiging te vragen, als door het inroepen van onze tusschenkomst (meest bij het bestuur der westkust) in het beslechten van geschillen met hunne naburen: aanzoeken evenwel die in den regel onzerzijds buiten regtstreeksch gevolg werden gelaten. Tamboesei heeft jaren lang niets van zich laten hooren, totdat het eindelijk de in 't vorig verslag vermelde aanzoeken deed om weder onder 's Gouvernements gezag te worden gesteld; aanzoeken die, zoo als mede berigt is, de Regering geleid hebben tot het aanvaarden der souvereiniteit over het landschap, terwijl nadere regelingen werden afhankelijk gesteld van een plaatselijk onderzoek, dat aan een der ambtenaren in de residentie Sumatra's Oostkust zou worden opgedragen. Die zending heeft sedert plaats gehad, maar vooralsnog zijn hier te lande geene andere bijzonderheden deswege vernomen dan dat de afgevaardigde controleur overal zeer welwillend is ontvangen.

De staatjes aan de Rokkan Kiri zijn in vroegere jaren, namelijk van 1839 tot 1847, en dus nog eenigszins langer dan die aan de Rokkan Kanan, mede in gestadige aanraking geweest met ons bestuur, nu eens met het plaatselijk bestuur te Rau, dan weder met dat te Poeardatar. In eerstgemeld jaar ontvingen de jang di pertoeans van Kotta Intan en Kotta Lama acten van erkenning, geteekend te Daloe Daloe, en werden zij geplaatst onder den controleur van Rau. Ofschoon het niet blijkt dat ooit hoofden van Rokkan (IV Kotta) dergelijke aanstellingen gekregen hebben, beschouwden ook zij zich als onder Nederlandsch gezag te staan, en nog in 1847 werd door den resident der Padangsche Bovenlanden uitgemaakt, dat deze landstreek moest beschouwd worden als te behooren tot die welke »zich in zaken zouden wenden tot het plaatselijke gezag te Rau." Onze bemoeijingen, die zich intusschen meer openbaarden in wenken en raadgevingen dan in werkelijke gezagsoefening, hielden na 1847 schier gehee op, maar toch kwamen in 1859 de hoofden der IV Kotta Rokkan naar Moeara Takoes, toen daar de meermalen ter sprake gebragte vergadering van hoofden uit de Kamparlanden gehouden werd, en legden ook zij den eed van trouw en onderwerping aan het Gouvernement af.

In 1860 verleende de resident der Padangsche Bovenlanden, ter voorkoming van hevige twisten tusschen de verschillende landschappen aan de Rokkan- en Kamparrivieren, zijne indirecte tusschenkomst om aan Kotta Lama, dat door Kotta Intan veroverd was, weder een zelfstandig bestaan te verschaffen, hetgeen hem gelukte. Geheel rustig schijnt het echter in Koento niet gebleven te zijn, want in 1867 wendde de bestuurder van Kotta Lama zich om bescherming tot den adsistent-resident van Siak. Dit aanzoek bleef echter buiten gevolg, en eerst in 1874 kwam Koento weder op het tapijt, doordien Kotta Intan gewelddadigheden pleegde in de bovenlanden van Siak, waarvoor het door onze wapenen getuchtigd werd (Zie verslag van 1876, blz. 17). In 1876 boden de gevlugte bestuurders van Koento (JANG PITOEAN BESAR van Kotta Intan en JANG PITOEAN DJOEMADIL ALAM van Kotta Lama) te Bengkalis hunne onderwerping aan. Omtrent hun toen gedaan verzoek om onder de Nederlandsche souvereiniteit te worden opgenomen, een verzoek dat zij ook voor Rokkan overbragten (verg. vorig verslag, blz. 12), is door de Indische Regering nog niet beslist. Van de zijde van laatstgenoemd landschap was dat verzoek reeds een paar malen te Fort de Kock overgebragt, eerst (in 1865) door het eerste hoofd JANG PITOEAN SATI in persoon, en later (in 1866) door diens zaakgelastigde. In 1864 was ook de tweede bestuurder van het landschap SOETAN ABDOEL DJALIL naar Fort de Kock afgekomen om de hulp des bestuurs in te roepen ter beslechting van een grensgeschil met Ramba, waaraan de resident toen in zoover voldeed, dat hij bij een brief de twistende partijen tot vrede aanmaande. Andere regtstreeksche aanrakingen hadden sedert 1847 met Rokkan IV Kotta niet plaats.

B 3°. V Kotta (Lima Kotta).

Kan een groot gedeelte van het stroomgebied der boventakken van de Kampar Kanan beschouwd worden als reeds tot de gouvernementslanden der residentie Padangsche Bovenlanden te behooren (zie blz. 14), in de landstreek V Kotta, die zich ten oosten van dit gedeelte uitstrekt, heeft zich meermalen, laatstelijk nog in 1875 (zie het verslag van 1876, blz. 12), eene overheerschende meerderheid doen kennen als volstrekt afkeerig van aanrakingen met het bestuur der Westkust [2]). Trouwens door ligging en handelsbelangen (evenwel niet door afkomst en regeringsvorm) zijn de V Kotta meer verbonden met de Oostkust, en in 1865, toen de hoofden van dit landschap eene ontmoeting hadden met den sultan van Siak, met welk rijk zij bij eene acte, dd. Pekan Baroe 22 December 1865, de van ouds bestaande betrekking vernieuwden, gaven de gezamenlijke datoe's der V Kotta den

[1]) De zuidelijker gelegen afdeeling Laboean Batoe paalt aan het gebied van Padang Lawas c. a., dat gerekend wordt tot de westelijke Battaklanden. (Zie blz. 13).

[2]) Ook in 1859 gaven de hoofden der V Kotta van eene gelijke gezindheid blijk, hetgeen hunne uitstooting uit den zoogenaamden Kamparbond ten gevolge had. (Verg. noot 3 op blz. 15).

wensch te kennen om in vriendschappelijke verhouding met den resident van Riouw te staan, onder welk gewest destijds ook Siak ressorteerde. Na het gebeurde in 1875 schijnt er voor onze ambtenaren (ter Sumatra's Oostkust) geen aanleiding te hebben bestaan om zich met de hoofden der V Kotta verder in aanraking te stellen. Het land moet vrij goed bevolkt zijn; de opgaven omtrent het aantal bewoners wisselen af tusschen de 6000 en 10 000. Het gebruik van opium wordt gezegd onder hen niet bekend te zijn. Een gedeelte van den bodem moet zeer rijk zijn aan tinerts; dewijl echter over de regten op de streek, waar de tinterreinen gelegen zijn (Bliembing), geschil bestaat tusschen de V Kotta en Kampar Kiri, wordt van eene ontginning weinig of geen werk gemaakt [1]).

Meer benedenwaarts aan de Kampar Kanan vindt men nog de drie mede onafhankelijke negorijen Kampar, Tarantang en Tambang, die, hoewel door op zich zelf staande hoofden bestuurd, toch met elkander in verband staan. Het gebied dezer negorijen is niet uitgestrekt en hare bevolking wordt gezamenlijk op niet meer dan 1000 zielen geschat. Doorgaans handelt men er in alles naar den zin der V Kotta (verg. ook het verslag van 1876, blz. 12).

B 4°. Poeloe Lawan.

Even als eigenlijk Siak de monding der Siak-rivier beheerscht, is dit met Poeloe Lawan ten aanzien der Kampar-rivier het geval. Ofschoon eerstgenoemde stroom op zich zelf een beteren waterweg aanbiedt dan de laatste, geschiedt toch de afvoer der producten uit de streken aan de Kampar Kanan en Kampar Kiri voor een groot gedeelte geheel langs de Kampar-rivier, omdat langs dien weg een gedeeltelijk vervoer te land kan vermeden worden [2]).

Voor de ontwikkeling van den handel in het uitgestrekte stroomgebied der Batang Kampar zou het daarom van veel belang zijn, wanneer de tolheffing op het benedengedeelte dier rivier te eenigertijd in handen kon komen van het Gouvernement, gelijk dit met zoo goed gevolg reeds het geval is op de Siak-rivier en op andere kustplaatsen tot de residentie Sumatra's Oostkust behoorende. De gelegenheid, om daartoe met Poeloe Lawan de noodige schikkingen te treffen, schijnt thans gunstig. In het afgeloopen jaar is namelijk de tongkoe besar Sjarif Aboe Bakar, even als reeds in 1863 zijn toenmalige voorganger gedaan had, te Bengkalis persoonlijk aanzoek komen doen om zijne verhouding tot het Gouvernement op vasten voet te zien geregeld, in dier voege dat Poeloe Lawan beschouwd worde als onder Nederlandsch gezag te staan. Niet onduidelijk gaf de vorst verder het verlangen te kennen dat de Regering, door eene beslissing harerzijds, tevens een einde mogt maken aan de in Poeloe Lawan ontstane onzekerheid omtrent de opvolging in het bestuur, daar het vraagstuk of die opvolging in de regte dan wel in de zijlinie behoorde plaats te vinden, zoowel bij zijne optreding (1874) als bij die zijns voorgangers (1866), eene bron van tweespalt had opgeleverd. Ook in verband met deze quaestie heeft de Indische Regering het noodig geacht met de aanvaarding der aangeboden souvereiniteit over Poeloe Lawan en de daaraan te verbinden voorwaarden te verwijlen totdat de resident van Sumatra's Oostkust zich door een plaatselijk onderzoek omtrent de toestanden in het landschap zou hebben vergewist. De resident dacht in de eerste helft van dit jaar zich derwaarts te begeven.

Volgens vroeger verkregen inlichtingen moet het land in armoedigen staat verkeeren en schaars bevolkt zijn (naar schatting door 4000 à 5000 zielen). Met Siak, aan welks vorstenhuis de tongkoe besar van Poeloe Lawan verwant is, verkeert deze laatste op vriendschappelijken voet. Eenige jaren geleden moeten echter tusschen Siak en Poeloe Lawan meermalen moeijelijkheden gerezen zijn over het belemmeren van den handel der meer binnen 's lands gelegene V Kotta, dien men van de zijde van Poeloe Lawan zocht te dwingen van de Kampar-rivier gebruik te maken, terwijl Siak, krachtens een met de V Kotta gesloten handelsverdrag (verg. het verslag van 1876, blz. 12), er aanspraak op maakte dat de afvoer van daar langs de Siak-rivier plaats had.

§ 5. *Sumatra's Westkust.*

In de onder ons regtstreeksch gezag staande landstreken bleef bij voortduring eene bevredigende stemming heerschen.

De welvaart nam in het afgeloopen jaar blijkbaar toe. In den toestand van den landbouw wordt hoe langer zoo meer verbetering waargenomen. De teelt van rijst op natte velden krijgt gestadig meer omvang. De oogst van dit voedingsmiddel viel overal voordeelig uit, terwijl ook de koffijproductie buitengewoon groot was, en veldvruchten en andere gewassen naar wensch slaagden. De vischvangst leverde eveneens groote voordeelen op.

De gezondheidstoestand liet over het algemeen veel te wenschen over. Buikziekten en koortsen kwamen veelvuldig voor en hadden op enkele plaatsen, zoo als op Nias en te Padang, een epidemisch karakter.

Over de veiligheid van personen en goederen viel niet te klagen. Het aantal misdrijven was betrekkelijk gering te noemen, in aanmerking genomen de onvolmaaktheid der politiemiddelen waarover valt te beschikken.

De goede werking der in 1875 tot stand gekomen nieuwe regtsbedeeling ondervond eenige belemmering, doordien de hoofden zich over het algemeen de thans geldende voorschriften nog niet genoegzaam hadden eigen gemaakt. Geene gelegenheid wordt echter onbenuttigd gelaten om hierin verbetering te brengen. (Zie overigens hoofdstuk **F**, § 2.)

Uitbreiding van het Mohammedanisme valt voornamelijk onder de Battaksche bevolking in de afdeeling Mandheling en Ankola (Tapanoli), en met name in de onderafdeeling Sipirok, waar te nemen, hetgeen grootendeels aan de persoonlijke bemoeijing van het tegenwoordig koeriahoofd van Sipirok, Pertoean Sankoepan, wordt toegeschreven. Geholpen door zijne zonen, legt dit districtshoofd bijzonderen ijver aan den dag om den Islam bij de nog heidensche bevolking ingang te doen vinden; doch vooral tracht hij zijn invloed, die zeer groot is, aan te wenden om Christenen, in het bijzonder hoofden, tot den Islam over te halen [3]). Op zijn aandrang heeft zich niet lang geleden een hadji uit Mandheling als priester te Sipirok nedergezet. Het Christendom breidt zich alleen onder de heidenen in de nog niet onder geregeld bestuur gebragte Battaklanden uit. Dáár waar het naast den Islam optreedt, verliest het echter meer en meer veld, hetgeen wordt toegeschreven aan den invloed der hoofden, die gezegd worden ook daarom den Islam meer genegen te zijn, wijl het hunne ijdelheid streelt bij dien godsdienst als voorgangers op te treden.

De bevolking van Zuid- en Midden-Nias maakte zich nog bij voortduring schuldig aan koppensnellen. Tot openbaar verzet tegen ons bestuur kwam het evenwel niet, en de radja van Botohosi, de kampong waar men, blijkens 't vorig verslag, eene dreigende houding tegen een controleur had aangenomen, heeft deswege verontschuldigingen gemaakt en zich genegen verklaard om, bij de komst van een ambtenaar, voor de vroegere houding dier kampong vergiffenis te vragen.

§ 6. *Benkoelen.*

In den aanvang van dit jaar kwam eene niet onbelangrijke en sinds lang gewenschte reorganisatie van het bestuur

[1]) In 1874 of 1875 heeft de sultan van Siak getracht de datoe's der V Kotta over te halen om in het belang der tin-ontginning Chinezen in hun land toe te laten, hetgeen zij echter geweigerd hebben. Vroeger (in 1865) had een der gouvernements-mijningenieurs, die in de Siaksche bovenlanden onderzoek had gedaan naar het aanwezen van tin, zich voor hetzelfde doel naar de V Kotta willen begeven, maar ook tegen diens komst openbaarde zich verzet. Aan een inlandschen zendeling, door den resident van Riouw afgevaardigd om den ingenieur te begeleiden, verklaarden de hoofden dat zij eenmaal als beginsel hadden aangenomen om geen Europeanen in hun gebied toe te laten en dat zij daarvan niet wilden afwijken. De ingenieur gaf toen zijn plan op.

[2]) Wil men voor den bedoelden afvoer de Siak-rivier bezigen, dan moeten namelijk de goederen toch eerst langs de Kampar-rivier tot Trata Boeloe en van daar over land naar Pekan Baroe worden gebragt.

[3]) In het medegedeelde heeft de Indische Regering aanleiding gevonden tot eene gedachtenwisseling met den gouverneur van Sumatra's Westkust; waartoe dit overleg geleid heeft, is hier te lande nog niet gebleken.

in dit gewest tot stand, waardoor het van eene op zich zelf staande adsistent-residentie verheven werd tot eene residentie. Tevens werd het eenigermate uitgebreid door toevoeging van een paar districten, die tot dusver geressorteerd hadden onder de residentie Palembang. Over deze maatregelen zal nader gehandeld worden in hoofdstuk **J**, afd. I.

In het afgeloopen jaar viel op politiek gebied in Benkoelen niets ongunstigs voor; de economische toestand was er echter niet allerwegen bevredigend. Door het uitblijven der regens kon namelijk de bevolking op verscheidene plaatsen haar gewonen aanplant van tweede gewassen niet bewerkstelligen, hetgeen in sommige streken, waar de rijstcultuur nog niet de uitgebreidheid heeft waarvoor zij vatbaar is, schaarschheid aan voedingsmiddelen deed ontstaan, en hier en daar zelfs een aanmerkelijk volksverloop veroorzaakte naar beter bedeelde streken buiten het gewest, zoo als naar de afdeeling Painan (gouvernement Sumatra's Westkust) of naar de residentie Palembang. In 't algemeen werd van bestuurswege weder veel gedaan, zoowel door het verbeteren der wegen als door het aanleggen van proefvelden, om de ontwikkeling van den landbouw te bevorderen. In de afdeelingen Ommelanden, Seloema, Pasoemah Oeloe Manna en Kroë heeft de teelt van koffij in den laatsten tijd belangrijke uitbreiding gekregen.

De gezondheidstoestand gedurende het afgeloopen jaar liet, voornamelijk uithoofde van nadeelige invloeden der weêrsgesteldheid, in de meeste afdeelingen vrij wat te wenschen over.

§ 7. *Lampongsche districten.*

Met uitzondering van een paar gevallen waarin, wegens overtreding van de adat, de beleedigde partij zich in gewapende bende op de wederpartij trachtte te wreken, welke botsingen echter door de waakzaamheid der politie geene ernstige gevolgen hadden, bleef de rust in de Lampongs gedurende het afgeloopen jaar ongestoord.

Liet de veiligheid van personen en goederen te land hier en daar nog veel te wenschen over, gaandeweg wordt daarin toch verbetering bespeurd. Langs de oostkust van dit gewest hadden nu en dan kleine rooverijen plaats, waarvan verdacht werden de opvarenden van inlandsche vaartuigen, die, behoorlijk van passen voorzien, zich als tripang-visschers voordoen en waarschijnlijk van Lingga afkomstig zijn. Tot nu toe echter mogt het bestuur er niet in slagen de roovers op heeter daad te betrappen.

De bevolking van een paar marga's aan de Semangkabaai verleende geheel onbaatzuchtig goede diensten bij het vlot brengen van een gestrand gouvernementsvaartuig. Door het aanrigten van een feest werd die hulp beloond.

De gezondheidstoestand was gedurende het afgeloopen jaar over het algemeen bevredigend.

De oogst van padi en andere voedingsgewassen was vrij voldoende. Daar de rijstbouw hoofdzakelijk nog op ladangs gedreven wordt, en uit dien hoofde zeer wisselvallige uitkomsten oplevert, is in de laatste jaren, op aanmoediging van het bestuur, veel werk gemaakt van de pepercultuur, wier opbrengst de bevolking op vele plaatsen in staat stelt zich de ontbrekende voedingsmiddelen door aankoop van elders te verschaffen.

§ 8. *Palembang.*

De toestand van dit gewest was ook in het afgeloopen jaar zeer bevredigend.

De algemeen heerschende goede geest jegens het bestuur deed zich onder anderen kennen toen onlangs zonder eenig bezwaar, zoowel in de binnenlanden als ter hoofdplaats, de aanslag plaats had voor de nieuwelings geregelde hoofdelijke belasting (zie daarover meer in hoofdstuk **M**).

Klagten over gebrek aan veiligheid van personen en goederen werden weinig vernomen.

Omtrent de waarde en geschiktheid der inlandsche hoofden en ambtenaren wordt in het algemeen een gunstig getuigenis afgelegd. Aan één hunner werd wegens langdurigen trouwen dienst de gouden medaille van verdiensten uitgereikt.

Veel schade ondervond ook hier de landbouw ten gevolge van de buitengewoon langdurige droogte in 1877 en van de daardoor ontstane boschbranden, die in sommige afdeelingen vrij ernstig waren. De hoop bestond echter dat door den nieuwen aanplant, waarmede de bevolking overal, onmiddellijk na het invallen der regens, weder begonnen was, de geleden verliezen grootendeels zouden worden hersteld. In Ampat Lawang en Pasoemah neemt de koffijcultuur meer en meer in uitgebreidheid toe. Sommige bewoners dier streken zijn in het bezit van zulke groote aanplantingen, dat zij ze zelf moeijelijk meer kunnen onderhouden en daarom gedeelten daarvan, tegen een derde van de opbrengst, aan Benkoelezen afstaan, die telken jare, in grooten getale, tijdelijk hun land verlaten om in de bedoelde koffijtuinen te gaan arbeiden. De welvaart der bevolking in die koffijstreken is in de laatste tijden dan ook zoodanig toegenomen, dat de meeste heerendienstpligtigen hunne werktaak aan de wegen niet meer zelf verrigten, maar daartoe koelies in dienst nemen tegen een daggeld, dat gemiddeld niet minder dan f 1 à f 1.50 bedraagt.

Bekeeringen tot den Islam onder de nog heidensche bevolking dezer residentie hebben voortdurend plaats. De invloed der hadji's is evenwel zeer gering. In den regel neemt de teruggekeerde bedevaartganger zijn oude bedrijf weêr op, en deelt als ieder doessonbewoner in belasting, heeren- en negorijdienst, zonder eenige bijzondere voorregten te genieten.

Onze aanrakingen met den sultan van Djambi zijn in den laatsten tijd levendiger geweest dan sedert de militaire expeditie van 1858 ooit het geval was. Voornamelijk droegen hiertoe bij de herhaaldelijk vernomen geruchten dat door de bevolking der binnenlanden vijandige plannen tegen het Gouvernement werden gesmeed; geruchten evenwel waarvoor — zoo als later gebleken is — geen grond heeft bestaan, maar die, naar alle waarschijnlijkheid, uitgestrooid en gevoed werden door den in 1858 onttroonden sultan, in de wandeling Soetan Taha geheeten, die er belang bij had onze ambtenaren (en als zoodanig beschouwde hij ook de leden der wetenschappelijke expeditie van het Aardrijkskundig Genootschap) uit dat gebied verwijderd te houden.

Te Telok Renda — nabij de zamenvloeijing van de Tabir en de Batang Hari — gevestigd, deed Soetan Taha zich, zoo als van lieverlede duidelijker is geworden, in de binnenlanden van Djambi nog altijd voor als oppermagtig bestuurder, geheel onafhankelijk van den door de Regering aangestelden sultan, terwijl deze laatste nimmer moeite schijnt te hebben gedaan of kans schijnt te hebben gezien om tegenover zijn voorganger zijn gezag te handhaven. Ook de pangeran ratoe, die het gezag van den sultan in de binnenlanden vertegenwoordigt, maar met dezen sinds lang op gespannen voet schijnt te hebben verkeerd, heeft Soetan Taha reeds van 1858 af vrij spel gelaten. Hij hield steeds verblijf te Telok Poea, niet ver van de woonplaats van Soetan Taha, en bemoeide zich niet met de hooger aan de Batang Hari gelegen streken [1]), doch deed zijn invloed alleen gelden in de benedenlanden, liefst met vermijding van alle regtstreeksche aanrakingen met den nabij de hoofdplaats Djambi (in de doesson Tengah) gevestigden sultan. Inziende dat hij het door hem ingenomen standpunt niet kon handhaven van het oogenblik af dat het gezag van den sultan krachtig door het Gouvernement geschraagd werd, heeft de pangeran ratoe, toen hij bespeurde dat de zaken dezen loop gingen nemen, zijn ontslag gevraagd, en is hij, in afwachting van eene beschikking op zijn verzoek, in 't laatst van 1877 naar doesson Tengah afgekomen om zich met den sultan te verzoenen. Vervolgens heeft hij den sultan naar de hoofdplaats Djambi vergezeld, ten einde ook eene ontmoeting te hebben met den controleur, waarnemenden politieken agent.

In hoever een en ander van invloed zal zijn op de

[1]) Zelfs is vernomen dat in 1858 de partij van verzet met den pangeran ratoe, die destijds de onderhandelingen met ons bestuur over de nieuwe regeling van zaken op zich genomen had, in 't geheim is overeengekomen dat het rijk van toen af beschouwd zou worden als in twee deelen gesplitst, in dier voege dat aan Soetan Taha het gezag bleef gelaten over het gedeelte boven de monding van de Tembesi, het gebied van Toengkal daaronder begrepen.

houding van Soetan Taha zelf, is nog niet met zekerheid te zeggen. Wel heeft deze schriftelijk doen weten dat ook hij zich tot den sultan wenschte te begeven en dat hij bereid was zich geheel te onderwerpen, maar een daarop gevolgden brief des sultans liet hij onbeantwoord, en sedert werd vernomen dat hij eigenmagtig den uitvoer van rijst en padi naar streken bewesten de Tembesi en langs de Toengkal verboden heeft, een maatregel die de bewoners der benedenlanden vooral moest treffen, omdat de padi-oogst aldaar juist zeer slecht was geslaagd. De resident verwachtte echter dat Soetan Taha, zoo hij zich niet mogt onderwerpen, toch in groote mate onschadelijk zou worden gemaakt wanneer de Regering er toe overging om, nevens den ter hoofdplaats Djambi bescheiden politieken agent, nog een tweeden ambtenaar voor Djambi beschikbaar te stellen, die zijne standplaats zou moeten hebben bij den pangeran ratoe of (na diens ontslag) bij het hoofd dat door den sultan en zijne rijksgrooten als 's vorsten vertegenwoordiger in de binnenlanden mogt worden aangewezen. Voorts zou voor den dienst in Djambi een stoombootje van zeer geringen diepgang moeten worden beschikbaar gesteld, ten einde te allen tijde de Batang Hari en de voornaamste zijtakken te kunnen bevaren. Deze voorstellen maken bij de Indische Regering een punt van overweging uit. Dat overigens de bevolking in de binnenlanden niet de minste kwade gezindheid jegens het Gouvernement, maar wel nog vrees voor Soetan Taha koestert, bleek den resident gedurende zijne in Februarij jl. volbragte reis op de Batang Hari, welke rivier met het gouvernements-stoomschip *Barito* werd opgestoomd tot het punt waar zij ophoudt bevaarbaar te zijn [1], en dat juist zamentreft met de (westelijke) grenzen van Djambi. Op dien togt, waarbij — zoo als de resident zich uitdrukt — voor 't eerst een stoomschip ankerde op een kanonschot afstands van het rijkje Si Goentoer, welks radja den vorst van Djambi als suzerein erkent, doch het Nederlandsch gezag niet zeer gezind schijnt (verg. blz. 16), en slechts op $1^1/_2$ dagmarsch van de grenzen van het gouvernement Sumatra's Westkust, viel nergens een zweem van wantrouwen te bespeuren: mannen, vrouwen en kinderen bleven het stoomschip ongewapend en kalm aanstaren, en waar het voor het doen van waarnemingen als anderszins noodig was aan wal te gaan, kon dit te midden der bewoners ongehinderd geschieden. Djambi, schrijft de resident verder, is een rijk en vruchtbaar land met prachtige waterwegen en bewoond door eene zachtaardige bevolking, die, ondanks het gemis van een geregeld bestuur, eene zekere mate van welvaart geniet. Onder een beter bestuurstoezigt en verstandige leiding van de inlandsche regeerders moet het land spoedig in welvaart vermeerderen en zullen handel en landbouw toenemen; maar van niet minder belang zal de invloed zijn dien een geregelde toestand en de eerbiediging van het Nederlandsch gezag aldaar zullen kunnen uitoefenen in de omliggende gewesten en landschappen, die allen langs de Batang Hari en de vertakkingen van die rivier te bereiken of te naderen zijn.

Als streken die de sultan van Djambi (behalve de hooger bedoelde, meer noordelijk gelegen Tabir-, Tebo-, Boengo- en Boeë-landen) tot zijn gebied rekent, en die daartoe ook in geografischen zin behooren, daar zij te zamen met Korintji (zie blz. 16) het geheele stroomgebied van den regterarm der Batang Hari vormen, worden in een rapport van den controleur van Indrapoera (Padangsche Benedenlanden) van December 1876 nog de volgende landen genoemd: 1°. het uitgestrekte Pangkallan Djamboe (op de kaarten ten onregte Pangkallan Djambi genaamd), met eene rivier van dien naam, welk zich nabij de hoofdplaats Moeara Masoemai vereenigt met de Marangin (uitwatering van het meer van Korinji); dit land paalt ten noorden aan de streek Tabo en ten oosten en zuidoosten aan de onbewoonde wildernissen bewesten de Batang Hari en de Tembesi; 2°. Tembesi, de streek door de gelijknamige rivier doorstroomd, welke in Soengei Tanang nabij het meer van Limpaoeng haren oorsprong neemt; 3°. Batang Asei, dat eveneens door eene rivier van denzelfden naam wordt doorstroomd, die ontspringt op de Ipoeh (onder Mokko Mokko) en uitmondt in de Tembesi; 4°. Limoen, het goudrijke landje, doorsneden door de Limoen-rivier, die zich in de Batang Asei stort; en 5°. de valleijen van Si Rampei en Soengei Tanang, vaak ten onregte mede tot Korintji gerekend wordende. In al deze streken bestaat het gezag van den sultan van Djambi slechts in naam. De djenangs, gemagtigden tot het heffen der drie in Djambi bestaande vormen van belasting: hatsil, toekoeän en tibaän, worden er slechts bij uitzondering heengezonden, en weten zij dan wel eens eenige belasting te innen, dan moet dit alleen te danken zijn aan de zeldzaamheid hunner komst. (In Korintji trouwens had dit in de laatste jaren in 't geheel niet meer plaats.) Te Moeara Masoemai is een pangeran, die in naam ook het toezigt houdt op de Korintji-landen (verg. blz. 17) en overigens regtstreeks Pangkallan Djamboe bestuurt. Al de andere hierboven genoemde streken, staande onder een agent van den sultan van Djambi, maken echter langzamerhand den band van afhankelijkheid geheel los.

§ 9. *Sumatra's Oostkust.*

De politieke toestand van dit gewest was in het afgeloopen jaar over het algemeen zeer bevredigend. De houding van den sultan van Siak en de overige inlandsche vorsten jegens het Gouvernement bleef bij voortduring naar wensch. De soetan van Bila en de jang di pertoean van Kotta Pinang gaven echter, toen zich Europeanen aanmeldden om in hun gebied gronden te ontginnen, aanleiding tot de klagt, dat zij bij hunne beschikkingen op die aanvragen meer met hun eigen persoonlijk voordeel te rade schenen te willen gaan dan met de belangen der bevolking. Uit Kotta Pinang kwamen zelfs eenige kamponghoofden naar Bengkalis om bij den resident hun beklag in te brengen, dat de jang di pertoean aan Europesche ondernemers gronden had toegezegd zonder hen daarin te kennen. De resident stelde hen gerust met de verzekering — en liet dit ook den jang di pertoean weten — dat geene landbouwcontracten van bestuurswege zouden worden goedgekeurd, tenzij het bleek dat de betrokken kampongs in de voorwaarden bewilligd hadden [2]. Wat Bila betreft, waar wel eens heerschzuchtige neigingen vielen op te merken ten nadeele der aangrenzende Battaksche landschappen [3], moest het bestuur in 't bijzonder bedacht zijn op de mogelijkheid dat ook bij de voorgenomen uitgifte van gronden de regten van de Battaksche hoofden der bovenlanden niet genoegzaam zouden worden ontzien. De vraag of in Assahan, zoolang daar het inlandsch bestuur niet op definitieven voet is geregeld, de vestiging van particuliere landbouwondernemingen kan worden toegelaten, maakt in Indie nog een punt van overweging uit.

Van een paar invloedrijke Assahansche hoofden werd in 't laatst van 1877 het verzoek ontvangen, dat aan den verbannen vorst van dat landschap en diens broeder mogt worden toegestaan als ambtelooze personen in Assahan terug

[1]) Namelijk tot nabij de doesson Semalidoe, waar de rivierdiepte in alle rigtingen met sloepen onderzocht, maar nergens een geschikt vaarwater gevonden werd. Iets verder, kort voorbij de doesson Tandjong, houdt, naar de bewoners verzekerden, ook de praauwvaart op, zoodat de handelsartikelen, voor de hooger gelegen landschappen bestemd, zoo als zout, lijnwaden enz., vermoedelijk ook opium, van Tandjong af over land worden vervoerd, loopende er van die plaats paden in verschillende rigtingen. Nog verder op, nabij Si Goentoer, vormt, volgens zeggen der inlanders, de rivier kleine watervallen. Het rapport van den resident betreffende de opneming der rivier is in zijn geheel geplaatst in de Staatscourant van 21 Mei jl. Daaruit kan blijken dat de reis, behalve door den waarnemenden politieken agent te Djambi, ook werd medegemaakt door den heer Makkink, in dienst van het Aardrijkskundig Genootschap, door wien voor het doen van waarnemingen eenige instrumenten waren medegenomen tot aanvulling van die, welke zich aan boord bevonden.

[2]) Ten opzigte van ééne concessie in Kotta Pinang is, voor zooveel blijkt, tusschen den jang di pertoean en het betrokken kamponghoofd reeds eene schikking tot stand gekomen.

[3]) Het geschil tusschen Bila en Si Moendoel (Battaklanden) over het bezit van een paar grenskampongs (zie vorig verslag blz. 11) werd in Februarij jl. door de Regering ten voordeele van laatstgenoemd landschap beslecht, nadat eene gemengde commissie tot de bevinding was gekomen dat de Bilasche aanspraken geheel ongegrond waren.

te keeren. Tot dusver is niet gebleken dat de Indische Regering hare vroegere bezwaren tegen dien terugkeer heeft laten varen.

De soetan van Panei gaf het verlangen te kennen om zijne waardigheid neder te leggen en daarin te worden opgevolgd door zijn oudsten zoon Tongkoe Tengah, die inmiddels als wakil van zijn vader is opgetreden totdat over diens definitieve vervanging zal zijn beslist.

De pangeran van Langkat droeg in het afgeloopen jaar zijne regten op de twee aan den regteroever der Tamiang-rivier gelegen landschappen geheel vrijwillig over aan het Gouvernement [1], 't geen op prijs werd gesteld, omdat nu te beter gelegenheid verkregen werd om ten aanzien van de bestuurszaken aan beide zijden van de Tamiang-rivier eenvormige en afdoende regelingen te maken. Was reeds in April 1877 door de Indische Regering beslist dat de twee (Atjehsche) landschappen aan den linkeroever zouden ressorteeren onder den controleur van Langkat, omdat men moeijelijkheden voorzag wanneer het Nederlandsch gezag aan beide oevers niet door denzelfden ambtenaar werd uitgeoefend, thans werd nog een stap verder gegaan en een afzonderlijke controleur in dienst gesteld voor het toezigt op de vier Tamiangsche landschappen (*Indisch Staatsblad* 1878, n°. 2). De regtenheffing op de Tamiang-rivier en hare zijtakken, welke in de handen der vier van elkander onafhankelijke hoofden aanhoudend een bron van geschillen opleverde [2], is nu sedert 1 Januarij 1878 overgegaan in handen van het Gouvernement tegen ruime schadeloosstelling van de hoofden, die zich tevens verbonden om voortaan geen nieuwe heffingen of pachten in te voeren zonder goedkeuring van het Gouvernement (verg. hoofdstuk **M**).

Over 't algemeen is de staat van veiligheid in de onder vorstenbestuur staande gedeelten van Sumatra's Oostkust in den laatsten tijd veel verbeterd. Ongeregeldheden als in 1876 en in den aanvang van 1877 voorkwamen [3] (verg. vorig verslag, blz. 18 en 19) herhaalden zich niet, maar toch hoorde men nu en dan weder van aanrandingen, die het bijv. in Februarij jl. wenschelijk deden achten om in den omtrek van Medan (het centrum der verschillende landbouw-ondernemingen in Deli) tijdelijk weder een militairen patrouille-dienst in 't leven te roepen.

Uitbreiding van de Europesche landbouwnijverheid valt nog steeds waar te nemen zoowel in het vorstengebied als op Bengkalis. De inheemsche bevolking vindt haar hoofdbestaan in de padicultuur en in het zoeken van boschproducten. Enkele andere takken van bedrijf worden door Chinezen uitgeoefend; zoo kan gewezen worden op eenige vetfabrieken ter hoofdplaats Bengkalis, door welke jaarlijks belangrijke hoeveelheden van het bekende soengei-vet worden in den handel gebragt, zoomede op ettelijke plankenzagerijen in eigenlijk Siak, die veel naar Singapore uitvoeren. Over de Europesche tinontginning in de Siaksche bovenlanden zie men hoofdstuk **O**, afd. II.

De handel is schier uitsluitend in handen van Chinezen, die, sedert de rust en orde door onzen invloed verzekerd zijn, zich in grooten getale in de verschillende havenplaatsen gevestigd hebben. De goede gevolgen onzer gezagsuitoefening aan de kust hebben zich ook geopenbaard in verlevendiging van het vertier met de bovenlanden. Terwijl de bewoners dier afgelegen streken vroeger, uit vrees voor de onderdrukking en knevelarij waaraan zij in de benedenlanden waren blootgesteld, zich er toe bepaalden hunne handelsartikelen op hunne eigen markten (pedagangans) om te zetten, komen zij sedert de vestiging van 's Gouvernements gezag op de kustplaatsen geregeld derwaarts af om hunne koopwaren te verhandelen en zich te voorzien van hetgeen zij noodig hebben.

De gezondheidstoestand ter Sumatra's Oostkust liet in het afgeloopen jaar over 't algemeen veel te wenschen over. Even als in 1876 waren de sterfgevallen ten gevolge van pokziekte, koortsen, cholera en buikaandoeningen weder menigvuldig.

Uitbreiding van den Mohammedaanschen godsdienst werd niet waargenomen. De op sommige plaatsen van dit gewest vrij talrijke hadji's worden gezegd geen merkbaren invloed op de bevolking uit te oefenen.

§ 10. *Riouw en onderhoorigheden.*

Belangrijke rustverstoringen hadden in het afgeloopen jaar in dit gewest niet plaats. Nu en dan werden echter, zoo als altijd, eenige ongeregeldheden gepleegd door kleine roofbenden, die het voornamelijk op de woningen van pachters of waronghouders gemunt hadden. De daders waren meestentijds Chinezen en dikwerf afkomstig van het nabij gelegen Singapore. Een onder de Chinezen in dit gewest nieuw opgerigt geheim genootschap, dat ijverig in de weer was om leden te werven, liet in den eersten tijd nog al van zich hooren, maar de daaruit ontstane beweging hield vrij spoedig op, toen men bespeurde dat het bestuur de noodige waakzaamheid aan den dag legde. De groote uitgebreidheid, die dusdanige geheime genootschappen te Singapore verkregen hebben, en de naauwe verbinding tusschen de Chinezen van de Straits Settlements en die in den Riouw Lingga-archipel maken het noodzakelijk om op bedoelde vereenigingen (hoei's) steeds een wakend oog te houden, en de toeneming van haren invloed zooveel mogelijk tegen te gaan.

De verhouding tusschen den sultan van Lingga en den onderkoning van Riouw blijft nog steeds ongunstig, ondanks alle pogingen door het Europeesch bestuur in het werk gesteld om daarin verandering te brengen. Toen in Augustus 1877 de sultan een bezoek aan Riouw bragt, beproefde de resident op nieuw om eene toenadering tusschen de twee vorsten te bewerken, doch ook ditmaal zonder gunstigen uitslag. Het groote geschilpunt, waarop elke toenadering afstuit, blijft hierin gelegen, dat beide vorsten zich het oppergezag over het landschap Mandah betwisten. Hunne medewerking in bestuursaangelegenheden laat anders niets te wenschen over, hetgeen niet altijd kan gezegd worden van de gemagtigden (wakils), die door hen op de verschillende eilanden zijn aangesteld. De onderkoning zelf is te zwak van karakter om tegenover deze wakils, meestal verwant aan de vorstelijke familie (anak's radja), zijn gezag met genoegzame klem te kunnen handhaven, en vindt daartoe ook te weinig steun in zijne onmiddellijke omgeving, bestaande uit aanverwanten die er steeds op uit zijn de zaken te behandelen in die rigting welke hun het meeste voordeel belooft.

De sultan gaf in het afgeloopen jaar een blijk van belangstelling op het gebied van het onderwijs door zijne ijverige pogingen om eene inlandsche school op Lingga tot stand te brengen, en wel ter hoofdplaats Dai, waar ook de controleur gevestigd is. Ook spoorde hij zijne familieleden aan om deze zaak te bevorderen en bragt het zoo ver dat thans een 40 à 50 tal kinderen gereed zijn om de school te bezoeken zoodra slechts een geschikt onderwijzer zal zijn gevonden. Een gebouw is voor de school reeds in gereedheid gebragt.

De gezondheidstoestand gedurende 1877 was over het algemeen gunstig. Alleen in de afdeelingen Karimon en Battam deden zich sporadische gevallen van cholera en pokken voor.

Ten gevolge van de aanhoudende droogte viel de peperen gambieroogst minder voordeelig uit. Bovendien waren de prijzen steeds dalende, waarop wel niet zonder invloed zal zijn geweest de toenemende uitvoer dier producten ter oostkust van Atjeh. De rijst, welk hoofdvoedingsmiddel

---

[1] De cessie werd bij eene beschikking der Indische Regering dd. 9 September 1877 aanvaard, onder het voorbehoud dat de sultan van Siak daarmede zou instemmen. Deze heeft niet geaarzeld om schriftelijk van die instemming te doen blijken.

[2] Reeds in 1874 (verg. het verslag van 1875 blz. 10) had het bestuur beproefd aan de geschillen een einde te doen komen door de hoofden er toe te bewegen gezamenlijk de regtenheffing te verpachten, nadat ieders aandeel in de opbrengst der pacht bepaald was; doch reeds vóór dat één jaar verstreken was, ondervond de pachter zooveel moeijelijkheden dat hij zich terugtrok, zoodat de oude toestand herleefde.

[3] Blijkens het ten vorigen jare medegedeelde werd in die gebeurtenissen aanleiding gevonden om den directeur van binnenlandsch bestuur eene zending op te dragen naar de Sumatra's Oostkust, ten einde zich persoonlijk te vergewissen nopens de toestanden aldaar, met name in de afdeeling Deli, en maatregelen van voorziening te beramen omtrent al zoodanige punten als waartoe zijn onderzoek hem aanleiding zou geven. De sedert door dien hoofdambtenaar gedane voorstellen hebben tot nadere gedachtenwisselingen, ten deele ook met de inlandsche vorsten, aanleiding gegeven en zijn nog in Indie in behandeling. Intusschen zijn in het afgeloopen jaar reeds maatregelen genomen om in Deli eene spoediger regtsbedeeling te verzekeren (verg. hoofdst. **F** § 2).

hier steeds van elders (Java, Saigon en Siam) moet worden aangevoerd, was buitengewoon duur wegens de groote vraag voor Britsch Indie. Een en ander, gevoegd bij den lagen stand van den dollarkoers, was oorzaak dat in het afgeloopen jaar handel en nijverheid in dit gewest over 't algemeen in zeer gedrukten toestand verkeerden.

Bekeeringen tot den Islam vonden slechts nu en dan plaats, in den regel om redenen van stoffelijk belang. Invloed van hadji's, hoedanige er trouwens weinig in Riouw-Lingga worden aangetroffen, viel nergens op te merken.

Aangaande de Linggasche onderhoorigheden op den vasten wal van Sumatra is ditmaal slechts te vermelden, dat de nieuw opgetreden soetan van Indragiri, Radja Hoessin (zie vorig verslag blz. 21), in het afgeloopen jaar naar Riouw kwam, waar hij in tegenwoordigheid van den sultan van Lingga eene suppletoire overeenkomst teekende (dd. 6 September 1877), waardoor in de bestaande contracten met het Gouvernement (van 1838 en 1843) enkele wijzigingen werden gebragt, door veranderde omstandigheden noodig geworden. Bij gelegenheid zijner herhaalde ontmoetingen met den soetan verzuimde de resident niet den ordeloozen toestand van Indragiri ter sprake te brengen, en daarbij de noodige wenken te voegen omtrent de middelen, die in 's vorsten bereik lagen, om daarin verbetering te brengen. Onder anderen werd den soetan het wenschelijke onder het oog gebragt om den bestuurszetel weder naar de hoofdplaats Rengat te verleggen, waardoor het bewind met meer eenheid en kracht zou kunnen worden gevoerd dan thans, ten gevolge van het zeer verspreid wonen der eerste inlandsche hoofden, het geval is. In verband hiermede bestaat het voornemen om de standplaats van den controleur van Lingga naar Rengat over te brengen.

§ 11. *Banka.*

Het afgeloopen jaar kenmerkte zich ook in dit gewest door langdurige droogte en buitengewone hitte. Bleef de gezondheidstoestand desniettemin over het algemeen vrij bevredigend, de oogst viel dientengevolge bijna overal ongunstig uit, zoodat in de behoefte aan voedingsmiddelen, nog in ruimere mate dan gewoonlijk, door aanvoer van elders moest worden voorzien.

Over den geest der inlandsche bevolking en der Chinesche mijnwerkers viel niet te klagen; evenmin over den staat der veiligheid. Het gehalte der inlandsche hoofden wordt gezegd gaandeweg te verbeteren. Aan twee districtshoofden werd de zilveren medaille van verdiensten toegekend.

Van bekeeringen tot den Islam onder de Chinesche mijnwerkers of onder het nog heidensch deel der inheemsche bevolking wordt weinig vernomen. Ook het aantal tot het Christendom overgegane Chinezen blijft betrekkelijk gering.

§ 12. *Billiton.*

De oogst van aardvruchten was op Billiton in het afgeloopen jaar zeer overvloedig; de gezondsheidstoestand over het algemeen bevredigend.

Door zooveel mogelijk te waken tegen het vorderen van onwettige heerendiensten en tegen inbreuken op het der bevolking toekomende regt om hare eigen hoofden te verkiezen, slaagt het bestuur er meer en meer in om paal en perk te stellen aan de kwade praktijken, waarmede de districtshoofden zich vroeger niet zelden inlieten. De uitwerking hiervan vertoont zich voornamelijk in de mindere beschroomdheid, waarmede de kleine man thans zijne grieven aan het Europeesch bestuur blootlegt wanneer hij meent reden te hebben zich over zijne hoofden te beklagen. Eene dergelijke aanklagt had nog in het afgeloopen jaar ten gevolge dat een districtshoofd van knevelarij overtuigd en uit 's lands dienst ontslagen werd.

De algemeene welvaart neemt voortdurend toe, dank zij ook de gelegenheid die er voor de bevolking bestaat om bij de onderneming der Billiton-maatschappij te allen tijde een goed dagloon te verdienen.

De Chinesche bevolking toonde zich bij voortduring rustig en welgezind, hoewel nu en dan door mijnkongsi's klagten werden ingediend, omdat zij zich in eenig regt, waarop zij aanspraak maakten, gekrenkt achtten.

§ 13. *Westerafdeeling van Borneo.*

Was in het afgeloopen jaar de politieke toestand van dit gewest, kleine rustverstoringen daargelaten, over 't algemeen gunstig, volgens berigten van Maart jl. heeft het bestuur zich weder tot eene gewapende demonstratie tegen de Batang Loepars genoodzaakt gezien. Ondanks de ruim een jaar geleden van hen verkregen beloften (verg. vorig verslag blz. 22/23) hebben deze Dajaks weder herhaaldelijk sneltogten ondernomen en zelfs, met eene magt van omstreeks 2000 man, feitelijk verzet geboden aan de troepen die uit onzen versterkten wachtpost in de Boven-Kapoeas waren afgezonden tot bescherming der bedreigde Kantoe-Dajaks. De resident achtte nu een meer actief optreden noodzakelijk, weshalve ter versterking van de reeds vroeger naar Poeloe Madjang afgezonden patrouille nog eenige troepen uit Pontianak en Sintang naar Batang Loepar werden gedirigeerd. Aanvankelijk hebben deze aldaar echter weinig kunnen uitrigten, want hunne marschen leidden niet tot ontmoetingen van eenig belang. Ook in verband met eene ziekte van den adsistent-resident, die de troepen vergezelde, keerden zij omstreeks half April naar Poeloe Madjang terug. In de maand Mei dacht de resident zich in persoon naar de meeren te begeven.

Toen in het afgeloopen jaar door Dajaks van Landak en Mampawa een aanval werd gedaan op de tot Mandhor behoorende Chinesche vestiging Pabahar (of Tobahar) op het grondgebied van Mampawa, werd ook derwaarts een detachement troepen afgezonden, niet omdat de aanval veel te beduiden had, maar alleen om onder de Dajaks schrik te brengen en de geschokte gemoederen der Chinezen gerust te stellen. De hoofddader, een Dajaksch hoofd, en verscheidene medepligtigen werden opgevat om voor den landraad teregt gesteld te worden. Onder de Dajaks van Sambas en onder die van Tajan werden enkele malen koppen gesneld. Door Dajaks van Serawak werden op ons grondgebied twee Maleijers vermoord.

Het in 't vorig verslag bedoelde geschil tusschen den sultan van Sambas en den radja van Serawak over de grenzen van hun gebied is in het najaar van 1877 tot wederzijdsche tevredenheid geschikt. Laatstgenoemde heeft, na eene briefwisseling met den resident, het goed regt van Sambas op zekere terreinen, die door Serawak-Dajaks in ontginning genomen waren, erkend en deswege aan den sultan verschuldigde hassil (landrente) over 1872—1876 behoorlijk doen afdragen. Van de zijde van Sambas werd echter de hassil tot de helft van het vroeger gevorderd bedrag (dat is tot f 5 per gezin) teruggebragt, met belofte om, waar het ontginningen door Serawak-Dajaks betreft, ook in het vervolg met de halve hassil genoegen te nemen.

In de afdeeling Sintang werd mede een geschil uit den weg geruimd en wel betreffende de aanspraken van den vorst van Sekadouw op het landschap Blitang, welk laatste beweerde onafhankelijk te zijn. Het bestuur heeft echter het goed regt van Sekadouw op Blitang gehandhaafd en de voornaamste hoofden van dat landschap (de pangeran was in 1874 overleden) er toe gebragt om, bij een door hen te Sintang onderteekend geschrift (dd. 11 Junij 1877), hunne onderhoorigheid aan Sekadouw te erkennen.

Op de hoofdplaats Pontianak gaf de bestaande veete tusschen de in Indie geboren Chinezen en de uit China aangekomenen voortdurend aanleiding tot vechtpartijen, waarbij niet zelden verwondingen voorkwamen. De overige ingezetenen der hoofdplaats, de Arabieren, Klingalezen en Maleijers, hielden zich rustig; onder de Boeginezen kwamen echter dikwijls moorden en diefstallen voor.

Voortdurend vestigen zich landverhuizers uit Celebes in de Westerafdeeling van Borneo; in het afgeloopen jaar kwamen er 133 aan, en dit getal zou ruim dubbel zoo groot zijn geweest wanneer niet een schip vergaan ware dat landverhuizers uit Celebes moest aanbrengen.

Buitengewone beweging op Mohammedaansch godsdienstig gebied viel niet te bespeuren. Onder hen die de bedevaart naar Mekka ondernamen, behoorde de broeder van den sultan van Pontianak. Bij de Dajaks blijft de leer van den profeet veld winnen.

De oogst was in het afgeloopen jaar bevredigend; voedingsmiddelen waren in voldoende hoeveelheid aanwezig; er werd zelfs rijst uitgevoerd. De handel herstelde zich van den achteruitgang in 1876. De landbouw blijft op zeer

lagen trap, en er is geen vooruitzigt dat men de Dajaks, die uitsluitend zoogenaamden roofbouw drijven, zal kunnen brengen tot den aanleg van sawahs.

De gezondheidstoestand was redelijk. In Sambas kwamen pokken en in Sanggouw en Sekadouw kwam cholera voor, terwijl vooral te Sambas tamelijk veel geleden werd aan buikziekte, vermoedelijk ontstaan door gebrek aan goed drinkwater, een gevolg van de geheerscht hebbende droogte.

Ten aanzien van sommige der vorsten valt nog het volgende aan te teekenen.

De sultan van Pontianak hield zich geheel aan de hem ter zake van de regtspleging gegeven wenken (zie vorig verslag blz. 22). Al wat niet inderdaad bij den priesterraad behoort, wees hij af, en in twijfelachtige gevallen wendde hij zich tot den resident; bovendien werd voor de tenuitvoerlegging der vonnissen van den priesterraad steeds de tusschenkomst van den landraad ingeroepen.

De sultan van Sambas en diens broeder, die beiden zich verdienstelijk gemaakt hadden in het tot klaarheid brengen eener strafzaak, waaromtrent hunne medewerking was ingeroepen, ontvingen te dier zake blijken van 's Regerings bijzondere tevredenheid. Beiden genoten hunne opvoeding op Java, en zijn zeer ontwikkelde lieden, die gaarne met Europeanen omgaan. Zoodra het den sultan, die op zijne hoofdplaats reeds eene bloeijende school heeft gesticht, ter oore kwam dat aan de onderwijzerskweekschool te Bandjermasin ook jongelieden uit Sambas konden worden toegelaten, beijverde hij zich candidaten te vinden, met het gevolg dat er niet minder dan twaalf zich aanboden [1]), hetgeen gunstig afsteekt bij de onverschilligheid in Pontianak aan den dag gelegd, waar geen enkele candidaat zich aanmeldde.

De panembahan van Mampawa moest weder voor enkele handelingen worden teregtgewezen door den resident.

Een blijk van verlichte denkwijze gaf de nieuw opgetreden panembahan van Sanggouw. Van oudsher was namelijk een gedeelte van de ingezetenen van dat landschap, naar hunne woonplaats orang tandjoeng genaamd, bezwaard met talrijke diensten ten behoeve van den vorst. Nadat uit een ingesteld onderzoek gebleken was dat de panembahan geen regten van bijzonderen aard tegenover die lieden kon doen gelden, heeft hij al dadelijk aan dien toestand een einde gemaakt, en bij formeele acte de orang tandjoeng, 119 in getal, wat lasten en regten betreft, met de overige vrije lieden van zijn rijk gelijkgesteld. Als blijk van waardering zijner handeling is hem door het Gouvernement een geschenk in zilver aangeboden, voorzien van een toepasselijk opschrift.

In een der staatjes aan de Boven-Kapoeas, namelijk in Silat, viel door overlijden van den vorst het bewind open (Augustus 1877). In de opvolging schijnt nog niet definitief te zijn voorzien. Als vorst van Boenoet, een ander rijkje in dezelfde streek, is in Januarij jl. voor goed opgetreden de reeds in 1877 (verg. vorig verslag blz. 22) voorloopig aan het bewind gekomen oudste wettige zoon van den overleden vorst.

§ 14. *Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.*

De algemeene toestand van dit gewest kon ook in het afgeloopen jaar weder bevredigend heeten. Mogen nog hier en daar eenige ontevredenen schuilen, zij hebben geen invloed genoeg om zich als volksleiders op te werpen [2]). De inlandsche grooten, die onder het vroegere sultansbestuur betrekkingen bekleedden, voegen zich meer en meer in de tegenwoordige orde van zaken, zoo als blijken kan uit de omstandigheid dat verscheidenen onder hen de benoeming tot lid van een landraad hebben aangenomen en hunne zonen in gouvernementsdienst laten treden. De goede verstandhouding tusschen het Gouvernement en de bevolking is zeer bevorderd door de nieuwe organisatie van het bestuur (*Indisch Staatsblad* 1877, n°. 31 en 32), omdat thans overal civiele ambtenaren met het burgerlijk gezag belast zijn, en tevens is door de instelling van nieuwe landraden veel verbetering gekomen in de regtsbedeeling. De positie der districtshoofden, die de schakel vormen tusschen het Europeesch bestuur en de inlandsche bevolking, is door de hun toegekende tractementsverhooging aanmerkelijk verbeterd; het vooruitzigt om tot eene hoogere klasse van bezoldiging te kunnen geraken, geeft hun, die nog in de lagere rangen verkeeren, een prikkel tot inspanning. Van de kamponghoofden kan niet veel goeds gezegd worden; op hen behoort nog altijd scherp te worden toegezien.

Wanneer onze ambtenaren zich in de binnenlanden vertoonden, was hun streven om de nog weinig beschaafde stammen aldaar langs den weg van overreding tot navolging onzer bestuursbegrippen te brengen.

In de Boven-Doessoen (onderafdeeling Doessoenlanden) openbaarde zich een verlangen naar den invloed van ons bestuur bij de bevolking van Siang en Moeroeng, met welke landschappen sedert 1860, na de bestraffing wegens het afloopen van het oorlogschip *Onrust*, geen aanrakingen meer waren onderhouden. Ook was het een gunstig verschijnsel dat het gewezen districtshoofd der Boven-Doessoen, de in vorige verslagen meermalen genoemde Mangkoe Sari, die in 1873 heimelijk zijn post had verlaten, eindelijk zijne dubbelzinnige houding liet varen en zich bij den adsistent-resident der afdeeling, tijdens deze zich in Junij 1877 te Moeara Teweh ophield, in persoon kwam verontschuldigen. Een en ander deed de gelegenheid gunstig achten voor maatregelen, waardoor het bestuur in die moeijelijk te bereiken streken weder blijvend zijn invloed zou kunnen doen gevoelen. De resident benuttigde daartoe eene inspectiereis, die door hem met den adsistent-resident der Doessoen- en Dajaklanden in December jl. naar Moeara Teweh werd ondernomen, met het doel onder anderen om het districtshoofd, dat door het Gouvernement in de plaats van Mangkoe Sari was aangesteld, in zijne betrekking te bevestigen. Van hier begaven beide ambtenaren zich per gouvernementsstoomschip *Tjiwrana*, vergezeld van het nieuwe districtshoofd, naar Moeara Laoeng, eene veel hooger- op gelegen nederzetting [3]), waar de ontmoeting met de hoofden van Siang en Moeroeng zou plaats vinden. Van 's residents komst onderrigt door zekeren pembekel Aboe Tapi (een invloedrijke Maleijer, gehuwd met eene dochter van wijlen den bekenden Soerapatti), die in November te voren door de bewoners van Siang en Moeroeng was afgevaardigd om het bestuur te doen weten dat zij zich gaarne weder onder 's Gouvernements leiding en bescherming zouden stellen, waren een aantal hoofden ter plaatse opgekomen, vergezeld van hunne vrouwen, welk laatste op zich zelf als bewijs kon gelden van hunne vredelievende gezindheid. Ten huize van genoemden Maleijer vond nu eene vergadering plaats, welke door 18 hoofden en eenige honderden Dajaks werd bijgewoond, en waarin de resident de reden zijner komst en de bedoelingen van het Gouvernement duidelijk maakte. De Dajak Tomonggong Batang, die als het voornaamste hoofd van Siang en Moeroeng was aangewezen, en een ernstig man scheen, beloofde zijn invloed te zullen aanwenden om de bevolking der bovenlanden in den aanbevolen geest te leiden. Hij zou onder anderen trachten haar van het koppensnellen en andere barbaarsche gebruiken af te brengen. De resident bevestigde Tomonggong Batang als eerste hoofd van Siang en Moeroeng, terwijl hij den straks genoemden Maleijer van eene aanstelling voorzag als hoofd van het Maleisch gedeelte van het landschap [4]). Beiden verklaarden zich ondergeschikt aan het districtshoofd der Boven-Doessoen. Eene door toedoen van Mangkoe Sari in 1872 ontstane veete tusschen de bevolking van Siang en Moeroeng en die der Teweh werd bij deze gelegenheid bijgelegd, met behulp van het voornaamste hoofd der Tewehstreken, door den resident tot dat einde met zich medegenomen. Van deze nieuwe regeling van zaken met

[1]) Drie hunner zijn onlangs, geheel op 's lands kosten, als kweekelingen toegelaten.

[2]) In November jl. werden te Amoenthai vier Europesche militairen door een inlander meer of min zwaar gewond, maar dit feit had geen politiek karakter; de amokmaker, die gedood werd, was vermoedelijk krankzinnig.

[3]) De Laoeng vereenigt zich met de Barito op 2 dagen roeijens boven Moeara Teweh, waar wij sedert 1865 eene militaire bezetting hadden. In Februarij jl. is echter, uit aanmerking van den verbeterden staat van zaken langs de Barito, tot eene opheffing van dien verafgelegen post besloten. Om dit geheele stroomgebied niet op eens van militaire magt te ontblooten, zal een gedeelte der opgeheven bezetting voor 's lands op een meer benedenwaarts gelegen punt (te Boentok) verblijven.

[4]) Dit gedeelte wordt begrensd door de kampong Makoendjong en de soengei Boenban.

Siang en Moeroeng, waar sedert 1858 geen ambtenaar was doorgedrongen en dientengevolge van lieverlede regeringloosheid was ontstaan, mag men zich, naar de meening van den resident, gunstige gevolgen voorspellen, vooral nu het tevens voor de hoofden tot zekerheid is geworden dat Mangkoe Sari geenerlei gezag meer heeft.

Ten einde op dezelfde wijze, als dit nu in de Boven-Doessoen geschied was, eene goede verhouding tot het bestuur bij de Dajaksche hoofden in de bovenlanden der Kapoeas- en Kahajan-rivieren (onderafdeeling Dajaklanden) tot stand te brengen, zijn in Februarij en Maart jl. ook die streken door onze ambtenaren bezocht. De controleur der genoemde onderafdeeling is daartoe de Kapoeas-, de adsistent-resident de Kahajan-rivier opgevaren [1]. Eerstgenoemde heeft zich, met de voornaamste hoofden uit de streken die hij doorreisd had, over land naar de Kahajan begeven, ten einde op het overeengekomen vereenigingspunt (te Tewa) den adsistent-resident te ontmoeten. Van daar is de reis per roeivaartuig voortgezet tot de kotta's Penda Hara en Rangan Kahat, punten in het binnenland die slechts zelden werden bereikt. Omtrent de bijzonderheden van dien togt zijn hier te lande nog geen berigten bekend. Omstreeks denzelfden tijd werd door den controleur der afdeeling Sampit eene reis gemaakt op de Katingan-rivier [2]. Ofschoon zich aldaar in geen tien jaren een stoomschip vertoond had, viel overal bij hoofden en bevolking een goede geest op te merken.

Omtrent den stoffelijken toestand van het gewest is weinig bijzonders gemeld. De padicultuur is voor het gros der bevolking het hoofdmiddel van bestaan; de vlakke en waterrijke bodem eigent zich voor die cultuur uitstekend, vooral in Amoenthai. In de afdeeling Doessoen- en Dajaklanden en in de afdeeling Sampit wordt meer uitsluitend werk gemaakt van het verzamelen van boschproducten. Men tracht in die beide afdeelingen de bevolking, die aldaar zeer verspreid woont, over te halen om zich in kampongs te vereenigen en in de omgeving harer woningen tuinen aan te leggen. Het zamenwonen in kampongs is tot dus ver nog alleen gebruikelijk bij de Dajaks die tot den Islam zijn overgegaan. Deze nemen ook hoogst zelden deel aan het koppensnellen. De leer van den profeet breidt zich onder de Dajaks langzaam maar gestadig uit. Het aantal Christenen onder hen (thans omstreeks 400) neemt hoofdzakelijk toe door geboorten en het huwen met heidensche vrouwen, die gewoonlijk eenigen tijd later mede het Christendom aannemen.

De gezondheidstoestand was in het afgeloopen jaar bevredigend.

In de rijken, waar het zelfbestuur aan vorsten en hoofden is gelaten, viel in de bestaande orde van zaken evenmin verandering ten goede als ten kwade waar te nemen. De rust werd aldaar niet gestoord. Over 't algemeen kwamen de vorsten hunne met het Gouvernement gesloten contracten vrij goed na.

Tusschen de sultans der Berouwsche landschappen Goenoeng Taboer en Sambalioeng ontstond eene vrij ernstige spanning over de boedelverdeeling van den overleden vorst van Goenoeng Taboer. Met de deswege genomen schikkingen kon de sultan van Sambalioeng zich niet vereenigen en het geschil dreigde tot vijandelijkheden over te slaan, toen de kommandant van het oorlogschip *Admiraal van Kinsbergen*, dat juist in de wateren van Berouw aankwam, door eene beleidvolle tusschenkomst de gespannen verhouding wist te doen bedaren, in afwachting dat de adsistent-resident van Koetei in de gelegenheid zou zijn het geschil voor goed uit den weg te ruimen.

Niettegenstaande het aanwezen onzer kruisers lieten op de oostkust nu en dan weder zeeroovers van zich hooren. Voor zooveel uit de ingewonnen berigten (en later afgenomen verhooren) viel op te maken, behoorden die lieden (ten getale van ongeveer 60) tot eene vloot van drie groote en evenveel kleine praauwen, afkomstig van het eiland Tawi Tawi (Solok-archipel), welke flotille in November 1877 de oostkust was komen afzakken. Gewapende sloepen van het oorlogstoomschip *Oenarang* hadden in December eene ontmoeting met een gedeelte der roovers, die een hunner praauwen en een buit gemaakt vaartuig moesten in den steek laten, maar overigens wisten te ontkomen. Toen kort daarop vernomen werd dat het oostelijk deel der zuidkust (Tanahlaut) door zeeroovers werd onveilig gemaakt, werden maatregelen beraamd en zooveel doenlijk ten uitvoer gebragt om, door zamenwerking van meerdere oorlogschepen en van detachementen infanterie, versterkt door bevolkingspatrouilles van Tabanio en Pleihari, de roovers zoowel aan de zee- als aan de landzijde den pas af te snijden. Het schijnt echter dat deze reeds ontsnapt waren vóórdat de oorlogschepen, die daartoe van Bandjermasin moesten komen, met het ter oostkust kruisende stoomschip konden zamenwerken. Sedert is onze marine, ook die uit het station Makasser, kruisende gebleven, terwijl ook sommige vorsten, vooral die van Koetei, het hunne deden om de schuilhoeken der roovers op te sporen. In Maart jl. werd vernomen dat zij, door tegenwind belet om naar het noorden terug te keeren, zich nog steeds ophielden beoosten het eiland Poeloe Laut, en dat het hoofd der kampong, waar zij eene schuilplaats hadden gezocht, zoo mede een mantri van het hoofd des eilands (aan welke beide personen een der aanvoerders, vroeger zelf van Poeloe Laut geroofd, verwant was), met de zeeschuimers heulden. Onmiddellijk vertrok de controleur ter beschikking met het gouvernements-stoomschip *Telegraaf* en een 40tal bajonetten naar Poeloe Laut, om naar bevind van zaken te handelen, spoedig nog gevolgd door het oorlogstoomschip *Salak*. Het is den controleur gelukt om, behalve de twee bedoelde medepligtigen, nog een achtergebleven aanvoerder der roovers op Poeloe Laut in handen te krijgen. De flotille zelf (van welke drie praauwen zouden gezonken zijn) had echter de wateren van Poeloe Laut reeds verlaten en vermoedelijk langs de kust van Celebes den terugtogt aangenomen. In 't geheel moeten de roovers op hun togt langs Borneo 20 gevangenen hebben gemaakt, van welke er 5 weder ontsnapt zouden zijn.

§ 15. *Celebes en onderhoorigheden.*

Op politiek terrein kenmerkte zich het afgeloopen jaar door de onderwerping van Kraeng Bonto Bonto, die, zoo als bekend, door zijn hardnekkig verzet jaren lang een gedeelte der afdeeling Noorderdistricten in onrust had gehouden. Van lieverlede door al zijne aanhangers verlaten, was hij in 't najaar van 1876 genoopt geworden uit het gouvernementsgebied de wijk te nemen, om elders eene schuilplaats te zoeken. In de omliggende rijken, zelfs in Wadjo en Sidenring, waar hij vroeger steun had gevonden, werd hem evenwel het verblijf door de vorsten ontzegd, zoodat hij zich laatstelijk diep in 't binnenland tot op Alfoersch gebied had moeten terugtrekken en daar een ellendig bestaan voortsleepte. Onder die omstandigheden ging hij er ten laatste toe over om zich ter beschikking van het bestuur te stellen. Vergezeld van een zijner zonen, die hem met voorkennis onzer autoriteiten was gaan opzoeken, verscheen hij den 10den October jl. te Pankadjene, ten huize van den kommandant der expeditionaire troepen, waar hij, ten aanschouwe van eene groote menigte volks en in bijzijn van al zijne zonen (de drie laatsten hunner hadden zich in Julij 1877 onderworpen), bedoelden hoofdofficier te voet viel en vergiffenis vroeg voor al hetgeen hij tegen het Gouvernement misdreven had. Die vergiffenis werd hem verleend, doch onder voorwaarde dat hij naar Makasser gaan en zich ook voor den gouverneur verootmoedigen zou. In zijne herhaalde en ernstige verzekering dat hij zich voortaan een getrouw onderdaan van het Gouvernement zou toonen, vond de majoor-kommandant aanleiding om hem, nogstaande de bijeenkomst, zijne kris terug te geven. Deze geheel met de volksgebruiken overeenstemmende handeling maakte blijkbaar den besten indruk, ook op de aanwezige menigte. Daar Kraeng Bonto Bonto, ten gevolge van in de laatste maanden doorgestaan gebrek, ligchamelijk lijdende was, zoodat beweging hem moeijelijk viel, is het wenschelijk geacht hem de opkomst naar Makasser vooralsnog te sparen. Gehuisvest bij een zijner aanverwanten, kwam hij wekelijks, vergezeld van zijne zonen,

[1] Gedeeltelijk per *Tjinrana*, gedeeltelijk met inlandsche vaartuigen. Het stoomschip heeft genoemde rivieren tot eene aanzienlijke hoogte opgevaren, namelijk de Kapoeas tot Soengei Kwatan en de Kahajan tot Taeyong.

[2] Deze togt geschiedde met het oorlogstoomschip *Oenarang*, dat de kampong Loeboch heeft kunnen bereiken.

zijne opwachting maken bij den kommandant der troepen [1]). Aan zijne zonen werden inmiddels de padivelden, tuinen en vischvijvers teruggegeven, die sedert 1869 voorloopig onder beheer waren geweest van de wees- en boedelkamer te Makasser.

Ofschoon het grootste gedeelte van het tegenwoordig gouvernementsgebied reeds sinds lang onder ons regtstreeksch bestuur staat, is de verhouding tusschen onze ambtenaren en de inlandsche bevolking toch nog weinig vertrouwelijk, 't geen vooral hieraan is te wijten dat de ambtenaren veelal niet genoeg bekend zijn met de landstaal en zich dus van tolken moeten bedienen, die, hetzij uit onkunde, hetzij uit eigenbelang, niet altijd naar waarheid overbrengen wat gezegd is en bedoeld wordt. Daarbij komt dat de inlandsche hoofden van hunne zijde niets bijbrengen om die leemte aan te vullen. Deze beschouwen zich in den regel als onafhankelijke regenten, aan wie het bestuur over land en volk geheel is toevertrouwd, mits zij slechts zorgen dat de door het Gouvernement gevorderde belastingen behoorlijk opgebragt worden. Om zich op dit standpunt te kunnen handhaven, trachten de inlandsche hoofden het Europeesch bestuur zooveel mogelijk buiten regtstreeksche aanraking met de bevolking te houden, en zich zelf tegenover hunne onderhoorigen als beschermers voor te doen, eene rol die voor hen niet moeijelijk is, daar de bevolking, niet genoegzaam bekend met de bedoelingen van ons bestuur, weinig van het Gouvernement verneemt dan alleen wanneer de belastingen opgebragt of de heerendiensten verrigt moeten worden.

Dat onder deze omstandigheden de veiligheid van personen en goederen niet zoodanig verzekerd is als wenschelijk zou zijn, zal wel geen nader betoog behoeven; vooral slaagt de politie er zelden in om een schuldige te vatten wanneer deze van goede geboorte is, daar zulk een bij verwanten of anderen gemakkelijk eene schuilplaats vinden kan, en daarenboven elk inlander hier weigert openlijk als getuige op te treden tegen iemand die invloedrijke familieleden heeft, uit vrees van aan eigen lijf of have benadeeld te worden. In 't algemeen werkt ook nadeelig de ruime gelegenheid tot ontvlugting naar de omliggende vorstenrijken, waar ieder misdadiger, wegens het slechte gehalte der vorstenpolitie, zich zonder veel moeite aan alle nasporingen kan onttrekken.

De gezondheidstoestand was in het afgeloopen jaar niet ongunstig. Ten gevolge van de langdurige droogte slaagde de oogst echter minder goed, en brak omstreeks het midden van 1877 in de afdeeling Noorderdistricten eene ziekte uit onder de buffels en paarden, welke spoedig tot andere afdeelingen, ook tot de hoofdplaats Makasser, oversloeg. Alhoewel tot stuiting dezer ziekte het mogelijke gedaan werd, belette dit niet dat de veestapel gevoelige verliezen leed. Op het einde des jaars was de ziekte echter aan het afnemen.

De landbouw krijgt meer en meer uitbreiding. De uitgestrekte vlakte, die zich van de grens van Tanette tot aan die van Laikang bijna onafgebroken langs de zee uitstrekt, is reeds grootendeels in rijstvelden herschapen. In de bergstreken daarentegen, vooral in Bonthain en de Oosterdistricten, legt de bevolking zich voornamelijk op de koffijcultuur toe en zij vaart daar wel bij. In de Oosterdistricten wordt zelfs de padicultuur langzamerhand door die van koffij vervangen.

In tegenstelling met 1876 was het afgeloopen jaar niet ongunstig voor den handel. Door den rijken koffijoogst was het vertier groot en werden niet onbelangrijke winsten behaald.

De Mohammedanen van Celebes belijden den Islam slechts naar den uiterlijken vorm. Inderdaad koesteren de meesten nog heidensche begrippen, hetgeen onder anderen blijkt uit de godsdienstige vereering, die zelfs geboren Mohammedanen soms nog voor zekere boomen, steenen, enz. aan den dag leggen. In hare ligtgeloovigheid laat de bevolking zich gemakkelijk bedriegen, zoo als nog in October 1877 bleek, toen een gerucht, dat met een lang gewenschten regen tevens eene maagd uit den hemel was neêrgedaald, vele bedevaartgangers naar Tello (in de onmiddellijke nabijheid van Makasser) lokte, totdat de politie zich met de zaak bemoeide om rustverstoringen te voorkomen.

Onze verhouding tot de verschillende vorstenrijken liet weinig te wenschen over.

Met de leenrijken Boni en Tanette staat het bestuur zelfs op vertrouwelijken en vriendschappelijken voet; in alle zaken van eenig belang, die daar voorkomen, wordt de gouverneur geraadpleegd. Voor hunne in de zaak van Bonto Bonto aan den lande bewezen diensten schonk de Indische Regering aan twee Bonische grooten (den poenggawa en den panghoeloe djawa) de gouden medaille; aan eerstgenoemde tevens eene gouden ketting [2]).

Omtrent de overige rijken is het volgende medetedeelen.

In de stemming van den vorst van Sidenring en van de vorstin van Wadjo jegens het Gouvernement viel, sedert de zaak van Bonto Bonto eene besliste wending had genomen, meer en meer verbetering op te merken. De Wadjosche prins Aroe Padali, tegen wien in 1876, wegens zijne aanmatigende gedragingen in Boni, door de Bonische hadat de hulp van het Gouvernement was ingeroepen, en die toen beloofd had persoonlijk aan den gouverneur opheldering te zullen komen geven (verg. vorig verslag, blz. 25), kwam in Maart 1877 die belofte na. Tijdens zijn bezoek is het den gouverneur gelukt Aroe Padali van zijne huwelijksplannen ten opzigte van de vorstin van Boni te doen afzien. Ook verklaarde de prins niets onbeproefd te zullen laten om den toen nog rondzwervenden Kraeng Bonto Bonto tot rede te brengen. Dat het hem met deze laatste toezegging ernst was, moge hieruit blijken, dat het voornamelijk aan zijn invloed te danken is geweest, dat èn de aroe matowa (hoofdvorst) van Wadjo, èn de vorst van Sidenring, gelijk reeds hierboven werd aangeteekend, aan Kraeng Bonto Bonto het verblijf in hun gebied ontzegden. Een ander blijk van toenadering van Wadjosche zijde bestond hierin dat de aroe matowa een zijner meest vertrouwde hoofden naar Makasser afvaardigde ter overbrenging van het antwoord op een brief, zes jaren geleden door den vorigen gouverneur aan hem geschreven en dien hij al dien tijd onbeantwoord had gelaten. Voor zooveel de aroe matowa daarmede mogt zijn bekend geworden, zal het vermoedelijk bij hem een gunstigen indruk hebben gemaakt dat onzerzijds geen voet werd gegeven aan stappen, door leden van het Wadjosche verbond, even als kort te voren door den datoe van Dopeng, buiten voorkennis van den hoofdvorst gedaan, om zelfstandig met het Gouvernement een contract te sluiten.

Aan de tijdige tusschenkomst van den adsistent-resident ter beschikking van den gouverneur was het te danken dat een geschil tusschen Patiro en Baloesoe, twee onderhoorigheden van Soppeng, over de tolheffing op eene grensrivier en over het bezit van zekere padivelden, in der minne werd bijgelegd, niettegenstaande van beide zijden reeds eenige duizenden gewapenden waren op de been gebragt om de zaak uit te vechten. Eenige weken later ontving de gouverneur van beide partijen eene dankbetuiging voor de verleende bemiddeling.

In het kleine Laikang (Toratea-landen) was het de verregaande inhaligheid der vorstin die eene uitbarsting dreigde te doen ontstaan, welke echter het Europeesch bestuur insgelijks voorkwam, door de vorstin tot betere inzigten over te halen. Om hare kwellingen te ontgaan (de geringste overtreding werd gestraft met verbeurdverklaring van goederen) hadden reeds velen der aanzienlijkste onderdanen van het landje de wijk gezocht op 's Gouvernements gebied [3]).

---

[1]) Met 1 Januarij jl. zijn de troepen in de afdeeling Noorderdistricten op voet van vrede gebragt, nadat reeds twee maanden vroeger de aanwezige expeditionaire magt belangrijk was verminderd. Geheele ontblooting van troepen werd vooralsnog minder wenschelijk geacht wegens de vele onderling vijandige elementen die in Lebakkang nog moeten te vinden zijn en die, zonder eenig militair toezigt gelaten, ligtelijk in botsing zouden kunnen komen. De militaire bezetting van Pankadjene, te ontleenen aan het garnizoen der hoofdplaats, is nu bepaald op 5 officieren (waaronder 1 officier van gezondheid), benevens 134 man troepen en eenig hospitaalpersoneel.

[2]) Ook jegens eenige grooten en minderen in het gouvernementsgebied, die zich in dit opzigt bijzonder verdienstelijk gemaakt hadden, liet het Gouvernement zich niet onbetuigd. De meesten kregen geschenken in geld, terwijl de regent van Lebakkang de gouden medaille ontving.

[3]) Het overig gedeelte der Toratea-landen, namelijk de landschappen Binamoe en Bangkala, maakt sedert 1863 deel uit van het gouvernementsgebied (afdeeling Zuiderdistricten).

De maatregelen, door den sultan van Boeton genomen tot tegengang der zwerftogten die door Boetonsche prinsen in den Molukschen archipel plagten ondernomen te worden om heffingen te doen van de in dien archipel gevestigde Boetonnezen (verg. vorig verslag, blz. 25), schijnen doeltreffend gewerkt te hebben. Althans gedurende het afgeloopen jaar werden geene klagten nopens dergelijke togten of heffingen vernomen.

§ 16. *Menado.*

In het afgeloopen jaar werd de rust in dit gewest niet verstoord. Sommige volkshoofden bragten tegen de in 1877 tot stand gekomen agrarische regelingen (*Indisch Staatsblad* n°s. 55 en 127; zie vorig verslag, blz. 100/101) bezwaren te berde in een aan den Gouverneur-Generaal gerigt request. Eene afwijzende beschikking volgde, waarna niets meer omtrent deze aangelegenheid werd vernomen. Toen de resident eenige weken later (in het najaar van 1877) eene inspectiereis door de Minahassa deed, vond hij allerwegen de beste gezindheid onder de hoofden.

De gezondheidstoestand liet in 1877 nog al te wenschen over. Koortsen en buikziekten kwamen veelvuldig voor, ten gevolge waarvan de sterfte, vooral onder de kinderen, zeer aanzienlijk was.

De zoogenaamde vroege padi slaagde in de Minahassa over 't algemeen zeer goed; van den lateren aanplant kwam echter, door de ongewone droogte, weinig teregt. Niettegenstaande ook de djagong-oogst mislukte, openbaarde zich toch nergens gebrek, en de volgende oogst liet zich voor beide gewassen gunstig aanzien. Daar de koffij-oogst weder minder bevredigend uitviel en de tabaks-aanplantingen geheel mislukten, ondervond de bevolking belangrijke schade.

Van uitbreiding van den Mohammedaanschen godsdienst onder de nog heidensche bevolking wordt weinig bespeurd. Slechts gaat nu en dan eene Alfoersche vrouw, tengevolge van haar huwelijk met een Mohammedaan, tot de leer van den Islam over. Het Christendom daarentegen wint in de Minahassa bij voortduring aanhangers. De prediking van het Evangelie door de Protestantsche zendelingen en hunne inlandsche helpers wordt gezegd goede vruchten te dragen. Het aantal belijders der Roomsch-katholieke leer moet in genoemde afdeeling in het afgeloopen jaar in 't geheel met ongeveer 700 zielen zijn vermeerderd geworden.

De geest der hoofden en bevolking jegens ons bestuur in Gorontalo, welke afdeeling in het afgeloopen jaar tweemaal door den resident werd bezocht, laat weinig te wenschen over. Nogtans was de toestand der tot die afdeeling behoorende landschappen verre van bevredigend. De rijksbesturen aldaar veronachtzamen hunne pligten en maken zich aan allerlei onregtmatige handelingen jegens de bevolking schuldig. De resident was dan ook verpligt den radja van Gorontalo daarover ernstig te onderhouden en hem aan te manen alle onbillijke heffingen door de hoofden te doen ophouden. De langdurige droogte was oorzaak dat in 1877 in verschillende streken dezer afdeeling gebrek aan levensmiddelen ontstond. De resident liet niet na om de verschillende radja's aan te sporen zooveel mogelijk te zorgen voor den aanvoer van rijst en sagoe van elders, en tevens hun onderhoorigen alle niet volstrekt noodige heerendiensten te sparen. In de eerste maanden van 1878 begon desniettemin de toestand zorgwekkend te worden, zoodat het Europeesch bestuur aanleiding heeft gevonden om hulp te bieden door ter hoofdplaats Gorontalo eene steenbakkerij te openen en daarbij allen die zich aanmeldden te werk te stellen, tegen een dagloon van f 0.40, te betalen hetzij in geld, hetzij in djagong, daartoe uit de Minahassa aangevoerd.

De Sangir- en Talaut-eilanden werden in Junij en Julij 1877 bezocht door den controleur der afdeeling Menado en den hoofddjaksa aldaar, hiertoe door den resident in commissie gesteld. Zij vonden den toestand verre van bevredigend. Het bestuur der radja's kenmerkte zich door willekeur en zorgeloosheid omtrent de belangen der bevolking, terwijl de veiligheid van personen en goederen zeer veel te wenschen overliet. Aangaande de uitkomsten van den zendingsarbeid werden evenmin gunstige indrukken verkregen. Het oponthoud der commissie kon echter slechts van korten duur zijn, daar slecht weder haar noodzaakte de terugreis te bespoedigen. In den loop van dit jaar zou de inspectie worden hervat. Tengevolge van de langdurige droogte moet in 1877 ook op deze eilanden de oogst bijna geheel mislukt en dientengevolge vrij algemeen gebrek aan voedingsmiddelen ontstaan zijn.

Van het zestal tot de residentie Menado behoorende landschappen aan de noordkust van Celebes (westwaarts van de Minahassa) gaven in het afgeloopen jaar de meeste blijk met het Europeesch bestuur op goeden voet te willen blijven. In Augustus 1877 kwam de radja van Bintaoena met zijne rijksgrooten den resident zijne opwachting maken, na sinds 1873 aan die verpligting niet voldaan te hebben. De radja meende te weten dat Bwool nog altijd wraakzuchtige plannen koesterde wegens den dood van Mansoer en diens medepligtigen aan den bekenden aanslag op de hoofdplaats Menado in Augustus 1875. Van te meer beteekenis was daarom het bezoek in September 1877 door den radja van Bwool met een vrij talrijk gevolg te Menado gebragt, waar hij zich sedert het begin van 1874 niet vertoond had, terwijl na het gebeurde in Augustus 1875 ook alle handelsverkeer tusschen Menado en Bwool zoo goed als opgehouden had. De radja verklaarde dat het hem veel moeite gekost had zijne rijksgrooten en volgelingen te overtuigen, dat aan lieden van Bwool te Menado geen kwaad zou geschieden, en nu hij ook voor zich zelf gerustgesteld was, uitte hij de verwachting dat wel weder spoedig vaartuigen van Bwool naar Menado ten handel zouden durven gaan. De radja was blijkbaar zeer ingenomen met hetgeen het bestuur in 1876 (zie vorig verslag blz. 26) had gedaan om hem in zijne regten op de landstreek Kentanan te herstellen. Van Kaidipan en Bolang Itam werden goede berigten ontvangen. In Mei 1877 werden die rijkjes bezocht door het districtshoofd van Menado met het gouvernements-stoomschip *Anjer*. De in 1876 gevallen beslissing omtrent het goed regt van Kaidipan op de landstreek Boeko bleek door den radja van Gorontalo geëerbiedigd te worden. In Bolang Mongondo, dat in het afgeloopen jaar tweemaal door den resident zelven, en eens op diens last door den hoofddjaksa van Menado, werd bezocht, openbaarde zich eene min gunstige stemming jegens ons bestuur. De radja bekreunt zich weinig om de met hem gesloten contracten, en zijn bestuur laat alles te wenschen over. In November 1877 naar Menado ontboden, om zich over eenige aangelegenheden te verantwoorden, begaf hij zich nog in dezelfde maand derwaarts, doch zonder zijne rijksgrooten, die geweigerd hadden hem te vergezellen. Een naauwlettend toezigt op de handelingen der bestuurders van Bolang Mongondo is voortdurend noodig. Van Bolang Oeki eindelijk schijnt over 1877 niets van belang te zijn vernomen.

Daar ten gevolge van den opstand op Halmaheira de Moluksche wateren voortdurend door oorlogschepen zijn bekruist, werd in het afgeloopen jaar slechts zelden van zeeroovers in deze streken vernomen. Een gerucht, dat Tobelloresche zeeschuimers in de Tomini-baai (halfweg tusschen Poeloe Ampat en Boalemo) zouden zijn geland en daar verscheidene menschen weggevoerd en oude lieden en kinderen vermoord zouden hebben, werd bij onderzoek niet bevestigd.

§ 17. *Amboina.*

Op geen der talrijke grootere en kleinere eilanden, het gebied dezer residentie uitmakende, deden zich belangrijke rustverstoringen voor. De gezondheidstoestand was vrij gunstig, niettegenstaande de drukkende hitte die in het afgeloopen jaar bijna onafgebroken heerschte. Van welken invloed de weêrsgesteldheid was op den oogst van velden boomgewassen, kan blijken uit de mededeelingen in hoofdstuk **O**. Omtrent den gang van zaken op de eigenlijke Ambonsche eilanden zijn overigens ditmaal weinig of geene bijzonderheden mede te deelen, behalve hetgeen lager aangeteekend zal worden ten aanzien van Ceram.

Op de Banda-eilanden was de handel eenigszins gedrukt ten gevolge van de mindere vraag in Nederland en elders naar noten en foelie. De lage prijzen, die de perkeniers uit dien hoofde voor hun product konden bedingen, waren oorzaak dat in 1877 in den specerijhandel weinig vertier was, en dat zelfs een paar handelsvennootschappen genoodzaakt waren tot de liquidatie harer zaken over te gaan.

Op Ceram maakte de bevolking zich nu en dan weder aan het koppensnellen schuldig, terwijl het veelal moeijelijk viel de daders in handen te krijgen [1]). Onder de bergbewoners aldaar openbaarde zich in den laatsten tijd meer toenadering tot het Europeesch bestuur. Ondanks de aangeboren zucht dier lieden naar onbeperkte vrijheid, zijn een drietal Alfoersche stammen uit het binnenland, die van Haïla, Mansela en Hoeaoeloe, zich onder het bereik van ons gezag aan het strand komen vestigen, waar hunne hoofden den eed van trouw aan het Gouvernement hebben afgelegd, en door de besturende ambtenaren in de afdeelingen Elpapoetih-baai en Wahaai (zuid- en noordkust van het eiland) in hunne waardigheid zijn erkend. Nog een vierde stam, die van Wairama, welke in 1875 had deelgenomen aan het verzet op de noordkust, wordt gezegd thans mede voornemens te zijn zich bij ons bestuur aan te sluiten.

Eenige negorijen in het westelijk gedeelte der zuidkust van Ceram (deels onder de afdeeling Elpapoetih-baai, deels onder de afdeelingen Saparoea en Hila ressorteerende), zoomede het oostelijk gedeelte van dat groote eiland werden in Maart 1877 weder bezocht door den controleur ter beschikking van den resident van Amboina, die zich daartoe, in gezelschap van een officier van gezondheid en van een predikant, aan boord van het gouvernements-stoomschip *Tagal* had ingescheept, en van Ceram de reis vervolgde naar de in oostelijke en zuidelijke rigting gelegen eilanden-groepen. In de streek, zoo even in de eerste plaats genoemd, werd de toestand over 't algemeen bevredigend gevonden [2]). De waarnemende regent van Kamarian klaagde echter over het lijdelijk verzet dat hij nog altijd van de bevolking ondervond (verg. vorig verslag blz. 26) [3]). Aan de oostkust van Ceram zag de controleur zich geroepen om eenige geschillen te onderzoeken over het bezit van gronden, en het gelukte hem die met goed gevolg te beslechten, daar men zich aan zijne uitspraak gereedelijk onderwierp. Die geschillen vloeiden voornamelijk voort uit de omstandigheid dat de bosschen, die het zoo gezochte wortelhout leveren, in den omtrek van sommige negorijen van lieverlede uitgeput raken, zoodat de inlanders elkander het regt op de nog overgebleven boomen begonnen te betwisten [4]).

De overige eilanden, die op deze reis met de *Tagal* werden bezocht, waren Kilwaroe (Ceramlaut-groep), Manawoko (een der Goram-eilanden), Wokam, Wammer en Maikor (Aroë-eilanden) en Groot- en Klein-Key. Van daar keerde men voor korten tijd naar Amboina terug, om in Mei de reis te hervatten en een bezoek te brengen aan Wetter, de Letti-groep (waaronder ook Kisser en Loekor), Roma, de Sermatang-groep, (waaronder Loeang), Damme en Babber, — alle behoorende tot de Zuidwester-eilanden, — aan Vordate en Larat (Tenimber-eilanden) en aan het kleine eiland Seroea. Overal werd de controleur naar behooren ontvangen of kwamen de hoofden (waaronder dikwerf ook die van naburige eilanden of negorijen) hem aan boord verwelkomen. Enkele nieuw opgetredenen werden in hunne waardigheid bevestigd. Ook werden hier en daar eenige bestuurszaken geregeld. Den radja van Toewal (Klein-Key), die zich bij zoodanige gelegenheid ongepast gedroeg, werd tijdelijk het teeken zijner waardigheid (de zilveren rottingknop) ontnomen. Daarentegen werd de radja van Doellah (op hetzelfde eiland), bekend als het hoofd der Mohammedaansche regenten van de geheele Key-groep, weder in 't bezit gesteld van zijne rottingknop, die hem een jaar te voren (zie het vorig verslag blz. 28) ontnomen was. Vrij algemeen werden bevredigende berigten ontvangen, zoowel wat de rust als wat den gezondheidstoestand betreft. Op Manawoko wisten sommigen te vertellen, dat op de nabij gelegen Matabella- (Watoebella-) eilanden een paar negorijen om eene nietige oorzaak vijandig tegenover elkander stonden. De radja van Amar, opperhoofd van de Goram-eilanden, wiens invloed zich ook over de Matabella-groep en zelfs over de Key-eilanden uitstrekt, kreeg in last om te trachten partijen tot verzoening te brengen. Op Wokam (Aroë-eilanden) was eene der negorijen bij het begin van 1877 tegen den (sedert overleden) regent in verzet geweest, waarvoor zij door dezen was getuchtigd geworden. Daarbij zouden 2 dooden zijn gevallen. De controleur vond er nu echter de rust hersteld. Ook op Groot-Key hadden, kort vóór 's controleurs komst, weder onlusten geheerscht, veroorzaakt door eene eigendunkelijke strafoefening die de Mohammedaansche volgelingen van een paar radja's, welke te zamen met het onderzoek der zaak belast waren, zich hadden veroorloofd op een heiden, die een moord had begaan. Vooral het feit, dat bedoelde volgelingen den moordenaar nog bovendien »tot straf Mohammedaan hadden gemaakt", had een der heidensche orang kaja's geërgerd, hetgeen een strijd tusschen vier negorijen had doen ontstaan, die met het verlies van 2 dooden en 3 gewonden geëindigd was. Door bemiddeling van den controleur kwam thans eene formeele verzoening tusschen partijen tot stand. Te Dobo op Wammer (Aroë-eilanden) riepen eenige Papoeasche vlugtelingen de tusschenkomst van den controleur in, namelijk de radja moeda van Poeloe Aidoema en de radja van Poeloe Adi, die, naar zij zeiden, door de oproerige Papoeasche stammen van Telok Kapauer en Karras (westkust van Nieuw-Guinea) genoodzaakt waren geworden naar elders de wijk te nemen. Van hunne eigendommen beroofd, zochten zij thans met hunne gezinnen en eenige volgelingen hulp bij ons bestuur. Het in Februarij 1876, tijdens de zending van het oorlogstoomschip *Soerabaya*, door onze gecommitteerden op Poeloe Lakahia opgerigte Nederlandsche wapenbord (verg. het verslag van 1876 blz. 30) zou door dezelfde stammen vernield en in zee geworpen zijn [5]). Op hun verzoek nam de *Tagal* de vlugtelingen mede naar Amboina, terwijl van een en ander mededeeling gedaan werd aan den resident van Ternate. Naar de Aroë-eilanden werden 4, naar Letti, Moa, Kisser en Roma (Zuidwester-eilanden) 7 Christen-schoolmeesters overgebragt, ter aflossing van de daar reeds sedert geruimen tijd aanwezige [6]). Tevens werden schoolmeubilair en leermiddelen verstrekt, waarvan ook bij sommige scholen op Ceram's zuidkust de voorraad was aangevuld. Aan de hoofden werd op het hart gedrukt om de belangen van het onderwijs naar vermogen te bevorderen.

Weinig tijds later was het bestuur in de gelegenheid

---

1) Twee Alfoeren, die in 1877 herkend werden als hoofdschuldigen aan een dubbelen moord in 1875 te Kamarian, op de zuidkust, gepleegd (verg. het verslag van 1876 blz. 27), werden — daar regtsgeldige bewijzen voor hunne schuld niet meer te leveren waren — bij politieken maatregel buiten het gewest verwijderd.

2) Op een viertal plaatsen werd door den predikant godsdienstoefening gehouden, bij welke plegtigheid omstreeks 400 kinderen werden gedoopt. In twee dezer negorijen — en nog in eene andere waar geen herderlijk dienstwerk kon worden verrigt, omdat het meerendeel der gemeenteleden tijdelijk afwezig was, — waren de Christenbewoners bezig nieuwe kerkgebouwen tot stand te brengen. Ook de vaccine bleek niet geheel verwaarloosd te worden.

3) In Januarij jl., toen de controleur van Saparoea naar Kamarian overkwam om aldaar de verkiezing van een definitieven regent te doen plaats grijpen, beging de partij, die haren candidaat niet kon doen zegevieren, dergelijke buitensporigheden, dat de installatie van het wettig verkozen hoofd niet kon doorgaan. Om deze zonder storing alsnog te doen voortgang hebben, zou genoemde controleur zich andermaal naar Kamarian begeven, vergezeld van eenige troepen van Amboina. Deze magtsvertooning zal tegelijk ook van heilzamen invloed kunnen zijn op een paar andere aan de zuidkust gelegen negorijen, tot welke de oneerbiedige houding harer naburen reeds begon overteslaan.

4) Te Iloe zijn thans twee ondernemingen waar hout wordt opgekocht, daar de administrateur van de in 't vorig verslag blz. 27 bedoelde stoomhoutzagerij (toebehoorende aan de heeren DE VRIES en VAN DER SLUYS) zich in hare nabijheid voor eigen rekening heeft gevestigd.

5) De wapenborden, in 1876 tijdens de reizen van de *Anjer* en de *Curaçao* op sommige plaatsen opgerigt of uitgereikt, zoo als op Kilwaroe (Ceramlaut-groep), te Dobo (Aroë-eilanden), te Sabiani (Tenimber-eilanden) en te Serwaroe op Letti (Zuidwester-eilanden), werden bij het bezoek van de *Tagal* onbeschadigd en in goed onderhouden staat bevonden.

6) In een achttal Christengemeenten op genoemde eilanden (alleen Moa uitgezonderd, dat wegens ongunstige zee niet kon worden aangedaan), werd door den straks bedoelden predikant kerk gehouden en doop bediend. Op Loeang (Sermatang-groep) kon, bij gemis aan een kerkgebouw, alleen eene doopsbediening plaats hebben; 90 kinderen werden hier gedoopt. Op het eiland Damme, waar vroeger een zendelingleeraar gevestigd was geweest, had het heidendom geheel de overhand verkregen. (Van de vroegere Christengemeente aldaar waren niet meer dan 4 personen overgebleven.)

zich op nieuw omtrent den gang van zaken op vele der bovenbedoelde uiterste punten onzer bezittingen te vergewissen. Op last der Regering maakte namelijk meergenoemde controleur met het particuliere stoomschip *Egeron* de beide eerste der acht handelsreizen mede, die de »Banda-reederij", tegen eenige ondersteuning uit 's lands kas, op zich genomen heeft gedurende twee proefjaren (Junij 1877—Mei 1879) geregeld te volbrengen in het oostelijk gedeelte van den Nederlandsch-Indischen archipel (verg. vorig verslag, blz. 27 en 106). Op deze reizen werden, in de onderhoorigheden der residentie Amboina, achtereenvolgens aangedaan (tusschen 27 Junij en 14 Julij) Banda, Gisser (Ceramlaut-groep), Doellah (Klein-Key), Dobo op Wammer (Aroë-eilanden), Larat en Sejrah (Tenimber-groep), zoomede Letti en Kisser (Zuidwester-eilanden), en later op de tweede reis (gedurende het tijdvak van 11 tot 30 October) diezelfde plaatsen of eilanden in omgekeerde volgorde, waarbij nog te voegen Sabiani op Vordate (Tenimber-groep) en Toewal op Klein-Key. Deze tweede reis was voornamelijk merkwaardig, omdat zij leidde tot de bevinding dat het tot nu toe weinig bekende eiland Timor Laut, het grootste der Tenimber-groep, dat op alle zeekaarten als één uitgestrekt eiland voorkomt, door eene breede straat — een goed en ruim vaarwater bevattende — in twee groote deelen [1]) wordt gescheiden. Deze doorvaart, die westelijk een aanvang neemt bezuiden het reeds genoemde, digt bij Timor Laut gelegen eilandje Sejrah, werd door de *Egeron* in den tijd van twee uren langzaam doorgestoomd, en heeft sedert (Indisch besluit dd. 9 Maart 1878) den naam gekregen van »Straat Egeron"; de lengte bedraagt ongeveer 6 Engelsche mijlen.

Op alle door de *Egeron* aangedane plaatsen werden klagten vernomen over de heerschende droogte, die den oogst had doen mislukken. Op de Key-, Aroë- en Tenimber-eilanden had de bevolking echter nog genoeg plantaardig en vooral dierlijk voedsel onder haar bereik om zonder buitengewone maatregelen in hare behoeften te kunnen voorzien. Op de Zuidwester-eilanden daarentegen zagen velen zich genoodzaakt was in te zamelen en dit product te Dilly en op andere kustplaatsen van Portugeesch Timor te gaan verkoopen of ruilen tegen levensmiddelen, vooral djagong. Met het afdoen van bestuurszaken kon de controleur zich op de reis van de *Egeron* weinig inlaten wegens den korten duur van het oponthoud op elke bezochte reede. Op Klein-Key scheen de rust in de laatste maanden niet gestoord te zijn, maar op Groot-Key had in September 1877 eene bloedige botsing plaats gehad met ten handel gekomen Boetonnezen, als gevolg van een moord door een paar hunner landgenooten eenigen tijd te voren op een inwoner van de Key-eilanden gepleegd. Twee Boetonnezen waren verdronken en vier anderen doodgeschoten. Op het eilandje Tadoal, digt bij de Key-groep gelegen, waren door Galelarezen ongeregeldheden begaan, hetgeen aan drie bewoners het leven had gekost. Eene tusschen de radja's van Keloe en Kilwaroe (Ceramlaut-eilanden) gerezen grensquaestie kon niet afgehandeld worden, omdat de zaak een naauwkeurig onderzoek vereischte. Eenige kleine geschillen werden echter op eene te Kilwaroe belegde vergadering door den controleur tot afdoening gebragt. Het verblijf op de Aroë- en de Zuidwester-eilanden was te kort om dit ook dienstbaar te kunnen maken aan het houden van behoorlijke schoolbezoeken.

Wat de uitkomsten betreft, die de beide reizen van de *Egeron* voor den handel hebben opgeleverd, is, voor zooveel de Ambonsche onderhoorigheden aangaat [2]), slechts het volgende gemeld [3]). Te Dobo (Aroë-eilanden) kwam men op een ongelegen tijd aan, daar de meeste handelaren afwezig waren en zich juist 14 groote inlandsche vaartui, gen ter reede bevonden, met hetzelfde doel als de *Egeron*, zoodat voor haar niet veel meer te doen viel [4]). Te Larat-Sabiani en Sejrah (Tenimber-eilanden) werd aan de bevolking tot middernacht de gelegenheid geopend om ruilhandel te drijven, van welke gelegenheid zij ruimschoots partij trok. Hetgeen hier voor den uitvoer verkregen werd, bestond, behalve uit eenige varkens en kippen (ten deele voor scheepsgebruik), hoofdzakelijk uit karet (schildpad). Op Kisser en Letti werd weinig verhandeld. De rijkdom dezer eilanden bestaat voornamelijk in karbouwen, schapen en varkens. Van de Key-eilanden nam de *Egeron* onder anderen een 800tal balken en planken in en van Gisser (Ceramlaut-eilanden) voornamelijk massooi en noten (respectievelijk 441 pakken en 81 balen). Als invoer-artikelen, die met goed gevolg in de bezochte streken van de hand gezet kunnen worden, zijn genoemd: opium, tabak, sago, rijst, gouden oorknoppen, parangs, kleedingstukken, messen, madapollams, katoen, valsche kralen, naalden, garen, glazen, koperdraad, arak, olifantstanden enz. Op enkele der bezochte plaatsen vond de gezagvoerder van de *Egeron* aanleiding om te trachten de veefokkerij te bevorderen. Aan een paar hoofden op de Aroë- en Key-landen (zoomede aan die te Sekar en Skroë op Nieuw-Guinea) stond hij namelijk eenige runderen en schapen af, ter verzorging voor gezamenlijke rekening.

§ 18. *Ternate.*

Ook in den tijdkring waarover dit verslag loopt, is er van gouvernementswege niet zonder gunstig gevolg naar gestreefd om de nadeelige werking van het aan de inlandsche vorsten in de residentie Ternate gelaten zelfbestuur, welke tijdens de door Danoe Baba Hassan bewerkte onlusten op Halmaheira zoo duidelijk aan het licht was gekomen, naar vermogen te beperken. Wat in die rigting gedaan werd, zal van zelf blijken uit de hiervolgende beschrijving van het verloop dier onlusten, welke zich aansluit aan de uitvoerige mededeelingen dienaangaande in het vorig verslag.

Op blz. 35 van dat verslag werd berigt dat aan Danoe Baba Hassan, die zich te Pajahi aan de westkust van zuidelijk Halmaheira bevond, tot 18 April 1877 tijd van beraad was gelaten om zich te onderwerpen, en dat reeds sedert eenige weken, niet medeweten van het bestuur, zich bij hem ophield zekere prins Djamal, wien door den sultan van Batjan de taak was opgedragen om Hassan het nutteloze van verder verzet te doen inzien. Toen op 13 April nog niets omtrent Hassan's besluit vernomen was, liet de resident aan genoemden prins Djamal een brief afgaan, waarin hem werd aanbevolen om, indien Hassan onwillig bleef, dezen te verlaten. Reeds twee dagen later kwam de prins te Ternate; hij verzocht namens Hassan eene verlenging van den aan dezen gestelden termijn van beraad, en berigtte dat Hassan persoonlijk geneigd was om in onderwerping te komen, maar dat hij zich nog niet had kunnen losmaken van de hoofden van Maba, Patani, Gani en Mafa, die nieuwen moed hadden gevat om het verzet vol te houden, doordien zij op hunne hand hadden gekregen het zwervende Alfoersche element dat in de wateren tusschen Halmaheira en Batjan zoo vaak zeeroof bedrijft, en er ook hoop bestond op de aankomst van volk uit Nieuw-Guinea. Onder deze omstandigheden achtte de resident het niet raadzaam in eenig uitstel te bewilligen, waarvan hij Hassan liet verwittigen, die er tevens op voorbereid werd dat den 18den onzerzijds weder gewapenderhand tegen hem zou worden opgetreden, maar dat hem bij de verschijning van een oorlogschip nog de gelegenheid zou openstaan om zich vrijwillig in handen van het bestuur te stellen. Toen de resident op genoemden datum met het oorlogstoomschip *Banka* voor Pajahi was aangekomen, en de opstandeling, van wiens woning eene Nederlandsche vlag woei, niets van zich liet hooren, werd de kampong, die ver-

[1]) Het noordelijk gedeelte draagt den naam van Jamdena en het zuidelijk gedeelte dien van Selaroe. De west- en zuidkust van Jamdena is rotsachtig en onbewoond; in het oostelijk gedeelte van dit eiland bevinden zich echter vele kampongs, waarvan de voornaamste Leramata, Oeliliet, Laoeran, Metak, Amtoefoe en Atoewoel geheeten zijn. In het noorden van het eiland Selaroe wordt de kampong Adaut aangetroffen en meer zuidelijk daarvan vindt men de kampongs Selaroe, Namtaivoen, Wosleta, Kadar, Lingit en Tawoen. Bewesten de straat ligt het eiland Angermassa en beoosten daarvan de eilanden Matkoesa, Noestawoen en Jatoetoel, allen onbewoond en rotsachtig.

[2]) Over de handelsvestigingen der „Banda-reederij" op Nieuw-Guinea zie blz. 34.

[3]) Het aantal passagiers naar of van tusschengelegen plaatsen, dat van de reizen der *Egeron* gebruik maakte, beliep in 't geheel: op de eerste reis 23, op de tweede 42.

[4]) Op hare beide reizen verkreeg de *Egeron* te Dobo 167 pikols paarlmoerschelpen, 16 pikols tripang en 266 paradijsvogels (waaronder 2 levende), benevens nog eenige andere vogels.

laten bleek [1]), door de van Ternate medegenomen infanterie (1 officier met 50 man) vernield, waartoe de troepen zoowel dien dag als den volgenden (de eerste maal nog versterkt met eene landingsdivisie van de *Banka*) aan wal gingen. Nu en dan werden van uit het omliggend bosch schoten op de onzen gelost, waardoor 6 manschappen, en van dezen 1 doodelijk, gekwetst werden. De verscholen vijand leed echter, zoo als later vernomen is, een verlies van 7 dooden en 1 gewonde. Een paar dagen later werden noordelijk en zuidelijk van Pajahi nog een drietal meerendeels kleine strandkampongs (Akelamo, Gita en Maidi) vernield, die waren aangewezen als vestigingen van Alfoersche partijgangers, zoomede op het eilandje Djodi eenige huizen en praauwen van Boeginesche handelaren, die aan Hassan oorlogsbehoeften geleverd hadden. Op geen dezer plaatsen hielden de kwaadwilligen stand. Enkele naar Makian gevlugte aanhangers van Hassan werden door de (Ternataansche) hoofden aldaar aan ons uitgeleverd.

Terwijl de Tidoresche oorlogsvloot en het reeds uitgeruste gedeelte der Ternataansche in last kregen om de kust te bewaken ter opvatting van verdachten, vertrok de resident met de *Banka* naar Batjan, waar de bevolking in groote spanning verkeerde, ten gevolge van een gerucht dat Hassan voornemens was die plaats met eene groote magt aan te vallen. Het garnizoen aldaar werd versterkt en bovendien werd een corps rustbewaarders gevormd uit de inlandsche Christenen, die zich hiertoe vrijwillig hadden aangeboden. Verder werd eene vergadering gehouden met den sultan en met de prinsen en rijksgrooten, die werden aangemaand om den sultan trouw ter zijde te blijven staan. De djoegoegoe of rijksbestierder, tegen wien vermoedens waren gerezen dat hij met Hassan zou heulen, verklaarde zich bereid, ten bewijs zijner onschuld, den resident naar Ternate te vergezellen, waar hij gaarne zou toonen hoe opregt hij het Gouvernement was toegedaan.

Op de terugreis naar Ternate werd nog Akelamo aangedaan, om te zien wat de daar geposteerde Tidoresche vloot inmiddels had verrigt. De bevelhebber dier vloot (de rijksbestierder — djoegoegoe — van Tidore) bleek zijne taak tot dusver zeer slecht te hebben opgevat, daar hij ruim een 30tal aanhangers van Hassan, en daaronder diens beruchten kapitein-laut en den sengadji van Bitjoli, nadat zij zich aan hem overgegeven hadden, op vrije voeten had gelaten en alleen aan de twee genoemde hoofden had opgedragen om zich bij den sultan van Tidore te vervoegen, ten einde nopens de opstandelingen inlichtingen te verstrekken. Deze twee hoofden waren reeds weder van Tidore teruggekeerd en hielden zich nu als vrije lieden bij den bevelhebber der inlandsche vloot op [2]). De resident liet hen aan boord van de *Banka* brengen, en stelde den djoegoegoe aansprakelijk voor de wederopsporing van de anderen die zich overgegeven hadden. De Tidoresche magt poogde daarop deze lieden nog in handen te krijgen, maar zonder gewenscht gevolg: in een treffen te Akelamo leden de Tidorezen zelfs een verlies van 1 doode en 5 gewonden. De resident, die inmiddels te Ternate was teruggekeerd, besloot nu, na besprekingen met de militaire en maritieme autoriteiten ter plaatse aanwezig (waaronder ook de tijdelijk van Amboina overgekomen militaire kommandant der Molukken [3]), krachtiger maatregelen te nemen om de te Akelamo nog genestelde kwaadwilligen (Maleijers van Maba en Alfoeren) in handen te krijgen en om de daarvoor te bestemmen magt, bestaande uit de vereenigde Ternataansche en Tidoresche vloten, waarop zich ook een detachement troepen [4]) zou inschepen, met den controleur ter beschikking te zenden naar Pajahi, waarheen Hassan, na het vertrek van de *Banka*, zich weder begeven had.

Den 30sten April vertrok de hoofdmagt van Ternate, terwijl de Tidoresche vloot en de bij Makian nog kruisende Ternataansche vaartuigen zich onderweg bij haar aansloten. Te Akelamo werd alleen een groote voorraad levensmiddelen buit gemaakt. Bij de nadering der vloot voor Pajahi (4 Mei), waar Hassan zich inderdaad bleek op te houden, had zich eene vijandige bende van omstreeks 200 man verzameld, die gedurende eenigen tijd stand hield en het vuur uit de vaartuigen beantwoordde, maar toch vóór het debarkement der troepen het bosch in vlugtte. Zonder resultaat werden de vlugtenden nagezet; alleen bragten patrouilles van Ternataansche Alfoeren later de lijken van twee door hen gedoode opstandelingen, waarvan één onder Hassan als kapitein prang had gediend. Des nachts werd in een riviertje, $1\frac{1}{2}$ uur van zee, de vloot van Hassan gevonden door eene Alfoersche sluippatrouille, die echter, blijkens de op haar geloste schoten, ook door den vijand gezien werd. Toen later onze troepen ter plaatse kwamen, vonden zij de praauwen (ten getale van 30, waaronder ook Hassan's staatsiepraauw) verlaten. Tot op vier uren in den omtrek werden nog Alfoersche patrouilles uitgezonden, maar zij vonden geen spoor van vijanden meer. De Ternatanen (ten getale van 450, onder welke 250 vrijwilligers) hadden zich bij de verrigtingen te Pajahi goed gedragen; de Tidorezen daarentegen zóó weifelend, dat schier aan onwil moest worden gedacht. Op aandrang van den resident ging de sultan van Tidore er dan ook toe over om den djoegoegoe het bevel over de Tidoresche vloot te ontnemen en daarmede den kapitein-laut te belasten, die daartoe den 7den Mei van Tidore kwam, des anderen daags nog gevolgd door een 100tal Tidorezen [5]). Onder zijne leiding gaf de Tidoresche vloot verder geen stof tot klagen.

Daar ten gevolge van de nederlaag te Pajahi en omstreken, en van de verwoesting van eenige zuidelijker gelegen kampongs (waaronder de groote kampong Sagitta of Sekata) welker bewoners niet van toenadering hadden willen weten, weldra de geheele westkust van Halmaheira van vijanden was gezuiverd, stevende de inlandsche vloot — waarbij zich, vermoedelijk alleen in het uitzigt op buit, van lieverlede nog een aantal praauwen van andere eilandjes bewesten Halmaheira hadden gevoegd — naar de oostkust, waarheen Hassan zich met de zijnen begeven had. Aangezien het echter noodig werd geacht ook de westkust te blijven bewaken met het oog op den waarschijnlijken terugkeer van den vijand derwaarts, wanneer hij door onze magt op de oostkust werd in het naauw gebragt, bleef een klein gedeelte der Ternataansche vloot te Pajahi achter [6]). Daarbij voegden zich uit eigen beweging eenige goed uitgeruste praauwen van zekeren Said Mohammed, een welgesteld inlander van Makian, van Arabische afkomst, die weerstand had geboden aan alle pogingen door de partij van Hassan aangewend om hem tot zich over te halen. Reeds in Januarij te voren had deze man zich verdienstelijk gemaakt door met eigen volk eene gevoelige nederlaag toe te brengen aan Alfoersche zeeschuimers, die een strooptogt op het eiland Kajoa ondernomen hadden.

Den 14den Mei vertrok de resident zelf naar Halmaheira per stoomschip *Banka*, vergezeld door den rijksbestierder van Batjan die, zoo als straks gezegd, tijdelijk te Ternate verblijf hield. Te Pajahi gekomen, droeg de resident aan bovengenoemden Said Mohammed op om een kruistogt te doen langs de bewesten Halmaheira gelegen eilandjes, waar vermoedelijk nog vele Galelaresche en Tobelloresche zwervers zouden worden aangetroffen; één der praauwen zou echter te Pajahi moeten blijven om de gevlugte bevolking, wanneer deze, na het vertrek der Ternataansche en Makiansche vaartuigen, zich welligt weder aan het strand vertoonen zou, bekend te maken met de voorwaarden, waarop hare onderwerping zou worden aangenomen. Die voorwaarden waren: aflegging van den eed van trouw en gehoorzaamheid aan het Gouvernement en aan de aan te stellen hoofden, en opzending naar Ternate van twee gijze-

[1]) Volgens de later afgenomen verhooren van lieden, die te Pajahi bij Hassan geweest waren, zou deze bij het eerste schot zijn gevlugt.

[2]) De sultan, over de dubbelzinnige houding van den djoegoegoe en over zijn eigen gebrek aan medewerking onderhouden, wist slechts als verschooning bij te brengen dat hij in alles (ook in de keuze van den djoegoegoe tot bevelhebber zijner hongivloot) gehandeld had naar den raad zijner omgeving, die vooral op het volgen eener verzoenende gedragslijn gesteld was.

[3]) Met dezen was in 't laatst van April te Ternate tevens aangekomen eene garnizoensversterking van 1 officier en 50 inlandsche fuseliers benevens 1 officier van gezondheid.

[4]) 2 officieren en 60 bajonetten, benevens 1 officier van gezondheid met 2 man hospitaalpersoneel.

[5]) Van uit Ternate werd de inlandsche vloot nog versterkt met 10 praauwen Ternataansche Alfoeren van Tobaroe.

[6]) Pajahi ligt slechts vijf uren gaans van Weda aan de oostkust.

laars uit iedere kampong, om ter hoofdplaats te verblijven tot tijd en wijle de opstand geheel geëindigd zou zijn.

Den volgenden dag vertrok de resident naar Gani-dalem, waar de geheele ter oostkust ageerende vloot bijeen gevonden werd, met uitzondering van 27 kleinere Alfoersche praauwen die, beladen met te Pajahi en elders buitgemaakt goed, heimelijk waren teruggekeerd. Te Gani-dalem, dat bij aankomst der inlandsche scheepsmagt verlaten was bevonden, wisten zendelingen van den controleur te bewerken dat van lieverlede vele bewoners terugkeerden. De resident sprak de teruggekeerden toe en nam hunne onderwerping aan op gelijke voorwaarden als te Pajahi waren gesteld; twee der voornaamste hoofden werden als gijzelaars medegenomen. Hetzelfde geschiedde in de negorijen Gani-loear, Mafa [1]) en Foija, die vervolgens door de hongivloot, begeleid of gevolgd door de *Banka*, werden aangedaan. Te Mafa, waarheen de bevolking van de straks genoemde verbrande kampong Sagitta was uitgeweken, kwam ook deze in onderwerping. Een tiental lieden, die bij HASSAN eene zekere rol hadden gespeeld, werden gearresteerd, waaronder zijn schrijver en een priester die bij den aanvang van den opstand HASSAN's vrouw heimelijk van Amboina gehaald had. Zoowel te Gani als te Mafa werd vernomen, dat de aanhang van HASSAN grootendeels was verloopen, dat de kern zijner strijders nog slechts bestond uit een paar honderd Alfoersche zwervers, en dat zich verder bij hem bevonden de hoofden der noordelijker aan de oostkust gelegen negorijen Weda, Patani en Maba, benevens eenige Maleijers. Met deze omgeving hield HASSAN zich, naar gezegd werd, verscholen bij een klein meer, behoorende tot de kampong Kia, in de bogt van Weda gelegen beoosten de kampong van dezen naam, dezelfde die reeds in 1876 door het oorlogstoomschip *Pontianak* getuchtigd was geworden. Aangaande de gevlugte bewoners van Pajahi en Weda vernam men dat zij zich in de buurt van HASSAN ophielden, doch dat zij den opstand moede waren en zich alleen uit vrees voor HASSAN 's heethoofdige bende niet van hem durfden los te maken. De schuilplaats te Kia zou reeds sedert eenigen tijd voor HASSAN in gereedheid zijn gebragt. Van het meertje, dat ook gemeenschap had met de zee, was een smal voetpad aangelegd naar Bitjoli (in de baai van Maba) en een naar Patani. Ook waren beide deze plaatsen onderling door een voetpad verbonden. HASSAN kon zich dus gemakkelijk van eene der opgenoemde plaatsen naar de andere verwijderen.

Daar wegens de moeijelijkheid van het vaarwater zich geen enkele loods opdeed, die een schip van het charter der *Banka* naar Weda durfde te brengen, terwijl daarentegen voor de inlandsche vloot die reis geen bezwaar opleverde, werd aan deze laatste opgedragen Weda te gaan verkennen. De *Banka* zou zoolang te Mafa blijven wachten, en slechts naar Weda stoomen wanneer die kampong door den vijand bezet mogt bevonden worden. In het tegenovergesteld geval zou de inlandsche scheepsmagt spoedig terugkeeren, en zou de togt voorloopig gestaakt worden, vooral met het oog op den toestand der meeste praauwen, die dringend herstelling behoefden. Den 23sten Mei vertrok de inlandsche vloot en reeds 's anderen daags kwam zij te Weda. Deze plaats, ten deele weder opgebouwd, werd, overeenkomstig de te Mafa ontvangen berigten, geheel verlaten bevonden. Ook in den omtrek werden geene sporen van vijanden aangetroffen, waarom de praauwen dan ook den volgenden dag, nadat vooraf de nieuw gebouwde huizen te Weda in de asch waren gelegd, naar Mafa terugkeerden.

Den 26sten Mei verwisselden de troepen hun ongeriefelijk logies op de praauwen [2]) tegen het verblijf aan boord van de *Banka;* het stoomschip zette daarop koers naar Ternate, waar de militairen, na eene afwezigheid van ééne maand, den 30sten Mei ontscheepten, terwijl weinige dagen later ook de Ternataansche en Tidoresche vloten terugkeerden. Zoowel te Mafa en Foija als in de gespaarde missigit te Weda was eene Maleische proclamatie achtergelaten, waarin allen die nog weêrspannig waren tot onderwerping werden aangemaand, en aan degenen, die HASSAN hetzij levend of dood aan het Gouvernement zouden uitleveren, eene premie van f 5000, of — indien zij zelf aan den opstand hadden deelgenomen — volle vergiffenis werd beloofd.

Op de terugreis naar Ternate deed de *Banka* Batjan aan, om den djoegoegoe terug te brengen (die thans genoegzaam zijne onschuld getoond had en dan ook in zijne functien werd hersteld), zoomede Makian, waar SAID MOHAMMED werd aangetroffen, die juist den vorigen dag van zijn togt langs de eilandjes bewesten Halmaheira teruggekomen was. Hij had daar, zoo als verwacht werd, vele Galelaresche en Tobelloresche Alfoeren gevonden en deze allen, ten getale van 125, gearresteerd. Een dezer, een bekend rooverhoofd, werd als gevangene aan boord van de *Banka* gebragt; de overigen echter, lieden van geene beteekenis, werden, nadat hun op Alfoersche wijze de eed van trouw en gehoorzaamheid was afgenomen, onder toezigt van een van SAID MOHAMMED's volgelingen, op het eiland Kajoa geïnterneerd totdat de opstand geheel gedempt zou zijn. Hetzelfde geschiedde met een 140tal Tobelloresche zwervers, welke door de Ternataansche en Tidoresche vloten bemagtigd waren.

Niet lang na aankomst te Ternate vertrok de *Banka* weder van daar (12 Junij), ten einde (in verband met de voornemens tot verdere vervolging van HASSAN zoodra de hongivloten van Ternate, Tidore en ditmaal ook van Batjan geschikt zouden zijn om weder zee te kiezen) de landingsgelegenheid te Patani en elders op de oostkust, waar nog nimmer oorlogstoomschepen geageerd hadden, te verkennen en verder aldaar te kruisen.

Na een paar dagen stoomens kreeg de *Banka* eenige averij, die onmiddellijk herstelling vereischte. Het stoomschip ankerde daartoe voor de negorij Bitjoli. Eenmaal daar zijnde, besloot de kommandant, de kapitein-luitenant ter zee WIRIX, pogingen te doen om in aanraking te komen met de bevolking. Hoewel de kampong geheel verlaten was, kon toch worden verondersteld dat de bevolking zich ergens in de nabijheid in het bosch verscholen zou hebben. Drie dagen achtereen werd daarom eene sloep met eene witte vlag van de *Banka* uitgezonden, om zich langs het strand te bewegen. Den vierden dag (18 Junij) eindelijk zagen de onzen eene kleine sampan van wal steken, waaruit eene witte vlag, bevestigd op een stuk drijfhout, over boord werd gezet, waarna de sampan weder terugroeide. Toen nu de *Banka* andermaal eene sloep afzond, kwamen weldra eenige hoofden, waaronder de sengadji van Bitjoli, voor den dag, die, een goed eind in zee loopende, den kommandant der sloep o. a. mededeelden, dat zij HASSAN moede waren omdat hij hen aanhoudend misleid had. Een zekere DJAFAR, die in den aanvang djoeroemoedie van HASSAN was geweest, aarzelde niet om met de sloep mede te gaan naar de *Banka*, waar hij eenige nadere inlichtingen omtrent HASSAN verstrekte. Nadat hem de voorwaarden waren opgegeven, waarop de onderwerping der bevolking kon worden aangenomen, werd hij naar den wal teruggezonden, ten einde aan die voorwaarden bekendheid te geven. Nog in den namiddag van denzelfden dag kwam DJAFAR terug met een Chinees, verzoekende dat de *Banka* nog eenigen tijd zoude blijven, daar aan de hoofden van acht omliggende negorijen en ook aan den sengadji van Maba berigt was gezonden van de aanwezigheid van het stoomschip, en deze hoofden uitgenoodigd waren om naar Bitjoli te komen. Aan dit verzoek werd voldaan; en in den namiddag van den 19den Junij kwamen dan ook werkelijk de sengadji's van Bitjoli en van Maba, vergezeld van die van de bovenbedoelde acht omliggende negorijen, aan boord om zich aan de hun gestelde voorwaarden te onderwerpen. Alleen verzochten zij van het stellen van gijzelaars verschoond te blijven, en de kommandant der *Banka* achtte het raadzaam daarop niet aan te dringen, maar eischte daarentegen van allen, en speciaal van den sengadji van Maba, dat zij hem HASSAN zouden uitleveren, hun daarbij voorhoudende welke ellende en gevaren hunne kampongs weder te wachten zouden staan, wanneer de uitlevering of onderwerping van HASSAN achterwege mogt blijven. Op de vraag welk lot HASSAN te wachten stond, werd den hoofden geantwoord dat de kommandant van het oorlogschip daaromtrent niets te beslissen had, dat aan HASSAN echter vermoedelijk wel lijfsgenade zou geschonken worden en dat het zeker voor

[1]) Zoowel Mafa als Gani waren reeds lang vóór HASSAN's komst bekend als plaatsen waar zich gemeenlijk veel slecht volk (voornamelijk van zeeroof levende) ophield.

[2]) Zoo dikwijls daartoe gelegenheid bestond, of wel wanneer de praauwen moesten nagezien worden, ontscheepte het detachement en bivouakkeerde aan wal.

dezen het gunstigst zou afloopen wanneer hij zich vrijwillig onderwierp. De hoofden begrepen dat HASSAN's uitlevering noodzakelijk was voor het herstel der rust en beloofden 's anderen daags HASSAN aan boord te zullen brengen, daar zij hem nog eerst van Maba moesten halen.

Werkelijk kwam HASSAN in den namiddag van den 21sten Junij, na eerst nog vruchtelooze pogingen te hebben doen aanwenden om zijne komst tot den 25sten te mogen uitstellen, zich aan boord van de *Banka* onderwerpen, begeleid door de sengadji's van Maba en Bitjoli. Hij gaf zich op genade of ongenade over, en verzocht alleen vergunning om nog even naar Maba te mogen gaan om zijne vrouw te halen. Dit verzoek werd evenwel geweigerd, en zoo keerde de *Banka* op den 22sten Junij van Bitjoli naar Ternate terug, waar zij twee dagen later aankwam. Te Ternate aan wal gebragt, werd HASSAN voorloopig in 's lands gevangenis opgenomen, totdat door den Gouverneur-Generaal over zijn verder lot zou zijn beschikt [1].

Nadat aldus door de onderwerping van HASSAN de opstand op Halmaheira als geëindigd kon worden beschouwd, bleef het de taak van den resident om maatregelen te nemen waardoor — zonder vooruit te loopen op hetgeen de Regering ter definitieve regeling der Halmaheira'sche aangelegenheden zou nuttig achten [2] — al vast eene betere orde van zaken op dat uitgestrekte eiland zou kunnen worden voorbereid. In de eerste plaats scheen daartoe dienstig dat het Europeesch bestuur het beleid van zaken op geheel Halmaheira — het reeds sedert eenige maanden tot rust gekomen noordelijk schiereiland (benoorden Dodinga) alleen uitgezonderd — voor 's hands regtstreeks in handen nam, en wel totdat de verhouding der onderworpen bevolking tot het sultansbestuur nader geregeld en nieuwe hoofden, na overleg met de sultansbesturen van Ternate en Tidore door den resident te kiezen, aangesteld en geïnstalleerd zouden zijn. Onder voorbehoud van de — later verkregen — goedkeuring der Regering werd door den resident, onder dagteekening van 25 Junij, in dien zin eene beschikking genomen, waarvan aan de inlandsche besturen van Ternate en Tidore werd mededeeling gedaan, met uitnoodiging tevens om, tot nader order, geen hunner hoofden of mindere onderdanen naar Halmaheira te doen vertrekken. Dit laatste was dringend noodig om te voorkomen dat, gelijk na de bezetting in December 1876 van Dodinga gebeurd was (verg. vorig verslag blz. 34), Halmaheira onmiddellijk door een heirleger van Ternataansche en Tidoresche hoofden zou worden overstroomd, die, als belanghebbenden bij het vroegere stelsel van bestuur, eene goede regeling van zaken onmogelijk zouden hebben gemaakt. Zoowel de sultan van Tidore als de Ternataansche bestuurscommissie [3]) verklaarden zich bereid aan 's residents verzoek te voldoen, en betuigden tevens dank voor de beëindiging van den opstand.

De aankomst eener versterking van krijgsmagt te Ternate [4]) schonk de gelegenheid zoowel om hetgeen thans op Halmaheira zou zijn te verrigten gepaard te doen gaan met eenig magtsvertoon, 't welk heilzaam scheen tegenover het Maleisch element, als om tevens op enkele plaatsen voorloopig eenige bezetting te doen achterblijven tot betere beteugeling van den zee- en strandroof der Alfoeren. Na de beide inlandsche besturen omtrent zijne voornemens ingelicht en zich van hunne instemming overtuigd te hebben [5]), begaf nu de resident zich den 16den Julij, vergezeld van den militairen kommandant en van een detachement van 75 militairen, per stoomschip *Banka* naar Halmaheira, om de door hem noodig geoordeelde maatregelen in persoon ten uitvoer te brengen.

Achtereenvolgens werden op het noordelijk schiereiland de negorijen Galela en Tobello (district Galela), en op het zuidelijkste der twee oostelijke schiereilanden de negorijen Bitjoli (district Maba) en Gemia (district Patani) aangedaan.

Te Galela werd met de Ternataansche en Alfoersche hoofden eene vergadering gehouden, waarin deze laatsten des residents tusschenkomst inriepen tot vermindering der in 1876 ingevoerde geregelde belasting (verg. vorig verslag blz. 35), die hun te drukkend toescheen. De resident beloofde daartoe bij de Ternataansche bestuurscommissie de noodige stappen te zullen doen, mits zij van hun kant aannamen een weg te maken naar het ± 5 uren verwijderde Tobello, dat, hoewel in den regel over zee gemakkelijk te bereiken, toch soms, vooral in den noordwestmoesson, eene vrij gevaarlijke ankerplaats aanbiedt. Ofschoon de eigen hoofden der bevolking steeds veel moeite hadden om zich door hunne onderhoorigen te doen gehoorzamen, zouden zij trachten dat werk gedaan te krijgen. Te Tobello werden geene klagten vernomen, ook niet ten opzigte van het Ternataansch bestuur. Voor het oogenblik waren dus hier geen bijzondere voorzieningen te nemen. Ook hier verklaarden de hoofden zich bereid mede te werken tot het doen aanleggen van den zoo even bedoelden weg, mits het bestuur behulpzaam wilde zijn in het doen opruimen van de aanwezige groote steenmassa's. Als vertegenwoordiger van het Europeesch bestuur zoowel te Galela als te Tobello werd ter eerstgenoemde plaats een tijdelijke posthouder aangesteld, aan wien een detachement van 21 militairen werd toegevoegd.

Te Bitjoli (Tidoreesch Halmaheira), waar de met het bestuur over geheel Halmaheira belaste controleur ter beschikking voorloopig zich vestigde met eene bedekking van 1 officier en 30 bajonetten, verzochten de van Maba en elders uit dat district bijeengekomen hoofden om van het Tidoreesch bestuur ontslagen te worden, maar de resident wist hun te beduiden dat hiervan moeijelijk meer sprake kon zijn, nadat zij, zonder aan des residents vermaningen tot onderwerping gehoor te geven, hem genoodzaakt hadden de sultansvloot tegen hen te laten ageeren. Voor die vroegere daden hun vergiffenis schenkende, omdat zij HASSAN hadden uitgeleverd, verzekerde de resident hun tevens dat hetgeen Tidore tot dusver onregtmatigs had gedaan, in den vervolge niet meer zou voorkomen. Aangaande hunne verhouding tot Tidore werd, na langdurige beraadslaging, in hoofdzaak overeengekomen: dat Bitjoli en Maba, even als vroeger, den sultan jaarlijks twee praauwen zouden leveren; dat echter de kostelooze sagoe-levering aan den sultan [6]), even als de heerendiensten aan de Tidoresche hoofden, zouden worden vervangen door een hoofdgeld ten behoeve van den sultan, bedragende voor een gehuwd man f 4 en voor een ongehuwd man f 2

1) Ingevolge een Indisch besluit dd. 19 December 1877 is HASSAN, wiens teregtstelling onraadzaam werd geacht, bij wijze van politieken maatregel naar Muntok verbannen. In hetzelfde lot deelde de in September 1877 gearresteerde Tidoresche prins DANOE BABA, die als majoor-prang het opperbevel over HASSAN's benden had gevoerd. Deze prins (een afstammeling van een vroegeren onwettigen sultan van Tidore) had zich terstond na HASSAN's verschijning bij dezen aangesloten, gedreven door zijn haat tegen het regerend vorstenhuis van Tidore.

2) Hieromtrent zijn in 't laatst van 1877 door den resident voorstellen gedaan, waaromtrent de Indische Regering met dien hoofdambtenaar nog in nader overleg is getreden.

3) In 't vorig verslag (blz. 34) is reeds aangeteekend dat — en waarom — na het overlijden van den sultan van Ternate (October 1876) het bewind aldaar tijdelijk aan eene commissie van inlandsche hoofden is opgedragen.

4) Den 11den Julij 1877 waren van Amboina nog aangekomen 1 adjudant-onderofficier en 65 bajonetten. Deze versterking was vóór HASSAN's onderwerping aangevraagd bij den gewestelijken militairen kommandant te Amboina, die haar echter niet had kunnen zenden dan na aankomst van eenige troepen uit Java.

5) De sultan van Tidore achtte deze gelegenheid gunstig om zijne twee voornaamste rijksgrooten (den rijksbestierder en den secretaris), van wie bij de tot stand te brengen hervormingen geen medewerking kon worden verwacht, in bijzijn van den resident te ontslaan, met uitnoodiging echter om hunne betrekkingen te blijven waarnemen totdat de installatie hunner opvolgers zou kunnen plaats vinden. Eerst in November zijn de nieuw benoemden in functie getreden. Bij die gelegenheid zijn nog een paar andere voorname Tidoresche betrekkingen (o. a. de functiën van kapitein-prang) in handen van nieuwe titularissen overgegaan. Volgens berigten van Maart jl. waren toen de kadli en de imam van Tidore wegens oneerlijke handelingen ontslagen en was de sedert kort opgetreden secretaris overleden.

6) De levering was van oudsher, voor Bitjoli en Maba te zamen, bepaald op 1000 fardoes 's jaars, vertegenwoordigende eene geldswaarde van f 400; de oetoessans, wanneer zij van tijd tot tijd van Tidore kwamen om de belasting te innen, vorderden echter steeds veel meer en bepaalden zich niet tot sagoe, maar eischten ook muscaatnoten en andere producten. De Tidoresche prinsen, die op hunne beurt over Halmaheira reisden, verlangden daarenboven, overal waar zij kwamen, geschenken als bewijzen van hulde en als belooning voor de geschillen, welke zij heetten te beslissen.

's jaars. Het bestuur zou in handen blijven van een aan het Tidoresche gezag ondergeschikten oetoessan [1], die verpligt zou zijn te Maba te wonen, en, bijgestaan door twee mindere hoofden, de zoogenaamde kleine justitie zou uitoefenen; grootere misdrijven zouden, volgens de bestaande bepalingen, gebragt worden voor den landraad te Ternate, terwijl de dagelijksche politie, behoudens toezigt van het Europeesch bestuur, zou overgelaten zijn aan de kamponghoofden. Na afloop der vergadering werd aan de verzamelde hoofden de eed afgenomen van onderwerping en trouw zoowel aan het Gouvernement als aan den sultan. Terwijl de resident zich nog eenige dagen te Bitjoli ophield met het oog op de aangekondigde komst van nog meer hoofden uit het district Maba, die vervolgens allen verschenen en op de nieuwe bestuursvoorwaarden beëedigd werden, kwam ook Hassan's vrouw ter plaatse, die echter, liever dan met het stoomschip, op eigen gelegenheid naar Ternate wenschte te vertrekken, hetgeen haar vergund werd.

Na de onderwerping der nog in aantogt zijnde hoofden van het district Weda aan den controleur te hebben overgelaten, vertrok de resident den 27sten Julij naar Gemia (op hetzelfde schiereiland als Bitjoli), welke plaats nog denzelfden dag werd bereikt. Een viertal hoofden kwamen aan boord, aan welke werd opgedragen al de hoofden van het district Patani zamen te roepen tegen den 29sten. Daar Gemia beter dan het $1^1/_2$ uur van daar gelegene Patani geschikt werd bevonden voor de vestiging van een posthouder, werd 's anderen daags het noodige geregeld voor de huisvesting der hier voorloopig achter te laten 25 man troepen, die nog vóór den avond hun tijdelijk logies betrokken. Den volgenden dag waren alle opgeroepen hoofden te Gemia tegenwoordig. Vergiffenis vragende voor het gebeurde, gaven zij, even als die van Maba, te kennen, dat het wanbestuur van Tidore de reden geweest was waarom zij zich hadden laten medeslepen. Na eenige beraadslagingen werden ook door hen de te Bitjoli gestelde voorwaarden aangenomen en plegtig beëedigd. Op verlangen der aanwezigen werd een der sengadji's van Patani voorloopig als oetoessan des sultans aangewezen. Te Gemia werd voor den resident gebragt de kimalaha van Oesbak (op Waigioe onder Nieuw-Guinea), die — nog onbekend met Hassan's onderwerping — een paar dagen geleden met 8 praauwen was aangekomen om de hoofden van Patani in hunnen strijd tegen Tidore te helpen [2], maar nu ook op dezelfde voorwaarden als dezen in onderwerping wenschte te komen. Daar voor de hoofden onder Nieuw-Guinea natuurlijk andere regelingen zouden vereischt worden, en het thans geene geschikte gelegenheid was om daarop vooruit te loopen, liet de resident den man vrij, met de aanmaning verder niets tegen Tidore te ondernemen, hetgeen hij onder eede beloofde. Den 30sten Julij nam de resident met de *Banka* de terugreis naar Ternate aan, nadat hem door de hoofden van Patani op zijn verzoek nog waren uitgeleverd eenige goederen die Hassan aldaar had achtergelaten.

Van de tijdelijk te bezetten posten op Halmaheira was nu nog alleen Gani niet bezocht, welke plaats, door hare ligging aan de zuidpunt van het eiland, voor den tegengang van zee- en strandroof van veel gewigt was te achten [3]. Weinige dagen na 's residents terugkomst te Ternate, trad te Gani als tijdelijk posthouder op de inlandsche ambtenaar ter beschikking, die tot hiertoe te Dodinga bij den controleur was geplaatst (verg. vorig verslag blz. 34). Tijdelijk werd hem een detachement van 25 militairen ter zijde gesteld.

Geheel Halmaheira kon nu gezegd worden onder het wettig gezag te zijn teruggekeerd, daar inmiddels de hoofden van het district Weda, te Bitjoli aangekomen, zich op dezelfde voorwaarden als die van Maba en Patani hadden onderworpen en ten overstaan van den controleur den eed van trouw en gehoorzaamheid hadden afgelegd. De berigten, die sedert van de verschillende posten inkwamen, luidden zeer gunstig. Te Patani was de bevolking ijverig bezig met het verzamelen van muscaatnoten, ten einde die te Ternate te verkoopen en alzoo contanten te krijgen voor de op te brengen belasting in geld. Te Galela was men, volgens belofte, begonnen aan het maken van een weg naar Tobello. De inlandsche ambtenaar ter beschikking, te Gani geplaatst, had de vele eilandjes bezuiden Gani bezocht, — zoo vaak de schuilplaatsen van zeeroovers omdat zelfs de kleinste stoomschepen zich daar niet kunnen bewegen, — en had bij die gelegenheid, of kort daarop, geholpen door lieden van den meergenoemden Said Mohammed van Makian, twee gevaarlijke aanvoerders der Tobelloresche zwervers, partijgangers van Hassan, gearresteerd, wier volgelingen zich onderwierpen. Niet lang daarna viel denzelfden ambtenaar in handen de gewezen bevelhebber van Hassan's benden, van wien hierboven reeds is gewag gemaakt (blz. 32 noot 1). Deze had, na de onderwerping van Hassan, zich eenigen tijd te Weda opgehouden, maar toen de hoofden van dat district in onderwerping waren gekomen, zich van hen afgescheiden. Over land naar Maidi [4]) op de westkust vertrokken, werd hij alras ontdekt en zonder veel moeite gevat.

Daar de rust zich meer en meer bestendigde en het aanwezen van militaire magt op Halmaheira niet langer dan strikt noodig moest bestendigd worden om dergelijke magtsvertooning niet haar buitengewoon karakter te doen verliezen, werd reeds in October de bezetting van Bitjoli geheel en die van Gemia ten deele ingetrokken [5]); van eerstgenoemde plaats keerde ook de controleur terug, die voortaan het centraal toezigt over Halmaheira zou uitoefenen van Tidore uit.

Bij het eind van 1877 kon de staat van zaken op Halmaheira als aanmerkelijk verbeterd worden beschouwd. In het noordelijk schiereiland, dat — zoo als hooger gezegd — van het voorloopig regtstreeksche gouvernementsbestuur bleef uitgezonderd, toonde de tijdelijke Ternataansche bestuurscommissie de inzigten van het Europeesch bestuur te willen volgen. Dat vooral de bevolking in dit gedeelte des eilands jegens het Gouvernement goed gezind is, bleek o. a. toen in Junij 1877 de controleur eene reis door het binnenland aldaar maakte en bij die gelegenheid verschillende Alfoersche kampongs bezocht waar nog nooit een ambtenaar, ja zelfs geen Europeaan, gezien was. De ontvangst was overal uitstekend. Allerwegen waar hij zich vertoonde, had men eerebogen opgerigt, terwijl Alfoersche meisjes vóór de woningen, waarin hij zijn verblijf hield, te zijner eere eentoonige dansen met zang uitvoerden. Naar hetgeen de controleur van de Alfoeren zelven vernam, waren de wettige belastingen, die zij aan het Ternataansch bestuur hadden op te brengen, niet te zwaar; wel echter zouden zij verandering wenschen in de door de hoofden ingevoerde betalingen bij huwelijken, echtscheidingen, civiele geschillen enz. en vooral in de bestaande wijze van regtspleging. In de overige, tijdelijk aan het vorstenbestuur onttrokken, gedeelten van Halmaheira heerscht thans, nu de rust geheel is hersteld en de bevolking bespeurt dat onzerzijds zooveel mogelijk gewaakt wordt tegen afpersingen als waaraan zij vroeger van de zijde der sultansdienaren bloot stond, algemeen eene gunstige stemming. In de Tidoresche districten Maba, Weda en Patani heeft de invordering der ingevoerde belasting in geld geen bezwaren opgeleverd. In Februarij jl. was het verschuldigde over het eerst verschenen semester (Julij - December) nagenoeg ten volle afbetaald. In het Ternataansche district Galela, waar, zoo als hooger gezegd, bij eene vorige

[1]) Behoudens goedkeuring des sultans stemde de resident er in toe, dat voor deze eerste maal, in stede van een van Tidore te zenden persoon, als oetoessan zou optreden de sengadji van Maba.

[2]) Reeds in het begin van het jaar waren eenige Papoeasche praauwen naar Halmaheira gekomen ter ondersteuning van den opstand, maar Hassan had deze teruggezonden, naar het zeggen van sommigen om meer volk te halen, volgens zijne eigen verklaring echter omdat hij geen hulp meer behoefde daar hij plan had zich te onderwerpen.

[3]) Hooger op, langs de westkust van het zuidelijk schiereiland, werd, van Makian uit, toezigt gehouden door den straks genoemden Said Mohammed, die van den resident den titel had gekregen van kapitein-hongi. Ook de eilanden bewesten Halmaheira, met uitzondering van Tidore en van de Batjan-groep, behooren tot zijn ressort. (Op Batjan is, zoo als bekend, een posthouder met eenig garnizoen geplaatst.)

[4]) Op deze en andere plaatsen aan de westkust van Midden-Halmaheira was de bevolking der vroeger verwoeste kampongs reeds voor het meerendeel teruggekeerd. Te Gita werd de kampong reeds weder opgebouwd. Elders, zoo als te Pajahi, Maidi en Sagitta, vertoefde men nog in tijdelijk opgeslagen woningen.

[5]) Van Galela en Gani zou het tijdelijk garnizoen vermoedelijk nog in de eerste helft van 1878 worden teruggeroepen.

gelegenheid van de zijde der Alfoeren op verlaging der belasting was aangedrongen, is de inning niet zoo gemakkelijk gegaan, zoodat in Februarij jl. nog slechts de grootste helft was aangezuiverd [1]).

Kenmerkte het sultansbestuur van Tidore zich tot voor korten tijd nog door lijdelijk verzet of geheime tegenwerking waar het gold de verwezenlijking der wenschen van het Gouvernement, sedert het Europeesch bestuur getoond heeft met klem te willen handelen, en vooral sedert de sultan eenige schadelijke elementen uit zijne omgeving heeft verwijderd (verg. blz. 32 noot 5) openbaart zich van die zijde eene meer gepaste houding en kennelijke zucht tot naleving der contractueele bepalingen.

Nieuw-Guinea en de daarbij gelegen eilanden werden in het afgeloopen jaar niet door een gouvernements-ambtenaar bezocht [2]).

In het laatst van 1877 werd ook in het personeel der Tidoresche gezagvoerders in die streken door den sultan eene zuivering gebragt naar aanleiding van hetgeen omtrent hunne handelingen vernomen werd van een Tidoreschen prins, als welgesteld handelaar op het eilandje Saonek nabij Waigeoe gevestigd. De deelneming, die in den aanvang van 1877 de opstand op Halmaheira in deze streken begon te verwekken (verg. blz. 33), nam geen groote verhoudingen aan door het spoedig bekend worden van HASSAN's nederlagen.

Uit hetgeen op de reizen van het stoomschip *Egeron* (zie blz. 29) omtrent Nieuw-Guinea vernomen is, blijkt dat onderscheidene negorijen op de westkust van dat eiland met elkander in oorlog waren. Te Sekar en Skroë (in- en bij de golf van Mac-Cluer), waar de gezagvoerder en de hem vergezellende controleur van Amboina zich ophielden, — de eerste tot het opkoopen van producten ingevolge de vroeger met de bevolking gemaakte afspraken (verg. vorig verslag blz. 36), — vond men alles rustig en de hoofden zeer welwillend. Goramsche handelaren hadden echter het gerucht verspreid dat de *Egeron* verongelukt was, en toen het stoomschip inderdaad langer uitbleef dan de bezitters der muscaatnoten (meerendeels bergbewoners) verwacht hadden, waren deze er toe overgegaan de verzamelde noten aan de Gorammers te verkoopen. Van daar dat het eerste bezoek, 't welk de *Egeron* in 1877 aan deze plaatsen bragt, als handelsreis weinig opleverde [3]). Te Sekar bleef een van Java medegekomen passagier (een Europeesch ingezetene van Buitenzorg) achter, om mede eene handelsonderneming in deze streken te beproeven. Hij vestigde zich te Partoepin, en toen de *Egeron* drie maanden later (October 1877) terugkwam, had de ondernemer bereids een aantal negorijen langs de golf van Mac-Cluer bezocht (Bira, Waertoewa, Keffer, Keffernoesa, Kampong Baroe, Argoeni en meer andere), waar hem overal eene welwillende ontvangst was te beurt gevallen.

Aangaande de drie natuur-onderzoekers, die (blijkens het vorig verslag, blz. 36) in Januarij van het afgeloopen jaar van Ternate naar Nieuw-Guinea waren scheep gegaan, is uit de hier te lande ontvangen berigten van den resident slechts vernomen, dat één dier reizigers (de heer LE GLAIZE) in Julij 1877 te Ternate terugkeerde [4]), en dat de beide anderen (de heeren RAFFRAY en MADRON), door ziekte verhinderd om langer op Nieuw-Guinea te blijven, mede spoedig werden terug verwacht.

Aan hetgeen hierboven (blz. 30) omtrent het rijk van Batjan is gezegd, valt nog slechts toe te voegen dat de sultan zich, even als vroeger, door welgezindheid en zucht tot medewerking gunstig blijft onderscheiden. Ten blijke dat de Regering die goede hoedanigheden waardeert, is hem in Junij jl. het ridderkruis geschonken der orde van den Nederlandschen Leeuw. In November 1877 werd door den resident plaatselijk het noodige geregeld tot voorbereiding van de afschaffing der slavernij in Batjan (zie daarover meer in hoofdstuk **F**, waar tevens blijkt dat thans ook in Ternate en Tidore de vroegere tegenstand tegen dien maatregel overwonnen is).

Een gedeelte der onderhoorigheden van Ternate op en bij de oostkust van Celebes, namelijk de Bangaai-archipel, werd in April 1877 door het oorlogstoomschip *Pontianak* bezocht. De kommandant van dien bodem had toen eene ontmoeting met den radja, die hem verzekerde dat in de laatste maanden nu en dan wel eenige menschen waren geroofd die afgezonderd woonden, maar dat overigens van zeeroof niets bespeurd was. In Februarij jl. is de controleur ter beschikking den staat van zaken in den Bangaai-archipel gaan opnemen met het oorlogstoomschip *Batavia*. De berigten, die thans omtrent de veiligheid vernomen werden, luidden minder gunstig, hetgeen te verklaren was doordien de nog overgebleven zwervende Alfoeren van Galela en Tobello, die op Halmaheira en Batjan hun zeeroofersbedrijf niet meer konden uitoefenen, zich naar de Bangaai-eilanden hadden teruggetrokken. Op aanwijzing van den kapitein-laut van Bangaai werd eene hunner vestigingen door een paar sloepen van de *Batavia* ontdekt, die daartoe echter eene kleine rivier diep binnen 's lands moesten opvaren. De roovers vonden gelegenheid om te ontkomen, maar hunne huizen en praauwen werden door de onzen in brand gestoken. Door uit het struikgewas gevallen schoten werd een Europesche matroos ligt gewond. De verdere vervolging van de Alfoeren in den Bangaai-archipel scheen het best te kunnen worden opgedragen aan den hooger genoemden SAID MOHAMMED van Makian, en te dier zake werden door den resident de noodige maatregelen getroffen.

Op deze reis deed de *Batavia* ook het aan Ternate cijnsbare landschap Tomboekoe op den vasten wal van Celebes aan, waar de controleur een wanordelijken staat van zaken aantrof. Van den laatsten radja, die in 1873 naar Ternate was vertrokken om uit handen van den resident zijne acte van aanstelling te ontvangen (zie het verslag van 1875, blz. 24), had men in al dien tijd in Tomboekoe niets meer vernomen. Denkelijk is de radja met zijn geheele gevolg op de terugreis naar Tomboekoe verongelukt. Daar de Ternataansche schrijver, die sedert het bestuur over het landschap had waargenomen, voor die taak niet berekend was, voorzag de controleur daarin voorloopig op andere wijze, in afwachting dat een geschikt persoon zou gevonden zijn om den verdwenen radja definitief te vervangen.

Tot verdere kenschetsing van den algemeenen toestand der residentie Ternate in het afgeloopen jaar wordt nog het volgende aangeteekend.

De gezondheidstoestand was over het algemeen bevredigend. Het handelsverkeer was levendiger dan in 1876 en verkreeg zelfs belangrijke uitbreiding toen, na de beeindiging van den opstand op Halmaheira, de handelsvaartuigen zich weder overal ongehinderd konden bewegen.

Uitbreiding van den landbouw valt weinig waar te nemen. Hoewel schier overal vruchtbare gronden en overvloed van levend water gevonden worden, ligt nog het grootste gedeelte der oppervlakte woest en onbebouwd.

De evangelie-prediking onder de Alfoeren op Noord-Halmaheira en onder de Papoea's op Nieuw-Guinea wordt gezegd weinig uitkomsten op te leveren. Ofschoon ook de

[1]) In hoever de bestaande belastingheffing in het Ternataansche district Gani en op Makian reeds herziening heeft ondergaan, is uit de tot dus ver ontvangen berigten niet gebleken.

[2]) Van eene reis naar West-Ceram (Julij 1877) maakte echter de gezaghebber van het gouvernements-stoomschip *Tagal* gebruik om zich op een der bedoelde eilanden (Misole) te vergewissen nopens de juistheid van een vernomen gerucht dat aanhangers van HASSAN op Misole verwikkelingen zouden hebben doen ontstaan. De gezaghebber, die zoowel Lelintah op de zuidoostkust als Waihama op de noordkust bezocht, vond geen zweem van rustverstoring. De hoofden, die hem behoorlijk verwelkomden, verklaarden dat in geruimen tijd geene belangrijke zaken waren voorgevallen. Van het ondersteunen van HASSAN door radja's buiten Halmaheira was hun niets bekend.

[3]) Ook van het bezoek in October waren de uitkomsten niet schitterend; de *Egeron* nam op beide reizen te Sekar en Skroë slechts in: 14 zakken en 9 pikols muscaatnoten, 65 katties massooi en 50 katties haaivinnen.

[4]) De heer LE GLAIZE heeft de leiding gehad van een onderzoekingstogt, door een te Ternate woonachtigen Nederlander, den oud-zeeofficier A. A. BRUIJN, op touw gezet, welke togt voornamelijk ten doel had het land der Karons nader te leeren kennen: een gebied in het noorden van Nieuw-Guinea op twee dagmarschen van de kust gelegen, waar nog nimmer een Europeaan den voet had gezet. Een verslag omtrent deze naar wensch geslaagde expeditie is openbaar gemaakt in het tijdschrift van het Aardrijkskundig Genootschap hier te lande, deel III, afl. 2, zoomede in het Natuurkundig Tijdschrift voor Nederlandsch Indie, deel XXXVII.

Islam geen groote vorderingen maakt, is toch het aantal van hen die tot die leer overgaan veel grooter dan dat dergenen die zich tot het Christendom laten bekeeren.

§ 19. *Timor.*

Ook in het afgeloopen jaar maakte de resident van de stoomschepen, die van tijd tot tijd te zijner beschikking werden gesteld, een ijverig gebruik om de verschillende gedeelten van dit gewest te bezoeken. Door zijne persoonlijke tusschenkomst werd weder menig geschil tusschen de talrijke inlandsche staatjes onderling in der minne opgelost. Daarenboven werden, gelijk hieronder nader zal blijken, ingevolge de aanschrijving der Indische Regering van April 1877 (zie vorig verslag, blz. 38), de noodige maatregelen getroffen tot tegengang van den bij Indisch Staatsblad 1876, n°. 302, verboden invoer en binnenlandschen verkoop van vuurwapenen en ammunitie, alsmede tot beteugeling van slavenhandel en menschenroof.

Gaf de algemeene gezondheidstoestand geen stof tot klagen, voor den oogst van voedingsgewassen was het afgeloopen jaar zeer ongunstig. Ten gevolge van de langdurige droogte mislukte het padi-gewas bijna geheel, zoo zelfs dat de Regering te hulp is moeten komen door het verstrekken van zaadpadi voor den nieuwen aanplant. Gelukkig dat rijst hier niet het hoofdvoedsel der bevolking uitmaakt, maar dat zij zich voornamelijk voedt met maïs en met het sap van den lontarpalm; anders ware in vele streken bepaald gebrek ontstaan [1]). Ook de volgens het vorig verslag nog niet lang geleden bewerkstelligde aanplantingen van koffijboomen op Timor en Allor hadden veel van de droogte te lijden; terwijl het door dezelfde oorzaak ontstane gebrek aan drinkwater en veevoeder mede eene groote sterfte onder de paarden en het hoornvee te weeg bragt.

Een en ander was oorzaak dat de handel kwijnende was, waartoe ook veel bijdroeg het wegblijven der Australische schepen, welke voorheen in den Timor-archipel parelvisschers kwamen aanwerven. Alleen was er nog al vertier in den verkoop van paarden, welke handel geheel in handen is van eenige op Java woonachtige Arabieren, die met de bekende »paardenschepen" deze residentie bezoeken. De uitvoer van paarden naar de drie hoofdplaatsen van Java was in 1877 zelfs zeer aanzienlijk; die naar Mauritius neemt daarentegen voortdurend af.

Het grootste deel der bevolking van Timor, zoowel als van de overige tot deze residentie behoorende eilanden, is nog heidensch. Van toetreding tot den Islam valt hier weinig te bespeuren. Ook het aantal Christenen is in den laatsten tijd niet toegenomen.

Ten aanzien van sommige gedeelten dezer residentie in het bijzonder verdient nog het volgende te worden medegedeeld.

De beruchte Baki Kooi, fettor van het Timorsche landschap Takaip, van wien in vorige verslagen reeds gesproken werd, kwam in Julij 1877 te overlijden. De onrust en spanning, welke hij jaren lang wist gaande te houden, schijnen met zijn dood nog niet te zijn geëindigd, want een zijner zonen, die weinig beter is dan zijn vader, maakt thans aanspraak op het fettorschap van Takaip en wordt daarin gesteund door den broeder van den vorst (liorai) van Groot-Sonnebait. Zijn tegenstander is een Timorees, afkomstig uit Ambenoe, die reeds als zoodanig meer aanspraak heeft, daar de overledene Baki Kooi een Savoenees van afkomst was, die zich alleen door ruw geweld als fettor op Timor opgeworpen had. 's Mans dood had intusschen al dadelijk dit goede gevolg dat een aantal personen uit Ambenoe, vroeger door hem, met hulp van den radja van Pitay, als slaven weggevoerd, thans hunne vrijheid terugkregen.

De in het binnenland van Timor gevestigde Chinezen veroorzaken het bestuur dikwijls moeijelijkheden. De meesten hunner zijn namelijk gehuwd met vrouwen, behoorende tot de familie der onafhankelijke radja's, en weten van die verwantschap behendig gebruik te maken tot het straffeloos plegen van allerlei ongeoorloofde handelingen. Na de uitvaardiging der algemeene verbodsbepaling tegen den invoer van vuurwapenen en ammunitie, leggen zij zich op den sluikhandel in deze artikelen toe, en het bestuur is niet bij magte daartegen afdoende te waken (zie ook § 1 van dit hoofdstuk). De door hen ingevoerde contrabande verruilen zij gewoonlijk tegen slaven. Deze laatsten zijn daardoor zeer in prijs gestegen, hetgeen aanleiding heeft gegeven dat in den laatsten tijd meermalen strooptogten ondernomen zijn om in het bezit van slaven te geraken. Van den anderen kant zijn om dezelfde reden vele personen, die van tooverij beschuldigd waren, niet, zooals vroeger meestal geschiedde, door de Timoresche vorsten gedood, maar als slaven aan de Chinezen verkocht. Die slaven ondervinden van hunne Chinesche meesters eene vrij goede behandeling. Dit bleek o. a. bij gelegenheid dat, ten gevolge van de krachtige maatregelen in den laatsten tijd door het bestuur genomen tot tegengang van den slavenhandel, op Atapoepoe 84 volwassen personen en 13 kinderen in vrijheid werden gesteld. Van dezen bleven sommigen op hun eigen verzoek in dienst bij de Chinezen, aan wie zij als slaven of pandelingen hadden toebehoord. Ter evengenoemde plaatse werden in de laatste helft van 1877 twee Chinezen betrapt op het in omloop brengen van valsche sovereigns; zij wisten echter naar het binnenland te ontkomen en moeten thans eene schuilplaats gevonden hebben bij den radja van Naitimoe, bij wien tot nog toe te vergeefs pogingen zijn aangewend om hunne uitlevering te verkrijgen.

Op Rotti had een geschil over eene erfenis een kortstondigen strijd ten gevolge tusschen de aan elkander grenzende rijkjes Dengka en Oenale, welke echter zonder moeite werd bijgelegd. De tot stand gekomen bepaling van het gebied der verschillende rijkjes op dit eiland (zie vorig verslag blz. 37) levert eenigen waarborg op, dat grensgeschillen de rust niet meer op ernstige wijze zullen verstoren. Over het algemeen steekt het gehalte der Rottinesche hoofden gunstig af bij de ruwheid en onbeschaafdheid der meeste overige radja's van den Timor-archipel, hetgeen o. a. ook hieruit blijkt, dat thans reeds vijf zonen van Rottinesche radja's op de kweekschool te Amboina tot onderwijzers worden opgeleid. Bij een van 's residents reizen naar Rotti bezocht hij ook het nabij gelegen eilandje Dao, werwaarts de radja en de fettor werden teruggebragt die hem bij zijn aanwezen op Rotti waren gaan verwelkomen [2]).

Bij zijne bezoeken aan Savoe en aan het nabij gelegen eiland Randjoea viel voor den resident weinig te regelen. Rustverstoringen waren daar niet voorgekomen. Echter deed de langdurige droogte hier inzonderheid haar nadeeligen invloed op den landbouw en den veestapel gevoelen. De door den resident ter uitdeeling beschikbaar gestelde zaadpadi was hoogst welkom.

Op Soemba, dat in het afgeloopen jaar herhaalde malen door den resident werd bezocht, schijnt in den stand van zaken langzamerhand eenige verbetering te komen. De in het vorig verslag (blz. 37) besprokene verwijdering van den bekenden Sjarif Abdoel Rachman (sedert overleden) heeft ongetwijfeld reeds veel daartoe bijgedragen. Intusschen blijft het aanwezen der vele vreemdelingen op dat eiland, vooral lieden van Endeh (Flores), een verderfelijken invloed uitoefenen zoowel op de hoofden als op de bevolking. In vroegere jaren waren het de Endehnesche atangai's (rijksgrooten) Bara Noeri en Kaiwobo, die door hunne geweldenarijen veel schrik om zich heen verspreidden. Door den resident aangemaand om van gedragslijn te veranderen, hebben zij zich in het afgeloopen jaar rustig gehouden. Daarentegen maakte een andere Endehnesche gelukzoeker, zekere Mana of Manipi, die een dertigtal volgelingen om zich heen wist te verzamelen, zich herhaaldelijk schuldig aan roof en brandschatting. In den jongsten tijd heeft hij eenige gevoelige nederlagen geleden, waardoor zijn aanzien

[1]) Door het uitblijven der regens liet zich ook in den aanvang van 1878 de toestand nog donker inzien. Voorbereidende maatregelen werden door de Regering genomen om, zoo noodig, van Soerabaija uit, voedingsmiddelen te doen afzenden.

[2]) Dao is als 't ware eene zandplaat, waar — behalve eenig heidekruid — alleen de kokos- en toewakpalm welig groeijen. Het wordt bewoond door eene bevolking van 700 à 800 zielen. De mannen zijn allen goudsmeden, die op gezette tijden, namelijk bij den aanvang van den oostmoesson, het eiland verlaten om op hun ambacht te reizen en eerst bij het begin van den westmoesson huiswaarts keeren. Vrouwen, bejaarden en kinderen blijven alleen achter. De vrouwen zijn zeer schuw wegens de weinige gemeenschap met de buitenwereld, want uiterst zeldzaam wordt het eiland door vaartuigen bezocht. Tot dus ver was nog slechts één van 's residents voorgangers op Dao geweest.

en dat zijner landgenooten aanmerkelijk moet zijn gedaald.

Naar aanleiding van de hierboven genoemde regeringsaanschrijving bragt de resident bij zijne bezoeken aan Soemba den verschillenden radja's ernstig onder het oog dat zij, door het langer dulden van den nog binnen hunne staatjes gedreven menschenhandel en door het niet krachtig tegengaan van den in- en uitvoer van slaven, zich het ongenoegen van het Gouvernement op den hals zouden halen. Verder werd hun de wenschelijkheid voorgehouden om in hun gebied den in- en uitvoer van oorlogsbehoeften te verbieden, daar door het bezit van die artikelen de menschenroof werd in de hand gewerkt. Deze vermaning schijnt niet zonder uitwerking te zijn gebleven.

Met de radja's van Endeh en Larantoeka (Flores), alsmede met die van de Solor-eilanden, die allen gezegd worden op een hooger standpunt van ontwikkeling te staan dan de Soembasche radja's, werden door den resident, tijdens zijn aanwezen op die eilanden, schriftelijke regelingen omtrent de bedoelde onderwerpen getroffen, waarbij deze radja's en hunne rijksgrooten zich verbonden zoowel tot maatregelen die de trapsgewijze opheffing van het pandelingschap moeten ten gevolge hebben, als tot wering van den invoer en den handel in buskruid en vuurwapenen binnen hun gebied. De radja van Endeh gaf een blijk van goeden wil door twee zijner onderhoorigen, die kinderen hadden geroofd met het doel om ze als slaven te verkoopen, in handen van het Gouvernement en de geroofde kinderen in vrijheid te stellen. Over 't algemeen ondervindt echter deze radja veel moeite om zich door de buiten zijne hoofdplaats gelegen kampongs te doen gehoorzamen. Een dier weerbarstige kampongs, Maoenoera (Tonggo), heeft in Januarij jl. ook tegen den posthouder, toen deze met eene gewapende boot onderzoek kwam doen naar een nieuw geval van menschenroof dat zich aldaar had voorgedaan, zulk eene dreigende houding aangenomen, dat deze ambtenaar het ongeraden achtte zijn onderzoek te volbrengen. Zoodra mogelijk — namelijk in het voorjaar, toen het oorlogstoomschip *Samarang* te zijner beschikking stond, — begaf zich de resident zelf naar Maoenoera, en nu werd uitlevering der schuldigen geëischt, doch daarvoor tijd gelaten tot de volgende verschijning van het oorlogschip, aangezien de hoop gekoesterd werd dat men zoodoende maatregelen van geweld zou kunnen vermijden.

De uitvoer van slaven uit de baai van Endeh schijnt door de kruisboot, die speciaal is aangewezen om daartegen te waken (verg. vorig verslag blz. 38), vrij wel te zijn belet; althans voor zoover is kunnen worden nagegaan, zijn de slaven-exporten gedurende 1877 achterwege gebleven. Om de contrôle op de verschillende handelspraauwen te verscherpen, heeft de resident bevolen dat voortaan, te beginnen met 1 Januarij 1878, op de inlandsche passen de namen van alle zich aan boord bevindende personen zullen worden vermeld; tevens zijn de djoeragans van de vier in de wateren van deze residentie gestationeerde kruisbooten ter zake van instructien voorzien. Ook de togten der oorlogs- of gouvernements-stoomschepen, waarmede de resident in 1877 zijne bezoekreizen volbragt, werden steeds zooveel mogelijk dienstbaar gemaakt aan het waken tegen slavenhandel. In 't laatst van November jl. werd daartoe door het oorlogstoomschip *Samarang* in de wateren tusschen Soemba en Flores nog een afzonderlijke kruistogt ondernomen, bij welke gelegenheid op onderscheidene plaatsen aan de Soembasche en Endehsche kusten de vlag werd vertoond.

De Allor-eilanden werden in 1877 niet door den resident bezocht. De regeling der betrekkingen met de landschappen Erana en Kolana op de zuidkust van Groot-Allor, waar een paar radja's zich nog altijd aan Portugeesch Timor onderhoorig wanen, bleef dientengevolge hangende. Dat de houding dier radja's ook op naburige negorijen schadelijk werkt, bleek o. a. hieruit dat een viertal anders gewillige Allorsche hoofden zich uit vrees voor Erana en Kolana lieten weerhouden om te Koepang uit handen van den resident hunne aanstelling te gaan ontvangen. Van eenige andere te Koepang verschenen hoofden uit Groot-Allor werd vernomen dat slaven of pandelingen op dat eiland niet aanwezig zijn.

§ 20. *Bali en Lombok.*

Onder de hoofden en de bevolking der beide regtstreeks aan ons gezag onderworpen Balische landschappen Boeleleng en Djembrana heerscht bij voortduring een goede geest. Meer en meer worden door de bevolking blijken gegeven dat zij de voordeelen van een beter bestuur dan dat van hare vroegere vorsten weet te waardeeren.

Over 't algemeen liet de veiligheid van personen in beide landschappen weinig te wenschen over. Ook de veiligheid van goederen neemt langzamerhand toe, door de verbetering die bij de inlandsche politie is waar te nemen en den meerderen steun dien deze laatste begint te vinden bij de naburige onafhankelijke vorsten in het opvatten en uitleveren van naar hunne rijken uitgeweken misdadigers.

De gezondheidstoestand was in 1877 niet gunstig. Zoowel te Boeleleng als te Djembrana heerschten gedurende het geheele jaar kwaadaardige koortsen, die vele slagtoffers maakten. Te Djembrana kwam daarbij eene mazelenepidemie, welke vele kinderen ten grave sleepte.

Ten gevolge van de langdurige droogte was de afloop van den padi-oogst in beide afdeelingen vrij schraal. De koffij-oogst was daarentegen overvloedig. (De van Boeleleng uitgevoerde hoeveelheid — waaronder echter ook veel uit de omliggende vorstenrijken — wordt opgegeven in 1877 te hebben bedragen 34 167 pikols tegen 33 478 in 1876.) Het handelsverkeer was in het afgeloopen jaar weder vrij levendig. De opgaven omtrent den in- en uitvoer wijzen, in vergelijking met die van 1876, eene niet onbelangrijke vermeerdering aan.

Overgang van de Sivaïtische bevolking tot den Islam heeft zelden plaats. De weinige bekeerlingen, die nog worden gemaakt, zijn meestal vrouwen die met Balische Mohammedanen of oostersche vreemdelingen in het huwelijk treden. Ook de evangelisatie, door twee tot de Utrechtsche zendingvereeniging behoorende zendelingen te Boeleleng geleid, draagt weinig vruchten; zelfs de school der zendelingen verliep geheel, door gebrek aan leerlingen.

Over de plaats gehad hebbende afschaffing der slavernij in Djembrana en de te dier zake gemaakte regeling voor Boeleleng wordt gehandeld in hoofdstuk **F** § 8.

Aangaande de onafhankelijke Balische rijken valt ditmaal niets bijzonders te vermelden; evenmin omtrent Lombok.

D. Landmagt.

§ 1. *Levende strijdkrachten.*

Zamenstelling. De onderstaande cijfers geven een algemeen overzigt van de verhouding tusschen de formatie en de sterkte van het Nederlandsch-Indische leger bij het einde der jaren 1876 en 1877.

		OFFICIEREN.			ONDEROFFICIEREN EN MANSCHAPPEN.					Paarden.
		Europeanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Overige inlanders.	Totaal.	
Op 31 December 1876 telde de	normale formatie . . .	1359	b) 100	1459	13 067	164	1419	15 868	30 518	1404
	tegenwoordige formatie.	1612	„	1612	15 580	346	691	17 319	33 936	1451
	sterkte a)	c) 1477	5	c) 1482	15 513	298	1028	21 092	d) 37 931	1405
Op 31 December 1877 telde de	normale formatie . . .	1335	b) 100	1435	13 146	246	1406	15 545	30 343	1404
	tegenwoordige formatie.	1575	„	1575	15 964	246	970	16 694	33 874	1438
	sterkte.	e) 1454	4	e) 1458	16 396	247	1108	21 154	f) 38 905	1313
Alzoo ult°. 1877 eene vermeerdering of vermindering der	normale formatie . . .	— 24	„	— 24	+ 79	+ 82	— 13	— 323	— 175	„
	tegenwoordige formatie.	— 37	„	— 37	+ 384	— 100	+ 279	— 625	— 62	— 13
	sterkte	— 23	— 1	— 24	+ 883	— 51	+ 80	+ 62	+ 974	— 92

a) Ongerekend 22 Maduresche officieren en 493 Maduresche minderen van de gemobiliseerde barissan.

b) Volgens de oorspronkelijke legerformatie van 1853 bestemd ter indeeling bij de corpsen pradjoerits (verg. noot c op blz. 39 van het vorig verslag).

c) Hieronder zijn begrepen 74 adjudant-onderofficieren, als officier dienst doende, zoomede 62 officieren gedetacheerd uit Nederland. Het leger telde echter bovendien een luitenant-generaal à la suite (Z. K. H. de Prins van Oranje), 9 officieren in Nederland gedetacheerd, 7 officieren op non-activiteit of „voor memorie" gevoerd en 180 officieren met verlof buiten Nederlandsch Indie.

d) Bovendien telde het leger 78 Europesche mindere militairen die „voor memorie" gevoerd werden, terwijl bijna de helft van het aantal plaatsen van militair schrijver door burgerpersonen werd vervuld, die niet tot het leger behooren en dus mede niet in de sterkte tellen. Het aantal dezer burgerpersonen bedroeg 230. Onder de opgegeven sterkte zijn daarentegen wèl begrepen 315 gedetineerden, te weten: 234 Europeanen, 8 Afrikanen, 2 Amboinezen en 71 andere inlanders, benevens 4461 verpleegden in de hospitalen (2356 Europeanen, 27 Afrikanen, 101 Amboinezen en 1977 andere inlanders).

e) Onder deze sterkte zijn begrepen: 77 adjudant-onderofficieren, als officier dienst doende, en 83 officieren gedetacheerd uit Nederland. Het leger telde echter bovendien 1 luitenant-generaal à la suite (zie boven), 9 officieren in Nederland gedetacheerd, 13 officieren op non-activiteit of „voor memorie" gevoerd en 220 officieren met verlof buiten Nederlandsch Indie.

f) Bovendien telde het leger nog 80 Europesche mindere militairen, die „voor memorie" gevoerd werden, terwijl van de 574 plaatsen van militair schrijver er 231 werden vervuld door niet in de sterkte tellende burgerpersonen. Daarentegen zijn onder de opgegeven sterkte wèl begrepen 420 gedetineerden, te weten: 292 Europeanen, 8 Afrikanen, 2 Amboinezen en 118 andere inlanders, benevens 5148 verpleegden in de hospitalen (2726 Europeanen, 25 Afrikanen en 2397 inlanders).

De hier opgegeven cijfers over 1877 vindt men, gesplitst naar wapens en diensten, — en wat de officieren betreft ook naar de verschillende rangen, — terug in bijlage B.

De wijzigingen, die de formatiecijfers in 1877 ondergingen, — over het geheel van geringe beteekenis, — waren hoofdzakelijk het gevolg van de reorganisatie der infanterie, aangekondigd in de Memorie van Toelichting op de begrooting van Nederlandsch Indie voor 1877 (blz. 15). Zij kwam tot stand bij 's Konings besluit van 16 Augustus 1877 n°. 48 (*Indisch Staatsblad* n°. 231). Krachtens die reorganisatie is de infanterie van het veldleger voortaan zamengetrokken in 18 veldbataillons, ieder ter sterkte van 18 officieren en gemiddeld 569 man, en 4 depôtbataillons, in het binnenland te legeren, die de veldafdeelingen geregeld derwijze behooren aan te vullen, dat deze steeds voltallig voor den vijand gebragt kunnen worden. Hiertoe moet tusschen de formatiecijfers der veldbataillons en die der depôtbataillons eene zekere verhouding bestaan, die niet anders dan empirisch kan bepaald worden. Om die reden is de normale formatie der depôtbataillons voor het oogenblik slechts als voorloopig vastgesteld te beschouwen. Het overcompleet aan Europeanen in het leger gaf gelegenheid om de depôtbataillons al dadelijk tot hoogere sterkte zamen te stellen dan de formatie aanwijst, waardoor het voordeel ontstaat, dat vaststelling van het *definitieve* formatiecijfer, zonder stoornis in den dienst, kan wachten op hetgeen de ondervinding zal leeren nopens de regelmatige aanvulling der veldbataillons. Bij de Regering bestaat het voornemen om, zoodra de herziening van de normale formatie der depôtbataillons op die wijze voldoende zal zijn voorbereid, tevens de zamenstelling der garnizoensbataillons in haar geheel nader te regelen.

Dit mogt haar echter niet weerhouden om nu reeds, waar mogelijk, de formatie van enkele dier bataillons voorloopig in te krimpen, gelijk het geval was nog in 1877 [1]) met het garnizoensbataillon van Borneo's Westerafdeeling (*Indisch Staatsblad* 1877 n°. 176), en in 1878 met die van Palembang en Borneo's Zuider- en Oosterafdeeling. De vermindering der bezettingen van laatstgenoemde gewesten, bevolen bij de Indische besluiten van 27 Maart en 4 April 1878, n°. 2 en 5 [2]), zal de legersterkte doen afnemen, voor zoover Palembang betreft, met 8 officieren, 48 Europeanen en 262 inlanders, en wat Borneo's Zuider- en Oosterafdeeling aangaat, met 3 officieren, 37 Europeanen en 57 inlanders.

Over de inkrimping der tegenwoordige formatie, het gevolg der wijzigingen in de bezetting van Atjeh gebragt, wordt hieronder in § 4 afzonderlijk gehandeld.

De voorgenomen reorganisatie van het wapen der cavalerie, waarvan in het vorig verslag sprake was (blz. 40), heeft haar beslag nog niet gekregen. Het voorstel der Indische Regering vereischte nadere toelichting, vooral ook met het oog op de juist bevolen oprigting eener paardenstoeterij op Zuid-Celebes, waarbij ettelijke inlandsche cavaleristen zullen worden ingedeeld. De ontworpen reorganisatie beoogde afschaffing der ruiters van inlandschen oorsprong, en beperking der cavalerie tot twee Europesche escadrons, ter gezamenlijke sterkte van 13 officieren en 386 minderen met 333 troepenpaarden.

Bij de bespreking der zamenstelling van het leger mag eindelijk niet onvermeld blijven, dat bij 's Konings besluiten van 7 Mei 1878, n°. 20 en 19, de normale formatie van het departement van oorlog te Batavia en van het schrijverspersoneel van het Indisch leger nader is vastgesteld ingevolge den aangenomen regel (zie vorig verslag blz. 40) dat de normale legerformatie op Koninklijke besluiten moet berusten. De bestaande organisatie van het departement van oorlog bleef daarbij gehandhaafd, behoudens toevoeging van enkele schrijvers aan de VIIde afdeeling (hoofdbureau van den generalen staf). Het schrijverspersoneel kan thans door den Gouverneur-Generaal, binnen de grenzen der formatie, naar behoefte over de verschillende bureaux van het leger worden verdeeld.

Plaatselijke indeeling. Zoowel de verschillende mutatien onder de in Atjeh aanwezige troepenmagt, als de daarmede gepaard gaande opheffing der boven de normale legerformatie gevoerde halve bataillons [3]), maakten het noodig om — wilde men naar behooren in de legering der troepen op Java voorzien — hier en daar wijziging te brengen in de voor elk corps aangewezen garnizoensplaats. Veranderingen van ingrijpenden aard werden echter in de plaatselijke indeeling der troepen in 1877 niet gebragt [4]).

Aanvulling van het corps officieren. Tot aanvulling van het officierscorps bij de vier hoofdwapens en bij de militaire administratie blijven, naast de Koninklijke Militaire Akademie, zoowel de militaire scholen in Nederland als die te Meester Cornelis en Weltevreden dienen.

De volgende mededeelingen betreffende de eerstvermelde inrigting van onderwijs doen zien dat de Regering niet ten onregte van eene wijziging der wet van 17 Julij 1869 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 141) verbetering verwachtte voor de instandhouding van het officierscorps.

---

[1]) Ook deze maatregel oefende derhalve invloed uit op de wijziging der formatiecijfers in 1877. Men vergelijke de staten van „zamenstelling en sterkte van het wapen der infanterie", overgelegd bij de concept-begrootingen van Nederlandsch Indie voor 1877 en 1878.

[2]) Deze beide besluiten leiden tot eene vermindering der jaarlijksche uitgaven met circa f 135 000.

[3]) Die corpsen waren gevormd gedurende de voorbereiding tot de tweede expeditie naar Atjeh (verg. het verslag van 1874, bijlage B). Hun aantal werd allengs uitgebreid en bovendien werden nog twee tijdelijke depôtbataillons opgerigt. De hooger bedoelde reorganisatie der infanterie (*Indisch Staatsblad* 1877 n°. 231) gaf als van zelf aanleiding om alle boven de legerformatie opgerigte afdeelingen te ontbinden. Het daartoe behoorende personeel strekte voor een deel tot vorming der garnizoensbataillons voor Atjeh; het werd verder tijdelijk overgebragt in de sterkte der veld- en depôtbataillons.

[4]) In den Regerings-almanak van Nederlandsch Indie voor 1878 (blz. 662—666) is een uitvoerig overzigt gegeven van de standplaatsen der troepen bij het einde van 1877.

Op 1 Januarij 1878 beliep het aantal der te Breda aanwezige kadetten voor den dienst in Nederlandsch Indie als volgt:

	Infanterie.	Cavalerie.	Artillerie.	Genie.	Te zamen.
4de studiejaar . . .	5	—	—	5	10
3de id. . . .	3	—	3	6	12
2de id. . . .	—	—	5	4	9
1ste id. . . .	1	—	10	10	21
Te zamen. .	9	—	18	25	52

Voor het adspirant-examen in 1878 zijn opengesteld: bij de infanterie 10, artillerie 25, genie 15 plaatsen, waarvoor zich hebben aangemeld 10, 18 en 43 adspiranten. Het meerendeel hunner heeft het verlangen te kennen gegeven om, bijaldien zij niet geplaatst konden worden bij het wapen hunner keuze, als kadet voor een der andere wapens van het Indisch leger te worden toegelaten. Een gelijksoortige wensch werd bovendien uitgedrukt door 26 adspiranten, die de voorkeur gaven aan plaatsing voor den dienst hier te lande; van dezen verlangden 3 in dat geval voor de infanterie, 3 voor de artillerie en 20 voor de genie in Oost-Indie te worden aangenomen.

Wat de drie militaire scholen in Nederland betreft [1]), moet melding worden gemaakt van 's Konings besluit van 20 April 1878 n°. 16 (*Recueil militair*, blz. 813), waarbij eene geheel nieuwe regeling werd getroffen ten aanzien van de aldaar te verkrijgen opleiding voor den officiersrang. Volgens dat besluit zijn de scholen verdeeld in twee klassen (A en B), derwijze, dat het onderwijs in de klasse B aansluit bij de lessen in de klasse A, die alzoo in zekeren zin is te beschouwen als een voorbereidende cursus voor de eigenlijke opleiding tot officier. Tot de klasse A, die slechts gedurende de wintermaanden is opengesteld, hebben toegang alle militairen die een diensttijd van minstens zes maanden volbragt, bewijzen van goed gedrag en dienstijver gegeven, den 16jarigen leeftijd bereikt en aan een eenvoudig examen voldaan hebben. Aan het einde van den tweejarigen cursus wordt een examen afgenomen, waaraan ook kan worden deelgenomen door onderofficieren en mindere militairen die de lessen der school niet volgden. Alleen zij, die aan dit examen voldoen of een daarvoor in de plaats tredend diploma [2]) bezitten, minstens één jaar als onderofficier gediend en den vollen leeftijd van 18 jaren bereikt hebben, worden tot vaandrig benoemd en toegelaten in de klasse B, welker tweejarige cursus telken jare sluit met een te 's Gravenhage te houden vergelijkend examen, dat, voor zoover er vacatures zijn, den officiersrang doet verwerven. Aan de Indische Regering is deze regeling medegedeeld met uitnoodiging haar zoo mogelijk ten grondslag te doen strekken aan eene herziening der in Indie vigeerende voorschriften tot opleiding van officieren.

Nopens de aldaar gevestigde inrigtingen voor militair onderwijs [3]) kan het volgende worden medegedeeld.

Van de militaire school te Meester Cornelis, die op 31 December 1877 128 élèves telde tegen 101 bij het eind van 1876, werden in Maart jl. 14 onderofficieren tot 2den luitenant der infanterie bevorderd, terwijl 1 wachtmeester der cavalerie gelijktijdig de inrigting verliet, in afwachting dat eene vacature bij dat wapen zou toelaten ook hem als officier aan te stellen. Terwijl sedert het einde des vorigen jaars nog 1 élève tot den cursus werd toegelaten, werden er 5 om verschillende redenen naar hunne corpsen teruggezonden, waardoor hun aantal ten slotte tot 109 werd teruggebragt.

De sterkte der artillerieschool te Weltevreden is in het afgeloopen jaar met 5 élèves toegenomen, zoodat op 31 December jl. door 17 jongelieden de lessen dier school gevolgd werden [4]).

Tot regt begrip der hooge eischen tot aanvulling van de behoefte aan officieren, waaraan de Regering in de jongst verloopen jaren voldeed, schijnt het niet ondienstig hier aan te duiden welke verhouding er tusschen de formatie en de sterkte van het officierscorps bestond op 31 December 1872 en op 31 December 1877.

Op eerstgemelden datum eischte de formatie 1326 en waren aanwezig 1206 officieren, alzoo een tekort van 120; op 31 December jl. bedroeg de formatie 1575 en de sterkte 1458 officieren, zoodat toen in 117 plaatsen te voorzien bleef. Hierbij mag echter niet onopgemerkt worden gelaten dat onder laatstgenoemde sterkte rekenen (zie bijlage B) 77 adjudant-onderofficieren als 2de luitenant dienst doende, zoomede 78 officieren gedetacheerd van het leger in Nederland zonder aldaar door Indische officieren vervangen te zijn [5]), terwijl onder de opgegeven sterkte van 1872 geen enkele fungeerende 2de luitenant en ook geen enkel van hier gedetacheerd officier begrepen was. Toch verdient het wel de aandacht dat — terwijl de Koninklijke Militaire Akademie onder de werking der reeds aangehaalde wet van 17 Julij 1869 slechts een onbeduidend contingent tot aanvulling leverde, en terwijl het leger voortdurend buitengewone verliezen leed, — men er in mogt slagen de *sterkte* van het officierscorps, ongerekend de bedoelde tijdelijke aanvullingen, van 1206 tot 1303, en alzoo met 97 officieren te doen *toenemen*.

De mutatien in het officierscorps, en de verliezen die moesten worden gedekt, zijn over het vijfjarig tijdvak van 1873 tot en met 1877 gespecificeerd in bijlage C, waaruit blijkt dat de gemiddelde behoefte aan officieren per jaar is te stellen als volgt: infanterie 62, cavalerie 3, artillerie 8, genie 3, officieren van gezondheid 13, militaire apothekers 2, officieren van administratie 11.

Omtrent de behoefte aan officieren op 1 Januarij jl. en de vooruitzigten op voorziening in het bestaand tekort moge het volgende dienen.

Infanterie. Tegenwoordige formatie 893, sterkte 842 (waaronder 62 uit Nederland gedetacheerd) [6]), dus te kort 51. Van de 842 infanterie-officieren waren er 24 gedetacheerd bij de genie, waardoor het feitelijk bestaande incompleet tot 75 klom; gedeeltelijk was dit gedekt door de aanstelling van 53 adjudant-onderofficieren tot dienstdoend officier. Het is niet onmogelijk dat in den loop van dit jaar het cijfer der tegenwoordige formatie kan worden teruggebragt van 893 op 860, wat het tekort met 33 doet afnemen, d. i. tot 42 reduceert. Voegt men daarbij het hierboven genoemd cijfer voor de jaarlijksche behoefte aan infanterie-officieren, te weten 62, dan moeten in 1878 bij het leger worden ingelijfd 104 officieren der infanterie,

[1]) Eene voor de artillerie, te Delft, en twee voor de infanterie, cavalerie en administratie, waarvan de eene is gevestigd te 's Hertogenbosch, en de andere voorloopig te Kampen, in afwachting dat te Haarlem de vereischte localiteit beschikbaar komt.

[2]) Dat van een gymnasium met zesjarigen- of van eene hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus, enz. (art. 11 en 12 der wet op het hooger- en art. 57 en 59 der wet op het middelbaar onderwijs: *Nederlandsch Staatsblad* 1876 n°. 102 en 1863 n°. 50).

[3]) In 1877 werden in Indie, — behoudens enkele uitzonderingen na opleiding aan de school te Meester Cornelis, — aangesteld 32 officieren der infanterie, 2 der cavalerie en 6 der militaire administratie. Voorts werden aldaar 6 2de luitenants-magazijnmeesters benoemd, waarvan 4 bij de artillerie en 2 bij de genie.

[4]) Het leger telde op 31 December 1877 nog 24 volontairs (bestemd ter opleiding voor officier) bij de infanterie en 8 bij de cavalerie. De 14 aanwezige volontairs der artillerie zijn begrepen onder het opgegeven aantal élèves aan de school te Weltevreden.

[5]) Dit laatste was op 31 December 1877 wèl het geval met nog 5 andere uit Nederland gedetacheerde officieren, die uit dien hoofde hier niet in rekening zijn gebragt (zie ook de volgende noot).

[6]) Zoowel hier als bij de overige wapens en diensten worden onder de gedetacheerde officieren niet gerekend zij, die op den voet van 's Konings besluit dd. 18 Augustus 1871 (*Indisch Staatsblad* n°. 176) bij het Indisch leger zijn gedetacheerd. Die officieren toch strekken ter vervanging van Indische officieren die tijdelijk bij het Nederlandsche leger gedetacheerd zijn.

ongerekend de voorziening in de tijdelijke vacatures die mogelijk ontstaan door klimming van het cijfer der verlofgangers en den terugkeer van eenige gedetacheerde officieren naar Nederland. Bij de zware diensten, die in de jongst verloopen jaren ook van het officierscorps moesten gevergd worden, neemt het aantal aanvragen om verlof wegens ziekte toe, en men doet derhalve wèl de eerste der hier genoemde factoren niet te laag te berekenen. Stelt men de bedoelde toeneming b. v. op 36 verlofgangers, dan moeten in 1878, wanneer men althans het aantal als officier dienstdoende adjudant onderofficieren niet wil uitbreiden, 104 + 36 — 53 = 87 infanterie-officieren bij het leger ingelijfd worden. Het aantal van hen, die na 1 Januarij jl. Indie bereikt hebben, zich op het oogenblik op reis derwaarts bevinden, of hier ter uitzending gereed zijn, bedraagt 31; volgens mededeeling der Indische Regering werden van de school te Meester Cornelis in 1878 voor de infanterie in 't geheel verwacht 20 2de luitenants (14 zijn reeds benoemd, zie blz. 38); het onlangs in Nederland gehouden examen voor onderofficieren leverde 12 infanterie-officieren voor het Indische leger, de Koninklijke Militaire Akademie 5, zoodat vóór 1 November aanstaande [1]) hier te lande nog zal moeten voorzien worden in 87— (31 + 20 + 12 + 5) = 19 officiersplaatsen der infanterie. Er bestaat gegronde hoop dat aan dezen eisch kan voldaan worden, zoowel door overgang of detacheering van Nederlandsche officieren bij het leger in Indie, als door bevordering van onderofficieren, die voldoen aan een omstreeks September e. k. te houden examen voor het verkrijgen van den officiersrang.

Cavalerie. Met het oog op de hierboven besproken plannen tot inkrimping van dit wapen zullen voorloopig geen cavalerie-officieren voor den Indischen dienst kunnen benoemd worden. De tegenwoordige formatie, aan de normale gelijk, eischte op 1 Januarij 1878 40 cavalerie-officieren, waaraan er 3 ontbraken, in wier dienst door adjudant-onderofficieren werd voorzien. Onder de 37 in Indie aanwezige cavalerie-officieren waren er 4 gedetacheerd van het Nederlandsche leger.

Artillerie. Tegenwoordige formatie 138, sterkte 102 (waaronder 4 uit Nederland gedetacheerd), te kort 36 officieren. Intusschen zijn 21 plaatsen vervuld door adjudant-onderofficieren. Het vermoedelijk cijfer der tegenwoordige formatie op 1 Januarij 1879 kan nog bezwaarlijk worden bepaald, hoewel ook hier inkrimping der formatie mag verwacht worden, welk voordeel bij de aanvulling wordt gerekend op te wegen tegen de te verwachten klimming van het cijfer der verlofgangers. Ten aanzien der artillerie zal de Regering er almede naar moeten streven uitbreiding van het getal als officier dienstdoende adjudant-onderofficieren te voorkomen, wat den eisch voor 1878 doet stellen op 36 — 21 + 8 [2]) = 23 artillerie-officieren. Hiervan zijn sedert 1 Januarij jl. 9 plaatsen vervuld door infanterie-officieren, gedetacheerd van het Nederlandsche leger nadat zij in het moederland een voorbereidenden cursus voor zoodanige detacheering doorliepen [3]). Bovendien bereikten Indie na 1 Januarij jl. 2 in Nederland aangestelde 2de luitenants der artillerie; aan het onlangs hier te lande gehouden officiers-examen werd door 1 adspirant van de opleidingschool te Delft voldaan; van de artillerieschool te Weltevreden wordt 1 officier verwacht, en 3 luitenants ter zee 2de klasse zijn of worden bij het Indisch leger tot 1sten luitenant aangesteld; blijven te vervullen 23 — (9 + 2 + 1 + 1 + 3) = 7 plaatsen. Moge het nu al onwaarschijnlijk zijn dat aan dien eisch voldaan zal kunnen worden, zoo mag er toch op gewezen worden dat het tekort op 1 Januarij 1879, naar de bovenstaande cijfers te oordeelen, vermoedelijk veel geringer zal zijn dan een jaar te voren het geval was. Deze uitkomst is echter nu nog alleen door palliatieven (detacheering van infanterie-officieren en aanstelling van adjudant-onderofficieren als dienstdoend officier) te verkrijgen; een meer bevredigende toestand kan eerst verwacht worden als

1) Opdat de officieren vóór 1 Januarij 1879 Indie kunnen bereiken.

2) Cijfer der jaarlijksche behoefte, zie blz. 38.

3) Allen behoorende tot het 10tal, bedoeld in 't vorig verslag, blz. 42; één van dezen bereikte Indie nog in 1877.

een gevolg van de jongste regeling van het onderwijs aan de Koninklijke Militaire Akademie Terwijl van 1871-1876 geen enkel kadet voor de Indische artillerie werd verkregen, zijn er in 1877 niet minder dan 18 geplaatst, en op 1 Januarij jl. waren, zoo als op blz. 38 reeds is gezegd, 3 kadetten voor dat wapen in het derde, 5 in het tweede en 10 in het eerste studiejaar. Het laat zich dus aanzien dat over eenige jaren het thans nog bestaande incompleet geheel zal zijn aangevuld, buiten medehulp van het Nederlandsch officierscorps.

Genie. Tegenwoordige formatie 75, sterkte 49, dus een tekort van 26 officieren. Daar de jaarlijksche behoefte slechts gemiddeld 3 bedraagt, geven de vroeger genoemde cijfers betreffende het aantal kadetten aan de Koninklijke Militaire Akademie gegronde hoop dat geleidelijk het incompleet zal worden aangevuld. In 1878 komen 5 genie-officieren beschikbaar, die sedert het vorige jaar ter applicatieschool te Breda waren gedetacheerd.

Officieren van gezondheid. Tegenwoordige formatie 178, sterkte 153 (waaronder 4 gedetacheerd uit Nederland), dus te kort 25. Raamt men, overeenkomstig het hierboven vermelde cijfer, de jaarlijks ontstaande behoefte op 13 officieren van gezondheid, en neemt men aan dat de toeneming van het aantal verlofgangers zal worden opgewogen door de te verwachten inkrimping der formatie, dan zal voor 1878 op 38 te vervullen plaatsen gerekend moeten worden. Tot dus ver bedraagt het aantal van hen die Indie na 1 Januarij jl. bereikten, nog derwaarts op reis of hier ter uitzending beschikbaar zijn, slechts 11, zoodat nog 27 officieren van gezondheid moeten verkregen worden. Met een 7tal vreemdelingen wordt nog onderhandeld, en de opleidingscursus te Amsterdam kan in het loopende jaar misschien 6 militaire artsen voor den Indischen dienst leveren. Het incompleet kan dus dalen tot 14. Intusschen blijft voor Nederlandsche geneeskundigen de gelegenheid geopend om, onder het genot van premien van f 4500 en f 6000 [4]), zich aan den geneeskundigen dienst bij het Indische leger te verbinden, en door de Regering wordt overwogen in hoeverre ook de werving van vreemde geneesheeren behoort bestendigd te worden.

In het belang eener geregelde aanvulling van het corps officieren van gezondheid in volgende jaren is, in den geest van het rapport der commissie, waarvan op blz. 41 van het vorig verslag sprake was, bij Koninklijk besluit van 18 April 1878, n°. 21 [5]), eene regeling gemaakt betreffende de toekenning van subsidien uit 's lands kas aan studenten in de medicijnen aan de Nederlandsche universiteiten, die zich verbinden voor den dienst in de kolonien [6]). Deze regeling zal, wanneer het ingediende wetsontwerp betreffende eene wijziging der voorwaarden tot verkrijging van geneeskundige bevoegdheden mogt bekrachtigd worden, ook toepassing kunnen erlangen ten aanzien van hen die het arts-diploma trachten te verwerven langs den weg der staatsexamina. In afwachting daarvan werden in dit jaar bij het garnizoenshospitaal te Amsterdam geen jongelieden ter opleiding voor den dienst in Indie aangenomen, daar het al langer hoe meer gebleken was dat op de élèves van die inrigting toch weinig staat viel te maken. (Verg. bijl. F van het gedrukte rapport der straks bedoelde commissie) [7]).

Militaire apothekers. Tegenwoordige formatie 44, sterkte 42, dus te kort 2. De jaarlijksche behoefte is op 2 te stellen (zie blz. 38) en derhalve zullen in 1878 4 militaire apothekers in Nederlandsch Indie behooren aan te komen. Na 1 Januarij heeft één te Utrecht opgeleid apotheker Java bereikt; een tweede is in Nederland onder geneeskundige be-

4) Dit laatste bedrag voor hen die in het bezit zijn van het arts-diploma (zie het verslag van 1875, blz. 29).

5) Zie de Nederlandsche Staatscourant van 28/29 en van 30 April.

6) Ingevolge art. 3 van dit besluit is het aantal studenten, aan wie tot 1 Augustus 1879 een subsidie kan worden toegekend, op 8 bepaald. Er hebben zich reeds 5 gegadigden aangemeld.

7) Te Amsterdam waren op 15 Julij jl. in opleiding voor den Indischen geneeskundigen dienst 119 jongelieden, waarvan 11 aan het 1ste gedeelte van het geneeskundig staatsexamen hebben voldaan, 40 het 2de en 31 alleen het 1ste natuurkundig examen met goeden uitslag doorstonden.

handeling, terwijl onlangs twee der te Utrecht studeerende jongelieden tot militair apotheker werden bevorderd en derhalve ter uitzending gereed zijn. Hoewel dus voor het oogenblik geen reden bestaat tot bezorgdheid omtrent de aanvulling van het corps, mag niet voorbijgezien worden dat zich slechts enkele jongelieden ter opleiding te Utrecht aanmelden. In 1878 deed zich aanvankelijk geen enkele candidaat voor; eerst nadat de termijn van opkomst verstreken was, hebben drie jongelieden het verlangen te kennen gegeven ter opleiding te worden aangenomen [1]). De Regering is derhalve bedacht op maatregelen om voor de toekomst de instandhouding van het corps beter te waarborgen.

Militaire administratie. Tegenwoordige formatie 149, sterkte 146 (waaronder 3 gedetacheerd uit Nederland), dus te kort 3 officieren. De zeer aanzienlijke uitbreiding welke de formatie in de laatste jaren moest ondergaan, — de normale formatie eischt slechts 111 officieren van administratie, — geeft op zich zelf reeds reden om de aanvulling van het corps voorshands voldoende verzekerd te achten. Stelt men de jaarlijksche behoefte op 11, volgens de hierboven vermelde cijfers, dan moeten in 1878 14 plaatsen worden aangevuld. Van de militaire school te Meester Cornelis mogen hiervoor 6 2de luitenants-kwartiermeesters verwacht worden, en de gunstige vooruitzigten tot verdere aanvulling in Indie zelf hebben de Indische Regering geleid tot de mededeeling dat zij uitzending van officieren voor de militaire administratie in 1878 onnoodig acht.

Ten slotte moet hier nog melding gemaakt worden van de reorganisatie der krijgsschool voor officieren die, ter voldoening aan art. 11 der wet van 30 Mei 1877 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 141) hier te lande tot stand kwam bij Koninklijk besluit van 14 Maart 1878 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 17) en ook voor het Indisch leger van gewigt is te achten.

De krijgsschool, bestemd tot voortzetting der studien van officieren afkomstig van de Koninklijke Militaire Akademie, de regiments-cursussen of andere opleidingsscholen, is thans gesplitst in twee afdeelingen, waarvan de eerste — te Breda gevestigd — hoofdzakelijk dient tot voltooijing der vakstudien van de 2de luitenants der artillerie en der genie, de tweede — te 's Gravenhage — meer bepaald in de plaats treedt der vroeger bestaande krijgsschool. Overeenkomstig de 2de alinea van art. 11 der zoo even genoemde wet van 30 Mei 1877, is de bijwoning van den cursus in de eerste afdeeling verpligtend gesteld voor alle Nederlandsche artillerie- en genie-officieren. De wet bepaalde niets ten opzigte van de voor Indie bestemde artillerie- en genie-officieren; maar aangezien ook deze, wanneer zij de Koninklijke Militaire Akademie verlaten hebben, nog niet geacht kunnen worden technisch voldoende onderwijs te hebben genoten om verdere theoretische studien te kunnen missen, is het voorzeker wenschelijk om ook hen, tenzij buitengewone omstandigheden dit onmogelijk maken, den cursus in de eerste afdeeling der krijgsschool te doen doorloopen. Eene hiertoe strekkende regeling maakt het onderwerp uit van overleg tusschen de Departementen van Oorlog en van Kolonien, waarbij tevens eene herziening wordt ontworpen van het Koninklijk besluit van 22 October 1876, n°. 18 (*Indisch Staatsblad* n°. 329), tot regeling der toelating van Indische officieren tot de lessen der voormalige krijgsschool. Zoodanige herziening is om twee redenen onvermijdelijk. Vooreerst heeft de 2de afdeeling der tegenwoordige krijgsschool een tweejarigen cursus, terwijl bij het genoemde Koninklijk besluit op een driejarigen cursus is gerekend; maar bovendien heeft de ondervinding geleerd dat de tot dusver geldende voorwaarden voor detacheering van Indische officieren ter krijgsschool in meer dan één opzigt onvoldoende zijn om die detacheering aanlokkend te maken. Ten vorigen jare meldde zich slechts één candidaat aan, en deze heeft niet aan alle eischen van het gevorderde examen voldaan; dit jaar hebben zich slechts 3 officieren ter deelneming aan dat examen aangemeld. Toch is het van veel belang dat in het Indisch leger, vooral onder de oudere kapiteins die voor den hoofdofficiersrang in aanmerking komen, een zeker aantal mannen worde gevonden, die aan practische geschiktheid eene uitstekende wetenschappelijke vorming paren. Om den lust tot studie aan te wakkeren, wordt het wenschelijk geacht om elken officier, die met vrucht den cursus in de 2de krijgsschool-afdeeling zal hebben doorloopen, voortaan eene vaste maandelijksche toelage te doen genieten tot op het oogenblik dat hij den hoofdofficiersrang verwerft. Aanvankelijk werd het denkbeeld geopperd om eene snelle promotie te waarborgen aan hen die met goeden uitslag de studien in die afdeeling volbragt hebben, doch dit denkbeeld is ter zijde gesteld om verschillende redenen, en vooral uit overweging dat slechts betrekkelijk weinigen (hoogstens 6 Indische officieren 's jaars) tot de 2de afdeeling der krijgsschool toegelaten kunnen worden, en dat het niet van onbillijkheid zou zijn vrij te pleiten wanneer deze bevoordeeld werden ten koste van andere officieren, die de gelegenheid misten om aan den cursus deel te nemen. Aan gehuwde officieren zal gedurende hun detacheering ter krijgsschool eene bijzondere toelage verzekerd moeten worden om hen te gemoet te komen in de kosten van hun verblijf in Nederland.

Voorziening in de behoefte aan militairen beneden den rang van officier. De hierboven (blz. 36) onder het hoofd *Zamenstelling* vermelde cijfers doen zien dat ook in 1877 de legersterkte, vooral wat de Europeanen betreft, bleef toenemen. Het Opperbestuur vond namelijk geen vrijheid de werving in Europa te beperken zoolang de Indische Regering op de uitzending van sterke detachementen suppletietroepen bleef aandringen. Eerst in Augustus van het afgeloopen jaar gaf een voorstel van den legerkommandant aanleiding tot sluiting der werving van Franschen en Walen, die de groote meerderheid uitmaken van de vreemdelingen, in de gelederen van het leger aanwezig (verg. in bijlage B de opgaaf betreffende de verschillende landaarden die bij het Europeesch gedeelte des legers vertegenwoordigd zijn). Ook nu nog kwam geen vermindering in het totaal der aangenomen manschappen, doch toen daarop de Indische Regering, in den aanvang van 1878, het voor dat jaar geëischte contingent, in de begrooting op 2500 man geraamd, tot 1850 man terugbragt, werden de handgelden voor vreemdelingen verminderd tot op f 200 en f 100 bij het aangaan eener verbintenis van 6 en 4 jaren; voor Nederlanders bleef het handgeld op f 300 en f 200 gehandhaafd.

De uitkomsten der werving in de jongst verloopen twaalf maanden zijn aangewezen in onderstaand overzigt, 't welk zich aansluit aan dat in bijlage C van het vorig verslag (zie noot 2 aldaar).

[1]) Op 1 Julij jl. waren te Utrecht 7 jongelieden in opleiding, waarvan vermoedelijk beschikbaar zullen zijn als militair apotheker in 1879 2, in 1880 2, in 1881 1 en in 1882 2.

1877.	Nederlanders.	Vreemdelingen.	Totaal.	1878.	Nederlanders.	Vreemdelingen.	Totaal.
Julij	111	149	260	Januarij	91	134	225
Augustus	94	126	220	Februarij	70	123	193
September	81	111	192	Maart	60	114	174
October	97	134	231	April	27	115	142
November	101	156	257	Mei	48	77	125
December	76	158	234	Junij	36	83	119
	560	834	1 394		332	646	978

Wederom werden alzoo veel meer vreemdelingen dan Nederlanders aangenomen, ofschoon die verhouding bij de werving toch eenigszins gunstiger was dan in het voorafgegane tijdvak (medio 1876—medio 1877). Terwijl in dat tijdvak van de 3849 geworvenen 2884 vreemdelingen waren, d. i. bijkans 75 pct., behoorden van de 2372 personen, die zich in de twee laatst verloopen semesters te Harderwijk verbonden, 1480 (of ruim 62 pct.) tot vreemde natien.

Op 31 December 1877 bedroeg het aantal vreemdelingen in de gelederen van het leger ruim 47 pct. der Europeanen. De noodzakelijkheid der versterking van het Nederlandsch element springt dus al langer hoe meer in het oog; maar de vraag, hoe daartoe te geraken, is niet gemakkelijk op te lossen, te minder omdat bij het beramen van maatregelen, die strekken tot bevordering der werving van Nederlanders voor het Indische leger, te letten is op den invloed dien zij zouden kunnen hebben op de getalsterkte der vrijwilligers (de eigenlijke kern tot kadervorming) in het Nederlandsche leger. Moge het overleg tusschen de Departementen van Oorlog en van Kolonien, waarvan op blz. 42 van het vorige verslag werd gewaagd, nog tot geen practische uitkomsten hebben geleid, de behartiging der belangen van beide legers blijft het onderwerp uitmaken van ernstig beraad.

Te vergeefs werd door de Regering getracht het Afrikaansche element in de gelederen te versterken, maar daarentegen gaven de gunstige uitkomsten der werving in de Molukken de gelegenheid om de formatie der Amboinezen met 279 man uit te breiden, en gelukte het, des ondanks, op 31 December 1877 een overcompleet van 138 Amboinezen te behouden. De werving van Madurezen leverde, om de in 't vorig verslag genoemde reden, ook in 1877 weinig op. Boeginezen, Javanen en Maleijers werden daarentegen in voldoend aantal geworven. Bij de niet-Europesche elementen van het leger telde men op 31 December 1877 een overcompleet van 4599 man, weshalve in Januarij jl. besloten werd tot sluiting der werving van Javanen en Madurezen.

Een gedetailleerd overzigt omtrent de aanvulling van het leger in de laatste vijf jaren volgt hieronder.

JAREN.	Aangekomen suppletie uit Nederland.				Werving in Indie. b)							Als terug van desertie, als niet meer voor memorie gevoerd of om andere redenen weder in de sterkte opgenomen.				Totaal generaal.
	Europeanen a)															
	Nederlanders.	Vreemdelingen.	Afrikanen.	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen en Menadonezen.	Javanen, Soendanezen en Maleijers.	Madurezen.	Boeginezen.	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Te zamen.	
1873.	2674	653	c) 4	3331	174 (63)	3 (3)	211 (5)	2498 (38)	74 (2)	107 (2)	3067 (113)	39	»	136	175	6573
1874.	1336	892	c) 1	2229	154 (74)	3 (1)	88 (2)	2488 (71)	38	84	2855 (148)	119	1	454	574	5658
1875.	1408	2961	»	4369	137 (51)	2 (1)	192 (3)	4614 (132)	8 (2)	219 (5)	5172 (194)	34	»	173	207	9748
1876.	986	2801	»	3787	128 (29)	3	196 (2)	5544 (55)	5 (2)	126 (5)	6002 (93)	37	2	150	189	9978
1877.	888	2326	»	3214	122 (19)	3	227 (3)	2761 (30)	9 (2)	159 (5)	d) 3281 (59)	46	»	163	209	6704

a) De aangebragte suppletietroepen bestonden dus in elk der opgegeven jaren voor p. m. 20, 40, 68, 74 en 72 pct. uit vreemdelingen.

b) De in deze rubrieken tusschen ( ) geplaatste cijfers wijzen het getal aan van hen die vroeger reeds gediend hadden; dit aantal is onder het daarboven geplaatst cijfer begrepen.

c) Na terugkomst hier te lande, op nieuw aangenomen te Harderwijk.

d) Hieronder 3156 inlanders, van welke 2683 (op 6 na allen Javanen of Maleijers) op Java en Madura werden aangeworven. Het grootste contingent leverden de residentien Japara, Rembang, Samarang, Soerakarta en Djokjokarta: respectievelijk 575, 460, 286, 251 en 212 man. Dan volgden: Kediri met 191, Bagelen met 153, Madioen met 142, Kadoe met 111, Cheribon met 108 en Batavia met 100. Overigens werden aangenomen 43 man in Banjoemas, 28 in Tagal, 21 in Soerabaija en 2 in Bantam. In de buitenbezittingen werden in het geheel aangenomen 473 Amboinezen en andere inlanders.

Daar het behoud van geoefende militairen vooral tegenwoordig van het hoogste gewigt moet geacht worden, bleven de tijdelijk vastgestelde bepalingen aangaande reëngageering, althans voor zooveel de Europeanen en met dezen gelijkgestelden betreft, gehandhaafd. Het aanzienlijk overcompleet aan niet-Amboinesche inlanders gaf echter aanleiding om bij Indisch besluit van 5 Maart 1878, n°. 5, nopens hunne reëngagementen de vroeger gearresteerde bepalingen weêr van kracht te maken.

In het geheel reëngageerden zich in 1877 923 Europeanen, 15 Afrikanen en 1519 Amboinezen en andere inlanders; de verhouding dezer cijfers tot die van vorige jaren blijkt uit den volgenden staat.

JAREN.	EUROPEANEN *a*).				AFRIKANEN.				INLANDERS *b*).				TOTAAL.			
	Voor een jaar.	Voor twee jaren.	Voor vier jaren.	Voor zes jaren.	Voor een jaar.	Voor twee jaren.	Voor vier jaren.	Voor zes jaren.	Voor een jaar.	Voor twee jaren.	Voor vier jaren.	Voor zes jaren.	Voor een jaar.	Voor twee jaren.	Voor vier jaren.	Voor zes jaren.
1873	196	604	42	332	8	14	1	46	128	276	124	734	332	894	167	1112
	1174				69				1262				2505			
1874	327	500	70	421	12	4	2	34	226	295	105	1294	565	799	177	1749
	1318				52				1920				3290			
1875	261	559	162	1464	10	5	1	17	233	355	156	1586	504	919	319	3067
	2446				33				2330				4809			
1876	179	497	112	830	9	15	3	8	120	420	125	1154	308	932	240	1992
	1618				35				1819				3472			
1877	57	329	52	485	1	10	2	2	62	281	122	1054	120	620	176	1541
	923				15				1519				2457			

a) Het aantal Europesche militairen, die zich zonder premie reëngageerden, beliep in 1873 19, in 1874 24, in 1875 30, in 1876 20 en in 1877 15.

b) Onder de inlandsche militairen reëngageerde zich in 1874 1 Madurees en in 1875 1 Javaan zonder premie.

Wat het afnemend aantal reëngagementen bij Europeanen betreft, moge herinnerd worden aan hetgeen daaromtrent werd opgemerkt in 't vorig verslag (blz. 44). In 1877 eindigde het zesjarig verband der in 1871 geworvenen ten getale van 1000 man, voor het meerendeel Nederlanders, die meer nog dan de vreemdelingen geneigd zijn het 12jarig tijdvak van dienst, dat op gagement aanspraak geeft, af te breken om het moederland te bezoeken.

Tot aanvulling van het kader konden door het Nederlandsche leger slechts weinig militairen worden afgegeven; toch mogt het met veel inspanning gelukken bij het wapen der infanterie het corps onderofficieren en korporaals vrij wel voltallig te houden. Voor de artillerie werden van de kaderschool der vesting-artillerie te Batavia en van die der veld- en bergbatterijen te Banjoe Biroe niet minder dan 30 onderofficieren en 86 korporaals verkregen, terwijl bij de genie-troepen, in afwachting der uitkomsten van de te Utrecht bij het bataillon mineurs en sappeurs genomen proef tot opleiding van onderofficieren [1]), met behulp der corpsschool te Willem I zooveel mogelijk in de behoefte aan kader werd voorzien.

Nog zij opgemerkt dat, ter tegemoetkoming aan het nog heerschend incompleet aan genie-officieren, een viertal militaire opzigters der genie werden aangenomen: civiele personen die voldeden aan de eischen van een te 's Gravenhage gehouden vergelijkend theoretisch examen, en die te Utrecht, in de werkplaatsen van het bataillon mineurs en sappeurs, voldoende bewijzen van practische geschiktheid gaven. Drie hunner strekken ter voorziening in het bestaande incompleet in de formatie, die echter tijdelijk — met het oog op het bovenvermeld gebrek aan genie-officieren — met 3 opzigters 3de klasse werd uitgebreid. In het najaar zal, ter vervulling der twee nog overgebleven vacatures, een nader vergelijkend examen worden afgenomen van hen, die bij het practisch onderzoek te Utrecht voldeden, doch bij het theoretisch examen op enkele punten te ligt bevonden werden.

Omtrent de verliezen, die het leger leed, bevat de volgende staat de gebruikelijke vijfjarige opgaven.

[1]) Zie het verslag van 1876, blz. 37. Op 1 Julij jl. waren 12 jongelingen en 1 van Harderwijk gedetacheerd soldaat in opleiding.

JAREN.	GESNEUVELD.			OVERLEDEN. a)			GEPASPORTEERD.			GEGAGEERD.			Tot officier bevorderd.		GEVONNISD.			Voor memorie gebragt.		Gedeserteerd of om eenige andere reden afgevoerd.			TOTALEN.		
	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.
1873..	46	»	22	825	10	378	577	14	254	340	11	434	28	»	46	1	44	15	3	114	3	600	1991	39	1735
	68			1213			845			785			28		91			18		717			3765		
1874..	42	2	4	1461	88	738	755	6	359	321	4	362	39	»	41	4	36	17	»	96	5	729	2772	109	2228
	48			2287			1120			687			39		81			17		830			5109		
1875..	12	»	18	1426	20	968	1015	12	390	294	12	387	53	»	63	3	53	20	»	170	2	637	3053	49	2453
	30			2414			1417			693			53		119			20		809			5555		
1876..	38	1	34	1435	25	1146	738	12	413	354	29	439	13	»	77	2	49	16	»	214	3	990	2885	72	3071
	73			2606			1163			822			13		128			16		1207			6028		
1877..	29	7	24	1131	19	1173	284	6	424	712	18	493	41	»	125	2	55	21	»	156	2	1008	2499	54	3177
	60			2323			714			1223			41		182			21		1166			5730		

a) Hieronder zijn begrepen de militairen beneden den rang van officier die stierven ten gevolge van wonden in den strijd bekomen. Hun aantal bedroeg:

in 1873	22 Europeanen,	0 Afrikanen	en	10 inlanders,	te zamen	32
„ 1874	59 „	, 0 „	„	45 „	, „ „	104
„ 1875	20 „	, 2 „	„	18 „	, „ „	40
„ 1876	39 „	, 1 „	„	50 „	, „ „	90
„ 1877	28 „	, 3 „	„	17 „	, „ „	48

Het aantal officieren (in de hierbedoelde tabel niet begrepen), die sneuvelden of ten gevolge van in den strijd bekomen wonden overleden, bedroeg: in 1873 5 en 3, in 1874 1 en 13, in 1875 alleen 2 gesneuvelden, in 1876 4 en 9 en in 1877 4 en 3, allen Europeanen.

Bewapening. Door uitreiking van het Beaumont-geweer aan de garnizoenen van Banda en Ternate werd in den loop van 1877 de uitrusting van het leger met dat vuurwapen voltooid. Bij het einde des jaars waren 43 000 stuks Beaumont-geweren in Nederlandsch Indie aangebragt. Het legerbestuur acht het noodig dit cijfer tot ruim 54 000 op te voeren, ten einde steeds over een behoorlijken reservevoorraad te kunnen beschikken. Voorloopig is dan ook gecontracteerd voor de levering van nog 3000 stuks boven de 1000 die reeds besteld waren en nog in 1878 ter verzending gereed moeten komen.

De patroonfabriek te Soerabaija leverde in 1877 ruim 5 millioen patronen af, waarvan ook de hulzen voor het meerendeel aldaar vervaardigd werden. Het voorstel tot uitbreiding der werkplaatsen, waarvan in 't vorig verslag werd gewaagd (blz. 45), heeft de goedkeuring van het Opperbestuur niet kunnen verwerven. Het moge wenschelijk zijn het Indische leger, wat de munitie betreft, onafhankelijk te maken van den aanvoer uit Europa, voorshands is dit nog niet mogelijk, want niet alleen de werktuigen der fabriek, maar ook een groot deel der te verwerken grondstoffen moeten in Indie aangevoerd worden. Nog in het afgeloopen jaar was onder anderen gebrek aan messingplaat tot vervaardiging van hulzen oorzaak van geringer productie der fabriek dan in 1876, toen zij 6 millioen patronen afleverde. Niettegenstaande dit oponthoud en het buitengewoon verbruik bij het leger te velde, groeide de voorraad patronen sinds 31 December 1875 aan met ruim 50 pct. [1]), terwijl toch sinds 1 Januarij 1876 geen gevulde patronen, doch in het geheel slechts 3 450 000 ledige hulzen voor Beaumont-geweren uit het moederland waren uitgezonden. De bestaande toestand kan dus niet onbevredigend geacht worden, en voor onvoldoenden aanvoer uit Nederland behoeft geen vrees te bestaan, daar de werkplaatsen te Delft, in normale omstandigheden, geregeld 4 millioen patroonhulzen 's jaars ten behoeve van het Indische leger kunnen afleveren. Met het oog op dit een en ander kwam het niet geraden voor op nieuw gelden te besteden tot uitbreiding van personeel en materieel bij de patroonfabriek te Soerabaija, te minder omdat het niet wenschelijk kan zijn den voorraad in Indie voor een aanzienlijk deel uit *gevulde* patronen te doen bestaan.

Het gevraagde aantal nieuw-model sabels voor de bereden wapens werd in den loop van 1877 in Indie ontvangen. Met de invoering wordt gewacht totdat omtrent de voor-

[1]) De voorraad steeg van 6 200 000 tot 9 350 000.

stellen tot vermindering der cavalerie-formatie eene beslissing zal zijn genomen.

Hebben de proeven, met het Oostenrijksche veldkanon genomen, doen zien dat deze geschutsoort niet hooger is te stellen dan het Indische veldkanon, de Italiaansche vuurmond, die blijkens vorige verslagen almede in beproeving is, heeft beter voldaan. Afgescheiden van de nadeelen die eigen zijn aan alle volgens de tot nu toe gebruikelijke methodes gegoten bronzen achterlaadkanonnen, belooft die geschutsoort, wat uitwerking betreft, alleszins voor de Indische veld-artillerie geschikt te zijn.

De zes voor de bewapening van Tjilatjap uitgezonden kanonnen van 24 c.M. zijn aldaar gelost; één dier vuurmonden is naar het schietterrein te Adiredjo (Banjoemas) getransporteerd om te worden beproefd en ingeschoten; de aanvang dier proef wacht slechts op het gereedkomen der gelijktijdig te beproeven gemetselde bedding.

Het kampement op het bedoelde proef- en schietveld te Adiredjo kwam in Mei 1877 gereed; zoowel de commissie van proefneming, welke aldaar het geheele jaar werkzaam was, als de batterijen der tweede militaire afdeeling op Java, die er in 1877 hunne schietoefeningen hielden, hebben omtrent de geschiktheid van dat terrein gunstig gerapporteerd, ofschoon de tamelijk geïsoleerde ligging wel bezwaar opleverde. De inrigting van een artillerie proef- en schietveld in Java's eerste militaire afdeeling moest ook in 1877 achterwege blijven. De eigenaar van het daarvoor aangewezen terrein bleef zijne eischen te hoog opvoeren. Thans is een nieuw onderzoek aangevangen betreffende de mogelijkheid om een ander geschikt terrein te vinden. Tevens wordt nagegaan in hoever termen zouden aanwezig zijn om tot geregtelijke onteigening over te gaan.

Kleeding en uitrusting. De reeds in de beide jongste verslagen besproken voorstellen tot algemeene herziening der kleeding en uitrusting van het Indisch leger werden in 1877 weder in behandeling genomen; de teekeningen der modellen (types) zijn nu in bewerking en kunnen spoedig gereed komen. Ten einde uit te maken, of voor de tuniques en pantalons niet eene doeltreffender stoffage ware te bestemmen dan die, welke daarvoor thans dient, zullen vergelijkende proeven genomen worden met verschillende weefsels, waaronder ook de stoffen die voor het leger in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika worden gebruikt (verg. het verslag van 1876, blz. 38, noot 2). In Atjeh wordt voorts een nieuw hoofddeksel voor den soldaat beproefd, eene soort helmhoed, vervaardigd van nipabladeren uit Borneo's Westerafdeeling afkomstig. Het rapport betreffende die proefneming mag binnen eenige maanden verwacht worden. De Engelsche helmhoeden, van welker beproeving in het vorig verslag melding werd gemaakt, hebben in Atjeh geenszins voldaan. Eenparig luidden daarover de rapporten der corps-kommandanten zeer ongunstig; vooral door haar groot gewigt zijn die hoeden voor het Indische leger, zoowel in garnizoen als te velde, te eenenmale ongeschikt.

In hoever de vroeger reeds besproken impermeable stof (twill) aanbeveling verdient ter vervanging der molton spreijen en tot bekleeding der zoogenaamde »tentes abri" (zie vorig verslag blz. 45) is nog niet te zeggen, daar nog geene rapporten omtrent de proefaanwending in Atjeh zijn ingediend.

Het denkbeeld, om in de uitrusting der suppletietroepen eene wijziging te brengen, is voor's hands buiten verdere behandeling gelaten, in afwachting van hetgeen voor het Indische leger zelf vastgesteld zal worden.

Huisvesting. Het onderhoud en de herstelling van bestaande gebouwen eischte in 1877 weder een voornaam deel der beschikbare werkkrachten, en dit zal ook in 1878 waarschijnlijk nog het geval zijn, zoodat men verwacht eerst in 1879 de handen ruimer te zullen hebben voor den aanvang of de krachtige voortzetting van den bouw der groote permanente legerplaatsen in de binnenlanden van Java.

De bouw van het permanente kampement te Magelang (Kadoe) werd intusschen voorbereid; de projecten — opgemaakt in overeenstemming met de thans aangenomen formatie (zie blz. 37) — zijn bereids gedeeltelijk goedgekeurd, terwijl het benoodigde terrein grootendeels reeds gouvernements eigendom is. Bedoeld kampement is, behalve voor eenige veldbataillons en veldbatterijen der tweede militaire afdeeling op Java, ook bestemd voor het 2de depôtbataillon. Op het terrein, voor het permanent kampement te Malang (Pasoeroean) aangewezen, zal nog in het loopende jaar eene tijdelijke kazerne verrijzen (houten geraamte op steenen voetstuk met bamboezen omwanding en pannen dakbedekking), bestemd ter aanvankelijke huisvesting van het 3de depôtbataillon. Voor den bouw eener permanente kazerne tot legering van het 18de veldbataillon te Buitenzorg worden de noodige toebereidselen gemaakt, terwijl voorts een geschikt terrein gezocht wordt tot oprigting van een permanent kampement voor het 1ste depôtbataillon in de eerste militaire afdeeling van Java. Het legerbestuur schijnt daartoe voorloopig het oog gevestigd te hebben op de Preanger regentschappen. Door eenige wijziging en uitbreiding van het permanente troepenkampement te Padang zal daarin ook plaats verkregen worden voor het 4de depôtbataillon.

Voorloopig zijn de achtereenvolgens opgerigte depôtbataillons respectievelijk gelegerd te Meester Cornelis, Willem I, Soerabaija en Padang, het 1ste en 4de in temporaire kampementen, welke oorspronkelijk waren opgerigt tijdens de voorbereiding van de tweede expeditie tegen Atjeh, de beide anderen in permanent logies, dat door het verblijf te Atjeh van het 2de en 14de veldbataillon beschikbaar is. Te Willem I echter moest dit logies nog eenigszins worden uitgebreid, omdat de formatie van het tijdelijk daar gelegerde 2de depôtbataillon grooter is dan die van het veldbataillon dat daar vroeger garnizoen hield.

De bouw der nieuwe permanente kampementen te Fort de Kock en Bandjermasin werd in het afgeloopen jaar voortgezet; vooral van het laatste werd weder een belangrijk gedeelte afgewerkt. Bijna alle militaire werken moesten in daghuur worden uitgevoerd. Slechts voor vijf werken werden aannemers gevonden, terwijl niet meer dan acht aanbestedingen voor de levering van materialen geheel of gedeeltelijk gelukten.

De in menig opzigt zware diensten, die men van het leger moest eischen, lieten weder niet toe om bij den bouw en het onderhoud van 's lands militaire werken een eenigszins beduidend gebruik te maken van den arbeid van militairen. Alleen werd, vooral op raad der medische faculteit, een deel der gevangenen uit het militair huis van arrest te Samarang en uit de verschillende provoosthuizen (verg. vorig verslag blz. 46) voor sommige diensten bij de militaire werken aangewezen.

Voeding. De goede uitkomsten, die de daarmede op uitgebreide schaal (vooral in Atjeh) genomen proeven opleverden, gaven der Regering aanleiding om te bepalen dat het Australisch vleesch in blikken (zoogenaamd corned beef) en het uit Melbourne aangevoerde Australisch pekelvleesch [1]) zoowel in vredestijd als te velde bij afwisseling in stede van versch of uit Nederland aangebragt gezouten vleesch kan worden verstrekt. Overigens ondergingen de algemeene voorschriften betreffende de voeding van het leger in 1877 geene verandering. In de voeding der te velde zijnde troepen werd in het afgeloopen jaar geene wijziging van beteekenis gebragt. Van de maatregelen te dien aanzien — voor zoover Atjeh betreft — in 1878 genomen, wordt hierachter onder § 4 melding gemaakt. Alleen zij te dezer plaatse nog aangeteekend dat in April jl. eene nieuwe aanbesteding plaats had voor de levering der voornaamste levensmiddelen ten behoeve der bezetting van Atjeh, waarbij tegen veel verminderde prijzen de leverantie op nieuw werd toegewezen, en wel voor den tijd van één jaar, aan de firma DE LANGE & C°., die tot dusver hare verpligtingen als leverancier behoorlijk nakwam.

De portatieve waterreinigingstoestellen, welke de kolonel-ingenieur J. P. ERMELING ontwierp (vorig verslag, blz. 45), bleven hier te lande nog in aanmaak [2]).

[1]) Deze vleeschsoort is te meer verkieslijk, doordien zij veel minder kostbaar is dan het Nederlandsche gezouten vleesch.

De in Atjeh genomen proeven met het raauw geconserveerde vleesch volgens het procédé van dr. HERZEN, waarover zie het verslag van 1876 (blz. 43 noot 1), hebben niet aan de verwachting beantwoord.

[2]) De als proef bestelde 10 stuks dezer veldfilters zijn in Januarij jl. verzonden.

Algemeene gezondheidstoestand; ziekenverpleging, enz. De bijlagen D en E bevatten uitvoerige statistieke gegevens betreffende den gezondheidstoestand van het leger, waarbij thans de uitkomsten der ziekenverpleging in Atjeh afzonderlijk zijn opgegeven. Neemt men in aanmerking dat gedurende 1877 de legersterkte toenam, dan getuigen de volgende cijfers — aan de voornoemde bijlagen ontleend — van een verbeterenden gezondheidstoestand.

GARNIZOENEN.	1876.						1877.					
	Behandeld.			Overleden.			Behandeld.			Overleden.		
	Europeanen.	Niet-Europeanen.	Te zamen.	Europeanen.	Niet-Europeanen.	Te zamen.	Europeanen.	Niet-Europeanen.	Te zamen.	Europeanen.	Niet-Europeanen.	Te zamen.
Java en Madura (met inbegrip van Benkoelen)	32810	21807	54617	476	370	846	27607	16611	44218	385	284	669
Atjeh en onderhoorigheden.	11864	14606	26470	694	704	1398	12354	18489	30843	386	558	944
Overige buitenbezittingen (behalve Benkoelen)	11099	18675	29774	173	167	340	13864	19555	33419	259	211	470
Totalen . .	55773	55088	110861	1343	1241	2584	53825	54655	108480	1030	1053	2083

Blijkens deze opgaven bleef het aantal patienten ook in 1877 zeer aanzienlijk, ofschoon toch ruim 2000 zieken minder behandeld werden dan in 1876. De uitkomsten der ziekenverpleging waren echter aanmerkelijk gunstiger, want terwijl het leger in 1876 op 110 861 geneeskundig behandelden 2584 man door den dood verloor, zijn in 1876 van de 108 480 lijders niet meer dan 2083 overleden. Vooral koortsen en dysenterie, benevens (in mindere mate) cholera, berri-berri en diarrhee [1]) eischten weder het grootst aantal offers.

De algemeene revaccinatie van het leger, die bij tijds ondernomen werd en geregeld wordt voortgezet, heeft er voorzeker veel toe bijgedragen om het aantal gevallen van natuurlijke of gewijzigde pokken tot een minimum te beperken. Het is namelijk zeer opmerkelijk dat die ziekte, welke in het voorjaar van 1878 gelukkig afnemende was, in meerdere of mindere mate in den geheelen Archipel heerschte, maar het leger nagenoeg geheel verschoond liet. Van de 142 militairen, die in twee jaren tijds door de pokken werden aangetast, zijn er slechts 13 bezweken.

De granuleuse oogontsteking onder het pupillencorps te Gombong (zie vorig verslag blz. 46) is langzamerhand verminderd. De 80 pupillen, die deswege naar Kedong Kebo werden geëvacueerd, zijn hersteld van daar te Gombong teruggekeerd. Een naauwkeurig onderzoek heeft voorts tot de overtuiging geleid dat zeer velen van deze ooglijders de kiem der ziekte reeds bij zich droegen toen zij als pupil werden aangenomen. Terwijl met aanvankelijk goed gevolg maatregelen zijn genomen om de verdere ontwikkeling der epidemie te bestrijden, mag dan ook het meeste nut worden verwacht van de bevolen verscherping van het geneeskundig onderzoek der zich aanmeldende jongelingen.

In de bestaande gelegenheid tot verpleging der zieken en gewonden, die van Atjeh werden geëvacueerd, werd geene andere wijziging gebragt dan eene weinig belangrijke uitbreiding van het tijdelijk hospitaal voor niet-militaire werkers te Padang en van de zieken-inrigting te Paijakombo. Overigens bleken de bestaande zieken-etablissementen voldoende gelegenheid tot verpleging aan te bieden.

De transportdienst tot evacuatie van zieken uit Atjeh bleef in 1877 op den bestaanden voet geregeld. In Februarij jl. evenwel gedoogde een verminderd bezettingscijfer de buitendienststelling van het transportschip *Sindoro.*

Op het oorlogsterrein zelf wordt voortgegaan met verbetering der gelegenheid tot ziekenverpleging door verplaatsing van eenige daartoe ingerigte gebouwen, maar vooral door den krachtig ter hand genomen bouw van een groot zieken-etablissement op den regteroever der Atjehrivier beoosten het kampement te Pantei Perak. De houten ijzerwerken voor dat nieuwe hospitaal, dat 800 lijders zal kunnen bevatten, werden voor de helft op Java en voor de andere helft te Singapore besteld, en de verzending naar Atjeh werd zoodanig geregeld dat aldaar onafgebroken kon worden voortgewerkt. In December 1877 waren de gemetselde voetstukken en fundeeringen van vier zalen gereed, terwijl men met de oprigting der wanden van de eerste zaal bezig was. Men mag dus eene spoedige oplevering van dit belangrijk werk te gemoet zien.

Beloodingen en straffen. Even als in 1876 hadden ook in het afgeloopen jaar een aantal officieren en minderen van het Nederlandsch Indisch leger het voorregt, wegens hunne houding tegenover den vijand, eene Koninklijke onderscheiding te erlangen. De waarde der eervolle melding, die krachtens art. 13 van het reglement van administratie en discipline der Militaire Willemsorde vaak wordt verleend, werd niet weinig verhoogd door het Koninklijk besluit van 8 September 1877 n°. 20 (*Indisch Staatsblad* n°. 241), waarbij werd bepaald dat aan hen, wie zoodanig blijk van 's Konings tevredenheid ten deel valt, een onderscheidingsteeken zal worden uitgereikt, bestaande in een verguld zilveren kroon, te dragen op het lint van het in 1869 ingestelde eereteeken voor belangrijke krijgsbedrijven, onmiddellijk boven dat kruis. Vermits dikwijls dezelfde persoon bij verschillende gelegenheden eervol vermeld wordt, is voorts bepaald dat zij, die zoodanige onderscheiding meer dan eenmaal verwierven, onder de kroon een cijfer mogen hechten, dat het aantal der hun te beurt gevallen eervolle meldingen aangeeft, terwijl eindelijk werd vastgesteld dat personen, die eervol vermeld worden terwijl zij nog niet het regt hebben om het in 1869 ingestelde eereteeken te dragen, dat regt door de eervolle vermelding zelve verkrijgen; het eereteeken is dan echter niet voorzien van een gesp ter vermelding van bepaalde krijgsverrigtingen. Het aangehaald Koninklijk besluit is van terugwerkende kracht voor hen die vroeger eervol vermeld werden. Het regt, om het onderscheidingsteeken voor eervol vermelden te dragen, gaat verloren overeenkomstig de regelen die bij 's Konings besluiten van 22 Augustus en 8

[1]) Ten einde nadere proeven te nemen met een nieuw geneesmiddel tegen diarrhee (cotoïn of paracotoïn, een alkaloïd uit de chinacoto van Bolivia), dat bij zijne eerste aanwending in Indie uitstekend aan de verwachting voldeed, is daarvan bij den fabriekant JOBST te Stuttgart eene grootere hoeveelheid besteld. (Voor de eerste proeven was zekere hoeveelheid verstrekt door den directeur der gouvernements kina-onderneming.)

September 1877 (*Indisch Staatsblad* n°. 254 en 255) nader werden in 't leven geroepen op het stuk der ontneming van het eereteeken voor belangrijke krijgsbedrijven en van de Atjeh-medaille.

Nog verdient aanteekening dat bij besluit der Indische Regering dd. 15 Februarij 1878, n°. 39, magtiging werd verleend om in de stamboeken bekend te stellen wie bij het 3de bataillon infanterie dienden tijdens de krijgsverrigtingen waarvoor het vaandel van dat corps met de Militaire Willemsorde werd versierd.

Terwijl de legersterkte van 31 December 1872 tot 31 December 1877 steeg van 26 446 man (waaronder 11 696 Europeanen) tot 38 905 man (van welke 16 396 Europeanen), nam ook het aantal dergenen, die vervallen verklaard werden van den militairen stand, deserteerden of op andere niet eervolle wijze het leger verlieten, niet weinig toe, zoo als uit de volgende cijfers blijkt:

JAREN.	UIT DE STERKTE AFGEVOERD:					
	ingevolge regterlijk vonnis.			wegens desertie of verwijdering uit de gelederen.		
	Eur.	Niet-Eur.	Te zamen.	Eur.	Niet-Eur.	Te zamen.
1872.	46	45	91	114	603	717
1877.	125	57	182	156	1010	1166

Uit deze cijfers is af te leiden dat het gehalte der Europesche militairen over 't algemeen gedaald is sedert zoo vele vreemdelingen in de gelederen zijn opgenomen. Vooral militairen van Franschen en Waalschen oorsprong maakten zich dikwijls aan insubordinatie schuldig.

De vermeerdering van het aantal krijgsraads-arrestanten heeft de vorming van een speciaal politiekader te Willem I noodig gemaakt, en ter bevordering van eene spoedige beregting is aldaar tijdelijk een substituut-auditeur militair aangesteld. Worden dientengevolge de overtredingen sneller door straffen gevolgd, dan zullen deze ook meer afschrikkend kunnen werken.

Om dezelfde reden als daarvoor in 't vorig verslag blz. 46 werd opgegeven, konden de proeven tot beteugeling der dronkenschap door inhouding op de soldij ook in 1877 nog niet genomen worden, terwijl de actueele toestand van het leger het mede tot dusver niet mogelijk maakte om met juistheid een oordeel te vellen over de werking der afschaffing van de straf van kling- en rietslagen bij de corpsen (*Indisch Staatsblad* 1873 n°. 237).

Reglementen en voorschriften; handleidingen bij het onderwijs. Gedurende 1877 zagen de beide volgende voorschriften het licht: 1°. dat omtrent de zamenstelling, het onderhoud en de aanwending van den revolver en de daarmede te houden schietoefeningen; en 2°. het vierde bijvoegsel op den instructie-inventaris voor de artillerie der landmagt in Nederlandsch Indie.

Ten gebruike bij het onderwijs aan de militaire school werd voorts ter perse gelegd eene verhandeling over de kogelbaan van het achterlaadgeweer klein kaliber (stelsel DE BEAUMONT), terwijl nog werden uitgegeven beknopte overzigten van de proeven en oefeningen die bij de artillerie in Nederlandsch Indie plaats hadden achtereenvolgens gedurende de jaren 1871 en 1872—1873.

De bij het departement van oorlog in bewerking genomen reglementen op den velddienst, het tirailleeren en den garnizoensdienst, zoomede het voorschrift betreffende de wapenen en de schietoefeningen der infanterie (vorig verslag blz. 46) konden nog niet worden voltooid, doch zullen — naar te voorzien is — dit jaar gereed komen.

In afwachting dat het bereids geconcipieerde nieuwe reglement op den inwendigen dienst der cavalerie zal zijn gearresteerd, gedrukt en verstrekt, werd voorloopig bepaald, dat al vast het reglement op den inwendigen dienst der infanterie voor zooveel mogelijk bij het regiment cavalerie zal worden toegepast.

Bijzondere instellingen in het materieel belang van den soldaat. Terwijl op het einde van 1875 door 451 personen van het militair spaarfonds werd gebruik gemaakt, die gezamenlijk ingeschreven stonden voor f 63 376, beliep het aantal deelhebbers bij het einde van 1876 407, die aan kapitaal en rente te goed hadden f 71 235.

Aan de goede inrigting der kantines en aan de instandhouding en uitbreiding der daaraan verbonden leesbibliotheken werd bij voortduring de meest mogelijke zorg besteed. Het ruime gebruik, dat in verreweg de meeste garnizoenen van die bibliotheken wordt gemaakt, getuigt op welken prijs de soldaat het stelt zich in zijn vrijen tijd met de lectuur van goed gekozen werken te kunnen bezig houden.

Remonte. Blijkens het verhandelde bij de Indische begrooting voor 1878 (memorie van toelichting, blz. 27) mag in den loop dezes jaars de oprigting verwacht worden der paardenstoeterij op het schiereiland Malassoro (Zuid-Celebes), van welke onder anderen in het vorig verslag (blz. 47) sprake was. De daarvoor toegestane som van f 40 000 zal dienen voor de oprigting van gebouwen en den aankoop van paarden. Voor het bij de stoeterij in te deelen personeel is nog geene definitieve formatie vastgesteld, vermits het wenschelijk voorkwam hiertoe niet over te gaan vóórdat de op blz. 37 besproken reorganisatie der cavalerie tot uitvoering zal kunnen komen. De Indische Regering werd, in afwachting daarvan, uitgenoodigd om door detacheering uit de escadrons cavalerie voorloopig in de behoefte aan personeel voor de stoeterij te voorzien.

De commissie, die in den aanvang van 1877 naar Soemba vertrok om aldaar in het belang der remonte werkzaam te zijn (zie vorig verslag blz. 46), kon er slechts met groote inspanning in slagen een behoorlijk aantal paarden aan te koopen, over welker gehalte en geschiktheid voor den dienst gunstig gerapporteerd wordt. De vele bezwaren, die de commissie had te overwinnen om het vereischte aantal paarden bijeen te brengen, leidde echter tot de overtuiging, dat eene nieuwe poging tot aanvulling der troepenpaarden door aankoop op Soemba weinig kans van slagen zou hebben, waarom dan ook in 1878 zal getracht worden in de behoefte der remonte te voorzien op de vroeger gebruikelijke wijze, dat is door aankoop op de vier hoofdplaatsen van Java en op Celebes.

De bij de artillerie ingedeelde muildieren, vooral die welke uit China werden aangevoerd en sterker blijken te zijn dan de Syrische, bleven goed voldoen. Sedert kort wordt beproefd ze ook als trekdieren bij de berg-artillerie te bezigen, waarmede tot dus ver eene gewenschte uitkomst schijnt te worden verkregen.

§ 2. *Fortificatien.*

Even als in de beide voorafgegane jaren was ook in 1877 het gebrek aan werkkrachten te Tjilatjap oorzaak dat aan de kustbatterij aldaar slechts uiterst langzaam kon worden voortgewerkt. Het mogt dientengevolge niet gelukken dat werk en de bewapening dier batterij met de uit Nederland ontvangen 24 c. M. ARMSTRONG-kanonnen te voltooijen; het gegronde vooruitzigt bestaat echter dat die arbeid in 1878 zal afloopen. De verdere bevestiging van de positie te Tjilatjap en van die te Soerabaija maakt nog een punt van overweging bij de Indische militaire autoriteiten uit.

Sedert de vroegere opgaven van de verdedigingswerken tegen een inlandschen vijand nog vervallen drie versterkingen van den 3den rang: de redoutes Waterbatterij, Waynitoe en Batoe Gantong te Amboina (*Indisch Staatsblad* 1878 n°. 37), en drie van den 4den rang: op Java het blokhuis te Kediri (*Indisch Staatsblad* 1878 n°. 39) en ter Sumatra's Westkust het fort te Natal en de redoute te Priaman (*Indisch Staatsblad* 1877 n°. 220, en 1878 n°. 142).

§ 3. *Topografische dienst.*

Het voltallig komen van het personeel der militaire

verkenningen — waarvoor ruime stof te vinden was onder de vele thans bij het leger dienende vreemdelingen [1]) — was oorzaak dat door elk der zes (alle op Java werkzame) opnemingsbrigades in 1877 belangrijk meer terrein werd opgemeten en ingeschetst dan in vorige jaren, namelijk eene oppervlakte van ruim 3087 vierk. Java-palen [2]) (of ruim 7010 vierk. kilometers) tegen gemiddeld 2062 vierk. Java-palen (of ruim 4682 vierk. kilometers) per jaar gedurende 1872—1876. Na afloop der werkzaamheden in de thans onderhanden zijnde vijf gewesten blijven er van de 23 op Java en Madura nog vier op te meten, namelijk: Madura (waar reeds in 't laatst van 1877 door een gedeelte der 6de brigade een aanvang werd gemaakt met voorbereidende maatregelen voor den geleidelijken overgang derwaarts van het opnemingspersoneel uit Soerabaija), Bantam, Bezoeki en Banjoewangi. Naar Bantam zal reeds in het loopende jaar kunnen overgaan de brigade van Batavia, terwijl mede nog vóór 1879 die van Probolinggo zal kunnen beginnen aan de opneming van Bezoeki en Banjoewangi, welke beide gewesten als één geheel zullen worden behandeld. Daar nog van eene andere brigade, die van Pasoeroean, de werkzaamheden vóór het einde des jaars zullen afloopen, is door het legerbestuur onlangs in overweging gegeven om dit personeel te bestemmen voor de herziening (bijhouding) der topografische kaarten betreffende die gewesten welke het militair personeel reeds ettelijke jaren geleden heeft verlaten, en om die bijhouding — waarvoor, tegen verwachting, niet gebruik kan worden gemaakt van den bijhoudingsarbeid der statistieke opneming — te doen beginnen in Cheribon. Dit voorstel is in Indie nog aanhangig.

Van de ruimte aan personeele middelen, waarover de topografische dienst sedert den aanvang van 1877 kon beschikken, werd — in afwachting der uitvoering eener noodzakelijk geachte geheele heropneming van Sumatra's Westkust [3]) — al vast partij getrokken tot het doen opnemen van enkele andere gedeelten der buitenbezittingen, voor welke zich mede reeds meermalen de behoefte aan vertrouwbare kaarten had doen gevoelen. Zoo werd in Mei 1877 een begin gemaakt met de opneming van het eiland Billiton, een arbeid dien men in het voorjaar van 1878 dacht te kunnen beëindigen, en werden in de laatste maanden van 1877 tevens voorbereidende maatregelen genomen voor eene topografische opneming der residentie Sumatra's Oostkust, daar de vroeger vervaardigde kaart van Siak en onderhoorigheden [4]), als uit onvolledige gegevens zamengesteld, veel te wenschen overliet.

De werkzaamheden bij het topografisch bureau te Batavia, voor zooveel de in opneming zijnde gewesten van Java betreft, bestonden in het overteekenen in Oost-Indischen inkt der door de brigades van Batavia, Preanger regentschappen en Soerabaija afgewerkte brouillons (schaal 1 : 20000), terwijl een aanvang werd gemaakt met het vervaardigen der gewasschen overzigtskaarten (schaal 1:100000) van Batavia en Soerabaija. (De ter reproductie hier te lande bestemde detailkaarten van beide gewesten zouden vermoedelijk nog vóór het einde van 1878 herwaarts kunnen worden verzonden.) [5])

De nieuwe étappekaart van Java en Madura op de schaal van 1 : 500000 (zie vorig verslag blz. 48) werd in het afgeloopen jaar afgewerkt; de chromolithografische reproductie zal hier te lande plaats vinden, doch in Indie is nog een gewasschen exemplaar der kaart vervaardigd, hetwelk gediend heeft om langs photografischen weg eenige afbeeldingen te verkrijgen.

De in 1876 zamengestelde kaart van Atjeh en aangrenzende landstreken (schaal 1 : 500000) werd naar latere gegevens bijgewerkt. Uit de aanwezige gegevens betreffende het bezette terrein in Atjeh werd op de schaal van 1 : 100000 eene kaart vervaardigd en photo-autografisch vermenigvuldigd. Op gelijke wijze werd gereproduceerd eene door het militaire opnemingspersoneel in Atjeh vervaardigde algemeene kaart van Poeloe Bras (schaal 1 : 100000), zoomede eene meer uitvoerige voorstelling, op de schaal van 1 : 10000, van het noordelijke, minst woeste gedeelte van dit eiland.

Nog werden photo-autografische afdrukken genomen (op de verkleinde schaal van 1 : 250000) van eene uit voorloopige gegevens zamengestelde kaart (schaal 1 : 100000) van de rijken Deli, Langkat en Serdang.

Met de vervaardiging eener geärceerde kaart, in zes bladen, van Zuid-Celebes (schaal 1 : 200000) werd voortgegaan.

Het debiet van kaarten aan particulieren bragt in 1877 f 1659 op (tegen f 1493 in 1876), waaronder f 285 voor verkochte chromolithografische residentiekaarten van Java. Op aanvraag, ook van particulieren, werden nog diverse copien gemaakt van kaarten der topografische opneming, waarvoor f 540 ontvangen werd. Aan lithografisch en photo-autografisch drukwerk werd afgeleverd voor eene waarde van f 11 887, waaronder f 478 ter zake van particuliere bestellingen. Over 1876 waren die sommen f 15867 en f 964.

§ 4. *Krijgsverrigtingen.*

Nopens de krijgsverrigtingen die buiten Atjeh — namelijk in de Battaklanden en langs de kusten van Halmaheira — hebben plaats gevonden, is in hoofdstuk **C**, §§ 4 en 18, reeds zoo uitvoerig berigt, dat dienaangaande hier niets meer te vermelden valt. Uit de beschrijving van den algemeenen loop der gebeurtenissen in Atjeh en onderhoorigheden, die gegeven werd in § 3 van hetzelfde hoofdstuk, is ook reeds kunnen blijken welke diensten dáár van het leger werden gevorderd. Intusschen zijn nog enkele bijzonderheden mede te deelen nopens de militaire operatien die in Junij en Julij 1877 tegen Malaboe en tegen den ex-radja van Simpang Olim en in Augustus 1877 tegen Samalangan ondernomen werden (verg. blz. 7, 5/6 en 4). De overige krijgsverrigtingen, in hoofdstuk **C** § 3 vermeld, komen niet voor nadere bespreking te dezer plaatse in aanmerking, hetzij omdat ze reeds voldoende beschreven zijn (zooals de togt der kolonne onder den majoor van Lier langs de westkust van Atjeh in Februarij en Maart jl.), hetzij omdat daaromtrent nog geen gedétailleerde berigten uit Indie ontvangen zijn (zooals het geval is ten aanzien van de expeditien naar Segli en Gedoeng in Mei en Junij jl., verg. blz. 7 en 6, en ten aanzien van de militaire maatregelen die genomen zijn tijdens en na den op blz. 6 bedoelden vijandelijken inval in de IV Moekim).

Voor de hierboven in de eerste plaats genoemde expeditie tegen Malaboe, die noodig was geworden omdat onze bezetting aldaar voortdurend vijandelijke aanvallen had te doorstaan, werden den 9den Junij te Oleh-leh drie compagnien van het 12de bataillon infanterie en eene onbespannen sectie berggeschut onder den majoor P. W. H. du Pon ingescheept, met opdragt om den omtrek van onzen post te Malaboe, in vereeniging met de marine, van kwaadwilligen te zuiveren en een gunstiger punt uit te kiezen voor de nederzetting onzer troepen. Den 12den Junij ontscheept, werden de troepen in een verschanst bivouak gelegerd. Van daar trokken patrouilles uit om het omliggend terrein te doorzoeken, waarbij onder anderen den 16den en den 20sten Junij ontmoetingen met den vijand plaats vonden, die ons 4 gewonden kostten, waaronder één officier. Nadat de troepen voorloopig, zoo goed de omstandigheden het veroorloofden, gelegerd waren, werd begonnen met den bouw eener nieuwe versterking en van eene brug over de Malaboe-rivier, terwijl tevens het brandpunt van de vijandelijke aanvallen, de kampong Roending, zooveel mogelijk verkend en door het geschut der marine geteisterd werd. Op den 7den Julij rukte vervolgens de majoor du Pon met zijne geheele magt uit om kampong Roending te vermeesteren. Aanvankelijk schenen hare verdedigers geneigd een fellen weêrstand te bieden, doch toen de aanval onzerzijds met kracht werd doorgezet, sloegen zij haastig op de vlugt, acht stukken achterla-

1) Voor de geregelde aanvulling moet hoofdzakelijk dienen de topografische cursus bij het corps pupillen te Gombong, die een toenemend aantal geschikte opnemers en teekenaars oplevert.

2) Over de vijf in opneming zijnde gewesten (hier opgenoemd naar volgorde der brigades) verdeeld aldus: Batavia 435, Preanger regentschappen 823 7/9 (waarvan door de 2de brigade 395 6/9, door de 3de 428 1/9), Probolinggo 537 3/9, Pasoeroean 522 4/9 en Soerabaija 768 5/9.

3) De herziening der bestaande militaire kaarten van dat gewest bleek ongeraden wegens hare geringe waarde wat juistheid en volledigheid betreft. (Zie overigens het aangeteekende onder „*Geografische dienst*" in hoofdstuk **E** § 5.)

4) Verg. het verslag van 1873, blz. 44.

5) Hier te lande kwamen sedert de opgaaf in 't vorig verslag (blz. 47, noot 2) gereed in November de kaart van Cheribon en in December eene tweede (verbeterde) oplage der kaart van Kadoe.

tende die onmiddellijk vernageld werden, waarna de kampong met de daarin gelegen vijf versterkingen vernield werd. Wij telden 2 gesneuvelden en 6 gewonden, terwijl van den vijand 3 lijken werden gevonden. 's Vijands overmoed scheen thans gebroken; wel werd nog van tijd tot tijd op de oude versterking, die nog niet dadelijk kon verlaten worden, gevuurd, doch enkele granaatworpen waren telkens voldoende om de kwaadwilligen in bedwang te houden. De majoor DU PON keerde dan ook in het laatst van Julij naar Kotta Radja terug, doch liet te Malaboe eene tijdelijke versterking van 2 officieren en 60 bajonetten achter. Ook de aldus versterkte bezetting is echter op den duur door de vijandige elementen in Malaboe niet met rust gelaten; maar voor de verdere gebeurtenissen kan weder verwezen worden naar blz. 7.

Een meer afdoend resultaat had de hierboven in de tweede plaats genoemde expeditie tegen den ex-radja van Simpang Olim. Daarvoor werden den 7den Julij twee compagnien infanterie en 2 veldstukken, uit Kotta Radja, nabij de monding der Arakoendoer-rivier gedebarkeerd, en deze troepen rukten twee dagen later, onder bevel van den majoor VON DEM BUSSCHE IPPENBURG, naar Tepin Serin op, na zich te Groeng Groeng vereenigd te hebben met detachementen van de posten Simpang Olim, Blangni en Tandjong Semantoh en met eene landingsdivisie der marine, sterk 2 officieren en 35 matrozen. Deze laatste was door den genoemden hoofdofficier aangevraagd, nadat hij de zekerheid had verkregen dat de te vermeesteren benting van den ex-radja aan den linkeroever der Djamboe Aijer-rivier gelegen was. Met behulp van praauwen, die door de landingsdivisie bediend werden, moest de kolonne de genoemde rivier onder het vuur des vijands overtrekken, en zoodra die overtogt volbragt was, werd de stormaanval ondernomen. Ofschoon de vijand aanvankelijk geneigd scheen weêrstand te bieden, zag hij spoedig in, dat elke poging tot verdediging nutteloos zou zijn, en het mogt onzen troepen dan ook gelukken, met een verlies van slechts 6 gewonden, waaronder één officier, de versterking in den eersten aanloop binnen te dringen. De ex-radja van Simpang Olim redde zich door eene overijlde vlugt, doch zóó overhaast had hij de benting moeten verlaten, dat niet alleen een groote voorraad munitie in handen der overwinnaars viel, maar ook geldswaarden en verschillende rijkssieraden werden buit gemaakt. De geheele sterkte werd door middel van de gevonden munitie vernield, en de troepen keerden reeds den 11den Julij naar de straks genoemde posten terug. Nadat van daar nog eenige militaire vertooningen in den omtrek waren gemaakt, die een goeden indruk op de bevolking te weeg bragten, vertrok de ter versterking toegezonden troepenmagt op den 18den Julij weder naar Kotta Radja. Sedert vonden in Simpang Olim geene belangrijke krijgsverrigtingen meer plaats.

Een veel grooteren omvang dan de beide besproken expeditien, hadden de hierboven in de derde plaats genoemde krijgsverrigtingen tegen Samalangan.

Den 10den Augustus bereikten de daarvoor bestemde troepen uit Kotta Radja, die door den civielen en militairen bevelhebber — kolonel VAN DER HEYDEN — persoonlijk aangevoerd werden [1]), de reede van Samalangan, waar ondanks de hevige branding nog dienzelfden dag met de ontscheping werd aangevangen. Ofschoon een belangrijk deel der debarkements-middelen en ook de artillerie-munitie werd beschadigd, gelukte het toch 3 compagnien van het 8ste bataillon en het grootste gedeelte van het 2de bataillon zoo tijdig aan den wal te brengen, dat zij nog vóór het invallen der duisternis het bivouak konden betrekken.

De eerstgenoemde compagnien, door den majoor F. W. MEIJER aangevoerd, rukten aanstonds in zuidelijke rigting het strandbosch in, waaruit zij een kwartier uurs later in het gezigt van den vijand deboucheerden op eene vlakte, die na een kort maar vrij ernstig vuurgevecht, waarbij wij 3 dooden en 9 gewonden [2]) bekwamen, in ons bezit bleef. Onze tegenstanders trokken zich, met achterlating van 8 dooden, terug. Het bataillon sloeg hier het bivouak op, maar het mogt geen ongestoorde rust genieten. Omstreeks $3^1/_2$ uur des nachts werden onze vermoeide troepen gealarmeerd door de onverwachte nadering van talrijke vijanden, die met zooveel onstuimigheid opdrongen, dat het niet zonder moeite gelukte de in aller ijl te wapen gesnelde manschappen te doen stand houden. Een vinnig gevecht, man tegen man, ontspon zich nu, en eerst na een strijd van bijkans een half uur bleef de overwinning aan onze zijde, die den vijand niet minder dan 58 dooden kostte. Doch ook de onzen hadden niet onbeduidende verliezen geleden; de kapiteins der infanterie J. LOJENGA en H. J. JONKER, benevens 8 Europesche en 4 inlandsche militairen en 10 dwangarbeiders, waren gesneuveld, terwijl 3 officieren, 15 Europesche en 9 inlandsche militairen, benevens 18 dwangarbeiders gewond waren. Een tweede aanval, in den vroegen morgen, werd zonder verliezen onzerzijds afgeslagen, waarop de vijand zich aan ons oog onttrok, doch het bivouak voortdurend uit de verte bleef beschieten.

De hevige branding was intusschen oorzaak dat het debarkement niet dan zeer langzaam vorderde. Gelegenheid om de gewonden aan boord te brengen, kon vooreerst niet gevonden worden, zoodat deze verpleegd werden in het strandbivouak van het 2de bataillon, werwaarts den 12den Augustus ook het 8ste bataillon, dat de bevelhebber vreesde te veel te zullen afmatten, werd teruggeroepen. Den volgenden dag werden hierop de zwaar gewonden ingescheept, doch eerst den 17den Augustus waren alle troepen aan den wal vereenigd.

Terwijl gedurende de volgende dagen, onder behoorlijke dekking, een weg werd getraceerd en opengehakt in het strandbosch, begonnen tevens sterke verkennings-kolonnes de onbekende landstreek langzaam binnen te dringen, waarbij telkens ontmoetingen met den vijand plaats hadden, die ons tot 20 Augustus 4 dooden en 15 gewonden kostten, onder welke laatsten 2 officieren.

In den vroegen morgen van den 20sten Augustus kon eindelijk het bevel gegeven worden tot den opmarsch tegen 's vijands stellingen bij Kwalla Tamboea, waartoe twee kolonnes werden zamengesteld. De regter kolonne, bestaande uit drie compagnien van het 3de bataillon en één compagnie van het 8ste bataillon met eene sectie berggeschut en het benoodigde ambulance-personeel, onder bevel van den luitenant-kolonel W. J. J. DOCTERS VAN LEEUWEN, moest het strand in westelijke rigting volgen, terwijl het 2de bataillon, eveneens met eene sectie bergartillerie en eene afzonderlijke ambulance, onder bevel van den majoor P. E. J. H. VAN DOMPSELER, moest trachten zuidwaarts 's vijands vooruitgeschoven stellingen om te trekken. Door het vuur der marine krachtdadig ondersteund, bereikte de regter kolonne, waarbij zich de bevelhebber had aangesloten, de te nemen positie — eene aaneenschakeling van grootendeels granaatvrije ingravingen — zonder tegenstand te ontmoeten; zij was ontruimd, en, terwijl het hoofdkwartier daarheen werd overgebragt, werden er twee punten bezet, het eene — aan de monding der Kwalla Tamboea gelegen — door 2 compagnien en de sectie artillerie, het andere — ± 900 meters zuidwestwaarts bij de versterkte doch verlaten woning van den radja van Samalangan — door de rest der kolonne en het hoofdkwartier. De kolonne VAN DOMPSELER ondervond bij hare omtrekkende beweging slechts geringen tegenstand. Zoodra haar gebleken was dat de zoo even beschreven positie genomen was, kon zij den terugmarsch aannemen, doch hierbij werden door het vuur van eenige in de struiken verscholen vijanden 3 mindere militairen gewond. Bij de doorzoeking van het terrein in westelijke rigting, om dit nabij het hoofdkwartier — te Roemah Sentot — van vijanden te zuiveren, sneuvelde dien dag nog 1 mindere militair, terwijl den volgenden dag (21 Augustus) eene compagnie van het 8ste bataillon, met hetzelfde doel nogmaals uitgezonden doch nu in zuidelijke rigting, 4 gewonden bekwam. Zij behaalde echter een klein succes door de vermeestering eener benting nabij het heilige graf van TONGKOE DI TAMBOEA, in welke versterking de vijand niet minder dan 23 dooden achterliet met tal van wapenen en eene aanmerkelijke hoeveelheid munitie. In den namiddag van dien dag werd Roemah Sentot uit zuidwestelijke rigting beschoten, waardoor 1 mindere militair sneuvelde; doch nu bragt de artillerie 's vijands vuur spoedig tot zwijgen.

[1]) Nadat van 5 tot 7 Augustus artillerie-munitie, benevens vivres en de ambulance aan boord waren gebragt, scheepte de bevelhebber zich met zijn staf den 8sten te Oleh-leh in aan boord der *Marion*, welk vaartuig, met de *Devonhurst* voor het vervoer van troepen bestemd, een deel der drie bataillons infanterie (het 2de, het 3de en het 8ste), die aan de expeditie deel namen, aan boord had.

[2]) Hieronder 1 officier.

Den 22sten Augustus werd een aanvang gemaakt met den bouw eener versterking te Roemah Sentot; het oorspronkelijke strandbivouak werd tevens verlaten en naar Kwalla Tamboea overgebragt, waarna den 26sten Augustus de operatien op nieuw met twee kolonnes werden hervat. De eerste kolonne bestond uit 3 compagnien van het 2de bataillon, 2 compagnien van het 8ste bataillon, 2 sectien berggeschut en eene ambulance onder de orders van den majoor VAN DOMPSELER. Dien hoofdofficier was opgedragen om, uitgaande van het oude strandbivouak, zich in zuidwestelijke rigting een doortogt te banen, ten einde de kampongs Blang-Tamboea en Blang-Temoelit in den rug te nemen en vervolgens, in verband met de operatien der tweede kolonne, westwaarts door te dringen. Deze laatste kolonne, bestaande uit 2 compagnien van het 3de bataillon, eene sectie artillerie en eene ambulance, onder bevel van den luitenant-kolonel DOCTERS VAN LEEUWEN, zou uit Roemah Sentot in zuidelijke rigting de zoo even aangeduide kampongs in het front bestoken, om, na hare vermeestering, eveneens de beweging in westwaartsche rigting te vervolgen ter opsporing eener groote sawahvlakte, waarvan alleen de aanwezigheid, niet de ligging, bekend was. De marine zoude wederom medewerken en met het aanbreken van den dag een hevig geschutvuur openen in de vermoedelijke rigting der te veroveren kampongs, beide aan de Samalangan-rivier gelegen. De kolonel VAN DER HEYDEN vergezelde zelf de eerste kolonne. Deze werd bij haren opmarsch in den rug door den vijand bedreigd, doch wist hieraan, door aan eene halve compagnie infanterie hare dekking toe te vertrouwen, een einde te maken. Intusschen gelukte het aan de tweede kolonne den vijand achtereenvolgens vier versterkingen bij kampong Blang Tamboea te ontwringen, welker verdediging hem 25 dooden kostte. Terwijl zij den marsch in zuidelijke rigting vervolgde, deboucheerde de eerste kolonne, voor wie nu de weg door Blang-Tamboea geopend was, eenige honderden passen buiten den kampongrand, nabij eenige zoutpannen, op eene vrij uitgestrekte, opene vlakte. Hier werd zij door een hevig vuur uit de benting Temoelit, aan de overzijde eener lagune, begroet. De artillerie kwam nu aanstonds in batterij en het gelukte haar, ondanks zware verliezen, met succes de kampong te beschieten. Twee compagnien van het 2de bataillon beproefden, tot tweemalen toe, te vergeefs in den rug des vijands te komen, terwijl diens werken te gelijkertijd herhaaldelijk in front met den stormpas werden aangevallen; doch ook daar werden onze troepen telkens afgeslagen. Reeds sedert het begin van het gevecht had de 1ste compagnie van het 2de bataillon zich achter de noorderface der benting genesteld, op den smallen berm die de met digte bamboedoeri beplante borstwering van de daarvoor gelegen gracht scheidde. Te vergeefs trachtte zij aanvankelijk van daar het werk binnen te dringen, doch toen een 40tal manschappen eener andere compagnie haar ter zijde kwam, mogt het eindelijk gelukken de borstwering te beklimmen, haar kruin te bezetten en na een verwoeden strijd den toegang te forceeren tot de benting, waarin de vijand 27 dooden achterliet, zoomede eene groote hoeveelheid wapenen en munitie. In ruim een half uur tijds waren aan onze zijde gesneuveld de 1ste luitenant der infanterie F. W. BRÖKER en 9 mindere militairen, en gewond, behalve de kolonel VAN DER HEYDEN die des ondanks met woord en daad zijne troepen bleef voorgaan [1]), 5 officieren en 54 mindere militairen; onder de gewonden behoorde de 1ste luitenant der artillerie J. L. GRANPRÉ MOLIÈRE, die des namiddags aan de gevolgen overleed. Het bivouak werd in de veroverde benting opgeslagen. De tweede kolonne, die bij het zoo even beschreven gevecht niet tegenwoordig was geweest, had intusschen haren marsch in westelijke rigting voortgezet, de op te sporen sawahvlakte bereikt en daar het bivouak betrokken.

Den volgenden dag toonde de vijand tot onderwerping geneigd te zijn, hetgeen het staken der vijandelijkheden ten gevolge had. De troepen marcheerden nu verder westwaarts op om aan de Samalangan-rivier geschikte punten op te zoeken voor eene vestiging. Twee versterkingen werden daar in gereedheid gebragt, en als uitgangspunt genomen voor onderscheidene terreinverkenningen.

Over den verderen gang van zaken is het noodige reeds aangeteekend in hoofdstuk C § 3, waarbij nog dient te worden opgemerkt, dat eerst omstreeks medio October twee bataillons infanterie en twee sectien artillerie naar Kotta Radja terugkeerden, het 2de bataillon met eene sectie artillerie en het benoodigde ambulance-personeel ter bezetting van Samalangan achterlatende. Deze troepen waren in de twee versterkingen aan de beide oevers van de Samalangan-rivier gevestigd, terwijl de vroeger opgerigte redoutes aan de Kwalla Tamboea opgeheven en geslecht waren.

Van de terugkeerende troepen werd den 20sten October een gedeelte ontscheept op de kust van Merdoe om daar eene militaire vertooning te maken en tevens de plegtigheid van het uitreiken en hijschen van de Nederlandsche vlag aldaar op te luisteren (zie blz. 5).

Verder viel te Samalangan niet veel meldenswaardigs meer voor, enkele aanrandingen van schildwachten en kleine posten door wraakzuchtige Atjehers daargelaten. Nog vóór het einde des jaars konden dan ook nog 2 compagnien van het 2de bataillon met de sectie berg-artillerie naar Kotta Radja terugkeeren. [2])

Ten slotte moet hier nu nog worden melding gemaakt van verschillende maatregelen, die ten opzigte van de troepen in Atjeh en onderhoorigheden in den laatsten tijd genomen zijn.

Na den val van Samalangan naar Kotta Radja wedergekeerd, kon de kolonel VAN DER HEYDEN — die ondanks zijne wond de leiding der zaken behield — zich ernstig bezig houden met de uitvoering der reeds vroeger (Indisch besluit van 11 Junij 1877 n°. 23) in beginsel aangenomen reorganisatie der bezettingstroepen. Volgens dat besluit zou de infanterie der bezetting, behalve uit 5 veldbataillons, — waarvan één, het 12de, voorloopig ter oostkust (in Edi en Simpang Olim) gelegerd bleef, — bestaan uit 3 garnizoensbataillons, over de verschillende posten verdeeld gelijk dit in bijlage F naauwkeurig is aangegeven. Het linkerhalf 3de, regter 8ste, linkerhalf 9de, regter 12de en regter 13de veldbataillon werden tevens opgeheven, en daarbij nog bepaald dat de bataillons n°. 8, 9, 10 en 13 naar Java zouden terugkeeren, nadat met succes tegen Samalangan zou zijn geageerd. Een der in Atjeh gestationeerde bergbatterijen werd almede naar Java teruggeroepen, en tevens werd in het personeel der hoofdofficieren van de verschillende wapens wijziging gebragt. Het laat zich hooren dat deze maatregelen, die eene vermindering der bezetting met 7 hoofdofficieren, 48 subalterne officieren en 1528 mindere militairen te weeg bragten, slechts geleidelijk konden worden ten uitvoer gelegd. Omstreeks medio Februarij 1878 was echter de uitvoering voltooid [3]).

Inmiddels was de Indische Regering in November 1877 nader met kolonel VAN DER HEYDEN in overleg getreden nopens de vraag, hoedanig de vaste bezetting in Atjeh voor het vervolg zou zijn te organiseeren. Naar aanleiding hiervan gaf deze als zijne meening te kennen, dat voor het oogenblik, met het oog op de nog steeds vijandige stemming in de XXII en XXVI Moekim, eene aanzienlijke vermindering der bezetting nog niet raadzaam was, doch dat door opheffing van eenige kleine posten en door vermindering der bezetting van andere, zonder de veiligheid in gevaar te brengen, eene reductie in de garnizoensbataillons kon worden gebragt. Dientengevolge werd bij Indisch besluit van 17 Februarij 1878 n°. 58 de formatie dier corpsen herzien en, overeenkomstig het voorstel van den gouverneur van Atjeh en onderhoorigheden, verminderd met 28 subalterne officieren en 994 minderen. Tevens werd voor den geneeskundigen

[1]) De kolonel VAN DER HEYDEN werd ter zake zijner houding op dezen dag bij telegram voorgedragen — en dientengevolge door den Koning benoemd — tot kommandeur der Militaire Willemsorde.

[2]) Thans maakt de infanteriebezetting van Samalangan deel uit van het 1ste garnizoens-bataillon van Groot-Atjeh (verg. bijlage F).

[3]) Verg. bijlage F, waar tevens de later te vermelden vermeerdering der cavalerie en eenige bij bijzondere besluiten bevolen formatie-wijzigingen van ondergeschikt belang in rekening gebragt zijn. Van daar het verschil tusschen de zoo even genoemde cijfers der vermindering (55 officieren en 1528 minderen) en die, welke in de aangehaalde bijlage zijn vermeld.

dienst, de intendance en de militaire administratie eene nieuwe formatie vastgesteld. Bij Indisch besluit van 6 Februarij te voren n°. 11 was inmiddels, almede in overleg met den kolonel VAN DER HEYDEN, bepaald dat de geringe cavalerie-bezetting eenigszins zou worden verminderd en gebragt op 3 subalterne officieren, 78 Europesche ruiters en 64 paarden, vermits van dit wapen op de thans in alle rigtingen aangelegde wegen voor patrouille- en veiligheidsdienst groot nut mogt worden verwacht.

Moest de zoo even vermelde inkrimping van het bezettingsleger reeds leiden tot vermindering van uitgaven [1]), in het belang van 's lands financien moest de Indische Regering zich bovendien de vraag stellen, of niet de allengs veranderde stand van zaken in Atjeh herziening gedoogde van verscheidene bepalingen omtrent bezoldiging en voeding van officieren en minderen die in de bezette landstreek gelegerd waren. Die bepalingen toch dagteekenden voor het meerendeel van een tijd, waarin de naar Atjeh over te plaatsen militairen konden gerekend worden bij hunne aankomst aldaar onmiddellijk tegenover den vijand, dat is geheel op oorlogsvoet, te komen. Voor het oogenblik was van agressieve handelingen geen sprake, en een belangrijk gedeelte der troepen verkeerde in een toestand die weinig verschilde van dien welke op vele buitenposten werd aangetroffen. De billijkheid eener wijziging van verschillende bepalingen scheen mitsdien onbetwistbaar, weshalve daartoe werd overgegaan bij het Indisch besluit van 15 Januarij 1878 n°. 6 [2]). Doch aangezien het niet onmogelijk voorkwam dat ook op de verpleging en huisvesting der troepen in Atjeh veel kon worden bezuinigd, werd tevens aan den oud-intendant T. C. J. KROESEN, thans lid van de Algemeene Rekenkamer te Batavia, opgedragen om in Atjeh zelf te onderzoeken, of en zoo ja in hoeverre te dien opzigte vereenvoudiging ware te verkrijgen. Het onderzoek, door dien hoofdambtenaar ingesteld, schonk aan de Indische Regering de overtuiging dat het geene aanbeveling verdiende de troepen al dadelijk geheel als op voet van vrede te verplegen, doch dat evenmin termen aanwezig waren om voortdurend officieren en minderen volgens het tarief voor troepen op voet van oorlog te doen onderhouden, wat te minder aanbeveling verdiende omdat, zoolang al het benoodigde op ruime schaal in natura van 's lands wege werd verstrekt, geen ontwikkeling van de vrije nijverheid in Atjeh kon verwacht worden, en alzoo de gelegenheid, om tot de toepassing van het tarief voor verpleging op voet van vrede te geraken, stelselmatig werd verdaagd. Op die gronden werd een middenweg ingeslagen en bepaald dat, te beginnen met 1 Julij 1878, een deel der voedings-artikelen in natura zou worden verstrekt en overigens aan officieren en minderen een bijslag op hun tractement en soldij zou worden verleend ten bedrage van f 2.50 daags voor de officieren en van f 0.16 à f 0.08 daags voor de mindere militairen naar gelang van hun landaard.

De hierboven besproken maatregelen werden alle genomen in een tijdvak, toen het in Atjeh en onderhoorigheden vrij rustig was en geen aanleiding bestond om te verwachten dat op nieuw krijgsverrigtingen van bijzonder belang noodig zouden worden. Uit de mededeelingen in hoofdstuk **C** § 3 is echter gebleken dat in Mei jl. de staat van zaken is veranderd. In het begin dier maand moest een gedeelte der veldbataillons in Groot-Atjeh op de been gebragt worden voor eene expeditie naar Segli op de noordkust. Naauwelijks was die beëindigd, of er moesten troepen naar de oostkust gezonden worden om Gedoeng te tuchtigen. En die troepen waren nog niet naar Groot-Atjeh teruggekeerd, toen daar de vijandelijke aanval op een gedeelte van het door ons bezet gebied plaats vond, die aanleiding gaf om onze troepenmagt met 2000 man uit Java te versterken. Aangezien — zoo als op blz. 47 reeds gezegd is — gedétailleerde berigten omtrent deze gebeurtenissen nog niet uit Indie ontvangen zijn, zullen ze eerst in een volgend verslag nader besproken kunnen worden en zal ook eerst later kunnen worden medegedeeld welke gevolgen die gebeurtenissen gehad hebben.

§ 5. *Corpsen niet regtstreeks tot het leger behoorende.*

Schutterijen. In de residentie Amboina werd in 't laatst van 1877 (*Indisch Staatsblad* n°. 219) te Haroekoe de schutterij als dienstdoend corps opgeheven, niet alleen wegens hare geringe militaire waarde, maar vooral ook omdat het doel, waarvoor die schutterij in vroegere jaren werd gebezigd (het bewaken van de kust tegen zeeroovers en het beletten van den heimelijken uitvoer van kruidnagelen, toen deze nog aan het Gouvernement moesten geleverd worden), door den loop der tijden geheel was vervallen [3]). De schutterpligtigen te Haroekoe (uitsluitend zoogenaamde inlandsche burgers), die nu geen dienst meer hebben te verrigten, zullen echter, even als de vroeger reeds vrijgestelden, geldelijk moeten bijdragen aan de schutterijkas, en wel aan die van het corps te Saparoea.

Voor de schutterij te Koepang (Timor) werd in Mei 1877 (*Indisch Staatsblad* n°. 105 en 106) eene nieuwe organisatie vastgesteld, ten gevolge waarvan de ter plaatse aanwezige Chinezen niet meer in een afzonderlijk corps vereenigd worden. Tot de Koepangsche schutterij zullen voortaan behooren, hetzij als effectieve leden van het corps, hetzij als contribuanten aan het schuttersfonds, alle volwassene vaste ingezetenen dier hoofdplaats, de onderdanen der vorstenrijken en enkele vrijgestelden alleen uitgezonderd. In eene afzonderlijke afdeeling, onder den naam van » Mardijkers", zullen vereenigd worden de op een paar andere plaatsen in het regtstreeksch gouvernementsgebied van Timor (te Babaauw en Oesappa) gevestigde » Mardijkers, burgers en Papangers".

In Maart 1878 (*Indisch Staatsblad* n°. 107) werden ook nieuwe bepalingen uitgevaardigd voor de schutterijen in de residentie Menado, en zulks in afwachting der vaststelling van een nieuw algemeen reglement voor de schutterijen in Nederlandsch Indie. Volgens die nieuwe bepalingen behooren tot de schutterij — behalve enkele categorien die niet toegelaten worden — alle volwassen Europeanen en inlandsche burgers, en onder deze laatsten ook de gevestigde inlandsche of oostersche vreemdelingen. Ook hier zijn een aantal klassen van personen, uit krachte hunner bedieningen of om andere redenen, vrijgesteld van persoonlijken schutterlijken dienst, tegen verpligting echter om bij te dragen aan de schutterijkas. Tot die klassen behooren o. a. de Chinezen en hunne wettige afstammelingen. Ten opzigte van de zamenstelling der schutterij bepaalt het nieuwe reglement, dat ter hoofdplaats Menado zullen gevestigd zijn twee compagnien en ter hoofdplaats Gorontalo eene compagnie, van welke drie compagnien er twee ten deele zullen bestaan uit gewapenden met pieken.

---

[1]) Door de inkrimping der bezetting werd dit doel langs drie wegen bereikt. Vooreerst veroorloofde zij trapsgewijze insmelting van het belangrijk overcompleet bij schier alle wapens en diensten in het leger, waardoor het bedrag der dagelijks wederkeerende uitgaven voor bezoldiging, enz. gaandeweg afnam. Vervolgens werkte dit gunstig terug op de behoefte aan aanvulling van het leger, m. a. w. de werfkosten daalden, en eindelijk deed inkrimping der bezetting in Atjeh ook de evacuatie van zieken, en daardoor de kostbare mutatien in het leger, verminderen; het stoomtransportschip *Marion* en het ziekenschip *Sindoro* konden dan ook in Februarij 1878 buiten gebruik gesteld worden.

[2]) Behalve eene inkrimping der formatie van den staf van het bezettingsleger en de hooger vermelde afdanking van twee der ingehuurde vaartuigen, hield dit besluit (in extenso medegedeeld in de Nederlandsche Staatscourant van 26 Februarij 1878) hoofdzakelijk de volgende bepalingen in:

1°. het in Atjeh en onderhoorigheden gestationeerde personeel wordt bezoldigd als op voet van vrede en in verband daarmede wordt de „ entrée de campagne" afgeschaft;

2°. in de voeding wordt voor'shands geene andere wijziging gebragt dan dat de veldvivres voor officieren tot hoogstens 3 rations worden beperkt;

3°. de indemniteit voor koelies, aan hoofd- en subalterne officieren toegekend, wordt verminderd tot op f 10 's maands, die voor adjudant-onderofficieren tot op f 5 's maands;

(de sub 2°. en 3°. genoemde bepalingen waren het gevolg van het ophouden der noodzakelijkheid om meer bedienden dan hoogstens 2 te onderhouden;)

4°. bij verpleging in de hospitalen behouden alleen die militairen de volle bezoldiging, welke voor den vijand gewond werden;

5°. indemniteit voor huishuur wordt alleen genoten door de officieren welke daarvoor werkelijk bijzondere uitgaven hebben te doen.

[3]) Om gelijke redenen was in 1874 op een drietal andere plaatsen in dit gewest de schutterij opgeheven.

Overigens vonden in het tijdvak, waarover dit verslag loopt, in de organisatie der schutterijen geen wijzigingen plaats. Te Ternate, waar de contributiekas ruimte liet de kosten van een muziekcorps te bestrijden, bewilligde de Regering in de oprigting van zoodanig onderdeel der schutterij. Omtrent de uniform van de schutterij te Makasser werd een nader voorschrift gegeven. De bewapening der schutters op Java werd verbeterd ingevolge een in October 1877 genomen besluit om hun het Beaumont-geweer te verstrekken.

In het belang van andere diensttakken werd, bij verschillende besluiten der Indische Regering, aan ettelijke categorien van landsdienaren vrijstelling van persoonlijken schutterlijken dienst gegeven (*Indisch Staatsblad* 1877 n°. 252 en 274, en 1878 n°. 62 en 152).

De toestand, waarin de schutterijcorpsen op en buiten Java verkeeren, wordt over het algemeen bevredigend genoemd; op enkele plaatsen, die, blijkens 't vorig verslag, in dit opzigt eene ongunstige uitzondering maakten, kwam hierin merkbare verbetering. Wapening en kleeding bleken over het algemeen in vrij goeden staat te worden gehouden. De oefeningen, waaronder ook het schijfschieten, werden — zooveel eenigszins mogelijk — geregeld gehouden.

Omtrent de sterkte der schutterijen bij het eind van elk der jaren 1873—1877 zijn de volgende opgaven ontvangen.

PLAATSEN.	1873.		1874.		1875.		1876.		1877.	
	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.
					Java.					
Batavia *a*). . . .	744	36	782	36	735	36	709	39	701	39
Cheribon	30	»	30	»	28	»	28	»	32	»
Samarang. . . .	329	203	290	227	220	200	207	182	235	185
Soerabaija	289	215	333	198	345	198	291	202	277	207
Pasoeroean. . . .	72	120	75	120	58	116	68	126	57	136
Djokjokarta . . .	78	»	*b*) 150	»	64	»	55	»	54	»
Soerakarta. . . .	72	»	59	»	57	»	76	»	61	»
	1614	574	1719	581	1507	550	1434	549	1417	567
					Buitenbezittingen. *c*)					
Padang.	*d*) 192	»	68	114	68	100	78	138	69	130
Makasser	83	»	99	»	118	»	98	»	100	»
Menado.	525	»	505	»	491	»	497	»	514	»
Amboina	806	»	*e*) 791	»	710	»	701	»	684	»
Saparoea	157	»	157	»	155	»	156	»	156	»
Haroekoe	36	»	36	»	36	»	36	»	*f*)	*f*)
Hila en Larike *g*) .	52	»	33	»	32	»	35	»	37	»
Manipa en Lokki *g*)	110	»	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .
Boeroe	61	»	49	»	36	»	34	»	36	»
Banda	*h*) 204	»	*h*) 225	»	*i*) 225	»	229	»	255	»
Ternate.	192	»	190	»	194	»	194	»	202	»
Koepang	*k*) 212	»	197	»	197	»	196	»	*l*) 196	»
	2630	»	2350	114	2262	100	2254	138	2249	130
Te zamen in geheel Nederlandsch Indie.	4244	574	4069	695	3769	650	3688	687	3666	697
	4818		4764		4419		4375		4363	

AANMERKINGEN.

a) De inlanders zijn muziekanten en tamboers. Een gedeelte der Bataviasche schutterij is bereden. Bij het eind van elk der opgegeven jaren was het detachement cavalerie achtereenvolgens sterk 54, 38, 41, 33 en 27 man (waaronder 4 — in 1877 3 — officieren).

b) Het verschil met het cijfer der overige jaren vindt men niet toegelicht.

c) Onder de Europeanen in onderstaande opgaven zijn, inzonderheid wat de schutterijen in de Molukken betreft, ook zoogenaamde inlandsche burgers begrepen.

d) In deze opgaaf schijnen de inlanders begrepen te zijn.

e) Hieronder 94 artilleristen en 432 piekeniers. (Over de latere jaren is deze opgave niet voortgezet.)

f) Hier is in 1877 — zoo als boven is gezegd — de schutterij opgeheven.

g) Te Larike, zoowel als te Manipa en Lokki, is in 1874 de schutterij opgeheven.

h) Bovendien werden nog opgegeven 288 piekeniers.

i) Idem 19 muziekanten en 577 (?) piekeniers.

k) Ongerekend het corps Chinezen, bestaande uit 1 kapitein en 94 minderen. (Latere sterkte niet opgegeven.)

l) Bij gemis aan eene latere opgaaf is hier de sterkte van 31 December 1876 behouden.

Inlandsche corpsen. Over welke andere gewapende corpsen, buiten het leger en de schutterij, het Gouvernement nog te beschikken heeft [1]), blijkt uit het volgende overzigt, aanwijzende hunne zamenstelling op 31 December 1877, uitsluitend wat de inlanders betreft [2]).

	Infanterie (benevens groote en kleine staf).				Cavalerie.				Artillerie.				Piekeniers.				Te zamen.			
	Formatie.		Sterkte.		Formatie.		Sterkte.		Formatie.		Sterkte.		Formatie.		Sterkte.		Formatie.		Sterkte.	
	Officieren.	Minderen.	Officieren.	Minderen.	Officieren.	Minderen.	Officieren.	Minderen.	Officieren.	Minderen.	Officieren.	Minderen.	Officieren.	Minderen.	Officieren.	Minderen.	Officieren.	Minderen.	Officieren.	Minderen.
Barissans.																				
Barissan van Pamakassan (Madura) .	10	260	10	262	"	"	"	"	3	60	2	33	"	"	"	"	13	320	12	295
Idem van Bangkallan (id.) . . .	29	1012	29	911	2	24	2	22	1	31	1	30	"	"	"	"	32	1067	32	963
Idem van Sumanap (id.) . . .	26	850	28	728	5	63	2	25	5	170	1	39	4	164	"	"	40	1247	31	792
Totaal barissans . . .	2187		1968		94 *a*)		51 *a*)		270 *b*)		106 *b*)		168		"		2719 *c*)		2125	
Legioenen.																				
Legioen van prins Mangkoe Negoro van Soerakarta.	31	676	31	677	5	72	5	72	4	67	4	64	"	"	"	"	40	815	40	813
Idem van prins Pakoe Alam van Djokjokarta	20	403	20	403	1	25	1	25	"	"	"	"	"	"	"	"	21	428	21	428
Totaal legioenen . . .	1130		1131		103		103		71		68		"		"		1304		1302	
Pradjoerits.																				
1ste militaire afdeeling van Java . .	"	436	"	432	te zamen vormende: 11 detachementen in Krawang, de Preanger regentschappen en Cheribon.															
2de idem	"	1078	"	1054	idem 31 " " Tagal, Pekalongan, Samarang, Japara, Rembang, Banjoemas, Bagelen, Kadoe en Madioen.															
3de idem	"	484	"	458	idem 14 " " Soerabaija, Pasoeroean en Kediri (2 detachementen — in de residentien Probolinggo en Bezoeki — zijn nog te vormen).															
Totaal pradjoerits. . .	1998		1944																	

a) Het aantal paarden moet volgens de formatie bedragen bij de barissan van Bangkallan 25, bij die van Sumanap 63; het beliep slechts respectievelijk 23 en 25.

b) De artillerie van Sumanap moet volgens de formatie 20 paarden tellen. Deze bespanning ontbrak geheel.

c) Blijkens nadere opgaven bedroeg de formatie der barissans op 31 December 1876 aan inlandsche officieren en minderen als volgt: Pamakassan 330, Bangkallan 1360 en Sumanap 1278, te zamen 2968 of 5 minder dan de opgaaf in 't vorig verslag.

Terwijl bij de barissan van Pamakassan, die geheel ten laste van het Gouvernement komt, slechts 26 man ontbraken tegen 65 op 31 December 1876, viel een belangrijker incompleet op te merken bij de twee andere barissans, in wier onderhoud de zelfbesturende panembahans grootendeels zelf hebben te voorzien. Het corps van Sumanap was zelfs nog onvoltalliger dan in 1876, daar thans 464 man ontbraken tegen 389 in 1876. Daarentegen verminderde het incompleet bij de barissan van Bangkallan van 561 tot 104 man, wat echter gedeeltelijk hieraan toe te schrijven was, dat het Gouvernement de formatie van dit corps met 261 man verminderde (door geheele afschaffing der pioniers, als hoedanig trouwens, althans in de laatste jaren, geen manschappen in dienst waren, en door vermindering der afdeelingen artillerie en cavalerie).

[1]) Over de corpsen gewapende politiedienaren (te Batavia en in enkele buitenbezittingen) zie men hoofdstuk J afd. I § 2.

[2]) Bij de barissans zijn 3 Europesche officieren en eenige mindere Europesche militairen als instructeurs gedetacheerd. Het aantal dezer laatsten werd in 1877 met 5 vermeerderd, hoofdzakelijk ter oefening van het groot aantal rekruten, waarmede deze corpsen waren gecompleteerd sedert zij uit Atjeh teruggekeerd waren.
Bij de pradjoerits zijn de Europesche instructeurs allen onderofficieren, die tevens als detachements-kommandant optreden. Hun aantal bedraagt 57 (2 bij het detachement op Bawean en 1 bij elk der 55 overige detachementen).

De legioenen in de Vorstenlanden op Java, in wier onderhoud het Gouvernement eene vaste som 's jaars bijdraagt, waren, even als in 1876, zoo goed als voltallig. De toestand, waarin deze corpsen verkeerden, gaf geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen; de oefeningen vonden geregeld plaats.

Ook omtrent de detachementen pradjoerits luiden de ingekomen berigten, wat hun toestand en geoefendheid betreft, bevredigend. De verschillende reglementen en voorschriften aangaande de exercitien en het schijfschieten werden door de onderofficieren-instructeurs, tevens detachementskommandanten, naar behooren onderwezen. Ook zorgden zij voor een goed onderhoud van kleeding en wapening. In den aard der dienstverrigtingen van de corpsen pradjoerits kwam gedurende 1877 geene verandering. De vraag is echter gerezen of, bij eventueele inkrimping van het regiment cavalerie, door herziening der voorschriften nopens de pradjoerits uit deze detachementen niet een corps gewapende politiedienaren ware te vormen, van wie in oorlogstijd, vooral voor kondschapsdienst, ook ten bate van het leger partij ware te trekken. De pogingen tot werving van pradjoerits voor de nog te vormen detachementen te Probolinggo en Bezoeki leverden nog altijd niet de gewenschte uitkomst op. Elders waren de detachementen doorgaans voltallig; alleen bestond nog al een groot incompleet te Pasoeroean, waar slechts 57 van de benoodigde 75 man in dienst waren.

§ 6. *Koloniaal militair invalidenhuis op Bronbeek.*

In het afgeloopen jaar steeg het aantal der in dit gesticht verpleegde oud-militairen (onder welke 48 gegradueerden) van 165 tot 176; het aantal toegelatenen beliep namelijk 63, terwijl er 52 uit de sterkte werden afgevoerd (12 wegens overlijden, 36 wegens ontslag op eigen verzoek en 4 die verwijderd werden wegens wangedrag). [1])

Onder de 176 verpleegden op 31 December 1877 (van welke er 25 [2]) tevens eenige betrekking bij het gesticht vervulden) waren er 17 die gediend hadden bij de landmagt in West-Indie; de overigen waren allen afkomstig van het Oost-Indische leger. Van de gunstige bepaling van 's Konings besluit dd. 27 Maart 1876, n°. 41, volgens welke ook gewezen schepelingen of mariniers tot een zeker getal op Bronbeek kunnen worden toegelaten, voor zoover zij namelijk de vloot of de gelederen hadden moeten verlaten wegens diensten in Atjeh bewezen, werd ook in het afgeloopen jaar geen gebruik gemaakt. Slechts één gepensioneerd marinier meldde zich ter opneming aan, die echter niet in de termen viel, en wiens verzoek dus moest worden afgewezen. Over het geheele jaar berekend, bedroeg de gemiddelde sterkte der verpleegden per dag 158 man (de beambten-invaliden daaronder begrepen) tegen 177 in 1876. Voor zooveel thans reeds kan worden opgegeven, beliepen de uitgaven van het gesticht (waaronder de toelagen van het dienstdoende officiers- en mindere personeel) in 1877 f 67 730. Over 1876 was het juiste bedrag f 67 666,06. Een belangrijk deel dier kosten wordt echter terug ontvangen, doordien de gagementen der verpleegden, tijdens den duur hunner opneming, aan het gesticht ten goede komen. In 1876 werd te dier zake ontvangen f 20 209,52⁵, in 1877 f 18 196,19. De opbrengst der boerderij van het gesticht en van de daaraan verbonden veehouderij wordt berekend in 1877 eene waarde te hebben vertegenwoordigd van f 6377, terwijl voor beide inrigtingen — bij welke de invaliden naarmate hunner krachten nuttigen arbeid vinden — slechts werd uitgegeven f 4053.

[1]) Sedert hare opening op 17 Februarij 1863 tot 31 December 1876, dus gedurende een tijdvak van bijkans 14 jaren, werden in de inrigting toegelaten 1022 oudgedienden en afgevoerd 857; van deze laatsten kwamen er 163 in het gesticht te overlijden, terwijl de overige 694 schier allen op eigen verzoek werden ontslagen; gemiddeld per jaar dus 12 overledenen en 49 ontslagenen.

[2]) Overigens behooren, behalve de kommandant, nog 3 officieren (allen gepensioneerden) tot den dienst van het gesticht, benevens 1 oud adjudant-onderofficier die de functien van huismeester vervult. Voor deze laatste betrekking is evenwel koloniale militaire dienst geen vereischte.

E. Zeemagt.

§ 1. *Algemeen beheer.*

Het overleg met de Indische Regering betreffende eene wijziging der zamenstelling van het departement der marine heeft thans zijn beslag erlangd, zoodat de reorganisatie, op de in 't vorig verslag (blz. 55) vermelde grondslagen, met het aanstaande jaar zal kunnen in werking treden. Reeds in 't laatst van 1877 (*Indisch Staatsblad* n°. 206) is uitvoering gegeven aan het plan om den hoofdingenieur-adviseur voor het vak van scheepsbouw, tot dus ver te Batavia gevestigd, voortaan zijne standplaats te doen houden te Soerabaija, opdat hij te gelijk als eerstaanwezend ingenieur bij het belangrijkste marine-etablissement zou kunnen optreden.

Omtrent de aan te nemen regelen voor het opleggen, onderhouden enz. van reserve-schepen in Indie zijn hier te lande nieuwe voorstellen ontvangen, die echter, ook met het oog op hunne geldelijke gevolgen, geoordeeld zijn nog eenige herziening te behoeven. Tevens zullen ze in verband dienen te worden gebragt met een inmiddels voor de Nederlandsche marine vastgesteld reglement betreffende hetzelfde onderwerp.

§ 2. *Oorlogsmarine.*

a. Personeel.

De gemiddelde sterkte van het personeel der oorlogsmarine, gerekend over de twaalf maanden van het afgeloopen jaar, bedroeg 3 496 koppen, waarvan 2 476 Europeanen (232 officieren en 2244 minderen) en 1020 inlanders [3]). Op 1 Januarij 1877 bestond de bemanning der oorlogsvloot uit 3 566 en op 31 December uit 3 588 koppen (vergelijk bijlage G), terwijl volgens de formatie aanwezig hadden moeten zijn 3 396 en 3 561 koppen. Uit het volgende overzigt kan blijken dat bij de Europesche bemanning een incompleet bestond van 42 man of 1.6 pct. op 1 Januarij en van 110 man of 4.1 pct. op 31 December, en bij de inlandsche bemanning een overcompleet van 212 man of 26 pct. op 1 Januarij en van 137 man of 15 pct. op 31 December [4]).

[3]) Hierbij dient echter rekening gehouden te worden met de omstandigheid dat de *Curaçao*, met eene bemanning van 250 koppen, een drietal maanden buiten Nederlandsch Indie afwezig was, en dat dit personeel gedurende dien tijd uit de sterkte der Indische oorlogsmarine is afgevoerd geweest.

[4]) Voor de inlandsche schepelingen wordt steeds 10 pct. overcompleet noodig geacht, om hen die in de hospitalen worden verpleegd te kunnen vervangen, of voor andere buitengewone omstandigheden.

Onder de cijfers van het Europeesch personeel zijn niet begrepen de officieren en minderen in sedentaire betrekkingen aan den wal geplaatst of tijdelijk voor speciale diensten afgezonderd. Hun aantal bedroeg op 1 Januarij 1877 17 en op 31 December 22.

	1 Januarij 1877.				31 December 1877.			
	Op de in dienst zijnde schepen zouden, volgens de formatie hunner bemanning, aanwezig moeten zijn:		Aanwezige sterkte.		Op de in dienst zijnde schepen zouden, volgens de formatie hunner bemanning, aanwezig moeten zijn:		Aanwezige sterkte.	
	Europeanen *a*).	Inlanders *b*).	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen *a*).	Inlanders *b*).	Europeanen.	Inlanders.
Indisch eskader	1727	648	1750	871	1863	711	1948	887
Auxiliair eskader	845	176	780	165	811	176	616	137
	2572	824	2530	1036	2674	887	2564	1024
Van de opgegeven bemanning behoorden tot de rol der schepen:								
in de wateren van Atjeh	1598	453	1451	435	1230	367	1128	379
elders gestationeerd of gebezigd voor diensten niet tot eenig station behoorende	525	190	492	202	326	136	310	160
in reparatie	163	54	151	53	827	257	572	229
voor speciale diensten bestemd (opnemingsvaartuig en wachtschepen)	286	127	436	346	291	127	554	256
	2572	824	2530	1036	2674	887	2564	1024

a) Het aantal Europesche vuurstokers is, naar de voor Indie geldende formatie, berekend op de helft van de vastgestelde sterkte.

b) Ongerekend de 10 pct. die boven de formatie kunnen worden in dienst genomen (verg. noot 4 op de voorgaande blz.).

Het Europeesch personeel der vloot werd gedurende 1877 aangevuld met 73 officieren en 811 onderofficieren en minderen, waarvan ruim de helft (18 officieren en 486 minderen) met oorlogsbodems werd aangebragt, namelijk: hetzij regtstreeks uit Nederland met de nieuw aangekomen schepen *Samarang*, *Batavia* en *Makasser*, hetzij door de *Curaçao* afgehaald van het oefenings-eskader dat de Kaap de Goede Hoop aandeed, en waarop een gelijk aantal onderofficieren en minderen van het Indisch eskader overging. Behalve deze, ten getale van 243 man, werden nog (met particuliere stoomschepen) naar Nederland teruggezonden 71 officieren en 468 onderofficieren en minderen. Door overlijden, ontslag en desertie verminderde de sterkte van het Europeesch personeel met 5 officieren en 79 minderen. Aangeworven werden in Indie slechts 3 Europesche schepelingen [1]).

De werving van inlanders leverde minder gunstige uitkomsten op dan in 1876, ondanks de maatregelen die genomen werden om de veel verbeterde dienstvoorwaarden, die het gevolg waren van het in Junij 1877 vastgestelde nieuwe reglement voor het corps inlandsche schepelingen (*Indisch Staatsblad* 1877, n°. 129), op de aan zee gelegen hoofdplaatsen van gewesten en afdeelingen ruime bekendheid te doen erlangen. Dientengevolge was er op 1 Januarij 1878, toen door de inwerkingtreding van het nieuwe reglement de formatie van het inlandsch element aan boord (met inbegrip van de gewone 10 pct. verhooging) werd opgevoerd tot 1255 man, een incompleet van 231 koppen. Er is trouwens op gerekend dat de beoogde vervanging van een gedeelte der Europesche bemanning op de schepen der Indische militaire marine door inlanders slechts geleidelijk zou plaats vinden. Tegen den tijd echter dat het corps inlandsche schepelingen volgens de nieuwe formatie geheel compleet zal wezen, zal de Europesche bemanning met 300 onderofficieren en matrozen verminderd kunnen zijn.

[1]) Ongerekend een 13tal inlanders die op den voet als voor Europeanen bepaald als hofmeester of kok in dienst traden.

De gezondheidstoestand aan boord was in 1877 zeer voldoende, vooral ook in de wateren van Atjeh. Ongetwijfeld is dit, inzonderheid wat de inlandsche schepelingen betreft, voor een goed deel te danken aan de krachtige voeding en aan het verblijf der schepen op eenigen afstand van den wal, waardoor de schadelijke invloeden vermeden konden worden, die aldaar dikwijls tot het ontstaan van endemische koortsen, cholera, enz. aanleiding geven [2]).

Bijzondere voorzorgen werden genomen om te voorkomen dat de te Pinang en elders in de nabijheid van Noordelijk Sumatra heerschende pokken op de aldaar gestationeerde oorlogschepen werden overgebragt.

De sedert September 1877 in werking gekomen proef, om Europesche schepelingen die aan malaria-ziekten lijden (en te dier zake Indie dikwerf moesten verlaten) in een der gezondheids-etablissementen op Java (te Sindanglaija in de Preanger regentschappen) herstel te doen zoeken, levert aanvankelijk goede uitkomsten op. Van de 12 schepelingen, die in de eerste maanden aldaar verpleegd werden, waren in den aanvang van dit jaar reeds 8 hersteld aan boord teruggekeerd.

De meest voorkomende ziektegevallen waren van endemisch sporadischen aard, waaronder verschillende koortsvormen eene belangrijke plaats bekleedden. Hevige maagdarmcatarrhen met cholerische neiging, en de vroeger voor de zeemagt gevaarlijke dysenterie kwamen niet dan bij uitzondering voor. Ook de berri-berri, welke ziekte vroeger zoo vele inlandsche schepelingen wegnam of voor verderen dienst ongeschikt maakte, vertoonde zich weinig. In het geheel deden zich, over de verschillende schepen verspreid, slechts 14 gevallen voor, terwijl alle lijders herstelden. Nu de krachtiger voeding, tot tegengang dier ziekte in

[2]) Met het oog op zoodanige schadelijke invloeden werd in 1873 bepaald dat aan de bemanningen der schepen in de wateren van Atjeh dagelijks eene zekere hoeveelheid wijn zou verstrekt worden. Daar bij de tegenwoordige diensten van de marine in de Atjehsche wateren van dergelijke invloeden weinig sprake meer kan zijn, is in Mei jl. aan de verstrekking van wijn een einde gemaakt.

den laatsten tijd den inlandschen schepelingen verstrekt, door het nieuwe reglement hun ook in het vervolg verzekert blijft, is het te verwachten dat men op de oorlogschepen al langer hoe minder van berri-berri zal hooren. Besmetting door syphilis openbaarde zich als gewoonlijk onder de bemanningen die eenigen tijd te Soerabaija of te Singapore hadden vertoefd, hetgeen minder te wijten is aan onvoldoend geneeskundig toezigt dan aan de ook in andere landen moeijelijk te beteugelen heimelijke prostitutie.

Omtrent het cijfer der zieken en overledenen bij de zeemagt in 1876 en 1877 zijn de volgende opgaven ontvangen.

TIJDVAK.	Gemiddelde sterkte.		Behandeld.		Overleden.		Percentsgewijze verhouding van het getal overledenen			
							tot dat der behandelden.		tot de sterkte.	
	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.
1876.										
1ste semester	a) 2776	922	2692	821	32	17	1.19	2.07	1.15	1.84
2de idem	2530	1036	2484	949	27	19	1.09	2.00	1.07	1.83
1877.										
1ste semester . . , . .	2477	1029	2915	1063	11	»	0.37	»	0.44	»
2de idem	2477	1010	3488	1191	6	6	0.17	0.50	0.24	0.59

a) Hieronder het tijdelijk als afdeeling van het leger gebezigde detachement mariniers, bedoeld in 't vorig verslag (blz. 55 noot 8).

b. Materieel.

Sterkte en toestand. Met verwijzing naar de gegevens die omtrent elken oorlogsbodem in het bijzonder vervat zijn in de reeds aangehaalde bijlage G, wordt omtrent de sterkte en den toestand der oorlogsvloot in 1877 en het eerste kwartaal van 1878 te dezer plaatse nog het volgende aangeteekend.

Nadat in Junij 1877 (zie vorig verslag blz. 58) de *Citadel van Antwerpen* bij de Indische militaire marine was overgegaan, bestond het *auxiliair eskader* uit:

a. het ramtorenschip *Prins Hendrik der Nederlanden*, hetwelk in Mei 1877 van Atjeh te Soerabaija aankwam om herstellingen aan de ketels te ondergaan, waarmede men bij het eind van het jaar nog niet gereed was; het schip zou in elk geval tot Mei 1878 in het bassin te Soerabaija moeten blijven, daar het niet vroeger het buiten gebragt kon worden wegens den lagen waterstand in de (gedeeltelijk aangeslibte) geul aan de monding van het bassin;

b. de twee schroefstoomschepen 1ste klasse *Metalen Kruis* en *Curaçao*, waarvan het eerste, gedurende 1877 gebezigd als kommandements-schip te Oleh-leh (Atjeh), in April 1878 zou opkomen naar Java om dan waarschijnlijk te worden afgekeurd, — en het tweede, na in Augustus van de Kaap de Goede Hoop te Batavia te zijn teruggekeerd (zie blz. 54), en daarna een togt naar Atjeh te hebben gedaan, in September te Onrust kwam om vrij belangrijke herstellingen te ondergaan aan de ketels en werktuigen; na afloop der noodzakelijkste herstellingen (in April jl.) heeft de *Curaçao* eene reis gemaakt naar Singkel en naar de eilanden Simaloe en Nias, om vervolgens weder naar Onrust terug te keeren;

c. het schroefstoomschip 2de klasse *Watergeus*, dat sedert Junij 1877, na beëindigde groote herstelling, in de wateren van Atjeh dienst doet. Op de reis derwaarts stootte het schip op de South Sands, en reeds spoedig daarna (in Augustus) werden verscheidene lekken, vooral in het achterschip, waargenomen. In December werd de *Watergeus* te Singapore gedokt, om na verloop van ééne maand den dienst in de wateren van Atjeh te hervatten; ook later heeft men echter nog last van lekken gehad.

Ter vervanging van de *Metalen Kruis* is in Maart jl. het ramtorenschip *Koning der Nederlanden* naar Indie vertrokken. Het auxiliair eskader bestaat dus nu, overeenkomstig de normale formatie, uit 2 ramtorenschepen, 1 schroefstoomschip 1ste klasse en 1 schroefstoomschip 2de klasse.

Aangaande de sterkte en den toestand van het *blijvend Indisch eskader* valt het volgende mede te deelen.

Van de 12 schroefstoomschepen 4de klasse, die op 1 Januarij 1877 aanwezig waren, waarvan één — de *Riouw* — tijdelijk buiten dienst, ontviel de *Bali* in April 1877 voor goed aan de sterkte, doch daarentegen kwamen uit Nederland aan, achtereenvolgens in Junij, September en November, de nieuw gebouwde schepen *Samarang*, *Batavia* en *Makasser*, zoodat bij het eind van 1877 aanwezig waren 14 schroefstoomschepen 4de klasse, waarvan 2 tijdelijk buiten dienst: de *Riouw* sedert Januarij 1877, de *Pontianak* sedert Junij van dat jaar. De *Riouw*, die nieuwe ketels ontving, zal — aangezien belangrijke gebreken aan den romp zijn ontdekt — alsnog kapitale herstellingen moeten ondergaan, zoodat voor 's hands moeijelijk valt te zeggen wanneer zij weder in dienst gesteld zal kunnen worden; de werkzaamheden aan de *Pontianak*, zoowel aan ketels als aan romp en werktuigen, zouden echter vermoedelijk in het eerste halfjaar 1878 afloopen.

Van de drie oudste schroefstoomschepen 4de klasse, *Bommelerwaard*, *Schouwen* en *Aart van Nes*, is het eerste in Februarij jl. voor verderen dienst afgekeurd; men verwachtte dat hetzelfde in Mei of Junij van dit jaar met de *Schouwen* zou moeten geschieden, doch de *Aart van Nes*, die gedurende eenige maanden van 1877 te Singapore in timmering is geweest, zal waarschijnlijk nog tot het laatst van 1879 bruikbaar blijven.

Op de drie genoemde schepen volgen, naar ouderdom, de *Riouw* en hare tijdgenooten: *Banda*, *Amboina* en *Deli*. Dit laatste schip zal nog tot September 1878 kunnen dienst doen, maar dan nieuwe ketels moeten ontvangen, terwijl romp en werktuigen eene goede voorziening zullen moeten ondergaan. De *Amboina*, die — na vijf maanden reparatie te Singapore — in Augustus 1877 weder beschikbaar kwam, werd toen geacht nog gedurende een paar jaren bruikbaar te zullen zijn. Op hare beurt moet nu de *Banda* dringende voorzieningen ondergaan, waartoe het schip in Maart 1878 te Singapore is aangekomen. De hier bedoelde vier bodems, in 1872 en 1873 gebouwd, hebben destijds geen nieuwe werktuigen, maar die van vroeger gesloopte schepen verkregen.

De *Palembang*, *Bandjermasin* en *Sambas* zijn, even als de straks genoemde *Pontianak*, in 1873 of 1874 gebouwd. De *Palembang* is thans, na eene in Februarij jl. voltooide flinke herstelling te Singapore, weder geschikt om nog gedurende twee jaren dienst te doen, doch de *Bandjermasin* en *Sambas* zullen binnen weinige maanden nieuwe ketels moeten ontvangen, terwijl ook de rompen dier beide schepen belangrijke voorzieningen vereischen.

De drie in 1877 uitgezonden schroefstoomschepen *Sama-*

rang, *Batavia* en *Makasser* zijn gebouwd naar een nieuw type, en gelijken, behalve wat de bewapening betreft, geheel op de kruisers 3de klasse der Nederlandsche marine. Blijkens hetgeen de ondervinding thans reeds geleerd heeft, mag men van deze schepen (die van ijzer gebouwd, met hout gedubbeld en met zink omkleed zijn), zoomede van hunne werktuigen en ketels goede verwachtingen koesteren, mits enkele verbeteringen in de constructie worden aangebragt. Hoogst waarschijnlijk zullen zij langer bruikbaar blijven en op den duur minder kosten dan de gekoperde houten, de composite en de onbekleede ijzeren schepen.

Uit de voorafgegane mededeelingen volgt dat op 1 April jl., toen de *Bommelerwaard* aan de militaire marine was ontvallen, nog in dienst bleven 11 schroefstoomschepen 4de klasse, dus 2 meer dan de normale sterkte. Onder dit 11tal is echter begrepen de *Schouwen*, die nog slechts tot Mei of Junij bruikbaar zou blijven. Deze bodem, reeds in den loop van 1876 als actief stoomschip afgekeurd en sedert gebezigd als wachtschip bij Poeloe Bras (Atjeh), zal aldaar niet behoeven te worden vervangen. Van de 10 overblijvende schroefstoomschepen 4de klasse zullen — zoo als verder hierboven is gebleken — in 1878 vier, wegens groote herstellingen, tijdelijk buiten dienst gesteld moeten worden, terwijl daarvoor nog slechts één van de twee bodems, op 1 April 1878 tijdelijk buiten dienst, kan invallen, namelijk de *Pontianak*. Echter zal in 't laatst van 't jaar in Indie nog kunnen aankomen het straks te vermelden nieuwe schroefstoomschip 4de klasse *Padang*, terwijl het voornemen bestaat in 1879 nog 2 andere schepen van hetzelfde charter hier te lande in aanbouw te doen nemen.

Aan de groote raderstoomschepen 2de en 3de klasse, — met inbegrip van de indertijd voor transportdienst gebouwde *Soerabaija* ten getale van 7, waarvan op 1 Januarij 1877 1 der 3de klasse (de *Timor*) tijdelijk buiten dienst, — ontviel in Junij daarop tijdelijk nog een tweede bodem, de *Bromo*, terwijl de *Soerabaija*, — over welke straks meer, — in December jl. bestemd werd om ingerigt te worden voor wachtschip te Oleh-leh (Atjeh), welke bestemming het in April 1878 vermoedelijk zou kunnen opvolgen. De *Timor* is sedert 1 Januarij jl. weder in dienst gesteld en wordt geacht het nog een paar jaren te zullen kunnen uithouden. De *Bromo*, die herstellingen ondergaat aan ketels, werktuigen en romp, zal vermoedelijk nog tot September van het loopende jaar aan den dienst moeten onttrokken blijven. De *Merapi*, te gelijk met de *Bromo* in 1874 gebouwd en van hetzelfde charter als deze (2de klasse), repareerde in het najaar van 1877 een paar maanden te Singapore en kwam hierdoor weder geheel in orde, maar liep opvallend slecht (hoogstens 7 mijlen per uur).

Van de drie schepen die te gelijk met de *Timor* (in 1867) gebouwd werden, namelijk de *Sumatra*, *Borneo* en *Banka*, is het eerstgenoemde in Maart jl. naar Soerabaija opgekomen om nieuwe ketels te ontvangen en aan werktuigen en romp de noodige herstellingen te ondergaan. De *Borneo* en *Banka* zullen, zonder onvoorziene omstandigheden, mede nog eenige jaren in dienst kunnen blijven; laatstgenoemde bodem zal echter al spoedig nieuwe ketels behoeven; die van de *Borneo* zullen denkelijk nog drie à vier jaren bruikbaar zijn.

Ten gevolge van het bestemmen van de *Soerabaija* tot wachtschip, en het in reparatie komen van de *Sumatra* in Maart 1878, was het getal der op 1 April 1878 voor den actieven dienst beschikbare raderstoomschepen 2de en 3de klasse gedaald tot 4 (of 2 minder dan de normale sterkte); evenwel zal hun getal 5 bedragen, wanneer — in het najaar — de *Bromo* weder kan invallen. Overigens is, met het oog op het te verwachten incompleet der hierbedoelde *rader*stoomschepen, reeds in 1877 hier te lande de aanbouw onderhanden genomen van een *schroef*stoomschip 4de klasse, de *Padang* (type *Samarang*), aan welke laatste soort schepen voor de Indische militaire marine de voorkeur gegeven wordt boven raderstoomschepen (verg. vorig verslag blz. 57, noot 4).

De raderstoomschepen 4de klasse (rivierschepen), op 31 December 1876 bestaande uit de *Admiraal van Kinsbergen* en *Onrust*, werden in Junij en December 1877 met twee nieuwe vermeerderd: de *Oenarang* en de *Salak*, beide in Indie ineengezet, doch daarentegen ontviel in laatstgenoemde maand de *Admiraal van Kinsbergen*, sedert voor goed afgekeurd. Op de *Onrust*, ofschoon reeds 15 jaren oud, zal vermoedelijk nog een paar jaren zijn te rekenen. Er blijven thans nog 2 raderstoomschepen 4de klasse, waarvan insgelijks de zamenstellende deelen van hier zijn uitgezonden, in Indie in aanbouw: de *Soembing*, in April jl. te Soerabaija te water gelaten, en de *Sindoro*, die eerst in 1879 geheel gereed zal komen. In stede van 4, zooals de normale sterkte medebrengt, waren er dus op 1 April jl. slechts 3 raderschepen 4de klasse aanwezig en in dienst.

Ten gevolge van de voorgenomen stationeering van een wacht- tevens voorraadschip te Oleh-leh (Atjeh) is de normale sterkte der schepen voor speciale diensten voor 1878 van 3 op 4 gebragt, of, wanneer men in navolging van vorige verslagen de kanonneerboot te Samarang, die uit de rol van het wachtschip te Soerabaija wordt bemand, als afzonderlijke bodem medetelt, van 4 op 5, namelijk 1 opnemingsvaartuig (*Hydrograaf*) en 4 wachtschepen (op de drie hoofdplaatsen van Java en te Oleh-leh). Van de *Hydrograaf* en de drie wachtschepen op Java valt niets bijzonders te melden. Als wacht- en voorraadschip te Oleh-leh is echter — zoo als reeds gezegd — in December 1877 aangewezen het radertransportschip *Soerabaija*, en zulks in de plaats van de *Citadel van Antwerpen*, daarvoor reeds in Mei 1876 voorloopig aangewezen. Het duurde echter tot Junij 1877 eer die bodem aan het auxiliair eskader kon onttrokken worden en dus bij het Indisch eskader kon overgaan. Toen de *Citadel* daarop in September, na inmiddels steeds in de Atjehsche wateren te hebben dienst gedaan, te Singapore de noodige herstellingen zou ondergaan en voor de nieuwe bestemming ingerigt zou worden, bleek de toestand van dien aard te zijn, dat betwijfeld moest worden of het schip de te doene onkosten waard was. Opgekomen naar Onrust, werd het voor verdere diensten afgekeurd (November 1877) en naar Soerabaija gezonden om, als de verwachte materialen niet te lang uitblijven, aldaar beschikbaar te worden gehouden voor magazijnschip bij den bouw van den kustlichttoren op Meindertsdroogte (Bezoeki). Met 1 Januarij 1878 werd de *Citadel* buiten dienst gesteld. Dat de *Soerabaija* voor de bedoelde bestemming werd aangewezen, en dus aan den gewonen dienst onttrokken werd, vond zijne oorzaak in de hoogere eischen waaraan voortaan het stations- en magazijnschip te Oleh-leh zou moeten voldoen, nu het wachtschip bij Poeloe Bras stond ingetrokken te worden en de daar bestaande gelegenheid voor het herstellen van stoombarkassen voortaan bij het wachtschip te Oleh-leh zou moeten gevonden worden. Bovendien werd het wenschelijk geacht dat dit laatste, als kommandements-schip, tevens in zoodanigen staat verkeerde dat het zich konde verplaatsen en, als het eenige schip waarover ter reede van Oleh-leh te beschikken viel, al verder gelegenheid bood om, des vereischt, eene betrekkelijk groote troepenmagt te kunnen overbrengen [1]).

Stationeering. Het meerendeel der in dienst zijnde oorlogsbodems bleef ook gedurende het afgeloopen jaar gestationeerd in de wateren van Atjeh. Bij het vooruitzigt dat in den vervolge aldaar minder diensten van de zeemagt zouden behoeven te worden gevergd, werd — ingevolge Indisch besluit dd. 14 December 1877, n°. 15 — het kommandement der maritieme middelen in de Atjehsche wateren met 1 Januarij 1878 opgeheven en in de plaats daarvan het station » Noordelijk Sumatra " ingesteld, welks kruisgebied zich uitstrekt langs de gansche kust van het voormalige Atjehsche rijk, van de monding der Tamiang-rivier ten oosten tot aan Singkel ten westen, met inbegrip van de eilanden langs die kust tot aan de paralel van 2° noorderbreedte. Bij genoemd besluit werd tevens bepaald dat op nader door den kommandant der zeemagt te bepalen tijd-

[1]) Met de Indische Regering wordt intusschen in nadere gedachtenwisseling getreden nopens de vraag, of aan het onttrekken van de *Soerabaija* aan den gewonen dienst bij het Indisch eskader niet een tijdelijk karakter ware toetekennen, in dier voege, dat daarvoor te Oleh-leh inviel een der voor terugzending naar Nederland niet meer in aanmerking komende schroefstoomschepen van het auxiliair eskader (bijv. de *Curaçao*, wanneer die bij dat eskader zal kunnen worden gemist). Door de nieuwe betimmering van de *Soerabaija* is, naar gezegd wordt, niets aan het schip veranderd wat niet tevens als verbetering kan gelden voor de vroegere bestemming van dien bodem.

stippen aan de scheepsmagt in de bedoelde wateren zouden worden onttrokken de stoomschepen *Metalen Kruis*, *Sumatra*, *Sambas*, *Banda* en *Bandjermasin*, behoudens dat die vermindering ondergeschikt zou moeten blijven aan de behoeften der blokkade tot tegengang van den invoer van levensmiddelen en munitie in de nog niet onderworpen gedeelten van Groot-Atjeh [1]). Voor den gewonen stationsdienst werd voorloopig eene sterkte aangenomen van zes oorlogsbodems, behalve het wachtschip te Oleh-leh en het (in de eerste helft van 1878 in te trekken) wachtschip bij Poeloe Bras.

De schepen van het auxiliair eskader werden, nadat de *Curaçao* in het voorjaar van 1877 de wateren van Celebes verlaten had, gedurende dat jaar verder in geen der stations buiten Atjeh gebezigd; in April jl. werd echter de *Curaçao* tijdelijk van Onrust naar Sumatra's Westkust gedirigeerd, zoo als hooger reeds is gezegd.

Van de schepen der Indische militaire marine waren in de laatste maanden van 1877 en het begin van 1878 gestationeerd: in de Westerafdeeling van Borneo het raderstoomschip 4de klasse *Onrust*; in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo de raderstoomschepen 4de klasse *Oenarang* en *Salak*; in de wateren van Celebes en onderhoorigheden de schroefstoomschepen 4de klasse *Samarang* en *Makasser*; in de wateren van Menado en der Molukken het raderstoomschip 3de klasse *Banka* en het schroefstoomschip 4de klasse *Batavia*. Sedert den aanvang van 1878 is tijdelijk in den Riouw-archipel gestationeerd het raderstoomschip 3de klasse *Timor*, welke bodem van tijd tot tijd ook het station Oostkust van Sumatra heeft te bekruisen. In de wateren van Timor was korten tijd het schroefstoomschip 4de klasse *Samarang* gestationeerd.

In de bestemming der schepen voor speciale diensten (de wachtschepen en het opnemingsvaartuig) kwam geene verandering, behalve de bovenvermelde aanwijzing van de *Soerabaija* als wachtschip te Oleh-leh in stede van de *Citadel van Antwerpen*.

Van de 17 stoombarkassen, die op 1 Januarij 1877 aanwezig waren, ging n°. 14 in April 1877, bij den overvoer naar Atjeh, in de Java-zee verloren, en werd n°. 1, in September 1877 van Atjeh teruggevoerd, te Onrust afgekeurd. Bij het einde van het jaar waren de 15 overige stoombarkassen aldus verdeeld: 9 in Atjeh en onderhoorigheden, 1 bij het wachtschip te Batavia, 1 bij het opnemingsvaartuig, 1 in vertimmering om ingerigt te worden voor torpedoboot, 1 tijdelijk in gebruik bij de wetenschappelijke expeditie naar Midden-Sumatra, 1 in reparatie te Onrust en 1 nog in conservatie te Amsterdam. Deze laatste is echter op aanvraag thans ook naar Indie verzonden.

Van de 2 stoomsloepen *Singapore I* en *II* doet de eerste dienst te Soerabaija op de reede en bij de waterstaatswerken der marine, terwijl de andere, in den aanvang van 1878 aldaar in conservatie, beurtelings met n°. 1 afwisselt.

Steenkolen. Van de in 1877 uit Europa aangebragte 22 355 ton Engelsche kolen was ruim de helft, namelijk 11 527 ton, bestemd voor de behoefte der vloot in de Atjehsche wateren, voorts 9381 ton voor Soerabaija en Onrust en het overige voor de kolendepôts Makasser, Ambon en Ternate. Van Pinang werden bovendien voor de schepen op Atjeh's noord- en oostkust verzonden 5300 ton, grootendeels plaatselijk aldaar ingekocht. De kolen benoodigd voor de depôts te Riouw, Bengkalis en Deli en voor onze te Singapore komende oorlogschepen werden door den consul-generaal plaatselijk aangeschaft bij onderhandsche inschrijving. De overige depôts werden uit Bandjermasin en Onrust voorzien. De van die plaatsen verscheepte hoeveelheden bedroegen in 1877 respectievelijk 260 en 3421 ton.

§ 3. *Gouvernementsmarine.*

a. Personeel.

Bij het hierbedoelde deel der Indische zeemagt moeten, volgens de formatie van het vaste personeel (ongerekend de opvarenden der zoogenaamde kruisbooten), aanwezig zijn 94 Europeanen en 523 inlanders, terwijl bij het eind van 1877 werkelijk aanwezig waren 90 Europeanen en 470 inlanders, tegen 81 en 482 op 31 December 1876 [2]). Op de kruisbooten waren op elk dier tijdstippen achtereenvolgens 863 en 846 inlanders in dienst, zoodat de bemanning dier vaartuigen (waarvan er trouwens nog altijd 8 minder in dienst waren dan de formatie aanwijst) op 31 December 1876 op 10 man na, en op 31 December jl. geheel voltallig was. Voor nadere opgaven betreffende de sterkte der bemanning van de verschillende stoom- en zeilvaartuigen, die tot de gouvernementsmarine gerekend worden, zie men bijlage H. Het incompleet aan Europesche stuurlieden was op 31 December 1877 iets minder dan bij het eind van 1876, ten gevolge van de plaatsing van een zestal uit Nederland gezonden stuurlieden [3]) en van de benoeming van twee stuurlieden die aanvankelijk op voorloopigen voet als zoodanig in Indie waren aangenomen. Om in het voltallig houden van het hierbedoeld personeel voortaan minder afhankelijk te zijn van toevallige omstandigheden is onlangs, overeenkomstig het reeds in 't vorig verslag vermelde plan, besloten om weder terug te keeren tot het vroeger gevolgde stelsel van opleiding bij de (particuliere) kweekschool voor de zeevaart te Amsterdam (zie daarover laatstelijk het verslag van 1865, blz. 53), echter op gewijzigde voorwaarden. Ingevolge eene met de bestuurders gesloten overeenkomst dd. 31 Mei/13 Junij jl. zullen bij die inrigting, wanneer de vereischte gelden bij de Indische begrooting worden toegestaan, te beginnen met den cursus 1879/1880, jaarlijks een zeker aantal plaatsen worden opengesteld (aanvankelijk vier) voor hen die aldaar op 's lands kosten voor den dienst der gouvernementsmarine wenschen te worden opgeleid. De voor die bestemming aan te nemen jongelieden — voor wier opleiding en verpleging het Gouvernement eene som vergoedt naar reden van f 800 's jaars per leerling — zijn gedurende hun verblijf aan de kweekschool in alles met de overige kweekelingen gelijkgesteld, behoudens de noodige speciale uitbreiding te hunnen behoeve van het onderwijs in stoomwerktuigkunde, artillerie, enz. De cursus bij de kweekschool duurt drie jaren. De gouvernements-kweekelingen, die aan het eindexamen voldoen, erlangen door de zorg van de kweekschool eene plaatsing op Nederlandsche koopvaardijschepen tot het doen van één groote of (bij voorkeur) twee kleine reizen en kunnen na afloop daarvan, zoo noodig, worden toegelaten tot een herhalingscursus bij de kweekschool van hoogstens drie maanden, waarna zij ter beschikking komen van het Departement van Kolonien. Vóór hunne uitzending zullen zij dan nog eenigen tijd aan boord van een oorlogschip dienst doen.

Eenigen tijd vóórdat tot dezen maatregel werd besloten, was in Indie de vraag geopperd, of niet daar te lande, bijv. aan het marine-etablissement te Soerabaija, eene inrigting ware te openen voor de opleiding van stuurlieden en machinisten. Van dit denkbeeld is echter sedert afgezien, niet alleen wegens de voorgenomen opleiding in Nederland, maar ook omdat de marine-autoriteiten aan de vestiging eener zeevaartkundige kweekschool in Indie (welke bovendien kwalijk aan het genoemde marine-etablissement zou kunnen verbonden worden) geringe kans van slagen toeschreven, uithoofde van de weinige neiging voor de zeevaart welke zich onder de in Indie thuis behoorende jongelingen van Europesche afkomst openbaart. Voor zooveel de school machinisten zou moeten leveren, was de behoefte minder dringend, daar voor de betrekking van machinistleerling zich nog al jongelieden in Indie lieten vinden, die de noodige voorbereidende kennis bij particuliere of gouvernementsfabrieken hadden opgedaan.

De aanvulling van het corps inlandsche schepelingen voor den dienst aan boord van de stoomschepen der gouvernementsmarine ondervindt steeds zeer groote moeijelijkheden, inzonderheid wat de timmerlieden, vuurstokers en roergangers betreft. Op verscheidene schepen bedroeg het

[1]) Uit het hooger gezegde is reeds gebleken dat de *Sumatra* en *Banda* in Maart jl. de Atjehsche wateren hebben verlaten, om te Soerabaija en te Singapore herstellingen te ondergaan; dat ook de *Sambas* en *Bandjermasin* herstellingen behoeven en dat de *Metalen Kruis* vermoedelijk zal afgekeurd worden.

[2]) Onder het formatiecijfer der inlanders is niet gerekend op de toegestane 10 pct. overcompleet. Bovendien rekenen niet onder het vaste personeel de inlandsche opvarenden van twee speciale vaartuigen, ten getale van 21, van welke er bij het einde van 1877 19 in dienst waren.

[3]) In 1878 (tot 1 Augustus) nog door een 7tal gevolgd.

incompleet langen tijd één derde van de vastgestelde bemanning en zelfs nog meer. Eerst in het laatst van 1877 herstelde die onregelmatigheid zich eenigszins. In afwachting van nadere voorzieningen, die er toe kunnen bijdragen om ook bij dit deel der zeemagt de dienstvoorwaarden voor inlanders meer aanlokkelijk te maken, is in het afgeloopen jaar eene nieuwe regeling ingevoerd omtrent den duur der reëngagementen (*Indisch Staatsblad* 1877 n°. 131 en 223), waardoor, naar men hoopt, het in dienst blijven na afloop der eerste (driejarige) verbindtenis zal worden aangemoedigd.

De bemanning der gewapende en adviesbooten was in den regel compleet; alleen kostte het veel moeite om haar voltallig te houden op de vaartuigen in de wateren van Atjeh in dienst, weshalve deze zooveel mogelijk verwisseld werden met de ter Oostkust van Sumatra en in de residentie Riouw dienstdoende booten.

Omtrent den gezondheidstoestand kwamen meer klagten in dan vroeger; vooral op de stoomschepen waren veel lijders aan berri-berri.

b. Materieel.

Sterkte en toestand. Verschillende gegevens omtrent de 16 stoomschepen en de 57 kleine zeilvaartuigen, die tot de gouvernementsmarine gerekend worden, zijn opgenomen in de reeds aangehaalde bijlage H. De 14 voor de stations bestemde stoomschepen (7 ijzeren en 7 houten) waren in den regel op hun post aanwezig en voor den dienst geschikt. De schepen, die op Java of te Singapore eenige voorzieningen of herstellingen ondergingen, waren de *Anjer*, *Telegraaf*, *Draak*, *Boni* en *Tjinrana*. Om te dokken, gingen de ijzeren stoomschepen *Hertog Bernard*, *Draak*, *Boni* en *Tjinrana* naar Soerabaija of naar Singapore, terwijl de *Barito*, *Kapoeas II* en *Sailoos* in de stations werden onderhouden. Van de houten stoomschepen werd de *Dassoon* in Augustus 1877 wegens ouderdom voor goed buiten dienst gesteld en vervangen door de *Ternate*, die pas te Soerabaija was aangebouwd. De *Tagal* bekwam in het station Amboina eenige averij door het stooten op een klip, maar herstelde de schade plaatselijk met eigen middelen.

Van de twee administratief tot de gouvernementsmarine behoorende stoomschepen *Argus* en *Bogor* was het eerste (voor den dienst der kustverlichting bestemd) aanhoudend in reparatie: eerst te Soerabaija voor de verwisseling van den stoomketel, voorzieningen aan den romp en herstellingen aan de machine, en later te Onrust voor het aanbrengen van een nieuwen trust [1]).

Wat den toestand der gouvernements-stoomvloot in het algemeen betreft, kan gezegd worden dat de 5 zeestoomschepen *Argus*, *Siak*, *Anjer*, *Tagal* en *Ternate* en de 3 rivierstoomschepen *Bogor*, *Boni* en *Singkawang* thans in zeer voldoenden staat verkeeren. Van den vermoedelijken levensduur der 3 overige zeestoomschepen, *Hertog Bernard*, *Telegraaf* en *Draak*, die respectievelijk reeds 22, 17 en 19 jaren oud zijn, valt niets met zekerheid te zeggen, maar waarschijnlijk zullen de twee laatsten het wel niet langer dan tot het einde van 1879 uithouden en zal de *Hertog Bernard* nog in 1878 moeten worden afgekeurd. Ter vervanging zullen dienen de twee in Schotland bestelde composite schroefstoomschepen (vorig verslag blz. 59), welke onder de namen *Havik* en *Zeemeeuw* reeds in Junij jl. naar Indie zijn vertrokken [2]). Van de 8 rivierstoomschepen zijn er 5, op welke niet langer dan tot in het volgende jaar te rekenen valt, namelijk: de *Tjinrana*, *Sailoos*, *Bennett*, *Kapoeas II* en *Barito*; de vier eerstgenoemden laat men uitsluitend de rivieren bevaren zoo lang zij nog dienst kunnen doen; zij mogen echter geen van allen meer in zee komen; de ketel van de *Barito* is reeds 17 jaar oud en dus niet meer te vertrouwen, terwijl de romp, ofschoon nog in vrij goeden staat, geen nieuwen ketel meer waard is. Al spoedig, welligt nog in het loopende jaar, zullen kunnen invallen de in 1876 te Soerabaija op stapel gezette rivierstoomschepen *Sampit*, *Koetei* en *Berouw*.

[1]) Ter vervanging van de *Argus* werd voor een vijftal maanden het onder Serawaksche vlag varende stoomschip *Royalist* ingehuurd.

[2]) In 1879 zullen nog twee stoomschepen van dezelfde soort gebouwd worden.

De straks bedoelde 57 zeilvaartuigen bestaan uit 1 bebakeningsvaartuig voor Batavia, dat in goeden toestand verkeert, en uit 56 kruisbooten, waarvan 46 gewapende en 10 adviesbooten, of respectievelijk 5 en 3 minder dan de bepaalde sterkte. Bovendien zijn in 't laatst van 1877 twee reservebooten tijdelijk in dienst gesteld om gebruikt te worden bij de opneming der vaarwaters van Soerabaija. Verscheidene der oudere kruisbooten komen in aanmerking voor afkeuring, maar worden nog, als speciaal voor de rivieren bestemd, tijdelijk in dienst gehouden.

Stationeering. De *Siak* en *Boni* bleven ter oostkust van Atjeh in station en werden bij den aanvang van 1878, in verband met de hooger besproken wijziging der organisatie van de maritieme middelen in het noorden van Sumatra, ter beschikking gesteld van het civiel bestuur aldaar. Van het eerstgenoemde schip zal nu voortaan ook partij worden getrokken voor de noord- en westkust van Atjeh, terwijl de *Boni* als rivierstoomer meer geschikt is voor den dienst aan de oostkust en dus daar blijven zal. Het is echter noodig gebleken om de *Siak* van ketel te doen verwisselen, en daarom is in Maart jl. magtiging verleend tot het tijdelijk inhuren van een particulier stoomschip om in de wateren van Atjeh voor gelijke diensten te worden gebezigd als in den regel van de gouvernementsmarine worden gevorderd. De *Tjinrana* werd in Mei 1877 aan de oostkust van Atjeh onttrokken en vervolgens naar het station der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo gedirigeerd, na eerst te Singapore eenige voorzieningen te hebben ondergaan. De *Draak*, *Telegraaf*, *Barito* en *Singkawang* bleven respectievelijk in station ter oostkust van Sumatra [3]), te Riouw (om zoo noodig tevens in de residentie Banka dienst te doen), Palembang en Telok Betong. Laatstgenoemd stoomschip was gedurende een groot gedeelte des jaars speciaal in gebruik voor het overbrengen van telegrammen tusschen Java en Sumatra tijdens de kabel onbruikbaar was. De *Barito* werd in het station Palembang onder anderen benuttigd voor rivier-opnemingen.

In de Wester-afdeeling van Borneo bleven de *Kapoeas II* en *Bennett* gestationeerd. In de Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo waren eerst in station de *Dassoon* en de *Sailoos*; later werd aan dat station de *Tjinrana* toegevoegd, terwijl de *Dassoon* vervangen werd door de *Ternate*, nadat deze laatste eerst een paar maanden ter beschikking was geweest van den resident van Timor. Te Makasser bleef de *Hertog Bernard* in station; ook deze bodem deed ééne maand lang dienst in de residentie Timor. De stations Amboina en Menado werden bezet door de *Tagal* en de *Anjer*. Laatstgenoemde bodem werd in den loop van het jaar tevens aangewezen voor de residentie Ternate.

Het bebakeningsvaartuig ter reede van Batavia verving gedurende eenige maanden het lichtschip van de Lucipara-passage (Banka), tijdens dit vaartuig te Onrust in reparatie was. De 56 overige zeilvaartuigen (kruisbooten) waren bij het einde van 1877 gestationeerd zooals in bijlage H is vermeld. Uit die gewestelijke opgaaf blijkt onder anderen dat 9 dier booten organiek voor Java en 37 voor de buitenbezittingen aangewezen waren, doch dat er tijdelijk 10 aan hare gewone stations onttrokken werden, waarvan 7 in de wateren van Atjeh en 3 boven de sterkte in de residentien Timor en Riouw dienst deden. In de residentie Ternate, waar geen kruisboot organiek gestationeerd is, werd gedurende het grootste gedeelte van 1877 dienst gedaan door de gewapende boot uit de wateren van Amboina. In Julij 1877, toen de gesubsidieerde stoompakketvaart tusschen Palembang en Djambi werd geopend, is het getal voor de residentie Palembang aangewezen kruisbooten van 3 op 1 teruggebragt.

§ 4. *Maritieme inrigtingen.*

Gelijk hierboven is vermeld, werd in het laatst van 1877 de hoofdingenieur-adviseur voor het vak van scheepsbouw naar het marine-etablissement te Soerabaija overgeplaatst;

[3]) In verband met de buitengewone eischen van den dienst in de residentie Sumatra's Oostkust, uithoofde van het bezetten van Salahadji (Boven-Langkat) — zie vorig verslag blz. 19, — werd in dat station bovendien gebezigd het onder Engelsche vlag varende stoomschip *Johore*.

zijn werkkring werd bij eene voorloopige instructie geregeld. Behalve de reeds in het vorig verslag (blz. 60) vermelde, heeft er in 1877 geen mutatie plaats gehad onder het corps ingenieurs voor het vak van scheepsbouw. Voor de aanvulling van het corps zijn thans hier te lande drie personen aangewezen, die allen eene tegemoetkoming ontvangen in de kosten hunner studien. Een hunner, die reeds in 1877 het diploma voor scheepsbouwkundig ingenieur verwierf, voltooit thans zijne practische opleiding en zal vermoedelijk tegen het einde des jaars kunnen worden uitgezonden. De beide anderen, die in 1878 het examen aflegden, zullen eerlang mede als adspirant-ingenieurs voor den Indischen dienst worden aangenomen om, na eenjarige practische opleiding, tegen het einde van 1879 hunne bestemming te volgen.

De met 1 Januarij 1877 in werking getreden nieuwe bepalingen omtrent de hout-administratie voor de marine-etablissementen (vorig verslag bladz. 60) voldeden zeer goed.

Ten einde te kunnen nagaan in hoever tegenwoordig de particuliere nijverheid in Oost-Java bij magte zou zijn een deel der werkzaamheden van de gouvernements marine-etablissementen over te nemen, werden in het afgeloopen jaar de particuliere werkplaatsen te Soerabaija, Grissee en Dassoon bezocht door den adviseur van scheepsbouw en den inspecteur van stoomvaartdienst. Hun rapport luidde ten aanzien van het meerendeel dier werkplaatsen zeer gunstig, hetgeen den kommandant der zeemagt aanleiding gaf eene doorloopende magtiging te vragen om toegestane werken bij onderhandsche aanbesteding aan particulieren op te dragen. De Indische Regering beaamde het doel van dit voorstel, maar achtte het verleenen van eene algemeene magtiging als de aangevraagde niet noodig. Om beter rekening te kunnen houden met de bestaande voorschriften en met de bevelen van het Opperbestuur, verklaarde zij er de voorkeur aan te geven omtrent het inroepen der particuliere hulp voor maritieme werkzaamheden in elk bijzonder geval te beslissen.

Het bij den bouw van de nieuwe fabriek te Soerabaija gedetacheerde waterstaatspersoneel bestond bij het begin van 1878 uit: 1 ingenieur 1ste klasse met de directie belast, 2 ingenieurs 3de klasse, 1 architect 2de klasse en 4 opzigters; bovendien bleef 1 opzigter nog steeds aangewezen voor het gewoon onderhoud. Verder waren van het waterstaatspersoneel nog 2 opzigters ter beschikking van het departement der marine respectievelijk te Batavia en op Onrust.

Marine-etablissement te Soerabaija. De gezondheidstoestand onder het talrijke personeel van het etablissement en onder dat voor de uitvoering der groote daar onderhanden zijnde bouwwerken was in 1877 over het algemeen niet gunstig te noemen. De langdurige droogte, zoowel als het omwerken van den grond bij het maken van fundeeringen, enz. worden als vermoedelijke oorzaken opgegeven.

Werd in het afgeloopen jaar, even als in de twee voorafgegane, voor ettelijke schepen zoowel van de oorlogs- als van de gouvernementsmarine weder gebruik gemaakt van de particuliere werven en dokken te Singapore, toch bleven de werkzaamheden bij het grootste der gouvernements marine-inrigtingen op Java niet minder omvangrijk dan vroeger, zoo als het volgend vijfjarig staatje nader kan aanwijzen.

JAREN.	Aantal verrigte dagdiensten		Uitbetaalde arbeidsloonen.	Geldswaarde der verwerkte materialen.	Van de arbeidsloonen is uitbetaald		*Aanmerkingen.*
	door ambachtslieden.	door koelies.			wegens taakwerk.	voor overwerk.	
1873 . . .	497 216	83 357	f 420 339	f 597 380	f 106 957	f 2334	Dooreen genomen waren dagelijks te werk:
1874 . . .	507 162	106 425	499 595	639 328	112 856	7101	in 1875 1669 man;
1875 . . .	572 201	115 283	461 302	609 919	127 562	6912	„ 1876 1777 „ „ 1877 1629 „
1876 . . .	578 136	94 893	463 023	549 401	111 090	4505	die gemiddeld per dag en per hoofd verdienden achtereenvolgens f 0,60,
1877 . . .	567 072	94 512	465 433	585 175	112 382	8787	f 0,61[5] en f 0,62[5].

Hoewel de eigenlijke reparatien aan de rompen van ijzeren en composite schepen nog steeds aan de ter plaatse aanwezige marinefabriek bleven opgedragen, zoo werd toch veel détailwerk door het marine-etablissement verrigt met behulp eener voorloopige inrigting, waarbij de poging om inlandsche timmerlieden voor het vak van ketelscheepmaker op te leiden met goeden uitslag werd bekroond.

Het noodige wordt aangeschaft (en zal vermoedelijk nog vóór het einde des jaars in Indie kunnen zijn aangebragt) om de bestaande sleephelling van gereedschappen voor ijzerbewerking te voorzien, ten einde de op die helling te halen ijzeren of composite schepen door het personeel voor scheepsbouw te doen repareeren en alzoo gaandeweg de fabriek terug te geven aan hare eigenlijke bestemming: het herstellen van werktuigen en ketels en het gedeeltelijk aanmaken van deze laatsten.

Behalve met het loopende werk, dat wil zeggen de voorzieningen aan in dienst zijnde schepen zoowel van de oorlogs- als van de gouvernementsmarine, hield men zich bij het marine-etablissement in het afgeloopen jaar nog onledig met het aftimmeren en beschieten van de bij gedeelten uit Nederland gezonden ijzeren raderstoomschepen 4de klasse *Soembing* (in April jl. te water gelaten) en *Sindoro;* met het voortzetten van den aanbouw van een viertal houten gouvernements-stoomschepen, namelijk van de *Ternate*, *Sampit*, *Koetei* en *Berouw*, van welke de eerste gereed kwam; met den aanbouw van acht adviesbooten, waarvan er vijf voltooid werden, en met den afbouw van drie prauwen voor Poeloe Bras, een bebakeningsschoener voor Soerabaija en van diverse sloepen.

Het ijzeren dok van Onrust kwam gereed, werd in het bassin gebruikt tot het einde van October en toen naar Onrust overgevoerd; terwijl het groote houten dok weder van Onrust naar Soerabaija kwam en in het bassin aldaar in gebruik werd genomen. Het ijzeren dok in het bassin was bezet gedurende 114 dagen; het groote houten dok gedurende 28 dagen. Ten behoeve van particulieren waren de dokken slechts 8 dagen in gebruik.

In conservatie waren in 1877 vooreerst: de ineengezette nieuwe raderstoomschepen 4de klasse *Salak* en *Oenarang* en het vroegere wachtschip *van Speyk;* de beide eersten werden in dienst gesteld, terwijl de *van Speyk* voor afbraak werd verkocht; voorts 9 kruisbooten, waarvan 2 in dienst werden gesteld, en 35 sloepen.

Het kostte geen moeite om een voldoend *aantal*, maar wel om *geschikte* werklieden te bekomen, daar bekwame ambachtslieden gemakkelijk elders plaatsing vonden, vaak tegen hoogere loonen.

In de aanschaffing van hout bij particulieren bleef men gebrekkig slagen, maar daarmede moest toch worden voortgegaan, omdat van Parengan, hoezeer de productie toenam, nog niet genoeg lange balken en kromhouten verkregen werden.

Met de in 't vorig verslag aangekondigde verbetering van den ingang van het bassin kwam men nog niet gereed; daarvoor is een krachtig baggerwerktuig (steamhopper-

dredger) hier te lande in aanmaak, om in het begin van 1879 te worden uitgezonden. Ten einde de waterstanden in het bassin, meer geregeld dan tot dusver geschiedde, te kunnen opnemen, is eene zelfregistreerende peilschaal opgesteld, die zeer goed voldeed.

Wat de bouwwerken betreft, het fundeeren van de nieuwe fabriek ondervond in het afgeloopen jaar veel tegenspoed en oponthoud door het onderloopen van dammen en het wegblijven van werkvolk ten gevolge van de gelijktijdige uitvoering van andere groote werken te Soerabaija. De grootste moeijelijkheden zijn echter overwonnen. De in gebruik gestelde gereedschappen voldeden goed en spaarden veel handenarbeid uit. De gedétailleerde projecten en begrootingen voor den bovenbouw kwamen nagenoeg gereed. Een blok van acht woningen 4de klasse werd opgeleverd en dadelijk in gebruik genomen. Verder werden twee passarloodsen voltooid, terwijl onderhanden waren twee woningen der 2de klasse en dertien der 4de klasse, benevens de noodige wegen. Ook kwam de fundeering der stoomzagerij, een met het oog op de geaardheid van den grond moeijelijk werk, gereed, en het gebouw werd boven den grond opgetrokken.

Daar herhaalde aanvragen van particulieren om afstand van grond het marine-etablissement met eene voor alsnog niet wenschelijke insluiting bedreigden, werd de ruimte, die voor latere uitbreiding beschikbaar moet blijven, door merkteekens afgebakend.

Marine-etablissement op Onrust. Ook in 1877 voldeed Onrust als hulpwerf en hulp-atelier aan de gestelde eischen, al had men met vele moeijelijkheden te kampen door ontstentenis van technisch personeel, naar welks verkrijging hier te lande wordt omgezien. In de eerste maanden van 1878 werden bezwaren ondervonden ten gevolge van den toestand van overgang, waarin het etablissement verkeerde ten opzigte van het verkrijgen van werkvolk, hetwelk in de laatste jaren steeds door een aannemer was geleverd, doch sedert 1878 regtstreeks moest worden aangeworven (verg. het verslag van 1876, blz. 55). Aanvankelijk slaagt men hierin niet naar wensch, daar velen van de aanwezige werklieden, en wel de besten, zich bij contract verbonden hadden om in dienst van den aannemer te blijven en bij gevolg Onrust verlieten. Welligt zal eene dagelijksche stoomcommunicatie met Batavia noodig worden bevonden voor het vervoer van vrije werklieden. Ook had men sedert het tweede semester van 1877 bij het etablissement veelvuldige ziektegevallen, daar koortsen en berri-berri epidemisch heerschten, terwijl zich tevens herhaaldelijk gevallen van pokken en, in het kettingkwartier, ook van cholera voordeden. Gelukkig was de sterfte in verhouding tot het ziekencijfer gering [1]). Dat evenwel in laatstgenoemd jaar niet minder werk bij het etablissement verrigt werd dan vroeger, kan eenigermate blijken uit onderstaand vijfjarig overzigt.

JAREN.	AANTAL VERRIGTE DAGDIENSTEN: door vrije werklieden. Ambachtslieden. *a)*	door vrije werklieden. Koelies.	door dwangarbeiders. Ambachtslieden.	door dwangarbeiders. Koelies.	Totaal. Ambachtslieden.	Totaal. Koelies.	UITBETAALDE ARBEIDSLOONEN. Aan vrije werklieden.	Geldswaardig bedrag der diensten van dwangarbeiders.	Totaal. *b)*	Geldswaarde der verwerkte materialen.
1873.	36 030	5 553	35 872	8 314	71 902	13 867	f *c)* 107 326	f 48 667	f 155 993	f 137 119
1874.	42 521	3 369	27 767	4 466	70 288	7 835	113 335	29 919	143 254	138 796
1875.	40 900	275	25 143	4 423	66 043	4 698	*d)* 102 565	26 071	128 636	120 375
1876.	32 835	»	28 590	6 672	61 425	6 672	85 718	30 602	116 320	121 551
1877.	46 536	510	31 683	10 528	78 219	11 038	107 534	35 264	142 798	176 928

a) Meest Chinezen, door tusschenkomst van een aannemer in dienst gesteld.

b) De overwerkgelden gedurende 1873—1877 bedroegen achtereenvolgens f 1228, f 1234, f 593, f 340 en f 715.

c) Hieronder f 16 473 wegens betaalde koelieloonen voor het laden en lossen van steenkolen, welk werk anders door dwangarbeiders geschiedt.

d) Hieronder f 17 869 als boven.

Omtrent den aard der in 1877 verrigte werkzaamheden is kortelijk het volgende aan te teekenen. Voor het auxiliair eskader werden herstellingen verrigt aan den romp, de werktuigen en ketels van de *Curaçao*. Van de Indische militaire marine werden hersteld de *Hydrograaf* en de *Pontianak*. Verder werden, bij hunne komst in Indie, gedokt en werd de zinken bekleeding nagezien van de *Samarang*, *Batavia* en *Makasser*, terwijl eindelijk de *Citadel van Antwerpen* werd geïnspecteerd, afgekeurd en gereed gemaakt voor de reis naar Soerabaija. Van de gouvernementsmarine werden gerepareerd: het bebakeningsvaartuig van Batavia, eene gewapende boot, de *Tjinrana*, *Bogor*, *Singkawang*, *Argus* en het lichtschip van de Lucipara-passage. Acht particuliere zeilschepen timmerden te Onrust, terwijl zes particuliere stoomschepen het dok benuttigden om onder water schoon te maken. De te Soerabaija aangebouwde drie laadpraauwen voor Poeloe Bras werden in October met het ijzeren dok naar Onrust overgevoerd, daar verder afgetimmerd en gereed gemaakt voor het transport naar Atjeh. Eenige stoombarkassen ondergingen herstellingen aan ketels en romp, terwijl de aanbouw van nieuwe sloepen geregeld doorging: 37 stuks werden aangebouwd en bij het eind van 1877 waren nog verscheidene onderhanden. Verder kwamen doorloopend Herbertsbakentonnen in reparatie en werd aan allerlei verschillende bestellingen zoowel voor de schepen als voor het marinemagazijn te Batavia voldaan.

Het groote houten dok werd in October naar Soerabaija gebragt en daarna het herstelde ijzeren dok te Onrust in gebruik genomen. Het houten dok was te Onrust gedurende 169, het ijzeren dok gedurende 46 dagen in gebruik, waarvan 70 en 26 dagen voor particuliere schepen.

De werkzaamheden aan het hier te lande in aanbouw zijnde nieuwe ijzeren dok voor Onrust (zie vorig verslag blz. 61) vorderden zóózeer naar wensch dat de oplevering

[1]) Het getal overledenen bedroeg desniettemin 142 tegen 61 in 1876 en 113 in 1875. Behalve 104 dwangarbeiders stierven in het afgeloopen jaar op Onrust 4 Europeanen, 7 Chinezen en 27 inlanders, onder welke laatsten 4 soldaten.

reeds heeft plaats gehad in het begin van Julij jl. of circa zes maanden vóór den overeengekomen tijd, niettegenstaande, door het vereenigen van sommige deelen tot grootere stukken dan aanvankelijk was bepaald, de aanneming nog eenige uitbreiding verkregen had (hoogere kosten f 37000). Deze wijziging zal veel klinkwerk in Indie besparen en dus de in gebruikstelling van het dok bespoedigen. Het ineenzetten en afbouwen van het dok in Indie zal zoo mogelijk aan een aannemer worden opgedragen.

Gebrek aan personeel voor bouwwerken was oorzaak dat men met de verbetering van het atelier op Onrust, met bijbehoorende werkplaatsen, niet vorderde. De plannen zijn echter onderhanden. Ook andere belangrijke werken, onder anderen zware herstellingen aan den kademuur, ondervonden oponthoud.

Fabriek voor de marine en het stoomwezen te Soerabaija. In het afgeloopen jaar werden eenige nieuwe werktuigen ontvangen en voorloopig in werking gesteld, in afwachting dat zij later naar de nieuwe fabriek naast het marine-etablissement overgebragt kunnen worden.

Het aantal in het afgeloopen jaar te behandelen werkorders beliep 143, welke allen — op 24 na — vóór 31 December geheel waren uitgevoerd. Gemiddeld werkten 1200 inlandsche ambachtslieden en 60 koelies per dag tegen 1244 en 53 in 1876; voor de koelies bleef het daggeld gemiddeld f 0.50 bedragen; voor de ambachtslieden was het f 0.69 tegen f 0.67 in 1876. Hoeveel in 't geheel aan werkvolk werd uitbetaald, ook in de vier voorafgegane jaren, is aangeteekend in het volgende staatje, dat tevens eenige opgaven bevat betreffende de verbruikte materialen.

JAREN.	Aantal verrigte dagdiensten: door ambachtslieden.	Aantal verrigte dagdiensten: door koelies.	Uitbetaalde arbeidsloonen.	Geldswaarde der verwerkte materialen.	Verbruikte hoeveelheid (in kilogrammen): bewerkt en onbewerkt ijzer.	Verbruikte hoeveelheid (in kilogrammen): steenkolen en smeedkolen.	AANMERKINGEN.
1873	244 669	11 754	f 179 167	f 209 752	415 300	1 544 100	*a*) De vroeger medegedeelde cijfers over 1874—1876 zijn verbeterd, omdat daarbij ten onregte niet was opgenomen de verbruikte hoeveelheid gietijzer. *b*) Tot toelichting van het groote kolenverbruik in 1877 wordt opgegeven, dat veel grof smeedwerk is onderhanden geweest en dat de smeedkolen van minder goede hoedanigheid waren.
1874	253 789	9 862	179 197	213 588	*a*) 446 200	1 375 000	
1875	291 242	13 256	203 330	236 468	*a*) 400 600	1 753 200	
1876	370 823	15 814	249 163	248 009	*a*) 485 300	1 727 300	
1877	358 844	18 014	238 833	241 844	354 900	*b*) 2 112 500	

De voornaamste werkzaamheden, in 1877 door het personeel der fabriek verrigt, waren de volgende. Voltooid werden: het ineenzetten van de ijzeren rompen der *Soembing* en *Sindoro;* de voorzieningen aan de *Timor*, *Riouw*, *Argus* en *Anjer;* meer of min belangrijke reparatien aan de werktuigen van de *Watergeus*, *Curaçao*, *Samarang* en *Banka*, zoomede herstellingen aan het ijzeren dok van Onrust. In de *Soerabaija* werden nieuwe ketels, aan de fabriek aangemaakt, geplaatst, terwijl de werktuigen van dien bodem werden hersteld, hetgeen in het begin van 1878 afliep. Twee stellen stoomketels, voor de typen *Timor* en *Sumatra* bestemd, kwamen nagenoeg gereed. De *Prins Hendrik* onderging eene vrij belangrijke reparatie aan de ketels, die daarvoor uit het schip moesten genomen worden, benevens eenige herstellingen aan de werktuigen. Verder werden voor den dienst gereed gemaakt de nieuw gebouwde houten gouvernements-stoomschepen *Singkawang* en *Ternate*, terwijl met den aanmaak van het tweede stel werktuigen en van een ketel van 30 paardenkrachten voor een der drie bij het marine-etablissement nog in aanbouw zijnde rivierstoomschepen werd voortgegaan, al naarmate de overige werkzaamheden dit toelieten. In een daarvan, de *Sampit*, werd begonnen met het opstellen van een der uit Nederland ontvangen stellen werktuigen met ketel. Overigens werden geregeld aangemaakt en afgeleverd alle voor schepen der oorlogs- en gouvernementsmarine aangevraagde artikelen, zoomede allerhande ijzerwerk, zoowel voor eigen gebruik van het marine-etablissement ter plaatse, als voor de aldaar in aanbouw zijnde stoomschepen en kruisbooten van de gouvernementsmarine.

Marine-magazijnen te Batavia. Deze magazijnen voorzagen ook in het afgeloopen jaar in de behoeften van Onrust en van het eskader om de west. Ook hier doet zich, evenals te Soerabaija, gebrek gevoelen aan ruimte om den steeds aangroeijenden voorraad geschut en ijzer behoorlijk te bergen. Men beijverde zich daarom de magazijnen te voorzien van doelmatig ingerigte stellingen, waardoor veel ruimte werd uitgewonnen.

Bijzondere inrigtingen ten behoeve van het materieel. Het hulpdok te Pontianak, waarvan sprake was in 't vorig verslag (blz. 63), voldeed goed; voor het in bruikbaren staat houden van het losse materieel en de pompen zijn doorloopend eenige gelden toegestaan (*Indisch Staatsblad* 1878 n°. 58). Het hulpdok te Bandjermasin, dat in 1877 gereed kwam, liet nog al te wenschen over; men zou echter trachten de gebreken te verhelpen. Het onderzoek naar de gelegenheid om soortgelijke hulpdokken ook te Amboina en Menado tot stand te brengen, leidde niet tot eene gewenschte uitkomst.

§ 5. *Speciale diensten onder het beheer van het departement der marine.*

Kustverlichting en bebakening. De noodig gekeurde uitbreiding van het bouwkundig personeel voor den lichtdienst (vorig verslag blz. 63) werd in den aanvang van 1878 (*Indisch Staatsblad* n°. 17) organiek toegestaan. De aanstelling van het nieuwe personeel zal geleidelijk plaats hebben naarmate de stand der werken dit vordert.

Het aantal groote lichten is sedert Junij 1877 (vorig verslag blz. 63) vermeerderd door de ontsteking van één der 1ste orde op den westhoek van Java's 1ste punt (residentie Bantam); het aantal kleine lichten sedert Februarij en Maart jl. met drie: de hijschlichten der 6de orde op de eilanden Groot-Kombuis en Alkmaar in de baai van Batavia en dat te Telok Betong (Lampongsche districten). Het licht op Alkmaar, dat voor de gewone vaart weinig nut heeft, is slechts voor tijdelijk gebruik opgerigt — zoolang het lager bedoelde licht op Edam niet in werking komt — en wel ten behoeve van de stoomschepen die bij den bouw der haven te Tandjong Priok in dienst zijn en die de moeijelijke vaarwaters in de baai van Batavia in den regel des nachts bevaren. In dit jaar zullen echter nog in werking komen al de overige in 't vorig verslag genoemde haven- (hijsch-)lichten, namelijk zeven op Java's noordkust, één op Bali en één op Poeloe Pisang nabij Padang (alle van de 6de orde), zoomede het havenlichtje (feu de posi-

tion) aan den ingang der Padang-rivier, en verder nog twee haven- (hijsch-)lichten der 6de orde te Gorontalo en te Koepang. Aan de vijf grootere lichten, welker oprigting blijkens het vorig verslag werd voorbereid, moet in Indie nog begonnen worden. Van één daarvan, het licht der 4de orde op Meindertsdroogte (residentie Bezoeki), zijn de benoodigde ijzer- en hardsteenwerken bereids van hier verzonden; de ijzeren toren voor het licht der 1ste orde op Vlakkenhoek (zuidelijkste punt van Sumatra in straat Soenda) moet hier te lande omstreeks het begin van 1879 opgeleverd worden; die voor de lichten der 2de orde op Edam (in de baai van Batavia) en op Poeloe Pandang (vaarwaters van Padang) — beiden nog uit te besteden — zullen eerst in den loop van 1879 kunnen volgen, terwijl ten aanzien van het ontworpen licht voor Samarang de vraag nog in overweging is, of daarvoor niet met een der 6de (in plaats van met een der 3de) orde kan worden volstaan.

De nieuwe zeelichten, welke vervolgens het eerst aan de beurt verdienen te komen, zijn die der 1ste orde op Ondiepwater-eiland (tusschen Billiton en Banka) en op het eiland Sapoedi (oostwaarts van Madura, benoorden straat Bali). Van de oprigting van een zeelicht op eenig punt in straat Siberoet, in 1877 door de Amsterdamsche kamer van koophandel aanbevolen in het belang der stoomvaart op Padang, zal eerst sprake kunnen zijn nadat de hooger bedoelde lichten voltooid of in wording zullen zijn.

In de bestaande verlichting der naar Soerabaija leidende vaarwaters zal eenige wijziging komen, daar het uit een geldelijk oogpunt aanbeveling verdient om het vuurschip in het zoogenaamde Westgat aldaar, tegen den tijd dat het niet meer bruikbaar is (vermoedelijk einde 1879), door een vast licht der 2de orde op den wal van Madura (nabij kampong Sembilangan) te vervangen, hetwelk voor de scheepvaart gelijke voordeelen zal opleveren als het tegenwoordige drijflicht.

Ten aanzien van den kustlichttoren op Tandjong Kalean (Banka) is thans, in verband met het geruststellend advies der laatstelijk geraadpleegde deskundigen (vorig verslag blz. 63) en met de uitkomsten van langer voortgezette waarnemingen omtrent de strandveranderingen, door de Indische Regering uitgemaakt dat hij — ook uit een zeevaartkundig oogpunt — niet behoeft te worden verplaatst, en dat evenmin behoeft te worden overgegaan tot eene verlenging der zeewering; zelfs meent men dat de bestaande werken in tal van jaren geen groote vernieuwingen zullen vereischen. Echter wordt de oprigting van een havenlicht der 6de orde, op Tandjong Oelar benoorden Tandjong Kalean, wenschelijk geacht om te gemoet te komen aan het bezwaar dat het licht van Tandjong Kalean van die zijde door het hooge land onderschept wordt.

De voor de nieuw op te rigten haven- (hijsch-)lichten uitgezonden parafin-lampen zijn over 't algemeen niet bruikbaar bevonden in de lantaarns waarin zij moesten branden, weshalve men zich nu met gewone petroleumlampen behelpt. De parafin-lamp voor het licht der 4de orde te Batavia — op een vasten opstand geplaatst en dus minder aan den invloed van beweging en lucht onderhevig — overtreft daarentegen de verwachting; op de uiterste grens der geografische zigtbaarheid vertoont het licht zich thans zoo krachtig, dat het in geen geval met een gewoon scheepslicht te verwarren is; het denkbeeld om eene verandering in de kleur der lantaarnglazen te brengen (vorig verslag blz. 63) is dan ook buiten uitvoering kunnen blijven.

De gezondheidstoestand van het personeel bij de lichtinstellingen was vrij gunstig, behalve bij het havenlicht te Batavia. Bij den Willemstoren op Poeloe Bras (Atjeh) kwamen, sedert de bouwwerken aldaar werden voltooid, minder ziektegevallen voor dan vroeger, zoodat het personeel niet zoo spoedig meer behoefde afgelost te worden als in den eersten tijd het geval was. Voor den dienst op het lichtschip in de Lucipara-passage [1]) (zuidelijke ingang van straat Banka) tracht men in den laatsten tijd, bij wijze van proefneming, met twee in stede van met drie ploegen bemanning te volstaan.

Zooveel de beschikbare middelen zulks toelieten, werd voorzien in de nog steeds bestaande behoefte aan nieuwe bakens en ondergingen de bestaande bebakeningen uitbreiding en verbetering. De zorg voor de bebakening van de monding der Soensang-rivier (Palembang), tot dusverre als heerendienst op de bevolking rustende, is in 1877 (*Indisch Staatsblad* n°. 234 en 235) op den lande overgegaan. Ook de bebakening van de geul der Assahan-rivier (Sumatra's Oostkust) heeft de Regering voor hare rekening genomen (*Indisch Staatsblad* 1878 n°. 85). Voor de residentie Riouw is thans een afzonderlijk bebakeningsvaartuig toegestaan (*Indisch Staatsblad* 1878 n°. 65). De bouw daarvan moet nog onderhanden genomen worden. Het in aanbouw zijnde nieuwe loodsvaartuig voor Soerabaija wordt zoodanig ingerigt, dat het tevens voor den dienst der bebakening aldaar kan gebezigd worden. Onlangs (*Indisch Staatsblad* 1878 n°. 53) is afzonderlijk personeel in dienst gesteld voor het beheer en onderhoud van het te Soerabaija in bewaring zijnde bebakeningsmaterieel (Herbertsbakentonnen), waarvan de voorraad, in verband tot de behoefte, van lieverlede te veel omvang gekregen had om door het gewone personeel van het havendepartement beheerd te kunnen worden.

Loodswezen. Het incompleet aan personeel bij den loodsdienst te Soerabaija blijft nog steeds bestaan; dat bij de loodsdiensten van straat Bali en van Tjilatjap werd aangevuld. De loodsdienst op de Soensang-rivier (Palembang) werd ingetrokken (verg. vorig verslag blz. 86, zoomede Indisch Staatsblad 1877 n°. 235).

Eene verandering in de toetuiging van de Soerabaijasche loodsbooten had eene vermindering van matrozen, en wel van één man op elke loodsboot, ten gevolge (*Indisch Staatsblad* 1878 n°. 52). Over het gehalte der loodsen wordt steeds geklaagd. Te Amboina is een vaste loods voor den Molukschen archipel aangesteld (*Indisch Staatsblad* 1878 n°. 18; verg. vorig verslag blz. 64).

De ontvangsten wegens loodsgelden kunnen over 1877 nog niet volledig worden opgegeven. In de drie voorafgegane jaren 1874, 1875 en 1876 bragten de loodsgelden in 't geheel op f 86 988, f 107 416 en f 99 834.

Haveninrigtingen. Ter bevordering eener behoorlijke uitoefening van de politie op de verschillende reeden en in de havens van Nederlandsch Indie achtte de Indische Regering het niet ondienstig de havenmeesters omstandig te doen inlichten omtrent de hun bij de wettelijke verordeningen toegekende magt. Hiertoe strekte eene circulaire van den directeur van justitie, dd. 4 October 1876 (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 3009), waarbij, in overleg met den kommandant der zeemagt, bedoelde ambtenaren in bijzonderheden over hunne bevoegdheden en verpligtingen werden onderhouden. Te Oleh-leh (Atjeh) werd — zoo als reeds vroeger is gezegd; zie vorig verslag blz. 6, noot 1 — een havenmeester aangesteld, aan wien later een klerk en een oppasser zijn toegevoegd. Voorts werd de waarneming van het havenmeesters-ambt op nieuw of voor 't eerst geregeld voor Ngawi (Java), de Lepar-eilanden (Banka), Bonerate (Celebes) en de afdeelingen Karimon, Battam en Lingga (Riouw). Zie voor een en ander Indisch Staatsblad 1877 n°. 145, 239 en 256, en 1878 n°. 91. In de inrigting of bezoldiging van het ondergeschikte havenpersoneel op enkele plaatsen, zoo als te Padang, Amboina en Banda, werden kleine verbeteringen gebragt. (Zie nopens Banda *Indisch Staatsblad* 1878 n°. 21.) Met de bediening van den seinpost op het eiland Maitara (residentie Ternate) werd een bezoldigd persoon belast (*Indisch Staatsblad* 1878 n°. 84).

In het belang van den ongehinderden toegang tot de reeden van Batavia en Soerabaija werd bij ordonnancie (*Indisch Staatsblad* 1877 n°. 107, en 1878 n°. 118) aangewezen binnen welk gedeelte der vaarwaters aldaar het plaatsen van visschersstaken of ander vischtuig als verboden is te beschouwen.

In 1876 (het laatste jaar waarover volledige opgaven ontvangen zijn) werd aan haven- en ankeragegelden ontvangen f 144 294 tegen f 127 679 in 1875 en f 136 333 in 1874.

Hydrografische dienst. Door het opnemingsvaartuig *Hydrograaf* werd straat Siberoet — een der hoofdtoegangen tot de reede van Padang voor de uit Europa komende

[1]) Zie over de vervanging van dit lichtschip, tijdens het in reparatie was, het aangeteekende onder *Stationeering* op blz. 58.

schepen — opgenomen en in kaart gebragt, waarna genoemd stoomschip in het derde kwartaal 1877 naar straat Soenda vertrok, ten einde het gedeelte van die straat in de nabijheid van Java's 1ste punt, »Behouden passage" geheeten, zoomede de Blimbingsbaai op te nemen, welke werkzaamheden nog niet afgeloopen waren toen het gunstige saizoen aanbrak om de tijdelijk gestaakte opnemingen der Gasparstraten (tusschen Banka en Billiton) te voleindigen. Na te Onrust eenige kleine herstellingen te hebben ondergaan, vertrok daarom de *Hydrograaf* nog in datzelfde kwartaal naar Billiton, ten einde aan bedoeld werk de laatste hand te leggen. Zoodra de verbinding der observatien in de Gasparstraten met die in het zuidelijk gedeelte van straat Banka (tusschen Banka en Palembang) haar beslag zal gekregen hebben en nog eenige reven aldaar bepaald zullen zijn, kan de opneming der straten tusschen Billiton en Sumatra volbragt heeten. Op het einde des jaars moest de *Hydrograaf* naar Soerabaija opkomen, ten einde aan romp en machines hersteld te worden.

In het najaar van 1877 werden voorbereidende maatregelen getroffen om in 1878 op het terrein een aanvang te kunnen doen maken met de eerste der in Maart 1877 bevolen periodieke wederopnemingen van de naar Soerabaija leidende vaarwaters (zie vorig verslag blz. 146). Voor dezen arbeid zijn onder anderen twee zee-officieren afgezonderd en drie adviesbooten in dienst gesteld, waarvan één speciaal voor den hydrografischen dienst gebouwd en twee die te Soerabaija in conservatie lagen.

Op het hydrografisch bureau te Batavia werden de werkzaamheden met kracht voortgezet, waartoe niet weinig bijdroeg de tijdelijke beschikbaarstelling in Junij 1877 van nog twee zee-officieren, een maatregel die vermoedelijk ook in 1878 zou bestendigd worden. Op voorstel der Indische Regering is onlangs in beginsel besloten om aan de afdeeling »hydrografie" van het departement der marine te Batavia een zee-officier te detacheeren, wiens bestemming in de eerste plaats zal moeten zijn het doen van sterrekundige plaatsbepalingen. Aan dien arbeid, reeds sedert lang niet verrigt omdat daartoe sedert het voorloopig onvervuld laten der betrekking van hoofdingenieur geen personeel van den geografischen dienst kon afgezonderd worden, doet zich voor de hydrografie dringende behoefte gevoelen. Reeds is, in overleg met den Minister van Marine, een luitenant ter zee 1ste klasse voor de bedoelde bestemming aangewezen, die zich thans hier te lande nog nader bekwaamt, voorloopig aan de sterrewacht te Utrecht, onder de leiding van den hoogleeraar dr. J. A. C. Oudemans, gewezen chef van den geografischen dienst in Indie.

Bij het bureau te Batavia werden zamengesteld en kwamen in manuscript gereed de navolgende vier kaarten: Baai van Sumanap, Straat Siberoet, en twee vervolgkaarten van Sumatra's Westkust: Malaboe tot Poeloe Ilir en Priaman tot Indrapoera; terwijl bij het eind van het jaar nog onderhanden bleven, maar toch binnen kort zouden gereed zijn, de kaarten: Molukken-archipel, Kleine Soenda-eilanden blad II, Sumatra's Westkust van Padang tot Poeloe Ilir en Noord-oostkust Banka.

In overleg met het Ministerie van Marine is in 't afgeloopen jaar eene regeling gemaakt om het graveeren hier te lande der bij het hydrografisch bureau te Batavia zamengestelde manuscriptkaarten zoo weinig mogelijk vertraging te doen ondervinden. Van de ontvangen kaarten zijn tot dusver in 't licht verschenen (achtereenvolgens in Julij 1877 en Februarij 1878): Baai van Sumanap en Straat Siberoet, terwijl medio 1878 nog onderhanden was de gravure der kaarten: Malaboe tot Poeloe Ilir en Priaman tot Indrapoera. Van de kaart van Siberoet werden, vóór de afzending uit Indie, autografische afdrukken genomen ter voorziening in de eerste behoeften aldaar. Verder werden van uitverkochte kaarten nieuwe oplagen gedrukt en werd aan de gravure van »Reede Kema" begonnen.

De schepen van de oorlogs- en gouvernementsmarine leverden in 1877 weder menige belangrijke bijdrage op hydrografisch gebied.

De verkrijgbaarstelling van zeekaarten en gidsen op verschillende plaatsen van den Archipel beantwoordt steeds aan het doel. Het aantal dezer verkoopplaatsen werd in 1877 (*Indisch Staatsblad* n°. 169) op 19 gebragt door de oprigting van een onderdepôt te Oleh-leh (Atjeh).

Geografische dienst. Het personeel van den geografischen dienst, buiten dat der afdeeling voor magnetische en meteorologische waarnemingen, waarover zie hoofdstuk **K**, afd. II, hield zich ook in het afgeloopen jaar uitsluitend bezig met triangulatie-werkzaamheden, hoofdzakelijk met de beëindiging der basis-metingen.

De berekening der verbinding van de basis in West-Java met het driehoekennet werd reeds in den aanvang van het jaar voltooid.

Voor de verbinding der basis in Midden-Java met het driehoekennet werden in het eerste semester op vier plaatsen horizontale hoekmetingen gedaan en daarmede werd ook deze verbinding beëindigd.

Omstreeks het midden des jaars werd een begin gemaakt met de voorloopige werkzaamheden voor de basis-meting in Oost-Java, waartoe vooraf de meetstaven van den basistoestel, tijdens deze zich nog te Batavia bevond, met den normaalmeter waren vergeleken. De eigenlijke meting (tweemaal) van deze derde basis, ter lengte van 5040 meters en loopende langs den grooten weg in de residentie Bezoeki tusschen de punten Tangsil en Tjendogo, duurde van 20 Augustus tot en met 27 October. Daarna hadden voorbereidende werkzaamheden plaats ter uitmeting van de verbindingsdriehoeken der basis met het triangulatie-net, welke, even als de opneming en het in kaart brengen van het basis-terrein, in het eerste kwartaal van 1878 werden voltooid.

Behalve van de opgenoemde werkzaamheden vindt men (voor het eerste semester 1877) nog afzonderlijk gewag gemaakt van de navolgende: hoekmetingen in West-Java ter verbinding van het uitgangspunt Batavia met het driehoekennet; meting van zeniths-afstanden tusschen verschillende stations voor de basisverbinding in Midden-Java, ter bepaling van de refractie-coëfficient; eene primaire sterrekundige breedtebepaling (te Boetak in Rembang); horizontale hoekmetingen aldaar ten dienste van het primaire triangulatie-net, berekening van de triangulatie Bezoeki–Banjoewangi; berekening van de fouten-verdeeling over eenige horizontale hoekmetingen op een der stations, en eindelijk herberekening van het geodesisch nivellement van de residentie Probolinggo.

Daar de geografische opneming van Java meer en meer haar einde nadert, zal spoedig eene beslissing dienen te worden genomen omtrent de verdere benuttiging van het triangulatie-personeel. Zeer onlangs zijn voorstellen van de Indische Regering ontvangen om nu Sumatra te doen trianguleeren als voorbereiding van eene topografische opneming van dat gewest, en om, ter verzekering van een gewenscht naauw verband tusschen den geografischen en den topografischen arbeid, de triangulatie bij het departement van oorlog over te brengen. Het doen van sterrekundige plaatsbepalingen, naarmate die noodig zijn, zou, volgens diezelfde voorstellen, voortaan de taak zijn van de afdeeling hydrografie (zie de voorgaande rubriek), zoodat de afdeeling voor den geografischen dienst bij het departement der marine, met wijziging der formatie van 1862 (*Indisch Staatsblad* n°. 44*a*), alleen zou belast blijven met de magnetische en meteorologische waarnemingen.

§ 6. *Verrigtingen der zeemagt.*

Op blz. 56 is reeds gezegd dat ook in het afgeloopen jaar nog verreweg het grootste gedeelte der oorlogsmarine in Indie voortdurend was ingespannen in de wateren van Atjeh. Welke aldaar hare verrigtingen waren, heeft men kunnen afleiden uit de mededeelingen in hoofdstuk **C** § 3. Ter oostkust en ter westkust waren veelal slechts gewone stationsdiensten te vervullen, waarvoor vier schepen (twee op iedere kust) voldoende waren. De voornaamste magt was ter noordkust geconcentreerd, waar voortdurend moest gewaakt worden tegen den invoer niet alleen van oorlogsbehoeften, (die langs alle kusten werden geweerd), maar ook van levensmiddelen, voor zoover die aan de nog vijandige gedeelten van Groot-Atjeh ten goede konden komen, en waar verder eene gestrenge blokkade moest worden toegepast eerst op Samalangan en Merdoe, en vervolgens, na de onderwerping dier beide landschappen, op het naburige Pasangan. Tijdens de militaire expeditie tegen Samalangan en Merdoe (zie ook blz. 48/49 en 5) waren daar tien oorlogschepen bijeengebragt, welke door hun zwaar geschut krachtig hebben medegewerkt tot het welslagen

dier expeditie. Niet minder gewigtig waren de diensten bij die gelegenheid door de marine bewezen om het debarkeeren en approvisioneeren der troepen mogelijk te maken, en gelijksoortige diensten bewees zij overal waar krijgsverrigtingen in de Atjehsche onderhoorigheden ondernomen werden [1]). Bij die krijgsverrigtingen was zij dus telkens in meerdere of mindere mate betrokken. De verstrekking van landingsdivisien is slechts enkele malen te pas gekomen, namelijk bij de vermeestering der versterking van den ex-radja van Simpang Olim aan de Djamboe Aijer in Julij 1877, voor de bescherming van onze vestigingen te Segli en te Edi tegen vijandelijke aanvallen in Mei jl., en bij de militaire expeditien waartoe die aanvallen aanleiding hebben gegeven.

Bij het einde van 1877 waren nog 13 oorlogschepen — 2 van het auxiliair en 11 van het Indisch eskader, allen te zamen met 1507 koppen bemand — voor den dienst in de Atjehsche wateren afgezonderd [2]), benevens 2 gouvernements-stoomschepen [3]) en 7 kruisbooten [4]).

Reeds is op blz. 56/57 aangeteekend dat, ingevolge het Indisch besluit van 14 December 1877, waarbij het »kommandement der maritieme middelen in de wateren van Atjeh" opgeheven en een gewoon maritiem station »Noordelijk Sumatra" ingesteld werd, de oorlogsvloot in dat station geleidelijk zal worden teruggebragt eerst tot 8 schepen, en vervolgens tot 7 wanneer het stationschip bij Poeloe Bras niet meer benoodigd zal zijn. Bij datzelfde besluit zijn enkele toelagen en daggelden ingetrokken, voor speciale diensten aan de daarmede belaste zeeofficieren toegekend bij het begin van den oorlog tegen Atjeh, en in den aanvang van 1878 is ook een einde gemaakt aan de tegemoetkomingen voor buitengewone uitgaven, voor zoover die genoten werden door het mindere personeel op de schepen in de Atjehsche wateren. Wat de officieren betreft, werd een terugkeer tot den normalen toestand vooralsnog ontijdig geacht.

De verrigtingen der marine buiten de Atjehsche wateren bepaalden zich in hoofdzaak tot de navolgende.

In het station Menado-Molukken werden door de *Banka* (de *Pontianak* werd in het voorjaar van 1877 naar Java opgeroepen) de operatien langs de kusten van Halmaheira tegen den opstandeling Danoe Baba Hassan voortgezet en met goed gevolg beëindigd (zie hoofdstuk C, § 18), waarna in 't laatst van October die bodem door de *Batavia* vervangen werd.

Tot wering van den slavenhandel maakte de *Samarang* in 't laatst van het jaar een kruistogt in den Timorarchipel. Daarna vertrok dit stoomschip naar Makasser, ten einde met het aldaar gestationeerde stoomschip *Makasser* uitvoering te geven aan het voornemen (vorig verslag blz. 24) om de wateren van Berouw, Sesajap en Boeloengan (oostkust van Borneo) tot tegengang van zeeroof, ook van het station Celebes uit te doen bekruisen. Een paar maanden te voren was in die wateren ook op kruistogt geweest het in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo gestationeerde stoomschip *Admiraal van Kinsbergen*.

Omstreeks het begin van December werd de *Kinsbergen* vervangen door de *Oenarang*, en in het begin van 1878 aan hetzelfde station nog toegevoegd de *Salak*. Omtrent de benuttiging dier beide schepen tot wering van zeeroof zie men blz. 25.

Het in de Westerafdeeling van Borneo gestationeerde stoomschip *Onrust* vertoonde nu en dan de vlag langs de westkust en op de Boven-Kapoeas.

F. Regtswezen.

§ 1. *Regterlijke magt.*

Terwijl in 1876 en 1877 telkens niet meer dan 8 regtsgeleerden voor den dienst bij de regterlijke magt in Indie konden worden uitgezonden (verg. vorig verslag blz. 185), zal dit jaar, zoo als in hoofdstuk N nader blijken zal, op nog minder voldoende wijze in de behoefte aan personeel voor het regtswezen worden voorzien wanneer geen andere personen worden uitgezonden dan die voldaan hebben aan de vereischten, bij de bestaande verordeningen op de benoeming van regterlijke ambtenaren voor Indie gesteld. Meer en meer doet zich dan ook de noodzakelijkheid gevoelen om langs buitengewonen weg het tekort aan regterlijke ambtenaren in Indie aan te vullen. De Regering is bezig te overwegen welke maatregelen het best tot het doel zouden kunnen leiden en hoopt dienaangaande spoedig tot een besluit te kunnen komen.

Europesche regtscollegien. Bij de wet van 7 Mei 1878 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 40) is in art. 95 van het Regeringsreglement de in 't vorig verslag (blz. 65) besproken wijziging gebragt, ten doel hebbende om te voorzien in het bestaande bezwaar, dat de met verlof naar Europa vertrekkende leden van het Hooggeregtshof in Indie niet vervangen konden worden, waardoor het Hof telkens onvoltallig was [5]). Ingevolge genoemde wet worden thans de leden van het Hooggeregtshof, aan wie op hun verzoek een buitenlandsch verlof verleend wordt, tevens van hun *ambt* ontheven, doch kunnen zij, gedurende hun verloftijd, en ook daarna tot aan hunne herbenoeming, niet buiten hun wil uit *'s lands dienst* worden verwijderd dan om een der redenen, welke aanleiding kunnen geven om dienstdoende leden van het Hof een ongevraagd ontslag te verleenen. Tevens is hun aanspraak gegeven om, in Indie teruggekeerd, bij de eerste vacature in het Hof, op nieuw te worden benoemd in den laatstelijk door hen bekleeden rang.

De bij het parket van den procureur-generaal ingekomen zaken waren in den laatsten tijd zoo talrijk, dat met het organiek toegestaan personeel de achterstand niet zou kunnen worden bijgewerkt. Bij ordonnancie van 7 April 1878 (*Indisch Staatsblad* n°. 133) is daarom het getal advocatengeneraal voor den tijd van drie maanden gebragt van twee op drie.

De vice-presidenten bij het Hooggeregtshof en bij de raden van justitie werden tot dusver in art. 165 van het reglement op de regterlijke organisatie niet genoemd onder de ambtenaren die voor een forum privilegiatum teregt staan. In deze leemte is voorzien door het Koninklijk besluit van 21 October 1877 n°. 2 (*Indisch Staatsblad* 1878 n°. 3).

Inlandsche regtbanken; afscheiding van regterlijke magt en administratief gezag. Van de 55 landraden op Java en Madura, die — sedert de in 't vorig verslag vermelde aanstelling

---

[1]) Ook onze civiele en militaire posten in de kuststaten waren veelal, wat de verstrekking van drinkwater en het debarkement van levensmiddelen en andere benoodigdheden betreft, geheel afhankelijk van de hulp der marine, zelfs op die plaatsen welke geregeld door de schepen der Nederlandsch Indische Stoomvaartmaatschappij werden aangedaan, omdat daar over geene locale debarkementsmiddelen te beschikken viel. Ter oostkust is echter met de verstrekking van drinkwater en andere behoeften, van 1 Januarij jl. af, een Chinesche aannemer kunnen worden belast. Aan de autoriteiten in Atjeh is opgedragen om zooveel doenlijk te trachten ook elders voorzieningen tot stand te brengen, waardoor aan de hierbedoelde beschikking over de diensten der marine een einde zou kunnen komen.

[2]) Dus 3 minder dan bij het einde van 1876. Achtereenvolgens waren namelijk vertrokken de *Prins Hendrik* (in April), de *Bromo* (in Mei), de *Citadel van Antwerpen* (in Augustus) en de *Bommelerwaard* (in December), waarvoor (in Julij) alleen de *Watergeus* in de plaats was gekomen. Echter was — gedurende de operatien tegen Samalangan en Merdoe — de *Samarang* van 16 Julij tot 20 September 1877 in de Atjehsche wateren gestationeerd geweest als tijdelijke versterking. Bij het eind van 1877 bestond het eskader in Atjeh uit de volgende schepen: *Metalen Kruis* (kommandements-schip te Oleh-leh); *Schouwen* (station- en magazijnschip bij Poeloe Bras), *Aart van Nes* en *Sambas* (op de westkust), *Borneo* en *Banda* (op de oostkust), *Merapi*, *Sumatra*, *Bandjermasin*, *Amboina*, *Deli*, *Palembang* en *Watergeus* (alle bestemd voor de noordkust, de twee laatste echter tijdelijk in reparatie te Singapore, van waar zij in 't begin van 1878 weder naar Atjeh terugkeerden).

[3]) Dus 1 minder dan bij het einde van 1876; de *Tjinrana* (zie vorig verslag blz. 65, noot 5) was namelijk in Mei 1877 vertrokken. De *Boni* is steeds ter oostkust gestationeerd gebleven; de *Siak* is voor den dienst ter noord- en ter westkust bestemd geworden. Deze beide stoomschepen zijn in den aanvang van 1878 overgegaan onder beheer van het civiel bestuur in Atjeh zoo als op blz. 58 gezegd is.

[4]) Dus 2 meer dan bij het einde van 1876; deze waren omstreeks het derde kwartaal van 1877 naar de oostkust gezonden voor het toezigt op den in- en uitvoer.

[5]) Tevens werd in een paar tot het Hooggeregtshof betrekkelijke zinsneden van het Regeringsreglement het woord „vice-president" vervangen door „vice-presidenten", omdat sedert Februarij 1867 *twee* titularissen van dien rang aanwezig zijn.

van een afzonderlijken regtsgeleerden president bij twee der landraden in Madioen (Ponorogo en Soemorotto) — in 1877 nog werden voorgezeten door de hoofden van gewestelijk of plaatselijk bestuur, kwamen er 12 in de eerste helft van 1878 onder de leiding van regtskundige voorzitters. De landraden te Bezoeki en te Sitoebondo verkregen te zamen één zoodanigen voorzitter; zoo ook die te Tjiandjoer en te Soekaboemi, die te Koedoes en te Japara, die te Patti en te Joana, en die te Ngawi en te Magettan; de landraad te Bangkallan verkreeg een regtsgeleerden president voor zich alleen, terwijl de regtsgeleerde voorzitter te Ponorogo, die aanvankelijk ook was aangesteld voor den weinige maanden later opgeheven landraad te Soemorotto [1]), in plaats van dezen, den landraad te Madioen onder zich kreeg, tot dus ver voorgezeten door den resident. (Zie *Indisch Staatsblad* 1878, n°. 4 en 170).

Slechts twee landraden (die op Bawean en te Banjoewangi) vallen, wegens het gering aantal der daarbij in behandeling komende zaken, onder de uitzondering bedoeld bij art. 1 van het Koninklijk besluit dd. 5 Maart 1869 (*Indisch Staatsblad* n°. 47), en zullen dus door administratieve ambtenaren gepresideerd kunnen blijven. Om ten aanzien van de 41 overige aan het beginsel van afscheiding van regterlijke en administratieve functien uitvoering te kunnen geven, worden nog omstreeks 25 regtsgeleerde voorzitters noodig geacht [2]).

Ingevolge Indisch Staatsblad 1877, n°. 208, werd de landraad te Kraksaän in de plaats van dien te Loemadjang tot het ressort van den te Probolinggo gevestigden regtsgeleerden voorzitter gebragt, terwijl de tot dus ver voor Kraksaän aangewezen voorzitter naar Loemadjang werd verplaatst. De ongezondheid van Kraksaän gaf aanleiding tot deze verschikking.

In het belang eener geregelde afdoening van de vele aanhangige zaken bij de onder één voorzitter gestelde landraden te Toeban en te Bodjonegoro (Rembang) is in Maart 1877 een regterlijk ambtenaar op non-activiteit tijdelijk belast met het praesidium van laatstgenoemde regtbank. In December jl. kon deze tijdelijke maatregel weder worden ingetrokken.

Ten gevolge van het reeds hierboven aangehaalde Koninklijk besluit dd. 21 October 1877 n°. 2 (*Indisch Staatsblad* 1878 n°. 3) zijn de regtskundige voorzitters van landraden thans ook gerangschikt onder de regterlijke ambtenaren die, ter zake van misdrijven en overtredingen gedurende den tijd hunner functien begaan, voor een forum privilegiatum te regt staan (art. 165 Regterlijke Organisatie), en aan welke de president van het Hooggeregtshof de noodige waarschuwingen kan geven in geval van tekortkomingen (art. 51 Regterlijke Organisatie).

Omtrent de ambtelijke kleeding van de regtsgeleerde voorzitters en griffiers van landraden zijn de noodige bepalingen gemaakt bij Indisch Staatsblad 1877, n°. 111.

Even als in vorige jaren moest ook in 1877 aan verschillende landraden buitengewone hulp worden verleend voor de rigtige vervulling der griffiers-werkzaamheden. Tot de in 't vorig verslag blz. 66 besproken indienststelling van speciale griffiers bij de landraden te Banjoemas en Poerwokerto, te Poerworedjo, te Koetoardjo en te Sidoardjo is onlangs kunnen worden overgegaan (*Indisch Staatsblad* 1878 n°. 71, 76 en 80). Het voornemen bestaat om in het aanstaande jaar zoodanigen ambtenaar ook aan te stellen bij den landraad te Loemadjang.

Voor eene geregelde afdoening van zaken bij de regtbanken van omgang op Java en Madura levert de groote uitgestrektheid van het regtsgebied der vijf omgaande regters veel bezwaren op, daar het hun moeijelijk valt meer dan 2 of 3 malen per jaar de plaatsen te bezoeken waar zij zitting moeten houden [3]). Het in vroegere jaren [4]) geopperde denkbeeld, om het werk der omgaande regters onder de regtskundige voorzitters der landraden te verdeelen, zoodra deze in voldoend aantal aanwezig zouden zijn, is dan ook weder opgevat en zal weldra in toepassing gebragt kunnen worden in de vierde en vijfde afdeeling van het omgaand geregt (omvattende de residentien Soerabaija, Pasoeroean, Probolinggo, Bezoeki, Banjoewangi en Madura), daar hier de meeste landraden reeds regtskundige voorzitters hebben, terwijl uit een ingesteld onderzoek gebleken is dat dezen de beregting van zware misdrijven wel bij hunne overige werkzaamheden kunnen waarnemen.

De in 't vorig verslag vermelde indienststelling, alleen voor 1877, van een zesden (buitengewonen) omgaanden regter, speciaal voor de residentien Madioen en Kediri, is in Januarij jl. nog voor hoogstens zes maanden bestendigd geworden.

Het gehalte der inlandsche officieren van justitie op Java en Madura is, vooral wanneer men in aanmerking neemt dat zij geene speciale opleiding voor hun vak hebben genoten, bevredigend te noemen. Aan gezond oordeel en zelfs aan zekere scherpzinnigheid ontbreekt het hun niet, en daar zij den aard en de gebreken hunner landgenooten kennen, laat de wijze, waarop zij in strafzaken het voorloopig onderzoek leiden, in den regel weinig te wenschen over.

Eene afzonderlijke voorziening bleek noodig om de djaksa's in het vervolg, even als tot dusver, bij de landraden te kunnen doen optreden als vertegenwoordigers van de Regering in burgerlijke gedingen waarin de belangen van den lande zijn betrokken. Het voorschrift, waaruit deze bevoegdheid ook voor het inlandsch openbaar ministerie voortvloeide (art. 58 in verband met art. 62 Regterlijke Organisatie), was namelijk in 1874 (*Indisch Staatsblad* n°. 149) komen te vervallen, toen de waarneming van 's lands geldelijke belangen in processen bij de raden van justitie en het Hooggeregtshof werd opgedragen aan landsadvocaten. Dit punt is nu weder geregeld bij de ordonnancie van 12 December 1877 (*Indisch Staatsblad* n°. 250).

Van de reeds in 1874 (*Indisch Staatsblad* n°. 40) verleende magtiging, om aan den hoofddjaksa bij den landraad te Batavia een vierden adjunct toe te voegen, werd eerst in 1877 gebruik gemaakt, toen, als gevolg van de in 't vorig verslag (blz. 72) vermelde nieuwe regeling der politie-regtsmagt van den directeur van het marine-etablissement te Onrust, aan een dier adjuncten Onrust als standplaats werd aangewezen.

Aan een viertal djaksa's in Soerakarta en Japara, welke tot dusver zonder eenige hulp hunne werkzaamheden moesten verrigten, werd, met het oog op hun drukken werkkring, een inlandsche schrijver toegevoegd (*Indisch Staatsblad* 1878 n°. 66 en 68).

Omtrent de regtspraak der priesterraden kwamen weder verscheidene bezwaarschriften in. De vraag, of daarin van regeringswege verbetering ware te brengen (vorig verslag blz. 67), maakt in Indie nog een punt van onderzoek uit. De adviezen van sommige autoriteiten lieten zich nog wachten.

In het afgeloopen jaar heeft zich weder, even als in 1876, éénmaal het geval voorgedaan dat de Gouverneur-Generaal eene beslissing moest nemen in een geschil van bevoegdheid tusschen een priesterraad en een landraad.

Aangaande de inlandsche regtbanken in de buitenbezittingen valt, behalve het aangeteekende onder § 2 van dit hoofdstuk, ditmaal niets bijzonders mede te deelen.

Als belooning voor langdurige en trouwe diensten bij het inlandsche regtswezen werd weder aan enkele inlanders de gouden, zilveren of bronzen medaille van verdiensten toegekend.

§ 2. *Regtswezen in het algemeen.*

Regtswezen in de buitenbezittingen. De in 't vorig verslag (blz. 67) aangekondigde aanvulling van het reglement op het regtswezen ter Sumatra's Westkust met eenige laatstelijk in de wetgeving voor Java en Madura gebragte wijzigingen — betreffende de instructie van misdrijven, de voorloopige inhechtenisneming en de bewijskracht van

[1]) Deze kwam in October 1877 (*Indisch Staatsblad* n°. 204) als afzonderlijke regtbank te vervallen in verband met de aanstaande insmelting van het regentschap Soemorotto bij dat van Ponorogo.

[2]) Bij de 44 landraden op Java en Madura, te wier opzigte reeds tot toepassing van den maatregel is besloten, zijn in 't geheel 28 regtskundige presidenten in dienst. In de buitenbezittingen staan thans 4 zoodanige regtbanken onder regtskundige voorzitters, namelijk de landraden te Padang en Priaman (te zamen onder één voorzitter), te Palembang en te Muntok.

[3]) In het regtsgebied der eerste afdeeling is op 25 plaatsen zitting te houden; in de vier overige afdeelingen op 27, 13, 18 en 4 plaatsen.

[4]) Zie het verslag van 1872 blz. 40.

onderhandsche geschriften — kwam tot stand bij ordonnancie van 8 Augustus 1877 (*Indisch Staatsblad* n°. 149). [1] Voor Banka, dat onder den raad van justitie te Batavia ressorteert, was eene aanvulling der bepalingen op het regtswezen slechts noodig wat de beide laatst vermelde onderwerpen betreft. Hiertoe werd overgegaan bij ordonnancie van gelijke dagteekening (*Indisch Staatsblad* n°. 150).

De overweging der vraag (zie vorig verslag blz. 16 en 67), of niet, om te gemoet te komen aan het regtsbewustzijn der bevolking van Sumatra's Westkust, alsnog straffen zouden moeten worden bedreigd tegen overtredingen van de adat, waarover in het nieuwe reglement op het regtswezen niet gehandeld werd, heeft zich opgelost in eene magtiging aan den gouverneur om bij gewestelijke verordening de noodige strafbepalingen uit te vaardigen. Eene door den gouverneur aangeboden ontwerp-verordening van de bedoelde strekking is ter beoordeeling in handen gesteld van het lid in den Raad van Indie mr. T. H. DER KINDEREN, gouvernements-commissaris voor de verbetering van het regtswezen in de buitenbezittingen.

Sedert 1 Mei jl. is in de residentie Palembang de nieuwe regeling van het regtswezen in werking, waarvan in 't vorig verslag, blz. 67, sprake was. De daarop betrekking hebbende verordeningen zijn afgekondigd in Indisch Staatsblad 1878, n°. 13, 14 en 15, terwijl de geldelijke gevolgen aan de nieuwe organisatie verbonden (wegens de vervanging van de vroegere regtbank voor burgerlijke en lijfstraffelijke regtsvordering door een landraad met een regtskundigen voorzitter) zijn geregeld bij Indisch Staatsblad 1878, n°. 15*a*. Behalve door den landraad wordt, volgens de nieuwe organisatie, de regtspraak in Palembang uitgeoefend door magistraten en door een residentsgeregt. Met de uitoefening der magistratuur zijn belast: ter hoofdplaats de adsistent-resident voor de politie, in Djambi de als politiek agent aldaar fungeerende landsdienaar, en in de overige gedeelten van het gewest de gezagvoerende Europesche ambtenaren. Op uitnoodiging der Regering heeft de ontwerper der ingevoerde regeling, de heer mr. T. H. DER KINDEREN, in eene aanschrijving aan de magistraten de noodige wenken gegeven ter verzekering eener goede werking van de nieuwe bepalingen, terwijl hun voorts een formulierboek is gezonden, zoo als indertijd ter Sumatra's Westkust ten gebruike bij de inlandsche regtspraak is verstrekt. Zoo als reeds in 't vorig verslag is gezegd, strekt de hervorming zich niet uit tot de regtspraak over de inheemsche bevolking in de binnenlanden; de deswege te stellen regelen eischen nog rijp overleg en plaatselijk onderzoek.

Eene organisatie van het regtswezen in de Lampongsche districten is thans ook voorbereid en zal in 1879 in werking gebragt kunnen worden, wanneer de daarvoor benoodigde fondsen bij de begrooting worden toegestaan. Inmiddels zijn bij de ordonnancien van 7 November 1877 en 17 Januarij 1878 (*Indisch Staatsblad* n°. 228 en 35) voorloopige voorzieningen getroffen om aan de regtsmagt in politiezaken, zoo als die thans wordt uitgeoefend, den wettigen grondslag te geven welken zij tot dusver ontbeerde.

Nopens de regeling der regtspraak over de inheemsche bevolking van het onder ons bestuur gebragte gedeelte van Groot-Atjeh is de directeur van justitie in overleg getreden met TONGKOE KADLI MALIKOEL ADIL, hoofd van het gebied der Missigit Raya, toen deze zich te Batavia ophield (verg. blz. 6 noot 4). Ten gevolge van dit overleg zijn eenige bepalingen ontworpen, welke, nadat het advies van den militairen en civielen bevelhebber in Atjeh daarover was ingewonnen, in handen zijn gesteld van den heer DER KINDEREN.

In September 1877 (*Indisch Staatsblad* n°. 190) is, in afwachting eener definitieve voorziening, voorloopig te gemoet gekomen aan de gebleken wenschelijkheid (verg. vorig verslag blz. 67 en 216) om aan de gouvernements-onderdanen in de residentie Sumatra's Oostkust eene vaardiger regtsbedeeling te verzekeren dan de tot dusver bestaande regeling (*Indisch Staatsblad* 1874 n°. 67 en 68) toeliet. Met behoud van de bepaling dat de residentieraad regt spreekt overeenkomstig het voor den residentieraad te Riouw vastgestelde reglement van 1832 [2], behoudens de wijzigingen daarin door de latere wetgeving en de speciaal voor de residentie Sumatra's Oostkust noodig geachte bepalingen gebragt, is nu, nevens den bestaanden residentieraad te Bengkalis, voorgezeten door den resident, eene tweede dergelijke regtbank opgerigt te Laboean Deli, door den adsistent-resident te presideeren. Ook zal die ambtenaar aldaar het residentsgeregt kunnen houden indien de resident niet ter plaatse aanwezig of verhinderd is. En eindelijk is de bevoegdheid om politie-regtsmagt uit te oefenen, tot hiertoe, buiten den resident, alleen berustende bij genoemden adsistent-resident, ook uitgestrekt tot de controleurs, die daartoe door den resident zullen worden aangewezen. De regtsbevoegdheid zoowel van den residentieraad als van het residentsgeregt te Laboean Deli omvat de geheele afdeeling Deli. Even als de residentieraad te Bengkalis zal ook die te Laboean Deli buiten zijne gewone standplaats kunnen vergaderen.

Even als in 1876 voor de Westerafdeeling van Borneo geschiedde, werd bij ordonnancie van 29 Januarij 1878 (*Indisch Staatsblad* n°. 43) ook voor de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, met wijziging van het gedeeltelijk nog van kracht zijnde reglement van 1825 betreffende het regtswezen aldaar [3], de politie-regtsmagt van den resident, de adsistent-residenten en de overige besturende ambtenaren uitgebreid en op dezelfde wijze geregeld als voor Java en Madura is verordend.

Ten aanzien van het in 't vorig verslag besproken denkbeeld om, ter verbetering van de regtsbedeeling op de tot den Molukschen archipel behoorende eilanden, een omgaanden regter in dienst te stellen, is door de Indische Regering nog geene beslissing genomen.

In verband met de afschaffing der slavernij in het rijk van Batjan (Ternate) — weinige maanden geleden tot stand gekomen (zie blz. 74) — is eene aanvulling noodig geworden van het reglement in Indisch Staatsblad 1874, n°. 144, aanwijzende de misdrijven ter zake waarvan sultans-onderdanen in de residentie Ternate voor de gouvernementsregtbanken teregtstaan. Bij ordonnancie van 13 Mei 1878 (*Indisch Staatsblad* n°. 153) is nu onder die misdrijven, wat Batjan betreft, ook gerangschikt » het in zijne vrijheid belemmeren van een vrij mensch, hem in den waan brengende of latende dat hij slaaf is".

De in het vorig verslag (blz. 68) vermelde pogingen onzer ambtenaren, om eene wijziging te doen brengen in de strafbepalingen tegen kastenvermenging in de Balische landschappen Boeleleng en Djembrana, hebben het gewenschte gevolg gehad. Kastenvermenging wordt dus nu, wanneer de schuldige vrouw niet tot de hoogste der vier kasten behoort, door den Balischen regter met verbanning buiten het eiland voor drie jaren gestraft. De veroordeelden worden naar Java verwijderd, maar daar worden zij niet gescheiden, noch in hunne vrijheid beperkt.

Regtswezen in de vorstenlanden van Java en Madura. Aangaande de regtsbedeeling in Soerakarta, voor zooveel zij door de sultansregtbanken wordt uitgeoefend (verg. het verslag van 1875, blz. 62), meldt de resident, dat de beregting van misdrijven en overtredingen steeds verbeterde, en dat de Soesoehoenan door den rijksbestierder had doen bekend maken, dat de straffen zooveel mogelijk moesten worden opgelegd volgens het in de gouvernementslanden van kracht zijnde Strafwetboek voor inlanders; ook waren reeds een paar malen de vonnissen van de prodoto's gewijzigd en de straffen, daarin uitgesproken, veranderd in die, welke volgens het gemelde wetboek behoorden te worden toegepast.

Wat de civiele zaken betreft, hadden de eischers, die de leden der vorstelijke familie in regten aanspraken, steeds veel moeite om regt te bekomen. Ook wanneer zij hun

[1] Voor de afscheiding der functien van adjunct-djaksa bij de rapats ter Sumatra's Westkust van de betrekking van inlandsch schrijver bij de controleurs aldaar zie men hoofdst. J, afd. I (blz. 81).

[2] Zie TOLLENS, Wetten en besluiten, deel I, blz. 372.

[3] Zie TOLLENS, Wetten en besluiten, deel I, blz. 177.

proces wonnen, stuitte de uitvoering van de vonnissen op tal van formaliteiten. Eene minnelijke aansporing van het Europeesch bestuur had echter in den regel de afdoening van dergelijke zaken ten gevolge.

Ten aanzien van de regtspraak in de aan het zelfbestuur der panembahans (regenten) overgelaten afdeelingen van Madura ontstond eenige onzekerheid door beslissingen van den raad van justitie te Soerabaija en het Hooggeregtshof, waarbij de wettigheid werd ontkend van eene in 1873, met toestemming der beide panembahams, door den resident getroffen regeling omtrent de regtsbevoegdheid van de kratons- of regentschapsraden te Bangkallan en Sampang en van den raad samoedana te Sumanap. Ingevolge die regeling namen genoemde inlandsche regtbanken kennis van alle niet tot de zelfstandige regtsmagt der panembahans of hunner plaatsvervangers behoorende burgerlijke zaken tusschen of tegen eigenlijk gezegde inlanders, en van alle klagten, tegen zoodanige personen ingebragt ter zake van geringe overtredingen als in de gouvernementslanden ter beregting staan van het regentschapsgeregt, een en ander behoudens hooger beroep bij den landraad, wat civiele zaken betreft voor zoover ze liepen over meer dan f 50. Eene regeringsbeslissing was noodig om de bedoelde onzekerheid te doen ophouden. De Indische Regering oordeelde, dat bij 's residents beschikkingen van 1873 niet genoegzaam was rekening gehouden met het eigenaardig standpunt dat de Maduresche panembahans innemen. Bij besluit van 13 Julij 1877 [1], gelastende de intrekking der bedoelde regeling, werd te kennen gegeven: dat in de landschappen Madura en Sumanap het Gouvernement zich de regtspraak in strafzaken in den meest algemeenen zin heeft voorbehouden, en alleen aan de panembahans de regtspraak in burgerlijke zaken over hunne onderdanen heeft gelaten, met dien verstande dat zij de geschillen van eenig belang — en hierop was bij de regeling van den resident voldoende gelet — niet mogen afdoen dan in overeenstemming met den adsistent-resident der afdeeling, en dat zij slechts in zaken van weinig belang de plano mogen beslissen; — dat dus de geringe overtredingen, waarvan in de gouvernementslanden de regenten kennis nemen, in de afdeelingen Madura (Bangkallan), Sampang en Sumanap, zonder eenige nadere voorziening, door de landraden moeten worden afgedaan; — dat civiele zaken, welke van oudsher aan de kennisneming van de genoemde kratons- of regentschapsraden en van den gemelden raad samoedana hebben gestaan, ter beregting van die collegien moeten blijven, behoudens het door de adsistent-residenten uit te oefenen toezigt; — en dat in civiele zaken van weinig belang (betreffende eene waarde van minder dan f 20) de panembahans of hunne plaatsvervangers zelfstandig hebben te beslissen.

Wetgeving voor vreemde oosterlingen. Tot dusver werden vreemde oosterlingen, wanneer eene regtsvordering tot betaling van belasting tegen hen moest worden ingesteld, steeds voor den landraad gedagvaard, omdat Indisch Staatsblad 1855, n°. 79, waarbij vreemde oosterlingen in burgerlijke en handelszaken aan de regtsmagt der Europesche regtbanken onderworpen zijn, niet van toepassing werd geacht op belastingzaken. Een arrest van het Hooggeregtshof, waarbij eene tegenovergestelde leer werd gehuldigd, gaf aanleiding tot de afkondiging der ordonnancie van 17 Julij 1877 (*Indisch Staatsblad* n°. 140), die tot wet verhief wat steeds in de practijk gegolden had.

Wetgeving voor inlanders. Nadat de in 't vorig verslag (blz. 69) vermelde ministerieele aanschrijving betreffende art. 2 n°. 27 van het politie-strafreglement voor inlanders door de Indische Regering was ontvangen, is aan den directeur van justitie opgedragen met spoed voorstellen te doen tot uitvoering van die aanschrijving. Door dien departements-chef zijn daarop twee concept-ordonnancien ingediend, de eene tot regeling van de wederkeerige regten en verpligtingen der werkgevers en der van elders aangevoerde werklieden op ondernemingen van landbouw en nijverheid in de bezittingen buiten Java en Madura, de andere strekkende tot uitbreiding van eenige artikelen van het Strafwetboek voor inlanders bij eventueele intrekking van bedoeld art. 2, n°. 27. In eerstbedoeld ontwerp is als beginsel aangenomen, dat van elders aangevoerde werklieden door den eigenaar of administrateur eener onderneming slechts in dienst kunnen worden genomen krachtens schriftelijke overeenkomst, te registreeren bij het hoofd van plaatselijk bestuur. Voorts zijn de punten aangewezen die in de schriftelijke overeenkomsten duidelijk geregeld moeten zijn, terwijl eindelijk straffen zijn bedreigd tegen werkgevers en arbeiders die willekeurig hun contract verbreken, tegen het onderhuren van werklieden, tegen verzet van de zijde der werklieden enz. De tweede concept-ordonnancie heeft ten doel om, in den geest der door het Opperbestuur gegeven wenken, zekere naauwkeurig omschreven handelingen van arbeiders, waardoor met opzet schade wordt toegebragt aan werkgevers, onder het bereik van den strafregter te brengen. Van deze concept-ordonnancien is de eerste, nadat de resident der Oostkust van Sumatra daarop was gehoord, in handen gesteld van den directeur van binnenlandsch bestuur, om daarop te dienen van consideratien en advies [2]. Aangaande het tweede ontwerp, en aangaande de raadzaamheid der daarbij veronderstelde intrekking van art. 2 n°. 27 van het politie-strafreglement, hebben het Hooggeregtshof en de Raad van Indie adviezen uitgebragt, welke den Gouverneur-Generaal aanleiding hebben gegeven om ter zake in nader overleg te treden met het Opperbestuur. Het schrijven van den Landvoogd, in het begin van Augustus ontvangen, is thans hier te lande in overweging.

Regtstoestand van personen. In het afgeloopen jaar is slechts één inlander — uit de residentie Amboina — ingevolge art. 109, laatste alinea, van het Regeringsreglement door den Gouverneur-Generaal met de Europesche bevolking gelijkgesteld wat regten, lasten en verpligtingen betreft (*Indisch Staatsblad* 1877, n°. 163). Op een tweetal requesten, waarbij zoodanige gelijkstelling voor minderjarigen werd verzocht, werd afwijzend beschikt. Eveneens werd van de hand gewezen het verzoek van een Europeaan om in alle opzigten gelijkgesteld te worden met inlanders.

Op grond der bepalingen van het Regeringsreglement en van andere verordeningen, die eischen dat het bestuur over vreemde oosterlingen gescheiden blijve van dat over inlanders, heeft de Indische Regering ook bezwaar gemaakt om te voldoen aan den wensch van eenige te Soerabaija gevestigde Bengalezen, om onder het bestuur der Javaansche hoofden te worden gesteld.

Regtspersoonlijkheid van vereenigingen; naamlooze vennootschappen. Op den voet en de voorwaarden van het Koninklijk besluit van 28 Maart 1870 n°. 2 (*Indisch Staatsblad* n°. 64) werden in het afgeloopen jaar in Nederlandsch Indie 12 vereenigingen als regtspersoon erkend, waarvan 9 [3]) die voor onbepaalden tijd en 3 [4]) die voor minder dan 30 jaren waren aangegaan. In de eerste vijf maanden van 1878 verkregen er nog 8 regtspersoonlijkheid, onder welke 7 [5]) opgerigt voor onbepaalden tijd en

---

[1]) Opgenomen in het tijdschrift „Het Regt in Nederlandsch Indie", deel 29, n°. 4.

[2]) Ten einde ook het publiek daarvan kennis zou kunnen nemen, is het ontwerp, met memorie van toelichting, opgenomen geworden in de *Javasche Courant* van 2 October 1877.

[3]) De vereeniging „Samarangsche Fröbelschool" voor het verschaffen van voorbereidend onderwijs aan jeugdige kinderen (*Indisch Staatsblad* 1877 n°. 183), drie Chinesche vereenigingen voor onderling hulpbetoon, inzonderheid bij overlijden en huwelijken, respectievelijk te Soerabaija, Wonosobo en Samarang (*Indisch Staatsblad* 1877 n°. 69, 210 en 265), de rederijkerskamer „Adeka" te Banda Neira en eene (tooneel-) vereeniging „Apollo" te Soerabaija (*Indisch Staatsblad* 1877 n°. 170 en 221), zoomede drie gewone societeiten te Ternate, Malang en Padang (*Indisch Staatsblad* 1877 n°. 53, 96 en 240).

[4]) Alle drie gewone societeiten: te Blitar, Toeloeng Agoeng en Makasser (*Javasche Courant* dd. 9 Februarij, 31 Augustus en 6 November 1877).

[5]) Behalve de „Vereeniging tot voorbereidend onderrigt aan kinderen te Batavia" en de maatschappij „Toonkunst-Aurora", mede te Batavia, allen gewone societeiten: te Bandjermasin, Djokjokarta, Koepang, Banda Neira en Toeban (*Indisch Staatsblad* 1878 n°. 156, 166, 105, 106, 108*a*, 119 en 144).

1 [1]) voor minder dan 30 jaren. Van sommige reeds vroeger erkende vereenigingen werden bovendien nieuwe of gewijzigde statuten goedgekeurd [2]).

Bewilliging op de acten van oprigting van naamlooze vennootschappen, op verandering in hare statuten of op verlenging van haren duur (art. 36 en 37 van het Indisch Wetboek van Koophandel) werd in het afgeloopen jaar door den Gouverneur-Generaal verleend ten aanzien van 8 zoodanige vennootschappen, van welke 5 nieuw opgerigt waren [3]). In de eerste maanden van 1878 werden, voor zooveel blijkt, van 3 nieuw opgerigte naamlooze vennootschappen de statuten goedgekeurd en werd ten behoeve van 1 reeds bestaande in eene wijziging der voorwaarden bewilligd [4]).

Prijzen en buit. De nieuwe bepalingen, bij het in 't vorig verslag reeds genoemde Koninklijk besluit dd. 17 Julij 1877, n°. 5, vastgesteld omtrent de procedure in zaken betreffende het nemen van prijsschepen enz. in Nederlandsch Indie, werden aldaar in December 1877 (*Indisch Staatsblad* n°. 284) afgekondigd.

Voorts is bij ordonnancie van 4 December 1877 (*Indisch Staatsblad* n°. 242) eene regeling in den op blz. 70 van 't vorig verslag aangeduiden zin gemaakt, om te gemoet te komen aan het bezwaar, dat de sedert 1873 in de wateren van Atjeh gemaakte prijzen en buit niet konden worden verdeeld, omdat de verouderde bepalingen van het Koninklijk besluit van 13 December 1818 n°. 44 (*Indisch Staatsblad* 1829 n°. 54) niet toe te passen waren ten opzigte van de tegenwoordige rangen bij 's Rijks zeemagt en van het personeel der onder militair bevel voor oorlogsdiensten gebezigde schepen en vaartuigen der Indische gouvernements-marine.

In sommige gevallen waren door de kommandanten der oorlogschepen de formaliteiten verzuimd, die voorgeschreven zijn ter verkrijging eener geregtelijke prijsverklaring. Bij administratieven maatregel heeft de Indische Regering voorkomen dat het personeel der marine dientengevolge schade leed. Bij gouvernementsbesluit van 17 Januarij 1878 is namelijk de verdeeling der prijzen en buit, ten aanzien van welke die formaliteiten waren verzuimd, geregeld in overeenstemming met de organieke bepalingen.

Consulaire regtsmagt. De in 't vorig verslag (blz. 70) ter sprake gebragte quaestie, of de Indische regter, kennis nemende van eene voor eene Nederlandsche consulaire regtbank aangebragte strafzaak, het Indische dan wel het Nederlandsche strafregt behoort toe te passen, is door het Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie, bij een arrest in revisie dd. 5 September 1877 (Indisch Weekblad van het Regt n°. 743), met het oog op de bepalingen der wet op de consulaire regtsmagt (*Indisch Staatsblad* 1872, n°. 207), in laatstbedoelden zin beslist, en zulks met vernietiging van de in 't vorig verslag vermelde uitspraak van den raad van justitie te Batavia (Indisch Weekblad van het Regt n°. 736), waarbij eene tegenovergestelde leer was gehuldigd.

§ 3. *Burgerlijk regt, handelsregt en burgerlijke regtsvordering.*

Eigendomsoverdragt van onroerende zaken; regeling van het hypotheekwezen. Sedert de vaststelling van het in 't vorig verslag (blz. 70) bedoelde, eerst later af te kondigen, Koninklijk besluit dd. 17 April 1877, n°. 20, — bestemd om de in 1848 in Nederlandsch Indie ingevoerde wetboeken, behoudens de noodige wijzigingen, ook ten aanzien van de hier genoemde onderwerpen in toepassing te doen komen, — heeft men zich in Indie met de voltooijing der voor de uitvoering vereischte regelingen onledig gehouden. Intusschen zijn, ten gevolge van het overleg tusschen de Regering en de Staten-Generaal, van de Indische begrooting voor 1878 voorloopig terug genomen de aanvankelijk daarop uitgetrokken fondsen, voor de uitvoering van het aangehaalde Koninklijk besluit vereischt. Bij de Indische Regering is nu de vraag aanhangig gemaakt, of de voorgenomen aanstelling van afzonderlijke hypotheekbewaarders op de drie hoofdplaatsen van Java, waartegen in de Tweede Kamer bedenkingen gerezen waren, inderdaad onvermijdelijk is te achten, met andere woorden, of niet, ook na de invoering der nieuwe bepalingen omtrent de eigendomsoverdragt en de hypothecaire inschrijvingen, de bewaring der hypotheken in de residentien Batavia, Samarang en Soerabaija evenzeer als elders zou kunnen worden opgedragen aan de griffiers bij de raden van justitie.

In Indie schijnt de behoefte aan de verbetering der bestaande toestanden, welke met de nieuwe bepalingen beoogd werd, niet algemeen gevoeld te worden; althans hebben de beheerders, van eenige voorname handels- en credietinstellingen te Batavia, bij een adres aan den Gouverneur-Generaal, den wensch te kennen gegeven dat aan de geopenbaarde plannen der Regering geene uitvoering mogt gegeven worden.

Burgerlijke stand. Bij een vonnis van den raad van justitie te Samarang werd onlangs aangenomen dat een Europeaan zijn natuurlijk kind, bij eene inlandsche vrouw verwekt, niet kan erkennen zonder de toestemming der moeder, als deze nog in leven is. Vermits het hier eene quaestie geldt, waaromtrent bij de juristen in Nederlandsch Indie groot meeningsverschil bestaat, heeft de Indische Regering — als middel om ten deze tot eene zekere jurisprudentie te geraken — den procureur-generaal opgedragen tegen bedoeld vonnis in het belang der wet cassatie aan te teekenen.

In het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden, waar tot dusver de functien van ambtenaar van den burgerlijken stand waren opgedragen aan den adsistent-resident te Kotta Radja, kon die speciale voorziening in Februarij 1878 (*Indisch Staatsblad* n°. 95) worden ingetrokken, ten gevolge van de aanstelling van een gewestelijken secretaris in Atjeh, aan wiens ambt bovenbedoelde functien organiek als bijbetrekking verbonden zijn. Ook in Benkoelen, waar in den aanvang van 1878 insgelijks een gewestelijke secretaris optrad, fungeert nu deze als ambtenaar van den burgerlijken stand in plaats van den eersten commies op het gewestelijk bureau.

Verjaring. In verband met eene uitspraak van het Hooggeregtshof (van 1874), waarbij was uitgemaakt dat vorderingen van het Gouvernement tegen transportaannemers (door het Hof aangemerkt als expediteurs in den zin der wet) ingevolge art. 95 van het Indisch Wetboek van Koophandel reeds verjaren na twaalf maanden, deed zich in het afgeloopen jaar in Indie de vraag voor, of niet eene

[1]) Eene societeit te Tangerang (*Javasche Courant* dd. 11 Januarij 1878).

[2]) Voor de in 1877 verleende goedkeuringen van dezen aard zie men het Indisch Staatsblad van dat jaar n°s. 173, 212, 214 en 225.

[3]) De dagteekening, die men achter de hier volgende benamingen dezer 8 handelsondernemingen vermeld vindt, is die van het besluit van bewilliging, terwijl tusschen ( ) de Javasche Courant wordt aangeduid, waarin dat besluit en de statuten der vennootschap of de wijziging in de statuten zijn opgenomen:

„Djajagiri" te Bandong voor de ontginning van woeste gronden in de Preanger regentschappen; oprigting, 27 Februarij 1877 (23 Maart 1877);

„Brandverzekering-maatschappij Kalimaas" te Soerabaija; oprigting, 20 Junij 1877 (10 Julij 1877);

„Banting-praauwenveer" te Cheribon; oprigting, 19 September 1877 (6 November 1877);

„Sumatra tabak-vereeniging" te Batavia, inzonderheid voor den aanplant van tabak op de Oostkust van Sumatra, o. a. in Langkat en Serdang; oprigting, 20 October 1877 (20 November 1877);

„IJsmaatschappij Bandjermasin" te Bandjermasin; oprigting, 8 December 1877 (22 Maart 1878);

„Brandwaarborgmaatschappij Nederlandsch Indie" te Batavia; wijziging, 9 April 1877 (8 Mei 1877);

„Bataviaasch praauwenveer" te Batavia; wijziging en verlenging van duur, 10 Junij 1877 (29 Junij 1877); en

„Nederlandsch-Indische Escompto-maatschappij" te Batavia; wijziging en verlenging van duur, 19 Junij 1877 (13 Julij 1877).

[4]) „Langkat-Bessitan Maatschappij" te Batavia, voor de uitoefening van den landbouw in het rijk van Langkat (Sumatra's Oostkust); oprigting, 2 Februarij 1878 (5 Maart 1878);

„Stoomvaartreederij Samarang" voor het in de vaart brengen op die hoofdplaats van eene stoomboot; oprigting, 26 Maart 1878 (11 Junij 1878);

„Brandverzekering-maatschappij Oost-Java", gevestigd te Soerabaija; oprigting, 21 April 1878 (11 Junij 1878); en

„Maatschappij tot exploitatie van het land Limburg" (Pasoeroean), gevestigd te Soerabaija; wijziging, 19 Januarij 1878 (26 Maart 1878).

wijziging van het aangehaalde artikel zou te pas komen, ten einde den verjaringstermijn te verlengen, daar het voor de landsadministratie niet wel doenlijk was met de aannemers steeds binnen het jaar af te rekenen. De Indische Regering was echter de meening toegedaan dat in het belang van den handel, te wiens behoeve de korte verjaringstermijn was in het leven geroepen, het artikel onveranderd moest blijven, en dat de gevreesde nadeelen voor den lande konden worden geweerd door tijdige toepassing van het middel, dat de wet zelve (art. 1979 van het Indisch Burgerlijk Wetboek) aan de hand doet om de verjaring te stuiten. De autoriteiten werden dan ook dringend aangespoord om te zorgen dat in deze de noodige waakzaamheid werd betracht.

Gemengde huwelijken. In het afgeloopen jaar huwden 60 inlanders met Europeanen, na zich aan de Europesche wetgeving betreffende het burgerlijk en handelsregt te hebben onderworpen (art. 15 der overgangsbepalingen tot de nieuwe wetgeving; *Indisch Staatsblad* 1848, n°. 10). Eene meer gedétailleerde opgaaf volgt als naar gewoonte hieronder:

In het ressort van den raad van justitie te	Met Europeanen gehuwd:	
	inlandsche Christenen.	andere inlanders.
Batavia.	10	9
Samarang.	5	10
Soerabaija.	2	2
Padang.	1	4
Makasser	»	2
Amboina	11	»
Banda	4	»
Ternate.	»	»
	33	27
	60	

§ 4. *Strafregt* [1]) *en strafvordering.*

Zeeroof. Ter bevordering van de opsporing der misdrijven van slavenhandel en zeeroof zijn bij twee ordonnancien van 16 September 1877 (*Indisch Staatsblad* n°. 180 en 181) eenige nieuwe bepalingen gemaakt, die zijn te beschouwen als het uitvloeisel der overwegingen, waarvan sprake was in het vorig verslag, blz. 77, noot 2. De kommandanten van oorlogschepen en de gezaghebbers der schepen van de gouvernementsmarine en der gewapende en adviesbooten zijn nu bevoegd verklaard tot het opsporen der genoemde misdrijven. Voorts zijn de voorschriften der publicatie van 24 December 1825, omtrent de aanhouding van vaartuigen voor den slavenhandel bestemd, aangevuld voor zoover ze gebleken waren onvolledig of te beperkt te zijn.

Uitvoering van vonnissen. Revisie. Aangezien twijfel gerezen was omtrent de vraag of, met het oog op de algemeene bewoordingen van Indisch Staatsblad 1851, n°. 29, ook de ter politierol uitgesproken straffen geacht kunnen worden door de indiening van een verzoek om gratie te moeten worden geschorst, achtte de Indische Regering het niet ondienstig den hoofden van gewestelijk bestuur te doen opmerken, dat zoodanige schorsing niet te rijmen is met het stellige voorschrift in art. 371 van het Inlandsch Reglement, waarbij, in onderscheiding van hetgeen bedoeld reglement inhoudt ten aanzien van het ten uitvoer leggen van strafvonnissen door de landraden en de regtbanken van omgang gewezen, de *dadelijke* uitvoering van de vonnissen des politieregters wordt bevolen (circulaire van den procureur-generaal dd. 9 Mei 1877; Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3211).

Bij sommige landraden en omgaande regtbanken hadden de griffiers de gewoonte om de vonnissen, van welke geen revisie was aangeteekend, en die dus, ingevolge art. 1, laatste lid, van het Koninklijk besluit dd. 20 April 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 130), aan het Hooggeregtshof alleen moesten worden aangeboden ter kennisneming, aan dat opperregterlijk collegie in te zenden vóór de ten uitvoerlegging. Bij eene circulaire van den procureur-generaal dd. 20 December 1877 is, op last van de Indische Regering, de aandacht der presidenten van de genoemde inlandsche regtbanken hierop gevestigd, ten einde deze onwettige vertraging in de uitvoering van vonnissen in het vervolg te doen ophouden.

In een advies van het Hooggeregtshof is onlangs de meening uitgesproken, dat de afschaffing der verpligte revisie groote nadeelen voor de regtspraak heeft opgeleverd. Naar aanleiding daarvan heeft de Gouverneur-Generaal — in aanmerking nemende dat het stelsel der facultatieve revisie, bij Indisch Staatsblad 1872 n°. 130 ingevoerd, nu reeds vijf jaren is toegepast en dus ruimschoots aan de ondervinding kan worden getoetst — het Hooggeregtshof uitgenoodigd om nopens de werking van dat stelsel, na raadpleging van den procureur-generaal, een omstandig verslag uit te brengen.

Gratie en remissie van straffen. In het afgeloopen jaar werd door den Gouverneur-Generaal van zijn regt om gratie of remissie van straffen te verleenen een ruimer gebruik gemaakt dan in 1876. Intusschen was het aantal gegratieerden lang niet zóó aanzienlijk als in 1873 en 1874, toen de minder juiste toepassing van het nieuw ingevoerde Strafwetboek voor inlanders aanleiding gaf dat een bijzonder groot aantal veroordeelden, als onevenredig zwaar gestraft, ambtshalve voor remissie van straf werden voorgedragen. Het volgende vijfjarig overzigt stelt het boven gezegde nader in het licht.

Jaren.	Aantal personen, op wier verzoeken om gratie of remissie van straf beschikt werd. (*a*)	Van deze verzoeken werden:		Buitengewoon gegratieerden (ter belooning van bijzondere diensten, meest bij militaire expeditien).
		ingewilligd.	afgewezen.	
1.	2.	3.	4.	5.
1873	1718	1407 = 81.9 pct.	311 = 18.1 pct.	810
1874	1731	1314 = 75.9 pct.	417 = 24.1 pct.	»
1875	1259	903 = 71.7 pct.	356 = 28.3 pct.	72 + ? (*b*)
1876	1076	620 = 57.6 pct.	456 = 42.4 pct.	229
1877	1362	877 = 64.4 pct.	485 = 35.6 pct.	241

a) De buitengewoon gegratieerden, bedoeld in kolom 5, zijn in deze opgaaf niet begrepen.

b) Het aantal veroordeelden tot dwangarbeid, die, wegens hunne diensten bij de tweede expeditie tegen Atjeh, in 1875 kwijtschelding of vermindering van straf bekwamen, is niet opgegeven.

Van de ingekomen verzoeken om gratie van de doodstraf werd in 1877 naar evenredigheid een veel grooter aantal afgewezen dan in vorige jaren, zoo als uit den hier volgenden staat blijkt.

[1]) Van het Strafwetboek voor inlanders is eene verbeterde Javaansche vertaling — van de hand van den regent van Koedoes (zie het verslag van 1876, blz. 63) — bij de landsdrukkerij te Batavia ter perse.

Jaren.	A. Europeanen. B. Afrikanen. C. Inlanders. D. Chinezen	Burgerpersonen. Aantal afgedane verzoeken om gratie van de doodstraf.	Burgerpersonen. Van deze verzoeken werden: ingewilligd.	Burgerpersonen. Van deze verzoeken werden: afgewezen	Militairen. Aantal afgedane verzoeken om gratie van de doodstraf.	Militairen. Van deze verzoeken werden: ingewilligd	Militairen. Van deze verzoeken werden: afgewezen.	Te zamen. Aantal afgedane verzoeken om gratie van de doodstraf.	Te zamen. Van deze verzoeken werden: ingewilligd.	Te zamen. Van deze verzoeken werden: afgewezen.	Aanmerkingen.
1873.	A...	»	»	»	45	44	1	45	44	1	1) De misdrijven, ter zake waarvan deze niet-gegratieerden de doodstraf ondergingen, waren: moord, poging tot of medepligtigheid aan moord, diefstal onder verzwarende omstandigheden, en eindelijk verzet tegen de openbare magt in vereeniging van meer dan drie personen en met wapenen.
	B...	»	»	»	1	1	»	1	1	»	
	C...	105	87	18	7	3	4	112	90	22	
	D...	1	1	»	»	»	»	1	1	»	
		106	88	18	53	48	5	159	136=85.5 pct.	23=14.5 pct.	
1874.	A...	»	»	»	20	20	»	20	20	»	
	C...	140	99	41	7	7	»	147	106	41	
	D...	4	1	3	»	»	»	4	1	3	2) Van deze militaire veroordeelden ondergingen er 3 (1 Europeaan en 2 inlanders) de doodstraf wegens moord, 2 wegens feitelijke insubordinatie en 1 wegens diefstal gevolgd door doodslag.
		144	100	44	27	27	»	171	127=74.3 pct.	44=25.7 pct.	
1875.	A...	1	1	»	21	21	»	22	22	»	
	C...	95	54	41	12	12	»	107	66	41	
	D...	7	5	2	»	»	»	7	5	2	
		103	60	43	33	33	»	136	93=68.4 pct.	43=31.6 pct.	
1876.	A...	1	1	»	16	15	1	17	16	1	
	B...	»	»	»	1	»	1	1	»	1	
	C...	123	78	45	10	5	5	133	83	50	
	D...	2	»	2	»	»	»	2	»	2	
		126	79	47	27	20	7	153	99=64.7 pct.	54=35.3 pct.	
1877.	A...	»	»	»	15	14	1	15	14	1	
	C...	98	31	67	8	3	5	106	34	72	
	D...	1	»	1	»	»	»	1	»	1	
		99	31	68 1)	23	17	6 2)	122	48=39.4 pct.	74=60.6 pct.	

Tot welken landaard in 1877 de gegratiëerden behoorden en van welke straffen zij kwijtschelding of vermindering verkregen wijst het volgende overzigt aan.

Aard der straffen.	Europeanen.	Chinezen.	Arabieren.	Inlanders.	Totaal.	Aanmerkingen.
Doodstraf	a) 14	»	»	b) 34	48	a) Allen militairen, van welke 11 veroordeeld wegens feitelijke insubordinatie en 3 wegens insubordinatie door woorden.
Tuchthuisstraf	7	»	»	c) 2	9	b) Hieronder 3 militairen (veroordeeld wegens feitelijke insubordinatie). Tegen de 31 niet-militairen was de doodstraf uitgesproken: ten aanzien van 12 wegens diefstal onder verzwarende omstandigheden of medepligtigheid daaraan, van 2 wegens doodslag, van 12 wegens moord of medepligtigheid daaraan, en van 5 wegens moedwillige brandstichting.
Kruiwagenstraf	6	»	»	»	6	c) Inlandsche schepelingen.
Detentie	47	»	»	»	47	d) Hieronder 2 Europesche militairen.
Gevangenis	d) 23	»	»	2	25	e) Daaronder begrepen 20, 6 en 215 veroordeelden, die algeheele of gedeeltelijke kwijtschelding verkregen wegens buitengewone diensten respectievelijk bij de togten van den adsistent-resident van Sintang in de Batang Loeparlanden, bij de bestorming der Tjindearots (Noorderdistricten van Celebes) en bij de krijgsverrigtingen in Atjeh.
Dwangarbeid in en buiten den ketting	»	4	»	e) 714	718	f) Hiervan 2 wegens diefstal onder verzwarende omstandigheden en 1 (een rijksgroote van Senembah in het rijk van Deli ter Sumatra's Oostkust) wegens knevelarij veroordeeld door regtbanken van inlandsche hoofden in de buitenbezittingen.
Bannissement	»	»	»	f) 3	3	g) Leden der schutterij.
Geldboete	32	8	2	200	242	h) Hieronder 241 buitengewoon gegratieerden (zie aanmerking e).
Verbeurdverklaring van goederen	»	2	1	»	3	
Provoost	g) 2	»	»	»	2	
Ten arbeid stelling	»	»	»	4	4	
Adatstraf (indertijd ter Sumatra's Westkust opgelegd)	»	»	»	6	6	
Bijkomende straf van ontzetting van regten enz.	»	»	»	5	5	
	131	14	3	970	h) 1118	

Onder de gegratieerden zijn begrepen 72 Europeanen en 382 inlanders, aan wie ter gelegenheid van 's Konings verjaardag algeheele of gedeeltelijke kwijtschelding van straf is verleend.

§ 5. *Gevangeniswezen.*

Gedurende het afgeloopen jaar is aan de vernieuwing en verbetering van gevangenissen weinig gedaan kunnen worden, daar het in toepassing brengen der in April 1877 vastgestelde normaal-projecten (vorig verslag blz. 72) eenige vertraging heeft ondervonden. Toen namelijk deze projecten voor den druk gereed zouden worden gemaakt, werd bevonden dat in de teekeningen eenige kleine fouten ingeslopen en dat enkele minder doelmatige constructien aangegeven waren, waardoor het noodzakelijk werd de ontwerpen nog hier en daar te wijzigen en in overeenstemming daarmede ook de bijbehoorende begrootingen te herzien, die dientengevolge zoowel voor de districtsgevangenissen als voor de grootere eenigszins hooger zijn geworden. Ofschoon die wijzigingen in Augustus werden goedgekeurd, duurde het nog tot October eer de normaal-projecten aan de hoofden van gewestelijk bestuur en de waterstaats-ambtenaren in druk konden worden rondgedeeld. De kosten van oprigting zijn thans begroot: voor afdeelingsgevangenissen op f 35 326 of f 59 622, naar gelang ze voor 100 of 200 gevangenen zijn in te rigten, en voor de districtsgevangenissen op f 911 of f 1445, naarmate ze voor de opneming van 9 of 15 personen moeten dienen.

Bij een gouvernementsbesluit van 5 Februarij 1878 (*Indisch Staatsblad* n°. 56) is de zamenstelling geregeld van het personeel bij de gevangenissen in het rijk van Soerakarta, ingevolge het aangenomen beginsel (verg. het verslag van 1876 blz. 64) om, nevens de zorg voor de huisvesting der gevangenen in Soerakarta, ook de kosten van het bewakingspersoneel voor 's lands rekening te nemen. Het voornemen bestaat om in 1879 in gelijker voege te handelen met opzigt tot het personeel bij de eenige in het rijk van Djokjokarta bestaande gevangenis. De zorg voor het gebouw zelf heeft het Gouvernement hier reeds vroeger op zich genomen.

Het in het vorig verslag (blz. 73) bedoelde vaste personeel van 12 politie-oppassers voor het begeleiden van gevangenen en veroordeelden over zee is in 1878 (*Indisch Staatsblad* n°. 23) in dienst gesteld.

Even als in 1876 nam ook in het afgeloopen jaar het aantal gevangenen toe, en vooral vermeerderde het cijfer der politioneel gestraften. Een en ander kan blijken uit het volgende vijfjarig overzigt [1]), wordende voor meer uitvoerige (ook gewestelijke) opgaven over de jaren 1876 en 1877 verwezen naar de bijlagen J en K hierachter.

[1]) Het aantal nieuwe veroordeelden, in den loop van elk der opgegeven jaren bijgekomen, kan uit de gewestelijke opgaven, betreffende de veranderingen die de sterkte der gevangenen onderging, niet met juistheid worden nagegaan, omdat het vermoeden bestaat dat in de meeste gevallen ook als „bijgekomen" in de staten zullen zijn verantwoord zoowel de gevangenen die van desertie terugkeerden als de uit Atjeh geëvacueerde dwangarbeiders. In den loop van 1878 zijn echter voorschriften gegeven ter verkrijging eener betere statistiek.

	AANWEZIGE GEVANGENEN OP 31 DECEMBER *a*)				
	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.
Veroordeelden tot tuchthuis- of kruiwagenstraf. . .	65	51	76	65	64
Id. tot gevangenisstraf of detentie .	477	478	427	393	501
Id. tot dwangarbeid in den ketting.	″	″	3784	4123	4646
(samen)	*b*) ±13650	*c*) ±11282	*d*) 10831	*e*) 12115	*f*) 12771
Id. tot dwangarbeid buiten den ketting	″	″	7047	7992	8125
Politioneel gestraften met gevangenis of arbeid aan de openbare werken voor den kost zonder loon . . .	4287	4958	4669	4638	6385
Totaal veroordeelde gevangenen	±18479	±16769	16003	17211	19721
Praeventieve gevangenen wier zaak nog in onderzoek was, aanwezig op 31 Dec.	3733	4072	4955	4467	4505
Aantal van hen die gedurende den loop van het jaar in gijzeling zijn geweest	334	363	274	355	430

a) Voor de jaren 1873 t/m 1876 zijn hier ingevuld de cijfers van 1 Januarij van het volgende jaar, als in den regel naauwkeuriger door het verbeteren van later ontdekte misstellingen.

b) Hieronder p. m. 3500 dwangarbeiders toegevoegd geweest aan de tweede expeditie tegen Atjeh en p. m. 400 gedetacheerd geweest bij de militaire magt in Deli.

c) Hieronder ruim 1000 dwangarbeiders destijds gedetacheerd bij de krijgsmagt in Atjeh.

d) Als boven 966.

e) Idem 3258.

f) Idem 3144.

Vermits de nog van vroegeren tijd dagteekenende bepalingen, krachtens welke het aan inlandsche veroordeelden in sommige gevallen vrijstond om zich op 's lands kosten door hunne vrouwen en kinderen naar hunne strafplaats te doen vergezellen, geoordeeld werden niet te stroken met de beginselen van strafoefening, nedergelegd in het ten jare 1872 vastgestelde Wetboek van Strafregt voor inlanders, zijn de bedoelde bepalingen onlangs (*Indisch Staatsblad* 1877 n°. 164) door de Indische Regering ingetrokken.

Gedurende 1877 was de gezondheidstoestand der veroordeelden in de gevangenissen over het algemeen gunstig, doch in de kettingkwartieren liet die veel te wenschen over. In het kettingkwartier te Onrust was de sterfte vrij aanzienlijk ten gevolge eener in den aanvang van 1877 uitgebroken berri-berri-epidemie, welke zich — ondanks de voorzorgsmaatregelen die op aanbeveling eener met een locaal onderzoek belaste commissie genomen waren — in de eerste maanden van 1878 weder herhaalde. Tijdens deze laatste epidemie stierven in korten tijd meer dan 20 pct. der aanwezige dwangarbeiders. Ruim een 60tal zieke veroordeelden van Onrust werden naar Batavia geëvacueerd en voorloopig opgenomen in het militair hospitaal, in afwachting hunner overbrenging naar het stadsverband, waar te hunnen behoeve afzonderlijke loodsen werden opgeslagen. Het ziekte- en sterftecijfer onder de in Atjeh te werk gestelde veroordeelden was ten gevolge

van de bijzondere omstandigheden, waarin deze lieden verkeerden, mede vrij hoog, maar toch minder ongunstig dan in 1876 [1], en de weinig bevredigende gezondheidstoestand onder de veroordeelden op de hoofdplaatsen [2]) wordt voornamelijk aan de evacuatien uit Atjeh toegeschreven. Dooreen genomen voor geheel Nederlandsch Indie beliep de sterfte onder de dwangarbeiders in 1877 ongeveer 20 pct. van de sterkte.

In de tot hare kennis gekomen klagten over misbruiken bij het verstrekken van voeding aan de gegijzelden, vond de Indische Regering aanleiding tot eene opdragt aan den directeur van justitie, om te doen nagaan op welke wijze bij de verschillende gevangenissen in de voeding der gegijzelden wordt voorzien, en hoe wordt gehandeld met het geld dat daarvoor betaald wordt. Het in 1875 aangenomen beginsel, om voor de verstrekking van voeding aan gegijzelden hetzelfde bedrag te doen in rekening brengen als de voeding kost der gevangenen die gelijksoortige rantsoenen ontvangen, gaf in de toepassing tot bezwaren aanleiding. Sedert 1 October 1877 (*Indisch Staatsblad* n°. 141) is daarom teruggekeerd tot het vroegere stelsel van eene vaste vergoedings-som per dag, bij welker vaststelling nu evenwel is rekening gehouden met de sedert plaats gevonden stijging der prijzen van alle levensbehoeften.

Aan hetgeen omtrent den arbeid der veroordeelden in vorige verslagen is medegedeeld, valt voor 1877 niets bijzonders toe te voegen.

Ook wat de orde en tucht onder hen betreft, kan in hoofdzaak naar vorige verslagen worden verwezen. Gevallen van ontvlugting waren weder vrij talrijk. Zoo bedroeg het aantal desertien gedurende 1877 op de voornaamste vereenigingspunten van (inlandsche) gevangenen: te Batavia 44, Samarang 116, Soerabaija 199, Padang 159, Tjilatjap 124, Pengaron 72, te zamen 714, waarvan er in 't geheel 514 of circa 72 pct. weder opgevat werden. Hoevelen onder de dwangarbeiders in Atjeh deserteerden, is niet bekend.

Omtrent den stand der voorbereidende maatregelen tot het in werking brengen van het nieuwe stelsel betreffende de wijze van toepassing der straf van dwangarbeid (zie vorig verslag blz. 73) is te berigten, dat in April jl. het concept-reglement en — nadat deswege door den inspecteur van het gevangeniswezen op zijne dienstreis over Java nog een locaal onderzoek was ingesteld — ook de voorstellen tot uitvoering door den directeur van justitie zijn ingediend, zoodat eene eindregeling dezer sedert lang aanhangige aangelegenheid nu waarschijnlijk spoedig kan worden te gemoet gezien.

§ 6. *Militair regt en militaire regtspraak.*

In het afgeloopen jaar namen de werkzaamheden van den auditeur-militair te Willem I dermate in omvang toe, dat het noodig werd hem voor den tijd van zes maanden (later met een gelijk tijdvak verlengd) de hulp van een regterlijk ambtenaar te verschaffen, die als tijdelijk substituut auditeur-militair aan de behandeling der krijgsraadzaken in de tweede militaire afdeeling van Java kon deelnemen (*Indisch Staatsblad* 1877 n°. 199, en 1878 n°. 148). Eerst in den aanvang van dit jaar heeft de benoemde substituut zijne functien kunnen aanvaarden.

De toevoeging van een tijdelijken substituut aan den auditeur-militair in Atjeh kon in October jl., na zes maanden te hebben geduurd, een einde nemen, doch is onlangs weder moeten worden vernieuwd.

§ 7. *Gewestelijke en plaatselijke verordeningen.*

Het meerendeel der in het afgeloopen jaar en in de eerste maanden van 1878 door de hoofden van gewestelijk bestuur, na voorafgaande goedkeuring van den directeur van justitie, uitgevaardigde gewestelijke of plaatselijke keuren had betrekking tot de gewone onderwerpen van politiezorg, als: wering van brandgevaar, — bevordering van netheid, zindelijkheid, veiligheid en orde, — het begieten en gebruiken der wegen, — het bouwen en sloopen van woningen enz. Vele der hierbedoelde verordeningen regelden ook het politietoezigt op het houden en verhuren van paarden en rijtuigen, een onderwerp tot dusver beheerscht door een op verschillende plaatsen nog toepasselijk, maar nu algemeen ingetrokken reglement, indertijd van het centraal gezag uitgegaan (verg. blz. 83).

Afzonderlijke vermelding verdienen de navolgende keuren: 1°. op de handhaving van rust en orde in de afdeeling Deli (Oostkust van Sumatra), en op het bezetten der wachthuizen in de residentie Pekalongan (Javasche Courant van 28 Augustus 1877 en 26 Maart 1878); — 2°. op den overgang bij onderhandschen verkoop, ruil of schenking van paarden en vee onder de inlanders in de residentien Cheribon en Probolinggo, beide keuren ten doel hebbende het tegengaan van veediefstallen (Javasche Courant van 4 December 1877 en 14 Mei 1878); — 3°. op het laden en lossen en het opslaan van goederen langs de Padang-rivier ter hoofdplaats van het gouvernement Sumatra's Westkust (Javasche Courant van 16 November 1877); — en 4°. op de broodbakkerijen in de residentien Batavia, Djokjokarta en Japara (Javasche Courant van 7 en 28 December 1877 en 30 April 1878). Voor de hoofdplaats Telok Betong (Lampongsche districten) werd de bestaande algemeene politieverordening van 1862 door eene nieuwe vervangen, bij welke onder anderen gehandhaafd bleef de verpligting voor inlanders en met dezen gelijkgestelden om, na zonsondergang, op den weg licht bij zich te dragen (Javasche Courant van 1 Februarij 1878).

§ 8. *Bijzondere regten.*

Regt van verblijf. Het aantal Nederlanders en westersche en oostersche vreemdelingen, die in de jongst verloopen vijf jaren regt van inwoning in Nederlandsch Indie verkregen, is aangewezen in het volgende overzigt.

Landaard der personen.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.
Nederlanders	69 (5) *a*)	91 (5)	97 (21)	118 (9)	176 (50)
Belgen	2 (1)	3	»	1	2
Franschen	2	4	1	8	6
Duitschers	12 (5)	16 (6)	20 (6)	26 (2)	20 (1)
Engelschen	3	2	9 (2)	4	6
Zwitsers	»	1 (1)	1	1	1
Denen	»	1	»	2	»
Zweden	1	»	»	»	1
Nooren	1	»	»	»	»
Armenianen	»	»	»	»	1 (1)
Perzen	4 (2)	»	»	»	»
Totaal Europeanen en met dezen gelijkgestelden	94 (13)	118 (12)	128 (29)	160 (11)	213 (52)
Chinezen	3125 (1026)	2658 (835)	2064 (694)	2532 (620)	2847 (744)
Arabieren	107 (2)	258 (17)	167 (12)	157 (12)	345 (17)
Andere vreemde oosterlingen	19 (1)	8 (7)	38 (35)	28 (6)	34 (23)
Totaal vreemde oosterlingen	3251 (1029)	2924 (859)	2269 (741)	2717 (638)	3226 (784)

a) De cijfers hier en elders in dit overzigt tusschen ( ) geplaatst — in de daarboven geplaatste getallen begrepen — wijzen aan hoevelen van de ter inwoning toegelatenen zich in de buitenbezittingen hadden aangemeld (en vergunning tot vestiging kregen van de hoogste gewestelijke gezaghebbers aldaar). Aan welke oorzaken het bijzonder hooge cijfer der in 1877 door die laatsten verleende inwonings-acten is toe te schrijven, is niet vermeld gevonden. Niet steeds zijn van alle buitenbezittingen opgaven ten deze ontvangen; zoo ontbreken over 1874 die van Sumatra's Oostkust en Menado en over 1876 die van Sumatra's Oostkust alleen.

[1]) In dat jaar stierven van de in Atjeh te werk gestelde veroordeelden 1047, in 1877 733, ofschoon de aanwezige sterkte weinig verschil opleverde (op 31 December 1876 3258, op 31 December 1877 3144).

[2]) In den loop van 1877 stierven te Batavia 962, te Samarang 203, te Soerabaija 210 en te Padang 395 veroordeelden.

Vergunningen tot reizen in Nederlandsch Indie (aan Europeanen en met dezen gelijkgestelden niet aldaar gevestigd) werden door den Gouverneur-Generaal in de jongst verloopen vijf jaren achtereenvolgens verleend ten behoeve van 20, 20, 17, 14 en 13 personen.

Een van Singapore gekomen Arabier, die, zonder eenige voorloopige of definitieve vergunning tot verblijf in Nederlandsch Indie te hebben aangevraagd, zich in de residentie Preanger regentschappen had opgehouden, — en wien daarom door den resident (ingevolge Indisch Staatsblad 1872, n°. 40, art. 4) was aangezegd Nederlandsch Indie te verlaten, — vroeg kort daarop, door tusschenkomst van den resident van Batavia, vergunning tot vestiging aan. Daar eene inwilliging van dit verzoek, nadat de belanghebbende den wettelijken termijn van beroep tegen den ontvangen last tot vertrek ongebruikt had laten voorbijgaan, de behoorlijke toepassing der toelatings-verordeningen zou krachteloos maken, besloot de Indische Regering bij 's mans verwijdering te volharden. Zij wees daarom het verzoek af, met opdragt aan den resident de verwijdering, zoo noodig op 's lands kosten, bij eerstvoorkomende gelegenheid ten uitvoer te leggen.

Ingevolge art. 47 van het Regeringsreglement werden in 1877 en in 't begin van 1878 vijf personen, tot de inlandsche bevolking behoorende, gerelegeerd, namelijk: één (bedoeld op blz. 24 van het vorig verslag) van Celebes naar Siboga ter Sumatra's Westkust, twee (hiervóór bedoeld op blz. 32, noot 1) van Ternate naar Muntok, en twee (bedoeld op bladz. 28, noot 1) van Ceram naar Benkoelen. Zes inlanders (4 van Java, 1 van Madura en 1 van Palembang), in vorige jaren gerelegeerd, werden in hunne vrijheid hersteld.

Drukpers. In 1877 werden twee drukpers-vervolgingen ingesteld en wel tegen de schrijvers van twee ingezonden stukken in het Soerabaijasche Handelsblad, beiden beschuldigd van hoon en laster jegens openbare ambtenaren. Beide beschuldigden werden door den raad van justitie te Soerabaija te dier zake veroordeeld; de eene tot eene geldboete van f 100, de andere tot gevangenisstraf voor den tijd van eene maand. Het eerste vonnis is reeds door het Hooggeregtshof bekrachtigd.

Slavernij. Voor zooveel de omstandigheden daartoe gunstig waren, liet het bestuur, ook in het tijdvak waarover dit verslag loopt, weder geene gelegenheid voorbijgaan om maatregelen te nemen of voor te bereiden, die konden leiden tot vrijmaking van de hier en daar in de buitenbezittingen onder de inheemsche bevolking nog aanwezige lijfeigenen.

De in 't vorig verslag reeds besproken ordonnancie van 28 April 1877 (*Indisch Staatsblad* n°. 90), betreffende de afschaffing der slavernij in het Balische landschap Djembrana, kreeg haar beslag op den 18den December, toen de resident van Banjoewangi, in tegenwoordigheid van den controleur van Djembrana, de vier leden van het (voorloopig) inlandsch bestuur, de poenggawa's (districtshoofden), de eigenaren der slaven en de slaven zelven, dezen op plegtige wijze vrij verklaarde, nadat aan de eigenaren de vastgestelde vergoeding in geld was uitgekeerd [1]), en nadat de strekking en de gevolgen van den maatregel aan allen duidelijk waren gemaakt. Aan de leden van het inlandsch bestuur werden eenige geschenken uitgereikt, hun door de Regering toegedacht als blijk van waardeering voor de medewerking die van hen was ondervonden; de vrijverklaarden werden nog eens afzonderlijk in de landstaal toegesproken, en de plegtigheid werd besloten met een feestmaal en met volksspelen die in de beste orde afliepen [2]).

In Boeleleng, dat tot het Gouvernement in dezelfde politieke verhouding staat als Djembrana, werden — ingevolge de mede reeds in 't vorig verslag genoemde ordonnancie dd. 28 April 1877 (*Indisch Staatsblad* n°. 89) — in de tweede helft van 1877 de lijfeigenen geregistreerd tot een getal van 632 personen (de vóór 1 Julij 1877 reeds geboren slavenkinderen daaronder begrepen). Hier zal aan de slavernij slechts geleidelijk een einde kunnen komen, zoo als ten vorigen jare werd medegedeeld.

In de overige Balische landschappen (met inbegrip van Lombok), waar het zelfbestuur geheel aan de vorsten is overgelaten, bestaat vooralsnog weinig uitzigt dat de vorsten tot eene, zij het dan ook geleidelijke, afschaffing der slavernij zullen te bewegen zijn. Om zich daaromtrent eenigermate te vergewissen, meende de resident van Banjoewangi, bij gelegenheid zijner jongste rondreis over Bali, de zaak voorloopig alleen te moeten bespreken met de vorsten van Tabanan en Badoeng, die iets meer beschaafd en meer voor nieuwe denkbeelden vatbaar geacht worden dan de anderen. Beiden betoonden zich echter volstrekt ongenegen om eenige verandering te brengen in den bestaanden toestand, en de resident moest zich, om geen wrevel op te wekken, er toe bepalen hun aan te bevelen de zaak in overweging te houden en met hunne rijksgrooten nogmaals rijpelijk te bespreken.

Ook in het gouvernement van Celebes stuit men, ondanks de reeds getroffen maatregelen van voorbereiding [3]), op moeijelijkheden, die eene doorzetting der vrijmaking aldaar voor alsnog onraadzaam doen achten. Toen in 't laatst van 1877 de gouverneur van Celebes voldeed aan de opdragt der Indische Regering om de maatregelen aan te geven, die genomen zouden moeten worden om tot de volledige emancipatie der slaven in de gouvernementslanden te geraken, wees hij tevens op de mogelijkheid, ja waarschijnlijkheid, dat de uitvoering dier maatregelen de publieke rust in gevaar zou brengen, terwijl de eigenaardige toestanden en verhoudingen op Zuid-Celebes konden doen verwachten dat de vrijverklaarden, onder den invloed van hunne vroegere meesters, zelf zouden deelnemen aan het verzet tegen de door het Gouvernement beoogde hervorming, waardoor welligt, naar hun eigen opvatting, hun toestand weinig verbeteren zou. De gouverneur betoogde voorts dat billijkerwijze ook schadeloosstelling zou dienen te worden verleend aan de eigenaren die, door omstandigheden onafhankelijk van hun wil, verhinderd waren geworden hunne slaven in 1875 ter registratie aan te geven (en als gevolg der geheerscht hebbende onlusten in de afdeeling Noorderdistricten was dit getal niet onaanzienlijk), en dat mitsdien zou te rekenen zijn op den vrijkoop van omstreeks 15000 slaven (vrouwen en kinderen daaronder begrepen) en op eene uitgaaf van ± f 750000. Zijne beschouwingen hebben de Regering geleid tot de overtuiging, dat het in hooge mate onstaatkundig zou zijn om in de bestaande omstandigheden tot de vrijverklaring over te gaan. Misschien zal echter de gelegenheid daartoe gunstiger gevonden worden, wanneer de reeds in overweging genomen definitieve organisatie van het regtswezen op Celebes zal zijn tot stand gekomen (verg. het verslag van 1876, blz. 60). Even als ter Sumatra's Westkust de opheffing der slavernij gevolgd is op de verbetering van het regtswezen, zal dit welligt ook in de gouvernementslanden van Celebes het geval kunnen zijn. In afwachting daarvan zal intusschen zooveel mogelijk stipte uitvoering te geven zijn aan de regelingen van 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 140 en 287), waardoor de slavernij van zelf van lieverlede zal afnemen. Bij eene aanschrijving van Januarij 1878 heeft de Indische Regering den gouverneur reeds in 't bijzonder aanbevolen om toe te zien op de naleving der bepaling, dat kinderen, na het in werking treden der ordonnancie van 14 Junij 1875 uit slavinnen geboren, zoomede alle in 1875 niet geregistreerde slaven vrij zijn; aan dit laatste voorschrift zou echter slechts de hand moeten worden gehouden voor 't geval de vrij geworden lieden zich daarop beriepen. (Zie omtrent hen het aangeteekende op blz. 76 van 't vorig verslag.)

Naar het getuigenis van den gouverneur kan de toestand der slaven op Zuid-Celebes over 't algemeen dragelijk

[1]) De uitbetaalde som bedroeg f 2660, alzoo f 100 minder dan daarvoor begroot en toegestaan was; 't gevolg hiervan dat van de geregistreerde lijfeigenen (ten getale van 52) er ééne zich zelve had vrijgekocht ter gelegenheid van haar huwelijk met een vrijgeborene.

[2]) Zie 's residents verslag in de Staatscourant van 3/4 Maart 1878.

[3]) Hier heeft eene registratie op soortgelijken voet als in Boeleleng reeds plaats gehad in 1875, ingevolge het Indisch Staatsblad van dat jaar n°. 140 en 287. Alle toen niet geregistreerde lijfeigenen zijn dus ook hier van regtswege vrij geworden, maar feitelijke verandering in hun toestand schijnt daardoor niet te weeg gebragt te zijn.

heeten, ofschoon het niet te ontkennen valt dat die verschilt naarmate van het karakter en vooral ook van het bedrijf des meesters, zoodat bijv. de slaven die voor landbouw worden gebezigd — en deze maken verreweg de meerderheid uit — een minder gunstig lot hebben dan zij die een handelaar of zeevarende tot meester hebben, met wien of voor wien zij reizen hebben te doen onder genot van een aandeel in de winst. Die verdienste is dikwijls belangrijk genoeg om daarvan nog wat te kunnen besparen, terwijl daarentegen de slaaf-landbouwer in den regel niet meer van zijn meester ontvangt dan het noodige tot levensonderhoud. Onder de slaven, die voor huisselijke diensten gebezigd worden, zijn er voorts velen die, door langdurig zamenzijn in het huis hunner meesters, aldaar als 't ware als leden van het gezin zijn opgenomen. Dit een en ander geldt voor de poesaka- (bij erfenis verkregen) slaven, afstammelingen van in vroegeren tijd gekochte lijfeigenen. Bovendien had men op Celebes nog zoogenaamde lands- of ornamentslaven, afstammelingen van personen die eertijds bij vonnis, door krijgsgevangenschap, of bij wijze van oorlogschatting tot slaaf waren gemaakt. Deze zijn echter in de algemeene registratie van 1875 niet begrepen geworden. Wel is waar plagten de hoofden, in navolging van de vroegere vorsten of leden van den hadat en sarat, deze lieden nog wel op te roepen wanneer zij bij eenig staatsievertoon vele volgelingen behoefden, maar dit kon bezwaarlijk als een wettig gebruik worden aangemerkt.

Het lot der slaven in de aangrenzende vorstenrijken van Zuid-Celebes beschouwt de gouverneur over 't algemeen als niet harder dan in het gouvernementsgebied, waarvoor pleit het zeldzaam voorkomen van ontvlugtingen. De meeste vorsten zijn, ingevolge hunne contracten met het Gouvernement, gehouden den handel in menschen en den in- en uitvoer van slaven tegen te gaan. Die bepaling is geen doode letter. De slaven worden niet meer als handelsartikel van het eene land naar het andere overgevoerd, althans niet dan bij uitzondering en in het geheim, en dan nog alleen in afgelegen streken, die aan het toezigt van het Europeesch bestuur ontsnappen.

In de residentie Ternate is het bestuur er eindelijk in geslaagd den tegenstand tegen de afschaffing der slavernij geheel op te heffen. In het vorig verslag (blz. 77) is reeds vermeld dat de sultan van Batjan zich in het begin van 1877 bereid verklaarde om tot de vrijverklaring der slaven over te gaan, als de eigenaren door het Gouvernement schadeloos gesteld werden. Nadat voor die schadeloosstellingen een bedrag van f 15 000 bij de Indische begrooting van 1878 was toegestaan, zijn verder de noodige regelingen getroffen [1]), en volgens berigten van Junij jl. heeft de vrijverklaring der slaven in Batjan zonder moeijelijkheden haar beslag gekregen. Ook in Tidore en Ternate hebben in de eerste maanden van dit jaar de inlandsche besturen zich bereid verklaard de slavernij op te heffen wanneer de meesters schadeloos werden gesteld. Op de daarvoor noodige uitgaven wordt bij de ontwerp-begrooting voor 1879 gerekend. Bij een Indisch besluit van 17 Junij jl. is inmiddels de resident gemagtigd om in elk der beide rijken, in overleg met een door het inlandsch bestuur aan te wijzen persoon, al vast het noodige te doen verrigten voor de inschrijving en taxatie der aanwezige slaven. Het ligt in de bedoeling om in den maatregel niet te begrijpen de onderhoorigheden des sultans op Nieuw-Guinea en de daarbij behoorende eilanden. Weldra zal dus voor de geheele residentie Ternate (alleen de zoo even genoemde gedeelten uitgezonderd) de bepaling kunnen gelden, die — blijkens het medegedeelde op blz. 66 — aanvankelijk alleen voor het sultanaat Batjan is gemaakt, dat het houden van slaven een misdrijf is, ter zake waarvan onderdanen der sultans in de residentie Ternate voor de gouvernementsregtbanken aldaar teregtstaan.

Uitvoerige mededeelingen aangaande de vroegere en tegenwoordige toestanden met betrekking tot de slavernij (en het pandelingschap) in de residentie Lampongsche districten zijn vervat in eene door den resident aangeboden nota, welke gedrukt is als bijvoegsel tot de Javasche Courant van 27 Julij 1877. Daarin wordt in hoofdzaak berigt: dat eigenlijke slavernij in de Lampongs niet meer bestaat; dat de Lampongsche hoofden, vroeger de voorname slavenhouders, zich in die mate hebben geschikt in het reeds sedert jaren door de besturende ambtenaren uitgevaardigd verbod tegen het houden van slaven, dat zij het verbod tot adat hebben gemaakt en op de overtreding straf hebben bedreigd; dat de zich nog hier en daar voordoende sporen van slavernij weldra geheel zullen uitgewischt zijn; en dat in het dagelijksch leven over 't algemeen tusschen den gewezen slaaf en den vrijgeborene geenerlei verschil valt op te merken, doch dat alleen bij het geven van feesten de herinnering aan vroegere dienstbaarheid zich nog doet gelden, omdat de opheffing der slavernij niet is gepaard gegaan met de volgens de adat noodige formaliteiten.

Ten slotte kunnen hier nog aan de rapporten der betrokken hoofden van gewestelijk bestuur eenige mededeelingen worden ontleend nopens de slavernij in de residentien Westerafdeeling van Borneo en Amboina.

In laatstgenoemd gewest moet op sommige der kleine eilandengroepen, tot de afdeeling Banda behoorende, het aantal slaven, veelal afkomstig van de Papoea-eilanden en Portugeesch Timor, niet onbelangrijk zijn, maar de opgaven, welke dienaangaande verkregen worden, zijn zeer onbestemd. Bij hunne dienstreizen verzuimen onze ambtenaren niet om, wanneer zich daarvoor eene geschikte gelegenheid aanbiedt, bij hoofden en bevolking aan te dringen op het afschaffen der slavernij (verg. o. a. vorig verslag, blz. 31). Of echter die aansporingen wel veel gevolg hebben, valt te betwijfelen. Trouwens over het geheel is het lot der hierbedoelde slaven weinig verschillend van dat hunner meesters en hun arbeid is verre van zwaar, daar zij meestal voor de jagt en visscherij, slechts weinig voor landbouw-werkzaamheden gebezigd worden. Ten opzigte van Ceram kan men, volgens den resident, aannemen, dat in de strandkampongs (waar ons gezag zich doet gelden) de slavernij niet meer bestaat, terwijl in het binnenland die instelling nimmer bekend is geweest. Aangaande Boeroe wordt gezegd, dat slaven in den eigenlijken zin des woords, namelijk personen die het eigendom zijn van anderen, niet meer aldaar worden aangetroffen. Ook op de Oeliassers en in de overige afdeelingen der residentie Amboina worden geen slaven meer gevonden.

De toestand der personen, op welke bij sommige Dajaksche stammen in de residentie Westerafdeeling van Borneo, naar de instellingen des lands, de eene of andere soort van dienstbaarheid rust, wordt gezegd geenszins drukkend te zijn. In den regel hebben deze dienstbaren het even goed als hunne meesters, die ook dezelfde werkzaamheden verrigten als zij. Zelden openbaart zich onder hen het verlangen naar vrijheid, ofschoon zij zich die, zoo als reeds in het verslag van 1876, blz. 69, is gemeld, voor eene betrekkelijk geringe som (f 98) kunnen koopen. Aan tal van gewoonten, die het opleggen van zoodanige dienstbaarheid medebragten, is reeds van lieverlede, door overreding van de zijde der besturende ambtenaren, een einde gekomen, en het wordt voor waarschijnlijk gehouden dat, bij voortgezette bemoeijingen in die rigting, deze soort van slavernij geleidelijk van zelf zal verdwijnen [2]). Regtstreeksche inmenging der Regering tot vrijmaking der bedoelde lieden wordt niet wenschelijk geacht, ook uit vrees voor ontstemming der inlandsche maatschappij.

Over de maatregelen in den laatsten tijd genomen tot tegengang van slavenhandel en menschenroof in den Timor-archipel raadplege men blz. 35 en 36.

Pandelingschap. De in 't vorig verslag (blz. 77) vermelde aanschrijving aan de hoofden van gewestelijk bestuur, om nu en dan opzettelijk te onderzoeken of niet in strijd gehandeld wordt met de verbodsbepaling omtrent het nemen van pandelingen tot zekerheid van schuld (*Indisch Staats-*

[1]) Het aantal aanwezige slaven in Batjan bleek op 1 Januarij 1878, toen hunne registratie plaats had, in 't geheel (mannen, vrouwen en kinderen) te bedragen 152, wier waarde, in overleg met een gemagtigde des sultans, bepaald werd op f 8840. Van deze waren er 42 het eigendom des sultans.

[2]) Op blz. 24 werd reeds aangeteekend dat de vorst van Sanggouw in het afgeloopen jaar uit eigen beweging een einde maakte aan den staat van dienstbaarheid, waarin een deel zijner onderhoorigen beschouwd werden te verkeeren.

blad 1872 n°. 114), heeft ten gevolge gehad dat in het afgeloopen jaar in verscheidene gewesten overtredingen van dit verbod geconstateerd en door den regter met de daarop gestelde boete gestraft zijn. De Koninklijke goedkeuring, die tot nog toe aan de zoo even bedoelde ordonnancie ontbrak, is daarop in Julij 1877 verleend (*Indisch Staatsblad* n°. 182).

Daar waar het verbod van 1872 niet werkt, namelijk in streken waar het inlandsch zelfbestuur bestaat en waar der bevolking het genot harer politieke en huishoudelijke regten gelaten is, bleven onze ambtenaren er naar streven om indirect, door invloed en overreding, werkzaam te zijn in het belang eener regeling en eindelijke afschaffing van het pandelingschap [1]). In de afdeelingen Djembrana en Boeleleng op Bali, waar de inheemsche bevolking, behoudens enkele gestipuleerde uitzonderingen, mede nog in het genot van zelfbestuur, eigen regtspleging en huishoudelijke instellingen gelaten is, hebben de bedoelde pogingen, weinige maanden geleden, tot eene gunstige uitkomst geleid. In Djembrana namelijk is van het voorloopig bestuur — daarin gesteund door al de poenggawa's (districtshoofden) — de dadelijke afschaffing van het pandelingschap verkregen, in dier voege dat, bij eene inlandsche publicatie (paswara) van 25 Februarij 1878, het nemen van pandelingen voor den vervolge, op straffe van geldboete, werd verboden en verklaard werd dat de bestaande pandelingen in regten als gewone schuldenaren moesten worden aangemerkt. Het Boelelengsch bestuur verbood, bij eene publicatie van 26 April jl., mede het nemen van pandelingen voor het vervolg, maar bragt geene wijziging in den toestand van hen die, bij de uitvaardiging van het verbod, reeds in pandelingschap verkeerden. Evenwel gaven de Boelelengsche bestuurders te kennen dat zij niet als pandelingen wilden zien beschouwd de personen die zich vrijwillig als zoodanig verhuurd hadden (matoenggoe) tot kwijting van den bruidschat aan de ouders van het te huwen meisje. Van een en ander werd door de Indische Regering bij een besluit van 31 Mei jl. aanteekening gehouden.

§ 9. *Personen en instellingen met het regtswezen in verband.*

Practizijns. Aan een zestal meesters in de regten werd in 1877 eene aanstelling verleend als advocaat en procureur, namelijk aan vier bij het Hooggeregtshof van Nederlandsch Indie en aan één bij elk der raden van justitie te Soerabaija en Samarang. Aan dezen laatste, en aan een in Europa verblijvend practizijn bij het Hooggeregtshof werd, op hun verzoek, een eervol ontslag verleend. Voorts erlangden twee der bij het opperregterlijk collegie aangestelde practizijns eene plaatsing bij de regterlijke magt.

Tolken. De tolk voor de Chinesche taal te Batavia werd in den loop van 1877 benoemd tot referendaris bij een der departementen van algemeen burgerlijk bestuur, onder toekenning van den titel van adviseur-honorair voor Chinesche zaken. Twee anderen, die van verlof uit Europa terugkeerden, werden te Batavia geplaatst. De vijf overige Europesche tolken voor de Chinesche taal waren bij het eind van 1877 gevestigd te Samarang, Soerabaija, Padang, Riouw en Pontianak. Drie élèves kwamen, na de voltooijing hunner studien in China, in Maart 1878 op Java aan, en daar de formatie 9 tolken aanwijst, konden twee hunner dadelijk geplaatst worden te Cheribon en Muntok. Aan den derde werd voorloopig Makasser als tijdelijke standplaats aangewezen. Nog drie élèves zijn hier te lande in opleiding, onder het toezigt van den hoogleeraar voor de Chinesche taal dr. G. Schlegel te Leiden; vermoedelijk zullen deze nog in het loopende jaar genoegzaam gevorderd zijn om hunne studien verder in China te gaan voleindigen. Voor 's hands worden geen nieuwe kweekelingen meer aangenomen.

In Februarij jl. werd te Samarang een translateur voor de Maleische en Soendasche talen buiten bezwaar van den lande benoemd.

[1]) Omtrent de goede uitkomsten, van dergelijke bemoeijingen in der tijd in de Lampongsche districten verkregen, zie men de nota van den resident, waarvan sprake is op de voorgaande blz.

Notarissen. In Benkoelen, waar tot dusver de eerste commies op het gewestelijk bureau als notaris fungeerde, en in het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden, waar die betrekking aanvankelijk was opgedragen aan den te Kotta Radja bescheiden adsistent-resident, zijn thans de onlangs aangestelde gewestelijke secretarissen met de uitoefening van het notariaat belast (*Indisch Staatsblad* 1878 n°. 28 en 94). In de afdeeling Sampit (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo), waar de ingezetenen, wanneer zij de diensten van een notaris behoefden, steeds de moeijelijke reis naar Bandjermasin moesten ondernemen, is dat bezwaar weggenomen, doordien nu de uitoefening van het notariaat is opgedragen aan den met het plaatselijk bestuur belasten ambtenaar (controleur), even als dit het geval is in de overige afdeelingen van het gewest aan wier hoofd een adsistent-resident is geplaatst (*Indisch Staatsblad* 1878 n°. 98).

Wees- en boedelkamers. Terwijl het overleg nog voortduurt omtrent de verbeteringen waarvoor de met 1 Julij 1873 ingevoerde nieuwe instructie voor de weeskamers (*Indisch Staatsblad* 1872 n°. 166) vatbaar mogt zijn, is door de Indische Regering reeds uitgemaakt, dat eene wijziging van art. 30 (zie vorig verslag blz. 77) niet wenschelijk is te achten, zoodat de jaarlijksche inzending van de daarbij aangeduide gegevens, die tot grondslag moeten dienen voor de bepaling van het rentecijfer dat over eenig afgeloopen jaar aan de geadministreerden is te goed te doen, ook in het vervolg zal worden gevorderd.

Aan de, in opvolging dier bepaling, sedert 1 Julij 1873 door de weeskamers ingezonden opgaven, is de verzamelstaat ontleend, hierachter afgedrukt als bijlage L. Vermits daarin nog eenige andere gegevens zijn opgenomen, doet deze verzamelstaat tevens den omvang van het beheer van elke weeskamer kennen. Overigens kan men er uit zien dat in de laatste jaren de rente, door de weeskamers uitgekeerd, gestadig is afgenomen. Terwijl namelijk over het tweede semester van 1873 eene rente naar reden van 8 pct. 's jaars was uitgekeerd, moest het bedrag over 1874, 1875, 1876 en 1877 achtereenvolgens bepaald worden op $7\frac{1}{4}$, 7, $6\frac{3}{4}$ en $6\frac{1}{2}$ pct.

In den laatsten tijd is, ook naar aanleiding van opmerkingen van de zijde der Tweede Kamer [2]), de aandacht der Regering gevestigd geweest op het verschil van opvatting, dat tusschen de Indische weeskamers en menig kantonregter hier te lande bleek te bestaan nopens de vraag, of de toeziende voogdij dier weeskamers voortduurt ook nadat de woonplaats des minderjarigen naar Nederland is overgebragt. Zoolang echter die regtsvraag niet in het hoogste ressort is beslist — en tot het uitlokken van zoodanige regterlijke beslissing zijn twee der weeskamers door de Indische Regering gemagtigd — schijnt het beramen van wettelijke voorzieningen, om aan de moeijelijkheden, die zich nu en dan te dezer zake voordoen, een einde te maken, als ontijdig te beschouwen.

Nog is — naar aanleiding van eene beschikking des Indischen regters, waarbij aan de betrokken weeskamer het beheer over de geldelijke middelen van een minderjarige was opgedragen, — de vraag gerezen, of zulk eene beschikking hier te lande verbindend zou worden geacht bij gebreke eener regeling nopens de toepassing van art. 104 Regeringsreglement, betreffende de uitvoering van vonnissen en bevelen van den Nederlandschen regter in Indie en van den Indischen regter in Nederland. Ook hieromtrent zal, zoodra zich daartoe de gelegenheid aanbiedt, eene regterlijke beslissing in het hoogste ressort moeten worden uitgelokt.

Het aantal agenten der weeskamers werd, sedert de opgaaf in 't vorig verslag (blz. 78), weder vermeerderd, ditmaal in de residentien Probolinggo en Kediri, waar, in verband met het toegenomen aantal Europeanen en vreemde oosterlingen, in elk der afdeelingen Kraksaän, Ngrowo en Berbek twee agenten van de weeskamer te Soerabaija werden aangesteld.

[2]) Zie de Voorloopige Verslagen betreffende de Indische begrootingen van 1877 en 1878 (zitting 1876—1877 — 4 n°. 43, blz. 9 en zitting 1877—1878 — 4 n°. 54, blz. 12).

G. Algemeene Rekenkamer en Comptabiliteit.

§ 1. *Algemeene Rekenkamer.*

Het personeel waaruit de Rekenkamer was zamengesteld onderging in 1877 geene verandering. Aan een der leden werd in den aanvang van 1878, met het oog op zijne vroegere betrekking van hoofdintendant der militaire administratie, door den Gouverneur-Generaal eene zending naar Atjeh opgedragen (zie blz. 50).

Hoewel de aanvulling van vacatures in de hoogere rangen van het bureaupersoneel nog steeds bezwaar oplevert, heeft echter de tijdelijke vermeerdering van dit personeel, welke in Augustus 1876 plaats had (zie vorig verslag blz. 78), de Rekenkamer in staat gesteld om het onderzoek der rekeningen betreffende de dienstjaren vóór 1874 met kracht voort te zetten. Met het onderzoek der comptabele stukken betreffende 1874 was men in het begin van het loopende jaar zoo ver gevorderd, dat de examinatie, wat de uitgaven betreft, nagenoeg was afgeloopen, en inmiddels aan het onderzoek der stukken van 1875 kon worden begonnen.

§ 2. *Comptabiliteit.*

Werd in 1876, door uitbreiding van het inspecteerend personeel, een meer aan de eischen voldoend plaatselijk toezigt op de geldelijke administratie in het leven geroepen, thans wordt het noodige voorbereid om daar, waar dit aanvankelijk het dringendst noodig is, ook het kasbeheer zelf te verbeteren. Nu de wet van 6 Junij 1878 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 93), houdende wijziging der Indische begrooting voor 1878, hiertoe de gelegenheid heeft gegeven, zullen bij die kassen op Java en Madura, waar de jaarlijksche omzet meer dan f 1 millioen bedraagt, niet langer gewestelijke secretarissen of adsistent-residenten met de administratie belast blijven, maar afzonderlijke algemeene ontvangers worden aangesteld. Zoodanige ambtenaren, die tot dusver nog alleen voor Batavia, Samarang, Soerabaija, Padang en Makasser waren toegestaan, zullen met 1 October op een 30tal andere plaatsen (op Java en Madura) in functie treden.

Omtrent den werkkring van het inspecteerend personeel wordt gemeld dat de inspecteurs en adjunct-inspecteurs van financien voortgingen met het houden van naauwkeurig toezigt op de administratien der comptabelen en dat zij dezen de noodige voorlichting verschaften in het belang der opmaking van de toelichtende staten die de comptabelen aan de Algemeene Rekenkamer hebben in te zenden in opvolging van art. 7 der regelen omtrent de wijze van verificatie der ontvangsten enz. (*Indisch Staatsblad* 1875 n°. 23). Op enkele plaatsen leidden de inspectien tot de ontdekking van min ordelijk kasbeheer, bij een paar kassen ook van het bestaan van tekorten, waaromtrent de noodige voorzieningen natuurlijk niet uitbleven.

Op comptabel gebied verdient verder nog het navolgende de aandacht.

Ingevolge art. 22 der comptabiliteitswet kan de Gouverneur-Generaal van schulden aan den lande (van f 10 000 of daar beneden) niet anders geheele of gedeeltelijke kwijtschelding verleenen dan na verkregen magtiging des Konings. De toepassing van dit artikel bragt mede dat, terwijl boeten, bij regterlijk vonnis opgelegd, door den Gouverneur-Generaal eigenmagtig konden worden kwijtgescholden krachtens het hem toekomend regt van gratie (art. 52 Regeringsreglement), kwijtschelding van administratief opgelegde boeten, bijv. in belastingzaken, steeds — hoe gering het bedrag der te verleenen remissie ook was — voorafgaande magtiging van het Opperbestuur eischte [1]. Niet alleen gaf dit aanhoudend veel omslag voor de administratie, maar in menig geval, vooral als de overtreders in behoeftige omstandigheden verkeerden, leidde de onvermijdelijke vertraging in de afdoening van dergelijke zaken inderdaad tot ongerief. Om aan deze bezwaren tegemoet te komen, is bij Koninklijk besluit van 3 Februarij 1878 n°. 3 (*Indisch Staatsblad* n°. 169) aan den Gouverneur-Generaal eene algemeene magtiging verleend om, onverminderd de bevoegdheid hem toegekend bij art. 52 van het Regeringsreglement en bij art. 95 der comptabiliteitswet, in bijzondere gevallen van onwillekeurige en verschoonbare overtreding van algemeene, gewestelijke of plaatselijke verordeningen, geheele of gedeeltelijke kwijtschelding te verleenen van de beloopen boete wanneer die het bedrag van f 2000 niet te boven gaat. Om het Opperbestuur tijdiger dan bij de jaarrekening (zie Indisch Staatsblad 1875, n°. 23, art. 19) van de krachtens genoemd besluit te verleenen kwijtscheldingen te doen kennis dragen, bepaalt het besluit nog, dat de Gouverneur-Generaal deswege telken jare zoo spoedig mogelijk eene afzonderlijke opgaaf inzendt aan den Minister van Kolonien.

Van het denkbeeld om de ontvangsten en uitgaven, de Chinesche hospitalen betreffende (verg. o. a. de verslagen van 1872 en 1875, blz. 50 en 73), bij de begrooting te doen verhandelen, is blijkens eene beschikking van 11 Julij 1877 door de Indische Regering afgezien, omdat die ontvangsten en uitgaven, als niet ten bate of ten laste van den lande komende, niet geacht kunnen worden door de comptabiliteitswet te worden beheerscht, terwijl ook het bestaan van aan die stichtingen geoctroijeerde speciale heffingen [2]) geoordeeld werd met de comptabiliteitswet niet in strijd te zijn.

De vraag, of de boekhouders der wees- en boedelkamers — nu uitgemaakt is dat zij niet te beschouwen zijn als comptabelen in den zin der comptabiliteitswet (zie vorig verslag blz. 78) — niet uit anderen hoofde tot borgstelling verpligt moeten worden, zal eerst hare beantwoording behoeven te vinden wanneer eene beslissing is te nemen omtrent nog andere punten met de instructie der weeskamers in verband staande (verg. blz. 75).

H. Algemeen burgerlijk beheer.

In de organieke omschrijving van den werkkring der departementen van algemeen burgerlijk bestuur kwam eenige wijziging door het Koninklijk besluit van 7 October 1877 (*Indisch Staatsblad* 1878 n°. 11), waarbij alles wat de belasting op het bedrijf betrof met 1 Januarij 1878 werd overgebragt van het departement van binnenlandsch bestuur bij dat van financien.

Bij de departementen bleef men er op bedacht om de besturende ambtenaren zooveel mogelijk van schrijfwerk te ontlasten, hetzij door beperking van de verpligting tot inzending van periodieke opgaven, hetzij door vereenvoudiging van vormen. Door den hoofdinspecteur der cultures, die de opdragt had ontvangen om op zijne reizen te onderzoeken wat in deze rigting te doen viel (vorig verslag blz. 79), zijn eenige voorstellen ingediend, welke nog bij de Indische Regering in overweging zijn.

De wenschelijkheid van meer centralisatie in de pakhuis-administratie heeft in den aanvang van 1878 (*Indisch Staatsblad* n°. 103) geleid tot de intrekking der zoogenaamde algemeene pakhuizen op een aantal kleine plaatsen op en buiten Java, waar de verstrekkingen gemakkelijk regtstreeks van elders konden geschieden of het benoodigde door plaatselijken aankoop kon worden verkregen. De meeste der opgeheven pakhuizen werden beheerd door fungeerende pakhuismeesters, dat is door ambtenaren die ter plaatse reeds uit anderen hoofde aanwezig waren. Voor zooveel zij deswege eene toelage genoten of ondergeschikt personeel voor de pakhuis-administratie in dienst hadden, vielen dus de deswege te doene uitgaven vrij. Nog op enkele andere kleine plaatsen werd de pakhuis-administratie vereenvoudigd.

In het verslag van 1873 (blz. 88) is medegedeeld dat destijds besloten was om de oude Indische archieven naar Nederland over te brengen. Aan dit besluit kon echter niet dadelijk uitvoering gegeven worden bij gebreke aan eene geschikte bergplaats voor die archieven hier te lande. Thans is van de overbrenging geheel afgezien, omdat de Indische Regering (anders dan in 1873) toonde er prijs op te stellen dat die oude bescheiden in Indie bleven, en de verzekering gaf dat ze daar gestadig worden geraadpleegd

[1]) Voor de boeten, door de Rekenkamer in Indie aan nalatige comptabelen op te leggen, maakt de comptabiliteitswet zelve eene uitzondering. Van deze boeten kan de Gouverneur-Generaal zonder inmenging van het Opperbestuur kwijtschelding verleenen krachtens art. 95 dier wet.

[2]) Over de jaren 1868 tot en met 1872 kon het gemiddelde der jaarlijksche opbrengst gesteld worden op omstreeks f 100 000.

en dat ze tegenwoordig goed geborgen zijn en goed verzorgd worden. Dezerzijds is er op aangedrongen dat met eene geregelde bewerking dier archieven (zie Indisch Staatsblad 1864 n°. 25) zooveel mogelijk worde voortgegaan. Tevens zijn aan het Indisch Bestuur de noodige opgaven gedaan betreffende de leemten in de bij 's Rijks archief voorhanden oude koloniale oorkonden, opdat het ontbrekende, door overzending herwaarts van copien, zooveel mogelijk kunne worden aangevuld.

J. Departement van binnenlandsch bestuur.

I. Gewestelijk en plaatselijk bestuur; politie.

§ 1. *Europeesch bestuur.*

Als organieke regeling verdient hier in de eerste plaats vermelding de in 1878 (*Indisch Staatsblad* n°. 112) tot stand gekomen verbetering der inkomsten van de adsistent-residenten. Terwijl de vaste bezoldiging van den eenigen ambtenaar van dien rang, die nog (op Billiton) de functien van hoofd van gewestelijk bestuur vervult, met f 200 's maands werd vermeerderd, is ten behoeve der met het bestuur van afdeelingen belaste en der overige adsistent-residenten bepaald, dat hunne tractementen met f 50 's maands zullen verhoogd worden nadat zij drie jaren, en nog eens met f 50 wanneer zij zes jaren in dien rang gediend hebben en op hun ijver en pligtsbetrachting geen aanmerkingen vallen [1]). Een achttal adsistent-residenten (namelijk de op zes hoofdplaatsen bescheiden adsistent-residenten voor de politie, en de adsistent-residenten te Djokjokarta en Soerakarta, die aldaar tevens als secretaris optreden) genoten tot dusver geen toelagen voor reiskosten of huishuur zoo als de met het bestuur van afdeelingen belaste adsistent-residenten (*Indisch Staatsblad* 1873 n°. 212 en 1872 n°. 225), maar daarentegen was hun tractement in evenredigheid hooger [2]). Thans werd gelijktijdig bepaald, dat bij aftreden der tegenwoordige titularissen te dien aanzien eene gelijkvormige regeling zou in werking treden, zoodat ook voor de adsistent-residenten te Djokjokarta en Soerakarta en voor die bij de politie de inkomsten (behoudens de boven bedoelde periodieke tractementsverhooging) zullen bedragen per maand f 600 tractement en f 150 toelage. (Voor hen zal de toelage echter niet tevens strekken als vergoeding voor reiskosten maar uitsluitend als indemniteit voor huishuur.)

Het indertijd in Indie geopperd denkbeeld, om de controleurs van het binnenlandsch bestuur op Java en Madura met politiezorg te belasten (zie het verslag van 1873 blz. 88), is bij nadere overweging door de Indische Regering niet aanbevelenswaardig bevonden, omdat het niet te verwezenlijken zou zijn zonder in te grijpen in het fundamenteele beginsel, dat de uitoefening der politie, behoudens de leiding van het Europeesch gezag, behoort in handen te blijven van het inlandsch bestuur. Dit behoeft echter, naar de meening van den Gouverneur-Generaal, niet te beletten dat aan de bedoelde ambtenaren, die door hun werkkring van zelf in kennis komen met begane misdrijven of overtredingen, eenige bemoeijenis met politiezaken zou kunnen worden opgedragen [3]), in dier voege dat hun de verpligting ware op te leggen om van dusdanige feiten aangifte te doen bij den bevoegden ambtenaar en zelfs om in enkele gevallen (indien geen met de uitoefening der politie belaste ambtenaar aanwezig is) tot aanhouding over te gaan van op heeterdaad betrapte overtreders. Waar het zaken van ingewikkelden aard betreft, zouden controleurs binnen hun ressort ook kunnen worden opgedragen het nader onderzoek bedoeld bij art. 78 alinea 2 en art. 87 van het zoogenaamd inlandsch reglement. Voorstellen in dien zin zijn bij het Indisch Bestuur in bewerking.

In 't vorig verslag was ook sprake van eene in Indie aanhangige herziening der bij wijze van proef vastgestelde instructie voor de controleurs op Java en Madura (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 1067). De ter zake ingediende voorstellen zijn echter door de Indische Regering ter zijde gelegd omdat de definitieve vaststelling eener dergelijke instructie haar niet raadzaam voorkwam met het oog op het eigenaardig standpunt der bedoelde ambtenaren, die bij het administratief bestuur geen zelfstandige plaats innemen, maar wier ambtspligt zich oplost in de uitvoering der bevelen van de boven hen geplaatste autoriteiten. Eene omschrijving in bijzonderheden van dien ambtspligt liet zich kwalijk vereenigen met het algemeene voorschrift, dat de controleurs de hoofden van plaatselijk en gewestelijk bestuur in de uitoefening hunner functien ter zijde staan. Bovendien werd gevreesd dat eene door de Regering afgebakende omschrijving van de pligten der controleurs de bemoeijenis der adsistent-residenten alligt zou kunnen verslappen. Achtte de Indische Regering dus eene bepaalde instructie voor de controleurs niet noodig noch wenschelijk, en verlangde zij derhalve ook de bovenbedoelde proef-instructie niet langer te handhaven, zij betoonde zich daarentegen ingenomen met het voornemen van den hoofdinspecteur der cultures K. W. van Gorkom om eene handleiding of gids voor de controleurs te bewerken, welk boekwerk echter geen officieel karakter zou behooren te dragen en dus, voor zoover het daarin voorkomende niet was overgenomen uit stukken van de Regering afkomstig, niet zou mogen worden aangemerkt als van gouvernementswege bekrachtigd.

In de formatie der contrôle-afdeelingen op Java kwamen in het afgeloopen jaar slechts een paar veranderingen. In Madioen werd namelijk, zoo als reeds in 't vorig verslag is gezegd, ééne contrôle-afdeeling ingetrokken, in verband met de aanstaande opheffing van het regentschap Soemorotto (verg. § 4 hierachter), en in Samarang werd het getal contrôle-afdeelingen in de adsistent-residentie Kendal van drie op vier en in de adsistent-residentie Grobogan van één op twee gebragt (*Indisch Staatsblad* 1877 n°. 218 en 253). Buiten Java werd alleen in de residentie Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo het aantal contrôle-afdeelingen (van 7 tot 10) vermeerderd, zooals mede reeds in 't vorig verslag (blz. 82/83) is aangeteekend.

In de eerste maanden van 1878 (*Indisch Staatsblad* n°. 88 en 2) werden nog twee nieuwe contrôle-afdeelingen ingesteld, namelijk één in Tagal en één in de residentie Sumatra's Oostkust. Van deze laatste uitbreiding, waardoor de Tamiangsche landschappen onder een afzonderlijken controleur kwamen, is reeds gewag gemaakt op blz. 22.

De formatie van het kader der controleurs op Java en Madura bleef in 1877 onveranderd; over het toegestaan aantal was bij het einde des jaars voor beide klassen [4]) ten volle beschikt. In de buitenbezittingen bleef daarentegen het aantal in dienst zijnde controleurs beneden de formatie, doch alleen wat die der 2de klasse betrof, daar het aantal plaatsen der 1ste klasse integendeel met één moest vermeerderd worden (*Indisch Staatsblad* 1877 n°. 159), omdat, toen tot de vervulling der drie nieuwe controleursplaatsen in de Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo werd overgegaan (waarvan één organiek was aangewezen als tot de 1ste klasse te behooren), het tot dusver voor die klasse toegestane maximum aantal plaatsen reeds ten volle bezet was. Twee controleursplaatsen 2de klasse in de buitenbezittingen waren op 31 December jl. nog tijdelijk ingenomen door adspirant-controleurs, omdat er onder deze laatsten, wier getal in verhouding tot dat der controleurs 2de klasse te gering wordt geacht, voor het oogenblik geene te vinden waren die genoegzamen tijd bij het binnenlandsch bestuur hadden gediend om reeds voor eene benoeming tot controleur in aanmerking te komen. Ten einde

[1]) Het plan om, voor enkele afdeelingen waar de adsistent-residenten tot bijzonder hooge uitgaven verpligt worden, aan het ambt bovendien eene toelage te verbinden, is buiten uitvoering moeten blijven, omdat de daarvoor aangevraagde gelden bij de begrooting niet bewilligd werden.

[2]) Van het ambt van adsistent-resident voor de comptabiliteit behoeft hier geen sprake meer te zijn, omdat dit, door het aftreden van den laatsten titularis in 1877, ingevolge Indisch Staatsblad 1875 n°. 212 heeft opgehouden te bestaan.

[3]) In een drietal gewesten op Java zijn de controleurs reeds eenigermate met politiezorg belast, echter uitsluitend voor het beteugelen van overtredingen betreffende de opiumpacht (verg. het verslag van 1876 blz 64). Diezelfde bevoegdheid werd in September 1877 nog verleend aan de controleurs in een drietal afdeelingen van de residentien Soerabaija en Kediri (verg. hoofdstuk **M** hierachter).
Over de politie-regtsmagt der controleurs in sommige buitenbezittingen zie men hoofdstuk **F**, blz. 66.

[4]) Een der 1ste klasse was uit de formatie afgezonderd voor eene bijzondere bestemming, namelijk voor diensten bij de gouvernements kina-onderneming in de Preanger regentschappen.

dit euvel in den vervolge te ontgaan, is in Julij jl. door het Opperbestuur magtiging verleend om het aantal adspirant-controleurs met 8 te vermeerderen tegen vermindering van het aantal controleursplaatsen (2de klasse) met 5, hetgeen van zelf ten gevolge zal hebben dat de adspirant-controleurs langer in hun zelfden rang zullen blijven, zoodat zij, aan de beurt van bevordering komende, ook tevens de noodige ervaring voor den hoogeren rang zullen hebben opgedaan. Het aantal controleurs 2de klasse in de buitenbezittingen zal dus voortaan, in stede van 72, bedragen 67, terwijl dat der adspirant-controleurs aldaar — in het begin van 1878, door de lager te bespreken reorganisatie van het bestuur in Benkoelen, reeds van 14 op 17 gebragt, — zal stijgen tot 25, welke wijziging zonder vermeerdering van uitgaven tot stand is te brengen.

Hieronder volgt een overzigt van de wijze waarop de in dienst zijnde controleurs en adspirant-controleurs bij het eind van 1877 bij het binnenlandsch bestuur of op andere wijze waren werkzaam gesteld, en van het aantal dat non-actief was of zich met verlof buiten Indie bevond.

	AANTAL.			TOTAAL.
	Controleurs 1ste klasse.	Controleurs 2de klasse.	Adspirant-controleurs.	
Java en Madura.				
Bantam	4	1	1	6
Batavia	»	»	1	1
Krawang	2	»	»	2
Preanger regentschappen	4	6	8	18
Cheribon	3	4	2	9
Tagal	1	3	2	6
Pekalongan	2	1	2	5
Samarang	3	5	4	12
Japara	1	3	1	5
Rembang	3	1	2	6
Soerabaija	4	5	5	14
Pasoeroean	1	9	3	13
Probolinggo	1	2	2	5
Bezoeki	2	3	4	9
Banjoewangi	»	a) 3	»	3
Banjoemas	2	1	4	7
Bagelen	1	3	2	6
Kadoe	1	2	1	4
Madioen	3	3	2	8
Kediri	1	4	2	7
Madura	»	1	»	1
Tijdelijk geplaatst bij de gouvernements kina-onderneming te Bandong	1	»	»	1
	b) 40	b) 60	b) 48	148
Transporteeren	40	60	48	148

a) Hieronder de 2 voor den dienst in de afdeelingen Boeleleng en Djembrana op Bali.

b) Deze sterkte komt met het formatiecijfer overeen.

	AANTAL.			TOTAAL.
	Controleurs 1ste klasse.	Controleurs 2de klasse.	Adspirant-controleurs.	
Per transport	40	60	48	148
Boven de formatie gevoerd wegens plaatsing: bij de statistieke opneming	11	4	»	15
in Atjeh	1	1	»	2
in bijzondere commissien	c) 4	»	»	4
Non-actief	1	2	»	3
Met buitenlandsch verlof	15	16	4	35
	72	83	52	207
Buitenbezittingen.				
Sumatra's Westkust	15	12	5	32
Benkoelen	5	3	»	8
Lampongsche districten	4	2	»	6
Palembang	1	14	3	18
Sumatra's Oostkust	2	3	1	6
Riouw	4	»	1	5
Westerafdeeling van Borneo	3	8	»	11
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	3	6	1	10
Celebes en onderhoorigheden	3	9	3	15
Menado	5	4	1	10
Amboina	d) 3	2	1	6
Timor	»	1	»	1
	b) 48	e) 64	f) 16	128
Tijdelijk geplaatst in de residentien: Palembang (voor Djambi)	1	»	»	1
Ternate	1	»	»	1
Sumatra's Oostkust	2	»	»	2
Bovendien in Atjeh	3	3	»	6
Non-actief	»	1	»	1
Met buitenlandsch verlof	7	4	»	11
	62	72	16	150

c) Waarvan 3 tijdelijk toegevoegd aan den hoofd-inspecteur voor de koffijcultuur en 1 uitsluitend werkzaam gesteld in het belang der beoefening van de Soendasche taal.

d) Hieronder de controleur die als reizend ambtenaar ter beschikking is van den resident.

e) Zoo als straks is gezegd, fungeeren bovendien nog 2 adspirant-controleurs tijdelijk als controleur 2de klasse (1 in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en 1 in Amboina). Volgens de normale formatie konden er 72 controleursplaatsen 2de klasse aanwezig zijn (voortaan 67; zie hierboven).

f) 2 meer dan het aangenomen getal, bij gemis aan controleurs 2de klasse (zie de voorgaande aanmerking). Over eene latere opvoering van het aantal adspirant-controleurs is hierboven gehandeld.

Ten opzigte der vergoeding van de reiskosten der adspirant-controleurs zoo op als buiten Java is onlangs (*Indisch Staatsblad* 1878 n°. 157) een maatregel ingevoerd, die eene niet onbelangrijke besparing van uitgaven te weeg zal brengen. Terwijl deze adspiranten tot dusver de kosten hunner dienstreizen telkens volgens tarief in rekening bragten, — eene regeling die bleek voor 's lands schatkist zeer bezwarend te zijn, — zullen zij voortaan, even als de overige Europesche ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur, hunne reiskosten moeten bestrijden uit eene vaste toelage, die voor hen bepaald is op f 25 's maands, zijnde de helft van hetgeen te dier zake aan de adsistent-residenten en controleurs wordt te goed gedaan.

Zooals in hoofdstuk K afdeeling II § 3 nader zal blijken, hebben bijzondere omstandigheden tot dusver verhinderd om bij de landbouwschool te Buitenzorg, overeenkomstig het oorspronkelijk plan, een cursus te openen voor aanstaande ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur. Ook wanneer zoodanige cursus geopend zal zijn, zullen waarschijnlijk niet altijd alle voor het binnenlandsch bestuur bestemde ambtenaren daaraan deel nemen. Voor de ambtenaren bijv., die bestemd zijn om in de buitenbezittingen te dienen, zijn in vele gevallen andere eigenschappen meer waard dan kennis van de cultures; ook kan het soms ongeraden blijken de aanstelling van adspirant-controleurs uit te stellen totdat de beschikbare personen den cursus bij de landbouwschool hebben volbragt. In zoodanige gevallen zal zijn af te wijken van den regel, dat een bezoek der landbouwschool aan de plaatsing bij het binnenlandsch bestuur voorafgaat.

§ 2. *Inlandsch bestuur en politie.*

De in 't vorig verslag blz. 81 aangekondigde nieuwe verordening betreffende de verkiezing en het ontslag van de hoofden der inlandsche gemeenten op Java en Madura, ter vervanging van de verouderde en minder volledige voorschriften van 1819 en later, is nu tot stand gekomen bij ordonnancie van 1 Februarij 1878 (*Indisch Staatsblad* n°. 47) en zulks geheel in den geest der in 't vorig verslag aangestipte hoofdbeginselen.

In 't afgeloopen jaar kwam de vraag ter sprake, of het wenschelijk moest geacht worden de dorpshoofden op Java en Madura, nevens de thans voor hen geldende bepalingen van den IIden titel van het zoogenaamd inlandsch reglement en de hun van wege het districtsbestuur gegeven bevelen, nog van eene afzonderlijke instructie te voorzien. De Indische Regering was echter van oordeel (Februarij 1878) dat, zoolang de dessahoofden niet een veel hoogeren graad van ontwikkeling hebben bereikt dan waarop zij thans staan, het geheel onraadzaam moet worden geacht om hen aan meer reglementen en bepalingen te binden dan reeds thans voor hen geldende zijn.

De voorgenomen verbetering der politie-middelen op Java en Madura heeft ook thans haar beslag nog niet gekregen. Liet het zich in 1877 aanzien dat de Indische Regering nog in dat jaar in de gelegenheid zou zijn bepaalde voorstellen te doen, de blijkens 't vorig verslag (blz. 81) aan haar oordeel onderworpen adviezen bleken de zaak niet genoegzaam te hebben voorbereid, ook uithoofde daarbij niet voldoende rekening was gehouden met de vervulling der politiediensten, thans door de corpsen pradjoerits en het inlandsch deel der cavalerie (de zoogenaamde djajang sekars) bewezen, in welke diensten toch zou moeten worden voorzien, wanneer de inmiddels in overweging genomen afschaffing dier thans als hulppolitie fungeerende inlandsche gewapenden feitelijk tot stand kwam. De Indische Regering was namelijk tot de overtuiging gekomen dat van de sommen, aan deze op militairen voet ingerigte corpsen besteed, in het belang der politie met meer vrucht ware partij te trekken wanneer, in hunne plaats, werden opgerigt gewestelijke corpsen van eigenlijke politie-agenten, uitsluitend staande ter beschikking van het civiel bestuur. De thans aan de Europesche en inlandsche ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur toegevoegde politie-oppassers zouden in elk gewest de kern van het nieuwe corps politieagenten moeten uitmaken, behoudens dat zij in geen geval meer voor bureaudiensten zouden mogen gebezigd worden, waartoe het noodige afzonderlijk personeel zou moeten worden aangewezen. De uitwerking van dit plan, wat betreft de aan te nemen sterkte van het nieuwe corps, de bepaling van het gedeelte dat bereden zou moeten zijn, de klassen van bezoldiging en de verdeeling der politie-agenten onder de verschillende met de uitoefening der politie belaste inlandsche en Europesche ambtenaren, kon natuurlijk niet geschieden zonder nadere raadpleging der hoofden van gewestelijk bestuur. Bij eene circulaire van 26 Julij 1877 (opgenomen in de Javasche Courant van 3 Augustus daaraanvolgende) werden daartoe, onder uiteenzetting van de bedoelingen der Regering, de noodige gegevens gevraagd. Niettegenstaande er vooral op gewezen was, dat het er meer op aankwam om volkomen geschikte dan om zeer vele politiedienaren te verkrijgen, viel toch in de uit verscheiden gewesten ingekomen opgaven eene overdrijving te bespeuren, die in December jl. de Indische Regering noopte om, alvorens voor die gewesten eenige formatie aan te nemen, met de betrokken ambtenaren mondeling overleg te doen plegen door een der hoofdinspecteurs der cultures. Tot welke uitkomsten dit overleg geleid heeft, is hier te lande nog niet gebleken.

Ter hoofdplaats Batavia wordt de dienst, elders aan pradjoerits opgedragen, vervuld door een in 1862 (zie het verslag van dat jaar blz. 46/47) opgerigt corps politiesoldaten, van gelijken aard als de in sommige buitenbezittingen bestaande corpsen gewapende politiedienaren, zoodat het voor deze corpsen geldende reglement van orde en tucht (*Indisch Staatsblad* 1876 n°. 21) ook op de bedoelde politiesoldaten van toepassing is. Het corps staat geheel ter beschikking van het civiel bestuur, hetwelk ook de officieren benoemt en ontslaat, en bestond in Augustus 1877 uit 3 officieren, waaronder de kapitein-kommandant, 1 Europeschen adjudant-onderofficier, belast met de instructie en administratie, benevens 248 onderofficieren en minderen.

De corpsen van gewapende politiedienaren in de buitenbezittingen — in 1878 (*Indisch Staatsblad* n°. 72) vermeerderd met één voor de residentie Ternate [1]) — vervullen hunne taak over 't algemeen naar wensch. Inzonderheid van de corpsen in Benkoelen en Palembang wordt getuigd dat zij uitstekende diensten bewijzen, zoowel bij het opsporen van misdadigers als bij het bedwingen van plaatselijke rustverstoringen. Ook op Celebes wordt deze politiemagt zeer op prijs gesteld; bij kleine verwikkelingen bleek daarvan een doeltreffend gebruik te kunnen worden gemaakt voor patrouilleliensten; echter wordt de sterkte wat te gering geacht om bij ernstige voorvallen met veel kracht te kunnen optreden. Omtrent het nut der corpsen in de residentien Lampongsche districten en Timor luiden de berigten minder gunstig; het schijnt moeijelijk om aldaar geschikte politiedienaren te verkrijgen, en men zal daarom trachten voor elk dier gewesten een 20tal personen, bij voorkeur gewezen militairen, elders aan te werven tegen goed handgeld. Verder zijn eenige maatregelen genomen (*Indisch Staatsblad* 1878 n°. 132) om het militair gehalte der gewapende politiecorpsen in de buitenbezittingen te verbeteren. Zoo zullen ze allerwegen, behalve van een zijdgeweer, tevens van een vuurwapen worden voorzien, terwijl de gegradueerden en de politiedienaren 1ste klasse militaire distinctieven zullen krijgen en voor de Europesche instructeurs het uniform van adjudant-onderofficier is voorgeschreven. Verder is bepaald, dat deze politiedienaren zooveel doenlijk in een of meer afzonderlijke kampongs zullen worden vereenigd en niet mogen gebezigd worden voor werkzaamheden die vreemd zijn aan den eigenlijken politiedienst.

Bij het eind van 1877 waren deze corpsen, in de vijf gewesten buiten Java en Madura waar zij toen bestonden, in detachementen verdeeld als volgt:

---

[1]) Bestaande uit 1 sergeant, 3 korporaals en 18 minderen.

AFDEELINGEN, ENZ.	Sergeanten.	Korporaals.	Manschappen.
Benkoelen.			
Benkoelen	2	2	30
Ommelanden van Benkoelen	1	»	15
Laïs	»	1	9
Mokko Mokko	»	1	12
Seloema	»	1	12
Manna	1	»	15
Kauer	»	1	10
Kroë	»	1	12
Te zamen *a*)	4	7	115
Lampongsche districten.			
Telok Betong	2	3	37
Ommelanden van Telok Betong	»	1	12
Sipoeti	»	1	12
Toelang Bawang	1	»	18
Sikampong	»	1	10
IV Marga's	»	1	10
Semangka	1	»	16
Te zamen	4	7	115
Palembang.			
Palembang	»	1	12
Tebing Tinggi	1	3	80
Lematang Oeloe enz.	1	2	67
Kommering en Ogan Oeloe enz.	1	1	45
Moesi Ilir	»	»	4
Ogan Ilir en Blidah	»	»	4
Kommering Ilir	»	»	4
Iliran en Banjoeassin	»	»	4
Moeara Kompeh (Djambi)	»	1	6
Te zamen *a*)	3	8	226
Celebes.			
Maros (afdeeling Noorderdistricten)	*b*) 2	2	21
Bonthain (afdeeling Zuiderdistricten)	1	3	12
Bankala (id.)	1	3	12
Takalar (id.)	1	3	12
Djeneponto (id.)	1	3	12
Te zamen	6	14	69

a) In 1878 (*Indisch Staatsblad* n°. 27) is de formatie nader bepaald: voor Benkoelen op 4 sergeanten, 8 korporaals en 120 manschappen; voor Palembang op respectievelijk 3, 10 en 220.

b) Hieronder 1 sergeant-majoor.

AFDEELINGEN, ENZ.	Sergeanten.	Korporaals.	Manschappen.
Timor.			
Koepang op Timor	2	4	69
Atapoepoe op Timor	»	»	5
Babauw op Timor	»	»	2
Soemba	»	1	10
Larantoeka op Flores	»	»	5
Te zamen	2	5	91

Behalve in de bovengenoemde gewesten worden ook in enkele andere buitenbezittingen [1]) gewapende politiedienaren aangetroffen, die echter tot dusver niet tot corpsen zijn georganiseerd. Eindelijk is in de organisatie der bestuursmiddelen voor de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo nog begrepen een corps zoogenaamde »inlandsche hulptroepen", waarvan de sterkte onlangs (*Indisch Staatsblad* 1878 n°. 90) van 48 tot 25 man is teruggebragt, doordien, als gevolg van eene lager te vermelden wijziging in de bestuursmiddelen der onderafdeeling Doessoenlanden, de inlandsche (civiele) bezetting te Tameang Lajang (Oostelijke Doessoen) is kunnen worden ingetrokken. De nog in dienst gehouden 25 man »hulptroepen", tot dusver te Boentok gestationeerd, zouden nu naar Moeara Teweh (Boven-Doessoen) worden verlegd tot steun van het aldaar gezagvoerend inlandsch hoofd.

§ 3. *Bestuur over vreemde oosterlingen.*

Op een viertal plaatsen, waar het toegenomen aantal Chinezen dit wenschelijk maakte, werden hun weder afzonderlijke wijken ter bewoning aangewezen: op Java te Limpong in Pekalongan en te Bondowosso in Bezoeki; in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo te Amoenthai en te Sampit (*Indisch Staatsblad* 1877 n°. 236, en 1878 n°. 116 en 151).

Te Samarang werd het Chineesch bestuur uitgebreid met twee kapiteins (*Indisch Staatsblad* 1877 n°. 154).

Opgeheven werd (November 1877) de betrekking van luitenant der Maleijers te Telok Betong (Lampongsche districten), welke reeds sedert 1874 voorloopig onvervuld was gelaten, zoowel uithoofde van het gering aantal dier vreemdelingen, als van de omstandigheid dat zij zich van lieverlede met andere van elders uit Nederlandsch Indie afkomstige inlanders en ook met enkele Lampongers in gemeenschappelijke wijken vereenigd hadden onder het toezigt van wijkmeesters.

§ 4. *Verdere aanteekeningen betreffende het bestuur en de politie in sommige gewesten.*

Batavia. Van het vroeger geopperde denkbeeld om het districtsbestuur der afdeeling Stad en voorsteden van Batavia meer naar het voorbeeld van andere gewesten in te rigten, ten gevolge waarvan o. a. slechts één inlandsch hoofd als tusschenpersoon tusschen de mindere hoofden en den adsistent-resident voor de politie zou optreden, is in het afgeloopen jaar door de Indische Regering afgezien. Volgens de bestaande organisatie berust het bedoelde (inlandsche) districtsbestuur in handen van een viertal districtskommandanten [2]), aan wie eenige ad-

[1]) Voor Riouw en Sumatra's Oostkust zie men Indisch Staatsblad 1869 n°. 75 en 1876 n°. 103; voor Atjeh en onderhoorigheden het aangeteekende op de volgende blz.

[2]) Bovendien vervult nog de majoor der Chinezen, als hoofd van het Chinesche kamp, de functien van districtskommandant.

juncten of zoogenaamde adjudanten zijn toegevoegd. Dat de districtskommandanten (bij gebreke van een regent) allen dagelijks in aanraking komen met het Europesche hoofd der politie, wordt in de genoemde afdeeling, met het oog op haren eigenaardigen toestand en talrijke bevolking, eer een voordeel dan een nadeel geacht. Echter is het wenschelijk voorgekomen het inkomen der bedoelde inlandsche ambtenaren (in 't geheel ten getale van 17), die tot dusver onvoldoende bezoldigd werden, meer in overeenstemming te brengen met het standpunt dat zij behooren in te nemen. Hiertoe is in 1878 overgegaan (*Indisch Staatsblad* n°. 75).

Het reeds vroeger toegepaste stelsel (verg. het verslag van 1870, blz. 44) om het districtsbestuur in de residentie Batavia, daar waar het zich nog in handen van Europesche schouten of onderschouten bevindt, te doen overgaan op inlandsche districtshoofden (demangs), is onlangs (Indisch besluit dd. 15 Februarij jl.) op nieuw gevolgd toen in de afdeeling Tangerang de betrekking openviel van onderschout in het Zuiderdistrict. Met het oog op het nog altijd voorloopig karakter van den maatregel werd diens inlandsche opvolger slechts als waarnemend demang aangesteld.

Samarang. In 't belang zoowel van den dienst als van de bevolking is de bestaande indeeling van het districtsbestuur eenigermate gewijzigd. Twee nieuwe onderdistricten werden ingesteld (Singaradja in het district Bodja en Toentang in het district Salatiga) tegen opheffing van twee andere (in de districten Singenlor en Perboean), terwijl van het district Ambarawa een onderdistrict werd afgescheiden en onder het ressort gebragt van het district Oenarang (*Indisch Staatsblad* 1877 n°. 193). Tevens werd, met wijziging der grenzen van de districten Bodja, Kaliwoengoe, Singenkidoel, Samboeng en Manggar, het gebied van sommige onderdistricten aldaar, en dat van enkele in 't district Troeko, ingekrompen of uitgebreid, naarmate de ondervinding de wenschelijkheid daarvan had aangetoond, terwijl de zetel van twee onderdistrictshoofden (in de districten Manggar en Singenkidoel) naar meer in het centrum gelegen standplaatsen werd verlegd.

Probolinggo. Sedert den aanvang van 1878 (*Indisch Staatsblad* n°. 67) is ook ter hoofdplaats Probolinggo een Europeesch ambtenaar van politie met den rang van schout in dienst gesteld. Niet alleen het toegenomen getal der Europesche ingezetenen, maar ook de handhaving der orde onder de aan wal komende schepelingen van koopvaardijschepen, die zich niet altijd even rustig gedragen, maakten die aanstelling wenschelijk.

Madioen. Aan de in Junij 1877 verleende magtiging om het regentschap Soemorotto bij dat van Ponorogo in te smelten, is tot dusver geen gevolg gegeven, omdat nog regelingen vereischt werden zoowel aangaande de ambtelijke positie van den patih van het op te heffen regentschap, die, zoo als in 't vorig verslag is gezegd, voor 's hands in zijne betrekking zou gehandhaafd blijven, als wat betreft de mogelijke intrekking van het ambt van ondercollecteur van Soemorotto.

Atjeh. Gelijk reeds gemeld werd in hoofdstuk **C**, § 3 (zie blz. 5), is in den aanvang van het loopende jaar (*Indisch Staatsblad* n°. 30) in Atjeh en onderhoorigheden het civiel karakter van ons bestuur meer op den voorgrond gebragt door de opdragt van het hoogste militair en civiel gezag aldaar aan een gouverneur, tevens belast met het militair kommando. Aan die betrekking zijn dezelfde inkomsten verbonden als door den gouverneur van Sumatra's Westkust genoten worden.

Bij een Indisch besluit van 16 Januarij jl. werd het civiel personeel in het nieuwe gouvernement, behalve met eenige inlandsche schrijvers, politie- en bureau-oppassers, ook vermeerderd met een gewestelijken secretaris, tevens fungeerend notaris en ambtenaar van den burgerlijken stand. De drie laatstgenoemde functien toch konden niet wel langer, zonder schade voor eene behoorlijke uitoefening van zijn hoofdambt, opgedragen blijven aan den adsistent-resident te Kotta Radja. Het den gouverneur toegevoegde burgerlijk personeel in Atjeh, welks formatie echter nog van geheel voorloopigen aard is, bestaat, na de zoo even bedoelde uitbreiding, uit: 1 gewestelijken secretaris, 4 adsistent-residenten, 8 controleurs, 1 commies, 5 klerken, 10 inlandsche schrijvers, 6 kantoor-oppassers en 48 gewapende politiedienaren (waaronder 6 beredene). Een der adsistent-residenten is in Groot-Atjeh — te Kotta Radja — geplaatst; de 3 anderen zijn gevestigd te Segli, te Edi en te Malaboe, en respectievelijk belast met het bestuur ter noord-, oost- en westkust. De 8 controleurs waren ingedeeld aldus: Groot-Atjeh, 1 controleur ter beschikking en 3 controleurs te Kotta Radja, Oleh-leh en Koerong Raba; — noordkust, 1 controleur tijdelijk te Samalangan; — oostkust, 1 controleur te Edi en 1 (tijdelijk) te Simpang Olim; — westkust 1 controleur.

Sumatra's Westkust. Aan ieder der controleurs ter Sumatra's Westkust is thans (*Indisch Staatsblad* 1878 n°. 41) weder een afzonderlijke inlandsche schrijver toegevoegd, hetgeen vooral dit nut oplevert, dat de controleurs in het geregeld volbrengen hunner bezoekreizen minder belemmerd worden en ook — hetgeen dikwerf noodig is — zich steeds door dien beambte als tolk kunnen doen bijstaan. Ook vroeger beschikten de controleurs over zoodanige hulp, maar toen bij de invoering der nieuwe regeling van het regtswezen in dit gouvernement (1 November 1875) de inlandsche schrijvers tevens belast werden met de functien van adjunct-djaksa, — een werkkring waarin zij van den besturenden ambtenaar onafhankelijk waren, — gaf dit tot gegronde bezwaren aanleiding en verloren op vele plaatsen de controleurs feitelijk de hulp van een inlandschen schrijver. De afscheiding van beide functien zal ook aan de belangen van het regtswezen ten goede komen.

Over de voorgenomen plaatsing van controleurs in een drietal tot dusver niet onder Europeesch bestuur gebragte landschappen aan de grenzen der residentien Tapanoli en Padangsche Bovenlanden (Silindong, Padang Lawas en XII Kotta Kampar met VI Kotta Pangkallan) is reeds het noodige aangeteekend in hoofdstuk **C** § 4 (zie blz. 10 en 14).

Verder is in beginsel besloten om in 1879 in sommige andere gedeelten van dit gouvernement het besturend Europeesch personeel te versterken, hoofdzakelijk ter betere behartiging van de belangen der koffijcultuur. In de Padangsche Bovenlanden zullen 3 nieuwe controleurs worden in dienst gesteld, namelijk 2 in de adsistent-residentie XIII en IX Kotta (Solok) en 1 in Tanah Datar (Fort van der Capellen). De adsistent-residenten aldaar, die eene te groote onderafdeeling onder hun onmiddellijk bestuur hebben om zich genoegzaam met de belangen der koffijcultuur in hunne geheele afdeeling te kunnen bezig houden, zullen dan door een controleur, in stede van door een adspirant-controleur (zoo als thans het geval is), worden ter zijde gestaan. En voorts zal de uitgestrekte contrôle-afdeeling Soepaijang en Alahan Pandjang in de eerstgenoemde adsistent-residentie in tweeën gesplitst kunnen worden. In de Padangsche Benedenlanden zal een adspirant-controleur worden toegevoegd aan den adsistent-resident van Aijer Bangies en Rau, die thans, te Aijer Bangies gevestigd, regtstreeks de onderafdeeling van dien naam bestuurt, maar wiens verplaatsing naar Taloe — tot dus ver de hoofdplaats der onderafdeeling Ophir-districten, doch meer in het centrum der afdeeling gelegen dan Aijer Bangies, — wenschelijk geacht wordt, omdat hij van daar uit zich beter op de leiding der koffijcultuur zal kunnen toeleggen. De controleur der Ophir-districten zal dan naar de onderafdeeling Aijer Bangies worden overgeplaatst en belast worden met de kas-administratie, welke ter hoofdplaats van dien naam gevestigd blijft. Eene noodig geachte reorganisatie van het administratief personeel bij sommige autoriteiten ter Sumatra's Westkust zal met deze wijzigingen gepaard gaan.

Bij een besluit van 23 October 1877 werd door de Indische Regering eene nieuwe grensscheiding aangenomen tusschen de larassen (districten) IV en VI Kotta der onderafdeeling Danau-districten (Padangsche Bovenlanden) en XII Kotta der onderafdeeling Loeboe Bassong (Padangsche Benedenlanden). [1])

[1]) Er werd nu bepaald dat de grens loopt van het punt, waar de Tjikalo in de Antokan valt, over de Pintjoeran Pa Arab tot aan den top van den berg Si Tagoen.

Benkoelen. De organisatie zoowel van het Europeesch als van het inlandsch ambtenaarspersoneel in dit gewest, die reeds sinds geruimen tijd geacht werd onvoldoende te zijn, heeft in dit jaar, te gelijk met de administratieve indeeling, eenige wijzigingen ondergaan (*Indisch Staatsblad* 1878 n°. 27). Vooreerst is het gewestelijk bestuur uit handen van een adsistent-resident overgegaan op een resident (der 3de klasse), en aan dezen is een gewestelijke secretaris toegevoegd. (Tot dusver werden de functien van dezen laatsten ambtenaar met nog andere bijbetrekkingen, die thans op den secretaris zijn overgegaan, waargenomen door den eersten commies op het gewestelijk bureau.) Voorts zijn aan drie controleurs, — die van Laïs, Manna en Kroë, — met het oog op de groote uitgestrektheid hunner afdeelingen, adspirant-controleurs toegevoegd. Ten einde de besturende ambtenaren van inlandsch personeel van beter gehalte te voorzien, is de betrekking van afdeelingsmantrie in 't leven geroepen, met inkrimping van het getal inlandsche schrijvers tot één voor elke afdeeling. Bedoelde mantrie's mogen zich — evenmin als tot dusver de schrijvers (*Indisch Staatsblad* 1858 n°. 6) — niet inlaten met het inlandsch bestuur, omdat daardoor inbreuk zou worden gemaakt op de regten der volkshoofden.

Van de buiten de hoofdplaats bestaande 8 afdeelingen is er één (de afdeeling Pasoemah Oeloe Manna) komen te vervallen en ingesmolten bij de afdeeling Manna; de daardoor beschikbaar gekomen controleur is belast geworden met de contrôle over de afdeeling » hoofdplaats Benkoelen", tot dusver onder regtstreeksch beheer van het hoofd van gewestelijk bestuur. Het eiland Engano is van het ressort der hoofdplaats overgegaan onder het gebied der afdeeling Kroë. Overigens heeft deze laatste afdeeling nog eene uitbreiding gekregen door de toevoeging van een paar kleine grensdistricten van Palembang, de landschappen Blalau en Batoe Broh, vroeger reeds tot Benkoelen behoord hebbende, wier afscheiding van Palembang aanbeveling verdiende, omdat die landschappen van Kroë uit gemakkelijker konden worden bestuurd dan uit de Palembangsche onderafdeeling Ranau-districten, waarvan zij laatstelijk deel uitmaakten.

Palembang. Ook in de indeeling van deze residentie kwam dit jaar eenige wijziging, niet zoozeer als gevolg van den overgang naar Benkoelen van een paar kleine grensdistricten (zie hierboven), dan wel omdat de belangen van den dienst eene herziening vorderden in de zamenstelling van sommige afdeelingen. Eéne afdeeling is als zoodanig opgeheven: Kommering Ilir namelijk werd gedeeltelijk bij de afdeeling Ogan Ilir en Blidah, gedeeltelijk bij de afdeeling Iliran en Banjoeassin gevoegd. Eene andere afdeeling, bestaande uit de landschappen Kommering en Ogan Oeloe, Enim en de Ranau-districten, heeft een adsistent-resident in stede van een controleur aan haar hoofd gekregen. De tot hiertoe — buiten het onderhoorige rijk Djambi — bestaande 7 afdeelingen, waarvan 2 bestuurd door adsistent-residenten en 5 door controleurs, zijn dientengevolge teruggebragt tot 6, van welke 3 door adsistent-residenten en 3 door controleurs bestuurd worden. In de afdeeling Kommering en Ogan Oeloe enz. is, na de aanstelling van een adsistent-resident, het aantal controleurs niet verminderd, daar het niet wenschelijk werd geacht den afdeelingchef, zoo als tot hiertoe, ook met het regtstreeksch bestuur eener onderafdeeling belast te laten. Evenmin heeft de opheffing der afdeeling Kommering Ilir vermindering gebragt in het getal der voor deze residentie toegestane controleurs, daar over den controleur van Kommering Ilir bereids vroeger was beschikt ten behoeve der nieuwe onderafdeeling Sindangstreken (zie vorig verslag blz. 79), toen het bestuur over Kommering Ilir en over Ogan Ilir met Blidah feitelijk reeds in ééne hand vereenigd was geworden.

Te gelijk met de bedoelde nieuwe organisatie, waarover men zie Indisch Staatsblad 1878, n°. 27, is het personeel der politie uitgebreid en tevens eene noodige verbetering gebragt in de bezoldiging zoowel van deze als van andere aan het Europeesch personeel toegevoegde inlandsche beambten.

Billiton. In beginsel is onlangs (Februarij jl.) besloten tot eene betere, en ook meer met de wenschen der bevolking overeenstemmende, inrigting van het inlandsch bestuur op Billiton. Er zal weder worden overgegaan tot de aanstelling van een depati, als eerste inlandsch hoofd over Billiton, welke min of meer erfelijke betrekking sedert 1873 (verg. het verslag van dat jaar blz. 91) voorloopig onvervuld was gelaten, ook omdat er niemand was die op het ambt aanspraak kon maken. De nieuwe depati zal gelijken rang en gelijke bevoegdheden bezitten als op Java zijn toegekend aan een districtshoofd. In verband daarmede zullen de hem ondergeschikte hoofden, die thans de districten (oorspronkelijk ten getale van 3, later van 7) besturen, met behoud van hun tegenwoordigen inlandschen titel van ngabehi, als hoofden van onderdistricten optreden, welker aantal, in overeenstemming met dat der thans bestaande mijnafdeelingen en in verhouding tot de getalsterkte der bevolking, gevoegelijk tot 4 kan worden ingekrompen. (Van de drie uitvallende ngabehi's waren er in September 1877 nog slechts twee in dienst, waarvan er één toch wegens ongeschiktheid voor ontslag zou in aanmerking komen en de andere bestemd kan worden voor het openvallende ambt van hoofddjaksa.)

Nog twee inlandsche betrekkingen, die zonder nadeel voor den dienst kunnen vervallen, zijn die van politiehoofd ter hoofdplaats en van mandoer op het nabijgelegen eilandje Mendanau, maar men zal ter hoofdplaats (van waar uit Mendanau voortaan zal worden bestuurd) twee inlandsche schrijvers in dienst stellen, één bij den depati en één bij den adsistent-resident. De hoofden beneden den rang van ngabehi zullen, even als tot dusver, onbezoldigd blijven; alleen zal daarop eene uitzondering worden gemaakt ten opzigte van de eerste hoofden der zeevarende bevolking (sekahs), zoowel omdat deze de inkomsten, die zij vroeger ontleenden aan de heffing van een deel der luttele verdiensten hunner onderhoorigen, door inmenging van de zijde van het Europeesch gezag in de laatste jaren geheel hebben verloren, als omdat zij eenige diensten bewijzen door de uitoefening van politie op zee en tusschen de eilanden om Billiton.

Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. Nu in de bovenlanden het behoud van den militairen post te Moeara Teweh niet meer noodig wordt geacht en volstaan kan worden met eene bezetting van het lager gelegen Boentok (zie blz. 24 noot 3), is het wenschelijk geacht die hoofdplaats der Beneden-Doessoen ook als standplaats te kiezen voor den besturenden ambtenaar, den controleur der onderafdeeling Doessoen (afdeeling Doessoen- en Dajaklanden), die tot dusver te Mengkatib was gevestigd. Behalve dat Boentok meer bevolkt en meer in het midden der Doessoenlanden gelegen is dan Mengkatib, zal de verplaatsing des controleurs, waartoe in Februarij 1878 (*Indisch Staatsblad* n°. 90) besloten is, ook dit nut opleveren dat de besturende ambtenaar en de militaire autoriteit in deze afgelegen streken op ééne plaats vereenigd zijn, terwijl te Moeara Teweh, op meer dan 250 palen afstands van Mengkatib gelegen, deze laatste geheel op zich zelf stond.

Timor. Het voornemen bestaat om verandering te brengen in de wijze waarop thans het Europeesch bestuurspersoneel is verdeeld over de verschillende eilanden die deze residentie uitmaken. Het is namelijk wenschelijk geacht om op Soemba en op het tot Timor behoorende gedeelte van Flores eenige ambtenaren meer aan te stellen dan er thans zijn en om elders in het gewest eenige standplaatsen van ambtenaren te verleggen naar beter gekozen oorden, waar het uit te oefenen bestuurstoezigt eene vruchtbaarder werking belooft. Op de meeste bestuursposten wenscht men zich van Europesche gezaghebbers van minderen rang (zoogenaamde posthouders) te bedienen, die voor den gemeenzamen omgang met de weinig beschaafde vorsten en hoofden meer geëigend zijn dan ambtenaren van hoogeren aanleg. Het tegenwoordig aantal van 8 posthouders zal dan echter op 11 moeten worden gebragt. Volgens de ontworpen organisatie zullen, buiten de onderafdeeling Koepang (door den resident zelf te besturen), slechts op drie plaatsen ambtenaren gevestigd zijn boven den rang van posthouder, als: te Larantoeka op Flores en te Nangamessi op Soemba civiele gezaghebbers, en op Rotti een controleur, die daar, te midden eener beschaafder bevolking, meer nut zal kunnen stichten dan op Soemba, waar op dit oogenblik een controleur geplaatst

is. Het ambt van schout ter hoofdplaats Koepang zal worden ingetrokken.

Onlangs (*Indisch Staatsblad* 1878 n°. 83) heeft de resident de beschikking gekregen over een inlandschen schrijver, inzonderheid ook om dezen bij voorkomende gelegenheid te kunnen belasten met zendingen naar de verschillende radja's, waarvoor tot nu toe vaak particuliere personen moesten gebezigd worden.

Boeleleng en Djembrana (*Bali*). In deze afdeelingen tracht men geleidelijk vermindering te brengen in het getal poenggawa's (districtshoofden), door, bij het openvallen dier betrekking, wanneer het raadzaam schijnt en de bevolking en overige hoofden er genoegen mede nemen, het gebied van den overleden of ontslagen poenggawa bij dat van een of meer zijner ambtgenooten in te lijven. In het afgeloopen jaar kon dit weder eenmaal in Boeleleng en eenmaal in Djembrana geschieden, en dientengevolge is thans het getal der poenggawa's in het eerstgenoemde landschap tot 20, in het laatstgenoemde tot 3 teruggebragt.

§ 5. *Bijzondere onderwerpen.*

Plaatselijke belangen. Een op nieuw in behandeling gekomen voorstel om de algemeene begrooting te belasten met de kosten der opruiming van het stadsvuil te Soerabaija, waartegen in der tijd door het Opperbestuur bedenkingen waren ingebragt, gaf der Indische Regering aanleiding om hare aandacht te wijden aan de vraag, welke plaatselijke uitgaven door plaatselijke belastingen zouden kunnen worden bestreden. Reeds in 1829 werd het begieten der wegen in de stad en voorsteden van Batavia uit de opbrengst eener plaatselijke belasting bekostigd, en op ettelijke plaatsen worden reeds nu de noodige gelden voor de straatreiniging en straatverlichting door de ingezetenen bijeengebragt [1]). Om de toepassing van maatregelen in dien zin voor te bereiden, werden de gouverneur van Sumatra's Westkust, die van Celebes en onderhoorigheden, mitsgaders de residenten van Batavia, Samarang en Soerabaija aangeschreven om op te geven welke sommen op de hoofdplaats van hun gewest besteed worden of benoodigd zijn voor onderhoud van wegen, bruggen en plaatselijke gebouwen, voor straatverlichting en straatreiniging, voor riolen, voor drinkwatervoorziening, voor plaatselijke hospitalen, voor armwezen en andere plaatselijke zaken, en om hunne denkbeelden te doen kennen aangaande de wijze waarop die kosten geheel of gedeeltelijk zouden kunnen worden gedekt door plaatselijk geheven belastingen.

Ongeveer te gelijker tijd had het Opperbestuur zich weder bezig gehouden met de vraag, of niet, door de invoering van gemeente-instellingen, aan de burgerij de verzorging van locale belangen zou kunnen worden overgedragen op de voornaamste plaatsen van Nederlandsch Indie. Had dit denkbeeld bij de laatstelijk ter zake gevoerde gedachtenwisseling den bijval der Indische autoriteiten niet kunnen verwerven (verg. vorig verslag blz. 83), de Regering hier te lande achtte, bij de wederopgevatte overweging der zaak, de vroeger vernomen bedenkingen niet van zoo overwegenden aard, dat uitdienhoofde zou moeten worden afgezien van het nemen eener proef. Terwijl dit aan de Indische Regering werd te kennen gegeven, werd haar tevens (bij brief van 15 Januarij 1878) opgemerkt dat het noodig zou zijn zich er van te vergewissen, of de particuliere ingezetenen in de groote middenpunten der Europesche beschaving in Indie inderdaad genegen zouden zijn zich aan de behartiging der gemeentelijke belangen te wijden. Een eerste stap, om hieromtrent tot zekerheid te geraken, is zeer onlangs gedaan, aanvankelijk voor zooveel Batavia betreft. Bij een schrijven van 20 Junij jl. (opgenomen in de Javasche Courant van den 21sten dier maand) is den resident uiteengezet op welken voet de zaak naar het inzien der Regering te regelen ware, en is hem opgedragen eenige aanzienlijke ingezetenen der hoofdplaats, niet tot de ambtenaarswereld behoorende, in de gelegenheid te stellen om van hunne wenschen en denkbeelden ten aanzien dezer aangelegenheid te doen blijken.

[1]) Nog onlangs kwam te Amboina door zamenwerking der ingezetenen eene alleszins voldoende straatverlichting tot stand.

Paarden en rijtuigen. De bepalingen van politie omtrent het houden en inzonderheid omtrent het verhuren van paarden en rijtuigen, tot dusver — behalve voor Batavia (*Indisch Staatsblad* 1873 n°. 66) — nog altijd geregeld bij een van den Gouverneur-Generaal uitgegaan reglement van 1853 (*Indisch Staatsblad* n°. 100), zullen voortaan door den gewestelijken wetgever geheel naar plaatselijke behoefte kunnen worden vastgesteld. Met die bedoeling is bij ordonnancie van 13 Augustus 1877 (*Indisch Staatsblad* n°. 152) het bewuste reglement, met ingang van 1 Januarij 1878, voor geheel Java en Madura ingetrokken. Alleen is in stand gehouden het bepaalde omtrent de hoegrootheid van het zegel voor de vergunningen tot uitoefening van het bedrijf van paarden- of rijtuigverhuurder. Later is (bij ordonnancie van 9 December 1877, *Indisch Staatsblad* n°. 246), te rekenen van 1 Maart 1878, eene gelijke regeling in 't leven geroepen voor de buitenbezittingen, waar het reglement van 1853 tot dusver alleen was ingevoerd te Padang en te Makasser.

Schutterijkassen. Daar het toezigt der Algemeene Rekenkamer in de laatste jaren had doen zien, dat het beheer der schutterijkassen in het eene gewest met veel minder spaarzaamheid gevoerd werd dan in het andere, werd in Augustus 1877, vooral met het oog op de belangen der contribuabelen, eenig praeventief toezigt op de aanwending der schutterlijke contributien en boeten in 't leven geroepen, door het voorschrift dat voortaan tot verhooging der reglementaire of bij bijzondere bepalingen vastgestelde *vaste* uitgaven, den dienst der schutterij betreffende, de magtiging van den Gouverneur-Generaal, en voor het doen van *wisselvallige* uitgaven van dien aard, de magtiging van den superintendent van het fonds zou moeten worden gevraagd.

II. Persoonlijke diensten.

§ 1. *Java en Madura.*

Uit het vorig verslag (blz. 84) is gebleken dat de Indische Regering zich voorbereidde om aan het Opperbestuur een voorstel te doen tot gelijktijdige afschaffing van alle niet ten algemeenen nutte strekkende heerendiensten op Java en Madura tegen een aequivalent in geld. In April jl. heeft zij zoodanig voorstel aangeboden. Wel kon zij, wegens de onvolledigheid der van het departement van binnenlandsch bestuur ontvangen inlichtingen ter zake, nog niet in alle bijzonderheden opgeven hoe zou zijn te voorzien in de werkzaamheden ten behoeve van het Gouvernement welke zij niet langer in heerendienst wilde laten verrigten, maar zij meende toch reeds genoeg gegevens te bezitten voor eene beslissing nopens de hoofdvragen: welke heerendiensten zouden zijn af te schaffen en welke belasting als aequivalent zou worden geheven. De Indische Regering wenschte geen andere heerendiensten te bestendigen dan die voor den aanleg, het herstel en het onderhoud van wegen, bruggen, duikers, dijken, dammen, waterleidingen, mijlpalen en passarloodsen, en die voor het bezetten van wachthuizen [2]). Als aequivalent wilde zij van iederen dienstpligtige een hoofdgeld van f 1 heffen [3]), doch tevens zou dan haars inziens het maximum der verschuldigde dagdiensten moeten worden verminderd van 52 tot 42 in een jaar. Aan de inlandsche hoofden wenschte zij voor iederen dienstpligtige (pantjen), welken zij verliezen zouden, een toeslag van f 5 's maands op hun tractement te geven [4]). De opbrengst van het hoofdgeld werd geacht voldoende te zullen zijn ter bestrijding niet alleen van de kosten dier tractementsverhooging, maar ook van alle uitgaven, verbonden aan de voorzieningen welke genomen zouden moeten worden

[2]) Onder heerendiensten ten algemeenen nutte rangschikte de Indische Regering derhalve niet dezelfde diensten als de directeur van binnenlandsch bestuur; verg. vorig verslag blz. 84, noot 3.

[3]) De Gouverneur-Generaal heeft dus afgezien van het denkbeeld om als aequivalent te heffen opcenten op de landrente, de bedrijfsbelasting en de belasting op de vischvijvers (verg. vorig verslag blz. 84).

[4]) Dit zelfde bedrag zou dan ook alsnog zijn toetekennen aan de inlandsche ambtenaren die in 1874 voor het verlies van pantjens slechts f 2,50 's maands bekomen hebben.

bij de afschaffing van heerendiensten tot dusver ten behoeve van het Gouvernement gevorderd. De afschaffing der heerendiensten aan de inlandsche hoofden en de heffing van hoofdgeld wilde de Indische Regering doen ingaan met 1 Januarij 1879; de afschaffing der niet ten algemeenen nutte strekkende heerendiensten aan den Staat zou, volgens haar voorstel, plaats vinden zoodra het noodige was in gereedheid gebragt om op andere wijze te voorzien in de werkzaamheden, tot nog toe door dienstpligtigen verrigt.

Voor's hands is dit voorstel hier te lande in advies gehouden, omdat het niet wenschelijk voorkwam maatregelen van den hierbedoelden aard aan de orde te stellen op hetzelfde oogenblik dat op Java nieuwe belastingen voor Europeanen en vreemde oosterlingen moeten worden ingevoerd. Eene beslissing der wetgevende magt scheen bovendien vóór 1 Januarij 1879 in geen geval uitgelokt te kunnen worden, aangezien eene zoo ingrijpende hervorming op het stuk der heerendiensten bezwaarlijk bij de gewone begrooting kon behandeld worden. Inmiddels is de Indische Regering uitgenoodigd om haar voorstel op een paar punten, waar hare bedoeling niet geheel duidelijk was, nader toe te lichten.

Wat de werking der bestaande heerendienstregeling [1]) betreft, is het volgende te berigten.

Door den betrokken hoofdinspecteur der cultures werd zorgvuldig nagegaan of bij het vorderen van heerendiensten geen overdrijving plaats vond. Overdrijving werd wel eens waargenomen in contrôle-afdeelingen, wier uitgestrektheid het dagelijksch toezigt op de handelingen der inlandsche hoofden bemoeijelijkte. Immers alleen door gestadig toezigt kan verspilling der werkkrachten van de bevolking, eene gewone fout van de inlandsche hoofden, worden voorkomen. De inspectien bragten voorts aan het licht dat op vele plaatsen nog heerendiensten werden gevorderd voor het onderhouden van nuttelooze dijkjes langs de wegen. Bij eene circulaire van den directeur van binnenlandsch bestuur dd. 4 Januarij jl. zijn de hoofden van gewestelijk bestuur uitgenoodigd om te zorgen dat aan dien onnoodigen arbeid een einde kwam.

De leggers der heerendiensten zijn in sommige gewesten herzien, omdat ze niet meer overeenstemden met de actueele bevolkingcijfers. Het resultaat dier herziening blijkt uit het in bijlage M opgenomen gewestelijk overzigt van het aantal heerendienstpligtigen en van de gevorderde diensten in 1877. Van de 103 892 251 dagdiensten, waartoe de bevolking in de gouvernementslanden op Java en Madura gedurende 1877 kon geroepen worden, werden er slechts 29 315 763 gevorderd, dat is gemiddeld 15 dagdiensten van elken dienstpligtige, even als in 1876. [2])

Tot welke doeleinden de gevorderde diensten gestrekt hebben, kan blijken uit het volgende overzigt. De opgegeven cijfers zijn dagdiensten.

JAREN.	Bijzondere diensten (dat zijn de zoodanige, waarvoor dagelijks een vast aantal dienstpligtigen opkomt, of waarvoor dagelijks een zeker aantal kan worden opgeroepen).			Algemeene diensten			Te zamen.
				aan openbare werken van algemeen nut, waarbij het belang der inlandsche bevolking regtstreeks betrokken is. (c)		Koeliediensten bij reizen van landsdienaren (de hulp bij het overbrengen hunner rijtuigen langs steilten daaronder begrepen). (h)	
	Bezetten van wachthuizen.	Diensten bij de inlandsche hoofden.	Diensten van anderen aard. (a)	Voor onderhoud.	Voor eersten aanleg, zware herstelling of vernieuwing.		
1877	7 548 032	6 199 221	3 123 343	(d) 9 108 934	(f) 3 286 249	49 984	
	16 870 596			12 445 167			29 315 763
1876	7 649 077	6 218 488	(b) 3 158 912	(e) 10 054 625	(g) 2 964 696	62 561	
	17 026 477			13 081 882			30 108 359

a) In bijlage M onder verschillende rubrieken gesplitst opgegeven.

b) Dit cijfer verschilt met de opgaaf in 't vorig verslag, zie aanteekeningen c, e en f op den staat der heerendiensten, bijlage M.

c) Hieronder zijn voorloopig nog gerangschikt passangrahans, passantenhuizen, districtsgevangenissen en schoollocalen voor inlanders voor zoover daarin van gouvernementswege geheel kosteloos onderwijs wordt gegeven.

d) Hiervan 78.06 pct. voor het onderhoud van wegen en 16.65 pct. voor het onderhoud van dijken, dammen en waterwerken.

e) Hiervan respectievelijk 80.10 pct. en 15.10 pct. als boven.

f) Hiervan voor het maken of vernieuwen van dijken, dammen en waterwerken 44.97 pct., van bruggen en duikers 38.80 pct. en van wegen 12.46 pct.

g) Hiervan respectievelijk 44.79, 42.97 en 6 pct. als boven.

h) Heerendienstpligtigen mogen hiervoor alleen gebezigd worden wanneer voor de reglementair bepaalde loonen geene vrijwillige koelies te bekomen zijn, en overigens alleen in die gevallen, waarin de voorschriften omtrent de reizen van landsdienaren de verstrekking van een vast aantal koelies wettigen.

Ofschoon voor *bijzondere* diensten in 1877 in 't geheel 155 881 dagen arbeid minder gevorderd werden dan in 1876, zijn toch in acht gewesten (Bantam, Batavia, Tagal, Rembang, Pasoeroean, Probolinggo, Madioen en Kediri) te zamen 200 680 dagdiensten meer gepraesteerd dan in 1876. In de residentie Batavia was eene vrij aanzienlijke vermeerdering van het aantal dagdiensten noodig voor het bezetten van wachthuizen in het belang der veiligheid en voor het overbrengen van gevangenen. In de zeven andere gewesten was de vermeerdering een gevolg o. a. van de oprigting van nieuwe koffij-pakhuizen, voor welker bewa-

[1]) Indisch besluit van 1 October 1875, n°. 28; zie bijlage R van het verslag van 1876 en ook het Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 2879.

[2]) In het vorig verslag werd gezegd dat in 1876 in 't geheel 29.5 pct. van de verschuldigde dagdiensten en gemiddeld per hoofd 16 dagdiensten waren gevorderd. Men leze: 29.09 pct en gemiddeld 15 dagdiensten per hoofd. In de opgave van het getal dienstpligtigen werd namelijk ten vorigen jare eene fout gemaakt; zie noot b in bijlage M hierachter.

king dienstpligtigen moesten worden opgeroepen. In sommige gewesten geraakte men tot vermindering van diensten door beperking van het aantal mantries bij de suikercultuur (die over pantjens beschikken), voorts door het geleiden van gevangenen aan oppassers op te dragen en door eene betere regeling van het bezetten der wachthuizen en van de overbrenging van dienstbrieven. In Krawang werden tot dusver de heerendienstpligtigen, die gevangenen, voor Batavia bestemd, hadden te geleiden, verpligt om met dezen over de grens van het gewest door te gaan tot Bekassi in de residentie Batavia. Aan dit misbruik is een einde gemaakt; het transport van gevangenen heeft nu op bepaalde dagen plaats, en zij worden op de grens van Krawang aan het geleide van Batavia overgegeven. Ook in Cheribon werd een ter kennis van de Indische Regering gekomen misbruik opgeheven, 't welk hierin bestond dat de binnenlandsche posterijen bediend werden door heerendienstpligtigen die in land werden bezoldigd.

Voor *algemeene* diensten werden in 1877 in 15 gewesten minder en in 6 meer dagen arbeid gevorderd dan in 1876. In 't geheel werden 636 715 dagdiensten minder gepraesteerd, wat hoofdzakelijk daaraan is toe te schrijven dat in 1877 geen zware overstroomingen plaats vonden en dus voor het onderhoud der wegen, bruggen, dammen, duikers en waterleidingen minder werkkrachten der bevolking noodig waren. In Pasoeroean (afdeeling Malang) moest een groot aantal dienstpligtigen worden te werk gesteld aan de voltooijing van waterwerken, en in Bagelen, waar de wegen en waterwerken over 't algemeen veel onderhoud vorderden, had de bevolking der afdeeling Ledok weder zware diensten te verrigten voor den aanleg van de kolossale leiding uit de rivier Begaloe (verg. vorig verslag blz. 143), welke arbeid nog twee jaren zal duren. Aan de bij dit werk ingedeelde dienstpligtigen werd, even als in 1876, eene tegemoetkoming in geld toegestaan. De vermeerdering van het aantal koffijpakhuizen heeft in enkele gewesten moeten leiden tot eenige verzwaring van de diensten voor het onderhoud van de derwaarts voerende wegen. Ook voor den bouw van eenige passangrahans moest over de diensten der bevolking beschikt worden.

§ 2. *Buitenbezittingen.*

Bij het einde van 1877 kwam eene voorloopige regeling tot stand van de persoonlijke diensten waartoe de inboorlingen van het gouvernement Sumatra's Westkust verpligt zijn. Bij die regeling, welke werd afgekondigd bij ordonnancie van 12 December 1877 (*Indisch Staatsblad* n°. 248), en waarop sedert 's Konings goedkeuring werd verleend, is verklaard dat geene andere diensten van de bevolking gevorderd mogen worden dan die onvermijdelijk noodig zijn voor: den aanleg of bouw, het herstel en onderhoud van wegen, bruggen, wachthuizen, passangrahans of passantenhuizen, dijken, dammen en waterwerken, passarloodsen en mijlpalen; — het vervoeren van gouvernements reizigers en goederen, voor zoover dit niet door aannemers geschiedt; — het bewaken van 's lands gebouwen, het bewaken van waterwerken en het bezetten van wachthuizen, daar waar er geen vast personeel voor in dienst is; — het bedienen van niet verpachte overvaarten; — het doen der van ouds gebruikelijke wachtdiensten bij de inlandsche hoofden en ambtenaren; — het vervoeren van gevangenen, het overbrengen van brieven daar waar geen postdienst bestaat, en het snijden van gras voor de binnenlandsche posterij; — het herstellen van schade veroorzaakt door rampen van hooger hand, en het afwenden van algemeen gevaar. Nalatigheid of onwilligheid in het verrigten der verschuldigde diensten is met straf bedreigd [1]), doch aan de dienstpligtige bevolking ter hoofdplaats Padang is de bevoegdheid gelaten om het werk aan wegen, bruggen en waterleidingen af te koopen door de betaling van een aequivalent in geld (*Indisch Staatsblad* 1858 n°. 66). Onder de te vorderen heerendiensten zijn er eenige begrepen, welke elders als gemeentediensten bekend zijn, waarmede het Gouvernement geen regtstreeksche bemoeijenis heeft, maar die ter Sumatra's Westkust niet als zoodanig konden worden aangemerkt, omdat daar geen gemeenten noch gemeentebesturen zoo als elders worden aangetroffen. Hoeveel dagen arbeid in een jaar mogen gevorderd worden, is in de verordening niet bepaald, omdat de noodige gegevens ontbraken om dienaangaande reeds uitspraak te doen. De gouverneur van Sumatra's Westkust is aangeschreven om na verloop van twee jaren nopens de werking dezer voorloopige regeling omstandig te berigten.

De verordening omtrent de heerendiensten in de Lampongsche districten is onlangs (*Indisch Staatsblad* 1878 n°. 136) aangevuld met eene bepaling, houdende strafbedreiging tegen nalatigheid of onwil in het verrigten van de voorgeschreven persoonlijke diensten, eene leemte waarin ook door de adat in dat gewest niet werd voorzien.

In den grooten weg door dit gewest bevinden zich een drietal overvaarten op punten waar bruggen niet dan met groote kosten aan te leggen en bovendien zeer moeijelijk te onderhouden zouden zijn. Het materieel voor die overvaarten, dat vroeger door de bevolking in heerendienst werd geleverd, is in de laatste jaren op 's lands kosten verstrekt, maar de bediening daarvan werd aan heerendienstpligtigen opgedragen, ingevolge eene extensieve interpretatie, door het gewestelijk bestuur gegeven aan de bepaling van Indisch Staatsblad 1866, n°. 137, waarbij het vorderen van heerendiensten voor het onderhoud van bruggen werd toegelaten. Aan deze interpretatie heeft de Regering gemeend hare sanctie niet te mogen geven, en daar, met het oog op art. 57 van het Regeringsreglement, bezwaarlijk alsnog kon worden bepaald dat de bediening der overvaarten in heerendienst zou moeten plaats vinden, is besloten om ze voortaan te verpachten.

Voor de gouvernementslanden der residentie Palembang zijn thans mede de van de inboorlingen te vorderen heerendiensten bij verordening omschreven (ordonnancie van 17 Januarij 1878, *Indisch Staatsblad* n°. 33). Sedert in de transportdiensten schier geheel bij uitbesteding was voorzien, voor het overbrengen der postpakketten vast personeel was in dienst gesteld, en de wegen in zoodanigen toestand waren gebragt dat het onderhoud (hetwelk onder behoorlijk toezigt en volgens eene doeltreffende regeling geschiedt) geen bijzonder bezwaar meer opleverde, waren de diensten, waardoor de bevolking het meest bezwaard werd, feitelijk reeds vervallen. De verordening beperkt de nog te vorderen transportdiensten tot die gevallen, dat aan landsdienaren geen transportmiddelen van gouvernementswege kunnen worden verstrekt, en verklaart dat verder, — behoudens de gemeentelijke diensten en de diensten waarop de volkshoofden volgens de landsinstellingen kunnen aanspraak maken, — geene heerendiensten mogen gevorderd worden dan die onvermijdelijk noodig zijn: voor het aanleggen en onderhouden der land- en waterwegen en der bruggen buiten de hoofdplaats [2]), voor het afwenden van algemeen gevaar of tot wering van rampen van hoogerhand.

Krachtens eene regeling van 1864 (*Indisch Staatsblad* n°. 150) was de bevolking van het visschersdorp Soensang, gelegen aan de monding der Soensang- of Palembang-rivier, — tegen betaling eener belasting van f 14 's jaars per gezin — vrijgesteld van alle persoonlijke diensten ten behoeve van den lande, behoudens het kosteloos onderhoud van de bakens dier riviermonding en het verrigten van loodsdiensten op dezelfde rivier, tegen betaling. Aan dien bijzonderen toestand is echter achtereenvolgens bij de ordonnancien van 30 September en 21 November 1877 (*Indisch Staatsblad* n°s. 197 en 234) een einde gemaakt, zoodat de ingezetenen van Soensang nu aan dezelfde belastingen in geld en in arbeid onderworpen zijn als de overige inlandsche bevolking der residentie Palembang. De loodsdiensten konden geheel vervallen, en de bebakening der Soensangmonding zal voortaan voor rekening van den lande in vrijen arbeid onderhouden worden.

Ook voor Billiton is zeer onlangs eene voorloopige heerendienstregeling vastgesteld bij ordonnancie van 25 Junij 1878 (*Indisch Staatsblad* n°. 180), waarbij is bepaald dat

[1]) Aanvankelijk was tegen het verzuimen van heerendiensten ter Sumatra's Westkust straf bedreigd bij politie-verordening: eene onregelmatigheid waaraan op last der Regering een einde werd gemaakt (verg. vorig verslag, blz. 73, noot 2).

[2]) In de stad Palembang wordt, in plaats van dezen arbeid, een aequivalent in geld gevorderd (verg. hoofdstuk M).

in dit gewest geene andere persoonlijke diensten mogen gevorderd worden dan: *a.* voor den aanleg of bouw, de herstelling en het onderhoud van wegen, bruggen en districts-wachthuizen of gevangenissen; *b.* voor het vervoeren (over land) van 's lands goederen en gelden, in zoover dit niet door aannemers geschiedt; *c.* voor het overbrengen van brieven, daar waar geen postdienst bestaat; *d.* voor het lossen, laden en verwerken van steenkolen in 's lands kolendepôt, wanneer voor dien arbeid ter plaatse geen vrije koelies te bekomen zijn en wanneer die niet door aannemers verrigt wordt; *e.* voor het herstellen van schade, veroorzaakt door rampen van hooger hand, en voor het afwenden van algemeen gevaar. Nalatigheid of onwilligheid in het verrigten der verschuldigde diensten is strafbaar gesteld met geldboete of ten arbeidstelling aan de publieke werken. Door deze regeling zijn komen te vervallen de tot dusver in Billiton gevorderde diensten ten behoeve van den bouw en het onderhoud der districts-schoollocalen (waarvan nu de kosten, even als overal elders, ten laste van den Staat zullen komen) en die voor het vervoeren van gouvernements-reizigers over land (waarvoor geen heerendienstpligtigen benoodigd zijn omdat men genoeg vrije koelies bekomen kan). Men zal trachten ook aan de hierboven sub *b*, *c* en *d* genoemde heerendiensten een einde te maken, door de instelling van een geregelden postdienst en door uitbesteding van de sub *b* en *d* genoemde werkzaamheden.

Het eenige gewest, waar nu nog geene regeling, als bedoeld bij art. 57 van het Regeringsreglement, werd tot stand gebragt, is de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. Het volgende staatje geeft een overzigt van het aantal heerendienstpligtigen in dat gewest en van de diensten in 1877 aldaar gepraesteerd.

AFDEELINGEN.	Aantal dienst-pligtigen.	Aantal dienstpligtigen in 1877 gemiddeld dagelijks opgekomen voor	
		betaalde heeren-diensten *a*)	onbetaalde heeren-diensten *a*)
Bandjermasin en Ommelanden	5 011	23 à 24	251 à 252
Martapoera	16 985	13 à 14	734 à 735
Amoenthai	54 743	27 à 28	1074 à 1075
Doesseen- en Dajaklanden	7 278	27 à 28	178 à 179
Sampit	1 006	1 à 2	44 à 45

a) Omtrent den aard der verschillende heerendiensten zie men de aanteekeningen onder het staatje in 't vorig verslag blz. 86.

Meldenswaardige bijzonderheden omtrent de heerendiensten in de gewesten Banka, Celebes, Menado en Amboina zijn in de gewestelijke verslagen niet aangetroffen. Alleen kan hier aangeteekend worden dat de in 1868 verleende magtiging om bij de landspakhuizen in de Minahassa, buiten de hoofdplaats, bij uitzondering nog koelies in heerendienst te werk te stellen, in Februarij 1877 werd ingetrokken, nadat gebleken was dat steeds een voldoend aantal vrijwillige koelies kon verkregen worden.

Aangaande het getal dienstpligtigen en de verrigte heerendiensten in Benkoelen gedurende 1877 zijn de hier volgende opgaven ontvangen, welke eenigszins afwijken van gelijksoortige opgaven in vorige verslagen, daar thans niet vermeld zijn de diensten bij de overvaarten, welke te rekenen zijn onder de gemeentelijke diensten, waarop de ordonnancie in Indisch Staatsblad 1869 nº. 79 geen betrekking heeft.

AFDEELINGEN.	Beschikbaar getal dienst-pligtigen.	Aantal dagdiensten gedurende 1877 gevorderd:				Gemiddeld aantal dagdiensten per jaar voor elken dienstpligtige.
		voor onderhoud van wegen en bruggen.	voor vervoer van goederen van gouvernements-ambtenaren.	tot wering van rampen.	Totaal.	
Hoofdplaats Benkoelen	1 415	»	2 329	»	2 329	1½
Ommelanden van Benkoelen	5 067	114 540	3 433	»	117 973	23
Laïs	3 041	30 189	1 817	»	32 006	10½
Mokko Mokko	3 790	79 590	1 323	»	80 913	21⅓
Seloema	5 150	75 439	1 476	»	76 915	15
Manna	5 052	71 682	947	»	72 629	14⅓
Pasoemah Oeloe Manna	539	5 414	118	»	5 532	10¼
Kauer	2 070	28 055	773	»	28 828	14
Kroë	4 052	56 985	1 136	»	58 121	14⅓
Totaal	30 176	461 894	13 352	»	475 246	16
Over 1876 waren de cijfers	29 570	583 192	10 124	»	593 316	20

III. LANDELIJKE INKOMSTEN; BEDRIJFSBELASTING.

§ 1. *Landelijke inkomsten.*

Java en Madura.

Landrente. Sedert in het vorig verslag (blz. 87) opgaven werden verstrekt nopens het bedrag van den aanslag der landrente in de jaren 1873—1876, zijn in de gewestelijke staten, waaruit die opgaven waren zamengesteld, weder verschillende fouten ontdekt, wier verbetering op de medegedeelde cijfers van invloed moest zijn. Volgens de thans overgelegde bijlage N heeft de *normale* aanslag van de *voor geregelde cultuur bestemde gronden* en van de *woonerven*, zoo als die in 1873 voor vijf jaren werd vastgesteld, f 16 951 324,90 bedragen, en is die achtereenvolgens geklommen: in 1874 tot f 17 075 807,29^{5}, in 1875 tot f 17 208 838,57^{5}, in 1876 tot f 17 265 359,97^{5}, in 1877 tot f 17 411 575,69^{5}. [1]

Was er in de jaren 1873—1876 verschil tusschen den *normalen* en den *werkelijken* aanslag der hierbedoelde gronden (omdat volgens art. 14 van Indisch Staatsblad 1872 n°. 66 over vijf jaren moest worden verdeeld wat — volgens den normalen aanslag — in 1873 méér geheven zou moeten worden dan gemiddeld in 1870—1872 geheven was), in 1877 (het laatste van de vijf jaren) bestond zoodanig verschil natuurlijk niet meer. Volgens de thans beschikbare gegevens bedroeg de *werkelijke* aanslag der voor geregelde cultuur bestemde gronden en der woonerven: in 1873 f 15 363 870,97, in 1874 f 15 881 583,35^{5}, in 1875 f 16 430 200,26, in 1876 f 16 917 961,22 [2], in 1877 f 17 411 575,69^{5}. In de genoemde jaren waren de *gogovelden*, die jaarlijks worden aangeslagen, belast voor f 478 473,98, f 513 532,04^{5}, f 404 861,65, f 443 748,13^{5} [3] en f 439 263,50^{5}. De werkelijke aanslag voor *alle* landrentepligtige gronden bedroeg dus: in 1873 f 15 842 344,95, in 1874 f 16 395 115,40, in 1875 f 16 835 061,91, in 1876 f 17 361 709,35^{5}, in 1877 f 17 850 839,20. In dezelfde jaren bedroegen de afschrijvingen en vrijstellingen van landrente [4] f 1 211 333,81, f 1 155 329,80, f 1 824 247,24, f 1 555 936,04 [3] en f 1 931 654,12 [5]. Derhalve was slechts te *heffen*: in 1873 f 14 631 011,14, in 1874 f 15 239 785,60, in 1875 f 15 010 814,67, in 1876 f 15 805 773,31^{5}, in 1877 f 15 919 185,08.

Het aanzienlijk bedrag der afschrijvingen en vrijstellingen in 1877 vindt voor een groot deel zijne verklaring in de ongunstige weêrsgesteldheid. Ten gevolge van de felle en langdurige droogte bleven namelijk vele velden onbeplant en mislukten ook vele aanplantingen. In een paar gewesten (Samarang en Madioen) werd remissie van landrente verleend, omdat het bleek dat de aanslag in sommige afdeelingen niet in evenredigheid was met de draagkracht der bevolking.

Gelijk hierboven reeds herinnerd werd, was het jaar 1877 het laatste van het lustrum, voor de eerste toepassing der landrente-regelingen van 1872 gesteld. Volgens die regelingen zou voor het tijdvak 1878—1882 eene nieuwe klassificatie van de gronden en een nieuwe aanslag van landrente hebben moeten plaats vinden. Daarvan is echter niets gekomen, en evenmin is eene nieuwe verordening uitgevaardigd ter vervanging van de regelingen van 1872. De bestaande aanslag is eenvoudig in hoofdzaak bestendigd.

Voor eene verklaring van dezen loop van zaken zou grootendeels naar vorige verslagen verwezen kunnen worden. Maar het schijnt toch wenschelijker te dezer plaatse — met herhaling voor zooveel noodig van hetgeen in vorige verslagen gezegd is — een volledig overzigt te geven van het voorgevallene, en alzoo de noodzakelijkheid in het licht te stellen van de beslissing welke ten aanzien van de landrenteheffing in 1878 en volgende jaren door de Regering genomen is.

Het is bekend dat de voorschriften, opgenomen in de ordonnancie van 3 April 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 66) — sedert aangevuld door de ordonnancien van 11 December 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 219 *a* en *b*) en 30 December 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 241) — oorspronkelijk zijn ontworpen door een hoofdambtenaar bij de algemeene secretarie te Batavia, aan wien de taak was opgedragen om voorstellen te doen tot verbetering van de bestaande belasting-regelingen. Die voorschriften waren, vóór dat tot hunne uitvaardiging de magtiging van het Opperbestuur werd gevraagd, onderworpen geworden aan de beoordeeling van de hoofden van gewestelijk bestuur op Java, en hadden bij dezen weinig bedenkingen ontmoet. Naauwelijks was echter de ordonnancie van 3 April 1872 afgekondigd, of van alle kanten rezen bezwaren, en wel verre dat deze weken toen men zich op de uitvoering toelegde, namen zij al langer hoe grooter verhoudingen aan. De Indische Regering handhaafde echter de gestelde regelen, en in 1873 kwam een landrente-aanslag voor vijf jaren tot stand. Maar uit de wijze waarop die aanslag tot stand kwam, is af te leiden dat vele der geopperde bezwaren niet ongegrond noch overdreven waren geweest. Dienaangaande werd in het verslag van 1874 het volgende medegedeeld:

» Bij het in werking brengen der nieuwe regelingen zijn vele moeijelijkheden ondervonden, waaraan is te gemoet gekomen door hulpmiddelen, wier toepassing *met de voorschriften der verordeningen niet altijd goed te rijmen was*, al zocht men ze door eene zeer extensieve interpretatie dier voorschriften daarmede in overeenstemming te brengen.

» Een groot bezwaar leverde vrij algemeen het gemis van juiste gegevens omtrent de gemiddelde productie en de gemiddelde laagste marktprijzen in de drie laatste jaren, de grondslagen voor de klassificatie en aanslag. De cijfers, in de leggers dier jaren voorkomende, waren fictieve cijfers; men moest dus veelal op de mededeelingen van hoofden en bevolking afgaan; opmeting der gronden bleek in den regel ondoenlijk.

» De ordonnancie van 3 April 1872 schreef gemeentelijke klassificatie en aanslag voor. Daartegen werden evenwel ernstige bedenkingen gemaakt door het bestuur in die gewesten, waar tot dusver de individueele aanslag was toegepast (Bantam, Krawang en een gedeelte van Cheribon). Naar aanleiding van die bedenkingen werd beslist, dat in die gewesten elk grondstuk, bij een landbouwer in individueel bezit, op zich zelf in eene der tien klassen kon worden gerangschikt, en de dessa kon worden aangeslagen voor het gezamenlijk bedrag der sommen, waarvoor de verschillende grondstukken waren aangeslagen. Die beslissing werd geacht met de letter der verordening in overeenstemming te kunnen worden gebragt, omdat art. 2 voorschreef dat voor den aanslag » *de gronden*" worden verdeeld in tien klassen.

» Tot deze interpretatie van art. 2 werd ook de toevlugt genomen toen het bleek dat de rangschikking van geheele dessa's in éene klasse mede bezwaar leverde, overal waar de productiviteit der gronden in eene dessa uiteenliep. Moest de productie van alle gronden te zamen beslissen in welke klasse de dessa geplaatst werd en hoeveel dus voor elken bouw gronds moest betaald worden, het kon niet missen of de aanslag moest blijken voor de productieve gronden te laag, voor de slechte gronden te hoog te zijn. Daarom werd beslist, dat de verschillende deelen van eene dessa — de blokken die gronden van gelijke productiviteit bevatten — in verschillende klassen konden worden gerangschikt.

» In vele gewesten werden, bij de benuttiging van de beschikbare gegevens omtrent de uitgestrektheid der bouwgronden, de gemiddelde productie en den gemiddelden laagsten marktprijs in de drie laatste jaren, uitkomsten

---

[1] Voor zooveel noodig wordt hier nog eens herinnerd dat de normale aanslag jaarlijks verandering kon ondergaan ten gevolge van *a* het belastbaar worden van nieuwe sawahs in het 4de oogstjaar, *b* de uitbreiding van woonerven, nipabosschen en boomgaarden, *c* de toepassing van de bij opmetingen verkregen betere gegevens omtrent de uitgestrektheid der bouwgronden, *d* het te niet gaan van gronden. Bovendien hebben verbeteringen van ontdekte fouten in de leggers tot wijziging van de aanslagcijfers geleid.

Wat de hierboven voor de jaren 1874—1876 opgegeven cijfers betreft, is te letten op noot *d* in bijlage N.

[2] De oorzaken van het verschil met het ten vorigen jare opgegeven cijfer blijken uit noot *l* van bijlage N.

[3] De oorzaken van het verschil met het ten vorigen jare opgegeven cijfer blijken uit noot *k* van bijlage N.

[4] Wegens het onbeplant blijven van gronden, wegens mislukking van het gewas, of wegens een der redenen in art. 1 van Indisch Staatsblad 1872 n°. 66 genoemd.

[5] Verg. echter noot van bijlage N.

verkregen waarvoor het bestuur terugdeinsde, omdat de aanslag veel te hoog of veel te laag zou worden. Om tot redelijke uitkomsten te geraken, werd het voorschrift van art. 2, alin. 4, der ordonnancien in Indisch Staatsblad 1872 n°. 66 en 219 *b* — dat het hoofd van gewestelijk bestuur den gemiddelden laagsten prijs der padi *aanwijst* — te baat genomen, en werden zoodanige marktprijzen aangewezen als leiden konden tot een aanslag die billijk werd geacht.

» Het oude stelsel van admodiatie" — aldus zegt het verslag van 1874 tot besluit van deze mededeelingen — » vond dus nog ruime toepassing. En waar dit geschiedde, verzuimden de betrokken autoriteiten niet de vraag te stellen, welk nut de vermeerdering der werkzaamheden had, waartoe de nieuwe regelingen hadden aanleiding gegeven."

Blijkt uit deze mededeelingen reeds vrij duidelijk dat van eene wezenlijke toepassing der nieuwe verordeningen weinig sprake is geweest, geheel onbewimpeld werd dit verklaard in een rapport van den directeur van binnenlandsch bestuur van 3 Januarij 1874, waar medegedeeld werd dat men zich bij den aanslag hoofdzakelijk had bepaald tot het plooijen van productie-cijfers en marktprijzen naar een vooraf vastgesteld bedrag, dat het bestuur als eene billijke landrente beschouwde.

Waarom de verordeningen aldus feitelijk voor een goed deel werden ter zijde gesteld, moet uit de aangehaalde zinsneden van het verslag van 1874 reeds duidelijk geworden zijn.

Om bij de hoofdpunten te blijven, zij er hier nog slechts op gewezen dat men, eensdeels, de noodige gegevens miste, en, anderdeels, de beschikbare gegevens niet volgens de voorschriften der verordeningen durfde toe te passen, omdat dit zou geleid hebben tot zeer bedenkelijke gevolgen, namelijk op de eene plaats tot aanzienlijke vermindering van landrente en dus tot benadeeling van 's lands kas, elders weder tot aanzienlijke opdrijving der landrente en dus tot bezwaring van de inlandsche bevolking, *terwijl de vermindering in het eene geval en de opdrijving in het andere in geenerlei opzigt billijk zouden geweest zijn.* Dit laatste (waarop het hier natuurlijk in 't bijzonder aankomt) werd uitdrukkelijk door de hoofden van gewestelijk bestuur verzekerd en toegelicht met redenen, wier deugdelijkheid moeijelijk kon betwist worden. Het zuivere, door geene regelen beperkte admodiatiestelsel, 't welk sedert 1819 in praktijk was geweest, had, bij vele nadeelen, dit groote voordeel dat het de Europesche zoowel als de inlandsche ambtenaren in de gelegenheid stelde om bij den aanslag der landrente rekening te houden met allerlei omstandigheden welke op het belastingvermogen der inlandsche grondbezitters haren invloed deden gelden, zoo als: de verhouding van de kosten van productie tot de bruto-opbrengst, welke bij onvruchtbare gronden veel ongunstiger is dan bij vruchtbare, — de heeren- en cultuurdiensten, die in de eene streek een veel zwaarderen last op de landrentepligtigen leggen dan in de andere, — het al of niet bestaan der gelegenheid om winstgevende tweede gewassen te planten, enz. Dat werkelijk op vele plaatsen in meerdere of mindere mate op deze verschillende omstandigheden werd gelet bij den aanslag der landrente, is vroeger niet zoo duidelijk in het licht gesteld als ná 1872 in verschillende rapporten, die naar aanleiding van de nieuwe landrente-regelingen zijn uitgebragt. Aan het in rekening brengen van die verschillende omstandigheden was het te danken dat de aanslag der landrente vóór 1873, hoeveel onregelmatigs daarin ook viel op te merken, over 't algemeen niet onbillijk en veelal met het belastingvermogen der inlandsche bevolking vrij wel geëvenredigd was.

Volgens de nieuwe regelingen nu mogt niet op de productiekosten, noch op de heeren- en cultuurdiensten, noch op de gelegenheid om tweede gewassen te planten [1]), worden gelet, maar moest uitsluitend rekening worden gehouden met de gemiddelde bruto-opbrengst der gronden en met den gemiddelden laagsten prijs van het hoofdgewas over eenige jaren. Het laat zich wel begrijpen dat hieruit groote en weinig billijke veranderingen in de bestaande aanslagcijfers moesten voortvloeijen, al was dit niet te voorzien toen de nieuwe regelingen hier te lande overwogen werden, omdat op den belangrijken invloed der verschillende omstandigheden, boven bedoeld, niet genoeg de aandacht was gevestigd.

Na het voorafgaande behoeft naauwelijks gezegd te worden dat zich bij het bestuur reeds in 1873 de indruk vestigde, dat, na afloop van het vijfjarig tijdvak voor den eersten aanslag der landrente volgens de nieuwe regelingen bepaald, bezwaarlijk een tweede aanslag volgens de uitgevaardigde voorschriften zou kunnen bevolen worden, en dat deze dus vóór het jaar 1878 door andere voorschriften zouden moeten vervangen worden. Het scheen wenschelijk om na te gaan in hoever daarbij partij viel te trekken van de ondervinding, die elders ten aanzien van de heffing van landrente was opgedaan. In aanmerking nemende dat het stelsel van landrente nergens zoo gunstig werkte als in Bombay, maar dat aangaande de aldaar in toepassing gebragte regelingen geen volledig duidelijke voorstelling kon ontleend worden aan de Engelsche geschriften over dit onderwerp, gaf de toenmalige Minister van Kolonien bij een brief van 29 Mei 1873 aan de Indische Regering in overweging om een met de Javasche toestanden goed vertrouwd ambtenaar naar Bombay te zenden, ten einde zich op de hoogte te stellen van alle détails der landrente-heffing aldaar, en daaromtrent de Regering in te lichten. Dien ten gevolge is de toenmalige chef van het kadastraal-statistiek bureau in Cheribon, de controleur 1ste klasse van Hogendorp, met eene zending naar Bombay belast geworden.

Inmiddels had echter de directeur van binnenlandsch bestuur Fitz Verploegh zich reeds toegelegd op het zamenstellen eener nieuwe landrente-regeling voor Java en Madura. Bij missive van 10 November 1873 bood hij den Gouverneur-Generaal een ontwerp aan, waarin hij zich vleide de voornaamste bezwaren, op welke men tot nog toe gestuit was, te hebben ontgaan. Volgens dat ontwerp zou de landrente niet geheven worden van de *bruto*-opbrengst der gronden, maar van de *netto*-opbrengst, zooals die zich uitdrukt in de *zuivere huurwaarde.* En men zou die huurwaarde, dus den aanslag, niet berekenen per maats-eenheid (per bouw), maar per grondstuk of perceel, waarvan dan — volgens den directeur — de juiste uitgestrektheid niet behoefde bekend te zijn. *Welk percentage* te heffen zou zijn, wist de directeur a priori niet te bepalen. Dit zou eerst zijn uit te maken wanneer de gezamenlijke huurwaarde van alle landrente-pligtige gronden geschat was, en men zou alsdan een zoodanig percentage moeten nemen dat de totale opbrengst ongeveer gelijk was aan het laatstelijk bereikte cijfer. Dit ontwerp werd door de Indische Regering ter beoordeeling gezonden aan eenige hoofden van gewestelijk bestuur. Deze bragten allen hulde aan het denkbeeld om de *netto*-opbrengst als grondslag van de landrente-heffing aan te nemen, maar de meesten hunner achtten het niet wel mogelijk de zuivere huurwaarde van alle gronden te bepalen, waaronder volgens het ontwerp moest worden verstaan » het geldswaardig bedrag der gezamenlijke bedingen en overeenkomsten, tusschen huurder en verhuurder ter zake van het verhuurde goed gemaakt, en herleid tot het burgerlijke jaar." Een der geraadpleegde hoofden van gewestelijk bestuur, namelijk de resident der Preanger regentschappen, bood zijnerzijds een ontwerp voor eene nieuwe regeling aan, dat door hem was zamengesteld in overleg en zamenwerking met den adviseur-honorair voor inlandsche zaken K. F. Holle en twee ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur in zijn gewest. Volgens dit ontwerp zou de landrente eene zuivere grondbelasting zijn en aldus ook genoemd moeten worden. Zij zou worden aangeslagen naar de uitgestrektheid in verband tot de gemiddelde zuivere opbrengst van den grond, berekend in geld voor een bepaald aantal jaren en per bouw. Even als de directeur van binnenlandsch bestuur, wilden ook de zamenstellers van dit ontwerp het te heffen *percentage* eerst vastgesteld zien nadat de belastbare opbrengst van alle landrentepligtige gronden geconstateerd zou zijn. Alsdan zou, behoudens een minimum per bouw, zoodanig percentage geheven moeten worden, dat de totale opbrengst der landrente *gelijk* bleef aan de opbrengst in het laatste jaar van de werking der verordeningen van 1872. Op deze wijze, meende men, zou eene billijke heffing verzekerd, eene voor de bevolking bezwarende opdrijving der land-

[1]) Aanvankelijk lag het in de bedoeling om ook de tweede gewassen te belasten, maar even vóór de vaststelling der ordonnancie van 3 April 1872 kwam de Indische Regering ten aanzien van dit punt tot eene andere zienswijze.

rente in elk geval voorkomen worden. De bedoelde adviezen van de gewestelijke autoriteiten, en het ontwerp van den directeur Fitz Verploegh, waarop zij betrekking hadden, werden in 't laatst van 1874 door de Indische Regering in handen gesteld van den toenmaligen algemeenen secretaris mr. H. D. Levyssohn Norman, die in zijne vorige betrekking van directeur van binnenlandsch bestuur, en vóórdat de ordonnancie van 3 April 1872 nog was afgekondigd, reeds een voorstel had gedaan om de landrente op eene andere wijze te regelen dan bij de ordonnancie stond te geschieden. De heer Levyssohn Norman gaf zijn gevoelen over de zaak te kennen bij een rapport van 15 Julij 1875. In het algemeen sloot hij zich aan bij het Preanger-voorstel, maar aangezien hij in de détails daarvan wilde afwijken, bood ook hij den Gouverneur-Generaal een afzonderlijk ontwerp voor eene nieuwe regeling aan.

Daarop meende de Indische Regering het advies van den directeur van financien over de drie ingediende ontwerpen en over de uitgebragte rapporten te moeten inwinnen (Augustus 1875). Deze — de heer Sprenger van Eijk — merkte op dat de behandeling der zaak behoorde te wachten totdat de uitkomsten bekend zouden zijn van het onderzoek, 't welk in Britsch-Indie werd ingesteld. In Junij 1876 keerde de met dat onderzoek belaste ambtenaar van zijne reis, welke niet tot Bombay bepaald, maar ook tot Madras en Calcutta uitgebreid was, op Java terug. Inmiddels had de heer Bosscher, die den heer Fitz Verploegh als directeur van binnenlandsch bestuur was opgevolgd, bij missive van 27 Mei 1876 weder een voorstel ingediend tot wijziging van de bestaande regelingen, met het doel, zoo als hij zelf het uitdrukte, om een eenvoudiger en billijker aanslag mogelijk te maken, zonder dat van de grondslagen der bestaande regelingen werd afgeweken. Het beginsel van aanslag naar de *bruto* opbrengst werd door den heer Bosscher behouden, maar hij verwierp de bepaling volgens welke, zonder onderscheiding van de verschillende soorten van grond, alleen rekening werd gehouden met de productie en met den laagsten marktprijs van het hoofdgewas in de laatste jaren. Hij wilde de gronden doen groepeeren naar de verschillende soorten die door de inlandsche bevolking onderscheiden worden, de gemiddelde productie van elke groep of soort van gronden en de geldswaarde daarvan doen bepalen, en in verband daarmede de gronden doen brengen in eene der tien klassen van aanslag, bij de ordonnancien van 1872 bedoeld. Ook dit voorstel maakte de Indische Regering bij den directeur van financien aanhangig (Augustus 1876) en tevens werd hem nu de ambtenaar van Hogendorp toegevoegd, opdat hij, in afwachting van het door dezen uit te brengen uitvoerig verslag, gaandeweg reeds kennis zou kunnen nemen van de uitkomsten zijner onderzoekingen in Britsch-Indie.

Sedert trad weder een nieuwe directeur van binnenlandsch bestuur op, — de heer Henny, — en deze drong in een brief van 11 April 1877 nog eens bij de Indische Regering aan op de goedkeuring van het voorstel zijns ambtsvoorgangers, terwijl hij er op wees, dat het vijfjarig tijdvak, waarvoor in 1873 de landrente was aangeslagen, ten einde spoedde. Nadat ook van dit schrijven aan den directeur van financien mededeeling was gedaan, bragt deze, den 15den Junij 1877, zijn rapport uit. Hij zette daarbij in hoofdzaak uiteen, dat nopens de landrente geene algemeene regeling kon worden gemaakt vóórdat men bekend was met de uitgestrektheid zoowel als met de belastbare opbrengst der landrentepligtige gronden; dat de kennis van die twee factoren tot dusverre ontbreekt; dat de Regering daarom het best zou doen wanneer zij, even openhartig als de Commissarissen-Generaal in 1819 erkennende, »dat nog niet is verkregen die algeheele kennis van de uitgestrektheid, gesteldheid en vruchtbaarheid der velden, welke vereischt wordt tot het daarstellen van vaste en onherroepelijke regelen", aan de hoofden van gewestelijk bestuur opdroeg om, op de wijze vóór 1873 gebruikelijk, den aanslag per dessa te regelen, doch voor een tijdperk van bijv. drie jaren, en met inachtneming van eenige wenken van regeringswege te geven ter bevordering van eene billijke heffing. De directeur gaf voorts in overweging om alsnog de opmetingen en onderzoekingen te laten doen, die vereischt werden om tot eene juiste kennis van de belastbare opbrengst der landrentepligtige gronden te geraken. Van het landrente-stelsel in Bombay werd in zijn rapport niet gesproken en vermoedelijk achtte hij dus de in Britsch-Indie opgedane onderzoekingen op Java niet te benuttigen.

Het denkbeeld van den directeur van financien, om de aangelegenheid der landrente weder te brengen in den toestand waarin zij zich vóór de regelingen van 1872 bevond, werd bestreden door den Raad van Indie, die in overweging gaf om alle tot dusver gewisselde stukken in handen van den directeur van binnenlandsch bestuur te stellen, met opdragt om een drietal ambtenaren te belasten met het ontwerpen van eene landrente-regeling naar hunne eigen inzigten, welke regeling echter niet aan de goedkeuring der Regering onderworpen zou moeten worden dan nadat door proefnemingen in eenige onderdistricten zou zijn bewezen dat zij uitvoerbaar en deugdelijk was. In aanmerking nemende dat hiermede aan de eischen van het oogenblik niet zou worden tegemoetgekomen, stelde de Raad van Indie zich tevens de vraag, wat te doen viel met het oog op het naderend einde van den vijfjarigen termijn, bij de ordonnancien van 1872 bedoeld.

Die vraag was reeds bepaaldelijk bij de Indische Regering aanhangig gemaakt in een brief van den Minister van Kolonien dd. 28 Maart 1877, waarbij tevens de meening was uitgesproken dat de bestaande aanslag der landrente nog voor een zesde jaar bestendigd diende te worden, wanneer men niet tijdig met eene nieuwe regeling gereed kwam. De Raad van Indie stemde met dit gevoelen in, en zou den aanslag van 1877 des noods nog voor verscheidene jaren gehandhaafd willen zien, wanneer de voorbereiding eener nieuwe regeling zooveel tijd mogt vorderen. Nogtans zou, naar 's Raads oordeel, de gelegenheid moeten openstaan om verbeteringen in den aanslag te brengen, waar hiertoe aanleiding mogt bestaan.

De Gouverneur-Generaal beaamde de door den directeur van financien uitgesproken meening, dat geen nieuwe landrente-regeling kon uitgevaardigd worden vóórdat aangaande de uitgestrektheid en de belastbare opbrengst der landrentepligtige gronden de noodige gegevens verkregen zouden zijn ingevolge een opzettelijk ingesteld onderzoek. Eerst na zulk een onderzoek immers zou men weten wat men kon heffen zonder onbillijk te wezen. De Gouverneur-Generaal erkende de juistheid van het gevoelen, in alle tot dusver uitgebragte adviezen uitgesproken, dat de aanslag der landrente niet uitsluitend naar de bruto-opbrengst berekend behoorde te worden; maar om uit het bestaande tot iets meer rationeels te geraken, om te bepalen wat als belastbare opbrengst zou zijn te beschouwen en welk percentage van de belastbare opbrengst zou kunnen geheven worden, was zijns inziens een onderzoek onmisbaar. Zoolang men de noodige gegevens niet had om te beoordeelen welke gevolgen de toepassing van de eene of andere theorie, van het een of ander beginsel zou hebben, en in hoever men die gevolgen kon aannemen, zoude de zamenstelling van nieuwe ontwerpen zijns inziens niet baten. Wat de voor het oogenblik te treffen voorziening aanging, was ook hij van oordeel dat men den aanslag van 1877 voorloopig moest behouden, met toepassing echter van de wijzigingen waartoe nieuwelings verkregen gegevens aanleiding mogten opleveren. De Gouverneur-Generaal meende dat men, op deze wijze geleidelijk herziende wat bestond, van zelf zou geraken tot een meer rationeelen aanslag, die, op het tijdstip dat eene nieuwe regeling zou ingevoerd worden, veel meer verband daarmede zou houden dan eenige aanslag welken men op dit oogenblik volgens nieuwe beginselen zou willen toepassen.

Bij een brief van 17 October 1877 deed de Gouverneur-Generaal van zijn gevoelen aan het Opperbestuur blijken, dat alsnu onverwijld eene beslissing had te nemen, ter voorkoming van stoornis in de heffing van landrente over 1878.

Het spreekt wel van zelf dat die beslissing uitviel in den geest, bij de straks genoemde ministerieele missive van 28 Maart 1877, bij het advies van den Raad van Indie en bij het schrijven van den Gouverneur-Generaal aanbevolen. Men stond voor het feit dat de gegevens voor eene nieuwe landrente-regeling niet aanwezig waren, terwijl aan het uitschrijven van een nieuwen vijfjarigen aanslag volgens de regelingen van 1872 niet kon worden gedacht, na de ondervinding die bij den eersten aanslag was opgedaan. Met het oog op dit feit moesten voor de verdere heffing

der landrente regelen gesteld worden die onmiddellijk toe te passen waren, daar men het jaar 1878 reeds zou zijn ingetreden vóórdat de Indische Regering met het besluit van het Opperbestuur bekend gemaakt zou kunnen zijn. In die omstandigheden kon men wel niets anders doen dan den aanslag van 1877 in hoofdzaak voorloopig bestendigen. Bijzondere bezwaren konden trouwens tegen dezen maatregel niet bestaan. Mogt men de getuigenissen van vele Indische autoriteiten gelooven, dan was (zoo als hierboven is opgemerkt) reeds onder het vóór 1873 geldende admodiatie-stelsel over 't algemeen in den aanslag der landrente meer billijkheid gebragt dan men vroeger meende het geval te zijn. De ordonnancien van 1872 hadden aan de besturende ambtenaren eene aanleiding opgeleverd om nog meer dan vroeger hunne aandacht te wijden aan den aanslag der landrente, en al waren die ordonnancien niet naar de letter uitgevoerd, men mogt met gerustheid aannemen dat sedert 1873 de billijkheid van den aanslag eerder gewonnen dan verloren had, want de grootste oppositie tegen de bedoelde ordonnancien was juist voortgekomen uit het bewustzijn der besturende ambtenaren dat hare letterlijke toepassing tot een onbillijken aanslag zou leiden, en de Indische Regering had aan de uit dit motief voortgevloeide bezwaren toegegeven. Van de zijde der bevolking werden geen klagten over den aanslag der landrente vernomen. Werd daardoor bevestigd wat in het verslag van 1875, blz. 83, vermeld stond, namelijk »dat de aanslag matig en de landrente voor de bevolking niet drukkend was", — van den anderen kant was in de laatste jaren meermalen door de hoogste Indische autoriteiten de overtuiging uitgesproken dat de Staat er bezwaarlijk aan denken kon over 't algemeen méér landrente te heffen dan geheven werd. Zeer opmerkelijk was het ook, dat in nagenoeg alle hierboven besproken adviezen de noodzakelijkheid werd aangetoond om er voor te waken dat geen nieuwe regelingen werden uitgevaardigd die er toe zouden leiden dat in het bedrag, 't welk van de landrentepligtigen gevorderd werd, eene beduidende wijziging werd gebragt. Allen verlangden dat het gevolg van nieuwe regelingen mogt zijn: bestendiging in het algemeen van den geldenden aanslag. Maar dan kon er ook geen gewigtige bedenking tegen bestaan om *zonder* eene nieuwe regeling den geldenden aanslag in het algemeen te bestendigen, behoudens verbetering van waargenomen gebreken, overeenkomstig de bedoeling der Indische Regering.

De beslissing van het Opperbestuur, zoo spoedig doenlijk aan de Indische Regering medegedeeld, heeft geleid tot de uitvaardiging der ordonnancie van 11 Maart 1878 (*Indisch Staatsblad* n°. 110), inhoudende de navolgende bepalingen:

art. 1. Voor zoover geen gebruik wordt gemaakt van de na te noemen bevoegdheid, is de aanslag der landrente op Java en Madura voor 1878 en volgende jaren gelijk aan het bedrag voor 1877, zonder aftrekking van de verminderingen of vrijstellingen bedoeld in de art. 7 en 10 van de ordonnancie van 3 April 1872 (*Staatsblad* n°. 66) en in de art. 6 en 10 van de ordonnancie van 11 December 1872 (*Staatsblad* n°. 219 *b*), evenwel behoudens de toepassing van het laatste lid van art. 2 dier ordonnancien [1]) en behoudens den aanslag van gronden die na 1877 voor het eerst landrentepligtig worden;

art. 2. De hoofden van gewestelijk bestuur zijn bevoegd om elk jaar — onder nadere en vóór 1 October interoepen goedkeuring van den Gouverneur-Generaal — wijziging in den aanslag te brengen, waar dit, in verband met verkregen betere gegevens omtrent de opbrengst en de uitgestrektheid der gronden, noodig wordt geacht. De aanslag, op die wijze vastgesteld, geldt ook voor volgende jaren, voor zoover daarin niet op nieuw wijziging is gebragt.

Tevens werd bij een 3de artikel voorgeschreven dat aanteekening zou gehouden worden van het bedrag der landrente, door de verschillende *grondstukken* op te brengen. Dienaangaande was niets bepaald bij de regelingen van 1872, die slechts gewaagden van den aanslag der *dessa's* of der landrentepligtige *personen*; maar het kwam alleszins wenschelijk voor om gegevens te bezitten voor het geval dat men bij volgende regelingen de *grondstukken* van gelijke soort als belastingschuldige eenheid zou willen op den voorgrond plaatsen.

[1]) Inhoudende het voorschrift dat de gogo-velden (de niet geregeld beplante drooge velden) ieder jaar worden aangeslagen.

Bij eene circulaire van 14 April jl. heeft de Indische Regering de bedoeling der hierboven medegedeelde voorschriften nader voor de hoofden van gewestelijk bestuur toegelicht en hun eenige wenken gegeven nopens de wijze waarop zij naar verbetering van den bestaanden aanslag moesten streven, in overleg met den betrokken hoofdinspecteur der cultures. Die hoofdambtenaar heeft zich vervolgens in het belang van de uitvoering der nieuwe voorschriften in de eerste plaats naar de residentie Cheribon begeven en aldaar met den resident en met een controleur in een paar dessa's de onderzoekingen ingesteld, die noodig voorkwamen om te geraken tot een op deugdelijke grondslagen steunenden landrente-aanslag. Aangezien het wenschelijk voorkwam om zulke onderzoekingen in het geheele gewest te doen instellen onder de leiding van den bedoelden controleur, is deze voor dien specialen arbeid ter beschikking van den resident gesteld. Het voornemen bestond om in andere gewesten in gelijker voege als in Cheribon de vaststelling van deugdelijke grondslagen voor den landrente-aanslag voor te bereiden.

Belasting op vischvijvers. De onderstaande aantooning geeft een overzigt van de opbrengst dezer belasting in de laatste vijf jaren.

GEWESTEN.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.
Bantam	f 2 491	f 2 623	f 2 554	f 2 542	f 2 607
Krawang [1])	10 440	10 337	11 832	8 474	9 820
Tagal	240	240	240	270	270
Samarang	1 373	1 450	1 348	1 342	1 184
Japara	40 684	41 305	42 034	42 522	42 915
Rembang.	3 371	3 437	3 429	3 495	2 737
Soerabaija	163 575	167 015	168 389	178 783	184 793
Pasoeroean.	25 443	25 512	25 629	25 826	25 837
Bezoeki	3 590	3 524	3 428	3 555	5 124
Probolinggo.	7 293	6 854	7 088	7 422	7 367
Madura.	1 671	1 911	1 943	1 956	1 952
Totaal. . . .	f 260 171	f 264 208	f 267 914	f 276 187	f 284 606

[1]) In dit gewest worden de vischvijvers aan de meestbiedenden verhuurd. Zie overigens voor nadere bijzonderheden omtrent de belasting op de vischvijvers het verslag van 1873, blz. 99.

In het geheel werd dus in het afgeloopen jaar f 8419 meer ontvangen dan in 1876. Het sterkst nam de belasting weder toe in de residentie Soerabaija, hetgeen wordt toegeschreven aan gelijke redenen als ten vorigen jare zijn opgenoemd (de uitbreiding van het aantal vischvijvers en het welslagen van de vischteelt). De vermindering van opbrengst in Rembang is te wijten aan eene overstrooming in het begin van 1877, waardoor vele vijvers bedolven werden, en aan de daarop gevolgde langdurige droogte, waardoor vele visschen zijn gestorven. De vooruitgang in Bezoeki is schier uitsluitend het gevolg van hoogeren aanslag in Panaroekan.

Op f 1535 na, was de belasting bij het eind van 1877 overal afbetaald.

Vogelnestgrotten. De inkomsten, die het Gouvernement ontleende aan de exploitatie van vogelnestgrotten of klippen, waren in 1877 f 6942,27 hooger dan in 1876, zoo als uit de volgende opgaaf blijken kan:

1°. voor de in 1872 voor 25 jaren verhuurde klippen in Bagelen en de Preanger regentschappen werd wederom de bedongen huursom van f 39 287 ontvangen;

2°. de klippen in Samarang en Japara, die aan de

nabij gelegen dessa's verhuurd worden, bragten op f 190,10 tegen f 178,58 in 1876;

3°. de grotten of klippen, die in zes andere gewesten op Java (Bantam, Soerabaija, Rembang, Bezoeki, Probolinggo en Banjoewangi) en op Madura jaarlijks verpacht worden, bragten op f 154 560, tegen f 146 736 over 1876. Voor 1878 zijn zij verpacht tegen f 155 826, waarvan f 96 612 voor de grotten in Soerabaija;

4°. de in December 1877 te Samarang geveilde vogelnesten, afkomstig uit de gouvernements grotten te Rongkob (Djokjokarta) en uit die in de afdeeling Patjitan (Madioen), bragten (met inbegrip van eenige nesten zoogenaamde zwarte soort, herkomstig van de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) te zamen f 6280 op [1]. In 1876 had de veiling f 7173,25 afgeworpen.

Buitenbezittingen.

Landrente en verpachtingen [2] *in Boeleleng en Djembrana* (*Bali*). In vorige verslagen is medegedeeld dat, na de aanstelling van Europesche ambtenaren in de beide genoemde landschappen, eerst door de inlandsche besturen aldaar aan het Gouvernement jaarlijks eene vaste som werd afgedragen ter vergoeding van de kosten van het Europeesch bestuur (welke som voor Boeleleng f 30 000, voor Djembrana f 3000 [3] 's jaars bedroeg); doch dat later (wat Djembrana betreft in 1866, en wat Boeleleng betreft in 1874) aan het Gouvernement werd afgestaan de opbrengst der verpachtingen, zoomede de landrente, voor zoo ver deze niet benoodigd zou zijn ter bezoldiging van hoofden en geestelijken en ten behoeve van andere door de landsinstellingen gevorderde uitgaven, terwijl daarentegen het Gouvernement aan de inlandsche dignitarissen, die na de verwijdering der radja's of regenten voorloopig met het bestuur in de beide landschappen belast waren, vaste inkomsten uitkeerde.

Van de landrente (met wier heffing het Gouvernement geen regtstreeksche bemoeijenis heeft) is in Boeleleng nimmer iets in 's lands kas gestort, omdat de opbrengst steeds gezegd werd in haar geheel benoodigd te zijn voor de bestrijding der kosten van het inlandsch bestuur, en ook in Djembrana ontving het Gouvernement van deze belasting slechts zeer weinig. [4])

Wat aangaande de opbrengst der verpachtingen vernomen is, blijkt uit het overzigt aan den voet dezer bladzijde, waarin eenige reeds in vorige verslagen voorkomende opgaven aangevuld en verbeterd zijn, en tevens is aangewezen hoeveel van de opbrengst in 's lands kas kwam na aftrekking van de bezoldiging der leden van de inlandsche besturen.

[1]) Vermits onder de hierbedoelde vogelnesten zeer weinige van de 1ste soort voorkwamen, moesten, even als in vorige jaren is geschied, door het Gouvernement nog nesten bij particulieren ingekocht worden voor de gebruikelijke geschenken aan den Soesoehoenan van Soerakarta en aan Pangeran Ario Mangkoe Negoro.

[2]) In dit hoofdstuk behandeld omdat de opbrengst wordt verantwoord aan het departement van binnenlandsch bestuur.

[3]) En niet f 30 000 zooals o. a. in het verslag van 1876 (blz. 79) is gezegd.

[4]) In Djembrana wordt de landrente door het inlandsch bestuur in natura geheven; alleen bij misgewas treedt daarvoor eene geringe geldelijke belasting in de plaats, wanneer er geen termen zijn voor algeheele vrijstelling. Als zuivere opbrengst werd door het inlandsch bestuur in 1875, 1876 en 1877 aan het Gouvernement verantwoord: *in padi*, 1460, 2688 en 2188 timbangs (van 75 katti's), en *in geld* f 40,62^5, f 12,50 en f 32,50. De padi werd echter voor verreweg het grootste gedeelte aan de leden van het inlandsch bestuur en eenige andere hoofden als tegemoetkoming afgestaan, of aan het wachtvolk bij de gouvernements gebouwen en aan de gevangenen verstrekt. Wat overbleef, werd in veiling gebragt, en uit dien hoofde ontving het Gouvernement over de jaren 1875 en 1876 te zamen f 40; de opbrengst der padiveiling in 1877 is nog niet bekend. Van de f 32,50, in 1877 aan geld opgebragt, zijn f 13,12^5 besteed voor voeding van gezanten uit andere Balische landschappen.

	JAREN.	OPBRENGST DER VERPACHTING VAN het opium-debiet.	de rundslagt.	de overvaart te Gilimanok.	TOTAAL.	Af: voor bezoldiging van de inlandsche besturen.	In 's lands kas gestort.
Boeleleng.	1874 *a*)	f 109 350	f 387	»	f 109 737	f 5400	f 104 337
	1875	217 056 *b*)	996	»	218 052	7200	210 852
	1876	120 000	912	»	120 912	7200	113 712
	1877	180 000	828	»	180 828	7200	173 628
Djembrana.	1872	19 170	?	f 3030	22 200	4380	17 820
	1873	19 830	420	3330	23 580	4380	19 200
	1874	?	?	?	?	4380	?
	1875	22 920	300	3000	26 220	4380	21 840 } *c*)
	1876	23 640	240	2400	26 280	4380	21 900 } *c*)
	1877	23 100	360	4200	27 660	4380	23 280 *d*)

a) Over 9 maanden, daar de nieuwe regeling eerst met April in werking trad. Over de eerste 3 maanden van het jaar werd nog de bijdrage van f 2500 's maands ter vergoeding van de kosten van het Europeesch bestuur ontvangen.

b) Na aftrekking van f 144 voor onkosten.

c) Bovendien nog f 93,12^5, volgens noot 4 hierboven.

d) Bovendien nog f 19,37^5 + ? volgens noot 4 hierboven.

Landelijke inkomsten in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden. De gebruikelijke opgaaf van de opbrengst dezer belastingen in de laatste twee jaren volgt hieronder.

	1876.	1877.
vertiening der padivelden. .	f 230 399	f 204 158
id. der suikerrietvelden.	1 991	2 237
id. der zoutpannen . .	1 384	1 273
tesangbelasting	9 327	8 263
zoogenaamde koffijbelasting (in de bergregentschappen der afdeelingen Noorderdistricten en Oosterdistricten)	*a)* 8 568	8 748
bamboe-levering	60	60
	f 251 729	f 224 739

a) In 't vorig verslag was niet opgenomen het bedrag betreffende de afdeeling Oosterdistricten ad f 1500 (verg. het verslag van 1875 blz. 85 noot 1).

De opklimmende schaal, voor de zoogenaamde koffijbelasting in de Noorderdistricten aangenomen (*Indisch Staatsblad* 1863 n°. 165), zal in 1878 weder niet worden toegepast. Even als reeds sedert 1872 het geval is, zal ook in het loopende jaar niet meer dan f 3 per huisgezin worden geheven (*Indisch Staatsblad* 1878 n°. 162).

§ 2. *Bedrijfsbelasting.*

Niettegenstaande in vier gewesten (Batavia, Bezoeki, Kadoe en Madura) het aantal belastingschuldigen is achteruitgegaan, heeft deze belasting — sedert 1 Januarij 1878 door nieuwe regelen beheerscht en overgegaan onder beheer van het departement van financien (zie daarover nader in hoofdstuk **M**) — in alle residentien, Kadoe alleen uitgezonderd, over 1877 meer opgebragt dan over 1876. In 't geheel bedroeg de vermeerdering van den aanslag f 102 487,41[5] [1]).

Het totaal aangeslagenen, waaronder bijna 7 pct. niet-inlanders (Chinezen en andere vreemde oosterlingen), klom van 443 777 tot 458 981.

De gemiddelde aanslag per hoofd was in 1877 mede hooger dan in het jaar te voren; hij steeg van f 3,20 tot f 3,32. Voor de inlanders, Chinezen en andere vreemde oosterlingen was het gemiddelde per hoofd in 1877 respectievelijk f 2,91[5], f 9,30[5] en f 5,51[5] tegen f 2,81, f 8,89 en f 5,26 in 1876.

Voor elk gewest afzonderlijk kunnen de hier opgegeven uitkomsten blijken uit het overzigt dat als bijlage O dit verslag vergezelt, en waarin men tevens het aantal belastingschuldigen naar de verschillende klassen van aanslag vindt gerangschikt. Het in die bijlage opgegeven bedrag van f 64 257,41, als bij het einde van 1877 nog achterstallig, werd in de eerste maanden van 1878 voor een groot gedeelte aangezuiverd.

[1]) Volgens verbeterde opgaven moet het totaal der belasting in 1876 gesteld worden op f 1 422 270,46 d. i. f 275 minder dan in 't vorig verslag werd opgegeven.

IV. Agrarische aangelegenheden; afstand van grond.

§ 1. *Java en Madura.*

In navolging van vorige verslagen zal hier eerst het een en ander te zeggen zijn over de conversie van communaal in individueel grondbezit en daarna over elk der verschillende onderwerpen die in het Koninklijk besluit tot uitvoering der agrarische wet (*Indisch Staatsblad* 1870 n°. 118) zijn behandeld.

Conversie van communaal in individueel bezit. In vorige verslagen is reeds opgemerkt dat in die gedeelten van Java, waar communaal bezit regel is, lang niet overal de gewoonte bestaat om de gronden periodiek te verdeelen, maar daarentegen in vele dessa's de deelgeregtigden, jaar in, jaar uit, in het bezit van de hun eenmaal toegewezen grondstukken gelaten worden, totdat eene bijzondere aanleiding ontstaat om eene nieuwe verdeeling te maken. Dit zoogenaamde communaal bezit met vaste aandeelen, in zijne gevolgen vrij wel gelijk staande met individueel doch niet erfelijk bezit, wordt vooral aangetroffen in Cheribon, Tagal, Pekalongan, Banjoemas, Bagelen en Kadoe, en het breidt zich daar voortdurend uit. In Pekalongan bij voorbeeld werd gedurende het afgeloopen jaar in 18 dessa's vastheid van aandeelen ingevoerd. Wat de meer oostelijk gelegen gewesten betreft, waar jaarlijksche verdeeling van de bouwgronden regel is, ook daar begint men op sommige plaatsen aan vaste aandeelen de voorkeur te geven. Zoo zijn er in Rembang 14 dessa's (in het district Binangoen), waar de deelgeregtigden reeds vier jaren geleden zijn overeengekomen om niet langer periodiek van velden te verwisselen. In Japara geschiedde hetzelfde verleden jaar in 4 dessa's, en in Madioen wordt een groot aantal dessa's aangetroffen waar het grondbezit reeds meer vastheid heeft verkregen dan het tot dusver had.

Conversie van communaal in *erfelijk* individueel bezit vond gedurende het jaar 1877 alleen plaats in 18 dessa's van de residentie Bagelen, afdeeling Karang Anjer. Daarentegen zijn in diezelfde afdeeling 14 van de 25 dessa's, die in vorige jaren tot de conversie waren overgegaan [2]), weder tot het communaal bezit teruggekeerd, ten einde — zoo als men zeide — huisgezinnen met talrijke kinderen gelegenheid te geven om meer aandeelen te krijgen. In de overige afdeelingen van dit gewest kwam in den toestand, zoo als die in het vorig verslag beschreven is, geen verandering. Opmerkelijk was het, dat in die dessa's, waar de conversie is tot stand gekomen, de gronden beter bewerkt en bemest werden dan elders.

Uit Banjoemas en Kadoe wordt berigt dat de gang van zaken, in de dessa's waar conversie heeft plaats gehad, zich in niets onderscheidt van dien in andere dessa's van deze gewesten, waar, gelijk straks werd opgemerkt, communaal bezit met vaste aandeelen regel is.

Omtrent den toestand in Samarang is niets nieuws te vermelden na hetgeen in het vorig verslag (blz. 91) werd aangeteekend.

In Madioen keerden 4 dessa's (in het vroegere regentschap Soemorotto) en in Kediri 3 dessa's (in de afdeeling Trengalek) [3]), waar in 1874 de conversie was tot stand gekomen, tot het communaal bezit met periodieke verdeeling der velden terug. Als reden hiervoor gaf de bevolking in Madioen alleen op, dat de nieuwe regeling haar niet beviel, terwijl men in Kediri zeide het niet aangenaam te vinden, dat de een altoos een stuk vetten, de ander voortdurend een stuk schralen grond had, ook al was het laatste naar evenredigheid grooter.

Gelijk bekend is, wordt tot dusver de conversie van communaal in individueel bezit niet beheerscht door regelen, bij algemeene verordening gesteld. In het verslag

[2]) Zie vorig verslag blz. 90, noot 7.

[3]) In deze afdeeling waren in 't geheel 7, in de afdeeling Kediri 1 en in Berbek 4 dessa's tot de conversie overgegaan, te zamen dus 12 dessa's in de residentie Kediri, en niet 11 of 13, zooals in de beide laatste verslagen is vermeld.

van 1875 (blz. 87—89) is uitvoerig berigt welke gedachtenwisselingen tusschen het Opperbestuur en de Indische Regering, en tusschen de Indische autoriteiten onderling, gevoerd zijn over de behoefte aan zoodanige algemeene verordening en over de bepalingen welke zij zou moeten bevatten. Tevens is daar medegedeeld dat in 't begin van 1875 de verdere behandeling van dit onderwerp in Indie is vastgeknoopt aan de behandeling van de agrarische aangelegenheden in het algemeen; dat namelijk de toenmalige algemeene secretaris eenige bepalingen nopens de conversie van communaal in individueel bezit opnam in het » ontwerp eener algemeene verordening tot uitvoering van art. 62 van het reglement op het beleid der Regering van Nederlandsch Indie en tot verdere voorziening in de agrarische aangelegenheden", 't welk hij indiende na zijne bekende reis over Java; en dat de Indische Regering toen besloot zich tot de overweging van dit algemeene ontwerp te bepalen en de afzonderlijke behandeling der nopens de conversie te stellen regelen te staken.

Het bedoelde algemeene ontwerp is in Indie nog steeds in overweging. De Gouverneur-Generaal heeft echter gemeend dat nopens de daarbij gedane voorstellen tot regeling der conversie van communaal in individueel bezit in geen geval eene beslissing kon genomen worden zonder de ondervinding te raadplegen, die sedert 1874 was opgedaan met betrekking tot de conversie. In hoeverre de tegenwoordige economische toestanden op Java hier of daar aan de oplossing van het communaal bezit in den weg staan, — welke andere oorzaken, afgescheiden van de economische toestanden, de conversie belemmeren en hoe die belemmeringen zouden zijn op te heffen, — welke misbruiken bij het tot stand brengen der conversie kunnen voorkomen, — in hoever de bevolking zich door vrees voor zoodanige misbruiken van de conversie laat terughouden, — op welke wijze die misbruiken kunnen worden geweerd, — welke voorzieningen (vooral met het oog op het verband tusschen cultuur- en heerendiensten en grondbezit) noodig zijn om te weeg te brengen dat noch de bevolking, noch het Gouvernement door de conversie schade lijdt, — dit alles had men in de laatste jaren in de praktijk kunnen nagaan, overal waar, gedurende of na de straks bedoelde reis van den algemeenen secretaris, de conversie tot stand gebragt of ter sprake gekomen was. De Gouverneur-Generaal verlangde dat omtrent de aangeduide punten alle beschikbare inlichtingen zouden worden verstrekt alvorens nopens het stellen van algemeene regelen eene beslissing werd genomen. Mitsdien is in April jl. aan den directeur van binnenlandsch bestuur opgedragen om die inlichtingen van de hoofden van gewestelijk bestuur te vragen.

Eigendomsregt van den Staat; titels voor het bezit van gronden tot het domein behoorende. Ook in 1877 werden weder eenige der regtsvorderingen tot ontruiming van gouvernementsgronden, zonder wettigen titel bezeten, gestaakt, daar de gedaagden (Chinezen) zich nog een titel aanschaften en de reeds gemaakte proceskosten betaalden. In een paar gevallen was eene sommatie reeds voldoende om de nalatigen tot nakoming hunner verpligtingen te brengen. Tegen twee Europeanen (te Batavia en Buitenzorg) en twee Chinezen werden vonnissen tot ontruiming verkregen en ook ten uitvoer gelegd.

Schadevergoeding bij beschikking over de gronden der bevolking. Ten behoeve der gouvernements-koffijcultuur werd in het afgeloopen jaar in geen enkel gewest over gronden der bevolking beschikt. Behalve in gevallen, waar onteigening ten algemeenen nutte te pas kwam, vond dus geenerlei beschikking over gronden der bevolking plaats dan ten behoeve der suikercultuur op hoog gezag.

Vervanging van erfelijk individueel bezit door eigendom. Aanvragen om agrarischen eigendom, als bedoeld bij het Koninklijk besluit van 16 April 1872 n°. 29 (*Indisch Staatsblad* n°. 117), kwamen ook in 1877 niet veel voor, zoo als blijken kan uit het volgende staatje, dat tevens den stand der vroeger ingediende aanvragen aangeeft.

GEWESTEN.	In 1876 onafgedaan gebleven. *a*)	AANTAL VERZOEKEN IN 1877: aanhangig gemaakt.	afgedaan. Toegewezen.	afgedaan. Afgewezen.	onafgedaan gebleven.
Bantam . . .	»	3	»	»	3
Krawang . . .	»	6	»	»	*b*) 5
Preanger regentschappen . .	»	1	»	»	1
Cheribon . . .	1	1	»	1	1
Pekalongan . .	86	28	12	76	*c*) 18
Samarang. . .	3	»	3	»	»
Soerabaija. . .	123	1	82	36	*d*) 2
Probolinggo . .	»	4	»	»	4
Bezoeki . . .	7	3	2	1	7
Banjoewangi. .	3	15	1	»	17
Banjoemas . .	1	2	»	»	3
Bagelen . . .	1	»	»	»	1
Kadoe	132	»	»	»	132
Madioen . . .	*e*)	*f*)	*f*)	*f*)	*f*)
Kediri	4	19	2	»	21

a) De opgaven van het vorig verslag zijn aangevuld en verbeterd.

b) Eene der aanvragen werd ingetrokken.

c) Bovendien bleven 8 aanvragen wegens overlijden der aanvragers onbehandeld.

d) 4 der aanvragen werden in den loop van 1877 ingetrokken.

e) De opgave in 't vorig verslag was onjuist.

f) Geene vertrouwbare opgaven ontvangen.

Weder hadden vele aanvragen op woonerven betrekking; het meerendeel betrof echter sawahs. Tot onregelmatige handelingen, zooals — blijkens het vorig verslag blz. 92 — vroeger in Pekalongan en Kadoe plaats vonden, schijnt de aangehaalde verordening van 1872 in het afgeloopen jaar geene aanleidig te hebben gegeven [1]). Over het algemeen kan gezegd worden dat de bezitters tot het verzoek om eigendom geleid werden door het verlangen om zich zelven of hun erfgenamen duurzame regten te verzekeren [2]). In Krawang deed zich echter het geval voor dat een patih eigendom aanvroeg om den landmeter, bij wien zijn zoon in de leer was, verdiensten te bezorgen, daar hij verwachtte dat zijn voorbeeld door anderen zou gevolgd worden. Van eenige aanvragers in Bezoeki bleek het, dat zij zich voorgesteld hadden als eigenaars vrij te zullen zijn van

[1]) Aangezien uit het gebeurde in de beide genoemde gewesten gebleken was hoezeer door dessahoofden ten nadeele van de inlandsche gemeente misbruik kon worden gemaakt van de aangehaalde verordening, is dezerzijds met de Indische Regering in overleg getreden nopens de vraag, of niet speciale bepalingen moesten worden gemaakt voor het geval dat door die hoofden gronden in eigendom werden aangevraagd.

[2]) Tot dus ver is nog slechts eenmaal het geval voorgekomen dat een inlander een stuk grond, door hem in eigendom verkregen, aan een Europeaan heeft verhuurd. Dit geval betrof het perceel van 89½ bouws in Pekalongan, bedoeld op blz. 93 noot 1 van het vorig verslag, ter beplanting met rameh voor 20 jaren verhuurd. In Probolinggo heeft een inlander op zijn in eigendom verkregen woonerf eene hypotheek gevestigd. Overigens schijnt nog geen gebruik te zijn gemaakt van de bevoegdheid, bij art. 19, al. 1, der verordening van 1872 aan de inlandsche grondeigenaars toegekend.

heerendiensten. In Pekalongan heeft zich het verschijnsel voorgedaan dat inlanders de gronden in eigendom vroegen welke zij in individueel bezit gehad hadden vóór de invoering der gedwongen indigo-cultuur, waarmede indertijd de invoering van communaal bezit gepaard was gegaan. Hunne verzoeken zijn echter door den landraad, ingevolge het daartegen gedaan verzet, afgewezen, op grond dat geen individueele regten meer erkend konden worden waar de gronden gedurende twintig en meer jaren in communaal bezit waren geweest. Ter behandeling van het groot aantal verzoeken om eigendom, bij den landraad te Magelang (Kadoe) aangebragt, moest aldaar tijdelijk een tweede griffier worden aangesteld.

In het vorig verslag (blz. 90) is medegedeeld dat de Indische Regering de vraag had in overweging genomen, of niet voor de hoofdplaatsen eene uitzondering behoort te worden gemaakt op den regel, dat gronden, door inlanders in eigendom verkregen, niet mogen worden verkocht aan niet-inlanders. Deze vraag is sedert bij het Opperbestuur aanhangig gemaakt. Intusschen bleek het niet duidelijk of het Koninklijk besluit van 16 April 1872 (*Indisch Staatsblad* n°. 117) door de Indische autoriteiten wel met regt was toegepast geworden op aanvragen van inlanders om eigendom van grond in de hoofdplaatsen. Het scheen niet onaannemelijk dat veeleer sprake had moeten zijn van *verkoop* van gronden aan inlanders, ingevolge art. 62, al. 2, van het Regeringsreglement, waardoor volle eigendomsregten verkregen worden. De Indische Regering is uitgenoodigd ter zake nadere inlichtingen te verstrekken.

Verhuur van grond door inlanders aan niet-inlanders. Naarmate het tijdstip naderde, waarop de geleidelijke vermindering van den aanplant op hoog gezag ten behoeve van de op contract met het Gouvernement werkende suikerondernemingen op Java een aanvang zou moeten nemen, is meer en meer gewigt gehecht moeten worden aan de vraag, of de ordonnancie van 30 October 1871 (*Indisch Staatsblad* n°. 163), waarbij regelen gesteld zijn op de verhuring van gronden door inlanders aan niet-inlanders, aan de behoeften der Europesche industrie op voldoende wijze te gemoet kwam, en te gelijker tijd de belangen der inlandsche bevolking genoegzaam beschermde. Het is bekend dat van de zijde der suikerfabriekanten herhaaldelijk tegen die ordonnancie bezwaren zijn geopperd, dewijl zij uitgaat van het beginsel dat, ook in streken waar communaal bezit bestaat, slechts gecontracteerd mag worden met de grondbezitters individueel en niet met de gemeente, en dewijl zij voorschrijft dat de deelgenoot in gemeentegrond het hem toegewezen aandeel in dien grond slechts mag verhuren voor het tijdvak van zijn genot (derhalve slechts voor één jaar, daar waar de velden jaarlijks op nieuw worden verdeeld). Voor de vrije suikercultuur, zoo zeide men, is het een vereischte dat beschikt kunne worden over aaneengeschakelde stukken grond, en dat de beschikking minstens 18 maanden dure, omdat die tijdsruimte benoodigd is tot het verkrijgen van een riet-oogst. En men beweerde dat aan dit tweeledig vereischte niet kon voldaan worden wanneer met iederen deelgenoot in de communale velden moest worden gecontracteerd volgens de voorschriften der ordonnancie van 30 October 1871.

In het afgeloopen jaar is gebleken dat deze bewering werd beaamd door den betrokken hoofdinspecteur der cultures. Hij betoogde dat de suikerfabriekanten onder de bestaande bepalingen — in de streken waar communaal bezit regel is — slechts door conniventie met de dessahoofden de benoodigde gronden voor den aanplant van suikerriet in huur konden krijgen, en gaf in overweging om te bepalen dat communaal bezeten gronden alleen zouden kunnen worden gehuurd in overleg met de gezamenlijke deelgeregtigden, voor hoogstens vijf jaren, bij een schriftelijk contract door twee leden van het dessabestuur voor de gezamenlijke deelgeregtigden geteekend. Tevens stelde de hoofdinspecteur voor om de ordonnancie van 30 October 1871 nog op enkele andere punten aan te vullen of te wijzigen; om namelijk regelen te stellen, waardoor de bestaande bezwaren tegen het in huur geven en nemen van de ambtsvelden der dessahoofden zouden vervallen, en om de aansprakelijkheid voor de betaling der op den verhuurden grond drukkende belastingen, die bij art. 12 op den verhuurder gelegd is, over te brengen op den huurder.

Het denkbeeld, om de contracten met de individueele deelgeregtigden te vervangen door contracten met de inlandsche gemeenten, werd door den directeur van binnenlandsch bestuur ondersteund, maar door den Raad van Indie bestreden met verwijzing naar de redenen die er indertijd (zie Indisch Staatsblad 1863 n°. 152) toe geleid hadden het stelsel van overeenkomsten met inlandsche gemeenten te veroordeelen, en onder opmerking dat men de oplossing van communaal in individueel bezit niet erger kan bemoeijelijken dan door tot dat stelsel terug te keeren.

Inmiddels had de Gouverneur-Generaal in de verschillende gewesten een onderzoek doen instellen naar den aard der overeenkomsten die ten behoeve van de vrije suikercultuur met de bevolking gesloten werden, en naar de schikkingen en regelingen in den boezem der dessa's zelven, welke van die transactien het gevolg waren.

De uitkomsten van dat onderzoek hebben geen steun gegeven aan de ontwikkelde grieven tegen de ordonnancie van 30 October 1871. Het voorschrift, dat elke deelgeregtigde in de gemeentegronden zijn aandeel slechts mag verhuren voor den tijd van zijn genot, is gebleken in geen enkel gewest bezwaar te hebben opgeleverd, zelfs daar niet, waar jaarlijksche verdeeling van den grond gebruikelijk is. Uit den aard der zaak moet daar degene, die zijn aandeel ter beplanting met suikerriet wil verhuren, met het dessabestuur en de overige deelgeregtigden in overleg treden, maar deze weigeren nooit hem zoolang als noodig in het genot van zijn aandeel te laten. Wat de conniventie tusschen ondernemers en dessahoofden betreft, het is waar dat vrij algemeen door de huurders van gronden voor de suikercultuur het een of ander aan de hoofden wordt betaald, en dat deze hunne bemoeijingen met de verhuringen en met de verhuurde gronden veelal verder uitstrekken dan met hunne ambtspligten is overeen te brengen. De Indische Regering heeft echter ingezien dat misbruiken van dezen aard door een verscherpt toezigt van de ambtenaren moesten worden bestreden, en dat zij allerminst geweerd, maar integendeel zeer sterk in de hand gewerkt zouden worden wanneer tot het stelsel van overeenkomsten met de inlandsche gemeenten werd teruggekeerd. Zij heeft dan ook de ter zake gedane voorstellen afgewezen, zich voorbehoudende om de wenschelijkheid eener herziening der ordonnancie van 30 October 1871 op andere ter sprake gebragte punten te overwegen bij de verdere behandeling van het op blz. 93 genoemde ontwerp tot nadere regeling der agrarische aangelegenheden.

Volledige opgaven nopens de uitgestrektheden gronds, die (ook voor andere cultures dan suiker) in het afgeloopen jaar door inlanders aan niet-inlanders verhuurd werden, zijn niet te verschaffen, omdat weder, om gelijke redenen als in het vorig verslag (blz. 92) zijn opgegeven, zeer vele overeenkomsten niet ter registratie werden aangeboden. De geregistreerde overeenkomsten waren talrijker dan in 1875 en 1876, maar het aantal huurders, door wie ze werden aangegaan, was geringer dan in die beide jaren, terwijl de totale uitgestrektheid der gronden, die bij geregistreerde overeenkomsten verhuurd werden, grooter was dan in 1875, maar kleiner dan in 1876.

Een en ander blijkt nader uit het volgende overzigt.

JAREN.	Aantal gewesten waar overeenkomsten ter registratie werden aangeboden.	Aantal geregistreerde overeenkomsten.	Waarvan gesloten door:		Aantal bouws waarop de overeenkomsten betrekking hadden.	Waarvan:	
			Europeanen.	vreemde oosterlingen.		in communaal bezit.	in individueel bezit.
1875 . . .	17	3897	115	97	6916	5645	1271
1876 . . .	15	4256	354	72	9296	7152	2144
1877 . . .	17	4690	92	94	a) 8437	6372	2065

a) Hiervan in Cheribon 2033, in Kediri 1724, in Tagal 1498, in Pekalongan 874, in Japara 772, in Soerabaija 436, in Rembang 403, in Pasoeroean 390, in de 9 andere gewesten te zamen 307 bouws.

In de drie genoemde jaren werd dus gemiddeld slechts $1^{77}/_{100}$, $2^{18}/_{100}$ en $1^{80}/_{100}$ bouw bij éene overeenkomst verhandeld, terwijl de uitgestrektheid gronds, door iederen ondernemer in huur genomen, gemiddeld omstreeks $32^{1}/_{2}$, $21^{3}/_{4}$ en $45^{1}/_{3}$ bouws bedroeg.

Van de in 1877 bij geregistreerde overeenkomst gehuurde gronden waren voor de suikercultuur bestemd 5136 bouws, voor den aanplant van tabak 1741 bouws, voor de teelt van padi alleen (zonder tweede gewassen) 691 bouws, en voor de teelt van padi en tweede gewassen of van tweede gewassen alleen 116 bouws. De overige 753 bouws waren voor verschillende andere doeleinden bestemd. Meestal werden de gronden slechts gehuurd voor het tijdvak waarin één oogst kon verkregen worden. De prijzen, welke de huurders te betalen hadden, liepen zeer uiteen naar gelang van den aard der gronden en van de bijzondere bepalingen welke bij de overeenkomsten gestipuleerd werden (doch in de Indische berigten niet nader aangegeven zijn). Voor de ten behoeve der suikercultuur gehuurde gronden werd betaald: in Cheribon van f 7 tot f 30, in Tagal van f 25 tot f 45, in Japara van f 8 tot f 47, in Rembang gemiddeld f 25, in Pasoeroean f 30 tot f 75 per bouw.

In het vorig verslag is berigt dat in de residentie Kadoe dikwijls door woekeraars (meest Chinezen), onder de vlag der ordonnancie van 30 October 1871, overeenkomsten met inlandsche grondbezitters gesloten werden, welke dezen onder zeer onereuse verpligtingen bragten. In die overeenkomsten werd de verhuring van gronden op den voorgrond gesteld, maar de verhuurders verbonden zich tevens om de gronden met padi te beplanten en het product voor een deel aan de huurders te leveren tot afbetaling van schuld. Het bedrag der schuld was echter altijd zoo groot of werd door nieuwe voorschotten steeds zoo groot gemaakt, dat van eene volledige afbetaling geen sprake kon zijn, zoodat de schuldenaren verpligt werden de onereuse contracten telkens te vernieuwen en spoedig geheel verarmden. Bij een brief aan den resident van Kadoe (welke aan de andere residenten is medegedeeld) heeft de Indische Regering opgemerkt dat zoodanige praktijken bestreden moesten worden; dat huurovereenkomsten, die daarvan niets dan den naam droegen, doch inderdaad — met het oog op de daarin opgenomen bedingen betreffende de bewerking der gronden — als vermomde inpandgevingen of als contracten tot verkoop van oogsten moesten worden aangemerkt, reeds verboden werden door de ordonnancie van 14 Julij 1808 n°. 2 (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 411), en dat geen huurovereenkomsten geregistreerd mogten worden die zoodanige onereuse voorwaarden behelsden dat zij den verhuurder binnen eenige jaren tot volslagen armoede moesten brengen; dat, in geval de huurders, van de onkunde der inlandsche verhuurders misbruik makende, hen tot nakoming van de contracten, wier registratie geweigerd was, mogten willen nopen, de Europesche en inlandsche ambtenaren de bevolking op hare regten moesten wijzen; dat voorts de regenten en districtshoofden moesten worden herinnerd aan die artikelen hunner instructie (*Indisch Staatsblad* 1867 n°. 114), waarbij hun is voorgeschreven om in het bijzonder tegen te gaan dat overeenkomsten worden gesloten tot levering van rijst en andere gewassen tegen genot van voorschot. Naar berigt wordt, is in 1877 voor een duizendtal overeenkomsten van den bovenbedoelden aard de registratie geweigerd.

Ontginning van woesten (niet tot de dessa's behoorenden) grond door inlanders. De hier volgende staat bevat een gewestelijk overzigt van de vergunningen tot ontginning in 1877 verleend op den voet der ordonnancie van 7 Maart 1874 (*Indisch Staatsblad* n°. 79).

GEWESTEN.	VERGUNNINGEN VERLEEND DOOR:						TOTALEN.		Gemiddeld betrof dus elke vergunning (per persoon gerekend) onderstaande uitgestrektheid (in bouws of onderdeelen van bouws).
	districtshoofden.		adsistent-residenten.		residenten.				
	Aantal personen.	Aantal bouws. a)	Aantal personen.	Aantal bouws. a)	Aantal personen.	Aantal bouws. a)	Aantal personen.	Aantal bouws. a)	
Krawang	2 657	2 216	»	»	»	»	2 657	2 216	$^{417}/_{500}$
Preanger regentschappen . .	5 452	3 601	8	20	65	160	5 525	3 781	$^{342}/_{500}$
Cheribon.	431	307	»	»	»	»	431	307	$^{383}/_{500}$
Tagal.	1 315	1 125	»	»	55	194	1 370	1 319	$^{481}/_{500}$
Pekalongan.	755	402	»	»	»	»	755	402	$^{266}/_{500}$
Samarang	292	312	»	»	»	»	292	312	$1^{34}/_{500}$
Japara	82	70	»	»	»	»	82	70	$^{427}/_{500}$
Rembang	572	685	»	»	6	6	578	691	$1^{98}/_{500}$
Soerabaija	549	307	»	»	2	6	551	313	$^{284}/_{500}$
Pasoeroean	33	22	»	»	101	208	134	230	$1^{358}/_{500}$
Probolinggo	367	535	»	»	»	»	367	535	$1^{226}/_{500}$
Bezoeki	1 691	1 236	»	»	172	156	1 863	1 392	$^{374}/_{500}$
Banjoewangi	151	146	»	»	81	192	232	338	$1^{228}/_{500}$
Banjoemas	3 878	3 501	49	47	»	»	3 927	3 548	$^{451}/_{500}$
Bagelen	8 898	2 744	»	»	1	$^{80}/_{500}$	8 899	2 744	$^{154}/_{500}$
Madioen	136	166	»	»	216	362	352	528	$1^{250}/_{500}$
Kediri.	1 645	1 007	»	»	193	357	1 838	1 364	$^{371}/_{500}$
	28 904	18 382	57	67	892	1 641	29 853	20 090	$^{336}/_{500}$

a) Bij de totalen van elk gewest is deze vlaktemaat in de onderdeelen afgerond.

Dit overzigt, waaruit blijkt dat de vergunningen (even als in 1876) het talrijkst waren in Bagelen en de Preanger regentschappen, moet niet worden opgevat als eene volledige statistiek van de ontginningen der bevolking, want de aangehaalde ordonnancie van 7 Maart 1874 wordt nog slechts zeer gebrekkig nageleefd. Uit een opzettelijk onderzoek, in het afgeloopen jaar ingesteld, is gebleken dat in een aantal districten nog steeds door de bevolking geheel willekeurig over de woeste gronden werd beschikt, en dat de voor Java's toekomst zoo gevaarlijke roofbouw nog in 't minst niet beperkt werd. Trouwens, behalve in de gewesten die statistisch waren opgenomen, had nog bijna nergens de aanwijzing of afbakening van de grenzen der dessa's plaats gevonden, die noodig is om te weten waar het staatsdomein begint, hetwelk ook door de inlandsche bevolking niet zonder vergunning mag ontgonnen worden. Bij eene circulaire van 2 November 1877 heeft de directeur van binnenlandsch bestuur bij de residenten op eene betere toepassing der ordonnancie aangedrongen, en tevens hare bedoelingen, die niet overal juist werden opgevat, nader toegelicht. Wat de bedoelde afbakening van het dessagebied betreft, werd opgemerkt dat de woonerven, de openbare plaatsen, de gewijde gronden, de sawahs, boomgaarden of tuinen en vischvijvers en ook de voor gemeene weiden afgezonderde gronden van zelf reeds te herkennen waren, zoodat alleen behoefte bestond aan afbakening van de tegalvelden. Aan de bevolking zou moeten worden bekend gemaakt, dat ieder, die regten meende te hebben op tegalvelden, daarvan moet doen blijken door die gronden binnen zekeren termijn van duurzame grensteekens te voorzien. Tegenwoordig gebeurt het telkens dat inlanders, die ter verantwoording geroepen worden omdat zij gronden ontginnen zonder daartoe vergunning verkregen te hebben, zich verschuilen achter de bewering dat zij dezelfde gronden in vroegeren tijd ook reeds in hun bezit hebben gehad. Aan zulke beweringen (juist te wachten van diegenen welke uit gemakzucht den zoogenaamden roofbouw uitoefenen, nu eens op de eene, dan weder op de andere plek) zou geen waarde meer te hechten zijn wanneer op geen andere dan behoorlijk afgebakende tegalvelden bezitregten erkend werden. Voorts werden de residenten uitgenoodigd om naauwkeurig toe te zien welk gebruik de districtshoofden maakten van hunne bevoegdheid om vergunning tot het ontginnen van gronden te verleenen, en om er tegen te waken dat zoodanige vergunningen verleend werden aan personen die reeds bouwvelden genoeg bezaten, maar die, liever dan deze behoorlijk te bewerken, ze wilden laten liggen, om elders weder zonder moeite van den maagdelijken bodem een oogst te winnen. Uit de berigten, die naar aanleiding van de hier besproken circulaire door de hoofden van gewestelijk bestuur zijn ingediend, is af te leiden dat met de gewenschte afbakening der tegalvelden overal een aanvang is gemaakt, en dat zij in de residentien Tagal, Pekalongan, Samarang, Japara, Bagelen en Kadoe reeds geheel, en in Cheribon, Rembang, Banjoemas en Madioen reeds voor een groot gedeelte voltooid is.

Uitgifte van gronden in erfpacht. Luidens het vorig verslag (blz. 95) werd eene verduidelijking en tevens eene gedeeltelijke uitvoering voorbereid van het in 1872 reeds gewijzigde art. 9 van het Koninklijk besluit tot uitvoering der agrarische wet (*Indisch Staatsblad* 1870 n°. 118 en 1872 n°. 116), voor zooveel namelijk daarbij bepaald is, dat in erfpacht niet mogen worden afgestaan: » gronden gelegen in door den Koning aan te wijzen streken, die beschikbaar moeten blijven voor de uitbreiding der op hoog gezag ingevoerde koffijcultuur". Eene zoodanige tweeledige voorziening is sedert tot stand gekomen bij de Koninklijke besluiten van 14 October 1877 n°. 1 en 2 (*Indisch Staatsblad* n°. 270 en 271). Door eerstgenoemd besluit is thans uitgemaakt dat in de *streken*, welke ingevolge 's Konings beslissing geheel beschikbaar moeten blijven voor de uitbreiding der gouvernements-koffijcultuur (als volkscultuur) [1], alleen die woeste gronden van uitgifte in erfpacht zijn uitgesloten welke *voor de koffijcultuur geschikt* zijn te achten. Bij het in de tweede plaats genoemde besluit (dd. 14 October 1877 n°. 2) heeft de aanwijzing der voor de uitbreiding der gouvernements-koffijcultuur te reserveeren streken plaats gevonden wat de residentie Preanger regentschappen betreft. Dienvolgens zullen in de afdeelingen Tjitjalengka en Limbangan (te zamen 10 districten), in 7 van de 10 districten der afdeeling Bandong en in 1 district van de afdeeling Soemedang in 't geheel geene voor de koffijcultuur geschikte gronden meer in erfpacht mogen worden uitgegeven. Eerlang zal dit onderwerp ook geregeld kunnen worden voor de residentien Pasoeroean en Pekalongan. Ten aanzien van andere gewesten zijn nog geene voorstellen uit Indie ontvangen.

In het afgeloopen jaar zijn weder een aantal perceelen in erfpacht toegezegd of afgestaan, maar bijna uitsluitend op *aanvraag* van ondernemers, die zelf woeste gronden hadden uitgezocht. De *aanbiedingen* van perceelen door het Gouvernement hebben tot dusver weinig uitkomsten opgeleverd, en er zijn dan ook in den laatsten tijd geen nieuwe perceelen bestemd geworden om door het Gouvernement aan den meestbiedende in erfpacht te worden uitgegeven. Het resultaat van de aanbieding der 6 perceelen, in het eerste staatje op blz. 96 van het vorig verslag opgenoemd, is geweest dat 4 daarvan — één in Kediri en drie in Bagelen — aan de hoogste of eenige inschrijvers zijn toegewezen. De beide andere — in de Preanger regentschappen en in Banjoewangi — konden niet worden toegewezen, omdat de gegadigden óf geen waarborgen van soliditeit aanboden, óf ongeldige inschrijvingsbiljetten hadden ingezonden. Van eene hernieuwde aanbieding is voor het laatstbedoelde perceel afgezien. Dat in de Preanger regentschappen is later op den gewonen voet in erfpacht *aangevraagd*, maar toen het verzoek was ingewilligd (zie de straks te vermelden bijlage P § *B* n°. **5**) is er door den aanvrager weder van afgezien. Van de vier perceelen, die aan inschrijvers waren toegewezen, is er één — ter grootte van p. m. 206 bouws, in Bagelen — ten slotte door den regthebbende (die de eenige inschrijver geweest was) niet aanvaard geworden, waarop dit perceel (in Junij jl.) aan een ander *op aanvraag* is afgestaan. Wat de drie andere perceelen betreft, is tot dusver hier te lande nog slechts gebleken dat één daarvan (dat in Kediri, ongeveer 506 bouws groot, waarvoor eene pachtsom van f 8,12 per bouw bedongen was) in de registers ingeschreven, dus definitief aanvaard is in Februarij 1878. Het is echter wel waarschijnlijk dat ook de regthebbenden op de beide andere perceelen (in Bagelen) tijdig hun regt hebben laten inschrijven, daar zij aan hunne verpligting, om de door het Gouvernement gemaakte onkosten (voor opmeting der gronden enz.) te restitueeren, reeds voldaan hebben. Voor één dezer beide perceelen (94 bouws groot) is f 6,50, voor het andere (170 bouws groot) is f 2,50 per bouw als pacht te betalen.

Van de 48 in erfpacht *aangevraagde* perceelen, die, blijkens het vorig verslag [2], bij het einde van 1876 waren toegezegd of afgestaan maar nog niet in de openbare registers ingeschreven, zijn er in 1877 35 ingeschreven geworden, waarvan 2 als één enkel perceel. Bovendien zijn er in 1877 nog 8 perceelen ingeschreven die in datzelfde jaar waren toegezegd en afgestaan. Deze 42 perceelen vindt men, met alle reeds vóór 1877 ingeschreven perceelen, vermeld in de bijlage betreffende den landbouw op de verhuurde of in erfpacht uitgegeven gronden, behoorende bij hoofdstuk **O**.

Bij het eind van 1877 waren in 't geheel in de registers ingeschreven:

a. 4 perceelen, die ingevolge *aanbieding* van gouvernementswege in erfpacht waren afgestaan;

b. 145 perceelen, die *op aanvraag* in erfpacht waren afgestaan; en

c. 51 perceelen, vroeger in huur afgestaan, doch door de huurders in erfpacht aangevraagd en verkregen. (Hierover meer in de volgende rubriek.)

Van de sub *b* bedoelde perceelen zijn er 2 vereenigd geworden met twee der sub *c* bedoelde perceelen (Tjisalak in de Preanger regentschappen en Kandangan in Madioen), zoodat er niet 200, maar 198 erfpachtsperceelen op Java bestonden bij het einde van 1877. Al die 198 perceelen

[1] Verg. de ministerieele aanschrijving van 25 Julij 1870, gedrukt als bijlage bij de Memorie van Antwoord op het Eindverslag der Eerste Kamer betreffende de Indische begrooting voor 1871 (1ste Kamer, Vergadering 1870—1871 n°. 5 *a*), waarin de bedoeling der afzondering van zekere *streken* voor de uitbreiding der gouvernements-koffijcultuur is toegelicht.

[2] Zie aldaar het tweede staatje op blz. 96.

zijn opgenoemd in de hooger bedoelde bijlage, behoorende bij hoofdstuk **O**. Daarvan liggen er in de Preanger regentschappen 45, in Samarang 40, in Kediri 25, in Pekalongan 22, in Pasoeroean 19, in Madioen 14, in Kadoe 12, in Bantam 7, in Cheribon 3, in Probolinggo 3, in Soerabaija 2, in Banjoemas 2, in Bagelen 2, in Krawang 1 en in Japara 1. Die 198 perceelen vormen echter niet even zoo vele afzonderlijke ondernemingen, vermits dikwijls gronden zijn aangevraagd en afgestaan tot uitbreiding van reeds bestaande ondernemingen.

Van de vóór 1877 toegezegde of afgestane perceelen zijn er 13 in dat jaar nog niet in de openbare registers ingeschreven. Evenmin heeft nog inschrijving plaats gehad van 51 perceelen, die in 1877 zijn toegezegd of afgestaan. Welke die 64 perceelen zijn, kan men zien uit de aangehaalde bijlage P. Voor 3 dezer perceelen is de toezegging of uitgifte in erfpacht weder komen te vervallen omdat de aanvragers verklaarden van de gronden af te zien.

In diezelfde bijlage zijn ook vermeld de in 1877 afgewezen aanvragen en de redenen van afwijzing.

De hier volgende staat wijst aan hoeveel van de 149 ingevolge aanbieding of op aanvraag afgestane perceelen, die op 31 December 1877 in de registers waren ingeschreven, en hoeveel van de 64 op aanvraag toegezegde of afgestane maar nog niet ingeschreven perceelen, in elk gewest gelegen waren, en welke de gezamenlijke uitgestrektheid dier perceelen was.

GEWESTEN.	Afgestaan en reeds in de openbare registers ingeschreven.		Afgestaan maar nog niet ingeschreven.		Toegezegd en nog niet afgestaan *c*).	
	Aantal perceelen.	Aantal bouws. *a*)	Aantal perceelen.	Aantal bouws. *a*)	Aantal perceelen.	Aantal bouws. *a*)
Bantam	4	1 363	„	„	2	137
Krawang	1	209	„	„	„	„
Preanger regentschappen	43	10 605	6	2 332	11	2 448
Cheribon	2	801	„	„	1	350
Pekalongan	20	4 805	„	„	9	380
Samarang	19	3 900	2	172	8	1 475
Japara	1	500	„	„	2	717
Soerabaija	2	241	„	„	„	„
Pasoeroean.	13	4 068	„	„	6	1 353
Probolinggo	3	1 304	„	„	„	„
Banjoemas	1	197	„	„	„	„
Bagelen	1	390	„	„	„	„
Kadoe	11	2 973	2	140	1	125
Madioen.	11	4 043	1	116	1	459
Kediri	17	6 393	1	158	11	5 665
Te zamen . .	149	41 792	*b*) 12	2 918	*d*) 52	13 109

a) Waar onderdeelen van een bouw voorkomen, is hier voor elk perceel de uitgestrektheid in volle bouws afgerond.

b) Een dezer perceelen is weder teruggenomen omdat de aanvrager van de gronden afzag (verg. bijlage P § *B* n°. **5**).

c) Voor die perceelen, welke in de eerste maanden van 1878 zijn *afgestaan*, heeft men niet gevolgd het globale aantal bouws in de aanvrage genoemd en door de Regering toegezegd, maar de ware grootte waarvoor het perceel zal worden ingeschreven.

d) Voor 2 dezer perceelen is de toezegging ingetrokken, nadat de aanvragers verklaard hadden daarvan geen gebruik te zullen maken (zie bijlage P § *A* n°. 38 en 43). Van de 50 andere zijn er in het eerste halfjaar 1878 33 *afgestaan*.

De bovenbedoelde 149 perceelen, ingevolge aanbieding of op aanvraag in erfpacht afgestaan en reeds in de registers ingeschreven, zullen te zamen f 130 093 per jaar aan *pacht* opbrengen, wanneer voor allen de termijn van vijf jaren, gedurende welken geen pacht betaald wordt, verstreken zal zijn [1]). Hoeveel die perceelen aan *verponding* zullen opbrengen, is natuurlijk nog niet te zeggen. Het bedrag dat te betalen is wegens hoofdgeld voor de vaste arbeiders, die op de perceelen gevestigd zijn, kan elk jaar verschillen [2]).

Ook nu weder werden aan vele uitgiften bijzondere voorwaarden verbonden. Als de inlandsche bevolking afstand deed van kleine stukken bouwgrond, vruchtboomen of koffijaanplantingen van weinig beteekenis, die binnen de grenzen van een aangevraagd perceel geënclaveerd lagen, werd bedongen dat zij behoorlijk schadeloos gesteld zou worden. Waar aanplantingen als de laatstbedoelde in de uitgifte begrepen werden, vorderde het Gouvernement overeenkomstig de in 't vorig verslag (blz. 95) vermelde beslissing (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 3015), ook eene vergoeding voor 's lands kas, berekend naar de vermoedelijke winstderving door het toekomstig gemis der productie van het af te staan koffijplantsoen (zie bijlage P § *A* n°. 15 en 20, § *B* n°. **2** en **11**). Waren de perceelen met houtgewas begroeid, en kon verondersteld worden dat dit plaatselijk waarde had, dan werd ook daarvoor eene retributie ten behoeve van 's lands kas gestipuleerd. In de meeste gevallen, althans wanneer het bedrag niet al te luttel was, werd vrijheid gelaten deze vergoeding in vijf jaren te storten. Aan sommige uitgiften werd de voorwaarde verbonden, dat de door het perceel loopende wegen of waterleidingen voor het algemeen verkeer of gebruik zouden blijven opengesteld.

Koffijaanplant werd op vele afgestane perceelen verboden, terwijl bij menige uitgifte ook werd bedongen dat, bijaldien op de gronden koffij werd geplant, het daarvan te verkrijgen product niet dan met speciale vergunning van het gewestelijk bestuur buiten het perceel zou mogen worden bereid.

Even als in 1876 waren er, zoo als gezegd, onder de aanvragers velen die de gronden wenschten te bestemmen, niet voor afzonderlijke ondernemingen, maar ter uitbreiding van perceelen die zij reeds vroeger in huur of in erfpacht hadden verkregen. Waar het kleine uitbreidingen gold, werd gemeenlijk het erfpachtsregt verleend voor den tijd gedurende welken het regt op het uit te breiden perceel nog moest duren. Overigens werd de erfpacht steeds voor 75 jaren, in één geval (zie bijlage P § *B* n°. **6**) bij uitzondering voor 50 jaren verleend.

Verreweg de meeste aanvragers waren Europeanen. Het aantal niet-Europeanen bepaalde zich tot enkele Chinezen.

Vervanging van huur door erfpacht. Het aantal perceelen, welke door inschrijving in de openbare registers in erfpacht verkregen werden door de ondernemers die ze tot dus ver in huur hadden gehad, klom in het afgeloopen jaar van 38 tot 53 [3]), doch 2 van deze perceelen zijn weder aan den Staat vervallen, omdat de ondernemer, die ze beide in erfpacht bezat, in gebreke bleef de verschuldigde pacht te betalen [4]). De overblijvende 51 perceelen zullen aan

[1]) De eerste uitgiften dagteekenen van December 1873 en Maart 1874.

[2]) Over 1877 was door *alle* erfpachters (daaronder dus begrepen de ondernemers die de vroeger door hen *gehuurde* gronden in erfpacht verkregen hebben) wegens hoofdgeld verschuldigd f 22 135, tegen f 19 418 (volgens verbeterde opgaven) over 1876. Bij den aanvang van 1878 was van deze sommen aangezuiverd f 20 295 en f 19 243.

[3]) Van de 15 in 1877 in erfpacht verkregen huurperceelen werden er 2 (Trisobo I en II in Samarang) bij de vestiging van het erfpachtsregt vereenigd ingeschreven. Daarentegen werd van de 38 perceelen, waarvoor reeds op 31 December 1876 de huur door erfpacht vervangen was, 1 (Terwidi-Kalisidi, mede in Samarang) in 1877, met toestemming van de Regering, in 2 perceelen gesplitst.

[4]) Het waren de perceelen Gintoeng en Tamblang in Krawang. De gronden zijn, omdat zich daarvoor geen andere gegadigden voordeden, (in Februarij jl.) ter beschikking van de bevolking gesteld.

pachtschat en verponding over een vol jaar aan den lande afwerpen f 163 416 [1]), terwijl voor diezelfde gronden, wanneer de huur daarvan bestendigd was gebleven, slechts f 129 554 per jaar aan 's lands kas zou betaald worden.

Al de straks bedoelde 51 perceelen zijn, zooals hooger reeds gezegd werd, opgenoemd in de bij hoofdstuk O behoorende bijlage betreffende den landbouw op de verpachte en verhuurde gronden. Daaronder zijn er 7, die eerst in 1877 in erfpacht werden toegezegd [2]). Deze 7, zoomede 10 andere huurperceelen, die mede gedurende 1877 in erfpacht werden toegezegd maar nog niet in de registers werden ingeschreven, vindt men vermeld in bijlage Q. Van de regthebbenden op de bedoelde 10 perceelen liet er één (namelijk de huurder van Kalangsari in Krawang) den voor de inschrijving van het erfpachtsregt bepaalden tijd ongebruikt voorbijgaan [3]).

Slechts één verzoek om conversie van huur in erfpacht werd in 1877 afgewezen, omdat de inwilliging geacht werd met het algemeen belang niet vereenigbaar te zijn; dit verzoek betrof het perceel Selogombong in de Preanger regentschappen.

Omtrent den voet waarop de conversie te regelen ware voor diegene der thans in huur bezeten thee-ondernemingen (7 in getal), die uitsluitend of voor het grootste gedeelte gevestigd zijn op gronden welke bij hunne uitgifte (1863—1865) als gouvernements-theetuinen in exploitatie waren (en waarvoor derhalve, uithoofde van de aanwezige aanplantingen en het door de verkrijgers daarvan dadelijk te trekken genot, bijzonder hooge huursommen — f 24 à f 50 per bouw — waren bedongen), meende de Indische Regering niet te moeten beslissen zonder voorafgaand overleg met het Opperbestuur. Het is raadzaam geacht om bij eventueelen afstand van deze gronden in erfpacht de door het Gouvernement te vorderen pachtsom te berekenen als volgt: Eerst wordt nagegaan welke canon zou te vorderen zijn, wanneer men alleen op de waarde der gronden en niet op de tegenwoordige huurprijzen lette. Met het vorderen van zulk een canon kan echter niet worden volstaan, omdat het bedrag daarvan veel lager zou zijn dan hetgeen thans als huur ontvangen wordt, en het Gouvernement bij de conversie van huur in erfpacht niet verliezen mag [4]). Daarom wordt de canon verhoogd met het cijfer dat men verkrijgt als men het totaal bedrag der huur, die nog zou moeten voldaan worden wanneer het huurcontract werd gehandhaafd, deelt door het aantal jaren, waarvoor de erfpacht verleend wordt [5]). Op deze wijze zijn zoowel het Gouvernement als de ondernemer gebaat. Het Gouvernement zal bij het einde der erfpacht de oorspronkelijk bedongen huur geheel ontvangen hebben en bovendien den canon, waarop het aanspraak kan maken met het oog op de waarde der gronden op zich zelve. En voor den ondernemer wordt de last, die thans op hem drukt, over een aantal jaren verdeeld [6]).

Verhuur van gronden. Ook in het afgeloopen jaar werden weder geen aanzoeken ontvangen om gronden in huur te erlangen. Echter kwamen de huurovereenkomsten tot stand voor de laatst aangevraagde 4 perceelen (respectievelijk groot $148^{372}/_{500}$, ruim 498, $497^{135}/_{500}$ en $300^{328}/_{500}$ bouws), waarvan twee, in de Preanger regentschappen gelegen, aan de aanvragers, als eenige inschrijvers bij de openbare aanbesteding, waren toegewezen in Augustus 1875 [7]) en Junij 1877 tegen de minimum huursom van f 6 en f 2,75 per bouw 's jaars, en de beide anderen, in Cheribon gelegen, te zamen als één perceel in December 1876 waren gegund, mede aan den aanvrager als eenigen inschrijver, tegen f 2,01 per bouw 's jaars, d. i. 1 cent boven de minimum huursom. De huur der 3 perceelen is ingegaan 16 Januarij, 17 Augustus en 10 Januarij 1877. Daarentegen werden 15 huurovereenkomsten ontbonden, doordien de ondernemers de gronden in erfpacht verkregen (verg. de voorgaande rubriek). Het aantal perceelen, waarvoor nog huurovereenkomsten van kracht bleven, was ten gevolge van een en ander bij het eind van het jaar gedaald van 75 tot 63. Voor 2 dezer perceelen, beide door denzelfden huurder bezeten, werd echter de ontbinding der huurovereenkomsten voorbereid, omdat de ondernemer in gebreke was gebleven de verschuldigde huur te betalen [8]). De 61 overigen vindt men vermeld in de meermalen aangehaalde bijlage, behoorende tot hoofdstuk O.

Ten aanzien van twee indertijd in huur gevraagde perceelen in de districten Oedjoeng Broeng Wetan en Tandjongsari (Preanger regentschappen), tot welker uitgifte de Regering zich in 1872 en 1874 genegen had verklaard, maar die de gegadigden destijds nog moesten laten opmeten, moest de Regering, toen de aanvragers zich nader aanmeldden om de gronden in erfpacht te erlangen, op haar vroeger voornemen terugkomen, in verband met het op blz. 96 besproken Koninklijk besluit dd. 14 October 1877 n°. 2, waarbij de genoemde districten gerangschikt zijn onder de streken die beschikbaar moeten blijven voor de uitbreiding der op hoog gezag ingevoerde koffijcultuur. De Indische Regering heeft zich echter bereid verklaard om de voor het opmeten en in kaart brengen der gronden gemaakte kosten en de verder in verband daarmede door hen gedane uitgaven aan de aanvragers te vergoeden.

Verkoop van grond. De gezamenlijke uitgestrektheid der kleine stukken gronds, die in elk gewest door het Gouvernement aan particulieren verkocht werden, en de daarvoor betaalde prijzen blijken uit het hier volgende overzigt, hetwelk alleen de reeds *overgedragen* gronden betreft, terwijl gelijksoortige overzigten in vorige verslagen alle *aangevraagde* gronden vermeldden.

GEWESTEN.	Uitgestrektheid in M².	Betaalde koopprijs.
Bantam.	3 269	f 38
Batavia.	* 134 646	* 6 349
Krawang	43 136	1 521
Preanger regentsch. .	64 918	2 405
Cheribon	260 817	6 725
Tagal	23 004	1 199
Transporteeren	529 790	f 18 237

[1]) De verponding berekend naar de taxatie die heeft plaats gehad bij de vervanging van de huur door erfpacht. Bovendien betalen de ondernemers hoofdgeld voor de vaste arbeiders op hunne gronden gevestigd. Het bedrag, uit dezen hoofde in 1877 door hen verschuldigd, is niet afzonderlijk opgegeven, maar begrepen in het cijfer op blz. 97, noot 2, genoemd.

[2]) Onder de 15 in 1877 in erfpacht overgegane huurperceelen waren er dus 8, waarvoor de conversie reeds in 1876 of vroeger was toegestaan. Dit waren de perceelen, vermeld in het vorig verslag, bijlage S n°. 2 (Trisobo, tellende voor 2 huurperceelen, maar voor 1 erfpachtsperceel), 4, 12, 14, 16 en 17, zoomede in het verslag van 1876, bijlage V n°. 6.

[3]) Ditzelfde had de huurder van Koedjonmanis in Kediri gedaan, aan wien reeds vóór 1877 dat perceel in erfpacht was toegezegd.

[4]) Art. 17 van het Koninklijk besluit tot uitvoering der agrarische wet (*Indisch Staatsblad* 1870 n°. 118, en 1872 n°. 116).

[5]) Een ondernemer, bijvoorbeeld, die thans voor een perceel van 500 bouws f 50 huur per bouw betaalt en wiens huurcontract eerst over 6 jaren zou afloopen, zal, wanneer de taxatie van de waarde zijner gronden op zich zelve leidt tot het heffen van een canon van f 4 per bouw, conversie van huur in erfpacht voor 75 jaren kunnen verkrijgen wanneer hij aanneemt in die 75 jaren te betalen $(50 \times 500 \times 6) + (4 \times 500 \times 75) =$ f 300 000, dat is per jaar f 4000 (f 8 per bouw).

[6]) Blijkens een paar adressen, in den laatsten tijd bij de Indische Regering ingekomen, zijn de opbrengsten der thee-ondernemingen geenszins geëvenredigd aan de hooge huurprijzen, welke thans jaarlijks moeten betaald worden. Door eene regeling op den boven aangeduiden voet zal mitsdien aan een groot bezwaar worden te gemoet gekomen.

[7]) In de sluiting der huur betreffende dit perceel werd alsnog bewilligd, niettegenstaande de aanvrager, zoo als in het vorig verslag, blz. 98, werd gezegd, zoowel den gestelden termijn als een later verleend uitstel aanvankelijk had laten voorbijgaan zonder zich aantemelden.

[8]) De hierbedoelde perceelen (te zamen groot 286 bouws) behoorden tot de ondernemingen Gintoeng en Tamblang in Krawang, waarvan de gronden voor een gedeelte in erfpacht werden bezeten. Dat ook de erfpachtsregten des ondernemers zijn vervallen, is reeds op blz. 97 medegedeeld.

GEWESTEN.	Uitgestrektheid in M².	Betaalde koopprijs.
Per transport	529 790	f 18 237
Pekalongan	53 093	2 148
Samarang	* 137 887	* 49 976
Japara	16 822	791
Rembang	9 658	552
Soerabaija	* 36 940	* 19 322
Pasoeroean.	* 77 553	* 8 466
Probolinggo	170 530	7 835
Bezoeki.	484	97
Banjoewangi	33 265	556
Banjoemas.	109 851	2 304
Bagelen	51 126	1 834
Kadoe	17 450	924
Madioen	30 056	885
Kediri	* 149 779	* 13 390
Te zamen . .	1 424 284	f 127 317

Waar in het voorafgaand overzigt de opgaven met een * zijn geteekend, zijn daarin ook begrepen perceelen (op hoofdplaatsen; verg. vorig verslag blz. 99), die in het openbaar bij opbod werden verkocht. Dergelijke publieke verkoop vond in 1877 plaats te Batavia, Samarang, Soerabaija, Pasoeroean en Kediri; de geveilde perceelen hadden eene gezamenlijke uitgestrektheid van 1036, 28 640, 4587, 1771 en 13 483 M²., en bragten op f 164, f 39 952, f 14 885, f 297 en f 2175, dat in f 73, f 7534, f 1114, f 120 en f 153 boven den gestelden minimum-verkoopprijs. De verkoop van de in 't vorig verslag bedoelde gouvernements-gronden (sawahs) te Buitenzorg kwam in 1877 nog niet tot stand. Nu de gegadigde, aan wien het terrein *en bloc* was toegezegd ter uitvoering van een door hem ontworpen bouwplan en die nog tot het einde des jaars van die toezegging kon gebruik maken, dien bedenktijd ongebruikt heeft gelaten, zal omtrent de bestemming der bewuste terreinen eene nadere beschikking te nemen zijn, waaromtrent in April jl. nog voorstellen van den resident werden te gemoet gezien.

Afstand van grond met regt van opstal. Met dezen titel werden in 1877 uitgegeven de navolgende uitgestrektheden gronds, waarvoor de helft van den verkoopprijs als betaling werd bedongen.

GEWESTEN.	Uitgestrektheid in M².	Betaalde prijzen.
Samarang	16 142	f 296
Soerabaija	7 668	208
Probolinggo	41 237	930
Bezoeki.	98 890	697
Banjoemas.	14 465	90
Kadoe	2 699	198
Kediri	2 605	65
Te zamen . .	183 706	f 2484

§ 2. *Buitenbezittingen.*

Gouvernementslanden van Sumatra. Nog slechts voor 9 van de 29 perceelen, die vóór de uitvaardiging der erfpachtsregeling voor de gouvernementslanden van Sumatra (*Indisch Staatsblad* 1874 n°. 94*f* en 1876 n°. 249) ter Sumatra's Westkust zonder behoorlijken titel in handen waren gekomen van niet-inlanders, was bij het eind van 1877 erfpachtsregt aangevraagd en door het Gouvernement verleend. Deze 9 perceelen werden achtereenvolgens in de registers ingeschreven: 1 in December 1876, 7 in 1877 en 1 in Januarij 1878. Verder was op 2 aanvragen [1]) afwijzend beschikt en waren nog voor 8 perceelen aanvragen in behandeling [2]), terwijl bovendien voor 2 perceelen uitstel van het verkrijgen van erfpacht was verzocht uit hoofde van gebrek aan fondsen, en 1 perceel, dat nog niet ontgonnen was, door den houder ter beschikking van de Regering werd gesteld. Daar dus nog altijd van enkele der bedoelde 29 perceelen de houders in verzuim bleven zich voor hun bezit een behoorlijken titel aan te schaffen, besloot de Indische Regering in Augustus 1877 om, bijaldien de zoodanigen desniettemin feitelijk bezitregten mogten uitoefenen, dezen bij geregtelijke acte te doen aanmanen om de gronden binnen drie maanden te ontruimen. Dientengevolge is in Februarij 1878 een der bedoelde bezitters gesommeerd om een door hem geoccupeerd eilandje in de baai van Tapanoli, waarop reeds eenige gebouwen en klapperaanplantingen waren verrezen, binnen bedoelde tijdruimte te verlaten.

Eene nadere aanduiding van de afgestane 9 perceelen, en van de voorwaarden waarop ze werden afgestaan, vindt men deels in bijlage T van het vorig verslag (zie aldaar § *A* n°. 1 en 4), deels (voor zooveel de 7 perceelen betreft die de Regering eerst in 1877 afstond) in bijlage R hierachter.

In het afgeloopen jaar werden ter Westkust van Sumatra 4 aanvragen om erfpacht ingediend betreffende woeste gronden (in de Padangsche Bovenlanden) die nog niet geoccupeerd waren. Bij het eind van het jaar was 1 dier perceelen toegewezen, maar nog niet ingeschreven, en 1 geweigerd (verg. de aangehaalde bijlage R § *A* n°. 9 en § *B* n°. II), terwijl voor de 2 andere de aanvragen nog in behandeling waren.

De op 31 December 1877 ingeschreven erfpachtsperceelen in het gouvernement Sumatra's Westkust besloegen eene gezamenlijke uitgestrektheid van 5084 bouws. Aan hoofdgeld voor de werklieden der erfpachters (voor Sumatra bepaald op slechts f 2,50 per man) werd in genoemd gewest over 1877 ontvangen f 280. De jaarlijksche erfpachtsom bedraagt, even als in andere buitenbezittingen, voor alle gronden, onverschillig welke hunne ligging of waarde zij, f 1 per bouw. Vrijstelling gedurende de eerste jaren, zoo als op Java, wordt niet genoten.

In het laatst van 1876 werd door een in de Battaklanden gevestigd Europeaan (een der Christenzendelingen aldaar), die de beschikking over woeste gronden wenschte te erlangen in het landschap Loeboe Sikam (verg. blz. 10 noot 2), de vraag gedaan, of de bedoelde nog niet onder geregeld bestuur gebragte landstreken mede vielen onder de toepassing der voor de gouvernementslanden van Sumatra uitgevaardigde erfpachtsverordening. De Indische Regering antwoordde bevestigend (Maart 1877), uit overweging dat de verordening geen onderscheid maakt tusschen gouvernementslanden die wèl en die niet onder regtstreeksch Europeesch bestuur zijn gebragt.

In de residentie Sumatra's Oostkust, namelijk op het eiland Bengkalis, meldde zich in 1877 weder een ondernemer aan om op den voet der genoemde verordening gronden in erfpacht te bekomen, echter niet voor 75, maar slechts voor 30 jaren. Zoowel dit perceel, groot 1000 bouws, als de beide in 't vorig verslag bedoelde (ter

[1]) Zie bijlage R § *B* n°. I, en vorig verslag blz. 100.

[2]) Voor 1 dier perceelen, ter grootte van ruim 191 bouws, in de Padangsche Bovenlanden, werd de erfpacht verleend in Januarij 1878; van de inschrijving is echter hier te lande nog niet gebleken. Overigens werd in Mei 1878 ook een terrein van ongeveer 9 bouws in de Padangsche Benedenlanden in erfpacht afgestaan, maar uit de Indische stukken is niet na te gaan of daarop een der hierbedoelde aanvragen betrekking had.

grootte van 528 en 2500 bouws) werden in December 1877 afgestaan, deze beide laatsten voor den gewonen termijn van 75 jaren. De inschrijving in de openbare registers moest bij den aanvang van 1878 nog plaats hebben. Omtrent de voorwaarden der uitgifte zie men overigens bijlage R § *A* n°. 10, 11 en 12.

Op den voet van art. 62, 2de lid, van het Regeringsreglement werden in de gouvernementslanden van Sumatra eenige kleine stukken gouvernementsgrond verkocht, als: in het gouvernement Sumatra's Westkust 3153 M². en in de residentie Palembang 69 634 M²., waarvoor aan den lande betaald werd f 95 en f 2010. Regt van opstal werd in 1877 in geen der buitenbezittingen door het Gouvernement aangevraagd of verleend.

Billiton. Reeds een paar malen (in 1872 en 1876) werden door Europeanen (in dienst van de Billiton-maatschappij) kleine eilanden, nabij Billiton gelegen, in erfpacht gevraagd om die voor eigen rekening o. a. met klappers te beplanten. Er bestond dus aanleiding om ook voor dit gewest omtrent het verleenen van erfpacht regelen te stellen. De vereischte voorziening kwam tot stand bij ordonnancie van 26 September 1877 (*Indisch Staatsblad* n°. 194), waarbij de voor Amboina geldende regeling (zie het verslag van 1873 blz. 103/104) ook op de adsistent-residentie Billiton toepasselijk is verklaard. Op Billiton zelf zal, onder de werking van het in 1852 met de Billiton-maatschappij gesloten contract, van uitgifte van gronden geene sprake kunnen zijn zonder voorafgaande toestemming van die zijde. Deze bijzonderheid maakte evenwel geene speciale voorziening noodig, vermits ook de ordonnancie voor Amboina de uitgifte verbiedt van » gronden waarop anderen regt hebben, indien zij ongenegen zijn zich van hun regt te ontdoen."

Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden. Het in Februarij 1876 aan de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij in erfpacht toegezegde perceel in de onderafdeeling Bonthain (Zuiderdistricten) werd in November 1877, tot eene uitgestrektheid van circa 457 bouws, definitief afgestaan op den voet der voor dit gouvernement bestaande erfpachtsregeling (*Indisch Staatsblad* 1872 n°. 237*c* en 1876 n°. 35*a*) en verder onder de bijzondere voorwaarden, vermeld in bijlage R hierachter. Bij het eind van 1877 was echter dat perceel, het eenige 't welk tot dusver in dit gewest in erfpacht is uitgegeven, nog niet in de openbare registers ingeschreven.

Nieuwe aanzoeken om gronden in erfpacht te erlangen kwamen ook niet in. Twee Europesche ingezetenen van Koepang (Timor) verzochten echter gezamenlijk voorloopige vergunning om op Poeloe Kabia of Baars-eiland, dat gerekend wordt tot het gouvernement van Celebes te behooren, eene guano-exploitatie te beproeven. Het verzoek, zoo als het was ingekleed, werd door de Regering afgewezen, maar zij verklaarde zich bereid (October 1877) om, wanneer de adressanten daartoe de noodige stappen deden, te overwegen of hun het eiland in erfpacht zou kunnen worden afgestaan. Het blijkt niet dat de belanghebbenden zich daartoe reeds aangemeld hebben.

Van de twee blijkens het vorig verslag (blz. 100) nog bestaande huur-ondernemingen op Celebes is er thans nog slechts één in werking. Op de aanhangige aanvraag om minnelijke ontbinding der huur van het perceel Batoe Bassi in de afdeeling Noorderdistricten is namelijk in Maart jl. door de Indische Regering gunstig beschikt, nadat de overtuiging verkregen was dat op de erven van den overleden huurder geen verhaal was voor de aanzuivering der achterstallige huurpenningen, en door hen zelven ook vruchteloos de verkoop der huurregten beproefd was.

In eigendom werden door het Gouvernement aan particulieren afgestaan eenige kleine stukken gronds als bedoeld bij art. 62 2de lid van het Regeringsreglement. De gezamenlijke grootte bedroeg 10240 M²., waarvoor ontvangen werd f 1964.

Menado. Was blijkens het vorig verslag (blz. 100 en 101) door de ordonnancien van 8 Maart en 17 Junij 1877 (*Indisch Staatsblad* n°. 55 en 127) aanvankelijk reeds het noodige gedaan om voor de toekomst zoowel de regten van het Gouvernement als die van de bevolking op den grond in Menado behoorlijk te waarborgen, in December nam de Indische Regering eenige maatregelen om ook den onzekeren regtstoestand te doen ophouden, waarin de gronden verkeerden die vóór de uitvaardiging der bedoelde verordeningen door onbevoegden aan niet-inlanders waren overgedragen, althans voor zoover de overeenkomsten ter zake waren tot stand gekomen geheel buiten het bestuur om [1]). Daar de bedoelde gronden (hetzij ze beschouwd moeten worden als door den inlander, die zijn gebruiksregt prijs gaf, te zijn geabandonneerd, hetzij ze als woeste gronden — ook krachtens Indisch Staatsblad 1877 n°. 55 — in den volsten zin des woords behoorden tot het Staatsdomein) in elk geval ter beschikking stonden van de Regering, konden de bezitters geen regten daarop doen gelden tenzij een titel ontleenende aan het Gouvernement. Ook hier, even als ter Sumatra's Westkust, is daarom aan de belanghebbenden de gelegenheid geopend om alsnog binnen zekere tijdruimte hun bezit op wettigen voet te brengen. In Januarij 1878 heeft namelijk de Regering alle niet-inlanders in de Minahassa, die in het bezit zijn van gronden, tot dusver niet ingeschreven in de registers van eigendom en overgang, bij circulaire van den resident doen aanzeggen dat zij zich door diens tusschenkomst, onder overlegging van de vereischte stukken, vóór het einde des jaars hebben aan te melden om van het Gouvernement, als eigenaar van den grond, zoodanigen titel van bezit te erlangen als de omvang, ligging en bestemming van ieder stuk gronds meest geraden of wenschelijk zouden doen achten, en zijn de houders der bewuste perceelen er tevens opmerkzaam op gemaakt dat zij gevaar loopen door den Staat uit hun bezit te worden ontzet, indien zij van hun kant nalatig blijven zich de aangeboden gelegenheid ten nutte te maken.

Buiten de reeds in het vorig verslag vermelde drie aanvragen om de onbewoonde eilanden Bangka en Talissé in erfpacht te erlangen (waaronder 2 afgewezen en 1 voorwaardelijk ingewilligd), kwamen in het afgeloopen jaar slechts 2 aanvragen in, die op 1 Januarij jl. nog bij het gewestelijk bestuur in behandeling waren; bijzonderheden deswege zijn niet gemeld. De definitieve toewijzing der genoemde eilanden ondervond vertraging doordien het voorgeschreven onderzoek niet met de vereischte naauwkeurigheid was geschied en ook eenige stukken nog ontbraken. Tot hiertoe worden dus nog geene perceelen in de Minahassa in erfpacht bezeten.

Omtrent de werking der ordonnancie van 17 Junij 1877 (*Indisch Staatsblad* n°. 127), waarbij voor Menado regelen zijn gesteld omtrent de verhuring van gronden door inlanders aan niet-inlanders, zijn vooralsnog geene mededeelingen ontvangen.

Amboina. Omtrent de uitgifte van gronden in deze residentie valt slechts aan te teekenen dat in November 1877, door inschrijving in de openbare registers, het erfpachtsregt werd aanvaard voor het zuidelijk gedeelte van het eiland Rhun, van welke gronden de uitgestrektheid gebleken is niet 258, maar slechts p. m. 180 bouws te bedragen. De 3 vroeger in erfpacht uitgegeven perceelen werden reeds in 1874 ingeschreven. Nieuwe aanvragen kwamen niet in.

V. AGRARISCHE, STATISTIEKE EN TOPOGRAFISCHE OPNEMINGEN EN KADASTER.

§ 1. *Agrarische opnemingen.*

Van het in 't vorig verslag besproken eindresumé betreffende het in 1867—1869 gehouden onderzoek naar de regten, door de bevolking van Java en Madura op den grond uitgeoefend, is het 2de gedeelte (handelende over den oorsprong der bedoelde regten) nog niet in zijn geheel van de pers gekomen. Intusschen is bij de afdeeling » Statistiek" der algemeene secretarie te Batavia ook reeds het

[1]) In sommige der bedoelde vervreemdingen was indertijd het bestuur gekend, en ingevolge art. 181 van het ook voor Menado toepasselijke reglement op het binnenlandsch bestuur enz. op Amboina en onderhoorigheden (*Indisch Staatsblad* 1824 n°. 19*a* en 28*a*) waren de gesloten overeenkomsten geregistreerd. De eigendomsregten op de daarbij overgedragen en in de registers ingeschreven gronden konden uit den aard der zaak niet meer betwist worden.

3de en laatste gedeelte in bewerking genomen, waarin o. a. de zamenstelling en de functien van het dessabestuur en het onderscheid in stand van de overige ingezetenen, in verband met hunne regten op den grond, worden in 't licht gesteld.

§ 2. *Statistieke opneming van Java.*

Blijkens het vorig verslag was in het begin van 1877 één van de vijf opnemings-sectien werkzaam in de residentie Cheribon, aan de opmeting van de districten Kadoe Gedeh en Koeningan; de tweede in de residentie Banjoemas, aan de opmeting van het district Batoer; de derde in de residentie Madioen, aan de opmeting van het district Patjitan; de vierde in de residentie Japara, aan de bewerking van grondregisters, terwijl de vijfde begon met de opneming der residentie Preanger regentschappen. De twee eerstbedoelde sectien voltooiden in den verderen loop van het jaar het meetwerk in de genoemde districten van Cheribon en Banjoemas geheel, en kwamen ook met het teekenwerk zóó ver gereed, dat zij reeds een aanvang konden maken met het aanleggen van grondregisters in de vóór 1874 opgenomen gedeelten dier gewesten (verg. vorig verslag blz. 102). Bovendien werden in Banjoemas de landrenteplígtige gronden opgemeten in het district Karangkobar, waar nog in het geheel geen metingen hadden plaats gevonden. De sectie van Madioen bleef zich hoofdzakelijk met de opmeting van het district Patjitan bezig houden, maar een klein gedeelte van haar personeel ging over naar Soerabaija om dáár metingen te beginnen. De twee andere sectien zetten hunne werkzaamheden in Japara en de Preanger regentschappen voort. In Samarang werden grondregisters aangelegd door de buitengewone opnemings-sectie, die vroeger bestemd geweest was voor de hermeting van Cheribon.

Van de 10 bestaande kadastraal-statistieke bureaux (voor de bijhouding der verrigte opnemingen) schijnt er één — in Rembang, waar zoodanig bureau eerst kort geleden is opgerigt, — nog geen grondveranderingen geconstateerd te hebben; door de overige bureaux echter werden er veel meer geconstateerd dan in vorige jaren, namelijk: in Cheribon 77, in Tagal 2076, in Pekalongan 1179, in Samarang 2036, in Japara 195, in Madioen 1216, in Kadoe 1868, in Bagelen 5156, in Banjoemas 1672, totaal 15475, tegen 8416 in 1875 en 10856 in 1876. De bijhouding der bevolkingstatistiek had bij deze bureaux geregeld plaats.

Dit wat betreft de werkzaamheden van het personeel der statistieke opneming in het afgeloopen jaar. In 1878 zal dat personeel nog op denzelfden voet blijven voortwerken, maar daarna waarschijnlijk niet meer. Immers bij de Regering bestaat het voornemen om aan de statistieke opneming, zoo als die thans is georganiseerd, een einde te maken; om niet langer het verrigten van metingen en het verzamelen van statistieke gegevens nopens de bevolking en den volksrijkdom toe te vertrouwen aan één en hetzelfde personeel; om de metingen welke tot dusver door het personeel der statistieke opneming verrigt werden, en alle andere metingen welke volgens verschillende verordeningen in voorkomende gevallen op Java en Madura moeten geschieden, op te dragen aan technisch gevormde ambtenaren, en de gewone ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur te belasten met het verzamelen der bedoelde statistieke gegevens.

Eene reorganisatie van het bestaande in dezen geest werd reeds in 't begin van 1874 door de Indische Regering aanbevolen op het advies van den toenmaligen directeur van binnenlandsch bestuur en van wijlen den inspecteur-generaal van financien P. H. B. Motké. De destijds aan het Opperbestuur gedane voorstellen — waarvan met een enkel woord is gewag gemaakt in de verslagen van 1874 (blz. 99) en 1875 (blz. 100) — hebben, hoewel de daaraan ten grondslag gelegde principieele beschouwingen volkomen werden beaamd, niet dadelijk bijval gevonden, omdat zij den indruk gaven dat men de metingen aanzienlijk wilde uitbreiden en daaraan veel hoogere sommen ten koste wilde leggen dan tot dusver voor de statistieke opneming waren beschikbaar gesteld. Het nader overleg tusschen het Opperbestuur en de Indische Regering heeft er dan ook toe geleid dat aan de voorstellen van 1874 eene meer beperkte strekking is gegeven, waardoor de dezerzijds geopperde bezwaren zijn komen te vervallen.

Dat de tegenwoordige toestand zeer veel te wenschen overlaat, kan niet worden betwist. De metingen die door het personeel der statistieke opneming, dat grootendeels uit administratieve ambtenaren en niet uit technici bestaat, verrigt worden, hebben in zoover nut, dat zij de uitgestrektheid der belastbare dessagronden op een gegeven oogenblik leeren kennen, maar verder gaat haar nut ook niet. De metingen worden niet verrigt met den graad van naauwkeurigheid, die noodig is om de juiste ligging, den vorm, de begrenzing der dessagronden te bepalen; dientengevolge geven de kaarten, welke door het personeel der statistieke opneming vervaardigd worden, geene juiste voorstelling van het terrein en is eene behoorlijke bijhouding der terreinsveranderingen op die kaarten onmogelijk. Die kaarten hebben dan ook eigenlijk geenerlei nut. Toen onlangs onderzocht werd (zie blz. 47), of de topografische dienst er gebruik van zou kunnen maken voor de bijhouding der gegevens, bij de topografische opneming verkregen, bleken ze daarvoor ten eenenmale ongeschikt, en al het met zooveel kosten tot stand gebragte meetwerk der statistieke opneming spaart dus den lande niet eens de kosten uit van eene hermeting ten behoeve van de bijhouding der topografische kaarten. Waren de kaarten der statistieke opneming juist, dan zouden telkens, wanneer kleine stukken gronds (ingevolge art. 62 van het Regeringsreglement) door het Gouvernement verkocht of met regt van opstal uitgegeven worden, en wanneer, ingevolge de agrarische verordeningen, aan inlanders de gronden in eigendom worden afgestaan welke zij tot dusver in erfelijk individueel bezit hadden, de verschillende perceelen, waarvoor titels werden verleend, na met juistheid opgemeten te zijn, op die kaarten ingeschetst moeten kunnen worden, en op deze wijze zou men zonder moeite en kosten kadastrale kaarten verkrijgen voor zoover daaraan behoefte bestaat. Thans kan dit echter niet geschieden; de perceelen, die moeten worden ingeschetst, zijn niet te passen in de blokken, zoo als die, ingevolge de onnaauwkeurige metingen van het personeel der statistieke opneming, op de kaarten zijn aangegeven. Al het verrigte meetwerk baat niets voor latere behoeften aan gegevens omtrent het opgenomen terrein; men zal, om juiste gegevens te verkrijgen, van voren af aan op nieuw moeten gaan meten.

Deze opmerkingen gelden wel is waar in 't bijzonder voor die metingen, welke verrigt zijn vóórdat men de betere instrumenten bezigde, waarvan in 't vorig verslag (blz. 102) sprake was. Maar voldoende uitkomsten zijn toch niet te wachten zoolang de metingen blijven opgedragen aan ambtenaren die niet voor dezen specialen, technischen arbeid zijn gevormd.

Worden technisch gevormde ambtenaren belast met de metingen die tot dusver door het personeel van de statistieke opneming verrigt werden, dan zal men, voor hetzelfde geld dat thans wordt uitgegeven, veel betere resultaten verkrijgen, vooral ook omdat men dan aan diezelfde ambtenaren tevens zal kunnen opdragen de metingen welke verrigt moeten worden telkens wanneer het Gouvernement titels uitgeeft voor zakelijke regten op grond. Thans worden deze metingen, buiten eenig verband met die der statistieke opneming, bewerkstelligd door gouvernementslandmeters, voor zoover die beschikbaar zijn; maar veelal ook op gebrekkige wijze. Hunne meetbrieven geven ten naastenbij den vorm en eenige afmetingen der perceelen aan, maar de ligging en de grenzen der perceelen worden daarin niet, zoo als het behoort, op zoo naauwkeurige wijze bepaald, dat bij elke wisseling van personen en bij iedere verandering in den toestand van het terrein ten allen tijde is aan te wijzen welk stuk grond in eigendom, in erfpacht of met regt van opstal is afgestaan.

Een betere toestand zal eerst verkregen worden wanneer de metingen voor de uitvoering der agrarische verordeningen en die voor de landrente met het oog op en ten dienste van elkander verrigt worden door technisch gevormde, met kadastrale metingen vertrouwde ambtenaren. Het verzamelen van statistieke gegevens omtrent de bevolking en den volksrijkdom — een werk dat met het uitvoeren van metingen niets gemeen heeft — kan natuurlijk aan de bedoelde technische ambtenaren niet opgedragen worden, maar daarvoor schijnt geen afzonderlijk personeel benoodigd,

aangezien men er de gewone ambtenaren van het binnenlandsch bestuur mede belasten kan.

De Regering heeft mitsdien besloten om: 1°. de tegenwoordige kadastraal statistieke opneming van Java te splitsen in eene *kadastrale* (uitsluitend de *metingen* omvattende) en in eene *statistieke* (uitsluitend ten doel hebbende het verzamelen van gegevens nopens de bevolking en den volksrijkdom); — 2°. met de kadastrale opneming technisch gevormde ambtenaren (dat is ambtenaren van het kadaster) te belasten en de statistieke opneming te brengen onder de leiding en het toezigt van de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur; — 3°. aan het personeel voor de kadastrale opneming, in de residentien waar het werkzaam zal zijn, ook op te dragen de diensten die thans door de gouvernements-landmeters worden verrigt; — 4°. de kadastrale opneming op den aangeduiden voet in de verschillende gewesten in te voeren naarmate geoefend personeel verkregen en uit de bij de begrooting toegestane fondsen bezoldigd kan worden. De bijhouding van de bestaande kaarten der kadastraal-statistieke opneming zal voorloopig op den tegenwoordigen voet opgedragen dienen te blijven aan inlandsche mantries, onder het dagelijksch toezigt van de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur, doch behoudens de contrôle van een rondreizend ambtenaar van het kadaster. De thans voor de statistieke opneming afgezonderde controleurs zullen bij het binnenlandsch bestuur moeten terugkeeren.

§ 3. *Topografische en statistieke opneming van Zuid-Celebes.*

Bij het eind van 1877 waren van de Bergregentschappen der afdeeling Noorderdistricten in 't geheel opgenomen 305 vierkante palen, waarvan 100 [1]) in 1876 en 205 in 1877. In elk der vier veelhoeken, waarin deze onderafdeeling werd verdeeld, is een opnemer werkzaam. Men heeft hier te doen met zeer moeijelijk en woest bergterrein, meerendeels met bosschen overdekt en hier en daar ongenaakbaar door de steile en somwijlen overhellende rotswanden.

De contrôle, die blijkens het vorig verslag in den laatsten tijd door het topografisch bureau te Batavia op het werk van de burger-opnemers in Zuid-Celebes wordt uitgeoefend, heeft tot eene ongunstige beoordeeling van dit werk geleid, en dientengevolge is het denkbeeld in overweging genomen om, ook ter verzekering dat de opneming binnen den laatstelijk geraamden tijd afloope (dat is vóór 1882, verg. het verslag van 1876, blz. 91), de metingen in de Noorderdistricten en in het rijk Goa verder te doen geschieden door of order regtstreeksch toezigt van den topografischen dienst. Over een van den legerkommandant ontvangen rapport deswege wordt thans het hoofd van gewestelijk bestuur gehoord.

§ 4. *Kadaster.*

Terwijl uit den aard der zaak, wanneer de in § 2 besproken plannen der Regering tot uitvoering komen, in volgende verslagen het kadaster op de hoofdplaatsen van Java zal zijn te behandelen tegelijk met de overige kadastrale metingen op Java, ten behoeve van de landrente en de toepassing der agrarische verordeningen, zal ditmaal omtrent den voortgang der metingen op die hoofdplaatsen nog afzonderlijk berigt moeten worden.

In het afgeloopen jaar werd de kadastrale opmeting van de stad en voorsteden van Batavia beeindigd, en was ook al het opgemetene in kaart gebragt; in het begin van 1878 kwam men gereed met de inhoudsberekening van alle perceelen, met de drie copiën van de kaarten, bedoeld in art. 37 van de algemeene voorschriften voor de kadastrale metingen (*Indisch Staatsblad* 1875 n°. 183), en met het plan en de registers van de driehoeks- en polygoonsmeting. Aan het aanwijzend tableau, bedoeld bij art. 36 van dezelfde voorschriften, zou de laatste hand worden gelegd, en daarna zouden alle bescheiden aan den bewaarder worden overgegeven. Dat niet alles vóór het einde van 1877 gereed was gekomen, wordt toegeschreven aan het telkens ontvallen van werkkrachten ten gevolge van ziekten, door het ongunstig klimaat veroorzaakt.

Zoodra het vaststond dat het werk te Batavia spoedig zou geeindigd zijn, werd door de Indische Regering bepaald dat met de kadastrale opmeting van de beide andere hoofdplaatsen zou worden begonnen.

Ter voorbereiding van het werk aldaar deed de ingenieur van het kadaster een plaatselijk onderzoek, waarbij o. a. bleek dat te Samarang het kadastraal bureau zoo goed in orde was, dat het geen bezwaar kon opleveren de kadastrale bescheiden van het daar bestaande kadaster onmiddellijk in die van het nieuwe over te nemen. De aanstelling van een bewaarder zal derhalve op die hoofdplaats eerst noodig zijn als het technisch werk er zal zijn afgeloopen.

Te Soerabaija daarentegen zal er zoo spoedig mogelijk een geplaatst moeten worden, omdat daar noch blokkaarten noch registers bestaan. Met de opmeting te Soerabaija is thans een aanvang gemaakt. In Maart jl. begaven zich derwaarts 2 landmeters en 2 adjuncten.

Een gelijk personeel zal voor Samarang worden bestemd, doch eerst na beeindiging der opmeting van het met huizen bebouwd gedeelte van de afdeeling Meester Cornelis, dat zich onmiddellijk aan de stad Batavia aansluit, en waarvan de opmeting, tegelijk met die van de stad en voorsteden van Batavia, ook oorspronkelijk in de bedoeling heeft gelegen. Te Batavia zullen dan achterblijven, behalve de ingenieur, 1 landmeter en 2 adjuncten, welk personeel, op 1 adjunct na die werkzaam is op het bureau van den ingenieur, reeds toegevoegd was aan den bewaarder in afwachting der definitieve organisatie van het kadastraal bureau te Batavia.

In April jl. werd een vergelijkend examen gehouden voor de toelating van 6 adjunct-landmeters, waarvoor zich 18 candidaten hadden aangemeld. Van de 15 die aan het geheele examen deel namen, voldeden 8 aan de eischen [2]).

De reeds aangehaalde algemeene voorschriften (*Indisch Staatsblad* 1875 n°. 183) zijn in Maart 1878 (*Indisch Staatsblad* n°. 104) aangevuld o. a met de bepaling dat de driehoeks- of veelhoeksmeting, welke verrigt wordt door de ambtenaren van het kadaster, moet verbonden worden aan de driehoeksmetingen van den geografischen dienst en van de militaire verkenningen, waar die hebben plaats gehad. Voor de metingen te Batavia werd dat verband reeds aangegeven door wijlen den ingenieur Hiddink, vóórdat men aldaar met de kadastrale meting begon.

Nog verdient vermelding dat door den bewaarder van het kadaster te Batavia een verbeterd verpondingsregister is opgemaakt, waarin al de perceelen in die residentie, welke in die belasting vallen, met hunne taxatie zijn vermeld. Dit register is zoodanig ingerigt, dat voortaan eene geregelde bijhouding gemakkelijk kan geschieden, en de vele en grove fouten, welke in vroegere door de verpondingscommissien opgemaakte taxatie-staten werden ontdekt, niet meer zullen voorkomen.

VI. TRANSPORTEN.

Van de 61 door of van wege het departement van binnenlandsch bestuur met particulieren gesloten contracten voor het vervoer van producten, verdere goederen enz., die in 1877 in werking waren (verg. vorig verslag blz. 103), bielden er bij het einde van dat jaar 11 op van kracht te zijn, namelijk 9 op Java en 2 in de buitenbezittingen. Voor 10 daarvan werden, na aanbesteding of heraanbesteding, nieuwe contracten met particulieren gesloten, terwijl 1 contract [3]), buiten aanbesteding, op de oude voorwaarden voor één jaar werd verlengd.

Het als bijlage S overgelegd overzigt van den uitslag dier aanbestedingen doet zien, dat ten opzigte van de transporten in de residentien Bantam, Pekalongan en Kediri, maar voornamelijk in Madioen, de nieuwe contracten voor den lande voordeeliger zijn dan de afgeloopene, terwijl de aannemingen in Cheribon, de aanneming Preanger

[1]) In 't vorig verslag werd hiervoor ten onregte 55 opgegeven.

[2]) Voor verdere mededeelingen nopens dit examen zie men de Javasche Courant van 28 Junij 1878.

[3]) Dat voor het transport van passagiers en goederen van en naar de mailstoomers en andere schepen ter reede van Pontianak (Westerafdeeling van Borneo).

regentschappen-Krawang-Batavia en die betreffende Samarang-Kadoe duurder uitvielen dan laatstelijk het geval was.

Als redenen voor den verhoogden aannemingsprijs, wat aangaat de in de tweede plaats bedoelde uitbesteding, het zoogenaamd Tjikao-transport, wordt opgegeven: stijging der koelieloonen in de laatste jaren en vrees van de zijde der verschillende inschrijvers dat bij afloop der aanneming (over vijf jaren) het transport per spoor zal geschieden, in welk geval de rivierprauwen, welke thans noodig zijn voor het traject Tjikao-Moeara Gembong, weinig of geene waarde meer zullen hebben. Wat betreft het Samarang-Kadoe transport valt op te merken dat de aannemingsprijs volgens het afgeloopen contract bijzonder laag was, zoodat het te betwijfelen viel of het contract den aannemer wel voordeel had opgeleverd.

In de voorwaarden betreffende Samarang-Kadoe (en in verband daarmede ook in het loopende contract voor Banjoemas-Bagelen) werd eene kleine wijziging gebragt. Vroeger namelijk werden de goederen uit de beide eerstgenoemde residentien, die bestemd waren voor Bagelen of Banjoemas, gebragt tot aan de grens Kadoe-Bagelen, van waar ze verder werden vervoerd door den aannemer van het transport Bagelen–Banjoemas. Omgekeerd plagt deze laatste de goederen, die hem uit Banjoemas en Bagelen werden toevertrouwd met bestemming voor Kadoe of Samarang, mede tot aan genoemde grens te brengen, van waar ze dan verder gingen door tusschenkomst van den aannemer voor Samarang-Kadoe. Een en ander is nu in dier voege gewijzigd, dat de bewuste goederen in de eerstbedoelde rigting (die uit Samarang en Kadoe) doorgaan tot Poerworedjo in Bagelen, en die uit Banjoemas en Bagelen, bestemd voor Kadoe of Samarang, tot Magelang in Kadoe. Deze wijziging leidt in zoover tot vereenvoudiging, dat nu de aanhouding van een locaal en van personeel op de grens Kadoe–Bagelen voor het voorloopig in ontvangst nemen enz. der bewuste goederen niet meer noodig is. Het koffij- en zouttransport tusschen Bandjar (Preanger regentschappen) en Tjilatjap (Banjoemas), dat, blijkens 't vorig verslag (blz. 104), ten gevolge van de tekortkomingen des aannemers, reeds was overgegaan op een van diens borgen, gaf bij voortduring tot klagten aanleiding, daar ook de nieuwe ondernemer voor zijne taak niet berekend bleek, zoodat het bestuur zich genoopt vond in het vervoer te voorzien voor rekening en risico des aannemers, en te gaan procedeeren tot geregtelijke ontbinding der overeenkomst. Inmiddels is voor den nog loopenden contractsduur het vervoer opgedragen aan een Europeesch koopman te Tjilatjap.

Aan de aannemers van het koffijtransport in Madioen en Cheribon werd eene verlenging toegestaan van den termijn, binnen welken anders het product moest zijn afgevoerd.

VII. PAKETVAART EN ANDERE STOOMVAARTDIENSTEN.

De bij dit verslag gevoegde kaart geeft een overzigt van de gesubsidieerde stoomvaartverbindingen in den Indischen archipel. De in het vorig verslag opgenoemde diensten ondergingen in 1877 geen verdere uitbreiding. Sedert Januarij 1878 is echter nog eene aanvulling van den dienst langs de westkust van Sumatra tot stand gekomen, ten einde onze vestiging te Malaboe, welke plaats tot dusver slechts eens in de maand werd aangedaan door de boot die den dienst verrigtte tusschen Padang en Patty, in betere gemeenschap te brengen met Oleh-leh. Te dien einde is de tot dusver bestaande maandelijksche lijn Padang-Patty [1]) doorgetrokken tot Oleh-leh, met bepaling dat Malaboe op die lijn zoowel op de heen- als op de terugreis moet worden aangedaan. Daarenboven is deze laatste plaats opgenomen in de stoomvaartverbinding die om de veertien dagen tusschen Batavia en Oleh-leh langs Sumatra's westkust onderhouden wordt. Voorts heeft de Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij in 't laatst van 1877 op zich genomen om, door de stoomschepen die om de veertien dagen van Batavia naar Atjeh varen langs de oostkust van Sumatra, telkens wanneer dit noodig mogt zijn ook Simpang Olim en Samalangan te laten aandoen, en zulks zonder verhooging van het voor die lijn vastgestelde subsidie.

De vloot der Maatschappij bestond bij het einde van 1877 uit de 25 stoomschepen en de 2 stoomjagten op blz. 105 en 106 van 't vorig verslag genoemd [2]). De hulk *Batavia* is verkocht.

De Maatschappij had in het afgeloopen jaar minder gouvernements-passagiers te vervoeren dan in elk der twee voorafgegane jaren, doch overigens nam het passagiersvervoer aanmerkelijk toe, zoo als kan blijken uit de volgende driejarige opgaaf, die tevens aanwijst het aantal bevaren mijlen en het totaal der ontvangsten.

		1875.	1876.	1877.
Aantal vervoerde passagiers . . .	gouvernements	104 437	115 205	90 899
	particuliere . .	27 590	28 516	39 536
		132 027	143 721	130 435
Afgelegde afstanden (in geografische mijlen) .	onder contract.	69 929	73 128	72 016
	buiten contract	45 003	44 985	33 874
		114 932	118 113	105 890
Totaal der ontvangsten (ook wegens subsidie van het Gouvernement) [3]).		f 6 185 538	f 6 918 025	f 6 824 034

Aan hetgeen in 't vorig verslag (blz. 106 noot 1) is gezegd omtrent de diensten welke de Maatschappij *zonder subsidie* onderhoudt, valt nog slechts toe te voegen dat zij sedert Februarij 1877 de boot die om de veertien dagen, ingevolge contract, tusschen Riouw en Deli vaart, zoowel op de heenreis als op de terugreis voor eigen rekening laat doorvaren tot Singapore. Tot in April 1877 werden door drie van de kleinere stoomschepen der Maatschappij buiten contract ook nog reizen gedaan tusschen Deli en Singapore, maar deze lijnen leverden geen voordeel op en zijn daarom gestaakt.

Twee van de groote stoomschepen der Maatschappij bleven in 1877 door het Gouvernement nog ingehuurd voor zieken-transport, maar één daarvan, de *Sindoro*, werd in Februarij jl. als zoodanig afgedankt en is dus weder voor den gewonen dienst der Maatschappij beschikbaar gekomen.

Van scheepsrampen, zoo als er in 1875 en 1876 aan een vijftal stoomschepen der Maatschappij overkwamen, bleef hare vloot in den sedert verloopen tijd verschoond. De geregtelijke instructie, die, blijkens 't vorig verslag (blz. 105 noot 6), naar aanleiding van een dier ongevallen is ingesteld, heeft ten gevolge gehad dat de gezagvoerder van het verongelukte schip *Luitenant-Generaal Kroesen*, bij een in Januarij jl. door het Hooggeregtshof bekrachtigd vonnis van den raad van justitie te Batavia dd. 10 October 1877 (*Indisch Weekblad van het Regt* n°s 747 en 762), is schuldig verklaard aan manslag uit onvoorzigtigheid en nalatigheid, en te dier zake veroordeeld tot twee jaren gevangenisstraf en f 300 boete. Deze schipbreuk heeft er ook toe geleid dat van administratieve zijde de vraag in beschouwing is genomen, of in Indie zoowel van wege de Regering als van wege de particuliere maatschappijen voldoende wordt gezorgd voor de veiligheid van passagiers, bemanning en goederen. Aanvankelijk achtte de Indische Regering het noodig om, met wijziging of aanvulling der bepalingen

[1]) Deze lijn staat in verbinding met de boot die uitsluitend den dienst verrigt (eens in de maand) tusschen Batavia en Padang en terug, in 1877 via Telok Betong, Kroë en Benkoelen, doch sedert 1878 regtstreeks, daar het beter is geacht het aandoen dier plaatsen geheel over te laten aan de zoogenaamde Atjeh-boot die om de veertien dagen van Batavia naar Padang enz. vertrekt, en tot dusver slechts om de andere reis Telok Betong en Benkoelen, doch Kroë in het geheel niet aandeed. Dientengevolge wordt nu deze laatste plaats door bedoelde Atjeh-boot om de andere reis, doch worden Telok Betong en Benkoelen daarentegen elke veertien dagen aangedaan.

[2]) Het op blz. 106 aldaar genoemde stoomschip *Tambora* is in de tweede helft van 1877 in de vaart gekomen.

[3]) Tegen 18 pct. in elk der jaren 1875 en 1876, deelde de Maatschappij over 1877 12 pct. aan hare deelhebbers uit, benevens een superdividend van 8 pct. op elk volgestort aandeel.

omtrent de huishouding en tucht op de Nederlandsch-Indische koopvaardijschepen (*Indisch Staatsblad* 1873 n°. 119), nadere voorschriften ter zake vast te stellen, doch bij nadere overweging heeft zij het beter geoordeeld daarmede te verwijlen totdat de hier te lande voorbereid wordende herziening der wet van 7 Mei 1856 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 32), op welke de bestaande Indische verordening is gebaseerd, haar beslag zal hebben gekregen. Van eenige der in Indie gewisselde stukken is dezerzijds mededeeling gedaan aan den Minister van Justitie [1].

Door de reederij » Banda" werden in 1877 twee van de acht reizen in het oostelijk gedeelte van den Archipel volbragt, voor welke met haar op den in 't vorig verslag vermelden voet is overeengekomen [2]. Door de Regering is er in Maart jl. in toegestemd de bepaling omtrent een minimum en maximum termijn van oponthoud op elke reede in dier voege te wijzigen dat de duur van den ligtijd in den regel aan den gezagvoerder overgelaten blijft, tenzij op plaatsen waar besturende ambtenaren gevestigd zijn, die, desgeraden, het schip minstens twaalf uren zullen kunnen aanhouden. De duur van elke reis is echter op uiterlijk 45 etmalen bepaald gebleven.

De in Februarij 1877 met subsidie der wederzijdsche Gouvernementen aangevangen stoomvaart tusschen Java en Australie (zie vorig verslag blz. 106/107) werd geregeld voortgezet. Op de vier eerste reizen, achtereenvolgens in de maanden Februarij, Mei, Julij en October ondernomen en waarop te zamen 8723 geografische mijlen werden afgelegd, werden overgevoerd 484 personen (onder welke 36 gouvernements passagiers) en 2538 ton goederen (1941 naar en 597 van Australie), terwijl het laadvermogen op de vier reizen te zamen 6993 ton bedroeg. (De *Generaal Pel* deed de eerste en vierde, de *Atjeh* de tweede en de *William Mackinnon* de derde reis.) Na aftrekking van de scheepsonkosten bleven van de ontvangsten, zoo wegens subsidie (in 't geheel f 40 000 per reis) als wegens vracht en passagegelden, volgens de ingediende opgaven, op elk der vier reizen achtereenvolgens slechts over: f 42 117, f 31 588, f 37 001 en f 40 836, welke saldo's echter, naar de berekeningen der Maatschappij, kunnen geacht worden geheel te verdwijnen wanneer ook worden afgetrokken de kosten der verbruikte kolen, die van assurantie der schepen en eene afschrijving voor waardevermindering.

In 1879 zal waarschijnlijk, bij wijze van proef, een geregelde stoomvaartdienst tusschen Soerabaija, Manilla en China geopend worden met subsidie van het Gouvernement. Hieromtrent zullen echter eerst in het volgend verslag meer uitvoerige mededeelingen te doen zijn.

Aangaande de stoomvaartdiensten die in 1877 met verschillende plaatsen in Nederlandsch Indie onder vreemde vlag werden onderhouden, alle van de Straits Settlements uit, en ten deele ook op geregelde tijdstippen, zijn de volgende opgaven ontvangen.

Van Singapore varen: naar Batavia, om de veertien dagen, stoomschepen van de » Compagnie des messageries maritimes de France", in verbinding met hare maillijn naar China en Europa; — naar Samarang, op onbepaalde tijdstippen, de *Bentham*, *Penang* en *Banca*, welke schepen, hetzij op de heen- of op de terugreis, soms ook Cheribon, Tagal of Batavia aandoen; — naar Soerabaija, gemiddeld tweemalen 's maands, de *Radjah Brooke*; — naar Soerabaija en Bali, om de maand of om de twee maanden, de *Eastern Isles*; — naar Riouw, dagelijks, hetzij de *Far East*, hetzij de *Louise*; — naar Pontianak, gemiddeld driemalen 's maands, de *Pontianak*, die van tijd tot tijd ook Billiton aandoet; — naar Palembang, drie malen 's maands, de *Rubi*; — naar Makasser over Soerabaija en Bali en terug over dezelfde plaatsen, op onbepaalde tijdstippen doch gewoonlijk om de maand, de *Rosa*; — en eindelijk naar Bandjermasin, mede over Soerabaija en Bali, en naar het schijnt ook over Makasser, maandelijks, de *Vidar*.

Van Pinang varen: naar Atjeh, op onbepaalde tijdstippen, de *Devonhurst*, *Sharpshooter*, *Circe* en *Perse*, welke booten somtijds ook verschillende plaatsen op de oost- en noordkust van Sumatra aandoen; — naar Deli, om de vijf dagen, de *Colonel Phayre*, *Fair Singapore* en *Fair Langkat*; — naar Langkat, insgelijks om de vijf dagen, de *Fair Penang* en de *Perak*; — en naar Serdang, drie malen 's maands, de *Fair Deli*.

Voorts worden op ongeregelde tijdstippen reizen gedaan door de *Little Bee*, tusschen Deli en Langkat, en door de *Muar*, tusschen Malakka en Bengkalis via Siak en Pekan Baroe.

Omtrent de in Nederlandsch Indie te huis behoorende grootere of kleinere stoomschepen (buiten de hierboven bedoelde 27 van de Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij en de *Egeron* van de reederij » Banda") is weinig meer te vermelden dan in vorige verslagen is bekend gesteld (zie het verslag van 1876 blz. 96, en dat van 1877 blz. 107). De *Adeka*, tot dus ver geregeld varende tusschen de eilanden Banda, Ay en Rhun, zou vermoedelijk van bestemming veranderen, daar deze dienst de gewenschte uitkomsten niet opleverde. De in 1875 in de vaart gekomen *Khiva I*, thans *Nijverheid* genaamd, tot hiertoe zonder vaste bestemming, is in 1878 in andere handen overgegaan en door de nieuwe eigenaren bestemd geworden voor het vervoer van personen, goederen en drinkwater naar de reede van Batavia en omliggende eilanden, zoomede voor sleepdiensten. Als in 1877 nieuw in de vaart gekomen worden opgegeven de volgende Nederlandsch Indische stoomschepen of stoomsloepen: *Tromp* (137 ton en 35 paardenkracht), te Makasser te huis behoorende en in den regel gebezigd wordende voor de vaart tusschen Soerabaija, Bali, Makasser en de Molukken; — *Samarang* (40 ton en 25 paardenkracht), toebehoorende aan de » stoomvaartreederij Samarang" en gebezigd voor passagiers- en goederenvervoer van en naar de reede van Samarang; — *Atjeh* (60 ton en 15 paardenkracht), dezelfde diensten verrigtende ter reede Padang; — *Maggie* (19 ton en 9 paardenkracht), in geregelde vaart drie malen daags tusschen Soerabaija en Grissee; — *Radja Laut* (10 ton en 15 paardenkracht), bestemd voor het overbrengen van passagiers van Soerabaija naar Madura en omgekeerd; — *Bertha* (7 ton en 5 paardenkracht), eene stoombarkas in de residentie Riouw te huis behoorende en aldaar op onbepaalde tijdstippen dienst doende tusschen Tandjong Pinang en andere plaatsen in den Riouw-archipel; — *Magdalena*, *Atjeh* en *Johanna*, alle drie stoomsloepen door eene Bataviasche firma gebezigd voor particuliere diensten ter reede Oleh-leh (Atjeh); — en eindelijk *Jupiter*, insgelijks eene stoomsloep, toebehoorende aan en in dienst van de tin-onderneming in Siak.

De in Januarij 1877 tot eene driewekelijksche vaart uitgebreide maildienst tusschen Nederland en Java met de stoomschepen der maatschappij » Nederland", voor wier afvaart sedert Mei van dat jaar ook in Indie vaste vertrekdagen zijn aangenomen, vond, zoowel wat de uit- als thuisreizen betreft, op de daarvoor vastgestelde datums geregeld plaats. Behalve in Mei jl., toen de *Voorwaarts*, op hare reis naar Nederland, nabij Pinang in aanvaring kwam met het Engelsche stoomschip *Khedive*, werd op geen der sedert de afsluiting van 't vorig verslag gedane reizen bijzondere tegenspoed ondervonden. In het najaar van 1877 werd, met goedkeuring van de Regering, eenige wijziging in den contractueelen dienst gebragt, hierop nederkomende, dat de verpligting tot het aandoen van Padang op de thuisreizen (in de maanden November tot en met Maart) is komen te vervallen, in stede waarvan de stoomschepen, die in de eerste vijf maanden des jaars (dat is gedurende den tijd dat de Deli-tabak naar Europa wordt verscheept) van Batavia vertrekken, Pinang en Atjeh aandoen. Deze wijziging van den dienst wordt gezegd der Maatschappij reeds aanvankelijk gunstige uitkomsten te hebben opgeleverd. Buiten de zes eigen stoomschepen der Maatschappij (*Prins van Oranje*, *Conrad*, *Koning der Nederlanden*, *Prinses Amalia*, *Voorwaarts* en *Prins Hendrik*) heeft zij ook het materieel in huur, dat reeds vroeger in dienst der stoomvaartmaatschappij » Java" tusschen Nederland en

[1] Inmiddels zijn de bij Indisch Staatsblad 1869, n°. 12, uitgevaardigde voorschriften, betreffende het nemen van veiligheidsmaatregelen ter voorkoming van aanvaringen, bij de ordonnancie van 29 Mei 1878 (*Indisch Staatsblad* n°. 165) in overeenstemming gebragt met de laatstelijk nopens hetzelfde onderwerp in Nederland vastgestelde bepalingen (*Nederlandsch Staatsblad* 1875 n°. 118).

[2] Zie hetgeen over die reizen is aangeteekend op blz. 29 en 34 hiervóór.

Indie in de vaart was, en wel de stoomschepen *Celebes*, *Holland*, *Madura* en *Java*, waarvan het eerste aan den geregelden maildienst deelneemt en de drie overige voor extra reizen gebezigd worden, dan wel bestemd zijn om in Indie emplooi te zoeken.

In October 1877 heeft de Regering met de »Rotterdamsche Lloyd" voor den overvoer van gouvernements-passagiers een gelijksoortig contract aangegaan, als eenige maanden vroeger (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 3231) met de stoomvaartmaatschappij »Nederland" gesloten was (zie ook vorig verslag blz. 107). De vloot dier reederij bestaat, met inbegrip van de pas gebouwde stoomschepen *Overijssel* en *Gelderland* (waarvan een ter vervanging van de in December 1877 in de Spaansche zee verongelukte *Friesland*), uit 8 bodems, namelijk vier onder Nederlandsche vlag (*Drenthe*, *Overijssel*, *Gelderland* en *Ariadne*) en vier onder Engelsche vlag (*Torrington*, *Hampton*, *Wyberton* en *Kingston*). Sedert 1 Mei jl. heeft de Rotterdamsche Lloyd een geregelden vierwekelijkschen dienst ingevoerd.

In Julij 1877 deed, voor rekening van de Koninklijke Nederlandsche Stoombootmaatschappij, ook het stoomschip *Haarlem* eene reis naar Java en (tot Marseille) terug; in Februarij 1878 is die bodem andermaal naar Java vertrokken.

De firma RUBATTINO & C°. te Genua, die in 1875 een stoomschip naar Batavia liet varen (zie het verslag van 1876 blz. 98), doch sedert gedurende geruimen tijd geen verdere teekenen van leven gaf, liet in 1877 Batavia weder aandoen, eerst door de *Batavia* (die sedert in de Middellandsche zee is vergaan), en later door de *Sumatra*. Deze laatste bodem vond er echter geen lading en verstoomde toen naar Singapore. De firma schijnt intusschen van eene geregelde vaart op Java nog niet te hebben afgezien.

K. Departement van onderwijs, eeredienst en nijverheid.

I. ONDERWIJS

§ 1. *Onderwijs voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden.* [1]

Middelbaar onderwijs. Sedert November 1877, toen ook te Samarang in de behoefte aan openbaar middelbaar onderwijs werd voorzien (waarover straks nader), zijn er in Nederlandsch Indie drie hoogere burgerscholen, waarvan één met vijfjarigen cursus, te Batavia, (namelijk de afdeeling *A* van het gymnasium Willem III,) en twee met driejarigen cursus, te Soerabaija en Samarang. Tegen den aanvang van den nieuwen cursus in het aanstaande jaar (October 1879) wordt echter eene reorganisatie voorbereid, ten gevolge waarvan ook deze beide laatste inrigtingen een vijfjarigen cursus zullen erlangen, en daarentegen bij de inrigting te Batavia het internaat geheel zal worden opgeheven. Reeds sedert het voorjaar van 1877 zijn geen nieuwe inwonende leerlingen meer aangenomen.

Overigens kunnen tot de inrigtingen voor openbaar middelbaar onderwijs nog gerekend worden de voor de studie der Indische taal-, land- en volkenkunde bestemde afdeeling *B* van het gymnasium te Batavia en de »burgeravondschool" te Soerabaija.

De bovenbedoelde vijf inrigtingen werden bij het eind van 1877 in het geheel bezocht door 407 leerlingen, van welke er 50 van de lessen in het 4de en 5de studiejaar (te Batavia) gebruik maakten.

Werd in Julij 1877 het Indisch Bestuur gemagtigd (verg. vorig verslag, blz. 109, noot 2) om de verdeeling der leervakken over het voor eenige inrigting van middelbaar onderwijs toegestaan personeel naar omstandigheden te wijzigen zonder zich te houden aan de taak, zoo als die oorspronkelijk voor ieder der leeraren in het bijzonder mogt zijn omschreven, in September 1877 is den Gouverneur-Generaal eens voor al de bevoegdheid toegekend om elke klasse bij eene inrigting voor middelbaar onderwijs in twee of meer parallel-afdeelingen te splitsen, zoodra het aantal leerlingen ééns of meermalen het getal van 25 te boven gaat, en om, *des noodig*, voor iedere zoodanige parallel-afdeeling een leeraar aan te stellen. De aangegeven grens van 25 leerlingen zal echter niet zóó streng zijn op te vatten, dat men niet in sommige gevallen daarboven of daarbeneden zou kunnen gaan. In het algemeen is nogtans aanbevolen om niet te spoedig tot splitsing te besluiten, wanneer die tot aanzienlijke uitbreiding van personeel zou moeten leiden.

De *hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Batavia* behoefde, na de in 1876 voorloopig en in Maart 1877 definitief toegestane vermeerdering van leeraren, sedert geen verdere uitbreiding van onderwijzend personeel; het aantal leerlingen, op 1 Januarij 1877 215 (waaronder 86 internes), was bij het eind van het jaar geklommen tot 225 [2]) (waaronder 60 internes). Van deze 225 leerlingen waren er 3 voor enkele lessen (als toehoorders) ingeschreven; de overige 222 waren over de verschillende studiejaren verdeeld als volgt: 1ste studiejaar 63, 2de 49, 3de 60, 4de 27 en 5de 23.

Overplaatsing van leeraren en verlof naar Europa wegens ziekte maakten herhaaldelijk de hulp van tijdelijk personeel of het verdeelen der lessen onder de andere leeraren noodig. Zooveel mogelijk werd in de ontstane vacatures voorzien, deels door vaste aanstelling van leeraren die eerst tijdelijk aan de inrigting waren verbonden, deels door benoeming van leeraren die van verlof terugkeerden of van hier nieuw waren uitgezonden [3]). Voor drie plaatsen was men bij het eind van 1877 nog nieuwe docenten uit Nederland wachtende [4]). Bovendien ontstonden in het laatst van December 1877 en in Januarij jl. andermaal twee vacatures, waarvoor eerst in 1878 personeel uit Nederland is aangevraagd, terwijl in de vervulling inmiddels op tijdelijken voet werd voorzien.

Omtrent den ijver en de vorderingen der leerlingen luiden de berigten zeer gunstig. Ook hun gedrag wordt met lof vermeld; slechts voor een zeer gering aantal moest te dien aanzien eenige uitzondering worden gemaakt. De gezondheidstoestand was bevredigend, en hoewel pokken en cholera onder het bedienden-personeel voorkwamen, bleven de interne leerlingen daarvan vrij. Het schoolverzuim bedroeg gemiddeld 5.3 pct.

De beurs, gevormd uit de gift van den eersten Koning van Siam, bleef ter beschikking van denzelfden leerling, die daarmede sedert 1 October 1876 was beloond; 7 leerlingen genoten voorts ondersteuning uit het »studiefonds voor onbemiddelde leerlingen van goeden aanleg" (zie vorig verslag, blz. 109), door giften en bijdragen van particulieren gevormd.

In het afgeloopen jaar werd voor het eerst een Chinesche jongeling tot de lessen toegelaten [5]). Aanvankelijk was de vraag gerezen of vreemde oosterlingen wel tot het examen voor de hoogere burgerscholen konden worden toegelaten, en zoo ja, of niet bijzondere voorzieningen

1) Jaarlijks verschijnt te Batavia een afzonderlijk verslag betreffende den staat van het Europeesch middelbaar en lager onderwijs. Van het jongst uitgekomene, over 1876, is in April jl. een exemplaar aan de Staten-Generaal aangeboden.

2) 53 werden toegelaten en 43 om verschillende redenen afgevoerd. Onder de eersten waren er 41 die in September 1877 aan het toelatingsexamen voldaan hadden (waarvoor zich 72 candidaten hadden aangemeld), 3 afkomstig van hoogere burgerscholen in Nederland, 4 van die te Soerabaija en 5 die de lessen als toehoorders kwamen volgen. Van de 43 leerlingen, die werden afgevoerd, hadden er 5 het eindexamen met goed gevolg afgelegd, terwijl er 5 overgingen naar de hoogere burgerscholen te Soerabaija en Samarang, 3 kwamen te overlijden, 2 tijdelijk hunne studien staakten uithoofde van aanhoudende ziekte, 8 naar Nederland vertrokken en 20 de inrigting verlieten wegens plaatsing bij particulieren of in 's lands dienst. De cursus 1877/78 begon (in October) met 186 reeds vroeger aanwezige leerlingen en met 47 nieuwe (41 die aan het toelatings-examen hadden voldaan, 4 die waren overgekomen van de hoogere burgerschool te Soerabaija en 2 die zich als toehoorders lieten inschrijven), dus in het geheel met 233 leerlingen (waaronder 5 toehoorders). Aan de overgangs-examens voor eene hoogere klasse namen (in Augustus 1877) 187 van de 194 leerlingen der vier laagste klassen deel, van welke 143 konden bevorderd worden. Van de 8 leerlingen der hoogste klasse, die zich aan het eindexamen onderwierpen, verkregen er, zoo als gezegd, 5 het diploma (zie deswege het verslag in de Javasche Courant van 4 December 1877).

3) Dit laatste was in 1877 het geval met een leeraar in de wiskunde (verg. vorig verslag blz. 108, noot 1).

4) Allen nog in de eerste helft van 1878 in functie getreden, namelijk één voor de wis- en natuurkunde, één voor de staatswetenschappen en één voor de Engelsche taal.

5) Het gymnasium telde reeds vroeger enkele inlanders onder zijne leerlingen.

vereischt werden om te voorkomen dat zij zich in te grooten getale aanmeldden. De Indische Regering vond echter geene termen om aanvragen van vreemde oosterlingen te weren of te hunnen aanzien bijzondere voorzieningen te nemen, daar reeds de eischen van het toelatings-examen, waarbij o. a. gevorderd wordt dat de candidaat zich in de Nederlandsche taal goed wete uit te drukken en bekend zij met de beginselen der Nederlandsche spraakkunst, haars inziens genoegzamen waarborg aanboden dat de toelating van vreemde oosterlingen tot het openbaar middelbaar onderwijs geene te groote verhoudingen zou aannemen. Ook de Regering hier te lande verklaarde (October 1877) tegen de toelating geen bezwaar te hebben, mits zij beschouwd werd als eene proefneming, die de gelegenheid gaf om na te gaan of men op den ingeslagen weg zou kunnen voortgaan, zonder nadeel voor de Europesche leerlingen en zonder afbreuk te doen aan het onderwijs. [1])

De *inrigting voor Indische taal-, land- en volkenkunde* (afdeeling *B* van het gymnasium) kwam in de eerste helft van 1877 in het bezit van den leeraar voor het Maleisch [2]), die in December 1876 (*Indisch Staatsblad* n°. 322) was toegestaan.

Van de lessen dezer afdeeling werd bij het eind van 1877, even als op 1 Januarij te voren, door 10 personen gebruik gemaakt [3]). Laatstelijk behoorden daarvan 4 tot het 1ste en 6 tot het 2de studiejaar.

Bij een gouvernementsbesluit van 25 November 1877 is bepaald dat het onderwijs in afdeeling *B* kosteloos kan worden bijgewoond door officieren, die den volledigen krijgsschool-cursus in Nederland naar eisch gevolgd hebben en zich te Batavia en omstreken in garnizoen bevinden, dan wel bij een der bureaux van den generalen staf tijdelijk of voor vast werkzaam zijn gesteld.

De bibliotheek van het gymnasium, door aankoop en geschenken wederom uitgebreid, bewees goede diensten. De hulpmiddelen voor het onderwijs verkeerden in goeden toestand en ondergingen de noodige vermeerdering.

[1]) De gouvernements lagere scholen voor Europeanen zijn, zoo als bekend, reeds sedert lang voor vreemde oosterlingen toegankelijk. Op deze scholen, waar de waarborg van een toelatingsexamen gemist wordt, is te hunnen aanzien slechts als voorwaarde gesteld, dat de toe te laten vreemde oosterlingen tot zoodanigen maatschappelijken stand moeten behooren, dat zij in de hoogste of naastvolgende klasse van het tarief der schoolgelden kunnen worden aangeslagen (*Indisch Staatsblad* 1868 n°. 135). Ook op de uitkomsten dier toelating zal het oog worden gehouden. Ten aanzien van enkele door den directeur van onderwijs enz. bezochte lagere Europesche scholen, waar Chinezen aanwezig waren, berigt deze hoofdambtenaar, in een zeer onlangs ontvangen rapport, dat de tegenwoordigheid dier vreemde oosterlingen noch voor het onderwijs, noch voor de andere leerlingen hinderlijk was, maar dat zij integendeel meestal tot de volgzaamste en beste leerlingen der school moesten worden gerekend.

De Chinezen, die met een minimum van onderwijs genoegen nemen, verschaffen zich dit op zeer goedkoope wijze in eigen scholen, wier aantal in Indie vrij talrijk moet zijn. Als eene bijzonderheid, die de rigting doet kennen welke de Chinezen in dit hun eigen onderwijs wenschen te volgen, meldt de directeur dat op de Chinesche school te Batavia, die door de Chinesche hoofden wordt bekostigd en waar kosteloos les wordt gegeven, de uit China afkomstige onderwijzer ontslagen is en in zijne plaats aangesteld een in Indie geboren Chinees, die in de kennis van de Chinesche klassieken bij zijn voorganger verre ten achter staat, maar volgens de genoemde hoofden met nuttiger kundigheden is toegerust. Onder de nieuwe leiding heeft men de studie der oude heilige boeken laten varen, en in de plaats daarvan leert men datgene waaraan voor de vorming van den dagelijkschen stijl behoefte bestaat, terwijl ook in het rekenen en boekhouden onderwijs wordt gegeven.

[2]) Als zoodanig werd benoemd de hoofdonderwijzer van de kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Fort de Kock. De betrekking van leeraar in het Javaansch wordt nog altijd tijdelijk vervuld door een ambtenaar bij het binnenlandsch bestuur (bij het corps adsistent-residenten op Java en Madura à la suite gevoerd). Voor de definitieve vervulling heeft de Indische Regering een candidaat op het oog (thans nog, als 1ste luitenant der infanterie à la suite, tot het leger behoorende), die zich sedert Mei 1876, onder leiding van laatstbedoelden ambtenaar, voor zijne nieuwe bestemming op 's lands kosten voorbereidt. Deze candidaat, de heer D. F. van der Pant, houdt zich sedert het laatst van 1877 in de Vorstenlanden op, om daar te midden eener Javaansch sprekende bevolking zijne studien te voltooijen.

[3]) 7 begonnen in 1877 de lessen en een gelijk getal verliet de inrigting, waaronder 4, die in September 1877 met goed gevolg het groot ambtenaars-examen aflegden.

De ontvangsten der inrigting over 1876, blijkens eene nadere opgaaf bedragende f 67 055, beliepen over 1877 f 78 865; ook de uitgaven stegen, en wel van f 232 271 tot f 266 329 [4]); onder beide cijfers zijn niet begrepen de kosten van onderhoud der gebouwen en van huishuur [5]).

De *hoogere burgerschool met driejarigen cursus te Samarang*, waarvan in het vorig verslag de opening tegen 1 October 1877 was aangekondigd, kon door verschillende omstandigheden eerst eene maand later in werking treden.

Tot directeur werd benoemd een der leeraren van het gymnasium te Batavia, en voor de lessen in het handteekenen en schoonschrijven werd een leeraar uit Nederland gezonden, terwijl verder aanvankelijk in het onderwijs werd voorzien door de tijdelijke aanstelling van leeraren tot het lager onderwijs behoorende. [6])

De lessen begonnen met 32 leerlingen (onder welke 1 toehoorder); in dit getal was bij het einde des jaars geen verandering gekomen. Van de 31 gewone leerlingen [7]) waren er 25 in het eerste en 6 in het tweede studiejaar geplaatst.

De vorderingen en de ijver der leerlingen worden bevredigend genoemd; schoolverzuim kwam alleen ten gevolge van ziekte voor.

In de benoodigde hulpmiddelen voor het onderwijs werd aanvankelijk zoo goed mogelijk voorzien en tevens werd begonnen met het aanleggen eener bibliotheek. De school is gevestigd in een gehuurd gebouw.

Voor zoover de opgaven strekken, werd in 1877 aan schoolgelden ontvangen f 750, terwijl de uitgaven f 15 656 bedroegen.

De *hoogere burgerschool met driejarigen cursus te Soerabaija* leed in 't laatst van 1877 een gevoelig verlies door het overlijden van den directeur, in welke betrekking in den aanvang van 1878 een der leeraren van het gymnasium te Batavia optrad. In de plaats van een der taalleeraren, die in Januarij 1877 verlof wegens ziekte erlangde (verg. vorig verslag blz. 109), werd niet door uitzending van een vervanger uit Nederland, maar (in September 1877) door tijdelijke benoeming van een bij het lager onderwijs geplaatsten onderwijzer voorzien. [8])

Het aantal leerlingen, bij de opening der school op 1 November 1875 bedragende 19, bij den aanvang van den tweeden cursus (1 October 1876) 38 (waaronder 1 toehoorder), en op 1 Januarij 1877 34, was op 31 December jl. gestegen tot 52. [9])

Gedrag, ijver en vorderingen der leerlingen worden geroemd, terwijl het schoolverzuim onbeduidend wordt genoemd. Een der leerlingen genoot ondersteuning uit het te Batavia gevestigde » studiefonds voor onbemiddelde leerlingen van goeden aanleg."

Aan schoolgelden werd in 1877 ontvangen f 9820, terwijl de uitgaven (buiten de kosten van locaalhuur) voorloopig worden opgegeven te hebben bedragen f 40 217. In 1876

[4]) Hieronder wegens tractementen enz. van het doceerend en verder personeel f 194 325, wegens de kosten der huishouding (ten behoeve van het internaat) f 69 868, en voor schoolmeubilair enz. f 2136.

[5]) Dit was wel het geval met de opgaaf over 1876 (ad f 255 573) in het vorig verslag gedaan.

[6]) In het eerste halfjaar 1878 zijn bij de inrigting opgetreden drie van hier uitgezonden docenten, namelijk één voor de Nederlandsche en Fransche talen, één voor wis- en natuurkunde en één voor staatswetenschappen en geschiedenis; de aanstelling van den mede uitgezonden docent voor de Engelsche en Hoogduitsche talen volgde eerst in 't laatst van Julij jl.

[7]) Aan het toelatings examen voldeden 25 van de 27 candidaten die zich hadden aangemeld. De 6 andere leerlingen hadden elder het vereischte examen afgelegd.

[8]) Toen in Mei 1878 ook de leeraar in de staatswetenschappen en geschiedenis wegens ziekte met verlof naar Europa moest terugkeeren, is in de waarneming van diens lessen mede op tijdelijken voet voorzien.

[9]) Bij het jaarlijksche overgangs-examen werden 25 leerlingen (en daaronder 1 inlandsch jongeling) tot hoogere klassen bevorderd. 2 hunner behoorden tot het derde studiejaar; beiden gingen te Batavia in de vierde klasse over. Aan het toelatings-examen namen 42 candidaten deel, van welke 27 voldeden en daaronder 1 voor het tweede studiejaar.

waren deze cijfers, volgens verbeterde opgaven, f 6135 en f 47 206.

Aan de evengenoemde hoogere burgerschool is sedert 1 November 1877 eene *burgeravondschool* verbonden (*Indisch Staatsblad* 1877, n°. 153). De avondlessen zijn bestemd voor jongelieden die, na lager onderwijs te hebben genoten, de algemeene vorming verlangen, vereischt voor ondergeschikte betrekkingen van technischen of industrieelen aard. De inrigting staat onder hetzelfde toezigt als de hoogere burgerschool ter plaatse, terwijl de directeur en de leeraren dezer laatste als zoodanig ook bij de avondschool optreden. Voor het regtlijnig teekenen en het boekhouden zijn nog twee afzonderlijke tijdelijke leeraren aangesteld. Volgens het reglement voor de burgeravondschool (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 3214) omvat het onderwijs de volgende vakken: rekenkunde, wiskunde, mechanica, technologie, warenkennis, natuurkunde, scheikunde, boekhouden, Nederlandsche dan wel Nederlandsch Indische staatsinstellingen, staathuishoudkunde, handteekenen en regtlijnig teekenen. Bij het onderwijs staat de praktische rigting zooveel mogelijk op den voorgrond. De cursus duurt twee jaren, maar zoo noodig kan eene voorbereidende klasse worden geopend. Het schoolgeld is zeer laag gesteld (f 24 's jaars), en zij, voor wie dit bedrag nog te bezwarend is, kunnen van de betaling worden vrijgesteld. Voor boeken, teeken- en schrijfbehoeften hebben de leerlingen zelf te zorgen. Jongelieden, die de lessen der hoogste klassen eener gouvernements lagere school met vrucht hebben bijgewoond en daarvan een bewijs overleggen, zijn van het toelatingsexamen vrijgesteld.

De school werd den 1sten November [1]) 1877 geopend met 108 leerlingen. Daar het echter spoedig bleek dat eenigen hunner niet voldoende ontwikkeld waren om het onderwijs met vrucht te kunnen volgen, was dit aantal op het einde des jaars tot 88 verminderd. Er zijn twee klassen gevormd, in elke waarvan dagelijks twee uren les wordt gegeven. Omtrent de uitkomsten van het onderwijs viel, wegens den korten tijd dat de lessen in gang zijn, nog weinig te zeggen.

Lager onderwijs. In het afgeloopen jaar kwamen vijf nieuwe gouvernements lagere scholen tot stand, namelijk 3 meisjesscholen (te Samarang, Soerabaija en Padang) en 2 gemengde scholen (te Koeloes en Boelekomba); het aantal der meisjesscholen klom daardoor tot 4, dat der gemengde scholen tot 84, te zamen alzoo 88 *openbare lagere scholen*. Het onderwijzend en hulppersoneel, daarbij in dienst, bestond bij het eind van het jaar uit 251 personen (213 mannen en 38 vrouwen) tegen 223 (199 mannen en 24 vrouwen) op 31 December 1876. Het getal scholieren, op laatstgenoemd tijdstip 6249, was op 31 December 1877 geklommen tot 6634. [2]) Onder hen waren 2854 en 2981 betalende leerlingen. Het aantal inlanders en vreemde oosterlingen, die van het openbaar lager onderwijs voor Europeanen gebruik maakten, steeg in 1877 van 464 tot 530. [3]) Verdeeld naar de schoolklassen, vond men in 1877 ruim 54.5 pct. der leerlingen in de laagste, circa 35.5 pct. in de middelste en 10 pct. in de hoogste klasse. In 1876 waren die verhoudingen ongeveer dezelfde, namelijk p. m. 55.6. 34.7 en 9.7 pct. Opgaven als de vooraf-gegane nopens elke plaats in het bijzonder, ook wat de rangen van het onderwijzend personeel betreft, worden aangetroffen in bijlage T.

In de aanvulling der onderwijskrachten, die tijdelijk (uithoofde van verlof naar Europa wegens ziekte) of voor goed (door overlijden, ontslag, overplaatsing bij het middelbaar of inlandsch onderwijs, enz.) aan het openbaar lager onderwijs voor Europeanen ontvielen, werd, behalve door wederplaatsing der van verlof teruggekeerde leeraren, voorzien meerendeels door indienststelling van nieuwe leeraren hier te lande voor den Indischen dienst aangewezen [4]) en voor het overige door aanstelling van personen die zich in Indie aanboden. [5]) Door deze aanvullingen werd nog wel niet in alle vacatures voorzien, maar bleven toch de gevallen, dat ten gevolge van het incompleet der onderwijzers bij eenige school niet alle lessen konden worden gegeven, slechts tot zeer enkele beperkt. De gelegenheid bestond nu ook om verdere uitbreiding te geven aan het getal meisjesscholen; in Maart jl. is dan ook bepaald dat er op nieuw zes zulke scholen zullen worden geopend, namelijk eene tweede te Batavia en de vijf andere te Soerakarta, Djokjokarta, Magelang, Probolinggo en Makasser. De reeds bestaande meisjesschool te Batavia zal alsdan eene eerste school worden, alleen voor betalende leerlingen bestemd. Overigens werd de oprigting van nog drie gemengde scholen bevolen (te Priaman in het gouvernement van Sumatra's Westkust, te Saparoea in de residentie Amboina en te Kotta Radja in het gouvernement van Atjeh en onderhoorigheden); die te Priaman is reeds sedert Maart jl. in werking; voor de school te Kotta Radja werd in Junij jl. een onderwijzer benoemd.

De toepassing van het dezerzijds aanbevolen denkbeeld, om, met behulp van het aan de openbare lagere scholen reeds verbonden personeel, aldaar aan het meer uitgebreid lager onderwijs (*Indisch Staatsblad* 1868 n°. 81, art. 1 en 13, en *Indisch Staatsblad* 1873 n°. 65, art. 1 en 2) eene grootere plaats dan tot dusver te doen inruimen (verg. vorig verslag blz. 110) wordt in Indie voorbereid. Aangezien echter de meerderheid der leerlingen van de lagere scholen alleen aan goed gewoon lager onderwijs behoefte heeft, kan men in deze rigting niet te ver gaan. Voorloopig zal zich dan ook het meer uitgebreid lager onderwijs op de openbare lagere scholen moeten bepalen tot een degelijk onderrigt in de Fransche taal [6]), waarmede de aansluiting aan het middelbaar onderwijs wordt bereikt. Tot dusver werden alleen op de openbare eerste lagere scholen de beginselen der Fransche taal onderwezen aan de leerlingen der hoogste klasse. De bedoeling is, om voortaan verder dan de beginselen te gaan, om de Fransche taal reeds te onderwijzen aan de leerlingen der middelste klasse van de eerste scholen, en om haar ook als leervak in te voeren op sommige tweede en verdere lagere scholen in voorname plaatsen en op eenige alleen staande lagere scholen in kleinere plaatsen. Op de openbare lagere meisjesscholen zal de Fransche taal algemeen worden onderwezen; de gelegenheid bij die inrigtingen is daartoe gunstig, omdat zij geene laagste klasse van leerlingen bezitten. Om overvulling te voorkomen (en daar er ook geen bezwaar in gezien wordt dat meisjes van zeer jeugdigen leeftijd de gemengde school bezoeken), is namelijk als regel aangenomen dat de meisjesscholen alleen toegankelijk zijn voor leerlingen der middelste en der hoogste klasse.

Over het algemeen is in het openbaar lager onderwijs gestadige vooruitgang waar te nemen. De leesmethode van Bouman, bij het eind van 1877 algemeen ingevoerd, wordt geacht aanvankelijk reeds goede uitkomsten op te

[1]) Voortaan vangt de cursus telkens aan met den eersten Maandag in October.

[2]) Onder de 6249 leerlingen op 31 December 1876 waren 4002 jongens en 2247 meisjes (waarvan respectievelijk 420 en 44 niet van Europesche afkomst). De 5785 leerlingen, tot de Europesche en met deze gelijkgestelde bevolking behoorende, waren in 1876 naar hun leeftijd verdeeld als volgt: 47.59 pct. waren van 6 t/m 9 jaren oud, 43.16 pct. van 10 t/m 13 jaren en 9.25 pct. van 14 t/m 16 jaren. Over 1877 zijn nog geen opgaven van den hierbedoelden aard ontvangen.

[3]) Hieronder, bij uitzondering, eenige gratis-leerlingen, namelijk de kinderen van inlandsche militairen die Christenen zijn. Zoo als lager in § 2 vermeld wordt (zie blz. 111), bestaat echter het voornemen om in 1879 ten behoeve van deze kinderen eene afzonderlijke school te Magelang te openen.

[4]) Van dezen werden in 1877 geplaatst 21 als hulponderwijzers en 1 als hulponderwijzeres. Sedert zijn nog 10 onderwijzers uitgezonden, waarmede aan de aanvragen voor 1877 en 1878 geheel is voldaan. Een daarvan is nog in 1877 vertrokken, maar kwam eerst in Januarij jl. in Indie aan. Voor 1879 zijn een 6tal onderwijzers en even zoovele onderwijzeressen aangevraagd.

[5]) In 1877 verkreeg men op die wijze 7 hulponderwijzers en 16 hulponderwijzeressen; de meesten werden voorloopig slechts bij wijze van proef voor één jaar aangesteld.

[6]) Voor de meisjesscholen ook tot het onderrigt in vrouwelijke handwerken (zie *Indisch Staatsblad* 1877 n°. 51). Bovendien bestaan voor de leerlingen der verschillende openbare lagere scholen op de drie hoofdplaatsen van Java afzonderlijke teekencursussen. (In 1877 maakten van dit teekenonderwijs gebruik: te Batavia 25, te Samarang 117 en te Soerabaija 34 leerlingen, tegen respectievelijk 33, 102 en 33 in 1876.)

leveren. Aan het onderwijs der Nederlandsche taal werd veel zorg besteed, maar door de eigenaardige moeijelijkheden, waarmede men te dien opzigte in Indie te kampen heeft, liet de uitslag nog dikwijls te wenschen over. De vorderingen in het rekenen gaven op de meeste plaatsen reden tot tevredenheid. De wijze, waarop het zangonderrigt werd gegeven, liet veel te wenschen over, terwijl ook de vormleer slechts zelden met die duidelijkheid onderwezen werd, welke voor dit leervak een vereischte is. Opgaven omtrent het schoolverzuim zijn over het afgeloopen jaar hier te lande niet ontvangen; in 1876 beliep het gemiddeld 26 schooldagen per leerling. [1])

Meestal ten gevolge der bemoeijingen van de plaatselijke schoolcommissien erlangden de bibliotheken bij vele openbare lagere scholen eene aanmerkelijke uitbreiding, terwijl omtrent het daarvan gemaakte gebruik zeer gunstige berigten werden ontvangen. Het schoolmeubilair verkeerde over het algemeen in goeden staat; hetzelfde was ook het geval met de meeste schoolgebouwen, maar op vele plaatsen werd geklaagd over onvoldoende ruimte of slechte inrigting, terwijl het niet altijd mogelijk was aan die bezwaren tijdig te gemoet te komen.

De kosten van het Europeesch lager onderwijs over 1877 zijn nog niet met volkomen juistheid op te geven. Volgens voorloopige berigten bedroegen ze f 1 000 557. Een bedrag van f 145 249 werd echter terug ontvangen wegens geïnde schoolgelden, zoodat ten laste van den lande bleef f 855 308, makende gemiddeld per leerling f 128,93. Over 1876 bedroegen de kosten (volgens verbeterde opgaven) f 922 353 [2]), en werd f 130 755 terug ontvangen, zoodat ten laste van den lande bleef f 791 598 of f 126,67 per leerling.

Ter wegneming eener onzekerheid in de toepassing van het tarief van schoolgelden (*Indisch Staatsblad* 1873 n°. 65, art. 29 en 30) werd uitgemaakt (Mei 1877) dat de 50 pct. verhooging bij overgang uit de laagste schoolklasse in eene hoogere niet gevorderd kan worden voor kinderen, vallende in de laagste klasse van betaling d. i. voor kinderen die, naar het inkomen der ouders, aanspraak hebben op kostelooze toelating, maar voor wie de ouders toch schoolgeld betalen willen.

De opgaven, ten aanzien van de *bijzondere scholen* voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs over 1877 ontvangen, en voor zooveel noodig in de reeds aangehaalde bijlage T overgenomen, wijzen eenige vermindering aan zoowel in het getal dier inrigtingen als in de sterkte van het onderwijzend personeel en in het cijfer der scholieren. 5 particuliere scholen hielden in 1877 op te bestaan (te Meester Cornelis, Karang-Anjer, Djokjokarta, Soerakarta en Neira) terwijl er slechts 1 bijkwam (te Samarang); het aantal daalde dientengevolge van 34 tot 30. Het cijfer der leerlingen (voor bijna twee derde gedeelten meisjes) verminderde van 2248 tot 2106; dat der inlanders en vreemde oosterlingen onder hen van 36 tot 29. [3]) Aan deze scholen werd les gegeven: in 1876 door 110, in 1877 door 96 personen (het hulppersoneel daaronder begrepen). Het vrouwelijk personeel alléén bestond in 1876 uit 62, in 1877 uit 61 personen. Het onderwijs omvat in den regel het Fransch en soms ook andere moderne talen, benevens de verdere vakken van het meer uitgebreid lager onderwijs; op de meisjesscholen worden ook vrouwelijke handwerken onderwezen. Van de 34 scholen in 1876 waren er slechts 8, waar men zich uitsluitend tot gewoon lager onderwijs bepaalde.

Een der particuliere scholen voor lager onderwijs, die te Garoet in de Preanger regentschappen, geniet, zoo als bekend, sedert 1876 een subsidie uit 's lands kas (f 100 's maands). Voor 1878 is dat subsidie slechts bestendigd onder voorwaarde dat het zou worden ingetrokken wanneer het Gouvernement er toe overging ter plaatse eene openbare school te openen, waartoe het aantal schoolgaande Europesche kinderen ongeveer de vereischte hoogte had bereikt. Eene eerdere intrekking van het subsidie zou ten gevolge hebben dat onderscheidene kinderen van minder bemiddelde ouders van onderwijs zouden verstoken raken, daar de particuliere inrigting zonder geldelijken steun niet zou kunnen staande blijven. Onder de 32 leerlingen waren 14 kinderen van inlanders.

Behalve van de hierboven behandelde scholen is nog melding te maken van 2 particuliere namiddagscholen te Samarang, waar ook les in het Fransch wordt gegeven, welke te zamen in 1876 53 en in 1877 63 leerlingen telden (waarvan de meesten ook de gouvernements-scholen ter plaatse bezochten), en voorts van 3 gymnastiekscholen (2 te Samarang en 1 te Soerakarta), in 1876 met 161 en in 1877 met 148 leerlingen. Van een der gymnastiekscholen te Samarang wordt op afzonderlijke uren gebruik gemaakt door 31 leerlingen van de hoogere burgerschool aldaar. De 2 gymnastiekscholen, in het vorig verslag voor Soerabaija opgegeven, zijn overgebragt naar de localen van de particuliere jongens- en meisjesscholen aldaar, waartoe ze ook vroeger behoorden, en bestaan dus niet meer als afzonderlijke inrigtingen.

Ten slotte is hier nog het navolgende aan te teekenen over de *bewaarscholen* of instellingen van voorbereidend onderwijs, wier oprigting geheel aan het particulier initiatief is overgelaten. Te Batavia bestaat eene bewaarschool waar onderwijs gegeven wordt volgens de methode van Fröbel, terwijl aan de twee meisjesscholen der geestelijke zusters Ursulinen aldaar voorbereidende klassen verbonden zijn. Daar deze inrigtingen voor de behoefte op verre na niet voldoende zijn, heeft zich onlangs eene vereeniging gevormd [4]), welke zich ten doel stelt: *a.* het stichten en onderhouden van scholen voor voorbereidend onderwijs voor kinderen van Europeanen en met dezen gelijkgestelden, en wel in de eerste plaats voor kinderen van minvermogenden, *b.* het opleiden van onderwijzeressen voor het voorbereidend onderrigt. De benoodigde kosten zullen gevonden worden uit contributien, subsidien en renten van een uit giften, legaten, enz., aan te leggen fonds. De te Samarang in Mei 1877 geopende Fröbelschool (mede gesticht door eene als regtspersoon erkende vereeniging; *Indisch Staatsblad* 1877 n°. 183) telde op 31 December jl. 85 leerlingen, waaronder 33 meisjes. Verder vindt men daar ter plaatse nog drie andere gemengde bewaarscholen, waarvan éénе verbonden aan het Protestantsche weeshuis, met 13 kinderen, ééne aan het Roomsch-katholieke weeshuis, met 36 leerlingen, en eene onder leiding van geestelijke zusters, die door 66 kinderen bezocht wordt. Te Soerabaija werden voorbereidingsklassen naar de methode van Fröbel verbonden aan de daar bestaande school der zusters Ursulinen. Op de in 1877 aan de particuliere meisjesschool aldaar verbonden Fröbelschool werden ook knaapjes beneden de zes jaren toegelaten. [5]) Aan eene particuliere meisjesschool te Pasoeroean wordt gelegenheid gegeven voor de bewaring van kleine kinderen.

De lessen aan de normaalschool voor onderwijzers te Batavia werden bij het eind van 1876 door 15 personen gevolgd en een jaar later door 14 (9 hulponderwijzers en 2 hulponderwijzeressen in dienst van het Gouvernement, en 3 particuliere hulponderwijzers). In het reglement dezer school werd eenige verandering gebragt, doordien de vroegere zamenvatting der leervakken in zes groepen, met één onderwijzer voor elke groep, werd afgeschaft als dikwijls tot moeijelijkheden aanleiding gevende, en in plaats daarvan werd bepaald, dat de verschillende leervakken in eene algemeene vergadering onder de onderwijzers zouden worden verdeeld.

[1]) Van de 2971 leerlingen, die in 1876 om verschillende redenen de gouvernements lagere scholen verlieten, waren er slechts 231 die alle vakken doorloopen hadden. Dergelijke opgaaf over 1877 is nog niet ingekomen.

[2]) Hiervan wegens kosten van schoollocalen en onderwijzerswoningen (met inbegrip van huishuur-indemniteit) f 204 460; het overige ad f 717 893 werd vereischt voor tractementen, schoolmeubilair, leermiddelen en verdere onkosten. (Over 1877 is dergelijke splitsing nog niet ontvangen.)

[3]) De scholieren van Europesche afkomst, in 1876 ten getale van 2212, waren toen naar hun leeftijd verdeeld als volgt: 30.6 pct. vielen in den leeftijd van 6 t/m 9 jaren, 45.6 pct. in dien van 10 t/m 13 jaren en 23.8 pct. in dien van 14 t/m 16 jaren. Over 1877 zijn te dien aanzien nog geene gegevens ontvangen.

[4]) In Mei jl. (*Indisch Staatsblad* 1878 n°. 156) is deze „Vereeniging tot voorbereidend onderrigt aan kinderen te Batavia" als regtspersoon erkend; zie de statuten in de Javasche Courant van 21 Mei 1878.

[5]) Omtrent eene andere bewaarschool te Soerabaija, die volgens het vorig verslag slechts 4 kinderen telde, zijn geen opgaven ontvangen.

Voor de onderwijzers-examens werd door den directeur, belast met de zaken van het onderwijs, een reglement van orde vastgesteld in overeenstemming met de gebleken behoeften. Die examens werden in 1877 afgenomen: tweemalen te Batavia, Samarang, Soerabaija en Soerakarta, en eens te Padang, Makasser en Amboina. De uitslag, ook van de examens van 1876, is vermeld in onderstaande tabel.

	AANTAL CANDIDATEN TER VERKRIJGING EENER ACTE VAN BEKWAAMHEID ALS:																
	hoofdonderwijzer.	hulponderwijzer.	hoofdonderwijzeres.	hulponderwijzeres.	onderwijzer in de Fransche taal.	onderwijzer in de Duitsche taal.	onderwijzer in de Engelsche taal.	onderwijzeres in de Fransche taal.	onderwijzeres in de Duitsche taal.	onderwijzeres in de Engelsche taal.	onderwijzer in de wiskunde.	onderwijzer in het teekenen.	onderwijzer in de landbouwkunde.	onderwijzer in de gymnastiek.	onderwijzeres in handwerken voor meisjes.	huisonderwijzeres in het lezen en schrijven.	TOTALEN.
1877.																	
Toegelaten. .	2	1	2	4	5	»	»	»	2	2	»	»	3	»	»	1	22
Afgewezen. .	1	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3
1876.																	
Toegelaten. .	3	1	1	4	»	»	1	»	2	2	3	»	2	»	»	»	19
Afgewezen. .	5	1	»	1	1	»	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	10

§ 2. *Onderwijs voor inlanders.* [1])

Voorstellen omtrent eene meer doeltreffende organisatie van het schooltoezigt zijn nog niet uit Indie ontvangen. Ter aanvulling van hetgeen daaromtrent in het vorig verslag blz. 112/113 werd medegedeeld, dient nog gezegd te worden dat het Opperbestuur nader in overweging heeft gegeven om Nederlandsch Indie te verdeelen in een drietal onder inspecteurs geplaatste afdeelingen, elk met genoegzaam personeel tot uitoefening van toezigt en contrôle.

Eenigszins in verband hiermede staat eene onlangs aan de Indische Regering gerigte aanschrijving om meer gegevens te verkrijgen aangaande het onderwijs dat de inlander zich zelven weet te verschaffen buiten bemoeijing van het Gouvernement. Men verwachtte toch dat eene eventueele uitbreiding van het toezigthoudend personeel de bekendheid met die eigenlijk gezegde volksscholen zou doen toenemen. Het onderwerp verdient trouwens alleszins de belangstelling der Regering. Behalve op de langgars en pesantrians, die schier uitsluitend godsdienstscholen zijn, en waar niet dan bij uitzondering eenige elementaire kennis van lezen en schrijven der landstaal wordt opgedaan, valt hier te letten op de veelvuldige gelegenheden die den inlander openstaan tot het verkrijgen van eenige, zij het dan gebrekkige kennis, die echter toereikend schijnt voor zijne behoefte en hem in staat stelt tot het beoefenen van eenig ambacht of handwerk. Bekend is het dat op een aantal plaatsen kleine inlandsche scholen bestaan, en zeer gebruikelijk is het ook dat inlanders zich aanbieden om aan hunne landgenooten, hetzij gratis, hetzij tegen eenige retributie in naturâ, eenig onderrigt te verstrekken, al geschiedt dit dan ook niet in eene school. In het hierbedoeld onderwijs, — en niet zoo zeer in de priesterscholen, — ligt, naar het inzien der Regering, de kiem voor een aanstaand volksonderwijs, dat beantwoordt aan de behoeften van den inlander. Het Gouvernement is thans nog niet in staat de zorg voor het eigenlijk gezegd volksonderwijs op zich te nemen. Het zou zijne krachten en zijn invloed overschatten, wanneer het nu reeds als bereikbaar doel wilde stellen een schoolwezen te organiseeren, dat zich tot alle dessa's en kampongs der bevolking uitstrekt. Voor's lands bepaalt de Regering zich derhalve tot het verschaffen van een zooveel mogelijk deugdelijk onderwijs in de eerste plaats ten behoeve der meer ontwikkelde volksklasse en op de voornaamste plaatsen van Indie. Zij vindt in haar streven tot bevordering van het onderwijs een zeer te waardeeren steun in de pogingen der zendelingen, wier schoolwezen evenwel, als dienstbaar aan het bevorderen van een bepaalden godsdienst, buiten den kring valt binnen welken het Gouvernement zich zijne werkzaamheden ziet afgebakend. De priesterscholen der inlanders behooren aan zich zelve te worden overgelaten; het zou niet staatkundig zijn om zich in het daar gegeven onderrigt te mengen, en het is niet te verwachten dat die scholen spoedig haar karakter zullen verloochenen van betrekkelijke onbruikbaarheid uit het oogpunt van eigenlijk gezegd onderwijs. Doch de Regering vleit zich dat, als eenmaal meer gegevens voorhanden zijn aangaande de behoefte die de inlander aan werkelijk ontwikkelend onderwijs koestert, en aangaande de wijze waarop hij daarin, hoe gebrekkig dan ook, tracht te voorzien, men in staat zal geraken om geleidelijk invloed uit te oefenen op dat onderwijs, om daaraan steun en goede rigting te verschaffen, en om zoo doende eene kiem tot wasdom en ontwikkeling te brengen, waaruit later een werkelijk vruchtdragend en goed georganiseerd volksonderwijs kan voortspruiten.

Het aantal *kweekscholen* voor inlandsche onderwijzers werd gedurende het afgeloopen jaar niet vermeerderd, doch het voornemen bestaat (zie lager) om de kweekschool te Padang Sidempoean weder op te rigten, en die te Bandjermasin uit te breiden; terwijl men, om straks te vermelden redenen, de oprigting eener nieuwe kweekschool te Palembang overweegt.

Over het algemeen zijn de uitkomsten der kweekscholen bevredigend; echter heeft men veelal te kampen met de moeijelijkheid om de kweekelingen eenige kennis der Nederlandsche taal in te prenten. Eene gunstige uitzondering te dien opzigte levert Amboina, waar de kweekelingen ook weder bij het laatstelijk gehouden eindexamen eene hoogst opmerkelijke bedrevenheid in die taal aan den dag hebben gelegd; evenzoo Tondano, waar het den leerlingen mede niet aan eenige ervaring in het Hollandsch ontbreekt, zooals onder anderen aan den heer HEKKER te Amsterdam is gebleken, toen deze onlangs twee jongelieden, van die school afkomstig, te zijnen huize heeft opgenomen om hen tot onderwijzers te vormen.

De berigten aangaande die opleiding hier te lande van inlandsche jongelieden, wier getal thans zes bedraagt, blijven zeer gunstig luiden, terwijl de mate van ontwik-

[1]) Tot nog toe werd dit onderdeel van het verslag steeds gesplitst in algemeene mededeelingen, en in afzonderlijke berigten omtrent Java en Madura, en omtrent de buitenbezittingen. Die verdeeling is niet meer gevolgd, omdat, behoudens enkele uitzonderingen, de organisatie van het inlandsch onderwijs dezelfde is voor de verschillende gedeelten van den Indischen archipel.

keling door hen bereikt, naar het oordeel van den heer HEKKER, een loffelijk getuigenis aflegt voor het onderwijs dat aan de Indische kweekscholen wordt gegeven. De vier verst gevorderden dezer inlanders bezoeken thans de oefenschool tot opleiding van hulponderwijzers te Amsterdam. De omstandigheid, dat de beide laatst aangekomen jongelieden Christenen zijn, heeft de Regering aanleiding gegeven om den heer HEKKER te verzoeken deze kweekelingen op volkomen gelijken voet te behandelen als hunne Mohammedaansche medeleerlingen, hun volkomen vrijheid te laten tot uitoefening hunner godsdienstpligten, doch niet te dulden dat zij door den invloed van anderen tot dweepzucht of tot onverdraagzaamheid jegens de overige kweekelingen worden verleid; terwijl ook geene pogingen tot bekeering van laatstgemelden moesten worden beproefd of in de hand gewerkt. Geenszins zou echter de onderwijzer zich behoeven te onthouden van mededeelingen op historisch of ander gebied waaruit de voortreffelijkheid van christelijke personen of de heilzame werking van christelijke gezindheid en deugden mogt blijken.

Terwijl de hier te lande opgeleide jongelieden bestemd zijn om, volgens de in Indisch Staatsblad 1872 n°. 227 opgenomen bepalingen, naderhand als derde onderwijzers aan de kweekscholen in Indie op te treden, tracht de Regering ook zooveel mogelijk geschikt onderwijzend personeel voor de hoogere rangen aan die kweekscholen in dienst te krijgen of te houden. Tot nu toe konden de Europesche onderwijzers bij die inrigtingen volstaan met het overleggen eener verklaring van bekendheid met de Maleische taal of met de taal van het land waar de kweekschool is gevestigd. Men heeft thans (*Indisch Staatsblad* 1877 n°. 147) dien eisch verzwaard, door van den adspirant te vorderen dat hij met goeden uitslag aflegge een examen, gelijkstaande met dat hetwelk in de bedoelde talen wordt afgenomen van de candidaten voor den algemeenen burgerlijken dienst.

Een van de drie inlandsche jongelieden, die te Batavia op 's lands kosten onderwijs in het teekenen ontvangen (verg. vorig verslag blz. 113), werd in Maart jl. door zijn leermeester geschikt geacht om reeds voor eene plaatsing als teekenonderwijzer aan eene kweekschool in aanmerking te komen.

Aan een 1sten luitenant der infanterie, vroeger onderwijzer aan de militaire school te Meester Cornelis en reeds gediplomeerd als ambtenaar bij den burgerlijken dienst in Indie, is in April jl. opgedragen zich aan de kweekschool te Fort de Kock te bekwamen in de Maleische taal, met bestemming om later ten behoeve van het inlandsch onderwijs werkzaam te zijn.

De omstandigheid dat gemelde kweekschool gevestigd is te midden eener Maleische bevolking, en ook hoofdzakelijk strekt om Maleische landstreken van onderwijzers te voorzien, heeft de Indische Regering genoopt haren bijval te onthouden aan een door de betrokken autoriteiten ingediend voorstel om de kweekschool te Fort de Kock uit te breiden, alleen met het doel om haar ook te doen strekken ter voorziening in de behoefte aan onderwijzers in Noord-Sumatra en bepaaldelijk in de Battaklanden, terwijl dan zou worden afgezien van de wederopening der kweekschool te Padang Sidempoean, die sedert het vertrek naar Nederland van den later overleden onderwijzer ISKANDER gesloten was. De Regering oordeelde integendeel het voortbestaan der kweekschool te Padang Sidempoean van groot belang, juist met het oog op de ontwikkeling der omliggende landstreken, wier bewoners niet gediend zouden zijn met onderwijzers aan de Maleische kweekschool te Fort de Kock opgeleid.

Tot nu toe heette het, dat de laatstbedoelde inrigting ook voorzien moest in de behoefte van de gewesten Palembang, Oostkust van Sumatra, Riouw, Banka, Billiton en Lampongsche districten, en daarom heeft men indertijd het plan verworpen om tevens eene kweekschool te Palembang op te rigten. Op verzoek van het Opperbestuur is dit denkbeeld thans nader in overweging genomen, en de Indische Regering is voornemens de oprigting eener zoodanige kweekschool voor te stellen, wanneer het zich bevestigt dat de verre afstand de jongelieden uit genoemde gewesten afschrikt om eene plaatsing als kweekeling te Fort de Kock te verzoeken.

In de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo deed zich het heugelijk verschijnsel voor, dat zich aanhoudend jongelingen voor eene plaatsing aan de kweekschool te Bandjermasin aanmeldden. Hunne verzoeken moesten evenwel, wegens gebrek aan plaatsen, voor het grootste gedeelte worden afgewezen. Ten einde in dit opzigt aan de wenschen der bevolking te gemoet te komen, heeft men het voornemen opgevat om het getal der toe te laten kweekelingen van 25 op 50 te brengen met evenredige vermeerdering van het aantal docenten. De kweekschool zal dan ook kunnen dienen tot vervulling der behoefte aan onderwijzers in de Westerafdeeling van Borneo, alwaar — zoo als in hoofdstuk **C** (blz. 24) reeds werd aangeteekend — verscheidene jongelieden zich hebben aangemeld, van wie er bereids drie (uit Sambas) geheel op 's lands kosten als kweekelingen zijn aangenomen. Het voornemen tot uitbreiding der kweekschool vond bij het Opperbestuur bijval ook op grond dat men daardoor in staat zou zijn om later welligt de scholen over te nemen of te vervangen, die de zendelingen in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo hebben opgerigt, en waarin door een 15tal Dajaksche onderwijzers wordt onderrigt gegeven. Thans genieten die scholen nog subsidie van het Gouvernement (zie lager blz. 112), welk subsidie op den duur niet zou kunnen gehandhaafd blijven, indien blijken mogt dat het onderwijs aan die scholen eene bepaald godsdienstige strekking bezit.

De kweekschool te Makasser ondervond nog al bezwaren om eenigszins voorbereide leerlingen te verkrijgen, aangezien er in de binnenlanden van het gouvernement Celebes en onderhoorigheden totaal gebrek aan elementair onderwijs bestaat. De Regering overweegt hoe daarin te voorzien.

De voorgenomen verhooging der toelagen van de kweekelingen aan de kweekscholen (zie vorig verslag blz. 114) vond plaats bij Indisch Staatsblad 1878 n°. 61. Bij het begin van den cursus 1877/78 bedroeg hun getal: te Bandong 100, te Magelang 84, te Probolinggo 80, te Fort de Kock 50, te Bandjermasin 25 en te Makasser 34. Nopens de kweekscholen te Amboina en Tondano zijn geen opgaven ontvangen. Op 1 Januarij 1878 was het aantal kweekelingen te Magelang, Probolinggo en Makasser geklommen tot 95, 81 en 36. [1])

Sedert het vorig jaar leverden de kweekschool te Magelang 2, die te Fort de Kock (welke in Mei jl. door den directeur van onderwijs bezocht werd) 14, die te Amboina 12 en die te Tondano 9 onderwijzers op. [2])

Het meerendeel der in den laatsten tijd verkregen onderwijzers is bestemd geworden tot vervanging van waarnemende of ook wel van ongeschikt bevonden onderwijzers aan bestaande scholen. Men verliest evenwel de wenschelijkheid der oprigting van nieuwe scholen niet uit het oog.

Om eenigen waarborg te hebben voor de ontwikkeling der jongelieden, die voor eene plaatsing op eene kweekschool in aanmerking kunnen komen, is aan de hoofdonderwijzers dier scholen opgedragen zich inlichtingen te verschaffen aangaande de op de inlandsche scholen aanwezige leerlingen, die geschikt en genegen zouden zijn om voor het onderwijzersvak te worden opgeleid. Te Bandong geschiedde dit reeds vroeger, en hieraan wordt voornamelijk het goede gehalte der kweekelingen aldaar toegeschreven.

De examens voor onderwijzers, die niet aan eene kweekschool gevormd zijn, leverden geene gunstige uitkomsten op. In 1877 zijn op die wijze verkregen 14 onderwijzers der 2de klasse uit 33 candidaten (tegen 4 uit 11 candidaten in 1876), en 32 onderwijzers 3de klasse uit 129 candidaten (tegen 137 uit 436 candidaten in 1876). Van de

[1]) Van deze 36 waren er echter slechts 16 bestemd om onderwijzer te worden; de overigen werden voor betrekkingen bij het binnenlandsch bestuur opgeleid.

[2]) De 2 kweekelingen van Magelang behoefden geen examen te doen omdat zij nog onder de vroegere bepalingen waren aangenomen. De anderen daarentegen legden allen, gedeeltelijk in 1877, gedeeltelijk in het voorjaar van 1878, met goed gevolg het eindexamen af, bedoeld bij Indisch Staatsblad 1875 n°. 107. Van de 14 kweekelingen van Fort de Kock en de 12 van Amboina waren 4 uit de Padangsche Bovenlanden afkomstig, 2 uit de Padangsche Benedenlanden, 3 uit Tapanoli, 2 uit Benkoelen, 2 uit de Lampongsche districten, 1 uit Palembang, 7 van Amboina, 2 van Saparoea, 1 van Noessalaut, 1 van Ceram en 1 van Rotti. Van waar de 9 kweekelingen gekomen waren, die te Tondano in het eindexamen slaagden, is niet gemeld.

46 candidaten die in 1877 aan de eischen voldeden, waren er 26 die nog in het geheel niet bij het onderwijs waren werkzaam geweest; in 1876 was dit het geval met 85 van de 141 geslaagden. Van deze 141 werden er in 1876 en 1877 113 bij het gouvernements inlandsch onderwijs aangesteld; terwijl 4 van zoodanige plaatsing afzagen en de 24 anderen bij het particulier onderwijs werkzaam zijn. Van de 46 geslaagde candidaten van 1877 waren er bij het eind van het jaar 23 bij het openbaar onderwijs als onderwijzer of hulponderwijzer in dienst gesteld, doch ook de 23 anderen zouden spoedig eene dergelijke plaatsing krijgen.

Het volgende staatje kan nader doen zien welke uitkomsten van de hierbedoelde examens werden verkregen.

GEWESTEN.		AANTAL CANDIDATEN TER VERKRIJGING EENER ACTE VAN BEKWAAMHEID ALS:								
		inlandsche onderwijzer 2de klasse.				inlandsche onderwijzer 3de klasse.				
		Aantal candidaten.	Aantal geslaagden: die reeds bij het onderwijs werkzaam waren.	Aantal geslaagden: die nog niet bij het onderwijs werkzaam waren.	Van de geslaagden waren op 31 Dec. 1877 reeds bij gouvernements-scholen als onderwijzer geplaatst:	Aantal candidaten.	Aantal geslaagden: die reeds bij het onderwijs werkzaam waren.	Aantal geslaagden: die nog niet bij het onderwijs werkzaam waren.	Van de geslaagden waren op 31 December 1877 reeds bij gouvernements-scholen geplaatst als: waarnemend onderwijzer.	Van de geslaagden waren op 31 December 1877 reeds bij gouvernements-scholen geplaatst als: hulponderwijzer.
Java en Madura	1876	»	»	»	»	336	37	71	21	59
							108		80	
	1877	3	3	»	3	15	2	3	»	5
			3				5		5	
Buitenbezittingen *a*)	1876	11	2	2	4	100	17	12	2	27
			4				29		29	
	1877	30	3	8	4	114	12	15	»	11
			11				27		11	
Totaal	1876	11	2	2	4	436	54	83	23	86
			4				137		109	
	1877	33	6	8	7	129	14	18	»	16
			14				32		16	

a) De cijfers over 1876, in het vorig verslag (blz. 113) vermeld, waren minder volledig door het ontbreken der opgaven nopens enkele examens die in sommige buitenbezittingen nog in de laatste dagen van dat jaar waren gehouden.

De oprigting der in 't vorig verslag (blz. 114) bedoelde *scholen voor zonen van hoofden en andere aanzienlijke inlanders* werd bevolen bij Indisch Staatsblad 1878 n°. 121. Deze inrigtingen zullen verrijzen te Bandong, Magelang, Probolinggo en Tondano, en de Regering heeft maatregelen genomen om de spoedige opening te bevorderen.

Men overweegt voorts in hoever op de voornaamste inlandsche scholen uitbreiding zou zijn te geven aan het onderwijs, door daaraan toe te voegen het onderrigt in eene of meer der vakken welke bij Indisch Staatsblad 1871 n°. 104 facultatief zijn gesteld, o. a. de kennis der Nederlandsche taal. Het denkbeeld is geopperd om te dien einde eenige lessen te doen geven door de ter plaatse aanwezige Europesche onderwijzers. Reeds geschiedt dit te Telok Betong, waar de Europesche onderwijzer bovendien zijne inlandsche collega's onderrigt geeft (zie vorig verslag blz. 119). Of op Timor hiermede is voortgegaan, blijkt niet.

Van de *speciale scholen* te Depok en Amboina, die zich hierdoor van de gewone inlandsche scholen onderscheiden dat het onderwijs, ook door Europeesch personeel gegeven, meer overeenkomt met hetgeen op de Europesche (lagere) school wordt verstrekt, is niets bijzonders te melden. Op die te Depok bedroeg het aantal leerlingen bij het eind van 1877 88 jongens en 49 meisjes, tegen 79 jongens en 48 meisjes op 31 December 1876. Van die te Amboina zijn geene opgaven ontvangen.

Men is voornemens het getal speciale scholen te vermeerderen met eene te Magelang, en wel ten behoeve der kinderen van (inlandsche) militairen, afkomstig uit Amboina, Ternate, Menado en Timor, die Christenen zijn en voor hun kroost wat meer onderrigt (ook in de Hollandsche taal) verlangen dan op de inlandsche school gegeven wordt. In het vorig verslag (blz. 110) werd reeds aangeteekend dat de in enkele garnizoensplaatsen gebruikelijke toelating dezer kinderen als gratisleerlingen op de Europesche school voor'shands onder zekere voorwaarden door de Regering gedoogd is. Magelang werd voor de oprigting dezer speciale school gekozen, omdat voortaan het meerendeel der Amboinesche militairen aldaar zal vereenigd worden.

Wat de *gewone inlandsche scholen* betreft, dient in de eerste plaats vermeld te worden, dat aan het denkbeeld om de tractementen der inlandsche onderwijzers op Java en Madura te verbeteren (zie vorig verslag blz. 113/114) gevolg is gegeven door de vaststelling van nieuwe bepalingen tot regeling van de klassen en bezoldigingen dier onderwijzers (*Indisch Staatsblad* 1878 n°. 60). Welligt zal ook besloten worden om aan deze landsdienaren een anderen titel te geven dan dien van mantrie-goeroe, welke taalkundig niet juist is, en de onderwijzers in het oog hunner landgenooten niet stelt op het gewenschte standpunt.

Het schoolverzuim bleef in vrij groote mate bestaan, vooral in de hoogste klassen, maar het is toch eenigszins afgenomen.

De directeur van onderwijs enz. begaf zich in het afgeloopen jaar naar de residentien Soerakarta en Djokjokarta, ten einde te trachten door bespreking met de inlandsche vorsten eenige verbetering van het gebrekkige schoolwezen aldaar te bevorderen. Zoowel de Soesoehoenan als de Sultan ontvingen hem voorkomend en gaven hem bevredigende verzekeringen.

Even als voor de Aroë- en Zuidwester-eilanden bepaald is (zie vorig verslag blz. 119), is in Julij 1877 ook ten opzigte der Sangir- en Talaut-eilanden eene plaatsing bij de inlandsche scholen aldaar voor de van elders afkomstige onderwijzers meer aanlokkelijk gemaakt, door hun eene gratificatie en aanspraak op aflossing na twee- of driejarig verblijf toe te kennen.

Aan schoolgelden werd ontvangen gedurende 1876: op Java en Madura f 34 993 en in de buitenbezittingen f 7163, tegen f 32 929 en f 6584 in 1875. Over 1877 bedroegen die sommen, volgens voorloopige opgaven, f 41 080 en f 7800.

In 1876 vermeerderde het aantal gouvernements-scholen, door eerste oprigting of door overneming van daarvoor in aanmerking komende particuliere scholen, met 15 op Java en Madura en met 1 in de buitenbezittingen; — in 1877, volgens de tot dusver ontvangen voorloopige opgaven, met 28 op Java en Madura en met 6 in de buitenbezittingen. Op 31 December 1877 waren, ten gevolge dezer vermeerderingen, aanwezig 147 gouvernements-inlandsche scholen op Java en Madura en 194 in de buitenbezittingen, tegen 104 en 187 bij het eind van 1875.

Ten aanzien van de particuliere inlandsche scholen zijn nog slechts volledige opgaven ontvangen omtrent Java en Madura over 1876. Bij het einde van dat jaar telde men er 148 tegen 132 op 31 December 1875, en zulks ongeacht de vermindering met een 10tal, die in 1876 door het Gouvernement overgenomen werden.

Van deze 148 particuliere scholen waren er op 31 December 1876 94 door het Gouvernement gesubsidieerd, tegen 90 op 31 December 1875 van de toen aanwezige 132. Bij het einde van 1877 genoten er reeds 125 een gouvernements-subsidie. In de buitenbezittingen werden bovendien bij het eind van elk der genoemde drie jaren achtereenvolgens uit 's lands kas gesubsidieerd 1, 2 en 2 particuliere scholen, terwijl voortgegaan werd met de uitkeering van het subsidie van f 1800, dat reeds sinds 1857 jaarlijks bestemd wordt voor de bezoldiging van 15 Dajaksche onderwijzers ten behoeve van eenige in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo bestaande zendelingscholen, over welke zie blz. 110 hiervóór.

Door het ontbreken der rapporten betreffende de schoolinspectie in de Molukken, Menado en Timor, zijn de opgaven betreffende het aantal leerlingen op de scholen in de buitenbezittingen te onvolledig om hier een totaal te noemen; op Java en Madura werden op 31 December 1876 (cijfers van latere dagteekening zijn nog niet te geven) de gouvernements-scholen bezocht door 16 987 leerlingen, de particuliere door 7910, terwijl die cijfers op hetzelfde tijdstip van 1875 bedroegen 14 906 en 6978. Voor 1876 viel derhalve te wijzen op eene vermeerdering van 3013 leerlingen; de toeneming in 1875 (tegenover 1874) had bedragen 2584.

Een gewestelijk overzigt van het aantal scholen en leerlingen op 31 December 1876 wordt, ten vervolge op de mededeelingen op blz. 117 en 118 van het vorig verslag, thans gegeven in bijlage U; dit overzigt bevat tevens reeds eenige voorloopige opgaven over 1877.

Aan vermeerdering van *leermiddelen en leesboeken* voor het inlandsch schoolwezen werd wederom veel zorg besteed. Ten gebruike bij het onderwijs op een of meer der daarvoor in aanmerking komende kweekscholen werden bestemd de handleiding voor de beoefening der Madureesche taal van den hoogleeraar A. C. Vreede (zie vorig verslag blz. 120) en het Javaansch-Hollandsch woordenboek van den zendelingleeraar P. Jansz, terwijl van gouvernementswege werd ingeteekend op een te Batavia voor particuliere rekening uit te geven chromolithografisch geïllustreerd Maleisch lees- en prentenboek (Vertellingen van Aladdin). Het werkje, in Julij jl. verschenen, zal als prijs op de inlandsche scholen worden uitgedeeld. Voor 's lands rekening zagen te Batavia het licht: bij de landsdrukkerij 10 inlandsche schoolboekjes (waaromtrent verder geen bijzonderheden zijn opgegeven), en bij de particuliere drukkerij, die dit werk voor vijf jaren heeft aangenomen (verg. vorig verslag blz. 115), 7 schoolwerkjes, waarvan 4 in 't Maleisch en 3 in 't Javaansch. Zoowel door personeel der kweekscholen en der gewone inlandsche scholen als door personen buiten het onderwijs staande (en onder deze waren ook inlanders) werden verschillende school- of leesboeken voor den inlander vervaardigd, vertaald of herzien. Niet minder dan 33 dergelijke manuscripten, voor uitgave geschikt geacht, werden in 1877 (te zamen voor f 9810) door de Indische Regering aangekocht. Onder die manuscripten telde men 13 oorspronkelijke werkjes [1]); de overige 20 [2]) waren vertalingen, herzieningen of omwerkingen.

De catalogus van het depôt van leermiddelen, thans onder een afzonderlijken administrateur gesteld (verg. lager blz. 117), telde op 1 Januarij 1878, alleen aan boeken, reeds 135 nummers in 10 talen (verg. de opgaaf van 1 Januarij 1877 in 't vorig verslag, blz. 115, noot 4).

Op de prijsvraag voor een leesboek over de land- en volkenkunde van Nederlandsch Indie ten behoeve van den beschaafden inlander zijn geene antwoorden ingekomen die der bekrooning zijn waardig gekeurd.

II. Kunsten en wetenschappen.

§ 1. *Taalstudie.*

Terwijl in Indie nog overwegingen aanhangig zijn omtrent de toepassing van het denkbeeld, om een kader tolken en vertalers in de inlandsche talen te vormen, is al vast het plan tot rijpheid gekomen om te trachten de Indische Regering op het gebied der Oostersche talen ook de beschikking te geven over de noodige wetenschappelijke krachten. Een klein getal plaatsen zal namelijk worden opengesteld voor hen die, aan zekere speciale eischen van benoembaarheid voldoende, zich aan den Indischen dienst wenschen te verbinden als » ambtenaar voor de beoefening der Indische talen" op den voet en de voorwaarden, omschreven bij Koninklijk besluit van 13 Februarij 1878 n°. 7 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 9, *Indisch Staatsblad* n°. 154).

Ten einde van deze taalgeleerden ook voor de regtstreeksche belangen van den dienst zooveel mogelijk praktisch nut te kunnen trekken, is het wenschelijk geacht hun standpunt zoodanig te regelen, dat zij, met behoud van de zelfstandigheid die aan hun eigenaardigen werkkring past, zullen hebben te arbeiden overeenkomstig de instructien van de Regering. Het aangehaald Koninklijk besluit bepaalt dan ook dat de ambtenaren voor de beoefening der Indische talen, overeenkomstig de bevelen van den Gouverneur-Generaal, ondergeschikt zijn aan den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid, die hunne werkzaamheden regelt, en hunne ambtsverhouding bepaalt zoowel onderling als ten opzigte der overige onder het departement ressorteerende ambtenaren. Het nieuwe ambt is in de eerste plaats toegankelijk voor hen die, overeenkomstig de nieuwe wet op het hooger onderwijs (*Nederlandsch Staatsblad* 1876 n°. 102), den graad van doctor in de taal- en letterkunde van den Oost-Indischen archipel zullen hebben verkregen, en, bij ontstentenis van de zoodanigen, voor anderen die, hetzij hier te lande, hetzij in Indie, mogten kunnen voldoen aan een staats-examen, ingerigt naar de eischen van het faculteits-examen ter verkrijging van het bedoelde

[1]) 5 in 't Javaansch, 5 in 't Maleisch, 1 in 't Balineesch, 1 in 't Makassaarsch en 1 in 't Biadjoe-Dajaksch.

[2]) 8 in 't Javaansch, 7 in 't Maleisch, 3 in 't Soendaasch, 1 in 't Madureesch en 1 in 't Biadjoe-Dajaksch.

doctoraat (*Nederlandsch Staatsblad* 1877 n°. 87). Het reeds genoemde Koninklijk besluit van 13 Februarij 1878 behelst te gelijk het programma van dit staats-examen. Waarschijnlijk zullen een drietal ambtenaren zijn aan te stellen na aflegging van het bedoelde staats-examen, waartoe tegen het einde van dit- of het begin van het volgende jaar gelegenheid zal worden gegeven.

Eene eerste schrede in de aangewezen rigting werd reeds gedaan, toen de Indische Regering, na het overlijden van dr. A. B. Cohen Stuart, den heer mr. L. W. C. van den Berg, tot dus ver referendaris bij het departement van binnenlandsch bestuur en conservator der Oostersche handschriften van het Bataviasche Genootschap van kunsten en wetenschappen, benoemde tot ambtenaar voor de beoefening der Indische talen, tevens adviseur voor Oostersche talen en het Mohammedaansche regt. Deze ambtenaar is bestemd om, in den geest van het aangehaalde Koninklijk besluit dd. 13 Februarij 1878, den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid ter zijde te staan. Aanvankelijk is hem opgedragen de beoefening der Maleische en Arabische talen, en later zal hij welligt belast worden met een onderzoek naar de Atjehsche taal. [1])

De overtuiging, dat grondige kennis der landstaal een magtig hulpmiddel uitmaakt voor de rigtige uitoefening van het Europeesch gezag onder de verschillende inheemsche bevolkingen van Nederlandsch Indie, heeft de Indische Regering op maatregelen doen bedacht zijn om ook onder de ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur den prikkel tot taalstudie te bevorderen. In den geest van het medegedeelde in 't vorig verslag (blz. 120) heeft zij den directeur van binnenlandsch bestuur eenige beginselen doen kennen (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 3247), die deze bij zijne beschikkingen en voordragten tot overplaatsing en bevordering der bedoelde ambtenaren voortaan zal hebben in acht te nemen. Die beginselen brengen onder anderen mede dat de ambtenaar, die bij het binnenlandsch bestuur in dienst treedt, vóór zijne bevordering tot adsistent-resident in den regel niet meer dan eenmaal naar een ander taalgebied wordt overgeplaatst. De kans van veelvuldigen overgang van het eene taalgebied naar het andere behoeft hem dus, althans in de eerste jaren van de ambtelijke loopbaan, niet van gezette taalbeoefening terug te houden. Voorts is aangenomen dat de mate van taalkennis ook in aanmerking komt bij de beoordeeling der aanspraken op bevordering. Voortaan zal geen adspirant-controleur tot controleur mogen bevorderd worden tenzij blijke dat hij zich op de kennis van het Maleisch en de landstaal met ijver heeft toegelegd, terwijl op de kennis der volkstaal ook zooveel mogelijk zal worden gelet bij de benoeming van ambtenaren van hoogeren rang bij het binnenlandsch bestuur.

Omtrent de beoefening der verschillende talen in het bijzonder kan nog het volgende worden medegedeeld.

Javaansch. De ambtenaar J. A. Wilkens ging voort met de zamenstelling van zijn Javaansch-Nederlandsch woordenboek. Door de Indische Regering is hem onlangs verzocht het vermoedelijke tijdstip op te geven waarop zijn werk zou kunnen voltooid zijn.

Van het in handschrift aangekochte Kawi-Javaansch woordenboek van wijlen C. F. Winter waren in April 1878 ter landsdrukkerij te Batavia reeds 28 vellen afgedrukt, zoodat het spoedig geheel afgeleverd kan zijn. De ambtenaar dr. H. Neubronner van der Tuuk, met de bezorging van den afdruk belast, zal aan het werk eenige aanteekeningen toevoegen.

Van Dipo Negoro's verhaal over den Javaschen oorlog zijn de gemaakte afschriften zoowel als de door verschillende handen broksgewijze geleverde vertaling thans opgenomen in de handschriften-verzameling van het Bataviaasch Genootschap. Tot eene wederopvatting van de indertijd door het overlijden van den ambtenaar dr. A. B. Cohen Stuart afgebroken herziening der vertaling zal eerst dan zijn over te gaan, wanneer over meer taalgeleerden zal kunnen worden beschikt dan thans, en andere arbeid van meer dadelijk belang daarbij niet zal behoeven achter te staan. Het hoofddoel met de vertaling beoogd, om namelijk den inhoud van het werk te kennen, kan in elk geval als bereikt worden beschouwd.

Maleisch. Van de door dr. Neubronner van der Tuuk te leveren herziene uitgaaf van het Maleisch-Nederlandsch woordenboek van den ambtenaar H. von de Wall (zie onder anderen het verslag van 1874 blz. 112) verscheen in December jl. ter landsdrukkerij te Batavia het eerste deel, terwijl in April jl. van het tweede deel vijf vellen waren afgedrukt.

Voor de beoefening van het Maleisch, bepaaldelijk in het belang van het inlandsch onderwijs, is onlangs door de Indische Regering een gewezen leeraar van de militaire school te Meester Cornelis aangewezen (verg. blz. 110).

Soendaasch. Het Soendaasch-Nederlandsch woordenboek van den ambtenaar H. J. Oosting kwam geheel gereed en zou nog in de eerste helft van het loopende jaar bij eene particuliere drukkerij te Batavia ter perse worden gelegd. Het werk wordt geschat op 40 vellen druks.

Balineesch. De straks genoemde ambtenaar dr. H. Neubronner van der Tuuk bleef op Bali gevestigd en ging voort met zijne studien in het belang der zamenstelling van een woordenboek en van andere hulpmiddelen voor het beoefenen van het Balineesch. Eene proef van zijn Kawi-Balineesch woordenboek werd aan de directie van onderwijs te Batavia ter inzage aangeboden. Een door hem zamengesteld Balineesch leesboek en een onder zijn toezigt in het Balineesch vervaardigd leerboek der aardrijkskunde werden ter landsdrukkerij te Batavia gedrukt.

Andere talen. Met de eindbewerking voor de pers en het verder bezorgen der uitgaaf van het Japansch-Nederlandsch-Engelsch woordenboek van den hoogleeraar dr. J. J. Hoffmann is, na diens overlijden, de heer L. Serrurier te Leiden belast geworden, die reeds sinds 1875 (verg. het verslag van dat jaar blz. 115) den heer Hoffmann bij zijn arbeid ter zijde stond. De omwerking is echter gebleken veel meer tijd te zullen kosten dan aanvankelijk noodig werd geacht, te meer daar in de reeds verloopen drie jaren de voortgang van het werk door bijzondere omstandigheden is vertraagd. Te beginnen met 1 Januarij aanstaande zal de heer Serrurier jaarlijks omtrent den stand der bewerking een verslag hebben in te dienen door tusschenkomst van de hoogleeraren Kern en Schlegel.

§ 2. *Oudheidkunde.*

De oudheidkundige ontgravingen der tempelbouwvallen op het Diëngplateau werden, onder de leiding van de ingenieurs der burgerlijke openbare werken in de residentie Bagelen, voortgezet. Hetgeen in 1877 aan het licht werd gebragt, was van geen bijzonder belang. Veel moeite en zorg werden besteed aan het maken eener kaart van het plateau en van plattegronden van het aldaar ontgravene. In April jl. heeft de Indische Regering besloten om de ontgravingen op den tegenwoordigen voet niet verder te doen voortzetten, maar alleen door de ingenieurs te doen zorgen dat in goeden staat blijve wat reeds ontgraven is. Immers zij was van oordeel dat een werk als dit alleen dan de gewenschte uitkomsten kon opleveren, wanneer het geleid werd door een bekwamen archaeoloog, in staat om den aard en het doel van al wat gevonden werd te verklaren en ook de kleinste aanwijzingen te benuttigen om zooveel mogelijk het in vroegere eeuwen gewrochte weder aan den dag te brengen en van het geheel eene duidelijke voorstelling te geven. Tot dus ver zijn eenige tempels ontgraven, enkele fundeeringen van geheel geruïneerde gebouwen blootgelegd, losse bouwkunstige ornamenten, inscriptien en beelden verzameld en onder dak gebragt, maar omtrent de inrigting van de geheele tempelgroep en het onderling verband der verschillende deelen heeft men nog slechts zeer onvoldoende gegevens verkregen.

[1]) De ambtenaar voor de Maleische correspondentie te Kotta Radja, die blijkens 't vorig verslag (blz. 120) zich ook te wijden had aan de beoefening der Atjehsche taal, is, na weinige maanden in Atjeh te zijn werkzaam geweest, wegens ziekte van zijne betrekking ontheven moeten worden. Een der Europesche ambtenaren van het gewestelijk bureau is nu aangewezen om zich zooveel mogelijk op de kennis der Atjehsche taal toe te leggen.

Het toezigt op de Javasche oudheden in het algemeen, dat aan de residenten is opgedragen, laat nog veel te wenschen over. Intusschen wordt toch meer dan vroeger gewaakt tegen schending der ruïnes, zoodat het wegvoeren der steenen of der beelden thans weinig meer moet voorkomen. Eene gunstige uitzondering ten aanzien van het toezigt is waargenomen in de residentie Kadoe, waar de tempels van Boro Boedoer en Mendoet, dank zij de belangstellende zorg van den resident, zoo goed beschermd worden als met de beschikbare middelen mogelijk is.

In den aanvang van het afgeloopen jaar is hier te lande beweerd geworden, dat de Boro Boedoer-ruïnes zeer beschadigd waren bij gelegenheid dat daarvan, eenige jaren geleden (verg. de verslagen van 1873 en 1874, blz. 122 en 112), op last van de Indische Regering photografien waren genomen. Bij een door den resident van Kadoe persoonlijk ingesteld onderzoek is echter gebleken dat die bewering elken grond miste. Niet alleen hebben geene beschadigingen plaats gevonden, maar de deskundige, die op voordragt van het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen met het vervaardigen der photografien is belast geweest, heeft tevens tot betere instandhouding van het monument zooveel gedaan als met zijne beperkte hulpmiddelen mogelijk was.

Even als vroeger bragt het toeval op menige plaats oudheidkundige voorwerpen aan het licht, gewoonlijk beeldjes of andere voorwerpen van brons, zilver of goud, die meestal ter beschikking van de Indische Regering gesteld en door het genoemde Genootschap aangekocht werden.

Onlangs trok het de aandacht dat de bestaande bepalingen tegen het wegvoeren van overblijfselen der oudheid op Java (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 248) geen voldoenden waarborg opleverden om te verhinderen dat zoodanige voorwerpen, door uitvoer naar Europa of elders, voor Nederlandsch Indie zelf verloren gingen. In deze leemte is voorzien door de ordonnancie van 29 April 1878 (*Indisch Staatsblad* n°. 146). In verbindenden vorm is nu bepaald dat, zonder vergunning van den Gouverneur-Generaal, geen Hindoe-oudheden uit Nederlandsch Indie mogen worden uitgevoerd, op straffe van geldboete en verbeurdverklaring der voorwerpen.

De afdruksels in *papier maché* van eenige in steen gebeitelde Kawi-opschriften op Sumatra, blijkens het vorig verslag (blz. 121) door het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen bereidwillig toegezegd ten behoeve van 's Rijks museum van oudheden te Leiden, zijn sedert hier te lande ontvangen. Beide opschriften, dagteekenende van de jaren 1347 en 1356 onzer jaartelling, kunnen voor de vroegere geschiedenis van Java als van veel belang worden beschouwd. De ontvangen afdruksels, waarvan gips-afgietsels zijn vervaardigd ten behoeve van het museum, zullen ter kennisneming worden toegezonden aan den hoogleeraar J. Gildemeister te Bonn.

§ 3. *Natuurwetenschappen.*

Magnetische en meteorologische waarnemingen. De waarnemingen bij het observatorium te Batavia — van gelijken aard als in vorige verslagen opgegeven — werden ook in het afgeloopen jaar onafgebroken voortgezet.

Omtrent de meteorologische verschijnselen te Batavia gedurende 1877 meldt de directeur van het observatorium dat deze zeer abnormaal waren. In de vier eerste maanden van het jaar week de regenhoeveelheid niet merkbaar af van het gemiddelde over de laatste dertien jaren (1864 — 1876), maar terwijl in dat tijdvak steeds in elke maand van het jaar regen was voorgekomen, deed zich in 1877 de bijzonderheid voor dat het in Julij uiterst weinig, in Augustus, September en October in het geheel niet regende. In de vier andere maanden (Mei, Junij, November en December) — en eveneens in de twee eerste maanden van 1878 — bleef de regenhoeveelheid beneden het gemiddelde. In de tien maanden van Mei 1877 tot Februarij 1878 viel er 947 m. m. minder dan gemiddeld in dezelfde maanden gedurende de voorafgegane dertien jaren. De temperatuur der lucht was in 1877 bijzonder hoog; in November steeg de thermometer tot 96° F., of 35°6 C., terwijl de waarnemingen over 1866 — 1875 als hoogste cijfer slechts aanwezen 92°6 F. of 33°7 C. De vochtigheidstoestand der lucht week ook aanmerkelijk van dien van andere jaren af.

Nadat in Mei 1877 de doctor in de wis- en natuurkunde, die blijkens 't vorig verslag bestemd werd om bij het observatorium als onder-directeur op te treden, in Indie was aangekomen, is het noodige voorbereid voor de opstelling der nieuwe zelfregistreerende instrumenten, die dan ook dit jaar achtereenvolgens in werking zullen kunnen komen.

Tot dusver heeft men zich bij het observatorium tevreden moeten stellen met het doen van uurwaarnemingen op zes van de zeven dagen. [1]) In 1878 is nu het doen van waarnemingen op Zondag ingevoerd, hoofdzakelijk echter ten einde althans in den aanvang de werking te controleeren van de zelfregistreerende instrumenten, die de veranderingen in de meteorologische verschijnselen ook op dien dag aanteekenen.

Met de bewerking der waarnemingen van 1866—1875 werd voortgegaan. Afgedrukt werden: in 't laatst van 1877 de meteorologische waarnemingen van 1874 en 1875, welke zich aansluiten aan die in 1876 uitgegeven over de jaren 1869 t/m 1873 [2]), en in de eerste maanden van 1878 de magnetische waarnemingen van 1 Julij 1870 tot 30 Junij 1875, om als vervolg te dienen op de gelijksoortige gegevens, in 1871 opgenomen in het toen verschenen 1ste deel der waarnemingen.

Uit waarnemingen, gedaan aan boord der schepen van het blokkade-eskader in de Atjehsche wateren, van 1 Julij 1873 tot 30 Junij 1876, werd in het begin van 1877 bij het observatorium bewerkt eene » bijdrage tot de kennis der weersgesteldheid ter kuste van Atjeh". Deze bijdrage, die nog in 1877 de pers verliet, bevat een overzigt van de heerschende winden op de verschillende deelen der genoemde kust, eene opgaaf van het gemiddeld aantal regendagen, een overzigt van den toestand van het weder, van de deining, en van den toestand der zee.

De hier te lande vervaardigde regenmeters, bestemd voor het in geheel Nederlandsch Indie te organiseeren stelsel van regenwaarnemingen (zie vorig verslag blz. 121), zijn gedeeltelijk in 't laatst van 1877 en gedeeltelijk in het voorjaar van 1878 bij partijen van hier verzonden.

Ichthyologie. De door het Gouvernement gesubsidieerde uitgaaf van den bekenden » Atlas ichthyologique des Indes Néerlandaises" van dr. P. Bleeker is, ingevolge het overlijden van den schrijver, na de verschijning in Januarij jl. van de 36ste aflevering — vallende in het IXde deel — gestaakt. Hoewel het werk volgens het laatste plan van dr. Bleeker tot 45 afleveringen zou zijn uit te breiden geweest, kunnen toch althans de acht verschenen deelen niet als een onvoltooide arbeid worden beschouwd, omdat elk van die deelen eene afzonderlijke groep of familie van visschen beschrijft en alzoo een zelfstandig geheel vormt.

Natuurkundige en geografische onderzoekingen. De inspecteur honorair der cultures J. E. Teysmann besteedde bijna de geheele tweede helft van 1877 aan zijne in 't vorig verslag reeds aangekondigde reis naar het gouvernement Celebes en onderhoorigheden. Zoowel voor 's lands plantentuin te Buitenzorg als voor 's Rijks museum van natuurlijke historie te Leiden bragt hij omvangrijke verzamelingen van voorwerpen uit de planten- en dierenwereld bijeen.

Ten behoeve van genoemd museum werd door de Indische Regering bovendien aangekocht eene verzameling vogelhuiden van Nieuw-Guinea, bijeengebragt door den heer A. A. Bruyn van Ternate (over wien zie o. a. ook in hoofdstuk C, blz. 34, noot 4).

Aan dezen Nederlandschen natuuronderzoeker vergunde

[1]) De totale hoeveelheid van den gevallen regen is echter ook des Zondags geconstateerd.

[2]) In 't vorig verslag (en ook in de Javasche Courant waaraan de opgaaf ontleend was) werd ten onregte gemeld dat het in 1876 verschenen 2de deel der meteorologische waarnemingen de jaren 1869 t/m 1872 omvatte; ook het jaar 1873 is daarin behandeld.

de Indische Regering om, voor zoover de omstandigheden dit zouden toelaten, zich op zijne togten kosteloos te bedienen van de schepen der gouvernements-marine.

Op Sumatra (in de residentien Palembang en Padangsche Bovenlanden) zetten de leden der wetenschappelijke expeditie van het Aardrijkskundig Genootschap hunne in het voorjaar van 1877 aangevangen geografische en andere onderzoekingen, voor zoover de omstandigheden het toelieten, onafgebroken voort. Ten opzigte van het rivieronderzoek, waarmede de chef der expeditie, de luitenant ter zee J. SCHOUW SANTVOORT, zich had belast, werd echter groote teleurstelling ondervonden. Niet alleen kenmerkte zich het grootste gedeelte des jaars in Palembang door een ongekend lagen waterstand, zoodat reeds alleen uit dien hoofde, afgescheiden nog van politieke beletselen (verg. blz. 20), opnemingen op de Boven-Batang Hari geruimen tijd totaal onuitvoerbaar waren, maar toen in November, onder gunstiger vooruitzigten, de reiziger zich voor de volledige uitvoering van zijn plan gereed maakte, kwam hij onverwacht te Djambi te overlijden. Voor de weder-opvatting van dit deel der onderzoekingen heeft het Genootschap kunnen beschikken over een anderen zee-officier, den heer C. H. CORNELISSEN, die daartoe in Maart jl. van hier via Batavia naar Djambi is vertrokken. [1])

De drie andere leden der expeditie, blijkens 't vorig verslag (blz. 122) voor de werkzaamheden te land aangewezen, konden hunne verschillende nasporingen in het zuidelijk deel der Padangsche Bovenlanden geregelder voortzetten. Om botsingen te voorkomen met de hoofden van een paar onafhankelijke grenslandschappen (verg. blz. 16), moesten zij hun onderzoekingsveld uitsluitend tot het gouvernementsgebied beperken. Sedert zijn twee hunner, na hunne taak in de Padangsche Bovenlanden te hebben volbragt en o. a. de piek van Indrapoera beklommen te hebben, van Padang over Batavia naar Palembang gereisd, waar zij in 't laatst van Maart jl. zijn aangekomen, en hunne werkzaamheden in de Rawas te midden eener vriendelijk gezinde bevolking hebben aangevangen. Het oogmerk is nu om, wanneer in de naburige Djambische onderhoorigheden de stemming mede zoo gunstig blijkt te zijn als men verwacht, te trachten door het dal der Tembesi de Batang Hari te bereiken en verder Serampei (Si Rampei) en Soengei Tenang of Tanang te leeren kennen (verg. vorig verslag blz. 122, en blz. 21 hiervóór). Voor het zoölogisch gedeelte van het onderzoek is, ter besparing van kosten, sedert den aanvang dezes jaars geen afzonderlijke deskundige bij de expeditie meer in dienst. De heer J. F. SNELLEMAN, reeds hier te lande teruggekeerd, heeft echter zijne zoölogische navorschingen betreffende de zuidelijke Padangsche Bovenlanden geheel ten einde gebragt, zoodat dit gedeelte van het onderzoek geacht kan worden een afgesloten geheel te vormen.

Het van andere zijde hier te lande geopperd plan, — waarvan in 't vorig verslag (blz. 122) werd gewag gemaakt, — betreffende een in sommige gedeelten van den Indischen archipel in te stellen onderzoek naar de voortbrengselen van de zee en van den zeebodem, is nog niet genoeg tot rijpheid gekomen om nopens de in Indie aan zoodanige onderneming te verleenen gouvernementshulp reeds met het Indisch Bestuur in overleg te treden.

Nieuw-Guinea, voor zooveel de onderhoorigheden van Ternate betreft, was in het afgeloopen jaar het veld van onderzoek voor de drie reeds op blz. 34 genoemde vreemde natuuronderzoekers. In het begin dezes jaars werd nog aan een anderen vreemdeling, den Duitschen geneesheer dr. C. PLATEN, laatstelijk te Amoy gevestigd, vergunning verleend tot het doen van eene wetenschappelijke reis naar de Molukken en Nieuw-Guinea. Overigens vindt men gewag gemaakt van eene wetenschappelijke reis in het gouvernement van Sumatra's Westkust, die in 1878 zou ondernomen worden door den Italiaanschen hoogleeraar in de natuurwetenschappen dr. O. BECCARI.

[1]) Zooals reeds op blz. 21 is gemeld, is de resident van Palembang in Februarij jl. er in geslaagd om met het gouvernementsstoomschip *Barito* de Batang Hari tot het verst te bereiken punt op te varen, en is die reis o. a. medegemaakt door den stuurman in dienst van het Aardrijkskundig Genootschap, die reeds met wijlen den heer SCHOUW SANTVOORT het benedengedeelte dier rivier zoomede de Toengkal-rivier had opgenomen.

's Lands plantentuin en landbouwschool te Buitenzorg. De plantentuin deed ook in het afgeloopen jaar weder nieuwe aanwinsten, zoowel ten gevolge van de botanische nasporingen van den heer TEYSMANN in den Indischen archipel zelf (ditmaal in het gouvernement Celebes, zie blz. 114) als door ruilingen met verwante instellingen buiten Nederlandsch Indie. Die ruilhandel en de daarmede gepaard gaande briefwisseling is in de laatste tien jaren meer dan verdriedubbeld. Vooral echter zijn in de laatste jaren belangrijk toegenomen de betrekkingen die in Nederlandsch Indie zelf met landbouw-ondernemers of andere belangstellenden worden onderhouden, daar thans jaarlijks ongeveer 800 verzendingen van nuttige zaden en planten naar plaatsen binnen den archipel plaats vinden tegen te naauwernood een 50tal in vroegeren tijd. Wordt daardoor de Indische landbouw gebaat, wederkeerig bieden de verslagen, die omtrent de genomen proeven aan 's lands plantentuin zijn in te dienen, de gelegenheid aan om aldaar een schat van ervaringen omtrent verschillende planten op te zamelen. Aan de publiekmaking der uitkomsten van de studie der Indische flora is sedert kort een afzonderlijk tijdschrift gewijd, waarvan in 1876 het 1ste deel verscheen. (Aan het afdrukken van het 2de deel kon, wegens onderhandelingen met den uitgever, in 1877 nog niet begonnen worden.)

Het museum, geheel in den laatsten tijd ontstaan, bevat reeds eene belangrijke en uitgebreide verzameling; in het afgeloopen jaar kwam men met het ordenen der voorwerpen gereed, waardoor het overzigt voor de bezoekers gemakkelijker is gemaakt.

Met het aanleggen van een afzonderlijken cultuurtuin op het daarvoor in 1876 beschikbaar gekomen terrein te Tjikema werd voortgegaan, zoodat bij het einde van 1877, behalve de aanzienlijke oppervlakte voor eenjarige gewassen in gebruik, nog 15 bouws met boomen en vaste planten waren bepoot. Met het gebruik der Europesche landbouwgereedschappen, vooral ploegen, verkreeg men zeer gewenschte uitkomsten.

Omtrent de bij 's lands plantentuin en elders op Java genomen proeven met cultuurplanten wordt hier slechts het voornaamste aangestipt. Voor verdere bijzonderheden zal het genoegzaam zijn te verwijzen naar het uitgebreid verslag der inrigting, opgenomen in de Javasche Courant.

Eucalyptus-soorten bleven goed voldoen voor het beplanten van kaal gekapte heuvels in hoogere streken; evenzoo de soerian. Voor boschvorming in lagere streken bleken de djoear en midi zeer geschikt, terwijl de albizzia moluccana zoowel in hoogere als in lagere streken voldeed. Deze laatste boom voldoet zeer goed als schaduwboom voor koffijtuinen, mits hij niet te veel aan sterke winden zij blootgesteld, daar zijne takken dan ligt afbreken.

De cultuur van oliepalmen, die weinig zorg vordert, kan eene goede bron van inkomsten worden voor de inlandsche bevolking. Het voornemen bestond om ook proeven te nemen met drie nieuw bekend geworden oliehoudende planten uit Liberia, waartoe zaden waren gevraagd van onzen consul aldaar.

Proeven omtrent plantwijze, snoeijing en productiviteit der verschillende koffijsoorten werden genomen, doch gaven, wegens den geringen leeftijd der boomen, nog geene beslissende uitkomsten. De invoer der Liberia-koffij kan als geslaagd beschouwd worden; het verbouwen van deze soort zal eene nieuwe vlugt kunnen geven aan den landbouw in lagere streken. In 1878 verwacht men den eersten oogst; het plan is om de te oogsten zaden in het openbaar te verkoopen en tevens van gouvernementswege aanplantingen op grootere schaal te bewerkstelligen.

De proeven met djagong en padi werden voortgezet. Bijzonderheden daaromtrent zijn te vinden in bovengenoemd verslag en in het 23ste deel van het tijdschrift der Maatschappij voor nijverheid en landbouw in Nederlandsch Indie. In 1878 zou met het nemen van proeven worden voortgegaan. De padi-oogst te Tjikema was zeer voordeelig en hooger dan de inlandsche productie.

Cijfers omtrent de opbrengst van aardvruchten, widjen en zonnebloemen bewezen dat deze gewassen met zeer veel voordeel in Indie te teelen zijn. Ook de cultuur van eene inlandsche wilde vezelplant (sidagori) voldeed aanvankelijk zeer goed.

De uitkomst van de op nieuw genomen proef om Europesche honigbijen naar Indie over te brengen (vorig ver-

slag blz. 124 noot 2) [1]) is, in vergelijking met den uitslag van vroegere pogingen, voor 's hands niet ongunstig te noemen. Eene bijenkolonie is thans in zeer gezonden toestand te Tjikema aanwezig.

De aan den plantentuin verbonden landbouwschool kon in het afgeloopen jaar, door onvoltalligheid van het onderwijzend personeel [2]), in verband met den grooten toeloop van inlandsche leerlingen (afdeeling B), nog niet dienstbaar gemaakt worden aan het landbouw-onderwijs voor aanstaande ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur, zooals reeds op blz. 79 werd aangeteekend.

Bij het begin van 1877 maakten 23 inlandsche leerlingen van de school gebruik, doch hun aantal verminderde in de volgende maanden tot 19. Bij het overgangsexamen, in het laatst van Augustus 1877 gehouden, werden 16 leerlingen tot het tweede studiejaar toegelaten, terwijl er 3 niet overgingen. Als nieuwe leerlingen voor den cursus 1877/78 hadden zich aangemeld 103 candidaten, waarvan echter slechts 61 zich aan het in October 1877 afgenomen toelatings-examen onderwierpen, terwijl 9 vergunning hadden gekregen om later te komen. Van deze 61 werden 10 afgewezen en 51 toegelaten (van het bedoelde 9tal is hier te lande verder niets gebleken). De nieuwe cursus begon dus met 70 leerlingen, van welke 54 (in twee parallelklassen verdeeld) tot het 1ste en 16 tot het 2de studiejaar behoorden. Omstreeks het begin van 1878 waren echter van die 70 leerlingen nog slechts 44 over. [3])

Over den ijver en de ontwikkeling der leerlingen valt over het algemeen niet te klagen, en de vruchten van het onderwijs werden bij het gehouden overgangsexamen grooter bevonden dan de directeur zich aanvankelijk had voorgesteld.

Aan het zamenstellen van handleidingen voor het onderwijs werd door de leeraren ijverig voortgewerkt; een dier leerboeken kwam geheel, de overige voor het 1ste en 2de studiejaar kwamen bijna geheel gereed. In de behoefte aan schoolplaten zou door inlandsche teekenaars worden voorzien.

§ 4. *Genootschappen ter bevordering van wetenschappen en nijverheid.*

Onder de hierbedoelde instellingen verdient weder in de eerste plaats te worden genoemd het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen, dat onlangs (den 1sten Junij jl.) op plegtige wijze zijn honderdjarig bestaan herdacht, bij welke gelegenheid het eerste deel verscheen van een door den voorzitter bewerkt Gedenkboek van de lotgevallen en werkzaamheid der instelling van hare oprigting af.

Ofschoon door onvoorziene omstandigheden in het afgeloopen jaar groote vertraging ondervonden werd in het bezorgen van verschillende uitgaven der instelling, verschenen toch van 's Genootschaps Verhandelingen het XXXIXste deel, 1ste stuk (reeds in 1876 grootendeels afgedrukt), van zijn Tijdschrift de afleveringen 4 t/m 6 van deel XXIV en van de Notulen zijner bestuursvergaderingen deel XV.

Verder werden uitgegeven: een nieuwe systematische catalogus der ethnologische verzameling, een tweede vervolg-catalogus der bibliotheek, en een nieuwe catalogus van het munt- en penningkabinet. Het laatst verschenen stuk der Verhandelingen bevatte, behalve het reeds in 't vorig verslag vermelde verslag van den heer O. van Rees over het Preanger stelsel, ook nog eene historische bijdrage van den heer W. P. Groeneveldt over de vroegere berigten der Chinezen omtrent den Archipel, getiteld: » Notes on the Malay Archipelago and Malacca, compiled from Chinese sources." In de straks genoemde afleveringen van het Tijdschrift komen o. a. opstellen voor over de landschappen VI Kotta Pangkallan en XII Kotta Kampar [4]) in Midden-Sumatra, over het landschap Endeh op Flores, over den zeeroof in 1876, over de troeboek-visscherij in Siak, over de priesterschool te Tegalsari, over het Malagassisch en Javaansch, en over een paar oude inscripties in steen en metaal.

Van de Indische Regering ontving het Genootschap weder een aantal belangrijke bijdragen ter publiceering. Onder de nog niet uitgegevene behooren o. a. uittreksels uit verschillende rapporten over de onafhankelijke landschappen in Midden-Sumatra. (Van deze bescheiden is ook gebruik gemaakt voor de mededeelingen op blz. 9—19 van dit verslag.)

's Genootschaps museum en andere verzamelingen verkeerden in goeden staat en werden door geschenken als anderszins weder vermeerderd; in het munt- en penningkabinet werd als leen-collectie de verzameling van een Bataviaasch ingezetene opgenomen, terwijl de verzameling oudheden, die eene stelselmatige herschikking onderging, verrijkt werd met een beschreven steen, eenige beschreven metalen platen en een aantal andere voorwerpen in steen of metaal, waaronder in de eerste plaats dienen genoemd te worden 14 gouden en zilveren beelden, in de afdeeling Ledok (Bagelen) gevonden, die uitmunten door fraaije bewerking en karakteristieke vormen, en daarbij zeldzaam goed bewaard zijn. Een beschrijvende catalogus der oudheden kwam gereed en zou weldra ter perse gaan.

De Koninklijke Natuurkundige Vereeniging gaf het XXXVIIste deel van haar Tijdschrift uit, o. a. bevattende een bekort verslag van den inspecteur honorair der cultures J. E. Teysmann betreffende zijne in 1876 volbragte botanische dienstreis naar de Molukken. Het mineralogisch kabinet der vereeniging werd in meer voldoenden toestand gebragt, terwijl de bibliotheek weder uitbreiding verkreeg.

Omtrent de Vereeniging ter bevordering van geneeskundige wetenschappen valt slechts te melden dat zij haar wetenschappelijk werk voortzette door het houden van maandelijksche vergaderingen en het uitgeven van het Geneeskundig tijdschrift.

De Vereeniging van praktiseerende geneesheeren te Batavia bepaalde zich tot het houden van bijeenkomsten, voornamelijk aan onderling verkeer gewijd.

Van het tijdschrift der Nederlandsch Indische Maatschappij van nijverheid en landbouw werden in 1877 vier afleveringen van het XXIIste deel uitgegeven, alle oorspronkelijke stukken bevattende, terwijl de laatste aflevering, waarin het door de Regering ter publiceering afgestane rapport van den ambtenaar van Dissel omtrent de particuliere landerijen beoosten de Tjimanok is opgenomen, in de eerste helft van 1878 is verschenen. De bibliotheek der Maatschappij heeft groote behoefte aan aanvulling, waartoe de noodige maatregelen in overweging zijn. Van de in 't vorig verslag aangekondigde reorganisatie van het museum der Maatschappij is door verschillende omstandigheden in 1877 nog niets kunnen komen. Door de afdeeling Buitenzorg der Maatschappij werd in September 1877 de gewone jaarlijksche tentoonstelling gehouden van land- en tuinbouwgereedschappen en producten, zoomede van paarden, vee en pluimgedierte.

Van de Nederlandsch Indische afdeeling van het Koninklijk Instituut van ingenieurs zijn geene opgaven ontvangen, evenmin van het Indisch Landbouwgenootschap te Soerakarta.

Het Koninklijk Instituut voor de taal-, land- en volken-

---

[1]) Het denkbeeld, om deze proef te nemen, was het eerst aangegeven door den heer R. Mayerhöffer te Praag, redacteur van een aan de bijenteelt gewijd blad, die zich te dier zake reeds vroeger tot het Bataviaasch Genootschap en de Natuurkundige Vereeniging te Batavia en laatstelijk tot den voorzitter van het Aardrijkskundig Genootschap hier te lande had gewend.

[2]) Van de drie vaste docenten kwam er één, die voor het onderwijs in landbouw en veeteelt, eerst in December 1877 in Indie aan, terwijl van de twee voor tuinbouw-onderwijs de eerste, tevens amanuensis bij den plantentuin, in November 1877 wegens ziekte tijdelijk zijne functien moest nederleggen. Te zijner vervanging werd een nieuwe docent uit Nederland aangevraagd, die reeds in Maart jl. de betrekking van tuinbouwleeraar, tevens amanuensis, heeft aanvaard. Het onderwijs in wiskunde werd, na het vertrek in November 1877 van den daarmede tijdelijk belasten waterstaats-ingenieur ter plaatse, opgedragen aan een der onderwijzers van de openbare lagere school te Buitenzorg.

[3]) Aan welke oorzaken deze vermindering moet worden toegeschreven, vindt men in de Indische berigten niet vermeld. Niet onwaarschijnlijk is het dat ettelijke leerlingen gerekend hadden in 't genot eener toelage te komen, op hoedanige tegemoetkoming evenwel alleen aanspraak hebben de 10 leerlingen van elk studiejaar die het best beantwoord hebben aan de voor hunne toelating gestelde eischen.

[4]) Het opstel betreffende deze landschappen was ontleend aan hetzelfde rapport van den resident der Padangsche Bovenlanden, dat ook tot grondslag heeft gediend voor de mededeelingen in 't vorig verslag (blz. 13 t/m 16).

kunde van Nederlandsch Indie te 's Gravenhage ging voort met de uitgaaf van zijn tijdschrift, waarin onder anderen voorkwamen een opstel over de vijf voornaamste dialecten der Ambonsche landstaal door G. W. W. C. baron VAN HOëVELL, taalkundige mengelingen door dr. H. KERN, aanteekeningen van de heeren HOOGKAMER en JUIJNBOLL op de Zamenspraken in het Menangkabou'sch Maleisch, opgesteld door SI DAOED RADJA MEDAN en uitgegeven door dr. J. PIJNAPPEL, brieven van JOHN MC. CLUER aan de Commissarissen-Generaal in Nederlandsch Indie enz. Onder de werken van het instituut zijn mede verschenen: Aanteekeningen van J. J. MEINSMA op het in 1875 uitgegeven Javaansche geschrift » Babad Tanah Djawi."

§ 5. *Tijdschriften en nieuwsbladen.*

Het aantal in Indie verschijnende tijdschriften en nieuwsbladen werd vermeerderd met 3, namelijk het te Batavia opgerigte weekblad voor vrouwen, onder den titel van » Insulinde", het ter zelfder plaatse verschijnende advertentieblad » de Omroeper" en het nieuws- en advertentieblad » de Oostpost", te Pasoeroean uitgegeven. In Nederland werd de uitgaaf ondernomen van een maandblad getiteld: » de Indische Mercuur, orgaan voor den handel op Indie", dat zich ten doel stelt de tijdige en naauwkeurige mededeeling van al hetgeen op verschillend gebied den handelaar en nijverheids-ondernemer van dienst kan zijn.

§ 6. *Landsdrukkerij.*

Deze inrigting had het ook in het afgeloopen jaar weder zeer volhandig. Ten behoeve van de verschillende landsadministratien leverde zij (van 3097 modellen) 7 187 676 afdrukken tegen 6 850 497 afdrukken (van 3412 modellen) in 1876. Overigens kwamen bij de inrigting gereed, behalve het eerste deel van VON DE WALL's Maleisch woordenboek (zie blz. 113), 10 inlandsche schoolboekjes en 33 andere boekwerken of reglementen met eene oplage van 94 050 en 32 382 exemplaren (te zamen vormende respectievelijk 1 684 300 en 1 575 831 afdrukken), benevens een niet opgegeven aantal afdrukken van vertaalde verordeningen uit het Staatsblad, waarvan er in 't Maleisch verschenen 124, in 't Javaansch 25, Madureesch 68, Soendaasch 4, Mandhelingsch 3, Ankolaasch 3 en Chineesch 46, te zamen 273. In 1876 verschenen ook nog dergelijke overzettingen in 't Makassaarsch en Boegineesch; voor de negen talen te zamen beliep toen het aantal in druk verschenen vertaalde verordeningen 256. Het aantal inlandsche schoolboeken en andere kleinere werken, die in 1876 bij de landsdrukkerij het licht zagen, beliep respectievelijk 15 en 36, te zamen 3 110 363 afdrukken uitmakende.

De ontvangsten der inrigting worden opgegeven in het afgeloopen jaar te hebben bedragen f 218 007, en de uitgaven (in Indie) f 110 294 tegen respectievelijk f 193 580 en f 108 969 in 1876.

De bemoeijingen, die de landsdrukkerij tot dusver had met het beheer en de verstrekking van leermiddelen ten behoeve der inlandsche scholen, zijn sedert Januarij 1878 (*Indisch Staatsblad* n°. 32) overgegaan op een afzonderlijken administrateur.

III. EEREDIENST.

§ 1. *Christelijke godsdienst.*

a. Protestantsche eeredienst.

Predikanten [1]), *enz.* Volgens het vorig verslag bestonden er omstreeks het midden van 1877 zes vacatures (te Fort de Kock, Palembang, Pontianak, Poerworedjo, Menado en Ternate), terwijl bovendien ontbraken de twee predikanten zonder vaste standplaats, volgens de organieke bepalingen (*Indisch Staatsblad* 1864 n°. 156) beschikbaar te houden te Batavia en ter hoofdplaats van de residentie Preanger regentschappen voor de waarneming van den dienst op plaatsen die tijdelijk van een leeraar verstoken zijn. Door de aankomst van den nieuw benoemden veldprediker, van wien in het vorig verslag is melding gemaakt, en zijne daarop gevolgde plaatsing bij de garnizoenen te Salatiga en Ambarawa, kwam de tijdelijk te Salatiga bescheiden predikant beschikbaar, zoodat eene der bovengenoemde vacatures, die te Poerworedjo, kon worden vervuld. In den verderen loop van 1877 moest aan een predikant wegens ziekte buitenlandsch verlof worden verleend, hetgeen eene nieuwe vacature ten gevolge had en wel te Amboina, maar in deze plaats werd reeds spoedig weder voorzien door een van verlof teruggekeerden leeraar. Nog twee andere predikanten kwamen in het tweede semester van 1877 van verlof terug. Deze verkregen echter voor's hands geen vaste standplaats, maar werden op den straks vermelden voet belast met den tijdelijken dienst in vacante gemeenten naar de aanwijzing van het kerkbestuur. Op het einde van 1877 waren dus nog onvervuld de predikantsplaatsen te Fort de Kock, Palembang, Pontianak, Menado en Ternate.

In de eerste maanden van 1878 kwamen twee nieuwe predikanten uit Nederland aan: één, reeds bedoeld in het vorig verslag (blz. 126, noot 4), en één, in November 1877 benoemd ter vervanging van één der predikanten met verlof, die 's lands dienst in Augustus te voren verlaten had. Eerstbedoelde werd geplaatst te Fort de Kock, de andere te Salatiga, welke laatste plaats weder een predikant vorderde, omdat de veldprediker aldaar, wiens oudere ambtsbroeder met verlof ging wegens ziekte, in diens plaats bestemd werd voor de garnizoenen van Weltevreden en Meester Cornelis. Nog twee onbezette standplaatsen, Pontianak en Menado, werden vervuld respectievelijk door een der straks bedoelde predikanten ter beschikking en door den gewezen waarnemenden predikant te Menado, die van verlof teruggekeerde. Daarentegen moesten in April jl. weder een drietal leeraren wegens ziekte naar Europa vertrekken, doch sedert keerde er nog één van verlof terug, welk een en ander ten gevolge had dat op 1 Julij jl. van de vaste predikantsplaatsen deze 4 onvervuld waren: Palembang en Ternate reeds van vroeger en Pamakassan en Bandjermasin sedert kort. 5 predikanten bevonden zich op genoemden datum met verlof buiten Indie.

Het personeel der hulppredikers was bij het eind van 1877, voor zooveel betreft het viertal voor den dienst bij Europesche gemeenten bestemd, voltallig, doch van de 15, tot dus ver voor de inlandsche Christengemeenten toegestaan, ontbraken er 3, zijnde 1 minder dan in 1876, als gevolg van de plaatsing — te Allang op Amboina — van den candidaat die in Junij 1877 hier te lande ter beschikking van den Gouverneur-Generaal was gesteld. In de eerste maanden van 1878 is de uitzending van nog twee candidaten gevolgd, waarvan er een reeds in Indie is aangesteld, hetgeen ten gevolge heeft gehad dat nu ook zoodanige godsdienstleeraar voor het eiland Letti (Zuidwestereilanden) is kunnen worden aangewezen. Onder de vier hulppredikers 1ste klasse zijn er in 1878 tot dus ver twee vacatures ontstaan (achtereenvolgens bij de Europesche gemeenten te Bonthain en te Benkoelen), de eerste door verlof wegens ziekte, de andere door eervol ontslag uit 's lands dienst.

Het voornemen bestaat om in 1879 het aantal hulppredikers der 2de klasse eenige uitbreiding te doen ondergaan voor zooveel dit noodig is om die inlandsche Christengemeenten in de Minahassa, bij welke thans nog een zestal zendelingleeraren van het Rotterdamsche genootschap werkzaam zijn, onder het ressort der gevestigde kerk te brengen. De bedoelde zendelingen zullen dan — in overeenstemming ook met den wensch des genootschaps — als hulppredikers 2de klasse in 's lands dienst kunnen overgaan.

Met het oog op deze en andere welligt later noodige uitbreidingen is onlangs (bij Koninklijk besluit van 25 Mei 1878 n°. 32, *Nederlandsch Staatsblad* n°. 76) bepaald dat de formatie der hierbedoelde hulppredikers niet langer aan een organiek vastgesteld cijfer zal zijn gebonden, maar afhangen zal van de behoefte en van de bij de begrooting toegestane fondsen.

[1]) Omtrent de te Batavia bestaande Engelsche gemeente met een eigen predikant zijn geen opgaven ontvangen.

Zoo als bekend, behoort het tot de taak der door het Gouvernement bezoldigde hulppredikers bij inlandsche Christengemeenten om inlandsche voorgangers ten behoeve dier gemeenten op te leiden (verg. o. a. het verslag van 1873, blz. 126). Waren er in 1876, blijkens het vorig verslag, te zamen 27 inlanders voor die bestemming in opleiding, bij het eind van 1877 was dit getal geklommen tot 33. Te Waai op Amboina onttrok zich een dier inlanders aan de opleiding, zonder dat nog een ander in zijne plaats was gevonden. Daarentegen kon een nieuwe kweekeling toegevoegd worden aan den hulpprediker te Hoetoemoeri op hetzelfde eiland. De hulpprediker op Haroekoe en die te Amaheij op Ceram konden in 1877 met deze opleiding mede een begin maken (zij verkregen respectievelijk 4 en 2 kweekelingen). Slechts 3 van de 12 op 31 December 1877 in dienst zijnde hulppredikers 2de klasse, namelijk de 2 in de residentie Timor en die te Allang op Amboina, hadden nog geen kweekelingen.

Kerkelijke dienstreizen. Werd blijkens het vorig verslag, met wijziging van de organieke regeling der kerkelijke dienstbezoeken, o. a. de hulpprediker te Bonthain belast met den dienst twee malen 's jaars te Djeneponto, in het afgeloopen jaar is die hulpprediker gemagtigd (*Indisch Staatsblad* 1877 nº. 222) om zijne dienstreizen naar genoemde plaats uit te strekken tot Alloë. De dienstbezoeken naar onderhoorige gemeenten hadden, voor zoover de dienst op de standplaatsen het toeliet, algemeen geregeld plaats. Ook de weinig bezochte eilandengroepen, behoorende tot de residentie Amboina, werden, op enkele uitzonderingen na, door een der predikanten van Amboina bezocht (verg. hoofdstuk **C**, blz. 28).

Godsdienstonderwijs, enz. Op plaatsen waar geen vaste godsdienstleeraren bescheiden zijn, maar waar zich personen bevinden, geschikt en genegen om het godsdienstig onderwijs der Protestantsche jeugd (buiten de schooluren) op zich te nemen, genieten deze daarvoor eene toelage uit 's lands kas (hoogstens f 30 's maands). In het afgeloopen jaar werd zoodanige toelage voor 17, in 1876 voor 14 plaatsen [1]) verleend, meest aan onderwijzers van openbare of bijzondere scholen en ook aan enkele zendelingen.

Aan het beginsel om de tegemoetkomingen voor andere kerkelijke doeleinden geleidelijk te verminderen en eindelijk af te schaffen, werd streng de hand gehouden. Gedurende 1877 bedroegen zij hoogstens f 30 's maands (tegen f 35 's maands in 1876), terwijl het minste bedrag (in 1876 nog f 10) thans f 5 beliep. De gemeenten, die in het afgeloopen jaar dergelijke tegemoetkomingen genoten, waren 9 in getal (dezelfde als die in 't vorig verslag genoemd, zie blz. 126, noot 6). Bovendien genoot de kerkeraad der Protestantsche gemeente te Amboina nog steeds f 80 's maands voor de bezoldiging van een organist en van een voorlezer Vermits echter die gemeente over genoegzame middelen kan beschikken om alle kerkelijke uitgaven te bestrijden, is dit subsidie in het laatst van 1877 ingetrokken.

De Protestantsche gemeente te Padang, die hare geregelde bijeenkomsten houdt in een der localen van de eerste gouvernements lagere school, is onlangs teruggekomen op een reeds in 1869 gedaan verzoek om eene bijdrage uit 's lands kas voor de oprigting van een eigen kerkgebouw. De aanvrage was destijds afgewezen, omdat het verlangde bedrag, in verhouding tot het uit particuliere middelen bijeengebragte, te aanzienlijk werd geacht. Door voortgezette inzamelingen, ook in de overige Protestantsche gemeenten van Nederlandsch Indie, is de kerkeraad van lieverlede in staat geraakt om de helft der kosten te bestrijden, welke op p. m. f 13 000 worden geraamd. Daar hiermede aan de voorwaarden, in 1870 en 1871 door het Opperbestuur gesteld voor het bewilligen van aanvragen als de hierbedoelde (zie o. a. het verslag van 1872 blz. 96), geheel voldaan wordt, bestaat nu het voornemen om van 's landswege de wederhelft te verschaffen. Bij de Indische begrooting voor 1879 wordt voor dit doel een subsidie van f 6500 aangevraagd.

Zendelingen. Door de twee zendelingen van de Utrechtsche zendingvereeniging, omtrent welke in 't vorig verslag blz. 127 werd medegedeeld, dat zij zich op Nieuw-Guinea gevestigd hadden, maar nog geene vergunning hadden gevraagd tot uitoefening van hun dienstwerk, is thans eene zoodanige aanvrage gedaan, maar daarop is nog geene beschikking genomen kunnen worden, dewijl enkele voor de toelating noodige bescheiden ontbraken en, door den verren afstand van — en het weinige verkeer met de plaatsen waar de zendelingen zich gevestigd hebben, eerst geruimen tijd later te Batavia werden ontvangen. Een dezer zendelingen bevindt zich thans op Halmaheira en de ander op Nieuw-Guinea.

Een andere zendeling van dezelfde vereeniging werd toegelaten te Boeleleng op Bali, welke plaats eenigen tijd te voren door zijn voorganger was verlaten.

Op het eiland Nias werd een zendeling van het Rhijnsche zendelinggenootschap toegelaten, en te Batavia (ook voor het dienstwerk te Meester Cornelis, op het eiland Onrust en op de reede) een zendelingleeraar der Nederlandsche zendingvereeniging. De laatstbedoelde toelating is slechts bij wijze van proef voor den tijd van een jaar verleend.

Toen onlangs, naar aanleiding der gebeurtenissen waarvan op blz. 10—13 sprake was, gebleken was dat in de nog niet onder geregeld bestuur gebragte Battaklanden sedert eenigen tijd een nieuwe zendingspost was opgerigt buiten medeweten van het Gouvernement, en dat van de twee te dier plaatse bescheiden zendelingen de een zelfs nog in het geheel geen vergunning had aangevraagd tot uitoefening van het zendingswerk, besloot de Indische Regering in Mei jl. om beide zendelingen door den gouverneur van Sumatra's Westkust te doen uitnoodigen, om den zendingspost Bahal Batoe, waar zij trouwens nog geene bekeerlingen hadden gemaakt, voorloopig te verlaten tot tijd en wijle door de Regering omtrent de raadzaamheid hunner toelating op deze zoo digt bij de Tobalanden gelegene plaats zou zijn beslist, waaromtrent met de betrokken autoriteiten nog nader overleg moest worden gepleegd [2]).

Weinige maanden geleden werd de Regering hier te lande door het Nederlandsche zendelinggenootschap te Rotterdam voorbereid op de mogelijkheid, dat het genootschap zich wegens geldelijke bezwaren welligt buiten staat zou zien om de zending in de Minahassa, met al wat daartoe betrekking heeft, langer te handhaven. In verband daarmede is het raadzaam geoordeeld al vast het noodige voor te bereiden om in dat onverhoopt geval de thans nog onder zendelingen geplaatste inlandsche Christengemeenten in genoemde afdeeling, waar toch al sedert lang van eigenlijke zending geen sprake meer kon zijn, zonder schokken tot het ressort der gevestigde kerk te doen overgaan (verg. het aangeteekende op blz. 117). Omtrent hetgeen der Regering ten opzigte van de scholen des genootschaps zou te doen staan, zijn nog overwegingen aanhangig.

Omtrent het bekeeringswerk op Java, waarmede zich hier en daar ook inlandsche evangelisten onledig houden, wordt gezegd, dat het aantal van hen die tot het Christendom overgaan over het algemeen niet noemenswaardig is, behalve alleen in Pasoeroean, waar het cijfer der bekeerlingen aanzienlijk toenam, terwijl daarentegen in Bagelen andermaal (verg. vorig verslag blz. 8) vele gedoopten tot hun vroeger geloof terugkeerden. Hun hoofdwerk maken de zendelingen op Java van het geven van onderwijs (verg. blz. 109); zij laten zich daarin bijstaan door inlandsche helpers. Aangaande de Christen inlanders op Java wordt getuigd dat zij overal getrouw hunne verpligtingen nakomen zoowel tegenover den Staat als jegens de gemeente.

---

[1]) Serang, Poerwakarta, Bandong, Indramaijoe, Japara, Patti, Banjoemas, Tjilatjap, Wonosobo, Poerbolinggo, Karang Anjer, Malang, Magelang en Gorontalo. (In 1877 bovendien Soemedang, Garoet en Menado.)

[2]) Het aantal Christenen in de hierbedoelde landschappen, met eene bevolking van omstreeks 50 000 zielen, wordt opgegeven thans 1400 te bedragen, verdeeld over 7 zendingsposten.

Over de evangelisatie in de onder regtstreeksch bestuur staande Battaklanden, zie men blz. 19 hiervóór en o. a. ook het verslag van 1876, blz. 66.

Hetgeen uit de buitenbezittingen aangaande de uitkomsten van het zendingswerk is gemeld, heeft reeds zijne plaats gevonden in hoofdstuk C. Men zie o. a., wat de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en de Sangir- en Talaut-eilanden betreft, blz. 25 en 27, en wat aangaat Noord-Halmaheira en Nieuw-Guinea, Boeleleng op Bali, en Timor, blz. 34/35, 35 en 36.

b. Roomsch-katholieke eeredienst.

Geestelijken. Het getal in Nederlandsch Indie dienstdoende Roomsch-katholieke geestelijken, de bisschop-apostolisch vicaris daaronder begrepen, bedroeg bij het eind van 1877 23, zijnde 3 meer dan op 31 December 1876. Terwijl — zoo als reeds gedeeltelijk in 't vorig verslag werd aangeteekend — 1 geestelijke met verlof naar Europa vertrok en 1 ontslagen werd, kwamen er 5 uit Nederland aan, namelijk 3 nieuwe en 2 (waaronder de kerkvoogd) die van verlof terugkeerden. 18 geestelijken werden uit 's lands kas bezoldigd; de kerkvoogd als geestelijke van den eersten rang en 17 anderen als geestelijken van den tweeden rang. De 5 overige geestelijken waren als hulppriester werkzaam buiten bezwaar van den lande. In 1878 (*Indisch Staatsblad* n°. 36) is echter het aantal door den Staat bezoldigde geestelijken op 20 gebragt.

De werkkring der 23 geestelijken (in het voorjaar van 1878 nog met een drietal nieuw aangekomenen vermeerderd en daarentegen met 1 verminderd, die verlof kreeg wegens ziekte en op reis overleed) was bij het eind van 1877 verdeeld als volgt:

STANDPLAATSEN.	Pastoors.	Onderpastoors.	Hulppriesters.	Te zamen.	*Aanmerkingen.*
Batavia. . . .	1 *a*)	3	1	5	*a*) Deze geestelijke is, als bisschop, tevens het hoofd der missie.
Samarang. . .	1	2	»	3	
Ambarawa . .	1	»	»	1	
Soerabaija. . .	1	2	»	3	
Djokjokarta . .	1	»	»	1	
Padang. . . .	1	1	»	2	
Deli (Sumatra's Oostkust) . .	»	»	1	1	
Soengeislan (Banka)	1	»	1	2	
Larantoeka (Flores)	1	1	1	3	
Maumeri (Flores)	1	»	1	2	
	9	9	5	23	

In December 1877 (*Indisch Staatsblad* n°. 247) verleende de Indische Regering hare toestemming tot de plaatsing van een der geestelijken van Batavia te Cheribon, als hoofd eener nieuwe » statie ", omvattende de tot dus ver tot de statie Batavia behoorende residentien Tagal, Cheribon en Preanger regentschappen (dit laatste gewest, met uitzondering van het regentschap Tjiandjoer).

In Julij 1878 (*Indisch Staatsblad* n°. 193) is door de Regering ook als eene afzonderlijke statie erkend de residentie Sumatra's Oostkust, met Deli als standplaats van den geestelijke. Tot de voorloopige vestiging van een hulppriester aldaar werd in den loop van 1877 overgegaan, nadat de Regering verklaard had daartegen geen bedenking te hebben.

Kerkelijke dienstreizen. De vaste dienstbezoeken naar onderhoorige gemeenten werden zooveel doenlijk overeenkomstig de bestaande bepalingen verrigt. In het afgeloopen jaar werd in dit opzigt weder eenige uitbreiding toegestaan door de bepaling dat Paijakombo in de Padangsche Bovenlanden voortaan, in stede van 2 malen, 12 malen in het jaar op 's lands kosten zal kunnen worden bezocht door een der geestelijken van Padang (*Indisch Staatsblad* 1877 n°. 203), terwijl, bij wijze van voorloopigen maatregel, vergund werd reis- en verblijfkosten uit 's lands kas te goed te doen, zoowel voor de dienstreizen die in de statie Soengeislan door den hulppriester aldaar zouden worden verrigt, als voor de dienstbezoeken, gedurende 1878 viermalen 's maands, in plaats van ééns per maand, door een der geestelijken van Batavia naar Buitenzorg te volbrengen.

Nu de residentie Sumatra's Oostkust eene zelfstandige statie uitmaakt (*Indisch Staatsblad* 1878 n°. 193), zijn de dienstreizen komen te vervallen welke tot dusver tweemalen 's jaars naar dat gewest konden worden gedaan door den geestelijke van Banka.

Krachtens afzonderlijke regeringsmagtiging werden in 1877 nog op 's lands kosten kerkelijke dienstreizen gedaan naar de residentien Menado, Amboina en Ternate en naar het gouvernement Celebes en onderhoorigheden. In Atjeh wisselden de geestelijken van Padang elkander af, zoodat gedurende het afgeloopen jaar voortdurend één hunner aldaar is werkzaam geweest. Alleen Koepang op Timor, Billiton, de Lampongsche districten en Benkoelen konden in 1877 niet worden bezocht.

Godsdienstonderwijs, enz. Hetzelfde wat in het vorig verslag (blz. 127) over het godsdienstonderwijs en over den kerkelijken dienst buiten de gewone godsdienstoefeningen werd medegedeeld, geldt ook voor 1877. Alleen moet hier worden bijgevoegd dat in het afgeloopen jaar bij het marine-etablissement te Soerabaija, in stede van eenmaal 's maands, twee malen 's maands kerk werd gehouden.

In 1877 werden kleine maandelijksche subsidien ter bezoldiging van koster en organist toegekend aan de gemeenten van Soerabaija, Djokjokarta, Ambarawa, Padang en Soengeislan.

Kerkgebouwen. De kerkgebouwen te Batavia en te Padang hebben zware herstellingen noodig, waarvoor het kerkbestuur te Batavia een beroep heeft gedaan op de openbare liefdadigheid en inteekenlijsten laat rondgaan om de noodige gelden bijeen te krijgen. Zoolang van den uitslag dier pogingen niet gebleken zou zijn, meende de Indische Regering eene bij haar ontvangen aanvraag, om voor de te Padang te doene uitgaven een gouvernements subsidie te erlangen, niet in overweging te kunnen nemen.

§ 2. *Mohammedaansche godsdienst.*

Het aantal van hen, die in 1877 ter bedevaart naar Mekka togen, overtrof aanmerkelijk dat van vroegere jaren, hetgeen, behalve aan de reeds herhaaldelijk in vorige verslagen opgegeven algemeene oorzaken (goedkoopere reisgelegenheden en toegenomen welvaart), ditmaal weder, even als laatstelijk in 1872, aan de bijzonderheid was toe te schrijven dat de dag, waarop de ceremoniën te Mekka zouden aanvangen, op een Vrijdag viel. In laatstgenoemd jaar beliep het aantal vertrokkenen (volgens de opgaven der hoofden van gewestelijk bestuur) voor Java en Madura 3263, voor de buitenbezittingen 2097, te zamen 5360 of ruim 51 pct. meer dan in 1871; in 1877 waren de cijfers 4135 en 2758 of te zamen 6893, makende tegenover het voorafgegane jaar 1876 eene vermeerdering van circa 35 pct.

Het gebruikelijk overzigt over de jongste vijf jaren, tevens het aantal der van Mekka teruggekeerden vermeldende, volgt hieronder.

GEWESTEN.	VERTROKKEN.					TERUGGEKEERD.				
	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.
Java en Madura.	2174	2954	3428	3094	a) 4135	3242	1847	2078	2649	a) 2500
Sumatra's Westkust . . .	749	670	938	728	b) 1435	612	557	246	595	579
Benkoelen.	17	28	35	27	c) 54	18	9	11	14	h)
Lampongsche districten . .	105	104	131	72	117	43	27	49	100	58
Palembang	390	447	295	311	509	349	323	398	281	202
Banka	29	19	87	124	39	9	25	16	56	59
Billiton.	1	6	7	7	19	»	1	5	6	6
Riouw	4	»	»	»	d) 8	29	»	»	»	»
Westerafdeeling van Borneo.	47	96	110	48	e) 90	60	23	61	48	36
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	209	364	388	467	275	372	228	336	256	556
Celebes en onderhoorigheden	101	94	198	193	f) 154	14	43	41	71	f) 75
Menado.	2	»	»	»	»	2	3	»	»	»
Amboina	5	11	17	9	36	9	1	2	»	3
Ternate.	»	8	10	3	3	1	»	5	11	2
Timor	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Bali (Boeleleng en Djembrana)	»	»	11	23	19	»	»	6	8	22
Totaal voor de buitenbezittingen k)	1659	1847	2227	2012	g) 2758	1518	1240	1176	1446	i) 1598

a) Voor zoo ver dit is opgegeven, waren onder de vertrokkenen 7 personen van aanzien (1 uit elke der residentien Bantam, Tagal en Pekalongan en 4 uit Kadoe).

Over de verschillende gewesten van Java en Madura was het cijfer der vertrokkenen en teruggekeerden in 1877 verdeeld als volgt:

	Vertrokken.	Teruggekeerd.		Vertrokken.	Teruggekeerd.		Vertrokken.	Teruggekeerd.
Bantam	378	352	Rembang.	50	44	Djokjokarta	13	6
Batavia	323	232	Soerabaija	513	342	Soerakarta.	88	22
Krawang	12	7	Pasoeroean.	134	83	Madioen	69	27
Preanger regentschappen.	813	587	Probolinggo	11	28	Kediri	42	23
Cheribon	521	186	Bezoeki.	26	15	Madura	121	90
Tagal	36	50	Banjoewangi.	22	21			
Pekalongan.	178	78	Banjoemas	63	59		4135	2500
Samarang	342	57	Bagelen	211	84			
Japara.	80	46	Kadoe	89	61			

b) Hieronder 32 personen van aanzien.

c) Idem 3.

d) Idem 1.

e) Idem 6.

f) Van Tontoli waren geen opgaven ontvangen.

g) Hieronder, voor zoover opgegeven, 61 vrouwen, als: uit Benkoelen 13, Lampongsche districten 38, Banka 2 en Billiton 8.

h) Niet opgegeven.

i) Hieronder, voor zoover opgegeven, 23 vrouwen, als: in de Lampongsche districten 17, op Banka 2 en op Billiton 4.

k) Behalve de residentie Sumatra's Oostkust, waarvan de cijfers niet bekend zijn. Voor Benkoelen zie noot h.

De aanteekeningen bij het Nederlandsche consulaat te Djeddak gehouden, waar de Nederlandsch-Indische bedevaartgangers zich bij aankomst en vertrek uit Arabie moeten aanmelden, wijzen voor de saizoenen 1876/77 en 1877/78 achtereenvolgens op een cijfer van 4604 en 6155 aangekomenen, gevende alzoo eene vermeerdering van ruim 33 pct. Voor zooveel blijkt waren er onder die aangekomenen respectievelijk 2679 en 3578, wier passen op Java en Madura waren afgegeven. Mag men de deswege op de passen gestelde verklaringen gelooven, dan zoude in 1876/77 door 3642 personen en in 1877/78 door 5294 personen bij hun vertrek uit Nederlandsch Indie eene waarde aan contanten zijn medegenomen van respectievelijk f 1 768 429 en f 2 524 896, d. i. gemiddeld ruim f 485 en f 476 per hoofd. Evenwel moet aan de opgegeven sommen geen onvoorwaardelijk vertrouwen worden geschonken daar het niet altijd met zekerheid is na te gaan, of de gelden, die de aanvrager van een pas vertoont, hem werkelijk toebehooren, dan wel slechts geleend zijn ter vertooning aan het bestuur (dat alleen passen afgeeft aan hen die bewijzen de middelen te bezitten om de reis naar Mekka te maken). Nog steeds bleven de bedevaartgangers voor

het meerendeel de reis over Singapore maken. Van de straks bedoelde 6155 pelgrims waren er met 1 stoomschip regtstreeks uit Nederlandsch Indie 273 en met 1 stoomschip van Padang via Singapore 644 aangekomen. De overige 5238 bereikten Djeddah met 24 stoomschepen en 1 zeilschip, alle van Singapore of Suez. De vertrekkenden (tusschen 29 December 1877 en 30 Januarij 1878 ten getale van omstreeks 5755) maakten de terugreis tot Singapore of eenige andere vreemde plaats uitsluitend met vreemde schepen.

IV. INSTELLINGEN VAN LIEFDADIGHEID; UITKEERINGS- EN SPAARFONDSEN.

Gestichten. De gebruikelijke opgaven omtrent de in Nederlandsch Indie bestaande instellingen voor de verpleging van weezen, ouden van dagen en gebrekkigen, enz. zijn ditmaal in eene der bijlagen verzameld (zie de tabel hierachter afgedrukt onder lit. V). [1]) In het geheel bedraagt het aantal der in deze gestichten verpleegden omstreeks 200 mannen en vrouwen en ruim 700 jongens en meisjes. (Voor de gestichten waarvan geen opgaven ontvangen zijn, is het laatst bekende cijfer der verpleegden aangenomen.)

Drie weezen-inrigtingen genieten jaarlijks een subsidie uit 's lands kas: het Parapattan-gesticht te Batavia tot eene vaste som van f 6000; de beide weeshuizen te Samarang (welke als centrale inrigtingen te beschouwen zijn) tot een maximum van p. m. f 79 000, waarvan f 39 000 voor het Protestantsche en f 40 000 voor het Roomsch-katholieke. [2]) Overigens wordt door het Gouvernement bekostigd het proveniers- of oude-mannenhuis ter laatstgenoemde plaats. Daar echter de opgenomenen schier allen gegageerde militairen zijn, die alleen huisvesting, kleeding en eenige rantsoenen genieten, maar overigens van hun gagement moeten leven, behoeven de door den lande te dragen verplegingskosten niet groot te zijn.

Instellingen van bedeeling. Omtrent de armen-bedeeling zijn over 1877 slechts luttele opgaven ontvangen. De te Batavia, Samarang en Soerabaija van regeringswege ingestelde commissien tot ondersteuning van behoeftige Christenen strekten hare zorg uit tot respectievelijk 135, 86 en 63 personen (in 1876 tot 142, 85 en 58). Eerstgenoemd cijfer is echter niet volledig, daar de bedeelden buiten de residentie Batavia ditmaal niet opgegeven zijn. De commissien te Batavia en Soerabaija besteedden f 13 088 en f 8404 (in 1876 f 14 948 en f 7389). Hoeveel de commissie te Samarang uitgaf, is alleen over laatstgenoemd jaar gemeld, toen hare bedeelingen bedroegen f 4593.

De diakonie der Evangelische gemeente te Batavia verleende geldelijken onderstand aan 37 personen tot een bedrag van f 5736; de Protestantsche diakonie te Samarang trok zich het lot aan van 52 behoeftigen, terwijl van die te Soerakarta is gemeld dat zij (tegenover eene ontvangst van f 4543) eene uitgaaf had van f 1656. Het Roomsch-katholieke armbestuur te Samarang verzorgde 34 personen, dat te Soerakarta gaf aan bedeelingen uit f 223 en ontving f 467.

Het » fonds des Vredes door het bloed des Kruises" te Soerabaija had aan ontvangsten f 2975 en aan uitgaven f 3113. De vereeniging » Caritas" daar ter plaatse, nog in 't vorig verslag vermeld, heeft opgehouden te bestaan.

Uitkeerings- en spaarfondsen. Omtrent den stand der van regeringswege beheerde uitkeeringsfondsen, het zoogenaamde » watersnoodfonds" te Batavia en de bij het gymnasium aldaar, uit eene schenking van den eersten Koning van Siam, gevormde beurs (zie o. a. blz. 105 hiervóór) zijn geene cijfers vermeld gevonden.

Wat de in Nederlandsch Indie bestaande particuliere uitkeeringsfondsen betreft (zie o. a. het verslag van 1875 blz. 124/125) is alleen gewag gemaakt van het in 1874 gestichte vrijmetselaarsfonds te Samarang en van het in 1876 door leeraren bij het middelbaar onderwijs te Batavia in 't leven geroepen » studiefonds voor onbemiddelde leerlingen van goeden aanleg." In welke mate deze laatste instelling reeds aan hare bestemming beantwoordt, kan blijken uit de mededeelingen in den aanvang van dit hoofdstuk (zie blz. 105 en 106) [3]). Van het fonds te Samarang is aan te teekenen dat het op 1 Januarij 1875 een kapitaal bezat van f 3058, hetwelk op 1 Januarij 1877 f 14 470 bedroeg en op 1 December jl. gestegen was tot f 22 990.

De opgaven, ten aanzien van de vier in Nederlandsch Indie bestaande particuliere spaarbanken [4]) ontvangen, zijn zamengevat in het volgende overzigt.

	BATAVIA.	SAMARANG.	SOERABAIJA.	MAKASSER.
Kapitaal op 1 Januarij 1877	f 3 372 181,95	f 1 518 818,04^{5}	f 2 236 140,24	f 14 228,49
Gedurende 1877 ingebragt	987 017,16	855 622,65	929 896,73^{5}	51 541,24
Te zamen	f 4 359 199,11	f 2 374 440,69^{5}	f 3 166 036,97^{5}	f 65 769,73
Teruggenomen . . .	1 213 308,89	616 068,42^{5}	964 981,88^{5}	22 613,83
Blijft	f 3 145 890,22	f 1 758 372,27	f 2 201 055,09	f 43 155,90
Aan rente en dividend voor de inleggers gedurende 1877	163 071,90	78 009,88	101 806,02^{5}	1 039,50
Kapitaal op 31 December 1877	f 3 308 962,12	f 1 836 382,15	f 2 302 861,11^{5}	f 44 195,40
Het reservefonds bedroeg op 31 December 1877 .	f 50 000,00	f 81 036,91	f 44 336,63	f 490,86
Het reservefonds bedroeg op 31 December 1876 .	50 000,00	62 535,96	41 442,10	78,38

[1]) Van de ziekeninrigtingen zijn in de tabel alleen opgenomen de zoogenaamde Chinesche hospitalen te Batavia en Samarang. Over de overige ziekeninrigtingen en de leprozengestichten zie men blz. 125.

[2]) Voor zooveel het subsidie strekt tot vergoeding van eigenlijke verplegingskosten (à f 10,50 's maands per hoofd) is het bedrag afhankelijk van het getal der op aanwijzing van het Gouvernement op te nemen kinderen (tot een maximum van 180 voor het Protestantsche en van 220 voor het Roomsch-katholieke weeshuis). Als bijdrage in de kosten van toeziend personeel, onderwijs, geneeskundige hulp, onderhoud der gebouwen enz. wordt tot wederopzeggens toe jaarlijks een vast subsidie te goed gedaan.

[3]) Hier en daar beweegt zich de particuliere liefdadigheid in Indie ook op het gebied van het lager en voorbereidend lager onderwijs. Men zie daarover o. a. blz. 108 hiervóór.

Ook tot leniging van de ramp die in September 1877 de kolonie Curaçao trof, liet zich de Indische weldadigheid niet onbetuigd. In 't geheel werd voor dat doel uit Nederlandsch Indie overgemaakt eene som van f 10 336,65^{5}.

[4]) Over het militair spaarfonds zie blz. 46.

De oorzaken van den snellen aangroei van het kapitaal der spaarbanken in Nederlandsch Indie in de laatste jaren werden o. a. besproken in het Overzigt van de geldmarkt van Java in 1876 (blz. 5/6), bij het vorig verslag overgelegd als bijlage K K. Uit het thans bij hoofdstuk **M** te voegen overzigt over 1877 zal blijken dat de spaarbank te Batavia, met het oog op de ontstentenis van genoegzame gelegenheid om geld uit te zetten, reeds maatregelen genomen heeft om haar kapitaal te verminderen.

V. BURGERLIJKE GENEESKUNDIGE DIENST EN VEEARTSENIJDIENST.

§ 1. *Burgerlijke geneeskundige dienst.*

De in 't vorig verslag (blz. 133) besproken nieuwe regelingen betreffende de wijze van aanschaffing van geneeskundige benoodigdheden voor den burgerlijken geneeskundigen dienst te Batavia en te Soerabaija werkten bevredigend, zoodat tot hare verdere bestendiging besloten is. Te Soerabaija worden nu, even als elders in Nederlandsch Indie (behalve te Batavia) het geval is, de geneesmiddelen tegen den kostenden prijs uit de militaire apotheek verkregen, terwijl te Batavia, waar die regel wegens den grooten afstand tusschen de civiele ziekengestichten en de garnizoens-apotheek moeijelijk is toe te passen, de levering, tegen eene vaste som per recept, geschiedt deels door den stadsapotheker, deels door particuliere apothekers.

Te Samarang is krachtens vroegere aanstelling nog een waarnemend stadsapotheker in dienst, die nu als zoodanig nog alleen te vervullen heeft de functien van secretaris der plaatselijke commissie van geneeskundig onderzoek en toevoorzigt. Te Soerabaija, waar het ambt van stadsapotheker reeds is afgeschaft, wordt nu het bedoelde secretariaat waargenomen door den eerstaanwezenden garnizoensapotheker.

Algemeene gezondheidstoestand. De statistiek, in 1877 door de plaatselijke geneesheeren aangehouden omtrent de uitkomsten der ziekenverpleging waarmede zij bemoeijenis hadden, wijst een veel geringer getal behandelden aan dan in een der vier voorafgegane jaren, en eene sterfteverhouding die slechts weinig ongunstiger is dan in 1876, maar gunstiger dan bijv. in 1874 en 1875. Een en ander zal duidelijker worden bij inzage van het volgend vijfjarig overzigt, waarin als naar gewoonte afzonderlijk is opgegeven in welke mate sommige ziekten epidemisch heerschten.

JAREN.	Behandelden.	Overledenen.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	EPIDEMIE-LIJDERS. *a*) *a*. Behandelden. *b*. Overledenen. *c*. Sterfteverhouding.	Koortsen.	Knokkelkoorts.	Dysenterie.	Cholera.	Berriberri.	Pokken.	Andere ziekten.	TE ZAMEN.
							Java en Madura.					
1873.	*b*) 181 282	8 849	1 : 20,48	*a*.	59 715	54 520	33	10 893	»	336	»	125 497
				b.	528	564	14	4 614	»	8	»	5 728
				c.	1 : 113,09	1 : 96,6	1 : 2,36	1 : 2,36	»	1 : 42	»	1 : 21,90
1874.	*c*) 134 307	34 824	1 : 3,85	*a*.	2 920	»	»	69 634	»	253	38	72 845
				b.	36	»	»	30 387	»	19	12	30 454
				c.	1 : 81	»	»	1 : 2,29	»	1 : 13,31	1 : 3,16	1 : 2,4
1875.	*d*) 194 341	17 288	1 : 11,24	*a*.	90 300	»	»	21 619	»	226	»	112 145
				b.	3 821	»	»	7 347	»	35	»	11 203
				c.	1 : 23,63	»	»	1 : 2,94	»	1 : 6,45	»	1 : 10,01
1876.	*e*) 203 194	14 982	1 : 13,56	*a*.	132 021	»	»	5 950	»	727	»	138 698
				b.	6 816	»	»	3 425	»	80	»	10 321
				c.	1 : 19,37	»	»	1 : 1,74	»	1 : 9,08	»	1 : 13,43
1877.	*f*) 105 828	8 731	1 : 12,13	*a*.	38 795	»	20	1 881	»	1117	»	41 813
				b.	1 835	»	6	1 237	»	114	»	3 192
				c.	1 : 21,14	»	1 : 3,33	1 : 1,52	»	1 : 9,79	»	1 : 13,10
							Buitenbezittingen.					
1873.	*g*) 61 745	5 365	1 : 11,51	*a*.	776	29 175	99	7 381	21	2 924	»	40 376
				b.	22	255	64	4 128	»	528	»	4 997
				c.	1 : 35,27	1 : 114,41	1 : 1,55	1 : 1,79	»	1 : 5,54	»	1 : 8,08
1874.	*h*) 44 139	9 014	1 : 4,89	*a*.	1721	810	1745	16 609	»	538	»	21 423
				b.	39	1	233	7 927	»	168	»	8 368
				c.	1 : 44,13	1 : 810	1 : 7,49	1 : 2,09	»	1 : 3,2	»	1 : 2,56
1875.	*i*) 32 864	5 584	1 : 5,88	*a*.	»	35	1468	14 713	»	98	»	16 314
				b.	»	1	54	4 937	»	16	»	5 008
				c.	»	1 : 35	1 : 27,18	1 : 2,98	»	1 : 6,12	»	1 : 3,25
1876.	*k*) 18 397	1 227	1 : 14,99	*a*.	840	»	1298	569	»	301	443	3 451
				b.	69	»	239	251	»	37	10	606
				c.	1 : 12,17	»	1 : 5,44	1 : 2,26	»	1 : 8,13	1 : 44,3	1 : 5,69
1877.	*l*) 15 106	1 228	1 : 12,30	*a*.	115	»	»	1 465	180	93	»	1 853
				b.	»	»	»	488	48	7	»	543
				c.	»	»	»	1 : 3,002	1 : 3,75	1 : 13,28	»	1 : 3,41

a) De hieronder uitgetrokken cijfers zijn reeds begrepen in de totalen der behandelden en overledenen (kolom 2 en 3).
b) Hieraan ontbreken de opgaven van 9 plaatsen.
c) „ „ „ „ „ 7 „
d) „ „ „ „ „ 11 „
e) „ „ „ „ „ 7 „
f) Hieraan ontbreken de opgaven van 6 plaatsen.
g) „ „ „ „ „ 10 „
h) „ „ „ „ „ 6 „
i) „ „ „ „ „ 17 „
k) „ „ „ „ „ 12 „
l) „ „ „ „ „ 17 „

Het geringer aantal patienten in 1877 was schier alleen te danken aan het minder voorkomen van koortsen en, wat Java en Madura betreft, ook van cholera. Terwijl toch in 1876 onder de bij den burgerlijken geneeskundigen dienst in behandeling gekomen zieken op Java en Madura 156 782 [1]) en in de buitenbezittingen 4748 aangetast waren door koortsen, beliepen die cijfers in 1877 slechts 65 775 en 3694. En wat de cholera-lijders in beide jaren betreft — altijd voor zoover zij onder Europesche geneeskundige behandeling kwamen — waren de getallen voor Java en Madura en voor de buitenbezittingen in 1876 6173 [1]) en 603, en in 1877 1984 en 1609. Kwamen dus in de buitenbezittingen in het afgeloopen jaar bij uitzondering meer cholera-lijders onder behandeling dan in 1876, daartegenover stond dat o. a. de gevallen van dysenterie er veel minder veelvuldig waren dan toen.

Opgaven nopens al de voorgekomen ziekten en nopens de sterfteverhouding in 1877 vindt men bijeengebragt in bijlage W; het getal behandelden en overledenen op elke door Europesche geneeskundigen bediende standplaats kan men leeren kennen uit bijlage X.

Tot hiertoe was geen sprake van de zieken aan wie door doctors djawa (inlandsche geneeskundigen) de noodige hulp werd verleend, en omtrent wie men gelijksoortige opgaven als de zoo even bedoelde aantreft in de bijlagen Y en Z [2]). Ook deze geneeskundigen hadden in 1877 een minder drukken werkkring dan in 1876. Immers toen hadden zij hunne zorg uit te strekken op Java en Madura tot 57 173 en in de buitenbezittingen tot 15 607 patienten; in 1877 daarentegen stelden zich slechts 36 177 en 8654 lijders onder hunne behandeling. (Echter zijn hunne opgaven ditmaal onvollediger dan over 1876.)

Tot kenschetsing eenigermate van den algemeenen gezondheidstoestand op en buiten Java na 1876, is door den chef van den geneeskundigen dienst nog het volgende gemeld.

De cholera-epidemie nam in 1877 op Java beduidend af, en ofschoon zij in de buitenbezittingen eene iets grootere verhouding dan in 1876 aannam, was toch op het einde van 1877 de ziekte zoo goed als geweken. Blijkens de maandelijksche rapporten, die de hoofden van gewestelijk bestuur geregeld omtrent den staat der volksgezondheid hebben in te dienen, kwamen in December jl. in den geheelen Archipel (zoowel epidemisch als sporadisch) slechts 112 gevallen van cholera voor. Ook in Atjeh, waar de ziekte doorgaans zich het hevigst vertoonde in de maanden Januarij tot en met Maart, in 1877 echter in minderen graad dan vroeger, ging in 1878 dit tijdvak voorbij zonder dat men van noemenswaardige gevallen hoorde. Volgens in Februarij jl. te Batavia ontvangen berigten was toen evenwel eene hevige cholera-epidemie uitgebroken op het eiland Soembawa, ten zuiden van Celebes. In afwachting van nadere berigten aangaande de door de autoriteiten op Celebes te nemen maatregelen, bepaalde de Regering er zich toe om ten opzigte der van Soembawa komende schepen te doen toepassen de quarantaine-maatregelen, voorgeschreven bij Indisch Staatsblad 1871 n°. 109.

De koortsen, die in het begin van 1877 voornamelijk heerschten in de residentien Bagelen, Kadoe, Pasoeroean, Banjoemas, Pekalongan, Tagal en Probolinggo, namen gaandeweg in omvang en hevigheid af en verloren tevens haar epidemisch karakter bijna geheel. Tegen het einde des jaars en in 't begin van 1878 verhieven zij zich echter op nieuw en werden vooral geteisterd de hoofdplaats Samarang, de residentie Bagelen (inzonderheid de afdeelingen Koetoardjo, Karang Anjer en Keboemen) en in de residentie Banjoemas meer bepaald de districten Tjilatjap en Adiredjo. Aangezien bij de uitgestrektheid dezer epidemiën en bij het geringe aantal burger-geneesheeren in de genoemde gewesten van eene individueele behandeling der aangetasten geen sprake kon zijn, moest men er zich toe bepalen eene ruime hoeveelheid passende geneesmiddelen, en daaronder in de eerste plaats de noodige chinine, ter beschikking van de bevolking te stellen.

Zoo als verwacht werd (zie vorig verslag blz. 133) nam de pokken-epidemie in 1877 aanvankelijk toe. Op het einde des jaars hoorde men er echter weinig meer van. In het geheel zijn op Java 1117, in de buitenbezittingen 93 gevallen van pokken (op plaatsen waar de ziekte een epidemisch karakter had) bekend geworden, waarvan op Java 114, daarbuiten 7 met doodelijken afloop. De reeds in 1874 aanbevolen en sedert voortgezette revaccinatie onder de inlandsche bevolking en eene krachtige revaccinatie van het leger in 1876 en 1877 worden geacht veel te hebben bijgedragen om de epidemie te beperken.

Mazelen kwamen, voor zoover vernomen werd, alleen epidemisch voor in Banjoewangi. In andere gewesten vielen slechts sporadische gevallen op te teekenen.

Berri-berri vertoonde zich in grootere mate dan in 1876 onder de dwangarbeiders die van Atjeh terugkwamen en onder die op Onrust.

Hygiëne. Even als vroeger waren de dienstreizen van den inspecteur van den burgerlijken geneeskundigen dienst gewijd aan een onderzoek naar de volksgezondheid in de bezochte gewesten, naar de uitbreiding der syphilis onder de bevolking en de maatregelen tot tegengang van die ziekte; voorts aan het opnemen van den staat waarin de gevangenissen, scholen enz. verkeerden en aan al hetgeen uit het oogpunt van hygiëne behartiging verdiende. Waar de bevindingen des inspecteurs tot voorzieningen dienden te leiden, werd de bevoegde autoriteit daarmede in kennis gesteld.

De artesische putten, met welker aanleg te Batavia werd voortgegaan en die vooral op Kramat en te Meester Cornelis hoogst gunstige uitkomsten opleverden, bleken in 1877, toen langdurige hitte en sterk uitdroogende winden het water in beken en gewone waterputten nagenoeg geheel deden verdwijnen, eene groote weldaad te zijn. Zonder het nu beschikbare artesische drinkwater zou de gezondheidstoestand onder de bewoners van Java's hoofdstad, die in dien droogen tijd toch al te wenschen overliet, naar de meening der geneeskundigen, een nog treuriger aanzien verkregen hebben.

Omtrent hetgeen verder gedaan of voorbereid wordt om andere plaatsen van Java goed drinkwater te bezorgen, en omtrent den stand der in uitvoering zijnde werken om Batavia en Samarang tegen overstrooming te vrijwaren, zie men hoofdstuk L.

Een van bestuurswege ingesteld deskundig onderzoek naar den aard van het water, dat in de Bataviasche ijsfabriek tot het maken van ijs gebezigd wordt, leidde tot de bevinding dat het bezigen van rivierwater voor de bedoelde fabriekatie, uithoofde van de zuivering die het ondergaat, voor de ijsverbruikers in geenerlei opzigt eenige nadeelige gevolgen kan hebben. [3])

Bij de in Indie in behandeling zijnde herziening der aldaar geldende quarantaine-voorschriften (*Indisch Staatsblad* 1871 n°. 109) wordt ook het denkbeeld overwogen om het voeren van gezondheidspassen, behoudens enkele uitzonderingen, voor schepen die van buiten Nederlandsch Indie komen verpligtend te maken.

Europesche geneeskundigen. Van de 41 (in bijlage X genoemde) standplaatsen, waar van gouvernementswege door burger-geneesheeren voorzien wordt in de uitoefening van den plaatselijken geneeskundigen dienst, op den voet omschreven in n°. 433 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad, waren er bij het eind van 1877 9 onvervuld. [4]) Het personeel der stads-geneesheeren op de drie hoofdplaatsen Batavia, Samarang en Soerabaija (te zamen 7 in getal) bleef voltallig. Terwijl bovendien op laatstgenoemde plaats nog een burger-geneesheer doorloopend bij het marine-etablissement is aangesteld, is sedert het laatst van 1877 ook een afzonderlijke geneesheer belast met de geneeskundige verzorging van het personeel bij den aanleg der Bataviasche havenwerken en met het sanitair toezigt bij de uitvoering dier werken. Voor de geneeskundige behandeling der koelies is aan dezen een doctor djawa toegevoegd.

[1]) Het ziekencijfer, in 't vorig verslag op blz. 133 genoemd, betrof alleen de epidemisch aangetasten.

[2]) Als bijlage AA is opgenomen de gebruikelijke opgaaf van het aantal overledenen in elk gewest ten gevolge van ongelukken, en van het aantal moorden (ook zelfmoorden).

[3]) Zie het rapport der commissie in de Javasche Courant van 26 October 1877.

[4]) Tangerang, Soekapoera, Madjalengka, Japara, Sitoebondo, Bonthain, Saleijer, Gorontalo en Koepang. Op de beide laatstgenoemde plaatsen is de dienst opgedragen aan een doctor djawa.

Te Poerwakarta (Krawang), waar blijkens het vorig verslag slechts gedurende een korten tijd een plaatselijke geneesheer bescheiden was, vestigde zich in Mei van het afgeloopen jaar de civiele geneesheer van Tangerang (Batavia). Eerst in December kwam voor die plaats een van hier uitgezonden geneesheer beschikbaar [1]), die echter pas na het intreden van dit jaar zijne functien te Tangerang aanvaardde, omdat hem, op zijn verzoek, vergunning werd verleend gedurende eene maand te Batavia te verblijven, ten einde zich in het groot militair hospitaal aldaar met Indische ziekten bekend te maken. De dienst in de afdeeling Limbangan en Soekapoera (Preanger regentschappen) bleef, als in vorige jaren, bij ontstentenis van een geneesheer voor Soekapoera, opgedragen aan de civiele geneesheeren te Bandong en Soemedang. Te Soekapoera is overigens een doctor djawa gevestigd. In de afdeeling Madjalengka (Cheribon) was ook in 1877 geen civiel geneesheer aanwezig. Naar Indramaijoe (Cheribon), welke standplaats sedert Januarij 1877 vacant was, werd in Junij daarop overgeplaatst de civiele geneesheer van Banjoemas. Ter laatstgenoemde plaats vestigde zich de civiele geneesheer van Sitoebondo (Bezoeki). In de hierdoor te Sitoebondo ontstane vacature werd voorzien door de waarneming van den civiel geneeskundigen dienst en het opzigt over de vaccine in de afdeeling Panaroekan tijdelijk op te dragen aan den civielen geneesheer te Bezoeki, onder genot eener extra-toelage van f 100 's maands. In Maart jl. is echter een gepensioneerd officier van gezondheid met den civielen geneeskundigen dienst in genoemde afdeeling (waaronder Sitoebondo ressorteert) belast geworden. Te Koedoes (Japara) [2]) en te Sidaijoe en Lamongan (Soerabaija) werd in het afgeloopen jaar, even als in 1876, de dienst waargenomen respectievelijk door den civielen geneesheer van Patti en Joana en door dien van Grissee.

Van de vijf standplaatsen voor civiele geneesheeren in de buitenbezittingen (Tandjong Pandan, Bonthain, Saleijer, Gorontalo en Koepang) was alleen de eerstgenoemde gedurende het geheele jaar bezet, doch bleven Saleijer en Gorontalo nog onvervuld (ter laatstgemelde plaats voorzag echter een doctor djawa in de waarneming), terwijl de beide andere standplaatsen in den loop van het jaar vacant werden zonder dat zich voor die plaatsen gegadigden voordeden: de geneesheer te Bonthain vertrok in September om zich in de afdeeling Bangkallan op Madura te vestigen, terwijl die te Koepang in Mei 1877 kwam te overlijden. Ook op deze laatste plaats is sedert een doctor djawa tijdelijk met de waarneming van den dienst belast.

Van de 59 standplaatsen, waar, blijkens de reeds aangehaalde bijlage X, de civiele geneeskundige dienst wordt waargenomen door officieren van gezondheid, waren er 16 op Java en 35 in de buitenbezittingen vervuld. Dezelfde 8 plaatsen, die bij het eind van 1876 onbezet waren (zie vorig verslag blz. 135, noot 9), waren dit ook nog op 31 December 1877. Ook nu was slechts op 1 dier 8 plaatsen (te Sambas) een doctor djawa gevestigd.

Gelijk in 1876 bleef de vroeger aan officieren van gezondheid opgedragen waarneming van den geneeskundigen dienst te Wonosobo, Saparoea en Wahaai toevertrouwd aan doctors djawa.

Het aantal Europesche geneeskundigen, die uitsluitend particuliere praktijk uitoefenen, bedroeg in 1877 27, alzoo één minder dan in 1876. Hiervan waren 3 gevestigd buiten Java, als: één in Deli, één in de Minahassa en één op Banda. Behalve de stads-apothekers te Batavia en Samarang (verg. blz. 122) zijn nog op 8 plaatsen van Java en op 3 in de buitenbezittingen — dezelfde als reeds in het vorig verslag genoemd — particuliere apothekers gevestigd.

Het aantal Europesche vrouwen, die krachtens acten van toelating verloskundige praktijk uitoefenen, vermeerderde in 1877 met 2 (verg. vorig verslag blz. 136).

In 1877 werden in Indie geene civiele geneesheeren of vroedvrouwen geëxamineerd. Een candidaat, die zich aanmeldde voor het tandheelkundig examen, werd afgewezen.

Inlandsche geneeskundigen. Omtrent de werking der sedert 1 Januarij 1876 op nieuwe grondslagen ingerigte school te Weltevreden tot opleiding van inlanders tot praktische genees- en heelkundigen luiden de berigten alleszins gunstig. Gedurende den cursus 1876/77 (1 November—31 October) werden 9 candidaten toegelaten, tegen 3 leerlingen die, uithoofde van tegenzin in de studiën, verwijderd werden; het aantal leerlingen steeg dientengevolge van 44 tot 50, welke allen nog de lessen volgden der » voorbereidende school" (15 in de hoogste klasse, 14 in de tweede en 21 in de derde). Bij het openbaar examen, tegen den afloop van den cursus gehouden, bleken er van de verstgevorderde leerlingen 10 genoegzaam het Nederlandsch te verstaan om over te gaan naar de » geneeskundige school"; evenwel werd hun de verpligting opgelegd om dagelijks nog tevens enkele lessen der voorbereidende school bij te wonen. Van de 35 leerlingen der twee laagste klassen gingen er 15 over in de hoogste (de geheele tweede klasse en 1 die onmiddellijk uit de derde tot de eerste klasse kon bevorderd worden) en 12 in de tweede klasse; in de laagste klasse bleven dus 8 leerlingen over. Drie leerlingen der hoogste klasse, wie het aan genoegzamen aanleg voor de geneeskundige lessen ontbrak, zijn na afloop van het schooljaar naar hunne woonplaatsen teruggezonden, echter na eerst bekwaam te zijn gemaakt om althans als vaccinateurs te kunnen optreden. Zonder voorbehoud kon overigens worden gezegd dat het onderwijs goede vruchten had gedragen. Gaven leerlust en gedrag der leerlingen ruime stof tot tevredenheid, met het oog op hun verschil in landaard [3]) verdient ook aangeteekend te worden dat de goede verstandhouding tusschen hen onderling bij voortduring ongestoord bleef.

Voor den nieuwen cursus (1877/78) meldden zich achtereenvolgens 36 candidaten aan, die naarmate van hunne aankomst te Batavia (de laatste kwam eerst in Januarij 1878) aan een toelatings-examen werden onderworpen. In het geheel voldeden er 15 (12 uit gewesten op Java, 2 uit Menado en 1 uit Palembang), zoodat in den aanvang van het loopende jaar de school bezocht werd door 62 leerlingen (47 oud-leerlingen en 15 nieuwelingen). Van deze 62 volgden er toen 12 de lessen van de » geneeskundige school". In 1876/77 was, bij het ontbreken van genoegzaam gevorderde leerlingen, in de geneeskundige vakken geen onderwijs gegeven. Intusschen hielden zich de 3 officieren van den militairen geneeskundigen dienst, bestemd om als leeraren dier afdeeling te fungeeren, onledig met het zamenstellen van beknopte handleidingen voor natuurkunde, ontleedkunde en physiologie (verg. vorig verslag blz. 136). Het van die handleidingen gedurende den thans loopenden cursus te maken gebruik zal moeten leeren of de gevolgde wijze van bewerking van dien aard is, dat tot eene bezorging voor de pers kan worden overgegaan. De uitgaven ten behoeve der school over 1876/77 bedroegen f 26 917, waaronder f 14 070 wegens tractementen enz. der onderwijzers en bedienden en f 10 882 wegens toelagen aan de leerlingen ter bestrijding van de kosten hunner voeding en kleeding (huisvesting genieten zij in de inrigting).

De in 't laatst van 1875, bij ontstentenis van leerlingen, tijdelijk opgeheven inrigting voor de opleiding van inlandsche vroedvrouwen bleef ook gedurende 1877 gesloten. De opening eener nieuwe school met verloskundig gesticht bleef nog in beraad.

Het aantal der van de geneeskundige school en van het opleidingsgesticht voor vroedvrouwen afkomstige doctors djawa en inlandsche vrouwelijke verloskundigen, allen als zoodanig op verschillende plaatsen werkzaam, ten deele onder genot van inkomsten uit 's lands kas, wordt opgegeven bij het eind van 1877 te hebben bedragen 113 en 93. Vijf doctors djawa ontvielen in 1877 (2 wegens overlijden, 1 door ontslag uithoofde van ziekte en 2 door overgang in andere betrekkingen), doch nieuwe kwamen er niet bij. Op welke plaatsen deze inlandsche geneeskundigen werkzaam zijn, kan voor de meeste gewesten gezien worden uit bijlage Z.

In Atjeh werd hun getal in 1877 van 4 op 5 gebragt, terwijl ook een doctor djawa te Langkat (residentie Sumatra's Oostkust) werd geplaatst, tevens bestemd om

1) Overigens werden in 1877 geene civiele geneesheeren van hier verkregen. In 1878 is er tot dusver één ter beschikking gesteld, die in Mei vertrokken is. Volgens eene opgaaf van Junij jl. waren toen in Indie nog 6 plaatsen te vervullen.

2) De standplaats Japara, waaronder anders Koedoes ressorteert, bleef nog altijd — zoo als hooger gezegd — van Europesche geneeskundige hulp verstoken. Een doctor djawa was echter ter plaatse gevestigd.

3) Onder de 50 leerlingen, met wie de laatst afgeloopen cursus sloot, waren 37 Javanen, 7 Amboinezen, 5 Maleijers van Sumatra en 1 Christen-Dajak.

aldaar voorloopig als vaccinateur op te treden. Als zoodanig zijn in het geheel 30 doctors djawa aangesteld.

Verscheidene doctors djawa, die zich door geschiktheid, ijver en goed gedrag hadden onderscheiden, werden in het genot gesteld van de reeds vroeger aan sommigen toegelegde nieuwe inkomsten, bedoeld bij Indisch Staatsblad 1875, n°. 264, art. 1, § 3. Een hunner, als vaccinateur geplaatst, zag zich de bronzen medaille van verdiensten geschonken ter zake zijner toewijding aan het vak der geneeskunde.

Ziekeninrigtingen. [1]) Wegens het groot aantal verpleegden in het stadsverband te Batavia, een gevolg van de vele evacuatien van zieke dwangarbeiders uit Atjeh, zijn een paar hulploodsen bij dat gesticht opgerigt, waaraan later nog eenige nieuwe zijn toegevoegd, zoo als reeds op blz. 71 is gezegd, voor de opneming der van Onrust overgebragte dwangarbeiders. Tevens werden bij bedoeld hospitaal een paar op zich zelf staande zaaltjes gebouwd voor de verpleging van lijders aan besmettelijke ziekten. Het bedienend personeel der inrigting zal in het aanstaande jaar worden uitgebreid, waardoor de eigenlijke ziekenzorg niet meer aan veroordeelden zal behoeven overgelaten te worden, eene verbetering die ook reeds bij het stadsverband te Samarang is ingevoerd (verg. vorig verslag blz. 131). Omtrent den bouw van een geheel nieuw stadsverband buiten Batavia (zie vorig verslag blz. 136) is nog geene beslissing genomen. De vraag wordt thans overwogen of niet boven permanente gebouwen de voorkeur zou zijn te geven aan tijdelijke localen, die — uit weinig kostbare materialen zamengesteld — na verloop van eenige jaren zonder bijzonder groote kosten zijn op te ruimen en door andere te vervangen.

Van het voornemen, om het gesticht voor berri-berri lijders te Buitenzorg te verplaatsen, is afgezien; echter zal het bestaande gesticht worden uitgebouwd.

Te Soerakarta zal een door het Gouvernement aangekocht erf met gebouwen worden ingerigt tot hospitaal voor zieke gevangenen, krankzinnigen en prostituées.

Op twee plaatsen in Kediri (te Blitar en te Toeloeng Agoeng) zullen localen worden gebouwd ter verpleging van zieke prostituées. Tot dus ver wordt op vele plaatsen een gedeelte der gevangenis voor dit doel gebezigd, hetgeen somwijlen ten gevolge heeft dat voor de eigenlijke gevangenen te weinig plaats overblijft. Men is er op bedacht om aan deze onregelmatigheid een einde te maken. Het personeel bij ziekeninrigtingen als de laatstbedoelden zal voortaan door de hoofden van gewestelijk bestuur naar behoefte kunnen worden aangesteld, en wel, volgens een door het Gouvernement vastgestelden algemeenen maatstaf, in verhouding tot het aantal verpleegden (*Indisch Staatsblad* 1878 n°. 93).

Omtrent de op enkele plaatsen nog bestaande leprozengestichten, meerendeels door het Gouvernement bekostigd, valt alleen te vermelden dat het aantal daarin opgenomenen weinig verandering onderging. Bij het gesticht te Wangkang (Soerakarta) en te Temoempah (Menado) daalde het aantal leprozen in 1877 respectievelijk van 50 tot 47 en van 3 tot 2. Het aantal in het gesticht te Kandangan (Djokjokarta), in 1876 45, vindt men over 1877 niet opgegeven. De vier andere gestichten (te Benkoelen, Palembang, Riouw, en te Modelemo in Gorontalo) behielden hun zelfde aantal verpleegden, namelijk 12, 22, 14 en 9. Zoo als reeds vroeger is gemeld (zie het verslag van 1871 blz. 105) worden lepralijders, sedert is uitgemaakt dat die ziekte geen besmettelijk karakter heeft, niet meer verpligt zich in gestichten te doen verplegen; de door het Gouvernement bekostigde leprozengestichten (in de buitenbezittingen) zullen dus, na het ontslag der eenmaal opgenomenen, niet verder behoeven te worden in stand gehouden.

[1]) Over de zoogenaamde Chinesche hospitalen te Batavia en Samarang zie men bijlage V.

Het bedieningspersoneel bij het bannelingshospitaal te Banda werd ingekrompen; de als inlandsch hospitaal erkende inrigting te Probolinggo verkreeg vast aangesteld personeel (*Indisch Staatsblad* 1878 n°. 77).

Op Billiton worden, naar thans gemeld is, door de Billitonmaatschappij op 2 plaatsen zoogenaamde ziekenzalen onderhouden voor de verpleging van zieke mijnwerkers; te Tandjong Pandan staat die inrigting onder een Europeschen, te Manggar onder een inlandschen geneeskundige.

Omtrent de gezondheids-etablissementen, welker oprigting op enkele plaatsen van Java door Europesche geneesheeren sedert langeren of korteren tijd is ondernomen, zijn geene bijzonderheden gemeld.

Krankzinnigenverpleging. Aan den bouw van het centrale krankzinnigengesticht te Buitenzorg werd geregeld voortgewerkt, maar toch zal het, in verband met de nog tot stand te brengen werken voor wateraanvoer, gasverlichting enz., wel tot 1879 duren vóórdat een eerste gedeelte van het gesticht, namelijk de mannen-afdeeling, zal zijn in gebruik te nemen. De overgang der beide thans nog aan de militaire hospitalen te Soerabaija en Samarang verbonden hulpgestichten onder civiel beheer heeft onverwachte vertraging ondervonden door het overlijden (in Januarij jl.) van de beide burgergeneesheeren die als speciale artsen voor het krankzinnigenwezen sedert December 1876 en Maart 1877 daarbij in dienst waren, en met wier medewerking, overeenkomstig de voorstellen van den te Batavia bescheiden 1sten krankzinnigen-arts, het noodige was voorbereid om in het loopende jaar de beide inrigtingen als zelfstandige hulpgestichten te kunnen doen in werking komen. [2]) De overneming onder civiel beheer zal nu waarschijnlijk moeten wachten totdat de opengevallen betrekkingen (die inmiddels waargenomen worden door de stadsgeneesheeren) weder definitief zullen zijn vervuld, waartoe omstreeks de helft dezes jaars twee speciale artsen van hier zijn uitgezonden, een van welke weinige jaren geleden reeds in Indie werkzaam was als officier van gezondheid, gedetacheerd van het Nederlandsche leger. De verbetering van localiteit, meubelen enz. bij het gesticht te Samarang, waarop in 't vorig verslag gedoeld werd (blz. 137, noot 3), kwam nog in 1877 tot stand.

De uitkomsten der krankzinnigenverpleging te Batavia (in het Chinesche hospitaal) en in de hulpgestichten op de beide andere hoofdplaatsen kunnen eenigermate blijken uit het navolgend overzigt, waarin echter, bij gemis aan gegevens hier te lande, geen opgaven zijn kunnen worden opgenomen nopens den landaard of de sekse der verpleegden.

[2]) Het in December 1877 (*Indisch Staatsblad* n°. 244) vastgestelde reglement voor de opneming en verpleging van lijders in het gesticht te Soerabaija werd in Maart 1878 (*Indisch Staatsblad* n°. 108) ook voor de inrigting te Samarang van toepassing verklaard. Hetzelfde geschiedde ten opzigte van de instructien voor den geneesheer-directeur en den huismeester bij elk der beide gestichten (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 3239 en 3238). De regeling van den inwendigen dienst en van de functiën der overige beambten of bedienden is opgedragen aan den betrokken departements-chef. De inrigting van het personeel der beide gestichten, zoo als zij voor Soerabaija reeds is vastgesteld bij Indisch Staatsblad 1876 n°. 24 en voor Samarang bij Indisch Staatsblad 1877 n°. 166, werd bij eene latere beschikking (*Indisch Staatsblad* 1878 n°. 19) in zoover gewijzigd dat het personeel beneden den rang van opzigter niet meer met name is aangewezen, maar voor de voorziening in hunne functiën vaste sommen zijn uitgetrokken, hetgeen de voorkeur verdiende omdat deze lieden nu als eenvoudige bedienden, in stede van als beambten, zullen worden aangenomen en ontslagen.

GESTICHT TE:	Aantal verpleegden op 1 Januarij.	Bijgekomen gedurende den loop van het jaar.	Afgevoerd gedurende den loop van het jaar: als hersteld.	als verbeterd.	als niet verbeterd.	als niet krankzinnig bevonden.	als overleden.	Te zamen.	Aantal verpleegden op 31 Dec.	Percentsgewijze verhouding tot het totaal der verpleegden: van het aantal hersteld ontslagenen.	van het aantal overledenen.
1877.											
Batavia	98	56	19	3	3	2	37	64	90	12,33	c) 24,02
Samarang	107	56	20	5	14	7	12	58	105	12,27	7,36
Soerabaija	29	18	5	»	1	»	4	10	37	10,64	8,51
1876.											
Batavia	80	44	14	»	2	1	9	26	98	11,29	7,25
Samarang	111	44	8	1	»	3	16	a) 48	107	b) 5,92	b) 11,85
Soerabaija	28	3	2	»	»	»	»	2	29	6,45	»

a) Hieronder 1 die ontvlugtte en 19 die naar elders ter verpleging werden overgebragt.

b) Berekend over een totaal van 135 verpleegden, d. i. na aftrekking van de 20 bedoeld in aanmerking a.

c) Deze ongunstige verhouding wordt toegeschreven aan de langdurige droogte en buitengewone warmte die in 1877 te Batavia hebben geheerscht en aan het voorkomen van cholera onder de verpleegden.

Vaccine. Volgens de ontvangen opgaven werden in 1877 verrigt: op Java en Madura 594 943 vaccinatien en 602 306 revaccinatien (tegen 578 553 en 396 148 in 1876 [1]); in de buitenbezittingen (met uitzondering van de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, waaromtrent geene opgaven ontvangen zijn) 91 725 vaccinatien en 58 999 revaccinatien (tegen 95 243 en 58 793 in 1876). Als geslaagd worden opgegeven: op Java en Madura van de vaccinatien 1 op de 1,12, van de revaccinatien 1 op de 1,39; in de buitenbezittingen van de vaccinatien 1 op de 1,16, van de revaccinatien 1 op de 1,74.

Voor zooveel Java en Madura betreft, wordt de voortgang der koepokinenting voor alle gewesten bevredigend, voor sommige goed en voor enkele zelfs bijzonder gunstig genoemd. De bevolking schijnt steeds meer vertrouwen in de zaak te krijgen, en van lieverlede wint de overtuiging veld, dat, moge de kunstbewerking ook al niet kunnen beletten dat de natuurlijke pokken nu en dan voorkomen of zelfs epidemisch optreden, in elk geval de sterftekans door de koepokinenting belangrijk verminderd wordt. Het nut van de revaccinatie wordt door de bevolking nog slechts weinig ingezien.

In drie residentien van Java, namelijk in Soerakarta, Djokjokarta en Kadoe, overtuigde de inspecteur van den burgerlijken geneeskundigen dienst zich persoonlijk nopens den toestand van het vaccinewezen, en zijne bevindingen waren overal, behalve in Soerakarta, zeer bevredigend. In laatstgenoemd gewest, waar de toestand het ongunstigst was in het gebied van prins Mangkoe Negoro, zou men trachten, door invoering eener nieuwe vaccineregeling, de zaak beteren voortgang te doen krijgen.

Ten opzigte van de buitenbezittingen luiden de berigten omtrent de toepassing der vaccine over het algemeen vrij bevredigend. Het herhaaldelijk uitsterven van de stof, door gebrek aan individuen, door slechte communicatie, door ziekte of luiheid van vaccinateurs, enz., was echter oorzaak dat in enkele gewesten het aantal vaccinatien en revaccinatien verre beneden dat van 1876 bleef. De gebruikelijke wijze van verzending van vaccinestof — in de gewone postpakketten — bleek vooral in de buitenbezittingen eene oorzaak van het niet slagen der inentingen met versche stof.

[1]) De opgaven in 't vorig verslag waren iets lager, omdat van één vaccinedistrict destijds nog geen gegevens waren ingekomen.

Men was er daarom op bedacht om door eene nieuwe regeling der verzending dit bezwaar weg te nemen.

Aangezien de ondervinding ook in den laatsten tijd weder geleerd heeft dat vaccinestof uit Nederland, ondanks alle voorzorgen die bij de verzending worden in acht genomen, niet altijd in bruikbaren staat in Indie aankomt, is bij vernieuwing de wenschelijkheid der oprigting van een parc vaccinogène op Java zelf ter sprake gekomen. De Indische Regering heeft thans een voorstel gedaan om zoodanige inrigting te vestigen te Batoe Toelies (Buitenzorg), en wel op zoo weinig kostbaren voet, dat de financieele bezwaren, die tegen een vroeger voorstel van dezen aard geopperd zijn (verg. vorig verslag blz. 137, noot 7), nu niet meer konden gelden. Op de kosten van oprigting en onderhoud van een parc vaccinogène te Batoe Toelies wordt dan ook bij de ontwerp-begrooting voor 1879 gerekend. Voor de aanschaffing en overmaking van al hetgeen daarbij noodig is, heeft het Rotterdamsch genootschap ter bevordering van de koepokinenting bereidwillig zijne medewerking toegezegd. Voor de leiding der zaak in Indie heeft de Indische Regering een te Batoe Toelies bij het reconvalescentengestìcht te plaatsen officier van gezondheid op het oog, die reeds vroeger bij eenige parcs vaccinogènes in Europa de noodige praktische kennis heeft opgedaan.

De in 't vorig verslag aangekondigde vermeerdering van het aantal vaccinateurs met 1 in elk der gewesten Billiton, Riouw, Celebes en Timor en met 6 in Palembang, tegen intrekking der 4 élève-vaccinateurs aldaar, kwam in den aanvang van 1878 (*Indisch Staatsblad* nos. 89 en 178) tot stand. De vermeerdering voor Palembang gold gedeeltelijk ook voor Benkoelen, omdat inmiddels, zoo als elders reeds is gezegd, een deel van het Palembangsch gebied bij die residentie was overgegaan. In de residentie Batavia werden de hulpvaccinateurs in een paar afdeelingen dit jaar door vaccinateurs vervangen. Overigens werd — zoo als reeds op blz. 124/125 is aangeteekend — te Langkat in de residentie Sumatra's Oostkust een doctor djawa tevens vaccinateur geplaatst, waardoor men hoopt de inheemsche bevolking aldaar voor de vaccine te winnen, waarvan zij tot dus ver vrij afkeerig was. In Atjeh, waar reeds sedert 1874 te Kotta Radja over een vaccinateur werd beschikt, is diens plaatsing, bij wijze van tijdelijken maatregel, onlangs tot nader order bestendigd. In Edi (Atjeh's oostkust) is het mede gelukt de vaccine in te voeren. Het kostte echter nog moeite-

om haar hier in stand te houden, omdat de ingeënten, na de kunstbewerking te hebben ondergaan, in den regel niet meer van zich deden hooren, waardoor de gelegenheid ontbrak om stof van het eene individu op het andere over te brengen. Om doeltreffender uitkomsten te verkrijgen en zoo mogelijk den maatregel ook in naburige landschappen toepassing te doen erlangen, zou de vaccinateur van Kotta Radja gedurende eenigen tijd naar Atjeh's oostkust worden gezonden. In eene der afdeelingen van Benkoelen, namelijk in Pasoemah Oeloe Manna, waar de bevolking nog weinig genegen is om zich te doen inenten, is sedert den aanvang van dit jaar, als buitengewone maatregel, de behartiging der vaccine, onder genot eener afzonderlijke tegemoetkoming, opgedragen aan den inlandschen schrijver bij den controleur aldaar, welke inlandsche beambte, bij de bevolking van Pasoemah Oeloe Manna algemeen bekend en gezien, bijzonder geschikt werd geacht om den bedoelden tegenzin te overwinnen. Op Celebes heeft in het afgeloopen jaar de vaccine haren weg ook gevonden naar Goa, waar de vorst zelf met zijne familieleden en een 50tal andere onderdanen (kampongbewoners) zich door den van Makasser gezonden officier van gezondheid heeft doen vaccineeren. Of de vorst reeds gevolg heeft gegeven aan zijn voornemen om een paar geschikte jongelieden uit zijn rijk naar Makasser te zenden, ten einde zich daar als vaccinateurs te bekwamen, is uit de ontvangen berigten nog niet gebleken.

Te Batavia en te Probolinggo werd in 1877, in verband met het uitbreken der pokziekte, het vaccinateurspersoneel gedurende eenige maanden tijdelijk versterkt. [1])

De ijver en geschiktheid der vaccinateurs worden over het algemeen geroemd; hun aantal op en buiten Java bedroeg in 1877, niettegenstaande er 2 gepensioneerd en 5 om verschillende redenen uit 's lands dienst verwijderd moesten worden, 17 meer dan in 1876, namelijk 332, en onder hen zijn er, zoo als hooger gezegd, een dertigtal die het diploma van doctor djawa bezitten. Aan 7 vaccinateurs werd wegens ijverige pligtsbetrachting de zilveren of bronzen medaille van verdienste geschonken.

§ 2. *Veeartsenijdienst.*

Hoewel zich in het afgeloopen jaar op verschillende plaatsen miltvuur en andere gevaarlijke ziekten onder het vee hebben voorgedaan, kon toch de gezondheidstoestand van den veestapel in de meeste gewesten niet ongunstig genoemd worden. Ook daar waar veeziekten zich vertoonden en het bestuur bij magte was maatregelen ter bestrijding te nemen, kon het kwaad bijna overal spoedig gestuit worden.

Het ergste kwam het miltvuur ter hoofdplaats Palembang voor, terwijl dezelfde ziekte ook in de residentien Preanger regentschappen en Bantam het verleenen van deskundige hulp noodig maakte. Omstreeks het midden des jaars openbaarde zich op Celebes in de afdeeling Noorderdistricten eene kwaadaardige veeziekte, waarvan de ware aard niet bekend werd, maar die voornamelijk scheen ontstaan te zijn door de langdurige droogte en het daardoor veroorzaakt gebrek aan drinkwater en veevoeder [2]). Het bestuur deed het mogelijke om de ziekte, die ook tot andere afdeelingen was overgeslagen, te stuiten, maar de onverschilligheid der bevolking was daarbij een groote hinderpaal. Tegen het einde des jaars was de kwaal aan het afnemen.

Ook in sommige streken van Atjeh heeft zich in het najaar van 1877, hier en daar in hevige mate, eene ziekte onder het vee vertoond, eerst op de noordkust, waar zij echter bij het eind van het jaar scheen te hebben uitgewoed, en later op de westkust, hetgeen den gouverneur van Atjeh in Februarij jl. aanleiding gaf om, met toepassing van Indisch Staatsblad 1869 n°. 122, den uitvoer van vee uit de besmette streken naar het gouvernement van Sumatra's Westkust te verbieden, terwijl intusschen, als maatregel van voorzorg, dit laatste gewest reeds voor den invoer van vee uit Troemon en de noordelijker gelegen staatjes gesloten was verklaard door het bestuur te Padang. Vermits echter de bevoegdheid tot dit laatste verbod niet kon ontleend worden aan de aangehaalde bepalingen van 1869, omdat ter Sumatra's Westkust geen besmettelijke veeziekte heerschte, en alzoo de invoer, dien men wenschte tegen te gaan, slechts bij algemeene verordening mogt verboden worden (zie art. 10 der tariefwet; Indisch Staatsblad 1873 n°. 35), is de publicatie van den gouverneur van Sumatra's Westkust sedert ingetrokken. In stede daarvan is echter, als aanvulling der bepalingen van 1869, eene algemeene voorziening in het leven geroepen bij ordonnancie van 28 Mei 1878 (*Indisch Staatsblad* n°. 163), waarbij de in- en doorvoer van vee, afkomstig uit besmette streken binnen Nederlandsch Indie, eens voor al verboden is verklaard.

In de eerste helft van 1878 werd weder berigt ontvangen van het uitbreken van ziekten onder het vee, o. a. in Buitenzorg, Cheribon, Benkoelen en de Westerafdeeling van Borneo, welke ziekten meestal met gewenscht gevolg bestreden werden.

Ofschoon sedert December 1876 bepaald was dat voortaan, in stede van 5 Europesche gouvernements-veeartsen, er 7 zouden kunnen in dienst zijn, waren gedurende het grootste gedeelte van 1877 slechts een 3tal in Indie beschikbaar (1 te Batavia, 1 te Soerabaija en 1 te Padang), onder welke nog één die indertijd boven de formatie was uitgezonden. Het aantal met verlof zijnde burger-veeartsen klom namelijk sedert Februarij 1877 tot 3, en de 2, ter vervulling van de nieuwe plaatsen bestemd, konden eerst in December jl. hier te lande verkregen worden. Sedert is ook 1 van de 3, die in dienst waren, met verlof naar Europa moeten vertrekken wegens ziekte, doch daarentegen zijn er 2 teruggekeerd en zijn de 2 nieuwe aangekomen. Omstreeks medio 1878 waren dientengevolge van de zes standplaatsen vijf vervuld (Batavia, Samarang, Soerabaija, Tagal en Padang) en was bovendien nog één veearts te Batavia beschikbaar om ook buiten het ressort der overigen te kunnen optreden waar zijne diensten het meest noodig werden geacht. In het belang der aanvulling van het corps veeartsen in het vervolg zullen dit jaar twee adspiranten in opleiding worden genomen bij 's Rijks veeartsenijschool te Utrecht.

De 12 plaatsen, sedert het laatst van 1876 (*Indisch Staatsblad* n°. 348) voor inlanders opengesteld om, onder de leiding der gouvernements-veeartsen en onder het genot eener toelage, zich voor deze betrekking te bekwamen, waren bij den aanvang van 1878 allen vervuld: te Batavia zijn 5 élèves, te Soerabaija even zooveel en te Padang 2.

L. Departement der burgerlijke openbare werken.

I. Openbare werken in het algemeen.

Het in Indisch Staatsblad 1867, n°. 85, opgenomen reglement op het beheer van 's lands burgerlijke openbare werken is in 1877 herzien, eensdeels omdat nieuwe bepalingen noodig voorkwamen tot betere verzekering van orde en regelmaat in het beheer van den waterstaat, anderdeels omdat het reglement niet meer passend was voor den actueelen toestand, sinds in 1874 inspecteurs van den waterstaat waren aangesteld, en sinds in den laatsten tijd verschillende speciale regelingen waren gemaakt omtrent de zamenstelling en het beheer der jaarlijksche begrootingen, omtrent het telken jare op te maken algemeen werkplan en omtrent de uitvoering van werken door de zorg van de ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur. Die speciale regelingen zijn nu gecodificeerd, en de werkkring der inspecteurs is duidelijk omschreven in het nieuwe reglement, dat vastgesteld is bij besluit van den Gouverneur-Generaal dd. 25 November 1877 (*Indisch Staatsblad* n°. 238). Tevens is daarbij aan de hoofden van gewestelijk bestuur het regtstreeksch beheer en toezigt over den waterstaat — die tot dusver slechts onder hunne »superintendentie" heette te staan — opgedragen, en dus beslist dat de eerstaanwezende ingenieurs en de overige in de verschillende gewesten bescheiden ambtenaren der burgerlijke openbare werken onder hunne bevelen werkzaam zijn. Het nieuwe reglement bevat voorts bepalingen tot ver-

[1]) Te Batavia werd door den resident een verbod uitgevaardigd tegen het verrigten van vaccinatien door onbevoegden, als hoedanig konden worden aangemerkt de lieden die voor het verrigten der kunstbewerking door sommige landheeren in Buitenzorg op hunne landen werden gebezigd.

[2]) Diezelfde redenen hebben ook in de residentie Timor groote sterfte onder het vee veroorzaakt, ofschoon van eigenlijke veeziekten aldaar niet vernomen werd.

zekering van een doelmatig gebruik der toegestane gelden, en door den betrokken departements-chef zijn nog nadere voorschriften uitgevaardigd die eene ordelijke boeking en verantwoording der uitgaven ten doel hebben.

Met het vervaardigen van normaal-ontwerpen voor de bouwwerken van eenvoudige constructie, die door de zorg van de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur zijn uit te voeren, is men steeds bezig. Er zijn echter nog geen andere vastgesteld dan die voor districtsgevangenissen en inlandsche scholen (zie vorig verslag blz. 140 en het tegenwoordig verslag blz. 71) en voor koffij-inkooppakhuizen met eene bergruimte voor 200 en voor 1650 pikols. (Het laatstbedoelde is in Maart jl. door de Indische Regering goedgekeurd.) Aan een door het departement der openbare werken opgemaakt normaal-project voor controleurswoningen heeft de Indische Regering hare goedkeuring niet geschonken, vooral omdat het te hooge uitgaven vorderde. Zij bepaalde dat eene proef zou genomen worden met den bouw eener controleurswoning volgens een door den resident der Preanger regentschappen ingediend project, 't welk haar zeer bruikbaar voorkwam. Voldoet die proef aan de verwachting, dan zal bedoeld project voor de Preanger regentschappen als normaal-project aangenomen en voor de overige residentien een dergelijk naar de omstandigheden gewijzigd ontwerp vastgesteld kunnen worden. In het tegenovergesteld geval echter zal van de vaststelling van een normaal-project afgezien en bepaald worden dat bij den bouw van controleurswoningen te rade is te gaan met plaatselijke omstandigheden.

Technisch personeel. Evenmin als in 1876 is het technisch personeel in het afgeloopen jaar voltallig geweest. Op 31 December jl. was slechts 1 van de 10 plaatsen van adspirant-ingenieur vervuld. Sedert kwamen echter 7 adspirant-ingenieurs uit Nederland aan [1]), zoodat bij het einde van Maart jl. nog slechts 2 aan de formatie ontbraken. [2])

Gedurende 1877 werden, zoo als reeds in 't vorig verslag is vermeld, 10 voor den Indischen dienst uitgezonden opzigters benoemd, terwijl 5 in Indie geëxamineerde personen tot opzigters werden aangesteld. Het corps opzigters is dientengevolge steeds zoo goed als voltallig geweest.

Van het personeel der burgerlijke openbare werken zijn *gedetacheerd: a* bij het departement van binnenlandsch bestuur, voor de waterquaestien bij de suikerfabrieken, 1 hoofdingenieur der 2de klasse en 4 opzigters; *b* bij het departement der marine, hoofdzakelijk voor de uitvoering van werken te Soerabaija en op Onrust, 1 ingenieur der 1ste klasse, 2 ingenieurs der 3de klasse, 1 architect en 7 opzigters; *c* bij het departement van oorlog, voor den bouw van eene missigit in Groot-Atjeh, 1 opzigter. De bij de departementen van binnenlandsch bestuur en van marine gedetacheerde waterstaats-ambtenaren worden bij hun corps à la suite gevoerd. Dit is eveneens het geval met één ingenieur der 2de klasse die dienst doet als inspecteur voor de spoorwegdiensten. Twee hoofdingenieurs der 1ste klasse en een waarnemend hoofdingenieur der 2de klasse fungeeren als inspecteurs der burgerlijke openbare werken. Bij de directie zijn werkzaam gesteld: 1 hoofdingenieur 1ste klasse, 1 ingenieur 1ste klasse, 2 ingenieurs 2de klasse, 1 ingenieur 3de klasse, 1 architect (tijdelijk) en 1 opzigter. Voor speciale werkzaamheden zijn aangewezen: *a* 1 ingenieur 1ste klasse, 2 ingenieurs 2de klasse, 1 adspirant-ingenieur en 2 opzigters voor de irrigatiewerken in Demak en Grobogan (Samarang); *b* 1 ingenieur 2de klasse voor de irrigatie der afdeeling Laïs (Benkoelen); *c* 1 ingenieur 1ste klasse, 3 ingenieurs 2de klasse, 1 ingenieur 3de klasse en 1 opzigter voor de uitvoering der Bataviasche havenwerken; *d* 1 ingenieur 1ste klasse, 1 der 2de klasse, 1 der 3de klasse en 4 opzigters voor de opnemingen ten behoeve der verbetering van de toegangen tot de reede van Soerabaija; en eindelijk *e* 1 opzigter voor het beheer der ooster- en westerslokkans in de residentie Batavia.

De overige waterstaats-ambtenaren zijn belast met de gewone werkzaamheden en waren in Maart jl. over de verschillende gewesten verdeeld als volgt:

GEWESTEN.	Hoofdingenieurs.		Ingenieurs.				Architecten.		Opzigters.			TOTAAL.
	1ste klasse.	2de klasse.	1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	Adspirant-	1ste klasse.	2de klasse.	1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	
Bantam	»	»	1	»	»	»	»	»	»	2	2	5
Batavia	»	1	»	3	1	»	3	1	2	2	»	13
Krawang.	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	1
Preanger regentschapp.	1	»	1	»	»	»	»	1	4	4	»	11
Cheribon	1	»	»	1	»	1	»	»	2	2	2	9
Tagal	»	»	1	»	»	1	»	»	1	2	2	7
Pekalongan	»	»	»	1	1	»	1	»	1	1	2	7
Samarang	»	1	1	1	1	1	1	»	2	5	3	16
Japara.	»	»	»	1	»	»	»	»	»	3	1	5
Rembang.	»	»	1	»	1	»	1	»	2	1	»	6
Soerabaija.	»	1	1	1	1	1	»	»	3	6	4	18
Pasoeroean	»	»	»	1	»	1	»	»	1	1	1	5
Probolinggo	»	»	1	»	»	1	»	»	1	»	2	5
Bezoeki	»	1	»	»	1	»	»	1	»	2	2	7
Banjoewangi. . . .	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	1
Banjoemas	»	»	»	1	1	»	»	»	2	3	2	9
Bagelen	»	»	1	1	»	»	»	»	2	1	»	5
Kadoe	»	»	»	1	»	»	»	»	1	»	1	3
Djokjokarta	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	1
Soerakarta	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	1
Madioen	»	»	1	»	1	»	»	»	2	2	2	8
Kediri	»	»	»	1	1	»	1	»	1	2	3	9
Madura	»	»	»	»	»	»	»	1	»	2	1	4
Sumatra's Westkust.	»	»	2	»	2	»	»	1	3	5	2	15
Benkoelen	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	1
Transporteeren . .	2	4	11	13	11	6	9	7	31	46	32	172

[1]) Hiervan hadden er 5 in 1877 het diploma verkregen en 2 reeds in 1876. Van deze laatsten was er namelijk één die aanvankelijk van zijne bestemming voor den Indischen dienst had afgezien, terwijl de ander vergunning had gekregen om nog eenigen tijd hier te lande te verblijven in 't belang zijner praktische vorming.

In 1877 waren in 't geheel slechts 2 adspiranten in Indie aangekomen, beiden behoorende tot de in 1876 ter beschikking gestelden. Een hunner, zoomede de 5 adspirant-ingenieurs die blijkens 't vorig verslag op 31 December 1876 in Indie in functie waren, werden in den loop van 1877 tot ingenieur 3de klasse bevorderd. Bij het eind van het afgeloopen jaar bleef dus, zoo als boven gezegd, slechts 1 adspirant-ingenieur over.

Onder het bedoelde 9tal, dat in 1877 en 1878 in Indie aankwam, waren er 6 die eene toelage in de kosten hunner opleiding hadden genoten op den voet van het Koninklijk besluit dd. 19 September 1875 nº. 15 (*Indisch Staatsblad* 1876 nº. 87). Ook was dit het geval met 1 van de in 1876 geplaatste adspirant-ingenieurs. (Bovendien waren 2 in het genot der toelage geweest, maar voor één van dezen was ze in 1877 opgeheven, daar hij niet in het eindexamen was geslaagd, en de ander had, na ter beschikking te zijn gesteld, van den dienst in Indie afgezien en de genoten gelden terugbetaald.) In 't geheel zijn tot dusver aan 20 kweekelingen (8 sedert 1 September 1875, 7 sedert 1 September 1876 en 5 sedert 1 September 1877) toelagen toegekend, maar voor'shands zullen er geen nieuwe meer worden verleend, omdat er geen gebrek aan personeel meer bestaat. Bij den aanvang van 1878 waren nog 11 kweekelingen der polytechnische school in 't genot der toelage. En van deze hebben er 6 onlangs het ingenieurs-diploma behaald, even als de (vroeger gesubsidieerde) kweekeling die, zoo als gezegd, in het afgeloopen jaar in het eindexamen niet slaagde. Vier van dit zevental worden tegen het einde des jaars uitgezonden, ter vervulling van de thans bestaande vacatures, doch de drie anderen zullen vooraf nog hier te lande in de gelegenheid worden gesteld om zich praktisch te bekwamen.

[2]) In April jl. zijn 2 der toen aanwezige 8 adspirant-ingenieurs tot ingenieur 3de klasse bevorderd, ten gevolge waarvan thans weder vier plaatsen vacant zijn.

GEWESTEN.	Hoofdingenieurs.		Ingenieurs.				Architecten.		Opzigters.			TOTAAL.
	1ste klasse.	2de klasse.	1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	Adspirant-	1ste klasse.	2de klasse.	1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	
Per transport . .	2	4	11	13	11	6	9	7	31	46	32	172
Lampongsche districten	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	1
Palembang	»	»	»	1	»	»	»	»	»	3	1	5
Sumatra's Oostkust .	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	1
Riouw	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	1
Banka	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	2	3
Billiton	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	1
Westerafdeeling van Borneo	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	1
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1	2	4
Celebes	»	»	»	1	»	»	»	»	3	»	1	5
Menado	»	»	»	»	1	»	»	»	1	1	1	4
Amboina	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1	1	3
Ternate	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	1
Timor	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1
TOTAAL . .	2	4	11	16	12	6	9	10	39	53	41	203

Landmeters. Gedurende 1877 werd slechts door één persoon het examen van landmeter volgens het bij Indisch Staatsblad 1866 n°. 46 vastgestelde programma met goed gevolg afgelegd. Drie architecten en zes opzigters zijn in het bezit van eene acte van bekwaamheid als landmeter. Voor zooveel noodig zijn zij geplaatst in gewesten waar zich geen particulieren als landmeters hebben gevestigd.

Uitgevoerde werken. Van de 284 werken, voorkomende in het werkplan van 1877 (namelijk in den staat bevattende de vernieuwingen en nieuwe werken), zijn gedurende dat jaar 69 onuitgevoerd gebleven, terwijl 192 bouwwerken — meerendeels van weinig beteekenis — in uitvoering zijn gekomen, waarop bij dat plan niet was gerekend.

Van de som van f 6 399 746, uitgetrokken bij de onderafdeelingen 75 t/m 79 van de begrooting voor 1877, is, volgens de maandrapporten, uitgegeven f 5 053 749. Daaronder is begrepen een bedrag van f 1 509 538 voor het gewoon onderhoud, en eene som van f 612 495 voor de voortzetting of voltooijing van in vorige jaren aangevangen werken, waarvoor in het werkplan niets was afgezonderd. Door de hoofden van gewestelijk bestuur werd in het afgeloopen jaar, krachtens de hun bij art. 2 van Indisch Staatsblad 1875 n°. 25 geschonken bevoegdheid, eene som van f 90 741 voor urgente werken beschikbaar gesteld (tegen f 472 814 in 1876).

Voor de uitvoering der Bataviasche havenwerken, voor de werken tot beveiliging van Batavia en Samarang tegen overstrooming, voor den bouw van een krankzinnigengesticht te Buitenzorg, en voor de waterwerken in Demak werden uitgegeven f 3 117 117, of f 391 967 meer dan de bij de onderafdeelingen 79*a* t/m 79*e* daarvoor uitgetrokken som van f 2 725 150.

Wijze van uitvoering der werken. Waar dit met eenige kans op goed gevolg scheen te kunnen geschieden, werd de uitvoering van werken in het openbaar aanbesteed. Van de 87 publieke aanbestedingen, die in het afgeloopen jaar gehouden zijn, slaagden er echter slechts 45. De aannemers waren voor omstreeks de helft Chinezen. Met het onder'shands aanbesteden van gedeelten van werken, zoo als de levering van klaargemaakte timmerwerken, werden in verscheidene gewesten goede uitkomsten verkregen.

Dwangarbeiders werden meestal slechts gebezigd voor het schoonhouden van gouvernements-erven op de hoofdplaatsen. Te Samarang werd in het afgeloopen jaar die werkkracht aangewend voor het begieten en schoonhouden der wegen, het uitdiepen van goten en riolen, het ophoogen van terreinen en het verleggen en verbeteren van waterleidingen, waardoor de toestand dier hoofdplaats aanmerkelijk verbeterd werd. Ter Westkust van Sumatra werd op ruime schaal van dwangarbeiders gebruik gemaakt, onder anderen voor het onderhoud van den grooten weg van Padang naar Padang Pandjang, het verbeteren en verleggen van verschillende wegen, het dempen der moerassen te Siboga enz.

Toestand der werken; gebezigde materialen; beschadigingen. Op verschillende plaatsen laat de toestand der gevangenissen en hier en daar ook die der landswoningen voor burgerlijke ambtenaren veel te wenschen over, zoodat het dringend noodig wordt om daarin verbetering te brengen; maar over het algemeen valt niet te klagen over den staat waarin de landswerken verkeeren. In de residentie Menado zijn zij echter verwaarloosd, en het is uit een ingesteld onderzoek gebleken, dat de gelden, voor bouwwerken aldaar toegestaan, niet nuttig zijn aangewend. Er zijn echter maatregelen van voorziening genomen, en men verwacht dat zulke voorbeelden van wanbeheer onder de werking van het straks besproken nieuwe reglement niet meer zullen voorkomen.

Wat de gebezigde materialen aangaat, kan naar vorige verslagen worden verwezen. Met de aanschaffing daarvan werden over het algemeen geene moeijelijkheden ondervonden. Goederen van Europeschen oorsprong worden steeds bij jaarlijkschen eisch uit Nederland ontboden, terwijl voor de levering van inlandsche materialen zooveel mogelijk aanbestedingen worden gehouden. De aanschaffing van djatihout leverde op vele plaatsen nog steeds bezwaren op. Waar dit hout niet of slechts met zeer groote kosten te verkrijgen is, wordt wildhout gebruikt. Hieronder komen deugdzame soorten voor, maar bij ontstentenis van stapelplaatsen kan men geen uitgeloogd wildhout verkrijgen en moet dit dus nat worden verwerkt, 't geen oorzaak is dat zich in de daarmede geconstrueerde werken spoedig scheuren en gebreken vertoonen, die herhaaldelijk reparatie zoo niet vernieuwing noodig maken. Thans wordt nagegaan of niet het Amerikaansch pitch pine hout (dat voor de uitvoering der Bataviasche havenwerken gebezigd wordt en voor een betrekkelijk geringen prijs te bekomen is) in sommige gevallen het deugdzame, maar kostbare djatihout zou kunnen vervangen.

Ten gevolge van de buitengewone en langdurige droogte in het afgeloopen jaar ontstonden in vele gebouwen belangrijke scheuren. De goed geconstrueerde djatihouten townsbrug over de Tjilalawi-Ilir (Preanger regentschappen) werd door den bliksem getroffen en zoodanig beschadigd dat tot de slooping moest worden overgegaan. Zware bandjirs bragten belangrijke schade toe aan de prise d'eau der Menenteng-leiding (Cheribon) en aan den naauwelijks voltooiden steenen stuwdam Ngori (Rembang). Door brand werden vernield de oude gevangenis, het adsistent-residentiekantoor en de inlandsche school te Mangoenredja (Preanger regentschappen), de woningen van de opzigters der recherche te Koeala Demak en Bebadon (Samarang), de poststalling te Brondang en de districtsgevangenis te Modjokerto (Soerabaija).

Werkvolk en werkloonen. Te Batavia werd, ten gevolge der groote behoefte aan arbeiders bij de uitvoering der havenwerken te Tandjong Priok, eenige moeijelijkheid ondervonden in het verkrijgen van werkvolk voor andere werken. Van andere plaatsen werden omtrent gebrek aan werkvolk geene ernstige klagten vernomen.

De loonen bleven over het algemeen stationair. Een enkele maal vond, ten gevolge van concurrentie met de particuliere industrie, tijdelijke opdrijving plaats.

Omtrent den arbeid der heerendienstpligtigen is niets nieuws te vermelden. Waar bloot werktuigelijke arbeid gevorderd wordt, is bij eene oordeelkundige verdeeling van het werk nut van hen te trekken. Voor werkzaamheden die eene zekere mate van verstandelijke inspanning of routine eischen, wordt de voorkeur gegeven aan vrije werklieden.

Op enkele plaatsen in de binnenlanden ging de voorziening

in de behoefte aan ambachtslieden nog dikwijls met bezwaren gepaard. Ten einde hierin eenigermate tegemoet te komen, werden dikwijls ijzer- en timmerwerken te Batavia, Samarang of Soerabaija besteld om geheel afgewerkt afgeleverd te worden.

II. Bijzonderheden omtrent sommige werken.

Wegen. De toestand der wegen is over het algemeen bevredigend, in enkele gewesten zelfs zeer gunstig te noemen. Waar zij te wenschen overlaten, is dit meestal het gevolg van gebrek aan bruikbaar verhardingsmateriaal in den omtrek. Dit is onder anderen het geval met de wegen ter hoofdplaats Soerabaija, maar men verwacht dat de toestand daar verbeteren zal nu de gelegenheid bestaat om goede grint van Bangil per spoortrein aan te voeren.

In April jl. is door de Indische Regering beslist dat het in de beide laatste verslagen besproken plan, om tusschen de residentien Banjoemas en Tagal een verbindingsweg te doen aanleggen, voor'shands niet tot uitvoering zal worden gebragt. Tot die beslissing werd zij geleid door de overweging, dat, nu tot de voortzetting van den spoorweg-aanleg op Java zoo aanzienlijke uitgaven gevorderd worden, eene beperking wenschelijk is van de uitgaven voor nieuwe verbindingswegen die, zoo als de hierbedoelde, slechts voor een klein deel van het eiland nut kunnen aanbrengen.

Voor de verbetering van het in zeer slechten staat verkeerend gedeelte van den grooten postweg van Samarang naar Demak, loopende langs het particuliere land Krapiak (verg. het verslag van 1876 blz. 127), werd door de Indische Regering in 1877 eene som van f 10 000 beschikbaar gesteld en in 1878 wordt met dit werk voortgegaan.

De weg van Soemberwaroe (Bezoeki) naar Badjoelmati (Banjoewangi), in vroegere jaren door dwangarbeiders tot stand gebragt, vordert nog steeds zwaar onderhoud, dat ook door middel van dwangarbeiders plaats heeft, wegens gebrek aan bevolking in den omtrek. Naar aanleiding van een daaromtrent uitgebragt rapport werden de betrokken hoofden van gewestelijk bestuur aangeschreven al het mogelijke in het werk te stellen om dien weg in een voor voertuigen meer bruikbaren toestand te brengen en te onderhouden, en voor den bouw van de daarin ontbrekende bruggen en duikers de noodige voorstellen te doen.

Om de bevolking in de bestaande schaarschheid van voedingsmiddelen te gemoet te komen, werd in de residentie Rembang de gelegenheid gegeven tot vrijen arbeid aan de wegen, waarvan er verscheidene op deze wijze verbeterd zijn. Dit vond ook plaats in de residentie Benkoelen, alwaar de weg van Kroë naar Palembang in goeden staat werd gebragt. Voorloopig werd door de Indische Regering daartoe eene som van f 5000 toegestaan.

In de residentie Palembang is in het afgeloopen jaar de zoo gewenschte verbinding over land tusschen de hoofdplaats en de bovenlanden tot stand gekomen. Vroeger was men genoodzaakt een gedeelte van het traject te water af te leggen, wat tot groote vertraging aanleiding gaf.

Ter Westkust van Sumatra is de toestand der wegen gunstig te noemen, al komen nog verscheidene vakken voor verbetering in aanmerking. De in 1876 aangevangen werken aan den postweg tusschen Panti en Rau werden voltooid en de groote postweg nabij de brug Soengei Taro Gedang over eene lengte van circa 900 meters verlegd en in goeden staat gebragt.

Bruggen en duikers. Hoezeer ook in het afgeloopen jaar veel tot verbetering van den toestand der bruggen en duikers werd gedaan, blijft toch het aantal rivierovergangen, die vernieuwing eischen of door werken van meer permanente constructie moeten worden vervangen, nog steeds zeer groot. Dit geldt niet alleen van de bruggen en duikers in de binnenwegen, maar ook van de overgangen in den grooten postweg over Java, waar op menige plaats nog van overvaarten wordt gebruik gemaakt.

Ter bevordering van den bruggenbouw is het wenschelijk voorgekomen zooveel doenlijk ijzeren constructien te volgen. De voorname deelen der te maken bruggen zouden alsdan uit Nederland worden ontboden, zoodat men ze in Indie slechts zou hebben in elkander te zetten. Daardoor zullen vele werkkrachten worden bespaard, die tot andere doeleinden kunnen worden benuttigd. Eene regeling daaromtrent wordt voorbereid.

Welke bruggen in den loop van 1877 in uitvoering kwamen, blijkt uit het werkplan, behoorende bij de ontwerp-begrooting van dat jaar. Tot de belangrijkste rivierovergangen, welke in 1877 gereed kwamen, behooren de ijzeren brug over de Tjidani (Batavia, afdeeling Tangerang), die f 137 099 heeft gekost, en de steenen boogbrug over de Loh-Oeloe (Bagelen), waarvoor f 188 317 is uitgegeven.

Werken in het belang van den landbouw. In aansluiting aan de sinds lang bestaande waterleidingen (slokkans) in de afdeeling Buitenzorg, is in 1862—1864 door het Gouvernement — met benuttiging van den arbeid van heerendienstpligtigen, door de eigenaren der omliggende particuliere landen verstrekt, — eene leiding aangelegd van Depok tot Matraman nabij de hoofdplaats Batavia. Die leiding werd aanvankelijk ook door het Gouvernement beheerd volgens de bepalingen van het reglement, opgenomen in het Indisch Staatsblad van 1859 n°. 81. In volgende jaren is er echter de aandacht op gevallen, dat dit reglement uitsluitend toepasselijk was verklaard voor de slokkans in de destijds op zich zelf staande adsistent-residentie Buitenzorg, en dat de naleving der verpligtingen, die daarbij op de landheeren waren gelegd, regtens kwalijk kon worden gevorderd ten aanzien van de buiten die adsistent-residentie gegraven leiding. Dientengevolge ontstonden misbruiken, die oorzaak waren dat de leiding niet aan hare bestemming voldeed. In de zaak is voorzien door de ordonnancie van 2 October 1877 (*Indisch Staatsblad* n°. 200), waarbij aan het reglement van 1859 de noodige uitbreiding is gegeven. Op de behoorlijke instandhouding der bedoelde leiding moest te meer prijs worden gesteld, omdat zij misschien te eeniger tijd doorgetrokken en voor de doorspoeling van de hoofdplaats Batavia gebezigd zal kunnen worden.

Het scheen wenschelijk het bovenstaande even aan te teekenen, vóórdat werd overgegaan tot de mededeeling van den stand van verschillende werken in het belang van den landbouw, voor 't meerendeel reeds in vorige verslagen ter sprake gebragt.

De meermalen besproken opnemingen voor de verlenging der waterleiding uit de Tjisaid in de districten Tjiroeas en Oenderandir (residentie Bantam) konden nog niet ten einde worden gebragt. De leiding uit de Tjimergo nabij Rangkas Betoeng, in de afdeeling Lebak der zelfde residentie, werd verlengd en het water dezer leiding door eene houten goot over de rivier Tjikatapis gevoerd, welk werk goede uitkomsten belooft.

Tot het vergrooten en verbeteren van de Menenteng-leiding en de daarbij behoorende kunstwerken in de afdeeling Cheribon (zie vorig verslag blz. 142) werd, nadat het daartoe ingediend gewijzigd ontwerp vooraf nog eene herziening had ondergaan, in Maart jl. magtiging verleend. Op grond dat het werk geheel en uitsluitend ten bate van den landbouw der inlandsche bevolking strekt, en daardoor aan die bevolking een schier jaarlijks terugkeerende zware arbeid tot herstelling van de tegenwoordige inlandsche waterleiding zal worden bespaard, zal het in heerendienst worden uitgevoerd met eene tegemoetkoming van f 0.12[5] per man daags. De kosten zijn geraamd op f 405 556, waarvan f 26 350 aan materialen van den lande.

In de residentie Tagal werden de noodige terreinopnemingen voor de verbetering der irrigatie in de afdeeling Brebes, door opstuwing van de Pamali-rivier, beëindigd, zoodat met het opmaken der ontwerpen een aanvang kon worden gemaakt.

In den loop van dit jaar hoopt men ook de ontwerpen gereed te krijgen voor eene betere waterverdeeling in het district Seragi der residentie Pekalongan.

De voltooijing van de ontwerpen voor de verbetering van de irrigatie en den waterafvoer in de afdeeling Demak (residentie Samarang) wordt mede spoedig te gemoet gezien, terwijl een aanvang is gemaakt met de opnemingen in het belang der irrigatie in de adsistent-residentie Grobogan. Van de in uitvoering zijnde werken werden het westelijk aftappingskanaal en de verlegging van den regter Toentangdijk tusschen Djekerto en Goeboek voltooid. In het talud van genoemd kanaal zijn, ten gevolge van be-

schadiging door de kabbeling van het water, eenige afschuivingen voorgekomen. Bij de herstelling is het talud daar ter plaatse flaauwer gemaakt om verderen afslag te voorkomen. De verbreeding van de Djadjar is ongeveer voor de helft tot stand gebragt; van de over het verlegde gedeelte dier rivier te maken brug werd het linkerlandhoofd voltooid en het regter nagenoeg tot de volle hoogte opgemetseld, terwijl voor de te bouwen schutsluis in het praauwvaartkanaal ter hoofdplaats Demak proefheijingen zijn gedaan, ter bepaling van de lengte der te bezigen palen.

Omtrent de vóór een paar jaren ingediende ontwerpen voor bedijking van de Tangoelangin-rivier en de herstelling van het verzande praauwvaartkanaal tusschen die rivier en de Joana-rivier (residentie Japara) kon nog geene beslissing genomen worden, aangezien nog eenige nadere inlichtingen afgewacht en onderzoekingen ingesteld moesten worden.

De in vorige verslagen bedoelde doorgraving tusschen de rivieren Konto en Kowang in de afdeeling Modjokerto (residentie Soerabaija) en de daarmede in verband staande werken werden in het eind van 1877 voltooid. Bij de uitvoering werden de voor deze werken toegestane fondsen ad f 45165 met ongeveer f 37182 overschreden, een gevolg hiervan, dat de koeliearbeid ongeveer het dubbel kostte van hetgeen daarvoor aanvankelijk was noodig geraamd, en voorts van de omstandigheid dat een gedeelte van den arbeid, die volgens de gearresteerde begrooting door heerendienstpligtigen uitgevoerd zou worden, in daghuur verrigt is. In de residentie Soerabaija werd voorts nog het Mangetankanaal in de afdeeling Sidoardjo uitgediept, terwijl ook de afgeslagen dijkglooijingen boven en beneden de sluis te Melirip hersteld werden.

In Pasoeroean werd de in vorige verslagen bedoelde gemetselde waterleiding (aqueduc) voor het dal van de rivier Penganten voltooid. Gedurende het afgeloopen jaar zijn ten gevolge daarvan reeds ongeveer 600 bouws nieuwe sawahvelden aangelegd. De leiding van den dam Bekatjak in de afdeeling Bangil werd uitgediept, en daardoor werd eene belangrijke massa water nabij de hoofdplaats Bangil gebragt, dat gedeeltelijk tot besproeijing van sawahs en gedeeltelijk tot voorziening in de behoefte aan stroomend water aldaar wordt aangewend.

In den vasten stuwdam in de Sampean-rivier te Sitoebondo (residentie Bezoeki) moest een gedeelte van het stortebed worden hersteld, dat gebleken was niet bestand te zijn tegen de werking van het bandjirwater en de medegevoerd wordende rolsteenen. Toen in 1875 (zie het verslag van dat jaar blz. 179) een onderzoek was ingesteld naar de voorzieningen die noodig waren om dit destijds nog niet voltooide waterwerk aan zijne bestemming te laten voldoen, heeft men zich er toe bepaald om die voorzieningen aan te brengen welke geen uitstel gedoogden. Door den met het onderzoek belasten hoofdingenieur werd echter reeds dadelijk aangetoond, dat in verloop van tijd nog veel meer zou moeten gedaan worden; — dat na eenige jaren maatregelen zouden moeten genomen worden om uitspoeling van den bodem beneden den teen van het stortebed te voorkomen, waartoe de zich aldaar bevindende wadaslaag over eene lengte van 100 meters zou moeten worden bedekt met eene gemetselde steenen plaat, bepleisterd met Portland-cement, (een werk dat op f 140 000 werd begroot); — en dat eenmaal ook het oogenblik zou aanbreken waarop men zou moeten besluiten tot het maken van een overlaat beneden die gemetselde plaat tot op de normale rivierbedding, waarvoor eene uitgaaf van f 300 000 noodig zou kunnen zijn. De noodzakelijkheid om de bedoelde gemetselde plaat te maken, heeft zich reeds nu doen gevoelen, zoodat met dit werk nog in 1878 een aanvang zal moeten gemaakt worden. Naauwkeurige waarnemingen gedurende en eene juiste opneming van den toestand na afloop van den westmoesson zullen het tijdstip aangeven, waarop moet worden overgegaan tot het bouwen van den in de tweede plaats genoemden overlaat.

In de residentie Bagelen werd een overlaat gebouwd tot afvoer van het overtollige water uit de leiding Loning en eene nieuwe leiding gegraven uit de bestaande leiding Pesoetjen. De verbetering van de leiding Watoe Baroet in de afdeeling Karang-Anjer werd voltooid, en de bouw van eene sluis in den mond van de leiding Sedagaran was bij het einde des jaars nagenoeg gereed. Voor de droogmaking der rawa Wawar is thans weder noodig geacht het opwerpen van een dijk langs het Ketawang-kanaal van Singoro tot Patoet, omdat daardoor eerst de werking van dat kanaal verzekerd en het Djali-water buiten de rawa gesloten zal zijn; met dit werk zou vermoedelijk nog in 1878 kunnen worden aangevangen.

Met de werkzaamheden aan de in vorige verslagen vermelde waterleiding Mongkong uit de Begaloe-rivier in de afdeeling Ledok (mede in Bagelen) werd met kracht voortgegaan, zoodat in 1877 voor ongeveer f 120 000 daaraan is verwerkt en 397 332 heerendienstpligtigen daarvoor zijn uitgekomen. Het voor- en het achterkanaal werden geheel gegraven; het brugkanaal over de kali Leler kwam gereed, terwijl met den bouw van het brugkanaal over de kali Poetih een aanvang werd gemaakt; het grondverzet bedroeg 387 810 M³. Als een gevolg van naauwkeuriger waarnemingen gedurende de uitvoering zijn voorstellen in overweging tot het brengen van eenige wijzigingen in het vastgesteld ontwerp, bestaande in het vervangen van twee brugkanalen over de kali Poetih en de kali Gemantar door één brugkanaal, waardoor gevaarlijke bogten zullen worden vermeden en ongeveer f 30 000 wordt bespaard. Ook met den bouw van een stortdam, ten einde de kali Liengsing in de Mongkong-leiding te doen vallen en tot voeding daarvan te doen strekken, is een begin gemaakt.

De waterleiding Kali Semo, dienende tot besproeijing van ongeveer 1200 bouws sawahs in de afdeeling Poerworedjo (Bagelen), wordt telken jare door bandjirs beschadigd, en om de schade te herstellen moet men veel werkkrachten van de bevolking vorderen. Daarom is een ontwerp ingediend tot verbetering dier leiding, door het bouwen van eene sluis bij den mond en van een brugkanaal om het water van de kali Gading onder de leiding te doen stroomen; de kosten hiervan zijn geraamd op f 26 880 en de hieraan te besteden arbeid door heerendienstpligtigen op 190 444 dagdiensten. Voorts werden de noodige gegevens verzameld voor het doen van voorstellen tot het verbreeden en onder behoorlijk profiel brengen van de leiding Pingit en tot het maken van eene nieuwe leiding uit de rivier Bogowonto.

De in 't vorig verslag bedoelde nameting van het terrein, dat door de ontworpen leiding uit de Serajoe-rivier in Banjoemas zou worden geïrrigeerd, heeft nog niet plaats gevonden, doch inmiddels is het tracé der ontworpen leiding uitgezet. De aangevangen voorloopige opnemingen voor eene leiding uit de genoemde rivier naar de residentie Bagelen zijn wegens gebrek aan personeel gestaakt geworden.

In Bantam, Rembang en Kediri werden belangrijke opnemingen gedaan tot verbetering der irrigatien; in de Preanger regentschappen, Kadoe, Madioen en Probolinggo moesten daartoe strekkende plannen bij gebrek aan personeel buiten uitvoering blijven.

Rivier- en waterkeeringswerken. Met de werkzaamheden aan het Krokotkanaal, ten doel hebbende de hoofdstad Batavia aan de westzijde voor overstroomingen te vrijwaren, werd in 1877 met kracht voortgegaan. Het graafwerk werd nagenoeg voltooid; de sluis aan de Bacherachtsgracht, zoomede de bruggen in den Tangerangschen weg en die nabij de Grogol-rivier kwamen geheel en de brug in den weg langs de Bacherachtsgracht grootendeels gereed. De fundeeringsput van de sluis in de Grogol-rivier is op de vereischte diepte gegraven. Deze sluis en twee bruggen moeten in 1878 gebouwd worden, zoodat het geheele werk vermoedelijk in de tweede helft van dit jaar zal gereed zijn. De benedenstad heeft reeds gedurende den westmoesson van 1877/78 veel nut van dit werk getrokken.

Nadat door eene commissie, op grond van gehouden onderzoek, de hoofdpunten waren vastgesteld, welke in acht moesten worden genomen bij de omwerking van het project voor het aftappingskanaal uit de Goenoeng Saharirivier (zie vorig verslag blz. 143), werd bij Indisch besluit van 23 November 1877, n°. 42, magtiging verleend tot uitvoering van dit aftappingskanaal, met de daarbij behoorende kunstwerken, volgens het gewijzigd project, waarvan de kosten (met inbegrip van die voor onteigening van gronden) zijn geraamd op f 302 752. In April jl. is het werk uitbesteed en aangenomen voor f 256 000, zijnde f 428 beneden de raming.

Ten einde te Batavia verder ook sommige gedeelten van

de bovenstad, die sedert den aanleg van den spoorwegdijk tusschen Batavia en Buitenzorg nu en dan van overstroomingen te lijden hadden, daartegen zooveel mogelijk te beveiligen, werd door de Indische Regering magtiging verleend tot het aanbrengen van ijzeren duikerbuizen in dien dijk en in den weg om het Koningsplein.

Met de werken ter beveiliging van de hoofdplaats Samarang tegen overstroomingen — welke werken, zoo als in het vorig verslag werd medegedeeld, in vier perceelen zijn uitbesteed, — werd geregeld voortgegaan. Van het 1ste perceel (het aftappingskanaal uit de Samarangsche rivier tot het eerste kanaalpand zonder de kunstwerken) was bij het einde van 1877 ruim de helft voltooid. Van het 2de perceel (het voorkanaal en het eerste kanaalpand met alle daarin gelegen kunstwerken) werd het kanaal voltooid, terwijl van den stuwdam eene hoeveelheid van 3200 M^3. metselwerk werd verrigt en van de brug nabij de prise d'eau de landhoofden en 7 jukken gereed kwamen en liggers en dek grootendeels zijn aangebragt. Het 3de perceel (de brug in den postweg van Samarang naar Pekalongan) werd geheel voltooid. Van het 4de perceel (het irrigatiekanaal uit de Samarangsche naar de Boeloe-rivier) zijn de beide storthellingen voltooid en ongeveer 500 meters dijk gereed.

Voor de verbetering van de waterleidingen in de stad Samarang werden de noodige opnemingen gedaan; de inzending der daarop betrekking hebbende projecten kon in het begin van 1878 worden te gemoet gezien.

De werken tot betere regeling van den waterafvoer uit de Tjimanok in Cheribon werden voortgezet; de steenenverlaat nabij den mond der Rambattan is onderhanden.

Met het aanbrengen van voorzieningen aan de dijken der Kediri- en Porrong-rivieren, bedoeld in het vorig verslag, werd voortgegaan, terwijl voorts bij de Soerabaijaen Pegirian-rivieren in de residentie Soerabaija gedeelten kaaimuur werden hersteld en nieuw bijgebouwd.

De oeververdediging van den geheelen Pasoeroean-oever der Porrong-rivier werd voltooid, terwijl het aanbrengen van kaaimuren en van een aarden dijk langs de Gombongrivier ter hoofdplaats Pasoeroean met goed gevolg werd uitbesteed, waardoor een eerste stap zal zijn gedaan tot verbetering van den slechten waterafvoer aldaar, die op den gezondheidstoestand ongunstig werkt.

Nu zes kribben aan den regteroever der Tangka-rivier te Balangnipa (Celebes) gelegd zijn, wordt het, ten einde het bandjirwater gemakkelijker naar zee af te voeren en daardoor die plaats voor overstroomingen te vrijwaren, nog noodig geacht eene bogt in de rivier af te snijden. Met hetzelfde doel is voor de hoofdplaats Boelekomba een plan ontworpen tot het graven van een afleidingskanaal naar zee.

Havenwerken. In het vorig verslag is eene uitvoerige beschrijving gegeven van de werken die uitgevoerd moeten worden ten einde de ontworpen haven voor groote zeeschepen nabij Batavia, te Tandjong Priok, tot stand te brengen. Thans zal moeten worden medegedeeld wat voor de uitvoering is verrigt sinds het einde van April 1877, toen het daartoe aangewezen personeel te Batavia was vereenigd, tot 1 Mei jl.

Uit den aard der zaak was de verrigte arbeid in die 12 maanden voor een groot deel nog slechts van voorbereidenden aard. Al het materieel, dat uit Europa moest gezonden worden, kon niet dan geleidelijk in Indie ontvangen worden, en de voorzieningen, die aldaar genomen moesten worden om al het ontvangene te brengen waar het behoorde en voor gebruik gereed te maken, vorderden niet weinig tijd en krachtsinspanning. [1])

Voor de uitvoering zijn de werken verdeeld in drie afdeelingen, waarvan de eerste alles omvat wat te Tandjong Priok te doen is, de tweede alles wat den aanleg van den spoorweg, den rijweg- en het kanaal tusschen Batavia en Tandjong Priok betreft, de derde alles wat op de steenexploitatie te Merak betrekking heeft.

[1]) De uitzending van het materieel uit Europa vond geregeld plaats. Van de vaartuigen, die met eigen middelen naar Indie stoomden, is er slechts één (namelijk een baggermolen) onderweg verongelukt nabij Point de Galle. De bemanning van dat vaartuig werd gered.

Voor den aanvoer van werklieden en materialen naar de eerste afdeeling was eene spoedige voltooijing van de spoorwegverbinding tusschen Batavia en Tandjong Priok volstrekt noodig en daarop legde men zich dus met alle magt toe. De opruiming van het digte struikgewas en van de nipa-nipa in het tracé van den spoorweg, waarvoor de grond dikwijls tot 1 meter diepte moest worden omgewerkt, vorderde zeer veel arbeid, maar in Augustus was de aardebaan (gemiddeld 2.5 M. boven het maaiveld opgehoogd) reeds gereed. Men had toen echter het voor den bouw der noodbruggen bestemde hout uit Amerika (pitch pine) nog niet ontvangen, en eerst in September kon met den bouw van die noodbruggen (vier in getal) begonnen worden. In 't laatst van November werd de spoorweg reeds opengesteld voor het vervoer van ambtenaren, ambachtslieden en materialen met een paar van de Nederlandsch Indische Spoorwegmaatschappij gehuurde wagens. In 't laatst van Februarij jl. was er genoeg rollend materieel uit Nederland ontvangen om ook met het vervoer van koelies een aanvang te maken en sinds den 1sten Maart is een geregelde dienst (driemaal daags van het Heemradenplein te Batavia tot aan de Tjilintjing — de zuidergracht van het haventerrein — te Tandjong Priok en terug) ingevoerd [2]).

Inmiddels was ook het kanaal, dat Batavia met Tandjong Priok moet verbinden, over zijne geheele lengte en breedte door koelies uitgegraven tot eene gemiddelde diepte van 0.5 M. boven peil en gedeeltelijk voor communicatie met praauwen geschikt gemaakt. Dit kanaal moet nu verder door baggermolens worden uitgediept. Ten einde aan die vaartuigen toegang tot het kanaal te verschaffen, zijn de zware banken, die zich voor de monden der in zee uitstroomende Kali Bamboe bevinden, gedeeltelijk moeten worden opgeruimd. Voor dat werk zijn de twee baggermolens, die het eerst in Indie aankwamen, benuttigd kunnen worden.

De uitgegraven aarde [3]) werd, behalve voor den spoorweg, ook benuttigd voor het aanleggen van een rijweg (15 M. breed) en van een jaagpad langs het kanaal, die over 1600 M. gereed zijn. De spoorweg heeft op sommige plaatsen reeds zijne normale breedte, maar is overigens slechts voltooid voor zoover dit noodig was met het oog op de tegenwoordige behoefte (het vervoer van werktreinen). Hij heeft dus geheel het karakter van een tijdelijken spoorweg. In December werd een aanvang gemaakt met de blijvende kunstwerken (zes vaste spoorwegbruggen, waarvan één met 27.5 en vijf met 20 M. opening, een dubbele spoorweg-draaibrug, en acht vaste bruggen en een dubbele draaibrug voor gewoon verkeer). Eene telegraafverbinding tusschen de bureaux te Batavia en te Tandjong Priok is in November gereed gekomen.

Voor den arbeid aan den spoorweg en het kanaal kon men over 't algemeen koelies in overvloed krijgen, althans gedurende den oostmoesson, en verscheidene duizenden waren er dan ook gedurende de eerste maanden dagelijks werkzaam. Toen echter de tijd voor den rijstbouw aanbrak, en toen de voltooijing der spoorwegverbinding gelegenheid gaf om de werklieden van Batavia naar Tandjong Priok over te brengen, verminderde het aantal koelies in de tweede afdeeling zeer aanmerkelijk, en in Maart jl. was het bepaald onvoldoende. Men verwachtte echter eene betere opkomst van werkvolk na den rijstoogst.

In de eerste afdeeling (werken te Tandjong Priok) waren in de laatste maanden gemiddeld elken dag 1600 arbeiders werkzaam, waarvan 600 uit de omliggende kampongs en 1000 uit Batavia, die per trein 's morgens aangevoerd en 's avonds weder teruggebragt werden. Zoolang de spoor-

[2]) Den 20sten Mei zijn nabij Batavia eenige wagens van een trein, die een groot aantal koelies vervoerde, gederailleerd en van den spoorwegdijk afgestort; 23 koelies verloren bij die gelegenheid het leven; 51 werden gewond, en van deze bezweken er in de volgende dagen 7; de overigen hadden voor het meerendeel geen belangrijke kwetsuren. De oorzaak van het deraillement is niet met zekerheid gebleken, maar dat dit zulk een onheil heeft kunnen stichten, wordt toegeschreven aan de slechte qualiteit van het ijzer der bufferstangen van de wagens, die uit eene Belgische fabriek waren verkregen.

[3]) In 't geheel werden in de tweede afdeeling der havenwerken tot ult°. April jl. 345 776 M^3 grond verwerkt en bovendien 24 000 M^3 ballast.

wegverbinding nog niet was tot stand gekomen en de communicatie met Batavia dus alleen over zee plaats vond, meldden zich veel minder koelies voor den arbeid te Tandjong Priok aan dan men wenschte. Tot Maart jl. zijn hier niet meer dan 80 000 M³. grond verzet, maar in Maart en April bedroeg het grondverzet 37 800 M³. Bij het einde van April was, zoowel van de zuider- als van de westergracht om het haventerrein, een groot gedeelte over de volle breedte tot 1.20 M. onder het maaiveld ontgraven. Een aantal vischvijvers waren gedempt, lage terreinen opgehoogd en wegen en spoorbanen aangelegd; ook de bovenbouw van de spoorwegen op het haventerrein was reeds voor een groot deel voltooid, zoomede eene tijdelijke spoorwegbrug over de Tjilintjing. Met de blijvende kunstwerken (een draaibrug voor den spoorweg en drie draaibruggen in de gewone wegen op het haventerrein) was een aanvang gemaakt. Eene dokput was reeds in Februarij gereed gekomen; daarvoor waren 8000 M³. grond verzet. Aan de oprigting der ateliers en andere gebouwen werd druk gewerkt.

Van de twee artesische putten [1]) werden buisleidingen gelegd naar de verschillende gedeelten van het haventerrein en naar den kop van den in zee uitgebragten tijdelijken los- en laadsteiger, zoodat thans op alle punten van het terrein voldoend drinkwater zoomede voedingswater voor de machineriën beschikbaar is en ook de schepen gemakkelijk van drinkwater kunnen worden voorzien.

De bedoelde tijdelijke los- en laadsteiger, die 250 M. lang is en tot eene diepte van 1.5 M. in zee gaat, kwam reeds in Augustus 1877 gereed. In 't laatst van Maart jl. werd begonnen met den bouw van den grooten houten steiger voor blijvend gebruik, maar men kon daarbij voorloopig nog slechts handenarbeid bezigen, omdat het stoomhei-materieel nog niet uit Europa ontvangen was.

In afwachting van de aankomst der stoomhopperbarges, waarmede de stortsteen voor de havendammen van Merak zou moeten worden aangevoerd, is men, van de kust uit, begonnen met het vormen van den westelijken dam der buitenhaven, waarvoor koraalsteen gebezigd is, die met prauwen werd aangevoerd. Het werk is tot 200 M. in zee voortgezet, en de inzinking is tot dusver geringer geweest dan men verwacht had. In Maart jl. werden voor het eerst drie ladingen en in April vervolgens 12 ladingen stortsteen (te zamen 5418 M³.) van Merak aangebragt met twee stoomhopperbarges (die eerst eenigen tijd voor het vervoer van machineriën en materialen naar Merak waren gebezigd geworden).

Behalve met de genoemde werken, had het personeel van de eerste afdeeling de handen vol met het vertimmeren en monteeren der groote baggermolens die als zeeschepen uit Europa naar Indie waren gestoomd, en met het lossen en ineenzetten van hetgeen in deelen uit Europa gezonden was, te weten: 12 ijzeren klepschouwen (hopperbarges) zonder stoomvermogen, eene groote ijzeren sleepboot, en het drijvend dok, bestaande uit ijzeren cilinders, elk van 10 ton gewigt en 40 M³. inhoud.

Wat eindelijk de werkzaamheden in de derde afdeeling — te Merak in straat Soenda — betreft, deze bestonden tot dusver hoofdzakelijk in het bouwen van een voorloopigen steiger en van de blijvende los- en laadsteigers, het aanleggen van de spoorbanen tusschen de steigers en de steengroeven, het monteeren vau het spoorwegmaterieel, het aanleggen van een gewonen weg naar Lebak, het graven van putten ter verkrijging van het benoodigde drinkwater en van voedingswater voor machines. De opruiming van koraalreven en van in zee uitspringende rotsen bij de losplaatsen, en het effenen van het terrein voor de spoorbanen, vorderden zeer veel arbeid; 2352 kilogrammen dynamiet (9127 schoten) waren daarvoor noodig, en 15 665 M³. grond moesten verwerkt worden. Eerst in het laatst van Maart jl. kon door de indienststelling der rotsboren met de geregelde exploitatie der steengroeven een aanvang gemaakt worden. De groote hoeveelheid grond, die tusschen de buitenste rots-lagen is opgezameld, gaf echter veel oponthoud en maakte dat de dynamietschoten hunne volle werking misten. Tot het eind van April werden in de groeven 9023 M³. trachiet en 6000 M³. grond verkregen, waarvoor 4120 kilogrammen dynamiet (16 734 schoten) gebezigd waren.

[1]) In het vorig verslag werd slechts van één artesischen put melding gemaakt; sedert is er echter nog een tweede geboord.

Van de verkregen hoeveelheid steen zijn, zooals straks is gezegd, tot het genoemde tijdstip 5418 M³. voor Tandjong Priok afgeleverd. Voor het transport der steen van de groeven naar den voorloopigen lossteiger kon reeds dadelijk van den spoorweg worden gebruik gemaakt, daar bij het begin van April al het ontvangen materieel gemonteerd en een locomotief in dienst gesteld was [2]).

Bij den bouw der blijvende lossteigers werden groote moeijelijkheden ondervonden omdat men bij het inschroeven der ijzeren palen op eene diepte van 1.5 M. onder water steeds tegen rots-lagen stuitte en verpligt was daarin gaten te boren en die met dynamiet te verwijderen. Ook de zware stroom leverde dikwijls veel bezwaar op.

Met het werkvolk was men te Merak niet zoo gelukkig als in de beide andere afdeelingen. Terwijl te Tandjong Priok en bij de werken tusschen het haventerrein en Batavia het aantal zieken, die geëvacueerd moesten worden, niet hooger klom dan 3 per mille daags, had men te Merak herhaaldelijk met cholera te kampen, aan welke ziekte vele arbeiders bezweken [3]). Het aantal werklieden was in den aanvang te Merak ook onvoldoende, maar het nam toe nadat behoorlijke koelieloodsen waren gereed gekomen, passars opgerigt en eenige inlandsche feesten gegeven waren, terwijl ook eene geringe loonsverhooging op den toevloed van arbeiders een gunstigen invloed had.

Ten slotte kan hier worden aangeteekend dat de kosten der uitgevoerde werken tot dusver beneden de raming zijn gebleven.

Nopens de havenwerken op andere plaatsen in Nederlandsch Indie is het volgende te melden.

In het vorig verslag is medegedeeld dat de commissie voor den aanleg eener zeehaven ten behoeve van Samarang, na tot de conclusie gekomen te zijn dat te dier plaatse geen haven voor groote zeeschepen kon gebouwd worden, zich er op heeft toegelegd om te onderzoeken of eenig ander punt op de noordkust eene geschikte gelegenheid aanbood om er eene haven voor Midden-Java te maken. Daartoe werden langs de kust tusschen Pekalongan en Rembang een aantal opnemingen verrigt, die leidden tot de bevinding dat alleen Lemabang op de noordkust van Japara uit een technisch en nautisch oogpunt voor den aanleg eener haven geschikt te oordeelen was. Om mercantiele en financieele redenen echter ontraadde de meerderheid der commissie den bouw eener haven op dat punt. Wilde men Samarang prijs geven en op verren afstand van die plaats eene nieuwe haven voor Midden-Java aanwijzen, men behoefde er — zoo meende de meerderheid der commissie — geen nieuwe te bouwen, daar men in Tjilatjap (aan Java's zuidkust) reeds eene goede haven bezat. Veel beter oordeelde zij het om het tegenwoordige havenkanaal te Samarang door gestadig baggeren steeds in bruikbaren toestand te houden en de hoofden periodiek te verlengen, daar hierdoor aan de behoeften van den handel voldoende zou worden te gemoet gekomen, terwijl de kosten van het baggeren en van het uitbouwen der hoofden veel minder zouden bedragen dan de renten van het kapitaal benoodigd voor den bouw eener haven te Lemabang. [4]) De Indische Regering heeft zich (October 1877) met dit advies vereenigd en dus besloten af te zien van het denkbeeld om op de noordkust van Midden-Java eene haven of aanlegplaats voor groote zeeschepen te maken, doch daarentegen het havenkanaal te Samarang in een voor de prauwvaart bruikbaren toestand te houden.

Met de in 1875 aangevangen verlenging van het westerhoofd van dat kanaal is men thans over de geheele lengte van 325 meters tot boven water gevorderd. In de maand November van het afgeloopen jaar had over eene lengte van

[2]) Op den 25sten April jl. vond bij dit transport een ongeluk plaats ten gevolge van verregaande nalatigheid van den locomotief-machinist. Deze had namelijk verzuimd de locomotief te koppelen aan den trein welken zij voortduwde, en toen de locomotief stopte, liepen de wagens door, zoodat zij met den loskraan op den steiger in botsing kwamen en dezen in zee wierpen. Drie inlanders verloren bij dat ongeval het leven en het heeft veel moeite gekost de loskraan weder op te halen en in werking te brengen.

[3]) Bij de havenwerken zijn, zooals op blz. 123 reeds werd vermeld, een speciale geneesheer en een doctor djawa in dienst gesteld en voor de bevordering der hygiëne wordt steeds de meeste zorg gedragen.

[4]) Het rapport der commissie, dd. 9 April 1877, is gedrukt bijvoegsel tot de Javasche Courant van 21 Augustus 1877.

100 meters plotseling eene verzakking plaats, die op sommige punten ongeveer 1 meter bedroeg. [1]) Ook later zijn nog, vooral aan den kop, verzakkingen waargenomen, maar men hoopt het werk toch met de daarvoor toegestane gelden te kunnen voltooijen. Weldra zal ook het oosterhoofd moeten worden verlengd, want de dieptelijn van 2.20 M. onder Samarangsch peil, die als minimum diepte van het havenkanaal is aangenomen, verplaatst zich hoe langer hoe meer zeewaarts.

Wat het baggerwerk in het havenkanaal betreft, in het begin van dit jaar hoopte men daarvoor spoedig twee molens beschikbaar te hebben, daar de laatstelijk uit Nederland gezonden baggermolen (zie vorig verslag blz. 146) reeds van het marine-etablissment te Soerabaija, waar hij ineengezet was, naar Samarang was gesleept. [2]) Aldaar werd bij eene beproeving van het werktuig bevonden dat het nog enkele voorzieningen behoefde, maar die zouden in korten tijd kunnen afloopen.

Van den anderen te Soerabaija ineengezetten baggermolen (zie vorig verslag blz. 146) hoopte men aldaar spoedig gebruik te kunnen maken om de geul door de bank vóór de monding der Soerabaija-rivier op eene voor de prauwvaart vereischte diepte te brengen en te houden. Het westerhoofd aan dien riviermond zal na eenigen tijd waarschijnlijk verlengd moeten worden, ook in verband met de in 't vorig verslag besproken verlenging der hoofden van het bassin voor het marine-etablissement, waarmede een aanvang is gemaakt.

Voor het in dat verslag (blz. 146) bedoelde onderzoek naar de mogelijkheid om de monding der Solo-rivier te verleggen, is thans in de residentie Soerabaija eene brigade van 3 ingenieurs en 4 opzigters werkzaam, terwijl door de marine ook een aanvang is gemaakt met de nieuwe opneming van het vaarwater in straat Madura. Voor de waarnemingen zijn aanvankelijk voorloopige peilschalen langs de kust geplaatst, daar nog geen zelf-registreerende peilschalen beschikbaar waren.

De toestand van de haven te Cheribon laat nog steeds veel te wenschen over, en in het afgeloopen jaar bleef de communicatie met de reede voor sloepen zoo goed als gesloten, ten gevolge van de banken die zich vóór den havenmond hadden gevormd. Bij gebrek van een stoombaggermolen trachtte men uit de hand eene geul te baggeren, en dit werk, waarvoor in Augustus 1877 f 10 000 werd toegestaan, was niet zonder nut, maar eene afdoende voorziening kon daarmede niet verkregen worden; ook voor Cheribon zal een stoombaggermolen in dienst gesteld moeten worden.

Vóór den mond der rivier van Pekalongan heeft men in het afgeloopen jaar eveneens uit de hand moeten baggeren, dewijl de waterafvoer uit de rivier, ten gevolge der langdurige droogte, niet voldoende was om in de bank aldaar eene geul open te houden voor de prauwvaart. Dit werk (waarvoor ongeveer f 11 000 werd besteed) kon worden gestaakt toen de regens doorkwamen en de rivier weêr genoeg water afvoerde.

Ook in de haven van Tagal is in het afgeloopen jaar niet anders dan uit de hand gebaggerd kunnen worden; de voor die plaats bestemde doch tijdelijk te Samarang in dienst gestelde baggermolen (zie noot 2 hieronder) moest aldaar zware reparaties ondergaan alvorens naar Tagal te kunnen worden gezonden om er de haven, zoowel van binnen als vóór den mond, open te houden. Intusschen zijn de werken, die ten doel hebben om het bandjirwater buiten die haven te houden, voltooid, en is dientengevolge de bankvorming vóór den havenmond sterk afgenomen, zeer ten gerieve van de kleine prauwvaart; voor de groote prauwen wordt gebruik gemaakt van een tijdelijk los- en laadhoofd, in afwachting dat met den baggermolen de vereischte diepte aan het vaarwater zal zijn gegeven.

De genomen proeven met de geulketting in de monding van de Joana-rivier en op de bank vóór de Japara-rivier moeten als mislukt worden beschouwd, hetgeen eensdeels aan te geringe stroomsnelheid, ten anderen aan de kleiachtige geaardheid van den uit te schuren bodem moet worden toegeschreven.

Wat de havens van Pasoeroean en Probolinggo betreft, kan naar het vorig verslag verwezen worden. De daar genoemde werken aan de haven te Probolinggo waren in het begin van 1878 nagenoeg voltooid.

De haven te Banjoewangi wordt door den snellen stroom tusschen de uitgebragte leidammen op voldoende diepte gehouden. Wegens de zware branding vorderen die dammen voortdurend versterking, terwijl daarentegen de kust vóór Banjoewangi, die vroeger onrustbarend veel van afslag te lijden had, thans door de havendammen daartegen is beschermd.

In het laatst van 1877 werd magtiging verleend tot het aanleggen van tien kribben en een strekdam tot verbetering der bevaarbaarheid van de Padang-rivier, terwijl tevens een kleine stoombaggermolen uit Nederland werd aangevraagd. Verder werd voortgegaan met het opruimen van de in de rivier aanwezige rotsblokken (waartoe lithofracteur wordt gebezigd), en met het herstellen van den vroegeren loop der rivier nabij de Chinesche kamp.

Het nieuwe laad- en loshoofd op schroefpalen te Makasser blijft uitstekend voldoen. Intusschen wordt het nog wenschelijk geacht den kaaimuur nabij het nieuwe hoofd met ongeveer 265 meters te verlengen, en zulks ter verkrijging van een goeden breeden weg langs het strand vóór de pakhuizen.

Drinkwatervoorziening. Te Batavia werd ten behoeve van de verspreiding van artesisch drinkwater weder een gemetseld reservoir met de daarbij behoorende ijzeren buisleidingen en aftapkranen voltooid, terwijl met het bouwen van drie andere reservoirs een begin werd gemaakt.

Ook is men bezig met het aanleggen der in 't vorig verslag bedoelde buisleidingen, welke zuiver drinkwater moeten brengen naar de hoofdplaats Cheribon; de kosten van dit werk zijn geraamd op f 82 500.

De reservoirs en ijzeren buisleidingen van twee der drie artesische putten te Samarang zijn voltooid; die van den derden put nog niet geheel, daar de toegestane gelden bleken ontoereikend te zijn; een voorstel tot suppletie was echter in April jl. in behandeling.

Het plan om te Poerwodadi gemetselde putten te maken is nog niet tot uitvoering gekomen, maar van nadere inlichtingen afhankelijk gemaakt, daar meer en meer reden is gevonden om aan te nemen dat op die plaats niet dan uiterst zelden gebrek aan drinkwater ondervonden wordt.

Tot de in 't vorig verslag besproken proefneming met het graven van een artesischen put in den omtrek der stad Soerabaija zou, in verband met andere werkzaamheden van het personeel voor de grondpeilingen, eerst in den loop van dit jaar kunnen worden overgegaan.

III. Spoorwegen.

§ 1. *Opneming, aanleg en exploitatie van spoorwegen door den Staat.*

a. Java.

Tijdens de afsluiting van het vorig verslag was, wat den aanleg van staatsspoorwegen op Java betreft [3]), de stand van zaken als volgt. Aan den spoorweg Soerabaija-Pasoeroean-Malang werd druk gewerkt, en het grootste stuk daarvan, namelijk de hoofdlijn van Soerabaija naar Pasoeroean was reeds voor een groot deel voltooid. Avant-projets waren opgemaakt voor den aanleg van spoorwegen: *a.* van Sidoardjo (in de lijn Soerabaija-Pasoeroean) over Madioen naar Soerakarta met een zijtak van Kertosono over Kediri naar Blitar; *b.* van Buitenzorg over Soekaboemi, Tjiandjoer en Bandong naar Tjitjalengka. In afwachting dat nopens den aanleg van die beide spoorwegen door de

[1]) Ten einde eenig denkbeeld te geven van den bodem der zee vóór Samarang, wordt hier aangeteekend dat het voor de bestaande hoofden gebezigde stortingsmateriaal, naar 't geen uit de vervaardigde dwarsprofielen is af te leiden, op verschillende punten voor 9/10 gedeelten in den modder is weggezonken.

[2]) Behalve deze baggermolen had men er te Samarang nog een, die wegens zware reparatien tijdelijk vervangen was door den voor Tagal bestemden baggermolen. In het begin van dit jaar waren de reparatien nagenoeg voltooid.

[3]) De lijn van Batavia naar Tandjong Priok, die nog niets anders is dan eene werklijn ten dienste van den havenbouw, blijft hier uit den aard der zaak buiten sprake. Daarover is het noodige gezegd bij de bespreking der Bataviasche havenwerken op blz. 132 en 133.

Wetgevende Magt zou zijn beslist, werd in Indie voortgegaan met de zamenstelling der gedétailleerde ontwerpen voor de lijn Buitenzorg-Tjitjalengka, terwijl voorts een aanvang was gemaakt met opnemingen voor den aanleg van een spoorweg van Tjitjalengka naar Tjilatjap. Bij de Indische begrootings-ontwerpen voor 1878 was voorgesteld om de sub *a* en *b* genoemde lijnen voor rekening van den Staat aan te leggen, met uitzondering echter van de verbinding tusschen Madioen en Soerakarta, omdat voor deze aan de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij concessie was verleend bij een der vier contracten, op den 13den Junij 1877 door de Regering met haar gesloten, welke contracten overigens o. a. de strekking hadden om den Staat eigenaar te maken van den bestaanden spoorweg van Batavia naar Buitenzorg, om daarentegen door de Nederlandsch Indische Spoorwegmaatschappij, behalve de genoemde lijn van Soerakarta naar Madioen, ook spoorwegen met het voor de staatsbanen aangenomen smal spoor te doen bouwen van Djokjokarta naar Magelang en naar Tjilatjap, en tevens ook op de bestaande lijn van Samarang naar de Vorstenlanden smal spoor te doen leggen.

Het bedoelde voorstel tot aanleg van twee nieuwe spoorweglijnen voor rekening van den Staat is echter, ingevolge omstandigheden die hier niet in herinnering behoeven te worden gebragt, niet tegelijk met de Indische begrooting voor 1878 maar eerst eenige maanden na hare vaststelling in behandeling gekomen, en eerst bij de wet van 6 Junij 1878 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 93), strekkende tot verhooging van de genoemde begrooting, zijn de noodige middelen toegestaan voor den aanleg der beide lijnen. Echter is — ten gevolge van eene wijziging, door de Tweede Kamer in het voorstel der Regering gebragt, — in die wet aan de Regering vrijheid gelaten om voor den sub *b* hierboven bedoelden spoorweg naar de Preanger regentschappen, in stede van Buitenzorg, een ander uitgangspunt aan te nemen, namelijk: hetzij Tandjong Priok, hetzij eenig punt tusschen Batavia en Buitenzorg in den bestaanden spoorweg gelegen. Dit geschiedde met de bedoeling om de Regering niet onherroepelijk te binden aan de keuze, die zij gedaan had tusschen de twee rigtingen langs welke men van de residentie Batavia naar de vlakte van Bandong kan komen (zie vorig verslag blz. 147 en 148), en om haar de gelegenheid te geven zich zoo noodig geheel onafhankelijk te maken van de bestaande spoorwegverbinding tusschen Batavia en Buitenzorg. Immers de straks vermelde contracten met de Nederlandsch Indische Spoorwegmaatschappij hadden bij de Tweede Kamer veel bestrijding gevonden en ook de in het najaar van 1877 opgetreden Regering had de wettelijke bekrachtiging daarvan ontraden. Ingevolge de verwerping dier contracten — welke plaats vond in de zitting der Tweede Kamer van 24 Mei 1878 — zou de lijn Batavia-Buitenzorg in het bezit der Nederlandsch Indische Spoorwegmaatschappij blijven, en het werd wenschelijk geacht aan de Regering vrijheid te geven om van Batavia uit een spoorweg naar de Preanger regentschappen aan te leggen, indien zij zich nopens het gebruik van de lijn Batavia—Buitenzorg niet met de Nederlandsch Indische Spoorwegmaatschappij mogt kunnen verstaan.

Het laat zich echter voorzien dat aangaande het gebruik dier lijn eerlang eene bevredigende regeling zal kunnen getroffen worden, en dat dus geen verandering zal behoeven te worden gebragt in het oorspronkelijke plan, om den spoorweg naar de Preanger regentschappen te doen zijn eene voortzetting van de bestaande lijn van Batavia naar Buitenzorg. Wat de rigting betreft langs welke de vlakte van Bandong moet worden bereikt, voor de Regering bestond geenerlei aanleiding om terug te komen op de keuze welke zij te dien aanzien had gedaan, en dadelijk na de vaststelling der aangehaalde wet van 6 Junij jl. heeft zij zich dan ook beijverd het noodige te doen voor den aanleg der beide meergenoemde lijnen van Buitenzorg over Soekaboemi, Tjiandjoer en Bandong naar Tjitjalengka en van Sidoardjo naar Madioen en naar Blitar.

Ten einde bij de aanschaffing van het daarvoor benoodigde materieel in Europa de bezwaren te ontgaan, waarop men, blijkens het vorig verslag (blz. 147), gestuit was bij de aanschaffing van het materieel voor de lijn Soerabaija–Pasoeroean–Malang door tusschenkomst van het Departement van Binnenlandsche Zaken hier te lande, was de chef van den dienst der Javasche staatsspoorwegen tijdig herwaarts ontboden, om hulp te kunnen bieden bij het regelen der regtstreeks door het Departement van Kolonien te doene bestellingen. Het noodige technische personeel is hem toegevoegd voor het opmaken der bestekken voor de voornaamste leveringen, en deze zullen, vóórdat hij in November naar Indie terugkeert, volledig kunnen zijn voorbereid, terwijl in overleg met hem de vereischte voorzieningen zullen worden getroffen betreffende het toezigt, van wege het Departement van Kolonien op de leveringen te houden, en betreffende de na zijn vertrek nog te verrigten bestellingen.

Inmiddels is ook reeds werk gemaakt van de aanvulling van het personeel voor de staatsspoorwegen op Java, welke noodig geworden is door de uitbreiding der werkzaamheden aldaar. In 1875, toen nog geen ander besluit genomen was dan om met het aanleggen van staatsspoorwegen eene proef te nemen in het oosten van Java en om inmiddels in het westen van Java spoorwegopnemingen van regeringswege te doen plaats vinden, werden de voor deze werkzaamheden vereischte ambtenaren tijdelijk in dienst genomen, zooals op blz. 134 van het verslag van 1875 is berigt. Toen echter, ingevolge het genomen besluit om de lijn Soerabaija--Pasoeroean--Malang ook van staatswege te exploiteeren, het personeel voor de exploitatie moest worden georganiseerd, — hetgeen geschied is bij Indisch Staatsblad 1878 n°. 97 [1]), — is als beginsel aangenomen om voor dit blijvende werk vaste ambtenaren aan te stellen, doch voor zooveel noodig en mogelijk van de ambtenaren te vorderen dat zij eerst een jaar of langer op de proef dienden. En nu door de wet van 6 Junij jl. was uitgemaakt dat met den aanleg van staatsspoorwegen op Java zou worden voortgegaan, en derhalve, ook wat den aanleg betreft, in blijvende behoeften moest worden voorzien, lag het voor de hand dat ook daarvoor in den regel vaste ambtenaren moesten worden aangesteld, al behoefde de gelegenheid niet te worden uitgesloten om personen aan te nemen die er de voorkeur aan gaven zich slechts tijdelijk aan 's lands dienst te verbinden. Bij Koninklijk besluit van 4 Julij 1878 n°. 11 (*Nederlandsche Staatscourant* van 18 Julij n°. 167) is alzoo eene nieuwe organisatie van het personeel voor den algemeenen dienst en voor den aanleg der staatsspoorwegen op Java vastgesteld, waarbij de formatie van 1875 voor zooveel noodig is uitgebreid, en tevens er op gerekend is dat de ambtenaren in den regel eene vaste aanstelling zouden ontvangen. Aan den chef van den dienst is thans de titel van inspecteur-generaal (in stede van hoofdingenieur) toegekend. Voorts wijst de nieuwe formatie aan: 3 hoofdingenieurs (waarvan één souschef van den dienst, één voor de lijn in West-Java en één voor de lijnen in Oost- en Midden-Java), 16 ingenieurs en adjunct-ingenieurs, 77 bouwkundige ambtenaren, opzigters en onder-opzigters, 4 werktuigkundige ingenieurs en adjunct-ingenieurs, en voorts het noodige technische personeel voor de teekenbureaux, voor de werkplaatsen, voor de machines, enz., zoomede het benoodigde administratieve personeel. Bij de formatie is er op gerekend dat in het vervolg ook het toezigt op de particuliere spoorwegen aan het personeel voor de staatsspoorwegen kan worden opgedragen, waardoor in de kosten van dit toezigt eenige bezuiniging kan gebragt worden.

De ambtenaren, die ingevolge de nieuwe formatie van hier moeten worden uitgezonden ter aanvulling van het reeds op Java werkzame personeel, vertrekken allen in September, October en November naar Indie. Tegen het einde van dit jaar zullen dus alle werkkrachten, voor den aanleg der nieuwe lijnen bestemd, op Java aanwezig zijn.

Wat betreft den voortgang der werkzaamheden aan den spoorweg van Soerabaija naar Pasoeroean en Malang sedert de afsluiting van het vorig verslag, kan in hoofdzaak verwezen worden naar het als bijlage BB overgelegde *derde jaarverslag* betreffende de verrigtingen van het personeel voor de staatsspoorwegen op Java, loopende van 1 Junij 1877 tot 31 Mei 1878. De hoofdlijn Soerabaija Pasoeroean is den 17den Mei jl. geregeld in exploitatie gekomen, nadat zij daags te voren door den Gouverneur-Generaal in persoon voor het publiek verkeer geopend was, zooals reeds op blz. 1 hiervóór is medegedeeld. Het personeel voor

[1]) Verg. de straks aan te halen bijlage BB.

de exploitatie was slechts voor een gedeelte uit Nederland behoeven gezonden te worden, aangezien verscheidene ambtenaren van den aanleg bij de exploitatie konden overgaan, en verder ook de noodige ambtenaren in Indie konden gevonden worden. Wat het rollend materieel betreft, heeft men zich, ten gevolge van de late aankomst der uit Europa ontboden onderdeelen van de rijtuigen en wagens, aanvankelijk zeer moeten behelpen, zooals uit de aangehaalde bijlage BB blijkt. De toevloed van reizigers was in de eerste dagen — waarschijnlijk ook ten gevolge van het landbouwcongres dat juist te Soerabaija plaats vond — zeer aanzienlijk, zoodat men met twee treinen in elke rigting niet kon volstaan, maar extratreinen moest bezigen. Van 17—31 Mei bragt de exploitatie f 18 153,47^5 op, dus dagelijks ongeveer f 19,20 per kilometer. (Reizigers met bagage f 15 987,95^5: rijtuigen, paarden en vee f 170,17; goederen f 1 865,75; diversen f 129,60). In de maand Junij is in ronde sommen ontvangen: wegens het vervoer van reizigers f 23 940, van goederen f 3 300; totaal f 27 240, dus dagelijks ongeveer f 14,40 per kilometer. De grondslagen der vastgestelde tarieven zijn in de bijlage BB bekend gesteld: de reizigers betalen in de drie klassen 10, 6 en 2 centen per kilometer [1]; de goederen zijn gerangschikt in vijf klassen, of eigenlijk in zes, daar de vijfde klasse in twee onderafdeelingen is gesplitst; zij betalen in die verschillende klassen 16, 12, 10, 8, 6 en 5 centen per ton-kilometer. [2]

De zijtak van Bangil naar Malang is zijne voltooijing nabij. Men verwachtte dat het vak Bangil-Sengon nog vóór het najaar in exploitatie gebragt zou kunnen worden en dat de openstelling der lijn tot Malang welligt nog bij het eind van 1878 en anders in het begin van 1879 zou kunnen volgen.

De kosten van aanleg van den geheelen spoorweg Soerabaija-Pasoeroean-Malang werden op 31 Mei jl. begroot op f 9 581 785 of ruim f 85 500 per kilometer; in 1875, toen tot den bouw van dezen spoorweg besloten werd, waren de kosten geraamd op eene ronde som van f 10 000 000.

Ten slotte is hier nog slechts aan te teekenen dat de opnemingen, die in het oostelijk gedeelte der Preanger regentschappen en in het westelijk gedeelte van Banjoemas verrigt worden ter bepaling van het tracé voor een spoorweg van Tjitjalengka naar Tjilatjap, reeds zoover zijn gevorderd, dat een avant-projet voor die lijn waarschijnlijk nog in dit jaar zal kunnen gereed komen. Hieruit volgt echter nog niet dat ook spoedig een voorstel tot den bouw van dezen spoorweg aan de Wetgevende Magt zal zijn te doen. Immers zal de vraag zijn te overwegen of niet de prioriteit moet worden toegekend aan eene spoorwegverbinding tusschen Tjilatjap en Djokjokarta, welke door den Staat zal moeten worden tot stand gebragt, nu de concessie, die daarvoor aan de Nederlandsch Indische Spoorwegmaatschappij was verleend, de vereischte wettelijke bekrachtiging niet heeft verkregen.

b. Sumatra.

Het spoorweglijntje van omstreeks 5 kilometers in Atjeh, dat het zeehoofd te Oleh-leh met Kotta Radja verbindt, staat nog steeds onder het beheer der militaire genie, die den weg ook heeft aangelegd. De kosten van aanleg hebben f 540 000 bedragen (waarvan f 138 000 voor het rollend materieel). De weg is sedert 5 Augustus 1876 voor een gedeelte, sedert 12 November 1876 in zijn geheel voor het verkeer geopend, en heeft sedert dien tijd onschatbare diensten bewezen voor het vervoer van materialen ten behoeve der bouwwerken in en om Kotta Radja, dat vroeger met de grootste moeijelijkheden en vertragingen gepaard ging, zoodat men zeggen kan dat de geniewerken eigenlijk eerst geregeld en naar behooren zijn kunnen worden uitgevoerd sinds de spoorweg tot stand is gekomen.

Voor het vervoer van personen en goederen ten behoeve van 's lands dienst (ook waar dit geschiedt voor de aannemers van de levering der levensmiddelen en van de reiniging der militaire kleedingstukken enz.) wordt geen vracht berekend, en de financieele uitkomsten der exploitatie zijn dus niet met juistheid op te geven. Intusschen is de berekening gemaakt dat het Gouvernement in het afgeloopen jaar voor transporten en voor verschillende werken en leveringen f 392 000 meer zou hebben moeten uitgeven dan nu uitgegeven is, wanneer men geen beschikking over den spoorweg gehad had. De exploitatiekosten bedragen ongeveer f 9700 per maand. De opbrengst van het vervoer dat tegen betaling (dus niet ten behoeve van 's lands dienst) plaats vindt, heeft bedragen in:

Augustus	1876	f 1 966,55	Julij	1877	f 4 055,14
September	»	2 679,92	Augustus	»	4 453,40
October	»	3 667,93	September	»	4 842,80
November	»	4 098,95	October	»	4 474,05
December	»	4 468,15	November	»	4 456,35
Januarij	1877	4 367,90	December	»	4 589,90
Februarij	»	3 758,00	Januarij	1878	4 376,85
Maart	»	4 025,55	Februarij	»	3 870,20
April	»	4 369,55	Maart	»	4 254,95
Mei	»	4 150,35	April	»	4 076,80
Junij	»	3 874,15	Mei	»	3 603,20

In het vorig verslag is berigt dat de ingenieur Cluysenaer bezig was te onderzoeken of niet van Padang naar het steenkolenveld aan de Ombilien-rivier in de Padangsche Bovenlanden een veel minder kostbare spoorweg kon worden gelegd, dan tijdens zijn verblijf ter Westkust van Sumatra door hem ontworpen was, wanneer het zoogenaamd hellend vlak, of wel eene tandrad- of stangenbaan gebezigd werd om het Barissan-gebergte te bestijgen. De uitkomsten zijner onderzoekingen zijn nedergelegd in een rapport, dat van regeringswege in het licht wordt gegeven. Daarin is het voorstel gedaan om af te zien van het bouwen van een spoorweg langs het vroeger aanbevolen tracé (van de Brandewijnsbaai in oostelijke rigting over den pas van Soebang en langs de noordelijke helling van den Talang naar Sawah Lawas — nabij Solok — en het kolenveld), maar daarentegen een geheel ander tracé te volgen, en wel: van Padang in noordelijke rigting naar Kajoetanam, vervolgens door de kloof van de Aneh naar Padang Pandjang, en verder in zuidoostelijke rigting langs het meer van Singkarah naar Sawah Lawas en het kolenveld. De kloof van de Aneh zou dan bestegen moeten worden met eene stangenbaan. De kosten van zulk een spoorweg (met inbegrip van de noodige havenwerken aan de Brandewijnsbaai, enz.) worden door den heer Cluysenaer geraamd op f 19 400 000, dat is op f 5 700 000 *minder* dan de aanleg der vroeger aanbevolen lijn zou gekost hebben, en het nieuwe tracé levert bovendien dit voordeel op, dat het voor een groot gedeelte — namelijk van Padang Pandjang tot Sawah Lawas — zamenvalt met het tracé dat indertijd is ontworpen voor een spoorweg tot onderlinge verbinding der voornaamste plaatsen in de Padangsche Bovenlanden. Nopens die spoorwegverbinding in de Padangsche Bovenlanden is door den heer Cluysenaer nog tijdens zijn verblijf op Sumatra een rapport aan de Indische Regering ingediend, zoo als in het verslag van 1876, blz. 132, werd aangeteekend. Dat rapport wordt nu, tegelijk met het hooger bedoelde, van regeringswege uitgegeven, omdat het een aantal gegevens bevat nopens de landstreek welke door den thans ontworpen spoorweg naar het Ombilienveld zou worden doorsneden.

Ongetwijfeld zijn de uitkomsten der nadere onderzoekingen van den heer Cluysenaer zeer belangrijk voor de oplossing der quaestie van den spoorwegaanleg op Sumatra. Intusschen is het voor alsnog niet wel mogelijk de noodige

[1]) Door de Nederlandsch Indische Spoorwegmaatschappij wordt van de reizigers in de drie klassen geheven: op de hoofdlijn van Samarang naar de Vorstenlanden 9, 6 en 2 centen; op de zijlijn van Kedoeng Djati naar Willem I 10, 7 en 2 centen; op de lijn Batavia-Buitenzorg 12, 6 en 2 centen per kilometer.

[2]) De Nederlandsch Indische Spoorwegmaatschappij kent slechts drie klassen van koopmansgoederen. In die klassen wordt betaald: op de hoofdlijn van Samarang naar de Vorstenlanden 16, 10 en 5 centen, op de zijlijn van Kedoeng Djati naar Willem I 16, 12 en 8 centen, op de lijn Batavia-Buitenzorg 14, 10 en 7 centen per ton-kilometer.

middelen beschikbaar te stellen om aan de gedane voorstellen uitvoering te geven.

§ 2. *Particuliere spoorwegen.*

De rentelooze schuld van de Nederlandsch Indische Spoorwegmaatschappij aan den Staat wegens genoten voorschotten voor rentegarantie is in 1877 noch vermeerderd, noch verminderd, en alzoo gebleven op het in 't vorig verslag genoemde cijfer van f 3 306 135,44[5]. Het voorschot over 1877 is namelijk weder geheel terugbetaald uit de zuivere winst der exploitatie van de lijn Samarang-Vorstenlanden, maar de inkomsten der Maatschappij waren niet zoo aanzienlijk dat er iets overschoot voor schulddelging volgens de regelen van art. 90 der concessie voor de genoemde lijn, welks eerste alinea luidt: » Zoodra de winst- en verliesrekening eene zuivere winst aantoont van meer dan vijf percent, zal dat meerdere tot een bedrag van één ten honderd worden ingehouden tot terugbetaling aan den Staat van hetgeen deze voor rente gedurende den tijd van aanbouw heeft betaald, en van de eventueele voorschotten, door hem verstrekt ten gevolge van den waarborg der rente."

Nopens de toepassing van die bepaling — over welker onduidelijkheid in het vorig verslag is uitgeweid — heeft de Regering zich nader met de Maatschappij moeten verstaan, zoodra het waarschijnlijk was geworden, dat de hiervóór op blz. 135 reeds besproken overeenkomsten van 13 Junij 1877, welke ook eene nieuwe regeling van de aflossing der schuld aan den Staat beoogden, niet door de wet zouden worden bekrachtigd. Het mogt niet langer onzeker blijven hoe de winst- en verliesrekening der lijn Samarang-Vorstenlanden eigenlijk moest worden opgemaakt [1]), en met welk kapitaal het saldo der winst- en verliesrekening moest vergeleken worden om na te gaan of eene winst van meer dan 5 pct. behaald was. Aangaande deze punten is de Regering het nu met de Maatschappij eens geworden. Wederzijds is toegegeven:

dat de winst- en verliesrekening der lijn Samarang-Vorstenlanden moet worden *gedebiteerd: a.* met 12 pct. van de bruto-opbrengst der exploitatie voor de vernieuwings- en reserve-fondsen (art. 84 der concessie); *b.* met ½ pct. van het aanlegkapitaal ad f 17 000 000, waarvan de renten door den Staat zijn gewaarborgd, ten behoeve van het amortisatiefonds (art. 88 der concessie); *c.* met de restitutie van het jaarlijksche voorschot voor rentegarantie (art. 77 der concessie); *d.* met hetgeen jaarlijks door de Maatschappij moet betaald worden voor rente en aflossing van de door haar gesloten leeningen;

dat die rekening daarentegen moet worden *gecrediteerd: a.* met het netto bedrag der exploitatie; *b.* met het jaarlijksche voorschot van den Staat wegens rentegarantie;

en dat, wanneer het batig saldo der aldus opgemaakte rekening meer bedraagt dan 5 pct. *over het aandeelen-kapitaal der Maatschappij, verminderd met f 4 millioen* (welke som gerekend wordt voor de lijn Batavia-Buitenzorg afgezonderd te zijn), dat meerdere tot een bedrag van 1 pct. over dezelfde hoofdsom aan den Staat moet worden uitgekeerd tot afbetaling der hooger genoemde schuld van f 3 306 135,44[5].

Bij het eind van 1877 bedroeg het aandeelen-kapitaal der Maatschappij f 10 016 000 (zie lager); derhalve zou op het oogenblik van afbetaling van schuld aan den Staat eerst sprake kunnen zijn wanneer het batig saldo der winst- en verliesrekening over dat jaar meer bedroeg dan (6 016 000 × 0.05 =) f 300 800.

Nadat deze regeling gemaakt was, heeft de Maatschappij de navolgende winst- en verliesrekening over het jaar 1877 ter goedkeuring aangeboden.

Debet.		Credit.	
Aan rente en aflossing der leening A° 1867, groot f 4 000 000	f 128 750,00	Per ontvangen van den Staat der Nederlanden: voorschot wegens garantie van rente over het 2de halfjaar 1876 en het 1ste halfjaar 1877.	f 765 000,00
» rente en aflossing der leening A° 1869, groot f 11 000 000	431 772,00	» exploitatierekening, voor het netto bedrag.	1 285 371,03
» rente der geldleening A° 1874, groot f 6 000 000	99 765,00	» diverse baten.	31 671,96
» vernieuwingsfonds (materieel); art. 84 § I der concessie	96 073,79		
» reservefonds; art. 84 § II id. . . .	96 073,79		
» vernieuwingsfonds (bovenbouw); art. 84 § III der concessie	96 073,79		
» amortisatiefonds; art. 88*a* id. . . .	85 000,00		
» den Staat der Nederlanden terug te betalen het gedurende het boekjaar genoten voorschot	765 000,00		
» uitbreiding van stations-inrigtingen .	20 126,06		
» saldo overgebragt in de winst- en verliesrekening der vennootschap . . .	263 408,56		
	f 2 082 042,99		f 2 082 042,99

Tegen den op de debetzijde voorkomenden post van f 20 126,06 voor uitbreiding van stations-inrigtingen is van de zijde der Regering bezwaar gemaakt, omdat in art. 86 der concessie bepaald is dat de uitgaven voor uitbreiding van stations-inrigtingen niet op de exploitatierekening mogen worden gebragt, waaruit volgt dat ze ten laste van de constructie-rekening moeten komen, uit het kapitaal der Maatschappij moeten bestreden worden, en niet op de winst- en verliesrekening mogen worden uitgetrokken. Aangezien echter het saldo der winst- en verliesrekening over 1877, ook al werd het verhoogd met de genoemde som van f 20 126,06, toch zou blijven beneden het bedrag (van f 300 800) dat bereikt moest zijn vóórdat van afbetaling van schuld aan den Staat sprake kon wezen, en aangezien alzoo de Staat voor ditmaal bij eene wijziging der aangeboden winst- en verliesrekening geen belang had, is deze onveranderd goedgekeurd.

Alvorens de exploitatie van de beide particuliere spoorweglijnen op Java over 1877 in bijzonderheden te bespreken, wordt hier nog eerst een overzigt gegeven van den geldelijken toestand der beide ondernemingen.

[1]) De vorm, in vorige jaren aan de winst- en verliesrekeningen gegeven, maakte dat ze aan haar doel niet beantwoordden. Aan hare inrigting behoefde trouwens niet veel gewigt gehecht te worden, zoolang de opbrengsten der lijn Samarang-Vorstenlanden zelfs niet voldoende waren voor de geheele restitutie van het jaarlijksche voorschot voor rentegarantie, zoolang dus de schuld aan den Staat jaarlijks toenam en van afbetaling van schuld geen sprake kon zijn.

Toen de Maatschappij in 't laatst van 1874, voor 't eerst op eigen crediet, hare jongste leening aanging, groot f 6 millioen, rentende 4½ pct., voornamelijk bestemd om hare in 1871 uitgegeven 5 pct. leening van f 2 230 200 verder in eens af te lossen, werd aan de nemers der nieuwe schuldbrieven het regt toegekend om deze tot het jaar 1908, op aanvraag, à pari te verwisselen tegen aandeelen. In verband daarmede werd het aandeelen-kapitaal der Maatschappij, dat op de balans over 1874 nog voorkwam voor f 10 millioen (en ten volle geplaatst was) gebragt op f 16 millioen. Deze 2de serie aandeelen was echter op 31 December 1877 nagenoeg nog geheel in portefeuille, zijnde daarvan slechts 16 aandeelen te gelde gemaakt, juist zooveel als noodig was om de 16 [1]) in 1875—1877 uitgelote obligatien der leening van 1874 af te lossen. Zoo als hooger reeds is gezegd, bedroeg dus het geplaatste aandeelen-kapitaal der Maatschappij volgens de jongste balans f 10 016 000.

De aflossing der straks bedoelde (ten volle geplaatste) 5 pct. leening, waarvan, blijkens de balans over 1874, op 31 December van dat jaar nog in omloop was f 2 155 860, vond in 1875 plaats. Voor een bedrag van ruim f 510 000 konden de daartoe vereischte middelen worden gevonden uit hetgeen ongebruikt was gebleven van de gelden, die voor den aanleg der lijn Batavia-Buitenzorg afgezonderd waren geworden, zoodat van de nieuwe leening slechts behoefden te worden uitgegeven 1695 obligatien à f 1000. Bovendien werden in 1875 en 1876 nog uitgegeven 12 stuks, in de plaats waarvan obligatien der leening van 1867 werden vernietigd, en uitgeloot 10 onuitgegeven obligatien der leening van 1874, die geamortiseerd werden tegen meerdere uitgifte van aandeelen (2de serie), zoodat op 31 December 1876 van de nieuwe leening nog in portefeuille bleef f 4 283 000.

De hooger bedoelde nieuwe inrigting van de winst- en verliesrekening voor de lijn Samarang-Vorstenlanden over 1877 en volgende jaren vorderde eene afscheiding in de boeken der Maatschappij van al wat betrekking had tot den spoorweg Batavia-Buitenzorg. Van het maatschappelijk kapitaal werd dientengevolge een bedrag van f 4 000 000 overgebragt in de boeken der onderneming Batavia-Buitenzorg. Op 31 December 1876 was echter voor dezen spoorweg slechts uitgegeven f 3 495 748,27. Het saldo van f 504 251,73 besloot de Maatschappij voor een bedrag van f 504 000 te beleggen in obligatien der leening 1874, en daar bovendien nog 6 obligatien dezer leening aan de fondsen der lijn Batavia-Buitenzorg werden overgedragen (door welk een en ander als verrekend kon worden beschouwd de hooger bedoelde som van f 510 000, die in 1875 uit de voor deze lijn afgezonderde gelden was gebruikt voor de aflossing der leening van 1871), klom het bedrag der op 31 December 1876 in omloop zijnde obligatien van de meerbedoelde 6 millioensleening van f 1 707 000 [2]) in het afgeloopen jaar tot f 2 217 000, doch daar 1 obligatie werd uitgeloot (zie noot 1 hieronder), waren bij het eind van het jaar nog slechts in omloop f 2 216 000; van de niet uitgegeven obligatien werden er bovendien in elk der jaren 1875, 1876 en 1877 telkens 5, alzoo te zamen 15 stuks, uitgeloot en (tegen plaatsing van aandeelen) geamortiseerd, zoodat op 31 December 1877 nog in portefeuille bleven 3768 stuks of f 3 768 000.

Van de beide andere nog in omloop zijnde leeningen der Maatschappij, mede rentende 4½ pct., werden in 1877 afgelost 50 uitgelote obligatien à f 1000 van de leening 1867, groot f 4 000 000, benevens 124 à f 1000 en 14 à f 500, uitgeloot van de leening 1869, groot f 11 000 000, te zamen alzoo f 181 000. Daar echter van het in portefeuille gebleven bedrag der leening van 1874, groot f 6 000 000, 5 obligatien à f 1000 werden geconverteerd in aandeelen, waren dus in 1877 de in omloop zijnde obligatien der Maatschappij in werkelijkheid met f 176 000 verminderd.

[1]) Slechts 1 van deze obligatien behoorde tot de in omloop zijnde nummers; de overige 15 nummers behoorden tot het bedrag in portefeuille.

[2]) f 1 695 000 wegens in 1875 geplaatste obligatien en f 12 000 wegens het verwisselen in 1875 en 1876 van obligatien der leening van 1867 tegen die der nieuwe leening.

Duidelijkheidshalve volgt hier nog een overzigt van den dienst der besproken leeningen op 31 December 1877.

Jaar van uitgifte.	Nominaal bedrag.	Uitgegeven.	Afgelost.	In omloop.
1867	f 4 000 000	f 1 977 000	f 277 000	f 1 700 000
1869	11 000 000	9 023 000	600 000	8 423 000
1871	2 230 200	2 230 200	2 230 200	»
1874	6 000 000	2 232 000	16 000	2 216 000
	f 23 230 200	f 15 462 200	f 3 123 200	f 12 339 000

Aan kapitaal was tot 31 December 1877 uitgegeven:

	Spoorweg Samarang-Vorstenlanden.	Spoorweg Batavia-Buitenzorg.
Voor concessie- en installatiekosten en kosten van plaatsing der geldleeningen	f 1 574 888,38	f 335 483,26 [3])
voor de constructie-rekening	17 618 920,64⁵	3 045 005,12
voor den magazijnsvoorraad	512 706,64⁵	114 250,81
voor den fabrieksvoorraad	29 952,14	»
	f 19 736 467,81	f 3 494 739,19

Op kapitaal-rekening werd ontvangen:

aan kapitaal		f 6 016 000	f 4 000 000
» leening van 1867 ad	f 4 000 000	1 700 000	»
» » » 1869 »	11 000 000	8 423 000	»
» » » 1874 »	6 000 000	2 216 000	»
geamortiseerde fondsen		889 340	»
		f 19 244 340	f 4 000 000

Zoodat op 31 December 1877 aan kapitaal was uitgegeven:

meer dan beschikbaar was . .	f 492 127,81	»
minder dan beschikbaar was. .	»	f 505 260,81

De vernieuwings- en reservefondsen van de lijn Samarang-Vorstenlanden en het reservefonds van de lijn Batavia-Buitenzorg, waarvoor ingevolge de concessien jaarlijks respectievelijk 12 en 10 pct. van de bruto-ontvangsten der exploitatie is af te zonderen, namen in het afgeloopen jaar weder toe, zoo als uit de volgende opgaaf blijken kan.

[3]) Alleen „onkosten op het verkrijgen van kapitaal”.

AARD DER FONDSEN.	Samarang—Vorstenlanden.					Batavia—Buitenzorg.				
	Bedrag op 31 December 1876.	Bijgekomen gedurende 1877: ingevolge art. 84 der concessie.	Bijgekomen gedurende 1877: aan rente.	Afgegaan gedurende 1877 ingevolge art. 84 der concessie.	Bedrag op 31 December 1877.	Bedrag op 31 December 1876.	Bijgekomen gedurende 1877: ingevolge art. 57 der concessie.	Bijgekomen gedurende 1877: aan rente.	Afgegaan gedurende 1877 ingevolge art. 57 der concessie.	Bedrag op 31 December 1877.
Vernieuwingsfonds (materieel)	f261 932,80^5	f 96 073,79	f 5 271,59	„	f363 278,18^5	„	„	„	„	„
Id. (bovenbouw) .	289 321,90	96 073,79	9 393,75	f 55 465,16	339 324,28	„	„	„	„	„
Reservefonds . . .	341 446,59^5	96 073,79	13 240,17	„	450 760,55^5	f 160 609,29^5	f 59 334,03	f 5 335,62^5	f 7 129,55	f218 149,40

Omtrent de beide spoorwegen zijn voorts nog de volgende bijzonderheden aan te teekenen.

1°. Samarang-Vorstenlanden.

De finale goedkeuring van dezen spoorweg heeft nog niet plaats gevonden, omdat de Indische Regering gemeend heeft met de in het vorig verslag bedoelde verlegging van de Toentang-rivier, zoo als die was uitgevoerd, geen ge noegen te kunnen nemen, maar van de Maatschappij te moeten vorderen dat zij, òf door het geven van eene grootere breedte en diepte aan die rivier, òf door het bouwen van een steenen doorlaatbrug met ijzeren bovenbouw, den vrijen loop van het water uit de rawa te Ambarawa beter verzekerde.

Aan den bovenbouw van den spoorweg is in het afgeloopen jaar wel zorg besteed, maar op sommige plaatsen, vooral in de derde sectie, wordt die toch geacht meer afdoende verbeteringen te vereischen, bestaande in het herstellen van eenige bruggen en in het aanbrengen van permanente voorzieningen daar, waar tot dusver slechts tijdelijke werken zijn gemaakt om bruggen tegen beschadiging door den stroom te vrijwaren. Ook zullen enkele bruggen dienen te worden geligt, daar ten gevolge der uitbarsting van den Merapi in 1872 de beddingen van sommige rivieren zijn verhoogd.

Niettegenstaande de langdurige droogte verkeerde de aardebaan, op geringe uitzonderingen na, in een goeden staat. Aan ballast werden 49 751 M^3. grond en zand verwerkt, terwijl 22 717 dwarsliggers en 1948 spoorstaven werden verwisseld.

De exploitatie vond vrij geregeld plaats [1]; storingen van eenig belang kwamen niet voor, dan alleen in Maart jl., toen nabij Ambarawa de bovenbouw van den weg door een hevigen bandjir over p. m. 200 meters werd weggeslagen, 't geen eene stremming in den dienst gedurende eenige dagen veroorzaakte. Geene andere ongelukken vonden plaats dan dat een inlander overreden werd die zich niet op de baan had mogen bevinden, terwijl ook 3 beesten gedood werden.

Het rollend materieel verkeerde in goeden staat; het wagenpark onderging in het afgeloopen jaar eene geringe vermeerdering; het werd uitgebreid met 13 goederenwagens, terwijl een der beide werklocomotieven aan het Gouvernement werd verkocht ten behoeve van de havenwerken te Samarang. Aan een viertal locomotieven werden belangrijke herstellingen verrigt, voor het meerendeel aan de ketels. Het materieel bestond bij het eind van 1877 uit 19 locomotieven (waaronder 1 werklocomotief), 46 rijtuigen, 12 bagage- en 311 andere wagens, waaronder 101 gesloten goederenwagens.

De uitkomsten der exploitatie waren weder zeer bevredigend. Het verkeer bleef in geldelijk opzigt nagenoeg van gelijken omvang als in 1876, en daar de uitgaven geringer waren, was de winst zelfs nog iets grooter dan toen. Van 1874 af (toen de lijn voor 't eerst gedurende een vol jaar over hare geheele lengte in exploitatie was geweest) heeft de exploitatie jaarlijks de navolgende uitkomsten opgeleverd:

	Ontvangsten.	Uitgaven.	Pct. van de ontvangsten.	Winst.	Pct. van de ontvangsten.
1874	f 1 780 528	f 879 144	49.3	f 901 384	50.7
1875	2 084 147	1 006 862	48.2	1 077 285	51.8
1876	2 402 614	1 142 570	47.6	1 260 044	52.4
1877	2 401 845	1 116 474	46.5	1 285 371	53.5

De opbrengst gevende treinen (aldus genoemd in onderscheiding van de werk- en ballasttreinen) waren in het afgeloopen jaar 4378 in getal en daarmede werden afgelegd 361 434 K.M., terwijl in 1876 4445 treinen liepen en een afstand van 369 038 K.M. aflegden. Het verschil was alleen het gevolg van het geringer getal extra-goederentreinen [2], daar dat der gewone (gemengde) treinen in beide jaren nagenoeg gelijk was, namelijk: in 1877 3649, welke 312289 K.M. aflegden, en in 1876 3660, welke 312872 K.M. doorliepen. In 1877 was elke gemengde trein zamengesteld gemiddeld uit 13,5 voertuigen (6.1 rijtuigen en 7.4 wagens) en elke goederentrein gemiddeld uit 17 wagens.

Het reizigersvervoer nam belangrijk toe. Terwijl het hoogste aantal passagiers tot dus ver had bedragen 899 144 (in 1875), klom in 1877 het cijfer tot 957 195, waaronder aan reizigers 3de en 4de klasse (militairen en gevangenen buiten rekening gelaten) in eerstgenoemd jaar 93.4 en in 1877 94.1 pct. Dooreen werd elke reiziger in ieder der beide jaren vervoerd over een afstand van 26.3 en 25.7 K. M. (in 1876 over 25.2 K. M.) Per maand liep het aantal passagiers in 1877 uiteen van 63 244 tot 92 056.

De hoeveelheid vervoerde koopmans- en dienstgoederen was insgelijks meer dan in eenig vorig jaar (153 215 ton tegen 146 736 in 1876, waarvan respectievelijk 147 699 en 140 873 voor particulieren), doch het vervoer geschiedde dooreengenomen over korteren afstand dan in 1876 of 1875; per ton bragt dit vervoer gemiddeld slechts op f 11.34 tegen f 12.43 in 1876 en f 12.02 in 1875. De daaruit voortvloeijende mindere ontvangst werd echter voor een zeer groot gedeelte door de ruimere opbrengst van het reizigersvervoer vergoed. In stede van in Augustus, zoo als gewoonlijk, was ditmaal het goederenvervoer het aanzienlijkst in September, namelijk 20 561 ton tegen bijv. slechts 6 682 ton in Februarij. Afgevoerd werden 91 295, opgevoerd 61 920 ton. De voornaamste artikelen van afvoer waren (naar gelang van de hoeveelheid) suiker, brandhout, steenen, koffij, werkhout, grint en tabak (36 795, 14 530, 10 636, 10 009, 4204, 3790 en 1540 ton); die van opvoer: brandhout, rijst, werkhout, zout, gezouten visch en manufacturen (15606, 12616, 3775, 3338, 1647 en 1614 ton).

[1]) Van de 3649 vaste (op tijd rijdende) treinen kwamen er 308 (of 8.4 pct.) vijftien minuten of meer te laat aan; in 1876 was die verhouding 9.1 pct.

[2]) Van de 24 extratreinen in 1877, waarmede personen werden vervoerd, waren er 11 door het Gouvernement ingehuurd voor het vervoer van militairen.

De maandelijksche opgaven betreffende het vervoer, vervat in bijlage CC, zijn in het volgende staatje voor het geheele jaar uitgetrokken.

	Aantal of hoeveelheid.	Opbrengst.
Reizigers 1ste klasse .	7 026	f 36 790,85
» 2de »	30 628	87 753,15
» 3de »	442 882	352 593,06
» 4de »	458 290	47 560,00
	938 826	f 524 697,06
Militairen	14 292	14 017,89
Gevangenen	4 077	4 282,24
Totaal reizigersvervoer	957 195	f 542 997,19
Transporteeren	957 195	542 997,19
Per transport	957 195	f 542 997,19
Bagage.	(K. G.) 107 838	3 082,47
Bestelgoederen . . .	(id.) 119 180	18 789,48
Koopmansgoederen. .	(ton) 147 699	1 712 404,75^{5}
Dienstgoederen . . .	(id.) 5 516	25 798,53
Rijtuigen, paarden en vee	(stuks) 4 827	15 556,91
Diversen	—	83 215,45
Generaal totaal	—	f 2 401 844,78^{5}

Verdere opgaven nopens de uitkomsten der exploitatie over het afgeloopen jaar zijn vervat in het volgende overzigt.

BENAMING.	Sommen.	Pct. van de bruto-ontvangst.	Per jaar en per kilometer.	Per dag en per kilometer.	Per treinmijl.	Pct. van de uitgaven.	*Aanmerkingen.*
Reizigers en bagage	f 546 079,66	22.7	f 2 690,05	f 7,37	f 1,51	»	De lengte van den spoorweg bedraagt p. m. 203 kilometers (normaal spoor). De »opbrengst gevende" treinen doorliepen in 1877 een afstand van 361 434 kilometers. Bij eene vergelijking van de uitkomsten der exploitatie met de gelijksoortige gegevens op blz. 141 betreffende de lijn Batavia–Buitenzorg moet worden in het oog gehouden dat beide lijnen in geheel verschillenden toestand verkeeren, niet alleen doordien deze laatste met smal spoor is gebouwd (waarop dus minder beweegkracht wordt gevorderd), maar ook wat betreft den aard van het terrein, 't welk op de lijn Samarang–Vorstenlanden ongunstiger is en alzoo veroorzaakt dat de bovenbouw en de vele kunstwerken aldaar meer onderhoud vereischen dan bij de lijn Batavia-Buitenzorg. De grootere welvaart in dit laatste spoorweggebied heeft bovendien ten gevolge dat de lijn Batavia-Buitenzorg aan goederenvervoer en personenverkeer meer tot zich trekt dan de spoorweg Samarang–Vorstenlanden.
Goederen, vee, enz.	1 772 549,67^{5}	73.8	8 731,77	23,92	4,90	»	
Diversen	83 215,45	3.5	409,92	1,12	0,23	»	
Totale ontvangst	f2 401 844,78^{5}	100	f 11 831,74	f 32,41	f 6,64	»	
Algemeene kosten .	f 157 308,38	6.6	f 774,92	f 2,12	f 0,43	14.1	
Weg en werken. .	380 638,26	15.9	1 875,06	5,14	1,06	34.1	
Tractie	428 159,78^{5}	17.9	2 109,16	5,78	1,18	38.3	
Exploitatie . . .	150 367,33	6.1	740,73	2,03	0,42	13.5	
Totale uitgaaf	f1 116 473,75^{5}	46.5	f 5 499,87	f 15,07	f 3,09	100	
Winst 1877 . . .	f1 285 371,03	53.5	f 6 331,87	f 17,34	f 3,55	»	
» 1876 . . .	f1 260 043,57	52.4	f 6 207,11	f 16,95	f 3,42	»	

In het eerste semester van 1878 hebben de ontvangsten omstreeks f 730 000 bedragen, dat is p. m. f 53 000 minder dan in hetzelfde tijdvak van 1877. In de maanden Februarij en Mei was de opbrengst p. m. f 5000 hooger dan in 1877, doch in de vier andere p. m. f 58 000 lager.

2°. Batavia-Buitenzorg.

Zoowel de kunstwerken als de aardebaan van deze lijn verkeerden gedurende 1877 in voldoenden staat. Zij vorderden geene andere uitgaven dan voor dagelijksch onderhoud. Door een bandjir werd in Januarij de baan in de nabijheid van het Koningsplein eenigszins beschadigd, waartegen echter voor het vervolg van gouvernementswege eenige voorzieningen zijn genomen door het aanbrengen van ijzeren doorlaatbuizen ter bevordering van den afloop van het water (verg. blz. 131/132). In 't geheel werden in 1877 3750 M³. ballast verwerkt, 2545 dwarsliggers vernieuwd, en 374 spoorstaven verwisseld.

Het rollend materieel was in goede orde; één van de 8 locomotieven onderging eene belangrijke herstelling. Het wagenpark werd met één 3de klasse rijtuig vermeerderd, en bestond bij het eind van 1877 uit 34 rijtuigen, 7 bagagewagens of als zoodanig dienstdoende goederenwagens, en 67 goederen-, vee- of houtwagens (onder welke 21 gesloten goederenwagens).

De dienst had steeds naar behooren plaats [1]; over het vervoer van personen en goederen werden geene klagten ingebragt. Ongevallen aan personen kwamen weder niet voor. Slechts één deraillement viel op te teekenen, hetwelk op het station Batavia voorviel doch geen noemenswaardige schade veroorzaakte.

[1]) Van de 6000 vaste treinen kwamen er slechts 13 een kwartier uurs of meer te laat aan; in 1876 beliep het aantal dezer vertragingen 23.

De ontvangsten zoowel ter zake van personen- als van goederenvervoer bleven steeds toenemen, en ook het winstcijfer was weder hooger dan in vorige jaren, zoo als te zien is uit onderstaande opgaaf, die tot 1874 teruggaat, omdat de spoorweg in 1873 nog niet gedurende het volle jaar in zijn geheel in exploitatie was.

	Ontvangsten.	Uitgaven.	Pct. van de ontvangsten.	Winst.	Pct. van de ontvangsten.
1874	f 458 670	f 213 090	46,4	f 245 580	53,6
1875	496 619	225 166	45,3	271 453	54,7
1876	550 516	231 139	42	319 377	58
1877	593 340	240 722	40,6	352 618	59,4

In 1877 reden minder treinen, zoowel opbrengst gevende als werktreinen; het aantal der eersten — in 1876 6252, die een afstand doorliepen van 168 064 K. M. — bedroeg in het afgeloopen jaar 6075, waarmede 165 217 K. M. doorloopen werden. De vermindering openbaart zich vooral in de extra-treinen, wier aantal in 1877 daalde van 373 tot 75 (1); deze vermindering en die in het aantal omnibustreinen werd nogtans voor een goed deel opgewogen door de vermeerdering van het aantal sneltreinen; dat der gemengde treinen (1460) was vrij wel gelijk aan dat van 1876. De treinen waren in 1877 gemiddeld zamengesteld uit 8.05 voertuigen, waaronder 4.75 rijtuigen en bagagewagens.

De statistiek van het personenvervoer, in 1874 — 1876 achtereenvolgens aanwijzende 610 371, 614 100 en 712 015 passagiers, gaf over 1877 een totaal van 766 809, waarvan aan reizigers 3de klasse (zonder de militairen of gevangenen) 78,38 pct. tegen 76,90, 77,04 en 78,51 pct. in de drie eerstgenoemde jaren. De afgelegde afstand was voor elken reiziger dooreen genomen 18,5 K. M. (in 1876 19,1). Per maand liep het aantal vervoerde passagiers uiteen van 52 787 tot 73 515. De ontvangsten ter zake van passagiersvervoer bedroegen f 354 257 (in 1874 f 282 337).

Het goederenvervoer voor rekening van particulieren is gedurende de behandelde vier jaren in hoeveelheid bijna verdubbeld: in 1874 nog slechts 21 586 ton, steeg het gedurende de drie volgende jaren geleidelijk tot 42 530 ton. De toeneming der opbrengst nam echter geene zoo groote verhoudingen aan, daar gemiddeld per ton ontvangen werd in 1874 f $5,33^{5}$, en in de drie volgende jaren f 4,91, f 4,67 en f 4,38, gedeeltelijk omdat meer goederen in goedkoopere klassen vielen, gedeeltelijk omdat kortere afstanden waren af te leggen (in 1877 werd elke ton gemiddeld over slechts 40,8 K. M. vervoerd, in 1875 bijv. over 45,5 K. M.). Desniettemin bragt het vervoer van particuliere koopmansgoederen op: in 1877 f 186 454, in 1874 slechts f 115 172. Van de 42 530 ton particuliere koopmansgoederen werden ruim 43,5 pct. af- en circa 56,5 pct. opgevoerd. Naar de hoeveelheden te oordeelen, werd de afvoer het meest gevoed door het transport van rijst, thee, grint, steenen, groenten, dedak (rijstzemelen) en koffij (4985, 1981, 1448, 1369, 1281, 1265 en 1071 ton), en de opvoer door het transport van de volgende producten en goederen: rijst, steenen, steenkolen, zout, gezouten visch en manufacturen (4519, 3566, 3013, 2473, 2204 en 1148 ton). Over de verschillende maanden verdeeld, was het vervoer in het afgeloopen jaar het aanzienlijkst in Maart (4263 ton), het geringst in December (3098 ton).

Het dienstgoederenvervoer daalde in het behandelde vierjarig tijdvak van 138 040 tot 9816 ton, hoofdzakelijk omdat het overbrengen van grond en ballast gedurig merkelijk kon verminderen (van 136 259 tot 8987 ton).

De bovenaangehaalde bijlage CC bevat eene gedétailleerde statistiek van het vervoer in de verschillende maanden van 1877. Hier volgen de voornaamste cijfers over het geheele jaar.

	Aantal of hoeveelheid.	Opbrengst.
Reizigers 1ste klasse .	14 068	f 19 996,40
» 2de »	122 812	83 739,75
» 3de »	601 040	244 613,16
	737 920	f 348 349,31
Militairen	27 402	4 963,95
Gevangenen	1 487	943,72
Totaal reizigersvervoer	766 809	f 354 256,98
Bagage.	(K.G.) 144 787	5 440,92
Bestelgoederen . . .	(id.) 124 453	7 137,61
Koopmansgoederen. .	(ton) 42 530	186 453,90
Dienstgoederen . . .	(id.) 9 816 *a*)	6 662,92
Rijtuigen, paarden en vee	(stuks) 2 477	10 007,80
Diversen	—	23 380,21
Generaal totaal	—	f 593 340,34

a) Hieronder 8987 ton grond en ballast.

Als naar gewoonte volgen hier nog eenige berekeningen omtrent de uitkomsten der exploitatie over het afgeloopen jaar.

BENAMING.	Sommen.	Pct. van de bruto-ontvangst.	Per jaar en per kilometer.	Per dag en per kilometer.	Per treinmijl.	Pct. van de uitgaven.	*Aanmerkingen.*
Reizigers en bagagee .	f 359 697,90	60,7	f 6 201,69	f 16,99	f 2,18	»	De spoorweg heeft eene lengte van ruim 58 kilometers (smal spoor); de opbrengst gevende treinen doorliepen in 1877 165 217 kilometers.
Goederen, vee, enz. . .	210 262,23	35,4	3 625,21	9,93	1,27	»	
Diversen	23 380,21	3,9	403,11	1,10	0,14	»	
Totaal ontvangst.	f 593 340,34	100	f 10 230,01	f 28,02	f 3,59	»	
Algemeene kosten . .	f 51 505,50	8,7	f 888,03	f 2,43	f 0,31	21,4	
Weg en werken . . .	58 120,57	9,9	1 002,08	2,75	0,35	24,2	
Tractie en onderhoud materieel	60 780,19	10,2	1 047,93	2,87	0,37	25,2	
Exploitatie	70 316,11	11,8	1 212,34	3,32	0,43	29,2	
Totaal uitgaaf.	f 240 722,37	40,6	f 4 150,38	f 11,37	f 1,46	100	
Winst 1877.	f 352 617,97	59,4	f 6 079,63	f 16,65	f 2,13	»	
» 1876.	f 319 376,73	58	f 5 506,49	f 15,05	f 1,90	»	

1) 30 extratreinen dienden gedurende 1877 voor het ver voer van militairen, een even groot aantal liep voor particulieren, terwijl 15 extratreinen noodig waren voor het vervoer van goederen.

In het eerste semester van 1878 bereikten de ontvangsten, volgens voorloopige opgaven, een totaal van f 301 013 tegen f 282 394 in het eerste halfjaar van 1877. Slechts in Mei jl. werd f 2558 minder ontvangen dan in Mei 1877, doch de overige maanden toonden eene vermeerdering van f 21 177.

§ 3. *Concessie-aanvragen voor spoorwegen.*

Dat de vier op den 13den Junij 1877 namens den Staat met de Nederlandsch Indische Spoorwegmaatschappij gesloten overeenkomsten, welke in het vorig verslag onder deze paragraaf vermeld werden, niet door de wet bekrachtigd zijn geworden, is reeds op blz. 135 aangeteekend. In het vooruitzigt dat de daarbij voorwaardelijk verleende concessie voor de lijnen Solo-Madioen en Djokjo-Magelang-Tjilatjap haar zouden ontgaan, heeft de Maatschappij in Februarij jl. concessie aangevraagd voor twee kleine lijnen, eene van Solo naar Sragen (in de rigting van Madioen), ter lengte van 26 kilometers, en eene van Djokjo naar Sentolo (in de rigting van Tjilatjap), waarvan zij evenwel voorloopig slechts een gedeelte (Djokjo-Godean, 10 kilometers) wilde aanleggen. Het is echter onraadzaam voorgekomen die concessies te verleenen, omdat Sragen en Sentolo geen geschikte eindpunten zouden zijn voor de staatsspoorwegen, die van het oosten en van het westen uit naar de Vorstenlanden zullen moeten worden aangelegd. Het ligt in den aard der zaak dat die spoorwegen moeten doorloopen tot de hoofdplaatsen Soerakarta en Djokjokarta, zoowel in het belang van het publiek als in het financieel belang van den Staat. In de nabijheid van die hoofdplaatsen is het verkeer het levendigst; en de productiviteit der aan te leggen staatsspoorwegen zou zeer worden benadeeld wanneer juist die voordeeligste stukken aan de Nederlandsch Indische Spoorwegmaatschappij werden afgestaan.

Door den heer L. van Woudrichem van Vliet zijn bij een adres van 21 Januarij 1878 voorstellen betreffende de benuttiging van den particulieren ondernemingsgeest voor den aanleg van spoorwegen op Java gedaan, welke niet in overweging genomen konden worden, daar zij in geenerlei opzigt strookten met de door de Staten-Generaal goedgekeurde plannen der Regering ten opzigte van den spoorwegbouw. Deze voorstellen, zoomede alle in de laatste jaren ingediende (en in vorige verslagen vermelde) aanvragen om spoorwegconcessies op Java zijn aan de Staten-Generaal medegedeeld bij de behandeling van het op blz. 135 hiervóór genoemde wetsontwerp, waarbij gelden werden aangevraagd voor de voortzetting van den aanleg van staatsspoorwegen op Java.

§ 4. *Paardenspoorwegen (tramway's).*

De bestaande tramway tusschen Batavia en Meester Cornelis, waarvan het laatst in het verslag van 1876 werd melding gemaakt, geeft veel reden tot klagen, omdat de weg zeer slecht onderhouden wordt. De Indische Regering is bedacht op maatregelen van voorziening, om een einde te maken aan het groote ongerief, dat door de slechte ligging der sporen enz. toegebragt wordt aan allen die met rijtuigen of karretjes den weg moeten overgaan, en aan de ongelukken die daarbij dikwijls voorkomen. Een verzoek, door twee ingezetenen van Batavia ingediend, om eene concessie voor het aanleggen en exploiteeren van een nieuwen paardenspoorweg door een gedeelte der stad, is door de Indische Regering afgewezen.

IV. Stoomwezen.

Gedurende het afgeloopen jaar werden op den voet van het reglement, regelende het toezigt op het gebruik van stoomtoestellen (*Indisch Staatsblad* 1873 n°. 218), door den directeur der burgerlijke openbare werken 87 acten van vergunning uitgereikt tot beziging van 118 stoomketels, waarvan 81 nieuwe en 37 gewijzigde of verplaatste. Van die 118 stoomketels waren er 77 geplaatst in suikerfabrieken, 8 in werkplaatsen of ateliers, 3 in houtzagerijen, 8 in ijsfabrieken, 2 in rijstpelmolens, 2 in waterzuiveringsfabrieken en 18 in stoomvaartuigen.

Door de ambtenaren van het stoomwezen werden nog 21 tijdelijke (voorwaardelijke) acten van vergunning uitgereikt voor het gebruik van 23 stoomketels. Van die ketels waren er 8 opgesteld in suikerfabrieken, 4 in ijsfabrieken, 2 in houtzagerijen, 1 in een rijstpelmolen, 1 in eene werkplaats, 1 in eene kalkbranderij, 1 in eene indigo-onderneming, 4 in stoomvaartuigen, terwijl 1 was bestemd voor het drijven van irrigatiepompen.

Het getal vergunnings-acten, van 1853 af uitgereikt, was nu op 1 Januarij 1878, ongerekend de bedoelde tijdelijke vergunningen, geklommen tot 1228, waarvan op dien datum nog van kracht waren: voor nog in gebruik zijnde ketels 810 en voor tijdelijk buiten werking gestelde ketels 42.

De bestemming zoowel als de verwarmende oppervlakte der stoomketels, waarop de nog van kracht zijnde vergunnings-acten betrekking hebben, zijn aangewezen in bijlage DD.

De voorschriften en bepalingen van het aangehaalde reglement van 1873 werden in het afgeloopen jaar door de gebruikers van stoomketels op zeer bevredigende wijze opgevolgd, en waar de met het onderzoek belaste ingenieurs veranderingen of voorzieningen noodig keurden, werden die steeds met den meesten spoed bewerkstelligd.

In 1877 meldden zich in Indie 2 adspiranten aan, die het examen voor ingenieur van het stoomwezen (*Indisch Staatsblad* 1874 n°. 70) wenschten af te leggen, doch geen van beiden voldeed aan de gestelde eischen, zoodat, ter vervulling van eene ontstane vacature in den rang van ingenieur 3de klasse, hier te lande een examen is uitgeschreven; van de 2 candidaten, die aan dat examen hebben deelgenomen, is degene, die het best voldaan had, in April jl. naar Indie gezonden en aldaar sedert in functie getreden.

Aan 42 personen werden, nadat zij het praktisch examen hadden afgelegd, bedoeld bij art. 54 van Indisch Staatsblad 1873 n°. 218, acten van bekwaamheid uitgereikt, namelijk aan 20 als machinisten, aan 10 als locomotiefen machinedrijvers en aan 12 als stokers.

Het gebruik van stoom gaf gedurende het afgeloopen jaar geen aanleiding tot eenig ongeluk.

V. Posterijen en telegrafie. [1])

§ 1. *Vereenigde dienst.*

De op blz. 154 van het vorig verslag besproken wijziging der formatie van het personeel voor den post- en telegraafdienst kwam tot stand in de eerste dagen van 1878 (*Indisch Staatsblad* n°. 29). Dientengevolge werden al dadelijk zoowel te Samarang als te Soerabaija de aldaar tot dusver nog gescheiden post- en telegraafkantoren vereenigd, en onder het beheer van één chef (met den titel van hoofdkantoorchef) gebragt, terwijl te Weltevreden en te Buitenzorg, de eenige plaatsen waar nog afgescheiden kantoren bestaan, de vereeniging zal plaats hebben zoodra zich daartoe de gelegenheid aanbiedt. Door de bedoelde reorganisatie wordt dus aan het indertijd aangenomen beginsel der zamensmelting van beide diensten verder volledige toepassing gegeven, en daar zij tevens ten doel heeft om de vooruitzigten van het personeel te verbeteren, is te verwachten dat voortaan eene ruimere keuze van geschikte adspiranten zal kunnen worden verkregen. [2])

Het aantal inspecteerende ambtenaren werd met één verminderd, en in verband daarmede is de in 1875 vastgestelde splitsing van het Nederlandsch Indische post- en telegraafgebied in acht afdeelingen met 1 Februarij 1878 weder tot zeven afdeelingen teruggebragt. De standplaatsen van de chefs der nieuwe afdeelingen zijn: voor de 1ste en

---

[1]) Het in 't laatst van 1877 te Batavia in druk verschenen „verslag omtrent den gouvernements post- en telegraafdienst in Nederlandsch Indie over het jaar 1876" (het tweede jaarverslag betreffende den vereenigden dienst) is reeds afzonderlijk aan de Staten-Generaal aangeboden. (Het indienen van deze verslagen door den hoofdinspecteur, chef van den post- en telegraafdienst, werd voorgeschreven bij art. 11 der Algemeene bepalingen in Indisch Staatsblad 1876 n°. 281.)

[2]) Bij de nieuwe formatie werd tevens gerekend op de in 't vorig verslag aangekondigde verheffing van het hulppostkantoor te Soekaboemi (Preanger regentschappen) tot post- tevens telegraafkantoor. Dat kantoor werd den 12den April jl. geopend.

7de afdeeling Batavia, en voor de vijf overige afdeelingen Samarang, Soerakarta, Soerabaija, Lahat (res. Palembang) en Padang.

Ook onderging de rangschikking der kantoren, door de nieuwe verdeeling der kantoorchefs in zes categorien (namelijk: hoofdkantoorchefs en vijf klassen van kantoorchefs), eene voorloopige wijziging, waardoor reeds aanstonds een tiental kantoren tot eene hoogere klasse konden gebragt worden.

De bestaande 90 kantoren (wier aantal echter met 2 verminderen zal wanneer ook te Weltevreden en te Buitenzorg beide diensten vereenigd zullen zijn) [1]) zijn nu verdeeld in: 2 hoofdkantoren, 5 kantoren der 1ste klasse, 5 der 2de, 11 der 3de, 50 der 4de en 17 der 5de klasse. Daarvan zijn er 23 enkel postkantoren (7 op Java en Madura en 16 in de buitenbezittingen), 3 enkel telegraafkantoren (op Java), en 64 post- en telegraafkantoren tegelijk (48 op Java en 16 op Sumatra). Behalve de hulppostkantoren, ten getale van 64 (45 op Java en Madura en 19 in de overige gewesten), zijn nog geopend: doorgaande, 1 veldpostkantoor (te Atjeh) en 1 hulptelegraafkantoor (te Batavia), en op zekere tijden van het jaar, 2 telegraafkantoren (te Tjipannas en te Lengkong).

Voor het volgende jaar is weder eene niet onbelangrijke uitbreiding van den post- en telegraafdienst ontworpen, bestaande in de oprigting van post- tevens telegraafkantoren op een tiental kleinere plaatsen op Java (waaronder middenpunten van de tabakscultuur) [2]) en op een tweetal plaatsen ter Sumatra's Westkust, namelijk Padang Pandjang en Baros, en voorts in de oprigting van een postkantoor te Tandjong Poera (Langkat) ter Oostkust van Sumatra. De beide kantoren ter Sumatra's Westkust en een paar van de ontworpen nieuwe kantoren op Java zullen in de bestaande telegraaflijnen kunnen worden ingeschakeld, maar voor de overige zal het aanleggen van nieuwe lijnen of het vermeerderen der draden op sommige lijnen noodig zijn, hetgeen tevens zal ten goede komen aan de eischen van den dienst in het algemeen. Wat het postwezen betreft, zal van de ontworpen verbetering het gevolg zijn, dat op 9 der bedoelde 10 plaatsen in Midden- en Oost-Java, waarvan er 8 thans slechts hulppostkantoren bezitten [3]), de dienst op meer volmaakten voet zal worden ingerigt, en dat op Sumatra 2 plaatsen, die tot dusver van eene eigen post-inrigting verstoken waren, deze zullen krijgen, namelijk op de westkust Baros, waar men zich tot dusver van het tamelijk ver verwijderde kantoor Siboga moest bedienen, en op de oostkust Langkat (Tandjong Poera), waar de ingezetenen — onder welke ook Europesche landbouwondernemers — voor den postdienst thans nog slechts te regt kunnen bij het postkantoor te Laboean Deli, dat van Tandjong Poera over land drie dagen en over zee onder gunstige omstandigheden acht uren stoomens verwijderd is. (Padang Pandjang, waar nu tevens een telegraafkantoor zal komen, bezit reeds een postkantoor.) Wanneer deze uitbreiding en de hooger bedoelde reorganisatie der diensten te Weltevreden en Buitenzorg zullen zijn tot stand gekomen, zal het personeel voor den kantoordienst [4]) bestaan uit: 99 kantoorchefs (3 hoofdkantoorchefs, 4 kantoorchefs der 1ste, 5 der 2de, 14 der 3de, 57 der 4de en 16 der 5de klasse), 133 commiezen (18 der 1ste, 21 der 2de en 94 der 3de klasse), en 40 adjunct-commiezen, terwijl dan, om aan het hoofd van hulppostkantoren te staan, 56 hulppostcommiezen zullen moeten aanwezig zijn.

Zoo als reeds vroeger is gemeld (zie het verslag van 1876, blz. 138) maakte de zamensmelting van postwezen en telegrafie ook nadere voorschriften noodig nopens de benoembaarheid tot ambtenaar bij dien vereenigden dienst-tak. Nog altijd golden de voorwaarden, die indertijd enkel voor adspiranten of ambtenaren bij de telegrafie waren vastgesteld. De nieuwe voorwaarden van benoembaarheid werden geregeld bij het Koninklijk besluit van 30 October 1877 n°. 11 (*Nederlandsche Staatscourant* van 4 5 November 1877; *Indisch Staatsblad* 1878 n°. 48). Daarbij werden gearresteerd drie programma's van examens, als: *a.* voor de betrekking van commies der 3de klasse, *b.* voor die van commies der 2de klasse en de daarop volgende hoogere rangen beneden dien van adjunct-inspecteur, en *c.* voor die van adjunct-inspecteur en verdere rangen. Voor andere dan de bijzonder voor den post- en telegraafdienst gevorderde kundigheden is thans vrijstelling verleend voor zooveel deswege bij andere examens bewijzen van bekwaamheid zijn geleverd. Overigens is, met het oog op de mogelijke uitzending van ambtenaren uit Nederland [5]), evenals vroeger alleen voor het examen in de beginselen der Maleische taal was voorgeschreven, thans ook voor die vakken, welke meer uitsluitend op den Indischen post- en telegraafdienst betrekking hebben, de gelegenheid geopend om dit gedeelte van het examen later afzonderlijk (in Indie) af te leggen. Omtrent het afnemen der verschillende examens is door den Gouverneur-Generaal het noodige geregeld bij een besluit van 2 Februarij 1878 (*Javasche Courant* van den 5den dier maand), waarbij o. a. bepaald is dat het bedoelde aanvullings-examen, willen de betrokkenen voor bevordering tot een hoogeren rang in aanmerking komen, moet worden afgelegd binnen één jaar na aankomst in Indie.

§ 2. *Brievenposterij.*

Correspondentie tusschen Europa en Indie. De geregelde postdienst tusschen Indie en Nederland, die door de stoomschepen der stoomvaartmaatschappij »Nederland" wordt onderhouden, onderging eenige wijziging door de op 22 September 1877 met haar gesloten overeenkomst, waarvan reeds kortelijk gewag werd gemaakt op blz. 104. Bij die nieuwe overeenkomst is, met wijziging van het contract van 10 Januarij 1877 (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 3175) bepaald dat de stoomschepen, welke in de maanden Januarij tot en met Mei van Batavia vertrekken, Pinang en Atjeh (in plaats van Padang) tot het aan boord nemen van brievenmalen zullen aandoen. Het aandoen van Pinang en Atjeh ook in de andere maanden des jaars blijft ter keuze van de Maatschappij. Tot het aanleggen te Padang op de terugreis — vroeger alleen verpligtend gedurende de voor het aandoen dier reede gunstige maanden November tot en met Maart — is nu de Maatschappij in 't geheel niet meer gehouden. [6]) De duur der terugreis van Batavia naar Napels door de straat van Malakka is gesteld op hoogstens 33 dagen; wordt de oude route gebezigd, dan moet de terugreis evenals tot dusver (onverschillig of Padang wordt aangedaan of niet) geschieden in 32 dagen. [7])

Gedurende het jaar 1877 werden door de Maatschappij 33 reizen (17 uit- en 16 thuisreizen) onder de werking van het postcontract gemaakt, waarvoor zij wegens vracht der mailpakketten ontving f 26 908,76, d.i. gemiddeld per reis f 815,41 of f 2 184,59 minder dan het gewaarborgde minimum van f 3000. Over het afgeloopen jaar is derhalve — na aftrekking eener boete ad f 25 [8]) — aan de Maatschappij

[1]) Weltevreden, waar thans zoowel het post- als het (afgescheiden) telegraafkantoor tot de kantoren 1ste klasse behooren, zal dan worden een vereenigd hoofdkantoor, terwijl Buitenzorg, waar thans het telegraafkantoor in de 2de en het postkantoor in de 3de klasse valt, bij vereeniging van beide, tot de kantoren der 1ste klasse zal worden gebragt.

[2]) Bandjarnegara (Banjoemas), Karang-Anjer en Wonosobo (Bagelen), Temanggoeng (Kadoe), Demak (Samarang), Joana (Japara), Patjitan en Ponorogo (Madioen), Kraksaän (Probolinggo) en Djember (Bezoeki).

[3]) Te Patjitan is reeds een postkantoor gevestigd. Djember bezit echter tot dusver geen eigen post-inrigting, maar behoort onder het post- tevens telegraafkantoor te Bondowosso.

[4]) Dus zonder te rekenen op het personeel bij het brievenvervoer, — een onderdeel van den post- en telegraafdienst uitmakende, — waarvoor evenwel geen speciale formatie is vastgesteld.

[5]) Behalve de twee, in 't vorig verslag bedoeld, beide in het najaar van 1877 vertrokken, zijn sedert nog twee ambtenaren van hier aangevraagd ter benoeming tot adjunct-inspecteur bij den post- en telegraafdienst. Van de candidaten voor de nieuwe plaatsen zal natuurlijk het examen volgens de thans geldende bepalingen worden afgenomen.

[6]) Ofschoon de nieuwe overeenkomst volgens haren inhoud reeds op 1 November 1877 in werking trad, werd toch op de terugreizen in de maanden November en December van dat jaar Padang nog aangedaan.

[7]) De reizen van Napels naar Batavia, die steeds zonder uitzondering via Padang moeten geschieden, behooren even als vroeger in 30 dagen te worden afgelegd.

[8]) De overige boeten ad f 1437,50, ingehouden wegens te late aankomst op sommige reizen, zijn weder gerestitueerd als premie voor vroegere aankomst op andere reizen.

moeten worden bijgepast (voor de eene helft door de Nederlandsche en voor de andere helft door de Indische postadministratie) eene som van f 72 066,24. [1]) Over het eerste semester van 1878 beliep de vracht der mailpakketten op 17 reizen (9 uit- en 8 thuisreizen) f 13 478,06, d. i. gemiddeld f 792,82 per reis. Over dat tijdvak was dus aan de Maatschappij te suppleeren, na aftrekking van verschillende boeten (ad f 1 293,75) wegens e late aankomst, f 36 228,19.

Bij de uitbreiding van de stoomvaart tusschen Nederlandsch Indie en Europa heeft zich reeds eenige malen de gelegenheid voorgedaan tot het verzenden van postpakketten naar eene der Italiaansche of Fransche havenplaatsen aan de Middellandsche Zee, met regtstreeks uit Indische havens daarheen vertrekkende stoomschepen, buiten den gewonen maildienst. Daar het te verwachten is dat dergelijke gelegenheden ook verder zullen voorkomen, zijn de Indische postkantoren in Mei jl. aangeschreven daarvan gebruik te maken, wanneer het te voorzien is dat de pakketten, met zoodanige buitengewone gelegenheid verzonden, vroeger eene der bovenbedoelde havenplaatsen zullen bereiken dan wanneer zij op de gewone wijze met de eerste mailboot via Batavia worden verzonden.

De verzending van gesloten brievenmalen tusschen Nederland en Indie langs den weg van Triëst werd, wegens het weinige gebruik dat van dien weg gemaakt werd, gestaakt, en wel in Nederland met October en in Indie met medio November 1877. [2])

In de jongste maanden zijn, met medewerking voor zooveel noodig der betrokken vreemde postadministratien, schikkingen getroffen om de voor Nederlandsch Indie bestemde mailbrieven enz., voor zooveel zij langs den weg van Singapore of Pinang worden verzonden, in vele gevallen hunne bestemming spoediger te doen bereiken dan de tot nu toe bestaande regeling omtrent de uitwisseling van gesloten mailpakketten toeliet. Ingevolge de vestiging van een Nederlandsch Indischen postambtenaar op elk der genoemde plaatsen (*Indisch Staatsblad* 1878 n° 38) kunnen de gesloten brievenmalen uit Europa naar Nederlandsch Indie per Fransche en Engelsche mail, welke tot hiertoe schier uitsluitend naar Batavia werden verzonden ([3]), voortaan aan die beide postagenten worden geadresseerd, en zij verzenden dan, met de in de Straits Settlements zoo veelvuldig voorkomende stoomgelegenheden, de brieven enz. hetzij regtstreeks van daar naar hunne verschillende bestemmingsplaatsen, of wel, wat de te Singapore aan te brengen pakketten voor Midden- en Oost-Java en voor de oostelijke buitenbezittingen betreft, naar het uitwisselingskantoor te Samarang. Het gevolg van een en ander is dat op een aantal plaatsen van Nederlandsch Indie de per Fransche en Engelsche mail uit Europa verzonden brieven eenige dagen — in het oostelijk gedeelte van den Indischen Archipel zelfs eene halve en soms eene geheele maand — eerder zullen kunnen ontvangen worden dan tot dusver het geval was, daargelaten nog de voordeelen die de aanwezigheid der bedoelde Nederlandsch Indische postagenten oplevert voor de goede toepassing der regelingen, voortvloeijende uit de opneming van Nederlandsch Indie in de Algemeene Postvereeniging. Overigens is het duidelijk dat de benuttiging te Singapore en Pinang van elke zich dáár voordoende stoomgelegenheid, door de ingestelde agentschappen gewaarborgd, ook aan de verzending in omgekeerde rigting, uit Nederlandsch Indie naar Europa [4]), en zelfs aan de postgemeenschap tusschen verschillende gedeelten van Nederlandsch Indie onderling, ten goede moet komen.

Algemeene Postvereeniging. Tot de op 1 Junij jl. te Parijs gesloten conventie ter herziening van het postverdrag van Bern van 9 October 1874 (*Nederlandsch Staatsblad* 1875 n°. 80, *Indisch Staatsblad* 1877 n°. 82), en tot de daardoor bestendigde Postvereeniging [5]), is de Nederlandsche Regering ook voor Nederlandsch Indie weder toegetreden. Aan de Nederlandsche Oost- en West-Indische kolonien en bezittingen te zamen is één stem in de Vereeniging toegekend. De conventie en het bijbehoorend reglement ter uitvoering treden in werking met 1 April a. s.

Aan de overeenkomst betreffende de verzending van brieven met aangegeven geldswaarden, tusschen verschillende landen der Vereeniging almede op 1 Junij te Parijs gesloten, is voor Nederlandsch Indie niet deelgenomen, en evenmin aan de op den 4den dier maand tusschen een 15tal landen (meest in Europa) getroffen internationale schikkingen omtrent de verzending van postwissels. Niet alleen was de wenschelijkheid eener toetreding tot die beide regelingen voor de Nederlandsche kolonien en bezittingen niet gebleken, maar voor zooveel het eerstbedoelde onderwerp betreft (de verzending namelijk van brieven met aangegeven geldswaarden) konden uit zoodanige overeenkomst voor de Indische postadministratie zelfs groote verliezen voortvloeijen.

Postwisselverkeer met Nederland en vreemde landen. De in 't vorig verslag (blz. 155) bedoelde verlaging van het regt op de in Indie verkrijgbare buitenlandsche postwissels (naar Belgie, Duitschland, Groot-Brittannie, Italie, Luxemburg en Zwitserland) is aldaar met 1 December 1877 ingevoerd. [6]) Met ingang van 1 Januarij 1878 werd deze gelegenheid tot geldverzending ook uitgebreid tot Frankrijk (met Algerie). Het maximum voor elken postwissel in dit verkeer is bepaald op f 150 (of frs. 300). De overmaking der gelden uit Indie naar Frankrijk geschiedt, even als in het postwisselverkeer tusschen Indie en de zes eerstvermelde vreemde landen, door bemiddeling van de Nederlandsche postadministratie (het algemeen bureau der postwissels te 's Gravenhage, alwaar tevens de herleiding van de munt van het land van oorsprong in die van het land van bestemming plaats vindt); de verzendingen der postwissels uit Frankrijk — waarvoor de gelegenheid aldaar mede met 1 Januarij 1878 werd opengesteld — geschieden echter regtstreeks door de nemers (afzenders) aan de geadresseerden in Indie. Op de daarvoor gebezigde Fransche internationale mandaten was een termijn van geldigheid van slechts drie maanden uitgedrukt. Ter gemoetkoming aan de daartegen geopperde bezwaren is onlangs door de Fransche postadministratie deze termijn tot zes maanden verlengd.

Van de gelegenheid tot verzending van gelden per postwissel naar Nederland werd ook in 1877 wederom een zeer ruim gebruik gemaakt. De verzendingen uit Nederland naar Indie bleven, in verhouding tot die in omgekeerde rigting, zeer gering. Naar Indie werd namelijk slechts overgemaakt in 1876 f 44 733 en in 1877 f 41 683; uit Indie daarentegen f 945 669 en f 960 477. (De thans medegedeelde cijfers over 1876 zijn ontleend aan verbeterde opgaven.) Het postwisselverkeer met vreemde Staten,

[1]) Over de eerste 26 voor subsidie in aanmerking komende reizen (October 1875—December 1876) bedroeg de bijpassing in evenredigheid iets meer, namelijk per reis plus minus f 2237,06, of in 't geheel f 58 163,41⁵.

[2]) Zie de Nederlandsche Staatscourant van 10 October en de Javasche Courant van 16 November 1877.

[3]) Alleen de per Engelsche mail aangebragte brieven voor Riouw, Banka en de oost- en noordkust van Sumatra (van Palembang tot Atjeh) bereikten Batavia niet, maar werden door de — nu opgeheven — Nederlandsch Indische mailagenten, dienstdoende op de ijnen Batavia-Singapore en Singapore-Atjeh, regtstreeks naar hunne bestemming verzonden.

[4]) Behalve met Nederland worden door de postagenten gesloten brievenmalen uitgewisseld met de Fransche, Italiaansche en Britsche postadministratien.

Gedurende de maanden Januarij t/m Mei (wanneer namelijk de in den geregelden Nederlandschen maildienst varende stoomschepen hunne terugreis nemen door de straat van Malakka en dan onder anderen Pinang aandoen) wordt hiermede ook de verzending van brievenmalen aan de Nederlandsche en aan de Italiaansche postadministratie via Napels, en casu quo per „zeepost" (dat is via Nieuwediep), gebaat. Diezelfde stoomschepen nemen dan ook te Oleh-leh (Atjeh) de brievenmalen mede van het veldpostkantoor te Kotta Radja.

[5]) De tegenwoordige benaming „Union générale des Postes" zal voortaan luiden „Union postale universelle". De vereeniging omvat nu 29 staten en, behalve Britsch-Indie en een groot gedeelte der Britsche kolonien, alle kolonien der andere Europesche staten.

[6]) Het tarief is nu algemeen 25 cent per f 10 of gedeelte van f 10. Voor de afgifte van postwissels naar Nederland wordt sedert 1 Januarij 1876, toen het regt daarop verhoogd werd (zie het verslag van 1876 blz. 139), mede 2½ pct. geheven.

naarmate daartoe in de genoemde jaren achtereenvolgens de gelegenheid werd opengesteld, liep in 1876 over f 9203, in 1877 over f 35 613, waarvan uit Indie verzonden respectievelijk f 7426 en f 31 171. [1])

De in 't vorig verslag blz. 155 bedoelde nieuwe voorschriften omtrent de vergoeding aan de Nederlandsche postadministratie van een gedeelte van het in Indie op de geldverzendingen naar Europa geheven regt, zijn met 1 October 1877 (*Indisch Staatsblad* n°. 230) in werking getreden. Dientengevolge ontvangt nu bedoelde postadministratie ook een aandeel in het regt, dat in Indie geheven wordt op de geldverzendingen van daar naar Nederland, namelijk 1 pct. over het bedrag, waarmede die verzendingen de in omgekeerde rigting overgemaakte sommen overtreffen, en ter zake van de geldverzendingen uit Indie naar vreemde landen 1¼ pct. van het totaal bedrag der overgemaakte postwissels, in stede van f 0,05 of f 0,10 (naar gelang van het land van bestemming) over elke in Indie gedane storting van f 10 of daarbeneden.

Posterijen in Indie. Met den reeds in vorige verslagen besproken maatregel om, zonder verhooging van uitgaven, doch alleen door een doelmatiger gebruik van de fondsen voor inlandsch personeel en voor materieel toegestaan, in het brievenvervoer verbetering te brengen, werd ook in het afgeloopen jaar voortgegaan. Zoo werd, sedert 1 Augustus 1877, een dagelijksche postdienst (per postiljon) ingesteld tusschen Samarang en Oenarang, en de bestaande postenloop driemaal 's weeks op de lijnen Poerworedjo-Wonosobo in Bagelen en Temanggoeng-Magelang in Kadoe veranderd in een dagelijkschen dienst (behalve des Zondags), mede per postiljon, echter met deze wijziging dat voortaan de post van Temanggoeng niet tot Magelang, maar tot Setjang (district Magelan) zou gaan om daar aan te sluiten aan den dagelijkschen dienst (per kar en paard) van Tagal over Banjoemas naar Magelang en Ambarawa. Een postiljondienst zes malen 's weeks werd met 1 Augustus 1877 mede in het leven geroepen op een der routes in Samarang, namelijk tusschen Weliri en Pelantoengan, op welke laatste plaats gelijktijdig een hulppostkantoor werd geopend ter vervanging van dat te Toenjang. (Zie omtrent een en ander Indisch Staatsblad 1877 n°. 101 en 109.)

De op de hoofdpostlijn over Java gebezigde postrijtuigen met vier paarden (verg. vorig verslag blz. 155) zijn sedert 1 December 1877, bij wijze van proef aanvankelijk op het gedeelte Buitenzorg-Cheribon, vervangen door karren met twee paarden, en deze maatregel bleek zoo goed te voldoen, niet alleen uit het oogpunt van bezuiniging maar ook door geregelder aankomst der posten, dat reeds besloten is de wijziging in te voeren op het geheele traject tot Soerabaija.

Voor de buitenbezittingen bepaalde de verbetering in het postverkeer zich tot het openen van een postdienst tusschen Boelekomba en het eiland Saleijer (gouvernement Celebes en onderhoorigheden), alsmede tusschen Mengkatip en Moeara Teweh (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo), door middel van met roeijers bemande praauwen (gouvernementsbesluiten van 15 October 1877 en 3 Mei 1878). [2])

De gelegenheid tot vervoer van reizigers met den brievenpostwagen werd in 1878 weder op verschillende trajecten opengesteld. Behalve tusschen de reeds in het vorig verslag blz. 156 vermelde nieuwe plaatsen was dit sedert 1 Junij jl. ook het geval tusschen Probolinggo, Kraksaän en Bezoeki en tusschen Bezoeki en Sitoebondo. [3])

Bij de vasststelling der dienstregeling voor het vervoer van 's lands reizigers en goederen over de staatsspoorwegen op Java, (goedgekeurd bij Indisch besluit van 29 April 1878, n°. 31,) zijn tevens bepalingen gemaakt betreffende het vervoer van brieven en postpakketten langs die wegen.

Aan de voorgenomen invoering van gezegelde briefomslagen zoowel voor het binnenlandsch als voor het buitenlandsch postverkeer (van f 0,10 en f 0,25) is bij den aanvang van 1878 (*Indisch Staatsblad* n°. 1) gevolg gegeven. Bedoelde postcouverten zijn bij alle postkantoren verkrijgbaar gesteld tegen betaling van f 0,10⁵ en f 0,25⁵. [4])

Statistiek. Terwijl in bijlage EE meer uitvoerige gegevens worden verstrekt, volgt hieronder een driejarig overzigt betreffende het binnen- en buitenlandsch verkeer zoowel van brieven, drukwerken enz. als van postwissels. [5])

	1875.	1876.	1877.
1°. BRIEVEN, DRUKWERKEN ENZ.			
a. Binnenlandsch verkeer.			
Gefrankeerde brieven	1 627 069	1 911 812	2 046 592
Ongefrankeerde id.	460 076	296 392	274 355
Dienstbrieven	755 836	715 709	729 337
Totaal brieven	2 842 981	2 923 913	3 050 284
Dagbladen en andere drukwerken	?	1 782 753 stuks	1 764 228 stuks
Monsters en stalen van koopwaren	?	9 315 id.	13 161 id.
Papieren en bescheiden (papiers d'affaires)	?	—	269 id.
Totaal dezer drie categorien	?	1 792 068 stuks	1 777 658 stuks
Aangeteekende stukken (reeds onder de vorige opgaven begrepen.)	93 216	104 583	133 481

[1]) Gedurende het eerste kwartaal van het loopende jaar bedroeg de omzet reeds f 12 496 (waarvan uit Indie f 10 597).

[2]) In verband hiermede werd voor beide gewesten de zamenstelling enz. van het inlandsch personeel der brievenposterij op nieuw geregeld.

[3]) Behalve op dit traject (in het oostelijkst gedeelte van Java's noordkust) bestaat nu tot bovenbedoeld vervoer gelegenheid op de voornaamste wegen van geheel Java (behalve tusschen die plaatsen welke door spoorwegen verbonden zijn), en wel van Anjer tot Weltevreden, vervolgens van Buitenzorg door de Preanger regentschappen naar Cheribon en verder oostwaarts langs de noordkust tot Soerabaija. Verder van Ambarawa (Midden-Java) in zuidwestelijke rigting door Kadoe en Bagelen naar Tjilatjap op de zuidkust, en van Soerabaija, mede in zuidwestelijke rigting, door Kediri en Madioen naar Soerakarta.

[4]) Of de blijkens 't vorig verslag, blz. 154, aangeschafte buitenlandsche briefkaarten van f 0,12⁵ reeds zijn in gebruik gesteld, is bij het Departement van Kolonien nog niet gebleken.

[5]) De cijfers betreffende het jaar 1876 verschillen hier en daar met die in 't vorig verslag vermeld, ten gevolge van nader ontvangen verbeterde gegevens.

	1875.	1876.	1877.
b. Buitenlandsch verkeer.			
Ontvangen brieven	212 162	219 729	241 873
Verzonden »	204 524	213 255	258 244
Totaal brieven . . .	416 686	432 984	500 117
Dagbladen en andere drukwerken . . . . (Ontvangen en verzonden te zamen.)	801 810 stuks	682 367 stuks	48 784 kilogr.
Monsters en stalen van koopwaren . . . . (Ontvangen en verzonden te zamen.)	?	?	8 307 stuks
Papieren en bescheiden (papiers d'affaires) . . . . . (Ontvangen en verzonden te zamen.)	—	—	40 »
Aangeteekende stukken (reeds onder de vorige opgaven begrepen) . . . . (Ontvangen en verzonden te zamen.)	4 701	9 116	9 629
Ontvangbewijzen voor aangeteekende stukken . . . (Ontvangen en verzonden te zamen.)	—	—	95
2°. POSTWISSELS.			
Bedrag der afgegeven *binnenlandsche* postwissels	f 4 270 814	f 4 556 075	f 5 000 677
Id. *buitenlandsche* postwissels uit Indie naar Europa	f 1 153 522	f 953 095	f 991 648
Id. *buitenlandsche* postwissels » Europa » Indie	34 106	46 510	46 125
Totaal der *buitenlandsche* postwissels . . .	f 1 187 628	f 999 605	f 1 037 773
3°. BRIEFKAARTEN.			
Uitgegeven *enkele* briefkaarten (à 5 cent)	219 961	254 308	265 177
id. *dubbele* » (à 10 cent)	8 926	15 627	?
Te zamen . . .	228 887	269 935	?
4°. REBUTEN.			
Brieven geadresseerd aan onbekenden of aan personen wier woonplaats niet was te vinden	17 323	18 553	?
Geweigerde brieven of onafgehaalde poste-restante brieven en brieven geadresseerd aan personen die overleden waren of, zonder adres achter te laten, vertrokken waren	30 512	33 024	?
Te zamen . . .	47 835	51 577	?

Bovenstaande opgaven getuigen over 't algemeen van een gestadigen vooruitgang zoowel in het binnenlandsch als in het buitenlandsch postverkeer.

De zuivere ontvangsten van de brievenposterij over de laatste drie jaren beliepen als volgt:

Jaren.	Porten en regt op geld-artikelen.	Gedebiteerde post-(frankeer-) zegels, portzegels en briefkaarten.	Passagegeld (wegens personenvervoer per brievenpostwagen).	Te zamen.
1875	f 143 718	f 512 510	f 41 166	f 697 394
1876 (*a*)	157 338	526 185	39 251	722 774
1877	137 841	493 147	50 369	681 357

a) De thans ingevulde cijfers over 1876 zijn ontleend aan verbeterde opgaven.

§ 3. *Paardenposterij.*

De reeds in vorige verslagen bedoelde voorstellen tot reorganisatie der gouvernements-paardenposterij op Java zijn nog bij de Indische Regering in overweging.

De ontworpen organisatie der zoogenaamde regentsposterij in de binnenlanden is bij den directeur der burgerlijke openbare werken in behandeling. De afdoening daarvan is vertraagd door het niet inkomen der noodige gegevens van sommige hoofden van gewestelijk bestuur.

Het in 1875 aan de controleurs en adspirant-controleurs bij het binnenlandsch bestuur op Java toegestaan kosteloos gebruik van gouvernements-postpaarden, voor dienstreizen binnen de afdeeling waarin zij werkzaam zijn, werd bij Indisch Staatsblad 1877 n°. 135 beperkt tot de gevallen dat de bedoelde dienstreizen zich verder uitstrekken dan tot een afstand van 6 palen buiten de standplaats. Verder werd bij Indisch Staatsblad 1877 n°. 283 het kosteloos gebruik van de beide paardenposterijen toegestaan aan de regenten voor hunne dienstreizen binnen het regentschap en naar de afdeelings- en gewestelijke hoofdplaats, zoomede

aan de op zich zelf staande patihs voor de dienstreizen die zij binnen hunne afdeeling en naar de hoofdplaats van het regentschap hebben te doen.

De ontvangsten der gouvernements-paardenposterij worden opgegeven in de laatst verloopen drie jaren te hebben bedragen als volgt:

JAREN.	Particuliere reizigers.		Dienstreizigers.		Te zamen.	
	Aantal verstrekkingen.	Bedrag.	Aantal verstrekkingen.	Bedrag (fictief).	Aantal verstrekkingen.	Bedrag.
1875	558	f 27 280	3 474	f 132 385	4 032	f 159 665
1876	530	24 383	3 576	124 060	4 106	148 443
1877	457	21 834	3 161	122 614	3 618	144 448

Omtrent de inkomsten der zoogenaamde regentsposterij zijn geen latere opgaven vermeld gevonden dan over 1876; daaruit blijkt, dat de reeds in 't vorig verslag vermelde opbrengst van f 60 304 (ten regte f 60 346) betrekking had tot 1228 verstrekkingen aan particulieren (waarvoor dus werkelijk betaling genoten werd). De overigens (aan dienstreizigers) gedane verstrekkingen, ten getale van 8594, werden voor memorie berekend eene opbrengst te hebben gegeven van f 305 778.

§ 4. *Telegrafie.*

De uitsluitend op de telegrafie betrekking hebbende bepalingen ondergingen in 1877 en later geene wijzigingen van aanbelang. In verband met de reeds vermelde opening van drie nieuwe kantoren in het voorjaar van 1877 (Sidoardjo, Japara en Toeloeng Agoeng; zie vorig verslag blz. 157) en van een in April 1878 (Soekaboemi; zie blz. 142 hiervóór, noot 2) onderging het tarief van verzendingskosten de noodige aanvulling (*Indisch Staatsblad* 1877 n°. 25, en 1878 n°. 59). Voorts werd eene kleine onvolledigheid in de ordonnancie van 6 October 1876 (*Indisch Staatsblad* n°. 257), houdende nieuwe bepalingen omtrent den aanleg en het gebruik van telegrafen in Indie, aangevuld bij Indisch Staatsblad 1878 n°. 101.

In den loop van 1877 onderging het telegraafnet in Nederlandsch Indie geen noemenswaardige uitbreiding. Eene telegraaflijn (van 34 kilometers) werd aangelegd van Koedoes naar Japara en eene dubbele lijn (van $6^1/_2$ kilometer) van Ngoedjang naar Toeloeng-Agoeng, ter verbinding van laatstgenoemde plaats met de bestaande lijn tusschen Kediri en Blitar. De bestaande draad van Malang naar Loemadjang werd van eerstgenoemde plaats tot Klakah weggenomen en vervangen door eene lijn van Klakah naar Probolinggo en eene van Pasoeroean over Bangil naar Malang [1]). Verder werd in het begin van 1878 nog een draad gespannen van Tjiandjoer naar Soekaboemi. De oprigting van eenige der op blz. 143 bedoelde nieuwe telegraafkantoren zal het aanleggen noodig maken van eene nieuwe telegraaflijn van Banjoemas over Bandjarnegara, Wonosobo en Temanggoeng naar Magelang, en van eene dergelijke lijn van Madioen over Ponorogo naar Patjitan, en verder het spannen van een tweeden draad, langs de bestaande enkele lijn, van Samarang over Demak naar Joana, en van een derden draad, langs de tegenwoordige dubbele lijn, van Poerworedjo naar Karang-Anjer. De voorgestelde kantoren te Kraksaän en Djember kunnen in de bestaande lijnen, respectievelijk tusschen Probolinggo en Bezoeki en tusschen Loemadjang en Bondowosso, worden opgenomen. Wat Sumatra betreft, wordt het telegraafkantoor te Padang Pandjang ingeschakeld in de tegenwoordige lijn van Padang naar Fort de Kock, terwijl het kantoor te Baros het lijntraject van Siboga naar Singkel (lang 160 kilometers) in twee deelen zal splitsen, waardoor toezigt en onderhoud op dit lange lijngedeelte aanmerkelijk zullen worden gebaat, omdat nu het langs de lijn gestationeerde inlandsch bewakings-personeel meer onder bereik van de kantoor-ambtenaren zal komen en dus beter zal kunnen worden gecontroleerd, hetgeen vooral noodig was op het ongezonde gedeelte voorbij Baros, waar tot dusver, uithoofde van onvoldoende zorg der lijnwachters, dikwijls herstellingen noodig waren, die door de Europesche ambtenaren gemeenlijk slechts ten nadeele hunner gezondheid konden worden uitgevoerd.

Op een der lijntrajecten in Palembang, namelijk tusschen de hoofdplaats en Lorrok, is — ter betere verzekering van de gemeenschap — de in slechten toestand verkeerende rivierkabel sedert medio Augustus 1877 buiten gebruik gesteld en door eene landlijn vervangen (verg. vorig verslag blz. 157).

Een overzigt van de telegraafverbindingen in den Indischen Archipel wordt aangetroffen in de bij dit verslag gevoegde kaart. Daarin zijn ook opgenomen de nieuwe verbindingen, voor 1878 ontworpen, waarvan hierboven sprake was.

De vóór een paar jaren bij wijze van proef uitgezonden nieuwe soort van ijzeren telegraafpalen (van zoogenaamd T-ijzer) zijn niet voldoende stevig bevonden, zoodat aan de vroeger uitgezonden compleete ijzeren palen de voorkeur gegeven wordt.

Behalve de drie hierboven reeds genoemde gouvernements kantoren kwam in 1877 (den 6den Julij) te Batavia ook een particulier telegraafkantoor in werking, uitsluitend bestemd tot het overseinen der telegrammen die ten behoeve van de firma Maclaine Watson & C°. verzonden of ontvangen worden. Voor de bediening van dit kantoor (dat in verbinding staat met het gouvernementskantoor te Weltevreden) zijn twee gouvernements-ambtenaren boven de formatie afgezonderd, die echter hunne bevelen uitsluitend van den chef van het gouvernementskantoor ontvangen. De firma heeft zich bij contract verbonden om ter zake van dit personeel en van het onderhoud der verbinding aan het Gouvernement te vergoeden eene vaste som van f 500 's maands.

Van de twee tijdelijke telegraafkantoren op Java behoefde dat te Lengkong (Soerabaija), na gedurende het geheele jaar 1877 gesloten geweest te zijn, eerst op den 20sten Januarij van dit jaar geopend te worden; dat te Tjipannas (Preanger regentschappen) werd, wegens het verblijf van den Gouverneur-Generaal aldaar, van 30 Julij tot 8 September 1877 opengesteld.

Invoering van nachtdienst op de voor het internationaal verkeer bestemde telegraaflijn over Java vond, om de redenen in hoofdstuk C § 1 reeds opgegeven, sedert 29 April jl. tijdelijk plaats op de kantoren te Weltevreden, Soerakarta, Soerabaija en Banjoewangi, doch deze buitengewone maatregel, uitsluitend ten gerieve van het verkeer tusschen Europa en Australie in 't leven geroepen, is slechts tot Augustus behoeven te worden in stand gehouden.

Ten opzigte van de in 't vorig verslag besproken klagten over onnaauwkeurige overbrenging der telegrammen voor Australie is uit het ter zake door de Indische Regering ingestelde onderzoek gebleken dat de verminkingen niet uitsluitend op Java worden veroorzaakt, maar dat zij ook in Australie worden begaan. Door het Indisch telegraafbestuur wordt echter het mogelijke gedaan om, al kan ook voor den vervolge het maken van fouten niet geheel worden vermeden, deze toch zooveel doenlijk te beperken. In den laatsten tijd zijn geen verdere klagten uit Australie vernomen.

Even als in 1876 werd ook in het afgeloopen jaar de gemeenschap tusschen Java en Sumatra door gebreken in den kabel meermalen gestoord. Na de herstelling in December 1876 bleef de kabel tot 13 Junij 1877 en vervolgens van 17 Augustus tot 27 September 1877 dienst doen, doch de op laatstgemelden datum ingevallen storing is

[1]) Bij het einde van 1876 bestond het telegraafnet op Java uit 3479^{99} kilometers telegraaflijn met 4752^{43} kilometers draad. Welke wijziging bovenbedoelde veranderingen in deze cijfers gebragt hebben, is vooralsnog niet opgegeven.

is ook thans nog niet opgeheven, omdat men, zoolang het reparatie-schip der Eastern extension Australasia- and China-Telegraph company niet beschikbaar is, de vereischte hulpmiddelen tot herstelling mist. [1]) In het overbrengen der telegrammen tusschen Anjer en Telok Betong wordt inmiddels per stoomschip voorzien.

De particuliere kabel van Batavia naar Singapore en die van Banjoewangi naar Port Darwin waren in 1877 mede bij beurten defect; de eerste weder driemalen (27 Februarij—2 Maart, 28 September—17 October en 9—17 November), de laatste van 8 November—15 December.

Van het telegrafisch verkeer binnen Nederlandsch Indie werd ook in 1877 door particulieren weder een toenemend gebruik gemaakt. Het aantal overgebragte regeringsberigten was daarentegen minder dan in 1876. Het buitenlandsch verkeer, dat in 1876 tegenover de drie voorafgegane jaren eenige vermindering in opbrengst aanwees, nam in 1877 belangrijk toe, zoo wat het aantal berigten als wat de opbrengst betrof. Een eenigszins uitvoerig overzigt van het verkeer der gouvernements-telegrafen in Nederlandsch Indie over de jaren 1875, 1876 en 1877 wordt aangetroffen in de op blz. 145 reeds aangehaalde bijlage EE; hier ter plaatse zal men daarom met de navolgende opgaven kunnen volstaan.

	1875.			**1876.** *a*)			**1877.** *b*)		
	Telegrammen. *c*)		Opbrengst.	Telegrammen. *c*)		Opbrengst.	Telegrammen. *c*)		Opbrengst.
	Aantal.	Herleid tot berigten van 20 woorden.		Aantal.	Herleid tot berigten van 20 woorden.		Aantal.	Herleid tot berigten van 20 woorden.	
Binnenlandsche bijzondere berigten. .	286 143	343 937	f 416 311	289 243	348 812	f 420 685	298 274	358 070	f 443 388
Buitenlandsche berigten.	19 926	28 145	360 972	23 657	23 815	347 274	40 175	40 404	476 797
Te zamen . .	306 069	372 082	f 777 283	312 900	372 627	f 767 959	338 449	398 474	f 920 185
Van de ontvangsten wegens buitenlandsche telegrammen is echter als aandeel van andere staten en maatschappijen moeten worden uitbetaald	—	—	315 025	—	—	304 703	—	—	415 25
Zoodat de *zuivere opbrengst* bedroeg .	—	—	f 462 258	—	—	f 463 256	—	—	f 504 935
Binnenlandsche *regeringsberigten d*). .	21 153	43 597	*e*) £ 69 410	23 320	49 762	*e*) f 78 515	21 873	44 544	*e*) f 71 056

a) De cijfers over 1876, waarvan sommige in 't vorig verslag nog niet met juistheid konden worden opgegeven, zijn thans verbeterd.

b) Sommige cijfers over 1877 zijn nog van voorloopigen aard en zullen vermoedelijk later blijken nog eenige verandering te moeten ondergaan.

c) In afwijking van de opgaven in vorige verslagen zijn de telegrammen thans herleid tot berigten van 20 (in stede van 10) woorden, zoo als zulks ook in de „verslagen omtrent den gouvernements post- en telegraafdienst" geschiedt.

d) Hieronder zijn niet begrepen de *dienst*telegrammen (zoogenaamde „dienst- en post-nota's") waaromtrent zie bijlage EE.

e) Voor memorie uitgetrokken.

[1]) Door tusschenkomst van deze Maatschappij is onlangs een nieuwe kabel (shore end) ter lengte van 15 Engelsche zeemijlen of 27 780 meters aangeschaft ter vervanging van het gedeelte dat zich in de eigenlijke straat Soenda (dus niet in de Lampongbaai) bevindt. Dit nieuwe gedeelte (in Julij jl. met een eigen stoomschip der Maatschappij uit Europa verzonden) is van dezelfde verbeterde soort, welke ook de Maatschappij tegenwoordig bezigt voor hare eigen kabels. De thans gevolgde zamenstelling beoogt voornamelijk om den kabel beter bestand te doen zijn tegen beschadiging door zee-insecten. De kosten hebben bedragen £ 4950 of, met inbegrip van de uitgaven voor beproeving, vervoer naar Batavia en andere kosten, in 't geheel £ 6025.

Eene voor reserve bestemde hoeveelheid diepzeekabel (16 100 meters), te Keulen vervaardigd en van dezelfde soort als de bestaande kabel, werd in den aanvang dezes jaars in stukken uitgezonden. De kosten daarvan, geleverd langs boord te Rotterdam, hebben bedragen f 25 500.

M. Departement van financien.

I. FINANCIEN.

§ 1. *Begrooting.*

a. Begrootingswetten.

Begrooting van 1878.

De wetten van 13 December 1877, houdende vaststelling der begrooting van Nederlandsch Indie voor 1878, werden in Nederland afgekondigd den 19den December 1877 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 267 t/m 270), in Indie den 7den Januarij 1878 (*Indisch Staatsblad* n°. 5 t/m 8).

De Koninklijke besluiten van 19 December 1877 n°. 18 en 19, houdende splitsing in artikelen van de beide hoofdstukken der begrooting van uitgaven, werden openbaar gemaakt door opneming in het Indisch Staatsblad van 1878 onder n°. 9 en 10.

De bedoelde begrootingswetten, gelijk zij oorspronkelijk zijn vastgesteld, wijzen in ontvangst en in uitgaaf de volgende totalen aan:

Middelen in Nederland . .	f 50 868 846	
» » Indie. . . .	88 093 518	
Te zamen . . .		f 138 962 364
Uitgaven in Nederland . . (Iste hoofdstuk der uitgaven)	f 26 060 897	
Uitgaven in Indie. . . . (IIde hoofdstuk der uitgaven)	112 822 427	
Te zamen . . .		138 883 324
Voordeelig verschil . . .		f 79 040

Eene bijdrage aan de middelen tot dekking van 's Rijks uitgaven werd op deze begrooting slechts *voor memorie* uitgetrokken.

Bij de wet van 6 Junij 1878 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 93) is het Iste hoofdstuk der uitgaven verhoogd met f 600 000, het IIde hoofdstuk met f 4 522 405, terwijl onder de middelen eene uitkeering van f 5 043 365 uit de nader bij de wet vast te stellen batige sloten van 1873 en 1874 is opgenomen. Genoemde wet bragt het voor den aanleg van staatsspoorwegen op Java toegestaan bedrag van f 2 132 000 op f 4 832 000, en verhoogde de raming van de kosten der bezetting van Atjeh van f 4 630 595 tot f 7 000 000, terwijl tevens eene som van f 53 000 werd toegestaan ter voorbereiding van de invoering van eene personeele belasting en van een patentregt.

Na deze aanvulling zijn de totalen der Indische begrooting van 1878:

Middelen in Nederland . .	f 55 912 211	
» Indie. . . .	88 093 518	
Te zamen . . .		f 144 005 729
Uitgaven in Nederland . .	f 26 660 897	
» » Indie. . . .	117 344 832	
Te zamen . . .		144 005 729

Ten laste van de sommen, voor onvoorziene uitgaven in het IIde hoofdstuk der begrooting uitgetrokken, zijn bij de wet van 7 Mei 1878 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 39, *Indisch Staatsblad* n°. 192) credieten toegestaan, ten gezamenlijke bedrage van f 5158,46, tot voldoening van onverevend gebleven vorderingen over afgesloten dienstjaren.

Begrooting van 1875.

Ten opzigte van deze sedert 31 December 1876 afgesloten begrooting valt nog alleen aan te teekenen dat de credieten, blijkens 't vorig verslag (blz. 159) in genoemde maand door den Gouverneur-Generaal geopend boven het IIde hoofdstuk der uitgaven (Uitgaven in Indie), tot een gezamenlijk bedrag van f 10 649 391, bekrachtigd werden bij de wet van 13 December 1877 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 274, *Indisch Staatsblad* 1878 n°. 100).

Begrooting van 1876.

Hoofdstuk I der uitgaven (Uitgaven in Nederland). Na de indiening van het vorig verslag zijn bij de wet van 13 December 1877 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 273) onderscheidene posten, hoofdzakelijk voor uitzending van goederen tot aanvulling der oorlogsmagazijnen, alsmede voor transportkosten en verlofstractementen, verhoogd met een gezamenlijk bedrag van f 761 000, terwijl daarentegen de post voor uitzending van benoodigdheden ten behoeve van den aanleg van staatsspoorwegen met f 600 000, die voor aanvulling van het materieel der zeemagt met f 161 000 is verminderd.

Hoofdstuk II der uitgaven (Uitgaven in Indie). De twee credieten, ten gezamenlijken bedrage van f 430 000, vermeld op blz. 159 van het vorige verslag, zijn bekrachtigd bij de wet van 13 December 1877 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 275, *Indisch Staatsblad* 1878 n°. 100).

Aan de bekrachtiging der wet zijn voorts nog onderworpen de credieten door den Gouverneur-Generaal geopend bij ordonnancien van:

13 Sept. 1877	(*Ind. Stbl.* n°. 177)	tot een bedrag van f	310 000
» »	(» » » 178)	» » » »	14 200 000
22 Dec. »	(» » » 267)	» » » »	4 021 000
28 » »	(» » » 273)	» » » »	695 337
29 » »	(» » » 277)	» » » »	1 012 378
» » »	(» » » 278)	» » » »	467 750
» » »	(» » » 279)	» » » »	1 612 200

Ten gevolge van deze laatste credietopeningen heeft de begrooting van 1876 — reeds vroeger verhoogd met f 3 286 400, waarvan f 430 000 door middel van credietopening en f 2 856 400 door aanvulling bij de wet (zie verslag 1876, blz. 145) — op nieuw eene aanvulling ondergaan met f 22 318 665, zoodat de oorspronkelijke ramingen in 't geheel met f 25 605 065 zijn verhoogd. Daar de middelen, naar berekend wordt, f 6 755 955 meer dan de raming hebben opgebragt, — de uitgaven, gekweten ten laste van sommige onderafdeelingen, met f 309 701 beneden de raming zijn gebleven, — en de geraamde bijdrage aan de rijksmiddelen van f 10 850 455 niet uitgekeerd is, zal de dienst vermoedelijk een tekort opleveren van f 7 688 954.

Behalve de bovenvermelde verhoogingen werd nog, gelijk reeds in het verslag van 1876 blz. 145 werd medegedeeld, aan hoofdstuk I der uitgaven en aan de raming der in Nederland te ontvangen middelen een bedrag van f 2 700 000 toegevoegd tot dekking van de uitgaven bij de Staatsbegrooting toegestaan ten behoeve van het vestingstelsel hier te lande. De uitkeering van deze bijdrage aan de rijksmiddelen had plaats in 't laatst van 1877.

Begrooting van 1877.

Sedert de indiening van het vorig verslag is de uitkeering uit de nader vast te stellen saldo's van 1873 en 1874, — bij de wet van 17 November 1876 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 230, *Indisch Staatsblad* n°. 310) op f 7 788 000 bepaald, — verminderd bij de wet van 6 Junij 1878 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 93) met de som van f 5 043 365, die, gelijk hierboven reeds is opgemerkt, aan de middelen tot goedmaking der uitgaven van 1878 is toegevoegd.

Het belang van den dienst heeft medegebragt, dat ten behoeve der Bataviasche havenwerken bij Koninklijk besluit van 25 Augustus 1878 n°. 23 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 131) van het Iste op het IIde hoofdstuk is overgeschreven eene som van f 810 000.

Tot aanvulling van het IIde hoofdstuk zijn tot dusver

door den Gouverneur-Generaal de volgende credieten geopend, als bij ordonnancie van:

26 Febr. 1877	(*Ind. Staatsbl.* n°. 44)	één	ten bedrage van	f 142 438,96^{5}
14 Junij „	(„ „ „ 124)	twee	„ „ „	215 000,00
5 Sept. „	(„ „ „ 171)	één	„ „ „	600 000,00
12 „ „	(„ „ „ 175)	„	„ „ „	8 000 000,00
21 Oct. „	(„ „ „ 216)	„	„ „ „	120 309,32^{5}
17 Nov. „	(„ „ „ 232)	„	„ „ „	300 000,00
18 Dec. „	(„ „ „ 261)	„	„ „ „	121 701,00

De credieten, bedoeld bij de twee eerstgenoemde ordonnancien, zijn bekrachtigd bij de wet van 13 December 1877 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 276, *Indisch Staatsblad* n°. 100), terwijl een wetsontwerp, tot bekrachtiging van de overige, bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal in behandeling is.

b. Begrootingsrekeningen.

Na de verwerping door de Tweede Kamer der Staten-Generaal van het wetsontwerp tot vaststelling van het slot der algemeene rekening van ontvangsten en uitgaven voor Nederlandsch Indie over het dienstjaar 1867, is met de Indische Regering in gedachtenwisseling getreden over de mogelijkheid om sommige bezwaren tegen de cijfers dier rekening op te heffen. Voorts is bij de Indische Regering krachtig aangedrongen op eene spoedige en naauwgezette voortzetting van het werk der begrootingsrekeningen.

De briefwisseling met de Indische Regering over de begrootingsrekening van 1868, voor zooveel de ontvangsten en uitgaven in Indie betreft (zie vorig verslag blz. 160), is nog niet afgeloopen. Nog onlangs, onder dagteekening van 10 Augustus, zijn nadere ophelderingen gevraagd, welke moeten dienen om te beoordeelen of de rekening al dan niet onveranderd aan de Staten-Generaal kan worden overgelegd.

De rekening van 1869 is bij het Departement van Kolonien ontvangen op 28 Januarij jl., en volgens Indische berigten van 't laatst van 1877 zouden dit jaar nog volgen de rekeningen over 1870 en 1871, en misschien ook die over 1872. Het onderzoek hier te lande der laatst ontvangen rekening (van 1869) heeft mede aanleiding gegeven tot verschillende opmerkingen, waarover het Indisch Bestuur moet worden gehoord.

§ 2. *Landskassen.*

De behoorlijke voorziening van 's lands kassen vorderde ook in het afgeloopen jaar gestadige zorg en waakzaam toezigt. Ondanks herhaalde aansporing van de zijde van den directeur van financien om de geldaanvragen naar de werkelijke behoefte te regelen, lieten de ramingen van vele hoofden van gewestelijk bestuur steeds te wenschen over [1]. Evenwel zijn geene verwikkelingen voorgekomen zooals in 1876 plaats vonden (verg. vorig verslag blz. 161); alleen ontstond een enkelen dag geldgebrek bij een paar koffij-inkooppakhuizen in Malang ten gevolge van het vastraken der boot, die geld van Soerabaija naar Pasoeroean bragt.

Omtrent de wijze waarop in 1877 en in de reeds verschenen maanden van 1878 het zoogenaamd tekort der Indische administratie werd aangevuld, valt, met terugzigt op de ten vorigen jare gedane mededeelingen, het navolgende aan te teekenen.

Zooals in 't vorig verslag (blz. 160 en 161) reeds is gezegd, was het tekort over 1877 aanvankelijk geraamd op f $39\frac{1}{2}$ millioen, doch liet het zich omstreeks de helft van het jaar aanzien dat dit bedrag nog zou worden overschreden. Niettegenstaande f 18 millioen aan specie van hier werden uitgezonden [2], en voor ongeveer f 22 millioen wissels op het Departement van Kolonien getrokken werden, zag de Indische Regering zich dan ook in Augustus, September en October weder enkele malen genoopt om gebruik te maken van de bevoegdheid, die het Gouvernement zich bij het octrooi der Javasche Bank bedongen heeft, om bij die instelling, tot een bedrag van hoogstens f 2 millioen, gelden op te nemen à $2\frac{1}{2}$ pct. rente 's jaars, tegen onderpand van producten. In Augustus beschikte het Gouvernement op die wijze eerst over f 1 millioen en vervolgens nog eens over f $\frac{1}{2}$ millioen, en nadat daarvan al spoedig f 1 300 000 was afgelost, in het laatst van September en in de eerste dagen van October op nieuw over f 1 200 000, doch reeds den 20sten November werd f 1 millioen en den 1sten December de resteerende f 400 000 afbetaald [3].

Met de wisseltrekking ter voorziening in de behoefte der Indische kassen voor den dienst van 1878 werd den 29sten December 1877 aangevangen op den gewonen voet, behoudens deze wijziging, dat de wissels — uit aanmerking van de schaarschheid aan kasgeld hier te lande — betaalbaar werden gesteld zes maanden na dato, in stede van acht dagen na zigt [4]. Aangezien de mogelijkheid moest ondersteld worden dat deze bepaling een nadeeligen invloed op den koers der wissels zou uitoefenen, werd tevens voor de Indische Regering de verpligting opgeheven om zich te houden aan de normale limite van $101\frac{1}{4}$ pct., die tot dusver gegolden had. Zoo als lager zal blijken, zijn echter de koersen over het algemeen voordeeliger geweest. Op genoemden datum werden wissels aangeboden tot een bedrag van f 2 millioen, en werd voor f 6 760 666 ingeschreven, maar aangezien, in verband met de koersnoteering voor bank- en particuliere wissels (100 à $100\frac{3}{4}$ pct.), als limite was aangenomen 101 pct., en de meeste inschrijvingen deze limite overschreden, kon slechts ongeveer $\frac{3}{8}$ van het aangeboden bedrag, namelijk f 757 666, worden toegewezen. Bij de twee volgende inschrijvingen (beide in Januarij) werd met eene limite van $101\frac{1}{4}$ en $101\frac{3}{4}$ pct. telkens het volle bedrag van ruim f 2 millioen geplaatst, bij de laatste inschrijving zelfs bijna geheel tegen den koers van 101 pct. Van de stijgende vraag naar wissels werd gebruik gemaakt om bij de vier volgende inschrijvingen (in Februarij en Maart) telkens f $2\frac{1}{2}$ millioen aan te bieden. De nadeeligste koers, waartegen de aangeboden wissels geplaatst werden, was bij de eerste en tweede dier inschrijvingen $101\frac{1}{2}$ en bij de derde $101\frac{3}{4}$ pct.; doch de laatste der bedoelde vier inschrijvingen (toen — in verband met de dezerzijds aangekondigde geleidelijke hervatting van specie-uitzending — de limitekoers van $101\frac{3}{4}$ pct. op het voor de nemers ongunstiger bedrag van $101\frac{1}{4}$ pct. was gebragt) mislukte, daar tot of beneden die limite slechts f 90 804 kon worden geplaatst. De inmiddels weder aangevangen specie-aanvoeren maakten het mogelijk het bedrag der latere aanbiedingen telkens tot f $1\frac{1}{2}$ millioen te beperken, hetgeen ten gevolge had dat het Gouvernement weder voordeeliger koersen kon bedingen, zoodat bij de vier inschrijvingen die van 8 April—16 Mei werden gehouden — en waarvoor als limitekoers weder $101\frac{1}{4}$ pct. was aangenomen — achtereenvolgens niet meer behoefde te worden besteed dan $100\frac{3}{4}$, $100\frac{1}{2}$, $100\frac{1}{2}$ en $100\frac{1}{4}$ pct. In 't geheel was alzoo in de elf van 29 December 1877 t/m 16 Mei 1878 gehouden inschrijvingen aangeboden f 22 millioen, en van dit bedrag was f 18 475 269,23 (tegen of binnen de limitekoersen van 101, $101\frac{1}{4}$ en $101\frac{3}{4}$ pct.) gegund geworden. [5]

Aan specie (rijksdaalders) werd van April tot Julij aangevoerd f 10 millioen, en in 't geheel had men dus verkregen bijna f $28\frac{1}{2}$ millioen. Het tekort over 1878 was voorloopig op f 29 millioen geraamd en dus, op ruim f $\frac{1}{2}$ millioen na, door de genoemde operatien aangevuld. De aanneming echter van het wetsontwerp betreffende den aanleg van nieuwe spoorweglijnen, zoowel als de hoogere uitgaven die voor Atjeh werden vereischt, vorderden eene nadere versterking der kassen. In verband

[1]) Over de verbetering welke het kasbeheer op Java en Madura te gemoet gaat door de aanstelling, nog in dit jaar, van afzonderlijke algemeene ontvangers bij een 30tal der voornaamste kassen buiten de drie hoofdplaatsen, is reeds het noodige gezegd in hoofdstuk **G** § 2 (zie blz. 76).

[2]) Ongerekend nog f 466 000 aan Mexicaansche dollars (verg. vorig verslag blz. 160 noot 5).

[3]) Aan rente is in 't geheel moeten worden voldaan f 7222,22.

[4]) Hetzelfde was ook in vroegere jaren gebeurd, laatstelijk in 1870 en in de eerste maanden van 1871.

[5]) Hiervan was f 696 080 à pari en f 2005 tegen nog voordeeliger koers verkregen.

daarmede werd den 29sten Mei eene twaalfde wisselinschrijving geopend voor een bedrag van f $1\frac{1}{2}$ millioen (tegen een limitekoers van 101 pct.), welke, nadat dezerzijds magtiging was verleend om met wisseltrekking voort te gaan, mits niet tegen onvoordeeliger koers dan $100\frac{1}{2}$ pct., nog achtervolgd is door vier inschrijvingen voor een gezamenlijk bedrag van f $5\frac{1}{2}$ millioen (namelijk drie voor f $1\frac{1}{2}$ millioen en de laatste — 1 Augustus — voor f 1 millioen). De na 16 Mei aangeboden wissels zijn alle geplaatst, tegen $99\frac{3}{4}$ à $100\frac{1}{2}$ pct. Het totaal der voor den dienst van het loopende jaar aangeboden wissels heeft alzoo bedragen f 29 millioen, waarvan geplaatst zijn f 25 563 307,40, gemiddeld tegen $100\frac{79}{100}$ pct. [1]), zooals het volgende overzigt aanwijst.

Indisch Courant.			Nederlandsch Courant.
f 52 005,00	à $99\frac{3}{4}$	pct.	f 51 874,99
3 320 046,17	„ 100	„	3 320 046,17
5 210 147,58	„ $100\frac{1}{4}$	„	5 223 172,94[5]
3 554 633,53	„ $100\frac{1}{2}$	„	3 572 406,69[5]
1 727 251,43	„ $100\frac{3}{4}$	„	1 740 205,81
3 263 987,00	„ 101	„	3 296 626,87
2 354 296,00	„ $101\frac{1}{4}$	„	2 383 724,70
4 240 890,69	„ $101\frac{1}{2}$	„	4 304 504,04[5]
1 840 050,00	„ $101\frac{3}{4}$	„	1 872 250,87[5]
Te zamen f 25 563 307,40	gem. à $100\frac{79}{100}$	pct.	f 25 764 813,10

Bovendien werden in 1878 zes gouvernementswissels, betaalbaar 14 dagen na zigt, op het Departement van Kolonien afgegeven à pari tot een gezamenlijk bedrag van f 166 422, ter voldoening van kosten wegens troepenvervoer van Nederland naar Java.

Hoedanig in het afgeloopen jaar de stand der kassen [2]) was op het einde van elke maand kan, afzonderlijk voor Java en Madura en voor de buitenbezittingen, blijken uit het volgend overzigt.

1) De inschrijvingen die in 1877 (Januarij t/m Julij) werden gehouden, ter voorziening in de behoeften van den dienst van dat jaar, liepen te zamen over f $23\frac{1}{2}$ millioen, waarvan geplaatst werd f 21 985 808,60, gemiddeld à ruim $100\frac{4}{10}$ pct. (Deze wissels waren nog afgegeven op 8 dagen na zigt.)

2) Het aantal kassen is in 1877 met één (in Palembang), en sedert 1 Januarij 1878 met vijf (4 in Benkoelen en 1 op Celebes) verminderd (*Indisch Staatsblad* 1877 n°. 36, 192 en 229). Met 1 October aanstaande zullen er nog twee (in de Preanger regentschappen) worden opgeheven (*Indisch Staatsblad* 1878 n°. 187).

TIJDSTIPPEN.	Bank-papier.	Zilveren munt.	Koperen munt.	TOTAAL.
31 Januarij.				
Op Java en Madura.	f 1 463 430	f 5 619 194	f 2 185 358	f 9 267 982
In de buitenbezitting^n.	801 215	3 179 136	144 907	4 125 258
	f 2 264 645	f 8 798 330 (1 473 454))	f 2 330 265	f 13 393 240
28 Februarij.				
Op Java en Madura.	f 1 025 770	f 4 580 435	f 2 225 610	f 7 831 815
In de buitenbezitting^n.	820 805	3 190 044	145 073	4 1 5 922
	f 1 846 575	f 7 770 479 (1 398 227)	f 2 370 683	f 11 987 737
31 Maart.				
Op Java en Madura.	f 4 046 785	f 4 787 961	f 2 138 692	f 10 973 438
In de buitenbezitting^n.	763 870	3 177 396	145 054	4 086 320
	f 4 810 655	f 7 965 357 (1 264 391)	f 2 283 746	f 15 059 758
30 April.				
Op Java en Madura.	f 5 484 185	f 5 469 268	f 2 056 888	f 13 010 341
In de buitenbezitting^n.	766 865	2 886 285	143 803	3 796 953
	f 6 251 050	f 8 355 553 (1 021 827)	f 2 200 691	f 16 807 294
31 Mei.				
Op Java en Madura.	f 5 874 320	f 5 156 503	f 1 866 262	f 12 897 085
In de buitenbezitting^n.	441 610	3 153 121	141 593	3 736 324
	f 6 315 930	f 8 309 624 (1 203 512)	f 2 007 855	f 16 633 409
30 Junij.				
Op Java en Madura.	f 4 018 845	f 5 221 074	f 1 985 978	f 11 225 897
In de buitenbezitting^n.	605 460	3 239 189	137 549	3 982 198
	f 4 624 305	f 8 460 263 (719 096)	f 2 123 527	f 15 208 095

TIJDSTIPPEN.	Bank-papier.	Zilveren munt.	Koperen munt.	TOTAAL.
31 Julij.				
Op Java en Madura.	f 2 347 695	f 5 229 348	f 1 904 974	f 9 482 017
In de buitenbezitting^n.	458 070	3 551 928	140 468	4 150 466
	f 2 805 765	f 8 781 276 (801 621)	f 2 045 442	f 13 632 483
31 Augustus.				
Op Java en Madura.	f 2 040 910	f 5 477 633	f 1 970 419	f 9 488 962
In de buitenbezitting^n.	410 700	3 342 942	136 482	3 890 124
	f 2 451 610	f 8 820 575 (1 460 094)	f 2 106 901	f 13 379 086
30 September.				
Op Java en Madura.	f 1 455 880	f 5 709 523	f 1 998 988	f 9 164 391
In de buitenbezitting^n.	376 343	3 461 453	132¦466	3 970 262
	f 1 83 23	f 9 170 976 (1 265 818)	f 2 131 454	f 13 134 653
31 October.				
Op Java en Madura.	f 2 127 985	f 5 508 152	f 2 086 046	f 9 722 183
In de buitenbezitting^n.	369 075	3 379 156	123 149	3 871 380
	f 2 497 060	f 8 887 308 (1 437 053)	f 2 209 195	f 13 593 563
30 November.				
Op Java en Madura.	f 2 587 325	f 6 793 733	f 2 181 578	f 11 562 636
In de buitenbezitting^n.	616 570	3 295 638	136 271	4 048 479
	f 3 203 895	f 10 089 371 (1 464 710)	f 2 317 849	f 15 611 115
31 December.				
Op Java en Madura.	f 3 107 275	f 7 274 609	f 2 272 206	f 12 654 090
In de buitenbezitting^n.	729 715	4 001 740	132 423	4 863 878
	f 3 836 990	f 11 276 349 (1 180 670)	f 2 404 629	f 17 517 968

1) Het cijfer, hier en bij de volgende maanden tusschen ( ) vermeld, wijst aan hoeveel zich onder de opgegeven zilveren munt aan pasmunt bevond.

§ 3. *Consignatiestelsel, enz.*

Veilingen. Een algemeen overzigt betreffende de uitkomsten van den verkoop van gouvernementsproducten hier te lande gedurende 1877, ontleend aan de verantwoordingstukken der Nederlandsche Handelmaatschappij, wordt aangetroffen in de bijlage FF.

Opgaven nopens elke veiling in het bijzonder vinden lager eene plaats in hoofdstuk **I** (zie aldaar de onderdeelen: Koffijcultuur en Kinacultuur in afd. I, zoomede de § *Tinontginningen* in afd. II).

In het najaar van 1877 werden bij de Regering verschillende adressen ontvangen, waarbij aangedrongen werd op uitbreiding van den verkoop van gouvernementsproducten in Indie, en andere, waarbij aanbevolen werd het stelsel der gouvernementskoffijveilingen in Nederland in dier voege te veranderen, dat de gebruikelijke 9 groote veilingen per jaar zouden vervangen worden door wekelijksche aanbiedingen, zooveel mogelijk in verhouding tot de aanvoeren. Met het oog op de belangen der schatkist meende evenwel de Regering aan die adressen geen gunstig gevolg te mogen geven. Pleitte de ondervinding, tot hiertoe verkregen, voor de meening dat verkoop in Nederland over 't algemeen voordeeliger is dan verkoop in Indie, hetgeen dus van eene uitbreiding der Indische veilingen moest doen terughouden, 's lands belang ontried evenzeer de aanbevolen wijziging in de wijze van verkoop hier te lande, wegens de vele bezwaren die het stelsel van wekelijksche veilingen voor den verkooper zou medebrengen. Daarentegen is geen bezwaar gezien om, met behoud van het gebruikelijk aantal veilingen, deze over 10, in plaats van over 9 maanden te verdeelen, en in den regel een termijn van 5 weken (in stede van 4, zoo als tot dusver) tusschen twee veilingen te doen verloopen, waardoor aan de koopers beter de gelegenheid werd gegeven om de gekochte koffij te plaatsen vóórdat weder eene nieuwe veiling werd gehouden. Deze verandering, in 1878 in werking getreden, is tevens benuttigd om de termijnen van in-ontvangst-neming en betaling van het gekochte eenigszins in te krimpen, in dier voege dat de eind-afrekening met den kooper telkens afgeloopen zij vóór de volgende veiling.

Bij de vernieuwing in 1873 van de overeenkomst met de Nederlandsche Handelmaatschappij betreffende het overvoeren en te gelde maken van de Indische gouvernementsproducten (*Nederlandsch Staatsblad* 1873 n°. 88, *Indisch Staatsblad* n°. 172) was buiten sprake gebleven de vraag, of onder de door den Staat verschuldigde onkosten (commissieloon, delcredere en de noodzakelijke uitschotten voor pakhuishuur, assurantie enz.) ook was begrepen het kassiersloon voor het incasseeren van het soms op langen termijn loopend handelspapier, dat de Maatschappij, tegen berekening van disconto, in betaling pleegt te nemen voor in veiling verkochte gouvernementsproducten. Toen echter, naar aanleiding van het verslag der Algemeene Rekenkamer hier te lande betreffende de Indische begrooting van 1875, dit punt in de eerste maanden van 1878 aan de orde kwam, en dezerzijds bezwaar werd gemaakt die uitgaaf verder in de verantwoording van de opbrengst der producten toe te laten, stelde de Maatschappij als noodzakelijk gevolg daar tegenover de intrekking der straks bedoelde door de koopers over 't algemeen zeer gewaardeerde vrijgevigheid. Greep dusdanige verandering in de wijze van betaling inderdaad plaats, dan kon daarvan alligt een nadeelige invloed op de in de veilingen te behalen prijzen het gevolg zijn, waartegen eene besparing der betrekkelijk geringe uitgaaf aan kassiersloon niet zou opwegen. In 's lands geldelijk belang is daarom in eene bestendiging van de tot dusver gevolgde handelwijze berust.

Bevrachtingen. In het afgeloopen jaar zijn uit Indie voor gouvernementsrekening verscheept 919 445 pikols koffij, 64 280 pikols tin en 66 468 kilo's kina. Laatstbedoeld product werd uitsluitend in stoomschepen overgevoerd; daarentegen was dit met de koffij voor slechts 12.5 pct., met de tin voor 83.5 pct. van de opgegeven hoeveelheden het geval. De stoomvracht beliep voor koffij van f 80 tot f 100, voor tin van f 22,50 tot f 40, terwijl zij voor kina f 90 bedroeg, alles per last. Voor ladingen in zeilschepen wisselde de vracht af: per last koffij tusschen f 53 en f 84,88 [1]) en per last tin tusschen f 16,12 en f 20. In 't geheel werden voor den overvoer der straks genoemde hoeveelheden gebezigd 25 stoom- en 80 zeilschepen, van welke laatsten er 13 koffij en tin te gelijk, 63 enkel koffij en 4 enkel tin innamen. In 5 stoomschepen werden koffij, tin en kina afgeladen, in 10 twee dier producten te zamen, voorts in 6 enkel tin en in 4 enkel koffij. De overvoer geschiedde uitsluitend in schepen onder Nederlandsche vlag; slechts voor 4000 pikols tin, afgeladen in een stoomschip onder Engelsche vlag, werd van dien regel afgeweken.

De ingenomen hoeveelheden en de bedongen vrachtprijzen voor elken bodem afzonderlijk kunnen, even als de maanden van verscheping, blijken uit bijlage GG [2]), welk overzigt tevens gelijksoortige opgaven bevat over het eerste halfjaar 1878. In dat tijdvak werden verscheept (in 12 stoom- en 25 zeilschepen) 148 402 pikols koffij, 48 366 pikols tin en 1568 kilo's kina [3]). Daarvoor is als vracht (per last) betaald moeten worden: voor de per stoomschip overgevoerde koffij f 65 à f 85, tin f 25 à f 30 en kina f 90; voor de per zeilschip overgevoerde koffij en tin respectievelijk f 50 à f 65 [4]) en f 13,12⁵ à f 20.

Blijkens 't vorig verslag (blz. 165) is aan de stoomvaartmaatschappij » Nederland ", te rekenen van 1 Mei 1877, voor hare in den geregelden maildienst varende stoomschepen tot wederopzeggens toe eene retourbelading verzekerd van 4420 last gouvernementsproducten 's jaars, welke hoeveelheid, krachtens eene vóór den aanvang van elk contractsjaar vast te stellen raming, over vier driemaandelijksche tijdvakken wordt verdeeld ter keuze van de Maatschappij [5]). Gedurende het eerste contractsjaar (Mei 1877 — April 1878) zijn, blijkens de aangehaalde bijlage GG, door de bedoelde stoomschepen ingenomen: 104 729 pikols koffij, 40 900 pikols tin en 47 166 kilo's (of p. m. 764 pikols) kina, te zamen eene scheepsruimte beslaande van p. m. 4853 last, dus 433 meer dan toegezegd is. Deze laatste hoeveelheid komt in mindering van de te vervoeren lasten gedurende het contractsjaar 1878/79.

Aan genoemde Maatschappij werd in Augustus jl. toegestaan om, bij gebrek aan lading voor Nederland, door hare in den geregelden maildienst varende stoomschepen in Indie ook lading te doen innemen voor Marseille, mits daardoor geen inbreuk worde gemaakt op de straks bedoelde driemaandelijksche verdeeling der gouvernementsretourvrachten, en voor die afwijking van de gewone reisroute geene verhooging van assurantiepremie worde gevorderd, in die gevallen dat de gouvernementslading eene waarde heeft van meer dan f 600 000 en dientengevolge, overeenkomstig den aangenomen regel (verg. vorig verslag blz. 165), voor het meerdere tegen zeegevaar moet worden verzekerd.

Door de Rotterdamsche Lloyd werd in Maart jl. het aanbod gedaan om 40 000 à 45 000 pikols tin van Java herwaarts over te voeren à f 40 per last, mits tegen verzekering eener retourbevrachting van 6000 pikols koffij voor elke der 13 reizen 's jaars van hare stoomschepen. Van dat aanbod is geen gebruik gemaakt, ten eerste omdat de vracht voor het tin te hoog was gesteld, en het bovendien te betwijfelen viel, of na de verschepingen in de booten der maatschappij » Nederland " dat product wel in voldoende mate beschikbaar zou zijn, en ten andere omdat door het onttrekken van zulk eene aanzienlijke

[1]) Van Menado werd de koffij afgehaald (in ééne lading groot 8084 pikols) tegen f 85 per last.

[2]) Over 1876 zijn dergelijke opgaven niet bij het Departement van Kolonien beschikbaar. De thans medegedeelde cijfers kunnen dan ook niet vergeleken worden met die op blz. 163 van 't vorig verslag, die betrekking hebben op het aantal bodems dat in elke maand van 1876 voor den overvoer van gouvernementsproducten werd aangenomen, niet dus op de in hetzelfde jaar afgeloopen beladingen, zoo als de opgaven over 1877 aanwijzen.

[3]) Over het eerste semester 1877 waren die hoeveelheden (insgelijks voor 12 stoom- en 25 zeilschepen) 218 620 pikols koffij, 43 719 pikols tin en 20 429 kilo's kina.

[4]) Van Menado werden (met één bodem) 6924 pikols koffij afgehaald, waarvoor de vracht bedroeg f 105 per last.

[5]) Zie het contract dd. 19/17 April 1877 in n°. 3222 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad.

hoeveelheid koffij en tin aan de zeilvloot, deze laatste te veel zou worden benadeeld.

De overweging der belangen van de koopvaardijvloot deed de Regering mede besluiten om aan de buiten den maildienst op Java varende stoomschepen geene aanspraken op gouvernementsbevrachting toe te kennen. Een daartoe door de Rotterdamsche Lloyd gedaan verzoek werd uit dien hoofde van de hand gewezen. De factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij is echter gemagtigd om, in geval van behoefte aan scheepsruimte, eene lading van 200 last gouvernementsproducten toetewijzen aan de stoomschepen onder Nederlandsche vlag die zich tijdig aanmelden.

Assurantie. Van de vóór 24 Augustus 1877 gesloten — in het vorig verslag blz. 165 besproken — assurantien op ladingen in zeilschepen, is sedert geannulleerd een bedrag van f 554 000, verdeeld over 10 bodems. Daarentegen zijn suppletoire assurantien gesloten op 5 ladingen, tot een gezamenlijk bedrag van f 279 000. Het cijfer van f 16 315 000, in 't vorig verslag vermeld, ondergaat daardoor eene vermindering met f 275 000.

Blijkens de van de Nederlandsche Handelmaatschappij ontvangen opgaven van 15 September 1877 tot en met 9 Augustus 1878 zijn nieuwe verzekeringen aangegaan tot een totaal bedrag van f 5 034 000, waarvan f 3 191 000 op 10 ladingen in zeilschepen en f 1 843 000 op 7 ladingen in stoombooten. De premie van assurantie bedroeg: voor *koffij*, van Menado: per zeilschip $3^{7}/_{16}$ en $3^{11}/_{16}$ pct.; van Java: per zeilschip $2^{15}/_{16}$ pct., per stoomboot $1^{15}/_{16}$, $2^{3}/_{16}$ en $2\ ^{13}/_{16}$ pct.; voor *tin* per stoomboot: $1^{7}/_{16}$ pct. en voor *kina* per stoomboot: $1^{15}/_{16}$ pct.

§ 4. *Andere bronnen van inkomst.*

A. Verpachte middelen.

Opiumpacht.

1°. Java en Madura.

Pachtregeling. Met het verstrijken van het jaar 1877 liepen de termijnen der opiumpacht in geheel Java en Madura af, zoodat voor alle gewesten eene nieuwe verpachting moest worden gehouden. Na rijp beraad is het bestaande stelsel, wat de hoofdzaak betreft, bestendigd. De nieuwe voorwaarden, vastgesteld bij de ordonnancie van 28 Augustus 1877 (*Indisch Staatsblad* n°. 162), berustten weder op het beginsel van beperkte verstrekking, en bevatten op nieuw de bepaling dat de verpachting tweeledig zou worden gehouden, voor het jaar 1878 alleen en voor de drie jaren 1878 t/m 1880 te zamen. De ondervinding heeft niet geleerd dat eene verpachting voor den tijd van drie jaren, bij gunstige financieele uitkomsten, belangrijke nadeelen oplevert van anderen aard. Het is niet gebleken dat de langere pacht tot het aankweeken van opiumschuivers leidt, en zoo de driejarige termijn het den pachters in sommige gevallen welligt gemakkelijker maakt een sluikhandel op eigen hand in te rigten, geeft hij hun daarentegen meer kracht tegenover den smokkelhandel van derden en tegenover de pogingen van mededingers of voorgangers om door geheimen invoer aan het debiet van wettige opium schade toe te brengen.

De maxima, voor de verstrekkingen gedurende den pachttermijn 1875/1877 aangenomen, bleken na opzettelijk onderzoek voor het meerendeel der perceelen onveranderd te kunnen blijven. Alleen werd eene verhooging van het maximum in de perceelen Soerakarta, Madura-Sampang, Bezoeki en Banjoewangi, en eene vermindering in de perceelen Madioen en Pamakassan-Sumanap noodig geacht. Her totaal der maxima van jaarlijksche verstrekking bedraagt nu 163 620 katti's [1]), of 2460 katti's meer dan voor den verstreken pachttermijn.

Het aantal kitten is van 694 op 762 gebragt. Vooral in verband met het streng gehandhaafd verbod tegen het bezit en vervoer van meer dan één thail ($^{1}/_{16}$ katti) bereide opium, was de afstand, dien de opiumgebruikers in vele streken hadden af te leggen om zich langs wettigen weg opium te verschaffen, een groot bezwaar, waardoor het gebruik van onwettige en goedkoope opium zeer werd bevorderd. In tien pachtperceelen is eene vermeerdering van het aantal verkoopplaatsen noodig gebleken, namelijk: in Krawang en Bagelen met 1, in Probolinggo met 2, in Madura-Sampang met 3, in Tagal met 5, in Bezoeki met 6, in Kediri met 11, in Rembang en Soerabaija met 12 en in Japara met 15 kitten. Bovendien werd aan den pachter van het perceel Bantam-Batavia-Krawang vergund om ook op Onrust eene verkoopplaats van opium te houden (*Indisch Staatsblad* 1877 n°. 201, art. 2). Tot dusver had men oogluikend moeten toestaan dat de aannemer voor de levering van werkvolk bij het marine-etablissement op genoemd eiland, ingevolge eene stilzwijgende schikking met den pachter, aan het Chinesche werkvolk opium in het klein verkocht. Het kwam noodig voor om aan dezen toestand een einde te maken en aan de op Onrust werkzame ambachtslieden en koelies de gelegenheid te geven om zich op wettige wijze opium te verschaffen. De kit is opengesteld onder de noodige voorzorgsmaatregelen tegen verkoop van opium aan de dwangarbeiders en tegen andere mogelijke misbruiken.

Uitkomsten der verpachtingen. De uitslag der in September 1877 begonnen verpachtingen was voor de helft der pachtperceelen (waaronder echter de voornaamste) zeer bevredigend. Evenals bij de vorige verpachting (in 1874) is voor de meeste gewesten geen of slechts een zeer laag bod gedaan voor de pacht van een enkel jaar, maar is algemeen aan den driejarigen termijn de voorkeur gegeven. Voor enkele gewesten, in het bijzonder Kediri en Soerabaija, werd een aanzienlijk hooger pachtcijfer dan dat van den pachttermijn 1875—1877 verkregen. In een 12tal gewesten was de uitslag der veilingen echter hoogst ongunstig. Voor de perceelen Bantam, Batavia en Krawang o. a. moest de verpachting zelfs als geheel mislukt worden beschouwd. Terwijl ze, tot één perceel vereenigd, voor de jaren 1876 en 1877 waren afgestaan tegen f 780 000 's jaars, werd nu voor Batavia niet meer geboden dan f 132 000 's jaars voor den termijn 1878 t/m 1880, en werd voor Bantam en Krawang in 't geheel geen bod gedaan. Ten aanzien van deze drie perceelen werd al dadelijk besloten tot eene herverpachting (in één perceel) niet bij opbod maar bij inschrijving (*Indisch Staatsblad* 1877 n°. 201). Bij deze herverpachting werd een pachtschat geboden van f 685 200 's jaars, een cijfer dat, hoewel minder dan het in de beide vorige jaren bedongene, geacht werd in evenredigheid te zijn met de werkelijke waarde der pacht. De uitslag der eerste verpachting in 10 andere perceelen was evenmin bevredigend, gelijk uit de volgende opgaaf blijkt:

Perceelen.	Pachtschat voor 1875/1877.	Geboden pachtschat voor 1878/1880.
Cheribon	f 199 200	f 96 120
Tagal	492 240	313 440
Pekalongan	456 120	313 200
Bezoeki	102 600	84 000
Banjoewangi . . .	18 720	9 000
Banjoemas	264 000	144 000
Bagelen	228 000	187 200
Madioen	792 000	672 000
Madura (2 perceelen)	131 160	104 040

De voornaamste reden van den slechten uitslag moet gezocht worden in zamenspanning van gegadigden om den pachtschat laag te houden. Er werd dan ook besloten tot herverpachting van deze perceelen, en wel voor Madioen, waar genoegzame mededinging kon worden verwacht, op de tot dusver gevolgde wijze, d. i. bij opbod, terwijl voor de overige perceelen herverpachting bij inschrijving werd beproefd (*Indisch Staatsblad* 1877 n°. 213). De uitslag beantwoordde aan de verwachting. Geen der herverpachtingen mislukte. Voor Madioen werd eene pacht-

[1]) Het katti = $1^{1}/_{4}$ Amst. pond of 0.6176 KG.

som verkregen van f 828 000 's jaars, tegen f 792 000 in het vorig tijdvak, en ofschoon de verkregen pachtcijfers voor de overige perceelen beneden die van den vorigen pachttermijn bleven, waren ze toch belangrijk hooger dan die bij de eerste opveiling verkregen, en overtroffen ze in de meeste gewesten verre de raming der residenten.

Zonder noemenswaardige vermeerdering der hoeveelheid te verstrekken opium is op geheel Java en Madura bij de gehouden verpachtingen een jaarlijksch pachtcijfer van f 10 220 652 verkregen of f 640 692 [1]) meer dan over 1877. De geheele opbrengst der opiumpacht (de pachtsom en de winst op de te verstrekken opium te zamen genomen) wordt voor 1878 geschat op f 12 338 937, d. i. f 204 897 meer dan voor 1877. Bij de berekening van de vermoedelijke winst op de verstrekking is deze voor de Bengaalsche opium op f 14,50 per katti gesteld, even als in 1877, doch voor de Levantsche op f 11, d. i. f 1,50 minder dan in 1877, en is voorts uitgegaan van de onderstelling dat de straks te vermelden wijziging in de verstrekking aan de pachters van Soerabaija en Djokjokarta (wien sedert 1 April 1878 meer Bengaalsche en minder Levantsche opium is toegestaan) zal voortduren. Eene berekening van de geldelijke uitkomsten der pacht voor elk perceel in het bijzonder, zoowel over 1877 als over 1878, wordt aangetroffen in bijlage HH.

Met uitzondering van Tagal, waar het bod voor één jaar hooger was dan dat voor drie jaren, is de pacht thans allerwegen voor laatstbedoeld tijdvak afgestaan.

Verstrekkingen. Terwijl in de laatste drie jaren de hoeveelheid opium, waarop de pachters konden aanspraak maken, telkens 161 160 katti's beliep, werd door hen in elk dier jaren uit 's lands voorraad achtereenvolgens slechts beschikt over 158 987, 150 081 en 158 009, te zamen dus over 467 077 katti's. Bij het eindigen der pachttermijnen werd daarvan door hen overgehouden (en aan het Gouvernement teruggeleverd) eene hoeveelheid van 7123 [2]) katti's, zoodat het verbruik (aan wettige opium) in 1875 t/m 1877 heeft bedragen 459 954, d. i. *gemiddeld* 153 318 katti's per jaar, alzoo 7842 minder dan het voor elk der genoemde jaren toegestane maximum. In 11 van de 21 [3]) pachtperceelen namen de pachters in 1877 minder dan het maximum, in de 10 overige de volle toegestane hoeveelheid. De pachter van Kediri, die, krachtens eene bijzondere vergunning (zie vorig verslag blz. 167), in 1877 alsnog mogt beschikken over de 3000 katti's waarop hij over de maanden Februarij, Maart en April 1876 aanspraak had gehad, maar die hij destijds niet had aangevraagd, en die mitsdien in het afgeloopen jaar 15 000 in stede van 12 000 katti's kon ontvangen, nam in 't geheel 14 685 katti's, maar leverde daarvan bij het einde van 1877 p. m. 2998 katti's weder terug.

Blijkens 't vorig verslag waren er in 1876 en 1877 sommige pachters die, na een tijd lang met de oorspronkelijk bepaalde verstrekkingen genoegen te hebben genomen, voor den verderen duur van hun pachttermijn meer Bengaalsche en daarentegen minder Levantsche opium verlangden dan door hen aanvankelijk was opgegeven, en werd die gewijzigde verstrekking tot wederopzeggens toe ingewilligd, waarbij het Gouvernement nog eenig voordeel had, daar Bengaalsche opium den lande minder kost dan Levantsche. De bedoelde wijzigingen zijn tot het einde van den pachttermijn gehandhaafd gebleven, en dientengevolge zijn in 1876 8030 en in 1877 13 200 katti's meer aan Bengaalsche opium verstrekt dan het geval zou zijn geweest wanneer de verdeeling was gevolgd zooals zij bij den aanvang der pachttermijnen was vastgesteld.

De volgende opgaaf, die tevens aanwijst hoeveel van elk der beide soorten door de pachters werkelijk is genomen, zal de straks medegedeelde berekening duidelijker maken.

	Levantsche opium.	Bengaalsche opium.	Te zamen (katti's).
1875.			
Toegestane maxima.	78 210	82 950	161 160
Verstrekt	76 260	82 727	158 987
1876.			
Toegestane maxima (voor enkele perceelen gewijzigd) [4])	70 180	90 980	161 160
Verstrekt	64 299	85 782	150 081
1877.			
Toegestane maxima (als boven) [5]) . . .	65 010	96 150	161 160
Verstrekt	65 176 [6])	92 833	158 009

Voor elk pachtperceel in het bijzonder kunnen de verstrekkingen over 1877 blijken uit de bovenbedoelde bijlage HH.

Bij de nieuwe verpachtingen verlangden — zooals diezelfde bijlage aantoont — de pachters van vele perceelen weder andere verhoudingen in de van beide soorten te ontvangen hoeveelheid in acht genomen te zien, ten gevolge waarvan onder de maxima verstrekkingen voor 1878 (163 620 katti's) slechts 87 840 katti's Bengaalsche opium behoefden begrepen te zijn. Doch ook nu werd voor een paar perceelen later wijziging verlangd in de aanvankelijk vastgestelde verdeeling, in dier voege dat, over April 1878 en volgende maanden, de pachter van Soerabaija 300 en die van Djokjokarta 50 katti's 's maands meer Bengaalsche en evenveel minder Levantsche opium wenschte te ontvangen, hetgeen aan beiden tot wederopzeggens werd toegestaan. Blijft die gewijzigde verstrekking voortduren, dan zullen de in 1878 te verstrekken maxima verdeeld zijn aldus: 72 630 katti's Levantsche en 90 990 katti's Bengaalsche opium.

In 1877 werden in Indie ontvangen 640 kisten [7]) Levantsche opium, welke (met inbegrip van het transport naar Batavia) aan het Departement van Kolonien gemiddeld f 1921,85 gekost hadden, en 1040 kisten Bengaalsche opium, gemiddeld tegen f 1528 per kist geleverd door de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij. De in 1876 aangebragte hoeveelheden van beide soorten (641 en 900 kisten) waren te staan gekomen op gemiddeld f 1745,29 en f 1552,12 per kist.

Het denkbeeld om Perzische opium te verstrekken is opgegeven. In verreweg de meeste der pachtperceelen, waar eene proef daarmede genomen werd, heeft zij ongunstige uitkomsten opgeleverd. De opium werd, ook bij scheikundig onderzoek, van mindere hoedanigheid bevonden, en bleek tegen de gewone debietprijzen minder gewild. Dit neemt niet weg dat de Perzische opium in den smokkelhandel voorkomt; zoo werden o. a. in het afgeloopen jaar ruim 93 katti's dezer soort in Japara aangehaald.

Hieronder volgt de gebruikelijke berekening van hetgeen de opium (tot de volle hoeveelheid genomen) den pachters in het jongst verstreken en in het loopende jaar heeft gekost of kosten zal per katti, zoomede eene opgaaf van de gemiddelde prijzen, waarvoor in de twee laatst verloopen jaren de opium door hen gesleten is.

---

[1]) Bij deze vergelijking is, wat Soerakarta betreft, voor het jaar 1877 gerekend op een jaarlijkschen pachtschat van f 636 120, die sedert 1 Augustus 1876 door den toen opgetreden pachter verschuldigd was. De oorspronkelijke pachtsom bedroeg f 983 400. Voor het verschil blijft de vorige pachter, wiens contract bij regterlijk gewijsde ontbonden werd verklaard, aansprakelijk.

[2]) Hiervan uit 11 perceelen (over den driejarigen pachttermijn 1875 t/m 1877) ruim 5424 katti's, en uit 2 perceelen (die ieder eerst voor één jaar en later voor twee jaren werden afgestaan) ruim 1699 katti's (over 1875 1307 en over 1876 en 1877 392).

[3]) In het vorig verslag blz. 166 wordt ten onregte gesproken van 20 pachtperceelen, doordien de twee perceelen, waarin de residentie Madura was verdeeld (*Indisch Staatsblad* 1874 n°. 229, art. 2 § *b*), en die in handen kwamen van één persoon, abusievelijk voor één perceel werden gerekend.

[4]) Voor 1 perceel nam de gewijzigde verstrekking reeds met Januarij een aanvang; voor 3 andere eerst in den loop van het jaar. De hoeveelheid, welke van de eene soort meer en van de andere minder is toegestaan, is hier alleen in rekening gebragt van de maand af, waarin de gewijzigde verstrekking een aanvang nam.

[5]) Voor de 4 perceelen, bedoeld in de voorgaande noot, bleef de gewijzigde verstrekking ook gedurende 1877 gehandhaafd. Voor 2 andere perceelen trad zij eerst in dat jaar in werking, en wel achtereenvolgens in Januarij en Februarij. Zie overigens het slot der voorgaande noot.

[6]) De omstandigheid dat meer dan het maximum is verstrekt, vindt hare verklaring in hetgeen hierboven nopens Kediri is gezegd.

[7]) De kist = 100 katti 's of 61.76 KG.

GEWESTEN.	Maxima van verstrekking (ruwe opium in katti's).		Bedrag van den pachtschat zonder bijberekening van den prijs der opium.		Wanneer de geheele maximum-hoeveelheid genomen wordt, komt de opium aan pachtschat en inkoopprijs (deze laatste à f 30 per katti) den pachter te staan op de navolgende som per katti.		Gemiddelde verkoopprijs in 1877 per 8 thail bereide opium, ongeveer gelijkstaande met 1 katti ruwe opium.	Gemiddelde verkoopprijzen van bereide opium (1 thail bereide = 2 thails ruwe opium). 1876.		1877.	
	1877.	1878.	1877.	1878.	1877.	1878.		Per thail (1/16 katti).	Per matta (1/100 thail).	Per thail (1/16 katti).	Per matta (1/100 thail).
Bantam . . .	720	720					f112,00	f 17,50	f 0,31	f 14,00	f 0,28
Batavia . . .	7 200	7 200	f 780 000	f 685 200	f 122,85^{5}	f111,57	118,00	17,52	0,31	14,75	0,29
Krawang . . .	480	480					138,68	18,00	0,32	17,33^{5}	0,31
Cheribon . . .	2 400	2 400	199 200	163 200	113,00	98,00	74,88	10,50	0,15^{5}	9,36	0,13^{5}
Tagal	6 000	6 000	492 240	433 500	112,04	102,25	95,44	11,50	0,16	11,93	0,15
Pekalongan . .	6 000	6 000	456 120	342 600	106,02	87,10	115,56	14,44^{5}	0,15	14,44^{5}	0,15
Samarang. . .	24 000	24 000	1 259 400	1 212 000	82,47^{5}	80,50	81,76	10,31^{5}	0,12^{5}	10,22	0,12^{5}
Japara. . . .	9 000	9 000	217 200	312 000	54,13	64,67	65,52	8,29	0,12	8,19	0,11
Rembang. . .	15 000	15 000	504 000	495 720	63,60	63,05	69,84	9,26	0,13	8,73	0,12
Soerabaija. . .	21 600	21 600	792 000	949 200	66,67	73,94^{5}	78,40	12,00	0,14	9,80	0,11^{5}
Pasoeroean . .	6 000	6 000	348 000	415 200	88,00	99,20	165,32	21,00	0,21	20,66^{5}	0,22
Probolinggo . .	3 000	3 000	157 200	170 400	82,40	86,80	97,32	12,43	0,15	12,16^{5}	0,13
Bezoeki . . .	1 200	1 800	102 600	91 200	115,50	80,67	93,32	11,84^{5}	0,22^{5}	11,66^{5}	0,22^{5}
Banjoewangi. .	360	420	18 720	12 132	82,00	58,89	?	?	0,20	?	0,20
Banjoemas . .	3 600	3 600	264 000	231 000	103,33	94,17	106,00	13,25	0,23^{5}	13,25	0,23^{5}
Bagelen . . .	3 000	3 000	228 000	189 600	106,00	93,20	143,00	16,00	0,25	17,87^{5}	0,24^{5}
Kadoe	5 400	5 400	420 000	444 120	107,78	112,24^{5}	128,00	13,00	0,25	16,00	0,20
Djokjokarta . .	6 000	6 000	540 000	564 120	120,00	124,02	236,00	29,50	0,37^{5}	29,50	0,37^{5}
Soerakarta . .	12 000	15 000	983 400	960 000	111,95	94,00	96,80	12,12	0,15	12,10	0,14
Madioen . . .	12 000	10 800	792 000	828 000	96,00	106,67	139,20	17,75	0,22^{5}	17,40	0,22
Kediri	12 000	12 000	1 242 000	1 596 000	133,50	163,00	144,00	21,73	0,22^{5}	18,00	0,24
Madura: Pamakassan-Sumanap. .	960	600	32 760	35 340	64,12^{5}	88,90	101,36	12,67	0,14^{5}	12,67	0,14^{5}
Madura: Madura-Sampang. . .	3 240	3 600	98 400	90 120	60,37	55,03	90,40	12,05	0,12^{5}	11,30	0,13
Totaal . .	161 160	163 620	f 9 927 240	f10 220 652							

Aanzuivering der pachtpenningen. Ten gevolge van scherp toezigt op tijdige kwijting van hetgeen de pachters verschuldigd waren, werden de pachtgelden over 1877 over het algemeen geregeld voldaan. Ter zake van een achterstand over éene maand op de pacht van Banjoemas moest echter lijfsdwang worden toegepast tegen de borgen van den overleden pachter, waarvan een (zijn zoon) de pacht beheerde. De geheele pachtschat over December 1876 tot en met November 1877, welke in het afgeloopen jaar betaald moest worden, bedroeg f 9 927 240; terwijl aan pachtschat en boete wegens te late betaling — met inbegrip van den betaalden achterstand over vroegere jaren — in 1877 werd ontvangen f 10 019 013,13 tegen f 10 352 230,63^{5} in 1876.

De achterstand over 1873 betreffende de opiumpacht van de perceelen Batavia en Krawang (verg. het verslag van 1874 blz. 153), ter zake waarvan de toenmalige pachter in gijzeling werd gesteld, is thans, wat de hoofdschuld betreft, aangezuiverd, terwijl de beloopen boete in termijnen wordt betaald.

De gijzeling van den gewezen pachter van Soerakarta en zijne borgen tot verhaal van achterstalligen pachtschat en koopprijs van opium over 1875 (zie vorig verslag blz. 167) had tot nog toe het gewenscht gevolg niet. De Regering heeft twee vonnissen in deze zaak verkregen — beide uitvoerbaar bij lijfsdwang — één tot betaling van het nog verschuldigde wegens pachtschat en kosten der opium over 1875, het andere tot ontbinding der pachtovereenkomst met vergoeding van kosten, schaden en interesten.

Een der borgen van den indertijd gegijzelden pachter van Japara over 1865, met wien in 1871, even als met zijnen medeborg in 1869, eene schikking omtrent de afbetaling der schuld getroffen was, is, toen hij de overeenkomst niet meer nakwam, mede in gijzeling gesteld, met afwijzing zijner verzoeken om gunstiger regeling der afbetaling.

Ook op de in 't vorig verslag (blz. 167) bedoelde pachters van 1870 en 1871 en hunne borgen, die voortdurend nalatig bleven in de aanzuivering van hetgeen zij nog verschuldigd waren, is gijzeling toegepast, nadat een vonnis van den raad van justitie te Samarang tegen hen verkregen was [1]). De lijfsdwang tegen de vijf personen,

[1]) Door het Hooggeregtshof bij arrest van 24 Januarij 1878 in hoofdzaak bekrachtigd (zie n°. 763 van het *Indisch Weekblad van het Regt*).

die zich borg hadden gesteld voor de afbetaling in termijnen, en van welke er één onderwijl overleden is, werd geweigerd, omdat de regter aannam dat deze Chinezen niet ter zake van pacht, maar slechts krachtens de burgerlijke overeenkomst van borgtogt jegens den lande verbonden waren. Intusschen wordt van de erfgenamen van een der oorspronkelijke borgen maandelijks, ofschoon niet zonder moeite, eene kleine afbetaling ontvangen. Verder worden maatregelen genomen om, door beslag op de goederen van de overige voor de schuld verbondenen, betaling te bekomen en om de door hen gedane en bekend geworden schenkingen nietig te doen verklaren.

Sluikhandel. De maatregelen, in de laatste jaren ter bestrijding van den sluikhandel genomen, hebben ook in het afgeloopen jaar den smokkelaars zeer gevoelige verliezen veroorzaakt. Het getal aanhalingen en de hoeveelheid van het aangehaalde zoowel in 1876 als in 1877 blijken uit het volgend overzigt.

GEWESTEN.	1876. *a)*							1877.						
	Getal aanhalingen.			Aangehaalde hoeveelheden. *b)*				Getal aanhalingen.			Aangehaalde hoeveelheden. *b)*			
	Ruwe opium.	Bereide opium.	Totaal.	Katti's.	Thails.	Tji's.	Matta's.	Ruwe opium.	Bereide opium.	Totaal.	Katti's.	Thails.	Tji's.	Matta's.
Bantam	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Batavia	»	73	73	277	»	5	2	»	154	154	170	5	9	»
Krawang	»	7	7	»	10	5	»	»	2	2	3	14	4	»
Preanger regentschappen	*c)* 1	*c)* 8	*c)* 8	1	11	3	»	*c)* 6	*c)* 7	*c)* 12	»	8	5	1
Cheribon	»	12	12	38	10	7	4	»	14	14	2	4	1	2
Tagal	»	43	43	17	3	1	6	»	77	77	20	6	5	8
Pekalongan	»	16	16	2	11	5	4	»	33	33	7	13	»	2
Samarang	49	515	564	459	12	3	5	22	559	581	2 572	8	8	7
Japara	44	195	239	3977	»	9	1	*f)* 109	*f)* 165	*f)* 269	3 237	11	2	4
Rembang	29	237	266	3091	10	1	2	24	283	307	2 027	13	4	9
Soerabaija	»	533	533	303	7	4	2	»	443	443	593	13	6	1
Pasoeroean	»	58	58	117	4	7	»	1	77	78	37	3	2	2
Probolinggo	1	67	68	32	14	5	6	1	115	116	129	8	1	7
Bezoeki	2	72	74	69	»	8	1	32	21	53	27	3	6	1
Banjoewangi	»	7	7	1	9	7	5	»	3	3	»	13	9	»
Banjoemas	»	9	9	10	3	9	8	»	16	16	4	8	»	5
Bagelen	»	9	9	1	14	1	3	»	29	29	15	13	2	1
Kadoe	»	39	39	10	15	1	7½	1	71	72	50	6	»	7
Djokjokarta	*d)* 45	*d)* 63	*d)* 90	39	14	2	9	*g)* 47	*g)* 81	*g)* 119	21	6	8	8
Soerakarta	667	233	900	341	8	»	1	*h)* 840	*h)* 347	*h)* 1175	426	14	8	8¼
Madioen	71	116	187	21	4	9	7	*i)* 26	*i)* 105	*i)* 129	81	12	7	4
Kediri	»	843	843	371	15	5	8	3	973	976	326	4	»	3¾
Madura	2	87	89	77	12	5	3	1	79	80	590	»	1	8
Totaal	911	3242	4134	*e)* 9266	*e)* 5	*e)* »	*e)* 4½	1113	3654	4738	*k)* 10 349	*k)* 2	*k)* 6	*k)* 9

a) Sommige cijfers van het vorig verslag zijn verbeterd.
b) Waar bereide opium is aangehaald, is de hoeveelheid herleid tot ruwe.
c) Eene aanhaling had plaats, waarbij tegelijk met ruwe ook bereide opium werd in beslag genomen.
d) Van de 90 aanhalingen hadden er 18 plaats als bedoeld onder *c*.
e) Van deze hoeveelheden werden in ruwen staat aangehaald 2066 katti's, 2 thails, 5 tji's en 3½ matta's.
f) Er hebben 269 aanhalingen plaats gehad, en daaronder 5 als bedoeld onder *c*.
g) Van de 119 aanhalingen hadden er 9 plaats als bedoeld onder *c*.
h) Als boven van de 1175 aanhalingen 12.
i) Als boven van de 129 aanhalingen 2.
k) Van deze hoeveelheden werden in ruwen staat aangehaald 3194 katti's, 6 thails, 5 tji's en 1¼ matta's.

De toeneming van het getal aanhalingen in 1877 wordt hoofdzakelijk toegeschreven aan vermeerderde waakzaamheid.

Volgens verklaring van de residenten van Japara, Rembang en Kediri komt het smokkelen van groote partijen slechts weinig meer voor. In Rembang is dit grootendeels het gevolg van de krachtige toepassing van het beginsel, om vreemde oosterlingen, van wie men overtuigd is dat zij zich met den smokkelhandel in opium bezighouden, uit de binnenlanden te weren. De voorname smokkelaars aldaar durven onder het tegenwoordig toezigt bijna geen onwettige opium meer onder hunne eigene bewaring te houden. Zij moeten dus meer op hunne helpers vertrouwen, en dat vertrouwen berokkent hun menigmaal groote schade door het bederf der opium ten gevolge van mindere zorg, en door diefstal welke uit den aard der zaak niet wordt aangegeven en dus ongestraft geschieden kan. Hun crediet is dientengevolge zeer geschokt. De groote sluikhandelaars willen tegenwoordig aan de Rembangsche smokkelaars niet dan à contant verkoopen. De resident van Rembang meent dan ook te kunnen beweren dat de sluikhandel, wat zijn gewest en voornamelijk het westelijk deel betreft, afgenomen is. Hetzelfde beweert de resident van Japara ten opzigte van de afdeeling Joana, — voorheen de hoofdzetel van den sluikhandel, — terwijl de resident van Madura berigt dat dit eiland meer dan vroeger door de smokkelvaartuigen vermeden wordt. De sluikhandel naar de binnenlanden van Java heeft dus een paar zijner voornaamste kanalen verloren. Met groote moeite werd deze uitslag verkregen, want de smokkelaars vinden bij de bevolking dikwijls grooten steun. O. a. wilde men in Rembang, nadat eene aanhaling op zee was geschied, geen djoekong (klein inlandsch vaartuig) meer aan de policie verhuren; en de resident werd verpligt door tusschenkomst van den opiumpachter een vaartuig te Samarang in te koopen, daar men in Rembang en het naburige Joana zelfs geweigerd had den regent een djoekong te verkoopen.

De sluikhandel in het klein werd nog krachtig gedreven, in Rembang o. a. door middel van vaartuigen die op zee, verder dan drie mijlen van de kust, ankerden, ware opiumwinkels, die voortdurend uit Bali voorzien werden en de opium in hoeveelheden van niet meer dan één darm tegelijk verkochten aan hen die ze kwamen halen. Evenwel lijdt het geen twijfel dat aan den gestadig bedreigden kleinen smokkelhandel gevoelige schade wordt toegebragt door de vermeerderde waakzaamheid van het gezag. Tot het verkrijgen dier goede uitkomsten is veel bijgedragen door de Europesche ambtenaren, belast met het opsporen van opium-overtredingen (zie vorig verslag blz. 169). In het algemeen worden hun ijver en goede wil geroemd; menige aanhaling is aan hen te danken, en, gelijk reeds in 't vorig verslag werd vermeld, hunne waakzaamheid wekt die der inlandsche politie op. Van de Samarangsche afdeeling Grobogan, de voorraadschuur der smokkelopium voor Soerakarta, wordt berigt dat het *wettig* opiumdebiet is toegenomen sedert aldaar een tweetal ambtenaren zijn geplaatst.

Zorgvuldig wordt gestreefd naar eene goede keuze, en deze zoo mogelijk bepaald tot personen, met volk en taal vertrouwd. Ook voor Soerabaija en Kediri werden — zoo als reeds met een enkel woord in hoofdstuk J werd aangeteekend (zie blz. 77 noot 3) — op meer beperkte schaal buitengewone maatregelen tot bestrijding van den sluikhandel genomen. Onder de bevelen der controleurs van Modjokerto en Sidoardjo werden in eerstgenoemd gewest een drietal ambtenaren voor dat doel aangewezen. In Kediri werd een ambtenaar geplaatst in de contrôle-afdeeling Kertosono, die, grenzende aan Soerabaija en zeer nabij Rembang gelegen, door de Brantas-rivier met de hoofdplaats Kediri en door een weg met Blitar verbonden, als een centrum van den sluikhandel moet worden beschouwd. De uitbreiding van den sluikhandel in Kediri, reeds in het verslag van 1876 (blz. 154) in verband gebragt met de optreding van eene nieuwe pachtkongsi, deed het verder wenschelijk achten ook aan het hoofd van dat gewest fondsen toe te staan voor geheim toezigt in het belang der opiumpacht, zoo als reeds sedert eenige jaren met goed gevolg verleend worden aan de residenten van Samarang, Japara, Rembang, Soerabaija, Madura, Pasoeroean, Probolinggo, Bezoeki en Banjoewangi (met Bali). Den resident van Cheribon werd in 1878, tot hetzelfde doel, op zijn voorstel, mede de beschikking over eenige gelden gegeven.

In Kediri bleek alras de goede werking der evenbedoelde beschikkingen. Meestal waren het kleine aanhalingen, welke door de ambtenaren, tot tegengang van den opiumsluikhandel aangewezen, gedaan werden. Maar ook enkele groote aanhalingen worden van hen berigt. Eene hoeveelheid van $2^{32}/_{100}$ pikols bereide en $1^{48}/_{100}$ pikol ruwe opium werd aangehaald in eene praauw, welke des nachts in de nabijheid der Rembangsche kust ten anker kwam. De djoeragan wordt gezegd dezelfde te zijn, wiens praauw in 1875 op de reede van Bezoeki werd aangehaald met 7 pikols bereide opium (verg. het verslag van 1876 blz. 154). Even als vroeger gaf hij ook nu voor, op reis te zijn naar Pegattan (Borneo) en zijns ondanks naar den Javawal te zijn afgedreven. De landraad veroordeelde hem tot 18 maanden dwangarbeid en eene boete van f 22 000. Op aansporing, naar men zegt, van een vermogenden Chinees van Lassem heeft hij van dat vonnis appel aangeteekend bij den raad van justitie te Samarang. Een andermaal mogt het denzelfden ambtenaar, die de vermelde aanhaling deed, gelukken om op den weg naar Blora, tijdens daar een groot feest werd gevierd, een ruiter aan te houden die 18 darmen, bevattende 17 katti's opium, in het zadelkussen van zijn paard verborgen had. Belangrijk was ook, minder om de aangehaalde hoeveelheid dan wegens den persoon des smokkelaars, de ontdekking van 9 darmen, inhoudende 6 katti's en 5 thails bereide opium, in de woning (onder de slaapstede) van het sedert vele jaren wegens sluikhandel verdachte hoofd der dessa Petjangaän-lor, gelegen aan de grens van Rembang en Joana. De landraad veroordeelde dit dessahoofd tot 3 jaren dwangarbeid en eene boete van f 10 000. Doch de raad van justitie te Samarang achtte het onbewezen dat de veroordeelde van de aanwezigheid der opium in zijne woning kennis had gedragen, ten gevolge waarvan deze vrijgesproken en slechts de opium verbeurd verklaard werd. Het districtshoofd van Waroe (Rembang) maakte zich in het afgeloopen jaar bijzonder verdienstelijk in de bestrijding van den sluikhandel. Tot de belangrijkste aanhalingen, waartoe hij medewerkte, behoort er eene van 158 en eene van 74 katti's opium, deze laatste in het huis van den schrijver der dessa Waroe. Ook de benoeming van een nieuwen luitenant der Chinezen te Blora bezorgde het bestuur van Rembang eene goede hulp. Andere groote aanhalingen in 1877 waren: eene van bijna 3 pikols te Bangkallan (Madura), die eerst een paar maanden, nadat het voornemen tot den aanvoer van deze opium uit Bali bij het bestuur was bekend geworden, plaats had; eene van 2 pikols op eene praauw in de Tangoelrivier in de afdeeling Koedoes (Japara); eene van bijna 2 pikols in petroleumblikken, aan het strand van Soerabaija gevonden; en nog eenige van 1 pikol en meer in Japara, in de afdeeling Toeban (Rembang) en in Soerabaija. In Samarang kwam eene aanhaling voor bij een Europeaan, die voorgaf te handelen in dienst van een lid van een der voornaamste pachtkongsi's van Java. Nog een andere Europeaan, een sergeant-majoor, werd op eene opium-overtreding betrapt.

De voornaamste plaatsen, waarheen de onwettige opium haren weg zoekt, zijn Soerakarta en Djokjokarta. De resident van Soerakarta geeft daarvan voor zijn gewest als reden op, dat de pachter geen ruwe opium mag verkoopen, terwijl de verbruikers, die op groote afstanden van de kitten wonen, de voorkeur geven aan eigen bereiding. Ook naar Batavia wordt veel opium aangevoerd, dikwijls met de mailbooten uit Singapore. Op het vernemen dat 15 à 20 kilo's opium naar Batavia waren verscheept, slaagde de recherche er in om eene hoeveelheid van ruim 40 katti's aan te halen, welk met de Fransche mailboot was aangebragt. Op aangifte van een der scheepsofficieren werd op een ander tijdstip een goenizak met 63 darmen bereide opium, wegende 32 katti's, aan boord achterhaald. Op de voortdurende medewerking in deze van het Nederlandsche consulaat-generaal te Singapore, welks inlichtingen dikwijls van veel nut zijn, toonde de Indische Regering grooten prijs te stellen.

Het denkbeeld om een zeker getal onderofficieren en manschappen der cavalerie ter beschikking te stellen van de residenten van Samarang, Japara en Rembang (verg.

vorig verslag blz. 170) ondervond bij de geraadpleegde autoriteiten gewigtige bezwaren. In de eerste plaats werd de cavalerie wegens hare bestemming en inrigting weinig geschikt geacht om op te treden tegen den sluikhandel, bij welks bestrijding meer beleid dan geweld te pas komt. Het nut van den maatregel scheen daarom niet evenredig aan de hooge kosten, die er uit zouden voortvloeijen wegens de huisvesting der manschappen en de stalling der paarden. Daarbij kwam de moeijelijkheid om de zaak zoo te regelen dat eene doeltreffende zamenwerking met het civiel gezag verzekerd werd.

Tegen den op nieuw door enkele hoofden van gewestelijk bestuur en pachters uitgedrukten wensch, om door stoomscheepjes de kust te bewaken, bleef de Regering zich verklaren. De toepassing van dit stelsel zou òf eene gansche vloot vereischen òf weinig beteekenen. Om verschillende redenen werd de waarde van zoodanigen maatregel betwijfeld en meer verwacht van de uitsluitende aanwending van middelen tot belemmering van het vervoer te land en van het debiet van onwettige opium.

Verboden kringen. In 1877 kwamen 33 overtredingen van de verbodsbepalingen aan het licht, dus 14 meer dan in 1876, en wel 12 in de Preanger regentschappen, en in de verboden kringen der residentien Batavia, Cheribon en Banjoemas respectievelijk 3, 2 en 16. Eene groote moeijelijkheid voor de handhaving der verbodsbepalingen is de omstandigheid dat de opiumpachter van het gewest, waarin een verboden kring gelegen is, veel belang er bij heeft om zijn opium ook zooveel mogelijk aan de bewoners van dien kring te debiteeren, zoodat het bestuur van de zijde der pachters niet den steun verwachten kan dien het bij den tegengang van het onwettig verbruik in de pachtdistricten ondervindt. Over het algemeen echter werken de verbodsbepalingen naar wensch. Alleen in Tjiringin (Bantam), waar betrekkelijk veel Chinezen wonen, en in het district Ambal (Bagelen) moet het verbruik van opium niet zeldzaam zijn. Ook vreest de resident van Probolinggo dat tegenwoordig in het district Tengger opium gesloken wordt, omdat in den laatsten tijd vele Madurezen zich aldaar gevestigd hebben, doch het gelukte nog niet eene overtreding te ontdekken. Het minder gunstig oordeel over de werking der verbodsbepalingen in het district Ambal, waarvan ook in vroegere verslagen melding wordt gemaakt, bragt de vraag ter sprake, of het niet raadzaam zou zijn den verboden kring, waartoe dat district behoort, in te trekken. De Indische Regering was evenwel van oordeel dat van toenemend opiumgebruik door de bevolking van Ambal niet in genoegzame mate gebleken was om de intrekking van het verbod te regtvaardigen. Zij verlangde een nader onderzoek, terwijl intusschen den resident eene krachtige handhaving der verbodsbepalingen aanbevolen werd. Bij de inlandsche hoofden in de bedoelde gedeelten van Bagelen bleek het dwaalbegrip te bestaan dat de verbodsbepalingen alleen betrekking hadden op hoeveelheden, grooter dan voor eigen gebruik noodig konden zijn.

Bij ordonnancie van 21 December 1877 (*Indisch Staatsblad* n°. 266) werden de verbodsbepalingen in 't algemeen nader aangevuld met het voorschrift, dat de wegens overtreding dezer bepalingen opgelegde en voldane boeten op dezelfde wijze zullen worden verdeeld tusschen aanbrengers, aanhalers, enz. als de boeten, verbeurd en voldaan wegens overtreding binnen de pachtdistricten.

2°. Buitenbezittingen.

Het gebruikelijk driejarig overzigt van de opbrengst der opiumpacht in elk der gewesten buiten Java en Madura, ditmaal betreffende de jaren 1876, 1877 en 1878, wordt gevonden in bijlage JJ.

In de gewesten Sumatra's Westkust, Benkoelen en Palembang, waar de regeling der pacht in hoofdzaak overeenkomt met die voor Java en Madura, liep met 1877 de driejarige pachttermijn ten einde. Tegen het laatst van dat jaar moest dus eene nieuwe verpachting worden gehouden, welker voorwaarden werden geregeld bij de ordonnancie van 18 September 1877 (*Indisch Staatsblad* n°. 185). De nieuwe voorwaarden zijn nagenoeg gelijk aan die welke voor den afgeloopen termijn golden. Ook nu werd bepaald dat het middel tweeledig — voor één jaar en voor drie jaren — zou worden opgeveild. Het maximum der aan den pachter in Benkoelen te verstrekken opium werd van 1020 katti's 's jaars (waarvan te naauwernood ⅓ werd genomen) op 480 katti's 's jaars teruggebragt. Voor Sumatra's Westkust bleef het maximum bepaald op 9360 en voor Palembang op 2400 katti's 's jaars, doch voor dit laatste gewest werd de hoeveelheid over een paar pachtperceelen anders verdeeld. In het getal kitten kwam alleen voor Sumatra's Westkust eenige verandering, waar het van 34 op 35 werd gebragt, doordien voor Padang, uit aanmerking van de uitgestrektheid dier hoofdplaats, eene tweede verkoopplaats werd toegestaan.

De verpachting voor drie jaren viel voor de genoemde gewesten gunstig uit. Het hoogste bod was voor de vereenigde perceelen van Sumatra's Westkust f 107 400, voor Benkoelen f 28 440 en voor de vereenigde perceelen van Palembang f 132 060 's jaars; terwijl de jaarlijksche pachtschat over 1875 t/m 1877 had bedragen f 106 560, f 24 840 en f 94 080. Voor 1878 alléén was slechts geboden f 60 000, f 15 660 en f 80 400, weshalve de pacht weder voor drie jaren is afgestaan.

De nieuwe pachters van Benkoelen en Palembang hebben uitsluitend Bengaalsche opium gevraagd. Voor laatstgenoemd gewest was dit ook gedurende den afgeloopen pachttermijn het geval. Maar in Benkoelen had destijds de pachter van de hem toekomende 1020 katti's in 1875 de helft of 510 katti's en in 1876 en 1877 telkens 300 katti's aan Levantsche soort als maximum gewenscht. De pachter van Sumatra's Westkust verlangde de hem toegestane 9360 katti's 's jaars in dezelfde verdeeling als vroeger, namelijk 4200 katti's in Levantsche en 5160 katti's in Bengaalsche soort. Berekent men het voordeel voor den lande op den verstrekkingsprijs der opium voor de Levantsche op f 11 en voor de Bengaalsche op f 14,50 per katti, dan kan die winst, wanneer de volle hoeveelheid door de pachters wordt genomen, over 1878 geraamd worden op f 121 020 voor Sumatra's Westkust, op f 6960 voor Benkoelen en op f 34 800 voor Palembang.

Omtrent de werking der pacht in de drie genoemde gewesten wordt het volgende medegedeeld. De pachter van Palembang nam in 1877, even als in de twee voorafgegane jaren, weder de volle hoeveelheid die hij vorderen kon: 2400 katti's Bengaalsche opium; doch die in de beide andere gewesten bleven verre beneden het maximum: in stede van de 9360 katti's, waarop de pachter ter Sumatra's Westkust regt had, vroeg deze in de drie jaren achtereenvolgens slechts aan 8598, 6114¼ en 4846 katti's [1]), terwijl de verstrekkingen aan den pachter in Benkoelen, die 1020 katti's mogten bedragen, achtereenvolgens slechts beliepen 335, 330 en 460 katti's [2]).

De verkoopprijzen van den pachter waren in het afgeloopen jaar ter Sumatra's Westkust en in Benkoelen iets hooger, in Palembang iets lager dan in 1876. In eerstgenoemd gewest bedroegen zij voor bereide opium f 9,34 per thail en f 0,11 per matta ($^1/_{100}$ thail), in Benkoelen f 11,43 en f 0,14 en in Palembang f 12,40 en f 0,14⁵. Als prijzen der ruwe opium worden opgegeven: voor Benkoelen f 6 de thail en voor Palembang f 6,20 de thail en f 0,06⁵ de matta. Ter Sumatra's Westkust schijnt in 1877 weder geen ruwe opium verkocht te zijn. In Benkoelen werd in 3 van de 7 verkoopplaatsen geen ruwe opium verkocht, en uit het ontbreken eener opgave voor dit gewest van de verkoopprijzen van ruwe opium bij kleinere hoeveelheden dan van 1 thail zou opgemaakt moeten worden dat die opium gedurende 1877 daar niet bij zulke kleine hoeveelheden werd van de hand gezet. Eene gelijke gevolgtrekking werd, wat betreft 1876, voor Palembang gemaakt in het vorig verslag (blz. 170), doch voor 1877 wordt zelfs de verkoopprijs van ½ matta opgegeven.

De overtredingen van de bepalingen der opiumpacht, welke gedurende 1877 in de drie gewesten werden ontdekt, waren weinig in getal. In 1875 kwamen 6 [3]), in 1876 8 [3])

[1]) Alleen aan Levantsche opium was hieronder begrepen 4338, 1514¼ en 1739 katti's. (Over de verstrekking in 1875 van 138 katti's boven de vastgestelde verhouding zie men het vorig verslag, blz. 170 noot 2).

[2]) Als boven 97 , 115 en 120 katti's.

[3]) Verbeterde cijfers.

en in 1877 slechts 2 aanhalingen ter Sumatra's Westkust voor, en in Benkoelen had in 1877 slechts eene enkele aanhaling plaats, alle van geringe hoeveelheden. Van meer belang waren de aanhalingen in Palembang, waar in het geheel 9 overtredingen werden ontdekt en 100 katti's opium aangehaald. 7 aanhalingen, waaronder eene van 75, eene van 16 en eene van 5 katti's, werden ter hoofdplaats gedaan. De beide andere overtredingen kwamen voor in de afdeeling Tebing Tinggi. In de binnenlanden van Palembang is het opiumverbruik hoofdzakelijk beperkt tot de Chinezen en de kleine inlandsche garnizoenen te Lahat en Bandar.

Wat het overige pachtgebied betreft, blijkt uit het bovenbedoeld driejarig overzigt, dat de in 't laatst van 1877 gehouden verpachtingen voor Atjeh en de Oostkust van Sumatra hoogst aanzienlijke pachtsommen hebben opgeleverd, terwijl ook de verpachtingen in de residentien Amboina en Timor beter zijn geslaagd dan die voor 1877. Elders vielen zij minder voordeelig uit.

In Riouw werd bij de eerste verpachting geboden: voor één jaar f 246 000, voor drie jaren f 252 600 's jaars, in beide gevallen dus aanzienlijk minder dan de laatste pachtschat over 1875 t/m 1877, die per jaar f 376 920 bedroeg. Tot herverpachting werd besloten, ook naar aanleiding van een voordeelig onderhandsch bod eener kongsi van vermogende Chinezen, deels van Singapore, welke zich na de aanbesteding gevormd had. Des ondanks kwam bij de heropveiling de pacht weder in handen der oudere kongsi, en wel voor een niet veel hoogere som dan bij de eerste verpachting geboden was. Voor één jaar was f 252 000 en voor drie jaren f 267 600 's jaars verkregen. Er bestond geen reden om te verwachten dat de verpachting een volgend jaar betere uitkomsten zou geven, want men moest vermoeden dat het pachtcijfer over 1875 t/m 1877 om bijzondere redenen abnormaal hoog was geweest, en dat het nu geboden bedrag als meer normaal was te beschouwen. De pacht werd daarom tegen het hoogste bod, dat den pachtschat van 1873 nabijkomt, voor drie jaren afgestaan.

In de Westerafdeeling van Borneo moest de pacht worden afgestaan tegen den voor één jaar geboden pachtschat van f 87 120, d. i. f 69 480 minder dan over 1875 t/m 1877 jaarlijks werd ontvangen. Wel is waar was voor drie jaren f 101 840 's jaars geboden, maar ook dit was een zoo ongunstig bod, dat men — eene herverpachting onraadzaam achtende omdat het gerucht verspreid was dat de pachter in het afgeloopen jaar groote verliezen had geleden — liever gedurende één jaar met de geringere opbrengst wilde genoegen nemen dan de kans prijs geven om later betere voorwaarden te bedingen voor de jaren 1879 en 1880.

In de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo nemen de inkomsten der pacht in de laatste jaren gestadig af door de vermindering van den wettigen verkoop ten gevolge van den sluikhandel, die in de hand gewerkt wordt door de sedert 1863 (*Indisch Staatsblad* 1863 n°. 154, en 1864 n°. 186) bestaande beperking van het pachtgebied tot de hoofdplaats Bandjermasin. Die maatregel toch wordt gezegd geen ander gevolg te hebben gehad dan dat de opium in de binnenlanden goedkooper kon verkregen worden, van waar zij nu ter sluiks in het pachtgebied wordt ingevoerd. Ook met het oog op de nieuwe bestuursregeling dezer residentie (*Indisch Staatsblad* 1877 n°. 31 en 32) is het denkbeeld in overweging genomen om het pachtgebied weder over het geheele gewest uit te breiden, met toepassing zooveel mogelijk der voor Java en Madura werkende bepalingen.

De opiumpacht voor 1878 werd in het gouvernement Celebes voor f 7400, in de afdeeling Minahassa (Menado) voor f 910, en in de residentie Ternate voor f 3380 *minder* afgestaan dan de pachtschat over 1877 heeft bedragen. Vergeleken met de laatste jaren aan 1877 voorafgaande, waren de nu geboden pachtsommen evenwel zeer voordeelig. Voor de opiumpacht in de afdeeling Gorontalo (Menado) werd bij de eerste opveiling niet meer geboden dan f 56 's maands, terwijl de pachtschat voor 1877 f 147 's maands bedragen had. Bij eene herverpachting werd f 139,50 's maands geboden, tegen welke som de pacht is afgestaan. De sluikhandel in opium moet in die afdeeling toenemen. In Timor, waar de pacht over het afgeloopen jaar f 240 minder dan over 1876 had opgebragt, is voor 1878 f 1800, of f 600 meer dan voor 1877, geboden.

Grootere waakzaamheid der politie tegen den sluikhandel wordt als de reden genoemd van de stijging der pacht van Amboina (zonder Banda). Voor 1878 werd namelijk verkregen f 19 320 tegen f 13 800 in 1877. De uitslag der jongste verpachting voor Banda bewijst, dat, ofschoon de pacht over 1877 (het eerste jaar harer invoering) reeds meer opbragt dan geraamd was (namelijk f 61 200), die som toch niet te hoog was. De verpachting werd thans tweeledig gehouden. Voor één jaar werd f 61 800 en voor drie jaren f 66 000 's jaars geboden. Tegen deze laatste som werd het middel voor de jaren 1878 t/m 1880 afgestaan.

Aan de hooge pachtsommen, welke voor Atjeh en de residentie Sumatra's Oostkust werden geboden, is het voornamelijk te danken dat de opbrengst der opiumpacht in de buitenbezittingen (met inbegrip van de vermoedelijke winst op de verstrekking aan de pachters ter Sumatra's Westkust, in Benkoelen en in Palembang) voor 1878 waarschijnlijk ongeveer f 461 000 hooger zal zijn dan over het afgeloopen jaar. In Atjeh steeg de opbrengst met f 261 360, 't geen hoofdzakelijk wordt toegeschreven aan de nieuwe bepaling, bij de ordonnancie van 17 September 1877 (*Indisch Staatsblad* n°. 184) in de pachtvoorwaarden opgenomen, waardoor ook de invoer van ruwe opium in bollen uitsluitend aan den pachter is voorbehouden; het vroegere pachtcontract liet dusdanige invoer ook aan anderen vrij, mits tegen betaling aan den pachter van f 3 per bol. In de residentie Oostkust van Sumatra is voor de opiumpacht van 1878 en 1879, in vergelijking met 1877, eene jaarlijksche verhooging van inkomsten verkregen van niet minder dan f 355 200. Zooals in het vorig verslag (blz. 171) is vermeld, zijn twee perceelen dezer residentie voor drie jaren (1877, 1878 en 1879) tegelijk afgestaan (te zamen voor f 43 320). In verband hiermede werd de jongste verpachting in de overige perceelen, die over 1877 te zamen hadden opgebragt f 222 360, tweeledig gehouden: voor één jaar en voor twee jaren. Voor één jaar werd f 530 040 geboden, voor twee jaren f 577 560 [1]) 's jaars. Deze buitengewoon gunstige uitkomst wordt door den resident toegeschreven aan de herleving van handel en nijverheid in de landschappen Deli en Langkat, sedert de ongeregeldheden aldaar hebben opgehouden waarvan in 't vorig verslag op blz. 18/19 sprake was.

De pachtpenningen werden door de pachters in de buitenbezittingen geregeld voldaan.

Andere verpachte middelen.

De voorwaarden, waarop de kleine middelen voor 1878 werden verpacht, waren dezelfde als in het afgeloopen jaar, behalve dat van de pacht der Duizend-eilanden werden uitgesloten de eilanden Groot-Kombuis en Alkmaar, in verband met de bevolen oprigting van havenlichten op die eilanden ten behoeve van de Bataviasche havenwerken (verg. Indisch Staatsblad 1877 n°. 186); en dat, met het doel om de voorwaarden voor de pacht van het slagten van varkens te Pontianak en te Sambas in overeenstemming te brengen met de daaraan gegeven feitelijke toepassing, bij de ordonnancie van 25 November 1877 (*Indisch Staatsblad* n°. 237) bepaald werd dat de Dajaksche bevolking der Westerafdeeling van Borneo aan die pacht niet onderworpen is, voor zooveel betreft het slagten van varkens in hare kampongs geheel voor eigen gebruik. Door het Opperbestuur is in September 1877 magtiging verleend om op Java en Madura de pacht voor het slagten van rundvee en buffels ook toe te passen op het slagten van paarden en veulens; maar aangaande de regeling dezer zaak is nog met de hoofden van gewestelijk bestuur in overleg getreden moeten worden, zoodat bij de verpachting voor 1878 nog geen gevolg is kunnen gegeven worden aan de bedoelde magtiging.

Bij Indisch Staatsblad 1878 n°. 40 werd eene nieuwe regeling vastgesteld betreffende de verdeeling van boeten en van de waarde van verbeurd verklaarde goederen ter zake van overtredingen der pachtvoorwaarden van de kleine

1) Namelijk voor het landschap Deli f 444 000, Assahan f 15 960, Langkat f 72 000 en Serdang f 45 600, terwijl over 1877 de opbrengst was: in Deli f 130 800, Assahan f 15 840 en Langkat en Serdang f 75 720.

middelen. De vroegere bepalingen, verspreid in tal van Staatsbladen (als *Indisch Staatsblad* 1819 n°. 23 art. 15, 1825 n°. 26, 1827 n°. 105, 1829 n°. 110, 1842 n°. 10 en 39, 1848 n°. 18, 1853 n°. 16), ongerekend speciale bedingen in de pachtregelingen van eenige middelen, gaven tot verwarring aanleiding. Voor de nieuwe regeling is tot grondslag genomen de wijze van verdeeling van boeten enz. wegens overtredingen der bepalingen op de opiumpacht (*Indisch Staatsblad* 1873 n°. 170). De vaste aandeelen van den pachter, djaksa enz. zijn vervallen, daar zij niet kunnen geacht worden tot aanmoediging der opsporing van overtredingen te strekken. Aandeelen worden voortaan alleen uitgekeerd aan hen, die in het ontdekken eener overtreding een werkzaam deel hebben genomen, terwijl een aandeel ten behoeve van het land wordt afgezonderd, 't welk echter tot bijzondere belooning kan worden bestemd. De taak der verdeeling is van het departement van financien overgebragt bij de hoofden van gewestelijk bestuur. Overigens is bepaald dat boeten en confiscatien, waarvan het in 's lands kas gestort bedrag niet meer beloopt dan f 5, geheel ten bate van den lande komen. De regeling is in werking getreden met 1 Januarij 1878, doch onder voorbehoud van de regten der pachters, voortvloeijende uit de voorwaarden der reeds gehouden verpachtingen voor 1878.

De uitslag der jongste verpachtingen was zoowel op Java en Madura als in de buitenbezittingen iets minder gunstig dan over het afgeloopen jaar, zooals blijken kan uit het volgend overzigt, vermeldende de totalen der pachtsommen, waarvoor de verpachte kleine middelen voor elk der jaren 1874 tot en met 1878 werden afgestaan.

Jaren.	Java en Madura.	Buiten-bezittingen.	Totaal.
1874 . . .	f 1 614 324,00	f 746 837,00	f 2 361 161
1875 . . .	1 768 893,00	771 194,00	2 540 087
1876 . . .	1 717 681,50	1 005 918,50	2 723 600
1877 . . .	a) 1 898 896,00	934 461,00 a)	2 833 357
1878 . . .	1 880 806,00	916 777,00	2 797 583

a) Verbeterde opgaaf.

In de bijlagen KK en LL vindt men de gewestelijke opgaven van de pachtsommen voor elk middel over de jaren 1875, 1876 en 1877. De pachtsommen voor 1878 bedragen in het geheel f 35 774 minder dan over 1877, doch blijven altijd nog met bijna f 74 000 boven de opbrengst van 1876. In de vermindering deelen Java en Madura voor f 18 090 en de buitenbezittingen voor een bedrag van f 17 684. De pacht van het slagten van rundvee en buffels op Java en Madura, die voor 1877 veel voordeeliger uitkomsten opleverde dan voor 1876, namelijk f 108 588 meer opbragt, is bij de jongste verpachting met f 33 516 of bijna 4 pct. teruggegaan. Hierdoor, zoomede door de daling van een viertal middelen van geringere waarde, is voor Java en Madura de mindere opbrengst veroorzaakt. De stijging der inkomsten van andere pachten, voornamelijk van de pacht der dobbelspelen (met f 11 376 of ruim 4 pct.) en van de varkenspacht (met f 3600 of ruim 6 pct.), heeft echter het nadeelig verschil beperkt tot de straks genoemde som van f 18 090.

In slechts 9 van de 23 residentien van Java en Madura zijn de inkomsten uit de kleine verpachte middelen verminderd, namelijk in Kediri, Djokjokarta, Pekalongan, Soerakarta, Madioen, Banjoewangi, Madura, Bantam en Soerabaija, met ruim 33, 27, 23, 17, 8, 6, 6, 5 en 3 pct. De inkomsten der pachtperceelen Pekalongan, Madura, Bantam en Soerabaija zijn, blijkens het overzigt in bijlage KK, in de laatste drie jaren gestadig afgenomen, doch in de vijf andere gewesten zijn voor 1878 betere cijfers verkregen dan voor 1876.

In het algemeen houden stijging en daling der pachtsommen verband met de bekende of onderstelde winsten en verliezen der pachters van den afgeloopen termijn. De pachtschat voor de rund- en buffelslagt steeg vrij aanzienlijk in Japara en in Kadoe. In eerstgenoemd gewest werd namelijk f 2220 of ruim 15 pct. en in Kadoe f 3720 of circa 8 pct. meer bedongen dan in het voorafgaande jaar, 't geen zich laat verklaren door het belang dat de optredende opiumpachters hebben bij het weren van een vijandigen pachter der rundslagt, die hun met zijne in de binnenlanden verspreide gemagtigden en bedienden veel afbreuk kan doen (verg. het verslag van 1875 blz. 158). Hetzelfde verschijnsel deed zich in Rembang voor, niet slechts ten aanzien van de rund- en buffelpacht, waarvoor f 1320 of ruim 5 pct. meer geboden werd, maar ook bij de pacht der overvaarten, die mede ruim 5 pct. dat is f 480 meer opbragt dan over 1877. In Pekalongan ontbrak het voor de rundslagt aan genoegzame mededinging. Daar werd voor die pacht f 2028 of ruim 28 pct. minder geboden dan in het vorige jaar, doordat alle Chinezen met eenig kapitaal zich verbonden hadden voor de opiumpacht over 1878, 1879 en 1880, die in ongeveer 64 aandeelen gesplitst werd. In Soerakarta en Samarang werd voor de rund- en buffelpacht, die voor 1877, ten gevolge van vijandige concurrentie, met ruim 87 en 100 pct. was gestegen, voor 1878 minder geboden, maar toch nog ruim 55 en 94 pct. meer dan voor 1876.

De pachtschat voor de dobbelspelen in Samarang daarentegen, voor 1877 reeds meer dan viermaal zoo hoog als voor 1876, vermeerderde voor 1878 weder met f 4800. Ook in Batavia werd voor de laatstbedoelde pacht f 14 760 of ruim $8^1/_2$ pct. meer geboden. Alleen in Soerabaija daalde de pachtschat van dit middel tot f 30 252 of met ruim 21 pct., waartoe welligt hebben bijgedragen eenige in 1877 gewezen vonnissen van den landraad te Soerabaija, in cassatie bekrachtigd door het Hooggeregtshof bij uitspraak van 11 October 1877 [1]), luidens welke de in art. 10 der pachtvoorwaarden (*Indisch Staatsblad* 1849 n°. 52 lit. K) vervatte strafbepaling tegen het spelen op eigen gelegenheid alleen toepasselijk is op de Chinesche bevolking en niet op inlanders. Immers men kon vreezen dat, als het dobbelspel in besloten kring aan inlanders werd vrijgelaten, daaraan ook door Chinezen heimelijk zou worden deelgenomen tot schade van den pachter.

Ook het middel der vogelnesten in Soerabaija werd voor 1878 minder goed verpacht dan vroeger. De pacht bragt aldaar f 9372 of ruim 8 pct. minder dan over 1877 op. Door het staken der van wege het departement van oorlog genomen proeven met het winnen van salpeter te Soetji kwamen weder eenige vogelnestgrotten ter beschikking van het bestuur. Zij werden echter nog niet in de pacht begrepen, omdat het wenschelijk werd geoordeeld die grotten, welker productiviteit door de salpeterwinning was achteruitgegaan, eenigen tijd onaangeroerd te laten. Voordeeliger dan in Soerabaija liep de verpachting van het middel der vogelnesten af in Rembang, waar voor 1878 f 9000 of ruim 23 pct. meer dan de pachtschat van 1877 geboden werd. Deze uitkomst wordt toegeschreven aan mededinging, ontstaan door het overlijden van den kapitein der Chinezen, die jaren lang de pacht in handen had gehad. Zijn zoon, tevens zijn ambtelijke opvolger, heeft zich thans door een hoog bod van de pacht verzekerd.

Met gunstigen uitslag werd eene herverpachting beproefd van het middel der houtbosschen in Krawang. Eerst was f 4800 minder, doch bij de tweede opveiling werd f 480 meer geboden dan over 1877 betaald was. Dit laatste bod werd gedaan door den pachter van 1877, die zich bij de eerste verpachting had onthouden omdat hij toen het voornemen had om naar China te vertrekken.

Onverpacht bleven weder eenige overvaarten in de Preanger regentschappen en Bantam, waarvoor zich geen gegadigden voordeden. De pacht van eene der overvaarten in eerstgenoemd gewest en die van de varkenslagt in Bezoeki werden weder onder'shands gegund.

Wat de uitkomsten der verpachtingen in de buitenbezittingen betreft, valt in de eerste plaats het oog op de daling van de opbrengst in de residentien Riouw en Sumatra's Oostkust. In het eerstgenoemde gewest wordt de mindere opbrengst weder toegeschreven aan de daling van den

[1]) Zie het tijdschrift „Het Regt in Nederlandsch Indie", deel 29, blz. 340.

dollarkoers en de lage prijzen van peper en gambier. Het is echter ook zeer wel mogelijk dat men de hooge pachtsommen, in de jaren 1874/1876 verkregen, als abnormaal heeft te beschouwen; welligt stonden die in verband met de belemmering van den uitvoer van peper uit Atjeh. In dit geval zou de daling der pachtcijfers in Riouw slechts zijn aan te merken als een terugkeer tot den normalen toestand. Bij de eerste opveiling in Riouw werd f 80 412 of ruim 33 pct. minder, en na eene herverpachting (van alle middelen, behalve de peperpacht van eenige perceelen, waarvoor goede aanbiedingen waren gedaan,) f 71 196 of ruim 30 pct. minder verkregen dan in het vorige jaar. In de residentie Sumatra's Oostkust bedroeg de opbrengst dezer pachten voor 1878 f 84 312 of 45 pct. minder dan voor 1877, een gevolg van de daling van de arakpacht die met 58, en van de pacht der dobbelspelen die met 56 pct. is verminderd. Alleen in het landschap Assahan werd voor het laatste middel een voordeelig bod verkregen. De verpachting van de overige middelen ter Oostkust van Sumatra liep gunstig af. Voor de varkenspacht werd 71, voor de pacht der pandhuizen 179 pct. meer geboden dan in het vorige jaar, en voor de pachten die in 1877 waren gedaald, namelijk die der belasting van de getah, sago en was en de zoutpacht, 7 en 52 pct. meer. Deze middelen zijn echter van te geringe beteekenis om de verliezen op de twee andere goed te maken. Voor de middelen arak en dobbelspelen in Deli werd, na afloop der verpachting, door eenige Chinezen te Batavia een beter onderhandsch bod gedaan, dat echter afgewezen werd om het vertrouwen in de openbare verpachtingen niet te verzwakken. Voor eene herverpachting, waartoe welligt reden was wegens het vermoeden dat de algemeene belangstelling zich te zeer bij de opiumverpachting had bepaald, ontbrak de tijd ten gevolge van den afstand en de weinige gemeenschap tusschen dit gewest en Batavia. Eene weinig beteekenende daling der pachten heeft voorts plaats gevonden in het gouvernement Celebes en de residentien Menado en Ternate. Daarentegen werden in de overige buitenbezittingen goede, in enkele zelfs zeer belangrijke pachtsommen verkregen. In Palembang, waar de Chinesche bevolking is toegenomen, werd f 5 079 of 27 pct. meer, in het gouvernement Sumatra's Westkust f 12 240 of 46 pct. meer geboden dan voor 1877. Voor Benkoelen, waar eene zamenspanning in het vorig jaar de verpachting van het middel der dobbelspelen had gedrukt, werd f 1 224 of 62 pct. meer verkregen. In Atjeh, waar behalve de opium tot dusver alleen de dobbelspelen worden verpacht, bragt dit middel f 97 320 of 107 pct. meer op dan over 1877, terwijl in Billiton, waar het den adsistent-resident mogt gelukken eene zamenspanning van gegadigden ten nadeele van de verpachting te verhinderen, de thans verkregen pachtschat dien van 1877 met f 16 452 of 148 pct. overtrof. Voor de dobbelspelen te Amboina bood zich weder geen pachter aan. Naar de meening van den resident levert dit middel — 't welk nu reeds sedert tien jaren uit gebrek aan gegadigden onverpacht is moeten blijven — voor een pachter geen voldoende voordeelen op, vooral niet sedert de uitvaardiging der ordonnancie van 22 Junij 1870 (*Indisch Staatsblad* n°. 70), die het spelen verbiedt aan inlanders (van wie de vroegere pachters hunne winsten trokken) en in de topbanen slechts de Chinezen toelaat, die in de residentie Amboina gering in getal en buitendien geene spelers zijn. Thans is tot opheffing dezer pacht besloten.

Ook moesten onverpacht blijven een drietal geen voordeel afwerpende overvaarten in de residentie Palembang. Twee daarvan — die te Keboer en Moeara Enim in de afdeeling Lahat — worden nu sedert den aanvang van 1878 (*Indisch Staatsblad* n°. 34) van bestuurswege bediend.

Als gewoonlijk werden met de inning der pachtgelden van de kleine middelen geen moeijelijkheden ondervonden.

B. Onverpachte middelen en inkomsten.

1°. In- en uitvoerregten.

Met betrekking tot het in 't vorig verslag besproken plan om een nieuw reglement op de heffing van in- en uitvoerregten uit te vaardigen, kan worden medegedeeld dat een ontwerp voor zoodanig reglement thans aan den Gouverneur-Generaal is ingediend. De bestaande verordeningen nopens deze belastingen ondergingen eene kleine aanvulling door de ordonnancie van 7 April 1878 (*Indisch Staatsblad* n°. 134), waarbij bepaald werd dat vrijdom van invoerregt kan worden toegestaan voor gedistilleerd dat in kleine partijen ten gebruike voor wetenschappelijke doeleinden wordt aangevoerd.

Naar aanleiding van een arrest van het Hooggeregtshof dd. 6 December 1877 (*Indisch Weekblad van het Regt* n°. 756), waarbij beslist werd dat salpeter, voor bemesting bestemd, niet valt onder de vrijstelling bij de tariefwet voor » mest" bepaald, is den Gouverneur-Generaal in overweging gegeven of, in het belang van den landbouw, de invoer van geraffineerde salpeter, thans algemeen erkend als een uitstekende meststof vooral voor de teelt van tabak, niet onder de noodige waarborgen, na vermenging met asch, aarde of andere dergelijke zelfstandigheden, met invoer van mest zou kunnen worden gelijkgesteld.

In de bepalingen betreffende het personeel, dat met de heffing der in- en uitvoerregten bemoeijenis heeft, werd eene wijziging gebragt door het Indisch besluit van 8 Januarij 1878 n°. 25 (*Indisch Staatsblad* n°. 16), waarbij de adsistent-resident van Japara ontheven werd van de functien van ontvanger dier middelen [1]) (voor wier vervulling die ambtenaar eene toelage van f 50 's maands genoot), en deze functien werden opgedragen aan een afzonderlijken ontvanger op eene bezoldiging van f 150 's maands met eene toelage van f 30 's maands voor bureaukosten en schrijfloonen. Tot deze betrekking werd de te Japara geplaatste verificateur aangewezen en diens ambt werd opgeheven. De verkregen ervaring, dat de adsistent-resident de genoemde functien niet behoorlijk bij zijne gewone ambtsbezigheden kon waarnemen, gaf aanleiding tot deze regeling, die niet alleen geene verhooging van uitgaven veroorzaakte, maar ten gevolge had dat een bedrag van f 240 's jaars beschikbaar kwam ter verhooging van de fondsen, toegestaan voor de bezoldiging van het mindere personeel ten behoeve van het actief toezigt.

Gedurende 1877 vonden 241 bekeuringen plaats, waarvan 194 bij onderhandsche schikking en 20 door tusschenkomst van den regter afgedaan werden. De overige 27 werden buiten gevolg gelaten, hetzij omdat bleek dat er geene overtreding begaan was, hetzij omdat de aangifte, naar aanleiding waarvan de bekeuring was gedaan, door een gebrek in den vorm ongeldig was. Van de 20 geregtelijke vervolgingen hebben 5 tot vrijspraak geleid.

Een vijfjarig overzigt van hetgeen, zoo op Java en Madura als in de buitenbezittingen, aan in- en uitvoerregt en pakhuishuur, na aftrekking van restitutie enz., zuiver is ontvangen, volgt hieronder:

Jaren.	Invoerregten.	Uitvoerregten.	Pakhuishuur.	Te zamen.
Java en Madura.				
1873. . . .	f 5 873 509	f 1 754 507	f 212 834	f 7 840 850
1874 *a*) . .	6 081 617	2 198 176	165 898	8 445 691
1875. . . .	5 847 196	1 434 215	165 216	7 446 627
1876. . . .	5 877 492	1 666 474	177 892	7 721 858
1877. . . .	5 920 105	1 715 518	159 764	7 795 387
Buitenbezittingen.				
1873. . . .	f 394 413	f 379 072	f 7 594	f 781 079
1874 *a*) . .	497 925	342 317	4 862	845 104
1875. . . .	542 677	283 271	3 281	829 229
1876. . . .	566 881	324 016	6 593	*b*) 897 490
1877. . . .	630 831	355 330	3 767	*c*) 989 928

a) Zie noot *a* in 't vorig verslag, blz. 173, betreffende de buitengewone ontvangsten, in 1874 verkregen in verband met de invoering van het nieuwe tarief.

b) Hieronder f 127 346 wegens de in 1876 ten bate van het Gouvernement gekomen regtenheffing ter Oostkust van Sumatra.

c) Als boven f 207 694.

[1]) Verg. den staat litt. B, behoorende bij Indisch Staatsblad 1877 n°. 92.

Hoe de ontvangsten gedurende 1877 over de verschillende kantoren verdeeld waren, kan blijken uit de volgende opgaaf.

JAVA EN MADURA.		BUITENBEZITTINGEN.	
Tjiringin	f »	Padang	f 496 305
Anjer	147	Priaman	»
Bantam	201	Aijer Bangies	»
Tanara	»	Natal	»
Batavia	2 541 478	Siboga	3 325
Pamanoekan *a*)	»	Baros	5 407
Cheribon	320 615	Singkel	3 855
Indramaijoe	216	Benkoelen	1
Tagal	57 704	Kroë	»
Pekalongan	27 342	Mokko Mokko	»
Samarang	2 310 711	Telok Betong	1 411
Japara	3 147	Ketapang *a*)	60
Joana	113	Ketimbang *a*)	30
Rembang	13 084	Menggala	1 111
Toeban	2 554	Palembang	76 320
Soerabaija	2 099 632	Moeara Kompeh	31 931
Grissee	22 539	Siak	6 621
Bedanten *a*)	»	Laboean Bilih (Panei)	7 047
Bawean	147	Soengei Djawi Djawi (Bila)	6 112
Pasoeroean	204 642	Tandjong Balei (Assahan)	35 912
Probolinggo	95 160	Pertjoet (Deli)	763
Bezoeki	11 096	Laboean Deli (id.)	84 146
Panaroekan	57 540	Hamperan Perak (id.)	11 469
Banjoewangi	835	Rantau Pandjang (Serdang)	20 108
Tjilatjap	19 684	Pebaoengan (id.) *b*)	289
Patjitan	»	Tandjong Poera (Langkat)	35 226
Pangool	»	Muntok	36 331
Pamakassan *a*)	415	Tandjong Pandan	18 795
Branta *a*)	291	Pontianak	58 721
Sumanap	5 030	Pamangkat	17 115
Bangkallan	»	Singkawang	»
Sampang	1 064	Soekadana	145
		Bandjermasin	30 814
		Sampit	558
Totaal	f 7 795 387	Totaal	f 989 928

a) Zie omtrent deze kantoren het aangeteekende op blz. 173 van het vorig verslag.

b) De opbrengst van dit kantoor betreft alleen de eerste zeven maanden van het jaar, zijnde de latere ontvangsten nog niet gemeld.

Blijkens de hier volgende vergelijking van de opbrengst dezer belastingen in de eerste zes maanden van 1877 en 1878, is de opbrengst der invoerregten op Java en Madura tot dusver in laatstgenoemd jaar veel geringer dan zij in 1877 was. In de buitenbezittingen zijn daarentegen zoowel de in- als de uitvoerregten aanzienlijk gestegen.

	Java en Madura. 1877.	Java en Madura. 1878.	Buitenbezittingen. 1877.	Buitenbezittingen. 1878.
Invoerregten	f 2 862 454	f 2 479 692	f 283 174	f 351 792
Uitvoerregten	556 194	537 311	126 287	186 578
Pakhuishuur	78 813	94 816	1 890	2 377
Totaal	f 3 497 461	f 3 111 819	f 411 351	f 540 747

2°. Accijnsen.

Accijns op het inlandsch gedistilleerd. De opbrengst dezer belasting heeft in 1877 bedragen f 165 245, tegenover f 185 085 in 1876, f 196 234 in 1875 en f 188 301 in 1874. Uit den hier volgenden staat blijkt hoeveel de accijns opbragt op de verschillende plaatsen waar hij geheven werd.

KANTOREN.	1874.	1875.	1876.	1877.
Batavia	f 59 960	f 83 898	f 97 285	f 89 157
Buitenzorg	4 153	5 550	5 159	1 804
Cheribon	10 881	14 306	13 768	12 984
Madjalengka	1 167	18	124	460
Tagal	30 053	24 153	21 511	21 979
Pamalang	2 981	4 524	»	»
Pekalongan	2 752	»	245	7
Samarang	25 137	14 180	11 124	9 661
Soerabaija	32 809	32 837	28 134	20 396
Pasoeroean	6 122	9 308	2 191	2 317
Banjoemas	3 221	6 479	2 145	1 690
Keboemen	1 232	581	1 322	1 451
Madioen	1 467	»	35	305
Andere kantoren	6 366	400	2 042	3 034
	f 188 301	f 196 234	f 185 085	f 165 245

Gedurende de eerste zes maanden van 1878 is ontvangen f 77 835 tegen f 74 334 in hetzelfde tijdvak van 1877.

De achteruitgang dezer belasting wordt voornamelijk toegeschreven aan het toenemend gebruik van jenever (in 1877 zijn op Java en Madura ruim 200 hectoliters jenever in kelders meer voor den invoer tot verbruik aangegeven dan in 1876); voorts aan den gedrukten toestand van den handel in het algemeen, en aan de omstandigheid dat de arak duurder is geworden doordien de prijs der grondstof is gestegen. Dientengevolge is in 1877 ook minder arak vervaardigd en uitgevoerd. (De uitvoer naar plaatsen buiten het tolgebied bedroeg in 1876 4 848 496, in 1877 slechts 3 838 584 liters.)

Er wordt nog steeds gedacht aan eene vervanging van dezen accijns, die minder opbrengt dan verwacht werd, terwijl de kosten van inning aanzienlijk zijn. Men stuit echter op bezwaren, wegens het verband waarin de accijns staat tot het verhoogd invoerregt op gedistilleerd.

Accijns op tabak. Gedurende de laatste vijf jaren bragt

deze belasting, vóór 1874 bekend onder den naam van »consumtieregt," de volgende sommen op.

Jaren.	Java en Madura.	Buitenbezittingen.	Totaal.
1873.	f 97 477	f 32 304	f 129 781
1874.	108 042	28 346	136 388
1875.	105 374	21 980	127 354
1876.	143 800	17 579	161 379
1877.	116 818	12 738	129 556

Over de verschillende kantoren verdeeld, is de opbrengst over 1877 geweest als volgt:

Java en Madura.		Buitenbezittingen.	
Cheribon . .	f 1 371	Pontianak . . .	f 6 664
Pekalongan . .	60 224	Pamangkat . . .	5 719
Samarang. . .	7 571	Soekadana . . .	17
Toeban. . . .	6 287	Bandjermasin . .	331
Soerabaija. . .	9 962	Sampit	7
Grissee. . . .	15 862		
Bedanten . . .	10 261		
Andere kantoren	5 280		
	f 116 818		f 12 738

Over het eerste halfjaar van 1878 bragt de tabaksaccijns op: f 55 284 op Java en Madura en f 6938 in de buitenbezittingen tegenover f 62 152 en f 6651 in hetzelfde tijdvak van 1877.

Daar deze belasting, die alleen geheven wordt bij vervoer van tabak over zee, dat vervoer schijnt te drukken ten voordeele van het vervoer over land, heeft men in Indie het denkbeeld in overweging genomen om haar te vervangen door eene andere die het verbruik in het algemeen zal treffen. Het plan bestaat om bij eene nieuwe regeling tevens de tegenwoordige voorschriften betreffende de tabakspacht in de residentien Bantam, Batavia en Krawang (*Indisch Staatsblad* 1849 n°. 52, lit. D) te vervangen.

3°. Andere onverpachte middelen en inkomsten.

De opbrengst van de overige onverpachte middelen in de twee laatst verloopen jaren blijkt uit den volgenden staat.

MIDDELEN. *a)*		1876. Java en Madura.	1876. Buitenbezittingen.	1877. Java en Madura.	1877. Buitenbezittingen.
Verponding (daaronder ook begrepen de belasting van de specerijperken op de Banda-eilanden) *b)* . . .	Aanslag . .	*c)* f * 1 356 267	f * 141 667	f 1 401 735	f 155 938
	d) Geïnd bedrag	* 1 297 310	*d)* 142 225	*d)* 1 405 551	*d)* 157 647
Regt op de openbare verkoopingen		* 770 907	* 77 336	579 657	37 368
Kleinzegel *e)*		* 733 657	* 126 550	738 452	133 653
Regt van overschrijving van vaste goederen . .		* 454 923	* 40 393	417 138	49 765
Belasting op paarden en rijtuigen	Aanslag . .	* 405 794	* 12 153	443 328	13 301
	Geïnd bedrag	*d)* * 418 327	* 11 777	*d)* 456 242	*d)* 14 149
Regt van successie en overgang onder Europeanen en met hen gelijkgestelden		* 87 205	4 259	232 809	1 513
Idem onder vreemde oosterlingen		* 11 698	* 413	12 448	4 588
Belasting op de passars der particuliere landerijen op Java *f)* .	Aanslag . .	* 3 447	»	3 518	»
	Geïnd bedrag	3 332	»	*d)* 3 637	»
Licentien tot het houden van Chinesche speel- en dobbeltafels *g)*		62 200	»	32 700	»

a) Bij de opnoeming der middelen is zooveel mogelijk de rangschikking gevolgd, bij de begrooting voor 1877 in acht genomen.

b) De aanslag der belasting op de Bandasche specerijperken bedroeg in 1876 f 91 446 en in 1877 f 97 769.

c) De dus * geteekende cijfers zijn verbeterde opgaven, ontleend aan nader (sedert de afsluiting van 't vorig verslag) ingekomen gegevens. In de toelichting der ontwerpbegrooting voor 1879 zijn echter voor een aantal belastingen de ontvangsten in 1876 tot een ander bedrag opgegeven, zoodat het onzeker is welke sommen het meeste vertrouwen verdienen.

d) Onder het geïnd bedrag is, zoo hier als elders in dezen staat, niet enkel opgenomen wat op den aanslag van hetzelfde jaar is ontvangen, maar ook wat aan achterstand van vorige jaren is aangezuiverd.

e) Hieronder ook het zegelregt wegens uitgereikte licentien voor het houden van pand- of beleenhuizen (zie blz. 167).

f) Deze belasting wordt nog alleen geheven van sommige passars in Batavia, krachtens art. 33 van het reglement in Indisch Staatsblad 1829 n°. 111, dat bij de ordonnancie van 23 Maart 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 82) voor de residentie Krawang buiten werking werd gesteld. Sedert jaren waren in Krawang geen passars meer aan die belasting onderworpen.

g) In drie residentien van Java (Batavia, Samarang en Soerabaija) en in de buitenbezittingen wordt het regt om speeltafels te houden verpacht.

MIDDELEN.		1876. Java en Madura.	1876. Buitenbezittingen.	1877. Java en Madura.	1877. Buitenbezittingen.
Belasting op het slagten van rundvee, buffels, paarden en veulens in de Preanger regentschappen		f 41 495	»	f 52 446	»
Hoofdgeld der vreemde oosterlingen in de Vorstenlanden op Java	Aanslag	* 3 946	»	4 012	»
	Geïnd bedrag	d) 4 044	»	4 012	»
Hoofdgeld ter hoofdplaats Palembang h)	Aanslag	»	f 24 723	»	f 25 050
	Geïnd bedrag	»	24 445	»	15 766
Andere hoofdelijke belastingen in de residentie Palembang i)	Aanslag	»	* 632 437	»	654 560
	Geïnd bedrag	»	d) 633 970	»	629 631
Hoofdelijke belasting in Benkoelen	Aanslag	»	* 69 383	»	69 984
	Geïnd bedrag	»	d) * 69 785	»	68 583
Belasting als aequivalent wegens vrijstelling van het aanleggen en onderhouden van wegen ter hoofdplaats Benkoelen	Aanslag	»	2 506	»	3 062
	Geïnd bedrag	»	646	»	d) 3 297
Belastingen in de Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo k)		»	* 371 716	»	357 322
Hoofdgeld der vreemde oosterlingen in de residentien Wester-afdeeling van Borneo en Amboina.		»	l) 29 684	»	l) 31 626
Belasting op de waarde der huizen en onroer. eigendommen te Amboina	Aanslag	»	4 468	»	4 468
	Geïnd bedrag	»	4 179	»	4 349
Huistaks te Makasser	Aanslag	»	24 607	»	26 427
	Geïnd bedrag	»	d) 26 297	»	d) 26 852
Andere hoofdelijke belastingen in het gouvernement Celebes m).	Aanslag	»	* 64 850	»	67 685
	Geïnd bedrag	»	d) * 72 804	»	65 533
Hoofdelijke belasting in Menado (Minahassa en Gorontalo)	Aanslag	»	n) 153 045	»	n) 154 675
	Geïnd bedrag	»	* 125 025	»	139 789
Belasting op de hoofden van huisgezinnen bij de negorijbevolking in Amboina en onderhoorigheden	Aanslag	»	29 454	»	28 484
	Geïnd bedrag	»	26 723	»	20 246

h) Deze belasting is te beschouwen als aequivalent voor vrijstelling van heerendiensten. Verg. blz. 170.

i) Deze zijn: hoofdgeld in de doessoen Soensang, en belasting op de huisgezinnen in de binnenlanden der residentie (huistaks, ook wel genaamd landrente); verg. blz. 170.

k) Hieronder voor de belasting op het graven van diamant in de afdeeling Martapoera (f 3 per hoofd en per maand voor iederen diamantgraver): in 1876 f 47 850, in 1877 f 47 229. (In 1874 was de opbrengst, blijkens de jongste opgaven, f 52 482, en in 1875 f 66 688). De diamantgraverij gaat zeer achteruit, daar velen, die zich vroeger hieraan wijdden, zich tegenwoordig liever op den landbouw toeleggen (verg. vorig verslag blz. 23).

l) Hieronder, wat Amboina betreft, voor 1876 f 272 en voor 1877 f 288.

m) De hierbedoelde belastingen zijn die, welke geheven worden op Saleijer, Bonerate en Kalao, op de eilanden onder Makasser, zoomede in de Torathealanden.

n) Hieronder voor de afdeeling Gorontalo in 1876 f 40 210 en in 1877 f 39 425.

Verponding (daaronder ook begrepen de belasting op de specerijperken der Banda-eilanden). De aanslag der verponding in de verschillende gewesten van Java en Madura over 1876 en 1877 blijkt uit het volgende overzigt.

GEWESTEN.	1876 (*a*). Aanslag wegens onroerende goederen, bezeten: in eigendom.	met regt van opstal.	in erfpacht of vruchtgebruik.	Te zamen.	1877. Aanslag wegens onroerende goederen, bezeten: in eigendom.	met regt van opstal.	in erfpacht of vruchtgebruik.	Te zamen.
Bantam	(*b*)	(*b*)	(*b*)	f 11 475,79	(*b*)	(*b*)	(*b*)	f 11 829,52^{5}
Batavia afd. Buitenzorg	f 166 784,13	»	»	166 784,13	(*b*)	(*b*)	(*b*)	167 933,64^{5}
Batavia overige afdeelingen	(*c*)	(*c*)	(*c*)	381 536,38^{5}	(*c*)	(*c*)	(*c*)	(*d*) 381 536,38^{5}
Krawang	50 978,32	f 311,62^{5}	f 750,00	52 039,94^{5}	(*b*)	(*b*)	(*b*)	52 554,55^{5}
Preanger regentschappen	(*b*)	(*b*)	(*b*)	5 053,94	(*b*)	(*b*)	(*b*)	5 053,94
Cheribon	70 093,67^{5}	6 669,75	»	76 763,42^{5}	(*b*)	(*b*)	(*b*)	77 187,92^{5}
Tagal	36 162,49^{5}	172,50	»	36 334,99^{5}	(*b*)	(*b*)	(*b*)	36 741,19^{5}
Pekalongan	17 940,15	98,40	121,66	18 160,21	(*b*)	(*b*)	(*b*)	18 047,17^{5}
Samarang	141 662,46^{5}	8 732,12	7 996,44^{5}	158 391,03	f 144 567,09	f 8 815,24^{5}	f 14 496,54	167 878,87^{5}
Japara	27 311,70	852,00	»	28 163,70	27 844,95	822,00	»	28 666,95
Rembang	(*b*)	(*b*)	(*b*)	18 017,05^{5}	16 525,75	3 298,06	»	19 823,81
Soerabaija	(*b*)	(*b*)	(*b*)	216 963,00	(*b*)	(*b*)	(*b*)	230 142,00
Pasoeroean	64 715,25	5 947,50	21 816,06^{5}	92 478,81^{5}	(*b*)	(*b*)	(*b*)	99 320,25
Probolinggo	17 730,10^{5}	2 273,78	»	20 003,88^{5}	18 769,80	2 902,47^{5}	»	21 672,27^{5}
Bezoeki	12 856,27^{5}	3 342,37^{5}	»	16 198,65	(*b*)	(*b*)	(*b*)	18 226,76^{5}
Banjoewangi	657,00	45,00	»	702,00	(*b*)	(*b*)	(*b*)	721,50
Banjoemas	2 911,76^{5}	256,36	45,00	3 213,12^{5}	(*b*)	(*b*)	(*b*)	4 001,60
Bagelen	3 602,06	756,78	»	4 358,84	3 602,06	756,78	375,00	4 733,84
Kadoe	7 740,00	4 462,68^{5}	»	12 202,68^{5}	(*b*)	(*b*)	(*b*)	12 056,43^{5}
Madioen	9 234,49^{5}	330,00	1 515,00	11 079,49^{5}	9 759,74^{5}	302,25	4 582,50	14 644,49^{5}
Kediri	18 743,45	4 126,65	1 584,29^{5}	24 454,39^{5}	(*b*)	(*b*)	(*b*)	27 070,77^{5}
Madura	1 876,50	15,00	»	1 891,50	1 876,50	15,00	»	1 891,50
Totaal	(*e*) f 650 999,83^{5}	(*e*) f 38 392,52^{5}	(*e*) f 33 828,46^{5}	f 1 356 266,99^{5}	(*f*) f 222 945,89^{5}	(*f*) f 16 911,81	(*f*) f 19 454,04	(*g*) f 1 401 735,41^{5}

a) Eenige cijfers van het vorig verslag zijn verbeterd ten gevolge van nader ingekomen opgaven.

b) Niet gesplitst opgegeven.

c) Nog niet op te geven.

d) De aanslag over 1877 kan nog niet worden opgegeven. Daarom is het cijfer van 1876 ingevuld; maar ook dit is, even als de cijfers van 1874 en 1875, nog als eene voorloopige opgaaf te beschouwen. Het laatst bekende cijfer van den aanslag voor 1874 was f 373 491,48^{5} en voor 1875 f 374 434,45^{5}.

e) Aan dit cijfer ontbreken de opgaven van vier gewesten, zoomede die van het grootste gedeelte der residentie Batavia.

f) Als boven de opgaven van veertien gewesten.

g) Zie aanmerking *d*.

Volgens de verkregen gegevens is voor Java en Madura de aanslag van 1877 dus f 45 468 hooger dan die van 1876. In die verhooging deelen alle gewesten, behalve de residentien Preanger regentschappen en Madura, waar het aanslagcijfer van 1877 gelijk is aan dat van 1876, en Pekalongan en Kadoe, waar de aanslag verlaagd moest worden, terwijl van de residentie Batavia alleen de afdeeling Buitenzorg in die verhooging deelt. De bepaling van het cijfer van den aanslag te Batavia van 1876 en de herziening der aanslagcijfers van 1874 en 1875 (verg. het verslag van 1875 blz. 163, en van 1876 blz. 161) hebben tot dusver groote belemmering ondervonden door de velerlei gebreken van het werk der taxatie-commissie.

De nieuwe aanslag in het gouvernement van Sumatra's

Westkust voor 1877 bedroeg f 29 335 (voor Padang f 28 801 en voor Priaman f 534), tegen f 23 941 in elk der jaren 1874, 1875 en 1876 (verg. het verslag van 1875 blz. 163), welke aanslag voor 1876, wegens ontdekte abuizen, echter met f 38 is verminderd.

Het eerste aanslagcijfer van Bengkalis (voor 1877), uitsluitend wegens onroerende goederen in eigendom bezeten, werd aanvankelijk vastgesteld op f 625 en later verminderd tot f 599. De eerste aanslag van Ternate heeft bedragen f 1892.

De voorbereidende arbeid voor de vaststelling van nieuwe grondslagen voor de heffing der verponding is nog niet afgeloopen. Inmiddels is ten opzigte van Java en Madura voor 1878 eene gelijke regeling getroffen als voor den verpondings-aanslag van de beide voorgaande jaren heeft gegolden (*Indisch Staatsblad* 1877 n°. 275). De bestaande aanslag is dus bestendigd, behoudens bevoegdheid zoowel voor het bestuur als voor de belastingschuldigen om eene nieuwe taxatie van aangewezen perceelen te vorderen. Dezelfde wijze van behandeling is gevolgd voor het gouvernement van Sumatra's Westkust (*Indisch Staatsblad* 1877 n°. 276), terwijl voor Ternate en Bengkalis de aanslag van 1877 mede voor 1878 van kracht is verklaard (*Indisch Staatsblad* 1878 n°. 45). Voor Celebes (Makasser en de Noorderdistricten), waar gedurende 1875, 1876 en 1877 de aanslag f 26 318 's jaars bedragen heeft, is eene commissie benoemd om een nieuwen aanslag te verrigten.

Ter voorbereiding van de invoering der verpondingsbelasting in de Minahassa worden plaatselijk de noodige gegevens verzameld. Daar de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur niet wel met de daarvoor gevorderde tijdroovende werkzaamheden (waaronder ook eene taxatie der perceelen) konden worden belast, is de resident gemagtigd zich daarin te doen bijstaan door den gouvernements landmeter.

Het voornemen bestaat om in 1879 de verponding ook op de eigenlijke Banda-eilanden in te voeren, terwijl de specerijperken daarvan uitgezonderd blijven, als zijnde reeds aan eene bijzondere belasting van soortgelijken aard onderworpen. De aanslag der bedoelde specerijlanden werd voor 1877 vastgesteld op f 97 769, of f 6323 meer dan voor 1876. Volgens eene voorloopige mededeeling is het aanslagcijfer van 1878 door de voor dat jaar benoemde taxatie-commissie op f 96 072 bepaald.

Vendukantoren. In het onderstaand overzigt vindt men verbeterde opgaven betreffende de administratie der vendukantoren over de jaren 1875 en 1876, ter vervanging van die, geleverd in het vorig verslag (blz. 178), benevens — voor zooveel de gegevens daartoe reeds beschikbaar waren — een overzigt van het beheer dier instellingen gedurende het jaar 1877.

	Inkomsten voor het Gouvernement (onzuiver bedrag).	Tractementen, bureau- en andere onkosten. *b*)	Zuivere winst aan vendu-procenten en andere inkomsten voor het Gouvernement.	Omzet over het geheele jaar.	Onder den omzet zijn begrepen de voor gouvernements-rekening verkochte goederen ter waarde van: *c*)	Achterstallige debet-posten, die bij het einde van het dienstjaar meer dan 12 maanden oud waren.
1875.						
Landskantoren	f 624 802	f 206 773	f 418 029	f 16 575 819	f 6 732 925	f 386 405
Bijzondere kantoren *a*) beheerd door ambtenaren . . .	»	»	52 481	3 651 471	137 849	»
Bijzondere kantoren *a*) beheerd door notarissen	»	»	26 865	1 862 156	31 804	»
	f 624 802	f 206 773	f 497 375	f 22 089 446	f 6 902 578	f 386 405
1876.						
Landskantoren	f 705 839	f 206 138	f 499 701	f 18 883 272	f 5 439 696	f 346 761
Bijzondere kantoren *a*) beheerd door ambtenaren . . .	»	»	46 883	3 090 379	120 851	»
Bijzondere kantoren *a*) beheerd door notarissen	»	»	29 970	2 014 188	27 284	»
	f 705 839	f 206 138	f 576 554	f 23 987 839	f 5 587 831	f 346 761
1877.						
Landskantoren	f 676 290	f 211 954	f 464 336	f 18 122 474	f 6 055 684	f 355 416
Bijzondere kantoren *a*) beheerd door ambtenaren . . .	»	»	41 695	2 788 086	50 173	»
Bijzondere kantoren *a*) beheerd door notarissen	»	»	30 663	2 018 090	39 671	»
	f 676 290	f 211 954	f 536 694	f 22 928 650	f 6 145 528	f 355 416

a) De bijzondere vendukantoren worden beheerd op verantwoordelijkheid en risico van de daarbij aangewezen vendumeesters, behoudens de aansprakelijkheid der Regering voor de voldoening, bij wijze van voorschot, van de niet tijdig betaalde rendementen van gehouden vendutiën. De vendumeesters en het verder personeel bij die kantoren ontvangen voor dit werk geen bezoldiging van den lande, maar hebben regt op aandeelen in de venduprocenten. Het Gouvernement ontvangt van deze kantoren alleen het aandeel dat den lande volgens de bestaande bepalingen in de venduprocenten toekomt.

b) Hieronder wegens praktizijns- en geregtskosten, niet ten laste van een bepaald kantoor uitgetrokken, in 1875 f 2291; in 1876 f 420 en in 1877 f 3270; en wegens buitengewone fondsen voor het tijdelijk personeel bij de vendukantoren te Samarang en Soerabaija (wat 1877 aangaat ook te Pasoeroean) voor 1875 f 4213, 1876 f 5449 en 1877 f 8415.

c) Hieronder niet begrepen de opbrengst der Padangsche koffijveilingen, omdat die opbrengst niet bij het vendukantoor maar regtstreeks bij 's lands kas wordt betaald.

Het arrest van het Hooggeregtshof, dat de Regering aansprakelijk stelde voor de betaling der accepten van het vendukantoor te Djokjokarta, welke tijdens het aldaar plaats gehad hebbend wanbeheer niet door den vendumeester zelven, maar namens hem door den venduschrijver waren afgegeven, noodzaakte de Regering tot de voldoening van 14 zulke accepten tot een gezamenlijk bedrag van f 66 664,91, waarvan de vendumeester de betaling had geweigerd, omdat zij niet het rendement vertegenwoordigden van werkelijk door het vendukantoor gehouden verkoopingen. De Regering betaalde die accepten, benevens de gevorderde renten, onkosten en proceskosten, onder aanteekening dat zulks geschiedde ingevolge de arresten van 26 Julij 1877, ofschoon zij zich voor de voldoening van dergelijke accepten, die niet de opbrengst voorstelden van werkelijk door de vendukantoren gehouden veilingen, niet bij het besluit van 17 Januarij 1847, n°. 1 *a* (*Indisch Staatsblad* n°. 4), aansprakelijk had gesteld. Intusschen bleef de Indische Regering de betaling van twee gelijksoortige accepten tot een bedrag van f 14 220,85 en f 12 730,11 weigeren, omdat deze tot hoogere bedragen dan van f 10 000 waren afgegeven, en die beide vorderingen derhalve, krachtens art. 1 van Indisch Staatsblad 1851 n°. 4, in hooger beroep bij den Hoogen Raad der Nederlanden zouden kunnen worden behandeld. Dit gaf aan de Javasche Bank aanleiding om hare vordering tot schadevergoeding voor elk dezer beide accepten te verminderen tot f 10 000, en daar hierdoor de gelegenheid verviel om van het regtsmiddel van appèl gebruik te maken, is de Indische Regering tot de betaling der gevorderde f 20 000 overgegaan. 's Lands schatkist heeft nu door het wanbeheer van het vendukantoor te Djokjokarta in het geheel (met inbegrip der proceskosten enz.) een verlies geleden van f 151 200,70*. De vendumeester, tevens notaris, aan wiens onvoldoend toezigt het geweten moet worden dat het kwaad zulk een omvang heeft kunnen nemen, is, aangezien er geen redenen zijn gevonden om hem voor het vervolg het vertrouwen des bestuurs te ontzeggen, in de beide genoemde betrekkingen gehandhaafd, doch onder voorwaarde dat hij maandelijks zekere som in 's lands kas zou storten ter vergoeding zoo veel mogelijk van de door het land geleden schade. Buitendien heeft hij betaald eene som van f 5914,73, uitmakende de zuivere opbrengst der werkelijk door zijn kantoor gehouden verkoopingen, waarvoor de quaestieuse accepten waren afgegeven.

In verband met de uitspraak van het Hooggeregtshof heeft de Indische Regering nog eene som van f 11 593 uitbetaald aan den houder van twee namens den vendumeester van Djokjokarta uitgereikte accepten, om daardoor te treden in diens regten tegen den vendumeester en de nemers der accepten. De houder der accepten was als borg van den eersten endossant voor de betaling aangesproken geworden door de Javasche Bank (tweede endossant) en had het bedrag aan deze voldaan.

De ontdekking van verkeerdheden bij het vendukantoor te Padang heeft tot eene geregtelijke vervolging geleid, die geëindigd is met de veroordeeling van den vendumeester tot 7 jaren tuchthuisstraf en drie geldboeten, twee van f 2500 en een van f 50 wegens verduistering van gelden, valschheid in authentieke geschriften en het des bewust gebruik maken daarvan. De handelingen van dien ambtenaar hebben den lande eene schade berokkend van f 26 545.

Ten aanzien van de bij het vendukantoor te Pekalongan in 1876 aan het licht gekomen malversatien is nog geene regterlijke beslissing gevallen.

De notaris-vendumeester, bedoeld in het vorig verslag, blz. 179, noot 1, aan wien 's lands kas eene som van f 31 339 voorschoot, bleef eene voortdurende ligtzinnigheid betoonen in de behandeling van geldzaken en een volslagen gebrek aan naauwgezetheid in het nakomen zijner beloften omtrent de afbetaling van het voorschot. Hij werd ontslagen en tevens voor al hetgeen het land van hem te vorderen had, ten bedrage van f 25 057, in regten aangesproken en gegijzeld. De andere ter aangehaalde plaats bedoelde notaris-vendumeester, aan wien een voorschot van f 24 505 verleend was, had daarvan nog slechts f 691 afbetaald toen hij overleed. In 1877 heeft de Regering nog ten behoeve van twee particuliere vendukantoren, door ambtenaren beheerd, f 3598 moeten voorschieten. In mindering van vroeger verleende voorschotten werd in dat jaar f 13 976 terug ontvangen.

Vier nieuwe particuliere vendukantoren kwamen in het afgeloopen jaar tot stand, namelijk één ter Oostkust van Sumatra, te Deli, onder beheer van den adsistent-resident aldaar (*Indisch Staatsblad* 1877 n°. 126), twee in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, in de afdeelingen Doessoen- en Dajaklanden en Sampit, onder beheer van de ambtenaren met het bestuur dier afdeelingen belast (*Indisch Staatsblad* 1877 n°. 207), en één in Atjeh, onder beheer van den gewestelijken secretaris (*Indisch Staatsblad* 1878 n°. 57). Vóór de aanstelling van laatstbedoelden ambtenaar was ten aanzien van het vendumeesterschap in Atjeh eene tijdelijke regeling getroffen.

De tijdelijke uitbreiding van personeel, blijkens het vorig verslag (blz. 179) noodig geworden voor de bijhouding der werkzaamheden bij het vendukantoor te Samarang, werd nog voor een jaar bestendigd. Ook te Soerabaija heeft men de buitengewone fondsen nog niet kunnen missen, die voor een paar jaren ten behoeve van het vendukantoor werden toegestaan (verg. het verslag van 1876 blz. 162). Een bij het vendukantoor te Pasoeroean ontstane achterstand is bijgewerkt kunnen worden, nadat aan den resident voor den tijd van zes maanden de beschikking over f 120 's maands was gegeven, ter bezoldiging van een tijdelijken klerk.

Regt van zegel. Door de aanstelling van een gewestelijken secretaris in Atjeh ontstond de gelegenheid om aan dezen, overeenkomstig art. 27 van Indisch Staatsblad 1822 n°. 34, het zegeldebiet op te dragen, en den voorloopig met die taak belasten postbeambte te Kotta Radja daarvan te ontheffen (verg. het verslag van 1875 blz. 164 en Indisch Staatsblad 1878 n°. 117). Te Tandjong Pandan (Billiton) is de betrekking van zegeldebitant van den postcommies (art. 2 § *b* van Indisch Staatsblad 1873 n°. 62) overgegaan op den commies van het adsistent-residentiekantoor (*Indisch Staatsblad* 1878 n°. 74).

Bij het buiten werking stellen (zie blz. 83 hiervóór) van het reglement omtrent het houden en gebruiken van paarden en rijtuigen op Java en Madura, behoudens het bepaalde omtrent de hoegrootheid van het zegel voor de vergunning tot verhuur (*Indisch Staatsblad* 1877 n°. 152), was het denkbeeld ter sprake gekomen, om voor dat zegel, bedragende van f 10 tot f 100, een vast regt van f 10 te stellen. Daar het echter bleek dat de werking der tegenwoordige bepaling niet in den weg heeft gestaan aan de vermeerdering van het getal kleine rijtuigverhuurders, vond de Regering geen noodzakelijkheid tot wijziging. De bepaling werd nu ook in de buitenbezittingen van toepassing verklaard (*Indisch Staatsblad* 1877 n°. 246).

Licentien voor het houden van pand- of beleenhuizen. Het aantal licentien, in de laatste vijf jaren zoowel op Java en Madura als in de buitenbezittingen uitgereikt, blijkt uit het volgend overzigt.

GEWESTEN.	Aantal uitgereikte licentien.				
	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.
Java en Madura.					
Bantam	1	1	1	2	1
Batavia	37	46	59	65	70
Krawang	»	1	»	»	»
Preanger regentschappen	2	3	4	8	10
Cheribon	24	33	38	42	43
Tagal	50	69	70	62	59
Pekalongan	17	21	24	22	19
Transporteeren	131	174	196	201	202

GEWESTEN.	Aantal uitgereikte licentien.				
	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.
Per transport	131	174	196	201	202
Samarang	32	40	50	53	58
Japara	53	62	65	66	65
Rembang	67	100	133	114	115
Soerabaija	73	109	110	109	111
Pasoeroean	51	53	51	a) 59	59
Probolinggo	20	25	23	21	21
Bezoeki	10	12	14	14	13
Banjoewangi	»	1	2	2	1
Banjoemas	12	12	18	20	23
Bagelen	25	26	32	32	41
Kadoe	31	36	36	33	27
Djokjokarta	33	47	45	46	48
Soerakarta	22	37	35	30	38
Madioen	24	28	30	34	37
Kediri	37	44	52	58	39
Madura	29	36	46	40	48
Te zamen op Java en Madura	650	842	938	a) 932	946
Buitenbezittingen.					
Sumatra's Westkust	24	24	24	25	32
Benkoelen	3	5	5	5	5
Lampongsche districten	»	»	»	»	»
Palembang	16	15	15	27	20
Sumatra's Oostkust b)	»	»	»	»	1
Atjeh	»	»	»	»	5
Riouw	»	2	1	2	1
Banka	8	8	11	13	16
Billiton	8	5	6	8	5
Wester-afdeeling van Borneo	13	7	15	12	10
Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo	3	5	5	4	7
Celebes (gouvernem. van)	3	5	4	5	6
Menado	1	2	2	2	4
Amboina	1	1	»	»	»
Ternate	2	2	2	4	6
Timor	1	1	1	1	1
Te zamen in de buitenbezittingen	83	82	91	108	119
Totaal voor geheel Nederlandsch Indie	733	924	1029	a) 1040	1065

a) Verbeterde opgave.

b) Alleen wat betreft het eiland Bengkalis. In het overige deel dezer residentie werkt de *pacht* der pandhuizen.

Uit dit overzigt blijkt dat in Pasoeroean en Probolinggo het aantal pandhuizen in het afgeloopen jaar stationair is gebleven; dat in Krawang ook in 1877 nog geen pandhuis is geopend; dat in twaalf van de twintig overige gewesten van Java en Madura in 't geheel 49 licentien meer, doch in acht gewesten 35 minder zijn uitgereikt dan in 1876, en dat dientengevolge het totale aantal pandhuizen op Java en Madura is vermeerderd met 14. Het is niet onwaarschijnlijk dat de pandhuizen nog zullen toenemen, al is de sterke vermeerdering, die tot en met 1875 op Java en Madura werd waargenomen, in de beide volgende jaren zeer getemperd. Het bedrijf toch is bij goed beheer winstgevend, terwijl daaraan geen slechte kansen verbonden zijn, en het biedt den Chinezen gelegenheid tot vestiging buiten hunne wijken.

Blijkens het medegedeelde overzigt valt in Batavia, de Preanger regentschappen, Cheribon, Samarang, Banjoemas, Bagelen en Madioen eene doorgaande vermeerdering van het getal pandhuizen waar te nemen, terwijl in Tagal, Pekalongan en Kadoe de vermindering, welke in 1876 een aanvang nam, in 1877 is voortgegaan. In Soerakarta en Madura daarentegen, waar in 1876 het getal licentien afnam, is het in 1877 weder toegenomen. Opmerking verdient de belangrijke achteruitgang van het getal pandhuizen in Kediri, waar het, tot nog toe klimmende, in 1877 van 58 tot 39 gedaald is.

In de buitenbezittingen vermeerderde het getal pandhuizen in het geheel met 11. In acht van de zestien gewesten ontstonden 24 nieuwe, in vier vervielen er 13. De Lampongsche districten en Amboina bleven ook in 1877 zonder pandjeshuis. De toeneming was het aanzienlijkst in het gouvernement van Sumatra's Westkust, waar 7 vergunningen meer werden uitgereikt dan in 1876, en wel 5 op de hoofdplaats Padang, 1 in de Padangsche Bovenlanden en 1 in Tapanoli. Ter hoofdplaats Menado werden 2 licentien meer verleend dan in de drie vorige jaren, hetgeen in verband wordt gebragt met de uitbreiding van den landbouw en de toeneming van het getal vreemdelingen. Te Bengkalis (Sumatra's Oostkust) is in 1877 voor het eerst een pandhuis geopend door den kapitein der Chinezen aldaar, die het echter, omdat de inkomsten de moeite niet loonden, niet heeft kunnen voortzetten. Van de 5 pandhuizen, die in Atjeh werden opgerigt, waren er 3 te Oleh-leh en 2 te Penajoeng gevestigd. Nopens de overige gewesten is niets bijzonders te vermelden ter aanvulling van het medegedeelde overzigt.

Het rentetarief bleef op Java over het algemeen hoog. De verpander schijnt dan ook minder te letten op het rentecijfer dan op de voorgeschoten sommen in verband met de taxatie der panden. Op die taxatie is, volgens verschillende hoofden van gewestelijk bestuur, de mededinging van duidelijken invloed. Volgens het tarief was de rente in Samarang 120 pct. 's jaars en 10 pct. 's maands; in Rembang de hoogste rente 365 pct. per jaar en 30 pct. per maand en ook per dag, de laagste 180 en 15 pct. De residenten van beide gewesten verklaren echter dat de pandhouders veelal beneden dat tarief blijven. De resident van Rembang berigt zelfs dat de pandhouders van de geloste panden » oneindig veel minder" rente vorderen dan het tarief bepaalt. In Bagelen was de rente per jaar bij de meeste pandhuizen bepaald op 520 pct. voor beleeningen beneden f 1, en op 360, 180, 120 en 96 pct. voor beleeningen van een hooger bedrag. In het aangrenzende Banjoemas was de rente bij 19 van de 23 pandhuizen gesteld op 120 pct. 's jaars. Als een bewijs hoe het rentetarief in twee aangrenzende gewesten verschillen kan, wordt nog vermeld dat in Soerakarta de rente algemeen was gesteld op 120 en in Djokjokarta op 360 pct. 's jaars. Niet overal echter was het rentetarief zoo hoog. Er waren pandhuizen waar 4, 5 en 6 pct. 's maands geheven werd; onder anderen in de Preanger regentschappen was het rentetarief voor alle pandhuizen 5 pct. 's maands of 60 pct. 's jaars. Te Batavia was de rente 10 tot 5 of 8 tot 4 pct. 's maands. Bij het pandhuis in Bantam werd dezelfde rente geheven als tijdens de pacht. Op Madura is in het laatste jaar — naar gezegd wordt ten gevolge van concurrentie — de rente gedaald van 120 tot 84 pct. 's jaars, en in Bezoeki, waar de rente in 1877 nog 10 en 20 pct. 's maands bedroeg, is voor 1878 aangenomen 7 en 8 pct.

In de buitenbezittingen was over het algemeen de rente minder hoog. Alleen bij het thans weder opgeheven pandhuis te Bengkalis was zij op 120 pct. 's jaars bepaald. en in Atjeh bedroeg zij 12 pct. 's maands voor sommen van f 1 tot f 10 en 6 pct. voor sommen hooger dan f 10. Overigens werd de hoogste rente geheven in het gouvernement van Sumatra's Westkust (40 tot 96 pct. 's jaars). Te Menado wordt niet meer gevorderd dan 4 pct. 's maands en 48 pct. 's jaars. Ook te Ternate is de rente lager dan onder het pachtstelsel, hetgeen de resident toeschrijft aan mededinging.

De resident van Batavia klaagt over de toeneming der pandhuizen op de hoofdplaats. Volgens dien hoofdambtenaar oefenen die inrigtingen een nadeeligen invloed op de bevolking uit, en maken vooral de huisbedienden daarvan veel gebruik, terwijl uit de vele verkoopingen van pandgoederen, naar zijne meening, blijkt dat lossing der ingebragte panden tot de zeldzaamheden behoort. Dat werkelijk de verpanding vooral ter hoofdplaats Batavia belangrijk vermeerdert, kan blijken uit de volgende vergelijking van het getal pandhuizen en beleeningen en van het geleend bedrag op elk der drie hoofdplaatsen van Java gedurende de laatste vijf jaren.

PLAATSEN.	Jaren.	Getal pandhuizen.	Getal beleeningen.	Geleend bedrag.
Batavia (Stad en voorsteden) .	1873	22	239 690	f 927 679
	1874	31	317 637	1 146 886
	1875	37	338 420	1 130 739
	1876	40	369 607	1 295 144
	1877	48	423 046	1 512 969
Samarang . .	1873	11	293 934	714 993
	1874	17	331 580	1 207 376
	1875	20	389 928	959 832
	1876	21	399 003	939 172
	1877	24	422 439	1 129 558
Soerabaija . .	1873	20	575 997	1 491 638
	1874	29	645 890	1 830 666
	1875	29	666 621	1 931 325
	1876	26	593 149	1 657 961
	1877	26	675 279	1 926 145

Ook elders werd opgemerkt dat in 1877 meer goederen zijn verpand dan vroeger, vermoedelijk wegens de stijging van de prijzen der levensmiddelen ten gevolge van de langdurige droogte in dat jaar.

Behalve 2 Europeanen en 3 inlanders op Java waren alle pandhuishouders van 1877 Chinezen.

De uitkomsten van het ingesteld onderzoek omtrent de werking van het licentiestelsel (zie vorig verslag blz. 181) zijn nog niet aan de Regering hier te lande kunnen worden medegedeeld.

Belasting op paarden en rijtuigen. Het op blz. 181 van het vorig verslag bedoelde ontwerp van eene nieuwe regeling dezer belasting is van de Indische Regering ontvangen. Het is echter buiten behandeling gebleven in verband met de voorgenomen invoering van eene personele belasting, te heffen van Europeanen, met hen gelijkgestelden en vreemde oosterlingen, waarin zich, voor zooveel de bovenbedoelde categorien van ingezetenen betreft, de belasting op paarden en rijtuigen zal oplossen. Alleen wordt overwogen of de belasting op de rijtuigen van inlanders eene nieuwe regeling zal behoeven.

Regt van successie en overgang onder Europeanen en met hen gelijkgestelden. Bij de in Indie aanhangige herziening van de regeling dezer belasting, voornamelijk ten doel hebbende de wetgeving in Nederlandsch Indie ten aanzien van het regt van successie en overgang onder Europeanen zooveel mogelijk in overeenstemming te brengen met die van Nederland, zal de vraag worden overwogen, of het regt van successie en van overgang bij overlijden in de regte linie ook in Nederlandsch Indie behoort te worden ingevoerd.

Licentiën tot het houden van Chinesche speel- en dobbeltafels. Het heeft de aandacht der Indische Regering getrokken dat deze licentiën slechts in eenige residentien van Java en Madura worden uitgereikt, terwijl in andere gewesten, hoewel er een uitgebreider Chinesche gemeente bestaat, ter zake van dit middel niets ontvangen wordt. Daaruit werd afgeleid dat op vele plaatsen heimelijk dobbelspelen worden gehouden en het toezigt der politie te wenschen overlaat, ten nadeele zoowel van 's lands schatkist als van een goeden geest en van de welvaart onder de bevolking. Den hoofden van gewestelijk bestuur werd derhalve eene strenge naleving aanbevolen der ten deze bestaande bepalingen (*Indisch Staatsblad* 1851 n°. 25), terwijl tevens hunne meening werd ingewonnen omtrent de vraag, of het geen aanbeveling zou verdienen hun de magt te verleenen om licentiën naar eigen goedvinden toe te staan of te weigeren. Het onderwerp is nog in Indie in overweging.

Belasting op het slagten van buffels, runderen, paarden en veulens in de Preanger regentschappen. Deze belasting heeft in het afgeloopen jaar bijna een vierde meer opgebragt dan in 1876, zoo als blijkt uit het volgend overzigt, aantoonende de opbrengst der belasting sedert hare invoering.

JAREN.	AANTAL GESLAGTE BUFFELS.				AANTAL GESLAGTE RUNDEREN.				AANTAL GESLAGTE PAARDEN EN VEULENS.			Onzuivere opbrengst der belasting. (a)
	Volwassen.	Onvolwassen.	Kalveren.	Totaal.	Volwassen.	Onvolwassen.	Kalveren.	Totaal.	Paarden.	Veulens.	Totaal.	
1871. (Junij t/m Dec.)	8 653	5 386	3 670	17 709	51	43	30	124	(b)	(b)	(b)	f 40 670
1872.	12 974	9 446	5 576	27 996	54	64	45	163				63 725
1873.	10 277	8 964	5 563	24 804	31	57	30	118				54 559
1874.	7 873	7 691	4 767	20 331	32	67	11	110	227	511	738	45 939
1875.	7 684	8 176	4 860	20 720	16	45	2	63	173	748	921	46 592
1876.	6 423	7 948	4 960	19 331	26	56	15	97	174	669	843	42 364
1877.	7 494	10 344	5 950	23 788	38	70	873	981	164	637	801	52 177

a) De heffing bedraagt: voor buffels en runderen, naar gelang zij volwassen, onvolwassen of kalveren (beneden $1^1/_2$ jaar oud) zijn, f 3, f 2 of f 1 per stuk; voor paarden en veulens respectievelijk f 4 en f 2. Van de opbrengst wordt 8 pct. collecteloon aan de dessahoofden uitbetaald.

b) De slagt van paarden en veulens werd voor het eerst in 1874 aan belasting onderworpen.

Hoofdelijke belasting in Benkoelen. Volgens de laatst ontvangen rapporten van het bestuur van Benkoelen is wijziging van de regeling der in dit gewest werkende hoofdelijke belasting onnoodig en wegens de mogelijkheid van verkeerde opvatting onraadzaam. De bevolking, aan de tegenwoordige belasting gewoon, betaalt die geregeld, en in de laatste jaren zijn geen noemenswaardige bedenkingen daartegen vernomen. De aanslag kan voor al de bewoners eener marga veelal op hetzelfde bedrag worden gesteld, omdat over het algemeen het vermogen der belastingschuldigen in dezelfde marga weinig uiteenloopt. Alleen op de strandplaatsen, op de zoogenaamde passars, die niet tot eenig margabestuur behooren en waar meer handelaren verblijf houden, bestaat in den aanslag grooter verschil. Het gebruik wordt gehandhaafd dat weduwnaren en ongehuwde mannen slechts de helft der lasten dragen, aan de overige bevolking opgelegd. In de toepassing heeft de belasting veel overeenkomst met die, welke in de binnenlanden van Palembang is ingevoerd.

Hoofdelijke belastingen in Palembang. Zoo als blijkens het vorig verslag (blz. 181/182) werd verwacht, kwam met 1 Januarij 1878 de voorgenomen regeling der belastingen in de residentie Palembang tot stand.

Bij Indisch Staatsblad 1877 n°. 197 is de van ouds bestaande heffing in de binnenlanden, bekend als huistaks, belasting op de huisgezinnen of ook onder den oneigenaardigen naam van landrente, wettelijk geregeld. De belasting zal onder de benaming » hoofdelijke belasting " in de gouvernementslanden, met uitzondering van de hoofdplaats, geheven worden van de mannelijke personen, behoorende tot de inlandsche bevolking, welke den ouderdom van 16 jaren bereikt hebben. Zij wordt ook toegepast in de doessoen Soensang, het visschersdorp waar tot dusver eene bijzondere belasting betaald werd ten bedrage van f 14 jaarlijks voor elk huisgezin (*Indisch Staatsblad* 1864 n°. 150). Als maatstaf bij den aanslag is bepaald, dat de hoofdelijke belasting ongeveer 6 pct. bedragen zal van het inkomen, gemiddeld door iederen inwoner van eene doessoen of van eene marga genoten. Daar waar de belasting thans minder bedraagt, kan zij aanvankelijk op een lager cijfer gesteld en geleidelijk tot het normaal bedrag opgevoerd worden. Even als tot dusver is de aanslag voor al de bewoners van dezelfde doessoen of dezelfde marga gelijk. Volgens het bestaand gebruik, een gevolg van de omstandigheid dat de gehuwde vrouw een groot deel van den veldarbeid verrigt, blijft de aanslag der weduwnaren aanvankelijk bepaald op de helft van het bedrag, door de gehuwden op te brengen. De geheele vrijstelling van de ongehuwden (boedjangs), die haren oorsprong ontleende aan vroegere voor deze personen bezwarende regelingen der heerendiensten, is daarentegen ingetrokken. Zij worden aanvankelijk aangeslagen voor de helft of minder van het bedrag, door de gehuwden verschuldigd. Behoudens dit laatste punt wijkt de nieuwe regeling zeer weinig af van de bestaande. Bestendigd zijn de gebruikelijke vrijstellingen van de hoofden der bevolking, hunne oudste zoons en hunne schrijvers, de ambtenaren en beambten in dienst der Regering met hunne schrijvers, de door het bestuur erkende geestelijken en de ouden en gebrekkigen die niet in hun eigen onderhoud kunnen voorzien, terwijl ook vrijstelling zal worden verleend aan de onderwijzers op door het bestuur erkende bijzondere scholen. De aanslag geschiedt door het plaatselijk bestuur, na overleg met de hoofden der belastingschuldigen, en wordt vastgesteld door den resident. De inning is aan de hoofden opgedragen, die daarvoor 5 pct. van het geïnd bedrag genieten. De invoering van de nieuwe regeling heeft zonder moeijelijkheden plaats gehad. De aanslag voor 1878 bedraagt f 745 000 tegenover ruim f 654 000 in 1877, welke verhooging voornamelijk moet worden toegeschreven aan den aanslag der ongehuwden.

Tegelijkertijd heeft ook eene wettelijke regeling plaats gehad van de belasting, welke ter hoofdplaats Palembang wordt gevorderd voor de vrijstelling van de diensten ten behoeve van den aanleg en het onderhoud van bruggen en wegen (*Indisch Staatsblad* 1877 n°. 198). Deze heffing is bepaald gebleven op het jaarlijksch bedrag van f 3 per hoofd, en is even als vroeger verschuldigd door de inlandsche en met deze gelijkgestelde bevolking der hoofdplaats. Terwijl echter tot dusver alleen de gehuwde mannen aan de heffing waren onderworpen, is zij thans uitgestrekt tot de ongehuwden, die dan ook mede van het doen van diensten aan de bruggen en wegen worden vrijgesteld. De vrijstellingen zijn gelijk aan die der hoofdelijke belasting in de binnenlanden, behalve dat, met het oog op de bestaande toestanden, bovendien worden vrijgesteld: zij die van gouvernementswege onderstand genieten, zij die thans vrijgesteld zijn wegens vroeger bewezen diensten, en al degenen die bij de uitvaardiging der verordening bevoegd waren tot het voeren van den titel van pangeran of raden, en hunne wettige afstammelingen, voor zoover deze laatsten door het bestuur onvermogend worden geacht tot het betalen der belasting. Overigens komt de regeling in hoofdzaak overeen met de bepalingen omtrent eene dergelijke belasting voor de hoofdplaats Benkoelen, vastgesteld bij Indisch Staatsblad 1876, n°. 58 (zie het verslag van 1876 blz. 165). Voor 1878 bedraagt de aanslag ongeveer f 33 000, tegen ruim f 25 000 voor het jaar 1877.

Omtrent de heffing van eene belasting op het bedrijf van de inlandsche bevolking ter hoofdplaats en van de vreemde oosterlingen in de geheele residentie worden mededeelingen gedaan op blz. 172 van dit verslag.

Hoofdelijke belasting in de Lampongsche districten. Een voorstel tot invoering van eene matige hoofdelijke belasting in de Lampongsche districten is bij de Indische Regering in overweging en kan eerlang hier te lande ontvangen worden.

Belastingen in de Zuider en Oosterafdeeling van Borneo. Ten aanzien der belastingen in deze residentie is een nader voorstel ontvangen nadat het dienaangaande ingestelde onderzoek (zie vorig verslag blz. 182) was ten einde gebragt. Werd in het begin van 1875 aan den Gouverneur-Generaal de bevoegdheid verleend om de inlandsche en met deze gelijkgestelde bevolking in het gebied onder 's Gouvernements regtstreeksch beheer te onderwerpen aan eene hoofdelijke belasting in geld, te regelen naar ieders vermogen, terwijl de bestaande hoofdgelden, padi-vertiening en heffingen in natura zouden vervallen (verslag van 1875 blz. 167), thans wordt eene minder ingrijpende wijziging in de bestaande toestanden wenschelijk geacht. Het plan is nu om de bestaande in geld geheven wordende belasting op het rijstgewas (dzakat of padi-vertiening) te behouden en naast deze van de inlandsche bevolking eene hoofdelijke belasting in geld te heffen, ten bedrage van hoogstens 2 pct. van de inkomsten, die niet uit den landbouw verkregen worden, tot een minimum van f 1 's jaars. De hoofdgelden en heffingen in natura zouden door deze nieuwe belasting vervangen worden. Vermits de vreemde oosterlingen reeds aan eene bedrijfsbelasting zijn onderworpen (verg. blz. 172), zal de nù te treffen regeling alleen betrekking hebben op de belastingen der inlandsche bevolking.

Hoofdgeld in de Westerafdeeling van Borneo. De resident van dit gewest had, na de onderwerping der Batang Loepar Dajaks (verg. vorig verslag blz. 22), eigenmagtig onder hen de heffing bevolen van eene belasting ad f 2 per huisgezin. De Indische Regering keurde die handeling af, als strijdig met art. 58 van het Regeringsreglement, en beval de onverwijlde staking der heffing en de restitutie van het betaalde. Daarop is door den resident de invoering voorgesteld van eene belasting, op te brengen door alle Dajaks die onder ons regtstreeksch bestuur staan, ter bestrijding der uitgaven voor het bezoldigen hunner hoofden, het aanleggen en onderhouden van wegen enz. Dit voorstel is nog in Indie in behandeling.

Huistaks te Makasser. De bepalingen op de huistaks te Makasser zijn bij de ordonnancie van 13 December 1877 (*Indisch Staatsblad* n°. 251) aangevuld met een artikel, dat aan den Gouverneur-Generaal de bevoegdheid geeft, in buitengewone gevallen van brand of andere rampen van hooger hand, geheele of gedeeltelijke vrijstelling van belasting te verleenen, waartoe tot dusver, in verband met de bepaling van art. 20 der comptabiliteitswet, niet zonder magtiging des Konings kon worden overgegaan.

Voor zooveel de Europeanen en vreemde oosterlingen betreft, zal deze belasting zich oplossen in de personele belasting, waarvan de invoering wordt voorbereid. De vraag wordt overwogen of het nog de moeite waard is de huistaks te handhaven voor de inlanders te Makasser, omdat deze toch voor een groot deel vrijstelling genieten volgens art. 4 der bepalingen in Indisch Staatsblad 1849 n°. 54.

Hassilbelasting in de Minahassa. In Indie wordt eene nieuwe regeling overwogen van de hassilbelasting in de Minahassa, oorspronkelijk — volgens de besluiten van 1850 en 1859 waarbij zij is vastgesteld — eene belasting op de huisgezinnen, die zich echter in de praktijk heeft opgelost in eene hoofdelijke belasting, welke geheven wordt van alle mannelijke personen, in staat om in hun onderhoud te voorzien. Aanvankelijk bestond slechts het plan om de hassil wettelijk (bij algemeene verordening) te regelen, maar die regeling is in verband gebragt met het voornemen om het districtsbestuur in de Minahassa te bezoldigen. Met de toekenning dier bezoldigingen zou gepaard gaan de afschaffing der aandeelen in de hassilbelasting, tot dusver door de districtshoofden en districtsschrijvers genoten, de intrekking der dapoergelden, die, ten bedrage van f 1,50 van elken belastingschuldige, door de hoofden ten eigen bate geheven worden, en eindelijk de afschaffing der onbetaalde persoonlijke diensten, welke door de bevolking aan de hoofden worden gepraesteerd. De dapoergelden zouden vervangen worden door eene verhooging der hassil, van welker opbrengst 6 pct. als collecteloon aan de negorijhoofden zou worden uitgekeerd. Tot dusver is de zaak, bij gebreke van aannemelijke voorstellen, nog niet tot uitvoering kunnen komen.

Invoering van nieuwe en verbetering van bestaande belastingen. Bij de wet van 6 Junij 1878 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 93) is eene som van f 53 000 toegestaan tot voorbereiding van de invoering op 1 Januarij 1879 van eene personele belasting van Europeanen, met dezen gelijkgestelden en vreemde oosterlingen, alsmede van een patentregt van Europeanen en met dezen gelijkgestelden. De bedoeling is, om die som te gebruiken tot de aanstelling (nog in 1878) van 30 algemeene ontvangers (verg. blz. 76 hiervóór) en van het verder benoodigd personeel. Verordeningen betreffende de heffing dezer belastingen zijn reeds een paar jaren geleden in Indie ontworpen, zoo als in het verslag van 1876, blz. 166, werd medegedeeld. Hier te lande werden die ontwerpen ten vorigen jare onderzocht, toen door de Regering het besluit genomen was om tot de invoering der belastingen over te gaan (zie vorig verslag blz. 182), en de bedenkingen, welke tegen sommige der ontworpen voorschriften bij den toenmaligen Minister van Kolonien rezen, werden door hem aan de Indische Regering medegedeeld. De Indische Regering heeft de indiening van de straks genoemde wet afgewacht, alvorens die bedenkingen in overweging te nemen, en eerst zeer onlangs haar gevoelen daarover doen kennen.

In het vorig verslag (blz. 90 en 182) is het voornemen aangekondigd om met 1878 eene nieuwe regeling der bedrijfsbelasting voor Java en Madura in werking te brengen en die belasting ook te heffen van de vreemde oosterlingen in de residentien Soerakarta en Djokjokarta en in de bezittingen buiten Java en Madura, tegen intrekking van de hoofdgelden, waaraan zij hier en daar onderworpen waren. De bedoelde maatregelen zijn tot uitvoering gekomen voor Java en Madura bij de ordonnancie van 7 Januarij 1878 (*Indisch Staatsblad* n°. 12) en voor de buitenbezittingen bij de ordonnancien van 11 Februarij 1878 (*Indisch Staatsblad* n°. 86 en 87).

De nieuwe regeling voor Java en Madura gaat, even als de vroegere (*Indisch Staatsblad* 1857 n°. 99), van het beginsel uit, dat nevens de landrente, die op de voortbrengselen van den landbouw drukt, eene belasting behoort te worden geheven van de vruchten van den arbeid der niet-landbouwende bevolking. Tegen de vroegere regeling bestond echter het voorname bezwaar dat zij geen maatstaf voor den aanslag vaststelde, hetgeen tot groote ongelijkheid en tot eene over het algemeen zeer lage heffing aanleiding gaf. In deze leemte is bij de nieuwe regeling voorzien door de bepaling, dat de commissien van aanslag zooveel mogelijk zorgen dat 2 percent worde betaald van het inkomen dat den grondslag der belasting uitmaakt (art. 4). Even als tot dusver wordt de belasting geheven van alle niet uitdrukkelijk vrijgestelde personen, behoorende tot de inlandsche en met deze gelijkgestelde bevolking (opgezetenen van particuliere landerijen daaronder begrepen), die, hetzij voor eigen rekening, hetzij in dienst van anderen, een handel, beroep, bedrijf, handwerk, ambacht of nering uitoefenen (art. 1). In de residentie Batavia zal de belasting nog niet worden geheven dan alleen in het district Bloeboer, waar zij reeds in 1873 werd ingevoerd (verg. het verslag van dat jaar, blz. 101). Of het doelmatig is te achten de belasting ook in het overig gedeelte der residentie Batavia toe te passen, met intrekking van de pachten betreffende het hoofdgeld der Chinezen en de inlandsche neringen en bedrijven, maakt een punt van onderzoek bij de besturende ambtenaren van dat gewest uit. In de residentien Soerakarta en Djokjokarta wordt de bedrijfsbelasting alleen toegepast op de vreemde oosterlingen, die tot dusver een hoofdgeld van f 2 hadden op te brengen, en in de regentschappen Madura en Sumanap der residentie Madura zijn, nevens de vreemde oosterlingen, even als vroeger, van de personen behoorende tot de inheemsche bevolking alleen de visschers aan de belasting onderworpen.

Als minimum van den aanslag is een bedrag van f 1 per jaar vastgesteld, uitmakende ongeveer 2 percent van eene verdienste van gemiddeld 13 of 14 cents daags, welk inkomen kan worden beschouwd als het minste dat de uitoefening van eenig bedrijf oplevert. Tot het doen van den aanslag worden door de hoofden van gewestelijk bestuur commissien van minstens drie personen benoemd, welke voor zooveel noodig worden voorgelicht door de dessahoofden en door zoodanige andere hoofden en beambten als door het hoofd van gewestelijk bestuur worden aangewezen. De commissien vergaderen zooveel mogelijk in de dessa's of wijken, doch in elk geval binnen de onderdistricten waar de belastingschuldigen gevestigd zijn. Aan dezen wordt, vóór de vaststelling zoowel van den voorloopigen aanslag door de commissien als van den definitieven aanslag door het hoofd van gewestelijk bestuur, de gelegenheid aangeboden om hunne opmerkingen of bezwaren omtrent den aanslag in te brengen. Het hoofd van gewestelijk bestuur kan den aanslag verminderen of een nieuwen bevelen. Aan de belastingschuldigen wordt een aanslagbiljet uitgereikt, waarop van iedere betaling aanteekening wordt gehouden. De belasting kan, even als vroeger, op zoodanige termijnen voldaan worden als de belastingschuldige verkiest, mits met geene geringere sommen dan van 25 cents. De inning blijft, wat de inlandsche bevolking betreft, aan de dessahoofden opgedragen. De vreemde oosterlingen betalen aan de door het hoofd van gewestelijk bestuur aangewezen hoofden of ambtenaren. Het collecteloon van 8 pct. is behouden.

Van de vroeger in zoo ruime mate verleende vrijstellingen zijn er verscheidene opgeheven, en dit mag als eene belangrijke verbetering beschouwd worden. Vrijgesteld zijn nu: de landbouwers en bezitters van nipabosschen en vischvijvers (deze laatsten voor zoover zij aan eene bijzondere belasting onderworpen zijn); voorts de zoutmakers, de hoofden der bevolking en de gouvernements-ambtenaren en beambten met hunne schrijvers en bedienden, de door het hoofd van gewestelijk bestuur erkende geestelijken, de onderwijzers in den godsdienst en op de scholen, de hoofden en bevolking der perdikan-dessa's en der dessa's uitsluitend bestemd ter bewaking van graven, tempels of andere in de oogen der inlandsche bevolking heilige plaatsen, de huisbedienden en de pachters van 's lands middelen. Deze laatste vrijstelling is nieuw en berust op de overweging dat het weinig regelmatig is dat het Gouvernement, tegen eene overeengekomen som verpachtende, bovendien nog een aandeel neemt in de winst, terwijl het voorts niet aangaat van de pachters eenige opening van zaken ten aanzien van de uitkomsten der pacht te verlangen. Eindelijk worden de vrouwen, die gemeenschappelijk met hare echtgenooten arbeiden, niet afzonderlijk aangeslagen. Vervallen zijn daarentegen de vrijstellingen van: verhuurders van ploegvee, — knechts van ambachtslieden, — inlandsche koelies of daglooners voor zoover zij niet in het landbouwbedrijf werkzaam zijn als bedienden van landbouwers, — onbezoldigde hoofden van vreemde oosterlingen, voor het bedrijf dat

zij uitoefenen, — slagters en anderen die in de belasting der verpachte middelen vallen, — inlandsche zoutverkoopers, — inlandsche doekoens en Chinesche doctoren, — danseressen, wayang- en gamelanspelers, — en personen die zich bezig houden met het weven en batikken van kleedjes in de dessa's of kampongs. Deze vrijstellingen schenen door geen enkelen grond, ontleend aan het algemeen belang, te kunnen worden geregtvaardigd.

De heffing van bedrijfsbelasting van de vreemde oosterlingen in de buitenbezittingen maakt een einde aan de onregelmatigheid, dat die klasse van ingezetenen in vele gewesten geene belasting hoegenaamd betaalde en elders niet naar een redelijken maatstaf bijdroeg in de kosten van het bestuur. De bovenvermelde regeling voor Java en Madura is thans, behoudens eenige noodzakelijke afwijkingen, toepasselijk verklaard op alle vreemde oosterlingen in de gouvernementen Sumatra's Westkust en Celebes en onderhoorigheden, in de residentien Benkoelen, Lampongsche districten, Palembang, Oostkust van Sumatra, Banka, Wester-afdeeling van Borneo, Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo en Amboina, in de adsistent-residentie Billiton en in Groot-Atjeh. In de residentie Wester-afdeeling van Borneo wordt de belasting op het bedrijf slechts van de Chinezen geheven, aangezien de andere vreemde oosterlingen in dat gewest tot nog toe om politieke redenen vrij waren van het opbrengen van directe belasting aan het Gouvernement. Op Banka en Billiton zijn uit den aard der zaak de mijnwerkers van de bedrijfsbelasting uitgesloten, en in de residentie Oostkust van Sumatra wordt die belasting alleen op het eiland Bengkalis van alle vreemde oosterlingen gevorderd en daarbuiten slechts van de Chinezen. De voornaamste afwijking van de verordening voor Java en Madura bij hare toepassing op de buitenbezittingen is, dat het landbouwbedrijf niet onvoorwaardelijk van de belasting is vrijgesteld, omdat niet overal in de buitenbezittingen eene belasting voor de landbouwers bestaat. De algemeene vrijstelling is dus vervangen door de bepaling, dat bij de schatting van het inkomen buiten aanmerking blijven de inkomsten door landbouw verkregen, *voor zoover daarvan grondlasten aan het Gouvernement worden betaald*. Verder geldt de vrijstelling van de zoutmakers niet voor de buitenbezittingen, omdat daar geen levering van zout aan 't Gouvernement tegen vasten prijs plaats vindt. Andere verschillen zijn, dat buiten Java en Madura het minimum der belasting op f 3 en dat van termijnsgewijze betaling op f 1 gesteld is; dat, waar noodig, de commissien benoemd en de deskundigen aangewezen kunnen worden door de hoofden van plaatselijk bestuur; en dat voor de residentie Oostkust van Sumatra door bijzondere bepalingen voorzien is in de bezwaren aan het rondgaan van commissien op alle landbouwondernemingen verbonden.

Behalve de vreemde oosterlingen in de residentie Palembang, die blijkens het bovenstaande, krachtens Indisch Staatsblad 1878 n°. 86, voortaan bedrijfsbelasting verschuldigd zijn, is ter hoofdplaats van die residentie ook de inlandsche bevolking aan de bedrijfsbelasting onderworpen bij ordonnancie van 30 December 1877 (*Indisch Staatsblad* n°. 282). Door de inlanders te Palembang werd tot dusver niet gedeeld in de belasting die in de binnenlanden dier residentie wordt geheven (verg. blz. 170). Ofschoon zij over het algemeen meer gegoed zijn dan de bevolking der binnenlanden, betaalden zij slechts een hoofdgeld van f 3 's jaars voor de vrijstelling der diensten ten behoeve der wegen en bruggen. Aan deze ongelijkheid is nu een einde gemaakt door de invoering van de bedrijfsbelasting, in hoofdzaak geregeld overeenkomstig de nieuwe verordening voor Java en Madura. De vrijstelling van de landbouwers behoefde echter niet te worden overgenomen, daar deze geen landrente verschuldigd zijn. Het collecteloon der hoofden, met de inning belast, is gesteld op 5 pct.

In de residentien Timor, Ternate en Menado, waar het hoofdgeld der Chinezen voor 1878 verpacht was vóór de vaststelling der bedoelde regeling voor de buitenbezittingen, en in Riouw, waar de invoering in 1878, wegens het verspreid wonen der bevolking op verschillende eilanden en de gebrekkige middelen van gemeenschap, niet voldoende kon worden verzekerd, zal de belasting op het bedrijf der vreemde oosterlingen eerst met 1 Januarij 1879 in werking komen.

Van de betere regeling en de uitbreiding der bedrijfsbelasting wordt reeds dadelijk eene vermeerdering van inkomsten ten bedrage van ongeveer 1 millioen gulden verwacht, en de opbrengst zal nog geleidelijk kunnen stijgen wanneer de volkswelvaart, ten gevolge van natuurlijke oorzaken of regeringsmaatregelen, toeneemt.

In verband met de invoering der bedrijfsbelasting zijn de hoofdgelden of de hoofdelijke belastingen ingetrokken, aan welke de vreemde oosterlingen in Soerakarta en Djokjokarta, in Benkoelen, op Borneo en op Amboina onderworpen waren, en die gerekend kunnen worden ongeveer f 50 000 's jaars aan de schatkist te hebben opgebragt.

Volgens een voorloopig berigt van den resident van Palembang had de eerste aanslag in de bedrijfsbelasting ter hoofdplaats zonder moeijelijkheden plaats, en bedraagt deze voor 1878 ruim f 34 000. Het nieuwe der zaak, de tijdelijke duurte van levensmiddelen en de gedruktheid van den handel, ten gevolge van langdurige droogte, zijn door de commissien bij dezen eersten aanslag in aanmerking genomen.

C. Overneming van belastingen ter Oostkust van Sumatra.

Gelijk in het vorig verslag werd aangeteekend, heeft deze maatregel, voor zooveel aangaat eigenlijk Siak (Tanah Poetih daaronder niet begrepen), Panei, Kotta Pinang, Bila, Assahan, Pertjoet, Deli en Hamperan Perak (*Indisch Staatsblad* 1875 n°s. 236, 272 en 273), voor het jaar 1876 een voordeel opgeleverd van f 347 190.

Voor 1877 werd het voordeel der overneming van de belastingen in genoemde streken geraamd op f 192 510. In werkelijkheid heeft dat voordeel echter bedragen f 217 234. De pachtschat over 1877 toch bedroeg f 324 276, of, na aftrekking van de opbrengst der pachten welke reeds vóór 1876 bestonden en van de ingetrokken belasting der troebookvisscherij,

....	f	278 676
Hierbij gevoegd het bedrag der in- en uitvoerregten	[1])	152 070
Geeft te zamen ...	f	430 746
De uitgaven in verband met de overneming der belastingen bedragen		213 512
Voordeelig verschil ...	f	217 234

Wanneer in het loopende jaar de tol-ontvangsten op gelijke hoogte blijven, zal het voordeelig verschil voor 1878, ten gevolge van de belangrijk hoogere opbrengst der pachten (f 256 344 meer dan over 1877) gesteld kunnen worden op f 473 578.

De overneming der belastingen in de rijkjes Serdang en Langkat, met uitzondering van het Langkatsche district Tamiang, heeft in het afgeloopen jaar ook voordeelige uitkomsten opgeleverd, hoewel deze iets beneden de raming bleven. De pachtschat over 1877 bedroeg

.	[2]) f	126 396
en de opbrengst der regtenheffing	[3])	55 623
Te zamen ...	f	182 019
De jaarlijksche uitgaven, aan de overneming en heffing verbonden, bedragen ..		112 750
Voordeelig verschil ...	f	69 269

of f 4377 minder dan blijkens blz. 183 van het vorig verslag werd berekend.

[1]) Over 1876 bragt de regtenheffing op f 127 346. Ter toelichting van de stijging in 1877 valt o. a. op te merken, dat het uitvoerregt op tabak (niet bereid voor de inlandsche markt), voor 1876 als overgangsmaatregel gelaten op het vroeger door den sultan van Deli geheven bedrag van f 0,80 per 100 K. G., te rekenen van 1877 op het normaal bedrag van f 1 per 100 K. G. werd gebragt (*Indisch Staatsblad* 1875 n°. 272).

[2]) Het middel der varkensslagt is over 1877 niet verpacht geworden.

[3]) Dit cijfer is niet geheel volledig, daar van het kleine kantoor Pebaoengan alleen nog over de eerste zeven maanden van het jaar de ontvangst was gemeld.

Aannemende dat de ontvangsten aan in- en uitvoerregten geen vermindering zullen ondergaan, kan men voor 1878 het voordeelig verschil stellen op f 83 813, vermits de opbrengst der pachten die van 1877 met f 14 544 heeft overtroffen.

Zoo als reeds in hoofdstuk **C** werd aangeteekend (zie blz. 22 hiervóór) is sedert 1 Januarij 1878 ook in Tamiang de heffing van in- en uitvoerregten in handen van het Gouvernement overgegaan. Die regten worden geheven van de goederen, welke langs de Tamiang-rivier of hare zijtakken uit zee opgevoerd of naar zee afgevoerd worden, en zulks met toepassing van het in 1875 vastgestelde tarief voor de overige landschappen ter Oostkust van Sumatra (ordonnancie van 5 November 1877 (*Indisch Staatsblad* n°. 226). Aan de overneming van andere in het landschap Tamiang geheven wordende belastingen valt voorloopig nog niet te denken. De overneming der in- en uitvoerregten brengt voor het Gouvernement eene vaste jaarlijksche uitgaaf te weeg van f 10 430, namelijk f 6000 wegens schadeloosstelling der vier regthebbende hoofden en f 4430 voor bezoldiging van het in dienst te stellen personeel, het onderhoud eener sloep enz. (*Indisch Staatsblad* 1877 n°. 227), waartegenover waarschijnlijk ontvangsten tot een gelijk bedrag zullen staan. Zal deze maatregel dus geene geldelijke voordeelen opleveren, het is te verwachten dat daardoor een einde zal komen aan de aanhoudende geschillen tusschen de hoofden die tot dusver ieder voor zich op de Tamiang-rivier belasting hieven, en tevens eene gewenschte gelegenheid zal ontstaan tot het aanknoopen van betrekkingen met den volksstam der Gajoes, die het bergland achter Tamiang bewonen.

II. MUNTSTELSEL; GELDMARKT.

§ 1. *Muntwezen.*

De werking der bepalingen omtrent het muntwezen liet over het algemeen weinig of niets te wenschen over. De Nederlandsche zilveren standpenning is zeer gewild, vooral de rijksdaalder, die zelfs in den handel met Singapore een voornaam betaalmiddel is. Uit de residentie Wester-afdeeling van Borneo worden vele rijksdaalders naar Singapore uitgevoerd. Voor den binnenlandschen handel aldaar maakt men veel gebruik van den Mexicaanschen dollar. Het gouden tienguldenstuk wordt nog weinig aangetroffen; van gouvernementswege werd het nog niet aangevoerd. (Omtrent den goud-voorraad der Javasche Bank zie men blz. 175.) De zilveren pasmunt wordt gaarne ontvangen, behalve de stuivers. Te Palembang is bovendien het tiencentstuk zoo weinig gezocht, dat het daar slechts de waarde van 7 centen heeft; daarentegen maakt het op Boeton (Celebes) bijna het eenig betaalmiddel uit. De koperen centen winnen slechts zeer langzaam eenig veld op de koperen duiten. In vele gewesten [1]) is het oude kopergeld nog het gebruikelijke ruilmiddel onder de inlanders. Daar vindt ook het 2½-centstuk, dat gemakkelijk met de oude duit verrekend wordt, een goed onthaal. Eene andere oude munt, die nog in de residentie Wester-afdeeling van Borneo niet zelden voorkomt, is de generaliteitsgulden, die echter zeer versleten en verminkt is. In de residentie Oostkust van Sumatra zijn nog enkele haantjes-duiten in omloop, welke vroeger op Malakka geslagen werden, doch deze verminderen steeds.

De koers van den Mexicaanschen dollar, die alleen in de residentien Banka, Riouw en Oostkust van Sumatra bij 's lands kassen wordt aangenomen, bleef op f 2,33 bepaald.

[1]) Namelijk in Bantam, het westelijk deel van Tangerang (Batavia), Tagal, Samarang, Japara, Rembang, Probolinggo, Bezoeki, Banjoemas, Bagelen, Kadoe, Djokjokarta, Soerakarta, Madioen, in sommige districten van de afdeeling Berbek (Kediri), op Madura, ter Sumatra's Westkust, in Benkoelen, de Lampongsche districten, de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, op Celebes, op de kleine eilanden der residentie Amboina, in de afdeeling Gorontalo (Menado), in de binnenlanden van Halmaheira (Ternate), op een paar eilanden der residentie Timor, en — naar vermoed wordt — in de binnenlanden der Westerafdeeling van Borneo.

§ 2. *Geldmarkt.*

Met betrekking tot dit onderwerp kan men verwezen worden naar het als bijlage MM hiernevens gevoegde overzigt, door den heer mr. N. P. VAN DEN BERG, president van de Javasche Bank, zamengesteld ten vervolge op de in vorige jaren door hem aangeboden stukken van gelijken aard.

In de beide volgende staten treft men eenige opgaven aan omtrent den agio te Batavia op sommige oude of vreemde munten, en omtrent den loop der wisselkoersen aldaar in 1877, gedeeltelijk getrokken uit mededeelingen van de Javasche Bank en gedeeltelijk uit het blad der Handelsvereeniging te Batavia » Marktberigt en prijscourant".

Prijzen van specien.

Soorten.	Julij tot en met September. *a*)	October tot en met December. *a*)
Nieuwe gouden ducaten	f 6,80	f 6,80
Engelsche sovereigns .	f 12,10 à f 12,30	f 12,10 à f 12,40
Australische sovereigns	12,10 » 12,30	12,10 » 12,40

a) Over het eerste en tweede kwartaal zijn dergelijke opgaven niet ontvangen.

Wisselkoersen.

Maanden.	Op Amsterdam. Guldens Nederlandsch courant voor f 100 Indisch courant. Gouvernement. *a*)	Op Amsterdam. Guldens Nederlandsch courant voor f 100 Indisch courant. Particulieren (6 maanden na dato).	Op Londen (6 maanden na dato). Een pond sterling voor guldens en centen.	Op Singapore (zigt). Een dollar voor guldens en centen.	Op China (zigt). Een dollar voor guldens en centen
1877.					
Jan.	f 100 à f 101¼	f 101¾ à f 102¼	f 11,80 à 11,85		
Febr.	99½ „ 101	100¾ „ 101¾	$11,92^5$ à 12,00		
Maart	99¾ „ 101	100¾ „ 101⅛	12,05		
April	98½ „ 100	99 „ 101	$12,07^5$ à 12,15	*b*)	*b*)
Mei	99 „ 100¾	100¾ „ 101½	$11,97^5$ à $12,02^5$		
Junij	99¾ „ 101¼	101¼ „ 101½	$11,97^5$ à 12,00		
Julij	100 „ 101	100½ „ 102¾	11,90 à $11,97^5$	f $2,47^5$	f 2,47
Aug.	„	101 „ 101¾	$11,92^5$	$2,42^5$ à 2,48	$2,42^5$ à 2,43
Sept.	„	100 „ 100½	12,05 à $12,07^5$	$2,40^5$ à 2,41	$2,41^5$ à 2,42
Oct.	„	100 „ 101	12,05	$2,43^5$ à 2,46	$2,42^5$ à 2,45
Nov.	„	100½ „ 101¼	$12,02^5$	$2,43^5$	2,43
Dec.	99¾ „ 101	100¼ „ 100¾	$12,02^5$ à 12,05	$2,42^5$ à 2,43	2,42 à 2,43

a) In December werd de vervaltijd der gouvernementswissels van 8 dagen na zigt gebragt op 6 maanden na dato (verg. blz. 150 hiervóór).

b) Over deze maanden zijn geen opgaven ontvangen.

§ 3. *Javasche Bank.*

Ondanks de mededinging met de andere crediet-instellingen, die in de laatste twintig jaren in Indie verrezen, zijn toch gedurende genoemd tijdvak de operatien der hierbedoelde, door het Gouvernement geoctroijeerde, bankinrigting gestegen van f 6 487/m. in het 31ste boekjaar 1858/59 tot f 14 245/m. in het 50ste boekjaar 1877/78, terwijl in de tusschenliggende jaren het laagste bedrag van haar opereerend kapitaal was f 7 019/m. in 1859/60 en het hoogste f 16 710/m. in 1876/77 [1]. In het verslag der instelling wordt nogtans opgemerkt dat de geschetste toeneming vermoedelijk aanzienlijker zou zijn, wanneer gedurende de laatste 20 à 30 jaren de handelsomzet van Nederlandsch Indie in even groote mate ware toegenomen als dit in Nederland en in verreweg de meeste overige landen der wereld het geval is geweest.

In de beide laatstverloopen boekjaren waren de rentegevende uitzettingen der Javasche Bank gemiddeld over het geheele jaar verdeeld geweest aldus:

	1876/77.	1877/78.
disconteering van handelspapier (promessen, wisselbrieven en bankcredieten)	f 9 432/m.	f 8 336/m.
id. van vendupapier	1 929/m.	1 646/m.
beleeningen	3 258/m.	1 970/m.
hypotheken en staatsschuld .	2 091/m.	2 293/m.
	f 16 710/m.	f 14 245/m.

In het jongste boekjaar bleef alzoo de omzet der Bank gemiddeld circa f $2^1/_2$ millioen beneden het cijfer over 1876/77. Deze uitkomst wordt hoofdzakelijk toegeschreven, wat de disconteeringen van handelspapier betreft, aan de mindere levendigheid van den handel, vooral in Oost-Java, zoomede aan de ruimte van geld die zich het geheele jaar door te Batavia vertoonde, en wat de beleeningsoperatien aangaat, aan de omstandigheid dat de op Java gevestigde handelshuizen, wanneer zij voorschotten op producten behoeven, meer en meer bij andere crediet-instellingen beleeningen sluiten, vermits deze in dit opzigt vrijgeviger kunnen te werk gaan dan zulks aan de Javasche Bank krachtens haar octrooi geoorloofd is. Bovendien maakte ook het Gouvernement van de hulp der Bank een veel beperkter gebruik dan in het voorafgegane boekjaar (verg. blz. 150).

Het *gezamenlijk* bedrag der bank-operatien, dat in 1876/77 geweest was: aan disconteeringen (handels- en vendupapier te zamen) f 52 934/m., en aan nieuw gesloten beleeningen f 14 969/m, daalde in 1877/78 tot f 44 335/m en f 12 932/m, alzoo ruim f $8^1/_2$ millioen minder aan disconteeringen en ruim f 2 millioen minder aan nieuwe beleeningen.

Er werd gedisconteerd:

	1876/77.	1877/78.
aan promessen en wisselbrieven.	f 36 018/m.	f 31 011/m.
» bankcredieten	11 075/m.	9 198/m.
» vendupapier	5 841/m.	4 126/m.
	f 52 934/m.	f 44 335/m.

De onderpanden, waartoe de nieuw gesloten beleeningen betrekking hadden, waren verdeeld als volgt:

	1876/77.	1877/78.
effecten.	f 225/m.	f 519/m.
invoerartikelen	192/m.	264/m.
uitvoerproducten.	10 935/m.	11 348/m.
diversen	3 617/m.	801/m.
	f 14 969/m.	f 12 932/m.

Over het hoofdkantoor en de 7 agentschappen der Bank waren de opgegeven cijfers van 1877/78 verdeeld als volgt:

	Disconteeringen.	Nieuw gesloten beleeningen.
Batavia.	f 6 149/m.	f 3 844/m.
Samarang.	14 063/m.	167/m.
Soerabaija	11 378/m.	1 587/m.
Padang.	3 700/m.	3 169/m.
Makasser	5 246/m.	2 823/m.
Cheribon	519/m.	22/m.
Soerakarta.	2 503/m.	2/m.
Pasoeroean.	777/m.	1 318/m.
	f 44 335/m.	f 12 932/m.

De afneming der disconteeringen openbaarde zich vooral bij het hoofdkantoor en bij de agentschappen Soerabaija en Pasoeroean, waar het verschil tegenover de cijfers van het voorafgegane boekjaar respectievelijk bedroeg circa f 4 millioen, ruim f 4 millioen en ruim f 1 millioen; de vermindering der beleeningsoperatien was nagenoeg uitsluitend het gevolg van den geringen omzet bij het hoofdkantoor, waar het verschil met 1876/77 niet minder dan ruim f $4^1/_2$ millioen beliep. Bij de meeste andere agentschappen daarentegen is deze soort uitzettingen toegenomen; wat de disconteeringen betreft, was dit in noemenswaardige mate alleen het geval te Makasser en Soerakarta, daar die te Samarang, Padang en Cheribon vrij wel op dezelfde hoogte bleven als in 1876/77.

De voor uitzetting op hypotheek of ter belegging in staatsschuld bestemde gelden, zijnde $^1/_3$ van het kapitaal of f 2 000 000, benevens f 418 033,08 als bedrag van het reservefonds, te zamen alzoo f 2 418 033,08, waren bij het eind van het jongste boekjaar (31 Maart 1878) schier geheel op die wijze geplaatst: f 1 876 000 op hypotheek en f 495 563 in staatsschuld.

De standaardrente der Bank (het disconto voor handelspapier van één tot drie maanden loopende) bleef gedurende het geheele boekjaar onveranderd op 5 pct. en was nog in geen enkel jaar op den duur zoo laag geweest; over 1876/77 was de gemiddelde noteering 6^{99} en over 1875/76 7^{08} pct. [2]. De beleeningsrente, laatstelijk 5 pct. voor invoerartikelen en effecten en 4 pct. voor uitvoerartikelen, goud en zilver, bleef mede het geheele jaar door onveranderd.

De metaalvoorraad der Bank wisselde af tusschen f 27 530/m als laagste en f 34 210/m als hoogste bedrag; hare dadelijk opeischbare schulden, die ingevolge het octrooi steeds voor 40 pct. door specie moeten gedekt zijn, tusschen f 38 466/m

[1]) Onder de opgegeven cijfers zijn ook begrepen de uitzettingen in hypotheken en staatsschuld, die gedurende het 31ste t/m het 40ste boekjaar gemiddeld per jaar bedragen hebben f 1 090 000 en gedurende de daarop gevolgde tien jaren gemiddeld f 1 725 000. De eigenlijke bank-operatien (disconteeringen en beleeningen) beliepen over die beide tijdvakken gemiddeld per jaar achtereenvolgens f 9 495 000 en f 11 797 000. Gedurende de beide eerste boekjaren van dit twintigjarig tijdsverloop werkte de Bank nog met een kapitaal van f 2 millioen, dat echter van het 33ste en 36ste boekjaar af (1860/61 en 1863/64) gebragt is eerst op f 4 millioen en vervolgens op f 6 millioen.

[2]) In het disconto-tarief voor vendupapier kwam eenige verandering sedert 2 Maart jl., toen de rente voor het vendupapier van de kantoren te Batavia, Samarang en Soerabaija werd teruggebragt van $2^1/_2$ op $1^1/_2$ pct. in het jaar.

Met het oog op het steeds afnemend cijfer van de disconto-portefeuille bij het hoofdkantoor en het stijgend bedrag van de operatiemiddelen der Bank is in het loopende boekjaar (den 24sten Mei jl.) de directie er toe overgegaan om voor Batavia het bovenbedoeld disconto voor handelspapier nog met 1 pct. en alzoo tot 4 pct. te verlagen.

en f 43 859/m. Gemiddeld over het geheele jaar was het bedrag dier schulden: in 1876/77 f 35 803/m en in 1877/78 f 41 038/m, verdeeld aldus:

	1876/77.	1877/78.
bankbiljetten in omloop . .	f 33 195/m.	f 38 707/m.
bankassignatien in omloop .	[1]) 1 732/m.	2 012/m.
rekeningcourant saldo's . .	876/m.	319/m.
	f 35 803/m.	f 41 038/m.
Het bedrag dat hiervan, zoo als gezegd, door specie moest gedekt zijn, beliep alzoo. . .	f 14 321/m.	f 16 415/m.
terwijl de gemiddelde specie-voorraad bedroeg	f 24 392/m.	f 32 380/m.
zoodat een beschikbaar specie-saldo overbleef van. . . .	f 10 071/m.	f 15 965/m.

Onder den metaalvoorraad der Bank was op 31 Maart 1878 o. a. aan gouden tienguldenstukken begrepen voor eene waarde van f 489 250, tegen f 83 760 op 31 Maart 1877, doch zij bragt dit goud niet in den gewonen omloop, maar zette het als handelswaar van de hand tegen een agio van $2^1/_2$ pct. In 't geheel werden niet meer dan 3644 stuks verkocht, tegen 4843 in 1876/77. Het denkbeeld, om bij wijze van proef voor rekening der Bank goud te doen aanmunten, moest buiten uitvoering blijven wegens te nadeelige wisselkoersen gedurende het geheele boekjaar.

Voor de deelhebbers waren de uitkomsten over het afgeloopen boekjaar minder gunstig. Niet alleen dat de behaalde winsten op zich zelven geringer waren dan sedert jaren het geval was, maar bovendien werd de Bank voor aanzienlijke sommen betrokken in faillissementen, die haar een verlies bezorgden van ruim $2^1/_2$ ton gouds, welk bedrag in mindering kwam van de behaalde bruto-winst ad f 934 295. [2]) Na aftrekking verder van de onkosten der Bank en van de afschrijving op gebouwen en inventaris, bleef als zuivere winst slechts over f 364 052, waarvan ingevolge het octrooi aan de deelhebbers in de eerste plaats toekwam een dividend van 6 pct. of f 360 000, terwijl het overschot ad f 4052, als niet vatbaar voor verdeeling, ten bate van het thans loopende boekjaar werd overgeboekt. Er waren nu vijftien jaren verloopen sedert het stamkapitaal der Bank op f 6 millioen gebragt werd en gedurende dat tijdsverloop heeft de afschrijving wegens kwade schuld dooreengenomen bedragen f 55 000 's jaars en de uitkeering aan deelhebbers dooreengenomen ruim $10^1/_3$ pct. 's jaars.

N. Burgerlijke en militaire landsdienaren.

Na hetgeen reeds in andere gedeelten van dit verslag gezegd is aangaande sommige regelingen, welke de persoonlijke belangen of de verpligtingen van landsdienaren betreffen, valt hier nog slechts het navolgende op te teekenen.

Benoembaarheid. Aan het in 1877 in Indie gehouden zoogenaamd groot ambtenaarsexamen namen 12 candidaten deel [3]), van welke 8 aan de eischen voldeden.

Voor het in 1878 hier te lande gehouden examen [4]) hebben zich, ter vervulling van de opengestelde 40 plaatsen (20 bij de regterlijke magt en 20 bij den gewonen burgerlijken dienst) aangemeld 7 meesters in de regten en 45 niet-regtsgeleerden [5]). Voorts hebben zich, alleen ter verkrijging van het diploma, aangemeld 13 candidaten die reeds (in lagere betrekkingen) tot den Indischen dienst behoorden. Van de bedoelde 65 candidaten namen er 59 aan het examen deel (6 niet-regtsgeleerden trokken zich terug). Van de reeds in dienst zijnde 13 candidaten erlangden er 8 het diploma, en van de overige 46 candidaten legden 5 regtsgeleerden en 19 anderen het examen met gunstigen uitslag af. (2 regtsgeleerden en 20 anderen voldeden dus niet aan de eischen.)

Van de 5 in het examen geslaagde regtsgeleerden heeft er 1 van plaatsing bij den Indischen dienst afgezien. Derhalve konden slechts 4 regtsgeleerden, die aan het grootambtenaarsexamen voldaan hadden, ter beschikking van de Indische Regering worden gesteld, terwijl deze er, zoo als gezegd, 20 had aangevraagd. Alleen wanneer meer dan 20 regtsgeleerden aan het examen voldaan hadden, zouden deze, ingevolge het in 't vorig verslag (blz. 184/185) besproken Koninklijk besluit van 13 Julij 1877 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 158, *Indisch Staatsblad* n°. 187), een nader vergelijkend examen hebben moeten afleggen met één doctor in de regtswetenschap, die bij de betrokken faculteit der Leidsche hoogeschool het in art. 92 alin. 2 der nieuwe wet op het hooger onderwijs omschreven examen in sommige vakken der Indische taal-, land- en volkenkunde gedaan en zich om plaatsing bij de regterlijke magt in Indie aangemeld had. Thans is zulk een nader vergelijkend examen niet noodig geweest, en de bedoelde sollicitant is *met* de 4 regtsgeleerden, die aan het grootambtenaarsexamen hadden voldaan, naar Indie kunnen gezonden worden [6]).

Voortaan zal van zoodanig nader vergelijkend examen tusschen regtsgeleerden, van onderling verschillende diploma's van benoembaarheid bij de regterlijke magt in Indie voorzien, geen sprake meer zijn, want het aangehaalde Koninklijk besluit van 13 Julij 1877 is ingetrokken en vervangen door dat van 12 Mei 1878 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 73, *Indisch Staatsblad* n°. 196), waarbij is bepaald dat door de Regering hier te lande geen andere regtsgeleerden (onder genot van eene gratificatie voor uitrusting, vrijen overtogt en voorloopig tractement) worden *uitgezonden* ter benoeming bij den Indischen dienst, dan die aan het groot ambtenaarsexamen voldaan hebben, doch dat de doctoren in de regten, die niet het groot ambtenaarsexamen, maar wel het bij art. 92, 2de lid, der wet op het hooger onderwijs omschreven examen met goed gevolg hebben afgelegd, door den Gouverneur-Generaal bij de regterlijke magt in Indie kunnen worden in dienst gesteld als het aantal der uitgezondenen onvoldoende is ter vervulling der vacatures. Het is namelijk ondoenlijk gebleken om voor het vergelijkend examen, dat bij het Koninklijk besluit van 13 Julij 1877 voorgeschreven was, aannemelijke regelen te stellen, en terwijl dus het bij dat besluit bepaalde niet gehandhaafd kon blijven, is geene andere toepassing van het meergenoemde artikel der wet op het hooger onderwijs mogelijk geoordeeld dan de zoo even aangeduide. Het valt niet te ontkennen dat thans aan de doctoren in de regtswetenschap, die het groot ambtenaarsexamen afleggen, de voorrang is toegekend boven hen, die zich bij het faculteitsexamen in Indische taal-, land- en volkenkunde bepalen, maar dit wordt door de wet op het hooger onderwijs niet belet, en die voorrang is volkomen geregtvaardigd, omdat inderdaad het faculteitsexamen minder waarborgen van geschiktheid voor den Indischen dienst aanbiedt dan het groot ambtenaarsexamen.

---

[1]) De vraag naar bankassignatien ter overmaking van gelden is in het afgeloopen boekjaar niet onbelangrijk verminderd. Het gezamenlijk bedrag dier assignatien beliep namelijk f 47 846/m tegen f 54 068/m in 1876/77.

[2]) Hiervan o. a. f 526/m en f 87/m wegens rente van disconteering en beleening, f 129/m wegens rente van hypotheek en staatsschuld, f 74/m wegens winst op den handel in munt en muntmateriaal, f 31/m wegens avans op verkochte staatsschuld en f 87/m wegens verschillende provisien en andere ontvangsten.

[3]) Hiervan 4 die reeds in gouvernementsdienst waren, 1 die indertijd aan het vroeger voorgeschreven examen A had voldaan, 1 die zijne opleiding voltooid had aan de Koninklijke Militaire Akademie, en 6 die het diploma bezaten eener hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus. (Van deze laatsten hadden 5 te Batavia en 1 in Nederland het diploma verkregen.) Het verslag der examen-commissie is openbaar gemaakt in de *Javasche Courant* van 5 October 1877.

[4]) Over dat van 1877 is reeds in 't vorig verslag gehandeld.

[5]) Van deze laatsten 1 die indertijd aan het toenmalig examen A had voldaan, 1 die een diploma van goed volbragt eindexamen der polytechnische school bezat, en 43 die het eindexamen eener hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus met goed gevolg hadden afgelegd.

[6]) Bovendien is nog één regtsgeleerde uitgezonden, die in 1877 aan het groot-ambtenaarsexamen had voldaan, maar, bij gemis aan een genoegzaam aantal plaatsen, destijds niet voor uitzending was in aanmerking gekomen.

Bij het aangehaalde besluit van 12 Mei 1878 is het groot ambtenaarsexamen ook toegankelijk gemaakt voor hen die met goed gevolg het candidaatsexamen aan eene Nederlandsche universiteit of het eindexamen van een gymnasium met zesjarigen cursus hebben afgelegd. Bij het ingetrokken besluit van 13 Julij 1877 waren deze categoriën van adspiranten uitgesloten, maar het is voorgekomen dat voor die uitsluiting geen termen bestonden.

Met het oog zoowel op het Koninklijk besluit dd. 13 Julij 1877 (dat in Nederland tot 31 Julij, in Indie tot 31 October 1878 van kracht bleef) als op dat van 12 Mei 1878 moesten eenige ondergeschikte wijzigingen gebragt worden in de bepalingen nopens de voordeelen en de verpligtingen, verbonden aan het beschikbaar stellen van candidaat-ambtenaren voor den Indischen burgerlijken dienst. Die wijzigingen zijn tot stand gebragt bij Koninklijk besluit dd. 16 Junij 1878 (Staatscourant van den 19den dier maand; *Indisch Staatsblad* n°. 230).

Ten aanzien van hen, die in Indie aan het groot ambtenaarsexamen hebben voldaan en voor eene plaatsing in aanmerking komen, is het billijk geacht te bepalen (*Indisch Staatsblad* 1878 n°. 217), dat zij van het oogenblik af dat over hen beschikt wordt (hetzij door tijdelijke tewerkstelling bij de bureaux, hetzij door eene opdragt om de lessen aan de landbouwschool te Buitenzorg te volgen), eene gelijke voorloopige bezoldiging zullen ontvangen als de uit Nederland gezondenen dadelijk bij aankomst in Indie genieten.

Aangaande de examens, die op verschillende plaatsen voor ondergeschikte (niet-technische) betrekkingen gehouden werden, is alleen vermeld gevonden dat daaraan in het afgeloopen jaar 413 candidaten deelnamen tegen 430 in 1876. Het getal van hen, die aan de eischen voldeden, beliep in elk der beide jaren omstreeks 64 pct., namelijk 266 in 1877 en 274 in 1876.

Omtrent de onlangs vastgestelde bijzondere voorwaarden van benoembaarheid voor de verschillende rangen bij den post- en telegraafdienst, en voor de nieuw ingestelde betrekking van ambtenaar voor de beoefening der Indische talen, zie men blz. 112 en 143.

Delegatiën. Omtrent de delegatiën van landsdienaren, ressorteerende onder de departementen van burgerlijk algemeen bestuur en het departement der marine, en omtrent die van gepensioneerden, werden in Februarij 1878 (*Indisch Staatsblad* n°. 92) door de Indische Regering nieuwe bepalingen vastgesteld, terwijl het voornemen bestaat om de voorschriften betreffende de militaire delegatiën voor zooveel mogelijk met deze nieuwe regeling in overeenstemming te brengen.

Reis- en verblijfkosten. De omstandigheid, dat sedert 1 Julij 1877 het vervoer van gouvernementsreizigers, goederen en gelden in de residentie Palembang aan een aannemer was opgedragen, vorderde, in verband met het deswege gesloten contract, eenige wijziging in de bepalingen omtrent de reis- en verblijfkosten van in dienst reizende burgerlijke en militaire landsdienaren. Die wijzigingen werden alsnog vastgesteld bij een Indisch besluit van 24 Augustus 1877 (*Indisch Staatsblad* n°. 161).

Dienstkleeding. Bij Indisch Staatsblad 1877 n°. 113 werd bepaald dat de adjunct-inspecteurs der in- en uitgaande regten en accijnsen bij dagelijksche dienstverrigtingen of op dienstreizen kunnen dragen een costuum, gelijk aan dat voor de controleurs dier middelen vastgesteld bij Indisch Staatsblad 1873 n°. 256.

Omtrent de dienstkleeding van het personeel der staatsspoorwegen, voor de Europesche ambtenaren bij dien diensttak aanvankelijk geregeld bij Indisch Staatsblad 1876 n°. 186, werden meer volledige bepalingen gemaakt bij Indisch Staatsblad 1878 n°. 138.

Civiel weduwen- en weezenfonds. Door de in 't vorig verslag (blz. 78) vermelde ordonnancie van 2 Junij 1877 (*Indisch Staatsblad* n°. 114), regelende de wijze van verificatie der ontvangsten voor rekening van derden, is de onzekerheid opgeheven die vroeger bestond aangaande de vraag, of het bestuur over het hierbedoelde fonds zelf heeft toe te zien dat al hetgeen aan het fonds verschuldigd is ook worde betaald. Nu is uitgemaakt dat het toezigt bij bedoeld bestuur berust, is eene vermeerdering van personeel bij het fonds noodig gebleken, waartoe is overgegaan bij Indisch Staatsblad 1877 n°. 179.

Eedsaflegging. De in het Indisch Staatsblad van 1827 n°. 115 opgenomen voorschriften nopens den zuiveringseed, door de ambtenaren af te leggen bij aanvaarding eener nieuwe betrekking of bij bevordering tot een hoogeren rang, leverden eenig bezwaar op wat betreft de controleurs bij het binnenlandsch bestuur, die dikwijls na eene bevordering geruimen tijd niet in de gelegenheid zijn om zich tot het doen van den eed naar de afdeelings- of gewestelijke hoofdplaats te begeven. Ter opheffing van dit bezwaar is nu bepaald (*Indisch Staatsblad* 1878 n°. 24) dat de controleurs den zuiveringseed schriftelijk kunnen afleggen.

In het gemis aan bepalingen omtrent de eedsaflegging der districtshoofden (demangs) op Banka werd, geheel in den geest van het reeds gevolgde gebruik, voorzien bij Indisch Staatsblad 1877 n°. 119.

O. Nijverheid.

I. Landbouw, boschwezen en veeteelt.

§ 1. *Java en Madura.*

a. Landbouw.

1°. Inlandsche landbouw.

Volgens de ontvangen opgaven, hierachter voor elk gewest afzonderlijk medegedeeld in de bijlagen NN en OO, is de uitgestrektheid der voor *geregelde* cultuur *ontgonnen* bouwvelden op Java en Madura — de Vorstenlanden en de particuliere landerijen niet medegerekend — van 2 746 044 bouws in 1876 tot 2 770 954 bouws in 1877 en alzoo met 24 910 bouws toegenomen, terwijl de vermeerdering, luidens de opgaven over 1875 en 1876, in die jaren achtereenvolgens had bedragen 22 586 en 168 747 bouws.

Van de genoemde oppervlakten bleven in 1876 onbeplant 174 798 en in 1877 174 285 bouws, doch daarentegen werden gebezigd voor twee oogsten in hetzelfde jaar, dus twee malen bebouwd, in 1876 897 062 en in 1877 899 314 bouws, terwijl *buiten* de geregelde bouwvelden nog werden in cultuur genomen in 1876 125 203 en in 1877 132 349 bouws droge gronden. In 't geheel werden alzoo in de beide jaren achtereenvolgens door de bevolking *beplant* (de tweede aanplant afzonderlijk gerekend) 3 593 511 en 3 628 332 bouws, waarvan in 1876 65,27 pct. met padi en 34,73 met andere eenjarige gewassen, en in 1877 respectievelijk 65,84 en 34,16 pct. In het volgende staatje vindt men de bovenvermelde opgaven gerangschikt naar de gebruikelijke verdeeling van de soort der bouwvelden.

SOORTEN VAN BOUWLAND.		1876. (Bouws.)				1877. (Bouws.)			
		Beplant met padi.	Beplant met andere eenjarige gewassen.	Onbeplant gebleven.	Alzoo in 't geheel ont-gonnen.	Beplant met padi.	Beplant met andere eenjarige gewassen.	Onbeplant gebleven.	Alzoo in 't geheel ont-gonnen.
Bewaterbare sawahs.	1e aanplant	1 386 315	80 788	51 613	1 518 716	1 411 759	83 262	50 616	1 545 637
	2e aanplant	88 267	450 865	. . . .	. . . .	92 148	465 492	. . . .	. . . .
Sawahs van den regen afhankelijk.	1e aanplant	677 922	23 024	36 835	737 781	673 614	19 649	34 397	727 660
	2e aanplant	9 943	196 789	. . . .	. . . .	5 751	186 894	. . . .	. . . .
Moerassawahs	1e aanplant	50 062	941	4 027	55 030	45 588	653	4 633	50 874
	2e aanplant	»	506	. . . .	. . . .	»	1 048	. . . .	. . . .
Tegalvelden (geregeld beplante).	1e aanplant	79 861	272 333	82 323	434 517	98 072	264 072	84 639	446 783
	2e aanplant	»	150 692	. . . .	. . . .	»	147 981	. . . .	. . . .
Geregeld bebouwde velden.	1e aanplant	2 194 160	377 086	174 798	2 746 044	2 229 033	367 636	174 285	2 770 954
	2e aanplant	98 210	798 852	. . . .	. . . .	97 899	801 415	. . . .	. . . .
Velden niet in geregelde cultuur.	1e aanplant	53 330	»	. . . .	. . . .	62 102	»	. . . .	. . . .
	2e aanplant	»	71 873	. . . .	. . . .	»	70 247	. . . .	. . . .
Totaal der beplante velden		2 345 700	1 247 811			2 389 034	1 239 298		
		3 593 511				3 628 332			

Hoedanig in de beide jaren de productie van het hoofdgewas (de padi) op de verschillende soorten van bouwland uiteenliep, en hoeveel percent der padi-aanplantingen slaagde, kan blijken uit onderstaand overzigt.

SOORTEN VAN BOUWLAND.	1876.			1877.		
	Gemiddelde padi-productie per bouw, berekend over:		Van de padi-velden slaagde:	Gemiddelde padi-productie per bouw, berekend over:		Van de padi-velden slaagde:
	de beplante velden.	de geslaagde aanplantingen alleen.		de beplante velden.	de geslaagde aanplantingen alleen.	
	pikols.	pikols.	pct.	pikols.	pikols.	pct.
Bewaterbare sawahs	28^{09}	28^{62}	98^{20}	27^{74}	28^{60}	96^{99}
Niet bewaterbare sawahs . .	17^{43}	18^{71}	93^{14}	15^{85}	17^{49}	87^{81}
Moeras-sawahs	26^{86}	28^{58}	94	27^{13}	28^{93}	93^{81}
Tegalvelden (daaronder ook de niet voor geregelde cultuur bestemde)	14^{46}	14^{88}	97^{21}	14^{71}	15^{45}	95^{18}
	24^{17}	25^{83}	96^{55}	23^{34}	24^{77}	94^{21}

In 1876 mislukten alzoo 3.45 pct. of 80 923 bouws padivelden, in 1877 daarentegen 5.79 pct. of 138 427 bouws.

Ook bij de andere eenjarige gewassen namen de mislukte velden in het afgeloopen jaar eene grootere plaats in dan in 1876; van de 1 247 811 bouws mislukten er toen slechts 36 830 of 2.95 pct., in 1877 daarentegen 78 876 van de 1 239 298 bouws, alzoo 6.37 pct.

Met welke gewassen de niet voor de padicultuur gebezigde velden beteeld werden blijkt — evenwel alleen wat de *geslaagde* aanplantingen betreft — uit de volgende opgaaf.

	1876.		1877.	
Suikerriet (vrijwillig geteeld) 1e aanpl.	15 534		17 732	
2e id.	409	15 943	624	18 356
Id. (op hoog gezag geteeld) 1e id.	42 769		42 865	
2e id.	»	a) 42 769	»	a) 42 865
Tabak . . . 1e id.	20 021		15 355	
2e id.	60 390	80 411	39 846	55 201
Indigo . . . 1e id.	2 098		1 955	
2e id.	14 881	16 979	10 988	12 943
Transporteeren		156 102		129 365

a) De contractueele aanplant beliep in elk der beide jaren 38 668 bouws, waarvan echter slechts 38 605 door tusschenkomst van het Gouvernement werden beplant, daar 63 bouws zonder aanplant werden verstrekt. Onder den contractueelen aanplant zijn niet begrepen de wegen en slooten door en om de suikerriettuinen. De oppervlakte, die daardoor wordt in beslag genomen, is nogtans in de hier voorkomende cijfers medegerekend, omdat zij oorspronkelijk een deel uitmaakte van de bouwvelden der bevolking.

	1876.		1877.	
Per transport		156 102		129 365
Kapas . . 1e aanpl.	3 388		4 030	
2e id.	18 950	22 338	22 565	26 595
Djagong . . 1e id.	152 435		143 502	
2e id.	274 701	427 136	260 299	403 801
Katjang . . 1e id.	30 849		42 449	
2e id.	108 871	139 720	98 463	140 912
Diverse (voedings-) gewassen 1e id.	95 306		86 138	
2e id.	370 379	465 685	373 611	459 749
Totalen . . 1e id.	362 400		354 026	
2e id.	848 581		806 396	
		1 210 981		1 160 422

De padi-oogst wordt berekend in 1877 te hebben opgeleverd $55^3/_4$ millioen pikols, dat is: ruim 2 millioen minder dan in 1874, $^1/_3$ millioen minder dan in 1875 en $^9/_{10}$ millioen minder dan in 1876.

Met betrekking tot den landbouw der bevolking worden hieronder nog eenige algemeene opgaven over de laatste vijf jaren medegedeeld, die echter in zoover met de boven medegedeelde verschillen, dat daarbij niet afzonderlijk zijn in rekening gebragt de velden die voor de tweede maal met padi of met eenig ander eenjarig gewas werden beplant, en dat de velden op hoog gezag met suikerriet beplant in 't geheel niet zijn opgenomen.

JAREN.	Aantal bouws door de bevolking voor eigen cultuur gebezigd.					Geschatte opbrengst der met padi beplante velden (in pikols padi).		Gemiddelde productie per bouw (in pikols padi).		Gemiddeld bedrag der marktprijzen van den pikol padi in de verschillende gewesten.	
	In 't geheel. (Totaal der twee volgende kolommen.)	Beplant met padi als eerste gewas.	Beplant met eenig ander gewas als eerste gewas.	Beplant met padi als tweede gewas.	Beplant met eenig ander gewas als tweede gewas.	In 't geheel.	Alleen van den tweeden aanplant.	Van alle met padi beplante velden.	Van de geslaagde padi-aanplantingen alleen.	Hoogste markt-prijzen.	Laagste markt-prijzen.
1873.	2 497 447	2 203 291	294 156	142 143	843 233	52 244 530	2 351 840	22.28	22.95	f 4,65	f 2,13
1874.	2 481 702	2 182 146	299 556	122 302	730 949	57 843 357	2 549 358	25.18	25.82	5,06	2,41
1875.	2 399 770	2 092 152	307 618	91 531	823 125	56 152 711	2 307 185	25.71	27.58	5,60	2,50
1876.	2 581 807	2 247 490	334 317	98 210	870 725	56 696 065	2 162 466	24.17	25.03	6,00	2,50
1877.	2 615 906	2 291 135	324 771	97 899	871 662	55 764 418	1 636 274	23.34	24.77	6,25	1,00

Omtrent de verschillende cultures der inlandsche bevolking in het bijzonder is nog het volgende aan te teekenen.

Rijstcultuur.

In verband met de langdurige hitte en droogte in het afgeloopen jaar kon de op Java en Madura verkregen oogst in zijn geheel nog vrij bevredigend genoemd worden. Wel is waar werd in een aantal gewesten eene mindere opbrengst dan gewoonlijk verkregen, maar daartegenover stond eene zeer voordeelige productie elders [1]), waarop niet zonder gunstigen invloed moet zijn geweest eensdeels de grootere zorg aan den aanplant besteed, anderdeels de omstandigheid dat men vrij bleef van overstroomingen, die in andere jaren gemeenlijk nog al schade aanrigtten. Alle gewesten te zamen genomen, leverde de padi-oogst, zoo als straks

[1]) In 10 residentien, voornamelijk in West-Java, werden namelijk 2 973 000 pikols *meer* verkregen dan in 1876, terwijl in de 11 andere gewesten het *nadeelig* verschil met genoemd jaar 3 905 000 pikols beliep.

gezegd, een nadeelig verschil tegenover 1876 op van ruim 900 000 pikols.

Van meer merkbaren invloed was de ongunstige weêrsgesteldheid van 1877 op den aanplant van tweede gewassen, welke zeer bemoeijelijkt werd en hier en daar zeer slechte uitkomsten opleverde.

Dit, in verband met de mogelijkheid dat veel rijst van Java zou worden uitgevoerd wegens de groote schaarschheid van dit voedingsmiddel in China, Siam, Cochin-China en Britsch Indie, deed de Indische Regering reeds bij voorbaat bedacht zijn op middelen om de bevolking voor gebrek te behoeden. De hoofden van gewestelijk bestuur werden aangeschreven om op den rijsthandel het oog te houden, een ruimen aanplant van voedingsmiddelen als tweede gewassen aan te bevelen en een naauwkeurig onderzoek in te stellen naar den voorraad van levensmiddelen in hunne gewesten.

Slechts in enkele streken is men voedingsmiddelen te kort gekomen, namelijk in een gedeelte van de Preanger regentschappen, in sommige districten van Rembang en Soerabaija en ook eenigermate in de afdeeling Ngawi (Madioen). Overal waar dit noodig was kwam het bestuur de behoeftigen te gemoet. Niet alleen werd gelegenheid gegeven om door arbeid aan publieke werken of in 's lands bosschen geld te verdienen voor den aankoop van levensbehoeften [1]), maar tevens werden gelden beschikbaar gesteld voor het uitdeelen van zaadpadi in een paar districten (in Rembang en de Preanger regentschappen), waar hieraan voor het bewerkstelligen van nieuwe aanplantingen behoefte bestond. Het was voornamelijk het vee, dat van de droogte te lijden had, door gebrek zoo aan voeder als aan drinkwater. Echter was gedurende eenige maanden de rijst zeer duur, hoewel de prijzen toch niet zoo hoog stegen als bijv. in 1875 in vele streken het geval was. In de residentie Rembang alleen wekte de toestand eenige bezorgdheid. De eerst laat ingevallen westmoesson van 1876/77 had slechts betrekkelijk weinig regen aangebragt en op den zeer droogen oostmoesson volgden onmiddellijk zware stortregens en overstroomingen, waardoor vele velden met tweede gewassen vernield werden.

Ofschoon de door de ambtenaren aanbevolen verbeteringen in den rijstbouw [2]) bij den inlandschen landbouwer over 't algemeen nog maar al te zeer op de vroeger vermelde bezwaren blijven afstuiten (zie o. a. vorig verslag blz. 189), werden toch in nagenoeg alle gewesten op grootere of kleinere schaal proeven genomen volgens de aanbevolen betere methode. Door het publiceeren van de rapporten omtrent deze proeven en omtrent die, welke onder de leiding van den directeur van 's lands plantentuin in den cultuurtuin te Buitenzorg werden genomen, tracht men wisseling van gedachten uit te lokken en door onderlinge vergelijking der uitkomsten te geraken tot eene door de ervaring volkomen beproefde methode. In de residentie Bagelen, waar de bevolking zeer gewillig is om de aanwijzingen der ambtenaren te volgen, waren meer dan elders vooruitgang en verbetering waar te nemen, en gaven eene goede bewerking van den grond en het ijl uitzaaijen op de kweekbeddingen de schoonste uitkomsten. Met lof wordt ook melding gemaakt van de wijze waarop in eenige districten van de afdeelingen Pandeglang (Bantam) en Patjitan (Madioen) de padicultuur door de bevolking gedreven wordt.

Hier en daar bespeurt men dat de bevolking tot het besef komt dat niet alle gronden, al kunnen zij geïrrigeerd worden, juist voor de padicultuur het meest geschikt zijn, en dat zij daarom overgaat tot de teelt van andere gewassen, waarvan zij met gelijke moeite meer voordeel trekt.

Ten aanzien van den wisselbouw handelt zij vrij algemeen met oordeel. Zoo plant zij na suikerriet meestal geen padi, waarvan slechts een schrale oogst te verkrijgen zou zijn, maar liever katjang of indigo.

Andere voedingsgewassen.

In belangrijker mate nog dan de rijstcultuur is in de laatste jaren de teelt van andere voedingsgewassen (waaronder in de eerste plaats djagong en katjang) toegenomen. Volgens de opgaven over 1874 en 1875 waren in die jaren met andere voedingsgewassen dan padi beplant (de mislukte velden niet medegerekend, omdat daarvan voor elk gewas afzonderlijk geen aanteekening wordt gehouden) 875 903 en 970 425 bouws; in 1876 en 1877 echter 1 032 541 en 1 004 462 bouws, waarvan (volgens het staatje op blz. 178 en de gewestelijke opgaven in de reeds aangehaalde bijlage OO) in laatstgenoemd jaar 403 801 bouws met djagong, 140 912 met verschillende soorten van katjang en 459 749 met andere soorten van voedingsgewassen, zoo als ketela, ketimoen, kedele, tales enz. [3])

De aanplant dezer gewassen geschiedde zoowel op sawahs, na de padi, als op tegals, zonder merkbaar nadeel voor de productiviteit der gronden.

Proeven met het inheemsch maken van vreemde gewassen werden met geen zeer bevredigend gevolg genomen. Eene gunstige uitzondering maakt de in vorige verslagen bedoelde, uit Engeland overgebragte katjangsoort, voor 't eerst op de onderneming Waspada van den heer HOLLE beproefd, en daarom katjang-Waspada geheeten. Deze soort wordt namelijk hoe langer hoe meer gewild en gaat langzamerhand de inheemsche katjanggewassen verdringen, omdat zij in korten tijd rijpt en gemakkelijker te oogsten is.

De in 't vorig verslag bedoelde djagong perak — reeds vroeger in Krawang ingevoerd — schijnt minder in den smaak te vallen. Zij wordt, even als andere uitheemsche djagongsoorten, weinig verbouwd, omdat de vreemde soorten spoedig verbasteren en de bevolking aan den smaak der inheemsche djagong de voorkeur geeft. De Maduresche bevolking in Probolinggo kan de djagong nog minder ontberen dan padi, en in de meeste bergstreken maakt dit gewas, hetzij alleen dan wel gemengd met rijst, het hoofdvoedsel van de bevolking uit.

In de afdeeling Salatiga der residentie Samarang werd de aanplant van Afrikaansche djagong beproefd, die goed opkwam. Van het verkregen zaad kon evenwel geen partij getrokken worden, omdat dit door insecten was aangetast.

Klappercultuur.

Ten gevolge van de aanmoediging, welke deze cultuur van bestuurswege ondervindt, breidt zij zich, hoewel langzaam, steeds uit. In het afgeloopen jaar hadden de aanplantingen veel te lijden van de langdurige droogte; vooral de jonge plantsoenen kwamen daardoor zeer slecht voort of stierven gedeeltelijk uit.

In den regel plant de bevolking de klappers, tusschen andere boomen in, op de woonerven, waar zij ze het best kan bewaken en verzorgen. Geregelde tuinen van eenigen omvang worden, behalve op sommige plaatsen aan het zeestrand, waar de klapperboom het weligst tiert, zelden aangetroffen.

De prijzen liepen in de verschillende gewesten uiteen voor de olie van f 25 tot f 55 per pikol en voor de noten van f 2,50 tot f 12 per 100 stuks. Verkoop van klappernoten en olie heeft zoowel in de dessa's als op de passars plaats. Door het toenemend gebruik van petroleum heeft echter de klapperolie als 't ware opgehouden een algemeen handelsartikel te zijn. Op de fabriekmatige bereiding van zeep uit klapperolie legt zich alleen een Europesche onderneming in Pekalongan toe.

Tabakscultuur.

Was in de drie voorafgegane jaren de teelt van tabak voor de inlandsche markt of ten behoeve van Europesche

---

[1]) Tot arbeid in de bosschen werd in de afdeelingen Blora (Rembang) en Ngawi (Madioen) gelegenheid gegeven. Voor de uitvoering in betaalden arbeid van werken aan wegen en bruggen, die anders in heerendienst worden verrigt, werd circa f 55 000 toegestaan, namelijk voor het district Bowerno in Bodjonegoro (Rembang) ongeveer f 24 000, voor twee districten in Soerabaija (Modjosari in Modjokerto en Mantoop in Lamongan) respectievelijk f 17 000 en f 6000, voor de districten Dero en Sepreh in Ngawi (Madioen) f 6700, en eindelijk voor het district Paroeng in de afdeeling Soekapoera kollot (Preanger regentschappen) f 1000.

[2]) Zie de circulaires in n°. 2950 en 2963 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad.

[3]) Met padi waren in elk der opgegeven jaren beplant (daaronder de mislukte velden wèl begrepen) achtereenvolgens 2 304 448, 2 183 683, 2 345 700 en 2 389 034 bouws.

ondernemers [1]) telkens toegenomen, — zoodat de aanplant [2]) (in 1874 58 587 bouws) in 1875 gestegen was tot 72 630 en in 1876 tot 80 411 bouws, — in 1877 slaagden slechts 55 201 bouws tabaksvelden, alzoo 25 210 bouws minder dan in 1876, wat alweder een gevolg was van de buitengewone droogte. In die vermindering deelden schier alle gewesten; slechts in een viertal (Probolinggo, Pekalongan, Samarang en Japara) oogstte men van 2738 bouws meer dan in 1876, doch daarentegen beliep voor de overige residentien het nadeelig verschil 27 948 bouws. De voor deze cultuur meest belangrijke gewesten Rembang, Bezoeki en Kadoe, waar in 1876 de (geslaagde) tabaksvelden eene oppervlakte besloegen van te zamen 42 321 bouws of ruim de helft van den totalen aanplant, komen in de opgaven over 1877 slechts voor met te zamen 25 318 bouws. Daarop volgden: in 1876 (met een aanplant tusschen 7762 en 6501 bouws) Banjoemas, Kediri en Pasoeroean, doch in 1877 (met een aanplant — altijd zonder de mislukte velden te rekenen — van 4771 tot 3990 bouws) Pasoeroean, Banjoemas en Preanger regentschappen. (In Kediri waren in 1877 slechts 3586 bouws geslaagd; in 1876 daarentegen 6659; voor de Preanger regentschappen beliep het cijfer destijds 4118 bouws.)

Even als gewoonlijk werd het product weder in de meeste gevallen (namelijk voor ruim $^2/_3$ gedeelten) verbouwd als tweede gewas; doch terwijl in de beide voorafgegane jaren meer sawahs dan tegals voor deze cultuur werden gebezigd, was in 1877 het omgekeerde het geval. Bij het teelen van tabak als tweede gewas wordt niet bijzonder gelet op de soort van gewas welke vooraf op denzelfden grond is geplant. In enkele bergstreken komt de tabak veel voor tusschen uijen, kool en andere groenten of aardvruchten voor Europeesch gebruik.

Aan onderhoud, afwatering en pluk wordt over het algemeen meer zorg besteed dan vroeger, echter nog volstrekt niet in die mate als het behoort.

Katoencultuur.

De teelt van kapas (katoen) is slechts van zeer geringe beteekenis, hetgeen, behalve aan de groote wisselvalligheid van deze cultuur en de geringe winst die zij dientengevolge oplevert, moet toegeschreven worden aan het toenemend gebruik van steeds goedkooper wordende Europesche lijnwaden.

Kapas wordt gewoonlijk als tweede gewas, meestal na den ojagong- of padi-oogst, in geringe hoeveelheden verbouwd op tegalvelden of op niet bevloeibare sawahs; in Krawang wordt ze ook dikwerf tusschen de padi geplant. De kapas tiert het best in zandigen kleigrond.

Daar het gewas eene gestadige droogte noodig heeft, was de wêersgesteldheid van 1877 daarvoor over 't algemeen gunstig, en de oogst was dan ook voordeeliger dan gewoonlijk; hier en daar echter was de hitte ook voor de kapas te fel en heeft zij sommige aanplantingen doen mislukken.

In de 15 gewesten, waar het product werd verbouwd (verg. bijl. OO), besloegen de aanplantingen (ongerekend de mislukte velden) 26 595 bouws (alzoo 4257 bouws meer dan in 1876), waarvan alleen in Samarang 9645, in Madioen 3482, in Japara 2779, in Cheribon 2302 en in Rembang 2194 bouws, welke gewesten ook in 1876 den grootsten aanplant hadden. Voor zoover opgaven zijn ontvangen, was de productie het hoogst in Kediri, waar gemiddeld $5^3/_4$ pikols per bouw werden verkregen, en in Madioen, waar de gemiddelde productie 4 à 6 pikols bedroeg. In Cheribon, Samarang, Bezoeki en Bagelen verkreeg men gemiddeld niet meer dan 2 à 3, soms 4 pikols per bouw.

Indigocultuur.

Niettegenstaande de indigo-teelt onder de meest winstgevende cultures kan gerekend worden, maakt de bevolking daarvan weinig werk; de aanplant, die in al de gouvernementsresidentien te zamen slechts 12 943 bouws besloeg (de mislukte velden daargelaten), wordt dan ook bijna uitsluitend voor eigen gebruik ondernomen [3]). In enkele gewesten werd iets meer aangeplant dan in 1876 (bijv. in Pekalongan, waar men in 1876 714, en in 1877 1044 bouws indigo aantrof), doch in de meeste gewesten was de aanplant belangrijk afgenomen, o. a. in Bagelen van 1517 tot 445 bouws, in Cheribon van 939 tot 392 en in Samarang van 1048 tot 433 bouws. De grootste aanplant voor een geheel gewest was in 1877 2351 bouws (in Japara), de kleinste 45 (in Bantam en ook in de afdeeling Pamakassan op Madura). Over 1875 en 1876 was de totale aanplant achtereenvolgens geweest 15 686 en 16 979 bouws.

De oogst viel over het algemeen gunstig uit, alhoewel gebrek aan water in het afgeloopen jaar ook voor deze cultuur nadeelig was. Cijfers omtrent de productie zijn niet gemeld. Alleen vindt men aangeteekend dat in Soerabaija en Kediri de zuivere winst per bouw indigo werd geschat op f 100 en in Probolinggo op f 120 à f 130.

Suikercultuur.

Voor zooveel deze cultuur als volkscultuur gedreven wordt, geschiedt de aanplant in de meeste gewesten op de erven.

Volgens de opgaven in bijlage OO werden overigens door de bevolking voor eigen cultuur met suikerriet beplant 12 793 bouws bewaterbare sawahs en 5563 bouws niet bewaterbare sawahs en tegalvelden, te zamen alzoo 18 356 bouws tegen 15 943 in 1876. In elk der beide jaren was de aanplant het belangrijkst in Soerabaija, Cheribon en Japara, namelijk in 1876 3020, 2237 en 1731 bouws, en in 1877 3897, 2601 en 2497 bouws. Verder worden voor 1877 de hoogste cijfers opgegeven (namelijk 1623 à 1366 bouws) voor Rembang, Probolinggo en Tagal. In enkele streken past de bevolking, doch zeer onvolkomen, het in de gouvernementstuinen gevolgde Reynoso-systeem toe.

Het product, voor zoover het niet tot eigen gebruik dient, wordt meestal in het klein (per rietstok) op de passars verkocht en hier en daar ook aan de omliggende suikerfabrieken. Op sommige plaatsen koopen Chinezen het product op, om er, door nakoking en zuivering, witte suiker van te maken. De voordeelen voor planter en bereider zijn moeijelijk op te geven, omdat de productie zeer ongelijk is en ook de prijzen bij verkoop zeer uiteenloopen. Hoeveel voor gevestigde ondernemingen, en hoeveel voor de inlandsche markt werd aangeplant, is niet na te gaan.

2°. Gouvernementscultures.

Koffijcultuur.

Op blz. 96 is reeds ter sprake gekomen het Koninklijk besluit van 14 October 1877 n°. 2 (*Indisch Staatsblad* n°. 271), waarbij een begin gemaakt werd met de aanwijzing van streken, waar geene voor den aanplant van koffij geschikte gronden in erfpacht mogen worden uitgegeven, omdat ze in haar geheel beschikbaar moeten blijven voor de uitbreiding der op hoog gezag ingevoerde — doch allengs populair gewordeu — koffijcultuur. Uit den aard der zaak wordt het bestuur door besluiten van dezen aard niet ontheven van de verpligting om in de niet gereserveerde streken voor de handhaving der gouvernementskoffijcultuur te zorgen, ook door te voorkomen dat de gronden, tot verwisseling der bestaande aanplantingen benoodigd, aan particulieren worden afgestaan. Bij voortduring wordt dan ook elke aanvraag om erfpacht getoetst aan de belangen der gouvernementskoffijcultuur, en wel zooveel mogelijk persoonlijk door den hoofdinspecteur voor die cultuur.

Deze hoofdambtenaar bezocht in het afgeloopen jaar de meeste koffijproduceerende gewesten om de aanplantingen te inspecteeren en de toepassing der zoogenaamde Preanger regelingen [4]), voor zooveel noodig, te leiden met de hem toegevoegde drie controleurs.

1) Over de Europesche ondernemingen zie men sub 3°. dezer afdeeling, alwaar ook de voor de Europesche markt verkregen productie wordt opgegeven.

2) Ongerekend de mislukte velden.

3) Over de twee in Bagelen en Pekalongan bestaande indigo-ondernemingen, wier eigenaren gronden van de bevolking in huur hebben, zie men sub 3°. dezer afdeeling.

4) Zie het verslag van 1872, blz. 152 en 153.

Van de meening, dat de residentie Pasoeroean van de toepassing dier regelingen zou kunnen uitgesloten blijven omdat de koffijcultuur er reeds grootendeels eene volkscultuur geworden was (verg. het verslag van 1875 blz. 180), is de Indische Regering teruggekomen. De inspectien, in den laatsten tijd in dat gewest verrigt, hadden de schaduwzijden doen kennen van het stelsel om de bevolking geheel aan zich zelve over te laten. Terwijl in sommige streken, door overmatige bijplantingen, uitgestrekte koffijwildernissen waren ontstaan, waar het product niet behoorlijk kon worden geoogst, waren er daarentegen tal van dessa's, die, ofschoon in hare onmiddellijke nabijheid de gelegenheid voor de cultuur zeer gunstig was, reeds sedert jaren geen koffij hadden bijgeplant. Tot wegneming van de nadeelen, aan dezen ongeregelden toestand verbonden, had de resident reeds in den aanvang van 1877 eenige voorzieningen genomen. Het onverstandig uitbreiden van koffijaanplantingen zou worden tegengegaan o. a. ook door strenge toepassing van de ontginnings-ordonnancie (*Indisch Staatsblad* 1874 n°. 79), terwijl aan den anderen kant geene dessa's, die op voegzamen afstand geschikte gronden bezaten, langer van elken koffijaanplant zouden worden verschoond. De Indische Regering heeft het echter wenschelijk geacht om het bij deze voorzieningen niet te laten; bij besluit van 23 September 1877 n°. 16 zijn dus de Preanger-regelingen op de residentie Pasoeroean van toepassing verklaard, evenwel met het ook voor de andere gewesten gemaakte voorbehoud, dat in de détails van die regelingen zou kunnen worden afgeweken, voor zoover plaatselijke omstandigheden dit vorderden. Zoo zullen in Pasoeroean de dessa's, waar tot dusver weinig aan de koffijcultuur werd gedaan, niet tot jaarlijksche bijplantingen worden verpligt, wanneer zij regelmatig de voor tuinen van andere dessa's onontbeerlijke hulpplukkers leveren. In 't algemeen werd den resident aanbevolen de te nemen maatregelen met de meeste omzigtigheid en niet dan na overleg met den hoofdinspecteur voor de koffijcultuur toe te passen.

Een ander gevolg van het in Pasoeroean in zwang gekomen stelsel, om zich van bestuurswege weinig of niet met de keuze van gronden voor de koffijcultuur of met het opleggen van bijplantingen in te laten, bestond hierin dat van lieverlede de meening was ontstaan, dat de bevolking, behoudens de verpligte levering van haar koffijproduct aan den lande, overigens met hare vrijwillig aangelegde koffijplantsoenen kon doen wat zij verkoos, dus ook, wanneer het haar goeddacht, de boomen kon prijs geven en de gronden bestemmen voor de teelt van andere gewassen. De Indische Regering heeft hierin aanleiding gevonden om te verklaren dat het regt van het Gouvernement op de plantsoenen niet mogt worden in twijfel getrokken waar vrijwillige cultuur in de plaats van gedwongen cultuur was getreden, en dat dus, zoolang de aanplantingen niet waren afgeschreven, daarover niet willekeurig mogt worden beschikt.

In de residentie Samarang zijn in den laatsten tijd bijzondere voorzieningen moeten genomen worden om verkeerdheden te doen ophouden die bij het beheer der gouvernementskoffijcultuur waren ingeslopen. In 1876 bleek het den toen opgetreden resident bij zijne eerste inspectien reeds dadelijk dat vele koffijtuinen in een verwaarloosden toestand verkeerden, en dat over 't algemeen de cultuur was veronachtzaamd. Op zijn voorstel werd daarom door de Indische Regering in den westmoesson van 1876/77 eene bijplanting van gemiddeld 77 boomen per cultuurpligtige gelast, d. i. 27 boomen boven het normale maximum voor de jaarlijksche bijplanting aangenomen. Een meer nauwkeurig onderzoek in enkele tuinen deed kort daarop het vermoeden rijzen dat er veel meer boomen in de registers te boek stonden dan in werkelijkheid aanwezig waren. Ten einde hieromtrent meer zekerheid te erlangen en met volledige kennis van zaken over den toestand te kunnen oordeelen, liet de resident in Maart 1877 eene algemeene en nauwgezette opneming van de gouvernements-aanplantingen verrigten, en wel in de eerste plaats in de afdeeling Ambarawa, omdat eene zeer groote wanverhouding werd opgemerkt tusschen de aldaar in de laatste jaren verkregen productie en het aantal te boek staande koffijboomen. Men bevond dan ook dat ruim 4 millioen boomen minder aanwezig waren dan de leggers vermeldden; maar bovendien werd geconstateerd dat voor de aanplantingen dikwijls uitgeputte en ongeschikte gronden gebezigd waren, waar de jonge aanplant telkens uitstierf; dat dientengevolge de cultuurdiensten zich in hoofdzaak bepaalden tot het inboeten der gestorven planten [1]), terwijl nagenoeg geen product verkregen werd, en dus ook nagenoeg geene belooning aan de bevolking ten deel viel, ten gevolge waarvan bij deze een groote afkeer tegen de koffijcultuur ontstaan was. Deze ongelukkige keuze van gronden was hoofdzakelijk een gevolg van het oude systeem, om zich vooral toe te leggen op het tot stand brengen van groote, aaneengeschakelde koffijtuinen, die gemakkelijk geinspecteerd konden worden. Alleen door eene oordeelkundige toepassing van de Preanger-koffijregelingen kon in den bestaanden ongunstigen toestand verbetering worden gebragt, en daarop heeft het bestuur zich dan ook met ijver toegelegd. De gunstige gevolgen bleven niet uit; de afkeer tegen de cultuur werd overwonnen, en toen voor den westmoesson 1877/78 eene bijplanting gelast werd van 50 boomen per hoofd, waren er velen die een grooter aantal aanplantten, hetzij in geregelde dessatuinen, hetzij op hunne eigen erven of in boomgaarden.

Terwijl vroeger het aantal boomen, door elken cultuurpligtige te onderhouden, bepaald was op 600, (eene bepaling die echter zeer gebrekkig was nageleefd,) is bij de nieuwe regeling meer rekening gehouden met de geaardheid van den te beplanten grond, met den afstand tusschen de tuinen en de woningen der planters enz. Voor dessa's, die in minder gunstige omstandigheden verkeerden, is het aantal op 400, voor andere, die over vruchtbare en hoog gelegen gronden konden beschikken, op 700 per cultuurpligtige gesteld, waartegen te minder bezwaar bestond omdat gebleken was dat in enkele dier dessa's van 800 tot zelfs 1900 boomen zonder moeite door één gezin onderhouden werden.

Gelijksoortige maatregelen zijn voor andere afdeelingen van Samarang (buiten Ambarawa) genomen of voorbereid [2]). Ten einde overigens voor het vervolg het toezigt op de koffijcultuur in Samarang beter te verzekeren, heeft de Indische Regering bepaald dat in de afdeelingen Salatiga en Ambarawa voortaan controleurs in stede van adspirant-controleurs zullen geplaatst zijn, terwijl voorts het aantal contrôle-afdeelingen in het regentschap Kendal met één is vermeerderd, zoodat de districten Bodja en Selokaton thans elk eene afzonderlijke contrôle-afdeeling vormen; de districten Perboean en Troeko te zamen eene derde afdeeling uitmaken, en de vierde, bestaande uit de districten Kaliwoengoe en Kendal, onder het onmiddellijk toezigt van den adsistent-resident is gebragt, die bijgestaan wordt door een adspirant-controleur.

Wat hierboven omtrent Samarang werd gezegd, — namelijk dat in de leggers een grooter aantal koffijboomen vermeld staan dan werkelijk aanwezig zijn, — geldt waarschijnlijk ook voor verschillende andere gewesten. Immers het is bij de inspectien van den laatsten tijd dikwijls gebleken dat die leggers gebrekkig worden bijgehouden, en dat daarop plantsoenen, die reeds sinds lang niets meer hebben afgeworpen, nog als vruchtdragend staan geboekt. Nu hierop de aandacht gevestigd is, mag verwacht worden dat in het vervolg meer nauwkeurigheid zal worden betracht, maar inmiddels kan slechts eene zeer betrekkelijke waarde worden toegekend aan de jaarlijksche statistiek be-

[1]) De aldus vervangen planten bleven in de leggers steeds als jonge boomen vermeld staan en daaraan is voor een goed deel het groote verschil tusschen de in de leggers aangegeven cijfers en den werkelijken toestand toe te schrijven.

[2]) In sommige Indische nieuwsbladen is, geheel in strijd met het hierboven medegedeelde, beweerd dat door de genomen maatregelen in Samarang afkeer tegen de gouvernements-koffijcultuur zou zijn opgewekt, en dat die afkeer zich zou geopenbaard hebben in vernieling van jonge koffijplantsoenen. Bij onderzoek is gebleken dat slechts in één gouvernements-koffijtuin in de afdeeling Salatiga een 400tal eenjarige koffijboomen zijn omgekapt, evenwel niet door de planters, maar hoogst waarschijnlijk door kwaadwilligen die zich op de planters wreken of den loerah in ongelegenheid brengen wilden. Ook op de nabijgelegen particuliere koffijlanden Tologo en Getas werden omstreeks denzelfden tijd jonge koffijboomen moedwillig vernield, hetgeen mede werd toegeschreven aan persoonlijke veeten.

reffende de koffijcultuur, voor zoover daarin cijfers betreffende het aantal vruchtdragende boomen voorkomen, of berekeningen op die cijfers zijn gebaseerd. In deze beschouwingen schijnt echter geen aanleiding te mogen gevonden worden om de gebruikelijke statistiek terug te houden. Bij dit verslag worden dan ook weder overgelegd de gewone overzigten van de voorgenomen afschrijvingen en bijplantingen in het laatste plantseizoen (zie bijlage PP), en van de uitkomsten der koffijcultuur in het afgeloopen jaar (zie bijlage QQ), beide ook aanwijzende het getal vruchtdragende boomen dat volgens de leggers in het begin van 1878 aanwezig was.

Blijkens het eerstgenoemde overzigt werd in het afgeloopen jaar afschrijving van 13 643 781 en bijplanting van 19 286 528 koffijboomen in geregelde plantsoenen bevolen. In 1876 was, zooals in het vorig verslag is berigt, de bijplanting van 19 234 383 boomen voorgeschreven. Bij opneming is echter gebleken dat gedurende den westmoesson 1876/77 werkelijk een veel grooter aantal boomen is bijgeplant (namelijk 21 918 431), 't geen hoofdzakelijk wordt toegeschreven aan de toepassing der Preanger-regelingen, waardoor de cultuur voor de bevolking zooveel gemakkelijker is geworden.

Ten gevolge van de goede zorg, in de laatste jaren bij de keuze van gronden voor de koffijcultuur betracht, was het aantal *jonge* boomen, dat afgeschreven moest worden, in 1877 weder gering, in vergelijking met de cijfers van vroegere jaren. Daarentegen was het aantal afteschrijven *oude* boomen grooter, en dit zal in volgende jaren nog toenemen wanneer zorgvuldiger dan tot dusver wordt opgelet dat geen plantsoenen in de registers geboekt blijven die niets meer opleveren.

Bij de regeling der bijplantingen in de gouvernementstuinen werd steeds gelet op de vrijwillige aanplantingen der bevolking. Van daar dat bijv. in Pasoeroean slechts de bijplanting van 203 455 boomen is bevolen geworden; doch ook in andere gewesten werden vele cultuurpligtigen van bijplantingen vrijgesteld omdat zij een genoegzaam aantal vrijwillig geplante boomen onderhielden.

In de residentien Cheribon, Samarang, Probolinggo, Madioen en vooral in Bagelen werden vele dessa's voor het eerst bij de koffijcultuur ingedeeld; doch in Kadoe moesten de districten Djetis en Kadoe, en in de Preanger regentschappen het district Tassikmalaija, van bijplantingen worden vrijgesteld omdat daarvoor geen geschikte gronden meer konden worden aangewezen; dit was ook het geval met eenige dessa's in Krawang, de Preanger regentschappen, Pekalongan, Samarang, Soerabaija, Madioen en Banjoemas. Bovendien is in meest alle gewesten aan eenige dessa's vrijstelling van verpligte bijplantingen verleend omdat elk huisgezin reeds een voldoend aantal boomen te onderhouden had, of wel omdat zooveel koffij werd geproduceerd dat nieuwe bijplantingen zouden schaden aan het behoorlijk verwerken van het product of aan het goede onderhoud van de bestaande plantsoenen. Ook werden weder eenige dessa's van bijplantingen vrijgesteld op voorwaarde dat reeds bestaande tuinen, aangelegd op minder rijken grond, zouden worden bemest.

Het aantal merdikatuinen of inlandsche koffijondernemingen in de Preanger regentschappen is in 1877 eenigszins toegenomen. Zij besloegen in dat jaar alle te zamen eene uitgestrektheid van 6864 bouws, waarvan 1101 bouws reeds afgeschreven en 5763 nog bij de bevolking in onderhoud waren toen zij aan de inlandsche ondernemers werden overgedragen. Wegens onvoldoend onderhoud werden 58 bouws van twee ondernemers, aan wie ze waren afgestaan, teruggenomen, terwijl anderen een gedeelte van de hun afgestane tuinen moesten teruggeven, omdat zij niet bij magte bleken de geheele uitgestrektheid behoorlijk te onderhouden. Omtrent de uitkomsten dezer ondernemingen is weinig gemeld wat zou kunnen strekken tot aanvulling van hetgeen in vorige verslagen werd medegedeeld. Over 't algemeen schijnen de gronden niet minder af te werpen dan zij zouden gedaan hebben wanneer zij in handen der cultuurpligtigen waren gebleven. Voor zoover de ondernemers met eigen kapitaal werken en in persoon hunne tuinen beheeren, maken zij, naar gezegd wordt, goede zaken. Sommigen geven zich veel moeite, ook voor eene goede bereiding van hun product, volgens de zoogenaamde West-Indische methode. Aan drie hunner werden daartoe van regeringswege pelmolens verstrekt, terwijl vier anderen ieder een fraai gemonteerden gollok ten geschenke kregen, ten blijke dat hunne bemoeijingen door het bestuur gewaardeerd werden. [1])

Buiten de Preanger regentschappen zijn alleen in Bantam dergelijke inlandsche ondernemingen tot stand gekomen. Aldaar werden namelijk door drie inlanders een honderdtal bouws nog in onderhoud zijnde tuinen overgenomen, met de verpligting om de gronden minstens gedurende 20 jaren voor de koffijcultuur te blijven bestemmen.

Schikkingen nopens den ruil van plantsoenen tusschen verschillende dessa's, ten einde de af te leggen afstanden voor de met het onderhoud belaste cultuurpligtigen te bekorten, zijn weder in verschillende gewesten tot stand gekomen, namelijk in Bantam, Tagal, Samarang, Japara, Madioen en Bagelen.

Ten aanzien van de zorg waarmede in het afgeloopen jaar de werkzaamheden voor den aanleg en het onderhoud van de koffij-aanplantingen op Java werden verrigt, luiden de berigten niet ongunstig.

Van bestuurswege wordt steeds getracht het gebruik van deugdzame kweekplantjes, uit volkomen rijpe zaden getrokken, te bevorderen. Voor eenige districten in de Preanger regentschappen en Banjoemas, waar men gebrek had aan goed zaad, werden tot inkoop daarvan de noodige fondsen toegestaan (in 't geheel f 342). De kweekbeddingen hebben in 1877 zeer veel geleden van de felle droogte, waardoor veel zaden niet zijn opgekomen of slecht ontwikkeld. Er waren echter kweekplantjes genoeg voor de uitgeschreven bijplantingen.

Ook heeft de droogte veel jong plantsoen doen uitsterven en in de lagere streken hadden vele vruchtdragende tuinen daarvan mede te lijden, maar de hoog gelegen tuinen hebben er eerder door gewonnen dan verloren. Het onderhoud der tuinen werd er gemakkelijker door gemaakt, omdat het onkruid minder welig opschoot.

Omtrent het bemesten van koffijtuinen en het toppen van koffijboomen is, na het in vorige verslagen vermelde, niets nieuws mede te deelen. Bemesting kan van bestuurswege niet voorgeschreven worden, omdat de bevolking door zoodanig voorschrift ligt te veel zou worden gedrukt, maar men tracht haar van het nut der zaak te overtuigen waar daartoe aanleiding bestaat.

Eene aanplanting van 24 525 boomen in de Preanger regentschappen en eene van 56 678 boomen in Cheribon werden bestemd om op stomp gekapt te worden. Deze bewerking, vroeger wel eens onoordeelkundig toegepast, vindt tegenwoordig, ingevolge het in het vorig verslag (blz. 192) vermeld Indisch besluit van 23 Augustus 1876, niet plaats dan na verkregen magtiging van het bestuur. Zij kan alleen te pas komen bij oude tuinen, waarvan de boomen nog wel vol kracht, maar te veel in elkaâr gegroeid zijn om vrucht te geven.

De in de afdeeling Soekaboemi (Preanger regentschappen) genomen proeven met het langs den grond leiden der stammen van jonge koffijboomen hebben zulke ongunstige uitkomsten opgeleverd, dat van eene voortzetting daarvan is afgezien. De stammen dreven wel veel nieuwe loten uit, maar deze stonden te digt bij elkander om behoorlijk vrucht te kunnen geven en de levensduur der boomen scheen door het ombuigen niet te worden bevorderd. De in het vorig verslag bedoelde proefneming met het ombuigen van boomen in afgeschreven koffijtuinen in de afdeeling Loemadjang (Probolinggo) had niet op jonge, maar op oude boomen betrekking. Zij werd genomen onder persoonlijke leiding van den hoofdinspecteur der koffijcultuur en van den resident, maar ten gevolge van de langdurige droogte werden geen beslissende uitkomsten verkregen. De neêrgebogen boomen maakten alle nieuwe loten, maar deze zijn spoedig verdord.

Aan de proefnemingen met Laurina-koffij is geen verdere uitbreiding gegeven, daar bij onderzoek op particuliere landen in Buitenzorg en de Vorstenlanden gebleken is dat deze soort minder produceert dan de op Java inheemsche soort. Met den aanplant van Liberia-koffij zijn tot dusver alleen nog bij 's lands plantentuin te Buitenzorg proeven

---

[1]) Ook aan verschillende inlandsche hoofden in de Preanger regentschappen zijn onderscheidingen in den eenen of anderen vorm toegekend geworden wegens hunne goede zorgen voor de koffijcultuur

genomen, die reeds op blz. 115 besproken zijn. Van de aldaar gewonnen zaden van deze soort zal echter waarschijnlijk in dit jaar reeds een gedeelte elders kunnen worden benuttigd.

Ziekten van eenige beteekenis kwamen in de koffijtuinen op Java in het afgeloopen jaar niet voor. In Banjoewangi had men echter ten gevolge van den langdurigen oostmoesson meer last dan gewoonlijk van de uitsluitend in dat gewest voorkomende »lentok", een kapelletje dat voornamelijk de dadapbladeren aantast, maar tevens eene witte kleverige stof op de koffijboomen afzet, waardoor deze beschadigd worden.

Ter voorkoming dat eene op Ceylon heerschende bladziekte naar den Indischen archipel zou worden overgebragt, heeft de Indische Regering, bij ordonnancie van 19 December 1877 (*Indisch Staatsblad* n°. 262), den invoer van koffijplanten en koffijzaden uit Ceylon tot wederopzeggens toe verboden. Dit werd in 't bijzonder noodig geacht met het oog op den handel in zaden van Liberia-koffij die van Ceylon uit gedreven wordt. Onlangs (ordonnancie van 24 Julij 1878, *Indisch Staatsblad* n°. 199) is ook de uitvoer van zaden en planten van Sumatra's Westkust naar andere deelen van den Archipel verboden, omdat in dat gewest de op blz. 212 van 't vorig verslag besproken bladziekte nog sporadisch voorkwam.

Voor het plukken en bereiden der koffij was de drooge weêrsgesteldheid in het afgeloopen jaar gunstig.

Van hulpplukkers werd, behalve in Pasoeroean en de afdeeling Tengger in Probolinggo waar ze steeds in grooten getale benoodigd zijn, ook gebruik gemaakt in Tagal en in een gedeelte van Soerabaija. In de genoemde afdeeling van Probolinggo en in een gedeelte van Pasoeroean (contrôle-afdeeling Toempang) was de opkomst van hulpplukkers gedurende den oogst van 1877 onvoldoende. De plaatselijke ambtenaren schrijven dat toe aan het vroeg invallen van de vastenmaand, wanneer de hulpplukkers liefst in hun eigen dessa zijn.

De twee ingevolge Indisch besluit van 2 Mei 1876 vervaardigde pelmolens voor het ontbolsteren van drooge koffij, waarvan sprake was in het vorig verslag, kwamen in Pasoeroean in werking. De bevolking maakte er gretig gebruik van, maar het bleek dat elke molen per dag slechts p. m. 10 pikols kon vermalen, wat voor de groote oogsten van Pasoeroean van luttele beteekenis is. Intusschen werd de waarde der met deze molens ontbolsterde koffij op f 4 per pikol meer getaxeerd dan die van de koffij welke op de gewone wijze, door stampen of slaan, van den bolster was ontdaan. Men is er nu op bedacht om goedkooper molens te bekomen, die tevens meer vermalen. Met de in 't vorig verslag bedoelde handpelmolen (pulper) van WALKER, die bestemd is om de versche vruchten van de roode schil te ontdoen, konden in 1877 nog geen proeven genomen worden, omdat zij te laat in Pasoeroean ontvangen werd. De Waspada-pelmolens, die zoowel voor het wegnemen der versche roode schil als voor het ontbolsteren van gedroogde koffij kunnen dienen, vonden in Pasoeroean bij de bevolking geen bijval. In de Preanger regentschappen wordt, vooral door houders van merdikatuinen, van deze soort molens veel gebruik gemaakt. In den laatsten tijd is daar een nieuwe pulper (systeem GODON) in gebruik gekomen, die uitmuntend voldoet.

Bereiding van koffij op den voet der bepalingen van het Indisch Staatsblad 1873 n°. 54 had plaats in Pasoeroean, de Preanger regentschappen en Japara. In laatstgenoemd gewest staan twee Chinezen als koffijbereiders bekend. Zij leverden echter in 1877 slechts 44 pikols af. In de Preanger regentschappen werden ruim 1000 pikols bereid door een zestal Chinezen. Het uit vorige verslagen bekende bereidings-etablissement te Sisir in Pasoeroean leverde 4280 pikols in (waarvan 210 uit den oogst van 1876). Bovendien werden in dat gewest door 8 Europeanen en door even zoovele Chinezen, die koffij van de bevolking overnemen om ze te bereiden, in 't geheel 2397 pikols in 's lands pakhuizen afgeleverd. Alleen de van het etablissement te Sisir afkomstige koffij is gebleken beter bereid te zijn dan de koffij die door de inlandsche bevolking regtstreeks in 's lands pakhuizen wordt afgeleverd. De factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij taxeerde de waarde van $3782^{96}/_{100}$ pikols, bij dat etablissement op West-Indische wijze bereid, f 3 tot f 4 per pikol hooger dan de op gewone wijze bereide Pasoeroean-koffij, weshalve over die hoeveelheid aan den ondernemer de bij art. 5 van Indisch Staatsblad 1873 n°. 54 bepaalde premie van f 2 per pikol werd uitbetaald.

Aan den hoofdinspecteur is een onderzoek opgedragen naar hetgeen in het algemeen gedaan kan worden om door eene betere bereiding aan het op Java geoogste product eene grootere waarde te geven.

In de residentie Bantam, waar in vroegere jaren twee Europesche opzieners werden aangesteld voor het toezigt op de koffijbereiding (naar de West-Indische methode) in de afdeeling Pandeglang, zijn die betrekkingen opgeheven, omdat het bedoelde toezigt veilig scheen te kunnen worden opgedragen aan het pakhuispersoneel en den controleur der afdeeling.

De in 1877 verkregen koffijoogst bleef wel is waar beneden de in het vorig verslag vermelde raming van 910 000 pikols, maar kan toch alleszins bevredigend genoemd worden, wanneer men in aanmerking neemt dat de oogst van 1876 buitengewoon groot was en dat zeer ruime oogsten meestal door slechte gevolgd worden. Er werden namelijk, met inbegrip van de levering uit de Vorstenlanden, ruim 875 000 pikols bij de pakhuizen ingenomen, en de oogst van 1877 kan dus onder de goede worden gerangschikt. De oogst van 1878 zal waarschijnlijk geringer zijn ten gevolge van de schade, die, zoo als hooger gezegd is, door de hardnekkige droogte is toegebragt aan de koffijplantsoenen in de lagere streken. In 't begin van September werd verwacht dat 852 000 pikols zouden ontvangen worden. De oogst kwam echter zeer laat binnen, wat natuurlijk is, omdat het meeste product moest verkregen worden van de hoogst gelegen tuinen, waar de koffij langer tijd behoeft om te rijpen dan in de lagere streken.

Bijzonderheden omtrent den oogst van gouvernements-koffij over 1877 in elk gewest, omtrent de daarop gevallen kosten enz. zijn vervat in de hooger reeds aangehaalde bijlage QQ. Het gebruikelijke vijfjarig overzigt, tevens omvattende de levering uit de Vorstenlanden, volgt hieronder.

JAREN.	Getal vruchtdragende boomen waarvan is geoogst (behalve in de Vorstenlanden). a)	Verkregen hoeveelheid koffij, zonder de bij het ledig vallen der pakhuizen bevonden overwigten. — Pikols.	Hoeveelheid in het geheel bij de pakhuizen ontvangen. — Pikols.	Gezamenlijke kosten van de aan het Gouvernement geleverde koffij.	Gemiddelde prijs waarop de pikol koffij aan het Gouvernement te staan kwam, berekend over de geheele hoeveelheid ontvangen koffij tot aan de afscheeppakhuizen.	Opbrengst van de in Nederland geveilde koffij per pikol.	
						Bruto.	Netto.
1873.	239 079 225	773 338	773 920	f 12 217 443	f 15,80	f $67,20^{4}/_{10}$	f $60,36^{3}/_{10}$
1874.	238 838 333	1 030 106	1 031 989	17 220 406	16,68	$70,40^{2}/_{10}$	$63,91^{4}/_{10}$
1875.	237 385 018	492 636	493 420	8 514 936	$17,25^{5}$	$69,47^{7}/_{10}$	62,98
1876.	238 187 768	1 264 212	1 266 196	20 407 336	$16,11^{5}$	$64,10^{6}/_{10}$	$57,99^{1}/_{10}$
1877.	228 270 821	873 732	875 410	14 808 919	16,91	$63,95^{8}/_{10}$	$58,03^{8}/_{10}$

a) Wat deze cijfers betreft, moet herinnerd worden aan hetgeen op blz. 181/182 is gezegd over de onnaauwkeurigheid der koffijleggers.

De inkoop van koffij had zonder noemenswaardige stoornis plaats. Alleen moesten in de residentie Pasoeroean 5250 pikols op bons worden ingekocht, omdat bij een paar pakhuizen tijdelijk gebrek aan fondsen ontstaan was, doordien een stoomschip, dat geld van Soerabaija naar Pasoeroean overbragt, aan den grond raakte en alzoo in zijne reis vertraagd werd. De bons werden echter spoedig tegen geld ingewisseld.

Oprigting van meer pakhuizen wordt nog steeds als een zeer goed middel beschouwd om de cultuur bij de bevolking meer gewild te maken. Voor sommige plaatsen, waar de bevolking de koffij over groote afstanden heeft te vervoeren en soms f 1 tot f 2 transportloon per pikol moet betalen, staat het oprigten van nieuwe pakhuizen gelijk met eene verhooging van den inkoopprijs. Ook wordt de aanleiding tot clandestienen verkoop veel minder naarmate het product gemakkelijker kan worden ingeleverd. Dat de gelegenheid tot inlevering in den laatsten tijd belangrijk is vermeerderd, kan blijken uit de reeds aangehaalde bijlage QQ, volgens welke op 31 Maart jl. in 't geheel op 345 plaatsen inkooppakhuizen waren geopend, terwijl dit aantal bij het eind van 1876 293 bedroeg. (In bijlage OO van 't vorig verslag werd een totaal van 295 vermeld, maar — zoo als later gebleken is — was daarbij voor Banjoemas op 2 pakhuizen te veel gerekend.) Bovendien moeten onderscheidene permanente of hulppakhuizen, welker oprigting reeds bevolen is, nog in werking komen. De 52 nieuw geopende pakhuizen waren verdeeld over twaalf gewesten.

De afvoer van koffij uit de inkooppakhuizen naar de doorvoer- en afscheeppakhuizen had geregeld plaats. De lage waterstand in sommige rivieren had echter vertraging in het afschepen ten gevolge.

Alleen in een paar pakhuizen vertoonden zich snuitkevers, die echter spoedig onschadelijk werden gemaakt door de koffij om te werken en aan de lucht bloot te stellen. Hier te lande werd bevonden dat sommige ladingen hadden gebroeid, en dit werd door de factorij der Handelmaatschappij toegeschreven aan het niet behoorlijk omwerken der koffij in de pakhuizen. Naar aanleiding hiervan zijn de residenten uitgenoodigd te zorgen voor eene behoorlijke omwerking, wanneer de koffij lang in de pakhuizen blijft opgeschuurd.

De uitkomsten der koffijveilingen in de laatste twee jaren in Nederland en op Java, en — wat de eerstbedoelde veilingen betreft — ook de uitkomsten der eerste zes van het loopende jaar zijn zamengevat in de hier volgende staten.

Veilingen in Nederland.

Veiling van:	Verkochte hoeveelheid (in pikols).	Uitgeleverde netto hoeveelheid (in kilogrammen).	Gemiddelde opbrengst per 1/2 kilogr.	
			Bruto.	Netto.
1876.				
16 Februarij . .	79 149^{49}	4 697 477^{5}	f 0,57^{76}	f 0,52^{55}
22 Maart	74 396	4 443 929	0,55^{49}	0,50^{36}
19 April.	73 351^{83}	4 345 906	0,55^{62}	0,50^{54}
17 Mei.	75 215^{82}	4 452 837	0,52^{47}	0,47^{25}
21 Junij.	72 992^{60}	4 529 240^{5}	0,53^{54}	0,48^{36}
16 Augustus . .	92 852^{62}	5 513 391	0,51^{67}	0,46^{62}
13 September. .	86 480^{55}	5 141 083	0,52^{55}	0,47^{64}
18 October . . .	97 447^{912}	5 762 353	0,52^{24}	0,47^{24}
22 November. .	98 268^{54}	5 854 812	0,53^{55}	0,48^{35}
	750 155^{362}	44 741 029	*a*) f 0,53^{74}	f 0,48^{65}
1877.				
14 Februarij . .	100 313^{75}	5 989 652	f 0,53^{88}	f 0,48^{74}
21 Maart	100 625	6 002 110	0,54^{92}	0,49^{63}
Transporteeren	200 938^{75}	11 991 762	»	»
Per transport	200 938^{75}	11 991 762	»	»
18 April.	99 776^{45}	5 973 474	0,50^{64}	0,45^{49}
23 Mei.	100 031^{82}	5 967 758	0,53^{94}	0,48^{88}
27 Junij.	101 023^{41}	6 040 626	0,53^{10}	0,47^{95}
22 Augustus . .	100 283^{31}	5 961 026^{5}	0,55^{50}	0,50^{14}
19 September. .	100 146	5 954 191^{5}	0,52^{59}	0,47^{63}
24 October . . .	100 410^{64}	5 955 731^{5}	0,53^{94}	0,48^{87}
21 November. .	98 453^{01}	5 864 528	0,54^{31}	0,49^{21}
	901 063^{39}	53 709 097^{5}	*a*) f 0,53^{65}	f 0,48^{50}
1878. (*b*)				
20 Februarij . .	93 888^{76}	5 587 096^{5}	f 0,52^{44}	f 0,47^{34}
27 Maart	94 301^{84}	5 636 174	0,49^{19}	0,44^{25}
1 Mei.	93 544	5 578 581	0,52^{58}	0,47^{26}
5 Junij.	100 167^{13}	5 967 233^{5}	0,52^{74}	0,47^{53}
10 Julij	92 527	5 508 846^{5}	0,47^{29}	0,42^{50}
14 Augustus. .	92 729	5 517 375^{5}	*c*) 0,52	*b*) 0,46^{8}

a) In de aantooningen betreffende de verantwoording der hier te lande verkochte gouvernementsproducten over 1876 en 1877 (bijlage EE van het vorig verslag en bijlage FF hierachter) wordt als „gemiddelde veilingsprijs" per 1/2 kilogram (dat is als gemiddeld van het gebodene) opgegeven f 0,54^{28} en f 0,53^{92}. Te dezer plaatse is de werkelijke ontvangst tot grondslag genomen, dat is: de veilingsprijs verhoogd met de aan de koopers in rekening gebragte 1 pct. veilingskosten, doch verminderd met de 1 1/2 pct. rabat voor contante betaling. Van daar het verschil tusschen beide opgaven.

b) Over de van 1878 af ingevoerde gewijzigde verdeeling van de termijnen tusschen elke veiling zie men blz. 152 hiervóór.

c) Deze opgaaf is nog van voorloopigen aard.

Veilingen op Java.

Veiling van:	Verkochte hoeveelheid (in pikols).	Opbrengst.	Gemiddelde bruto veilingsprijs per pikol.	Dus per 1/2 kilogr.	Fictieve netto opbrengst per 1/2 kilogr. *a*)
1876.					
18 Julij. . .	25 000	f 1 195 090	f 47,8 0	f 0,38^{70}	f 0,40^{52}
15 Augustus .	25 000	1 192 050	47,68^{20}	0,38^{60}	0,40^{42}
14 October .	25 000	1 212 760	48,51^{04}	0,39^{27}	0,41^{09}
11 November.	25 000	1 270 028	50,80^{08}	0,41^{12}	0,42^{97}
	100 000	f 4 869 928	f 48,69^{92}	f 0,39^{42}	f 0,41^{25}

a) Ofschoon eene juiste vergelijking tusschen den verkoop hier te lande en op Java niet wel te maken is, al ware het alleen omdat, bij het gemis eener behoorlijke sorteering van de op Java geveilde koffij, de opbrengsten van dezelfde soorten niet tegenover elkander kunnen worden gesteld, schijnt het toch zijn nut te kunnen hebben om aan te teekenen — gelijk in deze kolom geschiedt — op welk bedrag de Indische veilingsprijs te stellen is, wanneer, (na aftrekking van f 0,10 per pikol wegens die onkosten, welke ook komen in mindering van de bruto opbrengst hier te lande,) in het voordeel van den veilingsprijs te Batavia wordt gebragt het uitvoerregt, à f 3 per 100 kilogram, en het koersverschil, waarvoor te stellen is 1 pct., omdat de kosten van specie uitzending of wisselafgifte gemiddeld op dat bedrag komen te staan. Eene vergelijking op dezen grondslag geeft zoowel over 1876 als over 1877 eene uitkomst in het nadeel der veilingen op Java, doch in het afgeloopen jaar was dit verschil veel minder groot dan in 1876.

Veiling van:	Verkochte hoeveelheid (in pikols).	Opbrengst.	Gemiddelde bruto veilingsprijs per pikol.	Dus per ½ kilogr.	Fictieve netto opbrengst per ½ kilogr.
1877.					
18 Julij. . .	25 000	f 1 396 850	f 55,87^{4}	f 0,45^{23}	f 0,47^{12}
14 Augustus .	*b*) 25 000	1 363 860	54,55^{4}	0,44^{16}	0,46^{04}
13 October .	25 000	1 336 650	53,46^{6}	0,43^{28}	0,45^{15}
10 November.	25 000	1 405 840	56,23^{3}	0,45^{52}	0,47^{41}
	100 000	f 5 503 200	f 55,03^{2}	f 0,44^{55}	f 0,46^{43}

b) Van deze hoeveelheid zijn 1000 pikols aan de firma, die ze voor f 54 600 gekocht had, niet afgeleverd, omdat zij in staat van faillissement geraakte. Op de veiling van November 1877 ten tweeden male verkocht, hebben de bedoelde 1000 pikols f 54 300 opgebragt, dus f 300 gulden minder dan bij den eersten verkoop. Dit bedrag wordt op den boedel der failliete firma verhaald.

Het in beide jaren verkochte product bestond uit de ondervolgende hoeveelheden Kadoe-, Samarang-, Pasoeroean-, Malang- en Preanger-koffij:

	Veiling van:	Hoeveelheden. — Pikols.		Gemiddelde opbrengst per pikol.	
		1876.	1877.	1876.	1877.
Kadoe-koffij.	Julij.	7 000	7 000	f 48,20	f 56,79
" "	Aug.	4 000	5 000	48,98^{5}	54,26
Samarang-koffij	Julij.	18 000	18 000	47,64	55,51^{5}
" "	Aug.	6 000	5 000	46,64	54,34^{5}
Pasoeroean-(Malang)-koffij.	"	15 000	15 000	47,75	54,72
" " "	Oct.	20 000	20 000	48,67	53,52
" " "	Nov.	15 000	15 000	48,27^{5}	54,19^{5}
" (Tengger-) "	Oct.	5 000	5 000	47,84	53,25
Preanger-koffij.	Nov.	10 000	10 000	54,59	59,29
Te zamen . .		100 000	100 000		

Suikercultuur.

De langdurige droogte in 1877 had over 't algemeen een gunstigen invloed op den oogst bij de in contract met het Gouvernement werkende ondernemingen, en deze was dan ook weder grooter dan in 1876. Intusschen werkte die weêrsgesteldheid toch in sommige opzigten nadeelig. Daardoor verminderde namelijk hier en daar de saprijkheid van het rijpe riet, terwijl ook bij het persen een gedeelte van het suikergehalte verloren ging doordien het in de ampas achterbleef. Bij de fabrieken, welke water als drijfkracht bezigen, duurde bovendien de maal-tijd bijzonder lang, omdat men geen water genoeg had. Alleen in de residentie Banjoemas vielen gedurende den maal-tijd hevige regens.

Voor den nieuwen aanplant was de aanhoudende droogte zeer schadelijk. Het gewas moest overal veel meer dan anders begoten worden; in Samarang moest men zelfs gedurende zes weken over het voedings- en condensatiewater der fabrieken beschikken ter begieting van de riettuinen en van de velden der bevolking, terwijl in Rembang (waar men doorgaans te laat met den aanplant begint) putten moesten worden gegraven om water te verkrijgen voor het begieten der stekken en jonge planten, die desniettemin voortdurend uitstierven en weder ingeboet moesten worden. Op het laatst bleek in dit gewest alle verdere bewerking der velden onmogelijk, en eerst bij het doorkomen van de regens in December kon er de aanplant beëindigd worden. Daarna werden ten slotte nog 9 bouws overstroomd ten gevolge van eene dijkbreuk.

Uitvoerige opgaven nopens de 95 in contract met het Gouvernement werkende ondernemingen zijn te vinden in de bijlage RR. In die bijlage is nu afzonderlijk vermeld wat van bestuurswege voor den gouvernements-aanplant aan de bevolking en de hoofden betaald wordt en wat het bestuur van de fabriekanten tot compensatie van die betalingen ontvangt. Vroeger bestond er tusschen het bedrag dat (voor schadeloosstelling wegens den afstand van grond, plantloon, belooning van dessahoofden en cultuurpercenten) door het bestuur betaald en het bedrag dat deswege van de fabriekanten terug ontvangen werd geen verschil, maar ingevolge de in 't vorig verslag, blz. 195, besproken nieuwe regeling van het plantloon en van de schadeloosstelling wegens den afstand van grond, en van de vergoedingen deswege door de fabriekanten aan het bestuur verschuldigd [1]), zijn beide bedragen thans niet meer gelijk. Voor den gouvernements-aanplant bij de 94 ondernemingen, die op den voet der voorschriften van 1871 (*Indisch Staatsblad* n°. 213) werken, had het bestuur in het oogstjaar 1877 te betalen f 6 602 871, terwijl deswege door de fabriekanten moest vergoed worden f 6 565 432 [2]). Het nadeelig verschil, in het vorig verslag voorloopig op f 41 532 gesteld, bedraagt dus f 37 439.

Ten aanzien der productie over 1877 blijkt uit de aangehaalde bijlage dat alle fabrieken te zamen gemiddeld 67.97 pikols per bouw opleverden. De hoogste productie werd verkregen op de fabriek Olean in Bezoeki, namelijk 109.67 pikols per bouw, een resultaat dat nog nooit door eenige fabriek bereikt was. Daarop volgde Kalibagor in Banjoemas met 98.23 pikols [3]). De fabriek Pandji in Bezoeki, die in 1875 en 1876 bovenaan stond, verkreeg thans 96.66 pikols per bouw. Voorts wierpen nog vier fabrieken eene productie boven de 90 pikols per bouw af, te weten: Djombang in Soerabaija 94.15 pikols, Waringin-Anom in Bezoeki 94.02, Tjomal in Tagal 94 en Watoetoelis in Soerabaija 92.20 pikols. Zeventien fabrieken verkregen tusschen de 90 en 80 pikols per bouw, twintig tusschen de 80 en 70, een en twintig tusschen de 70 en 60, twintig tusschen de 60 en 50, zes tusschen de 50 en 40, vier tusschen de 40 en 30 pikols. (Deze opgaven gelden weder *al* het product dat bij de fabrieken is verwerkt zoowel van den gouvernements- als van den vrijen aanplant.)

Een gewestelijk overzigt van den aanplant en van de productie bij de verschillende ondernemingen wordt aangetroffen in den volgenden staat.

---

[1]) 5 percent meer dan zij vroeger betaald hadden.

[2]) Over het oogstjaar 1876 bedroeg de verschuldigde vergoeding f 6 250 652. Telt men hierbij de 5 percent verhooging ad f 312 532, dan krijgt men f 6 563 184. Het verschil tusschen dit bedrag en het bovengenoemde, uitmakende f 2248, laat zich verklaren door nieuwe regelingen van den aanplant, zooals telken jare voorkomen. Van daar ook het verschil tusschen het hier genoemde bedrag van de 5 percent verhooging en het bedrag dat in 't vorig verslag (op grond van hetgeen de fabriekanten over het oogstjaar 1875 betaald hadden) daarvoor opgegeven werd.

[3]) Deze onderneming levert een treffend bewijs van hetgeen eene bekwame administratie vermag te doen tot vermeerdering der productie. Kalibagor behoorde vroeger tot de minst rendeerende suikerfabrieken op Java en heeft zelfs wel eens minder dan 20 pikols per bouw opgebragt. De oogst van 1877 is intusschen niet als een normale te beschouwen, omdat de drooge weêrsgesteldheid er een bijzonder gunstigen invloed op had; in den regel heeft namelijk Kalibagor van te veel vochtigheid te lijden.

GEWESTEN.	Aantal ondernemingen.	Aantal bouws voor den oogst van 1877: beplant door tusschenkomst van het Gouvernement.	Aantal bouws voor den oogst van 1877, vrijwillig beplant: Gronden door het Gouvernement zonder aanplant verstrekt (in mindering van den contractueelen aanplant).	Aantal bouws voor den oogst van 1877, vrijwillig beplant: Waarvan het riet door de ondernemers is opgekocht. (*a*)	Aantal bouws voor den oogst van 1877, vrijwillig beplant: Gronden door de ondernemers gehuurd.	Opbrengst, in pikols, met inbegrip ook van het product van den vrijen aanplant: In 't geheel. (*b*)	Opbrengst, in pikols, met inbegrip ook van het product van den vrijen aanplant: Gemiddeld per bouw.
Cheribon	10	4 274	»	$9\frac{1}{2}$	$356\frac{1}{4}$	338 414	72,93
Tagal	8	2 950	»	»	399	256 513	76,59
Pekalongan	3	1 600	»	»	75	± 103 014	61,50
Samarang	4	2 100	»	$2\frac{1}{4}$	$79\frac{3}{4}$	116 496	53,38
Japara	9	4 319	»	»	$500\frac{3}{5}$	± 363 360	75,39
Rembang	1	300	»	$50\frac{1}{2}$	»	22 045	62,89
Soerabaija	19	7 620	»	»	$702\frac{397}{500}$	± 614 484	73,83
Pasoeroean	17	5 674	»	$60\frac{403}{500}$	$250\frac{475}{500}$	± 322 220	53,83
Probolinggo	10	4 731	63	1	$608\frac{464}{500}$	± 317 827	58,81
Bezoeki	5	1 937	»	»	$96\frac{80}{500}$	189 467	93,19
Banjoemas	1	400	»	»	36	42 829	98,23
Madioen	2	800	»	»	59	66 670	77,61
Kediri	6	1 900	»	$146\frac{73}{500}$	$154\frac{109}{500}$	± 118 952	54,06
Totaal	95	38 605	63	$270\frac{101}{500}$	$3318\frac{325}{500}$	± 2 872 291	67,97
				$3588\frac{426}{500}$			
In 1876	95	38 605	63	$295\frac{43}{500}$	$2741\frac{98}{500}$	± 2 707 379:47	65,75
				$3036\frac{141}{500}$			

a) De uitgestrektheid dezer aanplantingen wordt (ten behoeve van den aan het Gouvernement te betalen cijns) gewoonlijk berekend naar het gewigt van het opgekochte riet (naar den maatstaf van het gewigt dat van een bouw gouvernements-aanplant verkregen wordt).

b) Voor enkele ondernemingen waar (tijdens de opgaaf) de oogst nog niet geheel was verwerkt, is de *vermoedelijke* productie ingevuld en aangeduid met ±.

Gelijk in vorige jaren werd weder de vastgestelde regeling van den aanplant voor eenige fabrieken gewijzigd. Op blz. 195 van het vorig verslag werd (in noot 4) melding gemaakt van een aan den hoofdinspecteur voor de suikercultuur opgedragen onderzoek omtrent hetgeen behoorde te worden gedaan om een einde te maken aan de overtollige werkzaamheden, die hier en daar van de bevolking werden gevorderd voor de bewerking en het onderhoud der suikerrietvelden. Ingevolge de door dien hoofdambtenaar ingediende voorstellen zijn bij Indisch besluit van 30 Maart 1878 n°. 20 normaal-regelen gearresteerd om tot leiddraad te dienen voor de ambtenaren, die met de suikercultuur op hoog gezag bemoeijenis hebben. Zij hebben in 't bijzonder ten doel om te voorkomen dat bij de toepassing van het Reynoso-stelsel nuttelooze arbeid wordt gevorderd zoo als tot dusver dikwijls geschiedde ten gevolge van de overdreven eischen der ondernemers. Aangezien het nu zou kunnen gebeuren dat sommige fabriekanten, liever dan het Reynoso-stelsel volgens die nieuwe normaal-regelen te zien toepassen, tot de oude werkwijze zouden willen terugkeeren, is de directeur van binnenlandsch bestuur uitgenoodigd om aan de hoofden van gewestelijk bestuur te kennen te geven dat de terugkeer tot de oude werkwijze niet mag worden toegestaan waar het Reynoso-stelsel reeds sinds geruimen tijd wordt toegepast, tenzij na degelijk onderzoek, door regtstreeksche ondervraging van de bevolking, is geconstateerd dat die terugkeer werkelijk kan geacht worden de belangen der cultuurpligtigen te bevorderen. In Bezoeki, waar eenige jaren geleden bij wijze van proef een gedeelte van den aanplant volgens het Reynoso-stelsel was bewerkstelligd, is men geheel tot de oude methode van planten teruggekeerd, omdat deze meer in den smaak der bevolking viel, die in dat gewest een rijken veestapel bezit. Het gevoelen der ondernemers over de waarde van het Reynoso-stelsel is nog verdeeld. Sommigen, o. a. in Probolinggo, beweren dat met de oude werkwijze meer riet verkregen wordt.

Met het aanwenden van bemesting worden nog voortdurend nieuwe proeven genomen. Door den fabriekant van Bandjardawa in Tagal en bij eenige ondernemingen in Probolinggo werd guano gebruikt, maar de duurte dezer meststof (waarvan 4 à $4\frac{1}{2}$ pikols, elk ter waarde van f 13 à f 14, per bouw noodig zijn) doet de voorkeur geven aan djarak-koeken, die slechts f 2,50 per pikol kosten en ongeveer even goede uitkomsten geven. In Bezoeki worden de djarak-koeken vermengd met de asch van de vuurhaarden der fabriek. Veelal maakt echter de inrigting der vuurhaarden het verzamelen van de asch der als brandstof gebezigde ampas en rietbladeren, die voor bemesting zoo bijzonder geschikt is, onmogelijk. Enkele fabriekanten zijn er op uit in dit opzigt verbeteringen aan te brengen.

De rietstekken worden nog bij de meeste ondernemingen door de planters zelf gesneden en naar de velden gebragt. Alleen de fabriekanten van Waringin-Agoeng in Rembang en Redjosari in Madioen, zoomede sommige fabriekanten in Probolinggo laten voor eigen rekening de stekken snijden en meest ook naar de velden brengen waar ze geplant moeten worden, waardoor de arbeid der planters zeer verligt wordt. Het snijden van stekken door de planters zelf gaf bij de fabriek Soekodono in de afdeeling Loemadjang (Probolinggo) wel eens aanleiding tot vechtpartijen met de rietsnijders, die de groene riettoppen gaarne als veevoeder willen gebruiken.

Het onderhoud en de bewaking van den aanplant gaven slechts zelden reden tot ontevredenheid, en waar klagten voorkwamen, zoo als in Soerabaija en Pasoeroean, bleken die bij onderzoek dikwijls weinig gegrond te zijn. Ingevolge de groote droogte ontstonden hier en daar kleine rietbranden, doch meest na de overgave van den aanplant, o. a. bij de fabriek Klaling in Japara, waar 4 bouws riet door onvoorzigtigheid afbrandden. Met moedwillige brandstichtingen hadden de ondernemers in Bezoeki veel te kampen, vooral de fabriekanten van Boedoean en Pandji, en ook in Madioen werden door twee rietbranden 6½ bouws vernield. De daders bleven, ondanks zorgvuldig onderzoek, onbekend. Deze brandstichtingen — waartoe door sommige ondernemers maar al te veel gelegenheid gegeven wordt, omdat zij niet voor eene behoorlijke bewaking van het riet na de overneming zorgen, — zijn toe te schrijven aan persoonlijke wraakneming van dessalieden tegen hun hoofd en het ondergeschikt inlandsch personeel van den fabriekant, dat zich wel eens aan willekeur schuldig maakt tegenover de bevolking. Diefstal van riet kwam bijna overal voor.

In Pasoeroean, Soerabaija en hier en daar ook in andere gewesten hadden de ondernemers weder te doen met karrevoerders die hunne verbindtenissen tot vervoer van het riet niet nakwamen.

Omtrent de inrigting der fabrieken is het volgende te melden.

In een vijftal fabrieken (Pangka in Tagal, Kalimati in Pekalongan, Gemoe in Samarang, Sentanenlor in Soerabaija en Djaboong in Probolinggo) werd eene »triple-effet" installatie aangebragt, en op één fabriek (Kalibagor in Banjoemas) eene installatie à double effet met defecatie-inrigting, Taylor-filters, enz. Eene voor Java geheel nieuwe installatie, de zoogenaamde Freger's concretor van Manlove & C°., met stoompannen voor de defecatie, werkte in 1877 op de fabriek Tjiledoek in Cheribon. Zij voldeed zeer goed en zal in dit jaar worden ingevoerd op de fabriek Tersana in dezelfde residentie (zoomede op eene particuliere suikerfabriek in Tagal). Ook voor de fabriek Gending in Probolinggo is eene dergelijke installatie besteld. Voorts werden in eenige fabrieken nieuwe stoommolens opgesteld en werd op Redjosari een vacuumpan van groote afmetingen aangebragt, die echter niet voldeed en het grootste deel van den maal-tijd buiten werking bleef.

Bij de hooge prijzen, welke de gewone standnommers en ook de stroopsuiker op de Europesche markten behalen, is de verdere bewerking tot hoogere nommers niet voordeelig, weshalve daartoe ook geen pogingen worden aangewend.

Wat betreft de regeling der waterverstrekking aan de fabrieken moet het volgende aangeteekend worden.

Bij 56 van de 95 ondernemingen worden de molens en andere werktuigen door stoomkracht gedreven; aan 17 fabrieken is molenwater toegestaan *voor den duur van het contract*, en aan 22 andere *voorloopig*, in afwachting van de uitkomsten der onderzoekingen van den hoofdingenieur die met de regeling der waterverstrekking is belast en daarvoor thans werkzaam is in de residentie Tagal. De vijf suikerfabrieken aldaar, aan welke het molenwater voorloopig is toegestaan, zijn gelegen in het irrigatiegebied van de rivier Goeng met hare 95 zijtakken, welk gebied voor een groot gedeelte reeds is opgenomen. De uit de verschillende leidingen geïrrigeerde gronden werden geboekt in rivierstaten, aanwijzende de namen der rivieren, dammen en leidingen, het aantal bouws door elke leiding besproeid, de uitgestrektheden gronds die gedurende den maal-tijd met tweede gewassen wordt beplant, den tijd waarop de padi gesneden wordt, en de geaardheid der velden. De opgenomen gronden liggen in 5 districten, behooren tot 167 dessa's en beslaan eene oppervlakte van 115 vierkante palen in zeer bergachtig terrein. De gronden die nog opgenomen moeten worden — ongeveer 70 vierkante palen in 5 districten — zijn in de vlakte gelegen, en het werk zal daar spoediger kunnen vorderen dan in het gebergte. Na afloop der opneming worden de geconstateerde cijfers aan de dessabesturen medegedeeld, en worden deze in de gelegenheid gesteld daarop aanmerkingen te maken. Ten slotte zullen er hydrografische kaarten van de genoemde rivier en hare zijtakken en hoofdleidingen moeten worden vervaardigd, om daarin de watermetingen te kunnen aanteekenen en het totale waterdebiet der rivier te vinden. Alsdan kan worden uitgemaakt of en in welke mate de vijf fabrieken nog langer water als beweegkracht zullen kunnen gebruiken. In Probolinggo zijn vier fabrieken (Bajoeman, Soemberkareng, Djaboong en Phaeton), aan welke voorloopig het gebruik van molenwater was toegestaan, uit eigen beweging stoomkracht gaan toepassen omdat de toevoer van water te ongeregeld was. Voor deze vier fabrieken werd dientengevolge het gebruik van stoomkracht, te beginnen met het jaar 1878, verpligtend gesteld, terwijl tevens het volume werd bepaald van het voedings- en condensatie-water waarover zij beschikken konden. Ook aan de fabriek Padjarakan in dezelfde residentie werd het molenwater ontnomen, te beginnen met het jaar 1879. In het vorig verslag (blz. 197 noot 1) werd vermeld dat, met intrekking van de in 1872 genomen beschikking, aan de fabriek Poerwoasri in Kediri tot wederopzeggens het gebruik van molenwater vergund werd. Ook aan de fabriek Mingiran in hetzelfde gewest werd thans eene gelijke vergunning verleend.

Aan de hoofden van gewestelijk bestuur is de vraag gerigt, of overal streng de hand werd gehouden aan § 17 der voorschriften van Indisch Staatsblad 1871 n°. 213, en alzoo de dammen, leidingen en andere werken, welke alleen dienen ten behoeve der fabrieken, uitsluitend door de ondernemers, en die, welke mede ten nutte der bevolking strekken, gezamenlijk door den fabriekant en de bevolking worden aangelegd en onderhouden. Uit de ontvangen antwoorden is gebleken dat ten deze nog weinig moeijelijkheden zijn ondervonden. Voor het gezamenlijk onderhoud leveren de ondernemers in den regel de materialen, en waar deze niet noodig zijn betalen zij eene tegemoetkoming in geld.

Kwijtschelding van cijns wegens mislukking van aanplantingen behoefde in 1877 niet verleend te worden.

De verkoop van het in 1877 aan het Gouvernement geleverde product der fabriek Soerawinangon (Cheribon) bragt op f 179 016,22 of gemiddeld f 15,91 per pikol van het standmonster n°. 14, tegen f 176 468,02 of gemiddeld f 15,62 per pikol n°. 14 in 1876.

Volledigheidshalve wordt hier ten slotte aangeteekend dat het door de vroegere eigenaren der onderneming Ardjosari (Pasoeroean) nog verschuldigd plantloon over 1873 (zie vorig verslag blz. 197, noot 2) in het afgeloopen jaar is betaald geworden.

Vrije aanplant. Zoo als uit den op blz. 186 medegedeelden staat blijkt, bedroeg de uitgestrektheid van den in 1877 verwerkten vrijen aanplant bij de in contract met het Gouvernement staande ondernemingen 3588 bouws, dat is ongeveer dezelfde uitgestrektheid als in 1875 en ruim 550 bouws meer dan in 1876. Vooral in Cheribon, Tagal, Japara en Kediri is de vrije aanplant toegenomen. In den regel konden de fabriekanten zonder moeite de verlangde gronden in huur verkrijgen, en het communaal grondbezit stond hun niet in den weg, zoo als reeds op blz. 94 is medegedeeld. In Pasoeroean en Bezoeki echter vroegen de grondbezitters dikwijls hoogere huurprijzen dan de ondernemers wilden betalen.

Opkoop van riet, door de bevolking op hare eigen gronden aangeplant, vond slechts weinig plaats. In Pasoeroean werd f 200, f 130 of f 100 per 1500 bossen van 25 stokken betaald naar gelang der qualiteit van het riet; soms echter verstrekten de fabriekanten de stekken voor den aanplant, en dan betaalden zij 25 tot 50 cent per geleverden pikol riet. In Kediri werd bij opkoop f 150 à f 250 per bouw betaald voor den eersten en f 75 voor den tweeden snit. In Cheribon, Pekalongan en Japara komt een bouw vrije aanplant, met inbegrip van den cijns aan het Gouvernement (ad f 25), op f 300 te staan. Voor Soerabaija wordt f 275 als hoogste prijs opgegeven, voor Probolinggo f 250 à f 320 en voor Bezoeki f 300.

Kinacultuur.

De buitengewoon droogen weêrsgesteldheid van het afgeloopen jaar deed zich in de hooge bergstreken, waar de gouvernements-kinatuinen gelegen zijn, niet minder gevoelen dan in de lagere streken. Van Mei tot in het laatst van November viel er bijna geen regen. Aan de groote planten deed dit geen nadeel, maar van de jongere plan-

ten, die in het laatst van 1876 en het begin van 1877 in den vollen grond waren gebragt, bezweken er duizenden. Bij de zeer heldere nachten en de daardoor vermeerderde uitstraling daalde de temperatuur dikwijls zeer laag, en tweemalen werd zelfs nachtvorst waargenomen, die in het jonge plantsoen op de etablissementen Tjibitoeng, Tjibeurem en Kendeng Patoea mede veel sterfte heeft veroorzaakt. Op het laatstgenoemde etablissement werden zelfs eenige bouws van het jonge officinalis-plantsoen daardoor geheel vernield. Eerst bestond er hoop dat een goed deel der bevroren planten zich zou herstellen, doch de meeste zijn gestorven, terwijl van enkele alleen het stameinde onder den grond in leven bleef, waaruit zich hier en daar nieuwe uitloopers vormden. Aan de grootere planten heeft deze koude geen kwaad gedaan.

De plantsoenen te Tjibeurem en te Tjiniroean werden door brand geteisterd. Het vuur, uit de in ontginning zijnde gedeelten door den hevigen oostenwind voortgedreven, deelde zich aan het verdroogde gras en aan de overblijfsels der vroegere woudboomen in de bedoelde plantsoenen mede, en met de meeste inspanning kon men niet beletten dat in het geheel ongeveer vijf bouws van den kina-aanplant zoodanig beschadigd werden, dat de boomen als verloren te beschouwen waren en gerooid moesten worden, om althans den bast te behouden.

Daar het uitplanten ten gevolge van de laat invallende regens niet zoo vroeg als anders kon geschieden, bleven er bij het einde van 1877 een aantal groote planten op de beddingen, die eerst in Januarij ll. in den vollen grond konden worden gebragt. Vandaar dat vóór het eind van het jaar de straks bedoelde verliezen niet geheel konden worden ingehaald en op 31 December jl. 9881 planten minder in den vollen grond waren dan bij het eind van 1876, namelijk 1 835 602 stuks, waaronder 196 657 ledgeriana's (164 637 zaad- en 32 020 stekplanten), terwijl op de kweekbeddingen nog 312 518 planten stonden, waaronder 224 688 ledgeriana's. [1] (Zie verder het als bijlage SS hierachter opgenomen overzigt van den stand der plantsoenen in de laatste drie jaren.)

De vermeerdering van het aantal ledgeriana's gaat niet zoo vlug als mogelijk zou zijn wanneer er zaad gewonnen werd van minder uitmuntende boomen. Voor den gouvernements-aanplant wordt nu alleen het zaad gebruikt van die moederboomen, die 9 à 10 pct. of meer chinine in hun bast bevatten, en daarvan is het zaad nog niet overvloedig voorhanden. Het wordt echter wenschelijker geacht meer op qualiteit dan op quantiteit te letten. Daar vele vruchten verdroogden of afvielen vóórdat zij tot rijpheid waren gekomen, werd in het afgeloopen jaar niet zooveel zaad gewonnen als men oorspronkelijk verwachtte. Niettemin konden toch aan tal van particuliere planters aanzienlijke hoeveelheden verstrekt worden. De vooruitzigten voor het loopende jaar zijn buitengewoon gunstig, daar sedert December 1877 verreweg het grootste gedeelte der oude (regtstreeks van het door den heer LEDGER geleverde zaad verkregen) boomen in bloei geraakt is. Het laat zich dus voorzien dat de kostelooze verstrekking van ledgerianazaad op ruime schaal zal kunnen worden voortgezet.

Zoodra de hier te lande gerezen bedenkingen tegen het Indische plan, om de gouvernements-kina-onderneming met 500 bouws uit te breiden (zie vorig verslag blz. 198, noot 1), ter kennis van de Indische Regering waren gekomen, zijn de reeds aangevangen voorbereidende werkzaamheden voor die uitbreiding gestaakt. Onlangs is echter de Indische Regering op deze aangelegenheid teruggekomen, en aangezien de geopperde bedenkingen voldoende zijn opgelost, is thans ook dezerzijds met het plan van uitbreiding ingestemd.

Aan de oude tuinen is in het afgeloopen jaar veel werk besteed. Een gedeelte daarvan is op nieuw in terras gelegd en bestemd om weder beplant te worden.

In Mei en Junij van het afgeloopen jaar werden de plantsoenen te Tjiniroean, Tjibeurem en in het laagste gedeelte van Rioeng Goenoeng weder zeer geteisterd door de ziekte, waarvan in vorige verslagen melding is gemaakt. Men trachtte die zooveel mogelijk te bestrijden door de boomen te snoeijen en de afgesnoeide takken te verbranden, ten einde de eijeren te vernielen van de insecten die de ziekte veroorzaakten [2]).

De kina-oogst heeft in 1877 bedragen 49 497 kilogrammen bast. Hiervan werden (volgens de netto weging bij de kina-etablissementen) 47 770 kilogrammen naar Nederland verzonden, 1547½ kilogrammen verstrekt aan den geneeskundigen dienst in Indie en 179½ kilogrammen voor de Parijsche tentoonstelling van 1878 afgezonderd. Tot het verkrijgen van deze hoeveelheid bast zijn ruim 70 000 boomen op stomp gekapt of uitgegraven. Ledgeriana's kapte men slechts voor zoover dit volstrekt noodig was tot uitdunning der plantsoenen; overigens spaarde men ze met het oog op de wenschelijkheid om van deze soort veel zaad te winnen.

Kinapoeder is voor de Europesche markt niet bereid, maar de afval is onbewerkt, dus als gruis, verzonden, omdat gebleken is dat voor gruis betere prijzen worden gemaakt dan voor poeder.

In den geregelden afvoer van den geoogsten bast naar Tjikao werd geen moeijelijkheid ondervonden; in November was die geheel afgeloopen. Het transport van Tjikao naar Batavia werd echter van Julij tot December onmogelijk gemaakt door den lagen waterstand in de Tjitaroem.

Behalve de bedoelde 47 770 kilogrammen (verpakt in 197 kisten en 578 balen) werden nog hier te lande aangebragt 9 balen succirubra-afval, waarvan het gewigt te Bandong niet is opgegeven, doch die hier te lande netto uitleverden p. m. 388 kilogrammen. Bij afscheep te Batavia woog de totale hoeveelheid 47 166 en bij uitlevering hier te lande 46 301¼ kilogrammen *netto*. Den 30sten April jl. werd de geheele aanvoer te Amsterdam in veiling gebragt, doch de uitkomsten dier veiling (waarin zich ook 's Rijks magazijn van geneesmiddelen hier te lande regtstreeks van het benoodigde voorzag) kunnen, tegenover die van vorige jaren (verg. den staat op blz. 201 van het vorig verslag), niet gunstig genoemd worden. In 't geheel was de opbrengst, daaronder ook de ontvangst wegens verstrekte monsters [3]), f 95 565,11, dat is per half kilogram (alle soorten van bast door elkander genomen) f 1,03². Een overzigt van de voor elke soort en sortering behaalde prijzen en van het alkaloïd- en chinine-gehalte der verschillende partijen volgens de in Indie onderzochte monsters wordt aangetroffen in bijlage TT, welke, ter vergelijking, tevens zoodanige opgaven bevat ten aanzien van het in 1877 verkochte product uit den oogst van 1876.

In Februarij 1877 werden de in het vorig verslag (blz. 199) aangekondigde proeven begonnen met de toepassing van het »mossingprocess", zoo als het in Madras door Mc.

---

[1]) Op 1 Julij jl. waren in den vollen grond 1 925 963 en in de kweekerijen 242 834 planten, onder welke respectievelijk 293 175 en 138 924 ledgeriana's.

[2]) Men heeft nu met volkomen zekerheid kunnen constateeren dat de ziekte in de kinaplantsoenen veroorzaakt wordt door hetzelfde insect dat de thee-roest bewerkt, een hemipter, die door de Engelsche theeplanters teabug en in Britsch Indische tijdschriften helopeltis theïvora genoemd wordt, doch door den entomoloog dr. SNELLEN VAN VOLLENHOVEN als helopeltis Antonii sign. is aangeduid. Dit insect, dat volwassen eene grootte heeft van pl. m. 11 m m., steekt zijn zuigsnuit door de opperhuid der jonge bladeren en jonge toppen en zuigt het sap daaronder uit. De ontsteking, die daarvan het gevolg is, doet de plek in den omtrek van den steek verkleuren en zwart worden, waarna het weefsel afsterft. Alleen de gespaarde gedeelten ontwikkelen zich verder, waardoor het blad naar alle rigtingen omkrult en ineengroeit. Hetzelfde geschiedt met de jonge toppen. Men is er in geslaagd eijeren van het insect te vinden, ten getale van 8 à 14 bij één bevrucht wijfje. Deze zijn wit van kleur, 1¼ m. m. lang, en aan het smalste uiteinde voorzien van twee draadvormige aanhangsels. Ze worden door middel van de legboor nedergelegd in de uiteinden der takken en in de bladsteelen, en daarin liggen ze geheel verborgen, zoodat meestal slechts de puntjes der draadvormige aanhangsels zigtbaar zijn en ook deze slechts met moeite kunnen gevonden worden. Komen nu de jongen uit, die ongevleugeld en dus aan eene beperkte woonplaats gebonden zijn, dan vinden ze terstond het voor hen bestemde voedsel, het sap der jonge planteudeelen, in hunne nabijheid, en het zijn vooral deze jonge dieren die de ergste verwoesting aanrigten. Ofschoon het insect gedurende het geheele jaar in allerlei phasen van ontwikkeling gevonden wordt, zijn de jongen verreweg het menigvuldigst in de maanden Mei, Junij en Julij, terwijl ze na dien tijd langzamerhand verdwijnen. Het kwaad is niet anders te bestrijden dan door besnoeijing der boomen en het verbranden der uitgesnoeide takken. Aan het opvangen der dieren, die bij millioenen voorkomen, valt, in de uitgestrekte plantsoenen, bijna niet te denken. In kleine tuinen van ledgeriana-stekken, op wier ongestoorden groei veel prijs gesteld werd, is dit middel echter toegepast en met goed gevolg.

[3]) In veiling werden verkocht 46 200 en aan monsters verstrekt 100¾ kilogrammen, waarvoor ontvangen werd respectievelijk f 94 383,81 en f 1181,30.

Ivor was ingevoerd. Eerst wanneer de proeven gedurende eenige jaren zullen zijn voortgezet, zal men daaruit conclusien kunnen trekken. In het eerst schenen de boomen eenigszins te lijden onder het wegnemen van de helft hunner schors, maar ze herstelden zich weldra weder. Bij de succirubra's vernieuwt zich de weggenomen bast het spoedigst en volkomenst. Van de drie ledgeriana's, waarop de proef is toegepast, is er één gestorven, terwijl bij de twee anderen de bast zich niet herstelde. Men beproeft nu of bij deze soort betere uitkomsten kunnen verkregen worden wanneer alleen de buitenste lagen der schors afgesneden worden en eene dunne laag op den stam wordt gelaten. Te Lembang hebben de witte mieren bij een paar boomen den zich vernieuwenden bast terstond vernield, zoodat de uitgesneden strooken zich niet hersteld hebben. Gelukkig komen echter in de hooger gelegen plantsoenen geen termieten voor. Bij de voorzetting der proeven zullen ook andere bekleedingsmiddelen dan het moeijelijk verkrijgbare mos worden toegepast, en men zal trachten door nauwkeurige analyses in verschillende periodes van den groei der boomen volledig bekend te worden met de hoeveelheid alkaloïd die in den vernieuwden bast wordt afgezet.

In het personeel der kina-onderneming werd gedurende 1877 geene verandering gebragt. Op 31 December 1877 was het vast inlandsch personeel zamengesteld uit: 1 mantri-kina, 12 mandoors, 1 timmerman, 1 pakhuismandoor, tevens postbode, en 180 boedjangs. Door vrije arbeiders werden 74 046 dagdiensten verrigt. Het aanbod van arbeiders liet gedurende de maanden April tot September veel te wenschen over, voor een deel ten gevolge van de vestiging van nieuwe particuliere ondernemingen in de nabijheid der kina-etablissementen.

De kweekerijen en het materieel verkeeren in goeden staat. Te Tjiniroean werd een begin gemaakt met den bouw van een groot nieuw kweekhuis, uitsluitend bestemd voor het stekken van ledgeriana's.

In het afgeloopen jaar werd uit de gouvernements kina-onderneming weder zeer veel zaad (vooral van ledgeriana-planten, gelijk reeds vroeger gezegd is,) aan particuliere ondernemers toegezonden, die meer en meer vertrouwen in de kinacultuur krijgen en zich bijna uitsluitend toeleggen op de teelt der soorten die rijk aan chinine zijn.

Op de particuliere landen Tjiomas (Buitenzorg) en Tjiassem en Pamanoekan (Krawang) werden in 1877 respectievelijk 1113 en 2080½ kilogrammen kinabast verkregen. Door den landheer van Koeripan (afdeeling Buitenzorg) is in 1877 reeds een klein partijtje kinabast — van inferieure soorten — aan de markt gebragt op den dag der eerste gouvernements-kinaveiling (17 April). Daarvoor werden echter geen hoogere prijzen bedongen dan f 0,29 à f 0,61 per half kilogram, 't geen waarschijnlijk hieraan te wijten was dat men verzuimd had om de basten aan te bieden in den vorm en in de verpakking waaraan de koopers door de gouvernementsveilingen gewend waren.

Ter verspreiding onder de inlandsche bevolking wordt tegenwoordig uitsluitend succirubra-zaad afgegeven, omdat deze soort het gemakkelijkst te teelen is en het snelst groeit, terwijl ze veel koortswerend alkaloïd bevat. Intusschen kan voor'shands niet verwacht worden dat de bevolking veel werk van de kinacultuur zal maken. Niet alleen toch zijn de hooge bergstreken, waar de kina geteeld zou kunnen worden, weinig bevolkt, maar bovendien vereischt de behandeling van het zaad en van de planten tamelijk veel zorg, en de gelegenheid om het product, dat eerst ettelijke jaren na den aanplant te oogsten is, van de hand te zetten, is nog zeer schaarsch. Wat dit laatste punt betreft, is eerst dan verbetering te wachten wanneer de bevolking meer algemeen geleerd zal hebben den verschen bast als koortswerend middel te gebruiken, zoools reeds hier en daar geschiedt. In de omstreken van Garoet (Preanger regentschappen) bevordert de heer K. F. Holle de uitbreiding der cultuur, door aan de bevolking jonge planten te verstrekken en haar het vooruitzigt te openen dat ze den bast tegen vooraf bepaalde prijzen aan hem zal kunnen leveren.

Van den Nederlandschen consul te La Paz in Bolivia werd weder eene hoeveelheid kinazaad ontvangen, waarvan ruim 2000 plantjes gewonnen werden. Zij zullen afzonderlijk worden uitgeplant, om later de soort en hare waarde te bepalen.

De meeste scheikundige onderzoekingen, die bij de gouvernements kina-onderneming verrigt werden, hadden weder ten doel om de waarde van nieuwe bloeijende ledgeriana's te bepalen en om het gehalte van den geoogsten bast te kunnen opgeven. Verder zijn nog analyses verrigt om voor verschillende kinasoorten vast te stellen welk onderscheid er is in het alkaloïdgehalte van verschillende bastgedeelten. Deze analyses bevestigden de reeds vrij algemeen aangenomen meening dat de buitenste schorslagen (primaire schors) rijker aan alkaloïd zijn dan de binnenste (secundaire schors). Eindelijk werden nog scheikundige onderzoekingen gedaan ten behoeve der straks vermelde proeven met het » mossingprocess."

Nopens de in vorige verslagen besproken proefnemingen met de bereiding van quinetum is het volgende mede te deelen. Bij zijn verslag over die proefnemingen heeft de militaire apotheker Eijdmann 10 kilogrammen quinetum, door hem bereid, aangeboden en daarmede zijn therapeutische proeven genomen in de verschillende militaire ziekeninrigtingen in Indie. De uitkomsten daarvan hebben zoowel den chef van den geneeskundigen dienst in Indie als den directeur der gouvernements kina-onderneming aanleiding gegeven om te adviseeren tot het bereiden eener grootere hoeveelheid (namelijk 100 kilogrammen) van dit geneesmiddel in het scheikundig laboratorium te Weltevreden, opdat de therapeutische proeven in de hospitalen en onder de inlandsche bevolking op grooter schaal konden worden voortgezet. De Indische Regering heeft zich met deze adviezen vereenigd en mitsdien zullen ongeveer 3000 kilogrammen succirubra-bast worden beschikbaar gesteld voor de verdere proefnemingen. Dezerzijds is op eene bespoediging der definitieve beslissing omtrent de bereiding en aanwending van quinetum (waarbij groote belangen betrokken zijn, zoo als in 't vorig verslag op blz. 199 noot 6 werd herinnerd,) bij de Indische Regering aangedrongen, ook met het oog op het sterk toenemend debiet van dit geneesmiddel in Britsch Indie, dat voor zijne bruikbaarheid pleit.

3°. Landbouw-ondernemingen, uitsluitend op contracten met de bevolking berustende.

Suikerfabrieken.

Het aantal der hierbedoelde vrije suikerfabrieken op Java en Madura (buiten de Vorstenlanden en de particuliere landen) vermeerderde in het afgeloopen jaar van 48 [1]) tot 50. De 2 die in 1877 voor 't eerst een oogst verwerkten (respectievelijk van 120 en 124 bouws) waren Bendokerep in Japara en Toelangan in Soerabaija. Daarentegen waren er in 1877 5 [2]) tijdelijk gesloten tegen 3 [3]) in 1876, zoodat het aantal der fabrieken die in werking zijn geweest in beide jaren 45 bedroeg. Slechts van 43 fabrieken zijn in beide jaren opgaven nopens de productie ontvangen. Volgens die opgaven zijn in 1876 377 980, in 1877 430 077 pikols verkregen. Dooreen genomen maakten de 42 fabrieken, wier aanplant voor den oogst van 1877 is opgegeven, eene productie van 48^{80} pikols per bouw. In hoever dit gemiddelde verschilde met de uitkomsten van 1876, kan niet worden nagegaan, omdat de toen verwerkte aanplant slechts zeer onvolledig is opgegeven.

De gewesten waar de vrije suikerfabrieken aanwezig waren en de in elk gewest verkregen productie kunnen blijken uit het volgend staatje.

---

[1]) 't Vorig verslag vermeldde voor 1876 ten onregte 50 fabrieken. Nader is gebleken dat 2 fabrieken in Soerabaija (Gabahan en Ngelom), waarvan destijds geen opgaven waren ingekomen ,niet slechts tijdelijk gesloten, doch voor goed opgeheven waren.

[2]) Sakerta in Cheribon, Lust en rust en Taloen, beide in Pasoeroean, Pradjenan en Kiringan Tjilik in Kadoe.

[3]) Sakerta in Cheribon, Pradjenan in Kadoe en Ketabang in Soerabaija.

GEWESTEN.	1876.				1877.			
	Aantal aanwezige ondernemingen.	Aantal ondernemingen die òf niet gewerkt hebben, òf van welke geen opgaven zijn ingekomen.	Productie.		Aantal aanwezige ondernemingen.	Aantal ondernemingen die òf niet gewerkt hebben, òf van welke geen opgaven zijn ingekomen.	Productie.	
			Aantal ondernemingen.	Hoeveelheid (in pikols).			Aantal ondernemingen.	Hoeveelheid (in pikols).
Cheribon	12	2	10	61 143	12	1	11	70 477
Tagal	5	»	5	51 636	5	»	5	65 811
Pekalongan	2	»	2	12 600	2	»	2	17 700
Japara	1	»	1	14 000	2	»	2	20 300
Rembang	3	»	3	23 750	3	»	3	35 450
Soerabaija	*a*) 10	*a*) 2	8	120 493	11	1	10	152 973
Pasoeroean	3	»	3	9 994	3	2	1	8 997
Probolinggo	4	»	4	48 702	4	»	4	50 669
Bagelen	3	»	3	1 162	3	»	3	1 640
Kadoe	3	1	2	500	3	2	1	60
Madioen	1	»	1	30 000	1	1	»	»
Madura	1	»	1	4 000	1	»	1	6 000
Totalen	*a*) 48	*a*) 5	43	377 980	50	7	43	430 077

a) Na aftrekking van de 2 niet meer aanwezige ondernemingen bedoeld in noot 1 op blz. 189.

Opgaven voor elke fabriek in het bijzonder, ook wat het aantal arbeiders betreft, worden aangetroffen in bijlage UU. Dat overzigt doet o. a. zien, dat bij een der fabrieken (Soekodono in Soerabaija) de aanzienlijke productie werd bereikt van ruim 92 pikols per bouw, en dat overigens de hoogste productie (bij vier andere ondernemingen in dezelfde residentie, bij één in Pekalongan en bij één in Tagal) bedroeg p. m. 73, 70, 70, 63, 60 en 59 pikols per bouw. Onder de aan Chinezen toebehoorende fabriekjes waren er vijf (twee in Cheribon, twee in Bagelen en één in Kadoe), die niet meer dan 17 à 20 pikols per bouw maakten.

Het Reynoso-systeem vindt bijna overal toepassing, doch hier en daar gewijzigd naar de persoonlijke inzigten van de ondernemers of administrateurs.

Bemesting heeft in de meeste gewesten vrij algemeen plaats, en wel met boengkil (katjang-oliekoeken) en asch; slechts in een enkel gewest geschiedt dit alleen dan, wanneer de mindere vruchtbaarheid van den grond het bepaald noodzakelijk maakt.

Over 't algemeen verschaffen zich de fabriekanten de voor den aanplant noodige gronden door inhuring van de bevolking (verg. het deswege aangeteekende op blz. 94 en 95, waar men ook de huurprijzen vermeld vindt). [1])

De gronden worden òf bij taak òf in daghuur bewerkt en onderhouden. In Cheribon echter geschiedde de bewerking en beplanting ook wel bij aanneming (door Chinezen). In Rembang werd het plantloon, waarvan het bedrag geregeld was naar een minimum aantal te leveren bossen riet per bouw, vooruitbetaald. Bleek de opbrengst hooger, dan kreeg de verhuurder later eene evenredige bijbetaling.

In Japara, Probolinggo en Kadoe wordt nog voor een klein gedeelte het riet verkregen door opkoop van de bevolking, die het voor eigen risico geplant heeft. In Kadoe kwam een bouw suikerriet, aldus verkregen, den ondernemer op f 90 te staan.

Omtrent de inrigting der fabrieken komen de ontvangen mededeelingen overeen met die in 't vorig verslag.

Het bij uitstek drooge weder in 1877 was voor het te vermalen riet zeer gunstig, doch op den nieuwen aanplant oefende de felle droogte over 't algemeen een nadeeligen invloed uit.

Moeijelijkheden met de karrevoerders en koelies in het geregeld nakomen hunner verbindtenissen worden bij de eene onderneming meer ondervonden dan bij de andere. Over het algemeen kan worden aangenomen dat in deze veel afhangt van het beleid en den tact van de ondernemers en hunne geëmploijeerden. In sommige gewesten worden de contracten, met bedoelde lieden gesloten, algemeen geregistreerd, in andere evenwel niet.

De loonen voor het werkvolk bij de fabrieken loopen hier en daar nog al uiteen; de vaste dagloonen bedroegen in 1877 van f 0,20 tot f 0,45; doch voor hen die op taak werken kon de verdienste per dag van f 0,50 tot f 1 bedragen. Voor ambachtslieden vindt men een dagloon opgegeven van f 0,40 à f 0,70 voor Cheribon en van f 0,75 à f 1,25 voor Pekalongan, terwijl voor Tagal hunne verdienste per maand wordt gesteld op f 15 à f 30. De vaste arbeiders bij de fabrieken, geen ambachtslieden zijnde, ontvangen een maandloon o. a. van f 10 à f 12 (in Japara), f 15 à f 20 (in Bagelen), of f 5 à f 6 benevens voeding (in Rembang).

[1]) Hoewel de suikerrietoogst niet meer dan 18 maanden vereischt, huren sommige fabriekanten, vooral in Tagal en Pekalongan, de gronden voor 2 jaren om er bij tijds over te kunnen beschikken. Tegenover de te betalen meerdere huur staat het voordeel dat de ondernemers dan in de gelegenheid zijn om de gronden reeds in het voorjaar, als ze nog doorweekt zijn, te laten bewerken, terwijl in 't algemeen van tijdige beplanting ook ruimere oogsten zijn te wachten. Zoolang de huurder de gronden niet noodig heeft, gunt hij den verhuurder meestal de vrijheid om er eerst nog spoedig rijpende gewassen op te teelen.

De ondernemers van Djeroekwangi (Japara), welke fabriek gewoonlijk een aanplant van 300 bouws verwerkt, hebben zich de beschikking over de noodige gronden verzekerd door 717 bouws boschgrond in erfpacht aan te vragen (verg. bijlage P § *A* n°. 32 en 33).

Tabaksondernemingen.

Van de 164 tabaksondernemingen, die — blijkens nader verkregen opgaven — bij het eind van 1876 op Java aanwezig waren (die op de in huur of in erfpacht afgestane landen, op particuliere landen en die in de Vorstenlanden daaronder niet begrepen), hielden er in 1877 2 op te bestaan en werden er 3 met andere vereenigd. Daarentegen werd

er 1 gesplitst in 2 ondernemingen [1]) en werden er 6 nieuwe opgerigt [2]), zoodat bij het eind van laatstgenoemd jaar het aantal geklommen was tot 166. Van deze hebben er 16 niet gewerkt, zijn ten aanzien van 27 geen opgaven ingekomen en verkregen de overige 123 eene productie van 10 382 203 kilo's. Over 1876, toen opgaven waren verstrekt ten aanzien van 145 ondernemingen, bedroeg de voor deze opgegeven productie 12 048 779. Over de jaren 1874 en 1875 vindt men (respectievelijk voor 117 en 124 van de 128 en 151 toen aanwezige ondernemingen) eene productie vermeld van 11 621 828 en 10 544 650 kilo's.

Voor elke onderneming in het bijzonder zijn opgaven over de twee jongstverloopen jaren vervat in bijlage VV, terwijl de totalen voor elk gewest kunnen blijken uit het volgende overzigt.

GEWESTEN.	1876.				1877.			
	Aantal aanwezige ondernemingen.	Aantal ondernemingen die óf niet gewerkt hebben, óf van welke geen opgaven zijn ontvangen.	Productie.		Aantal aanwezige ondernemingen.	Aantal ondernemingen die óf niet gewerkt hebben, óf van welke geen opgaven zijn ontvangen.	Productie.	
			Aantal ondernemingen.	Hoeveelheid (in kilo's).			Aantal ondernemingen.	Hoeveelheid (in kilo's).
Preanger regentschappen	6 (*a*)	»	6 (*a*)	160 750	8	»	8	125 732
Cheribon	1	(*b*)	1 (*b*)	(*b*) 1 032	1	»	1	(*c*)
Tagal	1	»	1	25 000	1	1	»	»
Pekalongan	2	1	1	42 500	3	2	1	30 000
Samarang.	7	1	6	255 625	8	2	6	74 850
Rembang.	10	»	10	1 386 900	10	»	10	1 427 162
Soerabaija.	2	1	1	22 500	2	1	1	43 300
Pasoeroean	14	»	14	976 453	15	2	13	1 002 386
Probolinggo	25	1	24	1 677 500	23	8	15	995 000
Bezoeki.	14	»	14	2 525 000	16	2	14	2 225 250
Banjoewangi.	3	1	2	140 625	3	»	3	38 000
Banjoemas	13	»	13	713 270	12	»	12	438 500
Bagelen	3 (*d*)	1 (*d*)	2	132 000	3	1	2	67 500
Kadoe	12	»	12	661 000	10	3	7	345 000
Madioen	1	»	1	46 500	1	1	»	»
Kediri	50 (*e*)	13 (*e*)	37	3 282 124	50	20	30	3 569 523
	164	19	145 (*f*)	12 048 779 (*f*)	166	43	123	10 382 203

a) In 't vorig verslag werd één onderneming te weinig opgegeven. Immers ook in 1876 bestond reeds de onderneming Madjalaija, doch toen werkte zij als een onderdeel van Tjiparaij.

b) Deze opgave stemt niet overeen met die in 't vorig verslag, omdat van de eenige tabaksonderneming in Cheribon later nog de productie is gemeld.

c) De oogst was geheel mislukt.

d) In 't vorig verslag werd ten onregte niet meer gerekend op de onderneming Kretek; deze had namelijk niet opgehouden te bestaan maar was slechts tijdelijk gesloten (ook in 1877 nog).

e) Vier ondernemingen, welke in 1876 niet gewerkt hadden, waren in de toen gedane opgaven ten onregte als niet meer bestaande aangemerkt. Van daar dat de nu medegedeelde cijfers verschil opleveren met die in 't vorig verslag.

f) Voor het verschil met de opgaven in 't vorig verslag zie onder *a* en *b*.

Met betrekking tot de uitkomsten der cultuur in 1877 en de wijze waarop de ondernemers zich het product verschaffen, is, in aansluiting aan vorige verslagen, nog het een en ander berigt, hoofdzakelijk op het volgende neêrkomende.

In de Preanger regentschappen, waar het product verkregen wordt voornamelijk door opkoop van de bevolking en voor een zeer klein gedeelte ook door eigen aanplant van de ondernemers op daartoe ingehuurde gronden, was de uitkomst van den oogst over 't algemeen treurig, uithoofde de langdurige droogte veel tabak óf belette tot ontwikkeling te komen óf geheel deed te niet gaan.

Ook in Cheribon en in Tagal, waar in 1876 voor 't eerst eene tabaksonderneming gevestigd werd, waren de uitkomsten van 1877 niet aanmoedigend. Bij de onderneming in Cheribon, waar begonnen was met eene aanplanting op gronden die van de bevolking gehuurd waren (van welke proefneming in 't vorig verslag de uitslag nog niet kon worden gemeld), verkreeg men in 1876 — zooals later is opgegeven — slechts 1032 kilo's, en wat den aanplant voor 1877 betreft, deze leed zoodanig door de droogte dat de oogst van dat jaar geheel mislukte. Ook de onderneming in Tagal (aan dezelfde firma toebehoorende), waar men in 1876 eene eerste productie van 25 000 kilo's had verkregen,

[1]) De onderneming Malang in Pasoeroean, welke gesplitst werd in Malang en Gondanglegi; beide bleven echter in dezelfde handen.

[2]) Twee in de Preanger regentschappen (Manondjaija in de afdeeling Tassikmalaija en de andere, zonder naam, in de afdeeling Limbangan), één in Pekalongan (Soebah geheeten, in de contrôle-afdeeling Keboemen), één in Samarang (zonder naam, in de afdeeling Kendal) en twee in Bezoeki (Djember Kidoel en Rambi, beide in de afdeeling Bondowosso).

leverde in het afgeloopen jaar slechte uitkomsten op. Gebrek aan regen was ook hier oorzaak dat de aanplant voor 1877 zoo niet geheel dan toch voor drie vierde gedeelten mislukte. Hoeveel van den geslaagden aanplant verkregen is, kon tijdens de afsluiting der Indische opgaven nog niet worden berigt.

Aangaande de ondernemingen in Pekalongan, in 1877 met eene derde vermeerderd, die echter nog geen oogst had afgewerkt, zijn geene bijzonderheden gemeld. De oudste onderneming verkreeg ruim ¼ minder dan in 1876; van de andere onderneming aldaar, in laatstgenoemd jaar in werking gekomen, zijn in 't geheel geen opgaven ontvangen.

In Samarang, waar de tabak door de bevolking op eigen grond en voor eigen risico geteeld en door de ondernemers tegen contante betaling opgekocht wordt tegen 1 à 4 cts. per plant, was het in 1877 met deze cultuur mede ongunstig gesteld. Alleen in Kendal gaven de aanplantingen een kleinen oogst. Overal elders in deze residentie viel het gewas uithoofde van de schadelijke weêrsgesteldheid dermate tegen, niet alleen in quantiteit, maar ook in qualiteit, dat de ondernemers schier geen tabak opkochten.

In Rembang waren over 't algemeen de uitkomsten van den tabaksoogst, gelet op de langdurige droogte, vrij goed te noemen. De lage prijzen, die voor het product op de Europesche markt besteed werden, oefenden echter een nadeeligen invloed uit op den bloei der ondernemingen, zoodat de meeste gezegd worden met verlies te hebben gewerkt.

In Soerabaija, waar de tabakscultuur weinig te beteekenen heeft, was de droogte evenzeer oorzaak van een slechten oogst.

Ook in Pasoeroean, eene der belangrijkste tabaksresidentien, was het jaar 1877 voor deze cultuur niet gunstig; de oogst wordt gezegd andermaal zeer te zijn tegengevallen, zoowel wat qualiteit als quantiteit betreft.

In Probolinggo, waar de tabaksteelt nagenoeg van gelijken omvang is als in Pasoeroean, waren de verkregen uitkomsten evenmin voordeelig. Eenige ondernemers zijn dit jaar voortgegaan met het uitdeelen van bibiet van versch zaad onder de bevolking, op gelijken voet als in 't vorig verslag werd vermeld, dat is met geheele vrijlating aan de planters om hun het daarvan te verkrijgen product al dan niet te leveren.

Ook in Bezoeki verstrekten de ondernemers zaadplantjes aan de bevolking, maar hier beschouwde deze het aannemen daarvan als eene stilzwijgende verbindtenis om den oogst in te leveren. In de noordelijke streken der afdeeling Bondowosso ontbreekt de gelegenheid om de gronden behoorlijk te verwisselen, hetgeen, naar gezegd wordt, ten gevolge heeft dat het product meer en meer achteruitgaat. In deze residentie is door de droogte almede een groot deel van den aanplant voor de Europesche markt mislukt. Bovendien werden voor het product van 1876 zulke lage prijzen bedongen, dat twee ondernemingen in 1877 niet gewerkt hebben. Daarentegen verrezen, zoo als hooger gezegd, twee nieuwe ondernemingen, beide in het district Djember (afdeeling Bondowosso).

In Banjoewangi, waar twee ondernemingen zijn, die zich binnen bepaalde kringen bewegen, doch eene derde overal alles opkocht wat te krijgen was, breidde zich dientengevolge de cultuur wel is waar uit, maar daarentegen werd de daaraan bestede zorg veel geringer, terwijl de qualiteit sterk achteruit ging. De invloed van de droogе weêrsgesteldheid liet zich ook hier gevoelen. De prijzen, die door de ondernemers besteed werden, beliepen, naar gelang van de soort, van f 5 tot f 30 per 1000 bossen, elk van tien bladeren; alleen de onderneming Tembakoan kocht den tabak op bij 1000 struiken met de ongeschonden bladeren voor f 10 à f 20.

In Banjoemas wordt hoofdzakelijk Manilla-tabak geteeld. Meer en meer beginnen hier de ondernemers af te zien van het voorschottenstelsel, dat maar al te dikwijls aanleiding gaf tot kwade praktijken. Was de oogst van 1876 in deze residentie vrij overvloedig, met dien van 1877 was dit niet het geval, daar de meeste tabak door de langdurige droogte niet tot ontwikkeling kwam.

Kostelooze verstrekking van de benoodigde zaadplantjes aan de planters heeft ook plaats in Bagelen, waar uitsluitend Manilla-tabak wordt gekweekt. Verbetering van de qualiteit, door grootere zorg voor de cultuur, wordt alleen waargenomen op de velden bij ééne der drie ondernemingen in huur. De droogte is op den aanplant van slechten invloed geweest.

Dit laatste was evenzeer het geval in Kadoe, waar de Europesche ondernemers vooral Manilla-, de Chinezen Javatabak doch ook wel eerstbedoelde soort van de bevolking opkoopen, die het gewas bijna geheel op eigen risico plant. De inkoopprijs wordt per 1000 struiken berekend, waarvoor naar gelang van de qualiteit f 10 à f 30 wordt betaald.

De in Kediri meest voorkomende tabaksoorten zijn Kanarien Manilla-tabak. Sommige ondernemers hebben, om verbetering in de qualiteit der zaadplantjes te brengen, zaad gebezigd dat afkomstig was van Deli, Banjoemas, Krawang, Kadoe en van elders, en de daarvan verkregen plantjes aan de bevolking verstrekt zonder aan de uitdeeling eenige voorwaarde te verbinden. De ondernemers kwamen in 1877 onderling overeen om geen voorschot, onder welken naam ook, meer te verstrekken, welke afspraak door allen, op eene enkele uitzondering na, werd nagekomen. Een gevolg hiervan was dat de bevolking zich met meer zorg op het verkrijgen van goeden tabak toelegde. De qualiteit is echter door langdurige verwaarloozing der cultuur sterk achteruit gegaan, terwijl de grootere zorg, thans aan de cultuur besteed, nog niet aanstonds vrucht heeft kunnen dragen. De uitkomsten van den oogst waren buitengewoon slecht. In vergelijking met de cijfers van andere gewesten was echter de opkoop zeer aanzienlijk; niettegenstaande slechts voor 30 van de 50 ondernemingen opgaven zijn ontvangen, beliep het door deze verkregen product toch gezamenlijk ruim ⅛ van de opgekochte massa (voor zoo ver opgegeven) in alle gewesten te zamen.

Andere ondernemingen.

Behalve van eenige ondernemingen (in de residentien Pasoeroean, Preanger regentschappen en Japara) voor den opkoop en de bereiding van de koffij der bevolking ter inlevering in 's lands pakhuizen, over welke reeds gehandeld is op blz. 183, valt hier alleen gewag te maken van eenige rijstpelmolens in de residentien Preanger regentschappen, Krawang en Cheribon, — van een paar theefabrieken in de Preanger regentschappen, voor zooveel de ondernemers thee van de bevolking opkochten, of (wat de fabriek Tendjo Aijoe betrof) eigen aanplantingen bezaten op gronden door de bevolking afgestaan [1]), — van twee indigo-ondernemingen in Bagelen en Pekalongan, — en eindelijk van twee ondernemingen voor den aanplant en de bereiding van rameh in Pekalongan en Samarang [2]).

De eigenaren der rijstpelmolens in de Preanger regentschappen, waarvan er 4 aan Europeanen en de overige 12 aan Chinezen toebehooren, verkrijgen de padi, die zij verwerken, door opkoop van de bevolking, zonder zich met den aanplant in te laten. De bedoelde molens (alle door water gedreven) leverden in 1877 af 21 125 pikols; over 1876 werd slechts voor 7 molens eene hoeveelheid van 12 137 pikols opgegeven. Van de 12 rijstpelmolens in Krawang behooren er 10 (alle door buffels gedreven) aan Chinezen en 2 (met stoomkracht werkende) aan Europeanen. Omtrent deze laatste ondernemingen (Djatirogos en Tjilemaja) zijn verder geen opgaven ontvangen. Drie molens van Chinezen hebben in 1877 niet gewerkt; bij de 7 overige werden 28 800 pikols padi opgekocht, welke hoeveelheid 12 960 pikols rijst uitleverde. In Cheribon bestaan 2 stoomrijstpelmolens, beide aan Europeanen behoorende, doch één daarvan, die te Bangadoea, in het afgeloopen jaar niet in werking geweest, is gelegen op het particuliere land Indramaijoe-West en behoort dus

[1]) Vermits de gronden van Tendjo Aijoe den ondernemer thans in erfpacht zijn afgestaan (verg. bijl. P § *B* n°. 3) — welk regt den 17den Januarij 1878 is ingeschreven — zal bedoelde onderneming voortaan hare plaats behooren te vinden onder de erfpachtsondernemingen (zie de volgende onderafdeeling).

[2]) In 't vorig verslag werd aangeteekend dat ook eene ramehfabriek in Banjoemas was tot stand gekomen, maar in de thans ontvangen opgaven wordt van die onderneming geen gewag gemaakt, evenmin als van den toen besproken vanille-aanplant in de Preanger regentschappen ten behoeve eener firma te Batavia.

eigenlijk vermeld te worden sub 5°. dezer afdeeling [1]). De molen te Boedhiradja in het gouvernementsdistrict Karang Ampel leverde eene productie af van 30 000 pik. rijst.

De bovenbedoelde thee-onderneming Tendjo Aijoe in de afdeeling Soekaboemi (Preanger regentschappen) produceerde in 1877 53 500 kilo's thee, tegen ongeveer 36 000 kilo's in 1876. In den omtrek van twee andere thee-ondernemingen in hetzelfde gewest (het erfpachtsperceel Waspada I in de afdeeling Limbangan en het huurland Tjinangrang in de afdeeling Soemedang) werd door de bevolking op p. m. 200 en 40 bouws thee geplant, ten einde het product aan die ondernemers te verkoopen; de hoeveelheid, op die wijze verkregen, is niet afzonderlijk opgegeven. De ondernemer van het huurperceel Djatinangor, mede in de afdeeling Soemedang, kocht in 1876 insgelijks thee van de bevolking op, doch bepaalde zich in 1877 uitsluitend tot het verwerken van het product zijner eigen aanplantingen.

Nevens de bestaande indigo-onderneming in Bagelen, toebehoorende aan de Nederlandsche Handelmaatschappij, welke (op van de bevolking gehuurde gronden) een aanplant had van 80 bouws, doch ten gevolge van de aanhoudende droogte slechts een product maakte van 2500 kilo's, is thans nog eene tweede indigo-onderneming verrezen, namelijk in Pekalongan. Voor alsnog is omtrent die onderneming alleen vermeld gevonden, dat de voor den aanplant noodige gronden van de bevolking gehuurd zijn, en dat met het verwerken van een eersten oogst een begin was gemaakt.

Even als in 1876 in Pekalongan, is in 1877 ook in Samarang eene rameh-onderneming tot stand gekomen, doch product schijnt nog niet te zijn verwerkt; bij de laatste niet omdat zij nog geen oogst verkregen had, en bij de eerste niet omdat de aanplant, blijkens 't vorig verslag bewerkstelligd op gronden die van de bevolking gehuurd waren, door onvoorzigtigheid in brand geraakt en geheel vernield was.

4°. Landbouw op gronden door het Gouvernement in huur of in erfpacht afgestaan. [2])

In de bijlage WW worden statistieke opgaven (over 1877) aangetroffen omtrent de landbouwondernemingen op gronden, door het Gouvernement in huur of in erfpacht afgestaan. Van de laatstbedoelde perceelen zijn slechts die vermeld, welke op 31 December 1877 in de registers waren ingeschreven.

De cijfers der opbrengst van al die landbouwondernemingen — met uitzondering van eenige waaromtrent geene opgaven ontvangen zijn — zamentrekkende, bevindt men dat zij in het afgeloopen jaar geproduceerd hebben: 95 146 pikols suiker (16 346 in Krawang, 40 600 in Cheribon, 37 200 in Pasoeroean en 1000 in Kediri); 61 056 pikols koffij (voor 't grootste gedeelte in Samarang en Pasoeroean); 169 976 kilo's tabak (50 000 in Pekalongan, 16 688 in Pasoeroean, 35 000 in Banjoemas en 68 288 in Kediri); 1 505 000 kilo's thee (30 000 in de afdeeling Buitenzorg, 1 240 000 in de Preanger regentschappen, 35 000 in Cheribon en 200 000 in Bagelen). Op een groot aantal ondernemingen werden ook padi, maïs of andere inlandsche gewassen geteeld.

De boven opgegeven productie omvat mede het suikerriet, de thee en de tabak, in den omtrek der perceelen door de bevolking ten behoeve der ondernemers op hare eigen velden geteeld. Zoo werd op Blender en Kadipaten (beide in Cheribon), op Alkmaar (Pasoeroean) en op Brenggolo (Kediri) suikerriet verwerkt, dat, wat de drie eerstgenoemde ondernemingen betreft, verkregen was op 204, 254 en 150 bouws buiten die perceelen gelegen. Van den thee-aanplant, door de bevolking ondernomen in den omtrek der perceelen Waspada en Tjinangrang (Preanger regentschappen), is reeds hierboven onder 3°. gewag gemaakt. Tabak werd van de in den omtrek wonende bevolking opgekocht voor de ondernemingen Gebang Anom (Pekalongan), Kentjong, Djawoeng, Kalilanang en Papoh (Kediri).

[1]) Vermoedelijk is dit ook met enkele der rijstpelmolens in Krawang het geval.

[2]) Over de uitgifte zelve is gehandeld op blz. 96—98 hiervóór.

Omtrent de werklieden op de huur- en erfpachtsperceelen is ditmaal het navolgende berigt. In de residentie Bantam komen vele arbeiders uit Buitenzorg, die zich meestal voor eene maand of langer verhuren tegen f 6 à f 8,50 per maand. De dagkoelies verdienen er gewoonlijk f 0,50 à f 0,60 daags. In Krawang is alleen op de onderneming Kalangsari het aantal gevestigde arbeiders voldoende, ook voor de werkzaamheden in den druksten tijd, zoodat op deze onderneming geene arbeiders worden gebruikt die niet op 't perceel zijn gevestigd. Op de overige ondernemingen in deze residentie worden dagloeners gebezigd, die f 0,25 à f 0,30 daags ontvangen. Op alle ondernemingen in de Preanger regentschappen zijn in grooter of kleiner aantal arbeiders gevestigd, voor wie tuintjes tot den aanplant van voedingsmiddelen beschikbaar zijn. De arbeiders, die zich bovendien op de ondernemingen komen verhuren, zijn meestal uit de naburige dessa's afkomstig; per dag werkende ontvangen dezen f 0,20 en op taak tot f 0,40 per dag. In Cheribon komen de meeste arbeiders — voor zoover zij benoodigd zijn, daar op bijna alle ondernemingen eene gevestigde bevolking is, — òf uit omliggende streken, òf uit de Preanger regentschappen. Zij verdienen per dag f 0,25, terwijl zij, op taak werkende, een dagloon van f 0,75 kunnen behalen. In Pekalongan is het aantal op de perceelen gevestigde arbeiders gering. Het dagloon bedraagt f 0,20 à f 0,60, terwijl op ééne enkele onderneming zelfs tot f 1,25 per dag wordt betaald; het maandloon wisselt af tusschen f 10 en f 12. Op alle perceelen in Samarang vindt men eene gevestigde bevolking, die echter lang niet voldoende is voor de behoefte. Onder deze lieden zijn er velen die dikwijls van het eene perceel naar het andere verhuizen. De omliggende dessa's leveren in gewone omstandigheden genoeg werkvolk. In 1877 hadden echter vele ondernemers met gebrek aan werkvolk te kampen, daar er, in vergelijking met vroegere jaren, veel meer arbeid ten behoeve der gouvernements-koffijcultuur van de cultuurpligtige bevolking gevorderd werd (verg. blz. 181 hiervóór). Het loon der gevestigde arbeiders bedraagt f 5 à f 10 's maands, meestal met verstrekking van rijst. Het dagloon beloopt f 0,25 tot f 0,40; door hen, die op taak werken, kan per dag tot f 0,75 en meer worden verdiend. In Pasoeroean, waar het niet op de perceelen gevestigde werkvolk verkregen wordt uit de omliggende dessa's en ook uit Soerabaija, Kediri en Madioen, wisselt het dagloon af van f 0,40 tot f 0,60. In Bagelen bedraagt het dagloon omstreeks f 0,30 en het maandloon f 10 à f 10,50, terwijl bij arbeid op taak f 0,60 daags kan worden verdiend. Op het eenige erfpachtsland in de residentie Banjoemas (Tjiberem) zijn 34 werklieden gevestigd, die allen van den erfpachter een huis met erf ontvangen, in den regel met vruchtboomen beplant, waarover zij vrije beschikking hebben. Per maand wordt f 7,50 à f 20, per dag f 0,20 à f 0,25 verdiend; op taak wordt niet gewerkt. In Kadoe wordt aan de vaste arbeiders een maandloon van ongeveer f 10 betaald, terwijl het dagloon f 0,25 bedraagt. Op de ondernemingen in Madioen ontvangen de gevestigde arbeiders allen om niet een huis, dat door den ondernemer wordt onderhouden, en een erf, en bovendien f 1 per maand, terwijl zij verder betaling genieten als de arbeiders die van elders op die landen komen werken. Niettegenstaande deze gunstige bepalingen hebben zich nog betrekkelijk weinig arbeiders gevestigd. Het dagloon bedraagt f 0,40 à f 0,45; bij taakwerk kan per dag tot f 1 worden verdiend. In Kediri ontvangen de arbeiders, op het perceel Penampian gevestigd, een huis, maar geen bouwgrond; hetzelfde is ook het geval op Mringin, waar hun echter vergund wordt djagong te planten tusschen de koffij in. Op Tawangredjo en Karangtengah krijgen zij een huis met erf, even als op Papoh en Koedjonmanis, doch daar krijgen zij bovendien sawahs ter bebouwing, onder verpligting om $^{1}/_{5}$ van het product af te staan. Op Kentjong en Kawedoesan geeft men hun drie jaren lang vrije beschikking over hetgeen door hen op de sawahs wordt geteeld; daarna moeten zij een deel van het product afstaan. De meeste niet op de perceelen gevestigde arbeiders in dit gewest komen van Soerakarta, Madioen en Rembang. Sommigen blijven slechts enkele dagen, anderen blijven tot twee maanden en trekken dan verder. Het gewone dagloon loopt van f 0,40 tot f 0,50, doch het kan tot f 0,70 stijgen als bij taak wordt gewerkt.

5°. Landbouw op landen aan particulieren in eigendom afgestaan.

De meeste der hierbedoelde landerijen zijn uitsluitend bestemd voor de teelt van inlandsche gewassen (padi, klappers enz.), doch alleen ten aanzien van die, welke producten leveren voor de Europesche markt, zijn opgaven nopens de productie ontvangen. De voornaamste cultures voor de Europesche markt zijn: suiker, koffij en thee, ofschoon op zeer enkele landerijen ook tabak, cacao, kina, specerijen enz. worden geteeld. Voor elke onderneming in het bijzonder vindt men over 1876 en 1877 de navolgende productie cijfers vermeld.

Namen der landerijen.	1876.	1877.
Suiker (pikols).		
Batavia.		
Afd. Meester Cornelis.		
Babelan	2 500	3 000
Bekassi	*a)* †	12
Gaboes	4 550	†
Karang Tjangok. . . .	5 000	5 500
Afd. Tangerang.		
Amstelveen	2 400	2 100
Angke en Kapoek . . .	1 000	890
Babakan Noord	600	500
Batoe Tjepper.	1 650	2 000
Bodjong Renged. . . .	900	900
Kamal	1 900	3 010
Kampong Limo	2 550	2 000
Kampong Melaijoe . . .	905	2 600
Kedaoeng Oost	1 988	1 473
Kedaoeng West	3 600	4 500
Kramat	4 700	10 500
Lengkong Oost	700	500
Lengkong West. . . .	300	†
Pangkalan	200	220
id.	120	†
Paroeng Koeda	3 100	2 500
Pekadjangan	3 600	3 100
Selapadjang Oost . . .	5 110	4 000
Selapadjang West . . .	4 200	3 500
Sepatan	1 200	1 520
Serpong.	800	†
Tegalangoes	1 400	1 400
Teloeknaga	3 350	1 600
Tjikokol	1 000	1 600
Tjioeni	1 200	1 200
Afd. Buitenzorg.		
Goenoeng Sindoer . . .	3 000	2 100
Tjiawi en Tjidjeroek (Pondok Gedeh)	7 000	6 500
Tjibodas	550	†
	71 073	68 725
Krawang.		
Pamanoekan- en Tjiassemlanden	24 087	*b)* 23 059
Tegalwaroe-landen . . .	4 000	6 000
	28 087	29 059
Cheribon.		
Kandangauer	†	8
Totalen . .	**99 160**	**97 792**
Koffij (pikols).		
Batavia.		
Afd. Meester Cornelis.		
Tjikoija	†	6
Afd. Buitenzorg.		
Bolang	20	†
Jassinga	390	†
Klappa Noengal. . . .	20	†
Nambo, Tjimapak en Tjipamingkis	593	558
Paroeng Pandjang . . .	†	†
Pondok Tjina.	10	†
Sadeng Oost	375	320
Soekaradja.	36	6
Tjampea en Tjiboenboelan	550	600
Tjiawi en Tjidjeroek (Pondok Gedeh)	2 491	1 700
Tjibinong Oost en Nangiwir	1	2
Tjikoppo	2 302	1 000
Tjikoppo Maijak. . . .	6	6
Tjimangies.	3	1
Tjiomas.	2 380	1 471
Tjiseroea	3 400	1 965
Transporteeren	12 577	7 635

Namen der landerijen.	1876.	1877.
Per transport	12 577	7 635
Tjitrap en Tjitjadas . .	191	260
Tjoeroek Bitoeng . . .	2 650	2 892
	15 418	10 787
Krawang.		
Pamanoekan- en Tjiassemlanden	18 638	9 145
Tegalwaroe-landen . . .	50	40
	18 688	9 185
Cheribon.		
Kandangauer	8	4
Totalen . .	**34 114**	**19 976**
Thee (kilo's).		
Bantam.		
Tjikandi Oedik en Ilir .	3 000	3 000
Batavia.		
Afd. Tangerang.		
Tjikoija.	†	200
Afd. Buitenzorg.		
Bolang	162 500	190 000
Dramaga	90 688	75 312^5
Janglappa	17 500	13 500
Jassinga	8 095	†
Kampong Baroe. . . .	14 000	16 050
Kedoeng Badak	130 000	104 500
Koeripan	25 000	20 000
Roempien	28 900	16 640
Sadeng Oost	15 500	12 075
Sawangan	†	650
Soekaradja.	†	500
Temangoengan en Tjikoleang	82 500	64 655
Tjampea en Tjiboenboelan	40 100	37 750
Tjikoppo	10 350	7 500
Tjikoppo Maijak. . . .	65 000	56 082
Tjiloear.	7 500	9 500
Tjiomas.	12 000	12 600
Tjoeroek Bitoeng . . .	132 500	151 429
Trogong	4 800	3 600
	846 933	792 543^5
Krawang.		
Tegalwaroe-landen . . .	3 500	3 125
Totalen . .	**853 433**	**798 668^5**
Tabak (kilo's).		
Batavia.		
Afd. Meester Cornelis.		
Kemedjing.	565	†
Afd. Tangerang.		
Bodjong Renged. . . .	†	250
Kampong Limo	†	250
Pangkalan.	†	62^5
Sepatan.	†	62^5
Afd. Buitenzorg.		
Nambo, Tjimapak en Tjipamingkis	†	†
	565	625
Krawang.		
Tegalwaroe-landen . . .	†	†
Totalen . .	**565**	**625**
Cacao (kilo's).		
Bantam.		
Tjikandi Oedik en Ilir .	312	312^5
Krawang.		
Pamanoekan- en Tjiassemlanden	†	2 692
Totalen . .	**312**	**3 004^5**

Namen der landerijen.	1876.	1877.
Kina (kilo's).		
Batavia.		
Afd. Buitenzorg.		
Koeripan	†	†
Tjiomas.	457	1 113
Krawang.		
Pamanoekan- en Tjiassemlanden	†	2 080^5
Totalen . .	**457**	**3 193^5**
Muscaatnoten (pik.)		
Batavia.		
Afd. Buitenzorg.		
Goenoeng Sindoer . . .	†	†
Pondok Tjabé Oedik . .	2	†
Sawangan	†	2
Soekasari	104	†
Tjiawi en Tjidjeroek (Pondok Gedeh)	6	$12\frac{1}{2}$
Tjibinong Oost en Nangiwir	2	″
Tjimangies.	1	$62\frac{1}{2}$
Tjiomas.	26	26
Tjitrap en Tjitjadas. . .	1	†
	142	103
Krawang.		
Pamanoekan- en Tjiassemlanden	44	126
Totalen . .	**186**	**229**
Foelie (pikols).		
Batavia.		
Afd. Buitenzorg.		
Soekasari	13	†
Tjiawi en Tjidjeroek (Pondok Gedeh)	†	1
Tjibinong Oost en Nangiwir.	†	2
Tjimangies.	†	6
Tjiomas.	2	1
	15	10
Krawang.		
Pamanoekan- en Tjiassemlanden	14	33
Totalen . .	**29**	**43**
Kruidnagelen (kil.)		
Batavia.		
Afd. Buitenzorg.		
Pondok Tjabé Oedik . .	$\frac{1}{2}$	†
Tjibinong Oost en Nangiwir	31	†
Totalen . .	**$31\frac{1}{2}$**	**†**
Vanille (kilo's).		
Batavia.		
Afd. Meester Cornelis.		
Tjipinang Vrededal. . .	12	†
Afd. Tangerang.		
Lengkong West. . . .	†	5
Afd. Buitenzorg.		
Tjiawi en Tjidjeroek (Pondok Gedeh)	33	170
Tjikoppo	†	$4\frac{1}{2}$
Tjikoppo Maijak. . . .	32	15
Tjitrap en Tjitjadas. . .	3	†1
	80	$194\frac{1}{2}$
Krawang.		
Pamanoekan- en Tjiassemlanden	†	564
Totalen. . .	**80**	

a) De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.

b) De opgaaf is niet volledig, omdat zij gedaan werd toen nog niet al het suikerriet verwerkt was.

Aan de gewestelijke verslagen zijn voorts de volgende bijzonderheden ontleend.

In de afdeeling Tangerang (Batavia) planten de landeigenaren meestal suikerriet voor eigen rekening. Op enkele landen echter wordt door de opgezetenen, vooral door Chinezen [1], op contract riet voor de landeigenaren geteeld, die het dan voor hunne rekening doen snijden, naar de fabriek vervoeren en daar verwerken, terwijl zij aan de planters òf het $^{3}/_{10}$ gedeelte van het verkregen product òf f 70 voor den bouw rijp riet uitbetalen. Op vijf landen in genoemde afdeeling wordt aan de planters voor de suiker, uit het door hen geleverde riet verkregen, f 2 à f 2,50 per pot van p. m. 55 katti's betaald.

Op een paar landen in de afdeeling Meester Cornelis wordt het riet vrijwillig door de bevolking aangeplant tegen een maandloon van f 6 tot f 8 per man; terwijl de landeigenaar in de behoefte aan ploegvee voorziet.

Voor de fabrieken in het Buitenzorgsche — en wel op de landen Tjiawi en Tjidjeroek (te zamen het landgoed Pondok Gedeh uitmakende) en op Goenoeng Sindoer — wordt, buiten den eigen aanplant van den landeigenaar, ook door de bevolking riet geplant, hetwelk tegen taxatie voor een overeengekomen prijs van f 80 tot f 130 per bouw door den landheer wordt gekocht. In de koffijtuinen op het land Tjiomas wordt bij voortduring door de opgezetenen arbeid gepraesteerd overeenkomstig de voorwaarden van de reeds in het vorig verslag (blz. 206) vermelde overeenkomst; er wordt evenwel ook tegen maandloon gewerkt. In een gedeelte van het land Tjitrap (welk gedeelte Bakang Madang wordt genoemd) geldt omtrent den arbeid der dienstpligtige opgezetenen eene gelijksoortige overeenkomst als de zoo even bedoelde voor het land Tjiomas, echter met dit onderscheid, dat de dienstpligtigen slechts drie achtereenvolgende dagen per maand werken en daarenboven nog een vierden dag als de koffij geplukt moet worden of in onvoorziene gevallen; dat omtrent het medebrengen van vrouwen en kinderen in den pluktijd niets bepaald is, en dat ieder dienstpligtige slechts 100 koffijboomen in zijn eigen tuin heeft te planten, te onderhouden en te bemesten; terwijl de inkoopprijs van de natte koffij in de roode schil f 0,25 per gantang bedraagt, zoo als steeds op dat land gebruikelijk was. Dit contract is in 1877 gesloten met goedkeuring van het plaatselijk bestuur en daarna geregistreerd [2]. In de koffijtuinen op het land Tjitrap wordt echter, even als op Tjiomas, tegen maandloon gewerkt door hen, die zich daarvoor komen aanbieden. Hier en elders, waar niet uitsluitend padi maar ook koffij en thee worden geteeld, bestaat voor de opgezetenen ruimschoots gelegenheid om geld te verdienen. Op die landen daarentegen, waar het bestaan der bevolking alleen afhankelijk is van den rijstbouw, is over het algemeen geen welvaart te bespeuren vooral niet op de landen die aan Chinezen behooren. Terwijl eenige Europesche eigenaren vrijstelling geven van de betaling van tuinhuur, vorderen de Chinesche landheeren in den regel alles wat het reglement in Indisch Staatsblad 1836 n°. 19 toelaat, en bovendien trekken de meesten hunner van elke gelegenheid partij om de lieden te exploiteeren [3]. Op sommige landen, die aan Europeanen behooren, zoo als Pondok Gedeh, Tjikoppo en Tjitrap, wordt de heffing van tjoeké, tuin- en grondhuur aan Chinezen verpacht, hetgeen zeer tot nadeel strekt van de bevolking op die landen.

In het vorig verslag is gezegd dat de opgezetenen der Pamanoekan- en Tjiassemlanden in Krawang, die hoofdzakelijk padi, suikerriet, katjang en koffij opleveren, ingevolge vrijwillige overeenkomsten met den landheer verschillende beloonde diensten verrigten tegen vrijstelling van tuinhuur en van de tjoeké van tweede gewassen. Op deze landen wordt echter bovendien met vaste werklieden tegen maandloon gearbeid. Het loon der veldarbeiders bedraagt f 4 koper en 4 gantangs rijst voor 30 werkdagen; de arbeiders in de suikerfabriek (die voor geen korteren tijd dan drie maanden in dienst worden genomen) ontvangen f $4^{1}/_{2}$ koper en 5 gantangs rijst 's maands en in den maaltijd f 0,05 daags extra. Het Reynoso-systeem wordt hier bij de suikerriet-aanplantingen niet toegepast. Het sap, uit het suikerriet verkregen, ondergaat de eerste bewerking in open pannen en wordt in luchtledige pannen gekookt.

Op de Tegalwaroelanden, mede in Krawang, wordt het suikerriet geheel door vrije dagkoelies geteeld, zonder dat de landheer daartoe eenige overeenkomst met de bevolking sluit. Ook hier wordt het Reynoso-systeem niet toegepast. De theetuinen worden op deze landen onderhouden en geplukt door gehuurde arbeiders; de koffijtuinen daarentegen in heerendienst; de opgezetenen komen daartoe 7 dagen in de 2 maanden uit. Aan de koffij- en theeaanplantingen werd in 1877 geen uitbreiding gegeven.

Op Kandangauer (Cheribon) wordt door den landheer zelf geen suikerriet verbouwd, maar deze heeft aan een Chinees een stuk grond, groot $57^{1}/_{10}$ bouws, in huur afgestaan, en daarvan is een gedeelte voor de suikercultuur benuttigd. De kleine koffijaanplanting op het hier genoemde land wordt door de bevolking uit den naasten omtrek onderhouden tegen vrijstelling van heerendienst en tegen genot van f 15 per ingeleverden pikol koffij. Omtrent het land Indramaijoe-West, mede in Cheribon, is, behalve het aangeteekende op blz. 192/193 betreffende den aldaar aanwezigen stoomrijstpelmolen, over 1877 verder niets gemeld.

In het vorig verslag (blz. 207) is medegedeeld dat in Indie, naar aanleiding der voorstellen van den ambtenaar mr. H. van Dissel, eene algemeene verordening was ontworpen tot regeling van eenige aangelegenheden betreffende de particuliere landerijen beoosten de Tjimanok. [4] Afdrukken van dit ontwerp [5] zijn aan de belanghebbende landeigenaren toegezonden, ten einde hun de gelegenheid te geven om hunne bezwaren daartegen door tusschenkomst van de residenten ter kennis van de Indische Regering te brengen. De zaak is thans bij den directeur van binnenlandsch bestuur in behandeling.

Omtrent de productie dezer landerijen zijn weder zeer onvolledige opgaven ontvangen; wat dienaangaande vernomen is, bepaalt zich tot het volgende.

Het land Ketanggoengan-West in Tagal wordt gezegd in 1877 dezelfde productie te hebben gehad als in 1876, namelijk 23 500 pikols suiker.

In Samarang werd weder meest padi op de particuliere landen verbouwd. Evenwel werden op Krapiak, Panggoeng en Soesoekan, welke landen in 1876 429 pikols koffij produceerden, in 1877 413 pikols verkregen, terwijl voor Simongan nog eene productie van 214 pikols wordt opgegeven (over 1876 werd van dit land geen opgaaf verkregen). Voor Panggoeng vindt men thans bovendien nog vermeld eene productie van 130 kilo's cacao, 16 pikols muscaatnoten en 4 pikols foelie. Suikerriet werd nergens geteeld, doch op twee landen (Kepoenden en Karangmodjo) schijnt ook tabak te zijn verbouwd. De tabaksoogst op Kepoenden

[1] Onlangs is bij regterlijke beslissing in drie instantien uitgemaakt dat het erfpachtsregt van de inlandsche opgezetenen der particuliere landen, bedoeld bij het reglement in Indisch Staatsblad 1836, n°. 19, op niet-inlanders niet kan overgaan (verg. het Indisch Weekblad van het Regt n°. 765, en het tijdschrift: Het Regt in Nederlandsch Indie, (deel XXX, blz. 97, 132, 139 en 142). Welke gevolgen die beslissing hebben zal, is nog bezwaarlijk te zeggen.

[2] In de maand Junij jl. is een gedeelte der opgezetenen van Tjitrap in oproer gekomen tegen den administrateur van dat land, wiens leven bedreigd werd. Op het eerste berigt daarvan, begaf zich de adsistent-resident van Buitenzorg onverwijld met een detachement militairen naar het landgoed, en hij kwam daar nog tijdig genoeg aan om onheilen te voorkomen en de belhamels optevatten. Het oproer schijnt te zijn aangestookt door inlandsche hoofden, die met leede oogen zagen dat de tegenwoordige administrateur (nog slechts sinds korten tijd in functie) er op stond dat de opgezetenen de diensten aan den landheer praesteerden waartoe zij verpligt waren. Immers daardoor ontging aan de hoofden de gelegenheid om — zoo als zij onder vroegere, meer toegeeflijke administratien gewend waren geweest — ten eigen bate de diensten der bevolking te exploiteeren. Het ingestelde geregtelijk onderzoek zal echter ter zake nog nader licht moeten geven.

[3] Dat er intusschen gunstige uitzonderingen zijn, bewijst het Indisch besluit van 7 Mei 1877, n°. 18, waarbij aan een landeigenaar in de residentie Batavia de titulaire rang van luitenant der Chinezen werd verleend als blijk van waardeering voor de wijze waarop hij steeds de belangen behartigde van de opgezetenen zijner landen en van de inlandsche bevolking in 't algemeen. Door dezen was te Mauk eene inlandsche school opgerigt.

[4] Het rapport, door genoemden ambtenaar uitgebragt ingevolge de door hem ingestelde onderzoekingen nopens de geschiedenis der bedoelde landerijen en hun feitelijken toestand, is gepubliceerd in het tijdschrift der Maatschappij van landbouw en nijverheid, deel XXII, zooals reeds hiervóór op blz. 116 werd aangeteekend.

[5] In zijn geheel opgenomen in de Javasche Courant van 28 Augustus 1877.

wordt gezegd 500 kilo's te hebben bedragen; van Karangmodjo is de productie niet gemeld.

Op de twee particuliere landerijen in Japara, Soembring en Telok Awor, worden, behalve padi, ook suikerriet, katjang en klappers geteeld, terwijl er voorts nog kalk gebrand wordt. Op het land Soembring wordt het suikerriet door de opgezetenen bij overeenkomst geplant. De gronden worden volgens het Reynoso-systeem bewerkt. In 1877 bedroeg de suikerproductie op dit land, even als in 1876, 3000 pikols. De fabriekarbeiders ontvingen er een loon van f 5 tot f 7 per maand.

Op een elftal Soerabaijasche landerijen werden, voor zoover bekend, 11 194 pikols suiker verkregen, tegen 10 855 pikols in 1876; hoofdzakelijk echter leggen de particuliere landeigenaren in Soerabaija zich toe op de teelt van padi, klappers en tweede gewassen.

Op het land Kedawoeng in Pasoeroean beslaan de suikerrietaanplantingen jaarlijks p. m. 250 bouws. Overigens produceert het land padi en tweede gewassen. Van den eigenaar zijn geene opgaven omtrent productie enz. te verkrijgen.

6°. Landbouw op verhuurde landen in Soerakarta en Djokjokarta.

In de bijlagen XX en YY zijn alle opgaven verzameld, die nopens de uitgestrektheid, de exploitatie en de opbrengst der hierbedoelde landen verkregen zijn.

Eene zamentrekking van die opgaven vindt men in het volgend overzigt.

	Gewesten en afdeelingen.	Regentschappen of onderafdeelingen.	Aantal ondernemingen.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws).	Jaarlijks verschuldigde pacht: in geld.	Jaarlijks verschuldigde pacht: in producten.	Aantal ondernemingen van welke opgaven zijn ingekomen nopens: aanplant.	Aantal ondernemingen van welke opgaven zijn ingekomen nopens: productie.	Uitgestrektheid der aanplantingen (in bouws).	Productie. Suiker (pikols).	Productie. Indigo (kilo's).	Productie. Tabak (kilo's).	Productie. Koffij (pikols).
Soerakarta.	—	Hoofdplaats,	1	41	f 156	—	—	—	—	—	—	—	—
	Klatten,	Klatten,	29	26 526	183 651	—	24	25	7 309	61 820	92 580	457 311	8 247
	id.	Kartasoera,	27	11 749	106 034	—	21	21	2 474	61 580	14 450	345 600	16
	id.	Soekoardjo,	13	8 221	11 598	—	13	13	1 042	—	—	2 000	729
	Boijolali,	Boijolali,	30	32 940	162 371	—	30	28	8 954	87 000	12 100	84 400	19 516
	id.	Ampel,	21	68 655	96 787	—	19	20	5 021	—	—	10 800	20 291
	Sragen,	Sragen,	14	69 657	86 449	—	14	14	4 036	21 385	—	91 942	16 703
	Wonogiri,	Karang Doeren,	14	7 824	23 275	—	13	12	1 907	3 911	2 350	—	3 242
	id.	Karang Anjer,	17	33 832	104 822	—	15	15	4 199	—	—	—	26 625
	id.	Soekoardjo,	2	3 746	15 046	—	2	2	630	—	—	—	7 785
		Totaal	168	263 191	f 790 189	—	151	a) 150	35 572	235 696	121 480	992 053	103 154
Djokjokarta	—	Sleeman,	24	?	f 263 213	3729 pikols rijst. 991 500 katti's gras. 480 flesschen olie. 360 klappernoten.	20	19	6 564	101 598	152 957	27 000	—
	—	Kalassan,	23	?	188 841	3541 pikols rijst. 50400 katti's gras.	20	20	6 046	97 900	123 956	68 000	275
	—	Bantool,	7	?	62 100	1759 pikols rijst. 3353 flesschen olie.	6	5	1 565	59 500	18 500	—	-
		Totaal	54	?	f 514 154	9029 pikols rijst. 1041900 katti's gras. 3833 flesschen olie. 360 klappernoten.	46	a) 44	14 175	258 998	295 413	95 000	275

a) Hieronder ook de ondernemingen bij welke geen of nog geen product was verkregen. De ondernemingen, van welke geen opgaven zijn ontvangen, zijn — althans in Soerakarta — meerendeels de zoodanige waar voor'shands nog uitsluitend producten voor de inlandsche markt worden geteeld.

De totale uitgestrektheid der ondernemingen in Djokjokarta kan niet met juistheid worden opgegeven, omdat een paar ondernemingen (n°. 39 en 52 in de bijlage Y Y) nooit behoorlijk zijn opgemeten, terwijl ook de juiste grootte nog niet bekend is van de tot uitbreiding van bestaande ondernemingen gehuurde gronden, waarvan laatstelijk sprake was op blz. 208 noot 2 van het vorig verslag. De overeenkomsten betreffende deze uitbreidingen, 34 in getal, zijn thans alle, ingevolge de ordonnancie van 29 April 1876 (*Indisch Staatsblad* n°. 125), door het bestuur bekrachtigd. Bestaan er alzoo in Djokjokarta geen onwettige huurovereenkomsten meer, in Soerakarta, waar ingevolge de genoemde verordening reeds 7 overeenkomsten betreffende de vestiging van nieuwe ondernemingen en 32 betreffende de uitbreiding van bestaande ondernemingen bekrachtigd werden, zijn nog eenige aanvragen om bekrachtiging in behandeling (1 voor eene nieuwe en 6 voor uitgebreide ondernemingen). De bekrachtiging van 7 overeenkomsten tot inhuurneming van gronden ter uitbreiding van bestaande ondernemingen werd geweigerd, omdat ze waren gesloten na de vaststelling der aangehaalde ordonnancie.

Het aantal ondernemingen in Soerakarta bedroeg, zoo als uit het vorig verslag gebleken is, bij het eind van 1876 163. Van deze zijn er 7 vereenigd met andere ondernemingen [1]) en 3 in tweeën gesplitst [2]), terwijl 1 is ingesmolten bij eene nieuwe onderneming. [3]) Er zijn in 1877 8 nieuwe ondernemingen opgerigt, waarvan er één spoedig weêr in drieën werd gesplitst. [4]) Dientengevolge waren er bij het einde van 1877 168 op zich zelf staande ondernemingen.

In Djokjokarta was het aantal ondernemingen bij het eind van 1877 even groot als een jaar te voren. Wel werd één onderneming in tweeën gesplitst [5]), maar daartegenover werden twee andere ondernemingen vereenigd. [6])

Aan een landhuurder in Djokjokarta, die zich steeds tegen het gezag verzette en aan de billijkste eischen van het bestuur geen gevolg gaf, is de vergunning geweigerd om de ten behoeve zijner onderneming loopende huurcontracten te verlengen; hem is tevens te kennen gegeven, dat hem niet zal worden vergund om andere gronden, dan thans door hem met toestemming van de Indische Regering worden bezeten, in te huren, of door overdragt in huur te bekomen.

Het in 't vorig verslag (blz. 208) vermelde ontwerp van een nieuw reglement op de landverhuringen in de Vorstenlanden is nog bij de Indische Regering in behandeling.

b. Boschwezen.

Aan het onderhoud der bosschen op Java werd in het afgeloopen jaar weder de noodige zorg besteed. Tegen hunne beschadiging en berooving werd zooveel mogelijk gewaakt, en niet zonder goed gevolg, al deed het in vorige verslagen herhaaldelijk vermelde bezwaar (de wei-

[1]) Zie n°. 6, 12, 15, 29, 72, 96 en 130 van bijlage XX.

[2]) Zie n°. 18 en 21, n°. 35 en 46 en n°. 143 en 146 van bijlage XX.

[3]) Zie n°. 92 van bijlage XX.

[4]) Zie n°. 10, 25, 38, 49, 62, 63, 73, 91, 92 en 95 van bijlage XX.

[5]) Zie n°. 19 en 20 van bijlage YY.

[6]) Zie n°. 14 van bijlage YY.

nige medewerking der besturende inlandsche ambtenaren) zich bij voortduring gevoelen. Het personeel voor de bewaking is uit de beschikbare fondsen eenigszins versterkt, doordien vier inlandsche schrijvers bij het boschwezen, die niet strikt meer noodig waren, zijn vervangen door even zoo vele boschwachters (*Indisch Staatsblad* 1877 n°. 189). In den westmoesson van 1876/77 werden 1737 bouws (uitgekapte perceelen of gronden waarvan het houtgewas in vroeger tijd door de bevolking was vernield) met djati beplant, terwijl werd voortgegaan met het verbeteren van bestaande aanplantingen (door inboeting en bijplanting) en met het uitdunnen van te digt geworden bosschen en aanplantingen. Wildhoutbosschen werden in 1877 niet onder geregeld beheer gebragt, maar in de eerste maanden van 1878 zooveel te meer, gelijk blijken kan uit de ordonnancien van 2 en 25 Februarij en 15 Maart (*Indisch Staatsblad* n°. 49, 50, 99 en 113), waardoor een aantal bosschen in Krawang, de Preanger regentschappen, Bagelen en Pasoeroean, die zoo al geen djati dan toch andere deugdzame houtsoorten bevatten, of wel ter voorkoming van watergebrek onmisbaar waren, tegen verwoesting door de inlandsche bevolking zijn beveiligd. De aanplantingen van eucalyptus op kaal gekapte berghellingen in de residentien Preanger regentschappen, Kadoe en Bagelen zijn weder uitgebreid, terwijl ook elders met het aanplanten dier snelgroeijende [1]) en deugdzame houtsoort in hooge streken een begin werd gemaakt, en in lagere streken de cultuur van het Sumatrasche ijzerhout (cassia florida) werd voortgezet of aangevangen.

Een groot gevaar voor de nog jeugdige aanplantingen, zoowel van djati als van andere houtsoorten, leveren voortdurend de in den droogen tijd herhaaldelijk voorkomende branden, die zich meermalen palen ver uitstrekken en ook de pas aangelegde plantsoenen aantasten. De in het afgeloopen jaar door branden aangerigte schade werd in den laatsten westmoesson zooveel mogelijk hersteld.

Nopens de houtkap-ondernemingen, die in 1877 op Java in werking waren of nog pas werden gevestigd, vindt men uitvoerige gegevens in de bijlage ZZ. Te dezer plaatse kan mitsdien met enkele algemeene mededeelingen worden volstaan.

De van vroegere jaren dagteekenende ondernemingen, berustende op contracten *waarbij aan den ondernemer de vrije beschikking gelaten is over het door hem te kappen hout*, waren 23 in getal. Op die ondernemingen zijn in 1877 50 309 M^3. timmerhout gekapt en 36 240 M^3. afgevoerd. Bovendien werd er eene aanzienlijke hoeveelheid brandhout verkregen; op één perceel, — Djedong in Soerabaija, — dat uitsluitend voor de exploitatie van brandhout ten behoeve der suikerfabrieken bestemd is, werden 8000 M^3. gekapt en 5266 M^3. afgevoerd. Van de bedoelde 23 ondernemingen hadden er — wanneer men het perceel Gedangan in Samarang, ten aanzien waarvan eene transactie werd gesloten [2]), buiten rekening laat — slechts 19 in 1877 nog pacht te betalen; de 3 overige golden boschperceelen waarvoor de bedongen pachtsommen reeds waren afbetaald, maar welke bij den afloop van den aanvankelijk voor de exploitatie gestelden tijd nog niet geheel leèggekapt en daarom nog ter voltooijing van de exploitatie aan de ondernemers gelaten waren. De voor de bedoelde 19 ondernemingen in 1877 verschuldigde pachtsommen bedroegen te zamen f 389 509,24. [3])

Er werden 6 nieuwe boschperceelen ter exploitatie op den zoo even aangeduiden voet (met vrije beschikking over het gekapte hout) uitgegeven [4]), en wel 3 ingevolge openbare uitbesteding (Banjoepoetih in Pekalongan, Setjindé in Japara [5]) en Kesoemo in Rembang), en 3 onder 's lands (een nieuw gedeelte van het bosch Padang in Japara, aansluitende aan het vroeger uitgegeven stuk, en voorts Gadé Bradak in Rembang en Pepé in Madioen). De drie laatstbedoelde perceelen waren vroeger uitbesteed geworden — twee daarvan zelfs bij herhaling — maar zonder goed gevolg.

De aangehaalde bijlage ZZ vermeldt nog 3 ondernemingen voor aankap *ten behoeve van den lande*, welke te zamen in 1877 afleverden 10 305 M^3. timmerhout. Voor deze houtmassa, die eene tariefswaarde van f 368 235.46^5 vertegenwoordigde, heeft het Gouvernement f 328 936,49 aan kap-, sleep- en vervoerloon te betalen gehad. Van de 3 bedoelde ondernemingen is er één in 1877 geëxpireerd, de tweede expireert in 1878, zoodat alsdan nog slechts eene enkele zal overblijven, namelijk Parengan, welk perceel het benoodigde hout van speciale afmetingen voor den scheepsbouw aan het departement der marine levert. In het verslag van 1876, blz. 194, is reeds gezegd dat ten behoeve van andere departementen geen nieuwe ondernemingen van dezen aard in het leven geroepen zullen worden.

Het aantal ondernemingen *voor het uitdunnen van djatibosschen en aanplantingen* en het opruimen van het daarin liggend dood en omgevallen hout is in 1877 geklommen van 7 tot 11. In dat jaar zijn 11 440 M^3. klein timmerhout en brandhout uit de zoogenaamde uitdunningsperceelen verkregen, waarvoor de ondernemers f 13 389,59 als retributie aan 's lands kas hebben betaald.

Behalve de hierboven genoemde, trok het Gouvernement in 1877 nog andere inkomsten uit 's lands bosschen. De verkoop van klein hout uit djatibosschen en aanplantingen, die buiten tusschenkomst van aannemers werden uitgedund, bragt f 6 819,27 op. Ten behoeve van verschillende werken werden, onder de leiding van het personeel voor het boschbeheer, uit de djatibosschen gekapt en vervoerd 38 357 stuks houtwerken met een gezamenlijken inhoud van 6917 M^3. en eene tariefswaarde van f 212 542,26, en uit de wildhoutbosschen 109 819 stuks houtwerken met een gezamenlijken inhoud van 13 421 M^3. en eene tariefswaarde van f 138 884,18; in 't geheel dus 148 176 stuks houtwerken met een gezamenlijken inhoud van 20 338 M^3 en eene tariefswaarde van f 351 426,44. Voorts werden door particulieren, na daartoe verkregen vergunning, in 's land bosschen gekapt en verzameld 7014 stuks houtwerken en 1968$^1/_4$ vademen brandhout, met een gezamenlijken inhoud van 7667 M^3, waarvoor in 's lands kas werd gestort f 18 628,21, terwijl f 4 877,14 voldaan werd voor gelijksoortige vergunningen, nog in 1876 verleend. Bovendien ontving het Gouvernement f 5 721,10 voor 7430 stuks sadangpalmen die in de residentien Probolinggo en Bezoeki verkocht werden. Per boom werd dus f 0,77 gevorderd, doch sedert is de prijs der sadangpalmen verhoogd tot f 1,50, welk bedrag billijk voorkwam in verband tot de afmetingen, welke deze boomen gewoonlijk hebben. Wijders werd ontvangen: voor het afstaan van djatiboomen aan landhuurders in Soerakarta (art. 10 van het boschreglement in Indisch Staatsblad 1874 n° 110) f 6 650; voor het afstaan van bosschen op in erfpacht uitgegeven gronden f 7 808,84; voor het afstaan van enkele langs de grens van het huurperceel Ngarianak in Samarang staande djatiboomen f 438,46; voor aangehaalde en verbeurd verklaarde houtwerken, die in veiling gebragt werden omdat ze door het Gouvernement niet waren te gebruiken [6]), f 19 393,93; voor hout van de verzamelplaatsen in Tagal, Pekalongan en Samarang, dat verkocht werd omdat het voor 's lands dienst niet benoodigd was, f 91 363,56; en voor den verkoop van hout, afkomstig van verwoeste boschterreinen die weder voor beplanting met djati geschikt werden gemaakt, f 1 539,55. De strandbosschen in de residentie Krawang werden voor 1877 verpacht tegen f 11 040. Van de inlandsche bevolking werd ruim f 3 216 ontvangen voor vergunningen om in 's lands bosschen het voor haren huisbouw benoodigde hout te kappen.

Al de bovengenoemde inkomsten te zamen tellende, bevindt men dat de bosschen in 1877 aan den lande hebben opgebragt f 580 394,89 aan geld [7]), benevens eene hout-

---

1) In Kadoe vindt men onder de eucalyptusboomen van de aanplanting van 1872/73 reeds exemplaren van 12 à 13 meters lengte en 20 à 24 centimeters middellijn.

2) Zie over die transactie de aanteekening in de bijlage ZZ.

3) Hieronder voor 1 onderneming ook de pacht over 1878 (f 15 554), welke, om bijzondere redenen, reeds in 1877 verschuldigd was geworden.

4) Bij Indisch besluit van 2 September 1877 n°. 16 (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 3230) zijn eens voor altijd de voorwaarden vastgesteld waarop, behoudens de door plaatselijke of bijzondere omstandigheden gevorderde afwijkingen, de uitgifte van boschperceelen voortaan zal plaats hebben.

5) In 1876 was eene uitbesteding van dit perceel (bedoeld op blz. 209 van het vorig verslag) mislukt.

6) Eene niet onbelangrijke hoeveelheid aangehaald en verbeurd verklaard hout is echter door de departementen van binnenlandsch bestuur en van openbare werken benuttigd.

7) Hierbij is buiten rekening gelaten dat één ondernemer in gebreke is gebleven de over 1877 verschuldigde pacht (ad f 13 750) te voldoen.

massa van 30 643 M³ voor de publieke werken [1]) (vertegenwoordigende eene tariefswaarde van f 719 661,90⁵), waarvan ongeveer de helft is gekapt door aannemers, aan wie f 328 936,49 voor kap-, sleep- en vervoerloon is betaald geworden.

Nopens den handel in het product van 's lands bosschen is het navolgende aanteteekenen.

In het begin van 1877 was de voorraad djatihout op de particuliere stapelplaatsen te Batavia vrij beperkt; dientengevolge stegen de prijzen, die nog kort te voren op slechts 50 à 100 pct. boven gouvernementstariefsprijs genoteerd waren, in de eerste maanden van dat jaar tot 150 à 200 pct. boven tarief; terwijl voor uitgezocht hout en voor enkele balken zelfs tot 225 pct. boven tarief, dus niet minder dan ruim f 90 per M³ betaald werd. De aanvoeren van goed gaaf hout uit de Javasche bosschen bleven gedurende het geheele jaar gering [2]); daarentegen werd in de laatste maanden van 1877 de markt te Batavia overvoerd met hout van inferieure qualiteit en van geringe afmetingen, waarnaar weinig vraag was, zoodat de prijzen van dit soort van hout achteruit gingen en de aanwezige voorraden niet geregeld van de hand gezet konden worden. In Midden-Java was de omzet in djatihout in 1877 grooter dan in 1876. Daarentegen was in de prijzen achteruitgang merkbaar. Voor hout op bestelling kon men altijd redelijke prijzen bedingen, doch voor uit de hand verkocht en op de stapelplaats uitgezocht hout maakte men ongeveer 12½ pct. minder dan in 1876, 't geen toegeschreven werd aan overvoering der markt en aan de onmogelijkheid waarin de inlandsche bevolking, wegens den hoogen prijs der levensmiddelen, tijdelijk verkeerde om geld te besteden tot verbetering harer woningen. Te Soerabaija werd het djatihout van gewone afmetingen tegen 25 à 50 pct. boven tarief van de hand gezet: voor lange goed beslagen balken werd tot 75 pct. boven tariefsprijs betaald.

De uitvoer van djatihout van Java is in 1877 toegenomen. Van Batavia en Soerabaija werden door de Internationale Crediet- en handelsvereeniging » Rotterdam " naar Nederland verzonden 174 M³ djatihout, benevens 250 kromhouten van 1.75 tot 5 meters lengte en $^{16}/_{16}$ tot $^{40}/_{40}$ centimeters vierkant, en 143 balken van 3 tot 6 meters lengte en $^{20}/_{20}$ tot $^{35}/_{35}$ centimeters vierkant. Dit hout was afkomstig van de in de residentie Kediri gelegen houtkap-onderneming Lodoijo. Voorts werden ongeveer 1240 M³ door de firma Tidman Balfour & C°. van Batavia naar de Kokos-eilanden uitgevoerd.

Ten einde de algemeene aandacht te vestigen op de in den Indischen archipel aanwezige houtsoorten, is eene uitgebreide verzameling houtmonsters met daarbij behoorend herbarium naar de Parijsche tentoonstelling gezonden. Ruim 400 van de deugdzaamste houtsoorten waren in die verzameling vertegenwoordigd.

In het begin van 1878 was het organiek aangewezen personeel voor het boschbeheer op Java compleet, op 2 houtvesters der derde klasse en 2 adspirant-houtvesters na, terwijl met verlof in Nederland waren 1 inspecteur en 4 houtvesters (1 der eerste, 2 der tweede en 1 der derde klasse). In Duitschland waren op genoemd tijdstip voor den dienst bij het boschwezen in Indie voor gouvernementsrekening in opleiding 6 élèves, van welke er sedert 3 hunne studien hebben voltooid, die thans ter beschikking van den Gouverneur-Generaal worden gesteld. Daarentegen zullen tegen 1 November aanstaande 2 nieuwe kweekelingen naar Duitschland worden gezonden, waar er dan 5 voor gouvernementsrekening in opleiding zullen zijn. [3])

c. Veeteelt.

In het afgeloopen jaar had men, ten gevolge der langdurige droogte, in de meeste gewesten met gebrek aan veevoeder en drinkwater te kampen, waardoor op menige plaats ziekten onder het vee uitbraken en de sterfte hier en daar grooter was dan gewoonlijk.

Is het in gewone tijden, daar waar gebrek aan weidegrond bestaat, reeds gebruikelijk om in het drooge jaargetijde als veevoeder te bezigen het loof van veldgewassen als katjang en ketella, djagongstengels enz., nu werd zelfs de toevlugt genomen tot padistroo, bamboebladeren enz. In sommige streken voedden de meergegoeden hun vee met padi en padizemelen. In die streken, waar het niet mogelijk was het vee naar de hooglanden te drijven, werd veel daarvan verkocht en naar andere residentien uitgevoerd of wel geslagt. Deze gedwongen uitvoer was vooral groot uit de afdeeling Bodjonegoro der residentie Rembang, van waar een duizental huisgezinnen met al hun vee uitweken naar het district Papar in Kediri. Overigens valt over den toestand van den veestapel niet veel anders te zeggen dan reeds in vorige verslagen werd aangeteekend.

Het oprigten van veefokkerijen op Europesche landbouwondernemingen, tevens met het doel om daardoor de noodige mest voor de exploitatie te verkrijgen, neemt meer en meer toe. Dergelijke veefokkerijen worden onder anderen aangetroffen op de erfpachtsperceelen Pajoeng in Cheribon en Sidogoeno in Pekalongan en op eenige ondernemingen in de Preanger regentschappen, van welke laatsten reeds in vorige verslagen melding is gemaakt. Niet lang geleden zijn ook 2000 bouws woeste gronden op de helling van den Smeroe in erfpacht aangevraagd, met het doel daarop eene veefokkerij te beginnen.

De pogingen, door sommige hoofden van gewestelijk bestuur in het werk gesteld om, daar waar gebrek aan goeden weidegrond bestaat, een ander geschikt veevoeder te vinden, werden hier en daar met goeden uitslag bekroond. Zoo gelukte het reeds in Rembang de bevolking van het district Waroe te overreden om een gedeelte harer velden voor de teelt van veevoeder te bestemmen. Ook op Madura, waar het gras anders van uitmuntende hoedanigheid is, wordt door het bestuur het aanplanten (langs de dessa- en binnenwegen) van den toeri-boom aangemoedigd, welks bladeren, in tijd van droogte, zeer goed de plaats van het gewone veevoeder kunnen innemen.

Omtrent hetgeen in het afgeloopen jaar weder werd verrigt, zoowel van gouvernementswege als door particulieren, ter aanmoediging van de paarden- en veeteelt, valt het volgende mede te deelen.

Vooreerst werd de jaarlijks tot dit doel op de begrooting uitgetrokken som voor 1878 van f 5000 tot f 15 000 verhoogd. Voorts had omtrent het plan der Indische Regering, om op verschillende punten goede dekhengsten en springstieren te stationeeren (zie vorig verslag blz. 210), tusschen de betrokken autoriteiten eene uitvoerige gedachtenwisseling plaats, welke evenwel, voor zoover hier te lande gebleken is, nog niet tot een bepaald resultaat heeft geleid. Door den adviseur honorair K. F. Holle is het denkbeeld in overweging gegeven om eene korte handleiding voor het dekken onder de bevolking te verspreiden. Met het schenken van dekhengsten en springstieren als premien op tentoonstellingen is een begin gemaakt bij de in April jl. door het 3de Indisch landbouwcongres te Soerabaija gehouden tentoonstelling. Van regeringswege zijn namelijk twee fraaije Maduresche springstieren aangekocht om als prijzen te dienen uitsluitend voor inlandsche landbouwers. Te Buitenzorg hadden de gewone jaarlijksche wedrennen plaats, en werd eene tentoonstelling van paarden, vee en producten van land- en tuinbouw gehouden. Ook in den planten- en dierentuin te Batavia had eene tentoonstelling plaats van paarden, vee enz.

Uit de rapporten, door de hoofden van gewestelijk bestuur ingediend naar aanleiding van het deswege blijkens 't vorig verslag bevolen onderzoek, is gebleken dat in de meeste residentien het van ouds bestaande verbod tegen het slagten van nog tot den veldarbeid bekwame witte buffels en van tot de voortteeling geschikte wijfjes-buffels behoorlijk gehandhaafd wordt. Daar waar die bepalingen niet behoorlijk bekend waren of nageleefd werden, zijn maatregelen genomen om ze bij de bevolking in herinnering te brengen.

Op eene strenge toepassing der politie-strafbepalingen tegen wreede behandeling van paarden en ander vee (verg. vorig verslag blz. 210) is in het afgeloopen jaar, en bij vernieuwing in Januarij jl., door den procureur-generaal aange-

[1]) Ongerekend het aangehaalde en verbeurd verklaarde hout dat voor openbare werken is gebezigd.

[2]) Van daar dat verscheidene scheepsladingen Siameesch djatihout, in de laatste maanden van 1877 en in het begin van 1878 te Batavia aangevoerd, gereeden afzet vonden tegen zeer hooge prijzen.

[3]) De aldaar op eigen kosten studeerende élève, in het vorig verslag bedoeld, is in Junij jl. overleden.

drongen (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 3210 en 3245). Bij deze laatste gelegenheid is o. a. opgemerkt dat de strafbaar gestelde mishandeling niet in dien beperkten zin moet worden opgevat, dat daarmede alleen zou bedoeld zijn het bezigen van uitwendig geweld, maar dat daaronder te verstaan is elke handeling, waardoor van het dier diensten worden geverg die zijne krachten ver te boven gaan of zijn leven in gevaar brengen, zoo als het gebruiken van kreupele of gewonde dieren, hoogst zwangere merrie's of te jonge paarden of runderen voor het trekken of dragen van lasten, en in het algemeen het overmatig belasten van de beesten.

Door tusschenkomst van de Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van nijverheid werd uit het buitenland een aanbod ontvangen om alpaca's uit de Argentijnsche republiek naar Java over te brengen en aldaar te acclimatiseeren voor rekening van het Gouvernement. Van het aanbod is echter geen gebruik gemaakt, omdat de verwachting nopens den goeden uitslag der bedoelde proefneming te gering werd geacht in verhouding tot de kosten.

De laatst bekende opgaven omtrent de sterkte van den veestapel op Java en Madura, nog alleen het jaar 1876 betreffende, zijn vervat in het volgende staatje, dat tevens, in navolging van vorige verslagen, het in elk gewest aanwezig getal voertuigen voor personen- en goederenvervoer doet kennen.

GEWESTEN.	Buffels.	Runderen.	Paarden.	Voertuigen bestemd voor het vervoer:	
				van personen.	van goederen.
Bantam	a) 159 180	a) 1 561	11 270	259	728
Batavia	240 284	9 825	25 369	2 918	6 964
Krawang	104 957	4 267	7 177	132	2 253
Preanger regentschappen	234 621	6 468	87 757	686	2 017
Cheribon	190 268	1 723	38 414	451	2 296
Tagal	135 783	1 309	13 003	1 148	3 504
Pekalongan	63 778	3 017	4 923	250	2 031
Samarang	161 324	52 362	13 560	585	3 360
Japara	128 474	1 404	10 713	562	5 525
Rembang	222 246	122 918	57 079	495	1 416
Soerabaija	172 967	191 614	41 272	1 451	8 347
Pasoeroean	b) 39 483	b) 139 460	b) 57 458	1 147	7 007
Probolinggo	10 944	134 618	35 387	607	9 591
Bezoeki	22 348	140 709	40 837	432	4 290
Banjoewangi	14 847	59 008	24 531	21	802
Banjoemas	125 749	68 072	10 026	106	116
Bagelen	85 722	100 085	9 086	235	1 222
Kadoe c)	52 368	112 616	12 596	207	162
Djokjokarta	b) 55 937	b) 69 994	7 866	237	2 131
Soerakarta	b) 130 460	b) 71 564	25 300	423	d) 2 690
Madioen	165 889	113 434	35 368	156	762
Kediri	b) 144 665	36 004	22 155	304	3 701
Madura	48 060	251 941	20 805	416	2 166
Totaal	2 710 354	1 693 973	611 952	13 228	73 081
Volgens het vorig verslag waren deze cijfers in 1875	2 680 767	1 682 900	615 494	13 080	75 466

a) De opgaven over 1875, in 't vorig verslag vermeld, waren minder volledig door het ontbreken van de cijfers betreffende de afdeeling Pandeglang.

b) De opgaven over 1875 wezen veel hoogere cijfers aan; de redenen der vermindering zijn niet toegelicht.

c) Bij gemis aan latere gegevens zijn de opgaven over 1875 behouden.

d) Het cijfer opgegeven in het vorig verslag was te hoog.

§ 2. *Buitenbezittingen.*

In de navolgende mededeelingen omtrent den landbouw, het boschwezen en de veeteelt in de buitenbezittingen is slechts datgene opgenomen wat, met terugzigt op de jongste verslagen, aanteekening scheen te verdienen. Waar de berigten in hoofdzaak met de vroegere overeenkwamen, zijn deze niet herhaald.

1°. Gouvernement van Sumatra's Westkust. [1]

Rijst en tweede gewassen. Omtrent den toestand van den rijstbouw in dit gouvernement zijn over het afgeloopen jaar weinig of geene bijzonderheden gemeld. Op blz. 19 werd reeds aangeteekend dat de teelt op bevloeibare velden gestadig meer omvang krijgt en dat de oogst over 't algemeen gunstig was te noemen. In Tapanoli schijnt niet genoeg geteeld te worden voor de behoefte, zoodat in het tekort steeds van elders moet worden voorzien. De invoer aldaar (uit Padang, Priaman, Rau en ook van het eiland Nias) bedroeg in 1877 p. m. 27 000 pikols rijst, tegen 35 500 in 1876. Toen in November door ongunstige winden de aanvoer over zee naar Tapanoli tijdelijk was gestremd, stegen de prijzen schier tot het dubbele van het gewone bedrag, doch die duurte hield niet lang aan. De gewone prijzen liepen in verschillende afdeelingen, zoowel van Tapanoli als van de Padangsche Boven- en Benedenlanden, uiteen van f 2,50 tot f 6 per pikol padi en van f 4,60 tot f 10 per pikol rijst; nagenoeg dus dezelfde prijzen als in 1876.

Van den oogst van 1878 had men, volgens berigten van Mei jl, overal goede verwachtingen, behalve in Tapanoli, waar dan ook de rijst weder duurder was geworden. In een drietal districten der afdeeling Aijer Bangies en Rau (Padangsche Benedenlanden) deed zich in de jongste maanden schaarschheid aan rijst gevoelen: om de mingegoeden in staat te stellen zich, in afwachting van den nieuwen oogst, van het noodige te voorzien, heeft het bestuur de werken in heerendienst aldaar tegen betaling doen uitvoeren.

Aangaande de teelt van tweede gewassen is niets bijzonders gemeld geworden.

Klappers. De klappercultuur is in dit gewest zeer uitgebreid en geeft aanleiding tot een levendigen handel, daar groote hoeveelheden noten en olie van de strandplaatsen naar de binnenlanden worden opgevoerd. Opmerkelijk is het dat het zeer belangrijk verbruik van petroleum zoo weinig invloed uitoefent op de prijzen der klapperolie. Opgaven nopens den uitvoer zijn alleen gedaan ten aanzien van het eiland Nias; van daar zouden naar raming zijn verscheept 162 000 stuks noten en 1530 pikols olie. De pacht van het vruchtgebruik der klapperbosschen op de in 't vorig verslag (blz. 210) bedoelde vier eilanden, tot de afdeeling Singkel behoorende, bragt over 1878 de luttele som van f 24 op, tegen f 60 over 1877.

Koffijcultuur. Omtrent de aanvankelijke werking der in Februarij 1877 door de Indische Regering vastgestelde bepalingen, ten doel hebbende om de koffijcultuur ter Sumatra's Westkust zonder toepassing van dwang in stand te houden en te ontwikkelen, viel, wegens het korte tijdsverloop, bij het einde van 1877 nog weinig te zeggen. Algemeen werd in het afgeloopen jaar weder geklaagd over onvoldoend onderhoud der plantsoenen en slecht plukken. Gestadiger toezigt van de zijde der Europesche ambtenaren zal in dit opzigt veel kunnen verbeteren, maar aangezien in sommige streken de te inspecteeren afdeelingen te groot zijn, bestaat het voornemen — zoo als reeds op blz. 81 is medegedeeld — om ten behoeve dier streken in 1879 het Europeesch personeel te versterken, terwijl daar, waar de adsistent-residenten en controleurs-kashouders met te veel bureauwerk bezwaard zijn, tevens eene betere organisatie is ontworpen van het hun toegevoegd administratief personeel, ten einde ook langs dien weg aan de besturende ambtenaren meer gelegenheid te geven om zich op het terrein te bewegen. Om verder den ijver der inlandsche ambtenaren en hoofden te prikkelen, wenscht de Regering hunne cultuurprocenten te verhoogen en wel voor de (bezoldigde) districts- en negorijhoofden (larashoofden en panghoeloe's kapala) van $16^2/_3$ tot 20 cent per pikol en voor de (onbezoldigde) mindere hoofden (soekoe- of andere met hen gelijkgestelde volkshoofden), die dagelijks met de planters in aanraking komen en daardoor meer directen invloed kunnen uitoefenen dan de negorijhoofden of de larashoofden, van $16^2/_3$ tot 40 cent per pikol. [2]

Voor bijstand in het toezigt op de cultuur kunnen vooral nuttig zijn de 82 mantri's, in het begin van 1877 in dienst gesteld krachtens het bepaalde bij Indisch Staatsblad 1876 n° 327 (verg. het vorig verslag blz. 82). De in 't werk gestelde pogingen, om als zoodanig te doen optreden inlanders die met de koffijcultuur op Java goed vertrouwd waren, slaagden slechts zeldzaam; in 't geheel beschikte men op Sumatra over niet meer dan een viertal dergelijke mantri's van Java.

Door overreding is het hier en daar gelukt de bevolking terug te brengen van de slechte gewoonte om de boomen zeer digt bij elkaâr te planten. Ook begint het maken van plantkuilen ingang te vinden. Het gaat echter niet gemakkelijk de planters van hunne oude gewoonten af te brengen en de plantsoenen te doen aanleggen volgens den aan de ambtenaren verstrekten leiddraad.

Omtrent den omvang der bestaande plantsoenen ontbreken vertrouwbare gegevens. Als eerste maatregel om zoodanige gegevens te verkrijgen, is voorgeschreven dat jaarlijks opgaven moeten worden gedaan van de bewerkstelligde bijplantingen. Uit de thans ontvangene opgaven blijkt dat gedurende 1877 zijn aangeplant geworden 5 778 916 boomen, waarvan in de Padangsche Bovenlanden 3 590 785, in de Padangsche Benedenlanden 1 541 513 en in Tapanoli 646 618.

Zeer geschikte koffijgronden zijn nog in ruime mate te vinden, o. a. in sommige gedeelten der Padangsche Bovenlanden (in de digt bevolkte streken aldaar is zulks echter niet meer het geval, althans niet in de nabijheid van de woningen der planters); voorts, wat de Padangsche Benedenlanden betreft, in de Ophirdistricten, Loeboe Sikaping, Loeboe Bassong enz., en wat Tapanoli aangaat, in de Batangtaro-districten en in Sipirok.

Eene verordening, strekkende om ook ter Sumatra's Westkust bepaalde gedeelten aantewijzen waar de voor de teelt van koffij geschikte gronden voor de uitbreiding van de koffijcultuur der bevolking moeten beschikbaar blijven (en dus niet aan particulieren in erfpacht zullen zijn aftestaan), is in Indie in bewerking. Voor particuliere ondernemers zal echter, ook na die reserve, nog een ruim veld overblijven.

Ofschoon de bladziekte, waarvan in het vorig verslag melding is gemaakt, zich in het begin van 1877 vrij ernstig liet aanzien, heeft zij toch weinig invloed uitgeoefend op de productie, daar deze zelfs meer bedroeg dan in eenig jaar sedert den buitengewonen oogst van 1870. Terwijl in dat jaar 182 869 pikols verkregen werden [3], is thans eene hoeveelheid van 175 034 pikols geoogst, dat is 52 662 *meer* dan het gemiddelde voor de zes tusschenliggende jaren.

De aanbevolen goede omwerking van den bodem schijnt veel te hebben bijgedragen om de uitbreiding der ziekte tegen te gaan; bij het einde van 1877 kon gezegd worden dat de ziekte zich nog slechts sporadisch vertoonde.

Het product was van goede hoedanigheid en werd tegen aanzienlijke prijzen verkocht; vooral was dit het geval met de koffij uit Mandheling en Ankola.

Ten einde de inlevering van het product voor de bevolking gemakkelijker te maken, zijn in het afgeloopen jaar weder op twee plaatsen nieuwe pakhuizen geopend, terwijl voorstellen in behandeling waren om het aantal nog verder te vermeerderen.

In Julij 1877 werd o. a. besloten om een koffijinkooppakhuis te openen te Loeboe Gedang, in het eerst kortelings onder geregeld bestuur gebragte landschap XII Kotta

[1]) In het door de kamer van koophandel te Padang aangeboden verslag betreffende den handel te dier plaatse over 1877, als bijlage GGG behoorende bij afd. V van dit hoofdstuk, komen ook mededeelingen voor betreffende sommige te dezer plaatse niet besproken landbouw- of boschproducten. Waar men in die bijlage andere cijfers aantreft dan de hier opgegevene, zal het verschil vermoedelijk hierdoor te verklaren zijn, dat de kamer van koophandel ook doelt op de aanvoeren uit streken die niet tot het gouvernement van Sumatra's Westkust behooren.

[2]) In de residentie Padangsche Bovenlanden, waar de koffijproductie gemeenlijk $^5/_6$ van die in 't geheele gewest bedraagt, zal deze verhooging er toe leiden dat, bij eene productie van 100 000 pikols (het normale cijfer aldaar), ieder der 1800 soekoehoofden gemiddeld per jaar f 22,22 ontvangt, terwijl zij tot dusver ieder gemiddeld slechts f 9,26 in handen kregen.

[3]) In 1857 en 1864 werd nog meer geoogst, namelijk 190 947 en 187 505 pikols. De productie over 1878 wordt geschat op ruim 104 000 pikols.

(verg. vorig verslag blz. 82), ten einde de bevolking (in 't geheel omstreeks 5000 zielen) al dadelijk te gewennen aan de inzameling en levering van hare koffij. Het aantal vruchtdragende koffijboomen moet er talrijk genoeg zijn om op een inkoop van 200 pikols te mogen rekenen. Tot dusver benuttigde de bevolking alleen de bladeren [1]. Ook bestaat het plan om op gelijke wijze te handelen in Pangkallan Kotta Baroe en XII Kotta Kampar, nadat die landschappen in 1879 onder regtstreeksch bestuur zullen zijn gebragt (verg. blz. 14 hiervóór). [2])

Bij publieken verkoop te Padang bragt de aan het Gouvernement geleverde Sumatra-koffij in de veilingen van 1876, 1877 en het eerste semester van 1878 gemiddeld de navolgende prijzen op:

Veiling van:	Soort der koffij.	Hoeveelheid (in pikols).	Opbrengst.	Gemiddeld per pikol.
1876.				
23 Maart . .	1e	29 400	f 1 564 800	f 53,22^{4}
	2e	1 400	34 590	24,70^{7}
3 Julij . .	1e	37 800	1 877 370	49,66^{6}
	2e	400	10 190	25,47^{5}
30 September	1e	32 800	1 631 110	49,72^{9}
	2e	1 200	26 380	21,98^{3}
28 December.	1e	18 000	1 100 440	61,13^{5}
	2e	200	5 400	27,00
	1e	118 000	f 6 173 720	f 52,31^{4}
	2e	3 200	76 560	23,92^{5}
Te zamen	. . . .	121 200	f 6 250 280	f 51,57
1877.				
28 Maart . .	1e	19 400	f 1 172 590	f 60,44^{2}
	2e	800	22 410	28,01^{2}
30 Junij . .	1e	39 400	2 441 290	61,96^{1}
	2e	600	19 040	31,73^{3}
30 September	1e	55 600	3 106 600	55,87^{4}
	2e	2 000	47 510	23,75^{5}
27 December.	1e	43 600	2 476 430	56,79^{8}
	2e	2 800	80 030	28,58^{2}
	1e	158 000	f 9 196 910	f 58,20^{8}
	2e	6 200	168 990	27,25^{6}
Te zamen	. . . .	164 200	f 9 365 900	f 57,03^{9}
1878.				
26 Maart . .	1e	26 000	f 1 299 210	f 49,96^{9}
	2e	1 200	32 680	27,23^{3}
29 Junij . .	1e	23 000	1 290 600	56,11^{3}
	2e	600	16 890	28,15

[1]) Ten einde in den eersten tijd de noodige voorlichting te verschaffen, ook in de aangelegenheden der rijstcultuur en in de verbetering der wegen, zijn een paar ervaren cultuurmantri's in het landschap XII Kotta geplaatst, voorloopig voor den tijd van één jaar.

[2]) Reeds nu worden jaarlijks 800 à 1000 pikols Kamparkoffij te Singapore aangebragt, waaronder vermoedelijk ook het product uit de hierbedoelde landschappen.

De hoeveelheid koffij uit Korintji, die in 1877 te Padang ter markt kwam (3937 pikols), wordt gezegd minder te zijn geweest dan in vorige jaren.

Peper, muscaatnoten, gambier, cassia. Van de pepercultuur wordt weinig werk meer gemaakt. Alleen voor de afdeeling Tanah Datar (Padangsche Bovenlanden) wordt nog eene productie van omstreeks 100 pikols opgegeven.

De uitvoer van muscaatnoten en foelie was niet onbelangrijk minder dan in vorige jaren (slechts 1426 en 178 pikols), niettegenstaande voor het product evenveel als in 1876 was te bedingen (f 75 per pikol noten en f 100 per pikol foelie).

De beide andere hier bedoelde cultures breidden zich steeds uit. De prijzen waren dezelfde als in 1876; de uitvoer van gambier, toen 535 pikols, bedroeg in het afgeloopen jaar 1348 pikols. Hoeveel aan cassia (wilde kaneel) in den handel is gekomen, is niet vermeld gevonden. De uitvoer te Padang beliep 5019 pikols tegen 2197 in 1876.

Suiker. Suikerriet wordt slechts geteeld voor de inlandsche markt, doch in sommige streken is deze cultuur zeer uitgebreid. De hellingen van den Singalang en van den Merapi in de Padangsche Bovenlanden zijn als met rietvelden bedekt. De rietstoelen laat men 10 à 12 jaren staan alvorens op nieuw aan te planten. De verkregen suiker wordt in koekjes verkocht, waarvoor per 100 stuks f 1,50 à f 2,50 wordt bedongen. De afvoer van dit artikel naar de Benedenlanden is vrij aanzienlijk.

Kina. De proefaanplantingen in de Padangsche Bovenlanden stonden vrij goed. In de afdeeling L Kotta aldaar, waar reeds geheel volwassen en goed ontwikkelde calisayaboomen worden aangetroffen, afkomstig van de in 1871 aangelegde proefaanplanting, en waar de bevolking er reeds met goed gevolg toe is overgegaan om de bladeren als koortswerend middel te bezigen, heeft de adsistent-resident op eigen kosten kweekbeddingen van succirubra aangelegd, die goed slaagden. Op het voorbeeld der hoofden deed de bevolking aanzoek om jonge planten te ontvangen ter aankweeking op hare erven. Met de inboeting en uitbreiding der aanplantingen werd steeds voortgegaan. In Tapanoli kon de toestand der proefaanplantingen vrij gunstig worden genoemd, behalve in Groot- en Klein Mandheling, waar de plantsoenen zich zeer onregelmatig ontwikkelen en aangetast worden door een insect, dat den stam doorboort, ten gevolge waarvan de boom sterft. Ook toonen bevolking en hoofden hier weinig belangstelling in de kinateelt.

Veeteelt. Omtrent den alleszins belangrijken veestapel in dit gouvernement kunnen geene vertrouwbare cijfers worden medegedeeld. Voorts is ditmaal weinig anders berigt dan dat de invoer van paarden verminderde, zoodat de prijzen zeer stegen, en dat in de straks bedoelde afdeeling L Kotta de hoofden zelf, op aanmoediging van den adsistent-resident, pogingen in het werk stelden om het ras hunner paarden te verbeteren, waartoe eenigen hunner voor gezamenlijke rekening een Sandelwood dekhengst hebben aangekocht. In Tapanoli worden Battaksche rijpaarden ingevoerd van Toba, pikolpaarden en klein vee (geiten en schapen) uit Rau, runderen en karbouwen uit Toba en Padang Lawas.

Europesche landbouwnijverheid. De in dit gouvernement wettig gevestigde landbouwondernemingen, bij het eind van 1877 ten getale van 8 (verg. blz. 99 hiervóór), waren alle reeds in exploitatie: 6 daarvan (5 in de Padangsche Bovenlanden en 1 in Tapanoli) voor de teelt van koffij, en 2 (de kleinste, beide in de Padangsche Ommelanden) voor de teelt van padi en klappers of van padi alleen. Van de bedoelde 6 wierpen er in 1877 4 reeds product af: de twee grootste perceelen Kotta Sani of Kotta Zuijdewijn en Gadang Batoe of Gadang Beo 750 en 30 pikols, Soerian 304 en Loeboe Gedang Oost 7 pikols. De koffij-aanplantingen aldaar besloegen 1180, 425, 170 en 90 bouws. Bij de 2 nog niet produceerende koffijondernemingen Kajoe Kaleh en Aik Sisoma (dit laatste in Tapanoli) waren 60 en 122 bouws beplant. De 2 perceelen in de Padangsche Ommelanden leverden ieder 30 pikols padi op; op één daarvan (het eenige dat aan een Chinees is uitgegeven; de 7 andere zijn alle in handen van Europeanen) waren 4 bouws met

klappers en 2 met padi beplant; op het andere, Rimboe Pieë geheeten, waren niet meer dan 2 bouws ontgonnen, enkel voor de padicultuur. Alleen Kotta Sani, Gadang Batoe, Soerian en Aik Sisoma hadden een eenigszins belangrijk getal arbeiders, namelijk 398, 250, 135 en 128 man. Op de beide eerste dezer vier ondernemingen bedroeg het dagloon f 0,40, terwijl de mandoors f 0,50 à f 0,60 daags genoten. Die loonen werden om de drie weken uitbetaald. Overigens is omtrent het werkvolk slechts vermeld gevonden dat op Kajoe Kaleh 27 en op het padiperceel Rimboe Pieë 6 arbeiders in dienst waren. De Chinesche erfpachter doet zijne gronden bewerken door inlanders, niet op het perceel gevestigd, tegen uitkeering van de helft der productie.

Van de nog niet wettig gevestigde ondernemingen ontbreken de opgaven. De hooger bedoelde 8 zijn alle vermeld in bijlage AAA hierachter, welke nog nadere opgaven behelst omtrent de ligging der perceelen, hunne grootte, de namen der erfpachters enz. Op Kotta Sani wordt de koffij volgens de West-Indische methode bereid.

2°. Benkoelen.

Rijst en tweede gewassen. In den rijstbouw, die hier voornamelijk op ladangs gedreven wordt, was ook in het afgeloopen jaar weinig vooruitgang te bespeuren. Daar het geheele gewest als met bosschen is overdekt, terwijl de bevolking schaarsch is, levert de zoogenaamde roofbouw hier minder nadeel op dan bijv. op Java.

De oogst, die hier vroeg in het voorjaar invalt, was in 1877, voor zooveel de drooge velden betreft, over het algemeen vrij voldoende, doch die van de sawahs bleef beneden het middelmatige. Veel ongunstiger is het echter, volgens berigten van Julij jl., met den oogst van 1878 gesteld, omdat de buitengewone droogte in het afgeloopen jaar het jonge gewas op de ladangs en ook de zaadpadi, waar die te velde stond, vrij algemeen heeft doen verloren gaan, terwijl het lang uitblijven der regens tevens oorzaak was dat met het bewerken der sawahs eerst kon begonnen worden in Januarij jl., tegelijk met het op nieuw beplanten der ladangs, waartoe van bestuurswege zaadpadi in voorschot werd verstrekt. Doch ook de oogst van dien laten aanplant is, door de spoedig weder ingevallen droogte, gepaard met vernieling van het gewas door veldmuizen en insecten, weder genoegzaam allerwegen mislukt. Ofschoon het bestuur tijdig getracht heeft de bevolking aan te sporen tot krachtige aanplanting van tweede gewassen (en daartoe tegen betaling of op crediet o. a. djagongzaad beschikbaar stelde), heeft dit niet kunnen voorkomen dat in vele streken schaarschheid en zelfs gebrek aan voedingsmiddelen zich begon voor te doen. Om de behoeftigen in staat te stellen dien moeijelijken tijd te boven te komen, is sedert April jl. de uitvoering gelast van onderscheidene voor de verbetering der gemeenschap hoogst nuttige werken, waarbij 25 à 30 cent daags kan worden verdiend. Bij het einde van Julij was voor deze werkverschaffing reeds eene som van f 13 812 door den resident beschikbaar gesteld, hoofdzakelijk voor het maken van wegen en bruggen en voor een klein gedeelte (f 812) ook voor het maken eener waterleiding (te Padang Tamba in de Ommelanden van Benkoelen) ter irrigatie van de aldaar nog in dit jaar te beplanten rijstvelden.

In 1877 was ook reeds een waterstaats-ingenieur tijdelijk naar Benkoelen overgekomen om na te gaan welke irrigatiewerken in de afdeeling Laïs konden aangelegd worden, doch uit het onderzoek, door hem met den controleur ingesteld, is gebleken dat de gelegenheid daartoe weinig gunstig is, omdat de te irrigeeren gronden, die bovendien eene betrekkelijk geringe uitgestrektheid beslaan, te verspreid zijn gelegen tusschen zeer geaccidenteerd terrein, terwijl de bevolking zeer schaarsch is. De uitvoering van één werk van geringen omvang werd echter wenschelijk geacht, namelijk het herstellen van een vroeger bestaan hebbenden aarden dam te Poekoer, waardoor ongeveer 240 bouws zouden kunnen worden bevloeid.

De vier personen (drie landbouwers en een inlandsch hoofd), die blijkens het vorig verslag, blz. 213, uit Sumatra's Westkust gezonden werden, ten einde de bevolking van Benkoelen in het aanleggen van sawahs voor te lichten, kwamen daar in October 1876 aan, dus op een ongunstig tijdstip, aangezien de bevolking toen druk bezig was aan den ladang-arbeid. Ook de keuze der personen schijnt niet gelukkig te zijn geweest. Veel blijken van ijver en kennis hebben zij althans niet gegeven, en nadat zij in eenige marga's aan de hoofden de gelegenheden tot het maken van sawahs hadden aangetoond, werden zij in April 1877, dus na een verblijf van ongeveer een half jaar, teruggezonden. Eenigszins betere berigten kunnen gegeven worden omtrent de verrigtingen der drie landbouwers, uit Benkoelen zelf afkomstig, die onder de leiding van een hoofd, op kosten van het bestuur, in 1876 naar Sumatra's Westkust waren gezonden om in de Padangsche Bovenlanden den natten rijstbouw te leeren, en die van daar in Maart 1877 terugkeerden. In hunne woonplaatsen (in de afdeelingen Laïs, Ommelanden en Seloema) onder toezigt van de controleurs te werk gesteld, trokken zij al dadelijk van de opgedane ervaring de noodige partij, en niet alleen begon hun voorbeeld navolging te vinden in hunne omgeving, maar ook elders in het gewest bleek op hunne voorlichting te worden prijs gesteld. Met het oog hierop is hun voor de dagen, waarop van hunne diensten gebruik wordt gemaakt, tijdelijk een daggeld van f 1 toegelegd, dat verdubbeld wordt wanneer zij zich tien palen buiten den omtrek hunner woonplaats moeten ophouden.

Sedert de laatste drie maanden van 1877 bleef de rijst doorgaans hoog in prijs, gemeenlijk f 11 à f 12 per pikol en hier en daar zelfs f 14 à f 16.

Andere cultures. Ofschoon de grond, enkele moerassige streken daargelaten, zeer vruchtbaar is en zonder veel arbeid producten oplevert die belangrijke uitvoerartikelen konden zijn, zoo als koffij, peper, muscaatnoten, kruidnagelen, sago, enz., trekt de bevolking daarvan over 't algemeen nog weinig partij. Bijzonderheden omtrent de toe- of afneming van die cultures in 1877 zijn in de hier te lande ontvangen berigten niet aangetroffen.

Veeteelt. Gebrek aan gras en aan drinkwater, veroorzaakt door de langdurige droogte, bragt eene groote sterfte onder het vee te weeg. Ook brak in eenige doessoens der afdeeling Manna eene ziekte, vermoedelijk miltvuur, onder de karbouwen uit, ten gevolge waarvan er ruim honderd (ongeveer $^1/_{40}$ van het aanwezig getal) bezweken. Het fokken van runderen ter verkrijging van trekvee neemt hoe langer hoe meer toe.

3°. Lampongsche districten.

Rijst. De padi-oogst was gunstig in de afdeelingen Toelang Bawang, Sepoetih en Telok Betong, hoewel in laatstgenoemde afdeeling de qualiteit der padi te wenschen overliet door het invallen van regens tijdens het snijden, die oorzaak waren dat het gewas moeijelijk was te droogen. Minder gunstig was de oogst in de overige afdeelingen. In de IV Marga's was die geheel onvoldoende ten gevolge van de hardnekkige droogte, zoodat drie kampongs van regeringswege moesten worden ondersteund met 250 pikols padi, waarvan het kostende binnen twee jaren door de bevolking moet worden terugbetaald. Ook de afdeelingen Sekampong en Semangka ondervonden den nadeeligen invloed der droogte. Cijfers van den oogst, over 1876 slechts onvolledig opgegeven, zijn ditmaal in 't geheel niet gemeld. De prijs van den pikol rijst wisselde in 1877 af tusschen f 4 en f 15 in de binnenlanden en tusschen f 7 en f 12 ter hoofdplaats.

Peper. Deze cultuur breidt zich gestadig uit, doch de bestaande aanplantingen hadden in het afgeloopen jaar veel te lijden van droogte, boschbranden en een zeker insect, dat vooral in Telok Betong veel voorkomt. Bijna allerwegen vonden nieuwe aanplantingen plaats, die vrij goed slaagden. De oogst was gunstig in de afdeelingen Sepoetih, Semangka, Sekampong en Telok Betong, en bedroeg aldaar 125, 2420, 4208 en 2704, of te zamen 9457 pikols, tegen 27, 1536, 3083 en 2072, of te zamen 6718 pikols in 1876. Daarentegen wordt de productie in de afdeelingen IV Marga's en Toelang Bawang (ook over 1876 niet opgegeven) gezegd zeer luttel te zijn geweest. De qualiteit was zeer goed in Semangka en Sepoetih, maar liet in Sekampong veel te wenschen over. Voor de zwarte peper werd besteed: in de binnenlanden f 14 à f 17,

ter hoofdplaats f 15 à f 18 per pikol; de witte peper gold (ter hoofdplaats) f 30 à f 35 per pikol.

Klappers. De opbrengst van klapperolie in de IV Marga's was zeer aanzienlijk en vermeerdert steeds. De olie wordt aldaar bereid door Javanen, die de vruchten opkoopen. Ter hoofdplaats Telok Betong werd voor klapperolie f 25 à f 30 per pikol betaald. De prijzen der noten (die ook meer en meer uit Telok Betong worden uitgevoerd) bleven als gewoonlijk tusschen f 2,50 à f 3 per 100 stuks.

Tabak. Dit product wordt overal geteeld voor eigen gebruik. Op het eiland Sebessi vindt men belangrijke aanplantingen. De bevolking van Telok Betong, die zich veel moeite geeft voor deze cultuur, mogt zich in het afgeloopen jaar ten gevolge der droogte niet in een ruimen oogst verheugen.

Muscaatnoten. Het aanplanten van muscaatnoten schijnt in de laatste jaren met goed gevolg ondernomen te zijn in de afdeeling Semangka, waar de grond zich uitstekend voor deze cultuur moet eigenen. De vruchten van enkele nu reeds vruchtdragende boomen zijn van goede hoedanigheid.

Koffij. Over het algemeen zijn de gronden in dit gewest te laag gelegen voor deze cultuur en heeft zij daarom niet veel te beteekenen. De afdeeling Semangka maakt eene uitzondering; daar vindt men geschikte gronden, maar de koffijcultuur is er bij de bevolking niet gewild. Door droogte, boschbrand en insecten werden niet alleen de aanplantingen zeer beschadigd (zoodat o. a. in Telok Betong ongeveer 165 000 boomen moesten worden afgeschreven), maar viel ook de oogst zeer slecht uit. Zoo wordt voor de afdeelingen Semangka, Telok Betong, Sekampong en Sepoetih de productie van 1877 opgegeven als te hebben bedragen 80, 444, 250 en 260, of te zamen 1034 pikols, tegen 247, 1171, 340 en 222, of te zamen 1980 pikols in 1876. Van Toelang Bawang en IV Marga's zijn geene opgaven ontvangen. (Van de eerste dezer beide afdeelingen ook over 1876 niet, doch in de IV Marga's oogstte men in dat jaar 1305 pikols.) In de binnenlanden werd het product, niettegenstaande het gezegd wordt over 't algemeen van inferieure hoedanigheid te zijn, van de hand gezet tegen f 24 à f 46 per pikol; ter hoofdplaats waren de prijzen f 35 à f 50.

Kina. Van de vóór eenige jaren aangelegde kleine proefaanplantingen (thans nog uit 132 boomen bestaande) benuttigt de bevolking de bladeren en takjes als geneesmiddelen tegen buikziekte en andere kwalen.

Bosschen. Ofschoon in de uitgestrekte bosschen overvloed van goede houtsoorten worden gevonden, is het transport te moeijelijk om deze te benuttigen. Alleen uit de afdeeling Sepoetih wordt met vlotten vrij veel hout naar Java en elders vervoerd; uit de afdeeling Sekampong werden 56 530 planken en 1686 balken uitgevoerd, ter waarde van f 8253 De uitvoer van andere boschproducten blijft belangrijk. Voor sommige dier voortbrengselen zijn de volgende hoeveelheden en prijzen opgegeven: dammar 12 895 pikols (in de binnenlanden f 10,50 à f 11,50, ter hoofdplaats f 19 à f 34), gomelastiek $52\frac{1}{2}$ pikols (f 70 à f 75 en f 70 à f 85), cardamon $13\frac{1}{2}$ [1]) pikols (f 30 à f 36 in de binnenlanden), was $78\frac{1}{2}$ pikols (f 90 à f 125 ter hoofdplaats), semamboe (eene bijzondere soort van rotting) 115 000 stuks (f 0,25 à f 0,50 de 100 stuks in de binnenlanden), andere soorten van rotting 648 247 bossen (f 0,80 à f 1 per bos in de binnenlanden en f 1 per bos ter hoofdplaats).

Veeteelt. De veestapel bestaat voornamelijk uit karbouwen en geiten. Karbouwen en paarden worden steeds van Java aangevoerd; het aantal dezer dieren wordt gezegd te zijn toegenomen.

4°. Palembang.

Rijst. De oogst was vrij gunstig. Naar de hoofdplaats worden in gewone jaren voor de plaatselijke consumtie en voor uitvoer groote hoeveelheden rijst uit de bovenlanden afgevoerd. Daar evenwel in het afgeloopen jaar door de langdurige droogte de waterstand in de rivieren zeer laag was, kon de gewone afvoer niet plaats hebben. In de bovenlanden behielden bovendien de landbouwers hunne padi zelf, in de verwachting dat door de aanhoudende droogte niet op tijd zou kunnen geplant worden en dus hun voorraad later zou te pas komen. Intusschen werden ter hoofdplaats niet onbelangrijke hoeveelheden rijst opgekocht voor den uitvoer naar elders, hetgeen den resident in October aanleiding gaf om — als voorzorgmaatregel — den uitvoer van dit levensmiddel te Palembang te verbieden tot tijd en wijle, door rijzing van den waterstand in de Palembangsche rivieren, de afvoer uit de bovenlanden weder zou mogelijk zijn. Het verbod bleef echter slechts gedurende weinige dagen gehandhaafd, daar de Indische Regering, toen zij er mede in kennis werd gesteld, dergelijken maatregel onnoodig achtte met het oog op de bestaande stoomvaartverbinding met Batavia, waardoor op genoegzame wijze in de plaatselijke behoefte kon worden voorzien. De intrekking van het verbod heeft dan ook geene ongelegenheid te weeg gebragt.

Aan de bevolking van twee doessoens in Redjang en Lebong, wier rijstvelden door boschbrand vernield waren, werd gedurende eenige dagen van bestuurswege rijst verstrekt, omdat ook de in voorraad zijnde padi verbrand was. Aan een deel der bevolking in de afdeeling Iliran en Banjoeasin werd eveneens hulp verstrekt.

Koffij. Deze cultuur onderging in het afgeloopen jaar weder groote uitbreiding, doch had ook veel te lijden van de buitengewone droogte en van boschbranden, die in eenige afdeelingen, vooral in de benedenlanden, eene verontrustende uitbreiding kregen. Weken lang werd de hoofdplaats geheel in rook gehuld en aan tuinen en bosschen werd groote schade toegebragt.

De oogst was daardoor niet zoo voordeelig als in 1876, en ook de vooruitzigten voor den oogst van het loopende jaar zijn minder goed. Dit alles neemt echter niet weg dat de koffijcultuur in Palembang, voor zooveel ten minste de bovenlanden betreft, in den laatsten tijd eene volkscultuur is geworden (verg. ook blz. 20 hiervóór). Ook in de Boven-Kommering en Ogan, hoofdzakelijk in de landschappen Makakau, Kessam en Semendo Darat, werden uitgebreide tuinen aangelegd, zoodat thans overal in de bergstreken dezer residentie koffijaanplantingen op groote schaal worden aangetroffen.

Het onderhoud der tuinen en de bereiding van het product laten nog te wenschen over. De beste soort is de Lahatkoffij, waarvoor de opkoopers dan ook in den regel f 2 à f 3 per pikol meer betalen dan voor andere soorten.

Omtrent het cijfer der productie in 1877 zijn geen opgaven ontvangen. Over de drie voorafgegane jaren werd de oogst achtereenvolgens gesteld op 10 712, 13 000 en 21 103 pikols. De opkoopers zijn gemeenlijk Arabieren en Chinezen, die het product te Batavia en te Singapore ter markt brengen, doch, naar vermoedt wordt, wel voor verreweg het grootste gedeelte naar eerstgenoemde plaats, omdat zij dan te Palembang geen uitvoerregten hebben te voldoen, maar met eene borgstelling kunnen volstaan, hetgeen bij de geringe middelen, waarover deze handelaren in den regel hebben te beschikken, voor hen zeer aanlokkelijk moet zijn. Slechts een klein gedeelte dezer Palembang-koffij is voor plaatselijk gebruik op Java bestemd; doorgaans wordt ze, na sorteering, weder uitgevoerd naar vreemde havens. Naar hetgeen de kamer van koophandel te Batavia berigt, zal het sorteeren echter uitzondering gaan worden, omdat het daarmede beoogde voordeel gebleken is niet in verhouding te staan tot de kosten. De factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij, wier agent te Palembang mede geregeld koffij opkoopt, laat het product te Palembang zelf sorteeren. [2])

Volgens de opgaven van het tolkantoor te Batavia zouden aldaar in 1875, 1876 en 1877 van Palembang achter-

[1]) De opgaaf van 2480 pikols alléén voor de afdeeling Sekampong, in 't vorig verslag voorkomende, wordt thans gezegd op eene vergissing te hebben berust.

[2]) In den aanvang van 1878 moet ook eene Bataviasche firma een harer geëmploijeerden naar Palembang hebben gezonden tot het inkoopen van koffij. Of deze agent duurzaam aldaar zal gevestigd blijven, moet nader blijken. Eene dergelijke zending van eene andere firma, in 1876, is slechts tijdelijk geweest en sedert niet herhaald.

eenvolgens zijn aangebragt 11 042, 17 837 en 33 864 pikols koffij.

Katoen. Wat de koffij is voor de bovenlanden, is de katoen voor de benedenlanden. In verschillende afdeelingen wordt het gewas op groote schaal verbouwd. De opbrengst, in 1877 op minstens 150 000 pikols geschat, wordt gedeeltelijk bestemd voor de behoefte in het gewest zelf en overigens uitgevoerd.

Benzoïn. In de Moesi-Ilir vormen de aanplantingen geheele bosschen. De prijzen loopen uiteen van f 10 tot f 20 per katti. Den uitvoer vindt men niet opgegeven.

Oliepalmen. Op enkele standplaatsen van controleurs werd de oliepalm van de Kust van Guinea bij wijze van proef aangeplant en overal slaagde de proef uitstekend, maar nergens scheen de bevolking genegen zich op de aankweeking daarvan toe te leggen.

Kina. Hoewel de kleine proefaanplantingen in Pasoemah, Redjang en Sindang goed slaagden en van bestuurswege daaraan veel zorg werd besteed, blijft de cultuur van weinig beteekenis, daar de bevolking ongenegen is er zelve proeven meê te nemen.

5°. Sumatra's Oostkust.

Behalve in de inzameling van boschproducten vindt de inheemsche bevolking haar bestaan hoofdzakelijk in den rijstbouw. De teelt van dit gewas wordt gezegd zich meer en meer uit te breiden. Alleen in de benedenlanden van Assahan, Panei en Bila wordt op sawahs geplant, doch bijna overal elders nog op ladangs.

Omtrent andere cultures, door de inheemsche of door de Chinesche bevolking in dit gewest gedreven, is ditmaal niets berigt geworden.

Ten aanzien van de Europesche landbouw-ondernemingen waren de verkregen opgaven zoo onvolledig, dat zij in Indie niet voor mededeeling geschikt zijn geoordeeld. De toegezegde betere gegevens zijn hier te lande nog niet ontvangen. Zoo als reeds in hoofdstuk **C** is aangeteekend (zie blz. 22), vermeerdert het aantal dier ondernemingen nog voortdurend, zoowel in het vorstengebied als op het eiland Bengkalis. Op dit eiland, waar in 1876 een ondernemer begonnen was de tabakscultuur te beproeven, vestigden zich in 1877 nog 2 anderen met hetzelfde doel. Alle drie hebben zich reeds van de noodige gronden verzekerd (verg. blz. 99/100). Of de tabakscultuur hier even goed slagen zal als in Deli en aangrenzende streken is nog moeijelijk te zeggen. De aanvankelijke berigten omtrent de hoedanigheid van de Bengkalis-tabak moeten niet gunstig luiden.

De reden waarom ter oostkust van Sumatra de tabaksteelt betere uitkomsten oplevert dan b. v. op Java moet niet alleen gezocht worden in de uitnemende geschiktheid van den bodem voor den tabaksbouw, maar voornamelijk ook in de gestadige afwisseling van droogte en vochtigheid. Wel vallen ook hier op gezette tijden de drooge en natte seizoenen in, maar ook het drooge seizoen wordt door regens afgewisseld, hetgeen een bijzonder heilzamen invloed op de tabaksplant uitoefent. Intusschen zal het te bezien staan of na de ontwoudingen, welke in Deli reeds op groote schaal ten behoeve der landbouw-ondernemingen hebben plaats gevonden, en die gaandeweg ook in Langkat en Serdang worden waargenomen, deze gunstige afwisseling van klimaat zal blijven stand houden.

Omtrent de oogsten van 1876 en 1877, die ten gevolge van nieuwe ontginningen veel belangrijker moeten zijn dan die van vroegere jaren, kunnen om de bovenvermelde reden te dezer plaatse nog geen cijfers worden verstrekt. Over de drie voorafgegane jaren (1873, 1874 en 1875) had de verkregen hoeveelheid tabak, voor zooveel vernomen was (van enkele ondernemingen ontbraken de opgaven), bedragen 14 135, 19 642 en 20 795 pikols. Zoo als bekend, wordt het product schier uitsluitend naar Nederland verscheept [1]).

Sedert kort (verg. blz. 104 hiervóór) trachten ook de mailbooten der maatschappij »Nederland" zich een aandeel in het vervoer te verzekeren.

De bij onderscheidene tabaksondernemingen indertijd aangelegde aanplantingen van muscaatnoten beloven minder gunstige uitkomsten door het nog voortduren der in 't vorig verslag bedoelde ziekte, die de boomen eerst doet kwijnen en vervolgens doet sterven. De oorzaak dezer ziekte, welke de notencultuur op Singapore en omliggende eilanden geheel heeft doen te niet gaan, is tot nog toe niet kunnen worden opgespoord. Aangaande den tegenwoordigen omvang der notenplantsoenen en hunne productie ontbreekt het hier te lande voor'shands mede aan gegevens.

Een der ondernemers in Langkat drijft, naar vernomen is, ook handel in hout, dat te Deli aangevoerd wordt.

Van de door den pangeran van Langkat uitgegeven concessien zijn er twee, elk groot 3000 bouws, ingebragt in eene te Batavia opgerigte naamlooze vennootschap, »Langkat-Bessitan maatschappij" geheeten, en twee andere (betreffende 2000 bouws aan de Baballan- en 1000 bouws aan de Minjakrivier aldaar, met nog éêne concessie in Serdang (groot 1000 bouws), in de naamlooze vennootschap »Sumatra-tabak vereeniging", mede in 't laatst van 1877 te Batavia gevestigd. Over de goedkeuring der statuten van beide maatschappijen zie men blz. 68 hiervóór.

Aangaande de onderneming der in 't vorig verslag (blz. 215, noot 1) genoemde »Société des colons explorateurs", welke vereeniging in de Delische onderhoorigheid Bedagei eene tabaksaanplanting is begonnen, en daarvan in het najaar van 1877 reeds een eersten oogst van 120 pikols verkreeg, zijn sedert minder gunstige berigten ontvangen, die gewagen van gebrek aan fondsen en van oneenigheid tusschen de deelhebbers, waarvan er een paar hunne overeenkomst verbroken hadden en vertrokken waren. Volgens berigten van Maart jl. waren toen kortelings een paar nieuwe leden uit Frankrijk aangekomen en zou één daarvan, met één der nog aanwezige deelhebbers, beproeven de onderneming (Jungle Brau geheeten) voor eigen rekening voort te zetten.

6°. Riouw en onderhoorigheden.

Rijst en tweede gewassen. Terwijl in de onderhoorigheden van Riouw op de vaste kust van Sumatra padi en allerlei soorten van tweede gewassen gekweekt worden, zijn de inheemsche bewoners der eilanden van dit gewest geen landbouwers. Zeevaart, vischvangst en het zoeken van boschproducten zijn hunne hoofdbedrijven. Zij planten eenige vruchtboomen aan, doch dragen daarvoor geen zorg. De indertijd door den sultan van Lingga ontboden landbouwers uit de afdeeling Buitenzorg op Java, over welke zie o. a. het verslag van 1875, blz. 198, hebben 40 bouws sawah aangelegd. De productie is echter nog niet bevredigend, hetgeen wordt toegeschreven aan de overmatige vetheid van den pas ontgonnen grond. Men verwacht in volgende jaren betere uitkomsten. De sultan tracht steeds het tot stand komen van huwelijken tusschen deze landbouwers en inheemsche vrouwen te bevorderen om zoo doende eene kern voor eene landbouwende bevolking te vormen. Reeds zijn 26 van deze lieden met Linggasche vrouwen gehuwd.

Rijst wordt in dit gewest ingevoerd van Siam, Rangoon en Java. In het afgeloopen jaar stegen de prijzen tot eene ongekende hoogte. Daar gebrek dreigde te ontstaan, werd aan den sultan van Lingga een voorschot van f 17 500 verleend voor het inkoopen van padi.

Sago. De sagopalm wordt veel aangeplant in de Riouwsche onderhoorigheden op Sumatra en in den laatsten tijd ook in de afdeelingen Karimon en Lingga. De hier gebezigde boomsoort levert echter veel minder op dan de sagopalm van de Molukken. Enkele sagowasscherijen worden

---

1) Volgens makelaars-opgaven hebben de aanvoeren hier te lande uit de oogsten van 1870 t/m 1876 achtereenvolgens bedragen 3144, 3922, 6409, 9238, 12 811, 15 147 en 28 947 pakken (elk van ruim 1 pikol), vertegenwoordigende naar den algemeenen middenprijs per jaar (welke in de jaren van verkoop afwisselde tusschen f 1,22 en f 1,82 per half kilo) eene waarde in rond cijfer van 1/2, 3/4, 1, 2 1/2, 3, 3 3/4 en 6 1/2 millioen gulden. De hooge prijs van f 1,82 werd behaald door het gewas van 1873; dat uit de oogsten van 1874, 1875 en 1876 bedong dooreengenomen achtereenvolgens f 1,54, f 1,72 en f 1,56, terwijl voor de aanvoeren uit de oogsten van 1870 t/m 1872 gemiddeld besteed was geworden f 1,22, f 1,37 en f 1,32 per half kilo.

in dit gewest aangetroffen, doch het grootste gedeelte der ruwe sago wordt naar Singapore gebragt. Het winnen van sago is door de inlandsche vorsten belast met $^1/_2$ dollar per gevelden boom en met 1 dollar per 100 tampangs sago (elke tampang van 15 katti's of $^{15}/_{100}$ pikol). De productie per boom bedraagt gemiddeld 50 tampangs, voor welke hoeveelheid bij de wasscherijen 5 dollars is te bedingen. Behalve de sago levert de palm ook atap.

Klappers. De bestaande klappertuinen behooren schier alle aan de vorsten of hunne aanverwanten; de bevolking legt zich niet op deze cultuur toe.

Arrowroot. Inlanders van Banka afkomstig hebben op Singkep de teelt van dezen wortel ingevoerd; aldaar zijn voor rekening van den sultan van Lingga uitgestrekte aanplantingen aangelegd.

Peper en gambier. In het vorig verslag werd gemeld dat beide cultures in den regel zamengaan, omdat ze ieder afzonderlijk niet genoeg voordeel geven. Eene andere reden bestaat hierin, dat de afgekookte bladeren van de gambier eene uitstekende meststof vormen voor de peperplant. Voor de gambiercultuur kunnen de gronden van 20 tot 30 jaren gebruikt worden, waarna ze geruimen tijd braak moeten liggen, tenzij ze bemest worden. In de afdeeling Tandjong Pinang werden 709 plantages aangetroffen, in de afdeeling Battam 609, Karimon 465 en Lingga 711, te zamen ongeveer 2500 plantages.

Met de opbrengst van de gambier (in de drie maanden gemiddeld 20 pikols per $^1/_6$ bouw) [1]) worden de kosten van aanleg en onderhoud der plantage gedekt; de opbrengst van de peper is winst. De gambierplant wordt reeds op $1^1/_2$jarigen leeftijd van haar blad beroofd, doch de peperrank begint eerst in het vierde of vijfde jaar vrucht te dragen. De peperproductie klimt in de vijf of zes volgende jaren, blijft vervolgens vijf à tien jaren ongeveer op gelijke hoogte, maar begint dan te verminderen; doorgaans worden de ranken tusschen de 20 en 25 jaren oud. Eene onderneming wordt aangevangen met 15 à 20 man. Is echter eenmaal de grond bewerkt, dan zijn 5 à 8 arbeiders voldoende, als hoedanig uitsluitend Chinezen worden gebezigd. In de afdeeling Lingga worden steeds nieuwe tuinen aangelegd, maar in de andere afdeelingen is weinig grond meer beschikbaar, zoodat de aldaar braakliggende tuinen weder op nieuw worden ontgonnen.

Volgens de verkregen opgaven zou de productie over 1877 te stellen zijn op 130 000 pikols witte en 252 000 pikols zwarte peper en 1 100 000 pikols gambier; maar het is niet wel aan te nemen dat deze hooge cijfers juist zouden kunnen zijn. Beide artikelen worden voor het grootste gedeelte naar Singapore uitgevoerd, maar de beste soort gambier gaat naar Java. De gemiddelde marktprijs bedroeg per pikol peper f 31,25 voor de witte en f 14,80 voor de zwarte; en per pikol gambier f 14,27 voor 1ste en f 11,70 voor 2de soort.

7°. Banka.

Rijst. De productie van dit eiland was in het afgeloopen jaar iets grooter dan in 1876. Invoer had plaats uit Siam, Sumatra, Bali en Java. Cijfers zijn ditmaal niet genoemd. De prijzen per pikol rijst liepen van f 10 tot f 11 voor 1ste en van f 7 tot f 9 voor 2de soort.

Gambier. Ook deze cultuur neemt toe. De aanplantingen hadden echter veel van de droogte te lijden, zoodat de productie slechts 172 pikols bedroeg tegen 262 in 1876. De prijzen waren iets hooger dan toen.

Peper. De productie bedroeg 138 pikols. Overigens zijn geen bijzonderheden gemeld.

Boschproducten. Uit de vruchten van den molekboom wordt eene soort van was bereid, geschikt voor het maken van kaarsen en het batikken. Van de inzameling dezer vruchten wordt door de bevolking meer en meer werk gemaakt. Overigens werden in 1877 verkregen 350 pikols honig en 157 pikols bijenwas tegen 429 en 150 in 1876.

[1]) In 't vorig verslag is, naar thans wordt gemeld, deze productie ten onregte opgegeven als per maand verkregen te worden.

Voor de honig viel f 6 à f 18,75, voor de bijenwas f 110 à f 160 per pikol te bedingen.

8°. Billiton.

Rijst. De weêrsgesteldheid was voor het padigewas zeer ongunstig. Daar de geringe productie van het eiland op verre na niet voldoende is voor de behoefte, werden 51 700 pikols rijst ingevoerd zoowel door Chinesche handelaren als door de Billitonmaatschappij. De prijzen wisselden ter hoofdplaats af tusschen f 5 en f 12 per pikol.

Klappers. Het aantal boomen verminderde eenigszins door sterfte ten gevolge van de langdurige droogte.

Bosschen. De tot dit gewest behoorende eilanden zijn met bosschen overdekt. In de laatste jaren zijn echter vele bosschen, waaronder met zeer deugdzame houtsoorten, vernield door den aankap ten behoeve van de kolenbranderijen der Billitonmaatschappij, zoomede door de gewoonte der inlandsche bevolking om de schors van groote boomen te bezigen tot dakbedekking en omwanding van woningen.

9°. Westerafdeeling van Borneo.

Rijst. Het aanleggen van sawahs neemt in dit gewest nog weinig toe. Moge de natte rijstteelt een 80voudig product afwerpen, de bevolking geeft over 't algemeen de voorkeur aan de veel gemakkelijker teelt op ladangs, waarvan een 30voudige oogst wordt verkregen. De productie van 1877 was, ondanks de langdurige droogte, vrij gunstig.

Suikerriet. Eenige Chinezen in Sambas moeten er op uit zijn om eene suikerfabriek op te rigten, waarvoor zij te Singapore het noodige kapitaal trachten te verkrijgen. De tot dusver op enkele plaatsen in dit gewest vervaardigd wordende suiker dient alleen voor binnenlandsch verbruik.

Koffij. De in 't vorig verslag bedoelde aanplanting, door den vorst van Mampawa ondernomen, is door latere slechte verzorging minder goed gelukt. De aanplanting van een honderdtal boomen op het erf van den controleur aldaar staat daarentegen zeer welig. De grond in Mampawa moet voor de koffijcultuur zeer geschikt zijn.

10°. Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.

Rijst. De proeven met Java-zaadpadi mislukten bijna allen; daar waar zij gelukten, verbasterde de soort reeds na een paar jaren zoozeer, dat ze niet meer te herkennen was. Nieuwe proeven zullen worden genomen met padi uit Assahan (Sumatra's Oostkust). Monsters der inheemsche padi zullen bij 's lands plantentuin worden beproefd, ten einde uit te maken van welke soorten de teelt 't meest verdient aangemoedigd te worden. De weêrsgesteldheid was zeer ongunstig voor den rijstbouw; de hevige regens in de eerste helft van het jaar veroorzaakten overstroomingen en later werd het gewas zeer benadeeld door de ongekende hitte en droogte. De oogst bleef overal beneden het middelmatige en bedroeg in de meeste streken slechts $^1/_3$ of $^1/_4$ van de productie van andere jaren. Alleen in de afdeeling Martapoera werd een vrij goede oogst verkregen. De rijstprijzen liepen in de verschillende afdeelingen uiteen van f 5 tot f 20 per pikol. 7000 pikols rijst werden van Java en Singapore aangebragt. Uitvoer had niet plaats.

Katoen. De mislukking van de in 1875 genomen proeven met Palembangsch katoenzaad was grootendeels toe te schrijven aan bijzondere oorzaken (ongunstige weêrsgesteldheid en overstroomingen). Op ééne plaats, waar het weder gunstig was, verkreeg men boven verwachting goede uitkomsten, zoowel wat hoedanigheid als hoeveelheid betrof. Met het oog daarop werd in September van het afgeloopen jaar andermaal zaad uit Palembang naar Bandjermasin gezonden ter voortzetting der proeven.

Indigo. In verschillende afdeelingen wordt indigo geteeld; de teelt en bereiding is echter nog zeer gebrekkig en blijft beperkt tot het vormen van eene pap, die als kleurstof naar de wevers gaat.

Klappers. Deze cultuur breidt zich gestadig uit, vooral in de afdeeling Doessoen- en Dajaklanden, alwaar geregelde tuinen worden aangelegd. In de Beneden-Kapoeas heeft een der Christen-zendelingen een tuin aangelegd, die thans zoo winstgevend is, dat uit de opbrengsten kerk en school worden onderhouden. Ook de in de laatste jaren aan de mondingen der Barito- en Sampit-rivieren aangelegde tuinen staan zeer welig. Uitvoer van olie en noten heeft niet plaats, daar de productie niet voldoende is voor de plaatselijke behoefte.

Sagopalmen. Met deze cultuur werd een begin gemaakt door het uitplanten van 500 stekjes in Bekompai.

Boschproducten. Belangrijke uitvoeren van rotting hadden plaats naar Java en Singapore. Op aansporing van het bestuur is men in de Dajaklanden in 1876 begonnen met het aanleggen van nieuwe rottingbosschen van de beste soorten; daarmede werd in 1877 voortgegaan.

11°. Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden.

Rijst. De landbouw staat in dit gewest nog op lagen trap, waarvan de vorm van het grondbezit eene der oorzaken is. Het grootste gedeelte der velden behoort aan eenige hoofden en vermogenden, die deze door hunne slaven laten bewerken (verg. blz. 74 hiervóór) of ter bewerking afstaan tegen $^1/_3$ van den oogst. De tijdelijke aard dezer overeenkomsten werkt eene goede bebouwing niet in de hand. Bovendien zijn verreweg de meeste velden van den regen afhankelijk, en slechts hier en daar worden enkele waterleidingen gevonden, zoodat in drooge jaren als het afgeloopene de oogst voor een deel moet mislukken. In Februarij 1877 hielden de regenbuijen plotseling op en volgde eene onafgebroken droogte van zeven maanden, terwijl eerst in de laatste drie maanden van het jaar weder eenige regen viel. De oogst is op die plaatsen, waar niet tijdig was geplant, mislukt. De belastbare rijstproductie in de gouvernementslanden, in 1876 626 000 pikols, bedroeg in het afgeloopen jaar slechts 466 610 pikols. De invoer van rijst beliep in 1877 ongeveer 87 000, de uitvoer ongeveer 37 500 pikols.

Koffij. De bergstreken der afdeelingen Zuider- en Oosterdistricten en ook die van de afdeeling Noorder-districten kunnen, wat geschiktheid voor de koffijcultuur betreft, met de beste koffijgronden op Java wedijveren. Sedert de bevolking een tiental jaren geleden, aangemoedigd door de hooge prijzen, de cultuur als voor haar winstgevend is gaan beschouwen, heeft zij zich op de uitbreiding daarvan toegelegd, en jaarlijks neemt de teelt nog toe, waarvoor ook nog voldoend terrein beschikbaar is. De wijze van aanplanting en ook het onderhoud laten echter steeds veel te wenschen over. Eerst bij den oogst bijv. wordt het hoog opgewassen onkruid weggekapt. De raadgevingen en aansporingen der ambtenaren vermogen in dit opzigt weinig. Alleen de groote vruchtbaarheid van den grond is oorzaak van de verkregen ruime oogsten. Ook de bereiding van het product is niet zoo als zij wezen kon. Niettemin waren de prijzen bevredigend; de opkoopers in de binnenlanden besteedden f 28 à f 35 per pikol. Volgens eene opgaaf van de kamer van koophandel te Makasser, welke plaats het middenpunt vormt van den koffijhandel in den geheelen oostelijken archipel, werden aldaar in 1877 alleen uit de gouvernementslanden van Celebes (en uit Gorontalo) aangebragt omstreeks 70 000 pikols, terwijl de aanvoeren uit de vorstenlanden van Celebes waren te stellen op 25 000 [1]), die uit Portugeesch Timor [2]) op 18 000 en die uit de oostelijke rijken van Bali [3]), zoomede uit Lombok, Soembawa en Boeton op 7000 pikols, in 't geheel alzoo 120 000 pikols, vertegenwoordigende tegen f 50 per pikol (den gemiddelden marktprijs te Makasser) eene waarde van f 6 millioen. Slechts ongeveer $^1/_4$ gedeelte van deze koffij wordt via Singapore of via Java uitgevoerd; al het overige gaat regtstreeks naar Europa of naar plaatsen bewesten de Kaap de Goede Hoop. De laagste en hoogste noteeringen te Makasser voor deze verschillende soorten bedroegen gedurende 1877 per pikol als volgt: Bonthain-koffij (onder welke benaming, naar het schijnt, het product uit de gouvernementslanden wordt aangeduid) f 41 en f 51, Goa-koffij f 53, Paré Paré-koffij f 43 en f 48,50, Boengi-koffij f 48 en f 54,50, Timor-koffij f 46,50 en f 53,50. Voor het Bali-product en de overige soorten vindt men geen prijzen vermeld. De aanvoeren per jaar loopen gemeenlijk over twee oogsten; de nieuwe oogst komt in den regel voor 't eerst in Mei aan de markt. Ook valt nog op te merken dat de aanvoeren tegen het eind van 't jaar zich gewoonlijk kenmerken door teruggang in qualiteit.

Ten slotte volgt hier een overzigt van de uitvoeren te Makasser gedurende de laatste drie jaren, gesplitst naar de herkomst der koffij, alles in pikols.

Jaren.	Gouvernements-gebied.	Landen op Celebes buiten het gouvernements-gebied.	Soembawa.	Bali.	Lombok.	Menado (Gorontalo).	Ternate.	Amboina.	Timor.	Te zamen.
1875	73 269	18 067	614	804	1 589	602	25	»	15 338	110 308
1876	77 299	14 667	556	4 278	415	803	51	32	13 606	111 707
1877	74 042	19 011	1 058	1 343	977	899$^1/_2$	44	$^1/_2$	17 366	114 741

Kina. Omtrent de twee proefaanplantingen te Lokka (afdeeling Zuiderdistricten) en te Atjé (afdeeling Noorderdistricten) luiden de berigten over 't geheel niet zeer gunstig. Laatstbedoelde proeftuin is kwijnend. En de plantsoenen te Lokka, door eene uitbreiding met 550 jonge boomen thans geklommen tot 2251 boomen van verschillenden ouderdom, schijnen door te lage ligging van het terrein mede niet aan de verwachting te beantwoorden. Althans verscheidene boomen waren, na gebloeid te hebben, gestorven. Men zal nu op een hooger gelegen terrein, op drie à vier palen afstands van Lokka, een nieuwen proeftuin gaan aanleggen.

[1]) Hiervan 7000 pikols Goa- en 18 000 pikols Paré Paré- en Boengi-koffij. De Paré Paré-koffij ontleent haren naam aan de plaats van afscheep; zij wordt derwaarts aangebragt uit het binnenland, oostelijk van deze havenplaats. De Boengi-koffij komt uit nog noordelijker streken.

[2]) Deze koffij is afkomstig uit het binnenland van Portugeesch Timor, maar zij wordt aan de kust aldaar opgekocht door agenten van Makassaarsche handelshuizen. In den laatsten tijd geschiedt zulks ook voor rekening van een handelshuis op Banda.

[3]) De koffij, uit het westelijk gedeelte van Bali afkomstig, wordt van Boeleleng verscheept, hoofdzakelijk naar Singapore. Hetgeen naar Java gaat, bestaat voornamelijk uit product dat voor rekening van Soerabajasche handelshuizen op Bali is ingekocht om, na sorteering in particulier entrepôt, deels te worden uitgevoerd naar Europa, deels op Java in consumtie te worden gebragt. Zooals zij wordt aangevoerd, is de Bali-koffij, wegens de vele zwarte en gebroken boonen, voor de Europesche markt niet geschikt. De hoeveelheden, die te Soerabaija van Bali werden aangebragt, bedroegen in 1875 6881, in 1876 16 847 en in 1877 11 300 pikols.

Suiker. De eenige onderneming tot bereiding van suiker, welke blijkens het vorig verslag in 1876 nog in het gouvernement van Celebes bestond, is opgeheven. Gebrek aan arbeiders, die niet dan tegen zeer hooge loonen te bekomen zijn, is het hoofdbezwaar waarmede de suiker-industrie in dit gewest tot dusver te kampen heeft gehad.

Veeteelt. In Junij 1877 brak in de afdeeling Noorder-districten eene ziekte onder de buffels uit, die zich verspreidde in de afdeelingen Makasser en Zuiderdistricten en in het tusschenliggende rijk van Goa. Een van Soerabaija gezonden veearts schreef de groote verspreiding der ziekte toe aan de ongekende menigte vliegen die haar overbragten. De ziekte kwam van zelf tot staan, nadat een groot aantal buffels waren bezweken. Hulp van bestuurswege kon niet in gewenschte mate worden aangebragt, omdat de inlander de Europesche geneeswijze wantrouwde en bovendien de beesten niet genoegzaam of niet met de noodige zindelijkheid verzorgde.

Europesche landbouwnijverheid. De eenige in dit gewest thans nog bestaande onderneming op gronden, door het Gouvernement uitgegeven, is die op het huurland Laijang en Totaka, dat slechts voor inlandsche cultures schijnt gebezigd te worden. In bijlage AAA hierachter wordt de productie opgegeven als te hebben bestaan uit 200 bossen padi en eenige klappers.

12°. Menado.

Rijst. In de Minahassa werden in 1877 8350 bouws sawahs en 28 999 bouws drooge velden met padi beplant, terwijl in 1876 de gebezigde sawahs en ladangs een uitgestrektheid besloegen van 8880 en 28 650 bouws. De meeste sawahs worden in het district Tondano aangetroffen, doch wegens gebrekkigen aanleg en slechte bewerking leveren zij aldaar eene mindere opbrengst dan de drooge velden. In de afdeeling Gorontalo wordt de rijst mede slechts bij uitzondering op sawahs geteeld. De oogst in deze residentie was is 1877 niet overvloedig ten gevolge van de langdurige droogte, die vooral in Gorontalo een zeer nadeeligen invloed had (verg. blz. 27 hiervóór). De rijstprijzen in genoemde afdeeling liepen dan ook van f 4 tot zelfs f 15 per pikol; in de Minahassa daarentegen kostte de rijst slechts f 3 à f 7,50 per pikol. Ter hoofdplaats Menado werd veel rijst uitgevoerd naar de Molukken; in de behoefte te Gorontalo werd voornamelijk voorzien door aanvoeren uit de naburige rijkjes en ook uit de Tominilanden, hoewel uit laatstbedoelde streken minder werd aangebragt dan in andere jaren, omdat ook daar de oogst gedeeltelijk mislukt was, hetgeen in nog erger mate tevens het geval was op de Sangir- en Talaut-eilanden.

Djagong (miloe). De oogst was veel schraler dan in andere jaren; in Gorontalo werd volgens schatting een derde gedeelte minder verkregen dan gewoonlijk. De prijzen liepen in de Minahassa van f 2 tot f 6, in Gorontalo van f 1 tot f 10 voor de 1000 groote klossen. In Gorontalo werd djagong uit de naburige rijkjes ingevoerd.

Sago. In de Minahassa dient het sagomeel alleen tot voedsel bij mislukking van den padi- of djagongoogst. Er worden echter wel sagoplantsoenen aangelegd met het doel om de bladeren te bezigen tot dakbedekking. In Gorontalo groeijen de sagoboomen in 't wild. Wegens de schaarschheid van levensmiddelen kwamen in het afgeloopen jaar hunne vruchten zeer te stade.

Muscaatnoten. Vele boomen zijn gestorven door de aanhoudende droogte, zoodat het aantal, dat in 1876 voor de Minahassa geschat werd op 354 000, op het einde van 1877 nog slechts 267 400 zou hebben bedragen. Hieronder zijn niet begrepen de aanplantingen van particuliere ondernemers. Omtrent de productie zijn geen opgaven ontvangen.

Cacao. De steeds heerschende ziekte en vooral de felle droogte, waardoor boschbranden ontstonden, deden eene menigte boomen in de Minahassa sterven. Alleen in de afdeeling Belang is eene aanplanting die gunstig staat. Cijfers omtrent de productie of het aantal boomen zijn niet gemeld. Evenmin nopens de afdeeling Gorontalo; alleen is berigt dat de oogst aldaar gering was en dat de prijzen er afwisselden van f 30 tot f 70 per pikol. In de Tominilanden schijnt deze cultuur te bloeijen.

Koffij. Ook voor de koffij aanplantingen was de droogte zeer schadelijk. Het (niet met juistheid bekende) aantal boomen in de Minahassa wordt gezegd met circa $^1/_2$ millioen te zijn verminderd. Ook in Gorontalo zijn vele boomen gestorven. Het onderhoud liet nog veel te wenschen over. Gedurende 1877 werden in 's lands pakhuizen geleverd ruim 14 000 pikols tegen 8 024 in 1876, 10 580 in 1875 en 16 000 in 1874. De oogst van 1878 liet zich zeer gunstig aanzien.

Veeteelt. De veestapel onderging eenige uitbreiding in de Minahassa en bestond op het einde van 1877 uit ruim 4 000 paarden, 23 000 runderen, 215 000 varkens en 1600 schapen en geiten.

Europesche landbouwnijverheid. Het in 't vorig verslag opgegeven getal van 4 ondernemingen voor den opkoop van tabak in de Minahassa is met één vermeerderd, maar daarentegen deed één ondernemer zijne zaak geheel (en een ander voor een gedeelte) over aan de firma DE BORDES & C°, die voortging de door de bevolking geplante tabak op te koopen tegen $1^1/_2$ cent per plant, zonder daarop voorschot te geven. Door de ongunstige weêrsgesteldheid ging de oogst nagenoeg geheel verloren. Uit de oogsten van 1874, 1875 en 1876 waren hier te lande in de drie laatste jaren achtereenvolgens aangevoerd 440, 964 en 1861 pakken (van ruim 1 pikol) [1]), die gemiddeld behaald hadden f 0,96, f $0,71^5$ en f 0,53 per half kilo. (De middenprijs van Java-tabak was in diezelfde jaren p. m. f $0,78^5$, f 0,50 en f 0,54, en die van Deli-tabak f 1,54, f 1,72 en f 1,56.)

Omtrent de productie der particuliere koffijondernemingen zijn geen opgaven kunnen verkregen worden. De drie belangrijkste (een in het district Tondano aan genoemde firma toebehoorende en twee in het district Menado) bezitten eene aanplanting van 185 000, 102 000 en 83 000 boomen. Werkvolk kon in voldoende mate verkregen worden. De onderneming DE BORDES & C°. bezigt meest arbeiders van Gorontalo, voorts eenige Javanen en ook bewoners der Sangir- en Talaut-eilanden. De mandoors zijn inlandsche Christenen.

13°. Amboina.

Rijst en sago. Sago is het hoofdvoedsel der bevolking. In de behoefte aan rijst wordt voorzien door aanvoer uit Java, Bali en Rangoon. Cijfers van invoer zijn niet gemeld. De rijst kostte op Amboina f 11 à f 12 per pikol.

Klappers. Van de klapperteelt wordt veel werk gemaakt. De langdurige droogte oefende een nadeeligen invloed uit op den oogst, zoodat ook weinig olie werd bereid. De prijzen der noten waren f 4 à f 5 de 100 stuks.

Kruidnagelen. De bevolking wordt nog steeds beheerscht door het denkbeeld dat het Gouvernement deze cultuur te eeniger tijd weder verpligtend zal maken, hetgeen natuurlijk de uitbreiding der aanplantingen belemmert. Het aantal boomen wordt geschat op p. m. 170 000 vruchtdragende en 109 000 jonge. De oogst was in de afdeelingen Ambon en Hila onbeduidend, in de afdeeling Saparoea vrij goed. De verkregen hoeveelheid vindt men echter niet vermeld, evenmin het bedrag van den uitvoer. Enkele inlandsche hoofden uit de afdeeling Hila, die, zoo als in het vorig verslag is gezegd, voor eigen rekening nagelen opkoopen, zijn begonnen deze op de hoofdplaats ter markt te brengen, dewijl zij aldaar betere prijzen konden bedingen. Het is te hopen dat de bevolking, opmerkzaam gemaakt op deze gelegenheid om de productie van de hand te doen, zich zal onttrekken aan de bedriegerijen van Chinesche en Arabische handelaren, die door voorschotten zich meester maken van het product tegen zeer lage prijzen. De marktwaarde ter hoofdplaats wisselde af tusschen f 65 en f 70 per pikol.

Muscaatnoten. Op Ambon is deze cultuur van weinig belang; zij wordt aldaar alleen in het klein gedreven. De

[1]) Vermoedelijk is hieronder ook eenig product van Ceram begrepen (zie blz. 208).

uitvoer werd opgegeven te hebben bedragen 485 pikols noten en 61 pikols foelie. De noten golden ter hoofdplaats f 38 à f 40, de foelie f 70 à f 75 per pikol.

Voor de eigenaren der 34 notenperken op de Banda-eilanden was het afgeloopen jaar minder voordeelig, doordien de reeds in 1876 gedaalde prijzen van het product, vooral van de foelie, nog verder teruggingen. Evenwel was de productie van 1877 over 't geheel genomen zeer aanzienlijk, alleen doordien de zoogenaamde groote oogst (in 't begin van het jaar) bijzonder goed uitviel, daar de latere inzameling, uithoofde van de gestadige droogte, uitermate gering was. Dientengevolge worden ook van den oogst van 1878 geen groote vooruitzigten gekoesterd. De productie van 1877 (gerekend van Januarij tot October) wordt gesteld op 16 814 pikols noten (uit den dop) en 3079 pikols foelie, terwijl de uitvoer (gedurende het geheele jaar) wordt opgegeven te hebben bedragen respectievelijk 13 245 en 3810 pikols [1], d. i. belangrijk meer dan in eenig jaar sedert 1871, toen de Banda-specerijen voor 't eerst geheel in den vrijen handel kwamen. In het zesjarig tijdvak 1871 t/m 1876 wisselde namelijk de uitvoer af tusschen 6930 en 9565 pikols noten en tusschen 1805 en 2793 pikols foelie. Plaatselijke veiling van het product kwam zoo goed als niet meer voor; de meeste perkeigenaren maakten hun product op Java of in Nederland te gelde door tusschenkomst van agenten; de overigen hadden consignatie-contracten. Regtstreeksche doorzending naar Europa per stoomschepen via Suez is weinig gebruikelijk; het product, dat van Banda op Java komt, wordt in den regel in zeilschepen naar Europa verzonden. In de laatste twee jaren waren de uitvoeren van Banda aldus verdeeld:

	Noten (in pikols). [2]		*Foelie.* (in pikols).	
	1876.	1877.	1876.	1877.
naar Nederland . .	828	2 072	388	362
» Singapore . .	3 879	4 817	593	1 009
» Batavia . . .	1 996	1 527	340	471
» Soerabaija . .	2 694	4 627	1 333	1 958
» Makasser . .	168	202	»	10
	9 565	13 245	2 654	3 810

Berekend tegen een middenprijs te Banda van f 90 per pikol voor ontbolsterde noten en van f 100 per pikol foelie, kon de uitvoer van 1877 geschat worden op eene waarde van f 2 168 039; die van 1876, berekend naar de toenmalige prijzen van f 92,50 en f 170, vertegenwoordigde eene waarde van f 1 630 757.

De op de perken aanwezige notenplantsoenen bestonden, volgens eene ruwe schatting, uit 270 300 vruchtdragende en 205 800 jonge boomen. Het aantal vaste arbeiders beliep omstreeks 3000; deze worden van Java en elders aangevoerd.

Met de exploitatie van het in erfpacht afgestaan en voor de notencultuur gebezigde perceel op het eiland Rozengain werd met gemiddeld 39 arbeiders voortgegaan. Van de 400 bouws waren er bij het eind van 1877 180 beplant. Uit de kweekbeddingen werden 2000 jonge planten in de tuinen overgebragt, waar het aantal dientengevolge klom tot 9400, terwijl nog 30 000 plantjes op de kweekbeddingen bleven. Het plantsoen stond over het algemeen zeer gunstig, in aanmerking genomen de geheerscht hebbende felle droogte. Door het graven van putten werd voldoende water verkregen ter begieting der jonge planten, hoewel dit veel arbeid kostte.

Op het erfpachtsperceel »de Hoop" (in het noordelijk gedeelte van het eiland Rhun) was de toestand minder gunstig, dewijl door de droogte, die op dit eiland zes maanden aanhield, 59 000 jonge planten stierven, en daaronder 2000 drie- en vierjarige boomen, welke van Groot-Banda waren overgebragt en zeer krachtig stonden. Thans tellen de plantsoenen naauwelijks meer dan 20 000 jonge boomen. Te vergeefs werd beproefd om door putboring water te verkrijgen ter begieting; zelfs moest het drinkwater voor de arbeiders en de verdere bevolking van Rhun van het eiland Neira worden gehaald, vermits ook op Aij gebrek aan water bestond. Op de onderneming waren bij het eind van 1877 werkzaam 74 arbeiders, waaronder 3 timmerlieden en 2 metselaars [3].

Cacao. Deze cultuur gaat steeds achteruit ten gevolge van de ziekte in den cacaoboom, waardoor de bevolking ontmoedigd wordt. De uitvoer bedroeg 88 pikols, ter waarde van f 70 à f 80 per pikol.

Op Ceram in de nabijheid van Awaija (afdeeling Elpa-poetih-baai) is eene landbouwonderneming gevestigd, welke voornamelijk cacao produceert. De grond werd in 1858 van de bevolking van twee negorijen ingehuurd tegen f 60 's jaars. Men vindt er eene aanplanting van 25 800 cacaoboomen, waarvan in 1877 25 pikols werden geoogst en uitgevoerd.

Koffij, tabak, enz. De koffijcultuur is in de residentie Amboina van hoegenaamd geen beteekenis. Voor plaatselijk verbruik worden hier en daar koffijboomen aangeplant, doch omtrent de opbrengst kan niets worden gemeld. Volgens eene ruwe schatting zouden op de verschillende eilanden nog geen 30 000 vruchtdragende en 2500 jonge boomen zijn, maar deze cijfers verdienen weinig vertrouwen.

Op Boeroe en Ceram wordt zeer goede tabak geteeld, die bij zorgvuldige bereiding op de Europesche markt ongetwijfeld aftrek zou vinden. Ook op Loehoe werd met den aanplant van tabak een begin gemaakt. Ter hoofdplaats Amboina gold deze tabak f 1,50 à f 2 per katti.

De proefaanplanting op de in 't vorig verslag bedoelde Europesche onderneming in het district Kilmoeri (Oostelijk Ceram) kon zeer goed geslaagd heeten. De eerste kleine oogst behaalde bij verkoop hier te lande zeer goede prijzen en werd geacht bij eene betere bereiding met de beste soorten Java-tabak te kunnen wedijveren. Het te veld staande gewas had een goed aanzien, in weerwil van de geheerscht hebbende droogte. Ook de proeven, door den ondernemer met de teelt van koffij genomen, beloven te slagen.

Veeteelt. De gouvernements-veestapel bestond bij het einde van 1877 uit 147 runderen door het Gouvernement alleen en 638 in gemeenschap met de negorijen bezeten. De veestapel der bevolking is zeer gering; in Amboina vindt men nog geen duizend runderen; op de Banda-eilanden zijn er bij de 200. Gebrek aan voeder is in de afdeeling Banda een beletsel tegen uitbreiding van den veestapel. Ten aanzien van het tot stand brengen eener veefokkerij door den ondernemer, die het eilandje Pisang in erfpacht bezit, is het vooralsnog bij plannen gebleven.

14°. Ternate.

Rijst, sago en djagong. Sago is het hoofdvoedsel der bevolking. Slechts in eenige landschappen op Halmaheira en op enkele kleinere eilanden is de rijstcultuur (op ladangs) van beteekenis. Van uit Sahoe (op de noordwestkust van eerstgenoemd eiland) worden in sommige jaren zeer aanzienlijke hoeveelheden rijst uitgevoerd. In 1877 is echter de rijstoogst grootendeels mislukt uithoofde van de langdurige droogte. Bovendien waren de onlusten in het begin van het jaar van ongunstigen invloed op den landbouw. Door groote aanvoeren van rijst bleven de prijzen ter hoofdplaats van het gewest zich tusschen f 11 en f 15 per pikol bewegen. Djagong wordt vooral op Ternate, Tidore en Makian in groote hoeveelheden verbouwd. De oogst was echter zeer gering, zoodat de prijs, die in vorige

[1]) Onder dezen uitvoer is ook begrepen een gedeelte van den oogst van 1876, daar de noten eene bewerking van drie maanden moeten ondergaan alvorens geschikt te zijn voor den handel, en de foelie gedurende één maand moet gedroogd worden. Het kalken der noten wordt slechts door enkele perkeniers toegepast.

[2]) Voor eene gemakkelijke vergelijking is bij deze en vroegere opgaven aangenomen dat alleen ontbolsterde noten zijn uitgevoerd. Daarom zijn de noten, die *in* den dop zijn verzonden, hier slechts in rekening gebragt voor ²/₃ van haar gewigt. Daarentegen zijn deze laatste noten p. m. ¹/₃ meer waard dan ontbolsterde, omdat zij niet van de foelie zijn ontdaan.

[3]) Van de twee andere erfpachtsondernemingen op de Banda-eilanden, een in het zuidelijk gedeelte van Rhun en een op Pisang, beide vermeld in de reeds op blz. 202 en 207 aangehaalde bijlage AAA, is het eerste perceel nog niet in ontginning, terwijl op het tweede alleen eenige klapperaanplantingen worden aangetroffen.

jaren f 4 per 1000 stuks vruchten bedroeg, in 1877 tot f 20 steeg.

Tabak. De beste tabak wordt op het eiland Makian verbouwd, alwaar de inboorlingen van deze cultuur hun hoofdbedrijf maken en groote hoeveelheden uitvoeren naar Amboina en Banda. Op Halmaheira wordt ook hier en daar tabak geteeld, doch deze is van mindere hoedanigheid.

Koffij. De op Ternate bestaande vijf kleine aanplantingen, aan Europeanen toebehoorende, werden niet uitgebreid, en vier daarvan zullen ook in het vervolg niet ligt belangrijke voordeelen opleveren, daar de eigenaren gebrek aan fondsen hebben. De hoedanigheid der koffij is slecht, omdat het product te vroeg geplukt en niet goed bereid wordt. De koffijonderneming op Halmaheira, van welke 't eerst gewag werd gemaakt in het verslag van 1868 blz. 185 [1]), is in de laatste jaren, sedert den dood des eigenaars, verwaarloosd. Toch schijnt er nog eenig product geoogst te worden.

Specerijen en cacao. De in 't wild groeijende muscaatnootbosschen leverden in 1877 omstreeks 150 pikols noten; deze noten zijn kleiner van stuk dan de Banda-noten, doch worden ook veeltijds door de inlanders onrijp geplukt. Ook hier rigtte de droogte veel schade aan. Eenigszins vertrouwbare opgaven nopens het aanwezig getal boomen zijn niet te verkrijgen.

De kruidnagelteelt is van geen beteekenis.

De cacao-aanplantingen ondergingen geen uitbreiding. De productie was evenwel grooter dan in andere jaren en bedroeg ongeveer 200 pikols; de Ternate-cacao gold f 85, de Batjan-cacao f 96 per pikol.

15°. Timor.

Rijst en djagong. De rijstcultuur is van weinig beteekenis. Uithoofde van de buitengewone droogte bleef de oogst op Flores en op de Solor- en Allor-eilanden beneden het middelmatige, terwijl op Timor, Rotti, Savoe en Soemba het gewas dientengevolge schier geheel mislukte. Tegen latere afrekening werd van bestuurswege zaadpadi beschikbaar gesteld. In de behoeften der Europesche en niet-inheemsche bevolking werd door aanvoer van Java, Bali en Makasser voorzien; de invoer beliep 2400 pikols rijst. Ter hoofdplaats Koepang kostte de pikol rijst f 12 à f 15 voor eerste, en f 11 à f 14 voor tweede soort.

De teelt van djagong, het hoofdvoedsel der bevolking, deelde minder algemeen in het misgewas van 1877. Op Flores en op de Solor- en Allor-eilanden werd genoeg geoogst om ten deele ook in de behoefte der overige eilanden te voorzien, terwijl op Rotti althans een geringe oogst werd verkregen. De prijzen waren hoog en wisselden af tusschen f 10 en f 20 de 1000 stuks.

Hoewel de voedingsmiddelen in vele streken zeer schaarsch waren, wist de bevolking in het gebrek te voorzien door handel, vooral in paarden, waarmede zij genoeg verdiende om de van elders aangevoerde of aldaar gekochte levensmiddelen te betalen, of wel zij voedde zich met het sap van den lontarpalm.

Koffij. Omtrent de in 't vorig verslag besproken proeven met de teelt van koffij valt ditmaal alleen te berigten dat de plantjes goed zijn opgekomen, maar door de droogte veel geleden hebben.

Boschproducten. De uitvoer van was bedroeg 1032 en van sandelhout 6435 pikols tegen 657 en 1800 in 1876; voor de was werd f 135 en voor het sandelhout f 14 per pikol betaald. In 1876 waren de prijzen f 132 en f 10.

Veeteelt. De karbouwen loopen hier in 't wild rond. Naarmate ze benoodigd zijn voor den landbouw of als slagtvee, vangt men de dieren op. Een volwassen karbouw is op Timor, Rotti en Savoe te verkrijgen voor gemiddeld f 30; op Soemba, waar zij schaarsch zijn, moet daarentegen f 100 en meer worden betaald. Runderen zijn op sommige plaatsen ingevoerd en schijnen goed voort te teelen. Van de Balische runderen, door een Arabier op Soemba ingevoerd, zijn er ten gevolge van ongenoegzame verzorging slechts weinige overgebleven. Op Savoe heeft de radja van Seba en op Larantoeka (Flores) hebben de Roomsch-katholieke geestelijken eene proef genomen met het fokken van Australische runderen, welke proef naar wensch schijnt te zullen slagen. Varkens, schapen en geiten zijn menigvuldig op Timor, Rotti en Savoe en dus niet hoog in prijs. Op Soemba zijn de paarden boven de vier voet zeer in prijs gestegen. Kon men een Sandelwood-paard van bedoelde grootte weinige jaren geleden nog bekomen voor ongeveer f 80, thans moet daarvoor op Soemba niet zelden f 250 à f 300 en zelfs meer betaald worden. Beneden de vier voet kost een goed paard er tegenwoordig gemiddeld f 180. Op de overige eilanden, waar het ras overigens dezelfde uitstekende hoedanigheden bezit, zijn de paarden goedkooper doch kleiner. Op Timor bijv. loopen de prijzen voor een volwassen hengst van f 25 tot f 80, op Rotti van f 50 tot f 100, en op Savoe van f 75 tot f 150. Vroeger werden veel paarden naar Mauritius uitgevoerd, maar deze uitvoer is verminderd en daarentegen die naar Java sterk toegenomen. Tegen 3918 in 1876 werden in het afgeloopen jaar 5449 paarden uit deze residentie uitgevoerd als: van Timor 1565, Rotti 578, Savoe 874 en Soemba 2432. Onder dit laatste getal zijn begrepen 250 stuks voor het Gouvernement aangekocht (verg. blz. 46 hiervóór) [2]). Het vrij ronddolen der paarden op de met kort gras bedekte vlakten schijnt eer gunstig dan nadeelig te werken op hunne ontwikkeling, doch heeft dit bezwaar, dat diefstal van paarden veel voorkomt, en dat in drooge jaren, zoo als het afgeloopene, honderden paarden van gebrek omkomen. In zulke jaren worden alle paarden van mindere waarde en de zieke, gewonde of voor de voortteling ongeschikte beesten gedood, ten einde meer voedsel voor de overigen te behouden. In het afgeloopen jaar was de sterfte zeer groot, niet alleen onder de paarden maar ook onder de karbouwen.

II. Mijnbouw.

§ 1. *Dienst van het mijnwezen.*

Sedert het einde van 1876 bleef het aantal in Indie aanwezige mijningenieurs beneden de bij Indisch Staatsblad 1873, n°. 280, vastgestelde formatie. Terwijl een ingenieur der 2de klasse overleed, moest achtereenvolgens aan twee hoofdingenieurs en aan een ingenieur der 2de klasse wegens ziekte verlof naar Europa worden verleend. Het corps mijningenieurs was dientengevolge omstreeks de helft van het loopende jaar zamengesteld uit drie hoofdingenieurs en vijf ingenieurs (drie der 1ste en twee der 2de klasse). Er bestaat evenwel uitzigt dat drie adspirant-ingenieurs, na terugkeer van eene buitenlandsche studiereis, tegen het einde van dit jaar naar Indie zullen vertrekken. Het verdere personeel bij het mijnwezen, bestaande uit opzieners, topografen en boormeesters, werd ondanks talrijke gevallen van ziekte, weswege o. a. aan drie der zes boormeesters een verlof naar Europa verleend moest worden, door de aanstelling van nieuw personeel voltallig gehouden.

De scheikundige, die aan het hoofd stond van het scheikundig laboratorium, verliet in November 1877 's lands dienst. Omtrent zijne vervanging is door de Indische Regering nog geen besluit genomen. Inmiddels zullen de onvermijdelijk noodige scheikundige onderzoekingen aan een te Batavia aanwezigen scheikundige worden opgedragen.

De uitgave van het »Jaarboek van het mijnwezen in Nederlandsch Indie" werd geregeld voortgezet. In den aanvang van dit jaar verscheen het tweede deel van den 6den jaargang (1877), en spoedig daarop ook het eerste deel van den 7den jaargang. Beide deelen behelzen weder een aantal

[1]) De gronden, gelegen op de westkust van het eiland, ter plaatse genaamd Oba en Sofifi, zijn in 1865 van den sultan van Tidore in huur verkregen voor den tijd van 20 jaren tegen een huurschat van f 100 's jaars, ingaande met het zesde jaar.

[2]) Van de kleine proefstoeterij, die het Gouvernement op Soemba bezat maar die thans opgeheven is (verg. het verslag van 1877 blz. 46), zijn nog eenige paarden overgebleven, die voor de militaire remonte niet geschikt werden bevonden. Deze moesten derhalve bij publieken verkoop worden opgeruimd, maar men wachtte daarmede tot bij de eerste aankomst (Maart 1878) der zoogenaamde paardenschepen, omdat op een ander tijdstip de verkoop weinig beloofde op te brengen.

verslagen en mededeelingen, welke de uitkomsten der verrigtingen van de mijningenieurs doen kennen. [1])

Mijnbouwkundige onderzoekingen in het algemeen. De in het vorig verslag (blz. 221) besproken verkenningstogt door Zuidelijk Sumatra, die wegens ongesteldheid van den daarmede belasten mijningenieur tijdelijk was gestaakt, werd in den loop van 1877 ten einde gebragt. Het onderzoek, dat zich thans over een gedeelte van Palembang en over de Lampongsche districten uitstrekte, bevestigde de meening dat van eene uitvoerige mijnbouwkundige opneming van dit gedeelte van Sumatra geen belangrijke uitkomsten kunnen verwacht worden. [2])

Het topografisch-mijnbouwkundig onderzoek op Banka werd geregeld voortgezet, niet alleen in het district Koba, waar de opneming waarschijnlijk eerst in 1879 zal beëindigd worden, maar ook in het district Muntok. Rijke ertsgronden worden echter zeldzaam meer gevonden, en de diensten der op Banka aanwezige mijningenieurs zullen dan ook al langer hoe meer gerigt moeten worden op de verbetering der exploitatie zelve, opdat deze voordeeliger uitkomsten oplevere. Op blz. 212 wordt vermeld wat door de Indische Regering is verrigt om eene betere exploitatie te bevorderen.

Omtrent eene voortzetting van het onderzoek naar den tinrijkdom van de eilanden in den Lingga-Riouw archipel zal eene beslissing worden genomen, wanneer het personeel versterkt zal zijn met de adspirant-ingenieurs, waarvan hierboven sprake was.

Bij het terreinonderzoek voor den spoorweg van Buitenzorg naar Bandong zijn niet ver van Soekaboemi kolen aangetroffen, die aanvankelijk geschikt schenen voor gebruik. In April jl. is een mijningenieur derwaarts vertrokken om nadere opsporingen te doen, doch aanvankelijk werden geen bevredigende uitkomsten verkregen. Wel werden op verscheidene plaatsen kolen gevonden, maar te onregelmatig verspreid en in lagen van te weinig dikte om voor ontginning in aanmerking te komen, terwijl zij ook, hoewel voor het gebruik in locomotieven op zich zelf niet ongeschikt, te broos werden geoordeeld om vervoerd te worden.

Naar aanleiding van berigten bij het Indisch Bestuur ingekomen omtrent de aanwezigheid van tinerts in de nabijheid der doessoen Dawas in de afdeeling Iliran en Banjoeasin (residentie Palembang), werd in den aanvang van dit jaar een der mijnopzieners van Banka derwaarts gezonden, wiens onderzoekingen aan het licht hebben gebragt dat de verkregen berigten valsch waren geweest.

Diepe grondpeilingen. De achtste artesische putboring te Batavia, op Salemba aan den grooten weg naar Meester Cornelis, waarbij vooral wat het waterdebiet betreft zeer gunstige uitkomsten zijn verkregen (verg. vorig verslag blz. 222), werd in Mei 1877 voltooid. Het water van dezen put bleek even goede hoedanigheden te bezitten als het bij andere boringen verkregen water; het bevat 0,393 gram opgeloste stoffen, waarvan 0,198 kiezelzure en 0,155 koolzure soda de voornaamste bestanddeelen zijn.

In September 1877 werd eene nieuwe boring begonnen te Meester Cornelis, alwaar vooral in den oostmoesson behoefte aan zuiver drinkwater bestaat ten gebruike voor de militaire school en de talrijke bezetting. Deze boring werd tot op eene diepte van 217 meters beneden den beganen grond voortgezet en was in Maart jl. voltooid. Het water op deze plaats is minder overvloedig dan op Salemba, maar bezit overigens nagenoeg dezelfde qualiteiten. De acht thans te Batavia aanwezige artesische putten, benevens de laatstvermelde te Meester Cornelis, geven gezamenlijk, op de hoogte die gevorderd wordt voor eene natuurlijke distributie door middel van hydranten, een debiet van ruim 6000 M³. water per etmaal, een voorraad waardoor aan 100 000 inwoners een dagelijksch verbruik is verzekerd van minstens 60 liters helder artesisch water, dat, door de koolzure soda die het voorname bestanddeel uitmaakt, den aard bezit van een verdund mineraalwater.

De tweede artesische putboring op het terrein der Bataviasche havenwerken te Tandjong Priok werd nog in 1877 ten einde gebragt. De nieuwe bron levert op één meter aftaphoogte ongeveer 150 M³. water per etmaal. De twee thans voltooide artesische putten, waarvan de eene aan de zuidelijke grens van het haventerrein en de tweede meer noordelijk nabij de kustlijn is gelegen, voorzien voldoende in de behoeften (verg. blz. 133).

De Indische Regering was voornemens om, na afloop der boringen te Batavia en te Tandjong Priok, de proef te doen nemen met eene artesische putboring te Joana in de residentie Japara, alsmede te Buitenzorg, alwaar behoefte aan water bestaat voor een nieuw aan te leggen militair kampement.

De nieuwe artesische put te Kotta Radja (Atjeh) kwam in April 1877 gereed en leverde eene hoeveelheid water van ruim 201 M³. per etmaal. In Junij van hetzelfde jaar werd een aanvang gemaakt met het boren van een artesischen put te Oleh-leh. Ten gevolge der bewegelijkheid van het terrein, als ook wegens gebrek aan personeel, ondervond het werk oponthoud en kwam men daarmede eerst in den aanvang van dit jaar gereed. Daar de stijghoogte boven den beganen grond zeer gering is, kan slechts met behulp eener pomp genoeg water worden verkregen. Bij scheikundig onderzoek is echter gebleken dat het verkregen water te veel organische stoffen bevat om als drinkwater te worden gebezigd. Evenwel zal het voor andere doeleinden nuttige aanwending kunnen vinden, te meer daar te Oleh-leh algemeen gebrek aan zoetwater heerscht.

De proef met de zoogenaamde Aalborger boormethode (verg. vorig verslag blz. 222) kan als geslaagd worden beschouwd. De nieuwe methode is minder kostbaar en voert sneller tot het doel dan de tot dusver gevolgde, zoodat zij in vele gevallen bij het boren van artesische putten de voorkeur zal verdienen. Het voornemen bestond om in het loopende jaar de nieuwe methode met daarvoor ontboden machinerien op grooter schaal toe te passen.

§ 2. *Tin-ontginningen.*

a. Ontginning van gouvernementswege.

In 1877 werden bij 's lands pakhuizen op Banka ingeleverd 44 907 pikols tin, dat is 23 700 pikols minder dan de gemiddelde jaarlijksche levering (68 607 pikols) in het tienjarig tijdvak van 1867 t/m 1876. Onder het cijfer van 44 907 pikols zijn de 240 pikols tin begrepen, die verkregen werden van 8 bij het einde van 1876 onversmolten gebleven »nachten" erts. Trekt men deze hoeveelheid af van het product in 1877 verkregen, doch voegt men daar weder bij de op het einde van dat jaar nog onversmolten gebleven 194½ »nachten" erts, die 5835 pikols tin kunnen opleveren, dan verkrijgt men voor het afgeloopen jaar eene *productie* van 50 502 pikols tin. Over 1876 beliep de levering 62 912 en de productie (berekend als zoo even) 61 990 pikols. De langdurige droogte, die in 1877 op Banka even als in den geheelen Indischen archipel heeft geheerscht, was de voorname oorzaak van de onvoordeelige opbrengst in dat jaar.

Het aantal werklieden onderging eenige vermeerdering. Het beliep op 31 December jl. 8302 man tegen respectievelijk 8004 en 7879 bij het einde van 1875 en 1876.

Even als in vorige verslagen wordt hieronder een overzigt gegeven van de productie en van het aantal arbeiders in de laatste twee jaren, afzonderlijk bij de gouvernements (onder contrôle werkende) mijnen en bij de zoogenaamde particuliere ontginningen.

[1]) Een volledig exemplaar van het Jaarboek is naar de Parijsche tentoonstelling gezonden met eene aanzienlijke verzameling modellen van voorwerpen bij de tin-exploitatie en bij de grondpeilingen in gebruik, zoomede monsters van tin, steenkool en allerlei ertsen uit den Indischen Archipel.

[2]) De bij de voortzetting van het onderzoek aangetroffen koolformatien, o. a. aan de Sepoetih-rivier (Lampongsche districten), zijn evenmin als de reeds vroeger vermelde (verg. vorig verslag blz. 221) voor ontginning geschikt bevonden. Sporen van ertsen werden niet aangetroffen. In afwachting van een meer uitgewerkt rapport is het voorloopig verslag van deze onderzoekingen opgenomen in de beide laatste deelen van het Jaarboek van het mijnwezen. Daarbij behoort ook een afzonderlijk verslag aangaande de kolen aan de Sepoetih-rivier (Jaargang 1877, 2de deel).

DOOR WIE GELEVERD.	Hoeveelheid geleverd tin (in pikols) en verhouding tot de totale levering.		Getal mijnwerkers bij het einde van:					
			1876.			1877.		
	1876.	1877.	Deel-hebbers.	Jaar-looners.	Kolen-bran-ders.	Deel-hebbers.	Jaar-looners.	Kolen-bran-ders.
Gouvernementsmijnen	47 678 (75,78 pct.)	33 410 (74,4 pct.)	2 428	3 542	677	2 355	4 024	734
			6 647			7 113		
Particuliere mijnen en tra-smelters. . .	15 234 (24,22 pct.)	11 497 (25,6 pct.)	1 232			1 189		
Totaal . . .	62 912 (100 pct.)	44 907 (100 pct.)	7 879			8 302		

In verhouding tot het aantal mijnwerkers bij het eind van het jaar was derhalve de gemiddelde levering per hoofd te stellen: in 1876 op 7.98* pikols, in 1877 op niet meer dan 5.41 pikols. Voor de gouvernements-mijnen alleen bedroeg dit gemiddelde in elk dier jaren achtereenvolgens 7.18 en 4.70 pikols, voor de particuliere ontginningen 12.37 en 9.67 pikols [1]).

De geldelijke uitkomsten der mijnen blijken uit het volgende overzigt [2]).

	1876.	1877.
Voor het geleverde tin hadden de gouvernementsmijnen te ontvangen (à f 13,50 per pikol)	f 643 650	f 451 037
De verstrekkingen (rijst, zout, olie en materialen) en voorschotten bedroegen . . .	*a*) 715 751	747 880
Dus was meer verstrekt dan in waarde aan tin ontvangen	f 72 101	f 296 843
De uitkeeringen bedroegen.	55 765	14 075
Zoodat de schuld vermeerderde met	f 127 866	f 310 918
In den loop van het jaar werd aangezuiverd of voor rekening van den lande afgeschreven een bedrag van .		
Transporteeren	f 127 866	f 310 918

a) Verbeterd in verband met nadere opgaven, sedert de afsluiting van het vorig verslag ontvangen.

	1876.	1877.
Per transport	f 127 866	f 310 918
ning van den lande afgeschreven een bedrag van .	18 259	»
Bij het einde van het jaar was dus de schuld toegenomen met	f 109 607	f 310 918
Zij bedroeg op 1°. Januarij	656 837	766 444
Dus op 31 December .	*a*) f 766 444	f 1 077 362
Aan verstrekkingen, voorschotten en uitkeeringen genoten de gouvernementsmijnen, blijkens het boven gezegde, te zamen . . .	f 771 516	f 761 955
Ten einde de ongunstig werkende mijnkongsi's bij de jaarlijksche afrekening steeds eene minimum-uitkeering van f 5 per pikol te doen ontvangen (verg. bijlage EE van het verslag van 1862), moest worden bijgepast	191 650	150 461
Aan ijverige arbeiders (dat is aan hen die maandelijks minstens 26 dagen gedurende den vollen werktijd hebben gearbeid) werd als bijzondere belooning uitgekeerd (halfjaarlijksche premien van f 5) . . .	40 485	44 454
De gouvernements-mijnen hebben dus in 't geheel ontvangen	f 1 003 651	f 956 870
De uitkeeringen aan de particuliere mijnen bedroegen	205 663	155 210
De totale productie heeft dus gekost *b*) . . .	f 1 209 314	f 1 112 080

b) Ongerekend de premien aan de administrateurs der tinmijnen, en het nadeelig verschil tusschen den inkoopprijs der verstrekte levensmiddelen en verdere benoodigdheden met hetgeen daarvoor aan den mijnwerker wordt in rekening gebragt.

[1]) Bij deze berekening zijn de zoogenaamde „nawasschers" en „tra-smelters" (die den afval der gouvernementsmijnen oversmelten) onder de mijnwerkers bij de particuliere ontginningen gebragt. Hun aantal kon bij het eind van 1877 gesteld worden op 264, en de productie, die door hen over dat jaar ingeleverd was, op 3432 pikols of gemiddeld 13 pikols per hoofd. Voor de eigenlijke mijn-ontginningen der zoogenaamde particuliere arbeiders beliep dus de levering, zonder die der „nawasschers" of „tra-smelters", 8065 pikols, alzoo nog 8.71 pikols per hoofd, terwijl het gemiddelde — zoo als gezegd — voor de gouvernementsmijnen slechts 4.70 pikols bedroeg.

[2]) Dit overzigt wijkt eenigszins af van de gelijksoortige in vorige verslagen. De tegenwoordige vorm strekt om de uitkomsten, bij de gouvernementsmijnen verkregen, duidelijker te doen uitkomen.

Vergelijkt men de levering met de waarden, die de mijnen genoten hebben, dan blijkt dat de pikol tin het Gouvernement kwam te staan:

	1876.	1877.
uit de gouvernementsmijnen op . . .	f 21,05	f 28,64
» » particuliere ontginningen op . .	13,50	13,50
beide dooreengenomen gemiddeld op. .	19,22	24,76

Waren de bijzonder ongunstige uitkomsten, gedurende het laatste jaar bij de gouvernementsmijnen verkregen, voor een goed deel toe te schrijven aan de drooge weêrsgesteldheid, er is toch tevens te denken aan gebreken in de regeling der tin-exploitatie, want ook reeds vóór 1877 was de verhouding tusschen kosten en opbrengsten niet bevredigend. In 1876 werd dan ook — zooals in het vorig verslag, blz. 222, is aangeteekend — aan eene commissie van drie deskundigen opgedragen om na te gaan in hoeverre de bestaande regeling wijziging zou moeten ondergaan. Het door de bedoelde commissie in het begin van dit jaar ingediend verslag heeft de Indische Regering evenwel niet bevredigd, en bij een besluit van 17 Julij jl. is aan den resident van Banka en aan den hoofdingenieur, chef van de afdeeling mijnwezen, opgedragen om nieuwe voorstellen te doen die tot verbetering van het bestaande kunnen leiden.

Het aantal verbeterde smeltovens klom in 1877 van 94 tot 100. Zij leveren tot 73 pct. uit het verwasschen erts en tot 48 pikols tin per smeltnacht, terwijl bij het gebruik der oude Chinesche ovens slechts 63 pct. tin en 28 tot 30 pikols per nacht worden verkregen.

Ten vervolge op vroegere opgaven wordt hier een overzigt gegeven van de uitkomsten der gouvernements-tinveilingen (hier te lande) in de twee laatst verloopen jaren en in de eerste acht maanden van 1878.

Veiling gehouden in:	Verkochte hoeveelheid (in pikols).	Aantal uitgeleverde netto kilogrammen.	Gemiddelde opbrengst per 50 kilogr.	
			Bruto.	Netto.
1876.				
Januarij	7 350,00	451 180	f 49,75	f 46,89
Maart	3 808,91	232 580	49,75	46,87
Mei.	15 051,00	920 635	45,23	42,63
Julij	15 330,00	940 464	42,96	40,44
September. . . .	15 250,00	933 318	42,44	39,93
November. . . .	15 249,47	932 809	46,33	43,78
	72 039,38	4 410 986	a) f 45,09	f 42,50
1877.				
Januarij	10 201,48	624 326	f 43,64	f 41,12
Maart	12 200,00	744 913	42,29	39,79
Mei.	11 695,87	714 799	42,27	39,80
Julij	11 889,50	726 038	40,85	38,41
September. . . .	11 250,00	689 074	40,10	37,67
November. . . .	12 792,01	782 860	40,55	38,24
	70 028,86	4 282 010	a) f 41,57	f 39,13
1878.				
Januarij	9 375,00	574 236	f 40,10	f 37,76
Maart	10 751,32	658 557	39,81	37,37
Mei.	10 332,00	635 044	39,17	36,94
Julij	10 063,11	613 850	b) 39,07	b) 36,73

a) Voor het verschil van dit cijfer met den in bijlage EE van het vorig verslag en bijlage FF hierachter opgegeven gemiddelden „veilingsprijs" gelden dezelfde redenen als hierboven (blz. 184) met betrekking tot de koffijveilingen zijn bekend gesteld.

b) Deze cijfers zijn nog van voorloopigen aard.

b. Particuliere ontginningen.

Billiton. Gedurende het laatst verstreken boekjaar der Billiton-maatschappij (1 Mei 1877–30 April 1878) klom het aantal mijnwerkers op dit eiland van 3856 tot 4371, waarvan 502 deelhebbers en 3869 koelies. Op laatstgemelden datum waren in ontginning 47 koelit-, 44 koelit-kollong- en 7 kollongmijnen. In den loop van het boekjaar werd één koelitmijn ingetrokken en werden geen nieuwe mijnen geopend. De gezondheidstoestsnd der mijnwerkers was over het algemeen bevredigend; in de laatste maanden deden zich echter talrijke gevallen van koorts voor. De tinproductie van 1877/78 bedroeg 61 794 pikols, eene opbrengst die alleen in 1874/75 werd overtroffen, toen namelijk 62 808 pikols werden geproduceerd. In het daarop gevolgde boekjaar 1875/76 verkreeg de Maatschappij wel is waar 62 063 pikols, maar dit boekjaar liep bij uitzondering over 14 maanden. Over 12 maanden zou, naar die verhouding, slechts verkregen zijn eene hoeveelheid van 53 197 pikols. De productie van 1876/77 bedroeg 59 532 pikols en werd dus door die van het jongst verstreken boekjaar met 2262 pikols overtroffen.

Het door de Maatschappij in 1877 te Batavia geveilde tin bragt in de zes veilingen, die achtereenvolgens in Februarij, April, Junij, Augustus, October en December werden gehouden, gemiddeld per pikol op: f 46,72, f 46,42, f 45,18, f 42,32, f 42,36 en f 43,70. Als pachtschat (3 pct. der productie) zal de Maatschappij over 1877/78 aan den lande moeten opbrengen ruim 1853 pikols tin. Over 1876/77 ontving het Gouvernement 1785 $^{98}/_{100}$ pikols. De verkoop daarvan in de gouvernements tinveiling van Januarij jl. bragt op: bruto f 85 346, netto f 80 698, d. i. respectievelijk f 38,61 en f 36,51 per 50 kilogrammen. In de jaren 1876 en 1877 verkreeg het Gouvernement van de toen geveilde, als pachtschat verkregen, 1861 en 1884 $^{62}/_{100}$ pikols Billitontin achtereenvolgens (bruto) f 103 936 en f 89 462, zijnde gemiddeld per 50 kilogrammen f 45,53[5] en f 38,57.

Hoeveel in Indie aan uitvoerregt op Billiton-tin is ontvangen, is nog alleen over 1876 vermeld gevonden Te dier zake werd toen geheven (à f 3,50 per 100 kilogram) f 128 353. Over 1875 was die ontvangst 111 302.

Siak. In het algemeen verslag van de residentie Oostkust van Sumatra over 1877 werd de toestand der tinonderneming van de heeren von Hedemann c. s. te Batoe Gadja zeer gunstig genoemd. De verkregen productie, ofschoon niet aanzienlijk, was van uitmuntende qualiteit. In het afgeloopen boekjaar (1 Februarij 1877—31 Januarij 1878) was een tweede mijn in ontginning gebragt. Uit het aangeteekende op blz. 104 kan blijken dat de onderneming in 1877 een eigen stoomsloep in de vaart heeft gebragt, welk bootje dienst doet tusschen Batoe Gadja en Siak. Ten einde aan de onderneming de noodige uitbreiding te geven, wilde men trachten de bestaande voorloopige maatschap te doen overgaan in de handen eener naamlooze vennootschap met een ruimer kapitaal.

§ 3. *Kolen-ontginningen.*

a. Ontginning van gouvernementswege.

De voorbereidende werkzaamheden ten dienste der nieuwe

ontginning bij de mijn Oranje Nassau te Pengaron (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) werden in 1877 zonder stoornis voortgezet. Uit het midden der in den aanvang van dat jaar gereed gekomen galerij — verg. vorig verslag blz. 224 — werd naar beide zijden een dwarsgang gedreven, die op 31 December jl. eene lengte had bereikt van 79.90 meters en waardoor drie kolenlagen werden doorsneden. Deze lagen hebben gezamenlijk eene dikte van 4.47 meters. Alvorens tot de eigenlijke ontginning kan worden overgegaan, moeten nog een tweede dwarsgang gedreven en eenige andere werken zoowel onder als boven den grond aangebragt worden. Met de tijdelijke kolenwinning te Assahan werd, behalve in October, toen een brand de bij die mijn aanwezige gebouwtjes vernielde, gedurende 1877 geregeld voortgegaan. In dat tijdsverloop werden 3208¾ ton kolen uitgegraven en 3172½ ton afgevoerd. Bij het einde van het jaar lagen bij de mijn nog 2035¼ ton opgeschuurd (op 31 December 1876, volgens eene verbeterde opgaaf, 1999 ton).

b. Particuliere ontginningen en concessie-aanvragen.

Van de tegenwoordige regthebbenden op de in 1854 verleende concessie voor kolen-ontginning in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (concessie Banjoeirang), welke onderneming in 1859 bij het uitbreken der Bandjermasinsche onlusten, ten gevolge van den op het Europeesch personeel gepleegden moord en de verwoesting der gebouwen, tot stilstand was gebragt [1]), werd een verzoek bij de Indische Regering ontvangen om de concessie voor twintig jaren te verlengen. Hierop is geantwoord (Julij 1877), dat van eene verlenging alleen sprake kon zijn ten aanzien van het terrein, ingenomen door de eenige mijn die tijdens den duur der oorspronkelijke (met 11 September 1874 geëindigde) concessie in exploitatie was gebragt (de mijn Julia Hermina), — dat de concessionarissen [2]) volgens de voorwaarden der concessie de bevoegdheid bezaten om dit terrein nog twintig jaren langer, derhalve tot 11 September 1894, te ontginnen, — en dat de vergunning, om die exploitatie tot 11 September 1914 voort te zetten, kon worden verleend onder voorwaarde dat de Regering de bevoegdheid bekwam om de verleende concessie in te trekken, indien de ontginning niet werd hervat binnen drie jaren nadat de gevraagde verlenging was verleend of in het geval dat het werk daarna gedurende meer dan drie achtereenvolgende jaren werd gestaakt. Van eene hervatting der werkzaamheden aan de mijn Julia Hermina is tot dusver niet gebleken.

Even als in 1876 werd ook in het afgeloopen jaar van de kolenontginning in de afdeeling Banjoeasin der residentie Palembang (concessie Toengkal) niets vernomen.

De voorloopige concessionaris voor de kolenontginning in Benkoelen (concessie Soeban) slaagde er ook in het afgeloopen jaar niet in om het noodige kapitaal voor de exploitatie bijeen te brengen. Andermaal is hem hiertoe, op zijn verzoek, door de Indische Regering nog één jaar tijd gelaten, alzoo tot 1 September 1879.

§ 4. *Mijnbouwkundige opsporingen door particulieren.*

Omtrent de opsporing van kolenlagen in de onderafdeelingen Lematang Ilir, Ogan Oeloe en Enim (residentie Palembang), waartoe blijkens het vorig verslag in 't laatst van 1876 voor den tijd van drie jaren vergunning werd verleend, is in het afgeloopen jaar niets vernomen.

---

[1]) Verg. de verslagen over 1857 en 1858, blz. 151 en 129.

[2]) Namelijk de firma VAN BEEK, REINEKE & C°. te Batavia, die deze concessie in 1868 met goedvinden van de Indische Regering had overgenomen.

Van de in Januarij 1877 voor vijf jaren verleende vergunning tot het opsporen van goud in een gedeelte der Padangsche Bovenlanden, waarvan mede nog in 't vorig verslag werd gewaagd, werd tot dusver geen gebruik gemaakt, aangezien de belanghebbende bij de Indische Regering bedenkingen inbragt tegen de door de gewestelijke autoriteiten voor de uitvoering gestelde voorwaarden. Of er termen zijn gevonden om aan die bezwaren te gemoet te komen, is hier te lande nog niet gebleken.

Eene aanvraag om concessie voor de ontginning op groote schaal van kwik en andere ertsen op een terrein, gelegen in de onderafdeeling VII Kotta (residentie Padangsche Bovenlanden), moest wegens de onvoldoende toelichting buiten beschikking blijven.

Naar aanleiding van gerezen twijfel omtrent de vraag, welke mijnbouwkundige onderzoekingen tot de zoodanige behooren, waartoe de vergunning van het Gouvernement wordt vereischt, heeft de Indische Regering beslist, dat daaronder moeten worden verstaan geregelde plaatselijke mijnbouwkundige onderzoekingen binnen een beperkt terrein, terwijl voor opsporingen, waarbij geene werken worden aangelegd die ten doel hebben de ontginbaarheid te leeren kennen van eene reeds gevonden delfstof, geen voorafgaande vergunning wordt vereischt.

III. Zout.

Ten gevolge der langdurige droogte, die in 1877 bijna overal in Indie heeft geheerscht, leverde de zoutaanmaak in dat jaar buitengewoon gunstige uitkomsten. De geleverde hoeveelheid zout bedroeg 66 902 kojans (53 647 $^{17}/_{30}$ in de afdeeling Sumanap en 13 254 $^{13}/_{30}$ in de afdeeling Sampang) tegen 38 400 $^{23}/_{30}$ kojans in 1876, 37 337 in 1875 en 18 195 in 1874. De opbrengst voor 1877 was op 44 250 kojans geraamd en is dus met 22 652 kojans overtroffen [3]).

De productiekosten kwamen in 1877 te staan per kojan (30 pikols): in Sumanap op f 12,64 (tegen f 13,52 in 1876) en in Sampang op f 11,81 (tegen f 10,88 in 1876). De gemiddelde verdienste der zoutmakers in elk dier afdeelingen bedroeg respectievelijk f 339 en f 207,41 per hoofd (tegen f 194 en f 152 in 1876). Het zout was over het algemeen van goede qualiteit, grof van korrel, wit en droog.

Even als bij vorige verslagen wordt in bijlage BBB een vijfjarig overzigt aangetroffen van het debiet in de onderscheidene gewesten van Java en Madura, tevens aanwijzende waar en voor welke doeleinden afwijkende prijsbepalingen bestaan. Uit die opgaven blijkt dat het debiet op Java en Madura vermeerderde met 405 kojans. In 12 gewesten aldaar nam het debiet toe, terwijl het in de 10 overige gewesten (in Djokjokarta bestaat, zoo als bekend is, geen gouvernements verkooppakhuis) eene vermindering onderging. De belangrijkste vermeerdering had plaats in Batavia, in Bantam en op Madura, waar respectievelijk 371, 188 en 182 kojans meer werden van de hand gezet dan in 1876. Het debiet in de 22 gewesten te zamen bragt in 1877 f 5 514 377 op, tegen f 5 425 562 in 1876 en f 5 703 453 in 1875.

Uit de zouthoudende modderwellen in de afdeeling Grobogan (Samarang) werden 18 216 pikols zout gewonnen, tegen 14 108 in 1876. Als cijns ($^{1}/_{5}$ van de laagste plaatselijke marktwaarde; zie vorig verslag blz. 225) hadden de zoutmakers aldaar te betalen: in 1877 f 5838, in 1876 f 5609.

Het debiet bij 's lands pakhuizen in de buitenbezittingen gedurende de laatste drie jaren blijkt uit de volgende opgaaf.

---

[3]) Onder de raming van 44 250 kojans waren 1000 kojans begrepen die bij het nieuwe etablissement te Grissee-poetih (afdeeling Sumanap) zouden worden verkregen. Die inrigting kwam echter nog niet in werking, in afwachting van het advies eener in 1877 benoemde commissie over de geschiktheid dier plaats voor den zout-aanmaak. (Verg. de noot op blz. 224 van het vorig verslag.)

GEWESTEN.	1875.		1876.		1877.		AANMERKINGEN.
	Hoeveelheid (kojans). (a)	Opbrengst.	Hoeveelheid (kojans). (a)	Opbrengst.	Hoeveelheid (kojans). (a)	Opbrengst.	
Sumatra's Westkust. . . .	2 238	f 335 710	2 080	f 312 053	2 100	f 315 019	a) De hoeveelheden zijn in kojans afgerond. b) Aan de mijnwerkers wordt het zout tegen lageren prijs berekend, namelijk tegen f 4 per pikol (anders tegen f 6,72). Tegen eerstgenoemden prijs werden verstrekt in 1875 120, in 1876 129 en in 1877 130 kojans.
Benkoelen	300	59 885	301	60 424	271	54 403	
Lampongsche districten. . .	174	26 062	221	33 095	234	35 130	
Palembang	1 253	219 232	1 207	211 216	1 188	207 940	
Banka b).	214	33 370	212	32 145	218	33 420	
Westerafdeeling van Borneo .	959	167 804	894	156 442	854	149 608	
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	1 394	278 807	1 340	268 018	1 448	289 638	
Totaal . .	6 532	f 1 120 870	6 255	f 1 073 393	6 313	f 1 085 158	

Uit dit overzigt blijkt dat het debiet in elk der jaren 1876 en 1877 is toegenomen in de Lampongsche districten, verminderd in Palembang en de Westerafdeeling van Borneo en zoo goed als stationair gebleven op Banka; dat in Benkoelen in 1875 en 1876 nagenoeg evenveel, doch in 1877 minder verkocht werd, en dat het debiet ter Sumatra's Westkust en in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, hetwelk in 1876 was achteruitgegaan, zich in eerstgenoemd gouvernement in 1877 eenigszins herstelde en in laatstgenoemd gewest nog belangrijk klom boven het cijfer van 1875.

Bij de vijf hoofddepôts had het Gouvernement bij het eind van 1877 in voorraad 159 781 [1]) kojans tegen 142 339 kojans op 31 December 1876. De restanten in de verkooppakhuizen (met inbegrip van hetgeen derwaarts onderweg was) bedroegen op elk dier tijdstippen respectievelijk 25 619 en 25 127 kojans.

Het onderzoek naar de vraag of het niet de voorkeur zou verdienen om het zoutmonopolie door een accijns te vervangen (vorig verslag blz. 225) is in Indie nog niet ten einde gebragt.

In het afgeloopen jaar vond de Indische Regering aanleiding om de hoofden van gewestelijk en plaatselijk bestuur aan te bevelen om ook bij de contrôle over de zoutadministratie streng te letten op de toepassing van den regel dat spillagien of overwigten niet mogen worden beschouwd als voordeelen aan eenig ambt verbonden (art. 51, al. 3, van het Regeringsreglement).

IV. Koopvaart en scheepsbouw.

§ 1. *Koopvaart.*

Statistieke opgaven nopens den handel van en op Nederlandsch Indie in het afgeloopen jaar kunnen nog slechts gegeven worden voor zooveel betreft den in- en uitvoer der voornaamste handelsartikelen naar en van Java en Madura. Maandelijksche opgaven deswege worden geregeld openbaar gemaakt in de Javasche Courant en daaruit overgenomen in de Staatscourant. Eene vergelijking van de totalen dier maandstaten over elk der jaren 1876 en 1877 wordt aangetroffen in bijlage CCC.

Aangaande de handels- en scheepvaartbeweging in geheel Nederlandsch Indie (zoowel wat het tolgebied als de vrijhavens betreft) is tot dusver geen latere statistiek verschenen dan over 1876. Bij de zamenstelling daarvan is nog dezelfde inrigting gevolgd als voor de bewerking der beide vorige jaargangen was aangenomen, d. i. de in- en uitvoeren — die weder alleen betrekking hebben op het verkeer met landen buiten Nederlandsch Indie — zijn niet voor Java en Madura en voor de Buitenbezittingen afzonderlijk aangeduid, maar de verschillende gedeelten van Nederlandsch Indie zijn daarbij als één geheel beschouwd.

De statistiek over 1877 zal vermoedelijk anders worden bewerkt, ook naar aanleiding van de bemerkingen die dezerzijds tegen de bestaande inrigting waren gerezen (verg. het vorig verslag blz. 226, noot 3), en waaromtrent de Indische Regering zeer onlangs (bij brief van 15 Augustus jl.) haar gevoelen heeft doen kennen. Het verzamelen van gegevens omtrent het verkeer binnen den Indischen Archipel wordt echter door de Indische Regering ontraden, omdat eenigszins vertrouwbare opgaven deswege niet te verkrijgen zijn dan ten koste van meer uitgaven voor personeel bij de verschillende kantoren, en van vermeerdering van formaliteiten voor den inlandschen handel, terwijl men er integendeel op uit is — en dan ook bij het ontworpen nieuwe reglement op de heffing van in- en uitvoerregten (verg. blz. 161) is voorgesteld — om de formaliteiten bij aankomst en vertrek der inlandsche vaartuigen te vereenvoudigen. De aangehaalde Indische brief, waarin o. a. verschillende verbeteringen worden besproken, waarvoor de handelsstatistiek van Nederlandsch Indie in andere opzigten vatbaar wordt geacht, maakt thans hier te lande een punt van overweging uit.

Omtrent de mate van juistheid, die aan de handelsstatistieken na 1873 is toe te schrijven, valt op te merken, dat alleen voor hetgeen binnen het tolgebied ingevoerd of van daar uitgevoerd wordt de opgaven vertrouwbaar kunnen worden geacht, althans ten aanzien van de goederen die aan regten onderhevig zijn, omdat te lage aangifte van hoeveelheid of waarde strafbaar is gesteld, en de juistheid der aangifte met voldoende naauwkeurigheid wordt onderzocht. Van goederen, welke niet aan regten onderworpen zijn, worden de hoeveelheden slechts ter loops onderzocht, en men is dus daaromtrent meer afhankelijk van den goeden wil der aangevers. Dit laatste is natuurlijk geheel en al het geval met de opgaven welke in de vrijhavens gedaan worden aan de havenmeesters, wier aanteekeningen bovendien door het departement van financien moeijelijk kunnen worden gecontrôleerd, omdat bedoelde ambtenaren behooren onder het departement der marine.

In navolging van vroeger worden hier uit het jongst verschenen handelsverslag [2]) eenige der voornaamste totaalcijfers overgenomen, waarbij, ter vergelijking, tevens de gelijksoortige sommen over 1875 worden genoemd.

[1]) Op Madura 137 090 (te Sumanap 109 130, Sampang 27 748 en Boender 212), in Rembang (te Paradessi) 22 231 en in Bantam (te Tanara) 460 kojans.

[2]) Een exemplaar daarvan wordt afzonderlijk aangeboden. Met de handelsstatistiek over 1875 geschiedde zulks onder dagteekening van 10 October 1877.

Invoerwaarde.

Koopmanschappen of specien.	Vlaggen enz.	1875. Algemeene invoer.	1875. Invoer tot verbruik.	1876. Algemeene invoer.	1876. Invoer tot verbruik.
		Voor rekening van particulieren.			
Koopmanschappen . . .	Nederlandsche vlag.	f 64 363 978	f 51 716 599	f 63 838 150	f 52 185 744
	Vreemde vlag. . .	43 800 107	39 292 216	45 315 898	41 924 766
	Uit entrepôt . . .	»	22 948 172	»	11 707 716
	Strandgoederen . .	9 138	9 138	23 376	23 376
		f 108 173 223	f 113 966 125	f 109 177 424	f 105 841 602
Specien	Nederlandsche vlag.	f 8 243 326	f 8 232 826	f 5 424 549	f 5 424 549
	Vreemde vlag. . .	1 235 887	1 235 887	1 790 789	1 790 789
		f 9 479 213	f 9 468 713	f 7 215 338	f 7 215 338
Te zamen . . .	Nederlandsche vlag.	f 72 607 304	f 59 949 425	f 69 262 699	f 57 610 293
	Vreemde vlag. . .	45 035 994	40 528 103	47 106 687	43 715 555
	Uit entrepôt . . .	»	22 948 172	»	11 707 716
	Strandgoederen . .	9 138	9 138	23 376	23 376
	.	f 117 652 436	f 123 434 838	f 116 392 762	f 113 056 940
		Voor rekening van het Gouvernement.			
Koopmanschappen . . .	—	f 3 774 817	—	f 4 403 938	—
Specien	—	4 245 000	—	715 000	—
Te zamen . . .	—	f 8 019 817	—	f 5 118 938	—

Uitvoerwaarde.

Koopmanschappen of specien.	Vlaggen.	1875. Algemeene uitvoer.	1875. Uitvoer uit het vrije verkeer.	1876. Algemeene uitvoer.	1876. Uitvoer uit het vrije verkeer.
		Voor rekening van particulieren.			
Koopmanschappen . . .	Nederlandsche . .	f 70 256 587	f 69 381 563	f 81 528 075	f 80 737 623
	Vreemde	60 512 337	60 270 638	72 701 309	72 331 022
		f 130 768 924	f 129 652 201	f 154 229 384	f 153 068 645
Specien	Nederlandsche . .	f 3 574 184	f 3 573 318	f 6 425 376	f 6 425 376
	Vreemde	1 258 368	1 258 368	1 696 900	1 696 900
		f 4 832 552	f 4 831 686	f 8 122 276	f 8 122 276
Te zamen	Nederlandsche . .	f 73 830 771	f 72 954 881	f 87 953 451	f 87 162 999
	Vreemde	61 770 705	61 529 006	74 398 209	74 027 922
		f 135 601 476	f 134 483 887	f 162 351 660	f 161 190 921
		Voor rekening van het Gouvernement.			
Koopmanschappen . . .	—	f 41 474 490	—	f 51 168 108	—

Welke plaats de in- en uitvoeren van en naar Nederland, en die van en naar andere landen buiten Nederlandsch Indie, onder de hiervóór opgegeven totalen innamen, kan blijken uit de volgende beknopte aanduiding.

Algemeene invoer (waarde).

Landen van herkomst. [1]	1875. Koopmanschappen.	1875. Specien.	1876. Koopmanschappen.	1876. Specien.
Voor rekening van particulieren.				
Nederland	f 50 629 549	f 292 677	f 47 694 270	f 1 798 312
Andere landen (buiten den Oosterschen Archipel)	31 721 219	702 090	33 042 854	152 400
Oost. Archipel – Singapore	25 445 463	8 458 296	27 632 294	5 116 945
Oost. Archipel – Andere gedeelten (buiten Nederlandsch Indie)	367 854	26 150	784 630	147 681
Onbekend (strandgoederen)	9 138	»	23 376	»
	f 108 173 223	f 9 479 213	f 109 177 424	f 7 215 338
Voor rekening van het Gouvernement.				
Nederland	f 2 410 579	f 4 245 000	f 2 207 011	f 715 000
Andere landen (buiten den Oosterschen Archipel)	123 826	»	163 017	»
Oost. Archipel – Singapore	1 240 412	»	2 033 910	»
Oost. Archipel – Andere gedeelten (buiten Nederlandsch Indie)	»	»	»	»
	f 3 774 817	f 4 245 000	f 4 403 938	f 715 000

[1]) Het zal wel geen opmerking behoeven dat de goederen, waartoe de opgegeven cijfers betrekking hebben, niet altijd oorspronkelijk uit de genoemde landen afkomstig zijn. Zoo is bijv. hetgeen men als invoer van Singapore vindt uitgetrokken, aldaar eerst uit verschillende westersche en oostersche landen aangebragt en dus te Singapore slechts doorgevoerd. Eveneens zijn vele der uit Nederland aangevoerde goederen oorspronkelijk van Zwitserland, Duitschland, Belgie, Frankrijk, en zelfs van Engeland afkomstig.

Algemeene uitvoer (waarde).

Landen van bestemming.	1875. Koopmanschappen.	1875. Specien.	1876. Koopmanschappen.	1876. Specien.
Voor rekening van particulieren.				
Nederland	f 69 473 354	f 2 480 000	f 80 421 740	f 6 461 750
Engelsch Kanaal (om orders)	6 700 297	»	9 390 358	»
Andere landen (buiten den Oosterschen Archipel)	35 531 319	62 350	45 507 487	34 600
Oost. Archipel – Singapore	18 374 906	2 214 238	16 263 729	1 549 049
Oost. Archipel – Andere gedeelten (buiten Ned. Indie)	689 048	75 964	2 646 070	76 877
	f 130 768 924	f 4 832 552	f 154 229 384	f 8 122 276
Voor rekening van het Gouvernement.				
Nederland	f 41 474 490	»	f 51 168 108	»

De handelsstatistiek van 1876 doet zien dat de algemeene invoer met ruim f 1 millioen is toegenomen, hoofdzakelijk door meerderen invoer van rijst en padi (f $2^{8}/_{10}$ millioen meer dan in 1875), doch dat de invoer uit entrepôt ruim f 11 millioen (of ongeveer de helft) minder bedroeg dan in laatstgenoemd jaar, welk verschil schier uitsluitend ontstaat door den minderen uitslag uit entrepôt van katoenen manufacturen (in 1875 voor eene waarde van f $20^{7}/_{10}$ millioen, in 1876 slechts voor eene waarde van f $9^{1}/_{8}$ millioen). Eene belangrijke toeneming openbaart zich daarentegen in de cijfers der uitvoerwaarde, zoowel wat den algemeenen uitvoer als dien uit het vrije verkeer

betreft; voor elk dier beide categorien bedraagt de toeneming tegenover 1875 circa f $23^{1}/_{2}$ millioen, hoofdzakelijk echter als gevolg van de hoogere waarde waartegen de suiker en inzonderheid de tabak is berekend [1]). Van beide artikelen werd wel is waar ook eene grootere hoeveelheid uitgevoerd dan in 1875, doch wanneer daarvoor dezelfde prijzen werden berekend als in de handelsstatistiek van 1875 waren aangenomen, zou dit slechts eene vermeerdering geven van ruim f 4 millioen, terwijl nu de hoogere uitvoerwaarde voor de tabak f $15^{4}/_{10}$ en voor de suiker f $13^{9}/_{10}$ millioen bedraagt.

[1]) In 1875 gold als maatstaf voor de waardebepaling van beide artikelen f 0,25 en f 0,60 per kilo, in 1876 f 0,30 en f 1,50.

Onder de uitvoerproducten, die door mindere hoeveelheid en door lagere waardeberekening tegenover de uitkomsten van 1875 vermindering aantoonen, behooren vooral specerijen en huiden, die voor eene mindere waarde van respectievelijk f $3^{1}/_{8}$ en f $1^{6}/_{10}$ millioen staan uitgetrokken.

Voor de verschillende goederen worden de in- en uitvoerwaarde en ten deele ook de hoeveelheid, wat elk der twee behandelde jaren betreft, opgegeven in de bijlage DDD, die tevens het totaal der in- en uitvoeren van en naar de verschillende landen doet kennen.

Even als de bovenstaande tabellen een beknopt overzigt leveren van het goederenverkeer, behelzen de volgende staatjes de voornaamste uitkomsten van het scheepvaartverkeer in 1875 en 1876.

SOORT DER VAARTUIGEN EN HUNNE VLAGGEN.	1875.				1876.			
	Geladen.		In ballast.		Geladen.		In ballast.	
	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
Aangekomen schepen.								
Stoomschepen:								
Nederlandsche vlag. .	684	630 773	17	12 792	770	671 510	15	6 553
Vreemde vlag. . . .	271	97 846	69	5 497	464	133 874	73	5 004
	955	728 619	86	18 289	1 234	805 384	88	11 557
Zeilschepen op Europesche wijze getuigd:								
Nederlandsche vlag. .	1 187	373 905	40	12 127	1 186	368 883	46	18 975
Vreemde vlag. . . .	447	194 298	99	35 812	495	204 665	86	32 243
	1 634	568 203	139	47 939	1 681	573 548	132	51 218
Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd:								
Nederlandsche vlag. .	3 477	77 613	212	3 453	3 144	62 320	372	2 822
Vreemde vlag. . . .	474	14 821	26	505	688	22 008	24	601
	3 951	92 434	238	3 958	3 832	84 328	396	3 423
Totaal vaartuigen:								
Nederlandsche vlag. .	5 348	1 082 291	269	28 372	5 100	1 102 713	433	28 350
Vreemde vlag. . . .	1 192	306 965	194	41 814	1 647	360 547	183	37 848
	6 540	1 389 256	463	70 186	6 747	1 463 260	616	66 198
Vertrokken schepen.								
Stoomschepen:								
Nederlandsche vlag. .	668	626 710	20	19 919	723	695 551	13	8 410
Vreemde vlag. . . .	285	107 594	80	10 369	485	142 913	59	10 147
	953	734 304	100	30 288	1 208	838 464	72	18 557
Zeilschepen op Europesche wijze getuigd:								
Nederlandsche vlag. .	1 157	378 961	91	16 960	1 124	376 318	148	28 470
Vreemde vlag. . . .	411	186 901	67	16 822	511	212 243	74	30 747
	1 568	565 862	158	33 782	1 635	588 561	222	59 217
Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd:								
Nederlandsche vlag. .	3 159	70 479	555	9 369	3 082	60 684	632	8 413
Vreemde vlag. . . .	411	11 913	59	1 773	615	19 801	84	2 386
	3 570	82 392	614	11 142	3 697	80 485	716	10 799
Totaal vaartuigen:								
Nederlandsche vlag. .	4 984	1 076 150	666	46 248	4 929	1 132 553	793	45 293
Vreemde vlag. . . .	1 107	306 408	206	28 964	1 611	374 957	217	43 280
	6 091	1 382 558	872	75 212	6 540	1 507 510	1 010	88 573

Naar gelang van herkomst of bestemming was de verdeeling aldus:

LANDEN VAN HERKOMST OF BESTEMMING en SOORT DER VAARTUIGEN.		1875.				1876.			
		Nederlandsche vlag.		Vreemde vlag.		Nederlandsche vlag.		Vreemde vlag..	
		Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
Aangekomen schepen (geladen en in ballast te zamen).									
Nederland	A [1]	53	106 957	6	5 946	54	110 689	9	10 234
	B [1]	86	80 488	5	2 930	81	79 273	2	741
Andere landen (buiten den Oosterschen Archipel)	A	17	19 696	56	34 948	23	21 320	50	23 925
	B	79	47 766	369	177 166	38	28 263	386	184 843
	C [1]	14	724	12	622	28	868	28	1 571
Singapore	A	128	107 475	246	55 425	121	86 695	371	79 412
	B	97	17 963	70	19 294	90	21 305	79	25 539
	C	541	26 151	221	9 269	535	25 538	259	11 000
Andere gedeelten van den Oosterschen Archipel (buiten Nederlandsch Indie)	A	502	407 681	32	7 024	586	457 667	107	25 307
	B	961	238 941	100	29 636	1 019	256 521	113	25 421
	C	3 132	54 153	266	5 433	2 952	38 731	424	9 984
Uit zee	A	1	1 756	»	»	1	1 692	»	»
	B	4	874	2	1 084	4	2 496	1	364
	C	2	38	1	2	1	5	1	54
Totaal vaartuigen	A	701	643 565	340	103 343	785	678 063	537	138 878
	B	1 227	386 032	546	230 110	1 232	387 858	581	236 908
	C	3 689	81 066	500	15 326	3 516	65 142	712	22 609
Vertrokken schepen (geladen en in ballast te zamen).									
Nederland	A	40	96 078	18	19 727	55	116 671	13	19 756
	B	119	110 957	21	13 830	115	116 576	27	15 883
Engelsch Kanaal (om orders)	B	1	798	30	18 054	»	»	41	28 403
Andere landen (buiten den Oosterschen Archipel)	A	5	8 063	53	30 655	9	7 826	43	23 452
	B	32	18 452	267	129 215	18	9 695	330	156 229
	C	28	910	17	504	27	840	28	932
Singapore	A	120	105 671	227	54 167	93	95 018	316	70 848
	B	102	17 025	64	14 151	85	16 203	74	16 969
	C	578	27 249	224	9 371	543	25 041	250	10 290
Andere gedeelten van den Oosterschen Archipel (buiten Nederlandsch Indie)	A	523	436 817	67	13 414	579	484 446	172	39 004
	B	994	248 689	96	28 473	1 054	262 314	113	25 506
	C	3 103	51 570	234	3 930	3 144	43 216	421	10 965
Totaal vaartuigen	A	688	646 629	365	117 963	736	703 961	544	153 060
	B	1 248	395 921	478	203 723	1 272	404 788	585	242 990
	C	3 709	79 729	475	13 805	3 714	69 097	699	22 187

[1]) Onder A worden hier aangeduid stoomschepen, onder B zeilschepen op Europesche wijze getuigd, en onder C zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.

In de bijlage EEE vindt men aangewezen welk aandeel elke haven van Nederlandsch Indie in de opgegeven scheepvaartbeweging had, welke de verschillende vreemde vlaggen waren, van welke landen de schepen herkomstig en naar welke landen ze bestemd waren.

Het van 1874 af aangenomen beginsel, om bij de zamenstelling der scheepvaartstatistiek niet optenemen de vaartuigen die zich tusschen de havens van een en hetzelfde eiland of gewest hebben bewogen, maar zich alleen te bepalen tot de vermelding van die bodems die hetzij op Java en Madura, hetzij in eenige buitenbezitting zijn aangekomen van- of vertrokken naar eenige plaats daarbuiten gelegen, is gebleken bij de aanbieding der gegevens voor de gepubliceerde statistiek over dat jaar nog niet door alle havenmeesters behoorlijk te zijn in acht genomen. Bij verschillende kantoren schijnt men zich in 1874 nog te hebben gehouden aan het vroeger gevolgde stelsel om in de jaarlijksche scheepvaart-opgaven ook te vermelden de schepen of vaartuigen die van eene andere plaats binnen hetzelfde gewest of eiland aankwamen of derwaarts vertrokken, mits zij slechts oorspronkelijk van plaatsen daarbuiten waren gekomen of hunne verdere bestemming derwaarts hadden, onverschillig of zij nog eerst eene andere plaats binnen dezelfde bezitting aandeden. Dit misverstand, dat gezegd wordt bij de zamenstelling der latere scheepvaartstatistieken vermeden te zijn, is oorzaak dat voor 1874 zooveel hoogere cijfers dan in de beide latere jaren voor het verkeer der op inlandsche wijze getuigde zeilschepen zijn opgegeven, op welk verschil reeds in 't vorig verslag (blz. 228) de aandacht werd gevestigd.

Opmerkelijk is de toeneming van de stoomvaart in het tijdvak 1874—1876. In die drie jaren steeg het aantal aangekomen stoomschepen van 566 tot 1322 [1]) en hunne tonnenmaat van 447 733 tot 816 941, welk laatste cijfer de inhoudsgrootte der aangekomen zeilschepen (Europeesch en inlandsch getuigde te zamen) reeds aanmerkelijk overtreft. Immers dezer inhoudsgrootte beliep in 1875 en 1876 (1874 wordt hier om de zoo even vermelde reden buiten vergelijking gelaten) achtereenvolgens 712 534 en 712 517 tonnen. Wat het *aantal* der aangekomen zeilschepen betreft, dit beliep voor de op Europesche wijze getuigde: in 1875 1773, in 1876 1813, en voor de op inlandsche wijze getuigde achtereenvolgens 4189 en 4228. De inhoudsgrootte dezer inlandsche zeilschepen toonde echter eenigen achteruitgang aan; zij beliep in 1875 96 392, doch in 1876 slechts 87 751 tonnen, en deze vermindering wordt aanzienlijker en strekt zich ook tot hun aantal uit, wanneer men in aanmerking neemt dat in de opgaven over 1876 voor 't eerst begrepen zijn de cijfers betreffende die havens ter Sumatra's Oostkust, waar het Gouvernement sedert 1 Januarij 1876 de heffing van in- en uitvoerregten van de inlandsche besturen heeft overgenomen. Voor bedoelde havens, van welke over 1875 en vroeger geen opgaven konden worden geleverd, wordt in de statistiek van 1876 een aantal van 379 aangekomen schepen en vaartuigen vermeld, te zamen metende 50 262 tonnen, en daaronder bevonden zich 216 op inlandsche wijze getuigde zeilschepen, metende 7143 tonnen. Trekt men deze af, dan blijft voor de overige bezittingen een totaal van 4012 inlandsche zeilschepen, metende 80 608 tonnen, terwijl die totalen, zoo als gezegd, voor 1875 bedroegen 4189 en 96 392.

[1]) Van deze 1322 stoomschepen werden op Java en Madura ingeklaard, als komende van plaatsen buiten die eilanden, 504; en voorts (als gekomen van plaatsen buiten die gewesten gelegen) in Sumatra's Westkust 38, Benkoelen 40, Palembang 36, Sumatra's Oostkust 161, Riouw 234, Banka 105, Billiton 41, Westerafdeeling van Borneo 30, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo 13, Celebes en onderhoorigheden 68, Menado 6, Amboina 27 en Timor 18.

Een voorstel is hiertelande in behandeling om Gorontalo (Menado), waar in de laatste jaren de handel, vooral met Makasser, niet onbelangrijk is toegenomen, voor den algemeenen handel open te stellen, zoodat ook vreemde schepen aldaar vrijelijk kunnen worden toegelaten. Vroeger, vóór 1866, waren Gorontalo en de andere zoogenaamde kleine havens op Celebes en in de Molukken alleen toegankelijk voor inlandsche vaartuigen, doch deze beperking was ingevolge de tariefwet van 1865, die aan de regtenheffing in die havens een einde maakte, komen te vervallen, zoodat van toen af aldaar ook konden worden toegelaten schepen op Europesche wijze getuigd voor zooveel zij tot de kustvaart geregtigd waren, alzoo de Nederlandsche en Nederlandsch-Indische schepen. Toch werden in den laatsten tijd vreemde schepen te Gorontalo reeds niet meer afgewezen, omdat men vreesde daardoor den ontluikenden handel schade toetebrengen. Het voorstel komt dus eigenlijk neder op eene wettiging van den feitelijken toestand. Uitgaven voor den lande zal de maatregel niet te weeg brengen, tenzij welligt later de handelsbeweging in die mate mogt toenemen dat het noodig mogt blijken de functien van havenmeester op een afzonderlijken titularis te doen overgaan.

Ten behoeve van de sedert kort hier te lande verschijnende officieele statistiek van scheepsrampen, voorgevallen op de kusten van het Rijk en in de overzeesche bezittingen (verg. vorig verslag blz. 230 noot 1), zijn de door de havenmeesters in Nederlandsch Indie verzamelde bijdragen over het tijdvak van 1 September 1876 — 30 April 1878 reeds hier te lande ontvangen en aan het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid aangeboden.

§ 2. *Nederlandsch Indische koopvaardijvloot.*

Terwijl in bijlage FFF voor elk gewest afzonderlijk eene opgaaf voorkomt van het aantal, de soort en de inhoudsgrootte der aldaar in 1877 te huis behoorende schepen en vaartuigen, metende 20 ton en daarboven, volgen hieronder de totalen van dat overzigt, vergeleken met die der vier voorafgegane jaren.

JAREN.	Stoomschepen. a)		Schepen.		Barken.		Brikken.		Schoeners.		Kotters.		Wangkangs, toops en andere soortgelijke vaartuigen.		TOTAAL.	
	Aantal	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
1873	31	16 746	9	8 864	82	27 890	30	7 094	159	11 824	14	450	661	21 560	986	94 428
1874	36	19 226	9	9 478	86	30 436	26	6 172	174	13 586	15	446	857	26 096	1 203	105 440
1875	43	24 008	8	5 984	91	36 463	30	7 386	177	14 333	16	489	905	29 319	1 270	117 982
1876	45	26 997	8	7 593	85	34 019	26	7 067	175	13 445	17	588	1 028	40 557	1 384	130 266
1877 b) . . .	47	30 146	10	7 643	77	30 508	24	5 953	180	14 617	17	536	1 075	33 480	1 430	122 883

a) De vloot van de Nederlandsch Indische Stoomvaartmaatschappij, welke Maatschappij een geregelden paketvaartdienst in den Indischen Archipel onderhoudt, telt in deze opgaven voor ruim de helft (verg. o. a. blz. 103).

b) Onder de opgaven over 1877 zijn voor 't eerst ook opgenomen de cijfers der afdeeling Djambi (Palembang). Met de opgaven der afdeelingen Boeleleng en Djembrana op Bali (zie het staatje in 't vorig verslag noot b) was dit reeds over vorige jaren (dus ook over 1875 en 1876) het geval. Daarentegen zijn tot dusver nog geen gegevens ontvangen betreffende de schepen en vaartuigen die in dit overzigt voor Atjeh en onderhoorigheden zouden zijn op te nemen.

Uit den volgenden staat blijken het aantal en de soort der op Europesche wijze getuigde schepen en vaartuigen, ten behoeve waarvan in de laatste vijf jaren eerste zeebrieven voor de vaart binnen Nederlandsch Indie werden uitgereikt.

JAREN.	Aantal vaartuigen.	SOORT DER VAARTUIGEN.								Gezamenlijke inhoud (in tonnen).
		Stoomschepen	Fregatten.	Schepen.	Barken.	Brikken.	Schoeners.	Kotters.	Andere vaartuigen.	
1873.	42	6	2	1	"	3	28	2	"	11 894
1874.	28	3	"	"	2	1	19	2	1	4 821
1875.	41	10	"	"	5	4	20	1	1	11 948
1876.	44	8	"	3	15	1	17	"	"	19 162
1877.	24	3	"	"	1	"	19	1	"	5 688

Van deze schepen en vaartuigen behoorden:

In:	Aan Europeanen.	Metende in tonnen.	Aan vreemde oosterlingen.	Metende in tonnen	Aan inlanders.	Metende in tonnen.
1873	10	9 574	12	1 050	20	1 270
1874	8	3 355	14	1 279	6	187
1875	14	7 143	17	3 730	10	1 075
1876	20	12 671	14	5 800	10	691
1877	6	3 961	13	1 297	5	430

Voor het verkrijgen van een zeebrief in Nederlandsch Indie moest, volgens het nieuwe reglement (*Indisch Staatsblad* 1874 n°. 113), door den belanghebbende de vereischte verklaring beëedigd worden voor het hoofd van gewestelijk bestuur. Daar deze bepaling voor hen die buiten de hoofdplaats van eenig gewest gevestigd zijn, vooral in de buitenbezittingen, veel ongerief opleverde wegens de dikwerf verre afstanden en de weinige middelen van gemeenschap, is onlangs (Koninklijk besluit dd. 29 Augustus 1878 n°. 25; *Nederlandsch Staatsblad* n°. 134) het reglement in dier voege gewijzigd, dat nu de belanghebbende zich tot het afleggen van den eed ook zal kunnen wenden tot het hoofd van plaatselijk bestuur. Onder de werking van het vroegere reglement werd in dit opzigt geen bezwaar ondervonden, omdat, in de gevallen waarin toen beëediging was voorgeschreven, eenvoudig gevorderd werd dat de verklaring beëedigd wierd » voor het bestuur."

Nu ook in Atjeh, voor zooveel betreft het kustgebied onder regtstreeksch Nederlandsch bestuur, voor zeeschepen, daar te huis behoorende, zeebrieven of jaarpassen moeten worden aangevraagd, welker afgifte, even als de meting dier schepen, is opgedragen aan den havenmeester te Oleh-leh (*Indisch Staatsblad* 1877 n°. 59), diende ook organiek te worden aangewezen het merk waarvan die ambtenaar zich als scheepsmeter heeft te bedienen. Hierin is, met aanvulling der scheepsmetings-ordonnancie, voorzien bij Indisch Staatsblad 1877 n°. 172.

Omtrent de invoering in Nederlandsch Indie der ook hier te lande [1]) aangenomen nieuwe meetwijze van zeeschepen (stelsel MOORSOM) zijn bij de Indische Regering nog overwegingen aanhangig. Dezerzijds is in Julij jl. herinnerd aan de wenschelijkheid dat de regeling dezer zaak niet te lang meer uitblijve, opdat de naar het Moorsom-stelsel gemeten vreemde schepen, voor zooveel hunne zeebrieven reeds hier te lande worden erkend [2]), in Indie insgelijks van meting kunnen worden vrijgesteld.

[1]) Wet van 3 Junij 1875 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 101).

[2]) Sedert de opgaaf in 't vorig verslag (blz. 230 noot 3) zijn hier te lande (te rekenen van 1 Julij 1878) nog van meting vrijgesteld de schepen van Italie en die van de Vereenigde Staten van Noord-Amerika (*Nederlandsch Staatsblad* 1878 n°. 19 en 97). Of te zijner tijd de Amerikaansche meetbrieven in Nederlandsch Indie zullen kunnen worden erkend, hangt nog af van eene nadere verklaring der Amerikaansche Regering betreffende de wederkeerige erkenning van Indische zeebrieven.

§ 3. *Scheepsbouw.*

In verschillende gewesten bouwt de bevolking zich goede vaartuigen voor eigen gebruik. In welke mate zij hier en daar den scheepsbouw als tak van nijverheid uitoefent, is uit de ontvangen berigten niet op te maken. Eene opgaaf voor elk gewest van het aantal inlanders en vreemde oosterlingen, die in den scheepsbouw hun bestaan vinden, treft men aan in bijlage A n°. IV. Dat op sommige plaatsen, waar de omstandigheden daartoe gunstig zijn, de scheepsbouw een hoofdtak van bedrijf vormt, kan o. a. blijken uit hetgeen in 't vorig verslag (blz. 28) nopens de Key-eilanden is aangeteekend en ditmaal bijv. (uit een der reisberigten van den resident van Timor) vernomen is nopens het kleine eiland Paloewe benoorden Flores, waar jaarlijks minstens een 100tal praauwen worden gebouwd, die naar de nabij gelegen kampong Geliting op Flores ten verkoop worden gebragt of tegen levensbehoeften en andere benoodigdheden ingeruild. De bewoners van Paloewe (naar schatting in 't geheel 3500 zielen) vinden in den praauwenbouw schier uitsluitend hun bestaan. Het benoodigde hout wordt van den vasten wal van Flores verkregen.

Aangaande de Europesche werven of werkplaatsen voor scheepsbouw zijn ditmaal eenige bijzonderheden aan te teekenen voor zooveel de inrigtingen te Dassoon (Rembang), Soerabaija en Grissee betreft, die in het afgeloopen jaar door een paar deskundigen van de marine bezocht werden (verg. blz. 50 hiervóór).

De werf te Dassoon van de firma NERING BÖGEL en DUNLOP heeft eene gemakkelijke gemeenschap met de zee, maar eene ondiepte vóór de monding der rivier, aan welke de werf gelegen is, levert een hinderpaal op voor het bouwen van schepen van grooten diepgang. In den regel worden er dan ook slechts kleine vaartuigen gebouwd, ofschoon nu en dan ook grootere schepen worden afgeleverd. Er zijn twee vaste kappen aanwezig waaronder gebouwd kan worden. De werf bezit voorts eene stoomhoutzagerij met bijbehoorende stapelplaats (balkengat) doch geen machines voor houtbewerking. De inrigting tot ijzerbewerking bestaat uit eene eenvoudige smederij, enkel met eene handboormachine. Ook alle metalen voorwerpen moeten dus uit de hand bewerkt worden. De loonen moeten te Dassoon bijzonder laag zijn en ook het voornaamste materiaal is er, door de nabijheid der bosschen, zeer goedkoop.

Te Soerabaija heeft het fabriekwezen wel een vrij belangrijk standpunt van ontwikkeling bereikt, maar men legt er zich meer toe op de voorziening in de behoeften der suikerindustrie dan op den scheepsbouw. Nopens de op dezen tak van nijverheid betrekking hebbende etablissementen, welke te Soerabaija worden aangetroffen, is het volgende vermeld gevonden. De werkplaatsen aan de Kalimas, vroeger van de firma CORES DE VRIES, later van de heeren BESIER en JONKHEIM, en thans overgegaan op eene te Rotterdam gevestigde naamlooze vennootschap » de Nederlandsch Indische Industrie", zijn voorzien van onderscheidene werktuigelijke inrigtingen. Men vindt er voorts eene gieterij, eene ketelmakerij en een gemetseld droogdok voor schepen van niet te groote afmetingen en van hoogstens 7 voeten diepgang. Eene inrigting van jonge dagteekening is die van de firma DEACON & C°. aan den linkeroever van de Kalimas. De werkplaatsen zijn flink ingerigt en van een stoomhamer voorzien; verder is er eene gieterij en eene bootmakerij. Het insgelijks aan den linker-Kalimas-oever gelegen etablissement van de Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij is uitsluitend bestemd voor de eigen behoeften dier onderneming: de herstelling en het onderhoud harer schepen, machines en ketels. De Maatschappij is bezig aan hare ateliers uitbreiding te geven en ze van meer en betere werktuigelijke inrigtingen te voorzien. Inmiddels heeft men er reeds een stoomhamer, eenige banken, eene bootmakerij en eene werkplaats voor scheepsbeschieting. Voor het bouwen van kleine houten vaartuigen bestaat te Soerabaija eene kleine werf van de firma TROMP DE HAAS SCHEIJ & C°., mede aan de Kalimas gelegen. Voor werktuigelijke bewerking van hout of ijzer zijn echter geene inrigtingen aldaar aanwezig.

De etablissementen te Soerabaija, die hoofdzakelijk als machinefabrieken moeten worden aangemerkt, zijn de fabriek » de Volharding" van den heer BAIJER, het eta-

blissement der firma YOUNG & GILL en dat van de firma STEENVELT & C°. Eerstgenoemde fabriek, gelegen in de nabijheid van het spoorwegstation en daarmede te water verbonden, is op breede schaal aangelegd. De werkplaatsen, waaronder eene ketelmakerij, zijn ruim voorzien van werktuigen en gereedschappen tot ijzerbewerking. In de ateliers van YOUNG & GILL bieden stoomhamers en tal van banken mede de noodige inrigtingen tot ijzerbewerking aan. Behalve eene gieterij en ketelmakerij vindt men er eene loopkraan van 8 M. spanning. De in de derde plaats genoemde fabriek bezit almede verschillende werktuigen voor ijzerbewerking, waaronder eene stoomkraan, terwijl er ook eene gieterij aan verbonden is.

Te Grissee bestaan twee scheepstimmerwerven, doch beide slechts ingerigt voor het bouwen of herstellen van kleine vaartuigen, de eene toebehoorende aan den heer BEREST en de andere aan zekeren HADJI MOHAMAD. De inrigting van dezen laatste schijnt echter van zeer weinig beteekenis te zijn.

Omtrent de Nederlandsch Indische Droogdokmaatschappij, die sedert Mei 1872 concessie heeft voor het tot stand brengen van dok-inrigtingen te Batavia en te Soerabaija, werd in Mei jl. gemeld dat hare beide uit Europa aangebragte dokken (waarvan het kleinste in zijn geheel de reis had gemaakt, doch het grootste was uitgezonden bij gedeelten ter ineenzetting in Indie,) hunne voltooijing naderden, en dat tot de openstelling van dit laatste (op het eiland Amsterdam nabij Batavia) reeds zou zijn overgegaan, ware daarin niet eenige vertraging gekomen door de gebleken noodzakelijkheid om, uithoofde van den slappen zeebodem, onder het dok een vasten dokvloer te bouwen. Zoo als bekend, is echter later het teleurstellend berigt ontvangen, dat het bedoelde dok in den avond van 22 Augustus jl. in den modder is weggezonken, zonder nog in werking te zijn geweest. In 't laatst van 1877 had de Maatschappij ten derden male, ditmaal tot 27 November 1878, uitstel gekregen voor het in exploitatie brengen harer dokken; de oorspronkelijk bij de concessie bepaalde termijn liep tot 27 Mei 1875.

De op Europesche wijze getuigde, voor de vaart binnen Nederlandsch Indie bestemde schepen en vaartuigen, ten behoeve van welke in de laatste vijf jaren eerste zeebrieven zijn verleend, waren slechts voor een gedeelte in Indie zelf gebouwd, zoo als het volgende overzigt doet zien.

JAREN.	Aantal vaartuigen.	Waar gebouwd.					
		In Indie.		In Nederland.		In den vreemde.	
		Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
1873	42	a) 23	840	„	„	19	11 054
1874	28	b) 22	1158	2	1098	4	2 565
1875	41	c) 22	1835	„	„	19	10 113
1876	44	d) 17	1575	4	1621	23	15 966
1877	24	e) 12	652	„	„	12	5 036

a) 1 stoomschip, 20 schoeners en 2 kotters metende 50, 744 en 46 tonnen.

b) 1 stoomschip, 18 schoeners, 2 kotters en 1 ander vaartuig, metende 42, 1024, 39 en 53 tonnen.

c) 1 stoomschip, 3 brikken, 16 schoeners, 1 kotter en 1 ander vaartuig, metende 60, 685, 1033, 18 en 39 tonnen.

d) 1 stoomschip, 1 schip, 1 bark en 14 schoeners, metende 107, 139, 614 en 715 tonnen.

e) 11 schoeners en 1 kotter, metende 632 en 20 tonnen.

V. ANDERE ONDERWERPEN.

Binnenlandsche handel [1]*; markten* (*passars*). Volgens de ontvangen opgaven is op Java het aantal plaatsen, waar geregeld markt wordt gehouden, in 1877 met 16 vermeerderd, namelijk met 2 in de residentie Batavia, 1 in Tagal, 6 in Bagelen, 4 in Soerabaija, 2 in Pasoeroean en 1 in Banjoewangi. Bijna over geheel Java breidt zich het debiet van lijnwaden van Europeesch fabriekaat, met name Nederlandsche, Engelsche, Duitsche en Zwitsersche merken, aanzienlijk uit. Vooral is dit het geval met de Engelsche manufacturen, waarvan de prijzen, door inkrimping der afmetingen en door vermindering der qualiteit van het doek, tot een minimum gebragt zijn. Alleen in het binnenland, en meer bepaald in de bergstreken, blijft de inlandsche bevolking nog steeds de voorkeur geven aan haar eigen fabriekaat.

De ten gevolge van het mislukken van den oogst in vele streken op Java geheerscht hebbende schaarschheid van rijst was oorzaak dat de binnenlandsche handel in dit voedingsmiddel gedurende 1877 zeer levendig was.

Omtrent den binnenlandschen handel in andere producten op Java valt weder niets bijzonders mede te deelen wat ter aanvulling zou kunnen strekken van hetgeen reeds in vorige verslagen dienaangaande is vermeld.

In het gouvernement Sumatra's Westkust nam de handel in de voornaamste artikelen van binnenlandsch vertier, lijnwaden, manufacturen, tabak enz., niet onbelangrijk toe; het voortdurend druk bezoek der talrijke passars strekt ten bewijze dat, zoo als in het verslag van de kamer van koophandel te Padang (zie bijlage GGG) wordt gezegd, het koopvermogen der bevolking aldaar in het afgeloopen jaar niet verminderd is. De aanschaffing van benoodigdheden voor Atjeh blijft hier nog steeds veel geld in omloop brengen. Bovendien nam de welvaart der bevolking toe ten gevolge van den vrij goeden uitslag der koffij- en padioogsten. Het aantal passars vermeerderde slechts met 1 in de afdeeling Aijer Bangies; daarentegen moesten verscheidene der bestaande marktplaatsen wegens het toenemend vertier worden vergroot.

Te Benkoelen werd in het afgeloopen jaar veel rijst aangevoerd van Batavia en Padang. De handel in lijnwaden was er vrij levendig. In de afdeeling Kauer werd een nieuwe passar geopend.

In de Lampongsche districten ging de handel in lijnwaden langzaam vooruit; het Nederlandsch fabriekaat was er het meest gewild. De uitvoer van rijst was van geen beteekenis.

In Palembang was de handel in lijnwaden, dank zij voor een deel de ontwikkeling der koffijcultuur (zie blz. 203), sterk toenemende; Europeesch en Cheribonsch fabriekaat was het meest gezocht. De rijsthandel met de bovenlanden ondervond ter hoofdplaats tijdelijk eenige stremming door den lagen waterstand in de rivieren (verg. mede blz. 203).

Ook in de residentie Sumatra's Oostkust vermeerdert het debiet van lijnwaden aanmerkelijk; tevens is aldaar op te merken dat de toevoer naar de binnenlanden grooter wordt.

De te Riouw aangevoerde lijnwaden uit Europa vinden bij de Maleische bevolking weinig aftrek, doch worden meer gezocht door Chinezen en inlanders, afkomstig uit andere oorden van den Indischen Archipel. De inlandsche weverij gaat in gelijke verhouding achteruit.

Op Banka en Billiton nam het debiet van Engelsche en Duitsche lijnwaden gaandeweg toe.

Vrij levendig was de hierbedoelde handel op Borneo, zoowel in de Wester- als in de Zuider- en Oosterafdeeling. Engelsche stoffen hadden hier vrij algemeen de voorkeur. Echter zijn in laatstgenoemde residentie ook de sarongs van Nederlandsch en Zwitsersch fabriekaat zeer gewild. Op twee plaatsen aldaar (te Pagat in het district Alay en te Batti-Batti in de Tanahlaut) werden geregelde markten ingesteld. Uitvoer van rijst en padi uit de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo heeft niet plaats; daarentegen wordt dit artikel uit de Westerafdeeling uitgevoerd, en wel voornamelijk naar Singapore.

In het gouvernement Celebes en onderhoorigheden was de rijstuitvoer uit de Noorderdistricten zeer aanzienlijk te noemen. De in dit gewest, met name in Mandar, vervaardigde sarongs zijn door den geheelen Archipel zeer gewild; vooral vinden zij aftrek op Sumatra, waarheen jaarlijks duizenden worden uitgevoerd (verg. de reeds aangehaalde bijlage GGG).

In de residentie Menado, inzonderheid in de Minahassa, wordt de handel in lijnwaden gezegd sterk toe te nemen.

[1]) De hier verstrekte mededeelingen betreffende den handel strekken voor zooveel noodig tot aanvulling van die, welke reeds zijn vervat in die gedeelten van hoofdstuk **C**, welke op de buitenbezittingen betrekking hebben.

Uitvoer van rijst had plaats naar Ternate en Amboina. Het aantal passars werd met twee vermeerderd: een in de afdeeling Tondano en een te Aijer Madidi in de afdeeling Kema

In de residentie Amboina was in het afgeloopen jaar in den lijnwaadhandel mede veel vertier; er was veel vraag voornamelijk naar Nederlandsch fabriekaat. Ook in zwart glanzend katoen voor nationale feestelijke kleederdragt en in Makassaarsche sarongs ging veel om.

Ternate wordt gedeeltelijk van Amboina en gedeeltelijk van Manilla uit van lijnwaden voorzien. Nederlandsch fabriekaat is er zeer gezocht en het debiet wordt gezegd te zijn toegenomen.

Op Timor daarentegen moet het lijnwaden-debiet niet zijn vooruitgegaan.

Visscherijen. De berigten omtrent dit belangrijk middel van bestaan op en buiten Java waren over het algemeen gunstig. Uit de ontvangen mededeelingen is af te leiden dat voornamelijk in Krawang, Tagal, Pekalongan, Soerabaija, Celebes, Banda en Riouw deze tak van nijverheid en de daaraan verbonden andere takken van industrie veel welvaart onder de bevolking verspreiden.

Verschillende takken van inlandsche nijverheid. Voor zoover uit de berigten omtrent de verschillende takken van inlandsche nijverheid is op te maken, moet het batikken en verwen van Europeesch wit katoen, waarop in het verslag van 1873 (blz. 278) als eene nieuwe industrie gewezen werd, zich verder niet aanmerkelijk hebben ontwikkeld.

Ten gevolge van den grooten invoer van Europeesch fabriekaat neemt het weven van gewone inlandsche stoffen in sommige residentien meer en meer af, hoewel de vervaardiging der bekende kostbare kains, zoo als de Palembangsche, de Cheribonsche, de Solosche, enz., nog vele handen onledig houdt.

Het vlechten van bamboehoeden, waarop sedert eenige jaren velen in de afdeeling Tangerang (Batavia) zich toeleggen, wordt nu ook als een bepaalde tak van industrie in Bantam vermeld. Deze hoeden worden daar vervaardigd in de dessa Nameng, district Waroeng Goenoeng (Lebak); zij zijn uiterst fijn gevlochten en worden zelfs naar Frankrijk uitgevoerd, waar zij gezegd worden vrij algemeen bekend te zijn onder den naam van »chapeaux de Bantam."

Te Soerabaija heeft het verwerken van schildpad (afkomstig uit de Molukken) in den laatsten tijd iets meer omvang verkregen.

Het maken van kunstbloemen blijft nog altijd een volksbedrijf te Amboina. Als proeve van inlandsche kunstsmaak is eene verzameling van dergelijke kunstbloemen opgenomen onder de te Parijs ten toon gestelde Indische voorwerpen.

Ten slotte zij hier nog opgenomen een overzigt van de gemiddelde loonen in de verschillende gewesten zoowel voor ambachtslieden als koelies.

GEWESTEN.	Gemiddeld loon per dag	
	voor ambachtslieden.	voor daglooners.
Bantam.	f 0,50 à f 0,80	f 0,25 à f 0,60
Batavia.	0,75 » 2,50	0,25 » 0,80
Krawang	0,50 » 1,00	0,25 » 0,30
Preanger regentschappen	0,40 » 0,75	0,15 » 0,25
Cheribon	0,50 » 1,50	0,20 » 0,30 *a*)
Tagal	?	?
Pekalongan . . .	1,00 » 1,50	0,25 » 0,40
Samarang *b*). . . .	0,80 » 2,00	0,50 » 1,00
Japara	0,50 » 1,50	0,25 » 0,35

a) Voor hen die op taak werken stijgt de verdienste per dag tot f 0,70 en meer.

b) De opgegeven sommen gelden alleen voor de hoofdplaats Samarang. In de binnenlanden bedraagt het dagloon voor een ambachtsman gemiddeld f 0,60; voor een koelie f 0,30 à f 0,40.

GEWESTEN.	Gemiddeld loon per dag	
	voor ambachtslieden.	voor daglooners.
Rembang *c*)	?	?
Soerabaija	f 0,80 à f 1,50	f 0,35 à f 0,50
Pasoeroean	0,60 » 1,00	0,25 » 0,50
Probolinggo	0,75 » 1,50	0,25 » 0,40 *d*)
Bezoeki.	1,00 » 1,50	0,35 » 0,50 *e*)
Banjoewangi. . . .	1,00 » —	0,50 » —
Banjoemas.	0,40 » 1,00	0,20 » 0,30
Bagelen	0,60 » 1,00	0,20 » 0,25
Kadoe	0,60 » 1,00	0,25 » 0,35
Djokjokarta	0,60 » 1,00	0,25 » 0,30
Soerakarta.	0,50 » 1,50	0,30 » 0,40
Madioen	*f*) 0,50 » 0,60	0,25 » 0,30
Kediri	1,00 » 1,50	0,30 » 0,40
Madura.	0,60 » 1,00	0,25 » 0,30
Sumatra's Westkust .	1,00 » 1,50	*g*)
Benkoelen.	0,50 » 1,50	0,25 met en 0,35 zonder kost
Lampongsche districten	1,00 » 2,50	0,50 à f 0,75
Palembang	1,00 » 1,50	0,40 » 0,60
Sumatra's Oostkust. .	?	0,50 » —
Riouw	0,80 » 1,00	*h*)
Banka	*i*) 1,50 » 2,50	1,00 » 2,00
Billiton.	2,00 » —	0,60 » 0,80
Westerafdeeling van Borneo	0,80 » 1,50	0,50 » 1,00
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo .	0,50 » 2,00	0,50 » —
Celebes en onderhoorigheden	1,00 » 3,00	0,50 » 0,80
Menado.	0,50 » 1,00	0,25 » 0,50
Amboina	1,00 » —	0,35 » 0,50
Banda	1,50 » 2,00	0,80 » 1,00
Ternate.	0,75 » 1,25	0,50 en hooger
Timor	2,00 en hooger	0,35 à f 0,50
Bali	1,00 à f 1,50	0,50 » 0,60

c) Ten gevolge van het geheerscht hebbende misgewas, 't welk oorzaak was dat er meer werk gezocht werd dan gewoonlijk, waren de loonen in 1877 lager dan in vorige jaren.

d) Bij de tabaksondernemingen in Loemadjang ontvingen de koelies in den regel hoogere betaling, gemeenlijk f 0,60 daags.

e) Hier konden koelies bij den afscheep van tabak enz. f 1 à f 1,50 daags verdienen.

f) Enkele zeer knappe smeden op de suikerfabrieken genieten tot f 2,70 daags, doch dit zijn dan veelal personen die van Soerabaija of Samarang ontboden waren.

g) Koelies ontvangen hier gewoonlijk geen vast dagloon, maar worden betaald per pikol, per kojan, enz. Zij kunnen op die wijze tot f 0,60 per dag verdienen.

h) Is moeijelijk op te geven; behalve loon in geld, wordt gewoonlijk tevens kost en inwoning bedongen.

i) In de jaren 1875, 1876 en 1877 hebben zich eenige Chinesche ambachtslieden naar Atjeh begeven. De loonen voor ambachtslieden, voornamelijk timmerlieden en metselaars, zijn hierdoor gestegen.

Kamers van koophandel en nijverheid. Overeenkomstig het voornemen, in 't vorig verslag aangekondigd, is met 1 Januarij 1878 op nieuw eene kamer van koophandel to Makasser gevormd. Op verzoek van de Indische Regering zijn onlangs door die kamer onderscheidene gegevens verstrekt aangaande den handel in koffij te dier plaatse, van welke gegevens reeds elders in dit verslag is gebruik gemaakt (zie blz. 206).

Door de Indische Regering werd in November 1877 afwijzend beschikt op het verzoek van eenige planters in de afdeeling Deli (Oostkust van Sumatra), dat ook aldaar eene kamer van koophandel en nijverheid mogt worden opgerigt. Men voorzag moeijelijkheid in de zamenstelling van zoodanig college, terwijl men zich van het onderling

overleg der ver uiteen wonende planters weinig vrucht kon voorstellen.

Alleen van de kamer te Padang is een verslag van den handel over 1877 ontvangen, dat hierbij als bijlage GGG wordt overgelegd.

Maten en gewigten. Omtrent de invoering van het metriek stelsel en de regeling van het ijkwezen (zie vorig verslag blz. 232) is thans nader advies uit Indie ontvangen. Hoewel de Indische Regering zich niet ontveinst dat bij de invoering vele moeijelijkheden zullen worden ontmoet, blijft zij het toch wenschelijk achten daartoe over te gaan.

De ambtenaar, die ten behoeve der voorbereiding van het nieuwe stelsel ter beschikking van het departement van onderwijs, eeredienst en nijverheid was gesteld, vertrok in het begin van 1877 met verlof naar Europa; de daardoor opengevallen betrekking is niet vervuld, omdat dit niet noodig voorkwam zoolang niet tot de invoering van het metrieke stelsel en de nieuwe regeling van het ijkwezen besloten is. Alleen werd voorzien in de functien van ijker te Batavia, welke door bedoelden ambtenaar werden waargenomen.

Aan ijkgelden werd in 1877 ontvangen een bedrag van f 3555 tegen f 2334 in 1876.

Op enkele plaatsen vernam men klagten over onjuiste maten en gewigten bij den kleinhandel in gebruik, een bezwaar waaraan, uit gemis eener vaste regeling, niet altijd te gemoet kon worden gekomen.

Tentoonstellingen. Gelijk reeds op blz. 198 werd vermeld, hield de afdeeling Buitenzorg der Nederlandsch-Indische Maatschappij van nijverheid en landbouw, bij gelegenheid der wedrennen, weder hare gewone landbouw-, tuinbouw- en veetentoonstelling, en werd te Batavia, van wege het bestuur van den planten- en dierentuin aldaar, in die inrigting eene tentoonstelling van sierplanten, paarden, honden enz. gehouden, die echter een uitsluitend plaatselijk karakter droeg.

Te Blora (Rembang) had, even als in 1876, weder eene tentoonstelling plaats van padi en tweede gewassen, geoogst door inlandsche landbouwers uit die residentie. Aan een 30tal bekroonden werden prijzen uitgereikt, bestaande in vee of in geld.

De in 1877 te Makasser te houden vee- en paardententoonstelling (verg. vorig verslag blz. 218) schijnt niet te zijn doorgegaan, vermoedelijk uithoofde van de veeziekte die in Junij 1877 op andere plaatsen van Celebes uitbrak en zich al spoedig ook tot de hoofdplaats uitbreidde.

Te Soerabaija heeft in Mei jl. eene tentoonstelling van landbouw en nijverheidsvoortbrengselen enz. plaats gehad, ter gelegenheid van het aldaar gehouden 3de Indische landbouwcongres, ditmaal door den Gouverneur-Generaal geopend (verg. blz. 1).

Voor de internationale tentoonstelling te Parijs zijn in Indie zoowel door ambtenaren als door particulieren een groot aantal voorwerpen ingezonden, welke in November 1877 te Batavia in eene vóórtentoonstelling zijn vereenigd geworden, alvorens zij naar Parijs werden geëxpedieerd. De Indische Regering heeft, zoo door directe als indirecte hulp, het streven van ambtenaren en particulieren ten deze op onbekrompen wijze gesteund. Het crediet van f 20 000, blijkens 't vorig verslag aanvankelijk ter beschikking van de Indische commissie gesteld, is dan ook achtereenvolgens met f 20 000 en f 24 000 verhoogd.

Van de aan het Gouvernement toebehoorende Indische inzendingen, die te Philadelphia zijn tentoongesteld geweest, is slechts een uiterst klein gedeelte geschikt gebleken om ook te Parijs te worden benuttigd. De voorwerpen, die niet in aanmerking konden komen om derwaarts te worden verzonden, zijn afgestaan aan het Koloniaal Museum van de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering van nijverheid te Haarlem, met uitzondering van de kinabasten, waarover 's Rijks magazijn van geneesmiddelen de beschikking heeft erlangd.

De Minister van Staat, Minister van Kolonien,

VAN BOSSE.

INHOUD

VAN HET

VERSLAG BETREFFENDE NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

[5. 3.]

BIJLAGE A. N°. I—VIII.

(Zie bladz. 1 van het verslag.

STATISTIEK der bevolking van Nederlandsch Indie over 1876. 1)

1) Over de reden waarom de statistiek der bevolking over 1877 nog niet kan worden geleverd, zie men de aanteekening in de eerste noot op blz. 1 van 't versla .

N°. I.

ALGEMEENE STAAT van de sterkte der bevolking van Nederlandsch Indie (met

GEWESTEN.	EUROPEANEN.		CHINEZEN.		ARABIEREN.		ANDERE VREEMDE OOSTERLINGEN. e)	
	Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.	Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.	Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.	Totaal	Waaronder van het mannelijk geslacht.
Java en Madura.								
Bantam	301	172	1 657	939	4	3	2	2
Batavia	5 563	2 966	70 125	36 114	864	551	80	48
Krawang	232	143	3 636	1 858	45	24	»	»
Preanger regentschappen	772	451	1 296	699	77	64	»	»
Cheribon	914	501	16 440	8 441	1 095	646	101	70
Tagal	576	320	5 745	2 942	169	91	»	»
Pekalongan	496	270	4 641	2 459	659	344	46	24
Samarang	2 829	1 528	14 736	7 850	d) 2071	d) 1 042	711	370
Japara	533	306	9 712	4 668	89	50	f) 827	f) 404
Rembang	716	385	15 678	7 441	266	139	»	»
Soerabaija	5 762	2 987	11 677	6 262	1 822	933	363	191
Pasoeroean	1 303	724	4 305	2 274	762	374	f) 664	f) 305
Probolinggo	709	440	1 974	1 053	286	168	»	»
Bezoeki	483	303	907	523	422	219	»	»
Banjoewangi	136	75	236	120	340	195	»	»
Banjoemas	522	291	3 339	1 750	11	5	»	»
Bagelen	a) 406	216	2 559	1 369	26	13	f) 148	f) 114
Kadoe	462	249	5 206	2 831	75	37	4	2
Djokjokarta	1 299	713	1 846	1 045	125	64	17	15
Soerakarta	2 141	1 180	5 682	3 279	33	27	174	103
Madioen	b) 502	285	3 030	1 656	10	7	f) 348	f) 163
Kediri	778	474	6 168	3 422	»	»	»	»
Madura	518	254	c) 3 753	c) 1 853	1 226	565	153	84
Totaal	27 953	15 233	194 348	100 848	10 477	5 561	3 638	1 895
Buitenbezittingen (zie blz. 4 en 5 van dezen staat.)	7 432	3 855	124 789	95 736	4 506	2 307	6 215	4 622
Totaal-generaal	35 385	19 088	319 137	196 584	14 983	7 868	9 853	6 517

uitzondering van het leger) bij het eind van 1876, vergeleken met hetzelfde tijdstip van 1875.

INLANDERS. Totaal.	INLANDERS. Waaronder van het mannelijk geslacht.	Alzoo te zamen op 31 December 1876.	Volgens het vorig verslag bedroeg het cijfer op 31 December 1875.	Vermeerdering in 1876. k)
737 207	352 433	739 171	729 288	9 883
875 988	436 502	952 620	960 013	(l)
266 945	132 878	270 858	265 028	5 830
1 245 572	584 759	1 247 717	1 217 318	30 399
1 201 907	579 715	1 220 457	1 200 376	m) 20 081
885 019	433 217	891 509	876 494	15 015
499 476	242 113	505 318	502 163	n) 3 155
1 238 489	596 058	1 258 836	1 276 596	l)
813 237	390 387	824 398	836 594	l)
969 220	467 321	985 880	h) 960 840	25 040
1 574 182	760 529	1 593 806	1 571 980	21 826
634 705	311 404	641 739	634 791	6 948
425 256	209 229	428 225	425 033	3 192
400 358	194 715	402 170	396 424	5 746
58 725	28 942	59 437	h) 58 603	834
962 365	471 209	966 237	951 356	14 881
1 160 960	570 353	1 164 099	1 176 943	l)
681 055	333 891	686 802	703 065	l)
438 512	209 778	441 799	437 760	4 039
865 072	417 358	873 102	851 672	21 430
(g) 916 200	448 802	920 090	i) 897 188	22 902
670 471	376 508	677 417	659 307	18 110
758 077	373 247	763 727	757 953	5 774
18 278 998	8 921 348	18 515 414	18 346 695	235 085
			Af: Vermindering. (zie aanmerking k) . .	66 366
?	?	?	Blijft: Vermeerdering.	o) 168 719

AANMERKINGEN.

a) In de opgaven over 1875 (ten bedrage van 541) waren ook de Afrikanen begrepen. Deze zijn thans onder de vreemde oosterlingen gerekend (kolommen 8 en 9).

b) Over 1875 beliep het cijfer 498 (de opgaaf van 570 in 't vorig verslag was foutief).

c) Hieronder niet begrepen de zich met de inlandsche bevolking vermengd hebbende afstammelingen van Chinezen; deze werden in vorige jaren onder de Chinezen, maar zijn thans onder de inlanders medegeteld. Van daar het groote verschil met de opgaven over 1875, die het cijfer der Chinezen op Madura stelden op 5827, onder welke 2841 van het mannelijk geslacht.

d) In de Indische stukken is niet toegelicht waaraan het is toe te schrijven dat het cijfer der Arabische bevolking in Samarang zooveel hooger is dan in vroegere jaren.

e) De meeste der onderstaande opgaven zijn veel lager dan de cijfers over 1875. Tot verklaring daarvan diene, dat de inlanders, uit andere gedeelten van Nederlandsch Indie afkomstig, thans niet meer onder de vreemde oosterlingen, maar onder de inboorlingen van Java en Madura zijn gerangschikt. Slechts in een viertal gewesten is de oude rangschikking nog gevolgd; zie volgende noot.

f) Hieronder, bij uitzondering, ook inlanders uit andere gedeelten van Nederlandsch Indie afkomstig.

g) In 1875 893 421, en niet 881 369, zoo als in het vorig verslag werd gezegd.

h) Vergeleken met de opgaaf in 't vorig verslag levert het cijfer eenig verschil op, 't gevolg eener kleine verbetering.

i) Voor het verschil met de opgaaf in 't vorig verslag zie men de aanmerkingen *b* en *g*.

k) Volgens de ontvangen opgaven zou in 1876 in vijf gewesten het bevolkingcijfer bij uitzondering zijn afgenomen, namelijk in Batavia, Samarang, Japara, Bagelen en Kadoe met respectievelijk 7393, 17760, 12106, 12844 en 16263, of te zamen 66 366 zielen. In de vier laatstgenoemde residentien was dit hoofdzakelijk, in Batavia uitsluitend hieraan toe te schrijven, dat het aantal sterfgevallen grooter was dan het aantal geboorten. Dit verschijnsel deed zich, echter in geringe mate, ook in Pekalongan voor, maar de gunstige verhouding tusschen de van elders in dit gewest gekomen en de naar elders vertrokken personen was oorzaak dat hier toch het bevolkingcijfer over 't geheel nog eenigermate toenam.

l) Bij uitzondering is hier het getal inwoners afgenomen (zie aanmerking *k*).

m) Deze vermeerdering is niet uitsluitend aan werkelijke toeneming der bevolking, maar gedeeltelijk aan naauwkeuriger telling toe te schrijven.

n) Verg. het slot van aanmerking *k*.

o) Naar deze opgaaf te oordeelen, bleef ook in 1876, even als in 1875, de bevolkings-aanwas op Java en Madura beneden het cijfer van vorige jaren. Terwijl volgens de gegevens over 1865 t/m 1874 het zielental in dat tienjarig tijdvak gemiddeld jaarlijks met ruim $2\frac{1}{2}$ pct. zou zijn toegenomen, beliep de vermeerdering in 1875 slechts 1 pct. ruim en in 1876 nog minder dan 1 pct. Voor beide jaren wordt dit toegeschreven aan den ongunstigen gezondheidstoestand, waardoor in enkele residentien het aantal sterfgevallen dat der geboorten overtrof en in vele gewesten de geboorten beneden het gewone cijfer bleven.

GEWESTEN.	EUROPEANEN.		CHINEZEN.		ARABIEREN.		ANDERE VREEMDE OOSTERLINGEN.	
	Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.	Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.	Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.	Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.
Buitenbezittingen.								
Gouvernement van Sumatra's Westkust:								
residentie Padangsche Benedenlanden	1 129	563	3 493	3 321	128	66	718	451
residentie Padangsche Bovenlanden	275	143	392	277	26	18	*e*) 145	88
residentie Tapanoli (*g*) .	180	108	713	464	»	»	133	90
Benkoelen.	156	80	516	258	1	1	1	1
Lampongsche districten . .	81	45	226	137	5	5	»	»
Palembang	221	136	4 298	2 611	1 917	851	*m*) 118	64
Oostkust van Sumatra . .	295	223	15 996	15 044	1	1	*p*) 2 803	*p*) 2 603
Riouw en onderhoorigheden	181	107	36 361	33 300	65	41	318	217
Banka	216	112	19 532	13 602	58	37	10	9
Billiton	53	28	5 720	5 169	»	»	*s*) 5	5
Westerafdeeling van Borneo	232	129	26 513	16 663	1 375	744	330	225
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo *w*)	*x*) 321	175	2 517	1 310	292	154	*ij*) 30	17
Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden . .	1 348	674	4 193	2 314	63	52	*f*)	*f*)
Menado *dd*):								
afdeeling Minahassa . .	532	267	2 005	984	25	19	»	»
» Gorontalo . .	50	25	68	50	42	23	»	
Amboina *ii*)	*kk*) 638	780	469	223	274	155	13	4
Ternate.	313	144	399	206	69	39	»	»
Timor en onderhoorigheden	186	98	1 026	533	36	20	»	»
Bali (gedeelte onder Europeesch bestuur):								
afdeeling Boeleleng . .	22	16	345	265	94	58	1 591	848
» Djembrana . .	3	2	7	5	35	23	*qq*)	*qq*)
Totaal	7 432	3 855	124 789	95 736	4 506	2 307	6 215	4 622

INLANDERS. *a)*				
Cijfers die als tamelijk naauwkeurig kunnen worden aangemerkt.	Cijfers bij benadering verkregen.	Cijfers berustende op loutere gissing.	Te zamen.	Volgens het vorig verslag bedroeg het cijfer der inlanders op 31 Dec. 1875.
b) 95 221	*c)* 116 499	»	*d)* 211 720	*d)* 260 688
f)	*f)*	*f)*	*f)*	610 612
g) 86 116	»	»	*g)* 86 116	*g)* 86 087
h) 37 139	*i)* 99 672	*k)* 6 000	142 811	*l)* 141 390
117 225	»	»	117 225	115 782
517 857	»	*n)* 76 000	593 857	*o)* 576 793
q)	*q)*	*q)*	*q)*	*q)*
»	»	*r)* 25 000	*r)* 25 000	34 418
49 518	»	»	49 518	45 922
21 254	»	»	21 254	22 160
t) 56 539	*u)* 93 522	*v)* 204 000	354 061	338 926
»	*z)* 179 140	*aa)* 474 000	*bb)* 653 140	859 504
»	*cc)* 351 785	»	351 785	349 227
122 128	»	»	122 128	*ee)* 120 318
»	*ff)* 101 965	*gg)* 197 000	298 965	*hh)*
ll) 119 093	»	*mm)* 147 000	266 093	*nn)* 254 644
»	*oo)* 2 049	*pp)* 97 000	99 049	98 311
q)	*q)*	*q)*	*q)*	*q)*
»	59 048	»	59 048	54 448
»	12 853	»	12 853	12 823
rr)	*rr)*	*rr)*	*rr)*	*rr)*

A A N M E R K I N G E N.

a) Hoevelen tot het mannelijk geslacht behooren, is alleen voor Benkoelen opgegeven.

b) De opgaaf betreft de hoofdplaats Padang en de afdeeling Painan.

c) De opgaaf betreft de onderafdeeling Ommelanden van Padang en de afdeelingen Priaman en Aijer Bangies en Rau.

d) Het verschil tusschen de totalen van 1875 en 1876 is in de Indische opgaven niet toegelicht.

e) De opgaaf over 1875, bedragende 430, was foutief.

f) Geene opgaven ontvangen.

g) Hieronder niet medegerekend de bevolking van het eiland Nias en van de niet onder geregeld bestuur staande Battaklanden.

h) Voor zooveel de mannen betreft (behalve op het eiland Engano).

i) Voor zooveel de vrouwen en kinderen betreft (met uitzondering als boven).

k) Gezamenlijke bevolking van het eiland Engano.

l) Hieronder thans ook de bevolking van Engano begrepen.

m) De opgaaf over 1875, bedragende 571, was foutief.

n) Bevolking van het rijk Djambi.

o) Hieronder thans ook de bevolking van Djambi begrepen.

p) Het belangrijk verschil met vroegere opgaven is in de uit Indie ontvangen tabellen niet toegelicht.

q) Het cijfer der inlandsche bevolking is niet bekend.

r) Hieronder niet begrepen de bevolking van de afdeeling Tandjong Pinang, waaromtrent geene opgaven zijn ontvangen. Het cijfer der bevolking op de hoofdplaatsen der afdeelingen is bij benadering verkregen, doch niet afzonderlijk opgegeven.

s) Afrikanen.

t) De opgaaf betreft de afdeelingen Sambas en Montrado.

u) De opgaaf betreft de afdeelingen Mampawa, Tajan, Soengei Kakap, Pontianak en Soekadana.

v) De opgaaf betreft de afdeelingen Sintang en Landak.

w) De opgaven betreffende dit gewest zijn niet volledig. Van de (vroegere) afdeeling Groote en Kleine Dajak zijn in 't geheel geen opgaven ontvangen, en voor de afdeeling Koetei en de oostkust ontbreekt het cijfer der aanwezige Europeanen en vreemde oosterlingen.

x) Het cijfer van 't vorig verslag (183), dat belangrijk lager was dan vroegere opgaven, wordt nu gezegd foutief te zijn geweest.

ij) Het belangrijk verschil met de opgaaf over 1875 wordt niet toegelicht gevonden.

z) De opgaaf betreft de afdeelingen Bandjermasin en Kween, Martapoera, Amoenthai en de (vroegere) afdeeling Bekompai en Doessoen.

aa) De opgaaf betreft de afdeelingen Sampit en Koetei en de oostkust.

bb) Aan dit cijfer ontbreekt het bevolkingscijfer der Dajaklanden (zie aanmerking *w*).

cc) Hieronder niet begrepen de bevolking der vorstenrijken, waaromtrent in 't geheel geene opgaven kunnen worden verstrekt.

dd) De bevolking van de rijkjes langs de noordkust van Celebes en van de Sangir- en Talaut-eilanden is niet medegerekend.

ee) In 't vorig verslag is dit cijfer ten onregte achter Gorontalo vermeld.

ff) De opgaaf over 1875, bedragende 83742, was onvolledig.

gg) Deze opgaaf betreft de Tomini-landen.

hh) Geen bruikbare opgaaf ontvangen.

ii) De cijfers betreffende de afdeeling Banda zijn ditmaal niet afzonderlijk opgegeven.

kk) Dit cijfer is veel hooger dan vroeger, maar men vindt de oorzaak niet toegelicht.

ll) In 't vorig verslag werd hiervoor opgegeven 107 644, waaronder 7831 voor de eigenlijke Banda-eilanden. De tegenwoordige opgaaf wordt gezegd juister te zijn.

mm) Deze opgaaf betreft de onderhoorigheden der afdeeling Banda buiten de eigenlijke Banda-eilanden. Daarin is echter nog niet begrepen het cijfer der Alfoersche bevolking op Ceram buiten de afdeeling Wahaai, waaromtrent geene opgaven bekend zijn.—

nn) Hieronder thans ook begrepen de raming van 147 000 zielen voor de onderhoorigheden van Banda, waartoe de voorgaande aanmerking betrekking heeft.

oo) Hier is alleen het aantal der regtstreeksche gouvernementsonderdanen bedoeld.

pp) Deze opgaaf betreft de sultans-onderdanen.

qq) De in vorige verslagen onder deze rubriek, maar thans onder de inlanders opgebragte personen zijn de inlanders afkomstig uit andere gedeelten van den Nederlandsch-Indischen archipel.

rr) Wegens de onvolledigheid der opgaven wordt hier geen totaal uitgetrokken.

N°. II.

VERDEELING van de Europesche en met deze gelijkgestelde bevolking naar geslacht en afkomst.

GEWESTEN.	In Nederlandsch Indie uit Nederlandsche ouders of eene Nederlandsche moeder geborenen, door een Nederlandschen vader erkenden, en kinderen van niet genaturaliseerde vreemdelingen.			Vreemdelingen, waaronder de met Europeanen gelijkgestelden uit andere werelddeelen (bijv. Amerikanen, Armenianen, enz.).			In Nederland of buiten Nederland of Nederlandsch Indie uit Nederlandsche ouders geborenen, zoomede genaturaliseerde vreemdelingen.			TOTAAL.		
	M. a)	V. b)	Te zamen.	M.	V.	Te zamen.	M.	V.	Te zamen.	M.	V.	Te zamen.
Java en Madura.												
Bantam	117	97	214	»	»	»	55	32	87	172	129	301
Batavia.	1 938	1 888	3 826	141	97	238	887	612	1 499	2 966	2 597	5 563
Krawang	117	83	200	7	2	9	19	4	23	143	89	232
Preanger regentschappen .	282	268	550	22	5	27	147	48	195	451	321	772
Cheribon	374	373	747	11	»	11	116	40	156	501	413	914
Tagal	248	218	466	11	1	12	61	37	98	320	256	576
Pekalongan	181	216	397	7	2	9	82	8	90	270	226	496
Samarang.	1 072	1 051	2 123	26	10	36	430	240	670	1 528	1 301	2 829
Japara	240	205	445	16	4	20	50	18	68	306	227	533
Rembang	292	299	591	5	»	5	88	32	120	385	331	716
Soerabaija.	1 856	1 792	3 648	96	80	176	1 035	903	1 938	2 987	2 775	5 762
Pasoeroean	532	528	1 060	11	2	13	181	49	230	724	579	1 303
Probolinggo	316	244	560	11	2	13	113	23	136	440	269	709
Bezoeki	186	163	349	3	2	5	114	15	129	303	180	483
Banjoewangi.	55	55	110	6	»	6	14	6	20	75	61	136
Banjoemas	201	207	408	1	»	1	89	24	113	291	231	522
Bagelen	166	177	343	10	»	10	40	13	53	216	190	406
Kadoe	191	196	387	7	4	11	51	13	64	249	213	462
Djokjokarta	645	568	1 213	8	2	10	60	16	76	713	586	1 299
Soerakarta.	1 009	918	1 927	15	1	16	156	42	198	1 180	961	2 141
Madioen	221	191	412	2	»	2	62	26	88	285	217	502
Kediri	308	261	569	12	3	15	154	40	194	474	304	778
Madura.	220	251	471	3	3	6	31	10	41	254	264	518
Te zamen. . .	10 767	10 249	21 016	431	220	651	4 035	2 251	6 286	15 233	12 720	27 953

(a) Personen van het mannelijk geslacht (volwassenen en kinderen).

(b) „ „ „ vrouwelijk „ „ „ „

GEWESTEN.	In Nederlandsch Indie uit Nederlandsche ouders of eene Nederlandsche moeder geborenen, door een Nederlandschen vader erkenden, en kinderen van niet genaturaliseerde vreemdelingen.			Vreemdelingen, waaronder de met Europeanen gelijkgestelden uit andere werelddeelen (bijv. Amerikanen, Armenianen, enz.).			In Nederland of buiten Nederland of Nederlandsch Indie uit Nederlandsche ouders geborenen, zoomede genaturaliseerde vreemdelingen.			TOTAAL.		
	M.	V.	Te zamen.	M.	V.	Te zamen.	M.	V.	Te zamen.	M.	V.	Te zamen
Buitenbezittingen.												
Gouvernement van Sumatra's Westkust:												
Padangsche Benedenlanden	430	487	917	14	2	16	119	77	196	563	566	1 129
Padangsche Bovenlanden.	108	117	225	9	»	9	26	15	41	143	132	275
Tapanoli	75	49	124	9	8	17	24	15	39	108	72	180
Benkoelen.	62	68	130	»	»	»	18	8	26	80	76	156
Lampongsche districten . .	30	26	56	»	»	»	15	10	25	45	36	81
Palembang	95	63	158	3	»	3	38	22	60	136	85	221
Oostkust van Sumatra . .	54	34	88	111	23	134	58	15	73	223	72	295
Riouw en onderhoorigheden	66	63	129	5	1	6	36	10	46	107	74	181
Banka	82	91	173	1	»	1.	29	13	42	112	104	216
Billiton	19	25	44	»	»	»	9	»	9	28	25	53
Westerafdeeling van Borneo	103 c) (79)	99 (85)	202 (164)	2	»	2	24 (32)	4 (14)	28 (46)	129 (113)	103 (99)	232 (212)
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	131	127	258	6	3	9	38	16	54	175	146	321
Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden . .	562	631	1 193	9	»	9	103	43	146	674	674	1 348
Menado:												
afdeeling Minahassa . .	223	249	472	2	»	2	42	16	58	267	265	532
» Gorontalo . .	22	23	45	»	»	»	3	2	5	25	25	50
Amboina	724	837	1 561	6	2	8	50	19	69	780	858	1 638
Ternate.	125	161	286	»	»	»	19	8	27	144	169	313
Timor en onderhoorigheden	78	85	163	1	»	1	19	3	22	98	88	186
Bali (gedeelte onder Europeesch bestuur):												
afdeeling Boeleleng. . .	6	4	10	5	»	5	5	2	7	16	6	22
» Djembrana . .	2	1	3	»	»	»	»	»	»	2	1	3
Te zamen . . .	2 997 c)(2 695)	3 240 (2 861)	6 237 (5 556)	183 (113)	39 (31)	222 (144)	675 (588)	298 (255)	973 (843)	3 855 (3 396)	3 577 (3 147)	7 432 (6 543)
Totaal voor geheel Nederlandsch Indie.	13 764	13 489	27 253	614	259	873	4 710	2 549	7 259	19 088	16 297	35 385

(c) De cijfers tusschen ( ) geplaatst zijn verbeterde opgaven over 1875. De gewijzigde totalen, voor de verschillende buitenbezittingen te zamen, vinden hunne verklaring, behalve in de herziening der opgaven betreffende de Westerafdeeling van Borneo, ook hierin dat bij de zamenstelling van den staat over 1875, ten gevolge eener misstelling in Indie, de opgaven omtrent Celebes, Menado, de Molukken, Timor en Bali, welke hare plaats behoorden te vinden in de kolommen 5 t/m 7, abusievelijk zijn gerangschikt in de kolommen 8 t/m 10, terwijl omgekeerd in deze laatste kolommen behooren gelezen te worden de cijfers omtrent genoemde gewesten voorkomende in de kolommen 5 t/m 7.

N. III.

BEROEPEN EN BEDRIJVEN, uitgeoefend door Europeanen en met dezen gelijkgestelden.

GEWESTEN	Personen in 's lands burgerlijken dienst en door het Gouvernement bezoldigd.	Personen door het Gouvernement benoemd of toegelaten, maar niet bezoldigd (geneeskundigen, notarissen, procureurs, enz.).	Handelaren.	Nijverheidsondernemers en zij die ambachten in het groot uitoefenen met inlandsche werklieden.	Ambachts- en handwerkslieden.	Landbouw-industrieelen, daaronder ook hunne Europesche administrateurs en andere geëmploijeerden.	Personen die andere niet speciaal genoemde bedrijven uitoefenen.	Gepensioneerde landsdienaren (daaronder ook gegageerde militairen).	*AANMERKINGEN.*
Java en Madura.									
Bantam	48	1	6	4	2	24	2	4	
Batavia	1197	52	*b*) 579	144	69	118	27	131	
Krawang	19	3	»	2	»	45	»	4	
Preanger regentschappen	141	13	17	31	3	83	»	13	
Cheribon	120	10	31	*f*) 13	»	*g*) 96	3	8	
Tagal	51	5	14	5	3	85	»	10	
Pekalongan	41	9	4	3	1	49	»	11	
Samarang	*a*) 245	27	*c*) 143	*a*) 48	4	116	26	*a*) 92	
Japara	56	11	4	*a*) 9	»	68	4	5	
Rembang	93	10	8	7	2	72	2	14	
Soerabaija	*a*) 345	19	*d*) 210	79	166	135	21	144	
Pasoeroean	126	12	*e*) 20	13	3	151	10	19	
Probolinggo	47	9	31	2	7	135	»	9	
Bezoeki	49	5	8	4	2	101	»	»	
Banjoewangi	31	4	2	9	4	11	»	»	
Banjoemas	72	4	6	7	2	57	»	25	
Bagelen	59	3	7	*a*) 1	2	22	»	19	
Kadoe	*a*) 41	5	2	*a*) 7	1	70	1	12	
Djokjokarta	32	10	7	14	1	174	*h*) 89	98	
Soerakarta	69	15	15	36	»	484	*i*) 78	72	
Madioen	70	6	3	5	2	46	2	11	
Kediri	66	5	7	8	3	193	3	1	
Madura	78	3	3	2	»	4	10	6	
Te zamen	3096	241	1127	453	277	2339	278	708	

a) De opgaaf in 't vorig verslag was foutief.

b) Waaronder 452 handelsgeëmploijeerden.

c) Waaronder 72 handelsgeëmploijeerden.

d) Waaronder 106 handelsgeëmploijeerden.

e) Waaronder 5 handelsgeëmploijeerden.

f) Bij de invulling der opgaven over 1875 zijn een aantal geëmploijeerden op de suikerfabrieken beschouwd als geplaatst bij nijverheidsondernemingen in stede van bij landbouwinrigtingen. Van daar het verschil met de opgaaf in 't vorig verslag.

g) Voor het verschil met de opgaaf over 1875 zie men de voorgaande aanmerking.

h) In dienst bij den sultan en bij prins PAKOE ALAM, en voorts geëmploijeerden bij nijverheidsondernemers of kleinhandelaren.

i) Voor het meerendeel in dienst bij den soesoehoenan, bij prins MANGKOE NEGORO en bij den opiumpachter.

GEWESTEN.	Personen in 's lands burgerlijken dienst en door het Gouvernement bezoldigd.	Personen door het Gouvernement benoemd of toegelaten, maar niet bezoldigd (geneeskundigen, notarissen, procureurs, enz.).	Handelaren.	Nijverheidsondernemers en zij die ambachten in het groot uitoefenen met inlandsche werklieden.	Ambachts- en handwerkslieden.	Landbouw-industrieëlen, daaronder ook hunne Europesche administrateurs en andere geëmploijeerden.	Personen die andere niet special genoemde bedrijven uitoefenen.	Gepensioneerde landsdienaren (daaronder ook gegageerde militairen).	AANMERKINGEN.
Buitenbezittingen.									
Gouvernement van Sumatra's Westkust.	299	15	22	21	2	15	»	43	*k*) De opgaaf over 1875 was onvolledig; het juiste bedrag was 145.
Benkoelen	34	»	3	1	»	»	»	»	*l*) Als boven; het juiste cijfer was 39.
Lampongsche districten . .	23	»	»	2	»	»	»	»	*m*) Hieronder 6 handelsgeëmploijeerden.
Palembang	54	2	1	1	»	»	1	3	*n*) „ 2 „ „
Oostkust van Sumatra . . .	25	1	2	5	»	190	»	»	*o*) „ 32 „ „
Riouw en onderhoorigheden.	33	»	*m*) 14	2	2	2	1	»	
Banka	64	1	»	1	»	»	»	2	
Billiton	6	1	»	»	»	16	»	»	
Westerafdeeling van Borneo.	39	2	*n*) 6	»	»	»	»	2	
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	66	1	8	4	3	»	»	2	
Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden	*k*) 160	2	*o*) 89	26	5	26	4	19	
Menado:									
afdeeling Minahassa. . .	*l*) 42	10	15	8	3	28	2	3	
» Gorontalo. . .	8	»	9	»	»	»	»	»	
Amboina	84	»	27	4	»	134	1	23	
Ternate	18	»	6	2	»	»	2	11	
Timor en onderhoorigheden .	29	5	2	»	2	9	1	»	
Bali (gedeelte onder Europeesch bestuur):									
afdeeling Boeleleng. . .	5	2	5	»	»	»	»	»	
» Djembrana . .	1	»	»	»	»	»	»	»	
Te zamen . . .	990	42	209	77	17	420	12	108	
Totaal voor geheel Nederladdsch Indie	4086	283	1336	530	294	2759	290	816	

N°. IV. BEROEPEN EN BEDRIJVEN, uitgeoefend

GEWESTEN.	1. Hoofden van rang.			2.	3.	4.	5. Handelaren.		6. Nijverheids-ondernemers.		7.	8. Landbouw-industrieelen.		9.
	bezoldigd.	door het Gouvernem. aangesteld maar niet bezoldigd.	erkende (alleen in de buitenbezittingen).	Aangestelde of erkende geestelijken.	Hoofden van dessa's of kampongs.	Hadji's.	in 't groot.	in 't klein.	in 't groot.	in 't klein.	Pachters en onderpachters van 's lands middelen.	hoofden van ondernemingen (eigenaars of huurders).	vaste geëmploijeerden op particuliere landen of andere landbouw-ondernemingen.	Ambachts- en handwerkslieden.
INLAN														
JAVA EN MADURA.														
Bantam	185	9	»	* 526	1814	2331	1	5420	»	1292	54	»	81	598
Batavia	71	183	»	1136	*1641	1909	»	15194	»	784	2	40	7772	4166
Krawang	49	12	»	172	521	117	»	1809	»	193	18	»	59	326
Preanger regentschapp.	c)*584	*	»	2185	*1553	3639	55	18841	57	2992	5	»	4024	3532
Cheribon	284	d) 8	»	2065	*1355	1556	41	12173	92	2605	18	»	278	4425
Tagal	187	1	»	* 582	*1081	1122	28	14080	»	3242	41	»	95	2099
Pekalongan	143	1	»	* 385	*1401	1106	»	8484	»	1112	»	»	19	1285
Samarang	311	1	»	2328	2835	4868	138	16016	13	* 9195	74	2	422	3685
Japara	193	»	»	862	1277	2302	34	5824	»	2329	3	»	101	2534
Rembang	247	1	»	731	*2083	832	* 34	4258	»	2598	3	»	75	1923
Soerabaija	331	1	»	*1012	5235	*4748	321	14541	7	10655	20	5	286	12046
Pasoeroean	377	3	»	866	*1793	855	7	8226	»	5715	6	»	518	1500
Probolinggo	145	1	»	379	550	134	»	7350	»	2647	1	»	195	1097
Bezoeki	172	1	»	450	* 576	174	8	4035	»	2341	»	»	350	803
Banjoewangi	31	1	»	172	* 108	163	9	314	7	38	»	»	»	134
Banjoemas	278	9	»	740	1345	515	6	6573	»	1305	»	»	99	1244
Bagelen	252	»	»	1653	2643	1052	»	32694	»	886	5	»	339	1650
Kadoe	* 146	»	»	1257	*3275	1006	»	13674	»	642	»	»	318	880
Djokjokarta	† l)		»	1060	†	842	53	15006	52	»	»	»	»	8333
Soerakarta	†	†	»	1453	†	819	58	7516	»	1343	64	»	618	7400
Madioen	360	»	»	1443	*1610	780	3	3697	»	1803	1	»	»	826
Kediri	284	»	»	106	1365	389	25	3800	22	1524	34	»	600	1390
Madura	* 84	80	»	598	1184	568	618	* 15371	»	* 1221	442	»	24	* 3584
Totaal	4714	o) 312	»	22161	35245	31827	1439	234896	250	56462	791	47	16273	65460
BUITENBEZITTINGEN.														
Gouvernement van Sumatra's Westkust	†	†	†	†	†	5274	48	10579	2	2572	»	»	8	5369
Benkoelen	†	†	†	†	†	138	2	1010	»	117	2	»	»	162
Lampongsche districten.	†	†	†	†	†	676	34	1104	»	227	1	»	»	250
Palembang	†	†	†	†	†	2639	918	5199	»	* 3	6	»	»	3494
Oostkust van Sumatra	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Riouw en onderhoorigheden	†	†	†	†		93	»	4391	»	77	27	»	»	340

1) De groote afwisseling die zich vaak in de opgaven dezer tabel over verschillende jaren vertoont, en waarop laatstelijk nog in 't vorig bij hen, die de opgaven leveren, bestaat aangaande de rubrieken waartoe de op te geven personen behooren; zoo bijv. omtrent de personen over 1875 voor verschillende gewesten onder de hoofden van dessa's of kampongs (kolom 3) tevens de leden van het dessabestuur begrepen aangewezen. Toch doen zich nog hier en daar, bij vergelijking met den staat over 1875, andermaal opvallende verschillen voor, waaromtrent

door inlanders en vreemde oosterlingen. [1])

10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.				
Personen die hun bestaan vinden in:						Bedrijven die niet onder een der vorige groepen kunnen worden gebragt.				
den landbouw.	den scheepsbouw.	de scheepvaart.	de vischvangst.	de veeteelt.	den mijnbouw.	bezoldigde beambten.	dagiooners.	huisbedienden.	pradjoerits.	bedrijven niet tot eene bijzondere groep te brengen. (a)
DERS.										
154314	4	356	1605	25	»	362	533	636	»	126
137368	14	915	b) 2178	3993	»	934	64639	8389	158	295
16371	15	136	861	»	»	99	746	229	40	85
190522	25	81	954	133	»	* 1174	2649	8989	117	601
* 184584	36	528	1806	»	»	561	16358	7827	134	840
98590	8	8	3235	1085	»	249	4659	705	68	30
47497	»	118	1204	29	»	256	5279	599	90	600
203676	35	829	2796	14	»	565	14407	3137	»	771
88914	109	435	e) 5573	»	»	290	852	1198	34	192
155751	182	245	f) 5516	12	»	596	8924	1988	91	163
193928	78	3000	g) 12787	283	»	758	41541	1150	136	982
95510	»	135	h) 4125	137	»	319	12012	1634	103	596
56560	1	763	i) 2372	»	»	222	1793	965	»	38
59877	6	979	k) 747	»	»	266	2572	317	»	1134
8206	»	41	156	»	»	193	22	»	»	»
127678	21	216	1193	177	»	434	613	784	166	67
179199	»	»	2784	171	»	349	8483	2696	36	64
138762	»	»	»	722	»	183	593	220	33	4
†	»	»	198	480	»	†	409	492	»	98
†	»	»	326	17384	»	†	6398	4347	10	597
117760	»	38	62	67	»	403	2112	419	120	278
106478	»	75	136	87	»	404	3976	751	168	380
* 97467	454	13659	m) *21015	*1627	»	n) 369	6413	2432	1004	* 545
2459012	988	22557	71429	26426	»	8986	205983	49904	2508	8486
†	264	1197	3463	1534	13	p) 629	6370	699	»	5
31790	12	162	210	97	»	148	2373	214	»	»
27078	»	384	167	79	»	137	»	57	»	»
154984	298	366	1245	54	»	* 407	3481	380	7	»
†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
1303	188	356	3184	3	2	113	73	79	»	»

Aanmerkingen.

a) Waar onder de rubriek „Inlanders" deze kolom is ingevuld, zijn daarin schier enkel opgenomen onderwijzers bij het particulier inlandsch onderwijs, vooral bij priesterscholen, zoomede houders van pandhuizen en hunne geëmploijeerden.

Onder het cijfer betreffende Samarang zijn nog begrepen 28 beambten bij de Spoorwegmaatschappij.

De rubriek „Vreemde oosterlingen" vermeldt in deze kolom hoofdzakelijk houders van pandhuizen en hunne geëmploijeerden (Chinezen); bovendien zijn er voor sommige gewesten ook Chinesche onderwijzers onder begrepen, als: voor Batavia 38, Cheribon 18, Soerabaija 12, Pasoeroean 2, Bezoeki 1, Banjoemas 1, Soerakarta 5, Madioen 3 en Kediri 1.

b) Hieronder 197 eigenaren van vischvijvers.

c) Zie de noot aan den voet dezer bladzijde.

d) Aanwezig op de particuliere landen (in 1875 ten onregte onvermeld gelaten).

(e) Hieronder 3108 eigenaren van vischvijvers.

f) Idem 570 idem.

g) Idem 3314 idem.

h) Idem 498 idem.

i) Idem 568 idem.

k) Idem 109 idem.

l) Waar geene bruikbare opgaven konden worden geleverd, is een † ingevuld.

m) Hieronder 1322 eigenaren van vischvijvers.

n) Daarenboven nog 218 door het inlandsch bestuur bezoldigde lagere hoofden.

o) Hieronder zijn thans ook medegerekend hoofden van inlanders, afkomstig uit andere gedeelten van den Nederlandsch Indischen archipel, zoo als Maleijers, Boeginezen enz., die vroeger onder de vreemde oosterlingen werden opgebragt.

p) Waaronder 105 opvarenden op 's lands vaartuigen.

verslag gewezen werd (zie aldaar de noot aan den voet van bijlage A, n°. IV), is veelal het gevolg van de uiteenloopende opvatting welke die tot de (bezoldigde) hoofden van rang (kolom 1) of tot de bezoldigde beambten (kolom 16) te brengen zijn. Verder waren in de opgaven geworden. Waar in de uit Indie ontvangen tabel over 1876 eenig cijfer als meer naauwkeurig of verbeterd is opgegeven, is dit door een * de Indische gegevens geenerlei toelichting verschaffen.

GEWESTEN.	1. Hoofden van rang. bezoldigd.	1. door het Gouvernem. aangesteld maar niet bezoldigd.	1. erkende (alleen in de buitenbezittingen).	2. Aangestelde of erkende geestelijken.	3. Hoofden van dessa's of kampongs.	4. Hadji's.	5. Handelaren. in 't groot.	5. in 't klein.	6. Nijverheids-ondernemers. in 't groot.	6. in 't klein.	7. Pachters en onderpachters van 's lands middelen.	8. Landbouw-industrieelen. hoofden van ondernemingen (eigenaars of huurders).	8. vaste geëmploijeerden op particuliere landen of andere landbouwondernemingen.	9. Ambachts- en handwerkslieden.
Banka	†	†	†	†	†	289	12	324	»	2	»	»	»	220
Billiton	†	†	†	†	†	38	»	457	»	64	»	»	»	298
Westerafd. van Borneo	†	†	†	†	†	*438	2	914	»	»	11	»	»	226
Zuider- en Oosterafd. van Borneo *g*)	†	†	†	†	†	2503	373	6300	»	3844	»	»	3	1984
Gouvernement v. Celebes en onderhoorigheden	†	†	†	†	†	335	107	5366	»	2157	10	»	684	2066
Menado: Minahassa	†	†	†	†	†	3	»	77	1	85	1	»	5728	518
Menado: Gorontalo	†	†	†	†	†	10	3	1187	»	8300	»	»	815	398
Amboina	†	†	†	†	†	83	»	561	»	»	»	»	»	1198
Ternate	†	†	†	†	†	13	»	70	»	»	»	»	»	20
Timor en onderhoorigheden	†	†	†	†	†	»	»	101	»	18	»	»	»	73
Bali (ged. onder Eur. bestuur): Djembrana	†	†	†	†	†	71	5	37	»	6	1	»	»	20
Bali (ged. onder Eur. bestuur): Boeleleng	†	†	†	†	†	26	15	84	»	»	»	»	»	»

VREEMDE

JAVA EN MADURA.	1. bezoldigd.	1. door het Gouvernem. aangesteld maar niet bezoldigd.	1. erkende.	2.	3.	4.	5. in 't groot.	5. in 't klein.	6. in 't groot.	6. in 't klein.	7.	8. hoofden.	8. vaste geëmploijeerden.	9.
Bantam	»	1	»	»	7	»	5	110	»	3	28	2	»	225
Batavia	14	33	»	8	119	»	124	4202	11	158	59	137	375	2544
Krawang	»	3	»	»	2	»	»	240	»	47	97	4	»	100
Preanger regentschapp.	»	»	»	»	2	4	30	242	31	24	11	»	27	49
Cheribon	»	9	»	6	47	»	198	2452	9	126	90	»	25	202
Tagal	»	4	»	»	18	»	20	1208	7	112	168	»	5	38
Pekalongan	»	4	»	1	7	»	31	723	»	35	16	»	4	12
Samarang	»	18	»	»	43	»	94	2067	19	449	200	6	5	170
Japara	»	7	»	»	15	6	146	609	4	187	164	»	18	30
Rembang	»	12	»	7	26	»	41	1068	4	46	219	»	1	55
Soerabaija	1	15	»	»	28	»	762	2306	40	161	178	21	98	378
Pasoeroean	1	10	»	»	4	2	15	692	5	30	99	»	133	41
Probolinggo	»	2	»	»	1	»	4	178	1	58	45	»	38	75
Bezoeki	»	2	»	»	4	»	16	227	»	10	50	»	16	35
Banjoewangi	»	2	»	»	2	»	6	72	»	7	1	»	»	1
Banjoemas	»	1	»	»	9	»	28	484	2	15	36	»	»	71
Bagelen	»	2	»	»	8	»	20	440	1	4	55	»	24	16
Kadoe	»	4	»	»	7	»	4	949	»	6	96	»	44	10
Transporteeren	16	129	»	22	349	12	1544	18269	134	1478	1612	170	813	405[illegible]

10. den landbouw.	11. den scheepsbouw.	12. de scheepvaart.	13. de vischvangst.	14. de veeteelt.	15. den mijnbouw.	16. bezoldigde beambten.	16. daglooners.	16. huisbedienden.	16. pradjoerits.	16. bedrijven niet tot eene bijzondere groep te brengen. (a)	Aanmerkingen.
Personen die hun bestaan vinden in:						Bedrijven die niet onder een der vorige groepen kunnen worden gebragt.					
†	17	275	520	81	36	137	244	33	»	2	q) Van de Dajaklanden en van de afdeeling Koetei en de oostkust zijn geene opgaven ontvangen.
3967	32	117	1035	22	»	72	174	»	»	»	
41466	50	52	470	231	18	243	167	60	»	48	r) Hieronder 315 bezitters van vischvijvers.
†	1247	317	3890	3125	1197	121	1056	26	»	143	
83877	495	4633	5227	1877	»	273	236	167	»	»	
†	»	9	833	1	»	41	135	40	»	140	
†	85	265	1127	»	133	20	530	»	»	»	
8904	204	155	8375	2	»	200	»	»	»	»	
»	»	65	255	»	»	»	»	62	»	»	
2462	5	41	81	»	»	163	»	72	»	»	
520	14	64	94	»	»	»	»	15	»	21	
†	»	»	403	»	»	»	702	»	»	»	

OOSTERLINGEN.

89	»	4	13	»	»	»	55	»	»	»
4696	31	85	r) 410	82	»	»	4312	85	»	134
88	1	»	54	»	»	»	142	17	»	»
»	2	»	»	1	»	»	»	25	»	7
95	»	26	8	84	»	»	873	24	»	123
»	»	»	»	39	»	»	»	4	»	65
»	»	18	»	»	»	»	27	»	»	21
»	»	»	»	»	»	»	1788	44	»	70
»	3	56	»	»	»	»	26	5	»	100
»	»	1	»	»	»	»	877	»	»	153
»	»	38	»	6	»	7	112	»	»	119
»	»	»	»	»	»	»	166	»	»	76
»	»	»	»	3	»	»	31	»	»	27
»	2	»	»	»	»	»	10	»	»	16
1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	51	»	»	20
»	»	»	»	»	»	»	3	»	»	57
»	»	»	»	1	»	»	47	62	»	33
4969	39	228	486	216	»	7	8520	266	»	1021

GEWESTEN.	1. Hoofden van rang.			2.	3.	4.	5. Handelaren.		6. Nijverheids-ondernemers.		7.	8. Landbouw-industrieelen.		9.
	bezoldigd.	door het Gouvernem. aangesteld maar niet bezoldigd.	erkende (alleen in de buitenbezittingen).	Aangestelde of erkende geestelijken.	Hoofden van dessa's of kampongs.	Hadji's.	in 't groot.	in 't klein.	in 't groot.	in 't klein.	Pachters en onderpachters van 's lands middelen.	hoofden van ondernemingen (eigenaars of huurders).	vaste geëmploijeerden op particuliere landen of andere landbouwondernemingen.	Ambachts- en handwerkslieden.
Per transport . .	16	129	»	22	349	12	1544	18269	134	1478	1612	170	813	4052
Djokjokarta	»	3	»	»	4	»	4	205	6	8	270	»	»	18
Soerakarta	»	4	»	»	7	»	33	762	»	39	487	»	61	31
Madioen	»	5	»	»	6	»	13	285	»	21	215	»	»	43
Kediri	»	6	»	»	7	»	22	745	4	27	211	»	23	339
Madura	1	8	»	18	26	»	19	1351	»	27	132	»	»	35
Totaal . .	17	* 155	»	40	399	12	1635	21617	144	1600	2927	170	897	4518
De opgegeven totalen waren naar den landaard der personen verdeeld als volgt:														
Chinezen	12	128	»	19	368	»	1455	18704	137	1538	2925	147	880	4461
Arabieren	2	17	»	5	13	6	150	1690	7	16	2	20	2	3
Andere vreemde oosterlingen	3	10	»	16	18	6	30	1223	»	46	»	3	15	54
Totaal . .	17	155	»	40	399	12	1635	21617	144	1600	2927	170	897	4518
BUITENBEZITTINGEN.														
Gouvernement van Sumatra's Westkust . .	»	12	»	4	»	1	73	668	»	702	112	»	35	381
Benkoelen	»	1	»	»	»	»	6	32	»	»	9	»	»	»
Lampongsche districten.	»	1	»	»	1	»	11 s)	83	»	10	3	»	»	5
Palembang	2	4	3	3	16	69	143	821	»	33	12	»	»	327
Oostkust van Sumatra .	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Riouw en onderhoorigheden	11	24	»	14	83	7	»	t) 1766	361	722	724	»	1032	4994
Banka	27	»	»	1	19	»	17	228	32	26	59	»	»	367
Billiton	2	2	»	1	3	»	7	290	»	35	42	»	»	255
Westerafd. van Borneo.	17	7	6	1	52	24	26	1874	»	120	166	»	101	938
Zuider- en Oosterafd. van Borneo	»	6	1	3	10	»	49	438	»	3	3	»	»	58
Gouvernem. van Celebes en onderhoorigheden .	3	3	»	1	»	»	38	1094	»	3	174	6	14	223
Transporteeren . .	62	60	10	28	184	101	370	7294	393	1654	1304	6	1182	7548

10.	11.	12.	13.	14.	15.	16. Bedrijven die niet onder een der vorige groepen kunnen worden gebragt.					
Personen die hun bestaan vinden in:											
den landbouw.	den scheepsbouw.	de scheepvaart.	de vischvangst.	de veeteelt.	den mijnbouw.	bezoldigde beambten.	dagiooners.	huisbedienden.	pradjoerits.	bedrijven niet tot eene bijzondere groep te brengen. (a)	*Aanmerkingen.*
4969	39	228	486	216	»	7	8520	266	»	1021	s) Waaronder 11 handelsgeëmploijeerden.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	60	t) Waaronder 164 handelsgeëmploijeerden.
»	»	»	»	30	»	»	224	»	»	42	
»	»	2	1	3	»	1	77	»	»	67	
»	»	»	»	»	»	»	51	»	»	63	
111	12	263	335	»	»	»	»	8	»	54	
5080	51	493	822	249	»	8	8872	274	»	1307	
5012	39	237	542	207	»	»	8748	268	»	1278	
»	»	29	»	2	»	»	13	6	»	11	
68	12	227	280	40	»	8	111	»	»	18	
5080	51	493	822	249	»	8	8872	274	»	1307	
139	»	25	»	23	»	7	47	19	»	29	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6	
6	»	1	2	6	»	»	»	»	»	»	
195	»	124	»	»	»	»	60	»	»	19	
†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	
5314	19	504	126	93	300	2	1594	22	»	4	
303	7	55	877	133	7926	»	395	64	»	20	
67	»	6	»	»	3716	»	402	»	»	10	
3357	89	78	228	578	1877	»	1922	7	»	18	
22	35	50	»	18	52	3	35	»	»	5	
»	»	5	9	»	»	»	»	1	»	»	
9403	150	848	1242	851	13871	12	4455	113	»	111	

GEWESTEN.	1. Hoofden van rang.			2.	3.	4.	5. Handelaren.		6. Nijverheids-ondernemers.		7.	8. Landbouw-industrieelen.		9.
	bezoldigd.	door het Gouvernem. aangesteld maar niet bezoldigd.	erkende (alleen in de buitenbezittingen).	Aangestelde of erkende geestelijken.	Hoofden van dessa's of kampongs.	Hadji's.	in 't groot.	in 't klein.	in 't groot.	in 't klein.	Pachters en onderpachters van 's lands middelen.	hoofden van ondernemingen (eigenaars of huurders).	vaste geëmploijeerden op particuliere landen of andere landbouw-ondernemingen.	Ambachts- en handwerkslieden.
Per transport . .	62	60	10	28	184	101	370	7294	393	1654	1304	6	1182	7548
Menado { Minahassa .	»	4	»	3	1	»	31	226	6	3	8	»	»	13
Menado { Gorontalo. .	»	1	»	»	»	»	7	24	»	»	1	»	13	»
Amboina.	1	4	»	»	1	»	»	146	»	»	4	»	»	6
Ternate	»	3	»	»	2	2	2	90	»	»	4	»	»	2
Timor en onderhoorigheden	»	1	»	2	»	»	2	264	»	4	3	»	»	22
Bali (ged. ond. Eur. bestuur) { Djembrana.	»	»	»	»	»	»	5	10	»	»	2	»	»	»
Bali (ged. ond. Eur. bestuur) { Boeleleng .	»	4	3	1	6	34	137	162	»	»	»	»	»	28
Totaal . .	63	77	13	34	194	137	554	8216	399	1661	1326	6	1195	7619
De opgegeven totalen waren naar den landaard der personen verdeeld als volgt:														
Chinezen.	59	70	6	24	184	»	293	7341	398	1640	1321	6	1188	7362
Arabieren	3	3	3	3	6	94	145	467	1	»	5	»	1	19
Andere vreemde oosterlingen	1	4	4	7	4	43	116	408	»	21	»	»	6	238
Totaal . .	63	77	13	34	194	137	554	8216	399	1661	1326	6	1195	7619

10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.					
Personen die hun bestaan vinden in:						Bedrijven die niet onder een der vorige groepen kunnen worden gebragt.					
den landbouw.	den scheepsbouw.	de scheepvaart.	de vischvangst.	de veeteelt.	den mijnbouw.	bezoldigde beambten.	daglooners.	huisbedienden.	pradjoerits.	bedrijven niet tot eene bijzondere groep te brengen. (a)	Aanmerkingen.
9403	150	848	1242	851	13871	12	4455	113	»	111	
1	1	»	12	12	»	»	45	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6	
8	»	5	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
234	»	57	52	»	»	»	204	»	»	»	
9646	151	910	1306	863	13871	12	4704	113	»	119	
9376	151	704	1254	827	13871	3	4567	99	»	119	
19	»	125	»	2	»	»	10	»	»	»	
251	»	81	52	34	»	9	127	14	»	»	
9646	151	910	1306	863	13871	12	4704	113	»	119	

N°. V.

VERMEERDERING en VERMINDERING gedurende 1876 van het aantal vreemde oosterlingen in elk gewest, ten gevolge van vestiging en vertrek.

GEWESTEN.	CHINEZEN.				ARABIEREN.				ANDERE VREEMDE OOSTERLINGEN.			
	Gekomen van:		Vertrokken naar:		Gekomen van:		Vertrokken naar:		Gekomen van:		Vertrokken naar:	
	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.	andere gedeelten van Ned. Indie.	het vasteland van Azie.
Java en Madura.												
Bantam	25	»	30	6	»	»	5	»	2	»	»	»
Batavia	2895	649	3318	596	36	23	73	27	13	»	31	3
Krawang	303	4	83	2	15	2	5	3	»	»	»	»
Preanger regentschappen	144	»	134	»	38	»	1	»	»	»	»	»
Cheribon	465	154	361	123	24	3	52	4	»	»	6	»
Tagal	555	1	712	3	40	1	39	2	»	»	»	»
Pekalongan	363	2	284	4	22	2	27	2	»	»	2	»
Samarang	1337	220	1167	227	96	8	63	4	23	3	5	»
Japara	405	»	484	»	10	»	2	»	37	»	26	»
Rembang	238	»	498	»	2	»	3	»	»	»	»	»
Soerabaija	348	133	237	65	20	51	165	75	11	20	110	»
Pasoeroean	185	»	99	»	48	»	15	»	»	»	14	»
Probolinggo	213	»	107	»	»	»	5	»	»	»	»	»
Bezoeki	36	6	19	»	21	1	24	»	»	»	»	»
Banjoewangi	13	»	15	»	6	»	2	»	»	»	»	»
Banjoemas	135	»	206	»	1	»	4	»	»	»	»	»
Bagelen	166	»	160	»	»	»	1	»	(a) 11	»	(a) 21	»
Kadoe	594	31	507	11	12	»	5	»	»	»	»	»
Djokjokarta	»	»	9	9	4	»	»	»	»	»	»	»
Soerakarta	134	75	310	107	3	»	7	»	2	»	20	»
Madioen	310	»	215	»	3	»	3	»	25	»	14	»
Kediri	364	27	178	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Madura	46	»	70	»	41	»	2	»	»	»	»	»
Te zamen	9274	1302	9203	1153	442	91	503	117	124	23	249	3

(a) Hieronder ook Afrikanen.

GEWESTEN.	CHINEZEN. Gekomen van: andere gedeelten van Ned. Indie.	CHINEZEN. Gekomen van: het vasteland van Azie.	CHINEZEN. Vertrokken naar: andere gedeelten van Ned. Indie.	CHINEZEN. Vertrokken naar: het vasteland van Azie.	ARABIEREN. Gekomen van: andere gedeelten van Ned. Indie.	ARABIEREN. Gekomen van: het vasteland van Azie.	ARABIEREN. Vertrokken naar: andere gedeelten van Ned. Indie.	ARABIEREN. Vertrokken naar: het vasteland van Azie.	ANDERE VREEMDE OOSTERLINGEN. Gekomen van: andere gedeelten van Ned. Indie.	ANDERE VREEMDE OOSTERLINGEN. Gekomen van: het vasteland van Azie.	ANDERE VREEMDE OOSTERLINGEN. Vertrokken naar: andere gedeelten van Ned. Indie.	ANDERE VREEMDE OOSTERLINGEN. Vertrokken naar: het vasteland van Azie.
Buitenbezittingen. *b)*												
Gouvernement van Sumatra's Westkust. Padangsche Benedenlanden	56	72	47	64	3	12	2	11	36	44	»	83
» » Bovenlanden	67	»	42	4	7	»	2	»	57	»	62	»
» » Tapanoli	23	36	58	4	»	»	2	»	6	»	86	»
Benkoelen	163	»	216	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Lampongsche districten	14	»	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Palembang	518	253	546	96	43	45	118	54	17	46	5	21
Banka	509	580	737	401	13	»	5	»	»	»	36	»
Billiton	355	538	182	393	»	»	»	»	»	»	»	»
Westerafdeeling van Borneo	882	370	713	155	2	»	2	»	45	3	44	»
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	67	12	71	9	3	»	»	»	1	»	6	»
Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden	93	111	387	187	12	»	»	1	»	»	»	»
Menado. Minahassa	90	3	66	1	9	3	2	»	»	»	»	»
» Gorontalo	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Amboina	7	»	20	»	7	2	7	2	16	»	13	»
Ternate	1	»	1	»	»	»	12	»	»	»	»	»
Timor en onderhoorigheden	4	8	18	2	»	»	»	»	»	»	»	»
Bali (afdeeling Djembrana)	2	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Te zamen	2851	1983	3105	1317	101	62	152	68	178	93	252	104

b) Van de residentien Oostkust van Sumatra en Riouw en onderhoorigheden, zoomede van de afdeeling Boeleleng (Bali) zijn geen of geen volledige opgaven ontvangen.

N°. VI.

AANTAL Christenen onder de inlandsche en met deze gelijkgestelde bevolking bij het eind van 1876.

GEWESTEN.	M. (a)	V. (b)
Java en Madura.		
Bantam	7	11
Batavia	562	568
Krawang	19	20
Preanger regentschappen	3	2
Cheribon	(c) 44	(c) 34
Tagal	49	37
Pekalongan	1	»
Samarang	139	117
Japara	259	281
Rembang	»	5
Soerabaija	972	1 046
Pasoeroean	175	190
Probolinggo	»	»
Bezoeki	1	1
Banjoewangi	»	»
Banjoemas	151	147
Bagelen	(d) 564	(d) 572
Kadoe	(e) 1	»
Djokjokarta	(f) 52	(f) 13
Soerakarta	5	6
Madioen	(g) 23	(g) 33
Kediri	320	278
Madura	(h) 5	»
Te zamen	3 352	3 361
	6 713	

GEWESTEN.	M. (a)	V. (b)
Buitenbezittingen.		
Gouvernement van Sumatra's Westkust:		
Padangsche Benedenlanden	34	58
» Bovenlanden	»	»
Tapanoli	1 350	1 403
Benkoelen	»	»
Lampongsche districten	(i) 1	»
Palembang	5	3
Oostkust van Sumatra	»	»
Riouw en onderhoorigheden	(k) 3	(k) 2
Banka	(l) 163	(l) 35
Billiton	9	4
Westerafdeeling van Borneo	(m) 57	(m) 15
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	(n) 236	(n) 231
Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden	36	7
Menado { Minahassa	(o) 39 655	(o) 40 137
Menado { Gorontalo	74	76
Amboina	26 415	26 689
Ternate	255	241
Timor en onderhoorigheden	(p) 5 453	(p) 5 764
Bali (gedeelte onder Europeesch bestuur):		
afdeeling Boeleleng	»	»
» Djembrana	2	»
	73 748	74 665
	148 413	
Bij te tellen (zie aanmerkingen o en p)	23 275	
Te zamen	171 688	

(a) Personen van het mannelijk geslacht. (b) Personen van het vrouwelijk geslacht. (c) Hieronder Chinesche Christenen (32 mannen en 23 vrouwen). (d) Deze opgaaf is belangrijk lager dan die over 1875. Omtrent de oorzaak der vermindering zie men het vorig verslag, blz. 3. (e) Behoorende tot de Chinesche bevolking. (f) Allen Amboinezen. (g) Hieronder 3 Afrikanen, 1 Chinees en 1 Bengalees. (h) Hiervan 3 uit de Molukken afkomstig. (i) Amboinees. (k) Hieronder Chinesche Christenen (2 mannen en 1 vrouw). (l) Met uitzondering van 1 inlandsche Christenvrouw, allen Chinezen. (m) Hieronder 8 Amboinezen en 60 Chinezen. (n) Voor de Dajaklanden, waarvan over 1876 geene opgaven zijn ontvangen, zijn de cijfers van 1875 behouden. (o) Ongerekend een aantal van 10 621 kinderen, makende dus een totaal van 90 413 zielen. Het in 't vorig verslag opgegeven aantal (over 1875) behoort nog vermeerderd te worden met 9945 kinderen. (p) Hierbij nog te rekenen 12 654 inlandsche Christenen op de eilanden Flores en Adonare, welke niet in mannen en vrouwen verdeeld zijn opgegeven.

N°. VII.

AANTAL inlanders en vreemde oosterlingen in elk regentschap van Java en Madura bij het einde van 1876.

Regentschappen enz.	Inlanders. Totaal.	Inlanders. Aantal huisgezinnen.	Vreemde oosterlingen.
Bantam.			
Serang	286 037	66 516	1 127
Pandeglang	216 806	51 052	58
Tjiringin	112 023	27 524	306
Lebak	122 341	29 426	172
	737 207	174 518	1 663
Batavia.			
afd. Stad en voorsteden	68 544	13 871	22 335
» Meester Cornelis .	190 550	39 519	9 800
» Tangerang . . .	252 760	56 614	25 972
» Buitenzorg . . .	364 134	(a)	12 962
	875 988	(a)	71 069
Krawang.			
Krawang	105 186	23 506	2 595
Particul. landen. (b) Pamanoekan -en Tjiassemlanden	136 859	29 934	447
Particul. landen. (b) Tegalwaroe-landen	24 900	5 930	639
	266 945	59 370	3 681
Preanger regentschapp.			
Bandong	309 448	61 581	335
Tjiandjoer	351 663	(a)	849
Soemedang	319 962	62 576	77
Limbangan	76 865	14 307	53
Soekapoera	187 634	44 173	59
	1 245 572	(a)	1 373
Cheribon.			
Cheribon	469 534	100 150	8 954
Indramaijoe	207 146	48 833	3 662
Madjalengka	206 400	43 289	1 622
Galoe.	155 454	33 594	324
Koeningan	163 373	32 704	3 074
	1 201 907	258 570	17 636
Tagal.			
Tagal.	282 533	63 916	3 120
Pamalang.	223 128	50 555	933
Brebes	379 358	85 537	1 861
	885 019	200 008	5 914

Regentschappen enz.	Inlanders. Totaal.	Inlanders. Aantal huisgezinnen.	Vreemde oosterlingen.
Pekalongan.			
Pekalongan	297 012	67 772	4 029
Batang	202 464	46 172	1 317
	499 476	113 944	5 346
Samarang.			
Samarang.	274 897	68 788	12 396
Demak	259 222	63 516	1 333
Kendal	291 278	70 034	626
Grobogan	152 349	34 422	1 407
Salatiga	260 743	63 194	1 756
	1 238 489	299 954	17 518
Japara.			
Patti	307 735	67 788	2 041
Japara	204 782	49 866	2 283
Koedoes.	158 482	35 906	3 597
Joana.	141 558	36 787	2 430
Karimon Djawa-eilanden (b)	680	166	277
	813 237	190 513	10 628
Rembang.			
Rembamg	231 228	39 682	7 005
Toeban.	298 127	51 695	5 156
Bodjonegoro	278 206	46 048	2 412
Blora.	161 659	31 394	1 371
	969 220	168 819	15 944
Soerabaija.			
Soerabaija.	273 964	56 878	7 233
Grissee	174 892	38 121	2 324
Modjokerto	381 396	82 363	2 639
Sidoardjo	330 292	63 606	1 220
Sidaijoe	207 937	51 597	237
Lamongan.	170 803	33 303	184
Bawean (c) (eiland). .	34 898	6 912	25
	1 574 182	332 780	13 862

(a) Wegens de onbruikbaarheid der opgaven, oningevuld gelaten.
(b) Deze maken geen regentschap uit.
(c) Mede geen regentschap.

Regentschappen enz.	Inlanders. Totaal.	Inlanders. Aantal huisgezinnen.	Vreemde oosterlingen.
Pasoeroean			
Pasoeroean	230 505	54 983	3 002
Malang.	274 272	51 159	1 421
Bangil	129 928	26 486	1 308
	634 705	132 628	5 731
Probolinggo.			
Probolinggo.	425 256	88 296	2 260
Bezoeki.			
Bezoeki.	73 836	19 894	748
Panaroekan	107 138	21 216	271
Bondowosso	219 384	39 924	310
	400 358	81 034	1 329
Banjoewangi.			
Banjoewangi.	58 725	10 508	576
Banjoemas.			
Banjoemas	204 788	49 846	782
Poerwokerto.	186 170	44 084	696
Poerbolinggo	226 379	55 707	507
Bandjarnegara. . . .	148 052	36 118	708
Tjilatjap	196 976	48 092	657
	962 365	233 847	3 350
Bagelen.			
Poerworedjo	221 836	48 124	
oetoardjo.	228 384	51 070	
Keboemen.	234 853	53 115	(d)
Karang-Anjer	266 239	60 909	
Ledok	209 648	47 496	
	1 160 960	260 714	(e) 2 733
Kadoe.			
Magelang	456 688	112 330	2 892
Temanggoeng	224367	56 863	2 393
	681 055	169 193	5 285
Djokjokarta.			
Hoofdplaats (c). . . .	45 533	(a)	(d)
Kalassan	81 346		
Transporteeren	126 879	(a)	(d)

Regentschappen enz.	Inlanders. Totaal.	Inlanders. Aantal huisgezinnen.	Vreemde oosterlingen.
Per transport	126 879		
Sleeman.	78 291		
Bantoel	69 816		
Nanggoelan.	31 145		
Sentolo	21 749	(a)	(d)
Pengasih	21 295		
Kalibawang.	23 302		
Goenoeng Kidoel. . .	32 148		
Karang Kemoening .	33 887		
	438 512	(a)	1 988
Soerakarta.			
Soerakarta.	98 589		3 204
afd. Klatten.	321 475		1 139
» Boijolali.	170 810	(a)	715
» Sragen	92 564		305
» Karang Pandan .	181 635		526
	865 072	(a)	5 889
Madioen.			
Madioen	204 136	45 353	1 320
Magettan	150 332	35 708	238
Ngawi	121 471	28 286	1 103
Ponorogo	290 045	(f) 66 706	424
Patjitan.	150 216	29 765	303
	916 200	205 818	3 388
Kediri			
Kediri	194 266	40 954	2 929
Ngrowo	170 729	32 582	676
Trengalek.	88 429	20 909	1 493
Berbek.	149 406	30 928	181
Blitar.	67 641	17 259	889
	670 471	142 632	6 168
Madura.			
Pamakassan	139 401		(g) 676
Madura	267 512	(a)	1 869
Sumanap	218 721		(g) 2 128
Sampang	132 443		459
	758 077	(a)	5 132

(d) Hoeveel in elk regentschap blijkt niet.

(e) Hieronder ook Afrikanen.

(f) Verbeterde opgaaf ten gevolge van naauwkeuriger telling.

(g) Onder de opgaaf over 1875 waren een aantal personen begrepen die thans onder de inlanders gerangschikt zijn.

N°. VIII.

AANTAL geboorten en sterfgevallen onder inlanders en vreemde oosterlingen op Java en Madura gedurende 1876.

GEWESTEN.	M. a) V. b)	INLANDERS. Geboren.		INLANDERS. Gestorven.		VREEMDE OOSTERLINGEN. Geboren.		VREEMDE OOSTERLINGEN. Gestorven.	
Bantam	M.	8 169		6 342		32		25	
	V.	7 315		4 835		21		19	
			15484		11 177		53		44
Batavia	M.	10 839		15 137		952		830	
	V.	10 631		14 488		943		742	
			21 470		29 625		1 895		1 572
Krawang	M.	3 801		2 750		151		30	
	V.	4 088		2 434		146		36	
			7 889		5 184		297		66
Preanger regentschappen	M.	19 616		13 789		31		4	
	V.	20 170		13 392		35		3	
			39 786		27 181		66		7
Cheribon c)	M.	19 891		13 573		282		173	
	V.	19 028		12 892		231		146	
			38 919		26 465		513		319
Tagal	M.	17 100		9 817		92		60	
	V.	16 635		9 588		78		49	
			33 735		19 405		170		109
Pekalongan	M.	8 588		8 894		99		68	
	V.	8 355		8 688		87		51	
			16 943		17 582		186		119
Samarang	M.	17 713		24 857		189		250	
	V.	17 742		25 483		128		194	
			35 455		50 340		317		444
Japara	M.	8 670		11 814		79		112	
	V.	8 481		11 750		74		114	
			17 151		23 564		153		226
Rembang	M.	13 970		6 508		168		143	
	V.	14 893		6 489		164		140	
			28 863		12 997		332		283
Soerabaija	M.	17 760		9 991		304		277	
	V.	17 518		10 481		341		203	
			35 278		20 472		645		480
Pasoeroean	M.	7 133		5 244		112		118	
	V.	7 237		4 921		110		80	
			14 370		10 165		222		198

a) M. beteekent personen van het mannelijk geslacht.
b) V. „ „ „ „ vrouwelijk „
c) Van één district ontbreken de opgaven.

GEWESTEN.	M. a) V. b)	INLANDERS. Geboren.		INLANDERS. Gestorven.		VREEMDE OOSTERLINGEN. Geboren.		VREEMDE OOSTERLINGEN. Gestorven.	
Probolinggo	M.	5 428		4 066		37		31	
	V.	4 827	10 255	4 055	8 121	28	65	26	57
Bezoeki	M.	4 795		3 661		34		23	
	V.	4 954	9 749	3 561	7 222	31	65	12	35
Banjoewangi	M.	1 352		830		11		7	
	V.	1 299	2 651	810	1 640	8	19	4	11
Banjoemas	M.	15 047		9 901		39		65	
	V.	14 503	29 550	11 281	21 182	34	73	52	117
Bagelen	M.	19 132		22 818		38		54	
	V.	18 879	38 011	21 911	44 729	72	110	37	91
Kadoe	M.	10 119		16 282		83		166	
	V.	10 192	20 311	16 152	32 434	63	146	112	278
Djokjokarta	M.	4 935		2 753		24		29	
	V.	4 753	9 688	2 607	5 360	19	43	21	50
Soerakarta	M.	10 945		7 595		113		77	
	V.	9 750	20 695	9 764	17 359	106	219	57	134
Madioen	M.	14 768		10 554		34		34	
	V.	14 612	29 380	10 356	20 910	36	70	23	57
Kediri	M.	11 179		5 869		97		70	
	V.	10 686	21 865	5 434	11 303	95	192	47	117
Madura	M.	8 043		7 656		108		75	
	V.	8 849	16 892	7 253	14 909	106	214	65	140

[5. 4.]

BIJLAGE B.

(Zie bladz. 37 van het verslag.

NEDERLANDSCH OOST-INDISCH LEGER. — Formatie en sterke op 31 December 1877.

A. NORMALE

OFFICIEREN.

	Luitenant-generaal.	Generaals-majoor.	Kolonels.	Luitenant-kolonels.	Majoors.	Kapiteins.	1ste luitenants.	2de luitenants.	Totaal.
STAVEN EN DIENSTEN.									
Staf van den Gouverneur-Generaal	»	»	»	»	a) 1	2	1	»	b) 4
Kommandement van het leger	1	»	»	»	»	c) 1	»	»	2
Departement van oorlog. Iste en IIde afdeeling	»	1	»	»	a) 1	3	7	»	12
Departement van oorlog. VIIde afdeeling (generale staf)	»	»	1	1	1	3	»	»	6
Departement van oorlog. IIIde, IVde, Vde en VIde afdeeling d)	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Gewestelijke en plaatselijke staven. 1ste militaire afdeeling op Java	»	»	1	1	»	e) 1	3	»	6
2de » » » »	»	1	1	»	a) 1	e) 1	5	»	9
3de » » » »	»	»	1	1	»	e) 1	2	»	5
Sumatra's Westkust en onderhoorigheden	»	»	1	1	»	e) 1	2	1	6
Palembang	»	»	»	»	»	»	1	»	1
Wester-afdeeling van Borneo	»	»	»	1	»	»	1	»	2
Celebes en onderhoorigheden	»	»	»	»	»	»	1	»	1
Ter beschikking van het departement van oorlog	»	»	»	»	f) 3	»	»	»	3
Materieel der artillerie	»	»	1	2	5	8	12	8	g) 36
Genie	»	»	1	2	4	14	18	17	h) 56
Topografisch bureau	»	»	»	»	a) 1	1	2	»	4
Militaire verkenningen	»	»	»	»	»	6	6	»	12
Militaire administratie. Intendance	»	»	1	1	5	15	»	»	22
Militaire administratie. Kwartiermeesters	»	»	»	»	»	10	33	46	89
Geneeskundige dienst. Officieren van gezondheid	»	»	1	5	8	45	99	»	158
Geneeskundige dienst. Apothekers	»	»	»	1	1	5	21	11	39
Geneeskundige dienst. Paardenartsen	»	»	»	»	»	2	2	1	5
Militaire school	»	»	»	»	»	i) 1	6	»	7
Kader van het corps pupillen	»	»	»	»	»	1	3	3	7
» » » militair huis van arrest	»	»	»	»	»	1	1	1	3
Te zamen bij de staven en speciale diensten	1	2	9	16	31	122	226	88	495
WAPENS.									
Infanterie	»	»	»	8	k) 23	154	303	321	809
Cavalerie	»	»	»	l) 1	m) 2	8	15	14	40
Artillerie	»	»	»	1	1	20	31	28	81
Mineurs en sappeurs	»	»	»	»	1	2	4	3	10
Te zamen bij de vier hoofdwapens	»	»	»	10	27	184	353	366	940
TOTAAL OFFICIEREN	1	2	9	26	58	306	579	454	1435

1435

FORMATIE.

ONDEROFFICIEREN EN MANSCHAPPEN.	Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Andere inlanders.	Totaal.	Paarden.
Infanterie	8827	246	1406	13013	23492	»
Cavalerie	406	»	»	669	1075	851
Artillerie { personeel	1403	»	»	1017	2420	552
Artillerie { materieel	365	»	»	62	427	1
Mineurs en sappeurs	125	»	»	120	245	»
Genie	243	»	»	61	304	»
Topografisch bureau, lithografisch etablissement, photografisch atelier en instrumentmakerswinkel	28	»	»	»	28	»
Militaire verkenningen	72	»	»	»	72	»
Corps stafmuziekanten	31	»	»	»	31	»
Onderofficieren-kwartiermeesters	66	»	»	»	66	»
Militaire school	126	»	»	2	128	»
Kader van het corps pupillen	57	»	»	»	57	»
Idem van het militair huis van arrest	27	»	»	»	27	»
Hospitaaldienst	869	»	»	601	1470	»
Schrijverspersoneel	501	»	»	»	501	»
	13146	246	1406	15545	30343	1404
TOTAAL ONDEROFFICIEREN EN MANSCHAPPEN	30343					

Verdere aanteekeningen.

a) Kan zijn luitenant-kolonel.

b) Een der officieren van den staf van den Gouverneur-Generaal kan behooren tot de Nederlandsche marine.

c) Is tevens chef der 1ste afdeeling van het departement van oorlog (kabinet).

d) Hier slechts voor memorie uitgetrokken, als zijnde respectievelijk zamengesteld uit de hoofdbureaux der artillerie, genie, militaire administratie en van den geneeskundigen dienst. De officieren van deze bureaux zijn begrepen onder het aantal bij genoemde wapens en diensten lager in dezen staat aangegeven.

e) Behoort tot den generalen staf.

f) Benevens 2 majoors die bij de infanterie voor de gesplitste bataillons (1ste en 4de) zijn uitgetrokken.

g) Hieronder 7 magazijnmeesters, waarvan 1 kan zijn majoor, 4 kapiteins en de beide overigen 1ste of 2de luitenants.

h) Hieronder 4 magazijnmeesters, waarvan 2 kunnen zijn kapitein en 2 1ste of 2de luitenants.

i) Kan ook zijn majoor.

k) De kommandant van één der vier depôt-bataillons kan, tot luitenant-kolonel bevorderd wordende, in zijne betrekking gehandhaafd blijven.

l) Kan ook zijn kolonel.

m) Een der majoors kan ook zijn luitenant-kolonel, wanneer de regiments-kommandant kolonel is.

B. VERGELIJKEND OVERZIGT van de

	OFFICIEREN.																	
	TEGENWOORDIGE FORMATIE.									AANWEZIGE STERKTE.								
	Luitenant-generaal.	Generaals-majoor.	Kolonels.	Luitenant-kolonels.	Majoors.	Kapiteins.	1ste luitenants.	2de luitenants.	Totaal.	Luitenant-generaal.	Generaals-majoor.	Kolonels.	Luitenant-kolonels.	Majoors.	Kapiteins.	1ste luitenants.	2de luitenants.	Totaal.
STAVEN EN DIENSTEN.																		
Staf van den Gouverneur-Generaal	„	„	„	„	a) 1	2	1	„	b) 4	„	„	„	1	„	1	1	„	3
Kommandement van het leger	1	„	„	„	„	1	„	„	2	1	„	„	„	„	c) 1	„	„	2
Departement van oorlog: Iste en IIde afdeeling	„	1	„	„	d) 1	e) 3	d) 7	„	12	„	1	„	„	1	3	7	„	12
Departement van oorlog: VIIde afdeeling (generale staf)	„	„	f) 1	1	1	3	„	„	g) 6	„	„	1	1	1	1	„	„	4
Departement van oorlog: IIIde, IVde, Vde en VIde afdeeling h)	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
Gewestelijke en plaatselijke staven: 1ste militaire afdeeling op Java	„	„	1	1	„	c) 1	3	„	6	„	„	1	1	„	1	3	„	6
2de „ „ „ „	„	1	1	„	a) 1	c) 1	5	„	9	„	1	1	1	„	1	5	„	9
3de „ „ „ „	„	„	1	1	„	c) 1	2	„	5	„	„	1	1	„	1	2	„	5
Sumatra's Westkust en onderhoorigheden	„	„	1	1	„	c) 1	2	1	6	„	„	„	1	„	1	3	„	5
Palembang	„	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	„	„	„	1	„	1
Wester-afdeeling van Borneo	„	„	„	1	„	„	1	„	2	„	„	„	1	„	„	1	„	2
Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo	„	„	„	1	„	„	1	„	2	„	„	„	1	„	„	1	„	2
Celebes en onderhoorigheden	„	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	„	„	„	1	„	1
Staf der krijgsmagt in Atjeh	„	1	„	2	„	2	6	„	11	„	1	1	2	„	1	6	„	11
Deli (Sumatra's Oostkust)	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	1
Ter beschikking van het departement van oorlog	„	„	„	„	3	„	„	„	3	„	„	„	„	2	„	„	„	2
Materieel der artillerie	„	„	1	4	6	11	13	8	i) 43	„	„	1	4	8	8	15	3	39
Genie	„	„	1	2	5	16	19	18	k) 61	„	„	1	2	5	14	12	6	40
Topografisch bureau	„	„	„	„	f) 1	1	2	„	l) 4	„	„	„	1	„	1	2	„	4
Militaire verkenningen	„	„	„	„	„	6	6	„	l) 12	„	„	„	„	„	7	5	„	12
Militaire administratie: Intendance	„	„	1	1	6	20	„	„	28	„	„	1	1	7	17	„	„	26
Militaire administratie: Kwartiermeesters	„	„	„	„	„	14	48	59	121	„	„	„	„	„	16	47	58	121
Geneeskundige dienst: Officieren van gezondheid	„	„	1	6	9	49	113	„	178	„	„	1	5	9	48	90	„	153
Geneeskundige dienst: Apothekers	„	„	„	1	1	6	24	12	44	„	„	„	1	1	6	24	10	42
Geneeskundige dienst: Paardenartsen	„	„	„	„	„	2	2	1	5	„	„	„	„	„	2	2	3	7
Militaire school	„	„	„	„	m) 1	„	n) 6	„	7	„	„	„	„	1	„	6	„	7
Kader van het corps pupillen	„	„	„	„	„	1	3	3	7	„	„	„	„	„	1	4	„	5
„ „ „ militair huis van arrest	„	„	„	„	„	1	1	1	3	„	„	„	„	„	1	1	„	2
Te zamen bij de staven en speciale diensten	1	3	9	22	36	142	267	103	583	1	3	9	24	36	132	239	80	524
WAPENS.																		
Infanterie	„	„	„	11	o) 31	192	299	312	845	„	„	„	11	26	191	336	244	808
Cavalerie	„	„	p) 1	p) 1	p) 1	8	15	14	40	„	„	„	1	2	8	13	14	38
Artillerie	„	„	„	1	1	24	38	29	93	„	„	„	1	1	24	28	26	80
Mineurs en sappeurs	„	„	„	„	1	3	6	4	14	„	„	„	„	1	3	2	2	8
Te zamen bij de vier hoofdwapens	„	„	1	13	34	227	358	359	992	„	„	„	13	30	226	379	286	934
TOTAAL OFFICIEREN	1	3	10	35	70	369	625	462	1575	1	3	9	37	66	358	618	366	1458
	1575									1458								

TEGENWOORDIGE FORMATIE en de AANWEZIGE STERKTE.

VERDERE AANTEEKENINGEN.

Formatie.

a) Kan ook zijn luitenant-kolonel.

b) Een der officieren van den staf van den Gouverneur-Generaal kan behooren tot de Nederlandsche marine.

c) Behoort tot den generalen staf.

d) De majoor bij de IIde afdeeling van het departement van oorlog kan ook zijn luitenant-kolonel en de bij die afdeeling geplaatste 1ste luitenants kunnen ook zijn 2de luitenants.

e) Hieronder is niet begrepen de chef der Iste afdeeling (kabinet), als zijnde reeds vermeld bij „Kommandement van het leger."

f) Kan ook zijn luitenant-kolonel.

g) Hieronder niet begrepen 1 majoor en 7 kapiteins, die vermeld zijn bij het topografisch bureau en de militaire verkenningen, en 4 kapiteins bij de gewestelijke staven in de drie militaire afdeelingen op Java en ter Sumatra's Westkust.

h) Hier slechts voor memorie uitgetrokken, als zijnde respectievelijk zamengesteld uit de hoofdbureaux der artillerie, genie, militaire administratie en van den geneeskundigen dienst; de officieren van deze bureaux zijn begrepen onder het aantal bij genoemde wapens en diensten lager in dezen staat aangegeven.

i) Onder de officieren van het materieel der artillerie zijn begrepen 9 magazijnmeesters, waarvan 5 kunnen zijn magazijnmeesters 1ste klasse (kapitein) en de overigen 2de of 3de klasse (1ste of 2de luitenant); één der magazijnmeesters 1ste klasse kan ook zijn majoor.

k) Onder de officieren der genie zijn begrepen 6 magazijnmeesters, waarvan hoogstens 3 kunnen zijn magazijnmeesters 1ste klasse (kapitein), de overigen 2de of 3de klasse (1ste of 2de luitenant).

l) Deze dienst maakt een onderdeel uit van den generalen staf; de majoor en de 7 kapiteins zijn officieren van den generalen staf; de 8 luitenants, die 1ste of 2de luitenants kunnen zijn, worden gedetacheerd van de verschillende wapens en diensten.

m) Kan ook zijn kapitein.

n) Kunnen ook zijn 2de luitenants. In afwijking van het reglement der school zijn de daarbij bedoelde luitenants der artillerie en cavalerie tijdelijk vervangen door luitenants der infanterie.

o) Hieronder begrepen twee majoors bij twee gesplitste veldbataillons (het 1ste en 4de).

p) De kommandant van het regiment cavalerie kan zijn kolonel of luitenant-kolonel. Is de kommandant kolonel, dan kan een der beide majoors luitenant-kolonel zijn.

Sterkte.

Onder de sterkte der officieren zijn begrepen:

in hunne respectieve rangen: 4 inlandsche 1ste luitenants der infanterie, en — als in Indie gedetacheerd op den voet van het Koninklijk besluit dd. 18 Augustus 1871, n°. 10 (*Indisch Staatsblad* n°. 176) — 5 officieren van het leger in Nederland (2 kapiteins en 2 1ste luitenants der infanterie en 1 1ste luitenant der artillerie);

onder het cijfer der 1ste of 2de luitenants:

a. 78 officieren buitengewoon gedetacheerd van het leger in Nederland, namelijk van de infanterie 62 (1 kapitein, 32 1ste en 29 2de luitenants); — cavalerie 4 1ste luitenants; — artillerie 4 1ste luitenants (waarvan één tijdelijk bij dat wapen gedetacheerd van het wapen der infanterie van het Nederlandsche leger); — geneeskundige dienst 5 (3 officieren van gezondheid der 1ste en 1 der 2de klasse, benevens 1 paardenarts der 1ste klasse); — militaire administratie 3 (2 1ste en 1 2de luitenant-kwartiermeester);

b. 77 adjudant-onderofficieren dienstdoende als 2de luitenant (53 bij de infanterie, 3 bij de cavalerie en 21 bij de artillerie).

Onder de sterkte zijn *niet* begrepen:

a. de officieren met verlof buiten Nederlandsch Indie, ten getale van 220 (staven en diensten 70, infanterie 139, cavalerie 2 en personeel der artillerie 9);

b. de officieren à la suite van het leger, voor memorie gevoerd of op non-activiteit, ten getale van 14;

c) de officieren gedetacheerd in Nederland, ten getale van 9 (6 kapiteins en 1 1ste luitenant der infanterie en 2 kapiteins der artillerie).

Van de niet inlandsche officieren (daaronder ook begrepen de 77 adjudant-onderofficieren dienstdoende als 2de luitenant) waren afkomstig:

Uit Nederland of Nederlandsch Indie	1368
„ Belgie	3
„ Duitschland	56
„ Zwitserland	7
„ Frankrijk	1
Van elders	19
Totaal	1454

B. VERGELIJKEND OVERZIGT van de

	ONDEROFFICIEREN EN MANSCHAPPEN.											
	TEGENWOORDIGE FORMATIE.						AANWEZIGE STERKTE.					
	Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Andere inlanders.	TOTAAL.	Paarden.	Europeanen.	Afrikanen.	Amboinezen.	Andere inlanders.	TOTAAL.	Paarden.
Infanterie	10877	246	970	13835	25928	»	11224	212	a) 1024	18338	30798	»
Cavalerie	406	»	»	669	1075	851	423	»	6	605	1034	749
Artillerie personeel	1651	»	»	1173	2824	586	2004	»	»	1355	3359	b) 564
Artillerie materieel	386	»	»	63	449	1	388	»	»	51	439	»
Mineurs en sappeurs	299	»	»	220	519	»	340	»	»	216	556	»
Genie	295	»	»	61	356	»	297	»	»	68	365	»
Topografisch bureau, lithografisch etablissement, photografisch atelier en instrumentmakerswinkel	28	»	»	»	28	»	22	»	»	»	22	»
Militaire verkenningen	72	»	»	»	72	»	76	»	»	»	76	»
Corps stafmuziekanten	31	»	»	»	31	»	32	»	»	»	32	»
Onderofficieren-kwartiermeesters	87	»	»	»	87	»	82	»	»	»	82	»
Militaire school	126	»	»	2	128	»	138	»	»	2	140	»
Kader van het corps pupillen	57	»	»	»	57	»	55	»	»	1	56	»
Idem van het militair huis van arrest	27	»	»	»	27	»	23	»	»	»	23	»
Hospitaaldienst	1048	»	»	671	1719	»	642	27	75	383	1127	»
Schrijverspersoneel	574	»	»	»	574	»	318	»	1	»	c) 319	»
Gedetineerden d)	»	»	»	»	»	»	292	8	2	118	420	»
Boven de formatie gevoerden	»	»	»	»	»	»	40	»	»	17	57	»
	15964	246	970	16694	33874	1438	e) 16396	247	1108	21154	f) 38905	1313
TOTAAL ONDEROFFICIEREN EN MANSCHAPPEN	g) 33874						h) 38905					

TEGENWOORDIGE FORMATIE en de AANWEZIGE STERKTE.

VERDERE AANTEEKENINGEN.

STERKTE.

a) Hieronder 68 Alfoeren.

b) Hieronder 30 muildieren.

c) Bovendien zijn nog 231 burgerpersonen als schrijvers in dienst.

d) Ofschoon hier in de sterkte medegeteld, behoort deze categorie niet gerekend te worden bij de beoordeeling van het aantal beschikbare manschappen.

e) Van de Europesche onderofficieren en manschappen waren afkomstig:

Uit Nederland of Nederlandsch Indie	Nederland	7505	8612
	Nederlandsch Indie	1107	
„ Belgie			3446
„ Duitschland			1081
„ Zwitserland			758
„ Frankrijk			2196
Van elders			303
		Te zamen	16396

f) Hieronder niet begrepen de militairen voor memorie gevoerd (80 Europeanen).

g) Het aantal pupillen (in de opgegeven specificatie niet begrepen) kan volgens de formatie bedragen: bij het corps pupillen 450 (Europeanen) en bij de corpsen 424 (16 Afrikanen, 32 Amboinezen en 376 andere inlanders).

h) De sterkte der pupillen (zie voorgaande noot) bedroeg bij het corps pupillen 330 (Europeanen) en bij de corpsen 27 (12 Afrikanen, 4 Amboinezen en 11 andere inlanders).

Van de Europesche pupillen waren 224 zoons van militairen, 58 zoons van burgers, 35 kinderen uit de weeshuizen en 13 wier afkomst of wier vader onbekend was.
In den loop van 1877 werden er 42 bij het leger ingedeeld, 8 op verzoek en 6 wegens ligchamelijke ongeschiktheid ontslagen, terwijl 15 nieuwe werden aangenomen (2 als betalend pupil en 13 voor 's lands rekening).

Het aantal soldatenkinderen, buiten die bij het corps pupillen geplaatst, bedroeg bij het einde van 1877 492 jongens en 503 meisjes.

Omtrent het aantal onderofficieren en manschappen, die op 31 December 1877 in de hospitalen werden verpleegd — en op wie dus mede toepasselijk is noot *d* hierboven — zie men blz. 37 van het verslag (aanmerking *f* aldaar).

[5. 5.]

BIJLAGE C.

(Zie blz. 38 van het verslag.)

NUMERIEKE OPGAVE betreffende de mutatien in het officierscorps van het Nederlandsch Indische leger gedurende de jaren 1873—1877.

JAREN.	Wapen of dienstvak.	AFGEVOERD. Gepensioneerd.	AFGEVOERD. Overleden.	AFGEVOERD. Ontslagen zonder pensioen.	AFGEVOERD. Van gedetacheerd naar Nederland terug.	AFGEVOERD. Gedetacheerd naar Nederland.	AFGEVOERD. Totaal.	Met verlof naar Europa.	IN DE STERKTE GEBRAGT. Aangekomen uit Nederland. Gedetacheerd.	IN DE STERKTE GEBRAGT. Aangekomen uit Nederland. Definitief benoemd.	IN DE STERKTE GEBRAGT. Aangekomen uit Nederland. Te zamen.	IN DE STERKTE GEBRAGT. Aangesteld in Nederlandsch Indie.	IN DE STERKTE GEBRAGT. Totaal.	Van verlof terug.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
	Infanterie.													
1873	»	15	19	11	6	4	55	43	57	51	108	22	130	51
1874	»	21	44	5	5	4	79	46	1	41	42	30	72	35
1875	»	22	22	8	35	»	87	59	6	76	82	33	115	32
1876	»	39	36	3	2	»	80	64	43	61	104	8	112	44
1877	»	24	40	2	4	»	70	84	30	21	51	32	83	42
	Totaal . .	121	161	29	52	8	371	296	137	250	387	125	512	204
		Af: kolom 6 en 7					60							
		In vijf jaar aan den dienst ontvallen					311	Infanterie.						
		dus per jaar p. m.					62							
	Cavalerie.													
1873	»	3	»	»	»	»	3	2	»	1	1	»	1	2
1874	»	2	1	1	»	»	4	3	»	»	»	1	1	1
1875	»	»	2	1	»	»	3	2	1	3	4	2	6	»
1876	»	3	1	1	»	»	5	2	»	2	2	1	3	2
1877	»	»	1	»	»	»	1	1	3	»	3	2	5	3
	Totaal . .	8	5	3	»	»	16	10	4	6	10	6	16	8
		Af: kolom 6 en 7					»							
		In vijf jaar aan den dienst ontvallen					16	Cavalerie.						
		dus per jaar p. m.					3							

Jaren.	Wapen of dienstvak.	Afgevoerd. Gepensioneerd.	Overleden.	Ontslagen zonder pensioen.	Van gedetacheerd naar Nederland terug.	Gedetacheerd naar Nederland.	Totaal.	Met verlof naar Europa.	In de sterkte gebragt. Aangekomen uit Nederland. Gedetacheerd.	Definitief benoemd.	Te zamen.	Aangesteld in Nederlandsch Indie.	Totaal.	Van verlof terug.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
	Artillerie.													
1873	»	3	1	1	»	1	6	5	5	12	17	1	18	5
1874	»	2	4	3	1	»	10	11	»	4	4	»	4	2
1875	»	4	3	3	5	»	15	7	1	7	8	5	13	2
1876	»	1	4	2	»	»	7	8	5	1	6	2	8	10
1877	»	5	6	1	»	»	12	6	1	»	1	»	1	5
	Totaal . .	15	18	10	6	1	50	37	12	24	36	8	44	24

Af: kolom 6 en 7 7

In vijf jaar aan den dienst ontvallen 43 } Artillerie.
dus per jaar p. m. 8 }

Jaren.	Wapen of dienstvak.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
	Genie.													
1873	»	»	»	»	»	»	»	3	4	2	6	»	6	1
1874	»	3	1	»	»	»	4	4	»	1	1	»	1	5
1875	»	3	1	»	4	»	8	2	»	»	»	»	»	2
1876	»	1	3	»	»	»	4	4	»	6	6	»	6	3
1877	»	1	1	»	»	»	2	5	»	6	6	»	6	4
	Totaal . .	8	6	»	4	»	18	18	4	15	19	»	19	15

Af: kolom 6 en 7 4

In vijf jaar aan den dienst ontvallen 14 } Genie.
dus per jaar p. m. 3 }

Jaren.	Wapen of dienstvak.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
	Officieren van gezondheid.													
1873	»	5	4	3	»	»	12	9	6	11	17	»	17	14
1874	»	5	7	7	2	»	21	13	10	10	20	»	20	8
1875	»	5	5	1	4	»	15	7	»	20	20	»	20	8
1876	»	1	1	4	4	»	10	10	1	24	25	»	25	12
1877	»	10	5	4	»	»	19	19	»	18	18	»	18	9
		26	22	19	10	»	77	58	17	83	100	»	100	51

Af: kolom 6 en 7 10

In vijf jaar aan den dienst ontvallen 67 } Officieren van gezondheid.
dus per jaar p. m. 13 }

JAREN.	Wapen of dienstvak.	AFGEVOERD.						Met verlof naar Europa.	IN DE STERKTE GEBRAGT.					Van verlof terug.
		Gepensioneerd.	Overleden.	Ontslagen zonder pensioen.	Van gedetacheerd naar Nederland terug.	Gedetacheerd naar Nederland.	Totaal.		Aangekomen uit Nederland. Gedetacheerd.	Aangekomen uit Nederland. Definitief benoemd.	Aangekomen uit Nederland. Te zamen.	Aangesteld in Nederlandsch Indie.	Totaal.	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
	Apothekers.													
1873	»	1	1	»	»	»	2	»	»	3	3	1	4	»
1874	»	1	1	»	»	»	2	1	»	2	2	»	2	4
1875	»	»	»	3	»	»	3	1	»	4	4	»	4	1
1876	»	»	1	2	»	»	3	»	»	3	3	1	4	1
1877	»	1	»	»	»	»	1	4	»	4	4	»	4	2
		3	3	5	»	»	11	6	»	16	16	2	18	8
		Af: kolom 6 en 7					»							
		In vijf jaar aan den dienst ontvallen					11	Apothekers.						
		dus per jaar p. m.					2							
	Militaire administratie.													
1873	»	2	3	1	»	»	6	6	»	8	8	4	12	9
1874	»	2	4	3	»	»	9	10	»	9	9	11	20	
1875	»	6	6	4	»	»	16	10	»	13	13	21	34	8
1876	»	2	4	5	»	»	11	13	3	15	18	6	24	9
1877	»	10	2	1	1	»	14	10	1	8	9	6	15	9
		22	19	14	1	»	56	49	4	53	57	48	105	44
		Af: kolom 6 en 7					1							
		In vijf jaar aan den dienst ontvallen					55	Militaire administratie.						
		dus per jaar p. m.					11							

[5. 6.]

BIJLAGE D.

(Zie bladz. 45 van het verslag.

OVERZIGT betreffende de ziekenverpleging bij het leger in Nederlandsch Indie, over de jaren 1876 en 1877, met aanwijzing van den aard der ziekten en van de sterfte 1).

1) In de opgaven betreffende de overledenen in Atjeh en onderhoorigheden zijn ook begrepen de overledenen onder de van daar geëvacueerden, voor zooveel zij stierven aan de onmiddellijke gevolgen der ziekte die tot hunne evacuatie aanleiding had gegeven. Of en in hoever de van Atjeh afkomstige zieken, ook ter plaatse waar zij na hunne evacuatie in verpleging kwamen, (dus voor de tweede maal) als behandelden in de statistiek zijn opgebragt, kan uit de Indische opgaven niet met zekerheid worden opgemaakt.

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		A. Java en Madura (met inbegrip van het garnizoen van Benkoelen). B. Atjeh en onderhoorigheden. C. Overige buitenbezittingen (behalve Benkoelen).	1876. BEHANDELDEN. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Totalen voor geheel Nederl. Indie.
Febris intermittens,	Tusschenpozende koorts,	A	9 470	18	5 837	15 325	
		B	6 511	51	6 934	13 496	
		C	3 285	»	5 999	9 284	38 105
» biliosa,	Galkoorts,	A	424	»	64	488	
		B	102	1	16	119	
		C	118	»	18	136	743
» gastrica,	Gastrische koorts	A	685	»	96	781	
		B	108	1	51	160	
		C	142	»	86	228	1 169
» catarrhalis,	Catarrhale »	A	695	2	480	1 177	
		B	67	»	30	97	
		C	278	»	569	847	2 121
Typhus	Zenuwzinkingkoorts,	A	9	»	9	18	
		B	4	»	2	6	
		C	4	»	6	10	34
Cholera,	Braakloop, bloedbederfkoorts,	A	242	4	75	321	
		B	223	»	148	371	
		C	30	»	6	36	728
Encephalitis,	Hersen-ontsteking,	A	»	»	1	1	
		B	»	»	»	»	
		C	5	»	»	5	6
Ophthalmiae,	Oog- »	A	523	10	786	1 319	
		B	61	14	282	357	
		C	123	»	444	567	2 243
Parotitis,	Oorklier- »	A	10	»	128	138	
		B	2	1	60	63	
		C	6	»	116	122	323
Angina,	Keel- »	A	209	1	50	260	
		B	19	»	11	30	
		C	116	»	82	198	488
Pleuritis,	Borstvlies- »	A	27	»	18	45	
		B	5	1	1	7	
		C	12	»	14	26	78

Overledenen.					1877. Behandelden.					1877. Overledenen.				
Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Totalen voor geheel Nederl. Indie.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Totalen voor geheel Nederl. Indie.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Totalen voor geheel Nederl. Indie.
47	»	59	106		7264	7	4396	11667		31	»	51	82	
156	2	195	353		6097	67	8019	14183		98	»	138	236	
20	»	28	48	507	4468	4	6476	10948	36798	23	»	21	44	362
4	»	2	6		188	»	61	249		5	»	»	5	
12	»	1	13		139	»	35	174		5	»	»	5	
4	»	1	5	24	78	»	29	107	530	1	»	1	2	12
4	»	1	5		377	»	65	442		2	»	1	3	
2	»	4	6		106	4	63	173		4	»	1	5	
4	»	1	5	16	165	»	117	282	897	6	»	»	6	14
7	»	6	13		288	»	168	456		2	»	2	4	
»	»	»	»		83	2	35	120		»	»	»	»	
»	»	»	»	13	296	»	555	851	1427	»	»	2	2	6
3	»	4	7		15	»	15	30		9	»	7	16	
3	»	»	3		5	»	9	14		1	»	5	6	
2	»	1	3	13	3	»	7	10	54	2	»	3	5	27
138	2	56	196		136	»	41	177		87	»	26	113	
155	»	108	263		92	4	59	155		57	4	57	118	
15	»	5	20	479	77	»	31	108	440	58	»	23	81	312
»	»	»	»		1	»	2	3		1	»	»	1	
»	»	»	»		»	»	»	»		»	»	»	»	
»	»	»	»	»	1	»	1	2	5	»	»	»	»	1
1	»	3	4		753	12	734	1499		1	»	»	1	
1	»	3	4		98	19	259	376		1	»	»	1	
»	»	»	»	8	162	1	553	716	2591	»	»	1	1	3
»	»	»	»		23	»	181	204		»	»	»	»	
»	»	»	»		6	1	27	34		»	»	»	»	
»	»	»	»	»	6	»	126	132	370	»	»	1	1	1
1	»	1	2		275	»	68	343		»	»	»	»	
1	»	»	1		55	2	33	90		»	»	»	»	
»	»	»	»	3	133	»	108	241	674	»	»	»	»	»
»	»	4	4		31	»	14	45		1	»	3	4	
4	»	»	4		9	1	19	29		2	»	1	3	
»	»	1	1	9	17	»	17	34	108	1	»	2	3	10

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		A. Java en Madura (met inbegrip van het garnizoen van Benkoelen). B. Atjeh en onderhoorigheden. C. Overige buitenbezittingen (behalve Benkoelen).	1876. BEHANDELDEN. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Totalen voor geheel Nederl. Indie.
Pneumonia,	Long-ontsteking,	A	72	1	189	262	
		B	15	»	34	49	
		C	10	»	60	70	381
Hepatitis,	Lever- »	A	226	»	18	244	
		B	73	»	13	86	
		C	98	»	14	112	442
Enteritis,	Darm- »	A	251	»	142	393	
		B	32	1	23	56	
		C	76	»	57	133	582
Dysenteria,	Dysenterie,	A	671	3	220	894	
		B	327	3	203	533	
		C	326	1	139	466	1 893
Apoplexia,	Beroerte,	A	2	»	2	4	
		B	»	»	»	»	
		C	4	»	3	7	11
Epilepsia,	Vallende ziekte,	A	52	1	12	65	
		B	14	»	4	18	
		C	12	»	5	17	100
Delirium tremens,	Dronkaardswaanzin,	A	39	»	»	39	
		B	5	»	»	5	
		C	44	»	»	44	88
Morbi mentis,	Zielsziekte,	A	65	5	36	106	
		B	1	2	9	12	
		C	14	»	30	44	162
Asthma,	Aamborstigheid,	A	28	»	154	182	
		B	»	»	17	17	
		C	20	»	187	207	406
Colica,	Koliek,	A	339	4	58	401	
		B	34	1	21	56	
		C	67	»	66	133	590
Aphthae tropicae,	Indische spruw,	A	30	1	5	36	
		B	»	»	1	1	
		C	13	»	»	13	50

					1877.									
OVERLEDENEN.					BEHANDELDEN.					OVERLEDENEN.				
Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Totalen voor geheel Nederl. Indie.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Totalen voor geheel Nederl. Indie.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Totalen voor geheel Nederl. Indie.
5	»	46	51		71	»	81	152		9	»	18	27	
8	»	14	22		15	»	42	57		5	»	13	18	
1	»	7	8	81	26	»	50	76	285	2	»	9	11	56
13	»	1	14		218	1	24	243		20	1	2	23	
7	»	1	8		64	1	9	74		9	»	3	12	
6	»	1	7	29	118	»	19	137	454	11	»	4	15	50
5	»	11	16		232	»	91	323		9	»	6	15	
4	»	3	7		151	1	72	224		5	»	5	10	
6	»	3	9	32	109	»	158	267	814	4	»	3	7	32
81	2	34	117		425	4	111	540		81	2	25	108	
133	2	100	235		255	5	177	437		103	1	77	181	
30	»	10	40	392	459	2	165	626	1603	70	»	26	96	385
2	»	2	4		13	»	2	15		3	»	1	4	
»	»	»	»		3	»	3	6		3	»	3	6	
4	»	1	5	9	1	»	2	3	24	1	»	2	3	13
»	»	1	1		60	4	12	76		»	»	»	»	
1	»	»	1		7	»	2	9		»	»	»	»	
»	»	»	»	2	28	»	7	35	120	»	»	»	»	»
1	»	»	1		45	»	»	45		2	»	»	2	
3	»	»	3		6	»	»	6		1	»	»	1	
3	»	»	3	7	43	»	»	43	94	1	»	»	1	4
3	»	3	6		64	2	37	103		1	»	»	1	
»	»	1	1		7	1	10	18		2	»	»	2	
1	»	3	4	11	28	»	39	67	188	1	»	1	2	5
»	»	2	2		42	»	73	115		»	»	1	1	
»	»	1	1		7	1	94	102		»	»	»	»	
»	»	1	1	4	14	»	179	193	410	»	»	2	2	3
2	1	1	4		224	1	60	285		»	»	»	»	
»	»	»	»		63	1	46	110		»	»	»	»	
»	»	»	»	4	71	»	113	184	579	»	»	»	»	»
2	»	»	2		15	»	»	15		2	»	»	2	
»	»	»	»		»	»	»	»		»	»	»	»	
1	»	»	1	3	13	1	1	15	30	»	»	»	»	2

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		A. Java en Madura (met inbegrip van het garnizoen van Benkoelen). B. Atjeh en onderhoorigheden. C. Overige buitenbezittingen (behalve Benkoelen).	1876. BEHANDELDEN. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Totalen voor geheel Nederl. Indie.
Gastricismus,	Maagstoornis,	A	811	2	160	973	
		B	185	1	62	248	
		C	209	»	233	442	1663
Catarrhus bronchiorum,	Luchtpijpontsteking,	A	566	17	929	1512	
		B	135	10	581	726	
		C	312	»	1211	1523	3761
Diarrhoea,	Doorloop,	A	2305	14	866	3185	
		B	1136	19	917	2072	
		C	982	»	661	1643	6900
Helminthiasis,	Wormziekte,	A	36	»	3	39	
		B	»	»	»	»	
		C	20	»	5	25	64
Rheumatismus acutus,	Snelverloopend rheumatisme,	A	198	3	95	296	
		B	65	4	81	150	
		C	104	»	273	377	823
» chronicus,	Slepend »	A	449	7	281	737	
		B	52	1	89	142	
		C	143	»	199	342	1221
Haemorrhoïdes,	Aambeijen,	A	217	2	18	237	
		B	42	3	5	50	
		C	82	»	17	99	386
Scrophulosis,	Klierziekte,	A	16	»	4	20	
		B	1	»	»	1	
		C	1	»	10	11	32
Phthisis pulmonalis,	Longtering,	A	75	2	51	128	
		B	12	»	12	24	
		C	23	»	25	48	200
Carcinomata,	Kankergezwellen,	A	»	»	»	»	
		B	»	»	»	»	
		C	»	»	»	»	»
Scorbutus,	Scheurbuik,	A	34	»	6	40	
		B	3	»	1	4	
		C	9	»	1	10	54

OVERLEDENEN.					1877. BEHANDELDEN.					1877. OVERLEDENEN.				
Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Totalen voor geheel Nederl. Indie.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Totalen voor geheel Nederl. Indie.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Totalen voor geheel Nederl. Indie.
1	»	1	2		757	2	178	937		3	»	»	3	
4	»	1	5		283	5	110	398		1	»	»	1	
»	»	1	1	8	323	»	300	623	1958	»	»	»	»	4
4	»	15	19		740	3	943	1686		2	»	6	8	
5	»	14	19		221	11	660	892		3	»	2	5	
3	»	4	7	45	342	1	1162	1505	4083	»	»	5	5	18
53	»	9	62		1870	7	629	2506		26	»	16	42	
87	1	72	160		948	23	1079	2050		21	1	23	45	
13	»	5	18	240	1297	2	875	2174	6730	28	»	4	32	119
»	»	»	»		43	»	5	48		»	»	»	»	
»	»	»	»		8	»	1	9		»	»	»	»	
»	»	»	»	»	29	»	7	36	93	»	»	»	»	»
1	»	2	3		190	3	124	317		1	»	»	1	
»	»	»	»		85	8	110	203		»	»	1	1	
»	»	1	1	4	145	»	305	450	970	»	»	1	1	3
»	»	»	»		346	2	168	516		»	1	»	1	
»	»	»	»		75	2	134	211		»	»	2	2	
»	»	»	»	»	329	»	537	866	1593	1	»	4	5	8
6	»	»	6		210	»	15	225		2	»	1	3	
»	»	»	»		103	1	22	126		»	»	1	1	
1	»	»	1	7	104	»	21	125	476	1	»	»	1	5
»	»	»	»		7	»	7	14		1	»	»	1	
»	»	»	»		1	»	»	1		»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	9	9	24	»	»	»	»	1
18	»	20	38		87	1	43	131		10	»	13	23	
3	»	7	10		6	»	13	19		3	»	5	8	
4	»	11	15	63	34	»	28	62	212	5	»	7	12	43
»	»	»	»		2	»	»	2		»	»	»	»	
»	»	»	»		»	»	»	»		»	»	»	»	
»	»	»	»	»	3	»	2	5	7	1	»	1	2	2
»	»	»	»		12	»	1	13		»	»	»	»	
»	»	»	»		2	»	1	3		»	»	»	»	
»	»	»	»	»	2	»	8	10	26	»	»	»	»	»

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		A. Java en Madura (met inbegrip van het garnizoen van Benkoelen). B. Atjeh en onderhoorigheden. C. Overige buitenbezittingen (behalve Benkoelen).	1876. BEHANDELDEN. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Totalen voor geheel Nederl. Indie.
Hydrops,	Waterzucht,	A	12	1	15	28	
		B	1	»	8	9	
		C	13	»	22	35	72
Vitia cordis,	Hartgebreken,	A	94	1	11	106	
		B	16	»	1	17	
		C	41	»	6	47	170
Variolae,	Pokken,	A	7	1	14	22	
		B	»	»	1	1	
		C	3	»	1	4	27
Morbilli,	Mazelen,	A	3	»	2	5	
		B	1	»	»	1	
		C	2	»	9	11	17
Framboesiae,	Framboosgezwellen,	A	7	2	22	31	
		B	»	»	5	5	
		C	1	»	30	31	67
Scabies,	Schurft,	A	51	1	709	761	
		B	16	»	388	404	
		C	31	»	880	911	2076
Herpes,	Voortkruipende huiduitslag,	A	168	»	165	333	
		B	70	»	126	196	
		C	71	»	152	223	752
Syphilis primaria,	Venusziekte,	A	3582	32	1282	4896	
		B	371	28	519	918	
		C	656	1	745	1402	7216
» secundaria,	»	A	449	3	98	550	
		B	66	5	15	86	
		C	92	»	88	180	816
Vulnera,	Wonden,	A	476	7	401	884	
		B	381	10	498	889	
		C	200	1	486	687	2460
Contusiones,	Kneuzingen,	A	386	6	281	673	
		B	55	13	94	162	
		C	173	»	282	455	1290

OVERLEDENEN.					BEHANDELDEN.					OVERLEDENEN.				
Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Totalen voor geheel Nederl. Indie.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Totalen voor geheel Nederl. Indie.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Totalen voor geheel Nederl. Indie.
1	»	»	1		17	»	9	26		1	»	1	2	
1	»	»	1		2	»	5	7		1	»	2	3	
2	»	2	4	6	19	»	15	34	67	2	»	1	3	8
»	»	»	»		139	»	12	151		2	»	2	4	
1	»	»	1		19	»	9	28		2	»	»	2	
1	»	1	2	3	56	2	17	75	254	3	»	1	4	10
1	»	2	3		37	»	60	97		5	»	4	9	
»	»	»	»		5	»	1	6		»	»	»	»	
1	»	»	1	4	3	»	9	12	115	»	»	»	»	9
»	»	»	»		6	»	6	12		»	»	»	»	
»	»	»	»		2	»	6	8		»	»	2	2	
»	»	»	»	»	3	»	16	19	39	»	»	»	»	2
»	»	»	»		4	1	31	36		»	»	»	»	
»	»	»	»		»	»	1	1		»	»	»	»	
»	»	»	»	»	1	»	58	59	96	»	»	»	»	»
»	»	3	3		41	»	561	602		»	»	2	2	
»	»	»	»		7	2	350	359		»	»	»	»	
»	»	3	3	6	33	»	503	536	1497	»	»	1	1	3
»	»	»	»		200	»	158	358		»	»	»	»	
3	»	»	3		45	2	107	154		»	»	»	»	
»	»	»	»	3	92	»	246	338	850	»	»	»	»	»
6	»	»	6		3820	24	1318	5162		4	»	2	6	
6	»	3	9		419	34	639	1092		3	»	»	3	
1	»	1	2	17	480	»	754	1234	7488	»	»	1	1	10
3	»	1	4		486	»	111	597		2	»	»	2	
2	»	»	2		54	»	22	76		»	»	»	»	
»	»	2	2	8	122	»	95	217	890	»	»	»	»	2
»	»	3	3		327	1	339	667		3	»	»	3	
32	»	35	67		284	27	365	676		11	4	11	26	
2	»	3	5	75	211	2	390	603	1946	2	»	5	7	36
»	»	1	1		396	3	226	625		»	»	»	»	
»	»	2	2		100	10	124	234		»	»	1	1	
1	»	»	1	4	205	1	241	447	1306	»	»	2	2	3

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		A. Java en Madura (met inbegrip van het garnizoen van Benkoelen). B. Atjeh en onderhoorigheden. C. Overige buitenbezittingen (behalve Benkoelen).	1876. BEHANDELDEN. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Totalen voor geheel Nederl. Indie.
Abscessus,	Ettergezwellen,	A	270	3	256	529	
		B	82	8	129	219	
		C	133	2	344	479	
							1227
Ulcera,	Zweren,	A	948	3	1915	2866	
		B	511	14	1412	1937	
		C	609	»	2585	3194	
							7997
Fistulae,	Pijpzweren,	A	33	»	9	42	
		B	3	»	2	5	
		C	4	»	4	8	
							55
Herniae,	Ingewandsbreuken,	A	79	7	18	104	
		B	15	3	9	27	
		C	16	»	17	33	
							164
Hydrocele,	Waterzakbreuken,	A	11	1	»	12	
		B	1	1	1	3	
		C	4	»	1	5	
							20
Luxationes,	Ontwrichtingen,	A	15	»	10	25	
		B	1	»	2	3	
		C	2	»	2	4	
							32
Fracturae,	Beenbreuken,	A	46	»	18	64	
		B	6	»	6	12	
		C	5	»	8	13	
							89
Mors violenta,	Gewelddadige dood,	A	7	1	2	10	
		B	»	»	2	2	
		C	8	»	7	15	
							27
Berri-berri,	Berri-berri,	A	11	»	452	463	
		B	1	»	110	111	
		C	34	»	396	430	
							1004
Morbi reliqui,	Overige ziektevormen,	A	7379	85	5083	12547	
		B	1033	50	1424	2507	
		C	2313	2	2067	4382	
							19436
	Totalen. . . .	A	32810	251	21556	54617	
		B	11864	246	14360	26470	
		C	11099	7	18668	29774	
							110861

OVERLEDENEN.					1877. BEHANDELDEN.					1877. OVERLEDENEN.				
Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Totalen voor geheel Nederl. Indie.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Totalen voor geheel Nederl. Indie.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Totalen voor geheel Nederl. Indie.
3	»	»	3		389	1	266	656		1	»	1	2	
2	»	1	3		148	6	157	311		2	»	»	2	
»	»	1	1	7	142	1	285	428	1395	1	»	1	2	6
2	»	4	6		1147	5	1371	2523		»	»	6	6	
12	»	7	19		542	15	2066	2623		2	»	17	19	
1	»	10	11	36	551	»	2000	2551	7697	»	»	5	5	30
1	»	1	2		37	»	18	55		»	»	»	»	
»	»	»	»		»	»	»	»		»	»	»	»	
»	»	»	»	2	15	»	4	19	74	»	»	»	»	»
»	»	»	»		65	1	18	84		»	»	»	»	
»	»	»	»		16	4	19	39		»	»	»	»	
»	»	»	»	»	17	»	15	32	155	1	»	»	1	1
»	»	»	»		15	1	3	19		»	»	»	»	
»	»	»	»		4	»	1	5		»	»	»	»	
»	»	»	»	»	2	»	6	8	32	»	»	»	»	»
»	»	»	»		28	»	2	30		»	»	»	»	
»	»	»	»		5	2	2	9		»	»	»	»	
»	»	»	»	»	6	»	6	12	51	»	»	»	»	»
»	»	1	1		36	»	18	54		1	»	»	1	
»	»	»	»		5	»	6	11		»	»	»	»	
»	»	»	»	1	10	»	14	24	89	»	»	1	1	2
7	1	2	10		5	»	2	7		5	»	2	7	
»	»	2	2		1	»	»	1		1	»	»	1	
8	»	7	15	27	6	»	»	6	14	6	»	»	6	14
»	»	13	13		29	1	605	635		»	»	8	8	
»	»	7	7		6	»	744	750		2	»	93	95	
3	»	28	31	51	32	»	395	427	1812	2	»	40	42	145
50	1	48	99		5359	51	2990	8400		50	»	73	123	
46	1	116	163		1690	78	2382	4150		38	2	83	123	
35	»	24	59	321	2934	»	2462	5396	17946	25	»	30	55	301
476	7	363	846		27607	138	16473	44218		385	4	280	669	
694	6	698	1398		12354	340	18149	30843		386	12	546	944	
173	»	167	340	2584	13864	17	19538	33419	108480	259	»	211	470	2083

[5. 7.]

BIJLAGE E.

(Zie blz. 45 van het verslag.)

RECAPITULATIE van de sterfte- en ziektecijfers bij het leger [1]).

I. Sterfte onder de Europeanen.

JAREN.	JAVA EN MADURA.			ATJEH EN ONDERHOORIGHEDEN.			OVERIGE BUITENBEZITTINGEN.		
	Overleden.	Sterkte.	Percentsgewijze verhouding.	Overleden.	Sterkte.	Percentsgewijze verhouding.	Overleden.	Sterkte.	Percentsgewijze verhouding.
a) 1873	728	7788	9.34	b)	b)	b)	98	4932	1.98
a) 1874	1477	9562	15.44	b)	b)	b)	129	4147	3.11
1875	495	7548	6.55	832	2221	37.46	136	3932	3.48
1876	476	7512	6.33	694	3323	20.88	173	3688	4.69
1877	385	8522	4.51	386	3527	10.94	259	4055	6.38

a) Over de jaren 1873 en 1874 kunnen de overledenen in Atjeh en onderhoorigheden en onder de van daar geëvacueerden niet met genoegzame juistheid afzonderlijk worden opgegeven. De desbetreffende cijfers zijn daarom, even als vroeger, nog begrepen in de opgaven omtrent Java en Madura.

b) Zie de voorgaande noot.

II. Ethnografisch overzigt van de sterfte op Java en Madura a), met het oog op de ligging der garnizoensplaatsen.

JAREN.	EUROPEANEN.						AFRIKANEN.						INLANDERS.					
	PLAATSEN AAN DE KUST.			PLAATSEN BINNEN 'S LANDS.			PLAATSEN AAN DE KUST.			PLAATSEN BINNEN 'S LANDS.			PLAATSEN AAN DE KUST.			PLAATSEN BINNEN 'S LANDS.		
	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.
			pCt.			pCt.			pCt.			pCt.			pCt.			pCt.
a) 1873	618	4526	13.65	110	3262	3.37	5	19	26.31	5	388	1.29	223	4660	4.78	39	1860	2.10
a) 1874	1331	6422	20.72	146	3140	4.65	53	200	26.5	10	229	4.36	513	6247	8.21	52	2018	2.57
1875	243	3473	6.99	252	4075	6.18	6	25	24	2	137	1.45	210	3941	5.32	114	3208	3.55
1876	191	3006	6.35	285	4506	6.32	1	26	3.84	6	96	6.25	267	3643	7.32	96	3036	3.16
1877	214	3474	6.16	171	5048	3 38	1	16	6.25	3	59	5.08	193	3992	4.83	87	3039	2.86

a) In het vorig verslag (bijlage F) waren in het hierbedoelde overzigt ook opgenomen de cijfers betreffende Atjeh en onderhoorigheden. Thans is dit alleen het geval voor de jaren 1873 en 1874.

---

1) Onder de opgaven betreffende Java en Madura zijn, van 1875 af, ook de zieken en overledenen bij het garnizoen in Benkoelen begrepen, als sedert dat jaar behoorende tot het ressort van den militairen geneeskundigen dienst op Java en Madura. Waar in de hierbedoelde overzigten sprake is van de overledenen in Atjeh, zijn daaronder ook begrepen die militairen, welke — na evacuatie van daar — elders zijn overleden aan de onmiddellijke gevolgen der ziekte, enz., welke tot hunne evacuatie aanleiding had gegeven.

III. Sterfte in de buitenbezittingen.

KOMMANDEMENTEN.	1873.			1874.			1875.			1876.			1877.		
	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.	Overleden.	Sterkte.	Sterfte.
			p Ct.			p Ct.			p Ct.			p Ct.			p Ct.
Atjeh en onderhoorigheden *a*)	....	....	....	....	....	....	1316	5220	25.21	1398	8951	15.61	944	9422	10.01
Overige buitenbezittingen:															
Gouv rnement van Sumatra's Westkust . . .	56	6009	0.93	88	4015	2.11	125	3775	3.31	163	3931	4.15	302	4332	6.97
Lampongsche districten .	5	190	2.63	14	179	7.82	5	170	2.94	5	94	5.31	2	87	2.29
Palembang.	34	1553	2.12	24	1812	1.32	29	1342	2.16	24	1600	1.5	34	1559	2.18
Benkoelen *b*)							....	....	....	....	....	....	....	....	....
Banka	10	538	1.85	6	524	1.14	8	510	1.56	11	561	1.96	18	536	3.35
Riouw en onderhoorigheden	13	337	3.85	8	361	2.21	10	377	2.65	6	230	2.6	4	270	1.48
Siak *c*)										29	579	5.00	23	619	3.71
Deli (Sumatra's Oostkust) *c*)	20	491	4.07	28	350	8.00	12	381	3.14						
Wester-afdeeling van Borneo	13	1068	1.21	14	1035	1.35	9	751	1.19	8	861	0.92	10	720	1.38
Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo	22	1205	1.82	22	918	2.39	28	855	3.27	30	859	3.49	30	1078	2.78
Gouvernement van Celebes en onderhoorigheden. .	23	1114	2.06	31	1193	2.59	31	1378	2.24	33	1232	2.67	22	1195	1.84
Menado															
Amboina { Amboina . .	18	842	2.13	20	867	2.30	62	953	6.50	31	1004	3.09	25	1040	2.40
Amboina { Banda . . .															
Amboina { Ternate . .															
Totaal voor de buitenbezittingen (behalve Atjeh en onderhoorigheden)	214	13347	1.60	255	11254	2.26	319	10492	3.05	340	10951	3.10	470	11436	4.11

a) Over de jaren 1873 en 1874 kunnen de overledenen in Atjeh en onderhoorigheden en onder de van daar geëvacueerden niet met genoegzame juistheid afzonderlijk worden opgegeven. De desbetreffende cijfers zijn daarom, even als vroeger, nog begrepen in de opgaven omtrent Java en Madura.

b) Van 1875 af is Benkoelen, als behoorende tot het ressort van den militairen geneeskundigen dienst op Java en Madura, in de opgaven betreffende deze laatste gewesten vervat.

c) Aangezien Siak met Deli tot het kommandement van Sumatra's Oostkust behoort, zoo zijn de opgaven omtrent deze beide plaatsen sedert 1876 zamengevat.

IV. Vergelijkende statistiek der sterfte in 1876 en 1877.

	1876.						1877.					
	Overleden.	Gemiddelde leger-sterkte.	Percentsgewijze sterfteverhouding. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.	Overleden.	Gemiddelde leger-sterkte.	Percentsgewijze sterfteverhouding. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.
a. Java en Madura (met inbegrip van Benkoelen).	Eur. 476	Eur. 7512					Eur. 385	Eur. 8522				
	Afr. 7	Afr. 122	6.33	5.73	5.43	5.91	Afr. 4	Afr. 75	4.51	5.33	3.98	4.28
	Inl. 363	Inl. 6679					Inl. 280	Inl. 7031				
Te zamen . .	846	14313					669	15628				
b. Atjeh en onderhoorigheden	Eur. 694	Eur. 3323					Eur. 386	Eur. 3527				
	Afr. 6	Afr. 178	20.88	3.37	12.80	15.61	Afr. 12	Afr. 151	10.94	7.94	9.50	10.01
	Inl. 698	Inl. 5450					Inl. 546	Inl. 5744				
Te zamen . .	1398	8951					944	9422				
c. Overige buitenbezittingen (behalve Benkoelen)	Eur. 173	Eur. 3688					Eur. 259	Eur. 4055				
	Afr. »	Afr. 6	4.69	»	2.30	3.1	Afr. »	Afr. 6	6.38	»	2.86	4.10
	Inl. 167	Inl. 7257					Inl. 211	Inl. 7375				
Te zamen . .	340	10951					470	11436				
Totalen *a*, *b* en *c* . .	Eur. 1343	Eur. 14523					Eur. 1030	Eur. 16104				
	Afr. 13	Afr. 306	9.24	4.24	6.33	7.55	Afr. 16	Afr. 232	6.39	6.89	5.14	5.70
	Inl. 1228	Inl. 19386					Inl. 1037	Inl. 20150				
	2584	34215					2083	36486				

V. Vergelijkende statistiek der ziekenverpleging over de jaren 1873—1877.

a. *Algemeen overzigt.*

JAREN.	JAVA EN MADURA.					ATJEH EN ONDERHOORIGHEDEN.					OVERIGE BUITENBEZITTINGEN.				
	Behandelden.	Herstelden.	Overledenen.	Percentsgewijze verhouding der overledenen tot de behandelden.	tot de gemiddelde legersterkte.	Behandelden.	Herstelden.	Overledenen.	Percentsgewijze verhouding der overledenen tot de behandelden.	tot de gemiddelde legersterkte.	Behandelden.	Herstelden.	Overledenen.	Percentsgewijze verhouding der overledenen tot de behandelden.	tot de gemiddelde legersterkte.
a) 1873	42066	39391	1000	2.37	6.79	*b*)	*b*)	*b*)	*b*)	*b*)	23431	22365	214	0.91	1.60
a) 1874	52694	47709	2105	3.99	11.53	*b*)	*b*)	*b*)	*b*)	*b*)	26033	25033	255	0.97	2.26
1875	47119	44147	827	1.75	5.56	17025	14553	1316	7.73	25.21	26602	25199	319	1.19	3.04
1876	54617	51774	846	1.54	5.91	26470	23386	1398	5.28	15.61	29774	28090	340	1.14	3.1
1877	44218	41439	669	1.51	4.28	30843	28232	944	3.06	10.01	33419	31758	470	1.4	4.10

a) Over deze beide jaren kunnen de overledenen in Atjeh en onderhoorigheden en onder de van daar geëvacueerden niet met genoegzame juistheid afzonderlijk worden opgegeven. De desbetreffende opgaven zijn daarom, even als vroeger, nog begrepen onder de cijfers nopens Java en Madura.

b) Zie de voorgaande noot.

b. *Specificatie ten aanzien der meest voorgekomen ziekten.*

	1873.			1874.			1875.			1876.			1877.		
	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.
Madura. *a)*															
Koortsen	29.79	26.98	35.16	32.24	11.96	32.12	28.16	7.87	31.53	34.38	7.96	30.08	29.45	5.07	28.56
Dysenterie.	2.11	0.83	0.37	4.13	1.63	2.05	2.21	»	1.23	2.04	1.19	1.02	1.54	2.9	0.67
Cholera.	2.79	0.83	6.38	2.42	12.95	1.96	1.16	2.04	0.55	0.73	1.59	0.34	0.49	»	0.24
Leverontsteking. . .	1.11	0 41	0.11	0.84	»	0.14	0.68	0.29	0.14	0.68	»	0.08	0.79	0.72	0.14
Longtering	0.27	0.13	0.28	0.21	0.32	0.21	0.20	0.29	0.18	0.22	0.79	0.23	0.31	0.72	0.26
Hartgebreken . . .	0.51	»	0.001	0.27	»	0.04	0.32	»	0.10	0.28	0.39	0.05	0.5	»	0.07
Syphilis	13.96	18.91	7.12	10.59	11.96	7.93	15.29	13.41	6.69	12.28	13.94	6.40	15.59	17.39	8.67
Overige ziektevormen.	49.42	50.48	55.64	49.27	61.14	55.51	51.94	76.09	59.53	49.33	74 10	61.76	51.36	73.19	61.36
Buitenbezittingen. (behalve Atjeh).															
Koortsen	36.78	6.45	40.57	36.50	»	37.74	35.46	33.33	36.47	34.48	»	35.77	36.13	»	36.77
Dysenterie.	2.24	0.80	0.25	1.89	3.7	0.68	1.65	»	0.39	2.93	14.28	0.74	3.31	»	0.84
Cholera.	0.21	»	0.108	0.79	»	0.12	0.47	»	0.17	0.27	»	0.03	0.55	»	0.15
Leverontsteking. . .	1.24	»	0.06	1.05	»	0.16	0.63	»	0.10	0.88	»	0.07	0.85	»	0.09
Longtering	0.18	»	0.208	0.20	3.7	0.089	0.19	»	0.11	0.20	»	0.13	0.24	»	0.14
Hartgebreken . . .	0.47	»	0.04	0.43	»	0.032	0.20	»	0.06	0.36	»	0.03	0.4	»	0.08
Syphilis	10.12	35.48	5.08	7.67	33.33	5.42	6.42	»	5.82	6.73	14.28	4.46	4.34	»	4.34
Overige ziektevormen.	48.74	57.25	53.66	51.51	59.25	55.73	54.94	66.66	57.85	54.11	71.42	58.74	54.15	»	57.55
Atjeh en onderhoorigheden.															
Koortsen							63.73	36.36	54.98	57.25	21.54	48.96	52.04	21.47	44.96
Dysenterie							3.72	2.72	1.7	2.75	1.22	1.41	2.05	1.47	0.97
Cholera							1.55	1.81	0 43	1.88	»	1.03	0.74	1.18	0.32
Leverontsteking							0.53	»	0.04	0.62	»	0.09	0.52	0.29	0.05
Longtering.							0.02	»	0.01	0.1	»	0.08	0.05	»	0.07
Hartgebreken.							0.04	»	0.02	0.13	»	0.007	0.15	»	0.05
Syphilis.							3.93	6.36	2.58	3.68	13.41	3.71	3.83	10.00	3.64
Overige ziektevormen							26.45	52.72	40.2	33.59	63.82	44.68	40.59	65.6	49.92

a) Hieronder, wat de jaren 1873 en 1874 betreft, ook de cijfers nopens Atjeh en onderhoorigheden.

[5. 8.]

BIJLAGE F.

(Zie bladz. 49 van het verslag.

FORMATIE van de voorloopige bezetting van Atjeh en onderhoorigheden, op 15 Februarij 1878. [1])

[1]) Hieronder thans ook begrepen de troepenmagt ter oostkust van Atjeh (verg. aanmerking *p* op blz. 8 en 9 van dezen staat).

	OFFICIEREN.								ONDEROFFICIEREN — EUROPEANEN.																
	Kolonels.	Luitenant-kolonels, dirig. off. van gezondheid 1ste klasse.	Majoors, onder-intendanten 1ste klasse, dirig. off. van gezondheid 2de klasse.	Kapiteins, onder-intendanten 2de kl., off. van gezondh. 1ste kl., apothek. 1ste kl.	1ste luitenants, off. van gezondh. 2de kl., apothek. 2de kl., paardenartsen 2de kl.	2de luitenants, apothekers 3de klasse, paardenartsen 3de klasse.	Luitenants-adjudant (1ste of 2de luitenant.)	Totaal.	Adjudant-onderofficieren.	Sergeanten-majoor.	Fourriers.	Sergeanten of wachtmeesters.	Korporaals.	Korporaals-tamboer.	Korporaals meester-schoenmaker.	Korporaals meester-kleermaker.	Stafhoornblazers.	Tamboers.	Hoornblazers of trompetters.	Soldaten (fuseliers).	Kanonniers.	Mineurs en sappeurs.	Genie-werklieden.	Cavaleristen.	Totaal.
STAF TE																									
Gewestelijk kommandement	1	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Gewestelijke staf	"	a) 1	"	1	3	"	b) 1	6	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Plaatselijk kommandement	"	1	"	"	c) 1	"	1	3	d) 1	"	"	"	e) 1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2
Schrijverspersoneel	"	"	"	"	"	"	"	"	1	1	"	2	1	"	"	"	"	"	"	2	"	"	"	"	f) 7
Civiel personeel { bij den krijgsraad te velde	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Civiel personeel { bij den veldpostdienst	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Totaal	1	2	"	1	4	"	2	10	2	1	"	2	2	"	"	"	"	"	"	2	"	"	"	"	9

a. Kan ook majoor zijn. *b.* Adjudant van den gouverneur van Atjeh en onderhoorigheden tevens militair bevelhebber aldaar. *c.* Officier plaatselijk militair kommandement en 1 aan den postcommies. *g.* Auditeur militair, geassimileerd aan den rang van majoor. *h.* Postcommies,

	Kolonels	Luit.-kol.	Majoors	Kapiteins	1ste luit.	2de luit.	Luit.-adj.	Totaal	Adj.-onderoff.	Serg.-majoor	Fourriers	Sergeanten	Korporaals	Korp.-tamboer	Korp. m.-schoenm.	Korp. m.-kleerm.	Stafhoornbl.	Tamboers	Hoornbl.	Soldaten	Kanonniers	Mineurs	Genie-werkl.	Cavaleristen	Totaal
INFAN																									
1ste garnizoens-bataillon van Groot-Atjeh en onderhoorigheden	"	a) 1	"	10	10	20	1	42	2	10	11	40	41	1	1	1	b) 1	"	10	400	"	"	"	"	518
2de idem idem	"	a) 1	"	6	6	12	1	26	1	6	7	24	24	1	1	1	b) 1	"	6	240	"	"	"	"	312
3de idem idem	"	a) 1	"	9	9	18	1	38	1	9	10	36	36	1	1	1	b) 1	"	9	360	"	"	"	"	465
2de veldbataillon	"	1	"	4	6	6	1	18	2	4	5	24	24	1	1	1	c) 2	2	8	258	"	"	"	"	332
3de idem	"	1	"	4	6	6	1	18	2	4	5	24	24	1	1	1	c) 2	2	8	258	"	"	"	"	332
6de idem	"	"	1	4	6	6	1	18	2	4	5	24	24	1	1	1	c) 2	2	8	258	"	"	"	"	332
12de idem	"	"	1	4	6	6	1	18	2	4	5	24	20	1	1	1	c) 2	1	4	120	"	"	"	"	194
14de idem	"	"	1	4	6	6	1	18	2	4	5	24	20	1	1	1	c) 2	1	4	120	"	"	"	"	194
Subsistenten-compagnie	"	"	"	"	1	"	"	1	"	1	1	3	3	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	8
Totaal	"	5	3	45	56	80	8	197	14	46	54	223	216	8	8	8	13	8	57	2032	"	"	"	"	2687

a. Kan ook majoor zijn. *b.* Korporaal. *c.* Waarvan 1 sergeant en 1 korporaal, welke laatste kan zijn: bij het 3de veldbataillon Amboinees, ingedeeld. *f.* Zullen zooveel mogelijk Maleijers en Soendanezen zijn. *g.* Zullen zooveel mogelijk Javanen zijn.

1) Het 1ste garnizoensbataillon, waarvan de staf te Oleh-leh gevestigd is, bezet, behalve laatstgenoemden post, Pekan Badak, Boekit-Seboen, compagnie te Lambaroe in garnizoen) bezet verder Pager Aijer, Pager Aijer Missigit, Kaijoe Loh, Atoa-noord, Atoa, Beloel en Beloel-zuid; — Koerong Tjoet, Pango, Kadjoe, Kwalla Gighen, Kotta Alam, Lamprit, Lamnga en Kwalla Loh.

Bij de te Kotta Radja gelegende subsistenten-compagnie zijn, behalve de onderofficieren en minderen van den staf, o. a. de militaire schrijvers

	Kolonels	Luit.-kol.	Majoors	Kapiteins	1ste luit.	2de luit.	Luit.-adj.	Totaal	Adj.-onderoff.	Serg.-majoor	Fourriers	Sergeanten	Korporaals	Korp.-tamboer	Korp. m.-schoenm.	Korp. m.-kleerm.	Stafhoornbl.	Tamboers	Hoornbl.	Soldaten	Kanonniers	Mineurs	Genie-werkl.	Cavaleristen	Totaal
CAVA																									
1/2 escadron	"	"	"	1	1	1	"	3	"	1	1	4	8	"	"	"	"	"	2	"	"	"	"	a) 62	78

a. Waaronder 1 hoefsmid en 1 zadelmaker.

	Kolonels	Luit.-kol.	Majoors	Kapiteins	1ste luit.	2de luit.	Luit.-adj.	Totaal	Adj.-onderoff.	Serg.-majoor	Fourriers	Sergeanten	Korporaals	Korp.-tamboer	Korp. m.-schoenm.	Korp. m.-kleerm.	Stafhoornbl.	Tamboers	Hoornbl.	Soldaten	Kanonniers	Mineurs	Genie-werkl.	Cavaleristen	Totaal
ARTIL																									
Staf en materieel	"	1	1	"	a) 1	b) 1	"	4	c) 2	d) 2	"	e) 2	"	"	"	"	"	"	"	"	f) 4	"	"	"	10
Schrijverspersoneel	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	1	1	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	4
Geweermakers-atelier	"	"	"	"	"	"	"	"	g) 1	"	"	h) 3	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	4
Transporteeren	"	1	1	"	1	1	"	4	3	3	"	6	1	"	"	"	"	"	"	"	5	"	"	"	18

EN MANSCHAPPEN.

AFRIKANEN.						AMBOINEZEN.						ANDERE INLANDERS.												TOTAAL-GENERAAL.			
Sergeanten.	Korporaals.	Tamboers.	Hoornblazers.	Soldaten (fuseliers).	Totaal.	Sergeanten.	Korporaals.	Tamboers.	Hoornblazers.	Soldaten (fuseliers).	Totaal	Sergeanten.	Korporaals.	Tamboers.	Hoornblazers of trompetters.	Soldaten (fuseliers).	Kanonniers.	Stukrijders.	Mineurs en sappeurs.	Genie-werklieden.	Cavaleristen.	Ordonnancen.	Totaal.	Officieren.	Minderen.	Paarden.	Civiel personeel (geassimileerd aan officiersrangen).

KOTTA RADJA.

″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	1	″	″	″
″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	6	″	″	″
″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	3	2	″	″
″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	2	2	″	9	″	″
″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	g) 1
″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	h) 1
″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	2	2	10	11	″	2

van wapening; kan ook 2de luitenant zijn. *d.* Provoostgeweldiger. *e* Stokkenknecht. *f.* Waarvan 2 moeten worden afgestaan aan het geassimileerd aan den rang van 1sten luitenant.

TERIE. [1])

″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	40	40	10	20	800	″	″	″	″	″	″	910	42	1428	″	″
″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	24	24	6	12	480	″	″	″	″	″	″	546	26	858	″	″
″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	36	36	9	18	720	″	″	″	″	″	″	819	38	1284	″	″
8	12	2	8	216	d) 246	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	18	578	″	″
″	″	″	″	″	″	8	12	2	8	226	e) 256	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	18	588	″	″
″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	8	12	2	8	206	″	″	″	″	″	″	f) 236	18	568	″	″
″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	12	18	3	12	324	″	″	″	″	″	″	g) 369	18	563	″	″
″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	12	18	3	12	324	″	″	″	″	″	″	g) 369	18	563	″	″
″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	2	2	″	1	″	″	″	″	″	″	″	5	1	13	″	″
8	12	2	8	216	246	8	12	2	8	226	256	134	150	33	83	2854	″	″	″	″	″	″	3254	197	6443	″	″

bij de veldbataillons n°. 6, 12 en 14 inlander. *d.* Kunnen vervangen worden door Europeanen. *e.* Hierbij worden ook de niet-Christen Alfoeren

Koerong Raba, Segli, Malaboe, Edi, Tandjong Semantoh, Samalangan en Poeloe Bras; — het 2de garnizoens-bataillon (waarvan de staf en één het 3de garnizoens-bataillon eindelijk, waarvan de staf te Tjadé gevestigd is, bezet, behalve dezen post, Oleh-Karang, Lamjong, Silang, Pekan

en 2 Europesche fuseliers (vaste knechts bij het geweermakers-atelier) in administratie.

LERIE.

″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	3	78	64	

LERIE. [1])

″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	4	10	″	″
″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	4	″	″
″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	i) 1	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	1	″	k) 5	″	″
″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	1	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	1	4	19	″	″

	OFFICIEREN.								ONDEROFFICIEREN																
									EUROPEANEN.																
	Kolonels.	Luitenant-kolonels, dirig. off. van gezondheid 1ste klasse.	Majoors, onder-intendanten 1ste klasse, dirig. off. van gezondheid 2de klasse.	Kapiteins, onder-intendanten 2de kl., off. van gezond. 1ste kl., apothek. 1ste kl.	1ste luitenants, off. van gezondh. 2de kl., apothek. 2de kl., paardenartsen 2de kl.	2de luitenants, apothekers 3de klasse, paardenartsen 3de klasse.	Luitenants-adjudant (1ste of 2de luitenant).	Totaal.	Adjudant-onderofficieren.	Sergeanten-majoor.	Fourriers.	Sergeanten of wachtmeesters.	Korporaals.	Korporaals-tamboer.	Korporaals meester-schoenmaker.	Korporaals meester-kleermaker.	Staf-hoornblazers.	Tamboers.	Hoornblazers of trompetters.	Soldaten (fuseliers).	Kanonniers.	Mineurs en sappeurs.	Genie-werklieden.	Cavaleristen.	Totaal.
Per transport	″	1	1	″	1	1	″	4	3	3	″	6	1	″	″	″	″	″	″	″	5	″	″	″	18
Transporttrein	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	l) 3	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	3
4de compagnie (bergbatterij)	″	″	″	1	1	2	″	4	m) 1	1	1	11	11	″	″	″	″	″	2	″	52	″	″	″	79
6de idem (garnizoens-artillerie)	″	″	″	1	2	1	″	4	m) 1	1	1	6	6	″	″	″	″	″	″	″	50	″	″	″	65
22ste idem (vesting-artillerie)	″	″	″	1	2	″	″	3	m) 2	1	1	6	6	″	″	″	″	″	″	″	50	″	″	″	66
23ste idem (idem)	″	″	″	1	1	″	″	2	m) 3	1	1	6	6	″	″	″	″	″	″	″	35	″	″	″	52
24ste idem (idem)	″	″	″	1	2	″	″	3	m) 2	1	1	6	6	″	″	″	″	″	″	″	50	″	″	″	66
Totaal	″	1	1	5	9	4	″	20	12	8	5	44	36	″	″	″	″	″	2	″	242	″	″	″	349

a. Adjudant. *b.* Magazijnmeester. *c.* 1 magazijnmeester en 1 conducteur 1ste klasse. *d.* 1 conducteur 2de klasse en 1 vuurwerker. *e.* 1 geweermaker. *i.* Lademaker; kan ook korporaal zijn. *h.* Bovendien nog 2 Europesche fuseliers van een der infanterie-corpsen als vaste knechts.

[1] Staf en materieel, schrijverspersoneel, geweermakers-atelier en 24ste compagnie te Kotta-Radja. Genoemde compagnie heeft detachementen Semantoh; — 4de compagnie en transporttrein zijn gelegerd te Pantei-Perak; — 6de compagnie, standplaats Tjadé, heeft detachementen te Kadjoe, geeft detachementen naar Boekit-Seboen, Koerong Raba, Sinangri, Ketapan Doea, Boekit Daroe en Djempit; — 23ste compagnie, te Lambaroe

GE

Staf en materieel	″	″	1	a) 2	b) 2	″	″	5	c) 4	d) 1	″	d) 3	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	8
Schrijvers en teekenaars	″	″	″	″	″	″	″	″	″	2	″	3	1	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	6
Genie-werkliede	″	″	″	″	″	″	″	″	1	e) 5	f) 1	5	2	″	″	″	″	″	″	″	″	″	48	″	62
3de compagnie mineurs en sappeurs	″	″	″	1	2	1	″	4	″	1	1	6	8	″	″	″	″	1	1	″	″	42	″	″	60
Totaal	″	″	1	3	4	1	″	9	5	9	2	17	11	″	″	″	″	1	1	″	″	42	48	″	136

a. Waarvan 1 magazijnmeester te Oleh-leh, die ook 2de of 3de klasse (1ste of 2de luitenant kan zijn). *b.* Waarvan 1 magazijnmeester te 1 tot het voeren der administratie. *f.* Tot het voeren der administratie.

MILITAIRE

Hospitaalbeheer.																									
Intendance te Kotta Radja	″	″	1	3	3	1	″	8	2	4	″	6	4	″	″	″	″	″	″	2	″	″	″	″	18
Militair hospitaal 1ste kl. te Pantei Perak	″	″	″	1	1	1	″	3	1	″	″	1	1	″	″	″	″	″	″	1	″	″	″	″	4
Dwangarbeiders-hospitaal idem	″	″	″	″	″	″	″	″	1	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	1
Vrije werklieden-hospitaal te Kampong-Gedah	″	″	″	″	″	″	″	″	1	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	1
Militair hospitaal 5de kl. te Pekan Badak	″	″	″	″	″	″	″	″	1	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	1
Idem 6de kl. te Segli	″	″	″	″	″	″	″	″	″	a) 1	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	1
Idem 6de kl. te Edi	″	″	″	″	″	″	″	″	″	1	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	1
Magazijn beheer.																									
Stapel-magazijn te Kotta Radja	″	″	″	1	1	1	″	3	1	″	″	1	1	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	3
Idem te Oleh-leh	″	″	″	″	1	″	″	1	1	″	″	1	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	2
Corps- en gemengde raden van administratie.																									
1ste garnizoens-bataillon van Groot-Atjeh en onderhoorigheden te Oleh-leh	″	″	″	″	1	″	″	1	1	″	″	1	1	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	3
2de garnizoens-bataillon van Groot-Atjeh en onderhoorigheden te Lambaroe	″	″	″	″	1	1	″	2	″	″	″	1	1	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	″	2
3de garnizoens-bataillon van Groot-Atjeh en onderhoorigheden te Tjadé	″	″	″	1	1	″	″	2	1	″	″	1	1	″	″	″	″	″	″	1	″	″	″	″	4
Transporteeren	″	″	1	6	9	4	″	20	10	6	″	12	9	″	″	″	″	″	″	4	″	″	″	″	41

EN MANSCHAPPEN.

AFRIKANEN.						AMBOINEZEN.						ANDERE INLANDERS.												TOTAAL GENERAAL.			
Sergeanten.	Korporaals.	Tamboers.	Hoornblazers.	Soldaten (fuseliers).	Totaal.	Sergeanten.	Korporaals.	Tamboers.	Hoornblazers.	Soldaten (fuseliers).	Totaal.	Sergeanten.	Korporaals.	Tamboers.	Hoornblazers of trompetters.	Soldaten (fuseliers).	Kanonniers.	Stukrijders.	Mineurs en sappeurs.	Genie-werklieden.	Cavaleristen.	Ordonnancen.	Totaal.	Officieren.	Minderen.	Paarden.	Civiel personeel (geassimileerd aan officiersrangen).
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	4	19	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	9	"	"	"	"	9	"	12	21	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	3	"	"	"	15	38	"	"	"	"	58	4	137	59	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	1	"	2	"	30	"	"	"	"	"	34	4	99	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	1	"	2	"	30	"	"	"	"	"	34	3	100	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	1	"	2	"	45	"	"	"	"	"	49	2	101	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	1	"	2	"	30	"	"	"	"	"	34	3	100	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	7	7	"	8	"	150	47	"	"	"	"	219	20	568	80	"

conducteur 3de klasse en 1 vuurwerker. *f.* Werklieden (1 timmerman, 1 wagenmaker en 2 smeden). *g.* Baas-geweermaker. *h.* Onderbazen
l. Kunnen ook korporaal zijn. *m.* Dienstdoende als 2de luitenant.

te Lamprit, Oleh-Karang, Longbattah Missigit, Pango, Lampagger, Kotta-Alam, Edi, Malaboe, Pedir, Samalangan, Oleh-leh en Tandjong-Lambadak (deze post zou spoedig worden ingetrokken), Lamnga, Kwalla Loh, Lamjong en Silang; — 22ste compagnie, standplaats Pekan Badak, gelegerd, detacheert naar de posten te Kaijoe Loh, Atoa-noord, Atoa, Beloel, Beloel-zuid, Pager Aijer en Pager Aijer Missigit.

NIE.

"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	5	8	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	6	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	3	4	2	"	"	"	"	"	15	"	"	24	"	86	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	4	1	1	"	"	"	52	"	"	"	60	4	120	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	5	8	3	1	"	"	"	52	15	"	"	84	9	220	"	"

Oleh-leh, die ook 3de klasse (2de luitenant) kan zijn. *c.* Waarvan 3 magazijnmeesters van verschillende klassen. *d.* Conducteurs. *e.* Waarvan

ADMINISTRATIE.

"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	8	18	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	3	4	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	3	3	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	2	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	3	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	2	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	4	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	20	41	"	"

	OFFICIEREN.								ONDEROFFICIEREN																
									EUROPEANEN.																
	Kolonels.	Luitenant-kolonels, dirig. off. van gezondheid 1ste klasse.	Majoors, onder-intendanten 1ste klasse, dirig. off. van gezondheid 2de klasse.	Kapiteins, onder-intendanten 2de kl., off. van gezondh. 1ste kl., apothek. 1ste kl.	1ste luitenants, off. van gezondh. 2de kl., apothek. 2de kl., paardenartsen 2de kl.	2de luitenants, apothekers 3de klasse, paardenartsen 3de klasse.	Luitenants-adjudant (1ste of 2de luitenant.)	Totaal.	Adjudant-onderofficieren.	Sergeanten-majoor.	Fourriers.	Sergeanten of wachtmeesters.	Korporaals	Korporaals-tamboer.	Korporaals meester-schoenmaker.	Korporaals meester-kleermaker.	Stafhoornblazers.	Tamboers.	Hoornblazers of trompetters.	Soldaten (fuseliers).	Kanonniers.	Mineurs en sappeurs	Genie-werklieden.	Cavaleristen.	Totaal.
Per transport	"	"	1	6	9	4	"	20	10	6	"	12	9	"	"	"	"	"	"	4	"	"	"	"	41
2de veldbataillon.	"	"	"	"	"	1	"	1	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1
3de idem	"	"	"	"	"	1	"	1	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1
6de idem	"	"	"	"	"	1	"	1	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1
12de idem	"	"	"	"	"	1	"	1	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1
14de idem	"	"	"	"	"	1	"	1	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1
Garnizoen te Segli [1].	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	2
Idem te Malaboe [1].	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	2
Idem te Edi [1]	"	"	"	"	"	1	"	1	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1
Idem te Samalangan [1]	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	2
Gecombineerde administratie voor artillerie, cavalerie, genie-troepen, subsistenten-compagnie, enz. te Kotta-Radja	"	"	"	1	1	"	"	2	"	1	"	1	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	3
Ziekentransportschip *Graaf van Bijlandt*.	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2
Totaal	"	"	1	7	10	10	"	28	b) 14	c) 7	"	13	17	"	"	"	"	"	"	7	"	"	"	"	d) 58

a. Blijft voorloopig te Pedir. *b.* Hiervan 2 schrijvers bij de intendance en 12 kwartiermeesters. *c.* Hiervan 5 schrijvers en 2 kwartier

[1] Deze garnizoenen, hoewel door 5 compagnien van het 1ste garnizoensbataillon van Groot-Atjeh en onderhoorigheden bezet, hebben allen

GENEESKUNDIGE

	Kolonels.	Luitenant-kolonels, dirig. off. van gezondheid 1ste klasse.	Majoors, onder-intendanten 1ste klasse, dirig. off. van gezondheid 2de klasse.	Kapiteins, onder-intendanten 2de kl., off. van gezondh. 1ste kl., apothek. 1ste kl.	1ste luitenants, off. van gezondh. 2de kl., apothek. 2de kl., paardenartsen 2de kl.	2de luitenants, apothekers 3de klasse, paardenartsen 3de klasse.	Luitenants-adjudant (1ste of 2de luitenant.)	Totaal.	Adjudant-onderofficieren.	Sergeanten-majoor.	Fourriers.	Sergeanten of wachtmeesters.	Korporaals	Korporaals-tamboer.	Korporaals meester-schoenmaker.	Korporaals meester-kleermaker.	Stafhoornblazers.	Tamboers.	Hoornblazers of trompetters.	Soldaten (fuseliers).	Kanonniers.	Mineurs en sappeurs	Genie-werklieden.	Cavaleristen.	Totaal.
Militair hospitaal 1ste kl. te Pantei Perak	"	1	1	a) 5	b) 8	c) 1	"	16	1	1	"	21	23	"	"	"	"	"	"	131	"	"	"	"	177
Dwangarbeiders-hospitaal te idem	"	"	"	1	"	"	"	1	"	1	"	3	6	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	10
Hospitaal voor vrije werklieden te Kampong-Gedah	"	"	"	1	"	"	"	1	"	1	"	3	6	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	10
Garnizoen en milit. hospitaal 5de kl. te Pekan Badak.	"	"	"	1	1	"	"	d) 2	"	"	"	1	3	"	"	"	"	"	"	6	"	"	"	"	10
Idem idem 6de kl. te Segli.	"	"	"	"	1	"	"	1	"	"	"	1	2	"	"	"	"	"	"	4	"	"	"	"	7
Idem idem 6de kl. te Edi	"	"	"	"	1	"	"	f) 1	"	"	"	1	2	"	"	"	"	"	"	4	"	"	"	"	7
Garnizoensdienst te Pantei Perak	"	"	"	"	1	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Idem te Kotta Radja	"	"	"	1	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Garnizoen te Oleh-leh.	"	"	"	"	1	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Idem te Lambaroe	"	"	"	"	1	"	"	g) 1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Idem te Tjadé.	"	"	"	"	1	"	"	h) 1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Iddm te Lamnga.	"	"	"	"	1	"	"	i) 1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Idem te Malaboe.	"	"	"	"	1	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Idem te Samalangan	"	"	"	"	1	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Ziekentransportschip *Graaf van Bijlandt*	...	...	...	...	...	...	...	k)	"	"	"	1	2	"	"	"	"	"	"	8	"	"	"	"	11
Veterinaire dienst	"	"	"	"	1	"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
Totaal	"	1	1	9	19	1	"	31	1	3	"	31	44	"	"	"	"	"	"	153	"	"	"	"	232

a. Waarvan 1 apotheker 1ste klasse. *b.* Waarvan 1 apotheker 2de klasse. *c.* Apotheker 3de klasse. *d.* 1 voor den hospitaaldienst en
h. Voor de noord-oosterlinie. *i.* Voor de noord-oosterlinie, zoolang de posten Lamnga en Kwalla-Loh nog niet zijn ingetrokken. *k* Het
Perak. *l.* Bovendien zijn in dienst: bij het militair hospitaal 1ste klasse te Pantei Perak 2 Europesche vrije lieden, 3 inlandsche vrije lieden
het dwangarbeiders-hospitaal te Pantei Perak 20 Chinesche vrije lieden, 20 inlandsche vrije lieden en 25 dwangarbeiders; bij het hospitaal voor
Segli 1 inlandsche vrije werkman en 10 dwangarbeiders, en eindelijk nog dezelfde sterkte bij het hospitaal te Edi. Totaal (allen niet-militairen)

EN MANSCHAPPEN.

Afrikanen.						Amboinezen.						Andere inlanders.												Totaal-generaal.			
Sergeanten.	Korporaals.	Tamboers.	Hoornblazers.	Soldaten (fuseliers).	Totaal.	Sergeanten.	Korporaals.	Tamboers.	Hoornblazers.	Soldaten (fuseliers).	Totaal	Sergeanten.	Korporaals.	Tamboers.	Hoornblazers of trompetters.	Soldaten (fuseliers).	Kanonniers.	Stukrijders.	Mineurs en sappeurs.	Genie-werklieden.	Cavaleristen.	Ordonnancen.	Totaal.	Officieren.	Minderen	Paarden.	Civiel personeel (geassimileerd aan officiersrangen).
〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	20	41	〃	〃
〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	1	1	〃	〃
〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	1	1	〃	〃
〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	1	1	〃	〃
〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	1	1	〃	〃
〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	1	1	〃	〃
〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	2	〃	〃
〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	2	〃	〃
〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	1	1	〃	〃
〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	2	〃	〃
〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	2	3	〃	〃
〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	2	〃	〃
〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	28	d) 58	〃	〃

meesters. *d.* Met uitzondering van de sub *b* en *c* bedoelde 14 kwartiermeesters, allen schrijvers.
eene afzonderlijke administratie, welke zich regtstreeks aan de intendance verantwoordt.

DIENST.

〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	100	〃	〃	〃	〃	〃	〃	100	16	277	〃	〃
〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	1	10	〃	〃
〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	1	10	〃	〃
〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	6	〃	〃	〃	〃	〃	〃	6	2	16	〃	〃
〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	4	〃	〃	〃	〃	〃	〃	4	e) 1	e) 11	〃	〃
〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	4	〃	〃	〃	〃	〃	〃	4	1	11	〃	〃
〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	1	〃	〃	〃
〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	1	〃	〃	〃
〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	1	〃	〃	〃
〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	1	〃	〃	〃
〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	1	〃	〃	〃
〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	1	〃	〃	〃
〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	1	〃	〃	〃
〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	1	〃	〃	〃
〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	6	〃	〃	〃	〃	〃	〃	6	〃	17	〃	〃
〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	1	〃	〃	〃
〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	〃	120	〃	〃	〃	〃	〃	〃	120	31	l) 352	〃	〃

1 voor het bezoeken der posten. *e* Voorloopig te Pedir blijvende. *f.* Moet ook Tandjong Semantoh bezoeken. *g.* Voor de zuid-oosterlinie. officierspersoneel aan boord van dit ziekentransportschip is begrepen in de formatie boven opgegeven voor het militair hospitaal 1ste klasse te Pantei (vrouwen) en 134 dwangarbeiders (van welke laatsten er 12 gebezigd worden aan boord van het ziekentransportschip *Graaf van Bijlandt*); bij vrije werklieden te Kampong Gedah dezelfde sterkte; bij het hospitaal te Pekan Badak 2 inlandsche vrije lieden en 13 dwangarbeiders; bij dat te 89 vrije lieden (2 Europeanen, 40 Chinezen en 47 inlanders, onder welke laatsten 3 vrouwen), benevens 217 dwangarbeiders.

	OFFICIEREN.								ONDEROFFICIEREN																	
									EUROPEANEN.																	
	Kolonels.	Luitenant-kolonels, dirig. off. van gezondheid 1ste klasse.	Majoors, onder-intendanten 1ste klasse, dirig. off. van gezondheid 2de klasse.	Kapiteins, onder-intendanten 2de kl., off. van gezond. 1ste kl., apothek. 1ste kl.	1ste luitenants, off. van gezondh. 2de kl., apothek. 2de kl., paardenartsen 2de kl.	2de luitenants, apothekers 3de klasse, paardenartsen 3de klasse.	Luitenants-adjudant (1ste of 2de luitenant).	Totaal.	Adjudant-onderofficieren.	Sergeanten-majoor.	Fourriers.	Sergeanten of wachtmeesters.	Korporaals.	Korporaals-tamboer.	Korporaals meester-schoenmaker.	Korporaals meester-kleêrmaker.	Stafhoornblazers.	Tamboers.	Hoornblazers of trompetters.	Soldaten (fuseliers).	Kanonniers.	Mineurs en sappeurs.	Genie-werklieden.	Cavaleristen.	Schrijvers.	Totaal
RECAPI																										
Staf	1	2	"	1	4	"	2	10	2	1	"	2	2	"	"	"	"	"	"	2	"	"	"	"	"	9
Infanterie	"	5	3	45	56	80	8	197	14	46	54	223	216	8	8	8	13	8	57	2032	"	"	"	"	"	2687
Cavalerie	"	"	"	1	1	1	"	3	"	1	1	4	8	"	"	"	"	"	2	"	"	"	"	62	"	78
Artillerie	"	1	1	5	9	4	"	20	12	8	5	44	36	"	"	"	"	"	2	"	242	"	"	"	"	349
Genie	"	"	1	3	4	1	"	9	5	9	2	17	11	"	"	"	"	1	1	"	"	42	48	"	"	136
Militaire administratie	"	"	1	7	10	10	"	28	14	7	"	13	17	"	"	"	"	"	"	7	"	"	"	"	"	58
Geneeskundige dienst	"	1	1	9	19	1	"	31	1	3	"	31	44	"	"	"	"	"	"	153	"	"	"	"	"	232
Totaal generaal der formatie op 15 Febr. 1878	1	9	7	71	103	97	10	298	48	75	62	334	334	8	8	8	13	9	62	2194	242	42	48	62	a)	3549
Idem idem 1 Maart 1877	c) 2	8	13	78	d) 166	81	..	348	46	73	75	349	427	12	13	13	14	22	72	e 2574	293	84	f)	f)	55	4122
De formatie is alzoo van 1 Maart 1877 tot 15 Februarij 1878: verminderd met	i) 1	"	6	7	63	"	"	77	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	k)
De formatie is alzoo van 1 Maart 1877 tot 15 Februarij 1878: vermeerderd met	"	1	"	"	"	16	10	27	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	k)
Derhalve verminderd met	"	"	"	"	"	"	"	50	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	573
Derhalve vermeerderd met	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"

a. De schrijvers zijn thans niet — zoo als in de opgaven betreffende 1 Maart 1877 — afzonderlijk uitgetrokken, maar, naar gelang van hun grepen *c.* Waarvan één generaal-majoor kon zijn *d* Hieronder begrepen de luitenants-adjudant. *e.* Hieronder ook begrepen de genie- *f.* Zie de voorgaande aanmerking. *g.* In de opgaven over vorige jaren waren de Afrikanen (op 1 Maart 1877 ten getale van 91) uitgetrokken *k* Hieronder, in tegenstelling met de opgaaf betreffende 15 Februarij 1878, ook de Afrikanen begrepen (zie de voorgaande aanmerking). *i.* Deze oningevuld gelaten. *l.* De formatie der Afrikanen vermeerderde eigenlijk slechts met 155, daar zij op 1 Maart 1877 bedroeg 91 (zie aanmerking *g*). Amboinesche inlanders, die op 1 Maart 1877 4659 bedroeg, verminderde eigenlijk met 980, daar van het boven opgegeven totaal ad 4750 moeten cijfers van 1 Maart 1877 niet gerekend was op de troepenmagt ter oostkust van Atjeh (te Edi en Simpang Olim), terwijl dit in de op 15 Februarij de oostkust van Atjeh alleen nog maar te rekenen op de bezetting van Edi (verg. noot [1]) op blz. 2 en 3 van dezen staat).

EN MANSCHAPPEN.

TULATIE.

Afrikanen. Sergeanten.	Afrikanen. Korporaals.	Afrikanen. Tamboers.	Afrikanen. Hoornblazers.	Afrikanen. Soldaten (fuseliers).	Afrikanen. Totaal.	Amboinezen. Sergeanten.	Amboinezen. Korporaals.	Amboinezen. Tamboers.	Amboinezen. Hoornblazers.	Amboinezen. Soldaten (fuseliers).	Amboinezen. Totaal	Andere inlanders. Sergeanten.	Andere inlanders. Korporaals.	Andere inlanders. Tamboers.	Andere inlanders. Hoornblazers of trompetters.	Andere inlanders. Soldaten (fuseliers).	Andere inlanders. Kanonniers.	Andere inlanders. Stukrijders.	Andere inlanders. Mineurs en sappeurs.	Andere inlanders. Genie-werklieden.	Andere inlanders. Cavaleristen.	Andere inlanders. Ordonnancen.	Andere inlanders. Totaal.	Totaal-generaal. Officieren.	Totaal-generaal. Minderen.	Paarden.	Civiel personeel (geassimileerd aan officiersrangen).
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	2	2	10	11	"	2
8	12	2	8	216	246	8	12	2	8	226	256	134	150	33	83	2854	"	"	"	"	"	"	3254	197	6443	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	3	78	64	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	7	7	"	8	"	150	47	"	"	"	"	219	20	568	80	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	5	8	3	1	"	"	"	52	15	"	"	84	9	220	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	28	58	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	120	"	"	"	"	"	"	120	31	352	"	"
8	12	2	8	216	246	8	12	2	8	226	256	146	165	36	92	2974	150	47	52	15	"	2	3679	298	b) 7730	144	2
...	...	...	...	...	g)	12	13	4	12	322	363	136	144	34	103	c) 3967	175	85	104	f)	f)	2	h) 4750	348	b) 9235	189	3
"	"	"	"	"	"	4	1	2	4	96	107	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	m)	77	n)	45	1
8	12	2	8	216	l) 246	"	"	"	"	"	"	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	m)	27	n)	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	107	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	o) 1071	50	1751	45	1
"	"	"	"	"	l) 246	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	246	"	"
																						Blijft: vermindering		p) 50	p) 1505	45	1

graad, over de verschillende rubrieken van onderofficieren en minderen verdeeld. *b.* De vrije werklieden en dwangarbeiders hieronder niet be-
werklieden en de cavaleristen, in de opgaven over vorige jaren vereenigd opgegeven met de fuseliers onder het algemeene hoofd "Soldaten".
vereenigd met de niet-Amboinesche inlanders, terwijl het thans niet meer mogelijk is hen alsnog naar gelang van hun graad afzonderlijk op te geven.
kon ook generaal-majoor zijn. *k.* Om de redenen sub *a* en *e* hierboven vermeld, zijn de voorafgegane kolommen onder het hoofd "Europeanen"
m. Oningevuld gelaten om de hierboven sub *e* opgegeven reden. *n.* Oningevuld gelaten (zie de aanmerkingen *k*, *l* en *m*). *o.* De formatie der niet-
afgetrokken worden de 91 Afrikanen, bedoeld in aanmerking *g.* *p.* Deze vermindering wordt aanzienlijker wanneer men bedenkt dat in de formatie-
1878 geldende formatie — waarvan de nu overgelegde staat eene voorstelling geeft — wèl het geval is. Organiek was op 15 Februarij 1878 voor

[5. 9.]

BIJLAGE G.

(Zie blz. 53 en 55 van het verslag.)

OVERZIGT van de zamenstelling der oorlogsmarine in Nederlandsch Indie, over het jaar 1877 1).

1) Ook enkele aanteekeningen van latere dagteekening worden in dit overzigt aangetroffen.

NAAM EN SOORT DER SCHEPEN.	Zamen-stelling.	Te water gelaten in:	Diepgang in decimeters.	Aantal vuur-monden.	Stoom-vermogen in paarden-krachten (nominaal).	Grootste vaart onder stoom in geogr. mijlen (per wacht van 4 uren).	Tonnen-inhoud.
Indisch eskader.							
Schroefstoomschepen 4de klasse.							
Bali	hout.	1856	39	10	100	7	?
Aart van Nes	idem.	1863	35	6	80	6 à 7	285
Schouwen	idem.	1863	35	6	80	6 à 7	285
Bommelerwaard	idem.	1862	35	6	80	6 à 7	285
Riouw	composite-bouw.	1872	35	3	80	7 à 8	322
Amboina	idem.	1872	35	3	80	7 à 8	322
Deli	idem.	1873	35	3	80	7 à 8	322
Banda	idem.	1873	35	3	80	7 à 8	322
Pontianak	idem.	1873	35	3	90	8 à 9	350
Bandjermasin	idem.	1874	35	3	90	8 à 9	350
Palembang	idem.	1874	35	3	90	8 à 9	350
Sambas	idem.	1874	35	3	90	8 à 9	350
Samarang	ijzer met hout bekleed.	1876	35	3	90	8 à 9	400
Batavia	idem.	1876	35	3	90	8 à 9	400
Makasser	idem.	1876	35	3	90	8 à 9	400
Raderstoomschepen 2de klasse.							
Bromo	ijzer met hout- en zink-bekleeding.	1874	38	6	200	10	814
Merapi	idem.	1874	38	6	200	10	814
Raderstoomschepen 3de klasse.							
Sumatra	ijzer.	1867	35	4	200	10	710
Borneo	idem.	1867	35	4	200	10	710

a) Het aantal Europesche vuurstokers is weder berekend naar de voor Indie geldende formatie, d. i. op de helft van het organiek getal.

BEMANNING.						Wanneer in Nederlandsch Indie aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Waar bij het einde des jaars gestationeerd.	Verdere aanteekeningen.
Bepaalde sterkte.		Aanwezige sterkte, volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport.						
		31 Dec. 1876.		31 Dec. 1877.				
Europeanen. *a*)	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.			
....	....	76	24	....	....	. Febr. 1866	......	In April 1877 buiten dienst gesteld en sedert voor goed afgekeurd en verkocht.
74	24	69	23	68	27	29 Jan. 1866	Atjeh.	Was in 1877 gedurende drie maanden in herstelling te Singapore.
74	24	72	22	75	24	7 Julij 1873	Poeloe Bras (Atjeh).	Als stoomschip onbruikbaar; zou vermoedelijk in 1878 geheel ontvallen.
74	24	63	25	62	24	26 Julij 1873	......	Was bij het eind van 1877 te Soerabaija om gekeurd te worden, maar is geen herstelling meer waardig bevonden en dus aan den dienst ontvallen.
....	....	59	21	....	....	4 Aug. 1873	......	Sedert Januarij 1877 tijdelijk buiten dienst tot het ondergaan van herstellingen.
74	24	72	22	68	23	24 Aug. 1873	Atjeh.	Was in 1877 gedurende vijf maanden in herstelling te Singapore.
74	24	69	24	66	28	13 Febr. 1874	Idem.	
74	24	....	....	68	28	19 Aug. 1873	Idem.	Was op 31 December 1876 nog tijdelijk buiten dienst. In Maart 1878 naar Singapore om herstellingen te ondergaan.
....	....	68	24	....	....	7 Sept. 1874	......	Sedert Junij 1877 tijdelijk buiten dienst tot het ondergaan van herstellingen.
74	24	65	23	66	30	7 Sept. 1874	Atjeh.	
74	24	68	24	68	28	6 Oct. 1874	......	Was gestationeerd in Atjeh; in October 1877 naar Singapore vertrokken om herstellingen te ondergaan, doch in Februarij 1878 weder beschikbaar gekomen.
74	24	69	23	69	25	8 Oct. 1874	Atjeh.	Was in 1877 gedurende vier maanden in herstelling te Singapore.
74	24	....	....	73	25	6 Junij 1877	Makasser.	Deed nu en dan tevens dienst in de residentie Timor.
74	24	....	....	77	23	3 Sept. 1877	Molukken.	
74	24	....	....	76	36	7 Nov. 1877	Makasser.	
....	....	90	30	....	....	3 Sept. 1875	......	Sedert Junij 1877 tijdelijk buiten dienst tot het ondergaan van herstellingen.
100	33	88	34	85	30	16 Aug. 1875	Atjeh.	Was in het najaar van 1877 gedurende twee maanden in herstelling te Singapore.
91	30	84	30	81	32	22 Febr. 1868	Idem.	In Maart 1878 naar Soerabaija opgekomen om de noodige vernieuwingen en herstellingen te ondergaan.
91	30	77	33	72	29	2 Mei 1868	Idem.	Was in 1877 gedurende één maand in herstelling te Singapore.

NAAM EN SOORT DER SCHEPEN.	Zamen-stelling.	Te water gelaten in:	Diepgang in decimeters.	Aantal vuur-monden.	Stoom-vermogen in paarden-krachten (nominaal).	Grootste vaart onder stoom in geogr. mijlen (per wacht van 4 uren).	Tonnen-inhoud.
Banka	ijzer.	1867	35	4	200	10	710
Timor.	idem.	1867	35	4	200	10	710
Raderstoomschepen 4de klasse.							
Admiraal van Kinsbergen	idem.	1852	19	1	70	7	?
Onrust	idem.	1863	20	3	80	8	?
Oenarang	idem.	1875	24	3	100	7 à 8	?
Salak.	idem.	1875	18	3	80	7 à 8	?
Opnemingsvaartuig.							
Hydrograaf.	composite-bouw.	1873	36	2	80	7 à 8	322
Wachtschepen.							
Zeeland	hout.	1859	67	28	....	....	2067
Gedeh.	idem.	1874	38	10	....	....	?
Kanonneerboot nº. 14	idem.	1864	?	1	....	....	?
Citadel van Antwerpen	idem.	1857	54	13	250	7	1097
Soerabaija	idem.	1867	43	2	220	8	1077

b) Het aantal Europesche vuurstokers is weder berekend naar de voor Indie geldende formatie, d. i. op de helft van het organiek getal.

c) Wordt bemand uit de rol van het wachtschip te Soerabaija.

BEMANNING.						Wanneer in Nederlandsch Indie aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Waar bij het einde des jaars gestationeerd.	Verdere aanteekeningen.
Bepaalde sterkte.		Aanwezige sterkte, volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport.						
		31 Dec. 1876.		31 Dec. 1877.				
Europeanen. b)	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.			
91	30	82	30	69	36	27 Mei 1868	....	Was gestationeerd in de wateren van Menado en der Molukken; in November 1877 te Soerabaija aangekomen om eenige voorzieningen te ondergaan, doch in Januarij 1878 weder naar de Molukken teruggekeerd.
91	30	......	......	80	30	4 Junij 1868	....	Was gedurende het geheele jaar 1877 tijdelijk buiten dienst wegens herstellingen te Soerabaija, doch met 1 Januarij 1878 aldaar weder in dienst gesteld en begin Februarij 1878 naar Riouw vertrokken om aldaar gestationeerd te worden en tevens nu en dan Sumatra's Oostkust en meer in 't bijzonder de kust van Bengkalis te bekruisen.
......	......	44	27	......	......	10 Julij 1854 in Indie in dienst gesteld.	....	Was bij het eind van 1877 te Soerabaija om gekeurd te worden; op 31 December van dat jaar voor goed buiten dienst gesteld als geene herstelling meer waardig bevonden.
49	22	41	28	35	37	1 Mei 1863 idem.	Pontianak.	In Nederland vervaardigd en te Soerabaija ineengezet.
55	42	......	......	49	39	1 Junij 1877 idem.	Bandjermasin.	Idem.
49	22	......	......	43	30	27 Dec. 1877 idem.	....	Idem. In de eerste dagen van Januarij 1878 naar Bandjermasin vertrokken om aldaar gestationeerd te worden.
35	46	30	46	34	50	27 Sept. 1874	....	Was bij het eind van 1877 naar Java opgekomen om herstellingen te ondergaan, die in Maart jl. afliepen.
123	35	229	193	346	148	18 Junij 1873	Batavia.	Wachtschip sedert 31 Julij 1875.
121	28	177	107	174	58	10 Sept. 1875 in Indie in dienst gesteld.	Soerabaija.	In Indie gebouwd.
12	18	c)	c)	c)	c)	Idem in 1864	Samarang.	Idem.
......	......	163	41	......	......	7 Febr. 1873	....	In Junij 1877 van het auxiliair eskader overgegaan bij het blijvend Indisch eskader. In September 1877 van Atjeh naar Singapore gedirigeerd om aldaar ingerigt te worden tot wacht- en magazijnschip te Oleh-leh (Atjeh), maar — de daarvoor te doene kosten niet waard blijkende en sedert naar Java opgekomen — aldaar met 1 Januarij 1878 buiten dienst gesteld en voor verderen actieven dienst afgekeurd. Welligt nog te bezigen als magazijnschip bij den bouw van den lichttoren op Meindertsdroogte (Bezoeki). De bemanning van de *Citadel* ging over op de *Timor*.
67	57	58	58	44	47	1 Nov. 1871 in Indie in dienst gesteld.	....	In Indie gebouwd. Werd in December 1877 bestemd om te Soerabaija ingerigt te worden voor wachtschip te Oleh-leh en zou voor die bestemming vermoedelijk gereed komen in Apri 1878.

NAAM EN SOORT DER SCHEPEN.	Zamenstelling.	Te water gelaten in:	Diepgang in decimeters.	Aantal vuurmonden.	Stoomvermogen in paardenkrachten (nominaal).	Grootste vaart onder stoom in geogr. mijlen (per wacht van 4 uren).	Tonneninhoud.
Auxiliair eskader.							
Ramtorenschip. e)							
Prins Hendrik der Nederlanden. . . .	ijzer.	1866	55	8	400	10 à 12	2000
Schroefstoomschepen 1ste klasse.							
Metalen Kruis.	hout.	1862	55	16	250	7,5 à 8,5	1083
Curaçao	idem.	1863	55	14	250	7,5 à 8,5	1083
Schroefstoomschip 2de klasse.							
Watergeus	idem.	1864	49	6	280	8 à 10	682

Ten behoeve van het **Indisch eskader** waren voorts op 31 December 1877:

In aanbouw hier te lande: het schroefstoomschip 4de klasse *Padang*.

In aanbouw in Indie: de bij gedeelten uit Nederland ontvangen ijzeren raderstoomschepen 4de klasse

d) Het aantal Europesche vuurstokers is weder berekend naar de voor Indie geldende formatie, d. i. op de helft van het organiek getal.

e) Den 6den Mei 1878 is nog in Indie aangekomen (te Atjeh) het nieuwe ramtorenschip *Koning der Nederlanden*, bestemd om bij het auxiliair

f) Ongerekend het personeel aan wal (17 personen).

g) Idem (22 ").

BEMANNING.						Wanneer in Nederlandsch Indie aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Waar bij het einde des jaars gestationeerd.	Verdere aanteekeningen.
Bepaalde sterkte.		Aanwezige sterkte, volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport.						
		31 Dec. 1876.		31 Dec. 1877.				
Europeanen. d)	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.			
229	53	211	39	126	41	Junij 1876	. . . . . .	Sedert Mei 1877 in herstelling te Soerabaija.
226	41	201	44	210	37	9 Junij 1873	Atjeh.	
226	41	205	41	148	21	3 Oct. 1875	. . . . . .	Van Sept. 1877 tot Maart 1878 te Onrust de noodzakelijkste herstellingen ondergaan; toen eene reis gemaakt naar Singkel en naar de eilanden Simaloe en Nias en vervolgens weder naar Onrust teruggekeerd.
130	41	. . . .	. . . .	132	38	4 Junij 1873	. . . . . .	Was gestationeerd in Atjeh, doch van 5 December 1877 tot 2 Januarij 1878 afwezig naar Singapore om herstellingen te ondergaan. (Op 31 December 1876 was de *Watergeus* tijdelijk buiten dienst.)
2674	887	2530 f)	1036	2564 g)	1024			

Soembing en *Sindoro*, waarvan het eerste in April 1878 te Soerabaija is te water gelaten.

eskader in te vallen wegens het spoedig buiten dienst geraken van de *Metalen Kruis*.

[5. 10.]

BIJLAGE H.

(Zie blz. 57 en 58 van het verslag.)

OVERZIGT van de op 31 December 1877 in dienst, in aanbouw of in conservatie zijnde vaartuigen der gouvernementsmarine in Nederlandsch Indie.

NAAM EN SOORT DER SCHEPEN EN VAARTUIGEN.		Te water gelaten te	Te water gelaten in	Behoort tot de gouvernements-marine sedert	Diepgang in decimeters.	Aantal vuurmonden.	Aantal paardenkrachten (nomin.).	Grootste vaart onder stoom in geogr. mijlen per wacht van 4 uren.
In dienst.								
ZEESTOOMSCHEPEN.								
Hertog Bernard	schroefstoomschip (ijzeren)	(Engeland).	1856	1861	40.0	8	170	8
Draak	id. id.	Soerabaija.	1859	1859(c)	29.0	6	60	8
Siak	raderstoomschip (houten)	id.	1872	1872	27.6	5 (d)	80	7
Anjer	id. id.	id.	1874	1874	27.0	6	80	7
Tagal	id. id.	id.	1875	1875	27.0	6	80	7½
Telegraaf	id. id.	Dassoon.	1861	1861	26.0	6	80	8½
Ternate	id. id.	Soerabaija.	1876	1876	25.5	6	80	7½
RIVIERSTOOMSCHEPEN.								
Kapoeas II	raderstoomschip (ijzeren)	Feijenoord. Soerabaija.	1865 1866	1866(i)	18.5	6	80	7½
Boni	id. id.	Liverpool.	1855	1859	14.5	6	60	6
Tjinrana	id. id.	Feijenoord. Soerabaija.	1861 1862	1862	17.0	7	30	5
Barito	id. id.	Amsterdam. Soerabaija.	1861 1862	1862	15.5	5	30	6½
Singkawang	id. (houten)	Soerabaija.	1876	1877	17.5	6	30	7
Bennett	id. id.	Dassoon.	1855	1856	17.0	2	20	5
Sailoos	id. (ijzeren)	Feijenoord. Soerabaija.	1860 1861	1861	12.0	3	20	5
VOOR SPECIALE DIENSTEN.								
Argus (m)	schroefstoomschip (ijzeren)	Feijenoord.	1869	1871	32.0	2	60	6½
		Vaste corps inlandsche schepelingen						
Bebakeningsvaartuig (p). .	zeilvaartuig (houten)	Soerabaija.	1873	1873	—	—	—	—
Bogor (q).	raderstoomschip id.	id.	1873	1873	17.0	—	30	7
KLEINE ZEILVAARTUIGEN.		Vaste corps Europesche schepelingen						
46 gewapende booten		Ieder vaartuig bemand met 16 inlanders en bewapend met 3 kanonnen . . . . , ...						
10 adviesbooten		Als boven ieder 11 inlanders en 2 kanonnen						

In aanbouw of in conservatie.

2 ZEESTOOMSCHEPEN . . . . de schroefstoomschepen *Zeemeeuw* en *Havik*, in 1877 te Glasgow

3 RIVIERSTOOMSCHEPEN . . . . de raderstoomschepen *Sampit*, *Koetei* en *Berouw* (typen *Singkawang*

11 KLEINE ZEILVAARTUIGEN . . . . Naar gelang van de behoefte worden deze vaartuigen ingerigt booten. Twee dezer zijn, als adviesboot uitgerust, tijdelijk in dienst reed om in dienst gesteld te worden.

(¹) In Junij 1878 reeds naar Indie vertrokken.

BEMANNING.						Waar gestationeerd op 31 December 1877.
Bepaalde sterkte.		Aanwezige sterkte volgens op onderstaande tijdstippen ingediende rapporten.				
		1 Januarij 1877.		1 Januarij 1878.		
Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	
9	79	7	63	9 (a)	70	Makasser (b).
7	35	6	36	6	28	Sumatra's Oostk.
8	45	8	48	7	42	Noord-Sumatra.
8	45	5	48	6	37	Menado en Ternate (e).
8	45	7	42	8	45	Amboina.
8	35	6	36	8	33	Riouw en Banka (f)
8	36	8 (g)	36 (g)	8	25	Zuider- en Oosterafd. van Borneo (h).
6	33	6	31	6	31	Wester afdeeling van Borneo.
6	33	3	35	7	29	Noord-Sumatra.
3	21	3	19	3	23	Zuider- en Oosterafd. van Borneo.
3	21	3	22	3	20	Palembang.
4	24	4	7	4	25	Straat Soenda, res. Lampongs en Bantam (k).
3	21	2	21	2	19	Wester-afdeeling van Borneo.
2	14 (l)	2	14	2	11	Zuider- en Oosterafd. van Borneo.
7	36	7	24	7	32	Batavia (n).
. . .	— 523 (o)	. . .	— 482	. . .	— 470	
1	10	1	10	1	10	Batavia.
2	11	2	11	2	9	Batavia.
	— 21 (r)		— 21 (r)		— 19 (r)	
93 (s)		80		89 (t)		
. . .	816 (u)	. . .	742	. . .	736	Voor de stationeering dezer vaartuigen zie blz. 4 van dezen staat.
. . .	143 (v)	. . .	121	. . .	110	
. . .	959 (w)		863 (w)		846 (w)	

bij John Elder & C°. op stapel gezet ([1]).

en *Bogor*), in 1876 te Soerabaija op stapel gezet.

en bemand om dienst te doen, hetzij als gewapende, hetzij als advies-
bij de opneming der vaarwaters van Soerabaija; de overige negen zijn ge-

AANMERKINGEN.

(a) Hiervan is 1 machinist 2de klasse gedetacheerd bij het gereedmaken van de *Koetei*, *Sampit* en *Berouw*.

(b) In 1877 gedurende eene maand tevens ter beschikking geweest van den resident van Timor.

(c) Gedurende de eerste drie jaren is de *Draak* uitsluitend ter beschikking geweest van den dienst der telegrafie.

(d) De *Siak*, naar Java opkomende, zal mede een zesden vuurmond krijgen.

(e) Met Menado als hoofdstation.

(f) Met Riouw als hoofdstation.

(g) Deze sterkte betreft nog de bemanning van de *Dassoon*, zijnde dit stoomschip wegens ouderdom aan den dienst ontvallen en met 1 Augustus 1877 door de *Ternate* vervangen.

(h) In 1877 tevens een paar maanden ter beschikking geweest van den resident van Timor.

(i) De *Kapoeas II* is gedurende de eerste twee jaren in conservatie geweest.

(k) Met de Lampongsche districten als hoofdstation.

(l) In 't vorig verslag (bijlage J) was hiervoor ten onregte 21 opgegeven.

(m) De *Argus* is aangewezen voor den dienst der bebakening en kustverlichting en voor het loodswezen.

(n) De *Argus* was op 31 December 1877 te Onrust om herstelling te ondergaan.

(o) De „bepaalde sterkte" is opgegeven zonder daarbij te rekenen op de toegestane 10 pct. voor overcompleet.

(p) Bestemd voor den bebakeningsdienst in de vaarwaters nabij Batavia.

(q) De *Bogor* is in dienst als residentie-vaartuig voor de gemeenschap tusschen Batavia en Onrust.

(r) Deze opvarenden worden zonder bepaalde dienstverbindtenis aangenomen. De bepaalde sterkte zal nog met 14 vermeerderen bij indienststelling van het reeds toegestane afzonderlijke bebakeningsvaartuig voor de residentie Riouw.

(s) Het corps Europesche schepelingen is organiek 94 man sterk, zijnde 1 gezaghebber gedetacheerd bij het departement der marine.

(t) In het ontbrekende getal Europeanen is gedeeltelijk voorzien door tijdelijk bij de gouvernements-marine (zonder vaste aanstelling) aan te nemen eenige personen die laatstelijk tot de koopvaardijvloot hadden behoord.

(u) Berekend over eene compleete sterkte van 51 gewapende booten.

(v) Berekend over eene compleete sterkte van 13 adviesbooten.

(w) De opvarenden der gewapende en adviesbooten maken een corps uit, geheel afgescheiden van dat der inlandsche schepelingen op de gouvernements-stoomvloot.

De organieke en de aanwezige sterkte der gouvernements gewapende en adviesbooten was op 31 December 1877 over de verschillende gewesten verdeeld als volgt:

STATIONS.	Organieke sterkte.		Aanwezige sterkte.		Ontbreken.	
	Gewapende booten.	Adviesbooten.	Gewapende booten.	Adviesbooten.	Gewapende booten.	Adviesbooten.
Java.						
Bantam	»	1	»	(*a*)	»	....
Batavia	1	»	(*b*)	»	....	»
Cheribon	1	»	1	»	»	»
Japara	1	1	1	1	»	»
Rembang	»	1	»	1	»	»
Soerabaija	2	»	1 (*c*)	»	....	»
Pasoeroean	»	1	»	1	»	»
Panjoewangi	3	»	3	»	»	»
Buitenbezittingen.						
Atjeh (tijdelijk)	....	....	6 (*d*)	1 (*e*)	....	....
Sumatra's Westkust	4	1	3	1	1	»
Benkoelen	1	»	(*f*)	»	....	»
Lampongsche districten	1	2	1	»	»	2
Palembang	1	»	1	»	»	»
Sumatra's Oostkust	3	1	4 (*g*)	(*h*)	....	....
Riouw	2	»	3 (*i*)	1 (*k*)	....	....
Banka	4	2	1 (*l*)	2	....	»
Billiton	2	»	1 (*m*)	»	....	»
Westerafdeeling van Borneo	6	3	6	2	»	1
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	8	»	6	»	2	»
Celebes	5	»	3 (*n*)	»	....	»
Menado	2	»	»	»	2	»
Ternate (tijdelijk)	....	....	1 (*o*)	»	»	»
Amboina	1	»	(*p*)	»	....	»
Timor	3	»	4 (*q*)	»	....	»
TOTAAL	51	13	46	10	5	3

AANMERKINGEN.

- (*a*) Tijdelijk te Riouw.
- (*b*) Tijdelijk in Atjeh.
- (*c*) De andere is tijdelijk in de residentie Timor.
- (*d*) Hiervan tijdelijk één uit elk der zes volgende gewesten: Batavia, Benkoelen, Sumatra's Oostkust, Riouw, Banka en Billiton.
- (*e*) Tijdelijk van Sumatra's Oostkust.
- (*f*) Tijdelijk in Atjeh.
- (*g*) Hiervan zijn 2 booten van Celebes en 1 van Banka, waartegenover 2 booten tijdelijk aan Riouw en Atjeh zijn afgestaan.
- (*h*) Tijdelijk in Atjeh.
- (*i*) Hiervan 1 boot van Banka en 1 van Sumatra's Oostkust, waartegenover 1 tijdelijk aan Atjeh afgestaan.
- (*k*) Tijdelijk van Bantam.
- (*l*) De andere 3 booten tijdelijk in de stations Atjeh, Sumatra's Oostkust en Riouw.
- (*m*) De andere tijdelijk in Atjeh.
- (*n*) De andere 2 booten tijdelijk ter Sumatra's Oostkust.
- (*o*) Tijdelijk van Amboina.
- (*p*) Tijdelijk in de residentie Ternate.
- (*q*) Hiervan 1 van Soerabaija.

[5. 11.]

BIJLAGE J.

(Zie bladz. 71 van het verslag.

BEVOLKING der gevangenissen in Nederlandsch Indie gedurende 1876. *a*)

	JAVA EN MADURA.					BUITENBEZITTINGEN.					Te zamen in de gevangenissen in Ned. Indie aanwezig op 31 Dec. 1876.
	Aanwezig op 1 Januarij 1876.	Bijgekomen gedurende 1876 (zie het slot van aanmerking *a*).	Verminderd gedurende 1876: door overlijden.	Verminderd gedurende 1876: door expiratie van straf, desertie of andere oorzaken.	Aanwezig op 31 Dec. 1876.	Aanwezig op 1 Januarij 1876.	Bijgekomen gedurende 1876 (zie het slot van aanmerking *a*).	Verminderd gedurende 1876: door overlijden.	Verminderd gedurende 1876: door expiratie van straf, desertie of andere oorzaken.	Aanwezig op 31 Dec. 1876.	
Veroordeelden tot tuchthuis- of kruiwagenstraf.											
Civiele veroord. (Europeanen)	*b*) 44 (1)	99	»	101	42 (1)	»	1	»	»	1	43 (1)
Militaire » Europeanen.	25	37	1	43	18	»	6	»	6	»	18
Militaire » Inlanders. .	2	13	»	10	5	5	12	»	15	2	7
	71 (1)	149	1	154	65 (1)	5	19	»	21	3	68 (1)
Veroordeelden tot gevangenisstraf of detentie.											
Civiele veroord. (Europeanen)	41 (1)	73 (1)	1	64	49 (2)	»	8	»	3	5	54 (2)
Militaire » European. *c*)	268	264	3	274	255	3	16	»	17	2	257
Militaire » Inlanders. .	112	96	2	127	79	3	13	»	14	2	81
	421 (1)	433 (1)	6	465	383 (2)	6	37	»	34	9	392 (2)
Op de politie-rol gestraften met gevangenis of met arbeid aan de openbare werken voor den kost zonder loon.											
Inlanders	3 775 (377)	62 055 (7 608)	235 (33)	61 715 (7 517)	3 880 (435)	663 (41)	15 448 (750)	12 (1)	15 393 (742)	706 (48)	4 586 (483)
Vreemde oosterlingen . . .	142 (15)	3 997 (447)	12 (»)	3 932 (437)	195 (25)	89 (1)	1 706 (45)	1 (»)	1 683 (45)	111 (1)	306 (26)
	3 917 (392)	66 052 (8 055)	247 (33)	65 647 (7 954)	4 075 (460)	752 (42)	17 154 (795)	13 (1)	17 076 (787)	817 (49)	4 892 (509)

a) Bij het vergelijken van deze statistiek met die over 1875 (bijlage K van het vorig verslag) en met die over 1877 (bijlage K hierachter) zal het de aandacht trekken dat de sterkte van 31 December 1875 en 1876 niet steeds overeenstemt met die op 1 Januarij 1876 en 1877. Behalve aan verschil van dagteekening is dit ook gedeeltelijk toe te schrijven aan het verbeteren van misstellingen in de vroeger gedane opgaven. Wat de dwangarbeiders betreft, ontstaat het verschil tusschen 31 December 1875 en 1 Januarij 1876 ook hierdoor dat in de statistiek van 1876 de in Atjeh te werk gestelde veroordeelden wèl begrepen zijn, hetgeen niet het geval was in de staten over 1875.

Ten aanzien van de cijfers in de kolom „Bijgekomen" zij in 't algemeen opgemerkt dat deze vermoedelijk niet uitsluitend betreffen de nieuwe veroordeelden die in den loop van het jaar in de gevangenissen werden opgenomen, maar dat daarin ook begrepen zullen zijn de gevangenen die van desertie terugkeerden zoomede de dwangarbeiders die van Atjeh werden geëvacueerd. (Voor den vervolge is eene betere inrigting dezer statistiek toegezegd.)

b) De cijfers, tusschen ( ) geplaatst, duiden het aantal vrouwelijke veroordeelden aan; dat aantal is onder het daarneven vermeld cijfer begrepen.

c) Hieronder ook Afrikanen.

1.	*Veroordeelden tot dwangarbeid* in *den ketting.* Aanwezig op 1 Januarij 1876.	Bijgekomen gedurende 1876 (zie het slot van aanmerking *a*).	Verminderd gedurende 1876: door overlijden.	Verminderd gedurende 1876: door expiratie van straf, desertie of andere oorzaken.	Aanwezig op 31 Dec. 1876.	*Veroordeelden tot dwangarbeid* buiten *den ketting.* Aanwezig op 1 Januarij 1876.	Bijgekomen gedurende 1876 (zie het slot van aanmerking *a*).	Verminderd gedurende 1876: door overlijden.	Verminderd gedurende 1876: door expiratie van straf, desertie of andere oorzaken.	Aanwezig op 31 Dec. 1876.	Totaal dwangarbeiders op 31 Dec. 1876.
	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
JAVA EN MADURA.											
Inlanders	860	1 877	225	1 377	1 135	4 446 (399)	7 953 (526)	888 (21)	7 629 (440)	3 882 (464)	5 017 (464)
Vreemde oosterlingen. . . .	22	26	2	10	36	181 (15)	394 (23)	13 (1)	317 (17)	245 (20)	281 (20)
	882	1 903	227	*d*) 1 387	1 171	4 627 (414)	8 347 (549)	901 (22)	7 946 *d*) (457)	4 127 (484)	5 298 (484)
BUITENBEZITTINGEN behalve ATJEH.											
Inlanders	2 827	2 095	203	2 356	2 363	1 392 (51)	1 565 (36)	62 (1)	1 832 (37)	1 063 (49)	3 426 (49)
Vreemde oosterlingen. . . .	75	38	5	35	73	62 (4)	88 (2)	2 (2)	89 (1)	59 (3)	132 (3)
	2 902	2 133	208	*d*) 2 391	2 436	1 454 (55)	1 653 (38)	64 (3)	1 921 *d*) (38)	1 122 (52)	3 558 (52)
ATJEH.											
Inlanders	»	1 005	280	213	512	966	4 462	767	1 925	2 736	3 248
Vreemde oosterlingen. . . .	»	»	»	»	»	»	10	»	»	10	10
	»	*e*) 1 005	280	*f*) 213	512	966	*e*) 4 472	767	*f*) 1 925	2 746	3 258
Geheel NED. INDIE.											
Inlanders	3 687	3 972	708	2 941	4 010	6 804 (450)	9 518 (562)	1 717 (22)	6 924 (477)	7 681 (513)	11 691 (513)
Vreemde oosterlingen. . . .	97	64	7	45	109	243 (19)	482 (25)	15 (3)	396 (18)	314 (23)	423 (23)
	3 784	*g*) 4 036	715	*h*) 2 986	4 119	7 047 (469)	10 000 *g*) (587)	1 732 (25)	7 320 *h*) (495)	7 995 (536)	12 114 (536)

d) Hieronder zij die uit de sterkte werden afgevoerd als bestemd voor het corps dwangarbeiders in Atjeh. Het aantal der te dier zake afgevoerden beliep voor de gewesten op en buiten Java in 't geheel 5477 (allen mannen).

e) Dit getal wordt in de opgaven betreffende de gewesten buiten Atjeh verantwoord onder de afgevoerden om andere oorzaken dan wegens overlijden (zie de kolommen 5 en 10).

f) In hoever deze, na hunne afvoering uit de sterkte van Atjeh, weder op de staten betreffende eenig ander gewest verantwoord zijn, is niet met zekerheid na te gaan (verg. het slot van aanmerking *a*).

g) Hieronder niet de „bijgekomenen" in Atjeh, als reeds begrepen in de cijfers der overige gewesten.

h) Hieronder zijn natuurlijk niet geteld zij die uit de sterkte afgevoerd werden wegens opzending naar Atjeh.

	JAVA EN MADURA.				BUITENBEZITTINGEN.				Te zamen in de gevangenissen in Nederlandsch Indie aanwezig op 31 Dec. 1876.	
	Aanwezig op 1 Januarij 1876.		Aanwezig op 31 December 1876.		Aanwezig op 1 Januarij 1876.		Aanwezig op 31 December 1876.			
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen
Praeventieve gevangenen, wier zaak nog in onderzoek was.										
Civiele personen.										
Europeanen	30	»	22	»	3	»	1	»	23	»
Inlanders	3 814	189	2 868	185	623	23	714	24	3 582	209
Vreemde oosterlingen.	99	5	75	11	63	2	89	2	164	13
	3 943	194	2 965	196	689	25	804	26	3 769	222
	4 137		3 161		714		830		3 991	
Militairen.										
Europeanen	60	»	99	»	6	»	17	»	116	»
Inlanders	30	»	19	»	8	»	15	»	34	»
	90	»	118	»	14	»	32	»	150	»

Gegijzelden.

	JAVA EN MADURA.		BUITENBEZITTINGEN.		Te zamen in geheel Nederlandsch Indie.	
	Aantal over het geheele jaar 1876.		Aantal over het geheele jaar 1876.			
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.
Europeanen	12	»	»	»	12	»
Inlanders	110	27	61	4	171	31
Vreemde oosterlingen	120	4	17	»	137	4
	242	31	78	4	320	35
	273		82		355	

VERDEELING der gevangenen over de verschillende gewesten.

GEWESTEN.	Aanwezig op 31 December 1876.							Op 1 Januarij 1876 was het totaal veroordeelde gevangenen:		Praeventieve gevangenen, wier zaak bij het eind van 1876 nog in onderzoek was.	Gegijzelden (aantal over het geheele jaar 1876).
	Veroordeelden tot tuchthuis- of kruiwagenstraf.	Veroordeelden tot gevangenisstraf of detentie.	Veroordeelden tot dwangarbeid in den ketting.	Veroordeelden tot dwangarbeid buiten den ketting.	Op de politierol gestraften met gevangenis, of met arbeid aan de openbare werken.	TE ZAMEN. M. = Mannen. V. = Vrouwen.		M. = Mannen. V. = Vrouwen.			
JAVA EN MADURA.											
Bantam	»	»	1	30	118	M. 144 V. 5	149	M. 102 V. 1	103	75	2
Batavia	27	27	364	1027	497	M. 1896 V. 46	1942	M. 1664 V. 34	1698	285	49
Krawang	»	»	1	50	33	M. 57 V. 27	84	M. 47 V. 49	96	14	3
Preanger regentschappen	»	»	»	62	318	M. 336 V. 44	380	M. 310 V. 38	348	130	7
Cheribon	»	»	2	77	112	M. 173 V. 18	191	M. 147 V. 10	157	217	5
Tagal	»	»	»	78	71	M. 128 V. 21	149	M. 197 V. 14	211	55	6
Pekalongan	»	»	»	59	50	M. 97 V. 12	109	M. 101 V. 7	108	58	4
Samarang	36	*i*) 355	62	515	467	M. 1361 V. 74	1435	M. 1340 V. 100	1440	253	25
Japara	»	»	2	106	239	M. 328 V. 19	347	M. 236 V. 9	245	59	6
Rembang	»	»	24	107	187	M. 298 V. 20	318	M. 364 V. 17	381	237	3
Soerabaija	2	1	104	519	367	M. 932 V. 61	993	M. 885 V. 57	942	168	64
Pasoeroean	»	»	1	81	177	M. 221 V. 38	259	M. 344 V. 40	384	143	12
Probolinggo	»	»	»	69	154	M. 189 V. 34	223	M. 193 V. 22	215	115	33
Bezoeki	»	»	1	45	113	M. 146 V. 13	159	M. 113 V. 7	120	68	4
Banjoewangi	»	»	17	416	8	M. 139 V. 302	441	M. 610 V. 230	840	14	1
Transporteeren	65	383	579	3241	2911	M. 6445 V. 734	7179	M. 6653 V. 635	7288	1891	224

i) Hiervan 316 in het *militair* huis van arrest te Samarang: 234 Europeanen, 8 Afrikanen, 2 Amboinezen en 72 andere inlanders.

GEWESTEN.	Aanwezig op 31 December 1876. Veroordeelden tot tuchthuis- of kruiwagenstraf.	Veroordeelden tot gevangenisstraf of detentie.	Veroordeelden tot dwangarbeid in den ketting.	Veroordeelden tot dwangarbeid buiten den ketting	Op de politierol gestraften met gevangenis, of met arbeid aan de openbare werken.	TE ZAMEN. M. = Mannen. V. = Vrouwen.		Op 1 Januarij 1876 was het totaal veroordeelde gevangenen: M. = Mannen. V. = Vrouwen.		Praeventieve gevangenen, wier zaak bij het eind van 1876 nog in onderzoek was.	Gegijzelden (aantal over het geheele jaar 1876).
Per transport	65	383	579	3241	2911	M. 6445 V. 734	7179	M. 6653 V. 635	7288	1891	224
Banjoemas	»	»	93	154	147	M. 374 V. 20	394	M. 360 V. 15	375	111	1
Bagelen	»	»	5	97	132	M. 200 V. 34	234	M. 306 V. 37	343	88	8
Kadoe.	»	»	»	35	107	M. 125 V. 17	142	M. 118 V. 17	135	66	2
Madioen	»	»	1	155	61	M. 199 V. 18	217	M. 282 V. 13	295	37	1
Kediri.	»	»	5	144	203	M. 332 V. 20	352	M. 298 V. 28	326	107	13
Soerakarta	»	»	2	67	312	M. 313 V. 68	381	M. 207 V. 30	237	512	15
Djokjokarta.	»	»	»	21	67	M. 80 V. 8	88	M. 124 V. 10	134	163	2
Madura	»	»	3	85	135	M. 195 V. 28	223	M. 200 V. 23	223	304	7
Onrust (marine-etablissement)	»	»	483	128	»	M. 611 V. »	611	M. 562 V. »	562	»	»
	65	383	1171	4127	4075	M. 8874 V. 947	9821	M. 9110 V. 808	9918	3279	273
BUITENBEZITTINGEN (behalve Atjeh).											
Sumatra's Westkust. . .	2	5	810	260	108	M. 1169 V. 16	1185	M. 989 V. 4	993	155	8
Benkoelen	»	»	24	24	45	M. 91 V. 2	93	M. 274 V. 13	287	38	8
Lampongsche districten .	»	»	31	123	43	M. 195 V. 2	197	M. 239 V. 1	240	11	»
Palembang	»	4	37	326	47	M. 398 V. 16	414	M. 343 V. 12	355	104	14
Sumatra's Oostkust . . .	»	»	35	41	54	M. 130 V. »	130	M. 162 V. 2	164	»	»
Transporteeren	2	9	937	774	297	M. 1983 V. 36	2019	M. 2007 V. 32	2039	308	30

GEWESTEN.	Aanwezig op 31 December 1876. Veroordeelden tot tuchthuis- of kruiwagenstraf.	Veroordeelden tot gevangenisstraf of detentie.	Veroordeelden tot dwangarbeid in den ketting.	Veroordeelden tot dwangarbeid buiten den ketting.	Op de politierol gestraften met gevangenis, of met arbeid aan de openbare werken.	TE ZAMEN. M. = Mannen. V. = Vrouwen.		Op 1 Januarij 1876 was het totaal veroordeelde gevangenen: M. = Mannen. V. = Vrouwen.		Praeventieve gevangenen, wier zaak bij het eind van 1876 nog in onderzoek was.	Gegijzelden (aantal over het geheele jaar 1876).
Per transport	2	9	937	774	297	M. 1983 V. 36	2019	M. 2007 V. 32	2039	308	30
Riouw.	»	»	38	34	32	M. 103 V. 1	104	M. 285 V. 1	286	39	6
Banka.	»	»	67	17	44	M. 125 V. 3	128	M. 199 V. 3	202	9	2
Billiton	»	»	6	22	»	M. 25 V. 3	28	M. 35 V. 4	39	3	1
Westerafdeeling van Borneo	»	»	248	49	15	M. 308 V. 4	312	M. 448 V. 3	451	45	5
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	»	»	627	48	102	M. 768 V. 9	777	M. 817 V. 4	821	117	28
Celebes en onderhoorigheden (gouv. van) . . .	»	»	438	103	76	M. 610 V. 7	617	M. 752 V. 7	759	268	»
Menado	»	»	9	11	28	M. 48 V. »	48	M. 63 V. »	63	15	»
Amboina.	1	»	49	46	167	M. 229 V. 34	263	M. 277 V. 41	318	54	5
Ternate	»	»	13	8	2	M. 23 V. »	23	M. 47 V. »	47	2	1
Timor en onderhoorigheden	»	»	3	5	50	M. 55 V. 3	58	M. 87 V. 2	89	»	2
Boeleleng (Bali)	»	»	1	5	4	M. 9 V. 1	10	M. 5 V. »	5	2	2
	3	9	2436	1122	817	M. 4286 V. 101	4387	M. 5022 V. 97	5119	862	82
ATJEH.											
Atjeh	»	»	512	2746	»	M. 3258 V. »	3258	M. k) 966 V. »	966	»	»
IN GEHEEL NEDERLANDSCH INDIE.											
Totalen . . .	68	392	4119	7995	4892	M. 16418 V. 1048	17466	M. 15098 V. 905	16003	4141	355

k) Het verschil met de vroegere opgaaf (1085), voorkomende in 't verslag van 1876 (blz. 7, noot 3) is niet toegelicht gevonden.

[5. 12.]

BIJLAGE K.

(Zie blz. 71 van het verslag.)

BEVOLKING der gevangenissen in Nederlandsch Indie gedurende 1877. *a*)

	JAVA EN MADURA.					BUITENBEZITTINGEN.					Te zamen in de gevangenissen in Ned. Indie aanwezig op 31 Dec. 1877.
	Aanwezig op 1 Januarij 1877.	Bijgekomen gedurende 1877 (zie het slot van aanmerking *a*).	Verminderd gedurende 1877: door overlijden.	Verminderd gedurende 1877: door expiratie van straf, desertie of andere oorzaken.	Aanwezig op 31 Dec. 1877.	Aanwezig op 1 Januarij 1877.	Bijgekomen gedurende 1877 (zie het slot van aanmerking *a*).	Verminderd gedurende 1877: door overlijden.	Verminderd gedurende 1877: door expiratie van straf, desertie of andere oorzaken.	Aanwezig op 31 Dec. 1877.	
Veroordeelden tot tuchthuis- of kruiwagenstraf.											
Civiele veroord. (Europeanen)	*b*) 42 (1)	103	1	104	40 (1)	»	»	»	»	»	40 (1)
Milit. » Europeanen .	18	48	»	47	19	»	7	»	7	»	19
Milit. » Inlanders . .	3	2	»	»	5	2	4	»	6	»	5
	63 (1)	153	1	151	64 (1)	2	11	»	13	»	64 (1)
Veroordeelden tot gevangenisstraf of detentie.											
Civiele veroord. (Europeanen)	49 (2)	101 (4)	2	84 (4)	64 (2)	5	8 (1)	»	13 (1)	»	64 (2)
Milit. » European. *c*)	255	267	3	206	313	2	5	»	4	3	316
Milit. » Inlanders . .	79	117	6	69	121	3	1	»	4	»	121
	383 (2)	485 (4)	11	359 (4)	498 (2)	10	14 (1)	»	21 (1)	3	501 (2)
Op de politierol gestraften met gevangenis of met arbeid aan de openbare werken voor den kost zonder loon.											
Inlanders	3 726 (416)	72 735 (7 371)	178 (13)	71 287 (7 297)	4 996 (477)	602 (42)	15 145 (727)	30 (1)	14 974 (704)	743 (64)	5 739 (541)
Vreemde oosterlingen. . . .	178 (25)	2 890 (160)	9	2 795 (156)	264 (29)	132 (2)	3 470 (53)	137	3 083 (51)	382 (4)	646 (33)
	3 904 (441)	75 625 (7 531)	187 (13)	74 082 (7 453)	5 260 (506)	734 (44)	18 615 (780)	167 (1)	18 057 (755)	1 125 (68)	6 385 (574)

a) Over de verschillen die hier en daar blijken te bestaan tusschen de opgegeven sterkte op 31 December 1876 en die op 1 Januarij 1877 zie men de aanteekening bij de statistiek over 1876 (bijlage J hiervóór, noot *a*).
Ten aanzien van de cijfers in de kolom „Bijgekomen" zij overigens in 't algemeen herinnerd, dat deze vermoedelijk niet uitsluitend betreffen de nieuwe veroordeelden die in den loop van het jaar in de gevangenissen werden opgenomen, maar dat daarin ook begrepen zullen zijn de gevangenen die van desertie terugkeerden, zoomede de dwangarbeiders die van Atjeh werden geëvacueerd. (Voor den vervolge is eene betere inrigting dezer statistiek toegezegd.)

b) De cijfers, tusschen ( ) geplaatst, duiden het aantal vrouwelijke veroordeelden aan; dat aantal is onder het daarneven vermeld cijfer begrepen.

c) Hieronder ook Afrikanen.

1.	*Veroordeelden tot dwangarbeid* in *den ketting.*					*Veroordeelden tot dwangarbeid* buiten *den ketting.*					Totaal dwangarbeiders op 31 Dec. 1877.
	Aanwezig op 1 Januarij 1877.	Bijgekomen gedurende 1877 (zie het slot van aanmerking *a*).	Verminderd gedurende 1877:		Aanwezig op 31 Dec. 1877.	Aanwezig op 1 Januarij 1877.	Bijgekomen gedurende 1877 (zie het slot van aanmerking *a*).	Verminderd gedurende 1877:		Aanwezig op 31 Dec. 1877.	
			door overlijden.	door expiratie van straf, desertie of andere oorzaken.				door overlijden.	door expiratie van straf, desertie of andere oorzaken.		
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
JAVA en MADURA.											
Inlanders	1 110	1 847	449	1 299	1 209	3 876 (459)	8 261 (494)	1 153 (20)	6 785 (421)	4 199 (512)	5 408 (512)
Vreemde oosterlingen. . . .	36	18	6	12	36	255 (19)	341 (26)	21	348 (30)	227 (15)	263 (15)
	1 146	1 865	455	1 311 *d*)	1 245	4 131 (478)	8 602 (520)	1 174 (20)	7 133 *d*) (451)	4 426 (527)	5 671 (527)
BUITENBEZITTINGEN behalve ATJEH.											
Inlanders	2 391	2 653	392	2 064	2 588	1 057 (49)	1 510 (37)	152 (1)	1 206 (46)	1 209 (39)	3 797 (39)
Vreemde oosterlingen. . . .	74	47	7	23	91	58 (3)	99 (4)	9 (1)	80 (4)	68 (2)	159 (2)
	2 465	2 700	399	2 087 *d*)	2 679	1 115 (52)	1 609 (41)	161 (2)	1 286 *d*) (50)	1 277 (41)	3 956 (41)
ATJEH.											
Inlanders	512	710	30	472	720	2 736	3 245	703	2 865	2 413	3 133
Vreemde oosterlingen. . . .	»	3	»	1	2	10	12	»	13	9	11
	512	713 *e*)	30	473 *f*)	722	2 746	3 257 *e*)	703	2 878 *f*)	2 422	3 144
Geheel NEDERLANDSCH INDIE.											
Inlanders	4 013	4 500	871	3 125	4 517	7 669 (508)	9 771 (531)	2 008 (21)	7 611 (467)	7 821 (551)	12 338 (551)
Vreemde oosterlingen. . . .	110	65	13	33	129	323 (22)	440 (30)	30 (1)	429 (34)	304 (17)	433 (17)
	4 123	4 565 *g*)	884	3 158 *h*)	4 646	7 992 (530)	10 211 *g*) (561)	2 038 (22)	8 040 *h*) (501)	8 125 (568)	12 771 (568)

d) Hieronder zij die uit de sterkte werden afgevoerd als bestemd voor het corps dwangarbeiders in Atjeh. Het aantal der te dier zake afgevoerden beliep voor de gewesten op en buiten Java in 't geheel 3970 (allen mannen).

e) Dit getal wordt in de opgaven betreffende de gewesten buiten Atjeh verantwoord onder de afgevoerden om andere oorzaken dan wegens overlijden (zie de kolommen 5 en 10).

f) In hoever deze, na hunne afvoering uit de sterkte van Atjeh, weder op de staten betreffende eenig ander gewest verantwoord zijn, is niet met zekerheid na te gaan (verg. het slot van aanmerking *a*).

g) Hieronder niet de „bijgekomenen" in Atjeh, als reeds begrepen in de cijfers der overige gewesten.

h) Hieronder zijn natuurlijk niet geteld zij die uit de sterkte afgevoerd werden wegens opzending naar Atjeh.

	JAVA EN MADURA.				BUITENBEZITTINGEN.				Te zamen in de gevangenissen in Nederlandsch Indie aanwezig op 31 Dec. 1877.	
	Aanwezig op 1 Januarij 1877.		Aanwezig op 31 December 1877.		Aanwezig op 1 Januarij 1877.		Aanwezig op 31 December 1877.			
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.
Praeventieve gevangenen, wier zaak nog in onderzoek was.										
Civiele personen.										
Europeanen	22	»	6	»	1	»	2	»	8	»
Inlanders	3 089	165	3 296	205	757	25	643	14	3 939	219
Vreemde oosterlingen.	66	3	91	6	185	4	125	1	216	7
	3 177	168	3 393	211	943	29	770	15	4 163	226
	3 345		3 604		972		785		4 389	
Militairen.										
Europeanen	99	»	86	»	17	»	4	»	90	»
Inlanders	19	»	21	»	15	»	5	»	26	»
	118	»	107	»	32	»	9	»	116	»

Gegijzelden.

	JAVA EN MADURA.		BUITENBEZITTINGEN.		Te zamen in geheel Nederlandsch Indie.	
	Aantal over het geheele jaar 1877.		Aantal over het geheele jaar 1877.			
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.
Europeanen	13	2	1	»	14	2
Inlanders	124	28	86	8	210	36
Vreemde oosterlingen.	137	2	28	1	165	3
	274	32	115	9	389	41
	306		124		430	

Verdeeling der gevangenen over de verschillende gewesten.

GEWESTEN.	Aanwezig op 31 December 1877. Veroordeelden tot tuchthuis- of kruiwagenstraf.	Veroordeelden tot gevangenisstraf of detentie.	Veroordeelden tot dwangarbeid in den ketting.	Veroordeelden tot dwangarbeid buiten den ketting.	Op de politierol gestraften met gevangenis of met arbeid aan de openbare werken.	TE ZAMEN. M. = Mannen. V. = Vrouwen.		Op 1 Januarij 1877 was het totaal veroordeelde gevangenen: M. = Mannen. V. = Vrouwen.		Praeventieve gevangenen wier zaak nog in onderzoek was: op 1 Jan. 1877.	op 31 Dec. 1877.	Gegijzelden. (Aantal over het geheele jaar 1877.)
JAVA EN MADURA.												
Bantam	»	»	1	49	99	M. 144 V. 5	149	M. 198 V. 5	203	75	191	3
Batavia	21	9	351	1073	453	M. 1856 V. 51	1907	M. 1842 V. 46	1888	268	161	36
Krawang	»	»	1	21	118	M. 120 V. 20	140	M. 52 V. 27	79	14	55	»
Preanger regentschappen	»	»	»	113	426	M. 474 V. 65	539	M. 321 V. 53	374	160	155	4
Cheribon	»	»	6	72	255	M. 312 V. 21	333	M. 173 V. 18	191	217	213	2
Tagal	»	»	»	60	258	M. 290 V. 28	318	M. 128 V. 21	149	55	52	4
Pekalongan	»	»	»	91	75	M. 141 V. 25	166	M. 97 V. 12	109	104	167	3
Samarang	43	(i) 483	73	570	412	M. 1513 V. 68	1581	M. 1217 V. 68	1285	253	292	51
Japara	»	»	»	80	269	M. 329 V. 20	349	M. 337 V. 19	356	55	112	5
Rembang	»	»	1	75	285	M. 328 V. 33	361	M. 276 V. 20	296	236	191	9
Soerabaija	»	6	131	541	517	M. 1135 V. 60	1195	M. 930 V. 61	991	159	150	81
Pasoeroean	»	»	2	87	191	M. 253 V. 27	280	M. 226 V. 34	260	143	81	15
Probolinggo	»	»	»	59	117	M. 160 V. 16	176	M. 165 V. 27	192	115	63	40
Bezoeki	»	»	1	62	81	M. 126 V. 18	144	M. 146 V. 13	159	66	31	7
Banjoewangi	»	»	36	502	13	M. 186 V. 365	551	M. 139 V. 302	441	14	6	2
Banjoemas	»	»	167	368	176	M. 691 V. 20	711	M. 374 V. 20	394	111	210	3
Transporteeren.	64	498	770	3823	3745	M. 8058 V. 842	8900	M. 6621 V. 746	7367	2045	2130	265

i) Hiervan 420 in het *militair* huis van arrest te Samarang: 292 Europeanen, 8 Afrikanen, 2 Amboinezen en 118 andere inlanders.

GEWESTEN.	Aanwezig op 31 December 1877. Veroordeelden tot tuchthuis- of kruiwagenstraf.	Veroordeelden tot gevangenisstraf of detentie.	Veroordeelden tot dwangarbeid in den ketting.	Veroordeelden tot dwangarbeid buiten den ketting.	Op de politierol gestraften met gevangenis of met arbeid aan de openbare werken.	TE ZAMEN. M. = Mannen. V. = Vrouwen.		Op 1 Januarij 1877 was het totaal veroordeelde gevangenen: M. = Mannen. V. = Vrouwen.		Praeventieve gevangenen wier zaak nog in onderzoek was: op 1 Jan. 1877.	Praeventieve gevangenen wier zaak nog in onderzoek was: op 31 Dec. 1877.	Gegijzelden. (Aantal over het geheele jaar 1877.)
Per transport	64	498	770	3823	3745	M. 8058 V. 842	8900	M. 6621 V. 746	7367	2045	2130	265
Bagelen	»	»	1	81	215	M. 273 V. 24	297	M. 202 V. 32	234	88	69	2
Kadoe.	»	»	»	43	87	M. 110 V. 20	130	M. 90 V. 12	102	66	67	7
Madioen	»	»	1	118	159	M. 254 V. 24	278	M. 241 V. 17	258	37	66	4
Kediri.	»	»	5	118	282	M. 360 V. 45	405	M. 332 V. 20	352	107	196	6
Soerakarta	»	»	2	39	398	M. 390 V. 49	439	M. 313 V. 68	381	512	572	13
Djokjokarta.	»	»	»	15	194	M. 203 V. 6	209	M. 118 V. 7	125	272	284	1
Madura	»	»	2	87	180	M. 243 V. 26	269	M. 177 V. 20	197	336	327	8
Onrust (marine-etablissement	»	»	464	102	»	M. 566 V. »	566	M. 611 V. »	611	»	»	»
	64	498	1245	4426	5260	M. 10457 V. 1036	11493	M. 8705 V. 922	9627	3463	3711	306
BUITENBEZITTINGEN (behalve Atjeh.)												
Sumatra's Westkust. . .	»	»	880	434	119	M. 1429 V. 4	1433	M. 1178 V. 6	1184	155	159	18
Benkoelen	»	»	20	19	91	M. 114 V. 16	130	M. 91 V. 2	93	38	65	12
Lampongsche districten. .	»	»	28	92	43	M. 162 V. 1	163	M. 195 V. 2	197	11	4	»
Palembang	»	3	42	349	32	M. 420 V. 6	426	M. 399 V. 16	415	104	103	21
Sumatra's Oostkust . . .	»	»	45	30	241	M. 315 V. 1	316	M. 164 V. 2	166	157	116	2
Riouw en onderhoorigheden	»	»	29	21	120	M. 165 V. 5	170	M. 103 V. 1	104	39	15	14
Banka.	»	»	81	10	58	M. 142 V. 7	149	M. 125 V. 3	128	9	»	1
Transporteeren.	»	3	1125	955	704	M. 2747 V. 40	2787	M. 2255 V. 32	2287	513	462	68

GEWESTEN.	Aanwezig op 31 December 1877. Veroordeelden tot tuchthuis- of kruiwagen-straf.	Veroordeelden tot gevangenisstraf of detentie.	Veroordeelden tot dwangarbeid in den ketting.	Veroordeelden tot dwangarbeid buiten den ketting.	Op de politierol gestraften met gevangenis of met arbeid aan de openbare werken.	TE ZAMEN. M. = Mannen. V. = Vrouwen.		Op 1 Januarij 1877 was het totaal veroordeelde gevangenen: M. = Mannen. V. = Vrouwen.		Praeventieve gevangenen wier zaak nog in onderzoek was: op 1 Jan. 1877.	op 31 Dec. 1877.	Gegijzelden. (Aantal over het geheele jaar 1877.)
Per transport	»	3	1125	955	704	M. 2747 V. 40	2787	M. 2255 V. 32	2287	513	462	68
Billiton	»	»	7	20	3	M. 29 V. 1	30	M. 28 V. 3	31	»	1	1
Westerafdeeling van Borneo	»	»	256	62	31	M. 344 V. 5	349	M. 308 V. 4	312	34	26	2
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	»	»	831	59	69	M. 949 V. 10	959	M. 766 V. 9	775	117	53	37
Celebes en onderhoorigheden	»	»	380	90	76	M. 537 V. 9	546	M. 592 V. 5	597	268	181	1
Menado	»	»	8	13	17	M. 38 V. »	38	M. 49 V. »	49	9	11	»
Amboina	»	»	39	45	171	M. 215 V. 40	255	M. 165 V. 35	200	59	60	10
Ternate	»	»	9	8	17	M. 34 V. »	34	M. 23 V. »	23	2	»	1
Timor en onderhoorigheden	»	»	24	24	36	M. 80 V. 4	84	M. 35 V. 7	42	»	»	2
Boeleleng (Bali)	»	»	»	1	1	M. 2 V. »	2	M. 9 V. 1	10	2	»	2
	»	3	2679	1277	1125	M. 4975 V. 109	5084	M. 4230 V. 96	4326	1004	794	124
ATJEH.												
Atjeh	»	»	722	2422	»	M. 3144 V. »	3144	M. 3258 V. »	3258	»	»	»
IN GEHEEL NEDERLANDSCH INDIE.												
Totalen.	64	501	4646	8125	6385	M. 18576 V. 1145	19721	M. 16193 V. 1018	17211	4467	4505	430

[5. 13

BIJLAGE L.

(Zie blz. 75 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende de, onder de werking der nieuwe bepalingen omtrent het beheer der weeskamers in Nederlandsch Indie, bij die instellingen in administratie geweest zijnde kapitalen enz. tot 31 December 1877, benevens verdere opgaven omtrent de wees- en boedelkamers, alleen over 1877.

OMSCHRIJVING.	WEESKAMER TE								Totalen.
	Batavia.	Samarang.	Soerabaija.	Padang.	Makasser.	Amboina.	Ternate.	Banda.	
1873, 2de semester.									
Onder beheer geweest gedurende *twee* kwartalen.	f 1 376 208	f 459 053	f 1 064 795	f 158 346	f 77 918	a) f 112 918	f 15 708	*pro memorie.*	f 3 264 946
Onder beheer geweest " *een* kwartaal .	295 292	11 420	32 918	2 013	890	b) 2 782	"	"	345 315
Onder beheer geweest " het geheele semester (gemiddeld) . . .	1 523 854	464 763	1 081 254	159 352	78 363	114 309	15 708	*pro memorie.*	3 437 603
Rente gedurende het *halve* beheerjaar door de weeskamers gekweekt	56 290	17 746	44 877	5 980	9 965	c) 5 276	927	"	141 061
Rente over het *halve* beheerjaar aan de geadministreerden te goed gedaan naar reden van 8 pct. 's jaars	60 954	18 591	43 251	6 374	3 134	4 572	628	"	137 504
1874.									
Onder beheer geweest gedurende *vier* kwartalen.	1 376 290	520 563	979 635	109 411	74 287	d) 70 802	2 000	± f 62 201	3 195 189
Onder beheer geweest " *drie* "	53 734	31 137	109 805	600	120	"	"	"	195 396
Onder beheer geweest " *twee* "	323 273	35 789	41 479	31 435	144	"	"	"	432 120
Onder beheer geweest " *een* kwartaal .	406 279	30 492	81 932	1 425	190	"	"	"	520 318
Onder beheer geweest " het geheele jaar (gemiddeld)	1 679 797	569 433	1 103 211	125 934	74 496	d) 70 802	2 000	± 62 201	3 687
Rente gedurende het beheerjaar door de weeskamers gekweekt	118 529	39 726	90 734	9 134	9 511	e) 3 741	173	± 4 512	276 060
Rente over het beheerjaar aan de geadministreerden te goed gedaan (7¼ pct.)	121 785	41 284	79 983	9 130	5 401	5 133	145	4 510	267 371
1875.									
Onder beheer geweest gedurende *vier* kwartalen.	1 473 103	530 738	868 488	111 689	72 441	33 945	12 769	65 085	3 168 258
Onder beheer geweest " *drie* "	131 005	64 465	74 567	1 864	104	108	"	"	272 113
Onder beheer geweest " *twee* "	196 181	130 610	57 209	11 546	3 794	1 547	"	2 847	403 734
Onder beheer geweest " *een* kwartaal .	814 824	49 857	121 337	2 260	19 588	1 500	"	161	1 009 527
Onder beheer geweest " het geheele jaar (gemiddeld)	1 873 153	656 856	983 351	119 425	79 313	35 174	12 769	66 548	3 826 589
Rente gedurende het beheerjaar door de weeskamers gekweekt	116 061	50 264	84 133	6 411	12 353	3 072	766	4 924	277 984
Rente over het beheerjaar aan de geadministreerden te goed gedaan (7 pct.)	131 121	45 980	68 834	8 360	5 552	2 462	894	4 658	267 861
1876.									
Onder beheer geweest gedurende *vier* kwartalen.	1 705 453	755 470	901 111	74 521	71 515	57 459	2 538	82 216	3 650 283
Onder beheer geweest " *drie* "	148 717	36 425	61 120	33 020	6 422	"	890	"	286 594
Onder beheer geweest " *twee* "	139 289	63 459	111 421	3 408	6 470	8 525	1 937	"	334 509
Onder beheer geweest " *een* kwartaal .	518 107	97 848	17 267	3 593	214	1 834	1 341	"	640 204
Onder beheer geweest " het geheele jaar (gemiddeld)	2 016 162	838 980	1 006 977	101 888	79 620	62 180	4 509	82 216	4 192 532
Rente gedurende het beheerjaar door de weeskamers gekweekt	122 869	57 862	77 282	5 704	13 342	5 410	294	5 622	288 385
Rente over het beheerjaar aan de geadministreerden te goed gedaan (6¾ pct.)	136 092	56 631	67 971	6 877	5 374	4 197	304	5 550	282 996
1877.									
Onder beheer geweest gedurende *vier* kwartalen.	2 166 226	869 155	1 099 946	50 634	h) 68 070	52 994	k)	99 692	4 406 717
Onder beheer geweest " *drie* "	88 343	35 329	32 720	28 122	h) 2 426	"	. . . .	"	186 940
Onder beheer geweest " *twee* "	210 763	53 701	62 460	4 590	h) 252	4 829	. . . .	"	336 595
Onder beheer geweest " *een* kwartaal .	264 278	21 443	55 553	28 795	h) 90	3 336	. . . .	"	373 495
Onder beheer geweest " het geheele jaar (gemiddeld)	2 403 934	927 852	1 169 604	81 218	h) 70 038	56 242	. . . .	99 692	4 808 580
Rente gedurende het beheerjaar door de weeskamers gekweekt	143 546	68 236	f) 80 461	g) 8 970	i) 6 194	5 293	. . . .	l) 7 060	319 760
Rente over het beheerjaar aan de geadministreerden te goed gedaan (6½ pct.)	156 256	60 311	76 024	5 279	4 552	3 656	. . . .	6 480	312 558

a) Hieronder f 71 416 van de in 1875 opgeheven weeskamer te Menado. b) Dit bedrag betreft uitsluitend het beheer van de weeskamer te Menado. c) Hieronder f 1881 van bedoelde weeskamer. d) Alsvoren f 20 892 (benaderende opgaaf). e) Alsvoren f 1743 (benaderende opgaaf). f) Bovendien was nog f 6612 rente gekweekt ten behoeve van de „desolate boedelkamer" en f 16 886 ter zake van kapitalen behoorende tot onbeheerde nalatenschappen. g) Bovendien nog f 327 rente gekweekt van kapitalen behoorende tot onbeheerde nalatenschappen. h) Hieronder ook de gelden vroeger onder beheer van de in 1877 opgeheven weeskamer te Ternate. i) Bovendien nog f 8064 rente gekweekt van kapitalen behoorende tot onbeheerde nalatenschappen. k) De weeskamer te Ternate werd in 1877 (*Indisch Staatsblad* nº. 76) opgeheven. l) Bovendien nog f 140 rente gekweekt met andere kapitalen dan die van pupillen.

GEWESTEN.	Aanwezig op 31 December 1877. Veroordeelden tot tuchthuis- of kruiwagen-straf.	Veroordeelden tot gevangenisstraf of detentie.	Veroor deelden tot dwangarbeid in den ketting.	Veroordeelden tot dwangarbeid buiten den ketting.	Op de politierol gestraften met gevangenis of met arbeid aan de openbare werken.	TE ZAMEN. M. = Mannen. V. = Vrouwen.		Op 1 Januarij 1877 was het totaal veroordeelde gevangenen: M. = Mannen. V. = Vrouwen.		Praeventieve gevangenen wier zaak nog in onderzoek was: op 1 Jan. 1877.	op 31 Dec. 1877.	Gegijzelden. (Aantal over het geheele jaar 1877.)
Per transport	»	3	1125	955	704	M. 2747 V. 40	2787	M. 2255 V. 32	2287	513	462	68
Billiton	»	»	7	20	3	M. 29 V. 1	30	M. 28 V. 3	31	»	1	1
Westerafdeeling van Borneo	»	»	256	62	31	M. 344 V. 5	349	M. 308 V. 4	312	34	26	2
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	»	»	831	59	69	M. 949 V. 10	959	M. 766 V. 9	775	117	53	37
Celebes en onderhoorigheden	»	»	380	90	76	M. 537 V. 9	546	M. 592 V. 5	597	268	181	1
Menado	»	»	8	13	17	M. 38 V. »	38	M. 49 V. »	49	9	11	»
Amboina	»	»	39	45	171	M. 215 V. 40	255	M. 165 V. 35	200	59	60	10
Ternate	»	»	9	8	17	M. 34 V. »	34	M. 23 V. »	23	2	»	1
Timor en onderhoorigheden	»	»	24	24	36	M. 80 V. 4	84	M. 35 V. 7	42	»	»	2
Boeleleng (Bali)	»	»	»	1	1	M. 2 V. »	2	M. 9 V. 1	10	2	»	2
	»	3	2679	1277	1125	M. 4975 V. 109	5084	M. 4230 V. 96	4326	1004	794	124
ATJEH.												
Atjeh	»	»	722	2422	»	M. 3144 V. »	3144	M. 3258 V. »	3258	»	»	»
IN GEHEEL NEDERLANDSCH INDIE.												
Totalen. .	64	501	4646	8125	6385	M. 18576 V. 1145	19721	M. 16193 V. 1018	17211	4467	4505	430

[5. 13

BIJLAGE L.

(Zie blz. 75 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende de, onder de werking der nieuwe bepalingen omtrent het beheer der weeskamers in Nederlandsch Indie, bij die instellingen in administratie geweest zijnde kapitalen enz. tot 31 December 1877, benevens verdere opgaven omtrent de wees- en boedelkamers, alleen over 1877.

OMSCHRIJVING.	WEESKAMER TE								Totalen.
	Batavia.	Samarang.	Soerabaja.	Padang.	Makasser.	Amboina.	Ternate.	Banda.	
1873, 2de semester.									
Onder beheer geweest gedurende *twee* kwartalen.	f 1 376 208	f 459 053	f 1 064 795	f 158 346	f 77 918	a) f 112 918	f 15 708	*pro memorie.*	f 3 264 946
Onder beheer geweest „ *een* kwartaal	295 292	11 420	32 918	2 013	890	b) 2 782	„	„	345 315
Onder beheer geweest „ het geheele semester (gemiddeld)	1 523 854	464 763	1 081 254	159 352	78 363	114 309	15 708	*pro memorie.*	3 437 603
Rente gedurende het *halve* beheerjaar door de weeskamers gekweekt	56 290	17 746	44 877	5 980	9 965	c) 5 276	927	„	141 061
Rente over het *halve* beheerjaar aan de geadministreerden te goed gedaan naar reden van 8 pct. 's jaars	60 954	18 591	43 251	6 374	3 134	4 572	628	„	137 504
1874.									
Onder beheer geweest gedurende *vier* kwartalen.	1 376 290	520 563	979 635	109 411	74 287	d) 70 802	2 000	± f 62 201	3 195 189
Onder beheer geweest „ *drie* „	53 734	31 137	109 805	600	120	„	„	„	195 396
Onder beheer geweest „ *twee* „	323 273	35 789	41 479	31 435	144	„	„	„	432 120
Onder beheer geweest „ *een* kwartaal	406 279	30 492	81 932	1 425	190	„	„	„	520 318
Onder beheer geweest „ het geheele jaar (gemiddeld)	1 679 797	569 433	1 103 211	125 934	74 496	d) 70 802	2 000	± 62 201	3 687
Rente gedurende het beheerjaar door de weeskamers gekweekt	118 529	39 726	90 734	9 134	9 511	e) 3 741	173	± 4 512	276 060
Rente over het beheerjaar aan de geadministreerden te goed gedaan ($7^1/_4$ pct.)	121 785	41 284	79 983	9 130	5 401	5 133	145	4 510	267 371
1875.									
Onder beheer geweest gedurende *vier* kwartalen.	1 473 103	530 738	868 488	111 689	72 441	33 945	12 769	65 085	3 168 258
Onder beheer geweest „ *drie* „	131 005	64 465	74 567	1 864	104	108	„	„	272 113
Onder beheer geweest „ *twee* „	196 181	130 610	57 209	11 546	3 794	1 547	„	2 847	403 734
Onder beheer geweest „ *een* kwartaal	814 824	49 857	121 337	2 260	19 588	1 500	„	161	1 009 527
Onder beheer geweest „ het geheele jaar (gemiddeld)	1 873 153	656 856	983 351	119 425	79 313	35 174	12 769	66 548	3 826 589
Rente gedurende het beheerjaar door de weeskamers gekweekt	116 061	50 264	84 133	6 411	12 353	3 072	766	4 924	277 984
Rente over het beheerjaar aan de geadministreerden te goed gedaan (7 pct.)	131 121	45 980	68 834	8 360	5 552	2 462	894	4 658	267 861
1876.									
Onder beheer geweest gedurende *vier* kwartalen.	1 705 453	755 470	901 111	74 521	71 515	57 459	2 538	82 216	3 650 283
Onder beheer geweest „ *drie* „	148 717	36 425	61 120	33 020	6 422	„	890	„	286 594
Onder beheer geweest „ *twee* „	139 289	63 459	111 421	3 408	6 470	8 525	1 937	„	334 509
Onder beheer geweest „ *een* kwartaal	518 107	97 848	17 267	3 593	214	1 834	1 341	„	640 204
Onder beheer geweest „ het geheele jaar (gemiddeld)	2 016 162	838 980	1 006 977	101 888	79 620	62 180	4 509	82 216	4 192 532
Rente gedurende het beheerjaar door de weeskamers gekweekt	122 869	57 862	77 282	5 704	13 342	5 410	294	5 622	288 385
Rente over het beheerjaar aan de geadministreerden te goed gedaan ($6^3/_4$ pct.)	136 092	56 631	67 971	6 877	5 374	4 197	304	5 550	282 996
1877.									
Onder beheer geweest gedurende *vier* kwartalen.	2 166 226	869 155	1 099 946	50 634	h) 68 070	52 994	k)	99 692	4 406 717
Onder beheer geweest „ *drie* „	88 343	35 329	32 720	28 122	h) 2 426	„	. . . .	„	186 940
Onder beheer geweest „ *twee* „	210 763	53 701	62 460	4 590	h) 252	4 829	. . . .	„	336 595
Onder beheer geweest „ *een* kwartaal	264 278	21 443	55 553	28 795	h) 90	3 336	. . . .	„	373 495
Onder beheer geweest „ het geheele jaar (gemiddeld)	2 403 934	927 852	1 169 604	81 218	h) 70 038	56 242	. . . .	99 692	4 808 580
Rente gedurende het beheerjaar door de weeskamers gekweekt	143 546	68 236	f) 80 461	g) 8 970	i) 6 194	5 293	. . . .	l) 7 060	319 760
Rente over het beheerjaar aan de geadministreerden te goed gedaan ($6^1/_2$ pct.)	156 256	60 311	76 024	5 279	4 552	3 656	. . . .	6 480	312 558

a) Hieronder f 71 416 van de in 1875 opgeheven weeskamer te Menado. b) Dit bedrag betreft uitsluitend het beheer van de weeskamer te Menado. c) Hieronder f 1881 van bedoelde weeskamer. d) Alsvoren f 20 802 (benaderende opgaaf). e) Alsvoren f 1743 (benaderende opgaaf). f) Bovendien was nog f 6612 rente gekweekt ten behoeve van de „desolate boedelkamer" en f 16 886 ter zake van kapitalen behoorende tot onbeheerde nalatenschappen. g) Bovendien nog f 327 rente gekweekt van kapitalen behoorende tot onbeheerde nalatenschappen. h) Hieronder ook de gelden vroeger onder beheer van de in 1877 opgeheven weeskamer te Ternate. i) Bovendien nog f 8064 rente gekweekt van kapitalen behoorende tot onbeheerde nalatenschappen. k) De weeskamer te Ternate werd in 1877 (*Indisch Staatsblad* nº. 76) opgeheven. l) Bovendien nog f 140 rente gekweekt met andere kapitalen dan die van pupillen.

PLAATSEN.	KAPITALEN: op 1 Januarij 1877 in beheer.	KAPITALEN: in den loop van het jaar onder beheer gekomen.	KAPITALEN: in den loop van het jaar aan geadministreerden uitgekeerd of krachtens regterlijke uitwijzing enz. aan den lande vervallen.	KAPITALEN: op 31 December 1877 in beheer.	KAPITALEN: op 31 December 1877 rentegevend uitgezet.	Gewonnen rente: ten behoeve van geadministreerden.	Gewonnen rente: ten behoeve van den lande.	Uitgekeerde rente.	Ontvangen: provisie penningen.	Ontvangen: salarissen en leges.	Uitgaven.	Getal boedels.	Getal pupillen.
WEESKAMERS.													
Batavia (Weeskamer en sequestraat).	a) f 2 985 115	f 576 317	f 139 753	b) †	f 2 353 236	f 143 546		f 159 210	f 20 507	f 4 480	f 141 250	725	2 203
Samarang	1 172 075	263 565	101 347	†	c) 697 067	68 236		(?) 9 588	7 015	3 232	143 196	246	944
Soerabaija	1 891 844	127 437	102 882	†	1 581 665	103 959		11 954	25 012	3 936	†	276	1 628
Padang	220 532	31 639	28 552	†	158 633	9 297		1 724	1 639	136	165	185	242
Makasser	138 806	44 827	33 463	†	165 035	14 258		195	526	256	†	41	68
Amboina	110 872	14 362	d) 26 080	†	90 455	5 293		3 060	2 127	201	8 700	65	82
Banda	99 691	192	395	†	88 250	7 200		5 550	194	94	†	36	70
BOEDELKAMERS.													
Batavia (Collegie van boedelmeesteren.)	†	f 158 603	f 282 275	e) f 1 239 660	f) f 1 046 851	f 93 363	f 11 880	f 79 300	f 4 419	f 3 988	f 66 092	2 945	†
Samarang	†	g) 184 897	125 242	h) 713 761	i) 531 976	k) 28 103	2 857	19 391	6 547	9 065	l) 26 973	†	787
Soerabaija	†	156 525	55 156	652 800	652 800	m) 35 338	4 092	12 650	5 666	504	†	†	†
Padang	f 93 288	39 719	5 520	†	53 565	3 416	321	3 529	1 109	487	30 559	†	573
Makasser	†	17 241	62 403	82 297	n)	2 646	„	„	2 050	681	11 400	†	32
Amboina	36 996	2 051	113	†	30 000	2 115	†	2 232	41	587	1 200	34	60
Banda	†	120	129	o) 39 311	28 300	1 683	906	1 683	86	63	111	†	10

a) Hieronder f 542 000 in beheer voor de weeskamers te Soerabaija en Amboina. b) De dus † geteekende kolommen zijn bij gemis aan opgaven niet kunnen worden ingevuld. c) Bovendien zijn nog kapitalen dezer weeskamer uitgezet door de weeskamer te Soerabaija (op 31 December 1877 tot een totaal bedrag van f 627 300). d) Waaronder f 6382 in 's lands kas overgebragt uit het reservefonds. e) Hieronder het reservefonds ten bedrage van f 101 380. Vermoedelijk zijn hier echter buiten aanmerking gelaten de fondsen van het Chineesch hospitaal. f) Behalve de fondsen van het Chineesch hospitaal ten bedrage van f 833 001. g) Hieronder f 37 500 ter zake van onbeheerde nalatenschappen. h) Hieronder wel de fondsen van het Chineesch hospitaal ten bedrage van f 95 245, zoomede f 45 331 ter zake van onbeheerde nalatenschappen. i) Hieronder f 68 700 van het Chineesch hospitaal. k) Idem f 5402. l) Hieronder f 2739 voor bezoldiging van personeel bij het Chineesch hospitaal en bij het bedelaarsgesticht, zoomede f 7694 en f 13 965 aan verdere uitgaven ten behoeve van die gestichten. m) Bovendien werd nog f 4092 aan rente gekweekt ter zake van kapitalen behoorende tot onbeheerde nalatenschappen. n) Het kapitaal der boedelkamer is tegelijk met dat van de weeskamer massaal uitgezet. o) Hieronder f 10 506 van het reservefonds.

[5. 14.]

BIJLAGE M.

(Zie blz. 84 van het verslag.)

AANTOONING betreffende de verrigte heerendiensten 1) op Java en Madura, met uitzondering van de Vorstenlanden, gedurende 1877.

1) Voor zooveel noodig zij weder herinnerd, dat deze statistiek alleen omvat de door het Gouvernement geregelde heerendiensten (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 2879, en bijlage R van het verslag van 1876), niet dus de gemeentelijke diensten, die — behoudens toezigt dat ze binnen behoorlijke grenzen blijven — aan geene regtstreeksche regeling van bestuurswege zijn onderworpen.

GEWESTEN.	Aantal heerendienstpligtigen, van welke g den loop van één jaar kunnen gevorderd worden:					Totaal, herleid tot werkkrachten van 52 dagen in het jaar.	Totaal dagdiensten, die de aanwezige heerendienstpligtigen 's jaars verschuldigd zijn.
	52	26	17	13	8		
	dagen arbeid.						
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Bantam	92 008	»	»	»	»	92 008	4 784 416
Batavia	138 364	7 546	»	»	»	142 137	7 391 124
Krawang	13 812	4 684	»	3 000	»	16 904	879 008
Preanger regentschappen .	107 338	48 584	»	56 446	»	145 741 $^{1}/_{2}$	7 578 558
Cheribon	113 725	60 943	»	83 412	»	165 049 $^{1}/_{2}$	8 582 574
Tagal	72 372	11 459	»	11 539	»	80 986 $^{1}/_{4}$	4 211 285
Pekalongan	57 574	1 644	»	»	»	58 396	3 036 592
Samarang	181 205	4 523	»	1 162	»	183 757	9 555 364
Japara	92 731	»	»	1 591	»	93 128 $^{3}/_{4}$	4 842 695
Rembang	123 549	»	»	»	»	123 549	6 424 548
Soerabaija	164 614	28 182	»	33 163	»	186 995 $^{3}/_{4}$	9 723 779
Pasoeroean	73 028	31 895	»	10 260	»	91 540 $^{1}/_{2}$	4 760 106
Probolinggo	44 687	15 808	»	»	»	52 591	2 734 732
Bezoeki	56 104	4 459	»	144	»	58 369 $^{1}/_{2}$	3 035 214
Banjoewangi	7 789	»	»	»	»	7 789	405 028
Banjoemas.	80 254	18 550	2 780	3 427	5 761	92 180 $^{47}/_{52}$	4 793 407
Bagelen	137 423	19 454	»	1 1846	»	150 111 $^{1}/_{2}$	7 805 798
Kadoe	77 812	11 596	»	5 743	»	85 045 $^{3}/_{4}$	4 422 379
Madioen	76 834	7 053	»	474	»	80 479	4 184 908
Kediri	65 677	22 459	»	4 671	»	78 074 $^{1}/_{4}$	4 059 861
Madura *a*)	8 925	6 082	»	4 511	»	13 093 $^{3}/_{4}$	680 875
Totaal	1 785 825	304 921	2 780	231 389	5 761	1 997 927 $^{47}/_{52}$	103 892 251
In 1876 waren de cijfers	*b*) 1 778 265	304 862	2 780	231 837	5 761	*b*) 1 990 450 $^{21}/_{52}$	*b*) 103 503 421

a) De cijfers voor Madura hebben alleen betrekking op het regentschap Pamakassan.

b) Dit cijfer is hooger dan ten vorigen jare werd opgegeven, omdat toen voor de afdeeling Tangerang, residentie Batavia, alleen was ver-
wachthuizen en het bewaken van de districtsgevangenis te Mauk) door het Gouvernement dienstpligtigen worden gevorderd.

c) De diensten in vroegere jaren opgegeven voor het bedienen van niet verpachte overvaarten en het bewaken van waterwerken in de
heeren verrigt. De vroeger opgegeven totalen der hierbedoelde diensten in de verschillende gewesten over 1876 moeten dientengevolge

d) De meerdere diensten dan in 1876, voor het bezetten van wachthuizen gevorderd, zijn het gevolg van strenger toezigt in de afdeeling

e) In de opgaaf over 1876 werd het cijfer voor Batavia 18615 te hoog en dat voor de Preanger regentschappen 12452 te laag opgegeven;

f) In 't vorig verslag werd het getal dagdiensten voor het begeleiden van gevangenen in 1876 voor de Preanger regentschappen opgegeven
te hoog en is daarom thans van 212 366 tot 199 934 teruggebragt.

g) Alleen gevorderd in die districten waar de werkzaamheden zoo menigvuldig zijn, of in de gevallen dat het aantal gevangenen zoo
van het districts- of onderdistrictshoofd kan worden beschikt.

h) Het in 't vorig verslag vermelde totaal van 17 053 785 was foutief ten gevolge eener te hooge opgaaf van 27 308 dagdiensten voor de

BIJZONDERE DIENSTEN.

GETAL DAGDIENSTEN GEDURENDE HET JAAR 1877 BESTEED AAN:

het bewaken van 's lands pakhuizen.	het bedienen der niet verpachte overvaarten.	het bezetten van wachthuizen.	het doen van diensten bij de inlandsche hoofden (behalve bij de dorpshoofden, behoorende deze diensten tot de gemeentelijke).	het overbrengen van brieven, voor zoover de gouvernements-brievenposterij daarin niet voorziet.	het begeleiden van gevangenen (behalve uit de dessa naar de districts-hoofdplaats, zijnde dit een gemeentelijke dienst).	het bewaken van districts-gevangenissen g).	het bewaken van waterwerken.	het leveren van gras voor de paarden op de stations der zoogenaamde regents- of binnenlandsche posterijen.	Totaal bijzondere diensten.
9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.
9 125	8 030	448 585	326 175	43 638	3 411	17 993	2 928	20 440	880 325
1 460	c) »	d) 1 000 712	»	e) 1 612	42 744	1 095	c) »	»	1 047 623
3 530	»	79 205	73 000	6 724	2 195	7 836	365	18 250	191 105
65 713	11 488	441 471	852 799	e) 82 261	f) 7 769	»	16 552	49 799	1 527 852
38 718	1 460	371 481	414 037	35 505	12 449	19 648	44 172	120 926	1 058 396
16 322	3 010	271 652	260 164	30 848	2 992	14 159	22 630	21 900	643 677
9 490	»	284 335	186 949	19 602	1 105	8 766	»	28 470	538 717
29 025	»	538 583	591 085	51 602	19 601	12 045	72 427	28 018	1 142 386
15 764	2 920	384 345	297 923	13 470	10 197	16 060	3 650	43 800	788 129
14 235	»	560 275	319 558	41 610	28 960	48 910	1 408	110 960	1 125 916
23 118	»	681 186	506 438	58 215	14 621	30 329	219 644	128 881	1 662 432
36 368	»	367 920	343 215	36 618	8 035	7 463	3 010	13 020	815 649
17 239	»	114 564	209 147	13 514	9 421	2 984	»	35 770	402 639
6 570	»	187 543	269 954	23 356	2 809	22 251	3 650	39 459	555 592
3 164	»	29 565	47 815	1 460	6	»	»	980	82 990
16 334	»	424 564	329 051	32 547	3 712	2 572	3 650	62 330	874 760
12 742	»	147 985	344 099	32 099	654	54	159 722	112 233	809 588
27 666	2 190	358 795	187 975	12 408	2 224	6 323	24 455	62 909	684 945
29 554	2 910	567 822	418 041	55 362	12 861	29 921	22 733	50 973	1 190 187
18 376	»	269 434	365 586	29 337	8 205	9 735	11 897	50 158	753 728
1 095	»	27 010	56 210	»	»	»	2 345	7 300	93 960
395 608	32 018	7 548 032	6 199 221	621 788	193 971	258 144	615 238	1 006 576	16 870 596
388 130	c) 33 921	7 649 077	6 218 488	e) 608 178	f) 199 934	265 492	c) 631 169	1 032 088	h) 17 026 477

meld het aantal heerendienstpligtigen uit de kampongs waaruit voor het verrigten van *bijzondere* diensten (namelijk voor het bezetten van

afdeeling Buitenzorg, residentie Batavia, zijn niet ten behoeve van het Gouvernement gevorderd, maar door dienstpligtigen van de land-
worden teruggebragt, wat die in kolom 10 betreft, van 36 839 tot 33 921, en wat die in kolom 16 aangaat, van 636 944 tot 631 169.

Buitenzorg.

het totaal voor de verschillende gewesten over 1876 moet dientengevolge van 614 361 tot 608 178 verminderd worden.

als te zijn geweest 24 778, terwijl de opgaaf slechts moest zijn 9346; ook het totaal voor de verschillende gewesten was derhalve 12432

groot is, dat voor de bewaking, zonder nadeel voor den dienst of zonder vrees voor ontvlugting, niet of niet uitsluitend over oppassers

residentie Batavia (verg. de aanmerkingen *c* en *e*).

ALGEMEENE

GETAL DAGDIENSTEN GEDURENDE

GEWESTEN.	aan onderhoud van:								
	groote post- en binnen-wegen.	bruggen en duikers.	passan-grahans en pas-santen-huizen.	dijken, dammen en water-werken.	passar-loodsen.	wacht-huizen en mijl-palen.	districts-gevan-genis-sen.	schoollocalen voor inlanders (alleen wanneer het onderwijs daarin — van gouvernementswege — te geven geheel kosteloos is).	TE ZAMEN.
	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.
Bantam	458 562	4 575	»	51 983	»	1 259	104	»	516 483
Batavia	43 940	2 807	»	8 517	»	1 652	4	»	56 920
Krawang	89 633	8 344	382	5 802	209	1 970	»	40	106 380
Preanger regentschappen.	932 017	67 584	8 866	53 248	»	2 107	962	»	1 064 784
Cheribon	573 536	26 826	737	286 709	143	998	403	»	889 352
Tagal	287 920	32 411	5 578	65 352	300	3 308	781	»	395 650
Pekalongan	104 249	16 095	1 985	72 595	70	449	158	»	195 601
Samarang	708 282	91 363	»	256 762	1 297	537	»	775	1 059 016
Japara	191 874	11 920	55	47 412	60	953	303	»	252 577
Rembang	241 506	4 725	1 325	50 393	1 066	113	595	»	299 723
Soerabaija	611 431	12 586	2 954	309 874	2 099	2 107	328	»	941 379
Pasoeroean	714 835	9 716	150	64 561	1 266	854	72	»	791 454
Probolinggo	160 021	6 336	655	36 853	160	2 816	273	10	207 124
Bezoeki	135 259	9 806	661	24 587	100	400	60	»	170 873
Banjoewangi	25 289	9 416	858	4 236	»	45	»	»	39 844
Banjoemas	460 682	11 679	608	3 347	238	1 044	196	»	477 794
Bagelen	419 576	11 965	381	64 815	246	1 162	86	»	498 231
Kadoe	187 623	27 151	951	3 965	119	636	171	90	220 706
Madioen	257 908	23 673	780	58 987	2 080	2 536	181	180	346 325
Kediri	493 878	20 493	2 010	45 135	»	408	1 892	»	563 816
Madura (a)	12 649	180	»	1 673	»	»	»	400	14 902
Totaal . . .	7 110 670	409 651	28 936	1 516 806	9 453	25 354	6 569	1 495	9 108 934
In 1876 waren de cijfers	8 053 865	412 322	29 486	1 518 560	7 118	27 096	5 568	610	10 054 625

(a) De cijfers voor Madura hebben alleen betrekking op het regentschap Pamakassan.

(b) Deze dienst mag alleen dan worden gevorderd, wanneer daartoe, voor de reglementair bepaalde loonen, geen vrijwillige koelies te

DIENSTEN.

HET JAAR 1877 BESTEED:

aan eersten aanleg, zware herstelling of vernieuwing van:								aan het vervoeren van landsdienaren en hunne goederen (b), en het verleenen van hulp bij het overbrengen van rijtuigen van zoodanige reizigers langs steilten.	Totaal generaal der gepraesteerde dagdiensten (bijzondere en algemeene diensten te zamen).	Aantal dagdiensten alzoo in 1877 ongebruikt gebleven (zie de kolommen 37 en 8).
groote post- en binnenwegen.	bruggen en duikers.	passangrahans en passantenhuizen.	dijken, dammen en waterwerken.	wachthuizen en mijlpalen.	districtsgevangenissen.	schoollocalen voor inlanders (alleen wanneer het onderwijs daarin — van gouvernementswege — te geven geheel kosteloos is).	TE ZAMEN.			
28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	35.	36.	37.	38.
34 033	57 596	»	53 233	7 549	2 200	»	154 611	187	1 551 606	3 232 810
»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 104 543	6 286 581
»	17 505	831	25 002	5	1 640	»	44 983	819	343 287	535 721
91 577	333 896	23 009	114 445	5 263	1 818	»	570 008	8 384	3 171 028	4 407 530
920	73 326	»	104 650	30	»	»	178 926	3 720	2 130 394	6 452 180
98 669	34 857	»	39 496	3 778	265	»	177 065	383	1 216 775	2 994 510
»	18 654	16 264	56 434	560	»	30	91 942	411	826 671	2 209 921
55 935	53 104	»	35 105	1 700	»	2 937	148 780	3 380	2 353 563	7 201 801
»	25 930	»	11 509	365	»	»	37 804	88	1 078 598	3 764 097
8 799	53 337	4 587	102 955	»	»	18	169 696	3 331	1 598 666	4 825 882
300	22 240	24	78 635	2 163	130	364	103 856	3 726	2 711 393	7 012 386
»	45 463	»	206 447	928	»	»	252 838	133	1 860 074	2 900 032
»	12 363	»	7 948	135	615	»	21 061	298	631 122	2 103 610
»	21 757	5 419	18 838	224	827	»	47 065	»	773 530	2 261 684
»	8 796	»	»	»	»	»	8 796	8	131 638	273 390
25 281	176 643	1 906	»	4 030	441	»	208 301	4 036	1 564 881	3 228 526
8 004	123 512	9 448	587 403	340	120	»	728 827	5 382	2 042 028	5 763 770
54 413	73 531	692	15 836	»	924	»	145 396	9 135	1 060 182	3 362 197
6 310	62 060	»	432	350	2 524	30	71 706	6 330	1 614 548	2 570 360
24 978	53 917	4 791	12 509	»	9 590	»	105 785	243	1 423 572	2 636 289
500	6 700	»	7 120	»	»	4 482	18 802	»	127 664	553 210
409 719	1 275 187	66 971	1 477 997	27 420	21 094	7 861	3 286 249	49 984	29 315 763	74 576 488
177 825	1 273 981	120 859	1 327 953	28 572	31 666	3 840	2 964 696	62 561	30 108 359	73 395 062

bekomen zijn, en overigens slechts in die gevallen, waarin de bepalingen op het reizen van 's lands dienaren de verstrekking van koelies toelaten.

[5. 15.]

BIJLAGE N.

(Zie blz. 87 van het verslag.)

AANSLAG EN OPBRENGST van de landrente op Java en Madura in 1877.

GEWESTEN.	Uitgestrektheid (in bouws) van de voor vast aangeslagen bouwgronden.					Bedrag van den vijfjarigen aanslag, zoo als die in 1873 was vastgesteld.
	Sawahs.	Tegalvelden.	Nipabosschen.	Boomgaarden.	Woonerven (belastbare uitgestrektheid).	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Bantam	80 823	18 674	753	5 715	97	f 687 081,53
Batavia	917	»	»	27	51	13 951,36
Krawang	22 646	»	»	474	1 363	73 354,98
Preanger regentschappen	169 821	76 597	60	22 281	4 390	1 033 391,64^5
Cheribon	203 984	1 622	48	1 439	6 452	1 052 542,39^5
Tagal	144 587	8 027	»	37	4 746	913 636,71^5
Pekalongan	70 379	13 308	868	244	4 275	406 395,05
Samarang	259 845	38 679	252	429	17 266	1 714 134,34
Japara	119 524	11 858	»	25	7 386	670 828,00^5
Rembang	160 097	23 769	»	148	8 069	768 489,37
Soerabaija	256 461	26 042	4 015	1 874	14 226	1 911 408,33^5
Pasoeroean	68 474	33 267	237	828	3 196	1 161 505,59
Probolinggo	44 503	16 691	»	»	6 790	715 683,67
Bezoeki	57 472	21 825	»	1 365	2 836	838 104,71
Banjoewangi	12 434	559	»	4 054	248	141 749,00
Banjoemas	117 733	15 513	102	2 518	11 337	724 462,69
Bagelen	129 847	20 817	32	3 351	13 060	1 309 968,66
Kadoe	84 354	24 308	»	91	2 694	817 086,15^5
Madioen	150 358	19 359	»	207	13 360	805 883,68^5
Kediri	93.423	27 721	»	153	21 601	1 053 147,01^5
Madura	11 593	15 440	»	»	2 056	138 520,00
Totaal	2 259 275	414 076	6 367	45 260	145 499	f 16 951 324,90 a)

a) De in bijlage P van het vorig verslag opgegeven cijfers betreffende Pekalongan, Samarang, Rembang, Soerabaija, Probolinggo, Bezoeki en Kediri zijn verbeterd, daar in de leggers van die gewesten onjuiste optellingen of andere fouten ontdekt waren. Door deze verbeteringen is het totale aanslagcijfer voor Java en Madura f 12 993,47^5 lager geworden dan het verleden jaar opgegeven bedrag.

b) Verbeterde cijfers.

c) Het cijfer, te dezer plaatse in bijlage P van het vorig verslag uitgetrokken, had, blijkens eene nadere inlichting van den resident van Madioen, vermeld moeten zijn in de kolom 20 dier bijlage, en in kolom 14 aldaar had dus voor Madioen ingevuld moeten zijn f 849 698,60. (De noot *o* was derhalve onjuist.)

d) Hieronder is een bedrag van f 85 074,79^5 begrepen, dat over de jaren 1874—1877 verdeeld had behooren te zijn als verhooging van landrente ten gevolge van betere gegevens, in Banjoemas nopens de uitgestrektheid der gronden verkregen. In vorige jaren is echter het bedrag der verhooging uit deze oorzaak in Banjoemas niet opgegeven, en thans is niet meer na te gaan hoeveel zij in elk jaar heeft bedragen.

Dit bedrag is in: 1874 ver-meerderd.	1874 ver-minderd.	1875 ver-meerderd.	1875 ver-minderd.	1876 ver-meerderd.	1876 ver-minderd.	1877 ver-meerderd.	1877 ver-minderd.	Bedrag van den aanslag voor 1877. Voor vast aangeslagen gronden (kolommen 2-6).	Niet voor vast aangeslagen tegalvelden. Gegiste uitgestrektheid in bouws.	Niet voor vast aangeslagen tegalvelden. Bedrag van den aanslag.	Totaal (som van de kolommen 16 en 18).	De aanslag voor 1877 is verminderd met: het bedrag der vrijstellingen wegens het bezigen van gronden voor de gouvernements suikercultuur (g).	het bedrag der vrijstellingen wegens misgewas of buitengewone en gewigtige redenen.	het bedrag der afschrijvingen wegens het onbeplant blijven van gronden.
8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.
f 2 208,06	»	f 2 723,78	»	f 839,82	f 2,40	f 1 501,75	f 13,27	f 694 339,27	17 880	f 58 215,75^5	f 752 555,02^5	»	f 12 003,64	f 665,46
»	f 582,90	»	f 162,12	»	181,21	»	e) 852,70	12 172,43	15	27,03	12 199,46	»	635,67	203,87
2 454,00	»	b) 3 854,62	»	1 545,00	»	1 573,45	»	82 782,05	3 927	10 075,00	92 857,05	»	758,00	2 395,70
74 711,29	1 197,93^5	69 549,64^5	1 881,44	40 984,15^5	44 283,16	17 094,48^5	f) 17 123,03	1 171 245,65^5	»	»	1 171,245,65^5	»	20 144,80	29 681,34
6 587,90^5	436,52^5	17 056,25	6 383,25	21 366,50	880,19	28 322,54	1 560,15	1 116 615,47^5	10 022	38 238,67^5	1 154 854,15	f 25 640,48	3 925,03^5	2 928,69
3 365,47	»	2 096,45^5	456,00	1 179,30	532,19^5	9 401,93^5	21,12^5	928 670,55^5	2 601	7 962,50	936 633,05^5	25 781,93	33 529,73^5	36 347,93
»	57,77	»	167,12^5	»	63,48	282,00	10,12^5	406 378,55	»	»	406 378,55	12 476,07^5	h) »	26 829,81
212,00	»	6 304,42	76,00	6 003,42^5	»	»	6 492,08^5	1 720 086,10	1 876	5 227,75	1 725 313,85	35 905,17	212 485,00^5	65 978,62^5
310,00	76,00	109,00	128,00	209,00	b) 31,00	124,00	99,00	671 246,00^5	2 422	6 427,40	677 673,40^5	34 536,21	38 650,97	48 580,83
1 252,22	»	1 349,00	»	871,00	102,50	456,00	»	772 315,09	1 331	2 648,00	774 963,09	1 206,00	134 535,53	10 504,10
b) 15 491,16^5	b) 180,00	9 549,35^5	b) 1 648,00	23 193,88	58,00	20 872,50	36,00	1 978 593,23^5	527	3 271,51^5	1 981 864,75	120 761,70	149 169,04	5 362,12
920,46	»	3 292,06	»	b) 4 756,00	1 264,25	3 635,59^5	1 426,75^5	1 171 418,70	411	4 608,00	1 176 026,70	99 129,98	50,62	4 657,00
1 620,00	»	2 030,00	»	6 346,71^5	»	2 818,00	»	728 498,38^5	18 167	130 268,10	858 766,48^5	77 996,06^5	19 416,61	11 547,59
1 219,00	13,00	4 309,96	»	2 271,52^5	»	7 236,86^5	377,57	852 751,49	6 374	42 180,92	894 932,41	31 186,52	6 194,89	3 820,80
5 120,00	126,00	5 963,00	2 072,81^5	b) 3 661,00	49 412,74^5	252,00	106,00	105 027,44	26	92,00	105 119,44	»	11 144,21	13 874,50
1 531,70	195,00	10 755,77	1 957,05	9 827,54^5	3 176,87	d) 94 445,82	4 091,02^5	831 603,58	12 272	32 120,60	863 724,18	3 942,00	7 636,04	37 621,26^5
2 919,67^5	3 590,98	6 575,96	3 802,57^5	6 380,75	3 223,73	6 362,00	3 682,03	1 317 907,73	9 776	33 913,75	1 351 821,48	»	6 647,32	799,26^5
»	»	»	»	167,70	308,58	»	4 331,56	812 613,71^5	7 108	23 134,06	835 747,77^5	»	3 759,96	4 222,77
852,00	531,75	22 821,69	26,00	b) 20 698,97^5	c) »	»	11 496,57^5	838 202,02^5	12 727	28 069,95	866 271,97^5	3 900,60	71 781,51^5	93 539,35
11 925,20	1 229,89	10 121,00	26 670,31	20 398,50	12 195,00	9 759,70	7 086,00	1 058 170,21^5	2 455	12 782,50	1 070 952,71^5	15 863,80	222 319,54^5	71 409,57
»	»	»	»	1 535,92	»	882,08	»	140 938,00	»	»	140 938,00	g) 6 210,06^5	11 178,63	175,17^5
f 132 700,14^5	f 8 217,75	f 178 461,96^5	f 45 430,68^5	f 172 236,71	f 115 715,31	d) f 205 020,72	f 58 805,00	f 17 411 575,69^5	109 917	f 439 263,50^5	f 17 850 839,20	f 494 536,59^5 g)	f 965 971,76^5 i)	f 471 145,76
meer f 124 482,39^5		meer f 133 031,28		meer f 56 521,40		meer f 146 215,72 d)								

Totaal der vermindering die de aanslag van 1877 heeft ondergaan.	Derhalve was in 1877 werkelijk te heffen.	In 1876 was te heffen. k)	Zoodat het te heffen bedrag in 1877 beliep meer.	Zoodat het te heffen bedrag in 1877 beliep minder.	Bedrag nog niet aangezuiverd op 31 December 1877:	Marktprijs per pikol padi in 1877: hoogste.	Marktprijs per pikol padi in 1877: laagste.	TOELICHTING OP DE KOLOMMEN 14, 15 EN 16. Bedrag van den aanslag der voor vast aangeslagen gronden in 1876.	Vermeerdering die dit cijfer in 1877 heeft ondergaan: door het belastbaar worden van sawahs in het 4de oogstjaar.	door uitbreiding der woonerven, nipabosschen en boomgaarden.	door toepassing van art. 14 van Ind. Stbl. 1872, n°. 66, of van art. 15 van Ind. Stbl. 1872, n°. 219b.	Totaal der vermeerdering.	Vermindering die dit cijfer in 1877 heeft ondergaan door het te niet gaan van gronden of door herstel van fouten in de leggers van aanslag.	Derhalve bedraagt de aanslag der voor vast aangeslagen gronden in 1877.
23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	32.	33.	34.	35.	36.	37.
f 12 674,10	f 739,880,92^5	f 717 699,33	f 22 181,59^5	»	f 3 568,60^5	f 5,00	f 1,00	f 677 649,66^5	f 404,90	f 1 096,85	f 15 201,12^5	f 16 702,87^5	f 13,27	f 694 339,27
839,54	11 359,92	11 888,92	»	f 529,00	897,42^5	3,80	2,80	13 025,13	»	»	»	»	852,70	12 172,43
3 153,70	89 703,35	72 145,03^5	17 558,31^5	»	1 649,00	4,00	1,75	80 449,56	1 573,45	»	759,04	2 332,49	»	82 782,05
49 826,14	1 121 419,51^5	1 115 261,11	6 158,40^5	»	11 580,57	8,00	1,00	1 171 274,20	12 076,71	5 017,77^5	»	17 094,48^5	17 123,03	1 171 245,65^5
32 494,20^5	1 122 359,94^5	1 087 057,50^5	35 302,44	»	1 685,13	4,00	1,50	1 088 680,42^5	28 278,32	44,22	1 172,66	29 495,20	1 560,15	1 116 615,47^5
95 659,59^5	840 973,46	762 209,92^5	78 763,53^5	»	18 798,80^5	6,00	1,80	876 853,23	9 256,33^5	145,60	42 436,51^5	51 838,45	21,12^5	928 670,55^5
39 305,88^5	367 072,66^5	360 687,93	6 384,73^5	»	1 061,50	5,25	2,00	402 470,18	282,00	»	3 636,49^5	3 918,49^5	10,12^5	406 378,55
314 368,80	1 410,945,05	1 398 537,00	12 408,05	»	16 661,09	6,00	2,00	1 631 396,24^5	»	»	95 181,94	95 181,94	6 492,08^5	1 720 086,10
121 768,01	555 905,39^5	543 099,33^5	12 806,06	»	4 538,75^5	6,00	2,25	652 452,25^5	124,00	»	18 768,75	18 892,75	99,00	671 246,00^5
146 245,63	628 717,46	720 062,50^5	»	91 345,04^5	67 843,47	6,50	2.25	754 487,37	456,00	»	17 371,72	17 827,72	»	772 315,09
275 292,86	1 706 571,89	1 736 201,53	»	29 629,64	2 444,02^5	7,00	1,95	1 911 165,89^5	20 872,50	»	46 590,84	67 463,34	36,00	1 978 593,23^5
103 837,60	1 072 189,10	1 067 891,46	4 297,64	»	345,00	8,00	1,75	1 163 006,16	3 635,59^5	»	6 203,70	9 839,29^5	1 426,75^5	1 171 418,70
108 960,26^5	749 806,22	772 970,74^5	»	23 164,52^5	»	5,00	2,00	720 412,56	2 765,00	53,00	5 267,82^5	8 085,82^5	»	728 498,38^5
41 202,21	853 730.20	847 559,25	6 170,95	»	11 142,66	5,00	2,25	842 820,76^5	7 236,86^5	»	3 071,43	10 308,29^5	377,57	852 751,49
25 018,71	80 100,73	87 326,80	»	7 226,07	5 868,27	2,75	1,50	104 881,44	252,00	»	»	252,00	106,00	105 027,44
49 199,30^5	814 524,87^5	756 894,15^5	57 630,72	»	6 267,12^5	6,50	1,00	787 176,32^5	6 492,34^5	2 878,68	39 147 25^5	48 518,28	4 091,02^5	831 603,58
7 446,58^5	1 344 374,89^5	1 319 000,01	25 374,88^5	»	669,50	7,25	2,00	1 306 829,32	5 649,75^5	712,24^5	8 398,44	14 760,44	3 682,03	1 317 907,73
7 982,73	827765,04^5	826 993,74^5	771,30	»	4 823,56	10,00	1,05	803 354,35^5	»	»	13 590,92	13 590,92	4 331,56	812 613,71^5
169 221,46^5	697 050,51	680 991,92^5	16 058,58^5	»	221,70^5	8,25	1,10	801 471,44	»	»	48 227,16	48 227,16	11 496,57^5	838 202,02^5
309 592,91^5	761 359,80	810 683,29	»	49 323,49	9 606,97	8,50	1,50	998 333,89	9 234,70	525,00	57 162,62^5	66 922,32^5	7 086,00	1 058 170,21^5
17 563,87	123 374,13	110 611,81	12 762,32	»	878,96	5,00	3,50	129 770,81	882,08	»	10 285,11	11 167,19	»	140 938,00
f 1 931 654,12	f 15 919 185,08	k) f 15 805 773,31^5	f 314 629,53^5	f 201 217,77	f 170 552,12^5	f 10,10	f 1,00	f 16 917 961,22 l)	f 109 472,55^5	f 10 473,37	f 432 473,55	f 552 419,47^5	f 58 805,00	f 17 411 575,69^5
			meer f 113 411,76^5									meer f 493 614,47^5		

e) Deze vermindering had drieërlei oorzaak: sommige gronden werden onteigend; andere kregen eene nieuwe bestemming waardoor zij ophielden landrentepligtig te zijn; andere gingen door eene aardstorting te niet.

f) De oorzaken der vermindering waren: het verlaten van tegalvelden omdat de bezitters sawahs gingen aanleggen; het beplanten van gronden met koffij, en het te niet gaan van gronden.

g) Ook het bedrag van de vrijstelling voor de velden der barissan op Madura is in deze kolom opgenomen om er geen afzonderlijke kolom voor in te ruimen.

h) Ook in Pekalongan kwam misgewas voor; maar daar dit aan de zorgeloosheid der bevolking te wijten was, is geen vrijstelling van landrente verleend.

i) De verleende vrijstellingen in Bantam, Samarang, Rembang, Soerabaija, Pasoeroean en Madioen waren tijdens de zamenstelling van dezen staat nog niet door de Indische Regering bekrachtigd. De cijfers kunnen dus nog verandering ondergaan.

k) In deze kolom vindt men voor een aantal gewesten andere cijfers dan in de kolom 23 der bijlage P van het vorig verslag vermeld zijn. De verschillen zijn echter niet van zeer veel belang; (voor geheel Java en Madura werd het in 1876 te heffen bedrag verleden jaar slechts f 2407,89^5 lager gesteld dan thans;) en ter aanwijzing van de oorzaken dier verschillen zal het voldoende zijn aan te teekenen dat in de genoemde bijlage P de navolgende cijfers zijn te stellen in de plaats van die welke daarin voorkomen:

Preanger regentschappen	kolom 15		f 1 171 274,20
Tagal	„ 20		65 053,37^5
Pekalongan	„ 20		4 092,98^5
Samarang	„ 15		1 631 396,24^5
„	„ 20		147 020,93^5
Japara	„ 20		26 966,92^5
Rembang	kolom 15		f 754 487,37
Pasoeroean	„ 15		1 163 006,16
Banjoewangi	„ 21		8 082,65

Madioen „ 15 f 801 471,44, kolom 16 12 070 bouws, kolom 17 f 28 432,12^5, kolom 18 f 829 903,56^5, kolom 20 f 66 211,82^5, kolom 21 f 78 686,57^5, kolom 22 f 148 911,64, kolom 33 f 60 344,26^5, kolom 34 f 61 018,00^5, kolom 35 *nihil* (zie noot c), kolom 36 f 801 471,44.

l) Voor de Preanger regentschappen, Samarang, Rembang, Pasoeroean en Madioen zijn de in bijlage P van het vorig verslag (kolom 15) vermelde cijfers verbeterd (zie noot k), en ten gevolge daarvan is het cijfer voor geheel Java en Madura f 52 562,81^5 hooger dan verleden jaar werd opgegeven.

[5. 16.]

BIJLAGE O.

(Zie blz. 92 van het verslag.)

AANSLAG EN OPBRENGST van de bedrijfsbelasting op Java en Madura in 1877, met vermelding van den landaard der aangeslagenen.

GEWESTEN.	BEDRAG VAN DEN AANSLAG. (De cijfers tusschen ( ) geplaatst wijzen aan het gemiddeld bedrag per hoofd.)			
	Inlanders.	Chinezen.	Andere vreemde oosterlingen.	Totaal.
Bantam	f 45 983,25 (f 4,62)	f 3 814,00 (f 8,59)	f 10,00 (f 10,00)	f 49 807,25 (f 4,79)
Batavia	2 289,00 (f 2,90)	2 578,00 (f 6,52^{5})	38,00 (f 3,80)	4 905,00 (f 4,10)
Krawang	6 471,00 (f 1,79)	5 063,00 (f 5,84^{5})	41,00 (f 4,55^{5})	11 575,00 (f 2,58)
Preanger regentschappen	54 235,33^{5} (f 1,57)	2 632,15 (f 6,17^{5})	306,00 (f 9,87)	57 173,48^{5} (f 1,63)
Cheribon	65 694,50 (f 2,88)	31 688,00 (f 8,34^{5})	4 237,00 (f 8,39)	101 619,50 (f 3,75)
Tagal	60 820,00 (f 2,71^{5})	10 935,00 (f 8,15^{5})	1 176,00 (f 4,43^{5})	72 931,00 (f 3,04)
Pekalongan	35 973,50 (f 2,06)	6 229,00 (f 8,17)	916,00 (f 8,72)	43 118,50 (f 2,35)
Samarang	72 871,00 (f 2,61^{5})	39 509,00 (f 10,45^{5})	1 995,00 (f 4,16^{5})	114 375,00 (f 3,56)
Japara	27 530,35 (f 2,28^{5})	10 038,45 (f 7,73)	232,50 (f 1,93^{5})	37 801,30 (f 2,81)
Rembang	32 031,00 (f 1,95^{5})	13 190,00 (f 7,16)	344,00 (f 3,44)	45 565,00 (f 2,49)
Soerabaija	283 559,00 (f 3,31^{5})	54 188,00 (f 13,26^{5})	5 878,00 (f 10,63)	343 625,00 (f 3,81)
Pasoeroean	118 891,85 (f 4,16^{5})	17 646,00 a) (f 16,01)	1 667,50 (f 4,66)	138 205,35 (f 4,60)
Probolinggo	55 470,00 (f 3,41)	4 509,00 (f 8,15)	806,00 (f 3,07^{5})	60 785,00 (f 3,55)
Bezoeki	49 325,50 (f 4,91)	2 206,00 (f 8,05)	937,50 (f 4,80)	52 469,00 (f 4,99)
Banjoewangi	1 858,00 (f 2,36)	86,00 (f 3,44)	384,00 (f 5,34)	2 328,00 (f 2,63)
Banjoemas	22 542,65 (f 1,46)	5 031,50 (f 6,09)	» »	27 574,15 (f 1,69^{5})
Bagelen	62 640,50 (f 1,56)	5 285,00 (f 8,19)	35,00 (f 2,91)	67 960,50 (f 1,67)
Kadoe	26 788,90 (f 1,44)	6 842,00 (f 5,92)	43,50 (f 2,26)	33 674,40 (f 1,70)
Madioen	22 392,50 (f 2,84^{5})	9 508,00 (f 11,71)	6,00 (f 1,00)	31 906,50 (f 3,67)
Kediri	38 699,00 (f 3,39)	14 025,00 (f 8,13)	» »	52 724,00 (f 4,02)
Madura	160 670,19 (f 6,47)	6 895,00 (f 7,53^{5})	7 069,75 (f 4,40)	174 634,94 (f 6,39)
TE ZAMEN	f 1 246 737,02^{5} (f 2,91^{5})	f 251 898,10 (f 9,30^{5})	f 26 122,75 (f 5,51^{5})	f 1 524 757,87^{5} (f 3,32)
In 1876 bedroeg de aanslag	f 1 158 134,01 (f 2,81)	f 238 753,95 (f 8,89)	f 25 382,50 (f 5,26)	b) f 1 422 270,46 (f 3,20)

a) In 1876 beliep het gemiddelde f 16,76, en niet f 1,68 zoo als ten onregte in 't vorig verslag werd opgegeven. b) Dit totaal is f 275

Bedrag van den achterstand op 31 december 1877. Inlanders.	Chinezen.	Andere vreemde oosterlingen.	Totaal.	a. Inlanders. b. Chinezen. c. Andere vreemde oosterlingen.	Getal personen, aangeslagen in de bedrijfsbelasting met een bedrag van: f 1.	boven f 1 tot en met f 2.	boven f 2 tot en met f 3.	boven f 3 tot en met f 4.	boven f 4 tot en met f 5.	boven f 5 tot en met f 10.	boven f 10 tot en met f 15.	boven f 15 tot en met f 25.	boven f 25 tot en met f 50.	boven f 50 tot en met f 75.	boven f 75 tot en met f 100.	boven f 100 tot en met f 150.	boven f 150 tot en met f 200.	boven f 200 tot en met f 300.	boven f 300 tot en met f 400.	boven f 400 tot en met f 500.	Totaal van de aangeslagenen.	
f 910,00	f 241,00	»	f 1 151,00	a.	3 472	3 181	912	845	368	615	107	82	213	126	14	9	1	»	»	»	9 945	
				b.	11	28	217	31	45	53	16	12	18	7	1	4	»	1	»	»	444	10 390
				c.	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
369,80	200,00	»	569,80	a.	350	171	158	21	18	51	12	5	2	2	»	»	»	»	»	»	790	
				b.	73	47	90	29	36	65	15	26	11	3	»	»	»	»	»	»	395	1 195
				c.	»	1	5	1	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	10	
131,00	43,00	»	174,00	a.	1 894	1 161	335	125	34	56	9	1	2	»	»	»	»	»	»	»	3 617	
				b.	75	150	184	123	60	187	45	25	10	5	2	»	»	»	»	»	866	4 492
				c.	»	»	1	6	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	9	
»	»	»	»	a.	14 300	16 437	2 468	610	314	363	59	23	6	»	»	»	»	»	»	»	34 580	
				b.	44	76	78	50	42	77	21	24	14	»	»	»	»	»	»	»	426	35 037
				c.	»	3	8	2	5	8	»	2	3	»	»	»	»	»	»	»	31	
98,00	482,50	f 363,00	943,50	a.	6 079	6 349	4 321	2 637	1 481	1 651	189	81	12	»	»	»	»	»	»	»	22 791	
				b.	64	345	580	620	456	1 040	273	256	127	17	7	4	2	2	1	»	3 797	27 093
				c.	4	38	74	67	57	166	55	28	10	3	1	2	»	»	»	»	505	
5 740,00	499,00	46,00	6 285,00	a.	5 040	7 421	4 984	1 923	1 721	1 023	224	46	7	3	»	»	»	»	»	»	22 392	
				b.	68	304	247	144	105	266	79	74	32	11	4	3	1	3	»	»	1 341	23 998
				c.	8	133	20	35	22	29	10	3	4	1	»	»	»	»	»	»	265	
775,00	»	98,00	873,00	a.	7 644	7 084	1 417	428	351	379	76	32	46	»	2	»	»	»	»	»	17 459	
				b.	12	61	311	98	43	118	43	40	25	4	5	2	»	»	»	»	762	18 325
				c.	9	26	25	7	2	15	6	7	5	1	2	»	»	»	»	»	105	
3 540,75	3 568,00	1 146,50	8 255,25	a.	9 878	7 530	5 652	2 249	899	1 251	298	69	28	»	»	»	»	»	»	»	27 854	
				b.	114	825	793	391	346	642	215	200	136	37	28	25	8	9	1	3	3 778	32 111
				c.	24	227	92	31	32	55	7	6	5	»	»	»	»	»	»	»	479	
356,00	172,00	»	528,00	a.	5 108	3 560	1 838	670	362	385	62	36	11	2	»	»	»	»	»	»	12 034	
				b.	185	270	200	134	111	194	72	45	66	19	1	1	»	»	»	»	1 298	13 452
				c.	69	21	11	7	4	5	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	120	
612,00	769,00	198,00	1 579,00	a.	6 283	7 062	1 832	558	348	249	24	8	3	1	»	»	»	»	»	»	16 368	
				b.	256	249	313	107	263	353	123	103	57	9	3	1	»	»	»	»	1 842	18 310
				c.	20	19	44	2	4	3	7	1	»	»	»	»	»	»	»	»	100	
2 096,50	11 748,00	575,00	14 419,50	a.	23 197	18 276	11 211	16 835	5 254	8 367	1 261	777	258	30	16	5	4	2	2	»	85 495	
				b.	204	325	655	1 001	234	881	252	200	184	48	37	20	16	7	11	10	4 085	90 133
				c.	65	55	71	33	96	99	54	35	29	8	»	7	1	»	»	»	553	
359,00	605,00	90,00	1 054,00	a.	5 316	4 853	9 150	2 413	3 447	2 599	200	259	82	9	10	21	72	3	8	2	28 534	
				b.	12	89	320	50	132	223	87	75	52	26	10	13	3	2	1	7	1 102	30 015
				c.	72	97	71	42	31	39	15	4	7	1	»	»	»	»	»	»	379	
»	366,00	15,00	381,00	a.	804	2 906	6 131	3 848	960	898	520	129	46	2	»	»	»	»	»	»	16 244	
				b.	»	39	90	66	120	116	72	26	16	5	3	»	»	»	»	»	553	17 059
				c.	2	92	116	25	14	11	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	262	
638,50	224,50	160,50	1 023,50	a.	99	892	1 837	2 512	2 914	1 527	119	102	36	1	»	»	»	»	»	»	10 038	
				b.	3	29	40	34	36	87	22	13	8	2	»	»	»	»	»	»	274	10 507
				c.	18	14	53	31	48	22	4	4	1	»	»	»	»	»	»	»	195	
»	18,00	8,00	26,00	a.	231	314	169	34	12	20	6	1	1	»	»	»	»	»	»	»	788	
				b.	4	8	4	5	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	25	885
				c.	32	9	»	4	9	10	4	3	1	»	»	»	»	»	»	»	72	
2 119,80	88,00	»	2 207,80	a.	10 795	2 898	1 087	345	153	129	15	6	»	»	»	»	»	»	»	»	15 428	
				b.	108	226	144	68	46	130	41	32	27	2	1	»	1	»	»	»	826	16 262
				c.	»	»	1	2	4	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8	
75,50	93,00	»	168,50	a.	27 138	8 447	2 299	1 064	526	540	52	26	8	»	»	»	»	»	»	»	40 100	
				b.	130	142	67	50	47	103	37	29	26	7	6	»	»	»	1	»	645	40 757
				c.	»	3	7	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	12	
1 779,55	711,00	»	2 490,55	a.	11 352	5 744	857	311	109	201	34	18	1	»	»	»	»	»	»	»	18 627	
				b.	128	370	191	103	77	164	25	45	39	3	3	2	»	»	»	»	1 156	19 802
				c.	5	7	4	2	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	19	
38,00	»	»	38,00	a.	2 558	1 799	1 222	1 135	429	623	75	25	3	»	»	»	»	»	»	»	7 869	
				b.	5	76	96	75	74	254	90	79	39	11	8	4	1	»	»	»	812	8 687
				c.	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6	
483,00	1 786,00	»	2 269,00	a.	2 346	2 394	1 914	1 447	2 116	1 021	118	27	2	2	1	1	»	»	»	»	11 389	
				b.	35	197	423	174	229	435	71	74	64	11	5	2	»	4	»	»	1 724	13 113
				c.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
17 979,51	195,50	1 646,00	19 821,01	a.	5 756	6 605	3 531	1 427	883	2 980	1 303	1 034	936	265	55	43	10	6	»	»	24 837	
				b.	137	173	165	61	77	162	39	49	38	5	9	»	»	»	»	»	915	27 357
				c.	91	1 093	82	82	78	88	34	17	26	5	6	2	1	»	»	»	1 605	
f 38 101,91	f 21 809,50	f 4 346,00	f 64 257,41	a.	149 640	115 084	63 325	41 437	22 701	24 928	4 844	2 787	1 703	443	98	79	87	11	10	2	427 179	
				b.	1 668	4 029	5 213	3 419	2 579	5 554	1 647	1 427	989	232	133	81	32	28	15	20	27 066	458 981
				c.	425	1 838	685	381	408	556	198	113	91	19	9	11	2	»	»	»	4 736	

lager dan de opgaaf in 't vorig verslag, uithoofde toen voor Tagal de aanslag der inlanders 215 te hoog stond uitgetrokken en als aanslag der Chinezen in Pekalongan en Bagelen f 10 en f 30 te weinig was opgegeven.

Pa

[5. 17.]

BIJLAGE P.

(Zie bladz. 97 van het verslag.

OVERZIGT betreffende de in erfpacht *aangevraagde* gronden op Java, welke op 31 December 1877 voorloopig of definitief toegewezen, maar in de openbare registers *nog niet ingeschreven* [1]) waren, en van die, welke gedurende 1877 aan de aanvragers geweigerd werden.

Volg-nummer.	GEWESTEN.	Districten en regentschappen.	Uitgestrektheid in bouws.	Datum en nummer van het besluit waarbij het perceel in erfpacht is: *a.* toegezegd; *b.* afgestaan.	Tegen welke pachtsom (per bouw 's jaars) toegezegd of afgestaan.	Naam van den aanvrager.	*Verdere aanteekeningen.*
			A. Op 31 December 1877 waren toegezegd [maar nog niet afgestaan] de navolgende perceelen: [2])				
1	Bantam.	Waroeng Goenoeng (regentschap Lebak).	plus minus 100 (75 b. 15 Januarij 1878).	*a.* 3 Sept. 1877, n°. 31.	f 1,50	M. J. A. Arnold.	Schadeloosstelling van f 19 bedongen voor het afstaan van bezitregten door inlanders.
2	Idem.	Sadjira (regentschap Lebak).	p. m. 62 (62 b. 24 Mei 1878).	*a.* 11 Dec. 1877, n°. 34.	1,50	B. A. Suermondt en C. G. Kolff.	
3	Preanger regentschappen.	Bandjaran (regentschap Bandong).	15 (24 b. 5 Junij 1878).	*a.* 28 Sept. 1877, n°. 31.	3,10	mr. R. A. Kerckhoven.	Koffijteelt verboden. De gronden zijn aangevraagd ter uitbreiding van een der drie perceelen Ardjosari.
4	Idem.	Plaboean (regentschap Tjiandjoer).	p. m. 500.	*a.* 26 Julij 1877, n°. 20.	1,50	T. B. P. van Hengst.	Schadeloosstelling van f 344,20 bedongen voor het afstaan van bezitregten door inlanders. Aan de bezitters van- of regtverkrijgenden op eenige sawahs aan de oost- en westzijde van het perceel ten allen tijde vrijen uitweg over het perceel te laten naar den pedattiweg van Plaboean naar Soekaboemi.
5	Idem.	Idem.	p. m. 500 (264 b. 24 Jan. 1878).	*a.* 19 Nov. 1876, n°. 18.	2,00	F. F. J. van Hengst.	Aanvankelijk was bepaald dat zekere ontgonnen gedeelten niet in de uitgifte zouden mogen begrepen worden, omdat de bezitters niet genegen waren van hunne regten afstand te doen. Bij een besluit van 24 Julij 1877, n°. 18, zijn echter die gedeelten, inmiddels door de regthebbenden verlaten, alsnog toegezegd. De erfpachter zal hebben te zorgen dat een over de aftestane gronden loopende publieke weg, voor zoover het perceel strekt, in goeden staat worde onderhouden.

[1]) Omtrent de op gen oemden datum reeds ingeschreven erfpachtsperceelen (daaronder ook die welke in erfpacht *aangeboden* waren), zie men het overzigt betreffende den landbouw op de in huur of in erfpacht afgestane woeste gronden, behoorende tot de bijlagen van hoofdstuk **O**.

[2]) Een aantal dezer perceelen zijn nog in het eerste semester van 1878 afgestaan. Voor zooveel daarvan hier te lande reeds berigt is ontvangen, heeft men dit tusschen ( ) in de kolom „Uitgestrektheid" aangeteekend, met vermelding van het aantal bouws dat gebleken is voor uitgifte in aanmerking te komen en van de dagteekening van het besluit waarbij de definitieve toewijzing plaats had.

Volgnummer.	GEWESTEN.	Districten en regentschappen.	Uitgestrektheid in bouws.	Datum en nummer van het besluit waarbij het perceel in erfpacht is: *a.* toegezegd; *b.* afgestaan.	Tegen welke pachtsom (per bouw 's jaars) toegezegd of afgestaan.	Naam van den aanvrager.	*Verdere aanteekeningen.*
6	Preanger regentschappen.	Plaboean (regentschap Tjiandjoer).	p. m. 350 (175 b. 11 Junij 1878).	*a.* 23 Julij 1877, n°. 10.	f 1,25	P. Zeper Jhzn. en firma Cramerus en C°.	Grenst a/h perceel Ardenburg, door eerstgenoemden ondernemer in erfpacht bezeten sedert 12 Mei 1877. Voor de hierbedoelde uitgifte is tot voorwaarde gesteld: *a.* dat de bezitters van ontgonnen gedeelten voor 't verlaten hunner gronden vooraf naar genoegen worden schadeloos gesteld; *b.* dat de loop der door 't perceel stroomende riviertjes en der waterleiding naar de sawahs van de kampong Tjilimoes niet worde veranderd.
7	Idem.	Djampang-Wetan (regentschap Tjiandjoer).	p. m. 500 (152 b. 21 Jan. 1878).	*a.* 11 April 1877, n°. 33.	2,00	J. A. Droop.	Koffijteelt verboden. Beding als onder *a* hierboven. Watergebruik uit de Tjiparai en Tjipingkoedan te regelen in overleg met — en naar de voorschriften van — het plaatselijk bestuur. De gronden zijn bestemd voor de theecultuur.
8	Idem.	Idem.	p. m. 500 (515 b. 3 Febr. 1878).	*a.* 16 Nov. 1877, n°. 30.	2,00	H. W. L. Steenstra Toussaint.	Voor het aanwezig houtgewas aan den lande te betalen f 600. Wegens het verlaten van ontgonnen gedeelten aan de regthebbende inlanders uit te keeren eene schadeloosstelling van f 10 per bouw. Verpligting om in goeden staat te onderhouden een over het perceel loopend gedeelte van den weg van Soekanegara naar Tangeung.
9	Idem.	Bajabang (regentschap Tjiandjoer).	p. m. 250 (73 b. 18 Jan. 1878).	*a.* 28 Sept. 1877, n°. 24.	3,00	J. Bosch.	
10	Idem.	Tjitjoeroeg (regentschap Tjiandjoer).	p. m. 100 (39 b. 20 Febr. 1878).	*a.* 17 Oct. 1876, n°. 19.	2,50	E. F. E. Panel.	Voor het afstaan hunner bezitregten op eenige ontgonnen gedeelten aan de inlandsche regthebbenden uit te keeren eene schadeloosstelling van f 253. Ook zal de ondernemer in goeden staat moeten onderhouden het over de af te stane gronden loopende gedeelte van den pedattiweg tusschen Buitenzorg en Soekaboemi naar het koffijpakhuis Bodjong Ganting.
11	Idem.	Timbanganten (regentschap Bandong).	p. m. 300.	*a.* 8 Oct. 1877, n°. 20.	1,10	W. P. Bakhoven.	Koffijteelt verboden. De benedengrens van het aangevraagde perceel te bepalen overeenkomstig de aanwijzing van het bestuur.
12	Idem.	Idem.	p. m. 300.	*a.* 20 Oct. 1877, n°. 34.	4,50	K. F. Holle.	Koffijteelt verboden. Zeker voetpad tot eene bepaalde breedte voor het algemeen verkeer toegankelijk te laten. De gronden zijn bestemd voor den aanplant van kina.
13	Idem.	Tjiparai (regentschap Bandong).	p. m. 250 (106 b. 5 Mei 1878).	*a.* 13 Dec. 1877, n°. 15.	5,00	G. A. Malga qq. Kinacultuurmaatschappij te Amsterdam.	Koffijteelt verboden. Het perceel is bestemd voor de kinacultuur.
14	Cheribon.	Rantja (regentschap Galoeh).	p. m. 350.	*a.* 10 Dec. 1877, n°. 23.	5,00	Oeij Lok	Koffijteelt verboden. Voor het aanwezige diatihout aan den lande f 1400 te betalen.
15	Pekalongan.	Sawangan (regentschap Pekalongan).	p. m. $1^1/_2$ (28 b. te zamen voor de perceelen n°. 15, 16 en 17; 19 Maart 1878).	*a.* 11 Junij 1877, n°. 20.	4,00	J. J. H. van Hall.	De gronden zullen worden afgestaan voor zoolang de erfpacht duurt van het perceel Djolotigo I, door denzelfden ondernemer in erfpacht bezeten sedert 18 Augustus 1876. Als retributie voor de op de af te stane $1^1/_2$ bouws aanwezige koffijboomen zal aan den lande moeten betaald worden f 12.

Volg-nummer.	GEWESTEN.	Districten en regentschappen.	Uitgestrektheid in bouws.	Datum en nummer van het besluit waarbij het perceel in erfpacht is: *a.* toegezegd; *b.* afgestaan.	Tegen welke pachtsom (per bouw 's jaars) toegezegd of afgestaan.	Naam van den aanvrager.	*Verdere aanteekeningen.*
16	Pekalongan.	Sawangan (regentschap Pekalongan).	3 (28 b. te zamen voor de perceelen n°. 15, 16 en 17; 19 Maart 1878).	*a.* 11 Junij 1877, n°. 20.	f 4,00	J. J. H. van Hall.	Duur der erfpacht als boven. Ook deze gronden liggen, even als de bovenbedoelde 1½ bouws, binnen de grenzen van Djolotigo I. Voor het gemis der aanwezige bamboestoelen aan de regthebbenden te vergoeden f 223,25.
17	Idem.	Idem.	5 (zie boven).	*a.* 11 Junij 1877, n°. 20.	4,00	J. J. H. van Hall.	De gronden zullen worden afgestaan voor zoo lang de erfpacht duurt van het aangrenzende perceel Djolotigo II, door denzelfden ondernemer in erfpacht bezeten sedert 2 Februarij 1877.
18	Idem.	Bandar Sidajoe (regentschap Batang).	p. m. 300 (83 b. 19 Febr. 1878).	*a.* 26 Maart 1877, n°. 4.	3,50	J. B. Scharff.	Slechts zoodanig gedeelte der aangevraagde gronden werd toegezegd als door het plaatselijk bestuur in overleg met den houtvester zou worden aangewezen. Voorts werd bepaald dat wanneer op het perceel koffij werd geplant, de bereiding van het product niet anders dan met bijzondere toestemming van den resident buiten de grenzen van het perceel zou mogen geschieden.
19	Idem.	Idem.	p. m. 6.	*a.* 19 Aug. 1877, n°. 3.	3,50	G. C. de Burlet.	De gronden, gelegen ten noordoosten van het perceel Wonodadi hetwelk door den ondernemer in erfpacht bezeten wordt sedert 5 Julij 1875, zullen worden afgestaan voor zoo lang dat regt voor het hoofdperceel duurt. De regthebbenden op geënclaveerde stukjes grond vooraf naar genoegen door den aanvrager schadeloos te stellen. Nadat de nieuwe gronden aan Wonodadi zullen zijn getrokken, zal van het geheel een nieuwe meetbrief en kaart opgemaakt en zullen de noodige merkteekenen geplaatst moeten worden.
20	Idem.	Idem.	p. m. 10.	*a.* 16 Junij 1877, n°. 17.	5,00	A. L. F. van Krieken.	De erfpacht zal worden verleend voor zoo lang dit regt duurt voor het hoofdperc. Tombo, binnen hetwelk de aangevraagde gronden gelegen zijn, en dat voor een deel sedert 1 November 1875, voor een ander deel sedert 13 Augustus 1877 aan den ondernemer toebehoort. Voor het op de aangevraagde gronden aanwezig koffijplantsoen aan den lande eene retributie te betalen van f 2400. De regthebbenden moeten naar genoegen worden schadeloos gesteld voor 't verlaten van den grond en voor 't gemis van de aanwezige koffij- en vruchtboomen.
21	Idem.	Idem.	120.	*a.* 16 Junij 1877, n°. 17.	5,00	A. L. F. van Krieken.	De gronden zijn aangevraagd ter betere afronding van het perceel Tombo. Duur der erfpacht als boven. Op aanwijzing van den houtvester zullen enkele gedeelten van de uitgifte moeten worden uitgesloten. Van de vereenigde perceelen later een nieuwe meetbrief met kaart in te dienen. Ook zullen alsnog de noodige merkteekenen moeten worden geplaatst. Verder is bepaald dat de bereiding van de op Tombo geoogste koffij niet mag geschieden buiten de grenzen van 't perceel tenzij met vergunning van den resident.
22	Idem.	Soebah (regentschap Batang).	p. m. 100 (85 b. 8 Febr. 1878).	*a.* 7 Junij 1877, n°. 11.	3,10	M. H. A. de Lyon en A. M. Engelken.	De gronden zijn bestemd ter uitbreiding van het perceel Gesing, sedert 9 Maart 1875 in erfpacht bezeten en later op deze aanvragers overgegaan. Als voorwaarde is gesteld, dat de geoogste koffij moet worden bereid binnen de grenzen van het vereenigd perceel.

Volg-nummer.	GEWESTEN.	Districten en regentschappen.	Uitgestrektheid in bouws.	Datum en nummer van het besluit waarbij het perceel in erfpacht is: *a.* toegezegd; *b.* afgestaan.	Tegen welke pachtsom (per bouw 's jaars) toegezegd of afgestaan.	Naam van den aanvrager.	*Verdere aanteekeningen.*
23	Pekalongan.	Soebah (regentschap Batang).	p. m. 30 (48 b. 17 Febr. 1878).	*a.* 1 Aug. 1876, n°. 25.	f 3,50	M. C. Verloop.	De gronden zijn aangevraagd ter betere afronding van het perceel Kedongdong, door den ondernemer in erfpacht bezeten sedert 15 Mei 1875.
24	Samarang.	Selokaton (regentschap Kendal).	p. m. 100.	*a.* 1 Sept. 1877, n°. 2.	4,00	Mac Neill & C°.	De gronden zijn aangevraagd tot uitbreiding van het perceel Sidomoekti, vroeger in huur maar sedert 16 October 1877 in erfpacht bezeten. De van de nieuwe gronden te oogsten koffij mag niet buiten de grenzen van Sidomoekti worden bereid, tenzij met vergunning van den resident. Voor het afstaan hunner bezitregten op ontgonnen gedeelten en daarop aanwezige vruchtboomen aan de inlandsche regthebbenden eene schadeloosstelling uit te keeren van f 5602.
25	Idem.	Idem.	200 à 400.	*a.* 18 Sept. 1876, n°. 12.	3,10	C. B. Versteegh.	Kaart en meetbrief, ofschoon binnen den bepaalden tijd ingediend, waren nog in behandeling. Zie overigens vorig verslag bijlage R, § *A*, n°. 21.
26	Idem.	Idem.	p. m. 500.	*a.* 22 Sept. 1876, n°. 22, *a.* 14 Dec. 1876, n°. 30.	3,10	P. H. Soeters.	Als boven. Zie overigens de aangehaalde bijlage R, § *A*, n°. 20.
27	Idem.	Troeko (regentschap Kendal).	p. m. 170 (149 b. 16 Maart 1878).	*a.* 8 Aug. 1877, n°. 25.	3,10	Oeij Tiang Goeij.	Van de aangevraagde 500 bouws konden slechts 170 bouws worden toegezegd, daar eene uitgifte van 't overig gedeelte in strijd zou zijn geweest met de belangen der bevolking. Voor het aanwezig houtgewas aan den lande te vergoeden f 114,60.
28	Idem.	Bodja (regentschap Kendal).	1.	*a.* 26 Aug. 1877, n°. 6.	6,00	J. Hudig.	De gronden, grenzende aan het perceel Trisobo, vroeger in huur maar sedert 9 Januarij 1877 in erfpacht bezeten, zullen worden afgestaan voor zoolang het erfpachtsregt voor het hoofdperceel duurt. Voor het aanwezig djatihout aan den lande te vergoeden f 661.
	Idem.	Idem.	6.	*a.* 26 Aug. 1877, n°. 6.	5,10	J. Hudig.	De gronden zullen worden afgestaan voor zoolang de erfpacht duurt van het perceel Rembes, tot uitbreiding waarvan ze bestemd zijn. De erfpacht van Rembes dagteekent van 5 October 1875. Voor het op de nieuwe gronden aanwezige djatihout aan den lande te vergoeden f 150 per bouw.
30	Idem.	Ambarawa (regentschap Salatiga).	200 (219 b. 12 Mei 1878).	*a.* 26 Sept 1876, n°. 3.	2,10	E. Th. van Bronkhorst.	Koffijteelt verboden. Zie overigens vorig verslag bijlage R, § *A*, n°. 18.
31	Idem.	Wirosari (regentschap Grobogan).	p. m. 200.	*a.* 10 Dec. 1876, n°. 7.	2,25	E. Th. van Bronkhorst.	Bij Indisch besluit van 8 September 1877, n°. 89, is de termijn tot indiening van kaart en meetbrief verlengd met zes maanden. Zie overigens de aangehaalde bijlage R § *A*, n°. 22. De retributie aan den lande voor het op de gronden aanwezige houtgewas is inmiddels bepaald op f 336.
32	Japara.	Bandjaran (regentschap Japara).	p. m. 300 (392 b. 4 Jan. 1878).	*a.* 11 April 1877, n°. 34.	5,00	P. H. Stoll qq. W. C. van de Ven.	Koffijteelt verboden.
33	Idem.	Idem.	p. m 500 (325 b. 4 Jan 1878).	*a.* 11 April 1877, n°. 34.	5,00	P. H. Stoll qq. R. S. Thal Larsen.	Als boven.

Volgnummer.	GEWESTEN.	Districten en regentschappen.	Uitgestrektheid in bouws.	Datum en nummer van het besluit waarbij het perceel in erfpacht is: *a.* toegezegd; *b.* afgestaan.	Tegen welke pachtsom (per bouw 's jaars) toegezegd of afgestaan.	Naam van den aanvrager.	*Verdere aanteekeningen.*
34	Pasoeroean.	Poerworedjo (regentschap Pasoeroean).	p. m. 100 (91 b. 21 April 1878).	*a.* 3 Sept. 1877, n°. 9.	f 5,10	A. graaf van Limburg Stirum.	Koffijteelt verboden. Aangevraagd ter uitbreiding van het perceel Geboeg, in erfpacht bezeten sedert 14 December 1874. Bij de toezegging is echter als voorwaarde gesteld dat de verlangde gronden als een afzonderlijk geheel en *niet* als uitbreiding van Geboeg zullen worden beschouwd.
35	Idem.	Tengger (regentschap Pasoeroean).	p. m. 200 (173 b. 16 Maart 1878).	*a.* 31 Oct. 1877, n°. 8.	2,00	E. Breedveldt Boer.	Koffijteelt verboden. (De gronden zullen bestemd worden voor de kinacultuur.) De grenzen op aanwijzing van het bestuur zoodanig te kiezen dat o. a. eenige graven met het omliggend terrein daar buiten vallen en de toegang daartoe open blijve. Een over het perceel loopend voetpad, tot eene bepaalde breedte, in stand te houden en in den loop van het water uit zekere nabij gelegen bron geene verandering te brengen.
36	Idem.	Idem.	p. m.250 (246 b. 16 Maart 1878).	*a.* 8 Oct. 1877, n°. 12.	3,00	G. H. Kuneman.	Koffijteelt verboden. De gronden zijn bestemd voor de kinacultuur. Een daarin gelegen graf onaangeroerd en voor de bevolking toegankelijk te laten.
37	Idem.	Idem.	p. m. 300 (165 b. 3 Febr. 1878).	*a.* 7 Oct. 1877, n°. 8.	5,00	M. Plate.	Koffijteelt verboden. De gronden zijn bestemd voor de kinacultuur. In de uitgifte zal niet mogen begrepen worden een aan twee inlanders toebehoorend koffijplantsoen.
38	Idem.	Sengoro (regentschap Malang).	p. m. 500	*a.* 21 Junij 1876, n°. 20.	2,10	R. van Bueren qq. H. Heijmering.	Bij Indisch besluit van 4 Januarij 1878 n°. 18 is de toezegging vervallen verklaard omdat de aanvrager van de gronden afzag.
39	Idem.	Karanglo (regentschap Malang).	p. m. 200 (178 b. 21 April 1878).	*a.* 25 Dec. 1877, n°. 9.	5,10	J. M. Verheij.	De gronden grenzen aan het perceel Wonosari, door den aanvrager in erfpacht bezeten sedert 27 November 1875.
40	Kadoe.	Lempoeijang (regentschap Temanggoeng).	p. m. 125	*a.* 30 Julij 1877, n°. 14.	3,00	H. Salm.	Er waren 300 bouws aangevraagd. Voor het afstaan hunner regten op een binnen de uit te geven 125 bouws gelegen sink tegalgrond en voor het gemis van op 't perceel staande vruchtboomen en bamboestoelen aan de regthebbenden uit te keeren f 354 en f 668,75.
41	Madioen.	Pangool (regentschap Patjitan).	500 (459 b. 29 Mei 1878).	*a.* 24 Sept. 1877, n°. 10.	5,00	J. H. B. Hogewoning.	
42	Kediri.	Djambean (regentschap Kediri).	p. m. 300 (456 b. 21 April 1878).	*a.* 17 Sept. 1877, n°. 6.	6,00	W. L. Homans.	Koffijteelt verboden. Aan den lande te vergoeden eene retributie voor het aanwezig houtgewas naar reden van f 10 per bouw, te voldoen in vijf gelijke jaarlijksche termijnen. De bezitters van ontgonnen gedeelten vooraf naar genoegen schadeloos te stellen voor het verlaten dier gronden. Aan de bevolking van drie dessa's te vergoeden f 250 voor het gemis van plukregt op de in 't perceel aanwezige boomen en gewassen. Aan het over de gronden loopend gedeelte van den weg van Bolodewo naar Podjok eene breedte te laten van 5 M.
43	Idem.	Soekoredjo (regentschap Kediri).	p. m. 500	*a.* 18 Sept. 1876, n°. 16.	4,50	H. Nicolaij.	Bij Indisch besluit van 7 Junij 1877 n°. 10 is de toezegging vervallen verklaard omdat de aanvrager zich niet binnen den bepaalden termijn nader had aangemeld.

Volg-nummer.	GEWESTEN.	Districten en regentschappen.	Uitgestrektheid in bouws.	Datum en nummer van het besluit waarbij het perceel in erfpacht is: a. toegezegd; b. afgestaan.	Tegen welke pachtsom (per bouw 's jaars) toegezegd of afgestaan.	Naam van den aanvrager.	*Verdere aanteekeningen.*
44	Kediri.	Soekoredjo (regentschap Kediri).	500 (500 b. 6 Febr. 1878).	*a.* 7 Junij 1877, n°. 10.	f 4,50	H. Nicolaij.	De grens der af te stane gronden zoo te kiezen dat de bronnen van een paar beken minstens 50 Rijnl. roeden daarvan verwijderd blijven en dat in de uitgifte ook niet begrepen worde eene kleine inlandsche begraafplaats, welke als gewijde grond wordt beschouwd. Voor het verlaten van een ontgonnen gedeelte den bezitter schadeloos te stellen met f 20, en aan de regthebbenden, voor het gemis van plukregt op de in 't perceel aanwezige boomen enz., vooraf eene vergoeding uit te keeren van f 1500. Overigens door den erfpachter over eene bepaalde breedte in goeden staat te onderhouden de over 't perceel loopende gedeelten van zekeren karreweg en van een voet- en rijpad.
45	Idem.	Kampak (regentschap Trengalek).	500	*a.* 14 Nov. 1877, n°. 54.	4,00	W. Lange.	De ondernemer had vroeger verzocht de gronden in huur te bekomen. Bij Indisch besluit van 28 Julij 1874 n°. 43 werd hij dientengevolge als eerste aanvrager erkend; hij meldde zich echter eerst weder aan, toen een ander gegadigde de gronden in erfpacht vroeg (verg. § *C* van dezen staat n°. XXIV). Zijn verzoek om hem het perceel nu in erfpacht toe te zeggen werd ingewilligd, onder beding dat de geoogste koffij niet buiten de grenzen van het perceel zou worden bereid tenzij met vergunning van den resident, en dat de over de aftestane gronden loopende wegen of voetpaden voor 't algemeen verkeer zouden opengesteld blijven, en door den erfpachter in goeden staat worden onderhouden.
46	Idem.	Idem.	p. m. 500	*a.* 14 Nov. 1877, n°. 53.	4,00	A. E. van Swieten.	Deze gronden waren bij Indisch besluit van 28 Julij 1874 n. 43 bestemd om, naar aanleiding eener ingekomen aanvrage, in huur te worden aangeboden. Die aanbieding is echter achterwege gebleven omdat de toenmalige aanvrager verzuimde de vereischte stukken in te zenden. Toen zich een gegadigde voordeed om de gronden in erfpacht te erlangen, heeft de vroegere aanvrager verklaard van de gronden geheel af te zien. Aan de toezegging in erfpacht zijn de volgende voorwaarden verbonden: *a.* voor elken aanwezigen arenboom aan de bezitters f 1 als schadeloosstelling uit te keeren; *b.* ingeval koffij wordt geteeld, het product niet buiten de grenzen van het perceel te bereiden, tenzij met vergunning van den resident; *c.* de thans over 't perceel loopende wegen of voetpaden in goeden staat te onderhouden en voor het algemeen verkeer toegankelijk te laten.
47	Idem.	Blitar (regentschap Blitar).	p. m. 500	*a.* 10 Sept. 1877, n°. 19.	6,00	F. Marcus en P. C. Huijser.	Aan de regthebbende bevolking eene schadeloosstelling uit te keeren van f 2 per aanwezigen arenboom. Voor het aanwezige houtgewas aan den lande te vergoeden eene retributie naar reden van f 10,80 per bouw, te voldoen in vijf gelijke jaarlijksche termijnen.
48	Idem.	Wlingi (regentschap Blitar).	p. m. 500 (533 b. 8 Maart 1878).	*a.* 30 Sept. 1877, n°. 2.	5,00	O. M. van den Dungen.	Ingeval de gronden voor de koffijcultuur mogten worden gebezigd, zal het te verkrijgen product niet buiten de grenzen van het perceel mogen worden bereid tenzij met vergunning van den resident.

Volg-nummer.	GEWESTEN.	Districten en regentschappen.	Uitgestrektheid in bouws.	Datum en nummer van het besluit waarbij het perceel in erfpacht is: *a.* toegezegd; *b.* afgestaan.	Tegen welke pachtsom (per bouw 's jaars) toegezegd of afgestaan.	Naam van den aanvrager.	*Verdere aanteekeningen.*
49	Kediri.	Wlingi (regentschap Blitar).	p. m. 500 (564 b. 6 Mei 1878).	*a.* 30 Sept. 1877, n°. 2.	f 5,00	A. W. de Rijk.	Als bij n°. 48.
50	Idem.	Idem.	Idem.	Idem.	5,00	C. W. Groskamp.	Als bij n°. 48.
51	Idem.	Idem.	p. m. 500 (520 b. 1 Mei 1878).	Idem.	5,00	H. Cohen.	Als bij n°. 48. Aan de regthebbenden voor het gemis van op 't perceel aanwezige arenboomen f 90 schadeloosstelling uit te keeren.
52	Idem.	Idem.	p. m. 500 (528 b. 9 Maart 1878).	Idem.	5,00	G- F. W. Kehrer en W. W. Pasteur.	Als bij n°. 51; doch hier slechts f 50 schadeloosstelling.

B. Op 31 December 1877 waren afgestaan (maar nog niet in de openbare registers ingeschreven) de navolgende perceelen:

1	Preanger regentschappen.	Plaboean (regentschap Tjiandjoer).	ruim 384 $^{256}/_{500}$	*a.* 19 Oct. 1876, n°. 1. *b.* 5 Aug. 1877, n°. 15.	f 2,00	J. H. Haak Bastiaanse.	Het perceel is uitgegeven op gelijke voorwaarden als bij de toezegging bepaald was (zie vorig verslag, bijlage R § *A* n°. 8).
2	Idem.	Tjitjoeroeg (regentschap Tjiandjoer).	386 $^{397}/_{500}$	*a.* 4 Febr. 1877, n°. 4. *b.* 19 Aug. 1877, n°. 20.	1,10	A. W. Holle.	De gronden moeten dienen tot uitbreiding van het perceel Calorama, door den ondernemer in erfpacht bezeten sedert 31 Mei 1875. Voor het gemis hunner bezitregten op ontgonnen gedeelten tot het nieuwe perceel behoorende, zouden aan de inlandsche regthebbenden schadeloosstellingen moeten worden uitgekeerd tot een bedrag van f 1147. Daar in de uitgifte ook begrepen werd eene vrijwillige koffijaanplanting der bevolking, waarvan dus de nog te verwachten productie den lande zou ontgaan, is als schadeloosstelling wegens winstderving door het Gouvernement aan den erfpachter de betaling opgelegd eener som van f 1080 (verg. vorig verslag blz. 95).
	Idem.	Idem.	259 $^{308}/_{500}$	*b.* 8 Oct. 1877, n°. 26.	7,50	B. B. J. Crone.	Koffijteelt verboden. Deze gronden, uitmakende het thee-perceel Tendjo Ajoe (zie o. a. vorig verslag blz. 204), werden tot dusver zonder titel bezeten, daar ze door de inlandsche regthebbenden aan den ondernemer waren afgestaan vóór de uitvaardiging der ordonnancie van 4 Augustus 1875 (*Indisch Staatsblad* n°. 179) betreffende de nietigheid van overeenkomsten tot vervreemding van gebruiksregt op grond door inlanders aan niet-inlanders. Voor de uitbreiding of instandhouding van de gouvernementskoffijcultuur waren de gronden niet benoodigd. Echter werd het wenschelijk geacht het teelen van koffij te verbieden, vermits de onderneming gelegen was op de grens van Buitenzorg en het dus niet wel mogelijk zou zijn aldaar voldoende te waken tegen onttrekking van koffij aan de verpligte levering. Bij de bepaling der aan den lande op te brengen erfpachtsom is rekening gehouden met de omstandigheid dat de gronden voor een groot gedeelte reeds productief waren. Aan den erfpachter is nog de verpligting opgelegd om het over het perceel loopende gedeelte van den binnenweg naar Srogol voor 't verkeer geopend te doen blijven en in goeden staat te doen onderhouden.

Volg-nummer.	GEWESTEN.	Districten en regentschappen.	Uitgestrektheid in bouws.	Datum en nummer van het besluit waarbij het perceel in erfpacht is: *a.* toegezegd; *b.* afgestaan.	Tegen welke pachtsom (per bouw 's jaars) toegezegd of afgestaan.	Naam van den aanvrager.	*Verdere aanteekeningen.*
4	Preanger regentschappen.	Tjimahi (regentschap Tjiandjoer).	ruim $125^{241}/_{500}$	*a.* 4 Mei 1877, n°. 39. *b.* 24 Sept. 1877, n°. 11.	f 1,60	L. J. van Beusechem.	De erfpachter zal te zorgen hebben dat zeker gedeelte wegs, doorsnijdende zoowel deze gronden als het perceel Panglesiraa (door hem in erfpacht bezeten sedert 8 Mei 1876), in goeden staat onderhouden en het verkeer daar langs niet belemmerd worde.
5	Idem.	Tjikalong (regentschap Tjiandjoer).	$768^{350}/_{500}$	*b.* 3 Dec. 1877, n°. 7.	4,00	W. J. L. C. Buijs.	Deze gronden, bekend onder de benaming Tegal Tjimatis, zijn eerst in erfpacht *aangeboden* geweest, maar niet gegund geworden, omdat de eenige inschrijver geen voldoende waarborgen van soliditeit kon leveren. Toen zich kort daarop een aanvrager voor de bedoelde gronden opdeed, is besloten aan dezen het perceel uit te geven, mits binnen drie maanden door hem aan den lande werden terugbetaald de kosten van opmeting en afbakening ten bedrage van f 2140,50. De ondernemer heeft zich echter sedert teruggetrokken ten gevolge waarvan bij Indisch besluit dd. 11 Mei 1878 n°. 33 de toewijzing van het perceel is vervallen verklaard; er zal nu afgewacht worden of zich nieuwe aanvragers voordoen.
6	Idem.	Panembong (regentschap Limbangan).	$405^{595}/_{1000}$	*a.* 30 Jan. 1877, n°. 18. *b.* 20 Dec. 1877, n°. 6.	3,25	C. H. T. Riesz qq. jhr. mr. A. A. J. Baud.	Koffijteelt verboden. De gronden zijn bestemd voor den aanplant van kina. Bij uitzondering is de erfpacht voor 50 jaren verleend. Zoolang de gronden niet geheel in exploitatie zijn gebragt, en de huurder der thee-ondernemingen Tjikadjang en Djatinangor aanspraak heeft op kosteloozen aankap van hout, moet daarvoor het houtgewas beschikbaar blijven dat op de hierbedoelde gronden wordt aangetroffen.
7	Samarang.	Selokaton (regentschap Kendal).	$169^{317}/_{500}$	*a.* 2 Oct. 1876, n°. 24. *b.* 23 Nov. 1877, n°. 29.	3,60	G. N. A. Volkert.	Voor het aanwezige houtgewas aan den lande in vijf gelijke jaarlijksche termijnen te voldoen eene retributie van f 877,31. Het verkeer langs het over de gronden loopende gedeelte van den weg van Selokaton naar Gemoe zal de erfpachter niet mogen belemmeren. De erfpacht zal eerst mogen worden ingeschreven nadat op het perceel volgens de aanwijzingen van den landmeter merkteekenen zullen geplaatst zijn als bedoeld bij Indiscq Staatsblad 1874 n°. 262.
8	Idem.	Idem.	$1^{366}/_{500}$	*b.* 24 Julij 1877, n°. 7.	4,00	P. H. Soeters.	De gronden behoorden reeds tot de onderneming Dandang-Bodeh-Widoro, maar werden tot dusver met regt van opstal bezeten. Daarom zullen de betalingen wegens erfpachtsom en verponding reeds ingaan met het 1ste jaar. De erfpacht is verleend voor zoolang dit regt duurt voor het hoofdperceel, waarvoor het is ingegaan 31 Augustus 1875. Als schadeloosstelling voor het blijvend gemis van den grond zal aan de inlandsche regthebbenden f 200 moeten worden uitgekeerd.
9	Kadoe.	Lempoeijang (regentschap Temanggoeng).	$129^{391}/_{500}$	*a.* 11 Sept. 1875, n°. 23, *b.* 31 Dec. 1877, n°. 9.	2,60	C. L. Heijligers.	Overgegaan op L. J. F. E. von Ende. Voor elken bamboestoel moet f 2 en voor elken aren- of vruchtboom f 3 als schadeloosstelling aan de inlandsche regthebbenden betaald worden.

Volg-nummer.	GEWESTEN.	Districten en regentschappen.	Uitgestrektheid in bouws.	Datum en nummer van het besluit waarbij het perceel in erfpacht is: *a.* toegezegd; *b.* afgestaan.	Tegen welke pachtsom (per bouw 's jaars) toegezegd of afgestaan.	Naam van den aanvrager.	*Verdere aanteekeningen.*
10	Kadoe.	Soemowono (regentschap Temanggoeng).	ruim $10^{164}/_{500}$	*a.* 24 Maart 1877, n°. 9. *b.* 28 Sept. 1877, n°. 32.	f 2,60	A. M. Bousquet.	De af te stane gronden moeten dienen om daarop eene inrigting voor koffijbereiding te vestigen ten behoeve van het perceel Ngoko, door den ondernemer in erfpacht bezeten sedert 22 December 1876. De erfpachter zal geen belemmering mogen brengen in de gemeenschap tusschen een aan het perceel grenzend sawahveld en de doekoe Kaligentoeng. Voor 't gemis van een in de uitgifte te begrijpen stuk tegalgrond en van eenige op 't perceel staande vruchtboomen is ten behoeve der inlandsche regthebbenden eene schadeloosstelling bedongen van f 70.
11	Madioen.	Kanigoro (regentschap Madioen).	ruim 116	*a.* 3 Febr. 1877, n°. 20. *b.* 3 Sept. 1877, n°. 29.	3,10	Chr. Voûte.	De op de gronden aanwezige vrijwillige koffijplantingen der bevolking waren door de bezitters tegen schadeloosstelling aan den ondernemer afgestaan. Voor het derven der daarvan te verwachten productie heeft het Gouvernement zich bovendien eene vergoeding bedongen van f 348. Voor 't gemis van vruchtboomen zal overigens aan de inlandsche regthebbenden f 75 moeten worden uitgekeerd.
12	Kediri.	Kotta Blitar (regentschap Blitar).	ruim $158^{165}/_{500}$	*a.* 23 Junij 1876, n°. 7. *b.* 4 Aug. 1877, n°. 25.	4,10	P. C. Huijser qq. Tawangredjo cultuurmaatschappij te Rotterdam.	De gronden moeten dienen ter uitbreiding der uit drie perceelen bestaande onderneming Tawangredjo, waarvan het hoofdperceel vroeger in huur doch sedert 12 December 1876 in erfpacht bezeten wordt. De hierbedoelde gronden werden uitgegeven onder voorwaarde dat de erfpachter het water der door 't perceel stroomende beek Embongan niet tot eigen gebruik aanwende en evenmin den loop daarvan stremme of verlegge.

C. Van 1 Januarij tot 31 December 1877 werd voor de navolgende perceelen de gevraagde uitgifte geweigerd:

I	Bantam.	Sadjira (regentschap Lebak).	p. m. $9^{347}/_{500}$	—	—	Dr. J. C. Ploem.	Afgewezen, omdat de uitgifte in strijd zou zijn met de belangen der bevolking (Indisch besluit van 28 November 1877, n°. 15).
II	Preanger regentschappen.	Oedjoeng Broeng Koelon (regentschap Bandong).	p. m. 200	—	—	G. A. Malga.	Afgewezen, omdat de uitgifte in strijd zou zijn met 's lands belang. (Indisch besluit 28 Mei 1877 n°. 30).
III	Idem.	Idem.	p. 150	—	—	A. Trivelli.	Als bij n°. II. (Indisch besluit 28 Mei 1877, n°. 29).
IV	Idem.	Tjipedjeh (regentschap Bandong).	p. 500	—	—	J. Th. Hamaker.	Als bij n°. II. (Indisch besluit 23 Julij 1877, n°. 17).
V	Idem.	Tjikalong (regentschap Tjiandjoer).	$768^{350}/_{500}$	—	—	J. S. Crawfurd en J. Brandts.	Afgewezen, zijnde de gronden (dezelfde als die bedoeld in § *B* van dezen staat onder n°. **5**) aan een ander toegewezen (Indisch besluit van 3 December 1877 n°. 7).
VI	Tagal.	Boemiaijoe (regentschap Brebes).	200	—	—	P. W. J. van den Broek.	Afgewezen, omdat de uitgifte in strijd zou zijn met 's lands belang en dat der bevolking. (Indisch belsuit van 26 Augustus 1877, n°. 18).

Volg-nummer.	GEWESTEN.	Districten en regentschappen.	Uitgestrektheid in bouws.	Datum en nummer van het besluit waarbij het perceel in erfpacht is: a. toegezegd; b. afgestaan.	Tegen welke pachtsom (per bouw 's jaars) toegezegd of afgestaan.	Naam van den aanvrager.	Verdere aanteekeningen.
VII	Pekalongan.	Soebah (regentschap Batang).	p. m. 400	—	—	jhr. J. C. Goldman.	Als bij n°. VI. (Indisch besluit 1
VIII	Idem.	Idem.	p. m. 200	—	—	Lim Ham To en Tan Goan Ing.	Als bij no. II. (Indisch besluit 1 Junij 1877, n°. 29).
IX	Idem.	Bandar Sidaijoe (regentschap Batang).	p. m. 1500	—	—	A. L. F. van Krieken.	Als bij n°. VI. (Indisch besluit 16 Junij 1877, n°. 17).
X	Idem.	Idem.	300	—	—	J. J. H. van Hall.	Als bij n°. VI. (Indisch besluit 19 Augustus 1877, n°. 5).
XI	Idem. Idem. Idem.	Bandar Sidaijoe (reg. Batang). Idem. Idem.	p. m. 15 niet opgegeven p. m. 75	—	—	G. C. de B[illegible]et.	Als bij n°. VI. ([illegible] 19 Augustus 1877, n°. 3).
XII	Samarang.	Ambarawa (regentschap Salatiga).	250	—	—	H. A. P. H. Ravenswaaij.	Als bij n°. VI. (Indisch besluit van 28 Januarij 1877, n°. 26).
XIII	Idem.	Selokaton (regentschap Kendal).	p. m. 200	—	—	J. D. Ebling.	Als bij n°. VI. (Indisch besluit van 6 Junij 1877, n°. 18).
XIV	Idem.	Kaliwoengoe (regentschap Kendal).	p. m. 25	—	—	P. C. Sineck.	Afgewezen, omdat de gronden niet konden gerekend worden tot het Staatsdomein te behooren. (Indisch besluit van 2 April 1877, n°. 4).
XV	Idem.	Kendal (regentschap Kendal).	150	—	—	J. B. Brandts.	Als bij n°. I. (Indisch besluit 6 Junij 1877, n°. 33).
XVI	Idem.	Bodja (regentschap Kendal).	p. m. 230	—	—	J. D. Ebling.	Als bij n°. II. (Indisch besluit van 11 Augustus 1877, n°. 11). De gronden maken een deel uit van die, welke reeds in 1876 aan een ander waren geweigerd (zie vorig verslag bijlage R § C n°. XI).
XVII	Idem.	Idem.	p. m. 150	—	—	Liem Goan Sioe, Liem Liong Hien en Beh Ik Sam.	Als bij n°. II. De gronden waren uitgekapte gedeelten djatibosch. In stede van ze weder met djati te doen beplanten, zullen ze door het Gouvernement voor de koffijcultuur worden bestemd. (Indisch besluit van 14 November 1877, n°. 64.)
XVIII	Idem.	Wirosari (regentschap Grobogan).	p. m. 500	—	—	C. P. Domingo.	Als bij n°. XIV. (Indisch besluit van 30 Mei 1877, n°. 35).
XIX	Idem.	Idem.	p. m. 500	—	—	F. Th. Marcks.	Als bij n°. XIV. (Indisch besluit van 28 Julij 1877, n°. 12).
XX	Pasoeroean.	Poerworedjo (regentschap Pasoeroean).	p. m. 100	—	—	jhr. H. de Stuers.	Als bij n°. VI. (Indisch besluit van 1 September 1877, n°. 39).
XXI	Probolinggo.	Kandangan (afdeeling Loemadjang).	p. m. 500	—	—	jhr. A. van Citters.	Als bij n°. II. (Indisch besluit van 2 Julij 1877, n°. 11).
XXII	Banjoemas.	Kertanegara (regentschap Poerbolinggo).	p. m. 200	—	—	M. C. Verloop.	Afgewezen, omdat de aangevraagde gronden voor een groot gedeelte niet meer woest waren. (Indisch besluit van 11 November 1877, n°. 21).

Volg-nummer.	GEWESTEN.	Districten en regentschappen.	Uitgestrektheid in bouws.	Datum en nummer van het besluit waarbij het perceel in erfpacht is: a. toegezegd; b. afgestaan.	Tegen welke pachtsom (per bouw 's jaars) toegezegd of afgestaan.	Naam van den aanvrager.	*Verdere aanteekeningen.*
XXIII	Kediri.	Pakoentjen (regentschap Ngrowo).	506 9/10	—	—	C. Voûte.	Afgewezen, omdat het voornemen bestond het perceel in erfpacht aan te bieden. (Indisch besluit van 12 Maart 1877, n°. 20). De gronden waren vroeger reeds tweemalen toegewezen: eens in huur en eens in erfpacht, maar van beide toewijzingen werd geen gebruik gemaakt. De hoogste inschrijver bij de heraanbieding heeft in Februarij 1878 het perceel aanvaard.
XXIV	Idem.	Kampak (regentschap Trengalek).	500	—	—	C. F. F. H. von Alvensleben.	Afgewezen bij Indisch besluit van 14 November 1877, n°. 54, omdat een ander, die indertijd de gronden in huur had gevraagd en toen als eerste aanvrager was erkend, deze aanspraken alsnog gelden liet (verg. § 4 van dezen staat n°. 45).

[5. 18.]

BIJLAGE Q.

[Zie blz. 98 van het verslag.)

OVERZIGT van de ondernemingen voor welke gedurende 1877 is toegestaan de huur te vervangen door erfpacht.

Volgnummer.	Gewest.	District en regentschap.	NAMEN DER perceelen.	NAMEN DER ondernemers.	Uitgestrektheid (in bouws) waarvoor erfpacht werd toegezegd.	Datum en nummer van het Indisch besluit waarbij aan de huurders de voorwaarden zijn medegedeeld, voor het vervangen der huur door erfpacht door de Regering gesteld.
1	Krawang.	Krawang.	Kalangsari.	F. Butin Bik.	$427^{15}/_{500}$ *a*)	6 Junij 1877, n°. 5.
2	Preanger regentschappen.	Soemedang.	Tjioehoet en Margapala.	J. Greefkes.	$188^{1}/_{3}$	11 Februarij 1877, n°. 19. *d*)
3	Idem.	Panemboeg (reg. Limbangan).	Waspada I.	K. F. Holle.	$198^{138}/_{500}$ *e*)	22 September 1877, n°. 9. *f*)
4	Idem.	Idem.	Waspada II.	K. F. Holle.		
5	Samarang.	Salatiga.	Samirono.	Dorrepaal & C°.	280	7 Februarij 1877, n°. 12. *h*)
6	Idem.	Idem.	Kedajon.	Int. cred. en handelsvereeniging: » Rotterdam " te Rotterdam.	56	12 Februarij 1877, n°. 19.
7	Idem.	Tengaran (reg. Salatiga).	Golli.	Factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij.	$587^{85}/_{500}$ *i*)	11 Augustus 1877, n°. 4. *h*)
8	Idem.	Ambarawa (reg. Salatiga).	Banaran.	Mac Neill & C°.	400	11 Januarij 1877, n°. 30. *l*)
9	Idem.	Idem.	Djatirongo.	Factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij.	1084	27 Augustus 1877, n°. 33. *h*)
10	Idem.	Idem.	Stomi.	O. I. maatschappij van administratie en lijfrente (in liquidatie).	$33^{1}/_{5}$	11 October 1877, n°. 33.
11	Idem.	Oenarang (reg. Salatiga).	Kedawong.	Int. cred. en handelsvereeniging: » Rotterdam " te Rotterdam.	$401^{400}/_{500}$	27 Augustus 1877, n°. 9.
12	Idem.	Selokaton (reg. Kendal).	Sidomoekti.	Mac Neill & C°.	$681^{4}/_{5}$ *n*)	30 Augustus 1877, n°. 7. *o*)
13	Idem.	Idem.	Tjoeroeg.	L. J. en A. H. Heidenreich.	$801^{413}/_{500}$ *q*)	25 November 1877, n°. 22. *r*)
14	Idem.	Bodja (reg. Kendal).	Ngarianak.	Factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij.	801	27 Augustus 1877, n°. 33. *h*)
15	Kediri.	Pakoentjen en Kalangbret (reg. Ngrowo).	Bringin.	mr. B. R. W. A. baron Sloet van Hagensdorp.	$496^{3}/_{4}$	15 September 1877, n°. 2. *t*)
16	Idem.	Pakoentjen (reg. Ngrowo).	Mringin.	R. Boyd.	500	3 November 1877, n°. 12. *t*)
17	Idem.	Soekoredjo (reg. Kediri).	Kentjong.	P. H. L. Lisnet.	$512^{135}/_{500}$	13 November 1877, n°. 19.

a) Hiervan werden $400^{88}/_{500}$ bouws in huur en $26^{427}/_{500}$ met regt van opstal bezeten.
b) Voor de uitgestrektheid, tot dusver met regt van opstal bezeten, werd bovendien aan verponding betaald *f* 187,51 's jaars.
c) Het erfpachtsregt had vóór of op 6 December 1877 moeten zijn ingeschreven. De ondernemer heeft zich echter dien termijn niet ten nutte gemaakt. Later is het perceel in het bezit van een ander gekomen, aan wien, op zijn verzoek, in April 1878 alsnog erfpacht is toegezegd.
d) Koffijaanplant verboden. Daar waar het bestuur, wegens belendende weidegronden van de bevolking, dit noodig oordeelt, zal het perceel, op kosten des erfpachters, moeten worden omheind.
e) Hiervan werden $197^{270}/_{500}$ bouws in huur bezeten (Waspada I $147^{380}/_{500}$, Waspada II $49^{390}/_{500}$ bouws), terwijl nog erfpacht werd toegezegd op twee aangrenzende stukken gronds, te zamen groot $^{368}/_{500}$ bouws, gedeeltelijk met regt van opstal bezeten.
f) Waar noodig zal de ondernemer alsnog merkteekenen moeten plaatsen als bedoeld bij Indisch Staatsblad 1874 n°. 262. De erfpacht zal komen te eindigen te gelijk met die voor het perceel Waspada III, ingeschreven den 9den Junij 1875.
g) Ingeschreven 1 Maart 1878.
h) De geoogste koffij zal niet buiten de grenzen van het perceel mogen worden bereid tenzij met vergunning van den resident.
i) De huur liep slechts over 412 bouws, maar bij hermeting bleek de uitgestrektheid, met inbegrip eener in de erfpacht te begrijpen enclave van circa 7 bouws, $587^{85}/_{500}$ bouws te bedragen (Indisch besluit dd. 18 December 1877 n°. 1). Aan de inlandsche regthebbenden op die enclave is voor het verlaten hunner gronden, opstallen en beplantingen door den erfpachter eene schadeloosstelling moeten worden uitgekeerd van f 2676,50.
k) Ingeschreven 5 Februarij 1878.
l) Een vroeger gedaan verzoek om vervanging der huur door erfpacht was bij Indisch besluit dd. 31 Julij 1876 n°. 7 afgewezen.

Verschuldigde jaarlijksche huurschat.		Verschuldigde jaarlijksche erfpachtsom.		Aanvankelijke taxatie der perceelen met de daarop staande gebouwen en vastigheden voor den aanslag in de verponding.		Bij vervanging der huur door erfpacht zal dus het Gouvernement reeds dadelijk ontvangen aan canon en verponding per jaar (ongerekend het hoofdgeld voor de op het perceel gevestigde vaste arbeiders, en de vermoedelijke latere stijging der verponding bij volgende taxatien):	Datum van inschrijving van het erfpachtsregt in de openbare registers.
Per bouw.	In 't geheel.	Per bouw.	In 't geheel.	Aanslag-waarde.	Jaarlijksche betaling.		
f 1,00	b) f 400,18	f 2,00	f 854,06	f 61 600,00	f 462,00	f 1 316,06	c)
$6{,}66\frac{2}{3}$	1 255,55^{5}	5,00	941,66^{5}	53 320,00	399,90	1 341,56^{5}	30 Maart 1877.
6,00 8,00	886,65 398,24	5,01	993,36	60 000,00	450,00	1 443,36	g)
6,00	1 680,00	5,50	1 540,00	25 000,00	187,50	1 727,50	5 Junij 1877.
6,00	336,00	3,75	210,00	37 000,00	277,50	487,50	31 Julij 1877.
6,00	2 472,00	5,00	2 935,85	118 000,00	885,00	3 820,85	k)
6,00	2 400,00	3,00	1 200,00	180 000,00	1 350,00	2 550,00	17 April 1877.
6,00	6 504,00	5,00	5 420,00	150 000,00	1 125,00	6 545,00	m)
6,00	199,20	3,50	116,20	13 000,00	97,50	213,70	20 Nov. 1877.
6,00	2 411,00	5,00	2 009,00	110 000,00	825,00	2 834,00	6 Nov. 1877.
6,00	p) 4 084,80	4,00	2 727,20	307 000,00	2 302,50	5 029,70	15 Oct. 1877.
6,00	4 761,39^{5}	6,00	4 810,95^{5}	102 000,00	765,00	5 575,95^{5}	s)
6,00	4 806,00	5,00	4 005,00	160 000,00	1 200,00	5 205,00	m)
3,00	u) 1 314,92	6,00	2 980,50	18 000,00	135,00	3 115,50	v)
2,00	w) 882,35^{5}	6,00	3 000,00	40 000,00	300,00	3 300,00	x)
4,00	2 049,08	6,00	3 073,62	35 363,50	265,22^{5}	3 338,84^{5}	y)

m) Ingeschreven 12 Februarij 1878.
n) Hiervan werden $680\frac{4}{5}$ bouws in huur bezeten en ruim 1 bouw met regt van opstal.
o) Vóór de inschrijving van het erfpachtsregt moesten alsnog de noodige merkteekenen worden geplaatst volgens de aanwijzingen van den landmeter.
p) Voor de uitgestrektheid, tot dusver met regt van opstal bezeten (zie bij n), werd bovendien aan verponding betaald f 11,25 's jaars.
q) Hiervan werden $793\frac{283}{500}$ in huur bezeten en $8\frac{130}{500}$ bouws met regt van opstal. Voor het blijvend gemis der laatstbedoelde gronden, voor welker tijdelijke afgifte de bevolking tot dusver jaarlijks f 15 per bouw ontving, aan de regthebbenden uit te keeren f 1500 in eens af.
r) Als bij h. Het perceel voor zooveel noodig nog af te bakenen door merkteekenen.
s) De inschrijving zou moeten plaats hebben vóór of op 25 Mei 1878.
t) Als bij h en o.
u) Voor dit perceel, waarvan de huurschat eerst in 1878 zou ingaan en dan nog gedurende de eerste vier betalingsjaren trapsgewijze verschuldigd is, zou over den vollen huurtermijn in 't geheel ontvangen worden f 22 353,75. Als jaarlijksche huursom is hier uitgetrokken het gemiddelde berekend over de nog te verloopen 17 huurjaren.
v) De inschrijving zou moeten plaats hebben vóór of op 15 Maart 1878.
w) Berekend op gelijke wijze als onder u.
x) De inschrijving zou moeten plaats hebben vóór of op 3 Mei 1878.
y) Als boven vóór of op 13 Mei 1878.

[5. 19.]

BIJLAGE R.

(Zie blz. 99 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende de in erfpacht aangevraagée gronden in de buitenbezittingen, die gedurende den loop van 1877 werden toegezegd, afgestaan, ingeschreven of geweigerd. 1)

1) Behalve de in dit overzigt genoemde bestonden op 31 December 1877 in de buitenbezittingen in 't geheel nog 4 erfpachtsondernemingen, namelijk 1 in de residentie Tapanoli (Sumatra's Westkust), waarvoor de erfpacht werd ingeschreven in December 1876 en 3 in de afdeeling Banda (Amboina), voor welke die inschrijving dagteekent van Maart 1874.

Volgnummer.	GEWEST.	ONDERAFDEELING OF DISTRICT.	Uitgestrektheid in bouws en benaming van het perceel (dit laatste voor zooveel is opgegeven).	Datum en nummer van het besluit, waarbij het perceel in erfpacht is: *a.* toegezegd. *b.* afgestaan. *c.* geweigerd.
				***A.* Toegezegde of reeds dadelijk afgestane perceelen**
1.	Padangsche Benedenlanden (gouvernement Sumatra's Westkust).	district Troessan (afdeeling Painan).	ruim $500^{12}/_{500}$	*b.* 12 December 1877, n°. 17.
2.	Idem.	district Loeboe Kilangan (afd. Padangsche Ommelanden).	$26^{111}/_{500}$	*b.* 4 Augustus 1877, n°. 11.
3.	Idem.	Idem.	$50^{339}/_{500}$ (Rimboe Pieë).	*b.* 17 September 1877, n°. 5.
4.	Padangsche Bovenlanden.	onderafd. XX Kotta (afd. Tanah Datar).	$1331^{340}/_{500}$ (Kotta Zuijdewijn).	*b.* 19 November 1876, n°. 17.
5.	Idem.	Idem.	ruim $2040^{338}/_{500}$ (Gadang Batoe).	*b.* 12 Maart 1877, n°. 21.
6.	Idem.	onderafd. Lolo en Soengei Pagoe (afd. XIII en IX Kotta).	ruim 268 (Soerian).	*b.* 8 Januarij 1877, n°. 49.
7.	Idem.	district Goegoe (afd. XIII en IX Kotta).	ruim $196^{209}/_{500}$ (Kajoe Kaleh).	*b.* 9 Augustus 1877, n°. 19.
8.	Idem.	Idem.	bijna $400^{69}/_{500}$ (Loeboe Gedang Oost).	*b.* 21 September 1877, n°. 9.
9.	Idem.	Idem.	p. m. $1060^{403}/_{500}$	*b.* 2 December 1877, n°. 15.
10.	Oostkust van Sumatra.	Bengkalis (eiland).	2500	*a.* 6 Junij 1877, n°. 11. *b.* 13 December 1877, n°. 32.
11.	Idem.	Idem.	1000	*b.* 13 December 1877, n°. 34.
12.	Idem	Idem.	ruim $528^{62}/_{500}$ (Soengei Alam).	*b.* 13 December 1877, n°. 33.
13.	Gouvernem. Celebes en onderhoorigheden.	onderafd. Bonthain (afd. Zuiderdistricten).	$456^{2725}/_{500}$	*a.* 4 Februarij 1876, n°. 32. *b.* 24 November 1877, n°. 4.

De erfpacht is eerst na 1877 ingeschreven (zie de laatste kolom).

NAAM VAN DEN AANVRAGER.	Datum van inschrijving van het erfpachtsregt in de openbare registers.	VERDERE AANTEEKENINGEN.
(alle tegen eene pachtsom van f 1 per bouw 's jaars).		
H. A. Mess.	[1])	Vroeger door de inlandsche hoofden aan F. W. Kornmann afgestaan en door dezen overgedragen aan H. A. Mess. De erfpacht is ingeschreven 7 Januarij 1878.
Lim Siauw Ho.	24 September 1877.	Dit perceel was in 1870 door de inlandsche bevolking en hoofden aan den aanvrager afgestaan.
E. E. Theuvenet.	24 December 1877.	De gronden waren indertijd door den vader des aanvragers van de inlandsche hoofden verkregen.
Ch. L. F. S. M. de Roy van Zuijdewijn en de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij.	18 Mei 1877.	Ook dit perceel was vóór de toekenning van erfpacht reeds in het bezit der ondernemers (verg. overigens vorig verslag bijlage T § A n°. 1).
Dummler & C°. qq. de Rotterdamsch Indische Cultuurmaatschappij.	2 Augustus 1877.	Dit perceel kwam in 't bezit der aanvragers door overneming van R. D. Verbeek, die het van de hoofden verkregen had. In December 1877 is aan de ondernemers vergunning verleend om, van het perceel uit, een afvoerweg (ter lengte van ongeveer 6 palen) aan te leggen naar den transportweg tusschen Djamba en Saningbakar, mits zich met de regthebbenden op de te doorsnijden gronden verstaande wat betreft de vergoeding voor het weg te kappen hout en den vrijen loop over den weg van grazend vee.
A. van Gils.	25 Junij 1877.	De gronden waren reeds in 1867 door de inlandsche bevolking en hoofden afgestaan.
F. K. Krijgsman.	27 November 1877.	Ook deze gronden waren door den aanvrager reeds vroeger van de inlandsche bevolking en hoofden verkregen. Voor het op de gronden aanwezige gedeeltelijk reeds gekapte hout heeft het Gouvernement eene retributie bedongen van f 750.
F. W. Kornmann.	3 December 1877.	De erfpacht is verleend onder voorwaarde dat zoodanig deel der gronden als te eenigertijd voor spoorweg-aanleg mogt benoodigd zijn door den erfpachter kosteloos moet worden afgestaan, en dat de erfpachtsom dientengevolge geen vermindering zal ondergaan. Even als de bovenbedoelde gronden is ook dit perceel indertijd van de hoofden verkregen.
S. Stibbe te Padang en de te Amsterdam gevestigde firma's Deichmann & vom Rath en Becker & Fuld.	—	Beding als boven. Voor het op de gronden aanwezige houtgewas moet eene retributie in eens betaald worden van f 2000. Deze gronden waren tot dusver niet geoccupeerd en werden dus regtstreeks van het Gouvernement verkregen.
J. S. S. Ch. Cezard.	—	5000 bouws waren aangevraagd maar die uitgestrektheid achtte de Indische Regering te groot om binnen een niet te lang tijdsverloop in exploitatie te kunnen worden gebragt. De erfpacht is verleend onder voorwaarde dat op sommige hoekpunten van het perceel alsnog merkteekenen worden geplaatst als bedoeld bij Indisch Staatsblad 1874 n°. 262, en dat de over de gronden loopende wegen voor 't algemeen verkeer blijven opengesteld.
jhr. W. van Raders qq. J. W. E. de Sturler.	—	De gronden zijn, op verzoek van den aanvrager, voor niet langer dan 30 jaren afgestaan. Ook voor dit perceel is het plaatsen van merkteekenen voorgeschreven.
H. C. van Akkere.	—	
Factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij.	—	De erfpacht is verleend onder beding dat het perceel, naarmate het in cultuur wordt gebragt, behoorlijk afgesloten zij voor de in 't wild loopende paarden en karbouwen der bevolking; dat eenige binnen het perceel aanwezige graven ongeschonden en voor ieder toegankelijk worden gelaten, en dat eenige over de gronden loopende wegen of voetpaden behoorlijk onderhouden worden en voor 't algemeen verkeer geopend blijven.

Volgnummer.	GEWEST.	ONDERAFDEELING OF DISTRICT.	Uitgestrektheid in bouws en benaming van het perceel (dit laatste voor zooveel is opgegeven).	Datum en nummer van het besluit, waarbij het perceel in erfpacht is: *a.* toegezegd. *b.* afgestaan. *c.* geweigerd.
14.	Menado.	de eilandjes Bangka en Talissé.	p. m. 5000 en p. m. 2000	*a.* 27 April 1877, n°. 21.
15.	Amboina.	zuidelijk gedeelte van het eiland Rhun (afd. Banda).	$179^{342}/_{500}$	*b.* 28 November 1876, n°. 30. 15 Julij 1877, n°. 18.

B. Afgewezen

I.	Padangsche Bovenlanden (gouvernement Sumatra's Westkust).	afd. Batipoe en X Kotta.	$32^{245}/_{500}$	*c.* 14 November 1877, n°. 27.
II.	Idem.	district Talang (afd. XIII en IX Kotta).	2240 bouws.	*c.* 30 Augustus 1877, n°. 22.
III.	Menado.	eilandje Talissé.	p. m. 2000	*c.* 27 April 1877, n°. 21.
IV.	Idem.	eilandje Bangka.	p. m. 5000	*c.* 27 April 1877, n°. 21.

NAAM VAN DEN AANVRAGER.	Datum van inschrijving van het erfpachtsregt in de openbare registers.	VERDERE AANTEEKENINGEN.
L. D. W. A. van Renesse van Duivenbode.	—	
mr. H. O. van der Linden en L. J. Hoeke.	28 Nov. 1877.	In den aanvankelijk overgelegden meetbrief was het terrein ten onregte tot eene grootere uitgestrektheid opgegeven. Het aandeel van L. J. Hoeke is sedert overgegaan op L. A. en L. F. Hartog.

aanvragen.

J. H. Ch. Schultze.	—	Afgewezen, omdat de uitgifte in strijd zou zijn met de belangen der volkshoofden.
R. Goldie.	—	Afgewezen, omdat de uitgifte in strijd zou zijn met de belangen van den lande.
Th. Ch. Wilson.	—	Afgewezen, omdat aan een anderen aanvrager de prioriteit was toegekend (zie § A van dezen staat n°. 14).
A. B. van der Parra Breton Vincent.	—	

[5. 20.]

BIJLAGE S.

(Zie blz. 102 van het verslag.)

OVERZIGT van de in 1878 in werking getreden aannemingscontracten betreffende het vervoer van producten, goederen enz., voor zooveel daarbij het departement van binnenlandsch bestuur is betrokken.

Volg-nummer.	Gewest.	Tot welk vervoer het aannemingscontract betrekking had.	Duur der aanneming.	Aannemingsprijs.			Verschil tusschen de geraamde kosten voor 1878 en de vrachtloonen gemiddeld in de drie laatst verloopen jaren (1875 t/m. 1877) betaald.		Geraamde te vervoeren hoeveelheden per jaar, (alleen wat koffij en zout betreft).
				Maatstaf.	Tegenwoordig bedrag.	Volgens de vorige aanneming.	Voordeelig.	Nadeelig.	
I (1)	Bantam.	Levering van prauwruimte voor het afhalen en het vervoeren naar de pakhuizen te Karang Antoe van zout uit de schepen, liggende ter reede van Bantam, en transport van producten en goederen naar de schepen ter reede Bantam en omgekeerd.	1 Jan. 1878 t/m 31 Dec. 1880.	per kojan.	f 2,50	f 3,00	f 500	—	1000 kojans prauwruimte.
II (2)	id.	Koffij uit de pakhuizen te:	id.	per pikol.					
		Baros			0,30	0,40	niet opgegeven.	—	8000 pikols koffij.
		Pandeglang			0,60	0,70			
		Balekombang (Tjomas), en			0,60	0,70			
		Tjimanoek			0,70	0,80			
		naar het strandpakhuis te Karang Antoe (Bantam).							
		Zout uit de doorvoerpakhuizen te Karang Antoe naar de verkooppakhuizen te:		per kojan.					
		Tanara			2,00	2,00	(b)	—	1100 kojans zout.
		Pandeglang			20,00	30,00			
		Tjilegon			18,00	20,00			
		Laboean, en			19,00	20,00			
		Rangkas Betoeng			18,00	20,00			
		Gelden van 's lands kas te Pandeglang naar de koffijinkooppakhuizen te Pandeglang, Baros, Tjimanoek en Balekombang.		voor zilveren munt per paal en per f 15 000 en voor koperen munt per paal en per f 300.	0,10	0,12½	niet opgegeven.	—	
III (12)	Cheribon.	Vervoer van de reede van Cheribon naar den wal en omgekeerd van gouvernementsgoederen, geld, zout, producten, materialen en houtwerken, benevens van Europesche en inlandsche militairen, pradjoerits, hunne vrouwen en kinderen, zoomede veroordeelden.	id.	per pikol (goederen, geld, producten en materialen).	0,20	0,20	—	f 1215	niet opgegeven.
				per pikol (zout).	0,15	0,12			
				per 2½ kub. el (houtwerken).	6,00	6,00			
				per 5 personen.	10,00	10,00			

De tusschen ( ) geplaatste volgnummers verwijzen naar de nummers, onder welke de thans vermelde transporten voorkomen in den staat, gevoegd bij het verslag van 1876. (Zie bijlage W aldaar.)

(b) Kan niet worden opgegeven, daar gedurende de nieuwe overeenkomst gemiddeld jaarlijks 685 kojans zout meer zullen worden vervoerd dan gedurende de voorafgegane jaren.

Volg-nummer.	Gewest.	Tot welk vervoer het aannemingscontract betrekking had.	Duur der aanneming.	AANNEMINGSPRIJS. Maatstaf.	AANNEMINGSPRIJS. Tegenwoordig bedrag.	AANNEMINGSPRIJS. Volgens de vorige aanneming.	Verschil tusschen de geraamde kosten voor 1878 en de vrachtloonen gemiddeld in de drie laatst verloopen jaren (1875 t/m. 1877) betaald. Voordeelig.	Verschil … Nadeelig.	Geraamd… te ver-voeren hoeveel-heden p… jaar, (alleen wat koff… en zou… betreft
IV (14)	Cheribon.	Vervoer naar de pakhuizen te Cheribon van koffij uit de inkooppakhuizen der afdeelingen Madjalengka en Koeningan, respectievelijk te:	1 Jan. 1878 t/m 31 Dec. 1880.	per pikol en per paal.					18 000 p… koffij.
		Ganeas			f 0.03				
		Tjidoelang			0,02 $^{9}/_{10}$				
		Bantaroedjek			0 03				
		Koeningan			0,02 $^{7}/_{10}$				
		Kadoe Gedeh			0.03				
		Loerahgoeng			0.02 $^{9}/_{10}$	f 0.02 $^{9}/_{10}$	—	f 1681	
		Tjiwaroe			0.03 $^{5}/_{10}$				
		Toendagan			0,03 $^{5}/_{10}$				
		Tjebingbing			0,03 $^{5}/_{10}$				
		Mandirantjan			0,02				
		Singardjati			0,03 $^{7}/_{10}$				
		Zout van het verkooppakhuis ter hoofdplaats Cheribon naar dat te Koeningan en te Tjiledoek.		per kojan en per paal.	0.96	(c) 0.87			13 500 p… zout.
		Koper- en zilvergeld van Cheribon naar de bovenbedoelde koffij-inkooppakhuizen (de drie eerstgenoemde uitgezonderd), en omgekeerd, als ook van Koeningan naar Cheribon.		per pikol en per paal.	0,05	0.02 $^{5}/_{10}$			
V (19)	Pekalongan.	Koffij uit de binnenlandsche pakhuizen naar de pakhuizen ter hoofdplaats; gelden in omgekeerde rigting; en zout van de hoofdplaats naar de verkooppakhuizen te Goemiwang en Limpoeng.	(d) id.	id.	0,03 $^{98}/_{100}$	0.03 $^{3}/_{10}$	f 420	—	29 500 p… koffij. 7 500 p… zout.
VI (36)	Kediri.	Koffij uit de koffij-inkooppakhuizen te:	id.	id.					23 550 p… koffij.
		Blitar . . . . . . (naar het koffij-pakhuis te Kediri.)			0,12	0,13			
		Wlingi			0,00 $^{1}/_{10}$	0.00 $^{1}/_{10}$			
		Pareh			0,06	0,06			
		Wates			0,08				
		Kandangan. . .			0,02				
		Kalimanis . . .			0,02				
		Daroengan. . .			0,02				
		Srengat.			0,05				
		Berbek			0,06	0.25			
		Sawahan en . .			0,01	0.01			
		Ngetas			0.01	0.01			
		Soembring . . . (naar het koffij-pakhuis te Toeloeng Agoeng.)			0,00 $^{1}/_{10}$	0 00 $^{1}/_{10}$			
		Tawing			0,08	0,08	(e)	(e)	
		Grigoe			0,05	0,05			
		Nglantjar. . . .			0.02	0,02			
		Djati			0,05	0,05			
		Toegoe			0,06	0,06			
		Ngoemoet . . .			0,02				
		Karangtaloen .			0,01				
		Pabejongan en			0,02				
		Tjampoerdarat.			0,02	0,02			
		Poetioeng . . . (naar het koffijpakhuis te Karang Redjo.)			0,03				
		[illegible]			0,02				

(c) Volgens het afgeloopen contract werd ook het zoutvervoer berekend per pikolmaat en per paal. Men heeft hier den vrachtprijs herleid volgens den nieuw… maatstaf van berekening, d. i. per kojan en per paal.

(d) In 't vorig verslag (bijlage U) werd de duur van dit transport abusievelijk opgegeven als te zijn drie jaren; het toenmalig contract liep slechts over één jaar (18…

(e) Niet op te geven, doordien in het contract nieuwe pakhuizen zijn opgenomen, van waar vroeger geen vervoer plaats had.

Volg-nummer.	Gewest.	Tot welk vervoer het aannemingscontract betrekking had.	Duur der aanneming.	AANNEMINGSPRIJS.			Verschil tusschen de geraamde kosten voor 1878 en de vrachtloonen gemiddeld in de drie laatst verloopen jaren (1875 t/m. 1877) betaald.		Geraamde te vervoeren hoeveelheden per jaar, (alleen wat koffij en zout betreft).
				Maatstaf.	Tegenwoordig bedrag.	Volgens de vorige aanneming.	Voordeelig.	Nadeelig.	
VI (36)	Kediri. (*Vervolg*).	Zout van het zoutverkooppakhuis te Kediri naar Blitar, Pareh en Berbek, en van het zoutverkooppakhuis te Toeloeng Agoeng naar Tawing.	1 Jan. 1878 t/m 31 Dec. 1880.	per pikol en per paal.	f 0,00 $^1/_{10}$	f 0,00 $^1/_{10}$	(*e*)	(*e*)	22 500 pikols zout.
		Gelden en goederen van Kediri naar Blitar, Berbek en een aantal andere plaatsen; van Toeloeng Agoeng naar Soembring en een aantal andere plaatsen, en omgekeerd van Blitar en Berbek naar Kediri en van Prigi naar Toeloeng Agoeng.		id.	0,00 $^1/_{10}$	0,01			
VII (*f*)	Preanger regentschappen, Batavia en Krawang.	Producten van Tjikao naar Batavia; zout van Batavia naar Tjikao, Krawang, Tjabangboengin en Pamanoekan; goederen en gelden tusschen deze plaatsen.	1 Julij 1878 t/m 30 Junij 1883.	per pikol.	1,13	(*g*) 0,94 $^3/_8$	—	f 20 785	90 000 pikols koffij. 24 000 pikols zout.
VIII (21)	Samarang en Kadoe.	Vervoer van en naar de verschillende plaatsen in de residentien Samarang en Kadoe, van:	1 Jan. 1878 t/m 31 Dec. 1882.						121 485 pikols koffij. 81 030 pikols zout.
		producten en zout.		per pik. en p. paal.	0,03 $^8/_{10}$	0,03 $^{39}/_{100}$			
		gelden en goederen.		id.	0,05	kopergeld (per pikol en per paal) f 0,03 $^{39}/_{100}$ zilvergeld (per f 100 en per paal) f 0,00 $^1/_2$	—	15 352	
IX (34)	Madioen. (*h*)	Vervoer van:	1 Maart 1878 t/m 31 Maart 1883.						66 900 pikols koffij. 52 100 pikols zout.
		koffij en goederen.		id.	0,04 $^1/_2$	(*i*) f 0.05 $^1/_{10}$			
		zout		id.	0,04 $^3/_4$	(*i*) 0,05 $^{49}/_{100}$	f 45 306	—	
		gelden.		id.	0,00 $^1/_4$	kopergeld (per pikol en per paal) (*i*) f 0,05 $^1/_{10}$ zilvergeld (per f 100 en per paal) (*i*) f 0,00 $^1/_4$			
X (51)	Riouw. (*k*)	Levering van praauwen voor den overvoer van en naar de reede ter hoofdplaats Tandjong Pinang van gouvernementsreizigers met hunne bagage (voor zoover zij op vrij transport ter reede aanspraak hebben), zoomede van steenkolen, goederen (daaronder begrepen buskruid, ammunitie en ernstvuurwerken) en gelden.	niet opgegeven.	personen-vervoer: verschillende prijzen, loopende, naarmate van de klasse, den landaard enz. der reizigers, per hoofd van	(*l*) f 0,50 à f 9,00	(*m*)	(*k*)	(*k*)	
				steenkolen (per ton)	f 1,50	f 2,00			
				goederen en gelden (per pikol)	0,20	0,35			
				ammunitie (per 50 kilogr.)	1,75	(*k*)			
XI (53)	Wester-afdeeling van Borneo. (*n*)	Transport van passagiers en goederen van en naar de mail-stoomers en andere schepen ter reede van Pontianak.	1 Januarij t/m 31 Dec. 1878.	per kojan. (voor goederen)	7,00	7,00	—	—	goederen 45 kojans.

(*e*) Zie vorige bladz.

(*f*) Indertijd niet in de lijst bij het verslag van 1876 opgenomen (zie deswege vorig verslag, blz. 103 noot 3).

(*g*) Voor het vervoer van gelden beliep de bij het afgeloopen contract bedongen vrachtprijs $^1/_2$ pct. der over te voeren sommen.

(*h*) Dit transport, dat vroeger twee perceelen omvatte, is thans heruitbesteed in één perceel, daar het transport voortaan voor alle artikelen zal geschieden naar Djokotro (verg. vorig verslag blz. 104).

(*i*) De aannemingsprijzen van het 1ste perceel zijn onvermeld gelaten, omdat zij, als eene andere route betreffende, met de tegenwoordige prijzen niet kunnen worden vergeleken.

(*k*) In de thans gehouden uitbesteding is het vervoer begrepen van sommige artikelen, waarvoor vroeger onderhandsche contracten werden gesloten.

(*l*) Voor niet-volwassenen zijn nog afzonderlijke aannemingsprijzen bedongen.

(*m*) Niet op te geven, vermits in het vroeger transport alleen begrepen was het vervoer van steenkolen, goederen en gelden.

(*n*) De overeenkomst betreffende dit transport werd voor 1878 op de bestaande voorwaarden onder'shands verlengd.

[5. 21.]

BIJLAGE T.

(Zie blz. 107 en 108 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende de in Nederlandsch Indie aanwezige lagere scholen voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden, bij het einde van 1877.

Openbare scholen.

GEWESTEN.	PLAATSEN.	Aantal scholen.	Aantal onderwijzers en onderwijzeressen in actieven dienst.							Aantal leerlingen. (a)			Waarvan:			Aantal inlanders en vreemde oosterlingen onder de leerlingen begrepen.
			Hoofdonderwijzers.	Hoofdonderwijzeressen.	Hulponderwijzers.	Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen. Mannelijke.	Kweekelingen. Vrouwelijke.	Te zamen.	Betalende.	Niet betalende.	Totaal.	In de laagste klasse.	In de middelste klasse.	In de hoogste klasse.	
Java en Madura.																
Bantam	Serang . . .	1	1	»	1	»	»	»	2	25	23	48	25	14	9	5
Batavia	Batavia . . .	6	5	1	12	9	»	2	29	407	570	977	457	400	120	25
»	Meester Cornelis	1	1	»	1	2	»	»	4	73	44	117	69	35	13	8
»	Buitenzorg. .	1	1	»	3	»	»	»	4	54	118	172	106	50	16	4
Krawang. . . .	Poerwakarta .	1	1	»	1	»	»	»	2	21	9	30	14	12	4	2
Preanger regentschappen . . .	Bandong . .	1	1	»	1	1	»	»	3	14	39	53	33	15	5	4
Cheribon	Cheribon . .	1	1	»	2	»	»	»	3	36	47	83	29	45	9	2
»	Indramaijoe .	1	1	»	»	»	»	»	1	16	2	18	8	6	4	»
Tagal	Tagal . . .	1	1	»	2	»	»	»	3	28	39	67	31	26	10	2
Pekalongan . . .	Pekalongan .	1	1	»	2	»	»	»	3	25	38	63	28	29	6	»
Samarang . . .	Samarang . .	5	4	1	11	3	»	»	19	289	302	591	316	236	39	29
» . . .	Ambarawa . .	1	1	»	2	1	»	»	4	26	76	102	69	32	1	27
» . . .	Salatiga. . .	1	1	»	3	»	»	»	4	63	61	124	75	40	9	6
» . . .	Kendal . . .	1	1	»	1	»	»	»	2	10	19	29	25	4	»	4
Japara	Patti	1	1	»	1	»	»	»	2	31	13	44	25	18	1	4
»	Japara . . .	1	1	»	1	»	»	»	2	12	15	27	19	8	»	6
»	Koedoes . . .	1	1	»	»	»	»	»	1	15	11	26	16	8	2	»
	Transporteeren	26	24	2	44	16	»	2	88	1145	1426	2571	1345	978	248	128

(a) Eene splitsing in jongens en meisjes is in de Indische opgaven niet vermeld gevonden.

GEWESTEN.	PLAATSEN.	Aantal scholen.	Aantal onderwijzers en onderwijzeressen in actieven dienst. Hoofdonderwijzers.	Hoofdonderwijzeressen.	Hulponderwijzers.	Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen. Mannelijke.	Kweekelingen. Vrouwelijke.	Te zamen.	Aantal leerlingen. Betalende.	Niet betalende.	Totaal.	Waarvan: In de laagste klasse.	In de middelste klasse.	In de hoogste klasse.	Aantal inlanders en vreemde oosterlingen onder de leerlingen begrepen.
	Per transport	26	24	2	44	16	»	2	88	1145	1426	2571	1345	978	248	128
Rembang . . .	Rembang . .	1	1	»	2	»	»	»	3	25	40	65	24	32	9	4
»	Toeban . . .	1	1	»	1	»	»	»	2	23	11	34	20	10	4	8
»	Bodjonegoro .	1	1	»	1	»	»	»	2	16	23	39	28	11	»	5
Soerabaija. . . .	Soerabaija . .	6	5	1	8	8	»	»	22	224	385	609	299	218	92	1
»	Grissee . . .	1	1	»	1	»	1	»	3	15	42	57	27	22	8	1
»	Modjokerto. .	1	1	»	1	»	»	»	2	29	33	62	33	26	3	10
»	Sidoardjo . .	1	1	»	1	»	»	»	2	16	12	28	21	3	4	6
Pasoeroean . . .	Pasoeroean . .	1	1	»	2	1	»	»	4	42	70	112	72	32	8	9
» . . .	Malang . . .	1	1	»	2	»	»	»	3	20	45	65	39	25	1	9
Probolinggo. . .	Probolinggo .	1	1	»	2	1	»	»	4	60	47	107	56	41	10	8
Bezoeki	Bezoeki . . .	1	1	»	1	»	»	»	2	22	17	39	26	9	4	7
»	Sitoebondo . .	1	1	»	1	»	»	»	2	17	16	33	19	8	6	3
Banjoewangi . .	Banjoewangi .	1	1	»	1	»	»	»	2	15	17	32	22	6	4	2
Banjoemas . . .	Banjoemas . .	1	1	»	1	»	»	»	2	24	9	33	23	8	2	4
» . . .	Tjilatjap . .	1	1	»	1	»	»	»	2	19	26	45	25	16	4	»
» . . .	Poerbolinggo .	1	1	»	»	»	»	»	1	12	5	17	8	8	1	7
Bagelen	Poerworedjo .	1	1	»	2	»	»	»	3	39	71	110	67	30	13	10
»	Wonosobo . .	1	1	»	»	»	»	»	1	19	6	25	12	11	2	13
Kadoe	Magelang . .	1	1	»	1	1	»	»	3	23	54	77	54	19	4	13
Djokjokarta . . .	Djokjokarta .	2	2	»	5	»	»	»	7	125	110	235	145	77	13	61
Soerakarta . . .	Soerakarta . .	3	3	»	6	2	»	»	11	178	153	331	222	87	22	10
» . . .	Klatten . . .	1	1	»	1	»	»	»	2	7	23	30	18	8	4	»
» . . .	Boijolali. . .	1	1	»	1	»	»	»	2	26	20	46	26	19	1	1
Madioen	Madioen. . .	1	1	»	1	»	»	»	2	27	14	41	33	8	»	8
»	Ngawi . . .	1	1	»	1	»	»	»	2	9	35	44	27	14	3	3
Kediri	Kediri . . .	1	1	»	2	»	»	»	3	26	39	65	27	29	9	5
»	Blitar . . .	1	1	»	1	1	»	»	3	38	26	64	52	12	»	8
Madura	Pamakassan .	1	1	»	1	»	»	»	2	16	9	25	19	4	2	3
»	Sumanap . .	1	1	»	1	»	»	»	2	16	44	60	33	24	3	5
	Te zamen	63	60	3	93	30	1	2	189	2273	2828	5101	2822	1795	484	352

GEWESTEN.	PLAATSEN.	Aantal scholen.	Aantal onderwijzers en onderwijzeressen in actieven dienst.							Aantal leerlingen.			Waarvan:			Aantal inlanders en vreemde oosterlingen onder de leerlingen begrepen.
			Hoofdonderwijzers.	Hoofdonderwijzeressen.	Hulponderwijzers.	Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen. Mannelijke.	Kweekelingen. Vrouwelijke.	Te zamen.	Betalende.	Niet betalende.	Totaal.	In de laagste klasse.	In de middelste klasse.	In de hoogste klasse.	
Buitenbezittingen.																
Sumatra's Westkust .	Padang . . .	3	2	1	6	2	»	»	11	144	126	270	133	93	44	8
» » .	Fort de Kock.	1	1	»	1	»	»	»	2	15	25	40	23	13	4	»
» » .	Padang Pandjang. . .	1	1	»	1	»	»	»	2	29	4	33	19	13	1	4
» » .	Siboga . . .	1	1	»	»	»	»	»	1	5	10	15	7	7	1	1
Benkoelen . . .	Benkoelen . .	1	1	»	1	»	»	»	2	8	17	25	7	16	2	3
Lampongsche districten	Telok Betong.	1	1	»	»	»	»	»	1	15	6	21	6	12	3	3
Palembang . . .	Palembang. .	1	1	»	1	»	»	»	2	17	21	38	19	16	3	»
Riouw.	Riouw . . .	1	1	»	1	»	»	»	2	25	»	25	12	10	3	»
Banka.	Muntok. . .	1	1	»	1	»	»	»	2	20	11	31	20	9	2	2
Westerafdeeling van Borneo . .	Pontianak . .	1	1	»	»	»	»	»	1	14	5	19	13	5	1	5
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. . . .	Bandjermasin .	1	1	»	3	»	»	»	4	38	62	100	54	36	10	16
Celebes en onderhoorigheden . .	Makasser . .	2	2	»	5	»	»	»	7	120	97	217	117	65	35	18
» . .	Maros . . .	1	1	»	»	»	»	»	1	»	17	17	8	9	»	»
» . .	Bonthain . .	1	1	»	1	»	»	»	2	8	31	39	19	15	5	4
» . .	Boeiekomba .	1	1	»	»	»	»	»	1	1	32	33	21	8	4	9
» . .	Bima. . . .	1	1	»	»	»	»	»	1	2	20	22	10	12	»	»
Menado	Menado . . .	1	1	»	4	»	»	»	5	71	80	151	93	49	9	27
»	Tondano. . .	1	1	»	1	»	»	»	2	36	16	52	35	16	1	23
Amboina	Amboina . .	1	1	»	4	»	»	»	5	39	91	130	70	43	17	9
»	Neira (op Banda)	1	1	»	3	»	»	»	4	67	79	146	54	70	22	30
Ternate	Ternate . . .	1	1	»	2	»	»	»	3	26	61	87	39	36	12	13
Timor.	Koepang . .	1	1	»	»	»	»	»	1	8	14	22	15	4	3	3
	Te zamen	25	24	1	35	2	»	»	62	708	825	1533	794	557	182	178

GEWESTEN.	PLAATSEN.	Aantal scholen.	Aantal onderwijzers en onderwijzeressen in actieven dienst. Hoofdonderwijzers.	Hoofdonderwijzeressen.	Hulponderwijzers.	Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen. Mannelijke.	Kweekelingen. Vrouwelijke.	Te zamen.	Aantal leerlingen. Betalende.	Niet betalende.	Totaal.	Waarvan: In de laagste klasse.	In de middelste klasse.	In de hoogste klasse.	Aantal inlanders en vreemde oosterlingen onder de leerlingen begrepen.
RECAPITULATIE voor de openbare scholen.																
Java en Madura	—	63	60	3	93	30	1	2	189	2273	2828	5101	2822	1795	484	352
Buitenbezittingen	—	25	24	1	35	2	»	»	62	708	825	1533	794	557	182	178
	Totaal ult°. 1877.	88	84	4	128	32	1	2	251	2981	3653	6634	3616	2352	666	530
	» » 1876.	83	82	1	114	21	3	2	223	2854	3395	6249	3471	2172	606	464
Alzoo in 1877	vermeerderd	5	2	3	14	11	»	»	28	127	258	385	145	180	60	66
	verminderd	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»

Bijzondere scholen.

GEWESTEN.	PLAATSEN.	Aantal scholen.	Onderwijzend personeel. Hoofd- of waarnemende hoofdonderwijzers.	Hoofd of waarnemende hoofdonderwijzeressen.	Hulponderwijzers.	Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen. Mannelijke.	Kweekelingen. Vrouwelijke.	Te zamen.	Aantal leerlingen. (b) Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Aantal inlanders en vreemde oosterlingen onder de leerlingen begrepen.
Batavia	Batavia	10	5	6	10	16	»	4	41	342	460	802	11
»	Meester Cornelis	1	»	1	»	2	»	1	4	3	48	51	»
Preanger regentschappen	Garoet	1	1	»	1	»	»	»	2	32	5	37	14
Samarang	Samarang	7	3	2	3	7	»	»	15	103	317	420	»
»	Salatiga	1	»	1	»	»	»	»	1	1	22	23	»
Japara	Japara	1	1	»	1	»	»	»	2	5	7	12	2
Soerabaija	Soerabaija	5	2	3	8	10	»	1	24	272	337	609	2
Pasoeroean	Pasoeroean	1	»	1	»	»	»	1	2	12	62	74	»
Soerakarta	Soerakarta	1	»	1	»	1	»	»	2	»	35	35	»
Sumatra's Westkust	Padang	1	»	1	»	»	»	»	1	1	15	16	»
Amboina	Neira (op Banda)	1	»	1	»	»	»	1	2	»	27	27	»
	Totaal ult°. 1877	30	12	17	23	36	»	8	96	771	1335	2106	29
	» » 1876	34	19	27	24	30	5	5	110	842	1406	2248	36
Alzoo in 1877	vermeerderd	»	»	»	»	6	»	3	»	»	»	»	»
	verminderd	4	7	10	1	»	5	»	14	71	71	142	7

(b) Hoedanig de leerlingen over de verschillende schoolklassen verdeeld waren, is niet vermeld gevonden.

AANTAL LEERLINGEN BIJ HET EINDE DER ONDERSTAANDE JAREN.					
Gouvernements-scholen.		Particuliere scholen.		Totaal.	
1875.	1876.	1875.	1876.	1875.	1876.
997	1 063	71	52	1 068	1 115
1 112	1 242	60	124	1 172	1 366
515	642	263	208	778	850
295	421	»	»	295	421
61	62	51	39	112	101
131	180	»	»	131	180
»	»	38	13	38	13
34	31	»	»	34	31
48	41	»	»	48	41
77	†	168	†	245	†
»	»	28	21	28	21
247	†	426	†	673	†
60	†	»	»	60	†
1 864	†	12 244	†	14 108	†
1 081	†	†	†	†	†
50	†	»	†	50	†
64	†	»	†	64	†
929	†	»	†	929	†
62	†	»	†	62	†
25	†	»	†	25	†
105	†	»	†	105	†
2 427	†	»	†	2 427	†
371	†	»	†	371	†
1 117	†	»	†	1 117	†
423	†	»	†	423	†
87	†	»	†	87	†
†	†	»	†	†	†
†	†	»	†	†	†
519	†	†	†	†	†
1 766	†	636	†	2 402	†
83	†	»	†	83	†
»	»	†	†	†	†
27	†	»	†	27	†
14 577	†	13 985	†	†	†

AANMERKINGEN.

q) Met één vermeerderd door de oprigting eener tweede school ter hoofdplaats.

r) Daar het juiste aantal scholen niet bekend is, heeft men de vroegere opgaaf weder behouden.

s) Hieronder niet begrepen de speciale school ter hoofdplaats Amboina.

t) De bijgekomen gouvernementsscholen waren: 1 overgenomen gesubsidieerde particuliere school (te Indrapoera) en 3 nieuw opgerigte (eene tweede te Padang, eene te Loeboe-Bassong en eene te Aijer Bangies).

u) Met één vermeerderd door de oprigting eener openbare school te Padang Pandjang.

v) Hieronder ook de school te Wangil, tot welker oprigting in 1876 besloten werd, maar van welker opening nog geen berigt is ontvangen.

w) Hieronder 1 gesubsidieerde school, die te Menggala (Lampongsche districten).

x) 1 meer dan bij het eind van 1875 door de heropening der gesubsidieerde school te Indrapoera, die weder een onderwijzer heeft gekregen.

y) Tot dusver was verzuimd de school te Talang op te geven. Van daar dat thans 1 school meer staat uitgetrokken.

z) Sedert 1875 gesubsidieerd.

aa) In 't geheel waren in 1876 in de buitenbezittingen gesubsidieerd 2 scholen, zijnde die te Indrapoera (Padangsche Benedenlanden) en die te Menggala (hoofdplaats der Lampongsche districten).

[5. 22.

BIJLAGE U.

(Zie blz. 112 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende de in Nederlandsch Indie aanwezige inlandsche scholen bij het einde van 1876, benevens eenige voorloopige opgaven omtrent hetzelfde tijdstip van 1877

GEWESTEN.	31 December 1876.							
	Aantal scholen.				Aantal leerlingen.			
	Gouver-nements-scholen.	Particuliere scholen: gesub-sidieerd.	Particuliere scholen: niet gesub-sidieerd.	Totaal.	Gouver-nements-scholen.	Particuliere scholen: gesub-sidieerd.	Particuliere scholen: niet gesub-sidieerd.	Totaal.
Java en Madura.								
Bantam	3	1	»	4	143	41	»	184
Batavia	a) 5	»	1	6	444	»	129	573
Krawang	3	»	»	3	190	»	»	190
Preanger regentschappen .	b) 15	34	2	51	1 212	969	75	2 256
Cheribon	7	»	2	9	1 134	»	140	1 274
Tagal	4	»	1	5	523	»	25	548
Pekalongan	2	9	2	13	241	564	136	941
Samarang	7	»	1	8	1 400	»	121	1 521
Japara	4	»	7	11	583	»	269	852
Rembang	5	8	»	13	1 015	503	»	1 518
Soerabaija	6	5	2	13	774	174	426	1 374
Pasoeroean	3	»	»	3	424	»	»	424
Probolinggo	1	1	»	2	249	31	»	280
Bezoeki	3	»	»	3	157	»	»	157
Banjoewangi	1	»	»	1	98	»	»	98
Banjoemas	11	2	7	20	1 579	104	426	2 109
Bagelen	13	33	13	59	2 121	1 770	904	4 795
Kadoe	4	»	»	4	515	»	»	515
Djokjokarta	»	»	1	1	»	»	127	127
Soerakarta	1	»	1	2	266	»	114	380
Madioen	11	1	10	22	2 033	p) †	704	2 737
Kediri	6	»	4	10	1 471	»	158	1 629
Madura	4	»	»	4	415	»	»	415
Totaal ult°. 1876 . .	119	94	54	267	e) 16 987	4 156	g) 3 754	24 897
» » 1875 . .	104	90	42	236	f) 14 906	3 988	h) 2 990	21 884
In 1876 meer	c) 15	d) 4	12	31	2 081	168	764	3 013

31 December 1877. Aantal scholen.		
Gouvernementsscholen.	Particuliere scholen: gesubsidieerd.	Particuliere scholen: niet gesubsidieerd.
3	2	p) †
5	»	†
3	»	†
20	k) 8	†
9	»	†
4	1	†
2	11	†
7	3	†
4	15	†
5	12	†
9	5	†
5	»	†
6	l) »	†
3	»	†
1	»	†
13	m) 5	†
17	n) 41	†
4	»	†
»	»	†
1	»	†
16	2	†
6	16	†
4	4	†
Ult°. 1877 147	125	†
Ult°. 1876 119	94	54
In 1877 meer 28 i)	o) 31	†

AANMERKINGEN.

a) Ongerekend de speciale school te Depok met 79 jongens en 48 meisjes.

b) Met inbegrip van de externen-school aan de Bandongsche kweekschool.

c) De 15 bijgekomen scholen zijn de 10 hierna te noemen overgenomen gesubsidieerde bijzondere scholen, de overgenomen niet gesubsidieerde bijzondere school te Tjangkrep (Bagelen) en de 4 nieuw opgerigte scholen te Dawoean (Krawang), te Loerahgoeng en te Kwali (Cheribon) en te Kedongpring (Soerabaija). De scholen te Djombang en Koetoredjo (Soerabaija) en die te Dringoe, Gending, Klakah, Tongas en Paiton (Probolinggo) waren op 31 December 1876 nog niet geopend. Van daar dat deze staat 7 scholen minder vermeldt dan in 't vorig verslag (blz. 116 noot 3) berekend werden in 1876 aanwezig te zullen zijn. Overigens behoeft de verleden jaar gedane opgaaf in zoo ver verbetering, dat de particuliere school te Parigi (Preanger regentschappen), die gezegd werd in 1876 tot de gouvernementsscholen te zijn overgegaan, reeds als zoodanig telde in de statistiek over 1875. In stede daarvan moest in 't vorig verslag sprake geweest zijn van de overneming der toen niet genoemde particuliere school te Pandeglang (Bantam).

d) In den loop van 1876 werden 10 gesubsidieerde bijzondere scholen als gouvernementsscholen overgenomen, namelijk: 1 (Pandeglang) in Bantam, 2 (Indihiang en Koppo) in de Preanger regentschappen, 1 (Oenarang) in Samarang, 1 (Modjosari) in Soerabaija en 5 (Loanowetan, Kemiri, Poerwodadi, Prembon en Kedongtawon) in Bagelen. Daarentegen vermeerderde het aantal der subsidie genietende bijzondere scholen met 14, als met: 1 (Tjiringin) in Bantam, 4 (welker namen niet zijn opgegeven) in de Preanger regentschappen, 3 (Gedangan, Boenga en Tjermee) in Soerabaija en 6 (Djepon, Ploentoeran, Bandjarredjo, Merak, Toendoengan en Koendoeran) in Rembang.

e) Hieronder, voor zoo ver opgegeven, in 't geheel slechts 25 meisjes, namelijk 11 in Batavia, 12 in Krawang en 2 in Pekalongan.

f) Hieronder, voor zoo ver opgegeven, 13 meisjes.

g) Als boven 52 (5 in de Preanger regentschappen, 10 in Samarang, 16 in Japara, 2 in Soerabaija en 19 in Kediri). Over 1875 werd voor Soerabaija een getal van 130 meisjes opgegeven. De belangrijke afneming in 1876 is in de uit Indie ontvangen staten niet toegelicht.

h) Hieronder, voor zoo ver opgegeven, 171 meisjes.

i) Hiervan 13 nieuw opgerigte scholen, zijnde de 7 in Soerabaija en Probolinggo, bedoeld in noot *c*, die men aanvankelijk rekende dat nog in 1876 zouden geopend worden, benevens 2 (Tjilimoes en Lewimoending) in Cheribon, 1 (Sidaijoe) in Soerabaija, 2 (Karanglo en Penanggoengan) in Pasoeroean en 1 (Madjenang) in Banjoemas; — voorts 5 overgenomen gesubsidieerde particuliere scholen, als: 2 (Tjiparay en Bloeboer Limbangan) in de Preanger regentschappen, 1 (Pasir) in Banjoemas en 2 (Pitoeroeh en Sapoeran) in Bagelen; — en eindelijk 10 niet-gesubsidieerde particuliere scholen, zijnde: 3 (Tjikadjang, Soekaradja en Melambong) in de Preanger regentschappen, 2 (Gombong en Kaliwiro) in Bagelen en 5 (Ardjowinangon, Koetoe, Poeloeng, Oeteran en Bagi) in Madioen.

Bovendien waren 3, gedeeltelijk reeds in 1876 toegestane, gouvernementsscholen in de residentien Batavia, Soerabaija eu Probolinggo (te Meester Cornelis, Grissee en Loemadjang) nog niet geopend wegens gebrek aan localen of aan personeel.

k) Van de 34 gesubsidieerde scholen op 31 December 1876 zijn er sedert 2 als openbare scholen overgenomen, terwijl voor andere het subsidie werd ingetrokken omdat ze niet voldeden aan de eischen van Indisch Staatsblad 1874 n°. 99.

l) De eenige hier bestaande gesubsidieerde school (te Loemadjang) verloor haren onderwijzer bij 't begin van 1877 en bleef ook verder gesloten. Ofschoon voor gouvernementsrekening overgenomen, was ze echter bij het eind van 1877 nog niet heropend (verg. het slot van aanmerking *i*).

m) Eene vroeger gesubsidieerde particuliere school (te Pasir) is in 1877 als openbare school overgenomen.

n) Twee als boven (die te Pitoeroeh en Sapoeran).

o) Welke die scholen zijn, vindt men in de uit Indie ontvangen tabel niet opgegeven.

p) Waar men een † vindt geplaatst, zijn de opgaven, bij gemis aan gegevens, niet of nog niet kunnen worden ingevuld.

EILANDEN.	AANTAL SCHOLEN BIJ HET EINDE DER ONDERSTAANDE JAREN.						
	Gouvernementsscholen.			Particuliere scholen.		Totaal.	
	1875.	1876.	1877.	1875.	1876.	1875.	1876.
Buitenbezittingen.							
Sumatra. Gouvernement van Sumatra's Westkust. Padangsche Benedenlanden	6	6	t) 10	1	x) 2	7	8
Sumatra. Gouvernement van Sumatra's Westkust. Id. Bovenlanden . .	13	13	u) 14	3	y) 4	16	17
Sumatra. Gouvernement van Sumatra's Westkust. Tapanoli	14	14	14	7	5	21	19
Sumatra. Benkoelen	7	7	7	»	»	7	7
Sumatra. Lampongsche districten	1	1	1	1	z) 1	2	2
Sumatra. Palembang	1	q) 2	2	»	»	1	2
Nias (gouvernement van Sumatra's Westkust)	»	»	»	2	2	2	2
Riouw	1	1	1	»	»	1	1
Banka	1	1	1	»	»	1	1
Billiton	1	1	1	6	†	7	†
Borneo. Wester-afdeeling	»	»	»	1	1	1	1
Borneo. Zuider- en Ooster-afdeeling . . .	1	1	1	8	†	9	†
Celebes. Gouvernement Celebes en onderh.	2	2	2	»	»	2	2
Celebes. Menado	15	15	15	151	†	166	†
Sangir-eilanden . . . . / Talaut-eilanden	r) 14	r) 14	r) 14	†	†	14	†
Ternate	1	1	1	»	†	1	†
Batjan	1	1	1	»	†	1	†
Ceram	11	11	11	»	†	11	†
Boeroe	1	1	1	»	†	1	†
Manipa	1	1	1	»	†	1	†
Boano	1	1	1	»	†	1	†
Amboina	s) 30	s) 30	s) 30	»	†	30	†
Haroekoe	6	6	6	»	†	6	†
Sapoeroea	12	12	12	»	†	12	†
Noessalaut	6	6	6	»	†	6	†
Banda-eilanden	4	4	4	»	†	4	†
Aroë-eilanden	3	3	v) 4	»	†	3	†
Zuidwester-eilanden	5	5	5	»	†	5	†
Timor	8	8	8	†	†	8	†
Rotti	18	18	18	12	†	30	†
Savoe	1	1	1	»	†	1	†
Flores	»	»	»	†	†	†	†
Bali	1	1	1	»	†	1	†
Totalen (voor zoover op te geven) . .	187	188	194	w) 192	aa) †	379	†

[5. 23.]

BIJLAGE V.

(Zie blz. 121 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende de in Nederlandsch Indie bestaande weeshuizen en andere instellingen van liefdadigheid, over 1876 en 1877.

GESTICHTEN.	Aantal verpleegden bij het einde van 1876.	Aantal verpleegden bij het einde van 1877.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
Parapattan weezengesticht te Batavia.	61	67	Eene splitsing der weezen in jongens en meisjes is over geen der beide jaren vermeld gevonden. De gezondheidstoestand wordt gezegd gedurende een gedeelte van 1877 ongunstig te zijn geweest door het heerschen van buikziekten en pokken, doch geen der kinderen overleed. Elf nieuwe pupillen werden in het afgeloopen jaar opgenomen; daarentegen verlieten vijf meisjes het gesticht. De inkomsten gingen achteruit; dienaangaande zijn echter geene cijfers opgegeven (ook niet over 1876).
Diakonie-armenhuis op Molenvliet (Batavia).	26	29	Onder de verpleegden in 1877 telde men 16 vrouwen, 10 meisjes en 3 jongens. De kinderen die den vereischten leeftijd hebben bereikt ontvangen onderwijs aan de openbare lagere scholen. De uitgaven bedroegen in het afgeloopen jaar f 9784,27, welk bedrag door de inkomsten geheel gedekt werd. Over 1876 is het cijfer der ontvangsten en uitgaven niet bekend gesteld.
Chineesch hospitaal te Batavia.	† [1])	* 550 [2])	Omtrent de vermeerdering of vermindering van het aantal lijders gedurende het afgeloopen jaar zijn geen opgaven ontvangen. Over de krankzinnigen, in deze inrigting verpleegd, zijn elders nadere inlichtingen gegeven (zie hoofdstuk **K** van het verslag, blz. 125). Het fonds van het gesticht, uit welks renten o. a. ook het bedelaarsgesticht te Samarang bedeeld wordt, beliep op 31 December 1876 f 847 398. Over 1877 is het bedrag niet volledig opgegeven. Zoo als bekend, zijn aan deze stichting en aan de gelijksoortige te Samarang eenige speciale heffingen (onder Chinezen) geoctrooijeerd (verg. blz. 76 van het verslag).
Djatigesticht te Batavia.	50	49	Uit gebrek aan ruimte werden in 1877 geene nieuwe pupillen opgenomen. Voor minstens 18 behoeftige kinderen, die anders in de termen vielen om opgenomen te worden, moesten de aanvragen worden afgewezen. Echter werd aan twee buiten betrekking geraakte oud-pupillen (beiden meisjes) een tijdelijk onderkomen in het gesticht verleend, van welke gunst bij het eind van 't jaar nog één gebruik maakte. Overigens had in het cijfer der gewone verpleegden in 1877 slechts ééne verandering plaats doordien een der 24 jongens (de overige 26 pupillen waren meisjes) wegens wangedrag moest ontslagen worden. De gezondheidstoestand onder de verpleegden was zeer gunstig. De kinderen volgen het onderwijs aan eene der gouvernementsscholen. De inkomsten bedroegen f 12 894,44 (aan contributien f 8102, donatien f 3189 en gekweekte rente f 1603) en de uitgaven f 13 037,85; over 1876 werd daarvoor opgegeven respectievelijk f 18 591,92[5] en f 16 954,98[5].
Landbouwgesticht te Depok (afdeeling Buitenzorg).	49	48	De gezondheidstoestand was in 1877 vrij gunstig. 10 nieuwe pupillen werden in dat jaar aangenomen en 11 ontslagen. Het aantal jongens klom in het afgeloopen jaar van 31 tot 33, dat der meisjes daalde van 18 tot 15. Uit gebrek aan middelen moesten verscheidene aanvragen om opneming afgewezen worden. De kinderen genieten onderwijs op de gouvernementsschool. In de huishouding waren 4 meisjes behulpzaam, terwijl 9 jongens deelnamen aan de werkzaamheden op het land. De inkomsten bedroegen f 8181,85, en de uitgaven, met inbegrip van afschrijvingen op gebouwen, meubilair en gereedschappen, f 14 781,19[5]; het verschil werd uit overgeschoten baten van 1876 bestreden. Het plan bestaat om de uitgaven voor den landbouw in te krimpen, door zich daarbij voornamelijk te bepalen tot die gewassen welke dadelijk voordeel opleveren. In verband daarmede zou de inrigting voortaan heeten het liefdadigheidsgesticht te Depok.

[1]) De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.

[2]) De met een * geteekende cijfers betreffen het aantal verpleegden gedurende het geheele jaar.

GESTICHTEN.	Aantal verpleegden bij het einde van		VERDERE BIJZONDERHEDEN.
	1876.	1877.	
Vincentiusgesticht voor verlaten Christenkinderen te Weltevreden.	32		Dit gesticht wordt onderhouden door het hulpfonds van den H. Vincentius à Paulo te Batavia, uit welk fonds ook buiten het gesticht hier en daar ondersteuning wordt verleend, terwijl aan de arme kinderen op de school der Ursulinen te Weltevreden gratis het middagmaal wordt verstrekt. De verpleegden zijn in den regel meisjes. De gezondheidstoestand onder hen was in 1877 het geheele jaar door gunstig. De inkomsten van het fonds bedroegen in het afgeloopen jaar f 7979,91, de uitgaven f 6416,61. Over 1876 zijn de sommen niet opgegeven.
Protestantsch wees- en armenhuis te Samarang.	116	†	Over het afgeloopen jaar zijn geen andere opgaven medegedeeld dan dat de inkomsten bedroegen f 54 174,13 en de uitgaven f 53 880,75 tegen f 59 299,97 en f 58 767,98 in 1876. Over het gouvernements-subsidie zie blz. 121 van het verslag.
Roomsch-katholiek wees en armenhuis te Samarang.	220	220	Onder de 220 kinderen waren er in beide jaren 14 die voor rekening van particulieren werden verpleegd. In 1877 klom het aantal jongens van 27 tot 34; dat der meisjes daalde van 193 tot 186. De gezondheidstoestand was in 1877 gunstig; alleen kwamen nog al gevallen van oogontsteking voor. Er was slechts één sterfgeval te betreuren. De inkomsten bedroegen f 46 338,14 en de uitgaven f 44 092,31 (in 1876 f 50 161,10 en f 48 120,61). Het onderwijs wordt binnen het gesticht door eigen onderwijzend personeel gegeven. Het weeshuisbestuur hoopte door middel eener geldloterij, tot het houden waarvan in December jl. vergunning was verkregen, de fondsen der inrigting te stijven. Over het gouvernements-subsidie zie blz. 121 van het verslag.
Oudemannenhuis te Samarang.	76	76	Onder de verpleegden telde men bij het eind van 1877 11 Europeanen, 24 Afrikanen en 41 inlanders, allen gewezen militairen. De gezondheidstoestand was gunstig; door overlijden kwamen in het afgeloopen 8 plaatsen open, die allen werden aangevuld.
Chineesch hospitaal te Samarang.	50	60	Bij het einde van 1877 bezat deze inrigting een kapitaal van f 95 475,39^5. De inkomsten bedroegen f 12 767,85 en de uitgaven f 9038,20^5; in 1876 werd daarvoor opgegeven f 11 279,66 en f 5734,58; het overschot werd in beide jaren gebruikt tot gedeeltelijke bestrijding der uitgaven voor het bedelaarsgesticht. 1) Zie omtrent eene beslissing, in 1877 door de Regering genomen ten aanzien van het beheer der fondsen van de Chinesche hospitalen, blz. 76 van het verslag.
Bedelaarsgesticht te Samarang (Patjerongan).	125	118	De uitgaven voor deze inrigting (over 1876 niet opgegeven) bedroegen in 1877 f 15 340,58, die hoofdzakelijk uit de fondsen der Chinesche hospitalen te Batavia en Samarang werden bestreden. Het gesticht is bestemd voor Chinezen en inlanders die met ongeneeslijke kwalen behebt zijn.
Jongensweezen-inrigting te Soerabaija.	38	†	Over het in 1877 geëindigd verslagjaar der inrigting (1 April 1876—31 Maart 1877) waren bij de afsluiting der Indische mededeelingen nog geen opgaven ingekomen.
Protestantsch weeshuis te Soerabaija.	30	28	De verpleegden zijn meerendeels meisjes; in 1877 waren onder hen 4 jongens. De inkomsten in genoemd jaar bedroegen f 10 076,02 en de uitgaven f 8150,92, tegen respectievelijk f 6957,47 en f 7280,33 in 1876. Het fonds van het gesticht, met inbegrip van huis en inventaris, vertegenwoordigde bij het eind van 1877 eene waarde van f 34 040,56^5 tegen f 33 116,65 op 31 December 1876.
Vincentiusgesticht te Soerabaija.	33	27	Dit gesticht is alleen bestemd voor ouderlooze meisjes. De ontvangsten, bestaande uit vaste bijdragen, giften en eene collecte, bedroegen over 1877 f 2686,91 en de uitgaven f 3591,02. Over 1876 beliepen die sommen f 2361,11 en f 3267,03. Het hulpfonds van den H. Vincentius, waaruit het gesticht wordt bekostigd, bezit een klein kapitaal, waarvan een gedeelte dienen moest om het te kort over 1877 aan te vullen.
Kinderhuis te Soerakarta.	42	70	Deze in 1875 door de vrijmetselaars-vereeniging ter plaatse in 't leven geroepen inrigting (verg. het verslag van 1876 blz. 102 noot 1) moet dienen om aan te Soerakarta ter school gaande kinderen van in den omtrek wonende Europeanen kleeding, huisvesting en opvoeding te verschaffen tegen eene uiterst geringe betaling. De aanvragen om plaatsing overtreffen in den laatsten tijd de beschikbare ruimte, zoodat aan uitbreiding van het gesticht wordt gedacht. Men hoopt daartoe en tot het openen van nog twee andere dergelijke kinderhuizen in Soerakarta, namelijk te Klatten en te Boijolali, de middelen te vinden uit de winsten eener te organiseeren geldloterij, zoodra daartoe, na afloop van nog trekkende loterijen, de toestemming der Regering zou zijn verkregen. Onder de 42 bij het eind van 1876 verpleegde kinderen waren 19 meisjes. Voor 1877 is de sekse niet opgegeven.
Protestantsch weeshuis te Amboina.	†	†	
Idem te Ternate.	†	†	

1) De hier vermelde sommen komen niet overeen met de opgaven te dien aanzien door de boedelkamer te Samarang verstrekt, en opgenomen in bijlage L (blz. 2) hiervóór.

[5. 24.]

BIJLAGE W.

(Zie blz. 123 van het verslag.)

OVERZIGT van het aantal in 1877 bij den burgerlijken geneeskundigen dienst in Nederlandsch Indie behandelde lijders, met vermelding van den aard der ziekten.

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		Java en Madura.			Buitenbezittingen.		
		Behandeld.	Overleden.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	Behandeld.	Overleden.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.
Febris intermittens,	Tusschenpoozende koorts,	26 980	2 277	1: 11.85	3 579	63	1: 56.80
» biliosa,	Galkoorts,	2 127	52	1: 40.90	59	1	1: 59
» gastrica,	Gastrische koorts,	1 158	7	1:165.4	203	1	1:203
» catarrhalis,	Catarrhale »	833	13	1: 64.07	312	5	1: 62.4
Typhus,	Zenuwzinkingkoorts,	45	27	1: 1.66	1	»	»
Cholera,	Braakloop, bloedbederfkoorts,	103	50	1: 2.06	144	118	1: 1.22
Encephalitis,	Hersen-ontsteking,	12	5	1: 2.4	3	1	1: 3
Ophthalmiae,	Oog- »	1 962	53	1: 37.01	607	4	1:151.75
Parotitis,	Oorklier- »	178	4	1: 44.5	30	»	»
Angina,	Keel- »	292	1	1:292	77	1	1: 77
Pleuritis,	Borstvlies- »	21	»	»	2	»	»
Pneumonia,	Long- »	105	30	1: 3.5	18	5	1: 3.6
Hepatitis,	Lever- »	131	15	1: 8.73	21	3	1: 7
Enteritis,	Darm- »	174	12	1: 14.5	99	2	1: 49.5
Dysenteria,	Dysenterie,	1 516	652	1: 2.32	190	85	1: 2.23
Apoplexia,	Beroerte,	14	10	1: 1.4	5	2	1: 2.5
Epilepsia,	Vallende ziekte,	23	3	1: 7.66	5	»	»
Morbi mentis,	Zielsziekte,	795	141	1: 5.63	57	7	1: 8.14
Asthma,	Aamborstigheid,	288	22	1: 13.09	88	»	»
Colica,	Koliek,	246	7	1: 35.14	69	»	»
Aphthae tropicae,	Indische spruw,	27	»	»	37	9	1: 4.11
Gastricismus,	Maagstoornis,	384	»	»	355	»	»
Diarrhoea,	Doorloop,	3 042	591	1: 5.14	1 328	125	1: 10.62
Helminthiasis,	Wormziekte,	1 377	6	1:229.5	675	»	»
Rheumatismus acutus,	Snelverloopend rheumatisme,	294	24	1: 12.25	64	»	»
» chronicus,	Slepend rheumatisme,	365	32	1: 11.40	205	18	1: 11.38
Scrophulosis,	Klierziekte,	126	3	1: 42	21	1	1: 21
Phthisis pulmonalis,	Longtering,	50	28	1: 1.78	49	22	1: 2.22
	Transporteeren	42 668	4 065	»	8 303	473	»

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		Java en Madura. Behandeld.	Overleden.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	Buitenbezittingen. Behandeld.	Overleden.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.
	Per transport	42 668	4 065	»	8 303	473	»
Carcinomata,	Kankergezwellen,	10	7	1: 1.43	3	2	1: 1.5
Lepra,	Melaatschheid,	49	11	1: 4.45	45	2	1: 22.5
Vitia cordis,	Hartgebreken,	46	2	1: 23	16	2	1: 8
Haemorrhagiae,	Verbloedingen,	54	7	1: 7.71	7	2	1: 3.5
Variolae,	Pokken,	421	34	1: 12.38	51	9	1: 5.66
Morbilli,	Mazelen,	378	3	1: 126	401	67	1: 5.98
Framboesiae,	Framboosgezwellen,	127	»	»	57	1	1: 57
Scabies,	Schurft,	2 381	27	1: 88.18	358	»	»
Herpes,	Voortkruipende huiduitslag,	223	»	»	100	»	»
Syphilis primaria,	Venusziekte,	6 693	22	1: 304.22	386	»	»
» secundaria,	idem,	1 132	10	1: 113.2	65	1	1: 65
Vulnera,	Wonden,	1 609	83	1: 19.38	270	8	1: 33.75
Contusiones,	Kneuzingen,	384	2	1: 192	153	1	1: 153
Abscessus,	Ettergezwellen,	439	9	1: 48.77	219	4	1: 54.75
Ulcera,	Zweren,	2 698	330	1: 8.17	1 335	43	1: 31.04
Fistulae,	Pijpzweren,	10	»	»	3	»	»
Herniae,	Ingewandsbreuken,	30	1	1: 30	8	»	»
Hydrocele,	Waterzaksbreuken,	13	3	1: 4.33	6	2	1: 3
Luxationes,	Ontwrichtingen,	39	»	»	15	»	»
Fracturae,	Beenbreuken,	132	8	1: 16.5	28	1	1: 28
Mors violenta,	Gewelddadige dood,	206	206	1: 1	7	7	1: 1
Berri-berri,	Berri-berri,	1 222	237	1: 5.15	»	»	»
Catarrhus bronchiorum,	Luchtpijptak-ontsteking,	»	»	»	»	»	»
Morbi reliqui,	Overige ziektevormen,	2 051	472	1: 6.46	1 417	60	1: 23.61
Epidemien.							
Febris,	Koorts,	38 795	1 835	1: 21.14	115	»	»
Cholera,	Braakloop, bloedbederfkoorts,	1 881	1 237	1: 1.52	1 465	488	1: 3.002
Dysenteria,	Dysenterie,	20	6	1: 3.33	»	»	»
Variolae,	Pokken,	1 117	114	1: 9.79	93	7	1: 13.28
Berri-berri.	Berri-berri.	»	»	»	180	48	1: 3.75
	Totaal	105 828	8 731	1: 12.13	15 106	1 228	1: 12.30

[5. 22.]

BIJLAGE **X**.

(Zie blz. 123 van het verslag.)

OPGAAF, voor elke plaats in het bijzonder, betreffende het aantal behandelden bij den burgerlijken geneeskundigen dienst in Nederlandsch Indie gedurende 1877.

Gewesten.	Plaatsen waar de burgerlijke geneeskundige dienst wordt uitgeoefend.	Behandeld.	Overleden.	*AANMERKINGEN.*
	Java en Madura.			
Bantam . .	* *a*) Anjer (waaronder Tjiringin)	669	362	
	* Serang	121	6	
Batavia . .	Batavia { Stadsverband . .	*b*) 4 894	1 541	
	Batavia { Chineesch hospitaal	550	157	
	* Onrust	2 060	129	
	* Meester Cornelis . . .	694	11	
	Tangerang	*c*) †	*c*) †	
	Buitenzorg	1 070	71	
Krawang . .	Poerwakarta	*d*) 188	*d*) 7	
Preanger regentschappen.	Bandong	1 882	192	
	Tjiandjoer	7 445	1 582	
	Soemedang	206	1	
	Soekapoera	*e*) †	*e*) †	
Cheribon . .	Cheribon	8 541	1 692	
	Indramaijoe	*f*) 141	*f*) 2	
	Madjalengka	*g*)	*g*)	
Tagal . . .	Tagal	†	†	
Pekalongan .	Pekalongan	4 152	41	
Samarang .	Samarang	2 125	523	
	Kendal	5 299	122	
	* Ambarawa (Willem I) .	*nihil.*	*nihil.*	
	* Salatiga	236	5	
	* Oenarang	214	3	
	Transporteeren . .	40 487	6 447	

a) De plaatsen waar officieren van gezondheid met de waarneming van den plaatselijken (burgerlijken) geneeskundigen dienst zijn belast, zijn met een * geteekend.

b) Van dit aantal lijders werden er 162 geëvacueerd, die in deze bijlaag dubbel tellen, namelijk 157 onder de opgaaf betreffende Buitenzorg en 5 onder die betreffende het Chinesche hospitaal.

c) Van deze plaats, waar slechts gedurende een gedeelte van 1877 de plaatselijke geneeskundige dienst werd uitgeoefend, zijn geene opgaven ontvangen; elders, waar het aantal behandelde lijders niet is gemeld, vindt men dit door een † aangeduid.

d) Deze cijfers loopen vermoedelijk slechts over de laatste helft van 1877, daar deze plaats gedurende de eerste maanden van dat jaar van een geneesheer verstoken was.

e) Deze standplaats was ook gedurende 1877 onvervuld. De dienst in dit ressort, omvattende de afdeelingen Soekapoera, Soekapoera Kollot en Limbangan, werd weder door de geneesheeren te Bandong en te Soemedang waargenomen. Hoevelen door hen in genoemde afdeelingen behandeld zijn, vindt men niet opgegeven.

f) Deze cijfers loopen vermoedelijk slechts over eenige maanden van 1877, daar deze plaats gedurende een gedeelte van dat jaar van een geneesheer verstoken was.

g) Hier kon in 1877 in de uitoefening van den plaatselijken geneeskundigen dienst niet worden voorzien.

Gewesten.	Plaatsen waar de burgerlijke geneeskundige dienst wordt uitgeoefend.	Behandeld.	Overleden.	AANMERKINGEN.
	Per transport	40 487	6 447	
Japara. . .	Japara	g)	g)	
	Patti	h) 1116	h) 15	
Rembang. .	Rembang	1 011	35	
	Toeban	425	14	
	Bodjonegoro	652	60	
Soerabaija .	Soerabaija	4 191	422	
	idem (marine-etablissement) i)	603	8	
	Grissee	k) 657	k) 29	
	Sidoardjo	1 564	10	
	Modjokerto.	737	23	
Pasoeroean .	Pasoeroean.	1 199	27	
	* Malang	595	29	
Probolinggo.	Probolinggo	1 474	61	
	Loemadjang	776	42	
Bezoeki . .	Bezoeki	587	25	
	Bondowosso	2 070	39	
	Panaroekan (waaronder Sitoebondo).	l) †	l) †	
Banjoewangi	* Banjoewangi	1 425	44	
Banjoemas .	Banjoemas.	m) 1 091	m) 9	
	* Tjilatjap.	1 199	7	
Bagelen . .	* Poerworedjo	9 366	336	
	* Gombong	10 590	468	
Kadoe . . .	Magelang	718	16	
Djokjokarta .	* Djokjokarta.	309	7	
Soerakarta .	* Soerakarta	5 901	165	
	Boijolali.	n) 89	n) 2	
	* Klatten	143	5	
Madioen . .	Madioen.	4 869	80	
	* Ngawi	1 613	33	
Kediri . . .	Kediri	5 104	110	
	Blitar	941	11	
Madura . .	Bangkallang	566	28	
	Sumanap	915	31	
	Pamakassan (waaronder Sampang)	2 845	93	
	Te zamen	105 828	8 731	

h) De geneesheer te Patti bleef belast met den geneeskundigen dienst te Joana en te Koedoes. In de uitgetrokken cijfers zijn de opgaven van beide plaatsen begrepen.

i) De geneesheer van dit etablissement is niet begrepen onder de 32 plaatselijke geneesheeren, bedoeld op blz. 123 van het verslag.

k) De geneesheer te Grissee bleef belast met den geneeskundigen dienst te Sidaijoe en te Lamongan. In de uitgetrokken cijfers zijn de opgaven van beide plaatsen begrepen.

l) De geneesheer te Bezoeki is tijdelijk belast geweest met den dienst in de afdeeling Panaroekan. Omtrent deze afdeeling zijn echter geene opgaven ontvangen.

m) Vermoedelijk zijn deze cijfers niet volledig, daar Banjoemas in 1877 gedurende eenigen tijd van een geneesheer verstoken was.

n) Deze cijfers loopen slechts over een gedeelte van het jaar, daar eerst sedert Mei 1877 een geneesheer te Boijolali is geplaatst.

Gewesten.	Plaatsen waar de burgerlijke geneeskundige dienst wordt uitgeoefend.	Behandeld.	Overleden.	AANMERKINGEN.
	Buitenbezittingen.			
Sumatra's Westkust.	* Padang	1 296	370	o) Opgaven voor elke plaats afzonderlijk zijn niet ontvangen. Sambas en Bengkaijang waren het geheele jaar van een officier van gezondheid waarnemend plaatselijk geneesheer verstoken. Te Sambas was echter een doctor djawa gevestigd.
	* Padang Pandjang	68	»	p) Aan deze opgaaf ontbreken de cijfers van Sambas en Bengkaijang.
	* Solok	230	67	
	* Fort de Kock	25	1	
	* Paijakombo	458	3	
	* Rau	251	»	
	* Aijer-Bangies	g)	g)	
	* Padang Sidempoean	245	7	
	* Siboga	298	1	
	* Singkel	219	5	
	* Goenoeng Sitoli (Nias)	g)	g	
Benkoelen	* Benkoelen	1 641	85	
Lampongsche districten	* Telok Betong	219	»	
Palembang	* Palembang	437	13	
	* Tebing Tinggi	503	67	
	* Lahat	322	»	
	* Kepahiang	g)	g)	
	* Bandar	84	»	
	* Djambi	485	5	
Sumatra's Oostkust	* Siak	1 822	430	
	* Deli	†	†	
Riouw	* Tandjong Pinang	827	20	
Banka	* Muntok	†	†	
	* Pangkal Pinang	g)	g	
Billiton	Tandjong Pandan en Mangar	325	18	
Wester-afdeeling van Borneo	* Pontianak o)			
	* Singkawang o)			
	* Sambas o)	p) 689	p) 15	
	* Bengkaijang o)			
	* Sintang o)			
Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo.	* Bandjermasin	719	18	
	* Moeara Teweh	87	3	
	* Martapoera	g)	g)	
	* Pengaron	584	15	
	* Sampit	†	†	
	* Barabei-ie	73	»	
	* Amoenthai	6	2	
	Transporteeren	11 913	1 145	

Gewesten.	Plaatsen waar de burgerlijke geneeskundige dienst wordt uitgeoefend.	Behandeld.	Overleden.	*AANMERKINGEN.*
	Per transport	11 913	1 145	
Celebes en onderhoorigheden.	* Makasser	744	32	*q*) Bij het einde van 1877 was hier geen plaatselijk geneesheer aanwezig.
	* Segiri	*q*)	*q*)	*r*) Als noot *q*. Er is echter te Gorontalo een doctor djawa geplaatst.
	* Balangnipa	†	†	*s*) Te Saparoea en Wahaai is een doctor djawa met den plaatselijken geneeskundigen dienst belast.
	Bonthain	*q*) †	*q*) †	*t*) Sedert medio 1877 (na het overlijden van den Europeschen geneesheer) wordt de plaatselijke geneeskundige dienst tijdelijk door een doctor djawa waargenomen.
	Saleijer	*q*)	*q*)	
Menado . . .	* Menado	†	†	
	Gorontalo	*r*)	*r*)	
Moluksche eilanden. *s*)	* Amboina	1 280	24	
	* Banda	†	†	
	* Ternate	443	12	
Timor	Koepang *t*)	726	15	
	Te zamen	15 106	1 228	

[5. 26.]

BIJLAGE Y.

(Zie blz. 123 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende de door doctors djawa gedurende 1877 behandelde lijders, met vermelding van den aard der ziekten.

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		Java en Madura.			Buitenbezittingen.		
		Behandeld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.	Behandeld.	Overleden.	Verhouding der overledenen tot de behandelden.
Febris intermittens,	Tusschenpoozende koorts,	18 209	1 136	1 : 16.02	4 995	647	1 : 7.720
» biliosa,	Galkoorts,	178	16	1 : 11.12	12	»	»
» gastrica,	Gastrische koorts,	269	12	1 : 22.41	42	»	»
» catarrhalis,	Catarrhale »	263	24	1 : 10.95	64	11	1 : 5.818
Typhus,	Zenuwzinkingkoorts,	27	17	1 : 1.58	4	4	1 : 1
Cholera,	Braakloop, bloedbederfkoorts,	187	48	1 : 3.89	54	7	1 : 7.714
Encephalitis,	Hersen-ontsteking,	»	»	»	»	»	»
Ophthalmiae,	Oog- »	709	»	»	270	»	»
Parotitis,	Oorklier- »	73	»	»	50	»	»
Angina,	Keel- »	60	2	1 : 30	62	7	1 : 8.857
Pleuritis,	Borstvlies- »	18	»	»	4	2	1 : 2
Pneumonia,	Long- »	33	7	1 : 4.71	3	1	1 : 3
Hepatitis,	Lever- »	42	10	1 : 4.20	11	2	1 : 5.5
Enteritis,	Darm- »	97	5	1 : 19.4	21	2	1 : 10.5
Dysenteria,	Dysenterie,	490	113	1 : 4.34	289	46	1 : 6.282
Apoplexia,	Beroerte,	»	»	»	2	1	1 : 2
Epilepsia,	Vallende ziekte,	2	»	»	2	»	»
Morbi mentis,	Zielsziekte,	87	11	1 : 7.90	6	»	»
Asthma,	Aamborstigheid,	129	9	1 : 14.33	31	»	»
Colica,	Koliek,	284	8	1 : 35.5	122	4	1 : 30.5
Aphthae tropicae,	Indische spruw,	9	»	»	»	»	»
Gastricismus,	Maagstoornis,	167	4	1 : 41.75	34	2	1 : 17
Diarrhoea,	Doorloop,	787	90	1 : 8.74	211	7	1 : 30.14
Helminthiasis,	Wormziekte,	696	40	1 : 17.4	253	»	»
	Transporteeren	22 816	1 552		6 542	743	

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		Java en Madura. Behandeld.	Java en Madura. Overleden.	Java en Madura. Verhouding der overledenen tot de behandelden.	Buitenbezittingen. Behandeld.	Buitenbezittingen. Overleden.	Buitenbezittingen. Verhouding der overledenen tot de behandelden.
	Per transport	22 816	1 552		6 542	743	
Rheumatismus acutus,	Snelverloopend rheumatisme,	80	1	1: 80	15	1	1: 15
» chronicus,	Slepend »	114	»	»	16	»	»
Scrophulosis,	Klierziekte,	4	»	»	5	»	»
Phthisis pulmonalis,	Longtering,	8	3	1: 2.66	6	»	»
Carcinomata,	Kankergezwellen,	»	»	»	»	»	»
Lepra,	Melaatschheid,	6	»	»	»	»	»
Vitia cordis,	Hartgebreken,	»	»	»	»	»	»
Haemorrhagiae,	Verbloedingen,	24	1	1: 24	»	»	»
Variolae,	Pokken,	1 458	122	1: 11.95	970	120	1: 8.083
Morbilli,	Mazelen,	112	12	1: 9.33	199	6	1: 33.16
Framboesiae,	Framboosgezwellen,	123	»	»	24	»	»
Scabies,	Schurft,	1 498	»	»	91	»	»
Herpes,	Voortkruipende huiduitslag,	19	»	»	12	»	»
Syphilis primaria,	Venusziekte,	3 984	8	1: 498	48	»	»
» secundaria,	Idem,	221	4	1: 55.25	10	2	1: 5
Vulnera,	Wonden,	371	10	1: 37.1	42	2	1: 21
Contusiones,	Kneuzingen,	29	»	»	157	»	»
Abscessus,	Ettergezwellen,	47	»	»	7	»	»
Ulcera,	Zweren,	525	5	1: 105	176	1	1: 176
Fistulae,	Pijpzweren,	»	»	»	»	»	»
Herniae,	Ingewandsbreuken,	2	»	»	3	»	»
Hydrocele,	Waterzaksbreuken,	26	10	1: 2.6	11	5	1: 2.2
Luxationes,	Ontwrichtingen,	20	»	»	1	»	»
Fracturae,	Beenbreuken,	28	2	1: 14	20	1	1: 20
Mors violenta,	Gewelddadige dood,	2	2	1: 1	»	»	»
Catarrhus bronchiorum,	Luchtpijptak-ontsteking,	»	»	»	»	»	»
Berri-berri,	Berri-berri,	66	18	1: 3.6	1	»	»
Morbi reliqui,	Overige ziektevormen,	1 159	54	1: 21.46	298	10	1: 29.8
Epidemien:							
Febris,	Koorts,	3 435	»	»	»	»	»
	Totaal	36 177	1 804	1: 20.05	8 654	891	1: 9.71

[5. 27.]

BIJLAGE Z.

(Zie blz. 123 van het verslag.)

OPGAAF betreffende het aantal gedurende 1877 door doctors djawa behandelde lijders in Nederlandsch Indie, voor elke plaats in het bijzonder.

Java en Madura.

GEWESTEN.	PLAATSEN.	Behandeld.	Overleden.
Bantam,	Tjiringin,	776	81
	Serang,	(a) †	†
Batavia,	Onrust,	†	†
	Buitenzorg,	212	4
Krawang,	Poerwakarta,	509	9
Preanger regentschappen,	Bandong,	871	72
	Manondjaija,	635	31
	Soekapoera,	163	4
	Tjiandjoer,	55	1
	Soemedang,	60	»
Cheribon,	Cheribon,	793	21
	Koeningan,	3 246	22
	Tjiamis,	4 132	156
Tagal,	Brebes,	164	1
	Pamalang,	254	33
Samarang,	Samarang,	1 220	234
	Grobogan,	1 471	121
	Demak,	4 836	541
Japara,	Japara,	724	9
	Koedoes,	683	4
	Joana,	57	1
Rembang,	Bodjonegoro,	237	1
	Toeban,	457	13
	Blora,	288	6
Soerabaija,	Bawean,	706	8
	Transporteeren	22 549	1373

GEWESTEN.	PLAATSEN.	Behandeld.	Overleden.
	Per transport	22 549	1373
Pasoeroean,	Pasoeroean,	87	3
	Malang,	873	33
Probolinggo,	Loemadjang,	715	32
Bezoeki,	Panaroekan,	490	19
Banjoewangi,	Soekaradja,	45	»
Banjoemas,	Poerbolinggo,	182	1
	Bandjarnegara,	109	3
	Madjenang,	85	20
	Tjilatjap,	999	117
Bagelen,	Poerworedjo,	806	11
	Keboemen,	321	6
	Sapoeran,	364	»
	Wonosobo,	1 731	40
	Koetoardjo,	361	11
	Karang-Anjer,	103	»
Djokjokarta,	Djokjokarta,	†	†
Madioen,	Madioen,	54	»
	Patjitan,	652	20
Kediri,	Kediri,	809	7
	Blitar,	245	26
Madura,	Sumanap,	291	12
	Sampang,	3 830	56
Bali, (b)	Boeleleng, (b)	476	14
	Te zamen	36 177	1804

(a) De met † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.

(b) Om in overeenstemming te blijven met de opgaven in bijlage Y, heeft men ook in dezen staat de standplaats Boeleleng op Bali gerekend tot het ressort van Java en Madura.

GEWESTEN.	PLAATSEN.	Behandeld.	Overleden.	GEWESTEN.	PLAATSEN.	Behandeld.	Overleden.
Buitenbezittingen.							
					Per transport	4 200	681
Atjeh,	(niet opgegeven),	†	†	Westerafdeeling van Borneo,	Sambas,	1 088	122
Sumatra's Westkust,	(niet opgegeven),	†	†	Celebes,	Makasser,	†	†
Benkoelen,	Benkoelen,	289	17	Menado,	Tanawangko,	732	14
	Manna,	370	35		Kawangkoan,	435	19
	Kroë,	2 696	599		Kema,	538	17
	Mokko Mokko,	270	»		Tondano,	†	†
					Amoerang,	444	12
					Gorontalo,	591	3
Lampongsche districten,	Telok Betong,	†	†				
Palembang,	Palembang,	575	30	Amboina,	(niet opgegeven),	†	†
Sumatra's Oostkust,	Langkat,	†	†	Ternate,	Batjan,	†	†
				Timor,	Koepang,	113	»
					Larantoeka,	†	†
Banka,	Muntok,	†	†		Solor-eilanden,	513	23
Billiton,	Mangar,	†	†	Bali.	Boeleleng.	(c)	(c)
	Transporteeren	4 200	681		Te zamen	8 654	891

(c) Vermits de standplaats op Bali reeds begrepen is in de opgaven betreffende Java en Madura wordt zij hier slechts voor memorie genoemd.

[5. 28.]

BIJLAGE **AA.**

(Zie blz. 123 van het verslag.)

OPGAAF van het aantal personen in 1877 omgekomen door bij het bestuur bekend geworden ongelukken (daaronder ook het aantal overledenen ten gevolge van moord of zelfmoord).

GEWESTEN.	Verdronken.	Door den bliksem gedood.	Gedood door:				Omgekomen door:		Door andere ongelukken omgekomen.	Te zamen.
			tijgers.	krokodillen.	slangen.	wilde varkens en andere dieren.	moord.	zelfmoord.		
Java en Madura.										
Bantam	26	18	»	9	4	2	»	4	170	233
Batavia	42	14	»	1	»	»	9	19	33	118
Krawang.	23	5	»	»	»	»	»	3	6	37
Preanger regentschappen . .	91	17	32	6	1	4	»	10	98	259
Cheribon.	55	26	2	»	3	»	»	9	50	145
Tagal.	52	11	»	4	3	1	»	14	53	138
Pekalongan.	37	2	1	1	»	»	»	3	18	62
Samarang	78	15	»	1	»	3	4	9	66	176
Japara.	52	12	6	3	1	»	»	7	52	133
Rembang	30	18	5	1	5	»	»	14	44	117
Soerabaija	89	17	1	9	»	12	»	16	199	343
Pasoeroean	9	4	»	»	»	»	»	3	24	40
Probolinggo.	8	6	7	»	»	»	»	2	35	58
Bezoeki	15	2	4	1	2	»	11	3	34	72
Banjoewangi	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Banjoemas	60	18	2	»	»	»	»	30	62	172
Bagelen	52	24	»	»	»	»	3	11	51	141
Kadoe.	20	8	»	»	»	2	»	5	46	81
Djokjokarta.	12	2	»	»	»	»	»	2	20	36
Soerakarta	50	21	5	»	3	1	»	»	61	141
Madioen	18	1	2	1	»	»	»	6	16	44
Kediri.	15	1	2	2	»	»	»	8	22	50
Madura	45	7	»	5	»	»	115	5	77	254
Te zamen . . .	879	249	69	44	22	25	142	183	1237	2850

GEWESTEN.	Verdronken.	Door den bliksem gedood.	Gedood door:				Omgekomen door:		Door andere ongelukken omgekomen.	Te zamen.
			tijgers.	krokodillen.	slangen.	wilde varkens en andere dieren.	moord.	zelfmoord.		
Buitenbezittingen. (*a*)										
Sumatra's Westkust	46	12	10	2	»	1	1	13	40	125
Lampongsche districten	4	»	6	14	1	»	»	»	11	36
Palembang	17	»	12	15	»	»	»	»	23	67
Riouw	5	»	»	»	»	»	»	»	2	7
Banka	4	»	»	3	»	»	»	4	8	19
Billiton	3	»	»	»	»	»	»	»	2	5
Westerafdeeling van Borneo	21	1	»	4	1	»	»	»	13	40
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	43	5	»	38	4	»	65	3	45	203
Celebes en onderhoorigheden	14	5	»	5	»	»	77	1	25	127
Ternate	4	1	»	1	»	»	»	1	3	10
Te zamen	161	24	28	82	6	1	143	22	172	639
Java en Madura	879	249	69	44	22	25	142	183	1237	2850
Totaal	1040	273	97	126	28	26	285	205	1409	3489

(*a*) De opgaven betreffende de buitenbezittingen zijn weder zeer onvolledig, daar de cijfers van vijf gewesten (Benkoelen, Sumatra's Oostkust Menado, Amboina en Timor) ontbreken.

[5. 29.]

BIJLAGE **BB.**

(Zie blz. 135 van het verslag.)

DERDE JAARVERSLAG over de opneming en den aanleg van staatsspoorwegen op Java, van 1 Junij 1877 tot ultimo Mei 1878. [1])

Onderhanden zijnde opnemingen en aanlegwerken. De aan het personeel van den dienst der staatsspoorwegen op Java opgedragen werkzaamheden, in het vorige verslag [2]) opgenoemd, ondergingen in het laatste jaar geen verdere uitbreiding.

Personeel. Het technisch en administratief personeel bij den aanleg der lijn Soerabaija-Pasoeroean-Malang [3]) is, naar gelang de werkzaamheden aan de hoofdlijn Soerabaija-Pasoeroean en aan een gedeelte van den zijtak naar Malang hare voltooijing naderden, van lieverlede verminderd geworden. Sommigen werden naar de spoorwegopneming Tjitjalengka-Tjilatjap overgeplaatst; anderen, op wier behoud voor den dienst der staatsspoorwegen geen prijs werd gesteld, werden na de noodige voorbereiding eervol ontslagen; en voorts werden alle opzigters-machinisten en machinisten, met nog enkelen van het technisch en verscheidenen van het administratief personeel, bij de *exploitatie* van bovengenoemde lijn overgeplaatst. Overigens werden de ontstane vacatures voor zooveel noodig onaangevuld gelaten.

Niet eervol ontslag moest in den loop van het verslagjaar vier malen worden verleend, namelijk aan 2 opzigters 3de klasse, 1 betaalmeester en 1 eersten klerk. Een van hen zal zelfs wegens bedriegelijke handelingen, in de uitoefening van zijn ambt gepleegd, geregtelijk worden vervolgd.

Overleden is alleen de 2de commies J. V. Sessler, die van den aanvang af bij den dienst der staatsspoorwegen op Java is werkzaam geweest.

Ten aanzien van den Afrikaan James Hooper, van wien in het vorig verslag gewag is gemaakt, kan hier worden gemeld, dat hem bij het Indisch besluit van 25 April 1878 n°. 59, boven het hem toegelegd gagement van f 300 's jaars, uithoofde van verwondingen en verminkingen in den dienst der staatsspoorwegen bekomen, een voortdurende onderstand van f 180 's jaars is verleend.

Voor het personeel der exploitatie van de lijn Soerabaija-Pasoeroean-Malang is eerst bij gouvernementsbesluit van 23 Februarij 1878 n°. 1 (*Indisch Staatsblad* n°. 97) de formatie vastgesteld. De chef der 4de afdeeling (vervoer), de chef der contrôle, drie stationchefs en één machinist zijn uit Nederland gezonden, en in Maart 1878 op de plaatsen hunner bestemming aangekomen. Het overige personeel werd, voor zoover het reeds bij de opening der exploitatie in de maand Mei 1878 dadelijk benoodigd was, in de maanden Maart en April jl. in Indie aangesteld en grootendeels verkregen uit het administratief personeel van den *aanleg* en overigens uit ambtenaren en beambten van andere takken van 's lands dienst, gegageerde onderofficieren, enz., terwijl als telegraaf-opzigter gedetacheerd werd een commies 1ste klasse van den post- en telegraafdienst, met bepaling dat hij bij zijn corps zou worden gevoerd à la suite. In opvolging van den bij art. 3 § 5 van bovengenoemd Staatsblad gestelden regel werden de meeste ambtenaren aanvankelijk *tijdelijk* aangesteld, terwijl het bepaalde bij § 3 van datzelfde artikel, dat ter vervanging van ambtenaren en beambten van hoogeren rang casu quo een gelijk aantal van lageren rang kan worden in dienst genomen, ook ruime toepassing vond.

Het geheele personeel van den dienst der staatsspoorwegen is thans zamengesteld als volgt:

voor het algemeen beheer: 1 hoofdingenieur, chef van den dienst, 1 secretaris, 1 eerste commies, 2 tweede commiezen, 7 klerken, 1 opzigter 2de klasse en 4 teekenaars;

voor den aanleg en de opnemingen: 1 hoofdingenieur, 1 waarnemend hoofdingenieur, 2 sectie-ingenieurs, 8 adjunct-ingenieurs, 9 hoofdopzigters, 2 opzigters der 1ste klasse, 8 der 2de en 13 der 3de klasse, 3 teekenaars, 1 wagenmakersbaas, 1 tweede commies, 2 derde commiezen, 3 betaalmeesters en 1 klerk;

Voor de exploitatie : 1 chef der exploitatie, tevens chef der 1ste afdeeling (administratie) en der 3de afdeeling (beweging en onderhoud van materieel), 1 chef der 4de afdeeling (vervoer), tevens waarnemend chef der 2de afdeeling (onderhoud en bewaking van weg en werken), 1 chef van de contrôle, 1 boekhouder, 1 magazijnmeester, 1 sectie-opzigter 1ste klasse, 6 onderopzigters (waarvan 1 der eerste, 4 der tweede en 1 der derde klasse), 1 telegraaf-opzigter, 1 baas van de wagenmakerij en houtbewerking, 1 onderbaas van de draaijerij en stelwinkel, 2 opzigters-machinisten der 1ste klasse, 2 machinisten 2de klasse, 1 machinist 3de klasse, 1 stationchef 1ste klasse, 2 stationchefs 3de klasse, 1 tweede commies, 5 derde commiezen, 3 ondercommiezen der eerste, 5 der tweede en 3 der derde klasse, 3 klerken, 4 Europesche en 2 inlandsche conducteurs, 2 inlandsche machinisten der eerste en 4 der derde klasse, met het noodige aantal inlandsche stokers, remmers, wagenmandoors enz.

De hoofdingenieur chef van den dienst D. Maarschalk is, ter voldoening aan de hem bij het Indisch besluit van 20 Maart 1878 n°. 5 gedane opdragt om zich naar Nederland te begeven en zich aldaar ter beschikking van den Minister van Kolonien te stellen, den 29 Maart daaraanvolgende van Batavia vertrokken. Gedurende zijne afwezigheid wordt de betrekking van chef van den dienst waargenomen door den hoofdingenieur D. N. Meijners.

---

[1]) *Het uit Indie ontvangen verslag wordt hier niet geheel onveranderd overgedrukt. Daarom is ook de onderteekening weggelaten. Het oorspronkelijke verslag werd aangeboden door den hoofdingenieur* D. N. Meijners, *waarnemend chef van den dienst der staatsspoorwegen.*

[2]) *Zie bijlage BB van het Koloniaal Verslag van* 1877.

[3]) Het algemeen toezigt over die lijn is, in verband met de straks te bespreken tijdelijke verplaatsing van het hoofdbureau der staatsspoorwegen van Malang naar Buitenzorg, bij het Indisch besluit van 8 September 1877 n°. 9 aan den oudsten sectie-ingenieur opgedragen, die tevens den titel van waarnemend hoofdingenieur heeft verkregen.

Werkkring en bevoegdheid van het personeel. In den werkkring en de bevoegdheid van het personeel, zooals die in het eerste jaarverslag zijn omschreven, kwam geene verandering. Alleen werd de aan den chef van den dienst, de hoofdingenieurs en sectie-ingenieurs toegekende bevoegdheid tot kostelooze verzending van diensttelegrammen, bij Indisch Staatsblad 1878 n°. 109 ook nog verleend aan den chef-werktuigkundige en den chef der exploitatie, terwijl nopens het bepaalde bij de laatste alinea van art. 12 der instructie voor den chef van den dienst, betreffende de bevoegdheid tot opruiming van onbruikbaar of overtollig geworden goederen van genoemden dienst, eene nadere interpretatie werd verzocht, naar aanleiding van het verschil van opvatting dat daaromtrent bleek te bestaan.

Voor de ambtenaren en beambten der exploitatie zijn door den chef van den dienst, overeenkomstig art. 5 zijner instructie de noodige voorschriften vastgesteld, omtrent de verdeeling van den dienst, hunne algemeene en bijzondere verpligtingen, verantwoordelijkheid, en ambtelijke verhouding, voor zoover zoodanige voorschriften niet reeds waren opgenomen in de hieronder te vermelden dienstregelingen die door de Regering werden goedgekeurd.

Verdere bepalingen betreffende het personeel. Onlangs zijn voorstellen gedaan om de ambtelijke positie van het personeel, dat ingevolge het Koninklijk besluit van 14 April 1875 n°. 30 bij den dienst der staatsspoorwegen op Java is aangesteld, nader te regelen, ten einde allen twijfel nopens hunne verhouding tot het Gouvernement weg te nemen. Immers, het was gebleken dat, bij het ontbreken eener bepaalde verklaring deswege, de toepassing der verordeningen omtrent landsdienaren op het genoemde personeel belemmering ondervond, en alzoo het doel, 't welk de Regering blijkens het vorige verslag met de invoering van een officieel costuum voor dat personeel beoogde, niet bereikt werd.

Aan de bepalingen betreffende het officieel costuum is bij Indisch Staatsblad 1878 n° 138, ten behoeve van het personeel voor de exploitatie, de noodige uitbreiding gegeven.

Wat betreft de bepalingen voor evengenoemd personeel der exploitatie, vastgesteld bij Indisch Staatblad 1878 n° 97, deze komen hoofdzakelijk hierop neêr, dat, ten einde elke niet volstrekt noodige uitgaaf te vermijden, van de vastgestelde formatie niet meer ambtenaren en beambten zullen worden aangesteld dan zal blijken volstrekt noodzakelijk te zijn; en daarom ook, zoo lang de exploitatie nog weinig omvang heeft, sommige ambtenaren twee betrekkingen te gelijk zullen waarnemen, en ter vervanging van ambtenaren en beambten van een hoogeren rang casu quo een gelijk aantal van een lageren rang kan worden in dienst gesteld; terwijl tot regel is aangenomen dat niemand definitief als burgerlijk ambtenaar bij de exploitatie van den spoorweg zal worden benoemd — tenzij de betrokkene reeds burgerlijk ambtenaar zij — die niet alvorens gedurende één jaar of langer op de proef heeft gediend of op andere wijze de noodige waarborgen voor zijne geschiktheid heeft gegeven. Voorts is daarbij, voor betrekkingen waarvan de titularissen vermoedelijk lang op bevordering zullen moeten wachten of die in het belang van den dienst zoolang mogelijk door dezelfde personen moeten worden vervuld, het stelsel van periodieke tractementsverhoogingen aangenomen, terwijl overigens bij de bepaling van het bedrag der tractementen rekening is gehouden met de aan de betrokkenen toe te kennen bijzondere belooningen, zoo als deze bij verschillende spoorwegmaatschappijen met de beste resultaten gebruikelijk zijn. Die bijzondere belooningen bestaan:

voor den chef der exploitatie en de afdeelingchefs, in een aandeel in de zuivere winst der exploitatie, opdat zij belang hebben bij eene zuinige exploitatie en bij de ontwikkeling van het vervoer, waartoe zij (onder anderen door het opsporen van vrachten enz.) kunnen medewerken;

voor de machinisten, stokers en opzigters-machinisten, in premien voor besparing van brandstoffen en smeermaterialen en voor het langdurig gebruik der machines zonder belangrijke herstellingen;

voor de conducteurs en remmers, in een zoogenaamd mijlengeld, dat uitstekend geschikt is om in drukke tijden, of bij incompleet van het personeel, door ziekte als anderszins, hun dienstijver wakker te houden of hen tot verdubbelde werkzaamheid aan te sporen, daar zij dan bij elken buitengewonen dienst dadelijk belang hebben.

Eindelijk is daarbij gerekend op personeel boven de op den normalen omvang der exploitatie gebaseerde formatie, ten einde aldus steeds in de gelegenheid te zijn om in drukte of buitengewone tijden het personeel tijdelijk te versterken, daar de dienst nimmer een oogenblik mag stilstaan of schadelijke vertraging ondervinden, welke proportien door bijzondere omstandigheden het personeel- of goederen-vervoer ook plotseling moge verkrijgen.

Van de verpligting tot persoonlijken schutterlijken dienst zijn bij Indisch Staatsblad 1877 n°. 252 al de ambtenaren, beambten en vaste bedienden der staatsspoorwegen vrijgesteld, behoudens eene verklaring van den chef van den dienst ten behoeve van de commiezen-teekenaars en klerken, dat ook hunne vrijstelling in het belang van den spoorwegdienst noodzakelijk is.

Vermelding verdient hier eindelijk het Indisch besluit van 22 October 1877 n°. 8, waarbij aan de vroeger voor de spoorwegopneming op Sumatra uit Nederland gezonden ingenieurs en opzigters, die sedert bij den dienst der staatsspoorwegen op Java zijn overgegaan, vrije overtogt naar Nederland is verzekerd op denzelfden voet als zulks voor de burgerlijke ambtenaren plaats vindt, mits derwaarts terugkeerende binnen één jaar nadat hun eervol ontslag uit den dienst der staatsspoorwegen op Java is verleend.

Financieele regelingen. In het vorig verslag is medegedeeld dat voorstellen waren gedaan om de bij Indisch Staatsblad 1875 n°. 176 vastgestelde bepalingen nopens het beheer van 's lands gelden en goederen bij den dienst der staatsspoorwegen te wijzigen en aan te vullen, ter verzekering van een' onbelemmerden gang en spoedige afdoening van zaken en ter vereenvoudiging van het beheer. Die voorstellen hebben bedenkingen ontmoet, welke aanleiding hebben gegeven om ze nader toe te lichten, onder opmerking dat eene conforme beschikking daarop in het belang van den dienst zeer wenschelijk en noodzakelijk was zoodra tot den aanleg van nieuwe lijnen van staatswege besloten werd, daar de tot dusverre ondervonden moeijelijkheden zich alsdan nog meer dan vroeger zouden doen gevoelen, wanneer de bestaande bepalingen onveranderd gelaten werden en dientengevolge de chef van den dienst niet steeds op de hoogte kon zijn van den stand der toegestane credieten, wat uit den aard der zaak toch een vereischte is, ten einde onder anderen zoo noodig steeds tijdig verhooging te kunnen aanvragen.

Zulk eene verhooging is in 1877 twee malen noodig geweest voor het bij art. 558 der Indische begrooting van 1877 voor »aanleg van spoorwegen op Java" toegestaan crediet van f 2 029 000. Eerst is dit bedrag met f 600 000 vermeerderd (*Indisch Staatsblad* 1877 n°. 171), en daarna nog eens met f 300 000 (*Indisch Staatsblad* 1877 n°. 232), eensdeels omdat, ten gevolge van de late uitzending uit Nederland van den metalen bovenbouw der spoorwegbruggen, buitengewone uitgaven moesten worden gedaan voor de constructie van een aantal noodbruggen, anderdeels en voornamelijk omdat de werkzaamheden aan de lijn Soerabaija-Pasoeroean-Malang sneller vorderden dan men had mogen verwachten, hetgeen te danken is aan den over 't algemeen voorspoedigen afloop der onteigeningen en aan het woekeren met de beschikbare werkkrachten.

De ten aanzien van de exploitatie der genoemde lijn gemaakte financieele regelingen berusten hoofdzakelijk op eene scherpe afscheiding van de ontvangsten en uitgaven. Zoo zullen alle inkomsten van den spoorweg zonder onderscheid door de station- en halte-chefs dagelijks of op andere gezette tijden in de hoofdkas van den chef der exploitatie worden overgebragt, en door dezen in 's lands kas worden gestort, terwijl de gelden, noodig voor alle te doene uitgaven zonder onderscheid, door den chef van den dienst aan de betrokken afdeelingchefs in voorschot zullen worden verstrekt door de afgifte van mandaten op 's lands kas, die, even als alle andere op den voet van art. 49 der comptabiliteitswet verleende voorschotten, op de gebruikelijke wijze driemaandelijks moeten verantwoord worden. De magtiging om die voorschotten uit te betalen is reeds verleend bij het Indisch besluit van 12 April 1878 n°. 15. Van de ontvangsten wordt, behoudens de

inzending van maandstaten aan den chef van den dienst, eenmaal 's jaars rekening afgelegd aan de Algemeene Rekenkamer door den chef der exploitatie en de stationchefs, die ingevolge Indisch Staatsblad 1878 n°. 150 als gewone comptabelen een borgtogt behooren te stellen respectievelijk van f 2000 en f 500.

Uitvoering der werken. De uitvoering der werken, die, nadat al de sedert het begin van 1876 gehouden openbare aanbestedingen mislukt waren, in eigen beheer geschiedde, leverde niet de minste moeijelijkheden op. Zooveel mogelijk werd gebruik gemaakt van de gelegenheid om de uitvoering der onderdeelen en de levering der benoodigde materialen onder'shands te doen aannemen door inlanders en Chinezen, en door de enkele Europeanen die zich op zulke aannemingen toelegden. De snelle voortgang der werkzaamheden pleit voor de gevolgde werkwijze; zij ondervonden zelfs geen vertraging toen in den loop van 1877 een paar contracten met een Europeschen aannemer, die niet meer in staat was aan zijne verpligtingen te voldoen, moesten worden ontbonden. Ingevolge de in het vorig verslag vermelde Indische besluiten van 10 October 1876 n°. 21 en 25 Januarij 1877 n°. 20, waarbij premien werden uitgeloofd voor het spoedig gereed maken van de aardebaan, den onderbouw der kunstwerken, het aanbrengen van de onderlaag-ballast enz., zijn aan het personeel bij de lijn Soerabaija-Pasoeroean-Malang uitbetaald: op de 1ste sectie f 3500, op de 2de sectie f 3200 en op de 3de sectie (voor zooveel betreft de twee voltooide afdeelingen van den zijtak naar Malang) f 2700.

Bij de Indische besluiten van 12 Januarij en 4 Maart 1878 n°. 9 en 14 zijn ook premien uitgeloofd voor het spoedig gereed maken van wagens en rijtuigen, ten einde, niettegenstaande de late uitzending uit Nederland van de ijzerwerken voor het rollend materieel, (waarvan de eerste bezending eerst in het begin van Februarij 1878 te Soerabaija werd gelost, terwijl de ijzerwerken voor de rijtuigen eerst in die maand uit Nederland waren verzonden), toch in tijds het noodige aantal voertuigen beschikbaar te hebben om in Mei 1878 met de exploitatie van de lijn tusschen Soerabaija en Pasoeroean te kunnen beginnen, al moest men dan ook de wagens tijdelijk als rijtuigen inrigten. Het gewenschte doel is bereikt, doch daartoe is eene zeer buitengewone inspanning noodig geweest.

Ten gevolge van de late uitzending der voertuigen heeft zich vooral in het laatst van 1877 gebrek aan materieel doen gevoelen; de dienst der werktreinen kon dientengevolge niet meer naar den stand en de behoeften van het werk geregeld worden.

Voorziening in de behoefte aan hout. Aan de overeenkomst tot levering van de in het vorig verslag bedoelde 100 000 stuks dwarsliggers is door den aannemer geheel en over het algemeen naar genoegen voldaan. Bij suppletoire overeenkomst is aan denzelfden aannemer de levering van nog 23 000 stuks dwarsliggers opgedragen; daarvan zijn tot dusverre binnen de bepaalde termijnen reeds plus minus 10 000 stuks ontvangen.

In de behoefte aan het overigens voor andere werken benoodigde hout wordt voorzien door tijdige bestelling bij gevestigde houtleveranciers of door plaatselijken aankoop, telkens als de gelegenheid tot aanschaffing tegen redelijken prijs zich aanbiedt.

Voorts zijn tot proef aan den dienst der staatsspoorwegen verstrekt 454 stuks djatihout, in 1874 en 1875 in het boschperceel Parengan gekapt en sedert te Rembang opgelegd, die voor gebruik bij de marine afgekeurd doch welligt nog voor dwarsliggers geschikt zijn, terwijl bovendien uit den nieuwen voorraad hout van hetzelfde boschperceel afkomstig (in 1876 en 1877 gekapt) 600 balken, oorspronkelijk voor het departement der marine bestemd, ten behoeve van de lijn Soerabaija-Pasoeroean-Malang zijn verstrekt ter voorziening in eene dadelijke behoefte aan timmerhout.

Voorts wordt thans een proef genomen met een spoorwegligger van djawah-hout van Rockingham (West-Australie), hetwelk, volgens den vice-consul-generaal te Melbourne, die bedoelden ligger gezonden heeft, tegen den teredo navales en de witte mier bestand en als het meest duurzame hout bekend moet zijn.

Onteigeningen. Het onteigeningsproces, dat volgens het vorig verslag met de eigenaren van een ter hoofdplaats Soerabaija gelegen perceel gevoerd moest worden, heeft men, ten gevolge van eene andere schikking, kunnen vermijden; de benoodigde grond is langs minnelijken weg verkregen en op den 11den Maart 1878 ten name van den lande overgeschreven. Daarmede is de reeks der overschrijvingen gesloten; geen enkel proces is dus noodig geweest om de gronden voor de lijn Soerabaija-Pasoeroean-Malang te verkrijgen. De overeenkomstig het Indisch besluit van 9 October 1875 n°. 16 voor elk regentschap benoemde commissien van onteigening (zie het eerste jaarverslag) zijn alle reeds weder ontbonden.

Van het denkbeeld om, ter bespoediging der processen tot onteigening van gronden voor de staatsspoorwegen op Java, wijziging te brengen in de bestaande bepalingen betreffende de onteigening ten algemeenen nutte (*Indisch Staatsblad* 1864 n°. 6), is door de Regering volgens eene in Junij 1877 ontvangen mededeeling afgezien.

Werkvolk. Over het algemeen kon de opkomst van het werkvolk, voor zoover het nog in massa en op verschillende punten te gelijk noodig was, (wat voornamelijk op de 3de sectie — zijtak naar Malang — voor de aardewerken het geval was), bevredigend worden genoemd, behalve in de maanden waarin de padi-aanplant, de padi-oogst en de koffijpluk moesten plaats vinden. Door ongeoefendheid der werklieden had men echter bij het klinken der ijzeren spoorwegbruggen en bij de wagenmakerij met vele bezwaren te kampen, welke slechts met veel geduld konden worden overwonnen.

Toen met de spoorweg-opneming ter verbinding van Tjitjalengka met Tjilatjap in de ongezonde moerasstreken van de zoogenaamde Dajaloehoer (Preanger regentschappen) een aanvang werd gemaakt, zijn dadelijk, overeenkomstig het in 't vorig verslag aangehaalde besluit van 10 November 1876, n°. 52, de noodige geneesmiddelen van den geneeskundigen dienst aangevraagd en verkregen ter verstrekking aan het werkvolk naar gelang der behoefte.

Algemeene en bijzondere spoorweg-aangelegenheden. Uit de in het vorig verslag bedoelde onderhandelingen met de Nederlandsch Indische Spoorwegmaatschappij zijn voortgevloeid vier overeenkomsten (dd. 13 Junij 1877) betreffende: 1°. de overdragt van den spoorweg Batavia-Buitenzorg aan den Staat; 2°. de wijziging van de concessie voor den aanleg en de exploitatie van de lijn Samarang-Vorstenlanden; 3°. de versmalling van het bestaande spoor op die lijn; 4°. eene concessie voor den aanleg en de exploitatie van spoorwegen van Djokjokarta naar Magelang en Tjilatjap en van Soerakarta naar Madioen. Die overeenkomsten worden evenwel geacht niet te zijn gesloten, wanneer binnen een jaar na hare dagteekening de voor sommige artikelen vereischte bekrachtiging door de wet, geweigerd of niet verleend zal zijn.

Wat betreft de uitbreiding van den spoorweg-aanleg op Java van staatswege, het noodige is en wordt nu voorbereid om, zoodra de thans in Nederland nog in behandeling zijnde wetsvoorstellen tot verbinding van Buitenzorg met de Preanger regentschappen en van Soerabaija met Madioen en Blitar zullen zijn bekrachtigd, dadelijk aan het werk te kunnen gaan.

Het smal spoor, dat thans voor de spoorwegen op Java is aangenomen, moet leiden tot eene wijziging en aanvulling van het bij Indisch Staatsblad 1866 n°. 132 vastgesteld algemeen reglement voor de spoorwegdiensten in Nederlandsch Indie, hetwelk uitsluitend is opgemaakt voor spoorwegen met eene spoorwijdte van 1.435 meter, en alzoo voor de toepassing op spoorwegen met eene spoorwijdte van 1.067 meter niet geschikt is. Eene herziening van dat reglement is dan ook thans in behandeling, en men zal daarin nu tevens de in het vorig verslag bedoelde voorschriften kunnen brengen betreffende de vrije ruimte op den weg en de stations, de uiterste afmetingen van het materieel en de maximum-lading.

Intusschen zijn bij Indisch Staatsblad 1878 n°. 145 voor de lijn Soerabaija-Pasoeroean-Malang niet toepasselijk verklaard die voorschriften van het algemeen reglement, welke bekendmakingen en aanplakkingen ten dienste van het

reizend publiek vorderden in inlandsche talen die in de streek, waar de genoemde lijn gelegen is, niet gesproken noch verstaan worden.

Overeenkomstig art. 28 van het algemeen reglement zijn bij het Indisch besluit van 19 April 1878 n°. 40 goedgekeurd de navolgende dienstreglementen voor de exploitatie van staatsspoorwegen op Java, als: voor de seinen; voor de wisselwachters; voor het onderhoud en de bewaking der baan; voor de beweging en den dienst der treinen op den spoorweg met enkel spoor; voor den dienst der stations; voor het vervoer van reizigers en goederen; voor den locomotiefdienst; voor de besparingspremien en boeten van het treinpersoneel, en eindelijk voor den telegraafdienst.

Voorts zijn de tarieven voor de exploitatie van de lijn Soerabaija-Pasoeroean vastgesteld; daarbij zijn de reizigers verdeeld in drie klassen en de eenheidsprijzen voor die klassen gesteld op 10, 6 en 2 centen per kilometer, terwijl voor de vrachtgoederen zijn aangenomen vijf klassen, met twee onderafdeelingen voor de laagste klasse, en de volgende eenheidsprijzen per ton-kilometer:

voor de 1ste klasse	. . . .	16	centen,
» » 2de »	. . . .	12	»
» » 3de »	. . . .	10	»
» » 4de »	. . . .	8	»
» » 5de » A	. . . .	6	»
» » 5de » B	. . . .	5	»

De klassenverdeeling der goederen is opgenomen in het hierboven genoemd dienstreglement voor het vervoer van reizigers en goederen.

Ook is bij het Indisch besluit van 10 April 1878 n°. 20, in verband met de artt. 41 en 132 van voormeld algemeen reglement, goedgekeurd het dienstreglement, aanwijzende den loop der treinen op de lijn Soerabaija-Pasoeroean, terwijl bij dat van 29 April 1878 n°. 31 is goedgekeurd het dienstreglement voor het vervoer van 's lands reizigers en goederen (waaronder brieven en postpakketten) langs staatsspoorwegen. Bij dit laatste is van het beginsel uitgegaan dat alle diensten, welke door de staatsspoorwegen ten behoeve van andere takken van 's lands dienst worden verrigt, — voor zoover namelijk het vervoer zonder dadelijke betaling der verschuldigde vracht plaats heeft, (wat voor de gouvernements *goederen* regel, doch voor de gouvernements *reizigers* uitzondering is), — ten laste moeten worden gebragt van de begrootingen der betrokken departementen van algemeen bestuur, en dat dit moet geschieden op de minst omslagtige wijze, door maandelijksche aantooningen.

Aangezien zich de neiging heeft geopenbaard om ook het vervoer van gouvernements goederen langs den door het Gouvernement zelf geëxploiteerden spoorweg nog aan transportaannemers uittebesteden, zijn reeds voorstellen aan de Regering gedaan om dit te voorkomen, aangezien daardoor het bedoelde vervoer noodeloos met kosten zou worden bezwaard.

Omtrent de exploitatie der buffetten op de verschillende stations en halten der lijn Soerabaija-Pasoeroean is bij Indisch besluit van 20 April 1878 n°. 36 bepaald, dat zij voor de overblijvende maanden van dit jaar onder 's hands zal worden afgestaan, in afwachting dat zij welligt reeds voor het volgende jaar in het openbaar kan worden uitbesteed.

Vermelding verdient hier voorts het Indisch besluit van 2 Augustus 1877 n°. 10, waarbij is bepaald, dat de woningen voor spoorwegbeambten op de stations en halten van den spoorweg Soerabaija-Pasoeroean-Malang bij voorkeur aan de station- en halte-chefs en de opzigters-machinisten of de als zoodanig fungeerende ambtenaren ter bewoning zullen worden afgestaan, tegen betaling van een huurprijs van 15 pct. van hun tractement, behoudens een maximum van f 33 's maands voor eene steenen woning en van f 20 's maands voor woningen van bamboe met houten stijlen.

De tegenwoordige stand van de werken zal uit de volgende mededeelingen blijken.

1. *Aanleg van de lijn Soerabaija-Pasoeroean-Malang.*

Regeling van het werk. De verdeeling van de lijn in drie sectien bleef onveranderd; alleen werd het regtstreeksch beheer van de beide eerste sectien Soerabaija-Gempol en Gempol-Pasoeroean van 3 November 1877 af, na de plaats gehad hebbende aansluiting van het spoor tusschen eerstgenoemde en laatstgenoemde plaats, aan den sectie-ingenieur der 1ste sectie opgedragen, nadat deze, ten gevolge van de tijdelijke verplaatsing van het hoofdbureau naar Buitenzorg, bij het Indisch besluit van 8 September te voren n°. 9, met ingang van den 30sten dier maand, belast was met het algemeen toezigt over de geheele lijn, onder den titel van waarnemend hoofdingenieur.

Ook gaf de bedoelde aansluiting van het spoor aanleiding om met ultimo December 1877 het magazijn te Pasoeroean als afzonderlijk beheerd magazijn op te heffen en het beheer over den geheelen magazijnsvoorraad op te dragen aan den magazijnmeester te Soerabaija.

Uitzending en ontvangst van goederen uit Europa. Sedert de afsluiting van het vorig verslag zijn uit Europa aangevraagd de goederen, vermeld in de overgelegde opgave (bijlage lit. A) [1]) voor een geraamd bedrag van f 18 497

zoodat met inbegrip der in het vorig verslag vermelde som van 2 396 643

in het geheel uit Europa aan goederen is aangevraagd voor eene geschatte waarde van f 2 415 140

Wat in den loop van dit verslagjaar is ontvangen, is vermeld in de mede overgelegde opgave der uit Europa ontvangen goederen ten dienste der staatsspoorwegen op Java van 1 Junij 1877 t/m ultimo Mei 1878 (bijlage lit. B) [1]), waarin ook de namen der schepen, de waarde der artikelen voor zoo ver deze bekend is, en de tijd van ontvangst zijn opgenomen, en waaruit blijkt dat, met inbegrip van de in het vorig verslag voorkomende opgave, tot dusver reeds geheel is ontvangen voor eene waarde van f 2 040 958 (bijkomende onkosten niet medegerekend). De lange tijdruimte, die blijkens deze opgave is verloopen tusschen de aanvraag uit- en de ontvangst in Indie van de ijzerwerken voor de bruggen en het rollend materieel, is van zeer nadeeligen invloed geweest op het tijdstip der opening voor het publiek verkeer van het gedeelte Soerabaija-Pasoeroean, hetwelk daardoor vele maanden is moeten worden uitgesteld.

Wat de lossing der goederen betreft, — ongerekend de bezwaren die de eerste bezendingen der bruggen, ten gevolge van het gemis van afpakkingslijsten, opleverden — zijn te dien opzigte over het algemeen weinig moeijelijkheden ondervonden, vooral nadat in Januarij 1878 twee loopkranen van 3 ton ligtvermogen en eene vaste kraan van 15 ton ligtvermogen konden worden in gebruik genomen, waardoor de lossing der doorgaans zware goederen, vooral der bruggen, zeer in de hand gewerkt werd, zoodat dan ook, ondanks de groote hoeveelheden goederen, die met stoomschepen zijn aangevoerd geworden, nooit liggelden zijn te betalen geweest.

De goederen zijn, op kleine uitzonderingen na, in goeden staat overgevoerd. Waar die uitzonderingen den lande schade hadden berokkend, en verhaal mogelijk was, werd steeds vergoeding of nalevering gevorderd.

Ten gevolge van de zware averij door het schip *Erasmus* bekomen, is wijders voor de levering van de daarin geladen spoorstaven, tongbewegingen en puntstukken aan den betrokken leverancier tot ultimo Junij 1878 uitstel verleend.

Lengte van den spoorweg. Bij de eindmeting van den spoorweg, voor zooveel het voor exploitatie gereed zijnde gedeelte Soerabaija-Pasoeroean betreft, zijn de afstanden

[1]) *Het is niet noodig voorgekomen deze bijlage te drukken.*

der verschillende stations en halten, van het beginpunt van den spoorweg af, bepaald als volgt:

station	Soerabaija	0
halte	Goebeng	3 523 M.
»	Wonokromo	7 811 »
»	Waroe	13 628 »
»	Gedangan	17 575 »
station	Sidoardjo	25 445 »
halte	Tangoelangin	34 603 »
»	Porrong	34 630 »
»	Goenoeng-Gangsir	40 878 »
»	Bangil	47 010 »
»	Kraton	59 114 »
station	Pasoeroean	62 946 »

Die afstanden zijn gerekend van het midden van het stationsgebouw te Soerabaija tot het midden der halte- en stationsgebouwen der andere plaatsen. Door daarbij te voegen de afstanden van het vroegere beginpunt van meting te Soerabaija en tot het vroegere eindpunt van meting te Pasoeroean, lang respectievelijk 166 en 261 meters, verkrijgt men de lengte van 63 373 meters, die ook in het vorig verslag is opgegeven. Van de derde sectie, blijkens evengenoemd verslag lang 48 313 meters, had geene hermeting plaats.

Uitbakening en waterpassing. De uitbakening en waterpassing van de lijn waren bij de indiening van het vorig verslag reeds over de geheele lengte voltooid.

Lengteprofielen en grondkaarten. Deze profielen en kaarten ondergingen sedert de indiening van het laatste verslag geene verandering.

Onteigeningen. Zooals hierboven is medegedeeld is ook het eenige perceel ter hoofdplaats Soerabaija, hetwelk blijkens het vorig verslag aanvankelijk geregtelijk zou onteigend worden, langs minnelijken weg verkregen. Over het geheele terrein, voor den spoorweg benoodigd, heeft de Staat thans de vrije beschikking, waarvoor aan koopsommen en schadeloosstellingen is uitgegeven een bedrag van:

f 118 740	of f 3.04	per meter	in de 1ste	sectie;
113 174	» 4.08	»	» » 2de	id;
101 932	» 2.11	»	» » 3de	id.

Aardewerken. De aardebaan is nu over de geheele lengte gereed, met uitzondering van enkele ingravingen, waar de noodige diepte verkregen is, doch nog moet worden voortgewerkt tot het afgraven der taluds. Omtrent het verrigte grondverzet in de 3de sectie moet nog vermeld worden dat bij eenigszins diepe ingravingen over het algemeen veel moeijelijkheden werden ondervonden door de aanwezigheid van groote steenen. Inzonderheid was dit het geval bij de ingraving van twee baanvakken nabij Soekoredjo en Sengon, waar steenen van 10 en 12 M³ inhoud in grooten getale voorkwamen. Enkele steenblokken besloegen de geheele breedte der ingraving. Vele dezer steenen werden weggeruimd, door ze in daarnaast gemaakte kuilen te begraven, doch sommige moesten, vóórdat dit kon geschieden, eerst door sprengmiddelen tot kleinere handelbare stukken worden verwerkt. Aanvankelijk werd, bij gebrek aan iets beters, daartoe gebruik gemaakt van buskruid-pétards, welke tot het verkrijgen van een goed effect diep moesten worden ingeboord en daardoor veel arbeid veroorzaakten. Later werd dynamiet gebezigd, daartoe door den dienst der Bataviasche havenwerken afgestaan, waardoor het vermogen om in korten tijd veel steen op te ruimen zeer werd vergroot. Men kan rekenen dat daarmede in den tijd van 6 maanden ± 3000 M³ steen werden verwerkt en uit de ingravingen gebragt.

Het onderhoud van de reeds gemaakte aardebaan levert door de aanwezigheid van goede bezoding over het algemeen weinig bezwaar op. Alleen op enkele plaatsen hadden, ten gevolge van den aard der voor de ophooging gebezigde zwarte klei kleine afschuivingen plaats, die echter nergens bijzonder bezwaar opleverden en zonder groote kosten konden worden hersteld.

Kunstwerken. In het bij het vorig verslag opgegeven aantal der voor den spoorweg benoodigde bruggen, duikers, syphons, aquaducten, enz. kwam slechts eenige wijziging wat de 3de sectie betreft. De daardoor ontstane vermeerdering van kubieken inhoud van het te verrigten metselwerk bedroeg slechts 521 M³, zoodat daardoor nu in het geheel benoodigd zijn 39 375 M³, waarvan volgens hierbij overgelegden staat lit. C [1]) gereed zijn 39 248 M³, zoodat nog te maken overblijven 127 M³. Dit getal stelt echter grootendeels voor den inhoud van het metselwerk dat bij de bruggen met ijzeren bovenbouw eerst na het stellen der ijzerconstructie kon worden gemaakt.

Bij het maken der fundeeringen van de pijlers der viaducten in de afdeeling Sengon-Lawang der 3de sectie moesten de aanwezige groote steenblokken in de fundeeringsputten door sprengmiddelen verwijderd worden, omdat de aard van den grond om die steenen heen niet toeliet deze zelven in de fundeering als grondslag voor de 18 à 22 M. hooge pijlers te benuttigen. Dit werk veroorzaakte niet weinig moeite en oponthoud.

Aan het onderhoud van de gereed gemaakte kunstwerken werd bijzondere zorg besteed, doch daarbij werd geen andere moeijelijkheid ondervonden dan deze, dat bij sommigen door de kracht van het water de aansluitende aardkegels gedeeltelijk wegspoelden of althans aangetast werden, zoodat die moesten worden verbeterd of gedeeltelijk vernieuwd.

Bij een hevigen, aanhoudenden regen bleek het verder, dat nabij Bangil eene der doorlaten geen genoegzame capaciteit bezat om het water door te laten 't welk zich op dat punt verzamelde; voor den bouw van eene tweede doorlaatopening naast de bestaande wordt mitsdien het noodige verrigt.

Voorts werd door een buitengewoon zwaren bandjir in Maart 1878 in de kali Kraton nabij Pasoeroean schade aangerigt aan eene aldaar voor de doorstrooming van irrigatie-water aangebragte doorlaat, welke nu wordt hersteld, terwijl tevens het doorstroomingsprofiel wordt vergroot.

Bovenbouw der kunstwerken. Nadat in Augustus 1877 de eerste bezending van den ijzeren bovenbouw der bruggen te Soerabaija was aangebragt, volgden in October en December 1877 en Maart 1878 nadere bezendingen, terwijl in het eind van April 1878 de laatste aanvoer plaats had. Telkens werd onmiddellijk na de ontvangst met het opstellen en klinken der bruggen een aanvang gemaakt en daaraan werd met de meeste kracht voortgewerkt, zoodat op 16 Mei 1878 zelfs van de laatst aangevoerde reeds zes stuks in den weg waren gesteld, en nu ook de geheele lijn tusschen Soerabaija en Pasoeroean van de benoodigde ijzeren bruggen zoo goed als geheel voorzien is.

De opstelling der groote bruggen geschiedde algemeen op den vasten wal voor of ter zijde van de opening welke zij moesten overspannen. Deze werkwijze moest worden gevolgd omdat door de late uitzending der bruggen overal houten noodbruggen voor spoorwegverkeer waren gebouwd en het ook noodig was voor het stellen van de kleinere bruggen de baan zoo lang mogelijk vrij te houden. De kleinere bruggen werden te Soerabaija ineengeklonken, daarna per trein ter plaatse gebragt en gesteld. Leverde het klinken der bruggen nog al bezwaar op, doordien geene voor brugwerk geoefende klinkers beschikbaar waren, ook het stellen der bruggen op de beschrevene wijze veroorzaakte niet weinig moeite en tijdverlies, die bespaard hadden kunnen zijn, indien de aanvoer der ijzeren bruggen uit Europa tijdig had plaats gehad en men dus althans de bruggen van kleine opening dadelijk bij het spoorleggen had kunnen stellen zonder eerst noodbruggen te bouwen.

[1]) *Het is niet noodig voorgekomen dezen staat te drukken.*

Bovenbouw van den weg. Den 30sten October 1877 had nabij Bangil de aansluiting plaats van de van Soerabaija en Pasoeroean uit gelegde sporen. Sedert werd de geheele lijn Soerabaija-Pasoeroean geregeld door werktreinen bereden en geheel afgeballast.

Van Bangil af werd het spoor in de rigting van Malang gelegd tot aan het eerste viaduct bij Sengon en dit gedeelte grootendeels geheel afgeballast. Van Sengon af ligt over de geheele lengte tot Malang de onderlaag-ballast.

Van de lijn zijn nu gereed de gedeelten Soerabaija-Pasoeroean, lang 62 946 M. en Bangil-Sengon, lang 20 222 M. of te zamen 83 168 M., waarvan 63 396 meters geheel en 19 772 meters grootendeels zijn afgeballast, terwijl de onderlaag-ballast is aangebragt en het spoor nog moet worden gelegd over eene lengte aan 28 091 meters. Voor de nog aan te brengen ballastlagen zijn op verschillende plaatsen depôts aangelegd, waarvan de gezamenlijke inhoud bedraagt ± 3 000 kubieke meters.

Het getal der gelegde wissels bedraagt op de lijn Soerabaija-Pasoeroean 68 stuks, op de halte Soekoredjo 3 stuks. Voorts worden 16 draaischijven gesteld, waarvan 7 te Soerabaija, 2 te Sidoardjo, 3 te Bangil en 4 te Pasoeroean. Te Soerabaija werden bovendien gereed gemaakt twee rolwagens, met de daarvoor benoodigde groeven ter lengte van 110 en 13 meters.

Stations- en haltegebouwen. In de hoeveelheid der benoodigde gebouwen is sedert het vorig jaar geene verandering gemaakt. De stand van dit gedeelte van het werk is in bijgaanden staat (bijlage lit. D) [1]) volledig omschreven, waaruit blijkt: dat op het hoofdstation Soerabaija al de gebouwen, waaronder de werkplaatsen, wagen-, locomotief-, kolen- en goederenloodsen, beambten-woningen enz. enz. gereed zijn; dat eveneens alle gebouwen voltooid zijn op het station Sidoardjo en, behoudens enkele uitzonderingen, ook op de stations Bangil en Pasoeroean; dat op de 8 tusschenliggende halten al de abri's en op twee na ook alle woningen voor de halte-chefs afgebouwd zijn; en dat op den zijtak naar Malang het grootste deel der benoodigde gebouwen gereed of bijna gereed is.

Alle voltooide gebouwen op de hoofdlijn zijn bij de opening van den spoorweg Soerabaija-Pasoeroean voor publiek verkeer aan den dienst der exploitatie overgegeven; sommige werden zelfs reeds vóór dien tijd voor het doel, waartoe ze bestemd zijn, afgestaan, zoowls de bureaulocalen, het gebouw voor de wagenmakerij, de woningen voor spoorwegbeambten, enz.

Na de verplaatsing van het hoofdbureau der staatsspoorwegen naar Buitenzorg werd op het stationsgebouw te Malang alleen nog het bureau van den sectie-ingenieur der 3de sectie gehouden.

Verdere verrigtingen. De toegangswegen naar de stations zijn allen gereed. Te Soerabaija werd van het terrein vóór het stationsgebouw, tusschen de toegangswegen, gebruik gemaakt voor den aanleg van een wandelpark.

De afsluitingen zijn op de lijn Soerabaija-Pasoeroean geheel, en op den zijtak naar Malang, voor zoover zij daar noodig zijn, grootendeels voltooid.

De wachtershuisjes zijn op de lijn Soerabaija-Pasoeroean afgebouwd en in gebruik genomen. Op de zijlijn zijn de steenen wachtershuisjes nagenoeg gereed. De houten worden te Soerabaija aangemaakt.

De kilometer- en hectometerpalen zijn op de lijn Soerabaija-Pasoeroean geplaatst; voor de zijlijn zijn zij gereed om geplaatst te worden.

De spoorweg-telegraaf is op de hoofdlijn gereed en in werking; voor de zijlijn zijn de steunpunten gesteld.

De vlakke overwegen zijn op de hoofdlijn gereed en de barrières aangemaakt en gesteld. Voor de 3de sectie zijn de barrières in aanmaak en de ophoogingen en uitgravingen der overwegen gereed.

II. *Voorbereiding der exploitatie van de lijn Soerabaija-Pasoeroean-Malang.*

Locomotieven. Met het monteeren van de 7 locomotieven, waarmede tijdens de afsluiting van het vorig verslag voor het grootste gedeelte nog begonnen moest worden, kwam men successievelijk gereed, en in de maand Augustus 1877 waren al de door de firma Fox Walker & C°. te Bristol voor deze lijn geleverde 12 locomotieven, waarvan 7 met twee gekoppelde assen voor de vlaktelijn Soerabaija-Pasoeroean, en 5 met drie gekoppelde assen voor de berglijn Bangil-Malang, gemonteerd.

De in het vorig verslag uitgesproken gunstige verwachting omtrent de deugdelijkheid en doelmatigheid dezer locomotieven heeft zich in de laatste twaalf maanden, gedurende welken tijd zij gezamenlijk een afstand van 83 602 kilometers hebben doorloopen, bevestigd.

Locomotief-depôts werden opgerigt te Soerabaija en te Pasoeroean, en toen in de maand October van het vorig jaar de aansluiting van het spoor tusschen Soerabaija en Pasoeroean plaats had, werd ook een depôt op het station Bangil gebouwd voor den dienst der werktreinen op den zijtak naar Malang.

Rijtuigen en wagens. Ter vervanging van de afgekeurde deelen der ijzerwerken voor 30 zandwagens, in het vorig verslag bedoeld, werden door den betrokken leverancier nieuwe geleverd, die na goedkeuring zijn aangenomen. Deze wagens bleven goed voldoen en legden in de werktreinen een afstand af van 220 371 kilometers.

Met het aanmaken der houtwerken voor de rijtuigen en wagens, waarvan de ijzerwerken in Nederland besteld waren, werd zooveel mogelijk voortgegaan. De ijzerwerken voor de 120 wagens werden echter eerst in het begin van Februarij, en die voor de gemengde rijtuigen en bagagewagens eerst tegen het einde van April 1878 te Soerabaija ontvangen, terwijl die der 3de klasse rijtuigen eerst eenigen tijd later konden worden verwacht. De wijzigingen, welke in Nederland waren aangebragt in de van hier uit voorgestelde inrigting van het materieel, en welke op de late uitzending van invloed schijnen te zijn geweest, hebben geenerlei vergoeding voor de ondervonden vertraging kunnen geven. Integendeel bleken die wijzigingen zeer nadeelig op de inrigting van het geheel terug te werken en in de praktijk zeer weinig doelmatig te zijn. Zoo kon, om van andere gebreken niet te gewagen, de ontvangen koppeling (met eenige wijziging eene in Europa voor normaal spoor voorgestelde inrigting) in verband tot haren zamenhang met andere onderdeelen, niet zonder gevaar worden bediend, en zooals zij werd uitgezonden was zij geheel onbruikbaar, in tegenstelling met de zelfwerkende koppeling die dezerzijds was voorgesteld en nagenoeg overeenkomt met de op de smalle spoorwegen in Noorwegen en Zweden en veelvuldig ook in Amerika, Australie en Britsch Indie in gebruik zijnde koppeling, die uitdienhoofde reeds alle gewenschte waarborgen voor deugdelijkheid en doelmatigheid aanbood, en ook hier, bij de eerst ontvangen 30 wagens aangebragt, uitstekend heeft voldaan.

Ten gevolge van de late uitzending der ijzerwerken voor rijtuigen en bagagewagens werd voorts in het laatst van 1877 besloten om eenige der aan te maken goederenwagens tijdelijk in te rigten tot rijtuigen 2de en 3de klasse, met toevoeging van twee alhier in hun geheel (met inbegrip der onderstellen) te vervaardigen rijtuigen der 1ste klasse. Met den bouw der laatstgenoemde rijtuigen werd in het begin van Januarij een aanvang gemaakt, terwijl eerst den 29sten Januarij, na ontvangst der ijzerwerken voor de goederenwagens, begonnen kon worden met den aanmaak van 6 tijdelijke rijtuigen der 2de en 8 der 3de klasse, 4 vee- en paardenwagens, 20 goederenwagens gedekt door kleeden van zeildoek, en 20 open goederenwagens, welk aantal voldoende werd geacht om aanvankelijk aan de eischen van het vervoer te voldoen en hetwelk gaandeweg door toevoeging van intusschen gereedkomende goederenwagens zal vermeerderen. Nog vóór de opening der exploitatie op 16 Mei 1878 kwam het aantal gereed, doch niet dan met groote inspanning, zoowel wegens den korten tijd binnen welken zulks moest plaats hebben, als ten gevolge van de vele moeijelijkheden ondervonden door de ongeoefendheid der inlandsche werklieden, wier onbekendheid met de inrigting en de eischen van spoorwegvoertuigen niet alleen een scherp toezigt maar herhaaldelijk ook hunne verwisseling noodzakelijk maakte.

---

[1]) *Het is niet noodig voorgekomen deze bijlage te drukken.*

Werkplaatsen. Het voor de wagenmakerij bestemde gebouw werd in Junij 1877 in gebruik genomen, terwijl de daarin geplaatste werktuigen tot het bewerken van hout drie maanden later in werking werden gesteld. De werktuigen bestaan uit: een stoommachine met verticalen ketel van 12 pk. van de firma Gebr. STORCK te Hengelo; een bandzaag, een schaafbank en een boorbank van de firma PERIN PANHARD & C°. te Parijs; een cirkelzaag en een general-joiner van de firma APPLEBY BROTHERS te Londen.

In het gebouw voor smederij, draaijerij en stelwinkel worden thans de werktuigen opgesteld, bestaande uit: een stoommachine als de bovengenoemde, een draaibank voor het afdraaijen van locomotief-assen en wielen en een horizontale boor- en fraismachine van de firma Gebr. STORCK te Hengelo, drie gewone draaibanken, vier boorbanken, een schaafbank, twee schroefsnijbanken, een punch- en een knipmachine, acht ijzeren smidsvuren en een ventilator van de firma APPLEBY BROTHERS te Londen, en een bandzaag tot het zagen van metalen van de firma PERIN PANHARD & C°. te Parijs. Een draaibank tot het afdraaijen van wagenwielen, benevens nog een paar kleinere werktuigen zijn besteld en worden spoedig hier verwacht.

Electrische telegraaf. Het materieel voor den spoorwegtelegraaf is in den loop van het vorig jaar uit Nederland ontvangen en thans over de lijn Soerabaija-Pasoeroean opgesteld en in werking.

Een ambtenaar van de post- en telegraafdienst is, zooals reeds hooger vermeld werd, bij den dienst der staatsspoorwegen gedetacheerd.

Verdere benoodigdheden voor de exploitatie. Behalve de in het vorig verslag genoemde is nog een beweegbare kraan in den loop van 1877 in dienst gesteld, zoodat thans twee van die kranen, ieder met een ligtvermogen van 3000 Kg., in werking zijn; de eene is voor het lossen der uit Nederland gezonden goederen op het station te Soerabaija, de andere bij het opstellen en ineenklinken der ijzeren bruggen van zeer veel dienst geweest. Zij zijn bestemd om bij de goederenloodsen van den spoorweg te Soerabaija en te Pasoeroean te worden gebruikt.

Eene Amerikaansche weegbrug van HOWE, ingerigt tot het wegen van 30 000 Kg., is op het station te Soerabaija opgesteld en in werking.

Ook zijn op dat station ten behoeve der werkplaatsen en van de remise van rijtuigen twee rolwagens met verzonken spoor ingerigt.

Alle verdere kleine benoodigdheden en gereedschappen voor de uitrusting der lijn werden in den loop van het vorig en dit jaar uit Nederland ontvangen.

III. *Opening van het gedeelte Soerabaija-Pasoeroean voor de exploitatie.*

De opening van het gedeelte Soerabaija-Pasoeroean van dezen eersten staatsspoorweg op Java geschiedde den 16den Mei 1878 op plegtige wijze door den Gouverneur-Generaal in persoon, die zich bij deze gelegenheid met zijn gevolg en een aantal genoodigden met een feesttrein van Soerabaija naar Pasoeroean begaf. Voor de terugreis op den 19den Mei daaraanvolgende werd tevens van het berijdbare gedeelte Bangil-Sengon van den zijtak gebruik gemaakt, daar de Gouverneur-Generaal, van Malang komende, te Sengon in den spoortrein plaats nam.

Intusschen was den 17den Mei de spoorweg voor het verkeer van personen en goederen opengesteld, aanvankelijk met slechts twee treinen in elke rigting. Het personenverkeer was echter in de eerste tijden, misschien ook ten gevolge van de congresfeesten, die toen te Soerabaija plaats hadden, zoo groot, dat bedoelde twee treinen in elke rigting bleken niet voldoende te zijn en daarom al dadelijk met extratreinen moest worden gereden om alle reizigers te vervoeren.

Ook het goederenvervoer heeft een aanvang genomen, daar verschillende stukgoederen ter verzending werden aangebragt, terwijl reeds op den tweeden dag der exploitatie vee en paarden werden vervoerd.

Van 17 tot en met ultimo Mei 1878 is de opbrengst der exploitatie geweest: aan reizigers p. m. f 16 000 en aan goederen p. m. f 2200.

IV. *Het opnemen en ontwerpen van een spoorweg tot verbinding van Batavia met de vlakte van Bandong.*

Zooals in het vorig verslag bereids gezegd is, werd met het oog op de besliste voordeelen, die het tracé van Buitenzorg over Soekaboemi boven het tracé van Pondok-Tjina over Tjibaroessa aanbood, bij gouvernementsbesluit dd. 12 April 1877 n°. 10 bepaald dat, in afwachting van eene beslissing van de bevoegde magt omtrent het aanleggen van deze lijn, voortgegaan zoude worden met het verder opmaken van de ontwerpen voor de eerstgenoemde rigting. Dientengevolge werden op de 1ste, 2de en 4de sectie een hoofdopzigter, en op de 3de, waarin de tunnel bij Tjimenteng ligt, een adjunct-ingenieur geplaatst. Deze hielden zich in de eerste plaats bezig met het tracé op het terrein te herstellen, waartoe, aangezien reeds zeer vele piketten waren zoek geraakt, eene geheele nieuwe waterpassing noodig was. Daarbij werden door kleine verleggingen enz. nog vele verbeteringen in de détails van het tracé gebragt en werden juistheidsmetingen gedaan ten einde naauwkeurig de lengte van de bovengenoemde tunnel, alsmede het verschil in hoogte aan weêrszijden er van te bepalen; ook werd hare ligging een weinig gedraaid, zoodat de lengte minder werd. In de tweede plaats werden de noodige opnemingen gedaan voor het opmaken der grondkaarten, en deze laatste alsmede uitgebreidere lengteprofielen op grootere schaal geteekend. Eindelijk werden de noodige gegevens voor de projecten der kunstwerken verzameld, waarnaar deze op het hoofdbureau werden ontworpen. Met dezen arbeid is men thans zoover gevorderd dat gereed zijn:

op de 1ste sectie (loopende van Buitenzorg tot Parong Koedah) de grondkaarten, het lengteprofiel en de projecten der voornaamste kunstwerken in de adsistent-residentie Buitenzorg; terwijl de grondkaarten en het lengteprofiel van het resteerende gedeelte vermoedelijk in de volgende maand gereed komen;

op de 2de sectie (loopende van Parong Koedah tot Tjikasso) de grondkaarten, het lengteprofiel en de opnemingen voor alle, zoowel groote als kleine kunstwerken, waarvan er ook reeds verscheidene ontworpen zijn.

Van de 3de sectie (loopende van Tjikasso tot digt bij de rivier Tjisokkan) zal het gemakkelijke gedeelte, vallende in de zoogenaamde vlakte van Tjiandjoer, voorloopig niet onderhanden genomen worden; op dit gedeelte is dus ook nog niets voorbereid. Van het andere zijn de grondkaarten onderhanden en is het lengteprofiel voltooid; terwijl door gemetselde merkpalen op het terrein de ligging der tunnel zoowel in hoogte als in rigting, na naauwkeurige metingen, is aangegeven.

Van de 4de sectie (loopende van een punt even voor de rivier Tjisokkan gelegen tot Tjipadalarang) zal het gemakkelijke gedeelte tot aan de Tjitaroem voorloopig niet onderhanden genomen worden. Daar voorbij zijn de grondkaarten en het lengteprofiel gereed en de opnemingen voor de projecten van verscheidene kunstwerken in teekening gebragt.

Aan de 5de sectie (loopende van Tjipadalarang tot Tjitjalengka en geheel gelegen in de vlakte van Bandong) zal aanvankelijk nog niet begonnen worden.

Uit het bovenstaande volgt dat alles ruim voldoende is voorbereid om terstond met den aanleg te kunnen beginnen, wanneer daartoe magtiging wordt verleend.

V. *Het opnemen en ontwerpen van een spoorweg tot verbinding van de vlakte van Bandong met Tjilatjap.*

De opnemingen voor deze lijn zijn voortgezet, terwijl, zoo als aan het slot van het vorig verslag vermeld is, aanvankelijk zooveel mogelijk personeel geplaatst is in de lage streken tusschen Bandjar en Tjilatjap, ten einde voor het daar te verrigten werk van het drooge jaargetijde gebruik te kunnen maken. Dientengevolge is dan ook het terrein-

werk tot Sidoredjo geheel, en het verdere gedeeltelijk nog in het vorige jaar gereed gekomen. Dit laatste is echter nu ook voltooid, terwijl tevens de noodige opnemingen en peilingen te Tjilatjap zijn gedaan voor het stations-emplacement. Aangezien het terrein langs de Tjidonan, waar die eene diepte van 7 à 9 meters tot digt bij den oever heeft, zich bijzonder eigent voor het goederenstation, maar ver van het centrum der stad gelegen en dus niet voor personenstation geschikt is, heeft men voor de inrigtingen ten behoeve van het personen- en van het goederenvervoer dus twee afzonderlijke, door sporen en gewone rijwegen verbonden, emplacementen moeten aannemen.

In de algemeene rigting van het tracé, zoo als die vroeger is opgegeven, is eene nog al belangrijke wijziging gebragt. Aanvankelijk was het plan om tot aan den definitieven overgang der Tjitandoei bij Moeara Tjikawoeng steeds aan den regteroever dier rivier te blijven. Het is nu echter gebleken dat het voordeeliger is bij Indihiang de rivier te overschrijden en, over Tjiamis gaande, aan de linkerzijde te blijven tot digt bij Bandjar, omdat men dan het bijzonder moeijelijke en dure gedeelte Manondjaja-Bandjar vermijdt. Nadat de noodige opnemingen waren gedaan, werden, om de vergelijking gemakkelijker te maken, de beide tracé's op dezelfde kaart geteekend en van iedereen globaal lengteprofiel gemaakt; terwijl, nu de keus op het tracé Indihiang-Tjiamis-Bandjar is gevallen, dit op het terrein wordt uitgebakend en gewaterpast, en daarvan de voor het voor-ontwerp noodige bescheiden meer naauwkeurig worden opgemaakt. Door deze verandering zijn thans twee bruggen meer over de Tjitandoei noodig, aangezien het tracé voorbij Bandjar tot aan Moeara Tjikawoeng weder aan de regterzijde der Tjitandoei moet loopen. Het is nu ook vrij zeker bepaald dat de zijtak naar Garoet langs den regteroever der Tjimanok zal loopen, aangezien het terrein daar vermoedelijk minder bezwaren oplevert, en er dan geen brug over genoemde rivier in den zijtak noodig is.

De stand der opneming is thans als volgt:

De afdeelingen Tjitjalengka-Nagrah, Nagrah-Tjipantjar, en Tjipantjar-Melambong zijn voltooid.

De afdeeling Melambong-Tjiawi is voltooid op een klein gedeelte na in de vlakte van Tjiawi.

In de afdeeling Tjiawi-Manondjaja is op het gedeelte Tjiawi-Indihiang, dat trouwens door nagenoeg geheel vlak terrein loopt, nog niet gewerkt. Van laatstgenoemde plaats tot Manondjaja is, zoo als hierboven reeds gezegd is, een tracé gemaakt ter vergelijking met dat aan den linkeroever der Tjitandoei.

Van de afdeeling Manondjaja-Bandjar is eveneens een tracé ter vergelijking met het bovenbedoelde opgemaakt.

Het gedeelte van Bandjar tot Tjilatjap is voltooid.

Aan de opneming van den zijtak naar Garoet is in het laatst van April begonnen.

Nadat aan de rigting Indihiang-Tjiamis-Bandjar de voorkeur gegeven was boven die aan den regteroever der Tjitandoei, van Indihiang over Tasik Malaja en Manondjaja, is in Mei met de definitieve uitbakening en waterpassing begonnen.

VI. *Het opnemen en ontwerpen van een spoorweg tot verbinding van Solo met Soerabaija.*

Na de indiening van het voor-ontwerp dezer lijn bij missive dd. 12 Mei 1877 n°. 949 is hieraan niet meer gewerkt, in afwachting van eene nadere beslissing omtrent het aanleggen er van.

Uitgaven. De uitgaven in Indie hebben tot en met ultimo Mei 1878, voor zoover bekend, bedragen als volgt:

I. Directie en algemeene uitgaven voor den dienst		f 247 626,21
II. Lijn Soerabaija-Pasoeroean-Malang:		
a. algemeene uitgaven.	f 549 956,50	
Transporteeren	f 549 956,50	f 247 626,21
Per transport	f 549 956,50	f 247 626,21
b. aanleg 1ste sectie. .	2 069 743,41[5]	
c. idem 2de » . .	1 220 181,89[5]	
d. idem 3de » . .	1 705 119,56	
e. voorbereiding der exploitatie	266 537,20	
		5 811 538,57
III. Opneming van de lijn Batavia-Bandong-Tjitjalengka		196 379,48
IV. Opneming van de lijn Tjitjalengka-Tjilatjap		93 290,19
V. Opneming van de lijn Solo-Blitar-Soerabaija		750,50
		f 6 349 584,95

In navolging van het vorig verslag het aandeel in de algemeene kosten voor den dienst van de opneming der lijn Solo-Blitar-Soerabaija stellende op f 5000, en het daarna overblijvende gedeelte dier kosten over de drie andere lijnen naar reden van de direct voor elk afzonderlijk gedane uitgaven verdeelende, zoo verkrijgt men:

A. Voor de lijn Soerabaija-Pasoeroean-Malang:

I. Aandeel in de kosten der directie en in de algemeene uitgaven voor den dienst . . . . f	231 106
II. Uitgaven voor het aanleggen van de lijn	5 545 002
III. Uitgaven voor de voorbereiding der exploitatie.	266 537
Totaal uitgaven in Indie gedaan tot ultimo Mei 1878 . . . . f	6 042 645
Hierbij voegende:	
IV. Uitgaven nog in Indie te doen na ultimo Mei 1878, blijkens de hierbij overgelegde bijlage lit. E [1]) geraamd op	1 024 000
V. Waarde der uit Nederland geëischte goederen	2 415 140
VI. Kosten voor uitrusting en overtogt van uitgezonden personeel en andere bijkomende uitgaven in Nederland, overeenkomstig het vorig verslag te zamen	100 000
Derhalve kan het totaal der kosten van de lijn worden begroot op . . . . f	9 581 785

ongeveer overeenkomende met het in het vorig verslag opgegeven totaal.

B. Voor de lijn Batavia-Bandong-Tjitjalengka:

I. Aandeel in de kosten der directie en in de algemeene uitgaven voor den dienst . . . . f	7 810
VII. Kosten van de opneming	196 379
Totaal uitgaven tot ultimo Mei 1878 . . f	204 189

C. Voor de lijn Tjitjalengka-Tjilatjap:

I. Aandeel in de kosten der directie en in de algemeene uitgaven voor den dienst . . . . f	3 710
VIII. Kosten van de opneming	93 290
Totaal uitgaven tot ultimo Mei 1878 . . f	97 000

[1]) *Het is niet noodig voorgekomen deze bijlage te drukken.*

D. Voor de lijn Solo–Blitar–Soerabaija:

I. Aandeel in de kosten der directie en in de algemeene uitgaven voor den dienst	f	5 000
IX. Kosten van de opneming.		750
Totaal uitgaven tot ultimo Mei 1878 . .	f	5 750

Vooruitzigten. Met het oog op den tegenwoordigen stand van het werk en de plaats gehad hebbende aanvoeren der ijzerwerken voor de bruggen en het rollend materieel kan aangenomen worden dat het gedeelte Bangil-Sengon van den zijtak naar Malang, wanneer zich geene onverwachte bezwaren voordoen, in Augustus 1878 voor het verkeer zal kunnen worden opengesteld.

Moeijelijker is het nu reeds met zekerheid een tijdstip te bepalen voor het gereed komen van de geheele lijn, waarop voornamelijk de meerdere of mindere voorspoed bij het ineen stellen der ijzeren viaducten van invloed zal zijn. Blijken de daarvoor geleverde ijzerwerken bij de opstelling geheel naar eisch te zijn, dan is het zonder onvoorziene en belangrijke tegenspoeden waarschijnlijk dat, indien al niet vóór het einde van dit jaar, dan toch in de eerste maanden van 1879 Malang bereikt wordt, en dat alsdan kort daarna de geheele zijtak mede voor het publiek verkeer zal kunnen worden opengesteld.

Wat de opneming Tjitjalengka–Tjilatjap betreft, hoewel het terreinwerk tusschen Bandjar en Tjilatjap, vooral het laatste gedeelte van Sidoredjo af, langer heeft geduurd dan aanvankelijk verwacht werd, en ook het maken der twee tracé's van Indihiang naar Bandjar oponthoud heeft veroorzaakt, zoo zullen toch vermoedelijk wel, overeenkomstig de in het vorig verslag uitgesproken verwachting, de voor-ontwerpen voor deze lijn vóór het einde van dit jaar kunnen worden aangeboden.

Buitenzorg, 31 Mei 1878.

[5. 30.

BIJLAGE CC.

(Zie blz. 140 en 141 van het verslag.)

MAANDELIJKSCH OVERZIGT betreffende het verkeer op de particuliere spoorwegen: Samarang-Vorstenlanden en Batavia-Buitenzorg over 1877.

MAANDEN.	AANTAL REIZIGERS.						
	1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	Verminderd tarief (zoogenaamde 4de klasse).	Militairen.	Gevangenen.	TOTAAL.
1877.							
Januarij	581	2 516	34 464	34 846	1 054	426	73 887
Februarij	557	2 215	29 610	29 055	1 493	314	63 244
Maart	598	2 499	40 726	41 486	2 204	275	87 788
April	635	2 392	36 787	36 076	1 523	316	77 729
Mei	589	2 774	38 513	38 281	1 129	350	81 636
Junij	508	2 448	36 550	39 972	992	361	80 831
Julij	551	2 610	39 513	41 048	899	335	84 956
Augustus	684	3 382	43 797	42 665	1 102	426	92 056
September	682	2 344	37 582	39 551	988	291	81 438
October	577	2 471	37 936	42 595	1 106	280	84 965
November	491	2 496	33 620	34 989	1 003	381	72 980
December	573	2 481	33 784	37 726	799	322	75 685
Totalen over 1877	7 026	30 628	442 882	458 290	14 292	4 077	957 195
Id. » 1876	7 036	28 711	366 422	470 615	15 245	4 261	892 290
Januarij	1 047	9 016	41 681	»	2 142	129	54 015
Februarij	1 008	8 509	40 810	»	2 338	122	52 787
Maart	1 133	9 692	45 026	»	2 898	97	58 846
April	1 133	9 437	46 772	»	1 983	110	59 435
Mei	1 148	10 444	48 425	»	2 818	103	62 938
Junij	1 055	10 144	49 963	»	2 657	110	63 929
Julij	1 090	10 696	52 610	»	2 163	109	66 668
Augustus	1 113	10 950	54 764	»	1 955	174	68 956
September	1 284	10 631	51 013	»	2 461	158	65 547
October	1 244	11 292	58 897	»	1 944	138	73 515
November	1 358	10 931	54 706	»	1 963	98	69 056
December	1 455	11 070	56 373	»	2 080	139	71 117
Totalen over 1877	14 068	122 812	601 040	»	27 402	1 487	766 809
Id. » 1876	11 225	105 008	559 026	»	35 702	1 054	712 015

Bagage. — Kilo's.	Bestel-goederen. — Kilo's.	Koopmans- en dienst-goederen. — Kilo's.	Rijtuigen. — Aantal.	Paarden. — Stuks.	Vee. — Stuks.	OPBRENGST. — REIZIGERS-VERVOER. — 1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	Verminderd tarief.	Militairen.	Gevangenen.	TOTAAL.	Bagage.	Bestel-goederen.	Koopmans- en dienst-goederen.	Rijtuigen, paarden en vee.	Diversen.	TOTALE ONTVANGST.
SPOORWEG SAMARANG-VORSTENLANDEN.																		
8 096	8 721	8 777 372	23	63	104	f 2 693,80	f 7 159,95	f 27 324,60	f 3 614,41	f 1 158,66	f 451,28	f 42 402,70	f 234,95	f 1 482,93	f 87 749,60[5]	f 853,55	f 3 806,03	f 136 529,76[5]
5 670	9 047	6 682 329	17	74	132	2 810,10	6 052,10	23 943,90	2 991,57	1 540,36	307,66	37 645,69	153,52	1 462,40	50 330,43	611,32	3 741,61	93 944,97
10 858	10 026	8 764 572	26	69	225	3 000,45	6 976,25	33 012,16	4 400,58	1 827,40	277,84	49 494,68	313,16	1 515,99	62 819,70[5]	1 045,77	7 737,69	122 926,99[5]
9 963	9 215	8 212 494	14	101	284	3 247,70	6 600,75	29 907,68	3 777,57	1 398,31	345,84	45 277,85	290,16	1 423,20	69 212,88	907,75	3 598,10[5]	120 709,94[5]
9 082	9 037	9 718 453	40	267	261	3 223,75	7 552,35	30 192,56	3 972,14	1 160,31	391,12	46 492,23	243,59	1 463,79	87 863,27[5]	1 486,32	4 554,51[5]	142 103,72
10 690	8 935	10 567 879	38	276	218	2 917,20	6 895,10	28 486,84	4 143,66	948,43	369,99	43 761,22	319,46	1 487,70	114 263,55	1 863,53	4 611,59	166 307,05
7 049	9 459	16 786 586	28	273	293	2 746,35	7 349,30	30 369,76	4 235,11	917,30	366,57	45 984,39	206,26	1 526,09	240 633.05	1 825,85	13 607,26[5]	303 782,90[5]
8 224	10 883	18 317 408	63	362	231	3 850,85	11 304,80	36 604,86	4 386,17	1 073,72	519,90	57 740,30	229,78	1 721,62	282 586,56[5]	2 265,12	8 185,82[5]	352 729,21
9 674	10 558	20 561 517	46	91	316	3 690,25	6 849,90	29 772,26	4 062,89	1 013,98	262,42	45 651,70	279,06	1 628,13	285 018,10[5]	1 374,55	9 573,70[5]	343 525,25
8 311	10 453	18 394 814	34	158	187	2 953,60	6 976,95	29 495,06	4 403,24	1 001,76	335,30	45 165,91	212,89	1 650,83	221 158,90	1 325,18	13 210,42[5]	282 724,13[5]
13 380	11 355	13 746 568	33	109	84	2 471,10	6 865,65	26 649,70	3 630,16	1 087,82	330,42	41 034,85	422,99	1 667,43	138 033,27	1 035,90	5 704,14	187 898,58
6 841	11 491	12 685 071	29	118	140	3 185,70	7 170,05	26 833,68	3 942,50	889,84	323,90	42 345,67	176,65	1 759,37	98 533,95	962,07	4 884,55	148 662,26
107 838	119 180	153 215 063	391	1 961	2 475	f 36 790,85	f 87 753,15	f 352 593,06	f 47 560,00	f 14 017,89	f 4 282,24	f 542 997,19	f 3 082,47	f 18 789,48	f 1 738 203,28[5]	f 15 556,91	f 83 215,45	f 2 401 844,78[5]
136 988	120 812	146 735 364	361	1 651	2 185	36 883,05	82 466,55	291 795,34	47 847,89	15 896,05	4 589,07	479 477,95	3 888,78	16 026,73	1 824 601,35[5]	13 243,88	65 375,00	2 402 613,69[5]
SPOORWEG BATAVIA-BUITENZORG.																		
9 194	10 494	4 208 064	28	95	28	f 1 110,85	f 5 719,75	f 17 188,23	»	f 425,90	f 95,06	f 24 539,79	f 364,43	f 581,01	f 16 988,96	f 610,90	f 1 698,30	f 44 783,39
11 186	9 115	3 644 111	33	96	11	1 085,70	5 588,50	17 093,56	»	383,42	89,55	24 240,73	442,31	519,06	13 459,38	625,30	1 487,07	40 773,85
16 199	9 444	7 345 470	40	140	22	1 646,40	6 438,15	18 645,35	»	484,07	71,97	27 285,94	631,42	563,44	19 730,92	834,50	1 666,83	50 713,05
11 091	9 150	3 670 934	41	149	27	1 933,00	6 644,50	18 581,43	»	379,99	79,77	27 618,69	402,19	542,36	14 058,50	807,40	1 918,06	45 347,20
12 707	9 854	3 934 497	42	143	33	1 776,05	7 591,40	20 296,82	»	521,45	73,87	30 259,59	481,79	589,28	15 150,46	878,90	2 344,00	49 704,02
14 885	9 647	4 562 096	52	172	22	1 695,05	7 400,90	20 876,13	»	458,75	72,71	30 503,54	470,78	559,28	10 279,17	1 070,50	1 973,30	50 856,57
11 915	9 744	3 888 780	47	146	65	1 566,45	7 630,05	22 022,25	»	347,02	61,69	31 627,46	429,61	583,17	18 184,41	952,90	2 317,61	54 095,16
11 370	9 981	3 691 257	39	115	41	1 437,40	6 984,70	22 613,27	»	361,65	108,75	31 505,77	447,64	594,14	16 727,46	729,20	1 842,13	51 846,34
11 228	10 560	3 479 629	31	90	15	1 631,95	7 213,80	20 963,84	»	459,80	79,80	30 349,19	448,48	598,14	15 155,24	608,10	2 141,67	49 300,82
11 629	11 457	3 431 241	38	128	38	1 681,80	7 157,10	22 986,47	»	355,45	79,50	32 260,32	469,55	631,60	14 602,35	766,30	1 880,92	50 611,04
12 447	13 552	4 026 498	54	140	35	2 393,45	7 832,20	21 244,51	»	391,93	50,67	31 912,76	459,62	711,52	16 394,56	960,50	2 155,41	52 594,37
10 936	11 455	6 463 839	59	169	53	2 038,30	7 538,70	22 101,30	»	394,52	80,38	32 153,20	393,10	664,61	16 385,41	1 163,30	1 954,91	52 714,53
144 787	124 453	52 346 416	504	1 583	390	f 19 996,40	f 83 739,75	f 244 613,16	»	f 4 963,95	f 943,72	f 354 256,98	f 5 440,92	f 7 137,61	f 193 116,82	f 10 007,80	f 23 380,21	f 593 340,34
145 582	115 467	50 129 708	442	1 385	519	18 658,55	74 204,85	234 907,19	»	6 081,51	771,65	334 623,75	6 088,10	6 605,32	174 072,06	9 052,30	20 074,45	550 515,98

[5. 31.]

BIJLAGE **DD.**

(Zie blz. 142 van het verslag.)

OPGAVEN betreffende de bij het eind van 1877 in Nederlandsch Indie aanwezige stoomketels in gebruik bij particulieren. [1])

GEWESTEN.	Aantal stoomketels.	Verwarmende oppervlakte (in □ meters).
Bantam	2	55,00
Batavia	39	1 074,73
Krawang.	38	918,90
Cheribon	106	4 729,35
Tagal	77	3 431,00
Pekalongan	25	1 593,00
Samarang	74	3 638,25
Japara.	74	2 935,50
Rembang.	12	398,28
Soerabaija	203	7 740,50
Pasoeroean	119	4 477,06
Probolinggo. . . .	90	3 578,62
Bezoeki	25	1 287,00
Banjoemas	7	351,00
Djokjokarta	56	2 494,20
Soerakarta	61	2 812,20
Madioen	16	803,50
Kediri.	32	1 267,40
Madura	3	106,10
Sumatra's Westkust.	4	34,40
Palembang	1	30,00
Celebes	4	53,50
Amboina	2	20,85
Timor.	1	4,00
	a) 1 071	43 834,34
Aan boord van particuliere stoomschepen.	*b*) 119	7 051,28
TOTAAL . .	*c*) 1 190	50 885,62

VERDERE BIJZONDERHEDEN.

a) De bestemming dezer stoomketels was als volgt:

	Aantal stoomketels.
Opgesteld in suikerfabrieken	896
„ „ werkplaatsen en ateliers.	39
„ „ houtzagerijen	20
„ „ rijstpelmolens.	12
„ „ ijsfabrieken	22
„ „ arakstokerijen	9
„ „ broodbakkerijen	4
„ „ indigofabrieken	3
„ „ koffijondernemingen	3
„ „ eene olieperserij.	1
„ „ „ steenbakkerij.	1
„ „ „ boekdrukkerij	1
„ „ „ fabriek voor de bereiding van kapas . . .	1
„ „ „ chemicalienfabriek	1
„ „ „ kalkbranderij	1
„ ten dienste eener mijnontginning	1
bestemd voor centrifugaal-pompen	27
„ „ locomotieven.	29
Totaal	1071

b) De particuliere stoomvaartuigen, waarin de bedoelde 119 ketels waren geplaatst, waren luidens de uitgereikte acten van vergunning bestemd voor de volgende diensten:

	Aantal stoomketels.
voor den stoompaketvaartdienst der Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij	75
tot het vervoeren van reizigers en goederen in den Indischen Archipel.	13
voor de gemeenschap tusschen den wal en de reede van Batavia	4
„ „ vaart tusschen Batavia en het eiland Lagoendi . . .	1
„ „ „ „ Krawang (Moeara Gembong) en Batavia	1
„ „ gemeenschap tusschen de reede van Batavia en het eiland Amsterdam	1
„ transporten ten dienste der Billiton-maatschappij	4
tot verschillende doeleinden in gebruik (stoomsloepen en stoombarkassen)	8
voor de gemeenschap tusschen den wal en de reede van Samarang	4
„ „ vaart tusschen Grissee, Soerabaija en Madura . . .	2
„ het slepen van vaartuigen in den Indischen Archipel . .	3
„ de gemeenschap tusschen den wal en de reede van Padang	2
dienstdoende op de rivieren van Palembang	1
Totaal	119

c) Het verschil met de in 't verslag gedane opgaaf van 852 acten is een gevolg van de omstandigheid dat dikwijls bij éene acte vergunning wordt verleend tot het bezigen van meer dan één ketel.

1) Omtrent de stoomketels, voor 's lands dienst in gebruik, als niet vallende onder de toepassing van het reglement van toezigt (*Indisch Staatsblad* 1873 nº. 218) zijn ditmaal door de ambtenaren van het stoomwezen geene opgaven verstrekt.

[5. 32.]

BIJLAGE **EE**.

(Zie blz. 145 van het verslag.)

GOUVERNEMENTS POST- EN TELEGRAAFDIENST.

A. STATISTIEK VAN DEN POSTDIENST OVER DE JAREN 1875, 1876 en 1877.

1°. BINNENLANDSCH POSTVERKEER. *)

JAREN.	AANTAL BRIEVEN.			AANTAL DRUKWERKEN.		Aantal monsters en stalen van koopwaren.	Aantal papieren en bescheiden (papiers d'affaires). a)	Aantal aangeteekende stukken (onder de vorenstaande begrepen).		
	Port-betalende brieven.		Dienst-brieven.	Dagbladen.	Andere drukwerken.			Gewone brieven.	Dienst-brieven.	Ontvang-bewijzen. b)
	Gefrankeerd.	Onge-frankeerd.								
1875 . . .	1 627 069	460 076	755 836	?	?	?	—	?	?	—
	2 087 145							93 216		
1876 . . .	1 911 812	296 392	715 709 d)	1 705 389	77 364	9 315	—	76 106	28 477	—
	2 208 204 c)			1 782 753				104 583 e)		
1877 . . .	2 046 592	274 355	729 337	1 605 090	159 138	13 161	269	107 120	26 311	?
	2 320 947			1 764 228				133 431		

*) Met 1°. Januarij 1874 werd het stelsel der begunstigde frankeering ingevoerd. Sedert dien datum bedraagt het *briefport:* voor een gefrankeerden brief 10 cent per 15 grammen, terwijl ongefrankeerde brieven of pakketten met 10 cent boven het gewone port worden belast. De van openbare ambtenaren of autoriteiten afkomstige niet-portvrije dienstbrieven zijn, wanneer zij ongefrankeerd verzonden worden, niet aan deze extra-betaling onderworpen. Het port der *monsters of stalen van koopwaren* werd met den voormelden datum verlaagd tot 10 cent per 50 grammen. Ook het port der *drukwerken* werd te gelijkertijd gewijzigd, doch met 1°. Januarij 1876 op nieuw verlaagd en wel voor de dag- en weekbladen tot 1 cent per 25 grammen, en voor de overige drukwerken tot 2 cent per 20 grammen. Met 1°. April 1874 werden de *briefkaarten* ingevoerd. Van hare verzending per post wordt geen statistiek gehouden; het debiet wordt hierachter (op blz. 4) vermeld.

a) De papieren en bescheiden („ papiers d'affaires") zijn vermoedelijk in het binnenlandsch verkeer toegelaten sedert 1°. Mei 1877 (datum waarop deze categorie ter verzending in het buitenlandsch verkeer algemeen werd toegestaan). Tegen welk verlaagd port de verzending geschiedt, is bij het Departement van Kolonien niet gebleken, waarschijnlijk tegen het port der gewone drukwerken (2 cent per 20 grammen).

b) De berigten van ontvangst voor aangeteekende stukken zijn vermoedelijk eveneens op den voormelden datum van 1°. Mei 1877 in het binnenlandsch verkeer ingevoerd, tegen een port van 5 cent boven het vaste regt van 10 cent verschuldigd voor het aangeteekende stuk zelve.

c) Verbeterd cijfer. 't Vorige Koloniaal Verslag gaf (op blz. 156) een totaal van 2 185 497 port-betalende brieven.

d) Aanvankelijk was ten onregte opgegeven 715 506.

e) Alsvoren 103 904.

2°. BUITENLANDSCH

JAREN.	AARD DER VERZENDINGEN.	Brievenmalen met de *Nederlandsche* postadministratie.					
		Via *Brindisi*, *Marseille*, *Triëst* en *Napels*. *b*)			Per „*zeepost*", d. i. met stoomschepen regtstreeks tusschen Indie en Nederland den dienst verrigtende. *c*)		
		Ontvangen.	Verzonden.	Te zamen.	Ontvangen.	Verzonden.	Te zamen.
							A. *Brieven*
1875 . . .	Gefrankeerd	?	?	122 926	?	?	?
	Ongefrankeerd	?	?	67 001	?	?	?
	Te zamen. .	?	?	189 927	?	?	121 295
1876 . . .	Gefrankeerd	?	?	160 021	79 962	54 975	134 937
	Ongefrankeerd	?	?	29 743	5 162	6 466	11 628
	Te zamen. .	?	?	189 764	85 124	61 441	146 565 *e*)
1877 . . .	Gefrankeerd	92 405	120 983	213 388	57 855	33 723	91 578
	Ongefrankeerd	5 605	2 476	8 081	2 740	3 892	6 632
	Te zamen. .	98 010	123 459	221 469	60 595	37 615	98 210
				B. *Drukwerken*, *monsters en stalen van koopwaren*			
1875 . . .	Drukwerken (stuks) . . .	?	?	604 922	?	?	34 626
	Monsters enz. (id.) . . .	?	?	?	?	?	?
1876 . . .	Drukwerken (stuks) . . .	?	?	480 976	48 945	5 912	54 857 *f*)
	Monsters enz. (id.) . . .	?	?	?	3 038	194	3 232
1877 . . .	Drukwerken	17 835 kilog.	4 730 kilog.	22 565 kilog.	15 817 kilog.	903 kilog.	16 720 kilog.
	Monsters enz.	2 064 stuks	2 000 stuks	4 064 stuks	981 stuks	55 stuks	1 036 stuks
	Papieren en bescheiden *k*) .	—	14 »	14 »	—	—	—
			C. *Aangeteekende brieven en verdere aangeteekende stukken* (reeds in de beide				
1875 . . .	Aangeteekende stukken . .	? *q*)	? *q*)	? *q*)	604	458	1 062
1876 . . .	Aangeteekende stukken . .	? *s*)	? *s*)	? *s*)	815	702	1 517
1877 . . .	Aangeteekende stukken . .	1 419	3 245	4 664	762	469	1 231
	Ontvangbewijzen *r*) . . .	39	54	93	—	—	—

a) Van de in het buitenlandsch verkeer verzonden en ontvangen *briefkaarten* is geen aanteekening gehouden. Met ingang van 1 Mei 1876 werd de verzending van briefkaarten tegen een port van 15 cent naar Nederland toegestaan, en met 1 Mei 1877 tegen een port van $12\frac{1}{2}$ cent zoowel naar Nederland als naar de overige landen der Algemeene Postvereeniging (behalve naar de Straits-Settlements en Portugeesch-Timor, waarvoor het port, in Julij 1877, werd vastgesteld op $7\frac{1}{2}$ cent).

b) De verzendingen via Triëst zijn in het laatste kwartaal van 1877 gestaakt. De dienstregeling betreffende de Napels-mail trad hier te lande in October en in Indie in December 1875 in werking. Vermoedelijk zijn de gedurende 1875 en 1876 langs den weg van Napels verzonden brieven enz. onder de verzendingen per „zeepost" gebragt.

c) Zie het slot der vorige noot. Onder de cijfers van 1875 en 1876 zijn (daarenboven) ook begrepen de verzendingen regtstreeks over zee van en naar andere landen (bekend onder den naam van „zeebrieven", en bedoeld bij Indisch Staatsblad 1871 n°. 155).

d) Over 1875 en 1876 wordt bedoeld de regtstreeksche correspondentie tusschen Singapore en de postkantoren te Samarang, Soerabaija, Riouw, Makasser en Batavia. Over 1877 hebben de cijfers betrekking op de verzendingen tusschen Indie en de Straits-Settlements, Hongkong, Bombay, Alexandrie, Portugeesch-Timor en Australie, en de uitwisselingen met den Franschen mailagent.

e) Dit cijfer is ontleend aan het „Verslag omtrent den gouvernements post- en telegraafdienst in Nederlandsch-Indie over het jaar 1876." Het vorige Koloniaal Verslag (zie blz. 156) gaf een totaal aan van 145 381.

f) Als boven 87 256.

g) Als boven 9186.

h) Deze cijfers zijn aan dezelfde bron ontleend. Echter geeft de optelling der cijfers, in de vorige kolommen voorkomende, een totaal aan van 431 057 brieven, dus 1927 stuks minder. Dit verschil is niet kunnen worden opgehelderd. Het vorige Koloniaal Verslag gaf een totaal van 431 587 brieven, waarvan 218 377 ontvangen in Indie en 213 210 van dáár verzonden: tegenover de tegenwoordige eindcijfers alzoo minder 1352 + 45 = 1397 brieven.

i) Van de per Nederlandsche en per vreemde brievenmalen over 1875 en 1876 verzonden monsters zijn — behalve wat, over 1876, de verzendingen per „zeepost" en die met Singapore betreft — geen volledige aanteekeningen gehouden. De verzending van papieren en bescheiden („papiers

POSTVERKEER. *a)*

Brievenmalen met de *Fransche*, *Britsche* en *Italiaansche* postadministratien.			Brievenmalen met — of verzendingen van en naar — landen buiten Europa. *d)*			TOTAAL.		
Ontvangen.	Verzonden.	Te zamen.	Ontvangen.	Verzonden.	Te zamen.	Ontvangen in Indie.	Verzonden uit Indie.	Te zamen.
(Aantal).								
? ?	? ?	? ?	? ?	? ?	? ?	? ?	? ?	? ?
?	?	95 921	?	?	9 543	212 162	204 524	416 686
? ?	? ?	? ?	214 3 930	3 089 186	3 303 4 116	? ?	? ?	? ?
?	?	87 309 *f)*	4 144	3 275	7 419 *g)*	219 729 *h)*	213 255 *h)*	432 984 *h)*
44 578 2 012	57 950 2 341	102 528 4 353	34 829 1 849	36 141 738	70 970 2 587	229 667 12 206	248 797 9 447	478 464 21 653
46 590	60 291	106 881	36 678	36 879	73 557	241 873	258 244	500 117
en *papieren en bescheiden* („papiers d'affaires"). *i)*								
? ?	? ?	159 028 ?	? ?	? ?	3 234 ?	633 046 ?	168 764 ?	801 810 ?
? ?	? ?	143 123 *m)* ?	2 669 7	742 —	3 411 *n)* 7	525 993 *o)* ?	156 374 *o)* ?	682 367 *o)* ?
5 165 kilog. 1 474 stuks —	1 609 kilog. 1 285 stuks 14 »	6 774 kilog. 2 759 stuks 14 »	1 394 kilog. 155 stuks —	1 331 kilog. 293 stuks 12 »	2 725 kilog. 448 stuks 12 »	40 211 kilog. 4 674 stuks —	8 573 kilog. 3 633 stuks 40 »	48 784 kilog. 8 307 stuks 40 »
bovenstaande opgaven begrepen), benevens *ontvangbewijzen voor aangeteekende stukken. p)*								
? *q)*	? *q)*	? *q)*	? *q)*	? *q)*	? *q)*	2 035	2 666	4 701
? *s)*	? *s)*	? *s)*	49	17	66	3 799	5 317	9 116
800 —	1 518 —	2 318 —	586 1	830 1	1 416 2	3 567 40	6 062 55	9 629 95

d'affaires") kan eerst gerekend worden te zijn aangevangen met 1°. Mei 1877 (datum van opneming van Nederlandsch Indie in de Algemeene Post-vereeniging). De op 1 Januarij 1877 in werking getreden — doch reeds op 1 Mei 1877 vervallen — postverdragen met de Straits Settlements en Hongkong stonden evenwel de verzending van deze categorie van voorwerpen ook over de eerste vier maanden van 1877 toe.

k) In 1875 en 1876 nog niet toegelaten, zie de vorige noot.

l) Dit cijfer is aan het, reeds in de noot *e* bedoelde, verslag van den hoofdinspecteur, chef van den post- en telegraafdienst, ontleend. Het vorige Koloniaal Verslag gaf (op blz. 156) een totaal aan van 53 202 stuks drukwerken.

m) Als boven 143 122 drukwerken.

n) Als boven 3453 drukwerken.

o) Als boven, respectievelijk: 524 275 (of 1718 minder) ontvangen, 156 478 (of 104 meer) verzonden, en 680 753 (of 1614 minder) te zamen.

p) Berigten van ontvangst wegens aangeteekende stukken (tegen een vooruitbetaald port van 5 cent) werden eerst ingevoerd met 1 Mei 1877, met welken datum tevens het vaste regt voor de aangeteekende stukken — dat met 1 Mei 1876 reeds van 50 op 25 cent gebragt was — nader verlaagd werd tot 10 cent: het bedrag dat in den binnenlandschen dienst geheven wordt.

q) Van de per Nederlandsche en per vreemde brievenmalen (behalve met de „zeepost") ontvangen en verzonden aangeteekende stukken is, over 1875, geen afzonderlijke aanteekening gehouden: alleen blijkt dat op die wijze 1431 brieven ontvangen zijn, waarvan 776 met de Engelsche en 655 met de Fransche mailbooten, en dat 2208 aangeteekend uit Indie verzonden werden, waarvan 826 met de Engelsche en 1382 met de Fransche mailbooten, in 't geheel dus 3639 stuks.

r) In 1875 en 1876 nog niet toegelaten, zie de noot *p*.

s) Alleen van de per zeepost en van de met Singapore uitgewisselde aangeteekende stukken is afzonderlijke aanteekening gehouden. Uit de eindtotalen volgt echter dat met de overige brievenmalen in Indie ontvangen zijn 2935 en uit Indie verzonden werden 4598, te zamen dus 7533 aangeteekende brieven, enz.

3°. POSTWISSELS.

	1875.		1876. *)		1877.	
	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.
a. BINNENLANDSCH VERKEER.	67 633	f 4 270 814,25	75 153	f 4 556 075,46	81 944	f 5 000 677,58
b. BUITENLANDSCH VERKEER.						
Naar Nederland overgemaakt	13 140	f 1 153 522,00	12 421	f 945 669,22^{5}	?	f 960 477,75
» andere landen in Europa overgemaakt	—	—	107	*a)* 7 426,14^{5}	?	*c)* 31 170,60
Totaal uit Indie verzonden . .	13 140	f 1 153 522,00	12 528	f 953 095,37	?	f 991 648,35
Uit Nederland verzonden	612	f 34 106,00	724	f 44 732,67^{5}	?	f 41 683,62^{5}
» andere landen in Europa verzonden.	—	—	55	*b)* 1 777,64	?	*d)* 4 441,66
Totaal naar Indie overgemaakt . .	612	f 34 106,00	779	f 46 510,31^{5}	?	f 46 125,28^{5}
Totaal buitenlandsch verkeer . .	13 752	f 1 187628,00	13 307	f 999 605,68^{5}	?	f 1 037 773,63^{5}

*) De cijfers over 1876 zijn verbeterd.

a) Hiervan f 6 025,14^{5} naar Duitschland, f 744 naar Zwitserland en f 657 naar Belgie.

b) „ 732,38 uit „ 109,51 uit „ „ 935,75 uit „

c) Hiervan f 21 425,18 naar Duitschland, f 4 739,86 naar Zwitserland, f 2 965,50 naar Belgie, f 590,50 naar Italie, f 849,56 naar Engeland en f 600 naar Luxemburg.

d) Hiervan f 2 969,87 uit Duitschland, f 277,86 uit Zwitserland, f 1 087,68 uit Belgie, f 11,95 uit Engeland en f 94,30 uit Luxemburg.

4°. BRIEFKAARTEN.

In 1875 uitgegeven *enkele* briefkaarten (à 5 cent) 219 961 (geldsw. f 10 998,05) en *dubbele* (à 10 cent) 8 926 (geldsw. f 892,60).
» 1876 » id. » 254 308 (» 12 715,40) » » » 15 627 (» 1 562,70).
» 1877 » id. » 265 177 (» 13 258,85) » » » ? (» ?).

Te zamen in 1875 . . . . . . 228 887 stuks, geldswaarde f 11 890,65.
» » 1876 . . . . . . 269 935 » » 14 278,10.
» » 1877 . . . . . . ? » » ?

B. STATISTIEK VAN DEN TELEGRAAFDIENST over de jaren 1875, 1876 en 1877. *a)*

VERDEELING DER TELEGRAMMEN.	1875. Aantal.	1875. Opbrengst.	1876. Aantal.	1876. Opbrengst.	1877. *b)* Aantal.	1877. *b)* Opbrengst.
Binnenlandsche bijzondere telegrammen. *Java*	270 904	f 386 929	275 775	f 398 132	*c)*	*c)*
Sumatra	15 239	29 382	13 468	22 553	*c)*	*c)*
Te zamen	286 143	f 416 311	289 243	f 420 685	298 274	f 443 388
(Tot berigten van 20 woorden herleid)	(343 937)	. . . . .	(348 812)	. . . . .	(358 070)	. . . . .
Buitenlandsche telegrammen. Verzonden	6 770	f 18 107 (Verzonden en Ontvangen)	8 067	f 22 771 (Verzonden en Ontvangen)	12 444	*c)* (Verzonden en Ontvangen)
Ontvangen	6 669		8 800		12 613	
Doorgezonden	6 487	27 840	6 790	19 800	15 118	*c)*
Te zamen	19 926	*d)* f 45 947	23 657	*d)* f 42 571	40 175	*d)* f 61 547
(Tot berigten van 20 woorden herleid)	(28 145)	. . . . .	(23 815)	. . . . .	(40 404)	. . . .
Binnen- en *buitenlandsch* verkeer, te zamen	306 069	f 462 258	312 900	f 463 256	338 449	f 504 935
(Herleid tot berigten van 20 woorden).	(372 082)	. . . . .	(372 627)	. . . . .	(398 474)	. . . . .
Binnenlandsche *regeringstelegrammen* (voor memorie). *Java*	17 555	f 57 014	20 951	f 71 161	*c)*	*c)*
Sumatra	3 598	12 396	2 369	7 354	*c)*	*c)*
Te zamen	21 153	f 69 410	23 320	f 78 515	21 873	f 71 056
(Tot berigten van 20 woorden herleid)	(43 597)	. . . . .	(49 762)	. . . . .	(44 544)	. . . . .
Totaal-generaal. *Java e)*	308 057	*f)*	320 101	*f)*	*c)*	*f)*
Sumatra	19 165	*f)*	16 119	*f)*	*c)*	*f)*
Te zamen	327 222	*f)*	336 220	*f)*	360 322	*f)*
(Tot berigten van 20 woorden herleid)	(415 679)	. . . . .	(422 389)	. . . . .	(443 018)	. . . . .

a) In deze statistiek zijn niet begrepen de *dienst*telegrammen (zoogenaamde „dienst- en post-nota's"). Hun aantal bedroeg:
over 1875 voor Java 11 445 en voor Sumatra 1 626, te zamen 13 071 telegrammen;
en „ 1876 „ „ 10 540 „ „ „ 2 540, „ „ 13 080 „
Verder zijn afgegeven:
in 1875 op Java 2578 en op Sumatra 112, of te zamen 2690 *afschriften* van telegrammen;
„ 1876 „ „ 3141 „ „ „ 97, „ „ „ 3238 „ „ „
Over 1877 kunnen dergelijke opgaven vooralsnog hier te lande niet geleverd worden.

b) Sommige cijfers over 1877 zijn nog van voorloopigen aard en zullen vermoedelijk later blijken nog eenige verandering te behoeven.

c) Vooralsnog hier te lande niet gesplitst op te geven. (Verg. de voorgaande noot.)

d) Hier is alleen uitgetrokken het aandeel dat de Nederlandsch-Indische telegraafadministratie in de opbrengst had. Deze netto-opbrengst kan alsvolgt verdeeld worden:
over 1875 voor Java f 45 518 en voor Sumatra f 429;
„ 1876 „ „ f 42 197 „ „ „ f 374.
(Over 1877 kan eene dergelijke splitsing vooralsnog hier te lande niet gegeven worden.)

e) Onder de hier opgegeven totaal-cijfers van Java zijn de doorgezonden buitenlandsche telegrammen begrepen.

f) De opbrengst wordt hier oningevuld gelaten, als voor een gedeelte (ter zake van de binnenlandsche regeringstelegrammen) fictief.

De *binnenlandsche* bijzondere telegrammen kunnen, naar de *behandelde onderwerpen*, als volgt verdeeld worden:

Oorsprong der telegrammen.	Omschrijving der telegrammen.	1875. Aantal.	1875. Totaal.	1876. Aantal.	1876. Totaal.	1877. Aantal.	1877. Totaal.
Java	Handels- en scheepvaart-telegrammen	94 622		97 605			
	Dagblad-telegr. . .	1 637	270 904	1 480	275 775		*g*)
	Telegr. van gemengden aard	174 645		176 690			
Sumatra	Handels- en scheepvaart-telegrammen	6 319		5 672			
	Dagblad-telegr. . .	16	15 239	1	13 468		*g*)
	Telegr. van gemengden aard	8 904		7 795			
Java en Sumatra te zamen . . .	Handels- en scheepvaart-telegrammen	100 941		103 277		118 424	
	Dagblad-telegr. . .	1 653	286 143	1 481	289 243	777	298 274
	Telegr. van gemengden aard	183 549		184 485		179 073	

De *buitenlandsche* telegrammen kunnen verdeeld worden als volgt:

OMSCHRIJVING DER TELEGRAMMEN.	1875. Aantal.	1875. Totaal.	1876. Aantal.	1876. Totaal.	1877. Aantal.	1877. Totaal.
Verzonden:						
Van Java naar Singapore en verder	6 334		7 650		*g*)	
» Sumatra » » » »	155	6 770	117	8 067	*g*)	12 444
» Java » Australie » »	281		300		*g*)	
» Sumatra » » » »	—		—		*g*)	
Ontvangen:						
Op Java van Singapore en verder	6 250		8 367		*g*)	
» Sumatra » » » »	173	6 669	165	8 800	*g*)	12 613
» Java » Australie » »	246		268		*g*)	
» Sumatra » » » »	—		—		*g*)	
Doorgezonden:						
Van Singapore naar Australie . . .	3 249	6 487	3 425	6 790	*g*)	15 118
» Australie » Singapore . . .	3 238		3 365		*g*)	
Te zamen:						
Java *h*)	19 598	19 926	23 375	23 657	*g*)	40 175
Sumatra	328		282		*g*)	

g) Vooralsnog hier te lande niet gesplitst op te geven. (Verg. overigens noot *b* op blz. 5.)

h) r deze totaal-cijfers van Java zijn de doorgezonden buitenlandsche telegrammen begrepen.

[5. 33.]

BIJLAGE **FF**.

(Zie blz. 152 van het verslag.)

ALGEMEEN OVERZIGT van de opbrengst enz. der in Nederland verkochte Oost-Indische gouvernementsproducten (daaronder ook het door de Billiton-maatschappij als pachtschat geleverde Billiton-tin) over het jaar 1877.

PRODUCTEN.	IN VEILING VERKOCHTE HOEVEELHEDEN.			TOTALE OPBRENGST.		
	Bruto gewigt bij afscheep. (*a*)	Bruto gewigt hier te lande.	Uitgeleverd netto gewigt.	Veilingsprijs met bijberekening van de door de koopers te vergoeden 1 pct. veilingskosten (*c*), doch na aftrekking van het rabat voor contante betaling (1½ pct. voor koffij en tin en 1 pct. voor kina).	Onkosten.	Zuiver bedrag.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Koffij	901 063^{39} pikols.	55 328 048 kilogr.	53 709 097^{50} kilogrammen.	f 57 630 936,88	f 5 334 977,47^{5}	f 52 295 959,40^{5}
Banka-tin	70 028^{86} »	4 282 010 »	4 282 010 kilogrammen.	3 560 028,16^{5}	195 482,28	3 364 545,88^{5}
Billiton-tin	1 884^{62} »	115 972 »	115 972 kilogrammen.	89 461,89	4 908,10^{5}	84 553,78^{5}
Kinabast	(*b*) 43 841^{74} netto kilogrammen.	45 407 »	41 556^{35} kilogrammen.	183 374,81	15 805,41	167 569,40
Kinapoeder	783^{03} netto kilogrammen.	908 »	772^{85} kilogrammen.	1 010,71	137,72^{5}	872,98^{5}
Totalen . . .	972 976^{87} pikols en 44 624^{82} netto kilogrammen.	59 772 345 kilogr.	58 149 408^{70} kilogrammen.	f 61 464 812,45^{5}	(*d*) f 5 551 310,99^{5}	(*e*) f 55 913 501,46

(*a*) Voor kinabast en kinapoeder is het *netto* afscheepgewigt opgegeven.

(*b*) Behalve de hierbedoelde in veiling verkochte hoeveelheid is aan het Departement van Oorlog hier te lande ten behoeve van 's Rijks magazijn van geneesmiddelen (tegen de in de veiling voor dezelfde soorten behaalde middenprijzen) verstrekt eene hoeveelheid bast, waarvan het netto gewigt bedroeg: bij afscheep 664^{53} kilogrammen en bij aflevering hier te lande 643^{50} kilogrammen. Daarvoor is ontvangen f 2857,14.

(*c*) De vergoeding bedroeg:

voor koffij	f	579 125,22
„ Banka-tin . . .		35 776,22
„ Billiton-tin . .		899,11
„ kinabast . . .		1 814,09
„ kinapoeder . .		10,01
	f	617 624,65

(*d*) De onkosten lieten zich splitsen als volgt:

Onkosten in Indie (voornamelijk kosten van afscheep).	f	222 919,37
Zee-assurantie.		385 522,41
Vracht van Java naar Nederland		2 301 154,53^{5}
Premien aan de gezagvoerders (maximum f 1 per last; voor tin f 0,25 per last)		20 121,52
Sluisgeld.		94,00
Courtage voor verkoop (1 pct. voor koffij, ½ pct. voor tin en 1½ pct. voor kina) . . .		600 229,66^{5}
Registratie en opcenten		421 150,00
Belooning voor wetenschappelijke bemoeijingen (alleen voor het kinaproduct) 1 pct. . .		1 824,09
Kosten van opslag, brandassurantie, afleveren; veilingskosten, kassiersloon enz. . . .		387 246,60^{5}
Commissie (2 pct. voor koffij en kina, 1½ pct. voor tin)		1 211 048,80
Te zamen als boven . .	f	5 551 310,99^{5}

GEMIDDELDE OPBRENGST, berekend over de afgescheepte hoeveelheid (zie kolom 2).				GEMIDDELDE OPBRENGST, berekend over de verkochte netto hoeveelheid (zie kolom 4).							
Maatstaf.	Onzuiver bedrag.	Onkosten.	Zuiver bedrag.	Maatstaf.	Onzuiver bedrag.	Onkosten.	Zuiver bedrag.	Gemiddelde veilingsprijs.	Aantal netto kilogrammen die elke afgescheepte pikol gemiddeld heeft uitgeleverd. (Zie de kolommen 2 en 4.)	Percentsgewijze berekening der spillage naar rede van 61^{75} kilogram per pikol. (*g*)	De afgescheepte hoeveelheden (kolom 2) bedroegen de navolgende scheepsruimte (in lasten):
8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19
per bruto pikol.	f 63,95^{88}	f 5,92^{08}	f 58,03^{80}	per $^1/_2$ kilogram.	f 0,53^{65}	f 0,04^{965}	f 0,48^{685}	f 0,53^{92} per $^1/_2$ kilogr.	59^{60}	3^{48}	31 316^{951}
id.	50,83^{65}	2,79^{14}	48,04^{51}	per 50 kilogrammen.	41,56^{50}	2,28	39,28^{50}	f 41,77^{85} per 50 kilogr.	61^{14}	0^{98}	2 139^{946}
id.	47,46^{94}	2,60^{44}	44,86^{50}	id.	38,57	2,11^{50}	36,45^{50}	f 38,76^{42} per 50 kilogr.	61^{53}	0^{85}	57^{961}
per netto kilogram.	4,18^{26}	0,36^{05}	3,82^{21}	per $^1/_2$ kilogram.	2,20^{63}	0,19^{015}	2,01^{615}	f 2,19^{29} per $^1/_2$ kilogr.	(*f*)	(*f*)	(*h*) 49^{079}
id.	1,29^{06}	0,17^{60}	1,11^{46}	id.	0,65^{385}	0,08^{91}	0,56^{475}	f 0,65^{16} per $^1/_2$ kilogr.	(*f*)	(*f*)	0^{534}
											33 564^{471}

(*e*) Ter zake van in 1877 verrekende averijen is de zuivere opbrengst ad . . . . f 55 913 501,46

na aftrekking van onkosten nog te verhoogen met . . . . f 418 263,01^{5}

doch daarentegen (doordien het aandeel in averijgros de ontvangen vergoeding overtrof) te verminderen met . . . . 2 026,87 — 416 236,14^{5}

zoodat, ter zake van door het Gouvernement geconsigneerde producten, door de Nederlandsche Handelmaatschappij over 1877 in 't geheel is verantwoord eene netto ontvangst van . . . . f 56 329 737,60^{5}

(*f*) Het kinaproduct wordt, bij afscheep in Indie, gewogen in kilogrammen. De in 1877 verkochte bast heeft gespilleerd 5^{18} pct., het poeder 1^{30} pct.

(*g*) De spillage, met inbegrip van de tarra voor de fust welke aan de koopers wordt te goed gedaan, ontstaat door afscheep in Indie lading aan boord, lossing, het steken van monsters, opslag in de pakhuizen en uitslag bij aflevering.

(*h*) Hieronder ook de hoeveelheid kinabast, bedoeld in noot *b*.

[5. 34.]

BIJLAGE **GG.**

(Zie blz. 152 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende de in 1877 en de eerste helft van 1878 voor gouvernements rekening van Java (en Menado) verscheepte ladingen gouvernementsproducten en van de daarvoor betaalde vrachten.

MAANDEN.	Aantal schepen.		Koffij.		Tin.		Kinabast en kinapoeder.	
	Stoom-	Zeil-	Pikols.	Vracht per last. *a*)	Pikols.	Vracht per last. *b*)	Kilogrammen.	Vracht per last. *c*)
1877.								
Januarij	1	»	6 000	f 85,00	2 000	f 35,00	6 888^{83}	f 90,00
	1	»	4 775	85,00	3 000	35,00	1 343^{87}	90,00
Februarij.	»	1	7 620	67,50	»	»	»	»
	1	»	»	»	4 095^{87}	30,00	»	»
	»	1	8 000	65,00	»	»	»	»
Maart.	»	1	8 010	67,50	»	»	»	»
	»	1	7 337	67,50	»	»	»	»
	»	1	8 040	72,50	»	»	»	»
	»	1	17 679^{64}	72,50	»	»	»	»
	»	1	»	»	500	20,00	»	»
	»	1	8 000	67,50	»	»	»	»
	1	»	300	85,00	1 300	30,00	12 196^{45}	90,00
April	»	1	13 950	75,00	»	»	»	»
	»	1	7 300	67,50	500	20,00	»	»
	»	1	8 045	67,50	»	»	»	»
	»	1	8 000	67,50	»	»	»	»
	»	1	7 144	67,50	»	»	»	»
	1	»	3 000	85,00	3 000	30,00	»	»
	d) 1	»	»	»	4 000	25,00	»	»
	1	»	3 000	85,00	3 000	30,00	»	»
	»	1	»	»	300	20,00	»	»
	»	1	»	»	150	20,00	»	»
Mei.	»	1	8 000	67,50	»	»	»	»
	»	1	8 000	65,00	»	»	»	»
	»	1	7 100	64,96	400	20,00	»	»
	»	1	7 200	62,50	300	20,00	»	»
	»	1	7 500	62,50	»	»	»	»
	»	1	7 500	60,00	»	»	»	»
	»	1	8 000	60,00	»	»	»	»
	1	»	3 200	80,00	2 000	25,00	»	»
	1	»	»	»	3 540	25,00	»	»
	e) 1*	»	»	»	8 000	22,50	»	»
Transporteeren	10	22	182 700^{64}	. . . .	36 085^{87}	. . . .	20 429^{55}	. . . .

a) In gewigt komt het last overeen: voor koffij in balen met 1800 kilo's, voor id. in vaten met 1550 en voor legkoffij (in balen) met 1600 kilo's.

b) Het last tin = 2000 kilo's.

c) Het last kinabast = p. m. 950 kilo's.

d) Onder Engelsche vlag.

e) De dus * geteekende stoomschepen (alle varende in den geregelden maildienst van de Stoomvaartmaatschappij „Nederland") zijn die welke lading hebben ingenomen ingevolge het met die Maatschappij gesloten contract van 19/17 April 1878 (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 3222).

MAANDEN.	Aantal schepen.		Koffij.		Tin.		Kinabast en kinapoeder.	
	Stoom-	Zeil-	Pikols.	Vracht per last.	Pikols.	Vracht per last.	Kilogrammen.	Vracht per last.
1877.								
Per transport	10	22	182 700[64]	......	36 085[87]	......	20 429[55]	......
Junij	»	1	12 920	f 64,47	383[32]	f 16,12	»	»
	»	1	8 000	60,00	»	»	»	»
	»	1	8 000	62,50	»	»	»	»
	1	»	3 000	80,00	3 250	22,50	»	»
	1*	»	4 000	85,00	4 000	40,00	»	»
Julij	»	1	13 560	67,50	»	»	»	»
	1*	»	6 538[56]	90,00	400	40,00	»	»
	1	»	»	»	800	22,50	»	»
	»	1	7 625	65,00	»	»	»	»
	1*	»	8 000	100,00	»	»	»	»
Augustus	»	1	17 500	65,00	1 000	20,00	»	»
	1*	»	5 000	100,00	»	»	11 828	f 90,00
	1	»	»	»	2 785[98]	22,50	»	»
September	1	»	6 000	100,00	»	»	»	»
	»	1	8 000	67,50	»	»	»	»
	»	1	24 040	75,00	»	»	»	»
	»	1	12 680	80,00	1 000	20,00	»	»
	1*	»	2 000	100,00	»	»	5 523	90,00
	»	1	20 640	71,48	»	»	»	»
	»	1	14 000	69,96	875	17,50	»	»
	»	1	15 550	80,00	700	20,00	»	»
	»	1	9 300	70,00	»	»	»	»
	»	1	14 000	69,96	»	»	»	»
	»	1	16 000	71,50	1 000	17,87[5]	»	»
	»	1	22 140	67,50	»	»	»	»
	1*	»	3 900	95,00	3 000	30,00	»	»
	»	1	8 000	75,00	»	»	»	»
	»	1	8 000	84,88	»	»	»	»
	»	1	8 000 f) 8 084	53,00 85,00	»	»	»	»
	»	1	13 400	72,50	600	18,12[5]	»	»
	»	1	22 000	75,00	»	»	»	»
	»	1	20 600	69,96	»	»	»	»
	»	1	16 000	80,00	»	»	»	»
	»	1	16 000	80,00	»	»	»	»
	»	1	8 000	78,00	»	»	»	»
	»	1	8 000	77,50	»	»	»	»
	»	1	8 000	75,00	»	»	»	»
	»	1	6 900	72,50	»	»	»	»
	»	1	7 600	72,50	500	18,12[5]	»	»
October	»	1	8 000	75,00	»	»	»	»
	»	1	8 000	77,50	»	»	»	»
	»	1	8 000	77,50	»	»	»	»
	»	1	8 000	75,00	»	»	»	»
	1	»	6 000	80,00	»	»	»	»
	1*	»	12 050	85,00	1 000	40,00	13 730	90,00
	»	1	8 000	77,50	»	»	»	»
	»	1	8 000	77,50	»	»	»	»
	»	1	8 000	65,00	»	»	»	»
	»	1	16 000	80,00	»	»	»	»
	»	1	7 080	67,50	»	»	»	»
	»	1	8 000	67,50	»	»	»	»
November	»	1	8 000	77,50	»	»	»	»
	1*	»	13 725	85,00	1 414 2 586	40,00 30,00	»	»
	»	1	2 000 6 150	70,00 68,75	»	»	»	»
	»	1	8 085	70,00	»	»	»	»
	»	1	»	»	1 500	20,00	»	»
	»	1	7 800	67,50	»	»	»	»
	»	1	8 000	70,00	»	»	»	»
Transporteeren	23	67	762 568[20]		62 880[17]		51 510[55]	

f) Afgehaald van Menado.

MAANDEN.	Aantal schepen.		Koffij.		Tin.		Kinabast en kinapoeder.	
	Stoom-	Zeil-	Pikols.	Vracht per last.	Pikols.	Vracht per last.	Kilogrammen.	Vracht per last.
1877.								
Per transport	23	67	762 568^{20}	. . . . . .	62 880^{17}	. . . . . .	51 510^{55}	. . . . . .
November	»	1	7 600	f 67,50	400	f 16,87^{5}	»	»
	»	1	8 000	67,50	»	»	»	»
	»	1	8 000	65,00	»	»	»	»
	1*	»	15 626	85,00	»	»	»	»
	»	1	8 000	67,50	»	»	»	»
	»	1	8 000	67,50	»	»	»	»
	»	1	26 630	72,50	500	18,12^{5}	»	»
	»	1	8 000	65,00	»	»	»	»
	»	1	8 000	67,50	»	»	»	»
December	»	1	7 085	65,00	»	»	»	»
	1*	»	9 274	85,00	500	30,00	14 958	f 90,00
	»	1	7 995	70,00	»	»	»	»
	»	1	13 882^{16}	72,50	»	»	»	»
	»	1	8 000	65,00	»	»	»	»
	»	1	12 785	72,50	»	»	»	»
Totaal . .	25	80	919 445^{36}	. . . . . .	64 280^{17}	. . . . . .	66 468^{55}	. . . . . .
1878.								
Januarij	1*	»	14 360	f 85,00	»	»	»	»
	»	1	»	»	100	f 20,00	»	»
	»	1	1 616	55,00	»	»	»	»
	»	1	»	»	1 500	20,00	»	»
Februarij.	1*	»	»	»	6 000	30,00	1 127	f 90,00
	»	1	2 620^{60}	55,00	»	»	»	»
	»	1	»	»	549^{25}	20,00	»	»
	»	1	8 018	55,00	»	»	»	»
	»	1	»	»	1 500	20,00	»	»
	»	1	7 600	55,00	400	13,75	»	»
	»	1	»	»	763^{11}	20,00	»	»
	»	1	4 000	55,00	200	13,75	»	»
	»	1	7 600 1 200	55,00 57,50	400	13,75	»	»
	1*	»	»	»	3 000	25,00	»	»
	»	*g*) 1	10 750	65,00	»	»	»	»
Maart.	»	1	7 600	55,00	131	13,75	»	»
	»	*h*) 1	1 554	55,00	400	14,00	»	»
	1*	»	1 121^{52}	80,00	2 000	30,00	»	»
	»	1	»	»	600	20,00	»	»
	»	1	»	»	100	20,00	»	»
	»	1	»	»	1 200	20,00	»	»
April	1*	»	6 135^{35}	75,00	6 000	30,00	»	»
	»	1	3 700 1 489	55,00 50,00	500	20,00	»	»
	1*	»	3 000	75,00	3 000	30,00	»	»
	»	1	7 800	55,00	200	13,75	»	»
Mei.	»	1	6 200	60,00	»	»	»	»
	»	1	7 320	57,50	400	14,37^{5}	»	»
	»	1	14 765	57,50	»	»	»	»
	1*	»	1 000	75,00	3 372^{74}	30,00	»	»
	1	»	4 000	75,00	»	»	»	»
	»	1	6 680	52,50	300	13,12^{5}	»	»
	1*	»	»	»	6 000	30,00	»	»
	»	1	*i*) 6 924^{76}	105,00	»	»	»	»
Transporteeren	9	24	137 054^{33}	. . . . . .	38 616^{10}	. . . . . .	1 127	. . . . . .

g) Volgens berigt dd. 12 April ll. is deze bodem op Java afgekeurd.

h) Deze bodem is in straat Sapoedi verongelukt.

i) Afgehaald van Menado.

MAANDEN.	Aantal schepen.		Koffij.		Tin.		Kinabast en kinapoeder.	
	Stoom-	Zeil-	Pikols.	Vracht per last.	Pikols.	Vracht per last.	Kilogrammen.	Vracht per last.
1878.								
Per transport	9	24	137 054^{23}	. . . .	38 616^{10}	. . . .	1 127	. . . .
Junij	1	»	2 750	f 65,00	3 250	f 30,00	»	»
	1*	»	4 500	75,00	3 500	30,00	441	f 90,00
	»	1	1 200	50,00	»	»	»	»
	1*	»	2 898^{54}	80,00	3 000	30,00	»	»
	12	25	148 402^{77}	. . . .	48 366^{10}	. . . .	1 568	. . . .
Bovendien waren sedert 1 Mei jl., voor zooveel hier te lande bleek, nog bevrachtingen gesloten voor de onderstaande hoeveelheden, van welker verscheping echter omstreeks medio Augustus jl. bij de Nederlandsche Handelmaatschappij nog geen berigt was ontvangen :								
	»	1	4 176 5 840	f 50,00 60,00	»	»	»	»
	»	1	15 000	60,00	»	»	»	»
	»	1	4 500	57,50	»	»	»	»
	»	1	8 314	52,50	400	f 13,12^{5}	»	»
	»	1	*i*) 12 000	95,00	»	»	»	»
	1*	»	»	»	1 929	30,00	»	»
	»	1	13 500	*k*)	600	*k*)	»	»
	1*	»	14 000	*k*)	1 000	*k*)	»	»

i) Afgehaald van Menado.

k) Nog niet gemeld.

[5. 35]

BIJLAGE HH.

(Zie blz. 154 van het verslag.)

STATISTIEK betreffende de opiumpacht op Java en Madura over de jaren 1877 en 1878.

Pachtperceelen.	Soort der opium — L. Levantsche. B. Bengaalsche.	Hoeveelheden Levantsche / Bengaalsche opium (in katti's) gedurende 1877 b): als maxima toegestaan.		1877 b): verstrekt.		1877 b): bij het einde van den pachttermijn door de pachters overgehouden en aan den lande teruggeleverd. c)	1878 d): als maxima toegestaan.		Opbrengst der pacht 1877. b): Vermoedelijke winst op de te verstrekken opium, gerekend voor de Levantsche op f 12½, voor de Bengaalsche op f 14½ per katti.		1877. b): Pachtschat.
Bantam	L. B.	250 470	720	190 350	540	„	360 360	720	f 3 125 6 815	g) f 9 940	
Batavia	L. B.	e) 2 500 4 700	7 200	e) 1 780 3 625 1312/1600	5 405 1312/1600	342 888½/1600	3 600 3 600	7 200	31 250 68 150	g) 99 400	f 780 000
Krawang	L. B.	130 350	480	100 260	360	„	240 240	480	1 625 5 075	g) 6 700	
Cheribon	L. B.	300 2 100	2 400	275 1 925	2 200	328/1600	300 2 100	2 400	3 750 30 450	34 200	199 200
Tagal	L. B.	840 5 160	6 000	840 5 160	6 000	143 590/1600	960 5 040	6 000	10 500 74 820	85 320	492 240
Pekalongan	L. B.	600 5 400	6 000	550 3 750	4 300	l) 1470 564/1600	900 5 100	6 000	7 500 78 300	85 800	456 120
Samarang	L. B.	f) 7 200 16 800	24 000	7 200 16 800	24 000	24 635/1600	8 400 15 600	24 000	90 000 243 600	333 600	1 259 400
Japara	L. B.	4 500 4 500	9 000	4 125 4 125	8 250	49 1224/1600	3 000 6 000	9 000	56 250 65 250	121 500	217 200
Rembang	L. B.	g) 7 200 7 800	15 000	7 200 7 800	15 000	„	7 200 7 800	15 000	90 000 113 100	203 100	504 000
Soerabaija	L. B.	6 000 15 600	21 600	6 000 15 600	21 600	„	n) 10 800 10 800	21 600	75 000 226 200	301 200	792 000
Pasoeroean	L. B.	2 400 3 600	6 000	2 169 1348/1600 3 492 800/1600	5 662 548/1600	536 283/1600	3 600 2 400	6 000	30 000 52 200	82 200	348 000
Probolinggo	L. B.	480 2 520	3 000	411 1536/1600 2 295	2 706 1536/1600	„	480 2 520	3 000	6 000 36 540	42 540	157 200
Bezeki	L. B.	390 810	1 200	380 600/1600 810	1 190 600/1600	1 800/1600	360 1 440	1 800	4 875 11 745	16 620	102 600
Banpewangi	L. B.	„ 360	360	„ 305	305	150/1600	„ 420	420	„ 5 220	5 220	18 720
Banjoemas	L. B.	720 2 880	3 600	720 2 880	3 600	„	720 2 880	3 600	9 000 41 760	50 760	264 000
Bagelen	L. B.	h) 600 2 400	3 000	600 2 400	3 000	„	900 2 100	3 000	7 500 34 800	42 300	228 000
Kadoe	L. B.	i) 1 800 3 600	5 400	1 800 3 600	5 400	„	1 200 4 200	5 400	22 500 52 200	74 700	420 000
Djokjokarta	L. B.	4 800 1 200	6 000	4 800 1 200	6 000	„	o) 5 400 600	6 000	60 000 17 400	77 400	540 000
Soerakarta	L. B.	9 600 2 400	12 000	9 600 2 400	12 000	„	11 400 3 600	15 000	120 000 34 800	154 800	s) 983 400
Madioen	L. B.	7 200 4 800	12 000	7 200 4 800	12 000	93 1566/1600	7 200 3 600	10 800	90 000 69 600	159 600	792 000
Kediri	L. B.	7 200 4 800	12 000	k) 8 950 5 735	14 685	l) 2998 1009/1600	8 400 3 600	12 000	90 000 69 600	159 600	1 242 000
a) Madura: Pamakassan-Sumanap	L. B.	60 900	960	57 900/1600 895	952 900/1600	125 1239/1600	60 540	600	750 13 050	13 800	32 760
a) Madura: Madura-Sampang	L. B.	240 3 000	3 240	226 1306/1600 2 625 800/1600	2 852 506/1600	29 1493½/1600	300 3 300	3 600	3 000 43 500	46 500	98 400
Totaal	L. B.	65 010 96 150	161 160	65 176 890/100 92 833 1312/1600	158 010 602/1600	m) 5846 1160/1600	p) 75 780 87 840	163 620	f 812 625 1 394 175	r) f 2 206 800	t) f 9 927 240

(na aftrekking van het kostende der opium).	1878. *d)*				Vastgesteld aantal verkoopplaatsen (kitten) in		AANMERKINGEN.
Te zamen.	Vermoedelijke winst op de te verstrekken opium, gerekend voor de Levantsche op f 11, voor de Bengaalsche op f 14½ per katti.		Pachtschat.	Te zamen.	1877.	1878.	
	f 3 960 5 220	f 9 180			4	4	
q) f 896 040	39 600 52 200	91 800	f 685 200	f 792 300	21	*aa)* 22	
	2 640 3 480	6 120			8	9	
233 400	3 300 30 450	33 750	163 200	196 950	11	11	
577 560	10 560 73 080	83 640	433 500	517 140	16	21	
541 920	9 900 73 950	83 850	342 600	426 450	33	33	
1 593 000	92 400 226 200	318 600	1 212 000	1 530 600	52	52	
338 700	33 000 87 000	120 000	312 000	432 000	32	47	
707 100	79 200 113 100	192 300	495 720	688 020	20	32	
1 093 200	118 800 156 600	*w)* 275 400	949 200	1 224 600	32	44	
430 200	39 600 34 800	74 400	415 200	489 600	18	18	
199 740	5 280 36 540	41 820	170 400	212 220	14	13	
119 220	3 960 20 880	24 840	91 200	116 040	12	18	
23 940	.. 6 090	6 090	12 132	18 222	3	3	
314 760	7 920 41 760	49 680	231 000	280 680	8	8	
270 300	9 900 30 450	40 350	189 600	229 950	27	28	
494 700	13 200 60 900	74 100	444 120	518 220	31	31	
617 400	59 400 8 700	*x)* 68 100	564 120	632 220	93	93	
u) 1 138 200	125 400 52 200	177 600	960 000	1 137 600	121	121	
951 600	79 200 52 200	131 400	828 000	959 400	47	47	
1 401 600	92 400 52 200	144 600	1 596 000	1 740 600	68	79	
46 560	660 7 830	8 490	35 340	43 830	14	14	
144 900	3 300 47 850	51 150	90 120	141 270	12	15	
v) f 12 134 040	f 833 580 1 273 680	*ij)* f 2 107 260	f 10 220 652	*z)* f 12 327 912	694	763	

a) Voor 1875 tot 1877 was van beide perceelen, waarin de residentie Madura is verdeeld, dezelfde persoon pachter. Voor 1878 zijn die perceelen in verschillende handen overgegaan.

b) Met 1877 liepen zoowel de voor drie jaren als (wat betreft Bantam-Batavia-Krawang en Japara) voor twee jaren gesloten contracten met de opiumpachters ten einde.

c) De pachttermijn liep voor 19 van de 21 perceelen over *drie* jaren (1875 t/m 1877); voor de beide andere (Bantam-Batavia-Krawang en Japara) over *twee* jaren (1876 en 1877). Wil men de werkelijk door de pachters gesleten hoeveelheid over het *drie*jarig tijdvak berekenen, dan dient in het oog gehouden dat door de pachters der beide laatstbedoelde perceelen over 1875 nog teruggeleverd is (behalve de in deze kolom opgegeven hoeveelheden) te zamen $1307^1/_8$ katti's. Het opgegeven totaal van $5816^{1160}/_{1600}$ katti's klimt dus voor de *drie* jaren tot $7123^{1360}/_{1600}$ katti's.

d) Uitgezonderd Tagal, dat thans slechts voor één jaar (1878) in pacht is afgestaan, zijn alle perceelen voor het driejarig tijdvak 1878/80 verpacht.

e) Hierbij is in aanmerking genomen de van Februarij 1877 af toegestane gewijzigde verstrekking (meer Bengaalsche tegen minder Levantsche); verg. vorig verslag bijlage FF, aanmerking *m*.

f) Toegestane gewijzigde verstrekking over het geheele jaar.

g) Als boven.

h) Idem.

i) Idem.

k) De pachter had in 1876 gedurende drie maanden (over Februarij t/m April) geen opium aangevraagd. Hem werd toegestaan de hoeveelheid, waarop hij over dien tijd regt had, boven het vastgestelde maandelijksche maximum te ontvangen gedurende de latere maanden van zijn pachttermijn (verg. vorig verslag blz. 167).

l) Dit cijfer moet als eene voorloopige opgave worden beschouwd, welke nog wijziging kan ondergaan.

m) Zie aanmerkingen *c* en *l*.

n) Op verzoek van den pachter is hem tot wederopzeggens toegestaan om voortaan per maand 300 katti's Levantsche opium minder, doch daarentegen eene gelijke hoeveelheid Bengaalsche meer te ontvangen dan de hier aangeduide, oorspronkelijk vastgestelde, verhouding. Bedoelde wijziging zou beginnen met de verstrekking voor April 1878.

o) Als boven voor 50 katti's 's maands. De gewijzigde verstrekking zou eerst ingaan met de verstrekking voor April 1878.

p) Bij deze verdeeling naar gelang van de soort der opium is niet gerekend op de, van April 1878 af, tot wederopzeggens toegestane gewijzigde verstrekking aan de pachters van Soerabaija en Djokjokarta (zie onder *n* en *o* hierboven), omdat het onzeker is of die wijziging ook gedurende de verdere maanden van het jaar zal bestendigd blijven.

q) Voor de drie gewesten te zamen is de hier berekende winst f 2640 hooger dan de opgaaf in 't vorig verslag, doordien de gewijzigde verstrekking, bedoeld onder *e* hierboven, ook gedurende de verdere maanden van 1877 gehandhaafd bleef.

r) Zie de voorgaande aanmerking.

s) Oorspronkelijke pachtschat voor elk der jaren 1875, 1876 en 1877. De met 1 Augustus 1876 opgetreden nieuwe pachter had echter slechts f 636 120 aan pachtschat per jaar op te brengen. Voor het verschil blijft de vorige pachter, wiens contract voor de pacht van Soerakarta gedurende den termijn 1875/77 bij regterlijk gewijsde ontbonden werd verklaard, aansprakelijk (verg. vorig verslag blz. 166, noot 1, en blz. 167).

t) Hierbij is nog gerekend op de oorspronkelijke pachtsom voor het perceel Soerakarta (zie onder *s*). Neemt men den pachtschat in aanmerking, die door den tusschentijds opgetreden pachter verschuldigd is, dan daalt het hier opgegeven totaal tot f 9 579 960.

u) Zie aanmerking *s*.

v) Zie aanmerking *q*.

w) Deze winst is nog berekend naar de oorspronkelijk vastgestelde verhouding voor de te verstrekken hoeveelheden Levantsche en Bengaalsche opium. Wanneer de gewijzigde verstrekking, bedoeld onder *n* hierboven, tot het eind van het jaar voortduurt, is de vermoedelijke winst f 9450 hooger te stellen.

x) Als boven. Wanneer de onder *o* bedoelde gewijzigde verstrekking tot het eind van het jaar voortduurt, is de vermoedelijke winst f 1575 hooger te stellen.

ij) In verband met de twee voorgaande aanmerkingen is dit totaal nog met f 11 025 te verhoogen. De vermoedelijke winst klimt daardoor tot f 2 118 285. Winst en pachtschat te zamen zijn dan te stellen op f 12 338 937.

z) Zie de voorgaande aanmerking.

aa) Hieronder de verkoopplaats te Onrust (*Indisch Staatsblad* 1877 n°. 201, art. 2).

[5. 36.]

BIJLAGE JJ.

(Zie blz. 158 van het verslag.)

OPBRENGST der opiumpacht in de buitenbezittingen.

GEWESTEN.	Tijdvakken waarvoor de pacht werd afgestaan.	1876.	1877.	1878.
Atjeh	telkens voor 1 jaar (alleen over 1876 voor 5 maanden).	a) f 52 700,00	f 99 720,00	f 361 080,00
Sumatra's Wettkust. . .	telkens voor 3 jaren (achtereenvolgens over 1875 t/m 1877 en over 1878 t/m 1880).	b) 208 680,00	c) 233 880,00	d) 228 420,00
Benkoelen	idem.	e) 37 230,00	f) 39 030,00	g) 35 400,00
Palembang	idem.	h) 128 880,00	h) 128 880,00	h) 166 860,00
Sumatra's Oostkust . . .	voor de verschillende perceelen uiteenloopend (zie noot i).	i) 290 520,00	i) 265 680,00	i) 620 880,00
Riouw.	telkens voor 3 jaren (achtereenvolgens over 1875 t/m 1877 en over 1878 t/m 1880).	376 920,00	376 920,00	267 600,00
	Transporteeren	f 1 094 930,00	f 1 144 110,00	f 1 680 240,00

a) De pacht van 1876 liep slechts over vijf maanden (Augustus tot en met December).
b) Hieronder aan vermoedelijke winst op de te verstrekken opium . . . . f 102 120.
c) " " " " " " " " " . . . . 127 320.
d) " " " " " " " " " . . . . 121 020.
e) " " " " " " " " " . . . . 12 390.
f) " " " " " " " " " . . . . 14 190.
g) " " " " " " " " " . . . . 6 960.
h) " " " " " " " " " 34 800
i) Voor de verschillende perceelen was de opbrengst als volgt:

PERCEELEN.	Tijdvakken waarvoor de pacht werd afgestaan.	1876.	1877.	1878.
Bengkalis en eigenlijk Siak (behalve Tanah Poetih), Panei, Kotta Pinang en Bila. . . .	achtereenvolgens voor 1 jaar (1876) en voor 3 jaren (1877 t/m 1879).	f 33 720	f 43 320	f 43 320
Assahan	over 1876 en 1877 telkens voor 1 jaar, later voor 2 jaren (1878 en 1879).	38 400	15 840	15 960
Deli.	idem.	218 400	130 800	444 000
Serdang	achtereenvolgens voor 1 jaar (1877), en voor 2 jaren (1878 en 1879).	eerst over 1877 door het Gouvernement verpacht.	56 520	45 600
Langkat (behalve het district Tamiang)	idem.		19 200	72 000
		f 290 520	f 265 680	f 620 880

GEWESTEN.	Tijdvakken waarvoor de pacht werd afgestaan.	1876.	1877.	1878.
	Per transport	f 1 094 930,00	f 1 144 110,00	f 1 630 240,00
Banka.	telkens voor 3 jaren (achtereenvolgens voor 1874 t/m 1876 en over 1877 t/m 1879).	150 000,00	150 333,33	150 333,33
Billiton	idem.	110 000,00	123 600,00	123 600,00
Westerafdeeling van Borneo	achtereenvolgens voor 3 jaren (1875 t/m 1877) en voor 1 jaar (1878).	156 600,00	156 600,00	87 120,00
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	telkens voor 1 jaar.	*k*) 27 000,00	*k*) 23 940,00	*k*) 19 200,00
Celebes en onderhoorigheden	idem.	66 000,00	99 100,00	91 700,00
Menado	idem (zie echter noot *m*).	*l*) 12 354,50	*m*) 15 636,50	*n*) 14 584,00
Amboina	idem, behalve voor de afdeeling Banda, waar de pacht voor 1878 te gelijk met die voor 1879 en 1880 is afgestaan.	13 800,00	*o*) 75 000,00	*p*) 85 320,00
Ternate	telkens voor 1 jaar.	6 500,00	10 530,00	7 150,00
Timor.	idem.	1 440,00	1 200,00	1 800,00
	Totaal	f 1 638 624,50	f 1 800 049,83	f 2 261 047,33

k) Hieronder ook die „kleine" middelen, welke gezamenlijk met de opiumpacht verpacht worden; alleen de pacht op het goudgraven wordt afzonderlijk afgestaan (verg. bijlage LL).

l) Hieronder voor de afdeeling Gorontalo wegens pachtschat over elf maanden (à f 199,50 's maands) f 2194,50. (De pacht aldaar liep over het tijdvak 1 Februarij 1876 tot 31 Januarij 1877, maar de opbrengst over deze laatste maand is gerekend bij het pachtcijfer over 1877.)

m) In de afdeeling Gorontalo is de pacht slechts voor elf maanden (Februarij t/m December) afgestaan tegen f 1617 (of f 147 's maands). Over Januarij 1877 (verg. de voorgaande aanmerking) bedroeg echter de pachtschat f 199,50, zoodat de afdeeling Gorontalo in het uitgetrokken totaal begrepen is voor f 1816,50.

n) Hieronder voor de afdeeling Gorontalo f 1674.

o) Hieronder f 61 200 voor de Banda-eilanden, waar de pacht in 1877 voor 't eerst werd ingevoerd (*Indisch Staatsblad* 1876 n°. 210).

p) Als boven f 66 000.

[5. 37.]

BIJLAGE **KK**.

(Zie blz. 160 van het verslag.)

OPBRENGST der verpachte middelen (behalve de opiumpacht) op Java en Madura, over elk der jaren 1876, 1877 en 1878.

GEWESTEN.	RUNDSLAGT.			DOBBELSPELEN.			VARKENSLAGT.		
	1876.	1877.	1878.	1876.	1877.	1878.	1876.	1877.	1878.
Bantam	f 26 820	f 25 080	f 23 160	»	»	»	f 372	f 276	f 276
Batavia.	42 600	46 440	43 320	f 152 400	f 172 800	f 187 560	27 120	29 400	29 640
Krawang	4 752	4 440	3 780	»	»	»	780	744	780
Preanger regentschappen	»	»	»	»	»	»	g) »	390	696
Cheribon	30 120	23 868	28 236	»	»	»	2 160	2 700	2 316
Tagal	19 320	15 600	15 180	»	»	»	984	804	840
Pekalongan	9 612	7 200	5 172	»	»	»	804	864	960
Samarang.	38 400	76 800	74 760	10 800	45 720	50 520	5 040	6 060	5 940
Japara	9 660	14 700	16 920	»	»	»	1 500	1 380	1440
Rembang	28 200	24 000	25 320	»	»	»	1 620	1 560	1 908
Soerabaija.	99 384	96 744	104 052	37 824	38 436	30 252	4 080	4 140	4 644
Pasoeroean	56 808	52 620	57 600	»	»	»	756	564	864
Probolinggo	42 600	35 100	35 568	»	»	»	372	72	420
Bezoeki.	32 580	34 200	37 680	»	»	»	30	30	84
Banjoewangi.	4 260	8 640	8 100	»	»	»	156	120	12
Banjoemas.	30 000	25 392	27 000	»	»	»	504	480	384
Bagelen	36 600	39 000	39 720	»	»	»	540	120	552
Kadoe	32 640	48 000	51 720	»	»	»	960	1 020	1 140
Djokjokarta	24 000	38 160	26 400	»	»	»	600	120	1 200
Soerakarta.	48 000	90 120	74 400	»	»	»	1 860	1 860	1 800
Madioen	12 060	14 040	12 480	»	»	»	192	288	408
Kediri	26 520	48 180	30 120	»	»	»	300	900	1 296
Madura.	97 920	93 120	87 240	»	»	»	156	156	48
Totaal. . .	f 752 856	f 861 444	f 827 928	f 201 024	f 256 956	f 268 332	f 50 886	f 54 048	f 57 648

a) Hoofdgeld der Chinezen.

b) Inlandsche neringen en bedrijven.

c) Tabak, met inbegrip van de pacht in Bantam en Krawang.

d) Waijang.

e) Kleine eilanden (pacht van het regt op de zeevoortbrengselen bij de Duizend-eilanden en op het aldaar groeijende hout).

f) Bosschen.

g) Deze pacht werd in de Preanger regentschappen eerst met 1 Januarij 1877 ingevoerd (*Indisch Staatsblad* 1876 n°. 192).

h) Verbeterde opgaaf.

i) Voor 1876 werd tegen f 312 's maands verpacht de overvaart over de Pamali-rivier, onder voorwaarde dat de pacht zou eindigen, zoodra de in aanbouw zijnde brug over die rivier voor het algemeen verkeer zou worden opengesteld, na welken dag de pachter geen heffingen meer, in welken vorm ook, zou mogen doen. De brug werd den 13 October 1876 opengesteld en de pachtschat, in dat jaar voor bedoelde overvaart verschuldigd, tot op dien dag berekend.

k) Heffing van schutgelden aan 's landssluis te Samarang en aan die te Melirip en Gedeh (Soerabaija).

l) In het staatje op blz. 160 van het verslag hiervóór is bij vergissing opgegeven f 1 880 806.

TOLBRUGGEN EN OVERVAARTEN.			VOGELNESTEN.			ANDERE VERPACHTE MIDDELEN.			TOTAAL.		
1876.	1877.	1878.	1876.	1877.	1878.	1876.	1877.	1878.	1876.	1877.	1878.
f16 740	f 16 656	f 16 464	f 1 260	f 984	f 840	»	»	»	f 45 192	f 42 996	f 40 740
4 740	4 260	3 840	»	»	»	f *a*) 24 720 *b*) 151 800 *c*) 204 000 *d*) 4 080 *e*) 6 840	f *a*) 24 000 *b*) 157 320 *c*) 204 000 *d*) 4 560 *e*) 9 480	f *a*) 24 000 *b*) 156 240 *c*) 199 200 *d*) 4 560 *e*) 6 120	618 300	652 260	654 480
1 512	2 760	3 204	»	»	»	*f*) 8 040	*f*) 11 040	*f*) 11 520	15 084	18 984	19 284
6 223^5	*h*) 5 920	5 676	»	»	»	»	»	»	6 223^5	*h*) 6 310	6 372
7 704	6 912	4 260	»	»	»	»	»	»	39 984	33 480	34 812
i) 4 944	3 264	4 452	»	»	»	»	»	»	*i*) 25 248	19 668	20 472
132	300	312	»	»	»	»	»	»	10 548	8 364	6 444
8 640	8 400	9 456	»	»	»	*k*) 32 520	*k*) 28 800	*k*) 25 560	95 400	165 780	166 236
4 860	7 200	0	»	»	»	»	»	»	16 020	23 280	26 280
8 400	8 640	9 120	36 000	39 000	48 000	»	»	»	74 220	73 200	84 348
37 320	34 320	35 040	102 276	105 984	96 612	*k*) 14 400	*k*) 10 920	*k*) 10 920	295 284	290 544	281 520
»	»	»	»	»	»	»	»	»	57 564	53 184	58 464
»	»	»	1 632	2 784	2 652	»	»	»	44 604	37 956	28 640
»	»	»	4 692	4 800	6 732	»	»	»	37 302	39 030	44 496
»	»	»	780	912	960	»	»	»	5 196	9 672	9 072
7 200	7 920	8 172	»	»	»	»	»	»	37 704	33 792	35 556
3 252	4 032	5 196	»	»	»	»	»	»	40 392	43 152	45 468
1 800	1 932	1 800	»	»	»	»	»	»	35 400	50 952	54 660
»	»	»	»	»	»	»	»	»	24 600	38 280	27 600
»	»	»	»	»	»	»	»	»	49 860	91 980	76 200
2 040	1 920	1 920	»	»	»	»	»	»	14 292	16 248	14 808
4 020	7 140	5 880	»	»	»	»	»	»	30 840	56 220	37 296
252	192	240	96	96	30	»	»	»	98 424	93 564	87 558
f119 779^5	*h*) f121 768	f122 952	f146 736	f154 560	f155 826	f 446 400	f 450 120	f 438 120	f1 717 681^5	*h*) f 1 89 896	*l*) f 1 870 806

[5. 38.]

BIJLAGE **LL.**

(Zie blz. 160 van het verslag.)

OPBRENGST der VERPACHTE MIDDELEN (behalve de opiumpacht) in de Buitenbezittingen.

MIDDELEN.	1876.	1877.	1878.
Atjeh.			
Dobbelspelen. . . .	f 42 500 a	f 90 600	f 187 920

a) Pachtschat over vijf maanden (Augustus tot en met December).

MIDDELEN.	1876.	1877.	1878.
Sumatra's Westkust.			
Dobbelspelen. . . .	f 11 160	f 10 200	f 13 560
Arak en andere sterke dranken.	20 364	15 180	22 680
Varkenslagt	2 412	1 080	2 460
Gezamenl. kleine middelen op de Batoe-eilanden.	120	120	120
Totaal	f 34 056	f 26 580	f 38 820
Benkoelen.			
Dobbelspelen. . . .	f 876	f 420	f 1 128
Arak en andere sterke dranken.	792	732	1 164
Rundslagt.	888	816	900
Totaal	f 2 556	f 1 968	f 3 192
Palembang.			
Dobbelspelen. . . .	f 17 040	f 9 840	f 13 920
Arak en andere sterke dranken.	5 460	4 140	4 800
Overvaarten	5 028	4 656	4 995
Totaal	f 27 528	f 18 636	f 23 715
Sumatra's Oostkust.			
Dobbelspelen. . . .	f 124 800	f 110 148	f 47 916
Arak en andere sterke dranken.	40 080	56 844	23 472
Varkenslagt	2 574	2 976	5 100
Zout.	12 000	8 652	13 200
Pandjeshuizen . . .	1 122	2 412	6 732
Sago, getah en was .	7 860	3 960	4 260
Totaal b)	f 188 436	f 184 992	f 100 680

b) Over de verschillende landschappen, voor zoover ze afzonderlijk zijn genoemd, waren de pachtsommen verdeeld als volgt:

	1876.	1877.	1878.
Bengkalis, Siak, Assahan . . .	f 34 536	f 27 972	f 30 960
Deli.	153 900	106 344	46 380
Serdang	„	27 012	7 200
Langkat (behalve het district Tamang)	„	23 664	16 140
	f 188 436	f 184 992	f 100 680

In Serdang en Langkat is een der pachtmiddelen, namelijk de varkenslagt, welke pacht aldaar over 1878 werd afgestaan tegen f 420, over 1877 onverpacht gebleven.

MIDDELEN.	1876.	1877.	1878.
Riouw.			
Dobbelspelen. . . .	f 86 040	f 72 480	f 49 680
Arak en andere sterke dranken.	60 060	43 860	29 940
Varkenslagt	32 520	27 420	19 140
Peper	127 764	93 072	66 876
Totaal	f 306 384	f 236 832	f 165 636
Banka.			
Dobbelspelen. . . .	f 12 070	f 10 000	f 10 660
Arak en andere sterke dranken.	8 510	7 400	7 000
Varkenslagt	c)	c)	d)
Totaal	f 20 580	f 17 400	f 17 660

c) Onverpacht gebleven wegens gemis aan gegadigden.
d) Met 1 Januarij 1878 is deze pacht ingetrokken (verg. Indisch Staatsblad 1877 n°. 132 en vorig verslag blz. 173).

MIDDELEN.	1876.	1877.	1878.
Billiton.			
Dobbelspelen. . . .	f 7 212	f 9 000	f 22 500
Arak en andere sterke dranken.	2 220	2 100	5 052
Totaal	f 9 432	f 11 100	f 27 552
Wester-afdeeling van Borneo.			
Dobbelspelen *e*). . .	f 20 052	f 17 016	f 21 372
Arak en andere sterke dranken *e*). . . .	22 596	19 932	17 928
Varkenslagt *e*) . . .	36 720	35 676	36 444
Goudmijnen *f*) . . .	11 100	10 752	10 740
Gezamenl. kleine middelen *g*).	44 712	40 860	42 204
Totaal *h*)	f 135 180	f 124 236	f 128 688

e) Dit middel werd alleen voor de afdeelingen Pontianak en Montrado afzonderlijk verpacht.

f) Als voren ook voor de afdeeling Sambas.

g) Voor zooveel die middelen niet afzonderlijk zijn verpacht.

h) Over de verschillende afdeelingen waren de pachtsommen verdeeld als volgt:

	1876.	1877.	1878.
Pontianak en onderhoorigheden	f 56 124	f 50 868	f 59 004
Sambas	14 280	13 992	13 056
Montrado	51 444	48 036	45 132
Sintang	13 332	11 340	11 496
Totaal	f 135 180	f 124 236	f 128 688

MIDDELEN.	1876.	1877.	1878.
Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo.			
Goudmijnen *i*) . . .	f 1 372,50	f 540	f 720
Gezamenl. kleine middelen.	*k*)	*k*)	*k*)
Totaal	f 1 372,50	f 540	f 720

i) Deze pacht betreft het regt tot het afgeven van licentien voor het graven en wasschen van goud en het heffen eener belasting van 1/10 van het gegraven metaal in het landschap Tanah-Laut. In de opgegeven jaren is de pacht achtereenvolgens afgestaan tegen 15¼, 6 en 8 thails zuiver Pleiarisch stofgoud, te stellen op f 90 per thail.

k) De overige kleine middelen in dit gewest worden vereenigd met de opium verpacht, en daar dit laatste middel het voornaamste is, wordt de opbrengst vermeld in den staat betreffende de opiumpacht (zie bijlage JJ).

MIDDELEN.	1876.	1877.	1878.
Celebes en onderhoorigheden.			
Dobbelspelen *l*) . . .	f 45 000	f 23 900	f 20 200
Arak en andere sterke dranken.	8 300	7 600	8 400
Rundslagt *l*)	3 975	3 760	4 000
Varkenslagt *l*) . . .	3 425	3 430	3 860
Vischmarkten . . .	5 875	6 530	7 350
Vischvijvers *m*) . . .	1 130	1 130	1 845
Siri	13 255	13 250	9 720
Gezamenl kleine middelen *n*).	120 535	118 220	121 155
Totaal	f 201 495	f 177 820	f 176 530

l) De middelen dobbelspelen, rundslagt en varkenslagt worden, uitgezonderd voor Makasser en Tello, gezamenlijk verpacht.

m) Deze pacht (betreffende de vischvijvers te Sambong Djawa en Tello) wordt telkens voor twee jaren te gelijk afgestaan (zie art. 2 der voorwaarden in *Indisch Staatsblad* 1857 n°. 105, blz. 191).

n) Voor zooveel die middelen niet afzonderlijk zijn verpacht.

MIDDELEN.	1876.	1877.	1878.
Menado.			
Dobbelspelen. . . .	f 4 930	f 6 260	f 5 520
Arak en andere sterke dranken *o*). . . . } Saguweer *o*) . . . . }	2 055	2 350	2 455
Hoofdgeld der Chinezen	610	1 000	650
Totaal	f 7 595	f 9 610	f 8 625

o) Gezamenlijk verpacht.

MIDDELEN.	1876.	1877.	1878.
Amboina.			
Dobbelspelen. . . .	*p*)	*p*)	*p*)
Arak en andere sterke dranken.	f 1 200	f 1 560	f 2 580
Saguweer	11 040	12 060	13 860
Totaal	f 12 240	f 13 620	f 16 440

p) Onverpacht gebleven bij gemis aan gegadigden.

MIDDELEN.	1876.	1877.	1878.
Banda (res^ie^. Amboina).			
Arak en saguweer. .	f 9 540	f 12 000	f 13 020
Ternate.			
Arak en andere sterke dranken.	f 1 020	f 1 515	f 1 567
Hoofdgeld der Chinezen	170	200	130
Rundslagt *q*). . . . } Varkenslagt *q*) . . . }	695	555	115
Saguweer	1 155	1 625	1 255
Totaal	f 3 040	f 3 895	f 3 067

q) Gezamenlijk verpacht.

MIDDELEN.	1876.	1877.	1878.
Timor.			
Dobbelspelen. . . .	f 912	f 1 200	f 900
Arak en andere sterke dranken.	1 980	2 040	2 040
Hoofdgeld der Chinezen	480	480	480
Rundslagt *r*). . . . } Varkenslagt *r*) . . . }	612	912	1 092
Totaal	f 3 984	f 4 632	f 4 512

r) Gezamenlijk verpacht.

MIDDELEN.	1876.	1877.	1878.
TOTAAL VAN ELK MIDDEL.			
Dobbelspelen	f 372 592	f 361 064	f 395 276
Arak en andere sterke dranken *s*)	184 177	177 253	142 098
Saguweer	12 195	13 685	15 115
Peper	127 764	93 072	66 876
Rundslagt *t*)	6 170	6 043	6 107
Varkenslagt	77 651	70 582	67 004
Vischmarkten	5 875	6 530	7 350
Vischvijvers	1 130	1 130	1 845
Siri	13 255	13 250	9 720
Overvaarten	5 028	4 656	4 995
Hoofdgeld der Chinezen	1 260	1 680	1 260
Goudmijnen	12 472,50	11 292	11 460
Zout	12 000	8 652	13 200
Pandjeshuizen	1 122	2 412	6 732
Sago, getah en was	7 860	3 960	4 260
Gezamenlijke kleine middelen *u*)	*v*) 165 367	*v*) 159 200	*v*) 163 479
Totaal	f 1 005 918,50	f 934 461	f 916 777

s) Hieronder de pacht der saguweer op Banda en Menado, die aldaar gezamenlijk met de arakpacht wordt afgestaan.

t) Hieronder voor Ternate en Timor ook de pacht der varkenslagt, die aldaar vereenigd met de pacht der rundslagt wordt afgestaan.

u) Voor zooveel die middelen niet afzonderlijk zijn verpacht.

v) Zie noot *k*).

[5. 39.]

BIJLAGE MM.

(Zie blz. 173 van het verslag.)

OVERZIGT van de geldmarkt van Java in 1877, zamengesteld door den heer mr. N. P. VAN DEN BERG, president van de Javasche Bank.

Ofschoon het jaar 1877 voor den handel en de meeste crediet-instellingen van Java in velerlei opzigt zeer noodlottig is geweest, bleef de toestand der geldmarkt zich over het algemeen door eene zeldzame kalmte kenmerken.

Bij den aanvang van het jaar waren de vooruitzigten op een belangrijken handelsomzet, en eene daarmede verband houdende levendige credietvraag, niet ongunstig. De hoofdproducten van uitvoer, suiker en koffij, genoten tot steeds stijgende prijzen toenemende vraag, en tot omstreeks het midden des jaars liet het zich aanzien dat een ruime rijst- en tabaksoogst aan de inlandsche bevolking de noodige middelen verschaffen zou om den afzet van invoerartikelen gelijken tred te doen houden met de aanvoeren, die vooral wat het artikel lijnwaden betreft steeds hoogst belangrijk bleven niettegenstaande de hier in Indie aanwezige ruime voorraden.

Het duurde echter niet lang of de werkelijkheid kwam aan deze verwachting op treurige wijs den bodem inslaan. Eene met Mei aangevangen felle droogte, die schier allerwegen op Java tot het laatst van November onafgebroken aanhield, deed weldra het uitzigt op een bevredigen den tabaksoogst geheel verloren gaan, en terwijl zoodoende aan de bevolking millioenen minder in handen kwamen dan in gewone omstandigheden het geval had kunnen zijn, moest zij later in het jaar hare beschikbare middelen aanspreken om zich het voedsel te verschaffen, dat haar door het op groote schaal mislukken van vele tot voedingsmiddelen geteelde gewassen ontvallen was. Zoo verontrustend werd in dit opzigt de staat van zaken, dat van meer dan één kant met aandrang het denkbeeld werd voorgestaan om van regeringswege allen uitvoer van rijst van Java naar elders te verbieden, doch gelukkig is Java bewaard gebleven voor een maatregel die ook het binnenlandsch handelsverkeer ongetwijfeld op geweldadige wijze uit zijn verband zou hebben gerukt.

Door dezen zamenloop van omstandigheden nu werd de gewone koopkracht der bevolking niet alleen zeer belangrijk verminderd, maar ontbraken aan die bevolking weldra de middelen om hare geldelijke verbindtenissen jegens de tusschenhandelaren zoo in de binnenlanden als op de hoofdplaatsen van Java behoorlijk na te komen. Van daar steeds klimmende nood aan contanten bij de tweede hand, en als natuurlijk gevolg hiervan werd het aantal afnemers, die zich van hun kant onmagtig moesten verklaren om hunne verpligtingen jegens de Europesche importhuizen gestand te doen, schier van maand tot maand grooter. Vooral was dit het geval in Java's Oosthoek, waar het mislukken van den tabaksoogst zich meer bijzonder in al zijne naweeën heeft doen gevoelen, en op dit gebied zijn dan ook in het afgeloopen jaar door Soerabaija's handel verliezen geleden, waarvan het gezamenlijk bedrag het cijfer van een paar millioen gulden zoo al niet overschrijden dan toch zeker zeer nabij komen zal. Onder den invloed dier zoo gevoelige verliezen won het wantrouwen jegens de nog overgebleven afnemers schier met den dag veld, en hoe de afzet van import-artikelen dientengevolge gaandeweg afnam, blijkt onder anderen uit het feit, dat de disconteeringen der Javasche Bank bij haar agentschap te Soerabaija in het jongst verloopen boekjaar circa 7 millioen gulden beneden het cijfer van twee jaren geleden bleven.

Middelerwijl hadden ook op het gebied van den uitvoerhandel de zaken een geheel anderen keer genomen. Steunende op de uit het buitenland ontvangen berigten waren de prijzen van suiker gedurende den loop van het eerste semester van 1877 gaandeweg opgedreven tot een sedert het jaar 1857 niet meer gekend standpunt; maar nog waren de afleveringen van het product uit den nieuwen oogst te naauwernood begonnen, of reeds openbaarde zich eene reactie in de geheerscht hebbende stemming, onder den invloed waarvan de prijzen weldra één à twee gulden per pikol terugliepen. Tegen een dergelijken schok bleken enkele van de voornaamste koopers van het artikel niet bestand te zijn; want al heette het aanvankelijk dat een goed deel der suikerinkoopen had plaats gehad op orders uit Europa en Amerika, toen het met de zaken hokte, kwam het dadelijk aan het licht dat eene aan zwendelarij grenzende speculatiezucht de loutere aanleiding geweest was van het meerendeel der op levering tot stand gekomen suikertransactien. Hoogst aanzienlijk waren natuurlijk de verliezen, teweeggebragt door den val van de bij die speculatien betrokken huizen; maar voor zoover het de nietnakoming hunnerzijds van loopende leveringscontracten betrof, lost dat verlies zich op in eene winstderving voor de fabriekanten, die zich teleurgesteld zagen in hunne verwachting om voor hun geheele product dezelfde hooge betaling in handen te zullen krijgen, waartegen zij hunnen oogst op levering verkocht hadden. Intusschen zijn de werkelijk geleden verliezen op zich zelf belangrijk genoeg om het jaar 1877 nog lang in treurige herinnering te doen blijven, want reeds nu staat het vast dat schier alle op Java gevestigde crediet-instellingen ten gevolge van de hier bedoelde gebeurtenissen meerdere tonnen gouds verloren hebben. Zoo als gewoonlijk het geval is, bleek het aan de meeste dier instellingen onmogelijk om zich op een gegeven oogenblik geheel te onttrekken aan hare sedert jaren bestaande relatien met van ouds gevestigde handelshuizen, hoe bedenkelijk hunne laatstelijk in het artikel suiker ondernomen operatien ook geacht werden; en van daar dat niet alleen de Javasche Bank, de Nederlandsch Indische Escompto-maatschappij en de Nederlandsch Indische Handelsbank, maar ook de op Java gevestigde agentschappen van twee Engelsche crediet-instellingen voor min of meer aanzienlijke sommen in de plaats gehad hebbende faillissementen of stagnatien betrokken zijn.

Niet alleen het artikel suiker echter bleek noodlottig te wezen voor de Europesche handelshuizen: het mislukken van den tabaksoogst gedurende drie achtereenvolgende jaren had eindelijk ten gevolge dat andere huizen, die hunne belangen gaandeweg meer en meer met die cul-

tuur hadden vereenzelvigd door er zich als geldschieters bij te interesseeren of door het aanleggen van ondernemingen voor eigen rekening, ten slotte niet bestand bleken tegen het verloren gaan van de gelden die aan die zaken hadden moeten worden ten koste gelegd. Wel is waar kwam in den loop van 1877 slechts één van de hier bedoelde huizen ten val, doch nog vóór er vijf maanden van het nieuw ingetreden jaar 1878 verstreken waren, moest een tweede huis, en wel een van Java's oudste huizen, zich ten gevolge van dezelfde omstandigheden onmagtig verklaren om langer eer aan zijne zaken te doen, en deze nieuwe ramp mag dus niet onvermeld blijven in een overzigt van de ongelukken, die de Indische geldmarkt in het afgeloopen jaar hebben getroffen.

Het mag op zich zelf een merkwaardig verschijnsel worden genoemd dat onder de boven geschetste omstandigheden de toestand van kalmte, die van den aanvang van het jaar af op de geldmarkt viel waar te nemen, ongestoord bleef aanhouden. Tegenover den handel mogen de hier opereerende crediet-instellingen meer terughoudend en wantrouwend zijn geworden, van wantrouwen van den kant van het groote publiek jegens diezelfde instellingen is zelfs geen oogenblik sprake geweest, en wel verre dus van hare operatie-middelen te zien afnemen door opzegging van gedeponeerde gelden of door inkrimping van den biljetten-omloop, had de algemeene lusteloosheid in den handel, waardoor de laatste maanden van het jaar zich in toenemende mate kenmerkten, tot dadelijk gevolg dat de beschikbare middelen zich in handen der verschillende banken en geldkantoren ophoopten in eene de werkelijke behoefte ver te boven gaande verhouding.

Hierdoor verklaart het zich dat de rentestand, die in den loop van 1876 aan veelvuldige afwisselingen onderhevig was geweest, gedurende 1877 nagenoeg onveranderd is gebleven. Met ingang van den 10den Maart werd de standaardrente van de Javasche Bank van 6 pct. op 5 pct. in het jaar teruggebragt, en in het dus verlaagde tarief kwam sedert geen wijziging meer, zoodat de gemiddelde rentestand over het geheele jaar 1877 geweest is $5^{19}/_{100}$ pct., tegen gemiddeld $7^{14}/_{100}$ pct. in 1876, $7^{32}/_{100}$ pct. in 1875 en $6^{49}/_{100}$ pct. in 1874.

Ook de loop der wisselkoersen kenmerkte zich door eene groote mate van stabiliteit, en geen enkele maal daalde of steeg de koers tot het punt, waarop in- of uitvoer van specie voor particuliere rekening zou hebben kunnen plaats vinden. Dit had anders kunnen wezen indien de productenprijzen zich hadden kunnen staande houden op het hooge standpunt dat zij in de eerste helft van het jaar bereikten. In dat geval toch zouden tegen de afgescheepte suiker en koffij uit den oogst van 1877 ettelijke millioenen meer zijn moeten getrokken worden, dan ten slotte feitelijk getrokken werd, en wanneer dan tevens de afgiften tegen tabak op gelijke schaal als in vroeger jaren hadden kunnen worden voortgezet, dan zou ongetwijfeld het aanbod van particulier papier de behoefte aan remise niet onbelangrijk hebben overschreden, en zou in verband hiermede de koers zeker geleidelijk zijn teruggeloopen tot het in het afscheepseizoen van 1876 bereikte standpunt, in verband waarmede toen voor particuliere rekening tot specie-ontbieding uit Nederland kon worden overgegaan.

Dat aan den anderen kant geen specie van Java naar Nederland terugvloeide, is een gevolg van de omstandigheid dat het Gouvernement in den loop van 1877 weder een zeer ruim bedrag aan wissels op het Departement van Kolonien ten verkoop aanbood. In het geheel werd voor f 22 744 000 van de hand gezet, en met dit bedrag kon aan de bestaande behoefte aan remise voldoende worden te gemoet gekomen, zoodat van het remitteeren van specie geen sprake behoefde te wezen, iets wat niet had kunnen uitblijven, indien de gouvernements-wisselafgiften van minderen omvang geweest waren, of een levendiger afzet van invoerartikelen eene grootere behoefte aan remise had doen geboren worden.

Voor gouvernements-rekening werd in den loop van 1877 voor een bedrag van f 17 500 000 aan zilvergeld uit Nederland aangebragt, tegen slechts f 500 000 in 1876. Van die specie vloeide uit den aard der zaak een goed deel in de kassen der Javasche Bank, wier metaalvoorraad dientengevolge van ruim f $24^1/_2$ millioen bij den aanvang des jaars tot circa f 34 millioen bij het einde er van steeg. Hare beschikbare operatie-middelen bereikten in verband hiermede een cijfer buiten alle verhouding staande tot de behoeften van het oogenblik, en zoodoende hebben de specie-aanvoeren voor rekening van den lande op hun beurt niet weinig bijgedragen tot den lagen rentestand, waardoor de geldmarkt zich gedurende het afgeloopen jaar meer bijzonder heeft gekenmerkt.

Aan sommigen moge een dergelijke lage rentestand werkelijk ten goede komen, het is niet tegen te spreken dat juist zij, die er het meest mede zouden gebaat zijn, Indie's producenten namelijk, er weinig of geen partij van kunnen trekken. Voor zoover hun geen eigen middelen ten dienste staan, ontvangen de meeste landbouw-ondernemers op Java de voor het drijven hunner zaken benoodigde kapitalen van crediet-instellingen of geldkantoren, en wel krachtens zoogenaamde consignatie-contracten, die den geldschieter in den regel eene *minimum* rente van $7^1/_2$ pct. in het jaar waarborgen, terwijl in vele gevallen bovendien het betalen van eene niet onbelangrijke commissie voor de te verstrekken voorschotten aan den geldopnemer tot voorwaarde gesteld wordt. Zonder eenige overdrijving kan als regel worden aangenomen dat de Europesche landbouwnijverheid op Java, in haar geheel genomen, niet het minste voordeel trekt van een lagen rentestand, maar dat zij daarentegen in zijn vollen omvang den druk gevoelt van elke stijging der rente boven het minimum dat haar onder gewone omstandigheden in rekening wordt gebragt.

Het lijdt geen twijfel dat eene andere organisatie van het landbouwcrediet in deze gewesten aan de hier geschetste bezwaren voor een goed deel zou kunnen te gemoet komen. In sommige Fransche kolonien heeft men, ter wille van de bedoelde belangen, de bepalingen van het burgerlijk wetboek met betrekking tot het pandregt in zooverre gewijzigd, dat aan de daar gevestigde koloniale banken de bevoegdheid is toegekend om, ter vervanging van eene tweede handteekening op promessen van planters, zich den loopenden oogst als waarborg te doen cedeeren [1]). Deze regeling schijnt in alle opzigten te beantwoorden aan het doel dat men er mede beoogde, het verschaffen van kapitaal aan planters op billijke voorwaarden, doch het kan niet in de bedoeling liggen van dit overzigt om bij dit vraagstuk opzettelijk stil te staan. Het zij genoeg hier te doen uitkomen dat de landbouwnijverheid op Java, die, voor zoover zij geheel aan eigen krachten is overgelaten, nog met zooveel bezwaren en belemmeringen heeft te kampen, ook het voorregt mist om op haar tijd partij te trekken van eene ruim voorziene geldmarkt, en dit punt verdient te ernstiger overweging sedert de producenten in Nederlandsch Indie, ook met betrekking tot den loop der wisselkoersen, verstoken zijn van een voordeel, dat aan de producenten in Britsch Indie, China enz. in zijn vollen omvang ten goede komt.

Voor de Indische zamenleving in het algemeen mag het een onwaardeerbare weldaad genoemd worden dat de Regering door hare maatregelen met betrekking tot het muntwezen gezorgd heeft om ook de voor Indie verordende rekenings-eenheid zooveel mogelijk dezelfde waarde te doen behouden. Al moge het in Indie gebezigde ruilmiddel nog steeds uitsluitend uit zilver bestaan, door de onmogelijkheid om ten behoeve van den geldsomloop in Indie nieuw zilvergeld te doen aanmunten, heeft het zilver zijne eigenschap van waardemeter verloren, en doet alleen het goud in werkelijkheid als zoodanig dienst. Vandaar dat de wisselkoersen van Java op Nederland en Engeland geheel onafhankelijk zijn gebleven van de in den laatsten tijd zoo sterk afwisselende waarde van het zilver, in tegenstelling met Britsch Indie en andere nabij gelegen landen, waar de stand van den wisselkoers steeds getrouw de wisselingen in de metaalwaarde van het zilver heeft gevolgd.

Hoe groot nu ook de nadeelen zijn mogen, die uit dezen staat van zaken voor het algemeen voortvloeijen, onloochenbaar is het dat de producenten in Britsch Indie er tot nu toe bijzonder wel bij varen, en het is voor niemand een geheim dat menige onderneming in de laatste jaren slechts verlies zou hebben opgeleverd, indien de voor alle exporteurs zoo buitensporig gunstige koersverhoudingen dat

[1]) Verg. „l'Economiste" van 30 Mei 1874 blz. 613 en „le Journal des Economistes" van Augustus 1874, blz. 256.

verlies in de meeste gevallen niet ruimschoots hadden goedgemaakt. [1])

Van eene dergelijke tegemoetkoming nu is voor de producenten in Nederlandsch Indie nooit één oogenblik sprake geweest, en voor zoover het dus de teelt geldt van artikelen, ter zake waarvan de planters alhier hunne Britsch Indische vakgenooten als mededingers op de Europesche markten ontmoeten (wat onder anderen met betrekking tot koffij, indigo en thee in niet geringe mate het geval is), ligt het voor de hand dat het onder de gegeven omstandigheden voor belanghebbenden alhier eene meer dan gewone mate van inspanning kosten moet om de bedoelde mededinging op den duur met goed gevolg te kunnen volhouden.

Voor het overige heeft het jaar 1877 met betrekking tot den geldsomloop niets bijzonders opgeleverd. Van het indringen van vreemde munten, en meer bepaald van de in de nabijgelegen Engelsche bezittingen als ruilmiddel gebezigde dollars, werd nergens eenig spoor waargenomen, en het laat zich aanzien dat hiervoor in den vervolge nog minder vrees zal behoeven te bestaan dan vroeger, nu bij ordonnancie van 29 Junij 1877 (*Indisch Staatsblad* n°. 130) bepaald is, dat voortaan alle landskassen in Nederlandsch Indie voor de aanneming van dollars zullen gesloten blijven, met uitzondering alleen van de kassen in de residentien Banka, Riouw en Oostkust van Sumatra. Volgens die ordonnancie zullen dollars, mits gaaf en ongeschonden, aldaar tegen den koers van f 2,33 in betaling kunnen worden gegeven.

Over den fondsenhandel op Java werden in vorige overzigten eenige opmerkingen in het midden gebragt, waaraan voor het oogenblik niets meldenswaardigs kan worden toegevoegd. De ten slotte hierbij opgenomen staat bevat eene aantooning van de koersnoteeringen van de voornaamste der hier verhandeld wordende effecten gedurende het afgeloopen jaar.

Gelijk in het vorig overzigt in uitzigt gesteld werd, heeft de Bataviasche spaarbank maatregelen genomen om den inbreng van meer aanzienlijke sommen te beperken, en is zij er ten slotte toe overgegaan om alle kapitalen boven de f 2000 aan inleggers terug te geven, ten gevolge waarvan het bij haar in beheer zijnde kapitaal in de eerste maanden van het jaar 1878 met circa f 1 000 000 is verminderd. Voor zoover ter uitbetaling dier gelden een deel van het belegde kapitaal moest worden losgemaakt, bestond er steeds een warme wedstrijd onder belanghebbenden om zich in het bezit te stellen van de uitzettingen, tot het loslaten waarvan de spaarbank zich genoodzaakt zag.

Batavia, 26 Junij 1878.

[1]) Bij een koers van 1 sh. 9 d., de middenkoers van het afgeloopen jaar, geniet bijv. de koffijplanter in Britsch Indie een koersverschil van $12^1/_2$ pct., tegenover den vroeger als pari aangenomen koers van 2 sh. En neemt men hierbij in aanmerking dat hij geen uitgaand regt heeft te betalen, terwijl de koffij, van Java uitgevoerd, bij de tegenwoordige waarde van het product (f 50 per pikol), met een uitvoerregt van $3^3/_4$ pct. belast is, dan ligt de gevolgtrekking voor de hand dat de Britsch Indische planter tegenwoordig p. m. $16^1/_4$ pct. (f $8^1/_8$) per pikol koffij op den Nederlandsch Indischen planter vóór heeft.

KOERSNOTEERINGEN van de voornaamste der te Batavia verhandeld wordende effecten.

BENAMING DER AANDEELEN.	NOTEERINGEN.		
	April 1877. Pct.	Augustus 1877. Pct.	December 1877. Pct.
Javasche Bank	200	180 à 190	185
Nederlandsch Indische Escompto-maatschappij	165	165	120
Nederlandsch Indische Handelsbank	$127^1/_2$	130 à 133	130 à 135
Nederlandsch Indische Levensverzekering- en lijfrentemaatschappij.	190 à 200	200	200
Nederlandsch Indische Spoorwegmaatschappij	103	105	105
Nederlandsch Indische Stoomvaartmaatschappij	160 à 165	185 à 190	175
Internationale Crediet- en handelsvereeniging »Rotterdam"	150	150	150 à 152
Deli-Batavia maatschappij	110	$117^1/_2$	135
Nederlandsch Indische Droogdokmaatschappij	50	—	—
Bataviaasch praauwenveer	200 à 205	195	200
Bataviaasch tjuniaveer	200	195	200
Praauwmaatschappij van het eiland Amsterdam	100	100	—
Samarangsch praauwenveer	90	110	115
Nieuw Samarangsch praauwenveer	150	165	165
Soerabaijaasch praauwenveer maatschappij	110	110	—
Particulier praauwenveer te Soerabaija	90	103 à 110	—
Oost-Java praauwmaatschappij	125	125	—
Tagalsch praauwenveer	100	115 à 125	—
Javasche Stoomsleepmaatschappij	40	50	—
Oost-Indische Zee- en brandassurantie maatschappij	90	90	90

BENAMING DER AANDEELEN.	NOTEERINGEN.		
	April 1877.	Augustus 1877.	December 1877.
	Pct.	Pct.	Pct.
Bataviasche Zee- en brandassurantie maatschappij	115	115	120
Nederlandsch Indische Zee- en brandassurantie maatschappij . .	210	210	200
Tweede » » » » . . .	150	155	145
Javasche Zee- en brandassurantie maatschappij	90	100	100
Nederlandsche Lloyd.	90	95	90
Koloniale Zee- en brandassurantie maatschappij	70 à 65	80	80
Tweede » » »	70 à 65	80	70
Samarangsche Zee- en brandassurantie maatschappij	120	110	110
Brandwaarborgmaatschappij »Nederlandsch Indie".	210 à 220	220	220
Brandverzekeringmaatschappij Mercurius	150	160	168
Brandassurantiemaatschappij de Oosterling	110	130	130
» » Insulinde	145 à 150	160	165
» » Oosthoek	160	180	180
» » Westhoek	125	140	145
» » Kalimaas	—	115 à 117½	120

[5. 40.]

BIJLAGE NN.

(Zie blz. 176 van het verslag.)

OVERZIGT van de uitkomsten der rijstcultuur op Java (met uitzondering van de gewesten Soerakarta en Djokjokarta en van de particuliere landen) en op Madura (voor zooveel de afdeeling Pamakassan betreft) over 1877.

GEWESTEN.	BEPLANTE VELDEN (IN BOUWS VAN 500 VIERK. RIJNL. ROEDEN).							
	Sawahs:					Tegalvelden:		Totaal.
	van levend water voorzien.		van regen afhankelijk.		op rawah-gronden.	jaarlijks beplante.	niet jaarlijks beplante.	
	1ste aanplant.	2de aanplant.	1ste aanplant.	2de aanplant.				
Bantam	45 034	»	33 271	»	2 125	14 493	17 648	112 571
Batavia (domein Bloeboer).	876	»	»	»	»	»	»	876
Krawang.	9 297	»	13 143	»	»	»	3 498	25 938
Preanger regentschappen .	124 354	4 920	41 683	703	4 656	37 635	»	213 951
Cheribon	162 623	1 022	21 798	417	8 959	772	7 190	202 781
Tagal	84 780	880	48 768	»	1 059	409	776	136 672
Pekalongan	55 320	4 468	5 011	»	240	579	»	65 618
Samarang	130 656	6 699	100 699	22	3 346	3 023	553	244 998
Japara	78 224	3 201	37 757	443	1 892	2 349	1 902	125 768
Rembang.	38 205	1 090	117 536	»	480	1 068	328	158 707
Soerabaija	119 612	171	100 907	19	11 971	3 960	489	237 129
Pasoeroean	58 985	8	913	»	1 621	8 707	86	70 320
Probolinggo.	32 396	77	4 062	»	144	630	5 659	42 968
Bezoeki	56 448	819	1 480	»	517	780	1 627	61 671
Banjoewangi	10 911	»	»	»	»	11	67	10 989
Banjoemas	74 711	9 029	36 281	644	1 065	2 552	7 214	131 496
Bagelen	72 891	38 138	47 892	1 390	5 632	8 796	3 324	178 063
Kadoe.	67 295	19 959	12 041	2 113	10	2 076	22	103 516
Madioen	118 941	1 627	22 814	»	»	2 495	9 252	155 129
Kediri.	68 584	40	19 940	»	1 871	6 412	2 467	99 314
Madura (alleen de afdeeling Pamakassan).	1 616	»	7 618	»	»	1 325	»	10 559
Totaal. . .	1 411 759	92 148	673 614	5 751	45 588	98 072	62 102	2 389 034
	1 503 907		679 365			160		
In 1876 was het cijfer. .	1 386 315	88 267	677 922	9 943	50 062	79 861	53 330	2 345 700
	1 474 582		687 865			133 191		

WAARVAN MISLUKT.

Sawahs: van levend water voorzien. 1ste aanplant.	Sawahs: van levend water voorzien. 2de aanplant.	Sawahs: van regen afhankelijk. 1ste aanplant.	Sawahs: van regen afhankelijk. 2de aanplant.	op rawah-gronden.	Tegalvelden: jaarlijks beplante.	Tegalvelden: niet jaarlijks beplante.	Totaal.
199	»	2 984	»	»	»	»	3 183
72	»	»	»	»	»	»	72
93	»	142	»	»	»	»	235
1 496	746	996	243	»	4 986	»	8 467
421	511	419	417	121	»	»	1 889
2 486	6	4 068	»	25	24	87	6 696
247	»	»	»	»	»	»	247
6 057	1 117	4 906	»	358	2	»	12 440
4 727	309	4 642	»	142	100	»	9 920
2 856	»	31 519	»	480	2	»	34 857
16	»	18 275	19	698	545	»	19 553
4	»	»	»	»	»	»	4
601	777	»	»	»	»	»	1 378
855	»	»	»	»	»	51	906
294	»	»	»	»	11	40	345
917	3 436	315	634	24	37	»	5 363
859	8 036	302	1 014	505	322	21	11 059
208	6	175	»	»	»	»	389
1 117	6	1 964	»	»	»	467	3 554
6 611	»	8 263	»	484	987	12	16 357
40	»	1 461	»	»	12	»	1 513
30 176	14 950	80 431	2 327	2 837	7 028	678	138 427
45 126		82 758			7 706		
26 947	84	47 062	123	3 001	2 254	1 452	80 923
27 031		47 185			3 706		

GEWESTEN.	ONBEPLANT GEBLEVEN (IN BOUWS).					VERMOE	
	Sawahs:			Tegalvelden (jaarlijks beplante).	Totaal.	Sa	
	van levend water voorzien.	van regen afhankelijk.	op rawah-gronden.			van levend water voorzien.	
						1ste aanplant.	2de aanplant.
Bantam	»	116	»	7	123	1 330 173	»
Batavia (domein Bloeboer)	18	»	»	»	18	30 000	»
Krawang.	300	472	»	»	772	321 800	»
Preanger regentschappen.	1 071	1 952	135	18 871	22 029	4 022 316	108 666
Cheribon	329	251	346	»	926	4 137 157	11 589
Tagal.	1 562	3 177	111	1 656	6 506	2 962 592	28 842
Pekalongan	650	173	2	7 971	8 796	1 637 396	113 913
Samarang	327	9 900	821	11 606	22 654	3 232 420	88 550
Japara	3 482	5 791	1 137	8 774	19 184	1 158 467	45 348
Rembang	5	2 284	127	482	2 898	496 577	17 565
Soerabaija	1 042	402	»	513	1 957	3 403 057	3 640
Pasoeroean	19 130	517	1 621	19 517	40 785	2 876 700	300
Probolinggo	893	»	184	28	1 105	996 117	930
Bezoeki	233	104	»	147	484	1 794 437	16 849
Banjoewangi	1 441	»	»	420	1 861	297 276	»
Banjoemas	951	1 003	89	5 451	7 494	2 100 766	97 625
Bagelen	9	47	5	34	95	2 133 400	564 000
Kadoe	559	»	»	»	559	1 909 176	442 869
Madioen	16 102	7 308	»	4 781	28 191	3 323 914	33 762
Kediri	2 505	858	55	4 373	7 791	1 962 696	1 304
Madura (alleen de afdeeling Pamakassan)	7	42	»	8	57	29 358	»
Totaal . . .	50 616	34 397	4 633	84 639	174 285	40 155 795	1 575 752
						41 731 547	
In 1876 was het cijfer . .	51 613	36 835	4 027	82 323	174 798	39 386 301	2 045 635
						41 431 936	

DELIJKE OPBRENGST DER GESLAAGDE VELDEN (IN PIKOLS PADI).

wahs:			Tegalvelden:		Te zamen.	
van regen afhankelijk.		op rawah-gronden.	jaarlijks beplante.	niet jaarlijks beplante.	In 't geheel.	Gemiddeld per bouw (berekend alleen over de geslaagde velden).
1ste aanplant.	2de aanplant.					
656 872	»	47 050	268 595	291 189	2 593 879	23.71
	»	»	»	»	30 000	37.31
263 556	»	»	»	41 990	627 346	24.40
1 000 555	15 510	204 186	437 257	»	5 788 490	28.17
379 318	»	297 334	5 008	65 459	4 895 865	24.37
1 340 984	»	36 194	8 936	8 271	4 385 819	33.74
131 994	»	5 893	9 379	»	1 898 575	29.04
2 243 013	242	59 076	53 109	5 881	5 682 291	24.43
573 315	1 330	19 701	20 525	6 770	1 825 456	15.75
825 170	»	»	7 918	1 685	1 348 915	10.89
803 504	»	210 997	32 550	4 617	4 458 365	20.49
30 500	»	90 500	237 200	3 000	3 238 200	46.05
36 972	»	2 880	11 686	92 934	1 141 519	27.44
35 557	»	12 408	14 807	34 633	1 908 691	31.41
»	»	»	»	324	297 600	27.95
843 445	100	18 804	53 400	139 494	3 253 634	25.79
111 600	4 900	200 000	131 800	36 300	3 182 000	19.05
221 466	38 440	243	6 433	179	2 618 806	25.39
481 636	»	»	40 608	92 008	3 971 928	26.20
318 000	»	32 000	128 000	49 000	2 491 000	30.02
81 335	»	»	15 346	»	126 039	13.93
10 378 792	60 522	1 237 266	1 482 557	873 734	55 764 418	24.77
10 439 314			2 356 291			
11 875 487	116 831	1 345 017	1 203 783	723 011	56 696 065	25.03
11 992 318			1 926 794			

[5. 41.]

BIJLAGE OO.

(Zie blz. 176 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende de teelt van eenjarige gewassen (de padicultuur daaronder niet begrepen) op Java (met uitzondering van de gewesten Soerakarta en Djokjokarta en van de particuliere landen) en op Madura (voor zooveel de afdeeling Pamakassan betreft) over 1877.

GEWESTEN.	Eerste of tweede aanplant.	Geslaagde velden (in bouws van								
		Sawahs van levend water voorzien, beplant met:								
		suikerriet.		djagong.	indigo.	kapas.	tabak.	katjang.	diverse (voedings-) gewassen.	TE ZAMEN.
		vrijwillig geteeld.	op hoog gezag geteeld.							
Bantam	1ste gewas	»	»	»	»	»	»	»	115	115
	2de »	»	»	119	11	»	»	36	639	805
Batavia	1ste »	3	»	2	»	»	»	1	18	24
	2de »	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Krawang. . . .	1ste »	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	2de »	»	»	»	»	»	»	»	17	17
Preanger regent-schappen . . .	1ste »	11	»	1	»	»	11	54	54	131
	2de »	»	»	396	9	107	21	1 172	5 939	7 644
Cheribon	1ste »	1 779	4 948	44	»	»	»	3 264	948	10 983
	2de »	»	»	3 982	392	2 255	»	12 670	14 121	33 420
Tagal	1ste »	1 282	3 280	404	»	»	7	»	1 529	6 502
	2de »	»	»	8 279	562	341	143	»	9 502	18 827
Pekalongan. . .	1ste »	482	1 835	1 490	493	»	447	1 632	2 403	8 782
	2de »	»	»	14 612	454	»	»	»	2 798	17 864
Samarang . . .	1ste »	154	2 310	»	»	»	»	350	1 042	3 856
	2de »	»	»	16 417	362	1 852	»	9 702	42 117	70 450
Japara.	1ste »	1 694	3 886	1 169	105	»	2	»	3 362	10 218
	2de »	»	»	3 254	2 189	2 238	366	»	12 879	20 926
Rembang . . .	1ste »	291	330	»	»	»	»	»	»	621
	2de »	»	»	2 929	136	178	681	»	3 751	7 675
Soerabaija . . .	1ste »	3 860	8 449	»	»	»	»	»	20	12 329
	2de »	»	»	6 659	1 930	12	790	11 945	41 153	62 489
Pasoeroean . . .	1ste »	706	6 157	46	»	»	»	»	»	6 909
	2de »	»	»	14 146	1 307	»	384	3 653	27 271	46 761
Probolinggo. . .	1ste »	1 416	4 787	»	»	»	»	»	»	6 203
	2de »	»	»	11 953	501	»	149	»	8 017	20 620
Bezoeki	1ste »	104	2 092	21	»	»	9	74	»	2 300
	2de »	»	»	16 131	335	2	3 585	3 701	1 234	24 988
Banjoewangi . .	1ste »	»	»	20	»	»	25	»	37	82
	2de »	»	»	275	260	»	653	»	1 177	2 365
Banjoemas . . .	1ste »	36	432	2 480	31	»	5	632	83	3 699
	2de »	»	»	10 012	10	»	2 679	856	3 735	17 292
Bagelen	1ste »	16	»	2 111	40	»	43	75	52	2 337
	2de »	348	»	6 135	37	44	290	1 146	4 890	12 890
Kadoe.	1ste »	»	»	366	»	»	161	1 531	948	3 006
	2de »	»	»	4 393	»	»	4 255	4 534	3 243	16 425
Madioen	1ste »	185	200	5	»	»	»	306	332	1 028
	2de »	»	»	3 142	75	2 993	451	1 418	32 555	40 634
Kediri.	1ste »	254	1 942	27	»	»	»	»	»	2 223
	2de »	»	»	15 627	232	29	592	3 114	6 743	26 337
Madura	1ste »	172	»	774	1	»	»	322	29	1 298
(alleen de afd. Pamakassan).	2de »	»	»	1 231	3	77	52	»	134	1 497
TOTAAL . .	1ste »	12 445	40 648	8 960	670	»	710	8 241	10 972	82 646
	2de »	348	»	139 692	8 805	10 128	15 091	53 947	221 915	449 926
In 1876 was het cijfer	1ste »	10 868	40 401	7 482	572	»	567	8 731	9 183	77 804
	2de »	12	»	130 879	11 945	8 176	25 756	65 257	203 312	445 337

500 vierkante Rijnlandsche roeden).

Sawahs van regen afhankelijk, beplant met:									Sawahs op rawahgronden, beplant met:			
suikerriet. vrijwillig geteeld.	suikerriet. op hoog gezag geteeld.	djagong.	indigo.	kapas.	tabak.	katjang.	diverse (voedings-) gewassen.	TE ZAMEN.	djagong.	kapas.	diverse (voedings-) gewassen.	TE ZAMEN.
»	»	2	»	»	»	»	379	381	»	»	»	»
»	»	228	15	145	»	101	654	1 143	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	45	45	»	»	»	»
3	»	5	9	»	6	71	53	147	»	»	»	»
»	»	160	18	»	36	314	955	1 483	»	»	»	»
470	»	107	»	»	»	43	85	705	»	»	»	»
»	»	297	»	43	»	216	76	632	»	»	69	69
84	»	15	»	»	»	»	65	164	»	»	»	»
»	»	840	4	241	55	»	4 588	5 728	»	»	»	»
80	»	94	30	»	»	60	420	684	»	»	»	»
»	»	1 543	64	»	»	»	88	1 695	»	»	»	»
15	»	287	7	16	»	191	1 929	2 445	»	»	»	»
»	»	3 423	22	7 307	»	19 454	18 379	48 585	»	50	661	711
368	42	272	»	»	»	»	2 477	3 159	177	»	474	651
»	»	1 113	3	513	110	»	2 429	4 168	150	»	»	150
1 053	»	»	»	»	»	»	196	1 249	»	»	»	»
»	»	10 563	567	805	7 164	»	17 975	37 074	»	»	»	»
34	»	127	»	»	»	216	63	440	»	»	»	»
»	»	2 474	200	10	1 106	6 260	2 973	13 023	56	1	»	57
»	»	69	»	»	»	»	»	69	»	»	»	»
»	»	195	75	»	26	150	19	465	»	»	»	»
116	373	133	»	»	»	»	»	622	»	»	»	»
»	»	2 299	75	»	»	»	139	2 513	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	415	20	»	92	85	23	635	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	1 283	25	»	13	28	8	1 362	»	»	»	»
»	»	966	3	»	98	145	150	1 362	»	»	»	»
54	»	1 902	65	»	9	149	366	2 545	»	»	»	»
60	»	3 000	42	586	290	366	9 538	13 882	12	»	20	32
»	»	58	»	»	7	1 484	70	1 619	»	»	»	»
»	»	940	»	»	462	1 284	582	3 268	»	»	»	»
191	»	»	»	»	»	»	148	339	»	»	»	»
»	»	201	»	»	96	2 149	358	2 804	»	»	»	»
82	148	»	»	»	»	»	»	230	»	»	2	2
»	»	477	48	5	114	686	1 030	2 360	»	»	4	4
5	»	917	»	»	»	200	97	1 219	»	»	»	»
»	»	2 761	8	126	34	»	796	3 725	»	»	»	»
2 555	563	5 276	136	16	35	2 442	6 356	17 379	177	»	476	653
60	»	31 895	1 164	9 781	9 683	31 210	60 797	144 590	218	51	754	1 023
1 757	979	6 513	168	4	238	2 142	6 525	18 326	206	»	616	822
16	»	45 544	1 212	8 800	18 780	27 622	80 890	182 864	39	40	427	506

GEWESTEN.	Eerste of tweede aanplant.	Geslaagde velden (in bouws van								
		Tegalvelden (jaarlijks beplante) waarop verbouwd:								
		suikerriet.		djagong.	indigo.	kapas.	tabak.	katjang.	diverse (voedings-) gewassen.	TE ZAMEN.
		vrij-willig geteeld.	op hoog gezag geteeld.							
Bantam	1ste gewas	596	»	7	6	»	»	2 896	670	4 175
	2de »	»	»	372	13	570	»	112	1 633	2 700
Batavia	1ste »	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	2de »	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Krawang. . . .	1ste »	»	»	»	»	»	»	»		»
	2de »	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Preanger regent-schappen . . .	1ste »	459	»	2 561	67	917	3 720	4 307	10 972	23 003
	2de »	»	»	2 349	»	»	196	95	4 954	7 594
Cheribon	1ste »	245	»	87	»	»	16	381	122	851
	2de »	»	»	»	»	4	»	»	7	11
Tagal	1ste »	»	»	6 692	»	48	158	»	2 306	9 204
	2de »	»	»	240	»	40	7	»	1 125	1 412
Pekalongan . . .	1ste »	»	»	2 442	3	»	464	165	1 436	4 510
	2de »	»	»	602	»	»	»	»	619	1 221
Samarang . . .	1ste »	28	»	7 864	22	377	»	1 216	10 312	19 819
	2de »	»	»	3 564	20	43	»	698	4 606	8 931
Japara	1ste »	355	823	3 545	8	»	21	»	4 323	9 075
	2de »	»	»	1 276	42	»	319	»	1 024	2 661
Rembang . . .	1ste »	279	»	8 770	535	974	2 356	»	8 499	21 413
	2de »	»	»	3 859	225	237	304	»	8 191	12 816
Soerabaija . . .	1ste »	3	67	8 570	»	1 030	231	6 337	5 437	21 675
	2de »	»	»	2 045	98	904	220	1 226	6 001	10 494
Pasoeroean . . .	1ste »	107	84	13 642	»	»	4 126	2 142	3 955	24 056
	2de »	»	»	9 371	73	»	152	1 528	3 160	14 284
Probolinggo. . .	1ste »	»	»	15 339	»	»	75	»	426	15 840
	2de »	»	»	5 329	84	70	652	»	8 379	14 514
Bezoeki	1ste »	»	»	21 749	24	17	175	258	254	22 477
	2de »	»	»	4 131	68	71	3 720	499	5 866	14 355
Banjoewangi . .	1ste »	»	»	16	»	»	31	»	81	128
	2de »	»	»	36	65	7	44	»	45	197
Banjoemas . . .	1ste »	»	»	5 185	9	»	609	714	1 089	7 606
	2de »	»	»	1 604	17	»	13	77	754	2 465
Bagelen	1ste »	79	»	5 850	228	21	1 205	1 678	3 658	12 719
	2de »	24	»	2 350	33	»	396	418	8 581	11 802
Kadoe.	1ste »	25	»	5 814	»	»	193	6 854	5 916	18 802
	2de »	»	»	746	»	»	715	2 344	1 912	5 717
Madioen	1ste »	61	680	4 585	51	3	35	3 326	4 246	12 987
	2de »	»	»	428	196	486	603	1 016	5 889	8 618
Kediri.	1ste »	486	»	2 516	185	627	1 195	275	4 082	9 366
	2de »	»	»	1 861	54	47	1 685	344	6 361	10 352
Madura . . . . (alleen de afd. Pamakassan)	1ste »	9	»	13 855	11	»	»	1 217	550	15 642
	2de »	»	»	11 164	22	98	67	»	801	12 152
TOTAAL . .	1ste »	2 732	1 654	129 089	1 149	4 014	14 610	31 766	68 334	253 348
	2de »	24	»	51 327	1 010	2 577	9 093	8 357	69 908	142 296
In 1876 was het cijfer	1ste »	2 909	1 389	138 234	1 358	3 384	19 216	19 976	78 982	265 448
	2de »	45	»	56 543	1 719	1 915	12 122	11 286	64 739	148 369

500 vierkante Rijnlandsche roeden).								Bovendien zijn mislukt (in bouws):					
Tegalvelden (niet jaarlijks beplante) waarop verbouwd:								Sawahs.			Tegalvelden.		
suikerriet (vrijwillig geteeld).	djagong.	indigo.	kapas.	tabak.	katjang.	diverse (voedings-) gewassen.	TE ZAMEN.	van levend water voorzien.	van regen afhankelijk.	op rawahgronden.	jaarlijks beplante.	niet jaarlijks beplante.	TOTAAL.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	777	»	»	»	118	974	1 869	»	50	»	»	31	81
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	5	5	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
5	112	»	»	»	»	375	492	»	9	»	»	32	41
»	»	»	»	»	»	»	»	3	2	»	159	»	164
»	»	»	»	»	»	»	»	2	144	»	»	»	146
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
107	73	»	»	32	3 794	925	4 931	247	26	»	»	91	364
»	»	»	»	»	»	»	»	247	97	»	1 022	»	1 366
»	432	»	»	»	»	491	923	2 979	815	»	117	244	4 155
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	35	»	442	»	477
»	1 648	»	»	117	142	4 129	6 036	3 255	12 806	»	534	6	16 601
»	»	»	»	»	»	»	»	21	263	»	»	»	284
80	332	4	28	»	111	284	839	5	1 092	»	»	»	1 097
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	211	»	211
»	537	»	»	»	»	1 711	2 248	2 894	12 766	»	1 442	17	17 119
»	»	»	»	»	»	»	»	164	1 592	»	1 039	»	2 795
»	6	»	»	»	»	203	209	286	12 371	25	1 348	»	14 030
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	238	»	»	83	»	6	327	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	216	»	216
»	11 407	»	»	2 294	»	1 316	15 017	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	7 352	»	»	»	»	1 957	9 309	1 067	»	»	90	109	1 266
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	182	»	182
»	3 989	»	»	714	112	242	5 057	2 364	20	»	1 082	»	3 466
»	»	»	»	»	»	»	»	20	3	»	42	»	65
»	4 200	»	»	1 121	324	1 898	7 543	897	979	»	314	112	2 302
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	3 085	»	»	1 439	197	2 143	6 864	17	27	»	20	39	103
»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	110	»	112
»	2 945	5	»	179	151	3 578	6 858	981	812	»	81	1 005	2 879
»	»	»	»	»	»	»	»	161	»	»	6 725	»	6 886
»	34	»	»	»	»	»	34	572	120	»	231	»	923
»	»	»	»	»	»	»	»	»	276	»	576	»	852
»	»	»	»	»	»	»	»	»	267	»	426	»	693
»	»	»	»	»	»	»	»	616	2 270	»	10 724	»	13 610
192	37 167	9	28	5 979	4 949	20 237	68 561	15 566	42 304	25	5 685	1 686	65 266
»	»	»	»	»	»	»	»	2 984	4 698	119	6 885	»	14 686
336	41 696	5	19	3 732	4 706	21 011	71 505	5 528	13 925	»	2 323	368	22 144

GEWESTEN.	Van de GESLAAGDE velden [1]) waren door de bevolking VOOR EIGEN CULTUUR beplant met: suikerriet.		djagong.		indigo.		kapas.		tabak.		katjang.		diverse voedingsgewassen.		Totalen.	
	Als eerste gewas.	Als tweede gewas.	Als eerste gewas.	Als tweede gewas.	Als eerste gewas.	Als tweede gewas.	Als eerste gewas.	Als tweede gewas.	Als eerste gewas.	Als tweede gewas.	Als eerste gewas.	Als tweede gewas.	Als eerste gewas.	Als tweede gewas.	Als eerste gewas.	Als tweede gewas.
Bantam. . . .	596	„	9	1 496	6	39	„	715	„	„	2 896	367	1 164	3 900	4 671	6 517
			1 505		45						3 263		5 064		11 188	
Batavia. . . .	3	„	2	„	„	„	„	„	„	„	1	„	18	5	24	5
													23		29	
Krawang . . .	„	5	„	112	„	„	„	„	„	„	„	„	„	437	„	554
Preanger regentschappen . .	473	„	2 567	2 905	76	27	917	107	3 737	253	4 432	1 581	11 079	11 848	23 281	16 721
			5 472		103		1 024		3 990		6 013		22 927		40 002	
Cheribon . . .	2 494	107	238	4 352	„	392	„	2 302	16	32	3 688	16 680	1 155	15 198	7 591	39 063
	2 601		4 590						48		20 368		16 353		46 654	
Tagal	1 366	„	7 111	9 791	„	566	48	622	165	205	„	„	3 900	15 706	12 590	26 890
			16 902				670		370				19 606		39 480	
Pekalongan . .	562	„	4 026	16 757	526	518	„	„	911	„	1 857	„	4 259	3 505	12 141	20 780
			20 783		1 044								7 764		32 921	
Samarang . . .	197	„	8 151	25 052	29	404	393	9 252	„	117	1 757	29 996	13 283	69 892	23 810	134 713
			33 203		433		9 645				31 753		83 175		158 523	
Japara	2 417	80	5 163	6 125	113	2 238	„	2 779	23	795	„	111	10 636	16 616	18 352	28 744
	2 497		11 288		2 351				818				27 252		47 096	
Rembang . . .	1 623	„	8 770	17 888	535	928	974	1 220	2 356	8 149	„	„	8 695	31 628	22 953	59 813
			26 658		1 463		2 194		10 505				40 323		82 766	
Soerabaija. . .	3 897	„	8 697	11 240	„	2 228	1 030	927	231	2 116	6 553	19 431	5 520	50 330	25 928	86 272
			19 937				1 957		2 347		25 984		55 850		112 200	
Pasoeroean . .	813	„	13 757	23 950	„	1 455	„	„	4 126	645	2 142	5 331	3 955	30 456	24 793	61 837
			37 707						4 771		7 473		34 411		86 630	
Probolinggo . .	1 532	„	15 472	30 988	„	660	„	70	75	3 095	„	„	426	17 851	17 505	52 664
			46 460						3 170				18 277		70 169	
Bezoeki . . .	104	„	21 770	28 029	24	423	17	73	184	7 397	332	4 285	254	9 080	22 685	49 287
			49 799		447		90		7 581		4 617		9 334		71 972	
Banjoewangi . .	„	„	36	311	„	325	„	7	56	697	„	„	118	1 222	210	2 562
			347						753				1 340		2 772	
Banjoemas . .	36	„	8 953	16 571	65	30	„	„	627	3 504	1 374	1 190	1 180	4 881	12 235	26 176
			25 524		95				4 131		2 564		6 061		38 411	
Bagelen. . . .	149	432	9 863	15 697	333	112	21	630	1 257	2 097	1 902	2 254	4 076	24 927	17 601	46 149
	581		25 560		445		651		3 354		4 156		29 003		63 750	
Kadoe	25	„	6 238	9 164	„	„	„	„	361	6 871	9 869	8 359	6 934	7 880	23 427	32 274
			15 402						7 232		18 228		14 814		55 701	
Madioen . . .	437	„	4 590	6 716	51	276	3	3 479	35	1 329	3 632	4 734	4 726	42 380	13 474	58 914
			11 306		327		3 482		1 364		8 366		47 106		72 388	
Kediri	822	„	2 543	17 999	185	334	627	81	1 195	2 391	275	4 144	4 084	14 138	9 731	39 087
			20 542		519		708		3 586		4 419		18 222		48 818	
Madura (alleen de afdeeling Pamakassan) . . .	186	„	15 546	15 156	12	33	„	301	„	153	1 739	„	676	1 731	18 159	17 374
			30 702		45								2 407		35 533	
	17 732	624	143 502	260 299	1 955	10 988	4 030	22 565	15 355	39 846	42 449	98 463	86 138	373 611	311 161	806 396
	18 356		403 801		12 943		26 595		55 201		140 912		459 749		1 117 557	

[1]) Van de MISLUKTE velden is de cultuur, waarvoor zij gebezigd werden, niet afzonderlijk aangeduid.

[5. 42.]

BIJLAGE **PP.**

(Zie blz. 182 van het verslag.)

STATISTIEK betreffende de voorgenomen afschrijvingen en bijplantingen in de op hoog gezag aangelegde *geregelde* koffijplantsoenen op Java, over 1877/78.

GEWESTEN.	Aanwezig getal koffijboomen in geregelde plantsoenen [1]) in den aanvang van 1877.		Aantal koffijboomen in 1877 af te schrijven.		Aantal koffijboomen in den westmoesson van 1877/78 bij te planten.		Alzoo in den aanvang van 1878 vermoedelijk aanwezig (vruchtdragende en jonge boomen te zamen):	
	Vruchtdragende.	Jonge.	Vruchtdragende.	Jonge.	Getal boomen.	Afstand van de dessa's (in palen).	*meer* dan het jaar te voren.	*minder* dan het jaar te voren.
Bantam	1 930 536	1 854 303	9 150	5 375	9 550	$^1/_5$ tot 2	»	4 975
Krawang	268 815	104 025	37 635	»	63 460	0 » 1	25 825	»
Preanger regentschappen	19 022 395	11 547 474	1 618 301	23 761	3 152 143	0 » 11	1 510 081	»
Cheribon	13 976 803	6 171 436	1 715 592	37 457	2 610 862	0 » 12	857 813	»
Tagal	4 901 428	2 732 602	813 724	»	1 023 675	0 » 4	209 951	»
Pekalongan	5 416 657	2 122 537	418 413	»	537 080	$^1/_8$ » 7	118 667	»
Samarang	10 156 470	4 997 679	2 010 392	30 231	2 373 040	0 » 4	332 417	»
Japara	2 139 859	954 776	477 609	500	449 487	0 » 4	»	28 622
Soerabaija	1 149 683	343 307	232 947	»	215 615	0 » 10	»	17 332
Pasoeroean	2 214 704	344 952	59 588	»	203 455	0 » 5	143 867	»
Probolinggo	4 661 795	1 245 465	652 749	7 715	527 490	$^1/_4$ » 10	»	132 974
Bezoeki	7 438 818	1 921 758	521 194	8 391	632 480	0 » $10^1/_2$	102 895	»
Banjoewangi	1 739 787	216 845	507 444	»	239 550	$^1/_5$ » 2	»	267 894
Banjoemas	4 751 002	4 716 489	907 632	18 135	2 100 985	0 » 10	1 175 218	»
Bagelen	4 939 385	2 450 149	1 339 503	»	1 308 275	0 » $6^1/_2$	»	31 228
Kadoe	9 918 593	2 670 281	237 886	»	1 002 085	$^1/_8$ » 5	764 199	»
Madioen	11 636 337	5 475 332	808 034	2 460	1 726 295	0 » 10	915 801	»
Kediri	12 082 691	1 745 265	1 141 963	»	1 111 001	0 » 10	»	30 962
Totaal	118 345 758	51 614 675	13 509 756	134 025	19 286 528	0 tot 12	6 156 734	513 987
	169 960 433		13 643 781				Alzoo *meer* 5 642 747	

[1]) Bovendien waren in bosschen, paggers en kampongs (ongerekend de nog niet vruchtdragende plantsoenen aldaar) volgens schatting aanwezig circa 110 millioen boomen (verg. bijlage QQ).

[5. 43.]

BIJLAGE QQ.

(Zie blz. 182 van het verslag.)

GOUVERNEMENTS-KOFFIJCULTUUR op Java. — Uitkomsten over het jaar 1877.

RESIDENTIEN.	Aantal huisgezinnen ingedeeld bij de koffijcultuur.	GETAL VRUCHTDRAGENDE BOOMEN, WAARVAN IN 1877 GEOOGST IS.			Verkregen hoeveelheid koffij, in pikols van 100 katti's of van 61,76 kilogram.
		Geregelde tuinen.	Bosch-, pagger- en kampongkoffij.	Te zamen.	
Bantam	20 315	1 930 536	815 969	2 746 505	8 220,38
Krawang	2 572	268 815	205 657	474 472	634,21$^{6}/_{10}$
Preanger regentschappen . . .	116 909	19 022 395	13 745 541	32 767 936	159 757,86
Cheribon	63 308	13 976 803	3 640 327	17 617 130	18 732,01$^{8}/_{10}$
Tagal	22 261	4 901 428	4 376 942	9 278 370	45 443,43$^{2}/_{10}$
Pekalongan	17 370	5 416 657	3 323 735	8 740 392	14 988,98$^{8}/_{10}$
Samarang.	46 900	10 156 470	6 167 467	16 323 937	51 394,13$^{4}/_{10}$
Japara	10 074	2 139 859	186 597	2 326 456	2 935,43$^{4}/_{10}$
Soerabaija.	6 740	1 149 683	747 879	1 897 562	8 065,30
Pasoeroean	37 331	2 214 704	29 547 308	31 762 012	251 586,77$^{8}/_{10}$
Probolinggo	18 743	4 661 795	4 713 797	9 375 592	37 954,99$^{6}/_{10}$
Bezoeki.	36 266	7 438 818	2 532 222	9 971 040	33 878,48$^{2}/_{10}$
Banjoewangi.	4 855	1 739 787	»	1 739 787	2 779,76$^{6}/_{10}$
Banjoemas.	89 207	4 751 002	5 173 679	9 924 681	5 395,97$^{6}/_{10}$
Bagelen	53 158	4 939 385	9 144 840	14 084 225	17 177,77
Kadoe	64 315	9 918 593	15 260 069	25 178 662	53 959,56$^{8}/_{10}$
Madioen	54 432	11 636 337	3 630 410	15 266 747	65 082,56$^{4}/_{10}$
Kediri	47 907	12 082 691	6 712 624	18 795 315	23 066,64
Te zamen . .	712 663	118 345 758	109 925 063	228 270 821	801 054,30$^{2}/_{10}$
Soerakarta	»	»	»	»	70 356,88$^{4}/_{10}$
Djokjokarta	»	»	»	»	2 320,88
Totaal . .	»	»	»	»	873 732,06$^{6}/_{10}$
In 1876 was het cijfer . .	a) 673 825	a) 120 069 496	a) 118 118 272	a) 238 187 768	1 264 212,26$^{32}/_{100}$
» 1875 » » » . .	675 397	123 365 888	114 019 130	237 385 018	492 636,77$^{7}/_{20}$

Overwigten (meer bevonden bij de pakhuizen). — Pikols.	Minder bevonden in de kleine pakhuizen. — Pikols.	Alzoo bij de pakhuizen in ontvangst genomen. — Pikols.	Getal vruchtdragende boomen, waarvan gemiddeld één pikol koffij is verkregen.	AANMERKINGEN.
292,06	»	8 512,44	323	a) In deze opgaven zijn de residentien Soerakarta en Djokjokarta niet begrepen.
»	»	$634,21^{6}/_{10}$	748	b) Over- en onderwigten waren tijdens de afsluiting van het overzigt nog niet op te geven.
69,00	$2,97^{8}/_{10}$	$159\,823,88^{2}/_{10}$	205	
$76,08^{4}/_{10}$	0,20	$18\,807,90^{2}/_{10}$	936	
$26,17^{2}/_{10}$	$0,89^{6}/_{10}$	$45\,468,70^{8}/_{10}$	204	
$3,45^{6}/_{10}$	»	$14\,992,44^{4}/_{10}$	583	
$88,56^{7}/_{10}$	»	$51\,482,70^{1}/_{10}$	317	
»	$19,95^{2}/_{10}$	$2\,915,48^{2}/_{10}$	798	
$0,13^{6}/_{10}$	$0,76^{8}/_{10}$	$8\,064,66^{8}/_{10}$	235	
856,11	»	$252\,442,88^{8}/_{10}$	125	
$19,62^{6}/_{10}$	»	$37\,974,62^{2}/_{10}$	247	
$216,90^{2}/_{10}$	»	$34\,095,38^{4}/_{10}$	292	
4,88	»	$2\,784,64^{6}/_{10}$	624	
$5,06^{4}/_{10}$	»	5 401,04	1 837	
$32,99^{4}/_{10}$	$6,74^{6}/_{10}$	$17\,204,01^{8}/_{10}$	818	
$17,49^{6}/_{10}$	$61,53^{8}/_{10}$	$53\,915,52^{8}/_{10}$	467	
$44,97^{2}/_{10}$	»	$65\,127,53^{6}/_{10}$	234	
b)	b)	23 066,64	814	
$1\,753,51^{9}/_{10}$	$93,07^{5}/_{10}$	$802\,714,74^{5}/_{10}$	284	
25,00	»	$70\,381,88^{4}/_{10}$	»	
1,00	7,58	2 314,30	»	
$1\,779,51^{9}/_{10}$	$100,65^{6}/_{10}$	$875\,410,92^{9}/_{10}$	»	
$2\,250,61^{56}/_{100}$	$266,46^{11}/_{15}$	$1\,266\,196,41^{44}/_{300}$	197	
$898,19^{1}/_{2}$	114,40	$493\,420,56^{17}/_{20}$	543	

RESIDENTIEN.	GEZAMENLIJKE KOSTEN DER KOFFIJ UIT DEN OOGST VAN 1877				
	Inkoopprijs aan de bevolking betaald à f 14 per pikol, (voor inferieure koffij à f 7 per pikol). (c)	Kosten van personeel, koelies enz. bij de pakhuizen.	Kosten van inlandsch personeel bij de koffijcultuur, als mantri's, enz.	Bijzondere meerdere kosten van bewerking der koffij naar de West-Indische bereidingswijze.	Kosten van afpakking en vervoer naar de strandpakhuizen.
Bantam	f 115 085,32	f 4 563,82[5]	f 3 240,00	f *d*) 8 866,12	f 5 864,39
Krawang	8 851,24[5]	715,36	540,00	»	1 365,15[5]
Preanger regentschappen	2 227 982,42	44 520,31[5]	»	»	247 653,22[5]
Cheribon	261 965,48	13 514,27[5]	7 020,00	»	27 480,66[5]
Tagal	635 162,53	8 912,74	5 310,00	»	39 797,84
Pekalongan	209 786,59	7 619,54	4 320,00	»	18 998,56
Samarang	718 263,47	12 735,00	4 860,00	»	50 988,87[5]
Japara	40 795,92	3 554,91[5]	7 560,00	»	2 714,04[5]
Soerabaija	112 336,11[5]	3 891,63	4 620,00	»	8 287,36[5]
Pasoeroean	3 478 755,00	31 141,37	24 570,00	*e*) 7 565,92	234 259,72
Probolinggo	528 270,69	12 318,19	5 940,00	*f*) »	28 944,23
Bezoeki	474 040,28[5]	9 750,06	7 560,00	»	35 986,44[5]
Banjoewangi	38 889,70[5]	1 576,19	1 080,00	»	459,95
Banjoemas	75 558,62	7 391,11	4 860,00	»	12 310,71
Bagelen	240 314,16	11 201,82	7 020,00	»	34 517,80
Kadoe	757 564,58[5]	9 975,00	8 100,00	»	84 914,88[5]
Madioen	909 415,65	19 301,28[5]	6 480,00	»	152 697,69
Kediri	330 987,96	18 690,79	7 515,00	»	124 050,93[5]
Te zamen	f 11 164 025,74[5]	f 221 373,41[5]	f 110 595,00	f 16 432,04	f 1 111 292,48[5]
Soerakarta	1 707 686,10	2 208,00	»	»	3 252,68[5]
Djokjokarta	58 022,00	»	»	»	5 999,47[5]
Totaal	f 12 929 733,84[5]	f 223 581,41[5]	f 110 595,00	f 16 432,04	f 1 120 544,64[5]
In 1876 was het cijfer	f 17 974 626,60	f 236 109,37	f 109 230,00	f 2 303,01[5]	f 1 529,318,33
» 1875 » » »	7 333 857,03	191 057,52	111 750,00	»	674 091,84[5]

AAN HET GOUVERNEMENT GELEVERD.					AANMERKINGEN.
Percentsgewijze belooning aan de inlandsche ambtenaren, enz.	Alle andere uitgaven, onder geen bepaald hoofd te brengen.	Te zamen.	Gemiddelde prijs waarop de pikol koffij aan het Gouvernement te staan kwam.	Getal inkooppakhuizen op 31 Maart 1878.	
f 2 767,06	f 709,12	f 141 095,83^{5}	f 16,46	9	
231,09	»	11 702,85	18,45	1	
127 793,82	g) 667,00	2 648 616,78^{5}	16,57	72	
6 853,09	340,97	317 174,48	11,54	19	
16 562,86	1 287,00	707 032,97	15,54	12	
5 492,27	»	246 216,96	16,42	13	
20 038,38^{5}	5 274,98	812 160,71	15,77	16	
1 062,01^{5}	»	55 686,89^{5}	19,10	13	
2 935,96	»	132 071,07	16,37	8	
89 971,00	26 538,11^{5}	3 892 801,12^{5}	15,42	25	
13 754,47	»	589 227,58	15,51	22	
12 411,01^{5}	2 976,00	542 723,80^{5}	15,92	14	
1 017,83^{5}	1 100,00	44 123,68	15,84	4	
7 247,44	g) 2 818,00	110 185,88	20,40	h) 15	
6 288,31	»	299 342,09	17,39	18	
19 682,41	»	880 236,88	16,32	25	
23 772,45	»	1 111 667,07^{5}	17,06	28	
8 438,92	»	489 683,60^{5}	21,22	30	
f 366 320,40^{5}	f 41 711,18^{5}	f 13 031 750,27^{5}	f 16,23	344	
»	»	1 713 146,78^{5}	24,34	1	
»	»	64 021,47^{5}	27,66	»	
f 366 320,40^{5}	f 41 711,18^{5}	f 14 808 918,53^{5}	f 16,91	345	
f 511 728,80^{5}	f 44 020,45	f 20 407 336,57	f 16,11^{5}	h) 293	
186 593,70	17 586,05	8 514 936,14^{5}	17,25^{5}	288	

c) Voor de koffij uit Soerakarta en Djokjokarta wordt bovendien f 11 per pikol als belasting aan de vorsten te goed gedaan. De hoofden van het Mangkoe-Negorosche en van het Pakoe-Alamsche huis, die zelf het product leveren en geen belasting aan de vorsten verschuldigd zijn, ontvangen de volle f 25 per pikol (*Indisch Staatsblad* 1873 n°. 273).

Hoeveel koffij als inferieure soort bij de inkooppakhuizen is ingeleverd, is slechts voor de elf volgende gewesten vermeld gevonden:

Krawang	3	pikols.
Cheribon	40	"
Tagal	150	"
Samarang	180	"
Japara	36	"
Banjoewangi	3	"
Bagelen	25	"
Kadoe	11	"
Madioen	255	"
Kediri	4	"
Soerakarta	4098	"

d) In de jongste verslagen abusievelijk gebragt onder de kosten van personeel, koelies enz. bij de pakhuizen.

e) Deze som is ingevolge Indisch Staatsblad 1873 n°. 54 uitgekeerd aan een ondernemer die het product van de bevolking ter bereiding had overgenomen.

f) De in 't vorig verslag te dezer plaatse genoemde som van f 2297,01^{5} behoorde opgenomen te zijn in de kolom „kosten van personeel, koelies enz. bij de pakhuizen".

g) Hieronder ook hetgeen besteed is voor den inkoop van zaadkoffij.

h) In 't vorig verslag werden voor Banjoemas 2 pakhuizen te veel opgegeven.

[5. 44.]

[BIJLAG RR.

(Zie blz. 185 van het verslag.)

GOUVERNEMENTS-SUIKERCULTUUR op Java. — Overzigt betreffende den aanplant voor den oogst van 1877, de werkkrachten, productie, verschillende betalingen enz.; een en ander voor elke onderneming in het bijzonder.

NAMEN der		Aantal huisgezinnen bij de suikercultuur ingedeeld.	Aantal bouws voor den oogst van 1877			Opbrengst (in pikols), met inbegrip ook van het product van den vrijen aanplant, als zijnde dit niet afzonderlijk op te geven.			Hoeveelheid verkregen rietsap in liters.	Gemiddeld gehalte van het rietsap volgens Beaumé
			beplant door tusschenkomst van het Gouvernement.	vrijwillig beplant: waarvan het riet door de ondernemers is opgekocht. (De onderstaande uitgestrektheden zijn meest bij gissing bepaald.)	vrijwillig beplant: gronden door de ondernemers gehuurd.	Opbrengst per fabriek.	Standnummer.	Opbrengst gemiddeld per bouw.		
AFDEELINGEN.	ONDERNEMINGEN.									
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.		8.	9.	10.
CHERIBON.										
Sindanglaut.	Sindanglaut.	1 816	500	»	39¼	33 372	14	61,90	15 247 400	7½°
Idem.	Karang Sambong	997	300	»	56	32 047,34	12	89,40	13 669 000	9°
Idem.	Tjiledoek.	2 132	500	2½	83	43 895	9—17	75,29	16 494 000	8½°
Idem.	Tersana.	1 724	400	»	82	34 575,73	9—17	71,73	13 088 400	8½°
Ploembon.	Soerawinangon.	2 855	400	»	»	30 079,76	14	75,20	13 533 600	9½°
Idem.	Gempol.	2 161	400	»	»	35 097	12—17	87,74	12 851 500	9½°
Idem.	Glagamidang.	1 903	324	»	»	23 135,61	14	71,40	8 870 000	9°
Idem.	Ardjowinangon.	2 117	450	»	»	27 900	12	62	13 098 480	8½°
Madjalengka.	Paroengdjaija.	3 019	500	»	»	35 562	14	71,12	13 140 000	10°
Idem.	Djatiwangi.	3 025	500	7	96	42 750	14	70,89	19 972 807	9½°
	Totaal	21 749	4 274	9½	356¼	338 414,44		72,93	139 965 187	
TAGAL.										
Tagal.	Pagongan.	662	150	»	138	14 800	10	51,38	6 909 000	9°
Idem.	Adhiwerna.	3 284	400	»	10	35 827	10	87,38	13 816 000	9½°
Idem.	Pangka.	2 455	500	»	72	48 239	16	84,33	18 190 800	10½°
Idem.	Kemanglen.	2 323	400	»	52	30 851	12	68,25	13 157 000	9°
Idem.	Doekoewringin.	2 053	400	»	45	29 234	11	65,69	13 403 000	8½°
Brebes.	Djatibarang.	2 491	400	»	44	34 017	12—13	76,61	11 675 000	10°
Pamalang.	Bandjardawa.	3 034	400	»	»	31 773	13½	79,43	12 885 000	8-10°
Idem.	Tjomal.	2 459	300	»	38	31 772	12½	94	13 421 320	7°
	Totaal	18 761	2 950	»	399	256 513		76,59	103 457 120	
PEKALONGAN.										
Pekalongan.	Wonopringo.	4 250	700	»	»	40 014	10—20	57,16	16 945 600	9°
Bandar.	Seragi.	3 716	400	»	25	±28 000	8—14	65,88	14 780 100	6°
Batang.	Kalimati.	3 733	500	»	50	±35 000	13	63,63	13 272 250	9°
	Totaal	11 699	1 600	»	75	±103 014		61,50	44 997 950	

a) De fabriek Soerawinangon werkt nog op de oude voorwaarden en betaalt geen cijns in geld, maar heeft eene verpligte levering van 10653,55 pik
Hetgeen de ondernemer verschuldigd is wegens plantloon, belooning der dessahoofden en cultuurprocenten wordt jaarlijks berekend naar de productie.

b) De met een † geteekende kolommen zijn bij gemis aan opgaven niet kunnen worden ingevuld.

Uitgaven die het Gouvernement voor den aanplant heeft te doen.									Van de fabriekanten heeft het Gouvernement daarentegen te ontvangen:				Aantal vaste arbeiders bij de fabriek.		Aantal daglooners gemiddeld gebezigd:	
									Cijns wegens							
Schadeloosstelling aan de bevolking voor het tijdelijk afstaan van haren grond.	Loon voor den aanplant, het onderhoud en de bewaking.	Belooning aan de dessahoofden.	Cultuurprocenten aan de inlandsche ambtenaren.	Te zamen.	Uitkeering aan de dessahoofden bij wijze van tegemoetkoming in de derving van een deel van het collecteloon der landrente.	Kosten van toezigt op den aanplant.	Te zamen.	Totaal van de kolommen 15 en 18.	den gouvernements-aanplant.	den vrijen aanplant.	Als compensatie voor de kosten van den aanplant enz.	Te zamen.	Ambachtslieden.	Gewone arbeiders.	gedurende den maal-tijd.	bij het afwerken van het product.
11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.
f 17 250,00	f 67 050,00	f 1 125,00	f 7 282,72^5	f 92 707,72^5	f 575,00	f 1 215,00	f 1 790,00	f 94 497,72^5	f 61 666,25	f 1 000,00	f 95 586,75	f 158 253,00	21	185	400	250
10 350,00	41 916,00	675,00	6 586,65^5	59 527,65^5	345,00	675,00	1 020,00	60 547,65^5	61 009,20	1 475,00	61 254,90	123 739,10	58	203	15	†
17 250,00	65 565,00	1 083,33^5	7 346,93	91 245,26^5	575,00	2 295,00	3 330,00	94 575,26^5	62 075,00	2 075,00	95 844,00	159 994,00	50	545	120	290
13 000,00	54 570,00	900,00	6 210,59	75 480,59	460,00			75 480,59	54 999,60	2 050,00	79 161,60	136 211,20	38	430	100	195
a)	72 119,64 (plantloon.)	900,00	7 016,62	80 036,26	a)	1 080,00	1 080,00	81 116,26	a)	»	a) 80 036,26	80 036,26	10	100	200	100
16 100,00	53 794,00	900,00	6 574,00	77 368,00	460,00	877,50	1 337,50	78 705,50	46 809,00	»	79 667,70	126 476,70	12	153	175	25
11 178,00	43 458,12	703,08	4 913,46	60 252,66	372,60	877,50	1 250,10	61 502,76	31 641,03	»	62 115,41^5	93 756,44^5	9	200	85	20
16 200,00	55 615,50	1 012,50	5 618,83^5	78 446,83^5	540,00	1 080,00	1 620,00	80 066,83^5	43 527,37^5	»	81 147,15	124 674,52^5	13	b) †	120	60
17 400,00	61 775,00	1 000,00	6 667,50	86 842,50	580,00	1 080,00	1 660,00	88 502,50	46 948,75	»	89 740,87^5	136 689,62^5	50	†	300	100
14 500,00	61 820,00	1 085,00	7 545,00	84 950,00	580,00	1 080,00	1 660,00	86 610,00	43 805,00	2 575,00	90 751,50	137 131,50	40	70	430	120
f 134 028,00	f 577 683,26	f 9 383,91^5	f 65 762,31^5	f 786 857,49	f 4 487,60	f 10 260,00	f 14 747,60	f 801 605,09	f 452 481,20^5	f 9 175,00	f 815 306,15	f 1 276 962,35^5	301	†	1 945	†
f 5 775,00	f 17 640,19	f 217,16^5	f 1 010,72	f 24 643,07^5	f 165,00	f 540,00	f 705,00	f 25 348,07^5	f 13 897,50	f 3 450,00	f 23 943,94	f 41 291,44	†	†	260	150
19 338,00	50 978,47	900,00	4 725,54	75 942,01	440,00	1 080,00	1 520,00	77 462,01	45 041,00	250,00	75 566,40	120 857,40	†	†	205	80
19 250,00	64 281,34^5	1 125,00	7 095,76^5	91 752,11	550,00	1 080,00	1 630,00	93 382,11	48 135,00	1 800,00	89 908,87^5	139 843,87^5	†	†	400	200
15 400,00	51 448,50^5	800,00	4 770,11^5	72 418,62	440,00	1 080,00	1 520,00	73 938,62	41 765,00	1 300,00	72 418,50	115 483,50	†	†	300	140
14 080,00	49 215,13	800,00	4 302,54^5	68 397,67^5	440,00	1 080,00	1 520,00	69 917,67^5	34 702,40	1 125,00	67 519,20	103 346,60	†	†	300	140
15 122,25	54 857,13	900,00	6 099,10	76 978,48	440,00	900,00	1 340,00	78 318,48	57 482,40	1 100,00	76 801,20	135 383,60	20	†	300	50
15 180,00	51 337,80	800,00	4 155,14^5	71 472,94^5	460,00	1 080,00	1 540,00	73 012,94^5	35 832,00	»	70 093,80	105 925,80	25	180	353	60
11 385,00	37 726,70	600,00	2 966,41	52 678,11	345,00	630,00	975,00	53 653,11	22 785,00	950,00	52 535,70	76 270,70	18	71	371	92
f 115 530,25	f 377 485,27	f 6 142,16^5	f 35 125,34	f 534 283,02^5	f 3 280,00	f 7 470,00	f 10 750,00	f 545 033,02^5	f 299 640,30	f 9 975,00	f 528 787,61^5	f 838 402,91^5	†	†	2 489	912
f 27 259,68^5	f 93 759,22^5	f 1 497,16	f 8 010,55^5	f 130 526,62^5	f 805,00	f 1 215,00	f 2 020,00	f 132 546,62^5	f 77 131,25	»	f 131 443,72^5	f 208 574,97^5	†	†	†	†
14 627,71^5	53 468,90	1 234,04	3 743,96	73 074,61^5	480,00	675,00	1 155,00	74 229,61^5	30 097,60	f 625,00	72 846,90	103 569,50	18	†	183	70
19 977,20	69 611,62^5	1 592,50	5 390,00	96 571,32^5	550,00	1 042,50	1 592,50	98 163,82^5	49 447,50	1 250,00	96 844,12^5	147 541,62^5	19	†	250	60
f 61 864,60	f 216 839,75	f 4 323,70	f 17 144,51^5	f 300 172,56^5	f 1835,00	f 2 932,50	f 4 767,50	f 304 940,06^5	f 156 676,35	f 1 875,00	f 301 134,75	f 459 686,10	†	†	†	†

pikols 'sjaars, door het Gouvernement tegen contractsprijs aan te nemen. Bij publieken verkoop bragt de levering van 1877 f 179 016,22 op, terwijl f 93 399,20^5 aan den ondernemer was te betalen. De bate voor het Gouvernement was dus f 85 617,01^5.

NAMEN der AFDEELINGEN.	NAMEN der ONDERNEMINGEN.	Aantal huisgezinnen bij de suikercultuur ingedeeld.	Aantal bouws voor den oogst van 1877: beplant door tusschenkomst van het Gouvernement.	Aantal bouws voor den oogst van 1877: vrijwillig beplant: waarvan het riet door de ondernemers is opgekocht. (De onderstaande uitgestrektheden zijn meest bij gissing bepaald.)	Aantal bouws voor den oogst van 1877: vrijwillig beplant: gronden door de ondernemers gehuurd.	Opbrengst (in pikols), met inbegrip ook van het product van den vrijen aanplant, als zijnde dit niet afzonderlijk op te geven: Opbrengst per fabriek.	Opbrengst (in pikols): Standnummer.	Opbrengst (in pikols): Opbrengst gemiddeld per bouw.	Hoeveelheid verkregen rietsap in liters.	Gemiddeld gehalte van het rietsap volgens Beaumé.	Uitgaven die het Gouvernement voor den aanplant heeft te doen: Schadeloosstelling aan de bevolking voor het tijdelijk afstaan van haren grond.	Loon voor den aanplant, het onderhoud en de bewaking.	Belooning aan de dessahoofden.	Cultuurprocenten aan de inlandsche ambtenaren.	Te zamen.	Uitkeering aan de dessahoofden, bij wijze van tegemoetkoming in de derving van een deel van het collecteloon der landrente.	Kosten van toezigt op den aanplant.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.		8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.
SAMARANG.																	
Kendal.	Tjipiring.	»	600	»	28	27 720	12—17	44,14	11 745 600	9°	f 27 454,35	f 76 453,90	f 1 149,00	f 5 631,00	f 110 688,25	f 660,00	f 1 080
Idem.	Poegoe.	3 998	500	$2\frac{1}{4}$	$28\frac{3}{4}$	27 824,46	4—18	52,40	11 839 200	9°	21 451,23^{5}	64 471,62^{5}	1 125,00	7 727,50	94 775,36	550,00	1 080
Idem.	Gemoe.	3 541	500	»	23	30 120,96	7—15	57,59	12 316 200	10°	20 212,50	66 906,25	1 000,00	5 375,00	93 493,75	550,00	1 080
Idem.	Kaliwoengoe.	3 388	500	»	»	30 830,17	6—18	61,66	13 833 000	8°	24 301,50	63 986,87^{5}	1 125,00	6 645,00	96 058,37^{5}	550,00	1 080
	Totaal	10 927	2 100	$2\frac{1}{4}$	$79\frac{3}{4}$	116 495,59		53,38	49 734 000		f 93 419,58^{5}	f 271 818,65	f 4 399,00	f 25 378,50	f 395 015,73^{5}	f 2 310,00	f 4 320
JAPARA.																	
Patti I.	Langsee.	3 000	600	»	»	± 36 000	12	60	14 441 600	9°—11°	f 21 830,10^{5}	f 74 682,46^{5}	f 1 300,00	f 7 783,33	f 105 595,90	f 561,00	f 1 620
Idem.	Trangkil.	2 000	400	»	$39\frac{2}{5}$	35 800	10—20	81,49	12 794 100	10°—12°	13 920,99^{5}	49 578,68	900,00	6 010,68	70 410,35^{5}	440,00	1 080
Patti II.	Tandjong Modjo.	2 734	464	»	49	44 500	†	86,74	17 062 400	9°	17 516,51	52 844,01	1 044,00	6 839,67	78 244,19	510,40	1 080
Idem.	Klaling.	1 687	400	»	$90\frac{1}{5}$	± 42 000	10—16	85,67	15 317 000	$9\frac{1}{2}$°	14 216,10	50 912,03	900,00	6 283,29	72 311,42	440,00	1 080
Japara.	Petjangaan.	2 059	400	»	160	47 231	12	84,34	18 214 000	10°	15 801,50	47 509,00	900,00	5 887,54	70 098,04	440,00	1 080
Idem.	de Hoop (Maijong)	3 087	550	»	64	35 752	10—16	58,22	15 405 069	10°	22 547,25	59 364,19	1 237,50	7 197,04	90 345,98	605,00	1 260
Koedoes.	Rendeng.	2 845	405	»	63	33 468	14	71,51	11 057 700	$7\frac{1}{2}$°	17 820,00	47 906,68^{5}	94,25	5 910,47^{5}	72 548,41	445,50	675
Idem.	Besito.	2 904	500	»	c) 35	38 609	13	72,16	15 528 000	$9\frac{1}{2}$°	23 580,02	55 683,23	1 125,00	8 582,47	88 970,72	550,00	1 080
Joana.	Pakkies.	3 579	600	»	»	± 50 000	13	83,33	18 699 825	9°	27 662,80	68 944,68	1 350,00	8 813,50	106 770,98	600,00	1 215
	Totaal	23 895	4 319	»	$500\frac{3}{5}$	± 363 360		75,39	138 519 694		f 174 895,28	f 507 424,97	f 9 667,75	f 63 307,99^{5}	f 755 295,99^{5}	f 4 591,90	f 10 170
REMBANG.																	
Toeban.	Waringin-agong	2 007	300	$50\frac{1}{2}$	»	22 045	7—14	62,89	10 402 500	$8\frac{1}{2}$°	f 13 742,85	f 27 508,40	f 574,50	f 2 745,00	f 44 570,75	f 300,00	»
SOERABAIJA.																	
Soerabaija. Sidoardjo.	Waroe.	3 288	$153\frac{125}{500}$ $246\frac{375}{500}$	»	37	27 000	7—20	61,78	11 286 000	9°	f 21 071,99	f 55 780,96	f 866,00	f 4 870,00	f 82 588,95	f 448,00	»
Sidoardjo.	Sroeni.	3 278	440	»	$49\frac{1}{4}$	35 350	12	72,25	13 764 300	10°	23 155,44	50 353,60	976,80	6 848,60	81 334,44	492,80	»
Idem.	Boedoeran.	3 483	480	»	$31\frac{2}{5}$	28 672	†	56,06	14 336 000	10°	23 986,31	54 944,38^{5}	1 080,00	5 918,40	85 929,09^{5}	531,60	»
Idem.	Tjandi.	3 234	400	»	$50\frac{2}{5}$	31 050	†	68,93	14 670 000	9°	19 656,80	45 060,75	800,00	4 554,00	70 071,55	440,00	»
Idem.	Balongbendo.	2 006	400	»	65	34 952	8—20	75,16	†	8°	17 683,68	39 059,74	834,00	4 350,00	61 927,42	440,00	»
Idem.	Krian.	4 035	400	»	$50\frac{1}{2}$	33 542	8—20	74,45	†	8°	20 301,54	41 556,80	909,00	5 080,00	67 838,34	442,96	»
	Transporteeren	19 324	2 520	»	$283\frac{11}{20}$	190 566		—	†		f 125 855,76	f 286 756,23^{5}	f 5 456,80	f 31 621,00	f 449 689,79^{5}	f 2 795,36	»

c) Waaronder 7 bouws, die den ondernemer in eigendom toebehooren.

		Van de fabriekanten heeft het Gouvernement daarentegen te ontvangen:				Aantal vaste arbeiders bij de fabriek.		Aantal dagloonners gemiddeld gebezigd:	
		Cijns wegens							
Te zamen.	Totaal van de kolommen 15 en 18.	den gouvernements-aanplant.	den vrijen aanplant.	Als compensatie voor de kosten van den aanplant enz.	Te zamen.	Ambachts-lieden.	Gewone arbei-ders.	gedurende den maal-tijd.	bij het afwerken van het product.
18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.
f 1 740,00	f 112 428,25	f 47 342,40	f 700,00	f 110 253,15	f 158 295,55	6	30	465	68
1 630,00	96 405,36	59 125,00	775,00	93 904,12^{5}	153 804,12^{5}	42	100	380	55
1 630,00	95 123,75	38 522,00	575,00	92 531,25	131 628,25	20	66	425	135
1 630,00	97 688,37^{5}	56 200,00	»	94 644,37^{5}	150 844,37^{5}	20	112	†	†
f 6 630,00	f 401 645,73^{5}	f 201 189,40	f 2 050,00	f 391 332,90	f 594 572,30	88	308	†	†
f 2 181,00	f 107 776,90	f 66 354,00	»	f 102 636,45	f 168 990,45	16	†	400	80
1 520,00	71 930,35^{5}	41 934,00	f 1 000,00	67 697,70	110 631,70	25	40	700	150
1 590,40	79 834,59	50 710,56	1 225,00	76 860,67	128 796,23	26	22	425	250
1 520,00	73 831,42	43 290,00	2 275,00	71 339,10	116 904,10	30	110	400	125
1 520,00	71 618,04	45 898,00	4 000,00	70 150,50	120 048,50	20	14	335	43
1 865,00	92 210,98	53 623,62^{5}	1 600,00	90 346,98^{5}	145 570,61	44	†	470	245
1 120,50	73 668,91	51 457,27^{5}	1 575,00	72 549,77^{5}	125 582,05	30	†	400	100
1 630,00	90 600,72	70 260,00	875,00	87 777,37^{5}	158 912,37^{5}	†	20	405	103
1 815,00	108 585,98	72 180,00	»	108 703,35	180 883,35	40	150	500	150
f 14 761,90	f 770 057,89^{5}	f 495 707,46	f 12 550,00	f 748 061,90^{5}	f 1 256 319,36^{5}	†	†	4 035	1 246
f 300,00	f 44 870,75	f 23 674,50	f 1 275,00	f 42 843,15	f 67 792,65	7	5	†	†
f 448,00	f 83 036,95	f 35 792,00	f 925,00	f 81 956,70	f 118 673,70	2	36	†	70
492,80	81 827,24	58 077,80	1 250,00	80 237,85	139 565,65	9	30	†	†
531,60	86 460,69^{5}	50 155,20	800,00	84 729,96	135 685,16	35	60	400	100
440,00	70 511,55	39 190,00	1 275,00	69 037,50	109 502,50	15	50	238	100
440,00	62 367,42	41 348,00	1 625,00	61 036,50	104 009,50	25	60	300	60
442,96	68 281,30	48 076,00	1 275,00	66 345,30	115 696,30	6	109	300	90
f 2 795,36	f 452 485,15^{5}	f 272 639,00	f 7 150,00	f 443 343,81	f 723 132,81	—	—	†	†

NAMEN der — AFDEELINGEN.	NAMEN der — ONDERNEMINGEN.	Aantal huisgezinnen bij de suikercultuur ingedeeld.	Aantal bouws voor den oogst van 1877 — beplant door tusschenkomst van het Gouvernement.	Aantal bouws voor den oogst van 1877 — vrijwillig beplant: waarvan het riet door de ondernemers is opgekocht. (De onderstaande uitgestrektheden zijn meest bij gissing bepaald.)	Aantal bouws voor den oogst van 1877 — vrijwillig beplant: gronden door de ondernemers gehuurd.	Opbrengst (in pikols), met inbegrip ook van het product van den vrijen aanplant, als zijnde dit niet afzonderlijk op te geven. — Opbrengst per fabriek.	Opbrengst — Standnummer.	Opbrengst gemiddeld per bouw.	Hoeveelheid verkregen rietsap in liters.	10.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.		8.	9.	10.
	Per transport	19 324	2 520	»	$283\frac{11}{20}$	190 566		—	†	
Sidoardjo.	Ketegan.	3 976	480	»	24	29 027	8—20	57,59	†	9°
Idem.	Tangoelangin.	3 769	480	»	9	26 950	†	55,11	11 058 432	9°
Idem.	Porrong.	2 640	400	»	$12\frac{1}{2}$	23 925	13	58	†	†
Idem.	Kremboong.	3 413	450	»	$51\frac{486}{500}$	39 144	7—15	77,98	14 693 100	8°
Idem.	Watoetoelis.	3 043	480	»	$3\frac{386}{500}$	44 606	7—15	92,20	17 739 000	8°
Modjokerto.	Sentanen-lor.	2 618	400	»	25	38 043	13—15	89,51	18 500 000	9°
Idem.	Brangkal.	2 194	300	»	117	35 300	10—18	84,65	†	7 à 1
Idem.	Gempolkrep.	3 702	400	»	49	37 203	14	82,85	16 510 800	9°
Idem.	Djombang.	3 426	400	»	28	40 300	10	94,15	25 174 500	7°
Idem.	Goedo.	2 049	210	»	»	± 16 000	12	76,19	10 171 800	$6\frac{1}{2}$ à
Idem.	Koning Willem II	4 052	490	»	10	40 100	$10\frac{1}{2}$	80,20	16 380 000	10°
Idem.	Bangsal.	2 226	310	»	47	28 720	12	80,44	13 720 000	7 à 1
Idem.	Ketanen.	2 755	300	»	42	24 600	12	71,93	13 868 000	10°
	Totaal	59 187	7 620	»	$702\frac{397}{500}$	± 614 484		73,83	†	
PASOEROEAN.										
Pasoeroean.	Djakatra-Oost.	1 816	473	»	35	± 16 000	12	31,49	7 300 000	10°
Idem.	de Onderneming.	1 918	425	$36\frac{35}{500}$	»	22 875	12	49,61	9 843 750	$8\frac{1}{2}$
Idem.	Wonoredjo.	1 766	423	»	»	20 400	12	48,23	9 646 000	8°
Idem.	Kloerahan.	1 587	368	»	1	20 157	12	54,63	10 519 300	6°
Idem.	de Goede Hoop.	980	230	$0\frac{375}{500}$	$11\frac{125}{500}$	16 972	14	70,13	6 485 400	9°
Idem.	Gajam.	1 543	353	»	26	24 793	$11\frac{1}{2}$	65,42	9 852 000	$7\frac{1}{2}$
Idem.	Bekassi-Oost.	1 058	250	$12\frac{92}{500}$	12	15 832	13	57,74	7 203 000	8°
Idem.	Dankbaarheid.	1 977	294	»	»	16 177	12	55,02	7 237 000	9 en 1
Idem.	Soekoredjo.	1 196	259	»	$7\frac{475}{500}$	16 536	13	61,94	7 097 800	8°
Idem.	Kawisredjo.	1 073	259	$5\frac{401}{500}$	»	16 142	13	60,96	6 458 976	9°
Idem.	Sariredjo.	855	210	»	$3\frac{375}{500}$	12 600	12	58,95	5 038 800	9°
Idem.	Pleret.	1 027	290	6	»	15 252	11	51,53	6 934 500	7°
Bangil.	Wangoonredjo.	1 976	340	»	»	16 811	11	49,44	7 029 000	9°
Idem.	Ardjosari.	1 756	440	»	51	22 500	12	45,82^{5}	8 824 000	8°
Idem.	Ardiredjo.	2 865	353	»	$101\frac{250}{500}$	34 785	12	76,55	13 609 700	8 à 10°
Idem.	Yossowilangon.	2 019	307	»	$1\frac{250}{500}$	18 100	†	58,67	7 529 000	10°
Idem.	de Hoop.	1 496	400	»	»	16 288	$10\frac{1}{2}$	40,72	8 341 000	10°
	Totaal	26 908	5 674	$60\frac{403}{500}$	$250\frac{475}{500}$	± 322 220		53,83	138 949 226	

d) Hoeveel elke fabriek aan toezigt heeft gekost, is niet op te geven. Van daar dat ook de kolommen 18 en 19 niet zijn kunnen worden ingevuld

Uitgaven die het Gouvernement voor den aanplant heeft te doen.									Van de fabriekanten heeft het Gouvernement daarentegen te ontvangen:				Aantal vaste arbeiders bij de fabriek.		Aantal dagloners gemiddeld gebezigd:	
									Cijns wegens							
Schadeloosstelling aan de bevolking voor het tijdelijk afstaan van haren grond.	Loon voor den aanplant, het onderhoud en de bewaking.	Belooning aan de dessahoofden.	Cultuurprocenten aan de inlandsche ambtenaren.	Te zamen.	Uitkeering aan de dessahoofden bij wijze van tegemoetkoming in de derving van een deel van het collecteloon der landrente.	Kosten van toezigt op den aanplant.	Te zamen.	Totaal van de kolommen 15 en 18.	den gouvernements-aanplant.	den vrijen aanplant.	Als compensatie voor de kosten van den aanplant enz.	Te zamen.	Ambachtslieden.	Gewone arbeiders.	gedurende den maal-tijd.	bij het afwerken van het product.
11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.
f 125 855,76	f 286 756,23^5	f 5 456,80	f 31 621,00	f 449 689,79^5	f 2 795,36	»	f 2 795,36	f 452 485,15^5	f 272 639,00	f 7 150,00	f 443 343,81	f 723 132,81	—	—	†	†
24 559,00	50 753,35	1 080,00	7 255,20	83 647,55	537,60	»	537,60	84 185,15	60 504,00	600,00	82 479,60	143 583,60	7	70	†	98
23 150,82	56 517,10	960,00	4 915,20	85 543,12	528,00	»	528,00	86 071,12	43 265,76	225,00	84 452,76	127 943,52	15	16	150	88
18 942,00	45 247,92^5	800,00	4 100,00	69 089,92^5	440,00	»	440,00	69 529,92^5	34 316,00	325,00	68 189,10	102 830,10	†	†	†	†
20 010,37^5	45 313,54	1 012,50	5 575,50	71 911,91^5	495,00	»	495,00	72 406,91^5	48 892,50	1 300,00	70 938,79	121 131,29	10	36	195	36
21 269,32^5	47 345,81	960,00	5 052,00	74 627,13^5	528,00	»	528,00	75 155,13^5	40 835,52	100,00	73 616,76	114 552,28	6	73	348	100
14 632,31	47 186,70	900,00	7 463,91	70 182,92	460,00	»	460,00	70 642,92	66 546,00	625,00	70 270,20	137 441,20	3	34	383	140
10 571,31	34 828,30	675,00	6 612,44	52 687,05	336,44	»	336,44	53 023,49	46 818,00	2 925,00	51 241,05	100 984,05	10	20	486	150
13 800,00	51 133,12^5	900,00	3 850,00	69 683,12^5	460,00	»	460,00	70 143,12^5	36 848,00	1 225,00	69 604,50	107 677,50	15	40	425	75
13 050,00	47 655,80	900,00	4 664,00	66 269,80	450,00	»	450,00	66 719,80	39 040,00	700,00	66 271,80	106 011,80	33	†	458	133
6 890,06^5	25 061,47^5	454,65	2 397,15	34 803,34	236,25	»	236,25	35 039,59	22 480,50	»	34 772,85	57 253,35	6	150	400	80
18 032,00	56 809,72^5	960,40	5 230,75	81 032,87^5	563,50	»	563,50	81 596,37^5	43 350,30	250,00	80 930,85	124 531,15	35	130	460	180
11 408,00	34 919,57	697,50	4 011,40	51 036,47	356,50	»	356,50	51 392,97	29 705,75	1 175,00	51 036,77^5	81 917,52^5	10	45	240	45
10 315,94	35 321,52^5	649,50	3 601,50	49 888,46^5	330,00	»	330,00	50 218,46^5	31 205,25	1 050,00	49 891,27^5	82 146,52^5	10	34	282	100
f 332 486,90^5	f 864 850,18	f 16 406,35	f 96 350,05	f 1 310 093,48^5	f 8 516,65	»	f 8 516,65	f 1 318 610,13^5	f 816 446,58	f 17 650,00	f 1 297 040,12	f 2 131 136,70	†	†	†	†
f 23 207,41^5	f 46 969,55	f 905,79^5	f 4 727,63^5	f 75 810,39^5	f 520,30				f 36 345,32	f 875,00	f 74 708,57^5	f 111 928,89^5	8	50	410	100
24 087,52^5	41 883,59^5	956,25	5 652,50	72 579,87	467,50				48 875,00	925,00	71 433,47	121 233,47	11	30	350	45
21 662,02^5	42 020,45	915,79^5	5 236,74	69 835,01	465,30				40 548,78	»	68 805,49^5	109 354,27^5	10	35	200	40
20 322,22^5	35 844,80	796,72	4 500,64	61 464,38^5	404,80				37 948,16	25,00	60 496,72	98 469,88	†	†	315	40
13 282,50	22 571,16	517,50	3 451,15	39 822,31	253,00				32 049,12	300,00	39 189,41	71 538,53	7	22	164	12
20 385,75	34 117,67	764,24^5	4 348,96	59 616,62^5	388,30	d) f 8 370	d)	d)	40 645,30	650,00	58 646,09^5	99 941,39^5	7	30	400	200
14 437,50	24 495,87^5	541,25	3 157,50	42 632,12^5	275,00				31 672,50	625,00	41 944,87^5	74 242,37^5	12	75	243	80
13 217,53	28 880,00^5	588,00	3 213,42	45 898,95^5	323,40				29 116,29	»	45 270,85^5	74 387,14^5	13	55	280	129
14 957,25	25 162,60^5	582,75	3 547,00^5	44 249,61	284,90				33 364,38	200,00	43 537,83	77 102,21	10	80	260	30
14 957,25	26 038,71^5	560,73^5	2 986,27	44 542,97	284,90				26 359,72^5	150,00	43 831,54	70 341,26^5	8	40	219	80
12 127,50	20 546,38	402,15	2 022,30	35 098,33	231,00				17 982,30	100,00	34 521,48	52 603,78	20	70	220	50
16 747,50	28 616,22^5	652,50	4 323,90	50 340,12^5	319,00				37 383,90	150,00	49 543,67^5	87 077,57^5	14	25	226	90
16 636,33	33 774,63	680,00	3 570,00	54 660,96	374,00				30 600,00	»	53 867,73	84 467,73	5	25	300	65
21 345,84^5	42 325,76^5	917,40	5 099,60	69 688,61	484,00				99 000,00	1 275,00	69 990,80	170 265,80	2	35	325	60
17 267,25	34 975,19	794,25	5 021,42^5	58 058,11^5	388,30	d) 4 590	d)	d)	49 312,33^5	2 550,00	57 397,00^5	109 259,34	16	25	400	70
15 440,70	30 173,03^5	563,34^5	2 752,25^5	48 929,33^5	337,70				23 761,80	50,00	47 867,52^5	71 679,32^5	6	42	394	110
18 002,41	39 303,10	766,00	3 750,00	61 821,51	440,00				31 670,40	»	60 965,10	92 635,50	9	20	80	40
f 298 084,50^5	f 557 698,75	f 11 904,68	f 67 361,30	f 935 049,24	f 6 241,40	f 12 960	f 19 201,40	f 954 250,64	f 646 635,31	f 7 875,00	f 922 018,18	f 1 576 528,49	†	†	4 786	1 241

NAMEN der AFDEELINGEN.	NAMEN der ONDERNEMINGEN.	Aantal huisgezinnen bij de suikercultuur ingedeeld.	Aantal bouws voor den oogst van 1877: beplant door tusschenkomst van het Gouvernement.	Aantal bouws voor den oogst van 1877: vrijwillig beplant: waarvan het riet door de ondernemers is opgekocht.	Aantal bouws voor den oogst van 1877: vrijwillig beplant: gronden door de ondernemers gehuurd. (De onderstaande uitgestrektheden zijn meest bij gissing bepaald.)	Opbrengst (in pikols), met inbegrip ook van het product van den vrijen aanplant, als zijnde dit niet afzonderlijk op te geven: Opbrengst per fabriek.	Opbrengst (in pikols): Standnummer.	Opbrengst (in pikols): Opbrengst gemiddeld per bouw.	Hoeveelheid verkregen rietsap in liters.	Gemiddeld gehalte van het rietsap volgens Beaumé.	Uitgaven die het Gouvernement voor den aanplant heeft te doen: Schadeloosstelling aan de bevolking voor het tijdelijk afstaan van haren grond.	Loon voor den aanplant, het onderhoud en de bewaking.	Belooning aan de dessahoofden.	Cultuurprocenten aan de inlandsche ambtenaren.	Te zamen.	Uitkeering aan de dessahoofden, bij wijze van tegemoetkoming in de derving van een deel van het collecteloon der landrente.	Kosten van toezicht op den aanplant.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.		8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.
PROBOLINGGO.																	
Probolinggo.	Oembool.	1 740	528	»	51	31 009	14	53,55	13 375 500	9°	f 30 265,40	f 51 246,00	f 1 143,12	f 6 098,40	f 88 752,92	f 580,80	f 1 08
Idem.	Soemberkareng.	1 122	474	1	73	± 30 000	10	54,74	17 900 000	6°	23 463,00	46 878,60	948,00	4 977,00	76 266,60	521,40	1 08
Idem.	Bajoeman.	2 075	500	»	75	± 30 000	10	52,17	14 272 000	6½°	24 757,15	51 062,50	1 125,00	6 597,50	83 542,15	550,00	1 08
Idem.	Wonolangan.	1 778	475	»	50	30 000	13—14	57,14	13 400 000	9°	23 694,55	46 913,81	1 068,75	6 885,12[5]	78 562,23[5]	522,50	1 08
Kraksaän.	Kandangdjati.	1 208	e) 492	»	24	g) 27 100	13½	50	12 368 000	8°	25 763,85	47 422,99[5]	984,00	4 735,50	78 906,34[5]	543,90	1 08
Idem.	Djaboong.	824	265	»	116	26 000	13	68,24	12 807 000	9°	12 822,60	25 932,64	573,72[5]	2 877,90	42 206,86[5]	278,25	54
Idem.	Phaeton.	1 787	f) 556	»	70	h) 45 300	12½	68,32	15 352 000	10°	28 867,65	54 717,64[5]	1 203,74	6 652,54	91 441,57[5]	622,65	1 08
Idem.	Padjarakan.	1 895	645	»	37 464/500	± 41 000	12¼	60,03	†	8½°	31 648,04[5]	62 831,83[5]	1 451,25	8 339,85	104 270,98	677,24	1 08
Idem.	Gending.	1 892	546	»	100	40 498	12	62,69	18 660 706	8°	26 644,27[5]	54 229,34[5]	1 182,07[5]	6 385,47	88 441,16[5]	573,28[5]	1 08
Loemadjang.	Soekodono.	926	250	»	12	16 920	8—13	64,58	7 146 820	9°	8 700,00	23 236,81	406,25	1 525,00	33 868,06	290,00	54
	Totaal	15 247	4 731	1	608 464/500	± 317 827		58,81	†		f 236 626,52	f 464 472,18	f 10 085,91	f 55 074,28[5]	f 766 258,89[5]	f 5 160,02[5]	f 9 7
BEZOEKI.																	
Bezoeki.	de Maas.	1 351	337	»	20	30 195	14	84,58	11 536 000	8°	f 18 198,00	f 32 966,69	f 758,25	f 5 075,22	f 56 998,16	f 363,96	f 1 08
Idem.	Boedoean.	1 194	400	»	10	33 544	12	81,81	14 386 250	8°	21 600,00	38 758,30	724,00	4 906,00	65 988,30	432,00	1 08
Panaroekan.	Waringin Anom.	1 029	400	»	11	38 641	12	94,02	15 748 800	8°	21 600,00	38 666,30	834,00	4 720,00	65 820,30	432,00	81
Idem.	Olean.	850	300	»	40 80/500	37 307	12	109,67	16 506 600	9°	16 200,00	29 320,77[5]	625,50	3 508,50	49 654,77[5]	324,00	
Idem.	Pandji.	2 196	500	»	15	49 780	11	96,66	25 942 000	8°	27 000,00	48 112,37	1 082,50	6 645,00	82 839,87	540,00	1 08
	Totaal	6 620	1 937	»	96 80/500	189 467		93,19	84 119 650		f 104 598,00	f 187 824,43[5]	f 4 024,25	f 24 854,72	f 321 301,40[5]	f 2 091,96	f 5 13
BANJOEMAS.																	
Banjoemas.	Kalibagor.	2 626	400	»	36	42 829	12—16	98,23	16 875 000	6—9°	f 12 960,00	f 51 224,70	f 494,00	f 3 040,00	f 67 718,70	f 432,00	f 6
MADIOEN.																	
Madioen.	Poerwodadi.	358	50	»	»	29 140	†	72,85	†	†	f 11 275,00	f 50 164,30	f 666,00	f 3 053,00	f 65 158,30	f 440,00	f 1 08
Magettan.	Poerwodadi.	2 814	350	»	»												
Madioen.	Redjosari.	1 432	200	»	»	37 530	12	81,76	†	8°	13 200,00	49 181,70	600,00	2 642,00	65 623,70	440,00	1 08
Magettan.	Redjosari.	1 952	200	»	59												
	Totaal	6 556	800	»	59	66 670		77,61	†		f 24 475,00	f 99 346,00	f 1 266,00	f 5 695,00	f 130 782,00	f 880,00	f 2 1

e) Bovendien werden door het Gouvernement nog 26 bouws zonder aanplant verstrekt.
f) Als boven 37 bouws.
g) Deze opgaaf heeft betrekking tot 542 bouws (zie noot e).
h) Als boven tot 663 bouws (zie noot f).
i) Hieronder f 1485,12 als cijns van de 26 bouws, bedoeld onder e.
k) „ 2213,24 „ „ „ „ 37 „ „ „ f.

		Van de fabriekanten heeft het Gouvernement daarentegen te ontvangen:				Aantal vaste arbeiders bij de fabriek.		Aantal daglooners gemiddeld gebezigd:	
		Cijns wegens							
Te zamen.	Totaal van de kolommen 15 en 18.	den gouvernements-aanplant.	den vrijen aanplant.	Als compensatie voor de kosten van den aanplant enz.	Te zamen.	Ambachtslieden.	Gewone arbeiders.	gedurende den maal-tijd.	bij het afwerken van het product.
18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.
f 1 660,80	f 90 413,72	f 51 254,28	f 1 275	f 86 026,25	f 138 555,53	7	6	600	150
1 601,40	77 868,00	41 985,02^5	1 850	75 550,86	119 385,88^5	20	†	250	80
1 630,00	85 172,15	49 080,00	1 875	82 469,62^5	133 424,62^5	70	28	290	35
1 602,50	80 164,73^5	64 258,95	1 250	77 929,69	143 438,64	34	17	450	50
1 623,90	80 530,24^5	*i*) 43 639,68	600	76 544,85^5	120 784,53^5	17	350	†	200
818,25	43 025,11^5	26 676,22^5	2 900	40 259,99	69 836,21^5	†	†	†	†
1 702,65	93 144,22^5	*k*) 52 100,90	1 750	87 069,02^5	140 919,92^5	12	8	500	100
1 757,24	106 028,22	77 535,45	950	99 528,66	178 014,11	25	»	400	100
1 653,28^5	90 094,45	53 247,28^5	2 750	84 429,89	140 427,17^5	40	»	550	80
830,00	34 698,06	13 208,00	300	33 869,06	47 377,06	25	107	226	145
f 14 880,02^5	f 781 138,92	f 472 985,79^5	f 15 500	f 743 677,90^5	f 1 232 163,70	†	†	†	†
f 1 443,96	f 58 442,12	f 38 725,51	f 500	f 56 998,16	f 96 223,67	30	30	200	60
1 512,00	67 500,30	37 027,00	250	65 988,30	103 265,30	†	†	†	†
1 512,00	67 332,30	37 580,00	275	65 820,30	103 675,30	8	30	365	200
1 134,00	50 788,77^5	29 805,75	1 025	49 655,02^5	80 485,77^5	25	11	447	144
1 620,00	84 459,87	65 895,00	375	82 842,37^5	149 112,37^5	24	37	530	90
f 7 221,96	f 328 523,36^5	f 209 033,26	f 2 425	f 321 304,16	f 532 762,42	†	†	†	†
f 1 062,00	f 68 780,70	f 26 608,00	f 900	f 67 718,70	f 95 226,70	26	22	400	125
f 1 520,00	f 66 678,30	f 27 206,00	»	f 65 400,30	f 92 606,30	†	†	†	†
1 520,00	67 143,70	32 000,00	f 1 475	66 815,70	100 290,70	41	28	517	155
f 3 040,00	f 133 822,00	f 59 206,00	f 1 475	f 132 216,00	f 192 897,00	†	†	†	†

NAMEN der AFDEELINGEN.	NAMEN der ONDERNEMINGEN.	Aantal huisgezinnen bij de suikercultuur ingedeeld.	Aantal bouws voor den oogst van 1877: beplant door tusschenkomst van het Gouvernement.	Aantal bouws voor den oogst van 1877: vrijwillig beplant: waarvan het riet door de ondernemers is opgekocht. (De onderstaande uitgestrektheden zijn meest bij gissing bepaald.)	Aantal bouws voor den oogst van 1877: vrijwillig beplant: gronden door de ondernemers gehuurd.	Opbrengst (in pikols), met inbegrip ook van het product van den vrijen aanplant, als zijnde dit niet afzonderlijk op te geven: Opbrengst per fabriek.	Opbrengst (in pikols): Standnummer.	Opbrengst (in pikols): Opbrengst gemiddeld per bouw.	Hoeveelheid verkregen rietsap in liters.	Gemiddeld gehalte van het rietsap volgens Beaumé
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.		8.	9.	10.
KEDIRI.										
Kediri.	Pesantren.	1 725	400	»	$38\frac{250}{500}$	*l*) 32 900	1-12½	75	18 755 000	7½°
Idem.	Minggiran.	1 205	235	70	$25\frac{146}{500}$	*m*) 10 800	1-12	32,69	†	4½-5
Idem.	Poerwoasri.	1 079	235	»	$12\frac{213}{500}$	*n*) ± 8 000	1-12	32,33	†	idem
Idem.	Menang.	893	180	$35\frac{169}{500}$	»	*o*) 7 760	1-12	36	†	idem
Ngrowo.	Modjopangoeng.	2 530	400	$40\frac{404}{500}$	10	28 150	†	62,44	17 000 000	9°
Berbek.	Djati.	3 282	450	»	68	31 342	13	60,5	15 591 000	10°
	Totaal	10 714	1 900	$146\frac{73}{500}$	$154\frac{109}{500}$	± 118 952		54,06	†	

RECAPITULATIE.

GEWESTEN.	Aantal ondernemingen.	3.	4.	Vrijwillig beplante gronden, door het Gouvernem. zonder aanplant verstrekt (in mindering van den contractueelen aanplant).	5.	6.	Opbrengst per fabriek. *q*)	8.	Hoeveelheid verkregen rietsap in liters.
Cheribon . .	10	21 749	4 274	»	9½	356¼	338 414	72,93	139 965 187
Tagal	8	18 761	2 950	»	»	399	256 513	76,59	103 457 120
Pekalongan	3	11 699	1 600	»	»	75	± 103 014	61,50	44 997 950
Samarang . .	4	10 927	2 100	»	2¼	79¾	116 496	53,38	49 734 000
Japara . . .	9	23 895	4 319	»	»	500⅗	± 363 360	75,39	138 519 694
Rembang . .	1	2 007	300	»	50½	»	22 045	62,89	10 402 500
Soerabaija .	19	59 187	7 620	»	»	$702\frac{397}{500}$	± 614 484	73,83	†
Pasoeroean.	17	26 908	5 674	»	$60\frac{403}{500}$	$250\frac{475}{500}$	± 322 220	53,83	138 949 226
Probolinggo	10	15 247	4 731	63	1	$608\frac{464}{500}$	± 317 827	58,81	†
Bezoeki . . .	5	6 620	1 937	»	»	$96\frac{80}{500}$	189 467	93,19	84 119 650
Banjoemas .	1	2 626	400	»	»	36	42 829	98,23	16 875 000
Madioen. . .	2	6 556	800	»	»	59	66 670	77,61	†
Kediri	6	10 714	1 900	»	$146\frac{73}{500}$	$154\frac{109}{500}$	± 118 952	54,06	†
Totaal	95	216 896	38 605	63	$270\frac{101}{500}$	$3\,318\frac{325}{500}$	± 2 872 291	67,97	†
			p) 38 668		$3\,588\frac{426}{500}$				
In 1876	95	219 919	38 605	63	$295\frac{43}{500}$	$2\,741\frac{98}{500}$	2 707 379	65,75	†
			p) 38 668		$3\,036\frac{141}{500}$				
Alleen voor de 94 op den voet der nieuwe regeling werkende ondernemingen waren de geldelijke uitkomsten voor het Gouvernement als volgt:	in 1877	»	»	»	»	»	»	»	»
	» 1876	»	»	»	»	»	»	»	»

l) Waarvan 16 400 pikols stroopsuiker.
m) " 4 800 " n°. 1.
n) " 5 000 " " "
o) " 4 760 " " "

p) Uitgestrektheid van de suikerrietvelden, na aftrekking van de oppervlakte, ingenomen door wegen en slooten (verg. het verslag, blz. 178, noot *a* van het eerste staatje aldaar).

Gemid- deld gehalt van he rietsa volgen Beaum	Uitgaven die het Gouvernement voor den aanplant heeft te doen.									Van de fabriekanten heeft het Gouvernement daarentegen te ontvangen:				Aantal vaste arbeiders bij de fabriek.		Aantal daglooners gemiddeld gebezigd:	
										Cijns wegens							
	Schadeloos- stelling aan de bevolking voor het tijdelijk afstaan van hare grond.	Loon voor den aanplant, het onderhoud en de bewaking.	Belooning aan de dessa-hoofden.	Cultuur-procenten aan de inlandsche ambtenaren.	Te zamen.	Uitkeering aan de dessahoofden bij wijze van tegemoetkoming in de derving van een deel van het collecteloon der landrente.	Kosten van toezigt op den aanplant.	Te zamen.	Totaal van de kolommen 15 en 18.	den gouvernements-aanplant.	den vrijen aanplant.	Als compensatie voor de kosten van den aanplant enz.	Te zamen.	Am-bachts-lieden.	Gewone arbeiders.	gedurende den maal-tijd.	bij het afwerken van het product.
10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.
7½°	f 13 935,90	f 51 298,00	f 804,00	f 3 962,00	f 69 999,90	f 440,00	f 1 080,00	f 1 520,00	f 71 519,90	f 31 720,80	f 975,00	f 69 264,30	f 101 960,10	28	130	220	40
4½-5	7 755,00	30 122,12^{5}	431,22^{5}	2 056,25	40 364,60	258,50	540,00	798,50	41 163,10	17 150,30	2 400,00	40 364,60	59 914,90	»	140	140	60
idem	8 500,25	30 122,12^{5}	431,22^{5}	2 056,25	41 109,85	258,50	540,00	798,50	41 908,35	17 150,30	325,00	40 364,60	57 839,90	»	130	130	60
idem	5 940,00	23 072,26^{5}	330,30	1 575,00	30 917,56^{5}	198,00	540,00	738,00	31 655,56^{5}	13 136,40	900,00	30 917,56^{5}	44 953,96^{5}	»	100	100	60
9°	15 400,00	50 367,40	834,00	4 430,00	71 031,40	440,00	1 080,00	1 520,00	72 551,40	51 603,75	1 275,00	71 030,40	123 909,15	16	60	260	130
10°	14 850,00	60 158,81	1 012,50	6 063,75	82 085,06	495,00	1 080,00	1 575,00	83 660,06	28 704,00	1 700,00	82 085,06	112 489,06	26	280	233	†
	f 66 381,15	f 245 140,72^{5}	f 3 843,25	f 20 143,25	f 335 508,37^{5}	f 2 090,00	f 4 860,00	f 6 950,00	f 342 458,37^{5}	f 159 465,55	f 7 575,00	f 334 026,52^{5}	f 501 067,07^{5}	70	840	1083	†
heid rietsap rs.																	
187	f 134 028,00	f 577 683,26	f 9 383,91^{5}	f 65 762,31^{5}	f 786 857,49	f 4 487,60	f 10 260,00	f 14 747,60	f 801 605,09	f 452 481,20^{5}	f 9 175	f 815 306,15	f 1 276 962,35^{5}	301	†	1 945	†
120	115 530,25	377 485,27	6 142,16^{5}	35 125,34	534 283,02^{5}	3 280,00	7 470,00	10 750,00	545 033,02^{5}	299 640,30	9 975	528 787,61^{5}	838 402,91^{5}	†	†	2 489	912
950	61 864,60	216 839,75	4 323,70	17 144,51^{5}	300 172,56^{5}	1 835,00	2 932,50	4 767,50	304 940,06^{5}	156 676,35	1 875	301 134,75	459 686,10	†	†	†	†
000	93 419,58^{5}	271 818,65	4 399,00	25 378,50	395 015,73^{5}	2 310,00	4 320,00	6 630,00	401 645,73^{5}	201 189,40	2 050	391 332,90	594 572,30	88	308	†	†
694	174 895,28	507 424,97	9 667,75	63 307,99^{5}	755 295,99^{5}	4 591,90	10 170,00	14 761,90	770 057,89^{5}	495 707,46	12 550	748 061,90^{5}	1 256 319,36^{5}	†	†	4 035	1 246
500	13 742,85	27 508,40	574,50	2 745,00	44 570,75	r) 300,00	»	r) 300,00	44 870,75	23 674,50	1 275	42 843,15	67 792,65	7	5	†	†
	332 486,90^{5}	864 850,18	16 406,35	96 350,05	1 310 093,48^{5}	8 516,65	»	8 516,65	1 318 610,13^{5}	816 446,58	17 650	1 297 040,12	2 131 136,70	†	†	†	†
226	298 084,50^{5}	557 698,75	11 904,68^{5}	67 361,30	935 049,24	6 241,40	12 960,00	19 201,40	954 250,64	646 635,31	7 875	922 018,18	1 576 528,49	†	†	4 786	1 241
	236 626,52	464 472,18	10 085,91	55 074,28^{5}	766 258,89^{5}	5 160,02^{5}	9 720,00	14 880,02^{5}	781 138,92	472 985,79^{5}	15 500	743 677,90^{5}	1 232 163,70	†	†	†	†
650	104 598,00	187 824,43^{5}	4 024,25	24 854,72	321 301,40^{5}	2 091,96	5 130,00	7 221,96	328 523,36^{5}	209 033,26	2 425	321 304,16	532 762,42	†	†	†	†
000	12 960,00	51 224,70	494,00	3 040,00	67 718,70	432,00	630,00	1 062,00	68 780,70	26 608,00	900	67 718,70	95 226,70	26	22	400	125
	24 475,00	99 346,00	1 266,00	5 695,00	130 782,00	880,00	2 160,00	3 040,00	133 822,00	59 206,00	1 475	132 216,00	192 897,00	†	†	†	†
	66 381,15	245 140,72^{5}	3 843,25	20 143,25	335 508,37^{5}	2 090,00	4 860,00	6 950,00	342 458,37^{5}	159 465,55	7 575	334 026,52^{5}	501 067,07^{5}	70	840	1 083	†
	f 1 669 092,64^{5}	f 4 449 317,27	f 82 515,47^{5}	f 481 982,27	f 6 682 907,66	f 42 216,53^{5}	f 70 612,50	f 112 829,03^{5}	f 6 795 736,69^{5}	t) f 4 019 749,71	f 90 300	v) f 6 645 468,06	f 10 755 517,77	†	†	†	†
	f 1 628 350,99	f 4 138 030,34^{5}	f 81 678,19	f 483 958,03	f 6 332 017,55^{5}	s) f 42 375,53^{5}	f 81 240,00	s) f 123 615,53^{5}	f 6 455 633,09	u) f 3 920 749,71	f 76 200	f 6 332 017,55^{5}	f 10 328 967,26^{5}	†	†	†	†
	f 1 669 092,64^{5}	f 4 377 197,63	f 81 615,47^{5}	f 474 965,65	f 6 602 871,40	f 42 216,53^{5}	f 69 532,50	f 111 749,03^{5}	f 6 714 620,43^{5}	t) f 4 019 749,71	f 90 300	v) f 6 565 431,80	f 10 675 481,51				
	1 628 350,99	4 064 762,48^{5}	80 778,19	476 760,81	6 250 652,47^{5}	42 375,53^{5}	80 160,00	122 535,53^{5}	6 373 188,01	u) 3 920 749,71	76 200	6 250 652,47^{5}	10 247 602,18^{5}				

q) Voor enkele ondernemingen is de productie niet naauwkeurig op te geven geweest, vermoedelijk omdat (tijdens de opgaaf) de verwerking van den oogst nog niet geheel was afgeloopen.

r) De vergoeding voor derving van collecteloon in Rembang werd in 't vorig verslag f 30 te hoog gesteld.

s) Verbeterde opgaaf, zie onder r.

t) Deze opgaaf heeft betrekking tot 94 ondernemingen, wordende voor Soerawinangon (Cheribon) geen cijns in geld betaald (verg. noot *a* op blz. 2 dezer bijlaag).

u) Betreft 93 ondernemingen, zijnde voor 1 der 94 op de nieuwe voorwaarden werkende ondernemingen, namelijk voor Ardjosari in Pasoeroean, over 1876 geen cijns verschuldigd geweest, omdat de aanplant voor dat jaar niet op contract werd verwerkt, maar te velde verkocht. De cijns volgens het ontbonden contract voor Ardjosari bedroeg f 209 000; de nieuwe, in 1877 opgetreden, ondernemer betaalt als cijns f 99 000.

v) Het verschil met de over 1876 opgegeven som is een gevolg van de in 1877 toegepaste 5 pct. verhooging, waarover zie het verslag blz. 185 hiervóór.

, noot

[5. 45.]

BIJLAGE **SS.**

(Zie blz. 188 van het verslag.)

STATISTIEK DER GOUVERNEMENTS-KINAPLANTSOENEN OP JAVA
over de jaren 1875, 1876 en 1877.

Ligging der plantsoenen en gemiddelde hoogte boven de zee. (De hoogte uitgedrukt in meters.)	Aanwezig op ultimo	PLANTEN IN DE KWEEKERIJEN.				PLANTEN IN DEN VOLLEN GROND.					Totaal-generaal der planten.
		Calisaya ledgeriana.	Succirubra.	Officinalis (variëtates).	Lancifolia.	Calisaya en hasskarliana.	Succirubra en caloptera.	Officinalis (variëtates).	Lancifolia.	Micrantha.	
Lembang, gebergte Tangkoeban Prahoe (1251).	1875	230	»	»	»	133 126	14 411	»	»	200	147 967
	1876	350	»	»	»	129 271	14 297	»	»	200	144 118
	1877	2 950	17 800	»	»	127 941	15 167	»	»	200	164 058
Nagrak, gebergte Tangkoeban Prahoe (1625).	1875	3 475	»	»	»	170 800	42 200	78 275	4 302	62	299 114
	1876	24 300	4 000	»	»	172 850	39 850	78 225	4 302	62	323 589
	1877	32 000	»	»	»	168 700	39 365	79 225	4 302	62	323 654
Tjibitoeng, gebergte Waijang (1527).	1875	15 570	»	19 387	»	137 904	25 798	43 919	2 195	»	244 773
	1876	46 900	»	14 387	»	145 252	25 627	43 856	2 188	»	278 210
	1877	46 100	»	1 850	»	142 877	24 385	43 771	2 170	»	261 153
Tjibeurem, gebergte Malawar (Oost) (1560).	1875	18 916	»	6 710	2 150	194 120	23 477	41 545	1 328	»	288 246
	1876	46 771	»	3 000	»	204 782	18 874	41 230	1 328	»	315 985
	1877	44 638	»	3 000	»	217 230	16 714	41 230	1 328	»	324 140
Tjiniroean, gebergte Malawar (West) (1566).	1875	34 190	»	10 000	6 100	244 000	42 115	49 680	9 411	250	395 746
	1876	54 140	5 000	10 000	»	241 960	36 525	49 680	9 411	250	406 966
	1877	55 600	1 650	2 200	»	235 170	35 483	54 460	9 411	250	394 224
Rioeng Goenoeng, gebergte Tiloe (1625).	1875	17 160	»	2 400	»	245 900	31 000	38 300	18 800	»	353 560
	1876	38 100	»	2 400	»	248 600	27 200	36 500	18 840	»	371 640
	1877	43 400	2 500	1 000	»	242 900	23 400	36 400	18 800	»	368 400
Kawah Tjiwidei, gebergte Kendeng Patoeha (1950).	1875	»	»	29 630	»	»	»	239 333	»	»	268 963
	1876	»	»	15 030	»	»	»	254 323	»	»	269 353
	1877	»	6 500	50 830	500	»	2 500	252 161	»	»	312 491
Totaal der afzonderlijke soorten. . .	1875	89 541	»	68 127	8 250	1 125 850	179 001	491 052	36 036	512	
	1876	210 561	9 000	44 817	»	1 142 715	162 373	503 814	36 069	512	
	1877	224 688 *a)*	28 450	58 880	500	1 134 818 *b)*	157 014	507 247	36 011	512	
Totaal-generaal van alle soorten . . .	1875	165 918				1 832 451					1 998 369
	1876	264 378				1 845 483					2 109 861
	1877	312 518				1 835 602					2 148 120

a) Onder de opgaaf van 1877 zijn begrepen 4201 uit stekken gekweekte planten.
b) " " " " " " " p. m. 196 600 calisaya ledgeriana.

[5. 46.]

BIJLAGE TT.

(Zie blz. 188 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende de zamenstelling en de opbrengst der verschillende hier te lande voor rekening van het Gouvernement geveilde soorten van kinabast, afkomstig uit de oogsten van 1876 en 1877.

KINASOORT.	STAMBAST 1ste SOORT. Verkochte netto hoeveelheid in Amsterd. ponden (volgens weging bij de kina-etablissementen).	STAMBAST 1ste SOORT. Verkregen veilingsprijs per *half* kilo (laagste en hoogste prijs van het geheel aantal kavelingen der opgegeven soort).	STAMBAST 1ste SOORT. Scheikundige zamenstelling (volgens de in Indie onderzochte *monsters* van verschillende partijen). *a*) Laagste en hoogste gehalte aan *chinine*. pct.	STAMBAST 1ste SOORT. Scheikundige zamenstelling. Laagste en hoogste bedrag van het *gezamenlijk alkaloïd-gehalte*. pct.	STAMBAST 2de SOORT. Verkochte netto hoeveelheid in Amsterd. ponden (volgens weging bij de kina-etablissementen).	STAMBAST 2de SOORT. Verkregen veilingsprijs per *half* kilo (laagste en hoogste prijs van het geheel aantal kavelingen der opgegeven soort).	STAMBAST 2de SOORT. Scheikundige zamenstelling (volgens de in Indie onderzochte *monsters* van verschillende partijen). *a*) Laagste en hoogste gehalte aan *chinine*. pct.	STAMBAST 2de SOORT. Scheikundige zamenstelling. Laagste en hoogste bedrag van het *gezamenlijk alkaloïd-gehalte*. pct.
	OOGST van 1876 (I. Veiling van 17 April 1877; II. Veiling							
Bast.								
Calisaya ledgeriana . . I.	1 920	f 10 à f 10,85	6.7 à 7.2	8.1 à 8.3	671	f 6,90 à f 7,15	3.9	5.0
„ javanica . . I.	9 284	f 2,11 à f 4,26	0.8 à 1.2	3.5 à 4.0	2 526	f 1,92 à f 2,04	0.8 à 0.9	2.5 à 2.7
„ javanica . . II.	„	„	„	„	1 429	f 1,59 à f 1,65	*e*) 0.8	*e*) 2.5
„ javanica . . III.	*d*) (1 345	f 2,22	0.8 à 0.9	3.8 à 4.0)	„	„	„	„
„ schuhkrafft . I.	1 314	f 2 à f 3,11	0.2 à 0.5	2.5 à 2.7	1 594	f 1,36 à f 1,40	0.3	2.1
„ schuhkrafft . II.	3 171	f 0,96 à f 1,72	0.5	2.5	879	f 0,91 à f 0,93	0.3	2.1
Hasskarliana . . . . I.	2 102	f 2,31 à f 2,71	1.8 à 2.0	4.1 à 4.5	498	f 1,76	0.9	2.8
Hasskarliana . . . . II.	285	f 1,52	1.8	4.5	„	„	„	„
Succirubra . . . . . I.	14 016	f 1,61 à f 2,37	0.8 à 0.9	7.4 à 8.3	9 745	f 1,47 à f 1,60	0.6 à 0.7	6.1 à 6.3
Succirubra . . . . . II.	2 784	f 1,65 à f 1,93	1.0	8.6	2 636	f 1,10 à f 1,13	*f*) 0.8	*f*) 6.8
Officinalis . . . . . I.	„	„	„	„	„	„	„	„
Officinalis . . . . . II.	„	„	„	„	„	„	„	„
Pahudiana . . . . . II.	„	„	„	„	„	„	„	„
Caloptera . . . . . I.	„	„	„	„	„	„	„	„
Gemengd . . . . . I.	„	„	„	„	„	„	„	„
Poeder.								
Gemengd . . . . . I.	„	„	„	„	„	„	„	„
Gemengd . . . . . II.	„	„	„	„	„	„	„	„
	OOGST van 1877							
Bast.								
Calisaya ledgeriana. . . .	688	f 4,65 à f 6,30	4.9 à 6.2	7.1 à 8.5	„	„	„	„
„ javanica	10 860	f 0,96 à f 1,48	0.2 à 1.7	2.2 à 4.8	3 857	f 0,60 à f 0,81	0.2 à 0.4	0.9 à 3.5
„ schuhkrafft . . .	5 617	f 0,71 à f 1,20	0.7 à 1.5	2.9 à 4.5	3 704	f 0,45 à f 0,61	0.3 à 0.4	2.3 à 2.8
„ anglica	„	„	„	„	„	„	„	„
Hasskarliana	4 390	f 0,91 à f 2,30	0.4 à 2.6	2.4 à 5.5	3 099	f 0,70 à f 0,72	0.3 à 0.4	1.3 à 1.8
Succirubra	*i*) 19 742	f 0,82 à f 1,14	0.9 à 1.4	7.2 à 8.7	11 468	f 0,54 à f 0,80	0.6 à 0.8	6.1 à 7.1
Officinalis	„	„	„	„	„	„	„	„
„ (bastaard). . . .	„	„	„	„	„	„	„	„
Pahudiana	„	„	„	„	„	„	„	„

a) Het alkaloïd is berekend op absoluut droogen bast. Daar de luchtdrooge bast gemiddeld 13.5 pct. water inhoudt, vindt men het alkaloïd gehalte voor dezen, door de opgegeven cijfers met 0.86 te vermenigvuldigen.

b) In de beschrijvingslijst der veilingen van 1877 (*Staatscourant* van 16 Februarij 1877) wordt eenvoudig opgegeven: „gebroken pijpen" of „gruis" zonder de bijvoeging „stambast." In de beschrijving der in 1878 te veilen hoeveelheden (*Staatscourant* van 8 Maart 1878) is dit slechts het geval ten aanzien van 6 kavelingen officinalis bast.

c) Slechts van *één* der twee hierbedoelde kavelingen was in Indie een monster scheikundig onderzocht.

d) Deze hoeveelheid werd niet in de (2de) veiling opgenomen, maar aan het Departement van Oorlog verstrekt ten behoeve van 's Rijks magazijn van geneesmiddelen tegen den middenprijs, voor gelijksoortigen bast verkregen in de veiling van 17 April 1877.

e) Van *twee* der drie hierbedoelde kavelingen was in Indie geen monster scheikundig onderzocht.

f) Als boven van *één* der vijf kavelingen.

g) *Gebroken* gruis.

h) Van *één* der drie hierbedoelde kavelingen was in Indie geen monster scheikundig onderzocht.

STAMBAST (niet gesorteerd).				STAMBAST: gebroken pijpen (of stukken). b)				STAMBAST: gruis (of afval). b)				WORTELBAST.				GEZAMENLIJKE SORTEERINGEN.			
Verkochte netto hoeveelheid in Amsterd. ponden (volgens weging bij de kina-etablissementen).	Verkregen veilingsprijs per *half* kilo (laagste en hoogste prijs van het geheel aantal kavelingen der opgegeven soort).	Scheikundige zamenstelling (volgens de in Indie onderzochte *monsters* van verschillende partijen). a) Laagste en hoogste gehalte aan *chinine*. pct.	Laagste en hoogste bedrag van het *gezamenlijk alkaloïd-gehalte*. pct.	Verkochte netto hoeveelheid in Amsterd. ponden (volgens weging bij de kina-etablissementen).	Verkregen veilingsprijs per *half* kilo (laagste en hoogste prijs van het geheel aantal kavelingen der opgegeven soort).	Scheikundige zamenstelling (volgens de in Indie onderzochte *monsters* van verschillende partijen). a) Laagste en hoogste gehalte aan *chinine*. pct.	Laagste en hoogste bedrag van het *gezamenlijk alkaloïd-gehalte*. pct.	Verkochte netto hoeveelheid in Amsterd. ponden (volgens weging bij de kina-etablissementen).	Verkregen veilingsprijs per *half* kilo (laagste en hoogste prijs van het geheel aantal kavelingen der opgegeven soort).	Scheikundige zamenstelling (volgens de in Indie onderzochte *monsters* van verschillende partijen). a) Laagste en hoogste gehalte aan *chinine*. pct.	Laagste en hoogste bedrag van het *gezamenlijk alkaloïd-gehalte*. pct.	Verkochte netto hoeveelheid in Amsterd. ponden (volgens weging bij de kina-etablissementen).	Verkregen veilingsprijs per *half* kilo (laagste en hoogste prijs van het geheel aantal kavelingen der opgegeven soort).	Scheikundige zamenstelling (volgens de in Indie onderzochte *monsters* van verschillende partijen). a) Laagste en hoogste gehalte aan *chinine*. pct.	Laagste en hoogste bedrag van het *gezamenlijk alkaloïd-gehalte*. pct.	Verkochte netto hoeveelheid in Amsterd. ponden (volgens weging bij de kina-etablissementen).	Aantal kavelingen.	Verkregen veilingsprijs per *half* kilo. Laagste en hoogste prijs van het geheel aantal kavelingen voor de verschillende sorteeringen te zamen.	Gemiddeld over de verschillende sorteeringen, berekend naar de netto hoeveelheid volgens de weging bij den afscheep te Batavia.
van 18 Julij 1877; III. Verstrekt ten behoeve van 's Rijks magazijn van geneesmiddelen.)																			
„	„	„	„	568	f 8,45 à f 8,90	c) 5.1	c) 6.4	656	f 6,30	3.4	4.3	110	f 7,50	niet onderzocht.		3 925	11	f 6,30 à f 10,85	f 8,79
„	„	„	„	1 987	f 1,57 à f 1,60	0.9	3.1	1 985	f 1,10 à f 1,16	0.6	2.4	1 820	f 2,06 à f 2,08	1.3	4.7	17 602	31	f 1,10 à f 4,26	2,46
984	f 1,33	niet onderzocht.		1 466	f 0,91 à f 1,11	niet onderzocht.		3 689	f 0,57 à f 0,83	0.6	2.4	476	f 1,11 à f 1,23	c) 1.1	c) 5.1	8 044	17	f 0,57 à f 1,65	1,06
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	(1 345	—	f 2,22)	—
694	f 1,70	niet opgegeven.		„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3 602	7	f 1,36 à f 3,11	1,93
„	„	„	„	1 446	f 0,73 à f 0,85	0.4	2.4	114	f 1,00	niet onderzocht.		145	f 0,53	niet onderzocht.		5 755	13	f 0,53 à f 1,72	1,13^5
„	„	„	„	410	f 2,50	1.8	4.3	232	f 2,16	niet onderzocht.		437	f 2,85	2.1	5.5	3 679	9	f 1,76 à f 2,85	2,39
635	f 1,62	niet onderzocht.		141	f 0,90	1.8	4.3	„	„	„	„	„	„	„	„	1 061	4	f 0,90 à f 1,62	1,50^5
„	„	„	„	2 586	f 1,28 à f 1,33	0.7	6.7	g) 2 316	f 1,18 à f 1,31	0.4	4.8	1 693	f 1,61 à f 2,01	1.0	8.3	30 356	47	f 1,18 à f 2,37	1,68
„	„	„	„	1 923	f 1,09 à f 1,10	0.7	6.7	g) 106	f 1,00	niet opgegeven.		561	f 0,70	niet onderzocht.		8 010	16	f 0,70 à f 1,93	1,30
1 862	f 6,10 à f 6,40	3.8 à 4.0	5.5 à 5.7	686	f 6,10	3.5	4.9	„	„	„	„	„	„	„	„	2 548	7	f 6,10 à f 6,40	6,25
116	f 3,15	4.0	5.7	962	f 3,14	3.5	4.9	„	„	„	„	125	f 4,15	niet onderzocht.		1 203	4	f 3,14 à f 4,15	3,23^5
381	f 1,35	„	0.7	„	„	„	„	101	f 0,70	niet onderzocht.		„	„	„	„	482	2	f 0,70 à f 1,35	1,09
629	f 1,91	0.4	3.6	119	f 1,31	0.4	3.6	105	f 1,32	niet onderzocht.		107	f 0,50	niet onderzocht.		960	4	f 0,50 à f 1,91	1,59
„	„	„	„	„	„	„	„	1 697	f 1,40 à f 1,44	0.5	3.0	„	„	„	„	1 697	4	f 1,40 à f 1,44	1,41
																k) I 64 369 II 24 555 III 1 345	120 56 —		k) I f 2,41^5 II 1,24^2 III 2,22
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„		„	„	„	„	„	k) I 249	1	f 0,81	k) I 0,84^9
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„		„	„	„	„	„	II 1 336	4	f 0,53 à f 0,71	II 0,60^7
(veiling van 30 April 1878.)																			
560	f 6,70 à f 7,40	h) 7.0	h) 8.0	572	f 5,60 à f 6,50	5.7 à 6.0	6.9 à 7.0	599	f 3,40 à f 4,10	3.8 à 4.1	5.0 à 5.1	„	„	„	„	2 419	11	f 3,40 à f 7,40	f 5,61^3
„	„	„	„	2 708	f 0,63 à f 0,78	0.3 à 0.4	2.1 à 3.2	7 844	f 0,40 à f 0,56	0.2 à 0.5	1.8 à 2.9	2 488	f 0,80 à f 0,93	1.1 à 1.5	5.0 à 5.6	27 757	58	f 0,40 à f 1,48	0,88^2
„	„	„	„	391	f 0,51 à f 0,52	0.4 à 0.6	2.3 à 2.6	1 443	f 0,42 à f 0,51	0.3	1.7 à 1.9	572	f 0,41 à f 0,54	c) 0.8	c) 4.2	11 727	22	f 0,41 à f 1,20	0,76^8
122	f 0,63	niet onderzocht.		„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	122	1	f 0,63	0,63
1 244	f 0,52 à f 0,72	0.3 à 1.2	1.8 à 4.0	458	f 0,40 à f 0,66	0.3 à 0.9	2.1 à 2.7	3 044	f 0,36 à f 0,71	0.1 à 1.1	1.1 à 2.8	769	f 0,80 à f 1,11	0.6 à 1.8	5.1 à 5.2	13 004	27	f 0,36 à f 2,30	0,83^7
„	„	„	„	4 145	f 0,61 à f 0,93	0.7 à 1.0	6.6	1 092	f 0,56 à f 0,81	0.5	5.7	1 741	f 0,66 à f 1,06	0.6 à 1.0	8.3 à 9.4	i) 38 188	i) 62	f 0,54 à f 1,14	0,86^5
								j) 9 balen.	f 0,47 à f 0,48	niet opgegeven.						9 balen.	2	f 0,47 à f 0,48	0,47^5
1 415	f 3,10 à f 3,30	3.0	4.8	121	f 2,50	3.0	4.8	993	f 2,90 à f 2,95	2.0	3.7	105	f 1,19	1.8	4.9	2 634	8	f 1,19 à f 3,30	2,98^5
487	f 0,65	0.8	2.3	104	f 0,47	niet onderzocht.		122	f 0,47	niet onderzocht.		„	„	„	„	713	3	f 0,47 à f 0,65	0,59
121	f 0,60	niet onderzocht.		„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	121	1	f 0,60	0,60
																k) 96 685 + 9 balen.	195		k) f 1,01^3

i) Hieronder 1 kaveling (netto wegende bij afscheep te Batavia 846 en bij uitlevering hier te lande 806 *halve* kilo's), welke uit de veiling werd teruggehouden ter verstrekking aan 's Rijks magazijn van geneesmiddelen tegen f 1,11 per half kilo (dezelfde prijs die voor de eerst geveilde kaveling van gelijke sorteering was besteed).

j) Van deze hoeveelheid — niet opgenomen in de uit Indie ontvangen beschrijving der te veilen basten (zie de reeds aangehaalde Staatscourant van 8 Maart 1878) — is het in deze kolom bedoelde netto gewigt niet opgegeven. (Hier te lande leverden de bewuste 9 balen netto uit: p. m. 776 halve kilo's.)

k) De in dezen staat vermelde hoeveelheden, ontleend aan de te Bandong opgemaakte beschrijvingslijsten van den oogst, betreffen het netto gewigt, geconstateerd bij de kina-etablissementen. Ofschoon bedoelde beschrijvingslijsten van *halve kilo's* gewagen, is het nader gebleken dat daarmede *Amsterd. ponden* (van 0.494 kilo) worden bedoeld. Van daar dat in vorige verslagen, waar de van *elke soort* geveilde hoeveelheden in kilo's worden opgegeven, de betrekkelijke cijfers slechts als van globalen aard kunnen worden aangemerkt, vermits daarbij niet gelet is op het verschil tusschen halve kilo's en Amsterd. ponden. (Die cijfers behoorden dus eigenlijk eenige reductie te ondergaan.) Deze opmerking behoeft echter niet te gelden ten aanzien van de *totalen* (ontleend aan de verantwoordingstukken der Nederlandsche Handelmaatschappij) betreffende het netto gewigt bij den afscheep te Batavia en dat verkregen bij uitlevering hier te lande. Het ontbreekt intusschen aan gegevens om dienaangaande opgaven uit te trekken voor elke sorteering afzonderlijk. Wat de in dezen staat behandelde veilingen betreft, kunnen deswege de volgende *totalen* worden opgenomen:

KINABAST.	Veiling van: 17 April 1877.	18 Julij 1877.	30 April 1878.
Totale opbrengst (daaronder ook het ontvangene wegens verstrekte monsters)	f 153 270	f 30 105	f 95 565
Netto gewigt in *halve* kilo's: A. bij afscheep te Batavia	63 451	24 232	94 332
Netto gewigt in *halve* kilo's: B. bij uitlevering hier te lande	59 940	23 172	92 602
Middenprijs per *half* kilo, berekend over de hoeveelheid bedoeld onder A.	f 2,41^5	f 1,24^2	f 1,01^3
Middenprijs per *half* kilo, berekend over de hoeveelheid bedoeld „ B.	2,55^7	1,29^9	1,03^2
KINAPOEDER.			
Totale opbrengst als boven	f 208	f 802	„
Netto gewigt in *halve* kilo's: A. bij afscheep te Batavia	246	1 320	„
Netto gewigt in *halve* kilo's: B. bij uitlevering hier te lande	(?) 257	1 288	„
Middenprijs per *half* kilo, berekend over de hoeveelheid bedoeld onder A.	f 0,84^9	f 0,60^7	„
Middenprijs per *half* kilo, berekend over de hoeveelheid bedoeld „ B.	0,81^3	0,62^2	„

Onder de in deze noot opgegeven cijfers betreffende de veilingen van 1877 zijn *niet* begrepen de hoeveelheid en waarde van den aan het Departement van Oorlog verstrekten bast (zie noot *d*). Het tegendeel is echter het geval met den in 1878 verstrekten bast, omdat genoemd Departement zich toen in de veiling regtstreeks van het benoodigde voorzag (verg. noot *i*).

[5. 47.]

BIJLAG **UU.**

(Zie blz. 190 van het verslag.)

OVERZIGT van de productie enz. in 1877 der VRIJE SUIKERFABRIEKEN op Java en Madura, met uitzondering van die, gevestigd op gronden door het Gouvernement in erfpacht of in huur uitgegeven, van die in de Vorstenlanden en van die op particuliere landerijen.

Volgnummer.	Gewesten.	Afdeelingen.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers of administrateurs.	Uitgestrektheid van den aanplant (in bouws).	Productie (in pikols).		Gemiddelde productie per bouw (in pikols)	Aantal vaste arbeiders bij de onderneming.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
1	Cheribon.	Cheribon.	Kalitandjoeng.	J. E. Coert. *a*)	175	9 200		52.57	38	150 à 300
2	Id.	Id.	Kalisapoe.	Tjan Boen Tjang.	10	400		40	15	10 à 60
3	Id.	Id.	Samoedralaga.	J. H. Simon.	25	513		20.52	23	10 à 80
4	Id.	Id.	Tjikeleng.	L. C. Chauvin.	26	780		30	96	60 à 100
5	Id.	Sindanglaut.	Kalimaro.	Erven Gonsalves.	289	15 850		54.84	155	140
6	Id.	Id.	Tjigobang.	Id.	340	17 500		51.47	205	105
7	Id.	Id.	Waled.	Id.	247	13 500		54.65	140	75
8	Id.	Id.	Loewoenggadjah.	Tan Tian Keng.	250	11 000		44	397	55
9	Id.	Id.	Panggang.	Oeij Goan Soeij.	35	875		25	25	40
10	Id.	Koeningan.	Djambar.	Tan Long Seng.	20	350		17.50	70	50
11	Id.	Id.	Sakerta. *b*)	L. E. Illing.	»	»		»	»	»
12	Id.	Id.	Pagoendan.	Lim Kidjan.	29	509		17.55	26	45
							70 477			
13	Tagal.	Tagal.	Kedjambon.	Tan Kok Kiem.	129	3 811		29.54	28	140
14	Id.	Id.	Kemantren.	Faktorij Ned. Handelmaatschappij.	400	17 500		43.75	25	300
15	Id.	Id.	Maribaija.	Id.	219	10 000		45.66	»	100
16	Id.	Brebes.	Lemahabang.	L. F. Gonsalves.	399	23 500		58.89	100	150
17	Id.	Id.	Balapoelang.	C. Wiselius, geb. Lagerweij en Y. Gatsonides.	225	11 000		48.88	5	20
							65 811			
18	Pekalongan.	Bandar.	Tirto.	Faktorij Ned. Handelm. en H. J. Staverman.	290	11 000		37.94	»	† *d*)
19	Id.	Batang.	Klidang.	Faktorij Ned. Handelm. en J. Breton de Nijs.	111	6 700		60.36	»	†
							17 700			
20	Japara.	Japara.	Djeroekwangi.	van de Ven en Larsen & C°.	298	17 300		58.05	30	350
21	Id.	Koedoes.	Bendokerep. *c*)	G. Cuckson en Lim Tjing Liong.	120	3 000		25	13	80
							20 300			
				Transporteeren	. . .		174 288			

a) Sedert de opgaaf in 't vorig verslag is de onderneming op dezen eigenaar overgegaan.
b) Deze onderneming heeft in 1877 niet gewerkt.
c) Deze onderneming heeft in 1877 voor het eerst gewerkt.
d) De met een † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.

Volgnummer.	Gewesten.	Afdeelingen.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers of administrateurs.	Uitgestrektheid van den aanplant (in bouws).	Productie (in pikols).		Gemiddelde productie per bouw (in pikols).	Aantal vaste arbeiders bij de onderneming.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
				Per transport	. . .		174 288			
22	Rembang.	Rembang.	Toelies.	J. Dunlop en C. M. H. van Casand.	465	18 489		39.76	25	350
23	Id.	Id.	Hardjowinangon.	Id.	526	13 083		24.87	12	120 à 400
24	Id.	Id.	Karang Redjo.	Tjoa Sing Tjoan.	120	3 878	35 450	32.31	5	25 à 100
25	Soerabaija.	Soerabaija.	Poerworedjo.	Erven Kwee Swie Twan.	†	14 800		†	†	80
26	Id.	Id.	Ketabang.	Han Tian Hien. *a)*	†	†		†	†	†
27	Id.	Sidoardjo.	Pandjoenan.	Id.	183	6 500		35.5	190	130
28	Id.	Id.	Tawangsari.	Tjoa Sien Hie.	215	10 821		50.33	20	150
29	Id.	Id.	Papoh.	J. A. Ball (administrateur).	300	21 000		70	12	40 à 250
30	Id.	Id.	Toelangan. *c)*	J. Ligtvoet (id.).	124	6 852		55.26	60	40 à 250
31	Id.	Modjokerto. *e)*	Soekodono.	D. J. Jut en Ned. Handelm.	325	30 000		92.3	14	50 à 300
32	Id.	Id.	Poeloegedang (Plosso).	J. A. Thomas.	252	12 000		47.6	50	100
33	Id.	Id.	Peterongan.	Lebret, Dieffenbach c. s.	300	22 000		73.33	316	1 200
34	Id.	Id.	Ngoro.	G. Lebret en M. Dieffenbach.	200	14 000		70	33	10 à 100
35	Id.	Id.	Tangoenan.	P. Eschauzier en W. H. Meijer.	236	15 000	152 973	63.56	41	40 à 160
36	Pasoeroean.	Pasoeroean.	Lust en Rust. *b)*	Kwee Liang To.	»	»		»	»	»
37	Id.	Bangil.	Taloen (vroeger Ardjosari genoemd). *f)*	Id.	»	»		»	»	»
38	Id.	Id.	Soekoredjo.	Homans en Scheepmaker.	252	8 997	8 997	35.66	†	†
39	Probolinggo.	Probolinggo.	Wonosaleh.	C. G. Hardy.	315	10 408		33.04	14	200
40	Id.	Kraksaän.	Bagoe.	G. von Bultzingslöwen.	310	16 000		51.61	10	280
41	Id.	Id.	Seboroh.	C. Maarschalk.	214	9 200		43	10	120
42	Id.	Id.	Maron.	D. Pietermaat en E. Tolson.	277	15 061	50 669	54.37	15	240
43	Bagelen.	Poerworedjo.	Winonglor.	Tjoa Kingin.	12	240		20	5	10 à 20
44	Id.	Id.	Tegalsari (Kaliredjo).	Tan Taisan.	15	300		20	11	10 à 20
45	Id.	Keboemen en Karang-Anjer.	Kebasekan.	Koe Tjoei Kim. *a)*	52	1 100	1 640	21.15	7	25 à 150
46	Kadoe.	Magelang.	Pradjenan. *b)*	Tan Tjian Sin.	»	»		»	»	»
47	Id.	Id.	Bandoeng.	Liem Kong Goe.	3	60		20	5	12
48	Id.	Probolinggo.	Kiringan Tjilik. *b)*	Liem Siang Soei.	»	»	60	»	»	»
49	Madioen.	Magettan.	Poerwodadi.	A. baron Sloet van Oldruitenborgh.	†	†	†	†	†	†
50	Madura.	Pamakassan.	Teedja.	J. F. Mentel.	$175^{3}/$	6000	6 000	34.14	29	50 à 250
							430 077			

e) De ondernemingen Gabahan en Ngelom, in 't vorig verslag opgegeven als in 1876 niet gewerkt te hebben, bestaan reeds sedert jaren niet meer.

f) De eigenaar der in 1876 voor eerst in werking gekomen vrije fabriek Babat is contractant geworden voor de in contract met het Gouvernement werkende suikeronderneming Ardjosari. Babat is dien ten gevolge, van 1877 af, onder den naam van Ardjosari overgegaan onder de gouvernements-suikerfabrieken. Daarentegen is de vroegere fabriek Ardjosari, ook wel Taloen genaamd, eene vrije fabriek geworden. In plaats van Babat wordt nu deze laatste in l ezen staat genoemd. Evenwel heeft Taloen voor den oogst van 1877 geen aanplant gehad; eerst in 1878 zal aldaar met de vermaling van vrijen aanplant een aanvang worden gemaakt.

[5. 48.]

BIJLAGE VV.

(Zie blz. 191 van het verslag.)

OVERZIGT van de productie enz. in 1876 en 1877 der TABAKSONDERNEMINGEN op Java, buiten die in de Vorstenlanden en op particuliere landerijen, en met uitzondering ook van de productie, verkregen van gronden door het Gouvernement in huur of erfpacht afgestaan.

Gewesten.	Afdeelingen.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Productie (in kilo's). 1876.		Productie (in kilo's). 1877.		Aantal vaste arbeiders bij de onderneming.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
Preanger regentsch.	Tjitjalengka.	Trogong.	H. Helder & C°.	80 000		37 500		a) †	†
Id.	Id.	Tjiparaij.	Geo Wehry & C°.	24 250 (Tjiparaij en Madjalaija samen)		15 000		»	10—100
Id.	Id.	Madjalaija. b)	Id.			4 800		20	10—100
Id.	Soemedang.	Sindangradja.	Id.	50 000		50 000		»	5—200
Id.	Tassikmalaija.	Tjiawi. c)	Westenenk q. q. A. Mohr.	3 000		2 392		»	15
Id.	Id.	* Manondjaija. d)	Id.	. . . . . .		1 900		»	†
Id.	Soekapoera.	Manondjaija.	Geo Wehry & C°.	3 500		1 500		12	20—25
Id.	Limbangan.	* (Zonder naam.)	F. S. S. Valkenhof.	. . . . . .		12 640		2	20—100
				———	160 750	———	125 732		
Cheribon.	Madjalengka.	Radja Galoe.	Erdmann & Siel ken.	1 032		e)		»	100
				———	1 032	———	»		
Tagal.	Brebes.	Djembajat.	Id. f)	25 000		†		»	50—400
				———	25 000	———	†		
Pekalongan.	Bandar.	Bandar Goemiwang of Kadjen.	E. Moormann & C°.	42 500		30 000		»	†
Id.	Keboemen.	Gringsing.	W. Veenstra.	†		†		†	†
Id.	Id.	* Soebah (ook wel Gesing of Djatisari genoemd).	M. H. A. de Lyon en A. M. Engelken.	. . . . . .		g)		»	»
				———	42 500	———	30 000		
Samarang.	Kendal.	Weliri.	Dorrepaal & C°. en W. Veenstra.	100 000		50 000		»	400
Id.	Id.	F. O. M. (Gendingan).	Lie Ing Liang. h)	12 500		7 500		3	30
			Transporteeren	112 500	229 282	57 500	155 732		

a) De aldus † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.

b) Deze onderneming is na de verwerking van den oogst van 1877 gestaakt. In den staat van 't vorig verslag werd zij niet opgenomen, omdat zij toen een onderdeel van Tjiparaij vormde en van daar uit werd bestuurd.

c) Deze onderneming stond in 't vorig verslag vermeld onder de namen Tjideri (lees Tjiawi) en Melambong. Zij behoorde toen aan een anderen eigenaar. De nieuw opgerigte onderneming Manondjaija is eene uitbreiding van Tjiawi.

d) De dus * geteekende ondernemingen zijn eerst in 1877 opgerigt.

e) De oogst is geheel mislukt.

f) In 't vorig verslag werd de naam van den administrateur opgegeven.

g) Deze onderneming, in 1877 opgerigt, had nog geen oogst afgewerkt.

h) Deze onderneming was in 1876 in andere handen.

Gewesten.	Afdeelingen.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Productie (in kilo's). 1876.		Productie (in kilo's). 1877.		Aantal vaste arbeiders bij de onderneming.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
			Per transport	112 500	229 282	57 500	155 732		
Samarang.	Kendal.	(Zonder naam).	van den Berg, Jacobson en Lim Yong Bing.	3 125		1 500		3	20
Id.	Id.	* (Zonder naam).	J. Brands.	. . . . . .		15 750		20	50
Id.	Demak.	Penawangan. *i)*	H. Helder & C°.	†		*e)*		16	†
Id.	Grobogan.	Id.	Id.	80 000		100 *k)*		16	25—200
Id.	Id.	Redjosari	G. H. Clifford.	40 000		*l)*		9	12—150
Id.	Id.	Goendih.	Lie Ing Liang en S. W. Camerik.	20 000		*l)*		10	30
					255 625		74 850		
Rembang.	Rembang.	Meraijoen.	H. J. van Sandick.	50 000		51 300		»	15—50
Id.	Toeban.	de Geurige plant. *m)*	Erven C. Vreede.	100 000		75 000		50	150
Id.	Id.	Widang.	Haighton.	59 000		63 000		»	100
Id.	Id.	Cuba.	G. H. de Voogt.	90 000		205 429		60	420
Id.	Id.	Nicot.	J. Ankersmit & Zn.	425 000		486 433		60	300
Id.	Bodjonegoro.	Barek.	Erven K. Veenstra.	172 900		220 000		26	130
Id.	Id.	Pandangan.	Anemaet & C°.	225 000		40 000		26	125
Id.	Id.	Malo.	H. Strüben.	100 000		116 000		6	30
Id.	Blora.	Djepon.	Internationale Crediet- en Handelsvereeniging » Rotterdam". *f)*	85 000		85 000		19	40
Id.	Id.	Bengir.	D. J. K. Pietermaat. *h)*	80 000		85 000		15	10—500
					1 386 900		1 427 162		
Soerabaija.	Modjokerto.	Ngembeh.	A. J. Zylker.	†		†		†	†
Id.	Lamongan.	Telanak.	H. W. van Muyden.	22 500		43 300		15	†
					22 500		43 300		
Pasoeroean.	Malang.	» Zoo de Heer wil" (Gending Papak).	B. Bleckmann.	100 000		40 625		»	10—100
Id.	Id.	Elmirados.	Moormann & C°. *f)*	62 500		69 687		12	25—150
Id.	Id.	(Zonder naam). *n)*	König & C°. *f)*	12 500		56 875		»	40
Id.	Id.	Id.	Kho Kam Jo.	81 250		75 000		8	5—12
Id.	Id.	Id. *o)*	Aroeman.	37 500		43 750		1	12
Id.	Id.	Id. *o)*	E. ten Brinck & C°.	118 000		125 000		3	9—20
Id.	Id.	Id. *n)*	A. W. de Rijck. *f)*	62 500		40 625		20	25—55
Id.	Id.	Id. *n)*	Abraas & C°. *f)*	107 625		177 937		16	7—12
Id.	Id.	Id. *n)*	van der Ven, Larsen & C°. *f)*	175 000		125 000		16	50
Id.	Id.	Malang. *p)*	Tanahwangi Maatsch.	} 77 703		93 750		»	†
Id.	Id.	Gondanglegi. *p)*	Id.			80 700		»	8—35
Id.	Id.	Kendalpaijah.	A. Salm.	45 000		65 625		32	3—30
			Transporteeren	879 578	1 894 307	994 574	1 701 044		

i) In 't vorig verslag abusievelijk Penagawan genoemd.

k) De oogst is zoo goed als geheel mislukt.

l) Geen tabak opgekocht.

m) Deze onderneming heeft thans opgehouden te bestaan.

n) In 't vorig verslag werd als naam van de onderneming ten onregte die van den eigenaar opgegeven.

o) Verbeterde opgaaf.

p) Deze vroeger onder den naam van Tanahwangi opgegeven onderneming is in 1877 gesplitst in twee ondernemingen: Malang en Gondanglegi.

Gewesten.	Afdeelingen.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Productie (in kilo's). 1876.		Productie (in kilo's). 1877.		Aantal vaste arbeiders bij de onderneming.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
			Per transport	879 578	1894307	994 574	1701044		
Pasoeroean.	Malang.	Boemiaijoe.	C. S. A. de Quay.	50 000		q)		†	†
Id.	Id.	Wates Beloeng.	A. C. de Beus.	25 000		7 812		10	50
Id.	Id.	Djaboeng.	F. Jacobs.	21 875		†		†	†
					976 453		1 002386		
Probolinggo.	Loemadjang.	Tempeh.	Java-Tabakmaatschappij	185 000		90 000		†	†
Id.	Id.	Koelon. r)	J. Stap, H. Stap en J. B. Swens.	58 000		80 000		22	25—500
Id.	Id.	Djarit. s)	C. B. E. Versteegh.	175 000					
Id.	Id.	Kalipantjing.	C. Maarschalk & C°.	112 500		50 000		30	25—500
Id.	Id.	Tjengkok.	H. Helder & C°.	60 000		60 000		15	3—20
Id.	Id.	Kaweden.	mr. W. A. baron Baud.	100 000		70 000		†	†
Id.	Id.	Pasirian.	F. H. J. von Bihl.	87 500		†		†	†
Id.	Id.	Kidoel.	W. C. L. Ruijs.	150 000		150 000		30	15
Id.	Id.	Toempang.	Berghuis & Thesing.	40 000		40 000		12	2
Id.	Id.	Boeloh Gempol.	van der Ven, Larsen & C°.	85 000		85 000		7	48—240
Id.	Id.	Koenir.	J. H. F. Beer.	21 500		75 000		6	20—120
Id.	Id.	Tempehlor (Bedok).	Kwee Sik Boen en Abraas & C°.	125 000		†		†	†
Id.	Id.	Djeroek Kidoel.	E. Moormann & C°.	†		†		†	10—40
Id.	Id.	Semeroe.	Reiss & C°.	49 000		75 000		†	†
Id.	Id.	Omboelan (Tjondro).	C. Maarschalk & C°.	35 000		20 000		†	3—30
Id.	Id.	Kandangan. t)	Soerabaija-Tabakmaatschappij.	30 000		. . . . . .		. . .	. . .
Id.	Id.	D. W. R. (Kloemprit).	A. W. de Rijck & C°.	85 000		80 000		20	40—250
Id.	Id.	Kedoeng Wringin.	Geo Wehry & C°.	50 000		30 000		8	10—150
Id.	Id.	Klakah.	C. Maarschalk & C°.	25 000		†		†	†
Id.	Id.	Labroek.	J. Boesch & C°.	30 000		†		†	†
Id.	Id.	Limpini.	F. A. A. Jacometti.	34 000		50 000		†	†
Id.	Id.	Djokotro. u)	Suermondt & C°.	50 000		40 000		5	†
Id.	Id.	Tempeh.	Hadji Tempeh. h)	30 000		†		†	†
Id.	Id.	Toekoem.	v. d. Ven, Larsen & C°.	25 000		†		†	†
Id.	Id.	Broock.	H. F. C. Beer.	35 000		†		†	†
					1 677500		995 000		
Bezoeki.	Bondowosso.	Lodjajar.	Int. Crediet- en Handelsvereeniging Rotterdam.	222 500		150 000		50	30
Id.	Id.	Wonokoesoemo (Plantage Rotterdam).	jhr. C. J. P. von Mühlen.	62 500		v)		»	»
Id.	Id.	Soekokerto.	mr. W. A. baron Baud.	500 000		300 000		50	40-2200
			Transporteeren	785 000	4548260	450 000	3698430		

q) Boemiaijoe is eene erfpachtsonderneming waar ook tabak wordt bereid, verkregen door opkoop van de bevolking. In 1877 is echter geen product opgekocht.

r) De onderneming Poetjang Ranga ging van B. van Leeuwen & C°. over op de tegenwoordige ondernemers en kreeg toen den naam van Koelon,

s) Djarit werkte in 1877 als een onderdeel van Koelon.

t) Deze onderneming heeft in 1877 opgehouden te bestaan.

u) Deze onderneming, tot dusver Kedawoeng geheeten, kwam in 1877 in handen der nu opgegeven eigenaren.

v) Deze onderneming heeft in 1877 niet gewerkt.

Gewesten.	Afdeelingen.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Productie (in kilo's). 1876.		1877.		Aantal vaste arbeiders bij de onderneming.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
			Per transport	785 000	4 548 260	450 000	3 698 430		
Bezoeki.	Bondowosso.	Soekowono.	J. A. A. Fransen van de Putte.	375 000		250 000		68	†
Id.	Id.	Djeleboek.	G. du Ry v. Beest Holle *h*)	186 000		300 000		100	30—180
Id.	Id.	Djember.	G. Birnie Szn.	600 000		800 000		225	2 000
Id.	Id.	Nieuw Djarit.	C. B. E. Versteegh, W. J. Muller en J. Stap.	150 000		75 000		43	12—84
Id.	Id.	Patrang.	E. Moormann & C°.	175 000		100 000		180	100-300
Id.	Id.	Gambirono.	M. W. baron van Reede van Oudtshoorn en de Internationale Crediet- en Handelsvereeniging »Rotterdam."	43 000		30 000		»	20
Id.	Id.	Kalisat.	Versteegh en Koert.	35 000		43 750		†	10—180
Id.	Id.	Soeren.	J. Butijn.	75 000		90 000		22	30
Id.	Id.	Wates.	v. d. Ven, Larsen & C°.	70 000		45 000		36	36
Id.	Id.	Soembersari.	H. J. Hoffnagel.	6 000		*v*)		»	»
Id.	Id.	F. C. E.	F. C. Etty.	25 000		25 000		20	10—50
Id.	Id.	* Djember Kidoel.	A. Douw v. d. Krap.	. . . . . .		8 500		†	†
Id.	Id.	* Rambi.	A. Leegstra.	. . . . . .	2 525 000	8 000	2 225 250	7	4—40
Banjoewangi.	Banjoewangi.	Tembakoan.	H. J. Coert.	†		10 000		28	400
Id.	Id.	Soekawidi.	jhr. de Mey van Gerwen.	50 000		3 000		25	4—100
Id.	Id.	Soekaradja.	A. W. de Rijck & C°.	90 625	140 625	25 000	38 000	20	4—100
Banjoemas.	Banjoemas.	Mandiradja.	Faktorij der Ned. Handelmaatschappij.	100 000		50 000		geen	†
Id.	Id.	Tambak (Batoe-Agoeng).	K. A. Rauwenhorst Mulder & C°.	70 000		5 000		id.	10—100
Id.	Id.	Soekaradja.	P. J. Tulleken.	50 000		65 000		id.	†
Id.	Poerwokerto.	Poerwokerto.	Java-Tabakmaatschappij	37 500		5 000		†	†
Id.	Id.	Patih Radja.	H. Helder & C°.	118 000		31 500		†	†
Id.	Id.	Poerbolinggo Slamat.	E. Moormann & C°.	30 000		75 000		†	†
Id.	Id.	Djatisari.	J. S. Martherus.	17 500		4 500		†	†
Id.	Poerbolinggo.	Poerbolinggo.	I. J. van der Leeuw.	150 000		60 000		25	10—15
Id.	Id.	Poerbolinggo Kidoel.	Geo Wehry & C°.	64 845		17 000		10	20
Id.	Id.	Banjoemas Kidoel.	W. O. Ruys.	31 250		50 000		12	14
Id.	Id.	Bobotsari en Gandasoeli. *w*)	J. W. J. Verburgh & C°.	41 675		75 000		16	8
Id.	Tjilatjap.	Karang Kandri.	K. A. Rauwenhorst Mulder & C°.	2 500	713 270	500	438 500	2	10
Bagelen.	Poerworedjo.	Maron.	E. Moormann & C°.	40 000		47 500		40	18—80
Id.	Karang-Anjer.	Kretek. *x*)	Internationale Crediet- en Handelsvereeniging » Rotterdam".	*x*)		*x*)		»	»
			Transporteeren	40 000	7 927 155	47 500	6 400 180		

w) De in 't vorig verslag genoemde onderneming Gandasoeli is in 1877 overgegaan op de eigenaren van Bobotsari en maakt thans met deze laatste onderneming een geheel uit.

x) In 't vorig verslag werd ten onregte medegedeeld dat deze onderneming had opgehouden te bestaan. Alleen werkte zij in 1876 niet evenmin als in 1877.

Gewesten.	Afdeelingen.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Productie (in kilo's). 1876.		Productie (in kilo's). 1877.		Aantal vaste arbeiders bij de onderneming.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
			Per transport	40 000	7927155	47 500	6400180		
Bagelen.	Koetoardjo.	N. H. M.	Faktorij der Ned. Handelmaatschappij.	92 000	132 000	20 000	67 500	80	ij) 50-1000
Kadoe.	Magelang.	Balak.	H. Helder & C°.	75 000		22 500		20	†
Id.	Id.	Boro Boedoer.	E. Moormann & C°.	72 500		30 000		87	200
Id.	Id.	Djoemoijo. z)	Java-Tabakmaatschappij	207 000		v)		†	†
Id.	Id.	Sawangan.	't Hooft & Bousquet.	66 500		140 000		54	43
Id.	Id.	Wonosari.	W. C. L. Buys. f)	25 000		115 000		40	40
Id.	Id.	Soetjen.	Beh Biouw Tjoan. h)	40 000		v)		†	†
Id.	Id.	Krasak.	E. Moormann & C°. h)	55 000		†		†	†
Id.	Temanggoeng	Temanggoeng. t)	Wüste & Hintze.	30 000		. . . . . .		. . .	. . .
Id.	Id.	Djoemo.	Loze.	32 500		5 000		45	35
Id.	Id.	Paraän.	v. d. Broek & Veeckens.	35 000		2 500		12	25
Id.	Id.	Tosari.	E. Moormann & C°.	22 500	661 000	30 000	345 000	†	20
Madioen.	Ponorogo (Soemorotto)	Balong.	J. H. B. Hogewoning en jhr. D. W. van Nispen	46 500	46 500	†	†	»	2-90
Kediri.	Kediri.	Soerabaija-Tabakmaatschappij.	von Bultzingslöwen & C°.	150 000		†		†	†
Id.	Id.	Eppo Djambean.	G. Harkema.	75 000		22 500		18	100
Id,	Id.	Kendaldjajong.	G. H. de Bruijn & C°.	†		†		†	†
Id.	Id.	Branggahan.	H. W. Ketjen.	65 000		25 000		12	30
Id.	Id.	Tjangkring.	B. van Leeuwen & C°.	172 812		500 000 aa)		27	20
Id.	Id.	Poerwodadi.	A. P. Hanterman.	100 000		102 000 aa)		20	65
Id.	Id.	Balewerti.	Homans & C°.	162 500		150 000		40	80
Id.	Id.	Kras.	P. H. L. Lisnet en C. W. Wardenaar.	75 000		31 500		25	52
Id.	Id.	Djambean.	E. Moormann & C°.	202 937		†		†	†
Id.	Id.	Tales.	C. Scheepmaker.	150 000		97 500		70	200
Id.	Id.	Selodono.	van de Velde.	77 500		†		†	†
Id.	Id.	Ngadiloewih.	J. A. Schreijner.	125 000		50 000		20	60
Id.	Id.	Kotta Kediri.	Hagedoorn Sr.	†		312 500		»	35—40
Id.	Id.	Kotta Kediri (Pelem).	E. Moormann & C°.	68 750		†		†	†
Id.	Id.	Djetis.	Sie Wie Soei.	40 625		237 500 aa)		12	60
Id.	Id.	Brendjoek.	König & C°.	†		†		†	†
Id.	Id.	Kandat.	F. S. J. v. d. Pol.	†		†		†	†
Id.	Ngrowo.	Le Comte.	W. N. Le Comte.	34 375		v)		»	»
Id.	Id.	Ngoenoet (Blitar).	A. W. de Rijck & C°.	75 000		43 750		7	100
Id.	Id.	Soerabaija-Tabakmaatschappij (A. J. Walter).	Soerabaija-Tabakmaatschappij.	37 500		18 750		18	75
			Transporteeren	1611999	8766655	1591000	6812680		

ij) Bij deze onderneming wordt de tabak gedeeltelijk verkregen van eigen aanplantingen op gronden die van de bevolking zijn ingehuurd en in dagloon bewerkt worden. Van daar het groot aantal gebezigde arbeiders.

z) De in 't vorig verslag afzonderlijk genoemde onderneming Djetak is eene onder-administratie van Djoemojjo.

aa) Hieronder ook de geproduceerde krossok.

Gewesten.	Afdeelingen.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Productie (in kilo's). 1876.		Productie (in kilo's). 1877.		Aantal vaste arbeiders bij de onderneming.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
			Per transport	1611999	8766655	1591000	6812680		
Kediri.	Ngrowo.	Brantas.	E. Moormann & C°.	59 375		39 125		30	150
Id.	Id.	Soekoredjo (Toeloengagoeng).	B. van Leeuwen & C°.	168 750		26 250		15	50
Id.	Id.	Epo.	J. W. Dammers.	81 250		*v*)		»	»
Id.	Id.	Tales (Ngoenoet). *bb*)	C. Scheepmaker Gz.	56 250		27 313		16	50
Id.	Id.	Karangwaroe. *cc*)	Homans & C°.	»		50 000		16	50
Id.	Id.	Pengareppan. *dd*)	P. v. d. Valk.	»		*v*)		»	»
Id.	Id.	Pinggir Sari. *ee*)	H. Th. v. Lennep.	»		12 500		12	50
Id.	Id.	J. Fabius Wz. *ff*)	J. Fabius Wz.	»		6 250		5	50
Id.	Id.	Maijangan. *gg*)	E. Moormann & C°.	56 250		*v*)		»	»
Id.	Trengalek.	Pakis.	König & C°.	112 500		*v*)		»	»
Id.	Blitar.	Garoem.	P. H. L. Lisnet en J. H. Vijsma.	20 000		*v*)		»	»
Id.	Id.	H. & A. (Blitar).	W. Lehmann, G. Blokhuis en C. L. Kramer.	60 000		155 000		20	50
Id.	Id.	Papoh.	R. W. Besier.	50 000		3 125		»	210
Id.	Id.	Dandang.	E. Moormann & C°.	62 500		62 500		»	250
Id.	Id.	H. S. en D. B. (Blitar).	Banke & C°. *f*).	†		†		†	†
Id.	Id.	Kaniagaran.	H. G. Vijsma.	25 000		20 000		»	110
Id.	Id.	Srengat.	Java-Tabakmaatschappij	125 000		37 500		20	200
Id.	Id.	Soerabaija-Tabakmaatschappij.	Soerabaija-Tabakmaatschappij.	218 750		18 750		30	100
Id.	Id.	Bendogrit.	C. H. de Bruijn & C°.	68 750		†		†	†
Id.	Id.	Kepandjen Lor (*hh*)	F. H. Croese.	»		†		†	†
Id.	Id.	K. S. C. (Blitar)	König & C°. *f*)	50 000		56 250		»	65
Id.	Id.	Tawangredjo-cultuur maatschappij.	Tawangredjo-cultuurmaatschappij.	45 000		81 250		18	60
Id.	Id.	Varzin.	Reiss & C°. *f*)	33 125		3 500		»	10
Id.	Id.	Kaoeman, Kragan en Boro.	E. Moormann & C°.	146 375		1 246 710 (?) *aa*)		150	625
Id.	Id.	Kepandjen. (*ii*)	H. J. Velsink.	»		*v*)		»	»
Id.	Id.	Plosso Kerep.	Java-Tabakmaatschappij	118 750		20 000		20	»
Id.	Id.	Kepandjen. (*hh*)	H. W. Walbeehm.	»		†		†	
Id.	Id.	V. D. L.	Erven wed. van Nelle & A. van der Leeuw.	100 000		†		†	†
Id.	Id.	Koenir.	H. Cohen.	12 500		†		†	†
Id.	Id.	Blitar-maatschappij.	Blitar-maatschappij. *f*)	†		112 500		50	150
					3282124		3569523		
			Te zamen voor alle gewesten . . .		12048779		10382203		

bb) Deze onderneming heette in 't vorig verslag Karang Waroe.

cc) Dit is eene oude onderneming, wier vermelding echter in 't vorig verslag verzuimd werd. Zij schijnt in 1876 niet gewerkt te hebben.

dd) Deze onderneming, in 't vorig verslag niet genoemd, bestond reeds in 1873, doch was sedert gesloten gebleven. In 1877 zou zij weder beginnen te werken, doch toen de ondernemer voorzag dat de oogst mislukken zou, heeft hij het reeds ingekochte product aan anderen overgedaan. Hetzelfde geschiedde op meer andere ondernemingen.

ee) Deze onderneming had ook in 1876 niet gewerkt, maar hare vermelding werd in 't vorig verslag verzuimd.

ff) Als boven. De onderneming heette toen Dermosari.

gg) Deze onderneming werd in 't vorig verslag ten onregte onder de afdeeling Blitar vermeld.

hh) Deze onderneming had in 1876 niet gewerkt.

ii) Deze onderneming heeft in 1876 en 1877 niet gewerkt.

[5. 49.]

BIJLAGE **WW.**

(Zie blz. 193 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende de op Java gevestigde landbouw-ondernemingen op door het Gouvernement in huur of in erfpacht afgestane woeste gronden (daaronder ook die perceelen waarvan de huur door erfpacht is vervangen) over 1877. [1])

1) Alleen die erfpachtsperceelen zijn opgenomen, welke op 31 December 1877 bereids in de openbare registers waren ingeschreven.

Volgnummer der huurperceelen.	Volgnummer der erfpachtsperceelen.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	NAMEN DER perceelen.	NAMEN DER ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws). — Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is het cijfer afgerond.	Begin van den huurtijd (20 jaren).	Begin van het erfpachtsregt (75 jaren).
				BAN				
1	—	Lebak.	Waroeng Goenoeng.	Tjisolear.	V. C. Coster van Voorhout.	300	27 Febr. 1865	—
—	1	Idem.	Sadjira.	* Tjisella I en II en Tjilaki *b)*	Jhr. G. F. van de Poll.	1 500	—	1 Jan. 1875
—	2	Idem.	Idem.	* Tjioepit (Lebakparai).	C. G. Kolff en B. A. Suermondt.	504	—	*c)* 10 Sept. 1875
—	3					28	—	
2	—	Idem.	Idem.	Goenoeng Poentang.	A. J. W. van Delden	530	20 Dec. 1873	—
—	4	Idem.	Idem.	* Kosala I.	H. Lash.	508	—	26 Febr. 1874
—	5	Idem.	Idem.	Kosala II.	Idem.	100	—	7 Febr. 1876
—	6	Idem.	Idem en Lebak.	Lebak Modja.	Idem.	638	—	20 Oct. 1876
—	7	Idem.	Lebak.	Pasir Pepetek.	Jhr. G. F. van de Poll.	597	—	22 Maart 1876
3	—	Idem.	Parong Koedjang.	Lebaksioe.	A. Huidekoper en de firma Cramerus & C°.	532	27 Maart 1873	—
				BATA				
4	—	Buitenzorg. (afd.)	Buitenzorg.	Tjogrek.	Faktorij der Ned. Handelmaatschappij.	296	15 Nov. 1865 (tot afloop oogst 1885)	—
5	—					118	28 Maart 1874 (tot afloop oogst 1885)	—
				KRA				
6	—	Krawang.	Sindangkassi en Adiarsa.	Parakantroes.	W. Suermondt Wz.	1 198	1 Jan. 1868	—
—	8	Idem.	Sindangkassi.	Tjibening.	G. F. H. Watson.	209	—	20 Oct. 1875
7	—	Idem.	Krawang.	Kalangsari.	F. Butin Bik. *h)*	428	1 Jan. 1873	—
8	—	Idem.	Idem.	Wanasepi.	W. Suermondt Wz. (vroeger J. A. Stewart).	774	Idem	—

a) Dit land ligt nog braak.

b) De met een * geteekende perceelen zijn die, welke vroeger in huur werden bezeten, doch waarvan de huur vervangen is door erfpacht.

c) In 't vorig verslag werd als datum van ingang van het erfpachtsregt voor het perceel van 504 bouws abusievelijk opgegeven 1 Julij 1875.

d) Hiermede wordt bedoeld dat over 1877/78 nog slecht $^2/_5$ van de volle huur verschuldigd was. Hetzelfde geldt voor de andere huurperceelen waarbij eene gelijksoortige aanteekening voorkomt.

e) Of deze perceelen nog niet in ontginning zijn, dan wel of deswege geen opgaven zijn ingekomen, is uit de hier te lande ontvangen gegevens niet op te maken.

Bedrag per bouw 's jaars van		Over 1877/78 verschuldigd aan		Aantal bouws bij het eind van 1877 beplant.	Productie in 1877.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd:			Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.
						voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product:		
den huurschat.	de erfpachtsom.	huurschat.	erfpachtsom.				ambachtslieden.	gewone arbeiders.	
TAM.									
f 0,50	—	f 150,00	—	a)	—	—	—	—	—
—	f 1,00	—	f 1 500,00	1200 (met koffij)	800 pik. koffij	169	8	40	100 à 145
—	1,50	—	756,00	200 (idem)	55 idem	56	3	2	125
—	!,50	—	nog niet ingegaan.						
2,51	—	532,00 (2/5) d)	—	250 (idem)	50 idem	100 à 150	—	50	10
—	1,00	—	507,60	400 (idem)	180 idem	26	1	5	96
—	1,10	—	nog niet ingegaan.	e)	e)	—	—	—	—
—	1,10	—	idem.	e)	e)	—	—	—	—
—	1,10	—	idem.	e)	e)	—	—	—	—
2,50	—	532,00 (2/5)	—	400 (met koffij)	236 pik. koffij	36	6	14	90
VIA.									
f 1,00	—	f 296,00	—	ee)	± 30 000 kil. thee	75 à 100	—	30 à 40	30 à 40
1,00	—	23,60 (1/5)	—						
WANG. f)									
f 6,00	—	f 7 185,00	—	251 (met suikerriet)	13 500 pik. suiker	—	—	—	750 à 1000
—	f 2,50	—	nog niet ingegaan.	± 60 (met koffij)	12 pik. koffij	† g)	†	†	†
1,00	—	428,00	—	100 (met suikerriet) i)	1046 pik. suiker	120		60	†
1,00	—	774,00	—	† k)	1800 idem	†	†	†	†

f) In dit gewest zijn de ondernemingen Gintoeng en Tamblang vervallen; zie het verslag hiervóór (blz. 97 noot 4 en blz. 98 noot 8).

g) De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.

h) De huurregten zijn overgegaan op W. Butin Bik, aan wien bij besluit van 5 April 1878, n°. 31, erfpacht voor deze onderneming is toegezegd, nadat de vroegere huurder den voor de conversie toegestanen termijn ongebruikt had laten voorbijgaan.

i) Bovendien zijn van dit perceel nog 40 bouws met tabak en 30 met padi beplant.

k) De aanplant van suikerriet is gestaakt.

Volgnummer der huurperceelen.	Volgnummer der erfpachtsperceelen.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	NAMEN DER perceelen.	NAMEN DER ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws). — Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is het cijfer afgerond.	Begin van den huurtijd (20 jaren).	Begin van het erfpachtsregt (75 jaren).
								PREANGER
9	—	Reg. en afdeel. Bandong.	Oedjoeng Broeng Koelon.	Tjioemboeloeit.	Erven G. P. Servatius.	325	1 Jan. 1864	—
—	**9**	Idem.	Idem.	Djajagiri.	Naaml. vennootschap Djajagiri (vroeger K. F. Holle).	174	—	30 Jan. 1876
—	**10**	Idem.	Idem.	Passir Ipis.	A. Trivelli en C. Scheepmaker. *b)*	74	—	24 Mei 1876
—	**11**	Idem.	Idem.	Lembang.	C. Meijboom.	41	—	14 Febr. 1877
10	—	Idem. Reg. Bandong (afd. Tjitjalengka)	Bandjaran en Tjipedjeh.	Ardjosari I.	Mr. R. A. Kerkhoven.	408	15 Febr. 1869	—
—	**12**	Idem idem.	Idem idem.	Ardjosari II.	Idem.	110	—	23 Nov. 1875
—	**13**	Reg. en afdeel. Bandong.	Bandjaran.	Ardjosari III.	Idem.	35	—	2 Nov. 1876
—	**14**	Idem.	Idem.	Kertamanah.	A. C. de Meijier c. s.	305	—	30 Mei 1877
—	**15**	Idem.	Bandjaran en Tjisondari.	Gombong.	R. E. Kerkhoven.	409	—	10 Sept. 1875
11	—	Idem.	Radjamandala.	Selogombong.	Jhr. H. J. L. Leijssius.	511	28 Aug. 1874 *e)*	—
—	**16**	Idem.	Tjilokotot.	Soekawana.	W. F. Hoogeveen c. s.	317	—	4 Aug. 1877
—	**17**	Reg. Bandong (afd. Tjitjalengka)	Tjikemboelan en Tjitjalengka.	Sitiardja.	J. Sas, Ch. O. van der Plas, W. G. Wiederhold en A. C. Suyck. *f)*	350	—	6 Dec. 1873
—	**18**	Idem idem.	Tjitjalengka.	Idem.		204	—	20 Nov. 1875
—	**19**	Reg. en afdeel. Tjitjalengka.	Tjitjalengka en Madjalaija.	Idem.	Idem.	447	—	6 Dec. 1877
—	**20**	Idem.	Tjitjalengka.	Tegalmanoek en Tjideres.	A. F. van der Ven.	253	—	22 Junij 187[illegible]
—	**21**	Idem.	Idem.	Idem.	Idem.	*h)* 78	—	27 Julij 1877
—	**22**	Idem.	Bloeboer Limbangan.	Daoelat.	K. F. Holle.	259	—	30 Dec. 187[illegible] (voor 30 jare[illegible])
12	—	Idem.	Timbanganten.	Tjiboeloe.	Mr. W. A. baron Baud.	149	16 Jan. 1877	—
—	**23**	Reg. en afdeel. Tjiandjoer.	Tjipoetri.	Tjipoetri (vroeger Tjigoentoer).	J. F. Bik.	236	—	16 Julij 1875
—	**24**	Idem.	Idem.	Tjipoetri.	Idem.	10	—	12 Oct. 1877
—	**25**	Idem.	Idem	Tjipantji.	F. H. van Hulstijn c. s. (vroeger erven van wijlen dr. A. J. D. Steenstra Toussaint).	498	—	15 Maart 18[illegible]5

a) Koffijteelt verboden.

b) 1/3 aandeel is in den loop van 1877 overgegaan op C. Scheepmaker.

c) Er is een begin gemaakt met het planten van koffij.

d) De perceelen Ardjosari II en III zijn bestemd tot den aanplant van hout voor theekisten. Op Ardjosari III is de koffijteelt verboden.

Bedrag per bouw 's jaars van: den huurschat.	Bedrag per bouw 's jaars van: de erfpachtsom.	Over 1877/78 verschuldigd aan: huurschat.	Over 1877/78 verschuldigd aan: erfpachtsom.	Aantal bouws bij het eind van 1877 beplant.	Productie in 1877.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product: ambachtslieden.	voor bereiding van het product: gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.
REGENTSCHAPPEN.									
f 24,00	—	f 7800,00	—	325 (met thee) en 55 (met hout)	†	150	—	50	†
—	f 4,10	—	nog niet ingegaan	14 (met kina) *a)*	nog geen product	25	—	—	30 à 200
—	4,10	—	idem	† (id.) *a)*	idem	9	—	—	60 à 200
—	5,10	—	idem	*c)*	idem	†	†	†	†
8,00	—	3261,50	—	374 (met thee)	90 000 kilo's thee	40	40	96	305
—	4,10	—	nog niet ingegaan	15 à 20 (met bamboe) *d)*	—	17	—	—	—
—	3,10	—	idem	± 25 (met hout) *d)*	—	—	—	—	onbepaald.
—	4,50	—	idem	† *a)*	nog geen product	30	—	—	10 à 80
—	3,10	—	idem	60 (met koffij) 50 (met thee)	idem	35	—	—	40 à 80
5,00	—	511,00 (1/5)	—	10 (met padi en tweede gewassen)	idem	7	—	—	—
—	5,10	—	nog niet ingegaan	† *a)*	idem	26	—	—	100 à 500
—	5,00	—	idem	} 300 (met koffij)	600 pikols koffij	23	—	—	250
—	5,10	—	idem	}					
—	5,00	—	idem	—	—	—	—	—	—
—	4,60	—	idem	} †	†	†	†	†	†
—	4,60	—	idem	}					
—	4,00	—	idem	10 (met koffij) 40 (met tabak)	nog geen product	21	—	—	100 à 150
6,00	—	nog niet ingegaan.	—	30 (met thee)	idem	16	—	—	—
—	1,75	—	nog niet ingegaan	nog geen aanplant	—	2	—	—	—
—	1,75	—	idem	idem	—	—	—	—	—
—	1,80	—	idem	160 (met koffij) 3 (met kina)	15 pikols koffij	70	—	—	35

e) De ondernemer is teruggekomen op het vroeger (bij besluit van 3 Junij 1877 n°. 12) afgewezen verzoek om zijne huurregten door erfpacht te zien vervangen, doch bij besluit dd. 30 Augustus 1877 n°. 23 is in de weigering volhard.

f) In den loop van 1877 is 1/4 gedeelte overgegaan op A. C. Suyck.

g) Deze gronden dienen tot uitbreiding van de perceelen onder n°. **17** en **18** genoemd.

h) Deze gronden dienen tot uitbreiding van het perceel onder n°. **20** genoemd.

Volgnummer der huurperceelen.	Volgnummer der erfpachtsperceelen.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws). — Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is het cijfer afgerond.	Begin van den huurtijd (20 jaren).	Begin van het erfpachtsregt (75 jaren).
—	26	Reg. en afdeel. Tjiandjoer.	Tjipoetri.	Tjikoedjang.	A. F. Huygen.	305	—	27 Maart 1876
—	27	Idem.	Idem.	Tjisawer.	Idem.	42	—	15 Maart 1877
—	28	Idem.	Idem.	Maleber.	J. F. Bik en W. H. Senn van Basel.	179	—	1 Mei 1876
—	29	Idem.	Idem.	Barahan.	dr. R. H. C. C. Scheffer. *b*)	103	—	3 Julij 1877
—	30	Idem.	Idem.	Tjikoleh.	V. W. van Gogh.	500	—	31 Oct. 1877
—	31	Idem.	Bajabang.	Mangoendjaija (Gintoeng).	P. Bosch.	116	—	26 Sept. 1876
—	32	Idem.	Djampang Wetan.	Soekanegara.	H. W. L. Steenstra Toussaint.	482	—	19 Dec. 1877
13	—	Reg. Tjiandjoer afd. Soekaboemi.	Tjimahi.	Tegal Tjikembang.	Mr. W. A. bar. Baud.	442	19 Maart 1868	—
14	—					268	15 Julij 1872	—
—	33	Idem idem.	Idem.	Argalinga.	G. F. van Polanen Petel en E. C. C. Boutmy.	411	—	20 Jan. 1875
—	34					184	—	1 Nov. 1876
—	35					157	—	1 Nov. 1876
15	—	Idem idem.	Idem.	Panglesiran.	A. Piroeli.	100	17 Dec. 1875	—
—	36	Idem idem.	Idem.	Idem.	L. J. van Beusechem.	308	—	8 Mei 1876
16	—	Idem idem.	Tjiheulang.	Sinagar.	A. Holle.	300	1 Jan. 1863	—
17	—	Idem idem.	Idem.	Tjirohani.	Idem.	300	16 Sept. 1864	—
18	—	Idem idem.	Tjitjoeroek.	Parakansalak.	A. W. Holle.	291	1 Jan. 1863	—
—	37	Idem idem.	Idem.	Calorama.	Idem.	500	—	31 Mei 1875
—	38	Idem idem.	Idem.	Tjibaregbeg.	A. W. Holle, W. F. Hoogeveen en F. C. Philippeau.	146	—	13 Jan. 1875
—	39	Idem idem.	Plaboean.	* Tjisalak.	Idem.	1025	—	23 Maart 1876
19	—	Idem idem.	Idem.	Tjiboengoer.	F. G. Bauer.	173	19 Aug. 1865	—
20	—	Idem idem.	Idem.	Idem.	Idem.	327	26 Maart 1875	—
—	40	Idem idem.	Idem.	Ongkrak.	G. J. Diepering.	200	—	27 Julij 1875
—	41	Idem idem.	Idem.	Idem.	Idem.	*i*) 122	—	18 Dec. 1877
—	42	Idem idem.	Idem.	Ardenburg.	P. Zeper Jhz.	214	—	12 Mei 1877
—	43	Idem idem.	Idem.	Plaboean.	C. F. P. Bauer.	498	—	15 Oct. 1877

a) Koffijteelt verboden.

b) Bij de uitgifte van het perceel is bepaald dat dr. Scheffer, zoolang hij in 's lands dienst is, zich van alle bemoeijenis met het beheer der onderneming zal hebben te onthouden. Voor het aanwezig houtgewas zou aan den lande eene retributie in eens van f 600 moeten worden voldaan.

c) Bij het eind van 1877 werden toebereidselen gemaakt om kina te planten.

d) In 't vorig verslag werd opgegeven dat bij het eind van 1876 6 bouws met koffij waren beplant.

e) De opgaven over 1876 vermeldden eene aanplanting van 100 bouws en eene productie van 60 000 kilo's. De oorzaken der vermindering vindt men niet toegelicht.

Bedrag per bouw 's jaars van		Over 1877/78 verschuldigd aan		Aantal bouws bij het eind van 1877 beplant.	Productie in 1877.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd:			Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.
den huur-schat.	de erf-pacht-som.	huurschat.	erfpachtsom.			voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product: am-bachts-lieden.	gewone arbei-ders.	
—	f 2,00	—	nog niet ingegaan	nog geen aanplant	—	†	†	†	†
—	1,50	—	idem	idem	—	†	†	†	†
—	2,00	—	idem	100 (met thee) *a*)	37 000 kilo's thee	25	—	12	135
—	1,65	—	idem	*c*)	nog geen product	30	—	—	—
—	3,50	—	idem	100 (met koffij) 4 (met kina)	idem	87	4	—	35 à 75
—	1,10	—	idem	† *d*)	†	†	†	†	†
—	2,00	—	idem	3 (met koffij)	nog geen product	50	—	—	12
f 6,66⅔	—	f 2946,67	—	35 (met thee) *e*)	7500 kil. thee *e*)	130	—	—	250
0,80	—	128,60 (3/5)	—	100 (met koffij)	nog geen product	150	—	—	50
—	1,10	—	nog niet ingegaan	*f*)	—	—	—	—	—
—	1,30	—	idem	*f*)	—	—	—	—	—
—	1,35	—	idem	*f*)	—	—	—	—	—
5,00	—	nog niet ingegaan.	—	† *g*)	†	†	†	†	†
—	1,60	—	nog niet ingegaan.	30 (met koffij)	nog geen product	25	—	—	70
24,00	—	7200,00	—	300 (met thee)	175 000 kil. thee	417	—	228	1000
6,00	—	1800,00	—	300 (idem)	175 000 idem	333	16	116	900
24,00	—	6984,00	—	291 (idem)	199 000 idem	420	52	227	—
—	1,10	—	nog niet ingegaan	290 (met koffij)	60 pikols koffij	115	—	—	250
—	1,10	—	idem						
—	1,01	—	*h*) f 303,83	30 (met koffij) 520 (met thee) 160 (met padi, djagong enz.)	1 pikol koffij 123 000 kil. thee en 25 tjaings padi	105	—	30	—
5,00	—	866,00	—	173 (met koffij)					
5,00	—	nog niet ingegaan	—	202 (idem)	450 pikols koffij	291	10	86	15
—	2,10	—	nog niet ingegaan	200 (met koffij)	10 pikols koffij	90	6	15	10
—	2,10	—	idem	—	—	—	—	—	—
—	1,25	—	idem	50 (met koffij)	nog geen product	50	—	—	100
—	1,25	—	idem	†	—	†	†	†	†

f) De gronden zijn bestemd voor weideplaats, veefokkerij en paardenstoeterij.
g) In 't vorig verslag werd opgegeven dat bij het eind van 1876 20 bouws met padi waren beplant.
h) Pachtsom is nog alleen verschuldigd over dat gedeelte van Tjisalak (ruim 300 bouws) hetwelk vroeger in huur bezeten werd. Van de overige bouws gaat de erfpachtsom eerst later in.
i) De gronden dienen tot uitbreiding van het perceel nº. **40**.

Volgnummer der huurperceelen.	Volgnummer der erfpachtsperceelen.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	NAMEN DER perceelen.	NAMEN DER ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws). — Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is het cijfer afgerond.	Begin van den huurtijd (20 jaren).	Begin van het erfpachtsregt (75 jaren).	Bed…
—	**44**	Reg. Tjiandjoer afd. Soekaboemi.	Djampang Tengah.	* Tjitjalobak.	W. J. Geertsema en W. P. de Greve, (vroeger J. A. Droop en A. W. Holle).	15	—	10 Febr. 1877	
—	**45**	Idem idem.	Idem.	Sindangsari.	Idem.	406	—	10 » 1877	
—	**46**	Idem idem.	Idem.	Tjiringin.	W. J. Geertsema en W. P. de Greve, (vroeger H. D. Simon).	141	—	27 Sept. 1876	
21	—	Idem idem.	Idem.	Panoembangan.	E. J. Kerkhoven.	498	17 Aug. 1877	—	f
—	**47**	Idem idem.	Idem.	Goenoengsari.	A. O. van Swieten.	251	—	23 Aug. 1877	
22	—	Reg. en afdeel. Soemedang.	Tandjongsari.	Djatinangor.	Mr. W. A. baron Baud.	281	1 Jan. 1864	—	
23	—	Idem.	Idem.	Idem.	Idem.	500	26 Mei 1870 (voor 14 jaren)	—	
24	—	Idem.	Idem.	Tjimoeloe.	Jhr. L. P. K. Baud, (vroeger N. P. van den Berg).	199	21 Aug. 1872	—	
—	**48**	Idem.	Idem.	Tjidjeroek.	A. Mohr.	291	—	28 Aug. 1876	
25	—	Idem.	Soemedang.	Tegal, Tjinangran en Tjiseda.	J. Revius en P. Op de Laeij.	225	16 Dec. 1867	—	
—	**49**	Idem.	Idem.	* Tjioehoet en Margapala.	J. Greefkes.	188	—	30 Maart 1877	
—	**50**	Idem.	Tjiberem.	Tjibengkoeng.	Jhr. J. F. Goldman.	122	—	25 Sept. 1874	
26	—	Reg. Soemedang (afd. Tassikmalaija).	Melambong.	Tjimoengkal Belah	Mr. W. A. baron Baud.	200	7 Julij 1874	—	
—	**51**	Idem idem.	Idem.	Tendjolan (vroeger Melambong).	W. J. v. Hoogenhuizen, (vroeger K. F. Holle).	338	—	10 Julij 1875	
27	—	Reg. en afdeel. Limbangan.	Panembong.	Waspada I.	K. F. Holle.	148	3 Jan. 1865 *f*)	—	
28	—	Idem.	Idem.	Waspada II.	Idem.	50	29 April 1868 *f*)	—	
—	**52**	Idem.	Idem.	Waspada III.	Idem.	36	—	9 Junij 1875	
—	**53**	Idem.	Idem.	Waspada IV.	Idem.	28	—	22 Maart 1877	
29	—	Reg. Soekapoera (afd. Soekapoera Kollot).	Negara.	Tjikadjang.	Mr. W. A. baron Baud.	358	1 Jan. 1865	—	

a) De gronden schijnen nog niet in ontginning te zijn genomen.

b) In 1877 zijn op de onderneming geen producten verwerkt die daar buiten geteeld waren.

c) In den omtrek van het perceel plant de bevolking thee op eene uitgestrektheid van p. m. 40 bouws, ten einde het product aan de ondernemers te verkoopen. De op die wijze verkregen hoeveelheid is in de opgegeven productie begrepen.

d) Koffijteelt verboden.

Bedrag per bouw 's jaars van		Over 1877/78 verschuldigd aan		Aantal bouws bij het eind van 1877 beplant.	Productie in 1877.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd:			Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.
den huurschat.	de erfpachtsom.	huurschat.	erfpachtsom.			voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product: ambachtslieden.	voor bereiding van het product: gewone arbeiders.	
—	f 1,25	—	f $18{,}81^{5}$	25 (met koffij) 75 (» thee)	5000 kil. thee	162	7	17	200
—	1,25	—	nog niet ingegaan.						
—	1,25	—	idem.	3 (met koffij) 24 (» thee)	1500 id.	43	—	—	120
f 2,75	—	nog niet ingegaan.	—	*a*)	—	†	†	†	†
—	1,25	—	nog niet ingegaan.	40 (met koffij)	nog geen product	50	—	—	50
50,00	—	f 14 050,00	—	2 (met koffij) 210 (» thee) 140 (» andere gewassen)	10 pik. koffij en 75 000 kil. thee *b*)	333	—	—	—
8,00	—	4 000,00	—						
8,00	—	956,27 (3/5)	—	†	†	†	†	†	†
—	4,10	—	nog niet ingegaan.	110 (met koffij)	nog geen product	40	—	—	20
3,00	—	675,00	—	180 (met thee) *c*)	54 500 kilo's thee *c*)	130	6	50	50
—	5,00	—	f $941{,}66^{5}$	176 (met thee) 12 (» andere gewassen) *d*)	20 000 kilo's thee	32		20	50
—	2,60	—	nog niet ingegaan.	90 (met koffij)	12 pik. koffij	†	†	†	†
3,50	—	140,00 (1/5)	—	70 (met thee)	6000 kilo's thee	30	—	—	20
—	3,10	—	nog niet ingegaan.	nog niet ontgonnen	—	33	—	—	*e*) 50
6,00	—	886,00	—	2 (met koffij) 197 met thee) *g*)	26 pik. koffij 112 500 kil. thee *g*)	50	5	45	175
8,00	—	398,24	—						
—	5,01	—	nog niet ingegaan.	11 (met kina)	nog geen product	†	—	—	—
—	4,85	—	idem.	† *d*)	—	†	†	†	†
50,00	—	17 900,00	—	358 (met thee)	159 000 kil. thee	550	—	200	—

e) Behalve het hier vermelde aantal arbeiders zijn speciaal voor de ontginning van het perceel 400 koelies aangenomen.

f) Sedert 1 Maart 1878 is de huur vervangen door erfpacht.

g) Van 200 bouws, buiten de onderneming gelegen, wordt het theeproduct opgekocht en op de onderneming verwerkt.

Volgnummer der huurperceelen.	Volgnummer der erfpachtsperceelen.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	NAMEN DER perceelen.	NAMEN DER ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws). — Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is het cijfer afgerond.	Begin van den huurtijd (20 jaren).	Begin van het erfpachtsregt (75 jaren).
								CHERI
30	—	Cheribon.	Sindanglaut.	Djatipiring of Blender.	Kwee Boen Pin, (vroeger Paine Stricker & C°.)	300	1 Jan. 1862	—
31	—	Indramaijoe.	Karang Ampel.	Tanah Lasapan.	Reijnst & Vinju.	798	10 » 1877	—
—	**54**	Madjalengka.	Madjalengka.	* Kadipaten.	J. G. C. A. de Vogel.	400	—	31 Dec. 1874
32	—	Idem.	Telaga.	Tjarennang.	Mr. W. A. baron Baud.	300	1 Jan. 1863	—
—	**55**	Idem.	Radja Galoe.	Pajoeng.	D. J. K. Pietermaat.	436	—	5 Mei 1874
—	**56**	Idem.	Idem.	Tedja.	G. M. W. Zuur.	365	—	18 Jan. 1875
								PEKA
—	**57**	Pekalongan.	Sawangan.	* Djampangan en Sidosoekmo.	H. J. Rauws.	498	—	18 Oct. 1876
—	**58**	Idem.	Idem.	Djolotigo I.	Faktorij der Nederl. Handelmaatschappij (vroeger J. J. H. van Hall).	302	—	18 Aug. 1876
—	**59**	Idem.	Idem.	Djolotigo II.	Idem.	176	—	2 Febr. 1877
—	**60**	Idem.	Sragi.	Tandjoeng.	J. C. Simonet.	489	—	3 Julij 1874
—	**61**	Idem.	Bandar Goemiwang.	* Loetoeng Linggo.	H. van Gessel jr.	367	—	24 Dec. 1874
—	**62**	Idem.	Idem.	Idem.	Idem.	228	—	16 Julij 1877
—	**63**	Idem.	Idem.	Panoembangan.	L. J. Launy.	500	—	24 April 1874
—	**64**	Idem.	Pekalongan.	Tanah Nora.	J. L. E. Ham.	141	—	10 Febr. 1876
—	**65**	Pekalongan en Batang.	Idem en Batang.	Slama-Aram.	J. M. Bloemhard.	44	—	10 Maart 1875
—	**66**	Batang.	Batang.	Si-Amboe.	A. Toorop (vroeger E. van Gessel).	150	—	20 Junij 1874
—	**67**	Idem.	Idem.	Si-Gandoe.	Souw Ban An.	158	—	22 Oct. 1874
—	**68**	Idem.	Bandar Sidaijoe.	Wonodadi.	G. C. de Burlet.	155	—	5 Julij 1875
—	**69**	Idem.	Idem.	Tombo.	A. L. F. van Krieken.	206	—	1 Nov. 1875
—	**70**	Idem.	Idem.	Idem.	Idem.	19	—	13 Aug. 1877
—	**71**	Idem.	Idem.	Pagilaran.	H. J. Prins.	360	—	26 Nov. 1875
33	—	Idem.	Soebah.	Simbang.	Erven W. Castens.	642	1 Jan. 1872	—
34	—	Idem.	Idem.	Segaijoeng.	Idem.	925	Idem.	—

a) De opgegeven suikerproductie is niet enkel verkregen van aanplantingen op de onderneming zelf, maar ook van 204 bouws buiten het perceel van de inlandsche bevolking gehuurd.

b) De ondernemer had 254 bouws, buiten 't perceel gelegen, van de inlandsche bevolking in huur. De daarvan verkregen suikerproductie is onder het hier opgegeven cijfer begrepen.

Bedrag per bouw 's jaars van		Over 1877/78 verschuldigd aan		Aantal bouws bij het eind van 1877 beplant.	Productie in 1877.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd:			Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.
den huurschat.	de erfpachtsom.	huurschat.	erfpachtsom.			voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product: ambachtslieden.	voor bereiding van het product: gewone arbeiders.	
BON.									
f 15,00	—	f 4 500,00	—	36 (met suikerriet)	9600 pik. suiker *a)*	80	9	151	130
2,01	—	nog niet ingegaan.	—	400 (met padi)	7600 pik. padi	†	†	†	†
—	f 15,00	—	f 6 000,00	152 (met suikerriet)	31 000 pik. suiker *b)*	420	25	116	1500
24,00	—	7 200,00	—	300 (met thee)	35 000 kilo's thee	200	—	100	—
—	3,10	—	nog niet ingegaan.	220 (met koffij)	25 pik. koffij	68	—	8	40
—	3,10	—	idem	340 (idem)	†	[53	—	—	150
LONGAN.									
—	f 1,00	—	f 497,78	300 (met koffij)	400 pik. koffij	19	2	14	250
—	4,00	—	nog niet ingegaan	300 (idem)	13 idem	—	—	—	150
—	4,00	—	idem						
—	2,60	—	idem	15 (met inl. gewassen)	30 pik. djarak	—	—	—	60
—	3,00	—	f 1 100,40	350 (met koffij)	830 pik. koffij *c)*	35	2	3	90
—	3,00	—	nog niet ingegaan	†	—	†	†	†	†
—	3,60	—	idem	190 (met koffij)	13 pik. koffij	20	—	—	40
—	2,50	—	idem	38 (met inl. gewassen)	†	—	—	—	24
—	2,00	—	idem	25 (idem)	285 pik. padi	—	—	—	6
—	7,00	—	idem		†	—	—	—	5
—	3,00	—	idem	30 (idem)	†	—	—	—	15
—	3,50	—	idem	75 (met koffij)	45 pik. koffij	—	—	—	45
—	3,00	—	idem	†	33 idem	15	—	—	200
—	3,00	—	idem						
—	3,00	—	idem	100 (met koffij)	nog geen product	5	—	—	130
f 2,00	—	f 1 283,50	—	330 (idem)	325 pik. koffij	—	—	—	250
2,00	—	1 849,20	—	206 (met suikerr.)	† *d)*	—	—	—	175

c) De koffij mag niet buiten 't perceel worden bereid.

1876 werden van 171 bouws 4000 pikols suiker verkregen.

Volgnummer der huurperceelen.	Volgnummer der erfpachtsperceelen.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	NAMEN DER perceelen.	NAMEN DER ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws). Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is het cijfer afgerond.	Begin van den huurtijd (20 jaren).	Begin van het erfpachtsregt (75 jaren).
—	**72**	Batang.	Soebah.	Segan.	J. W. Launij. *a*)	500	—	7 Maart 1874
—	**73**					239	—	idem
—	**74**	Idem.	Idem.	Ketanggan.	C. M. Ham (vroeger jhr. J. C. Goldman).	237	—	7 Dec. 1874
—	**75**		Idem.	Gesing.	M. H. A. de Lyon en A. M. Engelken.	*b*) 126	—	9 Maart 1875
—	**76**	Idem.	Idem.	Kedongdong.	M. C. Verloop.	*c*) 167	—	15 Mei 1875
—	**77**	Idem.	Idem.	Tjientong.	Radhen Soerodirdjo.	158	—	8 Jan. 1876
35	—	Idem.	Keboemen.	Gebang Anom.	W. J. C. Veenstra.	399	22 Oct. 1873	—
—	**78**	Idem.	Id. en Soebah.			450	—	18 April 1874
								SAMA
—	**79**	Reg. Salatiga (afd. Ambarawa).	Oenarang.	* Kedawong.	Int. Crediet- en Handelsvereeniging »Rotterdam".	402	—	6 Nov. 1877
—	**80**	Idem idem.	Idem.	* Lerep.	D. J. K. Pietermaat.	317	—	24 Oct. 1876
—	**81** *f*)	Idem idem.	Idem.	* Terwidi.	J. v. d. Laan en M. Ch. M. Ottenhoff.	190	—	26 Oct. 1875
—	**82** *f*)	Idem idem.	Idem.	* Kalisidi.	Dorrepaal & C°.	401	—	idem
—	**83**	Idem idem.	Idem.	* Geboegan.	A. Bounin en de erven mr. R. W. J. C. de Menton Bake.	800	—	12 Oct. 1875
—	**84**	Idem idem.	Ambarawa.	* Banaran.	Mac Neill & C°.	400	—	17 April 1877
—	**85**	Idem idem.	Idem.	* Pringapoes Nobo.	van Dommelen & C°.	1090	—	18 April 1876
—	**86**	Idem idem.	Idem.	* Stomi.	O. I. Maatschappij van administratie en lijfrente (in liquidatie).	33	—	20 Nov. 1877
—	**87**	Idem idem.	Idem.	* Klepoe.	Mac Neill & C°.	400	—	28 Nov. 1876
36	—	Idem idem.	Idem.	Djatirongo.	Faktorij Ned. Handelmaatschappij.	1084	1 Jan. 1859 *h*)	—
—	**88**	Reg. en afd. Salatiga.	Salatiga.	* Tologo.	F. H. van Dommelen en A. van Dommelen echtg. van J. N. Schmidt.	*k*) 425	—	5 Oct. 1875
—	**89**	Idem.	Idem.	* Samirono.	Dorrepaal & C°.	280	—	5 Junij 1877
—	**90**	Idem.	Idem.	* Kedajon.	Int. Cred.- en Hand. vereeniging »Rotterdam".	56	—	31 Julij 1877

a) Aan den ondernemer is bij Indisch besluit van 17 October 1877 n°. 20 vergund om water als drijfkracht te bezigen voor de bereiding van indigo in twee door hem op te rigten fabrieken in het district Keboemen. Op den daarvoor benoodigden grond in de dessa Plelen is hem regt van opstal voor 20 jaren verleend.

b) Vroeger werd eene uitgestrektheid opgegeven van 150 bouws, maar bij besluit van 8 Februarij 1878 n°. 25 is aangeteekend dat de grootte bedraagt 126 55/500 bouws.

c) Vroeger werd eene uitgestrektheid opgegeven van 183 bouws, maar bij besluit van 17 Februarij 1878 n°. 11 is aangeteekend dat de grootte bedraagt 166 404/500 bouws.

d) Tabak wordt ook buiten het perceel (in de afdeeling Kendal) van de bevolking opgekocht.

Bedrag per bouw 's jaars van		Over 1877/78 verschuldigd aan		Aantal bouws bij het eind van 1877 beplant.	Productie in 1877.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd:			Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.
den huurschat.	de erfpachtsom.	huurschat.	erfpachtsom.			voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product: ambachtslieden.	gewone arbeiders.	
—	f 3,10	—	nog niet ingegaan	†	†	—	2	—	—
—	3,10	—							
—	3,10	—	idem	†	†	—	—	—	20
—	3,10	—	idem	60 (met koffij)	nog geen product	8	—	—	onbepaald
—	3,50	—	idem	100 (idem)	40 pikols koffij	34	—	—	60
—	3,00	—	idem	20 (met inl. gewassen)	80 pik. padi 32 » djagong	6	—	—	3
f 3,00	—	f 479,28 (²/₅)	—	300 (met tabak en padi)	20 000 kilo tabak d)	8	—	—	150
—	3,10	—	nog niet ingegaan	250 (idem)	30 000 idem d)	4	—	—	250
RANG.									
—	f 5,00	—	f 2 009,00	? (met koffij) e)	247 pikols koffij	41	—	—	10 à 15
—	4,50	—	1 425,00	260 (met koffij) 8 (met kina)	810 idem	30	—	—	100
—	4,50	—	856,20	128 (met koffij)	166 idem	46	—	—	100
—	4,50	—	1 804,50	250 (met koffij) 1 (met kina)	859 idem	40	10	10	140
—	4,50	—	3 600,00	800 (met koffij)	1585 idem	99	25	—	100
—	3,00	—	1 200,00	† g)	1105 idem	100	—	—	—
—	5,00	—	5 448,21	600 (met koffij)	1623 idem	60	—	—	350
—	3,50	—	116,20	25 (idem)	124 idem	1	—	—	30
—	4,00	—	1 600,00	300 (idem)	364 idem	25	6	—	100
f 6,00	—	f 6 504,00	—	570 (idem)	1338 idem i)	†	†	†	†
—	3,25	—	1 381,09	410 (idem)	2180 idem	30	—	9	250
—	5,50	—	1 540,00	100 (idem)	80 idem i)	25	—	—	120
—	3,75	—	210,00	54 (idem)	·185 idem	30	—	12	50

e) In 1876 waren 200 bouws met koffij beplant. Voor 1877 wordt opgegeven 15 bouws, maar dit kan, in verband met de verkregen productie, niet juist zijn.

f) N°. 81 en 82 maakten vroeger één perceel uit.

g) In 1876 waren 250 bouws met koffij beplant.

h) Sedert 12 Februarij 1878 is de huur vervangen door erfpacht.

i) Het koffijproduct mag niet dan met toestemming van het bestuur buiten de grenzen van het perceel worden bereid.

k) Vroeger is abusievelijk als grootte opgegeven 420 bouws, doch daarbij was niet gerekend op twee perceelen, oorspronkelijk met regt van opstal bezeten, die bij de conversie der huur van het hoofdperceel mede in de erfpacht zijn begrepen geworden.

Volgnummer der huurperceelen.	Volgnummer der erfpachtsperceelen.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	NAMEN DER perceelen.	NAMEN DER ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws). — Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is het cijfer afgerond.	Begin van den huurtijd (20 jaren).	Begin van het erfpachtsregt (75 jaren).
37	—	Reg. en afdeel. Salatiga.	Tengaran.	Golli.	Faktorij der Ned. Handelmaatschappij.	412	28 Dec. 1858 a)	—
—	91	Reg. en afdeel. Kendal.	Bodja.	* Djatikalangan-Tambangan.	Vrouwe J. H. van Franquemont, wed. J. J. G. Ottenhoff.	892	—	18 April 1876
—	92	Idem.	Idem.	* Getas.	V. J. van Dolder.	577	—	8 Mei 1877
38	—	Idem.	Idem.	Idem.	Idem.	209	30 Mei 1873	—
—	93	Idem.	Idem.	* Seringin.	F. van Heel, (vroeger Faktorij der Ned. Handelmaatschappij.)	439	—	5 Dec. 1876
39	—	Idem.	Idem.	Kliwat Soengi.	J. J. Noltheuius jr.	381	1 Jan. 1867 (voor 19 jaren)	—
40	—	Idem.	Idem.	Idem.	Idem.	110	8 Dec. 1870 (voor 15 jaren)	—
41	—	Idem.	Idem.	Ngarianak.	Faktorij der Ned. Hanmaatschappij.	801	1 Jan. 1866 c)	—
42	—	Idem.	Idem.	Kalimas.	Mac Neill & C°.	1089	1 Julij 1872	—
—	f) 94	Idem.	Idem.	* Trisobo.	J. Hudig.	205	—	9 Jan. 1877
—	95	Idem.	Idem.	Rembes.	Idem.	180	—	5 Oct. 1875
—	96	Idem.	Idem.	Redjosari.	A. Keijner.	233	—	16 Mei 1876
—	97	Idem.	Idem.	Kaliwaroe.	J. D. Ebling.	281	—	12 Sept. 1876
—	98	Idem.	Idem.	Blantan en Selerang.	G. L. d'Abo, J. C. C. Henckel en K. B. Henckel.	48	—	28 » 1876
—	99					173	—	idem.
—	100					373	—	idem.
—	101					146	—	idem.
—	102	Idem.	Kaliwoengoe.	Blorok.	C. A. Reijers & C°.	15	—	1 April 1875
—	103	Idem.	Idem.	Pasebettan.	P. C. Sineck.	549	—	13 Julij 1875
—	104	Idem.	Idem.	Padolengan.	H. Ch. Vodegel.	418	—	idem.
—	105	Idem.	Troeko.	Boeloesan.	J. B. M. Brandts.	58	—	8 Aug. 1876
—	106	Idem.	Idem.	Sidomoekti.	Erven W. K. J. van Bloemen Waanders.	149	—	6 Febr. 1877
—	107	Idem.	Idem.	Sindang Koelon-Boelak-Gebong Anom.	W. J. C. Veenstra.	968	—	9 Jan. 1877
43	—	Idem.	Selokaton.	Tjoeroek.	A. H. en L. J. Heidenreich.	793	1 Jan. 1861 k)	—
—	108	Idem.	Idem.	* Sidomoekti.	Mac Neill & C°.	l) 682	—	16 Oct. 1877

a) Sedert 5 Februarij 1878 is de huur vervangen door erfpacht.
b) Het koffijproduct mag niet dan met toestemming van het bestuur buiten de grenzen van het perceel worden bereid.
c) Sedert 12 Februarij 1878 is de huur vervangen door erfpacht.
d) Het koffijproduct mag niet dan met toestemming van het bestuur buiten de grenzen van het perceel worden bereid.
e) De huurschat is niet per bouw bepaald, maar in zijn geheel op de ronde som van f 10 000 vastgesteld.
f) Deze onderneming bestond vroeger uit twee huurperceelen.

Bedrag per bouw 's jaars van		Over 1877/78 verschuldigd aan		Aantal bouws bij het eind van 1877 beplant.	Productie in 1877.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd:			Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.
den huurschat.	de erfpachtsom.	huurschat.	erfpachtsom.			voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product: ambachtslieden.	gewone arbeiders.	
f 6,00	—	f 2472,00	—	300 (met koffij)	1750 pik. koffij b)	54	—	27	175
—	f 5,00	—	f 4461,15	650 (idem)	2104 idem	—	—	138	300
—	3,50	—	2019,50	350 (idem)	1375 idem	—	2	70	140
8,71	—	729,34 (2/5)	—						
—	4,50	—	1976,02	400 (idem)	2000 idem	—	4	100	100
6,00	—	2287,46^5	—	450 (idem)	1729 idem	—	—	150	100
8,00	—	701,00 (4/5)	—						
6,00	—	4806,00	—	500 (idem)	783 idem d)	—	—	130	200
e) ± 9,13^5	—	10000,00	—	800 (idem)	1300 idem	—	4	110	500
—	6,00	—	1227,00	105 (idem)	350 idem	—	—	29	50
—	5,10	—	nog niet ingegaan	160 (idem)	nog geen product	60	—	—	80
—	3,10	—	idem	25 (idem)	idem	14	—	—	30
—	2,10	—	idem	†	†	†	†	†	†
—	3,10	—	idem	265 (met koffij)	43 pikols koffij	—	2	66	125
—	3,10	—	idem						
—	± 3,40 g)	—	idem						
—	3,10	—	idem						
—	6,00	—	f 90,00	h)	—	—	—	6	—
—	1,10	—	nog niet ingegaan	15 (met padi)	60 pikols padi	—	—	10	50
—	1,10	—	idem	10 (idem)	40 idem	—	—	10	10
—	3,10	—	idem	56 (met tabak)	†	10	—	—	15
—	4,10	—	idem	†	†	†	†	†	†
—	3,10	—	idem	† i)	† i)	†	†	†	†
6,00	—	4760,00		675 (met koffij)	1017 pik. koffij	169	1	—	55
—	4,00	—	f 2727,20	600 (idem)	2352 idem	†	†	†	†

g) Een gedeelte van het perceel is afgestaan tegen f 5 per bouw, een ander gedeelte tegen f 3,10 per bouw, overeenkomende met eene gemiddelde erfpachtsom van p. m. f 3,40 voor het geheele perceel.

h) Over 1876 werd opgegeven dat het perceel niet beplant was, maar ingerigt tot koeliekampong ten dienste der suikerfabriek Kaliwoengoe.

i) De erfpachter heeft de bevolking vergund den grond te ontginnen en voor eigen rekening te beplanten gedurende vijf jaren.

k) Bij besluit van 25 November 1877 n°. 22 is erfpacht toegezegd, maar hier te lande is nog niet bekend of de inschrijving reeds heeft plaats gehad.

l) Bij de conversie der huurregten van dit perceel is in de erfpacht mede begrepen geworden ruim 1 bouw gronds, tot dusver met regt van opstal bezeten. Van daar dat de uitgestrektheid van het perceel niet meer 681, maar 682 bouws bedraagt.

Volgnummer der huurperceelen.	Volgnummer der erfpachtsperceelen.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	NAMEN DER perceelen.	NAMEN DER ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws). — Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is het cijfer afgerond.	Begin van den huurtijd (20 jaren).	Begin van het erfpachtsregt (75 jaren).
—	**109**	Reg. en afdeel. Kendal.	Selokaton.	* Seketjir.	Faktorij der Ned. Handelmaatschappij.	184	—	23 Nov. 1875
—	**110**	Idem.	Idem.	Soewoer Pitoe.	Idem.	132	—	13 Oct. 1874
—	**111**	Idem.	Idem.	* Dandang-Bodeh-Widoro.	P. H. Soeters.	196	—	31 Aug. 1875
—	**112**	Idem.	Idem.	Soeroekontoen Loban.	Idem.	65	—	19 Sept. 1876
—	**113**			* Poetjong-Selokaton.	Mac Neill & C°.	914	—	25 Aug. 1874
—	**114**	Idem.	Idem.	Poetjong-Selokaton.	Idem.	82	—	21 Nov. 1876
—	**115**			Idem.	Idem.	18	—	idem
—	**116**			Idem.	Idem.	a) 8	—	b) 4 Dec. 1877
—	**117**	Idem.	Idem.	* Genting Goenoeng.	Idem.	493	—	30 Nov. 1875
—	**118**	Idem.	Idem.	Dawoean.	Idem.	c) 5	—	d) 4 Dec. 1877
								JAPA
14	—	Japara.	Japara.	Poeloe Pandjang.	J. A. van der Linde.	c) 31	19 Dec. 1866	—
15	—	Joana.	Mergotoehoe.	Wonoredjo.	P. Dunlop.	205	1 Jan. 1859	—
—	**119**	Patti.	Selowessi.	Djollong.	J. F. Dijkman.	500	—	1 Dec. 1877
								SOERA
—	**120**	Modjokerto.	Modjosari Lor en Modjosari Kidoel.	—	O. W. A. Varkevisser en G. A. Hoogenstraten. g)	68	—	3 Dec. 1877
—	**121**	Idem.	Idem.	—	Idem. g)	173	—	idem
								PASOE
—	**122**	Pasoeroean.	Poerworedjo.	* Alkmaar.	W. L. Homans en C. Scheepmaker.	1768	—	27 Sept. 1875
—	**123**	Idem.	Idem.	Geboeg.	A. graaf van Limburg Stirum.	496	—	14 Dec. 1874
—	**124**	Idem.	Idem.	Idem.	Idem.	2	—	i) 23 Julij 1877

a) Deze uitbreiding, waarvoor de erfpacht eindigt te gelijk met die voor het hoofdperceel, bestaat uit drie stukken gronds, waarvan er twee reeds met regt van opstal bezeten werden, en waarvoor dus de erfpachtsom al dadelijk is ingegaan. Voor het derde stuk, groot 178/500 bouws, is eerst na vijf jaren pachtschat verschuldigd.

b) Zie de voorgaande aanmerking.

c) Uitbreiding van Genting Goenoeng.

d) De erfpacht eindigt te gelijk met die voor het hoofdperceel.

Bedrag per bouw 's jaars van		Over 1877/78 verschuldigd aan		Aantal bouws bij het eind van 1877 beplant.	Productie in 1877.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd:			Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.
den huurschat.	de erfpachtsom.	huurschat.	erfpachtsom.			voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product: am-bachtslieden.	gewone arbeiders.	
—	f 6,00	—	f 1104,00	174 (met koffij)	675 pikols koffij	30	—	—	50
—	3,10	—	nog niet ingegaan	†	†	6	—	—	50
—	4,00	—	f 782,80						
—	3,60	—	nog niet ingegaan	200 (met koffij)	435 pikols koffij	6	—	12	150
—	2,50	—	f 2285,39						
—	3,60	—	nog niet ingegaan	800 (idem)	3226 idem	†	†	†	†
—	3,60	—	idem						
—	2,50	—	b) f 20,36[5]						
—	5,50	—	2708,75						
—	5,50	—	27,04	350 (idem)	651 idem	36	—	—	150
RA.									
f 6,00	—	f 184,00	—	25 (met klappers)	10 000 stuks klappers	†	†	†	†
6,00	—	1230,00	—	60 (met koffij)	208 pikols koffij	20	1	4	50
—	f 2,50	—	nog niet ingegaan	nog niet ontgonnen	f)	—	—	—	100 à 200
BAIJA									
—	f 2,10	—	nog niet ingegaan.	nog niet in ontginning	—	—	—	—	—
—	3,10	—	idem	idem	—	—	—	—	—
ROEAN.									
—	f 4,00	—	f 7073,66	400 (met suikerriet) h) 200 (met katjang) 800 (» padi)	37 200 pik. suiker	623	37	—	20 à 700
—	5,10	—	nog niet ingegaan	499 (met koffij)	200 pikols koffij	46	16	12	80 à 100
—	5,10	—							

e) Een gedeelte van het perceel zou, tegen eene schadeloosstelling van f 2500, weder door het Gouvernement worden teruggenomen ten behoeve van de oprigting van een kustlicht (Indisch besluit van 5 September 1877 n°. 40).

f) Het te verkrijgen koffijproduct zal niet dan met toestemming van het bestuur buiten de grenzen van het perceel mogen worden bereid.

g) De gronden waren aanvankelijk afgestaan aan J. A. L. Hochbaum.

h) Op ongeveer 150 bouws buiten het perceel wordt door de bevolking suikerriet voor de onderneming geteeld.

i) De erfpacht eindigt te gelijk met die van 't hoofdperceel.

Volgnummer der huurperceelen.	Volgnummer der erfpachtsperceelen.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	NAMEN DER perceelen.	NAMEN DER ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws). — Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is het cijfer afgerond.	Begin van den huurtijd (20 jaren).	Begin van het erfpachtsregt (75 jaren).
—	**125**	Pasoeroean.	Tengger.	Mangon Andjero.	E. Th. von Jaroschka Pohl.	143	—	18 Mei 1875
—	**126**	Malang.	Gondanglegi.	* Tanahwangi.	Tanahwangi-maatschappij.	739	—	9 Maart 1876
—	**127**	Idem.	Idem.	* Limburg.	Maatschappij Limburg.	1112	—	8 Dec. 1875
—	**128**	Idem.	Idem.	Ampel Gading.	H. C. Voorhoeve jr.	504	—	2 Aug. 1875
—	**129**	Idem.	Sengoro.	* Boemiaijoe.	C. J. A. de Quay.	109	—	14 Jan. 1876
—	**130**	Idem.	Idem.	Soekoredjo.	J. L. Umbgrove.	146	—	11 Febr. 1875
—	**131**	Idem.	Idem.	Idem.	Idem.	334	—	6 Maart 1877
—	**132**	Idem.	Idem.	Madoe-ardjo.	P. L. H. Stennekes.	499	—	12 April 1875
—	**133**	Idem.	Idem.	Boemiredjo.	J. E. Wiederhold.	427	—	3 Junij 1875
—	**134**	Idem.	Idem.	Idem.	Idem.	104	—	12 Febr. 1877
—	**135**	Idem.	Idem.	Idem.	Idem.	4	—	12 Nov. 1877 c)
—	**136**	Idem.	Idem.	Gondogo Ardjosari.	K. H. Abraas.	416	—	29 Mei 1876
—	**137**	Idem.	Penanggoengan.	* Gangsiran.	M. F. Reynst.	495	—	9 Oct. 1874
46	—	Idem.	Idem.	Djoengo.	Jhr. A. van Citters. e)	500	12 Mei 1868	—
—	**138**	Idem.	Karanglo.	* Soembool.	S. L. W. van der Elst.	499	—	31 Aug. 1876
—	**139**	Idem.	Idem.	Kembar.	Idem.	f) 521	—	12 Julij 1877
—	**140**	Idem.	Idem.	Wonosari.	J. M. Verheij.	472	—	27 Nov. 1875

PROBO

47	—	Reg. Probolinggo (afd. Loemadjang).	Loemadjang.	Pandanwangi.	Firma Arnold & Zonen.	500	13 Febr. 1864	—
—	**141**	Idem idem.	Kandangan.	Kaijoe Anak.	J. A. Ament (vroeger jhr. A. van Citters).	400	—	23 Julij 1875
—	**142**	Idem idem.	Idem.	Alas Petoeng.	Jhr. Reijnst.	401	—	21 Sept. 1875
—	**143**	Reg. Probolinggo (afd. Kraksaän).	Kraksaän.	Aijerdingin.	C. Hill.	503	—	24 Nov. 1875

BEZOE

48	—	Bondowosso.	Bondowosso.	Plantage Rotterdam.	Jhr. C. J. P. von Mühlen.	100	27 April 1860 h)	—

a) Blijkens 't vorig verslag waren bij het eind van 1876 673 bouws met koffij beplant. Het verschil met de tegenwoordige opgaaf vindt men niet toegelicht.
b) Beide perceelen vormen ééne onderneming; de opgegeven aanplanting betreft nog alleen het kleinste perceel.
c) Het erfpachtsregt voor de hier bedoelde 4 bouws eindigt te gelijk met dat voor het hoofdperceel.
d) Deze drie perceelen vormen ééne onderneming; de opgegeven aanplanting heeft alleen betrekking tot het grootste perceel.
e) De onderneming is sedert overgegaan op K. F. van Vollenhoven, door de Regering als huurder erkend bij besluit van 22 Maart 1878 n°. 8.

	Bedrag per bouw 's jaars van		Over 1877/78 verschuldigd aan		Aantal bouws bij het eind van 1877 beplant.	Productie in 1877.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd:			Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.
...egt ...n).	den huurschat.	de erfpachtsom.	huurschat.	erfpachtsom.			voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product: ambachtslieden.	gewone arbeiders.	
1875	—	f 4,10	—	nog niet ingegaan.	15 (met tuingroenten).	†	2 à 3	—	—	—
1876	—	5,00	—	f 3 694,88⁵	355 (met koffij) 62 (» tabak) 175 (» padi)	3 600 pik. koffij 16 688 kil. tabak 8 937 pik. padi	80	7	46	14 à 95
1875	—	4,00	—	4 448,00	465 (met koffij) 140 (» padi) *a*)	3 850 pik. koffij 5 250 » padi	50	4	120	150 à 1300
1875	—	2,60	—	nog niet ingegaan.	23 (met koffij)	nog geen product	—	5	—	50
1876	—	4,00	—	f 437,97	100 (idem)	79 pik. koffij 3 239 » padi	—	3	23	30
1875	—	2,01	—	nog niet ingegaan.	80 (idem) *b*)	nog geen product	27	1	—	75
1877	—	2,01	—	idem.						
1875	—	4,01	—	idem.	250 (idem)	36 pik. koffij	17	—	1	45 à 80
1875	—	3,10	—	idem.	330 (idem) *d*)	2 idem	39	—	—	70
1877	—	3,10	—	idem.						
1877	—	3,10	—	idem.						
1876	—	4,10	—	idem.	210 (idem)	nog geen product	14	—	—	100 à 125
1874	—	6,00	—	f 2 972,00	485 (idem)	6 325 pik. koffij	64	1	11	90 à 500
	f 8,00	—	f 4 000,00	—	400 (idem)	†	—	—	—	50 à 300
1876	—	4,25	—	2 120,37	493 (idem)	1 400 pik. koffij	13	—	—	150 à 300
1877	—	4,25	—	nog niet ingegaan.	nog pas in ontginning	—	—	—	—	300
1875	—	5,10	—	idem.	372 (met koffij)	5 pik. koffij	20	—	—	100 à 200
BO	**LINGGO.**									
	f 6,00	—	f 3 000,00	—	*g*)	*g*)	—	—	—	—
1875	—	f 1,30	—	nog niet ingegaan.	†	†	—	—	—	40 à 80
1875	—	5,00	—	idem.	†	†	—	—	—	10 à 50
1875	—	3,10	—	idem.	158 (met koffij)	nog geen product	3	—	—	30 à 80
OE	**KI.**									
	f 6,00	—	f 600,09⁵	—	100 (met koffij)	688 pik. koffij	42	—	—	300

men

...°. 8.

f) De gronden dienen tot uitbreiding van het perceel Soembool.
g) Door de huurders wordt dit perceel niet geëxploiteerd. De weinige opgezetenen verbouwen er voor eigen rekening rijst en tabak.
h) De ondernemer is in 1877 teruggekomen op het vroeger (bij besluit van 10 Mei 1875 n°. 29) afgewezen verzoek dat zijne huurregten door erfpacht mogten worden vervangen, doch bij besluit van 19 Januarij 1878 n°. 19 is in de weigering volhard, en te kennen gegeven dat de huur ook niet zal worden verlengd.

Volgnummer der huurperceelen.	Volgnummer der erfpachtsperceelen.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	NAMEN DER perceelen.	NAMEN DER ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws). — Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is het cijfer afgerond.	Begin van den huurtijd (20 jaren).	Begin van het erfpachtsregt (75 jaren).
								BANJOE
49	—	Banjoewangi.	Rogodjampi.	Ardjo Blambangan.	Jhr. H. J. A. S. de Meij van Gerwen.	300	21 Aug. 1865	—
								BANJOE
—	**144**	Banjoemas.	Soekaradja.	* Tjiberem.	J. J. van der Leeuw (vroeger G. L. Dorrepaal).	100	—	31 Jan. 1875
—	**145**	Banjoemas.	Soekaradja.	Idem.	J. J. van der Leeuw (vroeger G. L. Dorrepaal).	197	—	17 Maart 1876
								BAGE
50	—	Ledok.	Sapoeran, Kalialang en Wonosobo.	Ledoksche theetuinen.	N. P. van den Berg, K. F. Holle en E. J. K. J. L. Jacobson.	767	1 Maart 1871 (voor 14 jaren)	—
—	**146**	Idem.	Sapoeran.	Kali Tengkek.	A. W. C. Flohr.	390	—	26 Maart 1877
—	**147**	Idem.	Wonosobo.	* Boerat.	C. J. W. de Tourton Bruijns en Ch. F. Th. M. M. graaf de Geloes.	457	—	13 Dec. 1876
								KA
—	**148**	Magelang.	Ngasinan.	* Ngrantjak.	E. Jacobson.	373	—	11 Sept. 1876
—	**149**	Idem.	Idem.	Pandean.	F. D. R. baron van Asbeck.	66	—	30 Oct. 1875
51	—	Temanggoeng.	Lempoeijang.	Kebon Dalem.	L. Keijner.	142	14 Dec. 1872	—
—	**150**	Idem.	Idem.	Kamiredjo.	G. C. d'Abo (vroeger L. Keijner).	200	—	11 Jan. 1876
—	**151**	Idem.	Idem.	Ngrempak.	G. C. d'Abo (vroeger L. Keijner).	123	—	21 Dec. 1876
52	—	Idem.	Idem.	Bandjarsari.	A M. Odenthal.	390	18 April 1874	—
—	**152**	Idem.	Idem.	Djerokah Paijoeng.	Idem.	268	—	9 Oct. 1876
—	**153**	Idem.	Idem.	Goenoeng Besser.	J. A. Thomas.	367	—	16 Dec. 1876
—	**154**	Idem.	Idem.	Goenoeng Paijoeng	F. C. E. Bousquet.	324	—	22 Jan. 1877
—	**155**	Idem.	Idem.	Bodjong.	J. C. Beck.	334	—	27 Dec. 1877
—	**156**	Idem.	Soemowono.	Took Bandoeng.	H. N. Esche.	412	—	4 Maart 1875

a) De 24 bouws, die bij het einde van 1876 met koffij waren beplant, zijn wegens gebrek aan onderhoud weder woest geworden.

b) Blijkens 't vorig verslag waren op eerstgenoemd perceel 20 bouws met koffij beplant, waarvan in 1876 8 pikols waren geoogst. In de thans ontvangen opgaven wordt van de koffijaanplantingen geen gewag gemaakt.

c) Bij de toekenning van erfpacht heeft de Regering zich de bevoegdheid bedongen om, des geraden, te vorderen dat het koffijproduct bij de onderneming zelf worde bereid.

Bedrag per bouw 's jaars van		Over 1877/78 verschuldigd aan		Aantal bouws bij het eind van 1877 beplant.	Productie in 1877	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd:			Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.
den huurschat.	de erfpachtsom.	huurschat.	erfpachtsom.			voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product: am-bachtslieden.	voor bereiding van het product: gewone arbeiders.	
WANGI.									
f 2,00	—	f 600,00	—	20 (met padi) *a)* 50 (» klappers en pisang)	†	25	—	—	—
MAS.									
—	f 6,00	—	f 600,00	60 (met tabak *b)*	35 000 kilo tabak 10 pikols kapok	34	—	—	50 à 400
—	3,10	—	nog niet ingegaan						
LEN.									
f 30,38	—	f 23 303,88	—	640 (met thee) 32 (» hout) en, tusschen de thee in, eenige koffij	200 000 kil. thee 35 pikols koffij	—	—	—	50 à 600
—	f 2,10	—	nog niet ingegaan	170 (met koffij)	nog geen product	—	—	—	70
—	7,20	—	f 3 290,40	380 (idem)	593 pikols koffij	—	—	16	25
DOE.									
—	f 7,30	—	f 2 722,53[5]	372 (met koffij)	800 pik. koffij *c)*	52	10	53	14
—	2,50	—	nog niet ingegaan	50 (idem)	1 idem	1	—	—	10
f 6,00	—	f 511,20 (3/5)	—	70 (idem) *d)*	73 idem	15	—	—	20
—	2,60	—	nog niet ingegaan	75 (idem)	nog geen product	—	—	—	20
—	3,10	—	idem	†	†	—	—	—	15
2,50	—	f 195,00 (1/5)	—	100 (met koffij)	11 pikols koffij	—	—	—	20
—	2,60	—	nog niet ingegaan	15 (idem) *e)*	nog geen product *e)*	—	—	—	20
f 20.	2,10	—	idem	†	†	†	†	†	†
	2,60	—	idem	†	†	†	†	†	†
	3,10	—	idem	†	†	†	†	†	†
	3,10	—	idem	125 (met koffij)	10 pikols koffij	20	3	5	30

d) Blijkens 't vorig verslag waren bij het eind van 1876 100 bouws met koffij beplant.

e) De opgaaf in 't vorig verslag, vermeldende eene aanplanting van 100 bouws en eene productie van 3 pikols, schijnt niet juist te zijn geweest.

Volgnummer der huurperceelen.	Volgnummer der erfpachtsperceelen.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	NAMEN DER perceelen.	NAMEN DER ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws). — Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is het cijfer afgerond.	Begin van den huurtijd (20 jaren).	Begin van het erfpachtsregt (75 jaren).
—	157	Temanggoeng.	Soemowono.	Ngrowo, Mergolilo en Flogo pasang.	H. A. Mehlbaum.	316	—	15 Oct. 1875
—	158	Idem.	Idem.	Gombang-Waloh.	C. A. Reijers.	284	—	25 » 1875
—	159	Idem.	Idem.	Ngoko.	A. M. Bousquet.	279	—	22 Dec. 1876
								MADIO
—	160	Madioen.	Kanigoro.	* Waliran.	W. Butin Bik c. s.	500	—	20 Junij 1876
—	161	Idem.	Idem.	* Kandangan.	Idem.	885	—	5 Aug. 1876
—	162	Idem.	Idem.	Pangoengsari.	C. Voûte.	500	—	21 Julij 1874
—	163	Idem.	Idem.	Sookaliman.	Idem.	180	—	19 Jan. 1877
—	164	Idem.	Idem.	Wilhelmina.	Idem.	c) 281	—	14 » 1876
	165	Idem.		Panggoeng-agoeng	Idem.	366	—	10 » 1876
	166	Idem.	Idem.	Sekaloes.	Idem.	503	—	10 » 1876
—	167	Idem.	Idem.	Soember-agoeng.	F. W. C. Schreyner.	166	—	21 Julij 1874
—	168	Idem.	Idem.	Soember-agoeng Wetan.	Idem.	416	—	20 Junij 1876
—	169	Ngawi.	Sinee.	* Bloeboer (vroeger Bandjaran). e)	A. Rutering.	e) 120	—	18 Febr. 1875
—	170	Idem.	Idem.	Djamoes.	Idem.	516	—	Idem.
—	171	Idem.	Idem.	Gidoro.	J. G. Koker.	498	—	2 Maart 1876
—	172	Ponorogo.	Poeloeng.	* Soekaradja (Betoeng Kendjong).	J. W. G. Harloff.	f) 578	—	11 Junij 1877
—	173	Idem.	Idem.	Krandan.	Aquasie Boachie.	231	—	2 Aug. 1877
53	—	Idem.	Idem.	Bonowati en Goeloeh-Woeloeh.	Idem.	434	2 Febr. 1873	—
54	—	Idem.	Idem.	Soemberwangi.	P. Suermondt.	500	20 Maart 1873	—

a) Ook voor deze onderneming werd in 't vorig verslag opgegeven dat 100 bouws met koffij beplant waren, waarvan reeds 3 pikols zouden zijn geoogst. Over 1877 ontbreken de opgaven.

b) Deze pachtsom heeft alleen betrekking tot dat gedeelte der onderneming (500 bouws), hetwelk vroeger in huur bezeten werd en waarvoor de erfpachtsom f 4,50 per bouw bedraagt. Voor de overige gronden (385 bouws) gaat de erfpachtsom (ad f 3,10 per bouw) eerst later in.

c) De blijkens 't vorig verslag toegezegde uitbreiding van $66^{1}/_{2}$ bouws was bij het eind van 1877 nog niet in de registers ingeschreven. Daarvoor is uitstel verleend tot 3 Augustus 1878.

Bedrag per bouw 's jaars van		Over 1877/78 verschuldigd aan		Aantal bouws bij het eind van 1877 beplant.	Productie in 1877.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd:			Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.
den huurschat.	de erfpachtsom.	huurschat.	erfpachtsom.			voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product: ambachtslieden.	gewone arbeiders.	
—	f 3,10	—	nog niet ingegaan.	100 (met koffij)	nog geen product	21	—	—	50
—	3,10	—	idem	a) †	a) †	†	†	†	†
—	2,60	—	idem	40 (met koffij)	15 pik. koffij	2	—	—	30
OEN.									
—	f 3,00	—	f 1 500,00	500 (met koffij)	2034 pik. koffij	29	—	—	140
—	4,50 3,10	—	b) 2 250,00	350 (idem)	432 idem	24	—	—	100
—	3,10	—	nog niet ingegaan	500 (idem)	63 idem	16	—	—	100
—	3,10	—	idem	†	†	—	—	—	60
—	3,10	—	idem	170 (met koffij)	†	5	—	—	100
—	4,10	—	idem	200 (idem)	†	5	—	—	200
—	10,00	—	idem	200 (idem)	† d)	—	—	—	200
—	3,10	—	idem	66 (idem)	88 pik. koffij	12	—	—	50
—	3,10	—	idem	nog niet in ontginning.	—	—	—	—	—
—	2,10	—	f 252,00	350 (met koffij)	400 pik. koffij	15	3	3	70
—	2,10	—	nog niet ingegaan						
—	2,10	—	idem	160 (idem)	8 idem	5	—	—	130
—	3,00	—	f 1 733,78	554 (idem)	960 idem g)	55	3	17	90
—	5,00	—	nog niet ingegaan.	†	†	†	†	†	†
f 6,00	—	f 1 041,60 (2/5)	—	300 (met koffij)	338 pik. koffij	—	—	—	100
20,00	—	4 000,00 (2/5)	—	500 (idem)	296 idem	—	—	—	150

d) Volgens het vorig verslag zou in 1876 eene productie van 6 pikols verkregen zijn.

e) Dit perceel is sedert vereenigd met Djamoes, en heeft ook dien naam gekregen.

f) Bij nadere opmeting is het perceel gebleken niet 500, maar 577 464/500 bouws groot te zijn. Bij besluit van 25 Januarij 1878 n°. 33 is deze laatste uitgestrektheid ook door de Indische Regering erkend.

g) Bij het verleenen van erfpacht heeft de Regering zich de bevoegdheid bedongen om, des geraden, te vorderen dat het koffijproduct uitsluitend op de onderneming zelf worde bereid.

Volgnummer der huurperceelen.	Volgnummer der erfpachtsperceelen.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	NAMEN DER perceelen.	NAMEN DER ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws). — Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is het cijfer afgerond.	Begin van den huurtijd (20 jaren).	Begin van het erfpachtsregt (75 jaren).
								KEDI
—	174	Kediri.	Soekoredjo.	* Brengolo (Kawedoesan).	Tan Kok Tong.	282	—	4 Febr. 1875
55	—	Idem.	Idem.	Kentjong.	P. H. L. Lisnet.	512	24 Julij 1865 b)	—
—	175	Idem.	Idem.	Kentjong II.	Idem.	584	—	8 Jan. 1877
—	176	Idem.	Modjorotto.	* Petoengroto I. d)	J. G. Huyser, C. L. Cramer, A. J. Anemaet, G. Birnie en mr. H. M. J. Francken.	353	—	24 Febr. 1877
—	177	Idem.	Idem.	Idem II.	Idem.	127	—	9 Nov. 1876
—	178	Idem.	Papar.	Bagendoel.	Han Kok Sing.	500	—	21 Junij 1875
—	179	Idem.	Djambean.	Kaliadjar.	A. F. C. Buckman.	310	—	27 Aug. 1875
—	180	Idem.	Idem.	Djawoeng (Bangeri).	C. F. Stephan.	499	—	12 April 1877
—	181	Idem.	Idem.	Kalilanang.	C. Th. Wardenaar.	407	—	idem
—	182	Ngrowo.	Pakoentjen.	* Sidhoredjo (Tawangredjo).	Tan Kok Tong.	168	—	16 Jan. 1875
56	—	Idem.	Idem.	Mringin.	R. Boyd.	500	29 Mei 1874 f)	—
—	183	Idem.	Idem.	* Penampian.	E. M. van der Kaa.	503	—	26 Dec. 1876
57	—	Idem.	Idem.	Sapoeangin.	Tan Kok Tong.	571	15 Sept. 1874	—
58	—	Idem.	Id. en Kalangbret.	Bringin.	Mr. B. R. W. A. baron Sloet van Hagensdorp (vroeger C. C. L. de Puyt).	497	13 Junij 1874 i)	—
59	—	Berbek.	Waroedjaijeng.	Koedjonmanis.	F. J. H. Baijer.	400	7 Dec. 1863 k)	—
—	184			* Tawangredjo.		m) 148	—	12 Dec. 1876
—	185	Blitar.	Kotta Blitar.	Idem.	Tawangredjo-cultuurmaatschapppij te Rotterdam.	121	—	13 Maart 1874
—	186			Idem.		69	—	25 Jan. 1875

a) Suikerriet wordt verkregen door opkoop van de bevolking buiten het perceel.

b) Bij besluit van 13 November 1877 n°. 19 is toegestaan de huurregten door erfpacht te vervangen, maar hier te lande is nog niet gebleken of het nieuwe regt reeds in de registers is ingeschreven.

c) Ook van buiten het perceel wordt tabak opgekocht.

d) Bij Indisch besluit van 27 Maart 1877 n°. 13 is vergunning verleend om op dit perceel twee belastingvrije passars op te rigten.

e) De erfpachter is voornemens op de onderneming eene suikerfabriek op te rigten. Hem is onder zekere voorwaarde vergund het water uit de rivier Tjiloewah als beweegkracht te bezigen (Indisch besluit van 10 Julij 1877 n°. 12).

f) Bij besluit van 3 November 1877 n°. 12 is toegestaan de huurregten door erfpacht te vervangen, maar hier te lande is nog niet gebleken of de inschrijving in de erfpachtregisters reeds heeft plaats gehad.

g) Bij de toezegging van erfpacht is als voorwaarde gesteld dat het koffiiproduct niet dan met toestemming van het bestuur buiten de grenzen van het perceel zal mogen worden bereid.

Bedrag per bouw 's jaars van den huurschat.	Bedrag per bouw 's jaars van de erfpachtsom.	Over 1877/78 verschuldigd aan huurschat.	Over 1877/78 verschuldigd aan erfpachtsom.	Aantal bouws bij het eind van 1877 beplant.	Productie in 1877.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor arbeid op het veld.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor bereiding van het product: ambachtslieden.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor bereiding van het product: gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.
R I.									
—	f 4,00	—	f 1 128,00	5 (met tabak) 12 (» padi)	1875 kil. tabak *a*) 360 pikols padi	72	—	-	100 à 150
f 4,00	—	f 2 049,00	—	150 (met tabak) 80 (» padi)	*c*) 62 500 kil. tabak 4 000 pik. padi	85	15	—	30 à 200
—	4,50	—	nog niet ingegaan.	—	—	—	—	—	—
—	4,50	—	f 1 589,17^{5}	240 (met koffij)	18 pik. koffij	72	—	—	100 à 150
—	4,50	—	nog niet ingegaan.	†	†	†	†	†	†
—	4,60	—	idem.	60 (met padi)	611 pik. padi	52	—	—	80 à 100
—	3,60	—	idem.	†	3750 kil. tabak	†	†	†	†
—	3,75	—	idem.	†	† *c*)	—	—	--	20 à 25
—	3,75	—	idem.	40 (met tabak)	† *c*)	30	—	—	—
—	6,00	—	f 1 006,80	4 (met koffij) *e*) 30 (» padi)	270 pik. padi	—	—	—	15
2,00	—	200,00 (1/5)	—	300 (met koffij)	30 pik. koffij *g*)	15	—	—	100
—	4,50	—	2 264,40	250 (idem)	nog geen product	31	—	—	60
h) 3,50	—	399,70 (1/5)	—	75 (idem)	idem	—	—	—	80
3,00	—	298,20 1/5)	—	pas in ontginning	— *g*)	—	—	—	40
5,00	—	2 000,00	—	50 (met suikerriet) *l*) 50 (met padi)	1000 pik. suiker 280 » padi	60	13	6	12
—	5,00	—	742,36						
—	3,15	—	nog niet ingegaan.	200 (met koffij) 30 (» tabak)	340 pik. koffij 50 (?) kil. tabak	63	4	—	100
—	4,10	—	idem.						

h) Tot dusver was steeds als huurschat f 2,50 per bouw opgegeven.

i) Bij besluit van 15 September 1877 n°. 2 is toegestaan de huurregten door erfpacht te vervangen, maar hier te lande is nog niet gebleken of de inschrijving in de erfpachtregisters reeds heeft plaats gehad.

k) Bij besluit van 12 Junij 1876 n°. 8 was toegestaan de huurregten door erfpacht te vervangen. Den voor de inschrijving bepaalden — inmiddels verlengden — termijn heeft de huurder echter ongebruikt laten voorbijgaan, weshalve bij be sluit van 12 Augustus 1878 n°. 6 de toezegging is ingetrokken.

l) Koffijteelt verboden.

m) Bij besluit van 21 Junij 1877 n°. 32 is aangeteekend dat het perceel 148$^{236}/_{500}$ bouws groot is. Tot dusver was eene oppervlakte van 150 bouws aangenomen.

Volgnummer der huurperceelen.	Volgnummer der erfpachtsperceelen.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	NAMEN DER perceelen.	NAMEN DER ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws). — Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is het cijfer afgerond.	Begin van den huurtijd (20 jaren).	Begin van het erfpachtsregt (75 jaren).
—	187	Blitar.	Kota Blitar.	Garoem.	J. A. Cramer.	492	—	31 Jan. 1876
60	—	Idem.	Wlingi.	Papoh II.	R. W. Besier.	88	15 Sept. 1871	—
61	—	Idem.	Idem.	Papoh III.	Idem.	81	idem.	—
—	188	Idem.	Idem.	* Papoh I.	Idem.	500	—	12 Febr. 1876
—	189	Idem.	Idem.	Siwalan.	Idem.	500	—	14 Mei 1874
—	190	Idem.	Idem.	Daroengan.	Idem.	123	—	5 Sept. 1876
—	191	Idem.	Idem.	* Djoeleg.	Nederlandsch Indische Handelsbank.	530	—	13 Jan. 1877
—	192	Idem.	Idem.	* Gabroe.		531	—	idem.
—	193	Idem.	Idem.	Boro.	H. E. Eyssel en K. van Gessel.	499	—	11 Maart 1874
—	194	Idem.	Idem.	Idem.	Idem.	497	—	idem.
—	195	Idem.	Idem.	Karang Tengah.	Erven wed. van Nelle & C°.	446	—	12 Nov. 1875
—	196	Idem.	Idem.	Boro.	J. P. L. Gelpke. c)	534	—	26 Mei 1877
—	197	Idem.	Idem.	Idem.	Idem. c)	500	—	idem.
—	198	Idem.	Idem.	Kenongo.	G. Kramer en C. L. Kramer.	185	—	12 April 1877

a) De tabaksoogst op het perceel Papoh zelf is mislukt. Aldaar werd dus bijna uitsluitend tabak verwerkt die van de bevolking was opgekocht.

b) Voor de koffijpelmolens op deze perceelen kan onder zekere voorwaarden gebruik gemaakt worden van het water uit de kali Koepoe (Indisch besluit van 7 Julij 1877 n°. 39). Bij het verleenen van erfpacht voor het perceel Gabroe heeft de Regering zich de bevoegdheid bedongen om, des geraden, te verbieden dat het koffijproduct buiten de grenzen van het perceel worde bereid.

Bedrag per bouw 's jaars van		Over 1877/78 verschuldigd aan		Aantal bouws bij het eind van 1877 beplant.	Productie in 1877.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd:			Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.
den huurschat.	de erfpachtsom.	huurschat.	erfpachtsom.			voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product: ambachtslieden.	voor bereiding van het product: gewone arbeiders.	
—	f 4,10	—	nog niet ingegaan	nog niet in ontginning	—	—	—	—	—
f 5,00	—	352,04 (4/5)	—						
5,00	—	323,04 (4/5)	—						
—	3,10	—	f 1 550,00	222 (met koffij) 150 (met tabak) 105 (met padi)	40 pikols koffij a) 113 kilo's tabak en 2300 pikols padi	93	5	—	20 à 400
—	3,00	—	nog niet ingegaan						
—	3,10	—	idem						
—	3,50	—	f 1 855,00	590 (met koffij)	b) 3382 pik. koffij	102	8	—	150
—	8,00	—	4 248,00						
—	2,10	—	nog niet ingegaan	pas in ontginning	—	†	†	†	†
—	2,10	—	idem						
—	4,10	—	idem	idem	—	17	2	—	40 à 60
—	2,10	—	idem	nog niet in ontginning	—	—	—	—	—
—	2,10	—	idem	idem	—	—	—	—	—
—	4,10	—	idem	pas in ontginning	—	—	—	—	50 à 80

c) De twee perceelen, bekend onder den naam van Boro, zijn in 1878 overgegaan op B. A. de Quay voor 3/4 en op M. E J P. Voorhoeve geb. de Quay voor 1/4.

[5. 50.]

BIJLAGE XX.

(Zie blz. 196 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende de aan Europeanen en met dezen gelijkgestelden VERHUURDE LANDEN in de residentie SOERAKARTA over 1877. *a*)

Volgnummer.	Algemeene benaming van het perceel.	Namen der huurders.	Pachtsom 's jaars. (Onderdeelen van den guld. zijn niet overgenomen.)	Uitgestrektheid van het perceel in bouws van 500 vierk. Rijnlandsche roeden. (Waar onderdeelen van bouws voorkwamen, is het cijfer afgerond.)	Fabrieken of inrigtingen van landbouw op de onderneming aanwezig.	Uitgestrektheid der aanplantingen (in bouws).	Productie over het jaar 1877. Suiker. (Pik.)	Indigo. (Kil.)	Tabak. (Kil.)	Koffij. (Pik.)
	Hoofdplaats Soerakarta.									
1	Grogol.	P. W. G. Gout.	f 156	41	*b*)	—	—	—	—	—
	Afdeeling Klatten.									
	Regentschap Klatten.									
	Birit. *c*)	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2	Bogor.	E. W. Bergh.	f 380	81	droogschuur voor rameh.	*d*) 20	—	—	—	—
3	Brengosan.	Wed. J. F. L. van Stralendorff, geb. Doppert.	96	178	*e*)	*f*) †	†	†	†	†
4	Demangan.	H. Heijmering.	12 512	*g*) 857	2 indigofabrieken, 1 kook- en pakhuis, 1 afpakloods en 11 droogschuren voor tabak.	200	—	2500	50000	—
	Djetis. *h*)	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5	Djiwo.	D. F. v. d. Heijde. *i*)	1 807	V *k*) 382	indigofabriek, tabakschuren.	†	—	1500	15500	—
6	Djongrangan. *l*)	G. L. Dorrepaal.	4 213	502	indigofabriek.	†	—	†	—	—

a) De ondernemingen, welke tot dusver hetzij in haar geheel, hetzij voor een gedeelte, een wettig bestaan misten, doordien de overeenkomsten betreffende de inhuurneming van gronden indertijd niet aan het bestuur ter bekrachtiging waren aangeboden, zijn thans, ingevolge de ordonnancie van 29 April 1876 (*Indisch Staatsblad* n°. 125), nagenoeg alle gewettigd. Slechts 7 aanvragen om bekrachtiging ingevolge die ordonnancie zijn nog in behandeling: 1 voor eene nieuwe onderneming (Tjetok in het regentschap Klatten, nog niet in dit overzigt opgenomen), en 6 voor uitbreiding van reeds bestaande ondernemingen (n°s. 39, 47, 69, 70, 76 en 86 van dit overzigt). Wanneer op deze aanvragen gunstig wordt beschikt, zullen in 't geheel gewettigd zijn de overeenkomsten betreffende de vestiging van 7 nieuwe ondernemingen en betreffende de uitbreiding van 32 reeds bestaande. (Op blz. 196 van het verslag hiervóór zijn de getallen 7 en 32, ten gevolge van verkregen onjuiste opgaven, ten onregte vermeld als betrekking te hebben tot de reeds nu gewettigde ondernemingen.) Tot dusver is de hierbedoelde wettiging nog alleen verkregen voor 6 nieuwe ondernemingen (n°s. 38, 51, 65, 74, 81 en 99 van dit overzigt) en voor 26 bijhuringen (niet nader aangeduid).

b) Dit land levert alleen gras op.

c) Deze onderneming is vereenigd met Wedi en is genaamd Wedi-Birit. Omtrent pachtsom, productie enz. zie n°. 29.

d) De oogst mislukte geheel.

e) Deze onderneming heeft geen fabrieken of inrigtingen van landbouw.

f) De met een † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.

g) 235 bouws bijgehuurd. In het vorig verslag waren 28 bouws te weinig vermeld.

h) Vereenigd met Gondang Winangoen, zie n°. 12.

i) Deze onderneming behoorde vroeger aan J. C. van Stralendorff.

k) V beteekent verbeterde opgave.

l) De onderneming Sewan is met Djongrangan vereenigd, beide toebehoorende aan G. L. Dorrepaal.

Volg-nummer.	Algemeene benaming van het perceel.	Namen der huurders.	Pachtsom 's jaars. (Onderdeelen van den guld. zijn niet overgenomen.)	Uitgestrektheid van het perceel in bouws van 500 vierk. Rijnlandsche roeden. (Waar onderdeelen van bouws voorkwamen, is het cijfer afgerond.)	Fabrieken of inrigtingen van landbouw op de onderneming aanwezig.	Uitgestrektheid der aanplantingen (in bouws).	Productie over het jaar 1877. Suiker. (Pik.)	Indigo. (Kil.)	Tabak. (Kil.)	Koffij. (Pik.)
7	Gajamprit.	G. L. Dorrepaal en jhr. R. M. C. van Alphen.	f 8 710	a) 1 123	4 indigofabrieken, 1 kook- en pakhuis.	330	—	18500	—	—
8	Gemampir.	J. Doornik.	13 562	b) 3 970	8 indigofabrieken, 1 kook- en pakhuis en 7 koffijpakhuizen.	1 133	—	6700	—	5630
9	Goemoel Djogonalan.	Erven J. D. A. Israël.	7 091	c) 889	indigofabriek en tabakloodsen.	400	—	10000	12000	—
10	Goenoengan. d)	J. J. Flikkenschild.	218	58	inrigting voor koffijbereiding.	3	—	—	—	1
11	Gondang. e)	G. L. Dorrepaal.	f) 6 983	826	indigofabriek.	†	—	†	—	—
12	Gondang Winangoen en Djetis. g)	G. L. Dorrepaal en jhr. R. M. C. van Alphen.	17 466	1 223	suikerfabriek en 3 indigofabrieken	963	26000	9000	—	—
13	Groedo en Djomboran.	S. Senstius.	5 698	h) 662	1 afpakloods en 6 droogloodsen voor tabak.	80	—	—	34640	—
14	Keboetoeh.	B. A. van der Heijde.	450	327	koffijinrigting.	35	—	—	—	15
15	Kebon Aroem. i)	G. L. Dorrepaal en jhr. R. M. C. van Alphen.	3 808	i) 488	indigofabriek, koffijinrigting.	220	—	8000	40000	—
16	Kemoedo.	H. L. Dom en F. W. Wieseman.	5 991	k) 1 141	indigofabriek.	240	—	4900	—	—
17	Kepitoe en Djetis.	T. van der Heijde.	5 769	2 142	indigofabriek, tabakschuren en koffijinrigting.	318	—	1000	2000	300
18	Ketandan. l)	S. M. S. Thomassen à Thuessink van der Hoop en de Internationale Crediet- en Handelsvereeniging »Rotterdam".	7 567	598	indigofabriek en tabakschuren.	315	—	7480	74171	—
19	Logedé.	Ch. Doornik.	2 540	581	koffijinrigting.	170	—	—	—	1120
	Menden. m)	—	—	—	—	—	—	—	—	—
20	Ngoepit en Poelowatoe	Dorrepaal & C°.	12 861	n) 1 497	indigofabriek, tabakschuren en koffijinrigting.	580	—	600	70000	850
21	Sekarsoeli. o)	Erven jhr. H. Quarles van Ufford.	1 767	168	indigofabriek en tabakschuren.	†	—	†	†	—

a) 294 bouws bijgehuurd.
b) 66 „ „
c) 29 „ „
d) Deze onderneming is in 1877 tot stand gekomen (lees: werd tot dusver verzuimd op te geven).
e) Gondang zal, zoodra de overeenkomsten van overdragt zijn bekrachtigd, deel uitmaken van Gondang Winangoen en Djetis (n°. 12).
f) In 't vorig verslag werd opgegeven f 16983. Welk cijfer als het juiste is aan te merken, is hier niet na te gaan.
g) De onderneming Gondang Winangoen is vereenigd met Djetis. Eerstgenoemde onderneming behoorde vroeger aan G. L. Dorrepaal, erven Caspersz en erven Lichte. In 1877 zijn 1115 bouws bijgehuurd; 277 bouws, tot deze onderneming behoorende, zijn gevoegd bij Wedi-Birit; zie n°. 29.
h) 34 bouws bijgehuurd.
i) Bij deze onderneming is gevoegd het land Menden, groot 115 bouws, en een gedeelte van Ngoepit, groot 71 bouws. Het aan J. G. Muhlenfeld toebehoorend ⅓ aandeel in de onderneming Kebon Aroem is op de tegenwoordige bezitters overgedragen. Menden behoorde aan G. L. Dorrepaal en is nu voor de helft overgedragen ten name van Jhr. R. M. C. van Alphen. De uitgestrektheid van Kebon Aroem, groot 302 bouws, is in 't vorig verslag foutief opgegeven als 326 bouws.
k) 18 bouws bijgehuurd.
l) Deze onderneming maakte vroeger een deel uit van Ketandan Sekarsoeli, huurders de erven Jhr. H. Quarles van Ufford.
m) Is gevoegd bij Kebon Aroem, zie n°. 15.
n) 71 bouws van deze onderneming zijn gevoegd bij Kebon Aroem, zie n°. 15.
o) Deze onderneming maakte vroeger een deel uit van Ketandan Sekarsoeli.

Volgnummer.	Algemeene benaming van het perceel.	Namen der huurders.	Pachtsom 's jaars. (Onderdeelen van den guld. zijn niet overgenomen.)	Uitgestrektheid van het perceel in bouws van 500 vierk. Rijnlandsche roeden. (Waar onderdeelen van bouws voorkwamen, is het cijfer afgerond.)	Fabrieken of inrigtingen van landbouw op de onderneming aanwezig.	Uitgestrektheid der aanplantingen (in bouws).	Productie over het jaar 1877. Suiker. (Pik.)	Indigo. (Kil.)	Tabak. (Kil.)	Koffij. (Pik.)
22	Pandan.	G. L. Dorrepaal. *a*)	f 5 586	*a*) 493	3 indigofabrieken, tabakschuren.	280	—	11500	40000	—
23	Papringan en Sepoeloeh Mipitan.	G. L. Dorrepaal en jhr. R. M. C. van Alphen. *b*)	5 831	*b*) 588	2 indigofabrieken, tabakschuren en inrigting voor koffijbereiding.	200	—	3000	20000	50
24	Pramboenan.	A. B. C. Dezentje.	*c*) 18 106	*c*) 3 636	3 suiker- en indigofabrieken en koffijpelmolens.	635	16200	1000	—	205
25	Redjosari. *d*)	P. M. en H. L. Dom.	425	791	tabak-etablissement.	90	—	—	10000	—
26	Remeng.	J. J. Flikkenschild.	503	217	inrigting voor koffijbereiding	75	—	—	—	76
	Sekarsoeli (zie n°. 21).									
	Sewan. *e*)	—	—	—	—	—	—	—	—	—
27	Tjandisèwoe.	Erven A. E. Kläring.	8 383	1 116	indigo- en suikerfabriek.	327	19620	†	—	—
28	Tjroetjoek.	J. van Blarcum.	10 567	*f*) 1 136	tabakschuren en indigofabrieken.	300	—	5000	75000	—
29	Wedi-Birit.	G. L. Dorrepaal, jhr. R. M. C. van Alphen en C. baron 't Serclaes de Kessel.	12 898	*g*) 778	idem.	350	—	1150	12500	—
30	Widoro Ardjo of Gatak	Erven D. van Duijvenbode Varkevisser.	1 863	V 78	indigofabriek, tabakschuren.	45	—	750	1500	—
				Regentschap Kartasoera.						
31	Bedji.	W. Menich.	f 282	66	tabakloodsen.	17	—	—	8500	—
32	Bendo.	D. L. Muller.	264	46	idem.	20	—	—	8000	—
33	Bendoengan (Kingkang).	A. F. E. Beem.	625	112	idem.	25	—	—	7500	—
34	Delanggoe.	A. H. Meissner.	13 757	1 435	suikerfabriek.	300	13200	—	—	—
35	Djaten. *h*)	H. en R. W. Heijmering.	4 616	269	indigofabriek en tabakschuren.	*i*)	—	*i*)	*i*)	—
36	Djetis Koenden.	J. Z. Hammermichel.	75	17	suikerrietmolen.	15	300	—	—	—
37	Djoewiring (Kalipoesoer).	H. G. van Affelen van Saemsfoort.	4 765	604	} indigofabrieken en tabakschuren.	200	—	†	70000	—
38	Djoewiring (Nieuw-). *k*)	Idem.	5 906	336						
39	Gawok.	J. A. Monod de Froideville en H. A. Steijn Parvé.	1 268	194	tabakschuren.	74	—	—	41000	—

a) Behoorde vroeger aan G. L. Dorrepaal en erven Caspersz en Lichte; 370 bouws bijgehuurd.

b) Het aan P. J. Bosch toebehoorend gedeelte is overgedragen op de tegenwoordige huurders; 197 bouws bijgehuurd.

c) De uitgestrektheid en pachtsom waren in het vorig verslag onjuist opgegeven. De onderneming was aanvankelijk groot 1377 bouws, maar door de bijhuring van nog 2259 bouws steeg de uitgestrektheid tot 3636 bouws.

d) Als bij n°. 10. Van de 791 bouws behooren 723 tot het Djokjosche grondgebied (zie bijlage YY n°. 41).

e) Vereenigd met Djongrangan, zie n°. 6.

f) 191 bouws bijgehuurd.

g) Zie noot *c* op blz. 1 van dezen staat. Wedi behoorde vroeger aan G. L. Dorrepaal en erven Caspersz en Lichte, Birit aan E. Jacobson. Overigens zijn aan de onderneming nog 277 bouws toegevoegd, vroeger behoorende tot de onderneming Gondang Winangoen; zie n°. 12.

h) Djaten maakte vroeger een deel uit van Lemoeroe; 90 bouws bijgehuurd.

i) Omtrent productie en beplante uitgestrektheid zie n°. 46.

k) Deze onderneming is in 1877 tot stand gekomen (lees: bekrachtigd ingevolge Indisch Staatsblad 1876 n°. 125).

Volg-nummer.	Algemeene benaming van het perceel.	Namen der huurders.	Pachtsom 's jaars. (Onderdeelen van den guld. zijn niet overgenomen.)	Uitgestrektheid van het perceel in bouws van 500 vierk. Rijnlandsche roeden. (Waar onderdeelen van bouws voorkwamen, is het cijfer afgerond.)	Fabrieken of inrigtingen van landbouw op de onderneming aanwezig.	Uitgestrektheid der aanplantingen (in bouws).	Productie over het jaar 1877. Suiker. (Pik.)	Indigo. (Kil.)	Tabak. (Kil.)	Koffij. (Pik.)
40	Kaliwingko.	Erven J. J. van der Heijde.	f 601	200	a)	†	—	—	—	—
41	Kartasoera.	van den Broek en Veeckens.	15 275	b) 1 569	suikerfabriek.	300	20000	—	—	—
42	Kedawoeng.	Mr. C. H. Manuel.	V 3 135	V 181	tabakloodsen.	50	—	—	17500	—
43	Klodran.	G. W. Winter.	6 037	c) 558	idem.	25	—	—	10000	—
44	Koedoessan.	F. L. Muller.	100	12	a)	†	—	—	—	—
45	Kretjek.	Erven J. Kreefft.	660	520	inrigting voor koffijbereiding.	34	—	—	—	16
46	Lemoeroe.	J. Busselaar en H. Heijmering.	532	d) 45	indigofabriek en tabakschuren.	110	—	d) 2500	d) 30000	—
47	Manang.	Erven G. L. P. H. de Kock van Leeuwen.	1 954	221	tabakloodsen.	120	—	—	47100	—
48	Modinan.	Erven G. F. Lucardie.	130	77	a)	†	—	—	—	—
49	Mondjoeng. e)	Dorrepaal & C°.	8 685	510	tabakloods.	120	—	—	51000	—
50	Ngranjoe.	J. L. Bouché.	1 541	336	indigofabriek.	60	—	2500	—	—
51	Pangkalan.	D. C. Driessen.	7 467	717	idem.	189	—	9000	—	—
52	Pelemwoeloeng.	J. W. Marcks.	163	77	a)	†	—	—	—	—
53	Soekoredjo.	Erven wed. van den Engh.	278	23	a)	†	—	—	—	—
54	Temoeloes.	J. van Blarcum.	7 309	f) 826	tabakschuren en indigofabriek.	200	—	450	40000	—
55	Tjepper.	F. en T. W. Overbeek en dr. C. E. Löbell.	12 919	1 757	suikerfabriek en tabakschuren.	340	18080	—	15000	—
56	Tlojo.	J. J. Blekman.	1 391	g) 201	a)	†	—	—	—	—
57	Wonosari.	H. en H. J. van Prehn. h)	6 299	i) 840	suikerfabriek.	275	10000	—	—	—
	Regentschap Soekoardjo.									
58	Ketegoean Djetis.	C. F. B. en C. A. B. Hoff.	f 900	472	koffijpelmolen.	84	—	—	—	72
59	Kradjan.	C. van Stralendorff.	534	550	idem.	150	—	—	—	60
60	Kradjegan.	B. W. M. Goewie.	931	k) 493	idem.	60	—	—	—	l)
61	Manggis.	S. der Kinderen.	1 121	m) 1 215	inrigting voor koffijbereiding.	200	—	—	—	200
62	Masaran Kidoel.	Erven H. H. J. Deelken.	1 747	633	tabakschuren.	60	—	—	l)	—

a) Geen fabrieken. Alleen producten voor de inlandsche markt worden geteeld.

b) 92 bouws bijgehuurd.

c) 433 „ „

d) Een gedeelte van deze onderneming, groot 179 bouws, is overgedragen ten name van H. en R. W. HEIJMERING, en heeft den naam van Djaten verkregen. Zie n°. 35. De productie van beide ondernemingen is hier vereenigd opgegeven.

e) Als bij n°. 10.

f) 326 bouws bijgehuurd.

g) 49 „ „

h) Deze onderneming behoorde vroeger alleen aan H. VAN PREHN.

i) 180 bouws bijgehuurd.

k) 393 „ „

l) Nog geen product verkregen.

m) 362 bouws bijgehuurd.

Volg-nummer.	Algemeene benaming van het perceel.	Namen der huurders.	Pachtsom 's jaars. (Onderdeelen van den guld. zijn niet overgenomen.)	Uitgestrektheid van het perceel in bouws van 500 vierk. Rijnlandsche roeden. (Waar onderdeelen van bouws voorkwamen, is het cijfer afgerond.)	Fabrieken of inrigtingen van landbouw op de onderneming aanwezig.	Uitgestrektheid der aanplantingen (in bouws).	Productie over het jaar 1877. Suiker. (Pik.)	Indigo. (Kil.)	Tabak. (Kil.)	Koffij. (Pik.)
63	Madjosto. *a)*	B. Gentil.	f 620	615	inrigting voor koffijbereiding.	35	—	—	—	*b)*
64	Mendjing.	S. J. Groeneveld.	1 303	363	tabak- en koffijloodsen.	40	—	—	2000	6
65	Modjolarangan Tegalsari.	H. W. C. B. Brandligt.	1 723	498	inrigting voor koffijbereiding.	62	—	—	—	*b)*
66	Paniron.	J. P. Been.	876	*c)* 1 056	koffijpelmolens.	144	—	—	—	120
67	Prigi.	D. G. Schultz.	387	669	idem.	70	—	—	—	40
68	Trenjeng.	J. R. N. Schmith.	600	149	inrigting voor koffijbereiding.	31	—	—	—	40
69	Weroedalem.	C. H. Reygers.	725	1 439	idem.	90	—	—	—	191
70	Weroe-Ngentok.	Mej. F. A. E. Keller.	131	69	idem.	16	—	—	—	*b)*

Afdeeling Boijolali.

Regentschap Boijolali.

Volg-nummer.	Algemeene benaming van het perceel.	Namen der huurders.	Pachtsom 's jaars.	Uitgestrektheid van het perceel.	Fabrieken of inrigtingen.	Uitgestrektheid der aanplantingen.	Suiker.	Indigo.	Tabak.	Koffij.
	Bangak en Pengging (zie n°. 73).									
71	Baros Tampir.	G. L. d'Abo, G. L. Dorrepaal en J. C. C. Henckel.	f 14 165	*d)* 6 496	inrigting voor koffijbereiding.	1 666	—	—	—	4340
72	Bradjan.	Mr. C. H. Manuel.	V 10 205	*e)* 2 062	koffijpakhuizen.	1 200	—	—	—	2500
73	Bangak en Pengging. *f)*	R. J. W. P. P. A. Rauws, G. F. Enger en A. J. van Delden.	29 007	*f)* 3 338	suiker- en indigo-fabriek.	suikerriet 400 indigo 300	22000	8000	—	—
74	Dampak.	J. A. Schultz.	200	253	*g)*	14	†	†	†	†
75	Djati (Baros).	Wed. J. A. van Zanten. *h)*	6 089	*i)* 494	koffij-etablissement.	500	—	—	—	1613
76	Djongkaré (Karang Anom).	A. B. C. Dezentje.	V 11 268	V 2 896	suikerfabriek.	350	25600	—	—	—
77	Drono.	P. J. en G. L. Bosch. *k)*	2 841	369	tabakschuren.	80	—	—	32500	—
78	Gawar.	G. L. Dorrepaal en J. A. Dezentje.	1 181	715	koffij-etablissement.	105	—	—	—	221
79	Gedaren.	A. B. Kraag.	8 793	999	suiker- en indigo-fabriek en koffij-etablissement.	suikerriet 200 indigo 80 koffij 80	7000	600	—	40
80	Gendoelan en Soerowono.	J. A. Coblijn.	973	626	inrigting voor koffijbereiding.	60	—	—	—	480
	Getasan Modjosongo. *l)*	G. L. Dorrepaal.	—	—	—	—	—	—	—	—
81	Glonggong.	K. Tinneveld en J. A. Schultz.	2 018	600	*m)*	80	†	†	†	†

a) Deze onderneming is in 1877 tot stand gekomen.
b) Nog geen product verkregen.
c) 120 bouws bijgehuurd.
d) 32 " "
e) Bij deze onderneming is thans gevoegd Getasan Modjosongo. In 't vorig verslag werd voor beide de uitgestrektheid foutief opgegeven, namelijk voor Bradjan 1045 in stede van 1800 bouws, en voor Getasan Modjosongo 385 in stede van 262 bouws.
f) Als bij n°. 10. De onderneming was oorspronkelijk groot 2653 bouws en behoorde aan mr. C. H. Manuel. Op de tegenwoordige huurders zijn echter slechts overgegaan 2218 bouws, maar zij hebben daarentegen 269 bouws nieuwe gronden bijgehuurd en bovendien is op hen overgedragen een gedeelte van Lebak, ter grootte van 851 bouws.
g) Geen fabrieken.
h) Deze onderneming behoorde vroeger aan de wed. J. A. van Zanten en de erven Nijbakker.
i) 22 bouws bijgehuurd.
k) Deze onderneming behoorde vroeger aan de erven A. Beem.
l) Deze onderneming is overgedragen ten name van mr. C. H. Manuel en gevoegd bij Bradjan (zie n°. 72).
m) Geen fabrieken of inrigtingen van landbouw.

Volgnummer.	Algemeene benaming van het perceel.	Namen der huurders.	Pachtsom 's jaars. (Onderdeelen van den guld. zijn niet overgenomen.)	Uitgestrektheid van het perceel in bouws van 500 vierk. Rijnlandsche roeden. (Waar onderdeelen van bouws voorkwamen, is het cijfer afgerond.)	Fabrieken of inrigtingen van landbouw op de onderneming aanwezig.	Uitgestrektheid der aanplantingen (in bouws).	Productie over het jaar 187[illegible] Suiker. (Pik.)	Indigo. (Kil.)	Tabak. (Kil.)	Koff[illegible] (Pi[illegible])
82	Kajoemas.	W. K. E. en L. A. F. Huygen de Raat.	f 4 944	974	koffijinrigting.	150	—	—	—	12[illegible]
83	Kaligebong (Bredoek).	Mr. C. H. Manuel.	2 696	723	idem.	91	—	—	—	2[illegible]
84	Karang.	Erven H. W. J. A. Gaster.	4 360	a) 657	idem.	b) 287	—	—	—	b) 5[illegible]
85	Karang Gondang.	Erven M. J. van Braam.	796	361	idem.	142	—	—	—	4[illegible]
86	Ketintang (Pongok).	Erven D. J. Croon.	2 135	c) 610	suikerfabriek.	175	12400	—	—	[illegible]
87	Kiringan.	Wed. M. J. P. don Griot, geb. Meijer.	2 019	d) 299	koffijinrigting.	102	—	—	—	6[illegible]
	Kopen. e)	H. D. van Wely.	—	—	—	—	—	—	—	[illegible]
88	Lebak.	Rotterd.-Ind. cultuurmaatschappij.	450	f) 146	koffijinrigting.	g)	—	—	—	[illegible]
89	Mangis (Slembi).	W. K. E. en L. A. F. Huygen de Raat.	3 986	621	idem.	300	—	—	—	8[illegible]
90	Moedal en Bimo.	L. Gerards en J. C. Lebret.	9 013	h) 1 012	idem.	500	—	—	—	14[illegible]
91	Ngendo Djante. i)	Mr. C. H. Manuel.	1 240	i) 180	suikerfabriek.	k)	k)	—	—	[illegible]
92	Ngendo Kopen. l)	C. L. en F. E. Dankmeijer.	3 407	l) 288	koffijinrigting, tabaks-etablissement.	koffij 37 tabak 80	—	—	26900	[illegible]
93	Penggoeng.	Erven Mafficioli, D. L. C. van Blommesteyn en G. L. Dorrepaal.	5 695	1 941	koffijinrigting.	455	—	—	—	12[illegible]
94	Poetjang.	Wed. M. J. P. don Griot, geb. Meijer.	1 047	472	inrigting voor koffijbereiding.	183	—	—	—	[illegible]
95	Polan. m)	J. H. W. Busscher.	529	119	indigofabriek.	91	—	1000	—	[illegible]
96	Satryan en Selap. n)	Mac Neill & C°. en F. Darlang.	9 447	1 338	indigofabrieken, koffij-etablissement, tabakloodsen.	indigo 50 tabak 75 koffij 300	—	2500	25000	13[illegible]
97	Tambak.	A. H. Wener. o)	2 355	474	koffij-etablissement.	150	—	—	—	8[illegible]
98	Tjokro Ngendo en Toeloeng.	G. L. Dorrepaal en erven C. van der Linde.	18 229	p) 1 761	suikerfabriek.	q) 350	q) 20000	—	—	[illegible]

a) De vroegere onderneming Lebak (zie n°. 88) is voor een gedeelte, namelijk voor 146 bouws, overgegaan op de huurders van Karang, maar deze uitgestrektheid is nog niet onder het hier opgegeven cijfer begrepen, omdat de overdragt nog niet bekrachtigd is. Wel is de beplante uitgestrektheid en de productie van het overgedragen gedeelte van Lebak onder de opgaven betreffende Karang begrepen.

b) Zie het slot der voorgaande noot.

c) 139 bouws door A. B. C. Dezentje ingehuurde gronden zullen bij deze onderneming gevoegd worden. Ketintang (Pongok) wordt overgedragen te zijnen name; de overeenkomsten waren echter nog niet bekrachtigd.

d) Bij de reeds bezeten 139 bouws (in 't vorig verslag werd ten onregte opgegeven 472 bouws) zijn nog bijgehuurd 160 bouws.

e) Deze onderneming maakt een geheel uit met Ngendo Kopen (zie n°. 92).

f) Deze uitgestrektheid zal vereenigd worden met Karang; zie noot a hierboven. Lebak was oorspronkelijk groot 1057 bouws, doch 851 bouws zijn overgedragen op de huurders van Bangak en Pengging (zie n°. 73) en 60 op den huurder van Ngendo Djante (zie n°. 91).

g) Begrepen onder de opgaven betreffende Karang (zie n°. 84).

h) 103 bouws bijgehuurd.

i) Als bij n°. 10. Voor 1/3 gedeelte bestaat de onderneming uit grond[illegible] vroeger tot Lebak behoorende (zie n°. 88).

k) Begrepen onder de opgaven betreffende Tjokro Ngendo en Toel[illegible] (zie n°. 98).

l) Deze onderneming is gevormd uit 88 bouws, behoord hebbend[illegible] Bangak en Pengging, uit 173 bouws nieuwe gronden, en uit 27 bou[illegible] vroeger de onderneming Kopen uitmakende.

m) Als bij n°. 10. De onderneming maakte vroeger een deel uit [illegible] Bangak en Pengging (zie n°. 73).

n) Deze ondernemingen zijn vereenigd. Selap (voor welker uitgestrekt[illegible] in 't vorig verslag p. m. 2 bouws te veel werden opgegeven) beho[illegible] vroeger, behalve aan de twee tegenwoordige huurders, ook nog aan J[illegible] Flikkenschild.

o) Deze onderneming behoorde vroeger aan F. F. Deux en J. Dezentje.

p) Waaronder begrepen 12 bouws behoord hebbende tot de onderne[illegible] Bangak en Pengging (zie n°. 73).

q) Hieronder de opgaven betreffende de onderneming Ngendo Dj[illegible] (zie n°. 91).

Volgnummer.	Algemeene benaming van het perceel.	Namen der huurders.	Pachtsom 's jaars. (Onderdeelen van den guld. zijn niet overgenomen.)	Uitgestrektheid van het perceel in bouws van 500 vierk. Rijnlandsche roeden. (Waar onderdeelen van bouws voorkwamen, is het cijfer afgerond.)	Fabrieken of inrigtingen van landbouw op de onderneming aanwezig.	Uitgestrektheid der aanplantingen (in bouws).	Productie over het jaar 1877. Suiker. (Pik.)	Indigo. (Kil.)	Tabak. (Kil.)	Koffij. (Pik.)
99	Trantang Wonosedo.	P. E. van Gent.	f 1 300	1 576	koffij-etablissement.	150	—	—	—	a)
100	Watoe Penganten.	G. L. Dorrepaal, mr. C. H. Manuel en J. A. Dezentje.	1 983	540	koffijpelmolen.	171	—	—	—	895
		Regentschap Ampel.								
101	Ampel.	A. B. C. Dezentje, A. F. Dezentje, J. A. Dezentje, E. Raket en wed. Kruseman.	f 11 453	7 570	koffij-etablissement.	480	—	—	—	2361
102	Asinan.	O.-I. Maatschappij van administratie en lijfrente (in liquidatie).	5 000	888	idem.	350	—	—	—	1552
103	Boeloe.	E. A. Haase.	1 668	300	inrigting voor koffijbereiding.	140	—	—	—	291
104	Brodjol Gondang Manis.	W. R. Caspersz en W. K. E. Huygen de Raat.	600	1 252	idem.	100	—	—	—	112
105	Gagatan.	A. C. van den Bergh en W. K. E. Huygen de Raat.	8 196	784	idem en indigofabrieken.	595	—	†	1300	2322
106	Gesangan.	Schnitzler & C°.	1 500	207	koffij-etablissement.	150	—	—	—	1291
107	Getas.	O.-I. Maatschappij van administratie en lijfrente (in liquidatie), P. F. La Court en H. P. J. Versluys.	30 336	10 755	idem.	± 800	—	—	—	3431
108	Gondang Wedelan.	H. H. Haase.	1 200	204	idem.	150	—	—	—	1164
109	Kedoengdowo (Wonolelo).	W. K. E. Huygen de Raat.	927	1 927	idem.	100	—	—	—	98
110	Mangoen-Ardjo (Lawang).	J. Busselaar en C. E. A. White.	2 117	1 983	idem en tabakschuren.	tabak 40 koffij 100	—	—	9500	120
111	Mlambong.	D. L. C. van Blommesteyn.	2 700	3 927	koffij-etablissement.	294	—	—	—	574
112	Plaoer.	G. L. Dorrepaal.	1 687	456	idem.	164	—	—	—	910
113	Ploembon.	G. L. Dorrepaal, G. L. d'Abo en J. C. C. Henckel.	6 562	658	idem.	†	—	—	—	1531
114	Pringapoes.	Internationale Crediet- en Handelsvereeniging » Rotterdam ".	1 671	106	koffijpelmolen.	150	—	—	—	750
115	Repaking.	L. C. R. Boers. b)	1 833	2 980	koffij-etablissement.	60	—	—	—	260
116	Simo.	Erven G. N. Op ten Noort.	6 561	7 534	idem.	400	—	—	—	1500

a) In 1877 geen product verkregen.

b) De onderneming behoorde vroeger aan de Nederlandsch Indische Handelsbank.

Volgnummer.	Algemeene benaming van het perceel.	Namen der huurders.	Pachtsom 's jaars. (Onderdeelen van den guld. zijn niet overgenomen.)	Uitgestrektheid van het perceel in bouws van 500 vierk. Rijnlandsche roeden. (Waar onderdeelen van bouws voorkwamen, is het cijfer afgerond.)	Fabrieken of inrigtingen van landbouw op de onderneming aanwezig.	Uitgestrektheid der aanplantingen (in bouws).	Productie over het jaar 1877.			
							Suiker. (Pik.)	Indigo. (Kil.)	Tabak. (Kil.)	Koffij. (Pik.)
117	Soekaboemi (Tjepogo)	G. L. Dorrepaal, mr. C. H. Manuel en J. A. Dezentje.	f 6 043	a) 5 420	koffij-etablissement.	320	—	—	—	101
118	Soember en Kedoengdowo.	J. H. Brandligt en J. Busselaar.	925	9 023	idem en tabakloodsen.	40	—	—	†	12
119	Sokodjengkiloeng.	T. W. Wieseman en H. L. Dom. b)	1 100	5 414	koffij-etablissement.	†	—	—	—	†
120	Stoegoer.	P. A. Clarenbach.	1 750	281	inrigting voor koffijbereiding.	138	—	—	—	48
121	Wonosari.	W. K. E. Huijgen . de Raat.	2 958	c) 6 986	idem.	450	—	—	—	40
				Afdeeling Sragen.						
				Regentschap Sragen.						
122	Batoedjamoes.	G. C. d'Abo. d)	f 11 408	2 970	koffijetablissement. e)	805	—	—	—	448
123	Gebang Winong.	W. K. E. Huijgen de Raat.	944	1 440	idem.	50	—	—	—	8
124	Gemantar.	G. L. Ertzinger.	230	445	idem.	4	—	—	—	
125	Karangdowo.	J. H. R. Portier.	367	640	tabakloods.	9	—	—	f)	—
126	Kedoeng Banteng.	A. L. van Blommesteijn en J. D. Buijs.	6 961	19 624	tabakloodsen.	200	—	—	25000	—
127	Kemiri en Larangan.	J. F. Couvée.	7 164	2 020	suikerfabriek.	205	7200	—	—	—
128	Madjenang en Majahgonggongan.	Erven Schomers en G. W. Winter.	3 254	14 744	tabakloodsen en koffijinrigting.	tabak 104 koffij 12	—	—	± 25000	
129	Masaran.	J. P. Schultz.	1 116	725	koffijetablissement.	35	—	—	—	6
130	Modjo Kaponan en Tepoero. g)	Jhr. R. M. C. van Alphen en jhr. W. D. van Nispen.	16 618	g) 8 538	suikerfabriek, tabakloodsen, koffijetablissement.	750	13000	—	35000	120
131	Moenggoer of Pereng	G. L. Dorrepaal.	14 458	h) 2 276	koffijetablissement.	650	—	—	—	361
132	Ngaroem.	J. P. Schultz.	5 069	4 460	idem.	250	—	—	—	15
133	Singgé.	Erven Schultz. i)	1 143	5 120	idem.	50	—	—	—	1
134	Tarik.	G. L. Dorrepaal, G. L. d'Abo en J. J. Croes.	15 584	V 5 920	idem en tabakloodsen.	842	—	—	6942	55
	Tepoero. k)	K. Tinneveld.	—	—	—	—	—	—	—	—
135	Wonolopo.	A. T. E. Kahle.	2 133	735	suikerfabriek.	70	1185	—	—	—

a) 108 bouws bijgehuurd.
b) De onderneming behoorde vroeger aan G. W. Winter.
c) 1221 bouws bijgehuurd.
d) De onderneming behoorde vroeger aan de erven mr. R. E. N. d'Abo.
e) Op de onderneming is een ijzeren tramway aangelegd.
f) De oogst van 1877 is door de droogte geheel mislukt.
g) Tepoero, vroeger afzonderlijk opgegeven, is thans bij Modjo Kapon[an] gevoegd; 3425 bouws bijgehuurd.
h) 475 bouws bijgehuurd.
i) In 't vorig verslag is ten onregte als huurder opgegeven G. L. Schult[z]
k) Tepoero is overgedragen op de huurders van Modjo Kaponan en m[et] deze onderneming vereenigd (zie nº. 130).

Volg-nummer.	Algemeene benaming van het perceel.	Namen der huurders.	Pachtsom 's jaars (Onderdeelen van den guld. zijn niet overgenomen.)	Uitgestrektheid van het perceel in bouws van 500 vierk. Rijnlandsche roeden. (Waar onderdeelen van bouws voorkwamen, is het cijfer afgerond.)	Fabrieken of inrigtingen van landbouw op de onderneming aanwezig.	Uitgestrektheid der aanplantingen (in bouws).	Productie over het jaar 1877. Suiker. (Pik.)	Indigo. (Kil.)	Tabak. (Kil.)	Koffij. (Pik.)
	Afdeeling Wonogiri.									
	District Karang-Doeren.									
136	Ambak Kabeloenan.	Erven J. Coenraad.	f 284	203	suikerfabriek.	†	*a)* †	—	—	—
137	Bangsri.	C. F. B. Hoff.	1 535	549	koffij-etablissement.	149	—	—	—	472
138	Djetis.	C. L. Beijart.	2 454	1 385	suiker- en indigo-fabrieken.	60	†	†	—	—
139	Dongeng. *b)*	H. van Rheeden. *b)*	110	60	suikerfabriek.	*c)*	*c)*	—	—	—
140	Kakoen.	J. G. Kiliaan.	1 365	1 048	koffij-etablissement.	*d)*	—	—	—	*d)*
141	Kedoeng Wedoes.	Erven J. G. Smith.	879	242	indigo- en suikerfabriek. *e)*	75	*e)*	†	—	290
142	Kemoesoek.	J. G. Kiliaan.	6 275	1 822	koffij-etablissement.	*f)* 576	—	—	—	*f)* 1807
143	Moetian. *g)*	R. E. d'Abo.	1 708	*h)* 196	idem.	117	—	—	—	225
144	Pantjoeran en Tjanden.	Erven J. J. Fion en erven F. Landegent.	V 634	242	indigo- en suikerfabriek.	suikerriet 30 indigo 9	480	320	—	—
145	Soeroeh en Temanggoeng.	L. Carli.	1 364	535	idem.	539	†	2030	—	—
146	Tegal Kenogo.	C. D. Kiliaan.	793	*i)* 351	koffij-etablissement.	145	—	—	—	359
147	Toendoengan.	J. F. van Leeuwen.	102	273	idem.	5	—	—	—	2
148	Trajon.	J. F. Couvée.	3 160	268	suikerfabriek, koffij-etablissement.	suikerriet 50 koffij 2	831	—	—	87
149	Trijagan. *b)*	Erven F. L. Berretty.)	2 612	650	suikerfabriek.	*k)* 150	*k)* 2600	—	—	—
	Onderregentschap Karang-Anjer.									
150	Begadjah.	J. P. Schultz.	f 2 500	1 410	koffij-etablissement.	131	—	—	—	388
151	Blorong.	G. H. van Rossum.	2 634	1 999	idem.	227	—	—	—	496
152	Bonggol en Ploso.	J. H. Brandligt.	133	120	idem.	†	—	—	—	†
153	Djeroekwangi.	Erven G. Engelken.	5 700	1 000	idem.	215	—	—	—	1665
154	Gadoengan.	K. van Gessel, mr. J. W. de Feyfer en F. Darlang.	21 733	3 581	idem.	407	—	—	—	1286
155	Gempol en Begaden.	G. L. Dorrepaal en erven F. Engelken.	1 500	1 255	idem.	†	—	—	—	†
156	Goemawang.	G. L. d'Abo. *l)*	6 000	600	idem.	150	—	—	—	691

a) De huurder heeft het suikerriet te velde verkocht.

b) Deze onderneming wordt overgedragen ten name van E. Graszhoff & C°. De overeenkomsten zijn echter nog niet bekrachtigd.

c) Begrepen onder de opgaven betreffende Trijagan (zie n°. 149).

d) Begrepen onder de opgaven betreffende Kemoesoek (zie n°. 142).

e) In 't vorig verslag werd alleen gewag gemaakt van een koffij-etablissement; eene suikerfabriek op Kedoeng Wedoes schijnt in 1877 nog niet in werking te zijn geweest.

f) Hieronder de opgaven betreffende Kakoen (zie n°. 140).

g) De onderneming maakte (voor 69 bouws) vroeger deel uit van Tegal Kenogo (zie n°. 146).

h) 127 bouws bijgehuurd.

i) 69 bouws zijn overgedragen ten name van R. E. d'Abo en maken een deel uit van de onderneming Moetian (zie n°. 143).

k) Hieronder de opgaven betreffende Dongeng (zie n°. 139).

l) Deze onderneming behoorde vroeger aan de erven mr. R. E. N. d'Abo

Volg-nummer.	Algemeene benaming van het perceel.	Namen der huurders.	Pachtsom 's jaars. (Onderdeelen van den guld. zijn niet overgenomen.)	Uitgestrektheid van het perceel in bouws van 500 vierk. Rijnlandsche roeden. (Waar onderdeelen van bouws voorkwamen, is het cijfer afgerond.)	Fabrieken of inrigtingen van landbouw op de onderneming aanwezig.	Uitgestrektheid der aanplantingen (in bouws).	Productie over het jaar 1877. Suiker. (Pik.)	Indigo. (Kil.)	Tabak. (Kil.)	Koffij. (Pik.)
157	Kaliboto.	Erven D. L. Doppert.	f 1 000	1 342	koffij-etablissement.	160	—	—	—	304
158	Karang-Alé.	Erven C. Andreas.	1 810	1 752	idem.	60	—	—	—	100
159	Koemoening.	Erven Harloff.	12 600	3 564	idem.	300	—	—	—	± 2520
160	Koentjen en Koewanjangan.	S. Senstius.	9 344	V 2 181	idem.	55	—	—	—	2000
161	Kredjo.	Naamlooze vennootschap »Kredjo".	25 450	8 547	idem.	1 070	—	—	—	12090
162	Pakem.	P. W. G. Gout en erven dr. Schmitt.	V 8 893	V 1 190	idem.	300	—	—	—	1060
163	Popongan.	S. Joseph.	1 213	822	idem.	262	—	—	—	504
164	Tawang.	M. don Griot en J. Busselaar.	1 967	533	idem.	230	—	—	—	309
165	Tengalik (Tengklik).	J. A. Gout, geb. Schultz c. s.	210	325	idem.	162	—	—	—	958
166	Tiris.	P. W. G. Gout, erven dr. Schmitt en L. Piernbaum.	2 135	3 611	idem.	470	—	—	—	2254

Regentschap Soekoardjo.

(*Enclaves in het gebied van pangeran* MANGKOE NEGORO.)

167	Bretjak-Wilatoeng.	H. E. Eyssel.	f 15 000	2 746	koffij-etablissement.	600	—	—	—	7722
168	Mento-Toelakan.	P. W. G. Gout.	46	1 000	inrigting voor koffijbereiding.	30	—	—	—	63

[5. 51.]

BIJLAGE **YY.**

(Zie blz. 196 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende de aan Europeanen en met dezen gelijkgestelden VERHUURDE LANDEN in de residentie DJOKJOKARTA over 1877.

Volg-nummer.	ALGEMEENE BENAMING VAN HET PERCEEL.	NAMEN DER HUURDERS.	Uitgestrektheid van het perceel (in bouws van 500 □ Rijnl. roeden). *a)*	PACHTSOM 'S JAARS.		Fabrieken of inrigtingen van landbouw op de onderneming aanwezig.	Uitgestrektheid der aanplantingen (in bouws).	PRODUCTIE over het jaar 1877.			
				in geld.	in producten.			Suiker. (Pik^s.)	Indigo. (Kil^s.)	Tabak. (Kil^s.)	Koffij. (Pik^s.)
					Regentschap Sleeman.						
1	Boeloes. * *b)*	C. W. Baumgarten.	2158	f 16 855	275 pik. rijst	Indigofabriek.	*c)* †	—	†	—	—
2	Demak-Idjo.	Erven H. G. van Prehn, W. van Prehn en R. M. L. Raaff.	1509	*d)* v. 9540	v. 84 idem en 2 555 pik. gras	Idem	425	—	19493	—	—
3	Doekoe en Pisangan. ** *b)*	H. L. Soesman.	§ *e)* 1114	v. 25 303	—	Idem	500	—	25000	—	—
4	Kebon-Agoeng en Soesoekan.	Kebong-Agoeng-maatschappij. *f)*	1182	v. 12 764	—	Idem	308	—	5500	—	—
5	Kenaroean. **	Erven H. W. Baumgarten.	§ 1064	7 824	†	Idem	†	—	†	—	—
6	Klatji. **	C. F. R. Ockerse en S. Hempenius.	§ 1019	8 960	249 pik. rijst	Idem	†	—	†	—	—
7	Klelen en Karangwoeni. **	Erven J. C. Doppert.	§ 1481	8 388	36 idem	Idem	200	—	5000	—	—
	Mantjasan. * *g)*	Erven F. W. F. Semster.	—	*h)*	—	Suikerfabr.	*h)*	*h)*	—	—	—
8	Medari.	L. J. L. de Maret en E. Lammers.	822	7 195	60 pik. rijst	Indigofabriek	160	—	6200	—	—
9	Melati. **	G. F. Enger.	§ 971	11 316	—	Idem	†	—	†	—	—

a) Waar onderdeelen van bouws voorkwamen, is het cijfer afgerond.

Slechts voor 7 ondernemingen vindt men aangeteekend dat in 1877 gronden werden bijgehuurd, namelijk in 't geheel 364 bouws, waarvoor als pachtsom door de verhuurders werd bedongen f 8823 's jaars (zie n°. 13, 14, 36, 37, 49, 51 en 52 van dezen staat).

De bijhuringen, tot welke de ordonnancie van 29 April 1876 (*Indisch Staatsblad* n°. 125) betrekking had, namelijk die welke bij 34 ondernemingen in Djokjokarta tot stand waren gekomen buiten het bestuur om, zijn thans alle gewettigd, daar de huurovereenkomsten alsnog binnen den termijn, bij genoemde ordonnancie bepaald, ter goedkeuring werden aangeboden en sedert (achtereenvolgens in 1876 en Januarij 1877) door de Indische Regering bekrachtigd zijn. De uitgestrektheid, waarover de hierbedoelde bijhuringen liepen, is echter voor alsnog niet volledig in bouws op te geven; althans ten aanzien van 19 ondernemingen, in dezen staat met ** aangeduid, wordt gemeld dat de bijgehuurde gronden nog niet in kaart waren gebragt en de grootte alleen in „djonken" bekend was (de in de Vorstenlanden gebruikelijke landmaat, welke echter louter berust op schatting der uitgestrektheid in verband met de productiviteit).

b) De aldus (en ook de met **) geteekende ondernemingen zijn die, welker uitbreiding bekrachtigd is ingevolge Indisch Staatsblad 1876 n°. 125; verg. de voorgaande noot.

c) De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven, niet kunnen worden ingevuld.

d) V beteekent verbeterde opgave.

e) De met een § geteekende opgaven zijn onvolledig; verg. noot *a*.

f) Deze onderneming behoorde vroeger aan de O. I. Maatschappij van administratie en lijfrente (in liquidatie).

g) Deze onderneming is vereenigd met Pisangan (zie n°. 14).

h) Begrepen onder de opgaven betreffende Pisangan.

Volg-nummer	ALGEMEENE BENAMING VAN HET PERCEEL.	NAMEN DER HUURDERS.		Uitgestrektheid van het perceel (in bouws van 500 □ Rijnl. roeden). a)	PACHTSOM 'S JAARS. in geld.	PACHTSOM 'S JAARS. in producten.	Fabrieken of inrigtingen van landbouw op de onderneming aanwezig.		Uitgestrektheid der aanplantingen (in bouws).	PRODUCTIE over het jaar 1877. Suiker. (Pik^s.)	Indigo. (Kil^s.)	Tabak. (Kil^s.)	Koffij. (Pik^s.)
10	Mendiro. *	Erven J. Jansen.		1777	f 7 443	108 pik. rijst	Indigofabr.		252	—	8474	—	—
11	Ngemplak.	Erven W. J. Emmen.		862	3 473	172 idem.	Suikerfabr.		200	10000	—	—	—
	Padokan (zie n°. 20).												
12	Patoekan.	Erven J. Steijn Parvé.		2027	15 741	316 pik. rijst en 201 600 katti's gras.	Indigofabr.		452	—	13350	—	—
13	Pendoelan. *	J. M. Pijnacker Hordijk.	b)	380	3 383	—	Idem.		83	—	1850	—	—
14	Pisangan. c)	C. F. G. W. Forster, M. E. van Gent, F. J. Vincent en erven F. W. F. Semster.	d)	988	7 661	—	Suikerfabr.	e)	350	e) 21500	—	—	—
15	Plemboeran.	Wed. J. W. Jansen.		815	2 060	v. 491 pik. rijst	Indigofabr.		230	—	4800	—	—
16	Rewoeloe. **	Erven J. J. Raaff.	§	1740	v. 23 378	v. 462 idem.	Suikerfabr. en indigofabr.		531	31098	1800	—	—
17	Sedaijoe. *	A. F. Raaff.		1146	v. 4 152	v. 84 pk. rijst 480 fl. olie 360 klapp^s.	Suikerfabr.		200	9000	—	—	—
18	Sempoe en Pakem.	Erven Schultz.		1869	v. 5 395	108 pik. rijst	Indigofabr. en tabakloods.	f)	300	—	5850	27000	†
19	Sonosewoe. * g)	G. L. Weijnschenk.		1279	v. 5 096	†	†		140	—	7000	—	—
20	Padokan. h)	G. Weijnschenk.		6067	v. 33 334	v. 36 pk. rijst en 534 400 katti's gras.	Suikerfabr. en indigofabr.	i)	700	30000	9490	—	—
21	Tegalweroe. *	G. F. Enger.		2006	22 693	—	Indigofabr.		500	—	25000	—	—
22	Tempel.	Wed. Meijer Timmerman Thijssen.		2174	2 050	—	Idem.		300	—	6150	—	—
23	Tjebongan. **	G. F. Enger.	§	1417	10 924	156 pik. rijst	Idem.		350	—	†	—	—
24	Wringin.	J. G. W. en J. C. N. Baumgarten. k)		3293	v. 8 285	v. 1092 idem	Idem.	l)	383	—	8000	—	
	Regentschap Kalassan.												
25	Bandjar-Ardjo. **	Dorrepaal & C°.	§	4236	f 2 346	v. 1187 pik. rijst.	Tabakloods en indigofabr.	m)	430	—	2000	40000	221
26	Barongan. *	G. Weijnschenk.		1545	28 865	—	Suikerfabr.		600	40000	—	—	—
27	Bedojo.	H. B. F. Engel.		1900	2 157	482 pik. rijst	Indigofabr.		†	—	†	—	—

a) Zie noot a op blz. 1 van dezen staat.
b) Hieronder 200 bouws in 1877 bijgehuurd, waarvan de pachtsom bedraagt f 2568 's jaars.
c) Deze onderneming is vereenigd met Mantjasan.
d) Hieronder 12 bouws in 1877 bijgehuurd, waarvan de pachtsom bedraagt f 167 's jaars.
e) Hieronder de opgaven betreffende Mantjasan.
f) Hiervan waren o. a. 168 bouws met indigo en 120 met tabak beplant.
g) Deze onderneming maakte vroeger een geheel uit met Soemberan. Zij is thans in twee deelen gesplitst; het gedeelte Soemberan heef den naam van Padokan verkregen en is overgedragen ten name van G. Weijnschenk.
h) Zie de vorige noot.
i) Hiervan 500 bouws met suikerriet en 200 met indigo beplant.
k) Deze onderneming behoorde vroeger aan de erven J. C. Baumgarten.
l) Blijkens vorige verslagen werd op deze onderneming ook koffij geteeld. Thans echter is nopens die cultuur niets gemeld
m) Hiervan waren 50 bouws met indigo, 180 met tabak en 200 met koffij beplant.

Volg-nummer.	ALGEMEENE BENAMING VAN HET PERCEEL.	NAMEN DER HUURDERS.	Uitgestrektheid van het perceel (in bouws van 500 □ Rijnl. roeden). a)	PACHTSOM 'S JAARS.		Fabrieken of inrigtingen van landbouw op de onderneming aanwezig.	Uitgestrektheid der aanplantingen (in bouws).	PRODUCTIE over het jaar 1877.			
				in geld.	in producten.			Suiker. (Pik^s.)	Indigo. (Kil^s.)	Tabak. (Kil^s.)	Koffij. (Pik^s.)
28	Belan-Kidoel. **	Erven F. A. Boode.	§ 87	f 1 314	—	—	b)	—	—	—	—
29	Djati. **	E. J. Hoen.	§ 370	v. 9 962	186 pik. rijst	Indigofabr.	150	—	5600	—	—
30	Djelopo Djelapan en Gedong Pring.	Erven wed. van Gent.	289	960	—	Suiker- en indigofabr.	c) 38	240	1100	—	—
31	Gedjajan. **	Erven H. W. Baumgarten.	§ 1640	v. 7 713	—	Indigofabr.	†	—	†	—	—
32	Kadirodjo.	K. Weijnschenk. d)	1309	v. 8 236	v. 78 pik. rijst	Idem	250	—	10000	—	—
33	Kenajan. **	Dorrepaal & C°. e)	§ 750	v. 8 708	v. 216 idem	Idem en tabakloods	300	—	7500	15000	—
34	Kradjan. *	C. F. G. W. Forster en F. W. Baumgarten.	208	777	—	Indigofabr., tabakloods en koffijloods	†	—	†	3000	52
35	Magoewo.	van Eijs, Gobius en Kroemer.	2200	v. 8 367	—	Indigofabr.	570	—	18175	—	—
36	Moedja Moedjoe en Wioro. **	Erven G. L. Weijnschenk.	f) § 2500	v. 23 822	v. 108 pik. rijst.	Idem	650	—	21400	—	—
37	Ngoto. **	Erven W. J. Fredriks.	g) § 745	v. 8 961	v. 72 pik. rijst en 504 pik. gras.	Idem	210	—	6890	—	—
38	Plered en Kenalan. **	Dorrepaal & C°. en C. A. Fol.	§ 1493	v. 12 486	v. 96 pik. rijst	Suikerfabr.	448	25660	—	—	—
39	Poendong. **	G. L. Dorrepaal.	h) †	7 734	12 idem	Idem	306	16000	—	—	—
40	Randoe Goenting.	Mevr. Braconier, C. A. E. Kläring en C. M. J. Kroemer. i)	1405	10 536	—	Suiker- en indigofabr.	k) 273	8000	7791	—	—
41	Redjosari.	P. M. Dom en H. L. Dom. l)	723	255	—	Tabakloods	m) 50	—	—	10000	2
42	Salakan Lor. **	G. F. Enger en E. J. Heijligers.	§ 1326	v. 8 386	v. 60 pik. rijst	Indigofabr.	300	—	8500	—	—
43	Salakan Potrono.	L. J. E. de Maret, J. G. Heijligers en J. C. C. Pernis.	743	6 587	132 idem	Idem	209	—	6000	—	—
44	Silook Lanteng.	A. N. Dom. n)	480	869	—	Tabakloods	112	—	—	o)	—
45	Sorogedoog. *	L. J. L. de Maret en G. L. Dorrepaal.	2572	9 316	444 pik. rijst	Indigofabr. en koffijinrigting	p) 600	—	16000	—	q)

a) Zie noot a op blz. 1 van dezen staat.
b) Bij deze onderneming schijnen geen producten voor de Europesche markt te zijn geteeld.
c) Hoeveel bouws met suikerriet en hoeveel met indigo beplant waren, vindt men niet afzonderlijk opgegeven.
d) Deze onderneming behoorde vroeger aan de erven G. L. Weijnschenk en A. N. Dom.
e) Deze onderneming behoorde vroeger aan G. L. Dorrepaal en erven C. H. Enger.
f) Hieronder 102 bouws in 1877 bijgehuurd, waarvan de pachtsom bedraagt f 1873 's jaars.
g) Als boven 22 bouws. Pachtschat f 185 's jaars.
h) De volledige uitgestrektheid van deze onderneming is niet bekend; slechts 65 bouws zijn gemeten.
i) Het aan F. A. E. Kläring toebehoorende aandeel is overgedragen op C. M. J. Kroemer.
k) Hiervan 133 bouws met suikerriet en 140 met indigo beplant.
l) Deze onderneming behoorde vroeger aan P. M. Dom alleen.
m) Blijkens 't vorig verslag waren 50 bouws met koffij beplant. Op welke uitgestrektheid tabak is geteeld, vindt men niet vermeld.
n) Deze onderneming behoorde vroeger aan de erven C. L. van den Berg.
o) De oogst is geheel mislukt.
p) Voor indigo en koffij niet afzonderlijk opgegeven.
q) De koffijaanplantingen hebben nog geen product afgeworpen.

Volg-nummer.	ALGEMEENE BENAMING VAN HET PERCEEL.	NAMEN DER HUURDERS.	Uitgestrektheid van het perceel (in bouws van 500 □ Rijnl. roeden). a)	PACHTSOM 'S JAARS. in geld.	PACHTSOM 'S JAARS. in producten.	Fabrieken of inrigtingen van landbouw op de onderneming aanwezig.	Uitgestrektheid der aanplantingen (in bouws).	PRODUCTIE over het jaar 1877. Suiker. (Pik^s.)	Indigo. (Kil^s.)	Tabak. (Kil^s.)	Koffij. (Pik^s.)
46	Tandjoeng Tirto.	Dorrepaal & Co. b)	1303	v. f 10 780	468 pik. rijst	digofabr. en suikerfabr.	c) 250	8000	2500	—	—
47	Wanoedjoijo.	A. B. Kraag.	2697	v. 9 704	—	Indigofabr.	300	—	10500	—	—
				Regentschap Bantoel.							
48	Bantoel. **	F. W. Wieseman.	§ 1578	v. f 15 898	v. 480 pik. rijst.	Indigofabr. e suikerfabr.	d) 517	23000	5000	—	—
49	Gesiekan en Slarong. *	van Eijs, Gobius en Kroemer.	e) 2670	v. 11 808	v. 180 idem.	Suikerfabr.	250	18000	—	—	—
50	Kadireso. *	Erven J. F. Kramer.	256	v. 3 149	—	—	f) †	—	—	—	—
51	Korowelang. **	D. M. Piller.	§ g) 424	v. 14 483	v. 773 bott. olie.	Indigofabr.	260	—	11500	—	—
52	Lepoero. *	Erven S. Berends.	h) †	v. 11 200	v. 919 pik. rijst. 2580 fl. olie.	Suikerfabr.	301	18500	—	—	—
53	Mengkangredjo en Sriebit. *	J. W. Weijnschenk.	1189	v. 4 312	—	Indigofabr.	87	—	2000	—	—
54	Randoebanting. *	Wed. A. D. Wieseman.	249	1 250	180 pik. rijst	Tabakloods	150	—	—	†	—

a) Zie noot a op blz. 1 van dezen staat.
b) Deze onderneming behoorde vroeger aan de erven G. P. J. Lichte.
c) Voor suikerriet en indigo niet afzonderlijk opgegeven.
d) Hiervan 340 bouws beplant met suikerriet en 177 met indigo.
e) Hieronder 8 bouws in 1877 bijgehuurd, waarvan de pachtsom bedraagt f 729 's jaars.
f) Bij deze onderneming schijnen alleen klapper-aanplantingen te worden aangetroffen, waarvan in 1877 14 400 noten verkregen werden.
g) Hiervan 8 bouws in 1877 bijgehuurd, waarvan de pachtsom bedraagt f 206 's jaars.
h) De volledige uitgestrektheid van deze onderneming is niet bekend. In 1876 zijn bijgehuurd 173 en in 1877 12 bouws. Van deze laatste uitgestrektheid bedraagt de pachtsom f 3095 's jaars.

[5. 52.]

BIJLAG ZZ.

(Zie blz. 197 van het verslag.)

OVERZIGT van de op contract met het Gouvernement werkende ondernemingen voor den aankap van hout in 's lands bosschen op Java over 1877.

Volgnummer.	Residentie.	Regentschap.	District.	Namen der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid (in bouws).	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtschat aan den lande.

A. Ondernemingen met vrije

1	Tagal	Brebes	Boemiaijoe en Lebaksioe	Rantjawoengoe	Lim Eng Tjaij	398	1 Nov. 1873 tot 31 Oct. 1879	f 24 000 's jaars (voor 5 jaren) *a*)
2	Pekalongan	Batang	Soebah	Banjoepoetih	G. Mullemeister	p. m. 500	1 Dec. 1877 tot 30 Nov. 1884	f 25 343 's jaars (nog niet in 1877)
3	Samarang	Demak	Mangar	Gedangan	Erven F. W. J. Dekker	1528	1 Julij 1866 tot 30 Junij 1878	f 60 500 's jaars (voor 10 jaren)
4	Id.	Samarang	Singen Kidoel	Tempoeran	D. J. K. Pietermaat	1610	1 Junij 1873 tot 31 Dec. 1878	f 12 880 ' sjaars (voor 5 jaren)
5	Id.	Kendal	Bodja	Trisobo	Lim Goan Sioe	745	1 Junij 1875 tot 31 Mei 1885	f 50 100 's jaars
6	Id.	Grobogan	Poerwodadi	Goendih	Lim Liong Hien	1356¾	1 Jan. 1876 tot 31 Dec. 1885	f 42 190 's jaars

a) Of ook gedurende de toegestane verlenging, d. i. over het 6de contractsjaar (zie de kolom „Verdere aanteekeningen"), pachtscha verschuldigd is, blijkt niet.

Jaarlijks te kappen hoeveelheid hout (in kubieke meters).	Gekapte hoeveelheid hout (in kubieke meters) gedurende 1877.	Verdere aanteekeningen.
beschikking over het gekapte hout.		
p. m. 1504	Gedurende 1877 werden gekapt en afgevoerd 1508 M³. timmerhout.	Volgens het oorspronkelijk contract zou de exploitatie op 31 October 1878 moeten zijn afgeloopen, maar aan den ondernemer werd vergund die tot 31 October 1879 voort te zetten, omdat hij eenige belemmering had ondervonden in den geregelden afzet van het hout. Met de wederbeplanting van een gedeelte van het 4de jaarperceel is een aanvang gemaakt.
—	—	Omtrent deze onderneming, welke nog geheel in haar begin is, kan voor 's hands weinig worden medegedeeld. Met de exploitatie van het eerste jaarperceel werd door den ondernemer in December 1877 een aanvang gemaakt.
p. m. 3593	Bij het einde van 1876 lagen in het perceel nog onafgevoerd . . . . . 1535 M³. Gekapt in 1877 . . . . . 3181 » 4716 » Afgevoerd in 1877 . . . . 3262 » Restant onafgevoerd ult. 1877 1454 »	De dading, waarvan reeds in vorige verslagen sprake was, is den 26sten Januarij 1878 tot stand gekomen en bij de wet van 8 Augustus 1878 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 121) bekrachtigd. In de Memorie van Toelichting, bij het ontwerp van die wet aangeboden, (gedrukte stukken der Tweede Kamer 1877—1878, **173**,) is eene uitvoerige beschrijving gegeven van alle moeijelijkheden, welke zich ten aanzien van de onderneming Gedangan hadden voorgedaan, en hier kan mitsdien naar dat stuk verwezen worden. Ingevolge de getroffen dading is nu de firma DORREPAAL & C°. als contractante opgetreden in de plaats van de erven DEKKER. Aan haar is toegestaan om de exploitatie van het perceel voort te zetten tot 31 December 1882. Van de bij het oorspronkelijke contract voor de geheele exploitatie bedongen pachtsom ad f 605 000 was vóór het sluiten der dading afbetaald f 199 328,79. De firma DORREPAAL heeft zich verbonden om wegens pachtschat alsnog te betalen vóór of op 15 Maart 1878 f 60 000, en verder vóór of op 31 December 1878, 1879, 1880 en 1881 telkens f 40 000. Voorts heeft zij aangenomen f 50 000 aan het Gouvernement te voldoen als gedeeltelijke vergoeding der winstderving, welke het leed door de wijziging der oorspronkelijk van den contractant DEKKER (onder borgstelling ook van de genoemde firma) bedongen voorwaarden. Ten gevolge van deze schikkingen zal het Gouvernement ten slotte voor het perceel Gedangan in het geheel ontvangen f 469 328,79 in plaats van f 605 000.
p. m. 1288	Bij het einde van 1876 lagen in het perceel nog onafgevoerd . . . . . 1224 M³. Gekapt in 1877 . . . . . 2126 » 3350 » Afgevoerd in 1877 . . . . 2210 » Restant onafgevoerd ult. 1877 1140 »	Volgens het oorspronkelijk contract zou de exploitatie moeten zijn afgeloopen op 31 Mei 1878, doch aan den ondernemer is vergund met het uitslepen der reeds gekapte houtwerken uit het laatste jaarperceel voort te gaan tot 31 December. Hem is voorts toegestaan een trekspoor aan te leggen voor het vervoer van zijn hout naar den spoorweg Samarang-Vorstenlanden.
niet opgegeven	Bij het einde van 1876 lagen in het perceel nog onafgevoerd . . . . . 3653 M³. Gekapt in 1877 . . . . . 3400 » 7053 » Afgevoerd in 1877 . . . . 1400 » Restant onafgevoerd ult. 1877 5653 »	Ten aanzien van deze onderneming wordt naar vorige verslagen verwezen. De contractant heeft vergunning gekregen om de jaarperceelen, in stede van op ultimo Mei van ieder jaar, op ultimo October te mogen afleveren.
idem	Bij het einde van 1876 lagen in het perceel nog onafgevoerd . . . . . 1441 M³. Gekapt in 1877 . . . . . 1835 » 3276 » Afgevoerd in 1877 . . . . 1039 » Restant onafgevoerd ult. 1877 2237 »	Het trekspoor, waarvan in het vorig verslag sprake was, is tot stand gekomen en wordt nu gebezigd voor het vervoer van het hout naar de verzamelplaats nabij het spoorwegstation Goendih, van waar het grootendeels verder naar Solo en Djokjo gaat. Overigens zijn omtrent deze onderneming geene andere bijzonderheden mede te deelen, dan die welke in het vorig verslag zijn vermeld.

Volgnummer.	Residentie.	Regentschap.	District.	Namen der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid (in bouws).	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtschat aan den lande.
7	Samarang	Samarang	Singenlor	Penawangan	Ho Tjauw Soen	p. m. 1200	1 Nov. 1876 tot 31 October 1884	f 42100 's jaars
8	Japara	Japara	Bandjaran	Padang	P. L. H. Stennekes	301 817 1118	1 Jan. 1871 tot 30 Sept. 1887	b)
9	Id.	Patti	Selowessi	Regaloh Goewo	R. van der Haer	275	1 Jan. 1873 tot 31 Dec. 1877	f 5410 's jaars
10	Id.	Id.	Glonggong	Wates Selowiré	J. F. Dijkman	345	1 Jan. 1875 tot 31 Dec. 1879	f 15554 's jaars (zie echter de kolom »Verdere aanteekeningen")
	Id.	Japara	Bandjaran	Setjindé	J. Black	140	1 Dec. 1877 tot 30 Nov. 1880	f 3333,33[5] 's jaars (nog niet in 1877)
12	Rembang	Rembang	Sedan	Sedan	J. Muysken	832	1 Jan. 1866 tot 31 Dec. 1878	f 15425 's jaars

b) De pachtschat verschuldigd volgens het oude contract was reeds afbetaald; de eerste termijn van betaling volgens het nieuwe contract verschijnt eerst op 30 September 1878.

Jaarlijks te kappen hoeveelheid hout (in kubieke meters).	Gekapte hoeveelheid hout (in kubieke meters) gedurende 1877.	Verdere aanteekeningen.
niet opgegeven	Bij het einde van 1876 lagen in het perceel nog onafgevoerd . . . . . 251 M^3. Gekapt in 1877 . . . . . 2335 » 2586 » Afgevoerd in 1877 . . . . 1259 » Restant onafgevoerd ult. 1877 1327 »	Daar de ondernemer moeijelijkheden in het verkrijgen van werkvolk ondervond, is hem vergund het eerste jaarperceel, in stede van tot 30 November 1877, tot 30 November 1878 in exploitatie te houden. Voorts werd hem toegestaan eene uitgestrektheid van 30 bouws van voornoemd perceel in gebruik te houden tot aan het einde der exploitatie van het geheele bosch. Tot den reeds in het vorig verslag besproken aanleg van een trekspoor in verbinding met den spoorweg bij de halte Tangoeng, ten einde langs dien weg het hout over land naar Samarang te kunnen vervoeren, werd door de Regering vergunning verleend. Is dat trekspoor gereed, zoo zal het houtvervoer langs de rivier Pringapoes een einde nemen. Op de onderneming waren gemiddeld 150 à 200 man werkzaam. Een houtzaagmolen is reeds aangeschaft, maar nog niet in werking; het plan bestaat om dien in de nabijheid van Tangoeng op te stellen.
—	Bij het einde van 1876 lagen in het perceel nog onafgevoerd . . . . . 129 M^3. Gekapt in 1877 . . . . . 1401 » 1530 » Afgevoerd in 1877 . . . . 1530 » Restant onafgevoerd ult. 1877 *Nihil.*	Het op 1 Januarij 1871 ingegane contract voor het perceel van 301 bouws zou op 31 October 1878 afloopen, maar aan den ondernemer is een nieuw stuk van het bosch Padang, ter grootte van 817 bouws, in exploitatie gegeven, nadat eene uitbesteding daarvan was mislukt. De exploitatie van die 817 bouws is ingegaan met 1 October 1877 en duurt 10 jaren. Jaarlijks is eene pacht van f 18 649 verschuldigd.
niet opgegeven	Bij het einde van 1876 lagen in het perceel nog onafgevoerd . . . . . 16 M^3. Gekapt in 1877 (behalve brandhout) . . . . . . 23 » 39 » Afgevoerd in 1877 . . . . 39 » Restant onafgevoerd ult. 1877 *Nihil.*	Deze onderneming heeft ook in het laatste contractsjaar zonder stoornis gewerkt. Het laatste jaarperceel werd op 31 December schoon afgeleverd. De wederbeplanting der perceelen wordt voortgezet.
id.	Bij het einde van 1876 lagen in het perceel nog onafgevoerd . . . . . 1354 M^3. Gekapt in 1877 . . . . . 5287 » 6641 » Afgevoerd in 1877 . . . . 6311 » Restant onafgevoerd ult. 1877 330 »	Het 2de en het 3de jaarperceel werden schoon afgeleverd, zooda... weder met djati konden werden beplant, en met vergunning der Regering is reeds gekapt in het 4de en 5de (laatste) jaarperceel. Overeenkomstig de aan die vergunning verbonden voorwaarde is, te gelijk met het verschuldigde over het 3de jaarperceel ook dat over het 4de op 31 December 1877 voldaan, zoodat aan pachtschat in dat jaar ontvangen is f 31 108.
—	—	De werkzaamheden op deze onderneming waren luttel en van voorbereidenden aard.
p. m. 2905	Bij het einde van 1876 lagen in het perceel nog onafgevoerd . . . . . 694 M^3. Gekapt in 1877 . . . . . 1943 » 2637 » Afgevoerd in 1877 . . . . 2637 » Restant onafgevoerd ult. 1877 *Nihil.*	Op deze onderneming werd gedurende 1877 geregeld voortgewerkt. Zoowel het 11de jaarperceel, waarmede de ondernemer in 1876 niet gereed had kunnen komen (vorig verslag, bijlage WW), als het 12de perceel werden op 30 Nov. 1877 geheel schoon afgeleverd, zoodat die toen weder met djati konden worden beplant. Aan den ondernemer is op zijn verzoek vergund de exploitatie van het laatste of 13de jaarperceel reeds in December 1877, in stede van op 1 Januarij 1878, te doen aanvangen. Wanneer gebleken zal zijn dat de ondernemer voldaan heeft aan zijne verpligtingen ten aanzien van het thans nog loopende contract, zullen hem op dezelfde voorwaarden ter exploitatie binnen een tijdvak van 5 jaren (beginnende met 1 Januarij 1879) worden afgestaan 320 bouws djatibosch, zooveel mogelijk grenzende aan het geëxploiteerde bosch. Voor de afbakening dier uitgestrektheid werd reeds het noodige verrigt

Volgnummer.	Residentie.	Regentschap.	District.	Namen der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid (in bouws).	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtschat aan den lande.
13	Rembang	Rembang	Soelang	Malat Djentir	Lim King Tie	p. m. 162	1 April 1875 tot 31 Maart 1878	f 11 700 's jaars
14	Id.	Blora	Panolan	Djatilawang	Tan Wat Sing	400	1 Junij 1875 tot 31 Mei 1883	f 27 600 's jaars
15	Id.	Id.	Randoeblatoeng	Kesoemo	Liem Tjan Yang	472	1 Dec. 1877 tot 30 Nov. 1885	f 11 062,50 's jaars (nog niet in 1877)
16	Id.	Id.	Ngawen	Gadė Bradak	J. F. Dijkman	afbakenings-perceel	c)	f 2 500 's jaars (voor 4 jaren) (nog niet in 1877)
17	Soerabaija	Lamongan	Lengkir	Bloeloek	Tan Tong Haij	261	1 Julij 1872 tot 30 Junij 1876 (nader verlengd tot 31 Aug. 1877)	(pachtschat afbetaald)
18	Id.	Modjokerto	Modjo-agoeng	Modjo-agoeng	Faktorij der Ned. Handelmaatschappij	afbakenings-perceel	22 Febr. 1874 tot 21 Febr. 1879	f 18 200 's jaars
19	Id.	Id.	Modjokasri	Selatji en Mangoenang	J. B. Kaijser	id.	17 Dec. 1875 tot 16 Dec. 1877 (verlengd tot ult. Julij 1878)	f 13 750 's jaars (voor 2 jaren)

c) De duur der overeenkomst kon nog niet worden opgegeven, wijl die een aanvang neemt met den dag waarop de aanwijzing der te vellen boomen plaats vindt, en die aanwijzing nog moest geschieden.

Jaarlijks te kappen hoeveelheid hout (in kubieke meters).	Gekapte hoeveelheid hout (in kubieke meters) gedurende 1877.	Verdere aanteekeningen.
niet opgegeven	Bij het einde van 1876 lagen in het perceel nog onafgevoerd . . . . . 2060 M³. Gekapt in 1877 . . . . . 3000 » 5060 » Afgevoerd in 1877 . . . . 800 » Restant onafgevoerd ult. 1877 4260 »	Aan den ondernemer, die gebrek aan werkvolk had, werd vergund het 2de jaarperceel, in stede van op ultimo Maart 1877, eerst zes maanden later geheel schoon af te leveren, waaraan door hem behoorlijk werd voldaan, zoodat dit ook nog in tijds met djati kon worden beplant.
idem	Bij het einde van 1876 lagen in het perceel nog onafgevoerd . . . . . 2600 M³. Gekapt in 1877 . . . . . 3000 » 5600 » Afgevoerd in 1877 . . . . 2500 » Restant onafgevoerd ult. 1877 3100 »	Aan den ondernemer werd vergund om de jaarperceelen, welke volgens de gesloten overeenkomst reeds op 31 Mei van ieder jaar moesten zijn leêggekapt, tot 31 October in exploitatie te houden. Op dien datum werden in 1877 het 1ste en 2de jaarperceel geheel schoon afgeleverd. Aangaande de werking en inrigting van deze onderneming wordt verwezen naar de mededeelingen in het vorig verslag (bijlage WW).
—	—	Deze onderneming is nog geheel in haar begin; de werkzaamheden bepaalden zich nog slechts tot de oprigting der noodige gebouwen en loodsen en het aanleggen der vereischte sleepwegen.
—	—	Het afbakeningsperceel Gadé Bradak werd reeds meermalen te vergeefs voor exploitatie aanbesteed. Het is thans aan den heer Dijkman onder 's hands afgestaan tegen de door hem geboden pachtsom, die iets hooger is dan het voor de uitbesteding gestelde doch niet gepubliceerde minimum. Dat met de exploitatie een aanvang werd gemaakt, was te meer wenschelijk, dewijl vele boomen in het perceel reeds sedert jaren geringd zijn.
—	Bij het einde van 1876 lagen in het perceel nog onafgevoerd . . . . . 7458 M³. Gekapt in 1877 . . . . . 6422 » 13880 » Afgevoerd in 1877 . . . . 637 » Restant onafgevoerd ult. 1877 13243 »	Wegens belemmeringen in de werkzaamheden, werd den ondernemer nogmaals een uitstel van 5 maanden verleend om de in het 4de of laatste jaarperceel aanwezige houtwerken daaruit te slepen en dat perceel schoon te maken. Bedoelde werkzaamheden zijn nu afgeloopen en het contract is dus als geëindigd te beschouwen, maar er moet nog eene groote hoeveelheid hout worden afgevoerd. Aan de wederbeplanting van het bedoelde jaarperceel is reeds begonnen.
p. m. 3296	Bij het einde van 1876 lagen in het perceel nog onafgevoerd . . . . . 2772 M³. Gekapt in 1877 . . . . . 2125 » 4897 » Afgevoerd in 1877 . . . . 1077 » Restant onafgevoerd ult. 1877 3820 »	Deze onderneming heeft in het afgeloopen jaar zonder stoornis voortgewerkt. Voor bijzonderheden nopens hare inrigting wordt naar de mededeelingen in vorige verslagen verwezen.
niet opgegeven	Bij het einde van 1876 lagen in het perceel nog onafgevoerd: Timmerhout. Brandhout. 971 M³. 210 vademen. Gekapt in 1877 1400 » 1496 » 2371 » 1706 » Afgevoerd in 1877 . . . . 585 » 299 » Restant onafgevoerd ult. 1877. 1786 » 1407 »	De ondernemer schafte zich meer karren en trekbeesten aan, maar vele dieren stierven weder in den oostmoesson. Een door hem gedaan verzoek, om wegens gebrek aan werkkrachten het perceel tot ult. Julij 1878 in exploitatie te mogen houden, werd door de Indische Regering ingewilligd. Afwijzend werd echter beschikt op zijn later gedaan verzoek om schadevergoeding wegens beweerde moeijelijkheden in den afvoer van het hout en om uitstel van betaling van de pacht over het laatste exploitatiejaar (17 December 1876 tot 16 December 1877). Het noodige is verrigt tot invordering dier som.

Volgnummer.	Residentie.	Regentschap.	District.	Namen der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid (in bouws).	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtschat aan den lande.
20	Soerabaija	Modjokerto	Modjosari lor	Djedong	Han Oen Djien	p. m. 400	1 Oct. 1876 tot 30 Sept. 1879	f 5 333,34 's jaars
21	Id.	Lamongan	Mantoep	Brondjong	J. B. Kaijser	p. m. 438	1 Nov. 1876 tot 31 October 1886	f 6 666,60 's jaars
22	Probolinggo	Probolinggo	Kraksaän	Keben Brassi, enz.	C. Maarschalk	353	1 April 1875 tot 31 Maart 1880	f 14 001,50 's jaars
23	Madioen	Ngawi	Gendingan	Goenoeng Gepiak	K. F. de Lijn	341	9 Julij 1874 tot 8 Julij 1879	f 16 003,80 's jaars
24	Id.	Madioen	Oeteran	Mroewak Panggoeng	H. M. A. C. Boers	nog niet opgegeven	15 April 1875 tot 14 April 1877 (verlengd tot 14 April 1878)	f 7 515 's jaars (voor 2 jaren)
25	Id.	Id.	Tjaroeban	Pépé	J. M. van der Valk Cz.	493	1 Dec. 1877 tot 30 Nov. 1885	f 4 525 's jaars (nog niet in 1877)
26	Kediri	Berbek	Lengkong	Banglé	Erven J. B. Drossaers	2018	1 Sept. 1866 tot 31 Aug. 1876 (verlengd tot 31 Aug. 1878)	(pachtschat afbetaald)

Jaarlijks te kappen hoeveelheid hout (in kubieke meters).	Gekapte hoeveelheid hout (in kubieke meters) gedurende 1877.	Verdere aanteekeningen.
niet opgegeven	Gedurende 1877 werden gekapt (uitsluitend brandhout) . . . . 8000 M^3. Afgevoerd . . . . 5266 » Restant onafgevoerd ult. 1877 2734 »	Door den ondernemer werd aanvankelijk zeer slecht gewerkt, maar sedert hij een gemagtigde heeft aangesteld, is hierin verbetering gekomen en thans wordt in het perceel dagelijks met ongeveer 600 man gearbeid. Per dag verdienen die werklieden, in de nabij gelegen dessa's woonachtig, f 0,50 tot f 0,70. Het brandhout, uit dit perceel afkomstig, wordt met karren regtstreeks naar de verschillende suikerfabrieken gebragt. Per M^3. ontvangt de ondernemer daarvoor f 1,80.
idem	Gedurende 1877 werden gekapt 1448 M^3. Afgevoerd . . . . 79 » Restant onafgevoerd ult. 1877 1369 »	Op deze onderneming wordt op taak gewerkt met gemiddeld 100 koelies daags uit de nabij gelegen dessa's en uit Bodjonegoro, die per dag f 0,30 à f 1,00 verdienen. De houtwerken worden met karren op rails uit het bosch naar de verzamelplaats vervoerd. De ondernemer bezit 15 span karbouwen, waarmede hij de zware houtwerken uit het bosch sleept. De bestaande wegen naar Babat worden voor het transport niet gebruikt. Al het hout wordt langs de Menkoeli-rivier naar Babat en zoo verder langs de Solo-rivier naar Soerabaija afgevoerd.
idem	Gedurende 1877 werden gekapt 1101 M^3. Afgevoerd . . . . 1007 » Restant onafgevoerd ult. 1877 94 »	Alle werkzaamheden op deze onderneming geschieden bij aanneming; ook het houttransport naar de verzamelplaatsen. Trekvee, machineriën en bijzondere afvoermiddelen zijn op het perceel niet aanwezig. Het aantal arbeiders per dag wisselt af van 60 tot 100; het loon van f 0,40 tot f 1,00. Met de wederbeplanting der uitgekapte perceelen, daar waar de natuurlijke voortplanting te wenschen overlaat, kan wegens gebrek aan werkvolk slechts langzaam worden voortgegaan; nogtans wordt steeds zooveel mogelijk daaraan gedaan. Aan den ondernemer werd op zijn verzoek toegestaan met het uitslepen der houtwerken uit het tweede jaarperceel tot 30 Sept. 1877 voort te gaan. De exploitatie van het 3de jaarperceel is met 1 April 1877 aangevangen.
p. m. 2547	Bij het einde van 1876 lagen in het perceel nog onafgevoerd . . . . . 239 M^3. Gekapt in 1877 . . . . . 1278 » 1517 » Afgevoerd in 1877 . . . . 1190 » Restant onafgevoerd ult. 1877 327 »	Ook voor de afwerking van het 3de jaarperceel werd den ondernemer een uitstel van enkele maanden toegestaan, namelijk tot 31 October 1877. Waar noodig werd het tweede jaarperceel op nieuw beplant. Betreffende de onderneming zelve zijn geene nadere bijzonderheden mede te deelen ter aanvulling van die welke reeds in vorige verslagen zijn aangeteekend. De ondernemer ging in 't begin van 1878 failliet.
—	Bij het einde van 1876 lagen in het perceel nog onafgevoerd . . . . . 100 M^3. Gekapt in 1877 . . . . . 200 » 300 » Afgevoerd in 1877 . . . . 300 » Restant onafgevoerd ult. 1877 *Nihil.*	De pacht over het tweede of laatste contractsjaar is op den bepaalden tijd voldaan.
—	—	Dit perceel, een vervolg van het vroegere — in het laatst van 1875 ge expireerde — contract Mangir, werd meermalen te vergeefs voor exploitatie aanbesteed, o. a. het laatst in November 1877. Kort daarna verzocht de heer van der Valk hem dat perceel onder behoorlijke borgstelling onder 's hands af te staan tegen betaling van den daarvoor gestelden minimumprijs. Het perceel bevatte een gedeelte bosch, dat ten behoeve van de eerste aanbesteding in 1875 reeds was geringd, wat eene aanleiding te meer was om van het gedane aanbod gebruik te maken.
—	Bij het einde van 1876 lagen in het perceel nog onafgevoerd . . . . . 28 M^3. Gekapt in 1877 . . . . . 2250 » 2278 » Afgevoerd in 1877 . . . . 2278 » Restant onafgevoerd ult. 1877 *Nihil.*	Met het oog op de expiratie van dit contract is het noodige gedaan om eene nieuwe exploitatie in de nabijheid van Banglé te doen beginnen.

Volgnummer.	Residentie.	Regentschap.	District.	Namen der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid (in bouws).	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtschat aan den lande.
27	Kediri	Berbek	Lengkong	Kedoeng Timbo	Erven J. B. Drossaers	p. m. 166	1 Oct. 1875 tot 30 Sept. 1878	f 13526 's jaars
28	Id.	Blitar	Wlingi en Lodojo	Lodojo	J. Canters	p. m. 874	1 Oct. 1876 tot 30 Sept. 1886	f 32000 's jaars

B. Ondernemingen voor aankap

Volgnummer.	Residentie.	Regentschap.	District.	Namen der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid (in bouws).	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtschat aan den lande.
1	Tagal	Brebes	Boemiaijoe	Djlengoet, Djatisassak en Koetamendala	P. Lucassen	niet opgegeven	15 Aug. 1874 tot 14 Aug. 1878	Deze ondernemers hebben geen pachtschat aan den lande te betalen. Voor het te kappen en aan het Gouvernement te leveren hout ontvangen zij kap-, sleep- en vervoerloon.
2	Pekalongan	Pekalongan	Soebah	Djatisari	J. Gruyter	624¼	16 Mei 1871 tot 15 Mei 1876	
3	Rembang	Toeban	Singahan	Parengan	H. L. Jansen en P. Breeman	1440	1 Oct. 1865 tot 30 Sept. 1876 (sedert verlengd met 5 jaren)	

Jaarlijks te kappen hoeveelheid hout (in kubieke meters).	Gekapte hoeveelheid hout (in kubieke meters) gedurende 1877.	Verdere aanteekeningen.
niet opgegeven	Bij het einde van 1876 lagen in het perceel nog onafgevoerd . . . . . 14 M³. Gekapt in 1877 . . . . . 2312 » 2326 » Afgevoerd in 1877 . . . . 1746 » Restant onafgevoerd ult. 1877 580 »	Voor bijzonderheden nopens deze in 1878 expireerende ondernemin wordt verwezen naar bijlage WW van het vorig verslag.
idem	Bij het einde van 1876 lagen in het perceel nog onafgevoerd . . . . . 718 M³. Gekapt in 1877 . . . . 2734 » 3452 » Afgevoerd in 1877 . . . . 2846 » Restant onafgevoerd ult. 1877 606 »	Het aantal houthakkers, dagelijks op deze onderneming werkzaam, is tot 150 gestegen; overigens is geene wijziging gekomen in hetgeen ten vorigen jare daaromtrent werd berigt. Op Lodojo zijn in dienst één administrateur en zes opzigters, benevens de noodige mandoers, smeden, timmerlieden enz.

ten behoeve van den lande.

p. m. 850	Bij het einde van 1876 lagen in het perceel nog onafgevoerd . . . . . 5 M³. Gekapt in 1877 . . . . . 1256 » 1261 » Afgevoerd in 1877 . . . . 961 » Restant onafgevoerd ult. 1877 300 »	Zooals reeds in het vorig verslag is aangeteekend, heeft de Indische Regering er in toegestemd dat de exploitatie gerekend worde te zijn ingegaan 15 December 1874 en alzoo eindige 14 December 1878. De onderneming werkte geregeld voort.
—	Bij het einde van 1876 lagen in het perceel nog onafgevoerd . . . . . 238 M³. Gekapt in 1877 . . . . . 282 » 520 » Afgevoerd in 1877 . . . . 485 » Restant onafgevoerd ult. 1877 35 »	Reeds in het vorig verslag (bijlage WW, blz. 9), werd vermeld dat aan den ondernemer in 1876 werd toegestaan om met de bewerking van het laatste jaarperceel voort te gaan, wat het kappen betreft tot 20 December 1876, en wat het vervoeren van het hout naar de verzamelplaatsen aangaat, tot 31 Mei 1877. Niettegenstaande het verleend uitstel, is de ondernemer achterlijk gebleven in de bewerking van bedoeld jaarperceel en in den afvoer van het hout, zoodat die werkzaamheden, ingevolge de bepalingen der overeenkomst, voor rekening en op kosten van den ondernemer door het bestuur zijn ten uitvoer gebragt. Nog een klein getal houtwerken bleef bij het eind van 1877 in het bosch liggen; eerst in 1878 kon dit hout worden afgevoerd.
p. m. 6500 (volgens het nieuwe contract)	Bij het einde van 1876 lagen in het perceel nog onafgevoerd . . . . . 1912 M³. Gekapt in 1877 . . . . . 7996 » 9908 » Afgevoerd in 1877 . . . . 8859 » Restant onafgevoerd ult. 1877 1049 »	De onderneming werkte geregeld voort. Ten gevolge der verlenging van het contract met 5 jaren werd eene nieuwe uitgestrektheid djatibosch van 830 bouws afgebakend, waarvan het 1ste jaarperceel geëxploiteerd is, terwijl het 2de sedert 1 October 1877 in bewerking is. De wederbeplanting der uitgekapte jaarperceelen wordt geregeld voortgezet en levert zeer bevredigende uitkomsten.

Volgnummer.	Residentie.	Regentschap.	Districten.	Namen der djatibosschen of djatituinen.	Naam van den ondernemer.	Verschuldigde retributie aan den lande per kub. meter te verkrijgen hout.	Datum der gehouden uitbesteding of heruitbesteding naar aanleiding waarvan de toewijzing heeft plaats gehad.
C. Ondernemingen voor het uitdunnen van djatibosschen of djatituinen, en het daaruit wegruimen van dood en omgevallen hout, alle met vrije beschikking over het dus verkregen hout.							
I.	Cheribon	Madjalengka	Djatiwangi	De djatibosschen: Balapoelang, Tjiwarnakerta, Kramat-agoeng en Tjiserem.	G. M. W. Zuur	f 3,03	13 Sept. 1875
II.	Tagal	Brebes	Lossari	De djatibosschen: Tjilemboe, Tjisadap, Langoban, Kasoep, Sitjabé en Kaliboentoe.	A. S. Rompies	2,00	6 Aug. 1877
III.	Id.	Id.	Boemiaijoe	De djatituinen: Kali Loemping en Karang Djongkeng	jhr. L. van Rappard	0,63	idem
IV.	Id.	Tagal en Brebes	Gantoengan en Brebes	De djatituinen: Wening, Djodjok wetan en Djodjok koelon.	The Ki Hok	1,10	13 Oct. 1877
V.	Samarang	Kendal	Troeko en Selokaton	De djatibosschen: Sodjomerto en Rembes Tjiplo.	Erven H. J. Jullien	0,55	20 Oct. 1873
VI.	Id.	Id.	Kaliwoengoe	Het djatibosch Kedoeng Soeren	Lim Liong Hien	5,25	30 Julij 1877 d)
VII.	Japara	Japara	Bandjaran	Het djatibosch Djatisari.	P. H. Stoll	0,30	11 Jan. 1875
VIII.	Soerabaija	Modjokerto	Modjokasri	Het djatibosch Mermoijo.	Hang Kong Sing	2,55	26 Jan. 1872
IX.	Probolinggo	Probolinggo	Gending	De djatibosschen Soemberpoh en 7 andere, benevens eenige aangrenzende djatituinen.	Tan Koen Khiam en The Kaij San	2,28	18 Jan. 1875
X.	Madioen	Madioen	Kanigoro	Het gedeelte van het djatibosch Tambak, ook wel genoemd Maos Goemping.	J. B. Davidson	3,50	4 Aug. 1873
XI.	Kediri	Blitar	Blitar	De djatibosschen: Tjermeh, Soekarameh en Soembringin.	Door O. Muller met toestemming der Regering overgedragen op Sie Bang Soeij	8,80	13 Jan. 1874

d) De overeenkomst loopt van 11 December 1877 tot 10 December 1879.

[5. 53.]

BIJLAGE AAA.

(Zie blz. 202 en 208 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende de in de Buitenbezittingen gevestigde landbouwondernemingen op door het Gouvernement in huur of in erfpacht afgestane woeste gronden over 1877. [1])

1) Alleen die erfpachtsperceelen zijn opgenomen, welke op 31 December 1877 bereids in de openbare registers waren ingeschreven.

Volgnummer der huurperceelen.	Volgnummer der erfpachtsperceelen.	Afdeeling.	Onderafdeeling.	NAMEN DER perceelen.	NAMEN DER ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws). — Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is het cijfer afgerond.	Begin van den huurtijd.	Begin van het erfpachtsregt (75 jaren).
								SUMATRA'S
		RESIDENTIE PADANGSCHE BENEDENLANDEN.						
—	1	Padangsche Ommelanden (onderafdeeling).	Loeboe Kilangan (district).	—	Lin Siau Ho.	26	—	24 Sept. 1877
—	2	Idem.	Idem.	Rimboe Pieë.	E. C. Theuvenet.	51	—	24 Dec. 1877
		RESIDENTIE PADANGSCHE BOVENLANDEN.						
—	3	Tanah Datar.	XX Kotta.	Gadang Batoe (of Gadang Beo).	Dummler & C°. qq. de Rotterdamsche Indische cultuurmaatschappij.	2041	—	2 Aug. 1877
—	4	Idem.	Idem.	Kotta Zuijdewijn (of Kotta Sani).	Erven of regtverkrijgenden van C. L. S. A. M. de Roy van Zuijdewijn en Nederlandsche Hanmaatschappij.	1331	—	18 Mei 1877
—	5	XIII en IX Kotta (Solok).	Lolo en Soengei Pagoe.	Soerian.	A. van Gils.	268	—	25 Junij 1877
—	6	Idem.	Goegoe (district)	Kajoe Kaleh.	F. K. Krijgsman.	196	—	27 Nov. 1877
—	7	Idem.	Idem.	Loeboe Gedang Oost.	F. W. Kornmann.	400	—	3 Dec. 1877
		RESIDENTIE TAPANOLI.						
—	8	Mandheling en Ankola.	Ankola en Sipirok.	Aik Sisoma.	Firma van Overzee en C°. te Rotterdam.	771	—	29 » 1876
								CELEBES EN
1	—	Makasser.	—	Laijang en Totaka.	L. Kollmann.	49	23 Jan. 1865 (voor 99 jaren)	—
								AM
—	9	Banda.	Eiland Pisang.	Eiland Pisang.	P. C. L. Hartog.	29	—	12 Maart 1874
—	10	Idem.	Eil. Rozengain.	Rozengain.	P. C. Lans.	400	—	21 » 1874
—	11	Idem.	Eil. Rhun.	de Hoop (noordelijk gedeelte van het eiland Rhun).	W. van der Sluijs, H. P. de Vries en A. E. Bruinier.	287	—	30 » 1874
—	12	Idem.	Idem.	Zuidelijk gedeelte van het eiland Rhun.	Mr. H. O. van der Linden en L. J. Hoeke.	180	—	28 Nov. 1877

a) Op 't perceel zijn geen arbeiders gevestigd; de erfpachter laat zijne sawahs bewerken door lieden buiten het perceel woonachtig, die daarvoor de helft van het product ontvangen.

Bedrag per bouw 's jaars van: den huurschat.	Bedrag per bouw 's jaars van: de erfpachtsom.	Over 1877/78 verschuldigd aan: huurschat.	Over 1877/78 verschuldigd aan: erfpachtsom.	Aantal bouws bij het eind van 1877 beplant.	Productie in 1877.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor arbeid op het veld.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor bereiding van het product: ambachtslieden.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, gebezigd: voor bereiding van het product: gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.
WESTKUST.									
—	f 1,00	—	f 26,22	4 met klappers 2 » padi	30 pikols padi	*a)*	—	—	—
—	1,00	—	50,68	2 met padi	30 idem	4	—	—	2
—	1,00	—	2 040,67	425 met koffij	30 pikols koffij	250	—	—	—
—	1,00	—	1 331,68	1180 idem	750 idem	382	2	14	—
—	1,00	—	268,00	170 idem	304 idem	117	6	5	7
—	1,00	—	196,42	60 idem	nog geen product	27	—	—	—
—	1,00	—	400,14	90 idem	7 pikols koffij	—	—	—	—
—	1,00	—	771,20	122 idem	nog geen product	3	—	—	125
ONDERHOORIGHEDEN.									
f 15,00	—	f 730,92[5]	—	—	200 bossen padi en eenige klappers	—	—	6	—
BOINA.									
—	f 1,00	—	f 29,00	*b)*	350 stuks klapp[rs].	1	—	2	—
—	1,00	—	400,00	180 *c)*	nog geen product	39	—	—	—
—	1,00	—	287,00	niet opgegeven.	idem	74	5	—	—
—	1,00	—	179,68	nog niet in ontginning.	—	—	—	—	—

b) Niet op te geven omdat geene geregelde aanplantingen zijn aangelegd.

c) Het perceel is bestemd voor de teelt van muscaatnoten.

[5. 54.]

BIJLAGE **BBB.**

(Zie blz. 213 van het verslag.)

ZOUTDEBIET op Java en Madura (in kojans van 30 pikols).

GEWESTEN.	1873.	1874.	1875.	*a*) 1876.	1877.
Bantam	395	249	277	1 024	1 212
Batavia	4 000	4 679	5 952	1 744	2 115
Krawang	160	139	192	399	452
Preanger regentschappen	2 105	2 164	2 063	2 290	2 313
Cheribon	1 735	1 674	1 285	1 730	1 809
Tagal	1 187	1 318	1 065	1 162	1 122
Pekalongan	790	818	590	782	770
Samarang	1 847	1 808	1 749	1 537	1 530
Japara	1 133	1 106	1 251	1 192	1 060
Rembang	974	908	805	803	804
Soerabaija	2 359	2 503	2 643	2 497	2 266
Pasoeroean	935	1 021	1 168	1 168	1 140
Probolinggo	466	488	507	577	674
Bezoeki	540	611	630	618	653
Banjoewangi	114	111	114	114	116
Banjoemas	1 322	1 331	1 316	1 445	1 487
Bagelen	1 690	1 729	1 792	1 804	1 754
Kadoe	1 293	1 337	1 304	1 270	1 209
Soerakarta	1 545	1 668	1 600	1 479	1 430
Madioen	1 662	1 569	1 818	1 821	1 731
Kediri	1 495	1 550	1 388	1 381	1 413
Madura	429	647	614	397	579
Totaal	28 176	29 428	30 123	27 234	27 639

a) Zoolang in de residentie Batavia de goedkoope prijs van f 5 per pikol zout bleef gehandhaafd (1872 t/m 1875), werd aldaar veel zout verkocht voor de behoefte van naburige residentien, doch deze inkoopen hielden op, toen te Batavia (en bij de heropende binnenlandsche pakhuizen in dat gewest) de zoutprijs weder op het normale bedrag van f 6,72 per pikol werd gebragt. Van daar de belangrijke daling sedert 1875 van het debietcijfer in de residentie Batavia tegenover de niet onaanzienlijke stijging in naburige gewesten. Deze prijsverhooging was ook oorzaak dat de Lampongsche handelaren zich te Batavia niet meer van zout voorzagen, hetgeen nog wel het geval was in 1874 en 1875, niettegenstaande toen de uitzonderingsprijs van f 3 per pikol voor hen had opgehouden en zij dus te Batavia evenveel hadden te betalen (f 5 per pikol) als bij inkoop in de Lampongsche districten zelf, waar het Gouvernement met 1 Januarij 1874 een verkooppakhuis had geopend ter hoofdplaats Telok Betong.

VAN DE HIERVÓÓR OPGEGEVEN HOEVEELHEDEN ZIJN VERKOCHT:	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.
tegen den normalen prijs (d. i. à f 6,72 per pikol = f 201,60 per kojan)	21 437:5 $^{13}/_{32}$	21 876:18 $^{25}/_{32}$	21 480:7 $^{17}/_{32}$	24 650:7 $^{8}/_{32}$	25 125:11 $^{1}/_{32}$
tegen verminderden prijs:					
aan Java's zuidkust (à f 5,92 per pikol = f 177,60 per kojan) .	1 191:2 $^{11}/_{32}$	1 198:13 $^{15}/_{32}$	1 079:8 $^{10}/_{32}$	1 062:19 $^{29}/_{32}$	1 081:23 $^{4}/_{32}$
te Batavia in verband met de intrekking der binnenlandsche verkooppakhuizen in die residentie (à f 5 per pikol = f 150 per kojan)	3 730:24	4 678:18	5 951:17	»	»
te Batavia voor uitvoer naar de Lampongsche districten (à f 3 per pikol = f 90 per kojan) .	269:10	»	»	»	»
te Soerabaija voor de posterijen (à f 3,12^{5} per pikol = f 93,75 per kojan)	2:14 $^{8}/_{32}$	2:12	»	»	»
te Soerakarta (à f 6 per pikol = f 180 per kojan)	1 545:20 $^{8}/_{32}$	1 667:20 $^{16}/_{32}$	1 600:3 $^{16}/_{32}$	1 478:17 $^{16}/_{32}$	1 430:3 $^{16}/_{32}$
op meerdere plaatsen voor industrieel gebruik (à f 60 per kojan) volgens Indisch Staatsblad 1873, n°. 48*a*	»	3:	10:	20:	14:
Totalen *b*) . .	28 176:16 $^{8}/_{32}$	29 426:22 $^{24}/_{32}$	30 121:6 $^{11}/_{32}$	27 211:14 $^{21}/_{32}$	27 651:7 $^{21}/_{32}$
Gevende een opbrengst van . .	f 5 395 585	f 5 625 540	f 5 703 453	f 5 425 562	f 5 514 377

b) Deze totalen verschillen eenigszins met die op de voorgaande bladzijde, doordien de gewestelijke cijfers in kojans zijn opgegeven met weglating der onderdeelen.

[5. 35.]

BIJLAGE **CCC.**

(Zie blz. 214 van het verslag.)

OVERZIGT betreffende den in- en uitvoer op en van Java en Madura der voornaamste handelsartikelen over de jaren 1876 en 1877.

INVOER.

BENAMING DER GOEDEREN.	Maatstaf.	In 1876 aangegeven tot verbruik door particulieren. Bij dadelijken invoer: Uit Nederland.	Bij dadelijken invoer: Uit vreemde landen.	Bij uitslag uit entrepôt: Uit Nederland.	Bij uitslag uit entrepôt: Uit vreemde landen.	Totaal.	In 1877 aangegeven tot verbruik door particulieren. Bij dadelijken invoer: Uit Nederland.	Bij dadelijken invoer: Uit vreemde landen.	Bij uitslag uit entrepôt: Uit Nederland.	Bij uitslag uit entrepôt: Uit vreemde landen.	Totaal	Bovendien zijn (alleen over 1876) nog de volgende invoeren van de buitenbezittingen gemeld. a)
Aardewerk	Waarde.	f 632 254	f 593 463	f 2 510	f 1 660	f 1 229 887	f 511 551	f 413 380	f 790	"	f 925 721	f 3 893
Bier (afgetapt)	Liters.	440 585	148 196	29 437	"	618 210	1 200 006	317 271	23 386	"	1 540 663	63
Id. (op fust)	Id.	25 398	11 963	"	"	37 361	16 462	4 482	"	"	20 944	"
Boter (in dubbel fust)	Kilogr.	349 117	770	6 392	"	356 279	332 696	6	3 769	"	336 471	44
Brandewijn en cognac (afget.)	Liters.	42 151	124 887	14 921	32 413	214 372	33 305	93 026	30 907	26 408	183 646	2
Champagne- en andere mousseerende wijnen	Flesschen.	64 246	13 456	1 924	1 449	81 075	94 260	14 384	5 456	1 451	115 551	48
Eetwaren (niet afzonderlijk genoemd)	Waarde.	f 799 201	f 1 148 502	f 55 435	f 5 526	f 2 008 664	f 840 816	f 1 214 693	f 24 368	f 4 065	f 2 083 942	f 138 513
Glas en glaswerk	Id.	f 745 986	f 15 108	f 35 352	f 288	f 796 734	f 428 811	f 15 275	f 9 487	"	f 453 573	f 835
Goud (gemunt)	Id	?	?	?	?	?	f 462 000	f 217 900	"	"	f 679 900	?
Hammen	Id.	f 121 223	f 5 510	f 559	"	f 127 292	f 150 076	f 33 163	f 1 328	"	f 184 567	"
IJs	Tonnen.	"	1 821	"	"	1 821	"	3 304	"	"	3 304	"
IJzer (in staven en bundels)	Waarde.	f 383 097	f 104 718	"	"	f 487 815	f 548 877	f 233 867	"	"	f 782 744	f 534
IJzer- en staalwerk (niet afzonderlijk genoemd)	Id	f 794 749	f 208 455	f 12 297	f 2 048	f 1 017 549	f 415 148	f 169 561	f 4 986	f 2 640	f 592 343	f 2 517
Jenever (afgetapt)	Liters.	354 933	22	654 718	"	1 009 673	238 184	4 499	786 793	505	1 029 981	"
Kaas	Waarde.	f 79 438	f 3 059	f 113	f 40	f 82 650	f 103 166	f 2 070	f 1 085	"	f 106 321	"
Kolen (steen-) en cokes	Tonnen.	15 788	23 176	"	"	38 964	8 416	44 253	"	"	52 669	5 096
Koolteer	Waarde.	f 29 750	f 2 950	"	"	f 32 700	f 30 394	f 1 310	"	"	f 31 704	"
Koper (in bladen en platen)	Id.	f 234 760	f 171 040	"	"	f 405 800	f 325 618	f 217 056	"	"	f 542 674	f 530
Leggers	Id.	f 67 560	f 5 082	"	"	f 72 642	f 97 015	f 5 677	"	"	f 102 692	f 1 798
Lijnolie	Id.	f 65 775	f 6 494	f 3 106	f 104	f 75 479	f 88 570	f 4 275	"	"	f 92 845	"
Likeuren	Liters.	35 043	42 435	5 979	886	84 343	34 352	26 424	6 000	349	67 125	"
Lood (in blokken)	Waarde.	f 1 650	f 330	"	"	f 1 980	f 15 860	f 3 060	"	"	f 18 920	"
Id. (in rollen)	Id.	f 3 552	f 7 425	"	"	f 10 977	f 12 320	f 12 539	"	"	f 24 859	"
Manufacturen (katoenen)	Id.	f 14 033 661	f 9 318 839	f 6 366 213	f 2 276 268	f 31 994 981	f 13 416 151	f 9 595 588	f 4 925 503	f 1 837 150	f 29 774 392	f 30 271
Id. (wollen en half wollen)	Id.	f 1 202 746	f 333 996	f 180 008	f 67 454	f 1 784 204	f 1 184 947	f 441 653	f 181 601	f 34 456	f 1 842 657	f 3 521
Meel	Kilogr.	310 800	3 634 020	25 762	10 725	3 981 307	362 356	3 234 035	21 690	"	3 618 081	10 951

a) Over 1877 zijn in de maandelijksche overzigten (waaraan de hierbedoelde statistiek is ontleend) de invoeren van de buitenbezittingen niet meer opgenomen. Evenmin de uitvoeren derwaarts.

BENAMING DER GOEDEREN.	Maatstaf.	In 1876 aangegeven tot verbruik door particulieren.					In 1877 aangegeven tot verbruik door particulieren.					Bovendien zijn (alleen over 1876) nog de volgende invoeren van de buitenbezittingen gemeld.
		Bij dadelijken invoer.		Bij uitslag uit entrepôt.		Totaal	Bij dadelijken invoer.		Bij uitslag uit entrepôt.		Totaal.	
		Uit Nederland.	Uit vreemde landen.	Uit Nederland.	Uit vreemde landen		Uit Nederland.	Uit vreemde landen.	Uit Nederland.	Uit vreemde landen.		
Mineraal-, bron- en kunstwater	Flesschen of kruiken.	376 380	16 496	10 996	〃	403 872	466 888	20 719	14 140	〃	501 747	〃
Petroleum	Liters.	1 389 780	10 733 790	273 384	605 764	13 002 718	1 807 200	23 578 472	〃	1 087 715	26 473 287	〃
Spijkers (ijzeren)	Waarde.	f 208 300	f 12 427	〃	〃	f 220 727	f 150 708	f 10 396	〃	〃	f 161 104	f 25
Id. (koperen)	Id	f 19 766	f 253	f 600	〃	f 20 619	f 4 453	f 2 900	〃	〃	f 7 353	f 30
Staal (in staven, bladen en platen)	Id.	f 23 203	f 500	〃	〃	f 23 703	f 38 111	f 10 472	〃	〃	f 48 583	〃
Tarwe	Liters.	〃	1 581 612	〃	〃	1 581 612	14 150	290 899	〃	〃	305 049	〃
Teer (Zweedsche)	Waarde	f 23 313	f 204	〃	〃	f 23 517	f 19 890	f 3 070	〃	〃	f 22 960	〃
Verfwaren (niet afzonderlijk genoemd)	Id.	f 140 106	f 156 589	f 6 557	f 1 626	f 304 878	f 166 482	f 127 668	f 506	f 131	f 294 867	f 54 989
Wijn (niet afzonderlijk genoemd) (afgetapt)	Liters.	971 635	306 365	41 906	50 073	1 369 682	870 901	406 132	53 656	42 478	1 373 167	294
Wijn (op fust)	Id.	263 699	239 056	35 818	35 159	573 732	214 609	345 840	184 183	89 619	834 251	220
Zakken	Waarde.	f 17 943	f 116 954	f 22 917	f 10 949	f 168 763	f 1 470	f 155 473	f 20 602	f 875	f 178 420	f 1 839
Zeep	Id.	f 112 228	f 124 192	f 892	〃	f 237 312	f 58 568	f 173 255	f 11 633	〃	f 243 456	f 1 026
Zink (in bladen en platen)	Id.	f 22 302	f 3 350	〃	〃	f 35 652	f 83 963	f 14 271	〃	〃	f 98 234	〃
Id. (in blokken)	Id.	f 2 021	〃	〃	〃	f 2 021	f 2 360	f 3 370	〃	〃	f 5 730	〃
Zilver (gemunt)	Id.	?	?	?	?	?	〃	f 3 552 471	〃	〃	f 3 552 471	〃

UITVOER.

BENAMING DER GOEDEREN.	Maatstaf.	In 1876 uitgevoerd door particulieren.					In 1877 uitgevoerd door particulieren.					Bovendien zijn (alleen over 1876) nog de volgende uitvoeren naar de buitenbezittingen gemeld. *b)*
		Uit het vrije verkeer.			In doorvoer over entrepôt.	Totaal.	Uit het vrije verkeer.			In doorvoer over entrepôt.	Totaal.	
		Naar Nederland.	Naar vreemde landen.	Naar het Engelsch Kanaal (om orders).			Naar Nederland.	Naar vreemde landen.	Naar het Engelsch Kanaal (om orders).			
Arak	Liters.	2 700 354	2 051 695	690	〃	4 752 739	2 694 796	1 143 111	677	〃	3 838 584	612 535
Foelie	Kilogr.	321 001	9 078	〃	〃	330 079	161 793	16 988	〃	〃	178 781	〃
Getah pertjah	Id.	127 771	45 523	〃	〃	173 294	107 015	24 604	〃	〃	131 619	10
Gom dammar	Id.	636 088	233 846	〃	〃	869 934	502 962	220 998	〃	〃	723 960	34 265
Gom elastiek	Id.	1 884	5 254	〃	〃	7 138	432	1 822	〃	〃	2 254	〃
Huiden	Id.	1 549 929	353 654	16 748	〃	1 920 331	2 123 821	236 507	〃	〃	2 360 328	6 865
Indigo (niet bereid voor de inlandsche markt)	Id	249 390	14 479	〃	〃	263 869	506 010	20 696	〃	〃	526 706	101
Indigo (andere)	Id.	177 133	169 825	〃	〃	346 958	618	408 104	〃	〃	408 722	1 231
Kaneel	Id.	8 610	27 069	〃	〃	35 679	20 869	55 228	〃	〃	76 097	226
Kapok	Id.	416 323	1 322	〃	〃	417 645	831 715	34 258	〃	〃	865 973	2 137
Koffij *c)*	Id.	19 368 401	1 718 401	558	*d)* 343 796	21 431 156	19 179 902	1 611 588	1 207	*e)* 715 458	21 508 155	12 124
Kruidnagelen	Id.	〃	2 515	〃	〃	2 515	135 208	61 169	〃	〃	196 377	54
Muscaatnoten	Id.	193 453	107 178	〃	〃	300 631	296 541	265 830	〃	〃	562 371	10 040
Oliekoeken	Id	〃	4 631 966	〃	〃	4 631 966	〃	4 353 655	〃	〃	4 353 655	56 250

b) Zie de aanmerking op de vorige bladzijde.

c) Door het Gouvernement werden uitgevoerd (naar Nederland): in 1876 50 591 014 en in 1877 55 885 431 kilogrammen koffij.

d) Alles naar Nederland.

e) Hiervan naar Nederland 578 071 en naar andere landen 137 87 kilogrammen.

BENAMING DER GOEDEREN.	Maatstaf.	In 1876 uitgevoerd door particulieren.					In 1877 uitgevoerd door particulieren.					Bovendien zijn (alleen over 1876) nog de volgende uitvoeren naar de buitenbezittingen gemeld.
		Uit het vrije verkeer.			In doorvoer over entrepôt.	Totaal.	Uit het vrije verkeer.			In doorvoer over entrepôt.	Totaal.	
		Naar Nederland.	Naar vreemde landen.	Naar het Engelsch Kanaal (om orders).			Naar Nederland.	Naar vreemde landen.	Naar het Engelsch Kanaal (om orders).			
Peper (staart-)	Kilogr.	1 554	284 604	"	"	286 158	"	77 901	"	"	77 901	20 030
Id (witte)	Id.	2 225	3 534	"	"	5 759	"	15 336	"	"	15 336	313
Id. (zwarte)	Id.	533 427	138 787	"	"	672 214	1 009 380	269 962	"	"	1 279 342	54 820
Rijst (gepelde)	Id.	4 104 418	2 515 198	473 709	"	7 093 325	5 373 582	8 553 959	"	"	13 927 541	1 519 948
Id. (ongepelde)	Id.	"	"	"	"	"	"	338 844	"	"	338 844	125 029
Rotting	Id.	3 584 205	954 134	69 838	"	4 608 177	2 758 454	453 705	86 774	"	3 298 933	12 851
Suiker	Id.	67 087 961	101 651 195	29 868 068	"	198 607 224	79 763 823	118 003 201	(f) 34 252 506 (g) 335 920	"	232 355 450	341 462
Tabak (niet bereid voor de inlandsche markt)	Id.	13 582 740	672	500 743	d) 79 975	14 164 130	16 403 185	48 838	"	"	16 452 023	35
Id. (bereid voor de inl. markt)	Id.	194 026	625 435	"	"	819 461	48 068	382 024	"	"	430 092	177 592
Thee	Id.	2 245 400	133 959	20	"	2 379 379	2 333 822	238 446	2	"	2 572 270	2 628
Tin h)	Id.	3 271 730	379 953	"	"	3 651 683	3 335 529	223 380	"	"	3 558 909	125
Vogelnestjes	Waarde.	?	?	?	?	?	"	f 156 159	"	"	f 156 159	?
Zilver (gemunt)	Id.	?	?	?	?	?	"	f 10 000	"	"	f 10 000	?

f) Naar het Engelsch Kanaal om orders.

g) Naar Port Said om orders.

h) Door het Gouvernement werden uitgevoerd (naar Nederland): in 1876 4 360 072 en in 1877 4 133 166 kilogrammen.

[5. 56.]

BIJLAGE **DDD.**

(Zie blz. 217 van het verslag.)

OVERZIGTEN betreffende de HANDELSBEWEGING in Nederlandsch Indie over de jaren 1875 en 1876. [1])

I. Herkomst en bestemming der in- en uitvoeren.

LANDEN VAN HERKOMST OF BESTEMMING.	WAARDE VAN DEN ALGEMEENEN INVOER.				WAARDE VAN DEN ALGEMEENEN UITVOER.			
	1875.		1876.		1875.		1876.	
	Koopmanschappen.	Specien.	Koopmanschappen.	Specien.	Koopmanschappen.	Specien.	Koopmanschappen.	Specien.
	VOOR REKENING VAN PARTICULIEREN.							
Nederland	f 50 629 549	f 292 677	f 47 694 270	f 1 798 312	f 69 473 354	f 2 480 000	f 80 421 740	f 6 461 750
Engelsch Kanaal (om orders)	»	»	»	»	6 700 297	»	9 390 358	»
Engeland	14 331 217	495 000	13 833 388	60 000	10 373 359	»	18 376 192	»
Frankrijk	969 060	»	1 125 243	2 400	1 140 787	»	3 288 488	»
Belgie	»	»	584	»	»	»	»	»
Duitschland	462 816	»	101 167	»	71	»	40 448	»
Denemarken	»	»	209	»	572 426	»	42 300	»
Zweden	26	»	299	»	367	»	241	»
Rusland	»	»	»	»	110	»	207 248	»
Oostenrijk	»	»	1 320	»	17 164	»	438 220	»
Turkije	»	»	»	»	»	»	28	»
Zwitserland	707	»	»	»	»	»	»	»
Italie	19 611	»	»	»	46 551	»	81 608	»
Spanje	»	»	782	»	54 701	»	»	»
Portugal	»	»	»	»	»	»	1 593	»
Amerika	2 419 534	»	2 135 099	»	13 467 416	»	12 282 485	»
Kaap de Goede Hoop	»	»	180	»	6	»	»	»
Mauritius	276	»	»	»	600	»	5 850	»
Egypte	20	»	4 904	»	206 715	»	44 794	»
Syrie	»	»	6	»	»	»	»	»
Arabie	9 367	»	»	»	1 786	»	962	»
Perzie	257 801	»	119 758	»	445 048	»	454 795	»
Bengalen	273 743	207 090	111 440	90 000	17 273	»	25 598	»
Siam	2 202 442	»	6 769 645	»	170 816	27 000	242 869	»
Transporteeren	f 71 576 169	f 994 767	f 71 898 294	f 1 950 712	f 102 688 847	f 2 507 000	f 125 345 817	f 6 461 750

[1]) Omtrent de beginselen bij de zamenstelling dezer statistiek gevolgd, zie men het vorig verslag blz. 226.

LANDEN VAN HERKOMST OF BESTEMMING.	WAARDE VAN DEN ALGEMEENEN INVOER.				WAARDE VAN DEN ALGEMEENEN UITVOER.			
	1875.		1876.		1875.		1876.	
	Koopmanschappen.	Specien.	Koopmanschappen.	Specien.	Koopmanschappen.	Specien.	Koopmanschappen.	Specien.
Per transport	f 71 576 169	f 994 767	f 71 898 294	f 1 950 712	f 102 688 847	f 2 507 000	f 125 345 817	f 6 461 750
Saigon	6 100 529	»	3 496 577	»	5 485	»	5 798	»
China	2 911 903	»	3 109 010	»	1 114 694	14 050	876 929	600
Hongkong	»	»	257 758	»	28 915	»	58 740	»
Japan	108 689	»	. 2 745	»	120	»	31	»
Manilla	622 044	»	615 358	»	476 774	21 300	331 288	34 000
Australie	1 031 434	»	1 357 382	»	7 390 135	»	8 700 982	»
Singapore	25 445 463	8 458 296	27 632 294	5 116 945	18 374 906	2 214 238	16 263 729	1 549 049
Penang	317 066	18 000	543 815	101 644	573 923	22 000	1 886 742	66 414
Malakka	7 654	»	101 125	44 037	359	3 950	250 403	9 163
Kokos-eilanden . .	22 950	»	47 988	»	14 007	»	17 592	»
Timor Dilly. . . .	20 184	8 150	91 702	2 000	100 759	50 014	491 333	1 300
Onbekend (strandgoederen)	9 138	»	23 376	»	»	»	»	»
Totaal	f 108 173 223	f 9 479 213	f 109 177 424	f 7 215 338	f 130 768 924	f 4 832 552	f 154 229 384	f 8 122 276

VOOR REKENING VAN HET GOUVERNEMENT.

Nederland	f 2 410 579	f 4 245 000	f 2 207 011	f 715 000	f 41 474 490	»	f 51 168 108	»
Engeland	123 826	»	163 017	»	»	»	»	»
Singapore	1 240 412	»	2 033 910	»	»	»	»	»
Totaal	f 3 774 817	f 4 245 000	f 4 403 938	f 715 000	f 41 474 490	»	f 51 168 108	»

II. Hoeveelheid en waarde der *ingevoerde* koopmanschappen.

BENAMING DER GOEDEREN.	INGEVOERD IN 1875 VAN:			INGEVOERD IN 1876 VAN:		
	Nederland	Andere landen.	Totaal.	Nederland.	Andere landen.	Totaal.
	VOOR REKENING VAN PARTICULIEREN.					
Aardewerk van alle soorten . .	f 544 704	f 1 056 138	f 1 600 842	f 923 198	f 954 703	f 1 877 901
Bieren	371 738 (826 779 L.)	136 539 (305 602 L.)	508 277 (1 132 381 L.)	305 779 (679 509 L.)	81 920 (182 044 L.)	387 699 (861 553 L.)
Boeken, land- en zeekaarten .	104 976	59 717	164 693	143 201	79 470	222 671
Droogerijen en medicijnen . .	190 810	434 133	624 943	260 315	376 968	637 283
Eetwaren van alle soorten . .	2 535 078	2 929 988	5 465 066	2 837 613	4 041 020	6 878 633
Gambier	»	647 846 (2 944 753 Kg.)	647 846 (2 944 753 Kg.)	»	785 213 (3 569 148 Kg.)	785 213 (3 569 148 Kg.)
Garens	2 044 605	874 390	2 918 995	2 232 579	1 114 471	3 347 050
Gedistilleerd. Brandewijn en cognac	177 614 (131 596 L.)	243 228 (180 169 L.)	420 842 (311 765 L.)	96 779 (72 834 L.)	272 185 (201 630 L.)	368 964 (274 464 L.)
Gedistilleerd. Jenever	598 034 (1 329 206 L.)	15 406 (34 234 L.)	613 440 (1 363 440 L.)	739 665 (1 644 230 L.)	9 459 (21 018 L.)	749 124 (1 665 248 L.)
Gedistilleerd. Alle andere soorten.	328 476 (109 127 L.)	86 978 (40 993 L.)	415 454 (150 120 L.)	423 894 (137 464 L.)	132 426 (61 079 L.)	556 320 (198 543 L.)
Gereedschappen en machinerien	1 375 971	1 838 334	3 214 305	1 179 091	696 409	1 875 500
Glas en glaswerk	1 015 575	64 739	1 080 314	870 782	48 614	919 396
Goud- en zilverwerk	229 052	132 013	361 065	276 240	230 605	506 845
IJzer en staal en dito werk .	1 551 292	1 245 569	2 796 861	1 856 143	690 856	2 546 999
Kleederen	462 088	420 798	882 886	380 399	318 168	698 567
Kolen (steen-) en cokes . . .	225 150 (9 006 ton)	1 540 350 (61 614 ton)	1 765 500 (70 620 ton)	321 360 (16 068 ton)	957 440 (47 872 ton)	1 278 800 (63 940 ton)
Koper en koperwerk (daaronder ook pleet- en bronswerk). .	643 979	504 821	1 148 800	838 167	350 844	1 189 011
Kramerij	1 663 641	783 093	2 446 734	1 526 777	659 819	2 186 596
Leder en lederwerk	331 031	255 525	586 556	348 656	254 201	602 857
Manufacturen van katoen . .	26 667 518	14 617 903	41 285 421	23 206 849	15 110 553	38 317 402
Id. van wol en half-wol.	1 346 810	449 703	1 796 513	1 651 275	502 064	2 153 339
Id. » zijde en half-zijde	736 643	1 682 024	2 418 667	502 472	961 596	1 464 068
Id. (alle andere). . . .	519 764	702 757	1 222 521	244 422	349 114	593 536
Meel	311 086 (622 173 Kg.)	1 293 357 (2 586 713 Kg.)	1 604 443 (3 208 886 Kg.)	206 133 (412 267 Kg.)	2 294 418 (4 588 835 Kg.)	2 500 551 (5 001 102 Kg.)
Meubelen	388 306	15 946	404 252	539 136	35 256	574 392
Modewaren	341 460	326 397	667 857	296 780	338 012	634 792
Opium	216 (8 Kg.)	1 269 837 (47 031 Kg.)	1 270 053 (47 039 Kg.)	40 (p. m. 1½ Kg.)	2 283 417 (84 571 Kg.)	2 283 457 (84 572½ Kg.)
Papier	449 906	495 314	945 220	273 915	554 514	828 429
Petroleum.	353 414 (1 767 071 L.)	2 361 287 (11 806 433 L.)	2 714 701 (13 573 504 L.)	250 160 (1 389 780 L.)	2 077 302 (11 540 564 L.)	2 327 462 (12 930 344 L.)
Rijst (gepelde)	»	11 809 144 (118 091 424 Kg.)	11 809 144 (118 091 424 Kg.)	317 (3 170 Kg.)	14 657 434 (146 574 342 Kg.)	14 657 75 (146 577 512 Kg.
Rijtuigen	203 529	80 420	283 949	273 088	90 986	364 074
Schrijf- en teekenbehoeften . .	130 778	33 830	164 608	136 466	19 670	156 136
Sigaren	36 090 (7 397 Kg.)	2 975 645 (195 879 Kg.)	3 011 735 (203 276 Kg.)	60 219 (7 329 Kg.)	2 426 436 (165 184 Kg.)	2 486 055 (172 513 Kg.)
Speelkaarten	140 730	26 964	167 694	114 045	15 460	129 505
Steen van alle soorten . . .	144 392	30 033	174 425	79 385	30 802	110 187
Tabak en snuif	10 138 (8 709 Kg.)	437 187 (438 410 Kg.)	447 325 (447 119 Kg.)	21 358 (21 172 Kg.)	472 776 (472 860 Kg.)	494 134 (494 032 Kg.)
Transporteeren	f 46 174 594	f 51 877 353	f 98 051 947	f 43 416 698	f 54 274 601	f 97 691 299

BENAMING DER GOEDEREN.	INGEVOERD IN 1875 VAN:			INGEVOERD IN 1876 VAN:		
	Nederland.	Andere landen.	Totaal.	Nederland.	Andere landen.	Totaal.
Per transport	f 46 174 594	f 51 877 353	f 98 051 947	f 43 416 698	f 54 274 601	f 97 691 299
Thee	6 (6 Kg.)	925 901 (925 901 Kg.)	925 907 (925 907 Kg.)	101 (46 Kg.)	1 511 131 (686 878 Kg.)	1 511 232 (686 924 Kg.)
Touwwerk	105 197	77 041	182 238	99 326	45 275	144 601
Vaat- en kuipwerk	220 455	6 443	226 898	76 180	12 502	88 682
Verfwaren en lijnolie. . . .	453 290	252 429	705 719	243 299	214 678	457 977
Vuurwerk	9 020	539 231	548 251	17 790	644 629	662 419
Was.	912 156 (456 078 Kg.)	905 962 (452 981 Kg.)	1 818 118 (909 059 Kg.)	597 101 (398 067 Kg.)	682 966 (455 311 Kg.)	1 280 067 (853 378 Kg.)
Wijnen.	1 616 692	595 433	2 212 125	1 960 462	811 266	2 771 728
Zeep	143 773	211 139	354 912	141 841	137 709	279 550
Diversen	994 366	2 152 742	3 147 108	1 141 472	3 148 397	4 289 869
Totaal. . .	f 50 629 549	f 57 543 674	f 108 173 223	f 47 694 270	f 61 483 154	f 109 177 424
VOOR REKENING VAN HET GOUVERNEMENT.						
Aardewerk van alle soorten . .	f 60 845	»	f 60 845	f 26 902	»	f 26 902
Blik en blikwerk	14 356	»	14 356	2 367	»	3 67
Boeken, land- en zeekaarten .	831	»	831	18 227	»	18 227
Buskruid	»	»	»	51 996 (34 664 Kg.)	»	51 996 (34 664 Kg.)
Cement.	22 878	»	22 878	685	»	685
Droogerijen en medicijnen . .	8 887	»	8 887	8 739	»	8 739
Eetwaren van alle soorten . .	232 519	»	232 519	104 465	»	104 465
Gereedschappen en machinerien	27 973	»	27 973	150 663	f 119 956	270 619
Glas en glaswerk	11 564	»	11 564	15 853	»	15 853
Goud- en zilverwerk	10 531	»	10 531	2 250	»	2 250
Hout en houtwerk	102	»	102	8 220	»	8 220
IJzer en staal en dito werk .	124 582	f 7 255	131 837	261 401	42 941	304 342
Kleederen.	70 190	»	70 190	124 453	»	124 453
Kolen (steen-) en cokes . . .	1 200 (48 ton)	122 950 (4 918 ton)	124 150 (4 966 ton)	17 320 (866 ton)	»	17 320 (866 ton)
Koper en koperwerk (daaronder ook pleet- en bronswerk) . .	2 933	»	2 933	50 922	»	50 922
Kramerij	4 742	»	4 742	70 465	»	70 465
Leder en lederwerk	28 746	3 643	32 389	35 590	»	35 590
Manufacturen van katoen . .	11 650	»	11 650	73 620	»	73 620
Id. van wol en half-wol .	11 692	»	11 692	13 174	»	13 174
Id. (zakken, zeildoek enz.)	396 895	»	396 895	193 634	»	193 634
Meubelen	4 104	»	4 104	»	»	»
Opium	289 602 (10 726 Kg.)	1 230 390 (45 570 Kg.)	1 519 992 (56 296 Kg.)	542 322 (20 086 Kg.)	2 033 910 (75 330 Kg.)	2 576 232 (95 416 Kg.)
Papier	11 616	»	11 616	138 016	»	138 016
Schrijf- en teekenbehoeften . .	1 777	»	1 777	5 485	»	5 485
Steen van alle soorten . . .	5 583	»	5 583	2 824	»	2 824
Teer (Zweedsche)	»	»	»	13 330	120	13 450
Touwwerk	12 956	»	12 956	62 994	»	62 994
Verfwaren en lijnolie. . . .	9 077	»	9 077	19 445	»	19 445
Vuurwapenen	432 533	»	432 533	181 339	»	181 339
Diversen	600 215	»	600 215	10 310	»	10 310
Totaal . . .	f 2 410 579	f 1 364 238	f 3 774 817	f 2 207 011	f 2 196 927	f 4 403 938

III. Hoeveelheid en waarde der *uitgevoerde* koopmanschappen.

BENAMING DER GOEDEREN.	UITGEVOERD IN 1875 NAAR: Nederland.	Andere landen.	Totaal.	UITGEVOERD IN 1876 NAAR: Nederland.	Andere landen.	Totaal.
VOOR REKENING VAN PARTICULIEREN.						
Aardewerk in alle soorten	f 745	f 15 032	f 15 777	f 2 242	f 35 901	f 38 143
Cacao	»	202 654 (202 654 Kg.)	202 654 (202 654 Kg.)	»	236 482 (236 482 Kg.)	236 482 (236 482 Kg.)
Droogerijen en medicijnen	70 794	366 546	437 340	71 815	177 992	249 807
Eetwaren van alle soorten	41 335	574 221	615 556	54 808	599 449	654 257
Foelie	2 368 673 (623 335 Kg.)	334 027 (87 902 Kg.)	2 702 700 (711 237 Kg.)	692 014 (288 309 Kg.)	221 827 (92 458 Kg.)	913 841 (380 767 Kg.)
Gambier	»	1 634 633 (7 430 152 Kg.)	1 634 633 (7 430 152 Kg.)	»	2 058 961 (9 358 908 Kg.)	2 058 961 (9 358 908 Kg.)
Gedistilleerd. Arak	547 858 (2 490 260 L.)	273 815 (1 244 616 L.)	821 673 (3 734 876 L.)	811 708 (2 898 959 L.)	545 870 (1 949 537 L.)	1 357 578 (4 848 496 L.)
Gedistilleerd. Jenever	2 914 (6 573 L.)	20 887 (46 429 L.)	23 801 (53 002 L.)	3 103 (6 955 L.)	6 934 (15 493 L.)	10 037 (22 448 L.)
Gedistilleerd. Alle andere soorten	411 (255 L.)	20 885 (8 830 L.)	21 296 (9 085 L.)	2 076 (1 284 L.)	5 134 (3 439 L.)	7 210 (4 723 L.)
Getah pertja	461 665 (184 666 Kg.)	1 546 735 (618 694 Kg.)	2 008 400 (803 360 Kg.)	355 292 (176 146 Kg.)	1 093 446 (548 223 Kg.)	1 448 738 (724 369 Kg.)
Gombenzoin	64 442 (40 276 Kg.)	1 175 319 (734 574 Kg.)	1 239 761 (774 850 Kg.)	11 963 (7 477 Kg.)	1 279 411 (799 632 Kg.)	1 291 374 (807 109 Kg.)
Gomdammar	334 556 (727 297 Kg.)	632 458 (1 374 911 Kg.)	967 014 (2 102 208 Kg.)	336 090 (672 181 Kg.)	597 436 (1 194 870 Kg.)	933 526 (1 867 051 Kg.)
Gomelastiek	63 364 (35 202 Kg.)	74 357 (41 309 Kg.)	137 721 (76 511 Kg.)	7 705 (4 403 Kg.)	100 464 (57 408 Kg.)	108 169 (61 811 Kg.)
Gomkopal	8 988 (27 235 Kg.)	94 991 (287 850 Kg.)	103 979 (315 085 Kg.)	204 103 (1 020 515 Kg.)	»	204 103 (1 020 515 Kg.)
Hout (scheepsbouw- en timmer-)	9 914	2 200	12 114	49 354	3 346	52 700
Id. (ander)	16 363	154 611	170 974	11 092	70 669	81 761
Huiden	2 566 963 (3 208 703 Kg.)	368 167 (460 210 Kg.)	2 935 130 (3 668 913 Kg.)	979 264 (1 659 769 Kg.)	345 916 (586 299 Kg.)	1 325 180 (2 246 068 Kg.)
IJzer en staal en dito werk	715	49 514	50 229	9 973	52 232	62 205
Indigo (voor de Europ. markt)	1 828 626 (304 771 Kg.)	115 206 (19 201 Kg.)	1 943 832 (323 972 Kg.)	2 874 102 (479 017 Kg.)	92 106 (15 351 Kg.)	2 966 208 (494 368 Kg.)
Id. (voor de inlandsche markt)	»	9 380 (37 522 Kg.)	9 380 (37 522 Kg.)	35 (137 Kg.)	46 015 (184 063 Kg.)	46 050 (184 200 Kg.)
Kamfer	»	»	»	»	4 893	4 893
Kaneel	23 486 (58 715 Kg.)	55 860 (139 653 Kg.)	79 346 (198 368 Kg.)	27 107 (67 769 Kg.)	35 947 (89 867 Kg.)	63 054 (157 636 Kg.)
Kapok	85 758 (267 996 Kg.)	65 466 (204 578 Kg.)	151 224 (472 574 Kg.)	172 341 (430 853 Kg.)	23 522 (58 806 Kg.)	195 863 (489 659 Kg.)
Transporteeren	f 8 497 570	f 7 786 964	f 16 284 534	f 6 676 187	f 7 633 953	f 14 310 140

BENAMING DER GOEDEREN.	UITGEVOERD IN 1875 NAAR:			UITGEVOERD IN 1876 NAAR:		
	Nederland.	Andere landen.	Totaal.	Nederland.	Andere landen.	Totaal.
Per transport	f 8 497 570	f 7 786 964	f 16 284 534	f 6 676 187	f 7 633 953	
Kleederen en modewaren . .	14 190	137 983	152 173	36 029	101 182	
Koffij	19 452 383 (21 613 759 Kg.)	12 651 719 (14 057 466 Kg.)	32 104 102 (35 671 225 Kg.)	21 716 969 (24 129 965 Kg.)	9 900 738 (11 000 821 Kg.)	31 617 707 (35 130 786 Kg.)
Koper en koperwerk, benevens pleet- en bronswerk . . .	250	93 691	93 941	54	126 493	126 547
Kramerij	80 078	270 210	350 288	37 652	95 084	132 736
Kruidnagelen	513 993 (342 662 Kg.)	113 064 (75 376 Kg.)	627 057 (418 038 Kg.)	3 887 (2 591 Kg.)	35 493 (23 662 Kg.)	39 380 (26 253 Kg.)
Manufacturen (van katoen). .	3 280	792 031	795 311	8 718	626 412	635 130
Id. (andere) . . .	1 400	51 021	52 421	2 535	59 127	61 662
Matten en matwerk	3 583	68 371	71 954	1 030	128 767	129 797
Notenmuscaat	1 406 814 (703 407 Kg.)	1 268 434 (634 217 Kg.)	2 675 248 (1 337 624 Kg.)	492 096 (52 358 Kg.)	1 401 748 (718 844 Kg.)	1 893 844 (971 202 Kg.)
Noten (wilde)	221 631 (554 078 Kg.)	186 529 (466 322 Kg.)	408 160 (1 020 400 Kg.)	61 596 (153 991 Kg.)	15 519 (38 798 Kg.)	77 115 (192 789 Kg.)
Olie (klapper-)	18 (23 L.)	1 538 000 (1 922 499 L.)	1 538 018 (1 922 522 L.)	110 (138 L.)	1 613 949 (2 017 436 L.)	1 614 059 (2 017 574 L.)
Paarlemoer	491 042	67 197	558 239	228 492	43 202	271 694
Peper (staart-)	»	28 758 (125 032 Kg.)	28 758 (125 032 Kg.)	357 (1 554 Kg.)	67 644 (294 104 Kg.)	68 001 (295 658 Kg.)
Id. (witte)	»	1 450 724 (1 706 734 Kg.)	1 450 724 (1 706 734 Kg.)	3 054 (3 593 Kg.)	982 652 (1 156 061 Kg.)	985 706 (1 159 654 Kg.)
Id. (zwarte)	187 031 (534 373 Kg.)	1 119 524 (3 198 638 Kg.)	1 306 555 (3 733 011 Kg.)	186 533 (532 952 Kg.)	610 186 (1 743 387 Kg.)	796 719 (2 276 339 Kg.)
Rijst (gepelde)	567 286 (4 727 386 Kg.)	390 023 (3 250 187 Kg.)	957 309 (7 977 573 Kg.)	395 783 (3 298 188 Kg.)	745 864 (6 215 532 Kg.)	1 141 647 (9 513 720 Kg.)
Id. (ongepelde)	»	11 024 (220 474 Kg.)	11 024 (220 474 Kg.)	18 676 (373 533 Kg.)	209 200 (4 183 984 Kg.)	227 876 (4 557 517 Kg.)
Rotting	413 609 (2 585 057 Kg.)	1 105 681 (6 910 507 Kg.)	1 519 290 (9 495 564 Kg.)	613 428 (3 833 925 Kg.)	1 009 055 (6 306 590 Kg.)	1 622 483 (10 140 515 Kg.)
Rottingstokken	»	58 577	58 577	»	15 026	15 026
Schildpad	49 742 (3 553 Kg.)	1 220,758 (87 197 Kg.	1 270 500 (90 750 Kg.)	55 804 (3 986 Kg.)	106 848 (7 632 Kg.)	162 652 (11 618 Kg.)
Sigaren (Manilla-, Havannah-, enz.)	23 748 (2 008 Kg.)	60 141 (5 067 Kg.)	83 889 (7 075 Kg.)	46 200 (3 080 Kg.)	22 305 (1 487 Kg.)	68 505 (4 567 Kg.)
Suiker	24 000 009 (96 000 035 Kg.)	28 434 694 (113 738 779 Kg.)	52 434 703 (209 738 814 Kg.)	21 987 282 (73 290 938 Kg.)	44 374 646 (147 915 489 Kg.)	66 361 928 (221 206 427 Kg.)
Tabak (voor de Europ. markt)	8 315 670 (13 859 451 Kg.)	2 483 (4 138 Kg.)	8 318 153 (13 863 589 Kg.)	22 159 122 (14 772 748 Kg.)	1 597 160 (1 064 773 Kg.)	23 756 282 (15 837 521 Kg.)
Id. (voor de inlandsche markt)	109 995 (109 995 Kg.)	673 597 (67? 597 Kg.)	783 592 (783 592 Kg.)	150 (250 Kg.)	500 580 (834 300 Kg.)	500 730 (834 550 Kg.)
Thee	2 099 994 (2 099 994 Kg.)	79 845 (79 845 Kg.)	2 179 839 (2 179 839 Kg.)	2 251 993 (2 251 993 Kg.)	153 598 (153 598 Kg.)	2 405 591 (2 405 591 Kg.)
Tin	2 912 169 (2 912 169 Kg.)	267 151 (267 151 Kg.)	3 179 320 (3 179 320 Kg.)	3 248 911 (3 248 911 Kg.)	406 911 (406 911 Kg.)	3 655 822 (3 655 822 Kg.)
Vanille	560 (14 Kg.)		560 (14 Kg.)	44 700 (2 235 Kg.)	1 240 (62 Kg.)	45 940 (2 297 Kg.)
Transporteeren	f 69 366 045	f 59 928 194	f 129 294 239	f 80 277 348	f 72 584 582	f 152 861 930

BENAMING DER GOEDEREN.	UITGEVOERD IN 1875 NAAR:			UITGEVOERD IN 1876 NAAR:		
	Nederland.	Andere landen.	Totaal.	Nederland.	Andere landen.	Totaal.
Per transport	f 69 366 045	f 59 928 194	f 129 294 239	f 80 277 348	f 72 584 582	f 152 861 930
Vogelnestjes	55	289 754	289 809	»	263 654	263 654
Was	»	12 008 (6 004 Kg.)	12 008 (6 004 Kg.)	5 064 (2 532 Kg.)	37 464 (18 732 Kg.)	42 528 (21 264 Kg.)
Diversen	107 254	1 065 614	1 172 868	139 328	921 944	1 061 272
Totaal . . .	f 69 473 354	f 61 295 570	f 130 768 924	f 80 421 740	f 73 807 644	f 154 229 384
VOOR REKENING VAN HET GOUVERNEMENT.						
Koffij	f 38 384 256 (42 649 173 Kg.)	»	f 38 384 256 (42 649 173 Kg.)	f 46 691 748 (51 879 720 Kg.)	»	f 46 691 748 (51 879 720 Kg.)
Tin	3 090 234 (3 090 234 Kg.)	»	3 090 234 (3 090 234 Kg.)	4 476 360 (4 476 360 Kg.)	»	4 476 360 (4 476 360 Kg.)
Totaal . . .	f 41 474 490	»	f 41 474 490	f 51 168 108	»	f 51 168 108

[5. 57.]

BIJLAGE **EEE**.

(Zie blz. 219 van het verslag.)

OVERZIGTEN betreffende de SCHEEPVAARTBEWEGING in Nederlandsch Indie over de jaren 1875 en 1876. [1])

I. Scheepvaart met de verschillende landen en plaatsen.

a. Aangekomen schepen.

LANDEN OF PLAATSEN VAN HERKOMST.	Stoomschepen.				Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.				Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.			
	1875.		1876.		1875.		1876.		1875.		1876.	
	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
Nederland	59	112 903	63	120 923	[2]) {90 1	81 916 1 502	83	80 014	»	»	»	»
Engeland	12	10 937	6 1	5 973 1 244	126	89 292	112 1	75 713 253	»	»	»	»
Frankrijk	»	»	»	»	8	3 296	10	3 992	»	»	»	»
Duitschland	»	»	»	»	4	1 467	1	227	»	»	»	»
Zweden	»	»	»	»	» 1	» 294	»	»	»	»	»	»
Noorwegen	»	»	»	»	»	»	1	559	»	»	»	»
Rusland	»	»	»	»	1	901	»	»	»	»	»	»
Italie	1	1 390	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Amerika	»	»	»	»	20 19	13 142 12 501	32 18	21 457 10 778	»	»	»	»
Kaap de Goede Hoop	»	»	»	»	3 15	1 138 7 414	9 14	4 011 6 801	»	»	»	»
Mauritius	»	»	»	»	2 1	895 364	4 4	2 762 3 089	»	»	»	»
Egypte	»	»	1	878	»	»	»	»	»	»	»	»
Arabie	» 1	» 783	» 1	» 1 273	2 1	964 482	1	739	»	»	»	»
Perzie	»	»	»	»	7	3 539	3	1 876	»	»	»	»
Bengalen	24 1	9 157 731	41 1	15 102 112	10 2	5 811 904	9 3	4 263 1 802	»	»	8	398
Siam	»	»	2	1 400	66 1	16 389 356	81	27 829	3 1	145 24	3	208
Transporteeren	96 2	134 387 1 514	113 3	144 276 2 629	339 41	218 750 23 817	346 40	223 442 22 723	3 1	145 24	11	606

[1]) Omtrent de beginselen bij de zamenstelling dezer statistiek gevolgd, zie men het verslag blz. 219.

[2]) Wanneer men aldus twee opgaven bij elkaâr geplaatst vindt, heeft de eerste opgaaf betrekking tot de met lading, de tweede tot de in ballast aangekomen schepen.

LANDEN OF PLAATSEN VAN HERKOMST.	Stoomschepen.				Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.				Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.			
	1875.		1876.		1875.		1876.		1875.		1876.	
	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
Per transport	96	134 387	113	144 276	339	218 750	346	223 442	3	145	11	606
	2	1 514	3	2 629	41	23 817	40	22 723	1	24		
Saigon	5	2 656	4	3 891	25	10 313	7	5 415	»	»	»	»
China	25	25 807	15	15 082	67	36 054	62	24 585	9	473	16	940
					1	436	2	1 543			2	45
Japan	»	»	»	»	2	782	»	»	»	»	»	»
Manilla	»	»	»	»	2	1 914	2	1 042	»	»	»	»
Australie	4	3 183	1	290	29	12 503	31	13 049	13	704	27	848
					33	3 781	17	1 321				
Singapore	303	157 233	417	161 064	158	33 242	152	40 305	753	35 002	790	36 265
	71	5 667	75	5 043	9	4 015	17	6 539	9	418	4	273
Penang	»	»	112	27 721	22	6 029	15	3 650	2	79	62	2 537
					1	345						
Malakka	»	»	»	»	»	»	11	1 127	7	172	96	2 932
			1	38							7	252
Kokos-eilanden	»	»	»	»	5	1 334	5	1 543	»	»	»	»
Timor Dilly	7	5 049	5	6 873	7	2 874	2	313	4	39	1	12
	2	2 258	1	464			5	582				
Oost-Indische Archipel	515	400 304	566	444 495	972	242 450	1043	256 217	3158	55 782	2827	40 129
	10	7 094	8	3 383	54	15 545	51	18 510	227	3 514	383	2 853
Uit zee	»	»	1	1 692	6	1 958	5	2 860	2	38	2	59
	1	1 756							1	2		
Te zamen geladen	955	728 619	1234	805 384	1634	568 203	1681	573 548	3951	92 434	3832	84 328
Te zamen in ballast	86	18 289	88	11 557	139	47 939	132	51 218	238	3 958	396	3 423

Van de bovenbedoelde schepen zijn aangekomen:

Onder Nederlandsche vlag:												
van Nederland	53	106 957	54	110 689	85	78 986	81	79 273	»	»	»	»
					1	1 502						
» Engeland	9	7 767	5	4 964	22	22 127	17	13 504	»	»	»	»
			1	1 244								
» Amerika	»	»	»	»	4	3 081	2	1 283	»	»	»	»
					3	2 671	1	716				
» de Kaap de Goede Hoop	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
					1	264	1	264				
» Mauritius	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
							1	1 412				
» Perzie	»	»	»	»	3	1 659	»	»	»	»	»	»
» Bengalen	»	»	10	7 696	1	1 391	1	310	»	»	1	20
			1	112	1	793						
» Siam	»	»	»	»	33	7 364	6	2 078	1	20	»	»
» Saigon	1	1 582	1	1 582	2	1 128	3	4 008	»	»	»	»
» China	7	10 347	4	5 432	6	5 896	4	2 432	»	»	»	»
» Australie	»	»	1	290	3	1 392	2	2 256	13	704	27	848
Transporteeren	70	126 653	75	130 653	159	123 024	116	105 144	14	724	28	868
			2	1 356	6	5 230	3	2 392				

LANDEN OF PLAATSEN VAN HERKOMST.	Stoomschepen.				Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.				Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.			
	1875.		1876.		1875.		1876.		1875.		1876.	
	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
Per transport	70	126 653	75	130 653	159	123 024	116	105 144	14	724	28	868
			2	1 356	6	5 230	3	2 392				
van Singapore	123	105 582	115	84 352	92	16 745	82	18 599	537	25 952	534	25 411
	5	1 893	6	2 343	5	1 218	8	2 706	4	199	1	127
» Penang	»	»	27	10 638	3	1 175	5	2 106	»	»	»	»
					1	345						
» Malakka.	»	»	»	»	»	»	9	1 002	7	172	5	137
											1	25
» de Kokos-eilanden . .	»	»	»	»	1	250	5	1 543	»	»	»	»
» Timor Dilly	6	4 845	5	6 873	5	2 328	2	313	4	39	1	12
	2	2 258	1	464			1	200				
» den Oost-Ind. Archipel.	485	393 693	547	437 302	923	229 509	963	237 680	2913	50 688	2575	35 887
	9	6 885	6	2 390	28	5 334	34	13 677	208	3 254	370	2 670
uit zee	»	»	1	1 692	4	874	4	2 496	2	38	1	5
	1	1 756										
Te zamen onder Nederl. vlag geladen .	684	630 773	770	671 510	1187	373 905	1186	368 883	3477	77 613	3144	62 320
Te zamen onder Nederl. vlag in ballast.	17	12 792	15	6 553	40	12 127	46	18 975	212	3 453	372	2 822
Onder Engelsche vlag .	236	80 139	433	111 158	241	105 344	251	91 296	155	5 224	297	11 683
	67	4 557	71	4 864	57	13 781	50	13 445	6	85	12	393
» Fransche » .	26	10 479	26	18 379	26	10 520	39	15 684	»	»	1	125
	1	209	1	102	3	756	1	492				
» Duitsche » .	2	1 817	3	2 548	49	19 470	47	17 968	»	»	»	»
	1	731			7	2 830	7	3 774				
» Deensche » .	4	3 161	2	1 789	10	5 418	11	5 444	»	»	»	»
							2	1 102				
» Zweedsche » .	2	860	»	»	8	4 681	12	6 086	»	»	»	»
					5	2 146	12	5 168				
» Noorweegsche » .	»	»	»	»	5	2 572	7	4 880	»	»	»	»
					4	2 350						
» Russische » .	»	»	»	»	4	2 900	4	2 748	»	»	»	»
					4	3 288						
» Oostenrijksche » .	»	»	»	»	1	737	»	»	»	»	»	»
» Turksche » .	»	»	»	»	»	»	1	739	»	»	»	»
» Italiaansche » .	1	1 390	»	»	1	507	1	507	»	»	»	»
» Spaansche » .	»	»	»	»	8	3 149	16	6 347	»	»	»	»
					1	518						
» Portugesche » .	»	»	»	»	»	»	1	631	»	»	»	»
» Amerikaansche » .	»	»	»	»	43	27 621	55	38 384	»	»	»	»
					18	10 143	14	8 262				
» Siamsche » .	»	»	»	»	32	9 462	40	13 323	1	99	2	220
									1	110		
» Chinesche » .	»	»	»	»	5	359	2	72	189	6 955	224	8 020
									7	231	6	184
» diverse Aziat. vlaggen.	»	»	»	»	14	1 558	8	556	129	2 543	164	1 960
			1	38					12	79	6	24
Te zamen onder vreemde vlag geladen .	271	97 846	464	133 874	447	194 298	495	204 665	474	14 821	688	22 008
Te zamen onder vreemde vlag in ballast.	69	5 497	73	5 004	99	35 812	86	32 243	26	505	24	601

b. Vertrokken schepen.

LANDEN OF PLAATSEN VAN BESTEMMING.	Stoomschepen.				Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.				Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.			
	1875.		1876.		1875.		1876.		1875.		1876.	
	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
Nederland	58	115 805	68	136 427	140	124 787	142	132 459	»	»	»	»
Engelsch Kanaal (om orders)	»	»	»	»	31	18 852	41	28 403	»	»	»	»
Engeland	1	955	»	»	63	40 720	73	46 690	»	»	»	»
Frankrijk	1	731	5	4 043	9	5 192	3	1 303	»	»	»	»
Denemarken	»	»	»	»	2	2 019	»	»	»	»	»	»
Rusland	»	»	»	»	»	»	2	1 140	»	»	»	»
Oostenrijk	»	»	»	»	1	330	»	»	»	»	»	»
Spanje	»	»	»	»	1	516	»	»	»	»	»	»
Amerika	»	»	1	940	38	20 684	36 1	20 630 652	»	»	»	»
Mauritius	»	»	»	»	»	»	4	1 309	»	»	»	»
Egypte	1	731	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Arabie	1	783	1	696	»	»	»	»	»	»	»	»
Perzie	»	»	»	»	3	1 332	4	1 376	»	»	»	»
Bengalen	34 3	16 114 2 539	28 8	10 241 7 633	9 3	5 784 2 106	20 11	7 800 7 490	»	»	20 1	598 63
Siam	»	»	»	»	29 1	8 340 27	54 4	15 954 1 217	2	115	3	68
Saigon	3 1	2 423 1 221	»	»	10	6 314	3	1 309	»	»	»	»
China	4 9	4 002 9 219	2 5	1 984 5 161	30 6	13 981 3 165	23 22	8 298 11 923	15	389	4	203
Japan	»	»	»	»	»	»	1	573	»	»	»	»
Manilla	»	»	»	»	2 1	1 042 1 409	3 1	1 450 612	»	»	»	»
Australie	»	»	» 2	» 580	60 31	32 522 2 184	82 1	36 180 18	» 28	» 910	» 27	» 840
Singapore	273 74	150 410 9 428	362 47	164 363 1 503	158 8	28 106 3 070	149 10	31 356 1 816	747 55	34 435 2 185	728 65	33 075 2 256
Penang	»	»	106 1	26 416 25	13 2	3 153 778	10	1 084	1	75	65	2 571
Malakka	»	»	» 1	» 38	»	»	9	952	3 2	92 27	118 6	3 730 211
Kokos-eilanden	»	»	»	»	5	1 404	5	1 545	»	»	»	»
Timor Dilly	7	5 279	9	8 923	12 1	6 963 759	5	634	4 3	58 19	2 7	12 29
Oost-Indische Archipel	570 13	437 071 7 881	626 8	484 431 3 617	952 105	243 821 20 284	966 172	248 116 35 489	2798 526	47 228 8 001	2757 610	40 228 7 400
Te zamen { geladen	953	734 304	1208	838 464	1568	565 862	1635	588 561	3570	82 392	3697	80 485
Te zamen { in ballast	100	30 288	72	18 557	158	33 782	222	59 217	614	11 142	716	10 799

Van de

LANDEN OF PLAATSEN VAN BESTEMMING.	Stoomschepen.				Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.				Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.			
	1875.		1876.		1875.		1876.		1875.		1876.	
	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal	Tonnen.
Van de bovenbedoelde schepen zijn vertrokken:												
Onder Nederlandsche vlag:												
naar Nederland	40	96 078	55	116 671	119	110 957	115	116 576	»	»	»	»
» Engelsch Kanaal (om orders)	»	»	»	»	1	798	»	»	»	»	»	»
» Engeland	»	»	»	»	2	1 771	2	1 982	»	»	»	»
» Frankrijk	»	»	»	»	3	1 765	»	»	»	»	»	»
» Amerika	»	»	»	»	2	704	2	554	»	»	»	»
» Mauritius	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» Arabie	»	»	»	»	»	»	»	»	.	»	»	»
» Perzie	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» Bengalen	»	»	2 2	1 266 2 317	»	»	6	2 399	»	»	»	»
» Siam.	»	»	»	»	13 1	2 996 27	2 1	215 670	»	»	»	»
» Saigon	1 1	1 292 1 221	»	»	2	2 638	»	»	»	»	»	»
» China	1 2	1 582 3 968	1 2	1 221 2 442	1	300	» 2	» 2 175	»	»	» 27	» 840
» Australie	»	»	» 2	» 580	8	8 251	3	1 700	» 28	» 910	»	»
» Singapore	113 7	98 312 7 359	92 1	94 912 106	98 4	15 373 1 652	80 5	15 612 591	564 14	26 783 466	531 12	24 677 364
» Penang.	»	»	21	8 274	5	1 324	3	225	1	75	1	2
» Malakka	»	»	»	»	»	»	8	902	3 2	92 27	12 6	71 211
» de Kokos-eilanden . .	»	»	»	»	2	557	5	1 545	»	»	»	»
» Timor Dilly	5	4 871	9	8 923	8 1	5 725 759	2	150	4 3	58 19	2 7	12 29
» den Oost-Ind. Archipel.	508 10	424 575 7 371	543 6	464 284 2 965	893 85	225 802 14 522	896 140	234 458 25 034	2587 508	43 471 7 947	2536 580	35 922 6 969
Te zamen onder Nederl. vlag { geladen .	668	626 710	723	695 551	1157	378 961	1124	376 318	3159	70 479	3082	60 684
Te zamen onder Nederl. vlag { in ballast.	20	19 919	13	8 410	91	16 960	148	28 470	555	9 369	632	8 413
Onder Engelsche vlag .	251 71	91 226 5 403	451 57	119 414 9 378	220 49	94 097 8 080	258 44	90 024 18 323	131 44	4 684 1 155	325 47	12 518 1 599
» Fransche » .	27 4	11 224 719	29	19 044	17 3	6 445 768	28 8	11 613 3 252	»	»	»	»
» Duitsche » .	3 1	2 193 1 086	3 1	2 666 731	44 3	18 336 1 374	57 6	25 020 1 783	»	»	»	»
» Deensche » .	1 4	701 3 161	2	1 789	4	2 452	5 1	3 022 214	»	»	»	»
Transporteeren	282 80	105 344 10 369	485 58	142 913 10 109	285 55	121 330 10 222	348 59	129 679 23 572	131 44	4 684 1 155	325 47	12 518 1 599

LANDEN OF PLAATSEN VAN BESTEMMING.	Stoomschepen.				Zeilschepen op Europesche wijze getuigd.				Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.			
	1875.		1876.		1875.		1876.		1875.		1876.	
	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
Per transport	282 80	105 344 10 369	485 58	142 913 10 109	285 55	121 330 10 222	348 59	129 679 23 572	131 44	4 684 1 155	325 47	12 518 1 599
onder Zweedsche vlag .	2	860	»	»	21	11 281	24 2	12 149 1 042	»	»	»	»
» Noorweegsche » .	»	»	»	»	5 1	2 553 442	8 1	4 627 420	»	»	»	»
» Russische » .	»	»	»	»	7 1	5 151 739	4	2 730	»	»	»	»
» Oostenrijksche » .	»	»	»	»	»	»	1	737	»	»	»	»
» Italiaansche » .	1	1 390	»	»	1	415	1	507	»	»	»	»
» Spaansche » .	»	»	»	»	9 1	3 695 518	14 2	4 667 680	»	»	»	»
» Amerikaansche » .	»	»	»	»	57 3	37 047 3 029	63 6	45 578 3 106	»	»	»	»
» Siamsche » .	»	»	»	»	15 5	4 506 1 736	36 4	10 771 1 927	1	99	2	220
» Chinesche » .	»	»	»	»	2	200	1	24	163 7	5 612 586	177 20	5 920 691
» diverse Aziat. vlaggen.	»	»	» 1	» 38	9 1	723 136	11	774	116 8	1 518 32	111 17	1 143 96
Te zamen onder vreemde vlag { geladen .	285	107 594	485	142 913	411	186 901	511	212 243	411	11 913	615	19 801
Te zamen onder vreemde vlag { in ballast.	80	10 369	59	10 147	67	16 822	74	30 747	59	1 773	84	2 386

II. Scheepvaartbeweging in de verschillende havens.

a. Aangekomen schepen.

HAVENS WAAROP IS INGEKLAARD.	Vlaggen. — N. Nederlandsche. V. Vreemde.	Stoomschepen (geladen en in ballast).				Zeilschepen op Europesche wijze getuigd (geladen en in ballast).				Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd (geladen en in ballast).			
		1875.		1876.		1875.		1876.		1875.		1876.	
		Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
						Java en Madura.							
Batavia	N.	194	200 288	175	180 631	149	98 803	118	82 011	3	77	»	»
	V.	38	27 289	60	34 628	181	97 215	214	113 692	12	511	10	493
Indramaijoe	N.	»	»	»	»	»	»	7	542	1	100	4	96
	V.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Cheribon	N.	4	8 028	22	26 621	92	27 868	65	24 315	22	410	16	362
	V.	21	6 147	26	9 736	25	11 208	29	10 953	4	312	11	760
Tagal	N.	»	»	»	»	8	2 283	4	785	4	105	2	92
	V.	»	»	»	»	6	2 905	1	392	»	»	»	»
Pekalongan	N.	»	»	»	»	2	663	4	1 326	2	92	»	»
	V.	»	»	»	»	»	»	1	405	»	»	»	»
Samarang	N.	17	15 347	18	14 848	53	30 244	59	33 129	»	»	»	»
	V.	66	22 498	50	25 110	62	25 062	80	33 469	»	»	»	»
Joana	N.	»	»	»	»	8	697	7	867	50	575	94	707
	V.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Rembang	N.	»	»	»	»	2	398	6	1 040	13	309	8	214
	V.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Toeban	N.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	V.	»	»	»	»	1	700	»	»	»	»	»	»
Grissee	N.	»	»	»	»	35	4 813	27	3 577	280	4 990	240	4 149
	V.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Soerabaija	N.	84	68 616	87	64 166	230	63 245	214	67 452	134	3 150	151	2 544
	V.	49	26 826	55	20 061	79	38 362	71	32 476	55	2 046	86	2 779
Bawean	N.	»	»	»	»	4	71	»	»	60	1 076	72	1 717
	V.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Bangkallan	N.	»	»	»	»	»	»	»	»	13	88	6	47
	V.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Pamakassan	N.	»	»	»	»	3	147	»	»	34	452	31	453
	V.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Sumanap	N.	»	»	»	»	48	6 633	80	8 046	144	2 550	97	2 156
	V.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Sampang	N.	»	»	»	»	»	»	5	190	»	»	1	26
	V.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Pasoeroean	N.	»	»	4	2 574	12	1 264	10	4 221	51	391	55	468
	V.	»	»	»	»	1	338	4	1 575	»	»	»	»
Probolinggo	N.	»	»	»	»	3	849	29	785	56	1 144	14	158
	V.	»	»	»	»	4	3 222	1	1 036	»	»	»	»
Bezoeki	N.	»	»	»	»	»	»	5	1 458	62	1 885	56	480
	V.	»	»	»	»	1	356	1	48	»	»	»	»
Panaroekan	N.	»	»	»	»	1	121	»	»	4	81	8	80
	V.	»	»	»	»	»	»	1	467	»	»	»	»
Banjoewangi	N.	»	»	7	3 535	6	170	16	1 461	150	1 356	342	1 737
	V.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Transporteeren	N.	299	292 279	313	292 375	656	238 269	656	231 205	1083	18 831	1197	15 486
	V.	174	82 760	191	89 535	360	179 368	403	194 513	71	2 869	107	4 032

HAVENS WAAROP IS INGEKLAARD.	Vlaggen. — N. Nederlandsche. V. Vreemde.	Stoomschepen (geladen en in ballast).				Zeilschepen op Europesche wijze getuigd (geladen en in ballast).				Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd (geladen en in ballast).			
		1875.		1876.		1875.		1876.		1875.		1876.	
		Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen	Aantal.	Tonnen.
Per transport	N.	299	292 279	313	292 375	656	238 269	656	231 205	1083	18 831	1197	15 486
	V.	174	82 760	191	89 535	360	179 368	403	194 513	71	2 869	107	4 032
Tjilatjap	N.	1	1 582	»	»	»	»	1	538	»	»	»	»
	V.	»	»	»	»	1	218	2	778	»	»	»	»
Te zamen voor Java en Madura . . .	N.	300	293 861	313	292 375	656	238 269	657	231 743	1083	18 831	1197	15 486
	V.	174	82 760	191	89 535	361	179 586	405	195 291	71	2 869	107	4 032
Buitenbezittingen.													
Padang	N.	25	52 297	30	59 915	5	1 952	9	4 559	»	»	»	»
	V.	4	3 263	7	8 111	27	14 310	29	15 262	»	»	»	»
Priaman	N.	»	»	»	»	3	3 322	3	3 762	»	»	»	»
	V.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Aijer Bangies. . .	N.	»	»	»	»	1	1 600	»	»	»	»	»	»
	V.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Siboga	N.	»	»	»	»	»	»	2	280	»	»	1	74
	V.	»	»	»	»	6	2 076	»	»	»	»	»	»
Baros	N.	»	»	»	»	»	»	1	209	»	»	13	79
	V.	»	»	»	»	8	2 599	»	»	»	»	»	»
Singkel.	N.	1	382	1	500	2	381	3	225	»	»	38	103
	V.	»	»	»	»	11	2 402	10	1 938	»	»	»	»
Benkoelen. . . .	N.	51	56 449	40	10 457	2	1 303	»	»	»	»	20	111
	V.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Kroë.	N.	»	»	»	»	»	»	2	53	»	»	2	20
	V.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Mokko Mokko . .	N.	»	»	»	»	»	»	»	»	31	345	35	420
	V.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Telok Betong . .	N.	»	»	»	»	»	»	»	»	1	20	2	34
	V.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Palembang . . .	N.	14	7 355	12	8 172	58	14 115	55	14 601	285	3 970	355	3 936
	V.	7	1 043	24	3 576	2	200	2	229	38	1 017	44	1 672
Moearah Kompeh .	N.	»	»	»	»	»	»	»	»	80	1 133	50	620
	V.	»	»	»	»	»	»	»	»	64	610	67	1 106
Siak	N.	?	?	»	»	?	?	»	»	?	?	14	186
	V.	?	?	»	»	?	?	»	»	?	?	39	488
LaboeanBilih (Panei)	N.	?	?	»	»	?	?	»	»	?	?	»	»
	V.	?	?	»	»	?	?	2	125	?	?	39	1 306
Soengei Djawi Djawi (Bila).	N.	?	?	»	»	?	?	»	»	?	?	»	»
	V.	?	?	»	»	?	?	»	»	?	?	17	457
Tandjong Balei (Assahan)	N.	?	?	»	»	?	?	»	»	?	?	4	15
	V.	?	?	»	»	?	?	»	»	?	?	103	4 691
Laboean Deli (Deli)	N.	?	?	76	25 911	?	?	»	»	?	?	»	»
	V.	?	?	85	17 083	?	?	»	»	?	?	»	»
Riouw	N.	95	82 532	83	81 253	46	11 297	41	9 491	476	24 790	464	24 244
	V.	89	5 115	151	9 628	5	1 816	6	836	92	4 346	88	4 225
Muntok	N.	76	48 880	80	86 155	42	7 538	41	5 856	245	2 497	264	2 352
	V.	28	4 175	26	5 046	5	677	1	80	33	1 203	33	1 035
Andere havens op Banka	N.	»	»	»	»	5	2 998	3	1 383	39	4 531	40	962
	V.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Transporteeren	N.	262	247 895	322	272 363	164	44 506	160	40 419	1157	37 286	1302	33 156
	V.	128	13 596	293	43 444	64	24 080	50	18 470	227	7 176	430	14 980

HAVENS WAAROP IS INGEKLAARD.	Vlaggen. — N. Nederlandsche. V. Vreemde.	Stoomschepen (geladen en in ballast). 1875. Aantal.	Tonnen.	1876. Aantal.	Tonnen.	Zeilschepen op Europesche wijze getuigd (geladen en in ballast). 1875. Aantal.	Tonnen.	1876. Aantal.	Tonnen.	Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd (geladen en in ballast). 1875. Aantal.	Tonnen.	1876. Aantal.	Tonnen.
Per transport	N.	262	247 895	322	272 363	164	44 506	[1]) 158	[1]) 40 139	1157	37 286	[1]) 1301	[1]) 33 082
	V.	128	13 596	293	43 444	64	24 080	[1]) 52	[1]) 18 750	227	7 176	[1]) 431	[1]) 15 054
Tandjong Pandan .	N.	21	4 275	23	6 149	16	1 551	11	1 667	158	983	125	970
	V.	»	»	18	1 782	2	135	»	»	58	2 389	46	1 881
Pontianak	N.	»	»	»	»	65	7 443	53	7 033	45	735	28	402
	V.	21	3 150	30	3 069	24	3 141	22	2 587	37	1 554	19	348
Pamangkat . . .	N.	»	»	»	»	3	113	»	»	113	1 522	102	1 333
	V.	»	»	»	»	1	50	»	»	103	1 243	105	1 193
Soekadana	N.	»	»	»	»	»	»	»	»	54	1 052	17	355
	V.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Bandjermasin. . .	N.	10	5 522	11	7 081	143	31 990	151	35 102	44	1 234	12	458
	V.	3	678	2	412	»	»	1	149	1	25	»	»
Sampit	N.	»	»	»	»	6	577	3	125	26	486	6	142
	V.	»	»	»	»	2	234	»	»	»	»	»	»
Makasser	N.	56	49 854	65	52 765	70	15 105	58	18 919	451	12 688	315	8 313
	V.	11	2 446	3	636	40	10 268	49	8 202	2	46	4	101
Andere havens onder Makasser . .	N.	»	»	»	»	»	»	1	311	474	4 397	378	3 583
	V.	»	»	»	»	1	18	»	»	»	»	»	»
Menado.	N.	»	»	»	»	11	5 793	18	6 528	13	126	»	»
	V.	»	»	»	»	5	3 360	6	2 620	»	»	»	»
Kema	N.	5	4 154	6	7 228	13	1 897	6	2 298	5	243	»	»
	V.	»	»	»	»	1	246	4	1 372	»	»	»	»
Gorontalo	N.	»	»	»	»	4	3 202	16	6 432	»	»	»	»
	V.	»	»	»	»	1	730	»	»	»	»	»	»
Amboina	N.	35	26 789	27	22 503	8	1 038	22	5 946	20	586	29	893
	V.	2	509	»	»	6	3 213	6	1 790	»	»	»	»
Banda	N.	»	»	»	»	24	12 366	17	10 784	»	»	»	»
	V.	»	»	»	»	7	1 899	5	1 428	»	»	»	»
Ternate.	N.	»	»	»	»	35	21 257	52	17 800	25	685	»	»
	V.	»	»	»	»	5	1 369	6	2 450	»	»	»	»
Koepang	N.	12	11 215	18	17 599	9	925	9	3 031	21	212	6	125
	V.	1	204	»	»	26	1 781	25	2 269	1	24	»	»
Te zamen voor de Buitenbezittingen.	N.	401	349 704	472	385 688	571	147 763	575	156 115	2606	62 235	2319	49 656
	V.	166	20 583	346	49 343	185	50 524	176	41 617	429	12 457	605	18 577
Totalen (voor Java en Madura en de Buitenb. te zamen).	N.	701	643 565	785	678 063	1227	386 032	1232	387 858	3689	81 066	3516	65 142
	V.	340	103 343	537	138 878	546	230 110	581	236 908	500	15 326	712	22 609
Totaal generaal.	. . . .	1041	746 908	1322	816 941	1773	616 142	1813	624 766	4189	96 392	4228	87 751

[1]) Het cijfer, op de vorige bladzijde voorkomende, is minder juist, als gevolg eener verkeerde plaatsing van de cijfers over 1876 betreffende Siboga, die onder de rubriek „Vreemde" en niet onder „Nederlandsche" vlag behooren te worden gelezen.

b. VERTROKKEN SCHEPEN.

HAVENS VAN WAAR IS UITGEKLAARD.	Vlaggen. — N. Nederlandsche. V. Vreemde.	Stoomschepen (geladen en in ballast).				Zeilschepen op Europesche wijze getuigd (geladen en in ballast).				Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd (geladen en in ballast).			
		1875.		1876.		1875.		1876.		1875.		1876.	
		Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
Java en Madura.													
Tanara	N.	»	»	»	»	»	»	»	»	2	10	»	»
	V.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Batavia	N.	178	176 399	173	178 876	102	77 023	94	56 502	3	89	»	»
	V.	44	28 708	52	31 285	68	26 822	77	27 946	15	496	9	412
Indramaijoe	N.	»	»	»	»	2	1 928	13	5 194	21	3 893	3	81
	V.	»	»	»	»	5	1 807	2	742	»	»	»	»
Cheribon	N.	8	16 660	21	29 911	67	23 552	51	18 251	21	737	9	310
	V.	24	7 658	26	9 099	40	23 375	50	23 833	3	252	6	483
Tagal	N.	»	»	»	»	7	3 082	19	5 203	2	38	1	43
	V.	»	»	»	»	11	6 999	11	6 523	»	»	»	»
Pekalongan	N.	»	»	»	»	2	2 218	5	3 657	»	»	»	»
	V.	»	»	»	»	1	390	3	2 651	»	»	»	»
Samarang	N.	19	17 739	19	15 862	60	31 194	92	43 282	»	»	»	»
	V.	43	17 982	54	29 763	58	27 465	88	37 865	»	»	»	»
Joana	N.	»	»	»	»	12	739	7	623	11	235	12	140
	V.	»	»	»	»	1	160	»	»	»	»	»	»
Rembang	N.	»	»	»	»	2	135	5	1 186	10	153	9	137
	V.	»	»	»	»	»	»	1	568	»	»	»	»
Toeban	N.	»	»	»	»	»	»	»	»	1	38	»	»
	V.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Grissee	N.	»	»	»	»	49	7 874	43	7 499	277	4 480	236	3 913
	V.	»	»	»	»	1	55	»	»	»	»	»	»
Soerabaija	N.	67	57 929	49	37 230	214	39 083	157	43 880	271	4 241	11	651
	V.	53	28 792	57	21 812	72	35 309	80	38 097	51	1 889	88	2 773
Bawean	N.	»	»	»	»	17	570	»	»	65	2 066	91	2 872
	V.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Pamakassan	N.	»	»	»	»	14	3 812	»	»	21	347	15	213
	V.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Sumanap	N.	»	»	»	»	55	13 273	113	20 105	157	2 724	116	2 447
	V.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Sampang	N.	»	»	»	»	»	»	5	190	»	»	1	26
	V.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Pasoeroean	N.	»	»	»	»	24	18 645	27	17 552	64	604	56	414
	V.	6	6 072	»	»	21	11 649	37	23 926	»	»	»	»
Probolinggo	N.	»	»	3	5 656	7	7 839	25	9 791	25	511	5	88
	V.	1	731	1	1 246	19	15 212	33	22 752	»	»	»	»
Bezoeki	N.	»	»	»	»	3	4 214	1	270	40	541	39	297
	V.	»	»	»	»	4	2 595	9	6 802	»	»	»	»
Panaroekan	N.	10	28 025	10	25 185	7	6 341	5	6 067	»	»	15	320
	V.	3	3 478	4	10 200	9	5 982	15	8 219	»	»	»	»
Banjoewangi	N.	»	»	7	3 535	11	1 632	19	4 778	160	1 654	409	1 877
	V.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Transporteeren	N.	282	296 752	282	296 255	655	243 154	681	244 030	1151	22 361	1028	13 829
	V.	174	93 421	194	103 405	310	157 820	406	199 924	69	2 637	103	3 668

HAVENS VAN WAAR IS UITGEKLAARD.	Vlaggen. — N. Nederlandsche. V. Vreemde.	Stoomschepen (geladen en in ballast).				Zeilschepen op Europesche wijze getuigd (geladen en in ballast).				Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd (geladen en in ballast).			
		1875.		1876.		1875.		1876.		1875.		1876.	
		Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
Per transport	N.	282	296 752	282	296 255	655	243 154	681	244 030	1151	22 361	1028	13 829
	V.	174	93 421	194	103 405	310	157 820	406	199 924	69	2 637	103	3 668
Pangool	N.	»	»	»	»	3	1 453	3	2 646	»	»	»	»
	V.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Patjitan.	N.	»	»	»	»	1	710	1	517	»	»	1	75
	V.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Tjilatjap	N.	»	»	1	1 424	11	8 398	9	7 044	»	»	»	»
	V.	»	»	»	»	»	»	3	1 523	»	»	»	»
Te zamen voor Java en Madura. . .	N.	282	296 752	283	297 679	670	253 715	694	254 237	1151	22 361	1029	13 904
	V.	174	93 421	194	103 405	310	157 820	409	201 447	69	2 637	103	3 668
Buitenbezittingen.													
Padang.	N.	25	52 297	30	59 915	7	3 081	8	4 171	»	»	»	»
	V.	5	3 487	9	9 495	27	15 177	29	14 840	»	»	»	»
Priaman	N.	»	»	»	»	4	2 334	»	»	»	»	»	»
	V.	»	»	»	»	1	309	»	»	»	»	»	»
Natal	N.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	V.	»	»	»	»	1	310	1	209	»	»	»	»
Siboga	N.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	V.	»	»	»	»	5	1 766	6	1 077	»	»	1	74
Baros	N.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8	45
	V.	»	»	»	»	4	1 254	»	»	»	»	»	»
Singkel.	N.	»	»	»	»	1	80	3	225	1	75	37	11[illegible]
	V.	»	»	»	»	3	206	7	859	»	»	»	»
Benkoelen	N.	52	56 459	55	27 738	1	816	»	»	6	98	27	126
	V.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Mokko Mokko . ,	N.	»	»	»	»	»	»	»	»	24	258	30	372
	V.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Telok Betong . .	N.	»	»	»	»	»	»	»	»	1	20	2	34
	V.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	20
Palembang . . .	N.	13	6 429	12	7 592	63	14 159	59	14 870	285	3 834	346	3 853
	V.	30	4 574	24	3 576	4	307	1	74	41	1 395	43	1 565
Moearah Kompeh .	N.	»	»	»	»	»	»	»	»	68	657	54	480
	V.	»	»	»	»	»	»	»	»	73	732	62	1 072
Siak	N.	?	?	»	»	?	?	»	»	?	?	42	272
	V.	?	?	»	»	?	?	»	»	?	?	34	537
Laboean Bilih (Panei)	N.	?	?	»	»	?	?	»	»	?	?	1	2
	V.	?	?	»	»	?	?	1	50	?	?	13	470
Soengei Djawi Djawi (Bila).	N.	?	?	»	»	?	?	»	»	?	?	»	»
	V.	?	?	»	»	?	?	1	50	?	?	14	342
Tandjong Balei (Assahan)	N.	?	?	»	»	?	?	1	30	?	?	35	427
	V.	?	?	1	25	?	?	»	»	?	?	102	4 519
Laboean Deli (Deli)	N.	?	?	59	19 287	?	?	»	»	?	?	»	»
	V.	?	?	85	17 083	?	?	»	»	?	?	36	1 308
Riouw	N.	95	82 542	84	81 257	47	11 143	40	9 491	477	25 089	465	24 248
	V.	89	5 115	151	9 628	5	1 816	6	836	89	4 122	87	4 231
Muntok.	N.	73	48 880	81	110 525	47	7 660	56	8 493	253	2 565	537	5 471
	V.	28	4 175	25	3 725	2	215	1	80	33	1 276	37	1 076
Transporteeren	N.	258	246 607	321	306 314	170	39 273	167	37 280	1115	32 596	1584	35 442
	V.	152	17 351	295	43 532	52	21 360	53	18 075	236	7 525	430	15 214

HAVENS VAN WAAR IS UITGEKLAARD.	Vlaggen. — N. Nederlandsche. V. Vreemde.	Stoomschepen (geladen en in ballast).				Zeilschepen op Europesche wijze getuigd (geladen en in ballast).				Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd (geladen en in ballast).			
		1875.		1876.		1875.		1876.		1875.		1876.	
		Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
Per transport	N.	258	246 607	321	306 314	170	39 273	167	37 280	1115	32 596	1584	35 442
	V.	152	17 351	295	43 532	52	21 360	53	18 075	236	7 525	430	15 214
Andere havens op Banka	N.	»	»	»	»	6	3 398	5	3 750	24	1 734	46	3 258
	V.	»	»	»	»	»	»	»	»	2	3	»	»
Tandjong Pandan .	N.	21	5 166	21	5 639	16	1 364	10	1 263	89	646	71	564
	V.	»	»	18	1 782	»	»	»	»	36	1 711	41	1 733
Pontianak	N.	»	»	»	»	67	6 791	52	5 295	37	499	26	346
	V.	21	3 150	31	3 069	24	3 084	22	2 931	36	529	21	295
Pamangkat . . .	N.	»	»	»	»	5	431	4	1 064	120	1 549	105	1 461
	V.	»	»	»	»	1	50	»	»	87	1 186	98	1 060
Soekadana. . . .	N.	»	»	»	»	1	740	»	»	31	455	17	392
	V.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	116
Bandjermasin. . .	N.	12	4 927	14	7 836	143	31 108	140	34 536	32	1 027	9	785
	V.	3	678	1	206	»	»	1	149	1	25	»	»
Sampit	N.	»	»	»	»	4	134	3	90	17	369	7	100
	V.	»	»	»	»	2	234	»	»	»	»	»	»
Makasser	N.	63	50 104	62	51 436	72	15 294	62	20 775	512	12 207	367	8 805
	V.	11	2 446	5	1 066	39	9 535	48	8 337	2	46	4	101
Andere havens onder Makasser . . .	N.	»	»	»	»	»	»	2	374	504	4 627	428	3 619
	V.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Menado.	N.	»	»	»	»	11	5 028	25	3 308	7	35	»	»
	V.	»	»	»	»	5	2 630	6	2 620	»	»	»	»
Kema	N.	4	4 318	2	4 060	4	880	12	844	13	627	»	»
	V.	»	»	»	»	»	»	4	1 392	»	»	»	»
Gorontalo	N.	»	»	»	»	5	4 186	12	7 712	»	»	»	»
	V.	»	»	»	»	1	730	1	908	»	»	»	»
Amboina	N.	36	27 540	15	13 398	8	1 039	7	1 703	17	356	19	296
	V.	2	509	»	»	6	3 213	8	2 820	»	»	»	»
Banda	N.	»	»	»	»	20	10 950	19	11 104	»	»	»	»
	V.	»	»	»	»	7	1 899	2	554	»	»	»	»
Ternate.	N.	»	»	»	»	39	20 594	52	18 958	20	485	»	»
	V.	»	»	»	»	5	1 369	6	1 450	»	»	»	»
Koepang	N.	12	11 215	18	17 599	7	996	7	2 558	25	275	6	125
	V.	2	408	»	»	26	1 799	24	2 244	1	24	»	»
Te zamen voor de Buitenbezittingen.	N.	406	349 877	453	406 282	578	142 206	579	150 614	2563	57 487	2685	55 193
	V.	191	24 542	350	49 655	168	45 903	175	41 480	401	11 049	596	18 519
Totalen (voor Java en Madura en de Buitenb. te zamen).	N.	688	646 629	736	703 961	1248	395 921	1273	404 851	3714	79 848	3714	69 097
	V.	365	117 963	544	153 060	478	203 723	584	242 927	470	13 686	699	22 187
Totaal generaal	. . . . .	1053	764 592	1280	857 021	1726	599 644	1857	647 778	4184	93 534	4413	91 284

[5. 58.]

BIJLAG **FFF.**

(Zie blz. 219 van het verslag.)

OVERZIGT van de in NEDERLANDSCH INDIE te huis behoorende schepen en vaartuigen groot 20 ton (of 10 last) en daarboven, over 1877.

GEWESTEN.	Stoom-schepen.		Schepen.		Barken.		Brikken.		Sco eners.		Kotters.		Wangkangs, toops en andere vaartuigen.		Totaal.	
	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
Java en Madura.																
Bantam	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Batavia	33	26688	8	5993	»	»	1	309	1	128	»	»	95	3397	138	36515
Krawang.	»	»	»	»	»	»	»	»	1	98	»	»	10	380	11	478
Preanger regentschappen . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Cheribon.	»	»	»	»	2	757	»	»	1	215	»	»	53	1454	56	2426
Tagal.	»	»	»	»	1	234	»	»	»	»	»	»	21	477	22	711
Pekalongan.	»	»	»	»	2	635	»	»	2	121	»	»	2	50	6	806
Samarang	3	133	»	»	3	1082	2	772	2	505	»	»	19	565	29	3057
Japara	»	»	»	»	»	»	»	»	2	91	»	»	22	559	24	650
Rembang.	»	»	»	»	2	681	»	»	»	»	»	»	17	543	19	1224
Soerabaija	3	342	2	1650	25	12227	10	2398	29	2658	4	105	73	2342	146	21722
Pasoeroean	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	58	1612	58	1612
Probolinggo	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	24	622	24	622
Bezoeki	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Banjoewangi *a*)	»	»	»	»	»	»	»	»	8	314	2	50	8	347	18	711
Banjoemas	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	80	3	80
Bagelen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Soerakarta	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Madioen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	13	308	13	308
Kediri.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Madura	»	»	»	»	1	501	»	»	15	753	»	»	153	3971	169	5225
Te zamen . .	39	27163	10	7643	36	16117	13	3479	61	4883	6	155	571	16707	736	76147
Buitenbezittingen.																
Sumatra's Westkust. . . .	2	96	»	»	»	»	»	»	6	298	»	»	46	1252	54	1646
Benkoelen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	20	2	20
Lampongsche districten . .	»	»	»	»	»	»	»	»	2	89	»	»	15	480	17	569
Palembang *b*)	1	1250	»	»	20	7368	6	1618	6	898	»	»	20	638	53	11772
Sumatra's Oostkust	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	133	4	133
Riouw.	»	»	»	»	2	824	»	»	»	»	»	»	29	1329	31	2153
Banka.	»	»	»	»	1	243	»	»	7	592	4	177	25	722	37	1734
Billiton	»	»	»	»	»	»	»	»	2	156	»	»	4	140	6	296
Westerafdeeling van Borneo .	»	»	»	»	»	»	»	»	20	1518	»	»	51	1478	71	2996
Z. en O. afdeeling van Borneo .	2	190	»	»	14	4802	4	724	33	3530	»	»	28	1321	81	10567
Celebes en onderhoorigheden .	1	137	»	»	4	1154	1	132	8	634	1	38	266	8748	281	10843
Menado	»	»	»	»	»	»	»	»	14	707	»	»	4	104	18	811
Amboina.	2	1310	»	»	»	»	»	»	10	735	1	20	8	360	21	2425
Ternate	»	»	»	»	»	»	»	»	8	419	»	»	2	48	10	467
Timor.	»	»	»	»	»	»	»	»	3	158	5	146	»	»	8	304
Te zamen . .	8	2983	»	»	41	14391	11	2474	119	9734	11	381	504	16773	694	46736
Totaal . .	47	30146	10	7643	77	30508	24	5953	180	14617	17	536	1075	33480	1430	122883

a) Onder de opgaven betreffende dit gewest zijn ook de cijfers begrepen der afdeelingen Boeleleng en Djembrana op Bali. Ook in de tabellen over 1875 en 1876 was zulks, naar thans gezegd wordt, het geval.
b) Thans zijn voor 't eerst ook medegerekend de opgaven betreffende de afdeeling Djambi.

[5. 59.]

BIJLAGE GGG.

(Zie blz. 200 en 223 van het verslag.)

VERSLAG betreffende den handel van Padang in 1877, opgemaakt door de kamer van koophandel en nijverheid aldaar.

Invoer-artikelen.

Lijnwaden. Zooals ons vorig overzigt vermeldde, werd het jaar 1876 geopend met belangrijke voorraden van bijna alle soorten van lijnwaden, terwijl de aanvoeren daarvan dat geheele jaar door groot bleven, en in het consumptievermogen van de bevolking, zoo al geen vermindering, dan toch ook geen vermeerdering te bemerken viel. Het natuurlijk gevolg van al deze omstandigheden was, dat het nu afgeloopen jaar werd ingetreden met voorraden die een tot dusver ongekenden omvang hadden, en, zonder aanvulling, voor de consumptie van minstens eenige maanden volkomen voldoende zouden zijn geweest. Desniettemin bleven de toevoeren van alle kanten in ruime mate toevloeijen, en werden de houders dus hoe langer hoe meer tot realiseeren geneigd, met welk doel voor oogen zij gaandeweg hunne eischen verminderden. De prijzen van ruw katoen bleven in Europa daarenboven bijna voortdurend in eene dalende rigting, en het feit dat dien ten gevolge bijna iedere met verlies gerealiseerde partij lijnwaden goedkooper kon worden geremplaceerd, droeg er niet weinig toe bij om ook hier de noteeringen gaandeweg te doen dalen, zooals uit onderstaande tabel zal blijken.

		Jan.	Febr.	Maart.	April.	Mei.	Junij.	Julij.	August.	Sept.	October.	Nov.	Dec.
Madapollams . . .	5/4	f 3,85	f 3,80	f 3,80	f 3,75	f 3,70	f 3,75	f 3,55	f 3,45	f 3,45	f 3,40	f 3,35	f 3,30
Idem. . . .	6/4	4,85	4,85	4,80	4,60	4,40	4,35	4,35	4,25	4,25	4,25	4,25	4,25
Idem. . . .	7/4	5,85	5,80	5,65	5,65	5,40	5,60	5,25	5,15	5,—	4,75	4,80	4,80
Calicots	5/4	3,87½	3,95	3,95	4,20	4,35	4,20	4,10	4,05	3,85	3,80	3,65	3,65
Idem. . . .	6/4	4,80	4,85	4,80	4,65	4,65	4,50	4,40	4,40	4,35	4,30	4,25	4,15
Idem. . . .	7/4	5,95	6,—	6,—	5,95	5,80	5,80	5,75	5,70	5,65	5,55	5,50	5,50
Gebleekte shirtings .	5/4	6,60	6,60	6,45	6,35	6,10	6,10	6,05	5,95	5,95	5,85	5,75	5,70
Idem. . . .	5½/4	7,10	7,—	7,—	6,95	6,95	6,95	6,90	6,85	6,85	6,80	6,80	6,75
Idem. . . .	6/4	7,80	7,55	7,65	7,55	7,40	7,25	7,20	7,15	7,—	6,55	6,70	6,65
Ongebleekte shirtings	5/4	6,35	6,35	6,20	6,15	6,05	6,05	6,—	5,95	5,95	5,85	5,65	5,65
Idem. . . .	5½/4	7,—	7,—	6,90	6,85	6,85	6,65	6,40	6,35	6,35	6,15	6,40	6,40
Idem. . . .	6/4	8,—	7,90	7,65	7,60	7,50	7,20	7,15	7,10	7,05	6,95	6,95	7,—
Drills	—	5,75	5,60	6,—	6,—	5,90	5,90	5,50	5,50	5,50	5,25	5,15	5,10
Salempores	5/4	8½/9	8½/9	8½/9	8½/8,90	8½/9	8½/9	8½/9	8½/9	8½/8,90	8½/9	8½/9	8½/9
Idem. . . .	6/4	10/11	10/11	10/11	10/11	10/11	10/11	10/11	10/11	10/10,90	10/10,90	10/11	10/11
Lemenias.	5/4	8½/9	8½/9	8½/9	8½/9	8½/9	8½/9	8½/9	8½/9	8½/9	8½/8,75	8,50/8,75	8½/8¾
Idem. . . .	6/4	10½/11	10/11	10/11	10/11	10/11	10/11	10/11	10/11	10/11	10/10¾	10/10¾	10/10¾
Cambrics.	24	2,80	2,80	2,75	2,75	2,75	2,75	2,85	2,85	2,75	2,75	2,75	2,75
Idem. . . .	16	4,25	4,10	4,10	4,10	4,—	4,—	3,85	3,75	3,70	3,60	3,60	3,60

Ofschoon zulks moeijelijk naauwkeurig kan worden nagegaan, uit gebrek aan de noodige statistieke gegevens, zoo mag toch veilig worden aangenomen dat de aanvoeren uit Europa gedurende 1877 in omvang niet voor die van vroegere jaren behoefden onder te doen, terwijl die van Java en Singapore ontegenzeggelijk grooter waren. De handel in lijnwaden tusschen Java en Singapore aan den eenen en Padang aan den anderen kant, een handel die zich bijna uitsluitend in handen van Klingalezen en Arabieren bevindt, is zeker wel een van den minst reëelen welke bestaat. Te Singapore en Batavia op crediet koopen, hunne waar herwaarts zenden, en zoo spoedig mogelijk zelfs soms met grof verlies realiseeren, ziedaar het gronddenkbeeld van het operatieplan van hen die aan dien handel deelnemen, een plan dat hun zelden winst en bijna altijd verlies oplevert, zooals de handel te Batavia nog zeer onlangs weder tot zijn schade heeft moeten ervaren, door dat hij van onderscheidene der daar gevestigde, op Padang handeldrijvende kooplieden ruïneuse accoorden heeft moeten aannemen, terwijl hij van het debet van anderen, die gefailleerd zijn, een nog belangrijker percentage als verlies zal moeten afschrijven. Mogten de harde lessen, op die wijze ontvangen, de handelaren te Batavia tot meerdere omzigtigheid aansporen en de groote lust tot concurrentie aldaar in zooverre breidelen, dat men niet meer algemeen aan weinig vertrouwbare lieden, wier handel op een onzuivere basis berust, belangrijke credieten toekent, dan zeker zou de handel op onze plaats daarbij veel winnen en een gezondere toestand geboren worden.

Het koopvermogen van de bevolking ter Sumatra's Westkust is zeker in het laatste jaar niet verminderd. De rijsten koffijoogsten waren, zoo al niet bovenmatig groot, dan toch zeer bevredigend, en maakten met de hooge prijzen, die voor bouwmaterialen, levensmiddelen en slagtvee werden betaald, als een gevolg van den voortdurenden oorlog met Atjeh, dat veel geld onder de bevolking in circulatie kwam.

Het groot aantal lieden dat ook dit jaar, ruim van geld voorzien, de reis naar het graf van den profeet te Mekka aanvaardde, zoowel als de voortdurend grooter wordende consumptie van fijne lijnwaden in de bovenlanden, pleiten dan ook voor welvaart onder de bevolking in het algemeen, al moet het laatste feit misschien worden aangemerkt als een gevolg van de veel billijker prijzen waarvoor die fijne lijnwaden thans, in vergelijking met vroeger, te verkrijgen zijn.

De blaauwverwers maakten over het algemeen weder slechte zaken, ten gevolge waarvan hun getal weder inkromp en er nu nog slechts een viertal overblijven, die op veel minder ruime schaal werken dan vroeger. In Europa met indigo blaauw geverwd katoen (salempores) en daar gedrukte indigo blaauwgrond chitzen (lemenias) worden dan ook meer en meer gezocht, terwijl voorts het gebruik van allerlei soort van prints en batiks hand over hand toeneemt, ook onder de bevolking in de bovenlanden, die vroeger bijna uitsluitend hier geverwde blaauwe en zwarte katoenen goederen gebruikte.

Wanneer men de noteeringen, door ons gegeven in December 1876, vergelijkt met die in de bovenstaande tabel onder Januarij 1877 voorkomende, dan blijkt daaruit dat de factoren, verleden jaar aangevoerd als uitzigt gevende op eene verbetering van den lijnwaden-handel, door eene vermindering van aanvoer en voorraad, zich wel eenigen tijd hebben doen gelden, doch spoedig voor den drang der omstandigheden hebben moeten wijken, zoodat wij 1878 met nog grootere voorraden ingaan dan het jaar te voren, en dat, in tegenstelling met vroeger, zonder eenige hoop op spoedige verbetering van den abnormalen toestand.

De prijzen van ruwe katoen in Europa, hoewel in den laatsten tijd iets dobberende, schijnen voor geen duurzame verbetering vatbaar te zijn, en hoewel fabriekanten daar ginds zoo weinig mogelijk trachten te produceeren, schijnen hunne fabrieken nog veel meer op te leveren dan geconsumeerd kan worden, en moet de eenige kans op duurzame verbetering langzamerhand meer en meer gezocht worden in vermindering van productie, iets waarop voor alsnog niet veel kans schijnt te bestaan, daar ook in Amerika geweven katoen tegenwoordig zoo billijk aangeboden wordt, dat de tijd niet meer ver af schijnt te zijn waarop dat tot nu toe zooveel duurder genoteerde product met vrucht de concurrentie tegen de in Nederland en Engeland geweven stapels zal kunnen volhouden. Van de meer inferieure soorten van lijnwaden bestaat de consumptie hoofdzakelijk uit 5/4 en 6/4 madapollams, 5/4 en 6/4 calicots en 5½/4 gebleekte shirtings, die dan nog wel voor een groot gedeelte zijn van Engelsch fabriekaat, dat, hoewel minder mooi dan het Nederlandsche, daarentegen ook zooveel billijker kan worden geleverd. Van enkele dier soorten, bijv. van 5/4 en 9/8 calicots Nederlandsch fabriekaat, welke hoofdzakelijk in de onafhankelijke Korintji-landen verbruikt worden, waren de voorraden eenigen tijd zeer schaars, ten gevolge waarvan tijdelijk stijve prijzen daarvoor te bedingen waren, zoo als ons vergelijkend staatje der prijzen aantoont, terwijl tegen het einde van het jaar Nederlandsche 6/4 calicots begonnen te ontbreken, waardoor ook de eerste aanvoeren daarvan wel wat hooger te realiseeren zullen zijn dan tot de gegeven December-noteering; overigens werd de stemming, die het geheele jaar door gedrukt was, niet verbeterd door de hevige koortsen welke gedurende de laatste maanden van het jaar niet alleen de inlandsche, Chinesche, Klingalesche en Arabische, maar ook de Europesche bevolking teisterden. Denkelijk ten gevolge van langdurige droogte ontstaan, en in de hand gewerkt door het gebrek aan goed drinkwater dat zich op onderscheidene plaatsen doet gevoelen en het boren van eenige artesische putten zeer wenschelijk zou maken, heeft die ziekte met ruwe hand om zich heen gegrepen en in de meer eng bewoonde, niet zeer zindelijke en minder gezonde buurten menig slagtoffer geëischt. De bewoners van de bovenlanden bezochten, uit vrees voor die ziekte, minder druk de passars, en droegen alzoo tot het geringe vertier het hunne bij.

Zijde, *satijn* en *gouddraad* waren in het afgeloopen jaar weinig gezocht, en ook *ruwe zijde* vond niet zooveel aftrek als vroeger, ofschoon de sterk fluctueerende prijzen van dat artikel de animo om het te importeeren niet verminderden. Uit de vermindering van vraag voor gouddraad en ruwe zijde zou men tot de conclusie komen dat de weverijen in de binnenlanden in bloei niet toenemen, en wanneer men daarbij in aanmerking neemt dat de Boeginezen, die ook weder dit jaar met hunne *fijne sarongs* deze markt bezochten, met den verkoop daarvan niet veel succes hadden, dan mag men aannemen dat de thans zoo billijk verkrijgbare in Europa vervaardigde imitatien van geweven sarongs de veel duurdere echte weefsels meer en meer van de baan dringen.

Het streven om goedkoope waar te leveren is dan ook in het product, door de Boeginezen aangevoerd, duidelijk waar te nemen in den vorm van qualiteitsvermindering, hetgeen echter niet heeft kunnen beletten dat zij hun ganschen voorraad aan den man hebben gebragt en het provenu daarvan grootendeels hebben ingeruild tegen Adrianopel rood- en ruw garen, wit katoen, stofgoud, goudgeld en gouddraad, waartoe echter dit jaar niet alleen deze markt maar ook die van Batavia bezocht werd.

Gouden munt. Als goudgeld nemen de Boeginezen het liefst sovereigns, bij voorkeur gele Australische. Dukaten en Nederlandsche f 10-stukken zijn niet zoo gewild en waren dit jaar, bij het aanwezig zijn van eene voldoende hoeveelheid der meest geliefde soort, weinig in trek. De hier tot f 12,50 à f 12,60 gekochte sovereigns worden in Mandhar (Celebes) grif voor f 14 weder verkocht.

Ook de Mekkagangers nemen vrij aanzienlijke hoeveelheden goudgeld mede, doch geven, in tegenstelling met de Boeginezen, de voorkeur aan zoogenaamde sovereigns met den draak, terwijl de noordelijke havens, die ook — geregeld door — een weinig goudgeld trekken, het liefst Engelsche sovereigns ontvangen.

De uitvoerhandel van en naar de Atjehsche havens was nog altijd van niet veel beteekenis.

Metalen. In metalen vond bij voortduring een vrij levendige handel plaats; de enorme verlaging der ijzerprijzen in Europa vond ook hier weêrklank en bevorderde den omzet niet weinig.

Andere artikelen. Het verbruik van petroleum bij de inlandsche bevolking neemt hand over hand toe, en wordt

niet weinig in de hand gewerkt door de belangrijke verlaging van f 13 tot op f 7,25 per kist, welke de prijzen van dat artikel ondergingen. Waren er het vorige jaar per maand niet meer dan ongeveer 1000 kisten te verkoopen, thans mag men de consumptie veilig op 1800 à 2000 kisten in dat zelfde tijdsverloop aannemen. Een voorraad van ± 30 000 kisten, ter plaatse aanwezig, is vooreerst ruim voldoende om in de behoefte te voorzien.

Van andere invoer-artikelen valt niets bijzonders te vermelden.

Uitvoer-artikelen.

Wij voegen hierbij een overzigt van den uitvoer der voornaamste artikelen dezer kust gedurende de laatste twintig jaren.

Jaren.	Koffij.	Rotting.	Cassia.	Gom-benzoin.	om-dammar.	Gom-elastiek.	Getah-pertja.	Was.	Peper.	Betelnoten.	Huiden.	Rijst.	Sagomeel.	Buffelhoorns.	Notenmuscaat.	Foelie.	Tabak.	Gambier.	Klapper-olie.	Natte indigo.
	pikols.	pik.	pik.	pik.	pik.	pik.	pik.	pik.	pik.	pik.	stuks.	pik.	pik.	pik.	pik.	pik.	pik.	pik.	pik.	pik.
1858 . . .	192 347	17 655	1 379	2 525	271	2 623	98	191	3 983	2 600	8 689	34 615	7 398	„	„	64	„	„	„	„
1859 . . .	119 777	22 013	674	4 266	55	413	103	72	7 386	3 682	7 423	22 304	8 801	„	„	88	„	„	„	„
1860 . . .	124 199	12 942	2 816	2 102	744	5 031	193	128	8 367	692	7 064	33 393	6 807	„	„	147	„	„	„	„
1861 . . .	169 928	13 879	8 557	3 040	629	1 866	156	50	12 625	1 977	14 235	65 800	6 299	„	„	145	„	„	„	„
1862 . . .	149 633	8 860	3 912	2 919	590	1 067	377	74	10 466	900	8 945	133 451	6 000	„	„	103	„	„	„	„
1863 . . .	129 357	20 931	6 022	4 828	545	1 413	304	69	13 684	28	10 182	65 286	2 090	„	„	136	„	„	„	„
1864 . . .	161 058	18 897	5 322	2 423	633	598	2 342	93	7 972	37	11 190	43 547	1 565	„	„	54	„	„	„	„
1865 . . .	154 170	31 404	6 626	3 087	453	360	1 197	35	7 948	„	10 880	93 774	625	544	„	42	„	„	„	„
1866 . . .	146 574	24 662	7 597	3 026	387	428	495	175	4 940	1 275	9 825	29 403	1 430	„	850	36	144	„	„	„
1867 . . .	112 609	9 522	5 509	5 140	679	676	699	313	8 114	782	22 405	5 639	3 314	16	843	84	278	16	22	„
1868 . . .	189 891	10 310	8 656	6 395	588	1 232	1 561	182	9 169	123	52 808	25	4 834	255	1 408	342	408	100	221	„
1869 . . .	168 320	17 067	6 399	5 071	1 986	665	1 374	127	4 378	20	7 552	„	2 731	69	2 976	477	320	301	326	1 856
1870 . . .	121 099	13 752	4 942	3 319	803	218	4 772	164	2 294	„	7 624	„	833	49	2 219	389	184	635	„	1 532
1871 . . .	202 978	14 913	6 229	4 405	343	298	2 158	144	1 514	15	7 120	„	36	38	2 778	725	„	639	44	3 727
1872 . . .	110 839	14 645	4 133	5 506	206	566	2 646	30	623	„	8 678	4 165	183	19	1 953	403	134	678	184	6 018
1873 . . .	97 805	17 221	2 770	4 719	373	503	4 061	128	275	„	11 018	7 531	900	75	2 254	572	17	777	245	2 153
1874 . . .	128 557	19 376	2 314	6 148	481	155	378	78	4 850	1 031	10 798	6 860	128	66	1 939	452	1	926	274	479
1875 . . .	160 844	24 762	3 314	6 604	317	25	355	61	7 301	34	8 579	4 731	80	54	2 569	549	30	1682	35	58
1876 . . .	141 780	16 981	2 197	5 818	531	46	136	58	2 125	„	12 138	1 959	133	50	2 111	452	„	535	„	283
1877 . .	140 923	21 632	5 019	4 091	506	12	109	112	2 904	9	8 629	2 020	73	82	1 462	318	682	938	„	124
Totaal over 20 jaren .	2 922 688	351 424	94 387	85 432	11 120	18 195	23 514	2284	120 918	13 205	245 782	554 503	54 260	1317	23 362	5578	2198	7227	1351	16 230
Gemiddeld per jaar. . .	146 134	17 571	4 719	4 272	556	910	1 176	142	6 046	660	12 289	27 725	2 713	66	1 168	279	110	361	68	812

Koffij. Er werden gedurende 1877 uitgevoerd 140 923 pikols koffij, daaronder begrepen de aanvoeren van de onafhankelijke Korintji-landen, van Benkoelen en van Atjeh. De uitvoer had plaats als volgt:

naar de Vereenigde Staten van Noord-Amerika gingen . . . . 106 354 pikols,

naar Nederland. . . . . 23 556 »

» Java . . . . 7 127 »

» havens aan de Middellandsche zee 1 600 »

en naar Californië. . . . . . . 2 286 »

Wij voegen hierbij eene tabel waaruit blijkt naar welke landen in vorige jaren koffij werd uitgevoerd. (Onder de uitvoeren naar Californië zijn misschien enkele partijtjes begrepen die voor Japan bestemd zijn, daar de uitvoer naar die landen per stoomer via Batavia plaats vindt, en dus niet altijd met naauwkeurigheid is na te gaan.)

Jaren.	Nederland.	Amerika.	Havens aan de Middell. zee.	Frankrijk.	Java.	Coromandel.	Californië.	Engeland.	Penang.	Totaal.
	pikols.	pik.	pik.	pik.	pik.	pik.	pik.	pik.	pik.	pik.
1860	103 125	12 297	„	5232	3 345	200	„	„	„	124 199
1861	135 759	25 934	„	6892	1 343	„	„	„	„	169 928
1862	121 335	15 921	„	9861	2 516	„	„	„	„	149 633
1863	102 590	23 745	„	„	622	„	2400	„	„	129 357
1864	108 128	48 543	„	„	2 087	„	2300	„	„	161 058
1865	150 782	„	„	„	2 188	„	1200	„	„	154 170
1866	76 359	63 495	„	„	3 705	15	3000	„	„	146 574
1867	48 418	57 147	„	„	3 550	„	3494	„	„	112 609
1868	108 807	72 761	„	„	8 041	„	„	282	„	189 891
1869	56 166	102 781	„	„	9 169	„	„	204	„	168 320
1870	22 656	92 002	„	„	6 441	„	„	„	„	121 099
1871	59 358	137 214	„	„	6 406	„	„	„	„	202 978
1872	9 725	88 380	„	„	11 174	„	1460	„	100	110 839
1873	35 003	53 436	„	„	9 366	„	„	„	„	97 805
1874	24 842	99 376	„	„	4 339	„	„	„	„	128 557
1875	4 590	150 586	„	„	5 668	„	„	„	„	160 844
1876	33 593	98 823	„	„	9 364	„	„	„	„	141 780
1877	23 556	106 354	1600	„	7 127	„	2286	„	„	140 923

Door het zamenloopen in de gouvernementsveilingen van koffij uit verschillende oogstjaren, is het moeijelijk eene op cijfers berustende begrooting te maken van een al of niet voldoenden oogst van koffij in die streken waar gouvernementscultuur is ingevoerd. Toch mag worden aangenomen dat, niettegenstaande alle angstverwekkende tijdingen van schade die door de bladziekte (leaf disease) zou zijn aangerigt, de oogst van 1877 een zeer voldoende is geweest, en zulks ook op grond hiervan, dat verscheidene nieuw aangelegde gouvernementstuinen toen begonnen te produceeren. In hoofdzaak toont het effect der bladziekte zich dan ook in de groote hoeveelheden 2de soort, in de beide laatste veilingen van 1877 aangeboden, en is het te voorzien dat ook in het volgende jaar veel 2de soort gouvernementskoffij aan de markt zal worden gebragt. De ophefmakende berigten aangaande de zoo gevreesde bladziekte, door den handel op ruime schaal verspreid, met het oog op den speculatiegeest welke zich dientengevolge zou ontwikkelen, schijnen voor een groot gedeelte tot overdreven bezorgdheid aanleiding te hebben gegeven, en al zijn hier en daar nog zieke boomen waar te nemen, zoo hoort men daarover toch te weinig spreken, dan dat angst voor groote schade nu of in de toekomst zou behoeven te bestaan.

De productie van de onafhankelijke Korintji-landen was ook dit jaar minder groot dan het vorige, al moet bij de beschouwing onzer cijfers in aanmerking genomen worden dat onderscheidene partijen, van daar afgevoerd, direct naar Batavia doorgingen. Van Benkoelen kwam weinig ter markt, aangezien de meeste koffij van daar naar Palembang werd afgevoerd, en ook naar Batavia werd verzonden.

Wij voegen hierbij eene opgaaf van de veilingen [1]) gedurende het afgeloopen jaar.

Datum.		KOOPERS.	Pikols.	Gemiddeld per pikol.	Middenprijs der veiling per pikol.	
		1ste soort.				
Maart .	28	Dummler & C°.	13 200	f 60,41		
		Purvis & C°.	4 000	60,45		
		van Houten Steffan & C°.	2 000	60,67		
		J. F. van Leeuwen & C .	200	60,55	19 400	f 60,44
Junij . .	30	Dummler & C°.	15 800	61,85		
		Purvis & C°.	10 200	62,07		
		van Houten Steffan & C°.	7 000	61,94		
		J. F. van Leeuwen & C .	6 400	62,07	39 400	61,96
Sept. . .	29	Dummler & C°.	25 000	55,94		
		van Houten Steffan & C°.	16 600	55,53		
		J. F. van Leeuwen & C°.	11 000	56,56		
		Faktorij der Ned. Handelmaatschappij	2 400	54,65		
		Lie Saaij . . . . . , . . .	600	54,70	55 600	55,87
Dec. . .	27	Dummler & C°.	19 200	56,97		
		C. J. van Bueren	12 600	56,57		
		J. F. van Leeuwen & C°.	11 800	56,77	43 600	56,80
					158 000	f 58,20^5
				Totaal bedrag 1ste soort	f 9 196 678,00	
		2de soort.				
Maart .	28	Diverse Chinezen	800	f 28,01	800	f 28,01
Junij . .	30	Purvis & C°.	600	31,73	600	31,73
Sept. . .	29	Dummler & C°.	2 000	23,75^5	2 000	23,75^5
Dec. . .	27	J. F. van Leeuwen & C°.	400	28,88	2 800	28,58
		Dummler & C°.	2 400	28,53		
					6 200	f 27,25
				Totaal bedrag 2de soort	f 168 980,00	

1) *De middenprijzen zijn in centen afgerond; van daar dat de totale opbrengst eenigszins verschilt met de opgaven in het Koloniaal Verslag, blz.* 201, *hiervóór.*

Rijst. De oogst van dit jaar was niet groot, doch voldoende voor de behoefte. De uitvoer bedroeg 5085 pikols, meestal per stoomboot naar Benkoelen. Het groote verschil tusschen den uitvoer derwaarts in dit jaar en het vorige (thans 3126 pikols *meer*) moet hoofdzakelijk hieraan worden toegeschreven, dat een paar malen nijpend gebrek in Benkoelen heerschte, en de dien ten gevolge in het leven geroepen hooge prijzen den speculatiegeest zeer aanwakkerden; ook de uitvoer per prauwen langs de kust, hoofdzakelijk naar Siboga, is nog al belangrijk geweest, maar ontbreekt ons eene juiste statistiek van de handelsbeweging per prauwen naar de kustplaatsen, zoodat de daarop betrekking hebbende cijfers niet zijn op te geven.

De loop der rijstprijzen gedurende dit jaar wordt in het volgende staatje vermeld.

MAANDEN.	N°. 1 (per pikol).	N°. 2 (per pikol).
Januarij	f 7,00 à f 7,25	f 6,00 à f 6,50
Februarij	7,25 —	6,00 —
Maart	7,50 —	6,25 —
April	7,40 —	6,25 —
Mei	7,50 —	6,40 —
Junij	7,75 —	6,65 —
Julij	7,00 —	5,90 —
Augustus	6,80 —	5,80 —
September	6,70 —	5,65 —
October	7,40 —	6,50 —
November.	7,50 —	6,75 —
December.	7,50 à f 8,00	6,90 à f 7,25

De hoogere prijzen in het laatste gedeelte van het jaar zijn een gevolg van de aanhoudende droogte welke toen heerschte, waardoor het de pelmolens, alle door waterkracht gedreven, wegens gebrek aan voldoenden stroom in de rivieren onmogelijk was te malen, terwijl nog daarenboven de uitzigten voor den volgenden oogst alles behalve schitterend waren. Hoewel ten gevolge dier langdurige droogte eerst in Februarij aanstaande de laatste hand zal kunnen worden gelegd aan de bewerking der sawahs, die reeds einde December 1877 had moeten afgeloopen zijn, zoo mag op het oogenblik van de opmaking van dit verslag (einde Januarij 1878) toch gelukkig vermeld worden, dat sedert voldoende regens zijn gevallen, en met grond te verwachten is dat de rijstoogst van 1878, zoo die al niet groot zal zijn, toch genoeg zal kunnen opleveren om de bevolking te vrijwaren van rijstgebrek, waarvoor langen tijd ernstige vrees heeft bestaan.

Gom-elastiek. Van goede qualiteit kwam nog minder dan vroeger voor; de uitvoer bedroeg slechts 12 pikols, zijnde het geringste quantum dat de uitvoer-statistiek der laatste 20 jaren aangeeft.

Getah-pertja. Ook hiervan bedroeg de uitvoer slechts 109 pikols tegen 136 pikols in het vorige jaar. De prijzen, welke voor de beste hier op de kust voorkomende soorten te dezer plaatse te bedingen zijn, loonen de moeite van het verzamelen niet, omdat dit op steeds grooter wordende afstanden van de kampongs moet plaats vinden. Daarenboven schijnt de Singapore-markt in den regel voordeeliger voor de verkoopers te zijn dan die van Padang, zoodat bijna alle uitvoeren van de noordelijke havens direct naar Singapore plaats vinden.

Gom-benzoin. De handel in dit artikel bevindt zich hoofdzakelijk in handen van Chinezen. Een groot gedeelte der productie wordt per stoomer via Padang en Batavia naar Singapore en Penang uitgevoerd, terwijl ook naar Java veel wordt verzonden om in de locale behoefte aldaar te voorzien. De uitvoer naar Nederland is van weinig belang.

Prima soorten bedongen p. m. f 140. Goede secunda qualiteit f 85 à f 100 en inferieur goed, al naar mate van qualiteit, f 45 à f 80.

Gom-dammar. Van gom-dammar werd nog al het een en ander aangevoerd. De hooge prijzen, welke in 't afgeloopen jaar voor dat artikel werden besteed, en die van f 34 tot f 38,50 fluctueerden, oefenden daarop natuurlijk een magtigen invloed uit. Toch zijn de uitvoeren van dit jaar gebleven beneden het cijfer dat een jaar te voren bereikt werd, ofschoon niet weggecijferd mag worden dat vele partijen direct naar Batavia doorgingen, en dus in de geleverde statistiek van Padang's handel geen plaats gevonden hebben.

Zwarte peper kwam, hoewel in iets grootere hoeveelheid dan het jaar te voren, ook ditmaal weder weinig ter markt. De waarde er van ging trapsgewijze achteruit, zoodat tegen het einde van 1877 slechts f 15 à f 15,50 te bedingen was.

Hoewel de booten van de Nederlandsch Indische Stoomvaartmaatschappij tegenwoordig onderscheidene der peperhavens aandoen, zoo schijnt er toch nog geen uitzigt te bestaan op de uitbreiding van den handel tusschen die plaatsen en de onze. Aan den eenen kant is het oponthoud van de booten in bedoelde havens te kort om aan de inlandsche handelaren den tijd te geven tot het voeren hunner langwijlige onderhandelingen, waarbij het geven van voorschotten zonder de minste zekerheid eene groote rol speelt, terwijl men aan den anderen kant afstuit op de nog altijd min of meer vijandige gezindheid der bevolking. De handelaren van Penang, die met kleine schepen de peperhavens bezoeken, met de bevolking bevriend zijn, voorschot geven, en dan eenige dagen op hunne lading wachten, schijnen bij dezen handel bepaald in het voordeel te zijn.

Wat nu het gedeelte van den peperhandel betreft, dat in handen van de Atjehers zelf berust, een handel dien zij voeren door met hunne praauwen het product naar de havens van uitvoer (Penang, Singapore en Padang) te brengen, zoo bieden de naburige Engelsche vrijhavens hun ontegenzeggelijk grooter gemak voor hunne transactien aan dan te Padang het geval is. Hoe meêgaande de tolbeambten tegenwoordig ook zijn, opdat de handel zoo min mogelijk noodeloos belemmerd worde, contrôle blijft altijd noodzakelijk, en het opvolgen van formaliteiten, die ginds overbodig zijn, blijven hier onvermijdelijk. Werken die fiscale bepalingen nadeelig op de vrije ontwikkeling van den peperhandel, ook het feit, dat de Atjehers hier regten moeten betalen voor de goederen die zij in ruil voor hunne peper mede huiswaarts nemen, en die hun dus duurder komen te staan dan bij aankoop te Penang of Singapore, werkt belemmerend, vooral omdat de omzet in manufacturen enz. voor de Atjehsche havens te gering is om verkoopen in entrepôt mogelijk te maken.

Cassia vera. De prijzen voor dit artikel bewogen zich in den loop van 1877 tusschen f 12 à f 16,50, tot welk laatste cijfer groote omzettingen plaats vonden, zooals niet alleen blijkt uit het hooge uitvoercijfer dat bereikt werd, maar tevens uit het feit dat bij het einde van het jaar de plaatselijke voorraden tot op pl. m. 3000 pikols gestegen waren. Met het oog op dien grooten voorraad, en het weinige succes dat vroegere inkoopen behaalden, werd de animo tot koopen in het laatste gedeelte van het jaar merkelijk minder, en daar de prijzen het peil van f 12 toen niet meer overschreden, had ook de afvoer voor de bevolking geen voordeel meer en hield van lieverlede zoo goed als geheel op.

Rotting. Ten gevolge van eene willige stemming, welke in Nederland en Amerika (New-York) heerschte en hier de hooge prijzen van f $6^1/_2$ tot f 8 voor » ongewasschen en onuitgezocht" tot marktwaarde verhief, waren zoowel aanals uitvoer groot. De qualiteit van het aangevoerde verbeterde echter ten gevolge van die willige stemming geenszins; integendeel kwamen meer en meer jonge en krachtelooze of dorre stokken in de bosschen voor.

Buffel- en koehoorns. Vooral de eerste soort mag zich tot vaste prijzen van f 15 à f 16,50 in een vrij geregelden en levendigen handel verheugen. Behalve de uitvoeren naar Nederland vonden, ook met het oog op de Singaporemarkt, aanzienlijke transactien plaats.

De hier voorkomende koehoorns zijn over het algemeen te klein van stuk om voor uitvoer in aanmerking te komen.

Sagomeel. De fabriekatie van dit meel wordt hoe langer hoe meer van weinig belang.

Notenmuscaat en foelie. De uitvoer van notenmuscaat was dit jaar wederom geringer dan die van het vorige. De oogst schijnt dan ook niet zeer voordeelig te zijn geweest. De prijzen varieerden van f 150 tot f 180 om op pl. m. f 140 per pikol goede noten (120 per Amsterd. pond) te sluiten.

Op belangrijke nieuwe aanplantingen valt niet te wijzen en er bestaat dan ook vooreerst geen gegrond uitzigt op grootere productie.

In naauw verband met den geringeren uitvoer van notenmuscaat staat die van foelie, waaromtrent hetzelfde te vermelden valt. Tegen het laatste gedeelte van 1877 was goede, zoo geen prima, tot f 60 à f 65 te koop.

Kruidnagelen. De productie van nagelen blijft zeer onbeduidend. Grootere productie ten gevolge van grooteren aanplant schijnt vooreerst niet te verwachten.

Idjoe. De uitvoer van gefabriceerd touw bleef belangrijk. De ruwe idjoe wordt voor uitvoer niet gevraagd.

Natte indigo met verminderde plaatselijke consumptie ten gevolge van het voortdurend afnemend vertier in de blaauwverwerijen. De uitvoeren zijn onbeduidend, niettegenstaande de prijzen zeer billijk zijn en zich het geheele jaar door om en nabij f 8 per pikol voor de gewone door Chinezen aan de markt gebragte soort bewogen.

Klapperolie bleef voortdurend zeer goedkoop, als een onmisbaar gevolg van het toegenomen en nog steeds toenemende verbruik van petroleum, waardoor de vraag naar klapperolie als brandstof natuurlijk sterk vermindert en deze olie meer en meer uitsluitend voor de bereiding van spijzen wordt aangewend.

Gambier. De uitvoer was vrij wat grooter dan die van het vorige jaar; zelfs behoorde 1877 tot een der grootste uitvoerjaren van den lateren tijd. Even als vroeger ging de geheele uitvoer naar Java om in de consumptie aldaar te voorzien.

Stofgoud wordt hoe langer hoe minder aangevoerd. De prijzen waren vast en niet beneden de f 72 aan te nemen.

Wisselkoersen.

De mutatien, welke in het afgeloopen jaar plaats vonden, zijn in de volgende tabel vermeld.

	Januarij.		Februarij.		Maart.		April.		Mei.		Junij.	
	6/m.	Zigt.	6/m.	Zigt.	6/m.	Zigt.	6/m.	Zigt.	6/m.	Zigt.	6/m.	Zigt.
Nederland .	100 1/8	98	100	98	99 1/4	97 1/2	99 3/8	97 1/2	100 1/4	98 1/2	100 1/2	99
Londen. . .	12,05	12,35	12,12 1/2	12,40	12,17 1/2	12,45	12,15	12,45	12,07 1/2	12,37 1/2	12,05	12,35
Singapore .	»	2,64	»	2,64	»	2,53 1/2	»	2,60 1/2	»	2,55	»	2,52
Hongkong.	»	2,64	»	2,64	»	2,53 1/2	»	2,60 1/2	»	2,55	»	2,52
Amoy . . .	»	2,69	»	2,69	»	2,58	»	2,65 1/2	»	2,60	»	2,57

	Julij.		Augustus.		September.		October.		November.		December.	
Nederland .	100 3/4	99	99 1/4	97 1/2	99 1/4	97 1/2	99 1/2	97 1/2	100 1/4	98 1/2	100	98
Londen. . .	11,97 1/2	12,27 1/2	12,05	12,35	12,05	12,35	12,10	12,40	12,05	12,40	12,07 1/2	12,37 1/2
Singapore .	»	2,50 1/2	»	2,50	»	2,50	»	2,46	»	2,43 1/2	»	2,45
Hongkong.	»	2,50 1/2	»	2,50	»	2,50	»	2,46	»	2,43 1/2	»	2,44
Amoy . . .	»	2,55 1/2	»	2,55	»	2,55	»	2,51	»	2,47 1/2	»	2,48

Vrachten.

Deze bleven het geheele jaar door laag en varieerden de prijzen, waartoe zeilschepen voor Amerika (New-York) gecharterd werden, van £ 3 tot £ 2 sh. 10 per ton voor koffij. Ligt goed betaalde in den regel iets meer.

Naar Nederland betaalde men per zeilschip f 55 per last voor koffij en f 75 per last voor ligt goed en per stoomboot respectievelijk f 80 à f 90 en f 100 à f 130.

De Kamer van koophandel en nijverheid te Padang,

Chandon, *President*.

J. D. van Dorp, *Secretaris*.

[5. 60.]

BIJLAGE **HHH.**

(Behoort bij de kaart.)

GESUBSIDIEERDE STOOMVAARTDIENSTEN in den Indischen Archipel.

Vaarbeurten.	OMSCHRIJVING DER REIZEN.	Getal etmalen (maximum).	Af te leggen afstand (in geografische mijlen) *per reis* (normaal).	Getal reizen per jaar (normaal).	Af te leggen afstand (in geografische mijlen) *per jaar* (normaal).
	Gesubsidieerde diensten van de Nederlandsch Indische Stoomvaartmaatschappij.				
Eens in de maand.	Batavia-Muntok-Palembang-Muntok-Moeara Kompeh-Djambi, en denzelden weg terug	17	319	12	3 828
Eens in de 14 dagen.	Batavia-Muntok-Riouw-Singapore-Penang-Edi-Pedir-Atjeh *a*), en denzelfden weg terug	25	631 *a*)	26 *b*)	16 406
Eens in de 14 dagen.	Riouw-Bengkalis-Siak-Paneh-Assahan-Deli-Bengkalis-Riouw	13	266$^3/_4$	26 *b*)	6 935$^1/_2$
Eens in de 14 dagen.	Batavia-Telok Betong-Benkoelen-Padang-Malaboe-Atjeh *c*), en denzelfden weg terug; wordende eens in de maand ook Kroë aangedaan	27	*c*) 592 of 620	26 *b*)	15 728
Eens in de maand.	Batavia-Padang en terug	14	280	12	3 360
Eens in de maand.	Padang-Priaman-Aijer Bangies-Natal-Siboga-Baros-Singkel-(om de andere reis) Troemon-Tampat Toean-Malaboe-Rigas-Patty-Atjeh-Malaboe-Goenong Sitoli-Singkel / (om de andere reis) Goenong Sitoli-Malaboe-Atjeh-Patty-Rigas-Malaboe-Tampat Toean-Troemon-Singkel - Baros-Siboga-Natal-Aijer Bangies-Priaman-Padang	22	335	12	4 020
Eens in de maand.	Batavia-Pontianak-Singkawang, en denzelfden weg terug; wordende op de heen- of op de terugreis Tandjong Pandan aangedaan	12	245	12	2 940
Eens in de maand.	Batavia-Anjer-Tjilatjap, en denzelfden weg terug; wordende om de andere reis doorgestoomd tot Patjitan	14	219 of 285	12	3 024
4 malen 's maands.	Batavia-Samarang-Soerabaija, en denzelfden weg terug.	heenreis 4$^1/_2$ terugreis 4$^1/_2$	210	48	10 080
Eens in de maand.	Soerabaija-Pasoeroean-Probolinggo-Bezoeki-Sumanap-Kangean-Banjoewangi-Boeleleng-Ampenan, en denzelfden weg terug	17	213	12	2 556

a) Zoo noodig wordt de reis tot Poeloe Bras voortgezet en worden ook Simpang Olim en Samalangan aangedaan. In het eerste geval wordt het subsidie per reis over 8 mijlen meer berekend.

b) Soms kunnen er 27 reizen in een jaar plaats vinden.

c) Zoo noodig wordt ook Poeloe Bras aangedaan, in welk geval de reis 8 mijlen langer wordt.

Vaar-beurten.	OMSCHRIJVING DER REIZEN.	Getal etmalen (maxi-mum).	Af te leggen afstand (in geografische mijlen) *per reis* (normaal).	Getal reizen per jaar (nor-maal).	Af te leggen afstand (in geografische mijlen) *per jaar* (normaal).
Eens in de maand.	Soerabaija - Bawean - Bandjermasin, en denzelfden weg terug.	10	146	12	1 752
Eens in de maand.	Soerabaija - Makasser - (om de andere reis) Palosbaai - Tontoli / (om de andere reis) Bima - Larantoeka - Amoerang - Menado of Kema - Gorontalo - Ternate - Koepang - Timor Dilly - Banda - Amboina - Boeroe - Amboina - Banda - Timor Dilly - Koepang - Nanroe - Ternate - Gorontalo - Kema of Menado - Amoerang - gamessi - Bima - Makasser / Tontoli - Palosbaai - Makasser - Soerabaija	45	964 of 976	12	11 640
Eens in de maand.	Makasser - Paré Paré - Koetei, en denzelfden weg terug .	12	186	12	2 232
Eens in de maand.	Makasser - Bonthain - Boelekomba - Saleijer - Sandjai - Boeton, en denzelfden weg terug	14	184	12	2 208
					d) 86 709½
5 malen 's jaars.	Batavia - Soerabaija - Port Darwin - Sydney - Melbourne - Port Adelaïde, en denzelfden weg terug	94 *e*)	*f*)	5	*f*)
	Gesubsidieerde diensten van de reederij » Banda."				
2 malen 's jaars in de eene en 2 malen 's jaars in de omgekeerde rigting.	Boeton - Amboina - Banda - Gisser - Sekar - Skroë - Doellah - Dobo - Larat - Serra - Letti - Kisser - Timor Dilly - Koepang - Rotti - Savoe - Bima - Ampenan	45	640	4	2 560

d) Wanneer de diensten, bedoeld in noot *b*, 27 malen in een jaar plaats vinden, stijgt het aantal mijlen tot 88 199¼. Voorts kan dit aantal nog klimmen door het aandoen van Poeloe Bras (zie de noten *a* en *c*). Zoo als bekend, bedraagt het subsidie f 3,90 per geografische mijl.

e) Wanneer andere tusschenhavens dan de opgenoemde, hetzij in Nederlandsch Indie, hetzij in Australie, worden aangedaan, mag deze tijdruimte met 4 dagen overschreden worden.

f) Het subsidie is, onafhankelijk van het af te leggen aantal mijlen, bepaald op de ronde som van f 20 000 voor elke volbragte reis (heen en terug).

BIJLAGEN

BEHOORENDE BIJ HET

VERSLAG BETREFFENDE NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE van 1878.

Lit. FF. Algemeen overzigt betreffende de opbrengst enz. der door de Nederlandsche Handelmaatschappij gedurende 1877 hier te lande voor rekening van het Gouvernement verkochte Oost-Indische producten.

» GG. Overzigt betreffende de in 1877 en de eerste helft van 1878 voor gouvernementsrekening van Java (en Menado) verscheepte ladingen gouvernementsproducten en van de daarvoor betaalde vrachten.

» HH. Statistiek betreffende de opiumpacht op Java en Madura over de jaren 1877 en 1878.

» JJ. Overzigt van de opbrengst der opiumpacht in de buitenbezittingen over elk der jaren 1876, 1877 en 1878.

» KK. Overzigt van de pachtsommen waarvoor de (buiten de opiumpacht) op Java en Madura verpachte zoogenaamde kleine middelen over elk dier jaren zijn afgestaan.

» LL. Als boven, voor zooveel de buitenbezittingen betreft.

» MM. Overzigt van de geldmarkt van Java in 1877, zamengesteld door den heer mr. N. P. VAN DEN BERG, president van de Javasche Bank.

» NN. Overzigt van de uitkomsten der rijstcultuur op Java (met uitzondering van de gewesten Soerakarta en Djokjokarta en van de particuliere landen) en op Madura (voor zooveel de afdeeling Pamakassan betreft) over 1877.

» OO. Overzigt betreffende de teelt van andere éénjarige gewassen dan padi op Java (met uitzondering als boven) en in de afdeeling Pamakassan op Madura, mede over 1877.

» PP. Statistiek betreffende de voorgenomen afschrijvingen en bijplantingen van koffijboomen in de op hoog gezag aangelegde *geregelde* plantsoenen op Java over 1877/78.

» QQ. Overzigt van de uitkomsten der gouvernementskoffijcultuur op Java over 1877.

» RR. Overzigt van de uitkomsten enz. der gouvernements-suikercultuur op Java over 1877, voor elke onderneming in het bijzonder.

» SS. Statistiek der gouvernements-kinaplantsoenen op Java over elk der jaren 1875, 1876 en 1877.

» TT. Overzigt betreffende de zamenstelling en de opbrengst der verschillende hier te lande voor rekening van het Gouvernement geveilde soorten van kinabast, afkomstig uit de oogsten van 1876 en 1877.

Lit. UU. Overzigt van de productie enz. in 1877 der vrije suikerfabrieken op Java en Madura, met uitzondering van die, gevestigd op gronden door het Gouvernement in huur of in erfpacht uitgegeven, van die in de Vorstenlanden en van die op particuliere landerijen.

» VV. Overzigt van de productie enz. in 1877 der tabaksondernemingen op Java, buiten die in de Vorstenlanden en op particuliere landerijen, en met uitzondering ook van de productie, verkregen van gronden door het Gouvernement in huur of in erfpacht afgestaan.

» WW. Overzigt betreffende de op Java gevestigde landbouw-ondernemingen op door het Gouvernement in huur of in erfpacht afgestane woeste gronden (daaronder ook die perceelen waarvan de huur door erfpacht is vervangen) over 1877.

» XX. Overzigt betreffende de aan Europeanen en met dezen gelijkgestelden verhuurde landen in de residentie Soerakarta over 1877.

» YY. Als boven wat de residentie Djokjokarta betreft.

» ZZ. Overzigt betreffende de op contract met het Gouvernement werkende ondernemingen voor den aankap van hout in 's lands bosschen op Java over 1877.

» AAA. Overzigt betreffende de in de buitenbezittingen gevestigde landbouw-ondernemingen op door het Gouvernement in huur of in erfpacht afgestane woeste gronden over 1877.

» BBB. Statistiek van het zoutdebiet in elk gewest van Java en op Madura over elk der jaren 1873 t/m 1877.

» CCC. Overzigt betreffende den in- en uitvoer op en van Java en Madura der voornaamste handelsartikelen over 1876 en 1877.

» DDD. Overzigten betreffende de handelsbeweging in Nederlandsch Indie over 1875 en 1876.

» EEE. Als boven wat betreft de scheepvaartbeweging.

» FFF. Overzigt van de in Nederlandsch Indie te huis behoorende schepen en vaartuigen, groot 20 ton (of 10 last) en daarboven, over 1877.

» GGG. Verslag van de kamer van koophandel en nijverheid te Padang betreffende den handel te dier plaatse over 1877.

Kaart van de telegraaflijnen en gesubsidieerde stoomvaartlijnen in den Indischen Archipel met eene bijlage, gemerkt HHH, bevattende verdere opgaven betreffende de bedoelde stoomvaartlijnen.

[5. 61.]

KOLONIAAL VERSLAG *van* 1878. (Suriname.)

De statistieke opgaven, in dit verslag voorkomende, loopen over het jaar 1877; de andere mededeelingen sluiten zich aan bij het vorig verslag, met inbegrip van de berigten tot 1°. Junij 1878 ingekomen.

A. Grondgebied.

Het grondgebied van Suriname onderging geene verandering.

B. Bevolking. (1)

Op ultimo December 1876 bedroeg de bevolking, behalve die van het leprozen-etablissement Batavia en de Indianen en boschnegers, 51 967 hoofden. (2), te weten:

	Mannen.		Vrouwen.		Totaal.	
	»	26 308	»	25 659	»	51 967
Hierbij gevoegd:						
In 1877 geboren	»	797	»	804	»	1 601
» » aangekomen	»	173	»	129	»	302
		27 278		26 592		53 870
En afgetrokken:						
In 1877 overleden	1 147	»	967	»	2 114	»
» » vertrokken	149	»	76	»	225	»
		1 296		1 043		2 339
Blijft op ultimo December 1877.	»	25 982	»	25 549	»	51 531

Het aantal Europeanen was 648. Hieronder zijn niet begrepen het garnizoen, de zeemagt en de koopvaardijvloot.

Op het leprozen-etablissement Batavia, bevonden zich op ultimo December 1877, 99 verpleegden en 71 andere personen, te weten: de directeur en de geneesheer met hunne gezinnen, de Roomsch-katholijke priester, de huisbedienden, de ziekenoppassers en de gehuurde arbeiders om het terrein in orde te houden.

De volgende tabel wijst aan de verdeeling der bevolking.

(1) Bij den eigenaardigen toestand der bevolking in de kolonie Suriname — een gevolg van de vestiging aldaar van zeer verschillende rassen *vóór* en *na* de opheffing der slavernij en hunne vermenging — zou, met de het bestuur ten dienste staande middelen, eene rangschikking naar kleur en godsdienst voorzeker geen gemakkelijke taak zijn.

Wat de beroepen betreft, houde men in het oog, dat een niet onaanzienlijk gedeelte der bevolking geen vast beroep uitoefent, doch zich, naar gelang van omstandigheden, tot dezen of genen arbeid laat bezigen.

Het verzamelen van eenigzins voldoende gegevens omtrent een en ander zou moeten gepaard gaan met uitbreiding van het ambtelijk personeel, waartegen bij den tegenwoordigen financielen toestand der kolonie bezwaar bestaat.

(2) Bij het cijfer der bevolking van 51 255, op ultimo December 1876, zoo als het in het vorig verslag is opgenomen, moet nog gevoegd worden de bevolking van Nieuw-Rotterdam (314 mannen en 398 vrouwen, totaal 712) welke buiten rekening was gebleven. Het cijfer wordt alzoo 26 308 mannen, 25 659 vrouwen, totaal 51 967 inwoners.

Bevolking op ultimo December 1877.

	Personen, niet behoorende onder de immigranten.			Immigranten.			Totaal generaal.	*Aanmerkingen.*
	GESLACHTEN.							
	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.		
Stad Paramaribo en buitenwijken	9 085	12 211	21 296	1	2	(1) 3	21 299	(1) In het krankzinnigengesticht.
De forten Zeelandia, Nieuw-Amsterdam en de onderscheidene posten in de districten . . .	786	134	920	»	»	»	(2) 920	(2) Waaronder 484 civiele personen, van welke 279 gedetineerd in de gevangenissen.
De zeemagt en koopvaardijvloot, gemiddeld berekend op . . .	400	»	400	»	»	»	400	
Beneden-Para	697	531	1 228	15	9	24	1 252	(3) Onder dit getal zijn begrepen 648 Europeanen, behalve het garnizoen, de zeemagt en de koopvaardijvloot.
Beneden-Suriname	749	518	1 267	840	309	1 149	2 416	
Boven-Para	1 232	1 185	2 417	27	4	31	2 448	
Boven-Suriname	1 185	833	2 018	139	64	203	2 221	
Beneden-Cottica	931	780	1 711	381	166	547	2 258	
Beneden-Commewijne	1 044	931	1 975	236	88	324	2 299	
Boven-Cottica	660	687	1 347	22	6	28	1 375	(4) Benevens 14 wezen (5 jongens en 9 meisjes) bij particulieren uitbesteed.
Perica	197	165	362	63	32	95	457	
Matappica	692	641	1 333	155	60	215	1 548	
Commetewane	398	355	753	34	17	51	804	
Boven-Commewijne	295	299	594	62	24	86	680	
Beneden-Saramacca	1 049	844	1 893	309	136	445	2 338	
Boven-Saramacca	188	187	375	»	»	»	375	
Nickerie	1 732	1 277	3 009	167	81	248	3 257	
Coronie	1 162	1 241	2 403	145	75	220	2 623	
Albina en linkeroever der Marowijne	13	8	21	»	»	»	21	
	22 495	23 827	45 322	2 596	1 073	(4) 3 669	(3) 48 991	

Deze tabel, getrokken uit de opgaven van wijkmeesters en van districtscommissarissen, sluit, evenmin als in vorige jaren, met de voorgaande. Vermoedelijk is ook thans het verschil hieraan te wijten, dat de arbeiders wel eens verhuizen zonder van hun vertrek uit eenig district of wel van hunne vestiging in een ander terstond mededeeling te doen aan de betrokken districts-commissarissen.

De twee volgende staten toonen aan de geboorten, huwelijken en sterfgevallen in 1877.

GESLACHTEN.	Doodgeboren.	GEBOORTEN.					Huwelijken.	*Aanmerkingen.*
		In echt.	Buiten echt.	Totaal.	Op Batavia.	Totaal-generaal.		
Mannelijk	48	171	623	794	3	797	(2) 133	(1) Hieronder zijn niet begrepen de 84 doodgeborenen.
Vrouwelijk	36	144	659	803	1	804		(2) Bij 28 van deze huwelijken zijn 101 kinderen gewettigd, van welke 61 van het mannelijk en 40 van het vrouwelijk geslacht.
	84	315	1 282	1 597	4	(1) 1 601		

GESLACHTEN.	STERFGEVALLEN.													
	Levenloos aangegeven.	Beneden 1 jaar.	Van 1 tot beneden 3 jaar.	Van 3 tot beneden 10 jaar.	Van 10 tot beneden 20 jaar.	Van 20 tot beneden 30 jaar.	Van 30 tot beneden 40 jaar.	Van 40 tot beneden 50 jaar.	Van 50 tot beneden 60 jaar.	Van 60 tot beneden 70 jaar.	Van 70 jaar en daar boven.	Van onbekenden ouderdom.	Totaal.	Op Batavia.	Totaal-generaal.
Mannelijk	48	203	159	114	49	98	134	146	90	83	47	17	1140	7	1147
Vrouwelijk	36	162	143	112	42	101	78	64	73	90	93	6	964	3	967
	84	365	302	226	91	199	212	210	163	173	140	23	2104	10	2114 (1)

(1) Hieronder zijn niet begrepen de 84 levenloos aangegevenen.

Het aantal sterfgevallen overtrof dat der geboorten met 513, zijnde het verschil 443 meer dan het verschil in 1876.

Onder het getal overledenen zijn 139 immigranten, waaronder 119 uit Britsch Indie, tegen 144 en 109 in het jaar 1876.

Het burgerregt werd in 1877 slechts aan één persoon verleend.

De getalsterkte der Indianen en Boschnegers kan niet met zekerheid worden opgegeven. Sommigen schatten haar op 17 000, doch anderen weder op 12 000.

C. Algemeen beheer.

Sedert het laatste verslag hebben zich eenige verschijnselen voorgedaan, waaruit verbetering in den toestand der kolonie mag worden afgeleid.

De productie is in vergelijking met 1876 toegenomen; de arbeid der immigranten is zeer verbeterd; de goudindustrie levert goede uitkomsten op, en de gestaakte immigratie uit Britsch-Indie, voorloopig voor 2 jaren, werd heropend.

Met groote ingenomenheid werd in Februarij 1878 het berigt van de heropening der immigratie, in Suriname ontvangen.

De geest, welke onder de immigranten in 1877 heerschte, gaf reden tot tevredenheid.

Met uitzondering van eenig verzet tegen de politie in Maart 1877, bij gelegenheid van de arrestatie van een barbadiaanschen immigrant op de plantage Waterloo, in het district Nickerie, werd nergens de rust verstoord. (1)

Nadere bijzonderheden omtrent de immigratie worden

(1) Uit de van den Gouverneur ontvangen uitvoerige mededeelingen omtrent het gebeurde op de plantage Resolutie blijkt onder anderen het volgende:

De districts-commissaris in Beneden-Suriname onderrigt dat de immigranten uit Britsch-Indie op gemelde plantage den 22sten Mei 1876 geweigerd hadden te werken, begon, bij zijne aankomst aldaar op den volgenden dag, met hen het verkeerde hiervan onder het oog te brengen en deed daarna door twee leden van de gewapende burgermagt een plaatselijk onderzoek instellen omtrent de vermeende grieven der arbeiders wegens de hun opgelegde taak. Uit het rapport dezer commissie van den 24sten Mei bleek, dat het werk aan de immigranten uit Britsch-Indie opgedragen, niet te zwaar, integendeel beneden het gouvernements tarief van 1861 was, en dat het in de laatste week verrigte zoo slecht was afgewerkt, dat zij daarvoor, naar het oordeel der commissie, geen betaling moesten gehad hebben.

Toen de commissie hen ondervroeg waarom zij niet aan het werk gingen, wendden zij eene andere grief voor, namelijk dat de hoofdlieden (ook koelies) moesten vervangen worden, omdat hunne landslieden hen bedriegen. De gezagvoerder der plantage beloofde ten spoedigste andere opzigters te zullen aanstellen, doch de koelies verklaarden eenparig niet aan het werk te zullen gaan vóór dat die andere opzigters benoemd waren.

Den 25sten werd er wegens den Hemelvaartsdag niet gewerkt. Toen echter den volgenden dag de arbeiders bleven weigeren, besloot de districts-commissaris des anderen daags met den ommegaanden regter naar de plantage Resolutie te gaan. Zes hunner, die hem voorkwamen de aanvoerders te zijn, werden voor den regter gebragt wegens het willekeurig verlaten van het werk. Dit onderzoek leidde tot geen andere uitkomsten dan de bewering van een der ondervraagden, dat zij slechts 7 uren daags behoefden te werken en daarvoor 60 centen loon moesten hebben, aangezien zij met het gouvernements-tarief niets te maken hadden. Met het oog op den opgewonden toestand waarin de immigranten verkeerden, meende men het voor het oogenblik daarbij te moeten laten. De districts-commissaris zeide de voormelde 6 personen aan, dat hij hen aansprakelijk zou houden voor de gevolgen, indien des Maandags de koelies bleven weigeren te werken. Zij beloofden Maandag te zullen werken indien de gezagvoerder den volgenden dag (Zondag) met hen naar het veld wilde gaan om de verschillende werken, ingevolge art. 10 van hun contract met hen te regelen. Ook hiermede werd genoegen genomen.

De gezagvoerder begaf zich met eenige arbeiders naar het veld en wees de taken aan die zij, volgens het gouvernements-tarief, hadden te verrigten. Des Maandags begaven zich de koelies naar het land en reeds ten $1\frac{1}{2}$ ure 's namiddags kwamen verscheidene die hunne taak hadden afgewerkt, terug en ontvingen daarvoor 80 cent.

De districts-commissaris liet toen de zes koelies, die voor den regter verschenen waren, ontbieden om hen het verkeerde van hunne beweringen onder het oog te brengen.

Twee van hen kwamen vergezeld van nagenoeg de geheele mannelijke bevolking van het koelie-dorp op de Resolutie. De vier anderen wilden niet verschijnen. De districts-commissaris, van oordeel dat nu genoeg toegevendheid jegens de weerspannigen was betoond, gaf aan eene patrouille van het des morgens met hem op de plantage aangekomen detachement militairen (50 man sterk) bevel om met een paar maréchaussées deze vier koelies te gaan halen.

De twee die verschenen waren, werden door hem toegesproken en vertrokken daarna ongemoeid.

Toen de vier weerspannige koelies voor den districts-commissaris gebragt werden, hieven al de anderen een luid geschreeuw aan, zoodat het bijna niet mogelijk was zich te doen verstaan. Gebruik makende van een oogenblik stilte zeide hij hun, dat hij deze vier personen had laten halen omdat zij niet aan zijne oproeping hadden voldaan; dat men hem, als vertegenwoordiger van het gezag, gehoorzaamheid verschuldigd was; dat hij hun nu gelaste uiteen en rustig naar huis te gaan en zich den volgenden dag aan het werk te begeven. De vier koelies werden daarop naar de boot van den commissaris gebragt, ten einde ze in het belang der rust en orde eenige dagen van de plantage verwijderd te houden. De overigen echter drongen al schreeuwende vooruit en wilden dit verhinderen. Een hunner verzette zich feitelijk tegen de politie; ook deze werd in verzekerde bewaring genomen.

De anderen werden daarna door de militairen uiteen gedreven. Zij verwijderden zich, onder bedreiging van gewapend met houwers, te zullen terugkomen, en dat zij den volgenden dag niet zouden werken. Zij verzamelden zich dan ook in het koelie-dorp, voorzien van schoppen en houwers, doch kwamen niet terug. Den volgenden morgen werd het detachement versterkt met een, inmiddels aangekomen, 30tal manschappen, even als den vorigen avond op den hoofdweg, leidende naar het koelie-dorp geplaatst, omdat berigt was ontvangen, dat de arbeiders niet naar het werk waren gegaan. De districts-commissaris, vergezeld van twee officieren, begaf zich toen naar het koelie-dorp, doch inmiddels kwamen de bewoners te voorschijn en gingen naar het veld. Hunne houding was echter uittartend; slechts eenigen groetten op de bij hun gebruikelijke wijze.

aangetroffen onder hoofdstuk O en in het verslag van den agent-generaal over deze aangelegenheid (bijlage L.)

De stemming onder de kreolen-bevolking bleef goed en rustig. Zij betoonde zich evenwel over het algemeen weinig gezind tot geregelden arbeid. (1)

De gezondheidstoestand was betrekkelijk gunstig; onder de immigranten meer voldoende dan onder de overige bevolking.

De verbetering van de geneeskundige behandeling en verpleging op de plantages en gronden was, vooral in verband tot de immigratie, bij voortduring het onderwerp van naauwgezette overweging.

Een tot dat doel strekkende verordening, op den 19den October 1877 vastgesteld, gaf aanleiding tot eene gedachtenwisseling met het Opperbestuur en is nog aanhangig.

De groote drooge tijd was in 1877 zeer fel en hield aan tot de helft van de maand Maart 1878. Dientengevolge moesten de gewone voorzorgsmaatregelen, welke gedurende dien tijd genomen worden, tot tweemalen toe worden verlengd. De daartoe betrekkelijke resolutien worden aangetroffen onder nos. 23 en 25 in het *Gouvernementsblad* van 1877.

Sedert de mededeelingen in het vorig verslag deed de Gouverneur de navolgende inspectiereizen.

Op den 11den Junij 1877 vertrok hij naar de plantage Leonsberg, district Beneden Para, en keerde op den 15den daaraanvolgende in de hoofdplaats terug.

In den tusschentijd werden het fort Nieuw Amsterdam, de in de nabijheid van dat fort in pacht uitgegeven gronden en de plantage Voorburg bezocht. Zoowel de onderscheidene gebouwen in het fort als de wegen werden in orde bevonden.

Van den 10den tot den 16den Augustus daaraanvolgende deed de Gouverneur eene inspectiereis naar het district Beneden-Saramacca. In den vroegen morgen van den 10den van de stad vertrokken, bereikte hij, na eenige grondjes in de Wanica te hebben bezocht, nog in den namiddag van dien dag het station Groningen, alwaar de woningen van den Districts-commissaris, den omgaanden regter, de maréchaussées en de roeijers, alsmede de gevangenis werden in oogenschouw genomen. Den 11den werden de plantages Johanna Catharina, de Morgenster, Broederschap en Catharina Sophia bezocht; den volgenden dag de woning van den districts-geneesheer en het etablissement van de Moravische Broeders aldaar.

Den 13den begaf zich de Gouverneur naar de plantages Dankbaarheid, Huwelijkszorg en Kent, en deed in het voorbij varen den post Nassau aan, alwaar de militaire gebouwen, de school en de woning van den onderwijzer werden geinspecteerd. In den avond van den volgenden dag kwam de Gouverneur op de plantage Catharina Sophia terug, na zich ook op de plantages Caledonia en Concordia te hebben opgehouden.

Den 15den op het station Groningen terug gekeerd, werden dien dag nog de nabij gelegen grondjes bezocht.

Bij het terugvaren werden op den 16den nog de plantages Herstelling en Frederici'sgift aangedaan. De Gouverneur kwam des avonds ten 9 ure in de hoofdplaats terug.

De bevindingen van den Gouverneur op deze inspectiereis waren over het algemeen gunstig. Op de cacaoplantages inzonderheid ging het zeer goed.

Den 9den October 1877 verliet de Gouverneur de stad, ten einde het fort Nieuw-Amsterdam en het quarantaine etablissement te inspecteren. Alles werd in orde bevonden. Het etablissement verkeerde, na de daaraan verrigte herstellingen, in uitmuntenden staat. In den namiddag van dienzelfden dag keerde de Gouverneur te Paramaribo terug.

Op den 22sten December jl. vertrok hij voor eenige dagen naar de plantage Leonsberg en keerde in den vroegen morgen van den 27sten in de stad terug.

Den 10den Februarij 1878 verliet de Gouverneur de hoofdplaats tot het doen van eene inspectiereis naar de districten Beneden-Cottica, Beneden-Commewijne, Boven-Cottica en Perica.

Op vele plantages was geen goed drinkwater, doch hierin werd, zoo goed mogelijk voorzien, door het van elders te halen.

De stations Frederiksdorp, Marienburg en Ephrata, zoomede de plantages Visserszorg, Eendragt, Munnickendam en la Paix, werden op die reis bezocht.

De toestand der immigranten in deze districten was zeer goed, vooral op de plantage la Paix, in Boven-Cottica.

Men was tevreden over hun werk.

Den 13den Februarij ll., keerde de Gouverneur te Paramaribo terug.

Op den 25sten November 1877 overleed de heer mr. P. Alma, gouvernements-secretaris en buitengewoon lid van den Raad van Bestuur.

Hij werd als gouvernements-secretaris vervangen door den heer mr. J. O. Ramaer, destijds procureur-generaal in de kolonie Curaçao.

In September 1877 nam de heer J. de Jong, lid en voorzitter der Koloniale Staten, zijn ontslag als zoodanig. In zijne plaats werd tot voorzitter benoemd de ondervoorzitter mr. A. J. van Emden (2), en tot lid mr. J. B. Vos, terwijl in plaats van het lid A. J. Jurriaanse, mr. D. Juda werd benoemd.

Bij gouvernementsresolutie van 26 April 1878, lit. A, n°. 5, zijn voor het zittingjaar 1878—1879 door den Gouverneur tot leden der Koloniale Staten herbenoemd de heeren C. D. Brakke, J. F. Saile Vanier, mr. J. B. Vos en mr. D. Juda.

Bij de verkiezing ten gevolge van de periodieke aftreding in 1878 van 3 leden der Koloniale Staten werden herkozen de heeren J. A. Solomons en mr. G. H. Barnet Lyon, terwijl in de plaats van het lid S. van Praag, de heer C. Busken Huet tot lid werd gekozen (3).

In het *Gouvernementsblad* van 1878 werden afgekondigd:

onder n°. 3, de verklaring tusschen de Regeringen van

In den loop van den morgen kwamen er een zestal om passen vragen ten einde zich bij den Britschen consul te gaan beklagen, dat zij door militairen waren uiteengejaagd. Een van hen beklaagde zich, dat hij met een geweerkolf gestooten was.

Hun werd gezegd, dat zij Zaturdag en Zondag konden gaan, doch nu moesten arbeiden, waaraan zij voldeden.

Hiermede was de rust hersteld, zonder dat tot andere maatregelen behoefde te worden overgegaan, weshalve nog denzelfden dag het grootste gedeelte van het detachement de plantage kon verlaten.

Volgens den districts-commissaris heeft de versterking van het detachement gedurende den nacht er veel toe bijgedragen om de koelies te doen afzien van hun voornemen om niet naar het werk te gaan.

Bij een kleiner aantal militairen zouden zij zich gewis verzet hebben; terwijl bij de opgewonden stemming, waarin de koelies, ten gevolge van opruijing, reeds sedert eenige dagen verkeerden, en na de herhaaldelijk aangewende pogingen om hen door overreding tot hunnen pligt te brengen, de tusschenkomst der policie zonder voldoende ondersteuning der militaire magt, slechts had kunnen leiden tot ernstige botsingen, zonder het doel te bereiken.

Wanneer men hierbij in aanmerking neemt, dat de koelie-immigranten op de plantage Resolutie destijds 520 hoofden sterk waren en zich daarenboven aldaar nog 140 Chinezen en in het geheel 940 arbeiders bevonden; dat te Paramaribo reeds was uitgestrooid, dat alle blanken op die plantage door de koelies waren vermoord, en dat het gerucht omtrent het verzet op de Resolutie reeds eene gisting had doen ontstaan onder de vrij talrijke emigranten uit Azie op naburige plantages, dan zal men moeten toestemmen, dat geheel ten onregte tot het Koloniaal Bestuur het verwijt zou worden gerigt van „met groote ligtzinnigheid, zonder noodzaak en zonder dat daartoe aanvraag was gedaan" te hebben gehandeld, en dat aan het tijdig zenden van eene voldoende militaire magt hoofdzakelijk is toe te schrijven, dat de orde *zonder eenig bloedvergieten hoegenaamd* en *spoedig* werd hersteld.

(1) De Gouverneur van Suriname is uitgenoodigd om in het vervolg zoo veel doenlijk opgaven te verstrekken omtrent den arbeid der creolen *ook* op de plantages waar *geen* immigranten gevestigd zijn.

Naar aanleiding van de in het slot van § III van het Verslag der Commissie van Rapporteurs uit de Tweede Kamer der Staten-Generaal, nopens het Surinaamsch verslag van 1877, voorkomende gevolgtrekking, wordt in herinnering gebragt, dat de in het daarbij bedoelde verslag van den agent-generaal vervatte beschouwingen over den arbeid der creolen slechts betrekking hebben op de plantages waar tevens immigranten werkzaam zijn, dewijl de bemoeijenissen van dezen verdienstelijken ambtenaar zich niet verder dan tot zóódanige plantages uitstrekken.

(2) De benoeming van den heer van Emden — ook voor het loopende zittingjaar tot voorzitter benoemd — werd sedert op zijn verzoek ingetrokken, onder dankbetuiging voor de door hem bewezen diensten.

(3) Deze laatste heeft sedert voor het lidmaatschap bedankt en is vervangen door den heer M. S. van Praag.

Nederland en Maskate gewisseld betreffende handel en scheepvaart;

onder n°. 5, de wet van 26 Januarij 1878, n°. 9, houdende goedkeuring van een op 19 Augustus 1875 gesloten tractaat van vestiging en handel tusschen Nederland en Zwitserland.

Tusschen het bestuur van Suriname en de Gouvernementen van de naburige Fransche en Engelsche kolonien heerschte voortdurend eene zeer goede verstandhouding.

Met het oog op de ontwikkeling der goud-industrie aan de rivier Marowijne en de moeijelijkheden welke, inzonderheid wegens de vele aldaar aanwezige vreemdelingen, konden voorkomen, meende men in 1876 dat de vestiging van een bestuur aan de Marowijne noodzakelijk zou worden. Derhalve werd de helft van het aan die rivier gelegen etablissement Albina aangekocht, ten einde er een bestuur te vestigen. Sedert echter werden onderscheidene voor de goudindustrie uitgegeven concessien aan de Marowijne verlaten en vestigden zich de ondernemers meer en meer aan de Boven-Suriname en Boven-Saramacca.

Hoewel het wenschelijk wordt geacht dat het koloniaal bestuur aan de Marowijne vertegenwoordigd zij, zoowel in het belang der aldaar verblijf houdende Indianen en boschnegers, als met het oog op de verhouding der kolonie tot Fransch Guyana en de heffing van invoerregten, kan thans de inrigting van het bestuur van zeer beknopten aard zijn. Het voornemen bestaat om op Albina voorloopig één ambtenaar te stationeren, die belast zal worden met de functien van ambtenaar van den burgerlijken stand, van posthouder voor de Indianen en boschnegers en van commies voor de belastingen.

Over de verdere uitvoering van de wet van 8 Augustus 1862 (*Staatsblad* n°. 164) wordt gehandeld in het hiernevens onder lit. A gevoegde emancipatie-verslag over 1877.

D. Gewestelijk beheer.

Een ontwerp tot herziening der strafverordening van 1874, den 25sten October 1877 door de koloniale staten goedgekeurd, maakt nog een punt van overleg uit tusschen de Regering en het koloniaal bestuur.

In het personeel van het districts-bestuur hadden in 1877 onderscheidene mutatien plaats.

De bevindingen der districts-commissarissen, bij hunne inspectiereizen, gaven over het algemeen redenen tot tevredenheid. Volgens de van deze ambtenaren ingekomen staten, bedroeg de bevolking in de buitendistricten op uitimo December 1877, 25 632 zielen tegen 25 752 op hetzelfde tijdstip in 1876. De hierbij sub lit. B overgelegde staat bevat eene vergelijking van de bevolking in de districten over de jaren 1863, 1872, 1873, 1876 en 1877.

Het aantal kreolen, dat op ultimo December 1877 op de plantages werkzaam was, bedroeg blijkens dien staat 7730, tegen 8864 op ultimo December 1876, en dat der immigranten 3666 of 61 *meer* dan op ultimo December 1876.

De leden der gewapende burgermagt kweten zich naar behooren van hunnen pligt.

In 1877 waren in de districten 95 winkels, 29 bakkerijen, 2 slagterijen en 37 slijterijen van gedistilleerd.

Door de langdurige felle droogte, na het begin van de maand Augustus 1877, heerschte in alle districten groot gebrek aan goed drinkwater, hetgeen een nadeeligen invloed, inzonderheid op den veestapel, uitoefende.

Aan de door de districts-commissarissen over 1877 uitgebragte rapporten worden nog de volgende bijzonderheden ontleend.

Boven-Cottica, Perica, Matappica, Boven-Commewijne en Commetewane.

Hoewel de gezondheidstoestand over het algemeen zeer gunstig te noemen was, overtrof toch de sterfte de geboorte in deze districten.

De suikercultuur was achteruit gegaan, vergeleken bij het jaar 1876; daarentegen was de cacaocultuur toenemende, terwijl de koffijcultuur op plantage Adrichem voor het jaar 1878 een goeden oogst beloofde.

13 immigranten uit Britsch-Indie werden in 1877 aangevoerd.

De bevolking op de grondjes, welke zich over het algemeen rustig gedraagt, bestaat uit 1483 hoofden. Van dit aantal zijn gevestigd: op gronden door het bestuur in pacht afgestaan 315; door particulieren verhuurd 1168. Onder die bevolking worden echter vele ouden en gebrekkigen en ook vele kinderen aangetroffen, die tot den arbeid ongeschikt zijn. Voornamelijk worden bananen, koren en aardvruchten verbouwd.

De Britsch-Indische immigranten gedroegen zich goed en werkten beter dan in het voorgaande jaar.

Beneden-Cottica en Beneden-Commewijne.

De behoefte aan werkkrachten deed zich sterk gevoelen.

Er hebben zware boschbranden gewoed, die vooral in Beneden-Cottica veel nadeel toebragten.

Uit Britsch-Indie werden in 1877 22, en uit de West-Indien 14 immigranten ingevoerd.

De gezondheidstoestand was gunstig, vooral onder de Britsch-Indische immigranten. De sterfte onder hen was in Beneden-Cottica 4,20 percent en in Beneden-Commewijne 1,89 percent.

Over hunnen arbeid en over dien der Chinezen was men tevreden. De meesten der koelies hebben overwerk geleverd. De immigranten uit West-Indie bleven minder voldoen.

In vergelijking met 1876 is de productie in deze districten achteruit gegaan. In beide districten te zamen wijst zij eene vermindering aan van 56 256,5 kilogram suiker, 35 931 liters rum en dram, 30 236 liters milassie, 1509 kilogram koffij en 117 994 bossen bananen, tegen eene vermeerdering van slechts 2057,5 k. g. cacao.

Beneden-Para en Beneden-Suriname.

In de maand Junij 1877 is een der trasloodsen op de plantage Meerzorg verbrand. Dit onheil wordt aan moedwil toegeschreven; doch het mogt der justitie niet gelukken de daders te ontdekken.

Over den geregelden arbeid was men zeer tevreden.

Het aantal geboorten in Beneden-Para was 10, en in Beneden-Suriname 5 minder dan in 1876, terwijl de sterfte, bij eene vermeerdering van 26 in Beneden-Suriname, slechts eene vermindering van 4 in Beneden-Para aanwees.

In 1877 werden 185 immigranten uit Britsch-Indie ingevoerd.

De productie is in 1877 in Beneden-Suriname vooruit gegaan. In Beneden-Para was vooral die van suiker veel minder, ten gevolge van het verlaten der plantage Dijkveld.

Boven-Para en Boven-Suriname.

Zonder de koelies en Chinezen zouden de suiker-plantages zich niet hebben kunnen staande houden. De kreolenbevolking betoont zich in deze districten welligt meer dan elders afkeerig van het bewerken van suikerriet. De gezondheidstoestand was gunstig te noemen, en zoude zeker nog beter geweest zijn, indien de kreolen niet veelal weigerachtig bleven om geneeskundige hulp in te roepen. In Boven-Para overtrof het aantal geboorten dat der sterfgevallen met 26, doch in Boven-Suriname overtrof het aantal sterfgevallen dat der geboorten met 11.

In Boven-Para neemt de afgoderij zeer toe.

Er werden 52 nieuwe concessien tot het exploiteren van goud en andere edele metalen uitgegeven.

De juiste hoeveelheid van het gevonden goud is onbekend. Het getal arbeiders, dat bij afwisseling tot het zoeken van goud wordt gebezigd, kan op 250 worden geschat.

De orde werd nergens gestoord.

Beneden- en Boven-Saramacca.

De gezondheidstoestand was in de eerste helft van 1877 vrij gunstig; later kwamen vele gevallen van intermitterende en galkoortsen voor.

84 immigranten uit Britsch-Indie werden in 1877 ingevoerd.

Er werden verleend: 19 vergunningen om voor den tijd van 6 maanden in de Boven-Saramacca onderzoek te doen naar het aanwezig zijn van goud en andere edele metalen. Tot het exploiteren van goud werden 14 550 hectaren in pacht uitgegeven.

Coronie.

De algemeene gezondheidstoestand liet in de eerste acht maanden veel te wenschen over. Er heerschte toen eene koorts-epidemie, gepaard met gevallen van dysenterie. Later kwamen de zware moeras-koortsen minder voor.

Er hadden 112 geboorten en 151 sterfgevallen plaats.

Over den arbeid was men zeer tevreden.

De geringe productie van de eenige in dit district aanwezige suikerplantage (Burnside) is voornamelijk toe te schrijven aan den slechten toestand der machinerien, hetgeen, met het oog op de talrijke en ijverige bevolking aldaar, zeer te betreuren is. (1)

De opbrengst van katoen was wederom minder dan in vroegere jaren.

Enkele eigenaren van katoenplantages geven deze cultuur op en leggen zich toe op die van cacao.

De bevolking van Totness bedroeg 531 personen.

Nickerie.

De geest onder de bevolking was zeer goed. Alleen op de plantage Waterloo deed zich, zoo als onder hoofdstuk **C** vermeld, in de maand Maart 1877 een geval van wederspannigheid tegen de politie voor, bij het gevangen nemen van een veroordeelden immigrant uit West-Indie.

De Britsch-Indische immigranten voldoen meer en meer. De sterfte onder hen was slechts 2,61 pct., tegen 3 pct. in 1876; 5 pct. in 1875 en 9 pct. in 1874. Zij beginnen zich beter te voeden en te kleeden en veel van de leefwijze der inlanders over te nemen.

Desertie had in 1877 niet plaats.

De productie is zeer toegenomen. In vergelijking met 1876 is zij vermeerderd met: 276 588 kilgr. suiker, 74 000 l. melasse, 358 925 l. rum, 80 kilgr. heele koffij en 3982 bossen bananen, terwijl slechts 176 kilgr. gebroken koffij en 301 kilgr. cacao minder verkregen werden.

De afspoeling van Nieuw-Rotterdam scheen van Mei tot September 1877, zooals gewoonlijk in dien tijd van het jaar, eenigzins tot stilstand te zijn gekomen. Daarna nam de afspoeling in de oude wijk weder toe.

Het gevaar voor de nieuwe wijk neemt toe naar mate de oude wegspoelt. Een gedeelte van den voordam van de Diamondskreek af werd weggeslagen.

Dit gaf aanleiding om een gedeelte van de voorstraat, de eerste-, dwars- en middenstraat tot voordam op te hoogen, waardoor de nieuwe wijk achter den bestaanden dam een reserve voordam heeft.

De werken om het aangekochte terrein tusschen de plantages Waterloo en Margarethenburg voor eene nieuwe vestigingsplaats in gereedheid te brengen, werden voortgezet.

Nadere bijzonderheden hieromtrent worden aangetroffen onder hoofdstuk **K**.

E. Militair beheer.

§ 1. *Landmagt.*

De landmagt in Suriname bestaat uit:

a. De schutterij te Paramaribo.

De sterkte der schutterij was op ultimo December 1877 26 officieren en 426 manschappen, verdeeld in vijf compagnien.

(1) Een nieuw fabriekgebouw wordt opgerigt. Geheel nieuwe machinerien zijn reeds op de plaats aangebragt.

b. De gewapende burgermagt in de districten.

De sterkte was op ultimo December 1877 76 officieren en 1345 onderofficieren en manschappen.

c. De infanterie en de artillerie.

De sterkte van het garnizoen was op ultimo December 1877 als volgt:

	Officieren.	Onder-officieren en man-schappen.
Staf	4	4
2 compagnien infanterie	9	394
1 detachement artillerie	2	37
Personeel van het materieel der artillerie	»	1
Geneeskundige dienst. officieren van gezondheid	5	»
Geneeskundige dienst. apothekers	2	»
	22	436

Voor *memorie* werden gevoerd 23 onderofficieren en manschappen der infanterie, als dienstdoende bij het corps maréchaussée, en 9 militairen wegens detentie.

Aan de sterkte van het garnizoen ontbraken twee 2de luitenants der infanterie, 1 apotheker der 3de klasse, 32 onderofficieren en manschappen der infanterie en 2 der artillerie.

Overcompleet waren, een 1ste luitenant der infanterie, 1 officier der artillerie (1) en een apotheker der 2de klasse.

Afwezig met buitenlandsch verlof een 1ste luitenant der infanterie, een officier van gezondheid der 2de klasse en een apotheker der 2de klasse, gedetacheerd bij het koloniaal werfdepôt.

Het emplacement der troepen op ult. December 1877 was als volgt:

	Officieren.	Onderofficieren en manschappen.
Paramaribo	10	234
Fort Nieuw-Amsterdam	2	92
Quarantaine-etablissement Leiden	»	2
Post Jagtlust	»	2
» Republiek	»	3
» Nassau	»	4
» Coroni	2 (2)	10
» Nickerie	1	43
» Sommelsdijk	»	14
Personeel der geneeskundige dienst te Paramaribo	4 (3)	»
	19	404

(1) Sedert naar Nederland vertrokken.

(2) Waaronder 1 officier van gezondheid.

(3) Zijnde 3 officieren van gezondheid en 1 apotheker.

Onder de 404 manschappen zijn niet begrepen 32 absenten, te weten; 30 in het militair hospitaal, 1 met groot binnenlandsch verlof en 1 geëvacueerd naar het rijkshospitaal te Utrecht.

Op den 31sten December 1877 bevonden zich in de klasse van discipline 13 man (waarvan 5 in de eerste en 8 in de 2de categorie); alzoo 1 minder dan op ult. December 1876.

In het *Gouvernementsblad* werden opgenomen:

onder n°. 20, het Koninklijk besluit van 22 Augustus 1877, n°. 9, tot wijziging van het Koninklijk besluit van den 19den Februarij 1869, n°. 13 (*Staatsblad* n°. 24, G. B. n°. 27), houdende instelling van een algemeen eereteeken voor belangrijke krijgsverrigtingen;

onder n°. 21, het Koninklijk besluit van 8 September 1877, n°. 20, betrekkelijk het uitreiken van een zigtbaar blijk van 's Konings tevredenheid aan degenen, die zich bij de uitvoering van eenig wapenfeit hebben onderscheiden en wien deswege eene eervolle vermelding ten deel viel.

Voorts werd in 1878 nog in het *Gouvernementsblad* onder n°. 9 opgenomen het Koninklijk besluit van den 23sten Maart 1878, n°. 14, tot verhooging der gagementen voor de West-Indische landmagt.

Inrigting en verdere bijzonderheden betreffende de landmagt.

Gedurende het jaar 1877 was de gezondheidstoestand der troepen tamelijk gunstig.

Het ziekte-karakter was catharraal en catharraal-gastrisch; in de maanden September, October en November meer billieus.

In de verschillende zieken-inrigtingen werden in 1877 behandeld 5678 ziektegevallen; zijnde 349 meer dan in 1876. Van deze waren 1826 militairen en 3852 civielen.

Onder de verschillende garnizoenen is het cijfer verdeeld als volgt:

te Paramaribo	3229
» fort Nieuw-Amsterdam	1496
» post Nickerie	215
» » Coronie	488
» » Sommelsdijk	250
	5678

In de garnizoensapotheek werden zoowel voor de binnen- als voor de buitendienst gereed gemaakt 55 875 recepten, alzoo 5465 meer dan in het jaar te voren.

De vaccinatien met koepokstof, in buisjes uit Nederland ontvangen, zijn weder herhaaldelijk verrigt. De uitkomst was over het geheel minder ongunstig dan in 1876.

§ 2. *Zeemagt.*

In de maanden Februarij, Maart, Mei, Julij, Augustus, September en October 1877 verliet Zijner Majesteits schroefstoomschip *Aruba* het station, tot het doen van oefenings- en kruistogten.

Op den kruistogt in de maand Mei bezocht de *Aruba* het eiland Barbados en op die in October werd Demerary aangedaan om steenkolen in te nemen.

Eene oefeningsdivisie, onder bevel van den kapitein ter zee W. K. VAN GENNEP, ankerde op den 2den April 1878 buiten Braamspunt en vertrok weder in den namiddag van den volgenden dag.

F. Regtswezen en politie.

§ 1. *Wetgeving.*

In het *Gouvernementsblad* werden afgekondigd:

a. de verordening van den 28sten September 1877, *houdende verlenging van den termijn, vermeld aan het slot van art.* 240 *der strafverordening van* 1874 (*Gouvernementsblad* 1877, n°. 16).

Voor dezen maatregel gelden gelijke redenen als die, waarvan werd melding gemaakt in hoofdstuk F van het vorig Verslag.

b. het besluit van den 1sten October 1877, *ter uitvoering van de 2de alinea van art.* 12 *der bepalingen op den overgang van de vroegere tot de nieuwe wetgeving* (*Gouvernementsblad* 1877, n°. 17).

Bij dit besluit is de liquidatie van het weesdepartement aan den administrateur van financien opgedragen.

c. de verordening van den 22sten October 1877, *houdende verlenging van den termijn, vastgesteld voor de herziening der verordening van* 30 *April* 1872 (*Gouvernementsblad* n°. 25), *waarbij wordt vastgesteld een reglement betreffende de strafinrigtingen voor dwangarbeid aan openbare werken, de inrigting en het inwendig bestuur der gevangenissen, de tucht der veroordeelden en de bestemming der opbrengst van hunnen arbeid* (*Gouvernementsblad* 1877, n°. 19);

d. de verordening van den 20sten December 1877, *waarbij wordt herzien het tarief van geregtskosten en salarissen in burgerlijke zaken* (*Gouvernementsblad* 1877, n°. 26);

e. de verordening van den 20sten December 1877, *waarbij wordt herzien het tarief betreffende het honorarium der notarissen en van de verschotten, welke aan hen in rekening zullen worden geleden* (*Gouvernementsblad* 1877, n°. 27);

f. de verordening van den 29sten Maart 1878, *houdende verlenging van den termijn vermeld aan het slot van art.* 240 *der strafverordening van* 1874 (*Gouvernementsblad* 1878, n°. 8).

Bij deze laatste verordening is bepaald, dat de strafverordening van 1874, die blijkens de sub *a* vermelde verordening tot ultimo Maart 1878 van kracht zou blijven, uiterlijk tot ultimo September 1878 in werking blijft;

g. het Koninklijk besluit van 11 Februarij 1878, n°. 32, *houdende uitbreiding van de regtsmagt van het militair geregtshof voor de Nederlandsche West-Indische bezittingen* (*Gouvernementsblad* 1878, n°. 10).

§ 2. *Regterlijke magt en regtspraak.*

Door het hof van justitie werden in 1877 afgedaan 75 burgerlijke zaken, (waarvan 36 bij verstek en 4 bij roijement) en 260 strafzaken, waarvan 231 bij vonnis en 29 bij roijement.

Er werden 75 requesten behandeld.

Ter generale rolle werden 158 zaken aangebragt.

Op ultimo December 1876 waren bij het kantongeregt te Paramaribo 10 burgerlijke zaken aanhangig gebleven; gedurende 1877 werden 145 zaken aangebragt.

In dat jaar werden 126 civiele vonnissen gewezen, waarvan 87 bij verstek, 33 bij contradictie en 6 op consent, terwijl van de rol werden geroijeerd 33 zaken. Bovendien zijn nog 6 interlocutoire en 2 incidentele vonnissen gewezen.

Voorts hebben plaats gehad 82 voorzieningen in voogdijen en toeziende voogdijen, 4 benoemingen van curators en toeziende curators, 5 verzegelingen, 5 ontzegelingen, 4 openingen van uiterste wilsbeschikkingen, 21 beëedigingen van deskundige schatters, 16 van afgelegde verklaringen door gezagvoerders van Nederlandsche koopvaardijschepen en 14 ter griffie overgebragte boedelbeschrijvingen.

Nog werden 41 requesten behandeld.

Door den griffier werden in verschillende zaken 36 acten verleden. In de daartoe bestemde openbare registers werden ingeschreven 33 acten van huwelijksche voorwaarden, 2 acten van vennootschappen en 2 acten van ontbinding van vennootschappen.

In den loop van 1877 werden 1407 strafzaken aangebragt en afgedaan, waarvan 767 bij verstek en 640 na ingebragte verdediging. Een zaak werd ingetrokken, terwijl in één zaak de regter zich onbevoegd verklaarde.

Nog werden 162 adviezen aan den Gouverneur uitgebragt.

Bij het kantongeregt in Nickerie werden in 1877 aangebragt en afgedaan 11 burgerlijke zaken, waarvan 2 bij roijement, 4 bij verstek en 5 bij contradictie. Nog werden aangebragt 622 strafzaken, waarvan 613 volgens de strafverordening van 1874. Van deze laatsten bleven 3 op ultimo December 1877 aanhangig.

Nog werden aldaar 3 interlocutoire vonnissen gewezen, 4 adviezen aan den Gouverneur uitgebragt en in 8 strafzaken 52 getuigen gehoord, ten verzoeke van den regter-commissaris bij het hof van justitie.

Voorts werden 2 voogden en 4 toeziende voogden benoemd, terwijl 1 verzegeling, 1 ontzegeling, 3 beëedigingen van afgelegde scheepsverklaringen en 9 beëedigingen van deskundigen en tolken plaats vonden.

Bij het kantongeregt in Coronie werden in 1877 aangebragt 19 burgerlijke zaken. Daarin werden gewezen 6 vonnissen bij contradictie en 2 op consent; 3 zaken werden op verzoek van partijen geroijeerd.

Er werden bovendien 3 interlocutoire vonnissen gewezen, alsmede 4 requesten behandeld.

Bij dat kantongeregt werden voorts in voormeld jaar behandeld 73 strafzaken, waarvan 71 ingevolge de strafverordening van 1874.

Bij den ommegaanden regter, gevestigd op de plantage Marienburg, werden in 1877 aangebragt 292 strafzaken, waarin 1096 beklaagden en gedaagden waren betrokken; 1 zaak bleef aanhangig.

Twee adviezen werden aan den Gouverneur uitgebragt.

In 1877 werden bij den ommegaanden regter, gevestigd te Paramaribo, 210 strafzaken aangebragt en afgedaan.

Hiervan werden 14 vonnissen bij verstek en 196 na ingebragte verdediging gewezen.

Bij den ommegaanden regter, gevestigd op het station Groningen, zijn in 1877 aangebragt en afgedaan 122 zaken, waarin 4 vonnissen bij verstek en 118 na ingebragte verdediging werden gewezen.

Het aantal praktizijns beliep op ultimo December 1877 6, waaronder 2 gegradueerden, en het aantal notarissen 2, behalve de districts-secretarissen, die als zoodanig in de buitendistricten met de uitoefening van het notarisambt zijn belast, de griffiers van de kantongeregten in Nickerie en Coronie en den ommegaanden regter in Saramacca, die ieder in zijn district geregtigd zijn de notariele praktijk uit te oefenen (*Gouvernementsblad* 1874, n°. 25). Er waren 3 candidaten-notaris.

5 deurwaarders waren bij het hof van justitie en de kantongeregten werkzaam.

Te Paramaribo waren geadmitteerd: 7 translateurs voor de Neger-Engelsche, 3 voor de Engelsche, 2 voor de Fransche en 1 voor de Portugesche taal.

Bovendien bevonden zich, zoowel te Paramaribo als in de districten, tolken in de Chinesche, de Bengalesche en de koelietaal.

§ 3. *Politie.*

Het corps maréchaussée bestond op ultimo December 1877 uit 120 man, als:

3 wachtmeesters;

20 brigadiers;

48 maréchaussée der 1ste klasse;

49 id. » 2de »

Het corps inlandsche politie bestond op ultimo December 1877, uit:

6 hoofdlieden;

15 agenten der 1ste klasse;

42 id. » 2de »

De door de beide corpsen verrigte diensten zijn vermeld in het sub lit. C overgelegd verslag omtrent het politiewezen in 1877.

Admissie van inwoning werd in dat jaar niet verleend.

§ 4. *Middelen van beheer met het regtswezen in verband.*

I. Departement der onbeheerde boedels en weezen.

Dit departement is opgeheven. De liquidatie daarvan is aan den administrateur van financien opgedragen. (Zie besluiten van 26 October 1876 (*Gouvernementsblad* n°. 15) en van 10 October 1877 (*Gouvernementsblad* n°. 17).

II. Kantoor van den hypotheekbewaarder.

Sedert het vertrek naar Nederland van den hypotheekbewaarder, aan wien den 4den November 1876 buitenlandsch verlof, tot herstel van gezondheid, is verleend, worden zijne functien tijdelijk waargenomen door een ambtenaar op wachtgeld, laatstelijk ontvanger der directe belastingen.

Het salaris dat in 1877 in de koloniale kas werd gestort bedroeg f 1416,60[5].

III. Gevangeniswezen en gevangenen.

In het burgerlijk en militair huis van verzekering, in het fort Zeelandia, werden in 1877 in verzekerde bewaring genomen 287 personen, van welke weder ontslagen zijn 211.

Op ultimo December 1877 bleven aldaar over 76 personen.

Het aantal gevangenen op het fort Nieuw-Amsterdam, dat den 1sten Januarij 1877 216 bedroeg, was op ultimo December van dat jaar tot 203 gedaald. Van deze 203 werden 13 te Paramaribo gedetacheerd om aan openbare werken te worden gebezigd.

Aan het onderwijs voor de correctioneel veroordeelden nam aanvankelijk een 20tal deel, welk getal op het laatst van het jaar tot op 15 verminderd was.

Gedurende 1877 werden in het huis van bewaring te Nieuw Rotterdam 579 en in dat in Coronie 82 personen opgenomen.

Bijzonderheden betreffende de beide eerstvermelde gevangenissen worden aangetroffen in de hierbij sub litt. D en E gevoegde rapporten van de commissien van administratie over die inrigtingen.

G. Eeredienst.

I. Nederlandsche Hervormde gemeente.

a. Paramaribo.

Het aantal in 1877 gedoopten bedroeg 203, als:

kinderen in echt geboren 45;

» buiten » » 158.

Tot leden der gemeente werden aangenomen 50 personen.

Met kerkelijke attestatien zijn aangekomen 3 en vertrokken 2 lidmaten.

Het getal huwelijken dat kerkelijk werd ingezegend bedroeg 6.

Het getal zielen bedraagt circa 5000 en dat der lidmaten circa 2500.

b. Nickerie.

Het aantal gedoopten in 1877 beliep 38, waaronder 5 kinderen in echt geboren.

Het zielental dezer gemeente bedraagt 1480.

II. Evangelisch-Luthersche gemeente.

In 1877 werden 127 personen gedoopt, zijnde 58 van het mannelijk en 69 van het vrouwelijk geslacht.

Tot lidmaten der gemeente werden aangenomen 20 mannen en 18 vrouwen.

Het getal huwelijken, kerkelijk ingezegend, bedroeg 5, en het aantal armen dat bedeeling ontving 24.

III. MORAVISCHE BROEDER-GEMEENTE.

Volgens den staat dier gemeente bedroeg op ultimo December 1877 haar zielental 21 936, waarvan:

te Maramaribo 6 647
in de districten 14 739
bij de boschnegers 550

In 1877 hebben zich 222 personen bij de gemeente aangemeld, — 112 volwassenen en 610 kinderen werden gedoopt en 370 personen als lidmaten aangenomen.
Als overleden zijn opgegeven 736 personen; 66 huwelijken werden kerkelijk ingezegend.
De verschillende nederzettingen van de boschnegers in de Boven-Suriname werden als vroeger zooveel doenlijk door de zendelingen bezocht.

IV. ROOMSCH-KATHOLIJKE GEMEENTE.

In 1877 werden 718 personen gedoopt en 51 huwelijken kerkelijk ingezegend.
In den loop van het jaar werden 60 plantages en verschillende kampen van boschnegers en indianen door de geestelijken bezocht.
Het zielental der gemeente wordt op 13 000 geschat.

V. ISRAËLITISCHE GEMEENTE.

a. Nederlandsch-Israëlitische.

Op ultimo December 1877 was het zielental 625, waarvan 303 van het mannelijk en 322 van het vrouwelijk geslacht.
Het aantal geboorten bedroeg 12, en der sterfgevallen 20.
2 huwelijken werden ingezegend.
18 behoeftige personen en 4 huisgezinnen werden door het armbestuur gealimenteerd.

b. Portugeesch-Israëlitische.

Het zielental dezer gemeente bedroeg op ultimo December 1877, 660, waarvan 324 van het mannelijk en 336 van het vrouwelijk geslacht.
Het getal geboorten bedroeg 14; dat der sterfgevallen 12.
Door het armbestuur werd aan 24 behoeftige huisgezinnen onderstand verleend.

H. Instellingen van liefdadigheid.

a. Surinaamsche Maatschappij van Weldadigheid.

Het aantal leden en begunstigers bedroeg op ultimo December 1877 93, te weten:

32 leden;
45 donateurs, en
16 donatrices.

Het fonds der Maatschappij bedroeg op dien datum f 19 681,80.
Gedurende 1877 werd aan alimentatie de som van f 360 besteed.
In het onderwijs van de kweekelingen der Maatschappij, 70 in getal, werd door het Koloniaal Bestuur voorzien.
De gealimenteerden en kweekelingen werden, even als in vroegere jaren, ingeval van ziekte kosteloos verpleegd.
De uitgaven voor medicijnen beliepen f 29,49.
Voor kleeding ten behoeve der kweekelingen werd f 985,32 en voor schoenen f 846,40 besteed.
Zes behoeftigen ontvingen alimentatie.

b. Gesticht van weldadigheid op 's lands grond Boniface.

1. *Ouden en gebrekkigen.*

	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Het getal in het gesticht gealimenteerd wordende ouden en gebrekkigen bedroeg op ult°. December 1876	72	88	14	8	182
Bijgekomen	36	30	6	6	78
	108	118	20	14	260
Overleden in het gesticht.	22	9	1	»	32
	86	109	19	14	228
Ontslagen uit het gesticht.	10	8	5	2	25
	76	101	14	12	203
Overleden in het hospitaal.	7	3	»	»	10
	69	98	14	12	193
Worden in het hospitaal verpleegd.	3	2	»	1	6
Sterkte der gealimenteerden op ult°. December 1877.	66	96	14	11	187

Tien oude en gebrekkige personen werden buiten het gesticht verpleegd.

II. *Weezen.*

	Hervormde gemeente.		Evangelisch-Luthersche gemeente.		Roomsch-katholijke gemeente.		Moravische Broeder-gemeente.		Totaal.		Totaal-generaal.
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	
Op ult°. December 1876 waren onder het oppertoezigt van regenten van het gesticht.	55	58	30	29	53	50	58	79	196	216	412
In 1877 bijgekomen .	7	7	5	5	16	25	16	21	44	58	102
	62	65	35	34	69	75	74	100	240	274	514
In 1877 afgeschreven.	8	9	4	2	5	9	14	10	31	30	61
Afwezig op ult°. December 1877. . .	54	56	31	32	64	66	60	90	209	244	453

Behalve deze weezen, werden nog op het evengemeld tijdstip buiten het gesticht, onder het toezigt van den agent-generaal, verpleegd 38 weezen van immigranten, namelijk 18 jongens en 20 meisjes.

De gouvernementsschool op Boniface wordt zoowel door de daar gevestigde weezen, als door de in de nabijheid wonende kinderen van behoeftige ouders bij voortduring druk bezocht.

Het weldadigheidsgesticht beantwoordde ook in 1877 zeer goed aan het doel.

c. Het comité Dorcas.

Tot aanvulling van de mededeelingen omtrent dit genootschap in het vorig verslag, moge strekken, dat het aantal kinderen, die van kleeding en schoeisel werden voorzien en tevens onder de bijzondere hoede van het bestuur geplaatst zijn, op ult. December 1877, 44 bedroeg.

Nog verscheidene andere maatschappijen en genootschappen gaan voort, door maandelijksche of jaarlijksche contributien, aan de leden bij ziekte geneeskundige hulp, geneesmiddelen, verzorging en verpleging te verschaffen; bij ouderdom of ligchaamsgebreken wekelijks onderstand te verleenen en bij overlijden in de kosten van begrafenis te voorzien.

I. Onderwijs.

Op den 1sten September 1877 is in werking getreden de in het *Gouvernementsblad* van dat jaar, onder n°. 10, opgenomen verordening van den 8sten December 1876, *houdende voorloopige voorzieningen betrekkelijk het lager onderwijs in de kolonie Suriname, in afwachting eener definitive regeling van het onderwerp.*

Het besluit van den 30sten Augustus 1877, *ter uitvoering van art.* 18, *alinea* 2, *dezer verordening* wordt aangetroffen in het *Gouvernementsblad* van 1877, n°. 14.

Evengemeld besluit werd echter in 1878 vervangen door het *onder* n°. 7 in het *Gouvernementsblad* opgenomen besluit van den 28sten Maart 1878.

Bij dit besluit zijn de kinderen van immigranten *onder contract* terug gebragt onder den leerpligt, waarvan zij bij het vorige besluit waren vrijgesteld.

De verkregen uitkomsten zijn aanvankelijk gunstig.

Het schoolverzuim was gedurende de laatste 4 maanden van het jaar zeer verminderd.

Eene gewenschte verbetering en uitbreiding is met betrekking tot de gelegenheid om normaallessen te ontvangen, tot stand gebragt.

Op het einde des jaars namen 34 personen aan die lessen deel, onder hen zijn vele onderwijzers van den 4den rang, die zich verder bekwamen om een hoogeren rang te bekomen.

Op ultimo December 1877 waren te Paramaribo, behalve 2 armenscholen voor meisjes en de governementsschool op 's lands grond Boniface, 27 particuliere scholen. Deze 30 scholen worden bezocht door 1643 jongens en 1558 meisjes. Bovendien waren op de bewaarscholen der Roomsch-katholieken 364 en op de bewaarschool der Moravische Broeders 150 kinderen beneden 7 jaar.

De school op 's lands grond Boniface werd bezocht door 68 jongens en 34 meisjes; de armenscholen door 265 meisjes.

Het aantal leerlingen dat voor Gouvernementsrekening te Paramaribo onderwijs geniet, bedroeg op ultimo December ll. 997; waarvan 688 jongens en 309 meisjes. Onder het getal van 997 zijn niet begrepen de leerlingen, welke op de gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders en der Roomsch-katholijke geestelijken gratis onderwijs ontvangen.

In 1877 werd door de commissie van onderwijs slechts één acte als onderwijzer uitgereikt.

Behalve de ondermeesters en kweekelingen, bestond het onderwijzend personeel te Paramaribo op ultimo December 1877 uit 6 onderwijzers en onderwijzeressen van den 1sten rang, 5 onderwijzers van den 2den rang, 11 onderwijzers en onderwijzeressen van den 3den rang en 5 onderwijzers en onderwijzeressen van den 4den rang.

In de districten wordt onderwijs gegeven:

a. Op de gouvernementsscholen.

Het aantal dezer scholen beliep op ultimo December 1877 11.

Zij zijn gevestigd als volgt:

te Nieuw - Rotterdam	met (1) 132	leerlingen,
op het station Frederiksdorp	» 40	»
» de plantage Constantia	» 42	»
» » » de Resolutie	» 46	»
» » » Hecht en Sterk	» 34	»
» » » Munnickendam	» 23	»
» den grond Totness (Coronie)	» 38	»
» post Nassau	» 39	»
» den houtgrond Overtoom	» 27	»
» de plantage Paradise	» 49	»
» » » Berlijn	» 36	»
Totaal	506	leerlingen.

Op ultimo December 1876 bedroeg het aantal leerlingen op de voormelde scholen 396.

b. Scholen der Moravische broeders.

Deze scholen, 12 in getal, zijn gevestigd:

op het etablissement Annaszorg	met 24	leerlingen;
» » » Beekhuizen	» 61	»
» » » Berg en Dal	» 41	»
» » » Bersaba	» 60	»
» » » Charlottenburg	» 82	»
» » » Clevia	» 74	»
» » » Heerendijk	» 56	»
» » » Leliendaal	» 115	»
» » » Wederzorg	» 52	»
» » » Rust en Werk	» 47	»
» » » Salem	» 196	»
» de plantage Waterloo	» 80	»
Totaal	888	leerlingen.

c. Scholen der Roomsch-katholijke geestelijken.

De school dier geestelijken op de plantage Mary's hope in Coronie wordt door 70 en die op plantage Livorno in Beneden-Para door 26 leerlingen bezocht.

Hierbij wordt sub lit. F 1—3 overgelegd het verslag van den waarnemenden inspecteur voor het onderwijs met twee bijlagen, waaronder een staat betreffende de scholen te Paramaribo op ultimo December 1877.

J. Burgerlijke geneeskundige dienst.

De kraaminrigting te Paramaribo in 1873 tot stand gebragt, waarvoor een doelmatig gebouw in het militair hospitaal is aangewezen, komt hoe langer hoe meer in aard, strekking en gevolgen nabij gelijke inrigtingen,

(1) Meest allen voor rekening van het Gouvernement.

waarop elders met voldoening wordt gewezen. De tegenzin, die in den beginne bij de bevolking ten aanzien van die inrigting bestond, is door de ondervinding gaandeweg zóó afgenomen, dat daarvan thans door de minvermogende bevolking een algemeen gebruik wordt gemaakt.

Het aantal verlossingen aldaar bedroeg in 1877 47, tegen 41 in 1876, 28 in 1875 en 25 in 1874.

Blijkens de maandelijksche statistiek van overledenen, vermindert het aantal dergenen, die van de hun kosteloos aangeboden geneeskundige behandeling geen gebruik maken, niet.

Om hierin zoo veel mogelijk verbetering te brengen, is de regeling der armenpraktijk bij de Gouvernements-resolutie van 15 Februarij 1878, lit. A, n°. 1, zeer vereenvoudigd en zijn tevens nieuwe instructien voor de wijkdoctoren vastgesteld.

Dezelfde strekking heeft ook de verordening, *houdende bepalingen betreffende de verklaringen van overlijden, af te geven door de geneeskundigen te Paramaribo.*

Op ultimo December 1877 waren te Paramaribo werkzaam:

2 med. chir. et art. obst. doctores;

1 med. doct. heel- en vroedmeester;

1 med. doct. en arts;

1 arts;

11 apothekers, waarvan één niet gevestigd, en

8 vroedvrouwen;

en in de districten:

2 med. et art. obst. doctores;

4 districts-heel- en vroedmeesters, en

3 districts-heelmeesters (waarvan één stedelijk heelmeester);

2 vroedvrouwen;

benevens een aantal vroedvrouwen, aan welke, volgens art. 20 der verordening van 22 October 1872 (*Gouvernementsblad* 1873, n°. 4), vergunning is verleend om verloskundigen bijstand te verleenen.

In 1877 werd slechts éénmaal koepokstof ontvangen. De uitkomsten van de daarmede gedane vaccinatien waren weinig bevredigend.

K. Bouwdepartement.

Bij voortduring levert het stelsel van openbare aanbesteding, ook in 1877 zoo uitgebreid mogelijk toegepast, goede uitkomsten op.

Zestien aannemings-contracten van nieuwe werken en herstellingen van eenigen omvang werden door het Koloniaal Bestuur goedgekeurd.

Belangrijke herstellingen werden uitgevoerd, onder anderen:

aan de gebouwen op den quarantainepost Leyden;

aan het gebouw dienende tot paardenstal, koetshuis en koetsierswoning op het erf van het Gouvernementshuis;

aan het infirmerie-gebouw op het fort Nieuw-Amsterdam;

aan de commissaris-woning op het station Domburg;

aan het gebouw, dienende tot tijdelijke verblijfplaats van leprozen op 's lands grond Boniface;

aan het gebouw voor bureau en hoofdwacht der politie aan den waterkant;

aan de kazerne in het fort Zeelandia.

Verder werden eenige gebouwen tot andere doeleinden ingerigt.

De uitgevoerde werken zijn onder meer:

een blok woningen, ten behoeve der roeijers op het politie-station bij de Brokapondo-vallen aan de Boven-Suriname en een militair arresthuis in het fort Nieuw-Amsterdam.

De gebouwen ten dienste van het departement der koloniale vaartuigen, ten gevolge van den brand op 1 April 1875 geheel vernieuwd — werden voltooid.

Behalve de herstellingen aan verscheidene lastdragers-, tent- en politievaartuigen, werden 2 nieuwe politiebooten en 2 vierriemstentvaartuigen gebouwd.

Ter vervanging van de afgekeurde zeilboot en de wachtboot van Nickerie werden twee andere vaartuigen aangekocht.

Omtrent de werken aan de nieuwe vestigings-plaats te Nieuw-Rotterdam, in het district Nickerie, waarvan onder hoofdstuk **D** werd gewag gemaakt, valt nog te vermelden, dat in October 1877 de ringdijk nagenoeg was voltooid.

Het aanvankelijk gevolgde plan der loozing onderging eene wijziging met het doel, om een zoetwater-kanaal daar te stellen, dat in den droogen tijd tot waterreservoir kan dienen.

Het plaatsen van een ijzeren koker voor dat reservoir en de daarmede in verband staande werkzaamheden werden bij aanbesteding geregeld.

In December 1877 was dit werk slechts langzaam gevorderd, hoofdzakelijk wegens het niet beschikbaar zijn van een voldoend aantal delvers.

Op de kreolen toch viel weinig of niet te rekenen. Slechts tegen hoog loon waren enkelen te verkrijgen, en dàn nog leverde hun werk veel teleurstelling op. Over het algemeen moesten derhalve de aannemers hun toevlugt nemen tot arbeiders van Berbice. Een tijd lang werd het werk met deze arbeiders voortgezet; doch de strenge maatregelen door het Engelsch Gouvernement tegen den sluikhandel met Nickerie genomen, hadden ten gevolge, dat het verkeer met de Engelsche zijde van de Corantijn nagenoeg geheel gestremd werd en aan de Engelsche arbeiders de gelegenheid werd benomen om in Nickerie te komen werken. De werkzaamheden voor het leggen van den looskoker werden daarentegen krachtdadig voortgezet. Bij een in April 1878 ingesteld onderzoek bleek dat deze werken zoover waren gevorderd, dat zij in het begin van Junij dezes jaars konden voltooid zijn.

Ter voorziening in de gevolgen der afspoeling van de kust werd overigens voortgegaan met enkele werken tot oeververdediging, in de nieuwe wijk van Nieuw-Rotterdam.

L. Wegen en vervoermiddelen.

Ook in 1877 werden de wegen in alle districten zooveel mogelijk onderhouden. Voor zooveel het aantal veroordeelden tot gedwongen te werkstelling onvoldoende was, werden daartoe gehuurde arbeiders gebezigd. Omtrent de werkzaamheden aan de wegen kan nog het volgende worden medegedeeld.

De Craskreek werd opengekapt en uitgebaggerd. Eveneens werden de Para-doorsnede en het Saramacca-kanaal weder in bevaarbaren staat gebragt.

De weg van post Leyden naar plantage de Resolutie werd door de gevangenen van het fort Nieuw-Amsterdam en het pad van Wanica, alsmede de weg langs de verlaten plantage Nut en Schadelijk met gehuurd werkvolk in orde gemaakt.

De verbeteringen aan den weg van de plantage Mon Trésor tot de plantage Katwijk konden, door gemis aan gedwongen te werkgestelden, ook in 1877 geen voortgang hebben en zullen spoedig met gehuurde arbeiders worden voortgezet of wel in het openbaar worden aanbesteed.

Behalve de gewone onderhoudswerken aan de bruggen, wegen, sluizen enz., werd onder meer, nog een pad tusschen Coronie en Nickerie getraceerd.

Het openkappen van een tracé, loopende uit de Boven-Suriname, tegenover het station Brokopondo, naar de Boven-Saramacca, werd onder leiding van den beëedigden landmeter W. L. Loth in de maand September 1877 ondernomen. Op den 4den September verliet de expeditie de stad; zij stak den 7den daaraanvolgende het bosch in en bereikte den 19den October 1877 den oever van de Boven-Saramacca ongeveer 900 meters boven het Awarra-eiland.

Na een paar dagen toeven aldaar werd de terugtogt

aangevangen en kwam de expeditie den 28sten te Paramaribo terug. De afgelegde afstand was 64 680 meters.
De heer LOTH gaf ook daarbij weder blijken van goed beleid. (Voor bijzonderheden wordt verwezen naar bijlage G.)

Koloniale vaartuigen.

Bij Gouvernements-resolutie van 24 Mei 1877, lit. A, n°. 5, werd de van lieverlede verouderde instructie voor de gezagvoerders der koloniale vaartuigen gewijzigd.
Tevens werden instructien voor den hoofdmachinist en de machinisten vastgesteld.
De nieuwe gebouwen, bestaande uit een fabriekgebouw, eene smederij, een afdak voor booten- en timmerloods en een steenkolen-magazijn, werden in 1877 voltooid; terwijl aan de vernieuwing van den oostelijken vleugel van den steiger (de aanlegplaats der koloniale vaartuigen) door het bouwdepartement begonnen werd, nadat al de houtdeelen van de kraan waren vernieuwd.
De werktuigen, die bij den brand in 1875 onbruikbaar waren geworden, werden gedeeltelijk vernieuwd en ook aangevuld met eene schroef-snijmachine, die tot dusver niet aanwezig was.
De inrigting voldoet uitmuntend.
De schroefstoomboot *Paramaribo* werd in Januarij 1877 in het droogdok van SPROSTON & C°., in Demerary, nagezien en hersteld. In October 1877 kwam de *Paramaribo* van de mailreis terug in een staat, die het uit elkander nemen van de machine noodzakelijk maakte. Den 21sten December ll. was het schip weder gereed, doch verloor door aanvaring met de Engelsche mailboot in Demerary zijn boegspriet, kluiverboom en vóórsteng.
Behalve voor de gewone halfmaandelijksche mailreizen, werd de *Paramaribo* nog gebezigd voor een paar reizen van den Gouverneur.
In April 1877 werd zij aangewezen om drie vermiste schepelingen van het Duitsche schip *Antje* buiten Braamspunt op te zoeken, en voorts in Julij daaraanvolgende, om een grooten ijzeren looskoker, voor de nieuwe vestigingsplaats van Nieuw-Rotterdam, naar Nickerie te slepen.
De raderstoomboot *Nickerie* deed, nagenoeg gedurende het geheele jaar, de rivierdienst.
De stoomboot *Commewijne* is op eene stelling van balkhout gehaald, ten einde bij de vereischte reparatie, ook onder den bodem te kunnen komen, die geheel is weggeroest.
De stoombarkas werd gerepareerd en van een nieuwen stoomketel voorzien. Het vaartuig werd herhaaldelijk voor inspectiereizen van ambtenaren gebruikt.
De schoener *Suriname* bleef het geheele jaar 1877 in dienst en werd gebezigd: éénmaal 's maands voor de maildienst naar Demerary, en voorts, na aankomst van de pakketten per Engelsche mail, om de communicatie met de Marowijne te onderhouden, bij welke gelegenheid ook de voor Cayenne aangebragte brieven naar Galibi worden overgebragt.
Met de kotter *Saramacca* werd maandelijks de gemeenschap tusschen Paramaribo, de Saramacca, het etablissement Batavia aan de Coppename, Coronie en Nickerie onderhouden.
In December 1877 verloor het vaartuig op de terugreis van Nickerie mast, steng en kluifhout, welke door nieuwe werden vervangen.
Gedurende de herstellingen aan het lichtschip in Maart en April 1878 heeft de kotter *Saramacca* tot lichtschip gediend.

M. Geldelijk beheer.

Muntwezen. De geldsomloop bleef ongestoord.
De in 1877 in de kolonie aanwezige specien, gesteund door den omloop van het papier der Surinaamsche Bank, waren voldoende om in de behoefte aan circulerend medium te voorzien.

Begrooting. Onder lit. H. wordt hierbij overgelegd de raming der ontvangsten en uitgaven voor 1878.
In het *Gouvernementsblad* werden afgekondigd:

a. de wet van den 3den Mei 1877 (*Staatsblad* n°. 137), *houdende vaststelling van het slot der rekening van de koloniale uitgaven en ontvangsten voor Suriname over het dienstjaar* 1872 (*Gouvernementsblad* 1877, n°. 11);

b. het besluit van den 3den Augustus 1876, *ter uitvoering van art.* 5 *der verordening van den* 5*den Maart* 1872, *betreffende het regt van zegel*, *Gouvernementsblad* n°. 13 (*Gouvernementsblad* 1877, n°. 12);

c. de voorloopig vastgestelde *koloniale huishoudelijke begrooting voor* 1878 (*Gouvernementsblad* 1877, n°. 13);

d. de verordening van den 30sten Julij 1877, *houdende de invoering eener belasting voor straatverlichting* (*Gouvernementsblad* 1877, n°. 24);

e. de wet van 24 December 1877 (*Staatsblad* n°. 303), *houdende definitive vaststelling der koloniale huishoudelijke begrooting voor Suriname, voor het dienstjaar* 1878 (*Gouvernementsblad* 1878, n°. 1);

f. De wet van 13 December 1877 (*Staatsblad* n°. 272), *houdende wijziging en verhooging der koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname voor het dienstjaar* 1876 (G. B. 1878 n°. 2).

Bronnen van inkomsten. De uitkomsten van de belasting op het personeel, ingevoerd bij de koloniale verordening van 1874 (G. B. n°. 3), waren in 1877, even als in het vorige jaar, bijzonder gunstig. De opbrengst was, bij eene raming van f 70 000 = f 80 987,80.
De opbrengst der overige belastingen heeft, op weinige uitzonderingen na, in meerdere of mindere mate de raming overtroffen.
De goudindustrie breidde zich ook in 1877 meer en meer uit, inzonderheid aan de Sarakreek en langs den getraceerden weg van Brokopondo naar de Marowijne. De uitvoer van goud nam in 1877 belangrijk toe.
Tot ultimo April 1878 waren voor goud-exploitatie 194 601 hektaren in pacht uitgegeven, tegen 10 cents in het jaar per hektare.
Nadere bijzonderheden daaromtrent worden aangetroffen onder hoofdstuk **P**.

Financiele uitkomsten. Blijkens de twee hierbij onder litt. *I* en *K* overgelegde staten van reeds gedane en nog te doene ontvangsten en uitgaven over 1877, vergeleken met de raming hebben de uitgaven f 114 656,32[5] *minder* en de inkomsten f 101 944,67 *minder* beloopen dan geraamd was.
Als vroeger moet echter de onder de ontvangsten voorkomende post van f 54 359 wegens opbrengst der geldleening, buiten rekening worden gelaten, zoodat de *koloniale middelen* in werkelijkheid in 1877 hebben opgebragt f 1 000 396,33 of f 143 696,33 *meer* dan het geraamde cijfer van f 856 700.
Van het toegestaan subsidie ad f 492 990,71[5] is slechts f 480 279,06 of f 12 761,65[5] *minder* gebezigd.
Wat den staat der uitgaven betreft, dient vermeld te worden, dat, vermits eerst op ultimo Junij 1878 het dienstjaar 1877 wordt afgesloten, het op dien staat voorkomende cijfer evenmin als in vorige jaren, als het definitive totaal-cijfer der uitgaven kan worden aangenomen.

N. Personele verordeningen omtrent alle landsdienaren.

Werden in 1877 niet vastgesteld.

O. Immigratie en kolonisatie.

§ 1. *Immigratie.*

Gedurende het jaar 1877 werden 327 immigranten uit Britsch-Indie en 14 uit Barbados aangevoerd. Bij het onderzoek aan boord werden geene klagten vernomen. Van

de immigranten uit Britsch-Indie werden 10 mannen, 10 vrouwen en 3 kinderen, en van die uit Barbados 1 man en 4 vrouwen, wegens ziekte, voor rekening van den huurder naar het militair hospitaal gezonden.

De bezending uit Britsch-Indie stak over het geheel zeer gunstig af bij de vorigen.

Het getal der geboorten op de reis bedroeg 4; één overleed echter kort na de geboorte. Overigens hadden er geen sterfgevallen plaats.

De premien werden volgens het vigerend besluit van 1876 (*Gouvernementsblad* n°. 2) uitbetaald.

Op ultimo December 1877 waren aanwezig 3683 immigranten.

De met de Britsche Regering in het vorige jaar gevoerde onderhandelingen over de heropening der emigratie uit Britsch-Indie hebben aanvankelijk een gewenscht gevolg gehad.

Den 31sten Januarij 1878 werd hier te lande het berigt ontvangen, dat, in afwachting van de maatregelen welke nader zullen tot stand komen, de Britsche Regering hare toestemming had gegeven tot onmiddellijke heropening der emigratie van Calcutta naar Suriname, voor den tijd van twee jaren, met bepaling dat, buiten de gewone verschepings-saisoenen, de overvoer der arbeiders met stoomschepen moet plaats hebben.

Op den 8sten Februarij 1878 werd, bij telegram van den 4den te voren, hiervan in de kolonie berigt ontvangen.

Onmiddellijk daarna zijn de voorwaarden bekend gemaakt waarop, gedurende het overige gedeelte van het verschepings-saisoen 1877/1878, door tusschenkomst van het Koloniaal Bestuur, immigranten te bekomen zouden zijn.

Deze voorwaarden waren, met uitzondering van den voor de retourpassage te stellen waarborg, — welke van f 100 tot 150 per hoofd werd verhoogd — gelijkluidend aan die voor het saisoen 1876/1877.

Den 23sten Maart ll. werd reeds per telegram van Demerary den agent te Calcutta last gegeven tot het aannemen en herwaarts overzenden van 600 koelies, voor welk getal bestellingen voor verschillende plantages waren ingekomen.

De vooruitzigten op het verkrijgen van arbeiders uit dat gewest waren, volgens berigten van den agent van Cutsum, gunstiger dan ooit. Door de groote schaarschte en hooge prijzen van levensmiddelen, ontstaan door de langdurige droogte en den daarop gevolgden hongersnood in het presidentschap Madras, was een overvloed van goede arbeiders te verkrijgen.

Blijkens het sub lit. L hierbij gevoegd verslag van den agent-generaal omtrent de immigratie en kolonisatie over het jaar 1877, heeft de groote sterfte onder de immigranten uit Britsch-Indie reeds sedert het 2de kwartaal van 1875 geheel opgehouden, en is in 1877 de verhouding der sterfte van de immigranten in het algemeen tot die der kreolen en andere arbeiders, geen immigranten zijnde, welke in 1875 nog was als 6,53 : 3,81 en in 1876 als 3,70 : 4,27, geworden als 3,73 : 6,16, terwijl de percentsgewijze sterfte der Britsch-Indische immigranten over 1877 3,60 bedroeg.

Niettegenstaande den aanvoer in Augustus 1877 van 327 nieuwe koelies, is de sterfte onder de Britsch-Indische immigranten van 3,63 tot 3,60 ten honderd gedaald.

De ontwerp-verordening, *betreffende de oprigting van een immigratiefonds* en die *houdende wijziging van de verordening van* 18 *Februarij* 1874 (*G. B.* 1875, n°. 2), *goedgekeurd bij de wet van* 29 *November* 1874, *Staatsblad n°.* 157 (*G. B. van* 1875, *n°.* 2), werden den 16den Februarij 1877 vastgesteld, en gaven aanleiding tot eene gedachtenwisseling tusschen de Regering en het Koloniaal bestuur, in verband waarmede deze verordeningen tot dusver aanhangig bleven.

De huurders van immigranten vervullen op voldoende wijze hunne verpligtingen ten opzigte van de gesloten overeenkomsten.

In het *Gouvernementsblad* van 1878 werd opgenomen:

onder n°. 4, het besluit van den 18den Februarij 1878, *ter uitvoering van de verordening van den* 18*den Februarij* 1874 (*G. B.* 1875, *n°.* 2), *betreffende het aangaan van eene geldleening tot bevordering der immigratie, ten laste der kolonie Suriname;*

onder n°. 11, de publicatie van den 10den April 1878, *waarbij wordt afgekondigd het Koninklijk besluit van den* 1*sten Maart* 1878, *n°.* 32, *houdende nadere wijziging van dat van den* 22*sten Maart* 1872, *n°.* 27 (*G. B. n°.* 8), *betreffende de immigratie van vrije arbeiders in Suriname.*

Immigranten uit China.

Op ultimo December 1877 bevonden zich in de kolonie 214 Chinesche immigranten, te weten: 207 mannen, 1 vrouw, 1 jongen en 5 meisjes.

Nagenoeg alle Chinezen, wier contracten geëindigd waren, hebben zich als winkelier of kolenbrander gevestigd; anderen hebben zich weder bij landbouw-ondernemingen of wel bij goudontginningen verhuurd.

Onder hen hadden 7 sterfgevallen en 1 geboorte plaats.

Huwelijken werden onder hen niet gesloten.

Sedert het laatste verslag hadden geene nieuwe aanvoeren plaats.

Het aantal Chinezen, wier contracten in 1877 verstreken waren, bedroeg 29; dat dergenen, die zich op nieuw verbonden, en ingevolge art. 51 van het Koninklijk besluit van 22 Maart 1872, n°. 27 (*Gouvernementsblad* n°. 8), immigranten bleven, 7.

Van desertie keerden 4 terug, terwijl gedurende 1877 weder 10 deserteerden.

Aan 33 werden certificaten van geëindigden diensttijd uitgereikt.

Het sterftecijfer bedroeg 3,03 ten honderd van hun gemiddeld aantal.

Immigranten uit West-Indie.

Op ultimo December 1877 bevonden zich in de kolonie 176 immigranten uit West-Indie, te weten: 87 mannen, 46 vrouwen, 22 jongens en 21 meisjes.

Het getal geboorten bedroeg 10; als: 7 van het mannelijk en 3 van het vrouwelijk geslacht.

Het aantal sterfgevallen bedroeg 13; te weten: 10 van het mannelijk en 3 van het vrouwelijk geslacht.

Huwelijken werden door hen niet aangegaan.

Het contract van 1 immigrant werd ontbonden.

Van desertie keerden 5 terug, terwijl gedurende 1877 weder 32 deserteerden.

Aan 40 immigranten uit West-Indie werden certificaten van geëindigden diensttijd uitgereikt.

Gedurende 1877 werden 14 dezer immigranten aangevoerd, als: 8 mannen en 6 vrouwen.

Het sterftecijfer bedroeg 14,5 ten honderd.

Immigranten uit Nederland.

Op ultimo December 1877 waren 17 van deze immigranten in de kolonie, allen mannen.

Geen sterfgevallen hadden onder hen plaats.

Op verzoek van partijen werden 2 contracten ontbonden.

Immigranten van Chineschen landaard uit Nederlandsch Indie.

Op ultimo December 1877 waren nog 61 van deze immigranten in Suriname aanwezig

Gedurende gemeld jaar is 1 gedeserteerd.

Aan 2 werden certificaten van geëindigden diensttijd uitgereikt.

Immigratie uit Britsch-Indie.

Gedurende 1877 werden aangevoerd 327 immigranten, als: 210 mannen, 84 vrouwen, 1 jongen en 16 meisjes.

Op ultimo December 1877 waren 3215 in de kolonie aanwezig, te weten: 1813 mannen, 718 vrouwen, 403 jongens en 281 meisjes.

In 1877 werden 33 jongens en 35 meisjes geboren.

In dat jaar overleden 46 mannen, 24 vrouwen, 33 jongens en 16 meisjes.

Gedurende 1877 deserteerde 1 man.

Er werden geen contracten ontbonden.

De groote sterfte, welke vooral in de jaren 1874 en 1875 onder deze immigranten heerschte, is geheel en al geweken.

Het geboorte-cijfer bedroeg 9,33 op de honderd vrouwen, het sterfte-cijfer bijna 3,79 ten honderd van de gemiddelde bevolking.

Gedurende het afgeloopen jaar is beduidend meer gearbeid en gaf het geleverde werk over het algemeen reden tot tevredenheid.

Behalve het voormelde verslag van den agent-generaal betreffende immigratie en kolonisatie, waarin wederom vele belangrijke statistieke opgaven voorkomen, worden hierbij overgelegd:

sub lit. M een staat, aantoonende de aankomst en verdeeling van immgranten;

sub lit. N een staat, betreffende de onder hen plaats gehad hebbende mutatien; en

sub lit. O een staat, aantoonende het aantal immigranten op elke plantage aanwezig; een en ander over het jaar 1877.

§ 2. *Kolonisatie.*

Op ultimo December 1877 bestond het zielental van de Europesche landbouwende kolonisten, afkomstig van de opgeheven kolonisatie te Groningen aan de Saramacca, uit 108 hoofden, te weten: 35 mannen, 30 vrouwen, 24 jongens en 19 meisjes.

In 1877 werden 3 jongens en 1 meisje geboren, terwijl 1 man, 1 vrouw, 1 jongen en 1 meisje overleden zijn.

De kolonisten bezaten op den 31sten December 1877 in eigendom 1132 hektaren en in pacht 8,5 hektaren, waarvan 234 tot weiland en 85 tot bouwland waren bestemd.

Het laatste was beplant met bananen, aardvruchten en groenten.

Hun veestapel bestond uit 12 paarden, 492 runderen, 3 muilezels, 19 ezels en 21 varkens.

Voor zoover de Europesche landbouwers den landbouw meer in het groot uitoefenen en zich daarbij van inlandsche arbeiders bedienen, neemt hunne welvaart toe.

P. Nijverheid.

§ 1. *Goudindustrie.*

Nadat in het laatst van 1874, onder leiding van den toenmaligen gouvernements-secretaris mr. P. Alma, eene expeditie naar de Marowijne was gedaan en daardoor gebleken was, dat in die streken goud en andere edele metalen werden aangetroffen, werden al dadelijk onderscheidene vergunningen aangevraagd om naar de aanwezigheid van die metalen onderzoek in te stellen. De verkregen uitkomsten waren bevredigend en weldra werden dan ook uitgestrekte perceelen in pacht aangevraagd.

Van de Marowijne heeft zich de industrie naar alle rigtingen over de kolonie uitgebreid.

In 1875 bedroeg de oppervlakte van de aldaar verpachte concessien 40 000 hektaren; in 1876 126 000 hektaren.

Nadat echter een weg van den val Brokopondo, in de Boven-Suriname, tot beneden den val Pedrosoengoe, in de Marowijne, was getraceerd, werden sommige concessien aan deze rivier verlaten en vestigden daarentegen de meeste der goudondernemers zich aan de Boven-Suriname.

In 1875 bedroeg de oppervlakte van de aldaar in pacht uitgegeven perceelen 2700 hektaren en in 1876 77 000 hektaren.

In 1877 werd besloten een weg te traceren van de Boven-Suriname naar de Boven-Saramacca. Nadat dit tracé was gemaakt vestigden ook vele der ondernemers zich in die streken en steeg de oppervlakte van de aldaar in 1876 in pacht afgestane perceelen. ten bedrage van 3750 hektaren, tot ruim 20 000 hektaren.

Op het einde van 1877 was de totale oppervlakte van de over de geheele kolonie voor deze industrie in pacht uitgegeven perceelen 166 761 hektaren (109 339 hektaren aan de Boven-Suriname, 44 372 hektaren aan de Marowijne en 13 050 hektaren aan de Boven-Saramacca) terwijl tot ultimo April 1878 nog 27 840 hektaren (19 640 hektaren aan de Boven-Suriname, 3000 hektaren aan de Marowijne en 5200 hektaren aan de Boven-Saramacca) daarbij zijn gekomen.

Onder het totaal hektaren der in pacht uitgegeven gronden zijn 31 689 hektaren waarvan de vroegere pacht in 1877, en 4540 hektaren waarvan zij in 1878 werd verlengd. Deze perceelen worden, tegen eene som van 10 cents per hektare, voor den tijd van één jaar, in pacht afgestaan, en bragten aan de koloniale kas op: in 1866 f 21 029,90 tegen f f 16 676,10 in 1877. Tot ultimo April 1878 werd aan pachtgeld f 2784 ontvangen, terwijl nog steeds aanvragen tot verlenging van pacht inkomen en de opbrengst in 1878 waarschijnlijk hooger dan in 1877 zal zijn.

De vermindering in 1877 is toe te schrijven aan het niet vernieuwen van de meeste pachten aan de Marowijne.

Dat deze nieuwe tak van industrie vrij goede resultaten oplevert, kan o. m. blijken uit de opgaven van het per de stoombooten van de Compagnie Générale transatlantique naar Amsterdam als uitgevoerd aangegeven stofgoud.

In 1876 bedroeg die uitvoer, volgens aangegeven waarde, f 49 900, in 1877 f 293 880, en in de eerste 4 maanden van 1878 f 99 062.

Met zekerheid kan worden aangenomen, dat ook met andere gelegenheid Surinaamsch goud naar elders is uitgevoerd.

Een voorstel om, even als in Fransch Guyana een uitvoerregt van 5 pct. op het goud te heffen, is bij de Koloniale Staten aanhangig.

§ 2. *Landbezit, landbouw en andere ondernemingen.*

Gedurende 1877 zijn afgestaan:

in allodialen eigendom en erfelijk bezit 435,5366 hectaren;

in pacht of in gebruik, in de buitendistricten, 140,31 hectaren.

In de buitenwijken der stad werden slechts vroeger verleende pachten vernieuwd of wel aan anderen overgedragen.

In 1877 zijn geene landerijen in den boezem van het domein teruggekeerd.

Aan 4 personen werd vergunning verleend om in 's lands bosschen hout te kappen en te bewerken.

In 1877 werden geene rentelooze voorschotten krachtens art. 7 van de publicatie van 1863 (*Gouvernementsblad* n°. 23) uit de koloniale kas verstrekt.

Eene nadere regeling van dit onderwerp maakt nog een punt van overweging uit.

Behalve de algemeene tabellen (1) van de districten (lit. P^{1-15}), worden hierbij gevoegd:

sub lit. Q, een staat van de jaren 1873—1877, aanwijzende het aantal plantages, de voortbrengselen en het aantal hektaren in cultuur;

sub lit. R, een staat van de voortbrengselen over de jaren 1873—1877; en

sub litt. S en T, twee korte verslagen respectivelijk betreffende den grooten en den kleinen landbouw.

§ 3. *Veeteelt.*

Blijkens den hiernevens gevoegden staat lit. U, heeft de veestapel in 1877 eene vermindering ondergaan van 278 runderen, 5 ezels en 19 schapen, terwijl het aantal paarden met 13, dat der muilezels met 31, dat der geiten met 8 en dat der varkens met 75 vermeerderd was.

§ 4. *Handel en scheepvaart*

In 1877 werden in het *Gouvernementsblad* opgenomen:

onder n°. 22, de resolutie van den 9den November 1877, lit. A, n°. 9, *betreffende de berekening der scheepvaartregten voor de zeeschepen der landen, welke het meetstelsel van* Moorsom *hebben aangenomen:*

(1) Deze tabellen zijn, ter inzage voor de leden der Kamer, ter griffie nedergelegd.

onder n°. 28, de verordening van den 28sten December 1877, *waarbij wordt verlengd de termijn, vastgesteld voor de herziening der verordening van* 20 *April* 1874 (*G. B. n°.* 10), *houdende wijziging van het tarief van inkomende en uitgaande regten.*

Bij die verordening werd het vigerende tarief van inkomende en uitgaande regten tot 31 December 1878 van kracht verklaard.

Naar aanleiding van uit Fransch Guyana ontvangen berigten omtrent een aldaar heerschende epidemie van gele koorts, werden bij de Gouvernements resolutie van 10 Januarij 1877, lit. A, n°. 11, bepalingen gemaakt ten opzigte van de quarantaine op schepen van de kolonie hier binnen vallende.

Die maatregelen werden bij de Gouvernements resolutie van 18 Februarij 1878, lit. A, n°. 16, weder buiten werking gesteld, nadat berigten waren ontvangen dat de epidemie in Fransch Guyana geweken was.

Eveneens werden om gelijke redenen qurantainemaatregelen vastgesteld bij de Gouvernements resolutie van 11 April 1878, lit. A, n°. 10, voor schepen komende van Rio de Janeiro.

Hiernevens worden sub lit. V 1—7 gevoegd de volgende staten, betreffende het jaar 1877, te weten:

lit. *a.* Invoer;

» *b.* Uitvoer;

» *c.* Opbrengst der regten op in- en uitvoer en scheepvaart;

» *d.* Staat van ter 's lands waag gewogen en gemeten producten;

» *e.* Aangekomen schepen;

» *f.* Vertrokken schepen;

» *g.* Aanvoer, in- en uitvoer uit entrepôt.

Uit die staten blijkt dat in 1877:

a. 201 schepen, te zamen metende 20 884 ton, in de kolonie zijn aangekomen, waarvan:

uit Nederland.	16,	metende	3 518 ton;
» Noord-Amerika	25,	»	5 397 »
van elders	160,	»	11 969 »

b. 204 schepen, te zamen metende 21 620 ton, zijn vertrokken, waarvan:

naar Nederland.	18,	metende	4 091 ton;
» Noord-Amerika	24,	»	5 036 »
» elders	162,	»	12 493 »

c. De aangegeven waarde van den invoer heeft bedragen:

uit Nederland	f 1 176 590,00
» Noord-Amerika.	902 778,00
» Engeland	483 525,00
» Demerary	659 994,00
» Barbados.	75 688,00
» St. Nazaire	87 308,00
Transporteren	f 3 385 883,00
Per transport	f 3 385 883,00
uit Cayenne	6 531,00
» Martinique	22 535,00
» Paranahyba.	23 428,00
» Calcutta	14 248,00
» Trinidad	30,00
» Saba	1 182,00
Totaal	f 3 453 837,00

d. De aangegeven waarde van den uitvoer heeft bedragen:

naar Nederland	f 716 290,00
» Noord-Amerika	973 118,00
» Engeland	1 369 105,00
» Demerary	679 962,00
» Barbados	6 537,00
» St. Nazaire	32 172,00
» Cayenne	3 326,00
» Jamaica.	9,00
» Trinidad	10,00
Totaal	f 3 780 529,00

De waarde van den invoer bedroeg in 1877 f 270 585, en die van den uitvoer f 1 017 961 *meer* dan in 1876.

De invoer van de laatste vijf jaren wees de navolgende cijfers aan:

in 1873.	f 3 952 223,00
» 1874.	3 645 370,00
» 1875.	3 125 415,00
» 1876.	3 183 252,00
» 1877.	3 453 837,00

of gemiddeld f 3 472 019,40, dat is f 18 182,40 *meer* dan de waarde van den invoer in 1877.

De uitvoer bedroeg in geldswaarde:

in 1873.	f 3 181 274,00
» 1874.	2 616 803,00
» 1875.	2 409 335,00
» 1876.	2 762 568,00
» 1877.	3 780 529,00

of gemiddeld f 2 950 101,80, dat is f 830 427,20 *minder* dan de waarde van den uitvoer in 1877.

In de 3 laatste jaren werden van de voornaamste producten uitgevoerd de hoeveelheden, welke met de gemiddelde waarde per 100 kilogram of per liter in de volgende tabel zijn opgenomen.

	1875.		1876.		1877.	
	Hoeveelheid.	Gemiddelde prijs.	Hoeveelheid.	Gemiddelde prijs.	Hoeveelheid.	Gemiddelde prijs.
Suiker. . . .	8 903 058 K.G.	f $16,78^{9}$	10 062 424 K.G.	f $16,78^{8}$	$10\,971\,374^{5}$ K.G.	f 22,42
Katoen . . .	65 959 »	$85,82^{7}$	$64\,338^{5}$ »	$82,11^{1}$	$95\,073^{5}$ »	$69,52^{6}$
Koffij	644 »	$121,73^{9}$	325^{5} »	120,43	159^{5} »	90,27
Cacao	1 153 431 »	$44,48^{3}$	1 347 534 »	$48,94^{6}$	$1\,398\,925^{5}$ »	63,64
Rum	757 774 L.	0,25	$748\,113^{5}$ L.	$0,28^{5}$	1 254 820 L.	0,15
Melasse , . .	1 134 079 »	0,09	1 542 228 »	$0,06^{6}$	1 640 364 »	0,08

§ 4. *Zeebrieven.*

In 1877 werd 1 zeebrief vernieuwd.

§ 5. *Passen voor vaartuigen.*

Het aantal in 1877 afgegeven passen bedraagt 166, waaronder 45 voor Nickerie en Coronie.

§ 6. *Betonning, bebakening en loodswezen.*

De tonnenboeijen werden ook in 1877 geregeld nagezien en verwisseld, en de ligging van enkele, voor zooveel noodig, gewijzigd.

Het vuurschip bleef het geheele jaar buiten liggen. (1)

De lantaarn van den lichttoren op Galibi aan de Marowijne en de wachterswoningen aldaar zijn in goeden staat.

Q. Briefwisseling.

Ten gevolge van de toetreding van Nederland voor de kolonie Suriname tot de algemeene postvereeniging, werd met ingang op 1°. Mei 1877 een aanvang gemaakt met de toepassing der bepalingen, vervat in het Koninklijk besluit van 7 Februarij 1877 (*Staatsblad* n°. 20) (*Gouvernementsblad* n°. 5), waarbij nader is geregeld het port der brieven en verdere stukken die tusschen het Rijk en zijne kolonien in Oost- en West-Indie worden uitgewisseld (*Gouvernementsblad* n°. 4), en van het reglement op het postverdrag van Bern van den 9den October 1874 (*Gouvernementsblad* n°. 7).

De zuivere opbrengst der posterij beliep, na aftrek van f $1\,047,29^{5}$, wegens porto's op de gouvernements dienstbrieven en drukwerken, de teruggezondene ongefrankeerde brieven met nader adres en de rebuten, met inbegrip van de verkochte postzegels en briefkaarten, de som van f $7\,282,86^{5}$ zijnde f 2 495,71 minder dan in 1876.

De sub lit. W hierbij gevoegden staat toont aan het getal der gedurende 1877 ontvangen en verzonden brieven, drukwerken en monsters, per mail en per gewone scheepsgelegenheid, alsmede eene vergelijking van de cijfers met die betreffende het jaar 1876.

's Gravenhage, den 26sten September 1878.

De Minister van Staat, Minister van Kolonien,

VAN BOSSE.

(1) Het schip werd in Maart 1878 binnengesleept, nagezien, gebreeuwd en geverwd, en, na van een nieuw anker en nieuwe kettingen, alsmede van den nieuwen lichttoestel te zijn voorzien, weder op zijn plaats vertuid.

BIJLAGE A.

[5. 62.]

VERSLAG, loopende van 1 Januarij tot ultimo December 1877, omtrent de uitvoering, gegeven aan de wet van 8 Augustus 1862 (*Staatsblad* n°. 164), houdende opheffing van de slavernij in de kolonie Suriname.

Artt. 5—7 der wet. Van de tegemoetkoming.

In 1877 werd geene tegemoetkoming uitbetaald voor de vrijverklaring der slaven.

Er bleven op ultimo December 1877, even als in het daaraan voorafgaande jaar, onbetaald vijf staten wegens plantage- en zes wegens privé-slaven.

Bedrag der tegemoetkoming.

Het totaal bedrag der uitbetaalde tegemoetkoming tot ultimo December 1877 is f 9 842 725,21, terwijl nog onvoldaan was de som van f 21 113,61[5], waarvan een bedrag van f 9 833,09[5] opgevorderd en van f 11 280,52 nog niet opgevorderd is geworden.

School- en godsdienstig onderwijs.
Alin. 3 van art. 19 en art. 25 der wet.

De verordening, houdende voorloopige voorzieningen betreffende het lager onderwijs, in afwachting van eene definitieve regeling van dat onderwerp, is onder n°. 10 opgenomen in het *Gouvernementsblad* van 1877, en op den 1sten September 1877 in werking getreden. De uitkomsten zijn niet met juistheid op te geven, daar de tijd sedert de in werking treding nog te kort is, om daarover een goed oordeel te vellen.

Het schoolverzuim kan echter gezegd worden in de laatste 4 maanden van het jaar te zijn verminderd.

Ondersteuning aan hulpbehoevenden. Verpleging van zieken en begrafeniskosten. Betaalde onderstandsgelden.

Het weldadigheidsgesticht 's lands grond Boniface voldoet beter aan zijne bestemming, dan men immer had mogen verwachten.

Het wordt beheerd door eene commissie van regenten.

Op ultimo December 1877 stonden onder het toezigt van de regenten 197 ouden en gebrekkigen en 453 weezen, onder welken 38 weezen van immigranten.

Binnen het gesticht genoten 187 ouden en gebrekkigen huisvesting en verpleging, waaronder eenige kinderen, die te jong zijn om van hunne aldaar inwonende moeders te worden gescheiden.

De school aldaar werd zeer goed bezocht; zij telde op ultimo December 102 leerlingen, dus 14 minder dan op ultimo December 1876.

De kosten van het voormeld gesticht hebben in 1877, met inbegrip van de kleeding van de ouden en gebrekkigen en van de weezen, en het salaris van den directeur-armverzorger, f 53 989,75 bedragen.

De voorschriften, ten aanzien van de geneeskundige behandeling en verpleging op de plantages, zijn wederom zooveel doenlijk gehandhaafd, terwijl eene nieuwe ontwerpverordening, tot regeling van de geneeskundige behandeling en verpleging op de plantages en gronden, door de Koloniale Staten is aangenomen en ter goedkeuring aan het Opperbestuur is opgezonden.

Wegens begrafeniskosten voor onvermogenden, waaronder immigranten, werd in 1877 de som van f 5436,90 uitgegeven.

Verpligting tot arbeid. Sluiten van werkovereenkomsten. Art. 24 der wet.

Die verpligting is sedert de opheffing van het Staatstoezigt voor de vrijgemaakten vervallen.

De kreolen-arbeiders betoonen, behalve in de districten Nickerie en Coronie, steeds een onoverkomelijken afkeer voor het sluiten van werkovereenkomsten. Hunne geneigdheid om op zich zelven op de kleine grondjes den kleinen landbouw uit te oefenen, is geenszins verminderd, ofschoon de opbrengst van die grondjes in den regel zeer luttel is.

De verpachting in verafgelegen districten wordt zooveel mogelijk tegengegaan.

Oproeping van arbeiders tot gouvernementsdiensten.
Art. 28 der wet.

Dergelijke oproepingen worden niet meer gedaan.

Lediggang en zwerverij. Art. 29 der wet.

De bepalingen tegen lediggang en zwerverij, opgenomen in de strafverordening van 1874, hebben eene zeer gewenschte uitwerking gehad. Eenige noodzakelijk gebleken wijzigingen zijn opgenomen in het den 3den November 1877 ter goedkeuring opgezonden ontwerp der herziene strafverordening van 1874.

Jaarlijksche belasting der vrijgemaakten.

De opbrengst van de belasting op het personeel, ingevoerd bij de verordening van den 3den Februarij 1874 (G. B. n°. 3), was ook in 1877, voor zooveel de kreolenarbeiders betreft, boven verwachting gunstig.

Overzigt van den tegenwoordigen toestand.

Volgens de ingekomen staten der districtscommissarissen waren op ultimo December 1877, 7730 geëmancipeerden op de onderscheidene plantages werkzaam, tegen 8864 op ultimo December 1876.

Zij gedroegen zich ook in 1877 zeer rustig, betaalden de hun opgelegde belastingen vrij geregeld en onderwierpen zich gereedelijk aan de wettelijke bepalingen.

Over het algemeen valt hun gedrag overal zeer te roemen. Gevallen van oproer of van eenig verzet doen zich nimmer onder hen voor.

Geregelde arbeid laat onder hen echter bij voortduring veel te wenschen over, hoewel het door hen verrigt werk niet onbelangrijk mag genoemd worden.

In zedelijkheid schijnen zij in het algemeen niet vooruit te zijn gegaan. Hunne verspreide vestigingsplaatsen maken den arbeid der geestelijken zeer moeijelijk.

Van den heilzamen invloed van het onderwijs hebben de geëmancipeerden weinig besef; het is hun daarom in den regel vrij onverschillig of hunne kinderen al dan niet school gaan. Niettemin mag men van den thans ingevoerden schooldwang, vooral op den duur, bij het opkomend geslacht verbetering te dien opzigte verwachten.

Het is dan ook buiten twijfel, dat de meer en meer aangewende pogingen van godsdienstleeraars en onderwijzers tot hare beschaving, niet vruchteloos zijn.

De vorderingen van de jongens en meisjes in de scholen, waar aan de bedoelde volksklasse onderrigt wordt gegeven, vooral in die te Paramaribo, zijn, inzonderheid bij de jongens, vrij bevredigend.

Naar mijn inzien, zullen de middelen tot beschaving der bedoelde goedaardige en zeer vreedzame bevolking aangewend, mits daarbij met tact en volharding worde te werk gegaan, op den duur zeer zeker, zij het ook langzamerhand, tot eene gewenschte uitkomst leiden.

De Gouverneur der kolonie Suriname,

C. A. VAN SYPESTEYN.

[5. 63.]

BIJLAGE B.

STAAT van de bevolking in de districten op ultimo December der jaren 1863, 1872, 1873, 1876 en 1877.

DISTRICTEN.	VELD- EN FABRIEKARBEIDERS.									
	IMMIGRANTEN.					NIET-IMMIGRANTEN.				
	1863.	1872.	1873.	1676.	1877.	1863.	1872.	1873.	1876.	1877.
Boven-Cottica	»	»	»	28	28	1 120	674	580	504	458
Perica	15	38	125	99	95	664	285	192	90	89
Boven-Commewijne	»	103	180	90	86	470	358	184	117	78
Commetewane	33	122	190	56	51	921	624	515	388	307
Beneden-Cottica	4	496	1 078	571	547	2 685	1 902	1 328	1 024	898
Beneden-Commewijne	4	171	534	304	324	1 549	1 756	1 345	1 185	961
Matappica	5	234	342	223	215	1 383	846	664	643	667
Boven-Suriname	27	68	308	214	203	628	571	848	517	455
Beneden-Suriname	44	155	318	975	1 149	1 693	1 662	643	460	388
Boven-Para	»	»	49	33	31	845	798	589	638	159
Beneden-Para	57	3	120	33	24	1 650	742	694	427	355
Boven-Saramacca	»	»	»	»	»	67	49	61	»	»
Beneden-Saramacca	47	217	423	391	445	1 012	946	847	746	680
Nickerie	61	607	563	356	248	1 075	1 134	1 177	1 253	1 411
Coronie	»	»	9	232	220	1 062	1 043	1 057	872	824
	297	2 214	4 299	3 605	3 666	16 824	13 390	10 604	8 864	7 730

OVERIGE BEVOLKING.										TOTAAL.				
OUDEN, GEBREKKIGEN EN KINDEREN.					EIGENAREN, GEZAGVOERDERS, OPZIGTERS, ENZ.									
1863.	1872.	1873.	1876.	1877.	1863.	1872.	1873.	1876.	1877.	1863.	1 2.	1873.	1876.	1877.
506	446	396	289	301	69	104	129	582	588	1 695	1 244	1 105	1 403	1 375
398	191	158	86	86	39	42	37	210	187	1 116	556	512	485	457
228	255	170	67	56	27	32	57	422	460	725	748	591	696	680
463	407	305	227	187	43	58	70	210	259	1 460	1 211	1 080	881	804
1 324	1 335	1 099	658	578	118	214	256	238	235	4 131	3 947	3 761	2 491	2 258
883	1 112	786	671	584	76	230	332	360	430	2 512	3 269	2 997	2 520	2 299
810	640	422	421	357	77	82	175	294	309	2 275	1 802	1 603	1 581	1 548
348	387	381	304	196	39	165	1 040	1 085	1 367	1 042	1 191	2 577	2 120	2 221
965	980	378	485	463	90	267	109	437	416	2 792	3 064	1 448	2 357	2 416
664	799	492	397	75	63	107	1 336	1 189	2 183	1 572	1 704	2 466	2 257	2 448
693	447	429	250	194	208	258	227	669	679	2 608	1 450	1 470	1 379	1 252
39	57	26	»	»	10	133	215	338	375	116	239	302	338	375
482	655	574	498	495	85	371	568	779	718	1 626	2 189	2 412	2 414	2 338
412	500	403	447	364	59	105	121	131	519	1 607	2 346	2 264	2 187	2 542
786	887	868	822	803	211	330	352	717	776	2 059	2 260	2 346	2 643	2 623
9 001	9 118	6 887	5 622	4 739	1214	2 498	5 024	7 661	9 501	27 336	27 220	26 934	25 752	25 636

[5. 64.]

BIJLAGE C.

VERSLAG omtrent het politiewezen over 1877.

PARAMARIBO, 28 *Februarij* 1878.

Bij deze heb ik de eer Uwer Excellentie te doen toekomen onderstaand verslag over het politiewezen in het afgeloopen jaar.

In de organisatie daarvan is geene verandering gebragt.

Op 1 Januarij 1877 was de sterkte van het corps maréchaussée 122 man, als:

1 opperwachtmeester;

2 wachtmeesters;

21 brigadiers;

48 maréchaussées der 1ste klasse, en

50 idem » 2de »

waarvan met verlof in Nederland:

1 brigadier, 1 maréchaussée der 1ste klasse en 1 der 2de klasse.

Gedurende het jaar 1877 werden:

a. Gepensioneerd:

1 opperwachtmeester;

4 brigadiers;

3 maréchaussées der 1ste klasse, en

2 idem » 2de »

b. Eervol ontslagen:

2 maréchaussées der 2de klasse.

c. Op verzoek naar hun corps teruggezonden:

3 tijdelijk als maréchaussées der 2de klasse op de proef dienstdoende militairen.

d. Wegens berispelijk gedrag naar hun corps teruggezonden:

3 tijdelijk als maréchaussées der 2de klasse op de proef dienstdoende militairen.

Aan Zijne Excellentie
den Gouverneur van Suriname.

e. Bevorderd:

tot wachtmeester, 1 brigadier; tot brigadiers, 4 maréchaussées der 1ste klasse; tot maréchaussées der 1ste klasse 8 maréchaussées der 2de klasse.

f. Definitief benoemd:

4 maréchaussées der 1ste klasse en 7 der 2de klasse, die als zoodanig op de proef waren gesteld.

g. Tijdelijk op de proef aangesteld:

18 maréchaussées der 2de klasse;

1 maréchaussée der 2de klasse werd overgeplaatst bij de politiemagt uit inlanders bestaande;

1 maréchaussée der 1ste en 1 der 2de klasse zijn in dat jaar overleden, terwijl 1 brigadier één jaar verlof naar Nederland bekwam tot herstel van gezondheid.

In 1877 zijn 15 leden van het corps maréchaussées gestraft met:

politiekamer	voor 4 dagen	2
kazerne-arrest	» 2 »	1
idem	» 4 »	6
idem	» 8 »	5
idem	» 14 »	2
idem	» 1 maand	2

(Drie maréchaussées zijn meer dan eens gestraft).

Het corps maréchaussée bestond op 31 December 1877 uit

3 wachtmeesters;

20 brigadiers;

48 maréchaussées der 1ste klasse, en

49 idem » 2de »

waarvan 1 brigadier met verlof in Nederland is.

1 wachtmeester is overcompleet.

Daar voor de vacante betrekking van opperwachtmeester nog geen geschikte plaatsvervanger is gevonden, en de administrative werkzaamheden aan die betrekking verbonden toch haren geregelden gang moesten hebben, is de brigadier G. LANDSHEER als derde wachtmeester benoemd. Die bevordering strekte tevens als eene belooning voor zijn degelijk en beleidvol optreden bij eene verwikkeling op plantage Waterloo, ontstaan tusschen Barbadianen en

beambten van politie bij de opsporing van een voortvlugtigen veroordeelden Barbadiaan.

Deze maatregel heeft tevens ten doel de 3 oudste leden van de maréchaussées op de proef te stellen, ten einde hunne geschiktheid voor de betrekking van opperwachtmeester beter te kunnen beoordeelen.

De sterkte der inlandsche politie was op 1 Januarij 1877, 50 man, als:

6 hoofdlieden;

15 agenten der 1ste klasse; en

29 idem » 2de »

In den loop van het jaar zijn:

a. benoemd:

definitief 5 en provisioneel op de proef 10 personen tot agenten van politie der 2de klasse;

b. uit 's lands dienst ontslagen:

3 agenten der 2de klasse, terwijl in hetzelfde tijdsverloop is

c bevorderd:

1 agent der 1ste klasse tot hoofdman-titulair;

d. overgeplaatst:

bij dit corps als agent der 2de klasse, 1 maréchaussée der 2de klasse.

Aan 20 agenten van politie werden in 1877 de navolgende straffen opgelegd, als:

politiekamer voor	2	dagen	1
id.	» 4	»	2
id.	» 8	»	2
kazernearrest	» 2	»	2
id.	» 4	»	10
id.	» 6	»	1
id.	» 8	»	8
id.	» 14	»	3
id.	met gedwongen dienst voor 21 dagen		1

(negen agenten van politie zijn meer dan eens gestraft).

Op 31 December 1877 bestond het corps uit:

6 hoofdlieden;

15 agenten der 1ste klasse; en

42 id. » 2de »

De vermeerdering van dit corps is het gevolg van de benoeming van een 13 tal agenten van politie der 2de klasse om dienst te doen als opzigters over de tot dwangarbeid en gedwongen te werkstelling veroordeelden in de plaats van de militairen, die tegen vergoeding van eene toelage als zoodanig waren aangewezen.

De maatregel om politiebeamten voor dit opzigt te bezigen werkt uitmuntend.

Nog een 5tal militairen zijn met dat opzigt belast, doch zullen ook spoedig worden vervangen.

De politie wordt nog altijd bijgestaan door eenige militairen, die uitsluitend belast zijn met het betrekken des nachts van eenige politiewachten.

Tot herstel van gezondheid is aan den inspecteur van politie een buitenlandsch verlof verleend voor den tijd van zes maanden, terwijl tot de waarneming dier functien de heer A. F. van 't Velde tijdelijk is gequalificeerd.

Evenals in 1876 werden de ambtenaren der belastingen bij het doen van bekeuringen wegens het niet doen van aangifte en betaling der belasting op het personeel bijgestaan door de daartoe gequalificeerde beambten van politie. Ook met de executie der uit die bekeuringen voortvloeijende vonnissen worden politiebeambten belast.

In de districten is dit werk bijna uitsluitend aan de maréchaussées opgedragen en vordert dit veel tijd en inspanning. Hun ijver is echter met den besten uitslag bekroond.

Ten aanzien der werkzaamheden van de politie in het afgeloopen jaar kan even als vroeger gunstig worden berigt, blijvende de dienst der politiebeambten in het algemeen, vooral met het oog op de moeijelijke en zware nachtdiensten, nog altijd groote inspanning vorderen.

De surveillance des nachts zoowel op de rivier als in de stad heeft in die mate beantwoord, dat in het afgeloopen jaar het gunstige verschijnsel is waargenomen, dat in de stad zeer weinig zware misdrijven hebben plaats gevonden.

Het is veelal gelukt de daders van enkele in den loop van het jaar onder verzwarende omstandigheden gepleegde diefstallen aan te houden en de gestolen voorwerpen op te sporen; onder welke met genoegen kan worden gewezen op de ontdekking van een diefstal van eene belangrijke som gelds in Coronie gepleegd op een tijdstip, dat daarvan in de stad nog geen berigt was ontvangen en de politie alleen uit de verdachte houding van den dief de zaak tot klaarheid heeft kunnen brengen.

Moord, belangrijke verwonding of andere zware misdaden hebben in de stad gelukkig niet plaats gevonden. Integendeel hebben deze soorten van misdrijven in de districten wederom veel werk aan de politie gegeven.

De politiedienst te water heeft krachtig medegewerkt om diefstallen van plantage producten te voorkomen, een euvel dat meer en meer toeneemt en zeer in het nadeel van den landbouw terugwerkt. Daders van verschillende diefstallen van allerlei producten werden op heeterdaad betrapt en de schuldigen voor den regter vervolgd.

In den aanvang van het jaar 1877 werd een detachement, bestaande uit 1 brigadier en 2 beambten van politie, op het kort te voren opgerigte politiestation Brokopondo in Boven-Suriname gevestigd, van welk station nu reeds mag worden gezegd dat zijne werking in de bovenlanden, alwaar thans tal van goudontginners met hunne arbeiders werkzaam zijn van veel nut is geweest.

Dikwijls werd de hulp van den aldaar gestationeerden brigadier Posthumus ingeroepen bij verwikkelingen tusschen de in de bovenlanden gevestigde personen, en hebben zijne bemoeijingen veel nut gedaan.

Dit detachement houdt zich vooral ook onledig met het consteren van overtredingen der belasting op het verbruik van gedistilleerd.

De diensten, die de politiebeambten op Brokopondo verleenen zijn zeer zwaar, doch worden met lust en ijver waargenomen.

Het heeft der politie door strenge surveillance ook mogen gelukken vele onder contract arbeidende Chinezen, die met de van hier vertrekkende vaartuigen de kolonie trachten te verlaten, aan te houden en bij hunne respective huurders terug te brengen.

Daar in den laatsten tijd personen aan de ziekte der melaatschheid lijdende zich meer dan vroeger op straat vertoonden, was het noodig hun verkeer in de maatschappij zooveel mogelijk tegen te gaan.

Ook in dit opzigt heeft de politie met goed gevolg gearbeid; van daar dan ook dat velen dier ongelukkigen naar het leprozen-etablissement Batavia gezonden of genoodzaakt werden zich te isoleren.

Veel ijver heeft de politie mede aan den dag gelegd bij gelegenheid der opsporing in het bosch, zoowel van enkele vlugtelingen als ook van een verdwaald meisje. Vele vermoeijende togten moesten tot dat einde worden ondernomen en waren de patrouilles verpligt menige nacht in het bosch door te brengen. Hunne pogingen werden met een gunstigen uitslag bekroond.

Door de felle droogte ontstonden op vele punten in den omtrek der stad boschbranden, doch is het vooral aan de goede zorg der politie, die, met behulp van de strafarbeiders, en zonder inmenging van de brandweer, dagen en nachten zich met de blussching daarvan onledig hield, te danken, dat het vuur niet tot het bewoonde gedeelte der stad is

overgeslagen en daardoor veel schade en rampen zijn voorkomen.

Ook in de districten werd bij talrijke boschbranden goede hulp door de politie verleend.

Niet alleen werd op het gebied der regterlijke politie met ijver gehandeld, ook op dat van de administrative politie heeft men zich bijzonder van zijnen pligt gekweten.

Vooral mag worden gewag gemaakt van de tijdige bemoeijingen der politie en de voortreffelijke voorzorgsmaatregelen door haar genomen om de bevolking te vrijwaren aan gebrek aan goed drinkwater, dat anders noodwendig zoude ontstaan, omdat door de langdurige droogte de particuliere waterputten opdroogden of niet genoeg water opleverden om in de behoefte te voorzien.

De publieke waterputten ten getale van 19 worden namelijk te zijner tijd schoongemaakt en voor zooveel noodig uitgediept, zoodat tot nu toe zoowel de stedelingen als de schepelingen, de bevolking van het fort *Nieuw Amsterdam* en andere districts-bewoners de gelegenheid hadden zich van goed drinkwater te voorzien, waarvan ook ruim gebruik is gemaakt. In die buurten, waar zich geene putten bevonden of waar bestaande putten waren opgedroogd, werden door de politie waterputten gemaakt, die voortreffelijk aan het doel hebben beantwoord.

Niettegenstaande de langdurige ongesteldheid van den opzigter over de openbare straten en wegen, is aan het straatwerk veel gedaan en kan worden gewezen op de groote verbeteringen aan straten, wegen en waterloozingen gebragt.

Het is niet overbodig hier de bijzondere werkzaamheden aan te stippen, die in het afgeloopen jaar zijn tot stand gebragt.

1. het schoonmaken en behoorlijk uitdiepen en verbreeden van al de hoofdloozingen;

2. het opwerpen van een aarden dam langs de Sommeldijksche kreek, ter voorkoming van overstrooming der voorstad *Zeelandia*, welke vroeger bij springgetijden, door het volloopen van de Sommeldijksche kreek, daarvan veel te lijden had;

3. de verdere uitdelving van den regtertak der Knuffelsgracht, die vroeger niet verder dan tot den Wanicaweg bedolven was. Er werd namelijk aan die gracht eene meerdere lengte van p. m. 440 Meters gegeven; eene verlenging, die volstrekt noodig was voor de loozing der te dier plaatse uitgegeven landerijen, welke vroeger in den regentijd geheel overstroomd werden;

4. schoongemaakt, behoorlijk bijgewerkt en voor een goed deel met schulpen belegd, werden de navolgende staten en wegen, als:

a. de Weidestraat en hare verlenging, die vroeger in zeer slechten staat verkeerde en oorzaak was van de in die buurt geheerscht hebbende moeraskoortsen;

b. de Noorderkerkstraat en een deel van het kerkplein;

c. de Dominéstraat;

d. » Zwartenhovenbrugstraat;

e. » Stoelmansstraat;

f. » Zwaluwstraat;

g. een deel der Keizerstraat;

h. » » » Watermolenstraat;

i. » » » Rust en Vredestraat;

j. » » » Maagdenstraat;

k. » » » Steenbakkersgracht;

l. » » » Oranjestraat;

m. » » » Gravenstraat;

terwijl aan het Wanicapad en andere wegen in de buitenwijken, die in zeer slechten staat verkeerden, vele verbeteringen zijn aangebragt.

Onafgebroken gaat de politie voort aan het verbeteren der stadswegen, op denzelfden goeden voet, als tot dusver is geschied, en mag worden verwacht dat binnen betrekkelijk korten tijd, de straten en wegen zich in dien staat zullen bevinden, dat zij ook in den regentijd in droogen en zindelijken staat zullen verkeeren.

Ook in de districten hebben de beambten der maréchausée in het afgeloopen jaar goede diensten bewezen, zich loffelijk van hunnen pligt gekweten en, op zeer weinige afzonderingen na, zich door goed gedrag gunstig onderscheiden. De diensten werden door de politie met ijver vervuld en bragten veel bij tot bevordering van rust en orde in de districten.

Benevens het opsporen van misdrijven, — welke in de districten veel voorkomen, — het aanhouden van de misdadigers en het verrigten van andere politiediensten, werden de beambten, even als vroeger, met goed gevolg gebezigd om personen te bekeuren, die geene aangifte of betaling der belasting op het personeel hebben gedaan, dagvaardingen te doen aan hen, die voor de kanton- en ommegaande regters moesten teregtstaan, bij de teregtzitingen dier regters als deurwaarders dienst te doen en de vonnissen te executeren.

De dienst in de districten mag bijzonder zwaar worden genoemd, door de groote afstanden die de beambten te voet, te paard of in een klein vaartuig hebben af te leggen. Daarbij komt dat zij dikwijls met verzet te kampen hebben en meermalen in levensgevaar verkeeren. Als een voorbeeld kan worden aangehaald hetgeen in de maand Maart van het afgeloopen jaar in het district Nickerie heeft plaats gevonden.

Zekere John Thomas Ford, een Barbadiaan, behoorde eene gevangenisstraf te ondergaan, krachtens vonnis van den kantonregter te Nickerie. De politie trachtte herhaaldelijk hem te arresteren, zelfs was hij den 10den Maart in handen van een politiebeambte, dien hij echter zoodanig met een scherp werktuig in zijne hand verwondde, dat deze hem moest loslaten, waarna hij op nieuw de vlugt nam. Hij behoorde op de plantage *Nursery* te huis en werd daar door de Barbadianen verborgen gehouden.

De brigadier Landsheer, aan wien de districtscommissaris een schriftelijken last tot opsporing en aanhouding van genoemden Ford had gegeven, en die in deze veel bewijzen van goeden tact en voorzigtigheid heeft gegeven, heeft met eene patrouille, op den 11den Maart, in de velden van plantage *Nursery*, naar hem, doch te vergeefs gezocht.

De beambten hebben den ganschen morgen en ook een gedeelte van den namiddag met groote inspanning hun pligt gedaan en groote vermoeijenissen doorgestaan. Op de bekomen mededeeling, dat Ford naar *Waterloo* gevlugt en in woningen der Barbadianen was opgenomen, begaven zij zich derwaarts.

Aldaar omstreeks half zes uur in den namiddag aangekomen, liet de brigadier den gezagvoerder onmiddellijk met het doel van hunne komst bekend maken, tevens last gevende de woningen der Barbadianen te omsingelen. De Barbadianen begonnen echter terstond de op wacht staande beambten met steenen en flesschen te werpen, zoodat twee hunner het geraden achtten naar boven te gaan, ten einde dit gooijen te doen ophouden, de opgewonden Barbadianen tot bedaren te brengen en hen met het doel van hunne komst bekend te stellen.

Zonder dat van hunne zijde eenige aanleiding is gegeven, terwijl zij bedaard met zekeren persoon, in wiens huis volgens de geruchten J. Ford zich zou bevinden, spraken, zijn zij op nieuw aangevallen, met stokken en andere voorwerpen geslagen, den trap afgeworpen en deerlijk mishandeld. Zij waren te gering in getal om tegen een groote overmagt een voldoende tegenweer te bieden. Twee der beambten zijn deerlijk verwond geworden. Een van hen is thans nog niet geheel hersteld van de gevolgen der op hem gepleegde gewelddadigheden. Had de brigadier Landsheer hen niet tijdig doen terugtrekken, zoo zouden de gevolgen niet te overzien zijn geweest. Bij die gelegenheid werd niet de minste hulp verleend van de zijde van den eigenaar der plantage, die zich juist aldaar bevond, hetgeen niet weinig heeft bijgedragen om den geest van verzet tegen de politie aldaar te vermeerderen.

De hoofddaders van deze wederspannigheid en geweld-

dadigheden zijn later aangehouden en door het hof van justitie veroordeeld (zie verder verslag van den procureur-generaal aan Zijne Excellentie den heer Gouverneur dd. 14 November 1877, n°. 844).

Ten slotte doet het mij genoegen te kunnen gewag maken van de geschiktheid en den grooten dienstijver van den commissaris van politie, onder wiens onmiddellijke leiding en door hem voorgegaan de beambten van politie zoo uitmuntend aan hunne roeping hebben beantwoord. Hij wist o. a. tijdig afdoende maatregelen voor te stellen om gedurende den grooten droogen tijd, die in het afgeloopen jaar langer dan gewoonlijk geduurd heeft en thans nog blijft aanhouden, de bevolking van drinkwater te voorzien.

Onder zijne leiding werd de voortgang der boschbranden in de onmiddellijke omgeving der stad gestuit.

Ook wist hij, niettegenstaande zijne veelvuldige werkzaamheden, gedurende de ziekte van den opzigter over de straten en wegen, tijd te vinden om zich met het opzigt over het straatwerk te belasten, en werden goede verbeteringen onder zijne leiding aan straten, wegen en waterloozingen tot stand gebragt.

De Procureur-Generaal,

A. Looijen.

[5. 65.]

BIJLAGE D.

VERSLAG der commissie van administratie over de gevangenis te fort Nieuw-Amsterdam, van den toestand dier gevangenis, over het jaar 1877.

De commissie van administratie over de gevangenis te fort Nieuw-Amsterdam heeft de eer Uwe Excellentie hierbij aan te bieden het 8ste jaarverslag, behelzende de lotgevallen dezer inrigting gedurende het jaar 1877.

Dit verslag sluit zich aan het vorige aan en geeft een getrouw overzigt van de aangelegenheden, die het onderwerp van de bemoeijingen der commissie hebben uitgemaakt.

Bij vergelijking met de in het vorige jaar verkregen uitkomsten, mag men aannemen, dat de toestand ongeveer dezelfde is gebleven.

I. De gebouwen, het mobilair en de bevolking.

a. *De gebouwen.*

In den toestand der gebouwen is in den loop van 1877 geene verandering gekomen. Een der oude gevangenissen, welke bouwvallig worden, en telkens reparatie behoeven, is in het afgeloopen jaar van een nieuw dak voorzien, terwijl de voorgevel bepleisterd en de daarbij behoorende waterleiding vernieuwd is geworden. De overige gebouwen zijn met behulp van gevangenen en met de aanwezige middelen, voor zoover zulks mogelijk was, in denzelfden toestand gehouden.

In het begin des jaars is de bouw van de keuken, waarover bereids in het vorige jaarverslag werd gesproken, voleindigd, en de keuken in gebruik genomen. Behalve dat een paar scheuren in het metselwerk voortdurend reparatie behoeven, beantwoordt dit gebouw vrij wel aan het doel; alleen zoude het niet ondienstig zijn het gebouw aan de regenzijde van beslag te voorzien, ten einde de personen, met het toebereiden der spijzen belast, te beschutten.

De toestand van de woning van den directeur en van den dienstdoenden onderwijzer, waarop reeds herhaaldelijk in vroegere verslagen is gewezen, laat nog steeds veel te wenschen over.

Het gebouw ingerigt voor school, werkzaal en bureau is in den loop van het jaar van eene galerij voorzien, en wel aan de zijde waar zich het bureau bevindt, dewijl de personen, die aldaar schrijfwerk te verrigten hadden, steeds hinder hadden van regen, wind en zonneschijn.

In het gebrek aan woningen voor opzigters is tot nog toe niet voorzien geworden. Het zoogenaamde paviljoen, vroeger officierswoning, wordt thans bewoond door drie politieagenten met hunne gezinnen, die als opzigters over de crimineel veroordeelden dienst doen.

De behoefte aan een regenbak blijft bestaan, daar de ijzeren pont, die thans uit elkander binnen de enceinte der gevangenis ligt, uit gebrek aan middelen niet kon worden opgerigt. De commissie zal verpligt zijn zich wederom tot Uwe Excellentie te wenden, met het verzoek om daartoe de noodige gelden te harer beschikking te stellen, te meer dewijl in den laatsten zoo echt droogen tijd de behoefte aan een regenbak dringend is gebleken.

b. *Het mobilair.*

Zoo als Uwe Excellentie uit den hierbij gevoegden staat zult ontwaren, is in den staat van het mobilair der gevangenis geene noemenswaardige verandering gekomen.

c. *De bevolking.*

In bijlage B biedt de commissie Uwe Excellentie de resultaten aan eener bevolkingsstatistiek over het jaar 1877.

Daaruit blijkt dat de bevolking, die op ultimo December 1876 216 bedroeg; waarvan 16 gedetacheerd te fort Zeelandia, op ultimo December 1877 tot 203 was gedaald, waarvan zich slechts 190 te fort Nieuw-Amsterdam bevonden. Onder de 13 overigen, die hun verblijf in het burgerlijk en militair huis van verzekering te fort Zeelandia houden, bevinden zich 8 veroordeelden die in September naar Paramaribo zijn gezonden om aldaar de kanalen op te delven en schoon te maken, terwijl 5 andere veroordeelden aldaar vroeger op eigen verzoek aan openbare werken te werk zijn gesteld.

De afwisselende bevolking bedroeg in 1877 267, opgenomen zijn 51, ontslagen of op andere wijze afgegaan 64; hieronder waren 6 die ontslagen zijn na gratie te hebben bekomen, 1 die naar Nederland werd opgezonden, terwijl 3 in den loop des jaars zijn overleden.

Van de afwisselende bevolking is dit jaar in het hospitaal te Paramaribo geëvacueerd geweest 1 veroordeelde.

De afwisselende bevolking heeft dit jaar 71 152 dagen in de gevangenis doorgebragt. Hieronder zijn 4 verpleegdagen van geëvacueerden in het militair hospitaal te Paramaribo niet begrepen.

II. Inwendig bestuur der gevangenis.

a. *De commissie van administratie.*

De zamenstelling der commissie van administratie heeft in het afgeloopen jaar slechts eene geringe verandering ondergaan.

De ondervoorzitter werd den 1sten Augustus eervol ontslagen; diens plaats werd niet vervuld, doch den secretaris die toen als kommandant van het fort optrad, werden de functien van ondervoorzitter opgedragen, voor zooverre het gold het algemeen toezigt in de gevangenis.

Het lid mr. J. B. Vos keerde in het laatst van Augustus van verlof uit Nederland terug en aanvaardde dadelijk weder zijne functien.

Ter aanvulling van de nog steeds bestaande vacature stelt de commissie zich voor eerstdaags eene voordragt aan Uwe Excellentie te doen.

Het commissariaat der maand werd beurtelings door een der leden waargenomen. De commissie hield dit jaar 12 gewone vergaderingen.

b. *Het personeel der beambten.*

Op 1 Januarij 1877 bestond het personeel der beambten uit 1 directeur, 1 adsistent-cipier, 1 eersten en 2 tweede gevangenbewaarders en 2 opzigters.

Het aantal militairen die als opzigter over de crimineel veroordeelden dienst deden, klom dikwerf tot 12. Deze opzigters zijn steeds met schietgeweer gewapend, wanneer zij over gevangenen toezigt houden.

Bij Gouvernements resolutie dd. 23 Maart 1877, lit. A, n°. 7, werden in stede van de militaire opzigters die f 0,75 daags toelage genoten, acht geschikte militairen bij de politie gedetacheerd, om als opzigters over de crimineel veroordeelden dienst te doen, met eene toelage van f 0,50 daags en behoud van soldij, vivres en kleeding, tot tijd en wijle er op het fort Nieuw-Amsterdam gelegenheid zoude bestaan om in stede van hen 8 politieagenten te huisvesten.

In de maand Augustus werd het paviljoen ingerigt tot woning van 3 agenten van politie, ten gevolge waarvan 3 der militaire opzigters werden ontslagen.

Het wenschelijke om ook de overige militaire opzigters naar hun corps terug te zenden, is reeds meermalen betoogd.

Het geven van onderwijs heeft geregeld in het afgeloopen jaar plaats gevonden; aanvankelijk namen daaraan 20 veroordeelden deel, welk getal op ultimo December tot 15 was gedaald.

In 1877 hebben de kosten van inwendig bestuur bedragen:

Gezamenlijke tractementen der beambten, met inbegrip der toelagen van den dienstdoenden geneesheer en onderwijzer	f	6209,96
Bureaukosten		100,00
Reiskosten voor de commissie van administratie		250,00
Bureaukosten voor den secretaris		150,00
Toelage aan militaire opzigters		1383,25
Totaal	f	8093,21

III. Onderhoud der gevangenen.

a. *De voeding.*

De voeding der gevangenen heeft in het afgeloopen jaar plaats gevonden, ingevolge den voedingstaat behoorende bij de verordening van 30 April 1872, *Gouvernementsblad* n°. 25.

De hoeveelheid of de hoedanigheid, zoomin als de toebereiding der spijzen gaf aanleiding tot klagten.

Alleen de hoedanigheid der bananen liet, volgens het oordeel der commissie, in het laatst des jaars veel te wenschen over, 't geen voornamelijk aan de droogte en schaarschte van dat artikel moet worden toegeschreven. In het afgeloopen jaar zijn de kosten voor voeding geweest f 16 928,97.

b. *De kleeding.*

De bij de bovenvermelde verordening behoorende staat tot het verstrekken van kleeding aan de gevangenen werd ook in 1877 voor zoover mogelijk toegepast en gaf geene aanleiding tot bemerkingen.

Daar niettegenstaande het zorgvuldigste toezigt sommige gevangenen nog steeds middel wisten te vinden om hunne kleeding afhandig te maken, heeft de commissie, in stede van de gewone bruine pilow kleeding, de kleeding ter helfte van bruin en de andere helft van blaauw pilow doen vervaardigen.

Aan een dertigtal veroordeelden, dat zich te fort Zeelandia bevond en wegens plaatsgebrek niet in de gevangenis te fort Nieuw-Amsterdam kon worden opgenomen, werd insgelijks kleeding verstrekt.

Ten gevolge hiervan ontstond een tekort, zoodat het noodzakelijk werd om bij de laatste verstrekking alleen die gevangenen van kleeding te voorzien voor wie zulks dringend noodig bleek te zijn.

De voorradige kleeding op 1°. Januarij 1877 had eene waarde van	f	97,63
In 1877 werd aangekocht en door de gevangenen zelve aangemaakt voor een bedrag van		1974,19
De ingenomen kleeding had eene waarde van		38,10
Daarentegen ontvingen de gevangenen aan kleeding voor eene waarde van		1978,24
Zoodat op ultimo December 1877 in voorraad bleef voor een bedrag van		128,68

zoo als uit bijgaanden staat blijkt.

c. *De ligging.*

Ook voor de ligging werden de voorschriften nageleefd.

Op 1 Januarij 1877 was aan liggingstukken in voorraad voor	f	29,12⁵
Aangekocht werd in 1877 voor een bedrag van		198,00
Ingenomen voor		31,94
Aan de gevangenen verstrekt ter waarde van		226,33
Zoodat op ultimo December in voorraad bleef voor een bedrag van		32,73⁵

d. *De bewassching.*

Aan het behoorlijk reinigen van alle kleedingstukken werd steeds met zorg de hand gehouden, waartoe eene hoeveelheid zeep ter waarde van f 184,69 aan de gevangenen is verstrekt geworden.

e. *Verzorging der zieken.*

De verzorging der zieken heeft in het jaar 1877 plaats gevonden in de ziekenzaal der gevangenis, niet in de garnizoens-infirmerie. De gezondheidstoestand der gevangenen mag in het afgeloopen jaar niet anders dan gunstig worden beschouwd.

In 1877 bedroeg het getal verpleegdagen in de ziekenzaal der gevangenis 1983. De kosten zonder toelage van den dienstdoenden geneesheer bedroegen f 1028,48⁵, waaronder f 79,60 aan fournitures. Dus verpleegkosten per hoofd en per dag f 0.51 ruim.

Onder deze opgaven zijn de 4 verpleegdagen van de in het hospitaal te Paramaribo geëvacueerden niet begrepen.

In 1877 zijn in de ziekenzaal der gevangenis 3 gevangenen overleden.

f. *Verschillende bijkomende artikelen.*

In het afgeloopen jaar is geregeld gezorgd geworden voor het behoorlijk baden en reinigen der gevangenen.

Gebrek aan water heeft zich dit jaar gedurende verscheidene weken doen gevoelen, zoodat de commissie genoodzaakt is geweest het benoodigde drinkwater, en water tot het bereiden van de spijzen met groote moeite bijna dagelijks van Paramaribo te doen afhalen.

Het scheeren en haarsnijden had mede geregeld plaats. De kosten hiervoor bedroegen f 72.

In de behoefte aan brandhout werd door de gevangenen zelve voorzien.

Evenzoo ontving het burgerlijk en militair huis van verzekering gratis brandhout.

g. *Aanbestedingen en leverantien.*

De levensmiddelen en eenige andere behoeften werden voor het meerendeel bij aanbesteding geleverd. Andere benoodigdheden werden door de commissie aangekocht. De aanbestedingen hadden even als vroeger plaats, die-

voor het 1ste halfjaar 1877 in de maand December van het jaar te voren, terwijl die voor het 2de halfjaar in de maand Junij werd gehouden.

De leverantien die daarop volgden gaven geene aanleiding tot bemerkingen.

h. *Berekening der kosten per hoofd en per dag.*

In 1877 zijn de uitgaven ten laste van het budget dezer gevangenis geweest:

Gezamenlijke tractementen, toelagen en bureaukosten	f	8 093,21
Voeding		16 928,97
Kleeding		1 971,19
Ligging		198,00
Bewassching		184,69
Benoodigdheden voor het onderwijs		72,50
Genees- en heelkundige verpleging		1 028,48[5]
Verschillende andere uitgaven		72,00
Gereedschappen, werktuigen, verlichting enz.		705,68[5]
Totaal	f	29 254,73

Hieronder is de toelage der militaire opzigters begrepen ten bedrage van f 1383,25.

Daarentegen bedragen de baten der koloniale kas:

½ arbeidsloonen over 5037½ werkdag à 10 cent per dag	f	251,87[5]
Inhouding op het loon van gevangenen voor het zoek maken van kleeding		3,00
Totaal	f	254,87[5]

Blijft uitgegeven in 1877 f 28999,85[5].

In het afgeloopen jaar hebben de sterktedagen bedragen 69 169, zoodat de kosten per hoofd en per dag komen op 42 cent bijna.

IV. Orde en tucht.

Met verwijzing naar hetgeen hieromtrent in de vroegere jaarlijksche verslagen is gezegd geworden, kan de commissie niet nalaten Uwe Excellentie nogmaals opmerkzaam te maken op het getal suppoosten, dat, met het oog op de bevolking der gevangenis, te gering is.

Het overtreden van de voorschriften en bevelen komt slechts in geringe mate voor, ofschoon wederom meer dan zulks ten vorigen jare het geval was.

De straffen.

In het afgeloopen jaar werden aan 90 veroordeelden 176 straffen opgelegd; 47 werden éénmaal, 20 tweemaal, 12 driemaal, 5 viermaal, 4 vijfmaal, 1 zesmaal en 1 zevenmaal gestraft.

De hierbij overgelegde strafregisters toonen aan de begane vergrijpen alsmede de binnen de grenzen der respectivelijke bevoegdheden opgelegde straffen.

De straf van ligchamelijke kastijding werd in 1877 slechts éénmaal toegepast.

Op ultimo December 1876 waren in de klasse van discipline geplaatst 19 veroordeelden, waarvan 14 tot dwangarbeid en 5 tot gevangenisstraf veroordeelden. Gedurende het afgeloopen jaar is daarbij gekomen één tot dwangarbeid veroordeelde, zoodat op ultimo December 1877 er in bleven 15 tot dwangarbeid en 5 tot gevangenisstraf veroordeelden.

Ontvlugtingen uit de gevangenlocalen hadden niet plaats; daarentegen hadden driemaal ontvlugtingen plaats van de werkzaamheden buiten de gevangenis, en wel éénmaal door 1, éénmaal door 2 en éénmaal door 3 veroordeelden.

Behalve 2 die van de werkzaamheden aan de communicatie tusschen post Leiden en plantage Pieterszorg ontvlugt zijn, werden alle weder opgespoord en in de gevangenis teruggebragt.

Onder deze bevond zich de veroordeelde F. Aaron, die bereids in November 1871 was ontvlugt en eerst den 19den Februarij 1877 te Nickerie werd aangehouden.

De bezoeken.

Met inachtneming van de bestaande voorschriften, hebben zich in 1877 133 personen aangemeld tot het bezoeken van 87 gevangenen. Deze bezoeken liepen altijd ordelijk af.

V. Arbeid der gevangenen.

De crimineel veroordeelden hebben dagelijks 10 uur gearbeid. Onder de voornaamste werkzaamheden die door hen verrigt zijn rekent de Commissie het verbeteren van de communicatie tusschen post Leiden en plantage Pieterszorg, het in orde brengen van den quarantaine-post Leiden, waaraan nog steeds wordt gearbeid, het schoonhouden van de communicatie tusschen het fort Nieuw-Amsterdam en plantage Zoelen, het ophalen van klipsteenen aan de waterzijde om de afspoeling van den bedekten weg behoorende tot het fort Nieuw-Amsterdam tegen te gaan, het halen van drinkwater van Paramaribo enz. De overigen werden gebezigd tot het kappen van hout, het waaijen en schoonhouden in den omtrek van het fort en het onderhouden der communicatien aldaar.

De overigen, correctioneel veroordeelden, werden, naar gelang hunner geschiktheid, gebezigd tot het verrigten van productiven arbeid.

Deze bestond in het aanmaken van gevangenkleeding, vlecht- en mandenwerk en het maken en repareren van schoenen.

Behalve dat worden zij ook gebezigd tot het in orde houden van de werken binnen het fort en als handlangers bij onderscheidene werkzaamheden.

De productive arbeid heeft in 1877 opgeleverd 5037½ werkdag à 10 ct. f 503,75, van welk bedrag de helft f 251,87[5] in de koloniale kas wordt gestort; de wederhelft blijft als uitgaanskas onder berusting der Commissie.

Behalve de gevangenen, die als kok werden gebezigd, is de huisdienst in het afgeloopen jaar kosteloos door gevangenen verrigt.

Godsdienstoefeningen en onderwijs.

Gedurende het afgeloopen jaar werden de godsdienstoefeningen gehouden binnen de gevangenis in het daartoe bestemde gebouw. De Roomsch-Katholijke geestelijken maken enkele malen gebruik van de militaire cantine, dewijl zij dan tevens in de gelegenheid zijn om de bewoners van het fort en de omliggende plantages geestelijken bijstand te verleenen.

In 1877 zijn godsdienstoefeningen gehouden door de leeraars der Moravische broedergemeente Weigel en Menze 9 maal en door den pastoor Broos 6 maal.

Het onderwijs aan de correctioneel veroordeelden heeft, zoo als hierboven reeds gemeld is, in het afgeloopen jaar geregeld plaats gevonden; aanvankelijk namen daaraan 20 veroordeelden deel, welk getal in het laatst des jaars tot 15 gedaald is.

Omtrent de resultaten van dit onderwijs blijft de commissie bij haar gevoelen, in het vorig verslag geuit, volharden.

De commissie vermeent met het bovenstaande Uwe Ex-

cellentie een getrouw overzigt te hebben gegeven van alles wat de gevangenis betreft.

Even als vroeger is de commissie bereid hare moeijelijke taak te vervolgen, waarbij zij niet kan nalaten de medewerking van Uwe Excellentie in te roepen tot het verkrijgen van datgene waaraan, volgens haar oordeel, behoefte bestaat.

Hieronder rekent zij de verbetering van de woning van den directeur, aanbouw van woningen voor opzigters, en een regenbak, op welke behoeften reeds herhaaldelijk in vroegere verslagen gewezen is.

Fort Nieuw-Amsterdam, 16 Januarij 1878.

De Commissie van Administratie over de gevangenis voornoemd,

A. Looijen, *Voorzitter.*

J. Redding de Wolff, *Secretaris.*

[5. 66.]

BIJLAGE **E.**

VERSLAG der Commissie van administratie over het burgerlijk en militair huis van verzekering te Paramaribo, over het jaar 1877.

PARAMARIBO, 15 *Januarij* 1878.

Ingevolge art. 15 van het reglement (*Gouvernementsblad* 1872, n°. 25) heeft de Commissie van administratie over het burgerlijk en militair huis van verzekering de eer, Uwe Excellentie aan te bieden het verslag over het afgeloopen jaar.

Omtrent de algemeene beschouwingen is het der Commissie aangenaam te kunnen mededeelen, dat de geregelde gang van zaken alsmede het inwendig bestuur niets te wenschen overliet, hoezeer, even als dit in het vorig verslag vermeld werd, van het onvoldoend dienstdoend personeel eene groote inspanning is geverga geworden.

Wat betreft de financien, blijkt, zoo als hierna wordt vermeld, dat de uitgaven ver beneden de raming zijn gebleven.

A. *Gebouwen en meubilair.*

De onontbeerlijke kleine reparatien voor onderhoud hebben plaats gehad; de Commissie moet echter op nieuw aandringen op het spoedig herstellen van het dak boven de vrouwenlocalen, dat steeds in zeer slechten toestand verkeert.

De inrigting van de kamer n°. 30 tot een behoorlijk verblijf voor gevangenen, even in het begin van het jaar voltooid, voldoet zeer goed.

De muren in het algemeen verkeeren in eenen slechten toestand, daar de kalk verteerd is en de steenen mitsdien niet hecht en sterk meer zijn.

B. *Bevolking.*

Op ultimo December 1876 bedroeg de sterkte 85 gevangenen, die onder de volgende kategorien vielen:

	Europeanen.		Inlanders.		Immigranten.						Militairen.	Schutters.	Matrozen.	Fransche vlugtelingen.	TOTAAL.		Totaal generaal.
					Eng.		Chinezen.		Koelies.								
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.					Mannen.	Vrouwen.	
Preventive gevangenen:																	
Die te regt moeten staan wegens:																	
Misdaad	2	»	2	»	2	1	3	»	3	»	»	»	»	»	12	1	13
Wanbedrijf	1	»	1	»	»	»	1	»	2	»	2	»	»	»	7	»	7
Veroordeelden:																	
Door het hof van justitie	6	»	22	»	7	»	11	»	7	»	»	»	»	»	53	»	53
» » kantongeregt	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1
Gedetineerd:																	
Om andere redenen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	9	11	»	11
Totaal	9	»	26	»	9	1	15	»	12	»	2	»	2	9	84	1	85

In den loop van het jaar 1877 zijn in het burgerlijk en militair huis van verzekering opgenomen 287 personen, dus 122 minder dan gedurende het jaar 1876. Zij worden specifiek volgens hunnen landaard in ommestaande staten opgegeven:

	Europeanen.		Inlanders.		Immigranten.								Militairen.	Matrozen.	Schutters.	Fransche vlugtelingen.	Totaal.		Total generaal.
					Portugezen.		Engelschen.		Chinezen.		Koelies.								
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.					Mannen.	Vrouwen.	
Januarij	»	»	8	1	»	»	»	»	4	»	1	»	2	4	»	»	19	1	20
Februarij	1	»	21	4	»	»	2	1	1	»	2	»	1	»	»	»	28	5	33
Maart	»	»	6	1	»	»	9	2	3	»	7	1	1	1	1	»	28	4	32
April	»	»	4	»	»	»	»	1	4	»	2	»	»	4	»	»	14	1	15
Mei	»	»	3	»	»	»	1	»	5	»	6	»	»	»	»	»	15	»	15
Junij	1	»	31	1	»	»	1	»	2	»	»	»	1	»	»	»	36	1	37
Julij	1	»	5	2	1	1	1	»	4	»	3	»	1	»	»	»	16	3	19
Augustus	2	»	8	3	»	»	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	14	3	17
September	5	»	14	2	»	»	2	»	6	»	6	»	»	»	»	»	33	2	35
October	1	»	6	2	»	»	»	»	»	»	5	»	1	»	»	9	22	2	24
November	»	»	13	»	»	»	1	»	5	»	6	»	1	»	»	»	26	»	26
December	1	»	6	»	»	»	1	»	»	»	3	»	1	»	»	2	14	»	14
Totaal	12	»	125	16	1	1	18	4	34	»	45	1	9	9	1	11	265	22	287

STAAT van de dagelijksche bevolking in het burgerlijk en militair huis van verzekering, gedurende het jaar 1877.

MAANDEN.	DATUMS.																															Totaal.	Gemiddeld per dag.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31		
Januarij	84	87	86	86	86	84	81	81	81	82	81	81	82	82	81	81	83	83	83	80	80	80	81	83	82	82	80	79	79	78	79	2 538	82
Februarij	80	79	79	78	80	78	78	78	79	79	79	80	80	81	83	83	83	82	82	82	83	85	86	84	83	82	81	84	»	»	»	2 271	81
Maart	84	83	79	77	77	73	73	78	80	82	78	77	77	77	76	76	78	78	77	75	74	74	74	73	73	74	76	76	78	88	88	2 403	72
April	88	85	84	84	84	84	84	84	85	84	84	84	84	84	84	84	84	83	83	87	87	88	89	86	87	87	86	83	84	84	»	2 548	85
Mei	86	86	85	86	87	87	87	87	87	86	86	84	83	83	85	87	83	83	83	83	80	80	80	81	79	80	80	80	80	80	79	2 583	83
Junij.	78	76	76	77	76	73	74	73	72	72	73	75	76	78	78	80	77	77	77	81	79	80	81	79	77	83	83	83	84	81	»	2 329	78
Julij	81	81	81	82	80	80	78	78	79	81	81	81	81	82	82	82	82	81	82	77	77	77	74	74	75	76	76	79	78	75	75	2 448	79
Augustus	76	72	73	73	73	69	69	67	67	67	65	65	64	63	63	63	63	63	63	63	62	61	61	65	65	62	61	60	61	60	61	2 020	65
September.	58	57	58	58	58	59	59	61	61	60	62	63	61	61	71	71	71	71	72	72	71	69	69	72	74	74	73	73	76	76	»	1 991	66
October	76	72	77	76	79	74	74	74	74	74	73	75	73	73	73	73	74	74	72	72	72	72	73	80	79	80	80	79	79	79	79	2 334	75
November	80	87	82	82	83	84	82	83	82	82	81	77	79	80	80	80	80	80	81	80	79	78	77	78	78	78	78	79	79	79	»	2 408	80
December	79	79	79	80	81	81	79	79	80	81	80	80	80	80	76	76	76	75	75	75	76	77	76	75	75	76	77	76	76	76	76	2 407	78
Totaal . .	950	944	939	939	944	926	918	923	927	930	923	922	920	924	932	936	934	938	930	927	920	921	921	930	927	934	931	931	854	856	537	28 280	77

Op ultimo December 1877 bleven gecustodieerd 76 personen, zoo als in onderstaanden staat wordt aangegeven:

	Europeanen.		Inlanders.		Engelschen.		Chinezen.		Koelies.						Totaal.		
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Militairen.	Matrozen.	Schutters.	Fransche vlugtelingen.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal-generaal.
Tot gevangenisstraf veroordeeld .	1	»	3	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	»	5
Veroordeeld tot gevangenisstraf met gedwongen tewerkstelling aan openbare werken	»	»	14	1	4	1	5	»	9	»	»	»	»	»	32	2	34
Veroordeeld tot gevangenisstraf, op hun verzoek werkzaam aan openbare werken.	»	»	2	»	»	»	2	»	1	»	»	»	»	»	5	»	5
Veroordeelden behoorende op het fort Nieuw-Amsterdam . . .	»	»	6	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8	»	8
Veroordeeld tot gevangenisstraf resp. kruiwagenstraf	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	1	»	1
Preventive gevangenen	»	»	8	»	1	»	3	»	»	»	»	»	»	»	12	»	12
Gedetineerd om andere redenen .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	11	11	»	11
Totaal. . .	1	»	33	1	8	1	10	»	10	»	1	»	»	11	74	2	76

Hieronder zijn begrepen 30 gevangenen die te huis behooren in de gevangenis te fort Nieuw-Amsterdam, van welke eenigen tot het opdelven der kanalen alhier overgebragt, anderen wegens plaatsgebrek, alhier werden gecustodieerd.

De gemiddelde sterkte per dag der arrestanten was als volgt:

1ste kwartaal	. . .	78
2de »	. . .	83
3de »	. . .	70
4de »	. . .	77

Gijzeling van personen heeft niet plaats gehad.

In de pistole werden twee tot gevangenisstraf veroordeelden opgenomen.

c. *Het inwendig bestuur.*

De ondervoorzitter der Commissie, de heer F. Carstairs vertrok in het begin van het jaar tot het doen van eene buitenlandsche reis naar Europa, maar keerde den 28sten December terug.

Het lid mr. Gilquin, die voor herstel van gezondheid een verlof naar Nederland verkreeg, verzocht zijn ontslag, en werd in zijne plaats benoemd de heer mr. C. J. W. N. van Hengst, lid van het hof van justitie.

Om dezelfde reden vertrok ook naar Nederland het lid J. de Jong.

Het lid mr. J. B. Vos, die zich met verlof in Nederland bevond, kwam in den loop van het jaar terug.

Wat het verdere personeel betreft, zoo werd aan den directeur C. E. Kohler een buitenlandsch verlof verleend tot herstel van gezondheid en in zijne plaats tijdelijk benoemd de sergeant-majoor titulair der infanterie G. Wilson, die zich door bijzonderen ijver en bekwaamheden onderscheidt.

De waarnemende adsistent-directeur Pouderooij werd definitief benoemd.

De suppoost T. C. Repman werd overgeplaatst bij het corps inlandsche politie en vervangen door den persoon van E. C. Camtel.

Eindelijk moest de Commissie tot haar leedwezen wegens vergrijp tegen de orde en tucht ontslaan den suppoost T. A. Claassen, die vervangen werd door den persoon van W. E. Greeber.

Met uitzondering van den vermelden Claassen heeft het overige personeel zich naar behooren van zijnen pligt gekweten, hoezeer, zoo als reeds vroeger vermeld is, zeer veel is moeten gevergd worden van zulk een klein personeel; dit was vooral het geval bij ziekten van een of meer der geëmploijeerden, die geroepen zijn om nacht en dag aanhoudend toezigt te houden.

De ondervinding heeft geleerd dat het detacheren van politieagenten of andere personen om bij ziektegevallen, tijdelijk dienst te doen, niet aan het doel beantwoordt, wegens onbekendheid met de routine der zaken.

d. *Onderhoud en verdere aangelegenheden betreffende de gevangenen.*

De leverancien van levensmiddelen en andere behoeften hebben geregeld plaats gehad.

Wat de kosten der voeding en der geneeskundige dienst in het algemeen betreft, zoo was de raming der commissie voor 1877:

a. voeding	f	12 000,00
b. geneeskundige dienst		1 800,00
Totaal. . . .	f	13 800,00

De uitgaven voor de voeding hebben bedragen . . . . f 6 431,71

Transporteren f 6 431,71

Per transport	f 6 431,71

De uitgaven voor geneeskundige verpleging zijn de volgende:

geevacueerd naar het militair hospitaal 97 arrestanten, uitmakende 3159 dagen à 40 cents	1 263,60
voor 946 recepten à f 0,30	283,80
salaris van den geneesheer	300,00
Totaal	f 8 279,11
Raming	13 800,00
Minder uitgegeven .	f 5 520,89

Gedurende het jaar 1877 zijn in de infirmerie van het arresthuis verpleegd 529 zieken.

Op ultimo December bleven nog 5 zieke gevangenen in de infirmerie van het huis en 4 in het militair hospitaal.

Omtrent het onderwijs refereert de commissie zich aan vroegere verslagen.

Godsdienstoefeningen hebben geregeld plaats gehad onder leiding der Evangelische Moravische Broeders.

e. *Orde en tucht.*

Hieraan werd met de grootste stiptheid de hand gehouden. De opgelegde straffen bedroegen 87, namelijk:

door de commissie	2
door den commissaris der maand	42
door den directeur	43
Totaal . . .	87

Onderstaande staat wijst aan het aantal en de soort der begane overtredingen.

AARD DER OVERTREDINGEN.	Europeanen.		Inlanders.		Engelschen.		Chinezen.		Koelies.		Totaal.		Totaal-generaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	
Het binnen brengen van verboden voorwerpen	»	»	6	»	3	»	6	»	4	1	19	1	20
Luiheid en onverschilligheid bij het werk en ongehoorzaamheid tegen de opzigters der tewerkgestelden . . .	»	»	7	»	2	»	4	»	7	»	20	»	20
Twisten en pogingen om te vechten .	»	»	7	»	1	»	1	»	5	»	14	»	14
Ongehoorzaamheid tegen de beambten van het huis	»	»	1	»	»	»	1	»	»	»	2	»	2
Ongepast en onwelvoegelijk gedrag .	»	»	2	»	»	»	1	»	»	»	3	»	3
Zich ziek gemeld en door den geneesheer niet ziek bevonden	»	»	4	»	2	»	1	»	2	»	9	»	9
In strijd met de orde van het huis gehandeld.	»	»	4	»	2	»	6	»	6	1	18	1	19
Totaal . . .	»	»	31	»	10	»	20	»	24	2	85	2	87

Met genoegen kan de commissie mededeelen, dat in het afgeloopen jaar geen plaatsing in de klasse van discipline heeft plaats gevonden.

In het algemeen kan worden geconstateerd dat er een zeer goede geest onder de veroordeelden heerscht, hetgeen voornamelijk is gebleken bij de veroordeelden tot gedwongen tewerkstelling bij het verrigten van zware werkzaamheden. Ook verdient vermeld te worden dat bij verschillende gelegenheden de gestraften onder anderen des nachts in het bosch om een boschbrand te blusschen, vrijwillig werkzaamheden hebben vervuld en bij die gelegenheid geen enkele poging tot ontvlugting of onttrekking aan het werk heeft plaats gevonden.

f. *Arbeid.*

Verschillende proeven werden genomen met het vervaardigen van matten, loopers, enz. van schillen der cocosnooten en van vlechtwerk van warimbo en bamboes, die echter niet aan het doel hebben beantwoord, hetgeen voornamelijk te wijten is aan den korten duur van het verblijf der gevangenen, die ervaren waren in die werkzaamheden.

De veroordeelden tot gedwongen tewerkstelling en dwangarbeid zijn met de gunstigste resultaten gebezigd aan het onderhoud der straten en wegen, benevens aan het delven van grachten en kanalen.

De Commissie van Administratie voornoemd,

A. Looijen, *Voorzitter.*

J. F. A. E. van Lansberge, *Secretaris.*

[5. 67.]

BIJLAGE F¹.

VERSLAG van den staat van het onderwijs in de kolonie Suriname, over het jaar 1877, ingezonden door de commissie van onderwijs.

Op 1 September 1877 werd de nieuwe regeling van het lager onderwijs, vervat in de verordening van 8 December 1876 (*Gouvernementsblad* 1877, n°. 10) ingevoerd.

Gelijktijdig daarmede trad in werking het besluit van 30 Augustus 1877 (*Gouvernementsblad*, n°. 14). (1)

Op ultimo December 1877 had zij dus gedurende vier maanden, — waaronder de vacantiemaand October — gewerkt. Ofschoon die tijd te kort is om over hare werking te oordeelen, kan reeds worden gezegd, dat de aanvankelijke uitkomsten gunstig zijn.

De aanzoeken bij de commissie van onderwijs tot plaatsing van leerlingen, zijn sedert de invoering der verordening zeer toegenomen; door haar werden sedert dat tijdstip 132 leerlingen voor rekening van het bestuur op onderscheidene particuliere scholen te Paramaribo geplaatst.

Het schoolverzuim is, zoowel te Paramaribo als in de districten, veel verminderd. De scholen in de districten werden ook door een grooter aantal leerlingen dan vroeger bezocht.

Op zes gesubsidieerde scholen te Paramaribo werden van gouvernementswege geëxamineerde onderwijzers van den 3den en 4den rang als ondermeesters geplaatst.

Het aantal leerlingen, dat voor gouvernementsrekening te Paramaribo onderwijs geniet, bedroeg op ultimo December 1877 997, van welken 688 jongens en 309 meisjes. Daaronder zijn niet gerekend de leerlingen op de gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholijken en der Moravische Broedergemeente.

De onderwijzers in de buitendistricten, ook die op de scholen der Moravische Broedergemeente, bezitten thans meest allen den onderwijzersrang. De toestand is ook in dit opzigt veel verbeterd.

Op ultimo December 1877 waren te Paramaribo 2 stads-armenscholen voor meisjes, eene gouvernementsschool op 's lands grond Boniface, en 27 particuliere scholen, waarvan 19 werden gesubsidieerd.

De beide stads-armenscholen werden bezocht door 265 meisjes, de school op Boniface door 68 jongens en 34 meisjes, de particuliere scholen door 1575 jongens en 1259 meisjes.

Het aantal der op ultimo December 1877 te Paramaribo schoolgaande kinderen bedroeg alzoo 3201, van welken 1643 jongens en 1558 meisjes. (2)

Bovendien waren op de bewaarscholen der Roomsch-Katholijken 364 en op de bewaarschool der Moravische Broeders 150 kinderen beneden 7 jaar.

(1) Dit besluit is echter vervangen door het onder n°. 7 in het *Gouvernementsblad* van 1878 opgenomen besluit van den 28sten Maart 1878, waarbij de kinderen van immigranten onder contract, terug zijn gebragt onder den leerpligt, waarvan zij bij het vorig besluit waren vrijgesteld.

(2) Onder de 3423 leerlingen, voorkomende op den staat der scholen, overgelegd bij het verslag over 1876, waren begrepen 400 leerlingen op de bewaarschool der Roomsch-Katholijke gemeente.

Behalve de ondermeesters en kweekelingen, bestond het onderwijzend personeel te Paramaribo op ultimo December uit:

6	onderwijzers	en	onderwijzeressen	van	den	1sten	rang.
5	»	»	»	»	»	2den	»
11	»	»	»	»	»	3den	»
5	»	»	»	»	»	4den	»

Op de scholen te Paramaribo waren voorts werkzaam 18 geëxamineerde onderwijzers en 34 mannelijke en vrouwelijke kweekelingen.

In 1877 is slechts éene acte als onderwijzer uitgereikt.

Met het oog op de in werking treding van de onderwijsverordening van 1877, *Gouvernementsblad*, n°. 10, op 1 September 1877, werd bij Gouvernementsresolutie van 25 Augustus te voren, lit. A, n°. 8, de ondergeteekende, in afwachting van nadere voorziening, voorloopig belast met de functien van inspecteur voor het onderwijs.

Volgens eene vroeger aan hem gedane opdragt, bij de Gouvernementsresolutie van 4 Mei 1877, lit. A, n°. 11, was hij belast met de voorbereidende werkzaamheden voor de in te voeren onderwijs-verordening.

Bij de Gouvernementsresolutie van den 25sten Augustus 1877, lit A, n°. 9, werd, naar aanleiding der voormelde op 30 Junij afgekondigde verordening, ingevolge art. 21 dier verordening, uitgenoodigd:

a. de procureur-generaal, om den inspecteur voor het onderwijs, waar deze het verzoeken zal, hulp te verleenen ter opsporing van de ouders, voogden en verzorgers, die niet voldoen aan de verpligting hun bij art. 18 der verordening opgelegd;

b. de ambtenaren van den burgerlijken stand, om uiterlijk op ultimo Januarij en ultimo Julij van elk jaar aan den inspecteur voor het onderwijs opgaven in te zenden van de kinderen, die op ultimo December of ultimo Junij te voren hun 7de jaar hebben bereikt;

c. de wijkmeesters, om uiterlijk op ultimo Januarij en ultimo Julij van elk jaar naauwkeurige opgaven aan den inspecteur voor het onderwijs te doen toekomen van de kinderen tusschen 7 en 12 jaar, die op ultimo December of ultimo Junij te voren woonachtig waren in hunne wijk of in het gedeelte der wijk, over hetwelk zij als wijkmeesters aangesteld zijn.

De dien ten gevolge door den waarnemend inspecteur ontvangen opgaven hebben tot grondslag gestrekt van de registers van kinderen te Paramaribo, die aan den leerpligt onderworpen zijn.

Scholen te Paramaribo.

Voorts is bij de Gouvernementsresolutie van 25 Augustus

1877, lit. A, n°. 10, de commissie van onderwijs uitgenoodigd om, met ingang van 1 September, een naauwkeurig register der door haar, krachtens art. 30 der onderwijsverordening, op de stads armen- of gesubsidieerde scholen geplaatste kinderen, te doen aanleggen en bijhouden.

Bij dezelfde beschikking werden ook bepalingen gemaakt omtrent het bedrag en de uitbetaling van het schoolgeld aan de particuliere onderwijzers, voor leerlingen, die van gouvernementswege op hunne scholen zijn geplaatst.

In deze bepalingen werden later eenige noodzakelijke aanvullingen en wijzigingen gebragt bij de Gouvernements-resolutien van 6 en 20 October 1877, lit. A, n°. 9.

Bij de gouvernementsresolutien van 27 Augustus 1877, lit. A, n°. 10, en 14 September 1877, lit. A, n°. 6, werden voorschriften gegeven tot uitvoering van art. 11 der verordening. Localen werden voor het daarbij bedoeld geneeskundig onderzoek aangewezen, en de vereischte certificaten in blanco verstrekt.

Bij de Gouvernementsresolutie van 7 September 1877, lit. A, n°. 5, werd, met het oog op het toenemend aantal personen, die zich tot het bekomen van normaallessen aanmeldden, op voorstel van de commissie van onderwijs en den waarnemenden inspecteur, een derde onderwijzer tot het geven van die lessen aangewezen, terwijl aan den waarnemenden inspecteur en de commissie van onderwijs, onder meer, werd opgedragen om de noodige maatregelen te nemen om tegen 1 November eerstkomende de beide thans bestaande gelegenheden om normaallessen te erlangen zoowel door doeltreffende verdeeling der leervakken onder de drie onderwijzers, als anderzins in dier voege te vereenigen, dat ééne goede inrigting tot opleiding van onderwijzers in het leven worde geroepen.

Die inrigting is den 1sten November 1877 geopend en voldoet aanvankelijk zeer goed.

Uit het hierbij overgelegd rapport der onderwijzers over de maand November en December 1877 blijkt, onder meer, dat op ultimo dier maand 34 personen aan die lessen deel namen.

De inrigting bestaat uit twee afdeelingen.

De minder ver gevorderden worden in de 1ste afdeeling geplaatst. De 2de afdeeling bestaat grootendeels uit onderwijzers van den 4den rang, die zich verder oefenen om den 3den rang te bekomen.

Krachtens art. 5 der onderwijsverordening werd 3malen dispensatie verleend van de bepaling dat, om aan het hoofd eener school te staan, een leeftijd van minstens 23 jaar wordt vereischt.

Scholen in de districten Boven-Cottica, Boven-Commewijne, Perica, Malappica en Commeltewane.

In deze districten zijn 4 scholen, namelijk: op de plantages Munnickendam, Constantia, Charlottenburg en Anna's zorg.

De beide eersten zijn gouvernementsscholen, de laatste gesubsidieerde scholen der Moravische Broedergemeente.

Aan het hoofd van al die scholen staan geëxamineerde onderwijzers.

Het aantal leerlingen op deze scholen was 131 op ultimo December 1876 en 161 op ultimo December 1877. De gemiddelde opkomst van de invoering der nieuwe onderwijsverordening op 1 September tot ultimo December 1877 was 139 daags.

Beneden-Cottica en Beneden-Commewijne.

In deze districten zij 6 scholen, namelijk: op de plantages Frederiksdorp, Hecht en Sterk, Rust en Werk, Heerendijk, Leliendaal en Wederzorg.

De beide eerste zijn gouvernementsscholen, de andere gesubsidieerde scholen der Moravische Broedergemeente.

Aan het hoofd dier scholen staan, met uitzondering van die op Heerendijk, geëxamineerde onderwijzers.

Het aantal leerlingen op deze scholen was 210 op ultimo December 1876 en 344 op ultimo December 1877. De gemiddelde opkomst van 1 September tot ultimo December 1877 was 206 daags.

Boven-Suriname en Boven-Para.

In deze districten zijn 4 scholen, namelijk: op de plantages Berg en Dal, Berlijn, Overtoom en op het établissement Berseba.

Op Berlijn en Overtoom zijn gouvernementsscholen; de anderen zijn gesubsidieerde scholen der Moravische Broedergemeente.

Aan het hoofd dier scholen staan, met uitzondering van die op Berg en Dal, geëxamineerde onderwijzers

Het aantal leerlingen op deze scholen was 120 op ultimo December 1876 en 164 op ultimo December 1877. De gemiddelde opkomst als voren was 120 daags.

Beneden-Para en Beneden-Suriname.

In deze districten zijn 4 scholen, op Livorno, Beekhuizen, Resolutie en Clevia.

Op de plantage de Resolutie is eene gouvernementsschool; de scholen op Beekhuizen en Clevia zijn gesubsidieerde scholen der Moravische Broedergemeente; die op Livorno is een gesticht voor Roomsch-Katholijke weezen.

Aan het hoofd dier scholen zijn geëxamineerde onderwijzers.

Het aantal leerlingen op deze scholen was 122 op ultimo December 1877. De gemiddelde opkomst als voren was 85 daags.

De school op Morgenstond was, wegens reparatien aan het schoolgebouw, tijdelijk gesloten.

Saramacca.

In Beneden-Saramacca is ééne school op post Nassau. In Boven-Saramacca is ééne school op Maripaston, het verblijf van het opperhoofd der Saramaccaner boschnegers.

Aan het hoofd van deze scholen staan geëxamineerde onderwijzers.

Het aantal leerlingen op de eerstgemelde school was 37 op ultimo December 1876 en 39 op ultimo December 1877.

De gemiddelde opkomst als voren was 18 daags.

Het aantal leerlingen op Maripaston bedroeg p. m. 10.

Coronie.

In dit district zijn 4 scholen, namelijk: op de plantages Totness, Maryshope, Salem en Welgelegen.

De eerste is eene Gouvermentsschool, de tweede eene gesubsidieerde school der Roomsch-Katholijke gemeente, de derde eene gesubsidieerde school der Moravische Broedergemeente en de vierde eene gesubsidieerde particuliere school.

Aan het hoofd der scholen op Totness en Welgelegen staan geëxamineerde onderwijzers.

Het aantal leerlingen op deze scholen was 223 op ultimo December 1876 en 326 op ultimo December 1877. De gemiddelde opkomst als voren was 274 's daags.

Nickerie.

In dit district zijn 3 scholen namelijk: te Nieuw-Rotterdam op de plantages Paradise en Waterloo.

De beide eerste zijn Gouvernementsscholen, de laatste is eene gesubsidieerde school der Moravische Boedergemeente.

Aan het hoofd van al die scholen zijn geëxamineerde onderwijzers.

Het aantal leerlingen op deze scholen was 189 op ultimo December 1876 en 261 op ultimo December 1877. De gemiddelde opkomst als voren was 232 's daags.

Het geregeld schoolbezoek is in de districten veel verbeterd. In de laatste jaren voor 1877 was het schoolverzuim niet zelden meer dan 50% van de ingeschreven leerlingen.

Verscheidene voorstellen betreffende de oprigting van nieuwe scholen in de districten waren op ultimo December 1877 nog in overweging.

Hierbij wordt overgelegd eene opgave omtrent de scholen te Paramaribo, met vermelding, onder meer, van het aantal leerlingen op elke school op ultimo December 1877, en van het aantal dat over de laatste vier maanden gemiddeld per schooldag is opgekomen.

De waarnemend Inspecteur voor het onderwijs,
(*get.*) L. C. Batenburg.

[5. 68.]

BIJLAGE F 2.

SCHOLEN te Paramaribo, op ultimo December 1877.

Volgnommer.	NAMEN DER ONDERWIJZERS EN ONDERWIJZERESSEN.	Onderwijzers-rang.	AANTAL LEERLINGEN.			Gemiddelde opkomst 's daags.	Getal leerlingen voor Gouvernements rekening.
			Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
1	Mej. C. P. M. J. Vlier . . .	3de rang.	»	154	154	130	154
2	Wed. C. W. Oehlers	3de »	»	111	111	98	111
3	N. van Meerten	1ste »	95	33	128	106	»
4	J. J. Heilbron	1ste »	38	37	75	64	»
5	J. A. Muller.	2de »	105	»	105	91	105
6	W. L. Cramer.	2de »	101	»	101	80	101
7	L. T. Sevenoaks	2de »	104	»	104	90	104
8	I. B. Bibaz	2de »	112	»	112	94	112
9	E. O. S. Stuger	3de »	116	»	116	96	116
10	A. E. Gomperts	3de »	50	24	74	63	17
11	J. Dahlberg	4de »	68	34	102	79	98
12	E. A. Renkewitz.	1ste »	427	579	1006	599	»
13	T. E. Norden	3de »	22	11	33	29	»
14	J. M. M. de Vries	3de »	19	7	26	21	18
15	F. L. Peulen.	3de »	30	»	30	30	»
16	Mej. H. L. Batenburg . . .	1ste »	»	21	21	19	»
17	F. A. Steyvers en O. Soffers.	1ste »	»	42	42	38	»
18	J. M. van der Hoeven . . .	4de »	54	156	210	176	»
19	A. P. Ooninckx	3de »	»	75	75	68	»
		Transporteren	1341	1284	2625	1971	936

Volgnommer.	NAMEN DER ONDERWIJZERS EN ONDERWIJZERESSEN.	Onderwijzers-rang.	AANTAL LEERLINGEN.			Gemiddelde opkomst 's daags.	Getal leerlingen voor Gouvernements rekening.
			Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
		Per transport	1341	1284	2625	1971	936
20	C. C. E. Versigny	4de rang.	95	114	209	160	»
21	Wed. E. J. Halfhide	3de »	3	3	6	6	»
22	Wed. E. C. Wesenhagen . .	4de »	»	10	10	8	10
23	Mej. L. A. E. Labadie . . .	4de »	»	29	29	25	»
24	B. Jessurun	3de »	37	30	67	56	29
25	R. Thomson	3de »	58	36	94	85	22
26	Mej. H. C. Heerenberg . . .	3de »	6	9	15	15	»
27	Mej. M. E. Brandon	4de »	»	25	25	»	»
28	J. Hanrath	4de »	66	»	66	55	»
29	A. F. Wirth	4de »	37	18	55	39	»
			1643	1558	3201	»	997

[5. 69.]

BIJLAGE F³.

REGLEMENT voor de normaalschool te Paramaribo.

Art. 1.

Er wordt van gouvernementswege de gelegenheid opengesteld tot opleiding van onderwijzers.

Art. 2.

Deze opleiding geschiedt aan de normaalschool, opgerigt bij Gouvernements resolutie dd. 7 September 1877, litt. A, n°. 5, met ampliatie van art. 1 van de Gouvernements resolutie dd. 29 Julij 1869, n°. 7.

Art. 3.

Het toezigt over die opleiding is opgedragen aan den inspecteur voor het onderwijs en de commissie van onderwijs te Paramaribo.

Art. 4.

Zij die tot de normaalschool worden toegelaten moeten minstens den ouderdom van 15 jaar hebben bereikt en een examen afleggen, waarbij zij blijken geven, dat hunne kunde en bekwaamheid niet beneden het navolgende zijn:

a. naauwkeurig lezen van eenvoudige proza- en poëziestukken;

b. regelmatig schrift;

c. de eerste gronden der Nederlandsche taal;

d. rekenkunde, bestaande in de kennis der voornaamste eigenschappen van geheele en gebroken getallen, het oplossen van eenvoudige vraagstukken over het metrieke stelsel; en

e. eenige denkbeelden over aardrijkskunde en geschiedenis.

Art. 5.

Het examen, bedoeld in het vorige artikel, heeft slechts eenmaal in het jaar plaats en wordt afgenomen door minstens twee der aan de normaalschool geplaatste onderwijzers, ten overstaan van den inspecteur voor het onderwijs.

Art. 6.

De dag van het examen wordt door den inspecteur bepaald; het examen heeft altijd plaats in de eerste dagen der maand November.

Art. 7.

De oproeping tot het examen geschiedt minstens veertien dagen voordat het plaats heeft, door middel van het *Gouvernements Advertentieblad.*

Art. 8.

De cursus aan de normaalschool is verdeeld over twee studiejaren en begint elk jaar den eersten Maandag in November en eindigt den laatsten Zaturdag in September.

Art. 9.

De overgang van het eerste tot het tweede studiejaar geschiedt na een examen, op dezelfde wijze als in artt. 4 en 5.

Art. 10.

Mogten er jonge lieden zijn die een examen hebben afgelegd, waaruit blijkt, dat zij dadelijk in het hoogere studiejaar kunnen geplaatst worden, dan geschiedt zulks.

Art. 11.

Onderwijzers, die in het bezit zijn van een diploma voor eenigen rang, worden zonder examen toegelaten.

Art. 12.

De boeken enz. worden van gouvernementswege gratis aan de leerlingen der normaalschool verstrekt.

Art. 13.

Mogt een leerling allen aanleg missen om eenmaal onderwijzer te worden, of zich aan herhaald pligtverzuim schuldig maken, dan kan hij, op voordragt van de onderwijzers, door den inspecteur van de school verwijderd worden.

Art. 14.

Geene veranderingen zullen in dit reglement mogen worden gemaakt dan met toestemming van den inspecteur en de commissie van onderwijs, in overleg met de aan de normaalschool geplaatste onderwijzers.

Voor copij conform.
De waarnemend inspecteur voor het onderwijs,
(*get.*) L. C. BATENBURG.

Goedgekeurd.
Paramaribo, 18 April 1878.
De Gouverneur van Suriname,
(*get.*) C. A. VAN SYPESTEIJN.

BIJLAGE G.

[5. 70.]

VERSLAG van de expeditie tot het traceren van een weg van Brokopondo, in de rivier Boven-Suriname tot de hoogte van het Awara-eiland, in de rivier Boven-Saramacca.

Al spoedig nadat in het afgeloopen jaar een weg was getraceerd van de Boven-Suriname naar de Marowijne, werd langs dien weg eene oppervlakte van ruim 120 000 hektaren ter ontginning van edele metalen in pacht uitgegeven, terwijl de zuidelijker gelegen en daaraan grenzende terreinen door de Sarakreek, in bewerking kwamen.

De opgewekte ondernemingsgeest zocht naar nieuwe perceelen en men begon het oog te vestigen op den linkeroever der rivier Suriname. De uitgebreide streek toch tusschen de rivieren Suriname en Saramacca, waarvan niets bekend was, kon even als die tusschen de Suriname en de Marowijne rijk zijn aan metalen of andere producten, die de moeite van ontginning ruimschoots konden beloonen.

Dien opgewekten ondernemingsgeest krachtdadig willende ondersteunen, behaagde het Uwe Excellentie bij gouvernements-resolutie dd. 4 Augustus dezes jaars, lit. A, n°. 5, den Wel Edel Gestr. Heer J. F. A. Cateau van Rosevelt te verzoeken eenige inlichtingen te geven betreffende het daarstellen van eene communicatie te land tusschen de Boven-Suriname en de Boven-Saramacca en een plan daarvan op te maken.

Ter voldoening daaraan bood genoemde heer eene kopie aan van een gedeelte der door hem en den heer J. F. A. E. van Lansberge vervaardigde nieuwe kaart van Suriname, waarop de door ZEd. voorgestelde weg van het eiland Brokopondo aan de Suriname tot ongeveer een kilometer beneden den mond der Kleine-Saramacca, 8° 15″ bezuiden het Westen en ter lengte van 61,942 KM. was aangegeven.

Ik had toen de eer door Uwe Excellentie belast te worden met de leiding eener expeditie om door het traceren van een weg, volgens het aangegeven plan, het terrein tusschen beide rivieren op te nemen.

Een beknopt verslag van die opname, toegelicht door bijgaande kaart en doorsnede van het terrein over de getraceerde lijn, heb ik de eer thans Uwe Exc. aan te bieden.

De toebereidselen voor den togt werden dadelijk na den ontvangen last gemaakt, en, even als bij dien naar de Marowijne, de levensmiddelen in zakken en draagkorven op een voor de dragers zoo gemakkelijk mogelijke wijze ingepakt.

Als opzigters nam ik de heeren A. F. van 't Velde en J. C. F. Melcherts, die mij op den togt naar de Marowijne hadden vergezeld en aan wie alle lof toekomt voor den ijver waarmede zij mij ook nu in deze moeijelijke taak hebben ter zijde gestaan, in dienst, benevens 21 arbeiders en een kok.

Ten einde zeker te zijn dat de expeditie bij hare aankomst aan de Saramacca gelegenheid zou vinden om de rivier af te zakken, daar er in de nabijheid van het punt waar zij aan de Saramacca moest uitkomen geene bewoonde plaats is, werd bepaald den posthouder der Moesinga-boschnegers in de Saramacca, den heer Sarucco, aan te schrijven om te zorgen, dat tegen den 8sten October de noodige corjalen en gidsen op het Awara-eiland, gelegen ruim twee kilometer ten noorden van den mond der Kleine-Saramacca of Ponama, aanwezig zouden zijn om de expeditie af te voeren.

De heer administrateur van Financien, baron Schimmelpenninck van der Oije, wilde thans ook de rivier Saramacca opvaren en besloot met den heer Chs. May, die belast werd om reserve levensmiddelen, ten behoeve der expeditie naar het Awara-eiland te brengen, derwaarts te vertrekken en aldaar de expeditie af te wachten.

Den 4den September vertrok de expeditie des morgens om 8 uur van Paramaribo in twee visschersbooten, op sleeptouw genomen door de stoomsloep *Phoenix*, die wekelijks van Paramaribo naar het politiestation op Brokopondo stoomt.

Des namiddags omtreeks vier uur passeerden wij de plantage de Guineesche Vriendschap, ankerden tegen den avond ter hoogte van den grond de Goede Vrede om den vloed af te wachten, en vooral om den machinist gelegenheid te geven de machine, waaraan ieder oogenblik iets haperde, te herstellen. Om drie uur des morgens van den volgenden dag werd de reis vervolgd, en bereikten wij tegen den avond den grond Staf-Arons, waar hout ingenomen en de dag afgewacht werd, omdat het verder opvaren in den nacht door de vele zandbanken en rotsen in de rivier niet raadzaam was.

Bij het aanbreken van den dag werd de reis voortgezet en bereikten wij des namiddags om 6 uur den mond van de Cederkreek, waar de sloep aan den grond raakte, zoodat onze visschersbooten losgemaakt en verder tot het station Brokopondo opgeroeid moesten worden waar wij eerst twee uur later aankwamen.

Vrijdag den 7den September verkende ik de plaats waar de togt moest beginnen en wijzigde de opgegeven route in dier voege, dat ik, in plaats van volgens het plan van den heer van Rosevelt, bij het eiland Brokopondo ongeveer 300 M. ten Zuiden van het politiestation gelegen, een aanvang te maken met de tracé, een punt uitkoos vlak over het station, en den koers rigtte op het Awara-eiland, 8° bezuiden het Westen: 1°. omdat op de boussole geene 15′ met naauwkeurigheid konden worden afgelezen; en 2°. omdat het Awara-eiland toch het aangewezen punt was waar de expeditie zou worden opgewacht.

Bovendien moest de bergketen aan den regteroever der Saramacca, aangeteekend op de kaart van de heeren van Rosevelt en van Lansberge ook door deze veranderde rigting 1200 M. noordelijker gesneden worden.

Des morgens van dien dag omtreeks acht uur, sloeg ik, onder luid gejuich der arbeiders, de eerste struik aan den oever weg en werd het werk met lust en opgewektheid aangevangen. Na eenige uren arbeid was het terrein aan den oever voldoende opgeruimd om eene hut te kunnen opslaan, waarin weldra de bagage werd geborgen.

Deze was gepakt in 10 draagkorven, 25 zakken, 71 blikken bussen, 19 pullen en 14 kisten, te zamen wegende 1800 KG. ongeveer.

Zaturdag den 8sten September werd met vijf man, die elkander om de twee dagen moesten aflossen, een aanvang gemaakt met het traceren, en de overige arbeiders bestemd om de levensmiddelen te vervoeren.

Even als bij den togt naar de Marowijne, maakte ik voor dit werk gebruik van eene kleine boussole, in de hand

gedragen, een patent niveau, om de golvingen van het terrein op te nemen, en een meetkoord, lang 20 M.

De hoeveelheid vrachten, die door 15 man moesten worden vervoerd, kon zoo spoedig niet volgen als de lijn werd opengekapt, zoodat ik telkens eenige dagen moest stilhouden om de lastdragers in te wachten. Eerst den 21sten September kwamen wij dit bezwaar te boven.

Donderdag den 13den September werd ik ingehaald door den heer Wois, in dienst der Guijana-Company, welke een perceel land langs den te traceren weg in pacht had bekomen en die thans het terrein kwam onderzoeken. Op de lijn tusschen het perceel dezer compagnie en het perceel afgestaan aan den heer T. J. Verschuur, werd door mij op verzoek van belanghebbenden een grenspaal gesteld.

Tot op 12 kilometer van den oever der Suriname is het terrein heuvelachtig, bedekt met ijzererts en kwarts.

Van daar af heeft het terrein een geheel ander karakter; uitgestrekte moerassen, waarin het water volgens de sporen aan boomen en struiken in den regentijd zeker 2 meter hoog staat, doch die pas uitgedroogd waren, en begroeide savannes wisselden elkander af, terwijl hier en daar een strook bosch een kreekje deed verwachten, waarin echter niet altijd stroomend water te vinden was.

Wij mogten ons gelukkig rekenen wanneer in zulke kreekjes nog eenige plasjes waren overgebleven, waarvan het water niet door overblijfselen van visch of uitwerpselen van den buffel (*Tapirus Americanus*) en andere dieren was verontreinigd.

Het gebeurde eens dat zulk een kreek geheel droog gevonden werd, en dat een put daarin ter diepte van bijna 3 meter gegraven geen droppel water opleverde, zoodat wij ons moesten vergenoegen om met een weinig vuil drabbig water, dat na lang zoeken in den omtrek gevonden werd, een weinig rijst te doen koken, ofschoon dit water zoo walgelijk was dat het in andere omstandigheden niet eens voor waschwater zou worden gebruikt.

Menigmalen werd dan ook de dorst gelescht met de druppelen die uit sommige waterhoudende lianen, in het neger-Engelsch watra-tétei (waarschijnlijk een *cissus*), bij het afkappen vloeiden.

Het kan dus niet vreemd zijn, dat op een marsch door savannes, met de brandende zon loodregt boven het hoofd of door pas uitgedroogde zwampen, verpest door de dampen van rottende visch, het gebruik van slecht drinkwater te weeg bragt dat allen in meer of mindere mate door koorts werden aangetast.

Eene vrolijke stemming werd echter steeds bij het werkvolk bevorderd, en menigmaal klonk, na een dag van vermoeijenis en ontbering, des avonds een gemeenschappelijk aangeheven lied door deze nooit betreden streken.

Hadden wij gebrek aan water, zooveel te meer was er overvloed van wild en visch; bijna dagelijks was de menage voorzien van pouwiesen (*Crax Alextor*), patrijzen (*Tetrao Guyansis*), marais (*Penelope Marail*), konijnen (*Caria Agoute*), pakiras (*Dicotyles Torquatus*) of herten (*Cervus Mexicanus*); terwijl de gewone zwampvisschen van tijd tot tijd door een angnemar werden afgewisseld.

Eerst den 15den October, op ruim 50 kilometer van af de rivier Suriname, begon het terrein zich weder te verheffen en naderden wij, juist op de hoogten waar deze keten op de kaart van de heeren van Rosevelt en van Lansberge is geteekend, bergen, langs wier hellingen zuiver water gevonden werd.

Deze bergen bestaan hoofdzakelijk uit bruin ijzererts vermengd met kwarts, bedekt met een bruinroode taaije leem, en stijgen met steile hellingen tot eene hoogte van ruim 200 meter boven het omliggende terrein.

Na vijf dagen arbeid door deze bergstreek, begroetten wij met gejuich den 19den October des namiddags ten vier ure den oever der rivier Saramacca.

Ik had toen een afstand afgelegd van 64680 M., over berg en dal gemeten, welke tot een horizontaal vlak herleid 62825 M. bedraagt.

De afstand van af het punt aan de Suriname, waar ik, in afwijking van het plan, de tracé begonnen heb, tot aan het punt waar zij aan de regteroever der Saramacca uitkomt, bedraagt, volgens de kaart van de heeren van Rosevelt en van Lansberge 62 600 M., zoodat het verschil tusschen den in kaart gebragten en den gemeten afstand slechts 225 M. bedraagt.

Naauwelijks waren eenige geweerschoten gelost of zij werden op het Awara-eiland, ongeveer 900 M. zuidelijk van het punt waar wij waren uitgekomen, beantwoord, en het duurde niet lang of drie corjalen, van dat eiland gezonden, bragten allen in welstand daar aan, waar wij op de hartelijkste wijze werden ontvangen door de heeren Chs. May en Sarucco.

Zeer teleurgesteld waren wij ook den heer Administrateur van Financien niet aan te treffen, die wel is waar zijne reis niet tot het eiland had vervolgd, maar op Maripaston, de verblijfplaats van den Granman der Moesinga-boschnegers, Adrai, met belangstelling de aankomst der expeditie had verbeid; sedert eenige dagen was hij weder naar Paramaribo vertrokken.

De heeren May en Sarucco, die sedert den 8sten October dagelijks den rivier-oever verkenden en zelf kleine togten in het bosch ondernamen om de expeditie te ontmoeten, begonnen zich over haar lot ongerust te maken, te meer daar niet alleen in de stad maar ook bij de boschnegers in deze streek het gerucht loopt, dat er zich in deze buurt onbevredigde negers schuil houden, die op roof uitgaan en die dus de expeditie zeer lastig konden vallen.

Van dergelijke negerstammen, evenmin als van eenige andere bewoning, heb ik echter langs de geheele tracé geen spoor gezien.

Na twee dagen rust op het Awara-eiland in afwachting van meer corjalen, die den dag na onze aankomst van het naastbijgelegen boschnegerdorp werden gehuurd, vertrokken wij allen den 22sten October in zeven corjalen.

Het water in de rivier Saramacca was op vele plaatsen zoo laag gevallen, dat alle arbeiders moesten uitstappen om de vaartuigen over de zandbanken voort te slepen.

Op deze wijze duurde het tot den 25sten alvorens wij Maripaston bereikten, waar wij met de meeste welwillendheid door het opperhoofd der Moesinga-negers, granman Adrai, werden ontvangen.

Hier werden den granman, die bereidwillig gidsen en corjalen ten dienste der expeditie beschikbaar had gesteld, ruime geschenken, bestaande uit provisien en tabak ter hand gesteld en de gehuurde gidsen en corjalen afbetaald.

Den volgenden dag vertrokken van Maripaston met het zesriems tentvaartuig en de visschersboot, die onder de goede zorg van Adrai daar lagen, bragten wij den nacht in de boot door, wachtten den 27sten des morgens op den grond *De vier Hendrikken* het getij af, en kwamen allen in goede gezondheid den 28sten October des morgens omstreeks vier uur te Paramaribo.

Op deze expeditie is alzoo bevonden, dat eene strook lands, van af Brokopondo breed ongeveer 12 kilometer, heuvelachtig is; dat daarop het terrein ter breedte van 41 kilometer zeer laag gelegen en moerassig is, waar een weg niet dan met enorme kosten zoude zijn aan te leggen; en dat de strook land aan den regteroever der Saramacca ter breedte ongeveer van 9 kilometer met hoogere bergen is bedekt, die den kloeken ondernemer goede resultaten beloven.

De wasschingen van den grond op enkele plaatsen tusschen de heuvels en bergen beproefd, hebben aangetoond dat zoowel de strook lands aan den linkeroever der Suriname als die aan den regteroever der Saramacca goud bevatten.

Was de gesteldheid van den thans onderzochten bodem anders dan het terrein tusschen de Suriname en de Marowijne, ook de plantengroei is geheel verschillend. Hier geene boomen van zulke buitengewone afmetingen als daar, maar daarom geene minder kostbare houtsoorten. Bosschen van hoepelboomen (copaifera) en bruinhart (Andira Retusa), waar tusschen bosch-tamarinde, bolletrie (Lucuma Mammosa), wane (Geonoma), bijlhout (Eperna Falcata) en andere soorten, verlevendigd door honderde kolibrietjes en andere vogeltjes, kapellen, kevers, torren en andere insecten, wachten ook hier op ontginning, ten einde schatten voor wetenschap, handel en nijverheid op te leveren, en daardoor nieuwe bronnen van welvaart voor onze zoo schoone kolonie te worden.

Paramaribo, den 24sten November 1877.

De Chef der expeditie,

(*get.*) W. L. Loth.

[5. 71.]

BIJLAGE H.

RAMING der ontvangsten en uitgaven voor de kolonie Suriname, voor het dienstjaar 1878.

ONTVANGSTEN.

BENAMING DER ONDERWERPEN VAN ONTVANGST.			Geraamd bedrag.
A.		*Directe en indirecte belastingen.*	
	a.	Personeel	f 80 000,00
	b.	Grondbelasting	*Memorie.*
	c.	Patentregt	65 000,00
	d.	Belasting op de huurwaarde van huizen	23 000,00
	e.	Belasting voor straatverlichting	7 700,00
	f.	Paardengeld	700,00
	g.	Accijns op het binnenlandsch gedistilleerd	60 000,00
	h.	Invoerregten	275 000,00
	i.	Uitvoerregten	130 000,00
	k.	Tonnegeld der schepen	25 000,00
	l.	Baak-, los- en steigergelden	5 000,00
	m.	Waag- en rooigelden en pakhuishuur	8 000,00
	n.	Zegelregt	27 000,00
	o.	Geneeskundige belasting	*Memorie.*
	p.	Successie- en overgangsregten	5 000,00
	q.	Begraafplaatsregt	1 700,00
	r.	Regt op de verlotingen	300,00
B.		*Inkomsten van onderscheiden aard.*	
	a.	Leges- en provisiegelden	500,00
	b.	Passagegelden	26 000,00
	c.	Opbrengst der posterij	8 500,00
	d.	Erf- en grondpacht	30 000,00
		Tranporteren	f 778 400,00

		BENAMING DER ONDERWERPEN VAN ONTVANGST.	Geraamd bedrag.
		Per transport	f 778 400,00
	e.	Landtaxen of akkergelden	10 000,00
	f.	Inhoudingen op de tractementen der ambtenaren voor pensioen	60 000,00
	g.	Renten van de kapitalen, afkomstig van het opgeheven West-Indisch pensioenfonds	10 800,00
	h.	Terugbetaling van voorschotten	500,00
	i.	Boeten, opbrengst van verbeurdverklaringen en terugbetaling van voorloopig betaalde justitie- en proceskosten	6 000,00
	k.	Griffieregten te verantwoorden aan de koloniale kas	1 600,00
	l.	Salarissen van den hypotheekbewaarder te verantwoorden aan de koloniale kas	1 200,00
	m.	Emolumenten van den gouvernements-secretaris te verantwoorden aan de koloniale kas	4 500,00
	n.	Verschillende ontvangsten	15 000,00
C.		*Ontvangsten betreffende de immigratie.*	
	a.	Opbrengst der geldleening tot bevordering van de immigratie	300 000,00
	b.	Alle andere ontvangsten	*Memorie*
D.		*Bijdrage uit 's Rijks schatkist tot aanvulling der koloniale geldmiddelen.*	596 437,40
			f 1 784 437,40

UITGAVEN.

	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF	Geraamd bedrag.
I.	Gouvernements-secretarie, Koloniale Staten en algemeene dienst	f 133 099,75
II.	Justitie en politie	374 388,10
III.	Administratie van financien	109 180,00
IV.	Immigratie en kolonisatie	350 100,00
V.	Eeredienst, onderwijs, armenzorg en burgerlijke geneeskundige dienst	263 385,00
VI.	Bouwdepartement	150 025,00
VII.	Koloniale vaartuigen, betonning, bebakening en seinwezen	185 959,15
VIII.	Pensioenen, wachtgelden en onderstanden	168 300,40
IX.	Onvoorziene uitgaven	50 000,00
	Totaal	f 1 784 437,40

[5. 72.]

BIJLAGE I.

STAAT van reeds gedane of nog te doene ontvangsten voor de kolonie Suriname, over het dienstjaar 1877, vergeleken met de raming.

	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN ONTVANGST.	Raming voor 1877.	Ontvangsten gedaan of nog te doen voor 1877.
	A. *Directe en indirecte belastingen.*		
a.	Personeel	f 70 000,00	f 80 987,80
b.	Grondbelasting	*Memorie.*	»
c.	Patentregt	65 000,00	73 274,88
d.	Belasting op de huurwaarde van huizen	18 000,00	23 780,27
e.	Paardengeld	800,00	864,08
f.	Accijns op het binnenlandsch gedistilleerd	50 000,00	70 090,66
g.	Invoerregten	270 000,00	308 635,84
h.	Uitvoerregten	115 000,00	188 571,06
i.	Tonnegeld der schepen	30 000,00	27 316,50
k.	Baak-, los- en steigergelden	6 000,00	5 670,43[5]
l.	Waag- en rooigelden en pakhuishuur	8 000,00	10 767,45
m.	Zegelregt	25 000,00	35 715,16
n.	Successie- en overgangsregten	5 000,00	1 654,95[5]
o.	Begraafplaatsregt	2 500,00	1 662,50
p.	Regt op de verlotingen	300,00	46,40
	B. *Inkomsten van onderscheiden aard.*		
a.	Leges en provisiegelden	900,00	379,92
b.	Passagegelden	26 000,00	26 329,69
c.	Opbrengst der posterij	9 000,00	6 116,44[5]
d.	Erf- en grondpacht	35 000,00	25 996,57
e.	Landtaxen of akkergelden	10 000,00	10 124,81[5]
f.	Inhoudingen op de tractementen der ambtenaren voor pensioen	56 000,00	59 584,69
g.	Renten van de kapitalen, afkomstig van het opgeheven West-Indisch pensioenfonds	10 800,00	10 843,33
		f 813 300,00	f 968 413,45

	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN ONTVANGST.	Raming voor 1877.	Ontvangsten gedaan of nog te doen voor 1877.
	Per transport .	f 813 300,00	f 968 413,45
h.	Terugbetaling van voorschotten	1 000,00	1 445,00
i.	Boeten, opbrengst van verbeurdverklaringen en terugbetaling van voorloopig betaalde justitie- en proceskosten	6 000,00	3 048,15
k.	Griffieregten te verantwoorden aan de koloniale kas.	1 400,00	1 567,75
l.	Salarissen van den hypotheekbewaarder te verantwoorden aan de koloniale kas.	1 000,00	1 357,49
m.	Emolumenten van den gouvernements-secretaris, te verantwoorden aan de koloniale kas	4 000,00	5 020,33
n.	Verschillende ontvangsten.	30 000,00	19 544,16
	C. *Ontvangsten betreffende de immigratie.*		
a.	Opbrengst der geldleening tot bevordering van de immigratie	300 000,00	54 359,00
b.	Alle andere ontvangsten	*Memorie.*	»
	D. *Bijdrage uit 's Rijks schatkist tot aanvulling der koloniale middelen* . .	492 990,71⁵	480 279,06
		f 1 649 690,71⁵	f 1 535 034,39

[5. 73.]

BIJLAGE **K.**

STAAT van reeds gedane of nog te doene uitgaven voor de kolonie Suriname, over het dienstjaar 1877, vergeleken met de raming.

	BENAMING DER ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	RAMING voor 1877.	UITGAVEN gedaan of nog te doen voor 1877.
I.	Gouvernements-secretarie, Koloniale Staten en algemeene dienst	f 127 099,75	f 132 667,42
II.	Justitie en politie	354 078,10	337 270,75
III.	Administratie van financien	105 680,00	103 659,13^{5}
IV.	Immigratie en kolonisatie	344 600,00	97 504,17
V.	Eeredienst, onderwijs, onbeheerde boedels en weezen, armenzorg en burgerlijke geneeskundige dienst	239 385,00	248 135,86^{5}
VI.	Bouwdepartement	112 629,00	118 295,85
VII.	Koloniale vaartuigen, betonning, bebakening en seinwezen.	149 894,95	313 447,53
VIII.	Pensioenen, wachtgelden en onderstanden	166 323,91^{5}	172 123,53^{5}
IX.	Onvoorziene uitgaven.	50 000,00	11 930,13^{5}
	Totaal. . .	f 1 649 690,71^{5}	f 1 535 034,39

[5. 74.]

BIJLAGE L.

VERSLAG van de immigratie en kolonisatie, over het jaar 1877.

I. Immigratie.

Kon in het vorige jaarverslag reeds worden medegedeeld, dat bij telegram van 14 Februarij 1877 de Gouverneur van den Minister van Kolonien berigt had ontvangen, dat de Britsche regering het verschepen van 300 koelies voor het loopend saisoen had toegestaan, zoo is het mij aangenaam dit verslag te kunnen aanvangen met de nog betere tijding, dat de emigratie van koelies uit Calcutta naar Suriname weder geopend is voor den tijd van twee jaren, in afwachting van den uitslag der nog gevoerd wordende onderhandelingen tusschen de Nederlandsche en Britsche Regeringen, waarvan eene regeling op meer duurzame wijze mag worden te gemoet gezien. Dat berigt werd ontvangen bij telegram van 4 Februarij 1878 van den Minister van Kolonien en was van den volgenden inhoud:

» Emigration Calcutta officially reopened for two years by steamer and during seasons by sailing vessels accordingly orders may be sent."

Die bestellingen bleven niet achterwege. Op de toen onmiddellijk afgekondigde voorwaarden waarop voor het loopend verschepingssaisoen door tusschenkomst van het koloniaal bestuur immigranten uit Britsch Indie konden worden aangevraagd, welke voorwaarden behalve de raming van de kosten van terugvoer, die in plaats van op f 100 op f 150 per hoofd werden gesteld, gelijk aan de vorigen waren, volgden voor verschillende plantages een aantal bestellingen, waardoor het mogelijk werd reeds den 23sten Maart, door middel van den telegraaph, van Demerary last te geven aan den agent te Calcutta om zoo spoedig mogelijk een getal van 600 immigranten aan te nemen en herwaarts over te zenden. Dit telegram werd behoorlijk ontvangen, blijkens het antwoord dat reeds den 25sten in Demerary was. Zoo als in vorige verslagen bereids is medegedeeld, hangt het bestaan van de meeste plantages af van de koelies, wier contracten evenwel in dit en het volgende jaar eindigen; en ofschoon het te verwachten is dat niet alle arbeiders alsdan de plantages waar zij dan 5 jaren op gevestigd zijn, zullen verlaten, moeten echter vóór dien tijd de ontbrekende arbeidskrachten worden aangevuld om te kunnen staande blijven.

Het is dus gelukkig voor de kolonie dat de immigratie uit Britsch Indie weder geopend is.

De vooruitzigten tot het verkrijgen van arbeiders uit dat overbevolkt gewest zijn tegenwoordig gunstiger dan ooit. Door de groote schaarschte en hooge prijzen van levensmiddelen, ten gevolge van de langdurige droogte in de noordwestelijke provincien van het Britsch-Indische Rijk en door den van 1877 tot 1878 geheerscht hebbenden hongersnood in het presidentschap Madras, die aan meer dan een millioen menschen het leven en aan het Indisch Gouvernement ruim £ 15 000 000 (f 180 000 000) heeft gekost, zijn thans een overvloed van goede arbeiders te krijgen, die, terwijl de vrachten door den grooten rijst-aanvoer tevens laag staan, goedkooper dan vroeger zullen zijn. En ofschoon nu wel het vertrek van eenige weinige duizende menschen (mannen, vrouwen en kinderen) jaarlijks uit een land van ongeveer 180 millioen menschen geen noemenswaardige beteekenis heeft, is het toch een der middelen om die weinige duizenden, die anders gebrek lijden, aan een eerlijk verkregen stuk brood te helpen, zoo als de Indische Regering dan ook te regt inziet, nu zij verklaard heeft de emigratie te willen bevorderen, terwijl die arbeiders in het zoo vruchtbare en door de natuur zoo rijk gezegende Zuid-Amerika, wier landen gebrek aan nijvere handen hebben, daar tot een zegen voor hen zelven en de aanwezige bevolking zullen zijn. Het is dan ook te hopen dat de hinderpalen van velerlei aard, die der emigratie alsnog in den weg staan, zullen worden opgeruimd en dat de hangende quaestien spoedig en op duurzame wijze opgelost mogen worden.

Behalve de aankomst der in eerstgemeld telegram bedoelde koelies, waarover later zal gesproken worden, viel er in 1877 niets belangrijks voor.

Op wetgevend gebied valt op te merken het in werking treden der verordening van den 16den Mei 1877, houdende uitbreiding van de competentie der ommegaande regters, ten opzigte van de daarin genoemde overtreding en de beregting daarvan, volgens de voorschriften der strafverordening van 1874, en zulks nadat te voren bij Koninklijk besluit van 11 Junij 1876, n° 14, de artt. 76 onderdeel *c* en 77 van het Koninklijk besluit van 22 Maart 1872, n°. 27 (*Gouvernementsblad* n°. 8) gewijzigd waren. Volgens laatstgenoemd besluit kon de huurder van immigranten, of de gezagvoerder, wanneer hij niet voldeed aan de voorwaarden door de immigranten bij overeenkomst bedongen of aan de wettelijk hun opgelegde verpligtingen, door den bevoegden regter worden gestraft met eene boete van vijf en twintig tot vijf honderd gulden, met of zonder vernietiging der overeenkomst, en onverminderd de schadeloosstelling hun door den regter toe te kennen, zoo daartoe termen bestonden. Bij Koninklijk besluit van 11 Junij 1876, n°. 14, is die bepaling veranderd en in verband met de evengenoemde verordening, niet alleen de bevoegdheid tot het verbreken van werkovereenkomsten in de gevallen zoo even vermeld overgebragt van den gewonen regter op het hof van justitie, maar bovendien bepaald, dat de huurder van of de gezagvoerder over immigranten eerst bij *herhaling* moet zijn veroordeeld geweest wegens het niet voldoen aan zijne wettelijke verpligtingen, alvorens de overeenkomst door het hof, op daartoe door den procureur-generaal in te stellen actie, kan worden vernietigd.

Zoo het al uit het oogpunt van eene meer eenvoudige en spoediger beregting wenschelijk ware geweest dat de bedoelde bevoegdheid aan den eersten regter was verbleven, van wiens beslissing men toch altijd in hooger beroep had kunnen komen, mag van den anderen kant niet onopgemerkt blijven, dat van het stellen der nieuwe voorwaarde, waaronder werkovereenkomsten kunnen verbroken worden, namelijk dat de huurder eerst bij herhaling wegens het niet nakomen zijner wettelijke verpligtingen moet veroordeeld zijn, alvorens eene actie ter zake bij de hoogste

regterlijke magt kan ingesteld worden, in sommige gevallen geen goede werking te wachten is. Er kunnen toch voorvallen plaats hebben, waarbij niet mag worden gewacht om de immigranten te verplaatsen tot aan eene herhaalde veroordeeling van den huurder, maar waarbij onmiddellijk zal behooren gehandeld te worden.

Zoo werd het in Februarij ll. hier bekend, dat in geen vijf weken het loon aan de immigranten op de plantage Groot Chatillon was uitbetaald; dat die plantage in zoodanigen staat van verval, van verlatenheid verkeerde, dat, terwijl nimmer te voren de huurder wegens het niet nakomen zijner wettelijk hem opgelegde verpligtingen of het niet nakomen der werkovereenkomsten veroordeeld was, het noodig werd bevonden, de koelies onmiddellijk te verplaatsen in overeenstemming met hunnen wensch, naar de plantage Petersburg. Hoe noodig die maatregel was, bleek uit het feit dat het Gouvernement zich genoodzaakt zag het loon voor te schieten, opdat de arbeiders konden uitbetaald worden, waarmede het natuurlijk niet voort konde gaan, evenmin als het de zorg der ziekenverpleging op zich nemen kon. En hoewel die maatregel genomen werd krachtens art. 21 van het Koninklijk besluit van 22 Maart 1872, n°. 27, nadat tegen den huurder eene regtsvervolging was ingesteld, konden nu, wegens de wijziging die de artt. 76, onderdeel *e* en 77 van dit besluit door dat van 11 Junij 1876, n°. 14, hadden ondergaan, de werkovereenkomsten niet worden vernietigd. Het geval dat zich heeft voorgedaan is wel het eerste van dien aard sedert de in werking treding van het Koninklijk besluit van 22 Maart 1872, n°. 27, maar het bewijst toch dat er gebeurtenissen kunnen plaats grijpen, waarbij het voor de orde en in het belang der immigranten gebiedend noodig is, dat het bestuur de magt heeft, om hunne werkovereenkomsten dadelijk te ontbinden en hen, overeenkomstig hunnen wensch, aan een anderen huurder over te doen. Men dient toch niet uit het oog te verliezen, dat de werkovereenkomsten der koelies te Calcutta met den Nederlandschen agent van emigratie worden gesloten, waarbij deze zich verbindt om de contracten getrouwelijk na te leven en te zorgen dat zij nageleefd worden. Het Gouvernement is dus aansprakelijk wanneer dit niet gebeurt; de contracten worden nu wel bij de toedeeling overgedaan aan verschillende huurders, welke die verpligtingen op zich nemen, maar ingeval zij die niet nakomen, is het bestuur mede aansprakelijk en behoort dus, met zijn verhaal op den huurder, ook de volle magt te bezitten de immigranten aan een anderen huurder over te doen.

De bepalingen, vervat in de artt. 76, onderdeel *e* en 77, in verband met art. 21 van het Koninklijk besluit van 22 Maart 1872, n°. 27, voorzagen in die behoeften beter dan thans, nu zij gewijzigd zijn bij Koninklijk besluit van 11 Junij 1876, n°. 14, omdat er nu eene *herhaalde veroordeeling* van den huurder gevorderd wordt, alvorens de contracten ontbonden *kunnen* worden; maar veel beter nog zou daarin worden voorzien, indien hier eene bepaling geldig ware, zoo als bestaat voor de Britsche kolonien. Volgens art. 63 van de » Immigration ordinance 1873 for British Guiana", is die bevoegdheid geheel aan den Gouverneur gegeven. Hoe menigmaal komt het niet voor dat koelies hunne vrouwen uit jaloersheid met moord bedreigen en daartoe werkelijk overgaan, zonder dat het bestuur of de regter bij magte is hen tegen hun wil te verplaatsen, ten einde moord of mishandeling te voorkomen. Ook voor zulke gevallen zou die magt eene heilzame werking kunnen hebben. Voor de bescherming der immigranten in het algemeen is zij, mijns inziens, bepaaldelijk noodig.

Eene andere aangelegenheid, die in 1877 de aandacht trok, was het weigeren van passen aan immigranten, wanneer zij hadden te klagen over de behandeling, die hun door een ander persoon dan den huurder of zijn vertegenwoordiger was aangedaan. Hiertoe gaf aanleiding de verschillende wijzen waarop art. 67 van het Koninklijk besluit van 22 Maart 1872, n°. 27, werd opgevat en begrepen; immers terwijl sommigen, en mijns inziens te regt, daaruit meenden te verstaan, dat de woorden » klagten over de behandeling" niet uitsluitend den huurder betroffen en zij den immigrant even als ieder ander ingezeten het regt gaven, zijne klagten over diefstal en mishandeling, hem door anderen dan zijnen huurder aangedaan, bij de bevoegde autoriteiten in te brengen, vermeenden anderen juist het tegendeel en beweerden, dat immigranten het regt hadden ten allen tijde te klagen over de behandeling hun door hunnen huurder of zijnen vertegenwoordiger aangedaan; maar dat, wanneer zij over andere personen hadden te klagen of zich met welke klagten of bezwaren ook wilden begeven tot den agent generaal of den Britschen consul, zij dit alleen konden doen in hun eigen vrijen tijd. Slechts tot het doen van klagte over de behandeling hun door den huurder of zijn vertegenwoordiger aangedaan, hadden zij regt op een pas van den gezagvoerder om zich tot den districtscommissaris te begeven. Het gevolg dezer zienswijze was, dat zich een paar gevallen voordeden, waarbij immigranten in het ongelijk werden gesteld, omdat zij zich op een werkdag zonder pas (die hun geweigerd was) tot den agent-generaal hadden begeven om klagten in te brengen, terwijl sommige klagten over diefstal zelfs door koelies te laat werden ingebragt, dewijl zij op een werkdag geen pas konden bekomen om zich tot het indienen daarvan van de plantage te verwijderen.

Het is mij aangenaam hier te kunnen aanstippen, dat Uwe Excellentie ten aanzien van het passenstelsel geheel mijne zienswijze was toegedaan en aan art. 67 eene behoorlijke uitvoering heeft trachten te geven, door bij Gouvernements resolutie van den 15den Maart 1877, lit. C, n°. 3, den districts-commissarissen bepaalde voorschriften daaromtrent te geven. Dit had ten gevolge dat in Nickerie eene actie werd ingesteld tegen een plantage-gezagvoerder, die aan een koelie een pas geweigerd had om zich over mishandeling van een landgenoot bij den districts-commissaris te beklagen. Bij vonnis van den kantonregter werd die gezagvoerder tot eene geldboete en betaling der kosten van het geding veroordeeld. Zoowel het openbaar ministerie, dat geenszins de zienswijze van den kantonregter deelde en het vraagstuk door den hoogeren regter wensch(e opgelost te zien, als de veroordeelde kwamen in hooger beroep, en bij vonnis van het hof van justitie dd. 1 September 1877 werd de uitspraak van den kantonregter te niet gedaan en de gezagvoerder vrijgesproken. Daarbij werd uitgemaakt, dat de woorden » klagten over zijne behandeling", in art. 67 van voornoemd besluit, uitsluitend betrekking hebben op die, welke de immigrant tegen de behandeling van den gezagvoerder of den huurder heeft in te brengen, maar volstrekt niet slaan op klagten, die hij tegen andere personen mogt hebben. Dezulken kan hij alleen inbrengen op zijne *vrije* dagen; ook wanneer hij, als onderdaan van de Britsche Kroon, ingevolge art. 19 van het tusschen Nederland en Groot-Britannie gesloten tractaat van 8 September 1870, den bijstand van den Britschen consul wenscht in te roepen, heeft hij, mits voorzien van een pas, alleen het regt dit te doen op de dagen gedurende welke hij niet tot werken gehouden is. Deze regtspraak is niet in overeenstemming met de nog van kracht zijnde artt. 18 en 19 der verordening, betreffende het toezigt op den aanvoer van vrije arbeiders in Suriname, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 19 Maart 1863, n°. 71. Volgens die artikelen toch staan de immigranten onder de bescherming van het koloniaal bestuur en genieten zij alle burgerlijke regten, welke aan de ingezetenen zijn toegekend. Wel is waar hebben vele koelies de slechte gewoonte om dikwijls en soms nietige of geheel valsche klagten tegen elkander in te brengen, maar hun enkel en alleen het regt toe te kennen van te mogen klagen op hunne vrije dagen, dat is op zon- en feestdagen, wanneer de kantoren doorgaans gesloten zijn, staat, ook met het oog op den verren afstand waarop sommige plantages van de stad en het station der districts-commissarissen gelegen zijn, nagenoeg gelijk aan een verbod en zou eene verkorting zijn van een regt dat ieder ander ingezetene heeft en den immigrant bij de wet en zijne overeenkomst gewaarborgd is.

Zoodra was deze aangelegenheid echter niet door de zorg van Uwe Excellentie ter kennis van het Opperbestuur gebragt, of met hoogst loffelijken spoed werd aan de gerezen bezwaren te gemoet gekomen en bij Koninklijk besluit van 1 Maart 1878, n°. 32, art. 67 door een ander artikel vervangen, dat ieder immigrant de bevoegdheid geeft om zich, voorzien van een pas, naar den districts-commissaris te begeven, ten einde zijne klagten, welke ook en tegen wien ook, in te brengen; onder bepaling voorts dat de districts-commissaris van de aldus bij hem ingebragte klagten binnen

den tijd van acht dagen mededeeling doet aan den agent-generaal, met vermelding welk gevolg daaraan door hem gegeven is. Uitstekend goed als die bepaling moge zijn, zou echter, met het oog op de thans hier vigerende jurisprudentie, eene kleine uitbreiding van het regt van den immigrant op verlof om zich op redelijke gronden ook tot den agent-generaal en den consul van het land, waartoe hij behoort, te mogen begeven, niet ondienstig zijn, mits, om ijdele klagten en werkverzuim voor te komen, de bepalingen werden toepasselijk gemaakt, die daaromtrent voor de Britsche kolonien gelden. Volgens art. 23 namelijk van de »Immigration Ordinance, 1876", voor Britsch Guyana, mag ieder onder contract verbonden immigrant, wanneer hem door zijnen werkgever een pas geweigerd is, zich op redelijke gronden begeven tot den regter, den agent-generaal en den sub-agent van immigratie om klagten in te brengen, informatien te geven, raad of bijstand in te roepen; hij heeft dan regt op een bewijs van een der genoemde ambtenaren, dat zijne afwezigheid eene redelijke oorzaak had, hetwelk hem van elke vervolging ter zake van onwettige afwezigheid vrijwaart. Ingeval zijne klagt echter ongegrond of nietig wordt bevonden, wordt dit eveneens op gemeld bewijs vermeld, als wanneer hij als afwezig van het werk zal worden aangemerkt. Dit laatste wordt, met het oog op het karakter van den koelie en in zijn welbegrepen eigenbelang, bij volkomen vrijlating om zijne belangen waar het pas geeft voor te dragen, als noodzakelijk beschouwd.

Eene andere zaak die regeling behoefde en waarin dan ook voorzien werd, was de wijze waarop het onderzoek geschiedde naar het werkverzuim door immigranten volgens opgave van den plantage-gezagvoerder gepleegd. Volgens art. 68 van het Koninklijk besluit van 22 Maart 1872, n°. 27, zal de overeenkomst van een immigrant, die in den loop van het jaar door desertie of door het zich op andere wijze willekeurig onttrekken aan den arbeid niet aan het werk is geweest, na behoorlijk bewijs daarvan, door den districts-commissaris met even zooveel dagen worden verlengd als de immigrant zich willekeurig aan den arbeid heeft onttrokken. Maar de wijze wanneer en hoe dit constateren behoorde te geschieden was niet voorgeschreven; het werd niet eenvormig gedaan en liet bij sommigen te wenschen over. Om hierin verbetering te brengen, werden bij gouvernementsresolutie van 21 Mei 1877, lit. Q, n°. 4, de volgende voorschriften vastgesteld, namelijk:

dat de districts-commissaris zich voortaan *maandelijks* zal begeven naar elke plantage in zijn district waar immigranten gevestigd zijn, om het werkverzuim te constateren;

dat van dit bezoek den gezagvoerder van te voren zal worden kennis gegeven, die verpligt zal zijn, de betrokken immigranten daarvan mededeeling te doen en hen in de gelegenheid stellen, voor den commissaris te verschijnen:

dat de districts-commissaris aan ieder immigrant kennis zal moeten geven van de verzuimdagen hem sedert het laatste onderzoek ten laste gebragt en de daartegen ingebragt wordende bezwaren naauwkeurig zal onderzoeken;

dat de beslissing aan de betrokken arbeiders zal worden medegedeeld, terwijl zij die opgeroepen zijnde, doch niet verschijnen, geacht zullen worden geene bezwaren te hebben ingebragt;

en eindelijk, dat maandelijks het proces-verbaal van het ter zake gedaan onderzoek aan den agent-generaal zal worden toegezonden.

Buitenlandsche agenten en depôts.

Volgens mededeeling van den agent te Calcutta verkeerde de ziekeninrigting in het depôt aldaar in zoodanig slechten staat dat hij verpligt was om op te rigten:

een algemeen hospitaal,

een cholera-hospitaal,

en een kleiner hospitaal voor aanstekelijke zieken, zoo als pokken, mazelen enz.;

voorts eene geschikte hut voor den inlandschen doctor.

Ook de gewone verblijf- of slaapplaatsen der koelies verkeerden in slechten slaat, de laatste daaraan ten koste gelegde reparatie bleek niet voldoende te zijn geweest, zoodat ook dat werk moest worden overgedaan.

Thans bestaan de koeliegebouwen in het depôt te Calcutta uit 4 goede barakken, 1 hospitaal met cementen vloer, 1 cholera-hospitaal, 1 kleiner hospitaal, 1 doctorswoning 1 magazijn; voorts keukens en andere bijgebouwtjes.

De gezondheidstoestand van de koelies in die gebouwen is voldoende geweest; slechts 1 pas geboren kind was gedurende hun verblijf aldaar overleden.

Aankomst der immigranten in de kolonie.

Van Barbados werden op verschillende tijden met den Engelschen schoener *Dauntless* aangevoerd 14 immigranten, namelijk 8 mannen en 6 vrouwen, die zich voor drie jaren verbonden hadden voor den veld- en fabriekarbeid op de plantage Visserszorg, met het regt van vrijen terugvoer na 900 werktaken te hebben verrigt.

Bij het onderzoek aan boord werden 1 man en 4 vrouwen wegens ziekte (syphilis) voor rekening van den huurder naar het militair hospitaal gezonden.

In den avond van 29 Augustus 1877 kwam op de reede van Paramaribo ten anker het Engelsch stoomschip *Clive* met 300 als volwassen berekende immigranten, te weten 210 mannen, 84 vrouwen en 33 kinderen, benevens 1 vrouw en 1 kind, voor wie de passage door een der mede gekomen koelies was betaald geworden.

Het onderzoek aan boord leverde geen stof tot klagen op.

Het getal geboorten op reis bedroeg 4, waarvan 1 weder kort na de geboorte overleed. Sterfgevallen hadden er overigens niet plaats.

Op den 31sten Augustus werden de koelies geland en in het depôt gehuisvest. Voor depôt waren te voren 2 magazijnsgebouwen tijdelijk ingerigt geworden, die naauwelijks ruimte genoeg opleverden. Wegens ziekte werden voor rekening der verschillende huurders naar het hospitaal gezonden 10 man, 10 vrouwen en 3 kinderen.

Over het geheel stak deze bezending gunstig af boven de vorigen.

Vroeger werd er steeds een betrekkelijk groot aantal koelies gevonden, lijdende aan syphilis, blindheid aan een oog of wel oogziekte die tot blindheid leidde, ligchaamszwakte en verstandsverbijstering, welke dien ten gevolge voor rekening van den huurder naar het hospitaal werden gezonden, alwaar zij soms ettelijke jaren verpleegd werden; — bij deze bezending werden slechts twee gevallen van syphilis, geenerlei ooglijders en slechts twee gevallen van vermoedelijke verstandsverbijstering bevonden, terwijl, behalve een paar vrouwen die op reis bevallen waren, geen gevallen van ligchaamszwakte voorkwamen. Over het geheel zagen de koelies er welgedaan en tevreden uit.

Wat hun gehalte als arbeiders betreft, werd bij onderzoek bevonden, dat van de 294 personen boven de 16 jaren, 182 met eigen handen gearbeid en op de eene of andere wijze het bedrijf van landbouwer hadden uitgeoefend. Van de 210 mannen waren 26 vroeger bij den veldarbeid op plantages in de theedistricten in Indie en op suikerplantages in West-Indie werkzaam geweest; 112 waren van beroep landbouwer, 10 melkboer en veehoeder, 1 tuinier, 5 ploeger, 2 metselaar, 1 smid, 1 timmerman, 1 houtwerker, 2 kleêrmaker, 1 olieslager, 2 wever, 2 karpet- en beddenspreimaker, 1 waterdrager, 1 palankijndrager, 1 karreman, 3 stalknecht, 5 huisbediende, 5 kleine landeigenaar, 1 oliphantdrijver, 2 soldaat, 2 dorpswachter, 5 politieagent, 1 bode, 1 deurwaarder, 1 melkverkooper, 5 winkelier, 1 kleêrkooper, 1 landmeter, 1 barbier, 1 opzigter over wegen, 1 danser, 1 liedjeszanger, 1 priester geweest, terwijl 3 geen beroep hadden uitgeoefend. Van de 84 vrouwen waren vroeger 7 bij den veldarbeid op plantages in West-Indie of in Assam en Cachar werkzaam geweest; 20 waren van beroep boerin, 1 melkverkoopster, 1 zwijnenhoedster, 1 waaijermaakster, 1 huisbediende, 1 rijstsnijdster, 1 naaister, 1 liedjeszangeres, 1 danseres, 2 pottenmaakster, 1 winkelierster, 2 vroedvrouw; terwijl 44 geen ander beroep dan dat van huisvrouw hadden.

De koelies werden, zoo als ook vroeger is gedaan, vóór hun vertrek naar de plantages, met hunne regten en pligten bekend gemaakt. Geen enkele wendde voor in

Indie bedrogen te zijn geworden; zij gaven blijk met den inhoud hunner contracten in Indie bekend te zijn gesteld en gaven op de ondubbelzinnigste wijze te kennen dat zij zeer tevreden waren. Er bevonden zich 13 onder, die vroeger van 10 tot 16 jaren op suikerplantages in Demerary, op Trinidad, Jamaica en Mauritius hadden gewerkt.

Een hunner, Sooltan genaamd, die 12 jaren op eene suikerplantage op Trinidad had gearbeid, was thans met zijne geheele familie en vele vrienden uit Indie naar Suriname geëmigreerd. Niet alleen had hij den overtogt voor vrouw en kind uit eigen middelen bestreden, maar bragt bovendien 270 ropijen mede, die door tusschenkomst van den agent waren overgemaakt. Deze feiten toonen aan dat sommigen hunnen toestand in West-Indie boven dien van Britsch-Indie verkiezen.

Den 8sten September was het depôt ontruimd en waren alle koelies naar de plantages, waarvoor zij ingedeeld waren, vertrokken.

Getalsterkte, huwelijk, geboorte en sterfte onder de immigranten, hun algemeene toestand en andere bijzonderheden.

I. Uit West-Indie.

	Aantal. Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Op den 1sten Januarij 1877 bevonden zich in de kolonie	158	92	45	53	348
Vermeerderd door:					
aankomst	8	6	»	»	14
geboorte	»	»	7	3	10
overschrijving van meisjes die den leeftijd van 16 jaren hebben bereikt	»	1	»	»	1
terugkeer van desertie	2	2	»	1	5
	168	101	52	57	378
Verminderd door:					
geëindigden diensttijd	54	45	24	32	155
overschrijving van meisjes die den leeftijd van 16 jaren hebben bereikt	»	»	»	1	1
ontbinding van het contract op verzoek van partijen	1	»	»	»	1
desertie	20	8	2	2	32
overlijden	6	2	4	1	13
Blijft op den 31sten December 1877	87	46	22	21	176

Huwelijken hadden niet plaats onder hen.

De geboorten bedroegen 10, dat is: 14.5 ten honderd van het gemiddeld aantal vrouwen.

Het sterftecijfer bedroeg 4.96 ten honderd van de gemiddelde bevolking.

II. Uit Nederland.

Op den 1sten Januarij 1877 bevonden zich in de kolonie . . . . 19 mannen.

Verminderd door ontbinding van het contract op verzoek van partijen. . . . . . 2 »

Blijft op den 31sten December 1877 . . 17 »

Er hadden in 1 en sterfgevallen plaats.

III. Uit Nederlandsch Indie van Chineschen landaard.

Op den 1sten Januarij 1877 bevonden zich in de kolonie . . . . 64 mannen.

Verminderd door:

geëindigden diensttijd. . . . . 2 »

desertie. . . . . 1 »

Blijft op den 31sten December 1877 . . 61 »

Er is geen sterfte onder hen geweest.

IV. Uit Britsch Indie.

	Aantal. Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Op den 1sten Januarij 1877 bevonden zich in de kolonie	1647	656	389	248	2940
Vermeerderd door:					
aankomst	210	84	17	16	327
geboorte	»	»	33	35	68
overschrijving van jongens en meisjes die den leeftijd van 16 jaren hebben bereikt	3	2	»	»	5
	1860	742	439	299	3340
Verminderd door:					
overschrijving van jongens en meisjes die den leeftijd van 16 jaren hebben bereikt	»	»	3	2	5
desertie	1	»	»	»	1
overlijden	46	24	33	16	119
Blijft op den 31sten December 1877	1813	718	403	281	3215

Er hadden geene huwelijken plaats.

Het geboortecijfer bedroeg 9,33 op de honderd vrouwen.

Het sterftecijfer bijna 3,79 van de gemiddelde bevolking.

De geboorte en sterfte onder deze immigranten waren transportgewijs gedurende het *vierde* jaar van hun verblijf in de kolonie als volgt:

NAAM VAN HET SCHIP.	Intrede van het 4de jaar na aankomst.	AANTAL IMMIGRANTEN. Aanwezig bij de intrede van het 4de jaar.				Geboren in het 4de jaar.		Totaal in het 4de jaar.	Sterfte gedurende het 4de jaar.					Sterfte ten honderd in het 4de jaar.
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
Lalla Rookh. .	8 Junij 1876	205	60	37	22	4	1	329	3	2	5	2	12	3,65
Bengal	8 Julij 1876	254	101	44	28	5	6	438	8	4	4	4	20	4,57
Yorkshire . . .	25 Aug. 1876	266	119	54	23	9	5	476	6	3	6	2	17	3,57
Mangalow. . .	8 Nov. 1876	162	74	40	30	2	2	310	4	4	2	2	12	3,87
Calcutta. . . .	25 Nov. 1876	190	57	35	23	1	1	307	8	»	2	2	12	3,91
Kate Kellock .	18 Jan. 1877	158	87	71	45	6	6	373	7	4	3	2	17	4,56
Medea	14 Febr. 1877	212	80	57	41	3	5	398	3	3	3	3	12	3,02
Howrah. . .	8 April 1877	201	74	52	43	2	4	376	»	1	2	3	6	1,60
	Totaal. .	1648	652	390	255	32	30	3007	39	21	27	20	107	3,56

De koelies ex *Clive* zijn nog in hun 1ste jaar. Hun toestand is voldoende en de geboorte en sterfte in het 1ste en 2de kwartaal na aankomst als volgt:

	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Koelies ex *Clive* aangekomen den 29sten Augustus 1877	210	84	17	16	327
in het 1ste kwartaal geboren . .	»	»	4	1	5
	210	84	21	17	332
in het 1ste kwartaal overleden .	2	»	1	»	3
blijft op 29 November 1877	208	84	20	17	329
in het 2de kwartaal geboren . .	»	»	»	2	2
	208	84	20	19	331
in het 2de kwartaal overleden .	1	1	1	3	6
blijft op 1°. Maart 1878 .	207	83	19	16	325

Het sterftecijfer was dus:

In het 1ste kwartaal 0,90 ten honderd;

» » 2de » 1,81 » »

De sterfte onder de immigranten uit Britsch Indie was in 1877 op de verschillende plantages als volgt:

De gemiddelde sterfte onder de koelies was 3,60 ten honderd, na aftrek van het getal dat op eene gewelddadige wijze overleden is.

A. Namen der plantages, waar geen sterfte onder de koelies is geweest:

1. Caledonia:
cacaoplantage, met 86 koelies op 31 December 1877.

2. Jagtlust:
cacaoplantage, met 76 koelies op 31 December 1877.

3. Johanna Catharina:
cacaoplantage, met 38 koelies op 31 December 1877.

4. Concordia:
cacaoplantage, met 34 koelies op 31 December 1877.

5. Lust en Rust:
cacaoplantage, met 25 koelies op 31 December 1877, ook in 1876 zonder sterfte geweest.

6. Elisabethshoop:
cacaoplantage, met 21 koelies op 31 December 1877.

7. Vriendsbeleid en Ouderszorg:
cacaoplantage, met 14 koelies op 31 December 1877, ook in 1875 en 1876 zonder sterfte geweest.

8. Katwijk:
cacaoplantage, met 15 koelies op 31 December 1877.

9. Margarethenburg:
cacaoplantage, met 13 koelies op 31 December 1877, ook in 1875 en 1876 zonder sterfte geweest.

10. Marienbosch:
cacaoplantage, met 12 koelies op 31 December 1877.

11. Boxel:
suikerplantage, met 11 koelies op 31 December 1877.

B. Beneden het gemiddelde sterftecijfer waren:

					Sterfte ten honderd.
1. Alkmaar,	suikerplant.	met	88	koelies,	1,12
2. Hamptoncourt,	»	»	50	»	1,96
3. Visserszorg,	»	»	46	»	2,10
4. Dordrecht,	»	»	41	»	2,41
5. Rust en Werk,	»	»	200	»	2,59
6. Kent,	»	»	89	»	2,65
7. Voorburg,	»	»	99	»	2,68
8. de Resolutie,	»	»	642	»	2,73
9. Vreeland,	»	»	99	»	2,94
10. de Eendragt,	»	»	95	»	3,06
11. Kroonenburg,	»	»	94	»	3,20
12. Alliance,	»	»	183	»	3,32
13. la Paix,	»	»	28	»	3,50
14. Zoelen, (in 1875 en 1876 zonder sterfte).	»	»	56	»	3,54
15. Frederiksdorp, (in 1875 en 1876 zonder sterfte).	cacaoplant.	»	28	»	3,57

C. Boven het gemiddelde sterftecijfer waren:

					Sterfte ten honderd.
1. Waterloo,	suikerplant.	met	107	koelies,	3,67
2. Hazard,	»	»	73	»	3,97
3. Wederzorg,	cacaoplant.	»	23	»	4,16
4. Catharina Sophia,	suikerplant.	»	123	»	4,38
5. Meerzorg,	»	»	86	»	4,44
6. Leliendaal,	cacaoplant.	»	22	»	4,44
7. Petersburg, (1876 zonder sterfte).	suikerplant.	»	40	»	4,82
8. de Maasstroom, (in 1875 en 1876 zonder sterfte).	cacaoplant.	»	19	»	5,12
9. St. Barbara, (in 1876 zonder sterfte).	suikerplant.	»	18	»	5,41
10. Goudmijn,	»	»	75	»	6,33
11. Leasowes en Sarah,	katoenpl.	»	119	»	6,37
12. Zorg en Hoop,	suikerplant.	»	100	»	6,57
13. Kwatta, (in 1875 en 1876 zonder sterfte).	cacaoplant.	»	23	»	7,84
14. Hooijland,	suikerplant.	»	51	»	9,00
15. Berlijn, (in 1876 zonder sterfte).	cacaoplant.	»	20	»	9,09
16. Burnside,	suikerplant.	»	89	»	9,32
17. Groot-Chatillon,	»	»	28	»	9,83

Onder de sterftecijfers vermeld in B en C zijn niet begrepen de sterften ten gevolge van moord, manslag, verdrinking en vergiftiging door opium, dewijl die gevallen niet met de plaatselijke gezondheidstoestand in betrekking staan. Op plantage de Resolutie zijn 3 koelies verdronken, 1 vermoord (eene vrouw) en 1 door opium-vergiftiging gestorven; op plantage Goudmijn heeft mede een sterfgeval door opium plaats gehad.

Op de volgende plantages is de sterfte onder de koelies door de geboorte overtroffen, in weerwil van het betrekkelijk gering aantal vrouwen:

1°. Frederiksdorp, } in 1876 eveneens.
2°. Caledonia, }
3°. Kent.
4°. Johanna Catharina.
5°. Concordia.

V. Uit China.

		Aantal:				
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Op den 1sten Januarij 1877 bevonden zich in de kolonie		242	1	1	4	248
Vermeerderd door	geboorte	»	»	»	1	1
	het sluiten van nieuwe werkovereenkomsten	7	»	»	»	7
	terugkeer van desertie	4	»	»	»	4
		253	1	1	5	260
Verminderd door	geëindigden diensttijd	29	»	»	»	29
	desertie	10	»	»	»	10
	overlijden	7	»	»	»	7
Blijft op 31 December 1877		207		1	5	214

Er hadden geen huwelijken en 1 geboorte plaats.

Het sterftecijfer bedroeg 3,03 ten honderd van hunne gemiddelde bevolking.

Verbreking en wijziging van werkovereenkomsten en tijdelijke tewerkstelling op andere plantages.
(Artt. 46, 48 en 62 Koninklijk besluit van 22 Maart 1872, n°. 27.)

Met onderling goedvinden en onder goedkeuring van den Gouverneur werden de contracten ontbonden van:

1 immigrant uit West-Indie, afkomstig van plantage Visserszorg, die door zijn huurder naar Barbados werd teruggezonden; en

2 immigranten uit Nederland, te weten van de plantages Waterloo en Burnside.

Ten gevolge van vermindering der suikercultuur op de plantage Kroonenburg, na verkoop van dat effect, zijn met onderling goedvinden en vergunning van den Gouverneur, tijdelijk te werk gesteld het volgend getal immigranten uit Britsch Indie van die plantage, te weten:

20 op de plantage de Faria Plaisir (Killenstein), die bij verkoop van dat effect naar plantage Rust en Werk zijn gegaan;

20 op de plantage Elisabethshoop; en

12 » » » Marienbosch.

Certificaten wegens geëindigden diensttijd (art. 49).

In 1877 zijn uitgereikt, wegens volbragte dienst:

40 certificaten aan immigranten uit West Indie;

2 » » » » Nederlandsch Indie;

33 » » » » China;

75 te zamen.

Nieuwe werkovereenkomsten. (artt. 51 en 52.)

In 1877 zijn 7 nieuwe werkovereenkomsten van immigranten uit China, in te gaan onmiddellijk na expiratie van de voorafgaande verbindtenis, geregistreerd geworden.

Terugreis van immigranten. (Artt. 72, 73 en 74).

Slechts 1 immigrant uit West-Indie werd naar Barbados teruggezonden. Aan de Chinezen, die nog regt op vrije terugreis hadden, werd in plaats daarvan den bij hun contract bepaalden bonus uitbetaald. Velen zijn als arbeiders op de plantages werkzaam gebleven; anderen hebben zich te Paramaribo en elders nedergezet en oefenen verschillende bedrijven en neringen uit.

Huisvesting, geneeskundige verpleging, ziekte en sterfte. (Art. 76.)

In mijne inspectie-verslagen komen opmerkingen ten deze voor, waarnaar ik ter bekorting meen te kunnen verwijzen. Over het algemeen werd volgens de wettelijke voorschriften op eene voldoende wijze daarin voorzien. De geneeskundige behandeling en verpleging bepaalde zich tot het volgende aantal immigranten.

	Immigranten uit					Totaal.
	West-Indie.	Nederland.	Nederlandsch Indie van Chineschen landaard.	Britsch Indie.	China.	
Op den 1sten Januarij 1877 waren onder behandeling	35	3	6	341	40	425
Gedurende het jaar ondor behandeling gekomen . .	1072	26	101	13 548	500	15 247
	1107	29	107	13 889	540	15 672
hiervan zijn hersteld	1083	27	106	13 522	518	15 256
hiervan zijn overleden	14	»	»	104	7	125
Blijft op 31 December 1877 onder behandeling . .	10	2	1	263	15	291
Het aantal ziekendagen bedroeg	7691	1069	2237	100 964	5946	117 907

Deze tafel, vergeleken met de gemiddelde sterkte, geeft tot resultaat, dat in 1877 op elk honderdtal immigranten uit:

Nederland	voorkwamen	161	ziektegevallen;
Nederlandsch Indie	»	171	»
China	»	234	»
West-Indie	»	423	»
Britsch Indie	»	451	»
en gemiddeld	»	429	»

Voorts dat ieder immigrant uit:

China	gemiddeld had	25,7	ziekedagen of dagen van verpleging in het hospitaal	in het jaar;
West-Indie	» »	29,4	»	»
Britsch Indie	» »	32,8	»	»
Nederl. Indie	» »	35,8	»	»
Nederland	» »	59,4	»	»
en gemiddeld door elkander		32,3	»	»

De meeste ziektegevallen zijn dus voorgekomen bij de immigranten uit Britsch Indie, waartoe in de eerste plaats zal hebben bijgedragen de aankomst van 327 nieuwe koelies, en ten andere de ondervinding die men heeft opgedaan om bij de minste ongesteldheid, vooral bij kleine wondjes, deze menschen onmiddellijk in het hospitaal op te nemen. Hierdoor worden dikwijls zware ziekten en kwaadaardige zweeren voorkomen, zoo als blijkt uit de vermindering van het aantal verpleegdagen in het hospitaal, dat in 1876 39,5 per hoofd bedroeg en voor 1877 slechts 32,8 bedraagt. Bij eene vergelijking van deze cijfers met die van Britsch Guyana moet verder worden in het oog gehouden, dat volgens de voorschriften der geneeskundige verordening hier steeds *alle* immigranten bij ziekte *in* het plantage-ziekenhuis behandeld en verpleegd worden, terwijl in Britsch Guyana velen, vooral bij ligte ongesteldheden, als »outdoorpatients" dus in eigen woning behandeld worden.

Districtsgewijs was het bedrag der ziekendagen van alle immigranten als volgt:

NAMEN DER DISTRICTEN.	Aantal verpleegdagen in de plantage-ziekenhuizen.	Gemiddeld voor ieder immigrant in 1877.
1. Beneden-Suriname . .	20894	19,7
2. Coronie	6468	28,6
3. Beneden-Cottica . . .	16242	29,1
4. Boven-Commewijne . .	2606	29,6
5. Nickerie	9974	33,0
6. Beneden-Para	1067	37,4
7. Beneden-Saramacca . .	16487	39,4
8. Beneden-Commewijne .	12477	39,7
9. Matappica	9336	42,6
10. Perica	4422	45,6
11. Boven-Suriname . . .	9575	45,9
12. Boven-Para	1560	48,8
13. Commetewane	3264	61,0
14. Boven-Cottica	3535	126,2

Deze staat, vergeleken met dien van het vorige jaar, duidt aan eene vermeerdering van het getal ziekendagen voor de districten Boven-Cottica, Boven-Para, Perica, Beneden-Para en Nickerie; de overige districten hebben in 1877 allen eene vermindering ondergaan.

De naaste oorzaak van het overlijden der immigranten, waaruit tevens kunnen worden afgeleid de voornaamste ziekten, die in 1877 onder hen hebben geheerscht, waren als volgt:

Immigranten uit: West-Indie.	Nederland.	Nederl. Indie van Chin. landaard.	Britsch Indie.	China.	Totaal.	Oorzaak van den dood.
»	»	»	23	1	24	kwaadaardige koorts (febris perniciosa).
»	»	»	5	1	6	waterzucht(hydropsie).
»	»	»	1	»	1	borstwaterzucht (hydrotorae).
3	»	»	10	1	14	bloedloop (dysenteria).
1	»	»	6	1	8	slepende loop (diarrhaea).
1	»	»	8	1	10	verval van krachten (collapsus).
1	»	»	4	»	5	zwakte } (debilitas).
»	»	»	4	»	4	uitputting } (debilitas).
»	»	»	1	»	1	bloedarmoede (anaemia).
»	»	»	5	»	5	tering (phthisis).
6	»	»	67	5	78	

Immigranten uit: West-Indie.	Nederland.	Nederl. Indie van Chin. landaard.	Britsch Indie.	China.	Totaal.	Oorzaak van den dood.
4	»	»	67	5	78	
»	»	»	2	»	2	slechte spijsvertering (dyspepsia).
»	»	»	2	»	2	darmontsteking (penteritis).
»	»	»	1	»	1	beklemde breuk (hermia incarcorata).
»	»	»	1	»	1	klem (eclamsie).
1	»	»	1	»	2	leverziekte (morbi hepatis).
2	»	»	»	»	2	etterbloedvergiftiging (pyaenia).
»	»	»	4	»	4	bezetting op de borst (emphysema pulmonum).
»	»	»	1	»	1	bloedspuwing (haemoptae).
»	»	»	2	»	2	longontsteking (pneumonia).
»	»	»	2	»	2	luchtpijpontsteking (bronchitis).
»	»	»	1	»	1	kinkhoest (tussis convulsma).
»	»	»	2	»	2	beroerte (apoplexia).
2	»	»	15	»	17	stuipen (convulsiones).
»	»	»	1	»	1	hersenontsteking (meningitis).
1	»	»	1	»	2	uitputting (marasmus).
»	»	»	5	»	5	yaws (framboesia).
»	»	»	1	»	1	venerische zweeren (syphilis).
»	»	»	2	»	2	opium vergiftiging (intoxic. opii).
»	»	»	1	»	1	heimwee (nostalgia).
»	»	»	1	»	1	plotselinge dood.
»	»	»	1	»	1	baarmoeder-ontsteking (endometritis).
»	»	»	1	»	1	spijsloop (lienteria).
»	»	»	»	1	1	zweeren (ulcu).
»	»	»	»	1	1	aamborstigheid (asthma).
1	»	»	»	»	1	kanker (cancer).
»	»	»	2	»	2	verdronken.
»	»	»	1	»	1	vermoedelijk verdronken.
»	»	»	1	»	1	vermoord.
13	»	»	119	7	139	

De sterfte onder de immigranten in het algemeen was in 1877 op de verschillende plantages waar zich minstens 10 immigranten bevinden, als volgt:

De gemiddelde sterfte onder alle immigranten was 3,73 ten honderd.

A. Namen van de plantages waar geen sterfte onder de immigranten is voorgekomen.

NAAM DER PLANTAGE.		NAAM VAN HET DISTRICT.	Getal immigranten op 31 December 1877.	*Aanmerkingen.*
1. Caledonia,	cacaoplantage . . .	Beneden-Saramacca.	86	
2. Concordia,	» . . .	idem.	34	
3. Lust en Rust,	» . . .	Beneden-Suriname.	25	Ook in 1876 zonder sterfte.
4 Elisabethshoop,	» . . .	Beneden-Cottica.	21	
5. la Rencontre,	suikerplantage . .	Boven-Para.	20	
6. Katwijk,	cacaoplantage . . .	Beneden-Commewijne.	15	
7. Vriendsbeleid en Ouderszorg,	» . . .	idem.	14	Ook in 1875 en 1876 zonder sterfte.
8. Margarethenburg,	» . . .	Nickerie.	13	Ook in 1876 zonder sterfte
9. Marienbosch,	» . . .	Beneden-Cottica.	12	
10. Boxel,	suikerplantage . . .	Boven-Para.	11	
11. de drie Gebroeders,	» . . .	Boven-Suriname.	10	

B. Beneden het gemiddelde sterftecijfer.

NAAM DER PLANTAGE.		NAAM van HET DISTRICT.	Getal immigranten op 31 December 1877.	Sterfte ten honderd.	*Aanmerkingen.*
1 Alkmaar,	suikerplantage,	Beneden-Commewijne,	89	1,11	
2 Visserszorg,	idem	idem	83	1,29	
3 Hamptoncourt,	idem	Nickerie,	50	1,74	
4 Voorburg,	idem	Beneden-Suriname,	117	2,17	
5 Kent,	idem	Beneden-Saramacca,	143	2,19	
6 Zoelen,	idem	Beneden-Commewijne,	78	2,37	
7 Rust en Werk,	idem	Beneden-Cottica,	213	2,43	
8 Johanna Catharina,	cacaoplantage,	Beneden-Saramacca,	40	2,47	
9 Jagtlust,	idem	Beneden-Suriname,	82	2,74	
10 de Eendragt,	suikerplantage,	Perica,	95	3,05	
11 de Resolutie,	idem	Beneden-Suriname,	772	3,18	
12 Waterloo,	idem	Nickerie,	112	3,21	
13 Kroonenburg,	idem	Beneden-Cottica,	95	3,50	
14 la Paix,	idem	Boven-Cottica,	28	3,50	in 1875 en 1876 zonder sterfte.
15 Frederiksdorp,	cacaoplantage,	Beneden-Cottica,	28	3,57	idem
16 Alliance,	suikerplantage,	Matappica,	215	3,59	
17 Dordrecht,	idem	Beneden-Suriname,	54	3,64	
18 Vreeland,	idem	Boven Suriname,	104	3,67	

C. Boven het gemiddeld sterftecijfer.

NAAM DER PLANTAGE.		NAAM van HET DISTRICT.	Getal immigranten op 31 December 1877.	Sterfte ten honderd.	*Aanmerkingen.*
1 Hazard,	suikerplantage,	Nickerie,	73	3,87	
2 Wederzorg,	cacaoplantage,	Beneden-Commewijne,	23	4,16	
3 Catharina Sophia,	suikerplantage,	Beneden-Saramacca,	138	4,31	
4 Leliendaal,	cacaoplantage,	Beneden-Commewijne,	22	4,44	
5 Petersburg,	suikerplantage,	Boven-Suriname,	43	4,49	In 1876 zonder sterfte.
6 Meerzorg,	idem	Beneden-Suriname,	96	4,88	
7 de Maasstroom,	cacaoplantage,	Beneden-Cottica,	19	5,12	In 1875 en 1876 zonder sterfte.
8 St. Barbara,	suikerplantage,	Boven-Suriname,	18	5,41	In 1875 zonder sterfte.
9 Zorg en Hoop,	idem	Beneden-Cottica,	114	5,81	
10 Leasowes en Sarah,	katoenplantage,	Coronie,	119	6,37	
11 Goudmijn,	suikerplantage,	Boven-Commewijne,	86	6,59	
12 't Vertrouwen,	idem	Beneden-Cottica,	25	7,14	
13 Kwatta,	cacaoplantage,	Beneden-Para,	23	7,84	In 1875 en 1876 zonder sterfte.
14 Burnside,	suikerplantage,	Coronie,	101	8,26	
15 Hooijland,	idem	Commetewane,	51	8,92	
16 Berlijn,	cacaoplantage,	Beneden-Cottica,	20	9,09	In 1876 zonder sterfte
17 Groot Chatillon,	suikerplantage,	Boven-Suriname,	28	9,83	

Districtsgewijs was de sterfte onder de immigranten als volgt:

A. Zonder sterfte.

Boven-Para, met 31 immigranten.

B. Beneden het gemiddeld sterftecijfer van 3,73 ten honderd.

DISTRICT.	Getal immigranten op 31 December 1877.	Sterfte ten honderd.
1. Ben.-Commewijne.	324	1,89
2. Nickerie	248	2,61
3. Perica	95	3,05
4. Ben.-Saramacca .	445	3,06
5. Beneden-Suriname.	1149	3,24
6. Boven-Cottica . .	28	3,51
7. Matappica . . .	215	3,59

C. Boven het gemiddeld sterftecijfer.

DISTRICT.	Getal immigranten op 31 December 1877.	Sterfte ten honderd.
1. Beneden Cottica .	547	4,20
2. Boven-Suriname .	203	4,68
3. Bov.-Commewijne .	86	6,59
4. Beneden-Para . .	24	6,78
5. Coronie	220	7,25
6. Commetewane . .	51	8,92

De sterfte onder de kreolen en andere arbeiders, geen immigranten zijnde, op de plantages waar immigranten gevestigd zijn, was districtsgewijs als volgt:

De gemiddelde sterfte onder deze bevolking bedroeg in 1877 6,16 ten honderd.

DISTRICT.	Getal kreolen en andere arbeiders (niet immigranten) op de plantages waar immigranten gevestigd zijn.	Aantal sterf-gevallen.	Sterfte ten honderd.
1. Matappica . . .	425	14	3,29
2. Commetewane . .	217	8	3,69
3. Perica.	108	5	4,63
4. Ben.-Saramacca .	786	37	4,71
5. Boven-Suriname .	435	23	5,29
6. Beneden-Para . .	72	4	5,56
7. Ben.-Commewijne.	884	54	6,11
8. Beneden-Suriname.	780	49	6,28
9. Beneden-Cottica .	981	62	6,32
10. Nickerie	1205	80	6,64
11. Coronie	976	71	7,27
12. Boven-Para . . .	102	10	9,80
13. Bov.-Commewijne.	80	8	10,00
14. Boven-Cottica . .	144	18	12,50
	7195	443	

Uit de bovenstaande tafels, vergeleken met die van het voorgaande jaar, blijkt het navolgende:

1°. dat het aantal *ziektegevallen* onder de immigranten in 1877, per immigrant 1,22 *meer*, het aantal verpleegdagen in het plantage-ziekenhuis 5,2 per immigrant *minder* is geweest dan in 1876;

2°. dat de sterfteverhouding van de immigranten tot de Kreolen en andere arbeiders (niet immigranten) op *dezelfde* plantages, die in 1875 nog was als 6,53 : 3,81 en in 1876 als 3,70 : 4,27, in 1877 de voor laatstgenoemde bevolking zoo hoogst ongunstige verhouding van 3,73 : 6,16 aangenomen heeft.

In slechts 3 districten, namelijk in Matappica, Beneden-Para en Commetewane is de sterfte van laatstgenoemde bevolking minder geweest dan die der immigranten; in alle andere districten daarentegen belangrijk meer.

Deskundigen zijn van gevoelen dat de groote sterfte onder de kreolen en andere niet-immigranten, gevestigd op de plantages waar immigranten zijn en welke dus geregeld door de districts-geneesheeren worden bezocht, toe te schrijven is aan de volgende oorzaken:

1°. de afkeer die zij hebben tegen eene behoorlijke geneeskundige behandeling.

De heerschende meening onder de kreolen, dat elke ziekte door vergiftiging of tooverij ontstaat, vooral ziekten waarbij zich zenuwverschijnselen voordoen, maakt dat zij meer vertrouwen stellen in hunne eigene middelen of in de behandeling door bijgeloovige bezweeringen, dan in die van den geneesheer. Het gevolg daarvan is, dat vele ziekten, die anders veel kans van genezing hebben, met den dood eindigen of wel kwalen en gebreken nalaten, die hun ongeschikt voor den arbeid maken;

2°. bij anderen is het weder onverschilligheid en nalatigheid om zich bij ziekte te laten behandelen.

In sommige districten bleek toch bij onderzoek, dat slecht weinige van de overleden personen onder geneeskundige behandeling waren geweest en dan nog kort vóór hun overlijden, wanneer er niets meer aan hun toestand te doen was;

3°. de slechte verpleging.

In tegenstelling met de immigranten, die *allen* in de ziekenhuizen behandeld en verpleegd worden, worden de andere arbeiders, die geneeskundige behandeling ondergaan, bijna zonder uitzondering in hunne woningen behandeld. Het gevolg hiervan is, dat er geen toezigt, in de meeste gevallen ook geen zorg gedragen wordt voor de toediening der geneesmiddelen, terwijl het diëet, een der voornaamste middelen om te genezen, almede zeer veel zoo niet alles te wenschen zal hebben overgelaten.

De 3 laatste punten toonen teven s aan het weinige nut dat ten deze door de bestaande geneeskundige verordening is verkregen;

4°. het misbruik van opium en bhang.

Ten gevolge van het toenemend misbruik van opium en bhang onder de koelies en vooral onder de Chinezen, waarvan velen niet meer tot de immigranten gerekend worden, is de sterfte onder hen veel grooter dan zij zoude zijn, wanneer heilzame verbodsbepalingen dat misbruik tegengingen;

5°. zorgeloosheid en onkunde der ouders, en voor een groot deel de dure en slechte voeding, zijn de voornaamste oorzaken van de groote sterfte onder de kinderen.

Vóór de vrijverklaring en ook nog tijdens het Staatstoezigt, werd door de arbeiders veel werk gemaakt van kostgronden en van vogel- of varkenskweek; op de meeste plantages is dit thans slechts bij uitzondering het geval, hetwelk toe te schrijven is aan hunne ongestadige levenswijze en ook aan de vele dieverijen die er plaats hebben en waartegen men zich moeijelijk beveiligen kan. Het gevolg daarvan is dat de arbeider nu meestal zijne benoodigdheden in den winkel koopt, die, voor zoo verre het dierlijk voedsel betreft, zekerlijk te wenschen overlaten en in deugdzaamheid niet te vergelijken zijn met hetgeen hem vroeger zijn eigen kweek opleverde;

6°. hunne onzedelijke levenswijze.

Meer dan ooit te voren ziet men thans vrouwen met kinderen door hare mannen verlaten en niet in staat om in voldoende mate voor haar zelven en hare kinderen te zorgen, tot armoede vervallen en een kwijnend bestaan voortslepen of zich met verwaarloozing der kinderen aan prostitutie overgeven.

Ofschoon het niet te ontkennen valt dat gebrek aan behoorlijke geneeskundige behandeling en verpleging een belangrijken invloed op den slechten gezondheidstoestand en de sterfte hebben moet, zoo heb ik toch reden te vermoeden, dat de andere oorzaken die hiervoren opgegeven zijn, namelijk:

het misbruik van opium en bhang;

de slechte voeding;

de verwaarloozing der kinderen, en de onzedelijke levenswijze;

een nog veel grooter gewigt in de schaal van hunnen achteruitgang en eindelijke vernietiging leggen.

Wanneer men namelijk nagaat, dat de geheele bevolking van de buitendistricten op het einde des jaars bedroeg:

26 475, en dat in 1877 gestorven zijn 1118 personen en hiervan aftrekt de getallen, die betrekking hebben op de arbeidersbevolking der plantages waar immigranten gevestigd zijn, te weten:

3 683 immigranten, waarvan de sterfte was .	139
en 7 195 kreolen en anderen, » » » » .	443
10 878 personen te zamen	582

dan houdt men voor de overige bevolking van de buitendistricten over:

15 867 personen met eene sterfte van 536, zijnde ongeveer 3,37 ten honderd.

Hieronder is wel is waar begrepen het getal ambte-

naren, geneeskundigen, onderwijzers en winkeliers in de buitendistricten, en het gezagvoerend personeel op de plantages, maar dit is slechts een luttel bedrag; voor verreweg het meerendeel betreffen deze cijfers de arbeidersbevolking van de plantages en gronden waar *geen* immigranten gevestigd zijn. De meesten van die gronden worden zelden of nooit door een geneeskundige bezocht; in weerwil daarvan is de sterfte daar veel minder dan op die plantages, waar eene geregelde geneeskundige behandeling bestaat. De oorzaak dier mindere sterfte kan dus niet gelegen zijn in eene *betere* geneeskundige behandeling; ook däär toch is de bevolking even bijgeloovig als elders en neemt zij door hare isolering waarschijnlijk nog veel meer dan op de plantages het geval zal zijn, hare toevlugt tot eigen middelen en bezweeringen. Er bestaan dus andere oorzaken welke op die mindere sterfte van invloed zijn; welligt is hare levenswijze eenvoudiger en meer geregeld, is de voeding over het algemeen van betere hoedanigheid en wordt er misschien ook meer zorg voor de kinderen gedragen, die door eenen meer zedelijken levenswandel van de ouders stellig aan minder verwaarloozing zullen zijn blootgesteld.

Arbeid, loon en werkverzuim.

Het aantal immigranten, dat in 1877 aan den veld- en fabriekarbeid op de plantages heeft deelgenomen, de hoeveelheid van het verrigte werk in dagen of werktaken uitgedrukt en het verdiende loon, bedroegen als volgt:

IMMIGRANTEN UIT:	AANTAL.			AANTAL WERKDAGEN OF TAKEN EN BEDRAG VAN HET UITBETAALD LOON.					
				Mannen.		Vrouwen.		Jongens en meisjes.	
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Werkdagen.	Loon.	Werkdagen.	Loon.	Werkdagen.	Loon.
West-Indie	114	54	12	14 651¾	f 11 194,66	4 198¼	f 2 076,57	»	»
Nederland	11	»	»	1 724	1 419,05	»	»	»	»
Nederlandsch Indie, van Chineschen landaard	51	»	»	9 004	7 544,00	»	»	»	»
Britsch Indie	1639	647	190	290 795½	193 889,77	86 750½	51 623,12	13 180¼	f 6 134,35
China	209	»	»	37 160	30 421,87	»	»	»	»
Totaal. . .	2024	701	202	353 335¼	f 244 469,35	90 948¾	f 53 699,69	13 180¼	f 6 134,35

De overige dagen van het jaar die in dezen staat niet als werkdagen zijn gerekend, worden geacht te zijn:

1°. ziekendagen;

2°. dagen van verlof;

3°. dagen van afwezigheid tot het afleggen van getuigenis voor den regter;

4°. dagen van opzettelijk verzuim van werk;

5°. dagen van afwezigheid, ten gevolge van het ondergaan van straf;

6°. de Zon- en feestdagen, bedragende behalve de gewone, nog voor Hindoes 32 en voor Mohammedanen 16 feestdagen.

De hoeveelheid arbeid door de kreolen en andere arbeiders, geen immigranten zijnde, verrigt, is moeijelijk op te nemen en in vele gevallen slechts bij benadering in werktaken uit te drukken; in de eerste plaats wegens hunne ongestadigheid en ten andere dewijl sommige werken, zoo als het vellen van bosch, het kappen en leveren van brandhout, het verrigten van delfwerk, dikwijls per stuk of tegen eene bepaalde som worden aangenomen, waarbij noch tijd, noch het aantal arbeiders, dat soms zeer uiteenloopt, in aanmerking komen. De volgende cijfers duiden echter met genoegzame naauwkeurigheid den toestand aan:

SOORT DER ARBEIDERS.	Mannen.		Vrouwen.		Jongens en meisjes.	
	Aantal.	Werktaken.	Aantal.	Werktaken.	Aantal.	Werktaken.
Kreolen	2 151	406 051	1 672	251 826½	240	28 376½
Vreemde arbeiders geen immigranten zijnde	1 343	244 696	283	43 211½	25	2 581½
Totaal . . .	3 494	650 747	1 955	295 038	265	30 958

Door de gegevens der beide laatste tafels komt men tot het resultaat, dat de hoeveelheid werks en het dagloon van ieder arbeider gemiddeld zijn geweest in 1877 als volgt:

IMMIGRANTEN UIT:	Voor ieder man.		Voor iedere vrouw.		Voor een jongen of meisje.	
	Aantal werkdagen of taken.	Gemiddeld dagloon.	Aantal werkdagen of taken.	Gemiddeld dagloon.	Aantal werkdagen of taken.	Gemiddeld dagloon.
West-Indie.	128,5	f $0,76^{4}$	77,7	f $0,49^{5}$	»	»
Nederland	156,7	$0,82^{3}$	»	»	»	»
Nederlandsch Indie, van Chineschen landaard	176,5	$0,83^{8}$	»	»	»	»
Britsch Indie	177,4	$0,66^{7}$	134,1	$0,59^{3}$	69,4	f $0,46^{5}$
China	177,8	$0,81^{9}$	»	»	»	»
Gemiddeld. . . .	174,6	f $0,69^{2}$	129,7	f 0,59	69,4	f $0,46^{5}$

terwijl door de kreolen en andere arbeiders, geen immigranten zijnde, op de plantages waar ook immigranten gevestigd waren, in hetzelfde tijdsverloop zijn verrigt.

gemiddeld per man . . . . 186,3 werktaken,

» » vrouw. . . . . . . 150,9 »

» » jongen of meisje . . 116,8 »

Bij eene vergelijking dezer cijfers, die de hoeveelheid werks aangeven van hetgeen is verrigt door de immigranten en kreolen, moet, om te komen tot eene juiste beoordeeling der arbeidswaarde van beiden, worden in het oog gehouden, dat de immigranten tot elke soort van veld- of fabriekarbeid gebezigd worden, terwijl dit het geval niet is met de kreolen, die voor sommige werkzaamheden moeijelijk of in het geheel niet te bekomen zijn en daarbij ook niet geregeld werken. Onder hunne arbeidscijfers, die eenigzins hooger zijn dan die der immigranten is dan ook een belangrijk bedrag begrepen voor arbeid in de fabriek, het leveren van brandhout, voor ziekenoppassing en huisbediening, en eindelijk voor ambachtslieden en opzigters.

Ofschoon dus de arbeid van de kreolen eene welkome bijdrage is voor de plantages, zoo is het toch duidelijk, dat die plantages in den regel daarmede alleen niet zouden kunnen bestaan en de arbeid van de immigranten noodig is om den grooten landbouw te doen staande blijven. Wat de koelies betreft kan nog worden aangeteekend, dat zij over het algemeen flinke arbeiders geworden zijn en bijna overal reden tot tevredenheid geven. Nergens heeft verzet tegen autoriteiten of huurders plaats gehad; ware het leven onderling even goed, dan zouden zij inderdaad niets te wenschen overlaten.

Het maximumloon, dat voor eene week arbeids aan enkele arbeiders is uitbetaald, bedroeg bij de

Immigranten uit:	Aan een man:	Aan eene vrouw:
West-Indie	f 8.80 op de suikerplantages Alliance en 't Vertrouwen.	f 5,10 op de suikerplantage Alliance.
Nederland.	f 6,20 op de suikerplantage Hazard.	—
Nederl. Indie, van Chineschen landaard.	f 5 (zijn allen op de suikerplantage de Resolutie).	—
Britsch-Indie . . .	f 13,65 op de suikerplantage Goudmijn.	f 8,22 op de cacaoplantage Caledonia.
China	f 11,24 op de suikerplantage Catharina Sophia.	—

Districtsgewijs was de hoofdelijk geleverde arbeid door de immigranten uit Britsch Indie en hun gemiddeld dagloon, als volgt:

DISTRICT.	Werkdagen of taken per man.
Boven het gemiddeld bedrag van .	177,4
1. Boven-Cottica	217,2
2. Beneden-Suriname.	205,5
3. Matappica	178,0
4. Beneden-Commewijne	177,8
Beneden het gemiddeld bedrag.	
1. Nickerie	176,9
2. Beneden-Saramacca	174 0
3. Coronie	167,7
4. Beneden-Para	163,3
5. Beneden-Cottica	162,4
6. Commetewane	160,9
7. Perica	158,0
8. Boven-Para	157,0
9. Boven Suriname	155,7
10. Boven-Commewijne	155,2

DISTRICT.	Gemiddeld bedrag van het dagloon.
Boven het gemiddeld bedrag van .	f 0,66^{7}
1. Boven-Para	0,84^{8}
2. Boven-Suriname	0,79^{2}
3. Boven-Cottica	0,74^{1}
4. Beneden-Suriname.	0,74^{0}
5. Boven-Commewijne	0,73^{8}
6. Matappica	0,71^{8}
7. Coronie	0,71^{7}
8. Perica.	0,70^{7}
9. Beneden-Saramacca	0,68^{7}
Beneden het gemiddeld bedrag.	
1. Commetewane	0,65^{6}
2. Beneden-Commewijne	0,65^{5}
3. Nickerie	0,65^{4}
4. Beneden-Cottica	0,65^{3}
5. Beneden-Para	0,61^{6}

Het door de districts-commissarissen geconstateerd opzettelijk werkverzuim, met welks duur zij vervolgens de overeenkomsten, krachtens artt. 68 en 69 Koninklijk besluit 22 Maart 1872, n°. 27, hebben verlengd, bedroeg in 1877 voor de immigranten uit:

1. Britsch Indie	28 206	dag., of gem. per volwassen immigrant 12,3 dag.
2. Nederland	238	» » » 21,6 »
3. West-Indie	6 596	» » » 39,0 »
4. China	13 481½	» » » 64,5 »
5. Nederl. Indie van Chineschen landaard	5 806	» » » 113,8 »
Te zamen	54 327½	» » » 19,9 dag.

Deze cijfers vergelijkende met die van het vorige jaar, zal men bespeuren, dat het werkverzuim van de immigranten uit Britsch Indie, Nederland en West-Indie belangrijk minder is dan het vorige jaar; dat het werkverzuim der Chinezen daarentegen is toegenomen, en de immigranten uit Britsch Indie weder *het best* hunne werkovereenkomsten hebben nageleefd.

Districtsgewijs bedroeg het geconstateerd opzettelijk werkverzuim van alle immigranten te zamen, gemiddeld als volgt:

Districten.	Per volwassen immigrant in:		
	1877.	1876.	1875.
A. Beneden het gemiddeld bedrag van 19,9.			
1. Boven-Cottica	0	0	0,4
2. Commetewane	1,4	5,0	22,6
3. Matappica	4,0	2,0	21,2
4. Boven-Suriname	5,7	23,5	34,5
5. Coronie	7,1	5,5	16,1
6. Perica.	7,7	16,1	33,0
7. Beneden-Para	7,9	74,3	54,0
8. Boven-Commewijne . . .	10,9	9,5	30,0
9. Nickerie	16,4	17,4	32,7
10. Beneden-Saramacca . . .	17,8	20,4	33,0
11. Beneden-Cottica	18,7	39,4	49,2
B. Boven het gemiddeld bedrag.			
1. Beneden-Commewijne. . .	24,3	25,9	33,5
2. Beneden-Suriname. . . .	35,9	45,0	41,6
3. Boven-Para	38,0	55,8	43,4
Gemiddeld. . .	19,9	30,0	36,6

Uit deze opgave blijkt, dat het werkverzuim in 1877 weder belangrijk afgenomen is. Even als in het vorige jaar is in het district Boven-Cottica weder geen werkverzuim opgeteekend.

Over het algemeen zijn de koelies thans uitstekende arbeiders geworden en hebben zij weder belangrijke sommen overgespaard. Op den 1sten Maart 1878 was door mijne tusschenkomst voor 162 koelies f 29 026,29, 94 rop. en £ 4 in de Surinaamsche Bank gedeponeerd. Daar dit geld renteloos lag, is een gedeelte daarvan gebezigd tot inschrijving in de Surinaamsche geldleening. Op deze wijze zal het mogelijk zijn later eenige interest te kunnen uitkeeren en zal tevens de grondslag zijn gelegd voor een spaarbank, waaraan reeds lang behoefte bestaat. Men zou zich zeer vergissen wanneer men meende dat dit geld het eenige was hetgeen de koelies bezitten. De meesten hebben thans reeds voor hun doen vrij belangrijke sommen overgespaard, die zij aan anderen in bewaring hebben gegeven, in den grond hebben begraven of tot zilveren en gouden sieraden hebben laten verwerken.

Onder het gedeponeerde geld is begrepen eene som van f 418,33 en 3 rop., zijnde het bedrag der nalatenschappen van 12 ab-intestato overleden koelies. Eene minder omslagtige en vooral minder kostbare wijze van beheer als bij het Burgerlijk Wetboek voorgeschreven is, wordt alsnog wenschelijk geacht, vooral wanneer in aanmerking genomen wordt dat immigranten in bijzonderen toestand verkeeren; hun doel toch is steeds om na volbragten dienst-tijd naar het land hunner inwoning terug te keeren; hunne naaste bloedverwanten blijven dus gewoonlijk achter en er worden geen voorzorgen genomen van vertegenwoordiging in boedels voor het geval van overlijden. Een eenvoudig en onkostbaar beheer, zoo als dat voor militaire nalatenschappen bestaat, zou voor hen welligt het best beantwoorden.

Klagten en misdrijven.

In 1877 zijn door de immigranten tegen hunne huurders of werkgevers de volgende klagten ingebragt:

Ingebragte klagten van immigranten tegen huurders, gezagvoerders, geneeskundigen en opzigters.		Ongegrond bevonden.	Door den klager ingetrokken.	De beklaagde door den eersten regter		In hooger beroep.	*Aanmerkingen.*
Getal.	Aard.			vrijgesproken.	veroordeeld.		
	I. *Boven-Cottica.*						
	II. *Boven-Commewijne.*						
	III. *Coronie.*						
geene.	IV. *Commetewane.*	»	»	»	»	»	
	V. *Matappica.*						
	VI. *Beneden-Para.*						
	VII. *Boven-Para.*						
1	te zwaar werk	1	»	»	»	»	
	VIII. *Perica.*						
1	weigering om een zieken immigrant in het ziekenhuis op te nemen . . .	»	»	»	1	»	
	IX. *Beneden-Suriname.*						
1	het niet verstrekken van brood of beschuit in het ziekenhuis aan de zieken .	»	»	»	1	»	
1	weigering van een pas	»	»	1	»	»	
	X. *Boven-Suriname.*						
2	het toebrengen van slagen	»	1	»	1	»	
	XI. *Beneden-Saramacca.*						
2	het toebrengen van slagen	»	»	1	1	»	
2	slechte behandeling der zieken . . .	»	»	»	2	»	
10	Transporteren	1	1	2	6	»	

Ingebragte klagten van immigranten tegen huurders, gezagvoerders, geneeskundigen en opzigters. Getal.	Aard.	Ongegrond bevonden.	Door den klager ingetrokken.	De beklaagde door den eersten regter vrijgesproken.	De beklaagde door den eersten regter veroordeeld.	In hooger beroep.	*Aanmerkingen.*
10	Per transport	1	1	2	6	»	
	XII. *Nickerie.*						
3	weigering van een pas	»	»	2	1	1	De veroordeelde in hooger beroep vrijgesproken.
1	werk te weigeren en beleediging . .	»	»	1	»	»	
1	inhouding van loon	»	»	1	»	»	
1	het toebrengen van slagen	»	»	»	1	»	
	XIII. *Beneden-Commewijne.*						
1	het verstrekken van te weinig voedsel in het ziekenhuis	»	»	1	»	»	
9	te zwaar werk	9	»	»	»	»	
10	idem en het niet betalen van loon . .	10	»	»	»	»	
1	te min betaald loon	1	»	»	»	»	
3	het niet betalen van loon	3	»	»	»	»	
1	inhouding of korting op het loon . .	1	»	»	»	»	
1	het toebrengen van slagen	»	»	1	»	»	
	XIV. *Beneden-Cottica.*						
15	te min betaald loon	9	6	»	»	»	
2	weigering van een pas	2	»	»	»	»	
1	het niet verschaffen van werk. . . .	1	»	»	»	»	
6	te zwaar werk	3	3	»	»	»	
2	onvoldoende voeding in het ziekenhuis.	1	»	»	1	»	
1	het niet verschaffen van geneeskundige verpleging	1	»	»	»	»	
1	het toebrengen van slagen	»	»	»	1	1	In hooger beroep het vonnis bevestigd.
70	Totaal . . .	42	10	8	10	2	

Het aantal ingebragte klagten bedroeg 42 in 1876 en 70 in 1877; in beide jaren is meer dan de helft na onderzoek ongegrond bevonden en is $^1/_7$ door eene veroordeeling gevolgd.

Het aantal tegen immigranten ingebragte klagten ter zake van misdrijf is in den volgenden staat vermeld.

IMMIGRANTEN UIT:	Overtredingen ter zake van pligtverzuim (artt. 132-136 der straf-verordening van 1874).			Andere overtredingen.			Wanbedrijven.			Misdaden.		
	Aangebragt.	Schuldig bevonden.	Niet bewezen of ingetrokken.	Aangebragt.	Schuldig bevonden.	Niet bewezen of ingetrokken.	Aangebragt.	Schuldig bevonden.	Niet bewezen of ingetrokken.	Aangebragt.	Schuldig bevonden.	Niet bewezen of ingetrokken.
West-Indie	64	60	3	24	22	2	2	2	»	»	»	»
Nederland.	»	»	»	»	»	»	2	2	»	»	»	»
Nederlandsch Indie, van Chineschen landaard	1	1	»	1	»	1	»	»	»	»	»	»
Britsch Indie.	139	108	31	279	188	83	49	39	5	15	4	5
China	14	14	»	8	7	1	3	1	»	2	2	»
Totaal . . .	218	183	34	312	217	87	56	44	5	17	6	5
Waarvan sedert 1876 aanhangig waren	8	»	»	5	»	»	14	»	»	8	»	»

Districtsgewijs laten deze klagten zich rangschikken als volgt:

DISTRICTEN.	Overtredingen ter zake van pligtverzuim (artt. 132-136 der straf-verordening van 1874).			Andere overtredingen.			Wanbedrijven.			Misdaden.		
	Aangebragt.	Schuldig bevonden.	Niet bewezen of ingetrokken.	Aangebragt.	Schuldig bevonden.	Niet bewezen of ingetrokken.	Aangebragt.	Schuldig bevonden.	Niet bewezen of ingetrokken.	Aangebragt.	Schuldig bevonden.	Niet bewezen of ingetrokken.
Beneden-Suriname	13	9	4	79	53	25	24	19	1	2	2	»
Boven-Suriname	3	3	»	8	4	4	1	1	»	1	1	»
Beneden-Para	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Boven-Para	1	1	»	1	»	1	»	»	»	»	»	»
Boven-Commewijne	2	2	»	5	5	»	»	»	»	»	»	»
Commetewane	5	3	2	3	3	»	»	»	»	»	»	»
Perica	7	5	2	4	3	1	1	1	»	»	»	»
Boven-Cottica	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Matappica.	7	7	»	9	8	1	1	1	»	1	1	»
Beneden-Commewijne	61	48	12	46	35	8	5	3	2	3	1	2
Beneden-Cottica.	20	18	2	59	48	11	3	1	2	3	1	2
Beneden-Saramacca	61	61	»	21	20	1	3	2	»	1	»	1
Nickerie	33	22	11	77	38	55	2	»	»	6	»	»
Coronie.	4	4	»	»	»	»	16	16	»	»	»	»
Totaal	218	183	34	312	217	107	56	44	5	17	6	5

Er komen dus in 1877 gemiddeld op elk honderdtal immigranten uit:

	Overtredingen in zake van pligtverzuim.	Andere overtredingen.	Wanbedrijven.	Misdaden.
West-Indie	24,43	9,16	0,76	geen
Nederland	geen	geen	11,00	geen
Nederl. Indie, van Chineschen landaard .	1,60	1,60	geen	geen
Britsch Indie . . .	4,51	9,06	1,59	0,49
China	6,06	3,46	1,30	0,87
Gemiddeld	5,97	8,55	1,53	0,47

Meer dan de helft der overtredingen en bijna alle wanbedrijven en misdaden zijn tegen andere personen dan huurders of werkgevers begaan.

Voorts blijkt uit deze opgaven, in verband met die van het vorige jaar:

dat de immigranten uit West-Indie betrekkelijk de meeste overtredingen, die uit Nederland de meeste wanbedrijven, en die uit China de meeste misdaden hebben begaan;

dat het aantal overtredingen ter zake van pligtverzuim bedoeld bij artt. 132—136 der strafverordening van 1874, in 1877 belangrijk minder is dan in 1876;

dat, terwijl bij de immigranten uit Britsch Indie het aantal van die soort van overtredingen ongeveer de helft bedraagt van het getal overtredingen van anderen aard, die doorgaans tegen eigen landgenooten zijn begaan, bij de andere immigranten juist het tegenovergestelde heeft plaats gehad;

en dat wederom geen enkele klagt is ingekomen tegen de immigranten, zijnde koelies, die in Boven-Cottica zijn gevestigd.

Districtsgewijs zijn op elk honderdtal immigranten in 1877 gemiddeld aangebragt:

DISTRICTEN.	Overtredingen ter zake van pligtverzuim bedoeld bij artt. 132—136 der strafverordening van 1874.	Andere overtredingen.	Wanbedrijven.	Misdaden.
1. Boven-Cottica . . .	»	»	»	»
2. Beneden-Para . . .	3,51	»	»	»
3. Boven-Suriname . .	1,44	3,84	0,48	0,48
4. Boven-Para	3,13	3,13	»	»
5. Boven-Commewijne .	2,27	5,68	»	»
6. Matappica	3,20	4,11	0,46	0,46
7. Coronie	1,77	»	7,08	»
8. Beneden-Suriname .	1,22	7,44	2,26	0,19
9. Perica	7,22	4,12	1,03	»
10. Commetewane. . .	9,34	5,61	»	»
11. Beneden Cottica . .	3,58	10,56	0,54	0,54
12. Beneden-Saramacca .	14,59	5,00	0,72	0,24
13. Ben.-Commewijne .	19,43	14,65	1,59	0,96
14. Nickerie.	10,93	25,50	0,66	1,99
Gemiddeld . . .	5,97	8,55	1,53	0,47

Uit dezen staat blijkt o. a. dat betrekkelijk de meeste overtredingen ter zake van pligtverzuim bedoeld bij artt. 132—136 der strafverordening van 1874, in het district Beneden-Commewijne, en de meeste andere overtredingen in Nickerie zijn begaan, en dat betrekkelijk de meeste wanbedrijven zijn gepleegd in Coronie en de meeste misdaden in Nickerie.

Voor meer bijzonderheden wordt verwezen naar de hierbij overgelegde staten:

Lit. A, aantoonende de aankomst en indeeling der immigranten in 1877;

Lit. B, aantoonende de mutatien die onder de immigranten hebben plaats gehad; en

Lit. C, aantoonende het aantal mannen, vrouwen, jongens en meisjes, dat zich op den 31sten December 1877 op iedere plantage bevond.

II. Kolonisatie.

De getalsterkte der Europesche landbouwende kolonisten, afkomstig van de in 1854 opgeheven kolonisatie te Groningen aan de Saramacca, bedroeg:

	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Op den 1sten Januarij 1877	36	32	20	19	107
Vermeerderd door:					
geboorte	»	»	2	»	2
verhuizing van elders . .	1	1	3	1	6
	37	33	25	20	115
Verminderd door:					
verhuizing naar elders . .	1	2	»	»	3
overlijden.	1	1	1	1	4
Blijft op 31 December 1877	35	30	24	19	108

Zij bezaten op den 31sten December 1877 in eigendom 1132 hektaren land en in pacht 8,5 hektaren, meestal gelegen in den omtrek van Paramaribo; van dat land diende 234 hektaren tot weiland en 85 hektaren tot bouwland.

Hun veestapel bestond uit 12 paarden, 492 runderen, 3 muilezels, 19 steenezels en 21 varkens.

Behalve dat de landbouw in den laatsten tijd groote schade geleden heeft door de langdurige droogte, valt er betreffende den toestand niets bijzonders mede te deelen.

Omtrent de verwachtingen die van deze kolonisten gekoesterd mogen worden, wordt naar vorige verslagen verwezen.

Paramaribo, den 18den April 1878.

De Agent-Generaal,

J. F. A. Cateau van Rosevelt.

[5. 75.]

BIJLAGE M.

STAAT aantoonende de aankomst en verdeeling van immigranten gedurende het jaar 1877.

Volgnummer.	NAMEN DER SCHEPEN.	Tonnenmaat.	Dagteekening van aankomst.	Van waar gekomen.	GETAL AANGEVOERDE IMMIGRANTEN. Mannen.	Vrouwen.	Van 10—15 jaren. Jongens.	Van 10—15 jaren. Meisjes.	Beneden de 10 jaren. Jongens.	Beneden de 10 jaren. Meisjes.	Totaal.
1	Dauntless (Eng. schoener) . .	49	26 Januarij.	Barbados.	1	4	»	»	»	»	5
2	» » » . .	49	22 Februarij.	Idem.	1	»	»	»	»	»	1
3	» » » . .	49	25 April.	Idem.	2	»	»	»	»	»	2
4	» » » . .	49	16 Julij.	Idem.	3	2	»	»	»	»	5
5	Clive (Eng. stoomschip). . . .	809	29 Augustus.	Calcutta. Britsch Indie.	210	84	1	1	16	15	327
6	Dauntless (Eng. schoener) . .	49	17 December.	Barbados.	1	»	»	»	»	»	1

RECAPI

PLAATS VAN HERKOMST.	VAN WAAR GEKOMEN.	TOEGEWEZEN AAN PLANTAGES IN: DE OUDE KOLONIE. Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	NICKERIE. Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	CORONIE. Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
West-Indie . .	Barbados. .	8	6	»	»	14	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Britsch Indie. .	Calcutta. .	210	84	17	16	327	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Totaal. .	218	90	17	16	341	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»

AAN WELKE PLANTAGE TOEGEWEZEN.	GETAL AAN ELKE PLANTAGE TOEGEWEZEN.							AANTEEKENINGEN.
			Van 10—15 jaren.		Beneden de 10 jaren.			
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
Visserszorg.	1	4	»	»	»	»	5	
Idem.	1	»	»	»	»	»	1	
Idem.	2	»	»	»	»	»	2	
Idem.	3	2	»	»	»	»	5	
de Resolutie.	83	34	»	»	10	9	136	
Jagtlust.	14	6	»	»	»	»	21	
Kent.	18	7	»	»	»	»	25	
Voorburg.	34	13	1	1	1	1	51	
Catharina Sophia.	18	7	»	»	»	1	26	
Leliendaal.	14	5	»	»	3	»	22	
Concordia.	21	9	»	»	1	2	33	
Alliance.	8	3	»	»	1	1	13	
Visserszorg.	1	»	»	»	»	»	1	

TULATIE.

NIET TOEGEWEZEN EN DE REDENEN WAAROM.						TOTAAL AANGEVOERD.					AANTEEKENINGEN.
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	AANMERKINGEN.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
»	»	»	»	»	—	8	6	»	»	14	
»	»	»	»	»	—	210	84	17	16	327	
»	»	»	»	»		218	90	17	16	341	

STAAT aantoonende het aantal immigranten aangevoerd in de

PLAATS VAN HERKOMST.	1853.	1854.	1855.	1856.	1857.	1858	1859.	1860.	1861.	1862.	1863.	1864.
Nederl. Indie.	18	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Madera . . .	120	»	155	»	»	»	»	»	»	»	36	169
China	»	»	»	»	»	487	»	»	»	»	»	»
West-Indie. .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	61	526
Nederland . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Britsch Indie.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal. . .	138	»	155	»	»	487	»	»	»	»	97	695

kolonie Suriname van af 1°. Januarij 1853 tot ultimo December 1877.

1865.	1866.	1867.	1868.	1869.	1870.	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	Totaal.
»	»	»	»	»	»	»	21	81	13	»	»	»	133
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	480
286	807	»	517	405	»	»	»	»	»	»	»	»	2502
»	»	10	174	87	637	337	550	111	»	43	43	14	2593
»	»	»	»	»	»	»	2	79	8	»	»	»	89
»	»	»	»	»	»	»	»	2449	1384	»	»	327	4160
286	807	10	691	492	637	337	573	2720	1405	43	43	341	9957

De Agent-Generaal,
J. F. A. CATEAU VAN ROSEVELT.

[5. 76.]

BIJLAGE N.

STAAT aantoonende de mutatien voorgevallen onder de immgranten, gedurende het jaar 1877.

OMSCHRIJVING DER MUTATIE.		Beneden-Suriname.								Boven-Suriname.					Beneden-Para.			Boven-Para.		Beneden-Commewijne.									
	Paramaribo.	de Resolutie.	Voorburg.	Susanna'sdaal.	Lust en Rust.	Dordrecht.	Jagtlust.	Meerzorg.	Peperpot.	Petersburg.	Vreeland.	St. Barbara.	Groot Chatillon.	de Drie Gebroeders.	Leonsberg.	Kwatta.	Dijkveld.	Boxel.	La Rencontre.	Zoelen.	Leliendaal.	Visserszorg.	Alkmaar.	Katwijk.	Wederzorg.	Vriendsbeleid en Ouderzorg.	Pieterszorg.	Rust en Werk.	Elisabetshoop.
Immigranten uit West-Indie.																													
Aanwezig op 1°. Januarij 1877	»	2	»	3	»	»	8	13	8	3	3	»	»	»	3	»	4	»	»	32	»	10	1	»	»	»	3	»	»
Geboren	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Aangevoerd	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	14	»	»	»	»	»	»	»
Teruggekeerd van desertie	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»
	»	2	»	3	»	»	8	13	10	3	3	»	»	»	3	»	4	»	»	34	»	24	1	»	»	»	4	»	»
Overleden	»	»	»	»	»	»	2	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Ontslagen na geëindigden diensttijd	»	»	»	3	»	»	»	»	1	»	2	»	»	»	3	»	»	»	»	10	»	»	»	»	»	»	3	»	»
Het contract ontbonden	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Afgeschreven als gedeserteerd	»	»	»	»	»	»	»	3	8	»	»	»	»	»	»	»	3	»	»	2	»	»	»	»	»	»	1	»	»
Aanwezig op 31 December 1877	»	2	»	»	»	»	6	9	»	3	1	»	»	»	»	»	1	»	»	22	»	23	1	»	»	»	»	»	»
Immigranten uit Nederland.																													
Aanwezig op 1 Januarij 1877	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Het contract ontbonden	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Aanwezig op 31 December 1877	»	»	»	»	»	»	»	»	»	d	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Immigranten uit Nederlandsch Indie.																													
Aanwezig op 1°. Januarij 1877	»	64	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Ontslagen na geëindigden diensttijd	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Afgeschreven als gedeserteerd	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Aanwezig op 31 December 1877	»	61	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Immigranten uit Britsch Indie.																													
Aanwezig op 1°. Januarij 1877	3	509	48	»	25	41	54	90	4	41	102	18	30	»	»	26	»	11	»	57	»	47	89	15	24	15	»	181	»
Geboren	»	20	2	»	»	1	»	»	»	1	1	1	1	»	»	»	»	»	»	1	1	»	»	»	»	»	»	4	»
Aangevoerd	»	136	51	»	»	»	21	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	22	»	»	»	»	»	»	»	»
Overgeplaatst van plantage de Resolutie.	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » Kroonenburg	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	20
» » » Vriendsbeleid en Ouderzorg	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » Vreeland	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » Kwatta	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
» » » Voorburg	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	20	»
» » » de Faria plaisir.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » Peperpot	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Weezen bij particulieren uitbesteed	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	3	666	102	»	25	42	76	90	4	42	103	19	31	»	»	26	»	11	»	58	23	47	89	15	24	15	»	205	21
Transporteren	3	666	102	»	25	42	76	90	4	42	103	19	31	»	»	26	»	11	»	58	23	47	89	15	24	15	»	205	21

		Beneden-Cottica.								Bov.-Commewijne.	Commetewane.	Perica.	Boven-Cottica.	Mattappica.	Beneden-Saramacca.						Nickerie.						Coronie.				
	Elisabetshoop.	de Maasstroom.	Berlijn.	Frederiksdorp.	Marienbosch.	Kroonenburg.	de Faria plaisir.	't Vertrouwen.	Zorg en Hoop.	Goudmijn.	Hooyland.	de Eendragt.	La Paix.	Alliance.	Kent.	Caledonia.	Concordia.	Catharina Sophia.	de Morgenster.	Johanna Catharina.	Margarethenburg.	Waterloo.	Nursery.	Hazard.	Paradise.	Hamptoncourt.	Burnside.	Leasones en Sarah.	Weezen bij particulieren uitbesteed.	Totaal.	*Aanmerkingen.*
	»	»	»	»	»	»	»	29	»	2	»	»	»	51	31	»	»	28	5	3	20	20	29	4	18	13	»	»	2	348	
	»	»	»	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	10	
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	14	
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	
	»	»	»	»	»	»	»	33	»	2	»	»	»	53	31	»	»	31	6	3	20	20	29	4	18	13	»	»	2	377	
	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	2	1	»	»	1	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	13	
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	19	»	»	»	11	»	»	20	20	28	4	17	12	»	»	»	155	
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	Gouvernements-resolutie 31 Julij 1877, lit. C, nº. 5.
	»	»	»	»	»	»	»	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6	»	»	»	»	1	»	1	1	»	»	»	32	
	»	»	»	»	»	»	»	25	»	»	»	»	»	32	30	»	»	13	4	2	»	»	»	»	»	»	»	»	2	176	
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6	»	»	»	»	13	»	»	19	
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	1	»	»	2	Idem 17 Maart 1877, lit. C, nº. 8, en 1 Junij 1877, lit. C, nº. 14.
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	»	»	»	»	12	»	»	17	
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	64	
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	61	
1	»	19	22	27	»	152	»	»	106	77	55	98	28	172	60	84	»	100	»	37	13	107	»	75	»	51	95	124	8	2940	
4	»	1	»	2	»	»	»	»	1	4	1	»	1	3	5	2	1	2	»	1	»	4	»	1	»	»	3	3	»	68	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	13	25	»	33	26	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	327	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	Idem 18 Mei 1877, lit. C, nº. 21.
»	20	»	»	»	12	»	20	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	52	Idem 8 Aug. 1877, lit. C, nº. 8.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	Idem 9 Aug. 1877, lit. C, nº. 17.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	Idem 11 Aug. 1877, lit. C, nº. 4.
»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	Idem 6 Sept. 1877, lit. C, nº. 1.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	Idem 20 Nov. 1877, lit. C, nº. 3.
0	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	20	Idem 30 Nov. 1877, lit. C, nº. 5.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	Idem 21 Dec. 1877, lit. C, nº. 2.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	3	
5	21	20	22	29	12	152	20	»	107	81	56	98	29	189	91	86	34	128	»	38	13	111	»	76	»	51	98	127	11	3416	
5	21	20	22	29	12	152	20	»	107	81	56	98		189	91	86	34	128	»	38	13	111	»	76	»	51	98	127	11	3416	

OMSCHRIJVING DER MUTATIE.		Beneden-Suriname.								Boven-Suriname					Beneden-Para.			Boven-Para.		Beneden-Commewijne.									
	Paramaribo.	de Resolutie.	Voorburg.	Susanna'sdaal.	Lust en Rust.	Dordrecht.	Jagtlust.	Meerzorg.	Peperpot.	Petersburg.	Vreeland.	St. Barbara.	Groot Chatillon.	de Drie Gebroeders.	Leonsberg.	Kwatta.	Dijkveld.	Boxel.	La Rencontre.	Zoelen.	Leliendaal.	Visserszorg.	Alkmaar.	Katwijk.	Wederzorg.	Vriendsbeleid en Ouderzorg.	Pieterszorg.	Rust en Werk.	Elisabetshoop.
Per transport	3	666	102	»	25	42	76	90	4	42	103	19	31	»	»	26	»	11	»	58	23	47	89	15	24	15	»	205	21
Overleden	»	21	2	»	»	1	»	4	»	2	3	1	3	»	»	2	»	»	»	2	1	1	1	»	1	»	»	5	»
Afgeschreven als gedeserteerd	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Overgeplaatst naar plantage Voorburg	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » de Faria Plaisir	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » Elisabetshoop	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
» » » Marienbosch	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » Kent	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » Jagtlust	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » de Resolutie	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » Rust en Werk	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » Alliance	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Weezen bij particulieren uitbesteed	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Aanwezig op 31 December 1877	3	642	99	»	25	41	76	86	3	40	99	18	28	»	»	22	»	11	»	56	22	46	88	15	23	14	»	200	21
Immigranten uit China.																													
Aanwezig op 1°. Januarij 1877	»	75	17	»	»	13	»	1	»	»	5	»	»	12	»	»	»	»	22	»	»	14	»	»	»	»	»	13	»
Geboren	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Gecontracteerd	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Teruggekeerd van desertie	»	»	1	»	»	2	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Weezen bij particulieren uitbesteed	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	75	18	»	»	15	»	1	»	»	6	»	»	12	»	»	»	»	22	»	»	14	»	»	»	»	»	14	»
Overleden	»	2	»	»	»	1	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Ontslagen na geëindigden diensttijd	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Afgeschreven als gedeserteerd	»	5	»	»	»	1	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Weezen bij particulieren uitbesteed	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Aanwezig op 31 December 1877	»	67	18	»	»	13	»	1	»	»	4	»	»	10	»	»	»	»	20	»	»	14	»	»	»	»	»	13	»
RECAPITULATIE Aanwezig op 31 December 1877																													
Uit West-Indie	»	2	»	»	»	»	6	9	»	3	1	»	»	»	»	»	1	»	»	22	»	23	1	»	»	»	»	»	»
» Nederland	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» Nederlandsch Indie	»	61	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» Britsch Indie	3	642	99	»	25	41	76	86	3	40	99	18	28	»	»	23	»	11	»	56	22	46	88	15	23	14	»	200	21
» China	»	67	18	»	»	13	»	1	»	»	4	»	»	10	»	»	»	»	20	»	»	14	»	»	»	»	»	13	»
TOTAAL	3	772	117	»	25	54	82	96	3	43	104	18	28	10	»	23	1	11	20	78	22	83	89	15	23	14	»	213	21

		Beneden-Cottica.								Bov.-Commewijne.	Commetewane.	Perica.	Boven-Cottica.	Mattappica.	Beneden-Saramacca.						Nickerie.						Coronie.				
[…]	Elisabetshoop.	de Maasstroom.	Berlijn.	Frederiksdorp.	Marienbosch.	Kroonenburg.	de Faria plaisir.	't Vertrouwen.	Zorg en Hoop.	Goudmijn.	Hooyland.	de Eendragt.	La Paix.	Alliance.	Kent.	Caledonia.	Concordial.	Catharina Sophia	de Morgenster.	Johanna Catharina.	Margarethenburg.	Waterloo.	Nursery.	Hazard.	Paradise.	Hamptoncourt.	Burnside.	Leasones en Sarah.	Weezen bij particulieren uitbesteed.	Totaal.	*Aanmerkingen.*
5	21	20	22	29	12	152	20	»	107	81	56	98	29	189	91	86	34	128	»	38	13	111	»	76	»	51	98	127	11	3416	
5	»	1	2	1	»	4	»	»	7	6	5	3	1	6	2	»	»	5	»	»	»	4	»	3	»	1	9	8	1	119	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	Gouvernements-resolutie 18 Mei
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	1877, lit. C, n°. 21.
»	»	»	»	»	»	20	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	20	Idem 8 Aug 1877, lit. C, n°. 8.
»	»	»	»	»	»	20	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	21	Idem idem en 6 Sept., lit. C, n°. 1.
»	»	»	»	»	»	12	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	12	Idem 8 Aug. 1877, lit. C, n°. 8.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	Idem 9 Aug. 1877, lit. C, n°. 17.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	Idem 11 Aug. 1877, lit. C, n°. 4.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	Idem 20 Nov. 1877, lit. C, n°. 3.
»	»	»	»	»	»	»	20	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	20	Idem 30 Nov. 1877, lit. C, n°. 5.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	Idem 21 Dec. 1877, lit. C, n°. 2.
»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	
…00	21	19	20	28	12	94	»	»	100	75	51	95	28	183	89	86	34	123	»	38	13	107	»	73	»	50	89	119	10	3215	
13	»	»	»	»	»	5	»	»	14	11	1	1	»	»	37	»	»	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	248	
1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	1	
14	»	»	»	»	»	5	»	»	15	11	1	1	»	»	43	»	»	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	261	
1	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7	
»	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	1	1	»	»	19	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	29	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	10	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
13	»	»	»	»	»	1	»	»	14	11	»	»	»	»	24	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	214	
»	»	»	»	»	»	»	»	25	»	»	»	»	»	32	30	»	»	13	4	2	»	»	»	»	»	»	»	»	2	176	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	»	»	»	»	12	»	»	17	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	61	
200	21	19	20	28	12	94	»	»	100	75	51	95	28	183	89	86	34	123	»	38	13	107	»	73	»	50	89	119	10	3215	
13	»	»	»	»	»	1	»	»	14	11	»	»	»	»	24	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	214	
213	21	19	20	28	12	95	»	25	114	86	51	95	28	215	143	86	34	138	4	40	13	112	»	73	»	50	101	119	14	3683	

De Agent-Generaal,

(*get.*) J. F. A. Cateau van Rosevelt.

[5. 77.]

BIJLAGE O.

STAAT aantoonende het aantal immigranten in de districten en op iedere plantage aanwezig, op ultimo December 1877.

NAMEN DER PLANTAGES.	UIT WEST-INDIE.					UIT NEDERLAND.				
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Paramaribo	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
District *Beneden-Suriname.*										
de Resolutie	2	»	»	»	2	»	»	»	»	»
Voorburg	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Lust en Rust	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Dordrecht	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Jagtlust	6	»	»	»	6	»	»	»	»	»
Meerzorg	9	»	»	»	9	»	»	»	»	»
Peperpot	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	17	»	»	»	17	»	»	»	»	»
District *Boven-Suriname.*										
Petersburg	»	»	1	2	3	»	»	»	»	»
Vreeland	»	»	»	1	1	»	»	»	»	»
St. Barbara	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Groot-Chatillon	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
de Drie Gebroeders	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	1	3	4	»	»	»	»	»
District *Beneden-Para.*										
Kwatta	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Dijkveld	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»
	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»
District *Boven-Para.*										
Boxel	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
la Rencontre	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
District *Boven-Commewijne.*										
Goudmijn	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
District *Commetewane.*										
Hooyland	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
District *Perica.*										
de Eendragt	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
District *Boven-Cottica.*										
La Paix	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
District *Matappica.*										
Alliance	13	12	5	2	32	»	»	»	»	»

UIT NEÊRL. INDIE.					UIT BRITSCH INDIE.					UIT CHINA.					Generaal totaal.	*Aanmerkingen.*
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
»	»	»	»	»	3	»	»	»	3	»	»	»	»	»	3	Krankzinnig.
61	»	»	»	61	343	142	93	64	624	67	»	»	»	67	772	
»	»	»	»	»	58	27	9	5	99	18	»	»	»	18	117	
»	»	»	»	»	17	4	1	3	25	»	»	»	»	»	25	
»	»	»	»	»	28	8	5	»	41	13	»	»	»	13	54	
»	»	»	»	»	48	17	5	6	76	»	»	»	»	»	82	
»	»	»	»	»	47	22	14	3	86	1	»	»	»	1	96	
»	»	»	»	»	2	1	»	»	3	»	»	»	»	»	3	
61	»	»	»	61	543	221	127	81	972	99	»	»	»	99	1149	
»	»	»	»	»	25	10	4	1	40	»	»	»	»	»	43	
»	»	»	»	»	54	23	10	12	99	4	»	»	»	4	104	
»	»	»	»	»	11	4	2	1	18	»	»	»	»	»	18	
»	»	»	»	»	12	7	8	1	28	»	»	»	»	»	28	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	10	»	»	»	10	10	
»	»	»	»	»	102	44	24	15	185	14	»	»	»	14	203	
»	»	»	»	»	12	5	2	4	23	»	»	»	»	»	23	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	12	5	2	4	23	»	»	»	»	»	24	
»	»	»	»	»	7	3	»	1	11	»	»	»	»	»	11	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	20	»	»	»	20	20	
»	»	»	»	»	7	3	»	1	11	20	»	»	»	20	31	
»	»	»	»	»	41	18	10	6	75	11	»	»	»	11	86	
»	»	»	»	»	30	12	4	5	51	»	»	»	»	»	51	
»	»	»	»	»	52	21	11	11	95	»	»	»	»	»	95	
»	»	»	»	»	17	5	5	1	28	»	»	»	»	»	28	
»	»	»	»	»	116	36	21	10	183	»	»	»	»	»	215	

NAMEN DER PLANTAGES.	UIT WEST-INDIE.					UIT NEDERLAND.				
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
District *Beneden-Commewijne.*										
Zoelen	12	4	3	3	22	»	»	»	»	»
Leliendaal	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Visserszorg	14	9	»	»	23	»	»	»	»	»
Alkmaar	»	»	1	»	1	»	»	»	»	»
Katwijk	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Wederzorg	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Vriendsbeleid en Ouderzorg	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	26	13	4	3	46	»	»	»	»	»
District *Beneden-Cottica.*										
Rust en Werk	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Elisabetshoop	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
de Maasstroom	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Berlijn	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Frederiksdorp	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Marienbosch	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Kroonenburg	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
t Vertrouwen	6	8	7	4	25	»	»	»	»	»
Zorg en Hoop	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	6	8	7	4	25	»	»	»	»	»
District *Beneden-Saramacca.*										
Kent	16	6	3	5	30	»	»	»	»	»
Caledonia	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Concordia	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Catharina Sophia	6	5	»	2	13	»	»	»	»	»
de Morgenster	»	2	1	1	4	»	»	»	»	»
Johanna Catharina	2	»	»	»	2	»	»	»	»	»
	24	13	4	8	49	»	»	»	»	»
District *Nickerie.*										
Margarethenburg	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Waterloo	»	»	»	»	»	5	»	»	»	5
Hazard	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Hamptoncourt	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	5	»	»	»	5
District *Coronie.*										
Burnside	»	»	»	»	»	12	»	»	»	12
Leasones en Sarah	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	12	»	»	»	12
Weezen, bij particulieren uitbesteed	»	»	1	1	2	»	»	»	»	»

UIT NEÊRL. INDIE.					UIT BRITSCH INDIE.					UIT CHINA.					Generaal totaal.	*Aanmerkingen.*
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
»	»	»	»	»	34	10	5	7	56	»	»	»	»	»	78	
»	»	»	»	»	14	5	3	»	22	»	»	»	»	»	22	
»	»	»	»	»	27	8	7	4	46	14	»	»	»	14	83	
»	»	»	»	»	60	17	6	5	88	»	»	»	»	»	89	
»	»	»	»	»	10	4	»	1	15	»	»	»	»	»	15	
»	»	»	»	»	13	6	3	1	23	»	»	»	»	»	23	
»	»	»	»	»	9	4	1	»	14	»	»	»	»	»	14	
»	»	»	»	»	167	54	25	18	264	14	»	»	»	14	324	
»	»	»	»	»	113	42	26	19	200	8	1	»	4	13	213	
»	»	»	»	»	13	5	1	2	21	»	»	»	»	»	21	
»	»	»	»	»	12	3	3	1	19	»	»	»	»	»	19	
»	»	»	»	»	9	6	4	1	20	»	»	»	»	»	20	
»	»	»	»	»	12	6	4	6	28	»	»	»	»	»	28	
»	»	»	»	»	10	1	»	1	12	»	»	»	»	»	12	
»	»	»	»	»	56	20	12	6	94	1	»	»	»	1	95	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	25	
»	»	»	»	»	62	21	8	9	100	14	»	»	»	14	114	
»	»	»	»	»	287	104	58	45	494	23	1	»	4	28	547	
»	»	»	»	»	53	20	12	4	89	24	»	»	»	24	143	
»	»	»	»	»	49	16	11	10	86	»	»	»	»	»	86	
»	»	»	»	»	21	9	2	2	34	»	»	»	»	»	34	
»	»	»	»	»	70	37	10	6	123	2	»	»	»	2	138	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	
»	»	»	»	»	19	9	8	2	38	»	»	»	»	»	40	
»	»	»	»	»	212	91	43	24	370	26	»	»	»	26	445	
»	»	»	»	»	6	3	2	2	13	»	»	»	»	»	13	
»	»	»	»	»	54	30	14	9	107	»	»	»	»	»	112	
»	»	»	»	»	38	17	13	5	73	»	»	»	»	»	73	
»	»	»	»	»	25	10	9	6	50	»	»	»	»	»	50	
»	»	»	»	»	123	60	38	22	243	»	»	»	»	»	248	
»	»	»	»	»	45	17	14	13	89	»	»	»	»	»	101	
»	»	»	»	»	56	27	18	18	119	»	»	»	»	»	119	
»	»	»	»	»	101	44	32	31	208	»	»	»	»	»	220	
»	»	»	»	»	»	»	3	7	10	»	»	1	1	2	14	

RECAPI

DISTRICTEN.	UIT WEST-INDIE.					UIT NEDERLAND.				
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Paramaribo	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Suriname	17	»	»	»	17	»	»	»	»	»
Boven-Suriname	»	»	1	3	4	»	»	»	»	»
Beneden-Para	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Boven-Para	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Boven-Commewijne	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Commetewane	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Perica	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Boven-Cottica	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Matappica	13	12	5	2	32	»	»	»	»	»
Beneden-Commewijne	26	13	4	3	46	»	»	»	»	»
Beneden-Cottica	6	8	7	4	25	»	»	»	»	»
Beneden-Saramacca	24	13	4	8	49	»	»	»	»	»
Nickerie	»	»	»	»	»	5	»	»	»	5
Coronie	»	»	»	»	»	12	»	»	»	12
Weezen, bij particulieren uitbesteed	»	»	1	1	2	»	»	»	»	»
Totaal	87	46	22	21	176	17	»	»	»	17

TULATIE.

UIT NEÊRL. INDIE.					UIT BRITSCH INDIE.					UIT CHINA.					Generaal totaal.	*Aanmerkingen.*
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		
»	»	»	»	»	3	»	»	»	3	»	»	»	»	»	3	
61	»	»	»	61	543	221	127	81	972	99	»	»	»	99	1149	
»	»	»	»	»	102	44	24	15	185	14	»	»	»	14	203	
»	»	»	»	»	12	5	2	4	23	»	»	»	»	»	24	
»	»	»	»	»	7	3	»	1	11	20	»	»	»	20	31	
»	»	»	»	»	41	18	10	6	75	11	»	»	»	11	86	
»	»	»	»	»	30	12	4	5	51	»	»	»	»	»	51	
»	»	»	»	»	52	21	11	11	95	»	»	»	»	»	95	
»	»	»	»	»	17	5	5	1	28	»	»	»	»	»	28	
»	»	»	»	»	116	36	21	10	183	»	»	»	»	»	215	
»	»	»	»	»	167	54	25	18	264	14	»	»	»	14	324	
»	»	»	»	»	287	104	58	45	494	23	1	»	4	28	547	
»	»	»	»	»	212	91	43	24	370	26	»	»	»	26	445	
»	»	»	»	»	123	60	38	22	243	»	»	»	»	»	248	
»	»	»	»	»	101	44	32	31	208	»	»	»	»	»	220	
»	»	»	»	»	»	»	3	7	10	»	»	1	1	2	14	
61	»	»	»	61	1813	718	403	281	3215	207	1	1	5	214	3683	

De Agent-Generaal,

J. F. A. CATEAU VAN ROSEVELT.

[5. 78.]

BIJLAGE Q. (1)

STAAT aantoonende het aantal plantages en gronden, de voortbrengselen en het aantal hektaren in cultuur, gedurende de jaren 1873—1877.

(1) Bijlage P is, ter inzage voor de leden, op de griffie nedergelegd.

AANTAL plantages en gronden

DISTRICTEN.	Suiker.					Koffij en Cacao.				
	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.
Boven-Cottica	4	4	4	4	4	»	»	»	»	»
Perica	3	2	1	1	1	»	»	»	»	»
Boven-Commewijne	5	1	1	2	1	»	»	»	»	»
Commetewane	7	6	6	4	3	»	»	»	»	»
Beneden-Commewijne.	3	3	3	3	3	»	»	»	»	»
Beneden-Cottica	9	10	9	8	8	»	»	1	»	»
Matappica	1	1	1	1	1	»	»	1	»	»
Boven-Suriname	9	9	9	9	9	»	»	»	»	»
Beneden-Suriname.	4	4	4	5	5	»	»	»	»	»
Boven-Para	3	3	3	3	3	»	»	»	»	»
Beneden-Para	3	1	1	1	1	»	»	»	»	1
Boven-Saramacca	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Saramacca	3	2	2	2	2	»	»	»	»	»
Nickerie	5	5	5	5	5	»	»	»	»	»
Coronie.	1	1	1	1	1	»	»	»	»	»
	60	52	60	49	47	»	»	2	»	1

Getal hektaren

DISTRICTEN.	Suiker.					Koffij en Cacao.				
	1873.	1874.	1875	1876.	1877.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.
Boven-Cottica	228	233	234	238	177,9	»	»	»	»	0,5
Perica	130	157	82	96	104	8	»	»	»	»
Boven-Commewijne	74	64	64	66,7	61	»	»	»	»	»
Commetewane	300	241	162	103,9	63,2	»	»	»	»	»
Beneden-Commewijne.	347	331	317	285,3	302,6	37	16	18	12,2	16,4
Beneden-Cottica.	1105	995	924	530,2	444,2	24	»	107	46,3	»
Matappica.	186	197	201	199	214	»	9	43	39,6	21,7
Boven-Suriname	632	654	488	417,7	389	»	»	»	1	3
Beneden-Suriname.	477	436	453	830,7	861	»	»	»	»	»
Boven-Para	176	134	119	109,8	94	0,4	»	0,5	0,5	»
Beneden-Para	202	64	63	10	»	»	»	»	»	»
Boven-Saramacca	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Saramacca	306	293	266	313,9	305,5	8	»	8,5	22	11,5
Nickerie	944	939	926	931,2	887,8	28	6	28	29,7	39,7
Coronie.	255	238	238	238	238	»	»	»	»	»
	5362	4976	4537	4370,4	4132,2	105,4	31	206	151,3	92,8

den in cultuur en derzelver voortbrengselen.

	Koffij en kost.					Cacao en kost.					Cacao.					Bananen.					Katoen.					Hout.					Kostgronden.					TOTAAL.				
77.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.
»	1	1	1	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	5	5	3	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	12	13	10	10	11	20	18
»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	1	»	»	»	»	»	1	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	1	»	2	4	3	3	2	5
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	1	»	»	12	17	19	15	9	13	18	22	16
»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	3	1	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	7	7	9	9	9	14	10
»	3	»	»	»	»	6	11	2	3	7	5	1	6	7	2	5	5	5	5	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	5	13	17	11	25	20	29	35	24
»	1	»	»	»	»	6	4	»	1	6	3	4	4	5	2	2	»	4	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	3	»	21	18	19	20	16
»	2	2	1	»	2	»	»	»	»	»	»	»	1	1	»	»	»	1	3	»	2	1	1	1	»	»	»	»	»	»	»	10	8	10	10	5	14	15	16	14
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	2	4	5	3	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	10	17	11	9	14	24	28	24	23	26
»	»	»	»	»	»	2	1	1	»	»	2	3	3	4	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8	8	8	9	9
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	1	2	3	»	»	4	2	»	»	»	»	»	»	17	»	»	»	12	12	37	31	29	14	34	40	39	36	32
1	»	»	1	»	2	7	8	1	1	10	13	13	9	12	7	»	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	9	16	14	11	31	31	29	29	32
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	1	»	»	2	»	44	»	»	6	3	45	»	»	8
»	»	»	»	»	»	3	3	»	2	1	15	13	11	16	18	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	29	12	11	6	7	50	30	24	26	28
»	»	»	»	»	»	3	4	2	1	»	1	1	3	4	5	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	48	10	10	10	10	58
»	»	»	»	»	»	1	2	1	2	»	1	»	1	»	»	1	3	3	3	5	5	5	3	5	5	»	»	»	»	»	2	»	3	3	3	11	11	12	14	14
1	7	3	3	1	4	29	33	7	11	26	42	35	39	51	41	24	19	27	28	9	7	6	4	6	5	24	1	»	1	15	61	146	117	129	161	254	290	250	276	310

aren in cultuur.

	Koffij en kost.					Cacao en kost.					Cacao.					Bananen.					Katoen.					Kostgronden.					TOTAAL.				
77.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.
0,5	42	12	30	11	11,7	7	2	1	»	7,5	»	»	12,5	6	40,6	63	54	89	65	60,2	»	»	»	»	»	15	27	21	56	38,6	355	328	387,5	376	337
»	»	»	»	»	»	»	»	4	14,5	18	»	4	6	6	6	39	19	23,5	17	13,5	»	»	»	»	»	»	»	5	22	2	177	180	120,5	155,5	143,5
»	»	»	»	»	»	5	3	4	»	1	»	»	»	2,5	»	23	35	84	31,2	49	»	»	»	»	»	9	42	47,5	59,9	98,6	111	140	199,5	160,3	209,6
»	»	»	»	»	»	»	4	»	»	»	4	»	52	»	»	33	18	»	87,1	120,8	»	»	»	»	»	4	»	»	23	2,7	341	263	214	214	186,7
6,4	29	»	2	4,2	10	249	178	280	237,1	162,1	456	549	568	696,8	771,6	360	405	368	251,9	181,2	»	»	»	»	»	19	16	17	22,3	30	1497	1495	1570	1510,1	1473,9
»	23	30	11	34,3	48,5	138	82	56	»	126,6	195	310	200	385	383,5	254	254	321	320,4	268,8	»	»	»	»	»	»	1	4	2,4	»	1719	1622	1623	1318,6	1271,6
1,7	157	152	115	115	105,5	21	»	15	15	25	12	68	56,5	59	76	90	103	94	84,1	112,7	126	140	165	111,1	1245	29	25	22	19	33	621	694	711,5	641,8	712,4
3	»	»	2	2	»	»	1	2	»	2,2	»	»	1	»	3,9	43	81	61	82,9	73,5	»	»	»	»	»	36	80	61	31,6	72	711	816	615	535,2	543,6
»	»	»	»	»	»	150	39	36	64	50	91	192	199	233	514	62	99	80	8,8	33,5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	785	766	768	1136,5	1458,5
»	0,8	»	»	»	»	»	»	5	1	»	29	24	28	33,6	29,3	27	26	224	113,8	30,5	»	»	»	»	»	576	916	690	816,1	588,8	809,2	1100	1066,5	1074,8	742,6
»	21	17	29	27	23,8	85	46	57	79,3	71,3	466	496	542	517,4	566,5	136	116	141	175	193,4	»	»	»	»	»	87	77	132	92	89,5	997	816	964	900,7	944,5
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1,6	»	»	»	»	»	15	»	»	»	20,4	15	»	»	»	22
1,5	»	16	8,5	»	8,5	72	41	48	54	38,6	606	634	591	631	666,2	31	49	41,5	57	57,2	»	»	»	»	»	59	32	27,5	252,3	259,5	1082	1065	991	1330,2	1347
9,7	»	28	28	»	»	154	165	147	104,6	128,5	95	109	153	142	155,6	16	154	3	5	137,3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4,3	1257	1401	1285	1212,5	1343,2
»	»	»	»	»	3	45	21	45	8,7	25	21	13	28	39,4	19,7	72	100	135	»	120	691	742	1054	624,2	606,5	51	92	65,5	265,2	83,2	1135	1206	1565,5	1175,5	1095,4
2,8	272,8	255	225,5	193,5	211	931	533	700	578,5	655,8	1975	2399	2437	2751,7	3232,9	1229	1513	1665	1299,2	1453,2	817	882	1219	735,3	731	900	1308	1092,5	1661,8	1322,6	11 592,2	11 896	11 181	11 741,7	11 831,5

[5. 79.]

BIJLAGE R.

STAAT aantoonende de voortbrengselen over de jaren 1873—1877.

[5. 79.]

BIJLAGE R.

STAAT aantoonende de voortbrengselen over de jaren 1873—1877.

DISTRICTEN.	SUI						
	HOEVEELHEID KILOGRAMMEN.					HEKTAREN	
	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1873.	1874.
Boven-Cottica	497 249	490 725	372 466	516 836,5	385 837	155,5	137,5
Perica.	267 572	103 638	121 810	253 057	209 755	132,8	58,5
Boven-Commewijne . . .	251 543	144 725	66 139	187 090	119 789	84	50,6
Commetewane	645 476	517 517	317 677	370 325,5	263 050,5	267,4	218
Beneden-Commewijne . .	1 110 955	929 405	680 555	813 190	801 270,5	315	292
Beneden-Cottica	2 599 764	1 972 629	2 226 631	1 236 284	1 191 947	915	835,5
Matappica	282 002	334 019	430 403	383 582	555 077	176,1	157
Boven-Suriname	1 226 268	1 110 262	816 155	869 830	830 063	483	437,8
Beneden Suriname . . .	1 015 783	1 054 337	873 309	2 192 347,5	2 243 967	312,8	339,7
Boven-Para	364 317	288 785	206 668	301 711	231 916	122,1	139,2
Beneden-Para	375 208	250 236	102 753	132 914	29 017	199,2	150
Boven-Saramacca	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Saramacca . . .	747 780	629 492	491 441	718 864	678 950	261,4	227,7
Nickerie	2 719 154	2 312 640	2 601 618	2 244 750	2 521 338	761,1	734
Coronie	649 988	884 700	957 264	848 700	705 600	178,7	211
Totaal. . . .	12 753 059	11 023 110	10 264 889	11 069 481,5	10 767 577	4 364,1	3 988,5

DISTRICTEN.	RUM EN DRAM.					KOF		
	HOEVEELHEID LITERS.					HOEVEELHEID		
	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1873.	1874.	1875.
Boven-Cottica.	3 535	5 347	1 485	»	»	8 278	7 777	9 800
Perica	11 052	5 917	1 610	2 916	2 340	123	»	»
Boven-Commewijne. . . .	44 928	35 378	6 264	»	»	»	»	»
Commetewane	3 229	1 915	28	»	»	»	»	»
Beneden-Commewijne . . .	69 426	44 550	27 924	58 326	35 214	793	174	760
Beneden-Cottica	195 383	169 011	190 206	52 129	39 310	5 785	21	2 493
Matappica.	»	»	»	»	»	19 602	2 421	21 370
Boven-Suriname.	32 616	8 671	14 654	22 261,4	9 437	»	»	»
Beneden-Suriname	2 603	1 890	2 960	98 291	173 812	»	»	»
Boven-Para	11 898	15 084	8 026	8 745	11 324	5	»	12
Beneden Para.	20 405	15 854	8 790	16 970	2 650	317	45	613
Boven-Saramacca	»	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Saramacca. . . .	139 827	80 514	94 892	125 721	117 947	175	15	170
Nickerie	455 846	468 687	531 049	343 903	702 828	1 568	448	2 151
Coronie	92 441	136 386	147 851	123 944	81 291	»	»	»
Totaal	1 083 189	1 016 205	1 035 739	853 206,4	1 176 153	36 646	10 902	37 369

KER.								MELASSE.				
RIET GEMALEN.			KILOGRAM PER HEKTARE.					HOEVEELHEID LITERS.				
1875.	1876.	1877.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.
157	190	170,9	319 7,7	3 568,8	2 372,8	2 720	2 258	126 698	126 979	82 366	144 504	100 552
35	65	65,7	2 014,8	1 771,6	3 480,3	3 893	3 190	57 128	14 126	35 035	78 305	55 830
26	58	43	2 994,5	2 800	2 543,8	3 226	2 786	60 739	»	10 755	5 760	32 632
175	132	96,5	2 413,8	2 373,9	1 815,3	2 805,5	2 726	204 807	149 380	99 631	106 537	61 752
259	289,3	259,2	3 526,8	3 182,8	2 627,6	2 927	3 091	203 036	129 086	77 108	78 208	141 634
825	441,7	507,8	2 841,2	2 361	2 698,9	2 373	2 347	642 963	371 462	482 742	387 245	293 553
148	151	170	1 601,3	2 127,5	2 975,7	2 540	3 265	98 557	72 630	105 557	146 422	99 579
401	327,8	328,4	2 538,8	2 536	2 035,3	2 514	2 527	345 607	263 314	154 635	181 665,8	201 801
389	737,5	722,5	3 247,3	3 103,7	2 245	2 730	3 106	346 356	398 649	352 460	575 064	620 601
92	97	63,4	2 983,7	2 074,6	2 246,4	3 212	3 658	116 975	66 821	14 568	43 010	50 122
48	54	96,5	1 883,5	1 668,2	2 140,7	2 461	3 007	73 372	25 355	400	20 265	2 840
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
217	246	217,6	2 860,6	2 764,5	2 264,7	2 917	3 120	161 579	31 873	9 845	11 942	9 715
845	589,5	644,3	3 572,6	3 150,7	3 078,8	4 051	8 913	311 717	183	»	»	»
218	»	195	3 637,3	4 192,8	4 391,1	»	3 615	64 800	»	»	»	»
3 835	»	3 580,8	2 808,1	2 695,3	2 676,6	»	3 043,5	2814334	1 649859	1 425 102	1 778 927,8	1 670 620

FIJ.		CACAO.					KATOEN.				
KILOGRAMMEN.		HOEVEELHEID KILOGRAMMEN.					HOEVEELHEID KILOGRAMMEN.				
1876.	1877.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.
3 800	1 533	»	»	74	125	319	»	»	»	»	»
»	»	1 563	2 923	2 096	1 425	1 913,5	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	74	»	»	»	»	»	»	»	»	»
900,5	587	223 990	214 584	293 830	274 942	287 631,5	»	»	»	»	»
1 305	109,5	48 940	59 542	114 727	155 449	104 757	»	»	»	»	»
5 647,25	3 335,5	7 935	8 296	4 861	10 367,5	12 087,5	7 667	31 193	15 043	29 366	17 110
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	55 418	66 900	87 866	104 700	121 915	»	»	»	»	»
7	5	3 556	2 705	4 217	3 646	7 125	»	»	»	»	»
360	362,5	172 826	161 748	285 880	250 344	292 039,5	»	4 816	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
49,5	»	306 657	327 828	438 129	418 881,5	397 031	»	»	»	»	»
343	247	79 186	82 297	91 631	141 874	142 613	»	»	»	»	»
»	»	172	700	500	920	1 967,5	244 496	145 470	189 506	164 065	185 549
12 412,25	6 179,5	900 317	927 523	1 323 811	1 322 674	1 369 399,5	256 979	176 663	204 549	193 431	202 659

[5. 80.]

BIJLAGE S.

VERSLAG betreffende den grooten landbouw.

Blijkens staat lit. Q, overgelegd bij het Koloniaal Verslag van 1878, waren op ultimo December 1877 in Suriname in werking:

47 suikerplantages;

4 koffij- en kostplantages;

26 cacao- en kostplantages;

41 cacaoplantages;

9 bananenplantages;

6 katoenplantages;

1 koffij- en cacaoplantage,

en bedroeg het aantal hektaren in cultuur:

4132,2 hektaren voor suikerriet;

92,8 » » koffij en cacao;

1322,6 » » kost;

211 » » koffij en kost;

655,8 » » cacao en kost;

3232,9 » » idem;

1453,2 » » bananen;

731 » » katoen.

Volgens staat B, bij het evengemeld verslag behoorende, beliep op ultimo December 1877 het aantal veld- en fabriekarbeiders op de plantages:

7730 niet-immigranten, en

3666 immigranten.

De productie heeft, blijkens staat R van het vermelde verslag, gedurende 1877 bedragen:

10 767 577 K. G. suiker;

1 670 611 Liter melassie;

1 176 153 » rum en dram;

6 179,5 K. G. koffij;

1 369 399,5 » cacao,

202 659 » katoen.

De uitvoer in 1877 bedroeg:

10 971 374,5 K. G. suiker;

1 640 364 Liter melassie;

1 254 820 » rum en dram;

159,5 K. G. koffij:

1 398 925,5 » cacao, en

95 073,5 » katoen.

Uit de vorenstaande cijfers van bevolking en cultuur blijkt, dat eene oppervlakte van 11 831,5 hektaren land in 1877 werd bewerkt door eene bevolking van 11 396 hoofden, verspreid in 15 districten.

Een en ander kan volgenderwijze worden verdeeld:

DISTRICTEN.	Bebouwde oppervlakte.	Getal arbeiders.	Bebouwde oppervlakte per hoofd.
	Hektaren.		Hektaren.
Beneden-Suriname . . .	543,6	658	0,8261
Boven-Suriname . . .	543,6	1537	0,3537
Boven-Para	742,6	190	3,9084
Beneden-Para	944,5	379	2,4916
Beneden-Cottica. . . .	1271,6	1445	0,88
Beneden-Commewijne. .	1473,9	1285	1,1470
Boven-Cottica	537	486	0,6934
Boven-Commewijne . .	209,6	164	1,2780
Perica	143,5	184	0,7798
Commetewane	186,7	358	0,5215
Matappica.	712,4	882	0,8077
Beneden-Saramacca . .	1347	1125	1,1973
Boven-Saramacca . . .	22	375	0,0586
Coronie.	1095,4	1044	1,0492
Nickerie	1343,2	1659	0,8096

Vergelijkt men de cijfers van het in 1877 aantal bebouwde hektaren land met die van het ter bebouwing uitgegeven gedeelte van de geheele kolonie, dan verkrijgt men de volgende uitkomst.

Het ter bebouwing uitgegeven gedeelte der kolonie bedraagt ongeveer 1 pct. of 150 000 hektaren van hare oppervlakte, die op 2800 vierkante geographische mijlen, of 15 322 800 hektaren, wordt berekend.

Van het ter bebouwing uitgegeven gedeelte is slechts

11 831,5 hektaren of 7,88 pct. bewerkt op de langs de boorden der rivieren gelegen plantages. Die hoeveelheid is slechts 0,077 pct. van de uitgestrektheid der geheele kolonie.

Het op het hierbij gevoegde schetskaartje met vermiljoen aangeteekende, geeft een overzigt van het gedeelte van Suriname, alwaar de landbouw wordt uitgeoefend.

Voor meerdere bijzonderheden omtrent de uitkomsten van den grooten landbouw wordt verwezen naar de betrekkelijke zeer uitvoerige, hiervoren reeds vermelde staten (Bijlagen Q en R).

Voor het overige kan worden volstaan met eene verwijzing naar het bij het jaarverslag van 1877, sub lit. U, overgelegde verslag over den grooten landbouw.

De Gouverneur der kolonie Suriname,

C. A. VAN SYPESTEYN.

[5 81.]

BIJLAGE T.

VERSLAG betreffende den kleinen landbouw.

Uit den hieronder volgenden staat blijkt, dat door het Gouvernement in pacht waren uitgegeven 1015,3990 hektaren in 437 perceelen aan 482 pachters die den kleinen landbouw uitoefenen.

DISTRICTEN.	Aantal perceelen.	Oppervlakte.	Aantal pachters.	*Aanmerkingen.*
		Hektaren.		
Beneden-Suriname	57	28,9750	57	FortNieuw-Amsterdam
Beneden-Para . . .	11	58	11	
Boven-Suriname .	21	61	26	
Boven-Para	32	32	32	Stn. Domburg.
Beneden - Commewijne	6	35	14	
Boven-Cottica . . .	38	44	38	
Perica.	14	18,50	15	
Matappica	13	23	14	
Boven-Commewijne	29	59	39	
Saramacca	54	513,50	65	
Coronie.	130	81,1141	137	Totness.
Nickerie	32	61,3099	34	
Totaal . . .	437	1015,3990	482	

Onderscheidene pachten werden in 1877 ingetrokken, omdat de pachters niet aan het contract voldeden en hunne pachtgelden niet wilden betalen.

Doordien de meeste pachters of in het geheel geen, of zeer gebrekkige aanteekening van de verkregen productie hebben gehouden, is het niet mogelijk voor alsnog daarvan eene juiste opgave of een overzigt mede te deelen.

Voor zooveel Saramacca en Nickerie betreft, is de productie van den kleinen landbouw opgegeven. Zij bedroeg in Saramacca:

9 088 bossen bananen;
485 kilgr. rijst;
10 635 » koorn;
4 825 » aardvruchten;

en in Nickerie:

21 985 bossen bananen;
2 455 kilgr. cacao.

Op een tal der verpachte perceelen, maar vooral op de gronden die in den laatsten tijd aan geëmancipeerden in eigendom zijn uitgegeven, begint men zich meer en meer op de cacao- en op de koffijcultuur toe te leggen. De pachters worden daartoe steeds zooveel maar mogelijk door het bestuur aangemoedigd.

Het is het voortdurend streven van den ondergeteekende om door gepaste middelen de uitoefening van den kleinen landbouw zoodanig te leiden, dat zij tot bevordering èn van de welvaart der kolonie in het algemeen, èn van die van de pachters in het bijzonder strekken kan.

In 1877 werd met dat doel wederom eene commissie benoemd, bestaande uit de heeren A. J. baron Schimmelpenninck van der Oye, administrateur van Financien, W. F. van Genderen en E. G. van Emden, districts-commissarissen en W. L. Loth, landmeter, met opdragt tevens:

om een naauwkeurig onderzoek in te stellen naar den toestand van de bij het fort Nieuw-Amsterdam en bij het station Domburg in pacht uitgegeven perceelen;

om in verband daarmede de bezwaren na te gaan, welke de pachters mogten opgeven als oorzaken waardoor tot nog toe de gewenschte uitkomsten niet zijn verkregen;

om casu quo daarbij de middelen op te geven, waardoor die beletselen kunnen worden uit den weg geruimd; en

om voorts, naar aanleiding van hunne bevinding, bij hun verslag omtrent de opdragt, zoodanige voorstellen te doen, als in het algemeen strekken kunnen om van bestuurswege eene doeltreffende uitoefening van den kleinen landbouw zooveel maar doenlijk te bevorderen.

De commissie heeft hare taak aangevangen en bereids een aantal perceelen geïnspecteerd.

De bevinding is over het algemeen niet ongunstig.

De hieronder volgende staat wijst de mutatien aan omtrent het aantal pachters en de verpachte oppervlakte van de perceelen ter uitoefening van den kleinen landbouw door het bestuur uitgegeven bij het fort Nieuw-Amsterdam en het station Domburg en op de verlaten plantage Voorzorg (Beneden-Saramacca) en den grond Totness (Coronie).

NAMEN der VESTIGINGSPLAATSEN.	Getal pachters.		Verpachte oppervlakte.	
	1876.	1877.	1876.	1877.
			H. A.	H. A.
Fort Nieuw-Amsterdam.	61	57	31,475	28,975
Domburg	23	32	30	32
Voorzorg.	7	11	14	22
Totness	137	137	81,1141	81,1141

In de beschouwingen van den ondergeteekende, vervat in het sub litt. V, bij het vorige jaarverslag overgelegde rapport over den kleinen landbouw, zijn geene veranderingen gekomen en kan daarnaar dus kortheidshalve worden verwezen.

De Gouverneur der kolonie Suriname,

C. A. VAN SYPESTEYN.

[5. 82.]

BIJLAGE U.

SPECIFIEKE STAAT van den veestapel op ultimo December 1877.

DISTRICT.	Rundvee.	Paarden.	Muilezels.	Ezels.	Schapen.	Geiten.	Varkens.
De stad Paramaribo en hare buitenwijken	572	56	37	58	3	58	38
Beneden-Para	352	13	10	9	4	»	155
Beneden-Suriname	70	19	9	»	8	9	15
Beneden-Cottica	172	9	5	4	9	18	88
Beneden-Commewijne	83	8	8	4	40	28	111
Boven-Cottica	119	8	»	»	14	19	59
Perica	27	»	»	»	»	»	23
Matappica	578	10	4	36	71	86	54
Boven-Commewijne	44	»	1	»	»	»	16
Commetewane	10	»	»	»	4	2	57
Boven-Para	143	»	»	»	27	21	497
Boven-Suriname	136	1	1	»	22	21	112
Beneden-Saramacca	83	2	3	2	58	13	36
Boven-Saramacca	»	»	»	»	»	»	»
Coronie	542	56	8	79	325	141	473
Nickerie	94	16	22	20	128	48	97
Totaal	3025	198	108	212	713	464	1831
Minder dan in 1876	278	»	»	5	19	»	»
Meer dan in 1876	»	13	31	»	»	8	75

[5. 83.]

BIJLAGE V [1].

STAAT van den invoer der kolonie Suriname over het jaar 1877.

INGEVOERDE GOEDEREN.	UIT NEDERLAND.		UIT ENGELAND.		UIT NOORD-AMERIKA.		UIT DEMERARY.		UIT BARBADOS.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Aardappelen	2 287^5 H.L.	f 18 300	1^5 H.L.	f 12	38 H.L.	f 304	302^5 H.L.	f 2 420	»	»
Aarde-, glas- en porceleinwerk	»	19 648	»	6 004	»	2 409	»	792	»	f 1
Appelen (ongedroogd)	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Arrowroot	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Azijn	20 768 L.	3 323	»	»	»	»	»	»	»	»
Beschuit en hardbrood	1 189 K.G.	297	6 173 K.G.	1 543	26 887 K.G.	6 723	20 416 K.G.	5 103	2 649 K.G.	661
Bieren (in vaten)	51 961 L.	17 497	13 003 L.	7 477	»	»	200 L.	100	1 410 L.	846
Idem (in flesschen of kruiken)	76 453 »	41 616	20 038 »	12 965	»	»	10 140 »	5 716	32 »	21
Bieten, peen, wortelen en rapen	3 H.L.	30	»	»	64 H.L.	640	»	»	»	»
Bijouterien, horologien, lijfsieraden, koralen, schildpad, ivoor, uluminum, alle edelgesteenten, goud- en zilverwerken	»	3 624	»	503	»	14	»	368	»	»
Blik (in bladen)	50 K.G.	18	1 220 K.G.	440	»	»	»	»	»	»
Idem (bewerkt)	»	1 166	»	1 334	»	»	»	727	»	25
Blom	44 K.G.	8	»	»	987 305 K.G.	186 028	513 230 K.G.	98 899	203 468 K.G.	37 642
Boek- en plaatwerken en andere gedrukte stukken	»	11 000	»	400	»	500	»	100	»	»
Boter	48 169 K.G.	77 071	150 K.G.	240	42 135 K.G.	46 348	1 853 K.G.	2 038	2 170 K.G.	2 388
Breeuwwerk	835 »	423	1 200 »	600	1 733 »	867	565 »	283	»	»
Buskruid	125,25 »	377	1 434 »	4 302	»	»	5,25 »	16	12,5 »	37
Cingels	»	»	»	»	»	»	13 000 stuks	234	»	»
Chemicalien en droogerijen	»	15 058	»	7 357	»	2 118	»	7 049	»	65
Dakpannen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Eetwaren, bereid in blik	»	18 016	»	11 330	»	4 838	»	3 462	»	280
Idem, voor zoover niet afzonderlijk belast	»	6 937	»	2 520	»	1 753	»	2 651	»	197
Ezels (muil- en steen-)	»	»	6 steen-	240	»	»	4 muil-	800	»	»
Flesschen, kruiken, pullen etc. (ledige)	»	505	»	»	»	»	»	50	»	»
Galanterien, onder welke benaming ook (zie kramerij)	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Gedistilleerd:										
Genever, in fust of vat	9 870 L.	5 959	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem, gebotteld	87 404 »	67 772	»	»	»	»	»	»	»	»
Brandewijn	3 473 »	8 683	1 491 L.	3 728	»	»	6 666 L.	16 663	2 L.	5
Likeuren	106 »	212	36 »	72	»	»	15 »	30	4 »	8
Bitter	9 »	25	»	»	»	»	269,5 »	752	»	»
Rum en dram	1 519 »	894	»	»	»	»	»	»	»	»
Granen en peulvruchten	67 982 K.G.	13 596	951 K.G.	191	4 946 K.G.	989	40 606 K.G.	8 121	1 465 K.G.	293
Gereedschappen voor alle bedrijven	»	9 121	»	4 487	»	1 978	»	1 134	»	25
Hagels, kogels en loopers	1 008 K.G.	908	785 K.G.	712	»	»	161 K.G.	150	136 K.G.	122
Harpuis	127 »	38	»	»	»	»	10 »	4	»	»
Hoeden en petten	»	4 347	»	9 020	»	580	»	10 324	»	107
Hoepels (houten)	»	»	32 000 stuks	2 560	»	»	38 175 stuks	3 054	»	»
Houtwaren:										
P. P. planken	»	»	»	»	20 M^2.	20	1 709 M^2.	1 709	25 M^2.	25
W. P. planken	»	»	»	»	9 820 »	6 383	26 025 »	16 916	600 »	390
Groenhart dito	»	»	»	»	»	»	222 »	222	»	»
Transporteren		f 346 469		f 78 037		f 262 492		f 189 887		f 43 138

UIT ST. NAZAIRE.		UIT MARTINIQUE.		UIT CAYENNE.		UIT PARANAHYBA. (Brazilie).		UIT CALCUTTA.		UIT TRINIDAD.		UIT SEBA.		TOTAAL.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2 629^5 H.L.	f 21 036
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	28 854
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	20 768 L.	3 323
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	57 314 K.G.	14 327
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	66 594 L.	25 920
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	106 663 »	60 318
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	67 H.L.	670
»	f 1 164	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5 673
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 270 K.G.	458
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3 252
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 704 047 K.G.	322 577
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	12 000
15 K.G.	24	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	94 492 K.G.	128 109
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4 333 »	2 173
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 577,25 »	4 732
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	13 000 stuks.	234
»	369	»	f 124	»	»	»	»	»	»	»	f 2	»	»	»	32 142
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	214	»	50	»	f 56	»	»	»	»	»	»	»	»	»	38 246
»	»	»	394	»	600	»	»	»	»	»	»	»	f 15	»	15 067
»	»	»	»	»	»	9 muilezels.	f 1 800	»	»	»	»	»	»	13 muil en 6 steen	2 840
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	555
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	9 870 L.	5 959
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	87 404 »	67 772
147 L.	368	440 L.	1 100	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	12 219 »	30 547
1 »	2	9 »	18	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	171 »	342
1 »	3	2 »	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	281,5 »	785
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2 L.	1	1 521 »	895
70 K.G.	14	»	»	»	»	»	»	5 725 K.G.	f 1 145	»	»	»	»	121 745 K.G.	24 349
»	53	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	16 798
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2 090 K.G.	1 892
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	137 »	42
»	2 577	»	217	»	32	»	»	»	20	»	»	»	»	»	27 224
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	70 175 stuks.	5 614
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 754 M².	1 754
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	36 445 »	23 689
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	222 »	222
	f 4788		f 1 908		f 688		f 1 800		f 1 165		f 2		f 16		f 930 390

INGEVOERDE GOEDEREN.	UIT NEDERLAND.		UIT ENGELAND.		UIT NOORD-AMERIKA.		UIT DEMERARY.		UIT BARBADOS.	
	Hoevoelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Per transport	»	f 346 469	»	f 78 037	»	f 262 492	»	f 189 887	»	f 43 138
Latten	20 bossen.	55	»	»	»	»	»	»	»	»
Greenen deelen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
IJzer in staven, banden of platen	7 503 K.G.	2 251	11 775 K.G.	3 533	»	»	6 879 K.G.	2 064	261 K.G.	78
Idem (bewerkt)	»	4 983	»	8 731	»	2 001	»	2 560	»	117
Kaarsen:										
Was-	65 K.G.	104	»	»	»	»	»	»	»	»
Spermaceti-	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Stearine- en compositie-	11 813 K.G.	9 450	25 K.G.	2	901 K.G.	721	50 K.G.	40	»	»
Smeer-	»	»	»	»	17 415 »	1 205	50 »	38	»	»
Kaas, zoetemelksche, Leidsche en Edammer	50 817 K.G.	50 817	473 K.G.	473	73 »	73	1 041 »	1 041	»	»
Idem (andere soorten)	»	518	»	»	»	»	»	»	»	»
Kalk en cement	1 653 H.L.	10 817	88 H.L.	616	»	»	177 H.L.	1 239	304 H.L.	1 824
Suikerkalk	»	»	102 P.	3 570	»	»	4 P.	140	»	»
Koffers, valiezen, reistasschen enz.	»	304	»	87	»	370	»	30	»	»
Koffij	»	»	»	»	1 732 K.G.	2 078	21 267 K.G.	25 520	3 963 K.G.	4 7[illegible]
Kolen, versche	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Koper in bladen of staven:										
Rood	»	»	85 K.G.	255	»	»	126 K.G.	378	»	»
Geel	553 K.G.	1 106	40 »	80	»	»	»	»	30 K.G	[illegible]
Idem, bewerkt	»	305	»	292	»	»	»	163	»	15
Kramerij en galanterien	»	23 976	»	4 641	»	2 130	»	1 499	»	180
Kruidenierswaren	»	13 213	»	339	»	1 345	»	837	»	137
Lederwerk, zoo als:										
Zadels, schoenmakerswerk en alle ander lederwerk	»	14 215	»	8 943	»	2 429	»	7 297	»	170
Leder:										
Marokijn-	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Bazaan-	872 vellen.	1 744	»	»	»	»	»	»	»	»
Gewast	428 »	2 996	48 vellen.	336	28 vel.	196	1,5 vel.	11	»	»
Gelakt	720 »	2 880	»	»	»	»	»	»	»	»
Schapen-	64 »	64	»	»	»	»	»	»	»	»
Zool- en pomp-	5 901 K.G.	12 983	20 K.G.	44	»	»	34,5 K.G.	76	»	»
Andere soorten	»	1 500	»	»	»	»	»	»	»	»
Leijen, dak.	2 800 stuks.	420	11 900 stuks.	1 873	»	»	»	»	»	»
Limonade gazeuse	»	»	»	»	»	»	»	270	»	»
Lood, plat	4 421 K.G.	1 548	639 K.G.	223	»	»	75 K.G.	»	»	»
Lucifers	15 grosse.	67	»	»	4 344 gros.	15 282	»	»	»	»
Maïs- en maïsmeel	»	»	84 K.G.	10	12 170 K.G.	1 407	46 130 K.G.	5 690	5 770 K.G.	677
Machinerien voor landelijk bedrijf en voor de bereiding en bewerking van koloniale producten	»	2 000	»	22 000	»	»	»	1 000	»	»
Manufacturen en stoffen van wol laken en cachimir, daaronder begrepen van zijde, katoen, hennip, vlas, werk, boomschors en alle andere, hetzij ruw, wit of gebleekt, gegomd, gewast,										
Transporteren		f 504 785		f 134 085		f 291 729		f 239 806		f 51 151

UIT ST. NAZAIRE.		UIT MARTINIQUE.		UIT CAYENNE.		UIT PARANAHYBA. (Brazilie).		UIT CALCUTTA.		UIT TRINIDAD.		UIT SEBA.		TOTAAL.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
»	f 4 788	»	f 1 908	»	f 688	»	f 1 800	»	f 1 165	»	f 2	»	f 16	»	f 930 390
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	20 bossen.	55
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	26 418 K.G.	7 926
»	100	»	»	»	»	»	»	»	45	»	»	»	»	»	18 537
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	65 K.G.	104
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	12 766,5 K.G.	10 213
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 791,5 »	1 243
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	52 404 »	52 404
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	518
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2 222 H.L.	14 496
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	106 punch.	3 710
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	791
»	»	796 K.G.	956	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	27 758 K.G.	33 309
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	211 K.G.	633
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	623 »	1 246
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	775
»	789	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	33 215
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	15 871
»	2 227	»	50	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	35 331
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	872 vellen.	1 744
48 vel.	336	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	553,5 »	3 875
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	720 »	2 880
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	64 »	64
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5 955,5 K.G.	13 103
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 560
»	60	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	14 700 stuks.	2 293
»	»	»	276	»	»	»	»	»	»	»	»	»	130	»	676
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5 135 K.G.	1 797
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4 359 gros.	15 349
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	64 154 K.G.	7 784
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	25 000
	f 8 300		f 3 190		f 688		f 1 800		f 1 210		f 2		f 146		f 1 236 892

INGEVOERDE GOEDEREN.	UIT NEDERLAND.		UIT ENGELAND.		UIT NOORD-AMERIKA.		UIT DEMERARY.		UIT BARBADOS.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Per transport	»	f 594 785	»	f 134 085	»	f 291 729	»	f 239 806	»	f 51 151
geverwd of gedrukt, zuiver of gemengd, passementwerk, naai-, stik- en floretzijde, lint, kant en tulle, tafel- en servetgoed, tijk, damast, batist, kamerdoek, kousen, handschoenen, broeken en alle andere kleedingstukken, voor zoo ver niet afzonderlijk belast	»	240 848	»	177 460	»	4 594	»	82 415	»	5 265
Meubelen	»	5 606	»	1 373	»	7 559	»	693	»	450
Olien:										
Olijf-	851 L.	851	266 L.	266	»	»	1 833 L.	1 833	»	»
Machine-	1 754 »	1 579	2 154 »	1 939	18 L.	16	96 »	86	»	»
Lijn-	24 355 »	11 536	2 326 »	1 060	522 »	261	506 »	228	»	»
Patent-	18 394 »	9 934	104 »	57	»	»	29 »	15	»	»
Raap-	8 952 »	4 560	241 »	121	»	»	288 »	158	»	»
Kerosine-	»	»	2 556 »	511	237 599 L.	55 760	25 334 »	6 389	»	»
Andere soorten	»	40	»	172	»	»	»	1 572	»	»
Opium	0.65 K.G.	24	»	»	»	»	40,2 K.G.	1 785	»	»
Ossen, koeijen en kalveren	2 stuks.	500	»	»	»	»	50 stuks.	3 500	»	»
Paarden en veulens	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Parapluies en parasols	»	5 682	»	723	»	585	»	1 308	»	4
Parfumerien, daaronder fijne zeepsoorten	»	5 296	»	239	»	3 205	»	2 167	»	12
Pennen:										
Stalen	380 gros.	380	67 gros.	67	12 gros.	12	»	»	»	»
Vederen	5 bossen.	3	»	»	»	»	»	»	»	»
Percussiedoppen	5 300 stuks.	20	18 300 stuks.	50	»	»	3 850 stuks.	12	1 000 stuks.	3
Pek en teer	111.5 H.L.	1 673	44 H.L.	660	50 H.L.	750	38 H.L.	570	»	»
Pindas	»	»	»	»	4 »	40	76 »	760	»	»
Pijpen (tabaks-) of gedeelten van pijpen, diverse soorten	»	2 020	»	204	»	36	»	371	»	6
Reuzel	166 K.G.	84	»	»	9 800 K.G.	5 088	2 299 K.G.	1 150	»	»
Rijst	631 296 »	124 327	91 364 K.G.	17 581	»	»	906 450 »	107 103	18 355 K.G.	3 661
Smeer (molen) en talk	1 497 »	898	2 481 »	1 489	2 805 K.G.	1 683	275 »	165	»	»
Sigaren en sigarettes	8 831⁵ »	47 672	»	»	»	»	4 »	24	»	»
Snuif	»	158	»	»	»	»	»	»	»	»
Speelkaarten	92 spellen.	32	»	»	»	»	24 spellen.	8	»	»
Staal	»	17	»	»	»	»	»	»	»	»
Spek, gerookt	5 839 K.G.	5 256	21 K.G.	19	»	»	14 K.G.	13	»	»
» gezouten	40 »	20	»	»	314 999 K.G.	157 499	42 760 »	21 381	16 251 K.G.	8 126
» koppen	»	»	»	»	957 »	172	»	»	»	»
Spijkers, koperen	»	»	»	»	165 »	50	»	»	»	»
» compositie	283 K.G.	199	68 K.G.	48	»	»	25 K.G.	18	»	»
» ijzeren	56 045 »	15 693	12 040 »	3 371	325 K.G.	90	3 338 »	935	146 K.G.	41
Steenen, fire bricks	19 500 stuks.	1 950	54 000 stuks.	5 420	»	»	4 000 stuks.	400	»	»
» Engelsche	»	»	17 190 »	945	»	»	3 300 »	165	»	»
» Amerikaansche	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» Hollandsche	152 500 stuks.	4 270	»	»	»	»	»	»	»	»
Transporteren		f 995 913		f 347 860		f 529 129		f 538 030		f 68 719

...de.	UIT ST. NAZAIRE. Hoeveelheid.	UIT ST. NAZAIRE. Waarde.	UIT MARTINIQUE. Hoeveelheid.	UIT MARTINIQUE. Waarde.	UIT CAYENNE. Hoeveelheid.	UIT CAYENNE. Waarde.	UIT PARANAHYBA. (Brazilie). Hoeveelheid.	UIT PARANAHYBA. (Brazilie). Waarde.	UIT CALCUTTA. Hoeveelheid.	UIT CALCUTTA. Waarde.	UIT TRINIDAD. Hoeveelheid.	UIT TRINIDAD. Waarde.	UIT SEBA. Hoeveelheid.	UIT SEBA. Waarde.	TOTAAL. Hoeveelheid.	TOTAAL. Waarde.
151		f 8 300	»	f 3 190	»	f 688	»	f 1 800		f 1 210	»	f 2	»	f 146	»	f 1 236 892
265	»	72 503	»	12 352	»	35	»	»	»	»	»	18	»	»	»	595 490
450	»	1 901	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	17 582
»	60 L.	60	728 L.	728	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3 738 L.	3 738
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4 022 »	3 620
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	27 709 »	13 085
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	18 527 »	10 006
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	9 481 »	4 839
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	265 489 »	62 660
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 784
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4 085 K.G.	1 809
»	»	»	»	»	»	»	151 stuks.	15 200	»	»	»	»	»	»	203 stuks.	19 200
»	»	»	»	»	»	»	31 »	6 200	»	»	»	»	»	»	31 »	6 200
4	»	1 379	»	84	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	9 765
12	»	248	»	118	»	10	»	»	»	»	»	»	»	»	»	11 295
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	459 grossen.	459
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5 bossen.	3
3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	28 450 stuks.	85
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	243[5] H.L.	3 653
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	80 »	800
6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2 637
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	12 265 K.G.	6 322
3 661	»	»	»	»	22 320 K.G.	4 464	»	»	72 380 K.G.	13 028	»	»	»	»	1 742 165 »	333 164
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7 058 »	4 235
»	»	»	7 K.G.	42	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8 842[5] »	47 738
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	158
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	116 spellen.	40
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	17
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5 874 K.G.	5 288
8 126	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	374 050 »	187 026
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	957 »	172
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	16,5 »	50
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	376 »	265
41	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	71 894 »	20 130
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	77 700 stuks.	7 770
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	20 490 »	1 110
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	152 500 stuks.	4 270
8 719		f 84 391		f 16 514		f 5 197		f 23 200		f 14 238		f 20		f 146		f 2 623 357

INGEVOERDE GOEDEREN.	UIT NEDERLAND.		UIT ENGELAND.		UIT NOORD-AMERIKA.		UIT DEMERARY.		UIT BARBADOS.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Per transport	»	f 995 913	»	f 347 860	»	f 529 129	»	f 538 030	»	f 68 719
Steenen, andere soorten	»	120	»	»	»	»	»	»	»	»
Steenkolen	2 500 K.G.	50	3 574^{780} K.G.	71 495	»	»	47 000 K.G.	940	»	»
Suikergoed, confituren, banket, koek en bonbons	»	5 206	»	5 549	»	627	»	465	»	6
Suiker, geraffineerd	44 140 K.G.	25 089	»	»	13 649 K.G.	7 742	»	»	»	»
» vac. pan	»	»	»	»	»	»	64 428 K.G.	25 771	»	»
» ruwe	»	»	»	»	»	»	393 »	63	818 K.G	211
Schrijf- en kantoorbehoeften (voor zoover niet afzonderlijk belast)	»	10 202	»	532	»	163	»	215	»	10
Tabak, in rollen of bladen	2 517 K.G.	3 020	»	»	42 181 K.G.	50 618	1 285 K.G.	1 542	334 K.G.	400
» gekorven	882,5 »	2 254	51 K.G.	131	»	»	42 »	107	»	»
» pruim-	14,5 »	58	»	»	38,5 K.G.	154	6^{5} »	26	»	»
Thee	3 421^{5} »	8 719	5 525 K.G.	1 406	616 »	1 751	108 »	207	0,5 K.G.	1
Tigchels en tigchelsteenen (plavuizen)	5 000 stuks.	250	5 000 stuks.	250	»	»	»	»	»	»
Tin, in bladen	212 K.G.	212	»	»	»	»	»	»	»	»
» bewerkt	»	»	»	6	»	»	»	»	»	»
Touwwerk, visschersgaren, en alle andere soorten	»	15 324	»	1 282	»	440	»	887	»	44
Uurwerken, voor zoover niet afzonderlijk belast	»	»	»	100	»	820	»	30	»	»
Uijen	10 902 K.G.	2 180	75 K.G.	15	400 K.G.	80	32 795 K.G.	7 831	1 000 K.G.	200
Vaatwerk (alle soorten)	»	2 665	»	24 618	»	40 740	»	13 804	»	2 758
Varkens, schapen en geiten	»	»	»	»	»	»	8 vark.	120	4 vark.	60
Verfwaren	»	19 976	»	3 910	»	445	»	1 621	»	»
Vischlijm	»	»	»	»	»	»	10 K.G.	20	»	»
Visch. Bakkeljaauw en andere gezouten visch	147 K.G.	37	»	»	885 196 K.G.	127 024	186 235 »	27 243	1 742 K.G.	262
Haring, gepekeld	604 »	174	210 K.G.	62	22 212 »	3 466	10 560 »	1 467	»	»
Mackreel en andere vischsoorten in pekel	50 »	13	»	»	96 548 »	12 810	8 910 »	1 254	360 K.G.	48
Zalm, gepekeld	»	»	»	»	2 725 »	899	3 555 »	1 324	»	»
Gedroogd en gerookt	2 751 K.G.	1 656	»	»	8 507 »	3 148	610 »	250	812 K.G.	325
Vleesch, gepekeld	2 055 »	822	365 K.G.	146	193 041 »	77 216	30 951 »	12 381	2 390 »	956
Hammen en shoulders	4 490 »	5 837	335 »	446	84 615 »	37 230	1 745 »	768	356 »	156
Rolpens	1 365 »	2 049	»	»	»	»	»	»	»	»
Worst en saucijsjes	4 233 »	4 233	»	»	»	»	»	»	»	»
Gedroogd en gerookt	»	1 119	»	»	»	»	»	30	»	»
Vermouth	14 899 L.	18 027	36 L.	40	»	»	3 826 L.	4 768	»	»
Vuurwapenen:										
Geweerloopen met of zonder laden en sloten	5 loopen.	100	3 loopen.	55	»	»	»	»	»	»
Pistolen en revolvers	6 stuks.	150	»	»	»	»	»	»	»	»
Water, mineraal	»	670	»	»	»	»	»	307	»	»
Wijn (alle soorten):										
In vat of fust	26 893 L.	13 845	»	»	»	»	7 755 L.	4 843	»	»
Gebotteld	6 063 »	6 442	1 438 L.	2 525	»	»	645 »	967	2 L.	3
Zakken	»	7 113	»	3 184	»	»	»	1 110	»	»
Zeep	16 229 K.G.	5 476	48 177 K.G.	15 885	8 477 K.G.	2 719	2 719 K.G.	816	282 K.G.	92
Transporteren		f 1 159 001		f 479 497		f 897 221		f 649 270		f 74 251

Koloniaal verslag van 1878. [Suriname. Bijlage V [1].]

UIT ST. NAZAIRE.		UIT MARTINIQUE.		UIT CAYENNE.		UIT PARANAHYBA. (Brazilie).		UIT CALCUTTA.		UIT TRINIDAD.		UIT SEBA.		TOTAAL.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
»	f 84 391	»	f 16 514	»	f 5 197	»	f 23 200	»	f 14 238	»	f 20	»	f 146	»	f 2 623 357
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	120
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3 624 280 K.G.	72 485
»	623	»	1 322	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	13 798
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	57 789 K.G.	32 831
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	64 428 »	25 771
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 211 »	274
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	11 122
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	46 317 K.G.	55 580
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	981,5 »	2 508
»	»	6 K.G.	16	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	59,5 »	238
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4 698[5] »	12 147
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	10 000 stuks.	500
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	212 K.G.	212
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	17 977
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	950
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	45 172 K.G.	10 306
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	84 585
»	»	»	»	»	»	12 varkens.	228	»	»	»	»	»	»	24 varkens.	408
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	25 952
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	10 K.G.	20
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 073 320 »	154 566
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	33 596 »	5 169
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	105 868 »	14 125
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6 280 »	2 223
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	12 680 »	5 379
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	228 802 »	91 521
»	»	5 K.G.	7	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	91 546 »	44 444
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 365 »	2 049
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4 233 »	4 233
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 149
»	»	2 288 L.	2 773	488 L.	588	»	»	»	»	»	»	»	»	21 537 L.	26 196
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8 loopen.	155
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6 stuks.	150
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	977
1 430 L.	735	2 820 L.	1 436	1 227 L.	633	»	»	»	»	»	»	»	»	40 125 L.	21 492
1 087 »	1 087	425 »	425	113 »	113	»	»	»	»	»	»	»	»	9 773 »	11 562
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	11 407
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	75 884 K.G.	24 988
	f 86 836		f 22 493		f 6 531		f 23 428		f 14 238		f 20		f 146		f 3 412 932

INGEVOERDE GOEDEREN.	UIT NEDERLAND.		UIT ENGELAND.		UIT NOORD-AMERIKA.		UIT DEMERARY.		UIT BARBADOS.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Per transport	»	f 1 159 001	»	f 479 497	»	f 897 221	»	f 649 270	»	f 74 251
Zeildoek	636 M.	636	»	»	»	»	320 M.	320	166 M.	166
Zout, ruw	»	»	197 K.G.	6	24 400 K.G.	732	151 680 K.G.	4 551	27 940 K.G.	838
» geraffineerd	»	47	»	»	»	»	»	»	»	»
Zink	402 K.G.	201	»	»	»	»	128 K.G.	64	»	»
Idem, bewerkt	»	»	»	»	»	»	»	12	»	»
Alle andere dan de bovenvermelde waren, goederen en koopmanschappen, van welken aard ook	»	16 705	»	4 022	»	4 825	»	5 777	»	433
		f 1 176 590		f 483 525		f 902 778		f 659 994		f 75 688

	UIT ST. NAZAIRE.		UIT MARTINIQUE.		UIT CAYENNE.		UIT PARANAHYBA. (Brazilie).		UIT CALCUTTA.		UIT TRINIDAD.		UIT SEBA.		TOTAAL.	
e.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
51	»	f 86 836	»	f 22 493	»	f 6 531	»	f 23 428	»	f 14 238	»	f 20	»	f 146	»	f 3 412 932
56	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 122 M.	1 122
38	»	»		»	»	»	»	»	»	»	»	»	34 500 K.G.	1 035	238 717 K.G.	7 162
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	47
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	530 K.G.	265
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	12
33	»	472	»	42	»	»	»	»	»	10	»	10	»	1	»	32 297
88		f 87 308		f 22 535		f 6 531		f 23 428		f 14 248		f 30		f 1 182		f 3 453 837

[5. 84.]

BIJLAGE V².

STAAT van den uitvoer der kolonie Suriname over het jaar 1877.

PRODUCTEN.	NAAR NEDERLAND.		NAAR ENGELAND.		NAAR NOORD-AMERIKA.		NAAR DEMERARY.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Arrowroot	601^5 K.G.	f 361	20 K.G.	f 12	»	»	»	»
Awarapitten	»	»	»	»	»	»	»	»
Bananen	»	»	»	»	»	»	396 Boss.	f 198
Bijlhoutvet	13 L.	20	»	»	»	»	»	»
Confituren	227^5 K.G.	455	11 K.G.	22	3^5 K.G.	f 7	»	»
Gomma	117 »	23	148 »	30	»	»	1 203 K.G.	241
Hout (rond of □, al of niet bekant)	1 420^5 M³.	7 103	217 M³.	1 085	241 M³.	1 205	2 M³.	10
Planken	1 840 □ d.M.	92	»	»	»	»	21 658 □ d.M.	1 083
Latten	»	»	»	»	»	»	»	»
Brandhout	»	»	»	»	»	»	»	»
Huiden	»	»	»	»	5 765 K.G.	1 153	3 456 K.G.	692
Kakao	192 098 K.G.	120 308	168 002^5 K.G.	109 069	556 949 »	355 844	432 365 »	272 929
Katoen, schoone	15 922^5 »	11 146	17 932^5 »	12 553	»	»	59 599 »	41 722
Katoen, vuile	1 187^5 »	499	432 »	181	»	»	»	»
Katoen, pitten	»	»	19 220 »	385	»	»	65 090 K.G.	1 302
Koffij, heele	159^5 K.G.	144	»	»	»	»	»	»
Idem, gebroken	»	»	»	»	»	»	»	»
Kokosnooten	17 416 St.	696	47 320 St.	1 893	2 000 St.	80	15 500 St.	620
Koren, gepeld in vaten	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem, ongepeld	»	»	»	»	»	»	»	»
Kwassiehout	16 873 K.G.	1 317	1 245 K.G.	38	»	»	»	»
Lemmetjes	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem, gezouten	12^5 H.L.	50	»	»	305 H.L.	1 220	»	»
Lemm. of limoensap	8 659^5 L.	867	19 578 L.	1 957	165 L.	17	»	»
Melasse	537 001 »	42 961	»	»	794 761 »	63 581	272 874 L.	21 830
Oranjeschillen	15 K.G.	3	»	»	»	»	91 K.G.	19
Patattes	»	»	»	»	»	»	»	»
Pindas	»	»	»	»	»	»	»	»
Rijst, rijstmeel	48^5 K.G.	11	»	»	»	»	»	»
Idem, ongepeld	»	»	»	»	»	»	»	»
Roucou	»	»	»	»	»	»	»	»
Rum en Dram van 50 % sterkte, bij eene warmtegraad van 15° C.	301 533 L.	48 245	696 094 L.	111 375	»	»	236 628 L.	37 860
Rundvee	»	»	»	»	»	»	»	»
Schapen	»	»	»	»	»	»	»	»
Suiker	601 263^5 K.G.	124 192	3 319 958 K.G.	686 112	2 583 879 K.G.	550 010	1 334 574 K.G.	281 461
Idem, vac. pan gew.	»	»	»	»	»	»	»	»
Idem, ongew. »	1 390 743 K.G.	357 519	1 694 211 »	441 344	»	»	46 746 K.G.	12 621
Idem, concrete	»	»	»	»	»	»	»	»
Tamarinde in stroop	23 K.G.	9	»	»	»	»	»	»
Tonkaboonen	57 »	57	»	»	»	»	»	»
Varkens	»	»	»	»	»	»	»	»
Vischlijm	»	»	1 524^5 K.G.	3 049	»	»	184^5 K.G.	369
Diverse andere goederen ter waarde van	»	212	»	»	»	1	»	5
		f 716 290		f 1 369 105		f 973 118		f 679 962

NAAR BARBADOS.		NAAR St. NAZAIRE.		NAAR JAMAICA.		NAAR TRINIDAD.		NAAR CAYENNE.		TOTAAL.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	f 621^5 K.G.	f 373
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
150 Boss.	f 75	»	»	»	»	»	»	146 B.	f 73	692 Boss.	346
»		»	»	»	»	»	»	»	»	13 L.	20
»		»	»		»	»	»	»	»	242 K.G.	484
»	»	»	»	»	»	25 K.G.	f 5	73 K.G.	15	1 566 »	31
644 M³.	3 220	»	»	»	»	»	»	»	»	2 524^5 M³.	12 623
2 700 d.M.	135	»	»	»	»	»	»	»	»	26 198 □ d.M.	1 310
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
65 S.	195	»	»	»	»	»	»	»	»	65 S.	195
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	9 221 K.G.	1 845
»	»	49 496^5 K.G.	f 32 172	14^5 K.G.	f 9	»	»	»	»	1 398 925^5 »	890 331
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	93 454 »	65 421
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 619^5 »	680
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	84 310 »	1 687
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	159^5 »	144
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	82 236 Stuks.	3 289
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	48 118 K.G.	1 355
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	317^5 H.L.	1 270
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	28 402^5 L.	2 841
35 728 L.	2 858	»	8	»	»	»	»	»	»	1 640 364 »	131 230
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	106 K.G.	22
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	10 K.G.	2	58^5 K.G.	13
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»		»	»	»	»	»	»	»	»	»
340 L.	54	»	»	»	»	»	»	20 225 L.	3 236	1 254 820 L.	200 770
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7 839 674^5 K.G.	1 648 775
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3 131 700 K.G.	811 484
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	23 K.G.	9
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	57 »	57
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 709 K.G.	3 418
»	»	»	»	»	»	»	5	»	»	»	223
	f 6 537		f 32 172		f 9		f 10		f 3 326		f 3 780 529

[5. 85.]

BIJLAGE V[3].

STAAT van gepercipieerde regten op de scheepvaart, en tarieven waarnaar de regten op den in- en uitvoer geheven zijn, in het jaar 1877.

GEHEVEN REGTEN op de scheepvaart.

Inkomende regten	f 308 635,84
Uitgaande regten	188 571,06
Tonnegelden	27 316,50
Baak-, los- en steigergelden	5 670,43[5]
Entrepôt-, waag- en roeigelden	10 767,45
	f 540 961,28[5]

PRIJZEN waarnaar de 5 pct. regten van ingevoerde goederen zijn geheven.

ARTIKELEN.	MAATSTAF.	Eerste halfjaar.	Tweede halfjaar.
Aardappelen	Per H. L.	f 8,00	f 8,00
Bieten en peen	» »	10,00	10,00
Blom	» 100 K. G.	18,00	20,00
Blik in bladen	» 100 »	36,00	36,00
Boter, Amerikaansche	» K. G.	1,10	1,10
» alle andere	» »	1,60	1,60
Cingels	» 1000 stuks.	18,00	18,00
Duigen met bodems:			
voor rumpuncheons	» pak voor 1 vat.	12,50	12,50
» andere	» » » 1 »	4,00	4,00
zonder bodems	» » » 1 »	3,50	3,50
Bodems	» stuk.	0,25	0,25
Ezels, muil-	» »	200,00	200,00
» steen-	» »	40,00	40,00

ARTIKELEN.	MAATSTAF.	Eerste halfjaar.	Tweede halfjaar.
Garen, visschers-	Per pak van 50 strengen.	f 15,00	f 12,50
» zeil-	» K. G.	2,00	2,00
Gereedschappen:			
Houweelen	» stuk.	0,75	0,60
IJzeren schoppen	» »	0,90	0,80
Houwers	» »	0,60	0,40
Harpuis	» 100 K. G.	30,00	30,00
Hoepels, houten	» 1000 stuks.	80,00	80,00
Hout, timmer-:			
Greenen deelen	» 100 meter.	100,00	100,00
White pine planken	» 100 »	65,00	65,00
Pitch » »	» 100 »	100,00	100,00
Latten 7,85 M.	» bos van 10 stuks.	3,00	3,00
» 6,28 »	» » » 10 »	2,50	2,50
» 4,71 »	» » » 10 »	2,00	2,00
IJzer in staven, banden of platen	» 100 K. G.	30,00	30,00
Kaarsen, was-	» K. G.	1,60	1,60
» spermaceti-	» »	1,00	1,00
» stearine- en compositie-	» »	0,80	0,80
» smeer-	» »	0,65	0,75
Kaas, zoetemelksche, Leidsche en Edammer	» »	1,00	1,00
Koffij	» 100 K. G.	120,00	120,00
Koper in bladen of staven, rood	» 100 »	300,00	300,00
» » » » » geel	» 100 »	200,00	200,00
Leder, verlakt	» vel.	4,00	4,00
» marokijn-	» »	2,00	2,00
» bezaan-	» »	2,00	2,00
» gewast	» »	7,00	7,00
» zool- en pomp-	» K. G.	2,20	2,20
» schapen-	» vel.	1,00	1,00
Limonade gazeuse	» dozijn flesschen.	5,00	5,00
Lood, plat	» 100 K. G.	35,00	35,00
Olie, olijf-	» liter.	1,00	1,00
» machine-	» »	0,90	0,90
» lijn- (gekookt en ongekookt)	» »	0,50	0,45
» patent-	» »	0,55	0,55
» raap-	» »	0,50	0,50
Paarden en veulens	» stuk.	200,00	200,00
Pennen, vederen	» bos van 25 stuks.	0,50	0,50
» stalen	» gros.	1,00	1,00
Pek en teer	» H. L.	15,00	15,00
Pindas	» »	10,00	10,00
Rapen	» »	10,00	10,00
Smeer (molen) en talk	» 100 K. G.	60,00	60,00

ARTIKELEN.	MAATSTAF.	Eerste halfjaar.	Tweede halfjaar.
Spek, gezouten	Per 100 K. G.	f 50,00	f 50,00
» gerookt	» 100 »	90,00	90,00
» koppen	» 100 »	18,00	18,00
Spijkers, koperen	» K. G.	3,00	3,00
» compositie-	» »	0,70	0,70
» ijzeren	» »	0,28	0,28
Steenen, (metsel-):			
» fire bricks	» 1000 stuks.	100,00	100,00
» Engelsche	» 1000 »	50,00	50,00
» Amerikaansche	» 1000 »	40,00	40,00
» Hollandsche	» 1000 »	28,00	28,00
Tabak, pruim-	» K. G.	4,00	4,00
Tigchels en tigchelsteenen (plavuizen)	» 1000 stuks.	50,00	50,00
Tin	» 100 K. G.	100,00	100,00
Touwwerk	» 100 »	80,00	80,00
Terpentijn	» liter.	0,75	0,75
Vleesch, gepekeld	» 100 K. G.	40,00	40,00
Hammen en shoulders uit Europa	» 100 »	130,00	130,00
» » » » Amerika	» 100 »	44,00	44,00
Rolpens, in vaatjes, potten of fleschen	» K. G.	1,50	1,50
Worst en saucijsjes (gepekeld), als boven	» »	1,00	1,00
Water, mineraal-	» 100 kruiken.	20,00	20,00
Zakken, koffij- en cacao-	» 100 stuks.	70,00	70,00
Zeep, van alle soorten (niet geparfumeerd)	» K. G.	0,35	0,35
Zeildoek	» meter.	1,00	1,00
Zink	» 100 K. G.	50,00	50,00
Zout, ruw	» 100 »	3,00	3,00
NB. Van de niet voor prijsbepaling vatbare goederen, en die niet van invoerregt zijn vrijgesteld, wordt het regt geheven naar de gedeclareerde waarde.			

PRIJZEN van producten waarop bij den uitvoer 5 pct. regten geheven zijn.

ARTIKELEN.	MAATSTAF.	Eerste kwartaal.	Tweede kwartaal.	Derde kwartaal.	Vierde kwartaal.
Arrowroot	per K.G.	f 0,60	f 0,60	f 0,60	f 0,60
Awarapitten	» H.L.	1,00	1,00	1,00	1,00
Bananen	» bos.	0,50	0,50	0,50	0,50
Bijlhoutvet	» liter.	1,50	1,50	1,50	1,50
Confituren	» K.G.	2,00	2,00	2,00	2,00
Gomma	» »	0,20	0,20	0,20	0,20

ARTIKELEN.	MAATSTAF.	Eerste kwartaal.	Tweede kwartaal.	Derde kwartaal.	Vierde kwartaal.
Hout, rond of vierkant al of niet bekant	per M³.	f 5,00	f 5,00	f 5,00	f 5,00
» planken per vierkante d.M. ter dikte van 1,5 c.M.	» »	0,05	»	»	0,05
» idem per 25 d.M. ter dikte van 1,5 c.M.	»	»	0,05	0,05	»
» meerdere dikte dan 1,5 tot 2,5 c.M.	»	0,07⁵	0,07⁵	0,07⁵	0,07⁵
» boven de 2,5 c.M.	»	0,10	0,10	0,10	0,10
Latten	per 31 M.	1,10	1,10	1,10	1,10
Brandhout	» stère.	3,00	3,00	3,00	3,00
Huiden	» K.G.	0,20	0,20	0,20	0,20
Cacao	» »	0,58	0,65	0,65	0,65
Katoen, schoone	» »	0,70	0,70	0,70	0,70
» vuile	» »	0,42	0,42	0,42	0,42
» pitten	» »	0,02	0,02	0,02	0,02
Koffij, heele	» »	0,90	0,90	0,90	0,90
» gebroken	» »	0,60	0,60	0,60	0,60
Kokosnooten	» 100 st.	4,00	4,00	4,00	4,00
Koorn, gepeld in vat	» K.G.	0,10	0,10	0,10	0,10
» ongepeld	1ste en 2de kwart. per 600 spieren. 3de en 4de kwart. per 100 spieren.	4,50	4,50	0,75	0,75
Kwassiehout	per 100 K.G.	3,00	3,00	3,00	2,00
Lemmetjes	» H.L.	2,00	2,00	2,00	2,00
» gezouten	» »	4,00	4,00	4,00	4,00
» of limoensap	» »	10,00	10,00	10,00	10,00
Melasse	» »	8,00	8,00	8,00	8,00
Oranjeschillen	» K.G.	0,20	0,20	0,20	0,20
Patattes	» »	0,14	0,14	0,14	0,14
Pindas	» H.L.	10,00	10,00	10,00	10,00
Rijst en rijstmeel	» K.G.	0,20	0,20	0,20	0,20
» ongepeld	» »	0,15	0,15	0,15	0,15
Roucou	» »	0,40	0,40	0,40	0,40
Rum en dram, van 50°/₀ sterkte bij een warmtegraad van 15° C., meer of minder sterkte naar evenredigheid	» L.	0,16	0,16	0,16	0,16
Rundvee	» stuk.	120,00	120,00	120,00	120,00
Schapen	» »	7,00	7,00	7,00	7,00
Suiker	» K.G.	0,22	0,22	0,22	0,18
» vacuumpan, gewass.	» »	0,36	0,36	0,36	0,29
» idem , ongewass.	» »	0,27	0,27	0,27	0,22
» concrete	» »	0,20	0,20	0,20	0,16
Tamarinde in stroop	» »	0,40	0,40	0,40	0,40
Tonkaboonen	» »	1,00	1,00	1,00	1,00
Varkens	» stuk.	15,00	15,00	15,00	15,00
Vischlijm	» K.G.	2,00	2,00	2,00	2,00

TARIEF van goederen waarop bij den invoer een vast of hooger regt geheven is.

ARTIKELEN.	Inkomend regt.	MAATSTAF.
Azijn	f 0,01	per Liter.
Beschuit en hard brood	0,02	» K.G.
Bieren in vaten	0,10	» Liter.
» » flesschen of kruiken	0,12	» »
Bijouterien, horologien, lijfsieraden, koralen, schildpad, ivoor, aluminium, alle edelgesteenten, goud- en zilverwerk	»	15 pct. der waarde.
Breeuwwerk	1,25	per 50 K.G.
Buskruid	1,00	» K.G.
Eetwaren, bereid in blik	»	8 pct. der waarde.
Galanterien, onder welke benaming ook	»	8 » » »
Granen en peulvruchten	1,00	per 50 K.G.
Gedistilleerd:		
bitter	0,40	per Liter.
brandewijn	0,75	» »
likeuren	0,75	» »
alle andere, houdende bij 15 graden warmte van den honderddeeligen thermometer 50 pct. zuiveren alcohol, meerdere of mindere sterkte, naar evenredigheid — in fust of vat —	0,35	» »
gebotteld	0,40	» »
Hagels, kogels en loopers	0,25	per K.G.
Kramerij	»	8 pct. van de waarde.
Lucifers, in pakjes of doosjes, naar reden van 96 lucifers per pakje of doosje, in pakkaadje van niet minder dan 10 grossen	2,00	per gros.
Idem in pakjes enz., als voren, in pakkaadje van minder dan 10 grossen	3,00	» »
Idem (kammetjes of stokjes voor), naar reden van 96 stokjes per pakje of doosje, de stokjes of kammetjes van de gebruikelijke lengte	15,00	per 10 grossen.
Maïs en maïsmeel	0,75	» 90 K.G.
Oliën:		
kerosine	0,06[5]	per Liter.
paraphine en camphine, en alle andere bij eene warmte van 130 graden van den honderddeeligen thermometer ontplofbare steen- en aardoliën	1,50	» »
Opium	10,00	» K.G.
Parfumerien, waaronder fijne zeepsoorten	»	10 pct. van de waarde.
Percussiedoppen	0,20	per 100 stuks.
Pijpen (tabaks-) of gedeelten van pijpen, diverse soorten	»	10 pct. van de waarde.
Reuzel	2,00	per 50 K.G.
Rijst	0,60	» 50 »
Sigaren of sigaretten	1,50	» KG.
Snuif	»	15 pct. der waarde.
Speelkaarten	0,10	per pakje.
Steenkolen (ordinaire)	1,00	per ton van 1000 K.G.
Suiker, geraffineerd	2,00	per 50 K.G.
Idem, vacuumpan	1,50	» 50 »

ARTIKELEN.	Inkomend regt.	MAATSTAF.
Suikergoed, confituren, banket, koek en bonbons	»	10 pct. van de waarde.
Tabak, in rollen of bladen	f 0,40	per K.G.
Idem, gekorven	0,75	» »
Thee	0,20	» »
Uijen	0,02	» »
Vermouth	0,30	» Liter.
Visch:		
Bakkeljaauw en andere gezouten visch.	0,01	» K.G.
Haring, gepekeld	1,25	per vat van 90 K.G.
Makreel en andere vischsoorten in pekel	1,80	» » » 90 »
Zalm, gepekeld	3,75	» » » 90 »
Gedroogde en gerookte visch	3,00	per 50 K.G.
Vuurwapenen:		
Geweerloopen met of zonder laden en sloten.	5,00	per Loop.
Pistolen en revolvers	3,00	» stuk.
Wijnen, van alle soorten:		
in fusten of vaten	0,20	» Liter.
gebotteld	0,25	» »

[5. 86.]

BIJLAGE V4.

STAAT der in 's lands waag gewogen en gemeten producten gedurende het jaar 1877.

PRODUCTEN.	PARAMARIBO.	NICKERIE.	TOTAAL.
	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	
Cacao	1 236 629 kilogram.	139 399 kilogram.	1 376 028 kilogram.
Katoen.	17 542 »	59 599 »	77 141 »
Koffij	6 152 »	48[5] »	6 200[5] »
Melasse	1 473 663 liter.	266 512 liter.	1 740 175 liter.
Rum en dram	518 882 »	775 932 »	1 294 814 »
Suiker	7 204 474[5] kilogram.	3 544 606 kilogram.	10 749 080[5] kilogram.

[5. 87.]

BIJLAGE V⁵.

SPECIFIEKE STAAT der uit Nederland, Noord-Amerika en andere vreemde landen aangekomen schepen in Suriname, gedurende het jaar 1877.

Volgnommers.	Datum van inklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
				UIT NEDER
	1877.			
1	20 Februarij,	Catharina,	H. Sap,	192
2	16 Maart,	Adriana Johanna,	P. D. Mulder,	212
3	4 April,	Onderneming.	C. L. van der Veen,	182
4	10 »	Albatros,	H. H. Koch,	227
5	10 »	de Haan,	R. Visser,	312
6	28 Mei,	Lida,	J. W. C. Vinke Muller,	201
7	30 »	Henriette,	K. Wijtsma,	356
8	29 Junij,	Cornelia en Geertruida,	G. G. A. Wielema,	257
9	16 Julij,	Anthonia Hendrika Cornelia,	M. Hoedemaker,	206
10	2 Augustus,	Cardenas Packet,	C. Ouwehand,	126
11	22 »	Cornelia Maria,	J. van Deest,	206
12	23 »	Diewerke,	R. van Veen,	252
13	3 October,	Catharina,	H. Sap,	192
14	23 »	Adriana Johanna,	P. D. Mulder,	188
15	29 »	Onderneming,	C. L. van der Veen,	182
16	8 November,	Albatros,	H. H. Koch,	227
			Totaal 16 schepen, metende	3518 tonn.
				UIT NOORD-
	1877.			
1	5 Januarij,	E. L. Steere,	A. Hall,	218
2	6 »	L. W. Matheson,	A. Mac-Intyre,	172
3	10 Februarij,	Addie Todd,	J. Corson,	159
4	12 »	Roswell,	T. C. Huilbert,	283
5	7 Maart,	General Conner,	A. Chute,	273
6	8 »	Abbie Pitman,	B. R. Chase,	288
7	20 »	Aristos,	W. Tucker,	136
8	23 April,	Nellie,	J. Rood,	281
9	25 »	Ida L.,	W. Crocker,	222
10	25 »	Erie,	J. T. Sparks,	230
11	7 Mei,	Alida A. Smith,	S. J. Smith,	181
12	28 »	Medona,	S. Mac Bude,	174
13	5 Junij,	Roswell,	T. C. Huilbert,	283
14	5 »	Abbie Pitman,	B. R. Chase,	288
15	27 »	John Douglas,	T. O. Parker,	176
16	6 Julij,	Ida L.,	W. Crocker,	222
			Transporteren	3586 tonn.

NATIEN.	VAN WAAR VERTROKKEN.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
LAND.			
Nederland.	Amsterdam.	Diverse koopmanschappen.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Ballast.	Ingeklaard in de Marowijne.
Idem.	Idem.	Diverse koopmanschappen.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
AMERIKA.			
Noord-Amerika.	Boston.	Diverse koopmanschappen.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Engeland.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Noord-Amerika.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Engeland.	La Have.	Planken etc.	
Idem.	Nova Scotia.	Idem.	
Noord-Amerika.	Boston.	Diverse koopmanschappen.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	

Volg-nommers.	Datum van inklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
			Per transport	3586
	1877.			
17	9 Julij,	Aristos,	W. Tucker,	136
18	9 »	Nellie,	J. Rood,	281
19	13 Augustus,	Erie,	J. T. Sparks,	230
20	6 October,	C. A. Higgens,	L. L. Chapmann,	132
21	22 »	Ida L.,	W. Crocker,	222
22	22 »	City of Moule,	P. Hinz,	163
23	2 November,	Aristos,	W. Tucker,	136
24	5 December,	Erie,	J. T. Sparks,	230
25	6 »	Nellie,	J. Rood,	281
			Totaal 25 schepen, metende	5397 tonn.

UIT

Volg-nommers.	Datum van inklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
	1877.			
1	8 Februarij,	Commewijne,	J. Buchan,	315
2	21 »	Felix,	E. E. Behrens,	261
3	1 Maart,	Antje,	A. Schmidt,	142
4	27 »	Alliance,	W. Scott,	300
5	6 April,	Celestial,	J. P. le Blanc,	227
6	10 »	Edith,	A. Vraidfils,	210
7	2 Mei,	Western Belle,	R. Morman,	228
8	17 »	Cottica.	R. Plage,	319
9	1 Junij,	Ready Rhino,	J. Strike,	128
10	20 »	Commewijne,	J. Buchman,	315
11	26 »	Princess,	J. William,	223
12	14 September,	Alliance,	W. Scott,	300
13	18 »	Celestial,	J. P. le Blanc,	227
14	27 »	Concurrent,	A. P. de Jong,	172
15	3 October,	dr. Strousberg,	W. Holst,	262
16	23 »	Cottica,	R. Plage,	319
17	26 »	Welsch Girl,	G. Ellerey,	137
18	1 November,	Felix,	E. E. Behrens,	261
19	20 December,	Western Belle,	R. Morman,	228
20	24 »	Commewijne,	J. Buchan,	315
			Totaal 20 schepen, metende	4889 tonn.

NATIEN.	VAN WAAR VERTROKKEN.	LADING.	AANMERKINGEN.
Engeland.	Boston.	Diverse koopmanschappen.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Noord-Amerika.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem en planken.	
Idem.	Idem.	Diverse koopmanschappen.	
Idem.	New-York.	Idem.	
Engeland.	Boston.	Idem.	
Noord-Amerika.	Idem.	Idem.	
Engeland.	Idem.	dem.	

ENGELAND.

Engeland.	Glasgow.	Steenkolen en koopmanschappen.	
Noord-Duitschland.	Liverpool.	Idem.	Ingeklaard te Nickerie.
Idem.	Idem.	Idem.	
Engeland.	Glasgow.	Idem.	
Nederland.	Londen.	Idem.	Idem.
Frankrijk.	Glasgow.	Idem.	Idem.
Engeland.	Londen.	Idem.	Idem.
Idem.	Glasgow.	Idem.	
Idem.	Falmouth.	Ballast.	
Idem.	Glasgow.	Steenkolen en koopmanschappen.	
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	
Nederland.	Londen.	Idem.	Idem.
Idem.	Liverpool.	Idem.	Idem.
Denemarken.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Glasgow.	Idem.	
Engeland.	Londen.	Idem.	
Noord-Duitschland.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Glasgow.	Idem.	

Volg-nommers.	Datum van inklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
				UIT
	1877.			
1	2 Januarij,	Coronilla,	J. Lewis,	60
2	5 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	42
3	10 »	Eleonore Dessé,	J. Swarts,	29
4	12 »	Misty Morn,	G. Baath,	42
5	12 »	Lady of the Night,	T. Swart,	43
6	23 »	Eleonora Dessé,	J. Swarts,	29
7	26 »	Mathilda,	J. M. Abendanon,	49
8	31 »	Coronilla,	J. Lewis,	60
9	2 Februarij,	Charlotte,	W. Hoijer,	36
10	5 »	Lady of the Night,	T. Swart,	43
11	5 »	Eleonore Dessé,	J. Swarts,	29
12	6 »	Mathilda,	J. M. Abendanon,	49
13	10 »	Coronilla,	J. Lewis,	60
14	10 »	Hermina,	R. S. White,	38
15	17 »	Black Eagle,	J. F. Manderson,	74
16	17 »	Mary,	J. Simmons,	45
17	17 »	Mesty Morn,	G. Baath,	42
18	20 »	Ida,	J. D. Shepperd,	73
19	20 »	Wild Rover,	E. H. van ter Pool,	58
20	20 »	Coronie,	J. Henry,	12
21	20 »	Eleonora Dessé,	J. Swarts,	29
22	20 »	Mathilda,	J. M. Abendanon,	49
23	23 »	Charlotte,	W. Hoijer,	36
24	26 »	Misty Morn,	G. Baath,	42
25	28 »	Plymouth Belle,	J. W. Jordan,	49
26	1 Maart.	Lady of the Night,	T. Swart,	43
27	3 »	Hermina,	R. S. White,	38
28	8 »	Eleonora Dessé,	J. Swarts,	29
29	12 »	Coronella,	J. Lewis,	60
30	13 »	Coronie,	J. Henry,	12
31	14 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	42
32	16 »	Mesty Morn,	G. Baath,	42
33	19 »	Hermina,	R. S. White,	38
34	19 »	Eleonora Dessé,	J. Swarts,	29
35	20 »	Charlotte,	W. Hoijer,	32
36	21 »	Mathilda,	J. M. Abendanon,	49
37	21 »	Lady of the Night,	T. Swart,	43
38	23 »	Coronie,	J. Henry,	12
			Transporteren	1587 tonn.

DEMERARY.

NATIEN.	VAN WAAR VERTROKKEN.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
Engeland.	Demerary.	Diverse koopmanschappen.	Ingeklaard te Nickerie.
Idem.	Idem.	Idem.	
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	Idem.
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	dem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.

Volgnommers.	Datum van inklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
	1877.		Per transport	1587
39	28 Maart,	Quick Step,	J. S. Ameo,	42
40	30 »	St. Francis Xavier,	W. Sadler.	86
41	3 April,	Charlotte,	W. Hoijer,	32
42	5 »	Misty Morn,	G. Baath,	42
43	11 »	Mathilda,	J. M. Abendanon,	49
44	16 »	Lady of the Night,	T. Swart,	43
45	16 »	Charlotte,	W. Hoijer,	32
46	17 »	Hermina,	R. S. White,	38
47	18 »	Coronilla,	J. Lewis,	60
48	30 »	Charlotte,	W. Hoijer,	32
49	1 Mei,	Eleonora Dessé,	J. Swarts,	29
50	3 »	Annie Laurie,	H. W. Waakhuijsen,	34
51	7 »	Misty Morn,	G. Baath,	42
52	7 »	Mathilda,	J. M. Abendanon,	49
53	12 »	Eleonora Dessé,	J. Swarts,	29
54	14 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	42
55	22 »	Coronie,	J. Henry,	12
56	22 »	Mathilda,	J. M. Abendanon,	49
57	22 »	Lady of the Night,	T. Swart,	49
58	30 »	Hèrmina,	R. S. White,	38
59	4 Junij,	Annie Laurie,	H. W. Waakhuijsen,	34
60	7 »	Plymouth Belle,	J. W. Jordan,	49
61	9 »	Mahilda,	J. Mercurius,	49
62	9 »	Coronilla,	J. Lewis,	60
63	12 »	Lady of the Night,	T. Swart,	43
64	18 »	Barbadian,	C. Taylor,	75
65	25 »	Plymouth Belle,	J. W, Jordan,	49
66	4 Julij,	Eleonora Dessé,	J. Swarts,	29
67	5 »	Annie Laurie,	H. W. Waakhuijsen,	34
68	5 »	Hermina,	R. S. White,	38
69	7 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	42
70	9 »	Pionier,	R. O. Garra,	49
71	9 »	Coronilla,	J. Lewis,	60
72	11 »	Barbadian,	C. Taylor,	75
73	16 »	Charlotte,	W. Hoijer,	32
74	17 »	Coronie,	J. Henry,	12
75	19 »	Anna Sophia,	H. Johnson,	42
76	20 »	Harbinger,	J. W. Leverock.	48
			Transporteren	3236 tonn.

NATIEN.	VAN WAAR VERTROKKEN.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
Engeland.	Demerary.	Diverse koopmanschappen.	
Idem.	Idem	Idem.	
Nederland.	Idem.	Idem.	Ingeklaard te Nickerie.
Engeland.	Idem.	Idem.	
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	
Engeland.	Idem.	Idem.	Idem.
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	
Engeland.	Idem.	Idem.	
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	Idem.
Nederland.	Idem.	Koopmanschappen.	
Engeland.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	
Nederland.	Idem.	Idem.	

Volgnommers.	Datum van inklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
	1877.		Per transport	3236
77	21 Julij,	Mathilda,	J. M. Abendanon,	49
78	23 »	Eleonora Dessé;	J. Swarts,	29
79	30 »	Hermina,	R. S. White.	38
80	30 »	Eleonora Dessé,	J. Swarts,	29
81	31 »	Coronie,	J. H. Philip,	12
82	6 Augustus,	Misty Morn,	G. Raath,	42
83	6 »	Charlotte,	W. Hoijer,	32
84	7 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	42
85	9 »	Ida,	J. D. Shepperd,	73
86	13 »	Eleonora Dessé,	J. Swarts,	29
87	16 »	Maroni Packet,	A. J. Walker,	24
88	22 »	Coronie,	J. H. Philip,	12
89	23 »	Hermina,	R. S. White,	38
90	25 »	Misty Morn,	G. Baath,	42
91	31 »	Annie Laurie,	H. W. Waakhuysen,	34
92	5 September,	Charlotte,	W. Hoijer,	32
93	12 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	42
94	14 »	Hermina,	R. S. White,	38
95	15 »	Mary Wallance,	S. Shepperd,	15
96	20 »	Coronie,	J. H. Philip,	12
97	1 October,	Quick Step,	J. S. Ameo,	42
98	5 »	Annie Laurie,	H. W. Waakhuysen,	34
99	6 »	Coronie,	A. Becker,	12
100	8 »	Misty Morn,	G. Baath,	42
101	10 »	Charlotte,	W. Hoijer,	32
102	15 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	42
103	22 »	Coronie,	A. Becker,	12
104	23 »	Charlotte,	W. Hoijer,	32
105	29 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	42
106	1 November,	Misty Morn,	W. Cameron,	42
107	5 »	Ida,	J. D. Shepperd,	73
108	5 »	Coronie,	A. Becker,	12
109	13 »	Charlotte,	W. Hoijer,	32
110	19 »	Annie Laurie,	J. W. Cox,	74
111	19 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	42
112	19 »	Coronie,	A. Becker,	12
113	23 »	Misty Morn,	W. Cameron,	42
114	27 »	Charlotte,	W. Hoijer,	32
115	5 December,	Plymouth Belle,	S. Smith,	49
			Transporteren	4600 tonn.

NATIEN.	VAN WAAR VERTROKKEN.	LADING.	AANMERKINGEN.
Nederland.	Demerary.	Koopmanschappen.	Ingeklaard te Nickerie.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	Idem.
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Ballast.	Idem.
Nederland.	Idem.	Koopmanschappen.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	Idem.
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Ballast.	Idem.
Nederland.	Idem.	Koopmanschappen.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	
Nederland.	Idem.	Beesten.	
Idem.	Idem.	Koopmanschappen.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	Idem.
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	Idem.
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	

Volgnommers.	Datum van inklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
			Per transport	4600
	1877.			
116	5 December,	Quick Step,	J. S. Ameo,	42
117	15 »	Eleonora Dessé,	J. Swarts,	29
118	19 »	Hermina,	R. S. White,	38
119	22 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	42
120	27 »	Mary Wallace,	S. Shepperd,	15
			Totaal 120 schepen, metende	4766 tonn.

UIT

	1877.			
1	26 Januarij,	Dauntless,	J. T. Cumming,	49
2	22 Februarij,	Idem,	Idem,	49
3	16 Maart,	Idem,	Idem,	49
4	26 April,	Idem,	Idem,	49
5	22 »	Plymouth Belle,	J. W. Jordan,	49
6	12 Junij,	Dauntless,	J. T. Cumming,	49
7	30 »	Dispatch,	W. J. Simmons,	57
8	16 Julij,	Dauntless,	J. T. Cumming,	49
9	13 Augustus,	Idem,	Idem,	49
10	26 September,	Idem,	Idem,	49
11	9 November,	Idem,	Idem,	49
12	17 December,	Idem,	Idem,	49
			Totaal 12 schepen, metende	596 tonn.

UIT

	1877.			
1	6 Maart,	Inlius Alice,	J. Aubain,	27

UIT

	1877.			
1	24 Februarij,	Lithe Suzie,	C. Bennett,	178

UIT

	1877.			
1	30 Augustus,	Clive,	T. W. Tillson,	810

UIT

	1877.			
1	25 Augustus.	Flensborg	S. J. Christianson,	161

NATIEN.	VAN WAAR VERTROKKEN.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
Engeland.	Demerary.	Koopmanschappen.	
Nederland.	Idem.	Idem.	Ingeklaard te Nickerie.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	

BARBADOS.

Engeland.	Barbados.	Koopmanschappen.	Heeft immigranten aangebragt.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	dem.	

CAYENNE.

Frankrijk.	Cayenne.	Koopmanschappen.	

MADEIRA.

Engeland.	Madeira.	Ballast.	

CALCUTTA.

Engeland.	Calcutta.	Koopmanschappen.	(Immigranten).

ST. THOMAS.

Denemarken.	St. Thomas.	Ballast.	

Volg-nom-mers.	Datum van inklaring.	NAMEN DER		Grootte in tonnen.
		SCHEPEN.	GEZAGVOERDERS.	

UIT

	1877.			
1	11 April,	Nile,	C. E. Counce,	150
2	13 Junij,	Idem,	Idem,	150
			Totaal 2 schepen, metende	300

UIT

	1877.			
1	20 September,	Sympathie	P. J. Boer,	200

UIT

	1877.			
1	14 Maart,	Anna Sophia,	H. Johnson,	42

NATIEN.	VAN WAAR VERTROKKEN.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
PARANAHIBA.			
Costa Rica.	Paranahiba.	Paarden en hoornvee.	
Idem.	Idem.	Idem.	
BAHIA.			
Nederland.	Bahia.	Ballast.	
SABA.			
Engeland.	Saba.	Koopmanschappen.	

RECAPITULATIE der uit Nederland, Noord-Amerika en andere landen aangekomen schepen, in Suriname, in het jaar 1877.

HERKOMST.	AANTAL.		TOTAAL.	
	Schepen.	Tonnemaat.	Schepen.	Tonnemaat.
UIT NEDERLAND.				
Onder Nederlandsche vlag	»	»	16	3518
UIT NOORD-AMARIKA.				
Onder Noord-Amerikaansche vlag.	17	3791		
» Engelsche »	8	1606	25	5397
UIT ENGELAND.				
Onder Engelsche vlag	12	3127		
» Noord-Duitsche »	3	664		
» Nederlandsche »	3	626		
» Fransche »	1	210		
» Deensche »	1	262	20	4889
UIT DEMERARY.				
Onder Nederlandsche vlag	71	2315		
» Engelsche »	49	2451	120	4766
UIT BARBADOS.				
Onder Engelsche vlag	»	»	12	596
UIT CAYENNE.				
Onder Fransche vlag	»	»	1	27
UIT MADEIRA.				
Onder Engelsche vlag	»	»	1	178
UIT CALCUTTA.				
Onder Engelsche vlag	»	»	1	810
UIT St. THOMAS.				
Onder Deensche vlag . . . . , .	»	»	1	161
UIT PARANAHIBA.				
Onder Costa-Ricaansche vlag	»	»	1	300
UIT BAHIA.				
Onder Nederlandsche vlag	»	»	1	200
UIT SABA.				
Onder Engelsche vlag	»	»	1	42
Totaal . . .	»	»	201	20884

[5. 88.]

BIJLAGE V[6].

SPECIFIEKE STAAT der naar Nederland, Noord-Amerika en andere vreemde landen vertrokken schepen van Suriname, gedurende het jaar 1877.

Volg-nom-mers.	Datum van uitklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
				NAAR NEDER
	1877.			
1	10 Januarij,	Henriette,	K. Wijtsma,	356
2	19 »	Cornelia Geertruida,	G. G. A. Wielema,	257
3	31 »	Anthonia Hendrika Cornelia,	M. Hoedemaker,	206
4	9 April,	Catherina,	H. Sap,	192
5	12 »	de Haan,	R. Visser,	312
6	18 »	Adriana Johanna,	P. C. Mulder,	212
7	16 Mei,	Onderneming,	C. L. van der Veen,	189
8	6 Junij,	Albatros,	H. H. Koch,	222
9	12 Julij,	Lida,	J. W. C. Vinke Muller,	201
10	30 »	Henriette,	K. Wijtsma,	356
11	25 Augustus,	Flensborg,	S. J. Christianson,	161
12	26 »	Cornelia Geertruida,	G. G. A. Wielema,	257
13	2 October,	Anthonia Hendrika Carolina,	M. Hoedemaker,	206
14	12 November,	Cornelia Maria,	J. van Deest,	206
15	21 »	Cardenas Packet,	C. Ouwehand,	126
16	28 »	Diewerke,	R. van Veen,	252
17	6 December,	Adriana Johanna,	P. D. Mulder,	188
18	22 »	Catherina,	H. Sap,	192
			Totaal 18 schepen, metende	4091 tonn.
				NAAR NOORD-
	1877.			
1	31 Januarij,	Mary E. Rankin,	G. H. Tuller,	304
2	5 Februarij,	Edith L. Steere,	A. Hall,	218
3	5 »	L. W. Matheson,	A. Mac Intyre,	172
4	9 Maart,	Addie Todd,	J. Corson,	159
5	16 »	General Conner,	A. Shute,	235
6	19 »	Roswell,	T. C. Huilbert,	283
7	7 April,	Abbie Pitman,	R. R. Chase,	244
8	1 Mei,	Aristos,	W. Tucker,	132
9	17 »	Ida L.,	W. Crocker,	222
10	26 »	Nellie,	J. Rood,	281
11	30 »	Erie,	J. T. Sparks,	230
12	14 Junij,	Alida A. Smith,	S. J. Smith,	181
13	0 »	Modena,	S. Mac Bride,	174
14	9 Julij,	Abbie Pitman,	C. R. Chase,	244
			Transporteren	3079 tonn.

NATIEN.	WAARHEEN GEDESTINEERD.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
LAND.			
Nederland.	Amsterdam.	Producten.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Hout.	Uitgeklaard te Marowijne.
Idem.	Idem.	Producten.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Denemarken.	Idem.	Hout.	
Nederland.	Idem.	Producten.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
AMERIKA.			
Engeland.	Boston.	Producten.	
Noord-Amerika.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Engeland.	Idem.	Idem.	
Noord-Amerika.	Idem.	Idem.	
Engeland.	Idem.	Idem.	
Noord-Amerika.	Idem.	Idem.	
Engeland.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Noord-Amerika.	Idem.	Idem.	

Volgnommers.	Datum van uitklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
	1877.		Per transport	3079
15	9 Julij,	Roswell,	T. C. Huilbert,	283
16	30 »	John Douglas,	T. O. Parker,	176
17	17 Augustus,	Ida L.,	W. Crocker,	222
18	17 »	Aristos,	W. Tucker,	132
19	25 September,	Erie,	J. T. Sparks,	230
20	25 »	Nellie,	J. Rood,	281
21	2 November,	C. A. Higgens,	L. L. Chapman,	116
22	9 »	City of Moule,	P. Hinz,	163
23	20 »	Ida L.,	W. Crocker,	222
24	8 December,	Aristos,	W. Tucker,	132
			Totaal 24 schepen, metende	5036 tonn.

NAAR

Volgnommers.	Datum van uitklaring.	Schepen.	Gezagvoerders.	Grootte in tonnen.
	1877.			
1	8 Januarij,	Western Belle,	R. Morman,	228
2	12 »	Cottica.	R. Plage,	320
3	16 »	Emelie,	F. Klein,	227
4	9 Maart,	Commewijne,	J. Buchan,	314
5	31 »	Felix,	E. E. Behrens,	261
6	3 April,	Lithe Suzie,	C. Bennett,	178
7	24 »	Antje,	A. H. Smith,	142
8	27 »	Alliance,	W. Scott,	300
9	15 Mei,	Edith,	A. Vraidfils,	210
10	15 »	Celestial,	J. P. le Blanc,	227
11	28 Junij,	Cottica,	R. Plage,	320
12	9 Julij,	Ready Rhino,	J. Strike,	128
13	10 »	Western Belle,	R. Morman,	228
14	31 »	Princess,	J. William,	223
15	13 September,	Commewijne	J. Buchan,	314
16	6 November,	Alliance,	W. Scott,	300
17	12 »	Celestial,	J. P. le Blanc,	227
18	17 »	Concurrent,	A. P. de Jong,	172
19	1 December,	Welsh Girl,	G. Ellery,	137
20	11 »	Cottica,	R. Plage,	320
21	19 »	Felix,	E. E. Behren,	261
			Totaal 21 schepen, metende	5037 tonn.

NATIEN.	WAARHEEN GEDESTINEERD.	LADING.	AANMERKINGEN.
Noord-Amerika.	Boston.	Producten,	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Engeland.	Idem.	Idem.	
Noord-Amerika.	Idem.	Idem.	
Engeland.	Idem.	Idem.	
Noord-Amerika.	Idem.	Idem.	
Engeland.	Idem.	Idem.	
Noord-Amerika.	Idem.	Idem.	
Engeland.	Idem.	Idem.	

ENGELAND.

NATIEN.	WAARHEEN GEDESTINEERD.	LADING.	AANMERKINGEN.
Engeland.	Londen.	Producten.	Uitgeklaard te Nickerie.
Idem.	Clyde.	Idem.	
Noord-Duitschland.	Greenock.	Idem.	Idem.
Engeland.	Clyde.	Idem.	
Noord-Duitschland.	Greenock.	Idem.	Idem.
Engeland.	Clyde.	Idem.	
Noord-Duitschland.	Liverpool.	Idem.	
Engeland.	Clyde.	Idem.	
Frankrijk	Greenock.	Idem.	Idem.
Nederland.	Londen.	Idem.	Idem.
Engeland.	Clyde.	Idem.	
Idem.	Londen.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Clyde.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Nederland.	Londen.	Idem.	Idem.
Idem.	Liverpool.	Idem.	Idem.
Engeland.	Londen.	Idem.	
Idem.	Clyde.	Idem.	
Noord-Duitschland.	Greenock.	Idem.	Idem.

Volg-nommers.	Datum van uitklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
				NAAR
	1877.			
1	4 Januarij,	Black Eagle,	J. F. Manderson,	127
2	6 »	Coronilla,	J. Lewis,	60
3	6 »	Misty Morn,	G. Baath,	42
4	11 »	Hermina,	R. S. White,	38
5	16 »	Eleonora Dessé,	J. Swarts,	29
6	16 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	42
7	18 »	Mathilda,	J. M. Abendanon,	49
8	19 »	Lady of the Night,	T. Swart,	43
9	20 »	Charlotte,	W. Hoijer,	32
10	27 »	Eleonore Dessé,	J. Swarts,	29
11	30 »	Mathilda,	J. M. Abendanon,	49
12	1 Februarij,	Coronilla,	J. Lewis,	60
13	3 »	Mesty Morn,	G. Baath,	42
14	12 »	Coronie,	J. Henry,	12
15	12 »	Mathilda,	J. M. Abendanon,	49
16	12 »	Eleonora Dessé,	J. Swarts,	29
17	13 »	Coronilla,	J. Lewis,	60
18	14 »	Lady of the Night,	T. Swart,	43
19	17 »	Charlotte,	W. Hoijer,	32
20	21 »	Mary,	J. Simmons,	45
21	23 »	Coronie,	J. Henry,	12
22	26 »	Hermina,	R. S. White,	38
23	26 »	Mathilda,	J. M. Abendanon,	49
24	27 »	Eleonora Dessé,	J. Swarts,	29
25	2 Maart.	Misty Morn,	G. Baath,	42
26	3 »	Plymouth Belle,	J. W. Jordan,	49
27	9 »	Lady of the Night,	T. Swart,	43
28	12 »	Charlotte,	W. Hoijer,	32
29	12 »	Hermina,	R. S. White,	38
30	13 »	Eleonora Dessé,	J. Swarts,	29
31	14 »	Coronella,	J. Lewis,	60
32	16 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	42
33	16 »	Coronie,	J. Henry,	12
34	22 »	Misty Morn,	G. Baath,	42
35	26 »	Charlotte,	W. Hoijer,	32
36	27 »	Mathilda,	J. M. Abendanon,	49
37	28 »	Coronie,	J. Henry,	12
38	31 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	42
			Transporteren	1564 tonn.

NATIEN.	WAARHEEN GEDESTINEERD.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
DEMERARY.			
Engeland.	Demerary.	Ballast.	
Idem.	Idem.	Producten.	Uitgeklaard te Nickerie.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	Idem.
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Ballast.	
Idem.	Idem.	Producten.	Idem.
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	Idem.
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	

Volg-nommers.	Datum van uitklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
	1877.		Per transport	1564
39	31 Maart,	Lady of the Night,	T. Swart,	43
40	4 April,	St. Francis Xavier,	W. Sadler.	86
41	7 »	Annie Laurie,	H. W. Waakhuysen,	34
42	7 »	Charlotte,	W. Hoijer,	32
43	11 »	Hermina,	R. S. White,	38
44	16 »	Eleonora Dessé,	J. Swarts,	29
45	17 »	Faraon.	E. Herault,	64
46	20 »	Coronilla,	J. Lewis,	60
47	24 »	Charlotte,	W. Hoijer,	32
48	25 »	Lady of the Night,	T. Swart,	43
49	25 »	Misty Morn,	G. Baath,	42
50	2 Mei,	Mathilda,	J. M. Abendanon,	49
51	4 »	Eleonora Dessé,	J. Swarts,	29
52	15 »	Mathilda,	J. M. Abendanon,	49
53	15 »	Misty Morn,	G. Baath,	42
54	15 »	Hermina,	R. S. White,	38
55	16 »	Anna Sophia,	H. Johnson,	42
56	17 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	42
57	22 »	Annie Laurie,	H. W. Waakhuysen,	34
58	24 »	Plymouth Belle,	J. W. Jordan,	49
59	28 »	Mathilda,	J. M. Abendanon,	49
60	29 »	Lady of the Night,	T. Swart,	43
61	11 Junij,	Plymouth Belle,	J. W. Jordan,	49
62	13 »	Coronilla,	J. Lewis,	60
63	23 »	Annie Laurie,	H. W. Waakhuysen,	34
64	25 »	Barbadian,	C. Taylor,	75
65	25 »	Eleonora Dessé,	J. Swarts,	29
66	26 »	Hermina,	R. S. White,	38
67	28 »	Plymouth Belle,	J. W. Jordan,	49
68	28 »	Charlotte,	W. Hoijer,	32
69	4 Julij,	Dispatch,	W. J. Simmons,	57
70	7 »	Coronie,	J. Henry,	12
71	11 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	42
72	12 »	Coronilla,	J. Lewis,	60
73	13 »	Pioneer,	R. O' Garra,	49
74	13 »	Mathilda,	J. M. Abendanon,	49
75	14 »	Eleonora Dessé,	J. Swarts,	29
76	18 »	Barbadian,	C. Toylor,	75
77	20 »	Hermina,	R. S. White,	38
			Transporteren	5310 tonn.

NATIEN.	WAARHEEN GEDESTINEERD.	LADING.	AANMERKINGEN.
Nederland.	Demerary.	Producten.	Uitgeklaard te Nickerie.
Engeland.	Idem.	Ballast.	
Nederland.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Producten.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Ballast.	
Idem.	Idem.	Producten.	
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	Idem.
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	Idem.
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Ballast.	Idem.
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Producten.	
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Ballast.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Producten.	
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.

Volgnommers.	Datum van uitklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
	1877.		Per transport	3310
78	23 Julij,	Coronie,	J. H. Philip,	12
79	23 »	Mathilda,	J. M. Abendanon,	49
80	27 »	Anna Sophia,	H. Johnson,	42
81	27 »	Charlotte,	W. Hoijer,	32
82	2 Augustus,	Eleonora Dessé;	J. Swarts,	29
83	9 »	Coronie,	J. H. Philip,	12
84	9 »	Hermina,	R. S. White.	38
85	10 »	Harbinger,	J. W. Leverock.	48
86	10 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	42
87	13 »	Misty Morn,	G. Raath,	42
88	23 »	Annie Laurie,	H. W. Waakhuysen,	34
89	23 »	Charlotte,	W. Hoijer,	32
90	3 September,	Clie,	T. W. Tillson,	810
91	3 »	Hermina,	R. S. White,	38
92	10 »	Coronie,	J. H. Philip,	12
93	11 »	Misty Morn,	G. Baath,	42
94	13 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	42
95	24 »	Charlotte,	W. Hoijer,	32
96	26 »	Coronie,	A. Becker,	12
97	26 »	Annie Laurie,	H. W. Waakhuysen,	34
98	3 October,	Quick Step,	J. S. Ameo,	42
99	9 »	Coronie,	A. Becker,	12
100	16 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	42
101	16 »	Charlotte,	W. Hoijer,	32
102	22 »	Misty Morn,	W. Cameron,	42
103	26 »	Coronie,	A. Becker,	12
104	31 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	42
105	31 »	Charlotte,	W. Hoijer,	32
106	8 November,	Misty Morn,	W. Cameron,	42
107	9 »	Coronie,	A. Becker,	12
108	19 »	Charlotte,	W. Hoijer,	32
109	20 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	42
110	30 »	Mary Wallace,	S. Shepperd,	15
111	6 December,	Quick Step,	J. S. Ameo,	42
112	6 »	Hermina,	R. S. White,	38
113	6 »	Eleonora Dessé,	J. Swarts,	29
114	8 »	Plymouth Belle,	S. Smith,	49
115	12 »	Misty Morn,	W. Cameron,	42
116	15 »	Coronie.	A. Becker,	12
			Transporteren	5355 tonn.

NATIEN.	WAARHEEN GEDESTINEERD.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
Nederland.	Demerary.	Producten.	Uitgeklaard te Nickerie.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Ballast.	
Nederland.	Idem.	Producten.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	
Engeland.	Idem.	Ballast.	
Idem.	Idem.	Producten.	Idem.
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Goederen voor exportatie.	
Nederland.	Idem.	Producten.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Gez. huiden.	
Nederland.	Idem.	Producten,	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Ballast.	
Nederland.	Idem.	Producten.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	Idem.
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	Idem.
Nederland.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Ballast.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Nederland.	Idem.	Producten.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Nederlaud.	Idem.	Idem.	Idem.

Volg-nommers.	Datum van uitklaring.	NAMEN DER SCHEPEN.	NAMEN DER GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
	1877.		Per transport	5355
117	20 December,	Eleonora Dessé,	J. Swarts,	29
118	22 »	Quick Step,	J. S. Ameo,	42
			Totaal 118 schepen, metende	5426 tonn.

NAAR

	1877.			
1	3 Februarij,	Dauntless,	J. T. Cumming,	49
2	22 »	Idem,	Idem,	49
3	22 »	Ida,	J. D. Shepperd,	73
4	22 »	Black Eagle,	J. Mandeson,	74
5	24 »	Wild Rover,	E. H. van ter Pool,	58
6	26 Maart,	Dauntless,	J. T. Cumming,	49
7	27 April,	Idem,	Idem,	49
8	14 Junij,	Idem,	Idem,	49
9	26 Julij,	Idem,	Idem,	49
10	17 Augustus,	Idem,	Idem,	49
11	13 September,	Ida,	J. D. Shepperd,	73
12	29 »	Dauntless,	J. T. Cumming,	49
13	15 October,	Idem,	Idem,	49
14	8 November,	Ida,	J. D. Shepperd,	73
15	9 »	Dr. Strousberg,	J. Williams,	262
16	19 »	Annie Laurie.	J. W. Cox,	74
17	26 »	Dauntless,	J. T. Cumming,	49
18	28 December,	Idem,	Idem,	49
			Totaal 18 schepen, metende	1226 tonn.

NAAR

	1877.			
1	3 Januarij,	North Point,	H. Kirby,	453
2	17 Maart,	Julis Alice,	J. Aubain,	27
3	8 September,	Maronie Packet,	H. J. van Eyck,	24
			Totaal 3 schepen, metende	504 tonn.

NAAR

	1877.			
1	23 April,	Nile,	C. E. Counce,	150
2	23 Junij,	Nile,	C. E. Counce,	150
			Totaal 2 schepen, metende	300 tonn.

NATIEN.	WAARHEEN GEDESTINEERD.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
Nederland.	Demerary.	Producten.	Uitgeklaard te Nickerie.
Engeland.	Idem.	Ballast.	

BARBADOS.

Engeland.	Barbados.	Producten.	
Idem.	Idem.	□ hout.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Producten.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	□ hout.	
Idem.	Idem.	Producten en □ hout.	Via Nickerie.
Idem.	Idem.	□ hout.	
Idem.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Producten en □ hout.	
Idem.	Idem.	Producten.	Uitgeklaard te Nickerie.
Idem.	Idem.	□ hout.	
Idem.	Idem.	Idem.	Idem.
Idem.	Idem.	Idem.	
Denemarken.	Idem.	Idem.	Idem.
Engeland.	Idem.	Idem.	
Idem.	Idem.	Producten.	
Idem.	Idem.	Ballast.	

CAYENNE.

Noord-Amerika.	Cayenne.	Gezelschap athleten.	
Frankrijk.	Idem.	Goederen voor exportatie.	
Nederland.	Idem.	Producten.	

PARANAHIBA.

Costa-Rica.	Paranahiba.	Ballast.	
Idem.	Idem.	Idem .	

RECAPITULATIE der naar Nederland, Noord-Amerika en andere landen vertrokken schepen, van Suriname, gedurende het jaar 1877.

BESTEMMING.	GETAL.		TOTAAL.	
	Schepen.	Tonnenmaat.	Schepen.	Tonnenmaat.
NAAR NEDERLAND.				
Onder Nederlandsche vlag	17	3930		
» Deensche »	1	161	18	4091
NAAR NOORD-AMARIKA.				
Onder Noord-Amerikaansche vlag.	15	3256		
» Engelsche »	9	1780	24	5036
NAAR ENGELAND.				
Onder Nederlandsche vlag	3	626		
» Engelsche »	13	3310		
» Noord-Duitsche »	4	891		
» Fransche »	1	210	21	5037
NAAR DEMERARY.				
Onder Nederlandsche vlag	70	2266		
» Engelsche »	48	3160	118	5426
NAAR BARBADOS.				
Onder Engelsche vlag	17	964		
» Deensche »	1	262	18	1226
NAAR CAYENNE.				
Onder Nederlandsche vlag.	1	24		
» Fransche »	1	27		
» N.-Amerikaansche »	1	453	3	504
NAAR PARANAHIBA.				
Onder Costa-Ricaansche vlag	»	»	2	300
			204	21620

[5. 89.]

BIJLAGE V7.

STAAT van aanvoer, in- en doorvoer, voor zooveel betreft het entrepôt der kolonie Suriname, gedurende het jaar 1877.

ARTIKELEN.	AANVOER IN HET ENTREPOT UIT				
	NEDERLAND.	ENGELAND.	NOORD-AMERIKA.	ANDERE VREEMDE LANDEN.	TOTAAL.
	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	
Aardappelen (manden)	95	—	—	—	95
Azijn (vaten)	5	—	—	—	5
Bier (manden)	765	—	—	—	765
Bier (vaten).	48	33	—	8	89
Bier (kisten)	74	—	—	—	74
Boter (vaatjes en kisten) . . ,	58	—	—	—	58
Beschuit (kisten)	1	—	—	—	1
Garen (pakken)	1	—	—	—	1
Grutterswaren (vaatjes). . . .	2	—	—	—	2
Kaas (kisten)	42	—	—	—	42
Klompen (matten)	4	—	—	—	4
Ketels (nesten).	—	—	—	12	12
Koper (bladen).	—	—	—	12	12
Lucifers (kisten)	—	—	115	—	115
Leder (rollen)	9	—	—	—	9
Olie (olijf-)	—	—	—	151	151
Olie, kerosine- (kisten). . . .	—	—	—	2128	2128
Olie, kerosine- (vaten)	—	—	—	612	612
Puncheons (ledige)	—	—	—	7	7
Rijst (balen)	150	—	—	74	224
Rijst (vaten)	—	20	—	—	20
Sigaren en tabak (kisten). . .	77	—	—	—	77
Touwwerk (pakken).	—	—	—	1	1
Thee (kisten)	4	—	—	—	4
Tabak (vaten).	3	—	118	3	124
Verfwaren (collis).	88	—	—	—	88
Vermouth (kisten)	740	—	—	624	1364
Vleesch (vaatjes)	6	—	—	51	57
Wijn (vaten)	33	—	—	30	63
Idem (kisten)	169	—	—	68	237
IJzerwaren (collis)	247	—	—	—	247
Zakken (balen)	2	—	—	—	2
Zeep (kisten)	80	—	—	—	80
Gedistilleerd.					
Genever, groene (kelders). . .	5258	—	—	—	5258
Idem, roode (idem) . . .	1150	—	—	—	1150
Idem, idem (vaten) . . .	25	—	—	—	25
Brandewijn (idem) . . .	—	3	—	—	3
Idem (kisten)	440	118	—	738	1296
Rum (idem)	5	—	—	—	5
Likeuren (idem)	—	—	—	—	—
Bitter (idem)	—	—	—	32	32
Kisten en collis diverse andere koopmanschappen.	76	—	15	73	164

DOORVOER UIT HET ENTREPOT NAAR				
NEDERLAND.	ENGELAND.	NOORD-AMERIKA.	ANDERE VREEMDE LANDEN.	TOTAAL.
Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	
—	—	—	—	—
—	—	—	—	—
—	—	—	89	89
—	—	—	4	4
—	—	—	14	14
—	—	—	—	—
—	—	—	—	—
—	—	—	—	—
—	—	—	2	2
—	—	—	—	—
—	—	—	—	—
—	—	—	—	—
—	—	—	—	—
2	—	—	7	9
—	—	—	—	—
—	—	—	—	—
—	—	—	100	100
—	—	—	2	2
—	—	—	—	—
—	—	—	—	—
—	—	—	—	—
—	—	—	2	2
—	—	—	—	—
—	—	—	—	—
—	—	—	5	5
—	—	—	—	—
—	—	1	—	1
—	—	—	6	6
—	—	—	5	5
—	—	—	—	—
—	—	—	—	—
—	—	—	—	—
—	—	—	—	—
1	3	102	693	799
—	—	47	618	665
—	—	—	1	1
—	—	—	—	—
2	—	—	1	3
—	—	—	—	—
78	—	—	1	79
—	—	—	—	—
1	—	—		6

[5. 90.]

BIJLAGE W.

STAAT aantoonende het aantal brieven en drukwerken, ontvangen en verzonden per mail en per gewone scheepsgelegenheid, gedurende het jaar 1877.

VAN	ONTVANGEN											
	PER ENGELSCHE (1) EN FRANSCHE MAIL. (2)					PER GEWONE SCHEEPS-GELEGENHEID.				Totaal-generaal brieven.	Totaal-generaal drukwerken.	Totaal-generaal monsters.
	Ongefrankeerde brieven.	Gefrankeerde brieven.	Totaal.	Porto's drukwerken.	Porto's monsters.	Ongefrankeerde brieven.	Gefrankeerde brieven.	Totaal.	Drukwerken.			
Nederland (1)	240	4 320	4 560	12 600	416	3	62	65	38	8 314	18 438	478
Idem (2)	109	3 580	3 689	5 800	62							
Frankrijk en den agent der Fransche mailboot	240	1 610	1 850	316	»	»	»	»	»	1 850	316	»
Engeland en landen der Algemeene Postvereeniging, via Engeland	36	3 940	3 976	4 960	»	»	»	»	»	3 976	4 960	»
Curaçao	15	97	122	194	»	»	»	»	»	122	194	»
Nickerie, Coronie, Demerary en andere nabij gelegen landen	»	»	4 790	2 100	»	»	»	»	»	4 790	2 100	»
										18 052	26 008	478
In 1876 ontvangen . . .										17 690	25 805	443
minder ontvangen dan in 1876 . . .										»	»	»
meer » » » » . . .										362	203	35

NAAR	VERZONDEN											
	PER ENGELSCHE (1) EN FRANSCHE MAIL. (2)					PER GEWONE SCHEEPS-GELEGENHEID.				Totaal-generaal brieven.	Totaal-generaal drukwerken.	Totaal-generaal monsters.
	Ongefrankeerde brieven.	Gefrankeerde brieven.	Totaal.	Porto's drukwerken.	Porto's monsters.	Ongefrankeerde brieven.	Gefrankeerde brieven.	Totaal.	Drukwerken.			
Nederland (1)	230	4 610	4 840	2 060	82	»	8	8	»	8 118	3 572	121
Idem (2)	60	3 210	3 270	1 512	39							
Frankrijk en den agent der Fransche mailboot . . .	126	1 240	1 366	178	»	»	»	»	»	1 366	178	»
Engeland en de landen der Alg ee Postvereeniging, via gand	112	2 160	2 272	168	»	»	»	»	»	2 272	168	»
Curaçao	15	125	140	911	»	»	»	»	»	140	911	»
Nickerie, Coronie, Demerary en andere nabij gelegen landen	»	»	5 080	2 006	»	»	»	»	»	5 080	2 006	»
										16 976	6 835	121
In 1876 verzonden . . ,										16 372	6 755	147
minder verzonden dan in 1876 . . .										»	»	26
meer » » » » . . .										604	80	»

[5. 91.]

KOLONIAAL VERSLAG *van* 1878. (Curaçao.)

De statistieke opgaven, in dit verslag voorkomende, loopen over het jaar 1877; de andere mededeelingen sluiten zich aan het vermelde in het vorig verslag, met inbegrip van de berigten tot 1° Junij 1878 ingekomen.

A. Bevolking.

Op ultimo December 1877 bedroeg de bevolking:

OP	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
Curaçao	10 517	13 100	23 617
Bonaire	2 277	2 437	4 714
Aruba.	2 754	3 251	6 005
St. Martin (Ned. ged.)	1 575	1 979	3 554
St. Eustatius . . .	817	1 091	1 908
Saba	1 005	1 067	2 072
Totaal . .	18 945	22 925	41 870

Het garnizoen is onder de bevolking van het eiland Curaçao begrepen.

In 1877 werden gesloten:

OP	Huwelijken.	Waarbij geëchte kinderen.
Curaçao	71	51
Bonaire	19	28
Aruba.	55	229
St. Martin (Ned. ged.) . .	11	40
St. Eustatius	6	9
Saba	8	»
Totaal . .	170	357

Het getal gehuwden, weduwnaars en weduwen bedroe op ultimo December 1877:

op	Curaçao	2514
»	Bonaire	1159
»	Aruba	886
»	St. Martin (Ned. ged.). . . .	726
»	St. Eustatius	277
»	Saba	niet opgegeven.

De verdeeling der bevolking op de verschillende eilanden naar de kerkgenootschappen was als volgt:

OP	Nederlandsch Hervormden.	Methodisten.	Roomsch-Katholijken.	Israëliten.	Niet opgegeven.	Totaal.
Curaçao	1 656	»	21 086	875	»	23 617
Bonaire.	150	»	4 560	4	»	4 714
Aruba	363	»	5 640	2	»	6 005
St. Martin (Ned. ged.) . . .	2 347	285	(*a*) 922	»	»	3 554
St. Eustatius.	1 078	580	250	»	»	1 908
Saba	1 458	»	614	»	»	2 072
Totaal . . .	7 052	865	33 072	881	»	41 870

(*a*) De Roomsch-Katholijke geestelijke schat het zielental op ongeveer 1200.

De bevolking was naar de geboorteplaats onderscheiden als volgt:

WOONPLAATS.	GEBOREN op het eiland.	GEBOREN elders in West-Indie.	GEBOREN in Nederland.	GEBOREN in andere oorden.	TOTAAL.
Curaçao	22 667	226	226	498	23 617
Bonaire	4 703	»	6	5	4 714
Aruba	5 555	370	15	65	6 005
St. Martin (Ned. ged.)	3 269	243	9	33	3 554
St. Eustatius	1 779	110	12	7	1 908
Saba	2 037	26	5	4	2 072
Totaal	40 010	975	273	612	41 870

In 1877 werden geboren:

OP	Mannen.	Vrouwen.	TOTAAL.	Hiervan buiten echt.
Curaçao	403	408	811	643
Bonaire	77	95	172	88
Aruba	108	119	227	144
St. Martin (Ned. ged.)	60	50	110	75
St. Eustatius	32	32	64	50
Saba	37	32	69	15
Totaal	717	736	1453	1015

In hetzelfde jaar overleden:

OP	Mannen.	Vrouwen.	TOTAAL.
Curaçao	322	349	671
Bonaire	17	32	49
Aruba	31	52	83
St. Martin (Ned. ged.)	32	25	57
St. Eustatius	10	17	27
Saba	8	14	22
Totaal	420	489	909

Als ingezetenen werden, ter voldoening aan art. 1 der verordening van 1874, *Publicatieblad* n°. 22, ingeschreven 7 personen.

B. Algemeen en gewestelijk bestuur.

Was, blijkens het laatste verslag, de toestand der kolonie reeds in den aanvang van het jaar 1877 over het algemeen minder bevredigend, dat jaar kenmerkte zich door nog andere tegenspoeden.

De handel bleef in eene gedrukte stemming, ten gevolge van de bekende verwikkelingen met de Republiek Venezuela.

Meer in het bijzonder was hierop van invloed het voortdurend gesloten blijven der havens van Maracaïbo en Vela de Coro. (1)

Voor landbouw en veeteelt was het jaar 1877 evenmin gunstig, wegens de droogte, die reeds in het begin heerschte en tot de maand September aanhield.

Den 23sten dier maand woedde op Curaçao en Bonaire een hevige storm, die, inzonderheid op eerstgenoemd eiland, groote verwoestingen aanrigtte.

In den morgen van den 23sten ten 4 ure, teekende de barometer op Curaçao 754,3 millimeter; ten 5 ure 749,3 millimeter. De wind was noord en nam van lieverlede in kracht toe. Nu en dan vielen regenbuijen De regen was koud; het zeewater laauw. Omstreeks 10 ure voormiddags liep de wind naar het noordoosten. De zee, hoog en kokend, bewoog zich uit het zuiden, rigtte op het land groote verwoestingen aan en deed een stroom uit het Rifwater in de haven ontstaan van ongeveer 5 mijlen, in tegenovergestelde rigting van den wind. In de haven stroomde de zee in de rigting van den wind over de kaden en wierp de daar liggende kleine vaartuigen op den wal. De Nederlandsche brik *Condor* werd uiteengeslagen en zonk.

Omstreeks den middag was de wind Oost-O. Z. O. en nam zoowel als de regen in hevigheid toe.

De barometer was gedaald tot 746,7 millimeter. Tusschen 12 en 2 ure waren de stormvlagen het hevigst en konden ze met den naam van orkaan bestempeld worden. Ten 6 ure namiddags teekende de barometer 759 millimeter. De wind was noord-oost en minder sterk. De regen hield aan tot den namiddag van den volgenden dag.

Op Curaçao werden de vleeschhal, met de daarbij behoorende gebouwen, en gedeeltelijk ook het leprozengesticht, benevens een aantal aan bijzondere personen toebehoorende huizen (een en ander gelegen aan de zeekant), door de golven vernield.

Wijders werden in meerdere of mindere mate beschadigd: het gouvernementshuis, eenige gebouwen in het fort Amsterdam, het raadhuis, de onlangs tot huisvesting van gevangenen ingerigte kazematten, het schoolgebouw beoosten het fort Amsterdam, de smederij, het fiscalaat, de hospitaalgebouwen, het krankzinnigengesticht, de werkloods in gebruik bij de zeemagt, eenige gebouwen in het fort Nassau, het buskruid-magazijn, eenige seinhuisjes, het quarantaine-étabIissement, de werken van het Water- en het Rif-fort en eenige daarbinnen staande gebouwen; 7 stukken geschut van het Waterfort werden door de zee medegevoerd. Nog andere oorlogsbehoeften, benevens militaire kleedingstukken, vivres en gereedschappen gingen verloren of werden beschadigd. Twee aan het bestuur behoorende veerponten werden insgelijks beschadigd; een derde dreef weg.

Ook de havenwerken, seintoestellen, kaden en straten hebben geleden.

De vuurtoren op Klein-Curaçao is zwaar beschadigd en gedeeltelijk door de zee ondermijnd.

Zijner Majesteits stoomschip *Cornelis Dirks*, op reis naar Aruba, sloeg overzijde, verloor 2 stukken geschut en de sloepen. De groote mast moest gekapt worden, om het schip te doen rijzen. De kommandant werd door een val gewond.

Op last van den Gouverneur is door de wijkmeesters in het stads-district en door de districts-meesters in de buitendistricten zooveel mogelijk opgenomen de schade door den storm aan bijzonder eigendom veroorzaakt.

Volgens opgave der betrokken personen bedragen de geldelijke verliezen:

In de Willemstad	f 158 337	
» Pietermaai	494 591	
» Scharlo.	12 440	
» de Overzijde (Otrabanda) .	97 376	
Totaal in het 1ste of stadsdistrict		f 762 744
Buitendistricten:		
2de district	f 155 463	
3de »	45 327	
4de »	65 226	
5de »	45 783	
		311 799
		f 1 074 543
In deze opgaaf is niet begrepen:		
het verlies van 5 schoeners, ter waarde van	f 75 700	
en de schade aan de Nederlandsche brik *Condor*	11 000	
		86 700
Totaal . .		f 1 161 243

Ook het eiland Bonaire heeft veel geleden.

De schade aan de landsgebouwen en eigendommen, waaronder de vuurtoren aldaar, wordt geschat op f 12 000; die aan bijzonder eigendom f 103 640.

11 op Bonaire te huis behoorende kleine vaartuigen met lading zijn verongelukt. Daarbij kwamen 21 personen om.

Een vaartuig van Aruba, op reis naar Curaçao, verging met 20 opvarenden.

Bij het vergaan der hiervoren vermelde Curaçaosche schoeners hebben 28 personen het leven verloren. Bovendien kwamen op Curaçao onderscheidene menschen om en werden enkele vermist.

De civiele en militaire autoriteiten aldaar hebben zich, zoowel als hunne onderhebbenden, beijverd om de orde te handhaven en hulp te verleenen waar dit mogelijk is.

Aan de autoriteiten en corpsen, die zich in dit opzigt bijzonder hadden onderscheiden, is, door tusschenkomst van den Gouverneur, 's Konings tevredenheid betuigd.

Overeenkomstig het door den Gouverneur gedaan verzoek verleende wijders de Regering per telegram magtiging tot het doen van buitengewone uitgaven, ten einde de aangerigte schade aanvankelijk eenigermate te herstellen en hulp te verleenen aan hen, die van alles berooid waren.

Een beroep op de particuliere liefdadigheid, terstond na het gebeurde op Curaçao gedaan, werd door velen met geestdrift beantwoord. Met de langs dezen weg ontvangen bijdragen kan in de eerste behoeften worden voorzien.

Ook hier te lande werden bij het vernemen van de ramp onmiddellijk door particulieren van meer dan eene zijde pogingen aangewend tot leniging van den nood.

Met hetzelfde doel vestigde zich hier ter stede een centraal comité, waarvan, onder de leiding van den oud-Minister van Kolonien mr. W. baron VAN GOLTSTEIN, o. a. onderscheidene oud-gouverneurs en gezaghebbers of andere hoofdambtenaren van de Nederlandsch West-Indische eilanden deel uitmaakten.

Voor spoedige overmaking van de ingezamelde gelden werd door het Departement van Kolonien zorg gedragen, terwijl van de langs dezen weg overgebragte giften

(1) Blijkens een den 13den Junij jl. van den Gouverneur van Curaçao ontvangen telegrafisch berigt, zijn deze havens in Mei jl. weder voor den buitenlandschen handel geopend. Bij besluit van den Gouverneur van 31 Mei jl. (*Publicatieblad* n°. 13) is, krachtens de Koninklijke besluiten van 27 Februarij 1871, n°. 1 en 24 Februarij 1872, n°. 16 (Cur. p. bl^{n}. 1871, n°. 3 en 1872, n°. 12) de uitvoer van oorlogsbehoeften uit de kolonie Curaçao verboden.

achtervolgens is melding gemaakt in de *Nederlandsche Staatscourant*.

De ten behoeve van de noodlijdenden door gemeld Departement overgemaakte bijdragen beliepen den 1sten September ll. . . . . f 52 892,19[5]

waarvan uit Nederlandsch Indie . . 9 300,00

Op Curaçao werd daarenboven uit den vreemde opvolgelijk ontvangen:

	van den handelstand te Porto-Cabello	$ 3217,86
	» het Bestuur der Republiek Venezuela	5000 pesos
	» eenige te La Guayra gevest. Curaçaonaars	f 1350
	» andere ingezetenen aldaar . . .	531 pesos
	» den handelstand te Caracas. . . .	5000 »
	» de handelsvereeniging te Coro . .	1122,86 »
	» ingezetenen van St. Thomas . .	$ 736
	» » » Barquisimeto . .	750 pesos
	» » » St. Domingo . .	f 650
Nader	» » » St. Thomas . .	» 206,25
	» » » Rio Hacha . .	» 1029
Nader	» » » La Guayra . .	265,96 pesos
»	» » » Barquisimeto . .	400 »
	» » » Carora (Venezuela)	f 200
	» » » Barranquilla . .	£ 625
Nader	» » » St. Domingo . .	f 325
	» Manchester	£ 10
	» Parijs	fr. 200
	» Hamburg	Rm. 4000
	» Port-au-Prince	$ 25
Nader	» St. Thomas	» 29
	» het Bestuur van Autioquia (Columbia)	1000 pesos

Bovendien werden namens de ingezetenen van den Staat Zulia (Venezuela) ter beschikking van den Gouverneur van Curaçao gesteld: 404 zakken maïs, 100 zakken panelas en 19 zakken koffij; terwijl op Bonaire van Porto-Cabello werden ontvangen f 645 aan geld, 54 zakken maïs, 30 zakken rijst, 14 zakken papelons, 4 zakken koffij en 1 zak boonen.

Nog werd regtstreeks aan den Gouverneur van Curaçao overgemaakt:

van St. Martin	f 451,00
» Aruba	158,00
» St. Eustatius.	218,00
» Suriname	1 036,00
» Amsterdam.	4 231,71
» Arnhem	1 000,00

Ook kleedingstukken werden uit Amsterdam naar Curaçao verzonden.

Al deze bijdragen zijn door den Gouverneur in handen gesteld van eene door hem benoemde commissie, ten einde ze, naar gelang van omstandigheden, onder de noodlijdenden te verdeelen.

Het eiland Aruba bleef door den storm gespaard, doch de gevolgen van het mislukken van den oogst in 1876/77 deden zich daar gevoelen. Bovendien heerschte er aanhoudende droogte.

Door een en ander ontstond gebrek aan voedsel onder de min gegoede bevolking. Het Bestuur zag zich verpligt ook dáár ondersteuning te verleenen.

Uit Venezuela werd mede bijstand verleend. Omstreeks de maand November 1877 was de toestand van Aruba zooveel verbeterd, dat verdere hulp kon worden ontbeerd.

Aan den heer C. S. Gorsira werd, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als administrateur van financien en lid van den raad van bestuur in de kolonie Curaçao. Ter vervanging van den heer Gorsira in eerstgemelde betrekking werd benoemd de heer J. C. Mensing, leeraar aan de hoogere burgerschool te 's Gravenhage.

In de vacature in den raad van bestuur werd voorzien door benoeming van den heer W. B. Mellink, gouvernements-secretaris. De heer A. L. S. Muller, mede op verzoek eervol van het lidmaatschap ontheven, werd vervangen door den heer J. W. Heldewier Vignon, lid van den Kolonialen Raad.

In laatstgemeld collegie werden behalve de heer Heldewier Vignon, tot leden benoemd de heeren A. Jesurun Dz. en T. de Veer.

Op Saba trad de landraad N. Anslijn af wegens vertrek van daar. Hij werd vervangen door den heer F. G. Heyliger.

Bij Gouvernements-besluit van 16 Julij 1877, n°. 317 (*Publicatieblad* n°. 18) is bekend gemaakt het Koninklijk besluit van den 5den Mei 1877, n°. 32, bepalende dat eene medaille, als blijk van erkentelijkheid en goedkeuring, kan worden toegekend aan hen, die door het aanbieden van belangrijke geschenken of op eenige andere wijze zich verdienstelijk hebben gemaakt ten opzigte van de verschillende wetenschappelijke en kunstverzamelingen des Rijks.

In het *Publicatieblad* van 1877, n°. 19, zijn opgenomen bepalingen betreffende het verkrijgen en uitoefenen der bevoegdheid tot het houden van eene tapperij, eene slijterij, een koffijhuis, een logement of eene societeit.

Bij koloniale verordening van 2 Augustus/12 October 1877 (*Publicatieblad* n°. 24) is gewijzigd art. 36 der verordening van 16 Januarij/13 October 1873 (*Publicatieblad* n°. 15), houdende regeling der belastingen op het eiland Aruba.

Het bestaande kohier voor de heffing der belasting op onroerende goederen op Curaçao werd bij besluit van den Gouverneur van 24 December 1877 (*Publicatieblad* n°. 29) op nieuw verbindend verklaard voor 5 jaren.

In het Curaçaosche *Publicatieblad* van 1878 vindt men onder n°. 4 een besluit, bepalende de plaatsing der verklaring betreffende handel en scheepvaart gewisseld tusschen Nederland en Maskate.

Bij publicatie van 14/18 Maart 1878 (*Publicatieblad* n°. 5) is afgekondigd de wet van den 26sten Januarij 1878, houdende goedkeuring van een op 19 Augustus 1875 gesloten tractaat van vestiging en handel tusschen Nederland en Zwitserland.

Op Bonaire werd bij koloniale verordening van 31 December 1877/16 April 1878 (*Publicatieblad* n°. 10) een entrepôt-stelsel ingevoerd.

De overige, sedert het laatste verslag afgekondigde algemeene verordeningen, worden aangetroffen onder de hoofdstukken waarop ze meer regtstreeks betrekking hebben.

C. Militair beheer.

§ 1. *Landmagt.*

De sterkte van het garnizoen was op ultimo December 1877 als volgt:

5 officieren der infanterie;

1 1ste luitenant der artillerie (instructeur); en

254 onderofficieren en manschappen;

geneeskundige dienst:

2 officieren van gezondheid; en

1 apotheker 3de klasse.

De volgende mutatien hadden in het jaar 1877 bij het garnizoen plaats:

aangenomen: 6 man;

gereëngageerd: 2 onderofficieren, 1 korporaal en 9 manschappen;

bij het corps terug, als gedetacheerd geweest bij de brigade maréchaussée: 7 man;

overleden: 3 man.

In de kolonie gepasporteerd: 2 onderofficieren en 3 manschappen.

Naar Nederland teruggekeerd om te worden gepasporteerd: 1 onderofficier, 1 korporaal en 23 manschappen.

Met gagement de dienst verlaten: 3 man.

Met een briefje van ontslag weggezonden: 1 man.

Gedetacheerd bij de brigade maréchaussée: 7 man.

Als deserteur afgevoerd (vermoedelijk verdronken): 1 man.

Voor den krijgsraad gebragt: 18 man.

Van voor den krijgsraad bij het garnizoen terug: 11 man.

De gezondheidstoestand was gedurende 1877 zeer gunstig.

De kleeding, het nachtleger en de huisvesting zijn goed. Evenzoo het brood uit de militaire bakkerij.

In 1877 werden uitgereikt 7 zilveren en 8 bronzen medailles voor langdurige trouwe dienst.

Op ultimo December 1877 bleef slechts een militair in de klasse van krijgstucht.

De garnizoens-bibliotheek neemt steeds; toe zij telde 1445 werken, waaronder 1094 Hollandsche.

De cantine beantwoordt ten volle aan het beoogde doel.

De bakkerij, magazijnen, werkplaatsen en arrestlocalen, die door den storm van 23 September 1877 veel geleden hadden, zijn weder in bruikbaren staat gebragt. De op dien dag aangerigte schade aan de kustbatterijen vereischt herstelling.

De sterkte der stedelijke schutterij was op ultimo December 1877: 12 officieren en 288 onderofficieren en manschappen.

De landelijke schutterij telde 12 officieren en 152 onderofficieren en manschappen.

Beide corpsen staan onder de bevelen van één kommandant.

Het corps volontairs bestond uit:

1 kapitein-kommandant;

12 officieren, en

182 onderofficieren en manschappen.

Dit corps is bij koloniale verordening van 17 April 1878 ontbonden, ten einde te gemoet te komen aan de behoefte om, door ineensmelting der schutterij met het corps volontairs, de eerstgemelde te brengen op eene aan de bevolking meer geëvenredigde sterkte. Aan de leden van het ontbonden corps is gelegenheid geopend om onder zekere voorwaarden bij de schutterij over te gaan. In verband daarmede is bij eene tweede verordening van 17 April 1878 die van 8 Mei/26 Augustus 1876 (*Publicatieblad* n°. 13) gewijzigd.

De sterkte der schutterij op de andere eilanden der kolonie was op ultimo December 1877 als volgt:

Bonaire:

1 kapitein-kommandant, 1 luitenant en ongeveer 250 onderofficieren en manschappen.

Aruba:

1 kapitein-kommandant, 3 luitenants en 650 onderofficieren en manschappen.

St. Martin (Ned. ged.):

1 luitenant en 50 onderofficieren en manschappen.

St. Eustatius:

1 luitenant en 38 onderofficieren en manschappen.

§ 2. *Instellingen met het militair beheer in verband.*

Het aantal verpleegden in het landshospitaal bedroeg in het jaar 1877:

	Staf.	Infanterie.	Zeemagt.	Maréchaussées.	Seinwachters.	Gegageerden.	Civile personen.	Onvermogenden.	Civile gevangenen.	Militaire justitie.	Koopvaardijvloot.	Schepelingen in dienst van vreemde Mogendheden.	Totaal.
Op ultimo December 1876 in behandeling	»	18	18	»	»	»	»	1	»	»	1	»	38
Bijgekomen	»	179	110	11	»	»	»	2	1	4	»	1	308
Totaal . . .	»	197	128	11	»	»	»	3	1	4	1	1	346
Hersteld of uitgegaan	»	183	115	10	»	»	»	3	1	4	1	»	317
Blijft . . .	»	14	13	1	»	»	»	»	»	»	»	1	29
Overleden.	»	1	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4
Bleven in behandeling op ultimo December 1877	»	13	10	1	»	»	»	»	»	»	»	1	25

Door opneming in het *Publicatieblad* werden afgekondigd 's Konings besluiten van:

27 November 1876, n°. 17, betrekkelijk de hospitaalsoldijen voor de landmagt in West-Indie (*Publicatieblad* van 1877 n°. 1);

22 Augustus 1877, n°. 9 en 8 September 1877, n°. 22, waarbij nieuwe regelen zijn vastgesteld ten aanzien der ontneming van het eereteeken voor belangrijke krijgsbedrijven en van de Atjeh-medaille (*Publicatieblad* n°. 25),

8 September 1877, n°. 20, houdende instelling van een onderscheidingsteeken voor eervol vermelden (*Publicatieblad* n°. 26);

23 Februarij 1878, n°. 14, tot verhooging der gagementen voor de West-Indische landmagt (*Publicatieblad* 1878, n°. 9);

18 Februarij 1878, n°. 32, waarbij de regtsmagt van het militair geregtshof te Paramaribo (in eersten aanleg) wordt uitgebreid tot den kommandant der troepen op Curaçao (*Publicatieblad* n°. 11).

§ 3. *Zeemagt.*

Zijner Majesteits stoomschip 3de klasse *Cornelis Dirks* was het geheele jaar 1877 in de wateren van Curaçao gestationeerd.

In verband met verwikkelingen in de Vereenigde Staten van Columbia en den moord op den Nederlandschen viceconsul te Carthagena gepleegd, deed de *Cornelis Dirks* in dat jaar eenige reizen naar de havens van Rio Hacha en Carthagena.

In de maand September 1877 werd, zoo als hiervoren vermeld, de *Cornelis Dirks* op reis naar Aruba, door een orkaan beloopen en keerde, zonder dat eiland te hebben aangedaan, in een zeer beschadigden staat binnen de haven van Curaçao terug. In de maand November daaraanvolgende was het vaartuig weder in staat om dienst te doen.

In 1877 werd de haven van Curaçao bezocht door 6 vreemde oorlogschepen, te weten: 2 Fransche, 1 Spaansch, 1 Amerikaansch, 1 Venezolaansch en 1 Dominikaansch.

Ook de eilanden St. Martin (Ned. gedeelte), St. Eustatius en Saba werden door de *Cornelis Dirks* en door een Fransch oorlogschip bezocht.

D. Regtswezen en politie.

I. Wetgeving.

In het *Publicatieblad* van 1877, n°. 15, is opgenomen een besluit waarbij wordt gewijzigd dat van 15 Julij 1875 (*Publicatieblad* n°. 7), houdende wijziging van het Reglement van orde voor de inwendige dienst bij de regterlijke collegien en kantongeregten in de kolonie Curaçao, van 20 November 1868 (*Publicatieblad* n°. 19).

Bij verordening van 2/4 Augustus 1877 (*Publicatieblad* n°. 21) is wijziging gebragt in de tweede zinsnede van art. 5 van het Burgerlijk Wetboek voor de kolonie Curaçao.

Bij besluit van 16 Augustus 1877 (*Publicatieblad* n°. 22) is gewijzigd het besluit van 16/22 December 1875 (*Publicatieblad* n°. 27), nopens den ijk van maten, gewigten en weegwerktuigen; terwijl bij besluit van den 17 Augustus 1877 (*Publicatieblad* n°. 23) is bepaald, welke maten en gewigten wegens hunne zamenstelling of afmetingen, zijn vrijgesteld van de eerste of herhaalde stempeling, bedoeld in art. 14 van het Koninklijk besluit van 17 October 1875, n°. 27 (*Publicatieblad* n°. 19), alsmede van een of meer der voorschriften bedoeld in art. 11.

Onder n°. 1 wordt in het *Publicatieblad* van 1878 aangetroffen een besluit, houdende vaststelling van een reglement betreffende de zamenstelling, het onderzoek en den ijk der weegwerktuigen.

Het *Publicatieblad* van 1877, n°. 27, bevat een besluit ter uitvoering van de artt. 530 en 531 van het Wetboek van Koophandel voor de kolonie Curaçao.

In het *Publicatieblad* van 1877, n°. 28, is opgenomen eene verordening, waarbij eenige leemten en onnaauwkeurigheden, voorkomende in de verordening van 2 Julij 1874—15 Julij 1875 (*Publicatieblad* n°. 6) betreffende de raden van justitie op de eilanden St. Martin (Ned. gedeelte) en St. Eustatius, worden aangevuld en verbeterd.

Bij besluit van 22 Maart 1878 (*Publicatieblad* n°. 6) is geregeld de werkkring van den hulpambtenaar van den burgerlijken stand op Bonaire en zijne betrekking tot den ambtenaar aldaar.

II. Regterlijke magt en regtspraak.

Opgaven van de burgerlijke en strafzaken, bij het hof hof van justitie in het jaar 1877 behandeld, worden aangetroffen in den staat A onder lit. A hierbij gevoegd.

Het aantal vonnissen in burgerlijke zaken bij het kantongeregt op Curaçao bedroeg in 1877 58; als:

43 ter zake van schuldvorderingen, waarvan 13 bij verstek;

1 waarbij getuigenverhoor is bevolen;

5 betreffende opvordering van huurpenningen;

5 nopens vordering tot schadevergoeding;

1 wegens opvordering van roerende zaken; en

3 betrekkelijk ontruiming van onroerende goederen;

2 zaken bleven aanhangig.

In 2 had afstand van de instantie plaats.

22 werden van de rol geroijeerd.

De kantonregter beschikte op 9 verzoekschriften.

In 9 voogdijen en 10 toeziende voogdijen hadden voorzieningen plaats.

Over ééne onbeheerde nalatenschap werd een curator benoemd.

Behalve de acten wegens de benoeming van voogden, toeziende voogden en curators zijn 30 acten in verschillende zaken verleden.

Ter griffie van het kantongeregt werden in de daartoe bestaande registers ingeschreven:

15 acten van huwelijksche voorwaarden;

5 idem van vennootschap onder eene firma;

1 houdende wijziging in de statuten eener naamlooze vennootschap;

1 houdende verklaring van de aanvaarding eener nalatenschap onder het voorregt van boedelbeschrijving;

3 houdende verklaring betrekkelijk het verwerpen van erfenissen.

In strafzaken bedroeg het aantal vonnissen 44; als:

1 ter zake van het gaan langs de openbare straat met een geladen geweer, zonder van een port d'armes te zijn voorzien;

8 (waaronder 1 bij verstek) wegens het moedwillig toebrengen van slagen of kwetsuren, die geene ziekte of onbekwaamheid tot persoonlijken arbeid van meer dan zes dagen ten gevolge hebben gehad;

1 wegens het opkoopen van kleeding van een militair;

2 ter zake van hoon;

6 wegens diefstal;

2 (waarvan 1 bij verstek) wegens het ongewapend, en zonder dat verwonding is ontstaan, toebrengen van een slag aan een ondergeschikt beambte van politie, in de waarneming zijner bediening;

19 in zake van overtreding der bepalingen nopens de maten, gewigten en weegwerktuigen;

1 wegens schending van huisregt;

1 wegens het buiten noodzaak dooden van een stuk hoornvee op eens anders terrein;

1 waarbij de kantonregter zich onbevoegd verklaarde tot kennisneming van de zaak;

2 bij verstek, ter zake van het als schipper van een vaartuig, geen kustvaarder zijnde, met dat vaartuig, na zonsondergang, aandoen van het eiland Curaçao, zonder door den loods te zijn verkend.

Bij de voormelde strafvonnissen zijn veroordeeld 52 personen; vrijgesproken 1 en ontslagen van regtsvervolging 1.

Van 7 dier strafvonnissen is hooger beroep aangeteekend, en wel:

van 3 door het openbaar ministerie alleen;

van 1 door den veroordeelde en het openbaar ministerie; en

van 3 door de veroordeelden alleen.

Het openbaar ministerie deed afstand van één door hetzelve aangeteekend hooger beroep.

Aan den Gouverneur werd van consideratie en berigt gediend op 7 verzoekschriften ter erlanging van gratie.

Bij het kantongeregt op Bonaire werden in 1877 4 burgerlijke en 2 strafzaken behandeld.

Het aantal getuigen-verhooren was 1 en dat der beschikkingen op verzoekschriften 4.

Op Aruba werden in 1877 bij het kantongeregt behandeld: 7 strafzaken, 4 burgerlijke zaken en 5 verzoekschriften. Voorzieningen in voogdijen 1; buitenregtelijke verrigtingen 3.

Het aantal vonnissen door den raad van justitie op St. Martin (Ned. gedeelte) in 1877 uitgesproken was 6, waarbij 9 personen werden veroordeeld en 2 vrijgesproken.

Op 3 verzoekschriften om kwijtschelding of vermindering van straf werd aan den Gouverneur gediend van consideratie en berigt.

In burgerlijke zaken bedroeg het aantal vonnissen 4.

Bij het kantongeregt werden 8 strafzaken behandeld, waarbij veroordeeld 11, en vrijgesproken 3 personen.

Het aantal vonnissen in burgerlijke zaken bij het kantongeregt bedroeg 9, alle wegens schuldvordering.

3 zaken werden bij minnelijke schikking afgedaan.

1 toeziende voogd en 1 curator werden benoemd.

Bij den raad van justitie op St. Eustatius bedroeg het aantal vonnissen in burgerlijke zaken 2; waaronder 1 bij verstek.

In 2 strafzaken werden vonnissen gewezen.

Op verzoekschriften werden 3 beschikkingen genomen.

In burgerlijke zaken werden door den kantonregter 2 vonnissen gewezen; in zake van overtreding 5.

Het aantal vonnissen van het kantongeregt op Saba bedroeg in 1877 2; terwijl 22 zaken bij schikking tusschen partijen werden beëindigd.

III. Politie.

De politie bewees gedurende en na den orkaan van den 23sten September 1877 goede diensten tot handhaving der orde en bescherming van eigendommen.

Bij koloniale verordening van 2 Augustus 1877/16 April 1878 (*Publicatieblad* n°. 7), gewijzigd bij die van 31 December 1877/16 April 1878 (*Publicatieblad* n°. 8), is de gewapende politie in de kolonie Curaçao op nieuw georganiseerd. Door deze voorziening zal onder andere worden uit den weg geruimd de moeijelijkheid om geschikte veldwachters te bekomen, welke men vooral op Bonaire en St. Martin (Ned. gedeelte) ondervond.

IV. Middelen van beheer met het regtswezen in verband.

§ 1. *Hypotheekbewaarder.*

Op ultimo December 1876 bleven bestaan de volgende inschrijvingen:

tegen 5 pct.	3	f	8 300,00		
» 6 »	392		1 832 018,00		
» 6½ »	1		11 500,00		
» 7 »	134		324 280,00		
» 7½ »	1		2 000,00		
» 8 »	27		37 010,00		
» 9 »	14		25 500,00		
» 10 »	4		3 500,00		
» 12 »	22		37 163,00		
	598				
Doorgehaald in 1873 wegens meerdere securiteit . .	1				
zamen	597	f	2 281 271,00	f	2 281 271,00
Transporteren	597			f	2 281 271,00

Per transport	597		f	2 281 271,00
Bijgekomen tot ult. December 1877:				
tegen 6 pct.	50	f 373 742,00		
» 7 »	14	20 300,00		
» 8 »	3	4 000,00		
» 9 »	2	2 200,00		
» 10 »	1	200,00		
» 12 »	1	1 300,00		
	71			401 742,00
	668		f	2 683 013,00
Hiervan zijn verminderd:				
Geheel doorgehaald:				
tegen 6 pct.	55	f 227 120,00		
» 7 »	16	59 706,33		
» 8 »	2	5 800,00		
» 9 »	4	3 950,00		
» 10 »	1	500,00		
» 12 »	2	6 600,00		
	80			303 676,33
Blijft . .	588		f	2 379 336,67

zoodat op ultimo December 1877 vijf honderd acht en tachtig inschrijvingen bleven bestaan, ten bedrage van *twee millioen drie honderd negen en zeventig duizend, drie honderd zes en dertig gulden zeven en zestig cent.*

In het jaar 1877 werden overgeschreven 90 acten van eigendomsovergang of tot andere zaken betrekkelijk.

§. 2. *Weeskamers.*

Ten gevolge van de maatregelen, waarvan in vorige verslagen werd melding gemaakt, bestaan nog slechts op St. Martin (Ned. gedeelte) en St. Eustatius weeskamers.

Er kwamen op St. Martin (Ned. gedeelte) geen nieuwe boedels onder het beheer der kamer.

Op ultimo December 1877 bedroeg het saldo in kas . . . . f 3546,91

nog uitstaande 1011,90

Totaal . . . f 4558,81

De uitgaven bedroegen in 1877 f 5,05.

Op ultimo December 1877 was door de weeskamer op St. Eustatius op rente uitgezet . . . . . . f 2841,56

In de reservekas was gedeponeerd . . . . 807,59[1]

zoodat het totaal der gelden op dien datum onder het beheer der kamer bedroeg . . . . f 3649,15[1]

§ 3. *Gevangenissen.*

Uit het door de commissie van administratie der gevangenissen op Curaçao ingediend verslag blijkt, dat hare verwachting nopens de in 1876 aangevangen uitbreiding der gevangenis onder het raadhuis door den storm van den 23sten September 1877 is teleurgesteld, en de behoefte aan gevangenislocalen zich zeer doet gevoelen.

Men is echter reeds aangevangen met het herstellen der schade, ten einde zoodra mogelijk in de behoefte te voorzien.

In het personeel der commissie grepen geene veranderingen plaats.

Bij voortduring kweten zich de gevangenisbeambten en

inzonderheid de cipier met ijver en naauwgezetheid van hunnen pligt.

	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
Het aantal gevangenen bedroeg op 1°. Januarij 1877 . . .	26	6	32
In 1877 werden opgenomen .	38	11	49
Te zamen . . .	64	17	81
In den loop van dat jaar ontslagen	20	7	27
Aan het einde van 1877 bedroeg alzoo het getal der gedetineerden	44	10	54

De getalsterkte nam dus in 1877 met meer dan ²/₃ toe. Gevallen van overlijden of ontvlugting deden zich niet voor. Door geen der gevangenen werd vergunning verzocht om in het locaal tot afzonderlijke huisvesting (de pistole) te worden geplaatst.

In 1877 bedroeg het aantal disciplinaire straffen 49, waarvan 33 door mannen en 16 door vrouwen ondergaan. 6 dier straffen, liggende buiten de bevoegdheid van den voorzitter, werden door de commissie opgelegd.

Als vroeger voorzag de cipier in de voeding der burgerlijke en de menage van het garnizoen in die der militaire veroordeelden op voldoende wijze.

De gezondheidstoestand was minder gunstig dan in 1876, toen zich slechts 6 ziektegevallen voordeden; terwijl men in 1877 er 15 telde, waaronder 4 van zoo ernstigen aard, dat eene verpleging der lijders in het gasthuis noodzakelijk was.

Deze min gunstige gezondheidstoestand meent de commissie gedeeltelijk aan de opeenhooping der gevangenen te moeten toeschrijven.

Godsdienstige bijstand werd door de geestelijkheid naar behooren verleend.

Vermits in 1877 voor onderscheidene gevangenen, die een ambacht verstaan, werk te bekomen was, kan, als opbrengst van hunnen arbeid, de in vergelijking met vorige jaren aanmerkelijke som van f 220,55⁵ worden vermeld.

In de gevangenis in de Willemstad werden in 1877 opgenomen 127 wegens desertie uit de scheepsdienst of het plegen van ongeregeldheden aangehouden personen, namelijk 105 mannen en 22 vrouwen, benevens één gegijzelde wegens schulden.

Op Bonaire werden in 1877 in de gevangenis opgenomen en daaruit ontslagen 7 personen, die gezamenlijk daarin verbleven 96 dagen.

Op Aruba werden in dat jaar in de gevangenis opgenomen 10 personen. Op ultimo December 1877 bevond zich daar niemand in de gevangenis.

Op St. Martin (Ned. ged.) bevonden zich op 1 Januarij 1877 in de gevangenis. . . . . 3 personen,

in 1877 bijgekomen	40	»
	43	»
in 1877 uitgegaan	34	»
bleven op ultimo December 1877 . . .	9	»

Voor voeding, kleeding en goede behandeling der gevangenen, alsmede voor de zindelijkheid, werd behoorlijk zorg gedragen.

Geene disciplinaire straffen behoefden te worden toegepast, en een paar ziektegevallen, welke zich in de gevangenis voordeden, werden door den Gouvernements-geneeskundige behandeld.

Op St. Eustatius werden in 1877 12 personen in de gevangenis opgenomen. Op ultimo December ll. waren echter daarin geen gevangenen aanwezig.

De voeding, kleeding en behandeling der gevangenen waren goed. Tucht en zindelijkheid werden gehandhaafd. Er kwamen geen ziektegevallen onder hen voor.

Het *Publicatieblad* van 1877, n°. 20, bevat eene verordening, waarbij wordt gewijzigd die van 13/15 December 1876 (*Publicatieblad* n°. 17) tot herziening van den staat van hetgeen ten laste der koloniale kas voor voeding, kleeding en ligging aan elken gevangene kan worden verstrekt.

E. Eeredienst.

I. Protestantsche.

Even als in vorige jaren, liet het kerkbezoek te wenschen over. Christelijke feestdagen maakten hierop eene uitzondering.

Gedoopt werden op Curaçao in 1877 29 kinderen en 2 volwassenen.

Tot lidmaten werden aangenomen 72 personen.

86 attestatien werden afgegeven en 4 huwelijken godsdienstig ingezegend.

Het kapitaal der Protestantsche kerk op Curaçao bedroeg op ultimo December 1877 f 57 676,98.

De uitgaven van het weezenfonds beliepen in dat jaar voor maandelijkschen onderstand en kleeding f 1549,75.

Het weezenfonds genoot, even als in vorige jaren, van gouvernementswege een subsidie van f 1500.

Aan de armen werd uitgedeeld eene som van f 3051,75, waartoe uit de algemeene armengelden f 397,46⁵ was bijgedragen.

De eilanden Bonaire en Aruba werden in 1877 ieder driemaal door een predikant van Curaçao bezocht.

Het aantal gedoopte kinderen op Bonaire bedroeg 5; 1 huwelijk werd kerkelijk ingezegend.

Het aantal catechisanten was 6.

Op Aruba werden 8 kinderen gedoopt en 3 personen als lidmaten aangenomen. Het aantal catechisanten bedroeg 29.

Van het ten vorige jare toegestane subsidie is gebruik gemaakt om de kerken in het dorp en te Canachito in orde te brengen.

Bij de Methodisten-gemeente op St. Martin (Ned. ged.) werden in 1877 89 kinderen gedoopt, 7 huwelijken kerkelijk ingezegend en 22 lidmaten aangenomen.

Het getal catechisanten was 15 en dat der leerlingen op de Zondagsschool 320.

Op St. Eustatius werden in 1877 gedoopt 47 kinderen. Het aantal kerkelijk ingezegenden was 5.

Op Saba werd de dienst in de Protestantsche kerk in de hoofdplaats als gewoonlijk verrigt. De leeraar van Anguilla bezocht in 1877 het eiland, wegens ziekte, slechts twee malen, predikte in de hoofdplaats en in het dorp Windwardside, doopte 46 kinderen, en bediende het Heilig avondmaal, waarbij 193 personen tegenwoordig waren.

In het laatst van December 1877 kwam uit Engeland via Antigua een geestelijke op Saba aan, om, onder genot van de door het gouvernement toegestane toelaag ad f 1200 's jaars en verdere bijdragen van de gemeenteleden, als vaste leeraar dienst te doen in de hoofdplaats en in Windwardside.

De kerk in dit dorp, waarvan de aanbouw in Maart 1876 begonnen was, werd door middel van de van het Gouvernement en de Synode in Nederland ontvangen geldelijke ondersteuning, te zamen f 3000 bedragende, benevens bijdragen van de gemeente zelve, in het laatst van 1877 voltooid.

II. Roomsch-Katholijke.

Het aantal Roomsch-Katholijke geestelijken was in 1877: 1 geestelijke van den 1sten rang en 14 van den 2den rang,

allen van Gouvernementswege bezoldigd, benevens 5 onbezoldigde geestelijken.

De geestelijken van den 2den rang zijn werkzaam als volgt:

op Curaçao	7	bezoldigde en 5 onbezoldigde;
» Bonaire	2	id.
» Aruba	2	id.
» St. Martin (Ned. ged.)	1	id.
» St. Eustatius	1	id.
» Saba	1	id.

Het eiland Curaçao telde in 1877 7 Roomsch-Katholijke kerken.

In dat jaar werden aldaar gedoopt 766 kinderen en kerkelijk voltrokken 65 huwelijken.

Op de 12 Roomsch-Katholijke armenscholen, verspreid over Curaçao, Bonaire en Aruba, zijn 24 zusters van liefdadigheid werkzaam. In die scholen wordt onderwijs gegeven aan 1716 kinderen: als:

op Curaçao aan	1267
» Bonaire »	260 en
» Aruba »	189.

Deze scholen genieten van gouvernementswege een subsidie van f 2800 's jaars voor schoolbehoeften.

In het gasthuis zijn werkzaam 18 en in het krankzinnigen- en het leprozengesticht 11 zusters van liefdadigheid, welke laatste ieder eene tegemoetkoming van 45 cent daags, uit de koloniale kas ontvangen.

Het kapitaal der Roomsch-Katholijke kerk op Curaçao bedroeg op ultimo December 1877 f 12 856,31⁵.

Aan de armen werd uitgedeeld f 1414, waarvan bijgedragen door het Gouvernement, uit de algemeene armengelden, f 397,46⁵.

Even als in vorige jaren ontving de gemeente van het Gouvernement eene som van f 1500 ten behoeve van de Roomsch-Katholijke weezen.

Op Bonaire werden in 1877 bij de Roomsch-Katholijke gemeente 176 kinderen gedoopt en 10 huwelijken kerkelijk ingezegend.

Op Aruba werden 204 kinderen gedoopt en 21 huwelijken kerkelijk ingezegend.

Bij de Roomsch-Katholijke gemeente op St. Martin (Ned. ged.) werden 24 kinderen gedoopt. Er werden geen huwelijken kerkelijk ingezegend en evenmin kinderen aangenomen.

Het aantal catechisanten bedroeg 70 en dat der leerlingen op de Zondagschool mede 70.

Het kerkgebouw en de pastorie werden hersteld en de begraafplaats uitgebreid.

Volgens opgaaf van den Roomsch-Katholijke geestelijke op St. Eustatius werden in 1877 bij die gemeente geen kinderen gedoopt en geen huwelijken kerkelijk ingezegend.

Op Saba bedroeg het aantal in dat jaar gedoopte kinderen 24.

III. Israelitische gemeenten.

a. *Nederlandsch-Portugeesch Israëlitische.*

Aan de armen werd uit de algemeene armen-gelden door het Gouvernement verstrekt eene som van f 198,73.

Het kapitaal aan deze gemeente behoorende, bedroeg op ult. December 1877 f 72 205,80.

b. *Nederlandsch-Hervormd Israëlitische.*

Het zielental bedroeg op ult. December 1877 305.

De uitgaven, welke op f 4701, geraamd waren, hebben bedragen f 4898,62.

De inkomsten, geraamd op f 2375, hebben, met inbegrip van een subsidie uit de koloniale kas van f 2000, bedragen f 5357,30, zoodat het jaar 1877 is gesloten met een batig saldo van f 458,68.

De tempel en ringmuur hebben door den storm van 23 September 1877 belangrijke schade geleden.

Het armenfonds bedroeg op ultimo December 1877 f 1237,19.

De begraafplaats is in goeden staat. Het daar vereischte gebouw, tot het verrigten van godsdienstige plegtigheden bij begrafenissen, kwam wegens het niet beschikbaar zijn der daartoe gevorderde gelden, nog niet tot stand.

F. Instellingen van liefdadigheid.

I. Het krankzinnigengesticht.

Uit het verslag van de directie van dit gesticht blijkt, dat, met eene enkele uitzondering, de toestand der krankzinnigen bijzonder gunstig is geweest.

De verandering van de vloeren, waarvan in het vorig verslag werd melding gemaakt, heeft veel tot verbetering van het gesticht bijgedragen. Alle buitendeuren en vensters zijn geverwd.

De westelijke buitenmuur, die door den storm van 23 September 1877 was uitgeweken, werd afgebroken en moet op nieuw worden opgetrokken.

Ook is een gedeelte van den ringmuur aan de west- en oostzijde van het gesticht weggespoeld. Men hoopt echter de gansche schade uit de gewone middelen, tot onderhoud en reparatie toegestaan, te kunnen herstellen.

Op 1 Januarij 1877 bedroeg het aantal verpleegden		13
in 1877 bijgekomen		4
		17
waarvan hersteld	1	
overleden	6	
		7
zoodat op 1 Januarij 1878 aanwezig bleven		10

verpleegden.

De uitgaven bedroegen in het jaar 1877 f 3756,65.

II. Het leprozengesticht.

Zoo als onder hoofdstuk B ter loops is vermeld, werden door den storm van den 23sten September 1877 de gebouwen van het leprozengesticht in een onbewoonbaren staat gebragt, niet voor herstelling vatbaar.

Men was derhalve verpligt de lijders ergens anders onder dak te brengen. Geen andere plaats kon daartoe aanvankelijk worden bestemd dan een gedeelte van het krankzinnigengesticht, alwaar zij nu, geheel afgescheiden van de krankzinnigen en van de buitenwereld, tijdelijk worden verpleegd.

Tot dusver is geen geschikt terrein gevonden voor een nieuw leprozengesticht.

In 1877 werden 15 personen verpleegd, waarvan 2 overleden. De uitgaven bedroegen f 3215,90.

Op ultimo December 1877 bevonden zich in het gesticht op St. Martin (Ned. ged.) 18 lijders. In dat jaar zijn bijgekomen 3; overleden 3 en uitgegaan 2 lijders.

Op St. Eustatius werden 28 personen verpleegd, waarvan 2 overleden. De uitgaven bedroegen f 2726,73⁵.

III. Het gasthuis en hospitaal voor de armen.

Op 1 Januarij 1877 waren aanwezig		49 personen,
in 1877 bijgekomen		157 »
		206 personen,
overleden	79	
uitgegaan	83	
		162 »
Op 1 Januarij 1878 bleven aanwezig		44 personen.

IV. Spaarbank en bank van leening.

Blijkens het openbaar gemaakt verslag van de Curaçaosche spaar- en beleenbank over het 27ste huishoudelijke jaar, van 1 Julij 1876 tot 1 Julij 1877, sloot de balans op laatstgemelden datum met een eindcijfer van f 343 987,99.

De kosten der administratie bedroegen f 4656,12.
Het aantal stortingen bedroeg 1467.
Dat der deelhebbers bleef 117.
Het verslag nopens de spaar- en beleenbank op het eiland Bonaire is niet ontvangen.

V. Andere instellingen van liefdadigheid.

Hiertoe behooren de Protestantsche maatschappij van weldadigheid, de Israëlitische maatschappij tot hulpbetoon aan vlijtige armoede, de verschillende begrafenis-societeiten en de armenkassen op de verschillende eilanden, als:

op Bonaire:

In kas op 1 Januarij 1877	f 98,23[5]
Inkomsten in 1877	244,90[5]
Totaal	f 343,14
De uitgaven bedroegen in 1877	303,23
Saldo in kas op ultimo December 1877	f 39,91

op Aruba:

In kas op 1 Januarij 1877	f 35,24[5]
Inkomsten in 1877	462,16[5]
Totaal	f 497,41
De uitgaven bedroegen in 1877	485,50
Saldo in kas op ultimo December 1877	f 11,91

op St. Martin (Ned. ged.):

In kas op 1 Januarij 1877	f 8,13
Inkomsten in 1877	533,23
Totaal	f 541,36
Uitgaven in 1877	538,90
Saldo in kas op ultimo December 1877	f 2,46

op St. Eustatius:

werden ontvangen in 1877	f 111,96
uitgegeven	35,20
Saldo in kas op ultimo December 1877	f 76,76

De onderstand aan hulpbehoevende vrijgemakten bedroeg in 1878:

op Curaçao	f 2415,60
» Bonaire	451,80
» Aruba	200,00
» St. Martin (Ned. ged.)	799,93
» St. Eustatius	1155,10
» Saba (3 kwartalen)	450,75

G. **Burgerlijke geneeskundige dienst.**

De gezondheidstoestand was gedurende het jaar 1877 in de gansche kolonie zeer bevredigend.
Geen epidemisch heerschende ziekten kwamen voor.
Het aantal geneeskundigen en dat der bestaande openbare apotheken bleef hetzelfde. De apotheken beantwoordden aan de vereischten.
De uitkomsten met de uit Nederland ontvangen koepokstof verkregen, zijn niet aan bestuur medegedeeld.

H. **Onderwijs.**

Uit het verslag der schoolcommissie op het eiland Curaçao blijkt, dat het aantal scholen aldaar met één is verminderd door het opheffen van het » Colegio Vargas".
Het aantal op dat eiland schoolgaande kinderen bedroeg 2197, verdeeld als volgt:

op 4 landscholen	533;	als	454	jongens	en	79	meisjes;
op de scholen onder de leiding der zusters van liefdadigheid (waarvan 1 in de stad)	1267;	»	372	»	»	895	»
op de 10 bijzondere scholen (waarvan 3 voor meisjes en 1 gemengde school)	397;	»	259	»	»	138	»
	2197;	als	1085	jongens	en	1112	meisjes.

De landsscholen op Curaçao blijven aan het doel beantwoorden. Ook in 1877 echter was gegronde reden tot klagte over schoolverzuim. De pogingen om hierin verbetering te brengen, waarvan ook in het vorige verslag werd melding gemaakt, en die aanvankelijk schenen te gelukken, hadden op den duur niet het gewenschte gevolg.
De landsschool op Bonaire werd in 1877 bezocht door 62 kinderen. De vorderingen der kinderen waren, blijkens het laatste schoolexamen, over het algemeen minder voldoende.
De scholen der zusters van liefdadigheid te Rincon en Kralendijk werden bezocht door 254 kinderen.
In 1877 werd op Bonaire eene nieuwe bijzondere school, met 30 leerlingen, geopend. Men koesterde goede verwachtingen van deze inrigting.
Op Aruba bedroeg het aantal schoolgaande kinderen 336, waaronder niet zijn begrepen de leerlingen van de school der zusters van liefdadigheid te Sta Cruz, vermits deze school, wegens ziekte der onderwijzeressen eenigen tijd gesloten was.
Het landsschoolgebouw is vergroot en biedt thans genoegzame ruimte voor het aantal schoolgaande kinderen.
De school te Philipsburg hoofdplaats van St. Martin (Ned. gedeelte), werd gemiddeld door 50 en die in Cul de Sac door 40 leerlingen bezocht.
Ondanks het vele schoolverzuim waren de vorderingen der leerlingen op beide scholen bevredigend.
Op de landsschool op St. Eustatius werd aan 126 kinderen onderwijs gegeven. De vorderingen der leerlingen waren vrij voldoende.
Op Saba genoten in de hoofdplaats 35 kinderen onderwijs.

In het dorp Windwardside aldaar genieten 2 onderwijzeressen elk van gouvernementswege eene jaarlijksche toelage van f 200, onder verpligting om aan minstens 30 meisjes van onvermogenden ouders kosteloos onderwijs te geven.

I. **Landsgebouwen en eigendommen.**

Behalve het gewoon onderhoud werden gedurende het jaar 1877 de volgende werken uitgevoerd.
Baggeren bij den havenmond, aan de westzijde der haven en in het Waaigat op Curaçao.
Het maken van eene nieuwe boei.
Vervaardigen van eene nieuwe veerpont voor het garnizoen en herstelen van eene andere van het bouwdepartement.
Gedeeltelijk vernieuwen van het seinhuisje aan de Oostpunt en herstellen van het seintoestel op het fort Nassau.
Voltooijing der bestrating van het plein langs den waterkant in de Willemstad.
Gedeeltelijk bestraten van de IJzer- en de Langestraat, aan de overzijde.
Maken van drie riolen in de Hoogstraat.
Vernieuwen van de kade langs het gouvernementshuis.
Dempen van een gedeelte van het Waaigat, langs Pietermaai en aanleggen van eene kade aldaar.
Herstellingen aan gevangenissen, de cellen en de werkkamer onder het raadhuis.
Herstellingen aan het gouvernementshuis.
Herstellen en verwen der officierswoningen n°. 2 en 14.

Herstellingen aan de officierswoningen nrs. 5 en 15 en aan het fiscalaat.

Herstellen der daken van het raadhuis, het huis no. 3, het fiscalaat en 's lands hospitaal.

Voortgegaan met het inrigten van de kazematten tot gevangeniscellen; optrekken en bepleisteren van twee ringmuren van de batterij naar zee en het maken van een steenen vloer in den gang, tusschen de binnenplaatsen van het raadhuis.

Maken van een gemetseld riool naar zee.

Leggen van houten vloeren in onderscheidene vertrekken van het krankzinnigengesticht.

Bouwen van eene open gallerij; leggen van houten vloeren; maken van houten plafonds; verplaatsen van deuren en vensters en vervaardigen van jalousien in de vertrekken, bewoond door mannen en jongens in het leprozengesticht.

Leggen van houten vloeren in twee vertrekken en aanbrengen van nieuwe deuren en vensters met glasramen in de vertrekken, bewoond door de vrouwen en meisjes.

Herstellingen aan de vensters, de daken der kazerne, het magazijn en de wachtkamer in het fort Nassau.

Herstellingen aan de onderofficiers-woningen in het Waterfort.

Gedeeltelijk vernieuwen van het pleisterwerk van het binnenvlak der batterijen van de Water- en Rifforten.

Vernieuwen van de poortdeuren in den oostelijken keelmuur van het Waterfort.

Vernieuwen van deuren, blinden, kozijnen en afsluitingen der kazematten, ingerigt tot constructie-winkel, bakkerij en kleermakerswinkel.

Herstellen van blinden en jalousien, zoomede van het dak der kazerne in het Waterfort en optrekken van een schoorsteen.

Voorts voorloopige herstellingen aan gebouwen, fortificatiewerken enz., welke door den storm van 23 September 1877 schade bekomen hadden en onderscheidene werken van minderen omvang, ter voldoening van aanvragen van verschillende departementen.

Op Bonaire werd een nieuwe steiger gebouwd, ter vervanging van de door den storm van 1876 vernielde. Deze nieuwe steiger werd echter door den storm van 1877 geheel weggeslagen.

De pas herstelde gezaghebbers-woning, zoowel als de dijken en wegen aldaar, hebben ook veel geleden.

Reeds is een aanvang gemaakt met de hoogst noodige herstellingen. De vuurtoren was op ultimo December 1877 weder in goeden staat.

Het schoolgebouw en de onderwijzerswoning op Aruba werden hersteld en de andere landsgebouwen met de daarvoor toegestane middelen onderhouden.

De wegen in de hoofdplaats zijn goed; die in de buitendistricten vereischen herstelling. Op St. Martin (Ned. ged.) onderging het waaggebouw eene belangrijke herstelling.

De publieke wegen waren in goeden staat. Een vroeger bestaan hebbende weg over Capebaij-hill werd met vrijwillige bijdragen van ingezetenen weder geopend, waardoor het verkeer tusschen het *Hollandsch* en *Fransch* gedeelte des eilands, veel is verbeterd.

Het houtwerk van de brug over de zoetwater-pan werd vernieuwd, terwijl de overige bruggen en de omheiningen der algemeene begraafplaatsen de noodige herstellingen ondergingen.

Behalve het gewoon onderhoud van de landsgebouwen op St. Eustatius, werd in 1877 het raadhuis aldaar van buiten geverwd.

Aan de gebouwen in het fort en aan de opzigterswoning in het leprozengesticht hadden eenige herstellingen plaats. Ook de muur rondom het raadhuis werd in orde gebragt.

De publieke wegen, zoowel in het dorp als in de buitendistricten, verkeerden in goeden staat.

Op Saba werden in 1877, even als vroeger, de wegen door de ingezetenen onderhouden.

Met de bij de begrooting voor de wegen toegestane gelden is aanvang gemaakt met het aanleggen van een nieuwen weg van de Ladderbaai naar de zoogenaamde » gap-racks ".

J. Vervoerwezen.

In het brievenvervoer kwam geen verandering.

Op den 7den van iedere maand vertrok van Curaçao een schoener naar St. Thomas tot het overbrengen van de brievenmalen, bestemd om met de Royal-mailboot, die tegen de helft van iedere maand dat eiland verlaat, naar Engeland te worden verzonden. Voorts bestaat nog gelegenheid tot het verzenden van brieven naar Europa op den 29sten van iedere maand, met de Hamburgerboot, via St. Thomas.

Daarentegen worden driemalen 's maands brieven uit Europa aangebragt, en wel op den 10den via Barbados; op den 20sten via St. Thomas en op den 29sten met de Hamburgerboot.

De briefwisseling tusschen het eiland Curaçao aan de eene zijde en St. Martin (Ned. ged.), St. Eustatius en Saba aan de andere zijde had in den regel over St. Thomas en St. Kitts plaats. Aangezien laatstgenoemd eiland niet is opgenomen in de Algemeene Postvereeniging, deelden St. Martin (Ned. ged.), St. Eustatius en Saba, voor zoover deze briefwisseling over St. Kitts plaats had, niet in de voordeelen aan de opneming in de Postvereeniging verbonden.

De volgende staat bevat eenige bijzonderheden nopens het postwezen in 1877:

ONTVANGSTEN.

VAN	Per mail.		Per scheepsgelegenheid.		Totaal brieven.	Totaal drukwerken.
	Brieven.	Drukwerken.	Brieven.	Drukwerken.		
Nederland.	3342	10474	137	57	3479	10531
Suriname	116	664	»	»	116	664
Groot-Britannie en via Groot-Britannie van andere Staten. . .	7306	10527	»	»	7306	10527
St. Thomas en andere plaatsen.	1767	1254	9189	»	10956	1254
Duitschland en via Duitschland van andere Staten. , . .	1525	609	»	»	1525	609
	14056	23528	9326	57	23382	23585

VERZENDINGEN.

NAAR	Per mail.		Per scheepsgelegenheid.		Totaal brieven.	Totaal drukwerken.
	Brieven.	Drukwerken.	Brieven.	Drukwerken.		
Nederland.	2674	823	71	»	2745	823
Suriname	124	232	»	»	124	232
Groot-Britannie en via Groot-Britannie naar andere Staten. . .	4420	508	»	»	4420	508
St. Thomas en andere plaatsen.	964	264	»	»	964	264
Duitschland en via Duitschland naar andere Staten. . . .	2996	338	»	»	2996	338
	11178	2165	71	»	11249	2165

De cijfers, vermeld in de rubrieken van ontvangen en verzonden drukwerken per mail, toonen aan het getal porto's of vellen druks.

De aan het postkantoor op Curaçao ontvangen porto's bedroegen f 2769,22; de ontvangsten wegens verkochte postzegels f 3176,43^{5}.

Het aanzienlijk nadeelig verschil van de inkomsten der Posterij, in vergelijking met vorige jaren, is een gevolg van de vermindering der briefporten, sedert de opneming van de kolonie Curaçao in de Algemeene Postvereeniging.

Onder n°. 11 is in het *Publicatieblad* van 1877 opgenomen een besluit van den Gouverneur, houdende bekendmaking van de artikelen der overeenkomst van 27 Januarij 1876, betrekkelijk de toetreding van Britsch-Indie en de Fransche kolonien tot deze vereeniging.

In dat van 1878 vindt men onder n°. 12 eene koloniale verordening, tot wijziging der publicatie van 23/24 November 1858 (*Publicatieblad* n°. 14) betreffende de brievenposterij.

K. Geldelijk beheer.

Het *Publicatieblad* van 1877, n°. 16, bevat de wet van den 30sten Mei 1877 (*Staatsblad* n°. 136), tot vaststelling van het slot der rekening van de koloniale uitgaven en ontvangsten voor Curaçao, over het dienstjaar 1874.

§ 1. *Bank.*

Omtrent den staat der Bank op ultimo December 1877 en de operatien dezer instelling gedurende dat jaar, worden de volgende bijzonderheden in het verslag der directie aangetroffen.

Op ultimo December 1877 was het bedrag aan bankbiljetten, even als op 1°. Januarij van dat jaar, te weten:

3173 stuks à f 5	f 15 865,00		
3491 » » 10	34 910,00		
1725 » » 25	43 125,00		
1096 » » 50	54 800,00		
9485 stuks. Te zamen. . .			f 148 700,00

Het kapitaal der instelling, voortspruitende uit de gepercipieerde interessen en disconto's, bedroeg op 1 Januarij 1877		f 258 614,75	
Gedurende 1877 werd ontvangen	f 15 528,11^{5}		
en voor administratiekosten betaald	1 863,57^{5}		
zoodat de winst over 1877 was	f 13 664,54		
Daarvan is voor de kolonie beschikbaar gesteld 50 percent	6 832,27		
Het kapitaal vermeerderde derhalve in 1877 met		6 832,27	
en bedroeg op ultimo December 1877			265 447,02
Totaal bedrag van het kapitaal der instelling, bestemd voor hare operatien, op ultimo December 1877			f 414 147,02

Daarvan was uitstaande:

Op gedisconteerde wisselbrieven, volgens art. 9 van het reglement voor de Bank, voorzien van endossementen, tegen disconto van 5 percent 's jaars	f 295 200,00	
op gedeponeerde specien, rentende 1 percent 's jaars	11 539,75	
op gedeponeerde gouvernements wissels, mede rentende 1 percent 's jaars	41 689,99	
Te zamen. . .		348 429,74

Op ultimo December 1877 bevond zich tot voortzetting der operatien in de kassen eene som van . . f 65 717,28

Daarbij gevoegd:

1°. de gelden in deposito, voor rekening van anderen, op 1°. Januarij 1877		f 2 982,17		
Vermeerderd met de ontvangsten in den loop van het jaar 1877, te weten:				
wegens opbrengsten van verkocht geschut vee.	f 52,74			
bedrag van het pensioen van den overleden seinmeester J. G. James over Maart 1876	6,66			
bedrag van de nalatenschap van den overleden infanterist P. P. Quitoon	37,65			
		97,05		
			f 3 079,22	
Transporteren			f 3 079,22	f 65 717,28

Per transport	f 3 079,22		f 65 717,28
en verminderd met de volgende uitkeeringen, als:			
aan de koloniale kas, van het bedrag der in 1875 gedeponeerde gelden afkomstig van geschut vee . . . . . f 56,60			
aan den curator P. T. Krafft een gedeelte der nalatenschap van den overleden militair Johs. Gearda, op den 27sten October 1876 bij de Bank gedeponeerd, ter uitkeering aan zijn broeder H. L. Gearda 3,08			
	59,68		
Alzoo op ultimo December 1877		f 3 019,54	
2°. Voor de kolonie beschikbaar		6 832,27	
Te zamen . .			9 851,81
Totaal bedrag in de kassen aanwezig op ultimo December 1877			f 75 569,09

te weten:

Onder den voorzitter van de bank, ten einde, bij aanvragen van kleine beleeningen, daaraan te kunnen gevolg geven, (bankbiljetten)	f 1 000,00
In de reservekas, tot het doen van beleeningen, (bankbiljetten en specie)	74 569,09
	f 75 569,09

§ 2. *Hypotheekbank.*

De balansrekening dezer instelling over het eerste huishoudelijke jaar is als volgt:

Credit.

Uitstaande hypotheken op ult. December 1875	f 1 229 872,84	
Verleende hypotheken gedurende 1876	105 705,00	
	f 1 335 577,84	
Afbetaald in 1876	120 300,00	
		f 1 215 277,84
Uitstaande interessen op ult. December 1875 . . . . . f	65 470,20	
Bedrag van interessen op hypotheken over 1876 . . .	75 818,09	
	f 141 288,29	
Afbetaald gedurende 1876 .	69 444,78	
		71 843,51
Een huis in de Willemstad en één op Bonaire		10 191,40
Kassa op ult. December 1876		152 538,30
		f 1 449 851,05

Debet.

Aan kapitaal . . . . . f	100 000,00	
Het Koloniaal Bestuur an Curaçao	187 746,76	
Particuliere crediteuren . .	1 139 772,17	
Onbetaalde interessen tot ult. December 1876	10 133,24	
Winst en verlies	12 198,88	
		1 449 851,05

Winst- en verliesrekening.

Credit.

Interest op uitstaanden		f 75 818,09
Winst op de administratie der opgeheven bank over 1875		10 105,76
Consignatie-rekening		7,00
		f 85,930,85

Debet.

Interest op kapitalen en administratie . . . . . f	54 285,95	
Belasting	12 236,05	
Onkosten	7 097,98	
Verlies op Peruviaansch en Amerikaansch zilver	111,99	
		73 731,97
Winst als per balans		f 12 198,88

§ 3. *Begrooting.*

De koloniale huishoudelijke begrooting voor 1876 werd gewijzigd bij de wet van 24 December 1877 (*Staatsblad* n°. 305) voorkomende in het Curaçaosch *Publicatieblad* van 1878, n°. 2.

De min gunstige toestand der kolonie in 1877 was niet zonder invloed op de inkomsten. Dit, gevoegd bij de belangrijke sommen, vereischt tot het verrigten der hoogst noodige herstellingen van de schade, door den storm van 23 September 1877 aangerigt, is oorzaak dat het nadeelig verschil tusschen de ontvangsten en uitgaven over 1877 grooter was dan werd berekend.

In het *Publicatieblad* van 1877, n°. 17, is opgenomen de verordening, houdende afkondiging der voorloopig vastgestelde begrooting van uitgaven en inkomsten voor de kolonie Curaçao, voor het dienstjaar 1878. Zij werd definitief vastgesteld bij de wet van 24 December 1877 (*Staatsblad* n°. 304) opgenomen in het Curaçaosch *Publicatieblad* van 1878, n°. 3.

L. Personele verordeningen omtrent alle landsdienaren.

Hieromtrent valt sedert het laatste verslag niets te vermelden.

M. Nijverheid.

§ 1. *Mijnontginning.*

In het jaar 1877 werden 31 scheepsladingen te zamen 6655 tonnen, phosphorzure kalk van de plantage St. Barbara uitgevoerd. Deze schepen betaalden aan de koloniale kas wegens uitvoerregten f 18 634,40; aan scheepsongelden f 2387,15 en aan patentregt op ingevoerde goederen f 327,31; totaal f 21 348,86.

In 1877 werd van Klein-Curaçao geen phosphorzure kalk uitgevoerd.

Op Bonaire werden bij voortduring door particulieren nasporingen gedaan, tot dusver evenwel zonder het gewenschte gevolg.

In 1877 deed het Koloniaal Bestuur stappen om de ontginning van delfstoffen en door natuurvorming in den grond aanwezige meststoffen in- of op domaniale gronden der kolonie Curaçao bij koloniale verordening te regelen. Deze regeling bleef aanhangig wegens gemis aan overeenstemming tusschen het Bestuur en den Kolonialen Raad. (1)

De in het jaar 1876 gestaakte werkzaamheden in de zwavelingen op Saba zijn sedert niet hervat.

§ 2. *Steenbakkerij.*

Deze onderneming leverde betrekkelijk goede uitkomsten op. Behalve de op Bonaire gebruikte steen, werden van daar in 1877 149 000 klinkers, van onderscheiden soorten, uitgevoerd.

§ 3. *Landbouw.*

De droogte, welke zich spoedig na den storm van 23 September 1877 weder instelde en geruimen tijd aanhield, is oorzaak geweest dat op Curaçao, Bonaire en Aruba de oogst van 1877/78 geheel mislukte en de veestapel veel heeft geleden.

Van Bonaire werden in 1877 uitgevoerd:

50 461	kilogram	dividivi;
1 004	id.	aloë-hars;
270 436	id.	rood verwhout;
330	vademen	brandhout;
3 109	vaten	houtskool.

Van Aruba:

436	vaten	pindas;
10 272	liters	boonen;
6 000	kilogram	dividivi;
9 431	id.	aloë-hars;
100	kokosnoten.	

De landbouw op St. Martin (Ned. ged.) bepaalde zich in 1877 tot kleine hoeveelheden arrowroot, zoete aardappelen, boonen en maïs, niet voldoende voor eigen gebruik.

De oogst van yams op St. Eustatius schijnt ruim te zullen zijn. Aanhoudende regens gaven aan de onder cultuur staande velden een veel belovend aanzien.

In 1877 werden van daar uitgevoerd:

132 250 kilogram yams;
1 414 vaten zoete aardappelen;
76 » stijfsel.

Op Saba bepaalden zich, even als vroeger, de landbouwers bijna uitsluitend tot het verbouwen van zoete en Europesche aardappelen. Van de laatsten werd het grootste gedeelte naar St. Thomas uitgevoerd. De overige voortbrengselen van den landbouw waren bestemd voor eigen gebruik.

§ 4. *Veeteelt.*

De volgende staat geeft een overzigt van den veestapel, op het einde van het jaar 1877.

OP	Paarden.	Ezels.	Muilezels.	Hoornvee.	Geiten.	Schapen.	Varkens.
Curaçao	212	1 451	191	1 845	23 682	16 283	520
Bonaire	30	800	»	500	12 000	»	300
Aruba	68	894	11	113	25 668	7 123	576
St. Martin (Ned. ged.)	239	36	8	937	768	746	315
St. Eustatius	35	44	1	278	389	247	175

Van Bonaire werden in 1877 uitgevoerd: 1099 geiten, 269 schapen en 35 hoornbeesten.

Van Aruba: 2 paarden, 15 ezels, 14 muilezels, 8 runderen, 282 schapen, 25 geiten en 32 varkens.

Van St. Martin (Ned. ged.): 57 schapen, 34 geiten, 35 varkens en 45 runderen.

De uitvoer van St. Eustatius in 1877 is niet opgegeven.

(1) Het voornemen bestaat, om, ten aanzien van het bewerken der phosphorzure kalk bevattende domaniale gronden op het eiland Aruba, krachtens de koloniale verordening van 8/9 Mei 1867 (*Publicatieblad* n°. 4) eene openbare inschrijving te openen. Eene voorloopige aankondiging, daartoe betrekkelijk, is opgenomen in de *Nederlandsche Staatscourant* van 4/5 Augustus 1878; eene nadere in die van den 31sten daaraanvolgende.

Op Saba werden in dat jaar, als gewoonlijk, enkele aldaar gefokte kalveren, schapen en varkens naar St. Thomas uitgevoerd.

Voor eigen gebruik werd weinig geslagt.

§ 5. *Uitgifte van gronden.*

Even als ten vorigen jare bepaalde zich de uitgifte van gronden op Curaçao, tot enkele kleine stukjes, meestal in de buiten-districten tot het bouwen van huisjes.

Op Bonaire had in 1877 geene uitgifte van gronden plaats.

Op Aruba werden in 1877 26 kleine stukjes grond, gezamenlijk ter grootte van 95,7566 hectaren, afgestaan; als: in concessie 17 en in huur, tot wederopzeggens toe, 9.

Aan de laatste wijze van uitgifte gaf men de voorkeur, ten einde te allen tijde, zoo noodig, de vrije beschikking over de aldus uitgegeven gronden te behouden.

Op St. Eustatius werd een klein stukje grond, in het bovendorp gelegen, tegen betaling aan de koloniale kas in eigendom afgestaan.

§ 6. *Zoutpannen.*

Van Curaçao werden in 1877 uitgevoerd 43 781 vaten zout.

Van Bonaire 90 230 hectoliters.

Van Aruba 56 vaten.

Op St. Martin (Ned. ged.) werden ingezameld door de maatschappij tot zoutwinning 118 024- en door particulieren uit de kleine concessien 62 385 vaten zout.

De uitvoer bedroeg 188 980 vaten.

§ 7. *Scheepsbouw.*

Op Curaçao werden in 1877 gebouwd drie vaartuigen; te weten: een schoener, groot 51 ton, en twee barken, respectivelijk metende 20 en 10 ton.

Op Bonaire werd 1 barkje gebouwd, metende 5 tonnen en stonden op ult. December 1877 nog 6 vaartuigjes op stapel.

Op St. Martin (Ned. ged.) werden 3 barkjes en op St. Eustatius 1 zeilboot gebouwd.

Op Saba werden in 1877 geene schepen gebouwd.

§ 8. *Handel en scheepvaart.*

De handel bleef gedurende het jaar 1877 kwijnende, ten gevolge der bekende belemmeringen in het handelsverkeer met de Venezolaansche havens, waarvan bereids is melding gemaakt onder hoofdstuk **B.**

De Curaçaosche koopvaardijvloot leed bij den storm van 23 September 1877 een gevoelig verlies, door het vergaan van vijf schoeners.

Ook van Bonaire verongelukten 11 kleine vaartuigen en van Aruba 1.

De haven van Curaçao werd in 1877 bezocht door 832 schepen, metende 87 920 tonnen; waaronder 31 vaartuigen, metende 31 045 tonnen, die binnen drie etmalen met hunne geheele of gedeeltelijke lading vertrokken.

In 1877 kwamen 5 vaartuigen meer binnen dan in 1876, doch bedroeg de tonnenmaat 3384 tonnen minder.

Onder de van Europesche havens aangekomen schepen bevonden zich 5 van Amsterdam, gezamenlijk metende 909- en 1 van Rotterdam, metende 185 tonnen.

De staten onder de litt. B, C en D, geven een verder overzigt van de scheepvaart en van den in-, door- en uitvoer in 1877.

Op Bonaire werden in 1877 ingeklaard 435 schepen, metende 11 058 tonnen; als:

304	Nederlandsche,	metende	2664 ton;
97	Venezolaansche,	»	1287 »
20	Amerikaansche,	»	4745 »
2	Spaansche,	»	475 »
5	Zweedsche,	»	242 »
7	Engelsche,	»	1645 »

Het aantal in 1876 ingeklaarde schepen bedroeg 463; metende 8150 tonnen.

Behalve de onder de §§ 3, 4 en 6 genoemde voortbrengselen, werden in 1877 nog van Bonaire uitgevoerd 390,38 hektoliters kalk.

Op Aruba werden in 1877 ingeklaard 193 vaartuigen, metende gezamenlijk 2508 tonnen; te weten:

106 Nederlandsche;
78 Venezolaansche;
1 Amerikaansch;
2 Engelsche;
2 Haïtiaansche;
3 Columbiaansche; en
1 Duitsch.

In 1876 werden ingeklaard 194 vaartuigen, metende 2290 tonnen.

Behalve de onder de §§ 3, 4 en 6 vermelde voortbrengselen werden van Aruba nog uitgevoerd 6000 stuks geitenvellen, 27 ossenhuiden, 3056 kilogr. wol, 465 dozijn strooboeden, 776 dozijn gezouten visschen, 69 » salons", 50 dozijn mandjes en 2174 vaten kalk.

De baai van St. Martin (Ned. ged.) werd in 1877 bezocht door 329 vaartuigen, gezamenlijk metende 26 365 ton; te weten:

123	Nederlandsche,	metende	3 231 ton;
162	Engelsche,	»	15 565 »
35	Amerikaansche,	»	7 259 »
7	Zweedsche,	»	143 »
1	Fransch,	»	17 »
1	Spaansch,	»	150 »

Bovendien werd het eiland bezocht door 284 open booten.

Onder de Nederlandsche vaartuigen was er 1, komende van Amsterdam en 1 komende van Delfshaven; respectivelijk metende 197 en 99 ton.

De staten litt. E en F toonen aan de voor consumtie ingevoerde en de uit entrepôt ingeklaarde goederen.

Ter reede van St. Eustatius ankerden in 1877 336 vaartuigen, metende 4351 tonnen; als:

224 Nederlandsche, met inbegrip van booten;
82 Engelsche;
14 Amerikaansche;
15 Zweedsche; en
1 Deensch.

Behalve de reeds vermelde voortbrengselen van landbouw werden nog uitgevoerd 2400 klinkers en 500 vaten tras.

De handel op Saba bleef onbeduidend en bepaalde zich tot St. Thomas en eenige omliggende eilanden.

In 1877 werd Saba bezocht door 171 vaartuigen; als:

96 Nederlandsche, waaronder 1 Nederlandsch oorlogschip;
71 Engelsche;
1 Amerikaansch;
2 Zweedsche; en
1 Fransch oorlogschip.

§ 9. *Zeebrieven en zeepassen.*

In het jaar 1877 werden op Curaçao 9 nieuwe zeebrieven verleend, als:

3 aan nieuw gebouwde vaartuigen;

1 wegens het verstrijken van den termijn van den vorigen zeebrief;

3 wegens verandering van eigenaar;

1 wegens nieuwe meting van het vaartuig; en

1 wegens het verwisselen van vlag.

In het zelfde jaar werden: 6 vaartuigen onder vreemde vlag gebragt, een gesloopt en van één de zeebrief ingetrokken.

Het aantal verleende vergunningen van onderscheiden aard bedroeg 137, waaronder 76 wegens den opslag van oorlogsbehoeften *in*, en den uitvoer *uit* 's lands magazijn.

Het aantal op de onderhoorige eilanden afgegeven zeebrieven bedroeg: op Bonaire twee, op Aruba vier, op St. Martin (Ned. gedeelte) zeven, op St. Eustatius en op Saba elk één. Bovendien werden op St. Eustatius 6 zeepassen verstrekt.

's Gravenhage, September 1878.

De Minister van Staat, Minister van Koloniën,
VAN BOSSE.

[5 92.]

BIJLAGE A.

OPGAAF van zaken in het jaar 1877 bij het hof van justitie in de kolonie Curaçao behandeld.

Het getal vonnissen in burgerlijke zaken in het openbaar uitgesproken, bedroeg 23.

Op tegenspraak:

een, waarbij aan den appellant is gelast om zekerheid te stellen voor de betaling van kosten, schade en interesten;

een, waarbij de afstand der instantie, voor den appellant, oorspronkelijk eischer, door diens praktizijn gedaan, nietig en van onwaarde is verklaard;

een, waarbij de gedaagde is veroordeeld om aan den eischer te vergoeden schade en interesten, wegens onregtmatige handelingen;

een, waarbij de eischeres niet ontvankelijk is verklaard in hare vordering;

een, waarbij de apellant niet ontvankelijk is verklaard in het door hem ingesteld hooger beroep tegen een vonnis van den raad van justitie;

een, waarbij is gepasseerd: het door den eischer in conventie aangeboden bewijs; van de hand gewezen: het verzoek van den gedaagde in reconventie tot het verhoor van den eischer in reconventie op vraagpunten; opgelegd: aan den eischer in reconventie te zweren den in het vonnis vermelden suppletoiren eed, met bepaling: dat de eischer in reconventie dezen eed zal afleggen op eene openbare teregtzitting van het hof, in tegenwoordigheid van den gedaagde in reconventie, of, nadat deze daartoe behoorlijk zal zijn opgeroepen, dat indien de eischer in reconventie den bedoelden eed mogt hebben afgelegd, in dat geval aan den eischer in conventie zijne vordering ontzegd, en hij veroordeeld is aan den eischer in reconventie te betalen de bij het vonnis vermelde som met de interesten, en als dan de eischer in conventie, gedaagde in reconventie, is verwezen in de kosten, zoo in conventie als in reconventie; dat voor het geval, dat de eischer in reconventie hoewel daartoe door den gedaagde in reconventie behoorlijk opgeroepen, niet verschijnt of weigerachtig mogt blijven den eed of te leggen, als dan aan den eischer in reconventie zijne vordering ontzegd, aan den eischer in conventie zijne vordering gedeeltelijk toegewezen, hem die vordering voor het overige ontzegd, en de gedaagde in conventie veroordeeld is om aan den eischer in conventie te betalen de bij het vonnis vermelde som met de interessen, en dat de eischer in reconventie als dan verwezen is in de kosten van het geding in reconventie en de kosten in conventie gecompenseerd zijn;

een waarbij is verworpen de door den opposant, vroeger geïntimeerde, voorgestelde exceptie van nietigheid der dagvaarding;

een, waarbij een getuigenverhoor is bevolen.

Bij verstek:

drie, bij elk waarvan is verleend verstek tegen den gedaagde en bevolen, dat de stukken ter tafel zullen worden nedergelegd, ten einde op de conclusien van den eischer uitspraak worde gedaan;

een, houdende bevel tot den verkoop en de toewijzing van in beslag genomen onroerende goederen;

een, waarbij is verleend verstek tegen de gedaagden en deze zijn veroordeeld om aan de eischeres te betalen eene verschuldigde som;

een, waarbij in beslag genomen onroerende goederen aan den eersten afmijner zijn toegewezen;

een, houdende verklaring van de ontbinding van een huwelijk door echtscheiding;

vijf, bij elk waarvan is verleend verstek tegen den gedaagde, met veroordeeling om aan den eischer te betalen de verschuldigde som;

een, waarbij de gedaagden veroordeeld zijn om met den eischer over te gaan tot de scheiding en deeling van onroerend goed;

een, waarbij is verleend verstek tegen den gedaagde, met veroordeeling om aan den eischer te betalen de verschuldigde som, met van waarde-verklaring van het gelegd beslag;

een, waarbij in hooger beroep een vonnis van den raad van justitie is vernietigd.

Het getal beschikkingen, verleend op verzoekschriften als anderzins, bedroeg 36.

Eindbeschikkingen:

een, houdende vergunning om eene erfenis ten behoeve van minderjarigen te verwerpen;

een, waarbij de requestrant niet-ontvankelijk werd verklaard in zijn verzoek;

twee, bij elk waarvan vergunning is verleend om kosteloos te procederen;

een, houdende afwijzing van een verzoek;

drie, bij elk waarvan voor afwezigen een bewindvoerder is benoemd;

een, waarbij aan den requestrant verlof is verleend, om in zijne hoedanigheid van toezienden voogd over minderjarigen, voor dezen schenkingen van hunne moeder en voogdes aan te nemen;

een, waarbij de beschikking, waarvan bij request aan

het hof werd geappelleerd, is vernietigd en het hof, doende hetgeen reeds de eerste regter had behooren te doen, zich onbevoegd verklaarde om van het verzoek kennis te nemen;

een, waarbij is gevolg gegeven aan letteren-requisitoriaal van een vreemden regter;

een, houdende vergunning om, wegens vermoedelijk overlijden, het aan een afwezige opgekomen aandeel in eene nalatenschap gezamenlijk in bezit te nemen;

een, houdende afwijzing van een verzoek om kosteloos te mogen procederen;

een, waarbij aan den requestrant, als voogd over zijne minderjarige kinderen, magtiging is verleend om een aan die minderjarigen toebedeeld onroerend goed, reeds met eene hypotheekschuld bezwaard, met een tweede hypothecair verband te belasten;

een, waarbij aan den requestrant, als voogd over zijne minderjarige kinderen, magtiging is verleend om een aan die minderjarigen toebedeeld onroerend goed onder eerste hypothecair verband te plaatsen en ten deze de bij het tweede lid van art. 1203 van het Burgerlijk Wetboek bedoelde onherroepelijke volmagt te verleenen;

drie, houdende magtiging om personen, zich in het krankzinnigengesticht op Curaçao bevindende, gedurende een proeftijd van een jaar of zooveel korter als hun toestand zal vereischen, in dat gesticht te doen verblijven;

een, waarbij de requestranten niet-ontvankelijk zijn verklaard in hun verzoek;

een, waarbij het hof zich onbevoegd verklaarde om op een aan hetzelve gedaan verzoek te beschikken;

twee, betreffende brieven van meerderjarigverklaring;

een, houdende bevel tot den openbaren verkoop van een onroerend goed, behoorende tot een onverdeelden boedel, en waarin een minderjarige mede-belanghebbende is;

een, houdende benoeming van een bewindvoerder, ter vervanging van een vroeger aangestelde.

Voorloopige beschikkingen:

vier, waarbij bevolen het verhoor van den toezienden voogd en van bloedverwanten of aangehuwden van minderjarigen;

drie, houdende bevel tot oproeping voor twee commissarissen van de wederpartij van den verzoeker, om gehoord te worden omtrent een verzoek om kosteloos te mogen procederen;

een, waarbij een getuigenverkeer is bevolen, naar aanleiding van een verzoek om vergunning om het aan een afwezige, wiens bestaan onzeker is, opgekomen aandeel in eene nalatenschap in bezit te nemen;

twee, betreffende oproeping van bloedverwanten van minderjarigen om gehoord te worden omtrent door deze laatsten gedane verzoeken;

een, waarbij, op verzoek van eigenaren van onroerend goed, om den verkoop daarvan te gelasten, de overige belanghebbenden werden opgeroepen, ten einde te worden gehoord;

een, waarbij bevolen is het verhoor van bloedverwanten of aangehuwden van minderjarigen.

Het hof nam ambtshalve een besluit, betreffende de zamenstelling der kamer van vacantie.

Strafzaken.

Het getal vonnissen in strafzaken, in het openbaar uitgesproken, bedroeg 27.

een, waarbij in hooger beroep een vonnis van een kantongeregt is bevestigd, met uitzondering van de bij dat vonnis omtrent één punt uitgesproken straffen en de bepaling omtrent subsidiaire vervanging der opgelegde geldboete;

een, waarbij een beklaagde is veroordeeld ter zake van beleediging door woorden van een beambte der politie en openbare schending der eerbaarheid;

een, waarbij in hooger beroep een vonnis van een kantongeregt bevestigd is;

een, waarbij twee beklaagden bij verstek zijn veroordeeld ter zake van openbare schending der eerbaarheid;

een, waarbij een beklaagde bij verstek is veroordeeld wegens het zich op bedriegelijke wijze doen afgeven van aan een ander behoorende zaken;

een, houdende vrijspraak van den beklaagde van de hem ten laste gelegde feiten;

een, waarbij in hooger beroep een vonnis van een kantongeregt te niet gedaan en de zaak tegen den beklaagde, thans geappelleerde, naar het kantongeregt terug gewezen is, ten einde op nieuw te worden onderzocht;

een, waarbij een beklaagde is veroordeeld ter zake van diefstal, als huisbediende gepleegd;

een, waarbij een beklaagde en opposante veroordeeld is wegens het zich op bedriegelijke wijze doen afgeven van zaken, een ander toebehoorende;

een, waarbij in hooger beroep een vonnis van een kantongeregt vernietigd en de geappelleerde veroordeeld is, ter zake van het niet gedurende den voorgeschreven tijd gesloten houden van een winkel, waarin het beroep van tapper en slijter wordt uitgeoefend;

een, waarbij in hooger beroep een vonnis van een kantongeregt bevestigd is, met uitzondering van de daarbij aan den appellant opgelegde straf wegens schennis van huisregt;

een, waarbij een beklaagde bij verstek is veroordeeld ter zake van het met eede bevestigen van een gedeeltelijke onware verklaring;

een, waarbij in hooger beroep, in eene zaak door een kantonregter behandeld, is vernietigd al hetgeen is geschied nadat deze den beklaagde had vermaand oplettend te zijn op hetgeen zou worden voorgedragen, met verwijzing van de zaak naar genoemden regter, ten einde andermaal te worden behandeld, voor zooveel betreft het vernietigde;

een, ter zake van het tot eigen voordeel aanwenden van gelden, ter hand gesteld bij wege van lastgeving, en van vier diefstallen, als loonbediende gepleegd;

een, wegens diefstal met inklimming, in de aanhoorigheid van een bewoond huis gepleegd;

een, wegens diefstal, gepleegd met inklimming in de aanhoorigheid van een tot bewoning bestemd huis;

een, ter zake van diefstal bij nacht, gepleegd op eene plaats, met een bewoond huis gelijk gesteld;

een, betreffende diefstal met buitenbraak en inklimming, gepleegd op eene plaats, niet als een bewoond huis aangemerkt of daarmede gelijk gesteld;

een, wegens het niet verschijnen ter teregtzitting, om als getuige te worden gehoord;

een, betreffende diefstal van eene zaak niet beneden de waarde van vijf en twintig gulden;

twee, bij elk waarvan een beklaagde is veroordeeld ter zake van diefstal als loonbediende gepleegd;

een, waarbij een veroordeeld getuige gedeeltelijk ontheven is van de boete, hem opgelegd ter zake van het niet verschijnen ter teregtzitting om als getuige te worden gehoord;

een, ter zake van diefstal van klein vee, gepleegd in de weide;

een, waarbij een beklaagde is veroordeeld ter zake van het ongewapend en zonder dat verwonding is ontstaan, toe brengen van slagen aan ondergeschikte beambten van

politie, in de waarneming hunner bediening, en het ongewapend toebrengen van een slag aan een ondergeschikt beambte van politie, in de waarneming zijner bediening, welke slag bloedstorting heeft ten gevolge gehad;

een, waarbij in hooger beroep een vonnis van een kantongeregt bevestigd is, met uitzondering van de opgelegde straffen aan één der beklaagden, thans geappelleerde, wegens twee diefstallen van zaken, beneden de waarde van vijf en twintig gulden, en aan den anderen beklaagde, thans geappelleerde en tevens appellant, wegens één zoodanigen diefstal;

een, waarbij in hooger beroep een vonnis van een kantongeregt bevestigd is, met uitzondering van de straf aan de beklaagde, thans appellante opgelegd, wegens diefstal van eene zaak beneden de waarde van vijf en twintig gulden.

STAAT der plaats gehad hebbende veroordeelingen.

AARD DER MISDRIJVEN.	Geslacht der veroordeelden.		OPGELEGDE STRAFFEN.								
			Duur van den dwangarbeid.	Duur der gevangenisstraf.			Bedrag der geldboete.		Duur der gevangenisstraf, bij niet betaling de geldboete vervangende.		Ontzetting van de regten en bevoegdheden vermeld in art. 26 Wetboek van Strafregt en tijd van duur daarvan.
	Mannen.	Vrouwen.	Jaren.	Dagen.	Maanden.	Jaren.	Gulden.	Centen.	Dagen.	Maanden.	
Het drijven van eens anders vee op het aan den veroordeelde toebehoorend erf.	1	»	»	»	»	»	8	»	3	»	»
Beleediging door woorden van een ondergeschikt beambte van politie in de waarneming zijner bediening en openbare schending der eerbaarheid	1	»	»	»	3	»	8	»	1	»	»
							15	»	3	»	»
Openbare schending der eerbaarheid . .	1	»	»	»	6	»	50	»	7	»	»
	1	»	»	»	»	1	100	»	14	»	»
Het zich met het oogmerk om iemand voor een gedeelte zijner bezitting op te ligten, doen afgeven van zaken, door van eene valsche hoedanigheid gebruik te maken	»	1	»	»	3	»	25	»	2	»	»
Diefstal als huisbediende gepleegd . . .	»	1	»	»	9	»	»	»	»	»	»
Het niet gesloten houden gedurende den voorgeschreven tijd van een winkel, waarin het beroep van tapper en slijter wordt uitgeoefend	1	»	»	»	»	»	10	»	2	»	»
Schennis van huisregt	1	»	»	»	»	»	50	»	4	»	»
Het met eede bevestigen van eene gedeeltelijke onware verklaring	1	»	»	»	»	1	500	»	»	2	»
Het ten nadeele des eigenaars opzettelijk tot eigen voordeel aanwenden van gelden, ter hand gesteld bij wege van lastgeving, en diefstal door een loonbediende gepleegd ten nadeele van hem dien hij dient	1	»	»	»	»	4	304 boeten à f 12		»	12	»
Diefstal met inklimming, in de aanhoorigheid van een bewoond huis gepleegd.	1	»	»	»	9	»	»	»	»	»	»
	1	»	»	»	9	»	»	»	»	»	»
Diefstal met inklimming, in de aanhoorigheid van een tot bewoning bestemd huis gepleegd	»	1	»	»	8	»	»	»	»	»	»
	»	1	»	»	6	»	»	»	»	»	»
Diefstal bij nacht gepleegd op eene plaats met een bewoond huis gelijk gesteld .	1	»	5	»	»	»	»	»	»	»	»
Diefstal met buitenbraak en inklimming, gepleegd op eene plaats niet als een bewoond huis aangemerkt of daarmede gelijk gesteld	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»
Transporteren	12	4									

AARD DER MISDRIJVEN.	Geslacht der veroordeelden.		OPGELEGDE STRAFFEN.								
			Duur van den dwangarbeid.	Duur der gevangenisstraf.			Bedrag der geldboete.		Duur der gevangenisstraf, bij niet betaling de geldboete vervangende.		Ontzetting van de regten en bevoegdheden vermeld in art. 26 Wetboek van Strafregt en tijd van duur daarvan.
	Mannen.	Vrouwen.	Jaren.	Dagen.	Maanden.	Jaren.	Gulden.	Centen.	Dagen.	Maanden.	
Per transport	12	4									
Het niet verschijnen ter teregtzitting van een gedagvaarden getuige	1	»	»	»	»	»	30	»	3	»	»
Diefstal van eene zaak niet beneden de waarde van vijf en twintig gulden . .	1	»	»	»	»	3	100	»	8	»	die onder *a*, *b*, *c* en *e* tien jaren.
Diefstal door een loonbediende gepleegd jegens hem dien hij dient	1	»	»	»	8	»	»	»	»	»	»
	1	»	»	»	3	2	»	»	»	»	»
Diefstal van klein vee gepleegd in de weide	1	»	6	»	»	»	»	»	»	»	»
	1	»	6	»	»	»	»	»	»	»	»
Het ongewapend en zonder dat verwonding is ontstaan, toebrengen van slagen aan ondergeschikte beambten van politie in de waarneming hunner bediening, en het ongewapend toebrengen van een slag aan een ondergeschikt beambte van politie in de waarneming zijner bediening, welke slag bloedstorting heeft ten gevolge gehad	1	»	»	»	6	2	»	»	»	»	»
Diefstal van zaken beneden de waarde van vijf en twintig gulden	1	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»
	1	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»
	»	1	»	8	»	»	»	»	»	»	»
	21	5									
	26										

Het getal vonnissen, bevelschriften, besluiten en beschikkingen in strafzaken, genomen in raadkamer op requisitoiren van het openbaar ministerie als anderzins, bedroeg 24.

vier vonnissen, bij elk waarvan de gevangenhouding van een verdachte en eene instructie tegen dezen werd bevolen;

een bevelschrift, waarbij gelast dat in de procedures door den regter-commissaris, belast met de instructie van strafzaken tegen een verdachte, bij nadere instructie nieuwe bewijzen zullen worden ingewonnen ten aanzien van de in dat bevelschrift omschreven punten;

een bevelschrift, houdende verklaring dat geene termen tot teregtstelling van een beklaagde aanwezig zijn en bevel tot zijne in vrijheidstelling;

drie vonnissen, bij elk waarvan de gevangenhouding van twee verdachten en eene instructie tegen hen werd bevolen;

een vonnis, betreffende de gevangenneming van twee verdachten en een instructie tegen hen;

vijf vonnissen, bij elk waarvan de gevangenhouding van een verdachte bevolen, en de zaak naar de correctionele teregtzitting van het hof verwezen is

een vonnis, waarbij de teregtstelling van een beklaagde bevolen, en deze naar de openbare criminele teregtzitting van het hof verwezen is;

drie vonnissen, bij elk waarvan de teregtstelling van twee beklaagden bevolen is, en dezen naar de openbare criminele teregtzitting van het hof verwezen zijn;

een vonnis, waarbij de gevangenneming van vier verdachten, en eene instructie tegen hen bevolen werd;

een vonnis, houdende bevel tot gevangenneming van een beklaagde, wiens zaak ter openbare teregtzitting van het hof in behandeling is;

twee vonnissen, bij elk waarvan de gevangenneming van een verdachte bevolen, en de zaak naar de openbare correctionele teregtzitting van het hof verwezen is;

een vonnis, waarbij van twee verdachten, de gevangenhouding van den eenen en de gevangenneming van den anderen bevolen, en de zaak naar de correctionele teregtzitting van het hof verwezen is.

Het hof diende aan den Gouverneur van Curaçao van consideratien en berigt op:

zeven vonnissen, door militaire krijgsraden gewezen;

negentien requesten aan den Gouverneur ingediend, ter erlanging van kwijtschelding, vermindering of verandering van straf.

[5. 93.]

BIJLAGE B.

STAAT aantoonende het aantal vaartuigen en derzelver tonnenmaat, gedurende het jaar 1877 in de haven van Curaçao binnengevallen.

	Uit Europesche havens.									Uit Noord-Amerikaansche havens.			Uit Havens van		Z
													Venezo		la
	Amsterdam.	Rotterdam.	Swansea en Bandrey.	Hamburg.	Havre en Marseille.	Lissabon.	Livorno.	Tenerif.	Dekar (Afrika)	New-York en Boston.	Baltimore, Jacksonville, Bangor, Bucksville en Pensacola.	Liverpool (Nieuw-Schotland).	La Guaira, Porto Cabelle en andere.	Maracaibo en Coro.	
Nederlandsche . . .	5-909	»	»	1-210	1-191	1-154	»	»	»	»	»	»	29- 877	1- 67	4
Engelsche	»	1-185	3-635	1-211	1-187	1-236	1-277	1-198	3-572	15-4999	»	1-147	15-18514	»	
Fransche	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
Noord-Duitsche . . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2- 1303	»	
Zweedsche.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
Noorweegsche . . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
Deensche	»	»	»	1-163	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
Spaansche.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
Italiaansche	»	»	»	»	1-174	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
Noord-Amerikaansche .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	15-3403	8-1240	»	2- 318	1-452	
Haïtiaansche	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1- 77	»	
Dominikaansche. , .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
Venezolaansche . . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	157- 4118	»	
Columbiaansche. . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
	5-909	1-185	3-635	3-584	3-552	2-390	1-277	1-198	3-572	30-8402	8-1240	1-147	206-25207	2-519	4
	19 vaartuigen. 3730 tonnen.								3 V. 572 T.	38 vaartuigen. 9642 tonnen.		1 V. 147 T.	217 vaar 26 325 ton		t n
													295 34 302		v t

Vaartuigen binnen de 3 etmalen met geheele of gedeeltelijke lading vertrokken: 31-31045.

In 1877 kwamen 5 vaartuigen *meer* binnen dan in 1876. De tonnenmaat daarentegen bedroeg 3384 tonnen *minder* dan in 1876.

Zuid-Amerikaansche Staten.					Uit West-Indische koloniale havens.									Van zee.	Totaal.	
laansche.		Vereenigde Staten van Columbia.	Haïti en St. Domingo.	Brazilie	Nederlandsche.			Engelsche.	Fransche.	Spaansche.	Deensche.	Zweedsche.				
Indiaansche kust.	Cumana, Barcelona en andere.				St. Martin (Ned. ged.), St. Eustatius en Saba.	Bonaire.	Aruba.									
4-288	2-106	19-1159	37-2542	»	3-194	288-2605	75- 945	5- 319	»	1-118	18- 1080	»	1- 45		491	11 809
»	»	1-1135	3- 237	6-1229	»	1- 100	»	13-2575	1-279	»	15-15807	»	»		83	47 523
»	»	»	»	»	»	»	»	1- 232	»	»	»	»	»		1	232
»	»	1-1042	»	»	»	»	»	»	»	»	13-12620	»	»		16	14 965
»	»	»	»	»	2- 98	1- 46	»	»	»	»	1- 46	2-92	»		6	282
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1- 162	»	»		1	162
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»		1	163
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3-414	»	»	»		3	414
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»		1	174
»	»	»	»	»	»	1- 441	»	1- 137	1-507	»	»	»	1-201		30	6 699
»	»	»	6- 354	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»		7	431
»	»	»	4- 203	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»		4	203
»	3-205	»	»	»	»	21- 223	4- 227	»	»	»	»	»	»		185	4 773
»	»	1- 76	»	»	»	»	2- 14	»	»	»	»	»	»		3	90
4-288	5-311	22-3412	50-3336	6-1229	5-292	312-3415	81-1186	20-3263	2-786	4-532	48-29715	2-92	2-246		832	87 920
tuigen. nen.		78 vaartuigen. 7977 tonnen.			398 vaartuigen. 4893 tonnen.			76 vaartuigen. 34 388 tonnen.								
vaartuigen. tonnen.					474 vaartuigen. 39 281 tonnen.								2-246		832	87 920
													Totaal in 1876 . . .		827	91 304

[5. 94.]

BIJLAGE C.

STAAT van den invoer op Curaçao,

Ossenhuiden.	Pakken geitenvellen.	Vaten en zakken koffij.	Zakken cacao.	Ceroenen indigo.	Okshoofden, vaten, pakken tabak.	Okshoofden, vaten, pakken, kisten suiker.	Okshoofden, vaten, pijpen rum.	Kilogram verwhout.	Kisten, balen, pakken, vaten, enz. stukgoederen.	Kisten, balen, pakken, vaten, enz. koopmansgoederen.	Idem drooge goederen.	Idem natte provisien.	Okshoofden, vaten, pijpen, kelders, damejeanen jenever.	Idem wijn in soorten.	Blokken, stukken mahonijhout en ander hard hout.	Balen, vaten, pakken, enz. (inhoud onbekend).
4232	1202	2258	»	»	2562	9829	953	963134	212	42728	15235	12157	1215	4011	1763	48

gedurende het jaar 1877.

Meters timmerhout.	Stuks scheep-rondhout.	Stuks sparren.	Vaten, pek, teer, harpuis, enz.	Liters maïs.	Okshoofden, vaten meel enz.	Kisten, kistjes, stuks kaas.	Kilogram, staaf-, band- en bladijzer.	Idem koper.	Pakken hoedenstroo.	Vaatjes buskruid.	Vaten, balen, zakken katoen.	Idem wol.	Vaten zout.	Kilogram watapanapeul.	Kilogram ijs.	Kisten sigaren.
342 424	»	54	»	933 571	40185	4688	»	27	4853	»	6	19	»	607 885	288 000	817

[5. 95.]

BIJLAGE D.

STAAT van den invoer op Curaçao,

Ossenhuiden.	Pakken geitenvellen.	Vaten en zakken koffij.	Zakken cacao.	Ceroenen indigo.	Okshoofden, vaten, pakken tabak.	Okshoofden, vaten, pakken, kisten suiker.	Okshoofden, vaten, pijpen rum.	Kilogram verwhout.	Kisten, balen, pakken, vaten enz. stukgoederen.	Kisten, balen, pakken, vaten koopmanschappen.	Idem drooge goederen.	Idem natte provisien.	Okshoofden, vaten, pijpen, kelders damejeanen jenever.	Idem wijn in soorten.	Blokken, stuks mahonijhout en ander hard hout.	Balen, vaten, pakken enz. (inhoud onbekend).
»	10	550	»	»	»	»	»	»	»	86 612	»	»	50	6	»	»

gedurende het jaar 1877.

Meters timmerhout.	Stuks scheepsrondhout.	Stuks sparren.	Vaten pek, teer, harpuis enz.	Liters maïs.	Kisten, kistjes, stuks kaas.	Kilogram staaf-, band- en bladijzer.	Idem koper.	Pakken hoedenstroo.	Vaatjes buskruid.	Vaten, balen, zakken katoen.	Idem wol.	Vaten zout.	Kilogram watapanapeul.	Kilogram ijs.	Okshoofden, vaten meel, enz.	Kisten sigaren.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»

[5. 96.]

BIJLAGE E.

OPGAVE van gedurende het jaar 1877 op het eiland St. Martin (Ned. ged.) ingevoerde goederen, direct bestemd voor consumtie.

BENAMING DER GOEDEREN.	
Aardappelen (Amerikaansche)	6 vaten.
idem (zoete)	571 id.
Ale en bier	44 dozijn flesschen.
Arrowroot	4 vaten.
Azijn	25 gallons.
Cacao	260 kg.
Drooge goederen	f 2972 waarde.
Houtskolen	254 vaten.
Korenmeel	13 id.
Kokosnoten	1600 stuks.
Kaas	20 kg.
Koffij	240 id.
Koorn	13 schepels.
Loodwit	120 kg.
Makreel	½ vat.
Melasse	2380 gallons.
Rijst	400 kg.
Rum	250 gallons.
Pinda's	2½ vaten.
Suiker (bruine)	6400 kg.
Suikerriet	3550 stuks.
Tarwemeel	2 vaten.
Uijen	1180 kg.
IJzer	110 id.
Zeep	600 id.
Zoete olie	6 dozijn flesschen.

[5. 97.]

BIJLAGE F.

STAAT van in de entrepôts op het eiland St. Martin (Ned. gedeelte) gedurende het jaar 1877 ingeklaarde goederen.

ARTIKELEN.	Ingevoerd in de entrepôts.	Ingeklaard voor consumtie.
Vaten:		
Tarwemeel	4722	803
Roggemeel	917	337
Korenmeel	1709	367½
Brood	51	7½
Vleesch en spek	192¼	21¼
Hammen	21	2¼
Cement	18	2
Teer en pek	18	1
Suiker	228	13
Bier	30	8
Aardappelen en uijen	61	2
Haring	59	8½
Makreel	66	1
Arrowroot	24	1
Oud metaal	7	»
Appelen	6	2
Reuzel-olie	1	»
Strooijen hoeden	3	»
Vaatjes:		
Boter	187	74
Reuzel	278	74
Spijkers	183	25
Rolpens	3	1
Okshoofden:		
Rum	79	20
Melasse	109	17
Tabak	8	4
Wijn	1	»
Balen:		
Katoen	74¾	»
Pluksel	10	4
Zoolleder	5	4
Touwwerk	72	»
Koopmanschappen	32	12
Hooi	14	»
Kisten:		
Kerosine	716	62
Kaarsen	85	39
Florida	90	2
Likeuren en Vermouth	87	11
Zeep	325	94
Kaas	103	30
Beschuit	38	16
Rozijnen	644	»
Boter	3	»
Gezouten visch	47	»
Verw-olie	20	2
Gerookte haring	630	10
Zoete olie	5	5
Gerookt vleesch	2	1
Jenever	1152	40
Brandy	32	»
Sigaren	6	»
Glasruiten	7	»
Groenten	7	5
Koopmanschappen	8	2
Koek	1	1
Reuzel	7	4

ARTIKELEN.	Ingevoerd in de entrepôts.	Ingeklaard voor consumtie.
Kisten: *(vervolg)*		
Thee	2	2
Lucifers	2	2
Gem. tabak	1	»
Vermicelli	6	»
Pijpen	»	2
Saleratus	»	4
Zakken:		
Koorn.	1215	226
Boonen	63	23
Haver.	2	»
Koffij.	21	3
Rijst	17	3
Cacao.	3	»
Hout:		
Pitch pine	$15^1/_2$ mille	$4^1/_2$ mille
Witte pine.	158 id.	22 id.

ARTIKELEN.	Ingevoerd in de entrepôts.	Ingeklaard voor consumtie.
Hout: *(vervolg)*		
Singels	263 mille	55 mille
Riemen	36	»
Damejeanen jenever . . .	1243	10
idem azijn	195	5
Dozijn schoppen	11	»
Manden limonade	31	»
Potten vleesch	6	6
Klinkers	5800	»
Dozijn vellen.	25	»
Manden zoete olie	16	3
Idem aardappelen . . .	30	6
Duigen.	200	»
Masten	25	»
Trommels koekjes	2	1
Idem kandij	1	1
Tiercen suiker	17	»

[5. 98.]

VERSLAG DER COMMISSIE.

De Commissie, in wier handen het, bij art. 60 der Grondwet bedoelde, Verslag omtrent het beheer en den toestand van Oost-Indie van 1878 is gesteld, meent, even als de Commissie, welke het Verslag van 1877 onderzocht, dat het niet noodzakelijk is, over den inhoud der stukken, aan haar oordeel onderworpen, in bijzonderheden te treden.

Immers met een schrijven in dato 16 September 1878 zond de toenmalige Minister van Kolonien het Verslag, *voor zoover het reeds afgewerkt en gedrukt kon worden*, bij de Tweede Kamer in, zoodat deze, althans wat het belangrijkste gedeelte aanging, daarvan gebruik kon maken vóór en bij de behandeling der laatste Oost-Indische begrooting.

Terwijl ook de Commissie met genoegen heeft gezien, dat gewenschte spoed bij de zamenstelling en indiening werd gemaakt en zij ook den wensch herhaalt, dat men van Regeringswege op den tot nu toe in dit opzigt ingeslagen weg voortga, worde toch herinnerd, dat een niet onbelangrijk deel der *Bijlagen* vrij laat, *na* de behandeling der straks genoemde begrooting, de drukkerij verliet en de leden der Kamer bereikte.

Aangenaam zou het der Commissie zijn, indien ook het drukken werd bespoedigd en daardoor nog meerdere vruchten voor degelijke raadpleging konden worden verkregen.

Dat de statistiek der bevolking van Nederlandsch Indie over 1877 nog achterwege bleef, wordt, zoo als men het in de stukken aangeteekend vindt, door den in 1873 aangenomen termijn van inzending der gegevens veroorzaakt, weshalve de statistiek der bevolking niet, zoo als met de meeste andere opgaven het geval is, telkens over het *jongst* verloopen jaar kan geleverd worden.

Aan de bewerking der gegevens en de zorg waarmede het Verslag werd zamengesteld, brengt ook deze Commissie gaarne hulde.

De statistieke opgaven, de vele wetenswaardige bijzonderheden en het belangrijk overzigt, hetwelk eene vaak moeijelijke bewerking ons geeft, vermeerderen niet slechts aanmerkelijk de kennis in het algemeen van de geschiedenis en den toestand onzer Oost-Indische bezittingen, maar kunnen er ook toe bijdragen om de beslissingen der Kamer een zekerder grondslag te doen verkrijgen.

De Commissie heeft de eer voor te stellen, dat de Kamer het Koloniaal Verslag, wat betreft Oost-Indie, van 1878, *voor kennisgeving aanneme.*

Aldus vastgesteld 15 Mei 1879.

MIRANDOLLE.
VAN GENNEP.
HEYDENRIJCK.
WINTGENS.
VAN DER LINDEN.

[5. 99.]

VERSLAG DER COMMISSIE.

De Commissie in wier handen is gesteld het Koloniaal Verslag van 1878, voor zooveel West-Indie betreft, heeft aanleiding gevonden tot de navolgende opmerkingen:

I. Uwe Commissie meent te mogen verwachten dat, overeenkomstig de toezegging door den vorigen Minister van Kolonien in de zitting van 21 December 1878 gedaan, het drukken van het West-Indisch Verslag voortaan niet zal worden uitgesteld, tot het Oost-Indisch Verslag met al zijne bijlagen aan de leden der Kamer is rondgedeeld. Immers het is van groot belang dat ook het eerstgemeld Verslag vóór de behandeling der Staatsbegrooting in handen der leden zij, en dat belang mag niet aan een klein formeel bezwaar worden ten offer gebragt.

A. *Suriname.*

II. Uwe Commissie verwijst naar hetgeen door de Commissie over het West-Indisch Verslag van 1877 werd opgemerkt aangaande het wenschelijke van meer volledigheid der bevolkingcijfers. Rangschikking der bevolking naar kleur, godsdienst en beroep werd daarbij verlangd. Daaraan is geen gevolg gegeven op grond, zoo als noot 1 van het Regeringsverslag aanvoert, van de kosten der daartoe noodzakelijke uitbreiding van het ambtenaarspersoneel. Uwe Commissie ziet echter niet in, dat het bezwaar der kosten hier overwegend zou moeten zijn, daar de bedoelde indeeling thans, zoowel in de stad Suriname als in de buitendistricten, toch reeds geschieden moet krachtens de voorschriften opgenomen in het *Gouvernementsblad* van 1847, n°. 6. Uwe Commissie ziet niet in, waarom zoodanige » uitbreiding van het *ambtelijk personeel*" als waarvan het Verslag gewaagt, noodig zou zijn, indien elke wijk eenmaal 's jaars de recapitulatie harer op dien voet gehouden registers aan het koloniaal bestuur aanbood.

III. Het verhaal omtrent het in 1876 gebeurde op de plantage *Resolutie* (zie noot pag. 3) is in menig opzigt in strijd met het relaas, daarvan gegeven door den Engelschen consul in Suriname Cohen in zijne rapporten, waarop door de vorige Commissie werd gewezen. Het is hier moeijelijk uit te maken, aan welke der beide voorstellingen de meeste waarde moet worden gehecht; zooveel blijkt echter, ook uit het thans gegeven relaas, dat de districts-commissaris gewapende magt heeft gebruikt omdat vier werklieden, welke hij had laten ontbieden om hun het onjuiste van eenige beweringen aan te toonen, niet voor hem wilden verschijnen.

Zulke maatregelen schijnen alleen verklaring te vinden in het feit, dat de oude geest uit den tijd der slavernij in Suriname nog niet is uitgeroeid. Dat zal evenwel onmisbaar zijn, om tot een gezonden maatschappelijken toestand te kunnen geraken.

IV. Volgens de opgaven op pag. 2 en 3 heeft in 1877 het getal sterfgevallen (2114) dat der geboorten (1601) met 513 of ruim 32 pct. overtroffen. Dit is op zich zelf eene uiterst ongunstige verhouding, en buitendien is dit noodlottig verschil nog 443 grooter dan de overmaat van sterfte boven geboorte over 1876, waarop reeds in het vorig Verslag, IV, de aandacht werd gevestigd.

Met het oog op de bevolkingstatistiek wekt het inderdaad eenige verbazing, op bladz. 4 de mededeeling te zien, dat » *de gezondheidstoestand betrekkelijk gunstig was*".

Uwe Commissie vraagt zich af, in welke mate het sterftecijfer dat der geboorten dàn wel zal moeten overtreffen om den gezondheidstoestand (betrekkelijk?) *on*gunstig te noemen. Inderdaad schijnt de geneeskundige verpleging, vooral bij de negerbevolking, nog *veel* te wenschen over te laten. Treurige bijzonderheden worden althans daaromtrent medegedeeld in het weekblad van het *Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskundigen*, n°. 28, door dr. Ali Cohen.

Op blz. 4, 2de kolom van het Verslag komt de mededeeling voor, dat » op vele plantages geen goed drinkwater was, doch dat daarin zoo goed mogelijk werd voorzien door het van elders te halen." Deze bewoordingen wettigen het vermoeden, dat de toestand nog wel veel te wenschen zal overlaten. Is meer afdoende voorziening niet mogelijk? Goed drinkwater mag toch onder de allereerste levensbehoeften gerekend worden.

V. Op bladz. 13 wordt ten aanzien der Britsch-Indische immigratie gezegd, dat » geene contracten ontbonden werden." In verband met deze mededeeling verdient te meer aandacht het vermelde op bladz. 2 van bijlage L, wat betreft het gebeurde op de plantage Groot-Chatillon, alwaar de voldoening der bedongen loonen, wegens vrij langdurige wanpraestatie van den contractant-huurder, door de Regering heeft plaats gehad, met overbrenging der immigranten naar eene andere plantage, zonder dat de huur-overeenkomsten hebben kunnen ontbonden worden, omdat, krachtens Koninklijk besluit van 11 Junij 1876, n°. 14, daartoe eene *herhaalde veroordeeling* van den huurder vereischt wordt.

Uwe Commissie meent daarbij te moeten opmerken, dat *vooreerst* de in die bijlage opgegeven feiten toch *feitelijk*, zeer te regt, op eene tenietdoening der betrokken huurovereenkomsten schijnen neer te komen; *ten andere*, dat meerdere magt bij het bestuur tot wettelijke ontbinding van niet nagekomen huurovereenkomsten wenschelijk voorkomt. Immers, in gevallen als het evenbedoelde, zal de bedreigde ontbinding wettelijk niet kunnen toegepast worden: waar de koelies van overheidswege naar elders zijn verplaatst, daar wordt de in gebreke zijnde huurder buiten de mogelijkheid gesteld, eene *herhaalde* verbreking van het contract te hunnen aanzien te plegen.

Kan het ter goedkeuring ingezonden ontwerp van 1877 tot herziening der strafverordening van 1874, waarvan bijlage A bladz. 1 gewaagt, welligt tot voorziening hieromtrent leiden?

VI. De berigten aangaande de goud-industrie, pag. 14 voorkomende, getuigen van vooruitgang, althans wat den *uitvoer* van stofgoud naar Amsterdam door de booten der Compagnie Générale Transatlantique betreft. Is het niet mogelijk aangaande de hoeveelheid » verkregen goud" eenige betrouwbare opgaven te erlangen?

In het Koloniaal Verslag van 1877 (bladz. 5 en 11) werd gezegd dat *binnen zeer kort* maatregelen daartoe zouden worden genomen. Het tegenwoordig Verslag geeft daarvan nog geen blijk.

VII. In Bijlage L, bladz. 12, komen eenige cijfers voor, betreffende de hoeveelheid arbeid, door de Kreolen en andere arbeiders, geen immigranten zijnde, verrigt. Ongaarne mist men daarbij het cijfer der betaalde loonen, hetwelk toch, naar de Commissie vermeent, in de plantage-registers opgeteekend wordt. Immers, juist op de *geldswaarde* van den arbeid komt het aan, wanneer men, zoo als op bladz. 13 dier bijlage geschiedt, in eene vergelijking van den arbeid van immigranten en niet-immigranten wil treden.

De vraag rijst hierbij ook, of de vergelijkende staat den arbeid aangeeft van *al* de Kreolen, of alleen van die, werkzaam op plantages waar tevens immigranten werkzaam zijn. Uit de tabellen zelve en 't geen daaraan voorafgaat, zoude men het eerste moeten onderstellen, doch de noot op

bladz. 4 van het verslag schijnt tot de laatste opvatting aanleiding te geven.

VIII. Op bladz. 15 van bijlage L wordt vermeld, dat een gedeelte der aan immigranten toebehoorende, bij de Surinaamsche Bank gedeponeerde gelden gebezigd is tot inschrijving in de Surinaamsche geldleening. Hoeveel dat heeft bedragen, wordt niet gemeld, doch in elk geval rijst hierbij de vraag, hoe nu zal gehandeld worden, als dat geld aan de koelie's moet worden teruggegeven.

B. *Curaçao.*

Dit gedeelte van het Verslag heeft tot geen opmerking aanleiding gegeven.

Ten slotte heeft Uwe Commissie de eer aan de Kamer voor te stellen:

1°. het Regeringsverslag over den toestand onzer kolonien in West-Indie voor kennisgeving aan te nemen;

2°. afschrift van dit rapport aan den Minister van Kolonien te doen toekomen.

Vastgesteld door de Commissie den 21sten Mei 1879.

DES AMORIE VAN DER HOEVEN.
INSINGER.
DE BRUYN KOPS.
VAN ECK.
RÖELL.

